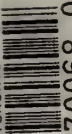


TORONTO




3 1761 01070068 0





DB
922
1966
25.12





Digitized by the Internet Archive
in 2013

<http://archive.org/details/magyarorszgvrmeg14szik>

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK KÖZPONTI BIZOTTSÁGA

Elnök: **RÁKOSI JENŐ**. Szerkesztő: **dr. BOBOVSZKY SAMU**.

T A G O K .

Dr. Balassa József
tanár.

Dr. Balkay Béla
ügyvéd, író.

Balogh Pál
hirlapíró.

Bánóczy József dr.
tanár, a M. Tud. Akadémia tagja.

Bársony István
a Kisfaludy-társaság tagja.

Bayer József
főgimn. tanár, a M. T. Ak. tagja.

Bedő Albert
ny. államtitkár, orsz. képvis.,
a M. Tud. Akadémia tagja.

Benedek Elek
a Kisfaludy-társaság tagja.

Berzeviczy Albert
vallás- és közokt. miniszter,
a Kisfaludy-társaság tagja.

Dr. Bezerédj Viktor
belügyminiszteri tanácsos.

Berecz Antal
a m. földrajzi társaság főtítkára

Dr. Bolemann István
kir. tanácsos.

Dr. Borbás Vincze
egyetemi m.-tanár.

Borbély Lajos
a Rimamurány-salgó-tarjáni
vasmű-részvény-társaság vezér-
igazgatója.

Dr. Csapodi István
író, egyetemi m.-tanár.

Császár Imre
orsz. színművészeti akad. tanár.

Csoma József
a M. Tud. Akadémia tagja, a
Herald. és Geneal. társ. ig. v. tagja.

Czigler Győző
műegyetemi r. tanár.

Dr. Dárday Sándor
min. tanácsos, a «Jogtudományi
Közlöny» főszerkesztője.

Demény Károly
m. kir. posta- és táviradaigazgató.

Dedek Crescens Lajos
tudomány-egyetemi könyvtár-őr.

Dobokay Lajos
miniszteri osztálytanácsos.

Dr. Entz Géza
műegyetemi r. tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja.

Enyedi Lukács
min. tan., a m. agrár- és jára-
dékbank vezérigazgatója.

Dr. Erdélyi Pál
az Erdélyi Múzeum könyvtárának
igazgatója.

Dr. Falk Miksa
országgyűlési képviselő,
a «Pester Lloyd» főszerkesztője,
a M. Tud. Akadémia tagja.

Dr. Fejérfutak László
a Nemzeti Múzeum könyvtárá-
nak igazgató öre,
a M. Tud. Akadémia tagja.

Fritz Péter
a budapesti keresk. és iparkamara
titkára.

Gonda Béla
keresk. miniszteri tanácsos.

György Aladár
az országos statisztikai hivatal
könyvtárnoka.

Hock János
plébános, országgyűlési képviselő.

Rónai Horváth Jenő
m. kir. honvédeztudós, a M. Tud.
Akadémia tagja.

Dr. Hutyra Ferencz
az állatorvosi főiskola igazgatója

Kada Elek
író, Kecskemét város polgár-
mestere.

Dr. Katona Lajos
a M. Tud. Akadémia tagja.

Dr. Kenedi Géza
szerkesztő.

Kenessey Kálmán
vasúti és hajózási főfelügyelő.

Konkoly Thege Miklós
orsz. képvis., a központi
meteorológiai intézet igazgatója,
a M. Tud. Akadémia tagja.

Kormos Alfréd
a «Magyar Pénzügy» szerkesztője.

Kőrösi József
a fővárosi statisztikai hivatal
igazgatója, a M. Tud. Akad. tagja.

Kovács Albert
ev. ref. theologiai tanár.

Kovács Gyula
vasúti és hajózási főfelügyelő.

Landgraf János
országos halászati felügyelő.

Landherr Gyula
műépítész.

Dr. Lipcsey Ádám
lapszerkesztő.

Lóczy Lajos
egy. ny. r. tan., a M. Tud. Ak. tagja

Dr. Madarász Gyula
nemzeti múzeumi őr.

Dr. Nagy Géza
nemzeti múzeumi őr, a M. Tud.
Akadémia tagja.

Németh József
földmívelésügyi min. titkár.

Dr. Némethy Károly
belügyminiszteri tanácsos.

Dr. Nyáry Sándor
műegyetemi m.-tanár.

Dr. Ortvay Tivadar
jogakadémiai tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja.

Óváry Lipót
orsz. levéltárnok, a M. Tud. Akad.
tagja.

Dr. Pastiner Gyula
egyetemi ny. r. tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja

Porzolt Kálmán
a műz. és könyvt. orsz. taná-
csának titkára.

Dr. ifj. Reiszig Ede
a Herald. és Geneal. és a Magy.
Tört. társaság ig. vál. tagja.

Dr. Rodiczky Jenő
cs. és kir. asztalnok,
földmiv. min. osztálytanácsos.

Telegdi Roth Lajos
főbányatanácsos, kir. főgeológus.

Sándor József
az E. M. K. E. alelnök-főtítkára,
orsz. képviselő.

Szabó Antal
belügyminiszteri titkár.

Id. Szinnyei József
a n. múzeumi hirlapkönyvtár öre,
a M. Tud. Akadémia tagja.

Dr. ifj. Szinnyei József
egyetemi ny. r. tanár,
a M. Tud. Akadémia tagja.

Strausz Adolf
tanár.

Dr. Sztérényi Hugó
tanár.

Dr. Thallóczy Lajos
udvari tanácsos, a M. T. Akad.
tagja.

Dr. Várad Antal
az orsz. színművészeti akadémia
igazgatója.

Dr. Vécsey Tamás
egyetemi ny. r. tanár, a M. Tud.
Akadémia tagja.

Vende Aladár
a monografia segédszerkesztője.

Dr. Visontai Soma
ügyvéd, orsz. képviselő.

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

POZSONYMEGYEI KÖTETÉNEK HELYI MUNKATÁRSAI:

Balogh Elemér ev. ref. lelkész.	Lászlóffy Gábor kir. főerdőtanésos.	Pávay Vajna Gábor államkórházi főorvos.
Bossányi István m. kir. főerdész.	Dr. Marton József főgimnáziumi tanár.	Plachy Bertalan kir. tan., tanfelügyelő.
Burián Pál ny. kir. táblai bíró.	Dr. Markusovszky Samu lyceumi igazgató.	Dr. Pirchala Imre tankerületi főigazgató.
Frideczky Árpád Esterházy Mihály gróf urad. számvevője.	Dr. Nagy Olivér jogakadémiai tanár.	Remenyik Andor kir. mérnök.
Hegedeüs Miklós kir. mérnök.	Dr. Ortvay Tivadar a Magy. Tud. Akadémia tagja.	Dr. Vutkovich Ödön szerkesztő.
Kelen József kir. főmérnök.	Osváth Gyula író.	Dr. Wolf Gerő keresk. és iparkamarai titkár.
	Pálffy István pozsonyi gróf, nagybirtokos.	Zandt Ödön esp. kanonok, városi plébános.

A DOLGOZATOKAT FELÜLVIZSGÁLTÁK:

Dr. Borovszky Samu, — Bedő Albert, — Csoma József, — Gonda Béla, — György Aladár, — Hock János, — dr. Katona Lajos, — Kormos Alfréd, — Lóczy Lajos, — Németh József, — dr. Némethy Károly, — id. Szinnyey József, — dr. Vécsey Tamás.

ELŐSZÓ.

A „Magyarország Vármegyéi és Városai“ című országos monografia szerkesztősége azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy e kiváló munka legújabbán megjelentő kötetéhez, Pozsony vármegye és Pozsony szab. kir. város monografiájához az előszót írnam meg.

A mily megtisztelő és szép, épp oly nagy is reám nézve e feladat, mert nem tekintve, hogy öreg ember vagyok, és hogy vállaimon az évek nehéz súlyát érzem. őszintén ki kell jelentenem, hogy a tollforgatás nemes és szép művészetében gyöngének érzem magamat.

Hogy e feladat teljesítésére mégis vállalkozni kívántam, azért történt, mert családom ősi tradíciói e vármegye és város multjával három évszázad óta elválaszthatatlanul össze vannak forrva s így reám, mint a Pálffy-család szeniorjára, az a kötelesség is hárul, hogy ott és akkor, a hol és a mikor csak lehet, szeretett vármegyém és városom érdekében minden tőlem telhetőt elkövessek.

Életem munkássága és tevékenysége is Pozsony vármegyéhez és Pozsony városához fűződik s így csak természetes, ha a Gondviselés adományozta hosszú életem alkonyán — talán az utolsó határkőnél — visszatekintek az általam bejárt útra, a melynek két oldalán megtalálom egy emberöltő eseményeit és történetét.

Elmerengve a történelmi multban, elmém felidézi dicső elődömet, Pálffy Miklóst, a győri hőst, a ki lángoló hazaszeretetével és ősi erényeivel a XVI. században hazájának dicsőséget, családjának elismerést és becsülést szerzett s királyának kegyéből és halájából zászlós-úrrá, Pozsony várának örökös főkapitányává és Pozsony vármegye örökös főispánjává neveztetett ki, elrendeltetvén s törvénybe iktattatván, hogy családjának legidősebbje e méltóságot a jövő időkben is örökölje és viselje.

Feltűnnek előttem Pálffy Miklós utódainak dicső alakjai, a kik tudásukat, tehetségüket mindenkor a király és a haza javára szentelték, fényes példát nyújtván nekünk, a késő unokáknak, hogy mint kell egy egész életet a legszigorúbb kötelességtudással hazánknak áldozni.

Vizsgálom multamat, életem munkásságát s felmerül előttem a kérdés, ha vajjon méltó voltam-e elődeim hagyományaihoz. Ezt megítélni nincs jogom: de lelkiismeretem megnyugtát aunyiban, hogy kötelességmulasztás vádja engem sem terhel, mert kora ifjúságomtól, 1846-tól, mai magas koromig, minden időben a munka és a tettek mezején állottam, úgyis, mint országgyűlési képviselő, mint megyei virilista és számos megyei bizottság tagja, de úgyis, mint számos közérdekű és emberbaráti egyesület és intézmény elnöke és vezető tagja. Igaz, hogy az én munkásságom inkább a békés tevékenység keretei között mozgott, de hazánk általános viszonyaiban, az utolsó ötven esztendő alatt a békés fejlődés oly gyökeres változásokat teremtett, hogy erre a zajtalan, de öntudatos munkára elkerülhetetlen szükség volt.

Közgazdasági helyzetünk és mezőgazdaságunk tökéletes átfarmálódása — a nemesi előjogok megszűntével egész vármegyei életünk átváltozása — ipari téren, a czéhrendszer megszüntetésével a szabad ipar kialakulása, a társadalmi tömörülés és tevékenység megindítása, a közművelődés fejlesztése, mind oly esemény volt, a mely a békés, de öntudatos munkát nagyon is szükségessé tette s legnagyobbbrészt ezek eredményének tekinthetjük, hogy Magyarország ma a művelt államok sorában méltó helyet foglal el.

A dévényi vár fokán magasló Árpád-szobor hatalmas alakját nem hiába emelték a millennium évében. Pozsony vármegye Dévénynyel s a Kis-Kárpátok a Fehér-Hegyekkel ezer év óta védői hazánknek nyugatról, s talán azért oly pompázók a Duna-völgy virányai s oly öröközödek a Kis-Kárpátok bércei s azért oly termékenyek a vármegye hantjai, mert oly sokszor öntözték honfiaink vér- és verejtékseppjei. A hol ma az erdő legnemesebb vadja büszkén hordozza aganaskoronáját, a hol a hegyi kristálypatakban a pisztráng cikázik, a hol a völgyek ölén ma a rézhámor kalapácsi zuhognak, vagy a fűrészmalmok zaja veri fel a csendet: hányszor csillogott a magyar vért és fegyver, és dobogatta a honfihév a vitéz, a hős lelkesült szívét. Ott, a hol ma a gőzkoesi dübörögve szágúld, a hol a nyári verőfényben az aranykalász imbolyog, a hol a gőzeke mélyen száúntja a termékeny föld hantjait, a hol az arató dala, a paesirta éneke zengi be a határt, hányszor rohant nyerítve a harezi men, küzdött félistenként a hős, belemennydörögve ellensége soraiba, hogy: „*Ne bántsá a magyart!*“

Vármegyénk, sőt minden egyes városunk, történelmi emlékektől megszentelt színhely.

De termékeiben is mily változatos és szép ez a mi vármegyénk, ez a mi imádott szűkebb hazánk és ez a mi ősi városunk!

Hegyei értékes erdőkkel koszorúzvák; fája kitűnő és keresett. A szarvas, az őz, a vadsertés, a róka, a fácán, a fogoly és a nyúl oly bőven tenyészik itt, hogy hirnevessé, irigyeltté teszik vadászatainkat.

Vizeink: a Duna és Kis-Duna, a Morva, a Vág, a Dudvág, a Fekete-víz halban bővelkednek; hegyi patakjaink s számos halastavunk pisztrángot, pontyot s rákot tenyésztenek.

Mezőgazdaságunk virágzó. Kitünő búzát, hírneves árpát, cukorrépát s számos kereskedelmi növényt terem ez az áldott talaj.

Hegyeink lejtőit szőlővel látjuk beültetve, és gazdáink szorgalma még mindig elegendő mennyiségű s kitünő bort terem.

Állattenyésztésünk fejlett és sokoldalú; a már jellegzetes „Kis-Kárpát-melléki tájfajta szarvasmarháink“ keresett árúczikk, pompás hizlalóanyag. Lovaink tetszetős formájúak, tüzesek és kitartók, jó futók és alkalmas ígás-állatok.

Kiterjedt, jövedelmező üzletág megyénkben a tejgazdaság s naponta rengeteg mennyiségű tejet szállítunk Bécsbe, táplálván — jó pénzért — osztrák szomszédainkat, a kik hízóállataink húzáért is gazdagon adóznak nekünk évente.

Gyümölesstermelésünk számottevő, és a kiváló minőségű s felséges ízű terményeket szívesen vásárolják.

Pozsonyi és zohori kertészeink, válogatott zöldségükkel, nemcsak Bécsre és Ausztriát, hanem Németországot is felkeresik s éppen ez az oka, hogy a kerti termelésre alkalmas területek értéke és bére igen magas.

Mezőgazdasági iparunk is igen kiterjedt; több nagyarányú cukorgyár folytat virágzó üzemet vármegyénk területén. Keményítő- és szeszgyáraink sokasága a mezőgazdaság intenzívitását szolgálja.

Vármegyénk északi részén a házi iparral is foglalkoznak s tót leányaink himzése bámulatos ügyességre vall, úgy hogy Izabella kir. hercegnőnk kezdeményezésére „Háziipari egyesület“ is alakult, a mely céljának tartja nemcsak a himzés taníttatását és irányítását, hanem gondoskodik a munkálatok értékesítéséről is.

Vármegyénk és városaink ipari állapota oly magas fokú, hogy még felsorolni is sok volna azt a számos iparvállalatot, a mely Pozsonyban és a vármegye területén fennáll.

Talán a mezőgazdaság és iparfejlettség az oka, hogy vármegyénk és városunk munkásai mindig elegendő munkát kapnak s így megélhetési viszonyaik is jobbak, mint hazánk más vidékein. Az is örvendetes tény, hogy a munkásviszonyok kielégítőek, mert nem tekintve néhány nagyobb uradalmat és gazdaságot, a hol a belterjes kezelés túlsok munkáskezet igényel, a munkáskereslet és kínálat többnyire kiegyenlítik egymást.

Lakosságunk túlnyomólag magyar és tót, és csak elszórtan találhatunk német községeket, a melyek azonban a környék nyelvét kivétel nélkül beszélik. A tót nemzetiség békés egyetértésben él magyar testvéreivel s megnyugvással állítható, hogy sem a pánszlávizmus, sem a szocziálizmus tévtanai mélyreható gyökeret népünk lelkületében nem verhettek. Sajnosan kell azonban megemlékeznem ama lelketlen csábító áldatlan munkájáról, a kiknek a működése az amerikai kivándorlás megindulását eredményezte, mely, fájdalom, évről-évre mind szembeötlőbb kezd lenni. Ennek a bajnak van hivatva gátat vetni a falvak lakosainak olvasó- és gazdakörökbe, nemkülönben hitel- és fogyasztási szövetkezetekbe való tömörítése, a melyeket a már 33 év óta vezetésem alatt álló „Pozsonyvármegyei Gazdasági Egyesület“ terjeszt és

szaporit nagy szorgalommal; de hogy ez akezióval sikerül-e majd gátat vetni a kivándorlás lázának, azt csak a jövő fogja megmutatni.

Örvendetes körülményként említem még meg, hogy tótjaink között a magyarosodás mind nagyobb tért hódít, a miben nagy érdeme van a „Pozsonyi Közművelődési Egyesület”-nek, a melynek szerencsés voltam 25 éven át alelnöke és elnöke lehetni. Ez az egyesület nagy áldozatok árán magyar kisdied-óvókat tart fenn. Ezenkívül a sikeres magyar tanításért évről-évre gazdagon jutalmazza néptanítóinkat.

Azt hiszem, hogy ezek után az én, amúgy is hosszúra nyúlt előszavamat be is fejezhetem. Meggyőződéseim az, hogy ebben a szép vármegyében és ebben az ősi koronázó városban mindent elkövetnek az arra hivatottak, hogy a lakosság megélhetése és boldogulása biztosítsassék; nem mondom, hogy e tekintetben már minden megtörtént; de azt tudom, hogy a hazafias buzgalom és kötelességtudás a jövő tennivalóit is elvégzi, a jövő feladatait is megoldja.

Adja a magyarok Istene, hogy a békés idők békés munkáját sokáig ne zavarják nagyobb megrázkódtatások.

Gróf Pálffy István.



**POZSONY VÁRMEGYE
TÉRKÉPE**

- Járások:**
- I. Alsó-eszlaki járás
 - II. Felső-eszlaki járás
 - III. Galántai járás
 - IV. Malacskai járás
 - V. Nagyszombati járás
 - VI. Pozsonyi járás
 - VII. Szenci járás

- Városok:**
- Pozsony, Nagyszombat,
Szentgyörgy, Eszén,
Modor.

- JELMAGYARÁZAT:**
- STAB KIR. VÁROS
 - REND. TAN. VÁROS
 - Nagy község
 - Kis község
 - Baranya
 - Vaspálya
 - Allami út
 - Magyar út
 - Közlekedési út
 - Országos határ
 - Magyar
 - Járás
 - Város
 - Folyó, patak
 - Mocsár
 - Vasúti állomás
 - Fűrődhely
 - Dány
 - Kőlyög
 - Kauty
 - Rom
 - Híromszögmérési pont

Keleti hosszúság Ferrótól

POZSONY VÁRMEGYE TERMÉSZETRAJZI VISZONYAI.

1. *A vármegye határai.* Míg hazánk állami határainak megjelölésében hegyeinknek nagy szerep jut, addig vizeink csak kevés helyen szolgálnak határoknak. Ezt éppen Északnyugat-Magyarországon is szemléltetni, hol nem a Kis-Kárpátok, hanem a Morva-folyó meutén vonul el az ország széle. Ez országszél egyszersmind Pozsony vármegye egyik részének határterülete, mivel a Morva folyó torkolatától kezdve föl a Miaváig Pozsony vármegye nyugati határát is jelöli. Dél felől a Morva torkolatától kezdve már a Nagyduna szabja ki nagyjában a vármegyének Mosony vármegyével érintkező végszélét, míg kelet felől részben a Bláva, a Vág, a Dudvág választják el egyes szakaszaikkal Nyitra vármegyétől. Csak délkeleten különítik el a vármegyét Győr- és Komárom vármegyétől közgazgatási határok.

Határok.

A vármegye határai e szerint nem esnek össze ama geologiai határokkal sem, melyek a pozsonyi medencét vagy Kis-Alföldet, a nagy pannoniai medence e melléköblét alkotják. E tágas, természetes medence a vármegye politikai határain át messze túlterjed a Dunán meg a Vágon, mert egyfelől a Garamnál éri keleti irányban határát ott, hol a Garamon túl a Mátra-hegység neogén emelkedései szakadozottan lenyúlnak az esztergom-visegrádi trachytvidékig, délen pedig a Bakony kréta- és eocén-alakulatáig s aztán nyugaton a Fertővidék és a Stajer hegyvidékek neogén emelkedéséig. A vármegye tehát csak része annak a nagy földtani medencének, melyet a nógrád-, hont- és pestmegyei Dunaszorulat melléki andezit-hegyek aljában elterülő neogén rétegek és a vas-zalamegyei pontusi (pannoniai) halmok kötnek össze a nagy magyar medencével. De másfelől belenyúlik vármegyénk területe a bécsi medencébe is, melyet a hainburg-bécs-korneuburgi neogén- meg kréta-formáció határolnak körül.

2. *A vármegye hegysége.* Jellemző e vármegyére nézve az is, hogy 4216·17□ kilométernyi területét egy délről északkeletnek vonuló, a tenger színe fölé 570 m., a Morva- és Váglapályok fölé pedig 423 m. közepes magassággal emelkedő hegység két egyenlőtlen részre osztja. Értjük a vármegye határain belül önálló hegyrendszert alkotó *Kis-Kárpátokat*, melyek a Fehérhegység néven ismeretes folytatásukkal hegyrajzi szempontból nagyon érdekes és tanulságos földtani jelenségül tűnnek föl. Két különálló hegyvilágot kötnek össze egymással: az Alpesekéét és a Kárpátokét. A Kis-Kárpátok gránitja és jurája a Kárpátok használó közettömbjeinek szigettartozékai, míg neogénje a Lajta-hegységtől átnyúló lerakódás, mely a Kis-Kárpátot csak a Morva síkja mentén kíséri; kristályos palái a Wechsel felől a Lajta-hegységen keresztül nyomozhatók. Régtől fogva ismeretes a geologusok előtt, hogy a Kis-Kárpátok a keleti Alpok kristály tengelyének folytatásai, és a hainburgi rögök a Kis-Kárpátokhoz szorosan hozzávetik,¹ és hogy a Kis-Kárpátok a tulajdonképeni Kárpátokhoz az átmenetet közvetítik.

Hegységek.

3. *A vármegye földtani alakulata.* A vármegye térszíne a Kis-Kárpátok erdős középhegysége, meg a Vág-Duna és a Miava-Morva folyók lapályra között oszlik meg. A Kis-Kárpátok a Dunától északkelet felé éppen Nyitra vármegye határáig terjednek. Jabloncza és Nádas, illetőleg Nahács között 400 méternél alacsonyabb, harmadkori neogen-kori üledékekkel borított halomvidék, a vágvölgyi és morvavölgyi medencék közt közlekedő egykori csatornájaként választja el a Kis-Kárpátokat a tulajdonképeni Kárpá-

Földtani alakulás

¹ Bau und Bild Österreichs. Wien, 1903. 652. lap.

toktól (morva-magyarországi határhegység). Ez a halomvidék a hegymői (Zahorje) terület Nyitrában, melyből a brezovai hegység, a Nedzso és a berencevárjaljai mészsírték, mint a Kis-Kárpátok folytatásai, szigetekként emelkednek ki.

A Dunától a hegység északkeleti végéig 55 km. a Kis-Kárpátok hosszúsága, szélessége 10—12 km. között ingadozik, 14 km-ért sehol nem halad meg.

A tulajdonképpeni Kis-Kárpátok a Dunától Konyha-Ompital szélességig terjednek, 35 km. hosszán ismét a Fehérhegység veszi kezdetét és 20 km. mentén nyúlik el. A hegység előbbi déli részét gránit és kristálypalák alkotják, széles, egyenletes háttal délnyugatról északkelet felé fokozatosan magasabbodó csúcsokkal: Zergehegy 439 m, Erdődy-hegy 472 m, Kis-Javornik 595 m, Smelech 709 m, mely egyúttal legmagasabb orma e résznek. Északkelet felé ismét alacsonyabb a gerincz. Mély nyergék nem réselik a tulajdonképpeni Kis-Kárpátokat, mert a pozsonyi alagut fölötti úthágó nem annyira ilyenül, mint inkább a dévény-pozsonyi 343 m-rel kulmináló szigethegy választékán szolgál. A Baba-hágó ellenben, mely Pernek és Bazin között az egyetlen országútat áthozza a hegységen, 527 m magasságú.

A Fehér-hegység triasz- és jura-rétegekből áll, melyek a tulajdonképpeni Kis-Kárpátok nyugati peremét alkotva, Széleskút és Ompital között a gránit elé kanyarodnak és délnyugat-északkeleti tarajos vonulatokban alkotják a mészkőhegységet. A Vizoka 754 m, Racksturn 748 m, Wetterling 724 m és a Burián 761 m ennek kulmináló csúcsai; az utóbbi egyszerűs mind az egész hegység legnagyobb magassága. A Kis-Kárpátok földtani alkotásával jeleseink közül többen foglalkoztak, így dr. Kornhuber, Pettko (1856); legújabbán Beck és Velters írták le tüzetesen egy szép nagymértékű geológiai térkép kíséretében.

A Kis-Kárpátokban hasonló kőzetek vannak, mint a Magas-Tátrában; miként Prof. Dr. Uhlig a Magas-Tátrában, úgy Beck és Velters a Kis-Kárpátokban azt tapasztalták, hogy a gránit- és kristályos palákból álló tömegben a permii, triasz- és liasz, (jura) periodusok kvarczit-homokkőből és konglomerátról, palákból, dolomitból és mészkővekből, agyagpalából és márgapalából való üledékei nyugszanak. Miként a Magas-Tátrában, itt is a sedimentumok magastátrabeli és tátraalji alakulatokra oszthatók; amazok a triasz rétegei nélkül a hegység belsejében található, az utóbbiak a teljesebb másodkori rétegsorral a hegység szegélyét kísérik.

A tátraalji rétegalakulásban az alsó triasz rétegei között eruptív kőzetek (melafir) fordulnak elő. Ezek a rétegek nyugati és északnyugati hajlásúak és egymásra torlódott rétegboltozatok (antiklinálisok) pikkelyeivel építik fel a hegységet. Több harántos, úgynevezett leveles hasadás szeli át az egészet, mely két hosszanti repedés vagy törés mentén emelkedik ki a környező lapályból. Az eocén-rétegek nyugatról és a neogén harmadkori konglomerát agyag- és durva mészkőből álló képződmények és a leülepedésük korában már kialakult hegységet szigetszerűen vették körül. Diliuviális homok és lősz fedik a hegyaljának harmadkori rétegek alkotta hullámos felszínét és észrevétlenül mennek át a folyómelléki, majd mocsaras, majd homokos jelenkori (alluviális) folyóvíz lerakta, a szigetségeken szélről össze-visszaságban felhalmozott halmokkal barázdált rónaságaira. A Csallóköz hullámtérszínén legbajosabb a diluvium és az alluvium elkülönítése.

Ásványok.

4. *A vármegye ásványai.* Ásványokban a vármegye bővelkedik. Első helyen említjük a *fekete palakövet*, mely nem őspala, hanem a liázmész-képződménynek egyik tagja. Előfordul hatalmas rétegekben és fejtik részint nyílt vágáshelyeken, részint tárnákban, a regényes fekvésű Máriavölgy hegységében. Ez ásvány jól felhasználható iskolai írótabláknak, mindennemű dísz tárgyakként, bútorboríték-tabláknak, lépcsőknek, tető- és talajburkolatnak s utak készítésére.³ Mind a bel-, mind a külföld számos helyére, kivált Szerbiába kiviszik.

² Heinrich Beck u. Hermann Velters: Zur Geologie der kleinen Karpathen. Eine strotographisch-tektonische Studie; Beiträge zur Palaeontologie und Geologie Österreich-Ungarns und des Orients. Bd. XVI. Wien u. Leipzig, 1904. 1:75000 mértékű földtani térképpel.

³ Kornhuber: *Verhandl. d. Ver. f. NK. zu Pressb.* 1859. IV, 73. és 1920. XX, 3.

Gyakori a *grafit*, mely grafitpalában Bazin, Dévény, Pozsony, Pernek vidékein jön elő, az utóbbi helyen nem ritkán tiszta minőségben. A *calcit* fehér szálás minőségben Dévényben, kristályosan Parádon található. A Dévény és Dévényujfalu közt konglomerat, gránit és homok közé szoruló lajtamész a legjobb építő- és műkövet szolgáltatja. E kőzet, melyet meszet kiválasztó tengeri algák, a korallszirtekhez hasonlóan alkottak, itt 10–12 méternyi vastagságban kínálkozik bányászásra. A Kis-Kárpátok nyugati részén, a stomfai uradalomban sötétszürke *márvány* fordul elő. *Cseppkő* Detrekőszentmiklóson képződik a falu mellett levő barlangban. *Bornit* a Klokocsáva-hegyen Losoneznál, a szétomlott melaphyr-mandolakő egyik telérében. Ugyanitt található *prehnit*, *calcit* és *seladonit* is chalcedonnal és kvarczezal. Pernek vidéke általában szapora némely ásványfajokban, milyenek az arzenopyrit, mely itt a chloritpalában, a *galenit*, mely itt behintve s vaskosan, a *szfalerit*, mely itt barna és fekete kis jegeczek alakjában mutatkozik. A *senarmonit* e helyt valószínűleg az antimonit átváltozási terménye. A *fehér antimonérez* (valentinit) e vidéken telérekben, garmadás és csillagos csoportokban, meg lemezes kristályokban található. A *cervantit* néha meglehetősen sűrű tömegeket alkot. Az *antimonit* a gránitkőzetben Bazinban termelődik telérekből, de Perneken is, hol vaskosan, néha garmadás alakban jelentkezik. E két hely még egyéb ásványfélék lelőhelye is, milyenek a *vaskéneg* (pyrit), a *vörös antimonérez* (pyrostibit) s a *scheelit*. A vaskéneg Bazinban chloritban és agyagporphyrbán rétegesen s a fillitben vastagon szerepel, Perneken ellenben behintve és vaskosan. Czajla község környékén is szapora a vaskéneg. A nevezett három község vidékén 1,604.185 □ méternyi területen a vaskéneget ki is aknázzák. E területből Czajlára 721.862, Pernekre 631.629 és Bazinra 250.693 □ méter esik. Az évi termék összesen valami 26.683 métermázsára tehető, 16.000 korona értékben. A vörös antimonérez Perneken tú- és hajalakú jegeczekben, sugáros és garmadás csoportokban található, míg a scheelit Bazinban pyrittal a gnájszban, Perneken a kvarczezal, pyrittal és antimonittal. Bazinban található még ezeken kívül a *chlorit* is. A *barna vasérez* (limonit) Modortól nyugatra, Almáson fordul elő. Ugyancsak itt talál-tatik *psilomelan* is. Stomfa, Borostyánkő és Lozornó határában a meszes liaz-palák mangánérezet tartalmaznak. Modorban feltűnik az *aventurin* gránit- és gnájszgörélyvel együtt. Széleskút vidéke szintén termel néhány ásványfajt, milyen a *chlorophacit*, mely a melafir közelében átváltozott olivin; a *delessit*, mely itt gumók alakjában melafir-mandolakőben fordul elő. Nem ritka e helyt a *közönséges földpát* sem, mely egyébiránt Pozsony vidékén sem ismeretlen. Pozsony és Récsé között s a pozsonyi szőlőkben és gránitban szabálytalan teléreket alkot a *kalicisillám* (muskovit), mely itt több érdekes sajátsággal bír s nemesak sugáros, hanem nagylemezű szép ezüstfehér táblájú is. Pozsonynál az alagút és a Rozália-kápolna között a *vaskéneg* talkos agyagcsillám-palában jelentkezik. A *gránát* nevezetes nagyságban felmerül Pozsonynál az ú. n. Hutterkőbányában,⁴ továbbá a Mély-út közelében az egykori Strasser-, most Dubsy-kertben.⁵ A gránát fajaiából pedig az *almandin* Récsén a kisszemésű gránitban, s kristályai néha igen jól kifejlődöttek. Az *eucamptit* ugyancsak Pozsony és Récsé között s az alagútnál is a kisszemésű gránitban lemezes alakban, mint a chlorit-csillám teljesen új faja jelentkezik. A kvarc egyik változata: a *füsttopáz*, az alagúti kőbányában került elő.⁶ Nem ismeretlen a vármegye határában az *arany* sem. Ez Bazintól északnyugatra, a durvaszemésű gránit eréiben, finoman beszórva mutatkozik, vagy csak fuvalatképp, de lemezek és pikkelyek alakjában is. A jelen század közepén már csak a jobb darabokat válogatták ki a törmelékből s dolgozták fel az ekkor már dűledező zúzóművekben.⁷ Más helyeken, mint Limbachon, e nemes fém a zsírkő ereitől átjárt bomló gránit kvarczteléréiben, Perneken pedig igen finoman a kovagban elosztva s gyéren behintve jön elő. A Duna fővenyében is mutatkozik s nyilván alpesi arany. Hajdan a Csallóközben virágzó aranymosások voltak, melyek szívesen vásárolt tiszta aranyat eredményeztek. Végre mindezekon kívül említjük még a

⁴ *Verhand. des Vereins f. Naturkunde zu Presburg* 1856. I, 2.

⁵ *Verhand. des Vereins f. NK. zu Presburg* 1857. II, 2, 7.

⁶ *Verhandl. des Vereins f. NK. zu Presburg* 1856. I, 24.

⁷ Kornhuber: *Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presburg* 1857. II, 62.

barnaszén és a *tőzeget*. A szép és igen hasznavehető *barnaszén* 30—40 ölnyi mélységben Haszprunka táján található. Palás-leveles barnaszén nyomai mutatkoztak Pozsonyban az Esterházy-téren is, hol kútásás alkalmával 11 ölnyi mélységben $\frac{1}{2}$ —1 lábnyi vastagságban jelentkezett. Nagyon valószínű azonban, hogy mivel fekvése, keleti irányban, a rétegek hajlásának megfelelőleg keskenyedik, egészben csak jelentéktelen kiterjedésű.⁸ Ugyancsak Pozsonyban lignit nyomára akadtak, szintén kútásás alkalmával, a Széplak-utcában, 11 ölnyi mélységben.⁹ Továbbá a Marczal-, a mai Stefánia-utcában is. 15 ölnyi mélységben.¹⁰ De Nagyszombatban is akadtak kútásáskor a vasútnál lignit-nyomokra.¹¹ A *tőzeg* több helyt jön elő, névszerint Bósnél, hol mintegy 300 holdnyi területen, 5—6 lábnyi vastagságban, továbbá Szentgyörgytől délkeletre a Súrerdőben, hol vagy 968 holdnyi területen átlag 4 lábnyi vastagságban s Várkonyban, hol valami 400 holdnyi területen 5—6 lábnyi vastagságban található. Mindez a hazai tőzegtömegnek ugyan nagyon csekély százalékát teszi,¹² mindazonáltal mégis e vármegye is számot tarthat arra, hogy nem tekintve a tőzegeknak tisztán gazdasági jelentőségét, része lesz majdan ama sikerekben, melyeket a hazai tudomány éppen a tőzegeknak nem csupán felületi flórája, hanem az azok aljában eltőzegeedett egykori flóra mikroszkopi és mikrochemiai tanulmányozásával aratni fog. Vármegyei tőzegtelepeink is adatokat fognak szolgáltatni hazánk területének biológiai ismeretéhez.¹³ A sűrű tőzeg égési értéke 1580, vagyis 33 mázsa tőzeg megfelel egy harmincz hüvelykes fenyőfa ölének.¹⁴ A Súr közelében levő Szilfamező tőzegének égési értéke ellenben 2390 hőegységnek felel meg úgy, hogy belőle 22 mázsa ér föl — fűtési hatályra nézve — egy harmincz hüvelykes fenyőfa ölével.¹⁵ Megjegyezzük, hogy itt a *fekete szénnek* eddigelé senmi nyoma sem fordult elő.¹⁶

Folyóvizek.

5. *A vármegye folyóvizei.* A vármegye hegyrajzi alakulatának alakítólag kellett hatnia annak sajátos vízrendszerére. A Kis-Kárpátok vízválasztót alkotnak a pozsonyi és a bécsi medence között. A hegység folytonos gerinczet alkotva, egyes kisebb hegyesomóival és több rövid oldalágaival esupa harántvölgyeket mutat, mi a vizek ellenkező irányú levezetésére volt határozó. E vármegyében tényleg, ha a Dunába ömlő Károlypatakat és a Vödriczet nem számítjuk, mindössze két külön folyóvízvidék van: a Kis-Kárpátok nyugati, vagyis a hegyentúli, meg a Kis-Kárpátok keleti, vagyis a hegyemneni folyóvízvidéke. Amaz a Morva-folyót, emez a Vágdunát táplálja akképpen, hogy az azoktól levezetett vizek még csak a vármegye határain kívül egyesülnek újból a közösen levezető nagy csatornában: a Nagydunában. A lassan hömpölygő Morva legnagyobb mellékfolyói Pozsony felől a *Miáva*, mely egyszersmind megyehatáruól szolgál Nyitra felé; tőle délre a detrekői, széleskúti és rohrbachi patakokat magába egyesítő *Rudava*; a konyhai és pernei vizekből keletkező *Malina*, továbbá az *Almás*i, *Stomfai* és *Besztercei* patakok. Mindezek nyugati és délnyugati irányban futva ömlenek a Morvába. Ellenben a Vágdunába szakadó folyóvizek a Kis-Kárpátok keleti lejtőiről futnak le délkeleti irányban. A *Bláva*, a *Polána* vagy *Spaczinska-patak*, a *Parnát* magába vevő *Tirnava* s a *Gidra* vagyis *Czifferi*-patak, valamint a *Királyfalvai* meg *Dubovai* patakokat magába foglaló *Modrapatak* és a *Csádé* egyesüléséből keletkező

⁸ Kornhuber: *Die geol. Verhältnisse*. i. m. 4—5. ll.

⁹ *Verhandl. d. Ver. f. NK. zu Presburg* 1859. IV, 60.

¹⁰ *Correspondenzblatt des Ver. f. NK. zu Presb.* 1863. II, 191.

¹¹ Kék tályogon néhány vonalnyi vastagságban mutatkozott itt egy sötétbarna, kissé merev, kagylóstörésben viaszszerűleg fénylő lignit. (*Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presburg* 1859. IV, 7—8.)

¹² Thenius szerint Magyarországon Horvátországgal együtt 42.093 hektár tőzeg van. (*Ueber die Torfmoore der oest.-ung. Monarchie u. deren Verwerthung in der Industrie*, közzétéve az Allg. österr. Chemiker- und Techniker-Zeitung VIII. évf.)

¹³ Lásd Staub Móríz czikkét: *A tőzegtelepek kutatásának fontosságáról*, a Term. tud. közl. 1892. XXIV, 136—142. Ugyanő: *A hazai tőzegtelepek kutatása*, i. h. 1892. XXIV, 315—317. Ugyanő: *A tőzegtelepek értékesítése Németországban*, i. h. 1892. XXIV, 584—597.

¹⁴ Mack és Bauer vizsgálatai szerint. *Verhandl. d. Ver. f. NK. zu Presb.* 1858. III. 2, 35.

¹⁵ U. o. III. 2, 35—36.

¹⁶ Nyenről híreszteltek 1857-ben Cseklész vidékén, hol 170 mélységig próbafúrás is tettek, a földtani vizsgálatok szerint azonban az eredmény minden reménye nélkül. (*Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presb.* 1857. II. II, 27. *Pr. Žtg.* 1857. 252 sz. *Presse* 1857. 254. sz.)

Dudvág, melybe még a *Sardpatak* s alább a *Feketevíz* is szakad, vármegyénk határpontján jut a Kisdunába, mely már Komárom vármegyében a Vággal egyesülve, mint *Vágduna* szakad a komáromi várfok alján a Nagydunába. A *Nagyduna* Dévénytől Asványig mintegy 60 kilométernyi vonalon szegi be vármegyénk területét dél felől.

6. *A vármegye szigetsége.* Az által, hogy mindjárt Pozsonyon alul a Duna két nagy ágra: a Nagydunára és a Kisdunára, másként Érsekújvári Duna-ágra szakad, alakul a földtani képződések egyik legfeltűnőbbike, az e vármegye déli területét alkotó s részben Komárom meg Győr vármegyékre is kiterjedő Csallóköz. E sziget akkora, hogy kontinensünk folyóvízrendszerében, mondhatni, páratlan kiterjedésű. Területe 188,519 hektárnyi (1885 km².) s mintegy 200 helység s népes pusztá fekszik rajta. Úgy tekinthetni, mint a hatalmas Duna folytonos geológiai működésének, hordalékjai folytonos lerakódásának következményét. A Csallóköz éppen úgy keletkezett, mint az a száz meg száz más sziget, mely manap is környezi észak, de kivált dél felől. A mi ma összefüggő egész, az félezer évvel ezelőtt még darabokból állott. A ma egyeséges sziget a XIII. században még *szigetsorozat* volt. A kavics-, homok- s földrészek folytonos sülyedése és fölszaporodása következtében az apró görélyzátványok évről-évre növekedtek, közelebb jutottak egymáshoz, míg a köztük volt dunai ágak s erek mindinkább eliszaposodtak s végre teljesen eltűntek. E mellett mennél inkább növekedett a sziget zöme, annál kisebbre szorult a Duna legkülsőbb ága, az érsekújvári ág, melynek erosiója a balpartot, tehát a nagy szárazulatot támadta meg; de nemcsak kisebbre szorult az, hanem a sziget növekedésének arányában fogyott is. A régi térképek e Dunaágot még mint Földunát tüntetik föl. Ez volt a török világban az Érsekújvár felé tartó segédhadak útja s még korunkbeli emberek is emlékeznek arra, hogy rajta vontató gőzösök jártak. Ma már annyira sekély és iszapos, hogy közönséges hajóvontatásra sem alkalmas többé.¹⁷ Nincs is már távol az az idő, mikor majd csak vékony vízfonalként fog az alluviumban kóvályogni, hogy végül mint ilyen is megszűnjék. A Csallóköz északi részén előbb-utóbb egyesülni fog a nagy szárazulattal s a jövő nemzedékek bizony csak a multnak írott emlékeiből fogják tudni, hogy az egykor termékenysége miatt „Aranykert“-nek nevezett földdarab szigetvilág volt.

A Csallóköz emez alakulásából kell megfejtenünk, hogy míg azt a régibb századokban száz meg száz vízér, sőt nagyobb folyóágak szelték át¹⁸ s öntözték termékenyítőleg, addig ma már, a tőkési vízér kivételével, alig van megnevezésre méltó vízerecskéje.¹⁹ Csupán a tavaszi hóolvadás vagy a tartós eső szokta időközönként a mélyebb földteknőket víz alá borítani, hogy a szárazabb idők beálltával aztán újból kiszáradjanak. De földtani alakulásából kell továbbá megfejtenünk a Csallóköznek azt a tulajdonságát is, melynél fogva vízválasztó dombvidéke nincsen. Az itt véghezvitt keresztlejtmerések kimutatták, hogy e szigetség a Nagydunától a Kisdunáig folyton való s csaknem egyenletesen lejtős terület. A lejtés északnak és keletnek tart, minek következtében a gyorsan lefolyó árvíz a Nagydunából önti el a területet s nem a Kisdunából.²⁰

7. *A vármegye állóvizei.* Nagyobb állóvíze sincsen a Csallóköznek. Egyedüli mocsaras vidéke a Sárréten található, mely a Vatak, Patonyok és Udvarnok községek határai és a Kisduna között terül el s ma a népes Csallóközben mintegy tisztás helyet mutat. Hajdan ez a nagy térség összefüggő

Szigetség.

Állóvizek.

¹⁷ Századunk első tizedében mint tisztításra szoruló hajózható víz van említve az iratokban; a negyvenes években már Holt-Dunává lesz. A hatvanas években hajózta körül a Csallóköz igen magas vízálláskor utoljára Pozsony vármegyének és a Dunagőzhajózási társaságnak vegyes küldöttsége. Akkor arról győződött meg a bizottság, „hogy az az ág aránytalanul nagy költséggel sem lenne többé hajózhatóvá tehető.“ (Földes: *Felső-Csallóköz árvédekezésének tört.* 20—21. k.).

¹⁸ Mindezekre nézve lásd Ortway Tivadar dr. *Magyarország régi vízrajza* című munkáját.

¹⁹ 1854-től fogva folytak a Csallóközben a vízmentesítési munkálatok, melyek az állóvizek elvezetésére s a posványok kiszáraitására czéloztak. (*Csallóköz vízmentesítése 1854—64-ig.* Azonkívül v. ö. *Verhandl. des Ver. f. Naturk. zu Presburg.* 1864—65. VIII, 34—41.) Az azután való idők árvédekezési és különösen az 1887-ben megalakult „Felső-csallóközi ármentesítési társulat“ munkálatairól l. bőven és hitelesen Földes Gyula művét: *Felső-Csallóköz árvédekezésének története.*

²⁰ Földes: *Felső-Csallóköz árvéd. tört.* 8. l.

tó volt, mely a Kisdunából kapta rendes táplálékát. Még a múlt század harminczes éveiben alig volt itt más szárazföld, mint a körülsánczolt széna-kazal-helyek. Ez a nagyrészben mocsaras, nádas láposoktól keresztül szelt lausági rétség, a tűzokok és gólyák népes tanyájaként volt ismeretes. Ma már lassan, de következetesen szárad, kisdunamenti hátsóbb részét már eke alá fogták s szaporodnak rajta a majorok és szállások.

Nagyobb állóvize egyébiránt a vármegye más vidékének sincsen. A mi a vizek e fajtájából találhatók, az mind kisebbszerű és időközi. Ily kisebb állóvizek találhatók Búrszentmiklós és Búrszentpéter vidékein, hol malmok számára való víztartókul szolgálnak. Laksárújfalu környékén szintén található néhány kisebb vízmedence; Malaczka mellett a Búrerdőben a Mahorlome, Bahno és a Rakarna-tó. De említetők ezeken kívül a rohrbachi és a lábi tavak is. A Kis-Kárpátok nyugati oldalán, nevezetesen a Miáva és a Stomfapatak közt levő részen, Szentjános, Lévárd, Magasfalu, valamint a Duna és a Morva alsó lapályain gyakoriak a mocsarak, melyek némelyike nagyobb terjedelmű. A Kis-Kárpátokon innen fekvő területen a Súrerdő s Súrret mocsaras területe még mindig valami 2164 katasztrális hold, melynek ármentesítése most van tervbe véve. A *Súr* kétségtelenül egy régebben itt állott tóvíznek a maradványa. Régibb térképeken mint lacus Peiso meg is van jelölve, a nélkül, hogy ez elnevezésnek oly történeti jogosultsága volna, mint a milyenben azt a régibb írók Pozsony városával összeköttetésbe hozzák. Az az állítás, hogy már a rómaiak lecsapolták volna a Galerius császár alatt eszközölt esatornázás útján,²¹ azonképpen tarthatatlan, miután a Duna balpartja nem tartozott a rómaiak birodalmához. Táplálékát e mocsár a Kis-Kárpátok keleti lejtőiről folyó patakocskákból: a czajlai völgyben lefolyó Ópatakából, a limbachi vagy grinádi patakából, a szentgyörgyi patakából veszi. Ezekhez járulnak kisebb-nagyobb időközi gyarapodások: esővizek és hóolvadások, úgy hogy e mocsárnál időnként áradásokról lehetett szó. Keleti oldalán történő lefolyása a *Fekete víz*.²² A Pozsonynál a vödricsi völgyben, éppen a Vaskút nevű nyári mulatóhely mögött levő két tó mesterségesen készült s eredetileg a vödricsvölgyi malmok számára használt vízgyűjtő volt. A malmok megszűnte óta e tavak az eliszaposodásnak vannak áthagyva, a káka s nádas, meg egyéb vízi növényzet dús termőhelyei s a kuruttyoló békasereg kedvelt tartózkodó tanyái.

Ásványvizek.

8. *A vármegye ásványvizei.* Ásványvizek tekintetében sem mondható, hogy a vármegye bennök gazdag volna. A mi van, az a vas- vagy kéntartalmú hidegvizek közé tartozik. Pozsonynál a Zergehegy aljában 600 bécsi lábnyi tengerszin (Adria) fölötti magasságban, a nyáron elég sűrűn látogatott kies és hűs Vödrics-völgyben van ivásra és fürdésre berendezve a Ferdinánd királyról elnevezett, de közönségesen csak *Vaskút* néven ismert vasas forrás.²³ Vize tiszta, színtelen és szagtalan. Íze gyengén összehúzó. Hőmérséke 9·2° R. 16·5° R. légmérséknél. E víz hosszabb állás után barna csapadékot hagy maga után. Közelebb a városhoz, a hegyi liget szélén, van egy másik vastartalmú forrás, a Mária-fürdő, mely azonban ma már csak nyaralóul szolgál s a pozsonyi Sz. Orsolya-apácáknak tulajdona. A Kis-Kárpátok keleti lejtőjén ismertebbek a szentgyörgyi és a bazini ásvány-források. A szentgyörgyi István-forrás a város közelében, lápos réten fakad. Vize tiszta, átlátszó, kénesszagú. Hőmérséke 12·99° R., 19·44° R., légmérséknél. Égvényes kénes hideg víz,²⁴ melyet ivásra s fürdésre használnak s kivált köszvény, csú, görvéllykór, idült bőr-, lép-, májbajok és verőczeri pangások ellen sikeresen alkalmaznak. Nevezetesebb a bazini vasas forrás, mely a várostól félórányi

²¹ Bredeczky: *Beitragé zur Topographic des Königreichs Ungarn* 58. l.

²² Kornhuber: *Das Moor „Schur“ bei St. Georgen*. Közzétéve, a *Verhandl. d. Ver. für Naturk.* zu Pressb. 1858. III. II, 29—36. Pr. Ztg. 1858. évf. 192. sz.

²³ Bauer és Weselsky vegyelemzése szerint e víz alkotórészei szénsavas sók, közöttük van jelentéktelen mennyiségű szénsavas vasoxydul, aztán némely chlorösszeköttetések a kénsavas sók nyomával. (*Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presb.* 1858. III, 58., azonkiv. l. *Sitzungsberichte d. kaiserl. Akademie der Wissenschaften* 1858. évf. XXIX, 585.)

²⁴ Vegyelemzte Bauer Sándor dr.: *Untersuchung der Mineralquelle des Erzherzog Stephan-Schneefelbades zu St. Georgen in Ungarn*, közzétéve a *Sitzungsberichte der mathem.-naturwiss. Classe d. kais. Akademie d. Wissenschaften* 1859. évf. XXXIV, 446. Azonkivül l. *Verhandl. d. Vereins f. Naturkunde zu Presburg* 1859 évf. IV, 36.

távolságban kies, szép, üde helyen, meredek sziklahegy aljában fekszik s a közellevő erdőség miatt kellemes tartózkodó hely. Vize, mely ásványos, kivált vasas tartalmát, a kovaföldes agyagpalának köszöni, tiszta, átlátszó, szagtalan, kissé összehúzó ízű, barna csapadékos. Nyáron meglehetősen látogatják. Van 48 vendég- és 12 fürdőszobája.

Említendő még a vármegye hegyentúli járásában, a perneki határban, a Kis-Kárpátok Jahodnisko nevű hegyágának keleti oldalában, tengerszín fölötti 700 lábnyi magasságban, egy elhagyott antimon- és kénkovand-bányában fakadó ásványforrás. Hőmérséke (szept. 1-én) $8^{\circ}75'$ C. E forrásvíz az anhalt-berenburgi hercezségben levő Alexisbad és a Muskauban található kénsavas vasélecses tartalmazó vizekhez hasonló.²⁵

9. A vármegye égalja, széljárása, csapadéka. Égalj tekintetében a vármegye jelentékenyen befolyásolva van hegyrajzi alakulása által. A Kis-Kárpátok tényleg nem kis hatással vannak a vármegye légtüneti és égalji jelenségeire. Altaluk a széljárás nevezetes módosulást szenved. Miután ugyanis az uralkodó szélirányok a nyugati, az északkeleti, az északnyugati, a nyugat-északnyugati,²⁶ a vármegyét tényleg a három utóbbinak csapásai ellen a hegység ellenálló bástyája védi. A hegység e védelme pedig annál jelentősebb, mivel ezek a sokszor valóságos orkánként dühöngő északvidéki szelek bizonyos évszaktól függetlenek. A keleti szél, bár nem oly hideg s zord, az esős felhőket az északi széllel versenyezve úzi el s épp oly szárító, mint emez s csak annyiban kevésbé ártalmas, a mennyiben a sarki szelek közt legritkábban mutatkozik s közönségesen 24 óránál tovább nem tart. E vármegye ennél fogva valószínűleg a legszárazabbak közé tartoznék, ha e tekintetben egyéb ellentétes széljárások a légköri csapadékok alakulására kedvezőbben nem hatnának. Mind a déli, mind a nyugati szelek meleg, nedves gőzöket hordanak, s bár maga a déli szél nyáron szintén nagyon szárító, sőt hervasztó, mégis más évszakokban előmozdítja a csapadékokat.²⁷ Különben mind a déli, mind a nyugati szél jótékonyan szelidíti a Kárpátoktól jelentékenyen föltartóztatott északi szelek fagyos zordonságát. A déli szél a vidék kitavasodására is kihat, mert vele együtt jár a hó- és jégolvadás, tehát a természetnek a téli dermedtségből való megleveledése. Magára Pozsony városra a déli szél azonban kellemetlen helyi hatással is van, a mennyiben a pozsonyi gyárvilág koromfüstjét és kellemetlen, sőt veszedelmes nitrogén, vízgőz, szénoxid és szénhidrogén gázait a városra irányítja.

A vármegyére mindenestre jellemző, hogy alig van tökéletesen szél nélküli napja. Pozsony város szél nélküli napjainak száma egy-egy évben alig öt s azok is szeptemberre esnek. Legszelesebb a márczius—júniusi, legesondesebb a július—szeptemberi időszak. A folytonos széljárások miatt nincs is aztán Pozsony vármegye égaljában állandóság. Égalja nygan egészen mérsékel, úgy hogy a füge és a gesztenye a szabad telelést is eltűri, de hőmérsék-változásai mégis igen föltűnőek és rögtönősek. Az évszakok átmenetei nem rendesek. Olykor a késő októberben is meleg napok vannak. Még az északibb vidékeken is néha november derekán illatos ibolyák díszlenek a szőlőkerekben.²⁸ Olykor a Súrban december közepén a mocsári gólyahír (*Caltha tpalustris*) kinyílik.²⁹ Az 1788. évi följegyzések szerint ez évben egész januáriusban szántottak és a fák levelezni kezdettek, februárban a mezők

Éghajlat.

²⁵ Hasenfeld Manó: *A Perneken találtatott ásványforrásnak helyrajza*, közétéve a M. T. Akad. által kiadott *Mathematikai és természettudományi közlemények* 1865 évf. III, 71—75.

²⁶ Az 1856. évi megfigyelések szerint az északi szelek száma 52, az északnyugatiaké 179 és a nyugatiaké 361. (Kornhuber: *Die mittlere Windesrichtung zu Presburg im Jahre 1865.*) Verhand. d. Ver. f. Naturk. zu Presb. 1857 II, II, 27—31.) Az 1856—1865. évi megfigyelések szerint az északi szelek számának átlaga 56, az északnyugatiaké 100, a nyugatiaké 318, az északkeletieké 141, a keletieké 63, a délieké 57, a nyugatészaknyugatiaké 80. (C. Rothe: *Beiträge zur Meteorologie von Presburg.* Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presb. 1866. IX, 30—31.)

²⁷ Rothe dr. 11 évi megfigyelési adatai alapján Pozsony közepes évi páraanyomását 3:313 párisi vonalra, a levegőnek közepes évi nedvességét $73^{\circ}10'$ o-ra teszi. (*Beiträge zur Meteorologie v. Presburg* i. h. IX, 27—29 ll.) Ó a ködös napok középszámát (1856—65. évekből) 31'5, a jégesőkét 1'7, a deresekét 15'2, a felhősökét 99'1, a derültekét 69'2, a félderültekét 197'0 ra határozza. (U. o. IX, 22—26 ll.) Újabb adatok szerint Pozsonyban a felhőzet évi középje 5'5, a csapadék összege 629, maximuma 42, mely április közepe tájára esik. A csapadékos napok száma 131, a havas napoké 19, a jégesősöké 4, a zivatarosoké 20 s a viharosoké 5.

²⁸ 1894 nov. 18-án Modorban. (Valló S.: *Term. tud. közl.* 1895. XXVII, 52.)

²⁹ Decz. 13-án. (U. o.)

virágoztak, márczius 29-én pedig a mandola- s barackfák virágoztak, a szőlőhajtások oly nagyok voltak, hogy a gerezek is meglátszottak rajtuk.³⁰ Gyakran a tetemes hideget, főleg tavaszkor, hirtelen nyári hőség váltja föl. A májusi fagyok nagyon veszedelmesek a veteményekre, főleg a szőlőkre. Vannak évek, mikor a Duna kétszer is befagy, mint 1892—93-ban, s viszont vannak oly évek, mikor a folyam éppenséggel nem kerül jégtakaró alá.³¹ A vármegye hőmérsékletének jellemzésére fölhozzuk itt Pozsony városáét. Ennek évi középmeárséklete 10·2, maximuma 33·0, minimuma —16·2. Húsz évi középmeárséklete pedig 9·9.³²

A vármegye éghajlatának jellemzésére fölhozzuk még, hogy itt nemcsak, mint mondtuk, a füge és gesztenye eltúri a szabad teleést, hanem a forró égaljak, a trópások batatái, a Batatas edulis L. és a Convolvulus tuberosus L. nálunk könnyen meghonosíthatók.³³ A fák és növények meghonosítására a Pötsen-szigeten, a városi díszligetben és hegyi ligetben tett kísérletek megmutatták, hogy a Kínából s Japánból hozott bálványfa (*Ailandus glandulosa* Desf.) és keleti tujafa (*Thuya orientalis* L.), a lefüggő sofóra (*Sophora japonica pendula* L.), a déleuropai Judásfa (*Cercis siliquastrum* L.), a kanadai vasfa (*Gymnocladus canadensis* L.), a teljes virágú kínai mandulafa (*Amygdalus chinensis flore pleno*), a japáni birs (*Cydonia japonica*), nemkülönb az amerikai kőris- és zürgelfák kitűnően tenyésznek a belföldi rokon fanemekkel szemben. Az amerikai tölgyemek, különösen a *Quercus rubra*, coccinea és palustris azonképp jól tenyésznek. A külső színére a mi fekete erdei fenyőnkhez hasonlító *Pinus taurica* ugyancsak jól érzi magát klimánkban. Ugyanezt mondhatjuk a perzsiái eredetű orgonafáról (*Syringa vulgaris* L.) és a kis-ázsiai eredetű vadgesztenyefáról (*Aesculus hippocastanum* L.). A vadgesztenye egyáltalán gyönyörű fadísze e vármegyének. Pozsonyban a hegyi ligetben, a Bimbóházak vidékén, a városban szerte mindenfelé gyönyörű példányokkal, egész fasorokkal találkozunk.³⁴ A kínai eredetű hortenzia gyönyörűen virul a díszligetek fakörnyékezte helyein.³⁵ Persze vannak fajok, melyek klimánkban nem boldogulnak. A carya-fajok³⁶ már az első nyáron tönkre mentek. A tengerparti gyantás fenyő, a *Pinus maritima* sem boldogult itt.³⁷

A föld termőképessége.

10. *A vármegye földjének termőképessége.* A földtani, vízrajzi s égalji viszonyok szerint minősül a vármegye talajának termőképessége. Ez egészben véve csak középszerűnek mondható. A hegyek közt, hol a talaj többnyire kövecses, agyagos és hideg, termékenysége csekély, már csak azért is, mivel megmívelése nehéz. Hol azonban a hegyek közt a gránit és diorit légköri befolyások következtében szétbomlik, ott jó szántóföldekre található. Gránit- és diorit-

³⁰ *Hasznos mulatságok* 1788. évf. 398. l. és *Term. tud. közl.* 1891. évf. XXIII, 155—156

³¹ Földes Gyula hivatalos statisztikai közlemények és magán gazdasági naplók alapján összeállított kimutatása szerint 77 év alatt 52 évben volt s 25 évben nem volt jég a pozsonyi Dunán. 52 évben átlag 35 napig állott évenként a jég, leghosszabban 99 napig, az 1829—30-iki évben. A jég 30-szor január hóban, 13-szor decemberben, 8-szor februárban, 1-szer novemberben állott be, elindult pedig 29-szer februárban, 13-szor márcziusban, 8-szor januárban, 2-szer decemberben. (*Felső-Csallóköz árvéd. tört.* 30—31. ll.) Egy 1788. évi följegyzés szerint azon tél legnagyobb hidege 5° Pozsonyban volt. (*Hasznos mulatságok* 1788. évf. 398. l.)

³² Az ötvenes évekből igen érdekes éghajlati följegyzéseket köszönhetünk dr. Kornhubernek: *Die klimatischen Verhältnisse zu Presburg während des Jahres 1856.* Közölve: *Verhandl. d. Vereins f. Naturkunde zu Presburg.* 1856. I, 74—90. E mellett kívánjuk fölméltetni Holuby J. következő közlését: *Vegetationsbeobachtungen zu Presburg während des Jahres 1856.* E közlés több egyleti tag közreműködésének eredménye. Közölve i. h. I. 96—107. Rothe dr. szerint Pozsonynak 15 évi (1851—65) középmelege 8·01° R., maximuma 26·23° R., minimuma —11·14° R. (*Beiträge* i. h. IX, 10—15.)

³³ A hatvanas éveken kísérletet tett e növények meghonosításával ifj. Nirschy István jeles műkertész. (I. *Verhand. d. Ver. f. Naturk. zu Presb.* 1860—61. V, 32.) A hetvenes éveken Zichy gr. czifferi kertészete. (*Verh.* 1873—75. új évf. III, 70.)

³⁴ Mint nevezeteseke említjük a hajdani Grassalkovich, most Frigyes főherczeg palotájának kertjében, továbbá a hajdan Esterházy, most Schiffbeck-Stabwasser-féle palota kertjében, a hajdani primási nyári palota, ma katonai kórház kertjében, továbbá a hajdani Pálffy-palota kertjében, most városi szabad téren s a vasút felé vezető úton levő sétányokat.

³⁵ E szép dísznövényről tudjuk, hogy az 1790-ben érkezett Kínából a londoni Kew-garden híres botanikus kertbe. (*Term. tud. közl.* 1831, XXIII, 547.)

³⁶ *Carya alba*, *C. amara*, *C. microcarpa*, *C. porcina*, *C. sulcata*.

³⁷ Rowland W.: *Versuche zur Acclimatisation von Pflanzen in Presburg,* közölve a *Verhand. d. Ver. f. Naturk. zu Presb.* 1860—61. V, 135—136.

talajon kitünően uő a szőlő és gyümölcs, s buja mezők virulnak rajta. A síkságon, főleg a Vág és Morva mentén, de a Csallóközben is könnyű ugyan elég meleg a föld, de nagyon homokos; megművelése e szerint nem jár nehézséggel, azonban televényrétege gyöngye lévén, termőereje hamar kimerül. A Csallóközben némely helyütt csak 4—6 hüvelyknyi termő televény borítja a kavicsos altalajt, bár az Alsó-Csallóköz némely részeiben egy, sőt másfél lábnyira is megvastagszik a televény. Helyenként a Csallóköz földjét, mint Nagylégnél, Olgyánál s egyébütt sajátságos földnem borítja, ugyancsak a termékenység rovására. E földnem egy piszkosszürke, púpos és mélyedé-
 des tömeg szabálytalan gumóiból áll. A kvarczhomokból és ritkás csillámrészcékből álló és szénsavas mésztől ezementált tömeg az édesvízi meszekre emlékeztet.³⁸ Sokkal jobb a föld minősége a Vág lapályán, az úgynevezett Mátyusföldön, valamint a külső és a nagyszombatjárásban, hol a termőréteg vastagsága 4—5 láb is megvan. Éppenséggel híres a vármegyében az a televényföld, mely a pozsonyi járás hegyentúli részén Dévény-
 újfalu, Beszterezce, Mászt és Borostyánkő között terül el, s melyet már régibb időkben kertí kulturákhoz, főleg hortenziákhoz szállítottak Pozsonyba.³⁹ Ott, hol a terület felszínét a lősz borítja, a föld termőképessége könnyebb módon fokozható. Mert ámbár maga a lősz soványságánál fogva kevésbé jó termőföld, annyiban mégis előnyös, a mennyiben a kavicsos területeket beborítja s így kulturképessé teszi. Kellő trágyázás mellett rajta, bár lassan, a kívánatos televényföld keletkezik, a mellett könnyen megoldozható s elégséges kiterjedést enged a vetések gyökereinek. Mész tartalma kiválóan lóhere és hüvelyes növények termesztésére alkalmas.⁴⁰ A Súr televényének termőképességét kivált fatenyésztése mutatja. A fatenyésztés itt nem magelvetés eredménye. A szilfákon észrevehető új ágképződések fennen hirdetik az ottani vegetáció nagy termőképességét. A technikai czéllal lehántolt fák károsodását csakhamar helyrehozza az üde új ágképződés. A Súr szélének talajába ültetett kőrisfa (*Fraxinus excelsior* L.) rendkívül kedvező növesi viszonyokra vall.⁴¹

11. *A vármegye kulturterülete.* Terjedelem tekintetében Pozsony vármegye földjének gazdasági fölhasználhatósága igen nagy. Mondhatni, hogy túlnyomóan kulturterületből áll. Van összesen 444.915 k. hold, vagyis 2561 km². szántóföldje, kertje, szőlője, miből Pozsony városára egymagára 6742 k. hold, vagyis 39 km². terület esik. A fentebbi számból 8411 hold 1405 ölnyi² terület tisztán szőlő, miből Pozsony városára 1352, Modor területére 1000, Bazinéra 500, Szentgyörgyére szintén 500 k. hold esik. Erdőterülete 885.42 km²-t, vagyis 155.168.33 k. holdat tesz, miből Pozsony városára 24.51 km². esik. E művelt területekhez képest azonban elég nagy kiterjedésű a szántóvas all nem fogott talaj is. A nádas ezer holdnál több s leginkább az Alsó-Csallóközben, a Duna szigetségein, a kiszakadó erek s természetes csatornák partjain található. Különben nem éppen értékesítés nélküliek a nádasok sem, mivel terményeik nádfedésre, vakolatlajra, nádszövetekre s tüzelésre jól alkalmazhatók. A Dunának Pozsony város területére eső mellékágaiban termelt nádat a múlt évben is 149 frton árverezték el. A merőben terméketlen föld 46.950 k. hold, a mi mindenesetre jókora terület.

12. *A vármegye növényzete. A növényzet jellege. Sajátos növényfajok.* A vármegye növényzete nemcsak a fajok sokaságával, hanem a fajok geográfiai elterjedése iránt tájékoztató adataival fogva is fölötte érdekes. Növényzete ugyanis nemcsak változatos, hanem a mellett annyiban is fölötte tanulságos, a mennyiben azt, az állatok és emberek vándorlásával bizonyított nagy igazságot, hogy Európában az élet: a növény- és állatvilág délkeletről északnyugati irányban haladt, kicsinyben szintén megerősíti.⁴² Ha vannak növé-

Kulturterület.

Növényzet.

³⁸ *Verhandl. des Ver. f. Naturk. zu Presb.* 1858. III. II, 18.

³⁹ Róla említést tesz Ballus: *Presburg und seine Umgebung* 1823. 69. 1.

⁴⁰ *Verhand. d. Vereins für Naturkunde zu Presburg* 1856. I, 4—5.

⁴¹ L. Kornhuber: *Das Moor „Schur“ bei St. Georgen.* (*Verhand. d. Ver. f. Naturk. zu Presb.* 1858. III. II, 32.)

⁴² Man kann — írja Wiesbauer — auch im Gebiete der Flora von Presburg eine Bewegung von Süd und Ost nach Nord und West wahrnehmen. Ausser dem leider schon so verbreiteten und verderblichen *xanthium spinosum*, das vor weniger als vierzig Jahren in Presburg noch ganz unbekannt war, dürfte unter anderen auch die nun schon ganz in

nyeink között oly fajok, melyek — mint a Galisonga parviflora — nyugatról keletre vándoroltak,⁴³ ezek nem szabályt, de kivételt alkotnak. Ha vannak továbbá, melyek csakis a Morva-folyó jobb partvidékéről és a hainburgi hegyeiről ismeretesek,⁴⁴ nálunk pedig eddigelé még elő nem kerültek, az állításukat meg nem ingathatja, mert éppen növénygeografiai okok biztosítanak a felől, hogy e fajokra nálunk is előbb-utóbb rá fognak találni.⁴⁵ Így tényleg már előkerültek nálunk a hainburgi hegység növényei közül a *Lactuca sagittata*, a *Viola Kernerii*, *Kalksburgensis* és *Badensis*; a Morva-jobbparti növények közül pedig az *Oenanthe media*, *Orobanche coerulescens* és a *Bromus patulus*.⁴⁶ Növényzetünk egészében egyezik ugyan Kelet-Európa növényzetével, melynek részét teszi, de sok tekintetben közös a szomszéd Alsó-Ansztria és Morvaország, valamint a távolabbra eső Németország flórájával is. E kapcsolatos összefüggés dacára is azonban nem szűkölködik vármegyénk oly sajátlagos fajokban sem, melyek a szomszéd országokban hiányoznak.⁴⁷ A Kis-Kárpátokban a Pozsony vidékén tenyésző hamvasszeder növények közt új fajok és alfajok ismeretesek.⁴⁸ Híres főleg a dévényi Nagytető növényzete. E hegy meszes talajában a pozsonyi hegyekétől sajátzerűen eltérő flóra virul. Ormai s lejtői nyaranta dús virág-szőnyeggel borítvák s kevés hely van hazánkban, melyen a természetbarát üdítőbb és zavartalanabb örömeiket élvezhetne, mint itt, hol szemei messze elkalandozhatnak a tágas Morva-lapályon, a Duna mosolygó vidékén, a festői Lajta-hegységen, miközben érzékeit a bájos növényvilág zamatos, fűszeres illata gyönyörködteti. A mily dús, oly sajátos is a Nagytető virágvilága. Rátalálunk itt a csúcshéleken, bokrok között a *Smyrnium perfoliatum* L., vagyis a hazánkban csakis még a bakonyi Somhegyen előjövő, májusban virágzó s júliusban gyümölcsét érlelő szárölelő gyaporra.⁴⁹ Továbbá a hegyi

der Nähe (an der Dampfbahn ausser Blumenthal) vorkommende *Cephalaria transsilvanica* hiefür sprechen, sowie das Vorkommen von *Conringia*, *Salvia aethiopsis*, *Papaver argemone* und anderer sich durch jenes erklären lässt. (*Beiträge zur Flora v. Presburg* i. h. I, 1.)

⁴³ E növény tudvalegőleg Peruban otthonos. Onnan indult az keleti irányban vándorútra. A múlt század végén már Spanyol- és Franciaországban találták. (Cavanilles: *Icones* III, 41. Tab. 281.) E század elején Németországban. (Ascherson: *Flora Brandenb.* 314. Zuccarini: *Flora* 1821. évf. II, 612. Koch: *Synopsis* 356.) E század közepén, 1850-ben megjelenik először Bécsben, 1864-ben már gyakori Bécs környékén és a Morva-lapályon. (Neilreich: *Nachtrag zur Flora v. Nieder-Oesterr.* 1866. 47. l.) 1856-ban már rátalálnak Pozsonyban (Boller: *Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presb.* I, 10.) s így aztán tovább terjed Buda, Pécs, Erdély, Galiczia, Lengyelország, Bessarábia, Keletindia, Ausztrália irányában. (M. Kronfeld: *Chronik der Pflanzenwanderung. Oest. bot. Zeitschrift.* 1889. XXXIX, 116—119. és 190—194.)

⁴⁴ Külön jegyzékbe foglalta Schiller: *Verzeichniss der bisher nur auf den Hainburger Bergen, nicht aber im Gebiete der kleinen Karpathen aufgefundenen Pflanzen.* És: *Verzeichniss der bisher nur am rechten Marchufer, nicht aber im Gebiete des Presburger Comitates aufgefundenen Pflanzen.* Mindkettő közzétéve a *Pozs. term. és orv. egyl. közl.* 1881—83. Uj évf. V, 114—115.

⁴⁵ Ich vermüthe nämlich mit grosser Bestimmtheit, — írja Schiller dr. — dass diese Arten der genannten Territorien, die politisch genommen wohl nicht mehr zu unserem Comitete, ja nicht einmal mehr zu Ungarn gehören, pflanzengeografisch aber nicht von unserem Gebiete getrennt werden können, früher oder später auch in dem eigentlichen Presburger Comitete aufgefunden werden. (*Materialien zu einer Flora des Presb. Comitates.* I. h. V, 88.)

⁴⁶ Sabransky: *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1884. évf. XXXIV, 263.

⁴⁷ Ilyenek a sudarfüzérű sás, a csomós palka, a nyelves péra, a gyökeredző esalán, a homoki czikszár, a gyászoló apáca, a négylevelű polcsa, a dombi és gyászoló szegfű, a dunamelléki lóhere, a szöszös rekettye, a szárölelő gyapor, az évelő saláta, a szártalan báres, a késői klóra és varádics az iszap-aranyvirág, a buzérképű galaj és egyebek.

⁴⁸ Ilyen új fajok a *Rubus dryades* S., a *Rubus nigroviridis*, az északi baltivideki típusokkal rokon *Rubus quadicus* Sabr., a *Rubus pubifrons* Sabr., a *Rubus brachytrichus* Sabr., a *Rubus chlorocladus* Sabr., a *Rubus graniticus* Sabr., a *Rubus Bäumlerei*, a *Rubus adulterinus* Sabr., a *Rubus brachyandrus*, a *Rubus ampelopsis* Sabr. et Borb., a *Rubus Progelii* Sabr. Új alfajok a *Rubus renifrons* Sabr., a *Rubus populifolius* Sabr., a *Rubus valligenus* Sabr., a *Rubus clypeatus* Sabr., a *Rubus macrocladus*, a *Rubus semidiscolor*, a *Rubus semibifrons* Sabr., és a *Rubus dolomiticus* Hol. (Sabransky Henrik: *Ueber eine neue Brombeere (R. dryades S.) der kleinen Karpathen*, közzétéve a *Pozs. term. és orv. egyl. közl.* 1884—86. évf. VI, 123—126. — Ugyanő: *Ueber Rubus nigroviridis n. sp. nebst einer Synopsis der Brombeeren Pressburgs*, közzétéve a *Pozs. term. és orv. egyl. közl.* 1887—91. évf. VII, 1—15. — Ugyanő: *Weitere Beiträge zur Brombeerenflora der kleinen Karpathen* közzétéve az *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1891. évf. 5—23. ll. Mindezekhez l. még ugyanevak tőle: *Floristisches aus Pressburg*, közzétéve az *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1884. évf. XXXIV, 134—135.)

⁴⁹ Lumntzer közli *Flora Posoniensis* című művében 121. lapon rajzát. Azonkívül l. *Bäumler: A pozs. term. és orv. egyl. közl.* 1887—91. VII, 48. l.

ternyére, a tollas szegfűre, a bérczi perjére, az élesmosó fenyérré, a sápadt kosborra, a kék szádorra, a hegyi tavorjára, a kopasz csipkepityyre, a selymes sertecskére stb.⁵⁰ De odább a Kis-Kárpátok láncolatában a Viszoka is sok növény-sajátosságot mutat. Talajában virul a fürtös kötőr, a kövér daravirág, a pompás estike, a kövi tenyere, a széleslevelű cseugetyűke. A Kis-Kárpátok keleti oldalán pedig Losoneznál, Bazinnál, Szentgyörgynél stb.⁵¹ rátalálunk a ritkaságszámba menő nyelves pérára (nyelves esodabogyóra), a *Ruscus hypoglossum*-ra.⁵² A vármegye határán álló, kúpjaival oly szép látványul szolgáló Wetterlin főleg növényzeti sajátosságainál fogva fölülte figyelemre méltó, mert valósággal növényválasztóul tekinthető, a mennyiben az egyes vadon tenyésző északi növényfajokat föltartóztatja a déli irányban való előnyomulásukban⁵³ s viszont a nagyszombatvidéki florának egyes képviselőit nem engedi északra előre hatolniok.⁵⁴

Sajátosnak kell mondanunk a Csallóköz növényzetét is.⁵⁵ Felső részei a szigetnek gyakori kiöntéseknek lévén kitéve, idegen növényfajok jelennek itt meg, melyek aztán nemsokára újból eltűnnek.⁵⁶ Valóságos növényvándorlás színhelye e vidék. Más vándorló növények azonban állandósulnak, míglén a földtagosítás vagy egyéb külső alakulások tönkre nem teszik.⁵⁷ Egyes fajok: *Asaum europaeum* L., *Arum maculatum* L., a körtvélyesi hajóálló-másnál félholdnyi területen honosultak meg s az egész szigeten másutt sehol sem láthatók. A szerb tövist, *Xantium spinosum* L. az oroszok hurezolták marhaétekül Somorjába, az *Allium ursinum* L., a szigetségen, az Ornithogalum nutans L. Körtvélyesnél, a *Hippophae rhamnoides* L. a szigetek görélyeiben, a *Selaginella helvetica* Rab. a szigetek rétein, a *Parmelia pulchella* Wallr. Somorjánál jelennek meg. Szétszórtan, de még minden évben megjelennek az *Epipactis latifolia* All., *Erucastum inodorum* R., *Carlina acaulis* L., *Gnaphalium uliginosum* L. nedves réteken; a *Herniaria glabra* L., *Bupleurum rotundifolium* L., *Bupl. Gerardi* Jacq. a vetés közt, *Rumex maritimus* L., *Typha minima* Hopp. Ez utóbbi gyékényféle növény, mely az oroszvári Dunaágban s a Csallóközben kerül elő.⁵⁸ Innen származott valószínűleg Budapest vidékére is.⁵⁹

Az alsó Csallóköznek Dercsika, Várkony, Bős, Szerdahely vidékén egészen más növényjellege van. Itt áradásnak ki nem tett lápföld van. Számos növény virul e helyütt, s a süppedő talaj veszedelmét a buja növényzet takarja.⁶⁰

⁵⁰ Dietl F. A.: *Ein Ausflug auf den Thebner-Kobel bei Presburg*. Közzétéve a Skofitztl szerkesztett *Oesterr. botanische Zeitschrift* 1853. évf. III, 410—412. Brancsik K.: *Ein Ausflug auf den Thebner-Kobel*. Közzétéve ugyancsak az *Oesterr. botan. Zeitschrift* 1862. évf. XII, 148—150.

⁵¹ *Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presburg* 1857. II, 62—63.

⁵² Krzisch F.: *Eine botanische Excursion auf die Visoka*. Közzétéve a *Pr. Ztg.* 1857. évf. 158. sz.

⁵³ Ilyenek a *Ranunculus illyricus*, *Papaver argemone*, *Spergella nodosa*, *Malva moschata*, *Spiraea salicifolia*, *Potentilla alba* stb. stb., mind elősorolva Krzischnél: *Der Wetterlin in den kleinen Karpathen (Verhandlungen d. Vereins f. Naturkunde zu Presburg)*. 1856. I, 53—54. és u. o. 1857. II, 24. Azonkiv.: *Prceb. Ztg.* 1856)

⁵⁴ Ilyenek: *Althaea pallida*, *Clematis integrifolia*, *Ruscus hypoglossum*, *Xeranthemum annuum*, *Sideritis montana* stb. stb. ugyancsak elősorolva Krzischnél i. h. I. 52—53. II, 23

⁵⁵ Megismertette Resely Mihály somorjai plébános: *Zur Flora der Insel Schütt in Ungarn*. Közzétéve az *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1867. XVII, 52—53.

⁵⁶ *Jurinea mollis* Cassin, *Salvia glutinosa* L., *Impatiens nola tangere* L., *Sherardia arvensis* L., *Anthericum ramosum* L., *Nonnea lutea* R., *Isatis tinctoria* L., *Anthemis tinctoria* L., *Gnaphalium luteo album* L., *Filago germanica* L., *Filago montana* L., *Filago arvensis* L., *Micropus erectus* L., *Plantago arenaria* W. K., *Andropogon gryllus* L., *Hierochla borealis* R. S., *Platanthera bifolia* Rich., *Peziza calycina* Fries, *Helvella fastigiata* Krumb., *Helvella monachella* Fries, *Clararia anerea* Pers.

⁵⁷ Ilyenek egyebek közt: *Diplopappus annuus* R., *Galeopsis versicolor* Curt., *Solanum dulcamara*, *Inula oculis Christi* Lat., *Inula germanica* L., *Solidago Canadensis* R.

⁵⁸ Amott Schneller, emitt Resely találták. (*Term. tud. közl.* 1885. XVII, 226.)

⁵⁹ Borbás: *Typha minima (Funk) Budapest határában*. (*Term. tud. közl.* 1886. XVIII, 441.)

⁶⁰ *Lathyrus palustris* L., *Senecio paludosus* L., a lapályok szélein *Euphorbia lucida* W. K.; a nedves réteken *Gratiola officinalis*, *Lychnis floscuclii* L., *Ranunculus lingua* L., *R. auricomus* L., *Thalictrum flavum* L., *Gentiana pneumonanthe* L., *Chlora perfoliata* L., előjön itt továbbá *Thysselinum palustre* Hoffm., *Lactuca saligna* L., *Sonchus palustris* L., *Inula dyssenterica* L., *Cirsium canum* M. B.: árkokban *Succisa pratensis* Mönch., *Plantago maritima* L., *Atriplex nitens* Rebert., *Chaturus marrubiastrum* Rebb., *Sparganium ramosum* Huds.; mocsaras tavakban *Hottonia palustris* L. és *Hydrocharis morsus ranae* L.

Azonban a mocsaras lapály is nagyon érdekes mocsár- és fővénykedvelő növényfajokkal dicséskszik, milyen a csemege sulyom, a solymos baka, a henye boroszlán, a késői szegfű. A Búr-erdőben találjuk a sárga gyopárt és a nyulánk lellenyt. A Súrban főleg a félfüvek (cyperaceák) családjába tartozó növények, kivált a carex- és scirpus-fajok tenyésznek, melyek társas állapotban jelentkeznek és a tőzeg képződéséhez jelentékenyen hozzájárulnak. Ezzel szemben a kryptogam növények, úgy faj-, mint egyedmennyiségre nézve nagyon alárendelten mutatkoznak.⁶⁰ A félfüvek fajaiból másfelé is, jobbra a cyperus-, schoenus-, eriophorum-, scirpus-, cleocharis- és carex-félék jönnek elő, míg a Közép-Európában tenyésző rhyngospora-, fimbristylis-, eladium-, clyna- és kobresia-félék nálunk ismeretlenek.⁶¹ A Feketevíz és a Dunaág mocsarai ugyancsak számos és érdekes növényfajjal tarkítják a talaj fölületét.

Mérges- és
gyógynövények.

13. *A mérges- és gyógynövények.* Mérges növényekben sem szegény Pozsony vármegye. Ezek a vármegye hegyein, erdőiben, szigetein, vetéseiben, réteiben, szőlőiben s szántóföldei szélein, kerítések és bokrok mellett tenyésznek. Ilyen egyebek között a nagyon mérges *maszlagos nadragulya* (*Atropa belladonna* L.), mely a vármegye hegyes vidékein igen nagy mennyiségben fordul elő. Még szaporábbak a *gyógynövények*, melyek azonban e czélra alig értékesítettek.⁶² Így temérdek sok *papsajt-mályva* (*Malva vulg.*, *Malva sylvestris* L. et *rotundifolia*) fordul elő Főrév, Szunyogdi, Püspöki stb. községekben. A *kis ezerjófű* (*Herba centaurei minoris*, *Erythraea centaureum*) igen gyakori réteken; a *mezei székfű* (*flores Camomillae vulgaris*) igen nagy mennyiségben található mezőkön, nem művelt s vad földeken, útszéleken, romhalmazokon és kavicsos helyeken; a *búzavirág*, másképp *vadpézsmá* (*flores Cyani*), ugyancsak nagy mennyiségben gyűjthető a gabona közt; a *fehér üllöm* (*flores Lilii albi*) nálunk kertekben szaporán; az *orvosi bazsál*, másképp *pünkösdi rózsá* (*flores Paoniae officinalis*) a házi kertekben igen gyakori; az *ökörfarkkóró*, másképp *gyapjúfű* (*flores Verbasci*) romhalmazokon, utak mentén és erdőtisztásokon található; a *lökörmű szattyú* (*folia Farfarae*) nedves, agyagos talajon gyakori; a *beléndek* (*folia Hyoseyami nigri*) szintén gyakori; a *zsálya* (*folia Salviae officinalis*) kertekben sűrűn jelentkezik; az *üröm* (*herba Absinthii*) egyes vidékeken, különösen szárazabb, dombos, bokros helyeken igen nagy mennyiségben szedhető; a *mákfű* vagy *czitromfű* (*folia Melissa*) kertekben gyakori; a *ziliz* (*herba Althaeae*) nedves erdőkben és réteken, különösen a Duna árterületein igen gyakori; a *zsurlófű* (*herba Eguiseti arvensis*), mely úgy a gyógyszer-tárban, mint az iparban és háztartásban hasznos, gyakori; az *orvosi pemet* és *fehér pemet* (*herba Marubii*) homokos földeken gyakori; a *keskeny útifű* (*herba Plantaginis lanceolatae*) réteken mindenütt található; a *tüdőfű*, másképp *galnafű* (*herba Pulmonariae officinalis*) erdőkben és nedves helyeken gyakori; a *szentháromság violája* (*herba Violae tricoloris*) réteken és szántóföldeken közönséges.

Zúzmók,
moszatok,
harasztok.

13. *A zúzmók, moszatok és harasztok.* A *zúzmóflóra* eddigelé ismeretes nevei 73, kétszázötvenegy fajjal. Ezek közt van 51 új faj és 9 új varietas, illetve forma. Általános jellege egyezik a dombvidékével és a hegyi erdőségével. Képviselve csupán a hegylejtőkön és hegyesúcsokon van. A kultur- és szántóföldül, valamint rétül szolgáló síkvidék, melyből a Kis-Kárpátok kiemelkednek, a zúzmóflóra tenyészésére nem alkalmas. Síkvidéki erdőségekben sem jut dúsabb kifejlődéshez. A szentgyörgyi Súr-erdő fatörzsein csak gyorsnövésű zúzmófajok tenyésznek. Annál érdekesebbek lichenologiai tekintetben a Kis-Kárpátok délkeleti lejtőin viruló szőlők. Az ezekben levő kőtörzásokon rendkívül dús zúzmóflóra honosult meg⁶³ melegebb színhangulatot adva a phanerogamoktól csak kevésé ellepett vagy

⁶⁰ A növényeket egyenként felsorolja Kornhuber: *Das Moor „Schur“ bei St. Georgen* i. m. III. II, 33. Azonk. I. Resely: *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1867. XVII, 25.

⁶¹ E félfüvekről Csáder Károly értekezett a pozsonyi orv. term. tud. egyesület 1856. máj. 19-iki ülésében. (L. *Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presburg* 1856. évf. I, 45—46.)

⁶² L. Ámon Gyula: *A gyógynövények gyűjtéséről, termesztéséről és azokkal való kereskedésről.* Kiadja a pozsonyi kerületi kereskedelmi és iparkamara. Pozsony.

⁶³ *Parmelia prolixa*, *Physcia caesia*, *Lecanora saxicola*, *subfusca*, *glaucoma*, *subcarnea*, *badia*, *cinerea*, (ritkábban *sulphurea*), *Caloplaca vitellina*, *Diploshistes scruposus*, *Lecidea fuscoatra*, *platycarpa* és *crustulata*, *Rhizocarpon geographicum* és *distinctum*.

részben egészen csupasz gránit-, gnájsz- és csillámpala kőtömegeknek. A szőlők fölött következő előerdő-regióban levő terméketlen területen kivált a *Cladonia* faja,⁶⁴ az ugyanott levő nagy kőtuskókon pedig még jellegzetesb zúzmóflóra tenyészik.⁶⁵ Az ugyanezen magasságban levő gyümölcskertek alma- és körtefáján a jellegzetes flóra azonképpen gazdag szaporaságban látható.⁶⁶ Míg az előerdők tölgyeinek s a gyümölcskertek nemes gesztenyefájának törzseit és ágait a zúzmók dúsan ellepik,⁶⁷ addig az előerdők fenyőin a zúzmó-tenyészet vajmi szegény. Kérgükön csak a *Buellia myriocarpa* és *Schaereri* tenyésznek. A hegykúpokat borító terjedelmes lombdőkben már gazdag zúzmó-világ virul. A bükk-, tölgy-, jávor-, hárs-, kőris-, szil-, fejtőnyárfákon más-más fajok honosak. Az erdőtalaj azonban a lehullott vastag lombréteg miatt a zúzmóflóra tenyészésére alkalmatlan, úgy hogy itt csak kevés fajra találhatni.⁶⁸ Városokban és helységeekben a régi falak és kerítések, főleg északi oldalukon, dúszúzmónövényzetet mutatnak.⁶⁹ Megjegyezzük még, hogy az alhavasi és havasi formák Modor közelében mutatkoznak, érdekes változatot hozva a zúzmóvirányba. Modornál a *Cetraria cucullata*, a Viszokán a *Solorina crocea*, Konyhánál a *Thamnolia vermicularis* jelentkezik.⁷⁰

A *moszatok* (algák), *mohok* (musciaceae) és *harasztok* (filices) közül az elsők sűrűn képviselvék kútesövekben, vízárkokban, vízi növényeken, hegyi patakokban köveken, mocsarakban, állóvizekben, kiszáritott mocsarak iszapján. Az eddig ismertek az *ulvina*, *protococcus*, *palmella*, *nostoc*, *sphaerozyga*, *oscillaria*, *allogonium*, *draparnaldia*, *conferva*, *spirogyra*, *zygnema*, *hydrodictyon*, *botrydium*, *nitella* és *chara*-fajokhoz tartoznak.⁷¹ A mohok, ezek az edénynyalábjaiak tökéletessége miatt az őscsúcsnövények és a zúzmók közé helyezendő, de szaporodási műszereik tekintetéből a phanerogamokhoz, az edényes spóra-növényeknél közelebbi rokonságban álló növények ugyancsak állóvizekben, nedves vagy mocsaras helyeken, agyagos talajon, hegyi erdőségeken, kisebb hegyi vizekben vagy pusztá, napos helyeken, tőzegrétegeken, köves utakon, sziklákon, nádfedeleken, ugarföldeken és útszéleken, gyümölcsfákon és kopár, sziklás szőlőterületeken tenyésznek s részint a májmohok (hepaticae), részint a kifejtettebb száruknál s leveleiknél fogva magasabb rangú lombmohok (musci frondosi) rendjéből valók.⁷² Eddig 54 máj- és 210 lombmoh ismeretes Pozsony környékéről.⁷³ A Súrban tenyésző

⁶⁴ *Cladonia sylvatica*, *rangiferina*, *pungens*, *clorophaea*, *Sphyridium byssoides*.

⁶⁵ *Parmelia prolixa*, *saxatilis*, *Physcia caesia*, *Lecanora saxatilis*, *Garovaglii*, *badia*, *cinerea*, *argopholis* és *Diploschistes scruposus*.

⁶⁶ *Physcia ciliaris*, *Parmelia caperata*, *saxatilis*, *tiliacea*, *olivacea*, *Physcia stellaris*, *aipolia*, *tenella*, *Lecanora subfusca*, *Lecidea parasema*, *Pertusaria communis*, *Usnea hirta*.

⁶⁷ A tölgyeken előszeretettel jelentkeznek *Pertusaria amara* és *Bacidia rubella*, a gesztenyefákon előszeretettel a *Buellia myriocarpa*.

⁶⁸ *Peltigera horizontalis* és *polydactyla*, *Peltidea aphthosa* csaknem az egyedüliek.

⁶⁹ *Lecania Nylanderiana* és *Verrucaria nigrescens*.

⁷⁰ A pozsonyvármegyei zúzmókat először Lumntzer István tanulmányozta. (*Flora Posoniensis*. Lipsiae 1791.). Későbbben Endlicher István. (*Flora Posoniensis*. Posonii 1830.). Fejlesztette e tanulmányokat Bolla J. (*Die Flechten, Algen u. Moore der Presburger Flora* Közöttéve a *Verhandl. d. Vereins f. Naturk. zu Presb.* 1860. és 1861. V, 25—31.) Hazslinszky F. (*Adatok Magyarhon zúzmóvirányához*) közzétéve a M. T. Akad. által kiadott *Math. és term. közlemények* 1869. évf. VII, 43—73) című értekezésében e vármegye zúzmóviránya közül csak a csőbibires-félékből a *Cladonia* fimbriata L. Somorja mellett; az islandi vértész (*cetraria*) a pozs. hegyvidéken; a paizsripacs-félékből a *Psoroma lentigerum* Web. Somorja vidékéről; a paizsárfélékből az *odronez* (*Diplotomma populorum* Mass.) Pozsony mellett van említve. (47. 48. 52. 59. ll.) Ugyanő: *A magyar birodalom zúzmóflórája*. Budapest 1884.) Leginkább pedig fejlesztette Zahlbruckner A. dr. (*Zur Flechtenflora des Presburger Komitates*, közzétéve a pozsonyi orvosi természettud. egyesület közleményeiben 1892—1893. VIII, 19—73. és u. o. 1899. X, 16—30.)

⁷¹ Bolla J.: *Die Flechten, Algen u. Moose der Presb. Flora*. (Verhandl. d. Ver. der Naturk. zu Presb. 1860—1861. V, 31—33. 84.) Ugyanő: *Néhány új gombafaj Pozsony környékéről*. (Közzétéve a *Math. és term. közlemények* XII. k. 131. l.)

⁷² Bolla u. o. V, 33—39. 84.

⁷³ A mohok részben előszámlálvák Lumntzernek 1791-ben megjelent *Flora Posoniensis* című Lipcsében megjelent művében; az e műben felsorolt mohokat *Hedwig* János dr. határozta meg. Az egész műt kinyomatását is ő maga gondozta. Ezt az előszóban maga Lumntzer is nagy köszönettel kiemeli. Így *Hedwig* nemcsak a tudományos bryologia megalapítója, a mohok Linnéje, hanem egyszersmind az első hazai helyi mohflóra szerzője is. (Demeter Károly: *Term. tud. közl.* 1888. XX, 478—79. Azonkiv. I. *Dictionnaire des sciences médicales* V, 121—125. Wurzbach: *Biogr. Lexicon* VIII, 191—93. *Allg. deutsche Biographie* XI, 230. Kornhuber A.: *Die Moose der Presburger Flora*, közzétéve a Verhandl.

moszatok közt kiválóan említendő a *Hypnum scorpioides* L., a harasztok közt az *Aspidium filix mas* Sw.⁷⁴ A harasztok fák tövében, mocsárhelyeken, árkokban, patakok mentében, sziklafalakon sűrűn teremnek s díszes leveleikkel tűnnek föl. Vannak közöttük egyes érdekes fajok, melyek flóránkban ezelőtt ismeretlenek voltak. Ilyenek az *Aspidium heleopteris* Borkh., mely a pozsonyi vaskút körül levő vizes árkokban terem; az *Aspidium filix mas* (L.) β *crenatum* Milde és az *Athyrium filix femina* (L.) Roth c. *multi-dentatum* Döll., melyek a pozsonyi Zerge-hegyen fordulnak elő.⁷⁵

Gombák.

14. A gombák. Gombák tekintetében kevés vármegyét ismerünk oly alaposan, mint Pozsony vármegyét. A területén eddig talált⁷⁶ gombák 444 nemből s 1478 fajból állanak.⁷⁷ Ezek között vannak olyanok, melyeket sokáig csak Pozsony vármegye és az oroszországi Kazan területéről a Volga-partról ismert a tudós világ.⁷⁸ Más fajok eddig csak Olasz- és Angolországból voltak ismeretesek,⁷⁹ vagy Bajorországból és Észak-Itáliából⁸⁰, ismét mások a Provence-ből,⁸¹ úgy hogy az e vármegyében kertekben, réteken és ligetekben előjövő gombák föltötte érdekes növénytörténeti adalékokul tekinthetők. E gombák egyike-másika éppen e vármegye területéről lett először ismeretes Magyarországon.⁸² Mások meg szaporították a fajok számát.⁸³

d. Ver. f. Naturk. zu Presb. 1866. IX, 101—112. Bäumler J. A.: *Die Moosflora von Pressburg in Ungarn*, közzétéve az *Oesterr. botanische Zeitschrift* 1884. XXXIV, 46—49. és 96—99. Ugyanő: *A pozs. term. és orv. ctyl. közl.* 1884—86. VI, 67. Azonkiv. I. Förster J. B.: *Beiträge zur Moosflora von Niederoesterreich u. Westungarn* (Verh. der zool. bot. Gesell. in Wien 1880. évf. 233. l.)

⁷⁴ Kornhuber: *Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presb.* 1858. III. II, 33.

⁷⁵ Schiller: *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1884. XXXIV, 73.

⁷⁶ Bolla J.: *Die Pilze der Pressburger Flora*. Közzétéve a *Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presburg* 1857. II. II, 43—71. E munkát többszörös tévedései következtében Hazslinszky *Előmunkálatok Magyarhon gombavirányához* című művében figyelmen kívül hagyta, mi mindenesetre túlszigorú eljárás volt. Bäumler Bolla gyűjteményét és közléseit sokszor idézi. — Bäumler J. A.: *Beiträge zur Cryptogamenflora des Pressburger Comitatus*. Közzétéve a *Pozs. term. és orv. egyt. közl.* 1884—86. VI, 66—122. 1887—91. VII, 25—90. Ugyanő: *Mycologisches aus Pressburg*, közzétéve az *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1884. évf. XXXIV, 221—327. Ugyanő: *Mycologische Notizen*, közzétéve az *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1889. évf. XXXIX, 171—173. 289—291. 1890. XL, 1. sz.

	agaricineae	--- -- -- -- --	46 nem,	237 faj
77 hártyagombák hymenomyceteae	polyporaceae	--- -- -- -- --	12 "	84 "
	hydneae	--- -- -- -- --	7 "	22 "
	thelephoreae	--- -- -- -- --	3 "	36 "
	clavariaceae	--- -- -- -- --	7 "	27 "
hasas gombák	gasteromyceteae	--- -- -- -- --	10 "	23 "
	uretinaceae	--- -- -- -- --	12 "	129 "
hypodermae	ustilaginaceae	--- -- -- -- --	7 "	29 "
	phycomyceteae	--- -- -- -- --	19 "	46 "
	perisporiaceae	--- -- -- -- --	10 "	32 "
pyrenomyceteae	spheriaceae	--- -- -- -- --	48 "	166 "
	hypocreaceae	--- -- -- -- --	10 "	22 "
	dothideaceae	--- -- -- -- --	8 "	15 "
	lophostomaceae	--- -- -- -- --	3 "	5 "
	hysteriaceae	--- -- -- -- --	9 "	15 "
nyálkás gombák	discomyceteae	--- -- -- -- --	75 "	175 "
	tuberaceae	--- -- -- -- --	3 "	3 "
	myxomyceteae	--- -- -- -- --	23 "	42 "
	sphaeropsidae	--- -- -- -- --	52 "	228 "
hasadó gombák	hyphomyceteae	--- -- -- -- --	70 "	122 "
	schizomyceteae monadineae	--- -- -- -- --	2 "	2 "
			444 nem, 1478 faj	

⁷⁸ Ilyenek a Súr-erdő szélén tenyésző *sphaerotheca gigantea* és a bollas *urtica raticans*.

⁷⁹ A *ramularia pratensis* S. Ez Pozsonyban gyakori a kertekben és réteken. Bäumler: i. h. 96. l. 207. sz.

⁸⁰ A *cladosporium aecidiicola* Th., mely éltsdi gomba a pozs. ligetben is előjön. Bäumler i. h. 98. l. 236. sz.

⁸¹ A *leptosphaeria eryngii* H. F. nálunk is előjön. Bäumler i. h. 116. l. 401. sz.

⁸² Ilyenek a *puccinia liliacearum* Duby nevű Szentgyörgynél és Pozsonynál előjövő gomba (Hazslinszky: *Előmunkálatok*. Bäumler: *Pozs. term. és orv. közl.* 1887—91. VII, 45.) Továbbá a *puccinia* (*micropuccinia*) Bäumleri, mely a pozsonyi Malomvölgyben gyakori. (Lagerheim: *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1890. évf. 5. sz.) Ezeket kívül a *septoria Posoniensis* Bäumler, a *septoria alliicola* Bäumler, a *diplodia Rehmii* Bäumler, a *diplodiella faginea* Bäumler. (Bäumler: *Mycologisches aus Pressburg*, közzétéve a *Hedwigia* 1885. évf. 75—76. II.)

⁸³ Ilyen a *phyllosticta Zahlbruckneri*, mely a Zergehegyen, a *septoria Holubyi*, mely a pozs. evang. temetőben, a *cryptosporium lunulatum*, mely a pozs. hegyi liget közelében, a

Az eddig ismert fajok közt vannak jó tápszerű szolgálók is, melyek sűrűn kerülnek a piacra.⁸⁴ Ilyenek a szü- és formagazdag *hydnum repandum* L., mely Szentgyörgy vidékén gyakori s jó ízénél fogva igen kedvelt konyhagomba; a nagyon gyakori *boletus bovinus* L., mely fenyőfa-erdeinkből vándorol a piacra; a szép vörös húsú *boletus chrysenteron* Bull., melyet a pozsonyi Kálvária-hegyen szednek a konyha számára; az erdeinkben színre és formára változatosan jelentkező *boletus edulis* Bull., melyet gazdag és szegény kiválóan szeret; a fenyő-erdőkben növekvő *boletus granulatus* L., továbbá a *boletus luteus* Lit., a *boletus regius* Kromb., a *boletus scaber* Bull., a *boletus subtomentosus*, mindannyi keresett gomba s piaczuokon megszereshető; hasonlóan a *boletus satanas* L., a *polyporus confluens* A. és Sch., a *polyporus frondosus* Fr., a *polyporus ovinus* Sch., az *armillaria mellea* Quel. — A *collybia esculenta* Quel., mint jó levesgomba, keresett és igen gyakori. A fatörzsökön sűrűn tenyésző *pleurotus ostreatus* Quel. és a fenyőerdőkben szaporán növekvő *lactarius deliciosus* Fr., a hegyi erdőkben növekvő *russula alutacea* Fr., a *russula aurata* Fr., a *russula vesca* Fr., a *russula virescens* Fr. a pozsonyi piacon rendszeren található. A *cantharellus cibarius* Fr. tömegesen kerül oda a modori, szentgyörgyi, récei és a zergehegyi erdőségekből. Az erdeinkben igen gyakori *marasmius scorodonius* mint jó levesgomba ismeretes; a *clitopilus prunulus* Quel., a *pholiota mutabilis* Quel., szintén nem ritkák piaczuokon. A *champignon* név alatt réteken, legelőkön s kertekben előjövő *agaricus arvensis* Schäff. és az *agaricus campester* L. igen gyakori jelenségek az itteni piaczuokon. Az utóbbi, *agaricus campestris* L., esiperkegomba, a legjobban tenyészhető gombák közé tartozik.⁸⁵ Nem kevésbé jó evésre és tenyésztésre a kucsmagombák közül a *morehella esculenta* (L.) Pers. és a cseh kucsmagomba, a *morehella bohémica* Krumholz.⁸⁶ Mindkettő sűrűn jelentkezik dunai ligeteinkben homokos talajban. Az ehető gombák egyik legfinomabb faja a szarvasgombák között a nyári szarvasgomba (*tuber aestivum*), mely gyakori a Csallóközben.⁸⁷ E feketebarna felületű, nagy bibiresekkel behintett, előbb fehér, utóbb éréskor agyagsárga, sötét világosbarna húsú gomba szaga és íze ugyan kevésbé zamatos a fekete (*tuber melanosporum*), avagy a téli (*tuber brumala*), meg a vörös (*tuber griseum* v. *rufum*) szarvasgombánál, mindazonáltal kellő elkészítés mellett mégis jól élvezhető. Vannak aztán a gombák között jó táplógombák is, milyen a fagus-törzsökön növekvő *fomes fomentarius* Fr., míg a lombfákon, különösen fűzekben növekvő *fomes ignarius* Fr. szép példányokban szobadíszekül s *consolokul* használtatik.

Tudvalevő, hogy a növényi rovarpusztítók a gombák nagy csoportjából kerülnek ki, a mennyiben e kártékony rovarok s ezek álezái közt valóságos epidémiákat okoznak. E parányi organizmusok tehát mintegy az élet és halál kapui, melyek gátat vetnek annak, hogy oly veszedelmes rovarok, melyekhez

melanconium palleescens, mely a pozs. Kramererdőben, a *verticillium aphidis*, mely a pozs. környéki thujákon élőködő lapos tetvek hulláin jön elő. Továbbá a *puccinia Bäumleri* Lagerheim, melyet Bäumler a pozsonyi Malomvölgyben, a gyönyörű *rhodobryum roseum* s gazdag *phanerogama-virány* társaságában fedezett föl s Lagerheim tanár meghatározott. — A *puccinia smyrnii* Biv. ezt Sabransky H. fedezte fel a dévényi Nagytetőn. (*Oesterr. bot. Zeitschrift* 1884. évf. 328. 1) A *diplodia Beckii*, melyet Bäumler a pozsonyi ligetben és a *gloeosporium prunosum*, melyet ugyanő a pozsonyi szalma-kunyhónál talált. (*Oesterr. bot. Zeitschrift* 1889. XXXIX, 170.) Továbbá a *phyllosticta stomacola*, melyet ugyancsak Bäumler a pozsonyi Kramererdei úton talált. (*Oesterr. bot. Zeitschrift* 1889. XXXIX, 289.) — A Lumnitzer által fölfedezett *marasmius carpathicus* K. méltán viselhetne volna fölfedezője nevét.

⁸⁴ A gombák tápértékét illetőleg l. Schilberszky Károly *az ehető gombák tenyésztéséről* szóló cikkét a *Term. tud. közl.* 1886. XVIII, 393—396; a Bikfalvy Károly által a *Zeitschrift für physiologische Chemie* X. kötetéből közölt cikket a *Term. tud. közl.* XIX, 221—222; továbbá Kemény Mór: *Az énnivaló gombákról* című cikkét a *Term. tud. közl.* 1880. XX, 138—143. és azonkívül: *Az ehető gombák tápláló értékéről* című cikket a *Term. tud. közl.* 1895. XXVII, 256—259. A különböző gombák nitrogén-tartalma, száraz anyagra számítva ki, nagyon változó lévén, tápértékük egységes számmal ki nem fejezhető. Mörner vizsgálatai szerint a vármegyénkben is képviselt *Lycoperdon bovista* Fr. nitrogén-tartalma 8.19%, a csiperke-gombáé (*agaricus campestris* L.) 7.38%, a *polyporus ovinus* Fr.-é csak 1.80%.

⁸⁵ Schilberszky: *Az ehető gombák tenyésztéséről*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1886. XVIII, 393.

⁸⁶ Schilberszky u. o. i. h. XVIII, 396.

⁸⁷ Lumnitzer: *Flora Pos.* Nr. 1280. Endlicher: *Flora Pos.* Nr. 164 s ezek nyomán Bäumler: *Beiträge* Nr. 1375.

rejtett helyeken való lappangásuk miatt sem ember, sem pusztító állat nem férhet, túlnagy számmal el ne szaporodjanak.⁸⁸ Ilyen gombák többszörösen képviselvék e vármegye gombái között is. A rovarölők (entomophthoraceae) családjából ilyen az *empusa muscae* (Fr.) Cohn.⁸⁹ nevű penész, mely a házi legyeket s a szúnyogokat,⁹⁰ az entomophthora *Tipulae* Fresen.⁹¹ a hernyókat pusztítja. Továbbá tudjuk, hogy az entomophthora-gombák és a *cordyceps militaris* L.⁹² a fenyőerdőket rontó *noctua piniperda* és a *gastropacha pini* hernyóit, valamint más bogárféléket is pusztítják. A *botrytis Bassiana* a szövő-lepkék ellensége, azok *muscardine* nevű betegségét okozva. Tömérdek áldozatot szed e gombafaj a bogarak seregéből is. Persze a selyemhernyók (*bombyx mori*) is szenvednek tőle.⁹³ Gombák, különösen *Isaria*-félék hathatósan pusztítják a cserebogarak pajorjait.⁹⁴

Ezen hasznos gombák mellett vannak azonban veszedelmes és kártékony fajok is. A veszedelmesek közé számítjuk a mérges fajokat, melyenek a pozsonyi Kálvária-hegyen növe fölötté mérges *amanita mappa* Fr., vagy a pozsonyi ó-ligeti útszéleken növe ugyanesak fölötté mérges *inocybe rimosa* Karst. A kártékonyak közé sorozzuk azokat, melyek a kerti, erdei vagy gazdasági növényzetnek, avagy gyümölcsfáinknak ártanak. A *peronospora calotheca* tönkre teszi az *asperula odorata* leveleit,⁹⁵ a *peronospora parasitica* tönkre teszi kerteinkben a kereskedelmi növényeket;⁹⁶ a *phytophthora infestans* (Mont.) De Bary⁹⁷ a burgonyát⁹⁸, a paradicsomot,⁹⁹ a *plasmopara viticola* (Berk. et Curt.) a szőlőket,¹⁰⁰ az *ustilago hypodytes* a *triticum repens*-t,¹⁰¹ az *ustilago Ischaemi* az *andropogon Ischaemum* virágait;¹⁰² az *ustilago maydis* a kukoriczát;¹⁰³ az *ustilago segetum* az árpa- és a zabféléket;¹⁰⁴ a *tilletia tritici*,¹⁰⁵ a *tilletia laevis* (Kühn)¹⁰⁶ és a *puccinia graminis* (Pers.)¹⁰⁷ a búzát. Ez utóbbi teszi gabonaféléink rozsdabetegségét. Az *aeidium* spóráiból ugyanis a gabonanövényeken az *uredo* és a *puccinia graminis* fejlődik, melyek a rozsdabetegséget idézik elő.¹⁰⁸ Figyelemre méltó azonban, hogy éppen Pozsony vármegyében is a rozsdá érintetlenül hagy bizonyos búzafajtákat, mint a Viktória-búzát és a tariska vagyis bajszatlan búzát.¹⁰⁹ Maga a rozsdá azonban történelmileg is konstatált. 1576-ban aug.

⁸⁸ *Term. tud. közl.* 1871. III, 461.

⁸⁹ Bäumler i. h. 495. sz.

⁹⁰ Szontágh Miklós: *Az erjedés és az új gomba-elmélet.* *Term. tud. közl.* 1870. II, 209. Dapsy László: *Ragálygombák a rovarokban*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1871. III, 461

⁹¹ Bäumler i. h. 497. sz.

⁹² U. o. 1176 sz.

⁹³ Szontágh Miklós: *Az erjedés és az új gomba-elmélet.* *Term. tud. közl.* 1870. II, 207, Dapsy László: *Ragálygombák a rovarokban*, i. h. *Term. tud. közl.* 1871. III, 461.

⁹⁴ Istvánffy Gyula: *A rovarölő gombák és az apáczahernyő*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1891. XXIII, 514—524. Horváth Géza dr.: *A kártékony rovarok irtásáról elősdi gombákkal*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1893. XXV, 49.

⁹⁵ Bäumler: *Beiträge* 509. sz.

⁹⁶ U. o. 517. sz.

⁹⁷ Bäumler: *Beiträge* 502. sz.

⁹⁸ Szontágh Miklós: *Az erjedés és az új gomba-elmélet*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1870. II, 207.

⁹⁹ Péter Béla: *A paradicsomfa-alma egy újabb betegségéről*, megjel. a *Term. tud. közl.* 1885. XVII, 341.

¹⁰⁰ A szőlőnek a *peronospora vastatrix* mellett legnagyobb, legveszedelmesebb ellensége. Nálunk már 1882-ben észlelték a *Steuergrund* nevű dűlőben. 1890-ben Szentgyörgyön észlelték, 1891-ben a pozsonyi szőlőhatárt már annyira ellepte ez élősi, hogy a tőkék már minden levelüket elvesztették. (Bäumler: *Beiträge* 1402. sz. Azonk. l. Ortway: *Pozsony-vármegye állatvilága* I, 548—549.)

¹⁰¹ Bäumler i. h. 529. sz.

¹⁰² U. o. 530. sz.

¹⁰³ U. o. 532. sz.

¹⁰⁴ U. o. 536. sz.

¹⁰⁵ U. o. 543. sz.

¹⁰⁶ Bäumler: *Beiträge* 544. sz.

¹⁰⁷ Bäumler: *Beiträge* 612. sz.

¹⁰⁸ Szontágh Miklós: *Az erjedés és az új gomba-elmélet*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1870. II, 206. Főleg pedig Klein Gyula: *A sóska- és a gabonarozsda*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1871. III, 299—301. És ugyanő: *A gabonarozsda*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1873. V, 272—277.

¹⁰⁹ L. T. Ö. cikkét: *A rozsdá elterjedése hazánkban*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1883. XV, 320. Azonkiv. v. ö. Buza János: *Kultivált növényeink betegségei.* 1879. 73. l.

12-ikén Ferdinando San Maria de Specia Casa komáromi olasz alkapitány jelenti,¹¹⁰ hogy a *Csallóközben* ebben az évben a termést a rozsdá teljesen tönkretette s e miatt a gabona kalásza mind üresen maradt. Továbbá a puccinia pruni és az exoascus pruni Fuckel a szilvafákat;¹¹¹ a puccinia malvacearum Mont. az orvosi és ipari czélokra szolgáló, sötétvörös festőanyagot adó¹¹² mályvaféle növényeket, a mályvarózsát és ennek kerteinkben előforduló valamennyi rokonát;¹¹³ a polyporus squamosus Fr. és a pleurotus pulmonarius Fr. a diófákat,¹¹⁴ a gloeosporium ampelophagum (Pass)¹¹⁵ a szőlőket¹¹⁶, a gloeosporium ribes Mont. et Desm. a ribiszke-bokrokat,¹¹⁷ az exoascus deformans Fuckel az őszibarack-fákat.¹¹⁸ Óriási károkat okoz házainkban a hártógombák egyik tagja: a házi gomba (merulius lacrymans Fries).¹¹⁹ Ellepi a házak farészeit és tönkre teszi, fölemésztve a fa nitrogén-tartalmú anyagait, vagyis fehérje-vegyületeit.¹²⁰ A köznépünk-től napsütéskor hulló esőnek tulajdonított s ragya-esőnek nevezett gyümölcsfa-betegséget¹²¹ a fusicladium dendricum Wallr.¹²² és a fusicladium pirinum Lib.¹²³ okozzák. Amaz az alma-ragyát, emez pedig a körte-ragyát másképp körte-koszt, vagyis alma- és körtefáink azon betegségeit okozza, melyek rozsdá alakjában nevezett gyümölcsfáinkat ellepve, gyümölcsüket is károsítják, a hajtások hegyeinek elhalását és a rügyek leszáradását okozzák, s a gyümölcsnek nemcsak külső szépségét, hanem belső jóságát, ízét is jelentékenyen csökkentik. A megragyásodott oldalon a gyümölcs keményebb és kásásabb marad. Főleg a körte-ragya káros, mert a nagy ragyafoltok alatt a gyümölcs húsa megkövesedik és gyakran élvezhetetlenné válik.¹²⁴

15. *Az erdőség.* Az erdőség¹²⁵ fafajai a hegyek közt többnyire lombosak. Köztük leginkább a vörös vagy erdei bükkfa válik ki, úgy hogy mellette a fehér gyertyán, nyír, rezgőnyárfa, kőris- és jávorfa, vadalma, körte, hárs, galagonya, tölgy és fenyő csak elszórva mutatkozik. Gyönyörű, csaknem páratlanul álló bükk-erdőség díszlik Borostyánkő vidékén. A Vág lapályán nagyobbára a tölgyfa uralkodik. A tölgyerdőség a vármegyei területből 22.941.52 katasztrális holdat, míg a bükk s egyéb lomberdő 80.949.01 katasztrális holdat borít el. A tölgyerdő főleg Cseklész, Práca, Dubova, Sárső és Schweinsbach vidékén díszlik, de hogy régen a tölgynek nagyobb uralma volt, azt azon utóhajtások és törzsek bizonyítják, melyek úgy a Morva-lapály fenyőerdőségeiben,¹²⁶ mint a pozsonyi Duna-szigeteken is szemlélhetők. A Csallóköz is hajdan nagy tölgyek hordozója volt, melyeknek maradványai még a hatvanas években láthatók voltak.¹²⁷ Rengeteg fenyvesekre a Morva-lapályon találunk; Lozornótól Miaváig nem kevesebb, mint 51.277.80 katasztrális holdat foglalnak el. Ellenben a Súr terjedelmes, 967 holdnyi sűrű, sötét, mézgás égerfa- (Alnus glutinosa) erdőségből áll, melyben a hosszúnyelű szilfa (Ulmus effusa), a nyár-, kőris- és tölgyfa csak kivételesen

Erdőség

¹¹⁰ Bécsi udv. kam. ltár Hungarica 14.364. És *Magyar gazdaságtörténelmi szemle* 1899. VI, 243.

¹¹¹ Bäumlér: *Beiträge* 627. és 290. sz.

¹¹² U. o. 617. sz. Előjön nálunk a fehér mályván (althaea officinalis) és a mályvarózsán (althaea rosea) kerteinkben, azonkívül utak mentén a kis papsajton (malva rotundifolia).

¹¹³ Staub Mór: *Négy vándorló növény*, közzét. a *Term. tud. közl.* 1881. XIII, 210—211.

¹¹⁴ Bäumlér: *Beiträge* 810. és 940. sz.

¹¹⁵ U. o. 153. sz.

¹¹⁶ Horváth Géza: *Új szőlőbetegség hazánkban*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1882. XIV, 420.

¹¹⁷ Bäumlér: *Oesterr. bot. Zeitschrift* 1884. XXXIV, 327. V. ö. *Term. tud. közl.* 1895. XXVII, 221.

¹¹⁸ Bäumlér: *Beiträge* 288². sz. Azonkiv. v. ö. *Term. tud. közl.* 1895. XXVII, 390.

¹¹⁹ Bäumlér: *Beiträge* i. h. 851. sz.

¹²⁰ Demeter Károly: *Term. tud. közl.* 1885. XVII, 517. Péter Béla: *A házi gomba*, közzétéve a *Term. tud. közl.* 1886. XVIII, 441—43. És: R. Hartig: *Der ächte Hausschwamm Merulius lacrymans Fr.* Berlin 1885. Azonkiv. *Botan. Centralblatt* 1885. XXIII. köt.

¹²¹ *Term. tud. közl.* 1875. VII, 324—25.

¹²² Bäumlér: *Beiträge* 232. sz.

¹²³ Bäumlér: *Beiträge* 233. sz.

¹²⁴ *Der Naturforscher* VIII, 16. sz.

¹²⁵ Bedő Albert: *Magyarország erdőségei.* Ért. a term. tud. köréből XV. köt. 17. sz. 1885. Azonkiv. I. *Term. tud. közl.* 1886. XVIII, 214. s. kk. II.

¹²⁶ A Pálffy herczeg malaczkai uradalmának fenyveseiben gyönyörű tölgyek, százados példányok szemlélhetők.

¹²⁷ Földes: *Felső-Csallóköz árvédekezésének tört.* 8. I.

mutatkozik. A kőrisfa (*Fraxinus excelsior* L.) csak utóbbi időkben került a mocsárság szélén művelés alá s itt rendkívül kedvező talajviszonyoknak örvend.¹²⁸ A hegyes vidéken helyenként jól tenyészik a vad- és nemes gesztenyefa. Pozsony hegyi ligeteiben gyönyörű vadgesztenyefák vonják magukra az arra haladók figyelmét.

A Duna-szigeteken, melyek a kanyargós folyam ölelő karjai között bájos tájképeket alkotnak, az erdőségekben jobbra nyárfa-, hamvas égerfa-, síma szilfa-, kőris- és fűzfa-állományok virulnak szapora mennyiségben. Itt a sarjerdők nagyon különböző cserjékből állanak: mogyoró, ükörke, fekete bodza, kánya- és ostormén-bangita, kecskerágó, varjútóvis, kökényszilva, szeder, kecskefűz, loncz, sóska-borbolya, som, vörösgyűrű, meg egyébféléből. Némely helyen a dunamenti ligetek valódi miniature őserdőknek mondhatók. Százados jegenyék, rezgőgyárfák, fűzfák, égerfák, ákácok iszalagokkal beindázott áttörhetetlen sűrűséget alkotnak. E helyütt nádasok, erek és dús füzes vágások egészítik ki az áltropikus buja növényzetet.¹²⁹

Gazdasági
növények.

16. *Gazdasági növények. A gyümölcsöket termő fák és növények.* Gyümölcsöt termő fák és növények tekintetében Pozsony vármegye egyes vidékein a multhoz képest örvendetes haladást szemlélhetni. A gyümölcsfélék egész sorozata jól tenyészik és érik e vármegyében, névszerint az alma, körte, cseresznye, szilva, baraczk, mandula, berkenye, naszpolya, málna, ribiszke, egres, sőt még a füge is. A hegyes vidéken sűrűn tenyészik a dió, melynek szaporaságától kapták a vármegye egyes helységei, mint Alsó- és Felső-Dió-s nevéket. De gyakori a dió a lapályon is, mint a pozsonyi díszligetben és a dunai szigeteken. Ez utóbbiak híres téli gyümölcsök termőhelyei, névszerint a Pötsen, meg az Öliget, melyek gyümölcsstermőségének híre messze visszazáll a középkorba.¹³⁰ Egyes gyümölcsfajok, nevezetesen a szilva, kajszinbaraczk és körte jól jövedelmező kiviteli czikkek. Ezekből jókora mennyiséget Német- és Franciaországba visznek ki. Az Alsó-Csallóközben Vásárút és Bős két fő gyümölcstermésztési telep. A vásárúti telepet a pozsonyi társak káptalan birtokán néhai Urbanek Ferencz kanonok létesítette. A hírneves pomologus¹³¹ elhunytá után ez a telep visszafelé fejlődött ugyan, de vidékén mégis rendkívül gyarapodott a gyümölcsstermésztés. Vásárút, Küirt, Vámosfalu, Tőkés, Kisudvarnok, Nagyudvarnok, Eperjes kivitelre is természetnek almát s körtét a legnemesebb fajokból, s a tőkési sziget útjait nemes gyümölcsfák szegélyezik. A bői telep Üchtritz-Amade Emil gróf gyümölcsöse és faiskolája az Öregduna mellett.

A Felső-Csallóközben Apponyi György gr. kertészete Éberhardon, az özv. Reiszig Alajosné, szül. Takács Kornélia gyümölcstelepe Jókán, ugyanott Vitál Alajosnak nagy szakértelemmel és költséggel vezetett, ma már, fájdalom, pusztuló gyümölcsöse a Kis-Duna mentén, Galgóczy Antal gyümölcsöskertje Püspökiben, a Czilchert Róbertől telepített gyümölcsös Gútoron és a Szmrtnik, Nagy, Zsitvay, Bittera családoknak a fölözslott Urbanek-féle faiskolából fölújított gyümölcsösei a legnemesebb alma-, körte-, diófajokat szolgáltatják. Vajka, Keszölesés, Doborgaz községek szigeteinek határain is igen elterjedt a gyümölcstermesztés. Itt Molnár Zsigmond, Molnár László, Bittó Lajos voltak a nemesebb alma- és körtefajták meghonosítói. Sárga és görög dinnyéiről meg éppen híres a Csallóköz.

A külső járásban még a negyvenes években alapította Kossúton Fekete Ferencz híres gyümölcsösét, melyet nemesak a községi közbirtokos társak, hanem az egész környék példaként követett. Esterházy Mihály gróf gyümölcsöse Tallóson szintén e kor alapítása. Napjainkban Kuffner Károly czukorgyáros ültette ki gyümölcsfákkal haszonbérrelt birtokának út- és határszéleit.

A nagyszombati járásban Nagy-Szombatban az ötvenes években Siebenfreund János nagyszerű gyümölcs- és szederfa-ültetvényekkel adott jó példát a gyümölcsfa-tenyésztőknek. A szempezi járásban pedig Esterházy Mihály

¹²⁸ Kornhuber: *Das Moor „Schur“ bei St. Georgen.* (Verhandl. d. Vereines f. Naturkunde zu Presb. 1858. III. II, 32.)

¹²⁹ Chernel: *Pozs. term. és orv. egyl. közl.* 1884—86. VI, 42.

¹³⁰ L. Ortway: *Pozsony város története* II. 4, 69.

¹³¹ *Verhandl. d. Ver. f. Naturk. zu Presb.* 1857. II. II, 31.

gr. szempezi gyümölcsös-kertje és faiskolája s ennek egy emberöltőn át hűséges szakértő kezelője, Ritter Mátvás terjesztette nagy eredménnyel a gyümölcsfa-termesztést s a kitünő gyümölcsfajokat. E járás községi faiskolái a Bach-uralom és provizorium alatt Ritter fölügyelete alatt állottak s a legjobban voltak művelve. Sajnos, napjainkban visszaesés mutatkozik. A Kis-Kárpátok keleti oldalán és nyúlványain a szőlőműveléssel összekötve a gyümölcsnek, mint piaci terméknek termelése dívik. Ezek látják el leginkább a városok piaczeit, és a magyar vidékeken, a Csallóköz közepén, a külső járásban, sőt Komárom vármegyében is, gabonáért cserélik be szilvájukat, almájukat. E járásban az alma és körte mellett a besztercei szilva, őszibarack, cseresznye nagyobb tért foglal el. Rétén még Dóka Lászlónak is volt régebben, nagy szakértelemmel kezelt gyümölcsöse.

A nagyszombati járás igen előhaladott a gyümölcsstermesztésben. Nem csoda, miután a Zichy Ferencz gr. vedródi és pusztafödémesi, szakszerű kezelés alatt állott faiskolái bőven adták a kiültetendő esemeteket. Zichy Pál Ferencz gróf ezifferi, Majláth György zavari, Dezasse Emil gr. bohuneczi, d'Hennin herczeg szeredi és Pálffy István gr. csesztei gyümölcsös telepei az egész járásban szétosztva, terjesztették a gyümölcsfákat s gyarapították a nemes gyümölcs termesztését.

A pozsonyi járás legkitünőbb gócpontja az Esterházy Mihály gr. gyümölcs- és díszkertje Cseklészen s e mellett az urasági szakértő kertész közvetlen vezetése alatt állott községi faiskola és az anyatörzsekkel kiültetett gyümölcsös. Az egész vármegyében ez a legjobban kezelt községi faiskola. Szomszédságában, Magyarbélén, Gyiokó Szilárd telepített kitünő gyümölcsöst és kivitelre termő csemege szőlő kertet. A hegyoldalon Bazin, Szentgyörgy városok területén a szőlők között és alján szintén terjedt a nemes gyümölcs termesztése. Szentgyörgy város kajszinbarackot, köszmétét, ribizskét és szőlőt szállít Németországba. Főrév község rétjei ugyancsak gyümölcsözők. A Pozsonyból Récsére vezető út szélén a Pozsony város birtokához tartozó szilvafák évi termését 6—700 fíton árúsítja el a város a legtöbbet ígérőknek. A pozsonyi járás hegyen túl levő részében, Stomfán Károlyi Alajos gr., Malaczkán Pálffy hg. gyümölcsfaiskolái és több plébános törekvései terjesztették a Bécs közelében nyereségesnek bizonyuló gyümölcsstermesztést. Sajnos, hogy a községek földműves lakói nem annyira a nemes fajokat, mint inkább a biztosabban termőket gondolják. Masanszki alma és besztercei szilva a főterményük. Dévény vidékén a virág mellett a gyümölcs is jobb gondozásban részesül.

A malaczkai járásban kevés számottevő gyümölcsstermesztési kísérletről szólhatunk. Mindössze is csak azt említhetjük, hogy Nagylévárdon és Szentjánoson vannak urasági gyümölcsösök.

Némely gyümölcsfajok azonban határozottan elhanyagoltatnak. Így a mandula is, mely előbb Pozsony vármegyében gyakoribb volt, mint ma. A Csallóközben s Pozsony környékén szaporák voltak a mandulafák, melyeknek zöld gyümölcse teljesen kielégítette a pozsonyi cukrászok évi szükségletét. Ma is említik a mai Újtelepen fekvő régi Falb-féle telepen, valamint a Stefánia-úton fekvő régi Grassalkovics-féle lovarda (ma vendéglő) telepen virult mandulafákat. De az itt virult kertek nagyrészt már beépítvék, a fák kiirtvák vagy korhatagon kidőltek annélkül, hogy újakat ültettek volna, úgy hogy cukrászaink ma messzebb eső tájakról kénytelenek szükségletüket beszerezni. A Csallóközben, Olgyán s másutt virult mandulafák is nagyrészt kivesztek.¹³²

17. *A vármegye állatvilága. Az őszállatok kövületei.* Ha a fentebb vázolt földtani főelemek egyebekül sem volnának tekinthetők, mint földünk kiépítésének anyagai, máris fölötte nagyérdekűeknek kellene azokat mondanunk, de érdekességük jóval fokozódik azáltal, hogy a geológiai korszakok szerves világának megismerésére becsesnél-becsesbb adatokat szolgáltatnak. A vármegye határában nagy mennyiségben kerülnek elő kövületek. Szinte meglepik az embert sokféleségükkel, meg ritka szépségükkel. Látásukra meg-

Állatvilág.

¹³² L. Ortway: *A mandulafa.* Néhány szó tenyésztése érdekében. Megjelent a *Nyugat-magyarországi Híradó* 1903. XVI. évf. 141. sz.

elevenedik előttünk egy ősi fauna, egy nyüzsgő s óriási egyedekben nem szűkölködő állatvilág képe. A máriavölgyi palatáblák jól föntartott példányokban *ammoniteseket* és *belemniteseket* szolgáltatnak. Ezek a *fejlábúaknak* osztályából való, az ősvilági tengerekben élt, de most már egészen kihalt igen nevezetes állatformák. A borostyánkői márványkőbányák egy ismeretlen *terebratált* és egy *korallszerű ásatagot* szolgáltatottak. A Borostyánkőttől az Almáshoz húzódó mészkőzóna számos *crinoidákat*, szép *belemniteket* és *karlábúakat* tartalmaz. A Beszterce és Máriavölgy között levő harmadkori homok ugyancsak *kagylókövételekkel* örvendeztet meg. Bazinnál, a síkság szélén, a homokban és tályogban *melanopsis-* és *congeriakövételek* találhatók. Terlingnél a temetőben, Csukárdnál a Rákpatakból harmadkorszaki *csigafajok* kövületei kerülnek elő. A csukárdi Rákpataknál, valamint Nagyszombatnál is óriási *osztriga-kagylók* vetődnek föl nagy mennyiségben. Malaczka, Hausbrunn. Szomolány vidékei azonképpen sokféle kövületek gazdag lelőhelyei. Dévényújfalunál a vasút mentén elterülő tályog a középharmadkori képződések legérdekesebbjei közé tartozik. Benne számtalan *úszóhártyás állat* kövülete, *halpikkelyek*, *halvázák*, *kagylódarabok* találhatók. A mellett új *foraminiferák* egész sora s *csigák* kerülnek itt elő. Összesen mintegy 114 faj lett eddig innen ismeretes. De a geologiai mult fölismerésére vármegyénk egyik helye sem annyira tanulságos, mint a dévényi Nagytető. Itt a kövületek, a mily változatosan, épp oly szaporán mutatkoznak. A *véglények*, a *tömlősök*, a *tüskébőrűek*, az *izeltlábúak*, a *puhánnyok*, a *kagylók*, a *gerinczesek*, a *csúszómászók* kövületeinek egész sorozatai kerülnek itt elő. Részint a Nagytetőn vagy közvetlen közelében, részint pedig a vármegyének távolabbra eső vidékein is rendkívül fontos ősellátvilági leletek fordulnak elő, kivált az *emlősök* osztályából, ú. m. a tengeri tehenek, az ősszarvasok, de a nagy vastagbőrűek, a patások a kérődzők és orrmányosok kövületei is. Az ily kövületek híres lelőhelyei Dévényújfalú, Malaczka, Magyarfalú, Nahács, Pozsony, Nagyszombat, Szered vidékei, hol részint a Lajtamészben, részint a Morvában és Vágban, a löszben és a diluviumban ősszarvasok, őselefántok, őssorszarvúak csonttrészei kerültek elő. Ásatag-csontok, nevezetesen a barlangi medvéi és egyéb hűsevő ragadozók koponya- s bordacsontjai, fogai, gerincz-csigolyái, középlábszárrészei bőven kerülnek elő a vármegye barlangjaiban is, kivált a Tmava-Skala nevű barlangban Detrekőszentmiklósnál.¹³³

Mindezek a leletek fennen bizonyítják azt, hogy volt idő, mikor ott, hol ma Pozsony vármegye terül el, a maitól egészen idegen, mert egészen más életföltételektől függő fauna élősködött. Területének legnagyobb részét tenger vize borította, mely eleinte sós, aztán féligsós, majd édes vízü volt. Mikor pedig a tenger vize teljesen elapadt s a mai folyóvíz-rendszer alakult, a tengeri állatok helyébe a szárazföldi állatok léptek.

Emlősök.

18. A mai állatfajok. Ezek szaporasága és sokfélesége igen nagy. Az *emlősök* közül a *denevérek*ből úgy a simaorrúak, mint a patkósorrúak több nemmel képviselvék. A *rovarevőket* a vakondok, a *cziczkányok* és a sün képviselik. A *ragadozókból* szintén számos faj található, bár egyik-másik faj, mint a vadmacska s a vidra már a ritkábbak közé tartoznak. A vadászat nagy mértékben divatozván vármegyénkben, a vadászebek sok fajtájával: vér-, foglyász-, vizsla-, borz-, rókaebek, foxterrierek, parforce-vadászebek, taeszkók sokaságával találkozunk. A házi és luxus-kutyák száma is nagyon jelentékeny. A róka leginkább a Kis-Kárpátokban kerül elő, honnan a lapályba, sőt a Csallóközbe is el-ellátogat. A *menyétfélékből* a köz. menyét, a nagy menyét vagy hermelin, a nyest szapora, ritkábbak a nyuszt s a borz. A görények száma nem éppen csekély. A *rágesálókból* a mókusok, a pelék, az ürgék, az egerek, a poczkok, a nyulak szaporák, de a hód már egészen kiveszett. A *kérődzőkből* a tülkösszarvúak s a szarvasok mindenfelé található. Ez utóbbiak közül a némes szarvas, a dāmivad az uradalmi pagonyokban, az őz a Kis-Kárpátokban, a Duna és a Morva mellett levő ligetekben, valamint a vármegye területén minden kisebb és nagyobb erdőben szép számmal jelentkezik. A *nemkérődzőkből* a sertésfélék több

¹³³ Mindezekre nézve tüzetes leírást l. *Pozsony vármegye állatvilága* című 1902. évben megjelent mű 1 köt. első fejezetét 35–54 ll., hol egyúttal a források is pontosan idézvék.

fajtája található. A vaddisznóra a Kis-Kárpátokban mindenütt akadhatni. A *paratlan újjúak* közül a lófélékből a ló szapora és jóminőségű, a szamár s az öszvér csak gyéren kerülnek elő. Az *erszényesek* közül a kenguruh az ú. n. Benett-kenguruh a cseklézi uradalmi vadaskertben látható.

A *gerinczesek* köréből a *madarak* számos faja honos vármegyénkben úgy a *ragadozók*, mint a *sólyom*-, *karvaly*-, *héja*-, *bussárd*-, *kánya*-, *bagolyfélék*. De a *kúszók* s az *éneklő madarak* is bőségesen találhatók: amazok közül a köz. fakúszó, a nyaktekeres, a langos kakuk, a vörösbarna kakuk s többrendbeli harkály, emezek közül a gébicsék, a rigók, a poszáták, a lombzenélők, a királykák, a gezék, a fülemülék, a bujkálók, a billegetők, a selyemfarkok, a pintyek, a sármányok, a pirókák, a pacsirták. Gyakoriak a seregély-, a holló-, a lappantyú-, fecske-, karics-félék. A *méhevők* közül a gyurgyalag késő tavasszal érkezik s őszkor elvonul. A *jégmadarak* közül a rabló királyhalász különösen a haltenyésztő helyeken található. A *galambok* közül a házi galamb mindenféle fajtája honos nálunk. Az örvös galamb a Kis-Kárpátokban, mint igazi famadár, ugyancsak gyakori. A kék- vagy parlagi galamb erdeinkben és ligeteinkben odvas fában fészkel s Modor vidékén nagy számmal költ. A vad gerlicze, galambfajaink e legszelidebbike, kisebb erdeink fái s mezőkkel határolt kisebb farészletekben, kevert fájú erdőkben s vízmellékeken gyakori. A nevető gerlicze egyes madárkedvelőink kalitkáiban található. A *tyúkok* közül említjük kivált a vármegyénkben előjövő fáczánfajok sokaságát. A vadpulyka a szeredi fáczánosban tenyésztetik. Úgy a szürke, mint a fehér válfajú gyöngytyúk s a páva csak egyes urasági vagy gazdasági udvarokban található. A *mezei tyúkok* képviselvék a foglyok s fürjek nagy sokasága által. A *röpköző tyúkok* közül a pusztai talpastyúk több ízben jelentkezik kivált a Csallóközben. Az *erdei tyúkok* közül a császárfajd olykor vármegyénkben is lövésre kerül. A *gázlók* rendjéből a *túzokok* úgy a nagy- vagy lusta-, mint a reznek vagy kis-túzok által képviselvék, s vármegyénkben általán, de a Csallóközben különösen találhatók. A *qémek*, *gólyák*, *lilék*, *szalonkák*, *guvaták* és *vízi tyúkok* sok neme előfordul még, bár a mocsarak s állóvizek lecsapolásával s a folyóvizek szabályozásával egyre gyérül. Az *úszók* közül a *libák*, *vadkaesák*, *jeges kaesák* említhetők. A csörgő-kaesa a Súrban nyáron is található. A kanalas récze Pozsony vármegyében Apaj körül költ is. A jegesrécze ritkábban mutatkozik a Dunán. A bűvár-kaesa csak késő őszen jelenik meg a Dunán. Az örvös bukó vagy búbos bűvár, valamint a törpe bűvár szintén a téli hónapokban látható a Dunán. A danka-sirály egész csapatokban érkezik tavasz elején s egész nyáron át nálunk marad. A vihar-sirály tavaszi és őszi költözködéskor mutatkozik, de néha itt is telel. A *búvárok* közül képviselvék nálunk egyes *vöcsökfélék*, *evezőlábú úszók* által. Amazok közül a sarki bűvár, az északi bűvár, a gyöngybűvár, a búbos vöcsök, a kis- és a füles vöcsök, emezek közül pedig a nagy kárókatona említhetők.

A gerinczesek köréből a *csúszómászók* osztályát egyes *gyík*- és *kígyófajok* képviselik. A gyíkok közül említhetjük a sövénygyíkot, az ékes kőfali gyíkot s a smaragdgyíkot. A törékeny kuszma vagy lábatlan gyík Pozsony környékén, a hegyentúli vidéken s a Búrerdőben gyakori. A nem mérges kígyók közül ismeretesek vármegyénkben a közönséges vízi sikló, a koczkás vízi sikló, a réz- vagy síma sikló, a sárgás sikló (aesculap-kígyó). Mindezek nem ritkák. A mérges kurta vagy keresztés kígyó is előjön némelyek állítása szerint, de ritkán.

A *kétéltűeket* a vízi, a földi, a varas, a leveli békák, továbbá a göték és a salamandrák egyes fajai képviselik. A vízi vagy ehető béka állóvizek, tavak és pocsolyák közelében mindenütt közönséges. A barna vagy gyepi béka a Kis-Kárpátok magasabb hegyvidékein nem ismeretlen. A mocsári béka a vármegye alföldi tájain, a Csallóközben, a ligetekben s a Duna, Morva, Vág területein nem ritka. A fürge vagy erdei béka dombos vidéken, erdőkben, kertekben tartózkodik. A földi béka és a vöröshasú unka, a mezei és a zöld varangy közönségesek. A zöld leveli béka erdőkben, kertekben, ligetekben, fákon, cserjéken, nádasokban nem ritka. A tarajos és a pettyes göte állóvizekben, mocsarakban s turjánokban gyakori. A foltos salamander főleg erdeink árnyékos, nyirkos helyein, lehullott haraszt és patakok mentén, moha alatt található.

Madarak.

Csúszómászók.

Kétéltűek.

Halak.

A gerinczesek köréhez tartozó *halak* észrevehetőleg gyérülnek folyó-vizeinkben, bár a Duna, Morva, Vág még mindig több ízletes halfajt szolgáltat. A *sügérfélékből* előjön a csapó sügér, a magyar buczó, a selymes durbines, a köz. serincz, a köz. érdesz, a fogas süllő és a kősüllő; a *menyhalakból* a tarka menyhal; a *harsafélékből* a leső harsa; a *lazacfélékből* a bukó szemling s a pénzes pisztráng; a *heringfélékből* a vándor alóca; a *pánczélosokból* a botos kölön; a *potyufélékből* a potykaponty, a kárászponty, a pozsár, a széles kárász, a kövi kárász, a rózsás márna, a fenékjáró küllő, a földpillantó küllő, a vésettajkú paducz, az ezüstös balind, a sugárkardos, a fehér hal, a sújtásos küsz, az állas küsz, a ragadozó ön, a pirosszemű kele, a feketeszemű szállhal, a leánykonezér, a veresszárnyú konezér, a fejes domolyka, a nyúl domolyka, az ormányos dobáncs, a dévér dobáncs, a szívárványos ökle. A *csukafélékből* a közönséges csuka; a *tokfélékből* a színtok, a gmelintok, a söregtok, a fajtok, a keesegetok. Az egykor Dunánkban szapora viza jóformán már teljesen eltűntnek látszik.

A Bisztriczában, Vödriczben s egyéb kisebb vizekben előjő a cottus gobio, az orsó fark és az ökle. A sebesebb folyású kisebb vizekben, nevezetesen a borostyánkői patakban, a Czajla-patakban, a Stampachban, a Gidra-patakban a pisztráng.

Puhatestűek stb.

Az állatvilág egyéb köreiből a *puhatestűek*, az *izellábúak*, a *férgesek* és *tömlősök* egyes osztályai szintén gazdagon vannak vármegyénk területén képviselve, mert úgy a csigák és kagylók, a rágó- és szívószájú, a két- és félszárnyúak, a százlábúak, a rákok és pókok számos fajtái, köztük nem egy ritka is, található. Mindezekről terjedelmesen emlékezik meg Ortvay: *Pozsony vármegye állatvilága*. Állatrajzi és állatgazdaságtörténeti monográfia. Pozsony 1902.

POZSONY VÁRMEGYE KÖZSÉGEI.

Pozsony vármegye 4216·17 négyszögkilométer, vagyis 746,337 katasztrális hold területet tesz és népessége, az utolsó népszámlálás szerint, 301,635 lélek. Négy rendezett tanácsú városa van, azonkívül Pozsony törvényhatósági joggal fölhúzott város. Rendezett tanácsú városok: Bazin, Modor, Nagyszombat és Szentgyörgy. Ezeken kívül van a vármegyében 293 község és ezek között 39 nagyközség. A községek hét járásra vannak osztva. E járások a következők:

1. Alsócsallóközi járás, 63 községgel, közöttük Bős és Dunaszerdahely nagyközségekkel.

2. Felsőcsallóközi járás, 54 községgel, közöttük 2 nagyközség, u. m. Jóka és Somorja.

3. Galántai járás, 30 községgel, közöttük 13 nagyközség, u. m. Alsószeli, Felsőszeli, Deáki, Nádszeg, Nagyfödemes, Pered, Pusztafödemes, Taksony, Tallós, Vága, Vágszerdahely, Vezekény és Zsigárd.

4. Malackai járás, 29 községgel, közöttük 11 nagyközség, u. m. Burszentgyörgy, Burszentmiklós, Burszentpéter, Gajár, Kukló, Laksárújfalu, Malacka, Rohrbach, Székelyfalu, Szentjános és Závod.

5. Nagyszombati járás, 62 községgel, közöttük két nagyközség, u. m. Gerencsér és Szered.

6. Pozsonyi járás, 32 községgel, közöttük öt nagyközség, u. m. Dévény, Magasfalu, Récse, Stomfa és Zohor.

7. Szempezi járás, 23 községgel, közöttük Szempez nagyközséggel.

A vármegye 301,635 lakosa közül az alsócsallóközi járásra 33,317 lakos esik, a felsőcsallóközi 29,321, a galántaira 47,427, a malackaira 50,448, a nagyszombatra 53,921, a pozsonyira 37,709 és a szempezire 22,677. Bazin r. t. város lakosainak száma 4899, Modoré 5279, Nagyszombaté 13,181 és Szentgyörgyé 3456. Pozsony thjf. város lakosainak száma 65,867, a mely szám természetesen a fenti összegben nem foglaltatik.

A vármegye lakossága az 1869-ik évi népszámlálás óta 53,926 lélekkel szaporodott, 1880 óta 38,825-el, 1890 óta pedig 24,679-el. A lakosok közül férfi 151,205, nő 150,430. Életkor szerint 6 évnél fiatalabb 50,655, 6—11 között 39,929, 12—14 között 19,160, 15—19 között 28,425, 20—39 között 78,178, 40—59 között 58,247, 60 évnél idősebb 27,024 és ismeretlen korú 17.

Családi állapot szerint: nőtlen és hajadon 165,900, házas 118,008, özvegy 17,620, törvényesen elvált 107.

Anyanyelv szerint: magyar 119,733, német 23,156, tót 153,870, oláh 39, ruthén 69, horvát 2181, szerb 9 és egyéb 2578, de a 119,733 magyaron kívül még magyarul beszélni tudó 20,718.

Vallás szerint: róm. kath. 260,754, gör. kath. 145, gör. keleti 43, ágostai h. evangélikus 17,820, ev. református 7715, unitárius 6, izraelita 15,136 és egyéb vallású 16. A 301,635 lakosból ír és olvas 188,785.

Járások és anyanyelv szerint a lakosok a következőleg oszlanak meg. A legtöbb magyar a galántai járásban van, vagyis 41,675; utána következik az alsócsallóközi járás 32,665 magyarral, azután a felsőcsallóközi 25,348-al

a pozsonyi 6783-al, a szempezi 5923-al, a nagyszombati 2133-al és a malaczkai 914-el. A legtöbb német a pozsonyi járásban van, vagyis 5421, aztán a felsőcsallóközi járásban 2954, a malaczkaiában 2780, a nagyszombatiában 2460, a szempezi 2128, a galántaiban 995 és az alsócsallóköziben 42. A tótok a nagyszombati járásban vannak a legtöbben, szám szerint 49,107-en. Utána következik a malaczkai járás 45,889-el, a pozsonyi 22,902-el, a szempezi 14,438-al, a galántai 4629-el, a felsőcsallóközi 581-el és az alsócsallóközi 146-al. Horvátok csak a pozsonyi járásban laknak tömegesen és számuk 2115.

Vallás szerint legtöbb róm. katolikus a nagyszombati járásban van: 51,152, aztán a malaczkaiában 48,336, a galántaiban 38,962, a pozsonyiban 34,799, a felsőcsallóköziben 26,128, az alsócsallóköziben 26,061 és a szempezi 17,444. Ag. h. evangélikus legtöbb a galántai járásban van, vagyis 3790. Utána következik a szempezi járás 3731-el, a pozsonyi 1851-el, az alsócsallóközi 1087-el, a malaczkai 496-al, a felsőcsallóközi 321-el és a nagyszombati 263-al. Az ev. reformátusok az alsócsallóközi járásban vannak a legtöbben, szám szerint 3814-en, a galántaiban 2063-an, a felsőcsallóköziben 794-en, a szempezi 573-an, a pozsonyiban 239-en, a többiekben számuk messze a százon alul marad. Az izraeliták közül a legtöbb az alsócsallóközi járásban lakik, u. m. 3120. Utána következik a galántai járás 2602-el, ez után a nagyszombati 2380-al, a malaczkai 1578-al a felsőcsallóközi 1301 el és a szempezi 927-el.

A vármegye községei betűsoros rendben a következők:

Abrahám.

Abrahám, kisközség 145 házzal és 1240 tótajkú, róm. kath. vallású lakossal. Legrégibb birtokosául Sebes fia Abrahámot ismerjük, a kit a nyitrai káptalannak egyik 1266-iki oklevele említ. Ugyancsak a nyitrai káptalannak 1282-ből való határjáró levelében *Zentabram* néven van említve, a pozsonyi káptalannak egyik 1339-iki oklevelében pedig *Scenthabraam* régies írású alakban. 1439-ben a *Rozgonyiak* kapták Albert királytól. Az 1553-ból való adóösszeírásban itt *Báthori* Andrásnak 10 és a borostyánkői uraknak szintén 10 portája adózik. Később a ceszlési uradalomhoz csatoltatott és az *Esterházyak* lettek az urai. Örökség révén került mostani tulajdonosa: Esterházy Károly gróf birtokába. A múlt század első felében a *Szegedy*-család is birtokos volt a községben. A Rákóczy-féle felkelés idejében a császáriak sokat sanyargatták a lakosokat. Állítólag itt volt a vármegye legrégebbi templomainak egyike, mely azonban már rég elpusztult. 1760—80 között Esterházy Ferencz kancellár új templomot építtetett a községben. Esterházy Károly gróf a községben a vármegye legrészebb és legérdekesebb kastélyainak egyikét bírja. 1883-ban a gróf 140 holdas park közepén csinos emeletes vadászkastélyt építtetett, mely azonban rövid idő után szűknek bizonyulván, ennek közelében és a régivel folyosóval összekötve, 1899-ben új, díszes, századvégi modorban épült kastélyt emeltetett, melyben sok műkincs és különösen Egyiptomból származó számos tárgy van elhelyezve, sőt a gróf műterme, minthogy ő maga kitűnő festő, majdnem teljesen arabs módon van díszítve és berendezve. A kastélyhoz tartozó és a vele összekötött téli kert, kairói főrangú egyén udvarát ábrázolja. A község határában levő u. n. Várdűlő történeti jelentőséggel látszik bírni. A község a múlt század 60-as éveiben teljesen leégett. A lakosok a téli hónapokban a gyékényfonást házi-iparilag űzik. A községben van posta, de távírója és vasúti állomása Diószeg.

Albár.

Albár kisközségnek, a komárom—dunaszerdahelyi vasút mentén, 93 háza és 514, nagyobbára róm. kath. vallású magyar lakosa van. E község legrégebbi birtokosául *János deák* szerepel, a ki itt 1300-ban a pozsonyi káptalannak egy kúriát ajándékozott. 1334-ben Nicolaus de *Bár* királyi ember nevében fordul elő, a mikor már három Bár községet különböztetnek meg az egykorú okiratok, u. m. Al-, Fel- és Kisbárt. 1737-ben özv. *Maholányi* Tamásné a birtokosa, ki *Unger* Sámuelnek engedi át. A község különben a vajkai érseki székhöz tartozott, melyről más helyen bővebben írunk. A múlt század első felében a *Pöthe* családon kívül a *Bertalanffy* család is birtokos volt itt és ezeknek külön-külön kúriájuk volt, a melyek ma is megvannak. A róm. kath. templom 1802-ben épült. A község körjegyzőségi székhely. Van postája és távíróhivatala.



ÁBRAHÁM. — ESTERHÁZY KÁROLY GRÓF KASTÉLYA.

Alistál.

Alistál, magyar község 192 házzal és 1098 ev. ref. és róm. kath. vallású lakossal, a kik között az ev. reformátusok vannak túlsúlyban. Nevét többen onnan származtatják, hogy hajdan itt lettek volna a királyi istállók. Annyi tény, hogy egy 1268-iki oklevél az innen egy órajárányira fekvő Szakálosról akként emlékszik meg, hogy ott voltak a királyi ménesek és ott laktak az istállómesterek. Alistálnak csak 1391-ben találjuk első írott nyomát. A néphagyomány azt tartja, hogy a község első telepesei a *Lubinszky*, *Mady*, *Bozsaki*, *Ramocsay* és *Radványi* családok voltak. A községhez tartozó dülők közül a Péterháza és a Bódelháza nevének régi birtokosok neveit látszanak megörökíteni. A múlt század első felében a *László* család volt a földesura. A községben két templom van. A református templom késői gót stílusú és a XV. században épült, a katolikus templom pedig 1786-ban. A múlt század elején a községhez tartoztak: Belle, Hidvég, Karáb és Petény puszták. Ezek közül *Belle* puszta Billye néven már 1296-ban van említve, István fia László birtokaként. Most csak Hidvég puszta és Jázó major tartozik ide. A község körjegyzőségi székhely. Postája van, távirója és vasúti állomása pedig Felistál-Nyárasd.

Almás.

Almás, tót kisközség, melynek 199 háza és 1126 róm. kath. vallású lakosa van. A XIII. században Jablam néven pozsonyi várbírtok volt. 1553-ban az akkori portális összeírásban *Serédy* Gáspár 12 portával szerepel. Német neve *Apfelsbach*, tót neve pedig *Jablonore* volt. 1708-ban a császári zsoldosok két ízben felégették. A múlt század elején a Pálffy hercegi család volt az ura, aztán a *Pálffy-Daun* grófoké lett s ma is Pálffy-Daun Vilmos grófnak van itt nagyobb birtoka. A község postája Lozornón van, távirója és vasúti állomása pedig Zohoron. E községhez tartoznak Fenyves erdészlak, Gasparovich malom, Mareinkovich malom és Prahovna erdészlak. A község róm. kath. temploma 1693-ban épült.

Alsócsölle.

Alsócsölle, felsőcsallóközi kisközség, 38 házzal és 252 magyar és német, de túlnyomó számban németajkú, erősen magyarosodó lakossal, a kik vallásra nézve nagyobb részben római katolikusok. Postája Misérd, távirója és vasúti állomása Püspöki. Az idők folyamán e község nevét *Csorle*, *Chellje* és *Csellye* alakban találjuk említve. Német neve *Unter-Waltersdorf* volt. Első okleveles nyomára 1287-ben bukkanunk, a mikor Benedek fia Pál, pozsonyi kanonok, itteni részét a pozsonyi Szent Údvezítőről nevezett egyháznak adományozza. 1295-ben egy perben szerepel, melynek következtében a pozsonyi alispán e birtokot *Akali* Benedek fiainak ítéli oda. 1338-ban Uzuri Döme ispán birtokaként szerepel, melyet tőle Lukács nevű nemes zálogban bírt. 1375-ben az esztergomi érsek birtoka volt. A XV. században *Korner* János kapott kir. adományt e községre. Utódai női ágon a Csarada és a Tomka családok voltak, mely két rész most Tomka Nándorné birtokában van. Az 1553-iki összeírás alkalmával az érsekségnek 7 és *Farkas* Ignácznak 4 portája adózott. 1647-ben a *Karner*, 1787-ben a *Klobusiczky* és *Udvarnok*y család, a múlt század elején *Pálffy* gróf és a *Broggyányi* örökösök voltak a birtokosai. A községben egy régi és egy újabb úrilak van. Az újabbikat *Czilchert* Róbert építtette át egy régiebből; ez *Norotha* Józsefné lett, de most *Sprinczer* János és neje *Nyitray* Mária tulajdona, a régebbi pedig most özv. *Tomka* Nándornéé, a ki azt anyai részről örökölte. A községet 1830-ban árvíz pusztította, 1831-ben és 1872-ben a kolera tizedelte, 1886-ban pedig nagy része leégett. A községhez tartozik *Szent-Péter* puszta, mely azelőtt a eziszterezita rendé volt, most pedig az államé.

Alsócsöpöny.

Alsócsöpöny, a kis magyar Alföldön, a szered—nagyszombati vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, mindössze 46 házzal, melyben 398-an lagnak. Vallásuk róm. kath. E község régi történetét nem ismerjük. Legrégibb nyoma az 1553-ból való portális összeírásra vezethető vissza, a mikor itt *Tárnok* Jánosnak csupán két portája adózott. 1672-ben praedium volt 5 lakossal. A múlt század elején német névvel is találkozunk *Unter-Csepen* alakban és ugyan e század második felében a *Vrana*, *Szászy* és a *Tomanóczy* családok voltak a nemesi birtokosai. Ez időben itt serföző-ház is volt. Templom nincs a községben. Postája, távirója és vasúti állomása Szered.

Alsódiós.

Alsódiós a Kis-Kárpátok alatt fekszik. Tót kisközség, 221 házzal és 1199 róm. kath. vallású lakossal. Ósrégi község, melyet hajdan, a mikor lakosai tótok voltak, *Tótdiós*nak, a mikor pedig újabb telepítés által német

község lett, *Unter-Nussdorf*nak és *Windisch-Nussdorf*nak neveztek. A vöröskői vár tartozéka volt és a várbirtokok sorában osztozott. Egy 1536-ból való oklevél „mezővárosnak” nevezi. Érdekes egy XVI. századbeli oklevélben foglalt az a kijelentés, mely szerint, a mikor a község lakosai németek voltak, kimondották, hogy „*dulden unter sich keinen Pemen*”, vagyis, hogy az itteni németek nem tűnnek maguk között cseheket, a kik alatt nyilván tótok értendők. Ez a határozat azonban nem gátolta meg azt, hogy lakosai már 1736-ban tisztán tótok legyenek. A Rákóczy-féle szabadságharcz alatt a császáriak kétszer felgyújtották a községet. Kath. temploma 1518-ban épült és nagyon érdekes gótikus részletei vannak. Az egyház értékes régi szentségtartót őriz, melyet az 1694-ből való *canonica visitatio* is már réginek

említ. E szentségtartónak egy része azonban már át van alakítva. Van még ezenkívül egy ezüst-kelyhe is, melyet Simon Katalin 1615-ben ajándékozott az egyháznak. A község felső végén áll a Szent Háromság-kápolna, melyet 1715-ben, az akkor dúlt pestis emlékére építettek. Mindvégig a vöröskői vár tartozéka volt és ma is id. *Pálffy János* gróf a birtokosa. Hozzá tartoznak *Javornik*, *Koza*, *Sisoretni vadászlakok* és *Szolirov major*. Postája *Felsődiós*, távirója *Szomolány*.

Alsódombó, a Kis-Kárpátok alatt fekvő kisközség, 113 házzal és 603 tótajkú, róm. kath. vallású lakossal. Ősi község, melyet IV. Béla 1262-ben *Serefel comes*nek adományozott, a mit 1270-ben V. István is megerősített. A község már a pápai tizedszedők jegyzékében is szerepel; de plébániája már a XIII. században fennállott. Előbb a vöröskői vár tartozéka volt, de az 1553. évi összeírásban *Nagyszombat város* a birtokosa és 20 portája adózik, 1647-ben és 1787-ben a nagyszombati plébánia. A múlt század elején *Unterubován* néven, a nagyszombati káptalan birtoka volt. Mostani kath. temploma a XVIII. század végén épült. A községnek van saját postája, de távirója és vasúti állomása *Nagyszombat*.

Alsójányok, felsőcsallóközi magyar kisközség, 34 házzal és 246 róm. kath. vallású lakossal. E községnek első okleveles nyoma 1287-ben jelentkezik, a mikor is *Januk* néven említik. 1310-ben *Jánoki* Jakab a birtokosa, a ki itt szolgájának tekintélyes földbirtokot és kúriát adományoz. 1346-ban a pozsonyi káptalan *Streiz* Marchard pozsonyi polgárt iktatja e birtokba. 1368-ban *Samothi* György fia János felesége panaszt emel *Saápi* János fia Péter ellen, hogy e birtokát elfoglalta. 1394-ben *Georgius* de *Ianyuk* kir. ember nevében szerepel. 1402-ben *Jannik* tót névvel is találkozunk, a mikor *Monostori Berzéte* Miklós van birtokosául említve. Az 1553-ból való portális



CSARNOKRÉSZLET ESTERHÁZY KÁROLY GRÓF ÁBRAHÁMI KASTÉLYÁBAN.

Alsódombó.

Alsójányok.

összeírásban Alsó-lányok néven, az ó-budai apácák birtokául van felvéve 13 portával. 1647-ben a pozsonyi apácáké és 1787-ben a vallásalapé. Később az *Esterházy* grófi, majd a *Zichy* grófi család birtoka lett. A község határában pogánykori őrhalmok láthatók. A falu postája és távirója Nagymagyar.

Alsókorompa.

Alsókorompa, tót kisközség; 194 háza és 1481 róm. kath. vallású lakosa van. Körjegyzőségi székhely. Az Árpád-házi királyok korában három Korompa volt a vármegyében és pedig Alsó-, Felső- és Közép-Korompa, mely utóbbi a XVIII. században Alsókorompába olvadt. Egyébiránt ez a helynév a közép-korban többféle változatokban szerepel. Így egy 1256-ból való oklevél *Tetz-*nek nevezi, egy 1330-ból való pedig *Kremphöldnek*. Később azután *Kromph*, tótul *Krupa*, vagy *Dolna-Krupa* néven is szerepel, sőt a mult század elején *Unter-Krupa* német néven is. Egy 1256. évi határjáró levélben *Kurumpa* és *Kysep-Kurumpa*, vagyis Közép-Korompa van említve, a mikor *Petk* volt az ura. A XIII. század vége felé már a *Korompai* család van említve birtokosául. Hajdan *Stibor* vajdának vára is volt itt, melyet a morvák elfoglaltak, de *Stibor* vajda ismét visszahódította. 1462-ben Sárosfalvi *Nehéz* Mihályt és testvéreit iktatták e birtokba, de 1489 körül *Spáczay* János és Boldizsár kaptak itt Mátyás királytól adományt. 1534-ben *Csellyei* Mártont és Balázst találjuk itt, később pedig *Nagyváthi* Antalt is. Az 1553-iki összeírásban *Kéméndi* Péter 16, *Spáczay* Márton 8 és *Dobsa* János 5 portával szerepel. 1572-ben az *Olgay*, a bessei *Farkas*, a *Gyulai*, a *Rádai*, a *Ramocsaházi* családokat találjuk a birtokosok között, 1585-ben a *Halácsy* és a *Latkóczy* családokat is. A Halácsy-féle részirtok 1596-ban *Ramocsaházy* Györgyé lett. A Spáczayak tovább is szerepelnek a birtokosok között, de 1682-ben még a *Dersffy*, *Gyulay*, *Lévay*, 1726-ban a *Ghillányi* és 1749-ben már a *Brunswik* családok is. 1762-ben a Spáczay-féle birtok már a *Sándor* család kezén van, mely azt Brunswik Antalnak és nejének, Adelffy Máriának eladja. Ekkor a Brunswik családon kívül még a *Kürtessy*, *Nedeczky*, *Ghillányi*, *Szászy* és a *Balogh* családok szerepelnek birtokosokként, több kisebb nemesi birtokossal együtt. 1813-ban *Révay* Pál báró itteni birtokrészét, mely azelőtt a Baloghoké volt, Brunswik József grófnak adja el. 1816-ban Alsókorompán 74 kúria volt, melyek közül a Brunswik grófi család 35-öt bírt, míg a többi, 39 kisebb birtokos között oszlott meg. Mostani nagyobb birtokosa *Chotek* Rezső gróf, kinek itt nagyobb szerű kastélya és ritka terjedelmű, szép parkja van. A kastélyt, mely kiváló műemlékeket és híres mesterektől származó számos régi festményt tartalmaz, még a Brunswik család építtette. Többek között képviselve vannak Bassano, Holbein, Kupeczky, Brenghel, Pellegrini, Diebaldi, Palma, Salvator Rosa, Sneider, Tizian, Rubens, Claude Lorain, Tenniers és más mesterek. Az első emeleti nagy terem érdekes freskókkal van díszítve. A kastélyban Beethoven is több ízben megfordult és néha hosszabb időt töltött itt. Közéleben külön színházépület is van. Az ide tartozó parkban áll *Ferenczy* szobrász emlékműve, melyet Brunswik József grófné, férje iránti kegyeletből emeltetett. A díszes családi sírbolt a r. kath. templom mögött áll. A község plébániája már 1390-ben említve van. Ősi templomát 1807-ben rombolták le. Az 1782. évi Batthyány-féle canonica visitatio is megemlékezik róla, azt állítván, hogy 1465-ben épült. A mostani templom alapkövét 1807-ben tették le és 1811-ben fejezték be az építést. Érdekes a templomban álló síremlék, melyet gr. Brunswik Józsefné szül. Majthényi Marianna 1837-ben férje és fia számára emeltetett. Ez az emlék szintén Ferenczy szobrász műve. 1891-ben a község egy részét tűz hamvasztotta el. A községben van posta és táviró is. Ide tartoznak Henrika, József, Magyarát és Ujmajor majorok.

Alsólócz.

Alsólócz, a bécs—zsolnai vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, 77 házzal és 645 róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. Postája Nagybresztoványon van, távirója és vasúti állomása meg Lóczbresztoványon. E községet *Loch* alakban a pozsonyi káptalannak egyik 1290-iki oklevele említi, a mikor Bacha comes fia, Mihály ezt az öröklött birtokát a nyitrai káptalannak hagyományozza. 1309 és 1313 között *Doncha* asszony szerepel birtokosaként a ki Nagy Abának adja el. 1339-ben *Lóczy* Tamás fia Mihály van birtokosaként említve, 1430-ban pedig a beregszegi *Német* család az ura, melyet a *Vatui* család vált fel. 1495-ben II. Ulászló *Pogány* Péternek és *Vizközy* Andrásnak adományozza. 1506-ban *Verbőczy* István is birtokosa.

Mindeddig csak egy Lóczról van szó; 1529-ben találkozunk a másik Lócz faluval és ekkor Alsólócz *Kis-Lócz* néven szerepel. 1651-ben a *Kelecsényi* és a *Ravasz* családokat találjuk itt, a kik birtokukra III. Ferdinándtól új adománylevelet nyernek. 1715-ben Magdolna Katalint, *Rattkay* István özvegyét is itt találjuk, a ki sörházát és majorját a nagyszombati székesegyház Szent Háromság oltárának ajándékozza. A XVIII. század folyamán az *Illésházy*, *Ambró*, *Kádas*, *Hrabovszky*, *Bencsik* és a *Zabafy* családok voltak a birtokosai, a mult század elején *Sipeky* Sándor, *Molnár* Pál, *Nyáry* János gróf és *Jánoska* Ignác és János. A Jánoska család birtokai 1844 körül vétel útján a *Prileszky* család tulajdonába mentek át, míg az Illésházak birtoka 1838-ban, a család kihaltával, a *Sina* báró család tulajdonába került. Most *Fekete* Aladárné bárónénak van itt nagyobb birtoka és csinos, újabb úrilaka, mely előbb *Esterházy* Katalin grófnőé, azután a *Bencsik*, majd a *Sipeky* családé volt és örökség



ALSÓKOROMPA. — A BRUNSWIK-FÉLE KASTÉLY (MOST CHOTEK REZSŐ GRÓFÉ).

útján került a mostani tulajdonos birtokába. Kivüle még *Molnár* Pálnak, *Szecsey* Györgynek és *Szabinovszky* Ignácznak van itt nagyobb birtoka.

Alsónyárasd. Az Alsó-Csallóközön fekvő magyar kisközség, melynek 188 háza és 1616 lakosa van; de az utolsó népszámlálás csak 1498 lakost talált itt. Vallásuk róm. kath. Hajdan csak egy *Nyárasd* állott fenn és a mai Alsó- és Felsőnyárasd egy község volt, melyet csak a tagosításkor osztottak ketté, a mikor az egyik fele *Nyárasd* néven, a másik, ezzel teljesen összeépített fele pedig *Papnyárasd*, vagy *Papszer* néven szerepelt. A község hajdan a Kis-Duna mellett feküdt és régi helyét ma is *Faluhelynek* nevezik. Egyik részét IV. Béla a pozsonyi káptalannak adományozta 1237-ben; a másik része az *Agh* családé volt. Az okleveles nyomok azonban még régibb időkre vezetnek, mert Tamás esztergomi érsek 1193-ban már kápolna építésére adott engedélyt. 1434-ben a *Fraknoi* grófokat találjuk itt, a kik birtokukat *Molnári* Kelemen győri püspöknek adják át. 1553-ban, a portális összeírásban, a pozsonyi káptalannak 7, *Serédy* Gáspárnak és *Mérey* Mihálynak 8—8 portája fizet adót. 1647-ben a pozsonyi káptalan és özv. *Amade* Lénárdné a birtokosa 1787-ben már a *Pálffy* az urai s id. *Pálffy* János grófnak ma is

Alsónyárasd

van itt nagyobb birtoka és régi nemesi kúriája, hol számos érdekes műkin-
cset őriznek. A mult század második felében serfőző-ház is volt a községben
s marhavásárai messze vidéken híresek voltak. 1849-ben határában két
kisebb ütközet volt. Az itteni honvédemléket, a millennium alkalmából,
ezeknek az emlékére állították föl; egy másik emléket pedig az osztrák
az 1849 január 13-án elesett Geramb osztrák alezredes emlékére emelt.
E község azelőtt a pest—pozsonyi országútnak egyik legfontosabb pontja volt,
a mennyiben az országgyűlésre Pozsonyba utazók mindenkor az itteni ura-
dalmi nagyvendéglőben szálltak meg; Kossuth Lajos és Deák Ferencz is akár-
hányszor itt haltak meg. Itt volt különben a lóváltás is. Az itteni néphagyomány
a község keletkezésére vonatkozólag azt tartja, hogy hét család alapította és
pedig a *Mikóczy, Csölle, Nagy, Szalay, Várady, Tóth* és *Szabó* családok, a kik
állítólag mint molnárok és halászok e községek első telepesei lettek volna.
A katolikus templom egyik része még 1307-ből való, a mikor Miklós és
Pasea grófok itt kápolna-építésre engedélyt kaptak. Az idők folyamán a
kápolnából templom lett, melyet legújabbán 1853-ban alakítottak át. A lakosok
iparegyesületet és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. Ide tartoznak
Arkosár és Szigeti vadászlakok, Bélye puszta, Disznóskút erdészlak, János-
telek és Lapogosi major, Kistrévház és Öregrév. A község körjegyzőségi
székhely. Van saját postája és távirója, vasúti állomása pedig Felistál-
Nyárasd.

Alsószei.

Alsószei, a budapest—bécsi vasútvonal mentén fekvő magyar nagyköz-
ség, 357 házzal és 2226, túlnyomó részben ág. ev. vallású lakossal, azonban
a róm. katolikusok is elég számosan vannak. Némely írók állítása szerint a két
Szei hajdan a szomszédos Taksonyhoz tartozott és annak határain, vagyis
két szélén, az alsón és a felsőn feküdt. Ezekből kihasíttatván, kapták az
Alsó- és Felső-Szei neveket. Ebből megmagyarázható az is, hogy a község
oklevéllileg csak 1490-ben van először mostani nevével említve. Ez időtől fogva
1505-ig Miksa császár seregei több ízben feldúlták. Az 1553. évi portális
összeírásban már szintén Alsó-Szei néven szerepel és Serédy Gáspárnak
itt 20 portája adózik. 1647-ben a *Pálffy*ak lettek az urai és ma is id.
Pálffy János gróf a birtokosa. A község némely dűlőneve jelentőséggel
látszik bírni. Ezek: a Deáki, másként Teleki dűlő, a Királyrévi osztály,
a Versend dűlő, és az Ivánca dűlő. A községben két templom van: ág. h.
ev. és róm. kath., de mindkettő újabb keletű. Az ev. templom 1878-ban, a
kath. pedig 1875-ben épült. Az 1849 június 21. és 22-én Zsigárdon lefolyt
ütközet Alsó-Szei határára is kiterjedt. 1863-ban csaknem az egész község
tűz martaléka lett. A mult század elején a község lakosai nevezetes marha-
és juhtenyésztést űztek. A községben van posta; távirója és vasúti állo-
mása pedig Galántán van. Ide tartozik Újmajor, Versend tanya és a ver-
sendi vámház.

Apaj.

Apaj, a szered—nagyyszombati vasútvonal mentén fekszik. Kisközség,
78 házzal és 504, tótajkú, róm. kath. vallású lakossal. A XIII. század elején
a szomszédos Majténynyal egy község volt, azonban 1278 előtt már mint
különvált község veszi fel ősi birtokosainak: az apaji *Apaj* családnak a nevét,
a mint azt László királynak a pozsonyi káptalan levéltárában őrzött,
1278-ból való oklevele bizonyítja, mely a községet ekkor már Terra *Opoy*-nak
nevezi. 1278-ban a pozsonyi vár tartozékaként van említve. 1310-ben újabb
birtokosával találkozunk *Jenslín* nagyyszombati bíró személyében, a ki itteni
birtokát *Elefánti* Mátyással elcsereéli. A pápai tizedszedők jegyzékében *Opan*
elferdített alakban szerepel. 1553-ban találkozunk ismét egyik újabb birto-
kosával, a község ősi családjának két utódában, mert az ekkori portális
összeírásban *Apay* István és Albert szerepelnek, azonban csupán egy portát
találtak az egész községben. Lakosai különben régtől fogva nemesi előjogokat
élveztek és a mult század elején a *Szászy*, az *Ernyeey*, a *Takács* és a *Túróczy*
családok voltak a nagyobb nemesi birtokosai. Halastó nevű dűlője — úgy
látszik — valamely régi halászhely emlékét tartja fenn. A község postája,
távirója és vasúti állomása Keresztúr-Apaj néven Keresztúrral közös.

Bácsfa.

Bácsfa, felsőcsallóközi magyar kisközség, a hol 48 ház és 300 lakos
van, a kik róm. kath. vallásúak. E község első okleveles nyomát már 1205-ben
találjuk. A vajkai érseki székhöz tartozott és az érseki nemesek birtoka volt.



BÁCSFA. — A SZENT-ANTALI TEMPLOM ÉS KOLOSTOR.

1725-ben itt, az akkor dúlt pestis emlékére, fogadalmi kápolnát emeltek, mely azonban már használaton kívül áll. 1764 óta a kápolna körül temető van. 1857-ben és 1866-ban a község nagy részét tűz pusztította el, 1862-ben pedig árvíz. A községhez tartozik *Szent-György-Úr* és *Szent-Antal*. Ez utóbbi híres búcsujáró hely. Lippay György esztergomi érsek Szent-György-Úr közelében templomot és zárdát építtetett. 1660-ban tették le az alapkövet és 1666 január 3-ig folyt az építkezés, a mikor Lippay meghalt és az építkezés megszakadt. Utóda Szelepcsényi György érsek folytatta a munkát, melyet 1674-ben be is fejeztek, mire az új hajlékba a primás ferenczrendieket telepített. A templom főoltárát *Apponyi György* gróf emeltette 1782-ben; — az oltáron a Szűz Anya kegyképe van elhelyezve. A templom alatti egyik sírbolt az Apponyi család temetkezési helye. A templomot 1724 október 1-én szentelte föl Ghyllányi György tinimi püspök — mivel ez ideig csak meg volt áldva — páduai Szent Antal tiszteletére és innen kapta Szent Antal nevét is. 1718-ban itt óriási vihar pusztított, mely a kolostor tetőzetét elvitte. Egy-két héttel később a vihar ismétlődött és ledöntötte a templom homlokzatát. A kárt sok fáradsággal ismét helyreépítették. 1684-ben a báró *Maholányi* család a templom és a zárdá előtt páduai Szent Antal szobrát állíttatta föl. A szentgyörgyúri ősi kis templomot, roskadozó állapot miatt, 1852-ben lerombolták. 1789-ben, a rend eltörlése után a zárdát magtárnak, a templomot pedig széna-raktárnak használták, míg végre 1811-ben a helytartótanács a ferenczrendieknek a visszatelepedést megengedte. *Szent-György-Úr* már 1205-ben említve van, 1238-ban pedig a már említett templom is szerepel. E község is a vajkai székhez tartozott. Van itt egy kastélyszerű, nagyobb épület is, mely az Apponyi grófoké volt, most pedig *Welteni Wiener* Rezső lovagé. A községben van posta, távirója Somorján van, vasúti állomása pedig Nagypakán.

Báhony, a vágvölgyi vasútvonal mentén fekvő kisközség, 112 házzal és 742, tótajkú, róm. katolikus vallású lakossal. Szintén ősrégi község, mely már 1244-ben *villa Bahun* néven szerepel. Királyi várföld volt, melyet Róbert Károly 1306-ban Bogár fia Márton mesternek újból adományoz. 1335-ben Báhonyi Pap János szerepel birtokosául, a ki a birtokot *Elefánti* Dezsőtől vette meg. 1306-ban egy másik Márton szerepel, a ki birtokát I. Károly királytól kapta adományban. 1513-ban *Hideghéthi* Gergelynek is volt itt részbirtoka. A XVI. század elején különben a cifferi uradalomhoz tartozott és a *Nyáryaké* volt. Az 1553. évi portális összeírásban Nyáry Ferencznek 5 és *Samaryay* Tamásnak 2 portája adózott. 1787-ben az *Esterházyaké*. Később a *Jezericzky* család lett az ura, a mely innen írja előnevét is.

Báhony.

A község katolikus temploma 1721-ben épült. Van itt egy régi úrilak is, a Jezerniczkyek korából, mely ma Selwarcz Károly tulajdona. A községben van posta és vasúti állomás is, de a távirója Czifferen van.

Baka.

Baka, alsócsallóközi magyar kisközség. Van 142 háza és 822 róm. kath. vallású lakosa. Ősi község, mely 1274-ben a királyi udvarnokok telepeként szerepel, míg egy XIII. századbéli okirat a *Buken* (Bökény) család birtokának mondja. A Pázmány-féle jegyzékben *Boka* néven van említve. 1423-ban ismét királyi birtokként szerepel, 1445-ben pedig, a mikor már két Baka van említve, *Temesközy* Bálint pozsonyi kapitány az ura. Később a bakai *Bessenyei* családot is itt találjuk, mely a birtokot elzálogosította, de 1515-ben Bessenyei László visszaváltja azt *Csorba* Andrásztól és annak fiától, Ferencztől. Az 1553-iki portális összeírás már több birtokosát említi, így *Báhonyi* Mihályt 3, *Angyal* Mátyást 3, *Földes* Mártont 2 és *Vas* Istvánt 1½ portával. 1569-ben a Földes és a Temesközy család újabb adományt nyer a két Baka községre. 1737-ben özv. *Maholányi* Tamásné albakai birtokát átengedi *Unger* Sámuelnek. A múlt század elején a *Bartal*, *Kulcsár* és a *Jankó* család bírják, most pedig Bartal Kálmán a birtokosa. A község ősi temploma már 1274-ben említve van. Ez azonban elpusztult és helyére épült 1770-ben az újabb templom. A községhez tartoznak Halomszél és Kajtova major. Baka község postája és vasúti állomása Bős, távirója pedig Patony.

Balásfa.

Balásfa, alsócsallóközi magyar kisközség, 23 házzal és 218, róm. kath. vallású lakossal. 1380-ban *Barlabás* néven szerepel, a mikor I. Lajos király *Pókatelek*y Miklós fia Jakabot és testvéreit, új adomány czímén, e birtokba iktattatta. Ilyképen valószínű, hogy az 1336-ban *Poukafelde*, vagyis Pókafölde néven említett község, melyet I. Károly a pozsonyi várbirtokok közül Tamás mester esókakői és gesztesi várnagynak adományoz, a mai Balásfa határában feküdt, és hogy ez a Tamás mester a Pókatelekiek őse volt. Ez a Pókatelek különben a pókateleki *Kondé* család fészke volt és úgy látszik, hogy e két család is azonos. Balásfának újabbkori birtokosai az *Orosz*, a *Czúczy* és a *Németh* család. A községhez tartozik Enyed pusztá, Szellőző major és Szőlőtelep. Enyed pusztán *Fuchs* Gyula birtokosnak szeszgyára és szeszfinomítója van és újabban épült, csinos úrilaka. A község postája, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahelyen van.

Barakony.

Barakony, a galánta—zsolnai vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, mindössze 20 házzal és 167 róm. kath. vallású lakossal. E községről alig van valami feljegyzésre méltó. Régi birtokosai ismeretlenek; a múlt század elején az *Ambró* örökösök bírták. Templom sincs a községben. A postája Nagymácsédon van, a táviróhivatala Galántán és a vasúti állomása Gányon.

Béke.

Béke, a Felső-Csallóközben fekvő magyar kisközség, 36 házzal és 362, róm. kath. vallású lakossal. Legelső okleveles nyomával már 1252-ben találkozunk. 1390-ben *Weke* néven a pozsonyi főesperességhez tartozott. 1347-ben *Cseklécsi* Ábrahám Móriéz az ura; 1377-ben, *Szepesi* Jakab országbírónak az oklevelében már *Beke* néven van említve. 1559-ben *Török* Balázt is birtokosaként említik az okiratok. Az 1553-iki portális összeírásban *Serédy* Gáspár 3 és *Mérey* Mihály 2 portával szerepelnek. Az éberhardi uradalomhoz tartozott és birtokosai 1787-ben a *Jeszenák* bárók, később az *Apponyi* grófok lettek, kiktől *Welteni* Wiener Rezső lovag vette meg, a hozzá tartozó nagyobb, kastélyszerű épülettel. 1848-ban itt kisebb ütközet is volt. Római katolikus temploma igen régi. A községhez tartozik Kisbéke és Józsefmajor. Postája Csötörtök, távirója és vasúti állomása Somorja.

Beketfa.

Beketfa, magyar kisközség az Alsó-Csallóközben, mindössze 11 házzal és 123 lakossal, a kik mindannyian róm. katolikusok. Első okleveles nyomát csak 1423-ban találjuk, a mikor a királyi birtokok között van felsorolva. A beketfalvi *Mórocz* család ősi fészke, melynek itt megerősített várkastélya is volt. Ezt Bél Mátyás is említi; de ma már csak maradványa van meg és ez is teljesen átalakítva. Az 1553-iki összeírásban, mint királyi birtok, csupán 4 portával van felvéve a jegyzékbe. Később a *Pálffy*ak lettek az urai és ma a Pálffy szeniorátusnak van itt birtoka. A községhez tartozik a *Regencez* nevű dűlő. Ezt már II. Lajos király, a gellei érseki székhöz 1524-ben intézett rendeletében említi. 1553-ban királyi birtok. A községben nincs templom. Postahivatala Egyházzellén van, távirója és vasúti állomása pedig Patonyban.

Bélaház, a nagyszombati járásban, a Kis-Kárpátok közelében fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely; 141 házat 1096 lélek lakja, de már az utolsó népszámláláskor a lakosok száma csak 1015 volt. Némely történetíró szerint e község már II. Béla királytól nyerte volna szabadalmait, a miért a község pecsétje is Béla király nevével viseli. Ezt az állítást azonban *Ortvay* Tivadar dr. ismert nevű tudósunk megegyezően és kimutatja, hogy a község hajdani kiváltságait IV. Béla királytól nyerte, a ki a községet, melynek akkoriban *Balarad* volt a neve, 1240-ben a nagyszombati apácának adományozta. 1270-ben *Villa Balarach* néven találjuk említve, 1330-ban pedig *Bagyarad* alakban. Az apácákat két ízben erősítették meg itteni birtokukban, utoljára 1450-ben. 1618-ig birtokolták, a mikor *Bethlen* Gábor Nagyszombatot megszállotta, s az apácákat is Bélaházából kiűzte. Birtokaik idegen kézre kerültek és csak 1624-ben kapták ismét vissza. II. József alatt birtokaik a fiskus kezére kerültek. 1803-ban Ferencz király *Colloredo* Ferencz miniszter nejeinek, *Creneville* Viktória grófnőnek adományozta. Örökösödés útján azután a *Pálffy*ak birtokába került és ma is id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. A község 1580-ban már mezőváros volt, melynek Rudolf király vásártartási jogot adott. II. Mátyás 1617-ben vámszedési joggal ruházta fel és 1634-ben II. Ferdinánd újabb vásártartási engedéllyel gyarapítja kiváltságait. Ősi temploma, egyik mult századi canonica visitatio szerint, egyike a legrégebbeknek, mert a homlokzatán látható számok szerint (állítólag) 1080-ban épült, 1168-ban már renoválták, azután 1773-ban is; de 1786-ban — roskadozó állapota miatt — lerombolták. Mai temploma 1787-ben épült. *Halastó* és *Vármőgötti* nevű dűlőinek is történeti jelentőségük lehet. Bélaház határában feküdt hajdan *Mocsolán* község, melyet némelyek a mai Mácséddal vagy Klucsovánál tévesztenek össze. *Ortvay* azonban határjáró levelek alapján kimutatja, hogy ez tévedés. *Mocsolán* a pozsonyi vár tartozéka volt, melyet II. Endre a *Mocsoláni* családnak adományozott. E család még az 1301. év előtt az *Itunérfi*eknek adta el a birtokot, kik annak kétharmadát a nagyszombati Klarisszának adományozták. Az *Ilmériek*, vagyis *Ürményiek* szintén kaptak itt birtokot III. Endrétől, de ők azután *Abafi* Miklósnak adták cserébe más birtokért. 1329-ben *Rohmann* Márk fia Tamás is birtokos itt, a ki az ő részét *Kis Finta* comesnek adja el. Bélaház határában feküdt hajdan *Villa Solmus* és *Villa Sumkere*k, melyek már 1256-ban szerepelnek. A községhez tartoznak *Poliesko* és *Sárkány* puszták és a hitelintézeti major. A községben van posta, távíró és vasúti állomás.

Bélvatta, felsőcsallóközi magyar kisközség, 48 házzal és 308, túlnyomó részben róm. kath. vallású lakossal. Ma a vármegyében csupán két *Vatta* nevű község van, ú. m. *Bélvatta* és *Vajasvatta*; hajdan ezeken kívül még *Vatta* és *Bánkvatta* is szerepelt. 1239-ben *Votha* néven, mint Pozsony váranak tartozéka van említve. 1281-ben *Salamon* János és *István* az urai, a kik birtokukat *Ongai* Péternek és *Farkas*nak adják el, melyre 1295-ben az *Olgay*ak III. Endrétől adományt nyernek. 1308-ban találkozunk először a *Bánkvatta* elnevezéssel, a mikor *Olgay* Péter és *Farkas* itteni birtokukat *Tiborc* fia Péternek adják el. 1362-ben *János* fiai *János* és *Miklós*, *László* fiai *Balázs* és *László*, és *Péter* fiai *János* és *Miklós*, végül *Pál* fia *László*, *Vatha* nevű helységüket egymás között négy részre fölosztják. 1394-ben *Petrus* de *Watha* királyi ember nevében találkozunk a község nevével. 1406-ban *Marthamagyari* *Balázs* fia *Pál* itteni birtokát *Antal* fia *Domokos*nak és fiainak eladja. A község a pápai tizedsedők jegyzékébe is fel van véve és 1435-ben *Belvatay* *András* nemes nevében is említve találjuk. 1495-ben II. *Ulászló* csebi *Pogány* Péternek és alsóborsai *Vizközy* *András*nak adományozza részeit; 1498-ban pedig a hűtlenségbe esett zerházi *Zerhas* *Márton* és *László* itteni részét *Illyés* *György* és *Mátyás* váradi püspök birtokába bocsátja. 1506-ban *Verbőczy* *István*nak is van itt birtoka. 1533-ban *Csorba* *Gergely* és *Pál* fiai osztozkodnak itteni birtokukon. 1591-ben *Csorba* *János* a maga birtokrészét *Illyésházi* *István*nak zálogosítja el, 1593-ban pedig a magvaszakadt *Csorba* *János* birtokát *Illyésházi* *Illyés* *Tamás* pozsonyi alispán, ennek testvére, *Saághi* *Deák* *Imre* és fia *Zsigmond* kapják. A mult század elején még mindig az *Illyésházy* grófi családot találjuk itt, mint legnagyobb birtokost. Jelenleg *Pálffy* *Béla* gróf birja. Ide tartozott hajdan az *Altalutalja* vagy másként *Salamonfölső* is,

Bélaház.

Bélvatta.

melyre 1239-ben a Salamon nemzetség és András, Uros, Csekend s társai tartottak igényt. A birtokjog megállapítása ezéltől, IV. Béla király 1239. márczius 6-án, Budán kelt rendelete következtében a birtokot igénylők perdöntő párvialdra itasítottak, mely alkalommal a Salamon nemzetség maradt a győztes, minek következtében IV. Béla 1240-ben a Salamon-nembelieknek adományozta. Mint említettük, 1495-ben II. Ulászló *Pogány* Péternek és *Vizközy* Andrásnak adományozta a falu egy részét, 1591-ben azonban már Csorba Gergely és Pál fiai osztozkodnak rajta, de e rész is 1593-ban az Illyésházyaké és a Saághiaké lesz. Bélyatta községhez tartozik Rónya major is. Postája és távirója Nagymagyar, vasúti állomása pedig Szempez.

Benkepatony.

Benkepatony szintén az Alsó-Csallóközön fekszik. Magyar kisközség, 38 házzal és 285, nagyobbbrészt ev. ref. vallású lakossal. Pozsony vármegyében hat Patony nevű község van. Ezek: Benke-, Bögöly-, Csécsény-, Diósförge-, Elő- és Lőgérpatony. Hajdan azonban ezeken kívül még *Homokos-Patony*, *Főszer-Patony* és *Sólymos-Patony* is szerepelt, míg Diósförge-Patony ezelőtt Diós-Patony és Förge-Patony néven két község volt. Itt csak a Patony és Benkepatony néven szereplő és a már megszűnt, vagy a többiekbe olvadt Főszer-, Solymos- és Homokos-Patonyról emlékezünk meg. Patonyt Roland nádornak 1250-ik évi oklevelében találjuk először említve, Villa *Pothun* alakban. 1323-ban Boleszló esztergomi érsek az itt lakó jobbágyoknak szabadságlevelet ad. Ekkor már *Benkháza* néven szerepel. 1345-ben Michael de Pathon neмест említene. 1466-ban a gellei érseki székhez tartozó pozsonyi várbirtok volt. Az 1553-ból való portális összeírásban szintén a pozsonyi várhoz tartozó királyi birtokként van felvéve, nyolcz portával Később a *Pálffy* család birtokába került és most is a Pálffy-szeniorátusnak van itt nagyobb birtoka. Főszer-Patony II. Lajos királynak 1524-ben a gellei székhez intézett rendeletében szerepel és az 1553-iki adóösszeírás szerint öt portája van. Ugyanekkor van említve Homokos-Patony is, mint királyi birtok. Sólymos-Patonyról 1313-ban találunk feljegyzést, a mikor *Karesai* Iván volt az ura. Benkepatony egyháza már 1390-ben említve van, azonban a mai református templom csak 1815-ben épült. 1883 aug. 7-én a gazdák egész évi termése elégett. Ide tartozik a Makay malom is. A község postája Szentmihályfa, távirója és vasúti állomása Patony.

Besztercze.

Besztercze, a Kis-Kárpátok tövében fekvő tót nagyközség; 331 háza és 2195 róm. kath. vallású lakosa van. Körjegyzőségi székhely. E község hajdan királyi birtok volt, s mint ilyet adományozta I. Lajos király 1377-ben a máriavölgyi Pálosoknak, kiktől később a *Fugger* család vette meg és a vöröskői uradalomhoz csatolta, melylyel együtt a *Pálffyak* birtokába került. Ma *Károlyi* Lajos gróf a birtokosa. Hajdan csak kápolnája volt, melyet 1534-ben alakítottak át templommá és 1803-ban megújították. Az 1553-ik évi adó-összeírásban *Seredy* Gáspárnak 50 portája van fölvéve. Ősi német telepes község, melybe a törökkori pestis-járványok alkalmával nagy részben kipusztult lakosok helyébe morvákat, sőt székely határőröket is telepítettek. Később, 1683-ban meg a törökök elől menekülő szerbek is telepedtek ide. A községben ma is sok német, magyar, morva és szerb névvel találkozunk. A község neve az idők folyamán többféle változatban szerepel. Így a pápai tizedszedők jegyzéke *Bisterse*, az 1553-iki összeírás *Bisztricza* néven említi. A mult század elején pedig, a mikor Pálffy Lipót gróf volt a földesura, *Visternicz* néven szerepel. Közéleiben volt hajdan *Lipótfalva* község is, melynek ma már csak egy major tartja fenn az emléket. 1553-ban Lipótfalván *Bakith* Péternek 1 és a *Héderváry* családnak 4 portája volt. A mult század elején már pusztá, ma meg már csak major. Ide tartoznak még ezenkívül Ferencszállás pusztá, Felsőmalom és Vadászlak. A Rákóczy-féle felkeléskor a császáriak két ízben fölperzselték. 1805-ben, a francia hadjárat alatt, Napoleon szász szegédesapatai e községen vonultak át. Az 1866-iki hadjáratban július 22-én e község határában volt az osztrákok és németek között az utolsó ütközet. Van saját postája és távirója, vasúti állomása pedig Stomfa.

Bikszárd.

Bikszárd, tót kisközség, 180 házzal és 1008, róm. kath. vallású lakossal. Régi okiratok *Bykzad*, később *Bikszád* alakban említik. Hajdan az *éleskői* vár tartozéka volt, de a tizedfizetés alól fel volt mentve, mert a lakosok kötelezve voltak az ntakat őrizni, az utasok biztonságáról gondoskodni és a

környéken garázdálkodó rablókat üldözni. Hajdan vámja is volt. Jelenleg *Zichy* Ferencz Pál grófnak van itt nagyobb birtoka és nagyon érdekes és kényelmes vadászkastélya, mely 1900-ban épült. Ősi temploma helyén áll a mostani, melyet 1788-ban építettek. A község fölött emelkednek az éleskői vár romjai, melyet németül *Scharfensteinnak* is neveztek. *Bikszádi vár* néven is ismeretes volt. Éleskő vára nevét onnan vette, mert a hegy éles szikla-gerinczére van építve. Az Árpád-házi királyok korában már fennállott. A XIV. században királyi birtok volt. 1366-ban I. Lajos király *Szécsi* Miklósnak esérébe adta Lindva váráért. 1394-ben Zsigmond király *Stibor* vajdának adományozta. Később *Szentgyörgyi* Pongrácz foglalta el és eladta *Strázsai Scola* Mátyásnak és Tamásnak, a kiket 1449-ben iktattak e vár birtokába. Scola Mátyás 1453-ban testvére özvegyének: Veronikának, *Nankenreyter* Nabukodonozor nejének



BIKSZÁRD. — ZICHY PÁL FERENCZ GRÓF VADÁSZKASTÉLYA.

adta el, ki viszont 1468-ban eladta *Sárosfalvi Nehéz* Péternek és Györgynek. Később, vétel útján, a *Csernevszky* családé lett. E család kihaltával II. Ulászló *Czobor* Imrénének és Mártonnak adományozta. A XVI. században az éleskői várhoz a következő falvak tartoztak: Szent-Péter, Szent-György, Szent-János, Szent-Miklós, Bykzad, Bynocz, Zylagy, Kuklyo, Bogdanócz egy része és Podhajesán puszta. 1535-ben Czobor Anna révén a vár és uradalma *Baklyth* Péterre és Pálra szállott, a kik azt később is a Czobor utódokkal és a két családdal összeházasodott családokkal együtt birtokolták. E családok voltak a *Mérey*, *Keglevich*, *Bau*, *Révay*, *Thurzó*, *Forgách*, *Pethe*, *Kendy*, *Tarnovszky*, *Csáky*, *Erdődy*, *Thököly* és *Nádasdy* családok. 1707 április havában *Stahrenberg* Guidó császári vezér foglalta el a várat. 1749-ben a váruradalom egy része vétel útján a királyi családra szállott, más része pedig a kincstárra. 1765-ben Czobor József gróf a maga részét id. *Batthyány* Adám gróf főtárnokmesternek adta el és ugyanezt tették a *Tarnovszky*ak is. A *Batthyány*aktól a *Zichyek* örökölték leányágon. A másik rész *Zichy* József gróftól, vétel útján, báró *Hirsché* lett. 1886-ban a községnek több mint kétharmada tűz által pusztult el. Ide tartoznak *Batala*, *Chachajda*, *Holbichka*, *Tratora*, *Wittek*, *Alsó- és Felső-Malom*, *Brezni* és *Bilahora* majorok, *Buda* csárda és *Zahorszki* puszta. A községnek van saját postája; távirója *Szomolány*, vasúti állomása *Nádas-Szomolány*.

Binócz.

Binócz, a Kis-Kárpátok közelében, a Fehérhegység alatt fekvő tót kisközség, melynek 115 házában 624 róm. kath. vallású lakos lakik. Hajdan Éleskővár tartozéka volt. 1300-ban *Byn* néven van említve, 1330-ban pedig terra *Byn* és *Ben* nevek alatt. Az éleskői vár birtokainak sorsában osztozott. Az utolsó két században a *Balásovich*, *Visnyovszky* és a *Palásthy* családok voltak az urai. Szerepel *Ainyocz-Byn* néven is. Az 1553. évi portális összeírásban *Bakith* Péternek és *Czobor* Jánosnak 3—3 portája adózott. A Rákóczy-féle szabadságharcz alatt a császáriak tűzzel-vassal pusztítottak itt. Még a múlt század elején is, a mikor gróf *Batthyány* Jánosné volt az ura, *Bynovcze* néven találjuk említve. Ma *Zichy* Károly gróf a birtokosa. Hajdan csak kápolnája volt, melyet 1733-ban megnagyobbítva, templommá alakították át. A község postája és táviróhivatala Nadas.

Bogdány.

Bogdány, a nagy-szombat—kutti helyi érdekű vasút mentén fekvő tót kisközség, 93 házzal és 748 róm. kath. vallású lakossal. E község nevét a történeti kútfők: *Budanez*, *Bogdanovicz*, *Bogdanovecz*, *Bochdanz* és *Bogdanez* alakban emlegetik. Egyik felerésze a vöröskői, másik felerésze pedig az éleskői vár tartozéka volt. A XV. század közepe táján Albert király az *Ulmayaknak* adott itt birtokrészeket. 1528-ban a *Czobor* család is birtokosa, 1554-ben meg *Bakyth* Péter, kinek részét 1556-ban *Révay* Mihály örökölte. Révay a *Fuggerék* birtokait is el akarta foglalni, s e miatt a két birtokos katonái között valóságos harc fejlődött ki, mely alkalommal Révay katonái Bogdanócot felégették. A vöröskői rész vétel útján *Pálffy* Miklósrá, a győri hősre és utódaira szállott, az éleskői rész pedig 1552-től a *Bakyth*, *Czobor*, *Jakusith*, *Osztrosith*, *Keglevich* és *Bay* családokra. 1733-ban sörház is volt a községben. A XV. századtól kezdve még a következő kuriális nemes családok voltak Bogdanócon, u. m. a *Nagyváthy*, *Bucsány*, *Ordódy*, *Palásthy*, *Szentkeresztly*, *Oroszi* és *Palugyay* családok. A Bethlen-féle fölkelés alatt Tieffenbach császári vezér megszállotta és templomát erődde alakította át; de Bethlen seregei a községet visszafoglalták és belőle a császáriakat kiűzték. Római katolikus temploma részben a XIV. században épült; szentélye gótikus. Az egyháznak 1601-ből való érdekes gótikus ezüst-kelyhe van, IHS. Valentinus Dovoráni fölirattal. Jelenleg id. *Pálffy* János grófnak van itt nagyobb birtoka. Bogdanócz közelében feküdt hajdan *Nemese*, melyet 1436-ban Zsigmond király *Kisfaludy* Mihálynak és jegyesének zálogba adott, de úgy látszik, rövid ideig volt Kisfaludyék kezén, mert 1437-ben *Ország* Mihálynak a zálogos birtoka. Később az *Ilosvay* családé lett és azután ismét királyi birtokként szerepel. 1540-ben már pusztá, lakatlan hely. A községben van posta, táviró és vasúti állomás.

Bohunicz.

Bohunicz, tót kisközség, a Blava patak mellett. Körjegyzőségi székhely, 80 háza és 468 róm. kath. vallású lakosa van. E község az oklevelekben már 1300 előtt előfordul, de középkori birtokosai ismeretlenek. Csupán az 1553-ból való portális összeírás mondja, hogy benne *Kéméndy* Péternek 17 és *Farkas* Jónásnak 6 portája adózott. 1560 körül *Méray* Gáspár és neje a község földbirtokosa. 1787-ben *Dezasse* Ferencz gróf volt a földesura, most pedig gróf *Platen* Miksánénak van itt nagyobb birtoka és csinos úrilaka, melyet még *Dezasse* Ferencz gróf építtetett. A község a Rákóczy-féle mozgalmak idejében sokat szenvedett a császáriaktól. Róm. kath. temploma 1817-ben épült. Van saját postája, de távirója és vasúti állomása Nagyszombat.

Boldogfa.

Boldogfa, magyar kisközség, 74 házzal és 398, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. A község helyén, a hagyomány szerint, hajdan erdő volt, a hol II. Endre leánya, Erzsébet kápolnát építtetett, mely később híres búcsújáró hely lett. A mai templom szentélye tényleg kápolnaszerű és ősrégi, ellenben előrésze XIV. századbeli. A község neve azelőtt *Boldogasszonyfalva* volt, később pedig német és tót neveivel is találkozunk *Frauentorf* és *Mátka Bozsi* alakban. Az 1553-iki portális összeírásban az óbudai apácák szerepelnek birtokosaiként és 14 portájuk adózott. Később az *Esterházyak* lettek az urai, 1787-ben a kir. kamara, a múlt század elején pedig a vedródi *Zichy* grófok. Postája Réte, távirója és vasúti állomása pedig Sempelcz.

Borsa.

Borsa, magyar kisközség. Van 42 háza és 426 róm. kath. vallású lakosa. E község már 1256-ban *Martinus de Borsa* nemes nevében szerepel. 1334-ben is a Borsaiak az urai, 1343-ban László fia Egyed, Bertalan fia Pál, Márk fia Anda,

és Mátha fia Péter borsai nemesek osztozkodnak rajta. A község a pápai tizedszedők jegyzékébe is fel van véve. 1470-ben, a mikor a Borsaiak birtokaik fölött egyezkednek, már *Alszeg-Borsa* is szerepel. 1471-ben *Közép-Borsa* is említve van, a mikor Mátyás király, mivel Borsai Péter, Doborgazi Wolth Imrét rabló módjára megölte, ennek közép-borsai birtokát *alsóborsai Wyzkezi Tamásnak* és Pálnak és *Hegy Istvánnak* adományozza. 1512-ben alsóborsai *Berthaly* Bertalan a maga részét eladja alsóborsai *Szüllő Györgynek* és családjának. 1533-ban *Csorba* Gergely és Pál fiai osztozkodnak itteni birtokukon. 1540-ben *Thurzó* Elek országbíró alsóborsai *Szüllő Gergely* udvarházát és birtokát, mivel gyilkosság miatt hűtlenség bűnébe esett, *Kolym* Tamásnak és feleségének adományozza. 1547-ben már *Felső-Borsa* is szerepel, s ez *Lukács Bertalan* és *Györgyfi Jánosé*, majd pedig *Ollétejedi Illyés Ferenczé*. 1548-ban *Szüllő Ferenczet* és Jánost iktatják a *Lukács Bertalan* és *Györgyfi János* birtokának felerészébe. A mult század elején a *Szüllő, Farkas* és *Pethő* családok a birtokosai, ma pedig *Gülcher* Jakabnak van itt nagyobb birtoka. 1451-ben Al-Borsához tartozott *Mertháza, Sikó* és *Nagyhold*, most pedig Borsához Kis-Borsa tartozik. A községben van posta, távírója és vasúti állomása pedig Szempecz.

Bögellő, alsócsallóközi magyar kisközség, 60 házzal és 346, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. E községre vonatkozólag régibb adatok hiányzanak. A mult század elején a *Hegedüs* és *Bittó* családok voltak az urai, most pedig *Rosenberg* Jakabnak és *Józsefnek* van itt nagyobb birtokuk. A községnek nincs temploma. Postája Alistálon van, távírója és vasúti állomása pedig Felistál-Nyárasd. Ide tartozik *Karáb* puszta.

Bögellő.

Bögölypatony, magyar kisközség az Alsó-Csallóközben, 47 házzal és 329, fele részben róm. kath. és fele részben ev. ref. vallású lakossal. Az utolsó népszámláláskor e községnek 282 lakosa volt és így az emelkedés azóta elég tekintélyes. E községet *Beogol-Paton* alakban csak II. Lajos királynak abban a rendeletében találjuk említve, a melyet 1524-ben a gellei érseki székhez intézett. Az 1553-ik évi portális összeírásban *Békel Paton* néven királyi birtokként 5 portával van felvéve. Újabbkori birtokosa a gróf *Pálffy* család. A községhez tartozó *Ördöngösi, Ördöglukai, Láng, Bogdány* és *Szent-Agai*

Bögölypatony.



BÖS. — AZ AMADE-FÉLE KASTÉLY (MOST ÜCHTRITZ-AMADE EMIL GRÓFÉ).

dülők némi történeti jelentőséggel látszanak bírni. Bögölypatony községnek nincs temploma. Ide tartoznak a Pálffy és Bárányos majorok és a Légrádi malom. A község postája Szentmihályfa, távirója és vasúti állomása pedig Patony.

Bős.

Bős, alsócsallóközi magyar nagyközség, 386 házzal és 2710, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. Egyike legősibb községeinknek, melyet Jerney (M. Nyelvkincesek 23. és Cod. Dipl. I. 448.) az 1102-ben említett *Beys* községnek tart. 1262 és 1274 között többször találjuk említve. Hajdan bessenyő-telep volt, s az *Amadé* család IV. Béla királytól kapta adományul. A XIII. században Amadé fia Lothárd, majd meg ennek utódai: az Amadé grófok bírták. 1345-ben Bőösi Máté nevében is szerepel. A pápai tizedszedők jegyzékében *Bess* néven van említve: 1380-ban Lothardus de Bőös királyi ember nevében. 1398-ban pedig *Beus* alakban. 1402-ben Bensi István fia Bodugh János átiratja Nagy Lajos király 1359-ik évi levelét, melylyel a néhai Miklós bán fiának Jánosnak birtokait magszakadása következtében atyafiainak Omode-, Lothard-, István- és Miklósnak adományozza. 1468 szept. 27-én Mátyás király hetivásár tartására ad jogot a községnek. Az 1553-ik évi portális összeírás szerint Amadé László 23 portája adózott. A mult század elején Amadé Tádé volt az ura, a kiből a család kihalt. Mostani birtokosa gróf Üchtritz-Amadé Emil, kinek itt nagyobb kastélya van, mely hajdan tornyokkal és vízárkokkal megerősített várkastély volt. Itt élt Amadé László, a költő is. A községben levő római katolikus templom nagyon régi és gótikus részletei ma is érdekesek. A plébánia a Pázmány-féle jegyzékben régi plébániaként van említve. A lakosok olvasókört és keresztény fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn, a birtokos grófnak pedig mezőgazdasági szeszgyára van. Az 1848-iki szabadságharcban a község határában ütközet volt. 1861-ben és 1867-ben a község nagy része leégett, a mult század végén pedig több ízben sújtotta az árvíz. A XIII. századbeli oklevelek több oly helységet említenek, melyek Bős határában állottak. Így *Arpár*, vagyis *Árpád*, továbbá *Árpádsoka*, villa *Vitéz*, villa *Pogány*, *Bálványvíz* és *Pogánysziget*. A község határában fekvő és ma Arpásnak nevezett földterület, úgy látszik, a XIII. században említett Arpád vagy Arpádsoka emlékét tartja fenn. A mult század elején répaczukorgyár is volt a községben, és messze földön híres ménés és tehenészet. Ekkor ide tartoztak Varjas, Tejke és Feketeerdő puszták, ma pedig ezeken kívül még Kotliba major és Malomföldre lakóhely is ide tartozik; újabban Tejke pusztából Telke puszta lett. A községben van posta, táviró és gőzhajó-állomás; vasúti állomása Dunaszerdahely.

Búcsuháza

Búcsuháza, dunamenti, felsőcsallóközi magyar kisközség, mindössze 24 házzal és 138 lakossal, kik túlnyomó számban róm. katolikusok. 1238-ban a pozsonyi vár tartozéka volt, melyet IV. Béla a pozsonyi káptalannak adományozott. Régi okiratokban *Bulchu* néven van említve, sőt az annak idején határában feküdt *Sámottal* együtt *Bulchu-Samuthnak* is. 1287-ben a Bulchu család nevében is szerepel. 1468-ban Mátyás király *Nagylucei Orbán* deáknak és *Mayndl* Jánosnak adományozza a birtok egy részét. 1550-ben I. Ferdinánd *Illésházy* Tamásnak adományozza részeit, s 1559-ben *Samarjay Nagy* György is birtokosaként van említve. Ma a pozsonyi prépostságnak van itt birtoka. A községhez tartozó Bácsközi, Hévízi, Kusztusi és Sámothi dülők közül az első három jelentőséggel látszik bírni. Az utóbbi, mint éppen az imént mondottuk, Sámoth község emlékét tartja fenn, melyről már IV. Bélának fent említett adománylevelében van szó. 1372-ben *Elderbach* Burghard pozsonyi prépost egy sámothi birtokrész miatt pörben állott a botfalvi érseki nemes jobbágyokkal. Az 1553-ik évi portális összeírásban az érsekség 12 portája adózott. A községben nincs templom. Postája, távirója és vasúti állomása Somorja.

Búrszentgyörgy.

Búrszentgyörgy, a morvavölgyi vasút mentén fekszik. Nagyközség, 574 házzal és 2146, túlnyomóan tótajkú és nagyobb számban róm. kath. vallású lakossal. Hajdan az éleskői vár tartozéka volt. 1553-ban *Bakies* Péternek 14, *Czobor* Jánosnak 12 portája adózott. A XVII. század második felében az *Erdődy* grófok, *Szelepcsényi* György érsek, a *Körmendy*, *Toldy* és *Deli* családok is birtokosok voltak itt. Későbbi birtokosai a *Batthyány* grófi és a *Jeszenák* bárói családok voltak, a mult század elején pedig gróf Batthyány Jánosné

és báró Jeszenák Pál. Most *Hohenlohe* Keresztély herczegnek van itt nagyobb birtoka. A községbeli róm. kath. templom 1676-ban épült. Ezenkívül még 6 kápolna van a községben és területén, u. m. a szentjánosi kápolna, mely 1755-ben, a Szent Orbán kápolna, mely 1719-ben, a Szent Vendel kápolna, mely 1870-ben, a Holly-féle kápolna, mely 1894-ben, a temetői kápolna, mely 1893-ban és az u. n. Toonki kápolna, mely 1897-ben épült. A községben nagyobb úrilak is van, melyet néhai *Czerny* György birtokos 1848-ban építtetett; ez ma *Féja* Dénes malaczkai ügyvédé. 1795-ben, 1797-ben és 1853-ben nagy tűzvész pusztított a községben, mely utóbbi alkalommal több mint 700 pajta égett el a terméssel együtt. A község lakosai rózsafűzér-egyesületet és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. Azelőtt a lakosok vászonnal házalva járták be az országot, ma pedig zöldség- és gyümölcs-termeléssel s elárúsítással foglalkoznak. A községhez tartoznak *Cserny* és *Tomek* vadász-lakok, továbbá *Hladik*, *Husek*, *Tomek* és *Walla* puszták. Van saját posta- és táviró-állomása.

Bürszentmiklós, a Miava völgyében fekvő nagyközség, 648 házzal és 2874, nagyobbára tótajkú, róm. kath. vallású lakossal. Hajdan ez is az éleskői vár tartozéka volt és annak birtokai sorsában osztozott, míg végre a *Czoborok* révén, vétel útján, a cs. és kir. család birtokába került, egy része azonban a *Zichy* grófi családé maradt; ma *Hohenlohe* herczegnek van itt nagyobb birtoka. A Rákóczy-féle szabadságharc alatt a község két ízben leégett. A mult század elején *Svati Miklas* tót neve is használatos volt. Ősi templomát már a XII. században említik, ez azonban rég elpusztult. Mai temploma 1753-ban épült. A községen kívül, magas dombtetőn van a Mária Magdolna kápolna, melyet *Czobor Imre* gróf 1668-ban építtetett. A községhez tartozik *Billka-Humenecz* pusztá, *Habanus* tanya és *Szokold* major. A mult század elején említve van *Hrusó* és *Rákos* pusztá is. A községnek van saját postája, távirója és vasúti állomása.

Bürszentmiklós.

Bürszentpéter a miavai völgyben fekszik. Tót nagyközség, 423 házzal és 1824, róm. kath. vallású lakossal. Hajdan ez is az éleskői vár tartozéka volt és annak sorsában osztozott, mígnem a *Batthyányiak*, *Zichyek*, *Jeszenákok* és részben a cs. és kir. család birtokába jutott. Ma a cs. és kir. családnak és *Hohenlohe* herczegnek van itt nagyobb birtoka. XVII. századbeli adatok említik, hogy itt akkoriban 5 nagyterjedelmű halastó volt. A Rákóczy-féle felkelés alatt a császáriak a lakosokat kirabolták és a falut felgyújtották. A mult század elején 9 fűrész- és lisztmalom volt a községben. Róm. kath. temploma régi, és egyes részletei után ítélve, a XIV. században épült. 1858-ban az egész község leégett. Ide tartoznak *Sajdikhumenecz* pusztá, *Hrusó* és *Rákos* major, melyek a mult század elején *Szent-Miklós*hoz tartoztak, továbbá *Malom- és Téglavető* telep. A község postája, távirója és vasúti állomása *Bürszentmiklós*.

Bürszentpéter.

Büstelek, felsőcsallóközi magyar kisközség, a vármegye egyik legkisebb községe, 12 házzal és 62, róm. kath. vallású lakossal. Hajdan *Kisjánok* volt a neve. 1380-ban *Heem* fia *Hegen* Benedek itteni birtokának harmadát *Kisjánoki Miklós* fia *Jakab* deáknak adja el. Ugyanez veszi meg *Bélkarcasai* *Miklós* fia *János* és *Pomasapjai* *Pál* fia *Péter* birtokrészeit is. 1495-ben *II. Ulászló* a birtok egy részére *csebi Pogány Péter*nek és *alsóborsai Vizközy András*nak ad adományt. Az 1553. évi portális összeírásban *Beély* *Simonnak* 6 portája adózott. A mult század elején a *Dóka*, *Szabó* és a *Jankó* családok voltak itt birtokosok. Temploma nincs a községnek. Postája és távirója *Nagymagyar*.

Büstelek.

Csákány, a Felső-Csallóközben, a pozsony—dunaszerdahelyi vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 48 házzal és 347, róm. kath. vallású lakossal. E község 1254-ben a *ezisztereziek* pilisi apátságának birtoka, s állítólag volt itt a rendnek klastroma is. Valószínű, hogy csak a csötörtöki káptalannak volt itt háza, mert klastromról semmiféle történeti adat nem szól. A pápai tizedszedők jegyzékében *Chaqana* elferdített alakban szerepel. Az 1553-ik évi portális összeírásba a győri püspöknek 13 portája van felvéve. A XVI. században a *zirczi* apátság *morvákat* telepített ide. A község még a mult század elején tót volt, de lakosai azóta megmagyarosodtak. Ma a m. kir. államkincstáré, melynek birtokában itt nagyobb kastély is van. E manzard-tetős és négy sarkán tornyokkal ellátott emeletes kastélyt *Szelepcsényi* *György* érsek

Csákány.

építtette és a zirezi apátságnak adományozta, melytől az államkincstár 1902-ben, a birtokkal együtt, telepítési czélokra megvásárolta. A községnek ősi temploma volt, mely azonban már rég elpusztult. Mai templomát Szelepcsényi érsek építtette, a mint azt a szentélyben elhelyezett márványlap latin fölíráta magyarázza. 1824-ben átalakították. A határában levő Apácza föld nevű terület a zirezi apáczaé volt. A község postája és vasúti állomása Csötörtök, távirója pedig Fél.

Csallóköz-Nyék.

Csallóköz-Nyék, alsócsallóközi magyar kisközség, 85 házzal és 508 róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. Egyike a vármegye legrégebb községeinek. A pozsonyi várhoz tartozó királyi birtok volt, melyről már 1165-ben emlékeznek az okiratok, *Neek* néven. 1245-ben IV. Béla Moch fia Neku-nek és testvéreinek Chuegh fia Péternek adományozza és ekkor az adománylevelben *Neeku* néven említik. A nyékiek III. István királytól nemesi levelet kaptak, melyet a pozsonyi káptalan 1327-ben átírt. 1334-ben a Nyékiek ellentmondottak *Omode* és fiverei beiktatásának, a mi három évvel később mégis megtörtént. 1667-ben a *Méhes* és *Balogh* családok osztozkodnak itteni birtokaikon. 1719-ben a *Dobóczy*, *Leszkovszky* és a *Balogh*, 1787-ben az *Amade* családok a község nagyobb birtokosai. 1736-ban *Dobóczy* Adám kápolnát építtet a községben. Ide tartozik *Körtvélyes* és *Péterfa* puszta. Ez utóbbi 1787-ben *Zichy* Károly grófé volt. Ettől 1808-ban megvette az a Nyéki *Németh* János kir. helytartótanácsos, a ki a Martinovich-féle politikai perben közvéddéként működött és szereplésével nemcsak az ország közvéleményét, de még az aulikus köröket is maga ellen zúdította. Itt élt néhány évig teljes visszavonultságban, míg aztán egyszerre gyanús körülmények között nyomtalanul eltűnt. Egyik verzió szerint természetes halállal mult ki, de temetésekor a menetet hat álezázott lovas támadta meg s a koporsót a tetemmel együtt magukkal vitték; a másik verzió szerint egy éjjel két úr érkezett hintón Péterfára, a kik kb. tíz percznyi időzés után Németh Jánossal együtt a hintóra szállottak, elvágattak és nem is kerültek többé vissza. Az eltűnés okai és körülményei maig is ismeretlenek. Valószínű, hogy Németh János, az annak idején általa üldözött magyar Jakobinusok bosszújának lett áldozatává. A községben van posta, távirója Bős, vasúti állomása pedig Duna-szerdahely.

Csataj.

Csataj, a hasonló nevű patak mellett fekvő kisközség, legnagyobb részben tót és ág. h. ev. vallású lakosokkal. A házak száma 196, a lakosoké 978. E község első nyomát IV. Béla királynak egyik 1244. évi oklevelében találjuk, a hol *Villa Chatey* néven van említve. 1296-ban II. Endre király *Bogárfi* Márton mesternek adományozza, s ez adományt I. Károly király 1306-ban megújítja, a mikor a község *Chotey* alakban szerepel. 1337-ben Pál országbíró az ura, 1346-ban pedig ennek utódai a *Nagymartoni* családbeliek és ekkor *Csathay* alakban van említve. 1435-ben már a *Fraknoi* grófokat találjuk itt, kiket Zsigmond király e birtokban megerősít, előzőleg azonban *Nagy-Ilkai* Mihály fia Jánosnak is van benne része, a ki is azt *Borsai* Jánosnak eladja. 1547 előtt *Lukács* Bertalan és *Györgyfi* János is birtokosai között van, majd *Ollétejedí* *Illyés* Ferencz, továbbá *Sayllás* Mihály, ki itteni birtokát *Pethő* Györgynek és Jánosnak engedi át; 1526-ban *Szüllő* Mártonné is a birtokosok között szerepel, 1548-ban pedig *Szüllő* Ferenczet és Jánost iktatják a Lukács Bertalan és Györgyfi János birtokának felerészébe. Az 1553. évi portális összeírásban már *Serédy* Gáspár szerepel legnagyobb birtokosaként, kinek 30 portája adózott. 1636-ban *Szüllő* Ferencz a maga birtokrészét *Lenkersdorfer* Mátyásnak zálogosítja el. 1647-ben özv. *Amade* Lénárdné, 1787-ben *Pálffy* János gr. a tulajdonosa. A község plébániája ősrégi és már a Pázmány-féle jegyzékben is a régiek között szerepel. Mai katolikus temploma a XIV. században épült. 1892-ben nagy tűzvész pusztított a községben, mely nagyrészét elhamvasztotta. A mult század elején a *Pálffy*ak voltak a község földesurai. Ide tartozik *Csandal* puszta, mely 1302-ben *Szunyogos-Csondal* néven Irizlaus pozsonyi alispáné volt, a kitől *Jánoki* Jakab vette meg és István fia Bodónak engedi át. Később Miklós préposté lett, kit I. Károly király 1326-ban e birtokban megerősített. 1402-ben *Monostori Berzethe* Miklósé. Azután csak a XVIII. században találkozunk egyik birtokosával, *Szüllő* Zsigmonddal, a ki 1734-ben itteni részirtokát ismét magához váltja. Csataj közelében



Esterházy Mihály gróf kastélya Cseklészen.

feküdt hajdan *Tárnok* puszta is, mely *Tovarnik* vagy *Tavarnok* néven a *Dudvági* család birtoka volt. A község postája és vasúti állomása Báhony, távírója pedig Cziffer.

Csécénypatony, magyar kisközség az Alsó-Csallóközben, 43 házzal és 341, túlnyomóan róm. kath. vallású lakossal. A Patony nevű községekről már Bögölypatony alatt megemlékeztünk. Csécénypatony *Chechenpatony* alakban II. Lajos királynak a gellei érseki székhöz 1524-ben intézett rendeletében van először említve. Az 1553. évi portális összeírásban 6 portával királyi birtokként szerepel. A múlt század elején a gróf *Pálffy*-féle szeniorátusé. A község postája és vasúti állomása Szentmihályfa, távírója pedig Patony.

Cséfa, alsócsallóközi magyar kisközség, mindössze 24 házzal és 122 róm. kath. vallású lakossal. A *Cséfalvy* család fészke, melynek azonban középkori birtokviszonyait nem ismerjük. Lehet, hogy Cséfa, vagy a mint szintén nevezték, *Cséfalva* név alatt más, régibb község neve lappang. A múlt század elején a Cséfalvy család volt az ura. A községhez tartozó Barsszegi, Németvízi, Felsővájlaki és Kálmánházi dülők történelmi jelentőségű helyeknek látszanak. A községnek nincs temploma. Postája Egyházgelle, távírója és vasúti állomása pedig Patony.

Cseklész, a budapest—bécsi vasútvonal mentén fekvő kisközség, 242 házzal és 1804, túlnyomóan magyar ajkú, róm. kath. vallású lakossal. E község 1290-ben *Cseklészi Kozma* nevében szerepel először. 1324-ben I. Károly király *Vörös Abrahám* comesnek adományozza. 1324-ben már vára is említve van *Castrum Chekles* néven. 1390-ben az *Apponyiak* az urai. 1458-ban *Dengelegi* Borbáláé, *Rozgonyi* Sebestyén nejeé a vár és a község. Az 1553-ik évi portális összeírásban Báthori Andrásnak 13 1/2 és a borostyánkői uraknak 15 portája adózott. A XVII. században mezőváros volt. Később az *Esterházyak* lettek az urai és gróf Esterházy József 1722-ben nagyszerű kastélyt építtetett ide, mely jelenleg Esterházy Mihály grófé s egyike az ország legszebb és legkiesebben fekvő kastélyainak, mely tömördek műkincset, értékes festményt és gazdag könyvtárt rejt magában. A község a német *Landsitz* és *Landsütz* néven is ismeretes volt. A vár a Thököly-féle zavarok alatt a felkelők kezére jutott. Ma már csak csekély romja látható. Maga Cseklész a Rákóczy-felkelés alatt teljesen leégett. Katholikus temploma XIV. századbéli építmény, melyet azonban az idők folyamán átalakítottak. Az egyház birtokában 1666-ból való érdekes aranykehely van. A lakosok fogyasztási hitelszövetkezetet tartanak fenn. A község határában állott hajdan *Monar* község, mely 1324-ben szerepelt; ma már nyoma sincs. A dülönevek között is vannak olyanok, a melyek jelentőséggel látszanak bírni. Ezek: Rézhegy, Urgyöp, Papkert, Kuczerföld és Sajtosföld. A község körjegyzőségi székhely. Van saját postája, távírója és vasúti állomása.

Csenke, felsőcsallóközi magyar kisközség, 38 házzal és 314 róm. kath. vallású lakossal. A *Csenkey* család ősi fészke, mely IV. Bélának 1240. évi adománylevelében *Chekenel* néven szerepel, de azután birtokviszonyai ismeretlenek egész a XVIII. századig, a mikor még mindig ez a család bírja. Még a múlt század elején is ez a család volt itt birtokos, de azonkívül a gróf *Esterházy* és a gróf *Zichy család* is birt itten részeket. Ma gróf *Pálffy* Bélánának van itt nagyobb birtoka Dülönevei között említést érdemelnek az Olgyai és a Maglonezai dülők. A községben nincs templom. Ide tartozik Csörge puszta is. A község postája és távírója Nagymagyar, vasúti állomása pedig Somorja-Uzsor.

Csenkeszfa, alsócsallóközi magyar kisközség, mindössze 20 házzal és 83 róm. kath. lakossal. E község 1300-ban szerepel először, mint *Jáncki* Jakab comes és testvére Péter birtoka, a kik a maguk itteni felerészét rokonuknak, Ivánnak engedik át. 1386-ban egy határjáró levélben szerepel. 1778-ban a *Pöcs*



CSESZTE. — RÉGI, VÁROSI PECSÉT.

Csentőfa



Cseszte.

A VÖRÖSKŐI VÁRKAPU.

tokban különféle alakban fordul elő, mint *Chaztev*, *Cheztey*, *Csázta* és *Czesthe*; de német neve is ősrégi és *Schadmania*, *Schadmesdorf*, azután *Schadmansdorf*, *Sadundorf* és végre *Schatzmansdorf* változatokban írják. Egy 1536-iki leírásban *Vöröskőfalva* néven találjuk, mert a vöröskői vár tartozéka volt és közvetlenül alatta fekszik. Német neve először 1360-ban esendül meg, a mikor *Nagymartoni* Lőrincz fia Miklós itteni birtokát *Nádasdi* Corrandnak zálogosítja el, azután Erzsébet királynénak egy 1440-iki oklevelében. Lakosai tehát ez időben németek voltak. A község több régi oklevelet őriz. Ezek között van I. Ferdinánd királyé, melylyel 1560-ban Chaztev alias Schadmania mezővárosnak címert és hetivásár-jogot adományoz, továbbá II. Miksának 1567-ben kelt és a *Fuggerek* adományait megerősítő oklevele és végre II. Rudolf királynak 1578. évi levele, melylyel a városnak 3 országos vásárt engedélyez. E község a pápai tizedszedők jegyzékében *Chastue* elferdített alakban szerepel. Az 1553. évi portális összeírásba *Csezteő* néven van bejegyezve, s a *Fuggerek*nek itt 45 portája adózott. A vöröskői urakon kívül számos kúriális nemes is volt a községben. Ezek között a legrégebbe a *Mulyad* és a *Mende* családok, 1547-ben a *Biesitzky* és a *Jazegh* családok, 1559-ben a *Zermegh*, *Háger* és a *Wettle* családok, 1565-ben a *Wenchey*, 1576-ban a zina *Nagy* és a *Kélió* családok. 1644-ben a villám felgyújtotta és hat ház kivételével, templomával együtt, az egész község leégett. 1738-ban a pestis tizedelte meg lakosait. *Pálffy* Miklós itt 1593-ban szegényházat alapított, mely mai napig is fennáll. Cseszte határában hajdan ezüst- és aranybánya volt, mely 1674-ben már említve van, de 1767-ben megszűnt. 1882-ben újra megkezdték a kénkő- és vörösréz-bányászatot, de azt is abbahagyták. Csesztének hajdan jelentékeny ipara volt. Az itteni pintér-czéh 1550-ben, a vargák czéhe 1608-ban, a szabóké 1699 előtt, a csizmadiáké 1667-ben és a posztósoké 1741-ben kapott czéhlevelet. Azelőtt posztógyár is volt a községben. Sörházát már

esaládé. A községben nincs templom. Postája, távírója és vasúti állomása Dunaszerdahely.

Csentőfa, alsócsallóközi magyar kisközség; a vármegye legkisebb községe; csupán 9 háza és 62 róm. kath. vallású lakosa van. A község nevét 1466-ban találjuk először említve *villa Chentefalwa* néven, a mikor Mátyás királynak a gellei érseki szék részére adott szabadalomlevelében a pozsonyi várhoz tartozó községként van említve. Az 1553-iki portális összeírásban *Csentőfalva* néven, királyi birtokként 3 portával szerepel. A múlt század elején a *Pálffy*-féle szeniorátushoz tartozott. Temploma nincs. Postája Egyházzelle, távírója és vasúti állomása Patony.

Cseszte, a Kis-Kárpátok alatt fekvő kisközség, 270 házzal és 1813, nagyobb részben tótajkú és róm. kath. vallású lakossal. E község neve régi okira-



A VÖRÖSKŐI VÁR HŰTŐZÓTERME.

egy 1543-ból való rendelet említi. Érdekes adatul felemlítjük, hogy — a mint az a vöröskői uradalom számadásaiból kitűnik — a vöröskői várban 1555-ben 1250 akó sört ittak meg. A sörfőző ház még a múlt század elején fennállott. A község 1866-ban újra teljesen leégett. Van itt hitelszövetkezet és dalegylet is. A község gótikus temploma a XV. században épült. A három oltár közül a két mellékoltárt IV. Pálffy Miklós neje, *Harrach* Eleonóra alapította. Az egyház kiváló műbeccsel bíró ezüst-monstranciát őriz 1612-ből, valamint egy régi gótikus kelyhet.

A községhez tartoznak Bolla villa, Bosmansky malom, Favágótelep és Vöröskő. E utóbbi *Cserveni Kámen*, németül *Biebersburg*, s ezt a német nevét már egy XIII. századbéli krónika említi. Várát, a legtöbb történetíró állítása szerint, 1230 körül Ottokár cseh király neje Konstancia, IV. Béla király leánya építtette, kinek halála után királyi birtok lett. 1271-ben Ottokár cseh király seregei, Kun László idejében pedig Apor csapatai ostromolták, 1296-ban *Tiburch comes* fia Tamás volt az ura, de a fele *Eimech* Márton alországbíróé volt, ki azt *Máthé* pozsonyi főispánnak és a király lovászmesterének 200 márkáért és egy pánczélért eladta. Ebben az időben a következő községek tartoztak a várhoz: *Cheztey*, *Ujfalú*, *Dumbó*, *Vista*, *Kisfalud*, *Cospolva*, *Torcha*, *Kerechus*, *Latkfolva*, *Hosiufoln*, *Zubuh*, *Sivos*, *Kethena* és *Kewrtveles*. Csak *Máté* még birtoklása előtt szintén ostromolta a várat, a mikor a lázadó *Güszingi Miklós*t a várból kiverte. Halála után ismét a királyra szállott a vár, melyet 1350-ben Nagy Lajos király *Wolfarth* Ulriknak, német serevezérének adományozott. Ennek özvegye: *Judith* troppai hercegnő révén, a vár és tartozékai a XV. század első felében *Bazini* és *Szentgyörgyi* György birtokába jutottak; 1441-ben *Erzsébet* királyné megerősíti azt a szerződést, melyvel György bazini gróf a birtokot nejének *Gitka* asszonynak lekötötte. Ugy látszik azonban, hogy a mikor György gróf Mátyás királytól *Frigyes* német császárhoz pártolt, Mátyás király elfoglalta Vöröskőt, mert a várat és tartozékait csak 1501—1516 között találjuk ismét a *Bazini* és *Szentgyörgyi* grófok birtokában; ekkor Péter gróf birja. A XVI. század elején több zálogos birtokosa volt.

Vöröskő.

Bazini és Szentgyörgyi Péter gróf 1515-ben *Szapolyai* István özvegyének, továbbá Szapolyai Jánosnak zálogosítja el. Péter gróf 1516-ban halt meg, a Szapolyaiak pedig *Tornallyai* Jakabnak adják zálogba, de ő már csak a második zálogbirtokos volt, mert az ekkor kötött szerződésben fel van említve, hogy a várat ugyanazon feltételek alatt adják át Tornallyainak, a mint azt az *Árthándyak* és *Thrincka* György bírták. 1522-ben II. Lajos király a várat Bazini és Szentgyörgyi Péternek adományozza, megjegyezvén, hogy ha Péter utódok nélkül halna el, a vár II. Lajos neje, Mária királynéra száll. Ez be is következett és Mária királyné 1523-ban a várat tartozékaival együtt *Thurzó* Eleknek és Jánosnak adományozta. Thurzó Elek a maga részét 1528-ban *Móré* Lászlónak és nejeének, *Rakonezai* Magdolnának bocsátja zálogba, de 1535-ben már eladja a *Fugger* családnak, mely 1541-ben Vöröskőre pallosjogot is nyer, a mit Miksa király 1566-ban és Rudolf 1579-ben megerősítenek. 1578-ban a Fuggerek eladják a várat *Thököly* Sebestyénnek. 1542-ig a várbirtokok tekintetében is némi változás történt és ekkor a következő községek tartoztak Vöröskőhöz: Cseszte, Ompital, Alsódiós, Sellpicz, Nemeese, Kosolna, Zuha, Zwonesin, Hosszufalu, Pudmericz, Vistuk, Halmess, Kápolna, Dubova és Bogdanócz fele. 1580 körül erdői Pálffy Miklós báró megvette a vár és az uradalom 7/10-ét ipjától, Fugger Márktól 75,000 rénes forintért, Fugger Viktor Agost birtokrészét 10,000 rénes forintért, 1585-ben Fugger Rajmondét 2173 forintért, 1586-ban és 1588-ban pedig a többit vásárolta meg. 1592-ben II. Rudolf *Pálffy* Miklós javára adománylevelet állít ki. 1600 ápr. 23-án történt halála után az uradalmat Pálffy Miklós neje örökölte, a ki azt 1619-ben fiai között osztotta föl. A vár II. Istvánnak és II. Jánosnak jutott, de ezeknek a birtoklása alatt leégett és csak 1650 körül építette fel újra IV. Pálffy Miklós gróf, kinek neje szül. Harrach grófnő volt. A várban ebből az időből több helyen található az egyesített Pálffy-Harrach czímerek, melyek az újjáépítés emlékét tartják fenn. A XVII. század elején, a Bocskay- és a Bethlen-féle felkelések idején megostromolták és bevették a várat. 1683-ban Thököly István vette be, de Kollonich Zsigmond gróf csellel ismét visszacserezte. 1710-ben II. Rákóczy Ferencz seregei ostromolták, de bevenni nem tudták. Ez alkalommal a vár másodszer is leégett. I. Pálffy Rudolf 1758 körül szintén sokat építtetett és javíttatott a váron. 1774-ben a vöröskői ifjabb ág



CZIFFER. — A SCHLOSSBERG-FÉLE KASTÉLY (MOST ZICHY PÁL FERENCZ GRÓFÉ).

birtokrészeit VII. János gróf örökölte, utána pedig fiai V. Ferencz, Alajos és X. János. Halála után XI. János lett az örökös. Az idősebbik ág részét II. Rudolf öt fia örökölte, a kik akképpen egyezkedtek maguk között, hogy az egyik felét Pálffy Vincze gróf, a másikat Pálffy József és Mór grófok (VI. Ferencz fiai) osztatlan állapotban nyerjék. 1854-ben, Vincze halála után, a birtokot ketté-osztották és az egyik részt osztatlan állapotban József és Mór testvérek, a másikat pedig Vincze utóda örökölte. Pálffy József gróf részét 1873-ban XII. János, Pálffy Mór altábornagy fia örökölte, Vincze birtokát pedig 1854-ben Vincze gróf özvegye Csáky Apollonia grófnő. Utána ez a rész 1868-ban szerződésileg István gróf és neje birtokába került.

A vár alakja hosszúkás négyszög és mind a négy sarkán hatalmas kerek bástyákkal van ellátva. A várkapu alatt a boltozatról régi, kezdetleges esónak függ alá, melylyel, családi hagyomány szerint, és mint azt Bél Mátyás írja, Pálffy Miklós gróf a török fogságból megmenekült. A jobboldali nyugati bejárat ajtaja fölött a Pálffy- és Fugger-czímer látható, a következő felirattal: „Nicolaus Pálffy de Erdeod, Liber Baro et Dominus in Vereskev, Comes Posoniensis, Sac. Caes. Regiaequé Mttis Consiliarius, Cubicularius et Hung. Cubiculariorum Regalium Magister, neonon Partium Regni eiusdem Cisdanubianarum, Praesidiiue Ungvariensis Supremus Capitaneus.“ Alul pedig: „Maria Fuggera Baronissa in Kirchpergh et Weisnhorn. MDLXXX.“ — Ez az ajtó a körülbelül 15 m. hosszú előcsarnokba nyúlik, a hol a fölépcső van. A lépcsőoszlopot a Pálffy-czímer díszíti. Odább van az ú. n. hűtőszóterem, mely a vár urainak a nyári hőségben üdülőhelyül szolgál. A boltozat rendkívül gazdag stukko-művekkel és freskókkal van díszítve és az egész terem mesterséges vízvezetékkel, vízesövekkel és vízeséssel ellátva, míg a falak grottaszerűleg cseppkövekkel és kőtufával vannak kirakva. A padozat színes kavicsokból összeállított mozaikból áll. A mult század első felében e tágas és szép helyiségben színi előadásokat is tartottak. Egy másik, a lépcsőházba nyíló helyiségben kisebb múzeum van elhelyezve, mely számos nagybecsű tárgyat és gazdag éremgyűjteményt tartalmaz; ennek szomszédságában van a kb. 4000 kötetből álló könyvtár. A vár kápolnája is érdekes. Alapja nyolczszögű renaissance-stilben van lerakva és belsejében három oltár áll. A vár délkeleti része kétemeletes. Az első emelet a grófi család kényelmes és tágas lakosztálya, a hol híres mesterektől származó számos régi festmény és eredeti rézmetszet van, továbbá értékes, ódon bútorok és az étteremben régi érdekes vadászképek, melyek a vár környékén a XVIII. század közepén rendezett parforce-vadászatokat ábrázolják; továbbá a grófi családtagok kereszt-szülőinek képei, a kiket — az akkori szokás szerint — az itteni uradalmi szegényház tagjai közül választottak. A második emeleten vendégszobák vannak és a folyosón a Pálffy-ezred (a mostani 6. huszárezred) tisztí-karának 1762-ből való 30 arczképfestménye; ez ezredet tudvalevőleg Pálffy János, a későbbi nádor állította fel saját költségén. A várudvaron, mint egy szökőkút dísze, nyolczszögű talapzaton áll a Pálffyak törött keréken álló, ismert címerebeli szarvasa. A közelében levő, szintén érdekes régi kútat a Pálffy-Harrach-czímer díszíti. A várnak ma is lakott része Pálffy István grófé, a másik része pedig id. Pálffy János grófé volt, ki a maga részét tudvalevőleg a nevét viselő ösztöndíj-alapítvány javára adományozta.

Cseszte községnek van postája; távirója és vasúti állomása: Modor-Senkvicz.

Csölösztő, felsőcsallóközi magyar kisközség, 40 házzal és 226 róm. kath. vallású lakossal. E község 1238-ban a Csiliz patak mellett fekvő pozsonyi várbirtokként van említve. 1287-ben *Csöllesztő* néven szerepel, de később *Kledern* német névvel is találkozunk. 1354-ben a pozsonyi káptalan Gutori Beke leányait, Erzsébetet és Katalint iktatja be az őket megillető itteni leánynegyedbe. 1397-ben Csölösztői Márton nevében is szerepel. 1480 és 1513 között a nagylucei *Dóczyak* az urai, de az 1553-iki portális összeírásban, már *Lipcseny* Gáspár néven van négy és *Pálffy* Péter néven öt portája. A mult század elején *Illésházy* István gróf volt a földesura, most pedig Pálffy Sándorné és *Pongrácz* Frigyesné grófnőknek van itt nagyobb birtokuk. Ósi egyházát, mely még a régi falu helyén állott, a Pázmány-féle jegyzék is réginek mondja; ma a községben nincs templom. Ide tartozik Körtvélyes

puszta, mely 1553-ban négy portával szerepel. Ezenkívül ide tartozik még Csölösztő sziget-puszta. A község postája, távírója és vasúti állomása Somorja.

Csötörtök.

Csötörtök. felsőesallóközi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 118 házzal és 1118 róm. kath. vallású lakossal. Allítólag már a rómaiak idejében is lakott hely volt. Okleveles említése 1206-ban történik *Sturtok* alakban. 1216-ban *Csötörtökhely* név alatt szerepel, 1390-ben pedig *Villa Liupoldi* néven, 1430-ban meg *Leupoldsdorf*. A pápai tizedszedők jegyzékükbe *Chuchturtukchel* néven írták be. Német *Loipersdorf* neve is már rég ismeretes. II. Endre király e községet 1206-ban a *Bazini és Szentgyörgyi* grófoknak adományozta. 1333-ban a Bazini és Szentgyörgyi grófok a falut fölosztják maguk között, 1446-ban pedig Szentgyörgyi György, bátyja Péter özvegyével, Marezali Hedviggel osztozkodik rajta. A XIV. században városként említetik, mint a melynek már e század elején vásártartási joga is volt. 1441-ben Erzsébet királyné megerősíti azt a szerződést, melylyel György bazini gróf itteni birtokát nejének lekötötte. Az 1553-ik évi portális összeírásban *Csetertek* néven szerepel és benne *Serédy* Gáspárnak 11 s *Amade* Lászlónak hét portája adózott. Ez időben mezőváros volt. 1647-ben egyrészt a *Bertók* család bírta, de másik része az éberhardi uradalomhoz tartozott. 1787-ben a *Balassa* grófok, később pedig az *Apponyiak* voltak az urai, míg most *Pálffy* János gróf és *Wiener Welteni* Rezső lovag a két nagyobb birtokosa. Katholikus templomának egyes részei még román stílusú idomokat mutatnak. A templomot mai alakjában a XV. században alakították át. A kéttornyú gótikus egyháznak két hajója van. Az itteni sírboltban vannak eltemetve *Mérei* Mihály alnádor és családja tagjai. A síremlék 1572-ből való, vörös márványból, renaissance-modorban van készítve, melyen basreliefben a család tagjai láthatók. A síremlék felső részén latin versek olvashatók. Alantabb még a következő felirat látható: „Magnifico D. Michaeli de Mere ex provincia Simegiensi oriundo, qui Ferdinando et Maximiliano Romanis imperatoribus, Ungariae regibus, dum vixit, fidelem constantemque operam navavit, et ab iis pro palatinatus honore donatus fuit, et in iure dicendo patriam ornavit. Viro integerrimo, et seni probitatis eximiae, Emericus, Michael, Anna, Sophia, et Catharina liberi superstites, hoc monumentum coniugi et parenti pientissimo posuerunt. Vixit annis 72. Fato functus est 26. Febr. Anno Chri. MDLXXII. Non longo post tempore simili fato emsecuti sunt Julianna coniux et Stephanus filius, qui vixerat annos 32. itaque simul hic sunt humati. Vivite superstites mortalitatis memores.“ A XVIII. századi *Canonica Visitatio* szerint itt hajdan hat kanonokot számláló ú. n. fertálykáptalan székelt. A templom közelében, a jelenlegi plébánia kertjében, az újabb időkig egy régi toronynak vagy kápolnának a rom-maradványa volt látható, melynek azonban ma már nyoma sincs. E romokat a hagyomány pogány templom maradványának tartotta és *Fanum Jovis* néven ismerte, mint a rómaiaktól Jupiter tiszteletére emelt templomot. Bél Mátyás e toronyról nem tesz említést; de Vályi (Magyarország leírása I. 446) azt állítja, hogy 1780-ban bontották le. Legvalószínűbb az, a mit a tudós Ipolyi Arnold állít a csallóközi műemlékek leírásánál, hogy ez valamely román stílusú halotti kápolna volt, mert sírbolt is volt alatta, melyből — szemtanúk állítása szerint — csontvázakat ástak ki. A községhez tartoznak Német-Sók és Szent-Erzsébet puszták. Mindkettő az éberhardi uradalomhoz tartozott és az újabb korban az *Apponyiakat* uralta. A községben van posta és vasúti állomás, távírója Fél.

Csukárd

Csukárd, a Kiskárpátok alatt fekszik. Tót kisközség, 62 házzal és 400 róm. kath. vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása Bazin. E község hajdan *Terlinggel* egy községet alkotott és *Turna*, *Turne* és *Ternye* néven szerepelt, mely néven már IV. László királynak 1287-ik évi oklevele említi. 1294-ben Miklós fia Chune Miklós fiainak: Abrahámnak és Izsáknak adományozza. IV. Béla királynak 1256. évi oklevele villa *Chukaria* néven említi, mint Pozsony vár tartozékát, de ez időtől egész 1347-ig csak a fenti neveken szerepel, míg a budai káptalannak egy 1347-ből való okirata már *Chukarfolua* néven külön községként említi, melyet a Csukárd család őse kapott adományban. 1294-ben még egy birtokosát ismerjük: a Szent Údvöztőnek szentelt pozsonyi egyházat. 1328 január 25-én Tamás gróf országbíró e birtokot az említett pozsonyi egyháznak ítéli oda, a miből az látszik, hogy

a nevezett egyházat a birtoklásban háborgatták. 1511-ben Miklós pozsonyi prépost és a káptalan Perényi Imre királyi helytartó előtt panaszt emelnek a Szentgyörgyi grófok ellen, az itt véghezvitt hatalmaskodások miatt. Az 1553. évi adóösszeírásban, a pozsonyi káptalannak 22 portája van itt. Ez időn túl már *Zuckersdorf*, sőt *Kucisdorf* német néven is ismeretes. A Rákóczy-féle mozgalmak idején a lakosok összes vagyonát elkobozták. Régi temploma 1801-ben romba dőlt. Ennek a helyén építették fel az új templomot.

Csukárpaka, magyar kisközség, a Felső-Csallóközben, 35 házzal és 188 róm. kath. vallású lakossal. Ez is a *Csukárd* család ősi birtoka, melytől nevét is vette. Az 1553-ik évi portális összeírásban azonban már a Csukárdokat nem találjuk a birtokosok között, mert ekkor *Pethő* Antalnak $1\frac{1}{2}$, *Sághi* Imrének $1\frac{1}{2}$, *Sárkány* Jánosnak 1 és *Tóth* Tamásnak 1 portája adózott. Később a *Földes* család lett az ura és a mult század első felében még Földes Boldizsár volt itt a birtokos. A község postája Bácsfán van, táviróhivatala Somorján, vasúti állomása meg Nagypakán.

Czajla, a Kis-Kárpátok alatt fekvő tót és német kisközség, 206 házzal és 1322, róm. kath. és ág. h. ev. vallású lakossal, a kik között azonban a katolikusok túlsúlyban vannak. A község postája, távirója és vasúti állomása Bazin. Czajla községet csak az 1553-ik évi portális összeírásban találjuk először említve, a mikor itt *Serédy* Gáspárnak 9 portája adózott. 1647-ben *Pálffy* Miklós grófé; 1737-ben özv. *Maholányi* Tamásné a birtokosa, később az *Illésházyak* és ezek révén a *Pálffyak*; ma is id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. A község neve azelőtt német hangzással *Zeil* volt, valószínűleg azért, mert összes házait egy sorba építették. Ma is az egyik oldalon körülbelül 150, a másikon ellenben csak mintegy 50 ház van. A mult század második felében papírmalma volt a községnek. Czajlához tartozik Zumberg pusztja, mely hajdan önálló község volt, s melyet IV. László 1274-ben az *Okolyi* nemeseknek visszaadott. Ez időben *Simperg* néven szerepel. 1287-ben a pozsonyi káptalan Szent Szalvátor-egyháza szintén kap itt birtokrészeket Benedek fia Pál pozsonyi kanonoktól. 1300-ban a *Récsei* család is birtokosa volt. A XIV. században a *Bazini* és *Szentgyörgyi* grófoké és ekkor *Somberg de Sombereg* nevű birtokosa is szerepel. Hajdani templomát csak a mult század közepe felé bontották le. A hagyomány azt tartja, hogy a lakosok a XVI. században és a XVII. század elején húzódtak a mai község helyére, régi falujokból, melynek talaja mocsaras s egészségtelen volt. Ez azután azt is megmagyarázná, hogy miért találjuk Czajlát csak a XVI. században először említve. A községnek csak kápolnája van. Ide tartoznak Baumwald major, Favágó-telep, Malmok, Műfűrész- és Kénsavgyár-telep, mely utóbbi helyen 1895-ig egy bécsi cégnek kénsav- és műtrágya-gyára volt.

Cziffer, a vágvölgyi vasút mentén fekvő nagyközség, körjegyzőségi székhely, 177 házzal és 1721, nagyobbára tótajkú és róm. kath. vallású lakossal.



RÉSZLET A CZIFFERI PARKBÓL.

Csukárpaka.

Czajla.

Cziffer.

Első nyomát 1322-ben találjuk, a mikor a nyitrai káptalan egyik oklevele *Chifer* néven, az *Elefántiak* örökölt birtokaként említi. 1342-ben a *Tökölhycényi* család is birtokos itt. Az 1553. évi portális összeírásban *Nyáry* Ferencz van említve birtokosául, kinek 22 portája adózott. A XVII. század végén mezőváros volt. A *Nyáry* család után következtek a *Semsey*, a *Batthyányi* gróf, a *Schlossberg* báró, a *Horeck*, a *Makripodári*, a *Kerekes*, majd a *Zichy* grófi család, melynek czifferi ága innen nevezi magát. A múlt század elején *Zichy* Ferencz gróf, *Reviczky* Károly, *Makripodári* Miklós, *Farkas* János, *Schlossberg* János báró, *Semsey* János, *Misircz* József, *Hrabovszky* János és *Somogyi* Gáspár voltak az urai, ma pedig *Zichy* Pál Ferencz grófnak van itt nagyobb birtoka. A múlt század második felében sörfőzőház is volt itt. Nevezetesebb intézményei: a ferenczrendiek apáczaárdája, kath. olvasókör, községi takarékmagtár, népnevelési egyesület, egy szeszgyár és a híres czifferi hímező-intézet, mely az *Izabella* főhercegnő védnökségére támaszkodó egyesület felügyelete alatt áll és vezetője *Hollósy* Mária. Ez az intézet az egész vidékre rendkívül jótékony hatású, mert a környékbeli parasztleányok itt a népies és a műhímezésben magasabb fokú művészi kiképzést nyernek. Bél Mátyás szerint a község régi neve, az itteni rendkívül gazdag és díszes népviselet miatt, eredetileg *Czifra* lett volna; ez azonban csak feltevés. A községben áll *Zichy* Pál Ferencz gróf nagyszabású kastélya, melyet a báró *Schlossberg* család építtetett, melytől azt *Zichy* Károly gróf a múlt század elején megvette, átalakította és megnagyobbította. Legutóbb 1890-ben alakították át. A község róm. kath. temploma a XVIII. század közepén épült. Ide tartoznak *Balázsháza* puszta, *Felső-* és *Alsómajor*. A községnek van saját postája, távirója és vasúti állomása.

Deáki.



A DEÁKI TEMPLOM.

Deáki, a budapest—bécsi vasútvonal közelében fekvő magyar nagyközség, 478 házzal és 2825, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. A községben van posta, távirója pedig *Vágsellyén* van. Ősi neve *Wag*, majd *Vágfölde* volt. Az előbbi néven már *Szent István* királynak a pannonhalmi apátságot alapító oklevelében van említve 1001-ben. 1261-ben *Sala*, majd *Salafölde* néven szerepel. Mai nevén csak 1296-ban találjuk *Diaky* alakban. Deákit a XIII. század vége felé német hadak szállották meg, de III. Endre 1291-ben visszafoglalta. A XIV. század elején *trencsényi Csák Máté* birtoka volt, de a vármegyei törvényszék 1323-ban ismét odaítélte a pozsonyi egyháznak, melyben Miklós prépost kérésére I. Károly király az egyházat 1326-ban megerősítette. II. Béla király is már mint a *Szent Istvántól* adományozott és *Szent*

Lászlótól megerősített birtokról emlékezik meg 1138. évi oklevelében. Az 1553. évi portális összeírásban *Nyáry* Ferencznek, a prépostság kormányzójának 40 portáját adóztatják. 1787-ben a kir. kincstáré, de a mult század elején ismét a szentmártoni apátságot találjuk említve birtokosául, melynek itt híres tehenészete volt. Ma is ez az apátság a legnagyobb birtokosa. Szűz Mária tiszteletére szentelt egyházát már II. Paskál pápa említi 1103-ban, de mai, híres románstílusú temploma az ősi, kisebb templom helyén, a XIII. század első negyedében épült a monostorral együtt, mely utóbbinak azonban ma már nyoma sincsen. E románstílusú templomnak u. n. felső temploma, vagyis felső hajója is van, melyben a legrégebb



DETRÉKŐCSÖTÖRTÖK. — A RÓM. KATH. TEMPLOM.

freskófestészet nyomai látszanak. Az a misekönyv, melyben a legrégebb magyar nyelvemléket a „Halotti beszéd”-et megtalálták, a deáki plébániáié volt. Misekönyvön kívül mindenféle egyházi szabályokat és halotti szertartásokat tartalmaz, többek között az ismeretes halotti beszédet és könyörgést, melytől nevét is nyerte. Máskülönbén Pray-kodex-nek nevezik, mert Pray György történettudós fedezte fel a XVIII. században. Szakértők határozott állítása szerint, e nevezetes kodex a XIII. század harmadik tizedéből való lehet és így egyetlen magyar nyelvemlékünk, mely az Árpád-házi királyok korából reánk maradt Ezt a nagybecsű ereklyét most a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik. A református templom 1794-ben épült és 1889-ben megújítatott. A lakosok róm. kath. és ev. ref. olvasókört és izr. nőegyesületet tartanak fenn. Van itt gőzmalom is. E község közelében feküdtek a XIII. században *Villa Rusorum*, vagyis *Oroszfalu* és *Palota* községek, melyeket az azonkori oklevelek említenek. Ma ide tartozik Gelenceze pusztja.

Dejte a Kis-Kárpátok alatt fekszik. Tót kisközség s 219 házában 1251 róm. kath. vallású lakos él. Hajdan a jókői vár tartozéka volt. Nyitra vármegye határán fekszik és a Blava patak szeli át. Hajdan a Blava patak túlsó része Nyitrához, innenső része pedig Pozsonyhoz tartozott. Az 1553-iki portális összeírásban *Losonezy* Istvánnak 20 portája fizet adót. Ez időben *Dyechtiez* volt a neve, később pedig *Dechtieze*. 1590-ben *Rákóczy* Zsigmond zálogos-birtoka volt, azután *Forgách* Zsigmond lett az ura, majd *Csáky* Ferencz gróf, *Maholányi* János és neje, *Horváth-Simonich* János és neje és az *Erdődyek* birták. Most *Pálffy* József grófnak van itt nagyobb birtoka és messze földön híres haltenyészése. 1626 szeptember 12-én császári lovasok támadták meg a községet. 1644-ben Puchaim császári vezér három napig időzött itt seregével. 1663. szeptember 3-án a törökök támadtak a községre, és 35 lakosát rabszíjra fűzve elhurczolták. 1683-ban Károly lotharingiai herczeg salva guardiát adott a község lakosainak. A község a XVI. század elején szabadalmakat nyert és 1623-ban már mezővárosként van említve. A Rákóczy-féle szabadságharcz idején lakosait a császáriak súlyosan sanyargatták. 1869-ben tűz pusztította el és a tűznek a templom is áldozatul esett; de ezt a hívek, *Pálffy* József gróf bőkezű segítségével, ismét felépítették. 1771-ben papirgyár is keletkezett itt, mely 1885-ben leégett. Két katolikus temploma közül az egyik, mely e község északi részén, dombtetőn fekszik, a Baththyány-féle can.

Dejte.

visitatio szerint már ősrégi és állítólag 1172-ben épült, habár e régisége ma már alig látszik rajta. A mai plébánia-templom, a torony alatti ajtó kőkere-tében olvasható felirat szerint, 1612-ben épült. Ez a templom égett le és épült föl újra. A templomot az *Erdődy* grófi család építtette, a hagyomány szerint egy régiebbnek a helyén. Az egyháznak nagyon szép és becses renaissance-stílusú úrfelmutatója van 1663-ból és egy aranyozott ezüst-kelyhe 1642-ből. Dejtéhez tartoznak Felsőszkalova, Alsószkalova, Szentkatalin puszta, Szegedin major, Neuwirth és Oravetz malom, Krajesik lakház és Erdőház vadászkastély. Ez utóbbi körben épített épületesoport, benne az emletes kastélylyal. *Erdődy* József gróf kancellár építtette 1774—75-ben, a mikor itt 700 holdas vadaskertet alkotott. 1808. október 11-én és 12-én Ferenc király és neje is itt időztek. A községnek van postája és távirója, vasúti állomása pedig Nádason van.

Dénesd.

Dénesd, felsőcsallóközi kisközség. Van 75 háza és 512, nagyobbára róm. kath. vallású, németajkú lakosa. Postája Misérd, távirója Püspöki. E község már 1206-ban szerepel, a mikor Miklós fia Elek, Favus pannonhalmi főapátnak adta. IV. Béla királynak 1240-iki adomány-levelében *Dionisios* néven van említve, 1288-ban pedig *Dyenis* és *Dienesz* alakban fordul elő. 1269-ben IV. Béla a lakosokat kivette a pozsonyi vár kötelékéből. Az 1553-ik évi portális összeírás *Nyáry* Ferencz grófnak, mint a főapátság kormányzójának 15 portáját adóztatja meg. II. József alatt a kir. kamara birtoka volt. 1682-ben nagy árvíz sujtotta a lakosokat. Most a főapátságon kívül még *Söllinger* Rezsőnek és Miklósnak van itt nagyobb birtoka. A község 1757-ben még magyar volt, de Bél Mátyás már németeket is említ ismert munkájában. A mult század elején *Schildern* német neve alatt is ismeretes. A katolikus templom 1797-ben épült. Koó, Barátom, Czenzálosföld és Törvényföld nevű dűlői vannak; az utóbbi onnan veszi nevét, mert itt hajdan akasztófa állott, mely még a mult század első felében is látható volt. Valószínű, hogy a többi dűlőneveknek is van bizonyos jelentőségük. A község határában feküdt hajdan *Veczke* község, melyet még egy 1356-ból való oklevél említ, de később nyoma vész. Ma Szigetmajor tartozik ide.



A DETREKŐVÁRALJAI CSEPPKŐBARLANG BEJÁRATA.



DETREKŐVÁR.

Deresika.

Deresika, alsócsallóközi magyar kisközség, 93 házzal és 522 róm. kath. vallású lakossal. E községről 1253-ból van már említés *Gurgsuka* és *Gyurgsuka*, vagyis *Györgysoka* néven, mint a pozsonyi vár tartozékáról. 1307-ben *György-földe* néven *Eguruhkarcsai* Miklós zálogos birtoka. 1377-ben már a deresikai nemesek kezén találjuk és a pozsonyi káptalan 1386-ban bizonyítja, hogy az itteni nemesek nem tartoznak a pozsonyi vár nemes várjobbágysai közé, hanem valóságos nemesek. Ez időben *Gyurchka* alakban van említve. 1667-ben a *Méhes* és a *Balogh* családok osztozkodnak itteni birtokukon. Érdekes és jellemző az a hagyomány, mely itt a nép ajkán a község nevének eredetére nézve közszájon forog. A nép ugyanis azt tartja, hogy Mátyás király nagyon szeretett a Csallóközben vadászni. Egy izben, mikor itt vadászat közben a mocsaras és ingoványos vidéken nagyon elfáradt, *Eröss* György nevű lovásza előtt boszankodását fejezte ki a fölött, hogy ezen az ingoványos területen lóháton oly nehéz a vadászat. Lovásza erre megkérte, hogy hát adjon neki ebből a földterületből annyit, a mennyit ő az alatt az idő alatt lóháton megkerül, a míg a király rövid vadászebédjét elkölti. A király beleegyezett kedvelt lovásza kívánságába, és hogy nyargalását ellenőrizhesse, a környezetében levőkkel gyorsan halmot emeltetett a síkságon, a hol mézből és kenyérből álló rövid ebédjét elköltötte. Azóta e halmot is Mézeshalomnak nevezik. *Eröss* György pedig lóra pattant és elszárguldott. Útközben elszabdalta vörös színű palástját és darabjait eldobálva, ezzel jelezte útját. Ebéd végeztével már a királynál volt és bejárta vele a belovagolt területet, mire a király csudálkozva a terület nagyságán, e szókra fakadt: „György, sok'a!” De azért ígérete szerint a területet átengedte néki. György itt letelepedett és hét családdal alapította a községet, melyet Györgysokának nevezett el. Az alapító hét család volt: az *Eröss*, *Zemes*, *Bartal*, *Fekete*, *Katona*, *Vida* és *Zakal* család. Eddig a hagyomány. — Egyházát Epiphanius püspök 1519-ben szentelte föl, de a mai templom 1778-ban épült. 1855-ben a kolera tizedelte meg lakosait, 1866-ban és 1867-ben pedig éhínség volt itt. Postája Bakán van, távirója Bős, vasúti állomása pedig Dióspatony.

Detreköcsötörtök a pozsony—malaczkai vasútvonal mentén fekszik. Tót kisközség, 244 házzal és 1286 lakossal, a kik róm. kath. vallásúak. Vasúti állomása van, de postája Láb, távirója pedig Zohor. E község a detrekői várbirtokok közé tartozott és azok sorsában osztozott. Hajdan sok nyomorúságot szenvedett a törököktől, a kik a községet több ízben fölperzselték és földúlták. 1647-ben a *Somodi* és a *Vizkeleti* család volt az ura. *Sztvertek* néven is szerepelt, s később *Zankendorf* német néven is. A mult század elején hat vízimalma volt és egy téglagyára. Ez időben a *Pálffy* család volt az ura. Ma Pálffy Miklós hercegnek van itt nagyobb birtoka. Ide tartoznak Chrib és Plank telepek, Kopcsa, Kozának, Olsa, Tancsibok, Theberi, Uhliszka és Valehovna puszták. A községben nincs templom.

Detrekő-
szentmiklós.

Detrekőszentmiklós, tót kisközség a Kis-Kárpátok alatt, körjegyzőségi székhely, 203 házzal és 1108 róm. kath. vallású lakossal. Postája van a községnek, távirója és vasúti állomása pedig Malaczka. Ugyancsak Detre-



DÉVÉNY.

kővár tartozéka volt és az 1553-iki portális összeírásban *Serédy* Gáspárnak 18, *Bakith* Péternek 8 és *Czobor* Jánosnak 7 portája adózott. Később a *Pálffy* család tulajdonába került és ma Pálffy Miklós hercegnek van itt nagyobb birtoka. A község két katholikus temploma közül az egyiket 1718-ban már újjáépítették, a másik pedig 1745-ben épült. Ide tartoznak Újmajor és Pálffy vadászlakok. A község határában van a Dieravá-skala és a Tmavá-skala nevű barlang.

Detrekő-
szentpéter.

Detrekőszentpéter, a Kis-Kárpátok alján fekvő tót kisközség, 95 házzal és 632 róm. kath. vallású lakossal. Postája Detrekőszentmiklós, távirója és vasúti állomása pedig Malaczka. Szintén a detrekői uradalomhoz tartozott és annak sorsában osztozott. Az 1553-iki portális összeírásban ugyanazok a birtokosok szerepelnek, a kik az előbbi községnél. 1709-ben és 1776-ban az egész község leégett. Ez a Pálffyak birtokába került és ma Pálffy Miklós herceg malaczkai uradalmához tartozik. Plébániája már 1397-ben említve van, de később megszűnt és csak 1737-ben szerepel ismét. Temploma 1600-ban épült és 1712-ben megújított. Ide tartozik Horné-Luky major és Olsaki malom.

Detrekővárálja.

Detrekővárálja szintén a Kis-Kárpátok alatt fekszik. Tót kisközség, 120 házzal és 691 róm. kath. vallású lakossal. E község a határában fekvő Detrekő vár tartozéka volt, mely 1296-ban *Detreh* néven királyi várként szerepel. 1398-ban Zsigmond király *Stibor* vajdának adományozta. Később a *Bazini* és *Szentgyörgyi* grófok lettek az urai és 1441-ben Erzsébet királyné megerősítéssel azt a szerződést, a melylyel György gróf a várat és a várbirtokokat nevének lekötötte. 1550-ben *Salm* Kristófot találjuk birtokában, később azután a *Fuggereket*, kiktől I. Ferdinánd megvette és *Balassa* Menyhértnek adományozta, ki után női ágon *Bakits* Péterre szállott. Ez a Bakits Péter

volt az, a ki a holicsi börtönben erőszakosan fogva tartott Révay Zsuzsánnát onnan kiszabadította és itteni várában őriztette. Később a vár és a várbírtokok II. Ferdinándra szállottak, kitől Pálffy Pál gróf nádor vette meg. A mult század elején Pálffy Antal gróf volt az ura, ma pedig Pálffy Miklós hercegnek van itt nagyobb birtoka. Vára a XVII. században még fennállott, de ma már romokban hever. A községnek német és tót neve is ismeretes volt és pedig *Blasenstein* és *Podhrad* néven. A község határában régi, ma már erre a célra nem használt vadászkastély áll. A vár alatt a hegy belsejében említésre méltó cseppkő-barlang van, melyet 1790 körül egy juhász fedezett föl. Van itt szeszgyár is, mely Spitzer Károly tulajdona. A község róm. kath. temploma 1845-ben épült. 1863-ban az egész falu leégett és ugyanakkor a kolera pusztította. A község postája Pozsonyszéleskút, távirója és vasúti állomása Malaczka. Ide tartoznak Favágó telep, Meszácsna vadászlak, Obora és Podplasti majzorok.

Dévény, a Dunától és a Morva folyótól alkotott félszigeten fekvő német nagyközség, 382 házzal és 2000 nagyobbrészt róm. kath. vallású lakossal.

A vármegye egyik legrégebbi községe és hajdan a dévényi vár tartozéka. Dévény a történetírók szerint már 864-ben morva határvár volt. 1233-ban Frigyes osztrák herceg bevette és a várost fölégette. 1272-ben a cseh Ottokár foglalta el, de azután ismét Magyarországra szállott vissza. Zsigmond király korában az osztrák Hering László bírta, kitől Garai Miklós nádor 8000 arany forintért váltotta vissza. A várat és a várost, tartozékaival együtt, 1414-ben Zsigmond király Garai Miklós nádornak adta el 12,000 arany frtért; egy évvel később még 12,000 arany forintot fizettetett vele. A XVI. század elején, a *Bazini* és *Szentgyörgyi* grófok lettek az urai; e család kihaltával ismét királyi vár lett, melyet I. Ferdinánd *Báthory* István nádornak adományozott. II. Mátyás 1609-ben 400,000 r. forintért *Keglevich* Jánosnak

adta el. Bethlen seregeinek a vár megadta magát, de 1621-ben Bouquoi osztrák vezér ismét elfoglalta. Később a *Palocsaiak* zálogbirtoka lett, kiktől 1635-ben Pálffy Pál nádor kiváltotta és a birtokra II. Ferdinándtól adományt nyert. *Nagyváthi Szapora* Antalnak is nagyobb birtoka volt itt, mely 1629-ben, ennek jogutóda, *Patachich* István végrendelete alapján, a pozsonyi jezsuita kollégiumra szállott. 1683-ban a törökök ostromolták, eredménytelenül. 1703—11 között a község háromszor leégett és a lakosok sok sanyarúságot szenvedtek hol a kuruczoktól, hol pedig a labanczoktól. 1809-ben az üresen álló várat a francia csapatok légberöpítették. A várhegy hatalmas sziklaszirtjén, mely meredeken ereszkedik le a Morvába, áll a millenárius év alkalmából emelt Árpád-oszlop. Volt hajdan vámháza és harminczadhivatala is. Ez az épület még ma is fennáll. Azonkívül itt van még a jezsuiták emeletes épülete, hol később ennek a rendnek sörháza volt. A község több szabadalomlevelet őriz. Az egyik II. Miksa király 1563-ból való kiváltáslevele, melylyel Mátyás király vásárszabadalmait kibővíti, II. Ferdinándnak 1617-ben és I. Lipótnak 1688-ban kelt levele, melyel a város korábbi szabadalmait megerősítik. A község és a vár neve az idők folyamán, az oklevelekben többféle változatban szerepel. Legrégibb alakja *Dyuen*, azután *Dévén*, majd *Dyven*; német *Theben* nevét Mátyás királynak 1474-ben Pozsony városához intézett oklevelében Wolfgang von Theben nevében találjuk először említve. A község birtokában régi nagyságát hirdető több érdekes jelvény van. Így egy renaissance stílusú díszes bíróbot 1621-ből, melynek nyelén az akkori eljárók neve olvasható. E nevek világosan bizonyítják, hogy a község akkor is német volt. Érdekes a pellengér-jelvény és a ezéh-jelvény is; amaz

Dévény.



DÉVÉNY RÉGI VÁROSI PECSÉTJE.



DÉVÉNY. — A KÁROMKODÓK ÉS RÁGALMAZÓK
PELLENGÉR-JELVÉNYE.

kis fekete táblán nyitott száj-
ból kilógó nyelvet ábrázol,
melyet az átkozódók és rágalmazók
nyakába akasztottak, lent „All hier ist die Lose
Zunge“ felirattal; emez a szőlő-
művesek 1749-ben készült jel-
vénye. A községben levő katho-
likus templom árpádkori épít-
mény. Régi írók szerint 974
körül Urolf passauai püspök itt
püspökséget alapított. Tény,
hogy 1397-ben itt már plébá-
nia volt. A mai templom
majdnem minden kornak a stil-
lusát magán viseli. A templo-
mon kívül megemlítendő a
Zsigray-kápolna, melyet hajdan
az itt lakott Zsigray nemesi
család építtetett. A lakosok
szépítő egyesületet, szőlőműves-
egyesület és hajós-egyesület tar-
tanak főnn. 1841-ben az egész
község leégett. Galgenberg nevű
dűlője a rajta állott akasztófá-
tól vette nevét. Az akasztófa,
melyet a múlt század közepe
taján rontottak le, mintegy négy
méter magasságú, két gömbölyű
téglaoszlopból állott, melyeket
fent tölgyfagerenda kötött össze
s ebbe horgok voltak erősítve.
A községhez tartozó Károlyfalu
telepen álló kápolnát 1860-ban
Lucsenics Mátyás építtette. Ide
tartoznak Bencsiklak, Schaffer-

hof és Kőbánya telep, mely utóbbi *Lanfrancioni* Alajos vállalata. A községben
van posta, táviró és gőzhajó-állomás, vasúti állomása pedig Dévényujfalu.

Dévényujfalu.

Dévényujfalu, a Morvavölgyben fekvő kisközség, a hol körjegyzőségi
székhely is van. Házainak 343, lakosainak 2900 a száma, a kik nagyobb
részen horvátjukak és róm. kath. vallásúak. Dévény várának volt a tar-
tozéká és a XVI. század végén, a *Zsigray*-grófok kihaltával a pozsonyi jezsuiták
birtokába került, a kik itt nyaralót is építtettek, mely még fennáll. 1867-ig
itt a Morván át híd vezetett a túlsó partra, osztrák területre, a schlosshofi
császári kastélyhoz. Harminczad-hivatala még a múlt század elején fennállott.
A pálosoknak is volt itt zárdájuk. A horvátok a török háborúk alatt teleped-
tek ide. Földesurai már a XVIII. század közepén a *Pálffy*ak voltak és ma
is *Pálffy* Miklós hercegeknek van itt nagyobb birtoka. A Rákóczy-féle felkelés
idejében a lakosokat a császáriak kifosztották és a falut felperzselték. A katho-
likus templom Árpád-korabeli emlék. Szentélye a XVI. század első felében
épült. A község sokat szenvedett a gyakori árvizektől. Említést érdemlő gyárjai:
a Wienerbergi társaság téglagyára, a Stockeraui társaság mészgyára, Mittel-
man és társa mészgyára és a szeszgyár. Ide tartoznak Alsó- és Felsőmajor
és Kőbánya telep is. A községnek van postája, távirója és vasúti állomása.

Dimburg.

Dimburg, a Morvavölgyben fekvő tót kisközség, 161 házzal és 1805
róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van; távirója Malaczka. Hajdan
állítólag osztrák területen Stülfried község határában állott és a közelében
fennállott vár és vadaskert után *Thirenburg* volt a neve. A Morva azonban
idővel folyását megváltoztatva, Stülfried és a Dimburg közé került, úgy
hogy ez által a község magyar területre jutott. Ez időben *Diernburg*, majd
Dürnburg volt a neve. A múlt század elején a *Pálffy*ak voltak az urai és

most is Pálffy Miklós hercegnek van itt nagyobb birtoka. Kath. temploma a XVI. század végén, vagy a XVII. század elején épült és azelőtt a Pálffy család kápolnája volt, de minthogy dűledezni kezdett, kijavították és meg-nagyobbították.

Diósförgepatony, alsócsallóközi magyar kisközség. Házainak száma 103, lakosaié 732, a kik nagyobb részben ev. református vallásúak. Hajdan két község volt egymás mellett: *Dióspatony* és *Förgepatony* néven. Dióspatonyt, II. Lajos királynak 1524-ben a gellei székhöz intézett rendelete említi először. Az 1553-iki portális összeírásban királyi birtokként szerepel és 10 portája van felvéve. 1764-ben *Csiba* Mihályt találjuk itt birtokosul. Förgepatonyról csak 1750-ben szólanak a kútfők, a mikor *Szüllő* Zsigmond itteni birtokrészét átengedi Csiba Imrének és Jánosnak. 1802-ben egy másik *Szüllő* Zsigmond, itteni birtokát elzálogosítja *Gálffy* Péternek. A mult század első felében a nagylégi urak és a *Pálffy* grófi család a földesura, most pedig a gróf Pálffy-féle hitbizománynak van itt nagyobb birtoka. Református temploma 1870-ben épült. Ide tartoznak Aggerdő pusztá, Füzérfa és Vilmos majorok. A község postája Szentmihályfa, távirója és vasúti állomása pedig Patony.

Doborgaz a Duna mentén fekvő magyar kisközség, 134 házzal és 738 róm. kath. vallású lakossal. A határában látható pogánykori sírhalmok bizonyítják, hogy ősidők óta ült hely. 1238-ban *Dobrogaz* néven a pozsonyi vár tartozékaként szerepel. 1292-ben *Dobrorgaz* alakban van említve, a mikor Lodomér esztergomi érsek néhány itteni jobbágyot érseki nemes jobbágygyá emel. Két évvel később *Szentgyörgyi* Jakabot találjuk itt birtokosul. 1323-ban Boleszló esztergomi érsek az itteni nemes jobbágyoknak szabadságlevelet ad. 1352-ben egyszerűen *Dobor* néven találjuk említve Miklós nádor egyik oklevelében, 1420-ban pedig a Doborgazi Csontos család nevében szerepel. A mult század elején, a mikor a lakosok aranyosással is foglalkoztak, még a vajkai érseki székhöz tartozott. XIII. századbéli oklevelek még említik ma már nem létező templomát. Valószínű, hogy ez a község melletti *Szentgyörgyúr* nevű praedium temploma volt. A községet a Duna több ízben előntötte, 1899-ben pedig tűzvész pusztította. Ide tartozik Doborgaz sziget is. A község postája Vajka, távirója Nagylég, vasúti állomása Nagypaka.

Dubova, a Kis-Kárpátok közelében fekvő tót kisközség, 118 házzal és 772 róm. kath. vallású lakossal. E községet a hagyomány szerint szentképekkel és hasonló tárgyakkal kereskedő házalók alapították, a kik egy itt állott kunyhóban vonták meg magukat tél idején és rossz időjárás esetén. 1287-ben *Dumbó* néven találjuk említve. 1296-ban már Vöröskővár tartozékaként szerepel. A pápai tizedszedők jegyzékébe is föl van véve, de már magyaros *Dombó* néven. Neve az idők folyamán sokféle változatban fordul elő. Az eddig említettek kivül még *Dobó*, továbbá a német *Wernersdorf*, *Wernhartsdorf*, *Wernsdorf*, *Werisdorf*, sőt egy ideig *Johannisdorf* néven is említik az egykorú okiratok. Az 1553-iki portális összeírás a *Fuggerek* 10 portáját adóztatja meg. 1540-ben mindössze 5—6 háza volt. 1787-ben már a *Pálffy*ak voltak az urai és ma is id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. Lakosai a község erdejében sok meszet és szenet égettek. Ujabban van hitelszövetkezetük is. A katolikus templom, melynek boltozata gótikus, 1594-ben épült. Ide tartozik Erdőtelep is. A község postája Cseszte, távirója Modor, vasúti állomása Modor-Senkvicz.

Dunaszerdahely, az alsócsallóközi járásban, a pozsony—komáromi helyi érdekű vasút mentén fekszik. Magyar nagyközség, 515 házzal és 4851, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Ósrégi telep, mely már a rómaiak korában is fennállott. Hajdan erőssége is volt és a pozsonyi várbirtokok közé tartozott. Régente mint város négy részből állott, ú. m. *Szerdahely*, *Nemesszeg*, *Ujfalu* és *Előtejed* negyedekből. Ezek közül az ujfalusi határ alsó részét *Barabásföldnek*, később pedig *Pókateleknek* nevezték, melyről már Balázsfalvánál szó volt. 1283-ban *Zeredahely* néven van említve. 1346-ban az itteni nemes várjobbágyok és *Zomori* Miklós között határvillongások támadtak, melyeknek az lett a következménye, hogy a birtokot két részre osztották. Az 1553-iki portális összeírásban királyi birtokként szerepel és mindössze 15 1/2 portával van feljegyezve. Ugyanekkor Ujfalut *Zomás* János és *Kondé* László, 1647-ben pedig a pozsonyi apácák bírták. Később a *Pálffy*ak lettek



DUNASZERDAHELY. — A KONDÉ-FÉLE KASTÉLY (MOST HABERMANN NÁNDORNÉÉ).

az urai, de e családon kívül még a *Bacsák*-, a *Kondé*- és a *Petényi*-család is birtokos volt itt. A Kondé és a Bacsák család emlékét egy-egy kastélyszerű épület tartja fenn. Az ú. n. „sárga kastélyt” Kondé Miklós püspök építtette; a Kondé családtól *Wahlberg* Miklós bécsi egyetemi rektor vette meg, kitől leánya, férjezett *Habermann* Nándorné örökölte. Az ú. n. fehér kastélyt Bacsák Móríz huszárezredes építtette, de ez is ma már Habermann Nándornéé. A község vásárai hajdan messze földön híresek voltak. Forgalma még ma is nagy és e község egyike a vármegye legélénkebb városainak. Van itt katolikus legényegyesület, kaszinó, gazdakör, önkéntes tűzoltó egyesület, temetkezési egyesület, a megyei közművelődési egyesület fiókja, a vöröskereszt-egyesület fiókja, szolgabírói hivatal, járásbíróház, adóhivatal, kir. közjegyző, csendőrség, pénzügyőrség, három takarékpénztár, népbank, keresztény kórház és menedékház, izr. szent-egylet és menedékház. A községben két templom van. Katolikus egyháza már 1341-ben említve van, de mai gótikus temploma valószínűleg csak a XV. század végén vagy a XVI. század elején épült. Az egyik mellék-hajó nyugati falcsúcsa az 1518. évszámot tünteti föl. Az ág. h. ev. templom 1882-ben épült. A községet 1842-ben és 1887-ben tűz pusztította, mely sok kárt okozott. A községhez tartoznak Kapuhegy, Hanszéli, Ador, Somogyisziget, Adám erdő, Lánd, Szentjános dűlő. Pókatelek nevű dűlője már 1384-ben a Kondé család birtokaként van említve. Ide tartoznak még Gombotás és Somogyi-szögle majorok és a Lángi malom. Van saját postája, távirója és vasúti állomása.

Dunaujfalú.

Dunaujfalú, magyar kisközség, 345 házzal és 1293, róm. kath. vallású lakossal. E község legrégebb írott nyomát 1445-ben találjuk, a mikor *Themesközi* Bálint pozsonyi várkapitány volt az ura. 1479-ben *Themesközi* Miklós zálogba adja Dinnyei *Vas* Andrásnak. 1647-ben már a *Pálffy*ak az urai és ma is id. *Pálffy* János grófnak van itt nagyobb birtoka. A községben nincsen templom. Postája, távirója és vasúti állomása Szempez.

Eberhard.

Eberhard, magyar kisközség a Felső-Csallóközben. Házainak száma 180. lakosaié 1726, a kik mind róm. kath. vallásúak. E község 1209. óta ismeretes. Hajdan vára is volt és a *Szentgyörgyi* és *Bazini* grófok voltak a vár és a

község urai. Az 1409-ben szereplő Bazini és Szentgyörgyi Templinus gróf neve adhatott alapot arra a tévedésre, hogy a várat a templomosok építették. Bél Mátyás e várat csak erődnek nevezi, mely tornyokkal és vízárkokkal volt védve; ezeknek nyomai a mai *Apponyi*-féle grófi kastélyon és környékén látszanak. Egy 1209-ik évi oklevél *Castellum Ybrehaarthnak* nevezi, melyet András király Myke fia Istvántól megszerez s *Bazini* és *Szentgyörgyi* Sebus grófnak adományoz. 1369-ben e család I. Lajostól engedélyt kap arra, hogy az itteni Dumaágon hidat építhessen. 1386-ban Jodok morva örgrófot, de 1409-ben ismét a Bazini és Szentgyörgyi grófokat uralja. Azután az *Illyés-házyak* és *Szelepcsényi* érsek, majd az *Ebergényiek* és *Zitkovszkyak* lettek az urai, de a *Viczayak*, *Méreyek*, a *Maholányi*, *Slossberg* és az *Amadé* család is bírtak itt részeket, melyek a Zitkovszky család révén az Apponyiak birtokába kerültek. A mult század elején *Apponyi* György gróf, *Serényi* gróf, *Jeszenák* báró és *Balassa* báró bírták. Jelenleg Apponyi Albert grófnak van itt nagyobb birtoka és régi kastélya, melyet valószínűleg Szelepcsényi érsek a fent említett várból alakíttatott át kastélylyá, mert a várbeli kápolnát is ő építtette. A kastély különben mostani alakját a XIX. század első felében nyerte. Egyik levelének kelte szerint itt tartózkodott 1550 június 22-én I. Ferdinánd. A község hajdan német volt, de ma már teljesen magyar. Egyháza már 1390-ben fölmerül; de ma a községben nincs templom, csak az említett várkápolna, mely nyilvános templom jellegével bír és a gót stílű, Apponyi György gróftól 1872-ben épített temetői kápolna, mely egyúttal a tulajdonos gróf Apponyi család temetkezési helyéül is szolgál. A községet 1830-ban és 1880-ban árvíz pusztította. Ide tartoznak a Györgymajor, Alsó- és Középtőkési, és Baumholezi vadászlakok. A községben van posta és táviró, vasúti állomása pedig Püspöki.

Egyházzelle, alsócsallóközi magyar kisközség, 38 házzal és 295 róm. kath. vallású lakossal. E község 1253-ban *Galla* néven a pozsonyi vár tartozéka. 1328-ban Miklós pozsonyi gróf és főispán a gellei udvarnokok kérésére ezek jobbágyságait mindennemű adózás és szolgálat alól fölmenti. Több csallóközi faluval együtt *Sedes Gelle* néven külön érseki széket alkotott, melynek Mátyás király 1466-ban szabadalmakat adott; 1524-ben II. Lajos is a gellei érseki széket adóját leszállította. Az 1553-iki portális összeírásban királyi birtokként szerepel, melynek négy portája van; plébánosa öt porta után fizetett adót.

Egyházzelle.



ÉBERHARD. — A SZELEPCSÉNYI-FÉLE KASTÉLY (MOST APPONYI ALBERT GRÓFÉ).

A mult század elején a *Pálffy*-féle szeniorátus birta. Temploma már 1320-ban szerepel és Csallóköz egyik legrégibb és legérdekesebb műemléke, mert rajta a román és gót építészeti formák majdnem teljes épségükben láthatók. A templomban van *Törös János* és neje *Beketfalvi Morócz* Zsuzsánna sírboltja. Ide tartozik *Nádaslak* és *Enyed* puszta. Ez utóbbi már 1717-ben szerepel, a mikor *Enyedi Boldizsár* itteni birtokát *Maholányi* Antalnak adja el. A községben van posta, távírója és vasúti állomása pedig *Patony*.

Egyházfa.

Egyházfa, magyar kisközség, 41 házzal és 349, róm. kath. vallású lakossal. Legrégibb neve *Szentandrásúr*, és e néven van említve 1481-ben, mint borsai *Vizközi* Tamás és András birtoka. 1490-ben *Poss. Eghazfalva alio nomine Zenthandras* alakban szerepel. A *Vizköziek* előtt *Szentandrásúri* Illyés birta; ugyanis ennek a birtokát kapták a *Vizköziek* Mátyás királytól. Néhány évvel később *Zyllew (Szüllő)* Mihály is birtokos volt itt. 1507-ben *Egyházzy* Fábian özvegye, Erzsébet, itteni nemes kúriáját és tartozékait *Bánkfalvi* Miklós pozsonyi prépostnak adományozza, s ez a rész 1591-ben vétel útján *Olgyay* Péter birtokába került. 1533-ban *Csorba Gergely* és *Pál* fiai osztozkodnak itteni birtokukon. 1540-ben a magvaszakadt *Csorba János* birtokát *Illyésházi* Illyés Tamás pozsonyi alispánnak és testvérének és *Saághy* Deák Imrének és fiának, *Zsigmond*nak adományozza. 1647-ben a *Martonfalvyakat* is itt találjuk. 1764-ben *Szüllő Zsigmond* az itteni egyház javára alapítványt tesz és két évvel később sírboltot emeltet. A mult század elején a *Pálffy* család az ura; ez időben itt sörház is volt. Jelenleg id. *Pálffy János* grófnak van itt nagyobb birtoka. Temploma volt már a XIV. század végén, mai temploma azonban újabbkori. Ide tartozik *Maholány* puszta. A község postája *Királyfa*, távírója és vasúti állomása pedig *Szemecz*.

Egyházkarsa.

Egyházkarsa, a pozsony—szerdahelyi vasútvonal mentén, az Alsó-Csallóközben fekvő magyar kisközség, mindössze 11 házzal és 67 róm. kath. vallású lakossal. Pozsony vármegyének 10 *Karsa* nevű helysége van: *Egyház-*, *Erdőhátdamazér-*, *Etre-*, *Gönczöl-*, *Királyfia-*, *Kulesár-*, *Mórocz-*, *Pinke-*, *Šiposamade-* és *Sólyomkarsa*. Ezekon kívül a régi időben még *Népe-*, *Bél-* és *Ersekkarsa* is szerepel. *Népekarsa* 1328-ban *Szentgyörgyi* Sebusé és Péteré. *Bélkarsa* 1381-ben *Bélykarsai* Miklós nevében van említve. *Ersekkarsát* 1355-ben említik az okiratok, a mikor az itteni birtokon, a pozsonyi káptalan előtt, több karsai nemes osztozott. E *Karsák* földesurai, vagyis nemesi birtokosai voltak még a mult század elején is a *Bartal*, *Kulesár*, *Bacsák*, gróf *Amadé*, *Somogyi* és *Kondé* családok. *Egyházkarsa* templomáról Tamás esztergomi érseknek a községi plébánia levéltárában őrzött oklevele emlékszik meg, mely szerint a templom 1308-ban épült. A község postája *Királyfiakarsán* van, távírója és vasúti állomása pedig *Dunaszerdahelyen*.

Előpatony.

Előpatony, magyar kisközség a Felső-Csallóközben, 38 házzal és 285, róm. kath. vallású lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása *Nagylég*. E község mai nevén csak 1498 és 1510 között van először említve, mint a *Bazini* és *Szentgyörgyi* Péter birtoka és *Eberhard* várának tartozéka. Az 1553-iki portális összeírásban hét birtokosa szerepel, a kik közül *Bakith* Péternek 1, *Mérey* Mihálynak 2, *Leeghy* Istvánnak 7, *Literáti* Ferencznek 1, *Tóth* Tamásnak és a *Sárkány* családnak 2 portája fizet adót. 1608-ban *Léghi* István fia *Simon*, itteni birtokrészét nejének, *Zsófiának* adományozta. 1802-ben *Szüllő* Zsigmond itteni birtokát elzálogosítja *Gálfi* Péternek. A mult század elején a *Petőcz*, *Várady*, a *Benyovszky* és a *Bacsák* család voltak a birtokosai és ma is *Benyovszky* Lajosnak, *Bacsák* Pálnak, *Zsigmond*nak s *Istvánnak* és *Petőcz* Kálmánnak van itt nagyobb birtoka. Ide tartozik *Sárrét* puszta. A községnek ninesen temploma.

Eperjes.

Eperjes, az alsó-csallóközi járásban fekvő magyar kisközség, 150 házzal és 1053 róm. kath. vallású lakossal. E község legrégibb írott nyomát 1553-ban találjuk, a mikor a portális összeírásban *Báthori* András 5 és a borostyánkői urak 5 porta után adóznak. 1647-ben özv. *Thurzó* Mihályné birtoka. Később az *Esterházyak* lettek az urai és ma is *Esterházy* Mihály grófnak van itt nagyobb birtoka. 1877-ben a község leégett. A katolikus templomot *Esterházy* Ferencz gróf kancellár 1748—50 között építtette. A község határában 1849-ben ütközet volt. A lakosok gazdakört tartanak fenn. Ide tartozik.

Ujmajor puszta, Szigeti major és Zsival erdő. A község postája Tallós, távírója és vasúti állomása Diószeg.

Erdőhát-damazérkarsa, a csallóközi síkságon fekvő magyar kisközség, 23 házzal és 138 róm. kath. vallású lakossal. E község már 1275-ben szerepel oklevélileg, a mikor *Zolougozfa Damasa* a birtokosa, kitől, úgy látszik, nevét is veszi. Története azonban még régibb időre vezet vissza, mert 1255 előtt *Kiskirályfiakarsa* volt a neve és a pozsonyi vár birtokai közé tartozott. 1299-ben *Dama* fia János, Luka comesnek visszaboecsátja itteni birtokát. Később Erdőhátkarsa Damazérkarsával egyesítettett és az előbbit 1359-ben *Erdőhát-karsai Pethen* István nevében találjuk említve, míg az utóbbi a pápai tizedszedők jegyzékében *Damas* néven van említve. Mostani főbb birtokosa *Bartal* Aurél főispán, kinek itt nagyobb kastélya is van, melyet id. Bartal György 1830-ban építtetett. Van itt mezőgazdasági szeszgyár is, mely szintén

Erdőhát-damazérkarsa.



ERDŐHÁTDAMAZÉRKARCSA. — BARTAL AURÉL KASTÉLYA.

Bartal Aurél tulajdona. Temploma nincs. Postája és távírója Dunaszerdahely, vasúti állomása Nagyabony.

Etrekarsa, csallóközi kisközség, körjegyzőségi székhely, 45 házzal és 337 róm. kath. vallású magyar lakossal. E község legelső nyomát IV. Béla királynak 1240-iki adománylevelében *Ethuru* (Etre) alakban találjuk említve, míg Roland nádor 1250-iki végzésében *Ethre* alakban említi. Ez idő előtti pozsonyi várföld volt, melyet 1248-ban Dénes nádor, pozsonyi főispán Ethuruh pozsonyi várjobbágnak juttatott. Ethuruh azonban nemcsak egyedül bírta, mert IV. Béla adománylevele Ethuruh Simont, Szerafint és Pétert is említi. 1323-ban Boleszló esztergomi érsek az itteni nemes jobbágyoknak különféle szabadalmakat adott. A mult század elején *Bartal* György volt egyik nagyobb birtokosa, most pedig Bartal Ferencz. Máglyadomb nevű dűlőjéről az itteni hagyomány azt tartja, hogy itt volt a pogánykorban az áldozóhely. Temploma nincsen a községnek. Postája Királyfiakarsa, távírója Dunaszerdahely, vasúti állomása Patony.

Etrekarsa.

Farkashida, a szered—nagyyszombati vasútvonal mentén fekszik. Tót kisközség, körjegyzőségi székhelylyel, 100 házzal és 872 róm. kath. vallású lakossal. Legelső történeti nyomára 1490-ben találunk, holott a község,

Farkashida.

melynek temploma a XIV. században már fönnállott, sokkal régibb. 1490-ben, Mátyás király halála után, a királylyá választott II. Ulászló az e község alatt ütött táborban fogadta a magyar rendek hódolatát. 1553-ban *Báthori* András és özv. *Bernstein* Jánosné birtoka. Hajdan habánusok is lakták, kiknek emlékét a „Habán telepek“ nevű dűlője tartja fenn. A község régente magyar volt, de eltótosodott. 1787-ben már az *Esterházyak* voltak az urai és ma is Esterházy Károly grófnak van itt nagyobb birtoka. A tótok *Farkaszin*-ra ferdítették a nevét. Többízben teljesen leégett. Hozzá tartozik Erdőmajor. Farkashida postája Keresztúr, távirója és vasúti állomása pedig Keresztúr-Apaj.

Fehéregyháza.

Fehéregyháza, tót kisközség, 62 házzal és 469 róm. kath. vallású lakossal. E község eredetileg egyházától vette a nevét, melyet az 1332—37 években a pápai tizedszedők jegyzéke *Alba Ecclesia* néven említ. 1479-ben *Elefánti* Benedek volt az ura, ki birtoka felét *Cseh* Györgynek és *Ruebenthurst* Jánosnak, ennek az örökösei pedig a nagyszombati Klarisszáknak hagyományozták, míg a birtok másik felét Elefánti Benedek 1484-ben a *Szentgyörgyi* és *Bazini* grófoknak zálogosította el. Később az *Esterházyak* is részeket szereznek itt, és 1630-ban Esterházy Dániel itteni nemestelkét a nagyszombati jezsuitáknak ajándékozta, a kik a községben 1719-ben házat építtettek és azt nyaralóul használták. Idővel a gróf *Brunswik* és gróf *Chotek* család lett az ura; ma *Schlesinger* Gyulának van itt nagyobb birtoka és az övé az imént említett jezsuita kastély is. A községben csak kápolna van, mely az 1782-iki Batthyány-féle canonica visitatio szerint 1740-ben már fönnállott. 1831-ben kolera tizedelte meg a község lakosait. A falu postája Rózsavölgy, távirója és vasúti állomása pedig Nagyszombat.

Felbár.

Felbár, a esallóközi síkságon fekszik. Magyar kisközség, melynek 89 háza és 669 róm. kath. vallású lakosa van. Hajdan királyi birtok volt, melyet IV. Béla 1269-ben Bodo comesnek adományoz. Az oklevélben egyszerűen *Baar* néven van említve. E községben állott hajdan az *Amadé* grófok várkastélya, mely még Bél Mátyás idejében 4 toronnyal volt ellátva. Ezekon kívül birtokosai voltak még az *Illésházyak*, az *Istvánffyak* és a *Bobokyak*; e családok mindegyikének volt itt kastélya. Itt lakott a XVII. században Amadé László báró, a híres költő. A kastély közelében álló Szent Nepomuk szobor talapzatának a föliratát is ő készítette 1754-ben. Istvánffy Miklós, neje *Both* Erzsébet után jutott itteni kastélyának a birtokába és Bél Mátyás szerint itt írta híres történeti művét is. Később a *Zichy* grófok voltak a község urai. Ezektól Ullmann, későbbi nevén *Szitányi* Adolf, ettől pedig *Batthyány* József gróf vette meg a birtokot, s a gróf özvegye ma is a legnagyobb birtokos itt. Kastélyát, melyben lakik, Szitányi Adolf építtette. Plébániája a Pázmány-féle jegyzékben a régiak között szerepel. Ódon templomát 1778-ban egészen újjáalakították, mely alkalommal az ott talált régi síremlékeket is fölhasználták. Ezek közül ma már csak kettő olvasható. Az egyik *Istvánffy* Miklós alnádor és történetíró fiának a sírfelirata 1581-ből, a másik pedig nagylucei *Lipsey* Jánosé 1606-ból. Az egyház birtokában három érdekes kehely van, melyek közül az egyik XIV., a másik XV., a harmadik XVI. századbelinek látszik. Az oltár előtt függő ezüstlámpa 1783-ból való. A községben van posta. Távirója és vasúti állomása Szent-Mihályfa. Ide tartoznak az Antónia és József majorok.

Felistál

Felistál, a komárom—dunaszerdahelyi vasút mentén fekvő magyar kisközség, 42 házzal és 282, egyenlő részben róm. kath. és ev. ref. vallású lakossal. E község 1291-ben *Falistar* néven *Bazini* Kozma comes birtoka. Egy évvel később *Faristar* néven szerepel, a mikor Bazini Pál comes, István fia Lászlónak adományozza. 1303-ban a birtok *Faristári* Károly és László comeseké. Később az éberhardi uradalomhoz tartozott és úgy ekkor, mint az 1553-iki portális összeírásban *Felistál* néven szerepel, a hol *Serédy* Gáspár 4, *Mérey* Mihály meg 3 portával rendelkezik. Templom nincs a községben, melynek postája Alistál, távirója és vasúti állomása pedig Felistál-Nyárasd.

Felsőcsölle.

Felsőcsölle, felsőcsallóközi kisközség, 49 házzal és 272, nagyobbára németajkú, de erősen magyarosodó római katolikus vallású lakossal. Régi érsekségi birtok, melynek lakosai még 1757-ben magyarok voltak, de azóta elnémetesedtek, úgy hogy a múlt század elején már *Oberwaltersdorf* német neve is volt a községnek. 1682-ben lakosai vámmentességet nyertek. 1878-ban

tűz pusztította el, 1831-ben pedig a kolera dúlt benne. Katholikus temploma 1798-ban épült. Postája Misérd, távirója és vasúti állomása Püspöki.

Felsőcsöpony, kisközség a Vág völgyében, 43 házzal és 317 lakossal, a kik legnagyobb részben tótajkúak és róm. kath. vallásúak. Postája Nagysúr, távirója és vasúti állomása pedig Szered. E községnek legrégebb írott nyomát 1553-ban találjuk, a mikor *Felső-Csöpen* néven szerepel az akkori portális összeírásban, a hol *Bib* Istvánt 4 és *Szilva* Ozsvátot 2 porta szolgálja. Hajdan magyar község volt, de a mult század elején német lakosai már *Obercsepen* nevet adtak neki.

Felsőcsöpony.

Felsődiós, a Kis-Kárpátok közelében fekvő tót nagyközség, körjegyzőségi székhely, 187 házzal és 1696, róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Korlátók vár tartozéka volt. 1388-ban Zsigmond király Stibor vajdának és fivérének adományozza. Az adománylevélben egyszerűen *Dyos* néven van említve. 1398-ban Zsigmond király megerősíti korábbi adományát és ekkor a község már *Németdiós* néven szerepel. Mikor Stibor fia 1417-ben a birtokot vöröskői *Wolfarth* Ulrik özvegyének zálogba adja, szintén „*unser dorf Teutschen Nussdorf*”-nak nevezi. 1567-ben *Ország* Kristófot uralja és 1569-ben *Szilágyi* Simon is részbirtokosa. 1583-ban a szomolányi uradalomhoz tartozik; ugyanis Rudolf király ez uradalommal *Ungnád* Kristófnak adományozza. A XVI. században mezőváros és Rudolftól 1582-ben vásárjogot nyert. 1647-ben *Erdődy* Gábor gróf az ura. 1662-ben több birtokosát ismerjük; így *Mruskó* Benedeket, *Wartusobitezer* Pétert, a *Vizkelethy* családot és *Muraközi* Mátyást. A XVIII. században a *Györffy*, *Paksy*, *Gubasóczy*, *Tarnóczy*, *Szilágyi*, *Aggban*, *Raffy* és a *Horányi* családok a birtokosai. Ungnád birtokrésze női ágon az *Erdődy* grófoké lett, ezek révén a *Pálffyaké*, és most id. Pálffy József grófnak van itt nagyobb birtoka és vegyészeti gyára. A községben már a XIV. század végén plébánia volt, de régi temploma elpusztult. 1731-ben még említetik, de az új templomot már 1758-ban kezdték építeni és 1764-ben fejezték be. A szép oltárkép *Erdődy* Kristóf gróf adománya 1761-ből. A templom tornya 1859-ben épült. Hajdan híres molnár lakták a községet és itt volt a molnár-czéli középpontja. A község határában még a mult század hatvanas éveiben is lét malom volt. A XVII. század közepén az itteni vargák is czéhet alkottak. Szőlői is már régóta híresek és a XVIII. század elején a sasvári pálos-szerzeteseknek is volt itt szőlőjük. Hajdan három halastó volt a község mellett, melyeknek nyomai ma is látszanak. A mult század hatvanas éveiben *Pálffy* Mór gróf, az akkori birtokos, nagyobb szabású pisztrángtenyésztést létesített itt. 1872-ben az egész község leégett, 1877 és 1880 között pedig lakosai éhínségre jutottak. Ide tartoznak Fűrészmalom, Halásztelep, Smutna vadászlak, Waldhof major és a már említett vegyészeti gyár. A lakosok katholikus olvasókört tartanak fenn. A községnek van saját postája, távirója Szomolányi, legközelebbi vasúti állomása pedig Nádas.

Felsődiós

Felsődombó, a Kis-Kárpátok alatt fekszik. Tót kisközség, melynek 65 háza és 398, róm. kath. vallású lakosa van. E községet 1277-ben IV. László király Kunta fia Serefel comesnek adományozta. A XVI. század elején fele a szomolányi uradalomhoz tartozik, másik fele pedig a *Kéthelyi* családé. Ez időben *Felső-* és *Kis-Dombó* néven szerepel. A Kéthelyi család a maga részét 1516-ban guti *Ország* Ferencznek és Imrének zálogosítja el, később azonban a Kéthelyiek visszaváltják. 1590-ben a község fele *Sándorffy* Miklós kezén volt, de azután ezt a részt is a Kéthelyiek kapják, a kik ekkor már *Ormándy* néven is szerepelnek. Az 1553-iki portális összeírásban *Losoneczy* Istvánnak 15 portája adózik. 1600-ban már *Nyáry* Sárát és fiát *Pálffy* Tamást találjuk a félbirtok uraiként említve. 1647-ben *Ormándy* Miklósé. 1682-ben az *Erdődyek* is birtokosok lesznek itt, a kik lassanként az egész falut magukhoz váltják. Ez azután örökösödés útján a Pálffy családra száll, és ma is Pálffy József grófnak van itt nagyobb birtoka. A községnek német és tót neve is ismeretes volt *Oberdubován* és *Horne Dubove* alakban. A községet 1886-ban nagy tűzvész pusztította el. Temploma 1723-ban épült, az ősi templom helyén. A községhez tartozik Szárazpatak major. A falu postája Dejte, távirója és vasúti állomása pedig Nádas.

Felsődombó.

Felsőjányok, csallóközi magyar kisközség, 33 házzal és 235, róm. kath. vallású lakossal. Ősi idők óta megtelepült hely, mely mellett pogánykori sáncok

Felsőjányok.

és sírhalmok láthatók. E sírdombok közül e sorok írója kettőt felásatván, abban keltakori urnákat és egyéb cserepeket talált. Hajdani birtokviszonyairól csak annyit tudunk, hogy 1346-ban a pozsonyi káptalan *Streiz* Márhárd pozsonyi polgárt iktatta birtokába. Az 1553-iki portális összeírásban a budai apácák szerepelnek birtokosokként, a kik 6 porta után adóznak. 1778-ban a vallásalapé. E község lakosai hajdan németek voltak, de az idők folyamán megmagyarosodtak. Ide tartozik Szigeti puszta is. Postája és távirója Nagymagyar, vasúti állomása pedig Csallóköz-Csötörtök.

Féll

Féll, a Felső-Csallóközben fekvő magyar kisközség. Körjegyzőségi székhely. Házainak száma 152, róm. kath. vallású lakosaié 1906. E község előfordul már Roland nádornak 1240-ból való végzésében, és egy 1381-ik évi oklevélben is a *Feeli* család nevében szerepel. Egy 1390-ből való oklevél *Fele* néven említi. 1553-ban *Serédy* Gáspár 4 1/2, *Mérey* Mihály 18 portájára rónak adót. 1647-ben részben a *Kerekes* családé, részben Eberhard várának a tartozéka volt és e vár birtokainak sorsában osztozott, míg végre a *Balassák* része a XVIII. század közepén a gróf *Apponyi* család birtokába kerül; de e családon kívül még a *Csenkey* és később a *Jeszenák*, majd a *Draskóczy* család is birtokos volt itt. A *Csenkey* család háza, melyet *Csenkey* Albert a múlt század közepe táján építtetett, ma *Rovara* Frigyesé, a másik kastélyszerű épület, mely valamikor a *Jeszenák* családé volt, ma özv. *Vay* Dénesné báróné szül. *Draskóczy* Klementina tulajdona. A múlt század elején, a mikor *Feilendorf* német néven is ismeretes, az említett családokon kívül még a *Németh* és a *Csillinyi* család is birtokos itt. Plébániája már a XIV. század végén van említve, de mostani templomát, a réginek a helyén, a XVII. század második felében *Szelepcsényi* érsek építtette. E községhez tartozik *Tamásháza* puszta, mely már 1443-ban *Tamásházy* Gergely nevében merül fel. Ez is az eberhardi uradalomnak volt a része. A községhez tartozik még Majorháza puszta, a hol a báró *Vay* családnak szép kastélya van. Van saját postája és táviróhivatala, legközelebbi vasúti állomása pedig Misérd.

Felsőkorompa.

Felsőkorompa, vágvölgyi kisközség, 111 házzal és 682 lakossal, a kik tót-ajkúak és vallásukra nézve róm. katolikusok. Birtokviszonyai a XVI. századig nagyjában összefüggenek Alsókorompa birtokviszonyaival. 1584-ben *Spáczay* Ferencz egy birtokrészt *Kéméndy* Kristófnak és Gáspárnak, 1585-ben pedig egy nemesi telket *Oeskay* Ferencznek, végül 1596-ban két jobbágytelket *Bodics* Andrásnak enged át. 1697-ben *Gólya* András és *Ujfalussy* Mihály is kapnak itt részeket; a XVI. században az *Olgyay*, a *Dobsa*, a *Gyulay* és a *Szakmáry* család, a XVII. században a *Simonics*, *Rédey* és a *Farkas* család, a XVIII. században a *Pexa* és a *Puxi* család voltak birtokosai. Egyháza már 1390-ben említve van, de mostani temploma 1741-ben épült. Ide tartozik Ujmajor puszta. A község postája, távirója és vasúti állomása Nádas.

Felsőlóc.

Felsőlóc, vágvölgyi tót kisközség 54 házzal és 397 róm. kath. vallású lakossal. A legrégebbi időben csak egy Lócznak van nyoma. Később azután, a XVI. században *Kis-* és *Nagylóc* szerepel. Lóc néven 1498-ban találjuk először említve, a mikor II. Ulászló mint a hűtlenségbe esett Zerhazy *Zerhas* Márton és László birtokát *Illyés* Györgynek és Mátvás váradi püspöknek adományozza. 1529-ben találjuk először Nagylóc néven említve, a mikor *Csorba* János deák, gyermekek nem létében, itteni pusztarészét *Illyésházi* Illyés Tamásnak és *Moltejadi* *Illyés* Ferencznek hagyományozza. 1533-ban *Csorba* Gergely és Pál fiai osztozkodnak itteni birtokukon. 1542-ben a máriavölgyi pálosokat iktatták be némely itteni birtokokba. Az 1553-iki portális összeírás szerint *Illésházy* Tamás 13 és *Csorba* Farkas hat portája adózó. 1609-ben még mindig az *Illésházy* szerepelnek, a XVII. század vége felé pedig a *Beniczky* család és a nemes ifjak nagyszombati konviktusa, a XVIII. században az *Ambró*, *Benčík*, *Zabafy*, *Kádas*, *Hrabovszky*, *Prileszky* és a *Frankner* családok bírnák. A török világban a törökök a lakosok egy részét felkoncizolták, más részét rabságba hurcizolták és a falut felperzselték. 1703—11 között háromszor leégett. Most *Fekete* Aladár bárónak és *Springer* Gusztáv bárónak van itt nagyobb birtoka és kastélya, mely utóbbit még 1820-ban *Prileszky* Ferencz építtetett. A községben nincs templom. Postája Nagybresztovány, távirója és vasúti állomása pedig Lóc-Bresztovány.



FŐÉV. — CSÁKY JENŐ GRÓF KASTÉLYA.

Felsőnyárasd.

Felsőnyárasd, a komárom—dunaszerdahelyi vasút mentén fekvő magyar kisközség. 94 háza van és 610 róm. kath. vallású lakosa. E község régebbi története teljesen azonos Alsónyárasdével, melyről fentebb emlékeztünk. Itt is a pozsonyi káptalannak van nagyobb birtoka. Faluhely nevű dűlője a régi falu helyének az emlékét tartja fenn; Forgóvár nevű dűlőjének is bizonyára van valamelyes jelentősége. 1903-ban árvíz pusztította el a község egy részét. Temploma nincs. Postája Alsónyárasd, távirója és vasúti állomása Felistál-Nyárasd. Ide tartozik Hídház és Révészház.

Felsőszeli.

Felsőszeli, a mátyusföldi síkságon fekvő magyar nagyközség, 530 házzal és 3215 lakossal, a kik közül 1649 ág. h. ev., 1371 róm. kath., 19 ev. ref., a többi izraelita. E község ősidők óta megült hely, mert határában pogánykori leletekre bukkannak. Első okleveles nyomát 1158-ban találjuk, a mikor II. Géza király egy harmadát a nyitrai Szent Emmerám egyháznak adományozza, piaci vámjával, halászaival és halászatával együtt. 1217-ben II. Endre egyik oklevelében *Zeke* néven említi. V. István 1271-ben megerősíti II. Béla adományát és az egész helységet a nevezett egyháznak adományozza. Ez okiratában *Scele* néven szerepel, templomával együtt. A pápai tizedszedők jegyzékében *Sili* néven fordul elő. Ez időben a *Szeli* család volt a földesura; 1324-ben Conrardus de Zyli nobilis van említve birtokosul. 1540-ben már a *Csorba* családot találjuk itt birtokosul, a mikor a fiutódok hátra hagyása nélkül elhalt Csorba János itteni birtokát *Illyésházi* Illyés Tamás pozsonyi alispánnak és testvérének, továbbá *Saághi* Deák Imrének és fiának Zsigmondnak hagyományozza. Az 1553-iki portális összeírásban már *Báthori* András és a borostyánkői urak szerepelnek birtokosul; az előbbi kilencz, az utóbbi pedig nyolcz porta után adózik. Később az *Esterházyak* birtoka, kiktől a *Benyovszkyak* inscriptiót kapnak, és most is Esterházy Ernő grófnak és Benyovszky Lajosnak van itt nagyobb birtokuk. Róm. kath. temploma a község fennállása óta már a harmadik. Hogy mikor pusztult el az ősi templom, melyről már fent megemlékeztünk, nem tudható. Második temploma 1524-ben épült; ugyanis lebontása alkalmával, aajtaja fölött az 1524. évszám volt látható, harangján meg az 1401. évszám volt olvasható. Ez a harang nyilván még az ősi templomból való volt. A mai templomot, mely akkor magas, sugár toronnyal volt ellátva, *Esterházy* Ferencz gróf kancellár 1775-ben építtette, de az 1823. évi május 4-én a községben dült nagy tűzvész, 145 házzal együtt, a templomot is elhamvasztotta. Ismét fölépült ugyan, de tornya csak maradt. A felsőszeli ág. h. ev. egyház egyike volt a reformáció első egyházainak, s a Thurzók pátrifogása alatt alakult. Ők építették át a régi kath. templomot is az evangélikusok használatára. Az Esterházyak azonban a lakosokat visszatérítették és a templomot az evangélikusoktól ismét elvették. Ekkor az itteni ev. egyház megszűnt és csak a Rákóczy-mozgalom alatt éledt fel újból, de csak rövid időre, mert nem sokkal azután az evangélikus hívek a pusztafödemesi artikuláris ekklézsiához tartoztak. De a hívek a nagy távolság következtében nem járhattak oda, hanem a helybeli plébánostól vették igénybe a papi szolgálatokat és ennek fizették a stólat is egész 1786-ig, a mikor az ev. egyház 900 hívővel ismét megalakult és ez időben építették a mai templomot is, de torony nélkül. 1856-ban újjáépítették és toronnyal is ellátták. A Rákóczy-forradalomban itt kisebb ütközet is volt, és a dunamelléki dűlőben látható földsánczokat a nép Rákóczy-sánczoknak nevezi. Ide tartoznak Dögös, Körtvélyes és Szigeti majorok, Ekecsakla erdészlak, Lénárt és Razghamalom. A községnek van saját postája, távirója és vasúti állomása pedig Galánta.

Fenyves.

Fenyves, tót kisközség, 64 házzal és 398 róm. kath. vallású lakossal. Irtványos község, mely csak a XVI. századtól szerepel, mely idő óta a *Pálffyak* az urai. Hajdani neve *Joachimusdorf* volt. Templomát 1670 körül Pálffy Ferdinánd gróf esanádi püspök építtette. Az 1703—11 közötti harcok alatt a lakosok sok sanyargattatást szenvedtek. 1811-ben a pestis dühöngött a községben és a lakosok legnagyobb része kipusztult. Postája Rózsavölgy, távirója és vasúti állomása pedig Nagyszombat.

Förév.

Förév, Pozsony közelében fekvő német kisközség, 114 házzal és 965, nagyobb részben ág. ev. h. vallású lakossal. E község régi történetét nem ismerjük. A *de Pauli* grófi család volt a birtokosa, most pedig a gróf *Pálffy*-

féle szeniorátusnak van itt nagyobb birtoka. Már a mult század elején is volt itt kastély; legújabbán *Csáky Jenő* gróf építtetett ide nagyobb szabású, minden kényelemmel és kiváló ízléssel berendezett főúri kastélyt. A mult század utolsó tizedében több ízben árvíz pusztította, 1877-ben pedig csaknem az egész község leégett. A községnek nincsen temploma. Ide tartoznak *Farkas-torok* telep és *Zabos* pusztja. Van saját postája, táviró- és a vasúti állomása *Pozsony*.

Gajar, a Morva völgyében fekszik. Tót nagyközség 550 házzal és 4252 róm. kath. vallású lakossal. Régi szabadalmas község, mely 1667-ben *Lipót király*-tól vásártartási jogot nyert. 1278-ban *Habsburgi Rudolf* és *Ottokár cseh király* között itt ütközet volt. Régebbi birtokviszonyait nem ismerjük; az 1553. évi portális összeírás szerint *Serédy Gáspár* a földesura, a kinek itt 30 portája

Gajar.



GALÁNTA. — ESTERHÁZY BÉLA GRÓF KASTÉLYA.

adózik. Későbbi birtokosai a *Pálffy*ak lettek és ma is *Pálffy Miklós* hercegnek van itt nagyobb birtoka és *Piszk Samu* nagybérlnök gazdasági szeszgyára. Hajdan harminczad-hivatala is volt és a Morván át réven közlekedett. A község *Gajer* és *Gajring* néven is szerepel. A *Rákóczy-féle* felkelés idején a császári zsoldosok kilenczszer megtámadták, kirabolták és felégették, sőt a temető sírjait is feldúlták. 1873-ban nagy tűz volt a községben, mely alkalmal 153 ház elégett. A mult század folyamán több ízben árvíz sújtotta. Katholikus temploma 1658-ban épült. Van saját postája; távirója és vasúti állomása pedig *Malaczk*a.

Galánta, a zsolnai vasútvonal mentén, a *Mátyusföldön* fekvő kisközség, a hasonnevű járás székhelye, 268 házzal és 2982, nagyobbára róm. kath. vallású, magyar lakossal. E község *IV. Béla királynak* 1234. és 1270. évi oklevele szerint, hajdan a *pannonhalmi apátság* birtoka volt. Egy 1291. évi határleirő oklevél a *Galántai Uj* fia birtokának mondja. 1297-ben két Galántáról van említés, melyek közül az egyik *Ó-Galánta* nevet viselt; de úgy látszik, ez Galántának csak egy része volt. 1303-ban egyrészről *Lég* fia *Ivánka comes* és fia *Miklós*, másrészről pedig berencsi *Vörös* *Abrahám comes* között hitbér- és leánynegyedre nézve egyezség tárgya volt. A pápai tizedsze-

Galánta.

dők jegyzékében *Gualanta* néven szerepel. 1340-ben *Galántai Wosk* van említve birtokosául. 1425-ben galántai *Bessenyeey* András kapott rá donációt. 1511-ben galántai *Borsy* Györgyöt is birtokosul találjuk itt, és az 1553-iki portális összeírásban a *Borsy* család 22 portája adózik; 1570-ben a galántai *Pap* család is kapott itt adományt. Galántai Bessenyeey Ilona után fia, *Esterházy* Ferencz örökölte, ki 1579-ben pozsonyi alispán volt. Ez idő óta e család innen írja előnevét. A Bessenyeeyek kihaltával női ágon *Fekete* Márton is jutott itt nemesi birtokhoz, melyre 1590-ben új adományt nyer. 1509-ben a Bessenyeey család leányági utódai: az *Esterházy*-ak, a *Fekete*, a *Balogh* és a *Nagy* családok a galántai birtokra új adományt nyernek, 1695-ben pedig *Kostyán* Mihály kap itt részbirtokot. Később a *Farkas*, *Galgóczy*, *Zádory*, *Batka* és a *Bezury* családok is nagyobb nemesi birtokosai közé tartoztak. Most Esterházy Béla grófnak, a diószegi czukorgyárnak, *Abrahámffy* Gyulának és *Gülcher* Arminnak van itt nagyobb birtoka. A községben két kastély van, melyeket az Esterházyak építtettek. Az egyik, a kisebbik és régibb kastély a diószegi czukorgyáré és ma már gazdasági czélokra szolgál, a másik pedig, mely nagyobb szabású és szép parkban áll, Esterházy Béla grófé. 1705. október 17-én Beresényi Miklós Galántán tartózkodott. 1707-ben Stahremberg Guidó gróf császári vezér megszállotta és megerősítette. E községben született 1653-ban Esterházy Imre gróf hercegprímás és 1702-ben *Ambrosovszky* Mihály egri kanonok, történettudós. A hajdan Ó-Galánta nevű részen még az újabb korban ugyanily nevű tó terület el, melyet 1823-ban csapoltak le. Kéttornyú katolikus templomát, az *Alagovics* Sándor plébános gyűjtéséből összegyűlt pénzen, 1794-től 1798-ig építették; de 1829-ben már átalakították. Hajdan e községet a vidék kincses-bányájának nevezték. Van itt a szolgabírói hivatalon kívül járásbíróság, kir. közjegyzőség, két takarékpénztár, társaskör, függetlenségi és negyvennyolcas kör, iparosok olvasóköre, a közművelődési egyesület fiókja, haladó kör és egy „halotti társulat“ című temetkezési egyesület, mely egyike a legrégebbeknek, mert már 1859-ben alakult. Az Akasztófadomb dülön állott hajdan a bitófa. Ide tartoznak Garsd, Külső- és Teréz-major, Szeszgyár telep és *Kőrőszeg*, mely utóbbi az 1553-iki portális összeírásban *Török* Balázs birtokaként szerepelt és most *Abrahámffy* Gyula birtoka. A községben van posta, táviró és vasúti állomás.

Gány.

Gány, vágvölgyi tót kisközség, 36 házzal és 330 róm. kath. vallású lakossal. Egyike a vármegye legrégebb községeinek, melynek első okleveles nyoma a XI. századig vezet vissza. 1025-ben Szent Istvánnak a zobori apátságot alapító oklevelében *Gann* néven, a nyitrai püspökséghez tartozó faluként említetik, de 1112-ben Kálmán király is említi. IV. Béla királynak a zobori apátság birtokait felsoroló oklevelében szintén említve van, de ekkor fele része már a galgóczy várhoz tartozott. 1268-ban Mária királyné *Veesei* Bertalannak adományozza, és ekkor *Gany* néven szerepel. 1279-ben már *Aba* comes kezén találjuk, ki azt *Menoldfi Vörös* Abrahám mesterrel eleseréli. Egy 1291. évi oklevélben *Gune* néven, *Chete* fiai birtokaként van említve. A pápai tizedszedők jegyzékében *Guan* néven szerepel. Az 1553-iki portális összeírásban *Gaan* néven van feljegyezve és ekkor benne *Bacsányi* Zsigmond 2, *Borsy* Flórián 3, és *Borsy* Tamás 3 porta után adózott. A múlt század elején kastélyát is említik, de ez azóta elpusztult. Hajdan magyar község volt, mely idővel eltótosodott. Katolikus temploma hihetőleg a XIV. században épült. A község határában volt hajdan *Ovn* nevű község, mely 1252-ben már szerepelt. 1553-ban *Losonezy* István 14 portája adózik. 1647-ben *Esterházy* Farkas grófé volt, de 1672-ben már lakatlan hely. Ma már nyoma sincsen. A község postája Nagymácséd, távirója Galánta. Saját vasúti állomása van.

Gerencsér.

Gerencsér, a pozsony—nagyyszombati vasútvonal mentén fekszik. Tót nagyközség, 244 házzal és 1510 róm. kath. vallású lakossal. E község tót neve *Hrnciarovec*, mely a fazekast jelentő *hrnciár* szóból látszik származni. Tényleg, még a múlt század első felében is, számos fazekas lakott itt. Hogy e község már a XI. században fennállott és a XII. században népes község volt, több adat bizonyítja. Az első nyomát I. János esztergomi érseknek 1208. évi oklevelében találjuk, azután IV. Béla 1267-iki oklevelében, a mikor a községet Nagyszombat városának adományozza. A XIII. században jelentékeny község lehetett, mert megyei gyűlést is tartottak itt. 1241-ben Petha tatár vezér elpuszt-

tította, 1250-ben és 1270-ben pedig Ottokár seregei, 1307-ben meg trencsényi Csák Máté emberei serezték. A pápai tizedszedők jegyzékében *Guerencher* néven találjuk följegyezve. 1267-ben IV. Béla király akként intézkedik, hogy minden üres ház, melynek lakói a tatárjárás alkalmával elpusztultak, vagy elbujdostak, a bevándorló újabb jövevényektől szabadon elfoglalható; mint-hogy pedig Nagyszombat városát leginkább e község lakosai látják el élelmiszerekkel, felmenti őket a vámfizetés és minden földesúri munka alól. 1432-ben a husziták fosztották ki a községet. Az 1553-iki portális összeírásban még mindig tekintélyes község, mert földesurauak, Nagyszombat városának 42 portája adózik. 1601-ben a Boeskey-féle és 1619-ben a Bethlen-féle felkelések alatt sokat szenvedett. Előbb a lakosokat megserezték, azután a községet felgyújtották és sokakat elfogtak. 1704 december 26-án II. Rákóczy



GOMBA. — AZ UDVARNOKY-FÉLE KASTÉLY (MOST WELTENI WIENER REZSŐ LOVAGÉ).

Ferencz fejedelem és Heiszter Siegbert császári vezér seregei között itt nagyobb ütközet volt, melyben 400 kurucz és 2083 labancz esett el. Ekkor is viszontagságban volt része a községnek. Az ez alkalommal vívott véres és elkeseredett harcban elesett kuruczok sírját egy kőkereszt jelzi, melyet Leszkovszky Márton és Judit emeltettek. A község nevét, a már említettekén kívül, még három változatban írták, nevezetesen: *Girinch*, *Gerencher* és *Gyuruncher* alakban. A község plébániája már 1215-ben fennállott és temploma gótikus idomokat mutat, de legnagyobb része már át van alakítva. 1623-ban a törökök puskapor-raktárnak használták és elvonulásuk alkalmával felgyújtották. 1634-ben és 1739-ben pestis dühöngött a községben, 1703—11 között továbbá 1791-ben majdnem egészen leégett és sok szarvasmarhával együtt 18 ember is elpusztult. 1831-ben a kolera tizedelte meg lakosait. A katolikus egyház tulajdonában 1693. évből való szentségtartó van, mely *Nagy* Ferencz adománya. A község postája, távírója és vasúti állomása Nagyszombat.

Geszt, tót kisközség a Vág völgyben, 76 házzal és 453 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a pozsonyi vár tartozéka volt. 1231-ben Sebös comes az ura. 1282-ben egy Majtényra vonatkozó határjáró levélben *Terra Hezt* néven van említve. 1304-ben Péter fia Keresztély és testvére, János eladják Kenéz comesnek, ki a kihalt *Geszt* család egyik őse volt. 1352-ben a birtok a kir. fiskus kezére került, s a király *Bessenyo* Jánosnak és testvérének adományozta. Az 1553-iki portális összeírásban már a nagyszombati Klarissza-

Geszt.

apácák a birtokosai, kiknek itt 4 portájuk volt. Midőn II. József császár alatt e rend megszűnt, a falu a vallásalapé lett, melytől az *Esterházy* grófi család vette meg és ma is Esterházy Károly gróf birtokos itt. A község hajdan magyar volt, de idővel eltótosodott. A Rákóczy-féle mozgalmak alatt teljesen elhanyagolt. A katolikus templom 1760-ban épült; toronnyal csak 1877-ben látták el. Az egyház birtokában még a Klarjssza-apáczáktól származó érdekes ezüst-kehely van. A község postája Abrahám, távirója és vasúti állomása pedig Diószeg.

Gócznód.

Gócznód, a vágvölgyi vasútvonal mellett fekvő tót kisközség, 32 házzal és 196 róm. kath. vallású lakossal. Némely földrajzi munka azt állítja, hogy azelőtt *Gottesgnad* volt a neve; ezt azonban *Ortway* megczáfolja, mert Gócznód szerinte nem más, mint a hajdan magyar *Disznód* németes elferdítése. Eredeti neve tulajdonképpen *Kapusd*; de mert hajdan a pozsonyi várhoz tartozó kondások lakóhelye volt, később Disznód lett, sőt német *Schweinsbach* neve is szerepel. Tamás esztergomi érseknek 1313-iki levelében még *Kapusd* néven van említve. Az 1553-iki portális összeírás szerint *Serédy* Gáspárnak itt 9 portája adózik. 1647-ben *Nagyimihályi* Ferencz is birtokosa. Idővel a *Pálffyak* birtokába került. Katolikus temploma az Árpád-korban épült. A község postája, távirója és vasúti állomása Cziffer.

Gomba.

Gomba, felsőcsallóközi magyar kisközség, 25 házzal és 190 róm. kath. vallású lakossal. E község első írott nyomát 1301-ben Magyar község határjáró levelében találjuk; de hogy a község sokkal régebb keletű, bizonyítja Szepesi Jakab országbírónak 1377 november havában kelt oklevele, melylyel igazolja, hogy Lajos király már a megelőző évtizedben *Cseklétszi Ruffi* Abrahám fiainak birtokrészét, egy várhelylyel együtt, Jakab deáknak és testvérének adományozta. 1383-ban Erzsébet királyné *Kumperth* fiainak itteni birtokait Miklós fia Jakabnak adományozza. 1388-ban e község *Gombai* Jakab nevében is említve van és 1389-ben *Kumperth* fia Péter fiai elhalálozása után, ez a *Gombai* Jakab kapta itteni birtokrészüket. 1492-ben II. Ulászló a birtokot részben csebi *Pogány* Péternek és alsóborsai *Vizközi* Andrásnak adományozza. Az 1553-iki portális összeírás szerint itt *Aranyosy* Kristófnak 2, *Csorba* Jánosnak 2, *Zomor* Jánosnak 1, *Molnár* Lukácsnak 1 és *Beely* Simonnak 1 portája adózik. Későbbi birtokosa *Szelepesényi* érsek, majd a *Forgách* család, továbbá a báró *Jeszenák*, a *Gál*, a *Molnár*, a *Hideghéti*, az *Udvarnok*y és a *Bertalanffy* család. Most *Welteni Wiener* Rezső lovagnak van itt nagyobb birtoka és szép kastélya, melyet a múlt század közepe táján az *Udvarnok*y család építtetett. E családról *Jankovichra*, majd *Vass* báróra és végre *Freund* pesti kereskedőre szállott, kitől a jelenlegi tulajdonos 1882-ben vásárolta meg. A *Gombay* családnak itt hajdan várkastélya is volt. *Szelepesényi* érsek idejében e négy toronnyal megerősített várkastély még említve van. Némelyek állítása szerint a mai kastély a régiek egyszerűen csak az átalakítása. *Szelepesényi* érsek itt 1666-ban u. n. hollandi posztógyárat állított föl. Egyháza már 1390-ben említve van. Templomának gótikus részletei vannak, de a gyakori átalakítás már sokat rontott eredetiségén. A község postája és távirója Nagymagyar, vasúti állomása Somorja-Uszor.

Gönczölkarcsa.

Gönczölkarcsa, alsócsallóközi magyar kisközség, 22 házzal és 104 róm. kath. vallású lakossal. E község már 1394-ben *Georgius de Kencelkarcha* birtokos nevében szerepel, 1399-ben pedig *Kunchul Karcha* alakban. Régi története nagyjában megegyezik a többi Karcaséval. Temploma a községnek nincsen. Postája Királyfiakarcsa, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahely.

Grinád.

Grinád, a Kiskárpátok alatt fekvő tót és német kisközség, 217 házzal és 1190 róm. kath. és ág. ev. vallású lakossal. Neve az idők folyamán több változatban szerepel. Legrégibb neve, mely 1373-ban említetik, *Villa Kikuleu*, vagyis Kékülő. Később, mikor németeket telepítettek ide, *Grünau* lett a neve, majd meg a tótok ajkán *Grinava*, végül *Grinád*. A szentgyörgyi várhoz és uradalomhoz tartozott és ennek sorsában osztozott. 1553-ban a *Serédy*, 1647-ben az *Ujfalussy*, a XVII. század vége felé a *Bornemisza* családé volt, míg végre a *Pálffyak* birtokába került és most is id. Pálffy János grófnak van itt terjedelmesebb birtoka. A XVIII. század második felében még két birtokosával találkozunk. 1749-ben nyanyis *Partinger* Mihály örökösei perrel támadják meg *Maholányi* Tamásné bárónét itteni malma és birtokrésze miatt.

A község birtokában 1662-ből való oltalomlevél van, mely a lakosokat a hadisarcz alól felmenti. A Rákóczy-féle felkelés alatt sokat sanyargatták őket. 1715-ben már mezővárosként szerepel. 1828-ban az egész község leégett. A róm. kath. templom XV. századbéli építmény, az ág. h. ev. templom pedig újabb, jelentéktelen épület és magánházból alakították át templomá. Ide tartoznak Grünfeld major, Sztrapak malom, Erdőöri lak és Temetősor. A község postája, távirója és vasúti állomása Bazin.

Gutor, a Felső-Csallóközben fekszik. Magyar kisközség, 128 házzal és 649, róm. kath. vallású lakossal. E község legrégebb nyoma 1249-ig vezethető vissza, a mikor a *Guttur* Péter fiai között végbement osztályos egyesítésben szerepel. A Guthori család ettől fogva sűrűn fordul elő a község történetében. A XIII. és XIV. században már három Guthort említenek, u. m. *Nagy*-, másként *Egyházas-Guthort*, továbbá *Kis-Guthort* és *Gutorszeget*, mely utóbbi helyen rév is volt; de e községet a Duna elsodorta. Kis-Guthor nevét ma csak a község határának egy része tartja fenn. 1450-ben táplánszentmiklósi, másként gutori *Nagy* László pozsonyi főispán, utóbb alnádor volt a földesura. A XVI. században több birtokosát ismerjük, mert a Kisgutori családon kívül, mely Zsigmond királytól kapott itt adományt, még Nagy-Gutoron *Haraszi* Ferencz, *Bajesi* Sebestyén és *Lévay* János is birtokosok, Kis-Gutor egy része meg Somorja városáé. Az 1553-iki portális összeírásban Lévay János 15 portája adózik Nagy-Gutoron. A XVII. század második felében az *Armpruster*, az *Eperjessi*, a *Kerekes*, a mult század elején a *Földes*, *Korláth*, *Szapáry*, *Késmárky*, *Sidó*, *Naszady*, *Zichy* és *Szmrtnik* családok voltak a birtokosai, ma pedig *Leonhardy* Györgynek van itt kiterjedtebb birtoka és esinos kastélya, melyet *Czilchert* dr., a gróf Zichy család házi orvosa, a mult század hatvanas éveiben építtetett. Ez a Czilchert itt híres juhászatot létesített. Ettől vette meg *Bukowky* Jaromir gróf és ugyancsak vétel útján került a mai tulajdonos birtokába. A község azelőtt német volt, de lakosai idővel megmagyarosodtak. Régi kis temploma XIV. századbéli építmény, de már át van alakítva. Az egyház birtokában mintegy háromszázéves kehely van, mely érdekes szepesi ötvösmű. A községhez tartoznak Kis-Gutor és Sziget tanya. Saját postája van. Távirója és vasúti állomása Somorja.

Gutor.

Halmos, tót kisközség, 85 házzal és 520 róm. kath. vallású lakossal. Postája Pudmericz, távirója és vasúti állomása pedig Cziffer. Legrégibb nyomára 1343-ban találunk, a mikor *Nagymartoni* Pál országbíró egyik oklevelében *Helmus* néven említi. Ekkor *Helmus* Mikó Zamul és *Papp* János voltak az urai. 1536-ban *Nikushof* és *Nikelhof* német, de *Helmes* magyaros néven is szerepel. A vöröskői uradalomhoz tartozott és az 1597. évet megelőzőleg *Bogasóczy* Mária volt zálogjogon a birtokosa, kitől *Pálffy* Miklós kiváltotta ugyan, de 1611-ben ismét *Baranyai* Tamás bírja zálogban. 1787-ben már *Pálffy* Lipót örökösai voltak az urai. A hagyomány szerint II. Rákóczy Ferencz a falu melletti dombtetőről vezette a pudmericzi ütközetet. Kath. temploma, a réginek helyén, 1860-ban épült. Az egyháznak *Rédern* Kristóf adományából, az 1618. évből, gótikus kelyhe van. Ide tartozik a Halmosi major.

Halmos.

Harangfalva, tót kisközség, 76 házzal és 483, róm. kath. vallású lakossal. Hajdan *Zvonesin* volt a neve (magyar neve eunek egyszerű fordítása) és a vöröskői vár tartozéka volt. Az 1553-iki portális összeírásban a *Fuggereknek* itt 8 portája adózik. 1787-ben *Pálffy* János és Rezső grófoké és ma id. *Pálffy* János grófnak van itt kiterjedtebb birtoka. Templom nincs a községben, hanem csak kápolna, mely 1790-ben épült. A községhez tartozik Koczurkove major. Postája Szárazpatak, távirója és vasúti állomása Nagyszombat.

Harangfalva.

Hegy, mátyusföldi magyar kisközség, 32 házzal és 241 róm. kath. vallású lakossal. E község már 1239-ben *Hegvi* néven a pozsonyi vár tartozékaként van említve; a pápai tizedszedők jegyzékében latinosan *Mons* néven szerepel. 1471-ben *Hegyi* István a birtokosa, ki még tíz évvel később is királyi emberként szerepel. Az 1553-iki portális összeírásban még mindig a Hegyi család a földesura, de 4 évvel később már *Török* Balázs tűnik fel itt. Kath. temploma ősrégi. A község postája Vízkelet, távirója és vasúti állomása Diószeg.

Hegy.

- Hegybenéte.** *Hegybenéte*, magyar kisközség, az Alsó-Csallóközben. Van 41 háza és 210 róm. kath. vallású lakosa. E község régibb történetét teljes homály fedi. Hajdani földesurai ismeretlenek és ma sincs nagyobb birtokosa. A 90-es években majdnem az egész község leégett. Templom sincs a községben, melynek egyébként postája, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahely.
- Hegysúr.** *Hegysúr*, a Kis-Duna közelében fekszik. Magyar kisközség, 64 házzal és 414, túlnyomó részben róm. kath. vallású lakossal. A vármegyében jelenleg hat Súr nevű község van, u. m. Hegy-, Nagy-, Nemes-, Péntek-, Valta- és Varra-Súr. Az oklevelek szintén hat Súrról emlékeznek meg s ezek *Alsó-, Közép-, Felső-, Egyházas-, Nádas- és Nána-Súr*. 1256-ban Súr falu első nyomát *Bolch de Sur* birtokos nevében találjuk. Hajdan a pozsonyi vár tartozéka volt, de 1299-ben Lőrincz Lipót fia és rokonaik az egyik Súr t eladják Andre comesnek és Csomának. A pápai tizedszedők jegyzékében is csak Súr szerepel. II. Lajos király 1524-ben — de ekkor már *Hegysúr* néven — a gellei érseki székhöz csatolta. 1490 és 1505 között I. Maximilián seregei pusztították. A múlt század elején a *Pálffy*-féle szeniorátus volt az ura. *Alsósúr* az 1553-iki portális összeírásban szerepel e néven először, a mikor itt *Báthori* Andrásnak és a borostyánkői uraknak 4—4 portáját adóztatják meg. *Középsúr*, e néven 1540-ben szerepel, a mikor a firtódok nélkül szűkölködő *Csorba* János ezt a birtokát is *Illyésházi Illyés* Tamásnak és testvérének, valamint *Saághi* Deák Imrének és fiának, *Zsigmond*nak adományozza. *Felsősúr* az 1553-iki portális összeírásban szerepel e néven először; ez is a borostyánkői urak és *Báthori* András birtoka. *Nádasúr* birtokán 1533-ban *Csorba* Gergely és Pál fiai osztoznak, de 1540-ben ez a birtok szintén az *Illésházyaké* és a *Saághyaké* lesz. *Nánasúr* nével 1400-ban találkozunk először, a mikor *Nánasúri* Tamás itteni részirtokát fivérének és anyjának adja zálogba. 1463-ban már az *Ilkai* családot is itt találjuk; ekkor *Ilkai* Gáspár özvegye és fiai, birtokukat *Feeli* György fiának, Jánosnak és feleségének zálogosítják el. 1496 április 8-án II. Ulászló alsóborsai *Szüllő* Mihályt, feleségét Dorottyát és fiát Györgyöt a helység fele részébe iktattatja. Hegysúr községben csak kápolna van, mely 1848-ban épült. 1859-ben az egész község leégett. Postája Királyfa, távirója és vasúti állomása pedig Szempez.
- Hidas.** *Hidas*, erősen magyarosodó, felsőcsallóközi német kisközség 169 házzal és 1025, róm. kath. vallású lakossal. Ósrégi szabadalmas község, mely 1238 óta szerepel. Régi kiváltságait már a XIII. században kapta. Hajdani neve, melyet a XIII. századtól egész a múlt század végéig viselt, egész a legújabb időkig *Pruck* volt. I. Károly király 1335-ben Jakab pozsonyi bírónak és a bíró komájának birtokrészt adományoz itt, melybe két évvel később iktatták be őket. Az 1553-iki adókimetés szerint *Serédy* Gáspár nevén 4, *Mérey* Mihályén 5 és *Farkas* Ignáczen 1 porta adózik. 1647-ben részben a *Kerekes* család, részben az éberhardi uradalom bírja és e révén a *Balassa*, a báró *Jeszenák* és a gróf *Apponyi* család lett az ura, ma pedig a báró *Vay* családnak van itt birtoka. Osi temploma 1315-ben már mint régi templom van említve, a mikor Károly comes helybenhagyja Belye comes régibb adományát az itteni templom javítására. Mai temploma az ősinék a helyén a XV. századnak a vége felé épülhetett, késői gót stílusban. A községet az idők folyamán sok csapás érte; u. m. 1764-ben földrengés, 1769-ben tűzvész, a mikor is majdnem az egész község leégett. 1831-ben és 1873-ban kolera, 1857-ben, a mikor a templom is leégett és 1863-ban tűzvész martaléka lett a község. Hozzá tartoznak *Valentinlak*, *Vay* és *Winkler* béreslakok. Postája és távirója *Eberhard*, vasúti állomása *Püspöki*.
- Hidaskürt.** *Hidaskürt*, a budapest—bécsi vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség. Körjegyzőségi székhely, 242 házzal és 1671, róm. kath. vallású lakossal. E község neve 1271-ben *Kürt*, a mikor V. István király, Miklós pozsonyi várjobbágyot a jobbágyi kötelék alól felmenti és a falut neki adományozza. Későbbi ura trencsényi *Csák* Máté volt. Idővel *Nagykürt* és *Kiskürt* falvakra szakadt, de volt külön *Kürt* és *Németkürt* falu is, mind a három a Mátyusföldön. *Nagykürt* és *Kiskürt* az 1553-iki portális összeírásban *Mérey* Mihály, *Serédy* Gáspár és *Keresztes* Lukács birtokaként szerepel, *Kürt* pedig *Báthori* Andrásé és a borostyánkői uraké. Majd a *Levánszky* és a *Dobrowszky* családot is itt találjuk, később meg az *Esterházyakat* és most *Esterházy* Mihály gróf-

nak van itt nagyobb birtoka. Katholikus templomát 1759-ben Esterházy Károly gróf, egri püspök újjáépíttette. 1763-ban földrengés volt a községben, mely a templomot is megrongálta, de a püspök ismét helyreállíttatta. Az egyház birtokában 1729-ből való, aranyozott ezüstmű készült, érdekes szentségmutató van, melyet *Budai Mihály* és neje *Kása Judit* ajándékozott az egyháznak. A község postája és távirója Diószeg, vasúti állomása pedig Galánta. Hidaskürthöz tartozik Alsórét és Sorjámos pusztája is.

Hideghét, szintén egyike a Felső-Csallóköz magyar kisközségeinek. Házainak száma 15, róm. kath. vallású lakosaié 153. 1294-ben egyszerűen *Heet* néven van említve, a mikor Ehun fia Tamás és Czik fia Thama ezt az örökölt birtokukat László comesnek zálogosítják le. 1305-ben Jakab pozsonyi bíró testvérenek adja itteni birtokát. Egy 1308-iki oklevélben már *Hideghét* néven szerepel és ez okiratban az itt lakó pozsonyi nemes várjobbágyok vannak említve. 1394-ben már *Némethét* a neve és ekkor Zsigmond király *Kanizsai János* esztergomi érseknek adományozza. Később már *Gnaden-dorf* német neve is felmerül. Az 1553-iki portális összeírásban *Török Balázs* van említve birtokosául. A XVII. század vége felé a *Maholányi*, 1787-ben a *Bertalanffy*, később a *Jeszenák* bárói, a *Balassa* és a *Bittera* család bírta. Ma *Hörandner Károlynak* van tit kastélya, melyet a XVII. században valamelyik *Hideghéti* építtetett. Más forrás szerint ez a kastély előbb kolostor volt és *Balassa János* alakíttatta át kastélylyá. Az idők folyamán sok kézen fordult meg, míg végre vétel útján a mai tulajdonos birtokába került. A községben szeszgyár is van, mely szintén *Hörandner Károlyé*. Temploma nincsen. Postája és távirója Föll, vasúti állomása Misérd.

Hidegkút, a budapest—bécsi vasútvonal közelében fekvő kisközség, tót és horvátajkú, róm. kath. vallású lakosokkal. A házak száma 154, a lakosoké 831. Ez is a Pálffy-féle uradalomhoz tartozott és ma is Pálffy Miklós herceg a legnagyobb birtokosa. Hajdan magyar falu volt, de később horvátokat telepítettek bele, a kik azután lassanként a körülfekvő tót tengerbe olvadtak. Magyar nevén kívül még német *Kaltenbrunn* és ótt *Dubrawka* neve is használatos volt; ez utóbbi tölgyfaerdőt jelent. A Rákóczy-féle felkelés idején a eszászáriak kétízben kirabolták a lakosokat. 1866-ban a porosz-osztrák háború egyik végső epizódja itt játszódott le és ekkor az egész község leégett. A községben két róm. kath. templom van. Ezek közül az u. n. nagytemplom a XIV. században épült, de azóta többször átalakították; a kistemplomot a XVII. század végén építették. Az egyház birtokában a XVII. századból származó érdekes szentségtartó van. Van saját postája. Távirója és vasúti állomása Pozsony.

Hódi, mátyusföldi tót kisközség, 29 házzal és 399, róm. kath. vallású lakossal. E község 1291-ben szerepel először, a mikor *Hudy Buken* (Bökény) comes e birtokát leányának és vejenek, Péternek adományozza. 1333-ban *Hodi Ják* és Ferencz neveiben is megemlít. 1488-ban *Kajali Péter* és György a birtokosai, kiktől borsai *Vizközi Tamás* veszi zálogba. 1553-ban *Csorba Gergely* és Pál fiai osztozkodnak az itteni birtokaikon, melyek később, e család magvaszakadtával, az *Illésháziak* és a *Saághiak* birtokába kerülnek. 1672-ben lakatlan hely. Majd a *Preira* bárói családot is itt találjuk, s az *Illésháziak* révén 1787-ben már az Esterházyakat is, és ma Esterházy Mihály grófnak van itt birtoka és kastélya. Ezt a báró *Preira* család valószínűleg 1790-ben építtette; legalább a kastély pinczéjének ajtaja fölött látható évszám erre enged következtetni. A községnek nincs temploma. Postája, távirója és vasúti állomása Galánta.

Hodos, szintén az Alsó-Csallóközben fekszik. Magyar kisközség, 183 házzal és 1003, túlnyomó számban ev. ref. vallású lakossal. E községet már 1245-ben említik. 1279-ben *Hodus* néven a pozsonyi vár tartozékaiként szerepel. Egy 1473-iki oklevélben a ludusi nemesek vannak említve. Részletesebb viszonyait nem ismerjük. Mostani nagyobb birtokosa *Vermes Péter*. A község egyik-másik dülőneve történelmi jelentőséggel látszik bírni. Ilyen az Akasztófai, a Ravaszlik, a Pontyostó és a Csíktó dülő. Tekintve, hogy a község nem fekszik víz mellett, e két utóbbi elnevezés bizonyára régi, mesterséges halastavaira vonatkozik. A község református temploma 1790-ben épült. Ide tartoznak a Bördöri, Csiba, Czucz, Hodosi, Szigeti, Vermes és Völgy-

Hideghét.

Hidegkút.

Hódi

Hodos.

háti majorok, melyeknek egyike-másika szintén egy-egy régebbi és újabb birtokosának a nevét látszik viselni. 1884-ben az egész község leégett. Hodos postája Nagybony, távírója Dunaszerdahely, vasúti állomása Csallóköz-Abony.

Horvátgurab

Horvátgurab, a Kis-Kárpátok alatti síkságon fekszik. Kisközség, 185 házzal és 1174 lakossal, a kik róm. kath. vallásúak és túlnyomó számban horvát-ajkúak. Egy 1399-ben kelt határjáró levél *Kruczai* néven említi. Horvát telepítvény, mely az 1553. évi portális összeírásban *Asgurab* néven szerepel, *Serédy* Gáspár birtokaként, azzal a megjegyzéssel, hogy „*Totaliter per Hispanos combusta, non restaurata*“. A horvátokat *Illésházy* nádor telepítette e kipusztult községbe és 1596-ban már *Horvath-Ayszgrub* a neve. 1647-ben *Serényi* Pál birtoka. 1750-ben *Horváth* alias Alsó-Gurab néven szerepel, később pedig elnémetesített *Weisgrob*, majd lakosai után *Kroboth* néven. Az Illésházyakról a *Pálffy*akra szállott, és ma id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. Katholikus temploma 1589-ben épült. Az egyház 1659-ből való kelyhet őriz, mely *Turinich* Márton ajándéka, és egy szentségtartót a XVI. századból. A Rákóczy-féle felkelés alatt a község határában kisebb ütközetek voltak. 1847-ben és 1896-ban nagy tűz volt a községben. Idetartoznak Alsó- és Triblavina majorok, Feketevíz pusztja és Walter malom. A község postája, távírója és vasúti állomása Cseklész.

Hosszúfalu.

Hosszúfalu, a Kis-Kárpátok alatt fekvő tót kisközség. Házainak száma 96, róm. kath. vallású lakosaié 598. E község, mint azt egy 1540-iki levél magyarázza, hosszan elnyúló alakjától vette a nevét. 1296-ban *Poss. Husyuffalu* a vöröskői vár tartozéka. Nevét írták *Longavilla*, *Langendorf*, *Dlha* és *Duha* alakban is. A többi vöröskői birtokok sorsában osztozott, míg végre a *Pálffy*ak kezébe került. 1704 december 23-án *Bercsényi* Miklós itt tartózkodott és innen írt levelet Rákóczy Ferencznek. Hajdan kiterjedt halastavai voltak. Egyházát már az 1390-iki összeírás említi. Temploma a községen kívül, dombon fekszik és 1543-ban már fennállott. Ezenkívül még egy kápolna is van a községben. Az egyház aranyozott ezüsből készült, érdekes gót stílusú úrmutatót őriz és egy ugyancsak gót stílusú ezüst-kelyhet. 1711-ben a pestis pusztított a községben. Ide tartoznak Dolina és Matildudvar majorok. Utolsó postája Cseszte, távírója és vasúti állomása pedig Nagyszombat.

Igrám.

Igrám, a vágvölgyi vasút mentén fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 107 házzal és 628, róm. kath. vallású lakossal. 1244-ben említetik először e vármegyében *Igram*, mely valószínűleg e községgel azonos. Hajdan a királyi igriczek (zenészek) lakóhelye volt. Tamás érseknek 1313. évi oklevele is említi. 1323-ban *Ikrán* birtokra Miklós comes főispán oklevelet állít ki, mely szerint *Udvaros* fiai Kozma, Simon, Péter, *Gurk* fiai Domokos és János, *Pál* fia Mihály, *Farkas* fia László, *Bertalan* fia Pál, *Márk* fiai András és Miklós, *Kozma* fia Péter, *Tivadár* fia Pető, *Olivér* fia János, és *Balázs* fia Domokos borsai nemesek maguk között fölosztották. 1547 előtt *Lukács* Bertalané és *Györgyfy* Jánosé, majd meg *Ollétejedí* *Illyés* Ferenczé volt. Az 1553-iki portális összeírásban csak *Nyáry* Ferencznek adózik itt 15 portája. 1583-ban Rudolf király *Ungnád* Kristófnak adományozza és ez időtől Vöröskővár tartozéka. 1636-ban *Erdődy* György és Gábor *Esterházy* Dánielnek zálogosítják el, de egy évvel később már *Lósy* esztergomi érsek zálogbirtokaként szerepel, néhány évvel ezután pedig *Amadé* Lénárd alnádorra és *Mórocz* Farkas kamarai tanácsosra jut zálogjogon, de 1647-ben ismét az Erdődyeké. Később a *Pálffy* család szerezte meg. A községnek nincs temploma, de kápolnája nagyon régi. Két izben, 1772-ben és 1861-ben bővítették és ekkor építették hozzá a tornyot is. Postája és vasúti állomása Báhom, távíróhivatala pedig Cziffer.

Illésháza.

Illésháza, csallóközi magyar kisközség, mely 73 házat és 593 róm. kath. vallású lakost számlál. E község 1238- és 1239-ben *Altalataljaföld* néven, a *Salamon* nembeli *Illésházy* és a *Szerhásházy* (később Esterházy) családok törzsfélszkeként van említve. Itt állott az Illésházyak ősi kastélya, melyet Illésházy István a XVI. század végén újonnan felépíttetett, de Rudolf király a XVII. század elején lerontatott. Az 1553-iki portális összeírásban az Illésházyak mellett még *Csorba* Farkas is birtokosa. 1709-ben özvegy *Maholányiné* szül. Péterffy Judit birta. Később csak az Illésházyak az urai és ezek kihaltával a Battlyányiak öröklék, míg azután házasság útján *Pálffy* Béla

gróf tulajdonába került, kinek itt most is nagyobb birtoka van. Ősi templomát Illésházy János gróf 1780-ban kibővített és átalakíttatta, mint arról az egyik boltíven olvasható fölírat tanúskodik. A szentély falába van illesztve Illésházy Mátyás gyulafehérvári prépost vörösmárvány sírköve 1510-ből és az utolsó Illésházy (István gróf) díszes síremléke 1838-ból. A török világban Mansfeld Károly tábornok négy napig táborozott itt és innen Komárom felé vonult. A Rákóczy-féle felkelés alkalmával elpusztult a község. Három dűlő tartozik hozzá, u. m. a Szerhásházi, Salamoni és Szent-Péterföldi. Mind a háromnak történeti jelentősége van, a mennyiben az első a Szerhásházyak, illetőleg az Esterházyak ősi fészke volt, a második pedig a Salamon nembeli Illésházyaké; Szentpéterföldje pedig 1469-ben van említve, a mikor az itteni plébános, Zerhas Lászlónak a pörbe idéző levelet kézbesíti. Az Aranyász nevű dűlőn, a Kis-Duna mellett, melyen hajdan révje is volt, azelőtt aranyást mostak. Ide tartoznak Fehérág, Kíssziget és Sorják majorok, továbbá Szent-Péter telepítvény. A községben fogyasztási szövetkezet és gazdakör van. Postája és távírója Nagymagyar, vasúti állomása pedig Szempez.

Istvánfalu, a Kis-Kárpátok alatt fekvő tót kisközség, 58 házzal és 407 róm. kath. vallású lakossal. E község első írott nyomára jó későn, 1596-ban találunk először, a mikor *Stefelsdorf*, *Stefansdorf* a neve; később *Stefanova* néven is említve van. *Jedlicska* munkája szerint hajdan *Schönau* volt a neve. Tény, hogy ily nevű község már a XVI. században fennállott, hogy továbbá a község közelében levő tavat ma is *Sajnavi* tónak nevezik és végre, hogy egy 1540-ik évi jegyzék szerint ez a Schönau ez időben egészen pusztá és lakatlan volt. *Pálffy* János grófnak 1725-iki levele Istvánfalvát pusztult községnek mondja. Bél Mátyás azt állítja, hogy elpusztulása előtt 200 ház volt benne. *Pálffy* Miklós báró a XVI. század végén újra telepítette s akkor pátrónusa után *Szent-Istvánfalvának* nevezték el. Mindenkor Vöröskővár tartozéka volt és az újabb korban jutott a *Pálffy*ak kezére. A község birtokában régi gótikus mívű ezüst pecsétnyomó van. Csúcsíves templomát, mely már a XV. században fennállott, a telepítéskor átépítették. Az egyháznak kb. 500 kötetből álló könyvtára van. A község határában a Rákóczy-féle felkelés alatt, 1705-ben ütközet volt. 1596-ban említve van a községhez tartozó *Roszna* major is, mely ma *Bosna* major nevet visel. A községet 1849-ben tűz pusztította el. Postája Pudmericz, távírója és vasúti állomása Cziffer.

Istvánlak a Kis-Kárpátok közelében fekszik. Tót kisközség, 59 házzal és 452 róm. kath. vallású lakossal. Régebben Klucsován, vagy *Jedlicska* szerint *Mocholan*, *Moholany* volt a neve. Henszlmann a nagyszombati klarissza-templom tornyának a javításakor a gombban talált oklevélben megnevezett *Kletvan* községet tartja Klucsovánnak. Ortvay megezáfolja *Jedlicska* állítását és IV. Béla királynak 1256-ból való bolerázi határjáró levelével igazolja, hogy *Kulchvan* volt a neve és akkori földesura a Rátold nembeli Olivér mester volt. 1371 tájban *Kolesoan* a szintén e nemzetségből való *Kazai Kakasok*-ra száll és ezeké marad egész a XV. század végéig. Mindazáltal 1415-ben a *Rozgonyiak* is szereznek itt részeket; ekkor *Kolchan*-nak írják a falut. 1438-ban a nemecei *Ulma* család is birtokosa. A XVI. század elején a vöröskői uradalomhoz tartozott. 1702-ben a *Révay*ak zálogos birtoka volt. 1740-ben *Semsey* Ferencz, majd *Nemsovay* György és neje, *Apponyi* Julia bírták, mígnem később a *Pálffy*ak kezére jutott. Temploma, melyet az 1782-iki canonica visitatio már említ, azelőtt kápolna volt; 1856-ban újjáépítették. A község postája, távírója és vasúti állomása Bélaház. Ide tartozik Paulin tanya.

Ivánka kisközség, a bécs—budapesti vasútvonal közelében fekszik. Körjegyzőségi székhely. Házainak száma 109, lakosaié, a kik róm. kath. vallásúak, 992. E községgel először 1324-ben találkozunk, a mikor *Terra Iwan* néven említik az iratok. Azután *Ayehen* név alatt szerepelt s lakosai németek voltak. Később, a mikor már ismét magyarok lakták, *Aycha* alakban találjuk említve. Az 1553-iki portális összeírásban már ismét *Ivány* néven van följegyezve és benne *Serédy* Gáspár 3 portája adózik. 1647-ben özv. *Amade* Lénárdnéé. 1736-ban özv. *Maholányi* Tamásné szerepel birtokosul és ekkor *Iványi* alakban találjuk említve. 1753-ban a Maholányi örökösök átadják itteni birtokukat *Jeszenák* Jánosnak; ekkor már a *Károlyiak* is birtokosok voltak itt,

Istvánfalu

Istvánlak

Ivánka.



IVÁNKA. — A GRASSALKOVICH-FÉLE KASTÉLY (MOST HUNYADY KÁROLY GRÓF ÖRÖKÖSEIÉ).

de hogy örökösödés, vagy vétel útján jutottak-e birtokukhoz, azt kikutatnunk nem sikerült. A XVIII. század második felében már *Grassalkovich* Antal herceg volt az uradalom ura, majd *Obrenovich* Mihály szerb fejedelem vette meg, kinek neje, szül. Hunyady Julia grófnő révén a *Hunyadyak* kezére jutott és Hunyady Károly gróf örököseinek ma is nagyobb birtokuk és hatalmas kastélyuk van itt, melyet Grassalkovich építtetett, de a Hunyady Julia második férje: Arenberg Károly herceg átalakíttatott. Ugyanők építtették az itteni mintaszerű ovodát is. A község kath. templomát Grassalkovich Antal herceg 1772-ben építtette és itt van a gróf Hunyady család sírboltja. A község lakosai hitelszövetkezetet tartanak fenn. Ide tartoznak Bagóház, Fáczásos és Sziget vadászlatok. Van saját postája és távirója, vasúti állomása pedig Cseklész.

Jakabfalva. *Jakabfalva*, morvavölgyi tót kisközség, 191 házzal és 1150 róm. kath. vallású lakossal. A községnek van saját postája. Távirója és vasúti állomása Malaczká. 1553-ban *Serédy* Gáspárnak itt 16 portája adózik. Mint *Pálffy*-birtok a malaczkai uradalomhoz tartozott. Most is a *Pálffy* hercegi hitbizománynak van itt nagyobb birtoka. Azelőtt *Jakubov* tót neve is közkeletű volt. 1703—11 között és 1826-ban teljesen leégett. A lakosok róm. kath. olvasókört s gazdasági és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. A katolikus templom 1644-ben épült, de toronnyal csak 1903-ban látták el s ez alkalommal kibővítették. Ide tartozik Homokház major és Major pusztá.

Jánosháza. *Jánosháza*, mátyusföldi magyar kisközség, 20 házzal és 189 róm. kath. vallású lakossal. Egészen új telepítés, melyet *Pálffy* János gróf 1792-ben létesített. Temploma nincs. Postája Királyfa, távirója és vasúti állomása Szempcz.

Jánostelek. *Jánostelek*, tót kisközség a Kis-Kárpátok alatt, 85 házzal és 511 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a nagyszombati Klarisszák birtoka, a kiktől Bethlen Gábor vette el s *Erdödy* Gábornak és Györgynek adományozta. Rólok a *Pálffyakra* szállott és ma is id. *Pálffy* János grófnak van itt nagyobb birtoka. Bethlen, Bocskay és Rákóczy idejében több ízben volt kisebb harcok színhelye. Temploma igen régi; 1695-ben újították meg. A község postája, távirója és vasúti állomása Szomolány.

Jaszlóc, a Kis-Kárpátok és a Vág völgye között fekvő tót kisközség, 86 házzal és 537 róm. kath. vallású lakossal. Első nyomára csak az 1553-iki portális összeírásban találunk, a hol *Iasz-Lócz* néven a szomolányi uradalomhoz tartozik és *Losonczy* Istvánnak itt 12 portája adózik. Később az *Erdődyek* lettek az urai és 1636-ban Erdődy György és Gábor *Esterházy* Dánielnek zálogosítják el. Az Erdődyektől a *Pálffyak* örökölték. *Manivér* nevű dülőjének nevét a lakosok úgy magyarázzák, hogy az „Mennyi vér”-ből származik, de okát adni nem tudják. A községnek nincsen temploma. Postája Bohunicz, távírója és vasúti állomása Nagyszombat.

Jaszlóc.

Jóka, mátyusföldi magyar nagyközség, 413 házzal és 2478 lakossal, a kik között a római katolikusok vannak a legnagyobb számban, de a reformátusok száma is elég tekintélyes. E község legrégebb nyoma 1239-ig vezet vissza, a mikor Pozsony várának volt a tartozéka. IV. Béla királynak 1239 márczius 6-án Budán kelt oklevele három *Ilka* nevű községet említ. 1256-ban *Bereinus de Ilka* nevében is szerepel, 1291-ben *Ialka*, de ugyanekkor *Jelka* néven is említve van. 1305-ben *Szentkereszti* Hunt fia János, a község határában levő birtokrészét *Jánoki* Jakab comesnek előrkíti. Ez időben *Harmathely* neve is volt, a melyet egyik dülője még ma is fenntart. 1324-ben a *Salamoni* nemeseknek is volt itt birtokuk, melynek egy részét *Olgyai* Péter fiainak engedik át. Ugyancsak az *Olgyaiaknak* 1355. évi egyezség-levelében *Harmathely-Jóka* néven van említve. A pápai tizedszedők jegyzékébe *Jocza* néven van bejegyezve. Ez időn túl már *Kis-* és *Nagy-Jókát* különböztetnek meg az okiratok. Nagy-Jókát 1541-ben a törökök pusztították el és ez meglátszik még az 1553-iki adóösszeírásban is, a mikor *Farkas* János akkori birtokosa nevében csupán két porta van beírva. De valószínű, hogy Kis-Jóka is hasonló sorsban osztozott, mert itt meg szintén csak két porta után adózott *Hegyi* Tamás. *Bercsényi* Miklós 1705. október 24-én a községben tartózkodott. Későbbi nevezetesebb birtokosai a *Farkas* és *Udvarnok*y családok voltak. A XVIII. század elején két kastélya is említve van, ma azonban a községben kastélyszerű épület nincsen. A község lakosait 1833-ban és 1866-ban a kolera tizedelte. A két templom közül a róm. katolikus nagyon régi, mert 1530-ban már újjáalakították. A plébánia birtokában van egy kézirat 1530-ból, mely a községnek akkortájt történt elpusztításáról emlékszik meg. A református templom 1784-ben épült. 1298-ban Jóka határában *Kisa* nevű község van említve *Poss. Kizey* alakban, mely a múlt század elején még Nagy-Jókához tartozó pusztaként szerepel. Szintén Pozsony várának volt a tartozéka, melyet a pozsonyi káptalan kapott adományban, de úgy látszik, nem birtokolhatta nyugodtan, mert 1323-ban a megyei hatóság már *visszaadja* a pozsonyi egyháznak. 1434-ben a *Fraknoi* grófoké, a kik átadják *Molnári* Kelemen győri püspöknek. 1304-ben említve van Jóka határában *Lakköz* nevű birtok is, melyet *Doláni Kozma* fia Péter, *Konrand* fia Kozmának előrkíti. 1328-ban *Lak-Paka* néven *Karsai* Lorándé és testvéreé és e néven szerepel még az 1553-iki portális összeírásban is, mint *Mérey* Mihály birtoka, öt portával. Nagy-Jókához tartozott ezelőtt *Ujhely-Jóka* és *Óralja* puszta is. Az előbbi ma már külön község. Ide tartoznak Alsó- és Felsőbács, Asásmajor, a Belsőzátonyi, Bodzáserdei és Erdőaljai malom. Van postája és távírója, vasúti állomása pedig Szempcz.

Jóka.

Kajal, a budapest-bécsi vasútvonal közelében fekszik. Magyar kisközség, 296 házzal és 1465, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal, kik mellett azonban az evangélikusok is elég szép számmal vannak. E község első nyomára 1628-ban találunk *Petrus et Georgius de Kyal* nemesek nevében. Régi birtokviszonyait, illetőleg régi nemesi birtokosait nem ismerjük; csak 1754-ben merülnek fel a *Kamocsay* és *Soós* családok, kik között egy itteni birtok miatt pör folyik. Lakosai még IV. Béla alatt nyertek nemességet, és a község bíráját ma is hadnagynak nevezik. *Harczosgyepi* nevű dülőjének, úgy látszik, történeti jelentősége van. A XVIII. század elején messze vidéken híres juhtenyésztése volt. 1813-ban a Vág áradása romba döntötte. Az árvíz 1840-ben és 1894-ben ismétlődött, de kevesebb veszéllyel; több ízben tűz is pusztította. A katolikus templom a XVI. században épült, az evangélikus pedig napjainkban, 1898-ban. Kajalhoz tartozik *Ony* puszta, melyről már Gány községnél is szó volt. 1283-ban IV. László király Lodomér esztergomi érseknek adományozza,

Kajal.

de már korábban, 1252-ben is említve van. 1296-ban, a mikor *Anja* néven szerepel, Mihály gróf visszaváltja az esztergomi érsekségtől. A XIV. században *Oun*, *Oln* és *Anya* névváltozatait említik. 1326-ban *Orros* Péteré, ki hűtlenség bűnébe esik s I. Lajos Morochuk honti főispánnak adományozza, de néhány évvel később Orros Péter ismét visszaszerzi száz ezüst márkáért. Az 1553-iki portális összeírásba 4 portája van felvéve. Van saját postája. Távirója és vasúti állomása Galánta.

Kápolna. *Kápolna*, a vágvölgyi vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, 69 házzal és 414 róm. kath. vallású lakossal. E község legrégebbi nyomát abban az oklevélben találjuk, melylyel IV. Béla 1244-ben Farkas és Dávid nevű nemeseknek megengedi, hogy *Čapulna* nevű birtokukon Szent Erzsébet tisztelétére kápolnát emelhessenek. 1329-ben *Wodosfi* Sándor leánya Liliom, a birtok felét férjére, *Guras* Tamásra ruhazza át. 1398-ban *Csenkeszfalvi Laczk* István fiainak a birtoka. 1542-ben Vöröskővár tartozéka és az 1553. évi összeírásban a *Fugger* család itt négy porta után adózik. Később a *Pálffy* tulajdonába került és ez időben *Capelle* német neve is forgalomban volt. Most id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. 1709-ben a község teljesen leégett. Plébániája a XIII. század közepén keletkezett; templomát az idők folyamán többször átalakították. A község postája és vasúti állomása Báhony, távirója pedig Cziffer.

Kátlóc. *Kátlóc*, a Blava patak mellett fekvő kisközség. Van 143 háza és 937 róm. kath. vallású tót lakosa. Hajdan a vittenczi vár birtokaihoz tartozott. Az 1553-iki összeírás szerint itt *Losonczy* István 21 portája adózik. Később az *Erdődy* grófok, majd a *Pálffy* kezére jutott s most *Pálffy* József grófnak van itt nagyobb birtoka és szeszgyára. Van itt még egy gőzmalom és egy mőmalom is. 1703–11 között és 1878-ban az egész község leégett. A katolikus templom 1818-ban készült el, de tornyát csak 12 évvel később építették. A községnek van saját postája. Távirója és vasúti állomása Nagyszombat.

Keresztúr. *Keresztúr*, a szered—nagyszombati vasútvonal közelében fekszik. Tót kisközség, 146 házzal és 1079 róm. kath. vallású lakossal. Ösödök óta lakott hely, a mit a határában előforduló leletek igazolnak. 1397-ben *Kereszt-Úr* néven szerepel és már plébániája is van. 1439-ben Albert király a *Rozgonyiaknak* adományozza. Az 1553. évi összeírásban *Báthori* András és a borostyánkői urak vannak birtokosaiként említve, 1647-ben pedig az Esterházyaké lett. Történeti feljegyzések szerint 1490-ben a magyar rendek itt fogadták II. Ulászlót. 1694-ben Thököly katonái táboroztak itt. A község hajdan magyar volt, de idővel eltótosodott. Egyháza, mint már említettük, ősrégi, de templomát Esterházy Ferencz gróf kancellár 1760 és 1780 között újjáépítette. A községnek van saját postája, a távirója és a vasúti állomása pedig Keresztúr-Apaj.

Keszölczés. *Keszölczés*, dunamenti magyar kisközség, 101 házzal és 619, róm. kath. vallású lakossal. Szintén nagyon régi község, melyet egykorú iratok már 1205-ben említenek. 1323-ban Boleszló esztergomi érsek az itteni nemes jobbágyoknak szabadságlevelet ad. A vajkai érseki székhöz tartozott és érseki nemes jobbágyok lakták. Miklós esztergomi érseknek 1345. évi oklevele *Keseulces* alakban említi. 1394-ben *Paulus de Kyzelches* királyi iktató ember nevében is szerepel. Róm. katolikus temploma 1898-ban épült. A község postája Vajka, távirója Nagylég, vasúti állomása Paka. Ide tartozik Sárfenyő-sziget és Vágott erdő.

Királyfa. *Királyfa*, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 137 házzal és régebben 1012, a legutóbbi népszámlálás szerint csak 948, róm. kath. vallású lakossal. Hajdan királyi birtok volt és *Villa Regia* néven szerepelt, s benne Zsigmond király nejeinek, Máriának szép nyári kastélyát is említik az egykorú iratok. 1397-ben már *Királyfalu* alakban találjuk, a mi azt bizonyítja, hogy hajdan magyar község volt. Ez időben Mátyás és András nevű nemesek voltak az urai, a kiktől Zsigmond király elvette, más birtokokat adományozván nekik. Az 1553-iki összeírásban *Serédy* Gáspár hét portája adózik itt. 1647-ben már a falu a *Pálffy* birtoka és ez időben *Königsseiden* és *Königsdorf* neveken szerepel. A múlt század elején Pálffy Ferencz grófnak nevezetes majorsága, tehenészete, sajtgyára és fáczános-kertje volt itt. Ma is id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka és fejedelmi kastélya, melyet Pálffy János nádor

1712-ben építtetett. E kastély tele van rendkívüli műizléssel és szakértelemmel összeválogatott műkincsekkel. Már a főlépcsőházban nagybecsű műtárgyak és festmények vannak elhelyezve. Carrarai márványváza, régi japáni edények és berakott mívű márvánasztalok, remek gobelinek, török zászló, török lófark és Lesezinszky Szaniszló lengyel király s VI. Károly olajfestésű arcképei. A folyosón a Pálffy család 28 tagjának olajfestésű arcképei függenek és számos egyéb olajfestmények között Kupeczky eredeti arcképe. Vannak még itt remek szekrények, japán és egyéb értékes edényekkel, továbbá régi nagybecsű órák. Az ú. n. pompéji terem falszönyegei ódonszerűen, kézzel vannak festve és a terem stilszerű régi bútorokkal berendezve. Benne két művészi kivitelű, életnagyságú, fekvő női szobor van elhelyezve, melyeket carrarai márványból Tantardini olasz szobrász faragott. Itt van József császár márványszobra és két vert ezüstdől készült, embernagyságú görög váza. A gróf háló- és toilette-szobájában 84 régi, eredeti festmény és számos régi bronzszobor foglal helyet. A nagy hálószobában remek roccoco-stilű, I.



KIRÁLYFA. — ID. PÁLFFY JÁNOS GRÓF KASTÉLYA.

Napoleon korabeli óriási ágy áll, továbbá remekmívű ékszerszekrény, teknőscsonttal és gyöngylázzal kirakva. E szoba márvány-kandallója ezüsttel van lemezelve és felszerelve. Van itt egy remek szép, régi olvasó-állvány is és két karszék, melyeket Mária Terézia ajándékozott Pálffy Miklós nádornak. Végre nyolcz régi, eredeti nagybecsű festmény. Az u. n. zeneteremben álló zongorát régi, remekbe készült japán selyemterítő fűdi. E terem falai tele vannak eredeti régi festményekkel és itt van elhelyezve az I. Napoleon ajándékozta empire-stilű falióra is. Az u. n. kék-szalomban rendkívül becses asztalka áll, melyen 11 antik kamea 219 darab brilliánskö közé van foglalva. E teremben gyönyörű bútorok állanak és a falakon régi mesterektől való festmények függenek. Az u. n. tükörszobában ritka becsű vázák, bútorok, órák és festmények vannak elhelyezve. A nyári ebédlő velencei tükör-csillárokkal van díszítve és vörös bársony-bútorokkal bútorozva. Az u. n. sárga-szalomban nagybecsű japán-szekrények és az ott elhelyezett velencei csillárok vonják magukra a szakértők figyelmét; az u. n. Mária Terézia-teremben pedig japán-szekrények és állványok és két nagyértékű álló óra. Az u. n. zöldszalomban gyönyörű régi roccoco-bútorok láthatók, és a falakon régi nagybecsű festmények függenek. A 10. számú vendégszoba vörös brokáttal és ugyanilyen bútorral van berendezve. A 11. számú vendégszoba kék falszönyegű és itt 83 régi eredeti aczélmetszet van a falakon elhelyezve, a

szekrények pedig nagyértékű meissen edényeket rejtenek. Az e szobához tartozó hálószobában 41 régi metszet függ. A 12. számú vendégszoba falai régi, préselt borszőnyegekkel vannak bevonva. A 13. számú vendégszoba ablakait valódi brüsszeli esipkefüggönyök díszítik, ugyanígy a 14. számúét is, a hol még egy nagybecsű velencei tükör vonja magára a figyelmet. A kis lépcsőházban számos metszet és festmény van elhelyezve. A dolgozó-szobában feltűnik egy remekművű óra, porcellánvirágokkal, és egy régi, értékes szekrény. A kápolna-folyosón több ritka becsű régi szekrény, bútor és régi mesterektől való nagyértékű festmények tűnnek szembe. Az oratorium falait vörös selyem faliszőnyeg fedi és itt is régi becses szentképek vannak elhelyezve. Az u. n. hosszú folyosó falai tele vannak régi híres mesterek festményeivel, ezek közt Rubens, Van Dyk, Wouwermann, Guido Reni stb., stb. A folyosót remek bútorok, japán órák és családi képek ékesítik. A földszinti téli nagy ebédlő falai majolikával vannak kirakva. Itt is életnagyságú, remek márványszobrok állanak, mozgatható talapatokon, továbbá óriási nagyságú japán cloisonné-vázák, a legnagyobbak, melyeket eddig Európába hoztak. Az u. n. ezüst-kamarában őrzik a nemes gróf nagyszámú és nagybecsű ötvösműveit, melyeket világméretű utazásaiban nagy műérzékkel vásárolt össze. A községnek nincs temploma, csak temetői kápolnája; a kastélynak is saját díszes kápolnája van. E községbe olvadt be az 1870-es évek végén Apáczakörmösd, mely 1553-ban az óbudai, 1647-ben a pozsonyi apácáké, 1787-ben pedig már a Pálffyaké volt. Ide tartozik most Alsófácános és Bodóháza major, Honsziget és Jánosházi major. A községnek van saját postája; távírója és vasúti állomása pedig Szempez.

Királyfia.

Királyfia, felsőcsallóközi magyar kisközség, 55 házzal és 391, róm. kath. vallású lakossal. Régi nemesi község, melynek csak a múlt század elejéről ismerjük két nagyobb nemesi birtokosát, u. m. a *Jeszenák* bárói és a *Botló* családot. 1848-ban itt kisebb ütközet volt, melynek emlékére emlékoszlopot emeltek. Temploma nincs a községnek, melynek postája, távírója és vasúti állomása Somorja.

Királyfiakarcsa.

Királyfiakarcsa, csallóközi magyar kisközség, 41 házzal és 185 róm. kath. vallású lakossal. A többi Karcsa falvak sorsában osztozott és birtokviszonyai megegyeznek azokéval. A község határában pogánykori sírhalom van. Temploma nincs. Saját postája van, távírója és vasúti állomása Patony.

Királyrév.

Királyrév, mátyusföldi magyar kisközség, 122 házzal és 888 lakossal, a kik róm. kath. vallásúak. Kezdetben királyi birtok volt, melyet később a nagyszombati jezsuiták kaptak. Mikor II. József e rendet eltörölte, az államé lett. Hajdan *Szent-Mihály* pusztája volt a neve. 1490 és 1505 között Miksa császár seregei elpusztították. Hosszú ideig lakatlan volt, 1787-ben mint praedium Pered községhez csatoltatott és csak a XVIII. század közepe táján telepítették újra, a mikor nevét mint királyi birtok az itteni révtől vette. Későbbi földesura a pesti egyetem lett. 1848-ban a peredi csatának első felvonása itt folyt le és a magyarok ezt az osztrákoktól megszállott községet bevették. Katholikus temploma a múlt század közepe táján épült. Saját postája van, távírója és vasúti állomása pedig Galánta.

Kiripolcz.

Kiripolcz, morvavölgyi tót kisközség. Körjegyzőségi székhely. Házainak száma 136, róm. kath. vallású lakosaié 977. E község első nyoma 1397-ig vezet vissza, a mikor már plébániája van említve. Német telep volt, s neve az idők folyamán gyakran változott. Legrégibb neve *Kirchplatz*; ezt a nevet mindenesetre hajdani egyházától vette, mely körül házai csoportosultak. Később, mikor a község eltöresodott, előbb *Kiriló*, majd *Krelló* lett. Az 1553. évi portális összeírásban *Serédy* Gáspárnak adózik itt 13 portája. Idők multán a *Pálffyak* tulajdonába került és ma a Pálffy herezeg-féle hitbizományának van itt nagyobb birtoka. Mai temploma 1503-ban épült. Postája és távírója Malaczká. Ide tartoznak Belső- és Külső major, Rohlicsek pusztája és Uhliskó erdőszlak.

Kisbresztovány.

Kisbresztovány, tót kisközség, a vágvölgyi vasútvonal mentén 55 házból áll és 539 róm. kath. vallású lakost számlál. Régibb birtokviszonyai ismeretlenek. 1787-ben a *Traun* grófi család, majd ennek örökösei, ezek után pedig a *Zamoiszky* grófi család volt az ura. Ma is Zamoiszki Tamásné gróf-

nének van itt nagyobb birtoka és úrilaka. Temploma nincs a községnek, melynek postája Nagybresztovány, távirója és vasúti állomása Lóczbresztovány.

Kisbudafa, kisközség az Alsó-Csallóközben, 31 házzal és 179 lakossal, a kik róm. kath. vallású magyarok. Régi nemesi község, melynek azonban egykori nagyobb birtokosai nem ismeretesek, és ma sincs nagyobb birtokosa. Temploma sincs a községnek. Postája Egyházzelle, táviróhivatala és vasúti állomása pedig Patony.

Kisbudafa.

Kisfalud, a pozsony—komáromi helyi érdekű vasútvonal mentén fekszik. Magyar kisközség, 60 házzal és 325 lakossal, a kik mindannyian róm. katolikusok. Szintén régi nemesi község, melynek a múlt század elején a *Nagy* család volt a legnagyobb birtokosa. Ennek a községnek sincs temploma. A postája szintén Egyházzelle, távirója és vasúti állomása Patony. Ide tartozik Sárrét tanya.

Kisfalud.

Kislég, a Felső-Csallóközben fekvő kisközség, 63 házzal és 421 róm. kath. vallású magyar lakossal. A XIII. századbéli okiratok csak *Lég* nevű községről emlékeznek meg, mely IV. Béla királynak 1239. évi oklevelében, *Legu* néven, Pozsony vár birtokaként van említve. 1250-ben Roland nádor egyik végzésében *Legh* néven szerepel, 1311-ben pedig Légi István nevében. 1324-ben a *Salamon* nembelieknek is volt itt birtokuk, melynek egy részét *Olgyai* Péter fiainak engedték át. 1517-ben először Kislég merül fel, a mikor II. Lajos király *Kislég*hi Pál fia Pétert, Egyed fia Andrást, Mátyás fia Balázst és általuk testvéreit, új adomány czímén e birtokba beiktattatja. 1608-ban *Lég*hi István fia Simon itteni két kúriáját nejének, *Zsófiának* adományozta. 1675-ben *Alsze*gi Mátyás és fiai itteni birtokrészüket *Szüllő* Ferencznek 50 évre elzálogosítják. Két évvel később a párkányi esatában elesett *Szüllő* György neje és gyermekei osztozkodnak az itteni birtokokon, melyeket 1802-ben *Szüllő* Zsigmond *Gálffy* Péternek zálogosít el; a *Lég*hi, illetőleg *Kislég*hy család azonban mindvégig birtokos itt, egész a múlt század elejéig. 1866-ban nagy tűzvész pusztított a községben. Templom nélkül szűkölködik. Postája, távirója és vasúti állomása Nagylég.

Kislég.

Kislévárd, morvavölgyi tót kisközség, 219 házzal és 1522 róm. kath. vallású lakossal. Régibb birtokviszonyai nagyjában összefüggenek Nagylévárd birtokviszonyaival. A XIX. század elején a *Pálffy*ak tulajdonába került és ma *Pálffy* Miklós hercegnék van itt nagyobb birtoka. Katolikus temploma 1654-ben épült és 1903-ban megnagyobbították. 1709-ben két ízben leégett, 1830-ban és 1866-ban kolera tizedelte meg lakosait. Van katolikus olvasóköre és fogyasztási szövetkezete. Ide tartoznak Homola malom, *Pálffy* major és Rybnik erdészlak. Postája, távirója és vasúti állomása Nagylévárd.

Kislévárd.

Kislucs, a pozsony—dunaszerdahelyi vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 31 házzal és 213 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan három ily nevű községet említenek az okiratok. 1222-ben *Terra Luche*, később *Zülasluche* és végre *Nagluche*. A lucei *Dóczy* család törzsfészke. A falu Mátyás királynak 1468-ban kiadott kiváltságlevelében és II. Lajos királynak a gellei érseki székhez 1524-ben intézett rendeletében is szerepel. A pápai tizedszedők jegyzékébe *Luce* alakban van bejegyezve. Később a királyi fiscus kezébe került s a XVI. századbéli portális összeírásba királyi birtokként 15 portával volt felvéve. Idővel a *Pálffy* család lett az ura és ma is a *Pálffy*-féle szeniorátusnak van itt nagyobb birtoka és régi nemesi kúriája, mely a XVII. század elejéről való. A községnek nincs temploma, csak kápolnája. Ide tartozik a Jattói major is. A község postája Egyházzelle, távirója és vasúti állomása pedig Patony.

Kislucs.

Kismácséd, magyar kisközség a Mátyusföldön, 81 házzal és 641 lakossal, a kik róm. katolikusok. E községről először egy 1326-ból való határjáró levélben van említés *Mached* néven. 1412 január 4-én a Pozsony vidékén megtartott nádori gyűlés egyebek között a kismácsédiak birtokügyeit is tárgyalta. 1439-ben *Gyékényes-Mácséd* (Gyekenés Maczed) néven is szerepel, a mikor a *Pókateleki* család az ura, a mely e birtokhoz női ágon *Gyékényes-Mácsédi* János leánya, Dorottya útján jutott. 1518-ban II. Lajos egyik levele már *Kys Mahed*-nak írja. 1511-ben a *Czuzy* család is birtokos itt. Az 1553-iki portális összeírásban *Erdőhegyi* Benedek 4, *Szalay* Péter 2, *Kapróczy* Imre 1, és *Zomor* János 4 portájára rónak ki adót. Később még a *Szegedy*, *Galgóczy*,

Kismácséd.



KISMAGYAR. — PÁLFFY BÉLA GRÓF KASTÉLYA.

Tapolcsányi és *Schlo-sberg* családot is a birtokosok között találjuk, míg végre az *Esterházyak* kezébe jut. Temploma nagyon régi, érdekes építmény. Félholddal ellátott keresztje a török uralomra emlékeztet. A község postája, távirója és vasúti állomása Diószeg.

Kismagyar.

Kismagyar, kisközség a Felső-Csallóközben, 78 házzal és 512, róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. E község nevét az idők folyamán többféle változatban említik. Legrégibb neve, 1298-ban *Marchamagyar*, 1482-ben *Felsewmagyar*, 1678-ban már *Magyarka* és *Kismagyar*. III. Endre király 1298-ban a birtok harmadát Somorja városának adományozza. 1313-ban *Henzlínus* pozsonyi várjobbágy a maga birtokrészét az esztergomi érseknek adja, a ki viszont *Kurchmann* István pozsonyi polgárt iktatja e birtokba. 1416-ban már *Kismagyari* László nemes is szerepel itt, de egy évvel később az Olgvai család is birtokosai között foglal helyet. 1471-ben Mátyás király *Borsai* Péter itteni birtokát elveszi és *Vizközi* Tamásnak és Pálnak s *Hegyi* Istvánnak adományozza, mert *Borsai* Péter Doborgazi Wolth Imrét rabló módjára megtámadta és megölte. 1482-ben felsőmagyari *Bély* Mihályné és gyermekei, továbbá *Vizközi* vagyis *Borsa* Tamás és Pál, pénteksúri *Szüllő* Miklós fia András, velki *Balogh* Péter fiai Ferencz és András az itt levő birtokrészekre nézve egyezsége lépnek. 1521-ben *Földes* János is részbirtokos itt. 1540-ben, a *Csorba* család magszakadásával az *Illésházyak* és a *Saághiak* lesznek újabb birtokosai. 1678-ban *Kéméndi* Ferencz itteni birtokrészét *Orbán* Pál ítélmesternek és nejének, *Alvinczy* Evának elzalogosítja. Később a *Gaál* és a *Várady* családot is uralja, majd a *Zichy*, *Esterházy*, *Baltazzi* és a *Batthyány* családot is, mely utóbbinak a révén a birtok női ágon gróf *Pálffy* Béláné tulajdonába került, ki itt ma is birtokos, és a kinek itt díszes, nagy kastélya van. E kastély régi alkatrésze hajdan állítólag a Klarissza-apácák kolostora volt. Meglehet, hogy ez az a kastély, melyet Bél Mátyás Zsigmond király hajdani nyaralójának tart, melyből azután a Klarisszák nyaralója lett. A régi kastélyt a jelenlegi tulajdonos alakíttatta át és nagyobbíttatta meg 1899-ben

és 1900-ban. A XVIII. század végén Felső-, Alsó- és Nagymagyar községek szerepelnek, de *Klein-Magerdorf* német neve is használatos volt. A községnek nincs temploma. Ide tartozik Kismérges erdészlak. Postája Nagymagyar; távíróhivatala és vasúti állomása Szempez és Somorja-Uszor.

Kispaka, magyar kisközség a Felső-Csallóközben. 28 házat és 158 lakost számlál, a kik róm. kath. vallásúak. Legelőször Roland nádornak 1250. évi végzése említi *Paka* néven, 1301-ben és 1315-ben pedig a pozsonyi káptalan kiadványaiban *Leopoldus de Paka* nevében fordul elő. A pápai tizedszedők lajstromában *Payca* elferdített néven szerepel. Hajdan Eberhard tartozéka volt, de onnan kiszakíttatván, 1787-ben a *Balassák*, később a *Pálffy*ak birtokába került. Temploma nincs. Postája és távírója Somorja, vasúti állomása Nagypaka.

Kispaka.

Kissenkvicz, a pozsony—zsolnai vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, 45 házzal és 327, róm. kath. vallású lakossal. Ósi neve *Csánok* volt és 1256-ban *Chanuk* néven a pozsonyi vár tartozékaként említetik. 1346-ban a *Nagy-martoni* család uralta. 1434-ben Zsigmond király a *Fraknoi* grófokat erősíti meg birtokában, de egy évvel később a Fraknoi grófok már *Molnári* Kelemen győri püspöknek adják át. A XVI. században lakosai kipusztultak, s később *Illésházy* nádor horvátokat telepített ide és azóta viseli mai nevét, minthogy Nagysenkvicz szomszédságában van. 1647-ben már a *Pálffy*ak tulajdona és most id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. A község postája Nagysenkvicz, távírója Modor és vasúti állomása Modor-Senkvicz.

Kissenkvicz

Kisudvarnok, magyar kisközség az Alsó-Csallóközben. E község 1252-ben a királyi udvarnokok telepe volt. 1356-ban már a mai nevén találjuk említve, a pápai tizedszedők jegyzékében pedig *Oduor* alakban szerepel. Újabbkori birtokosairól csak annyit tudunk, hogy a múlt század elején az *Argay* és a *Deák* család voltak a nagyobb nemesi birtokosai. 1888-ban az egész községet tűz pusztította el. A falunak csak kápolnája van. Postája, távírója és vasúti állomása Dunaszerdahely.

Kisudvarnok.

Konyha, a Kis-Kárpátok alján fekszik. Tót lakosai róm. kath. vallásúak. Számuk 1804, házainak száma meg 365. Itt van a körjegyzőség székhelye. Ósrégi pozsonyi várbirtok, melyet IV. Béla király *Kuhna* néven *Depreth Kunt* pozsonyi bírónak adományozott. Később Vöröskői vár tartozéka lett, míg végre a *Pálffy*ak birtokába került és most Pálffy Miklós hercegnek van itt nagyobb birtoka és kastélyszerű épülete, melyet 1855-ben Pálffy Pál gróf építtetett. A XVII. században a község *Kuhinja* tót néven is ismeretes. Katholikus templomát 1702-ben építették. A községben van posta, távírója és vasúti állomása Malaczka. Ide tartoznak Dvore, Misznica tanya, Ujmajor, a Szahor kunyhó, Wivrat vadászlak és Wivrat vadászkastély, mely utóbbi Pálffy Miklós hercegnek a kedvelt vadásztanyája.

Konyha.

Kosolna, a Kis-Kárpátok alatt fekvő tót kisközség, 94 házzal és 552 róm. kath. vallású lakossal. 1296-ban *Cospolva* néven a vöröskői vár tartozéka volt. A XVI. és XVII. században *Gosseldorf*, *Gosselsdorf*, *Kosselsdorf* vagy *Gesselsdorf* néven szerepel, sőt *Goschwele* néven is. A vöröskői uradalom sorsában osztozott. 1543 körül a *Fuggerek* itt nagy haltenyésztestet űztek. Az egyik halastó sánczai még ma is láthatók. 1626-ban a császári lovasság és 1663-ban a törökök pusztították, a kik különösen az anabaptistákat üldözték és gyilkolták, házaikat fölgújtották és közülök 43-at rabszjra fűzve elhurczoltak. Az anabaptisták, kiknek itt egyik főfészük volt, hajdan messze vidéken híres cserépkorsókat készítettek, melyekről Bél Mátyás is megemlékezik. A falu később a *Lévay*, *Dersffy* és a *Pálffy* család kezére jutott és ma Pálffy Ferencz grófnak van itt nagyobb birtoka. A községben csak kápolna van, mely 1732-ben épült. Ide tartoznak Blanka és Bori majorok. A községnek Száraz-patak a postája, a távírója és vasúti állomása meg Nagy-zombat.

Kosolna.

Kosut, a Mátyusföldön fekszik. Legnagyobb részben magyar és róm. kath. vallású lakosok lakják. A házak száma 131, a lakosoké 1238. Legrégibb okleveles említése 1214-ben történik *Cousoud* néven, 1223-ban pedig *Kusoud* alakban. 1265-ben és 1267-ben a *Kosyd* és *Kwsyd* személynévekben is előfordul. *Ortvay* állítása szerint e község 1138-ban már fennállott és azonos az ez évben II. Béla király oklevelében említett *Villa Quosuttal*. II. Endre király 1223. évi

Kosut.

oklevelében *Kusatid*, IV. Béla királynak 1260. évi okiratában *Kusond* és a 1263-iki oklevélben *Kusovith* néven van említve, a Deáki községet illető határjárás alkalmából. 1260 és 1270 között *Kusodi Mohofi Écs* van birtokosul említve, 1293-ban pedig *Kosodi Kozma* fia Pál. A XIV. század elején részben várföld volt, melyet I. Károly király *Bogár* fia Mártonnak adományoz. 1334-ben Péter deák fia, Myke is birtokos volt itt. Az 1553-iki portális összeírásban a *Hegyi* és a *Szobonya* család 14 portája adózik itt, de két évvel később már *Vízkeleti György* és *Jakab* kapnak reá adományt. Ugyanekkor *Olgyai György*, néhány évvel később pedig *Török Balázs* is kap ide donációt. Ez időben *Kossolth* néven van említve. Későbbi birtokosai: a *Jezerniczky*, *Balogh*, *Duchon*, *Thédy*, *Fekete*, *Liptay*, *Somogyi*, *Lelovics*, *Kiss*, *Petrovits*, *Burián*, *Thúróczy*, *Abrahámffy* és a *Simonyi* családok, most pedig *Fekete János* bárónak és a diószegi czukor-gyárnak van itt nagyobb birtoka és az *Abrahámffy*, báró *Fekete* és *Kiss* családnak esinos urilaka. Nevét a mai hangzásnak megfelelően csak az 1713-iki canonica visitatio írja először *Kossuth*nak. Az abszolutizmus idejében e név az osztrák kormánynak szemet szúrt és báró *Fekete Mihály* útján odahatott, hogy a község vegye föl a régi *Kossolth* nevet, a mit azonban, az itteni közbirtokosság határozott tiltakozása következtében, nem sikerült keresztülvinnie. A községhez tartozik ma *Fityka tanya* is, mely *Fitykafölde* néven már 1553-ban *Török Balázs* birtokaként szerepel. Ezenkívül ide tartozik *Erdőalja*, *Esterházy*- és *Fekete-major*. A községi katolikus templom újkori és 1849-ben épült. A községnek van postája és vasúti állomása, de távírója *Magyardíószeg*.

Középcsepöny.

Középcsepöny, hajdan magyar, ma már tót kisközség, 56 házzal és 365 róm. kath. vallású lakossal. 1672-ben praedium 15 lakossal. A múlt század elején *Mittel-Csepen* német néven is ismeretes. Az *Esterházyak* voltak az urai és ma *Alsasse d'Hennin* Angelika herezegnőnek van itt nagyobb birtoka. A községnek nincsen temploma. Postája, távírója és vasúti állomása *Szered*.

Kukló.

Kukló, a *Miava* patak mellett fekvő nagyközség, melynek lakosai tótok, németek és magyarok, de a tótok vannak a legnagyobb számban. 315 házból áll és 1351 róm. kath. vallású lakost számlál. E község hajdan *Eleskővár* tartozéka volt és a *Czoborok* voltak az urai. 1553-ban *Bakics Péteré* és *Czobor Jánosé*. Róluk a cs. és kir. család birtokába került; ma a *Török* családnak is van itt birtoka. A XVIII. század végén *Kugelhof* német neve is említve van. Újabb birtokosai közé számította, a cs. és kir. családon és a *Török* családon kívül, még a gróf *Batthyány* és a báró *Jeszenák* családot is. Az itteni hagyomány azt tartja, hogy e községet egy halász alapította, a ki itt a *Miava* melletti mocsaras vidéken telepedett le. A község állítólag hajdan a mai *Kosztelik* (templom) nevű dülő helyén állott, a hol még ma is akárhányszor téglákat vet ki a földből az eke. A *Czoborok* birtoklásának emlékét *Czoborovszka* nevű dülője tartja fenn. Sajbi nevű dülőjét a hagyomány szerint azért nevezik így, mert ott állítólag valamely ellenséges hadtest hosszabb időn át czéllövésben gyakorolta magát. 1709-ben teljesen leégett. A római katolikus templom XIV. századi építmény. Van postája és vasúti megállóhelye, távíróhivatala *Morvaszentjános*. Ide tartozik a *Marczinky malom*.

Kulcsárkarcsa.

Kulcsárkarcsa, magyar kisközség a *Csallóközben*; 26 házat és 120 róm. kath. vallású lakost számlál. Ősi fészke a rég kihalt *Kulcsár* családnak, melynek itt nagy kúriája volt. Nagyjában a többi *Karcsa* falu sorsában osztozott. Tömögi dülőjét, vagyis annak egy részét a nép *Tatárülésnek* nevezi, mert a török világban állítólag ott tanyáztak a törökök. A községben csak kápolna van, mely 1840-ben épült. A falu postája *Királyfiakarcsa*, távírója *Dunaszerdahely* és vasúti állomása *Dióspatony*.

Kürt.

Kürt, magyar kisközség az *Alsó-Csallóközben*. 121 házból áll, melyekben 772 róm. katli. vallású lakosa lakik. Ősi község, mely már 1138-ban szerepel. 1390-ben, a mikor itteni egyháza is említve van, *Kürth* néven fordul elő, a *Pázmány-féle jegyzék* pedig *Egyházkürtnek* nevezi. IV. Béla király a pozsonyi prépostságnak adományozta, s később is a káptalané volt. 1399-ben *Poss. Kyrth* alakban találjuk említve. Albert király 1439-ben a *Rozgonyiaknak* adományozta. 1553-ban *Serédy Gáspár*, *Mérey Mihály* és *Kerekes Lukács* együtt 11 portát bírtak itt. 1647-ben csak a *Kerekes* család van említve birtokosul. Későbbi birtokosai a *Pálffy*ak lettek és ma is id. *Pálffy János*

grófnak van itt nagyobb birtoka. Temploma ősrégi és gótikus építmény. Egyik harangja 1482-ből való. A község határában őskori telepek vannak, melyeket azonban még nem kutattak át. Ide tartoznak Apponyi-major, Sössziget és Ujmajor. Postája Vásárút, távírója és vasúti állomása Albár.

Láb, a morvavölgyi vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 299 házzal és 1740 róm. kath. vallású lakossal. E község története Zsigmond király idejéig megy vissza. Hajdan, a török világban, két ízben elpusztult. Az 1553-iki portális összeírás szerint *Serédy* Gáspárnak itt 28 portája adózik. Pázmány érsek idejében két Láb nevű község állt fenn egymás mellett, melyeket *Alsó* és *Felső* jelzőkkel különböztettek meg egymástól. 1703—11 között a császári hadak sokat sanyargatták. Később a *Pálffy-Daun* grófi családé lett, ma pedig *Károlyi* Lajos grófnak van itt nagyobb birtoka. Katholikus temploma, a réginek a helyén, 1722-ben épült. 1874-ben a falu nagy része leégett. A községnek van postája. Távírója Zohor.

Láb.

Laksárújfalu, a Laksár-patak mellett fekszik a malaczkai járásban. Nagyközség, tót és német, de nagyobb részben tótajkú és róm. kath. vallású lakosokkal, kiknek száma 1500; a házak száma 336. E község 1296-ban Vöröskő vár tartozéka volt és egész a XVII. száz. végéig e várbirtokok sorsában osztozott, de ekkortájt az éleskői vár uradalomához csatoltatott. A Rákóczy-féle felkelés idején szintén sokat szenvedett a császáriaktól. Újabb birtokosai, időrendben: a *Batthyány*, *Zichy*, a *Jeszenák* családok és *Hirsch* báró, kinek halála után *Hohenlohe* Keresztély herceg vette meg. A múlt század elején, mint a herceg Pálffy család birtokai, *Humencz* és *Nickelhoff* puszták is ide tartoztak; most Sisulak, Walla és Zelenka malom, Trny pusztá és Hrabovecz vadászlak tartozik a községhez. Katholikus temploma a XVIII. század elején épült. Van itt kápolna is, mely már körülbelül 200 éve áll fenn. 1869-ben a községnek több mint háromnegyed része leégett. Posta van a községben, de távírója és vasúti állomása Sasvár.

Laksárújfalu

Lamaes, a budapest—bécsi vasútvonal mentén, Pozsony közelében fekvő kisközség. Eredetileg német volt, majd horvátokat telepítettek bele, a kik idővel aztán eltótosodtak. Házainak száma 206, lakosaié pedig 900. Pozsony város egyik legrégebb birtoka, melyet, bírájának a külföldi követségekben szerzett érdemeiért, IV. László király 1280-ban adományozott a városnak. Ez időben *Plumau* német néven szerepel. 1288-ban mint pusztá és néptelen hely van említve. 1350-ben Jakab pozsonyi bíró itteni birtokát testvéreinek adományozza. 1397-ben találkozunk először *Lámács* hangzású nevével, de azért német neve állandóan szerepel, hol *Plumau*, hol *Blumau*, *Plumno* és *Blumenau* alakban. A törökök elől menekülő horvátok és szerbek letelepedése után már *Horvát-Lamocs* néven van említve. 1420-ban *Gara* Miklós nádor e községet erőszakosan elfoglalta és a dévényi váruradalomhoz csatolta. Az 1553. évi portális összeírásban még mindég Pozsony város birtoka, a hol 14 portát találtak. 1703—11 között a császári csapatok négy ízben kirabolták a lakosokat. 1751-ben Mária Terézia újabb adományt ad Pozsonynak e községre. 1866. évi július hó 22-én a poroszok és az osztrákok között itt harez volt, mely alkalommal a község leégett. A katolikus templom 1634-ben épült; a Szent Rozália-kápolnát Pozsony városa 1710-ben, az akkor dúlt pestis emlékére emeltette. A község postája Pozsony-Hidegkút, ellenben saját távírója és vasúti állomása van.

Lamaes.

Lidértejed, alsócsallóközi magyar kisközség, 45 házzal és 303 róm. kath. vallású lakossal. Ma két Tejed nevű község van a vármegyében és pedig Lidértejed és Ollétejed. A régi okiratok a XIII. században csak egy *Teyed* nevű községet ismernek, mely Pozsonyvár tartozéka volt. Előtejed 1399-ben *Andreas de Elleuteydy* nevében szerepel, 1450-ben pedig Előtejedi Miklós nevében. Lidértejed nevét 1496-ban találjuk először említve *Lider-Teyed* alakban. 1667-ben a *Méhes* és a *Balogh* család osztozkodnak itteni birtokaikon, de későbbi nemesi birtokosait nem ismerjük. Ma a *Frankl* fiai pozsonyi cégnek van itt nagyobb birtoka és régi úrilaka, mely 1700 körül épült. Említést érdemelnek Andaházy és Apátúri dűlői; elseje régi birtokosának, a másika pedig az apátságnek emlékét őrzi. A községnek Dunaszerdahely a távírója és a vasúti állomása.

Lidértejed.

Ligetfalu

Ligetfalu, német kisközség, Pozsony közvetlen közelében, 179 házzal és 1805 lakossal. Vallásuk róm. kath. és ág. h. ev., de az előbbieket többségben vannak. E község újabb telepítvény, melynek helyén még a XVIII. század második felében csak néhány elszórtan fekvő ház állott. Napoleon hadainak itt volt a főhadiszállása, s a megerősített templomból ágyúzták a pozsonyi várat. 1859-ben a jégzajlás majdnem az egész községet elsodorta, 1848-ban pedig a szerbek és a horvátok felgyújtották. E község *Engerau* néven is ismeretes volt. Ma a *Pálffy*-féle szeniorátusnak és a pozsonyi társaskapitalannak van itt nagyobb birtoka. E községben több nagy gyártelep van, így a *Westen P.* társaság zománczozott-edény gyára, *Levy James* gépszíjgyára, *Harsch* testvérek fadobozgyára és e vidéken van *Durvay Antal* téglagyára. A községhez tartozik ma *Pocsfalva* pusztja, melyet már Mátyás királynak 1466-ban kelt és a gellei székre vonatkozó szabadalomlevele is említ *Boczfalva* néven, s melyet II. Lajos királynak 1524-iki rendelete *Poczfalvának* nevez. E pusztán kívül Kültelek is ide tartozik. A községnek van saját postája, távirója és vasúti állomása.

Limbach.

Limbach, a Kis-Kárpátok alatt fekvő kisközség, melynek lakosai németek és tótok, de számra nézve az előbbieket többen vannak. Házainak száma 167, a lakosaié pedig 895, a kik legnagyobb részét ág. ev. hitvallásúak. Vöröskővár tartozéka volt és e vár birtokainak sorsában osztozott. Az 1553-iki összeírásban *Lympach* néven szerepel. Újabbkori földesurai a *Pálffyak* voltak és ma is id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. Régi temploma 1517-ben már említve van, de idővel elpusztult és helyébe épült 1802-ben a mai templom, melyhez tornyot 1901-ben építettek. A községet 1666-ban a törökök pusztították el. Postája, távirója és vasúti állomása Bazin. Ide tartoznak Mandelik és Steper malmok, Erdőörlak és az uradalmi erdőszlak.

Losonez

Losonez, a Kis-Kárpátok alatt fekszik. Tót kisközség, melynek 98 házat 687 róm. kath. vallású lakosa lakja. Hajdan a szomolányi vár tartozéka volt. 1407-ben *Dub* néven szerepel. A XVI. század végén a törökök elpusztították, de ismét benépesült és 1589-ben *Ungnad* Kristóf özvegye, *Losonezi* Anna, az újonnan alapított község benépesítése körül szerzett érdeméért *Horváth* Márknak itt másfél teleknyi birtokot adományozott. Mai neve ettől az időtől ismeretes. Később ez a falu is a *Pálffy*aké lett és ma Pálffy József grófnak van itt nagyobb birtoka. 1709-ben a kuruczok felperzselték a községet. Ide tartoznak Majdan és Olsovsky puszták, továbbá Új- és Ó-Bobata vadászslakok. Katholikus temploma régi építmény. Egyik kelyhe az 1737 évszámot viseli. A község postája, távirója és vasúti állomása Szomolány.

Lozornó.

Lozornó, morvavölgyi kisközség, 1829 tótajkú és róm. kath. vallású lakossal. A házak száma 272. Itt van a körjegyzőség székhelye. Ez is a borostyánkői váruradalomhoz tartozott és annak sorsában osztozott, míg végre a *Pálffy* család birtokába került. A XVIII. század elején e főúri nemzetség uradalmainak középpontja volt. Ma *Károlyi* Lajos grófnak van itt nagyobb birtoka és kastélya, melyet még a *Pálffy-Daun* grófi család építtetett. A község határában látható sánczokat a lakosok török sánczoknak nevezik, de erre nézve történeti adatok nincsenek. 1709-ben a labanczok kétszer felgyújtották a községet. Az egyház birtokában 1630-ból származó érdekes ezüsfeszület van. 1881-ben a község nagyobb része leégett. Ide tartoznak Kosarizkó vadászslak, Kőmalom, Otrubaky és Rusznyaky malmok, Skala erdőörlak és Kültelek. Van saját postája, de távirója és vasúti állomása Zohoron van.

Lögérpatony.

Lögérpatony, alsócsallóközi magyar kisközség, 57 házzal és 464, legnagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. Hajdan királyi birtok volt és a gellei érseki székhez tartozott. Így szerepel II. Lajos királynak a gellei székhez 1524-ben intézett rendeletében is, *Leuger Pathon* alakban. Az 1553-iki összeírásban királyi birtokként van felvéve 10 portával, *Leger Paton* néven. Később itt is a *Pálffyak* lettek az urak és ma a Pálffy-féle szeniorátusnak van itt nagyobb birtoka. 1877-ben nagyobb részét tűz pusztította el. E községnek Szentmihályfa a postája és vasútja, a távirója pedig Nagylég. Ide tartozik Nagyhegy major.

Maczháza.

Maczháza, kisközség a Felső-Csallóközben, 14 házzal és 158 róm. kath. vallású magyar lakossal. Hajdan királyi birtok volt és az 1553-iki összeírásban 9 portája szerepel. Az újabb korban a *Pálffy* grófi család lett az ura



MAGYARBÉL. — A GRÓF CSÁKY-FÉLE KASTÉLY (MOST XIVKOVICH EMILNÉÉ).

és ma is a Pálffy-féle szeniorátusnak van itt nagyobb birtoka. Temploma nincs a községnek; postája Sárosfa, távirója pedig Kispaka.

Mad, alsócsallóközi magyar kisközség, 96 házzal és 470, egyenlő részben róm. kath. és ev. ref. vallású lakossal. Királyi birtok volt, a hol a hagyomány szerint Mátyás király gyakran tartózkodott. Ismeretes a Mátyás korabeli nép-regékből is. A király vadásztanyája állítólag a község mellett elterülő nagy erdőben lett volna. A község újabbkori nemesi birtokosait nem ismerjük. Református temploma 1788-ban épült. 1847-ben az egész község a templommal és a paplakkal együtt leégett. A falu postája Dunaszerdahely, távirója és vasúti állomása pedig Albár.

Mad.

Madarász, magyar kisközség a Csallóközben, mindössze 10 házzal és 64 róm. kath. vallású lakossal. E községről 1333-ban találjuk az első írott nyomokat, a mikor *Hodi* Jak és fiai e birtokuk felét *Hodi* Ferencznek elzálogosítják. Ez időben *Madaras* néven említik. 1439-ben királyi birtok és ekkor Albert király zálogba adja a két *Hunyadi Oláh* Jánosnak. 1495-ben II. Ulászló részben csebi *Pogány* Péternek és alsóborsai *Vizközi* Andrásnak adományozza. Ebben az oklevélben *Madaraz* néven szerepel. 1506-ban *Verbőczy* István is részbirtokos itt. Idő folytán Nagyszombat város birtokába jut, melynek itt az 1553. évi összeírás szerint 10 portája adózik. Végül az éberhardi uradalomnak lett a része. Hajdan német község volt, mely azonban megmagyarosodott. Temploma nincs. Postája és távirója Féll, vasúti állomása Misérd.

Madarász.

Magasfalu a Morvavölgyben fekszik. Nagyközség, 397 házzal és 2603 tótajkú, róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Vöröskővár tartozéka volt és birtokai sorsában osztozott. Az 1553-iki portális összeírásban mindössze 6 portával szerepel *Serédy* Gáspár birtokaként és ekkor *Hochstetten* német néven ismeretes. Német lakosai későbbben elköltöztek és helyükbe tótok jöttek. Ez időtől fogva német nevének eltótosított mása, *Hochstetno* is forgalomba került. E községet 1683-ban Thököly hadai megtámadták és feldúlták. 1693-ban sáskajárás látogatta, 1709-ben a császári csapatok gyújtották fel, 1831-ben pedig a kolera tizedelte meg lakosait. Több ízben árvíz is pusztította. Hajdan itt halász-czéh is volt, melynek 1697. évi kanesóját egy idevaló lakos őrzi. Bírói pálcáját, mint egykor szabadalmas voltának emlékét, az utódok ma is kegyelettel mutogatják. A katolikus templom, a réginek a helyén, 1890-ben épült. Van itt egy kölcsönösen segélyező-szövetkezet, szeszgyár, keményítő-

Magasfalu.

gyár és gőzmalom. Ide tartozik Farkastorok, Mándiház, Ujvilág, Dubrava és Szálláspszta, mely két utóbbi már a múlt század elején említve van. A magasfalusi plébánia könyvtára sok érdekes könyvet tartalmaz. A községnek van saját postája, távirója Zohor.

Magyarbél.

Magyarbél, a budapest—bécsi vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 210 házzal és 1127 róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. E község 1294-ben *Beel* néven a pozsonyi vár tartozékaként van említve. Később a pozsonyi egyházzé lett, mely azonban — úgy látszik — nem birtokollhatta nyugodtan, mert 1323-ban a vármegye visszaadja a pozsonyi egyháznak. 1324-ben egy oklevélben *Nobiles de Beel* is említettnek. 1347-ben az itteni nemesek a község határát szőlőművelésre adják ki. 1418-ban már a mai nevén szerepel és ekkor a birtok felébe *Bazini* Miklós fiait, Györgyöt és Miklóst iktatják be. 1448-ban *Kiss* Miklóst is birtokosul találjuk itt, a kinek birtokrészét *Muzsik* Mihály zálogban bírja. 1544-ben *Földes* János örökösei bírják. 1553-ban *Literáti* Mártoné, 1677-ben a párkányi csatában elesett *Szüllő* György neje és gyermekei osztozkodnak itteni birtokukon. 1691-ben a *Jordán*, *Horvát* és *Molnár* családok panaszt emelnek kisserényi *Szerényi* András ellen, a birtokukon elkövetett hatalmaskodásokért. Későbbi birtokosai *Csáky* Imre gróf érsek, *Batthyány* József gróf hercegprímás, a gróf *Hadi*k, a gróf *Reviczky*, a gróf *Traun* és a *Szakáll* család, azután *krivínai Gyiókó* Szilárd és végre *Xivkovich* Emilné szül. *Pilta* Erzsébet, kinek itt hatalmas arányú, érdekes kastélya van, melyet *Csáky* Imre gróf érsek a hírneves *Fischer von Erlach* műépítésszel 1725-ben építtetett, hogy itt, a Nagyszombat és Pozsony között fekvő birtokán megfelelő rezidenciája legyen. Ő szentelte föl a kastélykápolnát is, melyet Szent Pál életéből vett szép falfestmények díszítenek. E kastélyban, a pozsonyi országgyűlések idejében, a bőkezű főpap fényes udvart tartott és nagy vendégségeket adott, de maga a kastély *Batthyány* József gróf hercegprímás idejében látta fénykorát. Mai tulajdonosa *krivínai Gyiókó* Miklós unokája, ki férjével, leányával és vejével, gyűlvészi *Dadányi* Sándorral és ennek gyermekeivel lakja e kastélyt, mely egyébként a *Mária Terézia* korabeli építészeti műemlékeknek egyik érdekes példánya. A köz-





MALACZKA. — A FERENCZRENDEK ZÁRDÁJA ÉS TEMPLOMA.

seget 1861-ben tűzvész pusztította. Temploma, úgy látszik, árpádkori. Van itt értékesítő és fogyasztási szövetkezet és zene-egyesület. Ide tartozik Konstantin major. Van saját postája; távirója és a vasuti állomása Szempez.

Magyardiószeg, mátyusföldi kisközség, magyar-, német- és tótajkú lakosokkal, kik között a róm. kath. vallású magyarok vannak a legtöbben. Házainak száma 299, lakosaié 2722. Körjegyzőségi székhely. Nevét a hajdan határában állott diófaerdőtől vette, melyet IV. Béla királynak 1252. évi oklevele említ. 1301-ben *Dudwagy* Miklós az ura, kinek már ősei birtokosai voltak. A *Dudvágszegi* család révén 1337-ben *Orros* Péter a birtokosa, ezután I. Károly király, János fia *Morochuk* mesternek adományozza a birtokot, melyre ez I. Lajos királytól új adományt nyert. 1470-ben a *Dudvágszegi* család már *Dyozegi* néven szerepel és még mindig birtokos itt. E község a pápai tizedszedők jegyzékébe *Dyosic* alakban van bejegyezve. 1553-ban, az akkori portális összeírásban, már az óbudai apácák szerepelnek birtokosaiként 22 portával. 1647-ben a Klarissza-apácáké, s e rend II. József alatt történt eltörlése után a vallásalapé lett, melytől az *Erdődy* grófok és ezektől meg az *Esterházyak* vették meg. Ez utóbbiak után *Zichy* Ferencz tulajdonába került. Most *Zichy* József grófé és bérlője a diószegi czukorgyár-részvénytársaság, melynek itt nagy és mintaszerű gazdasága, hatalmas czukorgyára és szép kastélya van, melyet a társaság 1885-ben építtetett. Diószegnek hajdan vásárszabadalmai is voltak, melyeket 1870-ben megújítottak. 1707-ben *Stahremberg* Guidó császári fővezér megszállotta és a kurucok ellen megerősítette. 1709-ben az egész község leégett. *Dudvágszeg* hajdani nevének emlékét ma már csak egyik ily nevű dűlője és egy domb tartja fenn. 1647-ben még önálló község volt, de az 1673—83 közötti török dúlások alatt elpusztult. A katolikus templomot, a község ősi templomának a helyén, a vallásalap 1786-ban építtette. Van a községben katolikus olvasóköri, hitelszövetkezet és a volt úrbéreszek egyesülete. Ide tartozik *Ujhely* nevű pusztája is, mely hajdan község volt, de a *Rákóczy*-féle felkelés idejében elpusztult. A községben van posta, táviró és vasúti állomás.

Magyardiószeg.

Magyarfalu, morvavölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 261 házzal és 2369 róm. kath. vallású lakossal. Ősi magyar község, mely az idők folyamán eltótosodott. 1301-ben *Magari* András fia Tamás az ura, ki itt határjárást tartat. 1310-ben *Jánoki* Jakab szerepel birtokosaként az ekkor *Magyar* nevezetű községnek és itt egyik szolgájának nagyterjedelmű földbirtokot adományoz. Későbbi birtokviszonyait nem ismerjük. A XVIII. században került a *Pálffy* család kezébe és most *Pálffy* Miklós herczegnek van itt

Magyarfalu.

nagyobb birtoka és a *Löwbeer* Miksa ezégnek nagy czukorgyára. 1703—11 között a császári seregek felperzselték a községet. A XVII. században már *Uherszka Vesz* tót neve is ismeretes; harminczad-hivatala még a mult század első felében fennállott. Katholikus temploma a XVII. század első felében épült. Postája van, távirója Malaczka és legközelebbi vasúti állomása a már osztrák területen fekvő Angern.

Majtény.

Majtény, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 148 házzal és 1342 róm. kath. vallású lakossal. E község legrégebb birtokosa *Cseklészi Bökényfi* Bökény comes és utána, 1266-ban, az *Elefántiak*. 1339-ben Pál országbíró meghagyásából a pozsonyi káptalan határjárást tartat itt. A pápai tizedszedők jegyzékében *Moytech* néven szerepel és ez időben *Elefánti Endrefi* Mátyás comes az ura. Az 1553-iki portális összeírásban *Báthori* András 7^{1,2}, a borostyánkői urak meg 7 portával szerepelnek. Egyik legrégebb birtokosa a *Szegedy* család. Később a *Bencsics*, *Gudics*, *Abrahámfy*, a *Farkas* és az *Esterházy* családokat találjuk itt. Most *Zichy* József és *Esterházy* Károly grófoknak van itt nagyobb birtokuk. Egyháza már a XIII. században említve van, de mostani temploma újabb építmény. Az egyház aranyozott vert-ezüstből készült, régi szentségtartót őriz, mely a *Szegedy* család ajándéka. A község hajdan magyar volt, de idővel eltótosodott. A *Rákóczy*-féle szabadságharcz idejében sok sanyarúságban volt része. Ide tartozik *Ferencz*-major is. Postája *Abrahám*, távirója és vasúti állomása *Diószeg*.

Malaczka.

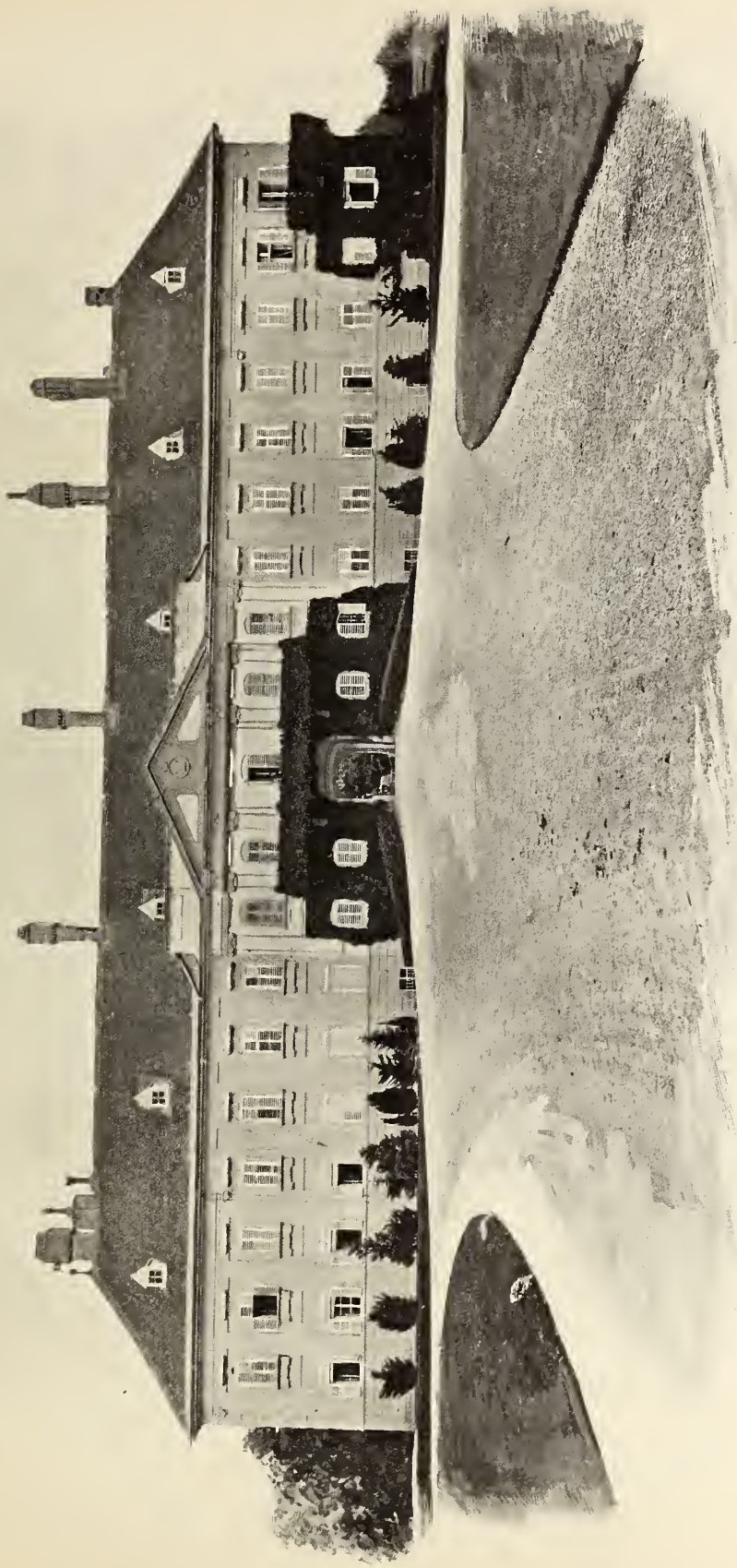
Malaczka, a morvavölgyi vasútvonal mentén fekszik. Nagyközség, 623 házzal és legnagyobb részben róm. kath. vallású, tótajkú lakosokkal, kiknek száma 5053. Legrégibb okleveles nyomát 1337-ben találjuk, a mikor már mai nevén szerepel. A vöröskői vár tartozéka volt, de már a középkorban is jelentékeny hely, s különféle szabadalmi vannak. Az 1553-iki portális összeírásban *Serédy* Gáspárnak 35 portája adózik. A *Balassa* grófoknak birtoklásuk idején a városban nagyszabású kastélyuk volt, melyet vadász-kastélynak használtak. E kastély romjaiból építtette a XVII. század első felében *Pálffy* Pál gróf a ferenczrendiek mai zárdáját. A győri hős szívét a ferenczrendiek lorettói házában őrzik. A községben levő hatalmas kastélyt szintén a *Pálffy*ak építtették 1624-ben. Egyike ez a vármegye legszebb és legnagyobb kastélyainak, mely *Pálffy* Miklós herczegé. A kastély 106 holdas angol kertben áll. A ferencziek zárdájában van a *Pálffy* család sírboltja. Katholikus temploma a XVII. század első felében épült, a zárdatemplom pedig 1653-ban adatott át rendeltetésének. 1808 április 23-án az egész község, a templommal együtt, leégett. A mult század elején serföző és pálinkaház volt itt, vásárai pedig messze vidéken híresek voltak. A község a hasonnevű járás székhelye. Van itt járásbírószág, két takarékpénztár, kaszinó, dalegyület, tűzoltó-egyesület, a *Pálffy* herczegi uradalom központi hivatala, uradalmi szeszgyár és gőzfürész, azonkívül pedig még *Stern* és *Jelinek* szeszfinomítója és a *Holczer*-féle szappangyár. A községhez tartoznak *Fáczy*nyos, *Karolinenhof*, *Marcheck*, *Vöröskereszt* vadászlakok, *Rakárna* puszta, *Vinohradek* major és *Téglavetőtelep*. A községben van posta, táviró és vasúti állomás.

Máriavölgy.

Máriavölgy, a Kis-Kárpátok alatt fekszik 130 házzal és 809 róm. kath. vallású tót lakossal. I. *Lajos* király 1377-ben itt *Pálos*-kolostort alapított, melyet a községgel megajándékozott. Híres búcsújáró-hely, melynek templomában állítólag *Szent István* korából való *Mária*-szobor van. 1471-ben *Rozgonyi* László is a klastromnak adományozta pozsonyi házát. 1786-ig a *Pálosok* bírták, de *József* császár alatt az állam tulajdonába ment át. Ettől megvette *Schwartzenberg* Sándor herczeg, ki a kolostort kastélylyá alakíttatta át. A *Schwartzenberg*ektől *Schafgottsche* Frigyes gróf vásárolta meg, azután *Wolkenstein* Osvald grófé lett, majd gróf *Stockau* Györgyné szül. *Baltazzy* Eveliné, kitől 1900-ban a birtokot a kastélylyal együtt *Stockau* Matild grófné örökölte, s ő itt ma is birtokos. A XVIII. század második felében, a mikor e község *Marienthal* német néven is ismeretes, serföző is volt itt. A község határában nagy terjedelmű és rendkívül gazdag palabánya van, mely a gróf *Stockau* birtokhoz tartozik. A lakosok katolikus kört tartanak fönn. A község postája *Pozsony-Beszterce*, távirója és vasúti állomása pedig *Stonfa*.

Mászt.

Mászt, kisközség, körjegyzőségi székhely. Hajdan *Vöröskővár* tartozéka volt és e vár birtokainak sorsában osztozott. Határa gazdag rómaikori



MALACZKA. — PÁLFFY MIKLÓS HERCEG KASTÉLYA.

lelőhely, honnan már számos régiség került egyes muzeumokba. A XVI. századbeli portális összírásban 18 portával szerepel. 1647-ben özv. *Nagyimihályi* Ferencznének volt itt 4 portája. Később a borostyánkői uradalomhoz csatoltatott, míg végre a *Pálffy*ak lettek az urai, ma pedig *Károlyi* Lajos grófnak van itt nagyobb birtoka. A község alatt, a sziklába és a megkövesült agyagos homokba földalatti folyosók és tágas üregek vannak vájva, melyeknek rendeltetése ismeretlen. Az itt elterjedt hagyomány szerint ezek hajdan az őslakók búvóhelyéül szolgáltak. 1703—11 között három ízben leégett. A XVIII. században a pestis pusztított a községben. A mai kath. templom 1716-ban épült. A község lakosai tótok és vallásukra nézve róm. katolikus. A házak száma 140, a lakosoké 990. Postája, távirója és vasúti állomása Stomfa.

Miklóstelek.

Miklóstelek, kisközség a Morvavölgyben. Egész 1880-ig Szent-István községhez tartozó puszta volt és csak ekkor lett önálló község. Földesurai a *Pálffy* nemzetség tagjai voltak és ma is *Pálffy* Miklós herczegnek van itt nagyobb birtoka. 318 lakosa tót és róm. kath. vallású. Házainak száma 70. A községnek nincs temploma. Postája Laksárújfalu, távirója s vasútja Sasvár. Ide tartoznak Haluska vadászlak és Ustudenki telep.

Misérd.

Misérd, kisközség a Felső-Csallóközben, 90 házzal és 567 német és magyar lakossal, a kik között azonban a németek többségben vannak. Vallásuk róm. kath. és nagyobb számban ág. evangélikus. Körjegyzőségi székhely. Az itt elterjedt hagyomány szerint a község hajdan néhány kilométerrel közelébb feküdt a nagy Dunához, mint ma, t. i. az u. n. Friedhof-Garten dűlő helyén. Első írott nyomaival 1206-ban találkozunk és ekkor, valamint 1216-ban *Misde* és *Miser* néven van említve. Ősidők óta megült hely, mire a határában levő pogánykori őrdombok mutatnak. A lakosok ezeket kurucdomboknak nevezik. 1294-ben puszta, néptelen hely volt és Pozsony vár tartozéka, melyet III. Endre *Herculinus* pozsonyi bírónak adományozott. Úgy látszik azonban, hogy ekkortájt még más birtokosa is volt, mert 1302-ben *Homorói* Jakab a maga birtokát *Herlín* pozsonyi bírónak adja el, a ki kétségkívül azonos az előbb említettel. 1349-ben a pozsonyi káptalan ismét egy pozsonyi bírót, Jakab nevűt, iktat e község birtokába. Az 1553-iki összeírás szerint *Miserdy* faluban *Serédy* Gáspár 5, *Mérey* Mihály 3 és *Farkas* Ignác 2 portával bír. 1647-ben részben a *Kerekes* család birtoka, részben Eberhard váranak tartozéka volt. A mult század elején az *Apponyiak*, a *Pálffy*ak, a *Maholányiak*, és a *Balassák* voltak az urai. Kath. templomát Pázmány a régiek között említi. 1390-ben is mint rég főnnálló templom szerepel. 1735-ben és 1773-ban átalakították, de 1852-ben leégett. Ma a templomnak csak románstílusú szentélye van kis templommá átalakítva. Az evangélikus templom 1814-ben épült. A községben van posta és vasúti állomás; távirója Püspöki.

Modorfalva.

Modorfalva, mátyusföldi tót kisközség, 208 házzal és 1571, róm. kath. vallású lakossal. 1256-ban *Villa Mogorod* néven, 1307-ben pedig *Poss. Magyarad* néven szerepel. 1335-ben *Magerad* és *Magurad* alakban Nagyszombat város birtokául van említve. A pápai tizedszedők jegyzékében ez a hajdan magyar község már *Magerdorf* német néven van följegyezve. *Nagymartoni* Pál országbírónak 1335-iki oklevelében *Magyarad* szerepel, de ugyanekkor elferdítve *Balarad* nevet is említenek az egykorú oklevelek. 1390-ben *Mogordorf* néven találjuk. Az úrbériség eltörléséig Nagyszombat város birtoka volt. 1712-ben az egész község leégett. 1802 augusztus 12-én az egész község leégett és csupán két háza maradt meg. 1805-ben, a franczia háború alatt, az itteni templomban 16000 mázsa lőport helyeztek el, mely 1808-ig ott hevert. A Szentháromság tiszteletére szentelt templomot 1650-ben *Salgovich* Adám modorfalvi születésű esztergomi kanonok építtette. A Magdolna-kápolna 1634-ben már roskadozó állapotban volt, 1694-ben összedőlt, de 1747-ben újra épült. Hajdan búcsújárárhely volt. A község postája, távirója és vasúti állomása Nagyszombat. Ide tartozik egy malom is.

Móroczkarcsa.

Móroczkarcsa, magyar kisközség a Csallóközben, a komárom—pozsonyi vasútvonal mentén, 32 házzal és 153 róm. kath. vallású lakossal. Pozsonyi várbirtok volt, mely később a vajkai érseki székhöz csatoltatott. Egyebekben sorsa összefügg a többi Karesák sorsával. Postája Királyfiakarcsa, távirója és vasúti állomása pedig Dunaszerdahely.

Nádas, a nyitrai határszélhez közel fekvő kisközség, 213 házzal és 1435 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan mezőváros volt, vásárjoggal, melyet a gúnyolódni szerető szomszédok szerint két galambért a *Sándorfiaknak* adtak el. A községházán még ma is őrzik a régi bírópálczát. Már a XIII. században említi egy határjáró levél e községet. A pápai tizedszedők jegyzékében is szerepel. Korlátkő várának a tartozéka volt és 1382-ben *Kishöfsteini Beled* fia Gergely neje a pozsonyi káptalan előtt tiltakozik az ellen, hogy *Szentgyörgyi* Teumult és *Spatai* János e birtokot megszerezhessék. 1553-ban a *Nyáryak* az urai. Nehány évvel később *Hrussói* Mihály, *Cziráky* Balázs, majd a *Motesiczky* és a *Pongrácz* grófi család is részbirtokosa, míg most *Windischgrätz* Alfréd hercegnék, *Apponyi* Antal grófnak és *Krischker* Nándornak van itt nagyobb birtoka. A községben két nagyobb kastély van. Az egyik a *Windischgrätz*-féle, a másik a *Krischker*-féle. Az előbbi emeletes, az utóbbi pedig két-



MÁRIAVÖLGY. — A REGI PALOS-KOLOSTOR (MOST STOCKAU MATILD GRÓFNÉ KASTÉLYA).

emeletes. Mindkettőt a *Motesiczky*ek építették. A *Krischker*-féle 1866-ban került mai tulajdonosa birtokába. E kastély kertjében állott volna — a hagyomány szerint — Mátyás király vadászkastélya. A *Rákóczy*-féle felkelés alatt, 1704-ben, a község határában *Berecsényi*, *Károlyi* és *Ocskay*, a *Ricsán* vezetése alatt álló császári seregeket megverték. Ebből az időből, mint *Kollár* Márton képviselő, a község jeles krónikása és plébánosa írja, érdekes közmondás maradt itt fenn. Ha ugyanis valaki nem akar mezei munkára vagy aratásra menni, rendesen azt mondja, hogy: „Már oda adtam a sarlómat *Rákóczynak*”. Ez azt jelenti, hogy a lakosok a mezei munkát abba hagyva, sarlóikat a kuruczoknak adták át, fegyvert ragadtak és a kuruczok segítségére siettek. A község határában, a *Fehérhegység* egyik magaslatán, „*Ördögbarázdája*” néven sáncznyomok láthatók, melyekhez az az érdekes monda fűződik, hogy ezt a sánczot az ördög emelte, hogy a korlátkői uradalom birtokjoga fölött viszálykodó két testvért egymástól elválassza, illetőleg az uradalmat ketté ossza. Valószínű azonban, hogy e sáncz az országút megvédésére szolgáló védelmi mű volt. A XVIII. század első felében e vidéket *Hrajnoha* György hirhedt rablóbandája tartotta rettegésben, kiről e vidéken sok monda van elterjedve. 1805-ben 37,000 orosz katona vonult itt át. A főtisztek a plébánián voltak szállva. 1848-ban magyar huszárok voltak itt

hat hétig és a mostai Kriseliker-féle kastély volt a kórházuk, a hol többen kolerában haltak el. Simunich osztrák tábornok is két napot töltött itt seregével. 1866-ban a község határában 12,000 osztrák katona táborozott, közöttük József főherceg és a szász herceg is. Az előbbi a mostani Windischgrätz-féle házban, az utóbbi pedig Rajner szolgabíró házában volt szállva. Ősi felső temploma XIII. századbéli és régen bűcsújárárhely volt. Itt van a Pongrácz család sírboltja. A mostani templom 1753 és 1763 között épült. A XVIII. században sörház is volt a községben. Nádas határában feküdt még *Mákótelke*, mely 1583-ban már szerepelt. Ennek nevét a mai *Máková* nevű dűlő tartja fenn. Ide tartoznak Rakova vadászlak, Raszoehov írtvány, Trnavka malom és két uradalmi major. A községnek van saját postája és vasúti állomása; távírója Szomolány.

Nádasd. *Nádasd*, csallóközi magyar kisközség, 88 házzal és 505 lakossal, a kik róm. kath. vallásúak. A sárközi *Sághi* és a *Dömközy* családok ősi fészke. Már 1397-ben mai nevén szerepel. Ez időben Zsigmond király Mátyás és András nevű nemeseket iktattat be valamely itteni birtokba, de 1412-ben egy részét *Malath* András pozsonyi polgárnak adományozza. Az 1553-iki összeírásban *Sághi* Imre és *Sárközy* Kristóf egy-egy portával szerepelnek. A Sághi-féle birtokrész a múlt század második felében a *Bartal* család tulajdonába ment át. Temploma nincs a községnek, melynek postája Baka, távírója Bős, vasúti állomása Dunaszerdahely.

Nádszeg. *Nádszeg*, mátyusföldi magyar nagyközség, 324 házzal és 2398 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan *Nagyszeg* volt a neve és 1647-ben már az *Esterházyak* a birtokosai. Ma Esterházy Mihály grófnak és *Pápay* Ignác dr.-nak van itt nagyobb birtoka. Az 1848-iki szabadságharc alatt a község határában kisebb ütközet volt. 1903 július 13-án árvíz pusztított a községben, melynek 115 házát romba döntötte. A községben levő katolikus templom a XVII. században épült. Újabban lebontották és mást építettek helyébe. A községben van postahivatal, de távírója és vasúti állomása Galánta.

Nagyabony. *Nagyabony*, magyar kisközség, mely a Csallóközben fekszik. Házainak száma 183; lakosaié, a kik legnagyobb részben róm. katolikusok, 104. E községet régi oklevelek szerint 1161 és 1173 között telepítették. 1298-ban egy káptalani oklevélben *Fulobon* néven a pozsonyi vár tartozékeként szerepel, a hol III. Endre Olgyai Péternek nagyobb birtokot adományoz. 1428-ban már mai nevén szerepel. Később a község számos nemes család birtoka lett. A községben levő u. n. sárga kastélyt az *Ordódy* család építtette, a katolikus templomot pedig 1761-ben *Csiba* Imre. Ennek családja egész a legújabb korig a község nemesi birtokosai között szerepel és itt van a családi sírboltja is. E községben született *Bihary*, a híres zsigányprímás. Határában állott hajdan *Nádvar* község is, mely a török világban elpusztult és nevét ma már csak egyik dűlője tartja fenn. Nagyabony körjegyzőségi székhely. Ide tartoznak Bárányos, Lelkes és Szellő majorok és Molnártanya. Posta van a községben. Vasúti állomása Csallóköz-Abony, távírója Dunaszerdahely.

Nagybodak. *Nagybodak*, magyar kisközség 95 házzal és 692 róm. kath. vallású lakossal. E község legrégebb birtokosául 1445-ben *Temesközi* Bálint pozsonyi kapitányt ismerjük. Az 1553-iki portális összeírásban királyi birtokként szerepel 14 portával. 1647-ben özv. *Amade* Lénárdné birtoka. Később a *Pálffyak* lettek az urai és ma is a gróf Pálffy szeniorátusnak van itt nagyobb birtoka. A múlt század elején a község közelében az itteni Dunaágon 14 malom volt. Temploma nincs a községnek, melynek postája Felbár, távírója Bős és vasúti állomása Lég.

Nagybresztovány. *Nagybresztovány*, vágvölgyi tót kisközség, 105 házzal és 656 róm. kath. vallású lakossal. E községet 1280-ban IV. László király Nagyszombat városának adományozta. Ez időben *Zill* néven szerepelt, 1335-ben *Zyly* alakban, az 1553-iki összeírásban pedig még Kis-Zely néven, a mikor 4 portája van feljegyezve. A legújabb időkig Nagyszombat város birtoka volt. Katolikus temploma 1778-ban épült, kápolnája pedig 1767-ben; a községben azonban már a XIII. században volt plébánia. 1811-ben az egész község templomostul együtt leégett. A községben van posta, de távírója és vasúti állomása Lőcz-Bresztovány.

Nagybudafa, esallóközi magyar kisközség, 25 házzal és 169 róm. kath. vallású lakossal. A pozsonyi várbirtokok közé tartozott és lakosai később nemesi szabadalmakat nyertek. Az újabb korban a *Vermes* család volt a nagyobb nemesi birtokosa. Temploma nincs a községnek, melynek postája Egyházzal, távirója és vasúti állomása pedig Patony.

Nagyfödemes, nagyközség 343 házzal és 2706 róm. kath. vallású magyar lakossal. A pozsonyi várbirtokok közé tartozott. A pápai tizedszedők jegyzékében *Fedemus* alakban szerepel. 1445-ben *Temesközi* Bálint pozsonyi kapitány az ura. 1490 és 1505 között I. Miksa császár seregei pusztították. 1515 június 18-án *Bakay Besenyei* Gergely és Ilona itteni birtokrészüket visszaváltják *Csorba* András-

tól; ez időben *Nemetfedemes* néven említik. 1541-ben a törökök dúltak házai között. Az 1553-iki összeírásban királyi birtokként szerepel 30 portával. 1560-ban *Nemetfödemes* alias *Ofödemes* néven a *Vass* és a *Földes* család ivadékai bírják, a kik 1569-ben új donációt kapnak reá. 1683-ban Thököly fejedelem járt itt, s a hagyomány szerint a plébánián lakott. Később a falu a *Pálffy* tulajdonába ment át és ma a Pálffy grófoknak van itt nagyobb birtokuk. A mult század elején *Lacsny* Miklósnak volt itt ezukorgyára. 1862-ben árvíz, 1865-ben tűzvész, 1866-ban pedig kolera pusztított a községben. Mai templomát, melynek helyén a XVII. század elején egy Szent Mihály tiszteletére szentelt kápolna állott, 1619-ben átalakították, de tornya 1710-ben épült. A község közelében feküdt hajdan az 1221-ben már említett *Tevel* község, mely *Terra Teuel* és később *Villa Teuel* néven a pozsonyi vár tartozékaként szerepelt. Ide tartoznak Hajmás, Hemierdő, Kapostyán, Perezátony, Szögyén és Lenesehely puszták, mely utóbbi 1384-ben *Leneze* néven *Benefalvy* Pál birtoka. A községnek van postája és távirója, vasúti állomása pedig Diószeg.

Nagylég, a pozsony—komáromi helyi érdekű vasútvonal mentén fekszik. Kisközség 77 házzal és 523 róm. kath. vallású magyar lakossal. E községet 1239-ben említik először az egykorú iratok. A pozsonyi vár tartozéka volt és lakosai később nemesi előjogokat élveztek. Az 1553-iki összeírásban a *Sárkány* családnak 5, *Zomor* Jánosnak meg 3 portája adózik. 1694-ben *Szüllő* Ferenczné is egyik nagyobb birtokosául van említve. A Szüllő család még a XIX. század elején is birtokos itt; ekkor ugyanis Szüllő Zsigmond a maga birtokát *Gálfy* Péternek zálogosítja el. Ma *Benyorszky* Lajosnak és *Petőcz* Gábornak van itt nagyobb birtoka, de a mult század elején ezeken kívül a *Bacsák* család is bírt itt és külön-külön mind a három családnak esinos kúriája volt a községben. A plébánia alapítása 1328-ig vezethető vissza; mai templomának alapját *Szelepcsényi* György érsek 1679-ben tette le, de az építkezést csak halála után fejezték be. A lakosok fogyasztási és értékesítő



NÁDAS. — A MOTESICZKY-FÉLE KASTÉLY
(MOST KRISCHKER NÁNDORÉ).

Nagybudafa.

Nagyfödemes.

Nagylég.

szövetkezetet tartanak fenn. Ide tartoznak Vörösbuzahely és Kondoros puszták, mely többi 1319-ben *Kondorosi* Jakab birtoka, utána pedig *Sellyey* Miklósé, a múlt század elején *Benyovszky* Péteré. Ide tartoznak még Alsótőse, Felső-tőse és Nagyhegy tanyák, Elina, Gállház és Hétmány csőszház. Dülő nevei közül az Igriezés, a Kapuhely és a Báuvölgy is bizonyos jelentőséggel látszanak bírni. Van itt posta, távíró és vasúti állomás.

Nagylévárd.

Nagylévárd, a morvavölgyi vasútvonal mentén fekszik. Kisközség, körjegyzőségi székhely, melynek 2977 lakosa magyar, német és tót, de ezek közt a tótok vannak a legtöbben. A házak száma 493. E községet mai nevén csak az 1553-iki portális összeírás említi, a mikor *Lampatzer* Lipót a birtokosa s ennek 28 portája adózik itt. 1647-ben *Kollonich* Nándort, 1683-ban már *Kollonich* Zsigmond grófot találjuk birtokosául, kinek révén a birtok és az e család által épített nagyszabású és díszes kastély a *Wenckheim* grófi család birtokába került. Most *Wenckheim* István grófnak van itt nagyobb birtoka és az övé az említett kastély is. A XVII. században mezőváros volt. E községben a XVIII. század első felében habanusok telepedtek meg, kik itt 1760-ban kápolnát építettek. E német települők megjelenése óta a községnek német *Gross-Schützen* neve is ismeretes, de ugyanekkor *Velke-Levari* tót nevével is találkozunk. Azelőtt a községben harminczad-hivatal és serfőző is volt, most pedig az uradalomnak szeszgyára s gőz- és hengermalma van itt. Ezenkívül van a községben kaszinó, Szent-Erzsébet nőegyesület és katolikus legényegylet. Van itt apácák vezetése alatt álló leányiskola és a Pálos-rend kisebb telepe, mely bérlházban van elhelyezve. A szép katolikus templom 1729-ben épült, az ág. h. ev. templom pedig 1790-ben. 1836-ban a kolera tizedelte a lakosokat, 1709-ben és 1866-ban tűzvész pusztította el a község nagy részét. Ide tartoznak a Berger, Dil és Plavala téglavetők, a Jelinek és a Nyirky majorok, a Mikohal erdészlak, a Pila malom és a *Wenckheim* ménes. A községben van posta, távíró és vasúti állomás.

Nagylucse

Nagylucse, alsócsallóközi magyar kisközség, 45 házzal és 360 róm. kath. vallású lakossal. E község első nyomára 1302-ben bukkanunk, a mikor *Felső-lucse* a neve s *Bartal* és társai itteni birtokrészüket *Chugud* fia, András comesnek előörökítik. Ez időn innen már mai nevével találkozunk, de 1423-ban egy *Szilass-Lucsi* nevű község is előfordul. Nagylucse a neve újra 1466-ban Mátyás királynak a gellei érseki székhöz intézett oklevelében. 1533-ban a már többször említett összeírásban *Lipesey* Gáspárnak 6 és *Pálffy* Péternek 9 portája adózik és ekkor is *Nagy-Lucse* néven. A XVII. században az *Aranyossy* család is birtokosa. 1737-ben özv. *Maholányi* Tamásné itteni birtokát *Unger* Sámuelnek engedte át. Újabbkori birtokosai a *Jiringer*, a *Linzboth* és a *Bartal* családok s ma is *Bartal* Ferencnek és *Linzboth* Mihálynak van itt nagyobb birtoka és ez utóbbinak csinos úrilaka, melyet a múlt század 50-es éveiben a *Jiringer* család építtetett. Ezekről vették meg *Linzbothék* és ők építtették addig földszintes házukra az emeletet. A török időkben a község határában kisebb ütközet volt. A községhez tartozó Várparlag nevű dülönév eredete ismeretlen. A községnek nincs temploma. Postája Egyházzelle, távírója és vasúti állomása Patony. Ide tartozik Nádaslak pusztá, Fenesár és Nagyói major.

Nagymácséd.

Nagymácséd, vágvölgyi magyar kisközség, 276 házzal és 1825 róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. E községgel először *Pensaurai* Lénárd 1390-iki jegyzékében találkozunk, a mikor neve *Mahid* alakban van említve. Ez időben egyháza is volt már; mostani katolikus temploma azonban 1783-ban épült és 1880-ban nagyobbíttatott. 1553-ban *Báthori* András 9 és a borostyánkői uraknak szintén 9 portája adózik. Később a semptei uradalomhoz tartozott és az *Esterházyak* voltak az urai, kiktől a birtokot *Alsasse d'Hennin* Angelika hercegné vette meg, a ki itt ma is birtokos. 1679-ben a pestis pusztította a lakosokat. A községben van a járási faiskola felügyelősége. Posta van a községben, de a távírója és vasúti állomása Galánta.

Nagymagyar.

Nagymagyar, magyar kisközség a Felső-Csallóközben, 173 házzal és régebben 1424 róm. kath. vallású lakossal, (az utolsó népszámláláskor ugyan csak 1353 volt a lakosok száma). A pozsonyi vár tartozéka volt és 1239-ben már említve van. Neve különféle változatokban fordul elő. Legrégibb elnevezése *Morthamagor*. Később már *Egyházas-Magyar* néven is említve találjuk. Némely író szerint II. Béla király idejében itt a templom mellett apácázárda



NAGYLÉVÁRD. — A GRÓF KOLLONICH-FÉLE KASTÉLY (MOST WENCKHEIM ISTVÁN GRÓFÉ).

is volt. 1355-ben az *Olgyaiak* egyesség-levelében szerepel. 1383-ban Ilona és Margit úrasszonyok itteni birtokrészüket Miklósfia Mihálynak adják át. 1416-ban Olgyai György fia, Miklós, itteni birtokából leánynegyedet ad ki. 1488-ban nyaganesak az Olgyaiak a *Dankháziaknak* egy kúriát és tekintélyes földbirtokot engednek át. II. Ulászló király 1495-ben csebi *Pogány* Péternek és alsóborsai *Vizközi* Andrásnak adományoz egy itteni birtokrészt. 1506-ban *Verbőczy* Istvánnak is van itt birtoka. 1533-ban *Csorba* Gergely fiai és *Csorba* Pál osztozkodnak birtokukon. 1540-ben a magvaszakadt *Csorba* János birtokát *Illyésházi Illyés* Tamás pozsonyi alispánnak és testvérének, *Saághi* Deák Iurének és fiának, *Zsigmond*nak hagyományozza. Az 1553-iki összeírásban az óbudai apáczáknak 6, *Csorba* Jánosnak 2, *Illyés* Ferencznek 1, az Olgyai családnak 1 és a pálosoknak 3 portájuk van itt. 1647-ben a pozsonyi apáczáké, 1787-ben a vallásalapé volt. Később az *Esterházyak* lettek az urai, azután a *Zichy* és *Batthyány* grófok, ma pedig *Pálffy* Béláné grófnőnek van itt nagyobb birtoka. I. Lipót király 1679-ben betiltotta a község hetivásárjait. 1699-ben mezőváros. Ugyanekkor a pestis pusztította lakosait. A község határában a Rákóczy-féle felkelés idejében ütközet volt. A múlt század elején sörház is volt itt és országos vásárai nagyon látogatottak voltak. Plébániája az 1390-iki összeírásban már említve van, de mai temploma az ősi templom helyén 1886-ban épült. Az egyház birtokában a XVII. századból nagyon érdekes zománcozott ezüst-feszület van, melyet egy *Zichy* grófnő ajándékozott az egyháznak. Az érdekes ötvösmű, hátsó részén, Krisztus kínszenvedéseinek a jelvényeivel van díszítve. Az egész ötvösmű, Krisztus alakját kivéve, aranyozva van. Nagymagyarhoz tartozik és a múlt század elején említve van *Újvásár* és *Moesola* puszta, mely utóbbiról már 1330-ban találunk írott nyomokat. *Újvásár* már 1298-ban szerepel, a mikor *Gombai Kumpert* fiai, *Olgyai* Péter comesnek adják el. Az 1553-iki összeírás szerint az óbudai apáczáknak itt 3 portájuk van. A község határában, 1319-ben egy *Kökényes* nevű község is szerepel, mely *Kondorosi* Pálé és fiaié. 1620-ban *Kökényrév* néven találjuk említve. Ide tartozik még *Nagyerdő*. A községben van posta és táviró, vasúti állomása pedig *Somorja*-*Uszor*. Körjegyzőségi székhely.

Nagypaka.

Nagypaka, a Csallóközben fekvő magyar kisközség, 65 házzal és 330 róm. kath. vallású lakossal. Már 1222-től kezdve szerepel. Hajdan *Egyházpaka* volt a neve, sőt német *Kapeln* néven is találjuk említve. 1352-ben egy határjáró levél említi. A pozsonyi vár tartozéka volt és a gellei érseki székhöz tartozott. Az 1553-iki összeírásban 24 portával királyi birtokként szerepelt. 1787-ben a *Pálffy* grófoké. Egyháza 1309-ben már fennállott és *Pázmány* is a régi egyházak között említi. Mai temploma 1678-ban épült. A községhez tartozik *Nagyerdő* puszta. Van vasúti állomása, de postája és távirója *Somorja*.

Nagysenkvicz.

Nagysenkvicz, a Kis-Kárpátok alatt fekszik, 143 házzal és 1109 róm. kath. vallású, tótajkú lakossal. Körjegyzőségi székhely. Hajdan úgy mint *Kissenkvicznek*, ennek is *Sánok* volt a neve és *Pozsony* vár tartozéka volt. Sorsa összefügg *Kissenkviczé*vel. Lakosai a XVI. században kipusztultak és *Beniczius* Miklós 1550-ben horvátokat telepített ide, kik azonban eltótosodtak. Ma is nagyon sok horvát hangzású személynevet találunk itt. Egyik leírója megjegyzi, hogy hajdan a *Zrinyiek* voltak a földesurai és ennek emlékéért az *Zrinska Gora* nevű hegy tartja fenn. Mi azonban úgy tudjuk, hogy ez tévedés, mert a nevezett hegy tulajdonképpen csak egy nagyobb befásított domb, melyen a múlt század elején egy *Zrinyi* nevű birtokos lakott és ő róla nevezték el ezt a dombot *Zrinyi*-hegynek. 1647-ben már a *Pálffyak* az urai és most is id. *Pálffy* János grófnak van itt nagyobb birtoka. A községben van *Gross* Samunak szeszgyára és *Mahota* Józsefnek téglagyára, mely utóbbinak területén gyakran bukkannak őskori leletekre. Temploma ősrégi, de a község pusztulásával az is rombadőlt. Az 1756-iki canonica visitatio szerint a *Kostaniczáról* idetelepített horvátok a rombadőlt templomot felépítették és várszerűen, lőrésekkel ellátott erős kőfallal vették körül, mely maig is fennáll. A templom tornyát a kereszten kívül félhold is díszíti, mely még a török időkben származik. Az egyház birtokában aranyozott ezüst-monstrancia van 1766-ból, továbbá két régi aranyozott ezüst-kehely, melyek közül az egyik zománczmű és drágakövekkel van díszítve. A község nagyobb része 1879-ben leégett. *Nagysenkviczről* származik a *Kovachich*

család; itt született Kovachich Márton György történetbúvár és törvénytudós, ki senkivici előnévvel 1799-ben nemességet nyert. Ide tartoznak Csősztelek major, Sárfo erdőőrak és egy névtelen erdőőrak. Van saját postája. Távirója Modor, vasúti állomása Modorsenkvicez.

Nagysúr, vágvölgyi tót kisközség, 128 házzal és 872 róm. kath. vallású lakossal. Az e vidéken elterjedt hagyomány szerint e községet Súr vezér alapította. Királyi birtok volt, melyet IV. Béla 1261 körül Truslef és Luipold nevű nemeseknek adományoz. Zsigmond király 1439-ben György grófnak zálogosítja el. 1439-ben Albert király a *Rozgonyiaknak* adományozza. 1523-ban a *Thurzók* lettek az urai, a kiktől 1635-ben az *Esterházyak* örökölték. Ma három Súr van e vidéken, melyek hajdan egy községet alkottak. *Varrasúr* régi pecsétje legjobban bizonyítja ezt, mert „*Sigillum Trium Sur 1514*“ feliratot visel. Az 1553-iki portális összeírásban két Nagysúr nevű község

Nagysúr.



NAGYSZARVA. — AZ ILLÉSHÁZY-FÉLE KASTÉLY (MOST PONGRÁCZ FRIGYES GRÓFÉ).

szerepel. Az egyik királyi birtok, a másokban *Báthori* Andrásnak 6 és a borostyánkői uraknak is 6 portája van bejegyezve. Újabbkori birtokosai az *Esterházyak*. Hajdan magyar lakosai voltak. Katholikus temploma 1793-ban épült. A plébániának értékes könyvtára van; az egyház 1741-ből ezüst-kelyhet őriz, mely címerrel díszítve a következő fölíratot viseli: „A. R. D. Joan. Tesseni Paro: Ladiczensis proprio pro usu suo fieri curavit 1741“. A községhez tartozó *Botszeg* nevű dűlő régi község emlékét őrzi. 1323-ban *Botfalva* néven szerepel és Boleszló esztergomi érsek az itteni nemes jobbágyoknak szabadságlevelet ad. A pápai tizedszedők jegyzékében *Bot* néven van említve. Az 1553-iki összeírásban *Serédy* Gáspárnak 3 portája adózik itt. Van saját postája, de távirója és vasúti állomása Szered.

Nagyszarva, kisközség a Csallóközben, 449 magyar lakossal. Vallásuk róm. kath. A házak száma 41. Hajdani neve *Szent-András*, *Szentandrádfa* és *Szent-Andrusfalva* volt. Mai neve, fölváltva a régivel, csak a XVII. században említetik először. Legrégibb birtokosául a XV. században a *Sárkány* családot ismerjük; ennek itt ekkor már véd- és vízművekkel megerősített várkastélya volt, melyet 1570-ben alakított át *Illésházy* István. Ezek után női ágon a birtokot és a kastélyt *Batthyány* József gróf örökölte és ugyancsak női ágon került *Pongrácz* Frigyes gróf tulajdonába, kinek neje *Batthyány-leány*. A régi várkastély, teljesen átalakítva, ma is kitűnő állapotban van és a kert felől való homlokzatát az *Illésházy* család címere díszíti. Az ott látható és 1570-ből való latin fölírat szerint *Illyésházy* István, Liptó vármegye főispánja

Nagyszarva.

építtette fel II. Miksa császár idejében; ez azonban úgy értendő, hogy akkor építtette újjá a régi várkastélyt. Az 1553-ból való összeírásban a *Sárkány* családon kívül még több birtokosa szerepel. A Sárkány család 3, *Bakics* Péter 2, *Tóth* Tamás 2^{1/2}, *Pethő* Antal 2^{1/2}, *Lüteráty* Ferencz ¹/₂ és *Arhnay* Miklós 12, 1647-ben pedig *Sárkány* Miklósné 4 portát bírnak itt. 1521-ben II. Lajos király és neje nászútjuk alkalmával megfordultak az itteni várkastélyban, a mikor Sárkány Ambrus fényes bőjti ebéddel vendégelte meg az egész nászuépet. A múlt század elején az Illésházyaknak itt híres ménesük és julhtenyésztésük volt. Egyháza már 1390-ben a pozsonyi főesperességi plébániák között szerepel. Régi temploma a községen kívül áll és Szent-Andrásnak van szentelve. Belseje román és gót részleteket tüntet fel. Itt nyugszik *Ákosházi Sárkány* Erzsí, kinek ezímeres sírköve 1655-ben készült. Ide tartoznak Kisszarva, Köveces és László major. A községben van posta, távirója Nagylég, vasúti állomása Somorja-Uszor és gőzhajó-állomása Körtvélyes.

Nagyudvarnok.

Nagyudvarnok, kisközség az Alsó-Csallóközben. Házainak száma 58, róm. kath. vallású magyar lakosaié 372. Körjegyzőségi székhely. Legrégibb nyomát 1341-ben találjuk, a mikor *Feludvarnok* néven a pozsonyi várjobbágyok birtoka és a királyi udvarnokok lakóhelye. 1380-ban I. Lajos király *Pókuteleki* Miklós fiát, Jakabot és testvéreit iktattatja új adomány címén e birtokba. 1423-ban az itteni nemesi birtokosok s a *Bazini* és a *Szentgyörgyi* grófok között birtokper folyt. Az 1553-iki összeírásban *Zomor* János 5, *Amade* Mihály 1^{1/2}, *Bucsuházy* Tamás 3 és *Soldos* György 1 portája szerepel. Későbbi birtokosai a *Kondé*, *Bittó*, *Bacsák*, *Biró* és a *Szabó* családok voltak. Azután a múlt század második felében a *Hütter* és *Wahlberg* családoknak volt, most pedig *Habermann* Nándor vezérkari kapitánynak van itt nagyobb birtokuk. A községben *Tóth* Elemérnek nagyobb úrilaka van, mely azelőtt a *Kondé* családé volt. A falu templom nélkül szűkölködik. 1863-ban nagy tűzvész pusztított itt. Nagyudvarnok határában feküdt *Szolgagyőr* község, mely 1399-ben *Zolgageur* néven van említve. Most Vilmos pusztja, Rózsa és Szigeti major tartoznak ide. A község postája, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahely.

Nahács.

Nahács, tót kisközség a Vág völgyében. Házainak száma 91, lakosaié pedig 487. Vallásuk róm. katolikus. A községnek Dejtén van a postahivatala, a távirója pedig Szomolányban, vasúti állomása meg Nádason. Hajdan hol a jókői, hol pedig a szomolányi vár birtokai közé tartozott és e birtokok sorsában osztozott. 1644-ben az *Erdődyek* a zágrábi káptalannak zálogosítják el, 1647-ben *Erdődy* Gábor az ura, kinek özvegye: *Amade* Judith a trencsényi jezsuitáknak adja zálogba. A XVII. század közepe táján horvátokat telepítettek ide. Végre a *Pálffyak* tulajdonába jutott és most *Pálffy* József grófnak van itt nagyobb birtoka. Katolikus temploma a falu nyugati részén, fensíkon fekszik. Régiségét gótikus részletei bizonyítják, különösen a szentségházat díszítő kőkereszt, mely az 1596. évszámot viseli. Határában Szent-Katalin templomának és zárdájának romjai láthatók. A zárdát és valószínűleg a templomot is Erdődy Kristóf gróf 1618-ban építtette, de fia, illetőleg fiának neje később megnagyobbította. Az 1756-iki canonica visitatio szerint e templom „nagyserű és díszes épület“ volt. 1645-ben Rákóczy György hadai, 1663-ban pedig a törökök és a császári csapatok dúlták föl a zárdát. Mikor József császár alatt az itt volt szerzetesek a zárdát elhagyták, rokkant katonákat helyeztek el benne. Később ezeket is elvitték és az épületet egy őrre bízták, ki a sírboltot kifosztotta. Azóta az épület lakatlan maradt és lassanként elpusztult. A községhez tartozik Czerova major.

Nebojsza.

Nebojsza, mátyusföldi tót kisközség, melyben azonban magyarok is laknak. Házainak száma 32, róm. kath. vallású lakosaié 460. A nebojszai *Balogh* család ősi fészke. Királyi birtok volt, melyet Zsigmond király *Norinberg* nevű pohárnokának adományozott. Ennek leánya révén a Balogh család tulajdonába került. A Balogh-féle kastélyt, mely ma *Gülcher* Arminé, Bél Mátyás szerint, még Zsigmond király építtette várkastélynak. Tényleg nagy, négyszögű, emeletes épület, magas falakkal. Védőműveit Bél Mátyás is említi. Első átalakítását *Szluha* Ferencz későbbi birtokosától nyerte. Azután a birtok és a kastély a *Viczay* családé, később *Schlossberg* László pozsonyi

alispáné lett, majd a szalabéri *Horváth* családé, egy darabig *Draveczky* báróné és *Amadé* gróf zálogosbirtoka, míg végre az egész birtok a kastélylyal együtt *Galgóczy* Antal birtokába jutott. A *Galgóczy* családtól 1849-ben *Gülcher* Jakab Tivadar vette meg. Ma ennek fia, *Gülcher* Ármin a tulajdonosa. Van itt keményítő-gyár is, mely szintén a *Gülcher* Arminé. A község postája és távirója Galánta, vasúti állomása pedig Gány.

Nemessúr, vágvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 44 házzal és 256 róm. kath. vallású lakossal. E néven csak az újabb korban szerepel, mert hajdan Nagysúrhoz tartozott és annak sorsában osztozott. Magyar község volt, de idővel eltótosodott. Lakosai nemesi jogokat élveztek. Katholikus kápolnája 1869-ben épült. Postája Nagysúr, távirója és vasúti állomása Szered.

Nemessúr.

Németbél, hajdan királyi birtok, mely 1337-ben királyi adományként *Orros* Péter tulajdonába került. I. Lajos király *Morochuk* honti főispánnak adományozta. Az 1553-iki összeírásban mint a horvátoktól megszállott új hely szerepel. 1787-ben a kir. kincstáré. Újabbkori nemesi birtokosai ismeretlenek. A községben csak kápolna van, mely 1732-ben épült. 35 házat 197 róm. kath. vallású lakos lakja, a kik mind magyarok. Postája Magyarbél, távirója és vasúti állomása Szempez.

Németbél

Németdiószeg, kisközség, közvetlen Magyardiószeg szomszédságában, 107 házzal és 737 magyar és német lakossal, kik között azonban a róm. kath. vallású németek vannak többségben. Újabb telepítés, melyet II. József császár telepített meg 1781—85 között németekkel; ebben az időben azonban Magyardiószeghez tartozott és csak később lett külön község. Temploma nincs a községnek; postája, távirója és vasúti állomása Magyardiószeg.

Németdiószeg.

Németgurab, magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 283 házzal és 1374, nagyjából ág. ev. h. vallású lakossal. Sorsa hajdan Horvátgurabéval függött össze. Ide is Illésházy gróf nádor telepítette a horvátokat. Az 1553-iki összeírásban *Serédy* Gáspár 15 portája szerepel. 1647-ben a falu már a *Pálffy*ak tulajdona, a kik itt kastélyt is építettek. Ma is id. *Pálffy* János grófnak van itt nagyobb birtoka. A községben két templom van. A katolikus templom építési ideje ismeretlen, az evangélikus templom 1788-ban épült. 1892-ben a község legnagyobb része leégett. A község határában 1423-ban *Csandal* község van említve. Régen királyi birtok volt, ma pedig Németgurabhoz tartozó pusztá. A községnek Réte a postája; távirója és vasúti állomása pedig Szempez.

Németgurab.

Neustift, a Kis-Kárpátok alatt fekvő tót kisközség, 75 házzal és 458 lakossal, a kik mind róm. katolikusok. Hajdan *Ujfalú* néven is említve van a vöröskői „Registratur“ című írott könyvben. Később *Nestich* tót neve is szerepel. A nagyszombati Klarissza-apáczák birtoka volt, de Bethlen Gábor

Neustift.



NEBOJSZA. — A BALOGH-FÉLE KASTÉLY (MOST GÜLCHER ÁRMINÉ).

elvette tőlük és 1620-ban *Erdödy* Gábornak és Györgynek adományozta. E révén a *Pálffy*ak lettek az urai és most is id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. Temploma nincs a községnek. Postája, távírója és vasúti állomása Szentgyörgy. Ide tartozik a Józsefvölgyi villa és az erdőszlak.

Nyék.

Nyék, mátyusföldi magyar kisközség, 113 házzal és 673 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan *Csák Máté* birtoka. Az 1553-iki összeírásban *Báthory* András és a borostyánkői urak 5—5 portái adóznak itt. 1647-ben az *Esterházy*ak tulajdona lett és ma is Esterházy Mihály grófnak van itt nagyobb birtoka. A község pecsétje „Pagus Neik 1686” fölíratot visel. A faluban *Kufler* Viktornak szeszgyára van. Temploma nincs a községnek. Ide tartozik *Péterháza*, mely 1323-ban szerepel, a mikor Boleszló esztergomi érsek az itteni nemes jobbágyoknak szabadságlevelet ad. 1559-ben *Török* Balázst találjuk itt birtokosul. A község postája Hidaskürt, távírója Diószeg és vasúti állomása Galánta.

Ögelle.

Ögelle, kisközség az Alsó-Csallóközben. Római kath. vallású, magyar lakosai vannak, kiknek száma 240, házainak száma meg 37. Körjegyzőségi székhely. Hajdan a gellei érseki székhöz tartozott és II. Lajos királynak 1524-ben a gellei székhöz intézett rendeletében már a mai nevén szerepel. Az 1553-iki összeírásban királyi birtok és portáinak száma 8. Később a *Pálffy*ak birtokába került. A községnek nincs temploma. Postája Egyházzelle, távírója és vasúti állomása pedig Patony.

Olgya.

Olgya, felsőcsallóközi magyar kisközség, melynek 48 házát 284 róm. kath. vallású lakos lakja. E község 1251-ben szerepel először, a mikor az van róla írva, hogy határa pozsonyi várbirtok. Ez időben *Ougya*, majd később *Ouga* néven merül fel. 1251-ben *Puer* pozsonyi alispán valamely itteni birtokrészt *Böjtös* mesternek ítél oda. 1358-ban, a mikor *Ólga* néven találjuk említve, már az *Olgyai*ak az urai és Olgyai Endre fia János 60 ekényi földet ad hűgának. 1380-ban egy határjáró levélben *Olgia*, 1488 május 29-én Mátyás király oklevelében *Ogya* a neve. Később az *Udvarnok*y és a *Bacsák* család is birtokosa lett és a mult század első felében Olgyai Ká. olynak és Zsigmondnak s Bacsák Vendelnek volt itt nagyobb birtoka. Említést érdemelnek Félnyárasd, Landdorgóc és Mocsola dűlői. A községnek nincs temploma. Postája és távírója Nagymagyar, a vasúti állomása Somorja-Uszor.

Ollétejed.

Ollétejed, magyar kisközség az Alsó-Csallóközben. Házainak száma 22, róm. kath. vallású lakosainak száma 121. A község postája, távírója és vasúti állomása Dunaszerdahely. A Tejed nevű községekről már más helyen volt szó. E község nevét *Ollé* nevű régi nemesi birtokosától vette. Máskülönben sorsa azonos a Lidér-Tejed nevű községével. Ma a *Franek* fiai pozsonyi cégnek van itt nagyobb birtoka. A falunak nincs temploma.

Ottóvölgy.

Ottóvölgy, a Kis-Kárpátok alatt fekvő kisközség, körjegyzőségi székhely, 210 házzal és 1158 róm. kath. vallású, tót lakossal. Régi német telepes község, mely a vöröskői várbirtokok közé tartozott, de már a XVI. században kiváltságokat nyert. 1606-ban mezővárosként van említve, melynek II. Ferdinánd 1629-ben vásártartási szabadalmakat adott. A község akkori neve *Ottenthal*. A községházán ma is őrzik Ferdinánd szabadalomlevelét, valamint a községi német anyakönyveket, melyek 1638-tól 75-ig terjednek és egy 1606-ból való, német nyelven írt árvakönyvet. A község régi jegyzőkönyvei is németek és az első tót végzés csak 1747-ből való, a mikor a helység *Opital* eltöztösített néven is szerepel. Az 1553-iki összeírásban *Otontal* alakban van említve és ekkor a *Fuggerek* 32 portáját róják meg. *Ortvay* az eddigi helynévmagyarázóktól eltérőleg nevét az *Ongud*, *Ompud* vagy *Ompudin*us személynévből származtatja. Pozsony vármegyében hajdan tényleg laktak *Ompud*ok és pedig *Karesán Ombud* és fiai, *Mahalán* meg *Ompudynus*. Tény az is, hogy *Ompital* közelében tényleg állott egy *Mahalán* nevű község, melyre nézve azonban csak a XIV. század végén találunk írott nyomokat, a mikor *Pensaurai Henrik* érseki helynök jegyzéke az ottondali plébánost is említi. 1645-ben és 56-ban epemirigy dült a községben. 1663-ban a törökök dúlták fel és 1686-ban a felkelő csapatok zsarolták. 1831-ben és 1866-ban lakosai közt a kolera szedte áldozatait. Katholikus temploma a XIV. században már fennállott. Hajdan gótikus volt, de stílusát a sok átépítéssel elrontották. Újabb hajóját 1664-ben kezdték építeni, s 1721-ben megnagyobbították. 1832-ben *Palkovics* György

esztergomi kanonok a templomot megnagyobbította és a tornyot felépíttette. Az egyház birtokában, egyik régi birtokosa: *Schwartz* Mihály adományából, 1769-ből való, aranyozott ezüsből készült szentségtartó és ugyanily kehely van, továbbá 1728-ból igen szép és értékes ezüst-kereszt. Itt áll még, a templom közelében, a Szent-Lénárd tiszteletére szentelt gótikus kápolna, mely búcsújáróhely. Hozzá van építve Szent Flórián kápolnája, melynek oltárképét Pálffy Miklósné szül. Harrach Eleonóra állíttatta. Ezeken kívül még két kápolna van itt, és pedig a Szent Sebestyén és a Szent Anna kápolna, melyek újabb keletűek. Az ottentáli erdőben *Üveghuta* néven egész kis község volt, a hol már 1679-ben 246-an foglalkoztak üveggyártással. A múlt század első felében papirmalom is volt itt. Ottóvolgy, a többi vöröskői birtokokkal együtt, idővel a *Pálffyak* tulajdonába jutott és ma is id. Pálffy János és ifj. Pálffy János grófoknak van itt nagyobb birtokuk. Ide tartoznak Újmajor, Üveghuta telep, Zabité halásztelep és Papirmalom. A község postája Cseszte, táviróhivatala és vasútja pedig Nagyszombat.

Padány, alsócsallóközi magyar kisközség, 104 házzal és 588, nagyobb részben ev. ref. vallású lakossal. Ósi besenyő-telep, melyet egy 1265-iki oklevél már mint ilyet említ. 1288-ban *Terra Padan*, 1291-ben *Villa Padan*, 1326-ban meg *Possessio Padan* a neve. 1341-ben a padányi és a petényi nemesek közötti határjárás perben szerepel. A pápai tizedszedők jegyzékébe *Podans* elferdített néven van bejegyezve. Régi nemesi község, a hol ma id. *László* Vince a legnagyobb birtokos. Péterháza, Dienes és Iklér nevű dűlői, úgy látszik. régi nemesi birtokosaik nevét örökítették meg. A lakosok olvasókört tartanak fenn. A református templom 1787-ben épült; az egyháznak 1693-ból való érdekes ezüst-kelyhe van. A községhez tartozik a fentemlített határjárás perben már szereplő *Petény* pusztja, mely hajdan valószínűleg Padánynyal együtt Pozsony vár tartozéka volt és 1298-ban van említve. Az 1553-iki összeírásban csak egy portája szerepel. A községnek Alistál a postája, távirója, a vasúti állomása pedig Felistálynárasd.

Pagyerócz, a Vág völgy és a Kis-Kárpátok között fekvő tót kisközség, 50 házzal és 266 róm. kath. lakossal. A szomolányi vár tartozéka volt és az 1553-iki portális összeírásban *Losonczi* Istvánnak itt 9 portája adózik. 1636-ban *Erdödy* György és Gábor *Esterházy* Dánielnek zálogosítják el. 1787-ben már a *Pálffyak* az urai. Legrégibb neve *Pogyorócz*; az újabb korban *Pagyeroveze* néven is említik. Katholikus temploma a XIX. század elején épült. A falu postája Bohumicz, távirója és vasúti állomása Nagyszombat.

Páld, tót kisközség a mátyusföldi síkságon, 511 róm. kath. vallású lakossal. A házak száma 82. E községet *Paulj* néven egy 1282-iki oklevél említi. 1307-ben, a mikor *Paldy* néven szerepel, Kenéz comes, *Dudvágszezi Mihályfi* Jakab comesnek adományozza. 1339-ben *Kenéz* fiainak, Fülöpnek és Péternek birtoka, de ez a Kenéz nem azonos az előbb említettel. A pápai tizedszedők jegyzékében *Pauli* néven említetik. 1352-ben I. Lajos király *Bessenyo* Jánosnak és testvéreinek adományozza. 1553-ban a már sokszor említett összeírásba *Páldy* néven csak 3 portája van felvéve. Ekkoriban a nagyszombati apácáké, 1787-ben a kir. kincstáré. Később az *Esterházyak* lettek az urai. Egyháza ősrégi, de mai temploma 1643-ban épült. A község postája és távirója Vedrőd, vasúti állomása Cziffer.

Papfa, tót kisközség, 68 házzal és 540 róm. kath. vallású lakossal. A pozsonyi káptalan és a prépostság ősi birtoka. Már 1290-ben itt laktak az egyházi testületek népei és ezért nevezték *Poppnepe* (Papnépe)-nek. 1400-ban már *Papfolua*-nak írják. Az 1553-iki összeírásba mindössze 2 1/2 portája van felvéve. Birtokosa ma is a pozsonyi káptalan. Temploma nincs a községnek. Postája és távirója Ivánka, vasúti állomása pedig Cseklész. Ide tartoznak Káptalan, Nahács és Prépostszeg majorok, Szunyog csárda és Kültelek.

Papkörmösd, a Feketevíz mellett fekvő kisközség, 53 házzal és 338 róm. kath. vallású tót lakossal. Legelső nyomát 1346-ban találjuk, a mikor a pozsonyi káptalan *Streis* Marchard pozsonyi polgárt iktatja birtokába. 1540 után elpusztult hely. Az 1553-iki összeírásban már a pozsonyi káptalan birtokaként szerepel 3 portával. Újabbkori birtokosai a *Pálffyak*. Csak kápolna van a községben és ez 1899-ben épült. Postája Királyfa, távirója és vasúti állomása Szempez.

Padány.

Pagyerócz.

Páld.

Papfa.

Papkörmösd.

- Pénteksúr.** *Pénteksúr*, magyar kisközség, 30 házzal és 171, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Ős idők óta megült hely, melynek határában La Taine-kori és római régiségeket találnak. 1481-ben már a mai nevén szerepel, *Pyntekswr* alakban. A gellei érseki székhöz tartozott és lakosai nemesi előjogokat élveztek. Az 1553-iki összeírásban is királyi birtokként szerepel. Később a *Pálffy*-féle szeniorátusé lett. Temploma nincs a községnek. Postája Királyfa, távirója és vasúti állomása pedig Szempcz.
- Pered.** *Pered*, nagyközség a mátyusföldi síkságon, a budapest-bécsi vasútvonal közelében. Egyike a vármegye legrégebb községeinek, melynek nevét először 1138-ban *Bereghey* alakban, 1211-ben pedig *Beruczegu*, 1214-ben *Brugscug*, 1223-ban *Beregsceg* alakban emlegetik. Allítólag ősi kun telep. 1553-ban az esztergomi érseké, 1647-ben a nagyszombati jezsuitáké, 1787-ben a vallásalapé volt. Itt volt 1849 június 20. és 21-én a híres peredi csata, melyről más helyen van szó. E csata emlékére a falu határában honvédemléket állítottak. A jezsuita-rend eltörlése után a helységet az állam foglalta le és ekként került azután a múlt század elején a pesti egyetem tulajdonába. Lakosai hajdan nevezetes marhatenyésztést űztek. 1694-ben mint nevezetes halásztelep van említve, a hol számos alföldi halászeszalád telepedett meg. Van itt egy nagyobbszabású múmalom és a nép érdekeit célzó gazdasági népkör. 1831-ben a kolera pusztította a lakosságot. 1849-ben a község a peredi csata lefolyása alatt teljesen leégett, s 1890-ben is nagy tűz martaléka lón. Katholikus temploma, egy régibb templom helyén, 1803-ban épült. A községnek saját postája van. Távirója és vasúti állomása Vágsellye.
- Pernek.** *Pernek*, a Kiskárpátok alatt fekszik. Tót kisközség, 197 házzal és 1107 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan szintén a vöröskői várbirtokok közé tartozott és ezeknek a sorsában osztozott, míg végre a *Pálffy*ak tulajdonába került és ma is Pálffy Miklós herczegnek van itt nagyobb birtoka. Régen arany- és ezüstmányája is volt, melyeket még a múlt század elején említenek. 1867-ben a község nagyobb része leégett és ekkor 16 emberélet is a tűz áldozatául esett. A községnek Malaczka a postája, távirója és vasúti állomása. Ide tartoznak Bazini völgy és Nyahodmiskó pusztja.
- Pila.** *Pila*, Vöröskő alatt fekvő tót-német kisközség. A házak száma 54, túlnyomólag tótajkú, róm. kath. vallású lakosainak száma 306. A vöröskői vár ősi birtoka, mely az itt már századokon át fennálló fűrészmalomtól vette tót nevét. Az 1550-iki vöröskői számadási könyvek szerint itt ez évben 9523 deszkát vágtak. A XVII. században nagyobb papírmalom is volt itt, mely még a múlt század 80-as éveiben is fennállott. A múlt század 50-es éveiben még posztókallói és fűrész- és lisztmalmai is voltak. Ma is 3 fűrészmalom van itt a *Pálffy*aknak, *Weisz* Tivadarnak pedig kisebb rézhámora. Kápolna-szerű kis temploma a XVI. században épült. A község postája Cseszte, táviróhivatala Modor és vasúti állomása Modor-Senkviczen.
- Pinkekarcsa.** *Pinkekarcsa*, alsócsallóközi magyar kisközség, 34 házzal és 169 róm. kath. vallású lakossal. A többi Karcsa nevű községek sorsában osztozott és Pinkekarcsa néven a vajkai érseki székhöz tartozó községként csak az újabb korban van említve. Temploma nincs; postája Királyfiakarcsa, távirója és vasúti állomása pedig Dunaszerdahely.
- Pódafa.** *Pódafa*, magyar kisközség az Alsó-Csallóközben, melynek lakosai nagyrésztben róm. kath. vallásúak. Házainak száma 41, lakosaié 168. Postája, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahely. 1455-ben V. László király a *Poda-Etheiek*nek adományozza. 1787-ben is még a Póda családé. Későbbi birtokviszonyait és nemesi birtokosait nem ismerjük. Temploma nincs. Az itt levő gőzmalom a dunaszerdahelyi gőzmalom-részvénytársaságé. Ide tartozik Marczel major és Zöldfa tanya. A község postája, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahely.
- Pósfa.** *Pósfa*, alsócsallóközi magyar kisközség, 29 házzal és 220 róm. kath. vallású lakossal. 1423-ban *Pósafalva* néven királyi birtok. 1466-ban *Podzafalwa* alakban szerepel, mint a pozsonyi vár tartozéka. Az 1553-iki portális összeírásban *Poosfalva* néven királyi birtokként 9 portával van felvéve. Később a *Pálffy*ak lettek az urai. Temploma nincs a községnek. Ide tartoznak Kis-pósfa és Pósfa puszták. Postája Egyházzelle, távirója és vasúti állomása Patony.

Pozsony-Borostyánkő, a Kis-Kárpátok alatt fekvő tót kisközség, 114 házzal és 903 róm. kath. vallású lakossal. Először 1349-ben említik *Borostyán* néven. Később *Ballenstein* német és *Paistu* tót néven is előbukkan. A község fölött emelkedő borostyánkői vár tartozéka volt, mely 1446-ban *Szentgyörgyi* Péter özvegyének, *Marczali* Hedvignek jutott osztályrészül. A XVI. században még mindig a *Bazini* és a *Szentgyörgyi* grófok az urai. Később a *Pálffy* családé lett, de ma már *Károlyi* Lajos grófnak van itt nagyobb birtoka. Várát a francziák 1810-ben levegőbe röptették. Hajdan a községben lőpororony is volt. A *Pálffyaktól* vette meg az *Eiberg* család, de a lőporgyár légberöplött s e családnak egyik tagja is áldozatául esett a robbanásnak. A XVIII. század elején ismét felépült gyár, mely később a *Dengler* családra szállott. 1881-ig fenntartotta; de ekkor megszűnt. Hajdan vas- és rézhámora is volt s ez utóbbi még ma is fennáll. A múlt század elején volt papírmalma is. Propadle nevű völgyében említésre méltó barlang van. A község 1864-ben tűz következtében pusztult el. Katholikus temploma ősrégi és újabban alakították át. Ide tartozik Kosariszkó és Szántóhegyi vadászlak is. A község postája, távirója és vasúti állomása Stomfa.

Pozsony-Borostyánkő.

Pudmericz, a Gidra patak közelében fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 195 házzal és 1627 róm. kath. vallású lakossal. E község valószínűleg a *Pudmer* vagy a *Bodner* személynévtől veszi a nevét. Első említését Pensaurai Lénárdnak 1390-iki lajstromában találjuk, a mikor *Pumurich* néven szerepel és plébániája is említve van. 1542-ben Vöröskővár tartozéka. 1561-ből a pecsétje is ismeretes. 1705-ben *Pálffy* János gróf nádor, Herbeville császári tábornok és *Rákóczy* seregei között itt véres ütközet volt, mely alkalommal a felkelő seregek vereséget szenvedtek, a község pedig teljesen leégett. Szőlőművelése már a XVI. század elején jelentékeny lehetett. A vöröskői vár urainak nagyszabású haltenyésztése volt itt és a halastavak nyomai még ma is láthatók. A XVII. században malmai is híresek voltak, fazekasai pedig külön czéhet alkottak. Lobogójukat ma is a templomban őrzik. A község plébániája megvolt már a XIV. században. Régi temploma a XVIII. század elején pusztult el, új temploma 1735—36-ban épült, de 1774-ben leégett és helyébe 1782-ben újat építettek. Az egyház birtokában Mátyás-korabeli gótikus szentségtartó, 8 román stílusú gyertyatartó és egy XVI. századbeli gótikus ezüstkehely van, melyet 1618-ban *Rედern* Kristóf, Miksa főherceg pohárnoka és udvari kamarása ajándékozott az egyháznak. A lakosok fogyasztási és hitelszövetkezetet és katolikus olvasókört tartanak fenn. Mai nagyobb birtokosai idősebb és ifj. *Pálffy* János grófok. Kápolnáját a XVIII. század végén *Pálffy* Rudolf gróf építtette. A község mellett, magas fensíkon áll ifj. *Pálffy* János gróf toronnyal ékesített, hatalmas új kastélya, mely kiváló izléssel és kényelemmel van berendezve. Ide tartozott hajdan *Fancsal* pusztá, mely a pápai tizedszedők jegyzékében *Fansol* néven külön községként szerepel. 1335-ben *Mogh* comes van birtokosául említve. Határában vannak *Lindava*, *Pali*, *Ómajor* és *Úmajor*. A községnek saját postája van, távirója *Cziffer*, vasúti állomása pedig *Báhony*.

Pudmericz.

Pusztafödemes, magyar és tót nagyközség. Házainak száma 143, és nagyobbára tótokból álló róm. kath. vallású lakosainak száma 1724. 1221-ben *Villa Fudemus*, 1423-ban pedig *Uyfedemes* néven királyi birtok volt. Lakosai később nemesi előjogokat nyertek. Nemesi birtokosai közül ismerjük a *Maholányi*, *Spáczay*, *Ambró*, *Krizsány*, *Farkas*, *Miksitz*, *Szilágyi*, *Noigel*, *Lányi*, *Pap*, *Semsey*, *Balogh*, *Ábrahámfy*, *Marczel*, *Pajor* és *Szelle* nevű családokat, de ezekkel együtt a XVIII. század vége felé már a *Zichy* grófi család is birtokosai közt foglal helyet és ma is *Zichy* József grófnak van itt nagyobb birtoka. Hajdan magyar község volt, mely idővel eltótosodott. Időközben, különösen a XVII. század vége felé németek is lakták, még pedig oly nagy számban, hogy ekkor *Németfödemesnek* nevezték. Van itt egy régi kastély, melyet a *Farkas* család építtetett, s ez most *Zichy* József grófé. A *Marczel* családtól is van itt egy 1771-ben emelt nagy épület. 1849-ben *Petőcz* alispán elnöklése alatt e helységben gyűlés volt, és itt tette az alispán azt a kijelentést, hogy „ha a magyarnak engedelmeskedem, akkor holnap fejbe lőnek, ha pedig a németnek, akkor fölakasztanak“. A katolikus templom igen régi; az anyaegyház 1600-ban alakult meg. Van itt egy „kardinális“ nevű mezei út, mely állítólag

Pusztafödemes.

Pázmány érsek itteni birtokának köszöni a nevét. 1678-ban a pestis pusztított itt. Ide tartoznak Gyuresi, Hoor, Porosz, Réti és Szarvas majorok. A községnek van saját postája, távirója és vasúti állomása pedig Diószeg.

Pusztapát.

Pusztapát. a vágvölgyi vasút mentén fekvő kisközség, 36 házzal és 337 róm. kath. vallású tót lakossal. 1313-ban a nyitrai káptalan egyik oklevelében *Paach* néven szerepel. 1316-ban *Symárfi Herch* fia Péteré, a ki *Kápolnai Jakabfy* Balázsnak adta el és ekkor már *Nagy-* és *Kispáty* van említve. 1324-ben a pozsonyi káptalan Finta és István nevű nemeseket iktat e birtokba. A XVI. század elején a czifferi uradalomhoz tartozott és a *Nyáryak* voltak az urai. A mult század elején a *Balogh*, *Andreánszky*, *Illés* és a *Zichy* családokat uralta és ma Zichy Pál Ferencz grófnak van itt nagyobb birtoka. Egyháza nagyon régi, mert a pápai tizedszedők jegyzékében is szerepel, de mai temploma a XVII. században épült. A község postája, távirója és vasúti állomása Cziffer.

Püspöki.

Püspöki, felsőecsalloközi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, Pozsony közelében, 258 házzal és 1160 róm. kath. vallású lakossal. Ősi német telep, mely a XIII. század elején az esztergomi érsek birtoka és lakóhelye volt. Bél Mátyás említi az esztergomi érsek díszes kastélyát és a község egyéb díszes épületeit, műkertjeit és körfalait. A hajdani primási palotában, mely az idők folyamán többszörösen átalakítva, régi rendeltetését ma már alig árulja el, most a községi hivatalok vannak elhelyezve. Az 1553-iki összeírás szerint az érsekségnek 41 portája volt itt. Később más birtokosai is felmerülnek, és pedig az *Ormosdy*, *Chernel*, özv. *Reidnér*, *Albert* és *Galgóczy* családok, kiknek itt régi kúriái is voltak. Ma is van itt még két régi úrilak, melyek közül az egyik özv. *Draskovics* György grófnéé, a másik pedig *Galgóczy* Antalé. Ma is az érsekségnek van itt nagyobb birtoka. Ősi temploma már 1229-ben szóban forog. Mai templomát 1889-ben megújították, de ez nem az ősi templom volt; egyes részletei ugyanis azt bizonyítják, hogy a XVI. század elejéről való. Az egyház gótikus szentségtartót őriz a XIV. századból. 1859-ben tűz pusztította el a község nagy részét, mely a gyakori vízáradásoktól is sokat szenvedett. Határában a Thököly-féle szabadságharcz alatt kisebb ütközet volt. A XVI. században lakosai vámmmentességet nyertek és ekkortájt mezőváros volt. Van itt hitelszövetkezet és gazdakör. Ide tartoznak Friedrich és Gyuri majorok, Galgóczy, Jegenyés, Kötélszer, Mogyorós és Téglaház puszták és Kovácsszigeti erdőőrak. A községnek postája, távirója és vasúti állomása van.

Récse.

Récse, a Vág völgyében fekvő nagyközség, melynek lakosai nagyobb részben tótok és róm. kath. vallásúak, de ág. ev. hitvallású németek is elég szép számmal lakják. Házainak száma 630, lakosainak száma pedig 3843. Legelőször 1328-ban merül fel, a mikor *Reuche-i Rutger* neje itten a nagyszombati Klarisszáknak egy szőlőt adományoz. 1332-ben *Villa de Recse* néven szerepel. 1376-ban a királyné birtoka és ez időben a királyné szőlőit és a gazdatisztjét is említik. 1414-ben *Rechendorf* német nevével is találkozunk, majd *Retisdorf sive Reche* alakban van említve. Később *Racersdorf*, *Ratschdorf*, sőt *Rathsdorf* néven is előtűnik. Az 1553-iki összeírásban *Báthori* Andrásnak 15 és *Farkas* Jónásnak szintén 15 portája adózik. 1647-ben mezőváros. Ez időben itt *Keglevich* Ferencznek is 3 1/2 portája volt. A XVII. században a *Tewrewk*, *Kolonich* és az *Erdödy* családnak, a máriavölgyi Paulinusoknak és a nagyszombati jezsuitáknak van itt birtokuk. Idő folytán a *Pálffyak* lettek az urai és most is Pálffy Miklós hercegnek van itt nagyobb birtoka. A Rákóczy-féle felkelés alatt a kuruczok itt 7000 akó bort koboztak el, a labanczok meg a szőlőket tették tönkre. A mai katolikus templom 1629-ben vétetett vissza az evangélikusoktól, kiknek a mostani temploma 1835-ben épült. 1866-ban az osztrák és a porosz csapatok között itt kisebb ütközet volt. Ide tartozik Miklós major és Pokol csárda. A községnek van saját postája, távirója és vasúti állomása.

Réte.

Réte, mátyusföldi magyar kisközség, 202 házzal és 1079, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal, de a reformátusok is elég számosan vannak itt. E községgel 1256-ban Petrus de Retlie nevében találkozunk. 1310-ben már mint lakott hely, *Terra Rethe* néven van említve. A pozsonyi várföldekhez tartozott, és lakosai nemesi előjogokat élveztek. Legrégibb nemesi birtokosául



PÚDMÉRICZ. — IFJ. PÁLFFY JÁNOS GRÓF KASTÉLYA

1368-ban *Rethei* Jánost ismerjük, de ugyanekkor *Pongor* neje Erzsébet, itteni birtokrészét Lászlónak adja el. 1398-ban *Nagy-Ilkai* Mihály fia János, itteni birtokát eladja *Borsai* Jánosnak. 1469-ben sűri *Szüllő* Mihály és *Borsai* Pál erőszakkal foglalják el *Rethei* György birtokát és kúriáját. Már a XV. században számos nemesi birtokosa volt. 1438-ban *Körtvélyesi* Mihály is egyik nemesi birtokosa. 1525-ben a *Márkus*, *Karátsony*, *Prikkel*, *Imely*, *Sándor* és *Dóka* család is possessora. 1667-ben, a mikor nevét *Reden* alakban írják, a *Méhes* és a *Balogh* család osztozkodnak itteni birtokukon. A mult század elején *Borló* Istvánt is nemesi birtokosai között találjuk. A község határában több pogánykori őr- és sírhalom van; az úgynevezett Zöldhalomról a lakosok azt állítják, hogy földjét a törökök süvegeikben hordták össze. A község mai templomai közül a róm. kath. 1817-ben, az ev. ref. templom pedig 1769-ben épült. A református egyház birtokában több értékes ötvösmű van és pedig: egy kisebb aranyozott ezüst-kehely, melyet 1691-ben debreczeni *Eötvös* István és felesége *Garai* Erzsébet ajándékozott az egyháznak, továbbá egy nagyobb aranyozott ezüst-kehely, melyet *Tisza* Lászlóné szül. *Szénás* Rebeka ajándékozott 1778-ban; 1694-ben *Maróthy* János és *Raczik* Kata egy aranyozott ezüst-tányért ajándékoztak. A község dűlő-nevei közül az egyik egy régi, elpusztult községnek az emlékét tartja fenn. Ez *Melénthe*, mely 1309-ben *Milenthe* néven szerepel, a mikor Károly király a birtokot *Máthé* nádor tárnokának, *Márton mesternek* adományozza. 1331 előtt már *Kenéz* comes a birtokosa, kinek fiai *Fodor* Istvánnak örökítik el. Ide tartozik Pörös major is. A községnek van saját postája; távírója és vasúti állomása Szempez és Réte őrház.

Róhrbach.

Rohrbach, tót nagyközség, 254 házzal és 1326, róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a vöröskői várhoz tartozott, később a detrekői, majd a malaczkai nradalom része lőn, és ezeknek a sorsában osztozott, míg végre a *Pálffy* uradalmába került. *Pálffy* Miklós hercegnek ma is nagyobb birtoka van itt. XVIII. századi adatok szerint 1756-ban 600 lakosa volt. Eredetileg német telepes község, mely idővel eltótosodott és a XVI. században már *Rarbock* tótos neve is van. Egyik dűlőjének a neve Királydomb, mely a király birtoklására látszik mutatni. Mai katolikus temploma 1857-ben épült, de van itt egy sokkal régibb, kőből épült harangtorony is. A mult század elején nagyobb olajgyár volt a községben. Ide tartoznak Horka major, Obora vadászlak, Olsovszki malom, Vajár puszta és Ribnyik, a hol hajdan nagyobb terjedelmű halastó is volt. 1709-ben a császári zsoldosok a községet több ízben megtámadták és kirabolták. A községnek saját postája van. Távírója és vasúti állomása Malaczká.

Rózsavölgy.

Rózsavölgy, tót kisközség, 157 házzal és 954 róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. E község 1352-ben merül föl először. 1390-ben *Rosonthal* néven van említve. Zsigmond király *Razna* néven Nagyszombat városának adományozza; Pázmány jegyzékében *Rosonthal alias Rosendel* néven szerepel. Az 1553-iki összeírásba már a tótos *Rossindul* néven 32 portával van bejegyezve, később *Rosindol* alakban szólnak róla. 1647-ben *Sántha* Pálné, 1787-ben Nagyszombat város a birtokosa. 1683-ban Thököly esapatai garázdálkodtak itt. 1680-ban, 1795-ben, 1806-ban és 1819-ben a község nagy része leégett, 1831-ben pedig a kolera tizedelte meg lakosait. Ősi temploma XIII. századbéli, de az idők folyamán átalakították és kibővítették. 1741-ben épült a mai tornya; 1890-ben a templomot megnagyobbították. Van itt egy kápolna is, mely 1739-ben épült. A községnek van saját postája, ellenben távíróhivatala Nagyszombat, vasúti állomása pedig Cziffer.

Sáp.

Sáp, a Feketevíz és a Kisduna között fekvő magyar kisközség, 49 házzal és 327 róm. kath. vallású lakossal. Ősrégi község, melynek 1256-ban *Botho de Saap* nevében bukkanunk a nyomára. 1287-ben már községként szerepel. 1324-ben a *suapi* nemesek vannak említve. 1383-ban *Sápi* Jordán fia László, itteni birtokát átadja *Hideghéti* Feltő fia Jakab leányának, Erzsébetnek. Később a *Pálffy* uradalmába jut és ma is id. *Pálffy* János grófnak van itt nagyobb birtoka. Temploma nincs a községnek, csak egy Duna-újfaluval közös Szent-Úr nevű kápolnája van, mely ősrégi építmény. A község postája Magyarbél, távírója és vasúti állomása pedig Szempez.

Sárfő, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 216 házzal és 1351 lakossal. A lakosok egytől-egyig róm. kath. vallásúak. E községgel 1254-ben *Sárfői Hiszus* nevében találkozunk. A *Fraknói* grófok birtoka volt és Zsigmond király 1435-ben új adománylevelet adott reá nekik. Ekkor *Saarfew* alakban van említve. Egy 1434-iki okirat szerint a Fraknói grófok itt egy birtokrészt eladnak *Molnári* Kelemen győri püspöknek. Az 1553-iki összeírásban *Serédy* Gáspár 10 portája adózik. 1556 és 1580 között Illésházy nádor horvátokat telepített ide és ez idő óta az előbb magyar község eltótosodott. 1647-ben *Pálffy* Miklós és *Nagy Mihály* Ferenczné bírták, később csak a gróf *Pálffy*ak. 1705-ben, a pudmericzi esata idején, a községet tűz pusztította el. Ez ismétlődött 1847-ben, a mikor a községgel együtt ősi temploma is leégett, sőt harangjai is elolvadtak. Újabb temploma 1742-ben épült, s ezt elhamvadása után a *Pálffy*ak ismét felépíttették. A községnek van saját postája, távírója és vasúti állomása Szempcz. Ide tartozik Amsterdam major és Csaszni malom.

Sárfő.

Sárosfa, magyar kisközség, körjegyzőségi székhely a Felső-Csallóközben. 35 házat számlál és 331 róm. kath. vallású lakosa van. Ily nevű község e vármegyében már 1075-ben van említve, de *Ipolyi* Arnold állítása szerint ez nem a mai Sárosfa. Első nyomát 1328-ban *Sáralja* néven találjuk, a mikor I. Károly király Péterfia Domokost iktattatja birtokába. 1397-ben Zsigmond király Mátyás és András nevű nemeseknek adományozza, de később már *Malath* András pozsonyi polgárt is itt találjuk, a ki ugyancsak Zsigmond király adományából jutott birtokához. Ez időben már a mai nevén van említve. Az 1553-iki összeírásban *Kéméndi* Péter 3 portával szerepel. A XVII. század első felében a *Földes* család is birtokos itt; 1651-ben ugyanis Földes Ferencz és István újabb adományt nyernek itteni birtokukra. Ez időben tűnik föl a *Bittó* család is, mely a községnek csakhamar egyedüli nemesi birtokosa lesz és ma is az. Ma *Bittó* Béninek, Istvánnak és Dénesnek van itt birtoka és mindegyiknek külön úrilaka. A *Bittó* családnak itt gazdag levéltára is van, melyben több *Arpád*-korbeli oklevél találtatik. A községnek nincs temploma; a *Bittó* család kápolnája 1721-ben épült. Azelőtt ide tartozott *Maczháza* és *Újfalu* pusztá, mely 1560-ban a *Vass* és a *Földes* családok ivadékainak birtoka volt, erre 1569-ben új adományt nyertek. Volt itt még több *Újfalu* nevű helység is, melyek közül az egyik 1553-ban az ó-budai apácák birtoka. Ugyancsak *Újfalu*, másként *Barabástelke* néven van említve Somorja közelében egy község, ellenben 1515-ben egy másik *Újfalu*ban *Bakai Bessenyei* Gergely és *Ilona* birtokrészeket *Csorba* Andrástól és ennek fiától, *Ferencztől* visszaváltják. Nem valószínű, hogy mindezek az elsőnek említett *Újfalu* pusztára vonatkoznak, de tény, hogy ezen a vidéken feküdtek. Sárosfa községnek van saját postája; távírója és vasúti állomása Nagylég.

Sárosfa.

Schweinsbach, hajdan német, ma tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 176 házzal és 137, nagyjából róm. kath. vallású lakossal. A vöröskői vár tartozéka volt és e vár birtokainak sorsában osztozott. Az 1553. évi portális összeírásban *Svanczpach* néven csak 6 portával szerepel. 1647-ben özv. *Szunyoghyné* birta. Később a *Pálffy*ak főurasága alá került. Katholikus temploma 1662-ben épült. A lakosok olvasóegyesületet tartanak fenn. 1680-ban az egész falu leégett. 1863-ban és 1901-ben irtózatos felhőszakadás volt a községben és határában, mely óriási károkat okozott. A község postája, távírója és vasúti állomása Bazin.

Schweinsbach.

Selpöcz, a nagyszombat—kúti helyi érdekű vasútvonal mentén fekszik. Tót kisközség, 79 házzal és 493 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan e község a bogdanóczy, klucsováni és a nemessei birtoktestnek volt a része, melynek a XV. század közepén az *Ulma* család volt az ura. Korábbi birtokosául már 1283-ban a *Rathold* nemzetséget ismerjük, melynek tagjai e birtokon osztozkodnak. E nemzetség révén tartozik régi birtokosai közé a *Kazai Kakas* család. Ez időben *S lpe* volt a neve. 1438-ban Albert királytól kapták az *Ulma* családbeliek a helység egy részét. 1536-ban a vöröskői uradalomhoz csatolták és ekkor pusztá helyként van említve, hova csak néhány év múlva kezdtek ismét lakosok telepedni. Később zálogjogon a *Révayaké*, de 1596-ban *Pálffy* Miklós báró magához váltja. 1627-ben a *Pálffy*ak itt vámszolgát nyertek II. Ferdinándtól. A *Pálffy*ak maradtak mindvégig az urai és ma

Selpöcz.

is id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. A hagyomány a Rákóczy-korból a következő tót verset tartja fönn: „Rákóczy, Beresényi bol naš stric, — Hodivau na hodi do Selpic”. Vagyis: Rákóczy, Beresényi bátyánk volt, — Selpiczre búcsúra eljárt volt. Tény, hogy Beresényi Miklós, mint egyik leveléből is kitünik, 1704 december 24-én itt tartózkodott. Temploma nincs a községnek. A fentebb említett Nemeceének, a hajdani uradalomnak a nevét ma már csak egy dűlőnév tartja fenn. A község postája, távirója és vasúti állomása Bogdány-Selpőcz.

Sikabony

Sikabony, az Alsó-Csallóközben fekvő magyar kisközség, 123 házzal és 750, nagyjából részben róm. kath. vallású lakossal. Ősi neve *Csukárabony* volt és előnevét a Csukár családtól vette. A XIII. században *Abonychuka* néven is említve találjuk. 1240-ben három Abony fordul elő Pozsony vár tartozéka-ként, később azután már *Csukár-Kis-* és *Csukár-Nagy-Abony*. 1306-ban egyik birtokosa Neeth fia, később a *Pókatelekeiket* találjuk itt. 1380-ban I. Lajos király Pókateleki Miklós fia Jakabot és testvéreit iktattatja be 1549-ben *Sikabonyi Hauga* Gergelynek is van itt része. Későbbi birtokosai a *Pálffyak*, a *Baltazziak* és *Batthyányiak* és ma a gróf Pálffy szeniorátusnak, özv. Batthyány Józsefné grófnőnek és *Vermes Péternek* van itt nagyobb birtoka. A községben három régi nemesi kúria és úrilak van. Az egyik jelenleg *Csatay* Gyuláé, s ezt a *Gálfyak* építették. A másik *Vermes Péteré* és ezt a 60-as években *Krascsemes* Ferencz építette. A harmadik *Matis* Kálmáné; ezt ifj. *Matis* Antal 1884-ben építette. A múlt század vége felé czementlap-gyár is volt a községben, mely azonban 1901-ben leégett. A községnek nincsen temploma. Ide tartoznak Csódfa, Sárkány, Topos és *Rém* puszták, melyek közül az utóbbi 1513-ban *Reén* néven az óbudai apácák birtokaként 6 portával szerepel. A község postája, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahely.

Siposamadé-
karcsa.

Siposamadékarcsa, alsócsallóközi magyar kisközség, 40 házzal és 266 róm. kath. vallású lakossal. Régibbkori története Egyházkarcsáéval függ össze. Azelőtt két községből állott; *Siposkarcsa* és *Amadékarcsa* volt a neve. Az 1553-iki összeírásban Amadékarcsán *Amade* Mihály 4 és Amade Lászlónak 7 portája adózik. 1581-ben *Derghi Somogyi* György volt a földesura, ki itt várkastélyt építtetett, melyet 1854-ben bontottak le. A község lakosai nemesi szabadalmakat élveztek. Van itt egy újabb úrilak, melyet *Bartalné Bossányi* Hortenzia építtetett, és a mely most is az övé. A községnek nincsen temploma. Postája Királyfiakarcsa, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahely.

Solymoskarcsa.

Solymoskarcsa, az Alsó-Csallóközben fekvő magyar kisközség, 20 házzal és 92 róm. kath. vallású lakossal. A többi Karesák sorsában osztozott s lakosai nemesi előjogokat élveztek. Temploma nincs a községnek, melynek postája Királyfiakarcsa, távirója és vasúti állomása pedig Dióspatony.

Somorja.

Somorja, hajdan szabad királyi város, mely az újabb korban nagyközség lett. A hasonnevű járás székhelye. Házainak száma 395, lakosai, kiknek száma 3024 lélek, magyarok, vallásra nézve 2150 róm. kath., 437 ág. h. ev., 229 ev. ref. és 203 izr. Az e községre vonatkozó történeti adatokat *Kisfaludy* Zsigmond somorjai esperes-plébános gyűjtötte össze nagybecsű kézirati munkájában, melyből a következőket iktatjuk ide. Somorja, a hagyomány szerint, Szent Istvántól nyerte szabadalmait. Hegyaljai Mátyás pozsonyi kanonok 1597-ben a pozsonyi káptalan előtt vallotta, hogy ő ezt a Szent Istvántól nyert és Korvin Mátyástól megerősített szabadalomlevelet látta és olvasta. Mivel azonban ezt semmiféle korábbi okirat nem említi, e vallomás bizonyára tévedésen alapulhatott. 1287-ben Kun László, a pozsonyi várbirtokok közül kiszakítja és Károly pozsonyi várispánnak adományozza. 1318 okt. 4-én Erzsébet királyné Barrabás földjét adományozza Somorjának és 10 évvel később a helység révjogot is nyer. A XIV. századból már több bíróját is ismerjük. Így 1331-ben Velfinust említik, Nagy Lajos idejében Galambos Péterről van szó, a ki alatt 12 esküdt működött. 1388-ban Spádel András, 1393-ban Gerung, 1394-ben Lőrincz a bíró. 1405-ben Zsigmond király vámmentességet biztosít a lakosoknak. Ekkor lett szabad királyi várossá, mind-



SOMORJA RÉGI PECSÉTJE.



SOMORJAI RÉSZLET.

azon jogokkal, melyekkel akkortájt Pozsony bírt. Ugyanekkor rendeltetett el, hogy a város falakkal és védárkokkal vétessék körül. A XVI. században pallosjogra is szert tett, a melyet ettől fogva gyakorolt is. II. Lajos 1519-ben megengedi, hogy Somorja (ekkor oppidum) régi pecsétjét használhassa. 1411 szeptember 29-én Zsigmond évenként két országos vásár tartására ad a városnak engedélyt, melyet III. Károly 1712-ben és Ferencz 1805-ben még három vásárral megtoldott. Somorján Zsigmond király is megfordult és két oklevelét is itt keltezte. A mai király-utca is még talán ennek a királyi látogatásnak az emlékét tartja fenn. Zsigmond 1411 okt. 15-én és 1425 márczius 6-án volt itt. Mátyás király 1466 november 9-én, 10-én, és II. Lajos meg 1526 január 3-án. A vármegye törvényszéke 1665-től 1690-ig 32 közgyűlést tartott itt és itt volt a börtön is. Mátyás király 1483-ban a szomszédos Balázs-szállása nevű birtokot, később pedig a közeli Beuzse praediumot adományozta Somorjának. Zsigmond szabadalmait később Albert király, 1450-ben pedig Hunyadi János kormányzó is megerősítette, ki vámmentességet ad a lakosoknak. Fia, Hunyadi László 1456-ban átírja és megerősíti Zsigmond és Albert szabadalmait és oltalomlevelet ad a somorjaiaknak. 1461-ben Mátyás király a szapi praediumot adományozza a községnek és később megerősíti és kibővíti elődei szabadalmait. II. Ulászló megerősítette Mátyás király szabadalmait, de 1492-ben elzálogosítja a várost a *Szentgyörgyi és Bazini* grófoknak. 1513-ban Pozsony lakosai a somorjai vásár alkalmával megrohanták a várost, a házak kapuit betörték és a vásárra jött kereskedők árút elrabolták, a miért II. Ulászló a pozsonyiakat szigorúan megintette. Ulászló idejében Somorja polgárai Bécs városától is vámmentességet nyertek. II. Lajos király 1517-ben megerősíti az eddigi szabadalomleveleket és a városnak újabb kiváltságokat ad. 1518-ban oltalomlevelet kapnak tőle, egy évvel később pedig régi pecsétjük használatát engedi meg nekik. 1526 január 3-án II. Lajos is Somorján volt és két levele innen van keltezve. 1411-től 1526-ig a következő bíráit ismerjük az idő sorrendjében: Szecsenslag Lőrincz, Salamon fia György, Eysebreych Miklós, Suenthmann Miklós, Szabó Lénárt, Nagy János, Stubner János, Stuhrd András, Buria Lázár, Stayer Jakab, Debez György, Mészáros Farkas és Kalmár János. Az 1516-ben pusztított tűz következtében az inség oly fokra hágott, hogy Lajos király a lakosokat 12 évre minden adó alól felmentette. Somorja II. Ulászló és fia Lajos alatt vezérelt el kir. városi jogait és királyi birtokként a pozsonyi várjavakhoz csatoltatott. Régi jogaiba részben csak Rudolf király helyezte vissza, 1538 január 4-én kelt levelével. 1527-ben Somorja meghódolt Ferdinándnak és

letette a hűségesküt. Ekkor erősítette meg Ferdinánd elődei szabadalmait és adott a városnak 12 évi adómentességet, 1534-ben pedig a somorjai vásárokat látogatók számára királyi oltalomlevelet bocsátott ki. 1541-ben a Buda ostrománál megsebesült Roggendorf fővezér, Bécs felé való útjában, Somorján halt meg. 1545 november 5-én Ferdinánd a somorjaiak vámentességét biztosító levelet adott ki, 15 nappal később pedig a sóra adott a somorjaiaknak vám- és harminczad-mentességet. Az 1553-iki portális összeírásban 110, az 1564-ikiben csak 72 és az 1588-ikiban már csak 69 porta után fizettek adót. 1565 június 27-én Miksa is fölmenti a somorjaiakat a Sellyén való vámfizetés alól s átírja és megerősíti Mátyás királynak 1465 május 8-án kelt szabadalomlevelét. A török világból Somorja is kivette a maga részét. Hozzájárult a hadiköltségekhez és katonákat is állított ki. Mikor Mansfeld tábornok Komárom felé vonult, itt ütött tábornok. Ebben az időben a város sokat szenvedett a Győről kitérő és e vidéken portyázó törököktől, míg Pálffy Miklós és Schwarzenberg Adolf Győrt a törököktől vissza nem foglalták. Az itt és a török háborúban szerzett érdemei elismerésül kapta azután *Pálffy* Miklós Rudolf királytól Pozsony vármegye örökös főispánságát, s a pozsonyi váruradalomhoz tartozó birtokokat, közöttük Somorját is. Ezután Rudolf királynak visszamaradt vagy átvonuló és portyázó hadaitól és csapataitól szenvedett sokat a város. Ez időben Mátyás főherceg is megfordult Somorján. A Boeckay-féle felkelés alatt az egész Csallóköz és így Somorja is a felkeléshez csatlakozott, és mert révje ez időben fontos közlekedési pont volt, a csallóközi felkelők gyülekezési helye lett, a hol *Seabó* Lukács és *Somogyi* Albert, ez utóbbi Boeckay főkapitánya, körülbelül 1000 emberrel tartotta főhadiszállását, mígnem ismét Rudolffhoz pártolt vissza. Az 1605 augusztus 25-én Somorján megtartott békeértekezleten az egész Csallóköz nemessége szintén Rudolf hűségére tért vissza. 1605 szept. 12-én és okt. 23-án Amade Mihály alispán elnöklete alatt megyegyűlés is volt itt. I. Lipót 1689 június 8-án megerősíti Somorja régi szabadalmait és pallosjogát. 1672-ben Somorján majdnem az összes czéhek képviselve voltak. Volt itt szabó, eszmadia, varga, szűcs, mészáros, kalmár, molnár, bognár, fazekas, kovács, lakatos, szíjgyártó, gombkötő, ötvös és takács-czéh. A község ősi neve tulajdonképpen *Szent Mária* volt, és így szerepel már 1287-ben is, de szerepel *Samarinae* alakban is már 1466-ban. Újabbkori szabadalmait Mária Teréziától és II. Józseftől kapta. 1787-ban 2746, a múlt század elején 2603 lakosa volt, közöttük sok posztós, szűrszabó, eszmadia és kalapos. Vásárjai nevezetesebbek voltak. Az oroszvári Dunaágon 13 malma volt, ezenkívül a községben sörház és a Dunán két rév. A község házában egy képet őriznek, mely 1683-ból az égő várost ábrázolja, a mikor azt a Bécs alól visszavonuló törökök fölgyújtották. Azonkívül van itt két bíró-buzogány, régi pecsétnyomók és a város levéltárában 1238-tól kezdődő érdekes okiratok. A községben három templom van, ú. m. róm. katolikus, ág. h. evangélikus és ev. református. Egyháza 1238-ban említetik először, de ősi temploma már elpusztult és a szintén régi gótikus plébánia-templomot 1789 óta a reformátusok bírják. Mostani katolikus plébánia-temploma a paulinusoké volt, kiket *Széchenyi* György érsek és *Koháry* István telepítettek ide 1690-ben. A még most is fennálló templom és a zárda 1778-ban épült. Ez Csallóköz legszebb és legdíszesebb temploma, melynek belső falait érdekes freskók díszítik. A mellé álló kolostorépületben a plébánián kívül iskolák, hivatalok és egy vendéglő van elhelyezve. Az egyház birtokában, vert ezüstből készült régi kereszt van, továbbá egy XVI. századbeli ezüst-kehely. A városban a járásbíróháza és a szolgabírói hivatalon kívül van két takarékpénztár, kaszinó, önkéntes tűzoltó-egyesület, a felsőcsallóközi községi és körjegyzők egyesülete, kath. legényegylet, gőzmalom, az ármentesítő-társulat, protestáns önképzőkör, gazdakör és izr. nőegyesület. Van itt posta, táviró- és vasúti állomás is. A községhez tartozott azelőtt *Ganesháza*, mely a *Ganes* család ősi fészke volt.

Spáca.

Spáca, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 155 házzal és 1651 róm. kath. lakossal. E község 1275-ben már megvolt. 1292-ben *Spáczai Géth* comes volt az ura és a *Spáczai* család egész a XVIII. század közepéig birtokos volt itt. Mellette mások is szerepeltek. 1439-ben *Pókateleki János* fia *Zomor* Miklós, 1460-ban a *Farkasdiak*, ezek után *Sárosfalvi Nehéz* Mihály,

György és István, *Bazthey* Benedek és fiai. 1489-ben a Sárosfalviak birtokát a Spáczaiak kapják adományul Mátyás királytól. 1534-ben *Cselvey* Márton és Balázs birtokosok itt, az 1553-iki összeírásban pedig *Spáczay* Márton 5, *Dobsa* János 4, *Kéméndy* Péter 4, *Farkas* Ignác 3 és a *Venturiny* család 1 portával szerepelnek. 1560 körül már *Nagyváthy* Antalt, 1585-ben pedig a *Halácsy* s a *Latkóczy* családot is itt találjuk. 1590-ben a Halácsy-féle rész *Ramocsaházy* Györgyé lesz. 1615-ben a *Csery* család, 1659-ben *Rozsályi Kún* István is birtokosa, 1660-ban a Spáczayak részeit a *Berchthold* grófi család kapja. 1682-ben *Klucsay* János átengedi itteni birtokrészét *Orbán* Pálnak és nejének. 1697-ben *Paksy* János és *Ramocsaházy* Zsuzsánna birtokrészüket *Orbán* Pálra iratják át. 1731-ben özv. *Maholányi* Tamásné itteni birtokrészét Spáczay Pál püspök-



STOMFA. — KÁROLYI LAJOS GRÓF KASTÉLYA, OLDALRÓL NÉZVE.

nek zálogosítja el. 1762-ben a *Sándor* család is a birtokosok között van; ez azonban itteni örökségét *Brunswik* Antalnak adja el. Később az *Uzovich*, *Lukachich*, *Újgyörgyi*, *Biróczy*, *Kristófy* és a *Brogyány* családok a birtokosai, ma pedig *Uzovich* Blundell Ludovikának, *Újgyörgyi* Mária hagyatékából Nagyszombat városának és a diószegi cukorgyárnak van itt nagyobb birtoka és *Koppel* Ignácnak és *Adolf*nak szeszgyára. 1699-ben mezőváros volt. Katholikus temploma az Árpádkorban épült. A községnek van saját postája; távirója és vasúti állomása pedig Nagyszombat.

Stomfa, nagyközség a morvavölgyi vasút stomfai szárnyvonalán, legnagyobb részben róm. kath. vallású lakosokkal. A házak száma 364, a lakosoké pedig 3327. Ósidők óta megült hely, melyről még a honfoglalás kora előtti időből is megemlékeznek, mint a rómaiak és a quadok telepéről. Az Árpád-házi királyok idejében a határőrök főhelye volt. Hajdan, a mai kastély helyén vára is volt és 1271-ben *Castrum de Stomffa* néven van említve. Várát 1273-ban Ottokár cseh király elfoglalta. 1332-ben *Stomffa*, 1349-ben pedig *Stompha* alakban, 1332-ben *Stupáv* és *Ustupáv* és 1373-ban *Stompa* néven talál-

Stomfa.

juk említve. Az 1553-iki portális összeírásban *Serédy* Gáspárnak itt 51 portája adózik. A község hajdan mezőváros volt s Miksa és Lipót királyoktól vásárszabadalmakat nyert. Későbbi birtokosai 1518-tól a *Pálffyak* lettek, de 1867-ben a *Károlyi* grófok tulajdonába került és most Károlyi Lajos gróf a birtokosa. A XVIII. században *Stampfen* német és később *Stupava* tót neve is ismeretes. A múlt század elején nevezetes volt vízárkokkal körülvett négytornyú várkastélya, mely azonban ma már át van építve, s egyike a vármegye legszebb kastélyainak; Károlyi Lajos gróf tulajdona. A múlt század második felében serfőző is volt itt; ez időszerint keményítőgyára van, mely a Károlyi-uradalomhoz tartozik. A községben van katolikus fogyasztási egyesület, takarékpénztár, két kaszinó és izr. segítő-egyesület. Van itt apácza-kolostor és zárda is, melyet 1884-ben a gróf *Károlyi* család alapított. Továbbá palotaszerű iskola, mintaszerű kath. szegénymenház és izr. menház. Katolikus temploma ősrégi és 1355-ben már fennállott; az idők folyamán azonban kibővítették és legutóbb 1755-ben alakították át. A kálvária-templom 1709-ben épült. Az egyház birtokában igen régi szentségtartó van, mely azelőtt a máriavölgyi Pálosok tulajdona volt. Van egy kelyhe is a XVII. századból. *Gond* Ignác esperes-plébánosnak igen gazdag gyűjteménye van műtörténeti tárgyakból. Birtokában vannak a szobotisti habanus anabaptisták evangéliuma és epistolái 1591-ből; érdekes és nagyértékű rézmetszet-lapok, Krisztust a keresztfán ábrázoló, ezüstben bõrre préselt szentkép, mely nálunk unikum; Szent Jeromos képe, mely szakértők állítása szerint Ribérától való; 43 darab rendkívül becses régi rajz; kb. 2000 rézmetszet; 1500 elejéről való fametszetek; több olasz aczélmetszet, kiadás előtti példányok; több mint 200 régi miniature-festmény; pergamentre festett filigran szentképek; az 1700-ból való Carmel-hegyi Boldogságos Szűz Mária-egyesület szabályai és névsora, mely egyesület Pozsonytól egész Szakolezáig terjedt, a máriavölgyi Paulinusok albuma a XVI. század elejéről, stb. A község határában római castrum maradványai láthatók, a hol több izben érdekes leletekre bukkantak. 1866-ban 20,000 porosz tartotta megszállva Stomfát és határában kisebb ütközet volt. 1640 és 1642 között a pestis dühöngött a községben, 1703—11 között pedig négyyszer leégett. 1647-ben mezőváros volt. Stomfához tartoznak Brandeis, Fácános és Steinzinger vadászlakok, a dévénytői csárda, Erdőske és Károly-major. A községben van posta, táviró és vasúti állomás.

Süly.

Süly, dunamenti kisközség, 33 házzal és 250 róm. kath. vallású magyar lakossal. Első írott nyomára 1237-ben találunk. 1423-ban *Poss. regalis* *Seul* jelzővel a pozsonyi vár tartozékaként szerepel. 1445-ben *Temesközy* Bálint pozsonyi kapitány az ura. Az 1553-iki összeírásban *Bávonyi* Mihály és *Angyal* Márton 4—4 portája szerepel. Idő folytán a *Maholányiak* lettek az urai és 1737-ben özv. Maholányi Tamásné itteni birtokát *Unger* Sámuelnak engedi át. Később a *Zichyeké* és azután a szitányi *Ullmann* családé lett. Jelenleg özv. *Batthyány* Józsefnének van itt nagyobb birtoka és magtárrá átalakított nagy épülete, mely hajdan várkastély volt, de ennek építtetője ismeretlen. Egyháza ősrégi, s hajdan szerzetes-kolostor is volt itt az említett várkastélyban. Most nincs temploma. A községnek postája Felbár, távirója Bős.

Szárzapaták.

Szárzapaták, tót nagyközség, körjegyzőségi székhely, 151 házzal és 1161 róm. kath. vallású lakossal. Első nyomára 1296-ban *Zubah* néven találunk, a mikor a vöröskői vár tartozéka; ettől fogva e vár birtokainak a sorsában osztozott. Neve a régi okiratokban *Zuha*, *Zuha*, *Szuha*, *Durnbach*, *Dürnbach*, *Durnpach*, sőt a pápai tizedszedők jegyzékében *Zuha* helyett *Soch* alakban is szerepelt. A vöröskői urakon kívül más nemesi birtokosai is voltak. Így 1463-ban *Sellendorf* Miklós és neje, ugyane században *Szulai Kamberszky* Miklós, 1483-ban *Podmansoder* Kristóf, 1547-ben *Zuchai Halthomár* György, a *Moritzky* család, a XVII. században a *Cséfalvay*, a *Spáczay*, a *Lévay*, a *Dersffy* és a *Balogh* családok. Ennek is, mint a többi vöröskői várbirtokoknak, idővel a *Pálffyak* lettek az urai és ma is id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. 1536-ban már mezővárosként szerepel. 1639-ben III. Ferdinándtól vásárjogot nyert. 1663-ban a törökök dúlták föl és 300 lakosát hurczolták rabságba. A Rákóczy-féle fölkelés alatt Rákóczy seregei foglalták el. A községben levő nagy kastély már 1551-ben van említve. Bél Mátyás idejében háromemeletes volt, ma pedig, az emeletes saroktornyokat kivéve, földszintes. Ősi



Károlyi Lajos gróf kastélya Stomfán.

temploma, mely már a XIV. század végén feunállott, elpusztult. Mai templomát 1710-beu fejezték be. Az egyház birtokában 1612-ből említésre méltó gótikus kehely van. A község nevét a fent elősorolt alakokon kívül, egyes okiratokban, elvértve *Zsófia* és *Dumpach* alakban is találjuk említve. Ide tartoznak Bori vadászlak és a Nagyszombati Szőlőhegy. A községben van posta, de a távírója és a vasúti állomása Nagyszombat.

Szász, kisközség a Felső-Csallóközben, 39 házzal és 281 lakossal, a kik róm. kath. vallású magyarok. E községet egy 1239-iki oklevél *Zas-Varos* alakban a pozsonyi vár tartozékaként említi. 1314-ben a község határában *Szászi* Pongrácz egy birtokrészt fiainak előrkít. 1353-ban I. Lajos király a helység határait a Szászi család számára megjárhatja. 1394-ben az *Olgay* család egyik oklevelében *Felzaaz* néven találjuk említve és 1747-ben *Alszász* is szerepel. A XVIII. században és később a *Bacsák*, *Majláth*, *Petrikovich* és *Peöcz* család volt az ura, és ma Bacsák Istvánnak és Páluknak van itt nagyobb birtoka. A község északnyugati részét ma is Felsőzásznak és a délkeleti részét Alszásznak nevezik. A községnek nincs temploma. Postája, távírója Nagylég és vasúti állomása Nagypaka.

Székelyfalu, morvavölgyi tót nagyközség, 271 házzal és 1428 róm. kath. vallású lakossal. Ősi székely telep, melynek hajdan *Székely-Boldogasszonyfalva* volt a neve. Morva-Szentjánossal van összeépítve és az idők folyamán teljesen eltötosodott; de egyes dűllőnevei bizonyítják hajdani magyarságát és a telep régiségét. Ezek *Osrít* (Ósrét), *Petervarák* (Pétervára), mely dombos dűllőn, a hagyomány szerint, a székelyek erőssége volt, továbbá *Kalifás*, mely talán a török idők emlékét tartja fenn, s *Cziyános* és *Harraszeg* nevű dűllői is némi történeti jelentőségre látszanak utalni. Ősi birtokosai a *Czoborok* voltak, kiket a *Jeszenák*, a *Batthyány* és a *Zichy* családok követtek; ma meg *Hohenlohe* herczegnek van itt nagyobb birtoka. Ősi temploma a mai kis kápolna, mely a község közepén áll. 1692-ben újabb templomot építettek, mely azonban a török világban elpusztult. Mai temploma 1878-ban épült. 1708-ban a község négy izben leégett. Hajdan a jezsuitáknak is volt itt házuk. Ide tartoznak Csernepole erdőszlak, Hohenlohe vadászlak, Hohenlohe major, Tauber csárda, Uszihelne téglagyár és Czigánytelep. A községnek van saját vasúti állomása, de postája és távírója Morvaszentjános.

Széleskút, Malaczká közelében fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székely hely, 228 házzal és 1261, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. Először a XIV. század elején fordul elő, a mikor magyar község volt és *Fraknói Német* Miklós volt az ura. 1371-ben már *Nagymartoni* Miklós ül itt, a ki *Guthori Éberhardnak* adja zálogba. Idővel *Solosnicza*, majd *Szolosnicza* tót és *Breitenbrun* német neve is közkeletű lesz. Későbbi birtokosai között első helyen említendő *Serédy* Gáspár, kinek itt az 1553-iki portális összeírás szerint 16 portája adózik. Azután következtek a *Balassa*, *Mednyánszky*, *Kászonyi*, *Jurenák*, *Miváz* és *Hangácsy* családok, mely utóbbítól a *Pálffy* család vette meg és ma is Pálffy Miklós herczegnek van itt nagyobb birtoka. A reformáció idejében itt működött Bornemisza Péter ág. h. ev. püspök. A püspök sírköve még 150 évvel ezelőtt megvolt a mai katolikus templomban, de onnan nyomtalanul eltűnt. A XVIII. században papirmalom is volt a községben. A mai uradalmi major helyén, körülbelül száz évvel ezelőtt nagyobbszabású és saroktornyokkal ellátott épületnek a romjai állottak. 1853-ban óriási tűz dühöngött a községben, melynek 20 ember is áldozatul esett. A község lakosai faeszközök készítésével foglalkoznak, melyeket messze vidékekre hordanak. Ezenként mintegy százezer darab fogy el, kb. 40—60,000 korona értékben. Valamikor takács-ipara is jelentékeny volt és 30—35 szücsmester élt itt, de ez az iparág teljesen elhanyaglott. A katolikus templom ősrégi. Széleskútnak már 1397-ben volt plébániája. A Pázmány-féle összeírásban szintén a régiek között szerepel. Temploma a reformáció korában az evangélikusok birtokába került és azóta annyi átalakításon és bővítésen ment át, hogy ódon volta ma már fel sem is tűnik. A templomban nyugszik *Zrinyi* Ilona, Balassa István neje és *Balassa* Meuyhért is, kinek síremlékén hosszú epitáfium olvasható. Az egyház nevezetes, régi ezüsfeszületet őriz. E községben lakik *Spitzer* Mór, a Pálffy-féle uradalom bérlője, ismert nevű régész és régiséggyűjtő, kinek itt valóságos kis múzeuma van, mely többek között

Szász.

Székelyfalu.

Széleskút

kb. 14.000 darab érmet, 1000 darab holicsi, stomfai, malaczkai, nagylévárdi, bazini, modori, bolerázi stb. parasztmajolikát, kb. 200 darab XVI. és XVII. századbeli érdekes hínuzést, kb. 100 megyebeli népruházati darabot, csipkéket stb. tartalmaz, míg pecsétnyomó- és gyűrű-gyűjteménye egyike a leggazdagabbaknak. Van számos Rákóczy-érme és ereklyéje és számos őskori lelete is, de ezeket legnagyobb részben a pozsonyi és más gyűjteményeknek adományozta. A község határában cseppkőbarlang és egy tó van, melynek vize sohasem fagy be; állítólag gyógyerejű. Van a községben szeszgyár is. Ide tartoznak Dubrava major, Holind telep, Jureczkeluki, Patounhorni és Pila vadászlakok és Obora tanya. A községnek van postája, de távírója és vasúti állomása Malaczka.

Szemet.

Szemet, felsőcsallóközi magyar kisközség, 86 házzal és 419, legnagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. Először 1288-ban merül föl. 1336-ban *Guthori* János a pozsonyi káptalan előtt tiltakozik az ellen, hogy *Bazini* Sebus mester az ő birtokát elidegeníthesse. Ugyanekkor egy része pozsonyi várbirtok és *Királyi Szemet* néven említik. Ezt a részt Nagy Lajos király a hozzátartozó *Kenche*, *Sikus* és *Nagyerdő szigetekkel* Jakus pozsonyi bírónak adományozta. Egy 1356-iki okiratban *Udvornok-Szemet* néven is említve van, a mikor a királyi udvarnokok lakóhelye volt. Úgy látszik, hogy *Guthori* János tiltakozása mit sem használt, mert a helység idegen kézre jutott. 1420-ban a *Szentgyörgyi* és *Bazini* grófok birtoka, de ezeknek a részét utóbb a *Serédy* és a *Mérey* családok kapják. 1435-ben már a *Fraknói* grófokat is itt találjuk, kik azonban részüket *Molnári* Kelemen győri püspöknek adják el. 1553-ban *Serédy* Gáspárnak 5, *Mérey* Mihálynak meg 6 portája adózik. 1647-ben a *Kerekes* család birtoka és *Eberhard* tartozéka, később pedig az *Apponyiaké* lett. Hajdan német község volt, mely azonban megmagyarosodott. Az egyik dűlőjét *Várhelynek* nevezik és azt tartják róla, hogy ott hajdan a fehérbarátok kolostora volt. A mult század végén e helyen nagymennyiségű téglákra bukkantak. 1864-ben majdnem az egész község leégett. Ősi kis temploma gótikus és részletei után ítélve, a XIV. századból valónak látszik. Az egyik mellékoltáron lévő képesoport, mely *Keresztelő Szent János* életét ábrázolja, 1677-ből való. A községnek postája és vasútja *Misérd*, távírója pedig *Somorja*.



Szempez, a Mátyusföld szélén fekvő magyar nagyközség. Házainak száma 512 és róm. kath. vallású lakosaié 3552. Első ízben 1310-ben találkozunk vele *Villa Zemch* néven. Mátyás király alatt már mezőváros és ekkor és *Székely* Magdolna 29—29 portával vannak bejegyezve. 1651-ben *Mártonfalvi Oppidum Zempcz* néven említik. Az 1553-iki portális összeírásba *Báthori* András Adám itteni kúriáját *Perschütz* Péternek zálogosítja el. 1667-ben a *Méhes* és a *Balogh* család osztozkodnak itteni birtokaikon. Később koronabirtok lett, azután az *Esterházyak* kapták és most is Esterházy Mihály grófnak van itt nagyobb birtoka. Itt született *Szenczi Molnár Albert*, a XVII. századi jeles magyar író. A helységet idővel németül *Wartberg*-nek is nevezték. Három érdekes, régi épülete van. Az egyik az u. n. „Török ház”, mely ma szolgabírói hivatal és lakás. Külső alakja után ítélve Rákóczy korabeli épület lehet és az *Esterházyak* birtokbalépése idején vadászkastélynak épült, továbbá egy „Nagy-Stift” és egy „Kis-Stift” nevű épület, melyek ma Esterházy Mihály gróf uradalmi épületeihez tartoznak. A Nagy-Stift azelőtt női fegyház volt, később árvaház, a Kis-Stift pedig a piaristák gimnáziumának adott szállást, a mint az a régi városi jegyzőkönyvből kitűnik: „Anno 1764. Fölséges császárné és koronás királyné asszonyunk, Mária Theresia behozta Szempecre Tiszteendő Pater Piaristákat, az kiknek nagyméltóságú galántai és fraknoi Gróf Esterházy Ferencz magyarországi udvari kancellárius, kegyelmes földes urunk elő Exczellenziája, nem csak maga itt levő kastélyát ezen pater piaristáknak lakásul örökösen adta, de az uraság kertyit is oda engedte, és ott szerzetet is fundált elő Exczellenziája. Ezen szenczi királyi Collegiumba Húsz Magyar országbéli ifjakat behelyezettett az Fölséges királyné asszonyunk és azokat egyenlő formán ruházza és tartja is ő fölsége. Mely iffiak Arithmetikát, Oeconomiat, Geometriát, Architecturát, Szép írást és Stiliztikát német nyelven tanulnak, és Istennek segítségével jó elő mennek a tanulásban. Kis iskolát is tanítják ezen Pater Piaristák, de mivel erre még alkalmas helyek nincsen, tehát csak negyedik oskoláig taníttanak. Adgya a Fölséges úr Isten, hogy ezen dolog nemcsak ezen szegény városnak, de az egész országnak is hasznára forduljon.” A községben még az Esterházyak birtoklása idejéből származó pellengér áll. 1775-ben árvíz pusztított a községben, 1709-ben és 1853-ban pedig majdnem egészen leégett. A községházán két XVI. századbéli ezüst-serleget őriznek. A vármegye hajdan több ízben tartott gyűlést e községben. Van itt társaskör, kath. ifjusági egyesület, gazdakör, izr. nőegyesület és kereskedelmi kör, tűzoltó-egyesület, takarékpénztár és szeszgyár. A szempezi járásnak itt a székhelye. A községnek van saját postája, valamint távírója és vasúti állomása. Ide tartoznak Alsó- és Felső-Antal, Gyenge és Pusztakerény majorok, Esterházy telep és Szent-Márton vadászlak.

Szentistván, morvavölgyi tót község, körjegyzőségi székhely, 338 házzal és 1798 róm. kath. vallású lakossal. Legelső nyomára csak 1615-ben találunk. Eredetileg *Hausbrunn* volt a neve. Úgy látszik, német telepítvény, mely Szent Istvánnak szentelt templomától vette mai nevét. A tót lakosok *Haszbrunka* nevet adtak neki. Mindenkor a malaczkai uradalomhoz tartozott és ma is *Pálffy* Miklós hercegnek van itt nagyobb birtoka. Katholikus templomának alapkövét 1682 aug. 10-én Szelepcsényi érsek jelenlétében tették le. Az itteni uradalmi erdőben több szurok-kemence s három téglavető-telep működik. A község közelében lévő erdőben azelőtt kőszénbánya is volt, melyet azonban 1849-ben víz borított el. 1682-ben és 1882-ben nagy tűzvész volt a községben, mely nagyobb részét elhamvasztotta. Ide tartoznak Havala, Holbicska, Jurik, Szojak és Tanisibok tanyák, továbbá Obora és Téglavető vadászlakok. A községnek van postája, távírója Malaczka, vasúti állomása Nagylévárd.

Szentjános. Nagyközség a Morvavölgyben, 361 házzal és 2034 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a szomszédos Székelyfalvához tartozott, s 1609 előtt már temploma volt, melyet Makripodári püspök 1655-ben szentelt föl. E községre vonatkozott az olmücsi érseknek Pázmány Péterhez intézett az a felszólítása, hogy tiltsa be a morvaországi legényeknek e községben való házasságát, mert ezek Morvaországból a katonaság elöl e vidékre szökösnek. 1645-ben I. Rákóczy György seregei sanyargatták a népet, 1682-ben és 1708-ban pedig nagy tűzvész pusztított itt. E községben u. n.

Szempez.

Szentistván.

Szentjános.



SZENTJÁNOS. — A ZICHY-FÉLE KASTÉLY (MOST HOHENLOHE HERCZEGÉ).

habánus-udvar van, hol az anabaptisták laknak. Ezeknek az ősei II. Ferdinánd alatt telepedtek ide Morvaországból. 1757-ben Filó János szobotisti plébános jelentést tesz a királynak, melyben az anabaptisták ellen kikel és azokat az államra nézve veszedelmeseknek mondja. E jelentés következtében 1760-ban egy jezsuita küldetett ki, hogy az anabaptistákat a katolikus hitben oktassa. Ennek az lett a következménye, hogy Walter Zakhariás nevű szeniorjuk két káplánjával együtt kolostorba ment, a többiek pedig Barkóczy érsek alatt a katolikus hitre tértek át. Úgy látszik azonban, hogy 1782-ben áttérésüket már megbánták, mert II. Józsefhez folyamodtak: engedje őket anabaptista hitükre visszatérni. Mivel azonban a császár e kívánságuknak nem engedett, megmaradtak a katolikus vallásban. Mária Teréziától különféle előjogokat nyertek. A múlt században híres késmívesek voltak és áruikat nemcsak az országban, de Ausztriában is ismerték. Hajdan a mezővárosok sorába tartozott. Legrégibb földesurai az éleskői vár urai voltak, azután a *Keglevich*ek, *Batthyányiak*, *Zichyek* és a *Jeszenákok*. Egyik újabbkori birtokosa a dúsgazdag *Hirsch* báró volt, a ki itt híres vadászatokat rendezett. A Czoborok hajdani kastélya ma már magtár, a Batthyányiaké csak részben áll még fenn, a Zichyek kastélya pedig, mely nagyterjedelmű parkban épült, előbb a *Hirsch* báróé volt és most a *Hohenlohe* hercege. Az irgalmas apáczáknak kolostoruk van itt. A lakosok kaszinó-egyesületet és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. Van itt uradalmi szesz- és magántulajdonban levő malátagyár. A községben van posta, táviró és vasúti állomás. Ide tartoznak Majorhosszúrét, Pusztaczéglád, Pusztamajor, Torecz és Trajlinek puszták és Pisecsána major.

Szentmihályfa.

Szentmihályfa, alsócsallóközi magyar kisközség, 70 házzal és 433 róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. Az esztergomi főegyház-megye névtára úgy tudja, hogy e községet már 1050-ben említik. Egyháza is már az 1390-iki összeírásban szerepel és Pázmány is a régiék között sorolja fel. Mai temploma késői gót stílű és a XVI. század elejéről valónak látszik. 1337-ben *Orros* Péter birtoka, azután I. Lajos *Morochuk* honti főispánnak adományozza. 1462-ben már a mai nevén találjuk említve. Az 1553-iki portális összeírásban *Kéméndy* Péter 6, *Farkas* Ignác meg 7 portával jelentkezik. Idővel az *Illésházyaké* lett, majd a *Batthyányiaké*, most pedig *Pongrácz* Frigyes grófnak és *Katona* Mór dr.-nak van itt nagyobb birtoka. A lakosok fogyasztási és hitelszövetkezetet tartanak fenn. A községnek van saját postája és vasúti állomása; távirója Patony. Ide tartoznak az Országúti és a Régi majorok.

Szered.

Szered, nagyközség, 467 házzal és 5095, nagybárá róm. kath. vallású tót lakossal, kik között a magyar nyelv örvendetesen terjed. Hajdan a semptei

vár őrei lakták. Katona-utcza elnevezése is ebből az időből származik ; akkor még ez az utcza külön község volt. Mai kastélya, melynek helyén az ősi semptei vár állott, még csak nem is sejteti hajdani rendeltetését. Anonymus is említi a semptei várat, mely hajdan a Vág balpartján feküdt. A századok folyamán a Vág új medret vájt magának, úgy hogy az e folyó mellett keletkezett helyet ketté szakította. Így került Sempte a Vágnak egyik és Szered a másik partjára. A régi Vág medre Szered főpiaczán, a sörház-utczán és a Katona-utczán vonult át és elválasztotta Nyitrát Pozsony vármegyétől, egész 1886-ig, a mikor Szered-Újvárost és Szeredet egyesítették és a két vármegye között határuul a mai Vág medrét állapították meg. Szered mint önálló helység a XV. században már fennállott. 1419-ben hídja is említetik és e század végén a *Bazini* és *Szentgyörgyi* grófok birtoka volt. Az 1553-iki összeírásba *Báthori* András 34 portával van felvéve. Idővel a szeredi vár az *Esterházyak* birtokába került. Esterházy Ferencz *Thököly* Katalint vette nőül, ki másodsor *Löwenburg* Jánoshoz ment férjhez és 1698-ban alapította Szereden a szegények házát, mely még ma is fennáll. 1705 október 19-én *Bercsényi* a várat megadásra kényszerítette és ez egész a trenségi csatáig a felkelők kezében maradt. A kuruczok visszavonulása után a vár és az uradalom Esterházy József birtokába került, ki a várat átalakította és abból modern kastélyt építtetett. A vár egyik tömör őrtornyát csak a XIX. század elején bontották le. A kastély és a birtok most *Alsasse d'Hennin* Angelika hercegnőé. A mai katholikus templomot Esterházy Ferencz kancellár építtette 1760—1780 között. 1813., 1860., 1870- és 1894-ben nagy árvíz pusztított a községben és határában. 1848-ban, a nagyszombati csata után, Guyon visszavonuló honvédei felgyújtották maguk után a Vág hídját és az utánuk nyomuló osztrákokra ágyúztak, mi közben a községben számos ház megrongálódott. A község azelőtt magyar volt. Fényes Elek a múlt század 30-as éveiben is még magyarnak mondja, de az 1880-iki népszámlálás 4000 lakosa között csak 400 magyart talált. Hajdan mezőváros volt. Van a községben ipartestület, takarékpénztár, önkéntes tűzoltó-egyesület, ifjúsági egyesület, nőegyesület és szépítő-egyesület, továbbá a *Perl* és társa czégnak gépgyára, *Freund* Gyulának pótkávé-gyára, a *Steiner* czégnak csontszén-gyára és *Klug* Bernátnak mosószóda-gyára. Ide tartoznak Herczegudvar és Kiserdő majorok. A községnek saját postája, távírója és vasúti állomása van.



SZERED. — AZ ESTERHÁZY-FÉLE KASTÉLY (MOST ALSASSE D'HENNIN HERCEGNŐÉ).

Szilincs.

Szilincs, tót kisközség a Mátyusföldön. Körjegyzőségi székhely, 177 házzal és 1265 róm. kath. vallású lakossal. E község 1243-ban *Terra Seelench* néven a pozsonyi vár birtokaként van említve. 1278-ban IV. László a pozsonyi prépostságnak és káptalannak adományozta és ekkor *Zelinch* alakban szerepel. A *Bazini* és *Szentgyörgyi* grófok erőszakkal kerítették kezükre és e család kezében maradt, egész kiláltáig, a káptalan minden tiltakozása dacára, a mikor is az *Illésházyak* foglalták el. Illésházy István elzalogosította *Csörödi* Lőrinez nagyszombati polgárnak, kitől Rudolf alatt a pozsonyi káptalan visszaváltotta. 1649-ben II. Ferdinánd királytól vámjogot nyert. Hajdan magyar község volt, de idővel eltótosodott. 1790-ben, villámesapás következtében, majdnem az egész község leégett. A községnek nincs temploma; ezt egyszerű kápolna helyettesíti, mely 1780-ban épült. A falu postája, távirója és vasúti állomása Nagyszombat. Ide tartozik Orines puszta és két malom.

Szomolány.

Szomolány, a Kiskárpátok alatt fekvő tót kisközség, 183 házzal és 1413 róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. E község neve az idők folyamán sok változáson ment át. Összesen nyolcz változatát ismerjük és pedig *Somolya*, *Somola*, *Zomolya*, *Semoliga*, *Somalga*, *Zomolyán*, *Leustorff* és a tót *Szomolenicz*. Leustorff elnevezését egy 1448-iki oklevélben találjuk. Hajdan erősített hely volt, bástyákkal körülvéve és a korlátkői uradalomhoz tartozott, melytől Zsigmond király 1388-ban elszakította és *Stibor* vajdának adományozta. Ennek halála után fia örökölte, ki után ismét királyi birtok lett. 1438-ban Albert király *Bazini* és *Szentgyörgyi* György grófnak adományozta. A XVI. század elején már a guthi *Országh* család az ura és ezé marad 1567-ig, a mikor Országh Kristóf elhunytával a királyi kinstár lefoglalja. Miksa király 1569-ben *Unqnad* Kristóf bárónak és nejének, *Losonczy* Annának adta zálogba; Rudolf azután a várat az uradalommal együtt 1583-ban 30.000 forint fejében örök joggal nekik adományozta. Örökösödés útján az *Erdődy*ekre szállott és e család hosszú ideig birtokolta; de Erdődy Borbála révén, a ki *Czobor* Adám gróf neje lett, később a *Czoborok* is birtokosai. 1777 július 22-én id. *Pálffy* János gróf veszi zálogba a várat és az uradalmat, 1781-ben pedig a mezővárost is. 1864-ig *Pálffy* János gróf örökösei bírták, de ekkor *Pálffy* Móricz gróf az uradalmat több mint félmillió forintért megváltotta. Ma *Pálffy* József gróf az uradalom és a vár birtokosa. A vár úgy látszik csak a XV. században épült és 1760-ban még fennállott. 1705-ben Rákóczy csapatai bevették, de két évvel később a esászáriak visszafoglalták. A múlt században a vár már romokban hevert. *Pálffy* József gróf most a várat régi nagyságában, stilszerűen ismét felépítteti. Egy része, különösen a külső vár fala és a kápolna már fennáll és a mint a folyamatban levő mezei vasútépítkezés befejezést nyer és a várépítéshez szükséges kő- és faanyag könnyebben lesz odaszállítható, a vár építkezése sokkal fokozottabb mértékben fog folytattni. A község hajdan mezőváros volt. Katholikus templomát *Erdődy* Gábor gróf és neje, *Pálffy* Mária 1644-ben építtették. Hajdan az egyháznak értékes szentedényei voltak, melyeket 1723-ban elraboltak. Van itt három kápolna is. Az egyiket 1715-ben a pestis-járvány megszüntének az emlékére emelték, a másikat 1703-ban *Erdődy* Gábor gróf egri püspök alapította, a harmadik a kálvárián áll és ezt a XVIII. században a *Frencsovich* család emeltette; plébániája már a XIV. században fennállott. *Erdődy* György gróf 1744-ben itt kórházat alapított. Hajdan nagyszámú iparosa volt s a eszmadiaczéh 1751-ben, a szabók ezéhe pedig 1782-ben alakult. A község határában, a *Maulbir* nevű hegy alatt, őskori telepek nyomai vannak, a hol már több izben találtak érdekes régiségeket. A községnek van saját postája, távirója és vasúti állomása. Ide tartoznak *Makova* és *Skarbák* puszták.

Szőlős.

Szőlős, a budapest—bécsi vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, 244 házzal és 1769 róm. kath. vallású lakossal. E községet először 1290-ben találjuk említve *Terra Parachan* néven, de 1291-ben már *Zeuleus* néven és 1323-ban, a mikor Róbert Károly Pozsony városának adományozza, *Villa Pracsan* alakban szerepel. Úgy látszik azonban, hogy ez az adomány nem terjedt ki az egész falura, mert egy évvel később *Usekleszi Lökös* fia Miklós is birtokosául van említve, míg 1355 előtt a szentkereszti apátságnak is birtoka volt itt, melyet I. Lajos király szintén Pozsonynak adományoz. Ez idő-

ben nevét *Poss. Pracha* és *Pratchan alio nomine Weynaru vocata* alakban írják. Az 1553-iki összeírásban ugyancsak *Pracha* néven, Pozsony város birtokaként, 14 portával szerepel. Ez időn túl azután fölváltva *Szölös, Pratsa, Weinern* és *Wainóri* nevek alatt merül föl. 1842-ben tűz pusztította el a községet. Katholikus templomának építési ideje az árpádkorba esik. Jelenlegi nagyobb birtokosa *Sprinzl* Mór, kinek itt kívül a falun szeszgyára és úrilaka is van, mely állítólag hajdan kolostor volt, és melyet mai birtokosa Pozsony városától vett meg és alakíttatott át. Ide tartozik *Sprinzl* major és *Kültelek*. A községben van posta, táviró és vasúti állomás.

Szunyogdi, felsőcsallóközi magyar kisközség, 75 házzal és 506 róm. kath. vallású lakossal. Már 1378-ban mint az érseki népek telepe van említve.

Szunyogdi.



SZOMOLÁNY.

Mindenkor az esztergomi érsekségé volt. Katholikus templomát az ősi templom helyén Szelepcsényi érsek építtette 1681-ben. Hajdan német telepes község volt, mely azután idővel megmagyarosodott. Lakosai 1682-ben vámmentességet nyertek. 1847-ben az egész község leégett. Postája, távirója és vasúti állomása Pozsony-Püspöki.

Taksony, a budapest-bécsi vasútvonal mentén fekszik. Magyar nagyközség, 203 házzal és 1677, nagyjórésztben róm. kath. vallású lakossal, noha evangélikusok is elég szép számban laknak itt. Ősidők óta megült hely, melynek határában pogánykori sírhalmok láthatók és egyik dűlője is Pogánytemető nevet visel. A hagyomány szerint *Taksony* vezér is ide temetkezett és nem a pestmegyei Taksonyba. 1138-ban már a pozsonyi várszolgák földjeként *Togsun* néven van említve, 1214-ben Gertrud királyné egyik okiratában *Tohesun* és *Tochsun* alakban, 1236-ban pedig Deáki község határleírásában *Teksze* alakban. A IV. Béla királynak 1240-iki adománylevelében előfordul *Teksze* név is e községre látszik vonatkozni. Ugyane király 1269-ben 5 ekényi földet Leek fiainak, Ivánkának és Istvánnak adományoz és ez okiratban *Tuxont* néven nevezi. 1274-ben László király is adományoz itt Ivánka fia Miklósnak birtokot. 1307-ben *Dudvárszegi* Miklós birja, ez után pedig *Kenéz*

Taksony.

comes. 1309-ben *Anai Mihályfi* Jakab comes özvegye és fia Miklós, taksonyi földjüket *Pamlényi* comes fiának, Lászlónak és nejének, vagyis leányuknak örökiül bevallják. Ezután, úgy látszik, a pozsonyi egyház birtoka lett, mert 1323-ban a kir. bíróság visszaadja a pozsonyi egyháznak. 1439 előtt a *Taksonyi* családé, ekkor azonban Albert király, mint Sempte vár tartozékát, a *Rozgonyiaknak* adományozza. Az 1553-iki portális összeírásban *Báthori* András 9 és a borostyánkői urak is 9 portával szerepelnek. Később a *Thurzók* birtoka lett, majd az *Esterházyaké*, ma pedig Esterházy Ernő grófnak és *Alsasse d'Hennin* hercegnőnek van itt nagyobb birtoka. A XIV. században már kiváltságos plébániája volt. Régi egyházát 1784-ben lebontották s annak helyébe Esterházy Ferencz gróf kancellár új templomot építtetett. A plébániának 1500 kötetes gazdag könyvtára van. 1863-ban a község nagy része leégett. Ide tartozik *Pallóc* pusztja, mely az 1553-iki összeírásban 4 portával szerepel és 1681-ben még önálló község. E pusztán szeszgyár és katánggyökérszárító gyár van. A község lakosai katolikus olvasókört, szegénymenházat és gabona-magtártartanak fenn. Taksonyban van posta, de távírója és vasúti állomása Galánta.

Tallós.

Tallós, az u. n. Feketevíz mellett fekvő magyar nagyközség, melynek 203 háza és 1558, legnagyobb részben róm. kath. vallású lakosa van. Ősidők óta ült hely, melynek határában őskori telepek nyomai vannak. Legrégibb birtokosaiul 1647-től az *Esterházykat* és a *Thurzókat* ismerjük. 1760-ban Esterházy Ferencz gróf nagyszabású kastélyt építtetett ide, melyben Mária Terézia a szolgálatában elesett nemesek árva fiait neveltette. Ez az intézet később Szempczre került; Tallósra pedig 113 fegyenczet hoztak, a kiket a kastélyban és a kastély melletti épületben helyeztek el. A fegyintézet 1785 körül szűnt meg, s erre a kastélyt az akkori tulajdonos átalakíttatta. A mult század elején az Esterházyaknak itt híres juh- és lótenyésztésük volt. A mai katolikus templom újabkori és 1801-ben épült. Van itt gazdakör, fogyasztási és értékesítő-szövetkezet, népkönyvtár, gazdasági ismétlő iskola és az Esterházy Mihály gróf uradalomához tartozó Gulyamező nevű majorban keményítőgyár. Ide tartozik még *Úrföld* pusztja is, melyet az Esterházyak 1824-ben hasítottak ki. Tallós hajdan a Pest felől Zsigárdon át Felsőmagyarországba vezető útvonalnak egyik fontos pontja volt, mert erre jártak a sót szállító fuvarosok. A községben van posta, de távírója és vasúti állomása Diószeg.

Tárnok.

Tárnok, magyar kisközség a Felső-Csallóközben. Házainak száma 52, róm. kath. vallású lakosaié 406. E község első nyomát 1275-ben találjuk, amikor IV. László király *Onghai* András fiának, az *Olgyaiak* őseinek adományozza. 1345-ben *Chuna* Pál záloglevelében, 1355-ben pedig az *Olgyaiak* egyezségelevelében is említve van. Azután a Klarissza-apáczáké lett, s 1553-ban is még az óbudai apáczák birtokaként van feljegyezve. 1647-ben ismét az apáczáké, 1787-ben a kir. kincstáré. Később az *Esterházyak*, majd a *Zichyek* és a *Baldácsyak*, azután a *Batthyányiak* lettek az urai és most *Pongrácz* Frigyes grófnének van itt birtoka. A községben csinos templom van, mely 1849-ben épült; 1902-ben megnagyobbították. Újabb időben alakult itt gazdakör és fogyasztási szövetkezet. A község postája Bácsfa, távírója Nagylég, vasúti állomása Nagypaka.

Tejfalu.

Tejfalu, dunamenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 153 házzal és 748, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. E községet már egy 1388-ból való oklevél említi. Legrégibb birtokosául a *Gergeteghi* családot ismerjük, mely még 1513-ban is szerepel. 1459-ben Mátyás király a Nándorfejérvárnál hősi halált halt *Dugonich* Titus fiának, Bertalannak adományozza. Ez időben *Teu* néven nevezik. Egy részét *Akosházi Sárkány* Ambrus bírta zálogjogon. 1553-ban az *Illyés* család 9, a *Laaki* család 1, *Kéthegyi* Bernát 1, *Csiba* József 1 és *Bejczy* Ambrus 1 portát bír. 1787-ben az *Illésházyaké*. Későbbi nemesi birtokosai közül felemlítendőek még a *Tejfalussy*, *Sanka*, *Balassa*, *Laád*, *Lieszkovszky* és a *Krsesenics* család. A mult század elején *Milchendorf* német neve is forgalomban volt. Ide tartozik Körtvélyes major és a Tejfalusi sziget. Temploma nincs a községnek; postája, távírója és vasúti állomása Somorja.

Terling.

Terling, a Kis-Kárpátok alatt fekszik. Hajdan német község volt, ma pedig tótok a lakosai. Összesen 62 házzal és 341 ág. ev. h. vallású lakost



TALLÓS. — ESTERHÁZY MIHÁLY GRÓF KASTÉLYA.

számlál. E község hajdan *Turna*, *Türne* és *Ternye* néven Csukárddal egy falut alkotott. Első említése Bazin város 1256-ból való határleírásában fordul elő, azután a pozsonyi káptalannak 1294-ből való okiratában, melylyel Miklós fia Hune, Miklós fiainak Ábrahámnak és Izsáknak adományozza. A budai káptalannak 1347-iki okirata *Terene* néven már külön községként említi. 1553-ban *Serédy* Gáspáré, 1647-ben *Osztrosich* Mátyásé. Később a vöröskői uradalomhoz tartozott, de azután királyi birtok lett és 1754-ben *Dejean* János Antal kapta Mária Teréziától adományban. Ő építtette itt a kastélyt is, mely 1884-ben buchsteini *Haase* Gottlieb tulajdonába került, a ki az ódon épületet lebonttata és helyébe szép, emeletes kastélyt építtetett, mely ma, a hozzátartozó birtokkal együtt, *Grosszner* Samu tulajdona. A községnek nincs temploma. Postája, távirója és vasúti állomása Bazin.

Tonkháza, kisközség a Felső-Csallóközben, 29 házzal és 238 róm. kath. vallású magyar lakossal. Első birtokosa 1435-ben *Tankházi* Salamon. Mátyás királynak 1488 május 29-én kelt oklevelében *Dankháza* néven van említve. 1495-ben II. Ulászló csebi *Pogány* Péter pozsonyi ispánnak és alsóborsai *Vízközi* Andrásnak adományozza. 1496-ban is a *Tankháziak* a birtokosai és *Tankházi* Ábrahám is birtokát *Illyés* Mátyásnak és Györgynek hagyományozza. Két évvel később II. Ulászló a hűtlenségbe esett *Zerhási* *Zerhass* Márton és László birtokát szintén *Illyés* Györgynek és Mátyásnak adományozza. 1506-ban *Verbőczy* István is birtokosa. 1533-ban *Csorba* Gergely és Pál fiai osztozkodnak itteni részeiken. 1540-ben az egyik *Csorba*-féle birtokot az *Illésházyak* nyerik. Az 1553-iki portális összeírásban e község neve *Tenk-Háza* alakban szerepel és birtokosai *Illésházy* Tamás és *Csorba* Farkas. Később az *Illésházyak* után a *Batthyányiak* is birtokosai lesznek és ezeknek a révén ma *Pálffy* Béla grófnak van itt nagyobb birtoka. A községnek nincs temploma. Postája és távirója Nagymagyar, vasúti állomása *Szempez*. Ide tartoznak *Csondor*, *Ménesakol* és *Vitté* puszták és a *Dunaszegi* malomházak.

Torcs, a csallóközi vasútvonal mentén fekvő kisközség, 45 házzal és nagyjórészben németajkú, római kath. vallású lakosokkal, kiknek száma 251, noha evangélikusok is vannak itt számosan. Szintén nagyon régi község, melyet 1230-ban *Bökény* comes leánya *Angyalka*, *Chamának* és fiának adományozott. 1294-ben *Torch* Miklós és Balázs 100 hold földjüket adják el. Ugyancsak a XIII. században *Cseklészi* *Kozma* elfoglalta, de *Bökény* comes fia ezt a birtokrészt a pozsonyi apácáknak visszaadta. 1296-ban *Vöröskővár*

Tonkháza.

Torcs.

tartozéka. A pápai tizedszedők jegyzékében *Turez* alakban van említve. 1399-ben *Kistorchi* Péter fia György részére megjárják a helység határát. Az 1553-iki összeírásba *Serédy* Gáspár 3 és *Mérey* Mihály 4 portával van bejegyezve. 1647-ben egy része a *Kerekes* családnak, másik része az éberhardi uradalomé; később özv. *Maholányi* Tamásné báróné is birtokosa, kinek a részét 1729-ben *Pálffy* János gróf magához váltja. 1787-ben az *Illésházyaknak* is van itt birtokuk. Ez időben még magyar községként szerepelt, de később már *Takschendorf* német nevével is találkozunk. Újabbkori birtokosai a *Pálffy*ak és az *Apponyiak*. Egy úrilak is van a községben, mely azelőtt az Apponyiaké volt, de most *Orth* Jánosé. Postája Misérd, távirója Püspöki és vasúti állomása Csötörtök.

Torony. *Torony*, magyar kisközség, 25 házzal és 154 róm. kath. vallású lakossal. 1253-ban *Csandal* néven IV. Béla *Tepuz* fiának, Miklósnak adományozza. Ettől *Jánoki* Jakab vette meg és a pozsonyi káptalannak hagyományozta. 1292-ben már *Tornyos-Csandal* néven találjuk említve, a mikor Benedek és rokonai, a pozsonyi káptalan előtt, itteni birtokuk egy része fölött intézkednek. Az 1553-iki portális összeírásban már *Thorony* néven szerepel és benne csak a pozsonyi káptalan 8 portája adózik. Mindvégig a pozsonyi káptalan maradt az ura, ma azonban nincs nagyobb birtokosa. Postája Magyarbél, távirója és vasúti állomása Szempez. Ide tartozik Sövető pusztja.

Tösnyárasd. *Tösnyárasd*, a budapest—bécsi vasútvonal mentén fekszik. Magyar kisközség, 87 házzal és 667, róm. kath. vallású lakossal. A község postája Kajal, távirója és vasúti állomása pedig Galánta. Nyárasd neve már egy 1193-iki okiratban előfordul; de nem biztos, hogy ezt a Nyárasdot kell-e értenünk. Hogy ősrégi község, azt az a körülmény bizonyítja, hogy plébániája már 1307-ben megvolt. Ma fennálló kath. templomát állítólag a XVI. században építették. Az 1553-iki összeírásban *Mérey* Mihálynak itt 6 portája adózik és ekkor *Tót-Nyárasd* néven szerepelt. 1647-ben *Balássy* Zsuzsanna és *Baranyay* Tamás bírják. 1672-ben a törökök elpusztítják és 1690-ben is lakatlan praedium. Később Éberhard tartozékeként ugyancsak e néven van említve. Idővel a *Baththányiak* lettek az urai és azután az *Esterházyak*. 1813-ban és 1894-ben a Vág áradásai okoztak nagy kárt a községben.

Tótgurab. *Tótgurab*, a bazini patak mellett fekvő tót kisközség, 148 házzal és 985 róm. kath. vallású lakossal. Újabb morva telepítvény, mely csak *Illésházy* István országbírónak 1569-ből való nyilatkozatában szerepel először *Tót-Ayszgrub* néven. 1641-ben már a mai nevét viseli. 1647-ben *Teörös* Jánosé. Későbbi földesurai a *Pálffy*ak voltak. A múlt század elején *Slavisch-Weiszgrub* néven is említve találjuk. A községházán 1620-ból való birtokkönyvet őriznek. A katolikus templom 1617-ben épült, a Szent-Anna kápolna 1790-ben, a Szent-Mária kápolna meg 1759-ben, de ezt 1898-ban újjáépítették. A községnek Bazin a postája, távirója és vasúti állomása.

Tótújfalú. *Tótújfalú*, tót kisközség, 66 házzal és 498 róm. kath. vallású lakossal. 1553-ban felerészben a nagyszombati apáczáké, felerészben meg a *Földes* családnak. 1787-ben a *Farkas* családnak volt itt nagyobb birtoka. Újabbkori birtokosai a *Pálffy*ak és a *Zichyek* voltak és most is a *Pálffy*aknak van itt nagyobb birtokuk. Ide tartoznak a *Pálffy* és a *Zichy* majorok. Azonkívül Tótújfalúhoz tartozik *Körtvélyes* házesoport. Mivel pedig a *Körtvélyes* nevű községről a XIII. század elejétől egész a XV. század végéig sokszor esik említés, szükségesnek tartjuk itt erről a *Körtvélyes*ről megemlékezni. Régi okiratok szerint, akkoriban három *Körtvélyes* volt a vármegyében egymás közelében. Ma négy *Körtvélyes*-pusztát és az itt említett házesoportot ismerjük. Az egyik *Körtvélyes*-puszta Csölösztőhöz tartozik, a másik Felsőszelihez, a harmadik Nyékhez és a negyedik Tejfaluhoz; de nem tudjuk biztosan megállapítani, hogy az a *Körtvélyes*, melynek első nyomát 1243-ban IV. Béla egyik oklevelében találjuk, melyik volt. Az akkori három *Körtvélyes* közül az egyik nemesek kezén volt, a másik pozsonyi várföldként szerepel, míg a harmadik Kozma nevű várjobbágyot uralta. Ezután birtokosai egész 1477-ig, előfordulásuk sorrendjében a következők: *Tiborczy* Tamás comes, *Abaffy* Aba comes, *Devecsery* Eymeck fia Márton comes, trencsényi *Csák Máté*, *Pechfi* Jakab, *Csegefi* Egyed, *Putusfi* Hench, *Teenksfi* Miklós, *Gergelyfi* Miklós, *Nagy* Miklós, *Jench* fia Jakab, *Petőfi* Mihály, *Zavari* János, *Körtvélyesi* András János és Jakab, *Hety Lőrinczi* János és

Magyarbéli Butya Miklós. E község az okiratokban *Curtuelus* néven szerepel, de 1426-ban *Pammern* német néven is. Körvélyes határában 1447-ben *Jánosnemdeák* nevű puszta is említve van, a *Körtvélyesi* család birtokaként, mely 1470-ben *Sasvári* Jánosé, hét évvel később pedig *Jánosdeáké*. Tótújfalu község postája Vedrőd, távirója pedig Cziffer.

Töböréte, magyar kisközség az Alsó-Csallóközben, 34 házzal és 166, nagyjórészen róm. kath. vallású lakossal. Azt hisszük, hogy e község neve alatt más, hajdan szereplő község neve rejlik, mert a lakosok közt elterjedt hagyomány szerint hajdan pallosjoga is volt, a mi bizonyára egyik régi birtokosára vonatkozik. Régi nemesi birtokosait nem ismerjük és ma sincs ilyen. Temploma sincs a községnek, melynek postája, távirója és vasúti állomása Dunaszerdahely.

Tökés, az Alsó-Csallóközben fekszik. Magyar kisközség, 237 róm. kath. vallású lakossal. Házainak száma 32. Első nyomát csak az 1553-iki portális összeírásban találjuk, a mikor *Zomor* Jánosnak 4 és *Kondé* Lázárnak 3 portája adózik. Később is a Kondé család volt az ura; ma *Habermann* Nándornéknak van itt nagyobb birtoka. A községnek nincs temploma. Hozzá tartozik Kiserdő malomház. A posta, táviró és vasúti állomás Dunaszerdahely.

Tönye, magyar kisközség, nagyjórészen ev. ref. vallású lakosokkal. Az Alsó-Csallóközben fekszik, 65 házzal és 372 lakossal. E községet 1261 óta találjuk említve. *Thon* és *Thunog* néven szerepelt, 1381-ben pedig *Teu* és *Tinye* néven, a bösi levéltár egyik oklevele meg *Tonye* néven nevezi. 1553-ban a nyúlzigeti, 1647-ben a pozsonyi apáczáké, 1787-ben a királyi kincstáré, később az *Amadék* birtoka, majd a *Batthyányiaké* lett. Ma *Pálffy* Béláné, szül. Batthyány Blanka grófnőnek van itt nagyobb birtoka. Ősi templomát a Pázmány-féle jegyzék is a régiek között említi, ma azonban a községben semmiféle templom sincs. A község postája Alistál, táviró-hivatala és vasúti állomása pedig Felistál-Nyárasd. Ide tartoznak Tönye puszta és Papsziget major.

Újhelyjóká, felsőcsallóközi magyar kisközség, 57 házzal és 391 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Jókához tartozott és csak az 1553-iki portális összeírásban találjuk *Jóka-Újhely* néven az óbudai apáczák birtokaként 12 portával említve. 1647-ben a pozsonyi apáczáké, 1787-ben a valáslalapé. Későbbi birtokosai az *Esterházyak* és még a múlt század elején is az övék, s a helység még ekkor is Jóká-Újhely néven szerepel. Azután a *Zichyek* és *Batthyányiak* lettek a birtokosai; ma *Pálffy* Béláné grófné bírja. A községnek nincs temploma. Ide tartozik a Nagyzátonyi malomház és Óralja major. A község postája Nagyjóká, távirója és vasúti állomása pedig Szempez.

Uzsor, magyar kisközség a Csallóközben, róm. kath. vallású lakosokkal, kiknek száma 279, a házáinak száma meg 37. Szintén régi község, mely 1282-ben a pozsonyi káptalan egyik oklevelében *Uzur* néven van említve. Öt évvel később Uzor Benedek fia Pál, pozsonyi kanonok, itteni birtokrészét a pozsonyi Szent Salvator-egyháznak adományozza. 1338-ban Uzori Döme ispán nevében is említve találjuk, 1380-ban pedig Benedictus de Uzor királyi ember nevében. A XVI. század első felében *Zalay* János és besei *Farkas* Ignácznak birtoka. A XVI. század közepéről való összeírásban csak Farkas Ignác adózik itt 7½ portája. 1647-ben *Forgách* Jánosné, 1787-ben a *Bittó* és a *Naszvady* családok birták. Később németeket telepítettek ide és ekkor *Austern* német névvel is találkozunk; de ismét visszamagyarosodott és a múlt század elején a *Naszvady* és az *Udvarnok*y örökösök, u. m. a *Bittó*, *Petőcz* és a *Sárkány* családok voltak a nemesi birtokosai. Ide tartozik *Fakó* puszta is, mely már az *Olgyaiaknak* 1355-iki egyezséglevelében szerepel. Később az *Esterházyak* lettek az urai. A községben ma *Pongrácz* Frigyesné grófnőnek van nagyobb birtoka. A lakosok gazdakört tartanak fenn. A községben csak kápolna van, mely 1883-ban épült, holott egyháza már 1390-ben említve van és a Pázmány-féle jegyzékben is a régiek között szerepel. A határban ásás közben nagyon sok csontvázat találnak, melyek tömegesen fordulnak elő. A lakosok azt hiszik, hogy valamely harcban elesettek maradványai. Erre azonban történeti adatok nincsenek. A község postája Somorja, távirója és vasúti állomása Somorja-Uzsor.

Töböréte.

Tökés.

Tönye.

Újhelyjóká.

Uzsor.

- Vága.** *Vága*, a Mátyusföldön fekvő nagyközség, 323 házzal és 2115 róm. kath. vallású lakossal. Régi érseki birtok, mely 1326-ban, a mikor *Gyarmati* Ger-gely az esztergomi érsekségnek adományozta, már a mai nevén szerepel. Az 1553-iki portális összeírásba *Vaaga* alakban 28 portával van felvéve. Hajdan tót község volt, de idővel megmagyarosodott. Ma is a hercegprimás-nak van itt nagyobb birtoka. A lakosok között elterjedt hagyomány szerint e községet három, Erdélyből ide menekült, magyar halászcsalád alapította, n. m. a *Nagy-Józsa*, a *Puskás* és a *Szabó* családok. A török világban az ellen-séges csapatok keményen megsarczolták a lakosokat. Kath. temploma 1778-ban épült. 1825-ben nagy tűzvész pusztított a községben. Ide tartozik Várrét pusztja; neve bizonyára történeti jelentőséggel bír. A községnek, habár nagy-község, nincs postája; ugyanis utolsó postája Vágszerdahely, távirója és vasúti állomása Szered.
- Vágszerdahely.** *Vágszerdahely*, a Mátyusföld határán fekvő nagyközség. Házainak száma 211, lakosainak száma meg 1308, kik legnagyobb részben róm. kath. vallású tótok. Ez is az esztergomi érsekség ősi birtoka, mely mint ilyen már 1355-ben szerepel. Az 1553-iki portális összeírásba 22 portája van felvéve. Mindvégig az érsekséget uralta. 1665—83 között a törökök teljesen feldúlták. 1848-ban az átvonuló osztrák csapatoktól sokat szenvedett és benne a Vág áradásai is sok kárt okoztak. Lakosai a szék-, kosár- és a kocsikas-fonást házi-iparszerűleg űzik. Katholikus temploma ősrégi, de a gyakori átalakítások kiforgatták eredeti alakjából. Ide tartozik Rény pusztja. A községben van posta, de táviróhivatala és vasúti állomása Szered.
- Vajasvatta.** *Vajasvatta*, csallóközi magyar kisközség, mindössze 25 házzal és 165 lakossal, a kik mind róm. katolikusok. Hajdan a nagyszombati Klarisszák birtoka volt, de az 1553-iki portális összeírásban a budai apácák szerepelnek birtokosokként 6 portával. Később ismét a Klarisszáké lett, 1787-ben a vallás-alapé, majd idővel az *Esterházyak* tulajdonába került, míg most *Pálffy* Béla grófnak van itt nagyobb birtoka. Temploma nincs a községnek, melynek postája és távirója Nagymagyar, a vasúti állomása pedig Szempez.
- Vajka.** *Vajka*, kisközség a Felső-Csallóközben, 194 házzal és 1184 róm. kath. vallású magyar lakossal. Körjegyzőségi székhely. E község már 1186-ban előfordul, a mikor a pozsonyi vár tartozéka volt. Ez évtől kezdve mint a főpapi praediális nemesek és az érsekség főszéke szerepel. Régi székháza még ma is fennáll, de már teljesen átalakítva. A helybeli lakosok között elterjedt hagyomány szerint e község állítólag Géza király fiától: Vajktól vagyis Szent Istvántól kapta nevét, sőt maga a szent király is itt lakott volna. Az esztergomi érsekség csallóközi egyházi nemeseinek e széke III. Bélától kapta szabadalmait és a vármegyétől független külön törvényhatóságot alkotva, egészen 1848-ig fennállott. 1345-ben *Vajkay* Mihály és *Thomas de Weyka* nevében is említve van. Mai nagyobb birtokosai *Burián* Pálné, *Molnár* László és *Becker* János. Molnár László őrzi az érseki nemesek régi és érdekes levél-tárát is. Hogy e község ősidők óta megült hely, bizonyítják a határában talált pogánykori és népvándorláskori leletek is. A Duna áradásai már több-izben tetemes kárt okoztak a lakosoknak; 1858-ban pedig nagy tűzvész dült itt. Ősi temploma már rég elpusztult és újabb templomát 1805-ben építették. Ide tartoznak Vajkasziget és *Csente* pusztja. Ez utóbbi helyen nagyobb úrilak áll, melyet 1705-ben *Stipsich* György épített, és ez ma a *Molnár* Lászlóé. Vajkaszigetet az anyaközségtől a Duna választja el és ennek jobb partján fekszik. Itt a lakosok száma oly nagy, hogy már 1883 óta szép állami nép-iskolája van 80—90 tanköteles gyermekkel. 1886-ban pedig Czikkolasziget elnevezésével postahivatalt kapott, míg 1895 óta az összes dunai szigetek csoportosításával önálló anyakönyvi hivatala is van. Vajkaszigeten van Burián Pálné birtokának nagy része, a gazdasági épületekkel és lakóházzal, továbbá Becker János birtoka csinos úrilakkal. Hajdan a lakosok a Duna fővenyéből aranyat is mostak. A községnek van postája, távirója Nagylég, vasúti állomása pedig Nagypaka.
- Valtasúr.** *Valtasúr*, vágvölgyi tót kisközség, 85 házzal és 539 róm. kath. vallású lakossal. A Súr nevű községekről már megemlékeztünk. Valtasúr sorsa leg-inkább Nagysúréval függ össze. Az itt elterjedt hagyomány szerint e köz-séget Súr vezér alapította és egyik fia után nevezte el Valtának. Birtokosai

az *Esterházyak* voltak. Temploma nincs a községnek. Postája Nagysúr, távírója pedig Szered.

Vámosfalu, csallóközi magyar kisközség. 104 házat, 693 róm. kath. vallású lakos lakja. E község 1268-ban már szerepel. A pápai tizedszedők lajstroma *Wamus* alakban említi. Az 1553-iki portális összeírásban *Serédy Gáspár* 4 és *Mérey Mihály* 3 portával szerepel. Később a *Pálffyak* lettek az urai és most id. Pálffy János grófnak van itt nagyobb birtoka. Plébániáját már Pázmány is a régiek között említi. Mostani kápolnája 1775-ben épült. 1683 febr. 23-án 300 török rohanta meg és rabolta ki a községet, 104 lakosát pedig rabságba hurezolta. Ide tartozik Göbölmező pusztja és két erdészlak. Postája Vásárút, távírója Albár.

Vámosfalu.

Várkony, kisközség az Alsó-Csallóközben, 85 házzal és 803, róm. kath. vallású lakossal. Ősi kun telep, mely 1015-ben már említve van. A várkonyi *Amade* család törzshelye, melynek itt, a hagyomány szerint, várkastélya is volt, de ennek nyoma már végkép eltűnt. A XVI. században városi szabadsalmai voltak. Az 1553-iki portális összeírásba 15 portája van felvéve. A mult század elején Amade Tádé gróftól uralta, kinek itt híres tehenészete és fáczánosa volt. Ma ikvai *Pfeifer* Mátyásnak van itt nagyobb birtoka, szeszgyára és gőzmalma. A község *Malomhely* és *Kőhid* nevű dűlői azt bizonyítják, hogy hajdan a Dunának egyik ága itt folyt; ma ugyanis a község közelében nincs víz. Plébániája 1308-ban már említve van és ebből az időből látszik származni korai gót stílusú temploma is. Ide tartoznak Bendő és Malomhely puszták és a Csérea major. A lakosok fogyasztási szervezetet tartanak fenn. A község postája Csallóköz-Nyék, távírója Bős és vasúti állomása Duna-szerdahely.

Várkony.

Varrasúr, vágvölgyi tót kisközség, 66 házzal 487 róm. kath. vallású lakossal. Története a többi Súr nevű községével azonos. E községről is ugyanaz a hagyomány, hogy Súr vezérnek Varra nevű fia alapította. Földesurai az *Esterházyak* voltak. A községnek nincs temploma, ezt egyszerű kápolna helyettesíti, mely 1884-ben épült. Postája Nagysúr, távírója és vasúti állomása Szered. Ide tartozik Liez és a Vágontúli major.

Varrasúr.

Vásárút, magyar kisközség az Alsó-Csallóközben, körjegyzőségi székhely, 197 házzal és 1589 róm. kath. vallású lakossal, holott a megelőző népszámlálás alkalmával a lakosok száma csak 1387 volt s így e nagy számbeli emelkedés méltán feltűnik. E község már 1235-ben felmerül. A pozsonyi prépostság és káptalan ősi birtoka, kiket azonban a XVI. század elején a *Bazini* és *Szentgyörgyi* grófok a nyugodt birtoklásban háborgattak, mert 1507-ben Miklós pozsonyi prépost és a káptalan II. Ulászló előtt panaszt emelnek ellenük hatalmaskodásuk miatt. A XVI. század közepén végbement portális összeírás 36 portáról számol be. A mult század elején marhavásárai messze vidéken híresek voltak. Ma a pozsonyi káptalannak van itt nagyobb birtoka és *Popper* Emil káptalani bérlőnek szeszgyára és finomítója. Ősi temploma fából volt építve, de ezt a Duna elsodorta. Helyébe 1668—72 között új templom épült, mely azonban 1757-ben a mainak adott helyet, melyet — mint azt a templomon látható fölirat bizonyítja — *Batthyány* József pozsonyi prépost építtetett. Ide tartoznak Csanád, Sziget és Szihony majorok, Szilágyi malom és Vöröstőke erdészlak. A község a mult században több ízben volt nagyobb tűzesetek színhelye, 1903-ban pedig az árvíz okozott a lakosoknak tetemes kárt. A községben van postahivatal; távíróhivatala Albár.

Vásárút.

Vedrőd, kisközség a mátyásföldi síkságon, körjegyzőségi székhely, 153 házzal és 1150 róm. kath. vallású lakossal. Ősi község, melyet Kálmán király 1113-ban, a zabori apátság alapító-oklevelében, *Castrenses de villa Wedrad* néven említi s így már akkor a pozsonyi várszolgák lakóhelye volt. 1249-ben IV. Béla egyik oklevelében *Wedered* néven van említve. 1279-ben *Menoldfi* Vörös Ábrahám mester elcsereéli *Aba* comes más birtokáért. Az 1553-iki portális összeírásban már a győri püspök, 1647-ben *Baranyay* Tamás szerepel birtokosául. Innen veszi előnevét a *Zichy* grófok vedrődi ága. A XVIII. század első felében Zichy Ferencz gróf győri püspök volt az ura, utána id. Zichy Ferencz gróf, a ki a vedrődi ágat alapította. Az uradalom jelenlegi tulajdonosa Zichy József gróf, kinek itt nagyszabású kastélya van, mely a vármegye egyik legszebb és legérdekesebb parkjában áll. Az uradalomhoz

Vedrőd.

terjedelmes mintagazdaság, ménes és országos hírű faiskola és gyümölcskertészet tartozik. A kastély, a hagyomány szerint, hajdan állítólag a templáriusoké volt. Földszinti helyiségeinek boltozatai mindenesetre nagyon régi korra utalnak. Id. Zichy Ferencz gróf építtette föl és alakíttatta át az épületet és vetette meg a 150 holdas nagyszerű park alapját, a mint azt a parkban álló hatalmas obeliszk felirata is bizonyítja. E parkról egy 1797-ben Lipcsében megjelent „Taschenbuch für Gartenfreunde“ című munka is nagy díszérettel emlékszik meg. A kastélyban kiváló műérzékkel összeválogatott, nagybecsű műtárgyak vannak, melyeket nagyobb részét id. Zichy Ferencz gróf a XVIII. század 70-es éveiben Francia-, Német- és Olaszországban, valamint Hollandiában tett utazásai alkalmával szerzett össze. E gyűjteményt hasonló nevű fia és unokája, valamint dédunokája, Zichy József gróf, a mostani birtokos, tetemesen bővítették. A földszinten jobbra egy Louis quize-stílusú szobában a Miksa császártól és nejétől ajándékozott, őket magukat ábrázoló, olajfestésű arcképek láthatók. A második szobában számos nagybecsű japán porcellán- és bronz-tárgy, közöttük 45 különféle gyertyatartó és gyönyörű nagy vázák, melyeket mostani tulajdonosuk maga hozott Japánból. A harmadik szobában remekművű berakott ajtó, egy eredeti Tintoretto, Van der Helet, továbbá értékes szekrények és egy bot, melyet tulajdonosa a szíami császártól kapott és ennek gyémánt-monogrammjával van ellátva. Az emeleten levő könyvtárban 10—12,000 kötet könyv van elhelyezve, melyeknek nagyobb része francia történelmi munka, memoírok, utazások, földirati művek, továbbá sok magyar történelmi és földleírás munká. E mellett van a dolgozószoba, számos eredeti régi festmény, egy 98 alakkal díszített és szicíliai diófa-gyökérből faragott szekrény. Látható itt egy, a Szent Márk templomból származó mozaikfej is, továbbá egy dombormű Fischer Pétertől és Deák Ferencz arcképe Barabástól. A hálószobát remek berakott szekrények és régi, híres mesterektől származó képek díszítik. A nagyterem fődíszé az a vert ezüstből készült 17 remek relief-kép, melyeket augsburgi ötvösművesek a XVI. és a XVII. században készítettek. Itt van Zichy Ferencz gróf arcképe Blaastól; továbbá remekművű berakott szekrények, hollandi, olasz, német, indus, japán, kínai dobozok, olasz renaissance-szekrény, ébenfa és elefántesont berakással, érdekes régi herendi porcellánváza, egy páduai, egy karthausi és egy olasz szekrény ébenfa-, gyöngyház- és teknősesont-kirakással, számos érdekes, régi festmény, két régi remekművű, óriási velencei csillár, régi német szekrények márványlapokkal kirakva, öt váza, melyek Pompadour asszony lakásából származnak, egy régi milánói asztal és tükör, a Visconti címerral díszített, esontbetétes olasz ébenfaszekrény, egy remek Boul-óra, ékkövekkel kirakott és bronzalakokkal díszített XVI. századbeli szekrény és egy római mozaikasztal; a falakat pedig szebbnél-szebb régi festmények díszítik. A kisebb szalonban inkruszált, selyemvirágokkal díszített és unikumszámba menő, nyolcz-szárnyú kínai lakk-ellenző van elhelyezve, továbbá XV—XVI. századbeli elefántesont-munkák és ugyanilyen kehely a ravennai katakombákból, a kereszténység első századaiból, mely Lonovics érsek ajándékából került a családhoz. Gyönyörű porcellángyűjtemény, a leghíresebb régi gyárakból, berakott szekrények, kínai kőfigurák, kínai bútorok és a falakon több festmény, régi híres mesterektől. Az u. n. kínai szalon valódi kínai tapettákkal van bevonva és eredeti kínai bútorokkal berendezve. Itt számos kínai zománc és porcellán látható, az előbbihez hasonló lakk-ellenző, kínai népmondákkal, mely ellenzőt I. Napoleon ajándékozta a Melzi hercegnek, kinek unokájától Zichy Ferencz kapta. Ez a lakk-ellenző 12 szárnyú és a visszája tájképeket ábrázol. A grófkisasszony írószobájában egy meissenai service látható, mely Mária Krisztina ajándéka, továbbá egy indus és egy velencei szekrény és értékes festmények mellett 17 miniatúr, végre érem-, medaillon- és pecsétnyomó-gyűjtemény. A vendégszobák is mind régi, érdekes bútorokkal vannak berendezve. Az egyikben 68 különféle régi rézmetszet van, melyek mind Pozsony városát ábrázolják, továbbá régi guache-festmények és Zichy Ferencz grófnak és családjának az 1809. évi nemesi felkelés idejéből való 10 képe. Egy másik szobában régi mesterek festményei, remek faragott ágy, 1700-ból való dombormű és különféle márványokkal kirakott szekrény látható. Egy kisebb kabinetben régi magyar fayence-ok vannak elhelyezve. Az u. n. keleti szobá-



VEDERŐD. — TEREM ZICHY JÓZSEF GRÓF KASTÉLYÁBAN.

ban Miksa császár nyerge látható, továbbá régi vadászfegyverek, régi japán fegyverek, cloisonné-tárgyak és több megkapó festmény. Az ebédlőben 680 drb rendkívül érdekes és becses japáni és kínai porcellán van elhelyezve, a tálaló szobában pedig két eredeti urbinói fayence, régi korsók, tálak és vázák, régi rhodusi és mór tányérok. A felső étterem falait családi képek díszítik. Van itt 107 drb. régi japáni és kínai edény és egy pekingi váza, mely a XIV. századból való. A lépcsőház japán bronzokkal és edényekkel van díszítve. A kastély kápolnájában régi fafaragványok vannak, Dürer iskolájából származó képek, famozaikok, az oltáron elefántesontból készült gyönyörű feszület, mely Fenelon francia érsek ajándéka; XIV. és XV. századbéli régi festmények, ezenkívül Szent Gellért, Szent István, Szent László és Szent Erzsébet szobrai. A községhez tartoznak Józsi és Klára majorok. A községben van posta és táviró, de vasúti állomása Cziffer vagy Diószeg.

Vereknye, kisközség a Felső-Csallóközben, 67 házzal és 599 róm. kath. vallású magyar lakossal. Ósrégi község, mely 1290-ben *Verekene* néven van említve. 1301-ben Petrus de Verekne pozsonymegyei szolgabíró. Német nevét, *Vretendorf* alakban, Zsigmond királynak 1410-iki oklevele említi. 1373-ban *Vereknyei* Lőrincz itteni birtokrészét, a Csalló folyón szedett vámmal együtt, *Szentgyörgyi* Péter fia Jánosnak adja zálogba. Öt évvel később az itteni rév is említve van. 1356-ban *Treufenkes* István pozsonyi polgár leánya Klára, *Vereknyei* Péter özvegye, a maga birtokrészét Jakab pozsonyi bírónak zálogosítja el, de azután örök áron eladja neki. 1385-ben *Monostori Berzethe* Miklós elzálogosítja itteni birtokrészét. 1392-ben Zsigmond király Pozsony városának adományozza az itteni királyi birtokrészt. 1410-ben özvegy *Monostori Berzethe* Miklósné férjhez menvén *Gwelb* Jánoshoz, itteni birtokrészét ő rá átíratta. 1430-ban Zsigmond király *Peilmanew* János tüzérmestert és családját zálogjog címén vezeteti be valamely itteni birtokrészbe. 1453 előtt *Rozgonyi* György és fia Sebestyén, erőszakosan foglalták el a *vereknyei* királyi bir-

Vereknye.

tokot. 1490-ben *Czobor* Imre várat építtet ide, melyet azonban Beatrix királyné leromboltat. 1492-ben az itteni királyi birtokot II. Ulászló elzalogosítja a *Szentgyörgyi* és *Bazini* grófoknak. A birtok kihaltukig kezökben maradt és az újabb korban a *Pálffy*ak tulajdonába jutott. Ez időben *Fragendorf* német neve is van a helységnek, mert lakosai ekkor németek voltak, de azóta megmagyarosodtak. A múlt században a *Draskóczy*eknek is volt itt birtokuk, de most a gróf *Pálffy*-szeniorátus bírja. A verekenyei híd az 1683-ik hadjárat alatt elpusztult, 1764-ben építették fel újra, de négy évvel később az árvíz ezt is elsodorta. Később újra felépítették. E község határában feküdt hajdan *Myr* község is, mely már 1290-ben szerepel, a mikor III. Endre *Herczel* fiait e birtokban megerősíti. Ősi temploma már elpusztult és új temploma 1879-ben épült. A község mellett van vasúti állomás, de postája és távíróhivatala Pozsony-Püspöki. Ide tartozik Kómajor és Porsony puszta, Pálffy major és Révház.

Vezekeny.

Vezekény, magyar nagyközség, melynek 164 háza és 945 róm. kath. vallású lakosa van. Első nyomát a pápai tizedszedők jegyzékében találjuk, a hol *Vesequen* alakban van említve. Az 1553-iki portális összeírásban *Báthori* András 4½ és a borostyánkői urak ugyanannyi portával szerepelnek. 1647-ben özv. *Thurzó* Mihályné bírja. Többet nem tudunk róla, legföljebb azt, hogy az újabb korban az *Esterházy*ak lettek az urai és most is Esterházy Mihály grófnak van itt nagyobb birtoka. 1678-ban a pestis pusztította lakosait. A katolikus templom 1718-ban épült, de 1778-ban kibővítették. A községben van posta, de távírója és vasúti állomása Diószeg. Ide tartozik a Tállosi téglaház.

Vistuk.

Vistuk, tót kisközség, 186 házzal és 1228 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Vöröskővár tartozéka volt, s neve az idők folyamán az oklevelekben számos változatban van említve, u. m. *Vistoch*, *Wysta*, *Kis-Vistok*, *Wischedorf*, *Wyschuk*, *Wistok*, *Vista*, *Kusvista*, *Kis-Vista*, sőt a pápai tizedjegyzék *Bista-ra* elferdíti nevét. A többi vöröskői várbirtokok sorsában osztozott. Az uradalomnak a XVI. században itt két halastava volt. Ekkoriban mindössze 10 házat számlált; a század második felében *Illésházy* István gróf nádor horvátokat telepített ide. 1705-ben, a pudmerizi csata alkalmával felégették. Plébániája 1390-ben már fennállott. Mai temploma azonban 1798-ban épült. Az egyház birtokában ezüstből vert nevezetes gótikus szentségmutató van. A múlt század 60-as és 70-es éveiben több izben nagy tűz pusztította. Lakosai között sok a varga, a szabó és a takács; asszonyaik himzéssel és csipkeveréssel foglalkoznak. A község szomszédságában a XIII. század végén *Kisfalu* nevű község szerepel, szintén a vöröskői vár tartozékaként, melyet *Tiborczi* Péter comes *Lőrinczi* nevű szolgájának adományozott. Ez a Kisfalu lett állítólag később a többször említett Kisvista, mely a XVI. században megszűnt. A község újkori birtokosai a *Pálffy*ak és most id. Pálffy János grófnak és Pálffy István grófnak van itt nagyobb birtoka. A község postája és vasúti állomása Báihony, távírója pedig Modor-Senkvicz. Ide tartoznak Fajdal és Szilárd puszták.

Vízkelet.

Vízkelet, mátyusföldi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 141 házzal és 1138 róm. kath. vallású lakossal. E községet már 1297-ben említik az egykorú okiratok, a mikor III. Endre Bogár fia Márton comesnek adományozza. Ez időben *Wyzeleth* alakban, már mai nevén szerepel és pozsonyi várföld volt. A pápai tizedszedők jegyzékébe *Vizkelet* eltorzított alakban van feljegyezve. 1411-ben *Berencsi Gergely* István, *Kürti Békefi* János és *Kiskürti Mihályfi* Jakab ellenében e birtokra igényt tart. A XV. században már a *Vízkeleti* család is szerepel birtokosául. 1553-ban *Báthori* András és özv. *Bernstein* Jánosné a tulajdonosa. Ez a birtokrész a XVI. század vége felé a *Thurzóké* lett, kikről az *Esterházy*ak birtokába jutott, de 1656-ban *Majláth* Miklós, 1674-ben zálogjogon *Lindvay* Márton és a XVIII. században a *Somogyiak* is birtokosai voltak, sőt kisebb nemesi birtokosai között a *Jurovics*, *Székegy* és a *Prányik* családok is szerepeltek. 1782-ben *Liskovics* József tekintélyes polgár szegényalapítványt tett itt. 1763-ban földrendés volt a községben, 1832-ben pedig tűz pusztította el nagyobb részét. Van benne régi úrilak is, mely *Németh* János tulajdona. Temploma nincs. Saját postája van, de távírója és vasúti állomása Diószeg. Ide tartozik Dunaeve és a Zúgói major, továbbá a Szigeti tanya és malom.



Zichy József gróf kastélya Vadrődön.

Vök, magyar kisközség a Csallóközben 31 házzal és 213 róm. kath. vallású lakossal. A pozsonyi prépostság és káptalan ősi birtoka, melyet már IV. Béla királytól kaptak. 1277-ben IV. László oklevelében *Velk* néven szerepel. 1292-ben egy másik birtokosa merül föl, *Völki* Miklósbán. A pápai tizedszedők jegyzékében *Vek* alakban van említve. 1484-ben *Nagyvelk* néven a pozsonyi káptalan jobbágyainak lakóhelyeként szerepel. Az 1553-iki összeírásba *Weök* alakban 12 portával van felvéve. Egyik részének később a *Pálffyjak* lettek az urai és ma is id. Pálffy János grófnak és a pozsonyi társas-káptalannak van itt nagyobb birtoka. Temploma nincs; postája és távirója Fél, vasúti állomása Csötörtök.

Vök.

Zavar, vágvölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 103 házzal és 989, nagobbára róm. kath. vallású lakossal. E község hajdan a pozsonyi várnepek földje volt, s 1255-ben *Dionisius de Zovvor* nevében szerepel, 1256-ban pedig *Benke de Zouar* nevében; egy 1268-ból való okirat meg *Souar* alakban említi. 1290-ben az *Aba* és a *Bacsák* család a birtokosa, de Bacha comes fia

Zavar.



ZAVAR. — MAJLÁTH GYÖRGY GRÓF KASTÉLYA.

Mihály már 1292-ben a maga birtokát a nagyszombati apáczáknak hagyományozza. 1322-ben a *Zavari* családot uralja. A XV. században Zsigmond király *Majthényi* Gergelynek adományozza. Az 1553-iki összeírás szerint Zavary Kristófnak 10, a Majthényiaknak 15 és *Terjék* Kristófnak 4 portája adózik itten. A XVII. században a *Hortis* család, s 1669 előtt *Babocsay* Ferencz is birtokosa. Ez évben *Dvornikovich* Miklós is kap itt I. Lipóttól adományt. 1676-ban a vármegye itteni birtokát *Mórocz* István alispánnak, itteni házát pedig 1679-ben *Pálffy* Miklós gróf főispánnak ajándékozta. Újabbkori birtokosai a Majláth családon kívül a *Kmoskó*, *Prileszky*, *Horváth*, *Okolicsányi*, *Bacsák*, *Hrabovszky*, *Bory*, *Buzinkay*, *Rudnyánszky*, *Sipeky* és más nemesi birtokosok. Jelenleg Majláth György grófnak van itt nagyobb birtoka és szép kastélya, melyet a tulajdonos gróf nagyatyja a mult század elején építtetett, de 1894-ben megnagyobbították. Itt van a gróf Majláth család sírboltja is, melyben Majláth György, a néhai országbíró nyugszik. Van itt leányiskolával összekötött zárdá, melyet az országbíró özvegye, szül. *Prandau* Stefánia bárónő 1887-ben alapított, továbbá a lakosokra nézve nagyon hasznos himzőiskola. Még a nagyszombati apáczák idejéből régi épület áll fenn, mely lakóhelyük, még előbb pedig Pálos kolostor volt. A község plébániája már a XIII. században fennállott és mai temploma is a régiség nyomaint viseli magán. Ide tartoznak a

Majláthi és Majer majorok. A községnek van saját postája. Távírója Lóczy-Bresztovány, vasúti állomása Keresztúr-Apaj.

Závod.

Závod a morvavölgyi vasútvonal mentén fekszik. Tót nagyközség, 363 házzal s 1896 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan az éleskői uradalomhoz tartozott és a többi várbirtokok sorsában osztozott. Újabbkori birtokosai a *Batthyányiak* és a *Zichyek* voltak s ezek nyomában következett *Hirsch* Mór báró; ma *Hohenlohe* hercegeknek van itt nagyobb birtoka. A községben két katolikus templom van, melyek közül a régibb 1450 körül, az újabb pedig 1897-ben épült. Ide tartoznak a Berger, Sisolák és Weisz telepek és Priesné major. A községnek van saját postája, de távírója és vasúti állomása Nagy-lévárd.

Zohor.

Zohor, morvavölgyi tót nagyközség, 474 házzal és 2590 róm. kath. vallású lakossal. Minden jel arra mutat, hogy XVI. századbéli telepítés, melynek első nyomára csak az 1553-ik portális összeírásban találunk, a mikor *Serédy* Gáspárnak itt 34 portája adózik. 1782-ben *Pálffy* Lipót gróf volt a földesura. Később a *Pálffy*-Daun család birtokába került és 1868-ban ettől vette meg *Károlyi* Alajos gróf, kinek fia ma is bírja. Régi temploma elpusztult és helyébe 1898-ban az új templom épült. Az egyház a XVII. századból származó remekművű, aranyhimzésű misemondó ruhát őriz. A községben van posta, távíró és vasúti állomás. Ide tartoznak Macsejkovich és Ondrejka puszták és Gerandik major.

Zonc. z.

Zonc. z., magyar kisközség a Feketevíz és a Kisduna között, 37 házzal és 233 lakossal, a kik róm. kath. vallásúak. Hajdan pozsonyi várbirtok volt, melyet II. Lajos király 1524-ben e várbirtokok közül kivett és a gellei érseki székhöz csatolt. 1553-ban királyi birtok. Lakosai tótok voltak. Újabb korban birtokosai a *Pálffy*ak lettek és ma is a gróf *Pálffy*-seniorátusnak van itt nagyobb birtoka. A községen kívül kápolna áll, mely 1833-ban épült. Ide tartozik Sóvető puszta. A község postája Magyarbél, távírója és vasúti állomása Szempcz.

Zsigárd

Zsigárd, mátyusföldi nagyközség, 516 házzal és 2818, nagyobbára r. kath. vallású lakossal. E község hajdan nem a mai helyén, hanem a Faluhely nevű dűlőn állott s a török világban elpusztult. A *Zsigárdy* család ősi fészke, melyet állítólag Róbert Károlytól kaptak, de a reformáció alatt elveszítettek, a mikor az esztergomi érsekségé lett. Az 1553-iki portális összeírásban már az érsekség szerepel birtokosául 8 portával. A XVII. század végén részben a szobi *Szalay* család kezén volt. Ma az érsekségnek van itt nagyobb birtoka. A községben van katolikus és református templom. A katolikus templomot *Esterházy* Imre gróf érsek 1728-ban építtette, míg a református templom 1833-ban épült. 1848 június 16-án a községben ütközet volt. A peredi csata alkalmával, a mikor a seregek a községen átvonultak, felgyújtották. 1813-ban árvíz pusztította el. 1852-ben, 53-ban, 76-ban, 88-ban és 94-ben szintén volt árvíz, melyek azonban csak kisebb károkat okoztak. A katolikus templom tornyának falán egy ágyúgolyó látható, mely a lakosok állítása szerint a peredi csata alkalmával lövetett oda. A lakosok polgári olvasókört és ipartársulatot tartanak fenn. Ide tartozik Érsek-major. Határában hajdan *Berren* nevű község állott, mely már a XII. században említve van, de azután nyoma vész. A községnek van saját postája, de távírója és vasúti állomása Vágselye.

* * *

Források: *Fejér*: Cod. Dipl. — *Teleki* József gr.: Hunyadiak kora. — *Budai* Ferencz: Polgári Lexikon. — Tudományos Gyűjtemény. — *Bartal* György: Csallóköz Történeti Vázlata. — *Ipolyi* Arnold: Csallóközi Műemlékek. — *Wenzel*: Stibor vajda. — *Jedlicsa* Pál: Kiskárpáti Emlékek. — *Ortvay* Tivadar dr.: Pozsony Város Története. — *Ortvay* Tivadar dr.: Adalékok Pozsony vármegye helytörténetéhez. — *Fraknoi* Vilmos: Monumenta Hungariae Vaticana. — *Fényes* Elek: Magyarország statisztikai és geogr. földrajza. — *Korabinsky*: Hist. Geogr. Lexikon. — *Komlósy* Ferencz dr.: Az esztergomi főegyházmegye r. k. isk. tört. — Az *Amade* család levéltára. — A borsai *Szüllő* család levéltára. — *Kisfaludy* Zsigmond: Somorja története (kéziratban). — A helyszínén gyűjtött adatok.



POZSONY RÉGI PECSÉTJE.

POZSONY.

Az ősi koronázó város történetét e szűk keretben még kivonatossan is adni: teljesen meddő munka volna, mert a rendelkezésre álló, fölötte érdekes és becses, óriási anyag kivonatossá közlése is, messze túlmenne e kötet határain.

Dr. *Ortvay* Tivadar apát, pápai kamarás, a jeles tudós, pozsonyi akad. tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, most írja Pozsony város monografiáját. Az eddig megjelent hat tekintélyes kötet még távolról sem merítette ki azt a rendkívül gazdag és becses anyagot, a mely e tudós monografus rendelkezésére áll.

Pozsony sz. kir. város intézményeinek és fejlődött kulturájának története e mű egész kötetén végigvonul. Politikai története pedig a vármegyével szoros összefüggésben állván, különösen a vármegye történetét tárgyaló rész az, a melyben a városnak domináló szerepe van. Azonkívül az egyes fejezetek majd mind Pozsony sz. kir. város intézményeinek, magas fejlettségű kulturájának, közgazdaságának, egyházainak, tudományos életének stb. elég kimerítő képét adják s így e fejezet keretében csak nagyobb vonásokban óhajtunk rámutatni azokra a tényezőkre, a melyek Pozsonyot hajdan az ország közép-pontjává, illetőleg kulturális szempontból elsőrangú városává tették. Folytatjuk ezután a város leírásával, középületeinek és műemlékeinek, történelmi nevezetességű épületeinek az ismertetésével és befejezzük a Pozsonyban fennálló intézmények, hatóságok, testületek, egyesületek stb. felsorolásával, mely tekintetben Pozsony sz. kir. város, Budapest után az országban a leg-gazdagabb.

Az ősi koronázó városnak, számos ősi szabadalmaival, melyeknek ismeretése más fejezetbe tartozik, különösen a középkorban rendkívül fontos és előkelő szerep jutott, a hol a magyar királyok nemcsak sokat tartózkodtak, de gyakran az ország sorsát is intézték, királyi fejedelmeket, követeket és követségeket fogadtak, az ország nagyjaival és a külföldi fejedelmek és uralkodók követeivel tanácskoztak, és a hol akárhányszor egész Európára kiható politikai vagy hadügyi határozatok hozattak. Nem esoda tehát, ha e valóságos királyjárás idejében, a mikor Pozsonyban nemcsak az ország nagyjai fordultak meg sűrűn, hanem sok előkelő külföldi is, a város előnyös helyzetbe jutott, a mely rendkívül kedvező volt a fejlődésére és különösen kulturájának fejlesztésére, a mihez még az is járult, hogy közelebb esvén a művelt nyugathoz, könnyebben és gyorsabban vehette át annak szokásait és intézményeit, a mi azonban egyszersmind németiségének is egyik legkiapadhatatlanabb kútforrása lett. A pozsonyi diéták meg éppen nagyon is alkalmasak voltak a város fejlesztésére, mert akkoriban itt fordult meg az ország színe-java; a

A város nagyságának és fejlődésének okai.

követek és a főurak nagy része pedig, nemcsak hosszabb ideig lakott itt, de sokan — kényelmi szempontból — házat is vásároltak vagy építettek. Hogy pedig a pozsonyi országház megszünte után sem vesztett a város forgalmából és nagyvárosias életéből, és habár mint politikai középpont jelentőségét elveszítette, mégsem hanyatlott, annak egyedüli oka előnyös fekvése Bécs és Budapest között, az ország határán, a Duna folyam partján, a Magyarországot Ausztriával összekötő közlekedési fővonalon.

Ortvay említett nagy munkája nyomán idézünk egy korszakot a királyjárások idejéből. *Róbert* Károly 1304 aug. 24-én Rudolf osztrák herceggel itt köt szövetséget. 1328 szept. 21-én itt látogatják meg az osztrák hercegek. 1331-ben itt újítja meg Ottó és Albert osztrák hercegekkel a véd- és dacszövetséget; szept. elején Ottó osztrák herceg ismét itt kereste föl; szept. 2-án itt erősíti meg a régebben Fridrik császárral kötött békét; 1336 júl. 23-án itt ad a pozsonyiaknak szabadságlevelet az ausztriai árúk behozatalára nézve; július havában itt jött össze János cseh királylyal; 1337 szept. 10-én itt újítja meg a Fridrik császárral és az osztrák hercegekkel kötött szövetséget; 1337 szept. 11-én itt ratifikálta az ennsi békét. 1337 szept. 11-én itt hagyja jóvá és erősíti meg azt a szövetséget, melyet ő és János cseh király, Albert és Ottó osztrák hercegek, Károly morva határgrof és János tiroli gróf kötöttek egymással; szept. 10-én itt erősíti meg az osztrák hercegekkel és a cseh királylyal kötött szövetséget; 1341 jun. 23-án itt látogatta őt meg Károly morva őrgróf; júl. 9-én itt rendelkezett az Albert osztrák herceggel fenforgott vizsály ügyében.

1349 április 26-án *I. Lajos* király már Pozsonyban volt. Jún. 2-án már innen küld jelentést a velencei dogénak. 1362 jún. 30-án itt engedi meg az ausztriai só importját; decz. 31-én itt esküdtek szövetséget *I. Lajos* királynak az osztrák, stíriai és karintiai hercegek és urak; 1366 jún. 27-én itt újítja meg egyik pozsonyi vámra vonatkozó régibb oklevelét; 1373 szept. 29 körül *I. Lajos* király és vele a bajor, a meissenai és a lengyel fejedelem itt tartózkodtak. 1378 április 4-én találjuk *I. Lajos* itt tartózkodásának utolsó nyomát.

1385 aug. 16-án *Zsigmond* király itt erősíti meg a pozsonyiak szabadalmait; aug. 22-én itt igéri meg a pozsonyiaknak, hogy a várost Jodok és Prokop morva fejedelmektől visszaváltja; 1390 jún. 2-án itt köt Albert osztrák herceggel és Jodok morva őrgróffal egyezséget; 1396 május 22-én itt szabályozza a pozsonyi révet és hajózást; 1401 febr. 1-én itt menti föl a pozsonyiakat minden vám alól az országban; 1402 szept. 14-én itt engedi át a jogot Albert osztrák hercegnek arra, hogy magtalan halála esetére őt Magyarországnak követhesse; szept. 17-én itt nevezi ki távolléte idején Albert osztrák herceget Magyarország helytartójává, míg 17-én Albert osztrák herceg számára 12.000 aranyat utalványoz és székhelyet jelöl ki számára; szeptember 29-én itt zálogosítja el a thorni német rendnek Neumarktöt; okt. 15-én itt ad a német, főleg osztrák kereskedőknek szabad közlekedési jogot; okt. 10-én itt ad a pozsonyiaknak az egész országra szabad járás-kelési jogot; 1403 aug. 9-én itt hagyja meg a cseh kormánytanácsnak, hogy az apostoli kamarába sem adót, sem tizedet ne fizessen és szüntesse meg a Rómával való közlekedést; 1404 április 9-én innen ír a velencei hercegnek a Velenczétől Magyarországnak fizetendő adó ügyében; 1410-ben a lacaesi határban tartózkodott Ernő herceggel; jún. 3-án Pozsonyban állapítja meg a prágai garas értékét; 1411 okt. 4-én itt hirdeti ki negyedik dekrétumát a kamara hasznáról; okt. 5-én itt köt egyezséget Albert osztrák herceggel az országhatárokat illetőleg; okt. 7-én itt jegyzi el Erzsébet leányát Albert osztrák hercegnek; okt. 30-án itt nyilvánítja Albert osztrák herceget a gyámság alól felszabadítottnak; decz. 2-án innen intézkedik, hogy Venczel ne küldjön hadakat Csehországból a lengyel királynak; 1421 szept. 28-án itt állapítja meg az örökösödési rendet Erzsébet leányával és Albert osztrák herceggel; szept. 28-án itt szövetkezik vejével, Albert osztrák herceggel és átír vejére őt morva várat és várost, leánya hozományául; 1423 jan. 6-án itt adományozta a szász választó-fejedelemséget hűbérül Harczos Frigyes meissenai őrgrófnak; jan. 18-án itt újítja meg a pozsonyiak szabadságlevelét; 1429 márcz. 27-én itt foglalkozott német birodalmi ügyekkel;

ápr. 17-én innen szólítja fel a német rend mesterét, hogy a dunáninneri oldalon — a törökök elleni oltalmul — gyarmatot alapítson; május 27-én innen hagyja meg Lajos bajor hercegnek, hogy Heiligenkreutzot engedje át Fridrik hercegnek; okt. 1-én innen hívja meg a rendeket a bécsi gyűlésre; okt. 14-én itt kelt Zsigmondnak az arany és ezüst kivitelét tiltó rendelete; nov. 3-án innen szólítja föl Witold litván nagyfejedelemet, hogy a lengyel királylyal a fegyverszünetet szakítsa meg; decz. 21-én itt helyezi át a birodalmi gyűlést 1430-ra Nürnbergbe; jan. 1-én innen hívja meg Fridrik herceget Nürnbergbe; 1430 márcz. 6-án itt állította föl a pénzverő-intézetet; 1434 okt. 8-án itt biztosít vámmentességet a Pozsonyba szállítandó élelmiszereknek; 1434 decz. 17-én itt rendeli el, hogy a lípeseiek régi szabadalmaikban ne háborgattassanak; 1435 márcz. 8-án itt adja ki u. n. nagytörvénykönyvét. Végre 1437 decz. 17—19-ike között szállították Zsigmond holttestét Pozsonyon át Budára.

1438 május 1-én már itt parancsolja meg *Albert* király a trienti egyház alattvalóinak, hogy csak id. Fridrik hercegnek engedelmeskedjenek; május 16-án a király neje, Erzsébet is itt volt és 1439 április 1-én itt tárgyalta Anna leányának Vilmos szász herceggel való házasságát; április 4-én pedig itt kötött szövetséget Fridrik és Vilmos szász hercegekkel, Fridrik thüringiai és Lajos hesseni tartománygróffal; május 3-án itt állított ki lengyel követei számára meghatalmazó levelet; május 10-én itt nevezi ki a cseh kormányzókat.

1440 június közepe felé *Erzsébet* már mint özvegy királyné jött Pozsonyba, Giskra kíséretében, a koronával és két leányával, itt várandó be a Cseh- és Morvaországból s Ausztriából berendelt zsoldos katonákat; jún. 13-án innen tudósítja a királyné a cseh rendeket Ulászló megjelenéséről és segítséget kér tőlük ellene; aug. 1-én innen inti az erdélyieket hűségre; 1441 márcz. 13-án itt kelt a királyné adománylevele Pozsony város részére; 1441 május 29-én innen tudósítja Bécs városát, hogy hosszabb időre oda készül; júl. 21-én itt erősíti meg a pozsonyiak pénzverési jogát; okt. 6-án innen kéri rokonát Fridriket, hogy fiát, leányát és a koronát adja ki; 1442 ápr. 29-én innen kéri a német rend főmesterétől segélyt; aug. 8-án innen kéri Ulászló királytól s a rendektől bátorságlevelet. Az utolsó oklevél, mely *Erzsébet*nek Pozsonyban való tartózkodásáról szól, 1442 szept. 1-én kelt.

V. *László* első nyoma 1453 előttről való, mert innen írt V. Miklós pápához a pécsváradi prépost kinevezésének visszavonása ügyében. 1453 jún. 23-án és 25-én V. *László* itt országgyűlést tartott; jan. 30-án itt nevezi ki Hunyadi Jánost és maradékait örökös beszterezzei grófoknak; febr. 6-án itt adja ki első dekrétumát; febr. 6-án itt erősíti meg Pozsony város 1402-iki szabadelmleveleit; febr. 8-án itt erősíti meg az *Albert* királytól a magyarországi zsidóknak adott szabadalmakat; 1456 jún. 21-én itt adott szabadalmat Somorja városának. Az utolsó oklevél, mely V. *László*nak Pozsonyban való tartózkodásáról szól, 1457 júl. 2-án kelt.

Mátyás király látogatásának legelső nyomát az 1458 nov. 19-én Pozsonyban kelt okirata őrzi. 1466 nov. 18-án innen válaszol *Viktorin* herceg levelére; 1468 szept. 2-án itt intézkedik a rendek megegyezésével a husziták elleni akezió ügyében; szept. 29-én itt erősíti meg a pozsonyi országgyűlésen szept. 8-án alkotott törvényeket; okt. 1-én innen hagyja meg *Raguzának*, hogy követeit pénzzel lássa el; 1471 júl. 16-án itt biztosít a pozsonyiaknak négy évre szóló fölmentvényt mindennemű adó stb. alól; 1474 szept. 8-án itt adományoz a pozsonyiaknak vásártartási jogot; 1475 ápr. 27-én pedig ugyancsak nekik újabb 10 évi adómentességet; 1478 febr. 28-án itt oldja fel, a *Fridrik* eszásszárral kötött örökös béke értelmében, a háború idején hozzá csatlakozott osztrák lakosokat hűségi esküjök alól; jún. 18-án *Beatrix* királyné is Pozsonyban volt; nov. első felében itt adott a király vámmentességet *Somorjának*; 1486 aug. 4-én innen ír *Beatrix* királyné testvérnéjének, *Eleonorának*, hogy *Mátyás* király *Don Ferdinandot*, *Eleonora* és *Herkules* herceg fiát, fiává akarja fogadni. Ezekon kívül még számos oklevél igazolja *Mátyás* királynak Pozsonyban való gyakori időzését. Utóljára 1490 ápr. 11-én van róla említés, a mikor holttestét hajóra tették és Pozsony mellett Budára s onnan Székesfejérvárra vitték.

II. Ulászló király 1490 nov. 22-én szerepel először ez ősi városban. 1490 decz. 15-én Ulászló 7000 eseh harcossal Pozsonyban van és nagy sereget gyűjt. 1508 nov. 3-án, midőn fiával, II. Lajossal itt időzött, Pozsonynak hét évi adómentességet adott; 1515 márcz. 18-án Pozsonyba érkezett családjával, 22-én fivérét, Kázmért fogadta és 30-ig volt itt; június 29-én a tűzvész által károsult Pozsonynak 12 évre adómentességet ad és itt várt márcziustól június végéig, Lajossal és Zsigmond lengyel királylyal, Miksa császárra.

1520 aug. 7-én innen írt II. Lajos nagybátyjának, Zsigmond lengyel királynak, felpanaszolvva azt, hogy teljesen el van hanyagolva és gyalázatos szegénységre kárhozthatva; szept. 5-én ide menekült a kiütött pestis elől; okt. 10-én innen parancsolja meg Szapolyai János erdélyi vajdának, hogy Szentgyörgyöt szabad várossá ne tegyék. 1521 július 6-án Mária királyné érkezett Pozsonyba; 1522 jan. 19—26. között a velencei követ említést tesz a pozsonyi királyi nászünnepelekről; 1523 okt. és decz. között pedig mind Lajos király, mind Mária királyné Pozsonyban tartózkodtak és részt vettek a királyi udvartartás rendezése ügyében, V. Károly császár és Zsigmond lengyel király követei s több magyar főúr közbenjöttével tartott tanácskozásokon, mely alkalommal a király az idegen követek tiszteletére lovagi tornákat és vadászatokat rendezett; 1524 jan. 10-én innen ajánlja VII. Kelemen pápának György brandenburgi örgróf két fiát, Albertet és Junipertet; febr. 5-én innen ír Henrik angol királynak, ecsetelve a török vésszel szemben való szomorú állapotokat és kérve a keresztény nemzetek segítségét; febr. 18-án itt menti föl a pozsonyiakat hat évre a boraik után való harminczad fizetése alól.

1526 szept. 16-án már Mária királynőt találjuk itt, a ki ekkor Ujlaky Ferenczet a pozsonyi prépostság birtokába bevezettette; okt. 9-én itt adta ki a zsidók kiűzését elrendelő oklevelét; 1527 márcz. 28-án VIII. Henrik angol király követe: Vallop János adta át Pozsonyban Henrik király levelét és üdvözleteit; ápr. 15-én és 29-én innen ír Ferdinándnak, igazolva abban, hogy nem hajlik Luther tanához, és hogy jó keresztény.

A mohácsi csata után bekövetkezett török szorongatások még inkább középpontjává tették Pozsonyt az országos eseményeknek. Itt, a Szt. Ferencz-rendiek templomában kiáltották ki az ország rendjei királylyá *Habsburgi Ferdinándot*. E királyválasztás napja — 1526 december 17. — alkotja a máig is fennálló kapesot hazánk és a Habsburg-ház között. I. Ferdinándot még Székesfejérvárott koronázták meg, de ettől kezdve 1830-ig, a koronázatlan II. József, úgyszintén I. Ferencz kivételével, valamennyi Habsburg-házból származott királyunknak Pozsonyban tették fejére a koronát. Az ő uralkodásuk ideje alatt a város rohamos fejlődésnek indult. 1536-ban már Pozsony volt az ország fővárosa s az is maradt 1848-ig. 1552-ben ide hozták Szent István koronáját s a jelvényekkel együtt itt őrizték 1784-ig, a várnak u. n. koronatornyában. Ettől fogva a város, mint az ország főhelye, sokféle közintézménnyel gazdagodott, köz- és társadalmi élete, az ország főnemeseinek, zászlós urainak, az országgyűlési karoknak és rendeknek itt tartózkodása következtében élénken fellendült. A város állandóan virágzott, szépült, emelkedett. Mária Terézia parancsára rombolták le a várost körülfogó bástyafalakat, az öt városkapuval együtt; a várat pedig alapjából restaurálták. A régi faépületek helyébe városzerte kőépületeket emeltek. Szóval a város virágzott s méltó lett külsőleg is arra, hogy sok ideig az ország fővárosa maradjon s mint ilyen, a Habsburgok ideje alatt, színhelye legyen olyan nagyfontosságú történeti eseményeknek, a minő volt pl. a *pragmatica sanctio* kibocsátása és később a „*Vitam et sanguinem pro rege nostro*“ világhírű szállóige megszületése.

Nagy hatással volt a város fejlődésére Albert tesseni hercegnek, mint királyi helytartónak és nejének, *Krisztina* főhercegeasszonynak huzamos itt-tartózkodása, a kik — mint a jelenben itt lakó *Frigyes* főhercegnek ősei — nagy műértők és művészetpártolók voltak. A helytartóságot azonban II. József megszüntette, az országos hivatalokat Budára helyezte s ezzel a város fejlődését megakasztotta. II. Lipót ugyan már ismét Pozsonyban koronáztatta meg magát és a városnak régi nagy jelentősége is helyreállott, mindazonáltal a Mária Terézia-korabeli virágzásához képest már hanyatlani kezdett, a minek egyik okát a napoleoni háborúkban is lehet keresni, mert ezek amnyi sanya-

rúságot okoztak a városnak, — melyet egy ízben a francziák, iszonyú bombázás után, be is vettek — hogy a hadjárat végén 2.104,895 forint adóssága volt. A francia háborúk korszaka óta Pozsonyt ama nagy történeti események teszik uevezetessé, melyek e koronázó-város ősi falai között lejátszódtak. Ilyenek az 1805-iki pozsonyi békekötés és aztán az országgyűlésnek mind-ama törvényhozó alkotásai, a melyek 1848-ig és 1848-ban egész Magyarországot újjáteremtették. Ezeknek az országátalakító történeti eseményeknek emléke mind hozzáfűződik Pozsony városához.

A mikor azonban megállapítjuk, hogy mily fényes királyi és fejedelmi egyének és külföldi udvarok előkelő követei és küldöttei fordultak meg ily sűrűn Pozsonyban, akkor meglephet bennünket a városnak ez időbeli elhanyagolt állapota, mely az egykoru leírásokból és a városi levéltárban fennmaradt, Ortvay idézett művében közölt adatokból tárul elénk. A házból a szemetet az utcára hányták, és miután szeméthordó kocsik nem voltak, az ott is maradt. Csatornáknak nyoma sem volt és a bűzös folyadék az utcákon csurgott végig. Az esővíznek nem lévén mindenütt kellő lefolyása, sok helyen tócsákat alkotott és eliszaposodott; ez alól a főtér sem volt kivétel. Rendszeres seprést még a főutcákban sem végeztek, hanem mikor már a piszok nagyon elszaporodott és az állapot tűrhetetlenné vált, akkor a városi kamarás esetről-esetre néhány napszámot fogadott fel a kik a tarthatatlan, állapoton, úgy a hogy, egy időre segítettek. Később már rabokat és városi jobbágyokat is alkalmaztak e munkára; de ez is csak olyankor történt, a mikor valamely ünneplésre készültek, vagy előkelő vendéget vártak. A város főterén tartották a vásárokat is, a mi szüntén csak szaporította a szemetet és jellemző a városi közegek felfogására az a furcsa körülmény, hogy később mikor a vásártereket már rendszeresebben söpörték, azt nem a vásár után, hanem a vásár előtt tették, vásár után pedig ott maradt a szemét a legközelebbi vásárig. Az 1443 évi városi számadó könyv szerint Zsigmond király akkoriban meg is dorgálta ezért a pozsonyiakat és reájuk parancsolt, hogy a város utcáit tisztábban tartsák. Az állandó utcaseprők intézménye azonban — úgy látszik — csak a XVI. század közepe felé lépett életbe, mert ekkor már szó van az utcák tisztántarthatása czéljából szükséges adóról.

Kövezésről már a XV. századbeli számadási könyv beszél, de ekkor még csak egyes főutcák voltak, úgy a hogy, kőburkolattal ellátva. Csak mikor a város 1552-ben a polgárookra kövezési adót vetett ki, vált a kövezés általánosabbá. De ekkor sem terjedt annyira, hogy egy kövező Pozsonyban letelepedhetett és megélhetett volna, mert az ez időbeli kövezők Bécsből és Sopronból jöttek és a végzett munka után ismét visszautaztak. Világításról a középkorban szó sem volt. A kik éjjel vagy naplementekor kénytelenek voltak az utcára menni, azok kézi lámpásokat vittek magukkal, melyek papírból vagy vászonból készültek. Telhetősebbek és urak fáklyákkal világítottak maguknak. Mikor 1434-ben Zsigmond király Pozsonyban volt, itt tartózkodásának ideje alatt a város papirlámpákkal világíttatta ki az utcákat. A XVI. század elején a város kapuin, később pedig az utcákon is vasserpenyőkben égő szurokkoczkákkal világítottak. 1555-ben a főtéren három ilyen lámpa volt, mely világítási mód azonban veszedelmes és — erős füstje következtében — kellemetlen is lévén, csakhamar kiszorította a faggyúmécs, mely 1760-ban már általánosan el volt terjedve; ezeket követték az olaj- és 1855-ben a légszesz, melylyel ma már a villamos világítás versenyez.

És most mutassuk be Pozsonyt köz-, nyilvános és történelmi nevezetességű épületeivel, műemlékeivel és intézményeivel, úgy a mint az idők folyamán a mai napig fejlődött.

*

Pozsony szab. kir. város, Pozsony vármegye székhelye, Nyugatmagyarország legnagyobb és legszebb városa, a Duna balpartján fekszik és erdő-ségeken gazdag hegység környékezi. A *Kárpátok* délnyugati nyulványai itt végződnek. Legmagasabb pontja a *Zergehegy*, a mely a pozsonyiaknak egyik legszebb kiránduló és vadászó területe.

Kevés város van az országban, a melynek oly szép környéke volna, mint Pozsonynak. Egyik kirándulóhely a másikat éri. Ki ne ismerné például a festői „*Bimbóházakat*“ és a regényes „*Vaskutacsát*“? Hány beteg nyerte

A város környéke.



A FERENCZ JÓZSEF-HÍD.

már itt vissza az egészségét! És a szép pozsonyi hegyekben az utak mindenütt példás jókarban vannak tartva, a mi a *pozsonyi szépítő-egyesület* érdeme.

Pozsonyt és környékét legszebben és legjobban a Zergehegyen levő „*Széchenyi-magaslatról*“ lehet áttekinteni, honnan pompás látvány tárul elénk. Előttünk fekszik az egész város, a régi várral, számos tornyával, füstölgő, hatalmas kéményeivel, a méltóságosan tovahömpölygő Dunával, a másik oldalon a szép, gondozott liget évszázados fáival, az impozáns dunai vashíd, a távolban a dévényi és a hainburgi romok, a Leányvár, a Csallóköz, stb.

Pozsony város átlagos magassága az adriai tenger színe fölött 140 méter (a vasúti pályaház 179 méternyire fekszik, a Duna szempontja pedig 130.08 méter). *Területe* $13104 \frac{770}{1600}$ k. hold, ebből esik a belterületre $780 \frac{939}{1600}$, a külterületre pedig $12323 \frac{1430}{1600}$ k. hold. Pozsony félkörben terül el a Duna balpartján és egy része körben emelkedve, a hegyek lejtőin épült. Itt ér a Duna a bécsi medenczéből a kis magyar medenczébe, áttörvén a Kis-Kárpátok délnyugati szárnyát, melynek lábainál észak és dél felé öbölszerűleg nyúlik föl a Kis-Alföld. A *Duna* a város déli részén mintegy 4—5 kilométernyi hosszúságban folyik; nyugati részén van a kis *Vödritz-patak*, a hol pizstráng-tenyésztést terveznek; e patakocska nagy esőzések után nem egyszer okozott már galibát. Keleti részén a *malomligeti ág* szakad ki a Dunából. A *Vödritz-patak* felső részén, a Vaskút mellett, vasas vizet tartalmazó tó van. Nyugaton a város határán van még a Hidegkút felől jövő *Schwartzerl*, aztán a Kis-Kárpátokból fakadó és a Zergehegyen és récei úton át folyó *Wurzenbach* patakocska, mely a malomligeti ágba szakad. Mindkettő igen jelentéktelen vizecske.

Pozsony város az *északi szélesség* $48^{\circ} 10'$ és a keleti hosszúság $34^{\circ} 40'$ alatt délnyugatról északkeleti irányban fekszik. *Öt városrésze* van osztva: Ó-város, Nándorváros, Terézváros, Újváros és Ferencz József-város. *Terei* közül legnagyobb az Esterházy-tér 62500 m^2 (itt vannak a katonai gyakorlatok és ünnepségek), ezt követi a Kossuth Lajos (ezelőtt Séta)-tér 20000 m^2 (kedvelt sétahely, szép fasorokkal és padokkal, a színházzal szemben); a Széna- és Buzatér 16300 m^2 , a vásártér 9000 m^2 , a városház előtti Főtér 1800 m^2 , a Frigyes kir. herezeg palotája előtt levő Grassalkovich-tér 4500 m^2 , a Marhavásár-tér 7200 m^2 és a Hal-tér 3000 m^2 . Kisebb terek még a színház mögötti Csáky-tér, a Notre Dame-zárda előtti és a vármegyeház előtti terek, a primás-palota előtti Batthyány-tér és a Koronázó-dombtér, a melyen a koronázó emlékszobor van felállítva.

Fekvés. Természeti viszonyok.

Városrészek és terek.



Pozsony.

Légrády Testverek háromszínnyomása

A város árvízvédelmi munkálatairól más helyen van szó; e helyütt azonban meg kell emlékeznünk a *Ferencz József-hídról*, melyet Ő felsége 1890 december hó 30-ikán személyesen nyitott meg az akkori (Szápáry-) kormány és a meghívott előkelőségek jelenlétében. Addig hajóhid tartotta fenn a forgalmat a két part között. A mostani hidat az állam építtette és ennek ellenében a város lemondott addig élvezett vám- és révjogáról. A pozsonyi dunai híd megalkotása néhai *Baross Gábor* kereskedelemügyi m. kir. miniszter érdeme. A hidat *Cathry Szalez Ferencz* budapesti mérnök tervezte. Építését 1889 áprilisban kezdték meg. Felállítása az államnak 1.780.000 forintjába került. A híd nem a régi hajóhid helyén, a koronázó-emlékszobornál, hanem a *Justi-sor* végén, az új *Baross Gábor-útnál* van. A 460 méter hosszú híd hét nyílású vasszerkezettel van áthidalva, még pedig két 32 méteres ártéri, négy 76 méteres meder- s egy 92 méteres középnyílással. A hídoszlopok kettős, a közúti s a vasúti forgalomnak szolgáló, egymás mellett fekvő hídszerkezet számára épültek. A kocsipálya szélessége $6\frac{1}{2}$ méter, s a közúti vasszerkezet külső oldalán, kiugró karokon nyugvó három méter szélességű gyalogjáró van. A nagy középnyílás vasszerkezetének alsó éle a legmagasabb árvíz színe fölött oly magasságban fekszik, hogy a hajózást legkevésbé sem akadályozza. A folyam medrében levő oszlopok a Duna kavicságya alatt elterülő kemény agyagrétegbe nyúlnak le s légnomású alapozással készültek. A vasszerkezetet a m. kir. államvasutak gépgyára szállította és állította fel. A vasúti hídszerkezetet — mert a híd a pozsony-szombathelyi vasúti vonallal van kapcsolatban — 1891-ben helyezték el a közúti szerkezet mellé.

Ferencz József-
híd.

A *dunai hajózás* Pozsonynál igen élénk. Az első gőzhajót Pozsony 1818 szept. 2-ikán látta. Az első császári és királyi szabadalmazott dumagőzhajózási társulatnak ügynöksége és révkapitánysága van itt. Az ügynökség a kereskedelmi osztály vezetője, a mely fölveszi és szállítja az árukat le- és fölfelé a Dunán, nemcsak a dunamelléki állomásokra, hanem vasúti átrakással a bajor-osztrák-magyar-serb-bolgár és oláhországi államvasutak összes állomásaira. Az áruszállítás napról napra folyik. Budapest, illetőleg Bécs felé a személyszállítást az említett társulat szép személyhajói végzik. Ezenkívül Pozsony és Bécs között naponként külön helyi hajó is közlekedik.

A Duna.

A *pozsonyi révkapitányság* nautikus jellegű és igen szükséges, mert a dévény-gönyői folyamszakasz a Duna legsajátságosabb része, a mely folytonos változásoknak van alávetve. A révkapitányság teljesíti a fölötte fontos *vízjelző szolgálatot*, a melynek adatai a m. kir. országos vízrajzi osztály térképén



POZSONY A VÁRRAL ÉS A RÉGI HAJÓHÍDDAL.

Csatornázás.



A VÁRKAPÚ.

Világítás.

A város világítása teljesen modern: légszesz (Auer-égőkkel) és villam. A városnak évenként 60,000 koronájába kerül az utcák, terek, színház stb. világítása. *Légszeszvilágítás* 1856 márcz. 19-ike óta van a városban. Ezt most a város házilag kezeli. 1891 január hó 1-én 900,000 koronáért magához váltotta a légszeszgyárat az Oesterr. Gasbeleuchtungs-Gesellschafttól. A gyár az Esterházy-tér 30-ik szám alatt van és ép most került bővítés alá. (Följegyzésre érdemes, hogy 1713-ban, midőn Pozsonyban a pestis dühöngött, a légszeszgyár helyén temető volt, a hol 3860 halottat temettek el). A légszesz-esővek hossza 53 kilométer, a lángok száma pedig 19464, ebből 934 utcai. A villamos világítás 1902 január hó 1. óta van rendes üzemben. A villamos mű, melynek fölállítása egy millió koronába került, a Nádor-utcában van. A naponkénti átlagos fogyasztás 3500 hektovatt, a mi napról-napra emelkedik. A földalatti vezeték hossza 57,7, a földfelettié 32,7 kilométer, a lángok száma pedig 9000. (Legelőször különben 1767 január 1-én égtek rendes utcai lámpák Pozsonyban.)

Vízvezeték.

A vízvezetékét 1886 febr. hó 6-án adták át a közhasználatnak és 1894 február hó 1-én vette a város a saját kezelésébe. A vízvezeték bevezetése kötelező. A kifogástalan víz forrása a várostól négy kilométernyire fekvő Duna-szigeten, a víznú pedig *Károlyfalván* van. Az évi fogyasztás egy millió hektoliter, a hálózat hossza pedig 44 kilométer. A városnak az *utczák locsolása* — a fuvar költségekkel együtt — 31,000, a *tisztántartás* pedig összesen 60,000 koronájába kerül.

Népmozgalmi statisztika.

Az 1900-ban megejtett általános népszámlálás szerint Pozsonynak 61,537 polgári és 4330 katonai, összesen 65,867 lakosa van. A polgári lakosságot számítva, 1890 óta a szaporodás 17,5%. E tekintetben Pozsony az ország ötödik városa. A szaporodásból 1,9% a direkt és 15,6% a bevándorlási szaporodásra esik. A bevándorlás ugyan még nagyobb, de nem tudható, mivel nem ismerjük a kivándorlók számát. Hogy Pozsonyban a *halálozások* száma oly nagy, — jóllehet e tekintetben szintén örvendetes javulás állott be —

naponként megjelennek. A dunagőzhajózási társulatnak Pozsonyban 18 tagból álló helyi és 75 emberből álló mozgó személyzete van. A két part közötti személyforgalmat három helyi csavargózös bonyolítja le, de ezek nem a társaságéi.

A vidéki városok között csatornázás, világítás, vízvezeték és kövezés tekintetében Pozsony első helyen áll. Habár a város csatornázása már most is igen előrehaladott és, a külvárosok egyes részeit kivéve, csaknem mindenütt csatornázva van, legközelebb teljesen és újra csatornázzák. Rendszeres nagy feladat lesz ez, a melynek munkálatait már megkezdték. Az új csatornázás az úgynevezett úszató-rendszer szerint készül. A Dunaparttal párhuzamosan lesz a főgyűjtő-csatorna, melynek végén, a kőolajfinomító-gyár környékén, szivattyútelep lesz alkalmazva. A főgyűjtő két vészkiömlővel készül. Az új csatornahálózat a városnak legmélyebben fekvő (ú. n. virág-völgyi) részéről is le fogja vezetni a vizet, mivel a főgyűjtő legmélyebb pontja 1,05 m. magasságban fekszik a 0 pont fölött. A csatornázás összes költsége két millió négyszázezer korona és 5—6 év mulva elkészül. Egész hossza 53 kilométer lesz.

annak oka abban rejlik, hogy sok nagyforgalmú *kórház* van, — köztük különösen az állami kórház, — melyeket évenként ezer és ezer idegen keres föl, úgy hogy az ezek között előforduló halálozás a város rovására esik, továbbá, hogy évenként átlag 40 holttestet fognak ki a Dunából; nem csekély tényező e tekintetben az *állami bábaképző-intézet* sem, melyet sokan keresnek föl a vidékről is. Az itt élő nyugdíjasok nagy száma is befolyásolja a halálozási arányt, mert ezek legnagyobbbrészt már csak öreg korukban keresik föl a várost.

Pozsony nagy vonzó-erőt gyakorol az idegenekre. Ennek oka nemesak kiváló természeti fekvésében és természeti előnyeiben, hanem nagy kulturális előrehaladottságában is keresendő és ez magyarázza meg a mindinkább növekedő *letelepülést*. A bevándorlásnak egyik határozott jele, hogy Pozsonyban 7551 külföldi hounos tartózkodik (míg a külföldön 182 pozsonyi van). Pozsony e tekintetben különben a sorrendben Budapest után következik. Figyelembe veendő még, hogy Pozsony határváros és így a fluktuáció mindig nagy.

A *nem szerint* vizsgálva a város lakosságát, van 28,237 férfi és 33,300 nő, vagyis 1000 férfúra 1179 nő (a 4330 katonát beleszámítva, 1000 férfúra 1023 nő) esik. (Az országban átlag 1025 nő jut 1000 férfúra.)

A *korviszonyok* dolgában Pozsonyban Budapest és Temesvár után aránylag legkevesebb a 15 éven aluliak száma (26·5%), a minek az az oka, hogy a gyermekhalandóság meglehetősen nagy, és hogy a lakosság bevándorlókkaal gyarapodik. Igen öröndetes azonban, hogy a 60 éven fölülű lakosság arányszáma a legnagyobb az országban, jeléül annak, hogy Pozsony egyike a legegészségesebb városoknak. Az utolsó népszámlálás alkalmával 5155 hatvan évnél idősebb egyén lakott Pozsonyban.

A *családi állapotot* nézve, Pozsonyban 36,480 nőtlen, illetőleg hajadou, 20,346 házas, 4563 özvegy és 148 elvált ember lakik.

Hűfelekezetek szerint római katolikus 49,107, gör.-kath. 100, görög-keleti 49, ágost. evang. 8292, ev. református 1139, unitárius 18, izraelita 7110, egyéb vallásbeli 52 van a városban. *Nemzetiség* szerint 20.102 magyar, 33.202 német, 10.715 tót, 32 oláh, 16 ruthén, 267 horvát, 28 szerb, 1505 egyéb (különösen cseh és morva). A lakosságnak 30·5%-a tehát magyar. A németek százaléka 59·9%-ról 52·2, a tótoké 16·6%-ról 14·6%-ra apadt. A magyarság az utóbbi évtized alatt 10 59%-kal szaporodott. A magyar nyelvet 35.076 ember beszéli. E tekintetben a haladás igen szép, a mennyiben 25%-ról 33%-ra emelkedett. Határozottan mondható, hogy a magyarság haladása, habár Pozsony az utóbbi években bizonyos nemzetiségi sűrűlódásoknak volt a színhelye, a többi vegyesnyelvű városokkal lépést tart.

Műveltség dolgában Pozsony Budapest és Sopron után következik. Ugyanis Pozsonyban a lakosság 87·1%-a tud írni és olvasni (az említett két városban 91·7, illetőleg 87·5). Természetes, hogy e számításnál csak a hat éven fölülű lakosság jön számba. Megjegyzendő, hogy Pozsonyban az



FOLYÓSÓ A VÁRBAN.

analfabéták számát nagyban szaporítják a bevándorló munkások, a kik oda-haza nem részesültek a kellő oktatásban.

A *népsűrűség* Pozsonyban 878, vagyis ennyi esik egy □ kilométerre.

A *lakóházak* száma 2465. Egy □ kilométerre 32·9 lakóház, egy lakóháza pedig átlag 25 polgári egyén esik. A lakóházak közül 94·1 kőből vagy téglából; 2·5 kő- vagy téglalapból, de vályogból vagy sárból; 0·9 vályogból vagy sárból és 2·5% fából épült. Ebből is láthatni, hogy Pozsony egyike a legszolidabban épült városoknak, a mennyiben legtöbb háza kőből vagy téglából épült; előtte csakis Sopron áll, 97·8%-kal. Az utolsó évtizedben 180 új ház épült. Tekintettel azonban arra, hogy ugyanezen idő alatt a lakosság 9126 egyénnel gyarapodott, a házak szaporodása nincs kellő arányban a lakosság gyarapodásával s így Pozsonyban a lakáshiány úgyszólván állandó. Érdekes még, hogy Budapest után Pozsonyban van a legkevesebb földszintes, és hogy aránylag legtöbb az emeletes ház. Zsindelyvel és szalmával fődött házak már csak a külvárosokban találhatók és számuk egyre fogy.

Attérve most már Pozsony utczáinak és épületeinek a leírására, bátran mondhatjuk azt, hogy kevés városa van az országnak, a melyhez annyi történelmi emlék fűződnek, mint Pozsonyhoz, az őt koronázó-városhoz, melynek majd minden régi kővéhez valami történelmi emlék tapad és kötetekre terjedne ennek a részletes és kimerítő leírása.

Pozsony épületei között sok az olyan, a mely építészeti és régészeti tekintetben kiváló figyelmet érdemel. Sok nevezetesebb épület van már emléktáblával megjelölve, de azért e tekintetben még nagy a hiány, mert Pozsony valóságos muzeuma a műemlékeknek. Pozsony legismeretesebb műemléke a vár, a mely a belváros nyugati oldalán emelkedő magaslaton áll. Ennek egy részét a magyarok a honfoglaláskor már itt találták. Építése, ha nem a carnuntumbeli rómaiaknak, úgy bizonyára a morvaszlávoknak tulajdonítható. Legrégibb részének architektúrája a IX. század végére vall, a mikor a román stíl már terjedni kezdett hazánkban. Legrégibb képe, mely a Márk szerzetestől 1358-ban kezdett krónika miniatur-festményén látható, oly alakban tünteti azt elénk, hogy arra ma is ráismerhetünk.

A gyönyörű fekvésű várrom négytoronyú, négyszögletes épület, mely az egész város fölött uralkodik. A várépítkezésnek ez az alakja annyira szokatlan, hogy alig van párja a középkorban. Dr. *Ortway* Tivadar apát, a kiváló történetíró, a vár római eredetét igyekszik bizonyítani. A Pozsony vármegyében talált számos lelet is azt igazolja, hogy Pozsony tájéka római kolónia volt. Mivel pedig a várhely katonai figyelő-állomás czéljaira alkalmas volt, bizonyosnak látszik, hogy a római hadviselés történetében szerepelt. A főtorony eleinte szabadon állott és körülötte épült a négyszögletes castrum. Mindezek az épületek azonban aligha voltak állandó, monumentális jellegűek, hanem csak átmenetiek, szükségbeliek és azért az idők folyamán nyomuk veszett. A várépület legalját még sohasem kutatták föl. A népvándorlás idejében a pozsonyi várnak alig volt jelentősége. Szereplése csak István első királyunk alatt kezdődik ismét, a várrendszer életbeléptetésénél. A Szent István királytól nagy számban behívott és letelepített frank és szász iparosok alapították Pozsony városát. A vár legősibb része az a torony, melyben később a magyar szent koronát őrizték. Ez hatalmas sziklára van építve és kockakövekből rakva. A vár két részből állott: az alsóból és a fellegvárból. A XI. század közepén már rendkívül erősen védett hely lehetett, mert Henrik esászárnak két havi kemény ostrom után sem tudta elfoglalni. A csaknem 80 méter magas hegyen fekvő erődöt dél felől a hegy meredek oldala is védte, északnyugat felől pedig az erődítések annál magasabbak és vastagabbak voltak. *Barbarossa Frigyes* 1189 pünkösdjét itt töltötte. *Magyar Szent Erzsébetet* itt jegyezte el 1211-ben Thuringiai Hermann. *IV. Béla királynak* 1252-ből fennmaradt oklevele a pozsonyi várban kelt. Akkoriban, tíz évvel a tatárjárás után a vár földgátjait, kőhányásait és faépítményeit szilárd kőanyaggal cserélték föl. A tatárok a várost és a várat kikerülték ugyan, de a környéken erősen garázdálkodtak. Nehéz idők jártak a pozsonyi várra a cseh Ottokár és trencseni Csák Máté hadakozásai közben. 1432-ben a husziták pusztították el a várost. Zsigmond a várat újra megerősítette, Mátyás király pedig azon kívül ki is építtette. A várlépcső felső végén levő díszkapu, késő gót díszíté-

Pozsony
épületei.

A vár.

sével ma is elsőrendű építészeti műremek.

1578-ból bírjuk a várnak első metszett képét, mely azt csúcsos fedelű, négytornyú, négyszögű épületnek tünteti föl. A hosszú épület akkor még csak kétemeletes. 1552-ben került először a várba a *szent korona* s itt őrizték kisebb-nagyobb megszakításokkal két és fél századig. Ebben az úgynevezett korona-toronyban volt fogva 1567-től 1571-ig II. Frigyes, szászweinari herceg. A XVII. században látta a vár *Bocskay* hadait. *Bethlen* Gábor a koronával együtt hatalmába vette, de ismét II. Ferdinánd kezére jutott, s 1635-ben Pálffy Pál, pozsonyi gróf alatt tetemes költséggel restauráltatott. Ekkor építették rá a harmadik emeletet. I. Lipót 1674-ben a róla elnevezett kaput, III. Károly pedig 1712-ben az úgynevezett bécsi kaput építtette.

A XVII. század végén, 1670 december 3-án alakult meg Rottal elnök-

lete alatt a *pozsonyi vérbíróság*, melynek tagjai Gubasóczi János püspökön, Zichy István kamarai elnökön és Forgách Adámon kívül a kir. tábla bírái voltak. A bíróság a löcei inquisitorok által Kassán és Eperjesen bebörtönzött 300, jobbára protestáns nemes közül 22-öt halálra ítelt, a többit pedig gályára és Csehország börtöneibe küldötte. 1673-ban Ampringen jött a pozsonyi várba s a német tábornokok, főképp Kobb Farkas, vadászatot tartottak a bujdosókra és az elfogottakat keresett kínzások közt végezték ki. A Rákóczy-korszak letűnte után csendesebb napokat látott a pozsonyi vár, mígnem 1741-ben Mária Teréziát királyllyá koronázták és szeptember 11-én itt hangzott el a „vitam et sanguinem”. Mária Terézia 1760—1765. közt, az akkori időben hallatlan költséggel, egy millió háromezrezer forinttal a várat nagyszerűen restauráltatta és ő maga is gyakran itt lakott. Ekkor élte a pozsonyi vár legfényesebb napjait. 1766 január 1-től kezdve 15 évig itt lakott *Albert* szász herceg, királyi helytartó, nejevel Mária Krisztinával, Mária Terézia leányával. Pozsony Magyarország igazi fővárosa lett. Ezután II. József alatt a vár a Pázmány Pétertől alapított szeminárium helyisége volt. 1802-ben a várba egy ezred katonát szállásoltak s innen kezdődik a kaszárnyává lett palota rohamos pusztulása. 1811 május 28-án tűz ütött ki a várban. A lángok nagy gyorsasággal terjedtek és csakhamar az egész hatalmas épület lángokban állott. A várban levők, egyesülve a városiakkal, mindent elkövettek, hogy a tüzet megfékezzék, de az vízhiány miatt nem sikerült. Minden, ami a várban volt, hamuvá égett. A mit a tűz megkímélt, elpusztította a durva kegyetlenség. A fáma azt mondja, hogy a tüzet a várban elszállásolt olasz katonák vigyázatlansága, vagy éppen boszúja okozta. Bármilyen volt is a tűz oka, tény, hogy ezzel hazánk egyik legkiválóbb műemléke pusztult el. A tűz után



A SZT. MÁRTON SZÉKESEGYHÁZ.

mindent, a mi még használható volt, elővonszoltak a füstös falak közül és elárverezték.

A vár pinczejében levő nagy kutat, melynek feuke állítólag a Duna vízvonalaig ért, Zsigmond király parancsából Rozgonyi várkapitány 1436-ban kezdte a hegy sziklájába vájítani. Az óriási munka költségeit egy Pankucher nevű fogoly hagyatékából fedezték, a ki a várban lelte halálát. A pinczéből állítólag tág folyosó vezetett a Duna alatt, egész az osztrák határtól nem messze fekvő leányvári torony belsejébe.

A pozsonyi vár sok átalakuláson ment át. Külseje-belseje majdnem minden században változott. Az épület legalsó részében voltak a pinczék, börtönök, földszinten az éléskamrák és egy igen értékes hadi szertár, a melyben sok egyéb régiséggel együtt V. Károly császár mellvértje, Hollós Mátyás pánczélya, továbbá tömérdek tatár, magyar és török fegyver volt összehalmozva. Az emeleti helyiségekben voltak a királyi családnak és kíséretének lakó osztályai. A vár homlokzata előtt széles, mély árok vonult el, melyen át felvonóhíd vezetett az épület belsejébe. Hajdan három kapuja volt a várnak. A tulajdonképeni várpalotában már csak a főfalak és a négy födetlen torony áll. A Duna felé néző oldalán volt a főbejárás, díszes erkélyvel, a mely a kapu fölött nyugodott. A négyszögépület belsejében tágas udvar van. A hajdani termék, szobák és folyosók nyomai csak itt-ott látszanak a mindjobban elmosódó fali festmények között. Az említett Pálffy Pál gróf (e néven IV.), 1651-ben megkapta a Pozsonyvár örökös kapitánya méltóságát. Ugyanő szerezte meg a pozsonyváraljai Pálffy-kúriát s azt magyar majorátussá és szeniorátussá avatta. A nevezett címet ma a szeniorátusi haszonélvezettel együtt Pálffy István gróf, valóságos belső titkos tanácsos, *pozsonyi gróf* élvezi.

Igen örvendetes, hogy a pozsonyiak végre komolyan kezdenek foglalkozni a vár restaurálásának kérdésével és nagy elismerés illeti meg dr. *Ortway* Tivadar történettudóst, a ki a restaurálás kérdését fölvetette és úgy szóval, mint tollal igyekszik ez irányban hangulatot kelteni.

A vár ura és tulajdonosa most a magyar királyi államkincstár, haszonélvezője pedig a császári és királyi hadi kincstár.

Magát a várkastélyt különben már 1811 óta nem lakja senki. A katonaság — egy zászlóalj gyalogság — a távolabb eső, mélyebben fekvő mellék-



A SZT. MÁRTON SZOBOR (DONNER RAFAEL MŰVE).

épületekben van elhelyezve. A kastély délkeleti tornyától nem messze, kis faházikóban egy régiebb szerkezetű nagy ágyú mutatkozik. Rendszeresen csak egyszer évenként szólal meg (ha megszólal), a mikor a Duna jege megindul. Ősi szokás szerint így figyelmeztetik a Csallóköz lakosságát, hogy közeledik az árvíz. Katonai jelentősége a várnak és környékének tehát ma már egyáltalában nincsen. Közvetlenül a falakon kívül kezdődik a város legelhanyagoltabb része. Többnyire nyomorult viskók állanak ott. A várhegy alatt keletre van a régi ghetto, mely ma is csaknem kizárólag a szegényebb sorsú zsidóság lakónegyede.

Remélhető tehát, hogy Pozsony város a király beleegyezésével és a kormány támogatásával végre megvalósíthatja a vár restaurálására, a várhegy rendezésére, szépítésére és gőzsiklóval való ellátására vonatkozó tervét. Helyesen jegyezte meg *Kumlík*

Emil erre vonatkozólag egyik fővárosi lapba írt cikkében, hogy egyelőre a fődolog az, hogy a városi törvényhatóság a kincstártól megvehesse vagy bérbekaphassa a vár belsejét. Régészeti szempontból érdekes az a javaslat is, hogy a város — a műemlékek országos bizottságának beleegyezésével — hordassa ki a rom-négyszög belsejéből mennél előbb a törmeléket és kezdje meg az ásatásokat annak megállapítására, vajjon az épület legalsó része milyen időből való. Akkor fog valószínűleg tisztázódni a Megváltóhoz címzett ősrégi prépostsági templom keletkezésének sokat vitatott kérdése, mely templom 1221-ig állott fenn a Szent István-korabeli régi várudvar közepén, és akkor fog esetleg eloszlani az a homály is, mely ma még a pozsonyi vár római eredetének kérdését borítja.

A várról érdekes még megemlíteni, hogy 1848—49-ben itt is végeztek ki magyar nemzeti szabadsághősöket. Az úgynevezett koronatoronyban voltak fogva és a toronnyal szemben levő magaslaton, a négyszögön kívül hajtották végre a halálos ítéletet.

A vár után a *Szent Mártonról elnevezett szekesyháza*ról kell megemlékeznünk, a mely a Szilágyi Dezső- (azelőtt Hosszú-) utcára nyíló téren, emelkedett dombon áll. Több századon át ebben koronázták Magyarország királyait ésígy mindenkor emlékezetes marad hazánk történetében.

A pozsonyi káptalan 1204-ben III. Inceze pápától kapta az engedélyt, hogy a várból a városba jöhet le, és hogy templomot építhet. A mostani templom helyén azelőtt a Szent Mártonnak felajánlott kisebb templom állott, melynek alapfalait az 1867. évben történt restauráció alkalmával találták meg. A kanonokok valószínűleg addig a várban laktak és az istentiszteletet a várkápolnában végezték. Hogy az engedélyt megkapva, azonnal hozzáfogtak az építkezéshez, arról a sekrestye és a mellette levő két kápolna tanúskodik, melyeknek erős gerincei e korra vallanak, nemkülönben a déli előcsarnokban, az északi oldalon levő Szent Anna kápolnába vezető ajtók timpanonjai, valamint az ezen oldalon levő főkapu. Hogy mikor avatták föl a templom hajóját, arra nincs biztos adat. A városi számadásokból csak azt tudjuk, hogy 1400 táján a város építő-anyaggal támogatta az építkezést, mely abból állott, hogy a hajó déli oldalán két új nagy és egy kerek ablakot törtek a falba. Az építkezési idő alatt a hajóban istentiszteletet nem tartottak, mert 1402-ben a milkói püspök a templomot és a hajóban levő négy oltárt fölavatta. A szentélyben levő zárókövek egyikén 1476., a másikon 1482. évszám látható, tehát a szentély ez idő között épült. Az esztergomi levéltárban őrzött és Bakacs Tamás érsek alatt kiállított oklevél szerint, a szentélyt csak 1495-ben avatták föl. Ebből az okiratból kiderül az is, hogy a káptalan is hozzájárult a szentély építésének költségeihez. A mennyezeten látható Mátyás király, nemes családok és a város címéréből következtetjük, hogy ezek költségén épült a szentély.

Innen kezdve hiányoznak a történeti adatok; csak az 1620-ik évről tudjuk, hogy a város evangélikus hitre áttért lakossága, illetőleg a városi tanács írásbeli folyamodványa alapján, a Pozsonyban székelő Bethlen Gábor fejedelem a templomot az evangélikusoknak adta át, kik 1½ évig itt tartották az istentiszteletet.

1735-ben Esterházy Imre hercegprimás alatt ismét nagyobb átalakulások történtek a templomon.

A szultán Mátyás királynak *Alamizsnás sz. János alexandriai patriarcha esontvázát* adta ajándékol. Eleinte Budán tartották az ereklyét, de a törökök folytonos előnyomulása miatt, a máriavölgyi pálosokhoz vitték át. Pázmány Péter érsek onnan Pozsonyba hozatta és a főoltár mögött egy falfülkébe tette le, míg Esterházy Imre érsek 1735-ben a Szentnek külön kápolnát építtetett a templom északi oldalán, hova az ereklyét nagy ünnepség kísé-



A DÓM KERESZTELŐ
MEDENCZÉJE (1404).

A Szt.
Márton
szekes-
egyház.



RENAISSANCE-KORI
BRONZ-GYERTYA-
TARTÓ A DÓMBAN.

retében tették az oltár fölötti koporsóba, a mit a templom hajójában, a kápolna bejáratánál, ékes keretű vörös márványtábla fölírata hirdet.

Ekkor alakult át a templom szentélye is; a gót szárnyas oltár helyébe jött a *Donner Rafaeltől készített Szt. Márton lovas szobor*, mely jelenleg a főoltár mögött, de a *templomon kívül* üvegtető alatt áll.

Az oltárhoz tartozó két életnagyságú térdelő angyalt 600 forintért a Nemzeti Múzeumnak adták el. A régi gót stallumok helyébe barokk ízlésűek jöttek. Az Alamizsnás-kápolnában levő oltáron látható angyalok, nemkülönben a térdelő Esterházy Imre érsek szobra, szintén Donner Rafael művei.

A szentségház, mely egész a mennyezetig ért, II. Lipót király koronázása alkalmával pusztult el, miután a falat áttörve, oda oratoriumot építettek.

Igy maradt a templom 1863-ig, midőn Heiller Károly városi plébános házról-házra járt kéregetni, míg 160.000 forintot gyűjtött össze, melylyel a templom stilszerű restaurálását megkezdték, Lippert József műépítő vezetésé alatt.

A szentélyben kriptá nincsen, azonban a restauráció alkalmával több magánsírt találtak, ú. m. *Széchenyi, Szelepcsényi, Keresztély Ágost herceg és Pázmány Péter érsek sírjait*. Ezekon kívül a gróf Pálffy-család néhány tagja is a szentélyben nyugszik.

Érdekes a Szt. Anna kápolnába vezető ajtó timpanonja. A kápolna a XV. század végén épült és a hagyomány szerint benne kínozták a vizsgálat alatt levő gonosztevőket.

A kápolnát 1874-ben a templomhajóval együtt restaurálták. A festményeket Jobst Károly bécsi festő készítette; érdekes még itt Schomburg rector Academiae Istropolitanae (Schomburg a Mátyás királytól Pozsonyban felállított egyetemnek volt a rektora) életnagyságú sírköve.

A hajó déli ajtajának timpanonja felső részében szintén régi. Alsó részét Hutterer János, bécsi szobrász egészítette ki. A hajóban levő négy oltár új.

Említést érdemel még a hajóban elhelyezett *keresztelő medence*, mely 1404-ben bronzból készült; a fedele azonban új.

A *Szt. Alamizsnás-kápolnában* van két bronzból készült, nagy husvéti gyertyatartó; ezeknek renaissance-rajza és technikája olasz eredetre vall; de hogy miképpen kerültek a templom birtokába, arra nézve nincsenek adatok. Értékük megbecsülhetetlen.

A szentélyben levő új oltárt Hutterer János, a stallumokat a pozsonyi Fürst Antal asztalos, az összes üvegfestményeket pedig Geiling Károly készítette.

A régi szentségházból fönmaradt gyönyörű vasajtót, a szentély építése alkalmával, Fischer János készítette Bécsben.

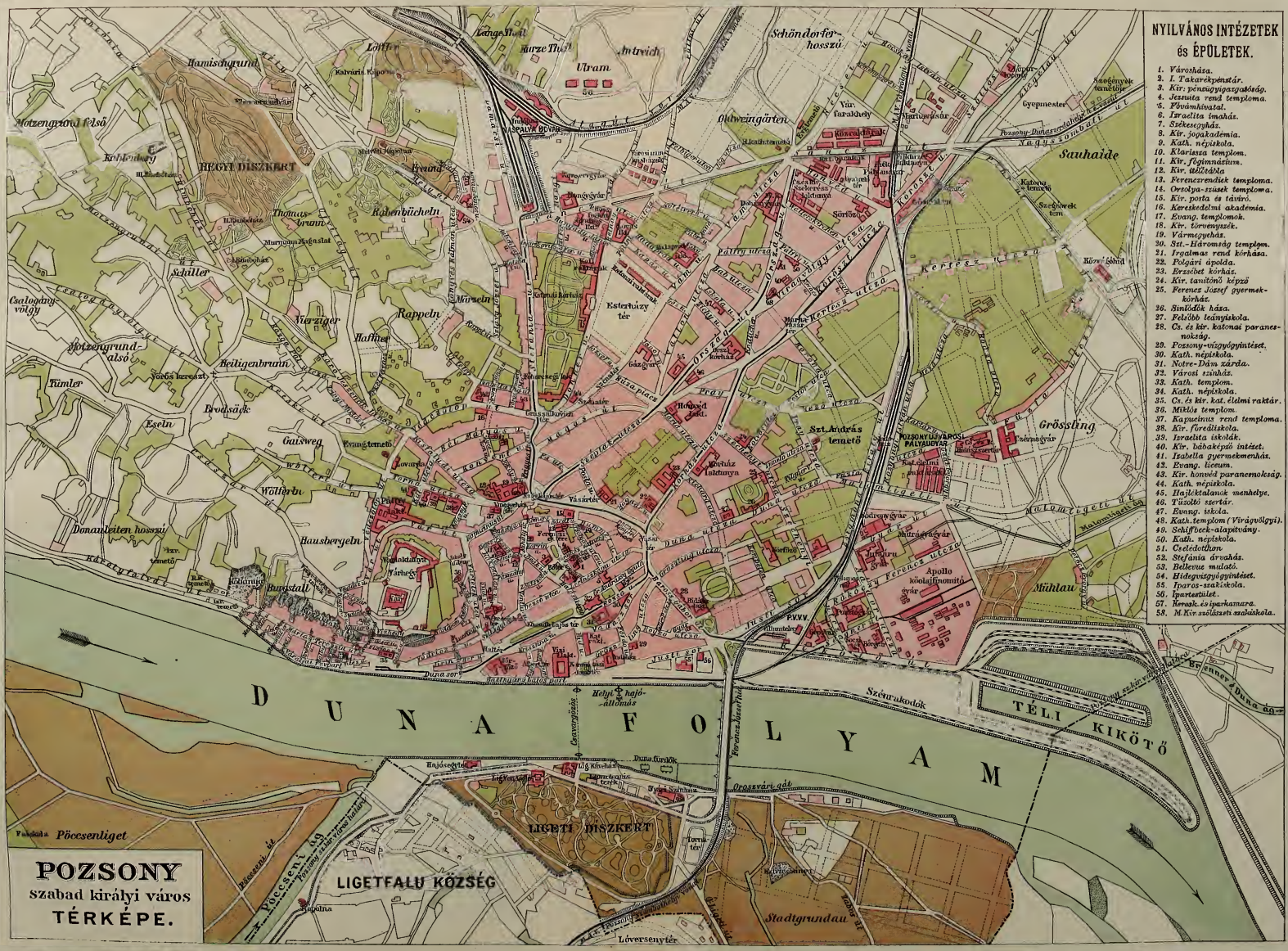
A *régibb sírkövek* közül csak *gróf Pálffy Miklós győri hős*, Pethe László és Ujlaki Ferencz püspökök sírkövei vannak a szentélyben elhelyezve.

A templom déli oldalán levő csarnok 1526-ban épült és a hajóval együtt restaurálták. Az északi oldal csarnoka pedig néhai Rimély Károly városi plébános (volt besztercebányai püspök) idejében 1893-ban készült, Schulek Frigyes műépítő tervei szerint.

Nem szabad említés nélkül hagyni a sekrestye és a két mellékkápolna fölött levő *érdekes könyv- és levéltárt*. Az elsőben igen szép festményes inkunábulumokat és misekönyveket, az utóbbiban pedig a káptalanra, a város történetére és régi nemesi családokra vonatkozó nagyszámú okiratokat őriznek.

Innen került ki a *legrégebb magyar halotti beszéd*, melyet jelenleg a Nemzeti Múzeum irattárában őriznek. Igen érdekesek továbbá a templom birtokában levő *középkori kelyhek* és egy 1520-ban készült remek gótikus szentségtartó.

A pozsonyi főtemplomban volt a *magyar Szent István-rend első ünnepe* 1766 aug. 22-ikén.



**NYILVÁNOS INTÉZETEK
ÉS ÉPÜLETEK.**

1. Városháza.
2. I. Takarékpénztár.
3. Kir. pénzügyigazgatóság.
4. Iskolák rendi temploma.
5. Fővárosi tanács.
6. Izraelita imaház.
7. Székesegyház.
8. Kir. jogakadémia.
9. Kath. népiskola.
10. Károlyi templom.
11. Kir. főtanácskammera.
12. Ferenczrendiek temploma.
13. Országyűlési templom.
14. Evang. templomok.
15. Kir. posta és távíró.
16. Kereskedelmi akadémia.
17. Városgyeház.
18. Sz. Háromság templom.
19. Iradján rendi kórház.
20. Polgári apóda.
21. Erzsébet kórház.
22. Kir. tanítói képző.
23. Ferencz József gyermek-kórház.
24. Sínkötők háza.
25. Földész iskola.
26. Cs. és kir. katonai parancsnokság.
27. Pásony-nyugvópénztár.
28. Kath. népiszkola.
29. Notre-Dám zsinagoga.
30. Városi színház.
31. Kath. templom.
32. Kath. népiszkola.
33. Cs. és kir. kat. élelmi raktár.
34. Mária templom.
35. Kazinczy rendi temploma.
36. Kir. főreáliskola.
37. Izraelita iskolák.
38. Kir. helyiaktív intézet.
39. Isabella gyermekmenekhely.
40. Evang. licéum.
41. Kir. honvéd parancsnokság.
42. Kath. népiszkola.
43. Hajléktalanok menhelye.
44. Tűzoltó osztag.
45. Evang. iskola.
46. Kath. templom (Virágutcai).
47. Schifbeck-alapítvány.
48. Kath. népiszkola.
49. Cselétközház.
50. Stefánia árvaház.
51. Bölcsegyetem.
52. Helyi nyugvópénztár.
53. Iparos-iskola.
54. Ipartanács.
55. Tavaszi és őszi kertek.
56. M. Kir. asszonyi iskolája.

POZSONY
szabad királyi város
TÉRKÉPE.

LIGETFALÓ KÖZSÉG

TÉLI KIKÖTŐ

Koronázó templomnak nevezzük az egyházat azért, mert benne a Habsburg-ház számos tagját koronázták meg. Így Miksát és nejét Máriát 1563, Rudolfot 1572, Mátyást 1608 és nejét Annát 1613, II. Ferdinándot 1618, III. Ferdinánd nejét: Mária Annát 1638 és Eleonorát 1655, IV. Ferdinándot 1647, I. Lipótot 1655, I. Józsefet 1687, III. Károlyt 1712 és nejét Erzsébetet 1714, Mária Teréziát 1741, II. Lipótot 1790, I. Ferencz nejét: Mária Ludovikát 1808 és Karolina Augusztát 1825 és V. Ferdinándot 1830-ban.

I. Ferdinándot Székesfejérvárott, III. Ferdinándot pedig Sopronban koronázták meg, mert akkor Pozsonyban ragályos betegség dühöngött; I. Ferenczet pedig Budán.

Alamizsnás szent János kápolnáját legújában restaurálták. Ez a kápolna Pozsony egyik kiváló látnivalója. Legbánuatosabbak benne a valódi márványművek. Ilyenekre alig akadunk másutt. *Ortva* Tivadar dr. szerint, csak Spanyolországban az Escorialban és Cordovában vannak szebbek.

A kis épületben nem mind márvány ugyan, a mi annak látszik, mert falai csak márványutánzatok, de a faltövek burkolatai és az oltár építészeti részei valódi márványból készültek. Az alapítónak, *Esterházy Imrének fehér-márványszobra* igazi műemkek; maga az imazsámoly is, melyen térdepel, valódi mestermű. Az oltár szobrászati díszítése is igen szép (két lebegő és két ülő márványangyal). Nagyszerűek az oltár bronz-reliefjei is, a melyek a Megváltó kínszenvedését ábrázolják. A kápolna falait igen jeles freskók díszítik; kovács és lakatos-munkái, így a kapu és a díszablak rostélyzata is gyönyörűek. Remélhető, hogy e kápolna megalkotójának emlékére emlékmű állíttassék Pozsonyban, a mely város alkotó géniuszának annyi művével dicsekszik.

Megemlítésre érdemes még, hogy a *székesegyház* gúlaalakú magas tornya, melynek tompa hegyén a vánkoston nyugvó magyar korona látható, újabb időben épült; ugyanis régi tornyai, villámcsapás következtében, először 1760-ban, majd 1833-ban égetek le. Főhajóját nyolcz, sokszögű oszlop választja el a két mellékhajótól. A templom déli oldalán elterülő meredek domb, a melyen két lépcső vezet föl a templom bejáráshoz, 1778 előtt még temető volt, részint házakkal, részint kőfallyal körülvéve. Ekkor még a város falai is állottak. Ezen a téren akarják a Szent Márton-szobrot felállítani. A tervet már el is készítette Pozsony szülötte, néhai *Fadrusz* János szobrász. A főtemplomhoz tartozik a pozsonyi társas káptalan. A 12 kanonok a Káptalan-utczában lakik. A prépost lakóháza a dóm mellett van. E ház szép, tágas, erkélyes épület, kőfallyal bekerített udvar közepén. 1632-ben építtette Draskovits György. Azóta persze többször renoválták.

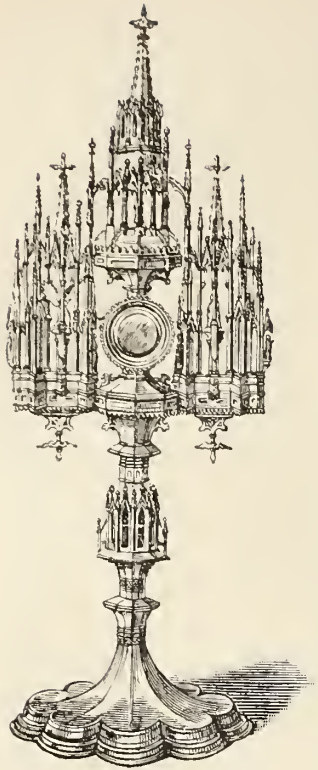
A prépost lakóházával szemközt van a *pozsonyi kir. akadémia*, a melynek két fakultása van: a jog- és államtudományi s a bölcsészeti. Az akadémia 1884-ben ülte fennállásának századik évfordulóját. Ezt az épületet nem szabad Mátyás király egykori Istropolitana Academiájával összetéveszteni, mert ezt Pázmány Péter építtette. *Fésüs* György dr. akadémiai igazgató a következő emléktáblával örökítette meg az alapítást:

„Ezen Épület Alapkövét 1628-ban A Nagy PÁZMÁNY PÉTER Tette Le. 1630—1773-ig A Jezsuita Atyák Társháza, 1775-ben Az Ujon Szervezett Elemi Iskola És Tanítói, 1780-ban A Könyvbíráló Hivatal, 1812-ben A Benczések Költöztek Csarnokaiba, 1850-ben Helyeztetett



A kir. akadémia.

A SZENTSÉGHÁZ VERTVAS-AJTAJA A DÓMBAN.



Az Emericanum.

1520-BÓL VALÓ
SZENTSÉGTARTÓ A DÓMBAN.

Hidassy Kornél, Dulánszky Nándor, Schopper György, Rimély Károly püspökök, Dankó József pozsonyi prépost és mások.

Az Emericanum közelében van a *belvárosi plébánia*. A Káptalan-utczát a Ventur-utczával a Pázmány-utca kapcsolja egybe.

A Klarissza-templom és zárda.

Feljebb, a Káptalan-utczából a *klarisszák templomához* érünk. A Káptalan-utczából lejövő Plébánia- és a Kapuczinus-útra vivő Klarissza-utczák sarkán van ugyanis a *régi Klára-szüzekről elnevezett templom és hajdani zárda*, a melyben jelenleg a *kir. kath. főgimnázium* van elhelyezve. 1792 előtt azok az apácák laktak benne, kik a törökök elől Nagyszombatba menekültek és 1640-ben ismét visszatértek a Pázmány és Lósy érsekektől megújított zárdába. Az épület és a templom alapításának ideje különben ismeretlen. Az ódon kapu fölött levő fölírat a következőkben vázolja röviden az épület történetét.

„Petrus Cardinalis Pázmány, Archiepiscopus Strigoniensis. Hoc claustrum ruinosum. Diruit. A fundamentis ad summitatem eduxit, in opereque obiit. Anno MDCXXXVII. die XIX. Martii Emericus Lossy, Archiep. Strigoniensis, feliciter finivit, benedixit et Virgines sub Regula S. Clarae Deo Dicatas introduxit. Anno MDCXL.”

Az apácarend eltörlése után a klostrot iskolának rendezték be, a melyben előbb a Nagyszombatból 1786-ban Pozsonyba áthelyezett akadémia volt. Erre vonatkozik az a vörös márványba vésett fölírat, a mely a kapu fölött van:

„Providentia Josephi II. Aug. Literis Bonisque Artibus MDCCLXXXVI.”

Ez az épület azonban már nem felel meg a főgimnázium czéljainak, mert termei sötétek, nedvesek és egészségtelenek; a mostani közoktatásügyi kormány tehát új épületet emel az intézetnek, melynek czéljára a város szepetelket engedett át a Grössling-utczában. Az új főgimnázium tehát már legközelebb fölépül.

Mielőtt azonban tovább mennénk, néhány szót kell még mondanunk a *klarisszák templomáról*, a mely Ortvay Tivadar dr. állítása szerint valóságos unikum. A templom szoros összefüggésben van a főgimnázium épületével és

El Az Épület Keleti Szárnyába A Klarisszák Kolostorából A KIRÁLYI JOGAKADÉMIA, Mely Ezen Épületben Bővült Ki 1875-ben Bölcsészeti Karral És Ünnepelte 1884-ben Főnnállásának SZÁZÉVES JUBILEUMÁT. Minek Maradandó Kifejezésül Illesztette A Nemzeti Második Millennium Harmadik Évében DR. FESÜS GYÖRGY Ezen Jogakadémia Igazgatójává Történet Kinevezése Alkalmából, A Mult Iránti Kegyeletből Ez Emléktáblát E Dicső Épület Falába.”

Az akadémia épületét, a melynek másik részében különben a *Szent Mártonról címzett elemi iskola* van, eredetileg a jezsuiták számára emelte Pázmány, mint azt a kapu fölött levő következő fölírat tanúsítja: „Anno Christi MDCXXX Petrus Pázmány S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Strigoniensis Collegium hoc Societati Jesu posuit.”

Az *Academia Istropolitana*, a melyet Mátyás király alapított, a Ventur-utczában levő (7. számú, kétemeletes) *régi pénzverő házban* (Altes Münzhaus) volt. Főtitoknoká Vitéz János, a tudós esztergomi érsek, altitoknoká pedig a híres pozsonyi prépost, Schomburg György volt. Az intézet az alapító halálával, II. Ulászló kormányzása alatt szűnt meg.

A Káptalan-utczában az Akadémia közelében van az „*Emericanum*” nevű papnevelő-intézet, melyet Lósy Imre esztergomi érsek alapított 1642-ben, 21.800 frtnyi tőkével. Ebből az intézetből kerültek ki Rudnay János és Simor János hercegprimások, Haynald Lajos bíboros érsek, Samassa János, Császka György érsekek, Zalka János,

ide járnak a tanulók istentiszteletre. *Unikum* ez a torony *az ország műemlékei között*, mert nincs ez országban templom, de másutt sem a külföldön, a melynek tornya nem a saját fundamentumán állana, hanem a templom falainak szegletére ügyesen eszközölt aláfalazással van fölállítva.

A támogató nagy pillér voltaképpen csak biztonsági épületrész. A XV. századbéli építész nem elégedett meg ama mesterek bravourjával, kik, à la Pisa és Bologna, ferde tornyokat emeltek, hanem azok műmesterségén túltenni iparkodott akképpen, hogy fundamentum nélküli tornyot, nem is csekély tömegűt, rárakott a templom falszegletére. Az is sajátossága a toronynak, hogy ötszögű. És a mi talán ennél is különb sajátosság, az, hogy a tornyot oly szobrászati alkotások díszítik, melyek hazánkban, szépség tekintetében, párjukat ritkítják. A templomot és tornyot legújabbán az országos műemlékek bizottsága szépen restauráltatta. Az egész átépítés és helyreállítás 30.000 forintba került, melyből az új toronyra 19.500, a templom többi részeire 11.000 forint esik.

A ki még a gót stílű tornyot 1902 előtt látta, azt ma kellemes meglepetés éri. A rozoga torony egészen a régi formára és méretekre újonnan épült, csak egyes köveket és szobrászati épületrészeket, konzolokat, fiálákat, levélesokrokat, oszlopféjeket és szobrokat alkalmaztak a régiből az új falazatban. A régi toronytetőt, mely a torony gótikus jellegéhez nem illett, most nyulának, szép kősisak földi. A templom déli hajóját és szentélyhosszát beszegett éktelen sekrestye eltűnt. A támogató pilléreket alapjukig kiépítették s tatarozták.

A Klarissza-utczából, a főgimnázium kapujának átellenében, a régi Országház épületében levő *Boltív*hez jutunk, mely a Mihály-, illetőleg a Ventur-utczába vezet. Itt a Boltív alatt van a *városi közkönyvtár*, a mely 1900 október hó 1-én nyílt meg. Alapja a régebben főnállott pozsonyi „Haladó-kör” egyesületi könyvtára. A benne levő kötetek száma megközelíti a 7000-et, a folyóiratokkal együtt a 10.000-et. A könyvtár személyi és dologi kiadásait a város fedezi, a mely ezenfölül évenként még 2000—2400 koronát fordít a könyvtár gyarapítására. Ugyanezen célra az állam évenként 2000 koronát áldoz, 40.000 koronával pedig az építendő állandó helyiséghez fog hozzájárulni. Legközelebb meg fog valósulni a kulturpalota eszméje, s e kulturpalotában a városi természettudományi múzeummal, a tervezett állandó képtárral stb., a városi közkönyvtár is elhelyezést nyer.

A Boltív alól a *régi országház* elé jutunk. Jelenleg a *pozsonyi kir. ítélőtábla* székel benne. Az épületet Römisch udvari építész építette 1753-ban. Ebben az épületben tartották 1848-ig az országgyűléseket. 1849-ben és az utána következő években katonai laktanya, majd 1859-ben a *csász. helytartótanács székhelye* volt, melynek föloslzása után a kir. váltótörvényszék és a kir. pénzügyi procuratura hivatalai költözködtek bele. Ebben az épületben történt 1847 nov. hó 7-én századok után először, hogy a *kiraly (V. Ferdinánd) magyarul szólt a követekhez. Itt alapította továbbá gróf Széchenyi István a Magyar Tudományos Akadémiát.* A kapu fölött erkély van, a mely fölött fekete márványon a következő felirat olvasható:

„Curia Fisci Regii Hung. Regnante Maria Theresia Augusta Hung. Boh. Regina, Austriae Archiducissa, Ut juncta Clementiae Justitia in ea perennet Amplior operibus a fundamentis extruxit A. R. S. 1753. Futura deserit, qui praesentia negligit.“



A KLARISSZA-APÁCZÁK
TEMPLOMÁNAK RÉGI TORNYA.

A boltív.

A régi
országház.

Újabbán Pozsony szab. kir. város közönsége még a következő emléktáblát tétette az épület falára:

„Magyarország fő- és nemosi rendjei a népszabadság eszméjétől föllekesülve, e történelmi nevezetességű palota tanácskozási termeiben alkoták meg halhatatlan emlékü nagy műveket,

Az 1848-iki TÖRVÉNYEKET
és azokkal a modern magyar államot.

Örök dicsőség

és a fölszabadított népmilliók hálája emlékükre.

A nagy esemény színhelyét az utókor számára ez emléktáblával megjelölni hazafias lelkesedéssel elrendelte

POZSONY szab. kir. város

törvényhatósági bizottságának 1898. évi márczius hó 7-én tartott közgyűlése.“

Szt. Katalin
kápolna.

A *Mihály-utczában* az Országház közelében, van a *Szent Katalin-kápolna*, melyet a Szent Bernát-rendbeli (cziszterezita) Columba Ferencz, Gentilis bibornok káplánja, építtetett 1311-ben. Jóllehet a kápolnában az eredeti stílus már nem található fel, mégis megmaradt abban a gót építészetnek némi emléke. Ezzel szemben van a II. takarékpénztár helyisége.

A Mihály-
kapu.

A Mihály-utca felső végén van a *Mihály-kapu*, a melyen át a belvárosba lehet jutni. Ez az egyetlen kapu, a mely a belváros hajdani négy kapujából fennmaradt. A belvárost ugyanis hajdan kőfal és árok vette körül; négy főkapuja volt, melyek a közlekedést a külső városokkal fentartották. Három kaput a XVIII. század második felében és a múlt század elején romboltak le. Így a Halász-kapu a Kossuth Lajos-tér mellett, a Lőrincz-kapu a Lőrincz-utca végén és a Wödritz-kapu a Wödritz-utca elején, illetőleg a Szilágyi Dezső- (azelőtt Hosszú-) utca végén volt.

A *Mihály-kapu* fölött magas *torony* emelkedik, melynek tetején Mihály főangyalnak a sárkánnyal küzdő szobra áll. Ezt a szobrot 1757-ben Eller Péter pozsonyi rézműves készítette. A toronynak mind a négy oldalán óralap van. Az időt negyedóránként a toronyór hangos kiáltással jelzi. Itt van most a *városi tűzjelző* is. A kaputól mintegy 20 lépésnyire boltív van, a mely előtt hajdan fölvonóhid volt.

Külső oldalán ez a fölírás olvasható: „Omne regnum in se ipsum divisum desolabitur 1723.“

Belső felén egy kép van, mely László királyt ábrázolja lóháton. (Erről Kölcsey is megemlékezik „Országgyűlési Naplójában“ 1833 márczius 31-ikén.) A *boltív előtt levő lőárokbán* a régi időben vasárnapi mulatságokat és czéllövéseket tartottak.

Visszatérve a Mihály-utczán, jobbról van a Klarissza-utczába vivő keskeny *Bástya-utca*, balról pedig a Ferencziek-tere, illetőleg a Barát-utczába vivő *Rómer Flóris-* (azelőtt Lakatos-) utca. Ebben az utczában



A
Rómer-
Flóris-
utca.

A MIHÁLY-KAPU-UTCZA.

született ugyanis 1815 ápr. 12-ikén *Rómer Flóris*, a hazai archaeologia megalapítóinak egyike. Emlékét a Ferencziek-terén levő szép parknak azon a részén fogják felállítani, a mely a Rómer-utcza felé irányul, ott, a hol a tér parkirozása előtt a kút állott. A szobor (bronzba öntött mellkép) mintegy két méter magas lesz. A talapzat homokkőből fog állani, a tudomány emblémáival. Az emlékmű, bár nem lesz monumentális, mégis díszére fog válni a térnek.

Lejebb haladva a Mihály-utczán, a Korvin-utczához érünk, a mely szintén a Ferencziek-terére visz. A régi Országház mellett ismét nevezetes épület áll, *József kir. herczegnek, a magyar honvédség főparancsnokának a szülőháza*. Ez már a Ventur-utcza 15-ik szám alatt van. Ebben a házban született 1833 márczius 2-ikán József kir. herczeg, három évvel utóbb pedig Mária Henrietta kir. herczegnő, a nemrég elhunyt belga királyné.

Az 1832—36-iki országgyűlés idején ugyanis József nádor a felsőháznak elnöke volt s harmadik nejevel, Mária Dorottya württembergi herczegnővel együtt állandóan Pozsonyban lakott. A herczegi család lakása közvetlenül a ház mellett volt, a hol az országgyűlés tanácskozott. Az épület falán át ajtót törtek az országház épületébe, úgy hogy a nádornak, az ülésbe menet, nem kellett az utcán át mennie. József kir. herczeg szülőházának érdekes története van. A régi oklevelek *királyi kúria* néven említik, a hol a Pozsonyba érkező királyok és királynék megszállottak. Így már 1441-ben Erzsébet királyné, Albert király neje lakott abban a házban. A városi tanács ebből az alkalomból a házat kijavíttatta s az udvart kertté alakította át, a minek a nyoma még ma is meglátszik. A mikor Korvin Mátyás Bécs ellen vonult, feleségével, Beatrix királynéval, ugyanabban a házban lakott. *A mohácsi vész idején Mária királyné, II. Lajos király felesége lakott a pozsonyi királyi kúriában.* Valentini Czézár olasz diplomata 1486-ban, mint különösen szép és díszes palotáról emlékezik meg róla. A XVIII. század elején a régi kúriát részben lerombolták s helyére új házat építettek, a mely még ma is fennáll. József nádor idejében a ház Teschenberg pozsonyi polgár tulajdona volt s 1847-ben a Wittmann családe lett. Most Wittmann-Denglas Erzsébet asszony örökösének közös tulajdona.

A Ventur-utczában, a 7-ik szám alatt van a *régi pénzverő ház* (Altes Münzhaus). Ez az utcza onnan kapta a nevét, hogy Pozsony város 1390-ben kényszerítve volt, nagy adósságai következtében, az összes hűbéri házakat a Mihály-utcza mellett eladni Venturi Jakabnak és Jánosnak több száz fontért. A régi pénzverőnek rendkívül tágas, nagy udvara van, a mely úgyszólván egész teret alkot, melyet több ház vesz körül, egy közös kapuval. Ez az épület Zsigmond király alatt nagy jelentőséggel bírt. Már Nagy Lajos veretett itt pénzt. De Pozsony 1430-ban Zsigmond királytól kapta a pénzverés szabadalmát. A pozsonyi pénzverőből származó érmek igen ritkák és nagybecsűek.

A Ventur-utczát a Főtérrel, illetőleg a Deák-utczával a *Zöldszoba-utcza* köti össze. Nevét ez az utcza onnan kapta, hogy Deák-utczai sarkán volt a történelmi nevezetességű „Zöldház” (*Grün-Stübl*). Ez az épület, habár át-



József főherczeg szülőháza.

A FŐTÉRI DÍSZKÚT (LÜTTZINGER ENDRE MŰVE).

A régi pénzverőház.

A „Zöldház”.

alakítva, még ma is fennáll. *I. Ferdinánd idejében ebben a házban tartották az országgyűléseket és a megyegyűléseket; később mulatóház volt, a melyben a város borait mérték. Valószínűleg ez időből származik a homlokzatán még most is látható festett faragvány, mely két embertől rúdon vitt nagy szőlőfürtöt ábrázol a következő fölírással: „S. P. Q. P.“ (Senatus populusque Posoniensis). Sok vidám ünnepségnak és színi előadásnak volt régente színhelye ez a ház. Ez az épület különben még arról is nevezetes, hogy — Kolmár József szerint — *ebben lakott Kossuth Lajos*, még pedig a második emelet baloldali részén.*

A tótéri díszkút.

A Zöldszoba-utczából a csinosan parkozott *Főtérre* érünk, a mely a Belváros közepén, a városház előtt fekszik. A sétatér közepén érdekes szobor van, a mely pánczélos lovagot ábrázol. Ez a szobor, mely a *régi csatornakút* fölött áll, Miksa király rendeletéből készült, annak emlékére, hogy a legelső pozsonyi koronázás alkalmával (1563-ban) tűzvész támadt, a mely csaknem az egész várost elhamvasztotta. Ezt tudatja a szoborra vésett latin felirat is:

Az egyik felén:

„Sacratiss. Max. Aemilianum II. Rom. Imperatorem. Bohemiae. Regem. Archiducem Austriae diademate Regni Hungariae Anno Chr. MDLXIII. Die VIII. Men. Sept. Posonii Inauguratum. Viator! Ubi Te Hoc Fonte Recreaveris Memento! Regi ac Regno Hungariae Prosperitatem, Fonti Perennitatem Precari. Tandem Salvus abito.“

A másik felén:

Quid Leo Boiorum Prisco diademate splendens?
Quid Romanae, Aquilae, Japidum migrastis ad Istrum?
Quis Pisonae suo claram Vos duxit ad urbem
Pannoniae? novus est Rex Maximilianus
Huncae sequuntur tria, cui dat scepra, nec integer annus
Et maiora dabit, cui trinum numen et unum.

A harmadik oldalon:

Maesa suo laetos agitatur cum rege triumphos
Caesaris exsultat Moenus amore novi;
Et Savus, Dravus cum Danubioque Tibiscus,
Digna suo pariter carmina Rege canunt.
Imperat his fluviis, placide Maximilianus
O utinam Euphratis, Gangis et addat aquas!
F. Anno Domini MDLXXII.

A lovagszobor jobb kezével paizsra, baljával kardjára támaszkodik, arczával pedig a városház felé néz. (A díszkutat Luttzinger Endre németóvári kőfaragó készítette.)

A pénzügyigazgatósági épület.

A városháza.



A VÁROSHÁZA (BALRÓL A JEZSUITÁK TEMPLONA).

A városház felé nézve, balra (8-ik sz.) van a két-emeletes *pozsonyi kir. pénzügyigazgatósági épület*. Ez az épület egykor a m. kir. helytartóság székhelye, majd II. József után kaszárnya volt. A Főtéren van a városnak egyik legnevezetesebb és legérdekesebb épülete, a *városház* is, melynek régi tornyát az ezredéves kiállításon is bemutatták. Mivel a városház már szűk, több hivatalát az épületen kívül helyezték el. A város azonban legújabbán megvásárolta a primás-palotát, a melyet városházzá

szándékozik átalakítani és a régivel összekapcsolni.

A városház két részből áll, az ú. n. régi városházából és a vele összeköttetésben levő Apponyi-házból, a mely utóbbinak külön bejárata is van a Lőrinczkapu-utczába vivő hasonló nevű utczában. A régi városház emeletes, az Apponyiház kétemeletes. Az utóbbit különben csak 1867-ben vette meg a város. Ebben az épületben vannak jelenleg a polgármesteri és tanácsai helyiségek. Igen szép benne a barokk-stílusú pompás kis tanácskozó terem. A régi városházán van a híres pozsonyi levéltár, a városi múzeum, a régi Genanntensaal (választottak terme). A rendőrség hivatalos helyiségei is a régi városházában vannak. A régi városházán meglátszik, hogy különböző időben épült, mert magán viseli a többszöri átalakítás nyomait. Régi okiratokból tudjuk, hogy 1288-ban építője, (Jakab), IV. László király alatt, szolgálataiért telkeket kapott. Itt volt szállva Zsigmond király 1434-ben. A külső façade 1491 és 1531-ből, a szép gót kapu-ív



A VÁROSHÁZ PORTÁLÉJA.

1326—1340-ból, az udvarban levő lépcsőház és folyosó 1558-ból, a torony pedig 1734-ből való. Belsejében a faragvány-munkálatok az olasz Orsatitól 1645-ből, a faszekrény-ajtók pedig 1650-ből származnak. A városház tornyában van a legrégebb pozsonyi harang is, melynek készítését a XV. századba teszik. Ez az ú. n. lélekharang (Armensünder Glöcklein) volt. A földalatti börtönök a XV. századból valók. A városház kapujának oldalán még most is megvan az a két vaspálcza, a melyek a régi öl és rőf mintáját jelezték; azonkívül egy befalazott kés is látható ott. Följebb pedig, az ablak mellett régi, de megújított arczkép van, mely az elterjedt monda szerint valamely hamis esküje miatt elkárhozott városi tanácsosnak az arczképe. Mielőtt tovább mennénk, meg kell még emlékeznünk a városi múzeumról, a mely elhunyt buzgó őrének, Könyöki József nyugalmazott főrealiskolai tanárnak kezdeményezésére 1868-ban keletkezett. A múzeum, mely sok érdekes tárgyat tartalmaz, a város tulajdona, melyet a városi szépítő-egyesülettől választott külön bizottság és őr kezelnek együttesen.

Helyisége hajdan a városi törvénytörvényes helyisége volt. Az első szobában hallgatták ki a vádlottakat, a második szobában hozták meg az ítéletet, a harmadik szoba pedig kápolna volt. E három helyiséget 1873-ban, a pozsonyi I. kerületi takarékpénztár nagylelkűségéből, stilszerűen restaurálták. Az első szobában levő falfestményeket Drentvel festő készítette 1696-ban. Drentvel ugyanaz a festő, a ki Bécsben Eugen lotharingiai herceg palotáját festette. Az ebben a szobában levő szép ajtószekrényt 1650-ben egy pozsonyi asztalos készítette. Itt vannak kiállítva a város történetére vonatkozó érmek, a pallos, a városi kapitány díszbotja, kardja, a hajdani kínzóeszközök, Pozsonyra vonatkozó képek, egy szekrényben különféle serleg, tál, kapukopogtató, egy másikban pedig különféle üvegtárgyak. Említést érdemelnek az 1555-ből

A múzeum.

származó eredeti írmértékek is. Az ajtószekrényen áthaladva, a második szobába érünk, hol a városbírák mondták ítéleteiket. Ennek a helyiségnek a mennyezetét is pozsonyi asztalos készítette 1575-ben, négy különféle fanemből. Az itt elhelyezett nagy üvegszekrényben többféle bronzok, rézeszközök, vasrégiségek, edények stb. vannak; ezek, a római és egyiptomi tárgyakat kivéve, mind magyarországi leletekből származnak. A két másik szekrényt Lanfranco Enea ajándékozta; az egyikben hazai, a másikban külföldi majolika-edények vannak. A szekrények fölött levő urnák magyar eredetűek. A zászlók az 1848-ik évig főmálló polgári csapatoktól származnak.

Az arcképszobrok a pozsonyi születésű Tilgner Viktor, híres szobrász művei; a 14 zárral ellátott szép vasajtó 1575-ből, szintén pozsonyi lakatos munkája. A harmadik szobában különféle fegyver, a polgári csapatoktól származó esákók, a falszekrényben pedig két polgári huszáröltöny van el-



A VÁROSHÁZ KAPUALJA.

helyezve. Az egyik falon látni az 1866. évi porosz háborúból származó fegyvereket, fővegeket, alattuk pedig a francziáktól 1809-ben a városba hajított bombákat. A falszekrényben, 100 darabon fölül, igen érdekes, részben a XVI. századból származó babsütőminta van, továbbá 1848-iki honvéd- és nemzetőrségi zászlók, esákók, tiszti övek, stb., stb. Az utca felől levő falon és a mennyezeten czéhjelvénnyek láthatók. A múzeumban 56 czéhládát őriznek, a szebbeknek külön állványuk van; a fölöttük levő kancsók szintén a felosztott czéhektől származnak. Vannak művek Donnertől, Fadrusztól, Macktól stb. A nevezetesebb tárgyak közé tartoznak még a kőeszközök és prae-historikus kis edények, melyek mind magyarországi eredetűek; nemkülönben a pozsonyi czéhek volt pecsétnyomóinak érdekes sorozata.

A múzeumban őrzött tárgyak jelentékeny része ajándék és végrendelkezés útján gyorsan gyarapszik.

A Szt. Salvator
templom.

A városház mellett balra — csak a keskeny kis Városház-utcától elválasztva — van a *Megváltóhoz* (Szt. Salvator) címzett jezsuita-templom. Egyszerű, toronynélküli épület. 1636-ban emelték. Eredetileg az evangélikusoké volt. A jezsuitáknak 1676-ban adományozta oda Kollonics esztergomi érsek. A templom előtt áll *Szűz Mária szobra*, melyet I. Lipót állíttatott 1672-ben.

A jezsuiták háromemeletes klostromát csak egy épület, (melyben azelőtt 1850-től a városi reáliskola volt, most pedig az *iparostanoncziskola* van) választja el a templomtól. Ez a klastrom azonban már a Battlyány-téren, a primás-palotával szemben áll.

A jezsuiták templomához közel, ugyanazon oldalon, de már a Ferencziek terén van a *Szűz Máriáról nevezett szent ferenczrendű tartomány pozsonyi zárdája és temploma*, amely a legrégebb a pozsonyi zárdák és szerzetesházak között. Alapításának ideje bizonytalan. A rendtartomány levéltárában levő kézirat szerint IV. (Kún) László alapította 1280-ban az Ottokár cseh király fölött nyert győzelem emlékére. (Bél Mátyás szerint a szent ferenczrendűeknek már IV. Béla idejében volt kolostoruk Pozsonyban, csak hogy ezt Ottokár elpusztította.) 1526 decz. 17-ikén ebben a zárdában ment végbe Ferdinándnak Magyarország királyává való megválasztása. A karok és rendek később is gyakran üléseztek itt. A zárdát és templomot többször pusztította tűzvész. 1533-ban a török zavarok alkalmával puskaport is készítettek a zárdában. Később sokat szenvedett a földrengésektől (1586—1602). A Főtér felé kinyúló szárny 1637—1646-ig, a homlokzat első emeleti része 1725-ben, a második emelete pedig 1860-ban épült. 1638 jan. 17-én III. Ferdinánd király fivével, Lipót főherczeggel együtt a zárda ebédlőjében ebédelt. A zárda kertjében levő kijavított *nap-óra* igen régi, mert már 1723-ban renoválták. A zárdának menedékjoga is volt. A koronázások alkalmából a megkoronázott király mindig a szent ferenczrendűek templomába ment, a hol Szent István kardjával felavatta az arany-sarkantyús vitézeket, utána pedig az Irgalmasok-terére (mostani Vásártér) ment és letette a királyi esküt. 1848-ban a zárda II. emeletén voltak a *börtönök*, míg a vízi kaszárnya szobáit rendbe hozták.

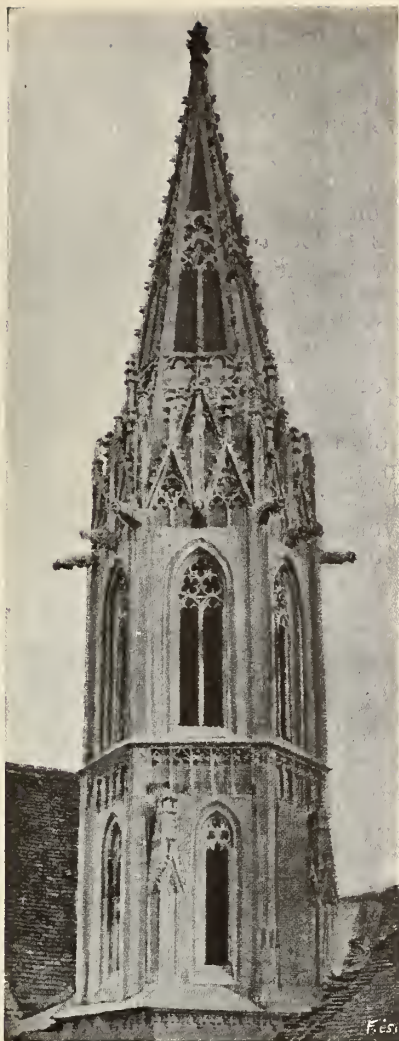
A zárda megújítását a porta melletti falon egy kőtábla örökíti meg ezzel a fölírással:

„Aedes has vitiatas Franciscus Josephus Rex Apostolicus avitis liberalitatis vestigiis insistens insigne hocce splendore nitere fecit.“

Van továbbá egy *kereszt* ezzel a fölírással: „Christum non istum sed Christum Crede per Istum.“ A keresztet annak emlékére állították oda, hogy a zárda renoválása alkalmából a Szent János kápolna előtti mély árokban nagyszámú emberi csontvázat találtak, a melyek állítólag azoknak a maradványai, a kik Prokop huszita-vezér kegyetlenségei elől a kápolnába rejtőztek, de fölfedeztetésük után kegyetlenül megölettek. A második emeleten van a rend értékes könyvtára. A zárda kertjének új fala a rácsesal együtt 1896-ban készült.

A szent ferenczrendűek pozsonyi zárdájához tartozik a jezsuiták klostromának falához épített, úgynevezett „*Philippsburg*“-épület az Orsolya-utczában, melyben jelenleg az „*Ipartestület*“ és az „*Iparos betegsegélyző-pénztár*“ hivatalos helyisége van. (Ez az épület 1726-ban épült.)

A szent ferenczrendűek templomának alapítását a szentély homlokzatán levő chronostikon hirdeti. A templom fölszentelése III. Endre királyunk alatt történt, 1297 márczius hó 27-én.



A FERENCZIEK TEMPLOMÁNAK TORNYA.

A ferencziek temploma és zárdája.

A templom eredeti részeiből ma csak a szentély, a torony és a torony mellett a hajóba vezető ajtó áll fenn. A mostani boltozat 1616-ban készült. Igen érdekesek a szentély faloszlopai. Nevezetes, hogy a templomban néhány lutheránus és kálvinista is el van temetve. Ez Bethlen Gábor parancsából történt 1619-ben, mikor Pozsonyt elfoglalta.

A templomban és az ahhoz tartozó kápolnában, melyekben 2500 ember fér el, az ország számos jeles családjának a sarjai pihennek. Így a homonnai Drugeth gróf, a híres-neves Ordódy, Csáky gróf, Czobor Imre gróf és Palocsay-családok, Fejérváry esztergomi érsek, Telegdy János kalocsai érsek, Jakusits-család, a Szenczick, Héderváryak, Szentkeresztyek, Amadék, Rákóczy grófné stb., kiknek síremlékei azonban már jórészt fölismerhetetlenek. A legújabb sírkő 1826-ból való (Klobusiczky József borsodi főispáné). A főoltár 1737-ben, a chorus 1710-ben készült. Ezenkívül még hat oltár van a templomban. A főoltár mellett két ritka nagyságú gyertyatartó áll 1656-ból. A legnevezetesebb ereklyéje azonban a templomnak Szent István jobbjának egyik részecskéje, a melyet Szent István király ünnepének hetében nyilvános tiszteletre szoktak kitenni. A templomnak ezenkívül még számos ereklyéje van, így a János-kápolnában, egy üvegszekrényben Szent Rupert vértanú testét őrzik, mely 1771-ben került oda Rómából. A templom előtt már 1532-ben állott egy kereszt, melyet az idők folyamán mindig megújítottak.

A kápolnák közül az első helyet, a templom hajójának északi oldalához

esetolt *Szent János evangelista, másképp holtak kápolnája* foglalja el, mely Ortway szerint a XV. században épült. (Azért nevezik holtak kápolnájának is, mivel 1591-ben egy zárdafőnök Szent János evangelistának oltára helyébe a megholt hívők oltárát állíttatta.)

A tudós Ortway ezeket mondja róla: „Ez a kápolna a gót izlés remeke, egy építészeti bijou, a miért még Francia- és Németország is megirigyelhetne bennünket. Pedig e kápolna már régen ki van vetköztetve eredeti szépségéből, melyben az a XV. században pompázott. Földig leszálló boltgerinczek, ezímeres zárókövek, formás, karsú árkádok, finom pálezatagok, lóhereleveles zárványok, négy-szirmú rózsadíszek, csinos, kúszó levélcokrok alkotják az ornamentációt. Három- és négylombos lóherívek zárják a nagyszerűen tervezett ablakok osztályainak mindegyikét. Csupa ihlet és költészet, áhítat és fenségesség mindenfelé; a hatalmas támpillérek pedig külsőleg fejezik ki a kis épület monumentális jellegét.”



A SZT. JÁNOS KÁPOLNA BELSEJE.

A kápolna epistola-oldalán látható a Nep. Sz. János kőszobra. A kápolnával egy idős a keresztfolyosó is, mely oltárokkal, szentképekkel, szobrokkal, néhány síremléssel és gyóntató-székekkel van tele. A sekrestye mellett van a Rozália-kápolna. Ezt a város építtette 1502-ben, a pestis alkalmából tett fogadalom emlékére. Ebben a kápolnában 1805-ben József nádor minden ünnep- és vasárnapon misét hallgatott. A kápolnát 1892-ben renoválták. A lorettói kápolnát 1708-ban kezdték építeni. Főalapítója herceg Esterházy Pál nádor, kinek itt a címere is látható. Azóta a kápolnát többször megújították. 1814-ben épült a lorettói és a Szent János-kápolna között az ú. n. Szent Sír kápolnája, melynek falai freskókkal voltak díszítve.

Végül még néhány szót akarunk mondani a templom tornyáról, mely a magyarországi esúcsíves tornyok egyik legelseje és remeke, melyet a műértők a bécsi Szent István és a freiburgi dóm tornyaival egy színvonalra helyeznek. Építésének ideje bizonytalan. Némelyek szerint a templommal együtt, mások szerint előbb, illetőleg utóbb épült. A mostani torony azonban már nem a régi. Legújában országos közadakozásból (78.000 korona) teljesen újjáépítették. A torony építése Schulek Frigyes tanár vezetése alatt 1895 június 16-tól 1896 június 16-ig tartott. Az új torony teljesen a régi utánezata. 1897 május 16-ikán szentelte föl Vaszary Kolos biboros hercegprímás, a király, az uralkodóház tagjainak, a kormány és az ország főméltóságainak jelenlétében, a koronázó emlékszobor leleplezése után. Ekkor vette magához ő felsége a zárda ebédlőjében a poculum caritativum.

Ennek emlékét a következő emléktábla örökíti meg a zárda bejáratának jobb oldalán:

„Ama legörvendetesebb esemény emlékére, hogy Király Ő Felsége

I. FERENCZ JÓZSEF

környezve a főhercegek és főhercegnők s több magasrangú és főméltóságot viselők díszes koszorújától,

A düledező régi templomtorony hű mintájára épített új toronynak megáldási ünnepén, 1897 május 16-án jelen lenni s azután az ebédlőben szent Ferencz fiainak legalázatosabb hódolatát kegyesen elfogadni méltóztatott.“

A régi torony köveiből Magyarország ezredéves fennállásának emlékére a pozsonyi első takarékpénztár szép emléket emelt a ligeti díszkertben, nem messze a nyári színpártól.

A szent ferenczrendűek zárdájának kertjével szemben van az *Orsolyaszűzek temploma, zárdája, elemi iskolája és tanítónőképző intézete*. Egész városrészt foglal el. A hasonló nevű utca, a Batthyány-tér, a kis Kalapos-utca

Az Orsolyaszűzek temploma és zárdája.



A VÁSÁRTÉR AZ IRGALMASOK TEMPLOMÁVAL.



A PRIMÁS-PALOTA.

Az irlgalmasok
temploma és
zárdája.

A posta- és
távíró épület.

Hummel
szülőháza.

és a Hummel-utca határolják. A templom eredetileg az evangélikusoké volt és 1640-ben épült. Az apácák 1672-ben kapták meg Kollonics közbenjárására. Ugyanez évben telepítette le Szelepcsényi primás az irlgalmas-rendet, melynek a Vásártéren van szép temploma és kerttel ellátott tágas zárdája. Templomuk 1692-től 1728-ig épült. 1882-től 1903-ig, azaz a nagynevű Fűzy Szaniszló kir. tanácsos, rendtartományi főnök elhalálozásáig, a pozsonyi ház volt a magyar birodalmi irlgalmasrend székhelye. Innen kormányozták a rend 13 házát.

Az Irgalmasok templomával szemben van a *m. kir. posta- és távíró-igazgatóság épülete*, mely szintén igen régi. Ugyanitt különben már legközelebb pompás új postapalota fog épülni. Atellenben van az „Arany Szarvas”-szálló.

Az Irgalmasok temploma és a postaépület előtt egy *csúcsoszlopos kút* van, melyet az 1825-iki országgyűlés emlékére emeltek. A Vásártér most is a piaczi forgalom színhelye és a város legélénkebb része. A tér végén, a Lőrinczkapu-utca bejárata előtt áll *Szent Flórián szobra*, melyet a XVIII. században emeltek egy pozsonyi evang. lelkészre rótt száz arany birság-pénzből. A szobor helyén állott 1526 előtt *Szent Lőrincz temploma*. A *Lőrinczkaput* 1778-ban bontották le. Itt volt hajdan a kínvallatás széke.

Betérve a *Lőrinczkapu-utczába*, mely a város egyik legrégebbi utcája, a *Hummel-utczához* érünk, mely az Orsolya-utczában végződik. A 8. szám alatt van *Hummel Nep. Jánosnak*, a híres zeneszerzőnek és zongoraművésznek szülőháza, ki itt 1778 nov. hó 14-ikén született. A ház emléktáblával van ellátva: „J. N. Hummel's Geburtshaus” fölirattal.

A Lőrinczkapu-utca 24. sz. (Scharitzer-féle) házban lakott *Lenau Miklós*, a híres költő, ki az 1821/22-iki iskolai évben Pozsonyban jogászkodott. Számos költeményét itt írta.

A Lőrinczkapu-utczában tovább haladva, a 11. szám alatt van Nyugat-magyarországi egyetlen magyar nyelvű politikai napilapjának, a „Nyugat-magyarországi Híradó”-nak nyomdája, szerkesztősége és kiadóhivatala. Szemben van a *m. kir. adó- és vámhivatal*. Odább a *pozsonyi első takarékpénztárhoz* érünk, mely nemcsak Pozsony városnak, de egész Magyarországnak egyik legrégebb, legtekintélyesebb és leggazdagabb pénzügyintézete. 1841-ben alakult.

Szemben vele van a *pozsonyi Kaszinó-egyesület*, mely a város előkelőbb polgárainak már több mint félszázad óta kedvelt találkozó-helye.

Egy nevezetes épületre kell még visszatérnünk, a melyhez a Lőrinczkapu-utczából, az Orsolya- és a Főtérről a kis Városház-utczán át jutunk; ez a *primás-palota*, mely a Batthyány-téren áll. Mint már fentebb említettük, a palota jelenleg a város tulajdona. Régente ez volt Magyarország hercegeprimásainak téli palotája. Az épület igen impozáns külsejű. Homlokzatán több szobor áll, melyek a tudományt, a hazaszeretetet, a kormányzást és a vallást jelképezik. Közepén van a biborosi kalappal fődött czímer. A négy oszlopon nyugvó erkély fölött márványtáblán a következő felirat van: „Curia Episcopalis Peculio Cardinalis Josephi de Batthian 1787.“ A felirat fölött láthatók a két gyermekalkotól tartott C. és J. betűk: Clementia et Justitia. Az emeletre díszes lépcsősarnok vezet. A primás lakóhelyiségei, a kápolna, a nagyterem és a többi termek az első emeleten vannak. Az épületet Batthyány József primás építtette 1787-ben Hefela udvari építészszel. A király az országgyűlések alatt, ha Pozsonyban volt, a vár rombadőlte után, ebben a palotában lakott. *Az utolsó pozsonyi országgyűlést* itt tartották meg. A berekesztés napjaul 1848 ápr. hó 11-ike volt kítűzve. Az ezt megelőző napon V. Ferdinánd személyesen jött el az ünnepségre. Vele jöttek a királyné, továbbá Ferencz Károly és fia, Ferencz József kir. hercegek. Április hó 11-én reggel nyolcz órakor a rendek vegyes ülést tartottak, a mikor felolvasták a megalkotott törvényeket. Ez az Országházban történt. Innen azután a primás-palotába vonultak, hogy részt vegyenek a királyi berekesztő ülésben. Ezt a nevezetes eseményt a következő két emléktábla örökíti meg a palota bejáratának két oldalán, az erkély alatt:

A primás-palota.

I.

„E palota tükörtermében szentesíté

V. FERDINÁND KIRÁLY

a magyar hazát újjáalkotó s a népek millióit fölszabadító

1848-iki TÖRVÉNYEKET

azon év április hó 11-ikén.

Mária Anna királyné, Ferencz Károly és Ferencz József főhercegek, István főherceg — nádorispán, az ország zászlós urai, főpapjai és az újon kinevezett első magyar felelős miniszterium tagjainak jelenlétében.

ÖRÖK DICCSŐSÉG

e történelmi nagy esemény emlékének.“

II.

„A jelenvolt első magyar felelős miniszterium tagjai:

Gróf BATTHYÁNY LAJOS miniszterelnök

SZEMERE BERTALAN belügyminiszter

Herczeg ESTERHAZY PÁL ő felsége személye körüli miniszter

KOSSUTH LAJOS pénzügyminiszter

MESZÁROS LÁZÁR honvédelmi miniszter

SZÉCHENYI ISTVÁN közmunka, közlekedési eszközök és hajózási miniszter

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF vallás- és közoktatási miniszter

DEÁK FERENCZ igazságszolgáltatási és kegyelemügyi miniszter

KLAUZÁL GÁBOR földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter.

A nagy esemény színhelyét az utókor számára, ez emléktáblával

megjelölni hazaftias lelkesedéssel elrendelte

POZSONY szab. kir. város

törvényhatósági bizottságának 1898. évi márczius hó 7-én tartott közgyűlése.“

A primás-palotában lakott 1849-ben Haynau és az 1869-iki békét itt kötötték meg. A primás-palota hátsó udvarában lehetett valamikor az esztergomi érsek dézsmaudvara, hol tágas pinczéknek kellett lenni. Itt őrizték Mátyás király dízsátrát a békében, a melyet a Frigyes császárral való háborúban használt. A primás-palota mellett, a városház mögött *Szt. Nepomuk szobra áll.*

A Mihály-utczát a *Halászkapu-utczával*, a mely a városnak egyik legalacsonyabban fekvő, de legélénkebb forgalmú utczája, a *Deák-utcza* kapcsolja össze, mely a pozsonyiaknak kedvenc sétahelye.

A Deák-, Lőrincz- és Halászkapu-utczák találkozásánál még egy utcza ágazik ki, a *Szilágyi Dezső*-(ezelőtt Hosszú-) utcza, mely átszelve a Ventur-utczát, a Domb-tér mellett, egészen a Vödrütz-utczáig, illetőleg a Haltérig vezet.



A VÁRTELEK-UTCZA.

A Szilágyi Dezső-utczában, mely a város egyik leglosszabb és legszabályosabb utcája, volt állítólag régente a vármegyeház és a legrégebbi Országház, hol később a királyi harminczad székelte. A 11. szám alatt van *Krisztus sz. teste kápolnája*, mely igen régi. Mostani helyére állítólag 1774-ben került. A Szilágyi Dezső-utczában a főtemplommal szemben van a *pozsonyi Toldi-kör helyisége*. E kör tagjai sorában nemcsak Pozsony város és környékének előkelő, magyar intelligenciájának oszlopos tagjai találhatók, hanem sok országos nevű egyén is. A Szilágyi Dezső-utca végén, a *szép új neolog-izraelita zsinagóga* előtt,

lehetett hajdan a *Vödritz-kapu*, melyet állítólag még Salamon király építtett. Régente ezen a kapun át jöttek a királyok a várból a városba.

A *Vödritz-utczából a cs. és kir. katonai élelmezési raktárhoz*, illetőleg a *Váraljai révparthoz* és a *Mária Terézia-útra* jutunk, melynek végén van a vám. (A Mária Terézia-út Mária Terézia idejében a főnemesek kedvelt lakóhelye volt.) Ezen kívül van a *terézvárosi katolikus és izraelita temető* s a *Károlyfalvai-út*. A katonai élelmezési raktárnál van a *Várhegyre* fölvezető út, nem messze pedig a *kath. fű- és leányiskola* és a *váraljai katolikus plébánia-templom*. Az említett raktár mögött van a *Vízhegy* és a *várrom*. Itt van a *pozsonyi vízvezeték víztartója* is.

Az új izraelita zsinagógától vezet föl a *Vártelek-utca* (balra van a *Várlépcső*), mely a *Kapuczinus- és a Vár-útra* vezet; ez az utóbbi azután körben futva a *várromhoz* visz. Ez a város legelhanyagoltabb része. A *Vár-út 54. sz. a.* van *Dux Adolf szülőháza*. A házat a következő emléktábla jelöli meg:

Dux Adolf
szülőháza.

„DUX ADOLFNAK

a

Kisfaludy-Társaság tagjának
szülőháza.

Szül. 1822 okt. 25-én, megh. 1881 nov. 20-án.

Hazáját lelkesen szolgálta, nemzeti irodalmunkat a külfölddel jó és rossz napokban egyaránt híven ismertette.

Hálás kegyelete jeléül

a

Pozsonyi Toldy-kör.

1882.“

A *Vártelek-utczában* van a *Szent Miklós-templom*, mely a XVIII. század második feléből való. A *Vár-úton* van a *Pálffy-laktanya*, mögötte az egykor híres *Pálffy-kerttel*, továbbá az *orth. izr. hitközség imaháza*, mely 1863-ban készült el. A templom szép, keleties modorban van építve.

De térjünk vissza a *Háltérre*. Az itt a *városi sörház* előtt álló *Szent Háromság-szobrot* 1613-ban emelte a polgárság az akkor dühöngött pestis emlékére. Ezen a téren van a *halvásár*. A 11. szám alatt volt *Szlemenics Pál lakóháza*. Az épületen a következő emléktábla van:

„SZLEMENICS PÁL

jogtudós s magyar akadémiai tag lakóháza 1809—1836.

A Toldy-kör kegyelete jeléül.“

Innen kiérünk a Dunához, illetőleg a *Batthyány Lajos-rakparthoz*, mely egész a Vízi-kaszárnyáig és a csavargózós-állomásig vezet. Nevét a part onnan nyerte, hogy — Kolmár József veterán író állítása szerint — az itteni Brantner-féle sarokházban kezdte meg *Batthyány Lajos* gróf, Magyarország első független miniszterelnöke és dicsőült vértanúja miniszterelnöki munkásságát.

A Batthyány-part másik végében levő kétemeletes saroképület a *Vízi-kaszárnya*. A polgárság emelte 1763-ban. A Dunára néző oldalán a következő fölírás van:

„Has aedes populus struxit curante senatu
Usibus ut patriae Militis esse queant.“

Madách Imre, az „Ember Tragédiájá“-nak halhatatlan írója, 1852-ben néhány hónapig itt fogságban sínylődött, mert egy politikai menekült, valami cseh vadászt rejtett el magánál.

A Batthyány-rakparttal szemben, a Duna másik oldalán, van a híres *pozsonyi Hajó-egyesület* pompás klubháza és a gyönyörű fekvésű, újabban szépen restaurált ligeti kávéház, melyet 1827-ben alapítottak.

A Vízi-kaszárnyánál van a város legszebb szobra: a *koronázó-emlék-szobor*. Pozsony szab. kir. város emelte Neiszidler Károly országgyűlési képviselő indítványára, Magyarország ezredéves fönnállásának és a pozsonyi királykoronázásoknak az emlékére. Ünnepies leleplezése 1897 május hó 16-ikán ment végbe országos fényvel, a király, az uralkodóház, a kormány, a törvényhozás és az állam főméltóságainak jelenlétében. A szobor a pozsonyi születésű néhai Fadrusz János alkotása, ki ezzel a művével valóban halhatatlanná tette a nevét és az első művészek közé emelkedett. A szobor 200.000 koronánál jóval többbe került a városnak. Mária Terézia királynőt ábrázolja lóháton. Egyik oldalán egy magyar főnemes, a másikon marczona vitéz áll. A koronázó dombot, melyen a szobor áll, az egész ország magyar földjéből hordotta össze a nemzet kegyelete.

A Mária Terézia-szobor.

A Dunára néző oldalán e szavak vannak bevésve:

„VITAM ET SANGUINEM“

A város felé fordított oldal felirata ez:

„Magyarország fönnállásának ezredik évében, a királykoronázások emlékére emelte Pozsony szab. kir. város közönsége 1896.“



A KORONÁZÓ DOMB-TÉR.



A MÁRIA TERÉZIA-SZOBOR (FADRUSZ JÁNOS MŰVE).

16-án, nagy ünnepélylyel felavattatott, gránittalapzatával, márványszobraival örök időkre büszkén jelképezendő a királyi eskü és a törvények állandó, sérthetetlen szentségét s emlékeztetvén a koronázások szertartásainál ezen helyről a világ négy tája felé irányzott jelképes jelentésű, királyi kardvágásokra; különösen pedig lélekemelő emlékeztetere a magyar hazaszeretetnek, a magyar törvénytisztletnek s ama törhetetlen hűségnek, a melylyel e nemzet az árván maradt és a félvilágtól megtámadott bájos, fiatal Királynőnek, dicső-emlékű Mária Teréziának ingadozó trónját s a magyarok lovagias oltalmába ajánlott fönnséges családját, az ősz nádor erdői Pálffy János gróf buzdító fölhívására, példátlan lelkesedéssel „életet és vért“ áldozva, világbámulta vitézséggel megmenté s ádáz elleneit visszaverte vala.

Emlékszobor, Te, a magyar hűség, magyar hősiség, magyar lovagiaság és törvény-tisztelet, Te, az ősi magyar erények kővé vált hirdetője, állj rendületlenül! Állj örök időkig! Állj, míg az ezeréves, imádott haza áll!”

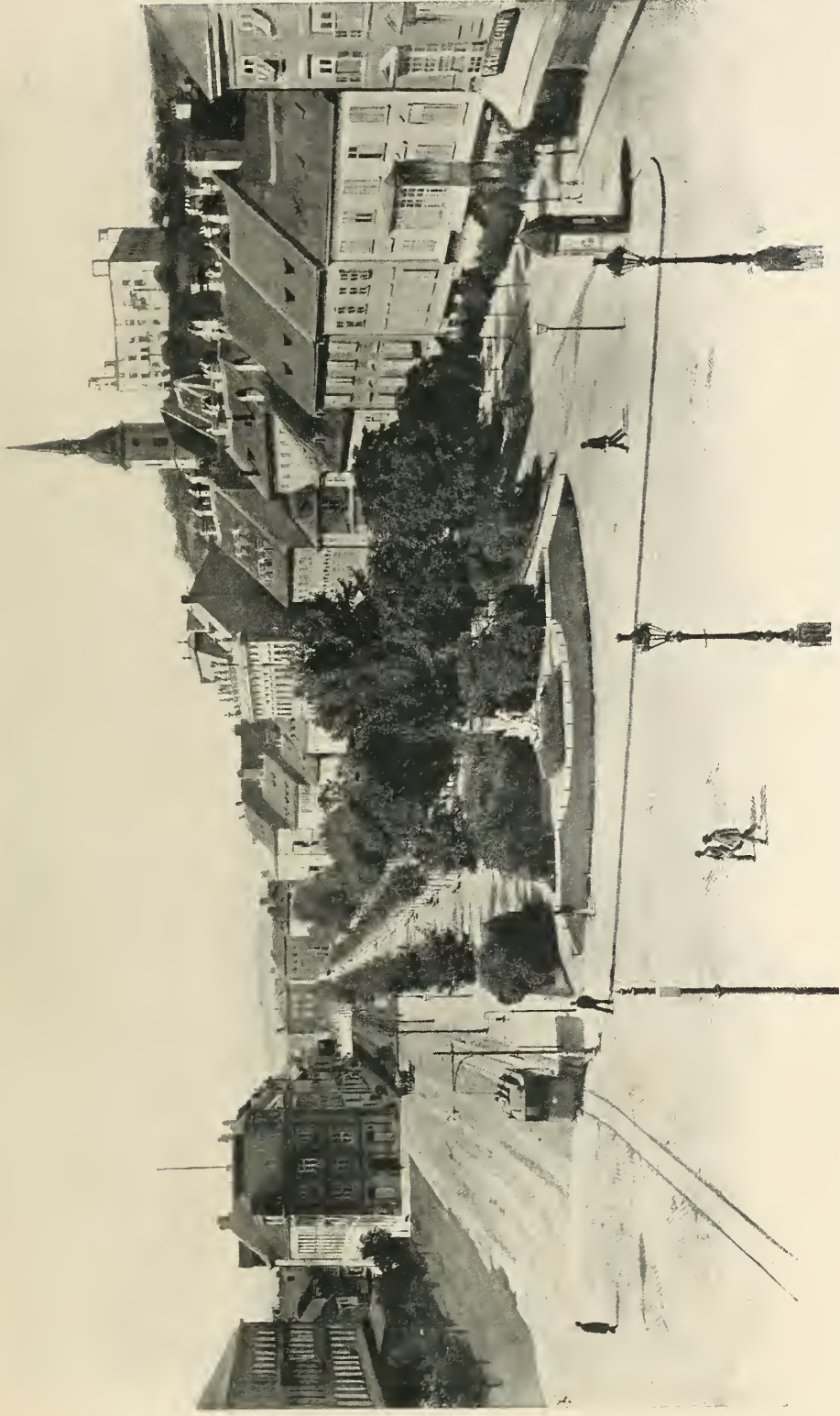
A koronázó-emlékszobor helyén állott azelőtt a „*koronázási domb*“, mely a várost ért átalakulások következtében helyet is változtatott, míg a legutolsó 1871-ben Pozsony város közgyűlése elhordatta, de egyúttal azt a kötelezettséget vállalta magára, hogy annak helyére a város költségén emléket emel.

A domb a haza minden részéből küldött földből volt összehordva, falazata díszes gránitalkotmányból állott. Három feljárója közül az egyik a város felé, másik a Hungária-kávéház helyén állott Esterházy uradalmi magtár, a harmadik a Lanfranconi-ház helyén állott kir. sóház felé nézett, s a domb gyepes lejtőit erős lánczokat tartó oszlopok szegték be.

Az 1871-ben lebontott domb 1775-ben épült, a katonai szertárnak használt régi gabonatár helyén kétszázötven esztendeig fönnállott régi királydomb helyett, a melyet a gabonatár építése miatt bontottak le 1774-ben. A Mária Teréziától emelt királydomb e szerint 96 évig állott fönn és két király koronázásakor használták. (II. Lipót 1790 nov. 15-én és V. Ferdinánd 1830 szept. 28-án, ez utóbbi volt tehát az utolsó.) A régi koronázó-dombon 1563 szept. hó 8-án volt az első kardvágás. (I. Miksa.) Azóta ide lovagoltak föl királyaink (Rudolf, Mátyás, stb.).

A szobor aljában a következő, pergamenre írt okirat van elhelyezve, melyet *Thaly* Kálmán országgyűlési képviselő, a Magyar Tud. Akadémia rendes tagja, szerkesztett:

„A magyar állam I. Ferencz József ő császári és apostoli királyi Főlségének dicsőséges uralkodása és losonczy Bánffy Dezső báró miniszterelnöksége idejében, 1896-ban ezeréves fönnállásának emlékét ünnepeelvén, Pozsony szab. kir. város közönsége, már ő Főlsége megkoronáztatása negyedszázados évforduló napján: 1892 június 8-ikán tartott diszközgyűlésében, Neiszidler Károly országgyűlési képviselő indítványára, hazafiás lelkesedéssel egyhangulag elhatározá, hogy az ezredévi ünnep magasztos alkalmára, a hajdani koronázási domb helyén méltó emlékművet állíttat. Ez emlékmű Dröxler Gusztáv kir. tanácsos polgármestersége alatt Fadrusz János akadémiai szobrásznak, e város szülöttének tervei szerint és munkájával, még ugyan 1896-ban elkészülvén, fönt dicsőített Főlséges Királyunk legmagasabb személynének, a Fönnséges Uralkodóház tagjainak, az ország Herczegprimásának és zászlósurainak, a törvényhozás mindkét háza s a kormány tagjainak, Pozsony város közönségének, a törvényhatóságok, a tudomány-egyetemek, műegyetem, a magy. tud. akadémia és más meghívott kulturintézetek képviselőinek, bel- és külföldi díszes vendégseregnek s megszámlálhatatlan közönségnek jelenlétében, 1897 május hó



A Kossuth Lajos-tér Pozsonyban.

A koronázó-emlékszobor környéke jelenleg szépen van parkozva. Innen a Duna-parton a *Justi-sor* az állandó hídhöz vezet. Itt van a *dumagőzhajózási társulat állomáshelye* és raktára. A hídon túl azután a *gyárakhoz* (városi villamos vasúti, posztó-, kőolajfinomító- és börgyár), majd az *új téli kikötőhöz* érünk, melynek munkálatai 1897-ben kezdődtek. A kikötő 50 hold terjedelmű és mintegy 250 hajóra van számítva. Előtte van a *Malom-liget*.

Az állandó dumai hídtól a *Baross Gábor-út* vezet a Vásártérre. Ebben az utcában van a *régi hidász-kaszárnya*, (mely 1857-ben épült és eredetileg cs. katonai altanodának volt rendelve), a *cs. és kir. hadtestparancsnoksági épület* és az osztrák-magyar bank pozsonyi fiókjának pompás palotája. A hidász-kaszárnya előtti téren most esinos parkocska van. A Baross-út végén, illetőleg elején van a *Grössling-utca*, mely a koronázó-dombtérnél kezdődik és a Kempelen-útnál végződik, mely aztán a Justi-sorra visz. A Grösslingen van a legszebb pozsonyi fürdő (a *Pozsony-fürdő*), mely a Ventur-utcában levő *pozsonyi iparbank* tulajdona. Néhány évvel ezelőtt épült és hidegvíz-gyógyintézete is van.

A koronázó-emlékszobortól Hid-utcán át jutunk a *Kossuth Lajos-* (azelőtt Seta-) *térre*. A Hid-utcában van a *régi hidász-szertár*, mely most már a város tulajdona, és melyről már fentebb is szólottunk. Mária Terézia építtette. Nyugati oldalán a következő fölírás van: „Providentia Mar. Theresiae Aug. Res frumentaria constituta A. 1773.” — Ez épülettel szemben a *Magyar király-*, majd odább a sarkon a háromemeletes *Nemzeti-szálló* fekszik. Mindkettő keresett helye az idegeneknek. A Nemzeti-szálló mellett, a Kossuth-téren van a Palugyay-féle *Zöldfa-szálló*. A város legelőkelőbb vendéglője ez. Sok történelmi emlék fűződik ez épülethez. *Ennek erkélyéről hirdette ki Kossuth Lajos 1848 márcz. 17-én Magyarországot újjászületését*, a mikor Pozsonyba az országos küldöttség visszatért és azt az örömhírt hozta, hogy V. Ferdinánd gróf Batthyány Lajost bízta meg a független magyar miniszterium megalkotásával. A Zöldfa-szállóval szemben, a tér másik oldalán, a Ventur-utca sarkán, a volt *Holtinger-féle* (most Secessio-) *kávéház* áll, mely a 40-es években a jurátusok kedvelt találkozóhelye volt. Itt beszélte meg az országgyűlési ifjúság a tennivalókat. Innen indultak a tüntetésekre, itt hányták-vetették meg az ország ügyeit. Ugyancsak a Kossuth Lajos-téren van id. *Pálffy János* gróf palotája, melyben a gróf lakosztályain kívül az uradalom központi irodája van elhelyezve. A gróf lakosztályai itt is, mint minden más kastélyában és palotájában, telve vannak ritka és nagybecsű műtárgyakkal, remek régi bútorokkal és rendkívül gazdag és becses képgyűjteménnyel, melyben a németalföldi képek gazdag sorozata különösen kiemelendő.

A Kossuth-téren van a díszes *Városi Színház* is. Erről e munka más



A színház előtti tér.

A GANYMED-DÍSZKÚT (TILGNER VIKTOR MŰVE).



A Notre-Dame-apácák temploma és zárdája.

A keresk. és iparkamara palotája.

A HUMMEL-EMLÉK
(TILGNER VIKTOR MŰVE).

helyén bővebben szólnunk. A színház előtt, díszes virágágyak között, szép *Ganymedes-kút* van, melyet az első pozsonyi takarékpénztár készíttetett 1888-ban. E kút a pozsonyi születésű, hírneves *Tilgner* Viktor műve. Ugyancsak tőle van *Hummelnek*, a pozsonyi születésű kiváló zeneszerzőnek angyaloktól körülvett mellszobra is, mely szintén a színház előtt, a Kossuth Lajos-tér elején áll. Ennek helyére szándékoznak felállítani *Petőfi Sándor* szobrát, míg a *Hummel*-szobor a *Notre-Dame-apácák* temploma előtti park közepére kerülne, mely a színház mellett fekszik.

A *Notre-Dame-apácák temploma és zárdája* Mária Terézia alatt épült. A templom igen kicsiny, kápolnaszerű. A N.-D.-apácák elemi iskolát is tartanak fönn. A templom előtt *csinos kis sétatér* van. Ez előtt áll *Szent József oszlopa*. 1668-ban a földrengés emlékére emelték. A színház mögött van a *Csáky-tér*; közepén kis sétatér van. Itt van a *Csáky-fél nagy elemi iskola* tágas tornacsarnokkal.

Ugyancsak ezen a téren van a *pozsonyi kerületi kereskedelmi és iparkamara kétemeletűs szép palotája*. A kiváló középület helyiségeinek $\frac{3}{5}$ részét a kamara foglalja el, $\frac{2}{5}$ része pedig magánlakásokból áll. A kereskedelmi és iparkamara, mely eddig az első pozs. takarékpénztár

Lőrinczkapu-utczai épületének második emeletén, aránylag szűk helyiségekben volt kénytelen megvonulni, a jelenlegi székház építését 1902 évi április hó 29-én tartott teljes ülésében határozta el. A pályázat útján kiadott munkálatokat *Hubert József* budapesti műépítész tervei szerint *Feigler Sándor* pozsonyi építőmester felügyelete alatt pozsonyi iparosok végezték. A telek 90,000 koronába, az épület pedig 300,000 koronába került, a berendezésen kívül. Az épület alapköltetéle az 1903. év áprilisában történt.

A Csáky-tér mellett fekszik a *Rózsa-utczá*. A Baross-útra néző szögletén van a *Vörös ökör-szálló*. Itt volt szállva 1814-ben október hó 30-ától nov. 2-áig a braunschweigi uralkodó herceg, 1839-ben a bordeauxi herceg és 1845 máj. 26-án a szász király. *Deák Ferencz is itt lakott* 1833-ban, mint Zala vármegye követe.

A Vörös ökör-szálló közelében van az *Arany Rózsa-vendéglő*. Arról nevezetes, hogy *itt lakott 1783-ban II. József császár*. Ez emléktáblával is meg van örökítve. 1813-ban a weimari herceg is itt volt szállva. A Rózsa-utczával párhuzamos a gróf *Andrássy Gyula-utczá*. Itt van a *városi népkonyha*.

Az *Andrássy-utczából* a *Vásártéren* át a *Duna-utczába* érünk. Ezen az utczán hajdan (1690 táján) még a Duna folyt, mely körülbelül a mai Haltér táján szakadt ki a főágból és elválasztván a belvárost, a Kossuth-tér területén vonult végig. Ebben az utczában vannak az *állami felsőbb leányiskola*, a *szövőiskola* és a *városi javadalmas agghajlék* (Lazareth) a hozzá tartozó templommal.

A Duna-utczá végén van a *Szent András-temető*. Csinos kápolnája 1861-ben épült *Feigler Ignác* építész tervei szerint. Ebben a temetőben a következő nevezetes férfiak aluszszák örök álmukat: *Rónay Jácint* dr., az európai hírnű tudós, *Kossuth fiainak* londoni tanítója, *Mária Valéria* kir. hercezegasszony nevelője; — csatószege *Csató Pál*, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-társaság tagja; — *Szlemenies Pál*, pozsonyi jogtanár és hírneves jogtudományi író; — *Querlonde Nándor*, 1848-iki honvéd-

A Szent András-temető.

ezredes; — *Szlávy* József koronaőr, m. kir. miniszterelnök, a szabadságharc után emigráns; — gróf *Esterházy* István, főispán és 48-as honvéd; — *Hollán* Adolf dr., Magyarország egykori protomedikusa; — *Vizkeleti* Ferencz, udvari tanácsos, budapesti egyetemi tanár; — *Füzy* Szaniszló kir. tanácsos, a magyar birodalmi irgalmasrend tartományi főnöke; — *Knauz* Nándor dr., pozsonyi prépost, a M. T. Akadémia tagja; — *Orosz* László, kir. tanácsos, törvényszéki bíró, a nemzeti ügy lelkes apostola; — *Danielik* József, a Magyar Írók Életrajza gyűjteményének írója; — *Meszlényi* Jenő, 1848-iki honvédezredes, Kossuth Lajos sógora; — *Králik* Dénes honvédezredes, stb. stb.

A Szent András-temető mögött van a *pozsonyi fiókpályaudvar*. (A soproni, dunaszerdahely—komáromi h. é. vasutak pályaháza a m. kir. államasutak igazgatása alatt.)

A fiókpályaudvar mögött, illetőleg mellett vannak a *katonai élelmezési raktár*, a *sodronygyár*, a *hidász-szertárak*, a *cézernagyár* és a *malomligeti ág*.

A fiókpályaudvar különben összeköttetésben van a főpályaudvarral.

A fiókpályaudvartól, illetőleg a Szt. András-temetőtől a Temető-, Széchenyi- és Kórház-utcán át is lehet visszajutni a Belvárosba, mely úton a Vásártérre érünk. A Széchenyi-utcában az Eötvös-utca sarkán van a *tanítónőképező intézet*. Az intézetet legújabban jelentékenyen kibővítették.

A Kórház-utca elején, a Bognár-utca szögletén van a *kath. polgári ápolóház* és templom. Ez a város legrégebb emberbaráti intézete, mely már a XIV. század óta áll fenn. Ugyanezen az oldalon odább fekszik az *Erzsébet-apácák temploma* és *klastroma*. A templom 1740-ben épült, a zárda még előbb. A templom leégett tornyát újabban ékesen fölépítették. Belseje szép barokkmódorú. Az utca túlsó oldalán a *cs. és kir. gyalogsági kaszárnya* van, mely hajdan árvaház volt. 1720-ban épült. Ezen a helyen volt a történetileg híres *Wesselényi Ferencz nádor kertje*.

A Kórház-utca végén, az Erzsébet-utca 13. sz. a. van az 1858-ban épült háromemeletes *állami kórház*, melyet 1864-ben adtak át a nyilvánoságnak. 1899-ben kibővítették az épületet és pedig 300 elmebajos részére készült pavillonnal, 45 fertőzőbeteg számára szolgáló helyiséggel, egy tetemházzal, kórbonczoló laboratóriummal és mosókonyhával. Az átalakítás 360.000 forintba került.

Az állami kórház mögött van már a *Virágvölgy*. Ez a külváros 1730-ban keletkezett és annyira megnövekedett, hogy már 1769-ben templomot és paplakot emeltetett. A mostani új, díszes templomot még Simor János szentelte föl. A Virágvölgy valamikor külön falu volt. IV. László ajándékozta a városnak 1280-ban. Itt még a házak nagyobbára földszintesek és sok háznál kert is van. A szőlőmivelők és gyári munkások főlakóhelye.

A Virágvölgy.

Itt van az *úJVárosi kath. fiú és leány népiskola*, a *cs. és kir. szekerész-laktanya*, a *sörfőző*, a *katonai barakkok*, a *fiók tüzér-laktanya*, a *Ludwig-féle gőzmalom* majd a *marhavásár*. E vidéken van a *lőportorony*, az ú. n. *dísznómező* (Sauhaide), a katonaság gyakorlótere, a *vágóhid* stb.

A virágvölgyi templom mellett van az *úJVárosi evang. népiskola* és a *Grüneberg-féle kefégyár*. Odább az *úJVárosi népkonyha*, majd a *m. kir. dohánygyár*, az *úJVárosi kath. és evang. temető* s a *récsei-út*. A *pozsonyi dohánygyár* 1853-ban keletkezett, a hozzája tartozó nagy tárház pedig 1861-ben. 1887-ben az emeletes kezelési, és a telepet két udvarra osztó kétemeletes gyártási épülettel bővítették ki.

A dohánygyártól nem messze, a Sáncz-úton van a *Schulpe-féle munkástelep*. A munkástelep.

Az egészséges s olcsó lakás hygienai, közgazdasági és társadalompolitikai szempontból egyaránt fontos és nagyjelentőségű tényező. Pozsony városában *Schulpe* György volt e téren a kezdeményező és úttörő. 1894-ben kezdte meg a mozgalmat olcsó és egészséges munkáslakásoknak a társadalom, illetőleg magánvállalkozók útján való megalkotása tárgyában. Ő maga is alkotott egy *munkáslakás-telepet*, mely hét épületből áll. A Schulpe-telepen van olvasóterem, könyvtár (néhány ezer kötet), betegszoba, első segélynyújtáshoz felszerelt helyiség, fürdő, múzeum és óvó. Schulpe e telepen előadásokat, felolvasásokat rendez scioptikon-képekkel, és magyar nyelvű kurzusokat tart.



A SZT. HÁROMSÁG TEMPLOM.

rításuk mindaddig, míg e tekintetben a viszonyok teljesen kielégítők lesznek. A városi hatóság is áldozatkészen támogatja az erre irányuló törekvéseket.

A Kórház-utczával csaknem párhuzamosan halad a *Széplak-utca*, mely a Nagy Lajos-térről kiindulólág a *Buzapiaczig*, illetőleg *Országútig* visz. Az Ország-úton van a *tűzoltószertár, elektrotechnikai szakiskola* és a *hajléktalanoknak szánt városi menedék- és dologház*. A Buza-piaczon, illetőleg a Mária-utca sarkán áll az *új honvédlaktanya*.

A Szt. Három-
ság-templom.

A Nagy Lajos-térről a másik irányban a *Szent Háromsághoz* címzett *plébánia-templomhoz* jutunk. Hajdan a Szent Mihály-templom állott a helyén, de ezt 1526 után lerombolták. A mostani templom 1718-ban épült a keresztes atyák költségén, kiknek a török fogságba esett keresztények kiszabadítása volt a rendeltetésük. A templom főkapujának oldalán két be nem fejezett torony emelkedik. Belseje igen ékes. Kúpboltozatok fődik a templom főrotundáját és a szentélyt, melynek építője Babiana volt. Oltárképeit Unterhuber, Palkó és de Matta festették.

A vármegye-
háza.

A templom mellett van a *Vármegyeháza*, a mely a hajdani keresztesek zárdája helyén áll. Újabb időben (így különösen 1844-ben) többször megnagyobbították és megújították.

A vármegyeház díszes nagy termében a következő emléktábla van:

„Pozsony vármegye közönsége *Petőcz Györgynek*, a hazáért 1849 május hó 24-én vértanú-halált szenvedett II-odik alispánjának.“

A Vármegyeház előtti térség közepén *Szűz Máriának szentelt oszlop* áll.

A kapuczinusok
temploma és
zárdája.

A Vármegyeház-téren van a *kapuczinusok temploma és zárdája*. 1718-ban épült. Egyszerű, de áhitatot gerjesztő. 1861-ben egészen átalakították. Erre vonatkozik a bejáratnál jobbra látható fölirat. A zárdához kert is tartozik. A kapuczinus-templomtól a Kapuczinus-út a Várútra vezet.

A kapuczinusok temploma mellett, a Kisfaludy-utczában van a *kir. törvényszék, járásbíróház és ügyészség új díszes épülete*.

Jókai Mór-
utca.

A Vármegyeház mögött van a *Jókai Mór-* (ezelőtt Szél-) *utca*, mely a Nagy Lajos-térről a Konvent-utczába visz. Nevét onnan nyerte, hogy ebben az utczában, a 10. sz. a. lakott koszorús költőnk, *Jókai Mór*. A házon a következő emléktábla látható.

„JÓKAI MÓR
koszorús költőnk
e házban tölté 1835—1837 tanuló éveit.

Ennek
és félszázados írói jubileumának emlékére
A Pozsonyi Toldy-kör
1890.

Jókai egykoriban hozzád járt német igére,
Most te sietsz hozzá nemzeti szóra, Pozsony!*

A kapuczinus templomtól a Torna-utca vezet az új *állami főreáliskolához*, mely a Torna- és a Kölcsey-utczák szögletén díszlik. Az új intézet az 1895—96-iki tanév kezdetén nyílt meg. Történetét két emléktábla hirdeti, melyek szerint hazánk e legrégebb reáliskolája, mint pozsonyi főreáliskola magánadakozásból keletkezett és 1850 decz. 2-án kezdte meg működését. Épült 1893—94-ben.

A főreáliskola.

A Torna-utczában vannak még az *orth. isr. hitközség polgári és népiskolái*, *izr. elemi fiú-, leány-, nép- és polgári iskola*, a kétemeletes, szép magy. kir. *bábaképző-intézet*, a városi *Izabella gyermekmenedékház*, a *Wavra-tele korcsolya-pálya* és a pozsonyi előkelő világtól élénken látogatott tágas *lorarda*.

Az *Izabella gyermekmenedékházat* az 1840-es évek végén alapították szegény, elhagyott gyermekek számára. Mostani nevét 1891-ben nyerte. 120 gyermek részére van benne hely. Az épületen a következő emléktábla van:

A gyermekmenház.

„Ezt a Menedékházat Izabella csász. és kir. főhercegnő Fenséges Védő
Asszony ótalma alá helyezte Pozsonyban laktának örök emlékére
Pozsony szab. kir. város

Közönsége.
MDCCCXCI

Isten áldd meg e házat és Védő Asszonyát.“

A Torna-utczával szomszédos *Kisfaludy-utca*, *Kisfaludy* Károlyról nyerte elnevezését, a ki 1817-ben ebben az utczában a 16. sz. a. levő, a főépülettől elkülönített kis emeletes házban lakott, mely akkor Ballus tanácsosé volt. Az épületen ez a felirás olvasható: „Kisfaludy Károly 1817-ik évi itt lakása emlékéül. S. K. 1876.“

A Kisfaludy-utca.

A Kisfaludy-utca végén van a Kecskékapu melletti *evang. temető*. Hajdan ugyanis a külvárosok is el voltak látva kapukkal. Most már csak az elnevezés van meg s helyén a vámsorompó áll. *Az erangelikus temetőben* is *sok kiváló hazafi nyugszik*. Itt porladozik *Jeszenák* János bárónak, a nemzeti vértanúnak teteme, a kit 1849 évi október hó 10-én végeztek ki Pesten az Újépületben. Síremlékén *Gyulai* Pál következő szép verse olvasható:

A ev. temető.

„Szerette hazáját
Szívvel, szóval, tettel:
Védte szabadságát
Híven, becsülettel.

Áldozott, szenvedett,
Jutalmát nem kérte,
S nem küzdhetve többé,
Vérpadou halt érte.“

A nemzeti vértanú pozsonyi születésű volt. 1800 jan. 22-én született a Ventur-utca 20. sz. alatt. Kivüle még a következő nevezetes egyéniségek vannak itt eltemetve: *Rázgha* Pál, evang. lelkész, nemzeti vértanú; — *Tamaskó* István, hírneves keleti nyelvész, a „Szózat“ latinra fordítója; — *Samarjay* Károly dr., kir. tanácsos, a pozsonyi ügyvédi kamara elnöke; — dr. *Simkó* Frigyes Dániel, a pozsonyi ev. liceum legnagyobb jótévedőinek egyike; — *Greguss* Mihály, Greguss Agost és Gyula édesatyja, a ki a pozsonyi ev. liceumban legelőször adta elő a bölcsészetet magyarul; — *Kámory* Sámuel, a hírneves keleti nyelvtudós; — *Lehr* Zsigmond, szépirodalmi író és tanár, jeles műfordító; — *Szeberényi* Lajos, szépirodalmi író, pozsonyi ágost. hitv. evang. pap, a Kisfaludy-társaság tagja, Petőfi pajtása; — *Petőcz* György alispán; — *Mednyánszky* László báró, kit a hadi törvényszék ítélte halálra, és a kit 1849 június hó 4-én végeztek ki, szintén itt van eltemetve, *Gasparich* Kilit ferenczrendű szerzetessel, a ki bitófán végezte életét 1852-ben. Ezeknek a sírja ismeretlen. *Bél Máttyás sírját* nem jelöli emlékkő. Habár nem Pozsonyban született, mégis pozsonyinak mondható, mert majdnem 35 évet töltött ennek a városnak a falai között.

Itt fejtette ki ugyanis áldásos működését, itt adta ki 1721 márcz. 15-én a Nova Posoniensis című latin hírlapot, mely hetenként két kis negyed-rétű ívalakú lapon jelent meg. Markusovszky Sámuel, a pozsonyi ág. hitv. liceum tudós igazgatója, lelkes szavakban hívta föl a figyelmet arra a kegyeletes tényre, hogy emlékét illő módon örökítsék meg.

A hegyi dísz-
kert és a
„Bimbóházak”.

Az evang. temetőnél visz fel az út a festői szépségű pozsonyi hegyekbe. (*Bimbóházak, hegyi díszkert, Murmann-magaslat, Uj-világ, a hegyi villák, Eleonora-udvar, Máriahon* stb.) A hegyi díszkert, kies és regényes részleteivel, kényelmes, gondozott útjaival és pihenőivel, az ország egyik legszebb és legegészségesebb sétahelye, melyet nemcsak a pozsonyiak látogatnak szívesen, hanem alig van idegen, a ki itt meg ne fordulna, annál inkább, mert a „Bimbóházak” név alatt itt található vendéglők, különösen pedig a 3-ik Bimbóház tágas, fedett terraszzán, jó ételek és üdítő italok mellett pihenhetik ki fáradalmaikat és élvezhetik a közeli és távoli hegyekre nyíló remek természeti panorámát. E 3-ik Bimbóház tágas és szép emeletes épületében különben sok család nyaral még Budapestről és Bécsből is.

A Kisfaludy-utcát a Frigyes főherceg-úttal a *Bél Mátyás-utcza* (azelőtt Apácza-pálya) kapcsolja össze. Itt van a jó hírnévnek örvendő *kereskedelmi felsőbb iskola, evangélikus kórház* és a *magyar-tót evangélikus templom*. Ez a templom 1777-ben épült egy régibb templomnak a helyén. Kicsi, egyszerű templom. A következő fölírás van rajta:

„D. O. M. S. Monumentum Clementiae Mariae Theresiae et Josephi II.
Augg. Statuit Deoque Sacrauit Pietas Coetus Aug. Conf. Pos. Hung. Slav.
MDCCLXXVII.“

A Petőfi-szoba.

A Bél Mátyás-utczában (a 25. szám alatt) lakott Petőfi Sándor, nemzetünk halhatatlan költője. A tanulók akkortájt diákkaszárnyának hívták ezt az épületet. Willinszky István nevű szabómester volt a gazda, a háztulajdonos pedig Blaskovits. A *Petőfi-szoba* a kaputól jobbra, a leghátulsó udvari följárón vezető emeleten, a lépcsőtől jobbra nyíló udvari szoba volt. Itt lakott Jeszenszky Danó (Temérdek), ismert, jeles író, a Petőfi-társaság tagja, Mauks Mátyás nevű tanuló társával. A szoba három tanulóra volt berendezve és így egyik hely üres volt. Petőfinek e lakást Jeszenszkynek Portir nevű tanuló társa ajánlotta, a ki Petőfivel Aszódon járt iskolába. Petőfi 1843 május hó elején jött Pozsonyba az akkori országgyűlés idejére. A szoba most is teljes épségben van. A ház a pozsonyi evang. konvent tulajdona. Dr. *Vutkovich* Sándor, a pozsonyi Toldy-kör tiszteletbeli elnöke kutatta ezt föl és indítványára jelölték meg emléktáblával.

A felirat a következő:

Ebben a házban lakott
PETŐFI SÁNDOR
1843 május és június hónapban.
Kegyeteles emlékül a „Pozsonyi Toldy-kör”
1900 márczius hó 15-én.

A pozsonyi Schlossberg, vagy a mint mondják zsidó-utcza kezdetén, a várba vezető lépcsők 24-ikén van az a nevezetes viskó, a mely Petőfi nyomorúságának utolsó felvonását látta. 1843-ban, június hóban ugyanis itt körmölte Kolmár Józseffel együtt a Záborszky Alajos szerkesztette „Országgyűlési Tudósításokat”, sűrű, apró betűs ívét 25 váltógarasnyi díjért. Kolmár József vezette Petőfit ennek a kéziratosságnak az expeditorához, Kontrásy Ferenczhez. Az utcának most *Petőfy-utcza* (helyesen Petőfi-utcza) a neve. Itt azonban a költő sohasem lakott, mint ezt rendesen tévesen írják. Itt csak dolgozott.

Az evang. fő-
iskola és
templom.

A Bél Mátyás-utczából a kis Liceum- (azelőtt Bél-) utcza vezet a Konvent-utczába. A szögleten van a *magyarhoni ágost. hitv. evang. egyetemes egyház teológiája és a theologus-otthon*. E kitűnő főiskola egyetlen a maga nemében Magyarországon. A theologia azelőtt a Bél Mátyás-utczában volt, ott, a hol most az evang. leányiskola van. A mostani theologia helyén régebben az evang. főgimnázium, ú. n. liceum volt. Hajdan itt volt a temető. 1860-ban ház-helyekre osztották fel és akkor nyílt meg a Konvent-utcza. Az épület 1855-ben

épült. A theologia mellett van az *evang. népiskola*. A szemben álló ház szintén a pozsonyi evang. hitközségé. A *Konvent-utcza 15. szám alatt van az evang. liceum híres könyvtára*, mely 20.000-nél több kötetet és kéziratot és néhány unikumot tartalmaz. 1783-ban épült. 1885 előtt itt volt a liceum. E tágas épület udvarán van a *nagy (német) evang. templom*, mely 1876-ban épült. (Ezen a helyen, a Steiner-féle házban, végezték istentiszteletüket a protestánsok 1688—90-ig.) Habár ez a templom is torony nélküli, mint a jezsuitáké, magas tetőzetével mégis impozánsan emelkedik ki a többi épületek közül. Belsejét kettős karzat veszi körül. A főoltár fölött függő képet, mely Jézus mennybemene- telét ábrázolja, Lieber festette. A templom sekrestyéjében levő mesteri mű (Jézus Emausban) Oeser Frigyesnek, a szász lipcei festészeti akadémia egy- kori igazgatójának az alkotása. (Oeser ezt a képet kegyeletből festette, mert Pozsonyban született 1717-ben).

A Bél Mátyás-utczával csaknem párhuzamosan halad a *Védzőlöp-út*, mely egész a várnál kezdődik és az evang. temető s Kisfaludy-utca mellett elhaladva, a Grassalkovich-téren végződik. A Védzőlöp-út évről-évre szépül. Mindkét oldalán gyorsan emelkednek a szebbnél-szebb villák és a nagyvárosias házak. Itt emelkedik a festői szépségű és az egészséges fekvésű *Újtelep*, ez a legújabban keletkezett városrész. A Védzőlöp-úton van a fölmenő út az *Albrecht-mulatóhoz*. Itt van az új, hatalmas ág. hitv. evang. liceum. Ez egy barokk-stilben készült kétemeletes saroképület, melynek egyik szárnya a Védzőlöp-utczára, a másika pedig az Újtelepre nyílik, játszótérül szolgáló tágas udvarral. 193.339 frt 45 krba került. Épült 1895—96-ban. A pozsonyi evang. egyház hazánk ezeréves fönnállásának ünnepe alkalmából avatta fel és adta át magasztos hivatásának.

Az ev. liceum.

A liceummal szemközt van az új liceumi *internátus*, melynek az a célja, hogy a liceumi tanulóknak olcsó lakást, teljes ellátást, gondos föl- ügyeletet és valláserkölcsi, hazafias nevelést adjon. Felállítása 303.733 koro- nába került. 120 tanulóknak van benne hely. Egyike az ország legjobb fele- kezeti főgimnáziumainak, hol már sok jelesünk nyerte kiképeztetését. A liceum épületében van elhelyezve a *híres Simkó-féle érem- és r. giséggyűjtemény*, a mely a város egyik nevezetessége. Ezt a gyűjteményt 1867 szept. 14-én örökölte a város *Simkó* Frigyes Dániel, bécsi egyetemi tanártól, az intézet volt tanítványától. Ez a kiváló hagyaték régiség-, érem- és könyvtárból áll. Legértékesebb ezek közül az éremgyűjtemény, a mely, a darabok számát tekintve, hazánknek negyedik nummizmatikai gyűjteménye, becserték tekinte- tében pedig a Magy. Nemzeti Múzeumé után következik. Nincs talán közép- iskola az egész kontinensen, mely ilyen kincscsel bírna. Világhírét a többi között olyan hét érmének köszönheti, a milyennel még a British-Múzeum sem dicsekedhetik. A múzeum nyitva áll a közönségnek is.

A Védzőlöp-út végén van a magy. kir. honvédkerületi parancsnokság épülete.

A Grassalkovich-téren van *Frigyes kir. herczeg palotája*. Külsőleg hasonlít a gödöllői kir. palotához. Mindkettőt Grassalkovich herczeg építtette Mária Terézia idejében. Építése a barokk stílre emlékeztet. A palota előtt tágas erkély van. Szép a lépcsőháza. Belseje igen izléses. Pompás kert tartozik hozzája, mely egészen a katonai kórház kertjéig ér. A kert legújabban a Stefánia- útra szép kerítéssel van ellátva. A palota az első emeleten híddal van egybe- kapcsolva a szomszédos épülettel, melyet néhány évvel ezelőtt vettek meg, mivel a palota Frigyes kir. herczeg nagyszámú családja számára már szűknek bizonyult.

Frigyes kir.
herczeg
palotája.

A palota mögött az *Esterházy-téren vannak: a cs. és kir. katonai kórház, a katonai lovarda és a katonai raktárak*, majd tovább a *lovassági és gyalogos laktanya* és a *Sáncz-út*. A lovassági laktanyától nem messze, a *Hadapród-utca* és a *Vám-utca* szögletén fekszik a *cs. és kir. közös hadapródiskola*, tágas, szép kerttel. A Vám-utczának a Sáncz-úton túl a *Récei-út* a folytatása. Ezen érünk a világhírű *dinamit-gyárhoz*, mely egész kis város, külön iskolával, vasúti állomással, stb. A gyártelep teljesen el van zárva a nyilvánosság elől.

A főntebb említett katonai kórház volt azelőtt a *herczegprímás nyári palotája*. 1614-ben Forgách Ferencz gróf, esztergomi érsek alapította és később Lippay érsek szépítette. (A kápolna 1861-ben épült.) Itt tette le az újonan

A katonai
kórház.

felállított magyar testőrség a hűségesküt Mária Terézia királynőnek 1760-ban. Számos fejedelmi vendéget látott.

A Grassalkovich-térről vezet a Stefánia-út a magy. kir. államvasutak főpályaudvarához. Ez a város legszebb és leghosszabb utcája. Jobbról-balról szép épületek szegélyezik. A végén, az Aulich Lajos-utcában emelkedik az új esendőrségi palota. Innen visz föl az út a hatalmas (Mária ottalmárról elnevezett) árvaházhoz, a pompás Bellevue-mulatóhoz, majd a Mély-úton a mély-úti kápolnához, hegyi díszkerthez, csokoládé-kerthez és a kálvária-hegyhez s kápolnához, a mely 1861-ben épült. A mély úti kápolna 1824-ben épült, a régi, fából készült kápolna helyébe. Azóta többször megújították.

Ugyancsak a Stefánia-úti vámtól vezet az út (Lamacsi) a Vörös-hídhoz és innen a Szalma-kunyhóra és a Zerge-hegure, majd a löpörgyárhoz, a száraz-



FRIGYES KIR. HERCZEG PALOTÁJA.

malmokhoz és a regényes fekvésű Vaskutaeskához. Az itteni fürdőépületet 1826-ban emelték. (Azelőtt Ferdinánd király fürdőjének nevezték.)

A főpályaudvart legközelebb jelentékenyen kibővítik. Forgalma évről-évre emelkedik. Ez a pályaudvar állomása a bécs-budapesti, zsolnai és szakolczai vonalnak.

Még csak azt akarjuk fölemlíteni, hogy Pozsony falai között jelent meg először a legelső magyar hírlap (1780-ban), a „Magyar Hirmondó”; itt pöngette lantját a „Csikóbőrös kulacs” dalosa: Csokonai Vitéz Mihály s itt adta ki 1796-ban a „Diétai magyar múzsa” című poétai heti folyóiratot. Fejér György, a magyar történeti irodalom egyik úttörő munkása s a Codex diplomaticus r. Hung. megindítója, kispap korában a pozsonyi várban nemcsak színdarabokat dolgozott és adott ki, hanem az iskolai Thaliát is új életre keltette.

Kölcsey Ferencz, Wesselényi Miklós, Kisfaludy Sándor és Károly, Czuczor Gergely, a Dessewffyek, Garay János, Bajza József, Toldy Ferencz, Szemere Pál és Fáy András stb. részint itt jártak iskolába, részint pedig itt laktak.

*

oly nagyszámúak, hogy alig van város az országban, a mely e tekintetben Pozsony sz. kir. várost túlszárnyalná.

Első sorban főlemlitendő, hogy itt lakik állandóan *Frigyes* főherceg és családja és itt tartja udvartartását is, mely alá tartoznak a főudvarmesterei hivatal, a főhercegi titkári hivatal, az uradalmi kormányzóság és *Izabella* főhercegnő udvara.

A városi törvényhatóságon kívül itt van Pozsony vármegye székhelye. Van itt m. kir. anyakönyvi hivatal, kir. tábla, kir. törvényszék, telekkönyvi hivatal, kir. főügyészség, államügyészség, fogház és kir. járásbírótság. Itt van az ügyvédi kamara és a közjegyzői kamara, m. kir. pénzügyigazgatóság és pénzügyőrség, I. oszt. fővámhivatal, m. kir. sóhivatal, egyúttal ker. gazdasági hivatal, dohánygyár, kir. kataszteri térképtár, az I. számú m. kir. kataszteri helyszínelési felügyelőség, az V. és VI. számú kataszteri felmérési felügyelőség. Van itt m. kir. posta- és távirdaigazgatóság és államvasúti forgalmi főnökség.

A *közigazgatási intézmények* között első helyen említendő a kerületi kereskedelmi és iparkamara, továbbá a m. kir. iparfelügyelőség, a XV. kerületi m. kir. kulturmérnöki hivatal, a m. kir. kerületi erdőfelügyelőség, a m. kir. járási erdőgondnokság, a m. kir. állattenyésztési felügyelőség és a m. kir. állategészségügyi felügyelőség.

Allami intézetek és hivatalok a következők: m. kir. állami kórház, m. kir. folyamméruökség, m. kir. morvaszabályozási kirendeltség, m. kir. államépítészeti hivatal.

Tanintézetek, tantestületek és tanhatóságok a következők: m. kir. tankerületi főigazgatóság, m. kir. tanfelügyelőség, kir. jogakadémia, ág. h. ev. theologiai akadémia, kir. kath. főgimnázium, állami főreáliskola, ág. h. ev. liczeum, m. kir. állami felsőbb leányiskola, m. kir. állami tanítónőképző intézet, a Szent Orsolya-rendűek róm. kath. tanítónőképző intézete, a Szent Orsolya-rendűek polgári iskolája, a Szent Orsolya-rendűek népiskolája. Katholikus népiskolák vannak a Káptalan-utczában, három a Rózsa-utczában, kettő a Széna-téren, kettő az Újvárosban és kettő a Terézvárosban, összesen tehát tíz. Azonkívül az árvalházi hat osztályú elemi iskola. Evangélikus népiskola van három, ezek közül kettő a városban, egy az Újvárosban és külön árvafiú-, és árvaleánynevelő. Az orth. izr. hitközség négy iskolát tart fenn és pedig egy hat osztályú fiú-népiskolát, egy öt osztályú leány-népiskolát, egy négy osztályú polgári fiúiskolát és négy osztályú polgári leányiskolát. Van azonkívül nyilvános izr. községi elemi fiú- és leány-, valamint polgári leányiskola, mely a Tedesko-féle alapítványból állítottatott fel, felső kereskedelmi iskola, m. kir. bábaképző, kir. vinczellériskola, államilag segélyezett szövőiskola, gyalogsági hadapródiskola, katonai előkészítő iskola, elektrotechnikai szakiskola, m. kir. állami ipar-szakiskola, városi ipartanonciskola és itt van a pozsonyi népiskolai kerület nyugdíjbíráló bizottsága.

Az *egyházi hatóságok és intézmények* a következők: a Szent Mártonról címzett társaskáptalan, a Szent Imréről címzett papnevelő, jezsuita kollégium, ferencziek kolostora, kapuczinusok kolostora, irgalmasok kolostora és kórháza, Notre Dame-apácák kolostora, az Orsolya-szűzek zárdája, Erzsébet-apácák zárdája és az irgalmas nővérek zárdája.

Katonai hatóságok a következők: az 5-ik hadtestparancsnokság, a 14-ik gyalogsági hadosztály, a 27-ik gyalogsági dandár, az 5-ik tüzérségi dandár, a 16-ik lovassági dandár, a 19-ik vadász-zászlóalj, a 72-ik gyalogezred, az 5-ik huszárezred, az 5-ik hadtest tüzérezred, a 14-ik hadosztály tüzérezred, tüzérségi anyagraktár, a I. utász-zászlóalj, az 5-ik szekerész-hadosztály, a 19-ik számú katonai kórház, a katonai ételmezési raktár, a m. kir. IV. honvédkerületi parancsnokság, a m. kir. XIII. honvédkiegészítő parancsnokság, a 73-ik honvéd gyalogdandár-parancsnokság, a XIII. honvéd gyalogezred, az 5-ik számú esendőkerületi parancsnokság.

Közlekedési, illetőleg forgalmi intézmények a posta-, távíró- és távbeszélő hivatalon és a vasúton kívül, még a gőzhajó-társaság, a csavargőzös-vállalat, a villamos városi vasút és a társaskocsi-vállalat.

A *pénz- és hitelügyet* a következő intézetek szolgálják: a pozsonyi első takarékpénztár, a pozsonyi II. kerületi takarékpénztár, a pozsonyi keresk. és

Közigazd.
intézmények.

All. int. és
hivatalok.

Taninté-
zetek stb.

Egyházi
hatóságok.

Katonai
hatóságok.

Forgalmi
intézmények.

Pénz- és
hitelügy.

hitelbank, az osztrák-magyar bank fiókja, a magyar leszámítoló és pénzváltóbank fiókja, a pozsonyi iparbank, az első pozsonyi önszegélyző egyesület és a pozsonyi korona-takarék- és hitelszövetkezet.

Keresk. szövetkezetek.

Kereskedelmi szövetkezetek a következők: a pozsonyi kereskedelmi szövetkezet, a pozsonyi közraktár, ezeken kívül ide sorolhatók még az első pozsonyi temetkezési intézet, — a róm. kath. autonom hitközség temetkezési intézete, az ág. h. ev. hitközség temetkezési intézete.

Tudomány, irodalom, művészet.

A *tudományt, irodalmat, művészetet* és *önképzést* a következő intézmények és testületek szolgálják: a pozsonyi magyar közművelődési egyesület, melynek célja a közművelődésnek nemzeti irányú fejlesztése. Az egyesület a törvényhatóságok védelme és támogatása alatt áll és a vármegyében hét fiókegyesülete van. A pozsonyi Toldy-kör, melynek célja a magyar irodalom fejlesztése és terjesztése. A hírlapírók egyesülete. Célja a szaktársak segélyezésén kívül a közös érdekek támogatása és előmozdítása. A Kossuth Lajos emlékszobor-egyesület, melynek célja Kossuth Lajosnak Pozsonyban emlékszobrot állítani. A Petőfi-szobor bizottság. A pozsonyi műegyesület, melynek célja a művészetek iránt való érdeklődés fejlesztése, kiállítások stb. által. A pozsonymegyei gazdasági egyesület, melyről már más helyen megemlékeztünk. A természettudományi és orvosi egyesület. A pozsonyi magyar színpártoló egyesület, melynek itt, a hol a magyar színészetnek állandó küzdelmet kell folytatni a német színészettel, fontos missziója volna, de ez az egyesület jelenleg nem működik. A „Concordia“ gyorsíró egyesület. A Dóm-restauráló egyesület. Az egyházi zene-egyesület. Művészek és nyelvtanárok egyesülete. Pozsonyi zenészek egyesülete. Sakk-klub. Szent István olvasóegyesület. Célja a valláserkölcsei alapon nyugvó hasznos olvasmányok terjesztése. Kereskedelmi alkalmazottak egyesülete. „Előre“, munkások művelődési egyesülete. Zion-egyesület. Célja a héber nyelv és tudományok terjesztése és Palesztina betelepítésének propagálása. Tanító-egyesület. Célja a népoktatás fejlesztése, a tagok jogainak és anyagi érdekeinek megvédése és előmozdítása. A középiskolai tanáregyesület hasonló célokat szolgál. A pozsonyi népiskolai kerület áll. és községi tanítóinak és tanárainak egyesülete. Az egyesület hét kerületre oszlik, ú. m. a pozsonyi-, modori-, nagyszombati-, somorjai-, galántai- és malaczkaira.

Közhasznú egyesületek.

A *közhasznú* egyesületek körébe sorolhatók még a következők: állami vegykísérleti állomás, az önkéntes tűzoltó-egyesület, a megyei tűzoltó-szövetkezet és a szépítő-egyesület.

Jótekonyczélú intézmények.

Jótekonyczélú intézmények és egyesületek a következők: kerületi betegsegélyző pénztár, a polgári ápolda, katolikus szegényház-egyesület, evangélikus menház, Ferencz József gyermekkórház, a női betegeket gyámolító egyesület, az orth. izr. hitközség aggmenháza, izr. betegápolókat nevelő intézet, „Báró Hirsch Mór“ jótekonyczélú és önszegélyző egyesület, a pékek betegsegélyző és temetkezési egyesülete, első általános tisztviselő-egyesület, katolikus temetkezési egyesület, hajósok temetkezési egyesülete, könyvnyomdászok és betűöntők egyesülete, nőegyesület, keresztény kereskedősegédeket segélyező egyesület, „Humanitás“ szegény iskolás-gyermekeket gyámolító egyesület, a Tedeskö alapítványi gyermekmenház, „Jótekonyság“ szegény gyermekeket felruházó egyesület, pozsonyi kir. akadémiai jogászsegélyző egyesület, pinceszérek betegsegélyző pénztára, a pozsonyi ipartestület betegsegélyző pénztára, az általános betegsegélyző egyesület, a kereskedők és kereskedelmi alkalmazottak betegsegélyző pénztára, keresztény betegsegélyző és temetkezési egyesület, hadastyán testület, a Szent Miklós katolikus egyesület, a Mária oltalmához címzett árvaház, a Schiffbeck-alapítványi cselédotthon, a József főherceg hadastyán-egyesület, kőművesek és kőfaragók betegsegélyző és temetkezési egyesülete, cipészek szak-, utazási és segélyegyesülete, rokkant munkások nyugdíjegyesülete, a vörös-kereszt-egyesület pozsonyi fiókja, gyógyult elnebetegteket segítő egyesület, Szent Vínze-egyesület, első pozsonyi városi népkonyha, újjvárosi népkonyha, izr. népkonyha-egyesület, a bécsi általános segélyező-egyesület fiókja, a jótekonyczélú tánczkoszorú, az orth. izr. hitközség jótekonyczélú nőegyesülete, ugyane hitközség jótekonyczélú egyesülete, a jótekonyczélú izr. árvaleány-egyesület és a Good Templar rend pozsonyi páholya.

A *termelést és fogyasztást* a következő intézmények és egyesületek szolgálják: Izabella háziiparegyesület, pozsonyi tejszövetkezet, szőlőművelők egyesülete, szőlőművelők pineze-egyesülete, a szövőipart előmozdítók egyesülete, és az első pozsonyi sütőszövetkezet.

Termelő és fogyasztó intézmények.

Ipartestületek a következők: pozsonyi ipartestület, sütőszövetkezet, vendéglősök és kávéások egyesülete, kertészek testülete, fazekas-segédek egyesülete, szabótestület és cipésztestület.

Ipartestületek.

A *társaséletnek* a következő egyesületek a szervei: pozsonyvárosi polgári egyesület, a városi képviselők klubja, a pozsonyi szabadpolgárok egyesülete, a kaszinó, a polgári magyar kör, a pozsonyi klub, a kir. jogakadémiai társaság, a katolikus legény-egyesület, a pozsonyi katolikus kör, a pozsonyi dalkör, a férfi-dalegyesület, a munkás-dalegyesület, a pozsonyi dalegyesület, és a ezitera-szövetség.

Társas-egyesületek.

A Pozsonyban rendkívül kifejtett *sportéletet* a következő intézmények és egyesületek szolgálják: a polgári lövőtársulat, a tornaegyesület, a lovardaegyesület, az úrlovasok egyesületének fiókja, az üggető-versenyegyesület, az első pozsonyi kerékpár-klub, a pozsonyi vívóegylet, a pozsonyi úrkocsisok egyesülete, „Pozsony” kerékpár-egylet, a „Pannónia” football-klub és az evezős-klub.

Sport.

Pozsony sz. kir. város nagyvárosias életéről és nagy forgalmáról még a következő adatok nyújtanak fogalmat: Pozsonyban az ügyvédek száma 53, az orvosoké 65, a gyógyszertárak száma 9. A biztosítás ügyét 29 biztosító-társaság vagy ilyenek ügynökségei képviselik. Van itt 10 könyvnyomda és 15 könyv- és zenemű-kereskedés. A bor- és sömérések, meg a vendéglők száma 168, a szállodáké 12, a nagyobb kávéházaké 22. A különféle iparágakról és a kereskedelem nagy kifejtettségéről más helyen részletesen szólunk.

*

Pozsony sz. kir. város törvényhatósági bizottsága 93 virilis és ugyanannyi választott bizottsági tagból áll. Bizottságai a következők: verifikáló, központi választó, pénztárvizsgáló, ellenőrző, egészségügyi, kezelő, színházi és rovincsoló bizottság. A szakbizottságok a következők: gazdasági szakbizottság, pénzügyi, jogügyi, szegényügyi és ellenőrző szakbizottság.

A város-bizottságai és tisztikara.

A város tisztikara a következő:

Brolly Tivadar polgármester, született Horpácson 1852 okt. 17-én. Miután Budapesten ügyvédi vizsgálatot tett, Pozsonyban telepedett le, mint gyakorló ügyvéd. Ily minőségben lépett a város szolgálatába és másodaljegyző, majd az 1884. évi tisztujtás alkalmával főjegyző lett. Érdemei elismeréséül ő felsége 1898-ban a Ferencz József-rend lovagkeresztjével tüntette ki. 1900. év április 18-án ültette a közbizalom a polgármesteri székbe. Ujabbán a kir. tanácsosi czímet is elnyerte.

Polgármester-helyettes: *Kumlik* Tódor. Főkapitány: *Kutsera* István, a Ferencz József-rend lovagja. Tanácsnokok: *Mitterhauser* Károly, *Kánya* Richárd és *Stelzer* Endre. Főjegyző: *Andrássy* Aurél. Főügyész: *Somlyay* Kálmán dr., tb. főügyész: *Nemessányi* Ernő dr. Jegyzők: *Schier* Nándor és *Schuster* Károly. Közigazgatási gyakornok: *Brég* Jenő.

Levéltár. Levéltárnok: *Balka* János.

Városi nyilvános könyvtár. Könyvtárnok: *Kumlik* Emil.

Múzeum. Gondnok: *Helmár* Ágost tanár és segéd: *Testory* Ferencz.

Tanácsi iroda. Vezető és kiadó: *Pauer* János. Iktató: *Zillich* Ernő. Irattáros: *Apafi* Ferencz. Irnokok: *Lederer* Ödön és *Weymelka* József. Kezelőgyakornok: *Mayrberger* Ferencz.

Haláleset fölvételi hivatal. Biztos: *Eisert* Gyula.

Árvaszék. Elnök: *Brolly* Tivadar polgármester, stb. Elnökhelyettes és első előadó: *Mitterhauser* Károly tanácsnok. Második előadó: *Kánya* Richárd tanácsnok. Előadó-helyettes *Schier* Nándor. Közgyám: *Mann* Károly. Kiadó és iktató: *Dobelman* Frigyes. Irodatiszt: *Testory* Ferencz. Kezelő gyakornok: *Rösler* Lajos.

Árvapénztár. Pénztárnok: *Hillenbrand* Emil. Ellenőr: *Mihalovits* József. Irodatiszt: *Zandt* József.

Főkapitányság. Főkapitány: *Kutsera* István. Főkapitány-helyettes: *Albel* Gyula. I. oszt. fogalmazó: *Valach* Ferencz dr. II. oszt. fogalmazók: *Brolly* Zoltán, *Krachun* János és *Zimmer* Imre. Biztos: *Kützinger* Ferdinánd. Gyakornok: *Borcsányi* Lajos. Irodavezető és iktató: *Flock* Gyula. Kiadó: *Urszinyi* Ferdinánd. Irodatisztok: *Walenta* József, *Mechtl* Antal, *Herda* Ferencz, *Braun* Lipót és *Huth* Miklós. Gyakornok: *Benyovszky* Ferencz. A rendőrséghez tartozik egy felügyelő, egy őrmester, egy foglár, négy káplár, négy polgári biztos és 99 rendőr.

Bejelentő hivatalok. Irodavezető: *Huth* Miklós.

Egészségügyi osztály. Városi főorvos: *Tauscher* Béla dr. kir. tan. Rendőrorvos és tb. főorvos: *Kováts* György dr. kir. tan. Kerületi orvosok: *Jác* István dr., *Mergl* Ödön dr. és *Vámossy* István dr. Állatorvos: *Palm* Frigyes.

Hegymesterek: *Fantzler* Gottfried, *Szandtner* Pál, *Gross* Károly és *Dax* Mihály.

Katonai ügyosztály. Osztályvezető: *Voit* Ferdinánd. I. oszt. nyilvántartó: *Wagner* Á. II. oszt. nyilvántartók: *König* Timoth és *Clauer* Sándor báró. Irnokok: *Schranz* Győző és *Makay* Iván (beosztva). Gyakornok: *Tanka* Zoltán.

Műszaki osztály. Főmérnök: *Laubner* Gyula. Mérnökök: *Szántó* Henrik, *Dobisz* Jenő, *Mészmer* Alajos és *Troesányi* László. Nyilvántartó: *Maza* János. Rajzoló: *Rippel* Ede. Útmesterek: *Syrciste* Antal és *Lanador* József. Építési felügyelő: *Knesz* Ferencz.

Gazdasági ügyosztály. Intéző: *Hackenberger* Zsigmond. Segéd: *Mayrberger* Ignác. Irnok: *Ambrovits* Rezső. Seprőmester: *Reiter* Miklós. Munkafelügyelő: *Böhm* A.

Erdészeti osztály. Erdőmester: *Bauhof* Károly. Kezelő erdész: *Fehér* Pál. Alerdész: *Franz* Antal. Városi műkertész: *Zednik* Pál

Könyvelőség. Főszámvevő: *Kemény* Lajos. Alsószámvevő: *Marton* Lajos. Számellenőr: *Mihalovics* József. Számtisztek: *Mészáros* Károly és *Bognár* Gyula. Számgyakornok: *Kadvolt* Károly.

Főpénztár. Főpénztárnok: *Steinbarcer* Imre. Ellenőr: *Schätzler* Alfréd. Irodatiszt: *Zeravik* Gyula. Irnok: *Szlivarich* Ottó. Gyakornok: *Reisenauer* János. Könyvelő: *Obertik* Károly. Ellenőr: *Schätzler* Viktor.

Hitelesítő hivatal. Hivatalvezető: *Steltzer* Gyula. Ellenőr: *Homoki* János.

Mérleghivatal. Mérlegmester: *Weidenhöffer* Hermann.

Adóügyi osztály. Tanácsnok: *Steltzer* András. Fogalmazók: *Jankó* Zoltán és *Kosik* Béla (beosztva). Számtiszt: *Szlivarich* Alfréd. Nyilvántartó: *Resch* Károly. Irodatisztek: *Pelikán* Károly, *Fleischhaeker* József, *Steiger* Mátyás. Végrehajtók: *Boros* Gyula, *Krebesz* Ferencz, *Holla* Sándor, *Laszka* Ede, *Latkóczy* János és *Huas* Ágost. Gyakornokok: *Hatvany* Ágost és *Steindl* Ferencz.

Adópénztár. Pénztárnok: *Léderer* József. Ellenőr: *Grusz* József. Számfejtők: *Grusz* József, *Rauschan* Gusztáv. Számtisztek: *Helmstreit* Mihály, *Tocsfous* József és *Baumgartner* Alajos. Irnok: *Voit* Antal.

Szegényügyi osztály. Főnök: *Kánya* Richárd tanácsnok. Fogalmazó: *Moravék* Gyula (beosztva).

Békebíróóság. Békebíró: *Mitterhauser* Károly tanácsnok. Irnok: *Fülöp* Antal. Végrehajtó: *Fekete* Lajos:



BROLLY TIVADAR POLGÁRMESTER.



†NAGYSZOMBAT A XVII. SZÁZADBAN.

NAGYSZOMBAT.

Nagyszombat szab. kir. város, hazánk azon helységei közé tartozik, a melyekről — mint mondani szokták — „nem kell históriát csinálni”. Sőt jelene is éppen ezért érdemel kiváló figyelmet, mert rég lezajlott munkás életének alkotásai, emlékei legnagyobbrészt ma is fennállanak s a szemlélőben méltó megilletődést keltenek.

Keletkezése visszanyúlik a messze századok homályába; hazai történetünk négy első századában érdemes szerepe van; szab. kir. városi rangja a legrégebbekével versenyez; vagy három századon át középpontja volt a katolikus törekvéseknek; másfél századon keresztül tűzhelye az egyetemi oktatásnak s vele a magyar tudományosságunk.

Lehetetlen tehát és méltánytalan e város ismertetésébe bocsátkoznunk a nélkül, hogy emez érdemekben s emlékekben gazdag multjáról, szinte lármás fiatalságáról meg ne emlékezzünk. E város előkelő helyet kér nemcsak Pozsony vármegye történeti keretében, hanem az egész ország kultur-históriájában is. Ismertetésekor komoly kötelességként hárul reánk, hogy kicsinyesnek látszó emlékeit is szóba hozzuk. Ennek több oka van. E város még nem találta meg hivatott történetíróját; levéltára hiányos és rendezetlen; emlékeinek ismertetői nem igen végeztek mélyreható kutatásokat; tradíciója hihetetlenül hiányos és ferde; a nagy idők félig gazdátlan fragmentumainak nagy ellensége pedig — a haladó idő, kíméletlenül végezheti munkáját.

Nagyszombat városa Pozsony vármegye északkeleti sarkában terül el, a kis magyar Alföld szélén, a Kiskárpátoktól vagy két órányira, igen termékeny síkságon. Földrajzi helyzete: a Ferrótól számított keleti hosszúság $35^{\circ} 14' 0''$; az északi szélesség $48^{\circ} 22' 56''$; a tenger színe fölötti magassága 145.52 m. Határai: északról Szárazpatak, Bogdánócz, Spácza; keletről Kis- és Nagybresztovány, Felső- és Alsólócz, Zavar; délről Modorfalva, Szilincs, Gerencsér; nyugatról Fehéregyház, Rózsavölgy községek.

A várost észak-déli irányban a *Tirna*-patak szeli át, illetőleg érinti. E patak u. i. a Fehérhegységéből eredve, délnek tart, a várostól északra vagy másfél km. távolságban két ágra szakad s egyik ága a várost nyugatról érinti, a másik pedig közepén szeli át. Vannak, kik a város latin vagy tót nevét — *Tirnavia*, *Tyrnavia*, *Trnava* — e patak nevéből származtatják; némi átalakítással ebből lett aztán a német *Dyrnau*, *Tyrnau* neve. Mások a szláv *trna* szóban látják a név alapját, mely tövist, bokrot jelent: hogy tehát a bokrokkal belepert vidéktől vette volna nevét; német *Dürn-au* neve pedig száraz síkságában lenné magyaroztatását. Ismét mások a bolgár *Tirnovó* hason-

A város fekvése.

A város neve.

mását látják benne. Hogy az első vélemény a legvalószínűbb, mondanunk sem kell s német nevének kiírásán a filologus nem fog megütközni. A magyarok kezdettől fogva *Szombathely*-nek, *Szombat*-nak, *Szombati*-nak s később, megkülönböztetés kedvéért, *Nagy-Szombat*-nak nevezték. Magánlevelezésekben még a XVIII. század elején is csak *Szombath* néven szerepel. E név magyarázata elég könnyű: IV. Béla a vásámapról szombatra tette át a vásárok napját s a város fekvésénél fogva kiválóan alkalmas volt a kereskedelemre; tehát a *Szombathely vásár-helynek* veendő.

A város
eredete.

A város *eredete* egyébként az első évezred homályában vész el. *Petz* (Chron. Laureac. et. Pat. Aapp.) és *Orenpeck* (Chron. Bavariae) szerint már a VII. században szerepel e tájon *Tirana* vagy *Tirna* város, mint a mely Moesiához, majd a nyitrai püspökséghez tartozik. Némelyek szerint már az 1140-iki okiratok szólnak róla. II. Géza 1152-ben, mikor Henrik osztrák hercegtől visszafoglalta, fallal kezdi bekeríteni. Konstancia, III. Bélának Primislav cseh királyhoz nőül ment leánya, a várost Vöröskő várával együtt hozományul kapja s a falkerítést (1220 körül) befejezi.

IV. Béla.

IV. Béla király, a várost megváltja s *1238-ban* a *szab. kir. városok* sorába iktatja: mivel pedig az erről kiállított aranypecsétes kiváltságlevél a tatárjárás dúlásai alatt elveszett, 1267-ben megújította azt s több új privilegiummal ruházta föl a várost. Ezek közül nevezetesebbek azok, hogy polgárai senkinek a hatósága alá sem tartoznak, csak a királytól vezérelt hadsereghez kötelesek csatlakozni; nem párosviaskodás, hanem 12 ember esküje dönti el a pörös kérdéseket; csak a király, vagy annak ispánja előtt tartoznak megjelenni; a tizedet a németek szokása szerint fizessék és polgárai fölött pallosjoggal bír. Javadalomképpen a városnak adta a Gírinch földet, mely ma Gerencsér néven nagy falu. Úra lett továbbá Zill, — ma Bresztovány — Magyarád (Magerád, Magersdorf, Moderdorf, ma: Modorfalva) és Razma (később Rossenthal, majd Rosindol, ma: Rózsavölgy) falvaknak.

A város
címere.

Egészen sajátzerű a város *címere*, mely „a keresztény szellemben átalakult szerencse-keréknek legjelentékenyebb példánya“ (L. Heider: Mittheil. IV. 1859). Az egyiközépü kettős kereket küllők gyanánt oszlopecskák tartják össze. A külső keréken e fölírás van: S. civium de Zumbothel cum rota fortune. Középen egy fej van e körirattal: † Et Deus in rota. A két kerék közötti körgyűrűben van az A és Ω betű; lejjebb félhold és csillag; mindkettő elég világos jelkép. A közepén levő fejet a körirat alapján ma általában Krisztus-fejnek tartják. Bél Mátyás — s utána mások is — Ker. Szt. János fejét látják e címerben; mert a város állítólagos legrégebb temploma is — a mai invalidus-templom — e Szent tiszteletére épült. Tradíció, mint sok másban, ebben sem ad fölvilágosítást.

Lakosai.

Első lakosai eleinte legnagyobbrészt németek voltak s igen virágzó ipart s kereskedelmet teremtettek. Ezt bizonyítják a város számadáskönyvei is, melyek a XIV. század közepétől a XV. század végéig németül irattak s a városi tisztviselők, iparosok s kereskedők nevei is mind németek (Pintér s Német kivételével). Ők voltak a város jómódú s értelmesebb polgárai, kik e várost a morva és osztrák határszél közrehatása következtében jelentékeny ipari s kereskedelmi helylyé, szinte középponttá tették. Ezért királyaink később is több kiváltsággal ruházták föl. Nagy Lajos vám- és adómentességen kívül azt is megengedte, hogy a kiskárpáti erdőben fát, követ szabadon vág-hassanak. Így a város épületei is gyorsabban szaporodtak. 18 méter magas és majdnem két méter széles falai már állottak; a mely várarkot a Tirna-patak bőven ellátta vízzel s Nagyszombat csakhamar a legkiválóbb helyek közé tartozott. Zsigmond 2, Mátyás 2, II. Ulászló 1, III. Ferdinánd 4 országos vásárt engedélyezett neki. Ma is 10 országos s 2 heti-vására van, mely utóbbiakkal is már vagy kétszáz év óta bír. Zsigmond sörfőzésre, V. László király árúmegállításra adott neki jogot s Mátyás elég magas vámot engedélyezett 16 hídja fenntartására. Különös féltékenységgel őrizte a város azt a privilegiumát, melynél fogva 1494-től, illetőleg 1539-től zsidó a városban s annak határában le nem telepedhetett, sőt át sem utazhatott. Erre okot két állítólagos ker. gyermekgyilkosság szolgáltatott. Az első esetben 10 zsidó férfit s két nőt a főtéren meg is égettek, a többit kiúzták, s a zsidóvárosba vezető kaput befalázták, reá kőből faragott gyermekalakot tettek. E kiváltság

később is két ízben — Ferdinánd alatt 1539-ben és Lipót alatt 1686-ban — megerősítést nyert. Még 1773-ban is csak királyi engedéllyel jöhet egy zsidó orvos vizsgálatot tenni. II. József e jogot mindjobban korlátozza s az 1790-iki országgyűléstől is hiába kéri e privilegium visszaállítását. A zsidókaput 1800-ban megnyitották és a gyermekszobor helyébe Mária-szobrot tettek. Mikor pedig 1866-ban e kaput végleg lebontották, a Mária-szobrot a katonai elme-kórház homlokzatfalába illesztették.

Előzményképp végül érintjük azokat a mozzanatokat, melyek e város életére némi világot vetnek, vagy fejlődésére és hanyatlására hatással voltak, vagy ismertetésének megértésére szükségesek.

Az Árpád-házi királyok idejéből nagyon keveset tudunk e városról; pedig, hogy eleven élet volt benne, azt királyaink kitüntető jóindulatából is következtethetjük. A hagyomány szerint I. Géza többször megfordult e városban Salamonnal vívott harczeit közben s állítólag már ő is épített templomot a mai plébánia-egyház helyén. Vak Béla, II. Géza, II. Endre szintén sokat tartózkodnak e tájon. IV. Béla huzamosabban s többször időzött Nagyszombatban, illetőleg Szombathelyen. A városnak a tatárjárás borzalmait is kellett tapasztalnia. Majd Ottokár cseh király kétszer is földülta, mikor serege Pozsonyig hatolt. Azt tartják, ettől fogva kezdett kialakulni a város három — magyar, német, tót — nemzetisége. Venczel, Károly és Ottó küzdelmei is sokat ártottak e helynek. Egyideig a hatalmas trencsényi *Csák Máté* is ura volt a városnak. Egészben véve azonban e korbéli élete nem eléggé ismert, s mert levéltára csak a XV. század közepétől szolgáltat anyagot, tudásunkat csak az országos levéltárból szerezhethetjük.

Az említett csapásokat a város hamar kiheverte és ismét rohamos fejlődésnek, gazdagodásnak indult. Nemsokára északnyugati Magyarországnak, Pozsony után, leggazdagabb városa lett. *Nagy Lajos* idejében jelentékeny hely. A nagy király gyakran és szívesen időzött e városban. Jótékonyágának monumentális emléke a mai plébánia-templom, melyet ő kezdett építtetni s befejezését örökségképp Zsigmondra hagyta. Ipari, kereskedelmi életének deklójén állott a város, mikor 1432-ben egy vásár alkalmával a husziták megrohanták, kifosztották és fölgyújtották. E csapásból nehezen tudott kilábolni s úgy látszik, ez időtől fogva kezd a szláv elem beszüremelni, a német lakosság pedig fogyóban van.

A Hunyadiak alatt is meglehetősen szerepe volt e vidéknek és a városnak. Hunyadi László mint pozsonyi gróf bocsátott ki e városból néhány levelet; jele tehát, hogy itt gyakrabban megfordult. Mátyás pedig a csehek ellen indított hadjáratának szinte középpontjává tette. Ez időtájt a vidéken s városban meglehetősen számban voltak a szlávok, s a király, hadjárata előtt, a városhoz szláv levelet küldött. Ebből azoban arra következtetni, hogy a város többsége vagy éppen előljárósága a tót nyelvet használta, ellenkezik a város nemzetiségi fejlődésének ismeretével s a levéltári adatokkal.



NAGYSZOMBAT RÉGI PECSÉTJE.

Az Arpad-hazi királyok alatt.

Az Anjou-kor.

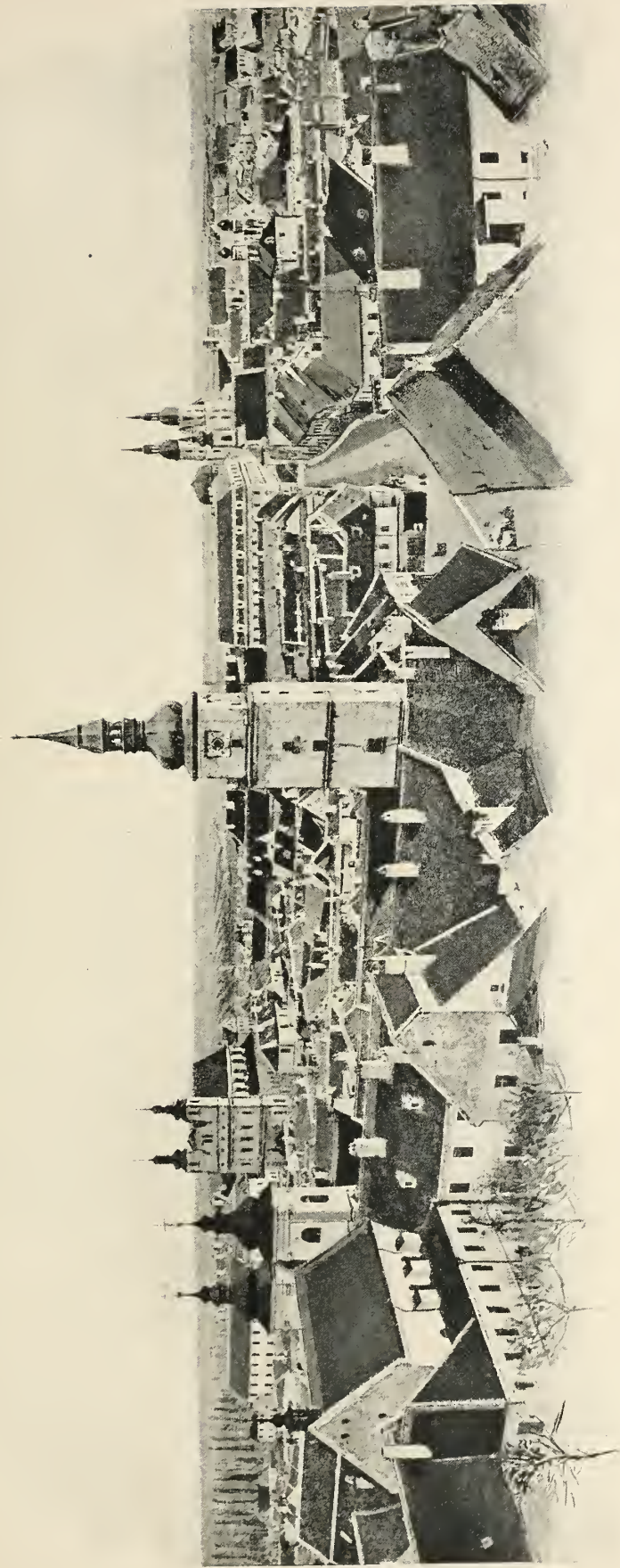
A mohácsi vész
után.

A mohácsi vész után a város fejlődésében nevezetes fordulat állott be. A töröktől megszállott alföldi és dunántúli vidékekről a nemesség és iparosság a kevésbé zaklatott helyekre költözködött. E nyugodtabb helyek közé tartozott Nagyszombat is. A magyar lakosság mind nagyobb számban telepszik meg és esakhamar túlnyomó elemmé fejlődik. A városi tanács jegyzőkönyvei, latin nyelven, nagy gonddal készülnek s nemsokára csaknem kizárólag magyar nevek szerepelnek a tanácsban, a birtokügyi tárgyalásokban. 1573-tól a város évkönyveiben magyar részletek is fordulnak elő s *1574-ben magyarul szerkeszti meg statutumait*. Az iparos-osztály is jelentékeny tényezője volt a magyarosodásnak. A lakatosok, kovácsok, ötvösök, szíjgyártók és kereskedők ezéhe a XVI. századtól kezdve magyarul vezeti czéhkönyveit. A kereskedő-czéhe 1547-ben magyarul szerkeszti meg szabályzatát s legnagyobbbrészt magyar nevek szerepelnek itt is. Fönmaradt a XVII. századból a szűcsök, szabók czéhlükönyve s ez is magyar. A város czéhei országsszerte jó névnek örvendtek. Sok fiók-czéhet alapítottak s a szeredi, semptei, veszprémi, fehérvári czéheknek magyar szabályzatot adtak.

Igen nagy befolyással volt a város fejlődésére s fölvirágoztatására az esztergomi érsekség és káptalan, mely a török elől már 1532-ben menekült; néhány tagja ide jött s végre 1543-ban a város állandó szállást engedélyezett az egész káptalannak, élén az esztergomi érsekkel. Részben megmaradt birtokaikból, részben pedig a várostól, illetőleg iparos- és kereskedő-czéhektől fölállított ú. n. altariákból (vallásos pénz- és házalapítványok) éltek s ezeket a város ezentúl csaknem kizárólag nekik adományozta. A plébánia-templom körül telepedtek le s építettek új házakat a Magas- (később róluk: Káptalan-, ma Béla kir.), Sarkantyús- (ma azon a részen Seminarium-) és Jeruzsálem-utczában. Megalapították a káptalani iskolában a gimnáziumot.

A hitújítás
alatt.

A hitújítás mozgalmái sem hagyták érintetlenül városunkat. A betelepedett magyarság Kálvin tanaival ismertette meg a várost; az itt lakó német és szláv elem pedig a lutheránus prédikátorokat követte. A protestantizmus e városban hamar terjedt s nemsokára a katolikusokkal szemben fenyegető állást foglalt el. S mindez a káptalan szemeláttára, Várday, Oláh és Verancsics érseknek életében, részben ittlétekor, történt. A városi tanács sokáig küzd ellenük, de nem bír velük. 1570-ben elfoglalják a városi kórház kis templomát s a híres *Bornemisza* Péter itt prédikált. Ez ellen a támadás ellen panaszkodik *Telegdi* Miklós, itteni kanonok-plébános, a híres hitvitázó, XIII. Gergelynél 1576-ban. A magyar protestánsok elfoglalták a plébánia-templomot (1605 körül) s ezt Bocskay is jóváhagyta. *Bethlen* az invalidus-templom helyén volt düledöz templomot adta nekik, mert — mint mondá — a katolikusok többen vannak. De nem jutottak annak birtokába sohasem. A kálvinisták főpártfogója *Asztalos* András jómódú polgár volt, a híres *Szenczi Molnár* Albertnek levelező barátja, jótevője. Ennek buzdítására alakítja meg 1603-ban a kálvinista egyházközséget. Mikor pedig templomukat s iskolájukat a város elvette, az istentisztelet az ő egyik házában tartatott, valamint az előadások is; a tanárokat s a szegény, szorgalmas tanulókat asztalához s lakásra is házába fogadta. De ez új felekezetek egymás között folyton egyenetlenkedtek. A lutheránusok 1615-ben a Felső-Jakab-utczában, a ferenczrendiek szomszédságában nagy, tornyos templomot és a lelkész és iskola számára épületet emeltek. *Illés-házy* alnádor halála után a kálvinisták magukra maradtak. *Thurzó* nádor csak azért karolta fel ügyüket, hogy engedély esetére lutheránus prédikátort is juttathasson a városba. Ettől fogva a lutheránusok fölülkerekedtek. A kálvinisták közül sokan áttértek, még többen elköltöztek s e felekezet itt nemsokára egészen elenyészett. A lutheránusok is sok megpróbáltatáson mentek át. 1636-ban még a Pálos-utczában építenek egy templomot paplakással és iskolával, de 1671-ben, majd 1683-ban végleg elvesztik. II. Rákóczy leveretése után egyetlen templomukat — a Felső-Jakab-utczait — is elvesztették s legnagyobb részük Pozsony-Szentgyörgybe, Modorba, Bazinba költözött. Hosszú időn át hitközségük sem volt s csak 1780-ban alakult meg újra. 1787-től kezdve az invalidus-ház egyik termében (egykor templom, később étterem volt) a katonákkal együtt évenként egyszer, 1789-től pedig minden hónapban egybegyűlhetnek úrvacsora-vételre. Többször akartak templomot építeni, de a városi tanács nehézségeket emelt s így az egykor hatalmas és népes egyházközség maig is e helyiségben tartja istentiszteletét.



Nagyszombat.

A város igazi nagysága, kultur-történeti jelentősége tulajdonképpen *Pázmány-nak* nagyszombati alkotásaival kezdődik. Az 1615-ben újra letelepedett jezsuiták a gimnáziumot virágzásra juttatják; Pázmány megalapítja az egyetemet, a nemes ifjak konviktusát, nagy papnevelő-intézetet; lábraállítja, segíti a helybeli férfi- és nőszerveket s eleveenség zsendül a vallási és kulturális élet minden terén. Megindul a híres nagyszombati jezsuita-sajtó, mozgóatója a vallási vitáknak s közel kétszáz éven át megszólaltatója a magyar tudományosságának.

Pázmány utódai új intézeteket alkotnak s a XVII. század közepén már méltán viseli Nagyszombat a „Kis-Róma” czímet. A főurak is mind sűrűbben telepednek meg a városban, házakat vesznek itt, építenek s összeköttetések révén e helynek a gazdag és intelligens város jellegét kölcsönzik. Népes, országos zsinatok és diplomáciai tárgyalások színhelye, s nem csodálkozunk, ha az egykorú ismertetőik nem tudnak betelni magasztalásával. Nevezetesebb tartományi és egyházmegyei zsinatok voltak az 1560., 1561., 1562., 1564., 1566., 1611., 1629., 1630., 1633., 1648., 1658., 1734. években. I. Ferdinánd 1545-ben s 1550-ben tartott itt országgyűlést; több béketárgyalás is folyt itt (Bethlen, II. Rákóczy Ferencz, stb.)

A XVIII. század csak fejlődni látja a várost. Egyeteme s egyéb intézetei folyton népesebbek; maga a város is szépen épül s régi emeletes házai e korból valók. 1724-ben kerületi táblát kap. *Mária Terézia* újabb s újabb kegyekben részesíti, s a város gyors fejlődésre s szép jövőre számíthatott. Egyszerre azonban elveszti minden dicsőségének és nagyságának alapját. Az egyetem 1777-ben Budára kerül, a szervezetek jórésze megszűnik; semináriumainak egy része követi az egyetemet, konviktusát bezárják s mindezekkel megszakadnak mindama kötelekek, melyek oly sok főúri s köznemesi családot fűztek Nagyszombathoz. Azokkal együtt a magyar iparos-osztály is elköltözködik s a városra a pangás nyomasztó szelleme nehezül.

A XIX. századról keveset szólhatunk. Első negyedében a káptalan visszamegy ősi székhelyére s vele több főúri család végképpen elhagyja e várost. Az egykori intézetek közül csak a gimnázium és a konviktus maradt itt. 1876-ban megszűnik a kerületi tábla is, és Nagyszombat a többi lefokozott kisebb szab. kir. városok sorára jut. Megemlítjük még, hogy az 1854-iki új megyebeosztáskor az ú. n. Felső-Nyitra megyének a főhelye volt.

A városnak néhány nevezetes szülöttje is van. Zsámboky János (Sambucus), a híres polyhistor (1531—84), Káldy György, Nádassy János híres jezsuitaszónokok; Kiss Imre jezsuita, II. Rákóczy Ferencz nevelője 18 éven át; Télfy Iván, a nagynevű hellénista; Emmer Kornél jogtudós.

Nagyszombat ugyan kívül esett azon az országrészen, mely a törökkel vívott sok százados küzdelem csapásait nyögte, mégsem volt ment a háborúk gyászos eseményeitől sem. A XVI. században többször sok katonát, pénzt, eleséget kellett küldenie. Az átvonuló Basta seregei is raboltak a külvárosban, mert bezárták előttük a kapukat. A *Bocskay-féle fölkelés* idején sokat szenvedett.

XVII.
század.

A HÓHÉRPALLOS, BÍRÓI BUZOGÁNY
ÉS VÁROSI HADNAGYI KARD.

XVIII.
század

XIX. század.

Háborús idők.

A sereg jöttének hírére a kapukat megnyitották, sok pénzt, élelmet adtak s a város az e vidéki hadjárat középpontja lett. *Bethlen* először megsarczolta, később kétszer is bevette és őrséggel megrakta. *Wallenstein* katonái is fosztogatták a külső részeket, a gazdasági majorokat, mikor *Mansfeldet* üldözték. *I. Rákóczy György* 1645-ben bevette és keményen megsarczolta. Legtöbbet szenvedett a *Thököly*-féle fölkelés idején. Maga *Thököly* a városba hatol, a tanácsot hivatalától megfosztja, új, felerészben protestáns magisztrátust nevez ki: templomokat osztogat s a jezsuitákat állítólagos osztrák érzelmükért csak 30 ezer fitnyi jótállás ellenében menti föl a gályarabság alól.

II. Rákóczy Ferencz fölkelő-hadjáratában szintén van szerepe a városnak. A fejedelem hadserege 1703-ban bevonul Nagyszombatba, a protestánsokat megajándékozva jogos templomukkal és a városban, *Dúló* *Adám* parancsnoksága alatt, kurucz őrséget helyez el. A következő évben, 1704 decz. 26-án, itt történt az első nagyobb ütközet, melyben a fejedelem is részt vett. A *Tirna* és a *Parna* patak közt folyt le s *Gerencsér* alatt szerencsétlen véget ért. *Rákóczy* a *Klarisszák* mögötti partról nézte az ütközetet. A csata hevében, déltájban, *Dúló* is kirontott, de golyótól találva elesett; erre a városi őrség is kiszökött. A körülbélül 200 elesett kuruczot a *gerencséri* országút mellett, a *Parna* patak partján temették el. Emlékükre egy közönséges tót földműves derék özvegye emeltetett vagy 100 év mulva kőkeresztet s reá e tót *chronostikonos* föliratot vésette:

MartIna JVDa LeszkoVszkI KVRVCKICH VojakVV pohrbenI VkazVgV.
(Az évszám 1805.)

Heister bevonult a városba s az egyetemi épületben a jezsuitáknál szállott meg. A megrémült lakosság idemenekült a durva zsoldos katonaság elől s alig lehetett őket rábírní, hogy házaikba menjenek; ismerték a zsoldos katonaság szavahihetőségét. Alig három hó mulva *Beresényi* közeledett Nagyszombat felé, minek hírére a német katonaság menekül s *Beresényi* kardcsapás nélkül bevonul a városba. Bár a jezsuiták iránt jóindulattal volt, ez esetben szigorú nyomozást rendelt el, mert úgy értesült, hogy egyesek, főképpen a németek és csehek, áruló szerepet játszanak. Nagy lett a rémület a kollégiumban. Mégis megelégedett azzal, hogy néhány idegen származású rendtagnak távoznia kellett; egyébként buzgó katolikus módjára viselkedett s az egyetemi templomban többször megjelent. 1706-ban ismét elvesztették e várost, míg aztán az egész dicső küzdelem is szomorú véget ért.

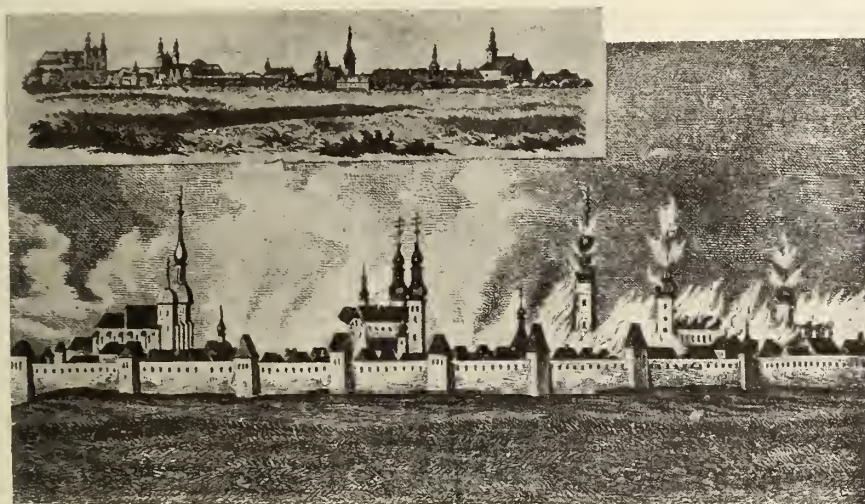
A *francia hadjáratok* idején is sok zaklatásnak volt kitéve a város. A katonaság ellepte a már elhagyott s egy részében invalidusoktól lakott óriási egyetemi épületet s az egyetemi templomot, mely utóbbiban s az alatta levő kriptában igen nagy kárt tettek. 1848. decz. 16-án volt az utolsó csata Nagyszombatban. *Simunic* tábornok *Nádas* felől jött nagyobb sereggel s délután 4 és 5 óra között északról a városba ágyúztatott. *Guyon* csekély számú legénységével rövid tusa után hátrált s emberei közül kb. 800-at elfogtak. A csekély számú elesettek emlékére a város érdemes polgársága közadakozásból 1871. okt. 15-én a főutcza alsó végén szép, piramisszerű oszlopot emelt. Északi oldalán e fölírás van: „Nem e kő, tetteitek hirdetik dicsőségeteket.“ Déli oldalán pedig: „Az 1848-ik évi decz. 16-iki nagyszombati ütközetben elvérzett honvédek emlékének e város és vidéke. 1871.“ — Hazafias alkalmakkor e kegyeletes helyhez történik a kivonulás.

A város évkönyvei gyakori és nagy tűzesetekről emlékeznek meg. Nevezetes az 1566-iki tűzvész, mely 150 lakóházat elhamvasztott. Száz év mulva, 1666-ban, a város nagy része leégett; ez alkalommal, mintha végpusztulásától félték volna, a városi halastó partjáról (a mai *Ribnik*) lerajzolták az égő várost s e kép a helybeli *ferenczrendiek* kolostorában maig megvan. Legborzasztóbb volt az a tűz, mely 1683 aug. hóban támadt *Thököly* seregeinek elvonulása után. Sok vidéki is volt a városban, kik a kuruczok elől menekültek ide. Egyszerre több helyen ütött ki a tűz s a nagy zavarban a kapukat sem tudták kinyitni. E rémítő szerencsétlenségben a városnak csaknem fele, vagy négyezer ember elveszett, kiknek egy részét a tűz és füst emészttette el, más részét az elszabadult barmok gázolták agyon s ismét

mások a falakról a mély, iszapos várárokba ugrottak s odavesztek. Csupán a Jernzsálem-uteza s az egyetem tája maradt épségben.

Az időnként dühöngő pestis e városban is megkövetelte a maga áldozatait, sőt mocsaras tája, úgy látszik, elősegítette annak gyakori keletkezését. A város évkönyvei, különösen az 1509., 1586., 1632., 1633., 1645., 1679., 1708., 1739. s 1740. évnél siratják el a nagyszámú halottakat. Legnagyobb volt 1679-ben. 1708-ban is sokan elhaltak s a hagyomány szerint a plébánia-templom egyik Mária-képét könyezni látták a nagyszombatiak szomorú sorsán. 1740-ben is oly nagy pestis pusztított, hogy 105 ház egészen kihalt s ezeket a tanács bezáratta. A város ekkor fogadalmat tett, hogy évenként Sasvárra búcsújárást rendez. Az 1708-iki pestis alkalmából 1710-től fogva évenként fogadalmi ünnepet ülnék nov. 21-én, Szűz Mária bemutatása ünnepén. A gyakori s nagy mértékben dühöngő pestis egyik okát látták a városi mocsaras halastóban is. Már 1700-tól fogva tervezik az északnak a kiszáraitását (mert volt egy Szilines felé is), de csak a negyvenes évek végén valósult meg Mária Terézia ntasítására s az a terület ma Ribnik néven kaszáló. Végül az 1831-iki koleráról is megemlékezünk, mely ijesztő mér-

Járványok.



NAGYSZOMBAT AZ 1666-IKI TŰZVÉSZ ALATT.

tékben pusztított. Alig négy hónap alatt közel kétezer ember halt meg. Temetőjük a várostól északra vagy másfél km. távolságra van; kápolnáját Iványi, az akkori érseki helynök emeltette, a ki nemsokára szintén áldozata lett a kolerának.

A város fejlődését elősegítő és akadályozó tényezők futólagos meg-
A város leírása.
emléítése után áttérhetünk a mai Nagyszombat ismertetésére. Két főrészből áll: belső és külső városból.

A *belvárosi* rész a régi falaktól határolt négyszög alakú terület. Ez a régi Nagyszombat. Ferdinánd 1551-ben szabályozta az építést és elrendelte, hogy az egyes házakhoz telkek — udvarok és kertek — tartozzanak. Ettől fogva még jobban meg volt nehezítve az építkezés. Kívül építeni azonban nem volt szabad s 1601-ben a meglevőket is lebontatták. De tanácsos sem volt ez a külső építkezés, mint azt a nemsokára megkezdődött hosszas hadjáratok igazolták.

A falnégyszög egyes részeit, főképpen a déli s északi oldalon, 1820 és 1840 között lebontották. A déli fal hossza 420 m., az északié 470 m., a keletié 715 m., a nyugatié 817 m. A belső város területe (de nem e hiányos falakból konstruálva) 615,890·346 m²; a külső városé 1.593,751·145 m²; tehát az egész város területe 2.209,641·491 m². A város határa (nem számítva a város területét) 10,473 hold és 1159 négyszög öl.

A városnak csaknem dél-észak irányában elhelyezkedő négyszög alakját a középtől kissé nyugatra, szintén dél-észak irányban a főutcza szeli át s

kelet-nyugati irányban, a főtéren át, a fő keresztutcza két egyenlő részre: Alsó- és Felső-hosszú utczára osztja. A főutczával párhuzamosan halad a többi, és pedig: nyugatra a Gabona-utcza és a Ferencziek-utczája, keleti oldalán a Pálosok utcája, Alsópatak-utcza, Pék-utcza, Felsőpatak-utcza; ezektől keletre csaknem velük párhuzamosan: a Simor János-utcza s folytatása a Szt. János-utcza; ezektől keletre, velük párhuzamosan: a Béla király-utcza, Jeruzsálem-utcza, Jericho-utcza; végül a déli és északi s részben a keleti oldalon a XIX. század elejétől fogva a falakhoz épített Alsó- és Felső-bástya-utcza. Az említett kereszt-utczán kívül van még vagy hat kereszt-utcza, melyek azonban csak sikátoroknak nevezhetők: az egyetlen Alsópatak-utczát kivéve, nem is lakhatók, annyira szűkek.

A mint a vasúti állomásról jövet, a honvédelemkéhez jutunk, ott kezdődik a *Fő-utcza*. Kelet felől a *kir. járásbírószági és telekkönyvi hivatal* helyisége, nyugat felől pedig a messze vidéken jó hírnévnek örvendő *Polniczkyszálló* nyitja meg. Ez az utcza elég széles, kocsiútja jól kövezett, gyalogjárója azonban nem felel meg a modern igényeknek. Épületei kétharmad részben emeletesek, a többi földszintes. E helyen megemlítjük, hogy a város házái általában igen régiek s mai emeletes magánépületei legnagyobbbrészt a XIX. század elejétől valók. Hat középületén kívül csak egy kisszerű magánháza kétemeletes, azt is egy esztergomi kanonok s városi plébános építtette (Schwartzner, 1770). A Fő-utcza házáinak jórésztét főurak s köznemesek építtették. Az *Esterházy*oknak, *Zichy*eknek, *Illésházy*oknak, *Tolnay*oknak, *Pyber*eknek s *Bencsik*eknek voltak itt házaik.

A régi, városi kórház.

Az új járásbírószági épület szomszédságában van a *régi városi kórház* ősrégi, kis esúcsíves templomával. A hagyomány szerint a ferenczrendieknek építtette a város 1238-ban s kezdetben Szt. János, később Szt. Mihály, végül Szt. Ilona nevére volt szentelve. Mikor a ferenczrendiek 1363-ban mai helyüket kapták, e helyet elhagyták. Így érte meg a hitújítást, mikor aztán a protestánsok 1570-ben elfoglalták, melléje lelkészlakást és iskolát építettek. Nemsokára bedőlt s a város tulajdonába ment át. A jogtudat azonban fennmaradt s a különvált kálvinisták 1609-ben újra követelték. A város nem adta oda s később kijavítva, városi kórházzá alakította át. Mai alakját a XVIII. század közepén, s elég tetszetős, oszlopos bejáratát a XIX. század negyvenes éveiben nyerte, jórészt magánalapítványokból. A betegeket Szt. Vincze apáczái gondozzák.

Igénytelen külsejű temploma külön megemlést érdemel. Alapépítkezése a XV. század második felének az izlését tünteti föl. Eredeti a szentély,



A VÁROSHÁZA.



A FERENCZ JÓZSEF-TÉR.

a nyugati homlok (a kapubejárat), a sekrestye s a fölötte levő alacsony, széles torony. A hajó átalakult, sőt — tán a protestánsok birtokában — kereszthajóval bővült s a két ág fölötti kis tornyok a centrál-templom alakját kölcsönzik neki. Hossza mindössze 22·8 m.; a szentély magassága 7·6 m.; a hajóé, a későbbi átalakítás által valamivel nagyobb.

Tovább haladva, csupán a kétemeletes, tetszetős külsejű *városháza* az, mely figyelmet kelt; tágas, díszes erkélye, hatalmas oszlopokon nyugszik. Ősrégi idők óta e helyen állott a városháza. A mai épületet 1793-ban emelték, mint az erkélyen levő chronostikon is mutatja:

A városháza.

IVstItlae atqVe seCVrItatl pVbLIcAe eX fVnDaMentIs posIta.

Itt vannak a városi hatóságok helyiségei s a városi levéltár egy része. Nagytermét néhány uralkodó arczképén kívül, Szelepesényi és Simor primások képei díszítik. Folytatólag az utca az ú. n. Kenyér-térre — liszt- és gabnapiaczczá — bővül. Itt van a m. kir. *posta- és táviró-*, továbbá a telefon-hivatal az ág. ev. hitközség bérházában. Az Alsó-hosszú-utczában 43 ház van.

Ezután a *Főtér* következik, mely a régi századokban mint *forum maius* szerepelt; itt volt a pellengér, melyet 1787-ben távolítottak el. Ez volt egyszersmind a Fő-vásártér. A XVIII. század elejétől fogva Szentháromság-tér volt a neve, egész a millenniumig. Azóta *Ferencz József-tér* nevet visel. Előbbi nevét a nagy és díszes Szentháromság-szobortól vette, melyet már 1695-ben emeltek és később, 1725-ben, fogadalomból megújítottak. Legújában szintén restaurálták s méltó díszéül szolgál e térnek. E térre néz a Fekete sasvendéglő, melyről csak azért emlékezünk meg, mert e ezímen már 1625-ben keletkezett. I. Ferencz itt jártában ide volt beszállásolva (1811). Második szomszédja a *színházépület*, a város hazafias és emelkedett gondolkozásának impozáns emléke. 1831-ben épült, tehát a legrégebb vidéki színházak közé tartozik. A színpad ívezetén aranyozott betűk beszélnek az akkori társadalom nagylelkűségéről: Aere sociali, MDCCCXXXI. — Homlokzatán pedig e chronostikon van: Isthanc aDeM ThaLlae posVIt senatVs aC popVIVs Tirna-ViensIs. (1831). Magyar és német színdarabokat szoktak itt színre hozni; továbbá a hangversenyeket, hazafias és jótékonycélú előadásokat, sőt a bálók egy részét is itt tartják. Legutóbb jelentékenyen javították.

A színház.

A Főtér után a *Felső-hosszú-utczába* jutunk s ezt keleti oldalán a *város-torony* nyitja meg. E négyszögű hatalmas torony 1574-ben készült s 4690 arany forintba került. A tűztorony szerepét csak 1688-tól fogva viselte; a toronyőr számára állandó lakást készítettek s ez állás a mai napig megvan. Az 1683-iki nagy tűzben a teteje leégett s azt újra építették. Szomszédságában van a

A város-torony.

városi elemi iskola, mely az első Ratio Educationis értelmében alkotott normális iskolák számára épült (1777).

A jezsuiták temploma.

Szemben vele van a jezsuiták kéttornyú, díszes temploma és emeletes, négyszög alakú, tágas társháza. E templom és kolostor eredetileg a Szentháromság rabváltó szerzetesei — közönségesen: trinitáriusok — számára készült, abból az alpból, mely a város polgárainak az 1708-iki pestis dühöngésekor tett fogadalmi adományából s Okolicsányi János esztergomi kanonok, később nyitrai püspök 9000 forintnyi alapítványából jött össze. Okolicsányi nagy, díszes címere — az alapítvány értelmében — a templom homlokzatát ékesíti e fölírással:

Laudetur SSS. Trinitas,
CVIVs perpetVo CVLVI hanC eCCLesIaM saCraVIIt Joannes Okolicsányi
de eadem, E. Ep. Nov. Can. Stri., S. C. Rg. M. Con., unus e iudicibus
excel. Tabulae Septemviralis.

E chronostikon az 1734. évet adja, de a kolostor már 1719-ben lakható volt. A templom és kolostor később is igen sok pénzbeli alapítványt, házakat, külvárosi kerteket, vidéki szőlőket kapott. Mikor II. József e szerzetet 1784-ben eltörölte, a kolostor az új szervezetű, 5 osztályú kir. gimnáziumot fogadta be, melyben világi papok s világi tanárok tanítottak. 1807-ben a visszaállított benecések kapták meg a gimnáziumot és a templomot. E szerzetesrend ekkor már negyedszer telepedett le a városban. 1852-ig voltak itt s ez idő alatt e rendnek több jeles tagja működött itt, mint Czínár Mór, Szeder Fábán, Cserven Flóris, De la Casse Benjamin. Mikor 1852-ben Scitovszky az ő 4 osztályúvá lett gimnáziumukat főgimnáziummá fejlesztette, a szerzet Esztergomban kapott helyette főgimnáziumot s helyükre a primás a jezsuitákat hozta vissza — közel egy százados távollétük után; a gimnáziumot pedig Esztergom-főegyházmegyei papokra bízta. Itt van a rend újonczháza s papjaik a hívek lelki gondozásában segítkeznek. Az utca további részében közönséges magánlakások, kereskedések vannak.

A Fő-utcától nyugatra, vele párhuzamosan húzódik a Gabona- és Ferencziek-utcája. Mind a kettő régi, közönséges, földszinti házakból áll; a Gabona-utcában 38, a Ferencziek-utcájában pedig 40 épület van. E két utcának a XIV. századtól kezdve közös neve volt: Szt. Jakab-utca. E nevét a ferenczrendiek templomától kapta, mely Szt. Jakab tiszteletére van szentelve. E templomot, mint már említettük, 1363-ban Nagy Lajos építtette a mellette levő kolostorral együtt a ferenczrendiek számára. Később, úgy látszik, megromgálódott s a XV. században a pannonhalmi benecések kezére került. Ezek azonban csakhamar elhagyták a várost. A mai templom és kolostor a nagy Pázmányt tiszteli második megalapítójául. 1633-ban közel 40,000 forint költséggel szép, tágas templomot épített s melléje négyszög alakban vagy 60 személy számára emeletes kolostort. A rend itt helyezte el bölcsélet- és hittudományhallgató növendékeit, kik tanulmányaikat sokáig saját házukban s nem az egyetemen végezték. Pázmány e tényével a ferenczrendiekben a kath. egyháznak kiválóan hazafias és önzetlen munkásait akarta megbecsülni s a jövőre is lekötelezni. S valóban, e szerzet a városban igen sokat tett a magyarságért. Nemesak templomukban prédikáltak magyarul, hanem vagy két századon át a székesegyházban is ők voltak a magyar szónokok s 1700-tól fogva ugyanoda német szónokot is állítottak. Az utóbbi állás maig megvan, de a magyar szónok tiszte 1840 után megszűnt. A Klarisszák lelki gondozását is ők végezték s e híres nevelő-intézetben mindig magyar prédikációkat tartottak. A kolostor hálából s tiszteletből megrajzoltatta nagy jötevőjének, Pázmánynak életnagyságú arcképét, mely a kolostor ebédlőjét díszíti. Ezt tartják Pázmány leghívebb arcképének (Dörre).

A ferencziek temploma.

A háborúk s tüzek csapásait e kolostor sem kerülte ki. Templomukat Bocskay a protestánsoknak adta; de Forgách érsek már 1607-ben visszavette. Az 1666. és 1683. évi tűz sokat ártott épületeiknek. A pestisek alkalmával páratlan önfeláldozást tanúsítottak s a városi polgárság közadakozásból a mai utcai emeletes kolostorszármát építtette nekik, mely 1749-ben lett készen. Ma a szigorított szabályú ferencziek lakják, kik a hívek gondozásában igen nagy szolgálatot tesznek. 1900-ban templomukat szépen kifestették s általában igen jó karban tartják.

E soron mindjárt következik a 102. sz. ház. Emlékezetes hely, mert itt állott egykor az egyesült *protestánsok temploma*, mely annyi czivódásnak volt a tárgya. 1615-ben építettek itt toronynyal s harangokkal ellátott tágas templomot, melléje lelkészlakást és iskolát. S ez időben 3 templom is volt a kezükön: a mai plébániai templom, a Nyáry Sarolta által ajánlékozott telken kezdtek építeni ugyanoly helyiségeket az Alsó-patak-utczában. Legtovább maradtak Szt. Jakab-utczai templomuk birtokában, csekély megszakítással az 1666-iki nagy tűzig. Ezután, alig hogy kijavították, 1671-ben ezt is, meg az alsópatak-utczait is elvették tőlük s a város amazt a benzéseknék (most jöttek ide másodsor), emezt a pálosoknak adta. Thököly ugyan 1683-ban visszaadta nekik, de távozása után néhány hó múlva ismét mindakettőt elvesztették s ugyanazok a szerzetesek kapták meg. II. Rákóczy Ferencz 1703-ban bevonul a városba s a benzések templomát visszaadja a protestánsoknak, Heister azonban kegyetlen önkénykedéssel veri ki őket; az ajtókat betörték s a prédikátort a ferencziek mögötti kiskapun

„örökre“ kiutasították. Ekkor nagyon sok protestáns család végleg elköltözött Nagyszombatból. A düledező épületet a trinitáriusoknak ajánlotta fel a város; de ezek csak addig laktak ott, míg a már ismertetett kolostoruk elkészült. Majd az 1724-ben betelepített Szt. Orsolya-rendi apácáknak kínálták, de ezek is rövid ideig laktak ott. Azután a város a templomot lebontatta; sokáig lovaglókaszárnya volt e helyen, ma pedig magánháza van.

Most, ismét dél-északi irányt tartva, a főutczával kelet felől parallel haladó *Pálos-utczába* térünk. Mindössze 36 házból áll, melyek között néhány igen régi épület van s általában valamennyi közönséges földszintes ház. Ez utca elején, éppen a Pálos-templom előtt, bukkan elő a Tirna-patak, melyet a felsőpatak-utczai malomtól egész eddig 1847-ben boltozattal láttak el. Azelőtt nyílt mederben folyt végig a városon s nemcsak a közlekedésnek, hanem a tisztaságnak és hygiénának is kárára volt. A pálosok templomától fogva ismét nyílt, szűk mederben halad tova s a várostól délre a másik ággal egyesül s a Dudvágba siet. Ebben az utczában egyébként csak a *pálosok egykori temploma* az, melyről néhány szót kell ejtenünk.

A pálosok 1653-ban jöttek a városba, hogy a rendtagok az egyetemet látogathassák. Tizenkét fiatal s egy-két előljáró számára lakóházat béreltek. Csakhamar több alapítványban és segélyben részesültek; 1671-ben pedig a kálvinisták patak-utczai templomát és a mellette levő épületeket nekik adta a város. A templomot mai kisszerű s kevésbé díszes alakjára hamarosan átalakították; melléje 1701-ben szép Mária-kápolnát építettek, maguk pedig jóideig a szomszédos épületben laktak. Közben a templom mögötti kerti helyiségeket is megkapták s hozzáfogtak a Simor János-utca felé nyíló L alakú emeletes, díszes kolostor építéséhez. Mai alakjában csak 1719-ben volt lakható s azóta ott laktak 1786-ig, mikor aztán II. József a rendet végképpen megszüntette. Ismételjük, hogy ez nem volt valóságos kolostor, hanem az egész honi rendtartomány itt tanítottá tagjait. E kolostorban írta Anyos Pál is bánatos elégiáit s itt mutatkozott be Barcsaynak. Eltöröltetésük óta a kolostor aktív s nyugalmazott katonatisztek lakása.



A VÁROS-TORONY.

A pálosok temploma.

Ők gondozták a félórányra fekvő modorfalvi templomot is, a mellette levő lorétoimi Szűz Máriának hajdan igen látogatott kápolnájával együtt. A templomot *Szalkovits* Adám esztergomi kanonok, a község szülöttje építtette 1662-ben s a várostól odáig szép statio-képeket állíttatott fel. 1823-ban megszüntették. A városi Pálos-templomot *Csáky* gróf esztergomi kanonok a XIX. század elején renováltatta s azóta világi pap vezeti.

Folytatólag az *Alsó-patak-utcába*, majd a *Mészárszék-térre* érünk s az előbbi síkator-része, mint említők, lakható. E tér a legrégibb idők óta ezt a nevet viselte.

Ez utezáktól keletre párhuzamosan halad a *Simor János-utca*. A város déli falánál, az egykori zsidó-kapunál kezdődik. Nevét Simor primástól vette, ki ez utca északi végén 1886-ban nagy fiú-árvaházat alapított. Azelőtt az 1800-ban kinyitott zsidó- (vagy Lanczer s nem Lauzzer) kaputól Ujkapu-utczának, előbb a benne lakó iparosoktól Szűr-, még régebben, szebb magyarsággal Posztómető-utczának nevezték. A XVII. század közepétől kezdve ebben az utczában több főúri családnak volt háza. Ebben az utczában van a statusquo izraelitáknak 1892-ben, a síkatorban pedig az orthodoxoknak 1891-ben épült *zsinagógája*. Elváltak 1881-ben.

Mielőtt ez utca két oldalán levő utolsó épületről — az érseki árva-házról s a Szent-Orsolya-rendű apácák iskoláiról — szólnánk, térjünk be a *Béla király-utczába*. A város legtetszetősebb utczája, nemcsak házaival és kettős kocsútjával, hanem, — a mi a többi utczában sajnosan hiányzik — sétatér-szerű fasorával a város legbarátságosabb része. A legrégibb időben a zsidó városrészhez tartozott. Kiűzetésük után Magas-utczának, majd az ott lakó kanonokokról Káptalan-utczának nevezték. Mai nevét a millenniumkor kapta, a város tulajdonképpeni megalapítójáról, IV. Béláról. Ezt az utczát a *katonai tébolyda* nyitja meg, mely célra ez épület és templom a *Klarissza-apácáknak* II. Józseftől történt eltöröltetése óta szolgál. A nagyszombati Klarisszákról először IV. Béla idejében történik említés, mikor 1240-ben e szerzetnek a Nagyboldogasszony czímére templomot s melléje kolostort építtetett s később Boleráz és Klucsován falvakat visszaváltva, nekik adta. Idők folytán a királyoktól s magánosoktól nagy birtokokat, a városon belül házakat, kívül pedig szép kerteket, gazdaságokat kaptak. De Bethlen elől 1618-ban menekülniök kellett s csak négy évi hányódás után térhettek vissza. Pázmány nagy költséggel helyreállíttatta templomukat és kolostorukat s 1624-ben fehér öltönyt kaptak. Thököly elől ismét menekültek s 1683-ban kolostoruk csaknem egészen leégett s a templom is nagyon megrongálódott. 1694-ben Széchenyi primás a mai kétemeletes, L alakú kolostort fölépíttette, a templomot kijavíttatta. A kolostor emeletes része későbbi hozzátoldás. 1850-ben a tornyot javították s a kupolában találták a IV. Bélától kiállított alapítólevelet s mint Némethy, a város egykori érdemes levéltárosa írja, azt hermetice elzárva, ismét visszahelyezték.

Itt említjük meg, hogy e Klarisszák őrizték a három kassai vértanúnak, Kőrösi Márk esztergomi kanonoknak, Pongrácz István és Grodéczy Menyhért jezsuitáknak egy közös koporsóba helyezett tetemeit. Pálffy Katalin grófné ugyanis 1619-ben Bethlentől elkérte s 1635-ben a sebesi temetőből a nagyszombati zárdába hozatta. A szerzet megszüntetése óta a helybeli Szt.-Orsolya-rendi apácák sekrestyéjében van a koporsó. Most van folyamatban szentté avatásuk s így nemsokára érdekes és drága kincsei lesznek a kolostornak.

A kolostor híres nőnevelő-intézet volt s az apácák között is sok előkelő származásút találunk; főnöknők között látjuk az Apponyi, Nyáry, Perényi, Forgách, Szentkirályi, Pyber stb. neveket.

Kis temploma a XV. század csúcsíves ízlését mutatja; megmaradt a szentély, a toronyalatti fal s a hosszahajó falazata. Legérdekesebb az északi oldalon az alacsony, oszloptalan, tympanum nélküli kapuzat. A templom egész hossza 47·188 méter s ebből a szentélyre vagy 10 méter esik. A szentély magassága 9·5 méter, a hosszahajó szélessége 9 méter. A régi nagy karzat a nyugati végen maig megvan. A templomtorony egészen közönséges.

A Káptalan-utczai házak között van nehány, mely még a XVIII. század elejéről való. Itt ugyanis nemcsak kanonokok, hanem előkelő világiak is

Béla király-
utca.

A hajdani
Klarissza-zárda.

laktak. A plébánia-templom körül voltak az oltár-épületek. A nyugati sor végén vannak az 1844-ben alapított nagyszombati hattagú társaskáptalan lakásai. Ez épületek közül a plébánia-lakással szemközi sarokház annyiban érdemel külön említést, mert ebben lakott állítólag a híres *Telegdi* Miklós; ide fogadta be a jezsuitákat s itt működött legelőször a nagyszombati jezsuita-sajtó. Emeletre *Bartók* prépost, a *Beniczky* Péter lírikus barátja s költeményeinek kiadója, építtette.

A keleti oldalon az előkerttel ellátott utolsó ház az érsekhelynök lakása, mely 1562-től 1822-ig az esztergomi primások palotája volt. Emeletes, elég tágas épület. Mivel keletkezésére vonatkozólag szakmunkákban is téves állítások találhatók, nem lesz fölösleges helyre-igazításképp egyet-mást róla elmondani. E házat nem *Forgách* primás kezdte építtetni, mint szerte olvassuk, hanem *Oláh* Miklós. Az építésre vonatkozó alapítványát márványba vésték s e lap ma az épületfalba illesztve látható. Az alapítvány ekképp szól: „Rsmus D. Nicolaus Olahus Archi-Episcopus Strigonien., Primas Hungariae, Legatus natus, Summus Secretarius Cancellarius ac Locumtenens

A régi érseki palota.



A SZENT MIKLÓS TEMPLOM.

sacrae Caesareae Maiestatis, hanc domum in area domus altariae Sancti Joannis Baptistae ex fundamento propriis suis expensis exstruxit pro sua et successorum suorum D. Archi-Episcoporum habitatione, — obligans Dni successores suos sub indignatione Dei max., ut ultra ordinarias missas altar. praefati singulis septimanis, unam feria tertia in honor. beati Nicolai Epp., cum collecta pro defunctis, alteram feria sexta de passione Dni Nri, similiter cum collecta pro pace, perpetuo celebrari faciant. A. D. MDLXII.“

Ez alapítvány nem zárja ki s biztos adatok igazolják, hogy *Forgách* e házat jelentékenyen bővítette, *Lippay* primás pedig kényelmesebbé s díszesebbé tette. *Sachsenseitz* Kristóf Agost primás az egészet átalakíttatta, díszes portáléval s fölötté erkélylyel látta el s czímerét ideillesztette. A mai kertet ő készíttette elje s azt kőfallyal vette körül. E kőfalat 1886-ban, mikor érsekhelynöki lakás lett, lehordatták s most vasrácsesal van körülvéve. A primások elköltözése óta 1886-ig különféle hivatalok helyiségeül szolgált. Ma itt van a *nagyszombati szentszék* és az *érsekhelynöki levéltár*. Ez utóbbi már abban az épületben van elhelyezve, melyet a templommal párhuzamosan egész a városfalig *Forgách* primás építtetett a palotájához.

Hosszú, emeletes épület ez, mely 1615-ben keletkezett s első felében az *érseki könyv- és levéltár* volt egész a primások elköltözéséig. *Pázmány* ide tervezett nagyszerű könyvtárt, de a Bethlen-féle támadások ebben meggátolták. *Lippay* és *Szelepcsényi* primások voltak a könyvtár igazi megalapítói. Hátrább az újra betelepített jezsuitákat helyezte el *Forgách*, míg az

Az érsekhelynöki levéltár.

egyetemi épület helyén lakásuk el nem készült. Itt volt jóideig a sajtó is, mely a jezsuitáknak Nagyszombatból való elköltözése után mint káptalani sajtó működött. Most ismét a jezsuiták birtokába ment át, s mikor a pozsonyi primási typographia 1644-ben idekerült, megkezdte hatalmas munkáját. Ez épület előrészeiben volt 1857-től 1893-ig az érseki tanítóképző-intézet.

Előtte, az egykori „forum minus” közepén, áll a közönséges kőből készült Szent József-szobor. Az 1709-iki pestis után fogadalomból állíttatta a város. Később többször javították. Főiratai közül csak azt jegyezzük ide, mely keletkezésére vonatkozik:

FVnesta grassante LVe TirnaVIA DIVo Iosepho pLorans erIgt hanC
statVaM (1731. év).

A Szent Miklós
templom.

Itt, a város legmagasabb pontján, teljes orientációval áll a híres, *Szent-Miklósról címzett templom*. Nemesak a hagyomány, de építészeti stílje is azt bizonyítja, hogy a XIV. század építészeti ízlésének s Nagy Lajos bőkezűségének köszöni létét. Hogy már régebben is volt itt templom, több adat bizonyítja. E mai háromhajós, kéttornyú, csücsíves stílusú templom méltán keltette föl a szakértők figyelmét s a műemlékek országos bizottsága a restauráló klasszikus alkotások közé iktatta. Megérdemli, hogy néhány szóval népszerű ismertetést adjunk róla. Egész hossza vagy 60 m., melyből a szentélyre 13 m. s a hajóra csak 24 m. esik; a többi a torony közötti csarnok s a nyugati tám teszi. A kurta hajó szélességben nyert, a mennyeiben a középhajó szélessége 10 m., a két oldalhajóé pedig 5—5 m. A szentély szélessége kb. 9 m., magassága 18 m. A főhajó magassága 17 m., a mellékhajóké jóval kisebb. E méretekből látható, hogy nem csarnoktemplom. Belül, a mellékhajók kápolnáit kivéve, híven megőrizte eredetiségét. Kívülről, a hozzáépítésekkel, sokban megváltozott s kapujával főhomlokzata is elvesztette tiszta stílszerűségét, valamiut néhány ablak is hólyagos mérműveket kapott. Gazdag, ötoldalú szentélye különösen tanulságos; nyolcz ablaka szintén tökéletes példája az ízlésnek. A zárkóban összefutó karsú gerinczek finom érzékre vallanak. A hajó már nem oly szabályos; különösen sokat rontott a stíluson a későbbi kápolnaépítés. Feltűnő, hogy a nagy falmezőkön semmi kép sines. Tornyai a templom magasságáig négyszögűek, azontúl pedig nyolczszögűek. A gyakori tüzek a templomuak is sokat ártottak; nevezetesen a huszita-támadáskor igen megrongálódott. E templom is élvezte Pázmány fejedelmi bőkezűségét. 1629-ben 140.000 forinton kijavíttatja: hét kápolnát építtet a mellékhajókba, márványtalapzatot, új padokat, nagy sekrestyét készíttet s a tornyokat is kijavíttatja. A tornyok eleinte különböző magasságúak voltak s ú. n. hagymakupolát kaptak. Ezeket Szelepesényi is javított valamit, de az eredeti visszaállítására maig sem gondoltak. Megemlítyük még azt is, hogy az északi torony második emeletében van a városi levéltár legnagyobb része.

Egy kápolnáról külön kell szólnunk, mely az északi oldalon kiválik a törzsből. Ezt Nagyasszonyunk tiszteletére *Esterházy* Imre primás építtette 1745-ben s itt helyezték el a már említett csodás Mária-képet. IV. Pius, a szokásos feltételek kíséretében, 1852-ben teljes búcsút fűzött e helyhez.

A templom alatt két sírbolt van. Az egyikbe, a tulajdonképpeni fősírboltba, a déli oldalon volt a lejárás. Ide temettek több primást s más főpapot és sok világi nagyságot. Okolicsányi plébános idejében (1760—1771) nyitva volt s ez idő alatt sok barbárság történhetett itt. Mindent földúlva, kifosztva találtak. Ezután az érzekoporsókat a városi pénztár javára eladták. A sok síremlék egy része Esztergomba került, de néhányat az egyes kápolnáknak helyeztek el. Csupán kéziratok magánjegyzék maradt fenn arról, hogy kiket temettek itt el. E jegyzék is hiányos. A lejáratot befalazták s azóta nem használják. A másik kriptát 1717-beu Kürtössy kaunok készíttette s az északi oldalon van a lejárás; ide még a XIX. század első felében is temetkeztek helybeli világiak s nagyszombati kaunokok.

A kápolnáknak elhelyezett hatalmas síremlékek nem annyira művészeti, mint inkább kortörténeti szempontból érdekesek: a főpapi ruházatok s jelvények, a katonai öltözet és fegyverek ez emlékeket jól tanulmányozhatók. A délioldali mellékhajó kápolnáiban vannak — nyugatról kezdve —: *Oláh*,

Kutassy, Lósy érsek szép vörösmárvány szobrai; az alakok korinthusi pilasterek között vannak. A negyedikben vörösmárvány lap van, mely Pázmány jótékony-ságát örökítette meg. Itt, a Mindenszentek oltára mellett, van a *Drugeth*-család sírboltja. *Drugeth György*, mint tudjuk, Lengyelországban halt meg s ide hozták tetemeit. A sírbolt fölött az ő nagyméretű márványszobra van, hatalmas oszlopok között. Ott nyugosznak még: anyja, aztán *Révay Erzsébet*, *Forgách Emerenzia*; *György* fia *János* unokája, *Bálint* vál. püspök, kiben a család férfiága kihalt, s nővére, *Krisztina*. A *Forgách*oknak két kriptájuk van: az egyik a nevezett oltár alatt, a másik a főhajó közepén. A szentély padjai alatt és mögött szintén több előkelő egyházi s világi aluszsza örök álmát. Az északi mellékhajó egyes kápolnáiban, keleten kezdve, a következő síremlékek láthatók: *Verancsics* primás ión-oszlopos vörösmárvány szobra,



A SZENT MIKLÓS TEMPLOM MŰKINCSEI.

Cherödy János kelheimi kőből készült szép szobra, toscanai vörösmárvány oszlopok közt, *Forgách* primás korinthusi oszlopos vörösmárvány szobra. Felirataikat nem jegyezzük ide, mert azok csak hosszú címek, *Forgách* és *Drugeth* emléken pedig közönséges versek intenek a világi nagyság mulandóságára.

Ma plébánia-templom s az 1844-ben beiktatott nagyszombati társas-káptalan egyháza. Utoljára 1847-ben volt renoválva. Mivel a kilátásba helyezett nagyobbméretű javítást mindezideig hiába várták, magánadományokból most festik a szentélyt. Ablakfestményei közt a magyar szentekkel is találkozunk. Az ablakok közötti falmezőkön *Szt. Miklós* püspök életéből vannak egyes mozzanatok. A munkálatot *Brückner Lipót* jónévű festőművész vezeti. A mintákat a műemlékek országos bizottsága is jóváhagyta. E festés egyelőre csak a szentélyre terjedhet ki, de rövidesen a főhajó kifestését is sorra veszik. E templomban prédikált *Telegdi, Monoszlay, Pázmány, Káldy* s annyi sok jelese három századnak. A templom körül volt a legrégebb idő óta a város egyetlen temetője, de sokkal nagyobb területű volt, mint a mai szabad tér, mert a plébános lakása azelőtt másutt volt. Annak a helyén is,

egész a konviktusi kertig, kőfállal körülvett temető volt, s éppen az új, modern konviktus alapkövének 1747-ben történt letételekor mozgalom indult meg a barátságosan belső temető ellen. Attólfogva a Lazaretum mellett jelölt ki a város temető-helyet, s ez az n. n. régi temető; a másik a megszüntetett triunitárius-szerzet egyik kertjének a helyén alapított 1790-ben, s ez az új temető. A templom körüli temető-falat 1770 után le is bontották s az egész területet már 1758-ban kikövezték. Ekkor épült itt a mai plébániai lakás. Kapufölötti homlokzatán e chronostikon van:

SenatVs popVLVsqVe TirnaVIensIs IMpensIs aerarII CIVICI CVra Vero paroChI aC
ConsVLIS restaVraVIIt (1778.)

A székesegyház csupán a magyar és német híveknek volt a temploma s bár bizonyos alapítvány már 1564-ben biztosított a tótoknak némi jogot, a főtemplomban tót prédikációkat nem tartottak. Ekkortájt építtetett Csiba *Holy Pál*, Fehéregyház ura a tótok számára egy nagyon igénytelen kis kápolnát, mely Szt. Mihály czímét viselte. A templom déli kapuja előtt állt észak-déli irányban. Egyideig a tót lutheránusok is használták. Pázmány idejében már dűledezett s kicsiny is volt. A fenkölt gondolkozású főpap a kápolna körül imádkozó tót népet megsajnálta s 1632-ben 1000 frtos alapítványt tett, hogy annak kamataiból fizessenek egy papot, ki a ferenczrendiek templomában vasárnaponként tót prédikációt tart. Szelepesényi primás 1674-ben fölépítteti a kis tornyos kápolnát, de a tót szónokot továbbra is külön kellett fizetniök. 1791-ig volt használatban. A protestánsok is kérték, de a város 1813-ban lebontatta. Hogy emléke megmaradjon, az oltárt és képet a karzat-feljárás alatti Szt. Mihály-kápolnában helyezték el.

A deficientia.

A plébánia-ház mellett van egy ódon külsejű, szűk, emeletes épület, mely ma *deficientia*, vagyis az esztergomi főegyházmegye elaggott papjainak nyugalmi helye. Erre a célra szolgál már 1619-től fogva. Azelőtt szeminárium volt és pedig hazánkban a legrégebb, melyet a tridenti zsinat 1552-iki határozata értelmében, *Oláh* érsek 1566-ban, a milanói Borromaei-féle szeminárium mintájára alapított. Eleinte csak 10 növendék számára volt berendezve s Marianum néven Szűz Mária pártfogásába ajánlva. Oláh haláláig jezsuiták vezették. Azután a káptalannal meghasonlottak s elhagyták Nagyszombatot s ettólfogva a káptalan vezette. Kellő alap híján nem prosperált s az 1588-iki tűz után csak alig éledt újra. A kapu fölötti fölírat szerint 1590-ben kijavították s a főntemlített évig tovább működött. A fölírat így hangzik:

Domus seminarii venerabilis capli Strig. restaurata per R. D. Marcum Cheródy de Fylenthinez
p. s. G. de viridi campo id temporis seminarii praefectum.

Forgách primás ismét a jezsuitákra bízta az intézet vezetését. Pázmány érseksége idejében leégett s a papnevelés e nagy reformátora új alapot s helyet biztosított neki. Ettólfogva lett aztán deficientia. E házban halt meg a híres Otrókocsi *Fóris* Ferencz.

A régi városi és káptalani iskola.

Ezzel szomszédos a főtemplom karmesterének emeletes lakása. Szintén mint ősrégi ház s kulturintézet kerül szóba. E házat ma alacsony kőfal veszi körül s benne van az előbbi magas falból kivett kőlap, melyen ma csak e szám olvasható: 1493. Ez a ház volt vagy 300 éven át a nagyszombati *magyar népiskola helyisége*. Kezdetben városi iskola volt; a XVI. század közepén egyesült a plébániai magyar iskolával. Az esztergomi káptalan mindjárt meglepedése után megalapítja a káptalani iskolát, mely már a gimnázium szervezetével bírt. Oláh a városi s káptalani iskolát e házban egyesíti s javadalmat is szerez neki, sőt az egyházi pályára jelölteknek — átlag 24 — bennlakást is biztosít. Ez már gimnázium és konviktus nevet visel, noha — mint látjuk — félig szeminárium is. A jezsuiták vezetik s a tanárok között szerepel *Arator* (Szántó) István is, az első magyar jezsuita író. A jezsuiták távozása után a káptalan tagjai voltak a tanárok s ezek közt látjuk Illicinust, Telegdit, Pécsi Lukácsot, Monoszlayt, Lósyt s Körösi Márkot, a már említett kassai vértanúk egyikét. Mikor aztán a jezsuiták visszajöttek, átvették az intézetet, de hamarosan el is vitték a mai invalidusházba. A nemzeti iskola, a gimnázium távozásával, itt tovább virágzott. Majd kifejlődött a német, sőt később a tót iskola is. A XVIII. század bomlasztó

politikája itt is megtette hatását. A másik két iskola, főképp a német, fölülkerekedik; a nemzeti iskola azonban küzd tovább s a már említett torony melletti iskola után is működik. Seitovszky azonban, mint már fölösleges intézetet, megszüntette.

A karnesteri lakáson túl kezdődik a Jeruzsálem-utca. Folytatása a Jericho-utca, melynek csak egy házsora van. Ez a két utca volt hajdan a zsidó városrész, mely tehát a Jericho-utca végén volt Maláta-kaputól a Zsidó-kapuig terjedt volna. Biztos adataink erre azonban nincsenek.

A Jericho-utczától nyugatra terül el dél-északi irányban az a hatalmas négyszög, melynek déli oldalát az Esterházy Miklós-féle egykori *egyetemi templom*, másik három oldalát a monumentális egyetemi épületek alkotják.

E helyen egykor a domonkosrendiek kolostora és ker. Szt. János nevű viselő kisserű temploma állott. Guidó Bernát már 1305-ből említi. Ely-két adománylevelén kívül nem is tudunk róluk semmit. A nyúlszigeti domonkosrendi apácák a törökök elől menekülve, végre 1567 körül ide kerültek s a kolostort és templomot a legnagyobb elhagyatottságban találták. Pázmány kieszközölte, hogy a pozsonyi Klarisszák közé fölvették s az így üresen maradt dűledező épületeket az 1615-ben visszahívott jezsuiták foglalták el. A gimnáziumot itt nyitották meg s az 5 osztályra mindjárt 440 tanuló jelentkezett. Maguk egyideig a már említett érseki könyvtár-épület hátsó végében laktak. Három év múlva 6 osztály lett s 1655-ben már 22-en voltak, mert Pázmány egy szemináriumot s két konviklust is rájuk bízott. 1635-ben már 700 tanulójuk van. *Dobronoki György* a kollégium rektora, gyűjtésből, adományokból s Pázmány bőkezűségéből megkezdte az építést. Mindjárt a mai négyszög kezdett kialakulni, csakhogy az épületek kisebbszerűek voltak. Mind ennek, mind az egyetemi templomnak az építését Dobronoki vezette, a ki az egészről pontos naplót írt, mely kortörténeti szempontból is igen becses. A keleti és nyugati oldal emeletes volt; az északi oldalon még nem igen volt épület; a déli oldalt meg nem építhették ki, mert ott már javában épült a bazilika. Eleinte a templom nem volt összeépítve a lakásokkal. Szűkebbkörű használatra ugyanis egy másik kis templom szolgált, mely már a 20-as évek után épült *Forqách Zsigmond* nádor özvegyének és *Esterházy Miklósnak* a bőkezűségéből. E kis templom sokáig fönnállott, a század vége felé azonban, mikor a híres *Hevenessi* rektorsága alatt az északi oldal is kiépült, e templom megszűnt s díszes triclinium lett a helyén; fölötte az első és második emeleten volt a nagy és kis aula. A földszinti terem, tehát az egykori templom — mint már említettük — ma a protestánsok imaháza. Az épületet ekkor a templom hosszában egy folyosóval összeépítették. Az egész épületben száznál több terem van.

Magának az egyetemnek s gimnáziumnak a szervezetét s életét nem lehet tudunk e helyen ismertetni. Csakis főbb mozzanatait jelöljük meg. Mint tudjuk, Pázmány 1635-ben százezer frttal megalapította a két — theologiai és filozófiai — karból álló „érseki egyetemet“. A bölcséleti szak, a gimnázium a nyugati oldalon volt; a keleti oldalon a lakások és a hit-tudomány előadó termei voltak. E városban a jezsuiták kivételképpen elemi iskolát is tartottak fönn ugyanitt. *Lósy, Lippay* primások megalapítják a jogi kart. A keleti szárny kétemeletesé fejlődik s a templom végében is tovalhaladva, ennek déli faláig nyúlik. 1667-ben az előadások megkezdődnek. Az északi szárny emeletén láthatni a nagy színházat, mely *Esterházy Pál* nádornak köszöni létét. A kisebbik színházat 5 mágnásfiú építtette. A nagy nádor javíttatta és bővítette a nyugati oldalt, mely a bölcséleti szak helye volt. Ekkor nyert tágas helyiséget az egyetemi sajtó is, ugyane szárny végében, melynek kifejlesztője *Kollonics* volt. Igazgatói közt találkoznak Szentiványi, Sennyei, Rajcsányi s más jelesek neveivel. Mária Terézia megadta az egyetemnek a negyedik szakot is: az orvosi fakultást. Helyisége a szemben levő emeletes szép épület, mely most katonai kórház. A többi épület is nagy átalakítást kívánt, a nyugati szárnyat szinte újra kellett építeni. Az építkezés alatt a primási palota, a trinitárius és pálos-zárda szabad helyiségeiben tartották az előadásokat. 1770-től kezdve az orvosi szakon világiak is tanítottak. Mikor pedig 1773-ban a jezsuita-rendet eltörölték, világi s szerzetes papok pályáztak s legnagyobb részt belaktak; 1777-ben

Egyetemi
templom és
épületek.

pedig Budára költözött könyvtárával s minden fölszerelésével együtt. Ettől-fogva invalidus katonák szállása a mai napig. Most a cs. és kir. 71. gyalogezred 1. zászlóalja is itt van elhelyezve. A káptalan kérte Ferencztől szemináriumnak s bár a jogot elismerték, méltányosság czímén felét továbbra is le akarták foglalni. Ekkor a káptalan az egészről lemondott. Végül megemlítjük, hogy 1753-ban Mária Terézia csillagvizsgáló tornyot is építtetett Kéri rektor vezetése mellett, melynek ma már semmi nyoma. Minden valószínűség szerint az északi szárny keleti végénél volt. A régi munkákban olvasható feliratokból ma semmi sincs az egész házban.

Hátra van még, hogy néhány szóval az *egyetemi templomról* is megemlékezzünk. Mint már szó volt róla, e helyen ősrégi idők óta Ker. Szt. János tiszteletére templom állott, de a jezsuiták ideköltözésekor már használhatatlan volt. A mai kéttornyú, barokk-stílusú óriási templomot *Esterházy Miklós* nádor építtette. A kor ízlését tekintve, akkor páratlan volt egész Magyarországon, sőt a messze külföldön is. A maga nemében ma is impozáns, pedig egykori díszéből már alig van valami. A nagy nádor 80,000 frt készpénzt adott reá s azonfölül fát, követ s egyéb anyagok szállítására kocsikat. Alaprajza bazilika jellegű; oldalesarnokaiba azonban 4—4 oltárt raktak s így külön kápolnák alakultak. Az egész boltozatot egyetlen oszlop vagy pillér sem tartja. Közel 70 méter hosszú s 17 méter széles, falai mintegy 24 m. magasak. Tornyai elég arányosak és stílszerűek. Az építőmester Spatz Péter volt, kinek festett arcképe maig megvan a sekrestyében. 1629-ben kezdték az építést. A téglát Fehéregyházán égették, mely ekkor már a jezsuitáké volt. Ezt is a nádor szerezte meg nekik, mint a birtokos család kihaltával a koronára visszaszállt jószágot. A jezsuiták csakhamar felvirágoztatták. Ekkor járt itt a szerzet provinciálisa, kinek e hely nagyon megtetszett s a római Albani villa után Albanusnak nevezgette s e név rajta is maradt. A ma is látható emeletes, nagy épület 1719-ben volt készen. E vidéket akkor még 700 holdas erdő borította el, melyet 1854-ben írtottak ki.

A templom építése lassan haladt s csak 1637. aug. 30-án történhetett meg a fölszentelése. Ezt nagy fényvel ülte meg a nádor. A fölszentelést Lippay egri püspök, az első misét Lósy primás végezte, az első magyar prédikációt pedig Forró egyetemi rektor tartotta. A mai főoltár csak 1640-ben készült el. Velencei mesterek kolosszális munkája, közel 40 hatalmas szobor van rajta, melyek az ó- és újszövetség egyes alakjait ábrázolják; majd följebb egyházatyák, a jezsuita-rend kiváló alakjai, legfölül a magyar szentek jelennek meg az óriási ikonosztaziában, mely tízezer frtba került. A fölszentelés napján estefelé Kismartonból két kocsi érkezett a nádor 6 kiskorú gyermekének a tetemeivel. Esterházy ugyanis a szentély alatt nagy sírboltot építtetett, és pedig középen a maga és családja számára, az evangéliumi oldalon a jezsuita páterek, s a lezke-oldalon a fráterek számára. Itt helyezték el másnap a kripta első lakóit. Attólfogva itt tették örök nyugalomra az Esterházy-család több jeles tagját. A sírbolt kikövezését a nádor méltó fia, Pál végeztette s 1700-ban a lejáratot márványlappal látta el. Szép fölirata így hangzik:

Viator, attende! Marmorea, quam calceas, porta ad mortem est aerarium. Hoc sub lapide pretium seculorum et melior Hungariae thesaurus est absconditus, postquam gloriosissima sanguine, quia regum S. Ladislai, Ludovici I., Sigismundi Imperatoris innexa sanguini, celebratissima antiquitate, quia septemdecim ante secula in magno Scytharum principe Opos, in Eurso Hunnorum Duce ac tot aliis dominata celsissima et illustris Familia Estoras locum hunc delegit sepulchralem. Iacent hic grandes illae et vere pretiosae animae: Nicolaus, Hungariae prorex, aetatis suae oraculum; Ladislaus, item Franciscus, Casparus, Thomas fuso pro patria sanguine heroes purpurati, eorum nomini ac posteritati sui ac praesertim parentis sui Nicolai proregis et matris Christinae Nyáry manibus sepulchralem hunc lapidem posuit S. R. C. Princeps Paulus Eszterházy. — Abi viator! Et cum magnas abiisse in cineres animas audis, ingemiscens, ut ex his cineribus immortales resurgant phoenices, preCare, naM DeCet. (1700)

A négy hős, kikről a fölírás szól, a vezekényi csatában esett el 1652-ben s a csata után következő napon itt temették el őket. A szentély falain függ 8 hatalmas trophaeum: a két legnagyobb a vezekényi hősöké; aztán Esterházy Dánielnek, Sándornak, Ferencznek, Istvánnak egy-egy szép czimere: egy



A RÉGI EGYETEMI TEMPLOM.

névtelen Esterházy-czímer s végül Ocskay Imre díszes czímere. Mind a XVII. századból.

A francia hadjárat idején igen nagy kár esett a templomban és a kriptában is. A katonaság feldúlta a sírboltot s ott mindent széthányt. A jezsuita-kripta fülkéiből mindent kiszórtak s ma úgyszólván egynek a maradványai sincsenek külön. A családi sarkophagokat is összerongálták. 1865-ben a család kijavíttatta s a boltozatot vasráccsal elzáratta. Erre vonatkozik a márványlap föliratának a vége:

Hoc monumentum restituit ossaque maiorum iniuria temporum dissipata colligi ac tumbas refici iussit Paulus Eszterházy de Galántha. MDCCCLXV.

A templom eleinte nem volt kifestve és a mai stucco-munkák sem voltak meg. Az egésznek világoskék színe volt. A nagyszerű díszítés Esterházy Pál bőkezűségét dicséri. A mennyezetben s az oldalfalakon is szép festések voltak. Különösen kitűnnek a kápolna boltozatán látható stucco-munkák és az egyes mezőkben volt freskók. Ez utóbbiaknak s a gazdag aranyozásnak legnagyobb részét sikerült előtüntetni. Ma t. i., a mennyezetet kivéve, az egész templom fehérre van meszelve. E kíméletlen eljárást főképpen az tette szükségessé, hogy az említett hadjárat alkalmával a katonaság itt telelt s a templom belseje annyira megrongálódott, hogy utána jóideig nem is használták, a festés költséges kijavítására meg nem gondolhattak.

A kápolnák fölött mindkét oldalon szobasorozat volt s onnan a ma is látható felső karzatra volt kijárás. Ezek a bennlakó világi vagy egyházi növendékek helyiségei lehettek. E templomban voltak az egyetemi fölavatások, vagy ünnepek. Mintegy 7 vallásos társulat, sodalitas virágozott itt, s ezek közül 3 az egyetemi ifjaké volt. 1561-ben 9 vértanú ereklyéit kapta meg a templom s azok az oltárok ereklyetartóiban maig megvannak. Mint érdekességet említjük meg, hogy a sekrestyében két kép van s az egyikben a Mária név betűinek szokásos csoportosítása, a másikon az ismeretes J H S van kihimezve. A kép hátára az van nyomtatva, hogy Ghymesí Forgách Pál vál. püspök „édes leányának“ a hajából készült a XVIII. század elején. Forgách ugyanis neje halála után papi pályára lépett, egyik leánya pedig itt Klarissza-apáca lett.

Ma az invalidusokon kívül a gimnáziumi ifjúság látogatja e gyönyörű templomot s mindez ideig egyetlen a városban, melyben minden vasárnap — s máskor is sokszor — magyar prédikáció van. Kapuja fölött a dicső alapító ezimere van s e fölírat:

Com. Nicolaus Esterházy R. H. Pal.

A templom körül van a város harmadik tere, mely az ezredéves ünnep óta Pázmány-tér néven szerepel. Azelőtt a templomról ezt is Szt. János-térnek nevezték, az egyetem idejében pedig „forum Academicum”, azaz Egyetem-tér volt.

Mielőtt ez óriási épületesoporttól s a hozzáfűzött szép emlékektől búcsút vennénk, befejezőképpen említsünk meg néhány nevesebb férfit, kik itt az egyetemen s a gimnáziumban tanítottak.

Az egyetem nevezetesebb rektorai és kancellárai: Dobronoky, Sennyey, Szentiványi, Kecskeméthy, Szerdahelyi, Rajcsányi, Kunics, Kéri stb., kik a magyar irodalomban is ismert alakok.

A hittudományi kar tanárai közül ismeretesebbek: Nádasdy, Baranyi, Szentiványi, Szerdahelyi, Csapody. A jogi karon: Otrókocsi Főrís, Benesik, Szegedy s mások. A bölcséleti szakon: Inchoffer, Hevenessi, Timon, Thuróczy, Kazy, Kaprinay, Pálma, Pray, Katona stb. A fizikát a világhírű Hell Miksa is tanította; a matematikának a tanára Dugonits, stb.

A gimnáziumi tanárok közül is csak a legnagyobbakat említjük meg: Káldy, Dobronoky, Forró, Nádasdy, Pereszlenyi, Szentiványi, Szűnyogh (a félelmetes vitázó), Csete (szónok), Hidy, Timon, Arvay, Péterfy, Rajcsányi, Kéri, Kazy, Szegedy, Sajghó, Pray, Kunics, Frivaldszky, Katona s mások.

A mai Felsőpatak-utca az egyetem életében Jezsuita-utca nevet viselt. Mai nevét pedig a rajta végig folyó pataktól vette.

Az egyetemi templomtól vette nevét az a rövid, mindössze 14 házból álló utca, melynek néhány épülete számot tart arra, hogy hazánk művelődés-története foglalkozzék velök.

A hajdani
Szt.-Adalbert
szeminárium.

Mindjárt a templom mellett, az utca sarkán látunk egy ódon külsejű, emeletes épületet, mely 1886 óta a 4 osztályú községi *polgári fiúiskola*-nak s részben a róm. kath. elemi fiúiskolának szolgál lakásul és ugyanitt van az iparos- és kereskedő-tanulók iskolája is. Az épület mai alakját csak 1710-ben kapta, de mint intézet sokkal régibb. Pázmány ugyanis 1623-ban a sarkon a Wanker-féle házat megvette, hogy ott egy jezsuita főügyelete alatt szegény nemes fiúk lakjanak s a gimnáziumba járjanak. A növendékek száma 25 volt s ezíme: Szt.-Adalbert burzája. De Pázmány nem tett le biztos alapot, s az egyetemi tőke kamataiból juttatott évi ezer forint keveset segített. Majd főpapok, mágnások és polgárok adományaiból 60 személyre terveztek bennlakást, de ez sem volt elég biztosíték. A jezsuiták Pázmány halála után el is hagyták. 1642-ben megint hallunk róla, s mikor a svéd támadások alkalmával az olmcüzi egyetemi hallgatók közül többen ide jöttek, Lippay érsek itt helyezte el őket. Most már kispapok is voltak köztük s ezíme Seminarium S. Adalberti lett. Itt tanultak a székesegyház énekesei és zenészei. Mikor pedig a templom hosszában 2 házat s a Szt. János-utczában a Pyber-féle házat megvették, 1710-ben L alakú emeletes épületté fejlődött s keleti végébe a ma is látható kápolnát építették. Az Amadé Ilona, Koháry és Kolonics-féle alapítványokkal ellátott intézet a jezsuiták vezetése alatt szép fejlődésnek indult s lassanként úgyszólván a nemzetiségi kispapok intézetévé lett. Az egyetemmel együtt ez is Budára került. A város 1783-ban megvette s ekkor bérház lett. Ma az említett iskolákon kívül itt van a pozsony-megyei magyar közművelődési egyesület könyvtára s régiséggyűjteménye, a katolikus legényegyesület helyiségei s a nagyszombati ipartestület irodája.

Az érseki
főgimnázium és
konviktus.

Ezután 3 nagy épület következik, melyek ma az *érseki főgimnázium* és a *kiralyi érseki konviktus* céljait szolgálják. Mind a háromnak érdekes története van.

Az első a főgimnázium épülete. Nagy, négyszögű, emeletes épület. A keleti oldalon, hol a tantermek vannak, kétemeletes, a déli oldal pedig hiányzik. Alapját Lippay primás vetette meg az 1648-iki tart. zsinaton, mikor is a püspököket felszólította egy általános szeminárium alapítására. A leg-

többen azonnal hozzá is járultak az alaphoz s egyházmegyéik részére megállapított számban növendékeket küldtek. Ez épület helyén is Pyber-féle házak voltak. Erre az intézetre fordították *Lósy* primás 35.000 frtnyi hagyatékát is, a mai kétemeletes szárnyát pedig *Illyés* püspök hagyatékából építették. A jelöltek számára szükséges rész már 1652-ben készen volt. Egészen a római német-magyar Apollinare szeminárium mintájára szervezték s a növendékek itt is vörös talárt viseltek: ezért hívták sem. generale rubrumnak. Lippay Magyarország Patronájának ajánlotta föl. Kapuja fölé helyezték Lippay czímerét, melynek ma már csak a helye látszik. Alatta e chronostikon olvasható:

GeorgIVs Lippai ArchIepIsCopVs StrIgonIensIs prIMas UngarIae
LegatVs natUs UnIVerso CLero regnI apostolICI. (1649).

Lentebb olvasható Lippay jelmondata: Coniungete Deo et sustine.

A növendékek száma csakhamar 70—80-ra rúgott s a jezsuiták ezekért a káptalani Stephaneum-seminariumot mellőzték, sőt egyideig nem is vezették. Az egyetemmel ez is elköltözött a városból s beleolvadt a központi szemináriumba. Ettőlfogva az épület katonai iskola s a régi, szép árkados folyosók s termek jelentékeny s káros átalakítást szenvedtek. Scitovszky primás itt helyezte el 1853-ban a megalapított 8 osztályú gimnáziumot. Itt említjük meg azt is, hogy az egyetem elköltözésétől 1784-ig a gimnázium a mai katonai kórházban volt.

A következő épület, mely a gimnáziummal összeköttetésben van, egykor esztergom-főegyházmegyei növendékpapok és világi nemes ifjak intézete volt s *Szelepcsényiben* tiszteletű alapítóját. A gimnáziumi épülettel folytatólag két — keleti és nyugati — szárnyból áll; az előbbi két-, az utóbbi egyemeletes és középen egyemeletes traktus köti össze. Szakértők nagy elismeréssel szóltak széles, boltíves folyosóiról s termeiről. Egykor délfelé valamivel hosszabb volt, igen szép főbejáratral. Mikor később a vele szomszédos konviktust építették, a boltíves déli részt megcsonkították. Kicsiben ez intézet már 1668-ban megvolt, mert a Stephaneum-seminarium már szükségnek bizonyult. Szelepcsényi ide világi ifjakat is felvett. Az egészet a jezsuiták vezették. 1678-ban 17 ezer forintot tesz le ez alapra, s mikor többen is adakoztak, (Szenttamási 11 ezer, Illyés 50 ezer, Gubasóczy 35 ezer frtot), akkor a szomszédos házakat is megvették. Teljes díszében csak 1700-ban állott, mint szép portaléjának a chronostikonja mutatja:

HonorI gLorIosIssIMae VÍrgInIs orbIs CoeLIqVe regInae posVIt pIVs
prInCeps GeorgIVs SzeLepCsénI, arChIepIsCopVs StrIgonIensIs. (1700).

A kapu fölött Szűz Mária szobra s Szelepcsényi czimere áll. A földszinti rész ma már nincs használatban. Az utcai szárny a 20 ezer kötetnyi tanári könyvtárnak szolgál helyiségül; részben tanári lakás. Az összekötő épület már dűledező. A keleti szárnyon, földszinten van a gimnáziumi ifjúság díszes színháza, melynek tágas nézőtere, karzata, erkélye s 12 páholya van. Mai, emeletes alakját 1875-ben nyerte. Alapítása, fejlesztése körül nagy érdeme volt *Scharnbek*, *Graeffel* és *Komlóssy* tanároknak. A gimnáziumi ifjúság itt évenként legalább 2 színelőadást és hangversenyt szokott tartani. E szárny közepébe épült az egykori szeminárium Mária-kápolnája, melyet ma a konviktorok a téli hónapokban használnak. A második emeleten az I—III. oszt. konviktorok helyiségei vannak. E két épület udvarát használja a gimnáziumi ifjúság.

A gimnázium, mint már tudjuk, 1852 óta van az esztergom-főegyházmegyei papok vezetése alatt. Scitovszky primás akkor alapította meg 200.000 frttal. Mivel a benézések alatt csak 6 osztályú volt, az emelkedett szellemű primás a Marianumban szervezte az érseki liceumot (a 7. és 8. osztályt) s abba a klérikusokon kívül világi ifjak is jártak. Mikor pedig 1850-ben a gimnáziumot 4 osztályúvá fokozták le, a primás az 5. és 6. osztályú tanfolyamot is megalapította liceumában s így 1852-ben könnyen megalakulhatott a 8 osztályú érseki főgimnázium. E liceumnak, illetőleg gimnáziumnak több nagynevű tanára volt, kik közül nem egy, magas egyházi méltóságra vagy országos hírű tudós nevére tett szert. *Samassa*, *Hidasy*,

Meszlényi, Császkai főpapok, *Szuppan* Zsigmond, *Aschner* Tódor, *Knauz* Nándor, *Graeffel* János, *Galambos* Kálmán (ma lazarista), *Fraknoi* Vilmos, *Pór* Antal, *Bodnár* Zsigmond, *Hettyey* Sándor (a meghalt pécsi püspök), *Komlóssy* Ferenc s mások ez intézetekben tanítottak több-kevesebb ideig.

Az intézet tanulói közé tartoztak jóideig az egyházmegye növendékpapjai is. A 7. és 8. osztálybeliek — az ú. n. liceisták — 1865-ben Esztergomba költöztek. Tíz év múlva itt helyezte el Simor primás az 5. és 6. osztályú papjelölteket, de ugyancsak tíz év múlva — 1885-ben — eltávoztak azok is.

A nemesi
konviktus.

Ezután a város legdíszesebb, legarányosabb régi épülete következik: a Pázmány-alapította nemesi konviktus, melynek mai épületét Mária Terézia emeltette (1747—54). Négyszögalakú, kétemeletes, impozáns épület s úgy magas és széles folyosói, mint lépcsőházai és gyönyörű termei a Mária Terézia korabeli építés méltó remekei. Az építést Grueber Ignác jezsuita vezette. Ötvennél több teremből áll, melyek a modern igényeket is teljesen kielégíthetik. Maga az intézmény *Pázmány* hazafias gondolkodásának alkotása. Hazánk nemeseinek művelődésére 1624-ben 50,000 frttal s az évi 5000 frtnyi pizetummal alapítja s a jezsuiták vezetésére bízza. S mert az alaphoz II. Ferdinánd is hozzájárul 2000 frttal, „Kir. érs. nemesi konviktus“ czímet viselt. Második megalapítója *Telegdi* János, kalocsai érsek, ki a mai épület helyén volt házát, még Pázmány életében, följánlotta s a szűk Káptalan-utcai Szabó-féle házból ide költöztek a növendékek. Később *Telegdi* hagyatékából még egy szomszédos házat kaptak s ettől fogva gyors fejlődésnek indulhatott. 1666-ig inkább a *Telegdi*-alapból élt, mert a pizetumot Pázmány halála után legtöbbször nem adták meg. Azért hivatalos iratokban is (a városi levéltárban is) *Convictus nobilium Telegdianus* néven szerepel. 1666-tól fogva azonban a pizetumot rendesen folyósítják s az intézet szépen fejlődik. Már külön színházuk is volt s több egyetemi hallgató is volt köztük. Virágzása közben érte az 1683-iki tűzvész, mely után pusztulásnak indult. S mikor hamvaiból már némileg kikelt, II. Rákóczy Ferencz és Heister katonái sanyargatták s élték föl. 1714 után szinte megszűnt. Mária Terézia újra szervezte s modern alapokra fektette. Az épület díszes, nagyszabású portáléján e fölírás van: Religioni, bonis artibus. MDCCLIV.

Délkeleti sarkán hatalmas kúpola alatt van, a konviktorok nyári kápolnája. A mennyezeten az Apokalipszis-ből vannak fantasztikus falfestmények.

Az új palota csakhamar benépesült s a legszebb reményekre jogosított. Nagy baj volt az, hogy ekkor már szerte hódított a jezsuita-ellenes áramlat s ez az ő munkásságukat is nagyon megnehezítette. Mikor azután 1773-ban a jezsuita-rendet eltörölték, attól fogva ex-jezsuita világi papok s pálosok vezették az intézetet. Az egyetem elköltözésekor az Adalbertinumban és Marianumban volt világi ifjakat itt helyezte el *Bitthyány* primás. 1784-ben II. József meglátogatta s utána mindjárt beszüntette. A nagyszerű épület azután egész 1850-ig katonai iskola és invalidus-lakás volt. Scitovszky primás 1850-ben visszaállította, de az egykori alapítványokból s birtokokból csupán a pizetumot tudta számára visszaszerezni. Ezért alapja nincs is biztosítva. 39 alapítványi hely van s átlag 50 fizető növendék. A most ismertetett 3 nagy épület mögött jól gondozott, tágas kert terül el, mely a gimnázium és konviktus hygieniájára kedvező hatással van. A konviktusi épületben laknak a gimnáziumi tanárok is.

Ha a csaknem kizárólag földszintes házból álló *Pék-utczát* s a *Felső-patak-utczát* magyarázatot nem igénylő néven megemlíjük, el is mondtunk mindent, a mi a délszaki irányban parallel haladó utczákról szót érdemel.

Egyetlen nagyobb *Kereszt-utczája* a városnak az, mely a ferencz-rendiek mögötti kiskaputól a plébánia-templom mögötti kapuig halad s 3 utczát foglal magában: a *Színház-utczát*, mely a színház keletkezéséig *Ferencziek-utczája* néven szerepelt, a *Nagy Lajos-utczát* s a *Szeminárium-utczát*. Közben van a *Főtér*, melyről már szóltunk.

Nagy Lajos
halálózási háza.

Azután a *Nagy Lajos-utca* következik; nevét onnan vette, mert a hagyomány szerint az utca sarkán levő, egykor *Popovich*-féle házban halt meg Nagy Lajos király. A pozsonyi *Toldy*-kör először a szomszédos *Somogyi*-féle házat tartotta a kérdéses helynek s emléktáblával is megjelölte. (1879).

A fölmerült vita következtében az utánjárás, a hagyományra s más egyéb adatra támaszkodva, kiderítette, hogy a Popovich-féle házban halt meg a nagy király. Találtak is benne a földszinten két alacsony kamrát, melyeknek a boltívei a XIV. század izlésére emlékeztetnek. E vita magyarázza meg az egyik föliratnak komikusan hangzó „valódi” szavát. E 281. számú Popovich-féle épület déli falán, márványlapon e fölirat olvasható:

Ezen házban,
mely egyes udvari részeiben
a XIV. század elején épült,
hunyt el
a nemzedékek óta fennálló
hagyomány szerint

NAGY LAJOS

Magyarország dicső királya
1382 szeptember 11-én.

A félezredes évforduló alkalmával a pozsonyi Toldy-kör indítványára ezen emléktáblát kegyeletből emelte Popovich Sára, háztulajdonosnő. 1882.

Ugyanezen háznak a Pék-utca felőli részén, az említett helyiségek táján pedig ez a fölirat van:

NAGY LAJOS KIRÁLYNAK

valódi halálozási háza
és szobája,

1382 szeptember 11-én.

Az utcát a XIV. századtól fogva Sarkantyús-utczának hívták a legújabb időkig. Nevét valószínűleg az itt lakó ötvösöktől, vas- és rézművesektől vette.

Ebben az utcában s a vele derékszög-alakban húzódó Simor-utczában van a *Szt. Orsolya-rendi apácák* nagy épületesoportja, mely templomból, kolostorból, internátusból s 3 igen népes iskolából áll. E női szerzet 1724-ben jött a városba Pozsonyból. Pártfogóik *Spáczay* Pál érseki helynök s maga *Esterházy* primás, az első főnöknőnek — E. Alojziának — rokona. Sok küzdés után e helyen biztos lakást szereztek s kegyes főpapi, főúri adományokból kisebbszerű templomot építettek. Alapkövét már 1729-ben letették, de sok közbejött akadály következtében csak 1776-ban szentelheték föl Szt. Anna tiszteletére. Eleinte nagy nehézségekkel, több irányú akadékoskodással kellett megküzdeniök. Azonban az 50.000 frtnyi apáczaik hozomány s vagy 40.000 forintnyi kegyes adomány lehetővé tette, hogy több házhelyet vegyenek s megfelelő helyiségeket építhessenek. Iskolájuk a magyar tanítás és kézimunka dolgában hamar jó hírnévre tett szert. Már kezdetben voltak belső és külső növendékeik. Mária Terézia igen kegyelte őket s 15.000 forintnyi adománnyal támogatta nemes törekvésüket. 1798 után tágasabb internátust építettek s 3 osztályú osztott iskolájuk volt. *Scitovszky* 1856-ban 30.000 frton kibővíteti lakásukat, majd gyűjtésből megépítik a szögletházat. 1859-től fogva képesített tanerők voltak 4 osztályú belső és külső osztott iskolájuk számára.

Az Orsolya-
apácák
épületesoportja.



AZ ORSOLYA-APÁCZÁK TEMPLOMA.

1877-ben megnyitják az elemi iskola 5. és 6. osztályát, 1891-ben pedig a 4 osztályú polgári iskolát. S végül 1894-ben létrejött a 4 évfolyamú női praeparandia. 1902-ben vagy 60.000 forinton — gyűjtésből és kölcsönből — az Alsópatak-utczáig tágas kétemeletes épületet emeltek, úgy hogy most egy nagy négyszögű területet foglalnak el épületeik. Iskoláikat vagy 700 növendék látogatja s közel 100 bennlakó növendékük van. Főpapi *alapítványi hely* is van vagy 30. Tanításuk, hazafias nevelésük, minden szakra képesített tanerők nagy elismerést érdemelnek.

Az érseki
fiúarvaház.

A konviktussal szemben, a Simor-utca végén, van az *érseki fiúarvaház*, mely a Szeminárium-utczát nyitja meg. Az utca nevét onnan vette, mert az épület századokon át egész 1850-ig az esztergomi főegyházmegeye szeminárium volt, de meg a konviktusi épület is egyidőben szeminárium jelleggel bírt. Azelőtt ezt is Sarkantyús-utczának nevezték. Ez épület 1886 óta fiúarvaház, a mikor azt Simor primás polgári iskolai s gimnáziumi tanulók számára megalapította s Szt. Vincze apáczára bízta, kik azt minden tekintetben igen jól vezetik. A növendékek száma vagy 80.

A mai szép, emeletes épület 1724-ben készült. Mint láttuk, a Pázmánytól újraszervezett Marianum-seminarium elkerült a deficientia épületből s Mariano-Stephaneum czímen egyideig a Káptalan-utczában, majd ez épület helyén működött. *Koháry* István s mások alapítványai sem tudták fölvirágoztatni. Majd *Mérey* kanonok s a már említett *Spáczay* vikárius adományából lassanként fölépül a mai ház. A Pázmány-féle szervezés értelmében egy esztergomi kanonok áll az élén; lelki gondozásukat jezsuiták végzik s az egyetemen hallgatják a theológiát. Később, mint tudjuk, a jezsuiták nem igen törődtek vele s *Barkóczy* primás végleg föl is mentette őket ez állásuktól. A növendékek száma 70—80 volt. 1777-ben ez az intézet is követte az egyetemet. *Batthyány* primás azonban 1790-ben visszahozta s vezetését világi papokra bízta. Itt volt aztán 1850-ig, mígnem ez is Esztergomba költözött. Ettől fogva 1886-ig az érseki helynök lakása volt. A régi Szt. István-kápolna az udvar felőli kis torony alatt van.

A hozzá harmadik ház szintén történeti érdekességű. Mikor Bethlen a magyar szent koronát Pozsonyból elvitte, a menet itt megállapodott s a koronát azalatt *Mednyánszky* László báró nagyprépost lakásában helyezték el. Arady János kanonok ez esetet a homlokzaton egy chronostikkal örökítette meg 1792-ben, mely így hangzik:

His ego sVb teCtIs qVonDaM peregrIna qVIeVI.

A versből kiolvasható évszám — 1624 — mint tudjuk, nem felel meg a valóságnak mert akár elvitelekor (1620), akár visszahozatalakor (1622) történt az eset, egyikre sem alkalmazható az évszám; maga az eset azonban megtörtént.

E házzal szemben van a 4 osztályú, áll. segélyezett községi *polgári leányiskola* épülete. 1824-től fogva itt volt a *kerületi tábla hivatala*, míg csak 1876-ban meg nem szűnt. A tábla jegyzőkönyvei a gimnáziumi tanári könyvtárba jutottak, Prileszkynek, a tábla hivatalnokának, ajándékol adott könyvtárával együtt.

A városnak minden tekintetben legutolsó részei az ú. n. *Bástya-utczák*. Ezek a városfal mentén épültek s barátságatlan, apró házakból állanak. Udvarról, kertről persze itt szó sincs és a házak egy része a falba is beleépült. Ezek az északi, déli s részben a keleti fal mentében vannak.

Ezzel aztán össze is foglaltunk a belvárosban minden említésre méltó dolgot. A belső város 605, a külső város 184 házámból áll, tehát az egész város 789 házat számlál.

A város falai.

A város falai ma már semmi szolgálatot sem teljesítenek. A négy nagy torony közül már egyik sincs meg. A közöttük volt 6—6 kisebb toronyból is csak a nyugati oldalon láthatni négyet elég jó karban. A két főkaput, mely a főutca két végén volt, s a fölöttük levő tornyokat 1820-ban lebontották. A Jerichó-utca végén volt a Maláta-kapu, a katonai tébolyda mellett a Lanzer-kapu (azelőtt Zsidó-kapu) s az előbbi 1860-ban, az utóbbit 1862-ben lebontották. A főkereszt-utca két végén levő két kisebb kapu régóta nyitva volt. A városfal külső oldalához s még távolabb épített házak, gazdasági

majorok, gyártelepek és kertészetek alkotják a külső várost, mely két részre, Alsó- és Felső - külvárosra oszlik.

Már említettük, hogy a külső építkezés sokáig tiltva volt s 1601-ben a meglevő házakat is lebontották. De a XVIII. század békésebbévtizedei mindjobban felbátorították a lakosságot. Különösen az esztergomi kanonokok, intézetek s világi előkelőségek építettek szép lakásokat, melyek kö-



A MEGYEI KÖZKÓRHÁZ.

zül néhány ma is látható s legtöbbje nagyúri ízlésről s jómódról tanúskodik. Nagy telkeket vettek a városnak mind a négy oldalán s azokat elég magas kőfallal vették körül. Elköltözésük után helybeli polgárok kezére kerültek s azok gazdasági épületekkel rakták meg. Különösen a nyugati oldalon van néhány szép major. A Krausz-féle major végében ma is látható egy magasabb, toronyszerű helyiség, mely a *Csákyaké* volt s itt állítólag *Martinovits* néhány éjjeli gyülekezetet tartott. Újabban ezen az oldalon néhány esinos földszintes ház is épült. A déli oldalon, a Pálos-uteza végén, van az 1880-ban megszünt *lövőegyesület háza*, mely 1795 körül épült s 1802-ben nagy udvarával együtt *Berchthold* grófnő bőkezűségéből földszíttetett. Ez alkalommal az udvari kapubejárás fölé helyezett chronostikon az 1802. évet kétszer tartalmazza. Így hangzik :

ConCors SoCietas JaCVLatorIa LIberae regIaeqVe VrbIs TyrnaVIensIs
portaM hanC pVbLICI ornatVs gratIa ereXI — Charae patrIae hoC paCto
DefenDenDae Intenta. (1802.)

E kőlapot a most épülő járásbírósi épület miatt el kellett távolítani. A lövőház mai alakját 1867-ben kapta. Ma mulatságok, díszebédek s egyéb ily alkalmak rendezésére használják. Ez a lövész-egyesület 1838-ban tartotta meg 600-ik évfordulóját; e szerint tehát egyenlő korú volna a szab. kir. várossal. Ez épülettel szemben van az *Emmer-féle* ház nagy kertjével. E házat 1754-ben építtette Mária Terézia a konviktus számára s a kert is azé volt. Később egy kanonok vette meg.

Odább, a vasúton túl, terül el a *Pozsony-vármegyei nyilv. jell kórház* modern berendezésű épülete. Közadakozásból épült 1824-ben 40,000 frton. A Bach-korszak idején közkórház volt. 1867-től fogva ismét magánkórház s 1886 óta Szt. Vincze apáczái gondozzák. 1898 óta nyilvános jellegű s 40,000 frton tetemesen javították. Most épült külön helyiség a ragályos betegek számára, továbbá boncsoló- és halottas-kamra. Évenként átlag ezer beteg van benne. Fejlesztés körül nagy érdeme van Christian János dr.-nak. E nagy hely azelőtt a Rubrorum seminarium kertje volt.

Tovább haladva, a gyepinesteri lakáshoz érünk, mely mellett egy kőkereszt van. Az egykori pallos-jog áldozatai e feszület előtt végezték utolsó imájukat s itt végezték ki őket.

A várostól délkeletre, a modorfalvi út mentében, van a Treunann-féle malátagyár. Ez az épület azért érdemel említést, mert ez alatt van az a nagyméretű pince, melyben 1824-ben a *Szulinyi-féle* 2110 urnás boroshordó volt, a mely legnagyobb volt egész Európában s a nevezett évben tele volt borral.

A vasúton túl *három temető* van. Az ág. evangélikusok 1798-ban kaptak temető-helyet; a mait 1846-ban alapították. A katonai temető 1783-ban

A lövőegyesület háza.

A megyei közkórház.

keletkezett. Az izraeliták közös temetője 1878-ból való, másik temetőjük, mely a Kőmalom táján van, 1800-ban alakult.

A külső város keleti részén apró házakon kívül két téglagyár van.

Az északi rész még a XVIII. század közepéig városi *halastó* volt. Mária Terézia elrendelte lecsapoltatását, mert mocsarai a város levegőjét nagyon rontották. Másik felén, az észak-nyugati részen, terül el a híres *Stummer-féle nyersczukor-gyár*. Mellette van a *városi uszoda*.

A szegényház.

A czukorgyáron túl van a már említett régi temető. Mellette van az ősrégi városi *szegényház*, a Lazaretum. Alapítási ideje ismeretlen. Állítólag már I. Mátyás idejében keletkezett s már akkor említik a nagy hársfákat, melyek közül öt ma is megvan. Az intézetet Szt. Vincze apáczái vezetik; kápolnája is van Szt. Fábián s Sebestyén tiszteletére s ezt az intézettel együtt 1747-ben benedikálták. Itt van a *Kálvária* is, mely mai díszes alakját 1900-ban kapta Müller József adományából. Azelőtt is ott volt (1730 óta) Schmidt kanonok adományából s a polgárok gyűjtéséből.

Mögötte az V. *huszárezred* 6. századának a kaszárnyája van. A ház egykor a jezsuitáké volt; azok megszüntetése után *Luzsinszky* kanonoké, majd a családjáé lett.

Ha még a gyufagyárról s a két malátagyárról megemlékezünk, befejezhetjük az épületek ismertetését.

Szóljunk még valamit a város szervezetéről és társadalmáról.

Nagyszombat is, mint több szab. kir. város, elvesztette egykori jogkörét, hatóságait. Ma közigazgatási hatósága élén polgármester áll.

Hatóságok, hivatalok.

A városban a következő *állami hatóságok*, hivatalok vannak: kir. járás-bíróság, járási szolgabíróság, kir. közjegyzőség, m. kir. adóhivatal, pénzügyőri biztosság, m. kir. posta- s táviró-hivatal, m. kir. államvasúti állomás.

Városi hatóság.

A *városi hatóság* élén *Franciscy* Lajos dr. áll. Van továbbá a városnak árvaszéke, rendőri hivatala (kapitány Kratky Ferencz), számvevősége, pénztári hivatala s fogyasztási adóhivatala. Képviselő-testülete áll 57 virilistából s 56 beválasztott tagból. A városi ügyek elintézésére van jogügyi, pénzügyi, gazdasági és építészeti, szegényügyi, közegészségügyi, színházi, iskolai, számvizsgáló- és gázbizottsága. Városi főügyész: *Borovánszky* Ede; tanácsos: *Moravek* Antal; műszaki tanácsos: *Windisch* István; főjegyző: *Schwendt* János; aljegyző: *Kanovich* Elemér; számvevő: *Hopfer* Gusztáv.

Egyházi hatóságok.

Egyházi hatóságok: érseki helynök *Jedlicska* Pál praelatus, apátkanonok; róm. kath. plébános: *Halmos* Ignác dr. apátkanonok; a jezsuita-kollégium rectora: *Molnár* László; a ferenczrendi kolostor házfőnöke: *Thurkovics* Engelbert. Ág. ev. lelkészek: *Farkas* Géza, *Albrecht* Géza. Statusquo izr. rabbi: *Stein* Miksa; orth. rabbi: *Reichenberg* Abraham. Kulturintézetei közül: igazgató az érseki főgimnáziumban *Kőhalmi* József, a női praeparandiában *Znamenák* István, a róm. kath. fiú-iskolában *Goldberger* Soma, az államilag segélyezett községi polgári leányiskolában *Alszeghy* János, a községi elemi iskolában *Horvath* József. A róm. kath. fiúiskolának mind a négy osztálya párhuzamos. A népnevelés szolgálatában áll még az ág. ev. hitközség 2 tanítós népiskolája, a statusquo és az orth. izr. hitközségek külön-külön népiskolája, amaz 4, emez 2 tanítóval.

Intézetek, egyesületek.

Megvannak városunkban azok az *intézetek és egyesületek* is, melyek a valláserkölesiséget, a nemzeti szellemet, a művelődést, a humanizmust, a társadalmi érintkezést ápolják. A *kath. legényegyesület*, a nagyszombati ker. róm. kath. népnevelők *egyesülete* címében viseli czélját is és női ipariskolát tart fenn, a *Szt. Adalbert-egyesület* hivatalos czélja a tót kath. irodalom ápolása és terjesztése, és 1861 óta működik a Dalos-kör, mely sikerült hangversenyeket szokott tartani.

A magyar szellem ápolása és a művelődés terjesztése czéljából alakult 1880-ban a *Magyar Kör*, melynek 115 tagja van; 1902-ben a *Magyar polgári kör*, mely 150 tagot számlál. A Pozsonyi magyar *közművelődési egyesület* nagyszombati fiókjá, melynek fejlesztése körül elévülhetetlen érdeme van *Alszeghy* János polgári iskolai igazgatónak. Szakszerűen rendezett könyvtára 6100 kötetből áll s nyomtatott katalógusa van. Két év előtt alakított „Történeti emléktár“ című szakasza már 285 értékes darabot tartalmaz, főképpen az 1848—49-es évekből. A könyvtár használata vasárnaponként 245—370 db.

könyv körül váltakozik. Jelentékeny pénzádományokon kívül már négyezernél több jó könyvet osztott ki. Műkedvelő előadásai, fölolvásai nagyban hozzájárulnak a város örvendetes magyarosodásához. Az egyesület újjászervezésére *Apponyi* Albert gróf maga is eljött 1902-ben, jelezve, mily fontos pozíció e város a magyarság ügyében.

Jótékonyegyesületei sorában látjuk a *Vörös-kereszt-, Szt. Vincze- és Leves-egyesületet*, az ág. ev. és izr. *segítő-egyesületeket*. Van továbbá kereskedelmi olvasó-egyesülete, ipartestülete, kerületi betegsegélyező pénztára. Városi *takarékpénztára* már 1846-ban alakult s alaptökéje azóta megkétszereződött. *Hitelintézete* is jóhírű.

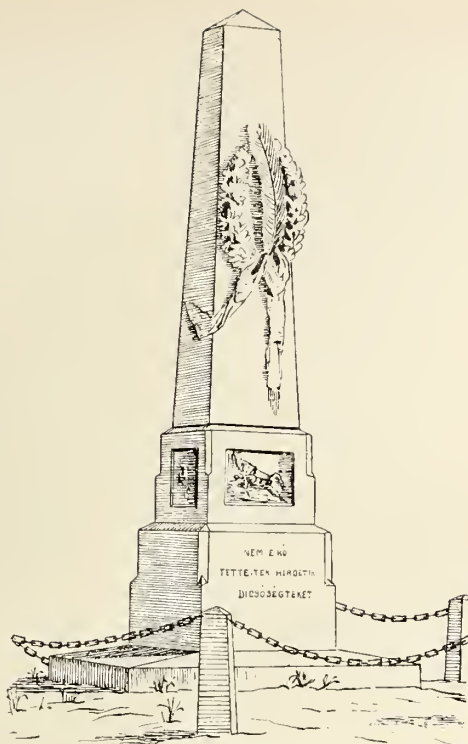
A legnagyobb elismerés illeti a *szépítő-egyesületet*, illetőleg a város közönségét, mely lehetővé tette annak létrejövetelét. A 90-es évektől fogva a különben nagyon árnyéktalan és alig fásított várost nagy sétárral ajándékozta meg. Volt ugyan azelőtt is némi árnyékos helye a városnak, mert hisz az egykori falárkot a XIX. század elején félig betemették s azt köröskörül, főképp a déli s leginkább a nyugati oldalon sűrű fasorokkal ültették be (1817), de ez még mindig nem felelhetett meg a jogos kíváncsnak. A *szépítő-egyesület* a város és állomás közötti teret virágos- és műkertté alakította át s a várostól vagy 20 percznyi járatú szép sétárral s a végén tágas parkot alkotott. Végül megemlítjük a jól szervezett, népes tűzoltó-egyesületet, melynek nagyon jó zenekara van.

A városban 3 lap jelenik meg. A *Nagyszombati Hetilap* 1868-ban indult meg *Tymauer Wochenblatt* czímen; 1878-tól fogva az első czímen, s fél magyar, fél német szövegű. Szerkesztője *Thinagl János*. A másik hetilap éppen most indult meg *Nagyszombati Hírlap* czímen. A harmadik *Kollár Márton* szerkesztésében *Katolické Noviny* czímen szerepel.

E város is szomorú példa arra, mennyire pusztul a *kisiparos-osztály*. Nagyszombat századokon át híres volt czéheiről, ötvös, szíjgyártó- és csizmadiaiparáról. A czéhek törzskönyvei és remekei is részben a budapesti levél- és könyvtárakba, meg a nemzeti múzeumba kerültek.

Ha a kisváros szerény igényeinek megfelelő ipari termeléstől eltekin-tünk, alig marad valami megemlíteni való. De még erre az igényre sem igen számíthatnak, mert Pozsony és Bécs közelsége, továbbá a gyári produktumok ettől is megfosztják őket. A cukor- és gyufagyár nem itt értékesíti termelését; 5 kisebbszabású malátagyára, 3 eczet- s 2 szeszgyára csak csekély részben találja föl e városban keresletét; 3 téglagyára van, de ezek is jobbára a vidékre vannak utalva, mert itt az építés látványosság számba megy. Évtizedenként legfeljebb 4—5 lakóház épül. A kisiparosok közül meg a csizmadia-örvendenek érdemlegesebb keresletnek, mert a jómódú földmivesnép asszonyai és leányai kizárólag csizmában járnak. A 42 csizmadia azonban még így is sok. Mint kurióziუმot emlíjtük meg, hogy e város pékjei ma is annak a jól megérdemelt hírnévnek örvendenek messze vidéken, melyről egy historikus (*Korabinsky*) már vagy 120 évvel ezelőtt érdemesnek tartotta külön megemlékezni.

Kereskedelem szintén nem oly élénk, mint a minőről a város régi évkönyveiből értesülünk. A szegényedés, meg Pozsony és Bécs közelsége okozza annak hanyatlását is. Vásárjai még 30 évvel ezelőtt messze vidékről egybevonták az eladókat s vevőket; mostanság évről-évre néptelenebbek. Marha- s főképpen lóvásárjai ma is látogatottak.



A NAGYSZOMBATI HONVÉDEMLÉK.

Sajtó.

Ipar.

Kereskedelem és forgalom.

Gabonatermelése az elsőrendűek közé tartozik. Valamikor bortermelése is igen híres volt, úgy minőségét, mint mennyiségét tekintve. A *szárazpataki* szőlőhegy már 1347-ben szerepel Királyhegy néven és sokszorta nagyobb területű volt a mainál; 1717-ben igen sok szőlőt kiirtottak.

A város *forgalmi útjai*, a városi évkönyvek bizonyossága szerint, a legrégibb idők óta kiváló gond tárgyai voltak. A Gerencsér felé vezető országútja 1735-ben készült; a nádasi újabbút pedig 1818-ban, 1842-ben szabályozták a mellékutakat. 1846 óta érintette a várost a szered—pozsonyi lóvonatú vasút, melyet 1873-ben gőzvasút váltott föl. 1876-ban megnyílt a vágvölgyi vonal, 1896-ban pedig a nyitra—kutti vonal s így most minden irányban gyors és kényelmes összeköttetései vannak. A táviró 1868-tól, a telefon pedig 1901-től fogva szerepel a városban.

A város legnagyobb forgalmi útjai jól vannak kövezve. Az utcakövezés már a XIX. század első negyedében folyt, éjjeli lámpásvilágítás pedig 1830-tól fogva van; 1900-ban az addigi kőolajos lámpákat a gázvilágítás váltotta föl. Sajnosan nélkülözi a város a csatornázást és vízvezetékét s az utcák öntözése és tisztántartása ezért bajos és fogyatékos.

Maga a város a legjobbmódúak közé tartozik :

eSelekvő vagyona	2,924.737.36 kor.
szenvedő „	533.753.53 „ tehát
tiszta „	1,390.983.83 kor.

Vagyona a következőkből áll: 2094 hold szántóföld; 39 hold kaszáló, 18 hold erdő s 1,187,303.76 korona kötvényekben.

Az 1903. évi költségvetés szerint *a*) bevétel 284,592.02 korona, *b*) kiadás 333.287.12 korona, *c*) fedezetlen hiány 48.695.10 korona (26% pótdadó). Csak a legújabb idő óta van a városnak pótdadója.

A regale meg van váltva 65.000 koronával.

Az 1903. évre állami adó 281.475.19 kor., pótdadó 54.148.90 kor.

Az országos képviselőt választó kerülethez a városon kívül 34 falu tartozik.

A legutolsó népszámlálás adatai a következők: 1. nemzetiség szerint *a*) magyar 3124, *b*) német 2564, *c*) tót 7246, egyéb 251, összesen 13,185. 2. vallás szerint *a*) róm. kath. 10.672, *b*) ág. ev. 664, *c*) ev. ref. 81, *d*) izr. 1715; *e*) egyéb 48.

A fejlődés lassú menetét a következő adatok tüntetik föl: 1780-ban volt 559 ház s 7300 lakos; 1840-ben 574 ház s 5794 lakos; 1851-ben 7717 lakos; most 789 ház 13,185 lakos.

Ezekben össze is foglaltuk mindazt, a mit a városról megemlítésre méltónak tartottunk.

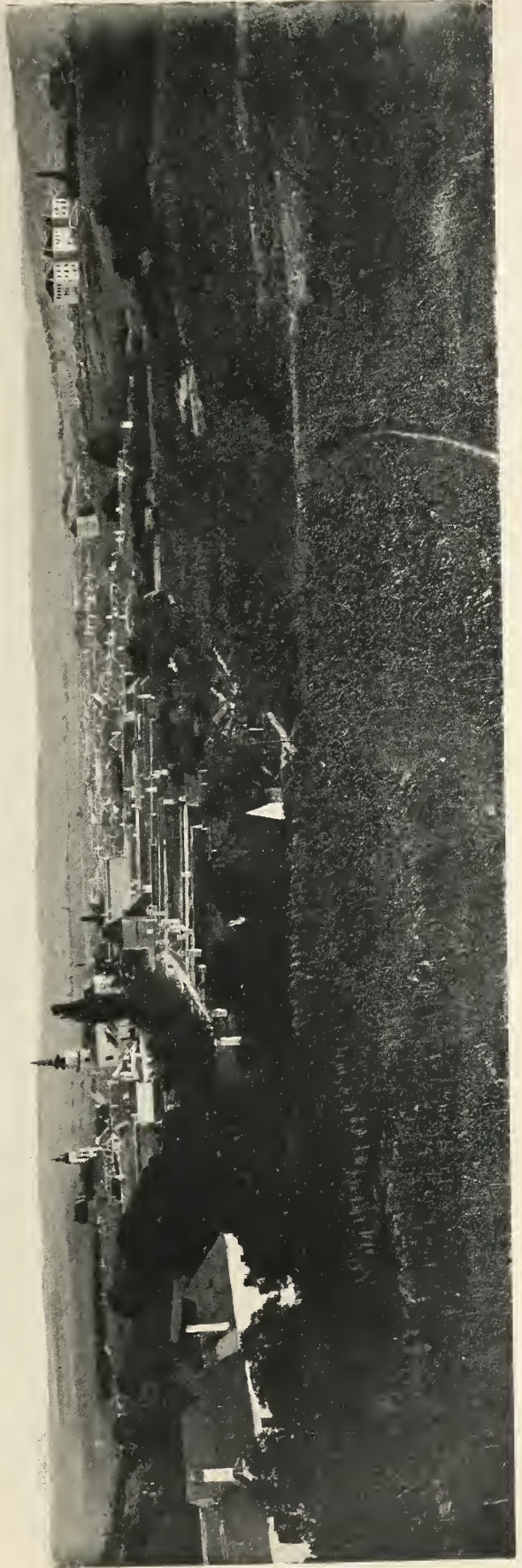
Mikor az egyetem elköltözött Nagyszombatból, az ifjúság ezzel az énekkel búcsúzott el tőle:

Ergo vale, parva Roma, magnae Romae aemula;
 Derelinquo desolata tecta tua comptula;
 Rex me iubet ire Budam, terra-mari urbem notam;
 Eris posthac, nisi fallor, oppidorum famula.

A városnak e jól sejtett jövődjét maga a vers meg is okolja; de egyéb tényezők is közrehatottak.

* * *

Források; Bombardinus: Topographia magni regni Hung. (1770-iki kiadás); Turóczy: Ungaria suis cum regibus compendio data, 1768; Korabinsky: Geogr.-histor. Lexicon, 1786; Kazy: Hist. univ. Tyrnav. ; Fejér és Pauler T. ugyanily tárgyú munkái; Ocskovszky: Hist. urbis Tyrnav. 1843; Rupp: Magyarország helyrajzi története; Ipolyi: Veresmarty élete és munkái; Fraknoi: Pázmány Péter és kora; Henszlmann: Magyarország csúcsives stülű műemlékei; Nagy Iván: Magyarország családai; Stelezer: Gesch. der A. C. Gem. v. Tyrnav, 1870; Kohn: A zsidók története Magyarországon; Horváth Z.: A nagyszombati érseki főgimnázium története, 1896; Thaly: A nagyszombati harez; Szádeczky: A czehek története Magyarországon; Fejérpataky: Magyarországi városok régi számadáskönyvei; Fuxhoffer-Czinár: Monasterol.; Bél: Not. Hung.; Horváth M.: Magyarország története; Fejér: Cod. diplom.; Teleki: A Hunyadiak kora; Nemeckay János kanonoknak a nagyszombati társas-káptalan birtokában levő kéziratot Memoriale-ja; az Új Magy. Sion, Kalauz s a Nagyszombati Hetilap néhány czikkje; végül szerzőnek saját kutatásai a városi s a helybeli érsek-helynöki levéltárakban s egyéb kéziratot följegyzésekben.



Modor.



MODOR CZÍMERES PECSÉTJE.

MODOR.

Modor rendezett tanácsú város a Kiskárpátok alján, kies és szép vidéken fekszik. Észak és nyugat felé erdőkkel koszorúzott hegyek övezik és termékeny szőlődombok határolják, míg dél és kelet felé kertek és szántóföldek veszik körül. A várost a Modra vize szeli át és az egyik oldalon a vágvölgyi vasút vonala közelíti meg, melynek Modor-Senkvicz néven egyik fontosabb állomása. A város Pozsonytól mindössze 26 kilométernyi távolságra esik.

A város neve.

A város neve a névfejtőknek és a történetíróknak már sok fejtőzésre adott okot. A városnak egyik XVIII. századbeli monografusa magyar alapon kísérelte meg e helynév magyarozatát olyképen, hogy azt a *Mod* és az *Ur* szavakból eredőnek jelentette ki, a minnek az volna a magyarozata, hogy a város a saját ura volt. Némely névkutatók a Modúrban viszont személynevet véltek fölfedezni, mely szerint tehát a város egyik ősi birtokosától, vagyis Mod úrtól vette volna a nevét. Ezt a verziót Bél Mátyás is említi, de mint az előbbieket nem, úgy ezt sem támogatják semmiféle oklevelek. Némelyek a *Madár* szóból eredőnek vélik; de ennek sincsen több alapja, mint hogy az országban és pedig Komárom vármegyében tényleg van egy Madár nevű helység, mely régi oklevelekben *Modor* alakban van említve. Ennek azonban szintén csak annyi az alapja, a mennyi annak a föltevésnek, hogy a Modor szó a *Magyar* szónak régi alakja és ezt azzal támogatják, hogy a vármegyében fekvő Moderdorf vagyis Magyarfalu egy XIII. századbeli oklevélben szintén Modor néven van említve. Még a legtöbb elfogadható okot hozzák fel azok a névkutatók, a kik nevét a Modor személynévből eredőnek tartják, mert tény, hogy ez a név elég sűrűn fordul elő a középkori oklevelekben.

Mindeme névmagyarozók után ismert nevű tudósunk és kutatónk, *Ortvay* Tivadar dr. a város nevét a szláv nyelv segélyével igyekszik megfejteni. Ezt kísérli meg Bél Mátyás is, midőn azt hiszi, hogy a város neve a szláv *Modry* szóból ered és ezt a város vidékére vonatkoztatja, mely magas hegyeivel és erdeivel mintegy kék színben látszik úszni. Erre is találunk hasonlatot a nógrádmegyei Kékkőben, mely tudvalevőleg szintén kékes színben úszó sziklától kapta nevét, mely tótul: Modry-Kamen. Erre nézve *Ortvay* megjegyzi, hogy „nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy Modor neve *Modra* és *Modern* alakban is használatos és hogy e neveknek diplomatikai jogosultságuk is van, a mennyiben néha egy és ugyanazon okiratban a Modor és a Modra nevek fölváltva használtak” és ő e név alkalmazásának okát nem a vidék színhangulatában, hanem a Modra patakban keresi, mert beigazolt tény, hogy a legtöbb helység a mellette elfolyó víztől kapta elnevezését.

Legelfogadhatóbbnak látszik azoknak a föltevése, a kik a város nevének eredetéről a legjobb magyarázatot II. Géza királynak 1158-ban kelt adományozó levelében találják, melynek idevonatkozó része így hangzik: „Donavi etiam villam meam Modor condicionalem prope regnum Theutonicorum, prope montem existentem, ubi *falcatores mei existebant*...“ Akkoriban tehát *kaszások* (*falcatores*) laktak Modorban, kiknek német nevük úgy a középkori, mint a mostani népidioma szerint Mâder (mély hangzású *a*-val); tehát nagyon valószínű, hogy Modort és vidékét „Mâhdern“ névvel nevezték.

Az Árpád-házi királyok alatt.

El város a vármegyének egyik legrégebbi helysége, melyről már a XII. században szó van, a mikor Géza király mint királyi birtokot 1158-ban a nyitrai egyháznak adományozta, a hol a királyi *falcatores*ek, vagyis kaszások laktak. 1256-ban IV. Béla király egyik oklevelében *Modur* néven van említve, mely oklevélből azonban az is kitűnik, hogy Géza király 1158-ban nem az egész helységet adta a nyitrai egyháznak, hanem csak egy részét, míg annak másik része tovább is királyi várbirtok maradt. V. István királynak 1271-iki oklevelében még mindig a nyitrai püspök birtokaként szerepel. 1273-ban *Ottokár* cseh király Pozsony vidékével és a határában fekvő helységekkal együtt Modort is feldúlta. Valószínű, hogy Modor IV. László király alatt szűnt meg királyi várbirtok lenni, mert e király 1287-iki oklevele már magánkézben levőnek említi; de hogy egészben-e vagy csak részben, az az okiratból nem tűnik ki, de kitűnik belőle az, hogy a város a XIII. század közepe után erősen hanyatlott, mert ez az oklevél már csak *predium*nak, vagyis pusztának nevezi, a mi különben — földulása után — érthető is. Ez időben *Henrik* fiainak a birtoka volt, kitől IV. László, mert az Apor vajdához való átpártolásukkal hűtlenségbe estek, elveszi és *Péterfia János* comesnek és örökösének adományozza. Ez a Péterfia János pozsonyi főispán volt s Apor vajdát legyőzte. A XIII. században még csak 1294-ben találkozunk a város említésével *terra Modar vocata* néven.

Ez időtől kezdve ismét fejlődésnek indul a város. A XIV. században már önálló lelkészsége van és az 1332—37 közötti időből való pápai tizedjegyzékben is előfordul *Jakab* nevű papja, a ki jövedelmét harmadfél márkára becsülte és így, ha ezt a jegyzéknek ez időből való megyebeli hasonló egyházainak jövedelmével összehasonlítjuk, igazoltnak látszik, hogy Modor ekkor már a jelentékenyebb helységek közé tartozott.

Nagy Lajos szabadalomlevele.

Modor város első ismert szabadalomlevelét Nagy Lajos királytól kapta 1361-ben, melyet 1374-ben újból megerősített. Erre azért volt szükség, mert a város pecsétjét, mely a szabadalomlevélen is alkalmazva volt, ellopták, minek következtében a modoriak jónak látták szabadalmaikat átíratni és új pecséttel elláttatni.

A Stiborok birtoklása.

1388-ban *Zsigmond* király e királyi helységet, *villam regalem Modur*, *Stiboriczi Stibor* pozsonyi grófnak és testvéreinek, *Endrének* és *Miklósnak* adományozta és kihaltáig ez a család bírta. Úgy látszik azonban, hogy a *Stibor* család nem élvezhette nyugodtan e birtokát, mert *Stibor* és testvérei a beiktatás után csakhamar új határjárás megtartását kérték, sőt 1397-ben panaszt emeltek a szempeziek ellen, hogy őket birtoklásukban háborgatják. 1398-ban újból szükségesnek tartották, hogy őket *Zsigmond* király az adományozott birtokokban ismételve megerősítse.

1404-ben *Stibor* erdélyi vajda, a város földesura különféle szabadalmakat adott a városnak, melyekben kimondja, hogy idegen egyén csak az esetben vehet Modorban házat, ha ott lakik is, továbbá ha modori háztulajdonos utódok nélkül halna el, házát csakis modori lakos veheti meg és végre, hogy az itteni szőlőbirtokosok csak akkor adhatják el szőlőiket idegeneknek, ha azt modori polgár megvenni nem akarja. E privilégiumot *Zsigmond* király 1406-ban megerősítette. *Stibor* vajda 1414-ben meghalt és birtokait, közöttük Modort is, fia örökölte.

A pozsonyi káptalannak 1439-iki oklevele ez időből a városnak több kisebb nemesi birtokosát is említi; ez oklevélben több ház- és szőlő birtokosa is szerepel. Így *Petényi Jánosné* volt itt birtokos, ki utóbb *Váczy* István neje lett, továbbá *Eräsmyd* és *Pintér* János is mint háztulajdonosok említettek. Bizonyos *Anna* úrnőnek szőlői voltak itt, melyeket korábbi birtokosaik után *Preydl*-, *Puch*- és *Freytag*-szőlőnek nevezték. Ez alkalommal két szőlő-

hegyének a nevét is megismerjük, melyek közül az egyik Scheywn, a másik Oberberg. Ez oklevélben még említve van a Cleyen, az Oed, a Posinger, a Schreiber-, az Oberberg- és a Truchtszölő.

A XV. század közepe táján a Guthi Ország család lép a Stibor család örökébe. E család 1440-ben I. Ulászló királytól kapta Modort, a király és haza szolgálatában szerzett nagy érdemeiért. Hogy a várost, illetőleg lakosait régi szabadságaikban fenntartotta, bizonyítja egyebek között V. László királynak 1456. évi oklevele, melyben tizedszedőjének megparancsolja, hogy a modori népektől a bortizedet, szabadalmak értelmében, nekészpénzben, hanem borban szedje be. Ország Mihály halála után Modor tovább is családja kezén maradt.

1515-ben II. Ulászlótól és később I. Ferdinántól kaptak a modoriak újabb kiváltságokat. Ferdinánd király vámmentességet biztosított nekik, s guthi Ország Kristóftól is kaptak 1564-ben újabb szabadalmakat. 1567. október 9-én Ország Kristóf örökösök nélkül meghalt és Modor a koronára szállott.

A lakosok attól tartva, hogy a város vétel, zálog vagy adományozás útján ismét magánkézbe kerül, lépéseket tettek a királynál, hogy magukat a földesúri jogok alól megváltsák. Ez sikerült is nekik és miután 6000 forintot lefizettek és arra kötelezték magukat, hogy a kamarának évenként 640 forintot fizetnek és hajóépítés céljaira bizonyos mennyiségű fát szolgáltatnak be, a megváltás végbement. Az elvállalt cenzust 1610-ig fizették; de ez évtől kezdve, királyi engedéllyel, a Pálffy grófi család kapta e cenzust egész 1654-ig, a mikor Pálffy Pál gróf nádor meghalt. Ez időben Lippay György egri püspök a bécsi ú. n. „aranyhegyi papnevelőház“ javára váltotta magához e cenzust, hogy abból egyházmegyéje számára lelkészeket neveltesse. Az alapítványi összeg 16,000 forintra rúgott, idővel azonban 12,800 forintra apadt, melynek kamatait az említett célra fordították; de mivel Modor távol esett és a cenzus fizetése körül nehézségek merültek föl, Fenessy György egri püspök 1687-ben az összeget a nagyszombati kollégiumnak juttatta.

Modor a királyi adót lefizetve, királyi hatalom alatt állott. II. Miksa király 1569-ben a szabad királyi városok rangjára emelte s szabadalmait biztosította részére; a követküldés jogát is megadta a városnak és azt a jogot is, hogy tulajdon címerrel és pecséttel élhessen stb. Habár Modor a követküldés jogát megszerezte és szabad királyi város is volt, de mivel mint ilyen törvényesen becikkelyezve még nem volt, Illésházy István nádor a város követét 1600-ban az országgyűlésből kirekesztette. Ennek az volt a következménye, hogy a város e sérelem után II. Rudolf királyhoz fordult, a ki 1607-ben Modort ismételve szabad királyi városnak jelentette ki és a nagyobb tárnoki városok közé sorolta.



A VÁROS-KAPU.

A Guthi Ország család birtoklása.

Újabb kiváltságok.

A földesúri jogok megváltása.

Modor sz. kir. város.

A Wéber-féle
lázas.

Ebben az időben a város nyugalma sajálatos esemény zavarta meg. Wéber Bálint nyanyis, a város egyik nemes polgára, 1608-ban párthíveivel együtt föllázadt a városi hatóság ellen, melyet hivatalától megfosztottnak nyilvánított. A saját híveiből új magisztrátust állított össze, a királyt és donációit kigúnyolta és a közvagyonot is károsította. Wébernek e vakmerő föllépése hosszú, kellemetlen perbe keverte a várost. Az ország több városát véleményadásra szólították fel. A király előbb vegyes bizottság elé utasította az ügyet, de a modoriak kérelmére, a kik szabadalmaikra hivatkoztak, II. Mátyás király kijelentette, hogy a modoriak aggályait helyesnek ítéli és *Andreasócz* Mátyás altárnokmester útján értesítette a várost, hogy a Wéber-féle bűnygy elintézésére május 11-re határnapot tűz ki. A tárgyalás Pozsonyban folyt le és azon kimondatott, hogy az ügy rendes tárnoki székülésen tárgyalassék. A pert azonban csak 1612-ben fejezték be, a mikor Wéber Bálint polgárt, mint a béke és a nyugalom megzavaróját, mint összeesküvőt és lázadót, összes polgári jogaitól megfosztották.

Ebben az időben még más baj és szenvedés is érte a várost. Az 1609-iki háború óriási terheket rótt a lakosokra. 1610-ben föl is jajdultak a terhes hadiadók miatt, különösen, mikor a nádor a várost felszólította, hogy bizonyos számú csapatokat állítson ki és tartson el. Panaszkodtak azonban mit sem használt, mert II. Mátyás király 1610 július 29-én megparancsolta a modoriaknak, hogy az elrendelt katonaállítástól vonakodni ne merészeljenek. 1611 július 19-én a király felszólítja a várost, hogy a felső részen garázdálkodó hajdúk megfékezésére egy hónapra katonákat állítson ki.

A városfalak.

A város falai és bástyái, melyeknek egy része ma is fennáll, az 1610 és 1646 közötti időben épültek. U. n. bazini kapuján fönnállásáig, építésének ideje MDCXVIII. is olvasható volt, valamint ez a felirat is:

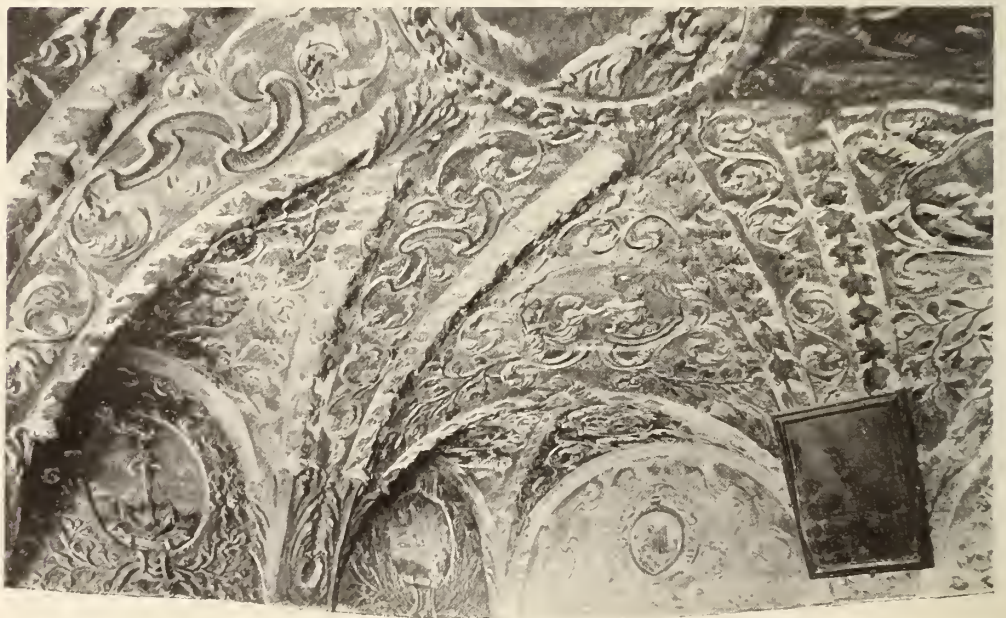
DEO. M. POT. Ausp.
DIVO MAX. II. D. RUD. II.
D. MATTH. IMP. ET REG.
AUG. UT P. P. AD IMMORT. MEMOR.
BENIGNITIS. LIB. E. PUBLICAE.
M. DC. XVIII.

A ma is fennálló felsőkapun a következő fölírás olvasható:

Nisi Dominus custodiverit Civitatem, frustra vigilant, qui custodiunt eam.

A már lebontott alsó kapun a következő fölírás volt:

Der Herr ist unser Schirm und Schild, der Herr ist unser Schutz.



A HAJDANI EV. IMAHÁZ MENNYEZETE (MOST MAIER VILMOS HÁZA).

II. Mátyás a városnak 6 országos vásárt engedélyezett; II. Ferdinánd király pedig 1631-ben vámszedési jogot adott a városnak, miáltal jövedelmi forrásait tetemesen gyarapította.

A protestantizmus Modorban 1573-ban lépett föl először nyíltan, Wolf Jakab prédikátor-sága alatt. 1594-ben *Agri-cola* Gáspár jött ide Nürnbergből és itt alkotta iskolai szabályzatait. Hogy lakosai mily nagy súlyt helyeztek a művelődésre, bizonyítja, hogy a wittenbergi egyetem anyakönyveiben több modori hallgatónak a nevével találkozunk. Pázmány érsek jegyzékében a város, Modra néven, a pozsonyi prépost alatt álló plébániaként van fölemlítve, a mi azt bizonyítja, hogy itt az új hit terjedése nem semmisítette meg, legfeljebb gyengítette a katolikus vallást, sőt 1659-ben ennek újabb gyarapodásával találkozunk, mert ekkor szervezték

újából parochiális egyházát, míg 1674-ben a szentbenedekrendiek kapták azt a templomot, melyet a tótajkú ág. h. evangélikusok építettek. E mellé építették a benzések székházukat is, melyben a rend megszüntetéséig laktak. Mielőtt az evangélikusok templomukat felépítették, magánházaiban (most Maier Vilmos tulajdona) tartották istentiszteletüket. Ez a ház ma is a város egyik legérdekesebb műemléke, mert érdekes, régi bolthajtása remek stukkó-díszítésekkel van ékesítve.

A város ma egyházi tekintetben felerészben katolikus, felerészben pedig ág. h. evangélikus. A Fő-utcában levő parochiális temploma Szent István tiszteletére van szentelve és 1873-ban épült. Ugyancsak a Fő-utcán állanak egymás mellett a német és a tót evangélikus egyházak. Ezek közül a német-ajkúaké 1680-tól 1834-ig épült. Építésének hosszú idejét az magyarázza meg, hogy egy ízben a Rákóczy-hadai, majd pedig, 1708-ban a császári csapatok dúlták föl. Az ú. n. tót templom 1826-ban épült. Mindkettőt újabban renoválták és ezek is díszére válnak a városnak.

Modor közoktatásügye igen régi. Polgári iskolája 1648-ban keletkezett. 1769-ben az evangélikusok főgimnáziummá emelték, de anyagi erő hiányában később algimnáziummá, s végre 1870-ben polgári iskolává lett. 1870-ben keletkezett itt a mintaiskolával összekötött és valóban mintaserű, impozáns épületben elhelyezett állami tanítóképző intézet. Új épületét 1888-ban építették és internátussal kötötték össze; benne 120 növendék talál helyet. Impozáns és mintaserű épület még a dunáninnyi ág. h. ev. kerület 4 osztályú polgári leányiskolája és internátusa, mely legújabban, 1902-ben épült. Fönnáll itt még a Szent Orsolyáról nevezett nagyszombati apácák vezetése alatt egy 6 osztályú elemi leányiskola, míg az állami polgári 4 osztályú fiúiskola bérházban van elhelyezve.



Az egyházak.

A PLÉBÁNIA-TEPLOM.

Közoktatás.

A város a XVI. és XVII. századbéli háborus idők alatt sok viszontagságon esett át. 1605-ben Boeskey seregei foglalták el és a már említett 1609-iki sanyargatásokon kívül még 1663-ban a törökök dúlták föl. 1705-ben és 1729-ben óriási tűzvész pusztította, úgy hogy templomai is leégtek.

Hogy mind e csapások ellenére is fenntartotta jelentőségét, azt lakosai szorgalmának, szőlőinek és jómódú iparosainak köszönhetette, a kik közül régibb okiratok különösen a posztósokat, bodnárokat, molnárokat, fazekasokat és esziamiakat emelik ki. Ezenkívül bányászata is volt, a hol aszbesztet és ólmot bányásztak. Főterméke azonban bora, mely mindenkor keresett és jól fizetett árucikk volt.

A város alsó kapuját 1874-ben, u. n. bazini kapuját pedig 1882-ben bontották le, állítólag azért, mert a közlekedést akadályozták. A bazini kapun alkalmazva volt ezímeres és föliratos kölap a városkán van elhelyezve.

Népmozgalmi
statisztika.

A város falai egy részének eltávolításával a külső városrészek egybeolvadtak a belvárossal. 1719-ben 380 ház volt Modorban, míg 1819-ben 586 házat mutat ki a népszámlálás; ez azonban aligha helyes, mert 1828-ban 412-öt, 1833-ban pedig már éppen csak 400-at említ a kimutatás. 1867-ben, tehát mindössze 34 évvel később már 580 a házak száma; de 1880-ban csak 575, míg az utolsó népszámlálás alkalmával 675 házat írtak össze.

Hasonló ingadozást mutat a város lakosságának a száma is. 1819-ben 995 családot és 5385 lelket írtak itt össze, 1828-ban 3855-öt, két évvel később 3641-et. 1833-ban 4810-et, 1864-ben 3640-et, 1877-ben 5056-ot, 1888-ban pedig már csak 4729-et, a mi, ha az akkori felületes összeírás megbízható volna, 1426 különbözetnek felelne meg. 1890-ben 5230 és 1900-ban 5279 volt a lakosok száma és pedig nem szerint: 2595 férfi és 2684 nő. Életkor szerint: 6 évnél fiatalabb volt 884, 6—11 között volt 646, 12—14 között 314, 15—19 között 476, 20—39 között 1340, 40—59 között 1068 és 60 évnél idősebb 551. Családi állapot szerint: nőtlen és hajadon volt 2795, házas 2106, özvegy 376 és törvényesen elvált 4. A lakosok anyanyelv szerint a következőleg oszlanak meg: magyar 288, német 616, tót 4350 és egyéb nyelvű 25, de a 418 magyarral együtt magyarul beszélni tud 1044. Vallás szerint van róm. kath. 2228, ág. h. ev. vallású 2868, ev. ref. 13 és izraelita 170, mely szám annál föltünőbb, mert a XVII. században és pedig 1786-ban mindössze egy zsidó tartózkodott itt, kiről Korabinszky szükségesnek tartja megjegyezni, hogy: „Seit mehreren Jahren erhielt sich allhier auch ein jüdischer Handelsmann, welcher in der Hauptgasse der Stadt sein eigenes Haus besitzt“. 1828-ban mindössze még csak 11, az 1830-ból való egyházi össze-



A KÉT ÁG. H. EV. TEMPLOM.



RÉSZLET A „HARMONIA“ NYARALÓTELEPBŐL.

írás szerint csak 18, 1864-ben pedig mindössze 20 izr. lakosa volt. A város 5279 lakosa közül csak 3749 tud írni és olvasni.

1825-ben több nagyobb szabású épülete volt a városnak, ú. m. a gróf Stahrenberg-féle, a báró Zay-féle, a kaszárnya és városháza, mely a XVIII. század elején épült. Ez időből fel van jegyezve, hogy az egyik várostorony 47 mázsa vörösréz volt földve és négy haranggal ellátva, melyek közül az egyik 65 mázsás volt.

A város címere függőlegesen arany- és vörös mezőre osztott pajzsot tüntet föl, melynek jobboldali mezőjében, hármás zöld halmon, három szőlővessző látható szőlőfürtökkel, a bal vörös mezőt pedig három fehér pólya szeli, melyek Modor három folyóvizét jelzik.

Modor hajdani tekintélyes iparát nemcsak a megnövekedett verseny, hanem közlekedési eszközeinek elégtelensége is tönkretette. A város korábbi vezetőinek és lakosainak a hibája az, hogy mikor a vágvölgyi vasút épült, azt nem Modor alatt, hanem Senkviçz felé engedték vezetetni, úgy hogy az állomás most a várostól mintegy félóránnyira van. Ennek következtében hajdan híres vásárai, kereskedelme és virágzó ipara hanyatlásnak indult annyira, hogy míg a mult század első felében még 44 posztókészítő és posztónyíró működött itt, addig ma egy sem; posztókallója, melyet XVIII. századbeli írók még említenek, szintén már rég megszűnt, épp úgy papírmalma és bányászata is. Újabb időben a kereskedelem és az ipar terén némi lendület észlelhető.

Iparosai közül nagyszámúak voltak a fazekas-iparosok is és úgy ezeknek, mint a posztósoknak is, külön utczájuk volt. Azonban az itteni fazekasok nem tudtak versenyezni az újabb gyári termeléssel és ez az iparág lassanként annyira hanyatlott, hogy ma már csak néhány mester űzi. Az állam itt agyagipar-iskolát is alapított, de csakhamar beszüntette, és a helyiséget itteni fazekasok bérlik. Pedig a modori cserépipar termékei azelőtt messze földön keresettek voltak. A lakosok főterméke ma is a bor és itt csaknem mindenki szőlő-gazda. A szőlő-terület nagysága több mint 1000 hold és az

A város
címere.

Ipar.

A „Harmónia”.



Társadalmi intézmények.

A RÉGI HÓHÉRPALLOS ÉS A MÉRTÉKHITELESÍTŐ PÁLCZA.

A város tisztikara.

átlagos évi bortermés, középtermést véve alapul, holdanként 18—25, tehát összesen 24—25.000 akóra tehető.

A város határa 8600 kat. hold, melyből 4220 kat. hold a város tulajdona. Ennek nagyrészt ritka szép erdőség alkotja, mely a város fölött terül el és „Harmónia” néven mint nyaralóhely az egész országban ismeretes. E nyaralótelep megteremtése *Boruta* Pál jelenlegi polgármesternek az érdeme, ki itt oly telepet alkotott, mely messze földön ritkítja páriját. E telepen számos csinos és kényelmes nyaraló áll az itt lakók rendelkezésére, azonkívül két vendéglő és kitünő tennis-pálya. E helyet, melynek levegője rendkívül ózondús, tiszta és enyhe, nyaranta számos üdülő keresi föl az egész országból, sőt Ausztriából is, de gyönyörű sétányain és jó karban tartott erdei utain a kirándulók is örömet megfordulnak. Az itt nyaralóknak orvos is rendelkezésre áll és a városnak állandó felügyelője lakik itt.

A városi hatóság több becses, régi ereklyét őriz. Ezek között van néhány érdekes, régi kép, továbbá egy hóhér-pallos, több czéhpecsét, a város hajdani ezüst pecsétnyomója és egy XVII. századbeli mérték-hitelesítő mérő pálca a következő fölirattal:

Eim wisen Rath
Und gmeiner Statt
Modor bekindt
Im Ungarlandt
Macht diese Wisier
Zu Schuldiger Gbür.

Stephan Rittaler, Messerer, im Jar Christi.
Wann MIT Vnns gott aLLeIn Ist, Wer kan WIDER
Wnns seIn. Modor 1645.

A városnak több oly intézménye van, melyek társadalmi életében fontos tényezőként szerepelnek. Ilyenek a *modori olvasókör*, a *római katolikus olvasókör*, a *polgári kaszinó*, a *modori játékos nőegyesület*, a *modori turista-egyesület*, az önkéntes tűzoltó-egyesület, és

az *önsegélyző-egylet*, mint szövetkezet. Van itt azonkívül egy szesz-, vegyészeti termék- és cognac-gyár, melynek tulajdonosa Wágner János.

A város 1876 óta megszűnt törvényhatósági joggal fölrüházott város lenni és azóta, szabad királyi városi czímének megtartásával, rendezett tanácsú város lett. A város ügyeit a tisztikaron kívül 52 bizottsági tag intézi, kik közül 26 virilista és 26 választott. A tisztikar élén *Boruta* Pál polgármester és árvaszéki elnök áll. A főjegyző *Machovich* Antal, a ki egyszersmind helyettes polgármester, ügyész és levéltáros. Városi kapitány *Dobovszky* József. Tanácsnok és adóelőadó *Müllner* Géza. Számvevő és ellenőr *Pausz* Dani. Házi- és árvapénztárnok *Brunovszky* Lajos. Városi orvos dr. *Horrony* Vincze. Városi erdőmester *Filipek* Sándor. Városi adószedő *Taubinger* Kornél. Adóellenőr *Schn-ll* Gyula. Városi gazdatiszt ifj. *Dobovszky* Pál. Városi tiszt és gazdasági jegyző *Mudroch* János. Írnok *Konecsny* György. Városi végrehajtó *Mojtu* Károly. Városi kir. állat-orvos *Pakosza* Ferencz. Kórházgondnok *Vestsik* Nándor. Faraktár-kezelő *Jankó* József. A városi fűrésztelep vezetője *Dokupil* Mihály.



Bazin.



BAZIN RÉGI PECSÉTJE.

BAZIN.

Eváros keletkezésére nézve hiányoznak a föltétlenül megbízható adatok; valószínű azonban, hogy már a XIII. századbéli német telepítések előtt fönnállott. IV. Béla király kiszakította a pozsonyi várbirtokok közül és 1256-ban Kozma és Achilles grófoknak, a Bazini és Szentgyörgyi grófok őseinek adományozta. Ez időben még csak várföld volt és *Terra Bozin* néven van említve. 1355-ben már *Villa Bozin* néven szerepel, de vára már 3 évvel korábban feltűnik.

A város nevééről többféle magyarázat van forgalomban. A hagyomány szerint a települők tulajdonképpen nem a város mai helyén telepedtek le, hanem a hajdani *Zumberg* nevű helyen, mely a hegyekhez közelebb feküdt. Lassanként azonban mindjobban a síkság felé húzódtak és az ottani réten telepedtek le. Némelyek a város nevét is innen származtatják, a mennyiben Wiesen = Wasen, alsószász dialektusban: *Basen*, a mi rétet jelent és ez a Basen szó lett volna a mai Bazin eredete. Vannak, a kik az itt, hajdan a város alatt elterült *Peiso* nevű nagy tavat, mely egészen Szentgyörgyig terjedt, tartják a város névadójának és azt állítják, hogy a Peisóból *Pesing* lett. Ez azonban tévedés, mert a Balaton Peiso nevét csak későbbi tudákosság ruházta e pozsonymegyei tóra.

A város neve

Bazint már II. Endre királynak 1208-iki oklevele említi, melylyel mint várföldet Tamás nyitrai főispánnak adományozza. IV. Béla Bazin várföldet újlag eladományozta, a mi azt bizonyítja, hogy időközben ismét visszakerült a királyi korona birtokába.

1208-tól a mohácsi vészig.

1271-ben, mikor Ottokár cseh király Pozsony vidékét pusztította, Bazin városát is földúlta. Ebben az időben Bazin is, miként Modor, *Henrik* gróf birtoka volt, kinek fiai azt pártütésük következtében elveszítették. IV. László ezt a birtokot is *Péterfia János* pozsonyi főispánnak adományozta, az Apur vagyis Opur erdélyi vajda ellen viselt hadjáratokban szerzett érdemeiért. A város a XV. században is a *Bazini* és *Szentgyörgyi* grófok birtoka. Lakosainak eddig még nem voltak kiváltságai, s a Bazini és Szentgyörgyi grófok földesurasága alá tartoztak. 1446-ban itt halt meg György gróf, a kit a bazini plébánia-templomban helyeztek örök nyugalomra. Sírboltját a Bazini és Szentgyörgyi grófok ezímerével ékesített vörös márványlap födi.

Mihály utóda, György, 1441-ben Wolfarth Ulriknak, Vöröskővár urának özvegyét vette nőül, kivel a vöröskői uradalmat is nyerte. De mivel Mátyás király ellen pártot ütött, elveszítette birtokait, a melyeknek egy részét királyhűségben megmaradt fia, Péter ismét visszakapta. 1516-ban bekövetkezett halála után fiait, Györgyöt és Farkast, találjuk Bazin birtokában, a kik itt 1529-ben a nagyszombati, szempezi és a bazini tanácsurak élén ítélkeznek 30 bazini zsidó fölött, az általuk állítólag elkövetett rituális gyilkosság ügyében. A vádlottakat tűzhalálra ítélték, 10 éven aluli gyermekeiket pedig keresztény

A mohácsi
vész után.



ILLÉSHÁZY ISTVÁN SZOBRA A PLÉBÁNIA-
TEMPLOMBAN.

segítségért, arra kérve őt, egyeznék bele, hogy magukat megválthassák ama 140,000 tallérral, mely összeggel Illésházy a birtokot nejtől zálogban bírta. Rudolf király, belátva a baziniak igazát, 1598 szeptember 5-én megadta az engedélyt a megváltáshoz olyképpen, hogy 10 éven át szabadon birtokolhatnak, de ez idő után bizonyos évi cenzust tartoznak fizetni a királynak. A birtokokat azonban, vagy azoknak egyes részeit sem eladni, sem elzálogosítani, sem más módon elidegeníteniök nem szabad.

E szabadságlevél értelmében tehát Bazin a szabad városok sorába emelkedett. Illésházy azonban nem akart belenyugodni e fordulatba, és a mikor a királyi kiküldöttek megjelentek, hogy a följánlott zálogösszeget átvegyék és az uradalmat a hozzátartozó birtokokkal együtt a baziniaknak átadják, mindenféle nehézségeket gördített a lakosok elé. Elsősorban újabb 10,000 forintot kellett a baziniaknak és a szentgyörgyieknek különféle javításokért és átalakításokért három hónapon belül lefizetni, mert ellenkező esetben, jó ga lett volna Illésházy Istvánnak az uradalom két községét visszatartani. Az ehhez szükséges összeget az érdekelt városok Henkl Lázár bécsi tőkepénzestől vették föl. Midőn Illésházy látta, hogy ez sem használ, azzal a

polgárokhoz adták nevelésbe. A kivégzés színhelyén, a hol a máglyát fölállították, ma a vasúti pályaház áll.

E testvérek egyike volt az, a ki a bazini plébánia-templom számára az egy darab kőből faragott szószéket készíttette. E szószéket a Bazini és Szentgyörgyi grófok már bővített címere ékesíti, melyben a hatágú csillag alatt, a kiterjesztett szárnyú sas látható. E címerbővítést a család tudvalevőleg III. Ferdinándtól kapta.

A mohácsi vész után a Bazini és Szentgyörgyi grófok nem szerepelnek többé. Helyettük Bazinnak ura *Szapolyai* János, kinek halála után 1540-ben Bazin ismét a királyi birtokok közé tartozik. I. Ferdinánd azonban Bazin várát és uradalmát *Szeredi* (másként *Serédy*) Gáspárnak adományozza, ennek elhalálása után *Neiburg* gróf, Pozsony vármegye főispánja, 1566-ban pedig ennek utóda, *Eck v. Salm* vagy *Echio* von Salm-Neiburg kapta adományul, Veszprém és Tata hősies visszafoglalásáért. Utódai 1575-ig bírták, a mikor *Krusithius* (másként *Kruzics*) János lepoglavai gróf 132,000 tallér erejéig zálogbirtokosa lett.

Kruzics János 1580-ban meghalt, mire özvegye: szül. *Pálffy* Katalin *Illésházy* Istvánhoz ment nőül és ezen a révén jutott a birtok ugyancsak zálogjogon az Illésházyak kezére. Úgy látszik azonban, hogy Illésházy István alatt sok erőszakosságot kellett a városnak eltűrnie, mert lakosai végre kényszerítve látták magukat mindent elkövetni, hogy birtokosuk. földesurasága alól szabaduljanak Szentgyörggyel egyetértve, Rudolf királyhoz fordultak

követeléssel állott elő, hogy Bazin és Szentgyörgy fizesse meg azokat az adósságokat is, melyeket ő Salm gróftól átvett. A királyi biztosok azonban ebbe nem egyeztek bele, mire Illésházy mindent elkövetett, hogy az egész ügyelet lehetetlenné tegye és elsősorban a bécsi Henklhez fordult és rá akarta venni, hogy a baziniaknak és a szentgyörgyieknek ne hitelezzen, remélve, hogy az ezáltal fölidézett anyagi nehézségek majd az ő malmára hajtják a vizet.

Szerencsére azonban Illésházy ebben az időben kénytelen volt fontos ügyekben hosszabb időre Morvaországba utazni. Távolléte alatt neje helyettesítette, tehát a tulajdonképpeni birtokos, a ki már engedékenyebb volt és kevesebb akadályt gördített a lakosok elé. A megváltás e szerint Illésházy távolléte alatt megtörtént és 1602 április 9-én a baziniak a földesúri hatalom alól felszabadultak.

Midőn Illésházy útjáról visszatérve, a távolléte alatt történekről értesült, féktelen haragjában nemcsak a királyi biztost, hanem a királyt magát is szidalmazta, minek következtében a királyi fiskus felségsértésért pörbe vonta és a bécsi bíróság elé állította, a hol azonban a bírák szavazatai egyenlően oszlottak meg, s így döntés nem történt. Látván Illésházy, hogy üldözik, és hogy birtokait is le akarják foglalni, megijedt és Trencsénen át Varsóba menekült.

Erre az időre esik a Bocskay-féle fölkelés, a mely körülményt Illésházy felhasználta arra, hogy Bocskay hívásának engedve, hozzája csatlakozzék. Azzal a biztosítással, hogy birtokait visszanyeri, Bocskay híve lett és tudva, hogy Bazin és Szentgyörgy környékét, Buch Benedek vezetése alatt, 5000 felkelő tartja megszállva, visszatért Bazinba, mely város a felkelőktől sokat szenvedett. Előbb kifosztották a lakosokat és azután a várost több helyen fölgyújtották.

Míg Illésházy Bocskay híveként szerepelt, addig — az esetleges sorsváltozásra gondolva — titkon Mátyás királylyal tárgyalt, mindenkor szem előtt tartva azt, hogy ismét régi birtokaihoz jusson és azokat magának biztosítsa. 1606 január 5-én már Bécsben találjuk őt a béketárgyalások megindítása céljából, melyek tudvalevőleg a bécsi békével értek véget. Jutalmul Illésházy nemcsak a bazini és szentgyörgyi birtokokat kapta vissza, hanem még más adományokat is kapott, minek következtében Bazin ismét elvesztette Rudolf császártól 1598-ban nyert jogait.

Illésházy ez időtől kezdve Mátyás királynak egyik legbuzgóbb és leg-hatalmasabb híve lett. 1608-ban Magyarországnádori méltóságára emeltetett és ekkor építtette a bazini várkastély elejét is, melynek homlokzatát az Illésházyak és a Pálffyak czímere díszíti. 1609 május 5-én halt meg Bécsben, de holttestét Bazinba hozták és az akkori evangélikus templomban (ma plébánia-templom) helyezték örök nyugalomra. Neje: Pálffy Katalin e templomhoz kápolnát építtetett és annak sirboltjában helyeztette el férje holttestét. Itt állott Illésházy István életnagyságú márványalakja is, melyet a hit, remény és szeretet allegorikus alakjai vettek körül.



A PLÉBÁNIA-TEMPLOM.

A Bocskay-féle zavarok.

Mintán Illésházy utódok hátrahagyása nélkül halt meg, neje halála után testvéröccsese, Gáspár örökölte a birtokot. Illésházy Gáspár sem tanúsított jobb bánásmódot a baziniakkal szemben, mint előde. A baziniak tehát ismét Mátyás királyhoz és Thurzó nádorhoz fordultak segítségért. Végre sikerült keresztülvinniök, hogy Mátyás király 1615 márczius 31-én kelt oklevelével visszaadta nekik a bazini uradalmat és a hozzá tartozó birtokokat, mi által Bazin ismét királyi város lett. Az ide vonatkozó oklevél megengedi, hogy a várost falakkal és sánczárkokkal vehessék körül, hogy vámot állíthassanak és minden gabonával megrakott szekér után egy lapát gabonát vagy 4 denárt szedhessenek, hogy évenként bírót, tanácsot és hegyimestert választhassanak, és hogy az idegen borok behozatalát megtilthassák. Ezekkel szemben Bazin köteles volt a királyi asztal számára évenként 250 akó jó bort beszoigáltatni. Ez meg is történt 1741-ig, a mikor Mária Terézia alatt a város e kötelezettség alól 5961 forint lefizetésével megváltotta magát. Mivel azonban Bazin és Szentgyörgy városok a rájuk nehezedő adósságok súlyos terheitől nem tudtak szabadulni, fölkérték a királyt, hogy a 81,000 forintos adósságot, a város birtoklásával együtt, vegye át, a mi azután meg is történt.

Mátyás kir.
1615-iki szabado-
dalomlevele.

A Pálffyak
birtoklása.

Ebben az időben vette zálogba Pálffy István gróf koronaőr 260.000 frtért II. Ferdinánd királytól a bazini és szentgyörgyi uradalmakat, Bazin és Szentgyörgy városok nélkül, mely zálogösszeg 1635-ben további 30.000 forinttal emeltetett. 1744-ig bírták a Pálffyak zálogjogon ez uradalmakat, a mikor III. Károly király azokat nekik adományozta.

Habár Bazin 1525-ben II. Lajostól vásárjogot nyert, 1598-tól pedig szabad város volt, lakosai még sem tudták keresztülvinni azt, hogy követük az országgyűléseken megjelenhessék. Csak 1638-ban sikerült ez, a mikor a 63. t.-cz. végre a követküldés jogát Bazin és Szentgyörgy városoknak is megadta.

Bazin, mint
ez. kir. város.

1647 június 14-én emelte III. Ferdinánd a várost a szabad királyi városok sorába. Ebben az időben Wizer János volt a városbíró és Csermák János a jegyző.

A város falait 1643-ban kezdték építeni. Összesen 11 kiugró bástya-tornya volt és 3 kapuja, melyek fölvonó hidakkal voltak ellátva. Az egyiket, az ú. n. nagyszombati kaput, 1663-ban, a mikor ezen az oldalon a törökök betörésétől tartottak, befalazták.

1655-ben a baziniak Pálffy Miklós gróffal szerződést kötöttek, melynek értelmében a limbachi erdőt, annak „Királyi makkerdő“ nevű részén kívül, közösen használhatják, míg a czajlai erdőben csak az uradalom beleegyezésével volt szabad fát szedni.

1683-ban Bazin sokat szenvedett a Thököly-féle fölkelőktől. Maga Thököly Imre is ez év augusztus 27-én Bazinban tartózkodott. 1704 október havában Rákóczy csapatai foglalták el a várost Ocskay vezetése alatt. A lakosokat kifosztották és a várost fölgyújtották. 10 évvel később pestis dúlt Bazin falai között és a lakosokat megtizedelte.

1747 június 14-én nagy ünnepek között ülték meg annak századik évfordulóját, hogy Bazin sz. kir. város lett. Erdemesnek tartjuk fölemlíteni, hogy ebben az időben Rigó Pál volt a polgármester, Nagy Mihály a városbíró, Melchort József a városkapitány és Wernhard András a jegyző.

1784-ben majdnem az egész város leégett. A városi tanács, hogy a lakosoknak hajlékaik fölépítését és kijavítását megkönnyítse, megengedte, hogy a várfalak tégláit használhassák föl erre a célra.

A Napoleon hadjárata alatt a kormány a bazini erdőben, a fürdő fölött, kén-kemenczéket állított fel, a hol a lőporhoz szükséges kén gyártották. 1819-ben építtette föl a 4-ik vasas ezred tisztikara a földött lovaglóliskolát.

1825-ben oly gyakori volt a tűzvész, hogy a városi tanács szükségesnek látta díjat kitűzni azok számára, a kik az ily tüzeseteket legelsőként jelzik. Ezt a körülményt valami Smetkó nevű városi darabant olyképpen aknázták ki, hogy maga is beállt gyújtogatónak, csak azért, hogy ő lehessen az első, a ki a tüzet jelzi és így az erre kitűzött díjakat megkaparíthatja. De rajta vesztett, mert tetten érték, és mivel az egyik tüzesetnél két emberélet is áldozatul esett, halálra ítélték és lefejezték. Néhány évvel később azonban, 1832 április 9-én a szomszédos Czeil nevű községben kiütött tűz következ-

tében a város majdnem teljesen elhanyagolt. A heves vihar ugyanis a város felé hajtotta a szikrákat és lángba borított több házat. A szél tovább vitte az égő zsarátnokokat és nemsokára az egész város lángokban állott. Csak az egyetlen, ú. n. Plébánia-uteza és a kapuczinusok kolostora mellett fekvő néhány ház maradt meg. Az evangélikus templom és a városháza is a lángok



A PLÉBÁNIA-TEPLOM BELSEJE.

martaléka lett. A városháza szomszédházának tűzfala, a nagy tűz következtében rászakadt a szomszédos városi levéltárra, a hol ennek következtében majdnem minden ott őrzött oklevél elpusztult és a levéltárnak csak kis töredéke volt megmenthető. Itt megemlítjük még, hogy az 1831-iki kolera Bazin városát sem kímélte meg.

1847-ben a város sz. kir. városi rangjának 200 éves fordulóját ünnepelte meg. Ebben az időben Polner János volt a városbíró, Reichetzer Mór a polgármester, Skokanek József a jegyző és Kothmar János a városi kapitány.

Az 1848/49-iki szabadságharcz mozgalmái Bazin lakosait is izgalomba hozták. A baziniak csakhamar szervezték a nemzetőrséget és két század



Nemesi
birtokok.

AZ ÁG. H. EV. TEMPLOM.

Nedeczky-féle, végre a *Skarritzky*-féle, melyről érdekes hagyomány maradt fenn, a mennyiben e ház pinczehelyiségeiben azelőtt állítólag valamely titkos társaság tanyázott és itélt volna élet és halál fölött. A Szupavszky-féle kuriát a város vásárolta meg. A XVIII. század második felében Bazin városának több nemesi birtokosát ismerjük. Így 1766-ban *Rzиковszky* János Antal báró és neje *Maholányi* Mária Klára bárónő is birtokosok és háztulajdonosok voltak itt, de házukat ebben az időben eladták *Polster* Jánosnak. Három évvel később borsai *Szüllő* Zsigmondot is a birtokosok között találjuk, a ki házát és szőlejét *Entrels* Jánosnak adja el.

A bazini
várkastély.

A hajdani Illésházy-féle kastély sok viszontagságon ment át. Két izben a villám gyújtotta föl, s az idő vasfoga is megrongálta. Azonban id. *Pálffy* János gróf, a bazini uradalom és a kastély mostani tulajdonosa, a kiváló műízléséről és jótékonyágáról ismert főúr, nemcsak alaposan kitataroztatta a kastélyt, hanem termeiben ritka becsűmük incseket is helyezett el. Az emelet egyik előszobájában, a falakon, körülbelül 10 régi családi és más arczképfestmény ragadja meg a belépő figyelmét. Jobbra az étkezőben mintegy 10 méter hosszú gobelin van elhelyezve, továbbá családi és más festmények és remek faragott szekrények. A nagy szalonban két gyönyörű, kirakott asztal és két ébenfa-szekrény köti le a figyelmet. Az egyik kirakott csontmunka, a másik pedig mozaikszerű kőlapokkal van díszítve. Vannak továbbá itt festmények régi híres mesterektől. A dolgozó-szobában csontmunkával gyönyörűen kirakott fekete renaissance-szekrényt találunk, továbbá 36 festményt régi neves mesterektől. A kis szalonban a falakat 31 darab művészi festmény díszíti, közöttük Vanuccitól, Guidó Renitől, Le Guerehintől, Correggiótól és másoktól. Van itt még egy csonttal kirakott szekrény és asztal, hasonló ébenfa-tükör és egy famozaik-szekrény.

A hálószoba falait is régi, jeles festmények díszítik, közöttük Breughel híres festménye: „Krisztus beszéde a néphez“, továbbá képek Lucas Lyden, Hans Memling, Roger Van der Veyer, Johann Gossaert és más mesterektől. Látható itt egy régi, érdekes óraszekrény és egy kirakott asztal. Az öltözőben remek mívű, csonttal kirakott, ezüstveretű fiókos szekrény tűnik szembe, továbbá valódi perzsa pamlag és fa- és csontmozaikkal kirakott

nemzetőrt állítottak ki és pedig az egyik századot a városi polgárokból, a másikat a külvárosiakból. A bazini nemzetőrség egy része a felső vidéken garázdálkodó Hurbanisták elleni akciókban és a swechati csatában vett részt. A szabadságharc leveretése után az oroszok Bazinba, Szentgyörgybe és Modorba is bevonultak és e városokat 14 napon át megszállva tartották. Ez időben kolera is dühöngött falai között. Az oroszok közül is számosan meghaltak és ezeket a róm. katolikus temetőben temették el. A város csak az 1860. évi októberi pátens és az 1867-iki kiegyezés után nyerte ismét vissza szabadságait.

A mult század első felében több nemesi kuria volt a városban, és pedig a *Majthényi*-féle, a *Szupavszky*-féle, a *Werhardt*-féle és a

láda, úgyszintén híres mesterektől több festmény. A régi hálószobában a remekbe készült, festett mennyezetű faragott ágy ragadja meg első sorban figyelmünket. Van ott egy művészi faragványokkal díszített szekrény, mely I. Napoleontól származik és végre egy famozaikkal kirakott remek, régi íróasztal. A földszinten, a Pálffy-család levéltárában, érdekes régi faragott és kirakott mívű szekrények rejtik magukban a régi családi okiratokat. Itt foglal helyet egy régi és érdekes kirakott asztal is, mely körülbelül $4\frac{1}{2}$ méter hosszú és 2 méter széles.

Érdekesekek azok az ereklyék is, melyeket a városnak erre a célra szánt külön kis múzeumában találunk, és melyeket *Meissl* Ferencz lovag, a városnak egyik kiváló és buzgó polgára gyűjtött és állított össze, ugyanaz, a ki Bazin történetét is alapos utánjárással megírta, s kitől ez adatok legnagyobb részét veszszük. E kis múzeumban első sorban föltűnik *Kupeczkynek*, a város híres szülöttének arc képe. Van itt továbbá számos ódon czéhláda, ma már ritka czéhedények és rovásfák, a czéhek egykori pecsétei, a város hajdani lobogója, a régi kapitányi pálcza és számos egyéb tárgy között egy pellengér-álarcz.

Városi
múzeum.

A város hajdani ipara jelentékeny volt. Iparosai számos czéhet alkottak, melyek közül nevezetesebbek voltak a kőfaragók, asztalosok, pékek, kádárok, az egyesült lakatosok, órások, puskamívesek és emelőcsavar készítőik, lakatosok, szücsök, gombkötők, sarkantyúkészítők és timárok czéhei. A XVII. század végén pedig posztókalló és papírmalom is volt a város határában.

Ipar.

1778-ban Ensler nevű polgára a bazini erdőben egy tavat alakított, hogy az ottani aranyércz-zúzóművekhez a szükséges vízmennyiséget előteremtse. Megjegyezzük itt, hogy Bazin aranyércz-bányászata még Róbert Károly király idejéből való és még a XVIII. században virágzásban volt, úgy hogy akkor itt bányabírósi kirendeltség is működött. Ebben az időben arany- és antimonbányája és a XIX. században kénsavas érczbányája és kénsavgyára is volt a városnak.

A reformáció Bazin lakosai között is elég gyorsan terjedt. Különösen Illésházy István volt az, a ki Luther tanainak hatalmas pártfogója volt. A XVI. század végén az akkori plébánost is áttérésre kényszerítette, a ki azután az új tant a plébánia-templomban hirdette, míg a kevés kath. vallású lakos kénytelen volt az Illésházy földesurasága alá nem tartozó Grinádra menni. II. Ferdinánd alatt a plébánia-templomot ismét visszavették az evangélikusoktól és visszaadták a katolikusoknak. A baziniak, visszaemlékezve

A hitújítás.



A SALVATOR-TEMLŐM ÉS A VÁROSHÁZA.



RÉSZLET A VÁROSI MÚZEUMBÓL.

azokra a sanyargatásokra, melyeknek Illésházy alatt állandóan ki voltak téve, a Pálffy Katalintól, Illésházy Istvánnétól fölállított díszes síremléket a kápolnából eltávolították és a kórus alatt állították föl, míg a kápolnát a város védőszentje, Szent Anna tiszteletére szentelték föl és oltárral is ellátták.

A protestánsok ennek következtében a felsőmagyarországi rendek segítségével a főtéren szép templomot emeltek, melynek alapkövét 1655 augusztus 12-én tették le és az építkezést 1659-ben fejezték be. Azonban nem sokáig tarthatták meg, mert 1674 február 28-án Szelepcsényi György a templomot az egyház vagyonával együtt elvette tőlük és a katolikusoknak adta. A templomot azután a jezsuiták kapták, kik is a Kruzics-féle kúriába telepedtek be. Ugyanabban az évben jöttek ide be a kapuczinusok is. Ezek előbb a Spáczay-féle házban, azután a régi iskolaépületben és a nekik ajándékozott Heggl-féle malomban laktak. 1718 szeptember 4-én tették le templomuk és klostromuk alapkövét és 1726-ban már megtartották az első istentiszteletet. Az evangélikus lakosok ebben az időben kénytelenek voltak Modorba menni, a hol az evangélikus templom még a protestánsok birtokában volt. Mikor azután a jezsuita-rend eltöröltetett, a Kruzics-féle kúriában rendezték be imaházukat. 1783-ban építették föl az evangélikusok mai templomukat, de torony nélkül, melyet csak 1857 és 1863 között építettek hozzá.

Kupeczky.

Itt megy kell még emlékeznünk Bazin híres szülöttéről, *Kupeczky János*ról, a ki a XVII. század végén és a XVIII. század elején mint festőművész európai hírnévre tett szert. 1667-ben született. Egy idevaló szegény takácsnak volt a fia, s apja őt a saját mesterségére fogta. A fiú azonban megszökött hazulról, Bécsbe ment, a hol az akkor ismert nevű festőtől, Claus von Luserntől festeni tanult. Azután Olaszországba ment, onnan ismét visszatért Bécsbe, itt nőül vette mesterének leányát és egyike lett kora legismertebb arcképfestőinek. Nagy Péter czár Oroszországba is meghívta, honnan azonban visszatért, majd Nürnbergbe költözött és 1740-ben meghalt.

A Bazini fürdő.

Bazin fürdője, illetőleg gyógyerejű forrásai már a XVII. században ismeretesek voltak, de fürdőházát a város 1777-ben építette. Ez a fürdő egyike volt Felső-Magyarország legkedveltebb fürdőinek, azonban a mindinkább fokozódó igényekkel lépést tartani nem bírván, a látogatók száma

mindinkább csökkent, a mi végre a várost arra indította, hogy a fürdőt eladja. Ez meg is történt 1848-ban. Ugyanakkor adta el a városi sörfőzőt is, a mely szintén nem hozta be a reája fordított költségeket. Ma a fürdő dr. *Réti* fürdőorvos tulajdona, hidegvíz-gyógyintézettel van összekötve, s benne megfelelő számú kényelmes lakás áll a vendégek rendelkezésére, a kik e szép fekvésű helyet, mely ózondús levegőjével és kies fekvésével üdülő helyül is kiválóan alkalmas, nyaranta szép számban keresik föl.

A város társadalmi életét két intézmény szolgálja. Ezek a *magyar kör* és a *dalárda*. Van itt továbbá *szőlészeti egyesület* és *bortermelők egyesülete*, melyeknek rendeltetését a nevük is elárulja. Bazin hajdan szintén messze földön híres bortermelő hely volt és borai ma is a termelés főágát teszik és megfelelő árak mellett a baziniak főarucikkét alkotják. Fönnáll itt továbbá egy önkéntes *tűzoltó-egyesület* és egy *takarékpénztár*. Van itt járásbíróság és az 5-ik huszárezred felszázada is itt állomásozik. A város 6 osztályú elemi iskolát tart fönn 8 tanítóval. Az itt levő *gőztéglagyár* *Rössler* Imre tulajdona.

Intézetek,
egyesületek stb.

A város czímere Szent Annát, a város védőasszonyát ábrázolja a gyermek Máriával. A belügyminisztertől legújabbban megállapított czímer hivatalos leírása pedig a következő: Kék arany lángsugarakból alkotott körben s alul ezüst felhőkön Szent Anna áll, karján a gyermek Jézust tartva. Szent Annának derekán megkötött ruhája: zöld, palástja: vörös színű, feje fehér kendőbe van burkolva, lábain pedig barna szíjú barna szandált visel, míg a gyermek Jézus rózsaszínű ingbe van öltöztetve, feje körül pedig 6 arany-csillag félkörben ragyog.

Bazin a vágvölgyi vasútvonal mentén fekszik és annak egyik nagyobb állomása. Lakosainak száma 4899. A lakosok száma a XIX. század eleje óta nem mutat nagyobb hullámzást. 1819-ben 4270 lakosa volt, 1825-ben 4460 és 1857-ben 4270. Az újabb és megbízhatóbb népszámlálási adatok szerint területe 5035 kat. hold, lakosainak száma 1869-ben 4338 volt, 1880-ban 4184 és 1890-ben 4507; mivel pedig ma 4899 lakosa van, a különbözet az utolsó előtti népszámlálás óta 608-ra rúg. Nemek szerint az utolsó népszámláláskor találtatott 2389 férfi és 2510 nő. Életkor szerint 6 évnél fiatalabb 749, 6—11 között 608, 12—14 között 329, 15—19 között 484, 20—39 között 1277, 40—59 között 987 és 60 évnél idősebb 465. Családi állapot szerint nőtlen és hajadon 2779, házas 1770, özvegy 343 és törvényesen elvált 7. Anyanyelv szerint magyar 418, német 1752, tót 2666 és egyéb 63, azonban magyarul beszélni tud 1329. Vallásra nézve róm. kath. 2578, ág. h. ev. 1994, ev. ref. 24 és izr. 353. Az összes lakosok közül írni és olvasni tud 3371.

Népmozgalmi
statisztika.

A város lakóházainak a száma 527. Ezek közül kőből vagy téglából van építve 390, kő- vagy téglalappal, vályogból 100 és tisztán vályogból 37. Cseréppel van fődve 94, zsindeyllyel 392 és náddal vagy zsuppal 41.

A város ügyeit a tisztikaron kívül 48 bizottsági tag intézi, kiknek a fele virilista, a másik fele választott. Bazin jelenlegi polgármestere *Masat* Antal. Főjegyzője és levéltárnoka *Mikulik* Milos. Városkapitány *Semann* János, tanácsnok *Tuma* Ferencz, ügyész *Jamniczky* Péter, pénztárnok *Jermendy* Samu, könyvelő és ellenőr *Stéger* Alajos, közgyám *Meissl* Ferencz, városi orvos dr. *Friedler* Adolf, erdőmester *Bissel* Gyula, gazda *Prachar* Károly, városi állatorvos *Benes* József, irodatiszt *Weinzierl* János.

A város
tisztika-a.



SZENTGYÖRGY A XIX. SZÁZAD ELEJÉN.

A város fekvése.



SZENTGYÖRGY RÉGI PECSÉTJE.

SZENTGYÖRGY.

Szentgyörgy, ősi szabadalmas város a Kis-Kárpátok alatt, ezeknek a Mátyusföldre néző oldalán enyhe lejtőn, mely a város előtt elterülő síksággal kezdődik és a szentgyörgyi híres szőlőhegyeken végződik. E szőlők mögött hatalmas erdőségek és nagyobb hegyek terülnek el, mindenütt gondozott utakkal, egészséges, tiszta csermelyekkel, üde tisztásokkal és itt-ott vadregényes részletekkel, mely helyeket szívesen keresik föl nemcsak a lakosok és a nagyszámú kirándulók, hanem a messze földről itt nyaralók és a hajdan híres szentgyörgyi kénes fürdőben bajaikra enyhülést keresők is.

A város fekvése szép és — mert lejtős — egészséges is, mivel az esővíznek szabad lefolyása lévén, sehol sem áll meg és el nem posványosodhatik. Levegője a körülfekvő hegyektől és erdőtől ózondús, különösen mióta a város alatt azelőtt elterült nagyterjedelmű Súr nevű mocsaras és ingoványos helyet a Súr-lecsapoló-társaság néven működő társulat lecsapolta és a lecsapolást folytatja, miáltal nemcsak óriási területet szabadít föl és tesz művelésre alkalmassá, hanem egészségi szempontból is hasznossá. Itt szokták tartani a híres kacsavadászatokat, a hol évente 1500—2000 darab kerül terütekre. Az 1585 k. holdnyi területű és a Kis-Kárpátokban egyedül álló „Königswald” nevű szép bükkfa-erdőben áll az a „Millenniumház” nevű erdei lak, melyet a város 1896-ban 9000 kor. költséggel építtetett és melyhez az Erzsébet királyné emlékére ültetett gyönyörű hársfasor vezet.

Szentgyörgy vidékének egészséges volta különben történetileg is nevezetes, mert egykorú oklevelekben és több történetíró munkájában azt a följegyzést találjuk, hogy a XVII. századbeli pestis-járvány, és az 1831-iki kolera-járvány alkalmával is e város teljesen mentes maradt e rémes vendégektől, úgy hogy ilyenkor e város falai valóságos menedékvári voltak messze vidékről a járványok elől ide menekülőknél. Tény, hogy e város az újabb korban is az ilyen járványoktól mindenkor mentes volt, akkor is, a mikor azok másutt erősen dühöngtek. Itt említjük meg azt is, hogy a szentgyörgyi gyógyszerárt már 1799-ben állították fel.

A város leírása.

A város hajdan erődített hely volt és kőfalai legnagyobbbrészt még ma is fennállanak, sőt több helyen e kőfalak donjonjai is majdnem ép állapotban láthatók. A hajdani városi kapuknak ma már nyomuk sincsen és csak a helyüket ismerik, a hol azok régente voltak. Az egyik a mai pozsonyi-utca 58. sz., a másik a közép-utca 140. számú háznál volt. E házak a régi telekkönyvekben „Gemeinde-Trabantenhaus” néven szerepelnek, mert mind-egyikben egy rendőr lakott. 1856-ban távolították el e kapukat. Az utcák rendezettek és különösen a város főutcája, mely a várost alsó végétől egész

a felső végéig egyenes vonalban szeli keresztül, szép, széles, tiszta és nagyon kedvező hatást gyakorol. A városba befelé menet, ez utca baloldalán, körülbelül a közepe táján áll az emeletes városháza, ezen túl az egyik keresztutca sarkán az evangélikusok esinos imaháza, a másik sarkon a piaristák hatalmas épülete és odább a templom; följebb, majdnem az utca végén, az érdekes Pálffy-féle kastély áll s azzal szemben a tornacsarnok, följebb pedig a híres szentgyörgyi katolikus templom. Itt az út tovább visz, részben a hegyek, részben a szőlőkertek közé, míg egyenesen haladva, a Szentgyörgygyel majdnem összeépített Neustift faluba érünk, mely előtt azonban még a kényelmesen berendezett, modern városi uszodát találjuk. A város egyik oldalán, a házak mögötti kertekben patak folyik végig. A város alsó végén van



A VÁROS FALAI.

a gyógyerejű kénes-fürdő, közvetlenül a vasúthoz vezető út mellett és ugyanott, de a városhoz közelebb fekszik az újabban épült nagyszabású paszomántgyár is, mely Drechsler Károly tulajdona; ezekről más helyen szólunk részletesebben.

A lakosok legnagyobb része bortermelésből, szőlő- és földművelésből s marhatenyésztésből él és különösen a szőlőművelés az, mely a legtöbb embert foglalkoztatja. Szőlői már a XV. század elején szerepeltek és a szentgyörgyi aszú nemesak az egész országban, hanem a külföldön is híres volt. Hogy e termelési ág ma is mily fontos, bizonyítja az, hogy a lakosok oly két egyesületet tartanak fenn, melyek a szőlőművelők és bortermelők érdekeit védik; ezek: a *Szőlőszeti Egyesület* és a *Bortermelők egyesülete*. Szőlői és borai ma is híresek és keresettek és a bor elég jó áron kel el. Más keresetág csak kevés van a városban, iparosa is kevés, de kereskedelmi forgalma sem nagy és ennek csakis Pozsony közelsége az oka, melyet vasúton csekély költséggel és napjában többször meglátogathatnak s nagyobb szükségleteiket is onnan fődözhetik. Míg Pozsony közelsége a város iparára és kereskedelmére nézve hátrányos, addig a lakosokra és az itt rendszeren nyaralni szokott számos idegenre nézve fölötte előnyös. Előnyös továbbá bortermelőire nézve

A lakosok
foglalkozása.

is, mert míg a pozsony—nagyyszombati vasút Nagyszombattal és vidékével is összeköti, sőt e vonal útján Trenesén felé is előnyös összeköttetése van, addig Pozsonyhoz való közelsége Bécs felé a külfölddel és Budapest felé egész Magyarországgal, de a dunántúli vasút által az ország eme részével is kedvezően köti össze.

A város
intézményei.

A város egyéb intézményei közé tartozik a *kaszinó* , a város jobbmódú, intelligensebb közönségének és gazdáinak kellemes találkozó- és szórakozó-helye, továbbá a *tűzoltó-egyesület* , a *hadastyán-egyesület* , a *szépítési egyesület* , mely hasznos munkálkodásával a városnak és környékének csinosítására és ezzel az idegen-forgalom emelésére fektet súlyt. Az itteni *hitelszövetkezet* csak a kisebb igényű hitelügyletek lebonyolítását célozza, a mennyiben Pozsony közelsége nagyobb igényű és tekintélyes költségekkel járó hitelintézet alapítását fölsőlegessé teszi. A *Súr-lecsapoló-társulatról* és a szőlőművelők és bortermelők egyesületéről már megemlékeztünk.

A kath.
algimnázium.

A város közoktatásának első helyén áll a nagymultú szentgyörgyi katolikus algimnázium. Szentgyörgy város közoktatásügye különben is szép multra tekinthet vissza, mert a város polgárai már a középkorban is nagy gondot fordítottak gyermekeik iskoláztatására. Az itt fönnállott ú. n. fűrai iskolát a reformáció terjedésével újabb iskola váltotta fel, protestáns tanítók vezetése alatt s ez az iskola már az ú. n. latin iskola volt, mely oly fontos tényezővé vált, hogy a város hitéletét a katolizmus rovására erősen befolyásolta. E veszélyt elhárítandó, Szelepcsényi György esztergomi érsek elhatározta, hogy itt nagyobb szabású tanintézetet állít, mely a protestáns iskola hatását teljes mértékben ellensúlyozza. E tervét azonban már nem tudta megvalósítani, mert időközben meghalt, de végrendeletében szentgyörgyi és grinádi birtokait a kegyes tanítórendnek hagyományozta azzal a kikötéssel, hogy a rend az általa tervezett iskolát felállítsa.

E gazdag hagyaték következtében Haligovszky Ferencz, a kegyes tanítórend lengyel tartományának főnöke, 1685-ben kiküldötte Bojár Andrást, a privigyei tárház tagját, hogy a hagyatékot vegye át. Noha ez az átvétel az akkori háborús idők következtében, és mert a hagyaték ingóságai hadi célokra voltak lefoglalva, sok nehézséggel járt, az iskolát 1687-ben mégis megnyitották és őt rendtag vezetése mellett föntartották. Mai nagy tárházukat 1720-ban kezdték építeni, de 1754-ben leégett és csak öt évvel később fejezték be az újjáépítést. 1770 körül konviktust is alapítottak, minek következtében a messzebb vidék tanuló-íjjúságát is sikerült oda vonzaniok. II. József alatt az iskola megszűnt, de csak négy évre, mert a város többszöri sürgetése következtében 1743-ban ismét megnyílt és az akkori, ú. n. grammatikai iskolák tanterve szerint három osztályú lévén, az elemi iskola harmadik osztályához csatlakozott. 1806-ban végre négy osztályú lett, a minek a terhére és költségét nagyrészt a város viselte.

Az 1848-iki szabadságharcz következtében a gimnázium ismét megszűnt. 1857-ben azután, az abszolutizmus alatt, a kormány kétosztályú reáliskolát állított föl, melynek tannyelve a német és a cseh volt. Igazgatója Rappensberger Kajetán kegyes-rendi pap lett. 1861-ben azonban a kegyes-rend elhatározta, hogy összes intézeteiben a tanítás nyelvét magyarrá teszi. Így Szentgyörgyön is magyar lett a tannyelv. Ebben az időben a város kérelmére ismét gimnáziummá alakították át és fokozatosan négyosztályúvá fejlesztették. Az erre nézve kötött szerződés szerint a város tetemes összeggel járul a költségekhez. Újabb időben az intézet kellő anyagi eszközök híján ismét közel volt alhoz, hogy kapuit a tanulni vágyó íjjúság előtt bezárja, de a város ezt nem engedte meg, hanem inkább újabb áldozatokat hozott, fölemelte évi segélyét és 16.000 kor. költséggel díszes tornacsarnokot építtetett és szereltetett föl. Az intézet fönnállása tehát ma már biztosítva van. 1894 óta *Fűredő* János az igazgatója, és minthogy e tárház piarista és világi tanárai azóta, a mióta az iskola magyar tannyelvű, mindenkor hű őrei és terjesztői voltak a magyar nyelvnek, ez az intézet továbbra is hivatva lesz e vidéken a magyarosodást szolgálni. Úgyanezt a célt követi szép eredményre a városi 6 osztályú népiskola és a városi óvoda.

A kath.
templom.

Mielőtt a város történetére áttérnénk, a római katolikus és az ág. h. evangélikus templomról akarunk megemlékezni. Katolikus temploma tiszta gót



A PIARISTÁK TEMPLOMA ÉS ALGIMNÁZIUMA.

stílus, de tornya nincsen. Régi okiratok nagy és díszes templomként említik. Külsőleg a befejezetlenség nyomát viseli magán, mert Neustift felé néző fala egész síma. Egyik verzió szerint hajdan tényleg nagyobb volt és toronnyal volt ellátva, de 1663-ban, a mikor a törökök a várost elpusztították és még a templom sírboltjait is feltörték s a csontokat azokból kihányták, pusztult el a torony felőli rész is, melynek helyére egyszerű síma falat vontak. Főoltára a középkori szobrászat egyik legérdekesebb alkotása. A templom belsejében több szarkofag és síremlék van. Így Szentgyörgyi és Bazini János gróf a XV. századból, Serédy Gáspár, Felsőmagyarország kormányzója a XVI. századból és másoké, melyek közül az egyik — az itt elterjedt monda szerint — a határban, hegytetőn álló Weissenstein nevű várral, mely a Szentgyörgyi és Bazini grófok félszke volt, állítólag földalatti folyosóval van összekötve. Látható itt egy Mária halálát ábrázoló szobor is a XV. századból. A Pozsony felé eső határban vannak a Szent János és a Mária kápolnák, mely utóbbinál minden év aug. 15-én nagy búcsut tartanak.

Az evangélikusok temploma, mely a XVIII. században emeletes magánházból alakított át templommá, nemes egyszerűségében lélekemelő hatást gyakorol. Oltárképe Krisztust ábrázolja a keresztfán és állítólag Van Dycktől való. Azonkívül az egyház birtokában a várost ábrázoló XVII. századbeli kép van és több rendkívül szép és fölötte becses, XVI. századbeli oltár- és szószék-terítő. Az oltárkép 1872-ből *Kubinszky* Samu pozsonyi lakostól, a terítők pedig *Szilágyi* Gertrudtól 1636-ból és az *Armpruster* családtól 1601-ből valók.

Szentgyörgyön már a XVI. század közepe táján fennállott az ágost. hitv. evang. egyházközség, mert egy 1571-ben kelt végrendeletben *Peigwitzer* Jeremiás németajkú evangélikus lelkészről (szentgyörgyi) is szó van. Több nemes család és a helység lakosságának jóval nagyobb része az evangélikus hithez tartozott. Védelmezőjük *Illésházy* István volt. Istentiszteletüket a jelenlegi városi templomban végezték egész 1615 május 2-ig, a mikor II. Mátyás király a templom átadására szállította fel őket. És mert „az elődeik által” épített templom átadásába bele nem egyeztek, azt 1617 június havában erőszakkal vették el tőlük. 1619-ben Bethlen Gábor a templomot ismét vissza-

Az ev. templom.

adta nekik és újból használták 1628-ig, a mikor II. Ferdinánd király elrendelte, hogy az evangélikusok templomukat az iskolával és szőlőkertekkel együtt a csász. kir. megbízottnak adják át. Ekkor vesztették el végleg. Ezentúl istentiszteletüket részben a városházán (auf ihrem Rathhaus), részben magánlakásokban tartották, míg 1647-ben az alsó (most piarista) templom építésére nyertek jogot és helyet. E templom építését a 3 osztályú iskolával egyetemben 1654-ben fejezték be, de 20 évvel később, 1674 február 27-én ezt a templomot is elvette tőlük *Szelepcsényi* érsek. Az evang. lelkészeket száműzték és ez időben számos evangélikus család is itthagya a várost. Helyükbe tótok költöztek ide. 109 évig nem volt itt sem szervezett evang. község, sem templom. Később az Armbruster és a Szégner házakban tartották istentiszteletüket, míg végre II. József császár 1782-ben megengedte a jelenlegi imaház építését, melyet magánházból alakítottak át. A házat a Szégner család ajándékozta a községnek, mely a 109 éves elnyomatás ellenére is 108 családból és 598 lélekből állott.

A városi levéltár ereklyéi.

A város levéltárában számos beces történelmi ereklyét őriznek, ú. m. a Rákóczy-féle fölkelés idejéből egy lobogót, a jobbágyság korából egy derest és 4 bilincset, továbbá 2 érdekes régi hordóhitelesítő botot, egy színes képekkel díszített és üvegből készült talpnélküli, érdekes ivóserleget 1588-ból, mely Rudolf király adománya, egy 1771-ből való szavazó-szekerényt, 3 női főkötőt, abból az időből, a mikor a városi hatóság a női fejdísz milyenségét előírta, egy díszes bírói kardot, melynek markolata ezüstműből készült és Szent György lovagot ábrázolja, a kard tokján remek domborművű ezüst-díszítésekkel, két bírói buzogányt, egy ezüst bírói botot, melynek vége liliomot ábrázol, a régi ú. n. pozsonyi mérő vörös rézből készült teljes gyűjteményét és végül a város hóhérpallosát, melylyel 1669 január 10-én a gyermekgyilkos Trauniczki Erzsébetet lefejezték. E pallos markolatának gombján annak felső



A PLÉBÁNIA-TEMLOM.



A PLÉBÁNIA-TEPLOM PÓOLTÁRA.

lapján, mely csillagszerű mezőkre van osztva, a következő fölirat olvasható: „Ferrum Donabat Hedel H. Tomas”; alsó lapján és markolatán pedig legnagyobb részt a Zsoltárokból vett következő, néhol hibás, sőt érthetetlen latin idézetek olvashatók: „Benedictus. Dnus. Deus. Meus. Qui. Docet. Manus et. Digtos. Meos. ad. Bellum. Psal. 143. Meas. ad. Praelium.” A markolat keresztjének felső részén: „Qui. Nimium. Enungit. Eligit. Sangvinem. Gar. zu. sharf mahtschertig.” A penge egyik oldalának felső részén a következő fölirat van: „Recte. Iudicate. Vili. Hominum. Psall. 57. — Stigel. Nil. Statvat. Iudex. etiamsi. Litiget. Actor. Phogylides.” Az alsó részén: „Judicium non fer si non sit uterq. Locutus. Sit nisi delati cognita causa rei.” A másik oldalon: „Accingere gladio tuo super fenur tuum potentissime. Psal. 44. — Sermo dei penetrabilior omni gladio ancipiti. Hebr. 4.” A markolat alatti részen: „Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Coelitus Petenti provisum.” A tok felső részén: „Non est enim potestas, nisi a deo enim sine causa gladium portat. Rom. XIII. Omnes qui acceperint gladium gladio peri bunt. Matt. XXVI.” A másik oldalon: „Melior est pax certa, quam sperata victoria — Patriae fumus Alieno igne luculentior. M. E. Lib. ac. R. C. S.

Georgy Patria p. Judicatu obt. Andreas Szegner p. t. Judex et Sen. L. Regiacque Civitis Posonien. Ao. 1648.“ A tok alsó részén: „Virtutum regina justitia. — Reddo cuique summi, sanctis et lebus omne. — Concilio mortale genus ne erimine vivat. Justitia et pax osculatae sunt. Psal. 84. — Misericordia et veritas obviaverunt sibi.“ A másik oldalon: „Ovid: sit piger ad paenas princeps, ad praemia velox. — Summum jus summa injuria. Adalbertus Hutterus Patritius judex regius. Cibinens. suae Familia et II. Anno domini 1581. Judicatus sui quinto et doleat quoties cogitur esse ferox ex aequo et bono.“

A város levéltára 1618-tól fogva őriz leveleket. A XVI. századbéli iratok legnagyobb része a török pusztítások és a Rákóczy-forradalom s legfőképp az 1728-iki nagy tűzvész alkalmával pusztult el. Az itt őrzött levelek leginkább Szentgyörgy város kiváltságaira vonatkoznak. Így I. Ferdinánd 1550-ben megerősíti a város vásártartási jogait, melyeket Nagy Lajostól, Mátyás királytól és II. Lajos királytól kapott. — Rudolf királynak 1591-iki irata, melylyel a városnak a Pálffy Katalinnal, Illésházy István kancellár nevével szemben fennálló 7000 r. forint és a Szentgyörgyi grófok többi örökösével szemben fennálló 2000 r. forint tartozását elengedi. — Ugyancsak Rudolfnak 1598-ban kelt oklevele, melylyel kimondja, hogy Szentgyörgy a reá kivetett összeget lefizetvén, a városra senki igényt nem tarthat. — Ugyancsak Rudolfnak 1602-ben kelt könyvalakú kiváltságlevele, melylyel a városnak 1598-ban adott kiváltságait megújítja és megerősíti. — II. Mátyás királynak 1615-ben kelt kiváltságlevele, mely szerint a város szabad területének évi cenzusát 400 akó jó borban állapítja meg, a város szabadalmait kibővíti és polgárainak különféle előjogokat biztosít. — III. Ferdinándnak 1647-ben kelt levele, melylyel a város korábbi kiváltságait megerősíti és a polgárok kérelmére a város czímerét és pecsétjét megállapítja. — II. Ferencznek 1802-ben kelt vásárszabadalma. — IV. Ferdinándnak 1845-ben kelt leirata a város magyar köriratú pecsétje ügyében. — A budai pasának 1665-ben kelt levele és több nemesi oklevél, melyek a város egyes akkori családait érdeklik, úgymint a II. Rudolftól 1595-ben Ormosdi Titusnak, a III. Ferdinándtól 1642-ben Schachner Györgynek és neje Forster Katalinnak, ugyanettől ugyanakkor Strasser Tamásnak és nejének Pamer Dorottyának és az ugyanattól 1658-ban Fieger Lénárdnak és nejének Parradi Mártának és gyermekeiknek adott nemesi levél.

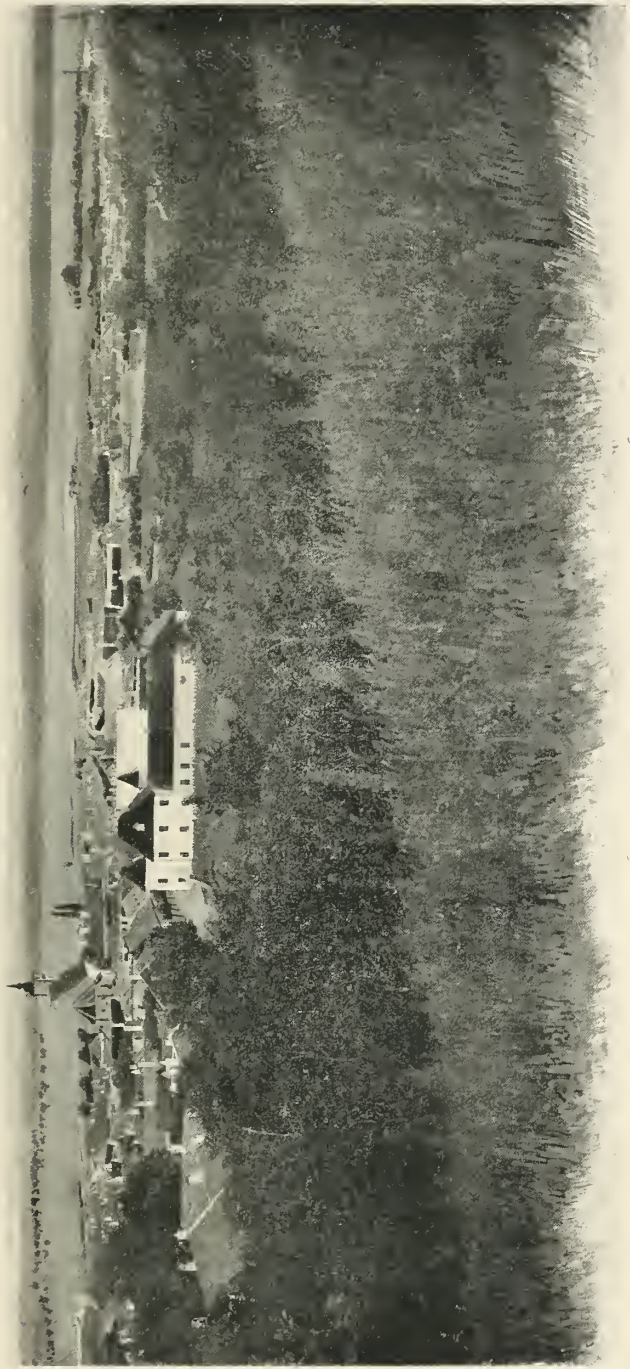
A város keletkezése.

Szentgyörgy város és környéke ősidők óta megült hely, mert ha magában a városban nem is, de határában helylyel-közzel őstelepnek nyomai vannak. Némely történetírók szerint a XIII. századbéli német telepítésekkel keletkezett; ezt azonban megeczáfolni látszik az a körülmény, hogy már IV. Béla idejében mint oppidum szerepel és így valószínű, hogy már sokkal korábban is megült hely volt. Tény, hogy a XIII. században német telepek lakták, és hogy csak az újabb korban kezdtek a tótok is lassanként tért hódítani, annyira, hogy napjainkig egészen túlsúlyra vergődtek; ezt azonban sikerül a városi hatóságnak és a magyar szellemben vezetett iskoláknak a magyarság javára ellensúlyozni, úgy hogy a lakosok magyarosodása mindjobban terjed.

Hogy a város a XIII. századtól egész a legújabb korig német telepek lakóhelye volt, bizonyítják összes dűlőnevei, melyek között egyetlen tótot sem találunk. E dűlőnevek közül a legrégebbeknek és a legjellemzőbbeknek a következők látszanak: Hofweingarten, Kohlmansatz, Hörwart, Zibich, Höllenstein, Rommel, Alsen, Bergrechtl, Kaiser, Schaffler, Duitwager, Schlossberg, Lahren Beutl, Bannwald, Machegut, Dangel, Goldfüssel, Judenknecht, Bader, Gopold, Guldeck, Gfangl, Pfaffen, Polleithen, Hochleithen, Zwickeln, Silberbrenner, Gagrant, Miniheln, Burggraben, Ruiden, Hauslust, Edelbrünnelwiesen, Seeschlachtäcker, Augläcker és Königswald; közülök némelyiknek talán történeti jelentősége is van. A Gerichtsacker nevű helyen történtek hajdan a kivégzések és itt állott a bitófa is. A régi német telepes családok egyike a még ma is itt élő *Bognár* család, melynek egyik elődje készítette azt a híres kézíjat, melyet Pozsony városa 1450-ben *Hunyadi* János kormányzóknak ajándékozott.

A vár.

Szentgyörgy vára is már a XIII. század elején ismeretes. Ekkor ugyanis Tamás fia Sebős, a Bazini és Szentgyörgyi grófok első ismert ősének a fia,



Szentgyörgy.

1217 után megszerzi Castnum de Sancto Georgio-t.

Szentgyörgyi György, bátyjának Péternek az özvegyével: Marczali Hedviggel osztozván, Szentgyörgy vára neki jutott.

1237-ben a város végveszélyben forgott, mert Ottokár cseh király megtámadta és elfoglalta és ez alkalommal majdnem teljesen elpusztította. Hosszú ideig tartott, míg a város e csapást kiheverte. 1415 körül a hűsíták pusztították.

Az 1400-ban öntött szentgyörgyi nagyharangon olvasható, hogy azt György és fia Mihály adományozták az egyháznak. Úgy látszik, hogy ez a György ugyanaz a Bazini és Szentgyörgyi gróf, a kit 1446-ban a bazini plébánia-templomban eltemettek. Mihály fia, vagy ennek fivére György, 1441-ben bizonyos Wohlfarth nevű lovagnak az özvegyét vette feleségül, a kivel Vörösköt is kapta. Ez időtől kezdve a Bazini és Szentgyörgyi grófok hatalma mind nagyobb lesz.

György gróf Mátyás alatt pártütő lett s III. Frigyeshez szegődött, minek következtében elfogták és lefejezték. Ez a György az, a ki a szentgyörgyi templomhoz csatolt kápolnát építtette, és a kit ide is temettek el. György birtokait a király lefoglaltatta. Gyermekei voltak: János, Zsigmond, Kristóf és Péter, mely utóbbi Mátyás király hive lett és tőle a lefoglalt birtokokat visszakapta. Hű és kiváló szolgálataiért csakhamar erdélyi vajda és országbíró lett. 1516-ban halt meg. Úgy látszik, hogy a mohácsi vész után a Bazini és Szentgyörgyi grófok családja kihalt, nevüket azonban előnévül a későbbi birtokosok is használták.

1523-ban az udvari kamara egy része, a pestis elől menekülve, Szentgyörgyre költözött.



A Bazini és Szentgyörgyi grófok.



RÉGI HÍMZETT TERÍTŐK AZ ÁG. H. EV. TEMPLOMBAN.

Későbbi
birtokosai.

1540-ig Szapolyai János volt a birtokos. Őt követte Serédy (másként Szeredi) Gáspár, a ki 1550-ben meghalt és ugyancsak a szentgyörgyi templomban van eltemetve. 1566-ban Neuburg gróf pozsonyi főispán a birtokosa, kit Eck v. Salm gróf követett; ez az uradalmat királyi donációként kapta. Salm 1575-ben a birtokot Kruzsics gróf eszászari vezérnek 132.000 tallér erejéig elzálogosította. Ennek a Kruzsics lepoglavai grófnak a felesége Pálffy Katalin volt, ki férje halála után Illésházy Istvánhoz ment nőül, a ki a zálogbirtokot 140.000 tallérért magához váltotta.

Az Illésházjak.

Úgy látszik, hogy az Illésházjak földesurasága súlyos teherként nehezdedt a szentgyörgyiekre, mert egykorú levelek bizonyítják, hogy a lakosok ebben az időben több ízben tettek lépéseket az iránt, hogy földesuruktól megszabaduljanak. Végre sikerült is nekik a királynál kieszközölni, hogy a 140.000 tallérnyi zálogösszeg kifizetésével megválthassák magukat. Ez az igyekezet majdnem megdőlt a hatalmas Illésházy ellenzésén, de végre mégis sikerült, és Szentgyörgy városa az 1638. évi LXIII. törvényezikkel királyi városi rangot nyert, a miért a város évenként 400 akó jó bort volt köteles a királynak fizetni. Ezt a tartozást azonban Szentgyörgy 1741-ben 9538 forint 46 denár lefizetésével mindenkorra megváltotta. A városhoz tartozó uradalom az Illésházjak révén a Pálffy-család birtokába ment át és ma is Pálffy János gróf a legnagyobb birtokos itt. A már említett Pálffy-féle kastélyt, mely a város felső részén áll, még az Illésházjak építették, olasz renaissance-stilben. A kastély az idők folyamán annyira megrongálódott, hogy alapos tatarozása vált szükségessé. Ezt az alkalmat felhasználta a nemes gróf — a ki kiváló műízléséről ismeretes — arra, hogy az épületet stilszerűen helyreállíttassa.

A Pálffyak.

Időközben, a XVI. század elején, a város birtokosai között másokat is találunk, mert míg 1505-ben Éleskő várának tartozékaként van említve, addig az 1553. évi portális összeírásban Bakich Péter, Vöröskő várának akkori kapitánya 14 és Czobor János, Éleskővár ura 12 portával bír. A XVIII. században más kisebb nemesek is bírtak itt és ezek között a legtekintélyesebbek és leggazdagabbak a Maholányiak voltak. Ezek 1753-ig szerepelnek, a mikor a Maholányi örökösök itteni birtokukat Jeszenák Jánosnak engedik át. A Maholányiaknak itt nagyobb nemesi kúriájuk is volt, melyből, vagy melynek a helyén állítólag a mai városháza épült, míg az a ház, mely ma az ág. hitv. ev. templomot foglalja magába, állítólag a Jeszenák család kúriája volt.

A város fénykorát Rudolf és Mátyás királyok alatt, tehát a XVI. század végén és a XVII. század elején élte. Ez időből származnak a legtöbb kiváltságai is és némely történetírók szerint ekkortájt oly gazdag város volt, hogy Magyarország kincsházának nevezték. Bél Mátyás is említi, hogy ekkor Szentgyörgyön több nemes család lakott, mint Pozsonyban. Tény, hogy egykorú írárok számos ittlakó nemes család nevét említik.

Az 1663-iki
török-dúlás.

De a városnak e rohamos fejlődését és virágzását csakhamar szomorú esemény váltotta föl, mely továbbfejlődésére nézve végzetessé vált. 1663 szeptember hó 5-én ugyanis a török sereg Galgócznál áttört a Vágon és észrevétlenül közeledett Szentgyörgy felé. Hogy a várost annál biztosabban bevehesse, az éjszakát a schweinsbachi erdőben töltötte és hajnalban onnan kitörve, hirtelen körülfárta és megtámadta a mit sem sejtő várost, melynek lakosai e váratlan támadásra menekülni igyekeztek. A menekülők egy része a város alatt elterülő mocsaras Súrerdőben keresett és talált menedéket, mert ezen az oldalon — éppen a mocsarak következtében — a töröknek legkevesebb embere volt. A törökök azonban csakhamar elvágták a menekülőknek ezt az útját is, a várost több helyen fölgyújtották, de előbb dúlva és rabolva járták be a házakat, a hol 60 embert fölkoncizáltak, 500-nál többet pedig rabszjira fűzve magukkal hurezoltak.

A Rákóczy-
forradalom.

Ezt a csapást a lakosok alig tudták kiheverni, mert a mikor teljes erejüket kimerítve, a várost ismét lakható állapotba hozták és az erősen megfogyatkozott lakosokat újabb jövevényekkel és letelepedőkkel már-már pótolták volna, akkor már a Rákóczy-féle fölkelés lobogtatta véres zászlóit a vármegyében. Szentgyörgy városa sem maradt ment a fölkelők látogatásától, mert midőn 1704 okt. havában Ocskay, Rákóczy Ferencz híres briga-

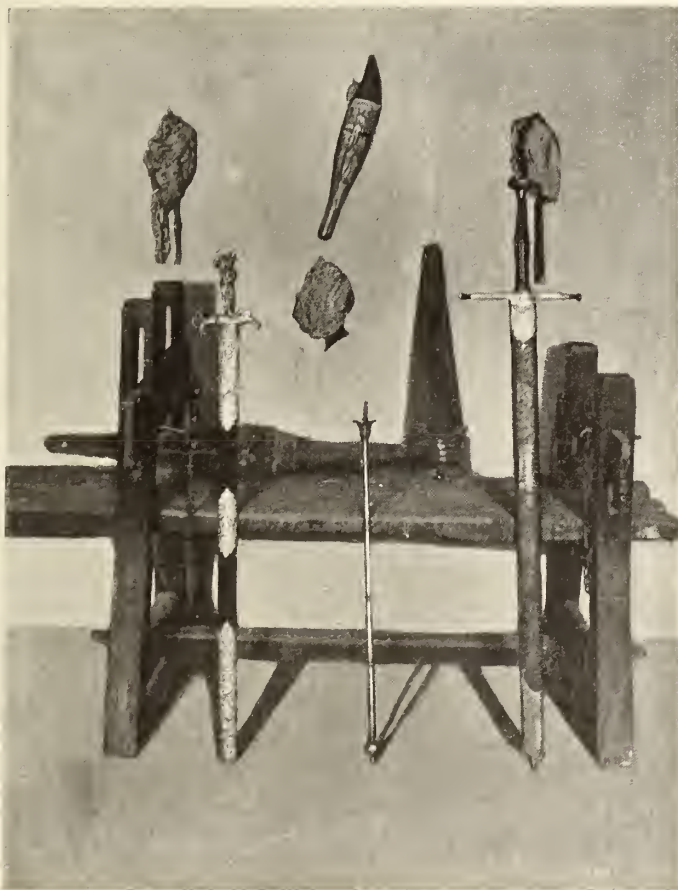
dérosa Bazint bevette, Szentgyörgyre is ellátogatott, a várost megsarczolta, de mivel a sarcz nem felelt meg igényeinek, a várost fölgyújtatta és nagy részben elhamvasztotta.

De még ez sem volt elég a sokat szenvedett városnak. 1728-ban ismeretlen okból tűz támadt, mely oly gyorsan harapódzott el, hogy az ekkor uralkodott nagy szélvész következtében a város majdnem teljesen a lángok martaléka lett. Alig ocsúdott föl a város e rémületből, alig tették lakosai hajlékaikat ismét lakhatóvá, midőn az 1744 tavaszán a tűz ellensége, a víz pusztította el. Az e tavaszt megelőző tél ugyanis rendkívül havas volt, úgy hogy a várost környékező hegységek több mint ölnyi magas hóval voltak fődve. Ezenkívül a város alatt elterülő teknőalakú moecaras vidék is óriási hőtömegekkel volt borítva. A hirtelen beállott meleg időjárás a hó olvadását oly rohamossá tette, hogy a város alatt elterülő medence nem tudta a hegyekről aláomló vízmennyiséget fölfogni és levezetni, hanem fölszorította annyira, hogy a víztömeg egész a szőlők aljáig ért és az egész város víz alá került.

Megbecsülhetetlen az a kár, a melyet ez az áradás a lakosoknak okozott és mégis alig mult el 9 év, midőn 1753 szept. 8-án ismét tűzi lárma riasztotta föl a békésen alvó lakosokat. Mire a sötét éjtszakában az utczákra siethettek, már a város jórésze lángokban állott. Ugyanez az eset ismétlődött 1856 augusztus 13-án és 1869 augusztus 1-én, mely tüzesetek mindenkor a város nagy részét hamvasztották el. Mindezekről a tüzesetekről a város levéltárában található iratok és jegyzőkönyvek emlékeznek meg, élénk színekkel föstve a lakosok akkori nyomorúságos helyzetét.

Hogy a város ennyi csapás után végleg el nem pusztult s elkeseredett és tönkretett lakosai végleg ott nem hagyták, hogy másutt telepedjenek le, ez csak a város körül elterülő és régóta híres szőlőhegyeknek tulajdonítható, melyek mindenkor oly

gazdagon jutalmazták a reájuk fordított fáradságot, hogy lakosai minden újabb csapást ki tudtak heverni. Nem hiába nevezték Szentgyörgyöt az ország kincses-bányájának, mert ha lakosai józan-ságában és törhetetlen szorgalmában, vezetőinek bölcs körültekintésében és hegyeinek milliókat érő tőkéjében nem talált volna elég kincset arra, hogy minden újabb csapás után, nem csüggedve, ismét erőt merítsen, akkor Szentgyörgy városa már rég megszűnt volna lenni. Így is mivé lett volna e város, ha e sok sorscsapás nem éri, és ha XVII. századbeli virágzó állapotát tovább fejleszthette volna? Mily szívós kitartás és mily ernyedetlen munkabírási volt már ahhoz is szükséges, hogy a város, ha már tovább nem fejlődhetett, visszafelé ne fejlődjék!



EREKLYÉK A VÁROSI LEVÉLTÁRBAN.

Elemi
csapások.



A DRECHSLER-FÉLE PASZOMÁNT-GYÁR.

Népmozgalmi
statisztika.

Sőt ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk. Ha ugyanis a város lakosságának számát a különböző időkből összehasonlítjuk, nem visszaesést, hanem folytonos, rendszeres gyarapodást tapasztalunk. 1825-ben ugyanis a város lakosainak száma 2709 volt. Ez időből fel van jegyezve, hogy itt öt malom és egy sörház is fennállott. Az 1857-ből való összeírás 2904 lakost talált itt. 1869-ben már 3026-ra emelkedett a lakosok száma, 1880-ban azonban 2881-re csökkent, míg 1890-ben 3048-ra emelkedett, de 1900-ban elérte a 3456-ot.

A város népesedési mozgalmait még a következő adatokkal egészítjük ki. A főntebb közlött lakosok közül 1774 férfi és 1682 nő. Ezek közül életkor szerint 6 évnél fiatalabb 557, 6—11 között 493, 12—14 között 228, 15—19 között 310, 20—39 között 1012, 40—50 között 606 és 60 évnél idősebb 304. Családi állapot szerint: nőtlen és hajadon 2036, házas 1198, özvegy 222. Nyelv szerint: 462 magyar, 1065 német és 1916 tót. Azonkívül még egy horvátajkú és 12 egyéb nyelvet beszélő lakosa van. Magyarosodását jellemzi, hogy habár a népszámlálás csak 462 magyart tüntet is föl a magyarul beszélni tudók száma mégis 1716. Vallásra nézve lakik itt 2394 róm. kath., 805 ág. h. ev., 29 ev. ref. és 228 izraelita. Irni és olvasni tud 2505. A lakóházakra vonatkozó kimutatás is elég előnyösen tünteti föl a város lakásvizonyait, mert 314 ház közül 309 kőből vagy téglából van építve és csak 4 van kő- vagy téglalappal vályogból és csak egy kőalap nélkül vályogból építve. A házak tetőzete is 165-nél cserép, 149-nél pedig zsindey és így a városban egyetlen náddal vagy zsuppal fődött ház sincsen, a mi elég ritkaság. A város területe 5620 kat. hold.

A város
címerre.

A város címeres pecsétje, melynek használatára III. Ferdinándtól 1647-ben kapott engedélyt, ősrégi és kék mezőben Szent György lovag ismert alakját tünteti föl, a mely egyszersmind hajdani urainak, a Szentgyörgyi és Bazini grófoknak is pecsétalakja volt. A pecsétnyomó, melyet legutóbb 1902-ben a belügyminiszter is helybenhagyott, az 1647 és 1902 évszámot viseli.

A város
tisztikara.

A város ügyeit a város élén álló polgármester, az alája rendelt tisztikar és 47 bizottsági tag intézi, mely utóbbiak közül 24 virilista, 24 pedig választott. A város tisztikara a következő: Polgármester: *Jánoska Gyula*, a ki egyszersmind az árvaszék elnöke. Főjegyző és levéltáros: *Klotzberg Antal*. Rendőrkapitány: *Lederer Lajos*. Tanácsnokok: *Zahlbruckner Gyula* és *Fichtner József*. Ügyész: *Neumann Gusztáv dr.* Városi közgyám: *Knappek Miklós*. Városi orvos: *Halle Bernát dr.* Számvevő: *Spirák István*. Erdőmester: *Rolland Gusztáv*. Pénztárnok: *Kautz Imre*. Jegyző: *Knappek Miklós*. Városi gazda: *Zimmer János*. Városi állatorvos: *Hanslicsek Ede*. Városi végrehajtó: *Sultz Antal*. Farkatárnok: *Bernhardt Mátyás* és városi kertész: *Hornacsek Ferencz*.

POZSONY VÁRMEGYE NÉPE.

Emunka közoktatásügyi része részletesen kifejti Pozsony vármegye népeinek ethnografiai elhelyezését, a községekre vonatkozó fejezet bevezető része pedig a nyelvterületek kiterjedéséről ad számot.

Ha Pozsony vármegye területét nézzük, azt látjuk, hogy a magyarság legerősebb az Alsó-Csallóközben. Ennek úgy földrajzilag, mint nyelvterületileg természetes folytatása egyfelől a Felső-Csallóköz, másfelől pedig a galántai, szempezi és a pozsonyi járás. A mi tót és német elem e járásokban van, az átszűrődés az e járásokat környező nagyszombati és malaczkai járásokból és Pozsony szabad kir. városból. Ez alól csak a pozsonyi járás és a felső-csallóközi járás a kivétel, mert ide a németek és a horvátok — az előbbieket a XIII. századtól, az utóbbiak a XVI. századtól kezdődőleg — telepítés útján kerültek. Van még egy német nyelv-sziget, mely azonban ma már teljesen eltótosodott, és ez a malaczkai járás felső részén van, hova ú. n. habánusok (hannoveránok) telepedtek le. E községek Nagylévárdtól kezdődőleg feljebb, a nyitrai határszél felé vezetnek és Nyitra vármegyében találják folytatásukat.

E munka már említett részeiben föl vannak sorolva azok a helyek, a melyek hajdan magyarok voltak. Nem akarjuk itt fölsorolni azokat az okokat, a melyek e helyek eltótosítására és elnémetesítésére vezettek, mert arról más helyen esik szó; de idézzük *Kőrösy* Józsefnek, az ismert nevű statisztikusnak egy találó megjegyzését, mely azt mondja, hogy „Pozsonyban partján állunk azon széles magyar tengernek, mely északkelet felé Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Pest, Gömör, Abauj-Torna, Zemplén, Bereg és Ung vármegyék területét borítja, s melynek végső hullámai csak a Máramarossziget mögötti hegylánc alján törnek meg.“ Ezzel az óriási tót tengerrel, mely magában Pozsony vármegyében 50·6%-ban tót, 8·8%-ban (Pozsonyt nem számítva) német, kell megküzdeni a magyarságnak, mely a vármegye lakosságának csak 39·2%-a. Pedig e tótság hatalmas tengere állandóan mossa a magyar partokat és igyekszik magának tért hódítani; de mióta a magyarság tudatára ébredt a fenyegető veszélynek, azóta kettőzött éberséggel áll őrt a veszélyeztetett partokon, a hol a kultúra, a hazafiság és az államiság fegyvereivel védekezik, és lassan bár, de biztosan tért is hódít.

A pozsonymegyei magyarság jelleg és jellem tekintetében semmiben sem különbözik a szomszédos vármegyék magyarjaitól. Eltéréseket csak a magyar nyelvhatárokon tapasztalhatunk, a hol a fogékonyabb magyar nép könnyen elsajátítja a tót és német elem kifejezéseit és szokásait, míg viszont nem tagadható, hogy ez érintkező vonalakon a tótokon és a németeken is észrevehető a magyar befolyás. E nyelvhatárokon a legtöbb magyar tótul is beszél, sőt egyes használati tárgyainak elnevezésénél tót szavakat használ, míg ugyanez tapasztalható, habár kisebb mértékben, a konzervatívabb és kevésbé fogékony tótoknál is, a kik még inkább a német nyelv-sziget határán sajátítanak el sok német kifejezést, a nélkül azonban, hogy elnémetesednének. Mindennek ellenére mégis tapasztalható, hogy míg a német nyelv-sziget mind szűkebbre szorul és a kis horvát nyelv-sziget már-már elenyészőben van, addig ma már csak a magyar nyelvterület hódít.

A magyarok.

A magyarok
építkezése.

A magyarság háztája semmi jellegzeteset sem mutat. Itt tulajdonképpen mindenki úgy építkezik, a hogy neki tetszik és a hogy a szomszédjaitól látja, vagy a hogy viszonyai engedik. Mégis van az építkezésnek egy típusa, melyről a vármegye magyarjai között a legtöbb ház mintáját veszük. E típus szerint a ház nem az utca szélességében, hanem az udvar hosszában, mindenestől egy fedél alá van építve. Elöl az utcára van a tiszta szoba, a „nagy lakás” vagy „első ház”, mely néhol ajtajával az utcára néz. Utána következik a konyha, azután az udvari szoba, vagyis a „hátsó ház”, ezt követi a kamara, ezen túl van az istálló, mögötte pedig a pajta és a kocsiszín, melynek legtöbbszörre nem a többi ajtónyílással egy vonalban, hanem az épület végén van az ajtaja, vagy a nyílása.

A házak fedése ma már legtöbbszörre eszerép, mert új háznak náddal vagy zsuppal való fedését a hatóság nem engedi meg. Oly helyeken, a hol könnyebben jutnak faszindelyhez, ezzel fedik házaikat. Zsupfedés tehát csak a régi házakon látszik, ellenben nádfedés csak itt-ott, a Csallóközben, a náddús vidékeken. A fedés minden esetben teljesen síma.

A németek
építkezése.

A vármegye német lakosainak a házai szintén ilyenek. Ha itt-ott eltérést találunk, az lényegtelen és legtöbbszörre csak annyiból áll, hogy a pajta nincs a házzal egy fedél alatt, hanem külön. Lényegesebb eltérést csak a pozsonyi járásban, Dévényben találunk, a hol az istálló külön fedél alatt és a lakóházzal szemben áll.

A tótok
építkezése.

A vármegyebeli tótok építkezése a vármegye nagyobb részében szintén nem tüntet föl nagyobb eltérést, csak itt-ott találjuk az istállót vagy a kocsiszínt, vagy mindkettőt külön fedél alatt. Csak a malaczkai járásban és a pozsonyiban látni egyes falvakban nem az udvar hosszában, hanem utcahosszat elterülő házakat. Ezeknél az épület közepén van a bejárat, és az ajtón innen balra az egyik, jobbra pedig a másik lakószoba, mellette a konyha, utána a kamra, azután az istálló, mellette a nyitott kocsiszín és ennek a fedele alatt a disznóól is. Némely helyen az utcai bejárat a konyhába nyílik, de a legtöbb helyen folyosóra. Itt-ott kevés díszítést is látni a házakon, de inkább csak a régebbieken. A nagyszombati járásban fekvő Fenyves községben a házak falát kék, zöld és sárga virágokkal és keresztet vagy kelyhet ábrázoló mintákkal díszítik. Hasonlóképp díszítik e járásban a szerediek és a selpőczeiek is a házaikat, különös kedvvel tulipánokat festvén a falra. A szempezi járásban a leggyakoribb faldíszítés a kereszt vagy a kehely és e díszítéseket rendszeren a két ablak között alkalmazzák.

Kapuzat.
Előkeretek.

Miként a ház, azonképen a házak kapuzata sem mutat semmi jellegzeteset a vármegyében. Fölötte egyszerű és főképpen ezélszerű. A mi díszítést itt-ott látunk, az nem jellemző és az ácsnak mindig és mindenütt egyenlő mintája. A vesszőből font kapuk ritkák. A legtöbbje síma deszkakapu, néha rácsos is, de jellemzően faragványosát, czifrát, vagy kifestettet ritkán látni és ha igen, az csak kivétel. Előkeretek tekintetében sem lehet szabályt megállapítani. Ez is tisztán csak az egyéni ízlés és a hely dolga. Némely helyen tíz vagy tizenöt előkert nélkül való ház között egy előkert látható. Néhol meg a községnek valamelyik poros vagy túlságosan zajos utczarésze kényszeríti a lakosokat, hogy a túlszéles, poros úton a házak elé előkereteket és azokba fákat és bokrokat ültessenek, a melyek az utczai szobát a fölkapart portól némileg megvédik. Természetes, hogy ebbe belejátszik a virágok és a fák iránt való szeretet is, de az utóbbi inkább a tótoknál és a németeknél tapasztaljuk, mert a magyar paraszt kevésbé szereti az árnyat adó fát, melynek árnyéka, a meddig terjed, a növények fejlődését hátráltatja. Azokban a magyar falvakban, a hol itt-ott előkeretek vannak, ritkán látunk ezekben fát, de annál több virágot.

Építési és
fedőanyag.

Mint már a népmozgalmi statisztikában is láttuk, a házak anyaga, a melyből azok épültek és a házak fedőanyaga is, csak a megyei átlag szerint állapítható meg. Használják itt össze-vissza mindenféle anyagot. A legtöbb mégis a téglá, mert a vármegye minden járásában, egy-egy nagyobb középontban vagy uradalomban vannak olyan téglagyárak, vagy legalább téglafődétek, melyek könnyen megközelíthetők, annyira, hogy még a kőborította vidékeken is, a hol majd mindenütt van kőbánya és a követ potom áron fejtik, majdnem annyi a téglából, mint a kőből épült ház, sőt a legtöbb helyen

több is. Kevés oly helység van, a hol téglából épített házat ne találunk, de tény, hogy viszont a vályogból épített házak száma a legnagyobb, mert ez a legolcsóbb és a legkönnyebben beszerezhető. Vert falat, fecskerakást csak itt-ott, elvétve találunk és annak tulajdonosa bizonyára földhöz ragadt szegény ember.

Nem találunk bizonyos megállapodott szokást a csúcsfalak tekintetében sem. Ebben sincs semmiféle rendszer. Vannak községek, a hol e tekintetben oly összeviesszaság van, mely majdnem érthetetlen és még az egyéni ízléssel sem magyarázható meg. Még a legjobb benyomást azok a községek keltik, melyeknek házai valamely nagyobb tűzvész után egy időben, majdnem egyenlő módon újra épültek. Ezek czélszerűek és csinosak ugyan, de nem jellemzők és e tekintetben a magyarok, németek és a tótok építkezési módjában különbség nincsen.

A szalma- és a nádfedelű háztetők mind simák; a habánusok azonban a fedésnek egészen különös módját alkalmazták és még most is vannak oly

A habánusok házteteje.



NAGYLÉVÁRDI HABÁNUS HÁZ.

régibb habánus-házak, a hol ez az érdekes, de külsőleg a többitől alig különböző háztető látható. Ők ugyanis tűz ellen akként biztosítják házaikat, hogy midőn a tetőt zsuppal födik, az alsó vastag szalmaréteg fölé több hüvelyknyi vastag agyagréteget tapasztanak és e fölé helyezik azután a második szalmaréteget. Természetes, hogy abban az esetben, ha a tető belülről gyúl ki, a belső szalmaréteg fölött fekvő agyagréteg jó ideig meggátolja a lángok kitérését, annál inkább, mert az agyagréteg következtében a levőgő is jobban el lévén zárva a tűz fészketől, az nem terjedhet oly rohamosan. A mikor pedig a tartógerendák elégték és a tető beszakadt, az agyagréteg elnyomja az égő zsarátnokokat, a nélkül, hogy az épület padmalyát átszakítaná. Viszont ha a tető kívülről gyulad meg, a legtöbb esetben könnyebben olthatják el, mert a közbeeső agyagréteg meggátolja a tetőzet gyors beégését. Mindez azonban csak a régibb építésű házakra nézve áll, mert újabban az egész vármegyében már csak cseréppel, zsindelylyel, vagy éppen palával födik a házakat. Különösen ez az utóbbi fedésmód kezd mindjobban terjedni, mert a máriavölgyi palabánya nagyon olcsón adja az ily kisebb házak födésére föltötte alkalmas másod- és harmadrendű palatáblákat.

Magyarok
ruházata

A magyarok ruházat tekintetében semmiben sem különböznek a szomszédos vármegyék magyarjaitól. Legföljebb az egyes ruhadarabok elnevezésében mutatkozik itt-ott némi eltérés és valamely idegenszerű elnevezés. Befolyással van erre többé-kevésbé a vidék is, a szerint, hogy az valamely idegen nyelvhatárhoz közelebb vagy távolabb esik-e. Mégis még a tiszta magyar Alsó-Csallóközben is találunk a tiszta magyaros elnevezések mellett idegen hangzású elnevezéseket is. A kabátot a legtöbb helyen *dókánynak*, a mellényt *pruszliknak*, a felső kabátot köpönyegnek nevezik, habár az kabát és nem köpeny. Az inget *ümeg*-nek, míg az asszonyok pendely helyett *pintü*-nek mondják. A derekat *otthonkínak*, a kötényt *ketín*-nek, a kabátkát pedig *reklínek* nevezik. Felső-Csallóközben ezeken kívül a *kaczabajka* és a *röpülő* elnevezés is járja, míg Uszoron a derekat *juppkának* is nevezik. Ugyanott a férfiak a mellényt a pruszlikon kívül *lajbínak* is mondják és a német szabású nadrágot *bugyogónak* hívják. Találón és jellemzően nevezik el a nem zsinóros eszima-nadrágot: *kaneza-nadrág* néven. A köpenyt *burnusznak* mondják, és az *esernyőt német-köpönyegnek*. A galántai járásban szintén találunk néhány jellemző elnevezést. Itt nem a mellényt, hanem a kabátot nevezik *lajbínak*. A szövettől készült, hosszú télikabát *mexiko*, nyilván a mentschikoff után. Az asszonyoknál és a leányoknál a testhez álló derék neve *magyarka*, a bővebb deréké: *brúz*, blúz helyett, de *lekötőnek* is mondják. A fejkendő itt *keszkenyő*, a zsebkendő *kiskeszkenyő*, míg a nagykendő *nagykeszkenyő*. A fejkötőt *fikető*-nek ejtik ki. Taksonyban, de máshol is, a testhez álló kiskabátot *kaczabaj*-nak hívják, míg a bővebb kiskabátot *röpülőnek*. Zsigárdon a kimenő-ruha a németes nevű *kefurt*, míg Galántán a derék egy német *agárdi* névvel nevezik. A magyarok viselete egyszerű és inkább a sötétebb kelméket kedvelik, mint a világosat. Természetes, hogy ez alól, mint mindenütt, úgy itt is a fiatalság kivétel. A himzést is csak kis mértékben alkalmazzák és diszkrét módon; selymet azonban sok helyen viselnek, különösen fejkendőkben és a derékon, melyhez azonban sok helyütt bársonyt is használnak. Lábbeli tekintetében a fiatalabbak, különösen a kik tehetik, jobban szeretik a ránczos szárú eszimat, mint a közönségeset, míg az asszonyok és a leányok télen eszimat, nyáron meg, munkán kívül, cizgós és fúzós czipőt viselnek. Az asszonyok és a leányok, ha viselnek is ékszer, az csak egyszerű és rendszerint vásári portéka.

Németek
ruházata.

A vármegyebeli német községekben a ruházat tekintetében semmi fölemlítésre érdemes nincsen. Egyedül Dévényben találunk még a régi, szép népviselet nyomaira. Ez a férfi-viselet sötétkék posztóból készült. Gazdag világoskék zsinórzattal kivarrott feszes magyar-nadrágból és világoskék posztóból, de csak derékig érő posztó-kabátkából állott, mely utóbbi a válltól kezdve végig, sűrűn fölvarrt két ólomgombsorral volt díszítve. Ezt a kabátot *spenczern-k* nevezték. Egyéb jellemző viselet vagy elnevezés nincsen, ha csak azt nem említjük meg, hogy a toresiak a vászonból készült nadrágot *reithose*-nak, vagyis lovagló-nadrágnak nevezik, pedig sohasem használják annak.

Tótok ruházata.

Sokkal díszesebb és czifrább a megyebeli tótok, de különösen a tót asszonyok és leányok viselete. A megyebeli tótok viseletének Cziffer a középpontja. Ez adja a divatot és e község és vidéke tartja is fenn az e vidékbéli díszes népviseletet, mely nemcsak élénk és czifra, hanem költséges is. A mi tót népviselet ettől eltér, az csak annyi, hogy a szegényebb tót vidékek lakosai hasonlóan, de egyszerűbben járnak. A czifferi és cziffer-vidéki népviselet hatása csak a távolsággal csökken fokozatosan. E népviseletet tulajdonképpen nagyszombatvidékiek nevezik, mert tényleg itt fekszenek azok a községek, a hol e viselet otthonos. És míg más városok közelségében azt tapasztaljuk, hogy a városi viselet, különösen az alsóbb néposztályé és a városban szolgáló cselédeké, mindig hatással van a várost környező községek lakosainak viseletére, melyet rendszerint régi eredetiségéből teljesen kiforgat, addig ezt a jelenséget Nagyszombat vidékén alig lehet észlelni, mert habár Cziffer elég közel esik Nagyszombathoz, mégis e viselet középpontjával tekinthető, mely eredetiségéből és díszéből az idők folyamán nemcsak hogy nem veszített, hanem nyert, mert a czifferi és a cziffer-vidéki leányok mind kitűnő himzők és gondoskodva van arról, hogy ez a jó tulajdonságuk ki ne vesszen, sőt ízlés és tudás tekintetében fokoztassék. Gondos-

codik erről az Izabella főhercegnő védnöksége alatt álló megyei házi-ipari egyesület, mely itt Hollósy Mária szakszerű vezetése alatt himző-iskolát tart fenn, a homnan népies és egyszerű himzéseken kívül, már oly ritka műbecsű és nagyobb szabású műhimzések kerültek ki, melyek a szakembereket is bámulatba ejtették.

E vidéken a legények felső ruhája rendszerint sötét színű posztó, a nadrág legtöbbször fekete. Nyáron nem viselnek kabátot, hanem csak mellényt, mely rendszeren kék selyemből készült, nagy színes virágokkal, míg az ingujjat szélesen himzett kétszínű sáv veszi körül. A leányok cifra rövid derekat viselnek és ugyancsak szélesen és gazdagon himzett ingujjakat. A kötényük rendszerint fekete, alsó részükön csipkével és színes himzéssel díszítve. A menyecskék arannyal dúsan himzett fejkötőt viselnek, csipkés ingvált és ingujjat gazdag aranyhimzéssel. Kötényük szintén fekete, kék és fehér, vagy másszínű selyemhimzéssel. Övkötőjük rendszeren rikító színű virágokkal díszített zöld selyempántlika. A derék a fűzőhöz hasonlít és szintén



CZIFFERI HÍMZŐLEÁNYOK.

feszesen simul a testhez. A felső szoknya alatt rendszerint több keményített szoknyát viselnek, hogy a felső szoknyának szebb fekvést biztosítsanak. Felsődióson az ünnepi díszruha ránczos színes szoknya, mely egyszerű rózsaszín kelméből, hamvasszürke félselyemből, vagy fekete posztóból készült és alsó peremén kék bársonnyal van díszítve. Az e szoknyához alkalmazott lajblí, az előbb említett fűzőszerű derék, piros, zöld, kék stb. selyemből készült és — mint a fűző — zsinórral van befűzve. A szoknyára jön a félselyem atlaszból vagy más kék kelméből készített keszkenő, mely szélein és alsó végén színes csipkével van díszítve. A keszkenőkről színes szalagok függnek le, melyeket gombostűkkel erősítenek a szoknyához és elől csokoralakba kötnek. Elég díszes azonban a pozsonyi járásban fekvő Szőlős község tót népviselete is. A legény vörös-, fehér-, zöldszalagos fekete kalapot visel, s élénk színű virágokkal mintázott zöld selyem mellényt; az ing eleje fehér selyemmel dúsan van himezve s ezt zöld és sárga selyemhimzés tarkítja. Ilyen az ingujj alsó része is, mely csipkével is díszítve van. A középkorú férfiak kis fekete ezüstgombos kabátot viselnek, apróvirágú, fekete bársonymellényt, mely kétoldalt fölvarrott kék szalaggal van díszítve, továbbá kéksujtásos fekete nadrágot. A csizma felső szélét kék bőrszegély szegi. A koros férfiak mellénye és nadrágja kék zsinórzatú, míg csizmájuk felső széle széles vörös bőrszegélylyel van ellátva. Télen hosszú báránybőr bundát és fekete bárány-

bórsapkát viselnek. A leány széles, czifra, vörös fejszalagot visel, mely alul három keskeny, czifra szalag néz elő. A pruszlik kék alapon, arany, ezüst, sárga, vörös stb. kivarrással és szalagfölvarrással van díszítve Nyakdíszze fehér alapú, de élénk virágú széles selyemszalag. Hosszan lelógó deréköve ugyanolyan. Fehér köténye alsó részén czifra, és csipkével van ellátva, ingválla pedig arannyal van kihimezve, melyet kevés vörös, zöld és kék himzés tarkít. Zöld posztószoknyájára, alul, széles kék szalag van fölvarrva. A fiatal asszony viselete olyan, mint a leányé, csak sokránczú fehér főkötőt is visel, hátul himzéssel, aranydíszszel és czifra szalaggal. A korosabb asszonyok fehér fejkendőt viselnek, nagyvirágú kék pruszlikot, sötétkék szoknyát, középen arany-, vöröszöld csipkebetétes fekete kötényt, de télen a fejüket bekötik és vöröszöld díszítésű báránybőrbundát viselnek, melynek közelje fekete. A fiatal férfi és a legény viselete között csak annyi a különbség, hogy szalag nélkül való kalapot hord, és hogy az inge eleje arannyal van kihimezve. Elég díszes a stomfai népviselet is. Itt a legények egy része galambszürke posztókabátot visel, míg a nadrágjuk magyarosan zsinórral kivarrt kék posztónadrág. A mellényük kék selyemből készült és vörös s kék csipkézett fűrészszegélylyel van beszegve. A leányok szoknyája kékes virágokkal díszített fehér kelméből való. Egyszínű atlaszkötényt viselnek, vékony, sárga selyemcsipkával. A pruszlikuk is ugyanolyan kék. Az ing csipkés dudorujakkal van ellátva. A kötényt széles rózsaszínű selyemszalag tartja. Nyakesokruk is rózsaszínű széles selyemszalag, fehér himzéssel. A menyasszonyok itt pártát viselnek, mely hátul sokszínű széles szalaggal van díszítve, a mentéjük kék, kék zsinórzattal kivarrva és fekete báránybőr-szegélylyel díszítve. Az asszonyok nagyjából zöld szoknyát viselnek, széles sárga selyemsávokkal. A pruszlik kék. Fejüket magas szegélyű, ráncozott tilangléből készült fejkötő födi, alatta rózsaszín szalag és fölötté fehér csipkefejkendő. A szoknya elejét fehér csipkekötény födi.

A malaczkai járás népviselete, különösen a felső, magasabban fekvő részén, már sok tekintetben eltér az itt leírtaktól. Detrekőcsütörtök vidékén a férfiak piros-fehér szegélyű szürt viselnek, téli időben pedig báránybőrrel bélelt, térdén alul érő, hátul kissé czifrán kivarrt bekecses. Ilyet viselnek az idősebb nők is, csak hogy valamivel rövidebbet. A férfiak rendes ünneplője a kék posztóból készült felsőruha, melynek kabátja ólomptitke-gombokkal, a tehetősebbeknél pedig ezüstgombokkal van ellátva. Nadrágjuk vitézkötéses és magyaros. A nők szoknyája és mellénye többnyire világoskék atlaszból vagy selyemből való és a szoknya csak térdén alul ér. Ingujjuk himzett és a kötényük fehér. Lozornón az asszonyok és a leányok a hajukat a fejtetőn kerekbe göngyölitik, és hogy biztosabban és feszesebben megálljon, a hajuk közé zsupszalmát fonnak.

Horvátok ruházata.

A vármegyében fekvő kis horvát sziget népviseletéről nincs sok mondanivalónk. Az egyes ruhadarabok elnevezéséhez vegyesen horvát és tót elnevezéseket használnak, sőt találkoznak németes hangzású elnevezések is, mint a jankli, lajbik és rekel. Az első: férfikabát, a második: női mellény, a harmadik: női kabát. A férfiak fekete színű szövetből készült ruhát viselnek, melynél a legények nadrágja vörös zsinórzattal, az idősebb férfiaké pedig kék és fekete zsinórzattal van kivarrva. Felöltőnek fehér bőrből készült gubát, szürt és bundát viselnek. A szür gallérja vörös szövetvel van beszegve, a bunda alja, háta és az ujjak alja pedig fehér bőrdíszítéssel van kivarrva és kézzel beszegve. Az asszonyok és a leányok hétköznapi viselete kék kelme, az ünneplő pedig fekete, kék és zöld posztó. Az ebből készült szoknya alsó részére szalag van fölvarrva, kabátjukat és mellényüket pedig selyemmel és bársonnyal díszítik. Az ünneplő derék és az ujjasok válla selyem- és aranyhímzéssel van díszítve.

Népszokások a magyaroknál.

A pozsonymegyei magyarok élete egyszerű. Az ünnepi szokások lassanként kiveszőben vannak és ma már csak azok általánosak, a melyek az egész országban mindenütt szokásosak. Csakis a három „szükség“ az, a mely bizonyos ceremóniával jár. Ezek a keresztelés, melyet „első szükség“-nek neveznek; ez azonban ma már a legtöbb helyen egészen egyszerűen megy végbe, de azért az ú. n. komatál majd mindenütt dívik. A házasságkötés a „második szükség“, míg a „végső szükség“ halálozás esetén áll be, a mikor rendszerint

halotti tort ülnek, a legtöbb esetben azonban ez is csak a legszűkebb családi körre, vagy csak a temetésen funkcionált egyének részvételére szorítkozik.

A legfontosabb a „középső szükség“, a házasság, a melyet mindenkor nagy ezeremóniával és ünneppel tartanak meg. A házasság főszereplői az érdekelte vőlegényen és menyasszonyon kívül a vőfélyek, a kiknek ily alkalmakkor nagyon fontos szerep jut. Az első az esküvőre hivogató. Ezt többnyire prózában, de néha, ritkábban, verses alakban, rendszerint a lakodalom előtt való vasárnapon szoktak elmondani. Szövegét majd mindenütt az u. n. „Vőfélykönyv“-ből veszik.

Az esküvő és a lakodalom a következőképpen szokott lefolyni. Először a lakodalmas nép a vőlegény házához megy és a vőlegényt muzsikaszó mellett kíséri a menyasszony házához. Ott a vőlegény násznagya kikéri a menyasszonyt a szüleitől vagy esetleg a gyámjától, a mire a menyasszony násznagya felel. Erre a menyasszony bokrétát nyújt a násznagyoknak. A vőlegény a násznagyok, a menyasszony pedig a koszorús-leányok kíséreté-

Házasság.



SZŐLŐSI NÉPVISELET.

ben, muzsikaszó és pisztolydurrogatás közt mennek esküvőre és onnan a lakodalmas házhoz. A lakomán az asztalfőn ül a menyasszony, mellette két oldalt a koszorús-leányok és azután a násznagyok, a kikre a menyasszony őrizete van bízva. Minden tál étel fölött a vőfély vig mondókákat mond, a lakoma vége felé a szakácsné ú. n. kásapénzt szed, a muzsikások pedig tányéroznak. Ha ez megtörtént, a vőfély a menyasszonyt tánczra akarja vinni, de azt még nem adják ki neki, hanem előbb a koszorús-leányokat és csak ha ezek kifogytak, a menyasszonyt. A vőlegény a lakoma alatt nem ül az asztalnál, hanem másutt. Éjfélkor leveszik a menyasszony fejéről a menyasszonyi koszorút és fölteszik helyette a fejkötőt. Mikor ez megtörtént, a vőfély behívja a vőlegényt és egy mondóka elmondása mellett átadja neki a fiatal asszonyt, mire a menyasszonyi táncz veszi kezdetét. A menyasszony minden vendéggel tánczolni tartozik, ezek azonban a menyasszonyi tánczért *pólya-kötőre* való pénzt tartoznak neki adni. Ezután a násznagyok és a vőfélyek lemondanak addig viselt tisztjükről és a mulatság tovább folyik. A vacsora ilyen alkalmakkor, különösen a módosabbaknál, nagyon bőséges és gazdag. Van tyúklevés, marhahús paradicsommal, káposzta disznóhússal, sült húсок, fonott lepény, kalácsok, czukorsütemény, sőt már a torta is kezd tért hódítani. Az ital bor, néha sör is. Sok helyen a tea és a fekete kávé is járja.

Nagymácsédon ilyen verses leánykérő van:

„Messze földről gyűttünk Isten igazába, — Hogy kicsinyt pihenjünk begyűttünk e házba. — Hogyha befogadnak megköszönjük szípen — S ha elutasítanak, nagy lesz ránk a szígyen.“

Erre a vendégeket ülással kínálják.

„Az Isten áldása szájjon mindnyájunkra, — Egész életünkre s vígre halálunkra. — Csihar János uram, kedves hitőtársa, — Önökhöz van már most mindnyájunk szólása.“

Erre biztatják, hogy hát csak tessék beszélni.

„A zúristen rendüte a szent házasságot, — Midőn teremtette az kerek világot; — Mikoron Adámot néjjen elaatatta, — Ódala esontjából az asszonyt alkotta. — Meg is áldá őket, hogy szaporodnának, — E tágas világnak lakókat adnának. — Megváltó Istenünk is szinte ezt tette, — A szent házasságot szentsígnék rendüte. — A mi falunkban is így szokás eejárni, — Mert vagyunk minnyájan az ű tanítványi. — E szent rendőlísnek tennink mi ölöget, — Hogyha mi önöknél talánánk jó helet. — De mi azt gondotuk, hogy itt leány is van, — És nem láttyuk ütet sehol a szobában. — Könyörgenénk tehát egész böcsülettee, — Legyenek irántunk annyi szeretettee, — Hogy lássuk a leányt, azt a szíp virágot, — Ki a Szőke Márton szíven sebet vágott. — Hogy járásunk igaz, tiszta a szándíknak, — Isten szent nevére bátran hivatkozunk.

Erre bevezetik a leányt.

„Te Isten kípíre és annak dicsősígre e háznál jámbor körösztiny szülöktül' és pedig körösztiny módon főnevetetett virágszál; — e mi mostani idegyüvetelünk okát és istenes szándíknak már hallhattad és megérthetted, hogy mi ide mi vígre gyűttünk. Azért hát mindnyájunk nevében főkérdeszlek, hogy van e kedved ezen böcsülettee ifjú legínyhez hozzámenni házastársul és a kezedet merní-e neki nyújtani?

Ha a leány igent mond, akkor kezét fog a legényvel és azután minden vendéggel; míg a kézfogás tart, a kérő így szól:

A minden áldások Istene álgya és tartsa meg ezen új házaspárt egymáshoz állandó és tökiletes szeretetben és zabolázza meg a zúristen mindazon ártalmas és rossz nyeeveket, kik őket ezen házassági íletben megháborítanak. Addig is, míg elérik azt a szent üdőt, mejben a hitnek erős lánczával az Isten házában az egyházi szemil által eeválhatlanul egybe köttetnek. És azután ijjenek galambi páros íletben, melyet kívánunk nekik, minden részrül idegyült atyafíjak és mongyuk minnyájan: Engegye a zúristen, dicsősíges Jézus Krisztus!“

Néhol, mielőtt az esküvőre indulnának, a vőfély a két násznagynak egy tányéron két összehajtott fehér keszkenőt ad át, melyekben egy-egy rozmaringszál van és az átadásnál a következőket mondja:

„Kedves menyasszonyom átalam ezen fehér keszkenőbeli ajándíkot nyújtván annak emlékére, hogy midőn Jézus Krisztus az emberi nemet megváltani szándíkozván, eetőtven Jézus 32 esztendőt, következendőkíppen a 33-at betőtven, sok kínok meg szenvedések között, minek utána tulajdon vállalai között a magas köröszttöt a Kálvária hegyire fővitte és ott szent íletit miérettünk letette, nem vót, a ki kegyössíggée viseetett vóna hozzá más, mint szűz szent Veronika. Ez látván Krisztusnak vires földagadt szent kípít, egy fehér keszkenőbelit ajándíkozott, nyújtván Krisztus urunknak, ki ezee szent kípít megtörüte és szent kípít rajta hatta és a keszkenőt szent Veronikának visszaadta, ez meg egész íletiben nagy böcsületben tartotta. Násznagyurak is, ezt a fehér kendőbeli ajándíkot, ha megkaptyák, eesőbben is a kípüket törőjjék és jusson az eszükbé Krisztus urunk kinszenvedise meg halála, hogy érettünk haat meg a magos körösztfán.“

Vajkán, az esküvő után, a koresmába való menetkor, a vőfély a következő verssel buzdítja a jelenlevőket:

„Minthogy már a nagygyán átalestünk, — Vigagygyunk; ölig vót, ha eddig pityeregtünk. — Eddig is így vót ez, ezután is így lesz, — Megtugygya ezt, ki még felesíget nem vesz. — Nosza hát N. koma a húrod pöndűjön, — Úgy, hogy a menyasszony füle megcsöndűjön. — Hízd el azt a híres Rákóczy-áriját, — A mit tanút, mikor vívta Belgrád várát. — Lám hiszen nem látsz itt, egyet is apéczát, — Járjuk hát immáron vőlegényünk tánczát. Dicsírtessik a Jézus Krisztus.

Éppen ilyen figurával jár a koresmából való kiszólítás és a vacsorához hívás. Természetes, hogy az esküvő előtti menyasszony- és vőlegénybúcsúztató is szokásos, de ezt, t. i. a búcsúztatók hosszú mondókáit ismert vőfélykönyvekből veszik, úgyszintén a vacsora fölötti mondókákat is.

Szemeten a menyasszonytáncz előtt előbb próbára teszik a vőlegényt, vajjon megismeri-e új hitvestársát? E ezélből fiatal felesége helyett tetőtől-talpig letakart leányokat vezetnek eléje, hogy találja ki, melyik az ő társa? Van aztán nagy kaczagás, ha más leányt néz a társának. Csak mikor végre megtalálta a feleségét, akkor kezdődik a menyasszonytáncz. Itt az ez alkalommal begyült pénz nem a menyasszonyt illeti, hanem a vőfélyt.

A németek között a felsőcsallóközi németek szokásai a legérdekesebbek. Ezeknél, különösen Hidason, a keresztelési szokás a következő: Az újszülöttet, mint másutt is, a keresztanya viszi keresztvíz alá, de rendszeren a keresztapa is elkíséri. Ha a keresztelés délelőtt volt, szűk családi körben villásreggeli van, ha pedig délután, akkor ozsonna. Keresztszülői tisztségre csak olyanokat kérnek föl, a kiknek hasonló körülmények között a szülők viszont-

szolgálatot tehetnek, vagy mint mondani szokás: *összekereszteltetnek*. E szempontból tehát a komahívásnál a vagyoni állapotról nincsenek semmi tekintettel, mert a fődolog, hogy a kölcsönös komák egyidőbeli házasok legyenek, vagy még helyesebben, a lánykori pajtások szoktak leginkább egymásnak a komasszonyaivá lenni. A keresztelésnél ajándékot nem adnak, hanem a komasszony a gyermekágyas részére főzni szokott. Háromszor-négyszer visznek a gyermekágyasnak enni, rendszeresen annyit, hogy az egész családnak két-három napra is elég.

A lakodalmat illetőleg a következő helyi szokás dívik: A leánykérés mindig éjjel történik. Nehány nappal az eljegyzés előtt előbb a vőlegény valamely idősebb nőrokonra kérdezősködik a leánynál, azután szüleinél, hogy az illető legényt szívesen látnák-e kérőül?

Kedvező válasz után a legény este megjelenik a lányos háznál, a hova magával viszi egyik férfirokonát násznagyul. Ez azután órahosszat beszélget sok mindenféléről, csak jövetelének tulajdonképpeni okáról nem. A társalgás benyúlik a késő éjjeli órákba és csak ekkor áll elő a násznagy a leánykéréssel; de ez is csak rövid szavakban történik. Az igenlő válasza elhívják a legény szüleit is és néhány pohár bor barátságos elköltése után távoznak. Sem a kézfogásnál, sem az esküvő előtt „móringolás” nem történik. A vagyonkérdés mindig a szülők dolga, a kik e tekintetben csak később, néhány évvel a házasság után intézkednek.

Mihelyt a kézfogás megtörtént, a jegyesek a rokonságnak a lakodalomra való meghívásáról gondoskodnak. Ezt rendszerint a kézfogásnál beszélük meg, és mert az egész falu össze-vissza rokon, nagy fejtörést is okoz. A meghívandókat úgy a vőlegény, mint a menyasszony a lakodalmat megelőzőleg minden héten legalább egyszer, sőt többször is meghívni köteles. Ha valakit az eljegyzés után következő napokban nem hívtak meg, hanem csak a második vagy a harmadik héten, azt már hiába hívogatják, mert nem megy el a lakodalomra. Az örökös tessékelés, unszolás, hívogatás a hidasiaknál elengedhetetlen. A vőlegény és a menyasszony még a lakodalom napján, az esküvő előtt is kénytelenek sorba bejárni a hivatalosokat (talán már tizedszer), mert különben ezek el nem jönnek.

A meghívottak parádjában jelennek meg. Az asszonyok mind bodros fejkötővel, a férfiak meg fekete posztóruhában, de kivétel nélkül mind *új ingben*. *Az a férfi, a kinek új inge nincs, lakodalomra nem mehet, de nem is megy.* A fiatalság szintén ünneplősen, a lányok és lánykák rendszerint koszorúval a fejükön, fehér ruhában, a legények fölbokrétázva, föl pántlikázva; de valamennyinek egy-egy rozmaringszál van a kezében, a férfiaknak a kalapjukban is. A rozmaringból még az esketést végző papnak és a kántornak is ad valamelyik koszorúslány az oltár előtt.

Szokott egy-két vőfély is lenni, de ezeknek a szereplése mellékes. Esküvőre a násznép páros sorokban vonul, zeneszó és pisztolydurrogatás



Németek lakodalmi szokasai.

SZENTJÁNOS-VIDÉKI NÉPVISELET.

között. A lakodalmi menetet az egész falunak látni kell; azért az ily napon nem sokat dolgoznak még a hivatlanok sem, mert többnyire az utczán kószálnak és úgy kurjongatnak és rikongatnak, mintha csak megfizették volna őket.

Esküvő után a nászuép ugyanabban a rendben tér vissza a menyasszony házához, a hol az ebéd várja. Ez rendszeren 8—10 fogásból áll. A vendégek azonban csak a levest és a híg ételeket szokták elfogyasztani, míg a pecsenyét, süteményt stb. a tányérjukon halmozzák föl és ebéd végeztével az asszonyok az otthonmaradottak számára hazaviszik. Az ebédet követő táncmulatság rendszeren másnap délig szokott tartani. Itt is szokásban van a vőlegény próbatétele a menyasszony előtt és az akkor begyűlt pénz pólyakötőre való. A vőfélyek mondókái rendszerint fordításai a magyar vőfélykönyvekben olvasható verseknek.

Tótok keresztelési szokásai.

A vármegyebeli tótok között, különösen a nagyszombati járásban, a keresztelési szokások tűnnek fel. Miután a templomban a keresztelés megtörtént, ezt a gyermek szülei házánál rendszerint lakoma követi. A keresztelést követő 14-ik napon van az ú. n. avatás, a mikor az anya a gyermeket templomba viszi, hogy gyermeke és a maga számára a pap áldását kérje. Ennek megtörténte után a közelebbi rokonok és a keresztszülők összegyűlnek a gyermek szülei házánál, a hol ez alkalommal nagy vendégséget tartanak, de erre a keresztszülők, a rokonok és a szomszédok sült húst, kalácsot és bort szoktak küldeni. A pozsonyi járásban a keresztelés után három hónapra van az ú. n. „Hosztina“-lakoma, mely az előbbihez hasonló. A malaczkai járásban, különösen annak felső részén a keresztelést szintén ebéd vagy ozsonna követi; de a keresztelés után a csecsemőt előbb a keresztszülők házához viszik, a hol hosszabb időt töltenek vele és csak azután viszik vissza a szülői házhoz, a hol a lakoma következik.

Tótok lakodalmi szokásai.

A lakodalmi szokás természetesen még nagyobb ezeremóniával jár. Az eljegyzésnél a vőlegény s násznagya megjelennek a menyasszony szüleinél. E találkozásnál a násznagy, ki rendszeren a vőlegény keresztatyja is szokott lenni, a menyasszony szüleivel s a leendő menyasszonynyal megbeszéli a kötetendő házasságnak különösen hozomány-ügyét. Az eljegyzés többnyire szombaton vagy valamely ünnep előestéjén történik, a mikor a vőlegény eljegyzési díszkendőt kap. E kendő föl van pántlikázva s egy pálcza végére kötve. A kendőt, ha a vőlegény más községbeli, székéren viszik s a falukon áthaladva, örömujjongások között lobogtatják. A vőlegény az első kihirdetés után a menyasszonytól kalapra való rozmaringesokrot kap, mely aranylemez-késsel és piros kis szalagokkal van díszítve. Ha a vőlegény a menyasszony szüleinek a házába megy lakni, térdelve búcsúzik el szüleitől és így hálálkodik előttük gondviselésükért s jótéteményeikért. Ezután keresztanyjával, násznagyával és a vőfélylyel zeneszó mellett a menyasszony házához megy. A zenekar az utczán marad, a vőlegény pedig a násznagy kíséretében a menyasszonyi házba lép, félig fölnyitja az ajtót, megáll és kérdi: „Szabad-e belépni ebbe a tisztességes házba?“ A menyasszony násznagyának igenlő válaszára belépnek. Erre a vőlegény násznagyának a szentírásból vett rövid, képletes mondókája után, a vőlegény térdenállva megköszöni a menyasszony szüleinek fáradozását és gondoskodását, melyet leendő hitvestársának fölnevelése körül tanúsítottak. Ha a menyasszony nem marad a szülői házban, térdelve búcsúzik szüleitől, kik engedelmességre intvén őt, keresztvetéssel megáldják.

A lakodalomhoz a gazda tinót vagy tehenet szokott levágni és 3—5 hektoliter jó bort szerez be. A bor mellett persze a pálinka is járja, melyet az asszonyok és leányok kedvéért mézzel főznek. A lakodalmi vendégek megvendégeléséről nemesak a háziasszonyoknak, hanem a közeli rokonoknak és komáknak is gondoskodni kell és a jobbmódúaknál négy napig is eltart a lakodalmi vígasság.

A vőfély az esketést megelőző csütörtökön hívja meg a vendégeket. Az esketés előtt való napon hozzák a rokonok a lakodalmas házhoz a szokásos kalácsokat. Minden rokonháznak az asszonya rendszeren nagy kosárral köszönt be, melyben húsz darab túrós- s ugyanannyi szilváslepény, mákos-, szarvas- és dióskalács van, de ezeken kívül hoznak még egy palaczk bort és egy tyúkot is, a leveshez.

A menet az esküvő után a koresmába megy, hova a menyasszony szülői kalácsot küldenek, s a hol a fiatalság tánczra kerekedik. A vendégsereg egész ebédig itt mulat. Az ebédet 2—3 óra között tálalják és ez a következőkből szokott állani: Marhahúsleves metélttel, marhahús édes tormamártással, tyúk-leves rizszel, paczalleves, káposzta hússal, sült marhahús mártással; minden tálon a sültet kerek kalács veszi körül, melyen 10—10 vendég osztozkodik. Végül föltálalják a darakását. A kásapénzszedés itt is szokásos.

Az ifjú házások az asztalnál ülnek ugyan, de nem esznek a vendégekkel, hanem ebéd után visszavonulnak és külön étkeznek. A vacsora többnyire olyan ételekből áll, mint a milyen az ebéd volt.

A lakodalmat követő napon déltájban elviszik a menyasszony szüleinek házából a fiatal asszony holmiját a férje házához. A holmit 2—3 szekérré



FEJKÖTŐ-HÍMZÉSEK A POZSONYMEGYEI TÓTOKNÁL.

rakják; minden szekérré sok asszony ül, a kik énekszóval kísérik az átszállítást.

A Kiskárpátok mentén elterülő községekre nézve irányadóul vehetjük Szentgyörgy város lakodalmi szokásait, melyek a következők:

Az eljegyzést a leány szülőházában tartják meg, a hol a jegyeseken és azok szülőin kívül csak a vőfélyek jelennek meg.

A következő, vagyis vasárnapon, a vőfélyek felpántlikázva és kitűzött fehér zsebkendővel hívják meg a vendégeket az esküvőre és a lakodalomra.

A meghívott vendégsereg férfiai a vőlegénynél, a nők pedig a menyasszonyi házban gyűlnek össze, a hol mindenféle édesség és bor várja őket. Mulatozással töltik az időt, míg azután a vőlegénnyel, kit a vőfélyek kísérnek és a férfivendégek követnek, a menyasszonyi házhoz indulnak. Itt ismét megvendélik őket és azután a templomba indulnak.

Az egyházi szertartás után a lakodalmások a vőlegény házához indulnak lakomára. A menyasszony az asztal végén valamelyik sarkon foglal helyet, de nem eszik, hanem csak fölborított tányérja előtt ül. A vőlegény szolgálja ki vendégeit ételekkel és italokkal és ő sem eszik, mivel az ő tányérja is föl van borítva. Az ifjú pár csak asztalbontás után étkezik és pedig a konyhában. Vacsora közben a vőfély zöld koszorúval díszített és vasvillára erősített fatányérral körbe jár, melyben a pénzbeli és egyéb adományokat gyűjti össze az új házaspár számára. Éjfél 12 órakor fölteszik a menyasszony fejére a fejkötőt.

A lakodalmat követő napon a vőlegény, fölpántlikázott palaczkborral a kezében, a vőfélyek pedig kalapácesal, fogóval és patkoló lábbal ellátva a lakodalmi vendégeket látogatják sorra. Ilyenkor a vőlegény megkínálja őket borral, az illetők pedig ismét kis pénzbeli ajándékkal váltják meg magukat, mert különben a patkókat leszednék a csizmaikról.

A vőfélynak itt is fontos a szerepe. Mikor a vőlegénynyel az eljegyzéshez indul, rövid beszédet intéz hozzá, és ugyanazt teszi a menyasszony házában is. E beszéd rendszerint bibliai történeteknek és jeleneteknek ily alkalomhoz találó idézeteiből áll. Esküvő előtt a vőlegényt is hasonló beszéd-el figyelmezteti kötelességeire.

A meghívók és az asztal fölötti mondókák más vidékeken is rendszerint a szentírásból vett idézetekből állanak. A nagyszombati járás számos helyén a menyasszony estefelé emlékeket és ajándékokat osztogat szét: rendszerint zsebkendőket és olcsóbb női kendőket vagy fejkötőket, míg a vendégek ennek ellenében a menyasszonynak pénzt vagy értékesebb ruhadarabokat adnak. A menyasszony keresztanyja rendszeren arannyal himzett fejkötőt ajándékoz a menyasszonynak. A vőlegénypróba itt is divatban van, de a leányokat nem fődik le, hanem maskarába öltöztetik. Az ú. n. kézmosás a lakoma előtt mindenütt szokásos és erre a vőfély tót mondókával hívja föl a vendégeket. Sok helyen a vacsorához kakast találunk, melyből azonban semminek, még a szemeknek sem szabad hiányoznia s így ezeket üveg-gyöngyökkel pótolják. Ezzel a férj éberségét akarják jelképezni.

A galántai járásban, különösen Nebojszán, a lakodalmi és a lakodalmat megelőző szokások szintén sok jelképes és jelentőségteljes mozzanatot tüntetnek föl. Így, mikor a kézfogónál a két násznagy a vőlegénynyel együtt a menyasszony házában megjelenik, a menyasszonyt megszólítva azt mondja tótul:

„N. N. menyasszony vedd tudomásul, hogy házasságra lépsz.“ Erre a vőlegényhez fordulva folytatja: „Te is vőlegény, tudd meg, hogy házasságra lépsz.“ Ezután a násznagy kézbe veszi az e czélra tányéron előkészített s egy rozmaringszállal tányéron fekvő keszkenőt, melyet a vőlegénynek a következő mondókával ad át: „Atnyújtom neked ezt az utolsó galyat és ezt a kendőcskét, a mi azt jelenti, hogy a mikor Ádám és Éva a paradicsomban vétkeztek, az Úr Isten kiüzte őket onnan, hogy arczuk veritékével keressék kenyerüket. Te is, a mikor majd feleséggel együtt, arczod verejtékével keresed kenyeredet, jusson ez eszedbe és gondolj erre a kendőre, melylyel munkától verejtékes arczodat megtörülheted.“

Itt esküvő után a nép koresmába megy és vacsoráig tánczol; a koresmából csak a szakácsné szólítja el a vendégeket, mikor a vacsora már készen van. Mikor azután a vendégsereg a menyasszony háza előtt megjelent, a szakácsné hirtelen becsukja előttük az ajtót. Erre a násznagy kopogtat és a következőket mondja: „Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus! Szerencsés jó estét kívánok! Mi messze földről jött utas-emberek vagyunk. Itt reánk sötétedett. Szépen kérjük tehát, adjanak éjjeli szállást!“ Erre a szakácsné az ajtón belül a következőleg válaszol: „Ki tudja, milyen emberek kegyelmetek, hogy éjjel is bolyognak? Bizonyosan rablók. Rendes ember éjnek idején éjjeli szállásról gondoskodik.“ Erre a násznagy ismét azt feleli: „Ne féljenek semmit, mi rendes, becsületes emberek vagyunk; csak nyissák ki az ajtót!“ Az ajtó végre kinyílik és a szakácsné a konyhában fogadja a bejövőket, kezében mézzel telt kanállal, melylyel a vőlegény és a menyasszony száját bekenve, a következőket mondja: „A mily édes ez a méz, olyan édesen szívesseetek egymást mindhalálig.“ Itt is a lakomát a kézmosás előzi meg, melyért néhány fillért fizetni is kell. Az étkezésben a menyasszony és a vőlegény nem vesz részt és tányérjuk fölborítva fekszik az asztalon, míg ők addig vagy a konyhában, vagy a másik szobában vannak. A vacsora befejeztével következik a vőlegény és a menyasszony kihívása. A vőfély a pálczával megkopogtatja az ajtót és mikor a zene elhallgatott, így szól: „Dicsértessék az Úr Jézus [Krisztus! Bocsássátok be vőlegényünket!“ Erre a vőlegényt bebocsátják, ez az asztalra térdel és azt mondja: „Kérlek benneteket, fiatalok, a legkisebbtől a legnagyobbig, bocsássátok meg, ha megharagítottalak benneteket.“ Időközben azonban a vőfély seprőt vesz kézbe, és mikor a vőlegény az asztalról leugorva, ki akar futni, egyet-kettőt végig húz rajta, mialatt azt mondja: „Te is bántottál, én is bántalak.“ Ezután a vőfély három égő gyertyát szorít ujjai közé és a következő mondókával lép a vendégek elé:



Légrády Tivadar híromszínyomása

Pozsony megyei népviselet.
Ciffer és vidéke.

„Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus! Fialat urak, öreg urak, násznagy urak! Szabad-e tisztességes asztalukhoz lépni és néhány szót mondani?“ Miután a választ megkapta, imígy folytatja: „Én egy királynál szolgáltam. Más ott nem tettem, csak két madárkát ápoltam. A mint egyszer eleséget vittem nekik, elfelejtettem házikójuknak az ajtaját bezárni és a madárkák világgá röpültek. Most szomorúan járok erdőn, mezőn, hegyen, völgyön, idegen országokban és keresem őket. Törökországban azt az újságot hallottam, hogy itt volnának Magyarországon. Az Isten áldja meg önöket, szánják meg szomorúságomat, ne hagyjanak annyit keresni, hanem mondják meg, hogy hol van?“ Erre a násznagy a következőleg felel: „Nekünk volnának ilyféle madaraink, de hogy a tiéd közöttük vannak-e, azt nem tudjuk.“ Erre a vőfély elrikkantja magát, hogy „Muzika hore“, húzd rá, és mikor a cigány játszani kezd, a vőfély a szoba közepén ide-oda tipeg, mintha valamit keresne és a következőket mondja: „Már bejártam az egész országot, de nem találtam meg őket; azonban a három csillag ide vezérelt; engedjétek hát meg, hogy a ti madaraitok között keressem az enyémet.“ Erre az asztal körül ülőket egyenként nézegeti és vizsgálja, míg végre a menyasszony előtt megáll és azt mondja: „Ez itt az egyik!“ Násznagy: „De mi téged nem ismerünk, nem tudjuk ki vagy, mi vagy? Te valami idegen vagy, és míg útleveledet meg nem mutatod, nem adjuk ki a madárkát.“ Erre a vőfély egy darab papírt mutat föl, mire a menyasszony átadja neki, kinek fehér kendőt nyújt és ezzel vezet ki. A koszorúseányok utánuk mennek, rövid tót éneket dúdolva, melynek magyar szövege körülbelül azt jelenti, hogy: „Elvesztettünk egy pártát és egy zöld koszorút. Ki találta meg?“ Mídon a vőfély visszajön a szobába, a násznagy kérdőre vonja, hogy tulajdonképpen mi lesz most a madárkával és milyen állapotban fogja visszahozni? Mikor a vőfély megnyugtatta, hogy az még szebb lesz, mint volt, — megnyugosznak. Ez idő alatt a másik szobában a menyasszony fejére főkötőt tesznek, a vőlegény kalapja mellől pedig leveszik a menyasszonytól kapott tollat és így vezeti a vőfély az új házaspárt a násznagy elé, a következőket mondván: „Fialat urak, öreg urak, násznagy urak! No, úgy-e, hogy szebb tollúak most, mint kegyelmeteknél voltak! Olyan szép kalitkám volt, hogy no! Pókhálóból volt fonva, de a hím az egészet összetépte, a mint a jérece után turbékolat és ugrándozott, míg azután a jérecét megtalálta.“ — Násznagy: „A jérecének igaz, hogy szebb a tolla, mint azelőtt volt, de a hímnek nem, mert annak a legszebb tolla ki van tépve.“ — Vőfély: „Igaz biz a! De hát a jérece nem akarta őt elfogadni, mert már régóta nem volt vele és azért tépte ki a legszebb tollát. De most már párosodnak és szépen csókolódnak.“ Erre azután az új házaspár a vendégek előtt megcsókolja egymást. Míg a táncz kezdetét veszi, addig az új házaspár megvacsorál és azután a mulatók közé vegyül.

A pozsonyi járás tót községeiben a lakodalom két napig tart. Az első napon az ételt és az italt a nászapák adják, a második napon azonban csak az italt, mert az ételt és pedig rendesen sonkát és tormáshurkát a vendégek hozzák.

A malaczkai járásban, Lévard környékén, a menyasszony-kiváltás is járja és a falubeli legények addig ki nem adják a menyasszonyt a vőlegénynek, míg 8—10 koronával ki nem váltja. Kuklón meg, mikor a menyasszonyt a vőlegény házába kísérik, a következő rövid víg dalt éneklük: „Szvadebna mamiczko, — Ottvorajte vrata, — Vecleme nevesztu — Ze szameho zlata“, vagyis magyarul: „Örömanya, örömanya — Nyissa ki az ajtót! — Hozunk ide szép menyasszonyt, — Színaranyból valót“. Ugyanitt a lakodalmaknál hajdan divatban volt a kakas-lefejezés, továbbá a lakadalmas népnek rablóktól való színleges megtámadása, míg ha idegen községben volt a menyasszony, akkor kötelet húztak az úton keresztül, hogy a mikor jön, belebotoljon; de ezek mind megszűntek.

A néhány pozsonyvármegyei horvát községben semmiféle oly keresztelői vagy lakodalmi szokás nincs, a mely külön fölemlítést érdemelne, mivel az itt meglevő szokások nagyobbára megegyeznek a körülfekvő tót vidékek szokásaival.

A pozsonyvármegyei magyarok között a mindenütt ismeretes ünnepi vigasságok és szokások járnak, de lassanként kiveszöben vannak. A Betlehem-

járás, a három királyjárás, a húsvéti öntözés, az arató-ünnep stb. majd mindenütt, kisebb-nagyobb ezerelemóniával dívik. Sok helyütt a *legénybíró-választás* is ünnepélyes ezerelemóniával jár; de a legeredetibb a két Nyárasdon. Az ily legénybírónak az uralkodása egy évig, vagyis nagyszombattól nagyszombatig tart. A választás napján, este 10 óra tájban a fiatalság a községen kívül, egy előre kijelölt helyen gyülekezik és itt választják meg, — rendszeren a módosabbak közül — a legénybíró, a kít azután zászlólobogtatás közt a faluba visszakisérve, vendéglőbe térnek, vagy ha az időjárás megengedi, az áldomást a választás helyszínén iszszak meg. Ezt az áldomást a legények közösen fizetik, viszont azonban a legénybíró köteles a szentgyörgynapi vásár alkalmával táncmulatságot rendezni, a mikor a cigányokat ő fizeti. A legénybíró, mikor megválasztották, a községbírónál jelentkezik és megkéri őt, hogy ismerje el az ifjúság bírájának, a mi rendszerint meg szokott történni. A legénybíró kötelességei közé tartozik a táncmulatságok rendezése, ezeknél a rend fönntartása, a legények között fölmerülő viszályok rendezése és ő viszi a körmenetek alkalmával a falu legényei előtt a zászlót. Ugyancsak ő vezeti őket offertóriumra a templomba is.

A legénybíró szentgyörgynapi táncmulatságát a leányok azután azzal hálálják meg, hogy pünkösdi hétfőjén viszont ők rendeznek táncvizalmat. Azelőtt ezt a legénybíró házában tartották meg, ma azonban a vendéglőben. Ilyenkor a legénybíró összeírja a falu összes leányait és pünkösdi vasárnapján, illetőleg hétfőjén a déli órákban minden leány szüleinek vagy gyámjának egy-egy liter bort küld. Ha a bort elfogadják, az a meghívás elfogadását, míg ha visszaküldik, a meghívás visszautasítását jelenti. Pünkösdi hétfőjén azután a legények és leányok összegyűlnek a multság színhelyén és első sorban megválasztják a „*pünkösdi királynét*“, vagy másként „*palatinusnét*.“ Ezt rendszerint azok közül a menyecskék közül választják, a kik az utolsó pünkösdi óta — a jobbmódúak közül — férjhez mentek. A palatinusnét, megválasztása után, szintén elhívják a multságára, mire a legénybíró a község előljáróságát is meginvitálja. Míg ez megtörténik, addig a fiatalság tánczol. Egyszeriben azonban a legénybíró int a cigányoknak, a ki azután ráhúzza a palatinus-tánczot, a mit a palatinusné a férjével kezd tánczolni. Példáját követik a többiek is és a legények ilyenkor mutatják ki, hogy kinek melyik leány a szíve választottja, mert a palatinus-tánczot azzal kell eljárni. E táncz után előlép a palatinusné a község előljáróságával és felszólítja a leányokat, hogy a régi szokáshoz híven fizessék le azt, a mit a multságára szántak. Elsőnek a palatinusné kezdi, a ki rendszeren a legnagyobb összeget, 10—20 koronát áldoz e czélra, a többi pedig ki-ki tehetségéhez képest. Ekkor a leányok és a legények elválva külön szobába mennek, honnan a legénybíró a leányokat egyenként és névszerint kihívja, a kijövő leány azután köteles választottját a legénybírótól 20—40 fillérért kiváltani, mert különben nem kerül tánczosra. Ezután a tánczot folytatják és ez rendszeren két napon át tart. A multság után az előljáróság az imént elmondott módon befolyt összeget a legénybírónak adja át, a ki ez alkalommal az előljárókat néhány liter borral és szivarral vendégeli meg és fáradozásaikat megköszönve, e pénzből kifizeti a multság költségeit. Ha kevés a pénz, pótolja; ha pedig sok, akkor a fennmaradó összeget a legközelebbi vasárnapon legénytársaival elmulatja.

Ugyancsak az Alsó-Ósallóközben, Sikabony táján az ismertebb ünnepeken kívül a *szentgyörgynapi búcsút* tartják meg, melynél még inséges esztendőben sem hiányzik a cigány meg a táncz, míg a régi időben ez a multság sohasem történt meg néhány fejbetörés nélkül. A legények itt szeptember hó utolsó vasárnapján is táncmulatságot szoktak rendezni, hogy a katonasághoz besorozott társaikat elbúcsúztassák. Dersikán még szokásos a szentivánéji ősi *tűztáncz* is, a mikor lopott fából a falu végén nagy tüzet raknak, melyet a legények muzsikaszó mellett, kiabálva, üvöltve, ordítózva és kurjongatva körültánczolnak és átugrálhatnak.

A vármegyebeli németek között és általánosan ismert ünnepi szokásokat szintén gyakorolják. A felsőcsallóközi Hidas községben a fiatalság évenként háromszor tart táncmulatságot és pedig farsang végén három napig és májusban s októberben vagy novemberben egy-egy napig. A farsangi mulat-

ság költségeit a legények viselik és minden legény egy leányt visz a mulatságra, a ki azután a legény kalapját hatalmas bokrétával és vörös szalaggal díszíti föl. A három napi mulatság alatt a legény nem étkezik otthon, hanem ez idő alatt a leánynak, illetőleg a leány szüleinek a vendége. Ennek következtében ez időtájt a leányos házaknál oly nagy a sütés-főzés, mintha mindenütt lakodalomra készülhének. A tavaszi és őszi táncmulatságok költségeit a leányok viselik, a kik belépti díjat fizetnek, míg a legényeknek szabad a belépés. Dícséretes és magasabb erkölcsi érzésre vall, hogy az asszonyok leányaik gardes-des-damesjaiként, a táncmulatságon mindig jelen vannak és napnyugta után az anya a mulatság színhelyét, leánya nélkül, el nem hagyja. Megemlítendő még a hidasiak „*Emmeusba való rándulása*“, a mely abból áll, hogy husvét hétfőre, virradóra, az asszonyok és a férfiak kimennek a határba, az útszéli keresztetekhez és szentképekhez, továbbá a temetőbe, hogy az Emmeusba menő két tanítvány emlékére a hajnali órát imával töltsék el.

Az általánosan ismert ünnepi szokásokon kívül a vármegyebeli tótok is néhány jellemző ünnepi szokást és mulatságot tartottak meg. Így a malaczkai járás felső részén még divik a *kardtánc*. Ez abból áll, hogy a legények körbe állanak és mindegyik a jobbkezében kardot tart, a mit azonban nem kell szószerint venni, mert a kardot rendszerint bot vagy kardalakú fa helyettesíti. Csak itt-ott találkozik egy régi, rozsdás kard, a mire azután nagyon büszkék. A rendező elkiáltja magát „Sable hore“ (Kardokat föl). Erre valamennyien balra fordulnak és a kardot a vállukon át hátrafelé nyújtják, úgy hogy a mögötte álló legény a kard végét a balkezeivel megfoghatja. Most megszólal a zene, melynek ütemeire körben előre mozogva, egy-egy ugrást tesznek, fölváltva a jobb, majd a ballábbal, míg a rendező ismét elkiáltja, hogy „Po buranszky!“ (búriasan, a mi azt jelenti, hogy úgy, a mint azt a Búr előnevű falvakban szokták). Erre a legények hirtelen megfordulnak és visszafelé lejtének, vagyis jobban mondva ugrálnak mindaddig, míg a rendező el nem kiáltja, hogy „Po novoveszky!“ (a mi azt jelenti, hogy újfalusiasan, vagyis úgy, mint a szomszédos Laksárújfaluban szokás). A tánczot kísérő zene a kólvó ütemeire emlékeztet és szövege a következő: „Pod sable! Pod sable! Mij mili pane! — Vsetko mi bereme, aj hruski plane. — Tuto nám ne dali, tuto nám daju, — Komára zabili, szlanyinu maju.“ Magyar fordítása, illetőleg értelme, körülbelül a következő: Kardot le! kardot le! kedves uraim! Mindent elfogadunk, még a vadkörtét is. Ott nem adtak, de itt majd adnak, mert szúnyogot öltek s így van elég szalonájuk.“ Végül a rendező azt vezényli: „Sable dúle!“ (kardokat le!), mire a legények megállanak, befelé fordulnak, kardjaikat lebocsátják olyképpen, hogy karjaik egymást keresztezik. Erre a rendező a kört az egyik helyen, rendszerint valamelyik ügyesebb táncosnál megbontja, mire tánczra kerekednek és azt a franczia négyesnek ú. n. rétesfigurájához hasonló módon fejezik be.

A kardtánczot csak farsang utolján járzák. Ekkor a legények bejárzák a leányos és a jobbmódú házakat, hogy a vendégeket meghívják. E hívogatókat arról is föl lehet ismerni, hogy utcahosszat az ott szokásos víg farsangi énekeket dalolják. Ezek közé tartoznak többek között a következők: „Uzs sa ten fasang kráczi, — Ani sa ne navráczi, — Dzivesencze marikájú, — Zse sa ne vidájú“. Értelme körülbelül a következő: Vége felé jár e farsang, s nem is tér már vissza. A leányok sírnak, hogy férjhez nem mehetnek. — Egy másik így hangzik: „Na vrábezoeh szem oral, — Na trpilkáčh vlácsil, — Trpilka skapala — Uzs szem doszedlácsil“. A minek az értelme körülbelül a következő: Verebekkel szántottam, pipiskékkel boronáltam, de a pipiske megdöglött s így vége a gazáldkodásomnak.

A nagyszombati járás sok helyén a hamvazószerdai *patkolás* is szokásos. Ez abból áll, hogy öt-hat legény maskarába öltözve, fogóval és kalapácsal járja be a leányos házakat és ha a leányt megfoghatják, leszedik a eszímájáról a patkót, ha csak egy bizonyos pénzösszeggel meg nem váltja magát, a mi azután a farsangi költségek fedezésére szolgál. Ugyanacsak ebben a járásban a husvétii korbácsolás alkalmával nem elégesznek meg az egyszerű korbácsolással, hanem külön megütögetik a lábukat, hogy jól tudjanak futni, a kezeket, hogy jól tudjanak dolgozni, a füleket, hogy meg ne süketüljenek stb.

Tótok ünnepi szokásai.

A szemeczi járásban a tollfosztás áldomással jár; divatban van még a hanuvázószerdai bohócjárás, patkolással összekötve. Ily alkalomkor a falu legényei dobszó és pléhfazekak ütögetése mellett minden leányos házhoz elmennek, a hol azután élelmi szereket kéregetnek. A hol a kaput zárva találják, a magukkal hozott létra segítségével átmásznak a kapun vagy a kerítésen, a mit találhatnak, azt elviszik és mindaddig vissza nem adják, a míg a leány azt pénzzel ki nem váltja; a hol pedig elutasítják őket és nem adnak nekik semmit, ott, ha a leányt valamiképpen előkeríthetik, leszedik a csizmasarkát.

A pozsonyi járás némely községeiben megtartják a mártonnapi táncmulatságot, mely rendszerint három napig szokott tartani. A legények a szüret után összegyűjtött bort ilyenkor szokták elfogyasztani. Ugyancsak e járásban, Stomfa vidékén, a leányok pálmavasárnapon májusi fával és egy felöltözött és kitömött leánybábúval (Kiszelicza) járnak házról-házra kéregetni.

Babonák a magyaroknál.

A megyebeli magyarok között a babonás hit különösen a Csallóközben van elterjedve, de azért nem annyira, mint a tótok között. Azokon a babonaságokon kívül, melyek az egész országban mindenütt el vannak terjedve, a következőket találjuk érdemesnek följegyezni:

Ha a leány vagy az asszony ünnep- és vasárnapon varr, az ujjai meggyűlnek.

Ha a ház tövében vakond túr, vagy ha kuvik szólal meg a háztetőn, valaki meghal a házban.

Katalin napján a legény, András napján pedig a leány szigorúan bőjtöl, hogy jó hitvestársat kapjon. A kiről azon az éjjelen álmodik, az lesz a hitvestársa.

Ha a karácsonyi éjféli miséről hazatérve, mielőtt a szobába lépne, előbb a kútnál megmosdik és így vízesen lefekszik, az lesz a hitvestársa, a ki neki álmában megjelenik és szárazra törüli.

Ha vendég a házban az asztalra teszi a kalapját, sok lesz a vakondtúrás a gazda földjein.

Ha a házbelieliek közül valaki késsel aprít a tejbe kenyeret, akkor az a tehén, melynek tejből eszik, véres tejet kap és a tőgye gyuladásba jön. Ugyanez történik, ha fecske röpül el a tehén hasa alatt.

Ha valamely szobában halott van kiterítve és valaki oda az ablakon át benéz, az sárgaságba esik.

Ha valakinek kiesett a foga és azt a feje fölött a háta mögé dobja, úgy hogy a fog egérlyukba esik, akkor ha még olyan vén is, új fogat kap.

Az iglicz (fekete tyúk) tojásából az ember hóna alatt kiköltött csirke, a gazdájának mindenünne pénzt hord.

Ha az asszony Lucza-napján bármit kölcsön ad a házból, a tyúkjai télen nem tojnak többet.

Ha a kocsí előtt asszony megy át az úton, az bajt hoz a kocsí gazdájára.

Ha az istálló ajtajára keresztet rajzolnak, a boszorkányok nem ronthatják meg az állatokat.

A disznóból és a szarvasmarhából a bélnyűveket ráolvasással lehet kipusztítani.

Ha nagypénteken a gazda tudta nélkül a házból egy téglat vagy egy csutak szalmát elvisznek, a gazda szerencsését vizsik el.

Ha nagypénteken napkelet előtt körülsöprik a házakat, abban az évben a baromfiak szaporábbak lesznek.

Ha a kenyeret a kemenczébe teszik és nem vetnek rá keresztet, a kenyér kővé válik.

A boszorkányok megfetik a kapuszobrokat is, de még az embert is megszópják.

Babonák a németeknél.

A megyebeli németek között kevés a babona, legföljebb azt említhetjük fel, hogy Misérdén a beteg imádkozás közben szentet dob a vállán át hátrafelé, hogy a betegségéből fölépüljön. Dénesd vidékén husvétszombatján a szentelt tűznél nyers fadarabokat égetnek el félig és ezeket a szántóföldek mesgyéjére viszik, hogy nyáron a jégeső ne tegyen kárt a gabonában. Ugyanitt szokásos, hogy ha a házigazda vagy a gazdaasszony meghal és méhek vannak a háznál, akkor a család legidősebb tagja a méhesbe megy, minden kast megkopogtat és elmondja, hogy a gazda vagy a gazdaasszony meghalt. Ha ezt a bejelentést elmulasztaná, az összes méhek elpusztulnának. A virágvasárnapján szentelt barkákból, nyáron, a mikor égiháború van, néhány darabot a tűzhelyen elégetnek és szentül hiszik, hogy akkor nem üt a házba a menykő.

Babonák a tótoknál.

A pozsonymegyei tótok között az általánosan ismert babonaságokon kívül a következőket soroljuk föl:

Kántor-bőjt napján nem szabad sem mosni, sem fogni, mert a ki ezt mégis megteszi, a pokolba jut. Ugyanakkor trágját sem szabad kivinni, mert azon a földön, a hova a trágya került, a bogarak mindent megesznek.

Vendel napján sem szabad az állatokkal dolgoztatni, mert a marha megbetegszik.

Ha valaki Szent Válent napján dolgozik, megmerevedik a keze.

Ha Szent Ágota napján a szobát és az udvart jól ki nem söprik, mindenféle undorító állatok jutnak a házba.

Szent-Vojtek napján ki kell füstölni az istállókat, hogy a boszorkányok az állatoknak ne árthassanak.

Szent Vitális éjjelén egész éjjel harangozni kell, mert különben a jég elveri a határt. Pénteki napon az asszonyoknak és leányoknak nem szabad fésülködni, mert fejfájást kapnak.

Ha napnyugta után a házból tejet visznek ki, azt egy kissé meg kell sózni, mert különben elapad a tehén teje.

Az oly fiatal asszonyoknak, a kiknek már egy gyermekük meghalt, nem szabad a cseresznyefa első termését leszakítani és megenni, mert meghalt gyermekük a túlvilágon szintén csak cseresznyét kap enni.

Az újszülött gyermeket születése után azonnal lepedőbe burkolva az asztal alá kell tenni és két-három perczig ott tartani, hogy okos ember legyen belőle.

Ha sárgaságba esett ember napkelte előtt, valamely sárgalevelű fűzfánál imádkozik, meggyógyul.

Ha Vitus napján harangoznak, jó gabonatermés lesz.

Ha kis gyermek meghal, pénzt adnak a kezébe, hogy a másvilágon megfizethesse az offerát.

A karácsonyi éjféli mise úrfelmutatása alatt a szarvasmarha érthetően beszél és a patakban víz helyett bor folyik.

Ha a gyermek születését a bába 9 napig el tudja titkolni, akkor a gyermek, ha felserdül, meg tudja mondani, hogy a földben hol van kincs elásva.

Ha valakinek a tehene nem ad tejet, a boszorkány fejte ki.

Ha egy békának az előlábát levágják, akkor a boszorkánynak a kezét vágják le.

Ha valakinek a tehene boszorkány feji, töltsön a tehénnek a tejéből az udvarban álló vályuba és csapkodja azt egyéves vadrózsa-ággal, mert ezeket a csapásokat a boszorkány érzi.

Ha valaki Lucza-napjától karácsonyig korbácsot fon és az éjféli mise úrfelmutatása alatt ezzel az ostorral suhint, az egész vidék összes boszorkányai megjelennek előtte.

Ha valamely megholt ember valakinek megjelenik, az azt jelenti, hogy az illetőt baj éri.

Ha arról a helyről, mely fölött a vadludak elröpülnek, valaki földet vesz és azt a koldóstyúk kosarába teszi, sok csirkéje lesz.

Ha a tehén megborjazik, azon a napon nem szabad semmit a házból kiadni, mert különben a tehén nem fog tejelni.

Ha valaki lovat vesz, akkor álljon meg vele olyan vendégfogadó előtt, a hol még nem volt, lopjon a más lovai előtt fekvő abrakból egy-egy maréknyit és adja ezt a saját lovának, akkor jó lóva lesz.

Ha újszülött gyermeket az asztal alá dugnak, okos lesz, ha az apja ilyenkor pipára gyújtva ül az asztalhoz, akkor a gyermek felnő és megöregszik, és ha az ágy alá kést szúrnak, akkor a gyermek nem lesz beteg.

Ha az újszülött gyermeket a keresztelés idejéig nem őrzik szigorúan és éberem, akkor a boszorkány elcseseréli.

Napnyugta után szemetet és piszkot a házból kivinni nem szabad, mert akkor azon az éjszakán senki sem tud a házban aludni.

A babonák után, a vármegyében elterjedt helyi mondákról és regékről kell megemlékeznünk. Ezeknek a száma azonban, különösen a magyar vidéken, csekély és csak annyiból áll, hogy más vidékek mondáit és regéit alkalmazták a saját viszonyaikra; de még ez is ritkán fordul elő. A magyarnép a síkságot lakja, és ha a dunamentiek itt-ott regélnek is néha a vízi tündérek-ről, ez a meséjük majdnem teljesen azonos a többi vízmentén lakó magyarok meséivel.

A megyebeli német községek közt is csak Dévényben találunk egy eredeti mondát, mely a várhegyen álló rom ú. n. Apácatornyára és a várhegy alatt a Dunából kiemelkedő „Weiberstein“ nevű sziklára vonatkozik. E szerint ezek onnan vették volna nevüket, hogy hajdan egy előkelő lovag megszőktetett egy apácát és azzal a dévényi várba menekült az Apácatornyba. Üldözői azonban nyomában voltak, és mikor a szökevények látták, hogy menekülési útjuk el van zárva, az Apácatornyból a Dunába vetették magukat. Azon a helyen, hol az apáca a Dunába esett, támadt azután az a szikla, melyet ma Asszonykőnek neveznek.

A tótok között itt-ott már inkább találunk népregékre és mondákra és ez természetes is, különösen a hegyközi vidékeken, várak közelében, a hol a nép fogékonyabb is az ily behatások elfogadására. Ezek közül a legérdekesebb az, mely azelőtt Szomolányban ismeretes volt, és melyet egy német történeti szakfolyóirat is közölni jónak látott. A monda a következő:

Volt hajdan Szomolány várának egy gögös és kegyetlen várnagya, a ki elől félelmében mindenki kitért, ha pedig előtte állott, remegés szállta meg. Egy önértetesebb paraszt azonban egy izben kikelt ez ellen és megróttá a meghunyászkodókat. Ezt megtudta a várnagy és bosszút forralt Júró paraszt ellen. Magához hívatta és azt parancsolta néki, hogy két pecsétes levelet vigyen Pozsonyba, de még azzal hozzon választ, mert különben a vár legmélyebb börtönébe zárattja és élete fogytáig ott tartja. A szegény paraszt, ismerve sorsát és tudva, hogy a várnagy parancsa kivihetetlen, érzékenyen búcsúzott el családjától és

Helyi mondák
és regék.

útnak indult. Egyszerre csak fürgetegszerű robogás közeledik feléje, az úton iszonyú porfelleg támad, melyből egy fogat bontakozik ki és ez elé három fekete ló van fogva, míg a lovakat egy jóságos arcú ősz kocsis hajtotta. A kocsi megállt Júró előtt, a kocsis Júrót a kocsiba szólította, aztán nagyot suhintott az ostorával és a kocsi fürgetegként száguldott tova, Júró pedig olaludt. Nem is ébredt föl előbb, csak Pozsonyban, a hol a kocsis keltette föl, azt mondván neki, hogy csak sietve végezze a dolgát, majd ő megvárja. Ez megtörtént és Júró csakhamar ismét a kocsiban ült, mely épp oly viharszerű sebességgel indult meg, mint a hogy jöttek. Júró azonban ismét elaludt és csak a szomolányi vár kapuja előtt ébredt föl. A várnagyhoz sietett, a ki Júró láttára szinte megborzadt, de azért ráivallt Júróra, hogy bizonyára a pokollal czimborál, hogy ily gyorsan visszaérkezett; de ez nem használ neki semmit, mert azért mégis börtönbe kerül. E pillanatban azonban a lemenő nap utolsó sugarai hatoltak a vár ablakain át a várnagy szobájába és a várnagy alakjára, a ki, mintha villámütés érte volna, szörnyet halt. Erre földrengés rázta meg a várat, kiűn pedig iszonyú zivatar és vihar kezdett tombolni. Júró ijedten az ablakhoz futott, kitekintett és ekkor fuvarosát látta tova robogni; de kocsija elé három ló helyett már négy ló volt fogva és ez a negyedik a várnagy volt.

A Nádason ismert és az ördögbarázdájáról szóló mondáról már Nadas község leírásánál megemlékeztünk. De van itt még egy érdekes népmonda, mely a község közelében fekvő „Szélvár“ nevű sziklára vonatkozik. Erről az a rege szól, hogy e hegy méhében laknak a szelet és a vihart kibocsátó hegyi szellemek és innen van az, hogy e helyen soha sincs teljes szélcsend. Itt a sziklák között, a szélvár küszöbénél, valami csodafü terem, mely csak holdtöltekor, éjjeli 12 óraker látható. A ki ezt a füvet megszerzi, az még a halálos beteget is kigyógyítja vele. A szélvár regéje a következő:

Volt itt egyszer Nádason egy szegény istenfélő özvegyasszony és ennek egy Boris nevű leánya, a ki a falu leggazdagabb legénye, a gazdag Tamás bíró fia halálosan megszeretett; de a fiú szülei hallani sem akartak arról, hogy a szegény leányt elvegye. Mivel azonban a fiú nem tágitott, a bíró bűbájost asszonyhoz fordult tanácsért. Ugyanezokor betegedett meg súlyosan Borisnak az anyja. A szegény leány nem tudta, mitévő legyen, míg végre valaki azt tanácsolta néki, hogy forduljon a bűbájost asszonyhoz. Ennek meg éppen kapóra jött Boris látogatása és elhatározta, hogy a bíró kedvéért a szegény leányt elpusztítja. Azt a tanácsot adta tehát neki, hogy menjen a szélvárba és holdtöltekor, éjjeli 12 óraker tépjen le a legmagasabb fűből és abból készítsen orvosságot az anyjának. A leány megijedt, mert tudta, hogy a szélvár veszedelmes hely, a hova emberi lénynek lépnie nem szabad. De azért bátorságot vett magán és buzgón imádkozva útnak indult. Éjjél volt, a mikor a sziklához fölért és meglátta, a mint előtte a csodás gyógyfű egyre magasabbra emelkedik. A mint az óra tizenkettőt ütött, Boris hirtelen leszakított a gyógyfűből, de ebben a pillanatban valami láthatatlan erő a levegőbe kapta, mire elveszítette eszméletét. Csak reggel ébredt föl és illatos növényeket talált az ölében, melyekkel hazasietve, italt főzött belőlük, a mitől édes anyja gyorsan meggyógyult. De ekkor a gőgös Tamás bíró lett halálos beteg és halálos ágyán végre beleegyezett abba, hogy fia Borist elvegye. Ezekből boldog pár lett, míg az álnok, vén boszorkány ott lelte halálát, a hol Borist akarta elpusztítani. Mert az esküvő napján egy szélvihar úgy odacsapta a szélvár sziklájához, hogy menten szörnyet halt.

Ottóvölgy község fölött egy barlangszerű nyílás van, melyről az a monda érdemes a fölemlítésre, hogy Szent Lénárd, a kinek a nevére szentelt kápolna e barlang mellett áll, ezen a barlangon át jött volna egyenesen Franciaországból Ottóvölgyre.

Széleskúton és vidékén Balassa Menyhért alakja körül fonnak dicsosorút és ugyanazokat a hőstetteket regélik róla, mint másutt Toldi Miklósról és ugyanoly legyőzhetetlen erővel is ruhazzák föl.

Népdalok.

A népregék után áttérhetnénk a vármegyében dívó helyi vonatkozású népdalokra, de ilyeneket alig ismerünk. A közkeletű népdalok, melyek a magyarok között el vannak terjedve, mindenütt ismeretesek. Ha valamiben mégis eltérnek más vidékek ismert népdalaitól, az egyszerű elferdítés. Csak a Felső-Csallóközben, Nagylégen él még az öregek ajkán egy dal, a mely azonban inkább versben előadott régi mese és a következőleg hangzik: „Egyiptomi rokonsági — Komáromi cigánysági — Templomukat építették, — Szalonából készítették. — Kolbászbú az ódalát, — Zsírral meszelték az falát. — Ódalas vót az ajtófél, — Kit nem jár a hideg szél. — Disznólábbú tornyot raktak, — Abba harangozók laktak. — Két gombócz vót a harang, — Abba vót a csuda-hang.“

Magyar közmondások.

Helyi vonatkozású közmondásokban a vármegye magyarsága elég gazdag. Az alsócsallóközi járásban is sok ilyen ott termett közmondás jár szájról-szájra, a többi általánosan elterjedt és másutt is használatos közmondásokon kívül. Ollétejeden azt tartják, hogy „A hazug embert, meg a sánta kutyát könnyen meg lehet fogni“. Lidértejeden ha valaki tönkrement, a ki azelőtt jó módban volt; szóval ha valakinek a sorsa jobbra vagy rosszabbra változott, azt mondják, hogy „A mennyit a kerék le, annyit föl“. Eperjesen az

olyanra, a ki rosszul üli meg a lovat, azt a megjegyzést teszik, hogy „*Úgy illi. a lóra, mint tehénre a gatyá*“. Nagyudvarnokon, ha valaki nagyzol, azt mondják, hogy „*Neki is nagyobb tojik a tyúkja, mint másnak a lúdja*“. Solymoskarsán. de e vidéken egyebütt is, azt tartják, hogy „*Kicsiny trágya-dombnak kicsiny magtár a szomszédja*“. A két Nyárasdon, ha azt akarják jelezni, hogy mindenki úgy eselekszik, a hogy jónak látja, azt mondják, hogy „*Az egyik ember a sarkátul kezd kalapálni, a másik meg a hegyitül a sarka felé; az egyik bévül, a másik meg kívül kalapál*“. Várkonyban, ha rosszat kívánnak valakinek, akkor azt mondják, hogy „*Verje meg az Isten rossz szomszédal és gyöpös udvarral*“. Dunaszerdahelyen a kinek nincs pénze, úgy sopánkodik, hogy „*Annyi pénzem van, mint a békán a tolla*“. Ha pedig valaki valamit szeretne tenni, vagy venni, de a szükséges eszközök nem állanak rendelkezésére, akkor azt mondják rá, hogy „*Hja, ha ő neki annyi zsírja vóna, mint a mennyi lisztje nincsen, akkor jó pogácsát tudna sütnyi*“. Ha valaki valamit nagyon szeretne, de nem tud hozzá jutni, azt mondják rá, hogy „*Annyira van tüle, mint a cigány-gyerek a forralt tejtül*“. Ha pedig valaki olyképpen dicsékszik valamivel, hogy „majdnem“ ezt vagy azt tette, akkor azt mondják rá, hogy „*Én nem fogtam halat, de a Pista az bizony istenugyse, majdnem fogott egyet*“. A dercsikaiakat a szomszédfalubeliek azzal szeretik bosszantani, hogy „*meglánczolták a csikót*“, mert valamikor egy idevaló mester egy csikót faragott s azt valahogy meglánczolvá egy üvegben mutogatta. Itt közöljük még a csallóközi aranyosók mondókáját is, mely szerint: „*Sokat fárad a vadász; — Ritkán száraz a halász; — Mindig vizes az aranyá-z*“. De az aranyosók napja már leáldozóban van, mert ma már alig mosnak aranyat a Csallóköznek pozsonymegyei, inkább csak a szomszédos komárommegyei részében.

A Felső-Csallóközben, Uszoron, olyan falra, vagy gerendára, mely föl vagy be akar dőlni, azt mondják, hogy „*Ennek Ignác kell*“, mert egy néhai Ignác nevű zsidó koresmárosuk nagyon ügyes volt az ilyenek alátámasztásában. Ugyanitt a lusta emberre azt mondják, hogy „*Az evésnél szívesen állna, csak a munkánál feketne*“. Maczházán valaha sok volt az ürge, úgy hogy alig tudták kiirtani. Ebből az időből maradt fönn az a közmondás: „*Fürge mint a maczházi ürge*“. Kislégen, ha valamiből nincs elég, vagy nem futja, azt mondják, hogy „*Nem lesz ki*“. Ennek az a magyarázata, hogy egy odavaló szabó, ha ruhát varrattak, akármennyi szövetet is hoztak neki, mindig keveselte és azt mondta, hogy ez nem lesz ki, vagyis, hogy nem lesz elég. A galántai járásban fekvő Tallós azelőtt is az Esterházy-féle uradalom egyik középpontja volt, melyhez Hidaskürt, Vezekény és Eperjes tartoztak. A tallósiak, ha valakire vagy valamire valamely díszes jelzöt akarnak használni, azt mondják, hogy *pompás, mint Kürt, — cifra, mint Vezekény, — úri, mint Tallós, — gazdag, mint Eperjes*.

A megyebeli németek között csakis a felsőcsallóközieknel találunk két olyan közmondást, melyeket följegyezhetünk. Az egyiket Hidason használják, a hol azt mondják, hogy „*Er bieget sich wie der Thurm*“, a mi annyit tesz, hogy *hijlik, mint a torony*; mert a hidasi torony 1764-ben, földrengés következtében, tényleg meghajlott. Felsőcsöllén azt tartják, hogy „*Hochzeit geh'n ist a Ehr', macht aber den Beitel leer*“; a mi annyit tesz, hogy *lakodalomba menni tisztesség, de üres lesz tőle a zseb*.

A megyebeli tótok között is találunk néhány eredeti közmondást. A malaczkai járásban, Búr-Szt.-Péteren, a mindenhez alkalmazkodó emberre azt mondják, hogy „*Jaky kroj, tak sa stroj*“, vagyis, hogy *a milyen a divat, a szerint öltözködik*. Kiripolcz vidékén azt mondják, hogy *meapatkolják, mint a kiripolcziai a disznót*, a mely mondás eredetüül azt beszélük, hogy mikor egyszer egy ellenséges vezér seregeivel a község alatt megjelent, a kiripolcziai egy szép disznóval akarták kiengesztelni; de hogy a sertésnek annál nagyobb bece legyen, előbb mind a négy lábára arany-patkót verettek. Egy más verzió szerint, úgy is mondják, hogy „*Kiripolczon egy disznó patkol*“, vagyis a kiripolczai kovácsnak Svina volt a neve, a mi disznót jelent. Kuklón, ha valaki nagyzol és olyasmit fitogtat, a mi je nincs, azt mondják, hogy „*Komu ceszti, tomu ceszti, pasztirovi trubu*“, vagyis *a kinek tisztelet dukál, annak tisztelet dukál, de a pásztornak szaru (vagyis pásztorlkürt) dukál*.

Német
közmondások.

Tót
közmondások.

A nagyszombati járásban, Zavar vidékén azt mondják, hogy „*megcsikózott, mint a zavariak tornya*”; mikor ugyanis a zavari templom tornyát restaurálták a torony mellé, annak négy sarkára egy-egy apró tornyoeskát biggyesztettek. Selpőcz vidékén, ha valaki valamit a magáénak állít, a mi nem az övé, arra azt mondják, hogy „*úgy az övé, mint a selpőcziek földje*.” E közmondásnak állítólag történeti háttere van. Azt beszélik ugyanis, hogy régente a selpőcziek és a szomszéd határbeliek között egy földdarab miatt határvillongás volt. Végre megjelentek a helyszínen a vármegye kiküldöttei, és mivel nem tudtak igazságot tenni, azt mondták a selpőczieknek, hogy ha meg mernek esküdni, hogy az a föld, a melyen állanak, csakugyan a selpőcz határhoz tartozik, akkor megkapják. Erre a selpőcziek nagyot gondoltak és megkérték a kiküldötteket, hogy engedjék őket rövid időre alaposabb tájékoztatás és megfontolás végett hazamenni. Otthon azután az egyik azt tanácsolta nekik, hogy mindenki tegyen a csizmájába egy marék földet és úgy húzza föl a csizmát és akkor nem fognak hamisan esküdni, mert hiszen tényleg a saját földjükön fognak állani. Ez meg is történt; de valaki besúgta e parasztfurfangot, és mikor azután a selpőcziek kijöttek, hogy az esküt letegyék, a kiküldöttek ezt azzal fogadták, hogy: „Jól van! Ha tiétek az a föld, a melyen álltok, akkor a tiétek ez a mogyorófa is, mely e földön áll.” Erre sorba lehuzatták a jelenvoltakat és az azon földterületen állott mogyorófáról vágott pálcákkal egyenként huszonötöt verettek rájuk.

Gúnynevek.

A vármegye lakosai között a gúnynevek is eléggé el vannak terjedve. A legtöbb természetesen olyan, mely az egyenlő nevűek megkülönböztetésére szolgál. Az alsócsallóközi járásban mindenütt ismert és elterjedt gúnyneveken kívül használatos még a *kukko*, *tottyá*, *toplaki* és *toholi*, a mi mind butát és ügyefogyottat jelent. Nagyudvarnok vidékén a hülye = *süsitek*, az esztelen = *gónó* és a tehetetlen = *letymetyutyi*. Eperjesen a nagyothallót = *süket-hordónak* nevezik, a semmiházit pedig *kulipinczom*-nak. A Felső-Csallóközben, Tárnokon, a ronda = *vicskus*, a törpe = *évevény*, a gyarló = *málé*. Szászon az elhagyottan felnőtt gyereket *vátott* gyereknek mondják. Olgyán a gyenge ember: *lüttyő-hüttyő*, a hülye meg *gyüge*. Kismagyaron a czigányok gúnyneve *kalakala*, *éza*, *kalapiri* és *feketefazék*. Jókán az ügyetlen = *trulló*, a féleszű = *söre*, az együgyű = *kukko*. Eberhardon a képtelen vagy tehetetlen = *topitnya*. Maczházán, a kit bosszantani akarnak, azt *urghiztulónak* nevezik. A galántai járásban leginkább csak a zsidókra alkalmaznak gúnyneveket, melyek egyszersmind ismertető nevek is, és valamely sajátságos vagy komikus tulajdonságuk vagy foglalkozásuk révén ragadtak rájuk. Ilyenek a *Rozsdás*, *Mitugrász*, *Térdes*, *Vörös*, *Roszkorgyütt*, *Plúsz*, *Prekacs*, *Pukacs*, *Görény*, *Gégés*, *Hebegő*, *Végigüres*, *Nyakigláb* stb.

A vármegyebeli németek között is találunk néhány eredeti gúnynevet, különösen a felsőcsallóközi járásban. Dénesden, a kinek azt akarják mondani, hogy megbicsaklott az esze, annak azt mondják: *Du Feit!* — *Lahmpoczn* az olyan tehetetlen ember, a ki ott marad, a hová tesz. Az ostoba = *Kochl*. Az ügyetlen férfi = *Töli*. Az ügyetlen nő = *Traml*. A kofáskodó = *Plodava*. Felsőcsöllén a csavargó = *Schlunderl*, a könnyelmű = *Haderlak*. Hidason nagyon sok lévén a hasonló nevű lakos, ezeket mindenféle melléknevekkel különböztetik meg egymástól. Így például Wenhardt Jánost, *Steft Jokl Hanslnak*, Schwartz Jakabot *Bieber Lévi Joklnak*, a két Putz János közül az egyiket Mitze Jánosnak, a másikat Schulmeister Jánosnak nevezik, mert legénykorában rövid ideig a tanítót helyettesítette stb.

A megyebeli tótok közt is sok a megkülönböztető név, de kevés a gúnynév. A jakabfalviakat békáknak nevezik és rájuk fogják, hogy mikor egy békajárásos esztendőben valaki azt a megjegyzést tette előttük, hogy Bécsben mindenem túl lehet adni, vérszemet kapva, zsákszámba vitték a békákat Bécsbe, eladni. Ennek a révén a jakabfalviakra azt is ráfogják, hogy mindenben igazuk van, mert hiszen a béka is mindig és mindenre azt mondja: *recht, recht, recht*. A detrekőcsütörtökieteket bravenesároknak, vagyis hangyászoknak csúfolják, mert sokan közülök hangyatojás-szedéssel foglalkoznak. Az almásiakat meg hubaniak-nak gúnyolják, mert taplóval kereskednek.

A pozsonymegyei magyar nép nyelvének jellemzéséül legjobbnak tartjuk, párbeszéd vagy mese alakjában, néhány jellemző példát ide iktatni.

A megyei tájszólásra nézve általánosan jellemző a következő kis mese:

Tájszólás a magyaroknál.

Mikor én még bajzos legény vótam, apám még futilóti gyerek vót, e'kü'dött engém szántonyi nagy ökörree', de kettő nem a mienk vót, kettő még a másé. A min' szántogatok, eetörött az ustornyelem. Gondú'kottam magomba, hogy micsinájjak. Mire visszatértem, akkora nagy (jegénye) pálmofa létt belülle, hogy nem láttom fő a tetejire. Gondú'kottam magamba, lesz-e rajta ustornyé. Anyyira másztom, anyyira másztom, hogy rajta egy likat talátom, a likba jegényefiak vótak. Belészúrtam az öklömöt, assé gyött ki, belészúrtam a fejemét, assé gyött ki. Gondú'kottam magamba, micsinájjak. Haza futottam. Apám ippen a kerbe jázczott kisfejszéjivee, én még eekaptam tüle, mire a mindefféle kicsiny gyerek eeketzte a sírást. Én még kivágtam a fejemét a likbú, a jegénye fiakot a fogaim közé széttem, azok még eebërrentek velem. Anyyira vittek, anyyira vittek, a hogy Vöröstengér közepibe értünk. Gondú'kottam magamba, hogy micsinájjak; báresak vóna nálom egy kis madzag! Szeréncsére zsebembe vót egy kis korpa, abbú hama-hama madzagot sodortam és leereszkettem a tengërbe. Erre a tengér két ódala anyy halat öntött ki, hogy tizénöt székér sém bírta vóna eevinynyi, de egy mesztelen cigánygyerek ott futkározott, nos, az mind a keblibe rakta, még hazavitte.

Záradékul még egy példát idézünk:

„Jó röggeet Kélempa sógor!“, „Agygyon Isten Boráros sógor. Má mégin veszekedik a zidő“. — „Az ám, peig ippen a színámot köllött vóna haza lóditanyi, de mos má mégette a fene! Há' sógor behordta-é az üvét?“ „A szigetbú behoztam, hanem a rakotlási még kint van.“ „No akkor há jó van! Én má nem tom, mi lesz ebbú a zidőbú, peig má ölöget elázott a föld még a kurumpi töve is.“ „Kihúzza a hetet sógor, én má rávigyáztom, hogy ha hetfin kezdí, há vesárnopig ee nem akar ányi; ippeg úgy van, mikor a szél túj.“ „Há Isten álgyo még, menek, mer a pocziknak hozunk bort; tennap még a Neipórnak vittünk kúszenet, hónap mög aakaamossén (alkalmasint) a Szajf susztért kő a szēmezi vásárro vinyi.“ „No há Isten álgyo meg sógor!“ „Hasonlóképpen.“

A tót nyelvnek a vármegyében nincs semmi különös sajáttsága. Legfőljebb a malaczkai járás felső vidékén, azokban a községekben található az általánostól valamivel nagyobb eltérések, a hol az ide telepedett habánusok laktak és laknak, és azokban a községekben, melyek azelőtt horvátok voltak, de eltótosodtak. Ezeknek a részletesebb ismertetése azonban inkább ethnographiai szakmunkába való.



POZSONYMEGYEI, RÉGI FAZEKASMUNKÁK ÉS HÍMZÉSEK.

MEZŐGAZDASÁG ÉS ÁLLATTENYÉSZTÉS.

Pozsony vármegye mezőgazdaságának történelmi fejlődése szoros összefüggésben van az ország mezőgazdasági haladásával.

Pozsony vármegye szerencsés helyrajzi fekvésénél, kedvező vízrajzi viszonyainál fogva, valamint azért, mert területe legnagyobb részben — a kedvezőbb éghajlati viszonyok mellett — az Alföld jellegét hordja magán, egyike azoknak a vármegyéknek, a hol a gazdálkodás belterjessége a mezőgazdálkodás minden ágazatán visszatükröződik.

A múlt században, a szabadságharc előtt, Pozsonyvármegye mezőgazdasági állapota még vajmi kevéssel különbözött a többi megyék mezőgazdaságától. Tudjuk, hogy a jobbágyság korszakában a gazdálkodás mindenütt nagyon egyszerű foglalkozás volt, a mely a háromnyomású gazdálkodási rendszerben nyert kifejezést mindaddig, míg a földbirtok föl nem szabadult. Ebben az időben Magyarország Ausztriát mind nagyobb mértékben látta el terményeivel és szarvasmarháival. A pozsony—bécsi, illetőleg budapest—pozsonyi híres országút volt Magyarország és Ausztria között a kereskedelem legfőbb útja, a melyen a magyar gyapjút, az Ausztriához közelebb fekvő megyékből a kenyérterményeket szállították és esordaszámra hajtották a hízlalt szarvasmarhát, juhnyájakat egész az ország szívéből, valamint a patáiról és szívóságáról híres magyar paripát. A *Duna-folyam és a budapest—bécsi országút volt tehát gazdasági haladásunk egyik legtekintélyesebb faktora* és ez útvonalak mentén lakó nép volt az első az országban, mely a külföldön látott és érintkezés következtében tapasztalt újításokat elsajátította és ő tőle, a legnagyobb kulturterjesztő tényezőtől: a közlekedési úttól távolabb lakó népesség vette azt át, s így *Pozsony vármegye mezőgazdasági állapotának fejlődése mindenkor útmutatója volt a magyar mezőgazdaság fejlődésének.*

Fekvés.

Pozsony vármegyét nyugatról az Alsó-Ausztriával országhatárt alkotó Morva-folyó, északról és északkeletről Nyitra vármegye, délkelettől Komárom vármegye, délről pedig Mosony- s Győr vármegye határolja olyképp, hogy északnyugatról délnek húzódó szabálytalan téglány-alak. A vármegye *területe* 4348'85 □ kilométer és legnagyobb része 100—200 méter abszolút magasságú termékeny síkság, 500 méteren túl magasságú hegység a Kis-Kárpátoknak a Dunánál kezdődő és az egész megyén át északra húzódó gyönyörű vadregényes heglánczolata, a melynek délkeleti hegyoldala termi az országvilág előtt jó hírű pozsonyi, szentgyörgyi, récei, limbachi, bazini, grinádi stb. zamatos, aransárga bort. A Kis-Kárpátok, bükkös, tölgyes és fenyves erdőkkel koszorúzott bércei alatt terül el a búzatermő mátyusföldi síkság. A Pozsonynál két ágra szakadó Duna átöleli a Csallóköz síkságát. A Kárpátoktól a Morva-folyóig terülő, részben dombos, részben sík vidék a hegyentúli járást alkotja, míg a hegyen innen van a pozsonyi, szempezi, felső- és alsó-csallóközi, galántai és a nagyszombati járás, a melyek egymással és egymást kiegészítve, a túlnyomóan magyar lakosság részére évszázadok óta aczélos jólfizető búzát, sörnek való árpát, kitünő minőségű rozstot, zabot stb. teremnek.

Vizek.

Pozsony vármegye gazdag rónáit számos *folyóvíz* öntözi. Legnagyobb folyóvize a *Duna*, a melybe Pozsonynál szakad a megye és az ország hatá-

rát alkotó Morva vize. A *Morva*-folyóba ismét a Kárpátokban eredő több kisebb patak ömlik és Pozsonynál úgy megduzzasztja a Dunát, hogy két ágra szakad, a Kis- és Nagy-Duna között, a számos apróbb sziget mellett a nagy Csallóközöt alkotva. A Mátyusföldön keresztül folyik a Kárpátokban eredő *Feketevíz* és a *Dudvág*, melyek útközben számos mellékpatakot vesznek fel és a Kis-Dunaágot télvíz idején sokszor a kiöntésig duzzasztják. Keletről a *Vág-folyó* érinti jó darabon a megyei határt s néha — ha kilép a medréből — számottevő károkat is okoz. E nagyobb folyók mellett a megye egész területe gazdagon van ereszve apróbb folyóvizekkel és patakkal, úgy, hogy míg egyrészt a talaj termékenységét elősegíti, addig, a néha *túlsok* nedvesség, mint *fenékvíz* és *mocsár*, a Csallóközben, a Dudvág mentén és a lapályokban nem ritkán késlelteti, ha meg nem akadályozza a földek művelését. A megye vízeiről e könyvben más helyütt kimerítően szölkünk, itt csak azt említjük föl, hogy a vármegye gazdáit az okszerű gazdálkodási rendszer megteremtésében — habár rengeteg pénzáldozattal és teherviseléssel — a vármegyében fönnálló állami, megyei és társulati vízszabályozási vállalkozások is elősegítették.

A vármegyében ez idő szerint: A „Duna-folyamszabályozó m. kir. folyammérnöki hivatal“, a „Morva-folyószabályozás külön állami kirendeltség“, a „Vág jobbparti és Alsó-Dudvágvölgyi egyesült ármentesítő és belvíz levezető társulat“, a „Felső-Csallóközi ármentesítő társulat“, az „Alsó-Csallóközi ármentesítő és belvízlevezető társulat“, a „Pozsony vármegyei csatornavölgyi vízi társulat“ és a „Súr-lecsapoló társulat“ működik. Ez utóbbi kettő talajja-vítás szempontjából, az előbbieket pedig ármentesítés céljából keletkeztek.

Az *éghajlati viszonyok* elég kedvezőek. Jól beérik a tengeri, édes a szőlő. Korán tavaszodik, úgy hogy február végén már lehet vetni és későn köszönt be a tél. A késői fagyok ritkán ártanak a tavaszi vetéseknek; leginkább a tengeri és a pillangós növények sínylik az egy-két napig tartó hűvösebb időjárást, a melyet rendszerint nagyobb esőzés előz meg, míg utána lassan melegedik a levegő. Csapadék elegendő mennyiségben van; legtöbb a tavaszi hónapokra esik, míg az őszi száraz, miért is a közmondás azt tartja: „őszszel porba, tavaszszal sárba vetünk“. Csak a Csallóköz homokosabb vidéke kíván több esőt, mert itt az altalaj nagy mértékben vízáteresztő. Jégeső a nagyobb vizektől távolabb eső helyeken tesz némely évben tetemesebb kárt.

A *talaj minősége*, a megye járásai szerint eltér egymástól. A *mátyusföldi talaj* mélyrétegű, televénygazdag, kötöttebb vályog, kítünő búza- és cukorrépa termő. A televényes fekete vályogréteg 80—120 *cm* mély, alatta agyag. Habár évszázadok óta eke alatt áll, jó művelés mellett a gabona meg szokott benne dőlni; a megmunkálása, kivált száraz őszszel, sok fáradságba kerül, de biztosan terem, még csapadékszegény években is. Ezzel ellentétben áll a *csallóközi talaj*, a mely majdnem mindenütt televényszegény és kavicsos, homokos vályog, de azért díszlik benne a búza, rozs, zab és az esős években jó termést is ad. A televényes vályog 20—40 *cm* mély, alatta legtöbb helyütt szürke vagy sárga homok, kavicscsal, 100 *cm* mélyre. A Csallóközben találunk futóhomokot is; az ilyen területeket legelőnek használják. A talaj mindenütt könnyen munkálható, a termés nagyságát pedig az esőzések mennyisége befolyásolja. E két alternatíva között áll a *nagyszombati* járás kötött mélyrétegű televényes agyagtalaja, a mely nehéz búzát, kítünő minőségű, úgynevezett *tót-árpát* — sörgyártási célokra — biztosan terem. Itt a televényes agyag 7.—75 *cm* mély rétegű, alatta a sárga agyag 100—200 *cm* mély; vizet nehezen áteresztő, sok munkát kíván és nehezen dolgozható meg. Kavicsos talaj van a pozsonyi és szempei járás kis részében, de mivel a felső réteg elegendő mély, televényes vályog, különösen rozsot nagyon jó sikerrel terem, úgy szintén burgonyát, árpát stb. Az a nagyobb rész, a mely nem kavicsos, mélyrétegű vályog és kítünő minőségű sörárpát terem. Pozsony vármegye talajviszonyai — a mint ezekből is látszik — átlagban jobbak a középszerűnél és a föld biztosan termő. Kivétel csak a csallóközi földek egy része, a melyeknek altalaja homok vagy kavics és a feltalaj-vizet könnyen átbocsátó, miért is szárazabb években gyöngé termést ad.

A szántóföldek tápanyagtartalma szerint az agyagos talajok eleget tartalmaznak káliból, mészből és foszforsavból. A humus-tartalom járásonként

Éghajlat.

Talaj.

változó. A kevésbé kötött talajok foszforsavban szegényebbek, miért is a szuperfoszfát-trágyázást bőven meghálálják, még ott is, a hol humusban gazdagabbak. Pozsony vármegye szántói — jóllehet évszázadok óta kenyérterményekkel vetik be őket, — terméseredményekre nézve a Duna bal oldalán levő 12 megye között mégis a harmadik helyen állanak és a termésátlagot tekintve, az országos átlagon fölül teremnek. Ez az eredmény azonban nem tulajdonítható egészen a talaj jóságának, hanem annak, hogy okszerű gazdálkodással sikerült a talaj őseréjét fenntartani.

Területelosztás.

Pozsony vármegye *területelosztása, művelési ágak szerint*, a legújabb hiteles adatok alapján a következő:

Szántóföld	433349	k. hold.
Kert	8365	„ „
Rét	52776	„ „
Szőlő	8850	„ „
Legelő	49959	„ „
Erdő	155242	„ „
Nádas	1242	„ „
Terméketlen	42828	„ „
Összesen	752611	k. hold.

Ez a terület túlnyomó részben síkság. A termékeny *szántóföld* az összterület 57·7 ‰, *kert* 1·1 ‰, *szőlő* 1·1 ‰, *rét* 7 ‰, *legelő* 6·5 ‰, *erdő* 20·9 ‰, *nádas* 0·1 ‰, *terméketlen* 5·6 ‰-a. Az összes gazdaságok száma 57.350; ezekből:

tulajdon birtok van	562342	k. hold,
haszonélvezeti birtok	73262	„ „
haszonbéres birtok	117007	„ „

A terület elosztása elég kedvezőnek mondható, mert a kötött birtokok nagy része erdőbirtok. Az 57.350 gazdaságból van:

törpe gazdaság	1—5 holdig	25279
kis „	5—100 „	17108
közép „	100—1000 holdig	322
nagy „	1000 holdon felül	70

A terület kedvező elosztásának tulajdonítandó, hogy Pozsony vármegyében a szocializmus még nem terjedt el s a munkásmozgalmak nem veszélyesek. Viszont azonban kevés megyében dolgozik a gazdaság oly nagy költséggel, mint itt, a mi az intenzív gazdálkodás tetemesebb kezelési költségével nincs arányban, azonban a munkaerő túlfizetésében nyeri magyarázatát. Ennek következménye, hogy, habár Ausztria közel van és a gyáripár folyton terjed, a munkás-bujtogatók hálás talajt nem találnak. Az a körülmény pedig, hogy a szántóföldek harmadrésze haszonbéres van, nem mondható nemzetgazdaságilag hátrányosnak azért, mert a bérlőosztály — majdnem kivétel nélkül — elegendő forgótőkével rendelkezik, a földeket kitünően műveli, szeszgyárakat, keményítőgyárakat épít és a szarvasmarhahizlalás, tejgazdaság üzésével annyi istállótrágyát produkál, hogy tekintetbe véve a zsaroló ipari növények, mint ezukorrépa, katáng termesztését és a műtrágyával erőszkolt gabonatermelést is, a talajnak tápanyagtartalmát, a természetes visszapótló képességén felül még növeli. A haszonbéres gazdaságok ezenkívül nemzetgazdasági missziót végeznek az által, hogy a környezetben levő kisbirtokok elsajátítják tőlük az okszerű gazdálkodás minden csinját-binját, a mi által a közvagyonosodás erősödik. Különösen szembetűnik a *gazdálkodási rendszer* figyelembe vételénél az, hogy a megye azon részében, a hol a haszonbéres gazdaságok vannak, nevezetesen a vasútvonalak mentén, a kisbirtokos osztály egészen fölhagyott a régi nembánom gazdálkodással és úgy a mezőgazdaság, mint az állattenyésztés terén a bérlők nyomdokain törekszik haladni.

Ha a haszonbéres gazdálkodás, mint piros fonál végighúzódik a vármegye mezőgazdasági fejlődésében, nem marad el ettől a nagy uradalmak gazdálkodási módja sem. Örvendetes, hogy a nagy gazdaságok tulajdonosait is e téren méltán úttörőknek lehet mondani, a mennyiben elegendő forgótőkét adnak a képzett gazdatisztek kezébe, a kik a versenyt a bérlőosztálylyal bátran fölvehetik. Meg is látszik a korszerű mezőgazdasági haladás az egész megyében. A múltban, még nem is oly régen, a szántóföldek harmadrésze

Gazdálkodási rendszer.

rendszerint valamely ipari növény, és a negyedik évben tavaszi gabona került vetésre. A szabadgazdálkodási rendszernél pedig nincsenek tekintettel egy sablonra, hanem mindig a talaj ereje, állapota szerint vetik be valamely kulturnövénynyel. Ez ideális gazdálkodási rendszer, de nagy forgótőkét s még nagyobb szellemi intelligenciát kíván s ezért nem mindenütt megokolt. A gabonatermelés tehát csökkent, a föld természetes őseréje, a talaj állandóan egyforma kihasználásával ki volt már kissé zsarolva s attól lehetett tartani, hogy a gazdálkodás megszűnik jövedelmező foglalkozás lenni. Azonban szerencsére ez nem történt meg, mert ezzel az idővel összeesik a nagyobb gazdaságok bérbeadása s ime, a helyett, hogy a bérlők tönkrementek volna, mind megvagyonosodtak. Tényleg a pozsonyvármegyei bérlőosztály egészséges alapon működik, mert a régi iránynyal szakított s a nyugatról importált gazdálkodást elsajátítván, azt a hazai viszonyoknak megfelelően alkalmazni tudta. Az eredmény nem is maradt el, mert ma, jóllehet a gabonatermelés területileg csökkent, mennyiségileg többet termelünk mint azelőtt, habár ugart nem ismerünk. Ma arra törekszik minden gazda, hogy — ha lehet — egy évben két termést vegyen a földről, de egy lépésnyi területet műveletlenül nem hágy, s minden iparkodása oda irányul: *kis területen mennyel nagyobb terméseredményt produkálni*. Ez elv mellett a föld értéke tetemesen emelkedett, s hogy mégis a földéhség, mint kóros tünet, nem harapódzott el, annak tulajdonítható, hogy a hozamot tekintve, a birtokban levő föld, a folytonos okszerű művelés mellett sem érte még el a maximumot. Az intenzív gazdálkodás, a mezőgazdaságból élő népek egész éven át biztos kereset forrása. Az egész vármegyében nem panaszkodik a nép munkahiány miatt, hanem ellenkezőleg idegen vándormunkásokra van szükség, habár a *gazdaságok felszerelése* tekintetében, a mezőgazdasági gépipar minden terméke alkalmazva van nemcsak a nagy gazdaságokban, hanem a kis- és középgazdaságokban is.

Igás erő.

Mindezek a gépek és eszközök nagyobb munkaerőt is igényelnek, mint a régi, kezdetleges gazdasági eszközök, s így jobb minőségű, erősebb és több az *igás erő*, mint volt azelőtt. A régi időben egy pár igás fogatra 50—60, de volt akárhány gazdaság, a hol 100 hold földet számítottak; ma a gazda arra törekszik, hogy 100 holdra legalább 3 pár erős igás állatot tartson, sőt az intenzívebb és több forgótökével rendelkezők minden 25 holdra számítanak egy pár igás állatot.

A statisztika legújabb adatai szerint van igásfogat: lófogat: 1-es 3985, 2-ös 8619, 3-as 23, 4-es 8; ökörfogat: 2-ös 8618, 4-es 933, 6-os 19; bivalyfogat 10, öszvér- és szamárfogat 108, tehénfogat 2610. E kimutatásból látható, hogy az igás erő tetemes, tekintve azt, hogy a szántóföld 433.349 k. hold; s ha a szamar- és tehénfogatokat nem számítjuk, úgy minden 20·4 holdra esik egy pár igásfogat, az összterületre: 752.611 k. holdra pedig minden 35·5 k. holdra. E kedvező arány annak tudható be, hogy a törpe gazdaságokban is tartanak igásfogatot, s ha nem is pusztán a földek megmunkálására, de fuvarozásra használják s az állatkereskedelem is nagy szerepet játszik. Az újabb haszonbéres gazdaságokban pedig szerződésileg van meghatározva a kötelező állatlétszám-tartás, a mely számokkal kifejezve, minden hold föld után egy métermázsza élősúly marhatartást követel, természetesen nem mind igásállatot, hanem a haszonállatokkal együtt. Így elkerülhető az az aggodalom, hogy a földek kiszaroltassanak, mert az elegendő mennyiségben produkált istállótrágya, a melynek okszerű kezelését a kisgazdák is nagyon jól ismerik, mindig visszapótolja a terményekkel elvont talajertőt s a mély művelés és jó gazdasági eszközök csak elősegítik a talaj okszerű kihasználását.

Trágyázás.

A mi pedig a *trágyázást* illeti, a főtrágya az állati trágya; de *egyoldalú* trágyák használata is nagymértékben van elterjedve. Az egyoldalú trágyák alkalmazását különösen a nagyobb mértékben elterjedt ipari növények termesztése teszi szükségessé, mert az ipari termények talajzsaroló növények, a talaj tápanyagtartalmát nagyon igénybe veszik s azért különösen azt a tápanyagot, a melyre leginkább szükségük van, mesterségesen pótolják szuperfoszfát, chilisalétrom, kainit, káli és más műtrágyákkal. E műtrágyákat nemcsak a nagyobb gazdaságok, de a kis és parasztgazdák is kezdik alkalmazni és a tapasztalt sikeren felbuzdulva, hova-tovább nagyobb mértékben.

Statisztikailag kimutatható, hogy rendszeresen 385 gazdaság alkalmaz műtrágyákat, de e számba nincsenek beleszámítva a 100 métermázsánál kevesebb műtrágyát használó kiscgazdaságok, a mi azt bizonyítja, hogy az ipari vállalatok részére kulturnövényt termelő 324 gazdaság mind nagyban alkalmazza a műtrágyát.

A mi pedig a *földek művelését* illeti, tekintve a négy nyomású gazdálkodási rendszert, az ipari növények, valamint a mesterséges szálás takarmányfélék termelését, az kiválónak mondható még a legkisebb gazdaságokban is. Elv mindenütt a mély szántás, a talaj mennél többszöri porhanyítása. Pozsony vármegye gazdái megtanulták, hogy ha a területben nem is, de a termő talajréteg okszerű mélyítésével nagyobbíthatják a termőföldet s így nagyobbíthatják a terméseredményeket is. A jó gazdasági eszközök, az elegendő igavonó állattartás iparkodásukat elősegíti. Tarlót aratás után csak nagyon rövid ideig lehet látni. Alig került le a földről valamely kulturnövény, sőt a gabonakepék még sorban kint vannak, már forgatják a tarlót s alig érett be a talaj, már ismét szántja az eke, porhanyítja a borona, a henger.

Őszi gabonafélék alá háromszor szokás szántani, a tavaszi gabona a jól megkapált kapásnövények után, az őszi mély szántásba kerül, valamint

A földek
művelése



ARDENNES-I KANCSÁK A KISMAGYARI URADALOMBAN.

két őszi- és mély szántásba vetik a kapásnövényeket is. A talaj nedveségének megtartására nagy gondot fordítanak s a földek megmunkálása kerti művelésnek felel meg. A vetések hibátlanok, s mivel általánosan sorvetőgéppel vetik, egyenletesek s tetszetősen vannak megmunkálva. Gyom-növényeket csak tartós esőzések után látni, különben a szorgalmas munkás-kézben napestig fáradhatatlanul írja a kapa, nagy gazdaságokban pedig a fogatos kapálóeszközök.

A *talajjavítás* ennek következtében állandó s nemcsak a helyes műveléssel javul a talaj, de a természettől moesaras, vizes szántóföldek alagesővezésével, csatornák ásásával, árkolással a kulturának minden talpalatnyi földet meghódít a gazda és ebben nagy segélyére van a Pozsonyban székelő állami kulturmérnöki hivatal, a mely szép eredményekkel dicsekedhetik.

A terméketlen helyek befásítása, lapos helyek földfelhordása, sovány homokos földek javítása földfelhordással s futóhomok megkötése, mind szokásban van s a nagyobb gazdaságok után a kiscgazdák e téren is eredményesen működnek.

A mezőgazdaság kulturájával párhuzamosan halad a *mezőgazdasági iparvállalatok* szaporodása s minden nagyobb birtok tulajdonosa, vagy haszonbérelője azon iparkodik, hogy birtokán mezőgazdasági iparvállalatot alkosson, vagy ha azt körülményei nem engedik, valamely közel fekvő gyár részére ipari növényt természetesen. Így a megyében jelenleg működik: 3 cukorgyár, 33 szeszgyár, 8 keményítőgyár és 3 katángszárítógyár.

Legnagyobb jelentősége ezek között a *mezőgazdasági szeszgyáriparnak* van, mert a feldolgozó anyag összes hulladéka a gazdaság javára marad vissza; ezután fontos a *cukorgyáripár*, illetve a gyárak részére természetesen szeszgyáripárnak ipari növényként való termesztése. Az újabban beállott alacsony

Talajjavítás.

ezukorárak azonban igen lenyomták a cukorrépa árát is, úgy hogy ez iparág részére a termelés hova-tovább kevesebb jövedelmet biztosít. A cukorgyár-
ipar mindazonáltal igen fontos mezőgazdasági ipar és nagy baj volna mező-
gazdaságunkra, ha az alacsony répaárak miatt nem termelhetnének cukor-
répát. A keményítő-gyár-*ipar* szintén jövedelmező, csak egy a hibája, hogy a
túltermelés miatt az ipartermék elhelyezése nehézségekkel jár.

A *katángszárítógyarak* részére természetett katáng nagy jövedelmet ad,
de termése csak nagy és minden modern eszközzel fölszerelt gazdaságokban
indokolt, mert a katángtermelés még több igényt támaszt, mint a cukor-
répatermelés; nagy hibája, hogy hulladéka a mezőgazdaságban föl nem
használható.

A *kulturnemek megváltoztatása*, mint az elmondottakból is következtetni
lehet, a modern gazdálkodás térfoglalásával aránylagosan vitetett keresztül.
A jó minőségű legelők, rétek feltörettek s gazdasági kulturnövények dísz-
lenek ott, a hol azelőtt birkanyajak legeltek. A szántóföld bece mindinkább
növekedik. A régi széles utakat a táblák között fölszántották s csak a köz-
lekedésre nélkülözhetetlen szélességben hagyták meg s a cél érdekében,
a hol lehetett, egyenes vonalban újra csinálták; az egy táblák közötti mesgyéket
hozzászántották a szántóföldhöz. Városok közelében konyhakertek alakultak
s szőlő-, gyümölestelepek díszlenek ott, a hol azelőtt a talaj alig, vagy
éppen nem volt kihasználva. Nedves talajon kaka- és zsombok helyett a
nemesfűz-telepek a kosárfonáshoz jól értékesíthető fűzveszőket termelik.

Kultur-
növények.

A *kulturnövények kiválasztásánál* is egészen más, új gazdasági növé-
nyek termelését karolták föl, mint régente. A kenyértermények minden
bizonyonnyal első helyen állanak most is, azonban a régitől eltérően, nemesített,
javított minőségben s nagyobb terméshozam szem előtt tartása mellett ter-
melik. A földek tulajdonságait tanulmányozták, elemezték s a kísérletek
alapján választották meg a kulturnövényt. Ott, a hol búza kitűnően díszlik,
nem erőltetik a rozstermelést s viszont olyan helyeken, a hol a magyar
búzát a rozsa miatt alig vagy egyáltalán nem lehet termelni, ma kopasz
búzát vetnek s kitűnő eredménnyel. A közönséges magyar árpa helyett
azon helyeken, a hol az árpa kitűnően díszlik, sörárpát termelnek s arány-
talanul nagyobb a jövedelem, mint a magváltoztatás előtti volt. Takarmány-
növényeket azelőtt nem termeltek, vagy csak kisebb kiterjedésben, de e
helyett volt rétjük, legelőjük; ma ellenben minden gazdaságban a szántó-
földek 30—50 %-a takarmánynövényekkel van bevetve, a mi által több,
jobb, olesőbb takarmányt nyerünk s ezáltal a földek javítása keresztülvihető;
csak így lehetséges az ipari növények nagyarányú termesztése és kapaso-
latosan a nagy jövedelem produkálása és ipartelepek létesítése. Kereskedelmi
növények termelésével minden nagyobb gazdaságban találkozunk; a mák,
borsó, mustár, kömény, len, kender, repeze, lenese stb. kisebb-nagyobb
arányban, mindig a talaj tulajdonságainak megfelelően s a kereslet arányában
vettetnek. A gazdasági kulturnövények vetőmagtermelését az újabb időben
sikerrel űzik (s a külföldről drága pénzen beözönlő, rendszeren silány árút
kiszorítja az élelmes gazda akklimatizált növényeink vetőmagtermelésével s
azok nemesítésével). Így a heremag, répamag és a bükkönymag termelése
általános. Javított kenyértermény-vetőmag termelése is divik; így pl. a
diószegi óriási búzamatot az egész országban, sőt külföldre is vásárolják.
A Hanna-árpavetőmag-behozatalt csaknem egészen kiszorította a helyi
termelés. A megfelelő vetőmagkiválasztást, a nagyobb gazdaságok tanulmányai
és sikerei alapján, a kisbirtokosok is átveszik, a mi által a termés minősége
vidékenként mindinkább egyöntetűbbé lesz.

Az egyes kulturnövények termelési statisztikája a következő:

őszi búza	74221	k. hold	köles	4825	k. hold
tavaszi búza	274	„ „	tatárka	5	„ „
őszi rozs	54010	„ „	borsó	353	„ „
tavaszi rozs	908	„ „	bab	815	„ „
kétszeres	1002	„ „	lenese	380	„ „
tönköly	5	„ „	szemes tengeri	33624	„ „
őszi árpa	1224	„ „	dinnye	121	„ „
tavaszi árpa	102890	„ „	tök	128	„ „
zab	15386	„ „	burgonya	34339	„ „



Pozsonymegyei népviselet.
Stomfa és vidéke.

czukorrépa	14559	k. hold	kender	1434	k. hold
takarmányrépa	12175	„ „	len	660	„ „
seprőczirok	7	„ „	mák	634	„ „
őszi repeze	672	„ „	fejes káposzta	2315	„ „
komló	4	„ „	zöldség	926	„ „
összesen	357896	k. hold, ha ez összeghez			
	25086	„ „ ugart és			
	50367	k. hold mesterséges szálas takarmánynövények termesztését hozzáadjuk, megkapjuk a szántóföldek összterületét. Az egyes kulturnövények termelési aránya százalékban kifejezve, a szántóföldek összterületéhez képest a következő: gabonafélék 58·4 %, ipari növények 11·3 %, kereskedelmi növények 2 %, takarmánynövények, a tengerit beleértve, 22·5 %, ugar 5·8 %.			

Ha azonban a takarmánynövények közé számítjuk a czukorrépával és burgonyával bevetett területet is, a minthogy ezek gyári hulladéka elsőrendű takarmány, úgy a takarmánynövények 33·8 %-a és az összes kapásnövények 22·1 %-a vannak kultiválva. Ezek a számadatok hű képét tükrözik vissza a gazdálkodás belterjességének, kapcsolatban a talajerő okszerű kihasználásával, annál is inkább, mert a 11·3 % ipari növény műtrágyába, az őszi búza 17·2 %-a animális trágyába vették s így évenként az összterület 28·5 %-a a többi kulturnövény alá adott műtrágyán kívül megtrágyáztatik.

Ez adatok helyességét bizonyítja az alább felsorolt kulturnövények termelésénél elért eredmény:

Búzával évenként 74495 k. hold van bevetve, vagyis a terület 17·2 %-a s ez egyik főtermelési növény; biztosan terem és szépen jövedelmez. Búzát a megye minden községében termelnek, de leginkább kötött, mély rétegű televényes és agyagos földeken, a hol a legszebb, 80—83 kilogramm hektoliter súlyú, aczélos szemű búza terem. Általában a *közönséges magyar búza* elnevezés alatt ismeretes magot vetik; noha nagyobb szabású termelési kísérletek folynak a jelenben is, idegen, nagyobb termésű búzafajtákkal, a melyek eddig, legnagyobb részben negatív eredményűek. Próbáltak tiszavidéki, egyiptomi, doni, mezőhegyesi és a külföldön oly nagy hírű, de itt egyáltalában be nem vált Nordischer Tonnenweizen, Teverson, Molds red prolific, Rivetts bearded square-head, stb. búzafajtákkal; de az eredmény mindig ugyanaz volt, hogy az itteni, közönséges, meghonosodott búza a legjobban megfelel az éghajlati és talajviszonyoknak, különösen ama kiváló tulajdonságánál fogva, hogy *korán ér*; a külföldi, s máshonnan importált magvak pedig majdnem kivétel nélkül későn érők s a júliusban rendszeren beköszöntő aszály a nem akklimatizált búzafajtákat mind tönkre teszi, a mag besül és a piac követelményeinek meg nem felel; de termés hozama is csekélyebb, mint a magyar búzáé. A magyar búzán kívül mégis két búzaféleségnek van jelentősége; ezek közül az egyik a *diószegi óriás búza* név alatt ismeretes, a melynek előállítását a diószegi czukorgyár egyik tulajdonosának, *Kuffner* Károly kiváló gazdának köszönjük. Ez az orosz búzától veszi eredetét s folytonos termelést alkalmazkodott az éghajlati viszonyokhoz; átlag 100—150 kilogrammal többet terem, mint a magyar búza, a szalmája erősebb, nagyobb s kevésbé dől meg, — de a mag nem aczélos, kevesebb a liszt tartalma, a malmok nem veszik szívesen és kisebb árt fizetnek érte. Csakis ott ajánlatos a termelése, a hol a földek túl-buják s a megdőlés veszélye kockáztatja a termést. Általános elterjedése a magyar búza elsőrendű voltát kérdésessé tenné, de a megszokott viszonyok mellett minden bizonyynal nagy szolgálatot tesz, mert állítólag rozsd ellenálló képessége is nagy. Számos oly helyen, a hol a búzát eddig a rozsd miatt egyáltalán nem, vagy csekély sikerrel termelhették, újabban a *kopasz búza* termelhető. A kopasz búzának rozsd ellenálló képessége nagy, a termés hozama megközelíti a magyar búza termés hozamát, de a minősége már gyöngébb. Termelése csak ott indokolt, a hol a rozsd miatt más búzát nem lehet termelni. A búzát rendszeren trágyázott zabosbüköny, lóbab, luczerna után vetik, — kapás növények után ritkán — ott azonban, hol a takarmánynövények után rendszeren meg szokott dőlni, csalamadé és árpa után is vetik s a megdőlés ellen szuperfoszfát műtrágyát alkalmaznak, a mely nemcsak nagyobb magtermést eredményez, de a szalma is erősebb, vastagabb növéssé lesz, a miért nem oly könnyen dől meg. A búzát rendszeren szeptember 10-től október 20-ig vetik; az ez idő előtt vagy után vetett búzák termése kockáz-

Búza

tatott. A búza állati ellenségei közül, az egér, száraz időjáráskor már okozott károkat, ezenkívül kisebb mértékben vetési bagolylepke, gabona-fitrinka- és Chlorops-fonálféreg-kárt észleltünk; a drótféreg csak ott okozott nagyobb károkat, a hol kalászos növény volt az elővetemény. Gabona-üszög ellen a vetőmagnak kék gáliczkövel való csirázása általánosan szokásban van. 1902-ben a búzával bevetett 74.495 k. hold területen termett 589.187 métermázsa, vagyis minden k. holdon 7.9 métermázsa búza. Az országos átlag pedig 5,877.378 k. holdon 46,507.113 métermázsa búza, vagyis k. holdanként 7.74 métermázsa. Tehát Pozsony vármegyében a búzatermés meghaladta az országos átlagot, a mi nagyrészen a jó gazdálkodásnak az eredménye.

Rozs.

A kenyértermények között nevezetes helyen áll a rozstermelés, 54.918 k. holdon, a szántóföldek 12.5%-án. A rozst minden községben sikerrel termelik, de legjobban díszlik a lazább és homokosabb talajon, a mely a búzának már teljesen nem felel meg; itt a rozs viszi a főszerepet és nem ritkán a hl. súlya 76—78 kilogramm. Leginkább a közönséges magyar rozst termelik, mert ez felel meg legjobban a helyi viszonyoknak és nem fagy oly könnyen ki, mint a szentiványi vagy a montagnei, a melyekkel nagyobb szabású termelési kísérletek folytak ugyan, de kevés eredménnyel. A rozs a vetésforgóban a homokosabb, lazább helyeken ugyanazt a helyet foglalja el, mint a búza a kötöttebb talajon; egyáltalán nem válogatós a talaj tekintetében, de a szuperfoszfát műtrágyázást igen meghálálja, úgy hogy a műtrágyázott rozs nem ritkán 30—50%-kal nagyobb termést ad, mint a műtrágyába nem vetett rozs. Különösen zabos bükköny után szépen díszlik, de sok helyütt búza után is vetik s mégis jól szokott megteremni. Rozst kapásnövény után csak akkor vetnek, ha a kapásnövényt idejében be lehet takarítani, mert a rozstermelés első alapföltétele a korai vetés. A rozs ellenségei közül a drótféreg okozott kisebb-nagyobb károkat; anyarozs itt elvétve található. 1902-ben a rozssal bevetett 54.918 k. holdon 375.633 métermázsa, vagyis 1 k. holdon 6.83 mm. volt a termés; az országos átlag pedig 20,044.450 k. holdon 13,606.722 mm., 1 k. holdon 6.78 mm. Tehát Pozsony vármegyében a rozs-termés is meghaladta az országos átlagot.

Árpa.

A kenyértermények között legnagyobb területen, 104.114 k. holdon, az összes szántóföldek 24.1%-án árpát termelnek. A vetésforgóban kapásnövények után rendszeren árpa következik, a mely igen fontos kulturnövény, mert úgy az éghajlati, mint a talajviszonyok legnagyobb részben kitűnő minőségű és drágán értékesíthető sörárpa termelését teszi lehetővé. Pozsony vármegyében Galánta és Szempcz községektől északnyugatra kezdődik a *tót árpa* elnevezés alatt, külföldi sörgyárosok és malátagyárok előtt ismeretes és kedvelt árapfésleg, a mely minőségre nézve a híres morvaországi árpákkal versenyez. Ezen a vidéken a közönséges magyar árpa is — a kedvező talajnál fogva — elsőrendű piaci árúnak osztható, mégis a kísérletek fényesen beigazolták, hogy a Saale-Chevalier, az Oregon-árapfélék jobb minőségű és nagyobb termést adnak, mint a magyar árpa; de mindezeket fölülmúlja a „Hanna” elnevezés alatt ismeretes árpa, mely ma egész Pozsony vármegyében s különösen ott, hol sörárpa terem, a kisczardák között is legjobban bevált. A sörárpát ott termelik sikerrel, a hol a cukorrépa jól díszlik s a búza buján nő; homokosabb helyeken ellenben a magyar árpa jobban díszlik és bővebben terem, e szerint indokolt a magyar árpa termelése a Csallóközben a laza talajon, míg a budapest—bécsi vasútvonaltól északra, mindenütt kiváló sörárpa terem, úgy hogy a hl. súlya meghaladja a 72 kg.-ot. Miután az árpát rendszerint trágyázott kapásnövények után vetik, nem alkalmaznak alája sem animális-, sem műtrágyát. Árpában az *üszög* tett kisebb károkat, de páczolással ezt az ellenséget is sikerrel legyőzik. Különben is csak némely években mutatkozik. 1902-ben az árpával bevetett 104.114 k. holdon 810.563 mm., vagyis 1 k. holdon 7.78 mm. volt az átlagos termés, az országos átlag pedig 1,790.940 k. holdon 13,575.100 métermázsa, vagyis 1 k. holdon 7.57 métermázsa. Tehát Pozsony vármegyében az árpatermés mennyisége is meghaladja az országos átlagot, minőségre nézve pedig határozottan megelőzi a többi vármegyékét.

Zab.

A kalászos növények között kisebb jelentősége van a zabstermelésnek, azért, mert a talajviszonyok minősége a jobban jövedelmező árpa, búza vagy

rozs termelését teszik lehetővé. A zabot csak 15.386 k. holdon, vagyis a szántóföldek 3·5 %-án termelik s lehetőleg kapásnövények után foglal helyet a vetésforgóban, de háladatos kalászos növény rozs vagy árpa után is, ha a földet még őszzsel kellően megmunkálták. Általában a bőven termő magyar zabot vetik, de jól sikerült kísérletek történtek a *duppauvi zabféléssel*, a mely idővel nagyobb jelentőségű lesz. Elterjedése még korlátolt, mert a zabot inkább csak a saját szükségletre vetik s csak a fölösleg kerül a bécs—pozsonyi piacra, a hol élénk keresletnek örvend s jól értékesíthető. Vidékenként 50—51 kg. hektoliter súlyú zab is megterem, pedig trágyába sehol sem vetik, legfőleg a túlzsarolt földeken kap egy kis műtrágyát. A zabvetés ideje összeesik az árpa vetésével. Ápolása — kivéve a gyomirtást — sok gondot nem ad s ellensége is alig van. Károk nem igen észlelhetők. 1902-ben a 15.386 kat. holdon 108.195 métermázsa termett; átlag 1 kat.



„TRIAR LUBIN“ TELIVÉR MÉN A BÉKE-GOMBAI URADALOMBAN.

holdon 7·03 métermázsa; az országos átlag pedig 1,738.227 kat. holdon 12,019.477 métermázsa, vagyis 1 k. holdon 6·91 métermázsa. Tehát Pozsony vármegyében a zabtermelés, habár csekély fáradságot és költséget fordítanak rá, mégis az országos átlagon fölül ad termést, s hogy a zab méltán meghálálja a rá fordított több gondot, legjobban az bizonyítja, hogy vannak uradalmak, hol 1 k. holdon 14—15 q. zab is megterem.

A kalászos növények között alig van jelentősége a *kölesnek*, a melyet 4825 k. holdon, a szántóföldek 1·1 %-án termelnek s csak kivételesen vetik a nagyobb gazdaságok, ha elemi csapás vagy rovarkár miatt az előírányzott növényt ki kellett szántani, s ezért ritkán sikerül úgy, hogy teljes termést hozhatna.

Annál nagyobb jelentősége van a *szemes tengeri* termelésnek, a mely mint takarmány és mint ipari növény, nagyon kedvelt kulturnövény és 33.624 k. holdon, a szántóföldek 7·80 %-án termelik. A tengeri minden talajban jól díszlik és ritka az oly év, a melyben hiányos volna teljes megérése. Előveteménye rendszerint árpa; a trágyázást igen meghálálja. Általában a közönséges magyar tengerit termelik, azonban ipari célokra a *fehér páduai*, nagy kemé-

Köles.

Tengeri.

nyító tartalmával előnyösebb. A *cinquantinó*-félét, mivel korábban érik, s ha utónövénye valamely őszi gabona, szívesen termelik. Kísérleteztek *lapusnyaki*, *lófogú*, *Preary királynéja* s másfélékekkel is, több-kevesebb eredménnyel. Mint kitiűő takarmány nélkülözhetetlen, s a kapás növények közül — a burgonyát kivéve — legnagyobb mértékben termelik. Evi hozama, a szerint, a mint munkálták, 12—18 métermázsza között ingadozik k. holdanként, sőt egyes uradalmakban, a hol ipari czélokra, például keményítőgyártásra termelik, 24 q. hozamot is ad.

Burgonya.

Nélkülözhetetlen élelmi czikk, jól jövedelmező ipari növény és kitiűő takarmány a *burgonya*, a melyet 34,339 k. holdon, a szántóföldek 8 % -án vetnek. Minden talajban jól díslik s a könnyebb, homokos talajban megbeesülhetetlen, mert jövedelemszaporításban a csak kiváló talajban sikeresen termelhető czukorrépat pótolja. Ott, hol ipari czélokra — mint szeszfőzésre, keményítőgyártásra — vetik, oly gondot fordítanak termelésére, mint a czukorrépara szokás. Rendszerint trágyázott őszi gabona után jön a vetésforgóba, de jól bírja, ha közvetlen alája trágyázzák meg a földet; a műtrágya iránt azonban nem háladatos; az árpának igen jó előveteménye. Őszi mély szántást, kiváló kapálást kíván, de termés hozama megtéríti bőven a költséget. A kisebb gazdaságokban csak mint élvezeti czikk és takarmány jön számításba. A városok mentén és Bécshez közel fekvő helységeken kivételre a jobb asztali fajtákat is termelik, mint pl. a *Jakabi*-, *Rózsa*-, *Hópehely*-, *Magyar kincs*-, *Szarvas* (kifli) stb.-féléket. Ipari czélokra azonban csak a *Märkler*-féle *hagyma* vált be, mert nagy a keményítő tartalma, jól eltartható, a talajnak és a klimatikus viszonyoknak teljesen megfelel, és a mi a fő: bőven terem. Nagy gazdaságokban a *Märkler*-hagyma eléri a maximális termés hozamot: k. holdanként 160 métermázsát. Az átlagos termés pedig 100 métermázsza. Az asztali burgonya-féleségek természetesen jóval kevesebb hozamot adnak, bár holdanként 80—100 métermázsza nem megy ritkaságszámba. A gyárakban földolgozott burgonya hulladéka a moslék, a szarvasmarha kedvelt takarmánya, s ezt különösen a gyáriparral kapcsolatos marhahízalókban jól értékesítik. A burgonya nagyban való termelése következtében a növénybetegségek száma is szaporodott és különösen a *Phytophthora infestans*, (burgonyavész) nem ritkán tetemes károkat okoz, mely ellen permetezéssel védekeznek.

Czukorrépa.

Nagy gazdaságokban, a hol a kellő forgalmi tőke rendelkezésre áll, a talaj megfelelő s a munkásviszonyok kielégítők, mint ipari növény és mint takarmány a *czukorrépa* egyik fő kulturnövény s nagy jövedelmet biztosít. A czukorrépat azért nemcsak a nagyobb gazdaságokban, de a kisgazdák is termelik 14.559 k. holdon, a szántóföldek 3·3^o % -án. — Az elővetemény trágyázott őszi gabona szokott lenni. A magot rendszeren a czukorgyár adja és pedig a *Vilmorin*- vagy *Kis Wanzlebeni*-félét. A répatermelésnek sok növényi és állati ellensége van; ezek között leggonoszabb ellensége a répa-ormányos bogár és a véczellér bogár, a melyek a termést kockáztatják, sőt gyakran teljesen elpusztítják. Pozsony vármegyében *Rovara* Frigyes volt az első, a ki mint nagy répatermelő, a sok bajt okozó bogarak ellen a „*Rovarin*“ név alatt föltalált és forgalomba hozott mérgező szert sikerrel használta. Ez a „*Rovarin*“ valami arzénsavas rézvegyület, a melyet vízzel 2—4% -ig fölhígítva, a répara permeteznek. Hatása a *Rovarin* -nak az, hogy a répan élősködő rovarokat megmérgezi, de a répanak nem árt, sőt a mezei vadban sem okoz kárt. Ez a mérgező hatású szer igen jól bevált s általánosan használják a *Chlorbaryum* -mal együtt, a melynek hatása ugyanaz, de csak az erősebb rászák nem sínylik meg, míg a „*Rovarin*“ a kikelt répavetésre is hátrány nélkül lehet alkalmazni. A *csimasz* is nagy pusztítást visz végbe a répavetésekben, s ez ellen azzal védekeznek, hogy gyerekekkel szedetnek össze. *Drótféreg* is mutatkozik, valamint a *levéltetvek* sem szívesen látott vendégek; de annál szívesebben látjuk az utóbbiakat pusztító *Katinka bogarat*. A czukorrépa termelésnél, mint mellék-termék a czukorrépafejek visszamaradnak a gazdaságban, a répaleveleket pedig bezsombolyázzák s a gyárból az elszállított répamennyiség 40—50 % -át is mint *répaszeletet* visszajárják s így a czukorrépa hulladéka is fontos takarmánynövény, mert jövedelmezően hízlalni alig lehetne, ha ily tömeges és aránylag olesó takarmány nem állana rendelkezésre.

A cukorrépa jövedelmezőségét illetőleg szolgáljon itt fölvilágosításul az alábbi mérleg, a mely gróf Esterházy Mihály egyik uradalmának kimutatása.

Az uradalom cukorrépa-termelésének jövedelmi mérlege 1 m. holdon.

B e v é t e l		kor.	fill.	K i a d á s		kor.	fill.
1.	130 q. répa tisztán átadva à q. 172 fil.	223	60	1.	Őszi szántás	16	—
2.	52 q. szelet (40%) à q. 50 fil.	26	—	2.	Szuperfoszfát 100 kg. 18% à 56 fil. = 10 kor. 8 fil., ebből a répa ro- vására 70%.....	7	06
3.	19.50 q. répafej és levél 15% à q. 40 fil.	7	90	3.	Vetési munkálatok és trágya-lüntés	8	—
4.	Répa termelés utóhatása: az utó- növény terméstöbbletes 20% szá- mítva 72 koronából.....	14	40	4.	Vetőmag 20 kg. à 40 fil.....	8	—
				5.	Rovarirtás (szedés, permetezés és méreg)	2	—
				6.	Kapálás, egyezés, gyomlalás.....	28	—
				7.	Répaszedési munkálatok	20	—
				8.	Répaszállítás az állomáshoz	12	—
				9.	Istállótrágya: 150 q. à 60 fil. = 90 kor., ebből 1/3 rész.....	30	—
				10.	Földadó és egyéb terhek	6	—
				11.	Földtőke % vagy bér 600 kor. után 4%	24	—
				12.	Kezelési költség, forgó és üzleti tőke %	12	—
	Összesen	271	90		Összesen	173	06

Egyenleg mint nyereség: 98 kor. 84 fil.

A cukorrépatermelés tehát e mérleg szerint ebben az uradalomban tisztán 98 K 84 f-t jövedelmezett, pedig ez az év nem volt a jók közül való, mert jó évben 150 q. répa szokott teremni, holott ez esetben csak 130 métermázsa volt a terméseredmény. A *takarmányrépa* 12.175 k. holdon, a szántóföldek 3%-án termeltetik, jeléül annak, hogy az állattartás okszerű takarmányozáson alapszik. A takarmányrépatermelés teljesen megfelel a cukorrépa-mívelésnek s csak abban különbözik tőle, hogy az előállítása olcsóbb, mert nem kell elszállítani. K. holdanként 300—350 métermázsa a rendes termés, métermázsáját a gazdaságban 1 koronájával szokás értékesíteni. Eladásra nem termelnek, hanem csak gazdasági szükségletre. A *takarmányrépamag*-termesztés újabban a nagyobb gazdaságokban dívik, mert úgy tapasztalták, hogy csak a saját termelésű répamag megbízható s a fölösleget igen jól lehet értékesíteni.

A *katángtermelés* a fölállított aszalók környékén szokásos. A talaj iránt igen válogatós, s csak a mély rétegű, humózus talajban diszlik, mert gyökérzete egy méternél is mélyebb helyről szedi a tápanyagot. Termelése költségesebb a cukorrépa termelésénél, a jövedelme pedig ritkán haladja azt meg. A megmunkálása ugyanaz, mint a cukorrépaé, előnye az, hogy semmiféle állati ellenség nem kockáztatja a termést.

Mákkal 634 k. hold szántóföld van bevétve s nemesak házi szükségletre, de újabban nagyban is kísérleteznek a termelésével. A máktermelés fölkarolása összefügg a cukorrépaárak hanyatlásával, mert a mák jövedelem tekintetében pótolni tudná a cukorrépatermelést; de az a hibája, hogy csakhamar beállana a túltermelés, a mi viszont árcsökkenést eredményezne és ezért nagyobb jelentősége nincs. K. holdanként 4—6 métermázsa megterem, kedvező viszonyokat föltételezve, a mi ritkán fordul elő. A nagyban való termelésre a *francia kék mákfélét* vetik, mivel jobban fizetik és a féreg kevésbé bántja.

Repezét 672 k. hold szántóföldön vetnek. Azelőtt nagy kiterjedésben művelték, de kiszorította a cukorrépa és az árcsökkenés, leginkább pedig az, hogy az általános termelés a repezét irtó bogarak milliárdjait úgy elszaporította, hogy jövedelmezően termelni már nem lehetett. A változott viszonyok valószínűleg ismét a repezetermelésre irányítják majd a gazdák figyelmét s méltán, mert intenzív művelés mellett szép jövedelmet biztosíthat.

Takarmány-
répa.

Katáng.

Mák

Repezce.

Szálás
takarmány.

A *szálás takarmányfélék termelése*, a belterjes gazdálkodásban nagy szerepet játszik, részint mert pillangós növények, tehát talajjavítók, részint mert mint nagytömegű, kiváló takarmánynövények, a haszonállattartás nélkülözhetetlen kellékei. Általában a luczerna-, here- és bükkönyféléket kultiválják s a talaj tulajdonságai szerint választják meg. A nedves, mély talajon a vörös here, mély vályogtalajon a luczerna, míg a homokosabb földeken legjobban bevált a *zabos bükköny*, bár az utóbbit a takarmánynövények közül minden gazdaságban a legnagyobb kiterjedésben vetik, azért is, mert a búzának legjobb előveteménye. A tejgazdaságot űző gazdaságokban a luczernát és vörös lóherét vetik túlsúlyban, mert úgy is mint zöldtakarmány, és szárított állapotban is, a tehenészetben jobban értékesíthető, mint a bükköny. A hizlalókban pedig a zabos bükköny a kedvelt takarmány. Szálás takarmányfélékkel 50.367 k. hold van bevetve az összterület 11·7 %-án.

Luczerna.

A *luczernát* rendszeren védő növényvel vetik el, de a „*francia mód*“ szerint is több gazdaságban termelik; a vetésforgóba 2—3 évig van beillesztve; sokkal tovább nem bírja ki az *aranka* miatt, a mely úgy el van terjedve, hogy jóllehet arankamentes vetőmagot alkalmaznak, már az első évben mutatkoznak arankás foltok. Az aranka irtását vasgáliczoldattal kísérelték meg, de kevés eredménnyel. Újabb ellensége a luczernának az *Epilachna globosa* nevű bogár, a mely a múlt évben több helyütt egészen lelegette a luczernatáblákat; ellene úgy szokás védekezni, hogy az ilyen táblán a luczernát azonnal lekaszálják. A luczerna 3—4 kaszálást ad s k. holdanként 40—50 métermázsa szárított takarmányt terem.

Lóhere.

A *vörös lóherét* szintén a tejgazdaságok termelik s épp úgy művelik, mint a luczernát; ugyanazok az ellenségei is. Egy kaszálással kevesebbet ad, mint a luczerna és 10—14 nappal később fejlődik. A takarmány minősége jobb a luczernáénál, különösen zöld állapotban, a nagyobb húsos levélzete miatt. K. holdanként 25—35 métermázsa szárított takarmányt terem.

Bükköny.

A *zabos bükköny*-termelés, a szálás takarmánynövények között a legnagyobb arányú. Mint a vetésforgó első veteményét trágyába vetik s utónövénye a búza. A bükkönnyt nem magában, hanem zabbal vagy árpával — 3:1 arányban — szokás vetni; mennél több a bükköny, annál jobb a takarmány; buján nő, k. holdanként 20—40 métermázsa szárított takarmányt megterem. Zöld állapotban csak takarmányszűk évben etetik.

Mohar.

A *mohar*-termelés csak szűkebb arányú, s akkor vetik, ha valamely kulturnövény kiveszett s mással a szántóföldet már nem lehet bevetni. 20—30 métermázsa szénát megterem s a homokos talajon, a hol más takarmányféle termelés kevés sikerrel kecsegtet, a mohar biztosan megterem.

Csalamádé.

Csalamádét, a sűrűn vetett tengerit, mint kitűnő és olcsó, nagytömegű takarmányt általánosan vetik, zöld állapotban kaszálják s különösen a tehenészetekben alkalmazzák. A csalamádé lehetővé teszi, hogy zöld takarmányt akkor is lehessen etetni, a mikor a lóhere vagy luczerna még növésben van, a kaszálás után, vagy ha az értékesebb hereféléket a télire szárított állapotban akarjuk eltenni. A csalamádé túlbuja földeken az őszieknek igen jó előveteménye, mert talajzsaroló tulajdonságánál fogva az utónövény nem dől meg. K. holdanként zöld állapotban 250—400 métermázst megterem, s nagy tömegével értékes takarmányfajta. A csalamádét szárítani is szokták, de a *zsombolyázása* legmegfelelőbb, s ily állapotban ott, a hol a talaj miatt kevés sikerrel lehet takarmányrépát termelni, valóságos áldás, mert pótolni lehet vele a répát, a marhaállomány pedig nagyon szívesen fogyasztja. A csalamádén kívül, nedves években, a mikor akár zöld, akár barna szénakészítés alig lehetséges, a hereféléket s a zabos bükkönnyt is, nehogy értéktelenné válják, zsombolyakazalba rakják.

Baltaczimot, fehér herét, homoki luczernát, bíborherét, nyúlszapukát, takarmányborsót, takarmányrozsot stb. a szerint termelnek, a mint a gazdaság be van rendezve és a szükség kívánja; de ezeknek nincs általános jelentőségük és csak mint melléktakarmányfélék említhetők.

Széna.

A *réti széna*, mint természetes, szálás takarmány a rétek feltörése következtében kisebb mennyiségben termeltetik. A *legelők* is nagyrésztben föltöröttek és csak ott találunk még réteket és legelőket, a hol a talaj szántóföldnek nem alkalmas. A rétgondozásra nagy súlyt helyeznek s több *Peterson-*



„GOMBA“ TELIVÉR MÉN A BÉKE-GOMBAI URADALOMBAN.

féle öntözhető rét található; a rétjavítás műtrágyával szokásos s ott, a hol lehetséges, a régi elgazosodott réteket a gazdaságban tenyésztett haszonállatok igényeinek jobban megfelelő takarmányfüvekkel újra vetik be. A rétművelésnél újabbkori eszközök használata sem ismeretlen.

A kereskedelmi növények közül kisebb területen termelik a kenderet és a lent, összesen 2094 k. holdon. A len- és kendertermelés a kormány támogatása mellett újabban magára vonta a gazdák figyelmét s tekintve, hogy az állami fonógyárak nyersanyag hiányában nem képesek a külföldi megrendeléseknek megfelelni, szép tér nyílnék ez új jövedelmi ág fölkarolására. Komló csak négy holdon van ültetve. A szántóföldeken 2315 k. holdon fejes káposztát termelnek, leginkább a tót vidékeken. A káposzta igen szépen díszlik s nemcsak a helyi szükségletre, mert a legnagyobb mennyiségeket Ausztriába szállítják. Borsóval, babbal, lencsével összesen 1548 k. hold van bevetve és részben a Pozsonyban működő konzerv-gyár rendelésére termelik s csak a fölösleg kerül a piacra, a hol a többi zöldségekkel együtt jól értékesíthető.

Kereskedelmi növények.

Szőlővel van beültetve 8278 k. hold
parlag 572 „ „

Szőlő.

összesen . 8850 k. hold a szőlőbirtok.

E területből:

új ültetés	}	immunis talajban	11 k. h. =	0·13 %
		nem immunis talajban	66 „ „ =	0·80 %
teljes termésben még nem levő	}	immunis talajban	79 „ „ =	0·95 %
		nem immunis talajb.	254 „ „ =	3·07 %
teljes termésben levő egészséges szőlő	}	immunis talajban	902 „ „ =	10·90 %
		nem immunis talajb.	3982 „ „ =	48·10 %
elvénuült, de termő	}	immunis talajban	40 „ „ =	0·48 %
		nem immunis talajban	696 „ „ =	8·41 %
filloxerával lepett, de még termő		2248 „ „ =	27·16 %

Szőlőműveléssel 95 községben foglalkoznak, leginkább a Kis-Kárpátok mentén, a hol már évszázadok óta kitűnő minőségű bor terem. Legnagyobb szőlőtermelő e 95 község között Pozsony. A szőlőművelés czéljainak az éghajlat teljesen megfelelő, úgyszintén a talajviszonyok is. A ruszt—sopron—pozsonyi borvidékeken különösen a következő szőlőfajták díszlenek:

Féher bort termők: Furmint, Rakszőlő, Ezerjő, Muscat lunel, zöld Sylvani, olasz Rizling, zöld Veltelini, piros Veltelini, Rothgipfler, Ruhländi, mézes fehér, piros Tramini.

Vörös bort termők: nagy burgundi, Oporto, Cabernet, Merlot, kék Frankos. E fajtákon kívül termelnek még más fajtákat is, csemegeszőlőnek pedig a Chasselas blanche- és rouge-féléket termelik.

A filloxera nagy pusztítást okozott a szőlőkben s még ma is, a terület 27·16 %-a mint filloxerától fertőzött van megjelölve. Mindazonáltal a szőlősgazdák, különösen a pozsonyi állami vinczellériskola vezetőitől állandóan ellenőrizve és jó tanácsosai, szakszerű útmutatásokkal ellátva, ez ádáz ellenséggel szemben sikerrel folytatják a harcot s a már kiveszett szőlők helyett Ripáriákra oltott oltványokkal ültetik be a kiveszett szőlőhegyeket. Annak a gondos eljárásnak, a mely a filloxerás szőlők megjelölésénél követték, köszönhető, hogy a szőlőterület 67·89 %-a még teljesen egészséges és teljes termésben van. Általában véve a bortermések fokozódó növekedése az új intenzív irány érdeme, a mely kitűnő szőlőápolásra és a bor tökéletesítésére törekszik. Így azt a föladatot, hogy a termelést miként lehet olcsóbbá tenni, miként kell a különféle szőlőbetegségek ellen védekezni, az okszerű borkezelést, az értékesítést stb. a pozsonyvármegyei szőlősgazdák sikerrel oldják meg. A szénkénegezést a még termésben levő, de filloxerás szőlőkben alkalmazzák; a szőlőfelújításokat amerikai alanyra nemesített és a vidéknek megfelelő fajtákkal ültetik be. Az oltványokat maguk állítják elő s az által, hogy a szőlőt nagy gondnal művelik, ápolják, a nagyobb bortermés olcsóbbá teszi a termelést is. Hogy a szőlőművelésnél is az intenzív művelés mily nagy szerepet játszik, kitűnik, ha összehasonlítjuk a megyei és a Pozsony városhoz tartozó szőlők terméseredményeit:

	Pozsony vármegye	Pozsony város
Bortermés	39.411 hektoliter	21.119 hektoliter.
„ 1 hektáron 9·92	„	27·16 „
Eladott csemegeszőlő 2682 métermázsa		750 métermázsa
Összes érték: . . .	1,7817.92 korona	916.937 korona.

Az az eredmény, hogy Pozsony város szőlősgazdái egy hektáron majd háromszor annyi bort termelnek, mint a megye többi részén, csakis a gondosabb művelés következménye. Remény van arra, hogy a jobb szőlőművelés az egész vármegyében a már megindult ösvényen fog haladni és még jobban fellendül. A sík vidéken a *csemegeszőlőtermelés* az immunis talajban szép eredményeket tud fölmutatni. Így például gróf *Esterházy Mihály cseklézi* hitbizományi uradalmán egy 48 holdas csemegeszőlőtelep évenként 7—800 métermázsa szőlőt exportál s nagy kelendősege van a Ripáriára oltott Chasselas blanc, croquant és Chasselas rouge royal-féléknek. Nem érdektelen megemlíteni, hogy e szőlőtelep termékét *Budener Courtraube* elnevezés alatt, a szélrózsa minden irányában szállítja a bécsi átvevő, a mi mindenestre nagyon figyelemre méltó eredmény. (Ugyanez a szőlőtelep a modern irány szerint van berendezve s a termelést lényegesen olcsóbbá teszi az, hogy fogatos eszközökkel művelhető s az évenkénti telepnyobbitást gőzekével rigolozott talajban eszközlik és saját termelésű oltványokkal ültetik be. A szőlőhegyekben sok helyütt nehezen hozzáférhető utak miatt a trágyázás nagy költséggel jár, azért a műtrágyák használata kezd érvényesülni s különösen a légeny-foszforsavtrágyák váltak be). A pozsonyi borvidék leg-híresebb bortermő helységei: Pozsony, Bazin, Szentgyörgy, Modor, Limbach, Récese, Grinád, Szuha stb.

Gyümölcs.

A *gyümölcsstermelés* terén még meglehetősen visszamaradt a vármegye, bár az utóbbi években némi lendület e téren is észlelhető. Pedig ha tekintetbe vesszük a kedvező fekvést, a minden gyümölcsöt megtermő talajt, a kedvező klimatikus viszonyokat, úgy a jövedelem ezen a téren is jelentékeny bevételi forrásul volna emelhető. Legnagyobb baj az, hogy a gyümölcs-

fajták megválasztását figyelmen kívül hagyják és egyöntetű gyümölcs előállítására nem törekcsenek, hanem mindenféle fajtából néhány példányt kiállítanak s így nagyobb mennyiségben egyféle gyümölcsöt nem is exportálhatnak. A házi fogyasztáson kívül a főlöleg gyümölcs úgyszólván kárba vész. A kecskeméti példájára néhány helyen egyfajta gyümölcsfélékből rendeztek be ugyan telepeket, a melyek már teremnek. Pl. Pozsony közvetlen közelében egy kajszinbarack-telep már szépen exportál. Az állami beavatkozás révén a vidéken is kezd a gyümölcstermelés föllandúlni.

Legelterjedtebb gyümölcsfélék a következők:

almafa	151,318 drb.	szilvafa	350.453 drb.
körtefa	124,038 ..	diófa	87.466 ..
cseresznyefa	55,295 ..	mandulafa	2.883 ..
meggyfa	117,400 ..	gesztenyefa	11,153 ..
őszi barackfa	29,813 ..	eperfa	50.344 ..
kajszinbarackfa	29,237 ..		

összesen: 1,009.400 darab gyümölcsfa. Ez a szám oly csekély, hogy ha még egyszer annyi volna, sem volna sok, de a kisgazdák bizonyos érthetetlen ellenszenvvel viseltetnek a fatenyésztés iránt. A nagy uradalmak, főúri gyümölcskertészetek egyenként 40—50-féle fajtát termelnek minden gyümölcsféléből, de legfeljebb egy-egy kiállításon mutatják be azt; a kereskedelemnek tudomása sincs arról, hogy mily remek szép gyümölcs termelhető Pozsony vármegyében.

A kertészet szépen virágzik a városok közelében, sőt az egyes családok nagyobb kiviteli üzletet folytatnak, azok, a kik már sok emberöltőn át ugyanazt a mesterséget folytatják. Az export karfiol, spárga, ugorka, paradicsom stb., a nagyobb gondos művelést igénylő kerti terményekre szorítkozik ugyan, mégis figyelemre méltó eredményt érnek el. A vidéken is, pl. a modern-dorfi torma igen jó hírnévnek örvend a közel Ausztriában is. A bevándorolt bolgárok kertészkedése ösztönzőleg hat az idevaló népre is. A konyhakertészek városok közelében a virágkertészettel együtt még gyümölcsoltványok termelését is űzik s egyiknek másiknak szép gyümölcsoltványai a környék gyümölcstermelésére is jótékony befolyást gyakorolnak.

Kertészet.

A munkáviszonyok általában kielégítők. Az intenzívebb gazdálkodás, az állattenyésztés, a föllandult mezőgazdasági ipar, valamint a megyében, főképpen Pozsonyban alakult ipari vállalatok, nagyszabású építkezések, közmunkák stb. mind igen sok munkaerőt igényelnek, a mi a munkabérek tetemes fölemelését eredményezte. A drága munkabér ismét arra kényszeríti a munkaadót, különösen a mező- és szőlősgazdát, hogy lehetőleg többet produkáljon, hogy számítását a termelésnél megtalálja. Így az elért terméstebbletek, habár nagy áldozatokba kerülnek, mégis kiegyenlítik egymást; de legnagyobb eredménynek az tekintendő, hogy az egész vármegyében munkásmozgalmak, sztrájkok nincsenek, sőt a kivándorlás láza is békében hagyja Pozsony vármegye polgárait, mert minden dolgozni akaró munkáskéz tisztességes keresetet kap a maga és családja föntartására.

Munkásvizonyok.

A munkabérek a következőképp alakulnak, fillérekben számítva:

	férfinapszám	női napszám	gyermeknapszám
tavaszi	100	80	50
nyári	200—260	140—180	80—100
őszi	100—140	80—100	60—80
téli	80—100	80	40—50

A földbirtok értéke az utóbbi években 30 %-kal emelkedett. A Csallóközben; a hol a régi gazdálkodási mód idejében 2—300 koronáért lehetett egy hold földet venni, ma ugyanazon földekért 400—500 koronát fizetnek; Mátyusföldjén 6—800 korona egy hold föld, még nagyobb területek vételénél is, a holdakat 1200 □-ölével számítva. Városok, nagyobb gőczpontok közelében, vasutak mentén aránylagosan még 10—20 %-kal drágább a föld ára, s ezeknek az áraknak megfelelő a bérfizetés is. Uradalmak 24—30 K és az összes terhek viselése mellett vannak bérbeadva, 1200 □-öles holdjával számítva. Kedvező jelenség az, hogy Pozsony vármegyében alig kerül birtok árverésre; még kéz alatt is nagyon nehéz birtokot venni, mert mindenki ragaszkodik az apjától örökölt röghöz, s ha valamely birtokos meg is terheli gazdaságát amortizációs teherrel, addig kuporog, fősvénykedik, míg tartozását lefizeti.

A földbirtok értéke.

Számos oly község van, a hol földet egyáltalán nem lehet venni, vagy pedig oly mesés áron, a mi nincs arányban a földek jövedelmi kamatozásával. Az örökösödés által a kisgazdák kezében levő birtok elaprózódott ugyan, de mindig van a családban egy gazdafíú, a ki lassan-lassan az elszármazott testvérektől visszaváltja az elébb bérebe vett apai örökrészt. A *gadda-osztály* intelligens, józan, munkakedvelő s a nagy gazdaságoktól, egyes ügyesebb gazdáktól könnyen elsajátítja a jobb gazdálkodási módot és a látott vagy hallott dolgot a maga szerényebb viszonyaihoz mérten fel tudja használni, alkalmazni. Szereti a esínt, rendet és tisztaságot, nemcsak a ruházatában, de a háza tájékán is. Tűz ellen biztosít az előrelátó gazda s biztosítva van 3920 gazdaság 22.983 épülettel; gabonát és takarmányt pedig 1431 gazdaság biztosít tűz ellen, míg jég ellen 1126 gazdaság biztosít, habár ezt az adófizetést nem szívesen teljesítik, de az értelmesebb gazda, kénytelen-kelletlen bár, de mégis csak rá fanyalodik.

Szövetkezetek.
egyesületek.

Újabbán gazdaköröket, fogyasztási és hitelszövetkezeteket alkottak. Fogyasztási szövetkezet van 20, hitelszövetkezet 15 és e szövetkezetek nagyon tisztességes sikerrel működnek s hova-tovább több és több község buzdul a másik példáján és verseng ily hasznos intézmények létrehozatalában.

A *Pozsonyvármegyei Gazdasági Egyesület* a múlt évben ünnepelte 40 éves fennállását s részt vesz minden gazdasági mozgalomban, a hol szép eredményeket mutathat föl a megyei gazdasági viszonyok fejlesztése körül. Népies gazdasági előadásokat rendez minden évben a községekben; apaállatok beszerzését közvetíti a kir. állattenyésztési felügyelőség révén; vetőmagnemesítéssel, állatdíjazásokkal, szövetkezetek alkotásával, kiállítások rendezésével, stb. a gazdák figyelmét folytonosan ébren tartja és búzdítja a közigazdaság minden terén való működésre.

Állattenyésztés

Pozsony vármegye állattenyésztése magas színvonalon áll. Különösen emelkedett a ló-, szarvasmarha- és sertésenyésztés, hanyatlófélben van a juhtenyésztés és a méhészet; de újabbán fellendült a baromfitenyésztés. Az állattenyésztéssel karöltve jár s talán túl is szárnyalja az állathizlalás és a tejgazdaság, melyet mindnagyobb mértékben üznek.

Mai állattenyésztésünk a régitől különösen abban különbözik, hogy míg a régi időkben kevés igényű állatokat leginkább legelőn tenyésztettek, addig ma a legelők és rétek nagy részben feltöretvén, nagyobb igényű, gyors fejlődésű állatokat tenyésztnek, a melyeket legelőn alig, hanem inkább istállóban nevelnek és tartanak.

Lótenyésztés.

Pozsony vármegye *lótenyésztése* az elegendő legelő híján nem tartott lépést a szarvasmarhatenyésztéssel; de a külföldi kereslet sem kedvezett a lótenyésztésnek úgy, mint a szarvasmarhatenyésztésnek, sőt a számító gazdák is inkább a kevesebb igényű ökörfogattal dolgozzák meg földjeiket, mint a drága lóerővel. A lótenyésztés ügye a vármegyei lótenyésztési bizottság kezében van. E bizottság lódíjazások, csikó- és anyakacsa-kiállítások rendezésével a gazdaközönség körében a lótenyésztés iránt az állandó érdeklődést ébren tartja és megmutatja a fejlődés helyes irányát. A lótenyésztés különösen a Csallóközben dívik s ott van a pozsonyvármegyei gazdasági egyesületnek is a bérelt legelője, a melyre a gazdák — csekély fűbér ellenében — csikaikat és borjaikat nyáron át legelőre küldhetik, a hol állatorvosi rendes felügyelet mellett jól vannak elhelyezve. A hegyentúli járásban is foglalkoznak a kisgazdák lótenyésztéssel, de kisebb mértékben, továbbá a galántai járásban, a hol a gazdák inkább mint híres lókereskedők és közvetítők ismeretesek, épp úgy a nagyszombati járásban. Ott, a hol a gazdák tenyésztnek lovakat, jóminőségű félvér-lovakat nevelnek, leginkább az *angol félvér*, *Nonius*, *arabs félvér* és *lipiczai* fajtákból. A lótenyésztő-bizottság újabbán a Csallóközben a lipiczai fajtának csinál propagandát és az eredmény meglepő, mert a kisgazdák tenyésztésében is igen jó kötésű, széles bordás, szép fejföltétellel, szívós, erős anyagot állított elő, a melyek „jukker“-fogatokhoz és könnyűlovasság alá kitünő anyagot szolgáltatnak s a külföldre is jobban értékesíthetők. Legelterjedtebb fajta azonban az angol félvér és a Nonius. Az utóbbiak közül Nagyszombat vidékén igen szép példányokat lehet látni s a morva és német kereskedők e vidék állandó vevői közé sorozhatók. A kisgazdáknál s a közép-birtokon is a lótenyésztést inkább a *lónevelés* váltotta föl s a pozsonymegyei

gazdák bekalandozzák az egész országot, különösen a jobb hírű lótenyésztő vidékeket, a hol összevásárolják a 2—3 éves szép csikókat, a melyeket azután 1—2 évig keveset és kímélve igaznak s úgy tudják „kicsinálni”, hogy nagyon szép pénzt nyerneek lovaikért a külföldi kereskedőktől. A lócsiszárság mindig kedvelt foglalkozása volt gazdáinknak s még a kevésbé vagyonos kisgazda is arra törekszik, hogy egypár jobb minőségű csikót fogjon kocsija elé s azokat évenként legalább egyszer jó nyereséggel megvesse, hogy azután ismét elmehessen messze vidékre, kedvére való fiatalabb csikókat beszerezni. Nem ritkaság, hogy ily módon a szemes gazda évi jövedelmét 600—1000 koronával is emeli s fontos közgazdasági missziót végez az által is, hogy a nehezebben hozzáférhető ország belsejéből a számfölötti lóanyag kivitelét elősegíti.

Pozsony vármegye *telivér ló* tenyésztése is külön főlemlítendő, habár a telivér-ménesek nagy elszaporodása következtében már kevésbé jövedelmezők, a miért is a régi, nagyhírű telivér-méneseink a tenyészanyag létszámát kissé leszállították. Telivér-méneseink közül különösen említést érdemel gróf *Esterházy Mihály tallósi* telivér angol ménese, a melynek éves csikait darabonként 2000—20.000 koronáért vásárolják versenyparipáknak



„MATADOR“ SIMMENTHÁLI BIKÁ A SZOMOLÁNYI URADALOMBAN.

s a külföldi és a magyar versenyügynek számos diadalmas győzelme fűződik a tallósi ménes gyors lábú paripáihoz. Telivér-ménese van *Pozsonyban Bleyleben* lovagnak, továbbá messze földön híres *Üchtritz* báró *bösi* uradalma telivér angol méneséről, nem különben *Pálffy József* gróf *szomolányi* telivér-ménese is, a hol kiváló minőségű angol félvértenyésztés is van, remek tenyészanyaggal dicsőíthetők *Esterházy Károly* gróf *abrahámi* angol félvér-ménese szintén sok örömet szerzett tulajdonosának, valamint *Welteni Wiener* lovag *békei* és *gombai* uradalmában az angol félvértenyésztés mintaképe az okszerű tenyésztésnek. *Bartal Aurél*, *damazérkarsai* birtokán szép jukkerlovakat tenyészt arabs félvér és angol félvér csődörök után, *Bittó Béni* és *Bittó Dénes* sárosfai méneseikben az angol félvértenyésztés szép példányai találhatók; s még többen vannak, a kik kisebb ménesben s a gazdaságban használt jobb minőségű kanczák után csikót nevelnek s mint legutóbb a pozsonyi országos mezőgazdasági kiállításon láttuk, a pozsonymegyei gazdák a lótenyésztés terén is szép eredménnyel működnek.

Pozsony vármegyében a lótenyésztési ügyet 52 mén szolgálja, a melyek közül állami 33, magán-, illetőleg köztenyésztésre, igazolvánnyal ellátott mén 19 darab. Fajták szerint a mének következőképpen oszlanak meg: *angol telivér 7, angol fajta 28, arab fajta 14, Nonius 11, Gúdrán 2*. Statisztika szerint pedig mén és ménesikó 2442 drb, kancza és kanczacsikó 14.851, herélt és herélt csikó 11.708, összesen 29.001 drb, a melyből minden 100 □-kilométerre 687 drb ló esik, minden ezer emberre pedig 88 darab.

Pozsony vármegye *szarvasmarhatenyésztését* kellőleg méltatni csak úgy lehet, ha a számbeli adatokat tekintjük, mely szerint szarvasmarhaállomá-

nyomk 108.935 darabból áll. Ebből minden 100 □-kilométerre esik 2584 drb és minden ezer lélekre 329 drb. A használati célt tekintve pedig, van bika és bikaborjú 3456 drb, üsző és tehén 59.011, tinó és ökör 46.468 drb. Fajta szerint pedig megkülönböztetünk: magyar erdélyi fajtából 15.639 drbot (legnagyobb részben igás ökör), mokány v. riskából 5442, piros tarkából 73.345, borzderesből 3082, egyébből 11.283, bivalyból 144 drbot. E tekintélyes számadatok szemlélhetővé teszik azt, hogy Pozsony vármegyében a szarvasmarhatartásra nagy súlyt helyeznek; hogy pedig a szarvasmarhatenyésztés megállapodott irányban fejlődik, mutatja a fajta szerinti kimutatás.

Mint minden gazdasági üzemágnál, úgy a szarvasmarhatenyésztésnél is mindig befolyást gyakorol a termelés milyenségére a kereslet. Pozsony vármegyében a kereslet a szarvasmarhatenyésztést illetőleg a *tej- és hús-produkcióban* nyilvánul, a melyek, mint könnyen exportálható termékek, a mezőgazdasági jövedelem fokozását tetemesen elősegítik, úgyannyira, hogy Pozsony vármegyében jövedelmezően csak akkor lehet gazdálkodni, ha a mezőgazdaságot a haszonállattartással kiegészítjük. Csakhamar belátták a gazdák, hogy a gabouaárak hanyatlásával új, jövedelmező üzemágot kell fölkarolniuk. Az alkalom kínálkozott, mert Ausztriának és különösen Bécsnek egyik fő piaczi szükséglete a tej és hús, miért is a pozsonymegyei gazdák e termékeknek nagyban való előállítására fordították figyelmüket, a mi az állattenyésztésnek más, intenzivebb irányt adott.

Hogy ez intenzivebb állattenyésztés az intenzivebb mezőgazdasági rendszernek is megadta a kellő irányt, szükségtelen bővebben fejtegetni. Az új és még gyenge alapon nyugvó szarvasmarhatenyésztési iránynak még egy nagyobb megpróbáltatáson is át kellett esnie. A külföldről behozott mindenféle fajtaival együtt ugyanis többféle állatbetegség terjedt el; nevezetesen a *ragadós tüdővész*, a mely a már föllendülésnek indult, de nálunk még teljesen nem akklimatizálódott német fajtákat legjobban megtámadta. Éveken át tartott, míg az állami intézkedésekkel, a melyeket hathatósan segített a gazdák intelligenciája, elfojtották e ragályos bajt. A legtöbb fajtehenészetben azonban még ma ma sem mulasztják el a tuberkulin-oltást s így a reagáló egyedeket azonnal kirekesztik a törzsgulyából. Ily módon leküzdötték ezt a bajt. A sokféle fajtaból a mi viszonyainknak legmegfelelőbb a *simmenthali* és *berni* fajta és az ezek keresztezéséből származott ivadékok. Ez a fajta adja a legtöbb tejet, gyorsan fejlődik, nagy, erős csontozatú, hízékony és e mellett igában is jól használható erő. Ez a fajta szaporodott el nálunk leginkább, úgy a kis-, mint a nagytenyésztők gazdaságában. Sőt az okszerű tenyésztés eredményeként, mint külön *tájfajta*, speciális jelleggel vált ki a *kis-kárpáti tájfajta*, a mely a megalakult „*Kis-kárpáti szarvasmarhatenyésztési egyesület*“ törzskönyvében elnyerte nemesi oklevelét. Ma már jól észlelhető a vármegyében a szarvasmarhatenyésztés terén az egyöntetűsége való törekvés, a mely célt hathatósan elősegíti az állam, mert az utóbbi hat év alatt 286 darab 123.371 korona értékű *berni*, *simmenthali* bikát osztott szét a községekben kedvezményes áron, a minek a jó eredménye el nem maradhat. De vannak itt kiyáló *tisztavérű* tenyészetek más fajtaból is.

Igy *borzdereseket* tenyészt a schwitzi tájfajtából *Pálffy* Miklós herceg malaczkai uradalma, *algau* és *etschthali* tájfajtát *Pálffy* József gróf szomolányi uradalma; *tiszta vérben simmenthali* fajtát tenyészt ugyancsak *Pálffy* József gróf szomolányi és *Gülcher* Jakab borsai és nebojszai uradalma. *Pinzgauti* fajtát *Pálffy* Miklós herceg Malaczkán, *berni* fajtát *Esterházy* Mihály gróf cseklézi uradalma. *Févérbén* *simmenthali* fajtát tenyészt *Zichy* József gróf vedródi uradalma s még mások.

Magyar fajta számottevő pepinéria ez idő szerint nincsen s csak a Duna-mentén találkozunk itt-ott magyar fajta tenyésztéssel.

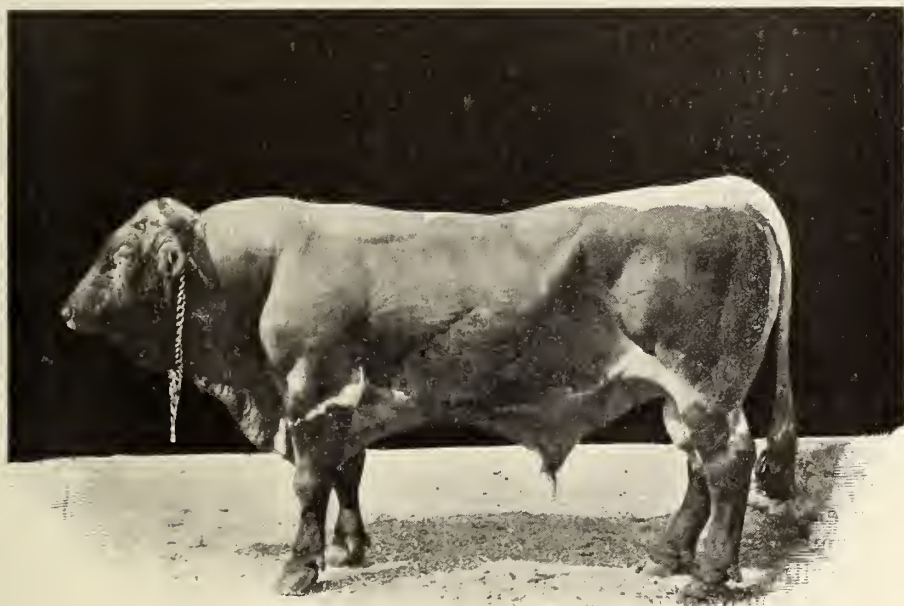
Az említett nagytenyésztőkön kívül van még sok kisebb állományú fajtehenészet, a melyek szintén nagyon szép példányokkal dicsekedhetnek; de a bérlőosztály s a fővonalak közvetlen közelében fekvő gazdaságok és uradalmak inkább a tejtermelésre rendezték be tehenészeiket.

A *juhtenyésztés* Pozsony vármegyében már akkor elvesztette jelentőségét, a mikor az intenzív mezőgazdasági rendszerrel együtt a szarvasmarhatenyésztés bizonyult jövedelmezőbbnek. A gyapjuárak hanyatlása, a Franciaia-

országba azelőtt oly nagymértékben exportált hizott birka eladásának beviteli vámokkal való megnehezítése, mind hozzájárult ahhoz, hogy a juhászat jelentőségét elveszítse. Pedig régen Pozsony vármegye minden uradalmában, minden községében ezer és ezer számban tenyésztették a birkát s egyik uradalom vetélkedett a másikkal finomabb gyapjas, jobb birkák tenyésztésével. A gróf Károlyiak, Pálffyak, Zichyek, Eszterházyak és más uradalmak mind híres birkatenyésztő gazdaságok voltak s ma ugyanezek a gazdaságok a szarvasmarhatenyésztés terén viszik a vezérszerepet. Ez idő szerint még a régi időkben fönnálló nevezetes juhtenyésztések a vármegyében *Pálffy József* gróf szomolányi uradalma, a hol *merino-precoco*-fajta mint finom gyapjas juhászat, és *Károlyi Lajos* gróf uradalma Stomfán, a hol *angol húsjuhok* tenyésztetnek. A köztenyésztésben azonban a juhászat megszűnt.

A *sertésenyésztés* Pozsony vármegyében minden községben el van terjedve. A köztenyésztésben két czélt követnek: megnél több hús és zsír

Sertés-
tenyésztés.



ÖTÉVES PINZGAUI BIKA A BÉKE-GOMBAI URADALOMBAN.

produkálását; de miután e két czélnak megfelelő sertésfajta nincsen, egyesek kezdeményezésére az angol húsertésekkel keresztezték a magyar fajtát s így oly keverékfajta állott elő, a mely tulajdonképen egyik czélnak sem felel meg s vidékenként más-más jellegű volt, a szerint, a mint a tenyészanyagban több volt a húsertés vagy a zsírsertés vére. A köztenyésztés tehát a kereskedelmi kívánalmaknak teljesen nem felel meg s a kereskedelem részére csak az újabb időben kezdenek megfelelő fajtát tenyészteni, különösen az egyes nagyobb uradalmakban, a hol a sertésenyésztésnek a helyi viszonyok megfelelnek.

Az angol húsertések terjesztése egyidőben nagyon divatos volt; de csakhamar azt tapasztalták a tenyésztők, hogy ez a faj nehezen akklimatizálódik s a sertésbetegségeknek akkor esik áldozatul, a mikor a tenyésztő már az anyagot pénzzé akarja tenni. Az utóbbi években a sertésvész és sertésorbáncz úgy megtizedelte a vármegye sertésállományát, hogy egyes községekben az ősidőktől tenyésztett helyi fajtából is alig maradt magnak való. A régi, fajta igénytelensége mellett, szaporaságával is jó hasznot adott s így a haladó gazdát mint tenyészanyag különösen érdekelte, s csak a nemesítést kellett egy irányban fejleszteni. Ez az irány pedig — a legtöbb helyi viszonyt tekintve — a *zsír*-produkálás, miért is a helyi fajtának *szőke mangaliczával* való keresztezése bizonyult legjobb tenyészánynak. Így lassan

a köztenyésztésben is a magyar szőke mangalicza kezd érvényre emelkedni, a minék sikeres keresztülvitelét az állam is hathatósan segíti elő.

Tisztavérben több tenyészet van a vármegyében, mint pl. *Esterházy* Mihály gróf úrföldi pusztáján, a hol *szőke mangalicza* 100 drb. anyakocza után tenyésztének kiváló sikerrel, s mely tenyészet a köztenyésztés emelésében is szerepel, a mennyiben a községek apaállat-szükségletét — az állattenyésztési felügyelőség révén — ez uradalomból szerzik be. *Károlyi* Lajos gróf stomfai uradalmában, továbbá *Pálffy* János gróf több gazdaságában szintén a szőke mangaliczát tenyésztik s hova-tovább a nagyobb gazdák közül többen ily irányban rendezik be sertésenyésztésüket.

Húsertésenyészet van a Yorksliire- és Berkshire-fajtából *Pálffy* János gróf és *Güleher* Jakab uradalmában. Ezenkívül húsertést szívesen tenyésztének még a malaczkai és nagyszombati járásban a kiscgazdák is, de a zsíros magyar sertésnek itt is sok a barátja. Az utóbbi időben a sertéseknek orbáncz ellen való beoltása mind nagyobb mértékben terjed, de azért a sertésbetegségeket mindez ideig nem sikerült legyőzni, sem a sertéseket immunisokká tenni, habár e téren némi haladás tapasztalható.

Baromfi-
tenyésztés.

A *baromfitenyésztés* Pozsony vármegyében fontos üzemág, habár eddig csak mint mellékes jövedelmi forrás bírt jelentőséggel. A divat a baromfitenyésztésben is teljes udvarával bevonult s minden valamire való gazdaszöny szívesen eldicsekszik a *langsan*, *plimouth*, *orpington*, *kopasznyakú*, stb. tyúkféléivel; *bronzpulyka*, *fehér*-, *francia pulykáival*, *emdeni* és *keresztezett libáival*; *pekingi* és *más kacsaival*. Azonban eddig a köztenyésztésben ezek a fajok nagyobb emóciózt nem okoztak, s nehéz a mi jól tojó, edzett, szemes, *gazdasági magyar tyúkfélénk* helyett idegen fajtájú baromfit tenyésztetni, mert ezek nagyobb igényűek és a baromfibetegségek iránt kisebb az ellentálló képességük. Városaink közelében mindazonáltal a gazdaszönyök a városi igényeknek megfelelőbb, nagyobb testű baromfit tenyésztének, a melyek a magyar és orpingtonok s más fajták keresztkezéséből származnak. Leginkább az *emdeni lúd* tenyésztése tudott tért hódítani, a mely fajta csakugyan leszorította a magyar lúd tenyésztését, nagyobb testével, hízékony-ságával; ép úgy a *pekingi kacsa*, a melynek ugyanaz a jó tulajdonsága van, mint az emdeni lúdnak. A baromfikereskedelem elég élénk. Élelmes tyúkszok járnak faluról-falura, összeszedik a baromfit, Bécsbe szállítják, a hol jól értékesítik. A *tojáskereskedelem* szintén vállalkozók kezében van. Mióta az állami baromfitenyésztő-telep az egész országra kiterjesztette működését, nálunk is több gondot fordítanak a *divatos* baromfitenyésztésre. A baromfibetegségek számottevő kárt okoznak és ritka évben kímélik meg a baromfiudvar népességét.

Méhészet.

A *méhészet* Pozsony vármegyében leginkább a tanítók, lelkészek, kántorok, vadászok, erdészek és vasúti alkalmazottak kezében van. Ott pedig, a hol a tanítók vagy lelkészek szívesen foglalkoznak a falu népének a sorsával, a méhészet is elterjedtebb s nem ismeretlenek előttük a haladás alkalmasabb eszközei s azokuak helyes alkalmazása. A méhészet fejlődését nagyon gátolja s sok helyütt majdnem lehetlenné teszi, hogy a rétek és legelők legnagyobb része feltöretett, továbbá, hogy tarlót a haladás korszakában nem ismerünk s az erdők állagának nem mindig okszerű kiirtása miatt a méhek nem találhatnak elegendő mézelő növényt s így a méhészet nem az a jövedelmi forrás, a mi lehetne.

Haltenyésztés.

A *haltenyésztés* és a *halászat* Pozsony vármegyében már évszázadok óta kedvelt foglalkozás. A pozsonyi *dunai* halászok híresek, s a *Vág*, *Morva*, *Dudrág*, *Feketevíz* halbősége mutatja, hogy a *halászat* kíméli a folyók néma lakóit s csak a kereskedelemnek megfelelő kifejlődött halakat fogják ki, míg a fiatal porontyokat a hálóból visszaeresztik a vízbe. A *harsa*, *ponty*, *csuka*, *csompó*, *menyhál* stb. bőven van a vizeinkben s a hegyi patakokban a *pisztráng* szívesen tenyészik.

Pozsony vármegyében van két nagyobb szabású halgazdaság. A *Pálffy* Miklós herczeg *malaczkai* uradalmában levő *tőgazdaság* *ponty*-, *aranyponty*- és *csuka*-tenyésztésre van berendezve s azonkívül nagy gond fordítatik az uradalom hegyi vizeiben levő *pisztráng*-tenyésztésre is. A másik nevezetes hal-

gazdaság a Pálffy József gróf *szomolányi* uradalmában van, a hol különösen a *sebes pisztráng- és szivárványos pisztráng*-tenyésztés jár szép eredménnyel.

Végül meg kell még emlékezni a vármegye tejgazdaságáról. Tejgazdaságot mindazok a gazdaságok rendeztek be, melyekből a tej könnyen szállítható s legnagyobb részük „lefejő” tejgazdaság, mi alatt azt értjük, hogy a teheneket friss borjas állapotban állítják a tehenészetbe, a borjút mennél előbb értékesítik s az így borjától megfosztott, teljes tejelésű teheneket erőltetett etetéssel, tejelési képességük legvégső határáig fejlesztik s csak addig tartják, míg a tejhozam hat literre leapad, a mikor a fölhízott teheneket mészárszéken értékesítik s helyökbe ismét friss fejőstehenet vásárolnak. Nem ritka, hogy ily módon egy 100 darabból álló tehenészet egy évben kétszer megcsereéli állományát s 200 darab fiatal, kiváló tejelő, rendszeren jó fajtájú, tenyészképes tehenet a vágóhídon értékesít, mi által a köztenyésztés károsodik. Mivel pedig ezek a tejgazdaságok jól jövedelmeznek és ez által elszaporodtak, a kisgazda pedig nem tud annyi tehenet nevelni, mint a mennyit a lefejő gazdaságok lefejni tudnak, a tehenlétszám apadása máris érezhető, mert a külföld is szívesen veszi fajteheneinket tenyészanyagként.

Vannak azonban olyan tejgazdaságaink is, a hol a kiváló egyedeket a lefejes után nem adják el levágásra, hanem jó apaállatokkal tenyésztésre használják föl, s ha a tehén szép borjút vetett, azt is fölnevelik. Az ilyen tejgazdaságok már nem oly jövedelmezők, mert a borjú sok tejet von el az eladástól, és mert a tehén néhány hóig teljesen elapad s nem fejhető; de ez nem káros a köztenyésztésre, sőt előnyös, mert, az a célja, hogy mennél több jövedelmet hajtó haszonállatokat neveljünk. Ujabban a kisgazdák között *tejszövetkezetek* akarnak ily alapon teremteni, a mi köztenyésztés szempontjából igen kívánatos, mert az ilyen szövetkezetekkel a kisgazdák is fontos jövedelmi forráshoz jutnak, a tehendarabszám okvetetlen emelkedni fog, s a kiváló egyedeket nem adják el külföldre, hanem a honi tenyésztést fogják előmozdítani. A tejgazdaságokból a tej legnagyobb részét Bécsbe szállítják, de Pozsonynak is nagy tejszüksége van, a mit részben a *pozsonyvármegyei tejszövetkezet* fedez.

A pozsonyvármegyei gazdák fontos jövedelmi forrása még a *szarvasmarhahízalás* is. A tejgazdaságokat kivéve, nincs nagyobb gazdaság, a mely ne foglalkoznék hízalással. Nemcsak a munkában előregedett, letört ökröket, de 4—5 éves fiatal tinókat is hízalnak. Az intenzív mezőgazdaság több igavonó állatot kíván, különösen ősszel, a mikor a termésbetakarítás, az őszi vetés s a tavaszi növények alá kell a földet jól elkészíteni, miért is minden haladó gazda ősszel szaporítja igavonó szarvasmarha-állományát, hogy minden mezei munkával idejére elkészüljön; a munka bevégezése után nem adja el ökreit sovány állapotban, hanem kihízalja őket. Így a földeit jól megdolgozza, takarmányát jól értékesíti, kitűnő trágyát nyer s az ökrök eladási árából marad még tiszta nyeresége. Ezer és ezer hízott ökröt meg évente a vármegyéből Bécsbe, a hol jól megfizetik az okszerűen, jól kihízalt ökröket. Vannak gazdaságok, a hol télen és nyáron át állandóan hízalnak, mint pl. a diószegi cukorgyár gazdaságában, mely egymaga évente 5000—6000 darabot hízal. A bérlők szintén követik a cukorgyár példáját s annyit hízalnak, a mennyit a termelt takarmány és ipari növények hulladékával tudnak.

Hogy az egyes nagyobb birtokok, gazdálkodási rendszeréről, beosztásáról stb. tájékozást nyújtsunk, a vármegye egyes vidékein elszórtan fekvő birtokok és uradalmak közül a következőknek a leírását közöljük.

Apponyi Albert gróf uradalma. Ide tartozik Pozsony vármegyében Eberhard, Fél, Hidas, Hídeghét, Madarász és Sáp. Az összterület 3743 hold, melyből 1052 hold hasznosbérbe van adva. Ezenkívül Békés vármegyében még 4097 hold van. A pozsonyvármegyei birtokból kert és beltelék 51 hold, szántó 2029, kaszáló 89, legelő 299, erdő 1039, szőlő 10, nádas 8 és használatatlan 218. A vetőforgó; ötös rendszer. Magtermelés bükköny és mohar. A loállomány 22 drb., igás marha 74, tehén 62 és növendékmarha 94 drb. Van tejgazdaság is 250 liter napi termeléssel, mely Pozsonyba szállítatik. Az erdészeti üzem 40 éves forda, termékek: kemény és lágy hasábfá. Van szőlő is, mely csemege-szőlőként adatik el. A gyümölcstermelés nagyobb része a kastélyba kerül és csak a fennmaradó részt adják el. A munkaerőt a körülfekvő községekből szerzik. Napszámárak a férfiaknál 70—180 fill., nőknél 60—100 fill. Az átlagos földhasznbér e vidéken kicsiben 24 kor., nagyban pedig 16 kor.

Tejgazdaság.

Marhahízalás.

Alsasse d'Henin hercegnő uradalma Szereden. Ide tartozik Szered, Középcsepöny, Mácséd, Várrét és Taksony. Összterület 3010 k. h. Ezenkívül még Nyitra vármegyében is tekintélyes birtoka van. A pozsonymegyei birtokból kert és beltelek 17 k. h., szántó 2875, kaszáló 41³/₄, legelő 18 és használhatatlan 72. A birtokos a talajvíz és a talaj különfésleése következtében szabad gazdálkodást folytat. Magtermelés Baltazzin 20 és lóhere 30 holdon. Különleges termelési ág a cukorrépa 350 holdon. A lóállomány 30 drb., vegyes faj. Marhatenyésztés: nyugati faj, állomány 80 igás marha és 220 tehén, azonkívül 40 hizómarha. A tejgazdaság kb. 1900 liter tejet szállít naponként Bécsbe. Erdészet 840 k. h., az üzem 16 éves forda, a termék cserkégezés. Azonkívül 80 k. h. fáczányos. A munkaerőt helyben, a környéken és Felső-Magyarországból szerzi. A napszámárak férfiaknál 100—240, a nőknél pedig 70—140 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken k. holdanként 46 korona.

Bittó Béni és Bittó Kálmán birtoka Sárosfán. Összterület 1660 m. hold, a mi majdnem csupa szántó. A vetőforgó négyes rendszerű. A tulajdonos angol félvér lótenyésztést tart fenn. Az állomány 16 anyakacsa és szaporulata. A marhaállomány 80 drb-ból álló gulya, 64 igás magyar faj és egy simmenthali bika és 12 tehén. Van juhtenyésztés is merinófajjal; az állomány 650 anyabirka és szaporulata. A munkaerőt helyben és a szomszéd községekből szerzik. A napszámárak férfiaknál 70—200 fill., nőknél 60—120 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken 12 kor.

Chotek Rczsó gróf uradalma Alsókorompán. Ide tartozik Alsó- és Felsőkorompa, Spácza, Bogdány és Binócz. A pozsonymegyei birtok 4000 k. h., de Bács-Bodrog vármegyében, a futaki uradalom kb. 40,000 hold. A pozsonymegyei uradalomból kert és beltelek 110 k. h., kaszáló 70, legelő 50, erdő 600, szőlő 12 és a többi szántó. A birtokos szabad gazdálkodást folytat. Magtermelés: luczerna 700 m. holdon. Különleges termelési ágként burgonya szerepel 300 holdon. Lóállomány 32 drb. vegyes faj. Marhatenyésztés bonyhádi és simmenthali keverék, állomány, 160 drb. igáson kívül, 7 bika, 75 tehén és szaporulata. Juhtenyésztés negretti faj, állomány 600 drb. Sertésenyésztés csak most van fejlesztés alatt yorkshirei keresztezéssel. Az uradalom ponty-tenyésztést is tart fenn. A tejgazdaság bérbé van adva. Az erdészeti üzem 70 éves forda, a termékek tűzifa és épületfa. A szőlőfajok csupa borszőlők. A gyümölcsös nagyon gazdag és kb. 8000 szilva, alma-, körte- és diófából áll. Gazdasági iparként van egy szeszgyár 1200 hktl. kontingenssel, továbbá egy téglavető, mely évenként kb. félmillió drb. téglát állít elő és végre két vízi malom bérbeadva. A munkaerőt helyben és a környékről szerzik. A napszámárak férfiaknál 80—240 fill., a nőknél 70—140 fill. Az átlagos földhasznóbér holdanként 20 korona.

Diószegi gazdasági cukor- és szeszgyár r. t. uradalma Diószegen. Ide tartozik Magyar- és Németdiószeg, Ábrahám, Barakony, Dévényújfalú, Galánta, Gány, Hodi, Kajal, Kis- és Nagymácséd, Kosut, Majtény, Nagyfödemes, Pusztafödemes, Nagyszombat, Nebojsza, Nyék, Páld, Szered, Spácza, Tósnýárad, Vágszerdahely, Vezekény és Vízkelet. Az összterület 9510 k. h., ebből 5360 k. h. saját birtok, míg a többi bérlet. A birtokból kert és beltelek 407 k. h., szántó 8416, kaszáló 527 és erdő 156. A vetési üzemsziszter egy 6 éves főforgó és bizonyos területeken négyes forgó. Cukorrépát 350 m. holdon és borsót 600 holdon termel. Lótenyésztés: nagyobbára muraközi faj, az állomány 300 drb. Marhatenyésztés: nyugati faj, 500—600 drb. igás és évenként kb. 5300 drb. hizó. Az erdészeti termék tűzifa. Van egy répaszeszgyár 7 hktl. napitermeléssel. A munkaerőt helyben szerzi, de Trencsén vármegyéből is kb. 800—900 munkást hozat. A napszám ára férfiaknál 100—250 fill., a nőknél 80—100 fill. Az átlagos földhasznóbér kb. 28 kor.

Esterházy Béla gróf uradalma Galántán. Összterület 1200 m. hold. Ezenkívül Veszprém és Fehér vármegyében még 12,600 hold. A pozsonymegyeiből kert és beltelek 13 hold, szántóföld 800, kaszáló 57, legelő 20, erdő 233 és használhatatlan 76. A gazdasági rendszer norfolki négyes forgó. Magtermelés: lóhere 50, luczerna 24, bükköny 126 holdon. Lótenyésztés Gidrán- és nonius-keverék, állomány 10 drb. A szarvasmarha-állomány 200 drb. tarka, a hizlalással. Az erdészeti üzem 40 éves forda. A munkaerőt a környékből szerzi, a napszámárak férfiaknál 100—280, nőknél 80—160 fill. Az általános földhasznóbér a vidéken kisebb birtokoknál 32—40 és nagyobbaknál 24—28 kor.

Esterházy Ernő gróf uradalma Felsőszelín, Taksonyban és Vízkeleten. A felsőszeli birtok bérelője *Szold Zsigmond*. Ennek összterülete 2674 k. h. Ebből kert és beltelek 4 k. h., szántó 2447¹/₂, kaszáló 27³/₄, legelő 67, erdő 59¹/₃, nádas 11¹/₂ és használhatatlan 67³/₄. A vetési rendszer négyes forgó. Babtermelésre 1250 k. holdat fordít. Cukorrépát 600 k. holdon termel. A lóállomány 70 drb. és ebből 50 drb. vegyes magyar faj, 20 pedig horvát (hienez). Igásmarha 100—200 drb., hizlalás alá kerül évenként 300—450 drb. Van egy ipari szeszgyár szabad raktárral 2764 hktl. kontingenssel és egy mezőgazdasági szeszgyár 1499 hktl. kontingenssel. A munkaerőt a vidékről szerzi, de az aratás és a cukorrépa-mívelés idejére kb. 300 munkást hozat Felső-Magyarországból. A napszámárak férfiaknál 100—250 fill., a nőknél 80—160 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken k. holdanként 40—48 kor. A taksonyi és vízkeleti birtok bérelője *az Adler Adolf fiaik cég.* E birtok összterülete 1050 k. h. Ebből kert és beltelek 6, szántó 947³/₄, kaszáló 60³/₄, legelő 7¹/₃, nádas 10 és használhatatlan 27 hold. A vetőrendszer négyes forgó. Magtermelésre kb. 600 hold van fenntartva. Cukorrépát 230—260 holdon termel. A lóállomány 30 drb., a marhaállomány 80 igásmarha és hizlalás alatt 120—140 drb. szokott állani. Van 85 drb. pirostarka tehén és ezek után kb. 750 liter tej naponként. A munkaerőt a környéken szerzi, de a nagy munkaidőben Felső-Magyarországból kb. 120 embert hozat. A napszámárak férfiaknál 80—220 fill., a nőknél 70—160 fill. Az átlagos földhasznóbér 44—50 kor.

Esterházy Károly gróf uradalmában különösen a lótenyésztést és a marhatenyésztést találjuk nevezetesen és kiemelendőnek. A gróf ugyanis tudvalevőleg versenystállót tart fenn. Ábrahám díszes kastélyának parkja szomszedságában van a ménes és e mellett az 1050 m. kerületű versenypálya, csinos tribünnel, a honnan a gróf és családja, de gyakran számos vendég is, a versenyt nézi. Esterházy Károly gróf istállójának kiváló hírnevét már kb.

8 évvel ezelőtt vetette meg, a mikor a bécsi kiállítás juryje Diktátor nevű két éves mén-csikáját ismerte el a legszebb és legjobb lónak és ennek ítélte oda az elsőséggel járó tiszteletdíjat is. Ezután már egész sora következett a díjaknak. Így Bécsben 1900-ban császárdíjat, 1903-ban ugyanazt, Ferencz Nándor, Frigyes, Vilmos kir. hercegek díjait, a bádeni Trabrennverei díjat, a bécsi Trabrennverei 10 érmét, pénzdíjakat és 11 más egyéb tiszteletdíjat nyertek az itt nevelt lovak. Az amerikai ügetőkön kívül remek irlandi kanczák is vannak a ménésben és hátaslovak az istállóban. A gróf clydesdalei lovakat is tenyészt. A ménestől egy kőhajításnyira van a tehenészet, a hol az uradalom montaffoni teheneket és bikákat tenyészt. Nevezetes még az ábrahámfi fázványos is. Esterházy Károly gróf volt az első, a ki a mongol Phasianus Mongolicus és a szinpompás Phasianus Versicolor fázvánokat hazánkban meghonosította. 10 évet véve átlag, évenként terítékre került 1200 fázvánkakas.

Esterházy Mihály gróf uradalmi Cseklészen, Szempezen, Tallóson, Úrföldön és Alsójtáton. Az összterület 16,315 hold, ezenkívül 6000 hold bérben. A cseklézi uradalom 2768 hold. Ebből kert és beltelek 81, szántó 1350, rét 105, legelő 120, szőlő 48, erdő 1005, nádas 2 és használhatatlan 57 hold. A szempezi uradalom összterülete 3456 hold, ebből kert és beltelek 44, szántó 1722, legelő 89, erdő 1520 és használhatatlan 81. A tallósi uradalom összterülete 2679 hold. Ebből kert és beltelek 97, szántó 1800, rét 12, legelő 55, erdő 451, nádas 12 és használhatatlan 252. Az úrföldi uradalom összterülete 3131 hold. Ebből kert és beltelek 55, szántó 1986, rét 42, legelő 98, erdő 603, nádas 35 és használhatatlan 312. Az alsójtatói uradalomból kert és beltelek 152, szántó 3431, rét 60, legelő 435, szőlő 2, nádas 30 és használhatatlan 161. A bérbeadott gazdaságok a körülmények szerint m. holdanként 11 koronától egész 28 koronáig fizetnek bért. Az uradalom igás ereje a következő: Cseklészen 40¹. pár, melyből 48 drb. magyar, 14 német ökör és 19 igás ló. Szempezen 46 pár és ebből 74 drb. magyar ökör és 18 igás ló. Tallóson 47 pár és ebből 69 drb. magyar ökör és 25 drb. igás ló. Úrföldön 70 pár s ebből 92 drb. magyar ökör, 28 német ökör és 20 igás ló. Játton 104 pár és ebből 82 drb. magyar, 78 német ökör és 48 igás ló. A nap-számárak az uradalmakban az idény szerint a férfiaknál 80—200 fillér között és asszonyoknál 70—160 fillér között változnak, de ehhez élelmezés is jár. Az uradalmakban az egyes kultúrnövényeket a következő területeken termelik: Búzát 1736, rozst 1234, árpát 1347, zabot 603, tengerit 209. kölest 35, magbükkönyt 108, lóbabot 57, takarmányrozst 28, csalamádét 643, takarmánybükkönyt 907, luczernát 724, baltaczimot 5, rozsnokot 8, mohart 21, takarmányrépát 409, cukorrépát 697, burgonyát 861 mákot 27. csicsókát 16, kendert 1, napraforgót 5 holdon, a szegődményes föld pedig 608 hold. Természetes, hogy ez a beosztás a körülmények szerint változik, de az arányt mégis helyesen tünteti fel. Évenként a szántóföldeket a következő százalék arányában szokták trágyázni: Istállótrágyával Cseklészen 20, Szempezen 20, Tallóson 25, Úrföldön 24 és Játton 24¹/₁₀-ot, Szuperfoszfáttal Cseklészen 20, Szempezen 40, Tallóson 25, Úrföldön 32, Játton 33¹/₁₀-ot, chili-salétrommal Cseklészen 20 és Szempezen 16¹/₁₀-ot. A termelési ágakhoz tartozik még a répamag, murokrépa, kerekrépa, czikoria, a here, zabosbükköny és a káposzta. A cseklézi szőlőtelep 44 m. hold és a gazdasági üzemágak között felette fontos és jövedelmező. A fősúly a csemege-szőlő-fajokra van helyezve, de azért van elég borszőlő is. Tehenészet van a cseklézi és a szempezi gazdaságban. Alapja a berni faj volt, míg a mostani fajanyag kevert, a mennyiben berni, simmenthali, pingzauai és ezeknek a kereszteződéséből származó egyedekből áll. A két tejgazdaság állománya egyenként 150—160 tehén, melyek után az uradalom minden gazdaságban még 60—70 drb. borjút nevel. Van az uradalomban hízalás is. Magyarország lótenyésztésének fejlesztését nagyban előmozdította a híres tallósi telivér ménés, mely egyike volt az ország legjobban vezetett és legkiválóbb méneseinek. Az uradalom lótenyésztése ma is magas fokon áll. A sertésenyésztés szintén jelentékeny és kisjenői szőke mangalicza-fajra terjed ki. A sertésenyésztés azonban a sertésvész következtében nagyban csökkent. Van Tallóson keményítőgyár, a kerényi pusztán és Nyéken pedig egy-egy szeszgyár. Esterházy Mihály gróf bérgazdaságai közül itt még az egyiknek a leírását közöljük. Ez Hodi és *berlője Pollák Gyula*. Az összterület 1030 m. hold, melyből kert és beltelek 93, szántó 870, kaszáló 15, erdő 40 k. h., szőlő 5 k. h. és nádas 4 m. h. A vetőforgó 600 holdnál hatos és 300-nál négyes forgó. Cukorrépát 225—250 m. holdon termel. Lóállomány 20 drb. vegyes fajú. A szarvasmarha-állomány 44 igás, 80 hízó és 110 tehén. A tejgazdaság napi termelése kb. 1100 liter, mely Galánta és Bécs piacain kerül eladásra. Az erdészeti üzem 40 éves forda, a termék tűzifa. Borászat 5 holdon csemege- és borszőlővel. Van fiatalabb gyümölcsöse is, különféle alma- és körtefajokkal. A munkaerőt helyben és a felső vidékről szerzi. Napszámárak a férfiaknál 100—240 fill., nőknél 70—140 fillér. Az átlagos földhasznóbér e vidéken 24 kor. m. holdanként.

Gülcher Ármán és Adél birtoka Nebojszán. Kezelő Gülcher Jakab. Ide tartoznak Nebojsza, Galánta és Borsa. Összterület 2500 m. hold. Ebből kert és beltelek 64, szántó 240, erdő 35 és szőlő 3. A vetőrendszer hetes és nyolczas forgó. Cukorrépa 100 tengeri 600 és burgonya 50 holdon. A lótenyésztés angol telivér és félvér. A marhatenyésztés kuhland-simmenthali keresztezés állomány 180 tehén. Igás ökör 124 drb., hízalás alatt van 40 drb. Ezenkívül bikanvelés az állam számára, évenként kb. 60 drb. Sertésenyésztés: yorkshieri faj, állomány 100 drb. Tejgazdaság napi 1600 liter termeléssel, Bécs számára. A gyümölcsös évenként kb. 500 kor. forgalmat ad, a spárga-telep pedig kb. évi 600 koronát. Gazdasági ipar: tengeri-keményítőgyár, mely évenként kb. 2000 m. mázsa keményítőt termel. A munkaerőt helyben szerzi és napszámárak a férfiaknál 80—240 fill., a nőknél 60—120 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken 28 korona.

Habermann Erzsébet birtoka Dunaszerdahelyen. Ezenkívül ide tartozik Kis- és Nagydunavarnok és Tökés. Összterület 2500 m. hold, ebből szántóföld 1850, kaszáló 85, legelő 355, kert 10 és a többi használhatatlan. Itt a talaj különfélesége következtében szabad gazdálkodás folyik. Megtermelés: vöröshere 75—100 m. holdon. Lent is termel 75—100 holdon.

A loállomány 18 drb. vegyes faj. Szarvasmarhatenyésztés: berni faj 2 bika, 65 tehén, 102 ökör és 320 növendék-marha. Angol juhtenyésztés, állomány 300 anya és szaporulata. A tehenek után naponként 300 liter tejet ad el helyben. 10 hold gyümölcsös, nagyobbrészt Ranetta-almafajokkal Gazdasági ipar: egy vízi malom. A munkaerőt helyben és a környéken szerzi. A napszámárak férfiaknál 80—160 fill., a nőknél 60—120 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 12—14 kor.

Hohenlohe Kraft Keresztély herceg morvaszentjánosi uradalma. Ide tartozik még Székelyfalu, Bürszentgyörgy, Szentmiklós, Szentpéter, Szentistván, Závod és Laksárujfalu. Összterület 16.500 m. hold. Ebből kert és beltelek 100. szántó 3700, kaszáló és legelő 1600, művelés alatt nem áll 300, használhatatlan 90 m. hold. és a többi erdő. Az uradalom váltógazdaságot folytat. Czukorrépat 80 holdon és burgonyát 600 holdon termel. A lótenyésztés pinzgaui keresztezés, az állomány 74 drb. A marhatenyésztés kiskárpáti tájfaj, a jármos ökrök pedig erdélyiek. Az állomány: jármos ökör 170, tehén 230, borjú 20, bika 3 és hizó 50. A tejgazdaságból naponként 15 hktl. kerül eladásra. 17 holdon francia kertészet. Van az uradalomnak két szeszgyára, 1822 hktl. kontingenssel és egy téglavetője bérbeadva. A munkaerőt helyben szerzi. A napszámárak férfiaknál 80—160., a nőknél 70—120 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 12 korona.

Károlyi Lajos gróf uradalma Stomfán. Ide tartozik Stomfa, Beszterce, Mászt, Lozornó, Zohor, Láb, Magasfalu és Lamaes. Ezenkívül Nyitra és Szatmár vármegyében még kb. 90.000 k. h. birtoka van. Pozsonymegyei birtoka 15.000 hold erdőn kívül, 6400 k. h. Ebből kert és beltelek 194 k. h. szántó 4682, kaszáló 902, legelő 145, fásítás 64, szőlő 2, s használhatatlan 361 k. h. Itt a talajviszonyok szélsőségei és a víz befolyása következtében szabad gazdálkodást üznek. Magtermelés: lóhere 50, luczerna 70, repce 60, és fűmag 70 k. holdon. Czukorrépat 130 és burgonyát 400 k. holdon termelnek. Lóállomány: 60 drb. ígás. Szarvasmarhatenyésztés: magyar faj, állomány 160 jármos. 70 tehén, 70 növendékmarha, mely utóbbiak azonban simmenthali és pinzgaui keresztezések. Ezenkívül évenként 80 drb. áll hizlalás alatt. Juhtenyésztés: merinó és angol hús faj, az állomány 3800 drb. Sertésenyésztés: hazai kondor-faj, állomány 50 kocsa és szaporulata. A tejgazdaság évenként kb. százezer liter tejet szállít a pozsonyi tejszövetkezet számára. Az uradalomnak keményítőgyára van, mely évenként 40.000 m. mázsa burgonyát dolgoz fel. Van szeszgyára is. A munkaerőt a környékből és a Felvidékről szerzi; napszámárak férfiaknál 100—200 fill., a nőknél 80—120 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken k. holdanként 14—16 kor.

Linzboth Mihály birtoka Nagylúcon. Összterület 825 m. hold, mely 50 hold legelőn kívül csupa szántóföld. A vetőrendszer négyes forgó. Van angol félvér lótenyésztése, az állomány 8 kancza és 14 csikó. A szarvasmarha nyugati faj, az állomány 36 ígás, 35 gulya-marha, 10 tehén és szaporulata. Sertésenyésztés: mangaliczafaj. A munkaerőt helyben szerzi. A napszámárak férfiaknál 90—120 fill., a nőknél 80—100 fill. Az aratás részben történik. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 16 kor.

Majlath György gróf uradalma Zavaron. Ide tartozik Lócz is. Összterület 2900 m. hold, de Baranyában és Hontban is nagyobb kiterjedésű birtokai vannak. A pozsonymegyei birtokból kert és beltelek 40 m. hold, szántó 2713, kaszáló 110, legelő 48, erdő 57 és szőlő 4 hold. Az uradalom a földek különfésűsége következtében szabad gazdálkodást üz. Czukorrépat 140, czikóriát 40 és sörpát 350—380 holdon termel. A loállomány 40 drb. vegyes faj. A marhatenyésztés simmenthali és berni. Az állomány 120 ígás, 6 bika, 110 tehén s 40 tinó és üsző. Juhtenyésztés: rambouillet-faj, az állomány 240 drb. A tejgazdaság borjúneveléssel, van összekötve és az ebből fennmaradó 240—320 liter naponkénti tej a szeredi sajtgárnak szállítatik. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. A napszámárak férfiaknál 80—300 fill., a nőknél 64—160 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 24—30 kor.

Pálffy Béla gróf és neje szül. Batthyány Blanka grófnő uradalma Kismagyarán. Ide tartozik ezenkívül Nagymagyar, Ilészháza, Tonkháza, Vajaszvatta, Bévatta, Újhelyjőka, Felsőjányok és Tönye. Az összterület 490 k. hold s ebből bérbe van adva 1434 k. hold. A kert és beltelek 60 k. hold, a szántóföld 3307, legelő 530, erdő 560, nádas 50. és használhatatlan (Dunamederrel együtt) 387. A vetőrendszer négyes forgó. Lótenyésztés: ardenni, muraközi és angol félvér. Az állomány 2 ardonni 7 éves mén, a ménesben 19 drb., a gazdaságban 32 drb., és urasági ló 9 drb. Marhatenyésztés: bonyhádi, simmenthali és magyar fajokkal, az állomány a gulyanevelésben 140, ígás 230 és tehén 70. Juhtenyésztés: Rambouillet, az állomány 800 drb. A tejgazdaságból naponként 340 liter kerül a pozsonyi tejesarnokba. Az erdészeti üzem 40 és 80 éves fordá a termék tűzi- és szerszámfa. Az uradalomban két téglavető van. A munkaerőt helyben és Nyitra vármegyéből szerzi, a napszámárak férfiaknál 70—240 fill., a nőknél 60—160 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 14 kor.

Pálffy István gróf vöröskői és eseszei uradalma. Ezen kívül ide tartozik még Vistuk, Dubova Pila, Hosszúfalu, Alsódiós, Kosolna, Istvánlak, Selpőcz, Bogdanócz és Harangfalu. Összterület 618¹/₂ m. hold. Ebből kert és beltelek 20, szántó 2726, kaszáló 285, legelő 323, erdő 2706, szőlő 4 és használhatatlan 20 m. hold. A tulajdonos váltógazdaságot folytat. Magtermelés van 100 holdon luczerna, 20 holdon lóhere és 74 holdon bükköny. Ardenni és angol félvér lótenyésztés saját ménnel. Az állomány 45 drb. Szarvasmarhatenyésztés tájfajjal, 200 drb. és 80 hizó Juhtenyésztés 1800 drb., merinó Précoco. Erdészeti üzem 100 éves fordá, a termékek haszon- és tűzifa. A gyümölcsösökből, mely szilvát, diót, almát és körtét terem átlag évenként kb. 500 kor. folyik be. Az uradalomnak körfűrészszel ellátott fűrésztelepe van. A munkaerőt helyben szerzi. A napszámárak férfiaknál 100—200 fill., a nőknél 80—160 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken a föld minősége szerint 18—24 kor.

Id. Pálffy János gróf uradalmi, ú. m. a bazini uradalom; ide tartozik Bazin, Horvátgurab, Czajla, Limbach, Grinád, Szentgyörgy, Schweinsbach, Tótgurab, Cseklész, Neistift, Sárfo, Nagysenkvícz, Kissenkvícz, Gocznozd, Modor, Vistuk és Kápolna. Terület 13528¹/₂ k. hold. A vöröskői uradalom; ide tartozik Pudmericz, Cseszte, Dubova, Pila, Istvánfalu, Halmos, Ottóvölgy, Szárazpatak, Kosolna, Alsódiós, Harangfalu, Fenyves és Hosszúfalu.

Terület 3276-1164 k. hold. A *királyfai* uradalom; ide tartozik Királyfa, Papkörmösd, János-háza, Nagyfödemes, Németgurab, Csataj, Tótujfalu, Egyházfa, Tonkháza, Csütörtök, Kis-paka, Szemet, Vök, Misérd, Nagymagyar, Sáp, Dunaujfalú és Szempez. Terület 7371-941 k. hold. A *nyárasdi* uradalom; ide tartozik Alsónyárasd, Vámosfalú, Kürt. Felistál és Alsó-szeli. Terület 6346-608. k. h. Összterület tehát 41445-1165 k. h. Ebből kert és beltelek 237-1103 k. hold, szántó 16942-1027, rét 3232-1110, szőlő 29-481, legelő 3008-1043, erdő 16771-1518, nádas 90-847 és egyéb 1132-436. Ezenkívül Nyitra vármegyében a bajmóczy uradalom 26243-1031 k. holddal és Budapesten két bérház. Mivel az uradalmi gazdaságok a vármegye egész területén szét vannak szórva, s így az éghajlat és a talajviszonyok is változók, ennek következtében a művelési viszonyok vidékenként egymástól eltérők és egyetemes vetés-forgó meg nem állapítható. Főszület a kalászos és kapás növényekre fektetik, állattenyésztéssel összekötve. Magtermés: őszi búza 2370 m. h., őszi rozs 830, takarmányborsó 100, takarmányrépa 2110, zab 1170, tengeri 820, lednek 140, luczerna 100, vöröshere 150-200, baltaczim 100-150, len 100-120, takarmányrépa 30-50, mohar 100-150 és köles 50-100 m. holdon. — Miután a magyar fajú szarvasmarha tenyésztését fokozatosan leszállítják, ennek megfelelően a nyugati fajú marhaállományt emelik. Állomány: egy magyar gulya, mely egy bikából 160 üszöböl, 320 tinóból és 10 borjuból és egy nyugati fajú gulya, mely 58 üszöböl, 281 tinóból és 161 borjuból áll. Van még 8 darab hágó-bika, simmenthali és pinzgauai faj, továbbá 202 ugyanily fajú és tájfajú tehén. Az igás erő 560 erdélyi és saját nevelésű magyar ökör és 320 nagyobbrészt saját nevelésű és tájfajú nyugati ökör. Van marhahizlalás is és évenként átlag 250 magyar, 140 nyugati ökör, 20-30 magyar és 30-50 nyugati tehén kerül hizlalásra. Az igás lóerő 200 darabból áll. Ezenkívül van kb. 40 csikó, melyek az igás kancáknak állami ménekkel történt fedeztetéséből származnak. Az uradalom juhtenyésztésében 6000 drb. eredeti Electoral Negretti, jelenleg Rambouillet kosokkal keresztezett juh van és pedig 103 kos, 3959 anya, 816 úri és 1122 bárány. Ezenkívül van 200 angol keresztezésű anyajuh és 170 bárány. A sertésállomány kb. 600 drb., melynek kb. $\frac{2}{3}$ -a mangaliczával keresztezett kishajó és $\frac{1}{3}$ -a angol sertés. Tejgazdaság is van, nevezetesen a feketevízi, szilárdi és királyfai gazdaságokban, melyekből naponta több mint 1000 liter tej kerül a bécsi piacra eladásra. A tenyésztet azonban nemcsak a tejtermelésre, hanem az intézvény marhatenyésztésre és borjunevelésre is kiterjed. Az évi gyümölcsstermés hozama átlag 5000 korona értéknek felel meg és kiterjed majdnem az összes nálunk honos gyümölcs-fajokra. Napszám-árak és a földhasználat vidékenként változók.

Ifj. Pálffy János gróf uradalmi Pudmericzen. Ide tartozik Pudmericzen kívül Halmos, Istvánfalú, Ottóvölgy és Cseszte. Összterület 4317 $\frac{1}{4}$ hold. Ebből kert és beltelek 25 $\frac{1}{2}$, szántó 1720 $\frac{1}{3}$, kaszáló 87 $\frac{1}{4}$, legelő 285 $\frac{1}{3}$, erdő 2133 és használhatatlan 66 $\frac{1}{2}$ hold. A vető-forgó: takarmány, őszi, kapás és tavaszi. Magtermelés: lóhere és bükköny, mindegyik 32 holdon. Borsó 30 és lóbab 60 holdon. A lóállomány 26 drb. A marhaállomány 544 drb. elynek harmada magyar, a többi nyugati keresztezés. A juhállomány rambouillet: 780 drb. Tejtermelés naponként 550 liter. Erdészeti üzem 100 éves forda, termékek: tűzifa, épületfa és iparfa. A munkaerőt helyben és Nyitramegyében szerzik. A napszámárak férfiaknál 80-120 fill., nőknél 70-100 fill., aratásnál a napszám 240-300 fill. Az átlagos földhasználat e vidéken 29 kor.

Pálffy József gróf uradalmi Szomolányban. Ide tartozik még Vittenez, Nizsna, Lopassó, Lancesár, Kocsin, Sterusz, Veszele, Kátlócz, Dejte Dombó, Nahács, Jókó, Hradist, Felsődiós és Losoncz. Az összterület 25.366 k. hold. Ebből kert 77-5, szántó 5307, legelő 1448, rét 895-5, erdő 17.269-5 és terméketlen 353 k. hold. Ebből alagesővezett terület 445 lecsapolásra berendezett terület 38, rétöntözésre be van rendezve 109, és futó s óvó árkokkal védve 15 k. hold. A vetésforgónál a következő sorrend tartatik szem előtt: 1. kapás növények, mint burgonya, répa és tengeri, 150 q istálló-trágyával; — 2. árpaherével, mint luczerna 12 ko. vöröshere 2 ko. komócsin 1 ko. — 3., 4. és 5. luczerna-keverék; — 6. buza, 260 ko. tomas-salakkal vagy 130 ko. szuperfoszfáttal s 40 ko. chilisalérom fejtrágyával; — 7. tengeri 150 q. istálló-trágyával; — 8. árpa, 40-45 ko. chilisalérommal; — 9. csalamádé, istálló-trágyával; — 10. zab lóherével; — 11. vöröshere; — 12. rozs, 120-150 ko. szuperfoszfáttal és 30-40 ko. chilisalérom fejtrágyával; — 13. zabosbükköny, 260 ko. tomas-salakkal; — 14. buza 50 ko. chilisalérom fejtrágyával. — Ama gazdaságok vetőfőgője, a hal szeszgyárak vannak, a körülményekhez képest változik. Az állatállomány a következő: Lóállomány 390 darab, ezek közt 7 ménlő, 65 tenyészkanca, 187 csikó, 115 igás ló és 16 tiszt ló. A marhaállomány 1142 drb. Ebből igás ökör 360, fejős tehén 288, növedékmarha 350, hízó ökör 107 és hízó tehén 37. A tenyészjuh-állomány közel 2000, — sertés és malacz 114 és hízó birkák 517. Első helyen említendő az itteni angol telivér és félvér lótenyésztés. A tenyésztet áll 14, nagyrészt Angolországból importált kanczából, 45 drb. magas vérű angol félvér-kanczából, melyek csakis telivér ménektől fedeztetnek, továbbá 25 igás kanczából (nori és norfolki faj) melyek nónisusoktól fedeztetnek. A kiváló mének közé tartoznak „Cyclops“ (atyja Southampton, anyja Brunette), Angliában vásároltatott 1901-ben. Kiválóan szép mén és kitünő csikai vannak. — „Furioso XII. 20“. Mezőhegyesi nevelésű állami mén. A félvér-ménésben fedez. 1900-ig „Panzerschiff“ angol telivér mén fedezte a legjobb eredményre a telivér kanczákat, de 1900-ban történt elhullása óta a versenylovak tenyésztéséhez használt anyakanczákat a kisbéri és a napagedli ménesek ménei fedezik. A telivér kanczák között alkattal, származással és verseny-eredményeikkel kiválnak: „Dornröschen“ (apja Prism, anyja Rose garden). Ez Angliában vásároltatott, hol 6 jobb versenyt nyert, ezek között a Nottingham handicapot, mely alkalommal az egy mérföldnyi távolságot az eddig észlelt legrövidebb idő alatt, vagyis egy perc 36 $\frac{2}{3}$ másodperc alatt futotta be. „Bluewater“, Angliában született, (apja Blue Green, anyja Rydal, Kendal testvére) — és ott számos versenyt nyert. — Kiváló a szomolányi simmenthali marhatenyésztés is és jelenleg azok a simmenthali állatok vannak Szomolányban (4 bika, 80 tehén és ivadéka), melyek azelőtt Nizsnán voltak. Az uradalomnak két szeszgyára is van, mindegyik 7 hktl. napi termelésre berendezve. Az erdészeti üzem 100

éves és 20 éves fordára van beosztva. A termék tűzi- és haszonfa, mely az uradalmi fűrésztelepeken dolgoztatik fel, hajlított butorok céljaira és a parkettgyárban kész padlóparketáknak, míg a fahulladékokat fagyapotnak dolgozzák fel, de sok fa kell a szomolányi vegyészeti gyárnak is, melyről más helyen bővebben szólunk. Kiemelendők még az uradalom haltenyészítő telepei, melyek eddig kb. 32 000 négyszöglet foglalnak el, a hol pisztrángféléket és pontyokat tenyésztnek. Végül felemlítjük az uradalom keskeny vágányú, nagykiterjedésű iparvasútját, mely a következő szakaszokra oszlik: 1. Nádás—Szomolány és a szomolányi gyár: 9 km. — 2. Nádás—Szomolány—jókői gyár: 22½ km. — 3. A jókői erdőben 14½ km. erdei vasút. — 4. A jókői gyárból Kátlóczig 2 km. és végül a szomolányi erdei vasút, mely lóüzemre van berendezve, 2½ km.

Pálffy Miklós herceg hitbizományi uradalma Malaczkán. Ide tartoznak Almás, Detrekőcsütörtök, Detrekőszentmiklós, Detrekőszentpéter, Detrekőváralfa, Dimburg, Jakabfalu, Konyha, Kiripolecz, Malaczka, Magyarfalu, Miklóstelep, Pernek, Rórbach, Széleskút és Szentistván, Összterület 64,288¾ k. hold. Ebből szántó 7963⅓, kert 70, rét 4192⅓, legelő 4577, erdő 45.358, nádas 58 és használhatatlan 2069 hold. Az uradalom mezőgazdasági része bérbe van adva és ebből csak 3050 m. hold kezeletik házilag. Malaczkán nagyobb szabású gőzfűrész is van és az erdőségen keskenyvágányú iparvasút vezet át. Azonkívül 63 k. hold területen halastavak is vannak berendezve. Az ugyancsak ide tartozó dévényi uradalomhoz csatlakozik Dévénye kívül Dévényujfalu, Hidegkút és Récese. Az összterület 4257¾ k. hold. Ebből szántó 1101¾ kert 5¼, rét 97¾, szőlő 1¾, legelő 219, erdő 2257¾ és használhatatlan 573¾. Ennek az uradalomnak a mezőgazdasági része szintén bérbe van adva.

Pfeiffer Mátyas (ikvai) birtoka Várkonyban. Összterület 4000 hold. Ebből kert és beltelek 25, szántó 2000, kaszáló 700, legelő 965, erdő 190, nádas 20 és használhatatlan 100 h. E gazdaságban a váltórendszer van meghonosítva. Magtermelés: luczerna 50, búkköny, muhar és csalamádé 300 holdon. Burgonyát 180 holdon termelnek. A lóállomány 76, angol félvér-arabs és muraközi-árdéni keresztezés. Marhaállomány 590 simmenthali keresztezés. Sertésenyésztés, hol az állomány 2000—5000 között változik, magyar mangalicza. Gazdasági ipar-szeszgyár és gőzmalom. A munkaerőt helyben és Nyitramegyében szerzik. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 14—18 kor.

Pongrácz Frigyes gróf uradalma Nagyszarván. Ide tartozik még Tárnok, Uszor, Csölösztő, Szentmihályfa és Tejfalu. Az összterület 4892 m. h., azonkívül Túrócz vármegyében szintén nagyobb birtoka van. A pozsonymegyéből kert és beltelek 18, legelő 686, erdő 310, használhatatlan 460 és a többi szántó. A vetőrendszer négyes forgó. Van lótenyésztés, Nónius Ostreger és Furioso fajok, az állomány 36 drb. Marhatenyésztés 24 tehén és szaporulata, simmenthali faj. Azonkívül 218 igás, melyből 92 erdélyi és a többi nyugati. A gulya 320 drból áll. Az erdészeti termék csak tűzifa. Gyümölcstermelés is van Fakopusztán, mely 500 drb. arany-ranette almafából áll. A munkaerőt helyben és a környéken szerzi. A napszámárak férfiaknál 60—200 fill., a nőknél 60—120 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 14 kor.

Üchtrütz-Amade Emil gróf uradalma Bösön. Összterület 2848 m. h. A senioratusi birtok Porosz-Sziléziában van. Az itteni birtokból kert és beltelek 65, szántó 1600, kaszáló 600, erdő 280 h. és a többi legelő. A vetőrendszer hármas forgó. 250 holdon burgonyát termel. Van lótenyésztés orosz telivérrel s angol félvérrel; az állomány 28 drb. Marhatenyésztés: nyugati faj 90 tehén, 120 igás és 126 gulyabeli, 40 drb pedig hizlalás alatt van. Juhtenyésztés: Rambouillet keresztezés, 400 anya és szaporulata. A tejgazdaságból naponként 700 liter tejet szállítanak Pozsonyba. Az erdészeti termék tűzi- és szerszámfa. A gyümölcsös után évi 600—700 kor. forgalom van. Az uradalom szeszgyárat tart fenn, mely 1428 hktl. abszolút szeszt produkál, továbbá egy tégláégetőt évi negyed millió darab téglatermeléssel. A munkaerőt helyben szerzi. Napszámárak férfiaknál 100—140 fill., a nőknél 60—100 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken holdanként 12—14 kor.

Vermes Péter birtoka Nagybudafán. Ide tartozik még Kisbudafa, Baka, Padány, Hódos és Sikabony. Összterület 2249 m. h. A sikabonyi és hódosi 900 holdas birtokot fia, *Vermes István* haszonélvezi és kezeli. Ebből kert és beltelek 3½ m. h., a szántó 700, a kaszáló 106, az erdő 21 és a többi majorság. A vetőrendszer hatos forgó. Magtermelés: lenmag 15, muharmag 8, bab 10, búkköny 5 és répamag 2 holdon. A lóállomány vegyes és 19 drból áll. A marhaállomány nyugati faj, 16 tehén és 40 növendékmarha. Azonkívül 36 magyarfajú igás és 2 bivaly. Juhtenyésztés: merinó-faj, állomány 150 anya és szaporulata. Sertésenyésztés: kishajós, 24 anya és szaporulata. A tehének után naponként 60 liter tejet szállít Dunaszerdahelyre. A munkaerőt helyben és Tallóson szerzi. A napszámárak férfiaknál 80—140 fill., a nőknél 70—120 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 14 kor.

Wenkheim István gróf uradalma Nagylévárdon. Összterület 5758 k. h. s ezenkívül Békésben is nagyobb birtok. A pozsonymegyéből kert és beltelek 11¾ k. h., szántó 876¾, kaszáló 417¾, legelő 187¾, erdő 4068½ és használhatatlan 196. A birtokos gróf a talaj különfélesége következtében szabad gazdálkodást folytat. Czukorrépát 33 és burgonyát 220 k. holdon termel. Van angol telivér-lótenyésztése, az állomány 10 anyakancza és szaporulata. „Gar“ nevű saját angol méne után; ezenkívül 26 igás ló. A marhaállomány 210 drb. Ebből 150 tehén kiskárpáti helyi tájfajta és 60 drb. igás ökör. A napi tejtermelés 11 hktl. Az erdészeti üzem 100 éves forda, termék: haszon- és tűzifa. Az uradalm francia gyümölcs-kertészetet tart fenn, továbbá egy fűrészmalomot vízerőre, egy gőzmalomot két hengerrel, egy vízi malmot egy hengerrel és egy szeszgyárat 1190 hktl. kontingenssel. A munkaerőt helyben szerzi. A napszámárak férfiaknál 100—180 fill., nőknél 70—120 fill. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 14—16 kor.

Windischgrätz Alfréd herceg uradalma Nádason. Összterület 1725 k. h. Ebből kert és beltelek 6 k. h., szántó 600, kaszáló 45, legelő 66, erdő 1000 és szőlő 6 k. h. A vetőrendszer nyolczas forgó. Czukorrépát 100 holdon és borsót 10 holdon termel. A lóállomány vegyes és 17 drb. lóából áll. Szarvasmarha-állomány: vegyes faj, 135 drb. Juhtenyésztés: Ram-

bouillet, 650 drb. A napi tejtermelés 140 liter. Az erdészeti üzem 80 éves forda, a termékek tűzi-, épület- és szerszámfa. 9 holdon vegyes borszőlő, 34 hold gyümölcsös, mely évenként kb. 2600 koronát jövedelmez. A munkaerőt helyben és a környéken szerzi. A napszámárak férfiaknál 50—160 fill., a nőknél 40—120 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken 26—28 kor.

Wiener Welten lovaq uradalma. Ide tartozik Gomba, Béke, Csütörtök, Olgya, Tonkháza, Micsérd, Tores, Szemet, Királyfia, Bácsfa, Doborgaz, Keszölezés és Kürt. Összterület 7300 m. h., melyből 672 hold bérbe van adva. A kert és beltelek 201 m. h., a szántó 6404, a legelő 80, az erdő 391, a szőlő 10 és használhatatlan 209 hold. A vetőrendszer a talaj minősége szerint négyes, hetes és kilences forgó. Magtermelés: Baltaczim 60 és bükköny 90 holdon. Czukorrépát 50 és burgonyát 80 holdon termel. Lótenyésztése nevezetes és itt, a gombai uradalomban angol telivér, angol félvér és angol Shiere-Hors lótenyésztése van. Az állomány 3 telivér angol mén, 22 telivér kanca és szaporulata, 2 Shiere-Hors mén és 2 kanca s szaporulata. Azonkívül 96 vegyesfajtájú igás ló. Marhatenyésztése is nagyobb szabású és pinzgaui fajtára terjed ki. Az állomány 4 bika, 130 tehén és szaporulata. Ezenkívül 204 vegyes igásmarha, évenként 500 hízó és 310 üsző és tinó. A tejgazdaság naponként 750 liter tejet termel, melynek egy része saját szükségletre fordítatik. Itt megjegyezzük, hogy az uradalom majorjai és tanyái s az ott látható épületek, munkásházak és istállóberendezések, az ország legmintaszerűbb gazdasági épületei közé tartoznak. Berendezésük tisztaság, szakszerűség és czélszerűség tekintetében utánzásra méltó és már eddig is számos kiváló szakember figyelmét kötötték le. Részletes leírásuk itt messze vezetne és az inkább szakmunka körébe való. Az uradalom ligetei 35 éves fordában kezeltetnek. Az új erdősítés eddig 120 holdra rüg. A termék tűzi- és szerszámfa. A 10 hold szőlő felerészben csemegeszőlővel, felerészben pedig borszőlővel van beültetve. Az uradalomnak téglagyártása is van, mely évenként kb. félmillió téglát állít elő. A szántók közül kb. 600 holdat gözekével szántanak. A munkaerőt helyben és Nyitra vármegyében szerzik. A napszámárak férfiaknál 80—220 fill., a nőknél 56—120 fill. Az átlagos földhasznóbér a vidéken m. holdanként 14 kor.

Nivkovich Emilné szül. Pilla Erzsébet birtoka Magyarbélén. Ezenkívül ide tartozik Némethél, Sáp, Cseklész és Szentgyörgy. Összterület 1180 m. h. és Borsodban külön 4100 m. h. A pozsonymegyei birtokból kert és beltelek 16 m. h., kaszáló 12, erdő 42 és szőlő 40 m. h., a többi pedig szántó. A tulajdonos szabad gazdálkodást folytat. Magtermelés: lóhere 50 és bükköny 20 holdon. Burgonyát 32 holdon termel. A vegyes fajtájú lóállomány 26 drbból áll. Van berni marhatenyésztés és az állomány 66 tehén és szaporulata. Ezenkívül 80 igás és hizlalás alatt 60 drb. Sertésenyésztés: magyar kondorszörű mangalicza, 20 kocza és szaporulata. A tejgazdaságból naponként 300 liter tej szállítatik Bécsbe. A szőlőterület csemege- és asztali borszőlővel van beültetve. A kb. 9 holdnyi gyümölcsös kb. 300 korona évi jövedelmet hoz. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. Napszámárak férfiaknál 80—200 fill., nőknél 60—140 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken m. holdanként 24 korona.

Zichy József gróf uradalma Vedrődön. Ide tartozik ezenkívül Tótújfalu, Majtény, Báhony, Magyar- és Némethiőszeg, Kismácséd és Pusztafödemes. Összterület 7282 k. h. Ebből kert és beltelek 76 $\frac{1}{2}$, szántó 5833 $\frac{1}{3}$, kaszáló 681 $\frac{1}{2}$, legelő 97 $\frac{1}{4}$, erdő 394 $\frac{1}{2}$, nádas 18 $\frac{1}{4}$ és használhatatlan 180 $\frac{1}{3}$. Az egészről házi kezelés alatt áll 2659 $\frac{3}{4}$ h. A birtokos váltó-gazdaságot folytat. Magtermelés: lóhere 100—120 holdon és baltaczim 20 holdon. Czukorrépát 160 és cikóriát 15—20 holdon termel. Lótenyésztés: orosz ügetőfaj, egy orosz mén, 8 anyakanca és szaporulata, azonkívül 30 igás ló. Marhatenyésztés simmenthali faj, állomány 540, melyből 140 drb. tehén. A napi tejtermelés 1100 liter. Erdészeti termény tűzi-, épület- és szerszámfa. Az uradalomnak messze földön híres gyümölcskertészete és 26 holdas faiskolája van, azonkívül zöldségkertészete, melynek termékei eladásra kerülnek. Van még egy vízi malom, mely villamos motorral is fel van szerelve, továbbá egy téglavető. A munkaerőt helyben, továbbá Zólyom és Bars vármegyékből szerzi. A napszámárak férfiaknál 80—220 fill., a nőknél 70—160 fill. Az átlagos földhasznóbér m. holdanként 24 kor.

Zichy Pál Ferencz gróf czifferi uradalma. Bérlok *Eister és Popper*. Összterület 3000 m. h., melyből 2950 h. szántó. A vetőrendszer négyes forgó. Burgonyát 300 és czukorrépát 600 holdon termelnek. A vegyes fajtájú lóállomány 44, az ugyanily marhaállomány 700, melyből 140 tehén, 150 jármos ökör és a többi hízó. Van sertéshizlalás 120 drbbal. A napi tejtermelés 1000 liter és a napi vajtermelés 30—35 kiló. Mindez Bécsbe szállítatik. Van itt szeszgyár is 1202 hktl. kontingenssel. A munkaerőt helyben és Pálosnagymezőn szerzik. A napszámárak férfiaknál 100—300 fill., a nőknél 80—120 fill. a répaszedés díja holdanként 28 koronáig terjed, a krumpliszedése 100 kiló után 26 fill. Az átlagos földhasznóbér e vidéken 32 kor.

ERDŐGAZDASÁG.

A vármegyei erdőségek az északi szélesség $37^{\circ} 40' - 48^{\circ} 11'$ és a keleti hosszúság $34^{\circ} 31' - 35^{\circ} 33'$ között, 185 községi határban terülnek el, a középhegység jellegű hegyvidéken, továbbá dombos és hullámos területen, a Morva, Duna és a Vág folyó partjain és árterületében 113—746 méter tengerszin fölötti magasságban.

A vármegye és Pozsony szab. kir. város törvényhatósága 5 szab. kir. városi és 294 községi határt foglalván magában, 114 oly községe van, melyeknek határában erdő nincsen.

Kiterjedés.

Az erdőségek összes kiterjedése, az országszerte legújabban foganatosított kataszteri fölvételek s a jóváhagyásra bemutatott erdőgazdasági üzemtervek adatai alapján helyesbített erdőnyilvántartási törzskönyv szerint, 156.019·08 k. h, a mely közigazgatási járásokként a következőképpen oszlik fel:

az alsó-esallóközi járásban	3593·93 k. h.
a felső- a galántai " "	6797·87 2439·35
a hegyentúli a nagyszombati " "	73704·62 19898·70
a pozsonyi a szempezi " "	19703·85 25835·52
és Pozsony szab. kir. város területén	4045·24

Összesen 156.019·08 k. h.

A vármegye és Pozsony szab. kir. város törvényhatóságának egész kiterjedése 4233·17 km², vagyis 735,534 k. h. Ehhez viszonyítva az erdőségek kiterjedését, kitűnik, hogy a vármegye összterületének 21·2 % -a erdővel van borítva, míg a lakosság számát figyelembe véve, átlagosan 0·45 k. h. erdő esik egy lélekre.

Az erdőségek a vármegye területén nagyon is egyenetlen arányban vannak elosztva, mert az erdőségek zöme, azaz közel 84 % -a, a vármegye nyugati részében s nevezetesen a hegyentúli, pozsonyi, nagyszombati és szempezi közigazgatási járások, valamint Pozsony szab. kir. város határáiban fekszik, míg a vármegyének keleti és déli része erdőszegény, miután különösen az alsó- és felsőcsallóközi s galántai járásoknak, valamint a pozsonyi, nagyszombati és szempezi járások egy részének mezőgazdasági művelésre fölhasznált nagy térségein az összes erdőterületnek alig 16 % -a található, és pedig többnyire csakis elszórtan, kisebb erdőcsoportokat alkotva.

Fekvés.

Fekvés és elhelyezkedés tekintetében a vármegye erdőségeit 5 csoportra oszthatni.

Az első és legnagyobb csoport a vármegye északkeleti határszélétől, délnyugatra Dévényig, illetőleg a Duna-folyóig húzódó *Kis-Kárpát* hegyláncolat keleti és nyugati oldalain s különféle hegylejtőin elterülő, közel 78.026 k. h erdőségek. Ezekhez közvetlen csatlakoznak és a második csoportot alkotják a morvamenti homoksíkság tekintélyes részét elfoglaló és

Búrszentpéter és Kukló községek határától egész Stomfa község határáig lenyúló s mintegy 50.475 k. holdra rúgó erdei fenyvesek. A harmadik csoporthoz számlálhatók a Morva-folyó balpartján s annak árterületében található, mintegy 3300 k. holdat tevő ligeti erdők. A negyedik csoporthoz tartoznak a vármegye keleti részében, nevezetesen a nagyszombati és szempezi közigazgatási járások egy részében, valamint a galántai járás dombos és halmos vidékén, úgyszintén a Vág-folyó árterületében, kisebb-nagyobb csoportokban található, mintegy 10.980 k. h. erdők, s végül az ötödik csoportot alkotják a vármegye déli részében, nevezetesen az érsekújvári Dunaág és a Duna folyótól határolt szigetközben, az úgynevezett Csallóköz térségein és a Duna folyó partján és árterületében található ligeti erdők, közel 13,236 k. h. kiterjedésben.

A vármegye területén fekvő összes erdők talajminősége az 1879. évi XXXI. t.-cz. életbelépte után osztályoztatván, külön kijelölték azokat az erdőket, a melyek *véd Erdőket* alkotnak, s mint ilyenek az idézett törvényezikk 3. §-a értelmében kormányhatóságilag jóváhagyott külön használati tervek szerint kezelendők, továbbá a futóhomokon álló erdőségek, valamint azok az erdők, melyeknek talaja másnemű mezőgazdasági megművelésre állandóan alkalmasak nem lévén, feltétlen erdőtalajnak volt minősítendő, s végül azok az erdők is, melyeknek talaja nem lévén feltétlen erdőtalaj, esetleg kiüríthatók és talajuk más mezőgazdasági megművelésre állandóan fölhasználható.

Az ilyképp végrehajtott és az „Erdők nyilvántartási törzskönyvébe” följegyzett osztályozás szerint a vármegyebeli erdőségekből 2049.79 k. h. véd-erdő. Talajminőségre nézve pedig 10.583.69 k. h. futóhomokon, 126.994.97 k. h. föltétlen erdőtalajon és 22.440.42 k. h. nem föltétlen erdőtalajon áll.

A talaj részint a helyszíni és átalakulási viszonyok különfélesége, részint pedig az altalajt s illetőleg az alkotó ásványnemek változatossága miatt a lehető legkülönbözőbb; erről a vármegye természeti viszonyait tárgyaló fejezet bővebben szól.

Az előforduló kőzetek elmálási terményeinek megfelelőleg a talaj durva szemcséjű mész és agyag, a melynek termőképessége, a feltalaj termőrétegének mélysége, az égtájak felé való fekvés és kitettség, valamint az előforduló fanemek és azoktól okozott beáryalás mértéke szerint, a lehető legváltozatosabb.

Nem ritka, főleg a bükk és helyenként a jegenyefenyő állabokkal borított völgyeletekben s egyes mérsékelt lejtőjű hegyoldalokon, a televénygazdag, erőteljes, mély, üde talaj; — míg viszont a Kárpát-hegylánczolat nyugati oldalain, a kitettebb s főleg a déli fekvésű meredek hegyoldalokon s különösen Pernek, Konyha, Detrekőváralja, Detrekőszentmiklós, Detrekőszentpéter, Széleskút és Bikszárd községek határaiban nem hiányzik a teljesen kiélt, televényszegény, sekély mélységű oly talaj sem, melyeken a teljes elkopárosodás veszélyének kikerülése s a talaj termőképességének megmentése végett sok fáradsággal, gondnal és kitartással kell megküzdenie a gondos erdésznek nemcsak a meglévő állabok kihasználási, de különösen a letarolt vágásterület sikeres fölújítási módjának megválasztása- és helyes alkalmazásánál.

A morvamenti homoksíkság talaja legnagyobb részint diluviumhoz tartozó agyagos homok, helyenként kavicsos s az úgynevezett réteggő- (Ortstein) lerakodással, a mely utóbbinak, előfordulási helyének mélysége szerint, az állabok növekvésére nagyon is kedvezőtlen befolyása van. A talaj többekévéssé durvább szemcséjű könnyű homok, mely főleg Búrszentmiklós, Búrszentpéter, Laksárújfalu, Závod, Miklóstelek, Rohrbach, Búrszentgyörgy, Székelyfalu, Nagylévárd, Kiripolcz, Jakabfalu, Deterkőcsütörtök, Lozornó és Zohor községek határaiban futóhomok-talaj jellegű.

A talaj termőképessége az agyagnak, homoknak és a televénynek keveredési arányától függ, s a kavicsnak, valamint a réteggőnek előfordulási aránya s az előfordulási hely mélységéhez képest igen változatos minőségű.

A Morva-folyó partján s annak árterületében található erdőtalaj általában véve igen jóminőségű, mert mély, zsombékos, fekete áradmányföldet, vízhortda fekete homok- és agyagtalajt alkot, alluviális és diluviális eredetű agyagtalajon s a vízpartok közelében hömpölykavicsos.

Talaj- és termőhelyi viszonyok.

Ehhez képest a Duna és Vág folyó partjain és árterületükön, nemkülönben az érsekújvári Dunaág és a Nagy-Dunától határolt szigetközben az erdőtalaj alluvium-származású, különböző mélységű homokos agyag és vízholdta, televényes, üde homok vagy iszaplerakodás, mely alatt kisebb-nagyobb mélységben kavics és diluviális homok az alkövezet.

Termőhelyi jóságra nézve a lehető legváltozatosabb, a szerint, a mily változó rétegzet- és mélységben a kavics előfordul, vagy a mily mértékben a talaj az alacsony (109—128 méter tengerszín fölötti magasság) fekvés következtében az árvizektől való elmocsárosodás veszélyének, vagy a talajvíz káros behatásának kisebb-nagyobb mértékben alá van vetve.

Végül a vármegye keleti részében, nevezetesen a szempezi, nagyszombati és galántai járásokhoz tartozó, nagykiterjedésű, dombos és halmos vidéken kisebb-nagyobb csoportokban található erdőségek talaját, alluviális homok és kavics, diluviális lösz- és kavics-altalajon fekvő, középmélységű, üde, televénygazdag iszapomok, részint pedig sárga és fekete agyag alkotja, mely nem föltétlen erdőtalaj és más mezőgazdasági művelésre kiválóan alkalmas.

Főlemlítendő még a „Feketevíz“ mentén, Szentgyörgy szab. kir. város határában, mintegy 600 k. h. területen található égererdő is, melynek talaja a „Feketevíz“ alkotta ingovány lápföld.

Fanemek.

A Kis-Kárpát heglánczolatlan elterülő erdőségek uralkodó faneme a bükk, utána a kocsántalan tölgy; Modor, Cseszte, Dubova s Pila községek határában pedig a jegenyefenyő. E fanemek egyetlenül és egyenesen nagyobb terjedelmű összefüggő, zárt állabokat alkotnak. Ezekhez sorakozik a gyertyán is, mely főleg az előhegyeken és halmokon teljesen egyetlenül fordul elő és részben tölgygyel és bükkal vegyesen található.

Nagyobb csoportokban s főleg mesterséges telepítéssel alkotott fiatal erdőrészekben előfordul továbbá a lúcz-, vörös és erdei fenyő is.

Mint tehát a fentebbi számarányból látható, a bükk uralkodik e heglánczolat legnagyobb részén, míg a tölgy az alantabb fekvő déli, délnyugati és részben a keleti, a jegenyefenyő pedig a Modor, Cseszte, Pila és Dubova községek határaiban fekvő hegyoldalak uralkodó faneme.

Az 1879. évi XXXI. t.-cz. életbelépte óta folytatott erdőgazdálkodás legfőbb irányelve a bükkösök terjedelmének más, nemesebb fanemek mesterséges ültetésével leendő apasztása s ezért mindazon erdőrészekben, a hol ezt a helyi és talajviszonyok megengedik, a letarolt vágások vagy egészen lúcz- és vörös fenyő-, vagy tölgyceseméttel ültetnek ki, részben a tarvágás után mutatkozó hézagok pótolatnak ki az említett fanemek csemétéivel, részint pedig a vetővágások alatt álló bükkállabok jegenyefenyőmaggal telepítetnek alá.

A második főcsoportnak, az úgynevezett morvamenti homoksíkságon elterülő erdőségeknek uralkodó faneme kizárólag az *erdei fenyő*, de e fanemeken kívül előfordulnak még — nagyobb csoportokban — egyetlen állabokat alkotva és erdei fenyővel keverve, a tölgy és az ákác, továbbá a mélyebb fekvésű vizenyős helyeken s a patakok mentén, nagyobb csoportokban, az éger s végül kisebb-nagyobb csoportokat alkotva, a fekete fenyő és nyírfa, valamint új erdőtelepítésekben a lúczfenyő és sima fenyő (*Pinus strobus*) is. Tekintettel azonban a talajviszonyokra s arra, hogy itt úgy a lúcz-, valamint a sima fenyő erdősítési kísérletei kedvező eredményre nem igen vezettek, de sőt az itt-ott előforduló fiatal ákáczások is kedvezőtlen fejlődést mutatnak, az utóbbi időben s főleg a rendezettebb erdőbirtokokban nemcsak a lúcz- és sima fenyő, hanem az ákác megtelepítésével is fölhagytak s a letarolt területek felújításánál első sorban is az erdei fenyőt, a megfelelő helyeken pedig a kocsános és kocsántalan, valamint a kőrist és éger fanemeket alkalmazzák.

A Morva-folyó partjain és árterületében elterülő, mintegy 3500 k. holdnyi ligeti erdőknek 30 %-át a tölgy, 50 %-át a szil, kőris, éger, nyár és fűz, 20 %-át pedig az erdei fenyő foglalja el. S mert a talaj a jelzett fanemek tenyészetének a legjobban megfelel, a vágások felújításánál is mindenütt, hol a mesterséges felújítás fogantatosítása, vagy a vágások hézagainak kipótlása szükséges, erre a célra csakis a tölgy-, kőris- és éger-cseméteket alkalmazzák.

A vármegye keleti részében, nevezetesen a galántai járásban, valamint a szemcezi és nagyszombati közigazgatási járások dombos és halmos vidékein található erdőcsoportok uralkodó faneme a tölgy és a cser, melyek elegyetlen állapotban és egymással keverve, külön erdőcsoportokat alkotnak s többnyire sarjerdőüzemben kezeltetnek. Ezekon kívül a nyár, fűz, szil, kőris és ákác is, egymással keverve, uralkodó fái egyes kisebb erdőcsoportoknak, míg az éger, különösen a Fekete-víztől alkotott és Szentgyörgy város határában fekvő ingoványföld talaján található, nagyobb terjedelmű, mintegy 600 k. hold kiterjedésű, tiszta elegyetlen állatot alkot. Ez erdők túlnyomó része sarjerdő üzemben kezeltetvén, fölújításuk természetes úton sarjadzással történik, s a mesterséges ültetések, tölgy-, cser-, kőris-, ákác- és éger-csemetékkel,



A MALACZKAI URADALOM ERDEI VASÚTJA.

csakis az erdőhöz tartozó tisztás területeken, valamint a sikerrel be nem erdősült vágások egyes hézagain eszközöltetnek. Végül az érsekújvári Dunaág és a Duna folyótól határolt szigetközben, úgyszintén a Duna folyó partjain és árterületében előforduló erdőségekben az uralkodó fanem a kőris, nyár, éger, fűz és szil, továbbá kisebb csoportokban a kocsános és kocsántalan tölgy, valamint az ákác. Ezek a fanemek — többnyire egymással elegyülve — vegyes állabokat alkotnak s csak kisebb erdőcsoportok találhatók, hol a főntebb elősorolt fanemek mindegyike külön-külön, elegyetlenül uralja a területet. A kőris, ákác, tölgy s helyenként az ezüst-nyár által alkotott elegyetlen állabok túlnyomó része mesterséges ültetéssel keletkezett, míg az elegyetlen füzesek a Duna folyó szigetcsoportjain s különösen homok- és kavicsöntvényeken, természetes úton származtak.

Újabb időben több rendezettebb erdőgazdaságban s különösen a gróf Pálffy-féle senioratus és *Pozsony* szab. kir. város erdejében, az amerikai kőrisrel (*Fraxinus cinerea*), valamint az amerikai dióval (*Juglans nigra*) is tettek igen jó sikerű erdősítési kísérleteket.

A főnt elősorolt főbb fanemeken kívül elszórtan találhatók mindenütt kisebb-nagyobb mennyiségben a lombfáknak és cserjéknek hazánkban honos

minden fajai, nevezetesen a juharfélék, a hárs, barkócza, vörös berkenye, vadalmu, vadkörte, a csertölgy és zöld juhar, a zelnice meggy, vörös gyűrű, lútos som, madárcseresznye, fekete és vörös bodza, vesszős fagyal, bangita, galagonya, kutyabenge, málna, szeder, hamvasszeder stb.

Százalékarányban kifejezve, a vármegyebeli összes erdőterületből mintegy 30%-ot a bükk, 27-et az erdei fenyő, 18-at a tölgy, 10-et a nyár, nyír, fűz, szil, 3·5-et a gyertyán, 3-at a jegenyefenyő, 2·5-et a kőris, 2·5-et az ákác, 2·5-et az éger és végül 1·0-et a feketefenyő fanem foglalja el.

Birtokjogi
viszonyok.

A vármegye területén fekvő összes erdőterületből 15.065·35 k. h. törvényhatósági és községi, 1911·69 k. h. egyházi, 57.098·20 k. h. hitbizományi, 11.884·42 k. h. úrbéres közbirtokossági és 70.059·12 k. h. magántulajdon s miután az 1879. évi XXXI. t.-cz. 17. §-a szerint, az összes községi, egyházi, hitbizományi, úrbéres közbirtokossági erdők, valamint a magántulajdon tevő erdőkből az idézett törvényezikk 2-ik §-a értelmében hatóságilag kijelölt véderdők is, kormányhatóságilag jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezelendők, a vármegyei 156.019·08 k. h. erdőterületből: 86.900·50 k. h. oly erdőség, mely a törvény értelmében üzemtervszerű kezelés alatt áll.

A törvényhatósági és községi erdőbirtokok száma 15 és pedig: 5081·81 k. h. Pozsony, 4164·02 k. h. Modoré, 2154·70 k. h. Szentgyörgy, 2071·40 k. h. Baziné, 1129·04 k. h. Somorjáé és 464·38 k. h. 10 kisebb községé.

Az egyházi testületek és személyek tulajdonában levő erdőterületből: 1265·40 k. h. az *esztergomi érsekségé*, 368·03 k. h. a *pozsonyi társaskáptalané*, 144·53 k. h. a *pannonalmi apátságé*, 72·44 k. h. a *pozsonyi préposté*, míg a 61·29 k. h. hat *kisebb egyházi személy* tulajdona.

A hitbizományi erdők 5 hitbizományi uradalomnak a kiegészítő részei, nevezetesen: 50.341·68 k. h. a *hg. Pálffy Miklós-féle malaczkai hitbizományhoz*, 2537·72 k. h. a *gr. Pálffy-család senioratusi hitbizományi uradalomhoz*, 2122·92 k. h. a *gr. Esterházy Mihály cseklészi*, 1971·31 k. h. a *gr. Pálffy József-féle vittencz-szomolányi s végül 124·50 k. h. a gr. Zichy Jakab-féle hitbizományi uradalomhoz* tartozik.

Az úrbéres közbirtokossági erdők összesen 109 külön birtokot alkotnak, s az úrbéri rendezés alkalmával a faizási szolgálat megváltása fejében adattak ki. Ezen úrbéres közbirtokossági erdők közül: 400 holdon fölül van 2 birtok, 300—400 holdig szintén 2, 200—300 holdig 12, 100—200 holdig 28, és 100 holdon aluli van 65.

A magántulajdonban levő erdők birtokosai közül fölemlíthetők nagyobb erdőbirtokosokként, 1600-tól 750 holdig id. *Pálffy János gr.*, *Károlyi Lajos gr.*, *Pálffy József gr.*, *Hohenlohe hg.*, *Wenkheim Frigyes gr.*, a *cs. és kir. család*, *Pálffy István gr.*, *Zichy Pál gr.*, *Apponyi Albert gr.*, *Apponyi Antal gr.*, *Esterházy Mihály gr.* és *Windischgrätz hg.*

Erdő-
gazdálkodás.

Habár a régmúlt időkben országszerte dívott helytelen vagy éppen semmilyen erdőgazdálkodás e vármegye területén is követőkre talált, mégis határozottan állíthatni, hogy e rendszertelen erdőgazdálkodás nem volt általános és az erdőségek túlnyomó része a nagyobb uradalmak és 4 szab. kir. város tulajdonában lévén, ezek idejekorán, már a mult század elején oly intézkedéseket léptettek életbe, melyek az erdőkezelést s az erdei hasznóvételeket az akkori idők viszonyainak megfelelően szabályozták, főszólyt helyezvén nemcsak az erdőjövedelem állandó biztosítására, hanem az erdővédelemre, erdőápolásra és az erdő sikeres felújítására is.

Mindezekhez járult még a vármegyebeli erdőségek dús vadállománya s ezzel kapcsolatosan a vadászat gyakorlásának nagyobb térfoglalása, mi miatt csak elenyésző kis erdőterületre szorítkozott az erdőknek legelőterület nyerése céljából szükségelt kiirtása, vagy a letarolt vágásterületnek korlátlan legeltetése.

Az 1879. évi XXXI. t.-czikk az erdőtörvény 1880. évi június hó 1-én történt életbeléptetésével a vármegye területén is megvetette az alapját a rendszeres erdőgazdálkodásnak és az idézett törvényezikk általános rendelkezései a vármegye területén, a viszonyoknak és körülményeknek megfelelően, tényleg végre is hajtottak. A *véderdők* 2049 79 k. h. kiterjedésben s összesen 26 község határában kijelöltettek és kormányhatóságilag máris jóváhagyott rendszeres

használati tervek szerint kezeltetvén, birtokosaik, a használati korlátozás mérvéhez képest, teljes adóelengedésben vagy adókedvezményben részesülnek.

A vármegye területén található s az erdőtörvény 17. §-ában felemlített összes kötött birtokokra s nevezetesen a törvényhatósági és községi, továbbá az egyházi testületi és személyi, valamint a hitbizományi és úrbéres közbirtokossági erdőkre nézve a rendszeres gazdasági üzemtervek elkészítve s kormányhatóságilag jóváhagyva lévén, e birtokokban az erdőhasználatoknak minden neme, úgyszintén a legeltetés, tuskóirtás és alomszedés gyakorlása is megfelelően szabályozva, valamint a letarolt vágásterületeknek szakszerű és az előírt határidő alatt való pontos beerdősítése biztosítva lett.

E jóváhagyott használati és rendszeres gazdasági üzemtervek szerint: a véderdők 100 éves forda mellett szálaló üzemben kezeltetnek s az állab- és korosztályzati, valamint a helyi és talajviszonyok figyelembe vételével teljes használati tilalom alatt állanak, vagy pedig a használatok megfelelően korlátoztattak. A rendszeres kihasználás alatt álló valamennyi kötött erdőbirtokból pedig 65.816'99 k. hold szálerdőüzemben kezeltetik, a fokozatos felújítási vágásmód vagy pedig tarvágások alkalmazása mellett egy része 60 és 80, túlnyomó része pedig 100 éves fordában és a többi 18.844'67 k. h. erdő sarjerdőüzemben kezeltetik, 20, 30 és 40 éves forda mellett.

Cserkéregtermelésre berendezett erdők a vármegye területén nincsenek s így a 20 éves fordában kezelt sarjerdők többnyire gyorsan növő s lágy fanemekből álló, ligeti erdőket alkotnak.

A vármegye területén fekvő s szabad magántulajdonú 70.059 k. h. erdőterületből, rendszeres gazdasági üzemterv szerint csakis a nagyobb és rendezettebb magánuradalmak erdei kezeltetnek, míg a kisebb magántulajdonú erdők üzemtervszerű kezelésben nincsenek ugyan, azonban a gazdálkodás ezekben sem tekinthető olyannak, mely az erdő állagát veszélyeztethetné, mert habár ezekben az erdőhasználatok nem is gyakoroltatnak mindenütt az állandóság szabályainak szigorú megtartásával, mégis, tekintettel ama körülményre, hogy a kihasznált vágásterületnek beerdősítése a törvényes határidőben jóformán minden magánerdőbirtokban végrehajthatik, s különben is a vágásoknak kilegeltetése általánosságban nem szokásos, a magánerdőségeknek gazdasági állapota is túlnyomóan jónak tekinthető. E magánerdőknek közel 60 %-a szintén szálerdőüzemben, 40 %-a pedig 20—30 éves fordájú sarjerdőüzemben kezeltetik.

Az erdőgazdálkodás a vármegye területén fekvő összes erdők legnagyobb részében belterjesnek nevezhető s kivételt e tekintetben csakis a Kis-Kárpát heglánczolaton elterülő némely bükkösök tesznek, a melyek a nehezen megközelíthető fekvés, vagy az ott található faanyagnak csekély használhatósági értéke miatt jóformán kihasználatlanul állanak.

A kormányhatóságilag jóváhagyott gazdasági üzemtervekben kitüntetett, valamint a rendezettebb és nagyobb uradalmi erdőbirtokban közvetlen tapasztalatok útján beszerzett becslési adatok szerint a vármegyebeli összes erdőségek évi fatermése átlagosan kat. holdanként 210 kbmt., s így összesen 327.609 tömörköbmétert tesz, melynek mintegy 35 %-a, azaz 112.663 kbm. mint épületi, haszon- és szerszámfa, 65 %-a pedig, azaz 214.946 kbm. mint tűzifa értékesíttetik.

Az évenként letarolt évi vágásterületeknek rendszeres felújítása a bükkösökben és jegenyefenyvesekben természetes úton, a fokozatos felújító vágásmód alkalmazása mellett, a sarjerdőkben kezelt erdőnél pedig sarjadzás útján történik, olyképpen azonban, hogy a természetes fölújulás megtörténte után a vágásterületnek hézagai nemesebb fanemek esetetével ültetettnek ki és több erdőbirtokban — állabátalakítás céljából — a bükkösök jegenyefenyőmaggal telepítettnek alá.

A szálerdőüzemben kezelt erdei fenyvesekben és tölgyesekben azonban, a vágások mindenütt mesterséges úton, erdei lúcz- és vörös fenyő, továbbá tölgy- és kőriscesemetével vagy tölgyakkrakás útján erdősíttetnek be. A letarolt vágásoknak ilyenképpen való beerdősítése a vármegye területén fekvő összes erdőkben ez idő szerint nagy igyekezettel s a viszonyoktól megengedett legjobb sikerrel történik.

E kedvező körülmény abban leli magyarázatát, hogy míg a vármegyében a faértékesítési viszonyok elég kedvezők, sőt egyes vidékeken nagyon is jók, nemcsak a nagyobb s rendezettebb nradalmak tulajdonosai, de a volt úrbéres közbirtokosságoknak kiosztott erdők jelenlegi birlalói is a szükséges pénzáldozattól nem riadnak vissza, míg másrészt az erdősítéshez szükségelt eseteték a vármegye számos helyén a lehető legolcsóbban megszerezhetők, maga a nép pedig a vármegye több vidékén az erdősítési munkálatokkal ismeretes lévén, nem hiányzik az alkalmas munkaerő sem. Átlagosan 1890 holdra tehető ezeknek a vágásterületeknek a kiterjedése, melyek a vármegye területén fekvő erdőségekben mesterséges úton s elég jó sikerrel évenként beerdősíttetnek.

Az 1879 évi XXXI. törv.-czikknek a szakképzett kezelő erdőtisztek és elegendő számú, megfelelő őrzőszemélyzet alkalmazására vonatkozó rendelkezését, az e vármegye területén fekvő erdőségeknél pontosan hajtják végre. A vármegyebeli összes erdők kezelésénél ez idő szerint 13 törvényes szak-képzettségű és 30, ezzel nem bíró, de gyakorlatilag képzett erdőtiszt, az erdőrizet s erdővédelem biztosítása szempontjából pedig 93 szakvizsgázott erdőőr és 211 erdőszolga áll tényleges szolgálatban s így átlagosan 3628 k. h. erdő tartozik egy erdőtiszt kezelése és 513 k. h. egy erdőőr őrizete alá.

A vármegye területén fekvő s a kisebb községek, továbbá az úrbéres közbirtokosságok, valamint a kisebb egyházi személyek tulajdonában levő erdők az 1898. évi XIX. t.-cz. alapján az 1899. évi július hó 1-től kezdődőleg állami kezelésbe vétettek át és ezen összesen 14.130 kat. holdat tevő és 126 külön birtoktestet tevő erdőket a nyitrai m. k. állami erdőhivatal felügyelete és ellenőrzése mellett, a Pozsonyban rendszeresített m. k. járási erdőgondnokság (egy kezelő m. k. főerdész és egy erdőgyakornok) kezeli. Az országban rendszeresített 20 királyi erdőfelügyelőség közül az egyik Pozsonyban van s az erdőfelügyelettel s az erdőkezelés ellenőrzésével egybekötött összes teendőket egy kir. erdőfelügyelő, egy kir. alerdőfelügyelő és egy szolgálattételre beosztott m. k. erdőmester végzi.

A közigazdasági tekinteteből befásítandó kopár területek beerdősítésére vonatkozó törvényes rendelkezések alapján a vármegye területén mintegy 4341 k. hold oly terület lett felvéve és van nyilvántartva, mely mint teljesen hasznavehetetlen, kopár terület, lassanként beerdősítendő volt. Hogy e téren mily örvendetes haladást és mily kedvező eredményt értek el, bizonyítja az, hogy e kopár területből a törvény életbelépte óta összesen 3024 k. holdat sikeresen s olykép fásítottak be, hogy e befásított területek máris az erdők közé soroztattak.

Ezek közül több befásítás, a földművelésügyi m. k. miniszteriumtól évenként kitézött erdősítési jutalmak elnyeréséért is sikerrel pályázott, mert Laksárújfalu község két ízben és pedig 200 és 500 kor., Búrszentgyörgy úrbéresei 800 kor., a búrszentmiklósiak 1000 kor., a búrszentpéteriek 800 kor., a székelyfalusiak 400 és 1000 kor., a gajariak 800 kor. és Besztercze község 100 kor. erdősítési jutalmat nyertek és ezenkívül az erdősítések tetemes költségeinek fedezése s így az erdősítés foganatosításának előmozdítása céljából a szegényebb sorsú birtokosok és úrbéres közbirtokosságok a miniszterium részéről évenként anyagi támogatásban is részesültek s e czímen ez ideig 5234 kor. pénzsegélyt osztottak ki.

A favágatás és az egyes faválasztékok termelése a nagyobb erdőbirtokokban a környékbeli lakosokkal és az egyes erdőbirtokokban állandóan megtelepített favágókkal történik. Kivételek csakis az állami kezelésbe átvett kisebb községi és úrbéres közbirtokossági erdők, a hol az évenként termelendő fa döntését és az egyes faválasztékok termelését maguk a községi lakosok, illetőleg a közbirtokosságok tagjai foganatosítják.

A termelt faanyagoknak az erdőből a faeladási helyekre való kiszállítása csakis fuvarerővel történik. Vízi utak s nevezetesen az úsztatásra és tntajozásra berendezett patak és folyószakaszok a vármegye területén nincsenek, kivéve a *Pálffy János* és *Pálffy József* grófoknak Pila, illetőleg *Losonc* községek határaitban fekvő erdőbirtokain áthaladó, Pila, Olsove és Dolina, valamint a Babina és Bohatta nevű erdei patakszakaszokat, melyeken kezdetleges partbiztosítások, kisebb torlaszművek és egyszerű terelő és fölfogógerebek

alkalmazása mellett évenként csekélyebb mennyiségű s körülbelül 10—10 ezer köbméternyi hasábtüzifa úsztattatik le az illető két község határában fekvő farakodóhelyekig, azokban az években, a mikor hódús tél után az illető patakszakaszok kedvező vízállása az úsztatást rövid időre megengedik.

A szállítási viszonyok tehát elég kedvezőtlenek, mert főleg a hegységekben az erdei utak járhatatlansága és a fuvarosok elégtelensége és megbízhatatlansága miatt a fa szállítása nagyobb nehézséggel és költséggel van egybekötve, a minek főleg a Kis-Kárpát-hegylánczolon található terjedelmes bükkállabok értékesítésére nézve van hátrányos befolyása.

Két nagyobb uradalmi birtokban erdei iparvasút is van, nevezetesen: a *Pálffy*

Miklós herceg malaczkai uradalmához tartozó erdőségekben, Malaczkától Rohrbachig, gőzerőre berendezett, keskenyvágányú, 11 kilométer hosszú erdei vasút, a melyen a fa szállítását 18 lóerejű gőzgép eszközli és évenként 6000—8000 kocsi rakományt szállítanak le a malaczkai farakodóhelyig. A másik ilyen vasút *Pálffy* József gróf szomolányi erdőbirtokán van. Erről e kötet mezőgazdasági részében bővebben szoltunk.

A vármegyebeli erdőségek évi fatermése a szükséglet, a kereslet, s a faanyag használhatósága és minőségére való tekintettel, épület- és haszonfára, fűrészgyártmányra és hasított árrúra, kisebb mezőgazdasági és műszerfára, túlnyomó része azonban tüzfára dolgoztatik fel s az évi termésnek mintegy 40%-a a birtokosok saját házi szükségleteinek fedezésére fordítottatik, 60%-a azonban eladásra kerül. A Kis-Kárpát hegylánczolon s a Morva mentén előforduló tölgyeseknek évi fatermése épületi és műszerfára, de tekintélyes része tölgyeszőlőkaróra dolgoztatik fel, mert a Pozsony vármegyében található nagykiterjedésű szőlőbirtokok évente nagymennyiségű szőlőkarót szükségelvén, e faválaszték a vármegyében kedvezően értékesíthető. A jegenyefenyvesek évi fatermése, épületi és haszonfának és fűrészárúnak dolgoztatik fel s ugyancsak túlnyomó részben a vármegye területén kerül eladásra. A morva menti síkságon elterülő erdei fenyvesek fája épületfára, fűrészárúra, vasúti talpfára és szőlőkaróra dolgoztatik fel s túlnyomó részben a bécsi, alsó-ausztriai és morvaországi fapiaczokon talál kitűnő értékesítésre. A vármegye nyugati és déli részében, s különösen a nagyszombati, szempezi és galántai járások halmos vidékein, kisebb-nagyobb csoportokban előforduló, valamint a Duna folyó partjain és árterületein található erdőségek évi fatermése pedig, kisebb méretű haszon- és mezőgazdasági fának és tüzfának, szintén a vár-



A SZOMOLÁNYI URADALOM ERDEI VASÚTJA.

megye területén értékesítetik előnyösen, mert e vidék fában szűkölködven, a jelzett erdőségeknél, aránylag nem a legjobb minőségű évi fatermését, a környékbeli lakosok egész mennyiségében felhasználni kénytelenek. A Kis-Kárpát heglánczolatlan előforduló terjedelmes bükkösök évi fatermésének az a része, mely a rendelkezésre álló szállítási eszközök igénybe vétele mellett kisebb költséggel Pozsony város, valamint Modor, Szentgyörgy, Bazin, Nagyszombat, sz. kir. városok s a közel fekvő nagyobb községek piacaira leszállítható, aránylag szintén kedvező értékesítésre talál; azonban a távolabb fekvő bükkös erdőrészek fatömegének értékesítése igen mostoha viszonyokkal küzd, habár több birtokban a bükköt feldolgozó ipartelepek s más oly gyárak is alakultak, a melyek évente nagyobb mennyiségű tűzifát fogyasztanak.

A vármegye területén a fa tóarái átlagosan a következők:

Tölgy, kóris, juharnál:

Épületfa m ³ -ként	11	koronától	23	koronáig
Haszonfa m ³ -ként	8	"	20	"
Hasáb tűzifa m ³ ként	4	"	10	"

Jegenye, lúcz és erdei fenyőnél:

Épületfa m ³ -ként	9	koronától	14	koronáig
Kisebb haszonfa m ³ -ként	6	"	10	"
Hasáb tűzifa m ³ ként	3	"	10	"

Bükk, gyertyán, ákácznál:

Szerszám- és haszonfa	6	koronától	18	koronáig
Hasáb tűzifa	4	"	12	"

Eger, nyár, fűz, szilnél:

Haszonfa	5	koronától	15	koronáig
Hasáb tűzifa	3	"	9	"

Fűrészgyártmány és hasított áru:

1 köbm. fenyő fűrészárú	30	koronától	40	koronáig
1 " tölgy "	50	"	65	"
1 " bükk "	26	"	38	"
1000 drb. tölgy szőlőkaró	36	"	45	"
1000 " fenyő szőlőkaró	24	"	30	"

Fűrészmű és fát földő gozó ipartelep szintén több van a vármegye területén. Ezek közül felemlíthetők Pozsonyban a Durvay, Sprincz és Hubert czégek gőzfűrésztelepei, melyeken az egyes uradalmaktól megvásárolt nyers faanyag dolgoztatik fel. Ezekon kívül több uradalom saját fűrészteleppel rendelkezik, melyeken az uradalmi erdők nyerstermékei nyernek feldolgozást, hogy félgyártmányokként, közvetlenül az uradalmi rakhelyekről adassanak el; így: Pálffy Miklós herczeg malaczkai uradalmának gőzműfűrészre három kerettel, három körfűrészszel, esztergapaddal és faaprítógéppel. Károlyi Lajos gróf stomfai birtokán van egy turbinás vízfűrész, két keret- és egy körfűrészszel. Pálffy János gróf ezajlai birtokán szintén egy vízi turbinás műfűrész két keret- és körfűrészszel. Hohenlohe herczeg morvaszentjános birtokán egy vízi műfűrész 1 kerettel. Pálffy József gróf szomolányi uradalmában — Szomolányon és Jókón — 2 vízi műfűrész 1—1 kerettel, 2—2 körfűrészszel, továbbá fagyapot, zsindely és parketta előállítására szolgáló gépekkel. Ezekon kívül található még 12 kisebb parasztfűrész.

A fát feldolgozó és fát fogyasztó nagyobb ipartelepek közül kiemelendő: a Pálffy József gróf szomolányi és vittenczi uradalmában Szomolány és Jókó község határában felállított 2 *regyi gyár*, melyekben faszesz, faeczet, eczetsavas produktumok, acetov, s ezekkel kapcsolatosan faszén és kátrány termeltetik. E regyi gyárak egyike évente 10.000, másika 15.000 ürméter bükkhasábfát használ fel a jelzett vegyszerek előállítására s mindkét gyár kazánjának fűtéséhez évente 12—14 ezer ürméter különféle tűzifa kell. A Harsch Testvérek czégnek Pozsony közelében, Ligetfaluban felállított s gőzerőre berendezett *skatulya- és ládikagyára*, mely évenként 4—5000 kmt. lágy faanyagot, nevezetesen a dunamenti ligetek nyár-, fűz- és égerfáját dolgozza föl s így a gyártelep alkotásával a dunamenti ligeti erdőknek eddig értéktelen s csak tűzifára fölhasznált lágy fanemei, értékben lényegesen növekedtek. A pozsonyi kefégyárnak évente 4—5000 köbméter bükk és tölgy haszonfára van szüksége, a morvamenti uradalmi erdőkben mintegy 12 *szurok- és kátrányégető* kemenceze van berendezve, a melyekben a kiirtott erdei fenyőtuskók gyantadús részeiből, száraz lepárlás útján, terpentinolaj, kátrány, faeczet és faszén termeltetik. Egy-egy ily kemenceze 50 ürméter tuskó-

fát foglal magába, melyből átlagos 14 napi lepárlás után mintegy 880 kg. terpentinolajat, 1375 kg. kátrányt, 600 kg. faeczetet és 3600 kg. faszenet nyernek. Ezeken kívül a Kis-Kárpát heglánczolat távolabb fekvő, s nehezebben megközelíthető részeiben, a *szénégetés és széntermelés is* megemlítésre méltó mennyiségben történik.

A fának tövön, az erdőben, nagyobb vállalkozók részére való eladása, a vármegye területén nem szokásos, s úgy a sz. kir. városok, valamint a rendezett nagyobb uradalmak s a magán erdőbirtokosok túlnyomó része, a faválasztékok termelését házi kezelésben foganasítván, a termelt s földlgozott faanyagot saját rakhelyeiken értékesítik.

Külkereskedelem és fakivitel tekintetében a fakereskedés tehát e vármegyében látszólag kevésbé élénknek és kevésbé figyelemre méltónak tűnik fel, e látszattal szemben azonban a fentebb kitüntetett kedvező értékesítési viszonyok azt bizonyítják, hogy a vármegye különleges viszonyai következtében, az erdők évi fatermésének legnagyobb része a vármegye piacain talál fogyasztókra.

Ezek után a vármegyében dívó erdőgazdálkodás bővebb ismertetése és megvilágosítása céljából nem lesz fölösleges az egyes nagyobb erdőbirtokokban folytatott gazdálkodást az alábbiakban röviden ismertetni.

E vármegyének legnagyobb erdőbirtokosa Pálffy Miklós herceg. Erdőbirtokának kiterjedése 50.341.68 k. hold, melyből: 30.840.48 fenyveserdő, 17.698.03 bükkerdő és 1783.17 ligeti erdő. A fenyveserdők a morvamenti homoksíkságon, a bükkerdő a Kis-Kárpát heglánczolat nyugati oldalán és a ligeti erdők: a Morva folyó balpartján és árterületében, összesen 20 község és 2 puszta határában fekszenek.

Az erdőbirtok hitbizományt alkot, melyet a győri hősnek, Pálffy II. Miklós grófnak fia, IV. Pál, Magyarország nádora alapított 1653. évi nov. 5-én. A hitbizomány kihirdetése azonban csak III. Károly alatt történt, Pozsony vármegye 1726. évi augusztus 22-én tartott gyűlésében.

E hitbizományi erdőket már régen, jóformán a hitbizomány kihirdetésétől kezdve, az akkori idők viszonyainak megfelelően, elég rendszeresen kezelték. Azonban az 1879. évi XXXI. t.-cz. életbeléptével készült és kormányhatósági jóváhagyást nyert rendszeres gazdasági üzemtervek szerint: az erdőbirtok 11 erdőgazdasági kerületre, illetőleg pagonyra osztva, szálerdő- és sarjerdőüzemben, a kijelölt véderdők pedig szálalóüzemben kezeltetnek és pedig, a fenyveserdők: 80 éves forda és 5 éves felújítási időszak számításba vétele és tarvágások alkalmazása mellett, szálerdőüzemben olyképpen, hogy a tarrá levágott vágásterületek, a tuskók kiirtása után, négy évig mezőgazdaságilag megműveltetnek és az 5-ik évben erdei fenyőesemetével ültetnek ki. A bükk- és tölgyerdők 100 éves forda mellett szintén szálerdőüzemben, de a fokozatos fölújítási vágásmód elvei szerint olykép kezeltetnek, hogy azokon a vágásterületeken, melyeken a felújítás természetes úton: makkvetéssel teljesen nem sikerült, a hézagok tölgy-, lúcz- és vörös fenyő- s helyenként kőriscsemetekkel ültetnek ki, egyes bükkvágásokban pedig — fanemváltoztatás céljából — a terület jegenyefenyőmaggal telepítettik alá. A ligeti erdők és az egész erdők a 40 éves fordájú sarjerdőüzemben kezeltetnek, a vágások felújítása pedig természetes úton, sarjadzásokkal, vagy tölgy-, kőrís- és égercsemetek kiültetésével, mesterséges úton történik. Végül a Kis-Kárpát heglánczolat egyes meredek hegyoldalain kijelölt uradalmi véderdők, 100 éves forda mellett, szálaló üzemre vannak berendezve, kihasználásuk azonban, ez idő szerint, teljesen szünetel, s csakis a szükségelt erdősíntési munkálatok hajtának végre.

Az uradalmi erdőkben, különösen az erdei fenyvesekben mesterséges úton végrehajtott s végrehajtandó terjedelmes erdősíntéseket 10—15 éven át sodronykerítéssel védik meg a gazdag szarvas-vadállománytól okozható károsításoktól.

Az egész erdőbirtokban, kivéve a Kis-Kárpát heglánczolon elterülő bükkösöket, igen belterjes gazdálkodás folyik, a mit különben is megkövetelnek ez erdők fekvése, a vidék kedvező faértékesítési viszonyai, s főleg az, hogy a közeli alsó-ausztriai és morvaországi községek és iparvállalatok jól fizető és állandó fogyasztói e faanyagoknak és faválasztékoknak.

Pálffy Miklós
hg. erdő
gazdasága.

A jóváhagyott gazdasági üzemtervek szerint: ez uradalmi erdőkben a jelenlegi 10 éves félfordaszak alatt évenként átlagosan 448·70 k. hold erdőterület kerül vágatásra, évenként közel 75.386 tömör köbméter nyers fatermésel s e főhasználati fatömeg kívül évenként még mintegy 12.000 köbméter előhasználati fatömeg kerül rendes kihasználásra és földolgozásra. A letarolt vágásterületekből évenként átlagosan 350·0 k. hold terület mesterséges úton, esemeteültetéssel erdősíttetik be s csak 93 k. hold beerdősítése tervezetik természetes úton, magvetőnyúlással és sarjadzással. A mesterséges erdősítések $\frac{3}{4}$ részben erdei fenyőesemetével történnek és az e célra évente szükségelt 4—5 millió drb. különféle esemete az uradalmi erdőkben mintaszerűen berendezett és kezelt esemetekertekben termeltetik.

Az évi fatermésnek, illetőleg az évenként kihasznált faanyagának a fenyő-erdőkben 49 % -a, a tölgyerdőkben 30 % -a, a bükk-erdőkben 6 % -a és a ligeti erdőkben 25 % -a hasznofára s különösen épületfára, különféle fűrészárúra, vasúti talpfára, parkettákra, burkolatkoczkra, szőlőkaró s egyéb különféle hasított árúkra dolgoztatik fel, a többi pedig tűzifának értékesíttetik.

A termelt fának fűrészárúra való földolgozása céljából gőzerőre berendezett, nagyobb fűrésztelep állíttatott fel Malaczkán, a hol évenként átlag 18.000 drb fűrészrönkő, mintegy 7500 tömörköbméter fatömeggel dolgoztatik fel. E fűrészteleppel van egybekötve a terjedelmes faraktár, honnan évenként átlag 3000—3500 vasúti kocsirakomány faanyagot adnak és szállítanak el. Innen indul ki az uradalmi keskenyvágányú s gőzerőre berendezett 11 kilométer hosszú, már említett erdei vasút is.

Az uradalmi erdők évenként és holdanként átlag 6—7 korona tiszta jövedelmet hoznak, habár az uradalmi erdők tekintélyes részét tevő bükkösök aránytalanul keveset jövedelmeznek és az erdőbirtokra évenként oly terhek nehezdednek, melyek az évi jövedelmet tetemesen csökkentik. Ezek az adók s a terhes kezelési költségek, továbbá az évenként való mesterséges erdősítések költségei s végül különösen az a kivételes s a vármegyében egyetlen birtoknál sem szükségelt tetemes évi kiadás, melyet itt, a gazdag vadállománytól okozható károsítások megakadályozása céljából, a terjedelmes évi vágásterületek bekerteléséhez szükséges sodronykerítések felállítására kell fordítani.

Ez erdők kezelését a Malaczkán székelő uradalmi erdőhivatal főnökének s uradalmi erdőmesternek vezetése és felügyelete mellett 5 törvényes szak-képzettséggel bíró és 8, azzal nem bíró, de gyakorlatilag képzett erdőtiszt teljesíti, míg az erdővédelem és az erdőrizet pontos végrehajtása céljából 30 szakvizsgázott erdőőr és 23 erdőszolga van alkalmazva. Ezekon kívül még egy erdőmérnök, egy erdészeti számellenőr, egy fűrész- és egy faraktár-gondnok egészíti ki a kezelő erdőtisztii személyzetet.

Felemlítésre méltó még, hogy ez uradalmi erdőkben 1897-től kezdve terjedelmes s a 100 k. holdat meghaladó vízterületű halastavakat is készítették, s ezekben főleg a ponty- és a pisztrángtenyésztést honosították meg, oly kedvező sikerrel, hogy a legutóbbi három halászati év eredménye szerint, a halastavak tiszta jövedelme a vízterület k. holdja után 120—130 korona összegre rúgott.

Az előbb említett uradalmi erdőségekkel közvetlen szomszédos a *Károlyi* Lajos gróf nagybirtokos stomfai uradalmához tartozó és hét község határában fekvő erdőbirtok, mely régente Pallenstein uradalom címén 1519-ig a Szentgyörgyi grófoknak, 1519-től 1553-ig a Szeredy családnak, később Salm Neuberg grófnak és 1592—1867-ig Pálffy Miklós grófnak volt a tulajdona, a mely évből az uradalmi erdőket Károlyi Lajos gróf vette meg, illetőleg cserélte el a sopronmegyei surány-patyi uradalmáért. Ezek a magánerdők már 1834-től kezdve a tömegszakozási mód elvei szerint elkészített gazdasági üzemterv alapján kezeltettek.

Kiterjedésük 15.808 kat. hold és részint bükkösök, részint ligeti erdők. A bükkösök és fenyvesek 80 éves fordájú szálerdőüzemben, a ligeti erdők pedig 40 éves fordájú sarjerdőüzemben kezeltetnek. Az összes erdőterületből 11.000 k. h. vadaskert, mely sodronykerítéssel van ellátva s főleg a magas vad tenyésztése miatt jelenleg is használati korlátozás alatt áll.

Az egész erdőbirtok gazdasági állapota igen jó, mert az erdőbirtok évi fatermése teljesen ki nem használtatván, abban tetemes fakészletek vannak

fölhalmozva és azért, mert a letarolt vágásokban az erdősítések kitünő sikerrel s különösen a bükkös erdőrészekben tölgy,- lúcz- és vörös fenyőcsemeték ültetésével hajtván végre, az így alkotott és értékesebb fanemekből álló fiatal erdőrészek ez erdőbirtok gazdasági értékét nagyban emelték.

Ez idő szerint évente mintegy 24.000 köbméter faanyagot termelnek, mely évi fatömegből a tölgnél 20 %, a bükknél 8 % és a fenyőnél 45 % haszonfaként, a többi pedig tűzifaként értékesítetik a pozsonyi és a bécsi fapiacson. A termelt haszonfának fűrészárura való földolgozása czéljából vízerőre berendezett turbinás műfűrész szolgál, két fűrészkerettel és egy körfűrészszel. A gyöngébb minőségű és eladás alá nem kerülő tűzifát pedig egy uradalmi téglagyár és több mészkemence üzemben tartására használják, a mely ipartelepek évente mintegy 10,000 köbméter selejtes tűzifát fogyasztanak el.

Az erdősítésekre évről-évre nagy súlyt helyez az uradalom s azokat túlnyomólag mindenütt 3—4 éves iskolázott tölgy,- kőris- és fenyőcsemetékkel



SZUROK-KEMENCZE A MALACZKAI URADALOMBAN.

hajtja végre. A szükséges csemetéket kitünően berendezett és megmivelt csemetekertekben nevelik. Átlag évenként 5000 kor. fordítatik erdősítésekre és mintegy 1500 kor. a csemetekertek fentartására.

Az erdőbirtok holdanként 5 korona tiszta jövedelmet hoz, habár az évi fatermésnek csak alig $\frac{2}{3}$ részét használják ki és az erdőbirtokot, az adón és egyéb közterheken kívül, holdanként mintegy 2.5 kor. kezelési és őrzési költség is terheli.

Az uradalmi erdőbirtok kezelését egy törvényes szakképzettségű uradalmi erdőmester felügyelete és vezetése mellett, 6 gyakorlatilag képzett erdőtiszt, az erdővédelmi és őrzési teendőket pedig 6 szakvizsgázott erdőőr, 5 vadászsegéd és 16 erdőszolga teljesíti, kiknek összes évi járandósága mintegy 40.000 korona.

A morvamenti homoksíkságon még *Wenkheim Frigyes* gróf nagybirtokosnak van 3958, *Hohenlohe Oelhringen Keresztély* herczegnek 6366 és a *cs. és kir. családnak* 2326 k. holdnyi erdei fenyvese, melyek hasonló rendszeres kezelés alatt állanak, jövedelem tekintetében azonban azokon jóval alul maradnak, mert ez erdőségek túlnyomó része középkorú s még nem vágható állabokat alkotván, az azokban évenként termelhető fatömeg gyengébb minőségű és mennyiségileg is jóval kevesebb.

A Kis-Kárpát hegylánczolat nyugati oldalán területnek el *Pálffy József* gróf, id. *Pálffy János* gróf, *Pálffy István* gróf és *Zichy Pál* gróf erdőségei, a melyek szintén rendszeres kezelés alatt állanak.

Pálffy József
gr. erdő-
gazdasága.

Pálffy József grófnak az erdőbirtoka közel 9767 k. h., ebből azonban 2000 k. h. a nyitrai megyei vittenci hitbizományi uradalom kiegészítő része, melynek szintén Pálffy József gróf az ez idő szerinti haszonélvezője.

Az erdőség harmada tölgyerdő, kétharmada bükköserdő, elszórtan erdei és jegenyefenyő-törzsekkel.

A Szomolányban felállított kétkeretű vízi műfűrészen az évenként termelt fenyő- és bükk-haszonfát fűrészárúra dolgozzák föl, a selejtfából pedig évente nagyobb mennyiségű fagyapotot is készítenek. Ezeken kívül oly teljes be rendezésű asztalosműhely is van felállítva, hogy abban az építészethez szükséges mindenféle anyagok, nevezetesen parketták, ajtók, ablak- s képrámák, valamint bútordarabok is készíttetnek.

A bükkös erdők évi hozama mintegy 12.000 m³, melyből 18 % haszonfára, 60 % vegyszerek gyártására, 28 % pedig tűzifára dolgoztatik föl.

Ebben az uradalomban van ugyanis fölállítva a már említett két vegyi gyár. A selejtes tűzifát a gazdasági gyárakban és tégláégetőkben fogyasztják el.

A termelt fát a vágásokból úsztatással és a már említett keskeny-vágányú erdei vasúton szállítják ki. Az erdőbirtok ez idő szerinti jövedelme az erdei vasút kiépítésével lényegesen emelkedni fog. A megfelelő kezelő és őrző személyzet itt is alkalmazva van, s nagy gonddal és pénzáldozattal történik évenként a letarolt vágások felújítása is.

Id. Pálffy János
gr. erdő-
gazdasága.

Id. Pálffy János gróf erdőbirtoka 16.041 k. hold, melyből 3237 k. hold tölgyes, 12.804 kat. hold pedig bükkös, szintén szórványosan jegenyé- és erdei fenyővel.

Az évi fatermés feldolgozása és értékesítése jóformán azonos az előbb említettekkel, mert a tölgy-, bükk- és fenyőhaszonfa itt is fűrészárúra, bútorelczerek s kisebb mezőgazdasági szerszámfára dolgoztatik föl a két uradalmi vízi műfűrészen, míg az évenként közel 20.000 köbméter mennyiségben termelt tűzifának 45 %-a vegyszerek előállítására Pálffy József gróf vegyi gyáraiban nyer földolgozást, 55 %-a pedig mint tűzifa értékesítetik, főleg Pozsonyban, az uradalom saját farakodó helyén.

Felemlítésre méltó különben, hogy a jelzett uradalmi erdőkből 6000 k. h., kiegészítő része annak a három millió korona értékű s jótékonyezélú iskolai alapítványnak, melyet a nemes gróf 1900-ban alapított, s a mely ez idő szerint — s a birtokos haláláig — a m. k. vallásalapok igazgatóságának ellenőrzése és felügyelete mellett, az uradalmi erdőhivataltól kezeltetik.

A vármegye területén fekvő sz. kir. városok közül: Pozsony, Szentgyörgy, Bazin és Modor városoknak van önállóan kezelt nagyobb erdőségük.

Ezek közül nem lesz érdektelen *Pozsony sz. kir. város* erdőbirtokát illetőleg, a városi erdőhivataltól 1899-ben összeállított történeti és gazdasági leírás alapján, kivonatilag a következőket felemlíteni:

Pozsony erdő-
gazdasága.

Az erdőbirtok valószínűleg már a XII. században jutott a város tulajdonába és pedig oly alakban, mint a milyen jelenleg is, a mint ezt az 1769. évben készült térkép igazolja. 1674. évi február 19-én adatott ki a legelső *erdészeti szolgálati utasítás*, ily czímen: „*Instruction für die Waldt und Aw Forster, wornach Sie sich im Holz Ausstheilen zue Richten haben.*“ A városi erdőknél ugyanis már 1674-ben alkalmazva volt „2 Waldtforster“, „2 untere Awforster“ és „2 obere Awforster“.

Az erdőkre nézve az első üzemtervet 1769-ben készítette Fries Ernst pozsonyi esküdt mérnök, mely munkát a térképpel együtt a városi levéltárban őrzik. Ez üzemterv szerint a városi erdők 102 részre voltak osztva és évenként 32—45 k. h. erdő taroltatott le.

1827-ben, az akkori magy. kir. főerdőigazgatóság az erdőbirtokot újabb felmérés és becslés alá vette, mely alkalommal a hegyi erdők a 110 éves, a városi lamacsi erdeje pedig a 100 éves fordának megfelelőleg olyképpen osztattak be, hogy a hegyi erdőben évenként 1350 □-öl = 4263 m³, a lamacsi erdőben pedig 508 □-öl = 1604 m³ hasáb-, szerszám- és galyfa legyen kihasználható.

Ezt a beosztást 20 évig, azaz 1847-ig pontosan be is tartották. Ekkor azonban, a város nagyobb pénzszükségleteinek fedezhetése céljából, nagyobb fatömegeket használtak ki s így az erdőt lényegesen túlhasználták. Az 1854. év folyamán a városi erdőbirtok gazdasági állapota fölülvizsgáltván, az akkori

helytartóság a folyton növekvő városi kiadások fedezhetése czéljából, az 1854. évi 22.934/5217. számú rendeletével, az 1827-ben készült gazdasági üzemtervet megváltoztatta és elrendelte, hogy 10 évig, azaz 1865-ig a ligeti erdőkben a 30 éves fordá mellett, évenként 1483 öl, a városi hegyi erdejében, a megállapítva volt 110 éves fordának 100 évre való leszállításával, évenként 2334 öl, és végül a lamaesi erdőben az eddig megállapítva volt évi fahozam $\frac{2}{5}$ -ével több, azaz évente 710 \square -öl hasáb-, haszon- és galyfa használtassék ki.

1868-ban a városi erdőket újból felmérték s a fatömeg részletesen megbecsültetvén, ez alkalommal kitünt, hogy a városi erdőket oly mértékben használták túl, hogy az előirt évi hozam már alig volt készletben, minek következtében új gazdasági üzemtervet készítettek, a 80 éves fordát véve alapul.

Ez az üzemterv azonban az erdőtörvény életbeléptével hatályon kívül helyeztetvén, a városi erdőkre 1884 folyamán új gazdasági üzemtervek készítették. A gazdálkodás ez idő szerint ez új és hatóságilag jóváhagyott üzemterv alapján történik.

A városi erdők összes kiterjedése 5081·81 k. h., melyhez még 282·72 k. h. egyéb és terméketlen terület tartozik. Az erdősített területből 1110·47 k. h. a Duna partján és árterületében fekvő ligeti erdő, 3971·34 k. h. pedig a Kis-Kárpát hegylánczolatlan terül. el. A ligeti erdők főfaneme: 76% nyár, fűz és éger, 24% kőris, juhar, szil és ákác. A hegyi erdők főfaneme: 64% bükk és gyertyán, 29% tölgy és 7% fenyő.

Az erdőbirtok 7 különálló erdőkerületre van osztva, melynek mindegyike külön üzemterv szerint kezeltetik, és pedig: az *A*) üzemosztály (Pötsen-liget) 30 éves sarjerdőüzemben, a *B*) üzemosztály (O-liget) 40 éves fordájú sarjerdőüzemben, a *C*) üzemosztály (városi erdő) 100 éves fordájú szálerdőüzemben, az *D*) üzemosztály (Eger-erdő) 40 éves fordájú sarjerdőüzemben, az *E*) üzemosztály (Steuergrund) 40 éves fordájú sarjerdőüzemben, a *F*) üzemosztály (lamaesi erdő) 100 éves fordájú szálerdőüzemben s végül a Kásmacher-sziget nevű ligeti erdő 30 éves fordájú sarjerdőüzemben.

Ez utóbbi s a Duna folyó medrében fekvő szigeten van a pozsonyi vízvezeték főkútja is fölállítva, s a jelzett erdőségből főleg ez okból 16·28 k. holdat véderdőnek jelöltek ki, és pedig 6·28 k. h. a sziget legfelső csúcsán a jégzajlás okozta károk megakadályozása végett, 10 k. h. pedig a kút körül, annak közvetlen védelmére. S minthogy e sziget a partszakadásoknak szerfölött ki van téve, a jelzett erdőrészen a használatok ez idő szerint teljesen szünetelnek. A városi erdőkben a II. fordaszakban üzemtervileg előirt évi hozamterület 65·34 k. h., 7413 m³ fatömeggel, s azonkívül évente előhasználatképpen még mintegy 400 m³ selejtes tűzifa is termeltetik.

Az évenként letarolt vágásterületből mintegy 40 k. h. természetes úton, sarjadzás és magvetényülés útján újul fel, 25 k. h. ellenben mesterséges úton, csemeteültetéssel erdősítetik s a szükségelt csemetét a városi erdőkben berendezett s kitünően kezelt csemetekertekben termelik.

A mesterséges erdősítések a ligeti erdőkben tölgy-, ákác-, közönséges és amerikai kőris-csemeték ültetésével, a laposabb helyeken pedig nyár- és fűzdugványozással történnek, még pedig lehetőleg mezőgazdasági közteshasználattal kapcsolatosan, a hegyi erdőkben pedig tölgy-, kőris- és lúczfenyő-csemetét ültetnek, továbbá tölgy-makk-rakással és jegenyefenyőmag-alátelepítéssel erdősítének.

Az évi fatermelést haszonfára és tűzifára dolgozzák föl s főleg a haszonfát kedvező áron adják el, mert a tölgy- és ákáczhaszonfa szőlőkaró készítésére alkalmas 1·6 m. hosszú rönkökre felvágva, igen nagy keletnek örvend.

A bükk- és égerhaszonfa a pozsonyi kefegyárban talál előnyös értékesítésre, míg a ligeti erdőkben termelt lágyfanemeket, különösen a nyár- és fűztörzseket a Harsch és Társa czég közelben levő skatulya- és ládikagyárának adják el. Bár a tűzifa árainál az utóbbi évtizedben némi árcsökkenés tapasztalható, a városi erdőbirtok még ez idő szerint is holdanként és évenként közel 5·50—6 kor. tiszta jövedelmet hoz. Az évi fatermés legnagyobb része a városi faraktárban adatik el. A városi erdőbirtokot két törvényes szakképzettségű erdőtiszt kezeli, kiknek egyike, mint városi erdőmester, egyidejűleg a városi erdőhivatalnak is a vezetője. Az egész erdő 12

védkerületre osztatván, ezekben az erdőőrizetet és az erdővédelmi teendőket 12 szakvizsgázott erdőőr teljesíti, kik közül négy az első fizetési osztályba, kettő a másodikba és hat a harmadikba van besorozva. Az erdőtisztek és erdőőrök élethossziglan vannak megválasztva és nyugdíjképesek.

Modor
rdőgazdasága.

A Kis-Kárpát hegylánczat keleti oldalán terül el Modor szab. kir. városnak, a vármegye területén aránylag a legjobb karban levő és a legjövődelmesebb erdőbirtoka, a mely királyi adomány útján már a XIII. században jutott a város tulajdonába. Az 1864-ben alkotott városi „Waldordnung” rendkívül részletes és igen szigorú intézkedéseket tartalmaz, úgy az erdőbirtok kezelésére, mint különösen az erdei károsítások és kihágások megakadályozására nézve. Ugyane szabályzatban említés tételik már a „Waldtforster“-ekről, valamint egy „Saag-Mihl“-ről is. Az erdőbirtok rendszeres és üzemtervszerű kezelése azonban csakis az 1879. évi XXXI. t.-cz. életbe léptével vette kezdetét.

Az erdőbirtok kiterjedése 4164 k. h., ebből 797 k. h. tölgyes, 700 k. h. jegenyefenyves és 2667 k. h. bükkös, elszírtan jegenyefenyő, tölgy, kőris, juhar, gyertyán, továbbá vörös és erdei, valamint lúczyfenyővel, olyképpen, hogy az erdőbirtok túlnyomó része a legkedvezőbb elegyes arányú vegyes állabokból áll.

A jegenyefenyő már 200 m. tengerszin fölötti magasságtól kezdve egész 550 m. magasságig teljesen egyetlen vagy bükkel és tölgygyel kevert szép növekvésű vegyes állabokat mutat.

Az erdőbirtok 100 éves fordában, a fokozatos felújító vágásmód elvei szerint kezeltetik, 3 vágás-sorozatra osztva s évenként 45·93 k. h. hozamterület taroltatik, 9627 tömörköbméter fatömeeggel. A nyert fatömeget épületfára, hasznofára és tűzifára dolgozzák fel. A város vízi erőre berendezett egykeretű fűrészen évenként átlag 1000—1200 darab fenyő-, tölgy-, juhar- és bükk-rönköt dolgoztat fel fűrészfűrűre.

A letarolt vágások beerdősítése túlnyomó részben természetes úton, önvetényüléssel történik, a legjobb sikerrel; azokban a részekben azonban, hol fanemváltoztatás vagy talajjavítás céljából a mesterséges erdősítés kikerülhetetlen, valamint a teljesen fel nem nyílt vágások hézagain: az erdősítés tölgy-, kőris-, lúczy- és vörös fenyőesemeték ültetésével igen jó sikerrel hajtatik végre, mit legjobban bizonyítanak a már letarolt vágásokon alakult, igen jó növekvésű és zárlatú vegyes fanemekből álló fiatal erdőrészek.

Az erdőbirtok kezelését egy szakképzett erdőtiszt, mint városi erdőmester vezeti, az erdőőrizet és védelem gyakorlása céljából pedig 5 szakvizsgázott erdőőr van alkalmazva.

E városi erdőbirtok, kedvező gazdasági állapotánál fogva, mely miatt az évenkénti erdősítési költségek igen csekélyek, mert továbbá az erdei károsításoknak csak kis mértékben van kitéve, az erdőőrizet és védelem is kevesebb védszemélyzet állandó alkalmazását igényli, s végül, mivel az erdőbirtok évi fatermése, különösen a termelt fának jóminősége s nagyobb használhatósági értéke miatt e vidéken igen kedvező árban értékesíthető, a vármegyében a legtöbbet jövődelmesebb erdőbirtok, mert holdanként és évenként 8 kor. 40 fill. tiszta jövődelmet hoz.

Megjegyzésre méltó különben az is, hogy ez erdőbirtokot, kies fekvése és a vidék egészséges, üde levegője miatt nyáron át igen sokan látogatják. Itt az ország különféle vidékeiről számos család nyaral évente s az idegenforgalom gyarapítására s a nyaralóközönség állandó tartózkodása és kényelmének biztosítása céljából számos kényelemmel berendezett nyaraló épült.

Végezetül fölemlítést érdemelnek Szentgyörgy és Bazin szab. kir. városoknak a Kis-Kárpát hegylánczat keleti oldalán elterülő 2154, illetőleg 2071 k. holdnyi, továbbá a gróf Pálffy család seniorátusi s hitbizományt alkotó uradalomnak a Duna partjain és árterületében fekvő, mintegy 2537 k. holdnyi és az Esterházy Mihály gróf cseklési és szempezi hitbizományi uradalmához tartozó 2123 k. holdnyi erdőbirtok, melyeket a kormányhatóságilag jóváhagyott gazdasági üzemtervek alapján, szintén önállóan alkalmazott, szakképzett erdőtisztek kezelnek, s holdanként és évenként átlagosan 6—7 kor. tiszta jövődelmet nyújtó, jókarban levő nagyobb erdőséget alkotnak.



PÁLFY JÓZSEF GRÓF ERDŐHÁZI
VADÁSZKASTÉLYA.

VADÁSZAT.

Hazánk nyugati vaddús vidékeihez csatlakozik Pozsony vármegye is. Hogy a vármegye vadbőség és tenyésztés tekintetében magas színvonalon áll, az szerencsés természeti viszonyaiban keresendő, mert a Morva és Duna szögétől észak-kelet felé, Nyitra vármegye határáig húzódó Kis-Kárpát hegységtől jobbra elterülő Vág völgyben s a balra elterülő Morva völgyében az erdő és mező arányosan van elosztva, a hol a vad búvóhelyet

és táplálékot bőven találhat. De nem szűkölködik az erdőrészetek egyenletes elosztásában az úgynevezett Mátyusföldje sem. A Csallóköz már kevésbbé van ilyen kedvező helyzetben, mert habár a Duna mentén a ligeti erdők bőven fordulnak elő s a vad búvóhelyeiül szolgálhatnának, az árvizek e kedvező körülmény hatását csökkentik. Másrészt abban a kedvező helyzetben van a vármegye, hogy a nagybirtokok szintén egyenletesen vannak elosztva a megye egész területén s ezek a vadtenyésztésnek valóságos oázisai, mert főuraink költséget és fáradságot nem kímélve, a vadat évről-évre szaporítják, a mi a szomszédos területeknek rendkívüli előnyére van. Innen magyarázható az, hogy a vármegye egyes vadászatkedvelői, a községi vadászterületek bérlői, szép eredményeket érnek el. Igaz azonban, hogy e bérlők és társulatok, vadászbérleteiket — kevés kivétellel — szintén szakszerűen és kímélve kezelik.

Az apró vad a vármegye egész területén többé-kevésbbé mindenütt bőven található; legszaporább azonban mégis a Vág és a Kis-Duna között. Kisebb mennyiségben fordul elő a Csallóköz alsó részében. A magas vad a morvavölgyi fenyvesekben és a Kis-Kárpátokban fordul elő nagy mennyiségben s elvétve a dunai ligetekben.

A vadállomány szaporodásával lépést tart a vadorzás is. S e tekintetben a vadorzás minden kigondolható módjával találkozunk. Ezek között talán aránylag a legritkább s a vadállományra a legkevésbbé veszélyes, a lőfegyverrel való orzás. Ennél sokkalta gyakoribb és sokkal veszélyesebb a tör-rakás, mely a vármegye egyes vidékein oly mérveket ölt, hogy például egy 20–30 ezer holdnyi vadászterülettel rendelkező nagybirtokos személyzete negyedévenként 2–3 ezer tört szed fel.

A legújabb időben a fogoly-állományra oly veszélyes tojás-szedés kezd divatba jönni s tekintve, hogy ennek ellenőrzése és az ellene való védekezés alig lehetséges, a vadorzásnak ez a módja a fogoly-állományra végzetessé válhatik.

Jóllehet, a hatóságok mindent elkövetnek, hogy a tetten ért vadorzók szigorú megbüntetésével számukat csökkentsék, sőt a vadorzók elszaporodása következtében Pozsonyban és piacznán csak igazolvány mellett lehet vadat eladni, de ez intézkedéseknek eredménye alig mutatkozik.

Vadász-
terület

PÁLFFY MIKLÓS HERCZEG VIVRATI VADÁSZKASTÉLYA.

Pozsony vármegye összes vadászterülete 678,459 k. holdra tehető, melyből 522,440 k. hold mező s egyéb, és 156,019 k. hold erdő. Az erdőterületből a Kis-Kárpát hegységre esik 78,026 k. hold, tehát alacsony hegységi és 77,993 k. hold lapály és ligeti erdő.

A vármegye 4 rendezett tanácsú városának vadászterületei, mint községi vadászterületek, bérbe vannak adva. A bérösszegek az utóbbi időben igen magasra szöktek, úgy hogy vannak oly községi vadászterületek, hol a kat. hol-

dankénti bér 80 fillér. A legnagyobb vadászterületek tulajdonosai a vármegyében: *Pálffy Miklós* herczeg, kinek vadászterülete 100,434 k. hold, melyből 51,210 k. hold erdő, 49,225 k. hold egyéb terület. *Hohenlohe* herczeg, kinek vadászterülete 40,000 k. hold, melyből 12,009 k. hold erdő, 28,000 kat. hold egyéb terület. *Károlyi Lajos* gróf, kinek vadászterülete 22,335 k. hold, melyből 14,408 k. hold erdő és 7927 k. hold egyéb terület. *Esterházy Mihály* gróf, kinek vadászterülete 20,917 k. hold; 3000 k. hold erdő, 17,917 k. hold egyéb. Id. *Pálffy János* gróf, kinek vadászterülete 28,539 k. hold, melyből 17,760 k. hold erdő, 10,779 k. hold egyéb terület. *Pálffy József* gróf, kinek vadászterülete 17,500 k. hold, melyből 11,000 k. hold erdő, 6500 k. hold egyéb terület. Ifj. *Pálffy János* gróf, kinek vadászterülete 8998 k. hold, melyből 2664 k. hold erdő, 6334 k. hold egyéb terület. A *nagyszombati vadásztársulat*, melynek vadászterülete 6000 k. hold mező s egyéb. A gróf *Pálffy-család* seniorátusi uradalma, melynek vadászterülete 5140 k. hold, melyből 1613 k. hold erdő, 3527 k. hold egyéb terület. *Glósz Ernő* és *társai*, kiknek vadászterülete 3500 k. hold szántó és egyéb. *Wiener Welten* lovag, kinek vadászterülete 4470 k. hold szántó s egyéb. *D'Hennin Angelika* herczegnő, kinek vadászterülete 5199 k. hold, melyből 749 k. hold erdő, 4450 k. hold egyéb terület. *Pálffy Béla* gróf, kinek vadászterülete 5100 k. hold, melyből 500 k. hold erdő, 4600 k. hold egyéb. *Molnár László*, kinek vadászterülete 2960 k. hold, melyből 100 k. hold erdő, 2860 k. hold egyéb. *Üchtritz-Amade Emil* gróf, kinek vadászterülete 4370 k. hold, melyből 120 k. hold erdő, 4250 k. hold egyéb. A *herczegprimás*, kinek vadászterülete 2089 k. hold, melyből 1089 k. hold erdő, 1000 k. hold egyéb. E nagyobb vadászterületeken kívül még több főúrnak s több társulatnak van kisebb-nagyobb vadászterülete.

A fent elősorolt legnagyobb vadászterületek tulajdonosainak pontos lőjegyzőkei szerint az utolsó 10 évben lőtt vad egy évi átlaga a következő:

Szarvasbika: 147, szarvastehén és borju: 173, dāmivad: 194, őzbak és suta: 261, vaddisznó: 93, mezei nyúl: 22,401, üregi nyúl: 7959, fácán: 4360, fogoly és fűrj: 21,246, erdei szalonka: 286, vadrucza: 1037 darab. Összesen tehát 58,157 darab.

A káros vad (emlős és szárnyas), kóbor ebek és macskák 10 évi átlaga 15,746 darab. A fent átlagban kimutatott vadat 277,552 k. holdon lövik, esik tehát 4,77 k. holdon egy darab vad.

Lőtt vadak
kimutatása.

Vadnemek.

A vadnemek közül előfordul a vármegye területén: a szarvas, a mely aligha ősvadja a vármegyének. Hogy mikor és ki telepítette, arról biztos adatok nincsenek, de az valószínű, hogy ez a vad a Kis-Kárpát hegységben már több évszázad óta található. A mult század elején a jelenleg *Károlyi Lajos* gróf, akkor *Pálffy Nándor* gróf stomfa-borostyánkői uradalmában egy vadaskert állott fenn, melyben nagy mennyiségű fővad volt. A fővad az egész Kis-Kárpát hegységben és a morvavölgyi fenyesekben nagyobbára vadaskertekben tenyésztetik, még pedig: *Pálffy Miklós* herczegnek három oldalról

bekerített 48,012 k. holdnyi, Károlyi Lajos gróf 11,000 k. holdnyi teljesen bekerített, ifj. Pálffy János gróf 1747 k. holdnyi részben bekerített, id. Pálffy János gróf mintegy 10,000 k. holdnyi részben bekerített s Pálffy József gróf mintegy 10,000 k. holdnyi részben bekerített vadaskertjében. Az állomány hozzávetőleg 4000 darabra tehető. Azonkívül előfordul mint váltóvad szórványosan a Kis-Kárpát hegység be nem kerített részeiben, a Duna és Morva folyó ligeteiben.

A fővadnak ez a szapora volta s talán a vérfelfrissítés hiánya okozza azt, hogy a kis-kárpáti szarvas fejdíszje és nagysága, a mármarosai vagy bélyei szarvasok fejdíszétől és nagyságától távol áll. A fővad e visszafejlődésének javítására s főleg az agancsképződés fejlesztésére különféle szerek, a többi között a Hofeld-féle por is használtatott, azonban eredmény nem igen volt tapasztalható.

A fővadat a fent említett vadaskertekben nagy mennyiségénél fogva mesterséges takarmánnyal, még pedig széna-lombtakarmánnyal, kukoriczával, vadgesztenyével, burgonyával, répával és makkal etetik. A széna- és lombtakarmányt erre a célra készített pajtákban, a nedvdús takarmányt pedig a fákhöz erősített vályukból nyújtják a vadnak. Ezenkívül a vad számára só-nyalatókat állítanak fel. A Pálffy Miklós herceg vadásában felállított legújabb só-nyalatókba az agyagon és són kívül még a Bartel-féle etető mészport is keverik. Ezt a három alkatrészből összegyúrt, tézstanemű anyagot, hordozható sónyalatók alakjában, ládákból nyújtják a vadnak.

E vadásokban egyes években a fővadnál járványok észleltettek. 1884-ben Károlyi Lajos gróf stomfai vadásában, tüdővész következtében, mintegy 200 drb és 1898-ban Pálffy Miklós herceg vadásában 70 darab hullott el lépfene következtében. Károlyi Lajos gróf vadaskertjéből, miután a fővad annyira elszaporodott, hogy annak csökkentéséről kellett gondoskodni, élő vadat adtak el Ausztria-, Tirol-, Németország-, Francia- és Oroszországba. A szám-szerű legnagyobb küldemény 90 darab volt, mely a Kaukázusba, az orosz császári borsumi vadaskertbe szállítatott, s kivéve 1 drbot, mely a rekeszben Podvolocsiszkánál elhullott, szerencsésen érkezett rendeltetési helyére. Megjegyzésre méltó, hogy a vad vasúton és tengeren a rekeszben történt szállítása alatt csak vizet és zabot kapott táplálékul. A szállítás 3 hétig tartott.

Szarvas.



„MON REPAS“ VADÁSZLAK A MALACZKAI URADALOMBAN.

Az említett főúr stomfai vadasából benépesíti fővaddal Szatmármegyében a saját, továbbá a kincstári, laposbányai és fernezelyi erdőgondnoksági, nemkülönben a nagybányai és felsőbányai városi erdőket, melyeket bérel.

A szarvasvadászat sikeres gyakorlása céljából a Kis-Kárpátok legszebb fekvésű helyein vadászkastélyok és vadászlakok épültek, a hol szarvasbőség alkalmával a főúri társaságok legelölkelőbbjei úzik a vadászat sportját.

Az utolsó évtizedben a szarvaslövésnek a bőség ideje alatt való bérbeadása nagy mértékben terjedt el s tekintve, hogy a németországi bérlők nagy árat fizetnek egy-egy szarvas lelövéséért, a kisebb vadászatok tulajdonosai is bérbe adják területüket. A vármegyében átlag évenként mintegy 340—350 darab szarvast és tehenet lőnek.

Dámvad.

A vármegye második nagy vadja a dámvad. Ez itt három vadaskertben található, úgymint Esterházy Miklós gróf cseklesi 460 k. holdnyi vadaskertjében mintegy 400 darab, Pálffy Miklós herceg nagy vadasában, e célra külön elkerített helyen, a hol mintegy 100 drb és Károlyi Lajos gróf stomfai vadasában, a hol 500 drb dámvad található.

E fővadat a gróf Károlyi-féle vadasba 1848. év előtt Lichtenstein hercegtől szerezték be; Pálffy Miklós herceg vadasa pedig 1886-ban került és mind a két vadasban örvendetesen szaporodott. A lapátok fejlődése teljesen kielégítő. Ezt a fővadat is mesterséges takarmánnyal táplálják. A Károlyi és Esterházy grófok vadasaiból részben élve adnak el, részben mind a három vadasban együttvéve évente 190—220 darabot lőnek. A mufflonból (ovis musimon) 5 drbot 1891-ben telepítettek Károlyi Lajos gróf vadasába s ma már mintegy 40 darab látható. Pálffy Miklós herceg vadasába 1899-ben telepítettek 5 darabot s ezek 1902-ig 12 darabra szaporodtak; 2 darab tüdővészen hullott el. Ezt a vadat is mesterséges takarmánnyal táplálják. Lövésre eddig Károlyi Lajos vadasában 1 darab került.

Őzvad.

Az őzvad Pozsony vármegye egész területén előfordul, úgy a Kis-Kárpát hegységben, mint a lapály- és ligeti erdőkben. Legnagyobb mennyiségben ott, a hol a fővad nem honol. A Morvavölgyének a folyó közelében levő szántóin és rétjein, a melyek kisebb-nagyobb erdőrészekkel vannak környezve, úgy hogy nem ritka eset, hogy Gajjar község határában, a szántóföldeken, 15—20 darabot lehet látni. Azonban e vad testalkata és agancsfejlődése sem kielégítő, talán éppen szopora volta miatt. Lövésre kerül évente a vármegyében 400—500 darab.

Vadsertés.

A vadsertés a Kis-Kárpátok hegységében, a Pálffy és Károlyi grófok vadasaiban, szép számmal fordul elő, azonkívül elszéled a morvavölgyi fenyvesekben, valamint a Szempez nagyközség határában fekvő Esterházy Mihály gróf szentmartoni erdejében, a hol az állomány mindig a téltől függ, mert erős tél alkalmával vándorol le a Kis-Kárpátokból a mintegy 6—8 kilométerre fekvő sík erdőbe, a hol azután nagyobbára meg is marad. A vármegyében évente 140—150 darabot lőnek.

Nyúl.

A mezei nyúl a vármegye egész területén nagy mennyiségben fordul elő; de legnagyobb a szaporodás Pozsony, Nagyszombat, a Vág folyó és a Kis-Duna közötti területen, továbbá Pálffy Miklós hercegnek és Károlyi Lajos grófnak a Morva-lapály némely helyein fekvő vadászterületein. Kevésbé szopora a nyúl a Csallóköz alsó részeiben, azonban itt is nem megvetendő eredményeket érnek el. Esterházy Mihály gróf, Pálffy Miklós herceg, vagy Károlyi Lajos gróf 5—6 főúri vendégével egy napon át 1600—2000 darab nyulat lő; a vadászat eltart reggeli 10 órától délután 4-ig, közben 1 órai étkezéssel. De ehhez aránylag hasonló eredményeket érnek el kisebb vadászterületeken is. A vármegyében évente mintegy 40—50 ezer nyulat lőnek.

Az üregi nyúl a morvamenti fenyvesekben fordul elő nagy mennyiségben, de majdnem az összes lapályerdőkben is található kisebb-nagyobb mennyiségben. Ennek az erdőre és a terményekre káros vadnemnek a lövése a Nimródok kedvező mulatsága, mert a kicsi s gyors futású állatka lövése nem könnyű. Miután az erdőben és terményekben nagy károkat okoz, némely uradalomban kipusztítását, vagy a minimumra való leszállítását határozták el. Erre törekedtek főleg Pálffy Miklós herceg uradalmában, a hol 1899-ben 21,692 darabot lőttek, de azért nem tudták kipusztítani, mert a reá követ-

kező években is 6000—8000 darabbal szerepelt a lőjegyzékben. A vármegyében mintegy 10,000 darabot lőnek.

A szárnyas vadak között felemlítendő első sorban a fácán. A fácán a vármegye egész területén el van terjedve. Alig van berek az egész vármegyében, a hol található nem volna.

A szarvas után a fácán tenyészte a vadászterületek tulajdonosainak főtörekvése és ezt oly magas fokra emelték, hogy a fácán jelenleg a vármegyében már a közönségesebb vadak közé számítatik.

A fácánnak nagyobb mennyiségben való tenyészte s különösen egy helyen való összpontosítása tekintetében az első helyet foglalja el Esterházy Mihály gróf tenyészte. Hogy az említett főúr fácán-tenyésztésénél a degenerációnak elejét vegyék, a tojásokat évente Angliából hozatják s nagyobbara mesterséges úton s csak részben költetik ki kotlós-tyúkokkal vagy pulykákkal. A tojások nagyobb részét szintén az Angliából hozatott költőgépekkel költetik ki és a csirkéket tápláló-gépekkel nevelik fel abban a

Fácán.



ID. PÁLFFY JÁNOS GRÓF SOLIROVI VADÁSZKASTÉLYA.

fácánosban, a melyben az állomány felfrissítésére vagy szaporítására szükség van.

A fácánnak gépekben való felnevelése biztosabb és olcsóbb is, mint a tyúkkal vagy pulykával való felnevelés, mert a gép jobban védi meg a fácán-csirkéket az idők viszontagságaitól. A csirkéket eleinte főtt tojással, később rizs-tojás-keverékkel és tisztított hangyatojással, végül főtt búzával etetik.

Az eddigi tapasztalat szerint kiköltetett a fenti gépekkel a hozatott fácántojásokból 80—85%, felneveltetett 55—60%, a mi igen szép eredmény, tekintve azt, hogy a tojások a hosszantartó szállítás alatt minőségben mégis csak szenvednek.

A fácánokat minden fácánosban egész éven át búzával etetik, illetőleg a búzát az arra előkészített és tisztántartott cserkészútakra szórják. Az említett uradalomban az utolsó 10 év alatt összesen 16,426 darabot lőttek, nagyobbara kakast, tehát évenként átlag 1642 darabot.

A közönséges fácánon kívül még szépen szaporodnak más külföldi, s ékes tollazatukról nevezetes fácánfajok is, mint: a király, arany, elliot, mangol és a versicolor. Szép eredményeket érnek el a fácántenyésztés terén különösen Pálffy Miklós hercegnél, Károlyi Lajos, id. és ifj. Pálffy János grófoknál, a Pálffy grófi család seniorátusi uradalmában, Hohenlohe és D'Hennin hercegeknél, Üchtritz és Zichy grófoknál. A vármegye egész területén évente mintegy 12—13 ezer fácán kerül terítékre.

A fogoly a vármegye egész területén nagy mennyiségben fordul elő. Főleg a könnyű homokos talajt kedveli, a hol kénye-kedve szerint kotorhat

Fogoly.

s e részben kedvező viszonyok között van; másrészt táplálkozása könnyű s búvóhelyet is eleget talál.

Az uradalmakban, különösen erős telek alkalmával, etető kunyhókat állítanak fel, a melyek alá a vadnak búzát hintenek. Mennyisége mégis évente változó, mert kedvező szaporodása a tél szigorúságától és a költés alatti időjárástól függ. A tojásnak a vadorzók által való szedése az állományra végzetessé válhatik, mert azt ellenőrizni s ellene védekezni alig lehetséges. A marháját legeltető pásztorfiú, vagy a szántóján dolgozó munkás, tavasszal, a költés ideje alkalmával könnyen megfigyeli, hogy honnan repül ki s száll vissza a költő fogoly-pár; ily módon megtalálja a fészket s kiszedi a tojásokat, miután pedig a lelkiismeretlen kúfárok a tojás darabját 16—20 fillérrel fizetik, s egy fészekben néha 18—20—24 tojás is található, a lelet a vadorzónak jó keresetet nyújt, a nélkül, hogy veszélyvel járna. A vármegye területén 50—60 ezer fogoly kerül terítékre.

Fürj. A fürj a vármegyének főleg déli részein fordul elő. Száma egyenletesen, de folyton apad. Míg 1893-ban 31 vadászterületen 3145 darabot lőttek, addig az 1902. évben 38 vadászterületen 738 darab került terítékre. Az utolsó 10 évben évenként átlag 3200 darabot lőttek. A haris a vármegye területének nedvesebb helyein elvétve mindenütt előfordul. Mintegy 100—150 darabot lőnek.

Szalonka. A szalonka tavasszal inkább a hegységben, ősszel pedig nagyobb mennyiségben a lapály-erdőkben fordul elő. Évente mintegy 160—180 drbot lőnek.

Tűzok. A tűzok előfordul az egész Csallóközben, elég nagy mennyiségben. Tekintve azonban óvatosságát, csak mintegy 40—50 darab kerül terítékre.

Vízi szárnyasok. E szárazföldi vadnemeken kívül előfordulnak nagy mennyiségben a Duna, a Kis-Duna, a Feketevíz, a Morva és a Vág folyó mentén a legkülönfélébb vízi szárnyasok, a többi között nagy mennyiségben a vadlúd és a vadruca.

A vadlúd az őszi húzásnál, kb. szeptember 20-tól egészen az erős fagyok beálltáig, illetőleg az első hóesésig, tartózkodik a Duna mentén, nappal az őszi vetéseken, éjjel pedig a Dunapart legelhagyatottabb és hozzáférhetetlen helyein ezer számra. A szántókról délfelé húz a Dunára, főleg akkor, ha harnat nem volt, hogy szomját és fürdési vágyát kielégítse; rövid idő múlva ismét visszazáll a téli vetésre, este felé, napnyugta előtt, vagy néha a teljes sötétség beálltával megszokott éjjeli tanyájára a Dunaparra, a honnan ismét napfelkelte előtt az őszi vetésre száll vissza.

A szenvedélyes Nimródnak a vadlúd húzása izgató, de nem mindig eredményes mulatság. Évente mintegy 80—100 darabot lőnek.

A vadruca a már említett folyók mentén mindenütt nagy mennyiségben fordul elő, úgy a esörgő-, mint a tőke-ruca.

Mennyisége az egyes mocsaras helyek lecsapolásával némileg apadt ugyan, s azért inkább a folyómenti részekre szorított, de itt még mindig elegendő található. Évente mintegy 2000—2500 darabot lőnek.

Előfordulnak ezenkívül a folyamok s főleg a Duna mentén a daru, a gém, a különféle vízi szalonkák, pegazinok, a kormorán, a vízi galambok stb.

Vidra és róka. Az emlősök között felemlítendő a vidra. Az emlős ragadozók közül a vármegyében nem sok fordul elő, a mi a vadtenyésztés és a vadfelügyelet nagy kifejlettségére vall.

A róka elvétve mindenütt előfordul, főleg a Kis-Kárpátokban, s innen azután néha-néha lesompolyog a közelfekvő fáczánosokba, a hol azonban előbb-utóbb kelepezébe kerül. Évente 400—450 darabot lőnek. Előfordulnak ezenkívül a görény, a nyest és a menyét, melyek mindannyian nem szívesen látott vendégei a fáczánosoknak.

A szárnyas ragadozók közül előfordulnak a vérese, a különféle kányák, sólymok és az ölyv, azonkívül a varjú és a szarka.

Vadaskertek. Pálffy herczeg és a Pálffy grófok, valamint Károlyi Lajos gróf vadaskertjei sodronykerítéssel vannak kerítve; ez 2 méter magas és 2—3 méter távolságban álló faoszlopokból s az oszlopokra alul sűrűbben, felül pedig ritkábban 16—18 sor 3—4 ^m/_m-es sodrony van feszítve, illetőleg verve. E kerítések felállítására és fenntartására nagy összegeket igényel, mert például az 1869. évben Károlyi Lajos gróf 11,000 k. holdnyi vadaskertjének kerítése — melynek kerülete 20,765 folyó öl — 90,000 koronába került.



IFJ. PÁLFFY JÁNOS GRÓF VADÁSZLAKA A PUDMERICZI URADALOMBAN.

Esterházy Mihály gróf cseklézi vadaskertje 2 m. magas kőfallal van bekerítve. Említésre méltó, hogy e vadaskertben 2 különleges vadnemmél tettek kísérletet. Néhány évvel ezelőtt a kengurut és tynamút telepítették e vadaskertbe. Két pár kenguru érkezett, melyek közül 1 darab szállítás közben hullott el és három darab megmaradt. A kenguru-család az éghajlatot igen jól állotta, sőt 16^o—18^o-os hidegben sem esett baja; az egyik nőstény meg is fiadzott s a kölyke fel is nevelkedett, azonban a 460 k. holdnyi vadás nem nyújtott elég teret, gyakran 10 méter hosszú és 2 méter magas ugrásaiknak, úgy, hogy a 2 méter magas kőfalon könnyen keresztül szöktek. Egyszer-kétszer sikerült őket a vadásba visszaterelni, de végre egy ízben, az állatot nem ismerő szomszéd csősz, valószínűleg ijedtségből, lelőtte mind a kettőt.

Kenguru.

A másik különleges, de szárnyas vad, a Tynamu rufescens, vagy az úgynevezett inambú. Ez a szárnyas vad hasonló a fogolyhoz, nála azonban nagyobb. Repülni nem szeret s arra csak a végső esetben szánja el magát, akkor is lomhán és alacsonyan repül; de annál gyorsabban tud futni s ezért lóháton szokták vadászni. Évente 2—3-szor 6—8 tojást rak, tehát igen szapora. Nevezetes sajátja az, hogy a jércze tojásait a kakas üli, költi és neveli is fel a csirkéket, s így mindig több kakasra, mint jérczére van szükség. Húsa jobb, mint a fácáné. Az éghajlatot jól állja, tenyészete jól halad.

Tynamu.

VÍZÉPÍTÉSZET.

Pozsony vármegye területén a vízzel kapcsolatos műszaki tudomány gyakorlati alkalmazásának jelentékeny szerep jutott. Közép-Európa leghatalmasabb folyóvize, a *Duna*, mely majdnem ezer kilométer hosszúságban szeli át hazánk területét, a vármegye nyugati szélén, Dévény felett, a Morva folyó torkolatánál lépi át az ország határát s folyása Pozsonynál délkeleti irányt véve, egy-két kisebb megszakítással a bős-nyáradai határig 70 km. hosszban vonul át a vármegye területén. Közvetlenül Pozsony alatt ágazik ki belőle az *érsekiújvári Kisduna*, mely a Tiszáéhoz hasonló számos éles kanyarulattal Jókáig keleti, onnan pedig szintén délkeleti irányban, a Dudvág torkolatáig szeli át a vármegye területét, a Csallóköz északi határát jelölve s a Feketevíz és a Dudvág által a Kis-Kárpátok keleti lejtőjén fakadó összes patakok vizét befogadva, majd Gútánál a Vág folyóval egyesülve, csak Komárom alatt tér ismét vissza száz kilométerrel fentebb elhagyott anyamedrébe. A Duna jobb oldalából, ugyancsak a vármegye területén, a csúny-somorjai határon ágazik ki a *mosonyi Kisduna*, mely azonban Bezenyéig mintegy tíz km. hosszban csak határfolyót alkot a vármegyében s Magyar-Óvárott a Lajtával, Győrött meg a Rába vízrendszerével egyesülve s a Pozsony, Mosony és Győr vármegyék területéhez tartozó Szigetközt körülhatárolva, Gönyő felett ömlik be ismét a Dunába. A *Morva* folyó székelyfaludévényi szakasza mintegy 60 km. hosszban Alsó-Ausztria és Pozsony vármegye határát alkotja. A Kis-Kárpátok nyugati lejtőjén fakadó vizek négy nagyobb patak medrén át ömlenek beléje. Végül még a *Vág* folyó alkot természetes határt Pozsony és Nyitra vármegyék között, Szered és Soponya vidékén, közel 20 km. hosszban; mellékvízfolyások azonban nem ömlenek bele a vármegye területéről.

Pozsony vármegyének e vázolt vízrendszere tehát kisebb részben a Morva folyó, nagyobb részben az érsekiújvári Kisduna, egészben véve pedig a Duna folyam vízgyűjtő területéhez tartozik; s a tagolt értelemben előbb említett két vízgyűjtő terület között a Kis-Kárpátok gerince alkotja a vízválasztót, úgy hogy az egyik terület a bécsi medencze, a másik pedig a kis magyar Alföld medenczéjének északnyugati széléhez tartozik. Ez a megkülönböztetés a föld árjának, vagyis a talajvizek folyási irányának szempontjából fontos.

A vízépítéssel az állam kezében van. Magánérdekeket javarészen csak az ármentesítés, a patakok és a belvizek szabályozása s ezek révén a talajjavítás érint; de e magánérdekek is nagyobbára külön érdekeltségekké csoportosulnak, sőt a vízjogról szóló törvény hatálya alatt, a hol kell, kötelezőleg is külön érdekeltségekké csoportosíttatnak. A folyóvizek szabályozásánál az állam a vízépítési munkálatokat nemcsak vezeti, felettök nem csupán a felügyeletet gyakorolja, hanem költségeiket is viseli.

E két különböző szempontból a vármegye területére vonatkozó vízépítési munkálatokat külön-külön kell megismertetnünk.

1. FOLYÓVIZEK SZABÁLYOZÁSA.

A folyóvizek forrásaiktól, illetőleg keletkezési helyeiktől kezdve szüntelenül rombolják a medreiket alkotó anyagot s azt folyásaik útján tovább sodorva, tördelve, koptatva, medreikben részben ismét lerakják s belőle

zátonyokat, partnövédekeket és szigeteket építenek s így egyrészt romboló, másrészt meg alkotó hatásuk van. Így van az a Dunánál és a többi pozsonymegyei vízeknél is, melyek a Keleti Alpések, Kárpátok és a Tatra lehordott omladékaiból építették a kis magyar Alföldet. Így épült fel a Duna ausztriai kavicsos és homokos hozadékából a Csallóköz felső talaja, úgy hogy az a diluvium végéig, előbb csak a Komárom vármegyével határos keleti részen emelkedett ki; a Csallóköz nyugati területének felső talaja pedig későbbi alluviális képződmény, mely az állóvizeket e vidékről — a Fertő-tava és néhány mocsár kivételével — teljesen leszorította. De annál jobban bővelkedett a Csallóköz folyóvizekben. Ismeretes természeti tünemény, hogy a folyóvizek, torkolataiknál, a magukkal sodort hordalék anyagából, a tengerben deltákat, a görög Δ -nek megfelelő háromszögű sík földfelületeket építenek, s hogy e folyamdelta felülete össze-vissza, át meg át van szöve víz-erekkel, melyek medrein át a folyóvíz a tengerbe megérkezik. Ezek a delták a legújabb alluviális geológiai üledékek közé tartoznak s legkiválóbb típusuk a Nilus deltája, Kairo, Alexandria és Port-Said között. Kicsinyben ehhez hasonló topográfiája van a pozsonymegyei Csallóköz és a Szigetköz felső részének Pozsony, Nádszeg és Mosony között.

Midőn a fejlődő Duna még nem a pontuszi, hanem csak a magyar medence tengerébe ömlött, torkolatánál deltát alkotott, mely később, a kis magyar Alföld keletkezősekor, kisebb-nagyobb szigetek csoportozatává, majd a Csallóközzé és a Szigetközzé alakult át.

A Csallóköz fejlődése első felében, ennek a szigetesoportozatnak a képe minden dunai árvíz után megváltozott. Az árvizek dúsabb hordaléka egyes vízmedrekbe lerakodván, azok vízfolyását elzárta s a folyóvíz a laza talajban új medreket vájt ki magának, miközben az újabb meg újabb üledékek a talaj felszínét is magasabbra emelték. A Duna finomabb homokos és iszapos üledéke évezredek növény- és állatvilágának feloszló maradványával képződve, alkotta meg a termőtalajt.

Amíg az itt letelepedett nép vadászból, halászból és állattenyésztésből élt, addig nem kellett a Dunát szabályozni, mert az árvizek iszapja megtermékenyítette a mélyebb fekvésű réteket és legelőket. A mint azonban az őstermelés emez ágai már nem nyújtottak elég táplálékot a szaporodó népnek, s az nemcsak a magasabb fekvésű földségek, hanem a régi vizerek kiapadó völgyületeit is művelni kezdte, — bekövetkezett a szabályozás szüksége is.

A kezdetleges víz-szabályozás néhány évszázaddal ezelőtt indulhatott meg, olyképpen, hogy egyesek az élő vizek medrével közlekedő völgyületek nyílásait elgátolták, és ez egyes rövidebb, csupán az illető völgyületet áttöltő földgátakkal földjeik elárasztását megakadályozni iparkodtak. Ez azonban keveset használt s így az árvizek ellen való védekezés, vagyis a nagyvíz-szabályozás lassanként közszükséggé fejlődött. Talán a XVIII. században történt, hogy a vármegye az egyes gátakat maga vette kezelésbe s rendszeresebb védekezést igyekezett meghonosítani; a mi azonban kellő vízműtani előtanulmányok és kellő műszaki vezetés híján, szintén nem járt eredménnyel. Az árvíz pusztításai végre a mult század derekán összetömörítették az egyes érdekelt birtokosokat, hogy közös erővel maguk védjék meg javaikat a közös ellenség rombolásától.

Így alakult meg előbb 1876-ban a régebbi „Csallóközi vízszabályozási társulat”-ból az „Alsó-Csallóközi és Csülizközi ármentesítő társulat”, melynek árterületéből mintegy 30,000 k. hold Pozsony vármegyéhez tartozik, a Duna mentén Felbártól Bősig, az érsekújvári Dunaág mentén pedig Vásárúttól Alsónyárasdig vonuló védőgátakkal. Ugyanitt a csallóközkürt-vásárúti gátszakasz, mint az utóbb említett gátvonal meghosszabbítása, jelenleg épülőfélben van. A társulat gátrendszerének egyéb vonalai a Duna, a Vágduna és az érsekújvári Kisduna mentén Győr és Komárom vármegyéek területén vannak.

A nagydunamenti gát felfelé való folytatása Felbártól Vajkán, meg Gútoron át Szunyogdiig, és onnan Vereknynén és Hidason át az éberhardi magaslatig az érsekújvári Dunaág mentén, a magyarri öblözet gátszakaszával együtt, a felsőcsallóközi érdekeltég árterét védi. 1886-ban ez az érdekeltég

A Csallóköz.

Az első víz-szabályozás.

Az első víz-szabályozó társulatok

is összeforrott, s a „*Felső-Csallóközi ármentesítő társulat*“-tá alakult Somorja székhelylyel. E társulat védett földterületének közel 95,000 k. hold kiterjedése van, melyet 116 kilométer hosszban kiépített töltések védenek az árvíz pusztítása ellen.

Az 1875-ben alakult nyitramegyei vágbalparti ármentesítő társulat árterületének átellenében a vízjogi törvény hatálya alatt 1888-ban a földművelésügyi minisztertől hivatalból megalakított „*Vágjobbparti ármentesítő társulat*“ 79 kilométer hosszú védőgátja Pozsonymegye keleti szélét Szeredtől délnek Zsigárdig védi a Vág árvizeinek rombolásától. Az említett két községen kívül még Vágszerdahely, Vága, Galánta, Taksony, Szeli, Deáki és Pered jelentősebb pozsonymegyei helységek határai tartoznak a társulat árteréhez, 30,000 holdat jóval meghaladó kiterjedéssel.

A védőgátak összefüggő felépítése a Csallóköz felszínét átszövő száz meg száz régi meder élő vízfolyását végképp megszüntette, és csupán a talajvizek lassan mozgó árját hagyta meg a homokos kavicsból felépült, vizet áteresztő altalajban. A Dunaszerdahely és Bős között elterülő, elég magasra fel nem iszapolt vidéken, a föld árja belvizeket fakaszt, s a mezőket mocsarassá teszi. E talajvízből származik Bős fölött a *Csiliz* patak forrása, mely alantabb Győr- és Komárom vármegyék határán ömlik a Dunába, és a *patási ázott esatornán* át vezet le Nyék és Várkony közeléből a mocsaras vidék belvizeit.

A folyóvizek partjain elterülő földek értékének növekedése a szabályozás továbbfejlődését vonta maga után. Míg a föld kisebb értékű volt, tulajdonosát nem igen bántotta a folyóvíz ama szeszélye, melylyel partjait alámosva, azokból sok holdra menő nagyobb területeket apródonként leszaggatott, s azok helyén újabb meg újabb medret vájt magának. Egyes földbirtokosok különben később sem tudták földjeiket az ily rombolások ellen megvédeni, s az első *partbiztosítások* — a kanyargós folyóvíz homorú partjainak a kimosások és leszakítások ellen való megvédése — oly szakaszokon történtek, a hol a víz eróziója egyes helységek értékesebb belső telkeit, vagy később a már összefüggő védőgátak egyes vonalait fenyegette a beomlás veszélyével. Ilyen kisebbszerű partvédezeteket a XVIII. században, különösen Pozsony környékén s a város védelmére, közkölségen építettek pozsonyvidéki gránitkőből. Ugyanakkor a Duna egyes mellékfolyásait zárták el kőgátakkal Pozsony átellenében. Ezek voltak az első *zárógátak*. A XIX. század harminczas éveiben „Dévény és Gútor között a Duna bizonyos irányának állandósítása czéljából számos *kőszarkantyút* építettek.“ De ezek „még rosszabb állapotokat okoztak, mert a víz a kőszarkantyúk megkerülésével elhagyta előbbeni medrét . . . és az új medrek a réginél rendetlenebbekké alakultak.“ (L. Vizügyi Közlem. VII. 138. 1.) — Csak a 70-es években került a sor valamivel nagyobb szabású partbiztosítások építésére, de akkor is minden szabályozási rendszer nélkül; pedig ez időben már nemcsak a partok megóvása, hanem jó hajútak alkotása is befolyásolták a szabályozást. A többi között akkoriban egészítették ki a pozsonyi partvédezetet, és építették meg a gútori és a doborgazi partot védő nagyobb kőgátakat. A Duna főmedre, különösen Pozsonytól lefelé a Felső-Csallóköz mentén, még oly rendetlen volt, hogy több ágra szakadozva folyt benne a nagy esésű szilaj víz, mely a közbeeső apró szigetekkel együtt, Vajka község határában, mérföldnyi szélességet is elér, s hol az egyik, hol a másik mederágban jutott a hajózás igényeinek csak némileg is megfelelő nagybacska víztömeg. A hajózás pedig csak úgy vált lehetségessé, hogy minden egyes Pozsony és Gönyő között közlekedő hajót, a medret jól ismerő s változásait éber figyelemmel kísérő hajóvezetővel kellett ellátni. E szerteszt ágazó és minduntalan változó kisebb medrekben azután tág tere nyílt a hajózást vagy a jég normális lezajlását akadályozó zátonyképződésnek. Ez a körülmény igen gyakran nagy jégtorlódásokat és pusztító árvizeket okozott. Ezért már a 70-es években s a 80-as évek elején szükségessé vált a Duna medrét helyenként *kotrásokkal* is rendezni, de az egységes szabályozás hiánya következtében ez is kárba veszett kísérletnek bizonyult, mert a kotrások helyén egyes árhullámok újabb zátonyokat raktak le.

A Felső-Duna vízfolyásának e mizériái, rendszeres és alapos szabályozás nagy koncepcióját érlelték meg az intéző körökben. A kezdeményezés érdeme *Bodoky* Lajos miniszteri tanácsos, vízi-mérnököt és *Ordódy* Pál volt közmunka- és közlekedésügyi minisztert illeti meg. A *Felső-Duna szabályozását* elrendelő törvényjavaslatot *Kemény* Gábor báró miniszter az országgyűlés elé terjesztvén, az törvényerőre emelkedett (1885. VIII. t.-ez.); a miniszterium pedig a szabályozás megvalósítása céljából Pozsonyban, gyakorlatlott folyammérnökökből összeállított külön hivatalt szervezett, melynek vezetését *Keeskés* Sándor főmérnökre, a szabályozás irányítása és végrehajtása felett való közvetlen felügyeletet pedig *Fekete* Zsigmond országos középítési felügyelőre bízta.

A Dunának e Dévénytől Duna-Radványig terjedő és 34 millió koronára előirányzott szabályozásából Mosony, Győr és Komárom vármegyék területein kívül az orosz-lánrészt Pozsony vármegye területére esett. A dévény-bősi Dunaszakasz részére a pozsonyi víztömeg-mérések adataiból a szabványos mederszélesség, középvízre, 300 méterben állapított meg, mellvízszín alatti 2 méteres szabványos mélységgel s kilométerenként átlag 29 centiméteres vízszín-eséssel. A végrehajtandó szabályozás célja az volt, hogy a sokmedrű, megoszló, szeszélyes vízfolyás helyett, mely sem hajózásra, sem pedig a zajló jég továbbszállítására alkalmas nem volt, a fő Dunának egyetlenegy, lehetőleg egész víztömegét levezető nagy medre állandósíttassék, mely hajózható is legyen, de jégtorlódásokra ne szolgáltatthasson alkalmat; a régi medrek pedig idővel hordalékkal telvén meg, azok területe egyelőre az erdőmivelés számára hasznosítható legyen. E cél és a megállapított szabványok szem előtt tartásával indult meg a *Felső-Duna szabályozása* 1886-ban a bős-szapi szakaszon Győr vármegye területén. A bősi, gútori, somorja-esőlősztrőti, nagybodaki, körtvélyes-vajka-súlyi és dévény-pozsony-gaiczi Dunaszakaszok kerültek sorrendben szabályozás alá a megye területén. A hol az új főmeder jobb vagy balparti vonalozása meglevő partokon vonult végig, vagy azok egyenetlenségeit szelte át, ott partvédezeteket építettek; a hol e vonalozás egy-egy régi meder hosszába esett, ott a vizet az új mederbe terelő kőgátakat (ú. n. „párhuzam-művek”-et) emeltek, melyeket — a régi vízfolyások megszüntetése céljából — helyenként keresztirányú kőgátakkal a parttal kötötték össze. A hol az új medervonalozásnak egy-egy éles vagy hirtelen kanyarodású vízfolyás esett az útjába, ott a domború parttól alkotott félszigetet, vagy a keresztelő irányban fekvő szigetet át kellett vágni s ez átvágásokban kotrással és a víz sodró erejével kellett új medret alkotni a Duna számára. Átvágások felett, vagy olyan helyeken, a hol a vonalozás elágazó medreket szelt át, a szerint, a mint a vízfolyás viszonyai megkívánták, a holttá szánt medrekben zárógátakat emeltek.

A vázolt szabályozási munkálatokat az egész Felső-Dunán 1896-ban végezték be. Ekkor az e célra szervezett művezetőség feloszlott s az évente közel 400.000 korona költséget igénylő további fentartási és szabályozási teendőket a pozsonyi folyammérnöki hivatal vette át. A szabályozásnak — a Felső-Duna régi vadon állapotához képest — nagysikerű eredménye az, hogy kész az állandó és egységes meder, rendkívüli előnyére a normális vízlefolásnak és hajózásnak. A mű azonban még nem teljes: egyes helyeken még mindig vannak gázlók, melyek alacsonyabb vízállások idején csak 14 decziméter süllyedésre terhelhet hajókat engednek átvontatni, holott Komáromtól lefelé a Közép-Dunán 20—22 decziméter merülésű teljes terheléssel közlekednek a hajók. E bajok megszüntetése a változó medermélységek megfelelő szabályozásával, mely a vízfolyás természetéhez képest a kívánatos medermélységek állandósítását célozza, szintén folyamatban van s a Felső-Duna nemcsak a nagy- és középvízre, hanem néhány év múltán kisvízre is teljesen szabályozva lesz. A szabályozás e tökéletesítésének érdeme *Schick* Emil folyammérnök nevéhez fog fűződni, ki nagy szakértelemmel lelkes buzgalommal foganatosítja már 1901 óta a kisvíz-szabályozás munkáját.

A Felső-Duna szabályozásának keretében, átvágások és mederállandósítások útján rendezték meg a *mosonyi győri Kisduna* kiágazását a csúnyi, gútori és somorjai határban, nemkülönben az *érsekújvári Kisduna* kiágazását közvetlenül Pozsony alatt, a főrévi határban. Kiágazásaik medrének fixirozása

következtében mind a két Dunaág vízszíne, de különösen az árvizek magassága nagy mértékben megcsökkent s azóta e Dunaágak nagykiterjedésű vidékét kevésbé fenyegeti az árvizek veszedelme.

Hazai mezőgazdaságunk és iparunk várható fellendülésével vízi utaink forgalma is növekedni fog s szaporításukról is gondoskodni leszünk kénytelenek. A duna-tiszai és a duna-szávai hajózó csatornák kiásásának ügye már érik; s a földművelésügyi miniszterium csatornázási osztálya már más hajózási csatornák alkotását illetőleg is teljesített előmunkálatokat. *Az érsekújvári Kisduna kész medre megfelelő szabályozással annak idején igen könnyen át lesz alakítható hajózásra alkalmas közlekedési úttá*, a mi a jövőben Pozsony vármegyére nézve is nagyjelentőségű lesz.

A pozsonyi téli kikötő.

A pozsonyi régi Malomliget helyén, a Duna balpartján, az 1899—1903. években, a folyammérnöki hivatal tervei szerint az állam 250 hajó befogadására alkalmas két medenczéjű *téli kikötőt* építtetett két millió koronát meghaladó költségen, mely a jövőben kereskedelmi érdekeket is szolgálhat.

A Morva szabályozása.

A *Morva folyó* szabályozását az e célra Pozsonyban szervezett műszaki kirendeltség már előkészítette. A Morva határfolyó lévén, szabályozását az alsó-ausztriai kormány műszaki közlegeivel és hatóságaival egyetértőleg kell fogyanatosítani. A Morva folyó pozsonymegyei balpartján szabályozás céljából eddig csak jelentéktelen, inkább helyi érdekű építkezések történtek.

A Vág szabályozása.

A *Vág folyónak* egységes szabályozását a komáromi folyammérnöki hivatal teljesíti. Pozsony vármegye területén ez ideig Szereden és Vágszerdahelyen épültek nagyobb partvédezetek, melyeknek meghosszabbítása és megerősítése most is folyamatban van. A Vág 1903. évi rendkívüli magas árvize Gútától visszaduzzasztva az érsekújvári Kisduna és a Dudvág közét, elárasztotta Nádszeg környékét, mely az árvíz ellen eddig megvédve még nem volt, s nemcsak a mezőkön, hanem a beltelkeken is nagy pusztítást okozott. E környék ármentesítésének terve a pozsonyi folyammérnöki hivatalban már készül s a mint az a megvalósítás stádiumába jut, ártere a felső-esallóközi társulat árteréhez fog csatoltatni.

A Felső-Duna szabályozása a természetes vízi utak közlekedési akadályait elhárítva, teljes mértékben lehetővé teszi a magyar terményeknek olcsó szállítási díjtételek mellett való kivitelét Ausztriába, Bajorországba és a kiépítendő Duna-Odera és Duna-Elba hajózó csatornákon át a világforgalom összes vízi vonalaira; mely körülménynek a magyar közgazdaságot és kereskedelmet érintő fontosságát mérlegelni igen könnyű. Joggal elmondható tehát, hogy a vármegye területére eső folyamszabályozás Pozsony vármegyét ama kevés számú vármegyék sorába emeli, melyekben a vízépítészet ezideig a legmagasabb fokig fejlődött.

2. KISEBB VÍZFOLYÁSOK, TALAJJAVÍTÁSOK ÉS VÍZHASZNÁLATOK.

Vízvidékek.

A vármegye területe két vízvidékre osztható, a Kis-Kárpátok hegylánczától keletre eső Vágvölgyre, és az attól nyugatra eső Morvavölgyre. A Vágvölgy felé a Kis-Kárpátok lejtői nagyobb terjedelműek s a hegyvidék lábánál széles síkság terül el a Vágtól a Dunáig, melybe a patakok mély völgyeket vágtak be. A talaj a kelet vízvidékén a Vágvölgy oldalán túlnyomóan kötött és forrásai bővízőek.

A Kis-Kárpátok nyugati lejtői sokkal meredekebbek, a dombvidék keskeny, s a talaj a fensíkon legnagyobb részt futóhomok; de a Kis-Kárpátok ezen oldalán eredő patakok is elég bő forrásúak.

A talajviszonyok magyarazzák meg azt a jelenséget, hogy a Vágvölgyben végzett patakredezések és talajjavítások maradandóbb jellegűek, mint a Morvavölgyben; továbbá azt is, hogy a kötöttebb és jól termő keleti oldalon a gazdálkodás belterjesebb lévén, a talajjavítások is régebbi keletűek és gyakoriabbak, mint a kevésbé termékeny, homokos talajú Morvavölgyben.

Igy áll a dolog a vízhasználatokkal is, mert a terület aránya szerint jóval kevesebb malom esik a Morvavölgyre, mint a Vágvölgyre.

Patakredezés.

Az alábbiakban első sorban a *patakredezések* s azokkal összefüggő talajjavítások, azután a vízhasználatok tárgyaltatnak.

Általános szokás volt már a régi időben, hogy a malmok legnagyobb részét a patakok anyamedrébe építették, minek az lett a következménye, hogy az áradások a malmok vízníveit háborítván, a molnárok kénytelenek voltak külön ár-apasztó csatornákat építeni. Ilyen ár-apasztó csatornául alakították Pozsony vármegyében a malaczkai és kiripolczi határookban a Malinapatak jelenlegi főmedrét, a Miava-völgyben Kuklónál a Kopánkát, a Rudava-völgyben a Tafruk medrét, a Stomfai-patakot és a Párna-patak ár-apasztóját, mely Oresanka néven is szerepel, továbbá a nagyszombati- és Gidra-patakok több ár-apasztóját. Ezekon kivétel nélkül meglátszik, hogy keletkezésük emberi beavatkozás és munka eredménye s legtöbbszörre gazdasági érdekelt is szolgálnak, minthogy a vizenyős völgyfenekeket le is csapolják.

A völgyek gazdasági hasznosítását célzó patakrendezés régebbi időből igen gyéren található, mert akkoriban a hadászati szempontok és ezekkel kapcsolatosan az élelmezéshez szükséges malmok létesítése volt irányadó. A régebbi időből reánk maradt ily irányú patakrendezések közül legérdekesebb a Vármegye-csatorna, mely a Sisak- vagy Sifák-patak (Lásd Bél Mátyás Not. Hung. II. kötet 195 l.) alsó szakaszának rendezése érdekében készült és az úgynevezett Csádé-mocsár lecsapolását célozta.

Már Bél Mátyás megemlékezik arról, hogy a Sisak-patakot Sárftőtől Szempcz felé akarták elvezetni a Dunába, hogy a mocsár megszűnjék és Szempcz község vízzel legyen ellátható; de e tervnek a kivitele elmaradt.

A Csádé-mocsáron keresztül folyó patak szabályozására először a XVIII. században találunk kísérleteket. Így találhatók tervek 1758-ból, 1767-ből és 1776-ból, melyeket azonban akkoriban, úgy látszik, csak részben hajtottak végre. Az 1814. és 1838. évi tervek szerint alkották meg a ma is meglévő Vármegye-csatornát. Az utóbbi tervezeten, melyet Seydl vármegyei első mérnök készített, már több lecsapoló csatorna is be van rajzolva és ezeket, úgy látszik, akkor már el is készítették.

Ez időtől egészen 1891-ig semmi sem történt és a vármegye munkájának előnyös hatása lassanként csaknem teljesen megsemmisült.

1891-ben az érdekelttség megalakította Zichy József gróf elnöklete alatt a *„Pozsony vármegyei csatornavölgyi vízi társulat”*-ot 6077 kat. hold érdekelt területen és e társulat a csatornákat az új viszonyoknak megfelelőleg rendezte és állandóan rendben tartja.

Pozsony vármegyei csatornavölgyi vízi társulat.

A Vágjobbparti ármentesítő társulat munkálatainak előhaladásával a Vág és Dudvág között fekvő nagy kiterjedésű síkság birtokossága belátva, hogy a Vág árvizei ellen biztosítva lesz, már 1885-ben behatóan kezdett foglalkozni a mellékpatakok és belvizek rendezésével. Hosszas tervezgetés után 1891-ben 22.223 k. h. területtel megalakult az Alsó-dudvág-völgyi vízi társulat, amely 1896. évben a Vág-jobbparti ármentesítő társulattal egyesült *„Vágjobbparti és alsódudvág-völgyi ármentesítő és belvízlevezető társulat”* czím alatt.

Vágjobbparti és alsódudvág-völgyi ármentesítő társulat.

Ez a társulat első sorban befejezte az ármentesítési munkálatokat, melyek nem csupán a Vág árvizeinek kiöntését, de a völgy hosszában húzódó Dudvág s annak mellékfolyója, a Blava árvizeit is kirekesztette a völgyből azáltal, hogy Pozsony és Nyitra vármegyék határán kiépítette a Blava-Dudvág ár-apasztóját. Ezután 1903-ban hozzáláthatott a patakok és belvizek rendezéséhez, amely munkálatok most folynak.

A már megalakult és működésben lévő vízi társulatok körébe tartozik még a *„Súrlecsapoló-társulat”*. A Szentgyörgy város tulajdonában lévő 600 hold kiterjedésű Súr erdő és környéke természetes medencében fekszik, melybe a limbachi hegyekből jövő grínádi patak, a Bazinból jövő Saulacken, a szentgyörgyi Ópatak és a szőlősi patakok ősidők óta folytak s a medencében raktározva maradt a víz azon része, melyet a Súr túlfolyásaként szerepelt Feketevíz felső végén fennállott városi zsilipen le nem bocsátottak. Az elmúlt évtized közepén, a Súrmedencében fekvő területek gazdaságosabb kihasználása okából, elhatározták a Súr lecsapolását s e célra az érdekelt 1896-ban megalakították, 2166 kat. hold területtel, a *„Súrlecsapoló-társulat”*-ot s a lecsapolás legnagyobb részét már keresztülvitték.

Súrlecsapoló-társulat.

A vízrendezések között végül felemlítendő még, hogy a Csallóköz pozsonymegyei részéről az alsócsallóközi ármentesítő társulat területén lefolyó belvizek miatt az alsó- és felsőcsallóközi ármentesítő társulatok között sok

Felső-csallóközi
belvizek
rendezése.

viszálykodás volt, melyeknek végét szakítandó, a *belvizeknek a Felső-Csallóköz területén leendő rendezése* iránt a terveket kormányhatósági rendelet alapján a kulturmérnöki hivatal elkészítette s a 6936 kat. holdnyi belvizes terület lecsapolását belvízrendező társulat megalkotása útján készíti elő.

A felsorolt társulatokon kívül *magánbirtokosok* is végeztek az utóbbi évtizedben jelentékenyebb *lecsapolási munkálatokat*. Így id. Pálffy János gróf a tárnoki pusztaához tartozó 1000 kat. holdas Csádé-rét lecsapolását; Pálffy Miklós herceg a malaczkai határban fekvő 460 kat. holdnyi vizes terület lecsapolását; *Hohenlohe* Keresztély herceg a morvaszentjánosi uradalmában 503 kat. hold terjedelmű terület lecsapolását stb.

Alagsövezés.

A gazdasági viszonyok fejlődésével az *alagsövezési munkálatok* is napirendre kerültek. E téren 1880. évig úgyszólván semmi sem történt; akkor Pálffy Mórész gróf utat tört e munkálatoknak és a kátlóczyi, jókői, vittenczi, nahácsi stb. birtokain többrendbeli, jelenleg is jól működő alagsövezést létesített. Ezt a példát követte a többi uradalom is: így a bélaházi uradalom 82 holddal, az istvánfalusi 70 holddal stb.

Ezek után érdekes egy pillantást vetni a vármegye területén az utolsó 25 évben *tervezett és elkészített patakrendezések és más talajjavítások* számára és mértékére, melyet a következő táblázatos kimutatás foglal össze:

Sor- szám	A talajjavítás neve	T e r v e z v e		E l k é s z í t v e	
		hány helyen	hány holdon	hány helyen	hány holdon
1	Patakrendezés --- --- ---	7	3983	5	872
2	Lecsapolás --- --- ---	17	20399	13	10901
3	Alagsövezés --- --- ---	22	572	19	396
4	Öntözés --- --- ---	19	1398	5	117
	Összesen --- ---	65	26352	42	12286

Áttérve a vármegye területén fennálló különféle *vízhasználatokra*, azokról csoportonként az alábbiak jegyezhetők fel:

Malmok.

A malmok elég nagy számmal vannak a vármegye területén, bár utóbbi időben, a szállítási eszközök olcsósága és vízszabályozási okok következtében, számuk egyre fogy. Berendezésük csekély kivétellel kezdetleges; alig található néhány turbina-szerkezetű; a többi még mindig a régi felül és alul csapott kerékrendszerrel működik. Kártékony hatásuk, a patakok és folyók medrébe épített gátjaik miatt, elvitázhatatlan és helyenként a meder fenekét úgy felemelték, hogy a vízlefolyási viszonyok a legrosszabbak lettek. A malomipar a mezőgazdaság jelentékenyebb felkarolását sok idővel megelőzte és több adat bizonyítja, hogy régebben, különösen a kisdunai malmárok erős ipari testületet alkottak. Erre mutat az eperjesi malmok czéhétől fennmaradt ólom-kancsó 1761. felirással, az akkori czéhmester Burján István és atyamester Nagy György nevével. Ma már, különösen a kisdunai malmok, pusztulásnak indultak. A Blava, Gidra, Párna és Nagyszombati patakokon régi időtől kezdve fennállott malmok káros hatása már az előző évtizedekben is sok panaszra adhatott okot, legalább azt bizonyítja a volt Felső-Nyitra vármegye megyefőnökének 1858. évből kelt ideiglenes szabályzata (Provisorisches Statut), melylyel a malmok kezelését és a patakok medrének jókarban tartását szabályozni akarta. Jelenleg a vármegye területén 260 vízi erőre berendezett malom van.

Öntözés.

Mezőgazdasági szempontból fontosabb az *öntözési vízhasználatok* csoportja. A Blava, Párna, Gidra és Nagyszombati patakokon már a múlt század derekán 44 helyen, körülbelül 1600 holdon gyakorolták a réttöntözést oly módon, hogy a magas fekvésű malomárkok partját időnként kivágták s a vizet barázdák segítségével a rétekre eresztették. Mikor azután az öntözött rétek egy részét felszántották és káposztásokká alakították át, mint pl. Szilincsen és Gerencsénen, az öntözés gyors egymásutánban ismétlődött s a vízhiány miatt panaszok fordultak elő. Ez vezethette Felső-Nyitra vármegye főnökét az említett intézkedésre.

A vármegye területén igen sok régi keletű öntözésre találunk a fent említettek kivül, melyek azonban annyira kezdetlegesek, hogy szót se érdemelnek.

A *gyári vízhasználatok* aránylag kevés számban találhatók a vármegyében. Ezek között is a diószegi, nagyszombati és magyarfalvi czukorgyárak vízzel való ellátása emelkedik ki inkább, a czukorgyárak ipari fontossága miatt és azért, mert a czukorgyárak a felhasznált vizet csak nagyobb nehézséggel tudták tiszta állapotban a vízfolyásba visszabocsátani.

A vármegye területén még 20 *vízvezeték*- és 19 *komp-vízhasználat* van elszórva különböző vizeken, melyek közül az elsők legtöbbsnyire öntözési célokat szolgálnak.

A *halastavak* legnagyobb része még a régi időkből maradt fenn, de számuk napjainkig annyira lefogyott, hogy ma már csak 6 tógazdaság van a vármegyében. Ezek közül kettő, a dejteji és felsődiósi, pisztráng-tenyésztésre szolgál és a legmodernebb berendezésű és határozottan minta-tógazdaságnak tekinthető.

Úgy a keletkezés idejét, mint a tavak terjedelmét véve, első helyen áll a vármegyében *Pálffy* Miklós herceg detrekő-malaczkai uradalmának halgazdasága. Már az 1720—49. évek közötti időben 12 halastava volt 414 hold terjedelemben, melyek szakszerűen kezeltettek. Az 1820. évi árvíz a tavakat szétrombolta s a halgazdaság elpusztult. Az 1890-es években az uradalom erdészeti hivatala, élén *Bittner* Gusztáv erdőmesterrel, ismét hozzáfogott a halgazdasághoz és a Molina völgyében volt 3 régi halastavat szakértelemmel helyreállította és berendezte. A három tó 71·51 kat. hold terjedelmű s holdanként 130·30 kor. jövedelmet biztosít évenként. 1901-ben — belterjesebb gazdálkodás végett — költő és nyújtó tőrendszert épített az uradalom 41·31 kat. hold terjedelemmel és ezek a tavak szolgáltatják most már a hizlaló tavak benépesítésére szolgáló halanyagot. A hegyi patakokat pisztránggal népesítették be. A tógazdaságban tenyésztett halfajok: a sziléziai ponty, szívárványos pisztráng, a czompó és az angolna. Előkelő helyet foglal el a tógazdaságok között *Pálffy* József gróf szomolányi uradalma is, melynek haltenyésztéséről más helyen van szó.

Gyári víz-
használat.Vízvezeték.
Komp.

Halastavak.



1



2



3



4



5



6



7



8



9



10



11



12



13



14



15



16

POZSONYI CZÉHPECSÉTEK.

1. Szabók (1784). — 2. Gyertya- és szappanöntők. — 3. Borbélyok. — 4. Rézművesek (1699). — 5. Borbélyok és sebészek (1774). — 6. Nyergesek (1647). — 7. Könyvkötők. — 8. Sörfűzők (1726). — 9. Mészárosok. — 10. Sarkantyú-készítők (1625). — 11. Fésűsök (1741). — 12. Ötvösök. — 13. Szitakötők (1617). — 14. Puskaművesek (1733). — 15. Timárok (1771). — 16. Tűkészítők (1730).

bízták őket, hogy a kenyér helyes és pontos mértékére a hatósággal együtt felügyeljenek.

Pozsony városában többször látjuk az érintkezési pontokat a városi hatóság és a czéhek működése között, sőt ez utóbbiak némely jövedelmében, mint pl. a szűcsökében, a tanács is osztozkodott. A honvédelem is az iparos-szervezetek nyilvános feladatai közé tartozott, de leginkább látjuk azt, hogy a czéhek a vallásos élet külső nyilvánulásaiiban vesznek tevékeny részt. Ilyképpen a czéhekbe tömörült iparosok működését a társadalom általános elismerése kísérte s közülök sokan a városokban és a vármegyében előkelő és bizalmi állásokat foglaltak el. Czéheink belélete igen tartalmas és szép képet tüntet fel. S ha egyik-másik tekintetben a czéhek működésében egyoldalú szempontokat látunk érvényesülni s egyes rendelkezésük az önzés és haszonlesés jellegét viseli is magán és habár ez is, mint minden eredeti intézmény, ha külső és önmagában rejlő korlátozások nem tartják vissza, könnyen eltávolodik egyik-másik czéljától, mindazonáltal az akkori viszonyok között az ipari munka megkívánta az ilyen szigorú szabályozást és a jó munkaerők tömörülését, amelynek sok tekintetben üdvös hatását is látták. Jellemzők e tekintetben a pozsonyi szabók szigorú szabályelvei, melyek a czéh tekintélyének emelését és a mesterek erkölcsös életének fejlesztését tűzték czélul. Így: csak nős ember lehetett a czég tagja, akinek, ha idegenből telepedett a városba, jó magaviseletéről szóló bizonyítványt kellett hoznia, mielőtt a czéhbe felvették. A nőflen legény csakis mesterének dolgozhatott s részéről 8 napi felmondás volt szükséges, ha mesterétől megvált. A pozsonyi mészárosok szabályzata szerint az a mester, a kit a gyakori húsvizsgálatnál rossz hús elárúsításán kaptak, szigorú büntetést fizetett; ezenkívül a mészáros szigorú kötelessége közé tartozott a vevőközönséget tisztességesen kiszolgálni.

A pozsonyi suszterek különösen arra ügyeltek, hogy a mesterek jól dolgozzanak és a ki az előírt szabályokat meg nem tartotta, annak munkáját nyilvánosan elégették, sőt magát a mestert fogságbüntetést is érte. Hasonló szellem hatotta át a pozsonyi pékek legrégebb szabályzatát, mely a jó munkára és a kenyér és a sütemény mértékének pontos megtartására fektette a fősúlyt; pl. ha valamely mester kisebb kenyeret sütött a megszabottnál, árúját a kórházi szegények javára elkobozták. Ezenkívül kötelességük volt a pékeknek arról gondoskodni, hogy a piaczi fogyasztás számára mindig elegendő kenyér és zsemlye legyen.

A pozsonyi és nagyszombati czéheknek más városokban leány- (filiális) czéhei voltak; ezek szabályaikat az anya-czéhtől kölcsönözték, melyhez bizonyos függési viszonyba jutottak. Egy czéhnek több fiókja volt, rendszerint a környékbeli városokban és helységeekben, úgy hogy az anya-czéh a többi fiókok középpontja volt. A czéhek működésében a felebaráti szeretet is jellemzően domborodott ki s ez érzelemtől sugalt különféle jótékonyági intézményeket istápoltak, mint: a betegsegélyezést, betegápolást, a halottaknál való virrasztást stb. A czéhek beléletét a családias szervezet jellemzi: a *czéh-mester* gondviselője, vezetője, védője volt az iparosoknak. E mellett a czéh pénzeit kezelte; ellenőrizte a mestereket és munkájukat, a vétkesek fölött bíraskodott s végül minden összejövetelnél, akár gyűléseken, akár lakomákon, ő elnökölt. Ez utóbbi minőségben, — a mi úgy látszik, elég gyakori funkciója volt — a czéh mestert lakomamesternek is nevezték, pl. a nagyszombati lakatosok czéhszabályaiban. A czéh mesteren kívül még a következők végeztek közteendőket a czéhek körében, ú. m. az *atyamester*, ki a legények ügyét-baját intézte, a *dékán*, ki a segédek a munkakeresésben támogatta, a *mivlátó-mesterek*, kik a czéh mestert abban támogatták, hogy az iparosok műhelyeit, boltjait látogatták és a piacra vitt árúkat vizsgálták. A nagyszombati lakatosoknál s más városok czéheinél ezenkívül a czég *legifjabb* tagja a czéh-előljáróság számára különféle szolgálatokat is végzett.

Az *inasügyre* is nagy súlyt helyeztek a czéhek, különösen a tanuló tisztességes, erkölcsös életmódjára és a szakmájában való pontos kiképzésére. A pozsonyi pékek szabályaiból megtudjuk, hogy az inasnak tisztességesnek, illemtudónak kellett lennie; otthon és az utcán köszöntenie kellett a mesterén és annak feleségén kívül a legényeket és minden tisztességes embert; tilos



VIDÉKI CZÉHEK PECSÉTJEL.

1. *Bazin*. Órások, lakatosok, puskamívesek (1714). — 2. *Bazin*. Kőfaragók. — 3. *Bazin*. Timárok (1769). — 4. *Bazin*. Szücsök. — 5. *Bazin*. Gombkötők (1667). — 6. *Bazin*. Pékek (1652). — 7. *Bazin*. Kádárok. — 8. *Bazin*. Asztalosok (1650). — 9. *Malaczka*. Kovacsok, lakatosok stb. (1661). — 10. *Malaczka*. Kőmívesek, asztalosok, kádárok stb. (1785). — 11. *Malaczka*. Szabók (1741). — 12. *Somorja*. Molnárok. — 13. *Nagytevérd*. Kádárok (1821).

volt fecsegnie, de ha a legények valami rosszat beszéltek a mester vagy annak családjára felől, azt tartozott besúgni a mesternek.

A *legények kiképzetése* és a *vándorlás* tekintetében a pozsonymegyei iparos ezéhek az általánosan ismert intézkedéseket tartották szem előtt, de voltak ezektől eltérő intézkedések is, minő pl. a nagyszombati szabóké, a hol a czéhbe felveendő legénynek először „a város tagjává” kellett lennie. Kiváló érdekűek a czéhektől reánk maradt *czéhlevelek* és a *czéhek pecsétjei*, mely utóbbiakban Pozsony városa hazánk egyik legérdekesebb és leggazdagabb gyűjteményével rendelkezik.

Az alábbiakban közöljük a Pozsony vármegyében talált czéhlevelek lajstromát, a zárjel közé tett keletkezési évek feltüntetésével.

Pozsony: takácsok (1552), fazekasok (1569), mészárosok pecsétje (1572), kalaposok pecsétje (1583), kőművesek (1600), eszmiadiák (1602), kovácsok (1613), ácsok (1615), esziszárok, szíjgyártók, paizsgyártók és nyergesek (1637), borbélyok (1659), szücsök (1667), harisnyakötők (1714), kádárok (1745), festők (1764), vargák (1764), hálófonók és halászok (1767), kenyérsütők (1692), üvegesek (1752), fehérsütők (1754), német szabók (1763), vidéki fuvarosok (1818), szegkővácsok (1818), tímárok (1824), hentesek, húsfüstpőtlők és kolbászkészítők (1826), szőrseprőcsinálók (1828), kertészek (1840), festék- és szerkesztítők (1845), esztergályosok. — *Pozsony-Várallya*: szücsök (1688). — *Pozsony-Brenner*: molnárok (1817).

Nagy-Szombat: szücsök (1505), szabók és posztókészítők (1540), szabók külön (1622), posztócsinálók külön (1800), mészárosok (1562), eszmiadiák (1566), vargák (1566), fazekasok (1567), szíjgyártók (1577), nyereg és paizsgyártók, esziszárok és szíjgyártók (1578), lakatosok (1584), takácsok (1584), kovácsok (1584), ácsok (1584), gombkötők (1599), kádár (1629), kerékgyártók (1629), viaszöntők (1697), mézeskalácsosok (1697), szűrszabók (1702), kőművesek és kőfaragók (1726), kőművesek (1727), tímárok (1752), pékek (1758), kötélgyártók (1766), asztalosok (1772), borbélyok (1779), aranyművesek (1790), kalmárok (1827).

Modor: kovácsok (1591), takácsok (1612), lakatosok (1620), eszmiadiák (1637), ácsok (1637), kádárok (1640), fazekasok (1642), mészárosok (1643), szücsök (1644), vargák (1654), gombkötők (1656), posztócsinálók (1659), tímárok (1690), kalaposok (1696), kerékgyártók (k. n.), szűrszabók (1709), asztalosok, szíjgyártók és üvegesek együtt (1755), molnárok (1780), ácsok, kőművesek együtt (1792).

Szentgyörgy: takácsok (1636), eszmiadiák (1646) és (1650), mészárosok (1647), kádárok (1648), kovácsok (1650), kőművesek (1651), vegyes czéh (1655), szücsök (1693), kovácsok és kerékgyártók a baziniakkal együtt (k. n.).

Bazin: vargák (1605), eszmiadiák (1637 és 1749), kalaposok (1651), ácsok (1659), kádárok (1670), mészárosok (1725), kőművesek (1752), pékek (1753), szabók (1753), szücsök (1755), kovácsok és kerékgyártók (Szentgyörggyel együtt).

Csallóköz (Szerdahely): vargák (1492 és 1702) (Szerdahely Csallóköz és Pozsonymegye számára), eszmiadiák (a pozsonyiakkal együtt (1660), kalaposok (1666), kádárok (1680).

Cseklész: eszmiadiák (1726), fazekasok (1745).

Cseszte: vargák (1630).

Csütlőrtők: eszmiadiák (1660), kalaposok (1666), kádárok (1680).

Detrekő: szabók (1731).

Diós (Felső-Diós): (Szomolánynyal együtt) szabók (1776), molnárok (1823).

Galánta: eszmiadiák (1723), szabók és cipészek (1815), sor czéh (1815).

Kisbodak: molnárok (1847).

Malaczká: kovácsok, lakatosok stb. (1661), kőművesek, asztalosok, kádárok stb. (1785), szabók (1741), eszmiadiák (1739).

Nagylevárd: eszmiadiák (1835), vargák (1835), szabók (1835), mészárosok (1837).

Ottóvölgy: mészárosok (1725).

Püspöki: szabók (1671), lakatos- és bognár-czéh (1675), vargák (1675).

Somorja: szücsök (1555), bognárok (1610), eszmiadiák (1630, 1711 és 1719), kovácsok, lakatosok és bognárok (1689), molnárok (1823).

Szempez: szabók (1701), fazekasok (1745), vegyes czéh (1746), kőművesek és építőmesterek (1767).

Szerdahely (Vág): vargák (1492), tót-vargák (1780), szabók (1722), eszmiadiák (1722, 1772, 1776 és 1838), mészárosok (1766), szerdahelyi és vágai molnárok (1823), takácsok (1839).

Szered: szíjgyártók (a XVI. századból), szabók (1593), vargák (1631), eszmiadiák (1644), kovácsok (1661), fazekasok (1662), takácsok (1663), szűrszabók (1719), gombkötők (1723).

Szomolány: vargák (1747), szabók a felső-diósiakkal együtt (1776).

Szúrazpatak: fazekasok (1801), kovácsok (1801), vargák (1801).

Ipari állapot.

Pozsony város és a vármegye iparának mai fejlettsége az országban az elsők között áll. Pozsony városa, gyárainak számánál fogva, a főváros után az első, a vármegye pedig a hatodik helyet foglalja el. De nemcsak a gyári üzemek száma, hanem az egyes iparágak kiváló jelentősége is az ország iparának egyik góczpontjává teszi Pozsonyt, mely körül a vármegye többi városai jelentékeny gyáraikkal és kézmű-iparukkal csoportosulnak.

Az iparosnépesség százalékarányának feltüntetése inkább csak a nagyobb városokban lévő helyén, ide iktatjuk, hogy Pozsonyban 1869-ben az iparosok az összlakosság 16·88 %-át, 1880-ban 16·58 %-át, 1890-ben 21·08 %-át tették; ez utóbbi százalékkal Pozsonyt csak a főváros és Kassa előzik meg a

sorrendben. A gyáripar fejlődése az utóbbi években rohamosan halad s ma már mintegy 95 különféle és jelentékenyebb ipartelep működik a vármegyében, ide nem számítva még 34 jelentékenyebb mezőgazdasági szeszgyárat. Az ipari termelés következőkép oszlik meg:

A gyár jellege	Pozsony város-ban	A vármegyében	A gyár jellege	Pozsony város-ban	A vármegyében	Gyártelepek.
Vas- és zománczozott pléh-edénygyár	—	1	Paplangyár	1	—	
Műlakatosgyár	1	—	Kalapgyár (üzemen kívül)	1	—	
Rézhamor és hengermű	—	2	Gőzmalom	1	5	
Tölténygyár	1	—	Gőzsütő	2	—	
Gépgyár, vasöntőde	3	1	Czukorgyár	—	3	
Kocsigyár	2	—	Czukorkagyár	1	—	
Kábelgyár	1	—	Csokoládégyár	1	—	
Villamos áramfejlesztő	1	—	Katángaszaló és pótkávégyár	—	3	
Méskőbánya	—	2	Konzervgyár	1	—	
Tégla- és téglagyár	3	4	Mezőgazdasági szeszgyár	—	34	
Gőzfűrés	3	2	Dohánygyár	1	—	
Faúrügyár	1	—	Maláta- és sörgyár	3	5	
Nádszövetgyár	1	1	Ipari szeszgyár és finomító	—	5	
Börgyár	2	—	Pezsgőborgyár	2	—	
Hajtószijszövőgyár	—	1	Kőolajfinomítógyár	1	—	
Lószőrfonó	2	—	Légszeszgyár	1	1	
Kefegyár	1	—	Keményítőgyár	—	3	
Posztógyár	1	—	Gyufagyár	—	1	
Kötélgyár és tömlőgyár	1	—	Enyv- és spódiungyár	1	1	
Juttagyár	1	—	Dinamitgyár	1	—	
Czernagyár	1	—	Faczementgyár	1	—	
Arany- és ezüst-zsinórgyár	2	1	Vegyészeti gyár	—	1	
			Gőzerőre ber. könyvnyomda	5	—	

Áttérve az egyes fontosabb iparágaknak az idők folyamán történt fejlődésére és jelenlegi állapotára, a vasiparral kezdjük a leírást.

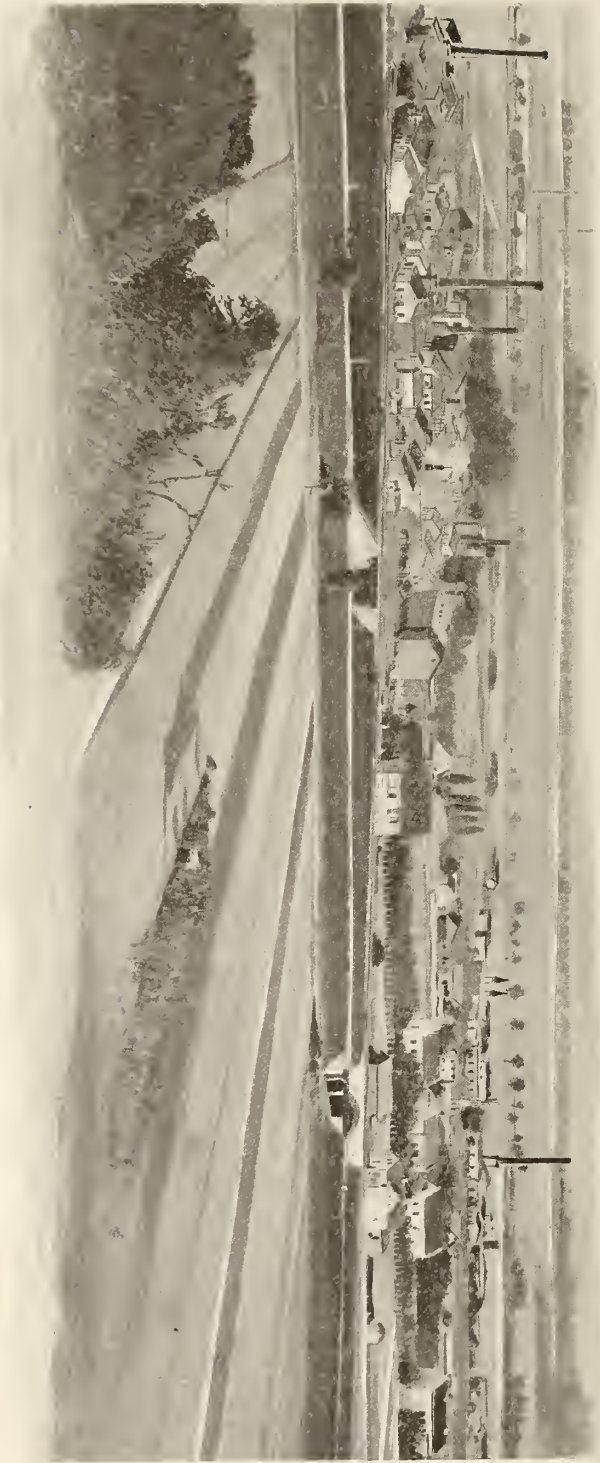
Miután sem Pozsony vármegyében, sem közelében nincsen vasbányászat, a mely olesó nyers anyagot adna a vasiparnak, inkább a kézmű-iparilag űzött vasművesség fejlődött ki, míg a gépgyártás csak a legszűkebb keretben mozgott. Ma is inkább csak gazdasági gépet és gőzkazánt állítanak elő, régebben pedig jórészt javításokra szorították a munka és ezenkívül szesz- és sörfőzőknek készítettek gépberendezéseket és egyéb kisebb gazdasági kézi gépeket. A *műlakatoság* azonban már régi időtől fogva kiváló helyet foglal el a vármegye iparában. Pozsony város régi számadásában 1314. évtől kezdve találkozunk a lakatosok különféle munkáival, melyek a szorosán vett épület- és műlakatos-ipar körébe eső munkákon kívül még az óraszerkezetek készítéséből és fegyverek javításából állottak. Hasonlóképen a nagylévárdi „habánusok“, kik a XVII. század elején telepedtek le, élénken űzték a lakatos-, különösen a szerkovács- és késes-ipart.

Az 1865 ben Pozsonyban rendezett ipar-, mű- és régiség-kiállításon 6 lakatosnak a munkája tűnt ki, a később tartott nagy tárlatokon pedig az itteni lakatos-ipar az egész országban köz-elismerést vívott ki magának. A laka-



Vasipar.

A NAGYSZOMBATI MÉSZÁROS-CZÉH VERT EZÜST IVÓEDÉNYE.



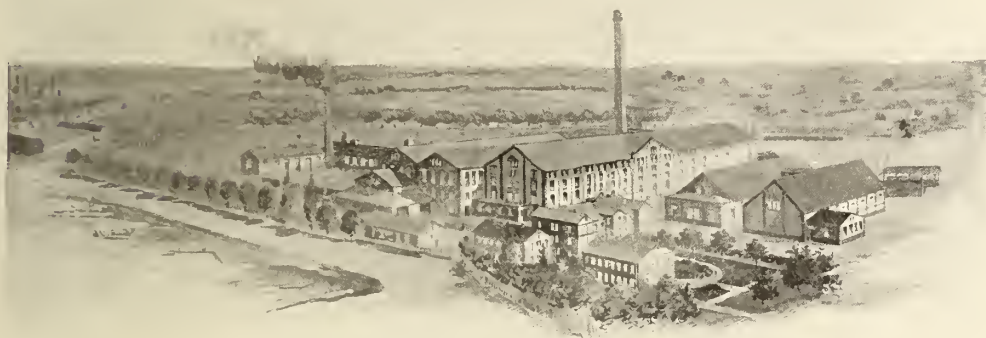
POZSONY. — A DINAMITGYÁR.

tosoknál jóval több *korács* volt a vármegyében, kikről a pozsonyi számadások szintén már az 1379-iki adókönyvben tesznek említést: *bádogos* már kevesebb volt.

A *kocsigyártás* szintén régi idők óta virágzott s az itt készült kocsik nemcsak a felvidéki megyékben voltak elterjedve, hanem a Délvidéken, sőt a Balkán államokban is, a hová a Dunán szállították. Különösen csinos kocsikat készítettek Pozsonyban; a megyében pedig a könnyű s ezért általánosan kedvelt *bazini* szekereket készítették s a 70-es évek elején mintegy 140 kerekess 80 munkással dolgozott. A kocsigyártás Pozsonyban máig is megtartotta jelentőségét s az itt készített csinos hintók és vadászokocsik külföldön is keresettek.

A különleges vasfeldolgozás terén figyelmet érdemel a *zománcz-edénygyártás*, melyet hazánkban csak az újabb időben honosítottak meg. A *lyétfalvi* gyár öt évvel ezelőtt keletkezett. A pozsonyi *kábelgyár* nemcsak a belföldi szükségletre dolgozik, hanem a jelentékenyebb külföldi, sőt tengerentúli piacokra is sok gyártmányt szállít.

A *villamossági ipar* az utóbbi években kezd lendületet venni Pozsonyban; a villamos áramszolgáltatáson kívül, kisebb dinamogépek előállításával is



A DIÓSZEGI CZUKORGYÁR.

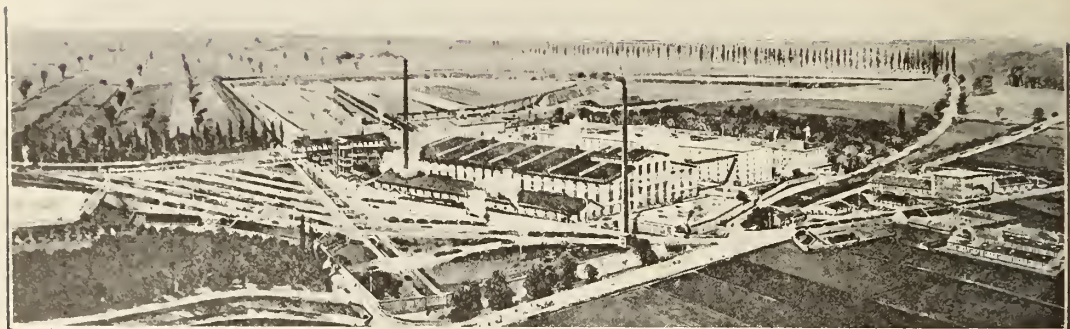
foglalkozik. Az 1901-ben alkotott városi villamos mű áramszolgáltatása mind világítási, mind erőátviteli czélokra rövid idő alatt annyira növekedett, hogy máris a mű nagyobbításáról kell gondoskodni. A világítási czélokra szolgáló villamos áram hektowattonként 6·5 fillér, ipari (erőátviteli) czélokra pedig csak 3 fillér, mely utóbbi olcsó díj okozza azt, hogy a villamosságnak hajtóerőre való alkalmazása napról-napra terjed az iparban. E körülmény jelentősége főleg a kézmű-ipar föllendülése szempontjából domborodik ki.

A borostyánkői *rézhamor* már a régibb időben szolgáltatatta a rézműveseknek különösen a szeszgyári berendezésekhez való anyagot; jelenleg a belföldi vasúti és hajózási szükségleteket fedezi.

A *fazekasok* már hajdan is jelentékenyek voltak és edényeiket hajószámra vitték Pestre és a déli vármegyékbe; különösen kiváltak közülök a pozsonyi, dévényi, modori, stomfai és nagylévárdi fazekasok. Leginkább a modoriak úzték nagyban mesterségüket, a stomfai és nagylévárdi fazekasok pedig tetszetős alakú fehérszínű korsókat készítettek. Egyik-másik fazekas ezenkívül ma is figyelemre méltó sikerrel készít értékesebb s leginkább magyar motivumokkal ékített dísztárgyakat.

A *téglagyártást* régebben a pozsonyiak és nagyszombatiak, ma kívülök még a dévényújfalusi és bazini gyárak üzik és termékeiket a szomszéd Ausztriába is kiviszik. Készítenek alagesöveket és jóminőségű fedélcserépet is.

A régóta működő máriavölgyi *palakőfejtőnek* a termékei ma is inkább csak az állam és a közeli vidék szükségletét fedezi.



A NAGYSZOMBATI CZUKORGYÁR.

E helyen felemlítjük még a pozsonyi *fedéllemez-, fa-czement- és szigetelő-lemez-gyártást.*

Faipar.

A *kádárok* a bortermelő vidékeken természetesen élénk ipart űztek, különösen régebben, a mikor maguk is borüzlettel foglalkoztak; kiváltak közülök a pozsonyi kádárok, kikről a legrégibb városi adólajstromok tesznek említést; ezek a Dráva torkolatától hajókon hozták fel a Dunán a szlavóniai dongafát; de puhafából is készítettek különféle edényeket és ezek számára az Ausztriából és a Felvidékről a Vágon leúsztatott és a szeredi piacon vásárolt fát használták. *Háztartási és egyéb gazdasági faedényeket* az egész vármegyében készítettek.

Az *esztergályosokat, asztalosokat és ácsokat*, mint különálló kézműveseket említik régi történeti adataink. Ma is híresek a *meggyfából* készült Ehrenhoffer-féle pozsonyi szivarszipkák, pipaszárak és sétabotok.

Az építkezéshez szükséges nyersanyagot vízi erőre berendezett *fűrész-malmok* állították elő, melyekből a 70-es években az egész vármegyében 6 volt üzemben s ezenkívül 2 pozsonyi *falemez (furnür)-gyár*. Újabb időben keletkezett Pozsonyban egy falemez- és dobozgyár.

A jelenlegi gőzfűrészek helyzete nehéz, mert Németország a megmunkálatlan fatörzseknek hazánkból való bevitelét vámmérséklésekkel segíti elő, ellenben a fűrészelt fára oly magas vámot vet, hogy kivitelünk csaknem lehetetlenné válik és így fűrésztelepeink a külföldi piacokon nemcsak a nyersanyagnál, hanem a fűrészelt áru tekintetében is hátrányt szenvednek a németországi verseny miatt.

A míg az *asztalos- és ácsipart* különösen Pozsonyban jelentékeny mérvben űzik, úgy hogy iparosaink a szomszéd osztrák városokban is dolgoznak, addig a *bútoripar* Ausztria versenye miatt szenved s nem tud fejlődni, habár elég tehetséges bútoriparosaink vannak.

Bőripar.

A bőrt készítő és feldolgozó iparágak, mint a melyek a ruházati szükségleteket szolgáltató munkakörhöz tartoznak, Magyarországon már a régi időkben is nagy jelentőségre tettek szert s a legtöbb e szakba vágó mesterség őseinknek, mint hadviselő népnek, foglalkozásánál és szükségleteinél fogva, különleges magyar ipart alkotott s már korán kifejlődött.

Pozsony vármegye fejlettebb marhatenyésztése elegendő nyersbőranyagot nyújtott ez iparág számára és az e szakba vágó iparosok száma is jelentékeny volt; pl. a XIV. századbéli régi oklevelek egymagában Pozsonyban 18—20 tímárt említenek.

A *czipészeknek* 1376-ból eredő czéhszabálya eléggé mutatja, hogy ez iparosok mily kiváló szervezettséggel rendelkeztek. Említésre érdemes, hogy czipészegédek *sztrájkyszerű* mozgalmáról is jelentenek 1516. évbéli történeti kútforrásaink, amennyiben a segédek tömegesen beszüntették munkájukat s a mesterek kénytelenek voltak a legények javára engedményeket tenni.

Jelentékenyebb bőrgyártás a vármegyében ezelőtt nem volt s a kereskedők a külföldi bőrgyártmányokon kívül főleg a szomszéd vármegyei Brezovárról és Németprónáról hoztak bizonyos bőrfajokat. Pozsonyban, Nagyszombatban, Modorban, Somorján és más helységeekben csak tímárok készítették a bőrt. Ujabbi időben is nehézségek merültek fel a bőrgyártás fejlődésével szemben; ilyen volt pl. az a körülmény, hogy általában nem fordítottak kellő gondot a nyersbőrnek teljesen sértetlen lefejtésére, a minek következtében a bőrökön sok bemetszés fordul elő, úgy hogy egész nagy bőrdarabot, mint a minőkre számos iparágnak, pl. a kocsigyártásnak szüksége van, itteni bőrgyártásunk ritka esetben termelt.

A *finombőrgyártást* ma a pozsonyi gyár képviseli, a mely termelvényeit Ausztriába is szállítja, de ezenkívül Németországba és a keleti államokba is jelentékeny kivitele van. A bőrgyártás a nyersanyag aránylagos drágaságával küzd, a mit e vármegyében a Németországba való nyersbőr-kivitel nagyban fokoz.

A *sörte- és szőripar* terén a pozsonyi *kefegyár* nagy hírnévre tett szert és hazánk egyedüli jelentékeny vállalata, mely a belföldi szükséglet fedezésén kívül külföldre, leginkább Angolországba, a tengerentúli fogyasztópiacokra viszi ki gyártmányait.

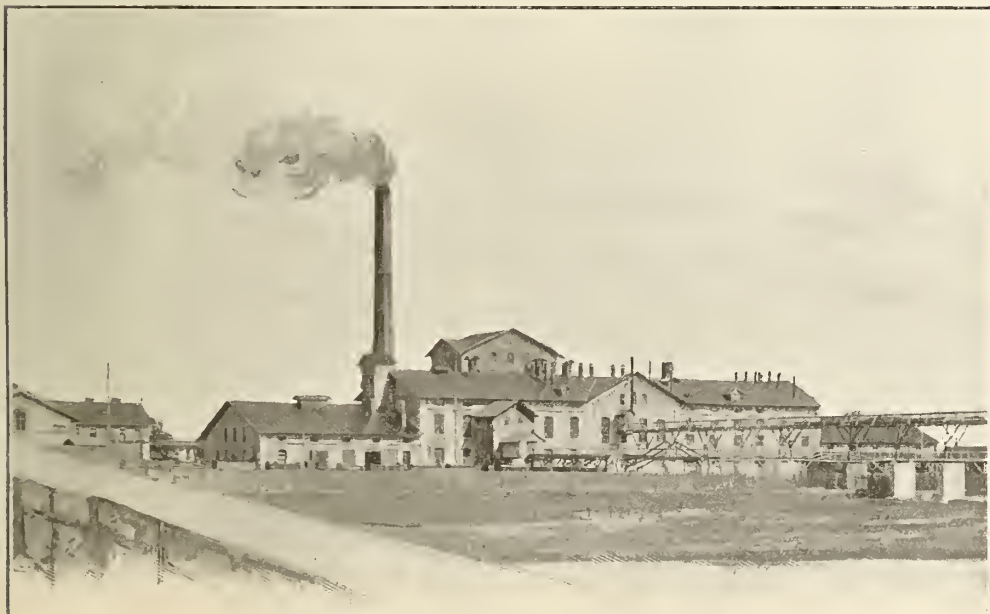
Pozsony és a vármegye *szövőipara* hajdan jóhírű volt s legrégebbi történeti adataink tesznek említést róla. *Vásznat* is szőttek, de legfőbb foglalkozásuk a *posztószövés* volt; csak a későbbi időkben találunk Pozsonyban *selyemszalaggyárt* is, melynek gyártmányai a nagyszombati és felvidéki vásárokon keltek el.

A *takácsok* kézi szövőszéken dolgoztak, nagyobbbrészt csak télen, míg nyáron — úgy, mint régen sok iparos — mezei munkával foglalkoztak.

A 70-es években a vármegyében 500 takács foglalkozott. A szövőgyárak versenye a kézi szövést mindinkább háttérbe szorította s a megyében *Modorban* és *Nagyszombatban* csak olcsóbb minőségű *flanelt* és *halinaposztót* állítanak elő a nép szükségletére. A pozsonyi 1865. évi kiállításon csak két szövő mutatta be munkáit. Annál jelentékenyebb e téren a *gyárípar*, mely különösen a *posztószövés*, a *juta-, len- és vászongyártás*, az *arany- és ezüstpaszománnykészítés* s végül a *ezérmagyártás* terén válik ki. Textiliparunk mai helyzetében különösen fel kell említenünk a nyersanyag drágaságát, mely a szövőipar történetében bizonyára állandó nyomokat fog hagyni.

A vármegye szövőipara általában nyugat és kelet felé is mutat kiviteli törekvéseket; így a *ezérmagyártás*, a mely nagyobb külföldi fogyasztási

Szövőipar.



A MAGYARFALVI CZUKORGYÁR.



POZSONY. — AZ „APOLLO“ R. T. KŐOLAJFINOMÍTÓ TELEPE.

terület szükségletét fedezi. A len-, vitorlavászon- és jutagyártás, valamint az arany- és ezüstpaszománykészítés szintén szállít az ausztriai piacra és nyugat felé, de ezenkívül különösen a Balkán államokba való kivitelre is súlyt helyez.

Sokszorosító- és papíripar.

A vármegyében ezelőtt több *papirgyár* működött, melyek nemcsak *csomagoló-, szalma-lemezpapírt*, hanem különféle *írópapirokat* is gyártottak. Ezek a gyárak egyenként átlag 25 munkást foglalkoztattak s évi termelésük mintegy 3000 mázsa papiranyag volt. Jelenleg nincsen papirgyártás a vármegyében, a minek legfőbb oka Ausztria erős versenye.

A *nyomdászat Pozsonyban és Nagyszombatban* virágzott; ez utóbbi helyen Telegdy Miklós esztergomi prépost 1577-ben állítja fel az első nyomdát és mindjárt a következő évben megjelenik az első sajtótermék is. Hasonlóképpen Forgách Ferencz esztergomi érsek állít Pozsonyban katolikus nyomdát, melynek egy része azonban 1644-ben Nagyszombatba, mint a katolikus irodalom akkori központjába helyeztetett át. Ezután Pozsonyban egy evangélikus nyomdát is látunk működni, sőt a városi levéltár adatai szerint 1678-ban a városnak is volt nyomdája. A mai nyomdászipar a kor igényei szerint működik s a legmodernebb gépeket alkalmazza.

Élelmezési ipar.

Az élelmezési és élvezeti cikkek tekintetében a vármegyében első helyen a *malomipar* érdemel említést.

Pozsony városában a malomipar, a legrégebb adatok, az 1379. évi adólajstrom tanúsága szerint, sűrűn űzött foglalkozási ág volt és a liszt nemcsak a helyi és vidéki fogyasztás számára volt rendelve, hanem fontos kiviteli cikk is volt.

A malmok túlnyomó része vízi erőre volt berendezve, később azonban már több gőzmalom is működött Pozsonyban és a vármegyében.

A pozsonyi vízi malmok a Duna és a Vödriez-patak mentén feküdtek. Kezdetben az e patak mellett működő mind a kilencz malom részvénytársaság tulajdona volt, mely 1844-ben 320,000 forint alaptőkével alakult s vette meg a malmokat, később azonban a malmok részint magántulajdonba mentek át, részint bérebe adattak, kettőt pedig múmalommá alakítottak át. A malmok többnyire bánáti gabonát őrltek s a lisztet Ausztriába, főképp Cseh- és Morvaországba, egy részét pedig Németországba szállították.

A legnagyobb gőzmalom a 25 lóerejű gőzgéppel dolgozó s a fentebb említett vízi malomból múmalommá átalakított malom volt.

A 70-es években három *gőzmalom* volt üzemben Pozsonyban, ezenkívül egy Szereden és egy Duna-Szerdahelyen.

A vármegye többi helységeiben számos vízi malom működött ez időben, úgy hogy a molnárok száma a vármegyében 500-nál többre rúgott és ezek több, mint 300 munkást foglalkoztattak.

A malomipar jelenlegi helyzetét különféle tényezők, nevezetesen a szállítási díjak alakulása és a gabonabeszerzés, illetőleg a gabonaárak befolyásolják. A gőzmalmok, helyzetüknél fogva, a nyugati lisztkivitellel fektetik a fősúlyt, bár e tekintetben az osztrák malmok versenyével kell küzdeniök, melyek a magyar gabonabeszerzésnél kormányuktól jelentékeny kedvezményeket élveznek.

A vármegyében két jelentékeny gőzmalom működik, ú. m. a *pozsonyi gőzmalom* és a *dunaszerdahelyi gőzmalom r.-t.*

A *pékek*, miként már előbb láttuk, régi időtől fogva jelentékeny számban működtek, süteményük általában közkedveltségnek örvendett; különösen régi idő óta híresek és külföldön is elterjedtek a pozsonyi mákos és diós patkók és a pozsonyi kétszersült.

E vármegyében a cukorgyártás már régóta jelentékeny iparág s azelőtt is jól berendezett, nagyobb munkaerővel rendelkező gyárakban dolgoztak. Jó cukorrépatermő területüknél fogva és alkalmas közlekedési eszközeik miatt éppen Pozsony és Sopron vármegyék voltak az elsők, a hol cukorgyárak keletkeztek s most is a gyáraknak csaknem a fele e két vármegyében van. Az első cukorgyárat Pálffy herczeg jószágkormányzója létesítette 1830-ban Nagyfödemesen. Ez a gyár, mely az ország második ily gyára volt, már a következő évben kezdte meg üzemét. Az első évi termelés mennyisége 3500 b. mázsa répából, 1425 mázsa cukrot adott. A Csallóközben, Bősön is volt egy cukorgyár, mely annak idején a vármegye legnagyobb ipartelepe volt s évenként 8—10000 mázsa cukrot termelt, a gyártási időszakban pedig mintegy 170 munkást foglalkoztatott; az üzemhez szükséges motorikus erőt 18 lóerejű gőzgép szolgáltatta. Ezenkívül még Pozsonyban és Nagyszombatban működött egy-egy cukorgyár. Mindezek a gyárak az idők folyamán megszűnven, jelenleg három nagyobb cukorgyár van a vármegyében üzemben: úgymint a *nagyszombati gyár* (1867-ben alapítva), a mely kiváló berendezéssel bír és évi termése ez időszertint mintegy 170,000 mm. nyerscukor; a *diószegi cukorgyár* (1868-ban alapítva), mely jól berendezve a legnagyobb termelőképességgel bír, a mennyiben évi termése mintegy 195,000 mm., túlnyomó részben nyerscukor; de részben finomított cukrot is gyárt; s végül a *magyarfalvi gyár* (1870-ben alapítva) évi átlagos 120,000 mm. termeléssel.

Cukoripar.



POZSONY. — A KLINGER-FÉLE GYÁR.

Megemlítendő még a régi pozsonyi *csokoládégyár*, melynek a helyén ma is egy jól berendezett csokoládégyár működik.

Malata és
sörgyártás.

A *malátagyártás* a vármegyének szintén egyik jelentékeny iparága. A Duna balpartja ugyanis az ország legjobb árpatermő vidéke, melyben az összes bevetett terület 23,38%-át foglalja le és ezzel a terménnyel több terület van bevetve, mint akár rozsossal, akár búzával.

A malátagyárak a belföldi szükséglet fedezésén kívül Ausztriába, Németországba, Svájcba és Franciaországba szállítják terméküket.

A *sörgyártást* régebben vagy a városok, vagy vidéken a földesurak tulajdonában rendszerint bérlők üzték. Így Pozsonyban és Nagy-Szombatban volt egy-egy városi sörgyár, továbbá Malaczkán, Csesztén, Szt.-Jánoson, Máriavölgyön, Stomfán, Nagylévárdon és Czifferen volt egy-egy uradalmi sörlház; ezenkívül Szentgyörgyön, Alsónyárasdon, Alsócsöpönyben és Somorján is készítettek sört.

A vármegye 1864. évi összes sörtermelése, a mikor tíz sörfőző volt üzemben, 31,458 b. veder volt, melyért 30,123 forint 56 kr. adót fizettek.



POZSONY. — A CSOKOLÁDÉ- ÉS KAKAÓ-GYÁR.

Az 1898/99-iki termelési évadban Pozsony vármegyében 8 sörfőző volt, azaz a legtöbb az országban. Ezek a helyi fogyasztásban kedvelt sört állítanak elő; általában véve azonban ez az iparág a szomszéd Ausztria s nem kevésbé a fővárosi gyárak versenyével küzd.

Szeszipar.

A vármegye belterjesebb mezőgazdasága mellett természetesen a *szeszgyártást* is mindig élénken üzték; de az üzemben levő gyárak száma a termelés viszonyain kívül a szesz piaczi árától és a mindenkori adózási rendszertől függött; volt olyan idő nem egyszer, pl. a 70-es években is, a midőn a szesz ára igen alacsony fokon állott és a lanyha kereslet miatt a termelvények eladása nehézségekbe ütközött, e mellett az adó is úgy reá nehezedett a gyártásra, hogy ilyenkor a legtöbb szeszgyár szünetelt.

A mezőgazdaságiak mellett nagyobb ipari szeszgyárak is működtek az utóbbi időig, a míg a szeszadó reformjával ezeknek el kellett tűnniök s ez időszert a vármegyében egy jelentékeny ipari szeszgyár és finomító van Felső-Szeliben, míg a mezőgazdaságiak közül mintegy 34 kisebb-nagyobb szeszfőző van üzemben; ebből jelentékenyebb mintegy 12 gyár. Pozsony vármegye a legtöbb mezőgazdasági szeszfőzővel bíró vidékek közé tartozik.

A *szesz italok* készítése Pozsonyban és a vidéken már régóta sikerrel jár. Különösen a boróka és borseprő feldolgozása, valamint a szilva-pálinkafőzés ez időszert elég jövedelmező üzletág.

A *pezsgőgyártás* Pozsonyban már régen virágzik s különösen 3 gyár van régóta üzemben. Az általuk gyártott magyar pezsgő nemesak belföldön örvend kelendőségnek, hanem külföldön s főleg Ausztriában is.

A *hús- és zöldség-konzervek* gyártása Pozsonyban most kezd meghonosodni. Pozsonyban a kincstár 1853-ban állította fel a *dohánygyárat*, mely azonban eleinte csak szivarkészítéssel foglalkozott és mintegy 500—550 nő munkással évenként kb. 26,000,000 db. különféle fajtájú szivart gyártott. A munkások betegségyezéséről már akkor gondoskodott a gyárban levő betegpénztár. A gyár jelenlegi termelőképessége kerek számban 44 millió db. szivar és 31 millió csomagos magyar pipadohány, összesen mintegy 5—6 millió korona értékben; a munkások állománya 900-on felül van, melyből 50—60 férfi, a többi női munkaerő. A férfiak napi bére 2 20—3 20 kor., a nőké 1 30—2 30 kor. között váltakozik.

Dohánygyártás

A *kőolajfinomítás*. Pozsonyban újabb keletű és az itteni gyár 1895-ben Vegyészeti ipar. alapított. Ár- és termelési viszonyait a gácsországi nyersolaj szállítási díjainak alakulása és az ottani finomítók versenye nagyban befolyásolja.



POZSONY. — A CZÉRNAGYÁR.

A *benzin-finomítás* egyik jelentékeny mellékága a *kőolajfinomító-gyár* üzemének.

A *keményítőgyártás* a vármegye figyelemre méltó mezőgazdasági ipara, amennyiben a Duna balpartjának burgonyatermése (a legutóbbi statisztikai adatok szerint) a Duna és Tisza köze után, az összes oltásterület 9 93⁰/₀-ával, második helyen áll; de e százalék Pozsony vármegyében természetesen kisebbedik.

A keményítőgyártás hazánkban általában véve újabb keletű s a megye legrégebb keményítőgyára, a stonfai, 1887-ben keletkezett. Ez időszerűen a most említett stomfai, a szeredi és a nebojszei gyár van üzemben. E vármegyében a keményítőgyártás az árak rendkívüli hanyatló irányzata mellett a belföldi túltermeléssel és Csehország nyomasztó versenyével küzd. A helyzet javulása a kiviteli kereskedelem támogatásával és a keményítőt fogyasztó iparágak fellendülésével várható.

A *gyufagyártást* csak egy ipartelep, a nagyszombati gyár képviseli; van még Pozsonyban egy *tölténygyár* és a *dinamitgyár*, a mely egyéb *robbantó szereket* is készít. Különösen a dinamitgyár, berendezését és nagy terjedelmét illetőleg, pártját ritkító ipartelep. Végül figyelemre méltó a vegyészeti iparágban a *spódiám- és enyvegyártás* is, melyet a vármegyében két vállalat képvisel.

Az *építőipar* fejlettségéről régi fenmaradt emlékek tesznek tanúságot.

Építő ipar.

A pozsonyi városháza értékes XVI. századbéli és későbbi remek mun-



POZSONY. — GRÜNEBERG KÁROLY KEFEGYÁRA.

Az építőipar mai állapota természetesen más képet tár elénk, mint a korábbi századok munkái.

Ma a könnyebb szerkezetű lakóházakra és gyári, valamint gazdasági építkezésre fektetnek nagy súlyt. Ilyen körülmények nagyban befolyásolják az építőipar fejlődését s legjellemzőbb hatásuk abban nyilvánul, hogy gyors és olcsóbb munkára csak a nagy tőkével rendelkező és tömeges termelésre berendezett iparos vállalkozhatik, ellenben a kisebb kézműves mindinkább leszorul s inkább javításokkal, meg egyes részletmunkákkal kell, hogy foglalkozzék. Csak újabb időben kezd a szövetkezés eszméje ez iparosok körében is hódítani s mind sűrűbben fordul elő, hogy több iparos szövetkezik a nagyobb munkák elvállalására.

A legutóbbi idők építési tevékenységét a vármegye városainak és nagyobb községeinek építkezései tüntetik fel; e szerint pl. az utolsó évben emelt új épületek száma az egész vármegyében mintegy 208, a pót- és toldalék-építkezéseké 56 volt; ebből Pozsony városára 156 új és 34 pótépítkezés esett. Rendeltetésük szerint új és toldalék-építés volt Pozsonyban és a vármegyében együttvéve: lakás céljaira 212, ipari 32, közlekedési 2, kézművelődési 7 és egyéb célú 12. Míután ezek a számok évenként változnak és hol nagyobb, hol kisebb az építkezési kedv, itt inkább a nagyobb építkezések vannak figyelembe véve, mindamelllett képet nyújt arról, hogy a vármegyében az építkezések örvendetesen szaporodnak s főleg, hogy a nép lakásviszonyai javulnak.

Házi ipar.

A házi ipar üzése az utóbbi időkben jelentékenyen terjed a nép között, ami — tekintve egyes vidékek nehéz megélhetési viszonyait — nemcsak közgazdasági, hanem társadalmi szempontból is rendkívül fontos. Állam és társadalom elismerésre méltóan törekszik arra, hogy a nép szegényebb rétegeit, főleg télen át, munkával foglalkoztassa, a házi ipart megkedveltesse s az előállított készítmények kellő értékesítését elősegítse. Örvendetesen kezd tért hódítani az a tudat is, hogy a házi ipari cikkek kereskedelmi úton kell és lehet legcélszerűbben értékesíteni.

Az e célból fennálló egyesületek között első helyet foglalja el az *Izabella főhercegnő ö fensége* védnöksége és hathatós, lelkes közreműködése mellett fennálló „Izabella házi iparegyesület“, mely az egész vármegyére kiterjeszti működését, sőt már a szomszéd Nyitra vármegyében is dolgoztat.

kákat őriz. Ilyenek az 1577-ből való *faburkolatos mennyezet*, az 1695-ben készült gazdag stukaturmennyezet, mely ma is díszbe a városházának.

De nemcsak ezek és a vármegye más helyein is található, műtörténeti szempontból érdekes emlékek tanúsítják az építőipar körébe vágó kézműipar fejlettségét, hanem a jóval korábbi történeti adatok is arról szólnak, hogy itt az építő iparosok, ú. m.: *ácsok, kőfaragók, kőművesek, építőasztalosok* s egyéb *szakiparosok* nagy számban dolgoztak. Kiváló szerepük volt pl. az ácsoknak, kőműveseknek háborús időkben, midőn a megrongált épületeket és védelmi eszközöket kellett kijavítaniok.

Az egyesület sikeres működését legjobban a foglalkoztatott munkásnők száma és ezek munkabére mutatja; e szerint pl. 300 szegényebb falusi asszony és leány dolgozott és pedig 140 az egyesület központi és vidéki telepein, 160 pedig otthon; az évi munkabérük 25,000 korona; a felhasznált anyag értéke 18,000 kor., a hímzési és varrási kézimunkák eladási értéke 57,000 korona volt.

A legtöbb vidéki telepen foglalkoztatott parasztnők Nagyszombat vidékéről valók.

Hogy a Pozsony vármegyében fennálló nagyobb ipartelepek gyártási ágait, beosztását és üzemképességét bemutassuk, közöljük azok egy részének rövid leírását betűsoros rendben.

Az *Apollo kőolajfinomítógár r.-t.* pozsonyi telepe 1895-ben keletkezett és 1902-ben kibővítettett, külön paraffin-gyár létesítése révén. Gyártási ágai: benzín, kőolaj, gépolaj, paraffin, aszfalt, coaks és gyertya. A telep területe kb. 26 m. h. és az e területen fekvő épületek száma 50-re tehető. A hajtóerő 300 lóerőnek felel meg. A munkások száma körülbelül 500 és ezek között csak 10 női munkás van. A gyár évenként 5000 vagon nyersanyagot tud feldolgozni. Piaczai Magyarországon és Ausztrián kívül, Német-, Francia-, Olasz-, Angol- és Spanyolország, továbbá a Svájc és Szerbia. A gyár állami kedvezményben részesül.

Nagyobb ipartelepek.

A *Konzervgyár részvénytársaság* Pozsonyban Ludwig János, Palugyay József, Nirschy Ferencz, Hörnnes Henrik és Jaklitsch János 1899-ben alapították. A gyártási ág főzélék- és húskonzervek. Különlegessége a libamáj-pástétom à la Strassburg. A gyár területe 2917 négyszögméter és egy tető alatt 2 épületoportból áll. Hajtóerő: 16 lóerejű gőzgép. A munkások száma 60, kik között 45 női munkás van. Termelési képessége, 10 órai munkaidő alatt, tízezer doboz konzerv. Piaczai Magyarországon és Ausztrián kívül Afrika, Manilla, Szirmia, Rió de Janeiró, Buenos-Ayres, Németország és a Svájc.

Dinamit Nobel r.-t. A cég főtelepe Bécsben van. 1871-ben Alfréd Nobel & Comp. cég alatt Zánkyben, Csehországban alakult az első dinamitgyár, míg a pozsonyi gyártelep 1873-ban keletkezett. A részvénytársaság 1885-ben alapítottatott. Fióktelepei, illetőleg gyárai vannak még, a pozsonyi főtelepen kívül, Zánkyben, Szt.-Lambrechtben (Stajersország) és Saubersdorfbán (Alsó-Ausztria), de ezek között a pozsonyi gyár a legnagyobb. Gyártási ágak: minden fajtájú dinamit, biztonsági robbanóanyagok, progressit, rhexit és ecrasit, mely a legerősebb robbanóanyag, de csak hadi célokra szolgál; lőgyapot, különféle füsttelen lőporfajok a hadsereg számára és vadászati célokra, a kénsavnak és a salétromsavnak mindenféle fajai, szénkénes, salétromsavas ammoniak és desztillált víz. A gyár 228 k. holdnyi területet foglal el és 261 épületből áll. A munkások száma kb. 500 és ezek között csupán 40 női munkás van. Az évi termelés dinamitban, savakban és szénkénesben egyenként meghaladja az egymillió kilogrammot, míg a lőportermelés, mint egyedárú, a hadügyi

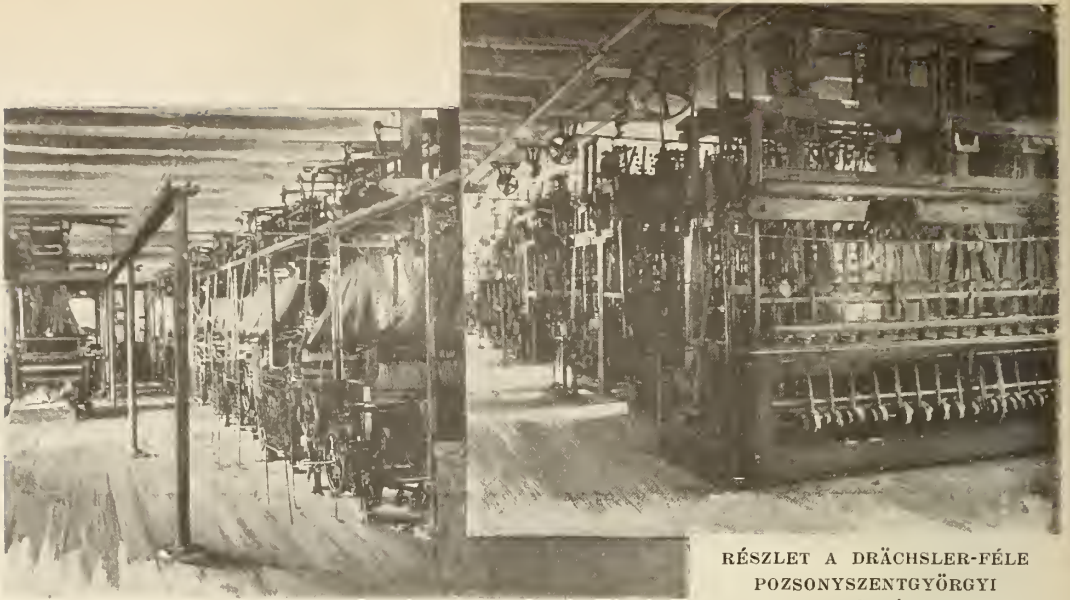
kormány megrendeléseitől függ. Vevői a m. kir. pénzügyi, a földművelésügyi és a közös hadügyi minisztérium, az összes bányavállalatok és robbanó munkákkal foglalkozó egyéb vállalatok és magánosok. Az országban kívül Ausztria és a Balkán államok is a piacjai.

Durway Antal es. és kir. udv. szállító te-



lepei közül Pozsonyban az *ács-telep* 1850-ben keletkezett. Az alapító Tremmel József volt. A gyár területe 4000 négyszögöl és 3 épületből áll. Hajtóerő egy 50 lóerejű gőzgép. A munká-

DURWAY ANTAL ÁCSTELEPE ÉS TÉGLAGYÁRA.



RÉSZLET A DRÄCHSLER-FÉLE
POZSONYSZENTGYÖRGYI
GYÁRBÓL.

sok száma 70. Évi termelési képességét, az üzem természeténél fogva megállapítani nem lehet. Piaczai Pozsony vármegye, a szomszédos vármegyék és Ausztria. *Téglagyárát* a tulajdonos 1883-ban alapította, és itt finom burkolati és egyéb finomabb téglákat is gyárt a közönséges építési téglákon kívül. A telep területe 48 kat. hold, melyen 10 épület áll. A hajtóerő 50 lóerejű gőzgép és a munkások száma 130, a kikkel naponként 30000 darab téglát képes termelni.

Diószegi cukor- és szeszgyár r.-t. Ezt a hatalmas ipartelepét a Kuffner és Guttman cég 1867-ben alapította. A gyár 20 m. holdnyi területen fekszik és 16 épületből áll. Hajtóerő 750 lóerejű gőzgép. A munkások száma 800, a kik között 130 női munkás van. A gyár termelési képessége évenként 230.000 m. mázsa cukor. Piaczai Magyarországon kívül Anglia.

Drächslér Károly első magyar vasúti szükségleti paszomány- és vasúti kocsik felszerelési czikkok gyára Pozsony-Szentgyörgyön. E gyárat a tulajdonos 1893-ban alapította. Területe egy kat. hold, melyen a hatalmas gyári épületek kívül egy gépház és lakóház áll. A hajtóerő: 30 lóerejű gőzgép és a telep kb. 200 villamos lámpával van felszerelve. A munkások száma 104, akik között 55 női munkás van. Az évi termelés kb. 100.000 korona árúértéknek felel meg. Piaczai a magyarországi vasúton kívül Ausztria.

Freud S. pozsonyi első magyar finombőrgyárát a tulajdonos 1896-ban alapította. A rendes gyártási ágon kívül, kocsis-, vagon- és könyvkötő-bőrt is gyárt. A gyár területe, melyen egy épületoport áll, 3200 négyszögöl. A hajtóerő: 50 lóerejű gőzgép és a munkások száma 100, akik között csak 6 női munkás van. A gyár hetenként kb. 4000 drb. különféle bőrt tud előállítani. Piaczai a magyarországi vaggongyárakon kívül, Ausztria, Németország és a Kelet.

Freund fia és Neumann gőzkeményítőgyára, cikória és cukorrépa-szárítója Szereden. Az első keményítőgyárat Szereden 1868-ban, a cikóriagyárat 1882-ben alapította. Freund Gyula által. A szeredi épület hajdan az első magyar cukorgyár helyisége volt. Területe 8 kat. hold és két nagy épületből áll. Hajtóerő 8 lóerejű gőzgép; a munkások száma 35, az évi termelési képesség 140 vagon szárított cikória és cukorrépa. Piaczai: Magyarország és Ausztria. A tallós-gulyamezői burgonyakeményítőgyár 1895-ben keletkezett. 2 holdnyi területen fekszik és egy nagy összefüggő épületből áll. Hajtóerő egy 37 lóerejű fél-stabil gőzgép és egy 10 lóerejű gőzgép. A munkások száma 35. Az évi termelési képesség 150 vagon. Piaczai: Magyarország, Ausztria és Anglia. Czégtársak: Freund Gyula, Freund Ármin és Neumann Henrik.

Ifj. Friedrich M. dr. malaczkai gyógyszerészeti telepe ugyan nem tartozik a szorosan vett ipartelepék közé, de a tulajdonos által készített és „Kárpáti labdacok“ elnevezés alatt ismeretes gyógyárú úgy nálunk, mint a külföldön annyira el van terjedve, hogy szükségesnek látjuk e helyen erről is megemlékezni, annál inkább, mert az ily hajtólabdacok azelőtt a külföldről hozták be és ezeket fizettek érte. Ifj. dr. Friedrich M. malaczkai gyógy-szerész e labdacsoainak a gyógyhatását többek között a kaltenleutgebeneri fürdő főorvosa Winternitz W. dr. egyetemi tanár is elismeri, a ki maga is a rendelők közé tartozik.

Grüneberg Károly kefégyára Pozsonyban. Egyike a legrégebbi cégeknek, mely 1834 óta fennáll. A gyárat Grüneberg Károly és József 1870-ben alapították. A gyár területe 12.000 négyszögméter, melyen 17 épület áll. A gyár üzemét 1904-ben a fogkefe gyártásra is kiterjesztette s e révén úttörő szolgálatokat végzett Magyarországon. A hajtóerő egy 150 és egy 250 lóerejű gőzgép. A munkások száma 800 és ezek között 500 női munkás van. A gyár évi termelési képessége másfél millió korona értékű áruak felel meg és piacza az egész világ.

Gottfrid Ludwig gőzmalma Pozsonyban. E telepet mostani tulajdonosa 1882-ben alapította. A gőzmalom egy hatalmas épületestből áll. A hajtóerő: 360 lóerejű gőzgép, a munkások száma 90. Napi termelési képessége 6 vagon liszt és piaczai Magyarország és Ausztria.

Helle Károly kötél-, tömlő- és hajtószijszövőgyára Pozsonyban. Keletkezett 1858-ban. A gyár transzmisszióköttelek gyártásával is foglalkozik. A telep 2660 négyszögöl területen fekszik és a gyárépületek száma három. Hajtóerő: 30 lóerejű gőzgép és 6 lóerejű gázmotor. A munkások száma 52, kik között 10 női munkás van. Az évi termelési képesség 300—400.000 K. forgalomnak felel meg. Piaczai, Magyarországon kívül, a Balkán-államok, Románia, Ausztria és Amerika.

Kábelgyár részvénytársaság Pozsonyban. E hatalmas telepet Bondy Ottó 1895-ben alapította. A gyár kábelvezetékeken kívül kaucukot is gyárt. Területe 15000 négyszögömetér, melyen 8 gyárépület és egy irodaépület áll. Hajtóerő 3 gőzgép 300 lóerőre. A munkások száma 300 és ezeknek a fele része női munkás. Az évi termelési képesség nem állapítható meg. Piacza, Németország kivételével, az egész világ. A gyár állami kedvezményben részesül.

Klinger Henrik gyártelepe Pozsonyban. Gyártási ágak: *szövő-munkák*, fonal- és darabfestés, czérnázat, tömlők ruggyantázása, vízmentes ponyvák, viaszosvászon-czikkek, len- és kenderszövetek, különösen a hadsereg, kórházak, tűzoltók, fürdőintézetek számára, mezőgazdasági és technikai czikkek, mint kendertömlők, vízmentes ponyvák és sátrak, len- és jutazsákok, préselősövetek és kendők, redőnyszövetek, bőr- és viaszvászonárúk stb. A cég czíme „Első magyar vitorlavászon, len- és juteárúgyár Pozsonyban, Klinger Henrik.“ Továbbá „Első magyar bőr- viaszvászon és falikárpitgyár Pozsonyban, Klinger Henrik.“ Az ipartelepét 1889-ben alapították. Fióktelepei vannak Liptószentmiklóson és Sepsiszentgyörgyön. A pozsonyi gyár területe 39.000 négyszögömetér, melyen számos épület áll. A hajtóerő 450—500 lóerejű gőzgép. A munkások száma a gyárban 500 és a házon kívül 250. kiknek egy harmada női munkás. A gyárnak külön munkás-betegsegélyző pénztára van. A termelési képesség meg nem állapítható. Piaczai Magyarországon kívül Ausztria, a Balkán államok, Németország, Svájc, Németalföld, Belgium Keletindia stb. A gyár a temesvári, budapesti, pozsonyi és zsolnai kiállításokon díszoklevelet és a párisi kiállításon 1900-ban a Grand Prix díjat nyerte. A gyár állami kedvezményben részesül.

Kühmayer Ferencz és társa első hazai cs. és kir. szab. *arany- és ezüstsodronyárú, valamint paszománt és egyenruha kellékek* gyárai Pozsonyban. E gyártelep 1868-ban keletkezett. A gyár területe 6000 négyszögöl, melyen négy épület áll. A hajtóerő 120 lóerejű gőzgép. A munkások száma 300, melynek kétharmada női munkás. Az évi termelési képességet megállapítani nem lehet. A cég piaczai Magyarországon kívül Ausztria és a Balkán-államok, de a tengerentúli államok is és főleg Egyiptom.

Levy James első magyar pamut-, teveszőr- és balata hajtószijszövőgyára Pozsony-Ligetfalún. A gyárat Levy James 1895-ben alapította. Gyártási ág: mechanikai szövőde és mindennemű géphajtószijszövőde és technikai czikkek. A gyár területe 3000 négyszögöl és öt épületből áll. A hajtóerő: hatvan lóerejű gőzgép. A munkások száma 66, ezek közt nő 22. Piaczai Magyarországon kívül Ausztria, Német-, Orosz- és Olaszország. A gyár állami kedvezményben részesül.

Lőw Beer Miksa magyarfalvi cukorgyára. Tulajdonosa Lőw Beer Rezső. A gyár 1870-ben keletkezett. Gyártási ág: nyers és finomított cukor. A gyár területe 6¹/₄ k. h., melyen egy főépület és 8 melléképület áll. Hajtóerő 350 lóerejű gőzgép. A munkások száma 570 és ezek közt 160 női munkás van. A gyár napi feldolgozási képessége 75 vagon répa. Piacza: Magyarország, Ausztria, Angolország és India.



GRÓF PÁLFFY JÓZSEF SZKALOVAI FÜRÉSZTELEPE.



GRÓF PÁLFFY JÓZSEF SZOMOLÁNYI VEGYÉSZETI GYÁRA.

A *Magyar czérnagyár r.-t.* Pozsonyban 1902. január 17-én keletkezett az elődjének a Salcher és Richter czég gyártelepéből. Gyártási ágak: Különbféle pamutezernák. A gyár 1904-ben üzemét házi fonóda felállításával bővítette ki. Különlegessége az orsó-czérna. A gyár telke: 20013 m². Beépített terület: 7225 m². A gyári termek térmértéke: 13150 m². A gyár 8 épülethől áll. A hajtóerő: 1 gőzmotor 700, 2 gőzmotor à 600 és 1 gőzmotor 25, összesen tehát 1925 lóerő. A munkások száma: 500; de normális forgalommal 580 és ezek között 376 női munkás van. Piaczai egész Magyarország.

Magyar Siemens-Schuckert-művek r.-t. Pozsony. A gyár 1902-ben keletkezett. Gyártási ága *villamossági világító- és erőátviteli gépek*, eszközök és tárgyak, közutak, gyári vasutak, villamos-felvonók, szivattyúk, szellőztető és gazdasági villamos gépek. A gyár területe tizezer négy-szögméter, melyen hét épület áll. A hajtóerő 250 lóerejű gőzgép. A munkások száma 100. Piacza Magyarországon kívül Ausztria.

Marschall Antal kocsigyáros, Pozsonyban. A czég 1869-ban keletkezett, de a gyár 1882-ben épült. A kocsigyártáson kívül lőszerszám-gyártással is foglalkozik. Különlegességei az ú. n. Esterházy-, a milleniumi és a magyar keresztrúgós homokfutó kocsik. A gyár területe 1044 négyszögöl és három épülethől áll. A munkások száma 50—60. Évenként 350—400 kocsit és ugyanannyi lőszerszámot gyárt. Piacza Magyarországon kívül Németország, Oroszország, Anglia, Törökország és Ausztria.

Menzel K. C. kőfedélemmez, facement és aszfalt elszigetelő-lemezgyár Pozsonyban. E gyár 1885-ben keletkezett. Mint különlegességet bordázott építési lemezt és falak tűzbiztosítására szolgáló asbest-czementet is gyárt. A gyár területe 3000 négyszögméter, melyen négy épület áll. Hajtóerő: 12 lóerejű gőzgép. A munkások száma 40. Termelési képessége naponként 1 vagon árú Piacza Magyarországon.

Stummer Károly nagyszombati czukorgyára. E gyárat 1869-ben egy brünni és nagyszombati konzorcium alapította. 1873-ban ez a konzorcium csődbe jutott. 1876-ban a gyárat Stummer Károly vette meg. A gyár területe 40 magyar hold, melyen 9 nagyobb épület áll. A munkások száma 560 és ezek között kb. 35 női munkás van. A gyár naponként 20000 méterháza répát tud feldolgozni. Piacza a külföld.

Pálffy József gróf szomolányi vegyészeti gyára 19 év óta van üzemben. Termékei: eczetsavas mész, faszesz, acetón, fakátrány, olajok, fagyanta, carbolineum, faszén stb. Az eczetsavas mész a helyszínén jégezetté, vegyitizta eczet-eszenciává, technikai eczetsavvá, a faszesz pedig denaturált faszeszé és methyl-alkohollá dolgoztatik fel. A gyár gőz-, víz- és villanyos erő segítségével működik és faszenesítésre is be van rendezve. A munkások száma 100. Piaczai Magyarországon kívül Ausztria, Németország és Anglia.

Roll György lőszergyára Pozsonyban 1872-ben keletkezett. Gyártási ág: mindenféle katonai töltény és lőszercekk. A gyár 30 m. holdnyi területen fekszik és 16 épülethől áll. Hajtóerő: egy 80 és egy 120 lóerejű gőzgép és 16 lóerőnek megfelelő vízi erő. A munkások száma 200 és ezek között 150 női munkás van. A gyár naponként egy millió töltényt képes termelni. Piaczai az egész országon kívül a Balkán-államok, továbbá Ausztria és Anglia.

Regenhard Ferencz és társa posztógyára Pozsony. A gyár 1871-ben keletkezett. Gyártási ágak: katonai posztó és kalikó. A gyár 7000 négyszögölnyi területet foglal el, melyen hat gyárépület áll. Hajtóerő: 100 lóerejű gőzgép. A munkások száma 150—160, a kiknek kétharmada női munkás. Termelési képesség hetenként 2500 méter posztó és 1400 méter kalikó.

Stollwerk testvérek es. és kir. és porosz kir. udvari *csokoládé-gyárosok* Pozsonyban. A gyár 1896-ban keletkezett és a csokoládén kívül kakaót és csukorkaneműt is gyárt. A gyár területe 35000 négyszögméter, melyen egy főépület és öt melléképület áll. Hajtóerő: 180 lóerejű gőzgép. A munkások száma 220 és ezek között 150 női munkás van. A gyár úgy van berendezve, hogy mai termelésének négyszeresét tudja előállítani. Piacza az egész ország és Ausztria. A gyár állami kedvezményvel is bír.

Stausz és Melde, első magyar nádszövőgyár Pozsonyban. 1883-ban keletkezett. Gyártási ágak: padmaly-nádszövet és minden e szakba vágó nádszövetek. A gyár területe 500 négyszögméter, melyen a gyár- és irodaépület, az istállók, a munkáslakások és a raktárak állanak. Hajtóerő: 8 lóerejű gőzgép. A munkások száma 30 és ezek között 15 női munkás van. Termelési képesség egy millió négyszögmétert meghaladó mennyiség. Piaczai Magyarországon kívül Ausztria.

Schrancz Károly gép- és kazángyára s vasöntője Pozsonyban. A gyár 1896-ban keletkezett. Területe 7950 négyszögméter, melyen öt gyárépület áll. Hajtóerő: 45 lóerejű gőzgép. A munkások száma 90—130. Évi termelési képesség 250.000—300.000 klgr. kazán és 350.000—400.000 klgr. öntvény és gép. Piaczai Magyarországon kívül Ausztria, Oroszország és Kína.

Stein testvérek sör- és malátagyára Pozsonyban. A gyár 1871-ben keletkezett. Területe 5600 négyszögöl, melyen három főépület áll a szükséges melléképületekkel. Hajtóerő: egy 80, egy 12 és egy 5 lóerejű gőzgép. A munkások száma 70—80. Évi termelési képesség 60.000 hktl. sör és 100 vagon maláta, mely utóbbinak a piacza Németország és a Svájc.

Stockerai mészgyár r.-t. Dévényújfalun. A gyár 1888-ban keletkezett. Területe $3\frac{1}{4}$ négyszögkilométer, melyen két körkemence, egy magas-kemence, egy kőtörő és hét lakóház áll. Hajtóerő 16 lóerejű benzinmotor. A munkások száma 275 és ezek közt 80 női munkás van. Termelési képesség 10 000 vagon. Piaczai az országon kívül Ausztria.

Stermann M. vegyi gyufagyára Nagyszombatban. A gyárat Fried Henrik alapította 1875-ben, azután Weisz József birtokába került, a kitől a mostani tulajdonos 1891-ben vette meg. A gyár területe másfél hold, melyen a gyárépület és a raktárhelyiségek állanak. A munkások száma 60 és ezek között 35 női munkás van. Piaczai Magyarországon kívül Ausztria.

Westen P. betéti társaság kapdácsló és zománczerneműk gyára Pozsony-Ligetfalun. A gyárat 1899-ben alapították. Gyártási ág: Zománczozott bádgedények és idevágó czikkek. Mint különlegességeket szűrken zománczozott „Szeccszó” edényeket gyártanak. A gyár területe 12.000 \square^2 . Ebből beépített terület 6000 \square^2 . A gyári termék térmértéke 5400 \square^2 . A hajtóerő egy 60 lóerejű gőzmotor. A munkások száma 330 és ezek között 60 női munkás van. A gyár naponként zománczozott főzőedényekben és használati czikkekben 4000 korona értéket tud előállítani. Piaczai a kontinens összes államai.

Wienerbergi téglagyár és építő-társaság dévényújfalusi gőztéglagyára. Keletkezett 1891-ben. Gyártási ágak: fedéleserép, díztégla, burkolattégla és hornyolt fedéleserép. A gyár területe 6 hold, melyen a kazanház, gépház, 21 szárító, a raktár, a körkemence, egy telítőkemence és 4 lakóház áll. Hajtóerő 160 lóerejű gőzgép. A munkások száma 180—200, de ennek a fele női munkás. Termelési képesség évenként négy millió darab. Piacza Magyarországon kívül Ausztria is.

Ezeken kívül fennáll még a vármegye területén Pozsonyban: *Blitz Albert* csukorkagyára, *Newmayer és Kohlmann* mechanikai paplangyára, *Steiner és Grossmann* műtrágyagyára, *Pick Miksa* bőrgyára, *Hirschler A.* paszomántgyára, *Schleifer H.* kalapgyára, *Segesváry* Dénes fémárúgyára, *Lutz és társa* festékgyára, *Hruska János* kocsi-gyára, *Feitzelmayer Károly, Dohnal* József gépgyárai, a *Bunzl*-féle katonafelszerelési gyár, *Reidner* Zsigmond téglagyára és *Weinberger Béla* malátagyára. — Nagyszombatban: a *Treumann-, Ringwald-, Eisler-, Szesler- és Diamant*-féle malátagyarak és a *Mitasek*-és az *Ozmics*-féle téglagyarak, a *Fischer testvérek* harang-, vas- és fémöntője és gépgyára, *Sprinzl* Mór gőzfűrésze, *Doppler E.* eczet-



A POZSONYI KERESK. ÉS IPARKAMARA PALOTÁJA.

gyára. — *Malaczkán*: a *Jellinek, Stern* és *Pollák* szeszfinomítója, *Pálffy* Miklós hg. fűrésztelepe. — *Vágszereden*: *Perl* és társa gépgyára és vasöntője és *Steiner M. fiai* csontlisztgyára. — *Pozsony-Borostyánkőn*: a *Weisz-féle* rézhámor. — *Szkalován*: *Pálffy* József gr. fűrésztelepe. — *Bazinban*: *Rössler* Imre gőztéglagyára. — *Dunaszerdahelyen*: a gőzmalom r.-t. — *Laksárújfalun*: *Drach* és *Findler* szurokgyára. — *Losonczon*: *Pálffy* József gr. bútorgyára. — *Ligetfalu*n: a *Harseh-féle* fadobozgyár. — *Nebojsán*: a *Güleher-féle* keményítőgyár. — *Somorján*: a gőzmalom r.-t. — *Stomfán*: a *Bies-féle* keményítőgyár. — *Tósnjárásdon*: a *Müller-féle* ezikória-gyár. — *Vásárúton*: a *Popper-féle* szeszfinomító.

* * *

Kereskedelem.

Pozsony vármegye határszéli fekvésében, a hatalmas Duna mentén, mint a Vág völgyének kapuja, mindenkor alkalmas kereskedelmi terület volt és a fejlettebb iparú és kereskedelmi forgalmú Ausztria, főleg Bécs, Cseh- és Morvaország szomszédsága is nagyban táplálta az itteni kereskedelmet.

A vármegye összes városai élénk kereskedelmet űztek, sőt bizonyos ágakra nézve egy-egy kereskedelmi középpontot alkottak. Ilyen volt első sorban Pozsony, Nagyszombat, azután Szered, Dunaszerdahely, Somorja, melyek főleg a gabona- és lisztkereskedelem góczpontjai voltak, de Szereden ezenkívül még nagyarányú fakereskedés is fejlődött.

A vármegye kereskedelme a külföldre is kiterjedt. A pozsonyi kereskedők Németország-, Flandria-, Olasz-, Cseh-, Morva-, Francia- és Angolország piaczaival voltak összeköttetésben, mely összeköttetés túlnyomólag a különféle árúk behozatalából állott, míg a vármegye aktív kereskedelmi mérlegében a mezőgazdasági termékek, állati termékek, úgymint: nyers bőrök, gyapjú, továbbá rongy, kender, tüzelőfa, faszén, szesz, különféle zöldségek s legfőképp bor- és gabonaneműek kivitele szerepelt. De e mellett többféle más ipari készítményeket is szállítottak ki a külföld számára.

A hivatásos kereskedő mellett a termelő és az iparos, sőt más társadalmi osztályok is foglalkoztak kereskedéssel; a városok nem egyszer maguk is kereskedést űznek; így pl. Pozsony városa a XV. században sört vett üzérkedés céljából, és a városházán és az ottani sörpinczében sört méretett ki. Mint-hogy ez időtájt a tőkének és a hitelnek csak jelentéktelen szerepe volt a gazdasági életben, ezért kevés oly eszköz állott rendelkezésre, amely a kereskedelmi forgalmat élénkítette volna.

A közönség napi szükségletét, a háztartás és a gazdaság körül felmerülő fogyasztási cikkek áruba bocsátó kiskereskedők a szatócsok voltak; régi történeti okleveleinkben ezek nevével igen sűrűn találkozunk. Kívülök előfordultak a gyümölcs- és baromfi-elárúsítók, valamint egyéb fontosabb szükségleti tárgyak, vagy élelmi cikkekkel kereskedők; így pl. találunk fa-, vas-, hal-, állat- és lókereskedőt, nem ritkán vadkereskedőket és posztó-elárúsítókat.

A kereskedelem jellege általában mezőgazdasági volt és ott, a hol a mezőgazdaság bizonyos kelendő s általánosan fogyasztott termékeket állított elő, ezekkel a hivatásos kereskedő mellett a lakosság nagy zöme, vagyis a termelő és iparos is foglalkozott. Pozsonyban régebben igen gyakran a lakosság nagy többsége borral kereskedett a hivatásos koreszmárosok mellett, így pl. a legtöbb szatócs és a szőlőtulajdonosok, illetőleg a bortermelők és szőlőművelők (kapások).

Gabona.

A *gabonakereskedelem* legélénkebb piacza Pozsonyban, Nagyszombatban, Szereden, Somorján és Szerdahelyen voltak. A pozsonyi, nagyszombati és szeredi piacra vitt búza, rozs, árpa, zab, tengeri mennyisége pl. 1864-ben 1.048.590 pozs. mázsa volt, melyből legtöbb árpa (433.251) és búza (399.186) adatott el. Pozsony után Szered volt a legélénkebb piac, a hol még jelentékeny köles és bab is került vásárra.

Idők folytán azonban, különösen a múlt század első felében, azok az eszmék, melyek a szabad mozgást a társadalom és a közgazdaság terén egyaránt kiterjesztették s megvalósítani igyekeztek, de még inkább a gőzerejű vasút és hajó feltalálása, nem sejtett lendületet adott a közlekedésnek. Magyarország korán felismerte az új találmány nagy jelentőségét és sietett azt alkalmazni és terjeszteni és minthogy nálunk a közlekedésügy az abszolút korszak megszűnése után kiválóan nemzeti irányban fejlődött, a nemzeti kereskedelem az egész országban kezdett fellendülni. Csakhogy e fejlődés nyomában e vidék több kereskedelmi góczpontja elvesztette korábbi jelentőségét.

Kétségtelen, hogy Pozsony vármegye kereskedelme a viszonyok befolyása alatt szintén lényegesen megváltozott; de éppen a természeti előfeltételek és földrajzi fekvése okozták azt is, hogy a vármegye több gazdasági góczpontja s elsősorban a székhelye, jelentékeny mérvben vált részesévé a kifejlődött nagyobb arányú kereskedelmi forgalomnak.

Több üzletág terén ezek a góczpontok nemcsak megtartották, hanem gyarapították is piaczi forgalmukat. A régi gabonapiaczkok helyei jelenleg a következő városok és községek: *gabona- és takarmány-piaczkok*: Pozsony, Szempez, Galánta, Szered, Somorja, Dunaszerdahely, Nagyszombat; a fentiekén kívül csak *árpára és rozsrá* nézve: Bazin, Malaczka; *zab* nagyban kapható a pozsonyi piacon; *tengeri és bab* Pozsony, Szempez, Galánta és Szered piaczaín; végül a *burgonyát* Szempezben, Galántán és Szereden veszik.

Nem lesz érdektelen, a gabonárákat 40 évvel ezelőtt, azaz: 1864 évben és a mostaniakat 1903. évben egymás mellé állítani:

Helység	B ú z a								R o z s								Á r p a			
	pozsonyi mérő		100 kg.		pozsonyi mérő		100 kg.		pozsonyi mérő		100 kg.		pozsonyi mérő		100 kg.		pozsonyi mérő		100 kg.	
	1864 1903 m á j u s				1864 1903 d e c z e m b e r				1864 1903 m á j u s				1864 1903 d e c z e m b e r				1864 1903 m á j u s			
	frt	kr.	K.	f.	frt	kr.	K.	f.	frt	kr.	K.	f.	frt	kr.	K.	f.	frt	kr.	K.	f.
Pozsony sz. kir. város	5	—	14	75	2	90	15	45	3	45	13	65	2	—	13	30	3	—	11	80
Nagyszombat sz. kir. város	4	80	14	41	2	85	15	16	3	40	13	35	1	90	12	96	3	—	12	82

Helység	Á r p a				Z a b				T e n g e r i											
	pozsonyi mérő		100 kg.		pozsonyi mérő		100 kg.		pozsonyi mérő		100 kg.		pozsonyi mérő		100 kg.					
	1864 1903 d e c z e m b e r				1864 1903 m á j u s				1864 1903 d e c z e m b e r				1864 1903 m á j u s							
	frt	kr.	K.	f.	frt	kr.	K.	f.	frt	kr.	K.	f.	frt	kr.	K.	f.				
Pozsony sz. kir. város	1	75	12	90	2	65	13	15	1	35	11	70	3	70	13	40	1	30	10	85
Nagyszombat sz. kir. város	1	77	13	85	2	45	12	—	1	22	—	—	3	56	15	—	1	18	10	82

A pozsonyi gabonapiacz 1903. évi forgalmát és az egyes hónapokban elért középárakat az alábbi táblázat tünteti fel:

Év	Hó	B ú z a		R o z s		Á r p a		Z a b		K u k o r i c z a						
		középár és mennyiség métermázsánként														
		középár		eladott mennyiség		középár		eladott mennyiség		középár		eladott mennyiség				
K.	f.	mm.	K.	f.	mm.	K.	f.	mm.	K.	f.	mm.	K.	f.	mm.		
1903	Január	14	80	83140	13	50	47420	12	20	178800	13	10	31700	10	70	140250
"	Február	14	90	58850	13	40	49780	12	40	149370	13	15	20590	12	25	88140
"	Márczius	14	80	87870	13	65	63240	12	40	236750	13	50	22440	13	30	45320
"	Április	14	70	65370	13	60	43590	12	30	75640	13	25	26090	13	10	16910
"	Május	14	75	163330	13	65	32230	11	80	36500	13	15	34530	13	40	24140
"	Junius	14	70	90910	13	55	77580	12	10	23850	12	95	22360	13	20	3150
"	Julius	14	50	40560	12	50	29610	12	40	77730	12	30	22560	14	20	2840
"	Augusztus	14	80	172710	12	40	67670	12	60	1523600	12	15	66590	—	—	—
"	Szeptember	14	80	487100	12	35	225470	12	70	1184296	11	60	205680	10	90	750
"	Október	15	—	325970	12	80	215680	12	70	471230	11	90	110520	10	60	112960
"	November	15	60	19113	13	15	155150	12	80	234200	11	80	81840	10	85	223380
"	Deczember	15	45	116430	13	30	94750	12	90	209260	11	70	51670	10	85	226590
Évi középár	...	15	05		13	—		12	50		12	55		12	40	
Az eladott mennyiség összege				1711353			1102170			2401220			696510			884430

Bizonyára feltűnik mindenkinek, hogy 1864-ben a gabonaárak annyira ingadoztak, pl. a búza ára májusban 5 frt s decemberben 2'90 frtra szállott; ugyanezen időben a rozs ára 3'45 frtról 2 frtra, az árpa 3 frtról 1'75 frtra esett. Ennek oka abban rejlett, hogy úgy hazánkban, mint a külföldön jó termés volt: de már a következő évben állandóbbak lettek az árak, mert a *pozsonyi* árjegyzés szerint 1865-ben a búza ára májusban 3'12 frt, decemberben pedig 3'25, ugyanezen időszakban a rozs 2'30—2'32, az árpa 1'80—1'85, zab 1'60—1'40, tengeri 1'80—2'15; *Szereden* a búza 3—3, a rozs 2'08—2'15, árpa 1'60—1'63, zab 1'20—1'12, tengeri 1'70—1'82; *Nagyszombatban* a búza 3'18—3'20, a rozs 2'20—2'24, árpa 1'75—1'70, zab 1'40—1'15, tengeri 1'80—2'00 frt.

Állatvásárok.

Az *állatvásárok* a vármegyében szintén élénkek szoktak lenni, még pedig úgy a *szarvasmarha*-, mint a ló- és a sertésvásárok. Az állatkereskedelem alakulásának feltüntetésére szolgálnak az alábbi, 1896. évi adatok, melyek az alábbi állomásokra felhajtott és eladott állatok számát mutatják.

Helység	Bika			Ökör			Tehén			Borjú			Ló			Sertés			Juh		
	felhajtott	eladott	árak	felhajtott	eladott	árak	felhajtott	eladott	árak	felhajtott	eladott	árak	felhajtott	eladott	árak	felhajtott	eladott	árak	felhajtott	eladott	árak
Pozsony város...	148	143	90—180	8582	8377	100—200	2388	2216	120—180	742	711	10—20	—	—	50—200	3460	3244	15—60	561	561	7—10
Nagyszombat ...	35	22	80—140	7300	2442	100—260	1871	756	50—260	1082	277	8—20	5533	1325	20—400	6144	6144	12—50	—	—	—
Szempecz ...	—	—	—	11766	8096	80—	2124	1420	40—180	735	411	7—14	6693	3089	20—140	1306	872	12—48	—	—	—
Duna-Szerdahely..	20	5	60—40	1780	680	80—160	500	165	30—120	—	—	7—15	1000	450	25—140	1600	1300	12—48	—	—	6—8
Galánta	—	—	—	480	260	—	968	421	—	230	160	—	2939	1054	—	—	—	—	—	—	—
Malaczka	40	25	nincsenek kö-zölve	3131	875	nincsenek kö-zölve	1790	330	nincsenek kö-zölve	1122	697	nincsenek kö-zölve	382	163	nincsenek kö-zölve	1401	913	nincsenek kö-zölve	—	—	—
Modor	—	—	—	2366	444	—	6	8	217	257	87	—	50	8	—	—	—	—	—	—	—
Morva-Szt-János..	2	2	nincsenek kö-zölve	600	200	nincsenek kö-zölve	200	22	nincsenek kö-zölve	15	2	nincsenek kö-zölve	—	—	nincsenek kö-zölve	—	—	nincsenek kö-zölve	—	—	—
Osszesen	245	197	—	35005	21374	—	10449	5547	—	4183	2346	—	16597	6089	—	13911	12473	—	561	561	—

Az alábbiakban közöljük a vármegyében régebben fennállott s részben ma is érvényben levő *vámokat* és *városi* (községi) *jövedékeket*:

Vámok és jövedékek.

Pozsony sz. kir. város területén szedettek: száraz vámok, hajóhídi jövedék, a kompon való átkelési díjak, berakodó illetékek, a Duna jégtorlatán való átkelési díjak, vásári és piaci jövedékek, part- és partjogi illetékek, mértékhiteljesítési illetékek, városi eleség vám- és fogyasztási adópótlékok és állami fogyasztási adó. *Bazin* szab. kir. városában fennállott: szárazvám-, vásár- és piaci illeték. *Modor* szab. kir. városban: szárazvám-, vásár- és piaci jövedék. *Nagyszombat* sz. kir. városban: szárazvám-, vásárhely- és piaci illeték és városi eleségvám. *Somorján*: helypénz-díjak. *Malaczkán*: vásárdíj és útvámdíj. *Szereden*: helypénzdíj a betivásárokon, vásári illeték és hídvám. *Verecknyi hídon*: hídvám. *A Tallósi gróf Esterházy Mihály-féle hídon*: hídvám. *Duna-Szerdahelyen*: útvám, vásár- és helypénz.

A kereskedelmi és ipari forgalom alakulása és sajátosságai oly szervezetet kívánnak, a mely a közgazdasági jelenségeket állandó figyelemmel kísérve, minden felmerülő akadályt felismerve, elhárítása czéljából vagy maga intézkedjék, vagy a kormány útján sürgesse a bajok orvoslását.

Ez a szervezet, a mely törvényes alapon működik, a *kereskedelmi és iparkamara*.

Keresk. és iparkamara.

A *pozsonyi kereskedelmi és iparkamara* az ország legrégebb kamarái közé tartozik s a legelső kamarákkal egyszerre keletkezett.

1850. évi augusztus hó 25-én alakult és területéhez tartozott kezdetben Pozsony, Felső-Nyitra, Alsó-Nyitra, Trencsén, Liptó, Bars, Hont, Nógrád, Zólyom, Arva, Túróc és Komárom vármegye, valamint Pozsony, Szt.-György, Bazin, Modor, Nagyszombat, Somorja, Szakoleza, Nyitra, Érsekújvár, Trencsén, Zsolna, Rózsahely, Ujbánya, Kormöczbánya, Selmezbánya, Losonc, Breznóbánya, Zólyom, Besztercebánya, Korpona, Libetbánya és Komárom városok, összesen 5.983,296 k. h. területtel és 1.849,053 lakossal. A mint idővel az ország közgazdasági viszonyai a kamarák szaporítását tették szükségessé, e területből

kihasított 1868-ban Liptó és Nógrád vármegye, valamint Rózsahegy és Losonc város, 1881-ben Zólyom vármegye, Breznóbánya, Zólyom, Besztercebánya, Korpona és Libetbánya városokkal, 1891-ben pedig Árva, Bars, Hont és Komárom vármegye, Ujbánya, Körmöczbánya, Selmezbánya és Komárom városok, úgy, hogy a *pozsonyi kamarai kerület jelenleg 2.668,412 k. h. területen működik.*

A kamarának 32 belfagya van, a kik a székhelyen laknak és ugyanannyi külfagya, kiket a négy vármegyében a kereskedők és iparosok ötvenként választanak. A kamara tevékenységének legnyomatékosabb része a kiegyezést követő időre esik. E tevékenységnek fontosságát a kamarai kerület fejlett közgazdasági viszonyai mellett, Ausztriával szomszédos fekvése és ebből folyó



A „VÖRÖS HÍD“ POZSONY MELLETT.

élénkebb összeköttetése adja meg. Közgazdasági téren kifejtett tevékenységében szilárd következetességgel törekszik a pozsonyi kamara arra, hogy hazánk gazdasági termelésének versenyképessége mindenekelőtt az ország határain belül helyeztessék biztos alapokra és hovatovább teljesen felszabadulva Ausztriával szemben való alárendeltségi állapotából, érdekei megfelelő kereskedelmi szerződések kötésével a nemzetközi forgalomban is védelmet találjanak.

Súlyt vetett, különösen az utóbbi években, a termelési tényezők harmonikus együttműködése mellett, a hazai kereskedelem és ipar erőteljesebb kifejlesztésére és felvirágoztatására. Az Európaszerte meginduló vámpolitikai átalakulásra való tekintettel a kamara korán felemelte szavát Magyarország mezőgazdasági és ipari termelésének megfelelő értékesítése, illetőleg védelme érdekében és napirendre tűzte a független magyar kiviteli kereskedelem megteremtésének eszméjét s ezzel együtt a konzuláris ügynek hazai közgazdaságunk érdekében álló kifejlesztését.

E működési irányelv körül jegeezesedik ki a pozsonyi kamarának minden más téren és részletkérdésekben kifejtett tevékenysége. A szakoktatás kérdésének meleg felkarolásával arra törekszik, hogy az új iparos- és kereskedői nemzedék a fokozott igényeknek megfelelő magasabb képzettséggel lépjen ki a gyakorlati életbe s hogy magasabb rendű különleges tanulmányi

szakok, mint például az exportkereskedelmi ismeretek is, bevonassanak a szakoktatás körébe. A forgalmi eszközök, a tarifapolitika kérdéseiben nyilvánított véleményét, állásfoglalását, ugyanezek az irányelvek vezérlik s legutóbb a pozsony—bécsi villamos—vasút kérdésében tisztán a hazai közgazdaság érdekeit sikerült kidomborítani.

A kamara készségesen ragad meg minden alkalmat, hogy kerületének magas színvonalán álló iparát kiállításokon megismertesse. A Pozsony városra és egész Nyugat-Magyarországra örökké emlékezetes 1902. évi *országos mezőgazdasági kiállítás* létrehozatalának egyik tényezője volt a pozsonyi kamara, a mely kiállításban a mezőgazdaság és a műipar közötti kapcsolat feltüntetésére nagyméretű *házi és mezőgazdasági ipari kiállítást* rendezett.

E kifelé irányuló működésében megnyilatkozó megállapodottsághoz harmonikusan simul hozzá ügyeinek rendszeressége is, melynek egyik legújabb és legszebb emléke az új *kamarai székház*, hogy saját otthonában folytassa a hazai kereskedelem és ipar felvirágoztatása érdekében kifejtett működését.

Kereskedői és ipartestületek.

A kereskedelem és ipar egyes ágainak különleges érdekei még a szabad egyesülés alapján keletkezett társulatokban is élénk támogatást nyernek, minők az *ipartestületek, kereskedői és iparos-társulatok*. Ezek viszont általánosan ölelik fel az egyes szakmákat, vagy külön is alakulnak. Az ipartestületek ezenkívül még többféle, az ipartörvényben megjelölt közigazgatási jellegű teendőket végeznek s sűrűbb érintkezésben állanak az iparhatóságokkal.

Kereskedői társulatok, illetve egyesületek működtek régebben *Pozsonyban, Nagyszombatban, Bazinban* és *Galántán*: ezek közül ma csak a *pozsonyi* van meg s újabban alakult *Malackán* egy kereskedői és iparos-egylet. Ipartestületek vannak jelenleg *Pozsonyban, Nagyszombatban* és *Szereden*.

Szakoktatás.

A kereskedelmi szakképzést a vármegyében a pozsonyi kereskedelmi és iparkamarától alapított és fentartott s úgy az államtól, mint magánosoktól is támogatott virágzó tanintézet, a *pozsonyi felső kereskedelmi iskola* látja el. Ez intézet már 19 év óta működik s az ország egyik legtekintélyesebb szakintézete. Az 1902/3. isk. évig terjedő időben kerekszámban 3700 tanuló iratkozott az intézetbe. A végzett tanulók legtöbbször azonnal alkalmazást nyer elsőrangú kereskedői, pénzügyi, közlekedési, biztosítási és gyári cégeknél vagy mezőgazdasági vállalatoknál.

A *Pozsonyi kereskedelmi alkatalmazottak egyesülete* 1901-ben esti tanfolyamat létesített tagjai részére, melyet a kedvező eredmény folytán állandósított s a felsőbb hatóságok felügyelete alá helyezett, hogy ily módon jogérvényes bizonyítványokat állíthasson ki.

A *Pozsonyi kereskedelmi és iparkamara* 1904-ben mozgalmat indított egy Pozsonyban felállítandó *export kereskedelmi akadémia* felállítására érdekében.

Az ipari szakképzés az 1903. évben Pozsonyban megnyílt állami *vas- és fémipari szakiskolában* nyert hathatós tényezőt. Ez intézetet, mely Pozsony város példás áldozatkészsége és a pozsonyi kamara évi segélyezése mellett működik, az állam jelentékeny anyagi eszközökkel tartja fenn.

A kereskedői és iparos-*tanonciskolákat* az érdekelt városok és községek tartják. A legtöbbször azonban a pozsonyi kereskedelmi és iparkamara is segélyezi.

* * *

Közutak.

A vármegye *közlekedésügye* szintén magas színvonalon áll. A vármegyét átszelő főutak régebben a következők voltak: *posta-útvonal*: 1. Pozsonyból Malackán át Nyitra vármegye határáig 7 $\frac{3}{4}$ mértföld; 2. Pozsonyból Szent-Györgyön, Bősön és Modoron át Nádasra 6 $\frac{3}{4}$; Pozsonyból Nagyszombaton át Nyitra vármegyébe 7, Pozsonyból Szeredre 8 és végül Pozsonyból a Csallóközön, Somorján és Szerdahelyen át Komáromba 8 $\frac{1}{2}$ mértföld. *Országút* kettő volt, ú. m.: Pozsonyból Csütörtökön át Szerdahelyre 5 $\frac{3}{4}$ és Somorjáról Bősre 3 mértföld.

1894-ben az állam több változtatást tett az utak kezelése tekintetében s ez évben már négy állami közút volt a vármegye területén, ú. m.: a diószeg—szered—nyitrai, mely a megyehatárig 15·08 klm., a pozsony—varasdi a megye határáig 4·45 klm., a pozsony—hainburgi, mely az előbbi útból ágazik ki, 2·58 klm. és a pozsony—szempez—nagyszombati, mely Nyitra vármegye határáig 55·18 klm. hosszú. Az államutak hossza 36·21

klm. (mivel a pozsony—nagyyszombati útszakaszból Pozsony városa 9·71 klmnyi és Nagyszombat 9·26 klmnyi részt kezel), a törvényhatósági közutak hossza 693·02 klm.; ebből a vármegye feuttartott 622·75 klm.-t, Pozsony, Nagyszombat, Bazin, Szentgyörgy, Modor összesen 66·95 klm.-t és a különféle vántulajdonosok 3·22 klm.-t. Az állami utak fenntartásából és javításából eredő dologi és személyi kiadások, illetőleg az évi költségek 21,261 frtra, a törvényhatósági utaké pedig összesen 6% útdóval, 138,327 frtra rúgtak.

Az állami és törvényhatósági közutak utóbbi állaga szerint Pozsony város és a vármegye területén van 94·9 klmnyi állami út, melynek túlnyomó része kavicsolt, de nincs kőalapja. Az ezen utakra fordított anyagok összes évi költségei kb. 64,000 koronára rúgtak. A törvényhatósági utak hossza a vármegye területén 652·2 klm. és Pozsony város területén 46·3 klm. A vármegyei törvényhatóság útdója egy évben átlag 333,900 korona.

Ha a közutak hosszát a területhez viszonyítjuk, azt találjuk, hogy Pozsony vármegyére 100 □-klmnyi területre 42·2 klm. esik, Pozsony városára pedig 76·9 klm.; e szerint Pozsony vármegye a többi vármegyék között első helyen, a városok között Pozsony, Temesvár után, a második helyen áll.

A vármegye legfontosabb vízi útjai: a Duna-, Vág- és a Morva-folyó, a forgalom jelentékeny részét bonyolítják le. A közlekedés legjelentékenyebb része a Dunán bonyolódik le. A Felsőduna szabályozásának 1886-ban történt megindítása óta végzett munkálatok nagyban hozzájárultak a hajózási akadályok elhárításához és a közlekedés megkönnyítéséhez és remélhető, hogy ez a legolcsóbb és a tömeges szállításra legalkalmasabb szállítási eszköz még jobban ki lesz használható Ausztria nagyszabású csatornahálózatának tervezett végrehajtása után, melylyel egyszersmind a Pozsony kereskedelmi forgalma érdekében régóta óhajtott Duna—Odera csatorna megvalósításához is közelebb fogunk jutni. A hajóközlekedés előmozdításának egyik tényezője a Pozsonyban 1897—99-ben megalkotott *téli kikötő*, a hajók téli menedékhelye, a mely hivatva lesz idővel *kereskedelmi kikötővé lenni*.

E kikötő építését 1897-ben kezdték meg. A kikötőben a szárazföld kiemelését 1899-ben fejezték be. A munka ezélja az volt, hogy a kikötőmedencze természetes telepe a 0 vízszin fölötti + 2'''-ig mélyíttessék; ezen túl a kikötő további mélyítését, a 0 vízszin alatti — 2 méter mélységre fenékkotrógépekkel hajtották végre 1902-ben. A kőmunkálatok ugyanez évben indultak meg s a kikötő Duna felőli feltöltésének (móló) a részfűjét be is fejezték. A kikötőmedenczék széleinek biztosítása, illetőleg kikövezése s ezzel a téli kikötő elkészítése, a munkaprogramm szerint, 1903-ban nyervén befejezést, ezután a vasúti vágányzatnak már meg is kezdett lerakása lesz a főmunka. Ez a vágányzat a dunaparti vasúti vágányokkal együtt hivatva lesz a majdan megalkotandó kereskedelmi kikötő és pozsonyi pályaudvarok között a vasúti összeköttetést megteremteni.

A *Morva-folyó* szabályozása a magyar érdekeltség nagy kárára még mindig késik. Közlekedési szempontból fontos a vármegyére nézve a Dévény melletti *kompátkelés*, melynek forgalma oly nagy, hogy az átkelés sok késelelemmel jár, sőt télen és árvíz idején teljesen szünetel. A *pozsonyi kereskedelmi és iparkamara* évek óta sürgeti a kormánynál a *Morva-híd* megépítését, melynek érdekében a vármegye illető községei áldozni készek. Már megindultak az tárgyalások az osztrák kormánnyal s hihető, hogy nemsokára meglesz a rég óhajtott híd.

Az *állandó Duna-híd*at Pozsonyban 1890-ben építették. Régebben kompok és hajóhidak közvetítették a forgalmat. A Dunán át való kompátkelés és a vámszedés joga Szent István koráig nyúlik vissza s e jog részesei voltak a kincstáron kívül a pannonhalni'apátság, a pozsonyi gróf és később maga a város is.

Pozsony város lakosai széleskörű vámmmentességeket élveztek. Az Árpád-házi királyok idejében valószínűleg közös vízi járművek közvetítették a Dunán való átkelést. Ez a közlekedés később nem felelvén meg, Zsigmond király idejében, a kompok használatát a Duna áthidalása váltotta fel. Az első Duna-hidat faczölöpök és nagy hajók tartották. A híd fentartásának költségei a várost terhelték. Ez a híd 1445-ig állott fenn, mely után ismét kompon történt az átkelés. Ettől kezdve többször építették fel újból és újból a Duna hídját, habár a part más-más helyén; a Mátyás királytól épített

Vízi utak

A pozsonyi
Dunahíd.

híd 13 évig állott fenn. Valamennyi híd jármashídnak épült, kivéve az 1493-tól 1496. évig használt hidat, a mely hajóhíd volt.

A XVI. század háborús időszakáiban a Duna áthidalása és a meglévő hidak lebontása többnyire hadászati szempontokból történt és e hidak is járnas- vagy hajóhidak voltak; csak 1676-tól kezdve használták az ú. n. repülő hidakat is, melyeknek hadászati szempontból az az előnyük volt, hogy az ellenség közeledtével a vízből ki voltak húzhatók és ismét felállíthatók.

Az állandó dunai híd eszméje 1722-ben kezdett előtérbe nyomulni, midőn a kormány az országgyűlés elé ez iránt javaslatot terjesztett. A híd megépült, de az 1740-iki jégzajlás elpusztította s helyét ismét hajóhíd foglalta el. Az *utolsó hajóhidat* Pozsony városa 1825-ben, fejedelmi adományképpen kapta. Ez a híd a mai *vashíd fölépítéséig*, 1890-ig fennállott.

Az 1830-ban Pozsonyban megindult első gőzhajó után a vasúti építette szükségessé az állandó hidak építését. A bécs—győri vasúttársaság fel is vette programjába Pozsony mellett a Duna áthidalását, de az csak több mint 60 év múlva valósult meg, a dunántúli helyi érdekű vasutak építése alkalmával, midőn a vasúti, valamint közúti közlekedésre és gyalogjárók számára szolgáló vashíd 1890-ben megépült.

Gőzhajózási
társaságok.

A gőzhajózást első sorban a *cs. kir. szab. első dunagőzhajózási társaság* vezette és vezeti ma is. Mellette több magán-hajóvállalat is folytatott hajózást. Tisztán magyar hajózási vállalat a „*Magyar folyam- és tengerhajózási társulat*“. Ez a vállalat a vármegye területén, illetőleg a budapest—pozsonyi szakaszon darabárút és személyeket ez időszerint nem szállít.

A *cs. kir. szab. első dunagőzhajózási társaság* egy 1828-ban magánosok által szerzett szabadalom alapján 1830-ban alakult meg mint részvénytársaság. Az első gőzhajó 1830-ban indult meg Ebersdorftól Pestig, de a rendes hajójáratokat Bécs és Pest között 1831-ben vette fel a társaság, mely járatokat nemsokára a Bécs és Pozsony, valamint Pozsony és az Alduna közötti járatok követték. Az első tíz évben épített folyamgőzösök közül legnagyobb volt az „Erős“, mely 1838-ban készült a budai hajógyárban; gőzgépe 140 lóerejű, tartalma 525 tonna volt; a hajó teljes felszereléssel 128.873 frtba került. A társaság magyar nevű hajói voltak ez időtájtban még Nádor, Zrinyi, Árpád, Mária Anna, mely utóbbi három szintén Budán készült. A Dunagőzhajózási társaság csakhamar egyik leghatalmasabb közlekedési vállalattá lett s nagy befolyást gyakorolt Magyarország közlekedési ügyének fejlődésére.

A Dunagőzhajózási társaság *személytarifája* a 40-es években Pozsonyból Pestre (lefelé) I. oszt. 10 frt, II. 6.40 frt és vissza (felfelé) I. oszt. 8 forint, II. 5.20 frt. Bécs és Pozsony közt lefelé I. oszt. 3 frt, II. 2 frt, felfelé 2.30 és 1.40 frt volt.

Érdekes volt ez időben az *árúdíj szabás* is: e szerint árúk után: pl. Linz—Bécs közt 1 mázsá árú után 1 frt, Bécs—Pest közt 1 frt 6 kr., Bécs—Zimony közt 1 frt 50 kr. De nemsokára Zimonyra és az azon alul eső állomásokra jelentékeny díjmérséklés lépett életbe, úgy, hogy Bécsből Zimonyba 1.40 frt, Konstantinápolyba 4.30 (azelőtt 6 frt), Salonikiba 4.40 frt (azelőtt 7 frt). Ez a díj felfelé és lefelé is érvényes volt, csak a zimony—bécsi irányban volt 2.10 frt, és Giurgyevo—Bécs 4.30 frt drágább díjtétel. A magyar mezőgazdasági termények, nem nemes fémek és egyéb nehéz árúk részére mázsánként csak 48 krajczár volt a díjtétel, míg e viszonylatban az értékesebb árúk — kivéve a gyapjut és gyapotot — kétszeres vagy háromszoros díjat fizettek.

* * *

Vasút.

Pozsony vármegye területén nemcsak a *gőzhajózásnak* volt nagy jelentősége, hanem a *magyar vasútügynek is itt van a bölcsője*; itt épült a monarchia *első sínpárja*, a Pozsonytól Nagyszombatig vezetett *lóvasút*.

Ugyancsak Pozsonyban, az 1836. évi országgyűlésen foglalkoztak a rendek először behatóbban a vasutak építésével, aminek eredménye: a *kontinens első vasúti törvénye* lett. Ez országgyűlés munkálata, támaszkodva az 1791. évi regnikoláris deputációk munkálataira, volt az alapja a máig kifejldött nagy vasúti hálózatunknak.

A *pozsony-nagyszombati* lóvasút építése 1837-ben vette kezdetét, de csak 1846-ban adatott át egész vonalával a közforgalomnak; hossza 8¹/₂ mérföld

volt és Nagyszombaton túl Szeredig vezetett. Miután ez volt Ausztria-Magyarországon az első sínút, nem csoda, hogy 8 évig épült, mert úgy technikai, mint vasútüzleti szempontból úttörő vállalat volt. Az építési költség összesen 1,286.092 frt volt. A vasút azonban az előirányzatot kétszeresen túllépte s így egyfelől magas építési költségei miatt, másfelől az időközben szintén kiépült délkeleti államvasút versenye következtében nem virágzott, miért is már 1853-tól kezdve a vállalat azon fáradozott, hogy a pályát gőzerejűvé változtassa át és hogy az osztrák északi és a délkeleti vasúttal való csatlakozást kieszközölje; de miután az átalakításhoz szükséges pénzt nem sikerült előteremteni és az 1868-ban kért állami kamatbiztosítás sem lett a vasút számára engedélyezve, ez a törekvése meghiúsult s így a vasúti igazgatóság csak azon fáradozott, hogy a pályát el- vagy bérbe adhassa. Végre 1872-ben eladta a herceg Windischgrätz és gróf Breuner-féle konzorciumnak, a mely aztán később, mint a *vágvölgyi* vasút engedélyese is, gőzerejű pályává építette ki a pozsony—nagyszombati lóvasutat, Pozsonyban az osztrák államvasúttársaság vonalához való csatlakozással.

A volt *vágvölgyi* vasút építésénél Pozsonymegye színtere volt a tervezett, de a *vágvölgyi* vasúttársulattól egészen ki nem épített vonalhálózatnak. Az engedélyokmányban többek közt benne volt a Sireztől Pozsonyig, a Pozsonytól Nagyszombat és Lipótváron át Trecsenig, innen Zsolnáig, Nagyszombattól Jabloniczon át Lundenburg felé s végül Lipótvártól Üzbégig terjedő vonal. Vasúttörténeti szempontból jelentékenyebb a volt *osztrák államvasúttársaság* vonalainak kiépítése, a melynek a marhegg—pozsonyi vonalszakasza 1848 aug. 20-án nyílt meg; de már egy évvel később, a bekövetkezett szomorú időszakban, az osztrák államkormány ezt a vonalszakaszt a vácz—pest—szolnoki vonallal együtt az állam tulajdonába vette át s így került „osztrák délkeleti vasút” névvel a bécsi vezérigazgatóság fenhatósága alá. A vármegye vasútügyét, további folyamában, az alkotmányosság helyreállítása után már egészen a magyar kormánytól vezetett öntudatos vasúti politika irányítja s a vármegye területén levő vonalak az ország vasúti hálózatával összhangzatosan fejlődnek. Sok idő telt el, míg az államvasúti rendszer megerősítésével sikerült a vasúti tarifapolitikát Magyarország közgazdasági érdekeinek megfelelően irányítani s a magyar állam fenhatóságát e fontos téren is érvényre juttatni. Sőt nyugati kiviteli kereskedelmünkben és mezőgazdasági termékeinknek a nyugat piacán való értékesítésében, melyben Pozsony vármegye kiváló mértékben részesedik, még ma is leginkább Ausztria érdekei döntők és a Pozsony és Bécs között tervezett villamos vasútnak is ebből a szempontból kiindulólag kell annyi nehézséggel megküzdnie, míg a kornáj az építési engedélyt tényleg megadta.

Pozsony, a mint már előbb említettük, a vasútügy kezdetének bölcsője volt, az itteni országgyűlésen vetették meg alapját a magyar vasutaknak, a midőn az 1832/36-iki országgyűlés — annak hatása alatt, hogy a vármegyéknek a kereskedelem akadályainak elhárítását és a közlekedési utak építését sürgető feliratai eredménytelenek voltak és hogy Ausztriában olyan vasúti terv készült, mely hazai termékeink értékesítését veszélylyel fenyegette — bezárásának utolsó óráiban iktatták törvénybe a vasutak építésének lehetőségét. Ekkor Kossuth Lajos az „Országgyűlési Tudósítások” 1836. évi áprilisi 110 27-iki számában így írt: „Ily helyzetében a dolgoknak, midőn egyrészt a kérdéses (vasúti) vállalatok előmozdítása hazánkra nézve már-már nem jólét, hanem élet s halál kérdésévé lön”, a rendek azon igyekeztek, hogy a haza javára tegyenek meg mindent, a mit most még lehet, mert bizonyosak voltak abban, hogy negyedfél esztendei munkálkodásuk anyagi gyümölcse csak az lesz, a mit e néhány napban tisztába hoznak. A közbejött szomorú események nem állhatták sokáig útját annak, hogy a magyar vasutak, kiterjedt hálózatukkal és tökéletes berendezésükkel, egész Európa egyik mintaszerű intézményévé váljanak.

* * *

Források: *Ortway* Tivadar dr.: Pozsony város története. — *Rakovszky* István: Das Pressburger Rathhaus und der Stadtrath. — *Szádeczky* Lajos: A czéhek történetéről Magyarországon. — *Huber-Liebenau*: Das deutsche Zunftwesen im Mittelalter. — *Ballagi* A. dr.: A magyar nyomdászat történeti fejlődése. — Dr. *Király* János: A dunai vám- és kompátkelési jog Pozsonyban. — A magyar korona orsz. gyáripára. (A kereskedelemügyi minisztérium kiadványai). — A helyszínén gyűjtött adatok.

TÖRVÉNYKEZÉSI VISZONYOK.

Történeti
visszapillantás.

Pozsony város és vármegye, e hazánk életében oly nevezetes szerepet vitt két municipium, természetsszerűleg előkelő szerephez jutott törvénykezési tekintetben is. Az ország sorsát több, mint 300 esztendőn át Pozsonyból irányították és így azután nem esoda, ha ennek a helynek törvénykezési tekintetben is nagy fontossága van. A hol a törvényt alkotják, ott okvetetlenül garancia van arra nézve, hogy mintaszerűen is alkalmazzák azt. Ha tehát Pozsony a hosszú évszázadok során az országgyűlések székhelye volt, akkor nagyon közel fekszik a föltevés, hogy bíráskodási viszonyai fejlettek voltak. De még régebbi időbe kell visszanyúlni, ha a pozsonyi törvénykezési állapotnak bár rövidre fogott, de hű vázlatát akarjuk megírni.

Pozsony város 1291-ben nyerte III. Endre királytól, az utolsó árpádházi uralkodótól, szabadságlevelét. Hogy mit jelentett ez a kitüntetés a középkori magyar városok kulturájának és közgazdasági viszonyainak a szempontjából, azt e helyütt bővebben tárgyalni nincs alkalmunk, de hisz felesleges is, mert köztudomású, hogy a szabadságlevéllel kitüntetett városok sok mindenféle kedvezményben, sőt előjogokban részesültek. Pozsony is a fentjelzett időben jogot nyert arra, hogy polgárai maguk válasszák bírójukat és a 12 esküdtet, a kik a törvénykezést gyakorolták; a szabadságlevél azonkívül kimondotta azt is, hogy a pozsonyi polgárok kereskedés czéljából utazván és vivén magukkal árúikat, azokat lefoglalni nem szabad, hanem az esetleges perekben csak a pozsonyi városi jog szerint szabad felettük bíráskodni.

Nagy Lajos király a pozsonyi városi jog uralmát kiterjesztette a Pozsonyban élő nemes emberekre is, mert azokat is kötelezte a községi adók fizetésére. De sokkal nagyobb kiváltságokban részesítette ez ősi város lakosait Zsigmond király, a midőn 1402-ben megtiltotta, hogy pozsonyi polgárt bárhol is fogságra vethessenek, elítélhessenek és árúit lefoglalhassák; ugyanő a Pozsony város és a köpcsényi grófok között a vámszedés jogát illetőleg folyó pert a város javára döntötte el. 1405-ben Zsigmond király szabad királyi várossá emelte Pozsonyt és ezzel megadta neki azt a jogot, hogy az országgyűlésre követet küldhessen és ott törvényhozói jogot gyakorolhasson.

A Habsburgok trónraléptével I. Ferdinánd újra szervezte a királyi törvényszékeket, 1539-ben pedig fölhatalmazta Pozsony város bíráját és az esküdteket, hogy minden téren, sőt főbenjáró ügyekben is ítéletet mondhassanak (jus gladii).

A későbbi századok folyamán a bírói szervezet fejlődése hasonló képet mutat, mint az egész országban. Pozsony város, úgy mint a többi szabad királyi városok, a tárnoki joggal élt, azaz Zsigmond király végzeményei értelmében, a városok polgárai első fokon saját bíróságaik alá tartoztak, a honnan a felelbitel a királyi tárnokmesterhez, innen pedig a királyhoz történt. A megyében a bíráskodást a várispán, illetőleg helyettese, a vár udvarbírája gyakorolta az Árpádok alatt. Ez a hatóság, mikor a várszerkezetből a vármegyék alakultak, lassanként vármegyei bírósággá formálódott, a

a melyben a főispán, vagy az alispán, négy szolgabíróval, később pedig a táblabírákkal ítélkezett. E bíróságok mellett az esküdt nemesek működtek az ítéleteket végrehajtó közegekként. A vármegyei bíróságok mellett azonban a szolgabíró is bíraskodott és pedig kisebb kihágási vagy egyéb ügyekben. 1527-ben történt meg a megyei bíróságoknak az a végleges szervezése, a mely egész 1871-ig fennállott. Volt e szerint vármegyei törvényszék (a főispán vagy alispán elnökle alatt a táblabírákból, szolgabírákból és esküdtekből), mely felelőbírói bíróság volt, a honnan a királyi táblára ment a további felelőbíró. Volt azonkívül az alispáni szék bíraskodása (alispán, szolgabírák és esküdtek). Végül önálló bíróság volt a szolgabíró esküdt-társával. Hogy a földesúri szék 1848-ig szintén működött Pozsony vármegye területén a jobbágyok fölött, ezt az ismertetés kiegészítéséül szintén megjegyezzük. A régi századokban azonkívül az ítélőmesterek működtek az ország rendes bírái mellett. Az ítélőmesteri bíraskodás helyébe 1723-ban a kerületi táblák léptek, számszerint négy és ebből egy: a nagyszombati, Pozsony vármegye területén volt. A kerületi táblák azután — az osztrák abszolutizmus idejét kivéve — egészen a polgári perrendtartás, azaz az 1868. évi 54. t.-cikk életbeléptéig működtek. A kerületi táblák személyzete az elnökön kívül négy—hat bíróból és jegyzőből állott s a tanács három taggal működött. A kerületi táblákat 1870-ben a királyi vegyes bíróságok váltották föl, melyeknek területi hatásköre a kerületi táblákéval volt egyenlő. A királyi vegyes bíróságok első fokon jártak el a sajtóvédelmi ügyekben az esküdtszékekkel együtt, szőlőváltásügyekben pedig felelőbírói bíróságot alkottak. Nagyszombatban működött az egyik. Pozsony és Nagyszombat az úrbéri bíraskodásban is szerepet játszik, a mennyiben az osztrák korszak alatt mind a két helyen volt elsőfolyamodású úrbéri bíróság, Pozsonyban pedig ezenkívül másodfolyamodású is. Az egyházi bíraskodás tekintetében szintén vannak emlékei a vármegyének, a mennyiben akkor, mikor a házassági perekben még az egyházi bíróságok jártak el, a nagyszombati székszék gyakorolta a kerületébe tartozó római katolikusok házassági perében a bíraskodást.

Az osztrák rendszer alatt egyébként Pozsony egy főtörvényszéknek is székhelye volt, a melynek hatásköre körülbelül megegyezik a mai királyi ítélőtábláéval.

A királyi bíróságok modern szervezésekor, 1871-ben, Pozsonyon kívül Nagyszombatban is volt törvényszék, de az utóbbi akkor, mikor 1875-ben a törvényszékek számát ismét apasztották, megszűnt, illetőleg beleolvadt a pozsonyiba.

A jelenlegi törvénykezési állapotokat a következőkben vázoljuk:

A pozsonyi királyi ítélőtábla — úgy, mint a decentralizáció alkalmával a többi ítélőtábla is — 1891. május 1-én kezdte meg működését, a történelmi nevezetességű régi országház restaurált épületében. Elnöke lehetkai *Lehóczky* Kálmán. Született Sátoralja-Ujhelyen 1838-ban. Miután a jogot Pesten elvégezte, Rimaszombatban joggyakornok, majd 1862-ben Zemplén vármegye aljegyzője lett, honnan csakhamar a magy. kir. udvari kancelláriához jutott mint fogalmazó. Az alkotmány visszaállításakor titkár lett az igazságügyminisztériumban, honnan 1870-ben budapesti kir. ítélőtáblai, majd királyi kuriai bíróvá nevezetett ki. 1891-ben a pozsonyi királyi ítélőtábla elnökévé nevezte ki a király. Ez állásában 1898-ban megkapta a valóságos belső titkos tanácsosi czímet. *Lehóczky* a kereskedelmi-, váltó- és csődügyekben elsőrangú bírói szaktekintély.

Kir. ítélőtábla.

A királyi tábla bírói személyzete — kivülről — a következőkből áll: porubai *Porubszky* Jenő tanácselnök, *Winkler* Manó, *Lábán* Lajos dr., *Zsarnay* Márton, *Aixinger* László, *Fabinyi* Gusztáv dr., *Papp* Móríc dr., *Tahy* Mihály dr. *Sévcsik* Gáspár, *Sztrechay* Vincze és *Perjéssy* Mihály dr., bírák. Elnöki titkár. *Vida* Géza dr.

A pozsonyi kir. ítélőtábla területi hatásköre kiterjed a pozsonyi, nyitrai, trencsényi, rózsahegy-i és aranyosmaróti kir. törvényszékekre, tehát hat vármegye területére, a melyen összesen 36 járásbíróság van.

Kir. törvényszék.

A pozsonyi kir. törvényszék elnöke *Petőcz* Gábor, bírái pedig *Holényi* István, *Szalay* Ambrus, *Akay* Kornél dr., *Vladár* István, *Auguszt* Lajos, *Kirchner* József, *Láng* Jenő dr. és *Ejry* Lajos (2 állás üresedésben).

Petőcz Gábor született 1849-ben Nagylégen, Csallóközben. Középiskoláit Nagyszombatban, a jogakadémiát Pozsonyban végezte. 1871-ben Mosony vármegye törvénykezési esküdtje lett, de még ugyanebben az évben az akkor szervezett pozsonyi kir. törvényszékhez jegyzővé nevezték ki. 1877-ben albíró, 1884-ben járásbíró lett a pozsonyi kir. járásbírósnál, 1890-ben pedig a pozsonyi kir. törvényszék elnöke lett, mely állásában nagy körültekintéssel, konziliáns módon vezeti a reá bízott bíróságokat.

A törvényszék területe kiterjed hét járásbírószágra és pedig a pozsonyi, nagyszombati, galántai, bazini, dunaszerdahelyi, somorjai és malaczkaira. Azonkívül az egész pozsonyi kir. ítélőtábla területén egyedül a pozsonyi törvényszék bíraskodik, mint sajtóügyi esküdtbírószágra és mint pénzügyi kihágási bíróság. Bányaugyekben nemcsak a törvényszék, hanem az egész tábla területe a beszterezébányai kir. törvényszékhez tartozik. A pozsonyi kir. járásbírószágra élén *Levatic* Kálmán dr., kir. ítélőtáblai bíró áll, II. járásbírója: *Eremít* Rezső, albírjai: *Puschmann* Ödön, *Zsitvay* Géza dr., *Kégly* Károly és *Richter* Frigyes; Nagyszombatban: *Frankó* István; Galántán: *Michnay* Jenő; Baziuban: *Streithammer* József; Dunaszerdahelyen: *Turner* Adolf; Somorján: *Tóth* Lajos és Malaczkán: *Gyurtsy* Kálmán dr. áll a járásbírószágra élén.

Kir. főügyészség.

A bűnvádi perrendtartás életbeléptetésével, 1900 január 1-én, a pozsonyi kir. ítélőtábla mellett is, de attól természetesen függetlenül, királyi főügyészséget szerveztek, melynek működési köre ugyanazon területre terjed ki, mint a kir. ítélőtábláé. Királyi főügyészsé *Kray* Istvánt, a balassagyarmati törvényszék elnökét, főügyészi helyettesé pedig *Kramolin* Viktor dr., főügyészi helyettesi címmel és jelleggel fölruházott pozsonyi kir. ügyészt nevezték ki, a kinek 1901. évi decemberében nyitrai főispánná történt kinevezése után helyét *Füzesséry* Tibor dr. foglalta el.

Kray István 1850 augusztus 3-án született a szepesmegyei Csontfalu községben. Középiskoláit Kassán és Eperjesen, a jogot pedig Egerben végezte. Praxisba lépve, előbb ügyvédi irodában működött, 1872-ben pedig joggyakorló lett a löcei kir. törvényszéknél. 1874-ben letette a köz- és váltóügyvédi vizsgálatot, majd 1876-ban kir. alügyész lett a löcei, azután a miskolci s később a sátoralja-újhelyi kir. ügyészségnél. 1881-ben Eperjesre kir. ügyészségre nevezték ki, honnan 1884-ben hasonló minőségben a löcei kir. ügyészségre helyezték át. Szilágyi Dezső, akkori igazságügyminiszter 1890-ben felhívta, hogy foglalja el a balassagyarmati kir. törvényszék elnökségét. Kineveztetvén erre a szép állásra, azt egész a pozsonyi kir. főügyészség fölállításáig töltötte be, a mikor ennek az újonnan szervezett hivatalnak lett a főnökévé. *Kray* családja Szepesmegye szerepvivői közé tartozott mindenha. Egyik elődjét, *Kray* Jakabot, Késmárk város bíráját, azért, mert II. Rákóczy Ferencz lelkes híve volt, 1709-ben Heister osztrák tábornok lefejeztette. A család egyik büszkesége volt *Kray* Pál tábornok is, a ki a napoleoni háborúk alatt Mantua bevételével fényes hadi dicsőséget aratott, a miért a Mária Terézia-rendet kapta, majd később bárói méltóságra emelkedett. A család bárói ága kihalt ugyan, de koronás királyunk a jeles katona emlékére, 1888-ban a cs. és kir. 67. gyalogezrednek örök időkre a báró *Kray* nevet adta.

A kir. tábla ügyforgalma.

A pozsonyi kir. ítélőtábla ügyforgalmát érdekesen illusztrálják az alábbi adatok, a melyekből az is konstatálható, hogy a sommás eljárás, meg később a bűnvádi perrendtartás életbeléptetése, mily jelentékenyen befolyásolták a táblák elfoglaltságát.

1891-ben, mikor a kir. táblákat decentralizálták, a polgári, úrbéri és váltóügyek száma 6074 volt (a táblák tudvalevőleg csak a jelzett év május havában kezdték el működésüket). A következő évben már 8122, majd 8106 lett a polgári perek száma, a melyek 1894-ben, midőn november 1-én a sommás eljárás életbelépett, 6964-re csökkent. De sokkal szembeötlőbb a csökkenés 1895-ben, a mikor már az év első napjától kezdve érezhető a csökkenés, úgy hogy az összes polgári perek száma csak 4069 volt, a mivel szemben a 65 fölülvizsgálati ügy nem fedezi az előző évek ügyforgalmát. Statisztikailag be van tehát bizonyítva az, hogy a sommás eljárás életbeléptetése rengeteg terhet vett le a kir. táblák válláról. A polgári ügyek száma 1895-ön túl is folytonos apadást mutat; 3183, 2882, 2816,

2557-re süllyedt s csak az utóbbi években szaporodik a forgalom ismét, a midőn 2948, 3099 és 3071 polgári ügyet mutat ki a hivatalos statisztika. A fölülvizsgálati (tehát III. fokú) perek is folytonos emelkedést jeleznek; az 1895-ik évi 65 per, 95, 110, 108, 122, 110, 133 és a múlt évben már 160-ra szaporodott.

Ép ily tanulságos a kir. táblai bűnvádi perek statisztikája is. Itt minden kétséget kizárólag nyer beigazolást az, hogy a bűnvádi perrendtartás hatálybalépte óta a kir. táblák teendője és munkája bűnvádi perekben a régi állapot $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{6}$ részére süllyedt. 1891-ben ugyanis, a decentralizációkor, volt a táblán 2072 bűnvádi per, mely később 3574, 3712, 3937, 3586, 3379, 2960, 2897 és 2785 közt váltakozott; de 1900-ban, mely év január 1-én a bűnvádi perrendtartás életbelépett, az ügyforgalom egyszerre 973-ra süllyedt, sőt 1901-ben már csak 488 és 1902-ben 517 volt. Ha megfigyeljük, hogy az új korszak első évéhez képest a másik kettő még nagyobb esökkenést mutat, ennek okát a perfeleknek mindjobban kifejlődő ama fölfogásában kereshetjük, hogy az ügyek törvényszéki elintézésével megelégedve, a táblai döntést már nem kérik ki.

A mi a pozsonyi kir. törvényszék ügyforgalmát illeti, annak főbb mozzanatait a következőkben közölhetjük. Polgári ügy volt 12.671; büntető 7958, telekkönyvi 8119, fegyelmi 115; összesen 28.863 ügy. Azonkívül a sommás felelbiteli ügyek száma volt 345, úgy hogy a kir. törvényszék egész forgalma 29.208 volt. Ebből legtöbb volt a váltóper (1529), a mi a törvényszéki terület feletti üzleti életét bizonyítja; ellenben legkevesebb volt a birtokrendezési per (7), a mi a szabályozott birtokviszonyok kétségtelen tanúsága. Házassági per 60 nyert befejezést, kereskedelmi pedig 77. A telekkönyv 350 végrehajtási ügyet intézett el, a melyek sorába tartoznak mindazok a végrehajtási intézkedések, melyeket a törvény a telekkönyvi hatóság hatáskörébe utal, tehát a végrehajtási jog bejegyzése, árverési kérvények, sorrendi tárgyalások és vételárfelosztások. Csőd volt folyamatban 46, a melyből 1902-ben megnyílt 14, (10 közönséges és 4 kereskedelmi), megszüntetett 18. A czégjegyzékben szerepelt 31 új egyéni és 30 új társas czég, melylyel szemben 110 egyéni és 17 társas czég töröltetett, úgy hogy az apadás itt szembeszökő. Végül a törvényszék 5 hitbizományi ügyet kezelt.

A sommás ügyek, a melyek felelbezés vagy fölülvizsgálati kérelem következtében a törvényszék elé kerültek, a következő képet mutatják: helybenhagyták a járásbíróóság ítéletét a felelbezett ügyekben 175, megváltoztatták 73, föloldották 3 esetben, míg a többi esetekben visszautasítással vagy más módon intézték el a pert. A fölülvizsgálati ügyek közül pedig 43 esetben helybenhagyták a járásbíróóság ítéletét, 10-szer megváltoztatták, 6-szor föloldották és 3-szor másként intézték el. A békebíráktól fölterjesztett kisebb polgári peres ügyek, illetőleg semmiségi panaszok összes száma csak 4 volt.

Vizsgálóbírói fenyítő ügy 579 intéztetett el, a mi pedig a bűnvádi pereket illeti, befejeztek 605-öt. Pénzügyi kihágás elbíraltatott 30. Ezek azok az ügyek, a melyekben a törvényszék első fokon járt el. A másodfokú elintézésre nézve, tehát a járásbíróóságoktól felelbezett ügyekben a 324 elintézés közül 205 volt helybenhagyó, 62 megváltoztató, 30 megsemmisítő és 27 visszautasító.

Végül fegyelmi panasz érkezett 14, ennek fele kir. közjegyzők ellen szólt. A törvényszéki alkalmazottak ellen irányuló fegyelmi ügyekben két marasztaló határozat hozott, míg a közjegyzők elleniek közül hármat tettek át a közjegyzői kamarához.

Ha még megjegyezzük, hogy a törvényszéktől kezelt telekkönyvekben 4300 bevezetést foganatosítottak, összesen 12.986 telekjegyzőkönyvben, az elkészített telekkönyvi kivonatok száma pedig 1607 volt, akkor a pozsonyi törvényszék működését tisztán láthatjuk.

A pozsonyi kir. törvényszék telekkönyvi hatóságának a területéhez 33 község tartozik. A legutóbbi statisztikai összeállítás szerint a birtokváltozások és a megterhelések a következő képet mutatják: élők közötti jogügylettel (tehát adás-vétel, ajándékozás és csere) gazdát cserélt 866 esetben 3 millió 854 ezer korona értékű földbirtok; elhalálozás következté-

A kir. törvény-
szék
ügyforgalma.

Telekkönyvi
hatóságok.

ben pedig 268 esetben 1 millió 355 ezer 854 korona értékű birtok. Ezzel szemben kényszereladás alá, tehát árverés alá került 36 esetben 162.497 korona értékű birtok. Ezek szerint az eladósodás még nem mutat igen veszedelmes arányokat, mert a összes tulajdonos-változásnak (1170) mintegy 3 %-a csak az, a mi árverés útján történt. De már sokkal szomorúbb a helyzet, ha a jelzálogi terhek emelkedését vizsgáljuk. Szerződéses (köleszszerződés, vételárhátralék stb.) czimén 3 millió 628 ezer 797 koronát kebeleztek be az ingatlanokra, azonkívül 86.455 koronányi előjegyzett zálogjogot igazoltak; végrehajtási eljárás útján pedig 71.805 korona új terhet tábláztak be, úgy hogy a múlt évben a pozsonyi telekkönyvi hatóság területén levő ingatlanok megterhelése (ha hozzá vesszük a hagyatékátadások alkalmával keresztülvitt néhány ezer korona betáblázást is) 3 millió 796 ezer 820 koronával szaporodott. Ezzel szemben a zálogjogkitörések 1 millió 605 ezer 059 koronára rúgtak, a mit az előző számból levonva, a *jelzálogi teher-szaporulat kerek 2 millió 191 ezer 761 korona*. Szakemberek kijelentése szerint a teherszaporulat évről-évre mintegy két millió korona, úgy hogy az itt nyilvántartott telekkönyvi jószágtesteken betáblázott összes jelzálogi terhek mintegy 80 millió koronára rúgnak. Ismételve megjegyzendő, hogy ez nem vonatkozik egész Pozsony vármegyére, csupán a pozsonyi kir. törvényszék mellett működő telekkönyvi hatóság területére. A nagyszombati, malaczkai, galántai, somorjai, dunaszerdahelyi és bazini telekkönyvi hatóságok területén levő ingatlanok megterhelése bizonyára hasonló szomorú igazságokat mutat föl. Közgazdasági szempontból valóban eljjesztő statisztika!

A pozsonyin kívül a megyében még hat telekkönyvi hatóság van és pedig a bazini 26, a dunaszerdahelyi 65, a galántai 31, a malaczkai 29, a nagyszombati 64 és a somorjai 56 község területére kiterjedőleg.

A kir.
ügyészség.

A pozsonyi kir. ügyészség élén *Glósz* Ernő kir. ügyész áll, míg mellette *Samarjay* Károly, *Markovich* Iván és *Scheffer* Vilmos kir. alügyészek működnek a vádhatóság képviselőjében.

Glósz Ernő 1863 július 2-án született Kassán. Jogi tanulmányait a kassai kir. jogakadémián végezte. 1885-ben joggyakornok lett az ottani kir. törvényszéknél, 1887-ben aljegyző ugyanott, 1885-ben jegyző a nyitrai kir. törvényszéknél, 1890-ben aljárásbíró az érsekújvári járásbírósnál, 1891-ben alügyész a beregszászi kir. ügyészségnél, honnan 1893-ban, hasonló minőségben, Pozsonyba helyeztetett át. Ugyanitt 1900-ban a kir. ügyészség élére neveztetett ki.

Az ügyészség ügyforgalmát illetőleg említést érdemelnek a következő adatok. Följelentés érkezett 1862. Ebből 124 vizsgálat keletkezett, 993 esetben nyomozatot rendeltek el, 519-szer pedig megtagadták a vád képviselőjét. Vádiratot 427 esetben adtak be. Előzetes és vizsgálati fogságot 130-szor rendeltek el. Esküdtbírótság elé került 20 (majdnem kizárólag az ember élete elleni bűntett), törvényszéki elintézés alá 444 ügy. A leggyakoribb bűnesetek: lopás és testi sértés. Sajtórendőri vétség miatti eljárások száma 34, (e számban jelentékeny szerepet játszanak a tót nemzetiségi sajtó produktumai elleni eljárások). Kiadatási ügy volt 12, a mit az ügyészség határszéli helyzete okol meg.

A kir. ügyészségi fogházban letartóztatottakat illetőleg megemlítést érdemel, hogy 1902-ben 617 férfit és 131 nőt szállítottak oda, mint jogerősen elítélteket. Ezek közül 20 éven fölüli volt 475 férfi és 105 nő, 16—20 év közötti 120 férfi és 18 nő, míg 16 évesnél is fiatalabb volt 22 fiú és 8 leány. A bűneselekmények közül, a melyek miatt az elítéltek ide jutottak, legtöbb volt a lopás (299), utána következik a testi sértés (137). Mélyen ezek alatti számmal szerepelnek a többi büntettek, vétségek és kihágások. Így hatóság elleni erőszak miatt 45, sikkasztás miatt 41, becsületsértés miatt 38 elítélt került az ügyészségi fogházba, ellenben orgazdaság miatt 21, szándékos emberölés miatt 19, halált okozó testi sértésért 14, csalás, zsarolás, okirat-hamisítás és magánlaksértés czimén 15—15 személy. Felségsértésért 3 személy szenvedett büntetést, rablásért szintén 3. Uzsora miatt elítélt csak egy volt, úgyszintén gyújtogató is, de vétkes bukás czimén 3 egyént büntettek. Pénzhamisító is csak egy volt.

A pozsonyi ügyvédi kamara a pozsonyi, nyitrai, trencsényi és aranyosmaróti kir. törvényszék területére terjed ki. Tagjainak száma 287. Ebből a Pozsony városiak száma 53, a pozsonymegyeieké 41, bejegyzett ügyvédjelölt 151 van a kamara területén. A kamara összesen 43.591 korona 76 fillérnyi alapítványt kezel, melyből 37.491 korona 76 fillér esik az általános kamarai segélyalapra, 4000 korona az Ernst Mária-féle, 2000 korona a Samarjay Károly-féle és 100 korona a Morócz-féle alapítványra. A kamara ügyforgalma volt 1286 választmányi és 661 fegyelmi, összesen 1947 ügy.

A kamara elnöke *Rochlitz* Tódor pozsonyi ügyvéd, ki Pozsonyban született 1841 július 2-án. Jogi tanulmányait az ottani kir. jogakadémián végezte és pedig a 60-as évek elején, a mikor a magyar tannyelvűség visszaállítottván, a tanszékeket az erre alkalmatlanokká vált régi tanárok helyett a pozsonyi ügyvédi kar kiváló tagjai foglalták el. 1866-ban ügyvédi oklevelet szerezvén, azóta állandóan Pozsonyban folytatja gyakorlatát. A pozsonyi városi törvényszék főnállása idejében — a mikor a fenytő eljárásban a közvetlenség és szóbeliség hozatott be — *Schédius* Lajossal, a későbbi kir. kúriai bíróval együtt, tiszteletbeli városi ügyészszé választották meg és e minőségben a városi törvényszék mellett a közvádlói teendőket látta el a kir. ügyészségek szervezéséig. Mikor az ügyvédi kamarákat felállították, a választmány tagja lett; később kamarai ügyész, majd elnöki helyettes és azután elnök, mely állását jelenleg is betölti.

KÖZOKTATÁSÜGY.

I.

NÉPOKTATÁSÜGY.

Pozsony vármegye népnevelés-ügyének történelmi háttérét és jelenlegi viszonyait rövid vonásokban vázolva, nem lehet kitérni e határszéli, nagy vármegye ethnografiai viszonyai elől, melyek azzal szervesen összefüggnek.

Ethnografiai
áttekintés.

Az utolsó népszámlálás szerint Pozsony vármegye lakossága 39·2 %-ban magyar, 8·8 %-ban német, 50·6 %-ban tót, és ezen kétségtelen ethnografiai tények befolyásolják a népnevelés-ügy irányítását és fejlődését is és a vármegyét — a magyarság helyzetére nézve — a legsajátosabbak egyikéül tüntetik fel.

A magyarságnak a tótsággal való érintkezési vonala Pozsony vármegyében Bars és Nyitra mellett tünteti fel a legtöbb nyelvöblöt, melyekbe beleszólnak a tótság nyelvfokai, „de melyek nem hódításokról, hanem a magyar elem vereségéről beszélnek a délre előrenyomuló szlávtság javára, mert az hódította meg azon magyarok területeket, melyek most tótajkú előfokokként dacosan benyúlnak a megesonkított magyarság területébe s metsző ékekként hasítják annak anyatestét.“

Bél Mátyás, Korabinszky, Vályi, Fényes, Czörnig statisztikusok műveit olvasva, meggyőződünk arról, hogy Pusztafödemes, Geszt, Majtény, Farkashida, Keresztúr, Zavar, Nagy- és Nemessúr, Alsólócz, Modorfalva, Szilincs, a három Csöpöny, Gány, Cseklész, Ivánka a XVII. század elején még magyar községek voltak, Nádszeg, Szőlődomb, Kenderhely, Keskeny, Hosszú-Sásd, Kis-Sásd, Kellőszér, Diós, Nagy- és Kis-Nyilas, Sziget-Kerekláb, Kis-Rét, Handarkakút, Gátszeg, Jeszenszeg magyar dülőneveket az eltótosodott magyarság még most is, bár elferdítve, használja és a Kárász, Révész, Pécsi, Szabadai, Molnár, Varga, Horvát, Igyunk, Majthén család neveket viseli; Szentgyörgy városának 1586. évből fennmaradt leltára pedig még magyarul van megírva. Eltótosodtak Boeskaynak és Bethlennek Modorfalvát alapított és benépesített magyar katonái is, ősi magyar Magyarád nevével együtt.

Elveszett a magyarságra és a tótság tengerében elmerült az Ausztria közvetetlen határszélén fekvő Székelyfalva és Küküllő (most Kukló) községek magyar lakossága is, melyet az ősök honmentő bölesesége határőri küldetésben telepített a végekre, mire most már csak a családok és dülők fennmaradt magyar nevei emlékeztetnek.

Midőn Thökölyi 1683-ban Nagyszombat városát bevette, a polgárság magyar nyelven tesz fogadalmat, hogy „sem Urukat Ó nagyságát, sem a bujdosó magyar nemzetet semmiképpen el nem árulják, sem el nem hagyják.“ Szered vidékét a Thurzók tótosították el, kik az elűzött katolikus jobbágyok helyét tótokkal, morvakkal és lengyelekkel töltötték be és a községek számára morva prédikátorokat és tanítókat hoztak, míg viszont katolikus főuraink kálvinista jobbágyaikat úzték el s helyükbe horvátokat telepítettek, mint Illésházy nádor, ki 1556-tól 1580-ig Sárffőre és Horvátgurabra horvátokat hozott be.

De vannak vígasztaló jelenségek is.

A magyar ethnikumnak, mely Felső-Csallóközben autochton, hála az égnek, felszívó képessége van, s a német, részben a tót lakosságot, bár lassan, de biztosan magába olvasztja.

Pozsony vármegye 1757-ben készült térképén a mostani német nyelvi szigeteket alkotó községek: Dénesdi, Tores, Alsó- és Felsőcsölle, Misérd, Hidas, mind magyaroknak vannak jelezve.

A német lakosságot Felső-Csallóközbe Karinthiából és Felső-Ausztriából telepítették ide, miután a magyarság az 1714—15 között dühöngött pestis-járvány következtében harmadrészre olvadt le s lakatlanná vált falvainak benépesítéséről a földesuraknak gondoskodniok kellett.

Szúnyogdi, Vereknye, Püspöki, Szemet, Gutor, Uszor, Csötörtök, Alsó- és Felsőjányok, Vök, Fáll, Hideglét, Madarász, Eberhard magyar községekben most is sok a német vezetéknev s azok visszamagyarosítottaknak tekinthetők.

A már említett német községek közül rohamosan magyarosodik Hidas, melynek derék, hazafias lelkésze, *Bognár* Gergely, havonként kétszer tart magyar egyházi szónoklatot. Kiváló színvonalú róm. kath. iskolája, a pozsonyi kultúregyesülettől fenntartott magyar óvodával, melyeket földesura, Apponyi Albert gróf és neje hazafias bőkezűséggel árasztanak el.

A többi német községek lakosai között sok a tiszta magyar, a német anyanyelvűek mind beszélnek magyarul, mely eredmény nemesak a környező magyarság felszívó erejének, hanem annak a körülménynek is tulajdonítható, hogy katolikus és evangélikus iskoláik teljesen magyar tannyelvűek, papjaik és tanítóik hazafiasak s a magyarosodás gyorsabb tempójában Hidast is követnék, ha a kath. és ev. egyházi magyar szónoklat nem váratna magára.

Az eredetileg magyar Somorja, melynek mindig volt református egyháza, szintén betelepítés által vált ev. és nagy részben róm. kath. lakosságában németté. Rohamos, ez idő szerint már bevégzett magyarosodása, csak a 70-es évektől kezdődik, s a haza hálájára méltó néhai Ráselyi Mihály, Kisfaludy Zsigmond róm. kath., valamint Ritter Mátyás ev. esperesek érdeme, kik híveiket a magyar szentige hirdetéséhez fokozatosan hozzászoktatták, de részt követel magán az és nagyérdemű munkából a három felekezet hazafias és avatott tanítói kara, az államilag segélyezett községi polgári fiú- és leányiskola kiválóan rátermett tantestülete, élén Ivánffi Béla igazgatóval, iparostanonecz-iskolája és községi magyar óvodája.

Csákány nyolczvan évvel ezelőtt még tótajkú volt, mert földesura, a cziszterczita-rend a morvaföldi apátságához tartozott és morvakkal telepítette be a már említett pestis-járvány után. Ez idő szerint egészen magyar. Különben a csallóközi magyarság a „*primae occupationis*“ eredetével és előkelőségével díszlik és bírait az ősi hadszervezetre emlékeztetőleg ma is hadnagynak nevezi.

Vága, mely egy izben a magyar-tót nyelv határszélén már elszakadt a nemzet testétől s környékének befolyása alatt eltótosodott, katolikus papjai, Vörös, Fülöp, Tamás, Kovács, az Erdélyből odaszármazott Józsa és Forró családok lankadatlan, hazafias működésével és az 1839. évben fölállított magyar iskolájával ez idő szerint tisztán magyarajkú, s hatása kiterjed a szomszédos Vág-Szerdahely tótajkú lakosságára is.

Szered, melyet Fényes a 30-as években magyarnak mond, de az 1880-iki népszámlálás 4000 lakója közül csak 400 magyart jelez, az utolsó népszámlálás szerint már 41 %-ra emelkedő magyar lakosságot mutat föl, s így biztosra lehet venni, hogy kiváló színvonalú katolikus és izraelita — teljesen magyar tannyelvű — iskolájával, az azok alá támasztott községi magyar óvodával a magyarság számára rövid idő alatt visszahódítható lesz, különösen, ha a közel Csöpönyben felállítandó állami iskola is fejlesztőleg fog befolylni, mely a fennálló felekezeti iskolák túltömöttségén is segíteni fog.

Hogy ebben a helyzetben mit tett különösen az 1867-iki alkotmány visszanyerése óta a magyar állam, a törvényhozás, a társadalom, az iskola-fenntartók és a felekezetek Pozsony vármegyében, látni fogjuk a népnevelésügy mostani viszonyainak részletezésénél.

Történeti
visszapillantás.

A XII. és XIII. században terjedtek el hazánkban a szerzetes-rendek s az apáca-iskolák, s már ebben a korban tétetik említés a virágzó veszprémi, budai, nagyszombati, pozsonyi női kolostori iskoláról. A tanítási módszer tökéletesítésével különösen a benzések foglalkoztak.

Ipolyi szerint a esallóközi Bakán és Csötörtökön már a XI. században volt templom és plébánia, tehát iskolának is kellett lennie.

Némethy Lajos, az esztergomi főegyházmegye könyvtárosa, hiteles adatok alapján állította össze az egyházmegye legrégebb és legújabb plébániáinak történetét és 450 között 330-at mint antiquát és antiquissimát tüntet föl, melyeknél tehát minden valószínűség szerint iskola is volt, bár a plébániákból a török dúlás következtében száznál több pusztult el.

A reformáció kora a népiskola-ügyre tagadhatatlanul fejlesztőleg hatott, mert legerősebb fegyvere az iskola volt, a mely irányzat a katolikus népnevelés-ügyet sem hagyta érintetlenül.

És valóban nagy volt ez a kor a népnevelés-ügyre való kihatásában; ekkor jelentkezik először Pozsony vármegyében is a városi hatóságok élénk tevékenysége a népnevelés-ügy körül, s történelmi nyoma van, hogy Modor szab. kir. városban 1594-ben „ex senatus consulto“ adatott ki tanrend az ottani protestáns népiskolák számára.

Az ellenreformációban a szerzetes-rendek voltak tudvalevőleg a róm. kath. egyház fegyelmezett katonái, kikkel különösen a nagyobb középpontokat szállotta meg a közoktatás fejlesztésében, beleértve a népnevelést is; így Polentáry Ferencz, szempezi plébános, későbbi nagyváradi kanonok, Bazinba hozta a jezsuita missziót, rábízván az algimnáziumot, melyet 20.000 forinttal javadalmazott. A rend 1773-ban eltöröltetvén, az algimnázium helyére egy teljesen berendezett normális iskola „állíttatott és egy elementaris classis cum paedagogio latino,“ hogy a latin nyelv oktatásáról is gondoskodva legyen. Ez iskola személyzete a pozsonyi schola vernacula-ból került ki, a tanítók fizetése, lakáson és két öl fán kívül, évi 200 frtból állott.

Modorban 1657-ben benzések telepedtek meg, kiknek hivatásuk volt — Szelepcsényi primás bevezető okmánya szerint — az ifjúságot az elemi iskolában oktatni, kik onnan csak II. József egyházi reformjai következtében távoztak.

Szempezen főgimnázium és népiskola állott fenn a piaristák vezetése alatt, kik, miután a kincstári gimnáziumi épület 1776-ban leégett, a tanítást tovább nem folytathatták és részint Tatára, részint Selmeczbányára költöztek.

Csak nagy utánjárással és töredékesen lehet megállapítani az inkább csak a népiskolák külső életére vonatkozó adatokat a canonica visitatiók alapján, mert a róm. kath. plébánosoktól hivatalból vezetett „historia domus“ sok helyen a háborús időknek esett áldozatul, sok helyen pedig elégett s így csak elvéve akadunk az 1634. évi Draskovics György-féle, az 1756. évi Galgóczy-féle és az 1781. évi Batthyány-féle régi canonica visitatiók érdekes, megbízható adataira, melyek közül az első Šomorja városában teljesített egyházi vizsgálat alkalmával már német-magyar tanítókról tesz említést s fizetésükről is intézkedik, s így akadunk más községekben is a tanítók alkalmazásának határozott nyomaira.

Rudolf király 1593 augusztus hó 3-án kelt leveléből kitűnik, hogy a szt-istváni iskolának már fenn kellett állania, mert jogot ad Pálffy Miklós bárónak, hogy az ottani szegények-háza és iskola fenntartására a tőle nemrég alapított községnek kilenczedét, hegyi jogát és tizedét fordíthassa.

1686-ban Csáky gróf, vágújhelyi prépost Kudjelka Mátyás tanító mellé egy kisegítő tanerőt kér az akkori pozsonyi iskolai felügyelőtől, Schober Jánostól.

A Batthyány-féle canonica visitatio szerint a XVIII. század végén a nagybrestoványi tanító javadalmazása a következőkből állott: évenként tartozott hozni minden iskolás-növendék két drb kenyeret, két iteze sót, két kalácsot és néhány szál fát.

Az 1626. évi canonica visitatio szerint az egebli róm. kath. templomot a felkelők szétrombolták és a zavarok következtében nincs a községnek tanítója és iskolája.

A Historia parochiae Szt. János pag. 87 szerint, 1690-ből Chmelik János mint „rector scholae” említetik.

A népiskolai oktatás módszerét illetőleg még a XVIII. század elejétől is nagyon keveset tudunk, mert az sem országosan, sem egyházilag szabályozva nem volt, s a canonica visitációk csak a legtrikábban terjeszkednek ki erre a pontra.

II. József türelmi rendeletével kapcsolatban, mely a zsidóságnak is megadta hazánkban a szabad költözködési jogot, az izr. hitközségek kötelességévé tette, hogy nyilvános iskolákat állítsanak, mely felső parancs nem is maradt eredmény nélkül, mert ez időben egyedül a pozsonyi helytartósági kerületben tizenöt nyilvános zsidó iskola állott fenn.

A népnevelésnek nemcsak politikai szempontból való fontosságát, hanem az adóképessegre is hatását a hazai törvényhozás már az 1790. évi XXVI. törvényekben beismerte, midőn azt állami felügyelet alá helyezni igyekezett.

Az ez időponttól kezdődött újjáébredés társadalmilag sem volt tétlen a népnevelés ügye körül és 1825-ben a nagy Széchenyi ezen a téren is nagyjelentőségű mozgalmat fejtett ki irataiban; mindazáltal a hazai népnevelésügy pedagógiai és adminisztratív szabályozását a végrehajtó hatalomtól nyerte, mely önző, birodalmi, németesítő célokat követett a Mária Terézia és Ferencz császár-féle „Ratio educationis”-okban, József császár rendeleteiben, és végre az 1850-ki „Organisations-Schul-Entwurf”-ban, mely a germanizáció leplezett céljait már nyíltan kimondotta. Mindezek a kormányzati intézkedések történelmi nyomokat hagytak Pozsony vármegye népnevelésén is.

A visszanyert államiság, miután az 1848-ki törvényhozás vérbe fült, első sorban a népnevelés szervezését tartotta feladatának és sietett megalkotni az 1868. évi XXXVIII. alapvető törvényezikket. Ez a törvény tudvalóleg az állami, községi, felekezeti és magán-népiskolák kategóriáját állítja föl és Pozsony vármegye viszonyaira jellemző, hogy a társadalom nem annyira az állami, mint községi iskolák intézményét igyekezett a felekezetiek mellett felkarolni, mert míg az előbbiekek száma ez idő szerint is fokozatos növekedéssel csak 12, addig az utóbbiaké 19.

Az állami iskolák különösen a 70-es években keletkeztek és pedig Búr-szentgyörgyön, Malaczkán és Gajaron párhuzamosan az ottani katolikus iskolákkal, és csak Károlyfalva telepés községben alakult magában álló állami iskola.

A községi iskolák keletkezésében elől járt Szentgyörgy és Bazin szab. kir. város, Stomfa nagyközség, hol a felekezetiek községi jelleget nyertek, a mit több kisebb község is követett.

Ez a törvényezik hús állami tanítóképző-intézetet rendel felállítani, melyekből Pozsony vármegyének kettő jutott, és pedig Modorban a férfiak, Pozsonyban a nők számára.

Ez a törvény felállítja a polgári iskola intézményét is, civilizatórius módon kívánván hatni, a kulturállamok mintájára, ama népréteg fejlesztésére, melynek igényeit az elemi iskola ki nem elégíti, a középiskola és ennek betetőzése: az egyetem pedig túlhaladja, így akarván megteremteni az érzésben és gondolkodásában művelt magyar polgári osztály alapját. Nagyszombat, Somorja, Modor szab. kir. városok ma már virágzó községi



A MODORI ÁLLAMI TANÍTÓKÉPZŐ.

A nép-
oktatás
módszere.

Az 1868 :
XXXVIII.
tcz. hatása.

polgári iskolával díszekedhetnek, míg ugyancsak Modorban ág. ev., Nagyszombatban pedig róm. kath. alapon szerveztetett polgári leányiskola van.

Ezekből az adatokból látható, hogy a nagyobb középpontok, mint Nagyszombat, Modor, Somorja, a polgári iskola intézményével a magyar közművelődés intenzivebb szolgálatába vonattak, de kitűnik az is, hogy a hasonló középpontoknak tekintendő Bazin, Szered, Szempez, Galánta, Dunaszerdahely, Malaczká, határozottan szükségét érzik ez iskoláknak, melyek községi forrásokból, az állam segítségével mielőbb szervezendők lennének.

A vármegye tényleges népnevelésügyi viszonyait az alábbi adatok tüntetik föl, melyeknél nem terjeszkedtünk ki az 1867 óta történt fejlődésre és pedig azért, mert a 70-es és 80-as években sok iskolailag kapcsolt község saját iskolát nyert, míg viszont sok összeépített község feladta saját, osztatlan, egy tanítós iskoláját s egyesült erővel alkotott, osztott több tanítós iskolát és különösen az izr. iskolák, a fenntartók viszonyai miatt, kontingen-sükben folytonosan ingadoztak, s általában a növekedés és apadás aránya folytonosan változott, de a 90-es évek végén a tényleges helyzet már szilárd, megállapodott alakot nyervén, ezentúl azután folytonos, nem ingadozó és alább jelzendő haladás észlelhető az iskolák növekedésében, a mit nagy részben elősegített az 1893. évi XXVI. t.-cz., mely kimondja a felekezeti népiskola segélyezésének nagyon fejlesztőleg hatott elvét.

Tanügyi
statisztika.

A vármegyei törvényhatóság területén összeíratott 53.429 tanköteles, ezek között 6—12 éves fiú: 19.356, leány: 19.065; 13—15 éves fiú: 7601, leány: 7407; vallás szerint: róm. kath.: 46.279, gör. kath.: 4, gör. kel.: —, ev. ref.: 1460, ág. ev.: 3064, unitárius: 1, izr.: 2621; nyelv szerint: magyar: 22.223, német: 3457, román: —, tót: 27.743, horvát: 1, ruthén s egyéb: 5. Tényleg iskolába járt 48.318, vagyis az összes tankötelesek 90%-a; nem járt 5111, vagyis 10%.

A magyar tankötelesek közül kerekszámban iskolába járt 88%, a tótok közül 95%, a németek közül 68%.

A vármegyei törvényhatóság területén volt a modori állami és a nagyszombati róm. kath. tanító-, illetőleg tanítónőképző-intézetten kívül, melyek közül az első 1870-ben, a modori ág. ev. egyházközség által az államnak följárnlott volt ág. ev. gimnáziumi épületben, az utóbbi 1894-ben az Orsolyarendű zárdában kezdte meg működését, összesen 294 iskola, melyek következőleg oszlanak meg:

Jelleg szerint

állami	13	ev. ref.	11
községi	23	izr.	22
róm. kath.	196	magán	5
ág. ev.	22	egyesületi	2

Fokozat szerint:

polgári	7	elemi	288
Polgári iskolák között volt: állami: 1; ¹ községi: 4; felekezeti 2 és pedig róm. kath. 1, ág. h. ev. 1.			

Elemi iskolák között volt:

állami	12	ev. ref.	11 ⁴
községi	19	izr.	22 ⁵
róm. kath.	195 ²	magán	5
ág. ev.	22 ³	egyesületi	2

A lakosság anyanyelvéhez képest elemi iskola volt:			
magyarajkú	120	németajkú	15
tótajkú	153		

A tanítók számához képest:

8 tanítós	2	3 tanítós	29
6 tanítós	1	2 tanítós	79
5 tanítós	2	1 tanítós	167
4 tanítós	14		

¹ A dunáninnyi ág. ev. egyházkerület által 120.000 korona költséggel alkotott és mintaszerűen elhelyezett modori polgári leányiskola csak 1902. év őszén nyílt meg két osztálylal. Ez az internátussal összekötött iskola a dunáninnyi ág. ev. egyházkerület új területiális beosztásának eredménye, melynek nagyföntosságú hivatása az ág. evang. szülők gyermekeinek megfelelő hazafias szellemű, vallásos és családias nevelése.

² Ezekből 85 iskola 104 tanítóval 1893. évi XXVI. t.-cz. alapján 37.720 koronával állami segélyt nyer.

³ Ezekből 5 iskola 5 tanítóval 2078 korona állami segélylyel.

⁴ Ezekből 9 iskola 10 tanítóval 2979 korona állami segélylyel.

⁵ Ezekből 5 iskola 5 tanítóval 1134 korona állami segélylyel.

A vármegyei elemi népiskolák közül tehát 161-nek több tanítója volt, vagyis a tömeg 56 %-ának, mely statisztikai adat nagyon előnyösnek tünteti föl a megyei népnevelésügyet, mert az osztott, vagyis több tanítós elemi iskola biztos fokmérője a tanítás intenzívebb voltának.

A növendékek neme szerint:

a) polgári iskola:

fiú 3 leány 3

b) elemi iskola:

fiú 7 vegyes 267

leány 14

A vármegyei iskolázási viszonyok adalékául föl kell említeni, hogy ez idő szerint 63 községnek még saját iskolája nincsen, ezek azonban részint állami iskolák állításával, részint az 1893. évi XXVI. t.-cz. alapján új felekezeti iskolák szervezésével, 1896 óta pedig Doborgaz, Harangfalva, Kosolna, Istvánlak, Királyfiakaresa, Nagyudvarnok, Vajaszvatta községekkel apadtak. Ezt az adatot enyhíti az a körülmény, hogy az iskolailag kapcsolt községek között sok a nagyon közel fekvő és az összeépített.

A vármegyei népnevelési tanintézetek ingatlan vagyonának becserkéke 2,375.894, tőkepénzek, alapítványok értéke 231.957 korona, összesen 2,607.851 korona.

A bevételi források között az ingatlanok jövedelme 30.358, a tőkepénzek kamata 15.529, az állami segítés 52.904, a felekezeti segítés 126.828, az iskolai pótdóó 43.881, a tandíj 53.108, a községi segítés 210.981 és egyéb jövedelem 7957 koronával szerepel; ebből személyes kiadásokra fordítottatott 499.075, dologiakra 58.471 korona.

A 120 magyarajkú iskola között volt:

állami	4 ¹	ev. ref.	11
községi	15	izr.	10
róm. kath.	70	magán	2
ág. ev.	7	egyesületi	1

A 153 tótajkú elemi iskola között volt:

állami	8 ²	izr.	12
községi	4	magán	3
róm. kath.	117	egyesületi	1
ág. ev.	8		

A 15 németajkú elemi iskola között volt:

róm. kath.	8	ág. ev.	7
------------	---	---------	---

A 153 tótajkú, 15 németajkú, összesen 168 nem magyarajkú iskola között a tanítás alsó fokain a magyar beszédnek, a felsőbb fokón a magyar nyelvnek megfelelő módszerű és terjedelmű oktatása mellett magyar tannyelvű volt:

állami	8, vagyis	100%	izr.	12, vagyis	100%
községi	3, „	75%	magán	3, „	100%
róm. kath.	29, „	25%	egyesületi	1, „	100%
ág. ev.	7, „	47%			

összesen 63, vagyis a 168 idegenajkú iskolák 37%-a, a többiekben a magyar beszéd és nyelv oktatása mellett leginkább a természet- és földrajz, de különösen a számtan volt magyarul tanítva.

A 63 nem magyarajkú, de magyar tannyelvű népiskola fenntartásának terhéből a politikai és egyházközségek mellett jelentékeny részt követel a maga számára Pozsony vármegye hazafias főnemessége, mely jótékonyan ölelte fel a népiskolák ügyét és tette ezt a magyarosodás érdekében, a tőle fenntartott magyar tannyelvű iskoláknak mindenütt alátámasztva a magyar óvodát.

Igy a malaczkai óvóval összekötött róm. kath. leányiskola *Pálffy* Miklós herceg, a nagylévárdi róm. kath. *Wenkheim* István gróf, a morvaszt.-jánosi óvóval kapcsolatos róm. kath. leányiskola *Zichy* Pál gróf, a zavari róm. kath. óvóval ellátott leányiskola *Majláth* György gróf, a stomfai szintén óvóval ellátott leányiskola *Károlyi* Alajos gróf nagylelkű, hazafias áldozatkészségének köszöni létrejöttét.

A magyar nyelv tanításának a vármegye nem magyarajkú iskoláiban már régebbi történelmi nyomaira akadunk. Szempecznek a külföldön élt híres fia, *Szenczi Molnár* Albert már 1609-ben írta meg „Grammatica Hungarica“-ját és pedig *Móricz* hesszeni fejedelem használatára, a kinek a költségén jelent meg. Es adatunk van arról, hogy már a XVI. század hatodik tizedében a nagyszombati latin elemi iskola mellett „cantor hungaricus“ volt alkalmazva.

A magyar nyelv tanítása.

¹ Vajka-sárfenyő-szigeti, csukárpakai, doborgazi, vajaszvattai, mely utóbbi három 1896 után keletkezett.

² A modori áll. tanítóképző-intézettel kapcsolatos elemi gyakorló, malaczkai, búrszentgyörgyi, gajari, károlyfalvi, humenecz-sajdiki, pilai, pozsony-récei rendező-pályaudvari, mely utóbbi három 1896 után keletkezett.

Ezt a magyar latin iskolát a XVIII. század második felében már háttérbe szorította a német, mely mindinkább terjeszkedett. A nagyszombati róm. kath. népiskolákban már 1861-ben vezették be a magyar tanítási nyelvet s ugyanez évben Ocskovszky János róm. kath. igazgató-tanító 100 frt jutalmat nyer a városi tanácstól a magyar nyelv sikeres oktatása körül kifejtett hazafias buzgalmaért, és Suppan Zsigmond nagyszombati kanonoknak, később beszterezbányai püspöknek „a tan- és nyelvügy körül” szerzett érdemei tanácsi jegyzőkönyvi határozattal megörökítették.

„A magyarosodás és a népnevelésügy társadalmi fejlesztését a pozsonyi magyar közművelődési egyesület viszi előre, mely nyolcz óvintézetet tart fenn, különös tekintettel a nyelvhatárra. A tanítók nagyarányú jutalmazásával, a növendékek részére magyar jutalomkönyvek adományozásával, népies, hazafias tartalmú felolvasásokkal nagyon termékenyítő hatást gyakorol a népnevelés nemzeti irányú fejlesztésére.

Ez az egyesület újabban Apponyi Albert gróf elnökségével és Burián Pál nyugalmazott kir. táblai bíró főjegyzőségével, az alapítványok és tagok jelen-



A MODORI POLGÁRI LEÁNYISKOLA.

tékeny szaporodásával s a vezérlő elemek széles látókörű buzgalmaival, szellemi és anyagi tekintetben akezióképesebb lett s feladatát a közönség élénk részvételével mindinkább tágítja.

Immár meggyőző adatokkal igazolható az 1893: XXVI. t.-ez. termékenyítő hatása a felekezeti népnevelésügyre; segítőleg nyúlt az anyagilag tehetetlen egyházközségek hóna alá, s eredménye nemcsak a fennálló tanítói állomások javadalmazásának 800 koronáig való kiegészítésében, hanem önálló iskolák szervezésében, a túltömötteknél a még szükséges tanítói állomások rendszeresítésében is nyilvánul. Az állami segítés a felekezeti iskolákban a tanításnak a magyar nyelv oktatására is kiterjedő belterjességében és ezzel kapcsolatban azok beléletét irányító módon a közvetlenebb állami befolyásban is érvényre jut.

Az állami segítés elnyerése iránt való bizalom a felekezeti tényezőknél mindinkább terjedőben van, melyek az állami segílyt fokozatosan, mindig nagyobb arányban veszik igénybe.

A magyarosodás szempontjából nagy vívmány, hogy a vármegye két állami és két róm. kath. jellegű tanító, illetőleg tanítónőképző-intézettel bír, mely az egész északnyugati hazarészre kihat, de elsősorban a helyi népnevelésügyi viszonyok ra, és szülőloka lesz annak a nagyfontosságú eredménynek,

hogy a vármegyében a magyarosodás, magának a tótságnak és a németiségnek hazafias magyar tanítónak lett fiai és leányai által terjed.

A vármegye területén volt összesen 25 óvóintézet és pedig: állami 1; a közművelődési egyesülettől fenntartott 8; róm. kath. 6; községi 3; egyesületi 1; magán, államsegélylyel 2; államsegély nélkül 4. A 6 róm. kath. óvóintézet között szerepel: 1. Pálffy Miklósné hercegnétől fenntartott malaczkai, 2. a Majláth Györgyné, Magyarország nagynevű kancellárjának özvegyétől javadalmazott zavari, 3. a Károlyi Alajosné grófnétól fenntartott stomfai, 4. a Zichy Pálné grófnétól fenntartott morvaszentjánosi, 5. az Ahrenberg hercegnek szül. Hunyady Julia grófnétól fenntartott ivánkai és 6. a Zichy Sarolta grófnétól fenntartott czifferi.

Óvóintézetek.

Ezeknek az óvóknak a foglalkoztató nyelve kizárólag a magyar.

Ipartanoneziskola van: Nagyszombatban, Bazinban, Modorban, Duna-szerdahelyen, Somorján, Malaczkán és Szereden. Ezekbe az iskolákba összesen 852 tanuló járt.

Iparoktatás.

Különösen fel kell említeni a nagyszombati mesterinasiskolának a városra és vidékére is kiható, Alszegehy János igazgatótól öntudatosan vezetett magyarosító irányzatát és hazafias szellemét.

A közoktatásügyi kormány az ismétlő iskoláknak a falusi községekben agrikulturális jellegűt adni óhajtván, a szervezés ez irányban nem sokára be lesz fejezve és pedig annál inkább, mert a községek a gazdasági ismétlő iskolák föllállítására immár kormányrendeletileg kötelezve vannak, és mert folytonosan szaporodik azon tanítók száma, kik a földművelésügyi miniszteriumtól rendezett gazdasági tanfolyamok hallgatására jelentkeznek.

Ismétlő iskolák

Jelentékeny haladást fog képviselni e tekintetben a Somorján felállítandó s már szervezés alatt levő külön szaktanító gazdasági iskola.

Az intézmény kezdetén alapított pozsonyszentgyörgyi, stomfai, szempezi gazdasági ismétlő iskola, a tallósival, burszentgyörgyivel, nagyfödemesivel, tejfalusival, vízkeletivel, burszentmiklósival és nagyabonyival gyarapodott, s így ez idő szerint 10 községben van szervezve és pedig nagyobb részt állami segítséssel.

A vármegyei törvényhatóság területén működik összesen 507 tanító; ezek között férfi 381, nő 126, képesített 462; nem képesített 45, kik egészben alkalmazott óvónőkből telnek ki.

Kétségtelen, hogy évek hosszú munkájának teendője lesz a vármegyei népiskoláknál még mindig jelentkező túltömöttség levezetése, új iskolák felállítása és a magyar-tót nyelvhatár mentén fekvő tótajkú községekben — mint Gány, Geszt, Pusztafödemes, Vágszerdahely — és a nyelvhatárhoz közel esőkben, mint Szered, Csataj, stb., a fennálló iskoláknak a felekezetek önfeláldozó közreműködésével a célt egyedül biztosító állami jelleggel való kifejlesztése.

A vármegyei törvényhatóság területén négy tanítói egyesület van működésben, és pedig: 1. az általános vármegyei tanító-egyesület; 2. róm. kath.; 3. ág. ev.; 4. az izr. tanítók egyesülete.

Tanító-egyesületek.

Örvendetes jelenség, hogy a pozsonyvármegyei néptanítószervezet közszelleme hazafias, egyesületi élete, testületi működése kizárólag magyar, és alig találni tanítót, a ki magyar napilap előfizetője nem lenne s kis szobája könyvpolezán nem lenne látható valamely nagyobb enciklopedikus vagy történeti munka.

A vármegye területén két árvaház áll fönn, és pedig Bazinban a Kolmár-féle, Nagyszombatban a Simor-féle, mind a kettő róm. kath. jelleggel, melyeknek lakással, ételleléssel, ruházattal ellátott, szabályszerűen gondozott, tanköteles-korú árvái, mint bejárók, az ottani tanintézetekben nyernek oktatást.

* * *

Pozsony sz. kir. város az utolsó népszámlálás szerint 65.867 lakosságával, mely 19.9%-ban magyar, 59.9%-ban német, 16.6%-ban tót, már a XIII. században egy magyar-utczával (most széplak-utca) bírt és abban a XVII. század közepén a protestánsoknak magyar templomuk is volt. A sz. ferencziek templomában már évszázadokkal ezelőtt magyar volt a hitszónoklat.



A NAGYSZOMBATI R. KATH. ELEMI ÉS POLGÁRI LEÁNYISKOLA ÉS TANÍTÓNŐKÉPZŐ.

Az újabb népszámlálási eredményeknek és Fényes statisztikusunk adatainak egybevetéséből kitűnik, hogy a pozsonyi magyarság számereje hét évtized alatt 7%-ról 19·9%-ra növekedett.

Kőrösy József kiváló statisztikusunk pozsonyi megfigyelései alapján azt állítja, „hogy a magyar műveltségnek ezen tekintélyes és régi gócpontja lassan bár, de biztosan magyarosodik. A köznép közt ugyan még mindig a német és utána a tót szó az elterjedtebb, de az értelmiségben mindinkább hódít a magyar szó és szellem.”

Pozsony
népoktatásügye.

Pozsony német voltát — bár összes népiskolái magyar tannyelvűek — befolyásolja a nagy császárváros közelsége, a bevándorlás a monarchia lajtántúli részeiből, különösen Ausztriából, Cseh- és Morvaországból, mely a multban nagy arányokban jelentkezett; így hiteles adatok szerint azon 750 egyén között, a kik Pozsonyban 1809-től 1819-ig polgárjogot nyertek, 290 volt olyan, a ki külföldről vándorolt be, nevezetesen Ausztriából, Cseh-, Morva-, Szász-, Bajorországból és Württembergből.

Kétségtelen, hogy az állam, a város, a katolikus és az evangélikus egyház folytonos áldozatkészségével alkotott magasabb tanintézetek: a kir. jogakadémia, az ág. ev. theologiai akadémia, a kir. kath. főgimnázium, az áll. főrealiskola, az ág. ev. liceum, az áll. ipari középtanoda, az áll. és róm. kath. tanítónőképzőintézet, az áll. felsőbb leányiskola, a felsőbb kereskedelmi iskola s a királyi tábla mellett számos itt központosított állami hivatal, a kizárólag magyar tanítási nyelvű népiskoláknak a magyar közművelődés fejlesztésére ható folytonos munkája az autochton lakosság teljes magyarságát fogja meg hozni és pedig pedig annál inkább, mert a magasabb leánynevelésnek a családra kiható módon a magyar közművelődés szellemében való fejlesztéséről számos magán- és felekezeti jellegű polgári leányiskola gondoskodik, míg a mester- és kereskedőinasok magyar nyelvű és szellemű oktatását az egészen modern színvonalon álló iparos- és kereskedőtanoncz-iskola viszi előre. A Rakovszky István történetírótól az 1493. évi városi számadásokból felderített adatok beszélnek arról, hogy Pozsonynak már 1365-ben volt polgári iskolája, melyet Jakab nevű városbírája állított föl s kétségtelen, hogy ez a sz. Mártonról címzett mostani iskola volt.

Ez 1778-ban „Primär National Schule“ név alatt szerepelt és tanítóképzővel, zene- és rajziskolával volt egybekapcsolva; 1795-ben Kozma Ferencz igazgatása alatt állott s az előadott tantárgyak voltak: hittan, német, latin

és magyar nyelvtan, földrajz, mértan, számtan, olvasás-írás. 1835-ben *Kunlik* József, hírneves zeneszerző vezette ezt az iskolát, 1846-ban a tanítóképzőt Érsekújvárra tették át és az eddig három osztályú iskolát negyedikkal bővítették ki, 1850-ben, Thun miniszter alatt, négyosztályú, úgynevezett normáliskolává alakították át.

A Csáky-téri róm. kath. iskolát 1872-ben építtette föl — 82.000 forint költséggel — a katolikus egyházközség, a sz. Istvánról címzett iskolát 1872-ben szervezték; a többi róm. kath. iskolák már régi idők óta fennállottak, de a róm. kath. egyházközség költségén tetemesen bővültek, vagy új, megfelelő helyiségekbe helyeztettek át.

Az Orsolya-rendű apácák 1676-ban telepedtek le Pozsonyban, Szelepcsényi György primás engedelmével, hat taggal, s az akkori Hófehér-utca sarkán, a Stuller-féle házban vettek lakást és azonnal leányintézetet nyitottak.

A „Miasszonyunk”-ról nevezett apácák Oudaille Juditha Antonia grófnő, szül. Maholányi bárónő védnökségével telepedtek meg Pozsonyban, 1747-ben, Verschovecz Anna Viktoria anyafőnöknő alatt. Mostani várszerű kolostorukba 1754 július hó 17-én vonultak be s a felavató-ünnepséget Mária Terézia királyasszony, Ferencz császár, valamint Csáky Miklós hercegprimás jelenléte is emelte.

A pozsonyi róm. kath. népiskolaügy történetében helyet követel még magának Heiler püspök-kanonok, városi plébános működése, mely az 50-es évekbe esvén, határozottan németesítő volt, de a mely megadta a katolikus iskoláknak azt a szilárd adminisztratív szervezetet, a melyvel ma is bírnak.

A magyar tannyelvet a róm. kath. iskolákba 1893-ban hozták be s ugyancsak ebben az évben lettek az ág. h. ev. és az izraelita népiskolák is teljesen magyar tannyelvűekké.

A reformáció Pozsony német lakossága között is elterjedvén, első sorban az iskolát karolta föl s igyekezett fejleszteni. Bél Mátyás, a nagy hírű geográfus, sokáig állott mint lelkész a pozsonyi evangélikus egyház élén s becsvágyát találta abban, hogy az iskolaügyet szervezze és azt jó tankönyvekkel lássa el, maga is írván abban az időben kiváló módszertani színvonalon állott magyar nyelvtant, mely Pozsonyban Johann Michael Landerer betűivel 1779-ben jelent meg azzal a jellemző jelíggel:

„Wie glücklich ist ein deutscher Mann,
Der unter Ungarn ungrisch kann.“

Az ág. év. egyház 1561-ben először, 1606-ban másodszer alakult s mindjárt iskolát állított. Első rektora Kilger Dávid lett, ki Dittelbach Adám mesterrel Lassingenből 1606-ban érkezett Pozsonyba.

Az iskola felső osztályaiban latin volt a tanítási nyelv, az alsókban pedig német. E rendes iskola mellett, melynek tanterve még primitív volt s mely túltömöttsége következtében sem szolgálhatta egészen a kitűzött célt, a külutczákban is keletkeztek kisebb protestáns iskolák, így az apáczapályai, vödriczi, széplakutezai és virágvölgyi, melyekben már akkor nő tanárok is tanítottak.

A tanítók a XVIII. század első felében még fizetést nem kaptak, fönntartásukat a szülők vagyoni helyzetéhez mért adományai biztosították, a század második felében a tanítók már rendes fizetést élveznek, p. o. az apáczapályai és vödriczi évi 60 frtot, a széplakutezai és virágvölgyi 40-et.

Érdekes kultúrtörténeti adalékul szolgálnak a használt tankönyvek. Az ó- és újszövetségi történetek tantárgyára Seiler: „Kleiner historischer Katechismus“, a keresztény hit aaptanai és a keresztény ember kötelességei tantárgyra: „Auszug des Weges zur Glückseligkeit, nach der Lehre Jesu“ című tankönyv, mely Pozsonyban jelent meg 1788-ban, a természetrajzra Ludwig „Bürgerfreund“-jában előforduló olvasmányok, Európa, Ausztria és Magyarország földrajzára „Kurze Geografische Beschreibung aller Länder der Welt“ című tankönyv volt használatban.

Már 1806. február 12-én a pozsonyi ág. ev. egyházgyülekezet az egyetemes egyházi felügyelőtől főlhívást kapott, hogy a tanuló ifjúság a magyar nyelvben alapos oktatást nyerjen.

1847-ben az egyház konventje az elemi iskolákat a Lyceumtól egészen elválasztotta, külön igazgatás alá helyezte és azok felügyeletére háromtagú bizottságot helyezett be, melynek elnöke az 1849-ben hazafiúi martirhalált szenvedett Rázgha Pál lelkész volt. Ekkor dolgoztattak ki a metodikai és rendtartási utasítások a tanítók számára. 1856-ban a gyülekezet népiskolái fölé négy osztályú polgári iskolát állított, mely a 60-as évekig a Lyceum igazgatósága alá tartozott. 1867-ben és azóta az elemi tanítótestület saját köréből választja igazgatóját. 1881-ben szerveztetett az iskolai szék. 1882-ben új elemi fiú-iskolai épületet tornateremmel szentelnek fel, mely 30,000 frtba került. 1896-ban a slójd-oktatás lép életbe. 1900-ban az újvárosi földszinti épület emeletet nyer.

Számos jótékony intézmény támogatja a szegény protestáns tanköteles gyermekeket. Ilyen az egyház kebelében működő „ev. jótékonyági nőegyesület”, „a szegény gyermekek élelmezéséről gondoskodó egyesület”, a „Nittnausz-féle alapítvány”, stb.

Ma az ág. ev. egyházgyülekezet az ország legvagyonosabbjainak s legintelligensbbjeinek egyike s hazafiúi földadatát abba helyezi, hogy iskolaügyét hazafias irányban fejlessze és a kor színvonalára emelje.

A pozsonyi izr. népnevelésügy szintén csak József császár korában, majd a türelmi adó eltörlése után lendült föl.

A pozsonyi zsidóság a Pálffy grófok jóakarató oltalmát élvezvén, Pozsonyban védettebb és biztosítottabb viszonyoknak örvendett; így sok külföldi szerezte meg a hitközségi tagságot, kik túlnyomóan rendezett zsidóiskolákban növekedtek s mint művelt hitsorsosok, Pozsonyban a rendszeres izr. nép-oktatás eszméjének lettek úttörői. 1820-ban I. Ferencz király pátenssel engedélyezte a héber-német iskola felállítását, melyben már 1860-ban rendelte el a helytartótanács a magyar nyelv tanítását, mit a hitközség kezdetben középiskolai tanulók által teljesített, de eredményt nem érven el, ugyancsak a helytartótanács köteleességüké tette a tanítóknak, hogy a hazai nyelvet három év alatt elsajátítsák.

Kihatással volt a városi izr. népnevelésügyre az 1868. évi izr. kongresszus után a konzervatív és haladóparti hívek kettészakadásával külön hitközségek szervezése és Todesko Hermann pozsonyi születésű bécsi bankár nagy iskolaépítési alapítványa.



A MÁRIA OLTALMÁRÓL NEVEZETT ÁRVAHÁZ POZSONYBAN.

Most a kongressusi és orthodox elemi iskolák díszes, az egészségügy követelményeinek megfelelő épületekben vannak elhelyezve, melyeknek egyikét az orth. izr. hitközség 1899-ben 240.000 kor. költséggel emelte. Általában Pozsony iskolaépületei csekély kivétellel korszerűek és díszesek, s arra valának, hogy itt a kultúra már történelmi hagyomány.

Pozsony szab. kir. város népnevelésügyi viszonyaira ugyanazon országos tényezők hatottak, mint a vármegyében, és miután az iskolák között 1867 óta növekedő és apadó arányban nagyobb hullámváz volt észlelhető, a kínálkozó összehasonlítás helyett csak az ez idő szerinti népnevelésügyi főbb tényezőket soroljuk elő. Ezek több sajátos jelenséget tüntetnek föl, nevezetesen azt, hogy a városi népnevelésügy kizárólag felekezeti formák között fejlődik, elannyira, hogy a városnak nincs is községi polgári iskolája, az erre vonatkozó tárgyalások csak most vannak folyamatban, s ez az intézmény is felekezeti jelleggel egyedül az orth. izr. polgári iskolával van képviselve, hogy az óvók egyleti vagy magánjellegűek s a városnak, mint községnek nincs azokban része, hogy állami népnevelési tanintézet is csak egy van: az áll. tanítónőképző-intézettel kapcsolatos elemi gyakorló leányiskola, községi is csak egy, a dinamitgyári közs. népiskola.

A városi törvényhatóság területén az 1901. 2. tanítási évben összeíratott 10.972 tanköteles, ezekből 6—12 éves fiú: 3695, 6—12 éves leány: 3615, 13—15 éves fiú: 1988, 13—15 éves leány: 1674; hitfelekezetek szerint: róm. kath.: 7954, gör. kath.: 7, gör. keleti: 3, ág. ev. 1414, ev. ref.: 129, unitárius: 2, izr.: 1463; anyanyelv szerint: magyar: 3205, német: 6827, tót: 912, horvát: 2, egyéb nem hazai nyelvű: 26. Tényleg iskolába járó tanköteles volt: 9353.

Az iskolába járók számát a tankötelesekhez viszonyítva, iskolába járt a tömegnek 85 %-a, mely adat fölülte hullámvázának mutatkozik.

A városi törvényhatóság területén az 1871-ben keletkezett állami és a r. kath. tanítónőképző-intézet kivételével volt összesen 35 népnevelési tanintézet és pedig jelleg szerint:

állami	1	ág. ev.	3
községi	1	izr.	7
róm. kath.	17	magán	6
Fokozat szerint:			
elemi iskola	27	polgári iskola	7
felső népiskola	1		
A tanulók neme szerint:			
vegyes	4	tisztán leány	21
tisztán fiú	10		
Tanítási nyelv szerint:			
magyar	35	német-magyar	—

Pozsony társadalma négy árvaházat tart fenn, és pedig kettőt: az „Izabella” és „Stefánia” árvaházat róm. kath., egyet ág. h. ev. és egyet izraelita jelleggel. Az ágostai intézet már 1783. óta áll fenn.

A városi törvényhatóság területén levő különböző jellegű és fokozatú népnevelési tanintézetek fenntartási költsége volt 224.825 korona, mely a következő bevételi források szerint oszlik meg: ingatlanok jövedelme: 800, állami forrásból: 300, felekezeti: 182.490, községi hozzájárulás: 1800, tandíjból: 28.640, tőkepenzék kamataiból: 10.495, egyéb jövedelem: 300 korona.

Ebből személyes kiadásokra fordítottatott 172.795, dologiakra 52.030 kor. A városi törvényhatóság területén levő különböző jellegű és fokozatú népnevelési tanintézetekben 171 tanerő van alkalmazva, ezekből képesített: 82 férfi, 89 nő, rendes: 70 férfi, 79 nő, segéd: 12 férfi, 10 nő; a magyar nyelvet oktató képességgel bírja 82 férfi, 89 nő, vagyis valamennyi tanerő. A népiskolákban, azok teljesen érvényre juttatott magyar tannyelvűsége mellett, a tanítás alsó fokain a magyar beszédet, a magasabb fokokon pedig a magyar nyelvet alak- és mondattanilag megfelelő terjedelemben, módszeresen oktatják. A tanítók a jelleg különbsége nélkül a magyar aktív hazafiság szellemétől vannak áthatva és a magyar állameszme szolgálatában hivatásszerűen végzett pädagógiai munkájuk itt, a nagy császárváros közelében, teljesen méltóárja.ázzhajlaa

A fönálló 9 óvóintézet jelleg szerint következőleg oszlik meg: magán: 5, izraelita: 1, egyleti: 3, ezek fenntartására fordított állami segélyből 1790, egyéb forrású jövedelem 8900, összesen 10.690 korona.

A városi törvényhatóság területén levő óvóintézetek száma 1904-ben törökkanizsai Schulte György áldozatkészségéből egytel növekszik és pedig állami jelleggel és azzal a livatással, hogy a munkásosztály humanitási érdekeit és magyarosodását szolgálja. A nagylelkű férfitól alapított óvóintézet 24.000 koronába kerülő épületét a sajátjából biztosította, míg a személyzetet az állam javadalmazza s a dologi kiadások egy részét Pozsony városa fedezi.

A törvényhatóság területén egy iparostanoncz- és egy kereskedőtanoncziskola van működésben, mindkettő sűrűen benépesítve.

Az állami felsőbb leányiskolával kapcsolatos női kereskedelmi tanfolyamon 34 növendék vett részt és pedig pozsonyvárosi: 24, pozsonyvármegyei: 6, más megyebeli: 4.

A slójd-oktatásügy mind az ág. h. ev. elemi iskolában, mind az „Izabella“ árvaházban az iskolafenntartók és a város áldozatkészségéből gazdagon berendezett tanítói műhelyvel bír s szakavatott és buzgó tanerők viszik előre.



* * *

Források: Ipolyi: Csallóközi műemlékek. — Fraknoi: A hazai és külföldi iskoláztatás a XVI. században. — Péterffy Sándor: A magyar elemi népoktatás. — Buchsbaum Henrik: Geschichte der Pressburger israelitischen öffentlichen Gemeinde-Primär-Hauptschule. — Barna Jónás és Csukási Fülöp: A magyar zsidófelekezet elemi és polgári iskoláinak monografiája. — Fraknoi: Pázmány Péter és kora. — Fraknoi: Hazánk a mohácsi vész előtt. — Némethy Lajos: Series parochiarum és parochorum. — Molnár László: Neveléstörténelem. — Lubrich A.: A nevelés története. — Dr. Kiss Áron: A neveléstörténelem, különös tekintettel hazánkra. — Kóhalmi-Klimstein: Simor János élete. — Bél Mátyás: Notitia Hungariae. — Fényes Elek: Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja; Magyarország geográfiai szótára. — Paul v. Ballus: Pressburg und seine Umgebung. — Czörnig: Ethnografie der österreichischen Monarchie. — Korabinszky: Geografisch-historisches Lexikon. — Franciscus Ocskovszky: Historia urbis Tirnaviensis. — Dr. Komlóssy Ferencz: Az esztergomi főegyházmegeyi róm. kath. iskolák. — Dr. Kőrösy József: Nemzetiségi tanulmányok.

II.

POZSONY VÁRMEGYE KÖZÉPISKOLÁI.

Történeti
visszapillantás.

Valószínűnek látszik, hogy már Árpád-házi királyaink alatt volt Pozsonyban káptalani iskola, mely elsősorban a papi pályára készülő ifjak kiképzésével foglalkozott. Ez az iskola lassanként városi jelleget öltött, mire nézve a legrégibb adatunk 1302-ből való. Ez természetesen nem ment símán, hanem sok súrlódásra adott alkalmat a káptalan és a város hatósága közt, az iskolára való jogok, különösen a tanító kinevezésének joga miatt. A Szent Márton egyháza mellett levő iskolán kívül a XV. században a városi számadási könyvek szerint más iskolák is voltak, a melyekről azonban bővebb tudomásunk nincs.

Új lendületet adott az iskolaügynek a reformáció, melynek terjesztői épp úgy, mint az ellene védekezők, az iskolában ismerték föl törekvéseiknek leghatásosabb eszközét. A pozsonyi iskola is a XVI. század első felében indul nagyobb lendületnek. A város 1550-ben, az akkori viszonyokhoz képest, mintaserűen helyreállítja az iskola épületét, a főtanító mellé pedig két segédet alkalmaz. Ugyanakkor érvényre jut a humanisztikus irány, a latin nyelv lesz az oktatás főtárgya, tanítókul pedig idegen származású humanistákat hívnak meg. Már 1557-ben *gymnasium* néven szerepel a pozsonyi iskola. A XVI. század vége felé és a XVII. század elején azonban a reformáció annyira elhatalmasodott Pozsony városában, hogy a katolikus iskola már csak tengődött, ellenben virulásnak indult az 1606 óta fönálló protestáns iskola.

Ekkor megindult az ellenreformáció és ennek szolgálatában a jezsuitarend foglalt mindnagyobb tért hazánkban és vette kezébe a felsőbb oktatást. Nagynevű biborosunk, Pázmány Péter, már 1622-ben hozott egy kis jezsuitalepet Pozsonyba, 1626. évi szeptember hó 11-től kelt alapítólevelével pedig 50,000 rénes forinttal vetette meg alapját a pozsonyi jezsuita-kollégiumnak. Hathatósan támogatta őt ebben II. Ferdinánd király, a ki mindenekelőtt

a jezsuitáktól vezetendő gimnázium föllállítása mellett buzgólkodott. 1627 évi november 5-én meg is nyílt ez a gimnázium és, uoha kezdetben a polgárok ellenséges indulata és a helyiség szűk volta sok nehézséget támasztott, mégis a jezsuita-kollégiummal együtt a gimnázium is gyorsan felvirágzott. Csakhamar tekintélyes könyvtár és könyvnyomda birtokába lép a kollégium. jóakarói, támogatói, látogatói közt az ország első neveit találjuk, tanulóinak száma pedig 4—500-ra emelkedett.

A gimnázium.

A XVII. század hetvenes éveiben, a szomorú emlékű vallási villongások új otthonhoz juttatják a jezsuita-kollégiumot, a protestánsoktól erőszakkal elvett iskolaépületben, a melybe azonban a gimnázium csak 1714-ben költözött át. Ez azóta békésebb viszonyok közt fejlődött azon nevelési és oktatási rendszer szerint, melyet a jezsuiták Európaszerte nagy sikerrel követtek. A pozsonyi gimnázium jezsuita-tanárai közt volt nem egy nagynevű is: *Káldy György, Faludi Ferencz, Kazy Ferencz, Pray György, Rajnis József*, stb.

A XVIII. század új eszméket vitt győzelemre; ezeknek nem felelhetett meg többé a régi iskola. A Jézus-társaságnak 1773-ban történt feloszlata és az eddig általuk ellátott iskoláknak királyi gondozásba vétele, új korszakot nyit meg közoktatásunk történetében. Átmeneti intézkedésül, Mária Terézia rendelete értelmében, az esztergomi érsek *Dujardin* Károly pozsonyi kanonokot bízta meg a gimnázium vezetésével, ez pedig három volt jezsuitát és három világi papot alkalmazott ideiglenesen. Az 1777. évi Ratio educationis adta meg új rendjét az egész közoktatásnak. Ez új rend szellemében vette kezébe már 1776-ban a pozsonyi tankerület kir. főigazgatója, *Bolassa* Ferencz gróf, a gimnázium ügyeinek rendezését. Igazgatóvá a királyné *Hersching* Dániel ex-jezsuitát nevezte ki, a tanári állásokra pedig a főigazgató pályázatot hirdetett, melynek eredményeként négy világi ember és két világi pap neveztetett ki tanárrá. Az igazgatónak és helyettesének fizetése 600 frt, a többi tanaré 500, 400 és 350 frt volt. 1776 évi november 5-én nyitották meg a *királyi főgimnázium (archigymnasium)* első iskolai évét. Mária Terézia kormányának még hátralevő éveiben serény munka folyt a gimnáziumban az új tanulmányi rendszer életbeléptetése érdekében.

II. József fentartotta ugyan a Ratio educationis-t, de rendelkezéseinek végrehajtásában csakhamar más szellem nyilvánult. Egy 1784. évi rendelet szerint nem szabad többé a gimnáziumba fölvenni senkit sem, a ki németül olvasni és írni nem tud, az 1787/8. iskolai évtől kezdve pedig a tanítást az I. osztályban németül kellett megkezdeni, csakhogy ez a tanároknak a német nyelvben való járatlansága miatt akadályokba ütközött.

A gimnázium épülete (mai Városház-utca 1. sz.) már régóta alkalmatlannak bizonyult. II. József a gimnáziumot és a Nagyszombatból Pozsonyba áthelyezett akadémiát a Klarissza-apácák megszűnt rendjének 1642-ben épült kolostorába költöztette, a hová az akadémia már 1784-ben, a gimnázium 1786-ban vonult be.

II. József halálával a nemzeti ellenhatás az iskolában is mutatkozik; a német megszűnt az oktatás nyelve lenni, helyébe a latin lépett, a magyar nyelv tanítására pedig ezentúl nagyobb gondot fordítottak.

A királyi főgimnáziumban 1773-tól 1812-ig igazgatók voltak: *Hersching* Dániel 1776—1777-ig; *Faitser* Ferencz 1777—1782-ig, *Tinkóczy* József 1782—1789-ig, *Hyros* Sámuel 1789—1812-ig. Ezek közül legmaradandóbb nyomokat hagyott a kegyesrendű *Hyros*, a ki 23 évig vezette nagy buzgalommal az intézetet, és mikor nyugalomba vonult, érdemeinek elismerésül a nagy arany érdemjellet nyerte. A tanárok közt említést érdemel *Peer* Jakab, az ismeretes nyelvtudós és régiséggyűjtő. A tanulók száma ebben a korszakban az 1776/7. évben érte el tetőpontját és 668 volt, különben eddig 400 és 600 között váltakozott.

A fölösztatott Jézus-társaság vagyónából keletkezett tanulmányi alap kezdettől fogva elégtelennek bizonyult az átvett iskolákkal járó terhek viselésére. Midőn a francia háborúk végképpen megrontották a pénzügyi helyzetet, Ferencz király kormányja szükségét látta annak, hogy a gimnáziumok ellátására ismét nagyobb mértékben igénybe vegye a szerzetes-rendeket. Ezért Ferencz király már 1802-ben visszaállította a II. Józseftől

főloszlatott Szt. Benedek-rendet és azonnal tárgyalásokat kezdett a renddel a pozsonyi gimnázium átvétele végett. Ezek a tárgyalások azonban csak 1812-ben jutottak ezélhoz. Az 1812 3. tanévben vették át a Szt. Benedek-rendiek a gimnáziumot és vezették 1850-ig.

Ez a korszak az iskolákra nézve általában a hosszú nyugalom kora volt. Az 1806-ban kiadott második Ratio educationis rendszerén nem változott semmi sem, csak a nemzeti szellem felbuzdulása juttatott lassanként nagyobb tért a magyar nyelvnek, és ebben a Szt. Benedek-rendi tanárok, miut mostan, úgy akkor is lelkes hazafiaknak bizonyultak. E korszak igazgatói a következők voltak: *Szárnyai* Zoerárd 1812—1816-ig, *Doszlern* Ödön 1816—1826-ig, *Czinár* Mór 1826—1828-ig és *Pendl* Alajos 1826—1850-ig; köztük *Czinár* mint rendjének történetírója kiváló helyet foglalt el. A tanulók száma a harminczas és negyvenes években némi fogyást mutat, lassanként 400 alá száll, míg az 1849 50. iskolai évben hirtelen 199-re apad.

A hosszú állandóságot a szabadságharcz leveretése után annál gyökeresebb fölfordulás követte. Az abszolutisztikus bécsi kormány egy csapással kiterjesztette a Thun-féle Organisations-Entwurf-ot Magyarországra is, és a gimnáziumból nyolcz osztályú cs. kir. kath. állami gimnáziumot csinált. A merőben idegen, a multtal semmi számot nem vető tanterv keresztüvitelére csupa idegen, világi tanárt küldtek be, a kiket semmiféle kapocs nem fűzött ehhez a hazához. Az akadémia filozófiai osztályait mint VII. és VIII. osztályt beleolvasztották a gimnáziumba, a jogi tanfolyamot pedig átköltöztették a Szt. Benedek-rend volt székházába. A bécsi kormány különben a város fontosságához képest nagy gondot fordított a pozsonyi gimnáziumra; képzett tanárokat küldött oda s tanszerekre és egyéb felszerelésre elég tetemes összegeket utalványozott. Ebben az időben vetették meg a gimnázium legtöbb gyűjteményének az alapját. 1851-ben tartották a pozsonyi gimnáziumban az első érettségi vizsgálatot, a melyre az evangélikus liceum tanulóit is utasították; összesen 35 tanuló jelentkezett erre a vizsgálatra. Ebben az évben adott ki az intézet első ízben egy tudományos értekezést és az iskola történetére vonatkozó adatokat magában foglaló értesítőt.

Az abszolutisztikus korszak alatt az intézet élén a következő igazgatók állottak: *Wolf* Antal 1850—1854-ig, *Alt* Antonin dr. 1854—1856-ig, *Scoboda* Venczel 1856—1861-ig. A tanárok közül említésre méltók *Dankovszky* Gergely, a ki kissé fantasztikus nyelvtudományi műveiről ismeretes; *Hochegger* Ferencz dr., később a bécsi akadémiai gimnázium nagy tudományú igazgatója, *Lorinser* Gusztáv, jónévű botanikus. Említésre méltó, hogy 1850 óta *Martínengo* Nándor jutalomdíj mellett rendkívüli tantárgyként tanította a testgyakorlást. A tanulók száma ebben a korszakban csak kevéssel haladta meg a 200-at.

A politikai viszonyok változtával, megváltozott a pozsonyi gimnázium szervezete is. A visszaállított helytartótanács 1861. évi október 18-án kelt rendeletével rendelkezési állapotba helyezte az idegen tanárokat és magyar tanári kart nevezett ki *Kruesz* Krizosztomnak, a Szt. Benedek-rend későbbi főapátjának vezetése alatt. Kezdetben a helytartótanács a vegyesnyelvű gimnáziumok közé sorolta a pozsonyit, melyben a tanítás magyar és német nyelven folyt, a tanulók pedig tetszésük szerint felelhetek e nyelvek egyikén. A tanári kar tőle telhetőleg küzdött e kétnyelvűség ellen, és csak segédnyelvül használta a német nyelvet, míg végre a nyolczvanas évek elején ennek a szüksége is megszűnt.

Az alkotmány helyreállítása óta a pozsonyi gimnázium, mint a tanulmányi alpból fenntartott kir. kath. főgimnázium, előkelő helyet foglal el az ország középiskolái közt. Tanulóinak száma ebben a korszakban folyton emelkedett és néhány év óta meghaladja az 500 at, úgy hogy a három alsó osztály mellé párhuzamos osztályt kellett nyitni. Gyűjteményei az utolsó félszázad alatt tervszerűen gyarapodtak és jelenleg a leggazdagabb ilyenmű gyűjtemények közé tartoznak. Jól rendezett tanári könyvtára, melynek egy része a jezsuitáktól, egy másik része a nagyszombati egyetem könyvtárából származik, jelenleg 14,525 kötetet, ifjúsági könyvtára 5000 kötetet számlál. Természetráji gyűjteménye gazdagságával és példányainak szépségével ritkítja párját. Fizikai gyűjteménye történeti becsú, régi készülékek mellett a

legújabb haladás bemutatására alkalmas készülékeket is foglal magában. Újabb időben régi pénzek és egyéb régiségek gyűjteménye is számottevő gyűjteményre fejlődött.

Tanulók segélyezésére és jutalmazására az intézet több rendbeli alapítvánnyal rendelkezik. A legrégebb ezek közül a *Gyulaffy*-alapítvány, melyet Gyulaffy Zsuzsánna, első ízben Wesselényi Pálnak, azután Listi Ferenc bárónak hitvese és a hírhedett Listi Lászlónak, a „Magyar Márs” költőjének édesanyja, az 1664. évben kelt végrendeletével alapított, 2000 forintot hagyván a pozsonyi jezsuita kollégiumra, hogy annak kamatjából egy vagy két előkelő magyar ifjat neveljenek, a ki papságra vagy szerzetes állapotra készül. Az alapítvány sokféle viszontagságon menvén keresztül, jelenleg 108 koronát kamatoz, mely évenként a pozsonyi gimnázium két oly tanulója



AZ ÁG. H. EV. LICZEUM POZSONYBAN.

közt osztatik szét, a kit valamely papnevelő intézetbe vesznek fel. Az 1885-ben elhalt *Buben* Lipót dr. pozsonyi orvos, egész vagyonát hagyta a pozsonyi gimnázium tanulóinak szánt ösztöndíj-alapítványra; az alapítvány mostani értéke 106.600 K. kamatjainak legnagyobb részét azonban most még özvegye élvezi. Szegény tanulók fölsegélésére segélyegyesület is áll fenn, melynek tőkéje jelenleg 42.000 korona.

Az újabb korszakban az intézet igazgatói a következők voltak: *Kruesz* Krizosztom 1861—1864-ig, *Wiedermann* Károly 1865—1884-ig, *Malmosi* Károly 1884—1885-ig, *Pirchala* Imre 1885—1895-ig, azóta *Polikeit* Károly. Az intézet tanárai közül ebben a korszakban is sokan váltak ki irodalmi tevékenységükkel is; így, hogy csak a régiebbeket nevezzük meg: *Szarvas* Gábor, a kitűnő nyelvtudós, *Kolmár* József, jeles író, *Németh* Antal, későbbi győri főigazgató, *Lubrich* Agost, később a budapesti egyetem r. tanára, *Cherven* Flóris, jeles geografus, *Dávid* István, *Cserny* Károly, *Sáby* Pál, *Thewrewk* Árpád, jeles filológusok; *Vutkovich* Sándor dr., később jogakadémiai tanár és író, *Dohnányi* Frigyes, jeles fizikus, stb.

Egy körülmény gátolta meg eddig ezt az iskolát teljes erejének kifejtésében: épületének alkalmatlan volta. Mind a mai napig ugyanis abban a régi kolostorban van elhelyezve, a melybe II. József idejlegesen költöztette. Ez a baj is legközelebb orvosolva lesz. Az 1903. évi állami költségvetésbe a vallás- és közoktatásügyi miniszter megfelelő összeget vett fel új épület

emelésére, és minthogy Pozsony városa is késznek nyilatkozott alkalmas teleknek ingyen való átengedésére, alapos a remény, hogy a régi intézet megifjodva, kedvezőbb körülmények közt fogja folytathatni hasznos működését.

Az ág. h. ev.
liceum.

Az ág. hitv. evangélikus liceum. Már a XVI. századból vannak elég biztos adataink a protestantizmusnak a pozsonyi polgárok közt való elterjedéséről. Egyházközség azonban csak 1606-ban alakult, a bécsi béke hatása alatt. Akkor azonban mindjárt oly erősnek mutatkozik, hogy nagyszabású iskola föllállításához foghat. Az iskola vezetőjévé a bajor Pfalzban levő Lauingenből hívták meg *Kilger* Dávidot, hogy az új pozsonyi iskolát a Sturm János rendszere szerint berendezett lauingeni gimnázium mintájára szervezze. Az iskolának, mely gyors virágzásnak indult, nyolcz külön osztálya volt; a két alsó osztályban, mely az elemi iskolának felelt meg, az oktatás nyelve a német volt, de egy ideig magyar osztály is állott fenn; a többi osztályban a latin volt az oktatás nyelve és a legfelsőbb osztályban theologiai és filozofiai tudományokat, görög és héber nyelvet tanítottak. 1656-ban új, díszes épületet emeltek az iskola számára, az egyházközség és egyes polgárok áldozatkészségéből, melyhez magyarországi és külföldi hitsorsosaik adományai is hozzájárultak. *Kilger* utódai a rektorságban: *Tiefenbacher* Dániel, *Helgenmayer* Jakab János, *Boehm* Kristóf, *Seyfried* János, *Tieftrunck* Dániel, *Thomae* Illés, mind németországi származásúak voltak és leginkább a strassburgi iskola mintáját követték iskolájuk vezetésében.

Lassanként azonban hazánkban mostohábbakká váltak a viszonyok a protestánsokra nézve és 1672-ben súlyos csapás érte a pozsonyi evangélikus egyházat. Királyi parancsra *Kollonics* Lipót, a kir. kamara elnöke, katonai karhatalommal elvette az evangélikusoktól templomukat és iskolájukat és, a mint már fentebb említettük, a jezsuitáknak adta át. Ebből a csapásból csak lassan ocsúdhatott föl a zaklatott hitközség. Mindazonáltal 1682-ben hozzáfogott iskolájának újraalapításához és csakhamar ismét kilencz osztályúnak találjuk az intézetet, de olyanformán, hogy a három alsó osztály elemi iskola gyanánt működik egy tanító vezetése alatt. Régi virágzó állapotába azonban nem juthatott egyhamar és az 1713-ban dühöngő pestis a fölözslás szélére juttatta az iskolát. Ekkor a hitközségnek sikerült iskolája vezetőjéül oly férfit megnyernie, a ki azt az előbbinél is nagyobb fényre emelte. 1714-ben ugyanis *Bél* Mátyás, akkor a besztercebányai iskola rektora, a pozsonyiak hívására elfogadta az ő iskolájuk rektorságát. A kiváló tudós és író csak öt évig maradt ugyan a rektori hivatalban, de azután lelkészi hivatalában is közel 30 éven át tudományával és tapasztalataival hathatósan közreműködött az intézet fejlesztésében. *Bél* Mátyás a hallei *Francke*-féle intézetekben, az akkori pedagógiai törekvések egyik középpontjában, alaposan megismertkedett a pedagógia elméletével és gyakorlatával. Mint a pozsonyi liceum rektora tehát, ez iskola számára a nevelés és oktatás minden részletére kiterjedő rendet állított össze, mely sokáig alapja maradt az intézet működésének. Az idegen tanulók számára már akkor alumneumot rendeztek be, melynek 1776-ban *Jeszenák* János 10.000 forintot hagyott végrendeletében. *Bél* Mátyás nyomdokaiban haladtak utódai: *Marth* Mátyás, *Beer* Frigyes Vilmos, *Tomka-Szászky* János. A tanítás ebben az időben latin és német nyelven folyt ugyan, de a tanártestület javaslatára 1735 óta külön magyar tanfolyamot rendeztek azon tanulók számára, a kik nem voltak elég jártasok ebben a nyelvben és a konvent e tanfolyam vezetésére külön tanerőt alkalmazott.

Az említett rektorok közül *Tomka-Szászky* kiváló tudós volt ugyan, de a vállaira rakott túlságos teendők és betegeskedése következtében nem fejthette ki a szükséges erőt az iskola vezetésében. Alatta tehát és még inkább utódai: *Benczur* János és *Stretsko* János György alatt a tanárok és a tanulók közt a fegyelem lazulásának jelei mutatkoztak, melyek az iskola hanyatlását idézték elő.

A beállott tespedésből a *Mária Teréziától* 1777-ben kiadott *Ratio educationis* rázta föl az iskolát. A protestánsok ezt a királyi rendelettel, nem országos törvénynyel kiadott tanítási rendszert magukra nézve nem ismerték el kötelezőnek és ennek a rendeletnek az ő iskoláikban való végrehajtását sérelmesnek tekintették. Mindazonáltal részint az állami hatalom súlya,



AZ ÁG. H. EV. INTERNÁTUS POZSONYBAN.

részint az a belátás, hogy gyermekeik jövő boldogulását megnehezítik, ha az országostól lényegesen eltérő tanterv szerint oktattatják őket, engedékenységre bírták a pozsonyi egyházközséget. Küzdött ugyan tovább is autonóm jogaiért, de 1787-ben életbe léptette iskolájának új szervezetét, — mely lényegében megegyezett a Ratio educationis rendjével. E szerint a három alsó osztály elemi fokú, melyben a tanulókat anyanyelvükön oktatták; következett a három évfolyamú latin iskola, azután a felsőbb, theologikorhetorikai öt évi tanfolyam. 1783-ban az iskola új, elég díszes épületet is nyert.

Az 1790-ki XXVII. törvényezikk véget vetett a vallási torzsalkodásoknak és biztosította a protestánsok egyházi és iskolai autonómiáját. Ezentúl tehát a pozsonyi iskola is, a mely 1811 óta a *liceum* nevet viselte, békésen fejlődhetett. 1815-ben új szervezetet vett föl az iskola, mely szerint az alsó fokozat két elemi osztályból, a középső fokozat, vagyis a latin iskola három osztályból, a felső fokozat pedig a humaniorák két osztályából állott, mire a bölcséleti és jogi három évi tanfolyam és a theologiai két évi tanfolyam következett. A rektorok, a kik eddig élethossziglan választottak meg, ezentúl évenként váltakoztak.

A XIX. század első fele, mely a katolikus iskolák tantervében nem hozott semmi lényeges változást, a protestánsoknál mozgalmassabb életet mutat, minthogy egyrészt nem voltak a Ratio educationistól lekötve, másrészt anyagi eszközeik fogyatékosága miatt kénytelenek voltak megalkudni a viszonyokkal. Így a pozsonyi liceum tanterve is ebben az időben többféle változáson ment át; 1847-ben az elemi osztályokat egészen elkülönítették a liceumtól és külön felügyelet alá helyezték.

A szabadságharc leverése után beállott abszolutisztikus kor ismét nagy megpróbáltatásnak tette ki a pozsonyi evang. egyházat és a tőle fenntartott iskolát. A bécsi kormány azt követelte, hogy vagy alkalmazkodják az iskola mindenben a Thun-féle Organisations-Entwurf-hoz, vagy pedig elveszti nyilvánossági jogát. Minthogy ez az alkalmazkodás mindenekelőtt

a tanárok számának tetemes szaporítását kívánta volna, erre pedig az egyház-községnek nem volt elegendő anyagi ereje, egy 1851 szeptember 11-én kelt rendelet csakugyan magánintézetnek nyilvánította a liceumot, mely nem állíthat ki érvényes bizonyítványokat. Az egyház-község minden erejét megfeszítette, hogy a követelményeknek megfeleljen: a gimnáziumi tanfolyamot nyolcz osztályúnak szervezte és tantervét minden lényeges részében az Organisations-Entwurfhoz alkalmazta és ehhez képest szaporította a tanárok számát, a jogi tanfolyamot megszüntette, a theologiai tanfolyamot három évesnek szervezte; az oktatás nyelvül azonban az alsóbb osztályokban a német mellett a felsőbb osztályokban kizárólagosan a magyart tartotta fenn. A kormány még sem adta meg az intézetnek a nyilvánossági jogot, minek következtében nem tarthatott érettségi vizsgálatokat. Mindazonáltal a pozsonyi evang. egyház nem esüggedt el, sőt 1855-ben új, elég kényelmes hajlékot emelt liceumának.

Az abszolutizmus bukása végre meghozta a pozsonyi evang. liceumnak is a fölszabadulást. Az 1861—62. iskolai évben tartották meg az első érettségi vizsgálatot, az állami hatalom beavatkozása nélkül. Ezóta az intézet a fönn-tartó egyház-község áldozatközségéből szépen fejlődött, lépést tartván a legjobb ilyenemű intézetekkel. Az 1882. évben az eddigi theologiai tanfolyam önálló akadémiává vált és így különvált a gimnáziumtól.

A gimnáziumnak új lendületet adott az állami segélyezés ügyében a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel 1895-ben kötött szerződés, mely szerint az egyház-község egy új liceumi épület emelésére 80.000 frtot, fenntartási segélyül pedig évenként 16.000 frtot kap az állami pénztárból. Ezzel a segítséggel az intézet igen alkalmas helyen díszes, rendeltetésének kitűnően megfelelő épületet nyert és olyan helyzetbe jutott, hogy a haladó kor minden kívánalmának megfelelhessen.

Az intézet, különösen egyes jótevőinek adományaiból, már ezelőtt is nemcsak gazdag, hanem egyik-másik irányban páratlan gyűjtemények birtokában volt. E gyűjtemények legértékesebb részét, egy 12.584 kötetből álló könyvtárt, 1000 darabból álló régiséggyűjteményt és 10.883 darabból álló, tudományos értékre nézve párját ritkító pénz- és éremgyűjteményt *Schimko* Frigyes Dánielnek, a bécsi evang. theol. fakultás egykori tanárának köszönheti, a ki 1867-ben Pozsonyban halt meg. Ezek, valamint a többi értékes gyűjtemények folytonosan gyarapítva és az új épületben kényelmesen elhelyezve, nemcsak a tanuló-ifjúságnak, hanem a közönségnek is okulást nyújtanak.

Már a XVII. század közepe óta a liceummal alumneum is volt összekötve, melyben a szegényebb sorsú vidéki deákok ingyen vagy csekély díjért élelmezést nyertek. Számos jótevő alapítványából és adakozásából ez az alumneum mind több tanulót részesíthetett jótéteményében. 1750-ben *Jeszenák* János a konviktusnak vetette meg alapját, melynek fenntartására 10.000 forintot hagyományozott. A XIX. század elején beállott pénzválság következtében ez az intézmény nem felelhetett meg többé alapítója szándékának és később egybeolvadt egy újabb nagy alapítvánnyal, melyet *Skarieza* Gábor tett, a ki vagyonát, mai értéke szerint 128,000 koronát, tápintézet alapítására hagyományozta a pozsonyi evang. egyháznak. Mikor a liceum napjainkban új, díszes épületet nyert, az egyház előljárói, élükön *Günther* Vilmos, egyházi és iskolai felügyelő, biztosítani akarván a vidékről összeseregülő tanulók helyes nevelését, a nevezett és más kisebb alapítványok felhasználásával, a liceum szomszédságában díszes, kétemeletes épületet emeltek internátus számára, mely 120 növendék befogadásra alkalmas helyiségekkel rendelkezik. Az új intézetet 1901-ben adták át rendeltetésének.

1853. óta a rektort három-három évre választják a tanárok sorából, de a lelépő rektor újra megválasztható. Így például *Michaelis* Vilmos 1878-tól 1893-ig szakadatlanul volt rektor, utána 1893-tól 1899-ig *Zorkóczy* Samu következett, azóta *Markusovszky* Sámuel áll az intézet élén. Az intézet tanárai közt a XIX. században is sok jeles tudós volt, így *Kováts-Martiny* Gábor, jeles fizikus, *Michnay* Endre, *Lichner* Pállal, a jeles hellenistával együtt az „Ofner Stadtrecht“ kiadója, *Tamaskó* István és *Kámory* Sámuel, kiváló orientalisták, *Lehr* Zsigmond, jeles műfordító, *Böhm* Károly és *Schneller*



AZ ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA POZSONYBAN.

István dr., jelenleg a kolozsvári egyetem tanárai, *Kvacsala János dr.*, jelenleg a dorpatói egyetem tanára, stb.

A tanulók száma legnagyobb volt a XVIII. század első felében, mikor rendszerint jóval meghaladta az 500-at, sőt 1826 27-ben elérte a 600-at; megfogyott az ötvenes években, mikor nem érte el a 300-at; az utolsó évtizedben rendszerint közel jár az 500-hoz.

Az állami főreáliskola. A XIX. század első felében a természettudományoknak és velük együtt az iparnak a fellendülése mindinkább érezte annak a szükségét, hogy az eddig majdnem kizárólag humanisztikus irányt követő nevelés mellett gondoskodjanak az iparos- és technikai pályákra lépő ifjaknak czélszerűbb neveléséről is. Így keletkezett a negyvenes évek elején Pozsonyban az úgynevezett normális iskola mellett egy két-évfolyamú reáliskola, mely a gyakorlati életpályákra szánt gyermekeknek különösen a rajzban és gyakorlati ismeretekben alaposabb kiképzést adott. De csakhamar érezték annak a szükségét is, hogy a magasabb technikai és kereskedelmi pályákra menő ifjak számára nagyobb arányú iskolát állítsanak fel. A városnak néhány világlátott polgára, élükön *Mayer Gottfried dr.*, városi főorvossal, mozgalmat indított meg ily iskola alapítása végett. Tervezetet nyújtottak be a városi tanácshoz, melyet ez magáévá tett és 1843-ban tárgyalásokat indított meg a helytartótanáccsal. Erdeklődött az ügy iránt *Zichy Ferencz gróf* főlovászmester is és az ő közbenjárására az alkotandó új iskolának 21.647 forintnyi tőkét szántak, melyet az 1843-iki országgyűlés konzervatív pártjának egy meg nem határozott jótékony czélra adott táncmulatságán adtak össze magyar mágnások és követek.

A helytartótanács 1846-ban megadta az engedélyt az iskola felállítására, de kikötötte, hogy a városi pénztárt ezzel nem szabad megterhelni. Ezen a föltételen az ügy egyelőre megfeneklett. Mikor a szabadságharc lezajlása után hazánkban is életbelépett a Thun-féle Organisations-Entwurf, mely az addig egységes középiskola helyett kétirányú középiskolát: gimnáziumot és reáliskolát különböztetett meg, a pozsonyiak azonnal felkarolták régi tervüket, és minthogy a bécsi kormány is szívesen látta, hogy a középiskoláknak általa fölállított új rendje azonnal életbe lépjen, 1850. évi deczember elején a pozsonyi városi reáliskola megnyílt. A kormány erre a czélra azt az épületet engedte át, melyet 1656-ban az evangélikus egyház emelt iskolája számára és melyet tőle, mint már előadtuk, 1672-ben elvettek. A reáliskola a Thun-féle szervezet szerint hatosztályú, a tanítás nyelve pedig kizárólag német volt. Az intézet első igazgatója *Pablasek Mátyás*, ausztriai származású ember, osztrák szellemben ugyan, de különben kitűnően vezette az intézetet

Állami főreáliskola.

és a tanárok közt is jeles emberek voltak, mint pl. *Schröer* Károly Gyula és *Kornhuber* Gusztáv dr., később mind a kettő a bécsi polytechnikum tanára, vagy *Kenngott* Gusztáv dr., később a zürichi polytechnikum tanára.

Midőn 1860-ban a magyar nyelv vissza kezdte nyerni természetes jogait, a tanárok nagy többsége a német tanítási nyelv megtartása mellett nyilatkozott ugyan, de az idegen származású tanárok, belátván, hogy sokáig itt még sines maradásuk, más állásokra távoztak, 1862-ben pedig Pablasek is megvált állásától. Helyébe *Farkas* József jött igazgatónak, de azért a magyar nyelv csak lassanként hódított tért az intézetben és a magyarérezelmű tanároknak, *Samarjay* Károlylyal élükön, még sokat kellett küzdeniök az idegen szellemmel. *Farkas* igazgatósága alatt különben sokféle rendetlenség kapott lábra és 1871-ben távoznia kellett. Ekkor *Samarjay* Mihály került az intézet élére. Azóta a magyar nyelv, sokat küzdve ugyan még a helyi viszonyokkal, de mindenfelől jóakarattal támogatva, érvényesült.

Az 1875. évi új tanterv nyolczosztályúvá tette a reáliskolát. Most már nem fért el az intézet régi épületében, azért egy részét kénytelenek voltak az egykori országházban, úgy a hogy, elhelyezni. A különben is megnövekedett igényeknek a város már nehezen bírt eleget tenni. Ezért tehát alkudozásokat kezdtek az intézet államosítása czéljából, a mi végre 1886-ban eredménnyel járt. Kikötvén a városnak évi 10.000 firtal való hozzájárulását, az állam vette az intézetet gondozásába.

Még az épület kérdése várt megoldásra, — de végre arra is sor került — és 1895-ben az intézet bevonulhatott új, kényelmes otthonába. *Samarjay* Mihály, a ki egész életét ennek az intézetnek szentelte, 1892-ben vonult a jól megérdemelt nyugalomba; helyét *Antolik* Károly, az intézet mostani igazgatója foglalta el. A volt tanárok közül szélesebb körű tudományos és irodalmi működésükről is ismertek *Martin* Lajos és *Klug* Lipót dr., később a kolozsvári egyetem tanárai, *Könyöki* József archeologus, *Dékány* Rafael dr., *Hódoly* László, *Prém* József dr. és mások.

Az intézet mindig a jól látogatott reáliskolákhoz tartozott, az utolsó években pedig tanulóinak száma jóval meghaladta az 500-at, úgy hogy négy párhuzamos osztályt kellett nyitni. Gyűjteményei vetekednek a leggazdagabb ilyenmű gyűjteményekkel. Szegény tanulók segélyezésére fennáll segélyegyesülete, melynek alaptőkéje meghaladja a 12.000 koronát.

A nagyszombati
érseki
főgimnázium.

A *nagyszombati érseki főgimnázium*. Nagyszombat városa hazai művelődésünk történetében sokáig előkelő helyet foglalt el, iskolái pedig az egész országban híresek voltak. Már a XVI. század első felében virágzó, igen népes városi iskolája volt. Mikor a törökök elől menekülve, az esztergomi érsekség és a káptalan Nagyszombatba tette át székhelyét, a káptalan székesegyházi iskolát is állított fel és annak vezetésére 1551-ben a sienai származású *Illicinus* Pétert hívta meg. *Oláh* Miklós, esztergomi érsek, meg lévén győződve, hogy a protestantizmus terjedésének a katolikus klérus és hívek jobb kiképzésével lehet gátat vetni, kiváló iskolát akart alapítani Nagyszombatban. Erre a czélra egyesíteni akarta a városi és a káptalani iskolát, melynek költségeihez ő maga is hozzá akart járulni. 1554-ben el is készült az új iskolának szervezeti munkálata, de a város akadékoskodott elvállalt kötelességeinek teljesítésében. Ekkor a primás Ferdinánd királytól javadalmakat nyert iskolája számára és 1558-ban új, részletes szabályzatot adott ki. *Illicinus* bizta meg az iskola felügyeletével, kivülről egy igazgató, két tanító és egy zenész működött az iskolán, melyet ebben a korban már gimnáziumnak neveznek.

Azonban *Illicinus* nyugtalan természetű ember volt és nehezen simult valamely határozott rendhez, úgy hogy a primás ki is közösitette őt. *Oláh* Miklós ekkor a bécsi jezsuitákhoz fordult és ezek rendjük néhány tagját Nagyszombatba küldték. Ferdinánd király nekik adományozta a nagyszombati iskolának előbb adott birtokokat és 1561-ben megnyílt a jezsuita iskola. Igazgatója a spanyol származású *Hurtado* Perez, jeles theológus és humanista volt, vezetése alatt tanított *Canisius* Tódor, *Hero* Gellért, *Tót* Tamás és *Buzaeus* Péter. Azonban a jezsuiták ezen első letelepedése csak rövid életű volt; folytonos surlódás volt köztük és a káptalan közt, végre *Oláh* is megvonta tőlük pártfogását és 1569-ben kénytelenek voltak Nagyszombatot otthagyni.

Most ismét a káptalau vette kezébe az iskola ügyét, melyet ezentúl is nagy számmal kerestek fel a tanulók az ország minden részéből. Ezen kor hírneves tanárai közt említendők különösen: *Telegdi* Miklós, *Monoszlai* András és *Pécsi* Lukács, a kik mint hitvitázók és jeles prózáírók a magyar irodalmi nyelv megalapításához hozzájárultak.

Forgách Ferencz, esztergomi érsek, 1613-ban visszahozta a jezsuitákat Nagyszombatba, és miután kollégiumuk ismét megerősödött, 1616-ban megkezdték újra a tanítást. Ebben az évben a gimnázium öt osztályában 440 tanuló volt, mely szám néhány év alatt 700-ra szaporodott föl.

Hatalmas pártfogót nyertek a jezsuiták Pázmány Péterben, a ki nemesak a gimnáziumot támogatta, hanem nagyszabású új intézetet állított fel: a nemes ifjak konviktusát, a melynek számára lekötötte a körmöczi pizetum évi 5000 forintnyi jövedelmét, azonkívül pedig több izben, összesen 44.000 frtnyi alapítványt tett az intézet gyarapítására. II. Ferdinánd király szintén 2000 frtnyi évi hozzájárulást kötött le 12 ifjú számára. A konviktus 1625-ben lépett életbe, de 1630-ban Pázmány maga, nem tudni mi okból, megszüntette.

Mikor azonban 1635-ben megnyílt a nagyszombati egyetem, kétszeresen érezhető volt az ország minden részéből ideseregülő ifjak számára oly intézet szüksége, a melyre a szülők megnyugvással bízhattak serdülő fiaikat. Azért Pázmány 1637-ben ismét életbeléptette a nemes ifjak konviktusát, miután szegénysorsú tanulók neveléséről már az *Adalbertinum* alapításával gondoskodott. Pázmány után tehát oly alkotások maradtak, melyek Nagyszombatot a katolikus nevelés és a katolikus tudományosság hatalmas középpontjává tették. Ez alkotások között virágzott a gimnázium is, melyben a jezsuiták kedvező körülmények közt érvényesíthették nevelési és tanítási rendszerüket.

Ámde a XVII. század második felében bekövetkezett háborús idők és sokféle politikai zavarok nagyon megviselték ezeket az intézeteket. *Szelepcsényi* primás még egy újabb konviktust is alapított ugyan *Marianum* néven, világi és papnövendékek befogadására, de mindezek az intézetek — az alapítványaikból folyó jövedelem majd csökkenvén, majd egészen kimaradván — romlásnak indultak; különösen a nemesi konviktus épülete a XVIII. század elején már úgyszólván rom volt és az intézet körülbelül 40 évig szünetelt.

Ekkor Mária Terézia karolta föl az intézet ügyét és az alapítványok fel nem használt és tőkésített jövedelmeiből 130.000 frtnyi költségen emeltette azt a nagyszabású, díszes palotát, melyben mai nap is el van helyezve a konviktus. Az új épület 1755-ben készült el. A következő években élte a konviktus és vele együtt a gimnázium fénykorát, különösen miután *Barkóczy* primás, a kire Mária Terézia az egész országban a közoktatás főfelügyeletét bízta, a nemesi konviktust és az *Albertinumot* egyesítette. Az alapítványi helyek száma akkor az egyesült konviktusban 80 volt, a kik mellé még 60 fizető növendék volt felvehető. Különösen főrangú családok fiai nagy számmal nevedtek ebben a konviktusban.



AZ ÉRSEKI FŐGIMNÁZIUM NAGYSZOMBATBAN.

A nagyszombati összes tanító- és nevelő-intézetek a Jézus-társaság vezetése alatt állván, a társaság feloszlása sehol oly gyökeres változást nem okozott, mint ebben a városban. Az egyetem Budára került, Nagyszombatban egyelőre, 1784-ig, még egy jogi és filozófiai akadémiát maradt; a gimnáziumot a kormány vette kezelésébe, de szükségből kezdetben természetesen nagyobb-részt exjezsuitákat alkalmazott tanároknak. Szintúgy a konviktusban is exjezsuiták maradtak a prefektusok, de az esztergomi főkáptalan előjárósága alatt. Később pálosokat alkalmaztak prefektusoknak. Az így megindult hanyatlást teljessé tette II. József. 1783-ban személyesen megfordult Nagyszombatban és azokat a nagyterjedelmű épületeket, melyekben azelőtt az egyetem, a gimnázium, a konviktusok és szemináriumok voltak, katonai célokra foglalta le. Ezért a jogi és filozófiai akadémiát Pozsonyba helyezte át, a gimnáziumot az orvosi fakultás egy különálló épületébe, majd pedig a trinitáriusok kolostorába költöztette, a konviktust pedig megszüntette és alapítványainak kamatjait ösztöndíjaknak rendelte.

A tanítás nyelve II. József alatt a nagyszombati gimnáziumban is a német, 1790 óta ismét a latin volt. Mikor a filozófiai tanfolyam az akadémiával Pozsonyba került, Nagyszombatban, elsősorban a papnövendékek számára, érseki liceum keletkezett, melybe világi tanulókat is vettek föl. A pozsonyi gimnázium történetében előadtuk az okokat, melyek arra bírták a kormányt, hogy több gimnáziumot átadjon a Szt. Benedek-rendnek. Ezekhez tartozott a nagyszombati gimnázium is; 1807-ben átadták nekik a trinitáriusok kolostorát és templomát és itt vezették 1850-ig a gimnáziumot. A tanítás nyelve 1844 óta a magyar volt.

Hogy a Thun-féle Organisations-Entwurfnek megfelelően, *Scitovszky* hercegprimás 1852-ben az érseki liceumot a gimnáziummal egyesítette és az így nyolcosztályúvá vált főgimnáziumot legnagyobb-részt főegyházmegyéjének papságából vett tanárokkal látta el. Már 1850-ben *Scitovszky* helyreállította a konviktust is, bár régi alapítványai közül egyelőre az évi 5000 frtnyi pizetum-járadékon kívül alig sikerült egyebet biztosítani. A konviktus vezetését a hercegprimás egészen a főgimnázium tanári karára bízta, a gimnáziumot pedig 1853-ban a trinitáriusok kolostorából, melyet a jezsuitáknak adtak át, átköltöztette a konviktus szomszédságában lévő, egykori Lippay-féle szemináriumba.

Azonban sem a gimnázium, sem a konviktus fennállása nem volt anyagilag annyira biztosítva, hogy a folyton növekedő igényeknek megfelelhett volna, úgy hogy már az intézetek megszüntetésére gondoltak. Ekkor *Scitovszky* hercegprimás 1865-ben mentő tette szánta el magát. A káptalannál letett 200.000 forintnyi alapítványt, hogy a főgimnázium fennállítását örök időkre biztosítsa; egyszersmind újra rendezte a konviktus viszonyát a gimnáziumhoz. — A konviktus 1871-ben Simor primássága alatt új szabályzatot nyert, melynek alapján most is áll. E szerint van összesen 38 alapítványi hely, 29 primási (a Pázmány, Szelepesényi, Széchenyi és néhány kisebb családi alapítvány után), 4 királyi (Ferdinánd király alapítványa után), egy esztergomi nagypréposti és négy Nagyszombat városi. Azonkívül felvehetőek fizető növendékek 700 korona ellátási díjért; a növendékek száma azonban nem haladhatja meg a 120-at. A konviktus kormányzója rendszerint a főgimnázium igazgatója, kit a hercegprimás nevez ki és a király megerősít; a többi előjáró is a főgimnázium tanári karából van véve.

A főgimnázium pedagógiai tekintetben, a középiskolai törvény értelmében, a vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetése alatt áll; tanterve tehát mindenben megegyezik az állami középiskolák tantervével. Épülete már nem felel meg mindenben a kor követelményeinek, de biztat a remény, hogy a közel jövőben alapos helyreigazítás segíteni fog a bajokon. Ellenben a konviktus épülete most is meglepi a látogatót nagyszerűségével. Gyűjteményei közül a könyvtár érdemel említést, mely több mint 22.000 kötetet foglal magában.

A főgimnázium és a konviktus élén, a két intézet teljes egyesítése óta a következő igazgatók és kormányzók álltak: *Szuppán* Zsigmond (1853—61), *Aschner* Tivadar (1862—73), *Hidassy* Kornél (1874—75), *Graeffel* János (1876—88), *Schlick* István (1888—99), azóta *Köhalmi* József. E korszak

tanárai között sok oly névvel találkozunk, mely a kath. egyház hierarchiájában és a hazai tudományosságban kiváló helyet foglal el, mint *Samassa* József egri érsek, *Hidassy* Kornél szombathelyi püspök, *Csúszka* György kalocsai érsek, *Meszlényi* Gyula szatnári püspök, *Knauz* Nándor pozsonyi prépost és jeles történettudós, *Pór* Antal és *Fraknoi* Vilmos kiváló történetíróink, *Bodnár* Zsigmond jeles esztetikus és filozófus, *Hettyey* Samu pécsi püspök, *Grueffel* János, *Komlóssy* Ferencz, *Schlick* István esztergomi kanonokok és mások.

A *szentgyörgyi kath. algimnázium*. Szentgyörgy sz. kir. városának jómódú polgárai már a középkorban is gondot fordítottak az iskolára. A reformáció terjedésével Szentgyörgy polgárai is nagyobb részt az új hithez csatlakoztak és iskolájukat is ebben a szellemben rendezték. Rektoruk már latin iskolát is vezetett. *Szelepesényi* György esztergomi érsek, hogy gátat vessen a protestantizmus továbbterjedésének, 1684-ben *Haligovszky* Ferenczcel, a kegyes tanítórend lengyel tartományának főnökével azt a szándékát közölte, hogy Szentgyörgyön a kegyesrendiek számára társházat akar alapítani. A következő évben a kegyes szándékú főpap meghalt ugyan, végrendeletében azonban szentgyörgyi és grinádi birtokait oly ezélből hagyományozta a kegyes tanítórendre, hogy Szentgyörgy sz. kir. városban az ifjúság tanítására iskolát állítson.

A rendfőnök erről értesülvén, Bojár Andrást, a privigyei társház tagját küldte ki a hagyaték átvételére. Ez az átvétel az akkori zavaros időben ezer nehézséggel járt, mert a város nagyobbára protestáns lakosai nem látták szívesen a jövevényeket, és mert a kormány a hagyaték ingó értékeit hadi célokra foglalta le, az átvett szőlőkertek és földek pedig pénz nélkül nem voltak kellően kezelhetők; sőt még a katolikus plébánossal is versengés támadt a templom használata miatt. Mindazonáltal 1687-ben megnyitották iskolájukat, melynek ellátására rendszerint öt rendtag tartózkodott Szentgyörgyön. Az 1720-ik évben kezdték mostani alakjában felépíteni társházukat, mely az 1754. évi nagy tűzvész után, 1759-ben nyerte teljes befejezettségét. Altalában a XVIII. század derekán élte az iskola és a társház fénykorát; 1770 táján keletkezett egy konviktus is, mely sok ifjút vonzott távolabbi vidékről is Szentgyörgyre.

A Jézus-társaság megszűntetése nagy változást idézett elő közoktatásunk egész rendjében. II. József, a ki kizárólag állami ügynek tekintette a közoktatást, jobb elhelyezésük szempontjából is új rendezés alá vette a középiskolákat és a szentgyörgyi gimnáziumot, melyet a pozsonyi és nagyszombati iskolák közelsége miatt fölöslegesnek tartott, 1789-ben megszűntette. Azonban csak négy évig szünetelt az iskola, mert a város addig ostromolta a helytartótanácsot és magát a királyt kérésével, míg 1793-ban az iskola ismét megnyílt. Az iskola akkor, a grammatikai iskoláknak 1777-iki tanterve szerint, háromosztályú volt, és előkészítő osztályként hozzácsatlakozott az elemi iskola III. osztálya. Az 1806-iki Ratio educationis négyosztályúvá egészítette ki. Az ezáltal keletkezett új tehernek nagyobb részét a város viselte.

Az 1849-iki események ismét véget vetettek egy időre a szentgyörgyi gimnáziumnak. Csak 1857-ben állított fel az abszolutisztikus kormány egy kétosztályú reáliskolát, német és cseh tanítási nyelvvel, melynek igazgatójává a kormány *Rappensberger* Kajetán, kegyesrendi papot nevezte ki. 1861-ben a kegyesrend kormánya kimondta, hogy ezentúl minden intézetében a tanítás nyelve a magyar lesz. Így történt ez Szentgyörgyön is, 1862-ben pedig az intézet a város kérelmére ismét gimnáziummá változott át és fokozatosan négyosztályúvá fejlődött. Az akkor kötött szerződés szerint a város hozzájárul az intézet költségeihez, a kormány pedig a tanulmányalaphól díjazza a rajztanárt, a tornatanítót és az iskolaszolgát. A legújabb időben is kérdésessé vált ugyan az intézet további fennállása, mert anyagi eszközeinek korlátoltsága következtében nem tudott mindenben megfelelni a törvény követeléseinek. A város azonban újabb áldozatokat hozott, 16.000 korona költséggel díszes tornacsarnokot épített és szerelt föl és felemelte évi hozzájárulását. Így az intézet most is fennáll és, 1894 óta *Füredi* János igazgatósága alatt, jó szolgálatot tesz nemcsak a városnak és vidékének, hanem a magyarságnak is, melynek a piarista tanárok mindig megbízható őrei voltak. Tanulóinak száma az utolsó évtizedben 80 és 100 között ingadozik.

A szentgyörgyi
kath. algimnázium.

Megszűnt
intézetek.

A modori
gimnázium.

Megszűnt intézetek. Ha számot adunk Pozsony városnak és vármegyének, nagyjából sok százados múltú, de most is virágzó középiskoláiról, szenteljünk néhány szót azoknak az intézeteknek is, a melyeknek most már csak az emléke maradt fenn. E megszűnt iskolák között leghosszabb életű a *modori ág.* hitv. evangélikus gimnázium volt, mely egyike volt a legrégebb evangélikus gimnáziumoknak hazánkban, a mennyiben már 1594-ben fennállott. A XVII. század vége felé, mikor a protestánsokat az ellenreformáció szorongatta, Modor egyike volt az úgynevezett artikuláris helyeknek, a hol a protestánsoknak az 1681. évi XXV. t.-cz. értelmében meg volt engedve vallásuk szabad gyakorlata. Ebben az időben tehát a modori gimnázium látogatott iskola volt és az maradt a XVIII. században is. Tudjuk, hogy e század második felében a retorikáig tanítottak benne. Lassanként, az egyházközség erejének fogytával, az iskola is anyagi nehézségekkel küzdött, de azért föntartotta magát 1870-ig, mikor két tanár tanított négy osztályt. Ekkor a Modorban felállítandó áll. tanítóképző-intézet ügyében kötött szerződés értelmében megszűnt, épületébe pedig ideiglenesen bevonult a tanítóképzőintézet, ma pedig az áll. polgári iskola van benne elhelyezve. Utolsó tanárai *Bresztjanszky* Károly és *Baltazár* Agost voltak, kik közül az utóbbi jelenleg a polgári iskola igazgatója.

Ugyancsak Modorban alakult *Szelepcsényi* György esztergomi érsek alapítványával egy Szt. Benedek-rendi grammatikai iskola is, mely azonban nagyon rövid életű lehetett, s nincsenek is róla biztos adataink.

A bazini régi
iskola.

Bazini sz. kir. városról szintén tudjuk, hogy az evangélikus egyházközség jó iskolát tartott fenn, melyben a latin nyelvet is tanították. 1751-ben Polentari Ferencz nagyváradi kanonok alapítványt tett a Jézus-társaság négy tagja számára, azzal a kötelezettséggel, hogy elsősorban mint misszionáriusok működjenek, idővel pedig, ha az alapítvány gyarapodik, iskolát is tartsanak. A latin iskola csakugyan megalakult, de később, a társaság feloszlásával, ez az alapítvány is bevonatott a tanulmányi alapba.

A szempezi
Collegium
Oeconomikum.

Nem a középiskolákhoz tartozik, de mégis itt említhető a *szempezi Collegium Oeconomikum*, melyet 1763-ban Mária Terézia alapított, hogy benne különösen a kamarai hivatalok számára alkalmas tisztviselőket képeztesse. Az intézet alapításához *Esterházy* Ferencz gróf kancellár épülettel és 20.000 frtnyi tőkével járult. A tanítást a királynő a piaristákra bízta, kik abban az időben különösen a reális irányú oktatásban tűntek ki. A tanfolyam három éves volt; hat tanár tanított benne kettős könyvvitelt, mathesist, különösen geometriát és polgári építészetet, oekonomiát (egy nemét a közgazdaságtannak), kamerális tudományt (studium politico-camerale), végre stilisztikát (stilus curialis et scriptura). A tanítás nyelve kizárólag a német volt és e nyelv tudását szigorúan megkövetelték a felvételnél. Az intézet különben nemcsak Magyarországnak, hanem az osztrák tartományoknak is hivatva volt tisztviselőket szolgáltatni. 20 magyarországi konviktor mellett volt 16 ausztriai konviktor is. Legnagyobb részt filozófiai tanfolyamot végzett ifjakat vettek fel, noha voltak csekélyebb képzettségűek is.

A királynő nagy figyelemmel kísérte ezt az iskolát és gondoskodott a végzett növendékek elhelyezéséről is. 1776-ban azonban az intézet épülete leégett; a megmentett taneszközöket és az alapítványt a piaristák tatai kollégiuma kapta.

Felső keres-
kedelmi iskola.

Felső kereskedelmi iskola. A kereskedelmi szakoktatásnak szánt hazai intézeteink között előkelő helyet foglal el az 1885-ben „Kereskedelmi Akadémia” néven Pozsonyban megnyílt felső kereskedelmi iskola. Az iskola első alapját *Ludwig* Gottfried, pozsonyi nagykereskedő örökösei tették le, a kik 1881-ben atyjuk emlékére 5000 frtnyi tőkét helyeztek el Pozsony városánál azzal a rendeltetéssel, hogy ez alapítvány kamatai az akkor még városi reáliskolával kapcsolatos kereskedelmi tanfolyam fenntartására fordíttassanak. A szándék megvalósítása érdekében folytatott tanácskozások közben mindinkább kitűnt, hogy a szem előtt tartott cél csak önálló kereskedelmi iskolával lehet elérni. *Ludwig* János indítványára a Kereskedelmi és Iparkamara vette kezébe az ügyet, mely a kamara elnökében, *Mihályi* Tivadarban lelkes támogatót talált. Az új alapon folytatott tárgyalások alatt Pozsony városa készen nyilatkozott évi 1000 frttal, az Első Pozsonyi Takarékpénztár szintén 1000 frttal

hozzájárulni az intézet fenntartásához, a vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig állami segílyt helyezett kilátásba, kikötvén ennek fejében, hogy az intézet szervezetében a minisztertől kiadott tantervet kell tekintetbe venni. Ekkor a kezdeményezők, kik között a nevezettekén kívül még különösen *Neiszidler* Károly országgyűlési képviselőt és *Gervay* Nándor dr. takarékpénztári elnököt kell megemlíteni, az alkotandó intézet számára igazgatót kerestek és *Jónás* Jánosnak, akkor a budapesti kereskedelmi akadémia tanárának személyében oly szakembert találtak, a ki az ily intézet szervezéséhez és vezetéséhez szükséges képességeket ritka mértékben egyesítette magában. Az ő részvételével folytatott tanácskozásnak eredménye az volt, hogy a pozsonyi Kereskedelmi és Iparkamara *Kereskedelmi Akadémia* címmel szakiskolát állít fel és fenntartásához évi 3000 frttal járul, a vallás- és közoktatásügyi miniszter évi 3000 frttal segílyezi az intézetet és *Jónás* Jánost kinevezi igazgatójává. A kamara az intézet vezetését az ő kebeléből alakított igazgató bizottságra ruházta és 1885-ben a három évfolyamra tervezett intézet alsó évfolyama, egyelőre bérlett helyiségben, megnyílt.

Már az első évben 68 tanuló jelentkezett és az intézet gyorsan terjedő jó hírre és az a tapasztalat, hogy előkelő kereskedelmi czégek szívesen alkalmazták az intézet végzett növendékeit, mind több és több tanulót vonzott az ország minden részéből, úgy hogy csakhamar mindegyik osztály mellé egy, sőt két párhuzamos osztályt kellett nyitni. Volt idő, mikor a tanulók száma közel járt a 300-hoz. A tanulóknak ez a nagy száma azzal a jó következménnyel járt, hogy a tetemes tandíjból bőven lehetett ellátni az intézetet mindazzal, a mi a sikeres tanításhoz kívánatos.

A kereskedelmi akadémia helyiségeiben és tanárainak közreműködésével már az intézet fennállásának második évében külön egyévi szaktanfolyamot nyitottak kereskedő-segédék számára, és egy teljes alsófokú kereskedelmi iskolát kereskedő-tanoncok számára. Ezzel az utóbbival azután — a Pozsony városával kötött egyezmény értelmében — a kereskedelmi tanoncok kötelező rendes oktatása egyesítettett.

A gyorsan felvirágzó intézet még csak saját intézeti épület hiányát érezte. Ekkor az Első Pozsonyi Takarékpénztár, mely 1892-ben ülte meg fennállásának ötvenedik évfordulóját, 25.000 frtot ajánlott fel erre a czélra. Ugyanerre a czélra a vallás- és közoktatásügyi miniszter 20.000 frtot engedélyezett, egyszersmind pedig felemelte az évi segílyt 4000 frtra. Így jutott az intézet minden tekintetben megfelelő, díszes épülethez, melyben az országos tantervek keretében folytatja működését. Az iskola a miniszteri szabályzat értelmében a „*Kereskedelmi akadémia*“ címét felcserélte a „*Felső kereskedelmi iskola*“ címével, de vezetősége azzal az irányzattal szemben, mely ezeket az iskolákat általánosabb, különösen alsóbbrendű hivatalnoki pályára is előkészítő iskolának akarja felhasználni, azon van, hogy megóvja a szorosan vett kereskedelmi szakiskola jellegét.

Az intézet gyűjteményei közül megemlítendő az 5000 kötetből álló könyvtár, a chemiai és fizikai gyűjtemény, az áruminta-gyűjtemény, a kereskedelmi iratok gyűjteménye, az érmek és pénzek gyűjteménye.

Volt és jelenlegi tanárai közül a kereskedelmi szakirodalom terén ismert nevet vívtak ki maguknak *Jónás* János, *Schack* Béla dr., jelenleg a felső kereskedelmi iskolák kir. főigazgatója, *Havas* Miksa, igazgató-helyettes, *Asbóth* Sándor dr., *Kürschák* Endre.

Felsőbb leányiskola. A leányoknak az elemi fokot meghaladó nevelése Pozsonyban úgy, mint általában hazánkban, sokáig csupán magántermészetű volt. Első sorban a Miasszonyunkról nevezett apácák nevelőintézete adta meg a jómódu középosztály leányainak azt a nevelést, melyet ama kor a művelt nőktől megkívánt. Mellette több jőnevű magán-nevelőintézet állott fenn. Mikor tehát a múlt század hetvenes éveiben a közoktatási kormány vette kezébe a leányok felsőbb oktatását, Pozsonyban még nem érezték egy állami felsőbb leányiskola szükségét. Sürgősebbnek látszott oly iskola felállítását, mely keresetképesekké tegye a középosztály leányait. Erre a czélra a háziipart és az ipari oktatást terjesztő egyesület keletkezett Pozsonyban, mely állami segílyssel 1875-ben ipartanítónő-képző intézetet állított fel. Azonban anyagi erejének elégtelensége és az a tapasztalat, hogy az inté-

Felsőbb
leányiskola.



A KIR. AKADÉMIA POZSONYBAN.

zetről kikerült növendékek nem találnak alkalmazást, arra bírta az egyesületet, hogy a kormányral intézetének átvétele iránt alkudozásba bocsátkozzék. Ez alkudozások eredménye az lett, hogy a kormány megvette az egyesülettől intézetének épületét az egész felszereléssel és abban 1883-ban internátussal egybekötött állami felsőbb leányiskolát nyitott.

A felvételre jelentkező növendékek száma már az első évtől fogva jóval nagyobb volt annál a számnál, a mely ott tényleg helyet találhatott. A fokozatosan fejlődő intézetben 1888-ban nyílt meg a VI. osztály és azóta a növendékek száma mindig meghaladja a 200-at. Az épület, melyben az intézet megkezdte működését, csakhamar elégtelennek bizonyult és 1893-ban tetemes kibővítésen és átalakításon ment át. De új alakjában sem jutott hely párhuzamos osztályoknak és az internátus is csak 40 növendék számára volt berendezhető, úgy

hogy most is a jelentkezőknek csak egy részét veheti fel az intézet, melyet nemcsak Pozsony városából, hanem egész nyugati Magyarországból bizalommal keresnek fel a szülők.

A felsőbb leányiskolával kapcsolatban 1891 óta női kereskedelmi tanfolyam van berendezve, mely a résztvevőket a kereskedelemben való alkalmaztatásra akarja képesíteni. Felvesz oly növendékeket, a kik a polgári vagy felsőbb leányiskola negyedik osztályát sikerrel végezték, vagy felvételi vizsgálaton hasonló képzettséget igazolnak. A résztvevők száma átlag 30 körül ingadozik.

Az intézet élén fennállása óta *Ghyczy József* igazgató áll; az internátust 13 évig *Wollmann Elma* vezette, a kit 1896-ban *Rauschmann Czeccília* követett.

A kir. akadémia.

Végre még meg kell emlékeznünk a *pozsonyi királyi akadémia*ról, mely már 1884-ben ülte fennállásának 100-ik évfordulóját. Ebből az alkalomból dr. *Ortvay Tivadar*, az akadémia tudós tanára, terjedelmes és alapos munkában írta meg a főiskola történetét, melyből a következő adatokat vesszük:

Mikor a nagyszombati egyetemet a jezsuitarend feloszlatása után, 1777-ben Budára helyezték át, Nagyszombat még ugyanabban az évben az egyetem helyett akadémiaát kapott, melyet azonban csakhamar Pozsonyba helyeztek át. 1783-ban már kijelölték az akadémia helyiségeit is, a Klarisszapáczáknak az országház mögött fekvő monostorát és egyházát, vagyis azt az épületet, a hol jelenleg a kir. főgimnázium van.

A pozsonyi akadémiaát 1784 május 15-én kellett volna ünnepélyesen megnyitni, de mivel erre az időre az átköltözködés csak részben történt meg, az ünnepélyes megnyitás elmaradt. Mindazáltal az akadémiaát átadták nemes rendeltetésének, melynek zavartalanul meg is felelt. Csak 1803-ban fenyegette a feloszlatás veszélye, mikor a tanulmányi alap kimerült és a készülőben levő Ratio Educationis alapján szervezett új rendezés folyamatban volt. Ez a veszély azonban József nádor közbelépése következtében elmúlt.

Az akadémia első tervezete az 1777-ben közhírré tett és az 1780. évi 67-ik törvényzikkal kirendelt orsz. bizottsági munkálaton, másodizben az 1806-ban kibocsátott Ratio Educationis stb. című tanrendszeren alapult.

Az akadémia és a gimnázium két külön intézet lett; az előbbi nem volt többé a gimnázium folytatása, hanem külön, önálló tudományos tanfolyam, mely az egyetemre készített elő, de annak tekintetbevétel nélkül önállóan is képesített. Egy jogi és egy bölcséleti két-két éves tanfolyamra oszlott fel s így az akadémia két fakultású felsőbb tanintézetévé vált.

Ebben az állapotban 1850-ig állott fenn. A szabadságharc után bekövetkezett intézkedések és változások a hazai tanügynek is teljes átalakítását idézték elő. Az Organisations-Entwurf egyenesen a nemzeti szellemet fenyegette s az akadémia bölcsészeti tanfolyamát is megszüntette, illetőleg a gimnáziummal egyesítette és annak 7-ik és 8-ik osztályává tette. Az akadémia maga tisztán jogtudományi intézet maradt és „Császári királyi jogakadémia” czímet nyert. Végre képesítő jogát elveszítette, mert az egyetemi teljes jogtanfolyamra kiszabott 4 tanévből csak kettőt lehetett végezni az akadémián, míg a másik kettőt az egyetemen kellett az akadémikusoknak végezniök. E mellett a tanszékeket osztrák tanárok foglalták el és az előadás nyelve német volt.

Ekkor hurzolkodott át az akadémia a Klarisszák épületéből mai helyiségébe, mely a Káptalan-utczában van. Ezt az épületet Pázmány Péter építtette, a mit a kapu fölött lévő czímeres felirat is bizonyít. 1628-ban tették le az épület alapkövét, de építését csak 1635-ben fejezték be. Ez időben a jezsuiták székháza volt. Ide hurzolkodott az akadémia és 1850 október 17-én kezdték meg az új helyiségben az előadásokat.

1855-ben ismét újabb változás érte az akadémiákat. Az október hó 2-án közzétett miniszteri rendelet a jogakadémiák tanulmányi idejét három évre terjesztette ki, megváltoztatván jellegüket és természetüket. Megszűnt a tanítási és tanulási szabadság és kötelező tantárgyak állapították meg, mely tantárgyak egyoldalúsága következtében az akadémia valóságos tisztviselő-képző-intézet lett és mint ilyen csaknem teljesen elveszítette magasabb tudományos jelentőségét. Némileg javított a helyzeten a magyar királyi helytartótanácsnak 1861 okt. 23-án kibocsátott rendelete, mely az akadémián 6 tanszéket szervezett és a három tanévre felosztott tantárgyakat ehhez alkalmazva osztotta fel. E tantervben már egyéb oly tudományszakok is képviselve voltak, melyek az akadémia tudományos színvonalát emelték.

Lényegesebb változás csak akkor állott be, a mikor az 1874—75. tanévre közzétették a jogtanodák új szervezéséről szóló szabályzatot, mely az akadémiát négy évi tanfolyammal ellátott teljes jog- és államtudományi karrá alakította át.

Az akadémiának e fontos átalakítását nemsokára a bölcséleti karnak újból való felállítása követte. 1875—76-tól kezdve a pozsonyi kir. akadémián egy háromévi, külön bölcséleti tanfolyamot állítottak fel és rendszeresítették, összesen 6 tanszékkal. Ennek következtében a pozsonyi akadémia kivétel a többi hazai akadémiák között, mivel ez az egyedüli az egész országban, mely e nevezetes kibővítést nyerte. E kibővítéssel a jogi tanintézet tudományos színvonala emelkedett, mert a jogászoknak alkalmuk van magukat a tanulmányukkal rokon bölcséleti ismeretekben is kiművelni és egyszersmind lehetővé van téve, hogy mindazok, a kik bölcséleti tárgyakat óhajtanak hallgatni, nem kénytelenek egyetemi kurzusok látogatására.

Az akadémia birtokában régente gazdag múzeum volt. Első gyűjteménye Nagyszombatból került ide, ez azonban vajmi csekély volt és lassan is gyarapodott. 1812-ben fordítanak nagyobb összeget, 900 forintot a múzeum tárgyainak gyarapítására. Ettől kezdve 1849-ig még csak három ízben jutottak kisebb-nagyobb összegek e célra. Csak az ásványgyűjtemény volt az, mely szerzeményekkel, de különösen ajándékokkal annyira gazdagodott, hogy feleslegéből más intézeteknek is juttathatott. Midőn azután 1850-ben az akadémiát a középtanodától elválasztották, a múzeum az utóbbinak tulajdonába ment át és ott van ma is.

Az akadémiái könyvtár alapját szintén a nagyszombati akadémia könyvtára teszi. Ez azonban nem volt valami gazdag, de idők folytán jelentékenyen szaporodott, úgy hogy a mult század első felében a könyvek száma már több ezerre rúgott. A gimnáziumi könyvtár is sok munkával gyarapította az akadémia könyvtárát s 1814-ben Lakits tanár hagyatékából is tetemesen

gyarapodott. Az 1850-ik év, a mikor az akadémia a középtanodától elvált, az akadémiai könyvtárt is fölötte megapasztotta, mert felosztották a két intézet között és pedig az akadémia hátrányára. Az ezután beállott új aera alatt a könyvtár oly rohamosan növekedett, hogy helyiségeit bővíteni és a szekrényeket szaporítani kellett. 1872-ben már 5345 kötet volt a könyvtárban elhelyezve, míg ma a kötetek száma a 20.000-et messze felülmulja.

Az akadémiának fennállása óta főigazgatói voltak: 1775—85 között gróf Balassa Ferencz, 1785-től 1792-ig báró Prónay Gábor, 1793-tól 1822-ig gróf Szapáry József, 1824-től 1829-ig Orgler József, 1831-től 1845-ig Adamkovits Mihály, 1846-tól 1848-ig Cherier Miklós, 1849-től rövid ideig Heller Károly.

Az intézet igazgatói a következők voltak: 1784-től 1785-ig Altorjai Benkő Miklós, 1785-től 1800-ig Fleischhacker János, 1804-től 1807-ig Stibsits Ferencz, 1808-tól 1813-ig Jordánszky Elek, 1816-tól 1819-ig Hemtner Flórián, 1832-től 1844-ig Engelhart Anzelm, 1845-től 1848-ig Dussil Illés, 1850-től 1861-ig Baintner János, 1861-től 1869-ig Bokrányi János, 1869-től Ekmayer Ágost. Jelenlegi igazgatója *Fésüs* György, jogtudor, a királyi akadémia igazgatója, a magyar és európai jogtörténet és az egyházjog nyilvános rendes, az államszámviteltan tanára, az első alapvizsgálati bizottságnak ez időszertint elnöke, az államtudományi államvizsgálati bizottságnak alelnöke.

A jog- és államtudományi kar nyilvános rendes tanárai: *Fésüs* György, (l. föntebb). *Rentmeister* Antal, jogtudor, a tanári testület idősbje, a római jog nyilvános rendes tanára, az első alapvizsgálati bizottságnak ez időszertint elnöke. *Katona* Mór, jogtudor, budapesti egyetemi képesített magántanár, a magyar és az osztrák polgári magánjog nyilvános rendes, a telekkönyvi, úrbéri és bányajog tanára, a jogtudományi államvizsgálati bizottságnak ez időszertint elnöke, az első alapvizsgálati bizottságnak tagja. *Vutkovich* Sándor, ifjabb, a jog- és államtudományok tudora, kolozsvári egyetemi képesített magántanár, a jog- és államtudományi bevezetés, az alkotmány- és kormányzati politika, a magyar közjog és az európai nemzetközi jog nyilvános rendes tanára, a második alapvizsgálati és az államtudományi államvizsgálati bizottságnak ez időszertint elnöke. *Mandello* Gyula, az államtudományok tudora, budapesti egyetemi magántanár, a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan és a pénzügyi jog nyilvános rendes tanára, a második alapvizsgálati bizottságnak ez időszertint elnöke, az államtudományi államvizsgálati bizottságnak tagja, a cambridge-i St-John's College fellow in commons-ja, az Institut international de Sociologie rendes tagja, az Institut International de Statistique tagja, a British Economic Association, az American Academy of Political Science, az American Statistical Association, a Société pour l'Éducation Sociale, az Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaft tagja, az Office International du Travail levelezője, a Magyar Közgazdasági Társaság főtitkára. *Falcsik* Dezső, a jog- és államtudományok tudora, budapesti egyetemi képesített magántanár, a váltó és kereskedelmi jog és a peres és perenkívüli eljárásnak nyilvános rendes tanára, a jogtudományi államvizsgálati bizottságnak ez időszertint elnöke, az első alapvizsgálati és az államtudományi államvizsgálati bizottságnak tagja. *Oberschall* Pál, a jogtudományok tudora, kolozsvári egyetemi képesített magántanár, a jogbölcészlet és a büntetőjog nyilvános rendes tanára, a második alapvizsgálati és a jogtudományi államvizsgálati bizottságnak tagja, a bírói tiszt viselésére képesített bíró, Pozsony szabad királyi város törvényhatósági bizottságának választott tagja.

Előadók: *Fischer* Jakab, orvostudor, a pozsonyi magyar királyi állami kórház főorvosa, a törvényszéki elmekörtan előadója. *Zsigárdy* Aladár, orvostudor, Pozsony vármegyei tiszt főorvosa, királyi törvényszéki és fogházorvos, a törvényszéki orvostan előadója. *Pávai-Vajna* Gábor, orvos-sebész tudor, szülészmester, a pozsonyi magyar királyi állami kórház főorvosa, az országos közegészségügyi tanács tagja, a pozsonyi magyar királyi állami tanítónőképző intézetben és a felsőbb leányiskolában az egészségtan tanára, a köz-igazgatási közegészségtan előadója. *Kováts* Ferencz, az államtudományok tudora, kép. levéltárnok, akadémiai könyvtárnok, a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle szerkesztője, a pozsonyi Orvosi és természettudományi egyesület választmányi és a pozsony megyei Gazdasági egyesületnek tagja, a

gazdaságtörténelem, okirattan és kortan előadója, a magyar állam statisztikájának helyettes előadásával megbízva.

A *bölcsészeti tanfolyam nyilvános rendes tanárai*: *Vutkovich* Sándor, idősb, bölcsészettudor, a magyar nyelvészet és irodalomtörténet nyilvános rendes, a bölcsészet helyettes tanára, a magyar királyi pozsonyi állami tanítónő-képzőintézet igazgató tanácsosa, a „Nyugatmagyarországi Híradó” politikai napilap főszerkesztője és tulajdonosa. *Örtvay* Tivadar, bölcsészettudor, budapesti egyetemi képesített magántanár, esanád-egyházmegyei áldozár és szentszéki ülnök, pápai kamarás, szent Györgyről nevezett esanádi címzetes apát, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja s archaeologiai bizottságának tagja, a Szent István-társulat irodalmi és tudományos szakosztályának tagja, a Monumenta Vaticana szerkesztő bizottságának tagja, a pozsonyi Orvosi és természettudományi egyesületnek alelnöke és alapító tagja, a pozsonyvármegyei Régészeti és történelmi egyesületnek alelnöke és alapító tagja, a békésvármegyei Régészeti és művelődéstörténelmi társulatnak tiszteleti, a magyar Történelmi Társulatnak, a délmagyarországi Régészeti és történelmi társulatnak, a magyar Heraldikai és genealogiai társaság igazgató-választmányának, a pozsonyvárosi Statisztikai bizottságnak tagja, az egyetemes és a magyar történelem nyilvános rendes tanára. *Wertheimer* Ede, budapesti egyetemi képesített magántanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, az egyetemes történelem nyilvános rendes tanára. *Akadémiai hitszónok*: *Schaeffer* Jakab, Jézus-társasági atya.

* * *

Források: Schönvitzky Bertalan dr.: A pozsonyi kir. kath. gimnázium története. — Markusovszky Sámuel: Az ág. hitv. ev. liceum. — Bozóky Endre: Az állami főreáliskola. — Horváth Zoltán: A nagyszombati érseki főgimnázium. — Kőhalmy József: A nagyszombati konviktus. — Füredi János: A szentgyörgyi kath. algimnázium. — Fraknói Vilmos: Hazai és külföldi iskolázás. — Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. — Jónás János: A pozsonyi felső keresk. iskola. — Ghiczey József: A pozsonyi felsőbb leányiskola.

EGÉSZSÉGÜGY.

A míg Pozsony városában az egészségügyi s az ezekkel rokon czélt szolgáló intézmények már több százados múlta tekinthetnek vissza, addig Pozsony vármegyében az egészségügyi intézkedések szabályozásáról voltaképpen csak azóta beszélhetünk, mióta a közegészségügyi felügyeletet és intézmények megalapítását az országos kormányok vették kezükbe. Azelőtt jóformán csak egyes járványok fellépésekor találkoztunk alkalmoszerű, szórványos intézkedésekkel, szabályrendeletekkel; az egész vonalra kiterjedő rendszeres egészségügyi közigazgatásnak igazi kezdő pontjául azonban mégis csak a magyar alkotmányos korszak törvényhozásának egészségügyi alkotásait tekinthetjük. Így tehát Pozsony vármegye egészségügyi kormányzatának története egybevág a legújabb korszak történetével.

Bizonyos, hogy mennél szélesebb körben és intenzívebben terjed a műveltség, annál nagyobb gondot fordítanak az egészségügyre, melynek hiányossága, a nép nagyarányú halálozásában, elcsenevészsében vagy testi épségének gyakori megtámadásában domborodik ki leginkább. Már pedig, ha minden állam jólétének erkölcsi és anyagi tekintetben az egészséges nép az alapja, Magyarországnak különös gondot kell fordítania arra, hogy ép és egészséges, továbbá szapora népességgel bírjon, mert a magyar nemzet csak úgy tarthatja fenn magát az erős szaporodású szomszédos népek között, ha gyarapodása nem marad el azok mögött. Első sorban pedig saját határain belül kell szaporaságát és erejét fenntartania, máskülönben kudarczot vallana a magyar állam fennmaradásának és megerősödésének szempontjából szükséges beolvastó képessége. Nem tagadható, hogy hazánkban elég bő a nép szaporodása, a mit azonban nagy mértékben ellensúlyoz a nagy halálozási arányszám, a nagy gyermekhalandóság, mely az összes elhaltaknak még mindig 50 %-ára rúg, a rövid átlagos időkor, az egészségügyi szolgálat hézagos volta, a betegápoló intézetek fogyatékosága, az emberbaráti intézmények hiánya stb. stb. Feltétlenül szükséges tehát, hogy a közegészségügy, mint első rangú állami és nemzeti érdek, külön közegészségügyi miniszterium felállítása mellett, a legszigorúbb állami gondoskodás tárgyát képezze. A közegészségügyet illetőleg, Pozsony városáról sok elismerésre méltót mondhatunk; Pozsony vármegye azonban a Pozsony városi intézmények áldásának csak közvetve veheti hasznát s egészségügyi tekintetben még sajnos hátramaradását kell tapasztalnunk, habár nem tagadható, hogy az utolsó évtizedben a vármegyében is örvendetes haladás állapítható meg.

A közegészségügyi állapotnak kedvezőbbé vagy kedvezőtlenebbé változására a lakosság műveltségi foka mellett, első sorban a természeti viszonyok bírnak befolyással. Az éghajlati és talajviszonyok hatásának fontosságát senki sem fogja tagadhatni, mert hiszen ezek a betegségek előidézésében, vagy a gyógyulás előmozdításában vagy hátráltatásában jelentékeny, sokszor döntő tényezők. A *talajviszonyok* nem mindenütt kedvezők. A vármegye nagyobb része a Kis-Kárpátok lejtőjén alakult görgeteges és hordalékos föld, mely a *Vág* déli szakaszánál egészen beleolvad a kis magyar Alföld síkságába; egészen áradványos képződés a kavicsos és homokos Csallóköz, melyet csak vékony réteg termőföld — humus — borít. E síkságok mélyebb pontjain gyakori a mocsaras képződmény, s így korhadó szerves részeket foglal

magában az alacsonyán járó talajvíz; ugyanazt mondhatni a Kis-Kárpátok nyugati lábánál elterülő Morva melletti síkságról, mely már a bécsi medencéével áll összefüggésben. A talajvíz táplálván a néptől használt kútakat, ezek nem ritkán okai a fellépő fertőző betegségeknek, például a tifusznak. De a talajvíznek tulajdonítható az a sajnos körülmény is, hogy a Csallóköz déli részén aránytalan nagy számban található a *golyvát* és *kretinizmust*.

A *Duna árterületén*, tehát a Csallóközben s a galántai járásban gyakrabban lép fel a hasi hagymáz. Előfordul azonban a Kis-Kárpátok alján fekvő helységekből is, mert ezeknek az ivóvize sokszor meg van fertőztetve. E községek szőlőt művelnek a lejtőkön, s a leszivárgó trágyalének a földtől meg nem emésztett szerves alkotórészei megfertőztetik a kútak vizét. Ez annál könnyebben történik, mert a hegyek elég meredek lejtőiről a gyakori záporok lemosásuk a síkságra a trágyát, a hol feloldva, közvetlenül szivárog a talajon át a kútakba. Ezért fordul elő gyakrabban a hasi hagymáz Récse, Bazin, Modor, Nagyszombat területén, nemkülönben Alsó-Csallóközben, a Duna árjának kitett részeken. A pozsonyi állami kórházban évenként ápolás alatt levő 30—40 hastífusz-beteg többnyire e vidékről kerül ide. 1903-ban Baziuból 16, Grinádról 4, Szent-Györgyről 4, Szárazpatakról 18, Kis-Mácsédról 10 hastífusz-esetet jelentettek. Az ivóvíz Pozsonymegyében néhány helység — mint Alistál, Halmos, Boldogfalva, Cseszte, Sárköz, Csákány, Nagy-Jóka, Stomfa, Lozorno, Máriavölgy, Farkastorok stb. — kivételével általában nem jó. Artézi kút egy sínes a vármegyében. A kútak többnyire nyitottak, kávécsák vagy kerekesek. A nyitott kútak, miután mindenféle szenny belehullhat, egészségi tekintetben nagyon is kifogásolhatók.

A talajon és a talajvízen kívül, az egészségi állapotra nézve nagy befolyása van még az éghajlati viszonyoknak is. A légző szervekre nem mondható nagyon kedvezőnek a vármegye éghajlata. A megyére nézve jellemző, hogy délnyugati, déli és délkeleti részének alig van tökéletesen szélmentes napja. Legtöbb a szél Pozsonyban és környékén, egy évben átlag alig 5—6 szélesendes nappal, hasonlóképpen a Csallóközben. Legtöbb szélesendes napja Nagyszombatnak van, átlag 124 nap, azután Modornak, a hol 80—90 szélesendes napot jegyeztek fel egy esztendőben. A folytonos széljárások miatt, melyet a két síkság között feltorló hegygerincnek a befolyása fokoz, az időjárás nem állandó, mert a hőmérsékletben 49 fok, sőt néha nagyobb ingadozás is észlelhető, a legnagyobb meleg középértékben 33, a legnagyobb hideg —16 C. fok. Mindamellét általában a vármegye éghajlata mérsékelt. Azonban nem tagadható, hogy a gyakori szél és tetemes hőingadozás miatt a megye területén sokkal sűrűbben fordulnak elő a gége- és tüdőbajok, nemkülönben a szív és vese betegségei és különösen csúszos bántalmak, mint más megyékben. Az éghajlat befolyásának tulajdonítható, hogy a védettebb lejtőkön fekvő helységekből, általában a hegyvidéken, több az öregebb ember, mint a síkságon. Viszont tagadhatatlan, hogy a széljárásnak jobban kitett helyeken a fertőző betegségek kevésbé harapóznak el, mert a fertőzött levegőt hamar elsöpri a magasból áradó tisztább, fertőzetlen levegőáramlat.

A vármegye egészségi állapota, tekintve a földrajzi viszonyokat, általában elég kedvezőnek mondható, mert az utóbbi években a halálozási arány 1000 lélekre 24—26 közt ingadozott, ezzel szemben a születések arányszáma 1000 lélekre 37—40; tehát a szaporodás Pozsonymegyében ezerre 13, vagyis tetemesen jobb, mint Pozsony városáé, melynek szaporodási aránya csak alig 4.

A gyermekhalandóság nagysága, melyről alább lesz szó, éles világításba helyezi az orvosi erők csekély voltát. A míg Pozsonyban, mint más nagyobb városokban is tapasztalható, összetorlódnak az orvosok, addig a vármegyében egész körzetek vannak orvos nélkül.

A vármegyei egészségügy élén áll a megyei főorvos, dr. *Zsigárdy* Aladár, van azután 7 járási, 3 községi, 32 körorvos, 5 városi és a városokban 11 magánorvos. A járásorvosok a hatáskörükbe tartozó községeket negyedévenként, a körorvosok pedig községeiket 2 hetenként kötelesek meglátogatni. Magán, városi és járásorvosok a városokban lakván, a községekre voltaképpen csak 35 orvos jut, a mi 29 község mellett szembeötlőleg kevés. Községi és körorvosok azért vállalkoznak ily feltűnő csekély számmal, mert javadalmazásuk terhes munkájukkal és képesítésük értékével nem áll arány-

ban.¹ A pozsonyvárosi és a megyében lakó orvosok közötti aránytalanságot legjobban illusztrálja az, hogy a míg Pozsony városában 10,000 lakóra 11 orvos jut, a vármegyében alig számíthatunk kettőt 10,000 lakosra.

Bábák dolgában már jóval kedvezőbb az állapot. A vármegyében volt 1903-ban 272 bába, ezek közül csak 5 működött külföldi oklevéllel, a többi magyar, többnyire a pozsonyi bábaképző-intézetben nyerte oklevelét.

Gyermek-
halandóság.

A vármegyében a magyaránú *gyermekhalandóságnak tehát egyik főoka az orvosok hiánya*. A gyermekhalandóság feltűnően magas arányú. Országszerte vígasztalan képet nyújt ugyan a gyermekhalandóság statisztikája, de sajnos, hogy a műveltségben előrehaladott Pozsony vármegye nem hogy alatta maradna az országos átlagnak, hanem túl is lépi azt. Még mindig több mint 50% a hét éven alúli gyermek az összes halottak között. Ez a roppant százalék nem időszakos, hanem állandó jelenség. Pedig hogy kellő körültekintéssel nagyon is lehet csökkenteni a rendkívül nagy gyermekhalandóságot, azt Pozsony város példája tanúsítja, a hol 34—40 százalék körül van a még mindenestre magas gyermekhalandóság; 1900-ban a hét éven alúli elhalt gyermekek Magyarország területén az összes halálozások 50·8, 1901-ben 48·4, 1902-ben 50·7 százalékát tették. Ugyanez években Pozsony vármegyében a halálozási arány 50·6, 48·6, 51·8 volt, tehát ez utóbbi esztendőben több mint egy százalékkal magasabb.

Ezekből a számokból is világosan láthatjuk, hogy a gyermekek egészségügye a vármegyében rosszul áll. Hozzájárul az orvosok hiányán kívül a népek általában országszerte tapasztalható maradisága és közömbössége, hogy az orvosi segélyhez vagy sehogy, vagy csak a végső esetben fordul, különösen pedig a beteg gyermeket inkább hordja a kuruzslókhöz, mint az orvoshoz, vagy egyáltalában sehova. És sajnos, hogy ez a rossz szokás éppen az államalkotó tiszta magyar fajnak egyik legsarkalatosabb hibája. Menthető a szegény embernek e mulasztása akkor, a mire már sajnos, rámutattunk, mikor igen távol esik tőle az orvos és csak nagy áldozatába kerülne, hogy felkeresse. A legtöbb esetben azonban a szociális viszonyok és a megélhetés szomorúsága, a kultura alacsony foka, de egyszersmind a községi közigazgatás tehetetlensége és a kötelességtudás fogyatékosága az okai a gyermekélet nagy mértékű pusztulásának. Az orvosi segély igénybe nem vétele a felnőtteknél is gyakori. A míg Pozsony városában 92—93 ember vett igénybe orvosi segítséget 100 meghalt közül, a vármegyében 1902-ben *csak 51*. Ez a szám, a mi legfeltűnőbb, állandó hanyatlást jelent, mert a felnőttek közül 1899-ben 100 közül még 68 fordult orvosi segítséghez, 1900-ban már csak 57. Ez is az orvosok növekvő hiányára mutat. Az országos átlag még rosszabb ugyan és szintén hanyatló irányzatot mutat, mert általában a magyar birodalomban 1902-ben 47 fordult orvoshoz 100 közül, 1900-ban pedig még közel 51, de azért még sem mondhatjuk e tekintetben Pozsony vármegye állapotát csak távolról is kielégítőnek.

Halottkémlés.

Orvosok hiányában a *halottkémlés* is sok helyen megbízhatatlan; a kitanított halottkémlők általában éppen nem felelnek meg. De ezt nem is követelhetjük egy elemi ismeretekkel is alig bíró falusi embertől, ha még úgy oktatták is. Pozsony vármegyében, igaz, hogy 100 halálozás közül 1899-ben csak 33 esetben állapította meg orvos a halálokot, míg 1901-ben és 1902-ben már 61—62 esetben végezte a halottkémlést orvos; de még mindig 40%-a van a haláleseteknek, melyekben a halál-ok megállapítását, természetes

¹ A megyei fő- és járási orvosok javadalma is csak legújabbban, az 1904-iki költségvetésben megállapított fizetésrendezés folytán emelkedett annyira, hogy most a megyei főorvosnak 3600 korona törzsfizetése, 700 korona laktér és 1000 korona utiátalánya van, a járásorvosok javadalma pedig 2400 korona törzsfizetés és 420 korona laktér, a városi orvosoké laktér nélkül 1400—1000 korona, a körorvosoké, mert róluk a törvényhozás, sajnos, nem gondoskodott, 6—800 korona. Ez pedig vajmi kevés a megélhetésre. A mellékjövedelem bizonytalan és gyakran behajthatatlan. A községi és körorvosok sorsa tehát most is mostoha. Éppen azért marad üresen annyi körzet nemcsak Pozsony vármegyében, a hol 1902-ben 92 községnek nem volt orvosa, hanem az egész országban is, mert ugyanez évben 2227 községben nem volt orvos, a mi különösen járványok idején bosszulja meg magát az ország népességének szaporodási hiányában. A körorvosok államosítása, tisztességes javadalommal való ellátása tehát első rendű egészségügyi követelmény. E nélkül nem segíthetünk az orvosoknak a városokba való torlódásán, a mi még azzal a veszedelemmel is jár, hogy városokban a túlhajtott konkurrenzia folytán az orvosok vitális érdekeit is tönkre teszi.

felületességgel a kitanított parlagi halottkének végzik. Ilyen halottkém 233 működik a vármegyében. A halottkémlési díj is különben megszegyenítőleg csekély, 40—80 fillér egy eset után, a miért lelkiismeretes munka teljesítése nem várható. Galánta mellett *Gány* és *Nebojsza* helységekben maga az előjáróság végzi a halottkémlést.

A vármegyében a halálozások rendkívüli emelkedése nem tapasztalható, ezerre 24—25 körül van. 1898-ban az összes halálozás volt 7317, ebből 1885 fertőző kór, 5267 egyéb ok miatt, 165 nem természetes halál; 1899-ben 7868, ebből fertőző kór 2136, nem természetes halál 185; 1900-ban 7647, ebből fertőző 1698, nem természetes 163; 1901-ben 7626, ebből fertőző 1914, nem természetes 152; 1902-ben 7881, ebből fertőző 1976, nem természetes halál 149. A nem természetes halálokok nagyobb része szerencsétlenség, azután öngyilkosság, ezek közt leginkább vízbefúlás, arzén- és foszfor-, nemkülönböztetve lúg- és savmérgezések a túlnyomók. A nem természetes halálesetek százalékos arányszáma csak kis törttel múlja felül az országos arányszámot, 1901-ben és 1902-ben meg éppen alatta is marad; az egész országban a halálesetek összes számából 1901-ben 2·37, 1902-ben 2·20% volt a nem természetes halál, Pozsony vármegyében ellenben *csak* 1·99—1·90%.

Az, hogy a betegekkel sok helyütt oly keveset törődnek, mindenesetre nagy árnyéka a kulturális életnek. Erre nézve is az egyik jelentősebb orvoslási módot a műveltség és emberszeretet fejlesztésében kereshetnők. A művelődés bizonyos irányú hiányára vall a *halotti kultusz elhanyagolása* is; a temetőket legtöbb helyen egyáltalában nem gondozzák, s ez nemcsak a vallásos kegyelet szempontjából sértheti az embert, nemcsak az esztétikai érzék és rendszeret hiányára következtethetünk belőle, hanem mindenféle kárral is járhat a közegészségre. E tekintetben a lelkészeket is mulasztás terheli, mert ők lennének hivatva a népet ez irányban nevelni és kioktatni s a temetők gondozására őket mintegy rákényszeríteni.

A gyermekhalandóság megdöbbentő nagysága mellett a különféle járványok a felnőttek közt is növelik a halálozási hányadot; mert elegendő orvos nem létében, s a már említett hiányos közegészségi viszonyok miatt, a járványok leküzdése sok nehézségbe ütközik. A tifuszról már fennebb megemlékeztünk.

Járványos betegségek közül *valódi himlő* 1903-ban egyetlen esetben sem fordult elő a vármegye területén, ez a legfényesebb bizonyítéka a himlőoltás áldásos voltának. 1902-ben is csak 4, 1901-ben 3 eset volt. A himlőoltás kötelező voltát csupán a Dunaszerdahely környékén lakó cigányok igényelnek kijátszani, úgy hogy karhatalommal kell őket az oltás végrehajtása végett összefogdosni.

Kanyaró és *skarlatina* gyakran fordul elő a vármegye területén, különösen Dunaszerdahelyen és környékén. Kanyaróban 1902-ben meghalt 218, vörhenyben 158, számarhurutban 158, ronsoló toroklobban 176. 1903-ban összesen 184 ronsoló toroklob fordult elő 32% halálozással, a mi az előző évhez képest örvendetes csökkenést mutat. A szérum-oltás kötelező voltáa a csökkenés kimutatható. A szérumot a szegények ingyen kapják; a vérsavót a budapesti Pasteur-intézet szolgáltatja. Ha az oltás idejekorán volt foganatosítva, mindig jó eredménnyel járt. Hasi hagymázban meghalt 63, (tehát több, mint 1903-ban). Vérhas 1903-ban 8 eset volt; 1902-ben összesen csak 1 személy halt meg benne. A tüdőgümőkór nagy számmal szedi a vármegyében is áldozatait. 1902-ben 1075 halálesetet okozott; 1901-ben 1044-et, 1900-ban 1166-ot és ugyanannyit 1899-ben. A tüdőgümőkór általában az *összes* fertőző betegségek okozta halálozásoknak több mint felét okozza. A fertőző betegségekben elhaltak száma 1902-ben az összes halottak 25·10%-át tette, ebből a tüdőgümőkór halottjai 13·64%-ot. Ez az arány nem áll messze az egész Magyarország halálozási arányától; a mondott évben ugyanis a magyarországi halottak közt 14·60 százalék volt gümőkóros, vagyis a magyar birodalomban ez évben összesen 75,145-en haltak el tüdővészben. Pozsony város a tüdőgümőkórt illetőleg nagyobb arányszámot tüntet fel, 14·41—15·21 százalékot; de ezt a gyáripari foglalkozás és a sűrűbb lakosság okolja meg. Vagyis áll az, hogy a nagyobb művelődési középpontok és túlnépes városok mindmennyi melegágyai a tüdővész terjedésének.

Halálozási
statisztika.Járványos
betegségek.

A fertőző betegségek ellen való védekezés, az idevonatkozó miniszteri rendeletek értelmében elég serényen folyik, a mi reményt nyújt arra, hogy a lehetőség szerint a fertőző betegségek lényegesen csökkenthetők, sőt bizonyos kórok megszüntethetők is lesznek. A fertőtlenítést minden bejelentett esetben végrehajtják; Pozsonymegyében a budapesti Walsér-féle kerekas fertőtlenítő gépek vannak használatban. Minden rendezett tanácsú városban és járásban van egy-egy. A lakások fertőtlenítésére a formalin-gőzöket használják, ez legjobban megfelel a célnak és kezelése is legkényelmesebb. Nagy hiány, hogy a vármegyében külön járványkórház egyetlenegy sincs. Ezek mindig szükség szerint állítatnak fel az illető községekben. Járványos betegek számára most emelnek külön pavillont a nagyszombati kórház mellé.

Az idült fertőző betegségek közül többfelé meg van gyökeresedve a bujakór, különösen *Vágán* és *Vágszerdahelyen*, a hol sokan szenvednek annak harmadlagos formájában. Nagy baj az, hogy az ilyen betegségekben szenvedők összeházasodnak s így egész nemzedékeket tesznek tönkre. Ez ellen fokozottabb és szigorúbb küzdelem volna szükséges.¹ A vele okozati összefüggésben álló prostitúció ügyéről a vármegyében alig lehet szó; rendszeres felügyelet alatt álló prostituáltak csak *Nagyszombatban* és *Dunaszerdahelyen* vannak, még pedig az előbbi helyen 16-an, az utóbbi helyen pedig csak 3-an. Az idült fertőző betegségek közt felemlítendő az ólommérgezés, mely különösen a modori fazekasok közt fordul elő.

Trachoma eredetileg a vármegye területén nem fordul elő. A megyében talált 120 trachomás, a szomszéd *Trencsén-* és *Nyitra vármegyékből*, valamint *Túróczból* és *Árvából* került ide. Ezek egyes majorokba vannak internálva és a körorvosok felügyelete alatt állanak, a kik kötelesek őket gyógyítani.

Táplálkozás.

A táplálkozás megyeszerte általában kielégítő, legkevésbé azonban a Csallóközben, hol sok a szegény ember s velük együtt a nyomor; törekedjünk is ennek a népnek a jólétét emelni, mert az tény, hogy szegény, nyomorban tengődő nép egészséges és szabad nem lehet soha.

A *vágóhidak* általában nem megfelelők. Kőből épített vágóhíd nincs több, mint Nagyszombatban, Bazinban, Szentgyörgyön, Modoron, Dunaszerdahelyen, Somorján és Stomfán; egyebütt csak fabódékban vágják le az állatokat.² A hússzemplét ma már legtöbb helyen az állatorvosok végzik, tehát ettől fel vannak mentve a községi orvosok, kivéve ott, hol állatorvos nincs. Ilyen helyeken 40—80 fillér nyomorúságos díjért kell a hússzemplét is teljesíteniök.

Az alkoholizmus.

A táplálkozási viszonyok egyik káros jelensége a mindinkább terjedő *alkoholizmus*. Pozsony vármegyében különösen a hegyaljai tót vidékeken van elterjedve; de elharapózik jobban és jobban már a magyar vidékeken is, mióta a bor megdrágult és azt az olesó, rossz szeszszel pótolják. Újabb időben nemcsak a művelt nyugaton, hanem nálunk is megindult az a nagyon is üdvös mozgalom, melynek célja az alkoholizmus ellen való küzdelem. A *pálinkaivásnak*, e sorok írója is ellensége, de a mérsékelt bor- vagy sörivás megtiltását túlhajtásnak tartja, mely legtöbbet árt az antialkoholizmus híveinek céljaik elérésében. Pozsony városában az antialkoholisták élén *dr. Fischer* Jakab államkórházi főorvos áll.

Az alkoholizmus, mint súlyosbító mellékhatás, nyilvánvalóan tapasztalható a Csallóközben uralkodó kretinizmusnál. Hogy az alkoholizmus mennyire el van terjedve Pozsony vármegye területén, legjobban mutatják a következő hivatalos adatok, melyeket *dr. Sajtos* Samu pénzügyi titkár bocsátott e sorok írójának rendelkezésére. Ezekből kitűnik, hogy a megyében

¹ Véleményem szerint, nagyon is itt volna már az ideje annak, hogy a népesség elsatnyulásának és elnyomorodásának meggátlása végett az állam intézkednék arról, hogy a házasulandók az anyakönyvi kivonat és más hivatalos okiratok mellett még egy hivatalos orvosi bizonyítványt is csatolnának, hogy minden tekintetben tökéletesen egészségesek.

² Pozsony vármegye egész területén 1903-ban levágatott 18,747 szarvasmarha, továbbá 14,339 darab sertés és 1021 juh és kecske, vagyis összesen 33,107 darab, *ellenben magában Pozsonyban* ugyanez évben 34,150 állat — szarvasmarha, sertés, borju — került levágatásra. E számadatok bizonyítják legjobban, hogy a megye élelmezése, hús dolgában, bizony szegény, mert tény, hogy a megye 300,126 lakosa *évenként kevesebb húst* fogyaszt, mint Pozsony város 65,867 lakosa.

van összesen 1032 korcsma és 602 korlátolt italmérési üzlet s ezekben évenként átlagosan kimérnek összesen 43,277 hektoliter bort, 34,471 hektoliter sört és 40,737 hektoliter szeszt s az ezekért befolyó kincstári jövedelem évenként meghaladja a 2.444,220 korona összeget is: megjegyzendő azonban, hogy a most közölt összegekbe a magánosoktól megrendelt szeszes italok összege nincs beszámítva, pedig ez is sokra rúg. A megye területén, különösen a tótoktól lakott helységeiben harapózott el megdöbbenőleg a pálinkaivás, így p. o. csak a malaczkai járás tótlakta falvaiban, 203 kisebb-nagyobb korcsmában több mint 11,509 hektoliter pálinkát mérnek ki évenként. Valóban elszomorító adatok, melyek kétséget kizárólag mutatják a népesség depravációját, nemkülönben erkölcsi és anyagi süllyedését.

A vármegyében uralkodó *tájkórok*: a *malária*, *golyva*, *kretinizmus* és *csont-lágyulás*. A *maláriáról* szerencsére már keveset beszélhetünk. Nagyrészt megszünt. A pozsonyi állami kórházban is alig fordul elő évenként több eset 10—15-nél. Terjedelmesebb álló mocsarak alig vannak a vármegyében, a kisebb pocsolyák és kacsatavak, mint már előzőleg említettük, inkább a talajvíz megrentésére vannak befolyással. A Duna szabályozása által az alsócsallóközi és esilizközi, nemkülönben a felsőcsallóközi ármentesítő, társulatok, a m. kir. kultúrmérnökséggel karöltve, több mint 15,000 hold mocsaras területet száritottak már ki, s ezzel a malária fészkeit jelentékenyen elpusztították; maláriaesetek leginkább még az Alsó-Csallóközben és a Csiliz mellett fordulnak elő. *Bős*, *Alistál*, *Baka* területén még sok a mocsár, de hovatovább ezeket is kiszárítják s így itt is az egészségügy javulása várható.

Sokkal nagyobb, állandó és veszedelmes kór a *kretinizmus*, mely összefüggésben van a golyvával, minthogy tapasztalat szerint a Csallóközben található hülyék rendszerint golyvásak is. Ez úgyszólván különleges betegsége a Csallóköznek. E szigetnek a földje kivétel nélkül áradmányi lerakódás, a Duna által évszázadokon át összehordott homok, kavics és agyag réteges lerakódása, a Csallóköz déli részén iszapos homokkal kevert vastagabb televényfelszínnel. Általában véve a Csallóköz egészségi viszonyai nem különböznek a szomszéd területek egészségi viszonyaitól; a hideg évszakokban a légzőszervek lobos és hurutos bántalmai, esúz, szívbélhártyalob, szervi szívbajok az uralkodók, nyaranta pedig a bélesatorna bántalmai. Az akut fertőző betegségek itt sem lépnek fel nagyobb mértékben, mint az ország bármely területén, mert eléggé ki van téve a sziget a széljárásnak; a halálozási arány is nagyjában megegyezik az ország más részeinek halálozási arányával. Sőt maga Somorja a vármegye legegészségesebb városai közé sorolható. Ellenben rendkívüli csapás a Csallóközre a már említett *kretinizmus*. A hülyék száma az 1900. népszámlálás adatai szerint is közel van 1800-hoz, tehát Pozsony vármegye (Pozsony nélkül) 300,126 lakosához viszonyítva, körülbelül 6 hülye jut 1000 lakosra, csak hogy ez a tömeg mind a Csallóközön terheli. Átszámítva az arányszámot a Csallóköz lakosságához, azt a megdöbbenő adatot kapjuk, hogy 1000 lakosra körülbelül 25 hülye jut. A hülyék száma Pozsonymegyében majdnem háromnegyedrészét teszi az összes testi hibában szenvedőknek. Van ugyanis a vármegyében 286 vak, 611 süketnéma, 336 elnebeteg. Ezeknek a szerencsétleneknek a száma egészen normális lenne az országos átlaghoz képest, ha az összes testi fogyatkozásban szenvedők arányszámát nem rontaná meg a hülyék nagy száma. Ezekkel együtt 2410 testi és értelmi fogyatkozásban szenvedő van Pozsony vármegyében, vagyis minden 10,000 lakosra 80. Ellenben egész Magyarországon csak 47 (pontosan 477). A hülyék nagy száma tehát igen kedvezőtlen befolyással van az általános egészségügyi képre. Az országban csak a Királyhágón túl, Fogarasban és Hunyadban nagyobb a hülyék száma. Legtöbb található a Csallóközben Vajkán, Somorján, Doborgazon, Egyházzellén, Olgán, Nagylégen, Alsó- és Felső-Pakán. Nádasdon, Dunaszerdahelyen, de a Duna-ágon innen is, bár a Csallóköz szomszédságában Jókán. Nagyfödémesen, a Duna-Dudvág közén Tallóson, Nádszegen is. A hülyék rendszeren nagygolyvájuk, a miből a két baj közös okára kell következtetni. A *kretinizmus* férfiaknál és nőknél egyenlő arányban fordul elő.

Nemzetgazdasági szempontból is nagy kárt okoz a *kretinizmus*, mert a hülyék az állam vagy a községek állandó terhei; nagyobb munkára kép-

A malária.

A *kretinizmus*.

telenek, legfeljebb könnyebb házi munkára, libapásztorságra használhatók, tehát többnyire kegyelemkenyéren tengődő koldusok, katonának nem valók, a népszaporítás szempontjából pedig határozott veszedelmet képeznek, mert *Lendvay* Benő, Pozsony vármegye egykori főorvosa, a ki e kóros állapotot behatóan tanulmányozta, kimutatta, hogy bajuk öröklékeny, pedig természeti ösztönüknél fogva összeházasodnak, a mi ellen hivatalosan nem is lehet semmit tenni, mert hiszen erre semmiféle törvény nincs. Összeházasodás tehát konzerválja és terjeszti a csapást, mely a keresetképtelenek eltartása miatt, Csallóköz terhelt községeinek, évenként több áldozatba kerül 100,000 koronánál. Hogy a véderő mennyit veszít, elég arra utalnunk, hogy Somorján 10 esztendő alatt sor alá kerülő 6032 hadkötelesből 742-t, tehát 12·30%-ot a kretinizmus különféle fokai és a golyva miatt kellett visszavetni. Az összeházasodást régen az is elősegítette, hogy a Csallóköz el volt vágva a rendes közlekedéstől a Duna rendezetlen ágai miatt. Mióta a közlekedés könnyebb lett, a népességnek távolabbiakkal való érintkezése is sűrűbbé vált s ennek megvan az a jó következménye, hogy a vérkeveredés folytán a csallóközi nép is kezd szalaszodni és a kretinizmus lassanként csökkenni.

A kretinizmus előidézésében főszerepe van az *ivóvíznek*. A Duna mocsaras partjain és az állandó mocsarak szomszédságában fekvő községek kútjai általában rossz ivóvizet adnak és elősegítik a golyvaképződést. A tisztátalan ivóvízben találja *Parkes* a golyva okát, a mellett szól a köztapasztalat is, sőt erre már a görög Hippokrates és Aristoteles is rámutattak s az orvosok általános tapasztalati meggyőződése is ezt mondja. A rossz ivóvízen kívül oroszlátrésze van e kór előidézésében a szegénységnek, nyomornak, rossz táplálkozásnak is, a nedves szűk, túlszűfolt lakásoknak. A csecsemők hiányos gondozása és táplálása, a Csallóközben is már elharapózott pálinkaivás, szintén hozzájárulnak e kór terjesztéséhez: mert a pálinkaivás közvetve azzal a veszedelemmel is jár, hogy miatta már terheltén jön az újszülött a világra.

Figyelemreméltó és súlyos baj még a több helyen fellépő *csontlágylulás* is.

Csontlágylulás.

A csontlágylulás — osteomalária — mindenesetre a ritkább betegségek közé tartozik. Lényege, hogy felnötteknél, de különösen nőknél a csontok mézszókban mindinkább szegényebbé válnak, minek következtében azok elvesztik szilárdságukat és a legfeltűnőbb eltorzulásokat szenvedik.

Legújabb időkig az orvosok azt hitték, hogy ez ritka betegség, jóformán mindig csak a szegény nép betegsége, és hogy gyógyíthatatlan. Ma azonban már tudjuk, hogy ez a súlyos betegség nem is olyan ritka és nemcsak egyes vidékek kizárólagos tulajdona, mert el van terjedve a világ minden részében és nemcsak a szegényeknél, hanem még a legjobb anyagi helyzetben levőknél is.

Késmárszky Tivadar, a budapesti egyetem megboldogult, kiváló orvosszülészstanára, „*Klinische Mittheilungen*” című művében tesz említést először a hazánkban előforduló néhány csontlágylulás esetéről. Azonban a legújabb időben az orvosok figyelme a csontlágylulás lényegének, okainak és gyógyító módjainak kikutatására csak azóta lett felkelte, a mióta a szaklapokban mennél több osteomalária esete volt közölve. Ez érdeklődésnek köszönhető aztán az, hogy az orvosi irodalomban ma már néhány százra rúg a közölt esetek száma. E sorok írója maga is a pozsonyi állami kórház belbetegek osztályán 1890-ben észlelte az első esetet s ez idő óta 1901-ig már 40 esetet figyelhetett meg, a melyeknek legnagyobb része a *Csallóközből* került az állami kórházba; megfigyelés alapján tehát megállapítható, hogy a csontlágylulás a Csallóköz egyik tájkóri — endemikus — megbetegedése, mert

¹ Nem érdektelen még annak a felemlítése sem, hogy a csontlágylulás a Csallóközben még az állatoknál is elég gyakori. Leggyakrabban fordul elő e betegség a szarvasmarhák közül különösen a teheneknél, továbbá a disznóknál és a lovaknál is. A betegség oka határozottan a talajviszonyokban keresendő, mert tény, hogy sok helyütt a csak arasznyi vastag humusrétegből, a talaj sóit oldó eső- vagy hóvizet, a kitűnő szűrőképességű kavicsréteg azonban átbocsátja, illetőleg a vékony televényföldrétegen keresztül csakhamar abba szűrődik át. Így a termőföld vékony rétegének szárazsága következtében, a takarmány-növények éppen az állati csontrendszer felépítéséhez szükséges sókat nélkülözik. A betegség addig, míg az állat lábain áll, a táplálkozás javításával és a megfelelő mézszók adagolásával, rövid idő

legtöbbszörre azon a vidékeken gyakori, a hol a golyva és a kretenizmus is sűrűbben fordulnak elő.¹

A gyermekvédelem csak ezentúl lesz nagyobb gond tárgya, miután az 1901 VIII. törvényezikk értelmében maga az állam vette át az elhagyott és elhanyagolt gyermekek gondozását s legközelebb Pozsonyban is megnyílik az Izabella-gyermekmenedékhely telepén, a kormánytól felállított állami gyermekmenedékhely. Lelenczház nincs az egész vármegyében; de aránylag lelencz sincs sok. 1903-ban összesen 154 lelencz volt nyilvántartásban, még pedig Nagyszombatban 4, Modorban 15, Bazinban 30, a felsőcsallóközi járásban 87, a malaczkaiiban 9, a galántaiban szintén 9. A szempei és pozsonyi járásban nincsenek lelenczek elhelyezve. A lelenczeket a körorvosok ellenőrzik hónaponként kétszer. A községek tartoznának ellátásukról gondoskodni; de ezt oly hanyagul tették, hogy nagyon is ideje volt már az állam erélyes közbelépésének.

A kórházak ügye csak a legújabb időben vett lendületet, a nagyszombati kórháznak nyilvános közkórházzá történt átalakításával. Hogy a vármegye területén a kórházakra nem fektettek annyi gondot, annak természetes oka mindenesetre az volt, hogy Pozsonynak kitűnő hírben álló állami közkórháza fölöslegessé tette a vármegye legnagyobb részében közkórházak alapítását.

A nagyszombati megyei kórházat még 1824-ben alapították a megyei karok és rendek gróf Pálffy Lipót akkori örökös főispán elnöklete alatt; de akkor alapításának az volt egyedüli célja, hogy a francia háború után nagyon felszaporodott bujakóros betegek gyógyítására szolgáljon. 1898-ban kapta a nyilvánossági jelleget, ugyanakkor az épületet 40.000 korona költséggel újjáalakították, vízvezetékekkel, gázvilágítással látták el, a szobákat kibővítették. Miután 1878-ban dr. *Christián* János lett igazgató-főorvos, az akkor elhanyagolt kórházat teljesen reformálta, 1887-ben irgalmas-apácákat hozott be ápolóknak, a kiknek a számát azóta meg kellett szaporítani. A konyhát most az apácák házilag kezelik s e mellett maga a kórház tart tehenet, majorságot, sertéseket, hogy így a betegeket olcsóbban jó, hamisítatlan és friss élelmiszerekkel láthassa el. A hol a helybeli viszonyok ezt megengedik, a nélkül, hogy a kórház környékét fertőznék, mindenesetre követésre méltó példa. A betegek összes fehérműit is az apácák varrják. A nagyszombati kórház 1903-ban egészen megújódott. Dr. *Reisz* Gedeon miniszt. osztálytanácsos és dr. *Zsigárdy* Aladár megyei főorvos, nemkülönben dr. *Christián* János igazgató-főorvos felszólalásainak és sürgetéseinek érdeme, hogy az elavult főépület helyett 151.000 korona költségen, a megye egészen új pavilonokat emeltetett, melyeket 1904-ben adnak át rendeltetésüknek. A régi épület földszinti része pusztán gazdasági célra fog szolgálni. Ezenkívül újonnan épült egy sebészeti pavillon 60—70 beteg, egy földszintes 12—16 ágyas épület pedig fertőző betegek számára; továbbá fertőtlenítő helyiség, tetemkamara és még a szükséges gazdasági épületek, istállók. A kórház most már 152 beteg befogadására képes. Évi betegforgalma már eddig is meghaladta az 1345-öt is, holott 10 évvel ezelőtt alig volt 300—400 az évi betegforgalom; ez a legfényesebb bizonyítéka annak, hogy a kórház élén arra

alatt gyógyítható. Így, ha a tápdúsabb takarmányhoz esontlisztet kevernek, a beteg állatok 8—12 hét alatt gyógyulnak. (*Gracsányi—Velits*).

Az állami kórházban észlelt osteomaláriás betegek legnagyobb részénél kifejezett phosphor-vizelés — phosphaturia — volt jelen. E tapasztalati tényt véve a gyógykezelés kiinduló pontjául, csontlágylásban szenvedő betegeimnek, már évek óta chloroformban oldott phosphort adtam belsőleg, a megfelelő legjobb étrenddel támogatva.

E gyógyítómóddal, ha nem is értem el teljes gyógyulást, de sok esetben a kízó csontfájdalmak esökkenése s a járás feltűnő javulása volt az eredmény. Nem tagadom, hogy a csontlágylás legbiztosabb gyógyítási módja a Fehlingtől ajánlott petefészkek-kiirtás; — castratio — dr. *Velits* tanár, a pozsonyi bábaképző-intézet érdemdús igazgatója ezt a módszert már több esetben a legfényesebb eredménnyel alkalmazta is, de azért a csontlágylás minden esetében tanácsos, a nevezett műtét végrehajtása előtt, a belső szerekkel való gyógyítást is megkísérteni.

Nem czélom, hogy e helyen, a megszabott szűk keretet átlépve, a csontlágylás oktanával, elterjedésével és gyógyítási módjainak szigorúan tudományos ismertetésével foglalkozzam. A kiket ez közelebről érdekel, utalok dr. *Velits* tanár: „A csontlágylás gyógyításáról” és „További adatok a csontlágylás sebészi gyógykezeléséhez” című alapos és a tárgyat minden oldalról tüzetesen megvilágító értekezéseire, nemkülönben *Taujffer* Vilmos budapesti egyetemi tanár „Osteomalária” című magvas művére (Belgyógyászati kézikönyv II-ik köt.)

A gyermek-
védelem.

Kórházak.

hivatott szakférfiú áll, és hogy a rendszeres és jó kórházi ápolást már maga a nép is megszokja. Restaurálták a kápolnát is. Mindenesetre a kórháznak ez a megújulása legszebb 25 éves jubileumi kitüntetése *Christián* János főorvos-igazgatónak. E mellett van Nagyszombatban még városi kórház is, továbbá a cs. és kir. hadseregbeli elmebetegek számára külön katonai kincstári kórház, 200 elmebajos számára. Végül van még egy kisebb, alapítványokból fenntartott járási kórház *Dunaszerdahelyen*, 20 ágyra berendezve, dr. *Garzó* Aladár járási orvos igazgatása alatt.

Egészségügyi tekintetben, a növekvő gyárpar mellett, *fontos a munkásokról való gondoskodás* is, mind általános hygienikus érdekből, mind pedig azért, mert a gyárakban történik a legtöbb sebesülés. Munkásbetegségélyző-pénztár nincs a vármegyében, de van Pozsonyban, a megye területén, ennek Nagyszombatban van fiókja önálló hatáskörrel. Más helyeken, a hol gyárak vagy nagyobb ipartelepek vannak, csak pénztári orvosokat tartanak, így *Bazinban*, *Dévényújfaluban*, *Dunaszerdahelyen*, *Somorján*, *Malaczkán*, *Stomfán*. A nagyszombati cukorgyárnak orvosa dr. *Vadovits*, a nagyszombati malátagyárnak, mely gazdasági szeszgyárral is össze van kötve, dr. *Frommer*, a diószegi cukorgyárnak dr. *Spányi* Géza és *Löwinsky* sebész, a magyarfalusi cukorgyárnak dr. *Pach*, a bazini téglagyáraknak dr. *Franzl*, a dévényújfalusi mészégetők orvosa dr. *König*., stb. A megye területén fekvő községek legnagyobb részében a köztisztaság általában fogyatékos. A lakások udvarain sok a piszok és a mindenféle trágyadomb és trágyalé, meg a disznópocsolya, melyek nagyon sokszor éppen a kutak közelében vannak és fertőzik a talajt s vele együtt a kutak vizét.¹

Az orvosoknak külön orvosegyesületük nincs a vármegye területén.

Orsz. orvos-
szövetség.

Az Országos orvosszövetségnek azonban van pozsonymegyei fiókja, melynek 54 orvos a tagja. Elnöke dr. *Zsigárdy* Aladár megyei főorvos. Feladata a szövetségnek az orvosi rend érdekeinek megóvásán és fejlesztésén kívül, az orvosi tudomány népszerűsítése. Közgyűléseit e végből, népszerű előadásokkal összekötve, évenként a vármegye más-más helyein tartja. A közegészségügynek mindenesetre nagy hasznára lenne, s ez országos érdeke is, ha a hygienikus követelmények, a betegségek profilaxisának módjai és eszközei felől való felvilágosítással, a lakosok egészségügyi viszonyainak figyelemmel tartásával és megfigyeléseik közlésével, a lelkészek, tanítók, jegyzők, az orvosok munkáját támogatnák, előmozdítanák. Ez volna a legszebb feladatuk mindazoknak, a kikre a nép lelki és anyagi gondozása bízva van.

Gyógyforrások,
üdülő helyek.

A betegek üdülésére és gyógyulására nézve szintén fontos *gyógyforrások* és *fürdőintézetek* a vármegye területén kevés számmal találhatók; ámbár üdülőhelyekül Pozsonytól kezdve egészen a vármegye határáig az erdőborította Kis-Kárpátok szép völgyei bőven kínálkoznak. Ismeretesebbek a *szentgyörgyi* kénes hideg forrás, melyet ivásra és fürdésre használnak, főleg csúsz és görvélykór, nemkülönben idült bőrbajok ellen. A *bazini* vasas forrás, mely fürdőintézettel kapcsolatos, *Bazin* városától kecsin 25 percnyire fekszik, szép fenyvesek között, a zord északi szelektől védve. A kétemeletes fürdőépületben 45 bútorozott vendégszoba van. A vasas gyógyforrás 1000 részében 3:10⁰ szénsavas vasoxid van. Jó sikerrel használható vérszegénység, sápkór, angolkór és női bajok eseteiben. A fürdőhely kitűnő levegője egyúttal jó hatással van lábbadozó betegeknek is. A vasfürdőt részint márvány-, részint fakádakban készítik. Ugyan e helyen hidegvízgyógyintézet is van, melyben idegbajokat, idült gyomor- és bélbántalmakat, bőrbetegségeket stb. gyógyítanak. Fürdőorvos és tulajdonos dr. *Steiner* R.

Szélesebb körökben ismertebb már a *modori Harmonia-telep*, melyet nagyobb számmal keresnek fel fővárosi családok is, úgy hazánkból, mint a szomszédos Ausztriából. A telep Modor szab. kir. város közelében fekszik, ős fenyvesek borította hegyalján, pompás szálérdőben, 300 méter tengerfeletti magasságban, a zord északi szelek ellen védve. A nyári hőmérsék közép-

¹ Rendes illemhely a megye területén — kivéve a városokat és néhány nagyobb községet — bizony kevés van, sőt nagyon sok helyt még híre sincs, holott okkal móddal ezen a bajon is lehetne segíteni, és az emberi ürületet, mint a legtartalmasabb trágyát, a szántóföldek javítására is lehetne értékesíteni. Ismeretes, hogy illemhelyek hiánya, vagy rossz szerkezete mennyi mindenféle altesti betegségnek az okozója.

foka + 22° C. Levegője tiszta, pormentes és ozondús, mely a légzőszervekre kitűnően hat. Az erdőben nem kevesebb, mint 75 kilométer út áll a sétálók rendelkezésére. A fenyves- és lomberdő területe 4200 kat. hold. Van a telepen 14 nyaralón kívül vendéglő, azután postahivatal, telefon. *Modor* városából fél óra alatt gyalog is kiérhet az ember. Van külön uszodája és kádfürdője. A nyaralótelep vízvezetékekkel is el van látva, mely a jó friss ivóvizet a *Zslábek* nevű erdei forrásból kapja. Hurutos bántalmakban, valamint idegbajokban, az emésztési szervek betegségeinél, váltóláznál, nemkülönbön lábbadozóknak utógyógymódra ajánlható. Azonban tüdőbetegeknek kiválóan alkalmas tartózkodási hely, mert szőlőtől ment éghajlata, jó ivóvize, kitűnő levegője, végtelen fenyveserdői mindazokat az előnyöket nyújtják, melyeket hazánkban talán egyetlen helye sem. *Modor* mellett szólnak még azok a rendkívüli sikerek is, melyeket az odaküldött számos tüdővésztes beteg már eddig is elért. A villatelep jókarban tartásáról és ismertetéséről a modori turista-egyesület gondoskodik. A telep állandó orvosa dr. *Horony* Vincze városi főorvos.

* * *

Pozsony városában már századok óta szervezett egészségügyi adminisztrációval találkozunk. A közegészségügyi intézmények, népjóléti alkotások terén pedig nincs vidéki város Magyarországon, mely vele mérkőzhetnék; történetileg pedig ez intézmények terén gazdagabb multra tekinthet vissza, mint a főváros, melyet egyes intézményeivel megelőzött. Tagadhatatlan, hogy a főváros egészségügyi intézményeinek megteremtését és fejlesztését, a fürdőket leszámítva, a török hódoltság okozta pangás akasztotta meg, a mitől *Pozsony* meg volt mentve; mindamelllett nem vitatható el tőle az a dicsőség, hogy az egészségügyi intézmények terén övé volt a vezető szerep.

Pozsony
egészségügye.

Noha az okiratok legnagyobb részének elpusztulása miatt tüzetes képet nem adhatunk *Pozsony* város orvosi történetéről, annyit a néhány adat is bizonyít, hogy *Pozsony* városában, maga a hatóság is már régtől fogva éber gondot fordított az egészségügyre. A XIV. század elején, egy 1309-iki káptalani okirat tanúsága szerint, már volt *Pozsonyban* kórház, egyszersmind szegényház, melynek keletkezése azonban jóval régibb, visszanyúl a XII. századba. 1332-ben *Róbert Károly* Jacobus nevű udvari orvosa pozsonyi prépost volt s ebben az évben nevezte ki esanádi püspökké. 1376-ból egy rendelet maradt fenn, mely már a mérsárosok rendszabályozásával foglalkozik egészségügyi szempontból s megtiltja, hogy borsókás húst áruljanak. Egy más okirat szerint világos, hogy a XV. században városi orvos is működött.

Történeti
visszapillantás.

A város, mint a többi város is a középkorban, igen sokat szenvedett a behurczolt pestis-járványoktól. Pestis-járványok dúltak a feljegyzések szerint a következő esztendőkbén: 1100, 1117, 1119, 1126, 1147, 1187, 1193, 1202, 1224, 1227, 1239, 1242, 1270—71, 1282, 1305, 1307, 1311, 1316—17, 1337, 1342—1343, 1345, 1347—1351, 1359, 1365, 1382, 1410, 1425, 1448—1449, 1454—57, 1471—72, 1477, 1482—84, 1491, 1500, 1503—4, 1506—8. 1526-ban Bécsből hurczolták be s hosszabb ideig dühöngött, ismétlődven az 1562, 1572, 1586, 1622, 1625, 1644, 1655, 1678, 1690. évekbén, de különösen 1709—13 közt, a mikor a pestis leküzdésére külön egészségügyi bizottságot is állítottak fel *Pozsonyban*. Ezután azonban, megszűnven a török háborúk, a szigorú határzár miatt Keletről nem hurczolhatták be többé a pusztító vérszt. Az 1831-ben fellépett és 1855-ben ismét kiütött kolera már nem sok kárt tett.

Ebben a sok óvintézkedésnek is volt része, a mit annál inkább állíthatunk, mert ugyanakkor Nagyszombatban dühöngött a kolera.

Említettük, hogy már a XII. században létezett itt kórházzal kapcsolatos szegényház, melyet szt. Lászlóról neveztek. Ezt a szt. Antalt követő keresztetes rend alapította és tartotta fenn.¹ Ennek sorsáról a XII. és XIII. században igen keveset tudni. 1241-ben a tatárok felégették, 1271-ben Ottokár cseh király betörésekor érte nagy kár. A város tulajdonába ment át; de azért a keresztetes rend fenhatósága alatt maradt egészen 1397-ig, a mikor a háborus viszonyok miatt hanyatlásnak indulván, a rend összes javadalmaival és jogai-val átadta *Pozsony* sz. kir. városnak. A második szintén igen régi intézmény

¹ Dr. *Vámossy* István: A pozsonyi katolikus polgári ápoló intézet. — Dr. *Ortway* Tivadar: *Pozsony* város története I.

a Lazaret néven ismert városi aggápoló intézet, mely a hatvanas évek közepéig községi kórházul is szolgált. Ezt a XV. században alapították.

A XVII. században ismét újabb kórházzal gazdagodik a város. *Szelepcsényi György* esztergomi érsek 1669-ben ugyanis meglelepíti az irgalmas rendet s a mostani vásártéren építi fel kórházukat. 1732-ben a „*Szent Erzsébetről*” nevezett irgalmas betegápoló apácák települnek meg és alapítják női betegek számára kórházukat. Ugyancsak a XVIII. század elején alapítják az izraeliták is a maguk kórházát. A XIX. század elején alapítják megkétszereződik. A cs. és kir. helyőrségi kórház, az evangélikusok kórháza, majdnem egyidőben pedig a Ferencz József-gyermekkórház és az országos kórház ekkor keletkeznek s az országos kórház, nemsokára állami kórház néven, Pozsony nevezetessége és az ország egyik jelentékenyebb egészségügyi intézményévé lett. A kórházak sorát bezárja az 1883—84-ig épült és 1885-ben megnyílt m. kir. bábaképző. Való tehát, hogy kórházak dolgában Pozsonynyal egy magyar város sem mérkőzhet, még Kolozsvár sem. Ebből is látható tehát, hogy az orvosi karral ellátott harmadik egyetem csakis egyedül Pozsonyban volna legcélszerűbben és legolcsóbban felállítható.

Fekvés.

Pozsony városának egészségügye különösen a vízvezeték behozatala és a talaj tisztántartására szükséges csatornahálózat tetemes kibővítése óta jelentékenyen javult. Az egészségre kedvező feltételek egyik nevezetesebbje, a miért sokan kedvelik és lakóhelyül választják, a városnak valóban szép és kedvező fekvése. Köröskörül, mind a hegyeken, melyek lejtőin a város nagy része épült, mind a Duna két partján, különösen azonban bal partján erdők, ligetek, közkertek, nemkülönben szép és terjedelmes magánkertek terülnek el. E helyen meg kell említenünk, hogy a természeti szépségekkel pazarul megáldott Pozsony egészséges voltát csak fokozzák a köztisztaság, a kitünő jó ivóvíz és a tiszta friss levegő stb. Hátrányos ellenben szeles volta, mert átlag egy évben teljes szélesendes nap alig van 5—6, a mi a járványok kifejlődését, terjedését elhárítja ugyan, de a légzőszervek megbetegedését és a csúzos bajok keletkezését nagyban elősegíti, annál inkább, mert hiszen az élénkebb szelek a levegő gyorsabb lehűtését okozzák, a nagy hőfokkülönbsétek pedig könnyen káros hatással járhatnak az emberi szervezetre.

Hogy azonban Pozsony városának egészségi állapota a szükséges hygienikus követelmények foganatosítása óta öröndetes javulást mutat s nemsokára a legkedvezőbb hygienikus viszonyokkal bíró városok közé fog tartozni, azt a halálozási arány fokozatos és jelentékeny csökkenése bizonyítja legjobban.

Halálozási statisztika.

Az 1883—85. években 48,006 lakos mellett az évi halálozás volt az idegenekkel együtt 1693, 1938, 1866, vagyis ezer lakosra 40·89‰, 40·3‰, 37·6‰ volt az évi halálozási arányszám. Az idegeneket (többnyire kórházban elhaltakat) leszámítva, 36·93‰, 36·4‰, 33·3‰. Ez utóbbi az igazi helyes arányszám, mert hiszen a már betegen érkezettek halálesetéből a város rendes lakosságának egészségi viszonyaira nem szabad következtetni és ítéletet alkotni. Az 1901—1903. években már feltűnően jobb egészségi viszonyokat látunk. 65,867 lakos mellett a meghaltak száma még absolute is kisebb, annál inkább mutat kedvező jelenséget a relativ arányszám. Az említett években idegenekkel együtt meghalt 1793, 1973, 1722 személy (az 1902. esztendő országszerte rossz volt, a mit az abnormis időjárással lehet összeköttetésbe hozni) az idegenek leszámításával ugyanez években 1438, 1574 és 1365, ezer közül tehát 21·83‰, 23·89‰, 22·39‰. Ez kétségbevonhatatlan javulás, melynek egyik főoka mindenesetre a várostól 1894 óta birtokba vett vízvezeték általános és kötelező bevezetése. A nem természetes halál-ok nagy százalékkal szerepel Pozsony város halálozásai közt, a minek régtől fogva megfigyelt és feljegyzett oka az, hogy a Dunából sok Ausztriából származó öngyilkos tetemét fogják ki, a melyeket a víz sodra, a folyamnak *Pozsonynál* történő elágazása miatt, a város határában tesz partra. A vízbefültakon és akasztottakon kívül az arzén- és foszformérgezés esetei szaporítják nagyobb mértékben a nem természetes halállal kimúltak számát. A míg a vármegegében 1·90—2·20 közt változik a nem természetes halál-okok perezentuális száma, Pozsony városában ez arányszám főleg a mondott ok miatt 3·60—4·46, tehát majdnem kétszerese az országos átlagnak, mely a 3·37‰-ot nem haladja túl

A születések és halálozások közti arányszám összehasonlításából azt látjuk, hogy a lakosság természetes szaporodása, viszonyítva több más városhoz, első sorban pedig a fővároshoz, éppen nem volna kielégítő. A nyers számokból azonban nem szabad végkövetkeztetést vonnunk, hanem tekintetbe kell vennünk a magyarázó körülményeket. Fentebb említettük, hogy a kórházakban elhalt idegenek mennyivel emelik a halálozási hányadot. Szintúgy emelik a katonahalottak, holott a katonaság, a népmozgalmi változásokban kevésbé számba jövő tényező. Tekintetbe kell vennünk továbbá azt is, hogy Pozsonyban sok nyugdíjas öreg ember telepszik meg, a kiknek halálozási aránya természet szerint mindenesetre magasabb, mint a bennlakók aránylagosan eloszló korosztályainak halálozási hányada. Mindezeket tekintetbe véve, kedvezőbben kell megítélnünk az egészségügyi helyzetet, semmint azt a nyers számbeli eredmények mutatják.

Tíz év alatt, vagyis 1894-től bezárólag 1903-ig, Pozsony városában összesen született 21,528, elhalt 19.123 személy, a természetes szaporulat tehát ez idő alatt csak 2405 s ez a 65.867 lakos után (katonákkal együtt) számítva, nem egész 4‰, tehát magában véve nagyon kicsiny az 1 százalékos meghaladó országos szaporulattal szemben. Biztató azonban a jövőre a születések arányának állandó emelkedése, a halálozások arányának állandó fogyása, melyet csak kivételesen zavart meg az 1902-iki országszerte kedvezőtlenebb esztendő.

A születések és halálozások évi mozgalmát, az utolsó 10 év alatt, Beck Vilmos állami anyakönyvvezető adatai szerint a következő táblázat mutatja Pozsonyban:

1894. szül.	1867 meghalt	1787 szaporulat	80	1899. szül.	2144 meghalt	2033 szaporulat	111
1895. „	1907 „	1811 „	96	1900. „	2278 „	2033 „	245
1896. „	2117 „	1805 „	312	1901. „	2251 „	1952 „	329
1897. „	2046 „	1929 „	117	1902. „	2260 „	2100 „	160
1898. „	2272 „	1863 „	409	1903. „	2386 „	1840 „	546

Az 1903. év szaporulata már némileg közeledik az országos évi átlag 10‰-hoz. Ohajtandó, hogy így maradjon növekedése.

A halálozásokai között itt is a legnagyobb számmal a tüdőgümőkór szerepel; mellette a légzőszervek bántalmi közül a tüdőlob, úgy hogy e két légzőszervi betegség, az összes halálozásoknak körülbelül negyedrészt okozza. Utánuk legnagyobb hányaddal szerepel a gyermekek gyomor- és bélhurutja. A halált okozó főbb betegségek az utolsó 4 év alatt *Tauscher* Béla városi főorvos adatai szerint a következők voltak:

	1900.	1901.	1902.	1903.
Gümőkór	243	244	278	268
Tüdőlob	188	177	249	178
Gyermekek gyomor- és bélhurutja	242	171	192	166
Veleszületett gyengeség	99	97	107	104
Aggkori végkimerülés	106	112	117	120
Fertőző kórok	46	86	149	31

Kiegészíti ezt a képet a légzőszervek bántalmainak orvosi megfigyelés alapján történt feljegyzése. *Légzőszervek bántalmaiban* orvosi gyógykezelés alatt állottak: 1900-ban 1523, 1901-ben 1709, 1902-ben 2036, ebből gümőkóros volt 312, 334, 437.

A gyermekhalálozás aránya javult, de még mindig elég nagy. Nevezetesen 1901-ben 65,867 lakost számítva, az 1793 halott közt volt 586 1—5 éves gyermek, 1902-ben 1903-ban 1722 halott közül 493. A legtöbb gyermekhalálozást a bél- és gyomorhurut okozta. 1901-ben 171, 1902-ben 192, 1903-ban 166. A fertőző kórok 1902-ben nagyobb számmal ragadták el a gyermekeket, mert az elhaltak száma 149 volt, ellenben 1901-ben 64, 1903-ban pedig csak 17.

Dajkaságba 61 gyermek van adva; 89 lelenget az Izabella-menedék-házban ápolnak.

Az egészségügyi viszonyok javulására jelentékeny befolyással vannak a hygienikus követelményeknek megfelelőbb új házak építése, a vízvezeték általánosítása és a jobb csatornázás.

Az egészséges lakások száma az új építkezések által folyvást szaporodik. Ez mindenesetre öröndetes körülmény és mértéke a város emelkedésének

mert a míg 1890-ben Pozsony bel- és kültekén 2075 ház volt, addig 1903-ban már 2598-ra emelkedett a házak száma. Ez idő szerint hivatalosan bejelentett lakás van: 10.093 utcái, 14.012 udvari szoba, pinczelakás nem több mint 45. Egy házra jut *átlag* 25, egy szobára tehát nem esik egészen 3 egyén. A rohamos építkezés szükségét nagyon is megfejtí ama körülmény, hogy még Pozsonyban 1850-ben csak 42.064, 1860-ban 46.540, 1880-ban 48.006 lakos volt, addig 1890-ben 52.411-re emelkedett a lakosok száma vagyis az utolsó 40 év alatt 24% volt a lakosság szaporodása. Azonban 1890—1900-ig 52.411-ről már 65.867-re emelkedett a lakosok száma, tehát az utolsó 10 évben 13.456 volt a gyarapodás, vagy is több, mint 40 év alatt. E bámulatos gyarapodás oka mindenesetre Pozsony gyáriparának óriási fellendülésében s vele együtt a munkások ezreinek beözönlésében és számos hivatalnok letelepedésében keresendő. Az új lakóházakban csak 1903-ban 127 fürdőszoba épült, a mi mindenesetre kedvező az egyéni tisztaság mértékének emelkedésére, s a vagyonosabb lakosság ma már nemcsak keresi, hanem elegendő számmal meg is találja azokat a lakásokat, melyek fürdőszobával is el vannak látva. Hátrányos azonban és a lakók egészségében sok zavart okozhat, habár ideiglenesen is, hogy a háztulajdonosok a ház jövedelmezőségének mielőbb való kihasználása végett, ideje előtt eszközlik ki a lakhatási engedélyt, s a nedves lakások csúszos, hurutos és szívbetegeket okozhatnak. Ezen a lakhatási engedélyek feltételeinek szigorításával és erélyesebb ellenőrzéssel kellene segíteni. Mert az tény, hogy az újonnan épült házak tökéletes kiszáradására az építkezés befejezte után legalább is 1 év szükséges. A kiszáritás gyorsítására használt mesterséges szénfűtés *csak illuzórius*.

A kültekéken épült új házak mind modern épületek, felszerelve az építészeti technika legújabb vívmányaival, villamos világítással, megfelelő esaternázással és árnyékszékrendszerrel, ellenben a belvárosban még a szűk utcákban a legtöbb ház keskeny és *tűzveszélyes* falépcsőivel, szűk udvarával éppen nem felel meg a hygienikus követelményeknek, s hogy tömegesebben nem tódulnak az új épületek felé, a kiket foglalkozásuk nem köt a belvároshoz, az csak a modern lakásoknak a fővárosi árakhoz hasonló drágasága okozza.

Mint fontos egészségügyi haladásról, meg kell külön emlékeznünk a munkásházakról is. A városnak a Kárpát-utcában van 10 munkásháza, melyek 1900-ban pavillonrendszerben épültek, kertektől környezve. A mintaszerű beosztású házak mindegyikében 12 világos, napos lakás van a szükséges mellékhelyiségekkel, tehát összesen 120 lakás, még pedig 90 egyszobás (konyhával és kamrával) és 30 kétszobás lakás. Az egyszobás lakás évi bére 140, a kétszobásé 200 korona. Jelenleg jóváhagyását várja dr. *Szántó* Henrik városi mérnök terve, a mely szerint már 1905-ben felépülnek a *Thuróczy-féle* alapítványi házak hivatalnokok és részben munkások számára, még pedig négy 3 emeletes ház 112 lakással. Dicséretileg kell megemlíteni a *Dynamitgyár*, a *Stollwerck*, *Hubert* és *Kühmayer-féle* munkásházakat és a *Schulpe-féle munkástelepet*, melyek mind hozzájárulnak a munkások egészségének, anyagi jólétének és ethikai érzésének emeléséhez, nemkülönben szociális bajaik részleges orvoslásához.

E munkástelepek között különösen ki kell emelni a Sáncz-utcában levő *Schulpe-féle telepet*. Törökkanizsai *Schulpe* György volt az első hazánkban, a ki belátván az egészséges munkáslakások szükségét, megkezdte Pozsonyban azok építését s a mintaszerűen épített munkástelepen sok munkás talál egészséges és olcsó lakást és áldja a nemeslelkű uttörőt, a kinek fáradhatatlan buzgalma és ösztönzése folytán ma már Pozsonyban 700 olcsó és egészséges munkáslakás van.

A Schulpe-telep hét épületből áll, 36 lakással; van fürdője, kaszinóhelyisége, 2500 kötetből álló könyvtára, házi gyógyszerháza az első segélyre. A házban vízzel öblíthető angol klozetek, minden családnak 100 □ m. zöldsárga kertje. A lakások egy szobából, konyhából és mellékhelyiségekből állanak, egy évi bérük csak 120—180 korona. *Schulpe* György még bővíteni akarja telepét, néhány ingyenes lakást és kápolnát is szándékozik építeni, szóval telepét minden tekintetben a legmagasabb színvonalra akarja emelni.

A *vízvezeték* általánosítása Pozsony város közegészségi állapotát nagy mértékben és jótékonyan alakította át. A város talaja ugyanis már nagyon be volt szennyezve, minthogy a csatornahálózat kiépítése előtt a házak szennyvize és az ürülék a szűk udvarokon levő rosszul kifizalt pöczegödörökbe folyt, a honnan a talajba átszűrődött. E pöczegödörök közelében voltak rendszerint a kutak is; természetes tehát, hogy ezeknek a vize mindinkább fertőzötté lett. Tifusz, vérhas, gyomor- és bélhurut állandóan uralkodtak. A város bölcsen belátta ennek tarthatatlanságát és nagy áldozatkészséggel megváltotta a vízvezetéket, kiépítette a csatornahálózatot, a minek áldásos hatása a közegészség javulására nem is maradt el, mert rövid idő alatt városunk régi kedvezőtlen egészségügyi viszonyait mintegy varázsütésre átalakította s ez a rohamos javulás a halálozási arányszám fokozatos csökkenésében nyert legbiztosabb kifejezést. A tifusz megszűntnek tekinthető, legfőlegb ritkán, a Fűzfá- és Kertész-utczákban levő konyhakert-telepek munkásai között fordul elő évenként 1—2 eset s ezeknél kikutatható az ok is, hogy a trágyázott földbe ásott öntöző-kutak vizéből ittak. Előfordul még a hidáskatonák között is, a kik fárasztó gyakorlataik közben a Dunából merített vízzel oltják szomjukat. A pozsonyi állami kórházban ápolttifusz-betegek legnagyobb részben nem városiak, hanem Pozsonymegyéből valók.

A vízvezetéket 1886-ban építette egy magánvállalkozó; vizét az úgynevezett Kásmacher (Sajtos) szigeten fúrt kút szolgáltatja, a melynek átmérője 2·5 méter, mélysége 12 méter, a víz magassága pedig 4—6·5 méter. Jól lehet, hogy ez a kút úgyszólván a Duna közepén van, vize mégsem átszűrődött Dunavíz, hanem tiszta forrásvíz, mely a Duna vizétől teljesen különböz, a mit legjobban bizonyít a két víz vegyelemzése. E forrásvíz kemény, keménysége 10—14 fok között ingadozik, a Duna vize *lággyabb*, melynek keménysége 8—10 fok között változik; a forrás vize szerves részeket nem tartalmaz s vízállása a Duna vízállásától teljesen független. A víz tehát igen jó, baktérium-tartalom szempontjából pedig legjobb az országban, sőt felülmulja a bécsi híres „Hochquellenwasser“ vizét is, mert míg ebben köbcentiméterként még mindig 4000 baczelluskultura van, addig a pozsonyiban alig található 5—6 kolónia köbcentiméterenként. Hanem kezdetben az volt a baj, hogy bevezetését nem tették kötelezővé, egyedül a háztulajdonosok tetszésére volt bízva, hogy bevezessék-e vagy sem és így legtöbbször költségkínélésből nem is tette. A lakosság azonban belátván a vízvezeték jóságát, szükségességet, kívánta annak városi tulajdonná tételét s 1894-ben a törvényhatóság 1.100.000 forintot a vízvezetéki társulattól megvette s egyszerűen szabályrendeletileg, záros határidő alatt, kötelezővé is tette bevezetését. A vízvezeték 3000 köbméter vizet ad naponként, esztendőnként tehát egy millió köbmétert szolgáltat. Ámde ez kevés, mert egy lakosra 45 liter jut, holott naponként és személyenként legalább is 100 liter kellene. Ezt a vízmennyiséget azonban a jelenlegi kút nem szolgáltatathatja, s miután a városban a múlt évben is 91 új ház épült, világos, hogy a jelenlegi kút elegendő vizet nem adhat, minek következtében új kút fúrása, tekintve a város rohamos fejlődését és a köztisztaság követelményeit — az utczák öntözését, stb. — elengedhetetlenül szükséges.

Pozsony város közegészségi viszonyainak kedvezőbbre fordultában a vízvezeték mellett jelentős szerepe van a csatornahálózat végleges kiépítésének is. Eddig Pozsonynak összesen 42 kilométer hosszú utczai csatorna-vezetéke volt, most ugyanannyi van építés alatt a régi hálózat kiegészítésére; ezenkívül a város további kiépülésével még 18 kilométernyi csatornahálózatra lesz szükség. A csatornahálózat úszató rendszerben, betoncsövekből készült, másfélmillió korona költséggel. Befejezése 1907-re várható. Ekkorra minden háztulajdonos arra is kötelezve lesz, hogy az árnyékszékeket vízvezetékkel lássa el, a mi a befejezetlen csatorna-rendszer mellett, még ez ideig nem volt kivihető. Ez bizonyára ismét hatalmas lépéssel viszi előre a város egészségügyi állapotának javítását s a halálozási arányszám tetemes csökkenését. Ezzel a talaj ártalmas kipárolgásától és a csatornahálózat pangó tartalmának bűzétől is teljesen megszabadul Pozsony lakossága.

A mennyire azonban elismeréssel szólhatunk a vízvezetékéről és csatornázásáról, annyira elítélőleg kell nyilatkoznunk a vágóhídról, mely Pozsonynak

Csatornázás.

Vágóhid. közegészségi tekintetben, mondhatni egyedüli Achilles sarka. E tarthatatlan állapoton annyival inkább kell segíteni és fel kell állítani a modern hygienikus követelményeknek megfelelő vágóhidat, mert hiszen Pozsonyban évenként nem kevesebb, mint 34.000 állat kerül levágásra; az 1903-ik esztendőben 9159 szarvasmarha, 8362 borjú, 1343 juh (és bárány) és 15.186 sertés lett levágva.

Piacz. A piacz állapota sem kielégítő. Tisztasága és ellenőrzése még hiányos. Hamisított élelmiszerek, a közegészségügy nagy kárára, bőven kerülnek eladásra. Sajnos, hogy a hamisítások megtorlására még ma sincs elég szigorú, sőt joggal követelhető drákói szigorúságú törvényünk, s a meglévőnek alkalmazása ellen is jogos a panasz. Nehány száz liter tej kiöntése, vagy a romlott, éretlen gyümölcs elkobzása nem elég elriasztó példa és a hamisítás ennek következtében vigan folyik tovább. Jelentékeny közegészségi tényező még a pozsonyi tejesarnok-szövetkezet is, melynek célja jó és hamisítatlan tejjel látni el a lakosság egy részét. Ez a szövetkezet évenként 1,250.000 liter tejet és 80—90 métermázsa vaját bocsát árúba. Azonban távolról sem fedezi a város tejszükségletét, mely naponként átlagosan 25.000 liter. A szükséglet többi részét a szomszédos tejgazdasági telepek fedezik.

A piaczi ellenőrzés, tisztaság és a már végtelenségig fokozódó drágaság mielőbb megkivánná egy vásáresarnok felépítését, olyan módon természetesen, hogy az élelmiszerek könnyebben ellenőrizhető jósága mellett, azok olcsóbban is lehessenek beszerezhetőek. A vásáresarnok terve is kész már, egy millió koronába kerülne, de ennek kérdése éppúgy, mint a vágóhidé, már egy évtizede vajúdik, s ha a helyi sajtóban és más nyilvános téren rendszeresen fel is vetődik, az intéző körök, némely követelődző magánérdeket kímélve, még mindig napirendre tértek fölötte, pedig ebben a kérdésben, a magánérdek sérelmével is érvényt kellene szerezni az egyetemes fontosságú közérdeknek.

Köztisztaság. *Köztisztaság* dolgában csak megelégedéssel mondhatjuk, hogy Pozsony nemcsak Magyarország egyik legtisztább városa, hanem kiállja a versenyt a tisztaságukról híres nagyobb osztrák városokkal is. Az utcák és köztérek legnagyobb részét aszfalttal és keramittal vannak burkolva; az utcák locsolása pedig rendszeresen történik, csak a házak elejének, a járdáknak elsöpréséről nem gondoskodnak kellő szigorúsággal. Közegészségileg hátrányos az is, hogy a szemetet még mindig nyitott szemetes koszik hordják s így a folyton uralkodó szél a szemét szállékonyabb részeit széthordja. A szabadon kóborló kutyák szennye, nemkülönben a káros női divat által még mindig fenntartott uszályok, az utcái por felferésével, sok betegségnek, különösen a tüdővésznek válhatnak terjesztőivé. Okkal-móddal, hatósági beavatkozással is, korlátozni lehetne és kellene is ezt a szerencsétlen divatot, a mint azt legújában a közegészség érdekében Prága város hatósága meg is tette. A köztisztaság eszközeihez tartozó illemhelyek Pozsonyban oly czélszerűek és oly tiszták, hogy kiállhatják a versenyt bármely világváros hasonló czélú helyeivel.

Prostitució. Nagy csapás, különösen a fiatalabb nemzedék érdekében, közvetve azonban az egész jövő nemzedék egészségére, a prostituciónak országszerte, de Pozsonyban különösen feltűnő elfajulása és a titkos kéjnök elszaporodása. A prostitució ügye elég szigorúan van rendezve, az engedélyezett nyilvános házak száma 8; egyben 3-nál kevesebb és 10-nél több nő nem tartható; rendes orvosi vizsgálat alatt állanak hetenként kétszer, de a tulajdonos is naponként vizsgálja őket, úgy hogy e házakban bujakóros eset alig fordul elő 1^o o, ellenben a blenorrhoea vaginae a 25^o o-t is meghaladja. Végtelenül sajnós azonban, hogy bár engedélyezett magánkéjnök csak négy van, a rendőségnek évenként mégis 30—40 nőt is kell titkos kéjnelgés miatt megbüntetni az 1879: XI. törvényczikk 81. §-a alapján; de ez mind kevés, mert ennek daczára rendkívül sok a városban a titkos kéjnök száma, a kik az orvosi ellenőrzés alól kivonván magukat, mert kenyérkeresetüket féltik, tulajdonképen legveszedelmesebb terjesztői a venerikus betegségeknek, s a mellett, hogy az ellenőrzött nyilvános házaknak ártalmas versenytársai, számos szerencsétlen fiatal életet tesznek tönkre és megmérgezik a jövőendő nemzedék egy részének testi épségét. Ellenük a törvényes eljárás sokszor teljesen lehetetlen s a ma fennálló törvényes intézkedés mellett, velük szemben gyakran a rend-

örség is egyenesen tehetetlenségre van kárhozthatva. A titkos prostitúció olyan hydra, melynek ha egy fejét levágják, tíz nő helyette. Ezekon kívül a városban, a veneriás betegségeknek a sok laza erkölcsű eseléd és fiatalabb gyári munkásnő is terjesztője, a mi a nagyszámú katonasággal bíró városokban rendes, sajnálatos tüneimény. Hogy a veneriás fertőzés mennyire el van terjedve s milyen csapás a városban, azt legjobban bizonyítja az az elszomorító körülmény, hogy a míg az állami kórházban 1890-ben még csak 433 ilyen fekvő beteget ápoltak, addig ezek száma 1903-ban már 843-ra rúgott, tehát tizenhárom év alatt majdnem 100 százalékkal emelkedett. Az ambuláns veneriás betegek száma meg éppen megdöbbenő.

A mi pedig Pozsonyban az *alkoholizmus* elterjedését illeti, legjobban illusztrálja, hogy magában a városban 1903-ban 150 korlátlan és 189 korlátolt kimérésű koresma volt, a kültelkeken pedig 48, tehát összesen 387. (dr. *Sajtos* pénzügyi titkár hivatalos adatai.) Ezekon kívül szesz italokat és bort árúsítottak még a kávéházakban, a szatócs- és vegyes-árú kereskedésekben s a helybeli bortermelőknél, kik 2 hetenként váltakozva, saját házukban mérik ki saját termésű boraikat. Pozsonyban 1903-ban elfogyott 28,492 hektoliter bor, 17,680 hektoliter sör és 2950 hektoliter égetett szesz. Ebből a néhány számadatból is látható, hogy az anti-alkoholista egyesületnek, a *Good-Templar*-rendnek, nagyon is sok a tenni valója városunkban.

Alkoholizmus.

Pozsony város *hivatalos orvosi személyzete*: 5 orvos, nevezetesen 1 tisztí főorvos, 1 rendőrorvos és 3 kerületi orvos, a kiknek feladata a szegény betegek ingyenes gyógyítása, a halottkémlés, a köztisztaság, piac és közegészségi viszonyok ellenőrzése. Tisztí főorvos: dr. *Tauscher* Béla kir. tan.; rendőrorvos: dr. *Kováts* György kir. tan.; kerületi orvosok: dr. *Vámosy* István, dr. *Mergl* Ödön és dr. *Jác* István. Az 5 orvoson kívül van még 3 egészségügyi szolgálta is, kiknek feladata a hivatalos fertőtlenítések végrehajtása és más közegészségügyi teendők.

Orvosi személynézet.

A pozsonyi *polgári orvosok* összes száma 63, ezenkívül 2 sebész és 5 fogorvos. Az orvosoknak a megyében működő orvosokkal szemben való aránytalan nagy számára már előzőleg rámutattunk. Ez az aránytalanság nem mai keletű, már 1865-ben a Pozsonyban megtartott orvos-természet-tudományi kongresszuson is utaltak arra, hogy körülbelül minden ezer lakosra jut egy orvos. Akkor már 46 volt az orvosok száma. Éppen ez az arány áll fenn ma is, míg ellenben a megyében, a hol a helyrajzi viszonyok, nevezetesen a kerületek nagysága is követelné az orvosok nagyobb számát, 5—6000 lélekre is alig jut egy orvos. Okleveles bába Pozsonyban van 54, ezek közül 3 külföldi oklevéllel. Gyógyszertár van összesen 10, ezek közül 7 reáljogú, 2 személyes jogú, továbbá az Erzsébet-apácák kórházi gyógyszertára, házi használatra. Ellenőrzésük a törvényben előírt módon, a rendőrkapitány és a kerületi orvos jelenlétében, a tisztí főorvos által történik.

Kórházak tekintetében, mint már említve volt, Pozsony városa páratlanul áll az országban. Kórházainak száma 9, azonkívül van a városnak 2 fából készült és szétszedhető *Doecker*-féle járvány-kórháza, nemkülönben az egészségügyre nézve szintén nagy fontossággal bíró több menedékhelye és jóléti intézménye gyermekek és aggok számára.

Kórházak.

Kórházai a következők:

1. Az *állami kórház*. Mint országos kórházat 1857-ben kezdték építeni, 1860-ban már készen állott, de rendeltetésére nézve csak három év mulva határozott a helytartótanács és így csak 1864 októberben nyílt meg a Virág-völgy nevű városrészben. Első alakjában 250 beteg felvételére volt alkalmas. 1867-ben teljesen felszerelve 382 ágyra rendezték be, 5 osztálylyal, nevezetesen: belgyógyászati, bujakóros- és bőrbeteg-osztály, sebészi és szülész, szemészeti és elmebeteg-osztálylyal. Hogy a kórház minő messze vidékre kiterjedő, áldásos feladatot teljesít, azt legjobban illusztrálja az ápolt betegek számának nagymértékű szaporodása. 1884-ben 3775 beteget vett fel a kórház, 1903-ban pedig már 6900-ra emelkedett az ápoltak száma. Ennek megfelelőleg a kórházat is át kellett alakítani és új építményekkel bővíteni. 1894-ben még 400 volt az ágyak száma, 1903-ban már 800. 1884-ben kibővítették, új csatornát, mosókonyhát építettek s 1888-ban a vízvezetékét vezették be. 1895-ben az egész padlózatot keményfából készült parkettel eserélték ki, s

Állami kórház.

együttal a folyósókat fűthetővé alakították át s az egészségügyi berendezéseket tökéletesítették. 1898-ban nevezetes eseményt jegyezhet fel a kórház története, a mennyiben berendezték a Röntgen-laboratoriumot, az elsőt Magyarországon. 1900-ban 700.000 korona költségen az elmebetegek, valamint a fertőző bajban szenvedők számára külön új pavillont, nemkülönbén kórboneztani intézetet emeltek. Minthogy azonban a kórház fekhelyeinek száma a rohamosan szaporodó betegekkel szemben ismét csekélynek bizonyult, az 1904. évi költségvetésben 300.000 koronát irányoztak elő, részint egy sebészi pavillon építésére, részint pedig az elmebajosok pavillonjának kibővítésére. 1901-ben a világi ápolók helyébe apácák léptek, a következő évben pedig a kórház a betegek ételmezését házi kezelésbe vette át. Az ételmezés ezzel nemcsak javult, hanem fejenként és naponként 8—10 fillér megtakarítást is eredményezett, mert azelőtt 1'87, sőt 1'93 koronába került egy beteg, házi kezelésben ellenben 1'77—1'79 koronába. Az összes kórházi szükséglet 1903-ban 520,664 koronára rúgott; a 6900 beteg ápolási napja mindössze 290,121, úgy hogy átlag egy beteget 37—38 napig ápoltak a kórházban. Az ápolási költség naponként 1'70 fillér.

Különösen nagy arányban emelkedett az elmebetegek száma; húsz év alatt megnégyszereződött. A míg 1884-ben csak 87 elmebeteget helyeztek el a kórházban, addig 1903-ban már 356 volt ápolás alatt, sőt már 410-re is emelkedett abban a pavillonban, mely eredetileg csak 200 elmebajosra volt tervezve. Számuk rohamos növekedése az alábbi kimutatásból legjobban kitűnik. Az utolsó öt esztendőben ugyanis a következő főbb betegségek fordultak elő:

	Összes beteg	Fertőző betegség	Tüdőgümőkór	Izületi csúsz	Vérkeringési zavarok	Elmebajok
1899.	5098	134	151	68	194	179
1900.	5716	86	172	29	222	251
1901.	6450	203	170	86	169	294
1902.	6596	177	201	128	157	318
1903.	6900	126	205	144	157	356

Az állami kórház orvosi személyzete jelenleg a következő: Igazgató- orvos dr. *Pantocsek* József, miniszt. osztálytanácsosi ranggal; osztályos főorvos: dr. *Pávai Vajna* Gábor, kir. tanácsos, a belgyógyászati, *Dobrovics* Mátyás a bőr- és bujakóros-osztály, dr. *Schmidt* Hugó egyet. m.-tanár a sebészeti, dr. *Fischer* Jakab az elmebajos, dr. *Lippay* Sándor pedig a szemészeti osztály főorvosa.

Bábaképző.

2. A legfontosabb egészségügyi intézmények egyike a nőgyógyászati klinikával egybekapcsolt m. kir. *bábaképző*-intézet. Ez intézet dr. *Ambró* János igazgató-tanár vezetésével 13 ágygyal 1873-ban nyílt meg az állami kórház egy elszigetelt helyiségében, és így történetének kezdete egybeforr az állami kórház történetével. Helyiségeinek czélszerűtlen voltát, valamint a tanuló nők számának emelkedésével szemben való elégtelenségét már az intézet fennállásának harmadik évében észlelték, a mit az akkor kiütött gyermekágyi láz is legjobban bizonyított. Béreltek tehát két szobát a szomszédos házakban, az elméleti oktatás megtarthatása czéljából, s a felvételre jelentkezőket pedig alkalmas lakással bíró szülésznőknél helyezték el. Az igazgatónak 1880-ban a belügyi és közoktatásügyi miniszterhez intézett felterjesztése, feltárta a tartahatatlanság helyzetét, mire a belügyminiszterrel egyetértve, *Trefort* Agoston közoktatásügyi miniszter elrendelte az intézetnek a kórháztól való teljes elkülönítését, illetőleg kitelepítését. Új épületet emeltek tehát a pozsonyi várhegy délkeleti lejtőjén, tágas kert közepén, melyben az intézet 1885 január 1-én már megkezdhetette működését. 1890-ben az intézet a női bajokban szenvedők osztályával gyarapodott. Ugyanez évben dr. *Velits* Dezső neveztetvén ki az elhunyt *Ambró* után igazgatótanárnak, az intézet újabb és rohamos emelkedése az ő érdemeit gyarapítja. A bábatanulók száma évenként 50, legnagyobbrészt Pozsony, Mosony, Nyitra, Komárom, Győr és Sopron vármegyékből, de vannak nagyobb számmal Trencsén, Zólyom, Hont, Liptó vármegyékből is, valamint távolabbról, bár kisebb számmal Krassó-Szörényből, Sárosból, Bács-Bodrogból s a közbeeső vármegyékből. Az intézetben 1873-tól 1895-ig 1136 bába nyert oklevelet. A bábák oktatása a téli és a

nyári hónapokban, hol magyar-német, hol magyar-tót nyelven történik. A női betegosztályon is folytonos növekedésben van a forgalom, különösen nagy az ambuláns betegek száma.

Az intézettel kapcsolatos *szülészeti polyklinikum* 1891 óta áll fenn, czélja: az intézetbe fel nem vehető, vagy magukat felvétetni nem akaró szegény anyák orvosi segélyezése, a szülésnél a tanár, tanársegéd, intézeti bába segédkezése, e mellett pedig a bábaságot tanulók ismeretének bővítése, különösen a rendellenességek eseteinél, melyek az intézetben, ennek kevesebb beteganyagánál, ritkábban fordulnak elő. A polyklinikum mind a közönség, mind az orvosok körében gyorsan hódított tért s pedig annyira, hogy már az első négy évben 350 esetben bizonyította jótékony voltát és czélszerűségét. A polyklinikai esetek száma évről-évre mindinkább szaporodik, legjobban bizonyítva ez intézmény áldásos voltát, e mellett *Velits* tanár a női osztályon a legritkább műtéteket végzi igen szép eredménnyel. Mindkét állami intézet orvosi kara gyakorlati elfoglaltságuk mellett még jelentékeny irodalmi működést is fejt ki.

Szülészeti
polyklinika.

3. A *pozsonyi katolikus polgári ápoló-intézet*, vagy *Szent Lászlóról* nevezett polgári kórház. Megemlékeztünk már róla, hogy a Szt. Antal szerzetesrendje alapította, s 1398-ban ment át végleg a város tulajdonába. 1529-ben, mikor a török sereg Bécsig vonult, lerombolták, de *I. Ferdinánd* király rendeletére 1543-ban újból felépítették ugyanazon a helyen, a melyen jelenleg is áll. A *Thököly* szabadságharcz alatt, 1683-ban ismét elpusztult; a pozsonyi társaskáptalan és a város azonban, magánadakozások segítségével, újra helyreállította. A XVIII. század végével hanyatlásnak indult s a XIX. század elején, anyagi forrásaiban megfogyva, már-már az enyészet szélére került. Több polgár 1830-ban összeállt, hogy megmentse az intézetet s ez a törekvésük sikerrel is járt. Nagy segítséget nyújtott *Korn* Miksa bécsi burgszínházi színész, a ki 10 éven át, önzetlenül, a pozsonyi színházban a kórház javára évenként vendégszerepelt és fellépeteivel összesen 10,791 forint 36 krt szerzett a kórház alapjának. De még ezentúl is többször fellépett, hanem most már fele részben a siketnéma-intézet javára. Pozsony városa ezért díszpolgárrá választotta őt. Több tekintélyes polgár jelentékeny adományokkal vett részt az intézet újjáalakításában, kik közül *Uhl* Károly, az ápolóintézet templomának adminisztrátora, különösen sok érdemet szerzett. 1830 októberben *Rudnay* Sándor herczegprimás már felszentelhetette az új épületet. Az intézetet egyesület kezeli, de a városi tanács felügyelete alatt áll. Ápolás alatt tart 20 férfit és 20 nőt. Intézeti orvos dr. *Vámossy* István, városi ker. orvos.

Polgári ápoló
intézet.

4. Az *Irgalmasok kórháza*. Alapította *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek 1669 ben. Itt kizárólag férfi-betegeket ápolnak. Van belgyógyászati és sebészeti osztálya. Évi betegforgalma 6—700 fekvő és 3000 járó beteg. Évenként 5—6000 foghúzást végeznek. Intézeti főorvos dr. *Vámossy* István.

Irgalmasok.

5. „A *Szent Erzsébet*” *apáczarend kórháza*. Alapított 1732-ben, kizárólag női betegek részére. Az ágyak száma 48. A belgyógyászati osztályon évenként 300—350 fekvő beteget ápolnak. A kórház gyógyszerertárának felszerelése igen érdekes; a XVII. századból eredő portartóival és palaczkjaival, méltó a megtekintésre. Intézeti orvos dr. *Vámossy* István.

Szt. Erzsébet
kórház.

6. Az *evangelikus kórház* 1807-ben alapított 20 ágyra, férfiak és nők számára. Most 22 ágyra van berendezve; évi betegforgalma 160—190. Fenntartása a kórházi alapból, továbbá jótékony adományokkal, esetleg hitközségi segélylyel történik. A kórház kebelében 1891 óta diakonissza-képző intézet is van, s évenként 6—8 ápolónőt képeznek ki. A diakonissza ápolónők jók és megbízhatók. Az intézet orvosa dr. *Tauscher* Béla kir. tanácsos s városi tiszti főorvos.

Ág. ev. kór-
ház.

7. Az *izraelita kórházat* szintén a XVIII. században alapították, de 1811-ben a franczia hadjárat alkalmával leégett, úgy hogy 1812-ben újra kellett építeni. A kórház jelenleg a pozsonyi izr.-orthodox hitközség szent egyesületének, a *Chevra Kadisának* a tulajdona s ugyanez is tartja fenn. Az ágyak száma 28, az évi betegforgalom 50—60. A fenntartási költség évenként 4—5000 korona. A betegek legnagyobb része belbeteg. Rendelő főorvos dr. *Fischer* Jakab államkórházi főorvos.

Izr. kórház.

A kórház kebelében van a boldogult „Erzsébet királyné” emlékére alapított izr. betegápolókat-képző intézet is, melynek czélja zsidó vallású

Izr. betegápoló-
képző-intézet.

férfiakat és nőket betegápolókká képezni. Elméleti és gyakorlati kiképzésben részesülvén, magánbetegek mellé küldetnek további gyakorlatra, szegényekhez ingyen, tehetősebbekhez megfelelő díjazás mellett. Jelenleg már 3 alaposan kiképzett izr. ápolónő működik.

Ferencz József
gyermekkórház.

8. A *Ferencz József-gyermekkórházat* Pozsony város hatósága 1853-ban annak emlékére alapította, hogy az uralkodó a merénylet *Libényi* gyilkos törétől szerencsésen megmenekült. Az intézet 1857-ben nyílt meg a mostani Pázmány-utczában kibérelt káptalani házban, 12 ágyra berendezve. Kezelését a jótékony nőegylet vállalta magára. Az ápolást négy szatmári apácza vállalta el, dr. *Halmár* Károly igazgató felügyelete alatt. 1865-ben az apáczákat visszahívták Szatmárra. 1867-ben az átalakított városi agghajlékban helyezték el az intézetet. Ekkor már 22 ágya volt, ebből 6 elkülönített szobában. 1886-ban újabb átalakítás folytán két elkülönített helyiséggel együtt az ágyak számát 28-ra emelték. Miután az állami sorsjátékból, kegyes gyűjtésekből, a pozsonyi I. takarékpénztárnak 1892-iki 50 éves jubileumi 25,000 forint ajándékából, megfelelő összeg gyűlt egybe, a nőegylet külön épület emelését határozta el, melynek költségeihez a város is 10,000 forinttal járult. Az új kórházat 1894 márczius 29-én nyitották meg ünnepélyesen, gróf *Esterházy* Istvánné védőasszony és dr. *Tauscher* Béláné elnök vezetésével. Az új kórház 6 kórtermében 50 ágy, egy elkülönített pavillonban pedig fertőző betegeknek 28 ágy áll a beteg gyermekek befogadására. 1903-ban a kórház a difteriás betegek elszigetelő pavillonjával bővült, mely elszigetelő pavillon mind a berendezést, mind pedig a tudományos vizsgálatokra szükséges laboratóriumot illetőleg, hazánkban elsőrendű mintaintézetnek mondható, mely méltó minden szakértőnek a megtekintésére. A pavillon berendezésében dr. *Mergl* Ödön városi kerületi és intézeti orvosnak van a legnagyobb érdeme. A kórház berendezése egyáltalában megfelel a legszigorúbb hygienikus követelményeknek. Ugyancsak 1903-ban a kórház nyilvánossági jeleggel ruháztatott fel. A gyermekkórház fekvő betegeinek a száma egész 1894-ig évenként átlag 120—150-ig váltakozott, 1899-ben 412, 1902-ben pedig már 547-re emelkedett bennefekvő betegek száma. Még szembetűnőbb a kórház járó betegeinek rohamos emelkedése, mert míg 1890-ben csak 117, 1894-ben 474, 1898-ban 2891, 1901-ben 3848, addig 1903-ban már 4548 ambulans beteg gyermek nyert ingyenes orvosi segílyt és gyógyszerkedvezményt, a mi ez intézmény áldásos voltának legékebben szóló tanúsága. Az orvosi szolgálatot dr. *Kováts* György kir. tanácsos, igazgató főorvos vezetése mellett, dr. *Hauer* Ernő és dr. *Mergl* Ödön osztályvezető főorvosok, dr. *Buchsbaum* József és dr. *Fleischer* Emil rendelő orvosok végzik, minden orvosi tiszteletdíj nélkül, csak a kórházban lakó segédorvos, dr. *Steiner* Fülöp kap 1200 korona fizetést, teljes ellátással. Az ápolást a „*Megváltóról*” nevezett 6 irgalmas apácza végzi; gazdasági ügyeit a nőegylettől kirendelt hölgybizottság intézi. Az ápolási költség fejenként 140 fillér, külön ápolott betegek 7 koronát fizetnek naponként.

Helyőrségi kór-
ház.

9. A cs. és kir. 19. számú helyőrségi kórház az Esterházy-téren, a régi primási palotában van elhelyezve, melyet a kincstár régebben e célra 100,000 forintot vett meg. Az ágyak száma 207. Az évi betegforgalom 1552 volt; ezek közül 452 bujakórban szenvedett. Sűrűbb fertőző betegségek: tifusz, vérhas, trachoma 77, ízületi csúz 25 esetben. A fertőző betegek számára külön pavillon van berendezve. A kórház orvosainak száma 8—12 közt változik.

A kórházak mellett különös figyelmet érdemelnek a *jótékony ápoló* és más emberbaráti intézetek. Ilyenek a *Lazaretnek* nevezett városi szegényház, mely pozsonyi illetőségű, keresetképtelen, nagyrészt elaggott egyéneket gondoz. A létszám 95—100 nő, 50—60 férfi. Van továbbá *evangelikus* és *izr. aggok* hajléka is.

Stefánia árvaház.

A *Mária oltalmáról* nevezett, előbb „*Stefánia*” nevet viselő árvaházat 1830-ban alapította a *Brunswick* Teréz grófnő elnöklete alatt megalakult kiseddóvó-egyesület, a kolerában elhunyt szülők árvái részére. Az intézet igazi megalapítója és legnagyobb jótévője vedródi gr. *Zichy* Ferencz, a kolera alatt kir. járványbiztos volt. A 90-es években az intézet vezetését a *Paulai szent Vinczéről* nevezett irgalmas nővérekre bízták. Tizenhét évén át *Stefánia* főhercegnő viselte a védői tisztet s azért akkor *Stefánia-árvaháznak* nevezték.

1900-ban a Horváth János- és a Madách-uteza sarkán, a Mély-út alján, pompás, egészséges fekvésű területen, új épületbe költözött át az intézet. Ezt 1900 okt. 7-én szentelték fel. Ekes, románstílusú épület, a főbejárat homlokzatának mozaikképe: a Bold. Szűz, *Lotz* Károly kartonja után készült. Háromemeletes, teljesen modern követelmények szerint berendezett épület; az egész telek területe 3900 □ m., ebből 2500 □ m. kert. Az intézet tisztán felekezeti (katholikus) jellegű, árvák és félárvak befogadására, 120 egyén számára. Csekély 12 forint havidíj fizetése mellett azonban díjas növendékek is felvétetnek.

A város más jótékony intézetei közt hasonlóan áldásos feladatot teljesítenek: az Izabella-gyermekmenedékhely, melyet a kincstár az állami gyermekmenedékhely számára megvásárolt, de még ez ideig berendezve és megnyitva nincs, továbbá a bölesödék, népkonyhák, levesosztó intézetek, a *Schiffbeck*-féle „Cseléd-otthon“ és gyermekóvó, melyek közvetve mind tényezői az egészségügy javításának.

A szegény népre nagy áldás a szegény beteg gyermekek számára rendezett *nyírános rendelő intézmény*, melyet a helybeli szabadkőműves-páholy tart fenn nagy anyagi áldozattal, s mely évenként 6—8000 szegény ambuláns beteg gyermeket részesít nemcsak ingyen orvosi kezelésben, hanem ingyen-orvosságban és szükség szerint táplálékban is. Ez a nemes tett önmagát dicséri legjobban. Az orvosi tudomány elméleti és gyakorlati művelésére, az orvosok irodalmi működésének serkentésére, ekképpen az egészségügyi kérdések megvitatására alkalmat ad a Pozsonyban létező *orvos-termesztudományi társulat*, mely évenként e tudományos szakmákba vágó értekezéseket is ad ki külön kötetben magyar és német nyelven. Ez a nevezetes társulat, mely egyike hazánkban az első ilyenmű társulatoknak, 1856-ban alakult, tehát 1906-ban ünnepli fennállásának 50 éves jubileumát. Az alapítók közt több jeles nevet találunk, így: *Bolla* János, reáliskolai igazgatót, *Fuchs* Albert, ev. lyceumi tanárt stb., dr. *Kornhuber* András, kiváló természettudóst, *Obermüller* János, matematikust, dr. *Pawłowicz* Sándort, br. *Mednyánszky* Dénest, *Walterskirchen* bárót, *Plener* Ignác udv. tanácsos későbbi minisztert, dr. *Schmidt* Antal tanárt. Az orvos-termesztudományi egyesület jelenlegi elnöke dr. *Ort ay* Tivadar, a neves történetíró és európai híró archaeologus. Az orvosi szakosztály ez idő szerinti elnökei pedig: dr. *Vclits* Dezső baba-intézeti igazgató-tanár és dr. *Pávai Vajna* Gábor kir. tanácsos, államkórházi főorvos. Az egyesület évkönyveiben számos jeles tudományos értekezés jelenik meg, és a társulat, évkönyvei révén, csereviszonyban áll Európa minden hasonló célú intézetével. A társulatnak igen értékes szakkönyvtára is van. Helyiségei gr. *Pálffy* János v. b. t. tanácsos palotájában vannak, a Kossuth Lajos-téren. E helyiségeket a gróf nagylelkűen, minden díj nélkül, engedte át az egyesület céljaira.

A lakosság egészségére nézve fontosak még az *üdülőhelyek* is. A mi ezeket illeti, elmondhatjuk, hogy Pozsony ebben a tekintetben valóságos paradicsom, mert az országnak nincs olyan városa, a melynek annyi parkja és rendezett erdősége lenne, és a hová oly könnyen és olcsón juthatnának ki a lakosok, hogy élvezhessék a balzsamos, tiszta hegyi levegőt, mint éppen Pozsony. Egyedül a különben népszerű *Vaskút kirándulóhely* nem számítható sem geográfiai, sem orvosi tekintetben az egészséges nyaralótelepek közé, mert üstszerű mély völgyben fekszik; a míg a nap süt, kellemes hűvösséget nyújt, de a mint a nap leáldozik, a levegő hirtelen annyira lehül, hogy vastagabb felöltő nélkül nem tanácsos künn maradni; e mellett a föld erősen párolog és éjente az egész völgyet fülledt szagu, nyomasztó pára üli meg. A Vaskút völgyében levő, tónak csúfolt mocsár is rontja a levegőt. Ennek levezetése s így a telep szűnyogmentessé tétele feltétlenül szükséges.

A *fürdőket* illetőleg nagyon sok dicséretes alig mondható, mert habár a Duna éppen Pozsony előtt folyik, a legújabb időkig fürdőintézetek tekintetében a város nagyon is hátra volt. Csakis az utolsó 4—5 év alatt indult meg az üdvös mozgalom megfelelő fürdők berendezésére. Így keletkezett 1896-ban, a pozsonyi iparban áldozatkészségéből a „*Pozsony*“ című modern fürdőtelep, gőz-, kád- és zuhanyfürdőkkel, fedett uszodával és vízgógy-móddal ellátva, továbbá 1901-ben, a valóban igen szép és mintaszerűen

Egyéb jótékony intézmények.

Orvos-termesztud. társulat.

Üdülőhelyek.

berendezett dr. *Schlesinger*-féle vízgyógyintézet és szanatórium. Ezeken kívül van még a városban néhány kisebb fürdő is; a dunai uszoda ügye azonban rosszul áll. A régi polgári uszodát 1902-ben elsodorta a hirtelen megáradt Duna, de megrongálta egyúttal a katonai uszodát is, úgy hogy 1903-ban Pozsonyban nem volt uszoda, ez évben pedig a város már alig állíthatja fel a majdnem 80,000 koronába került új uszodát.

Temetők.

Temető van Pozsonyban 9; mind felekezeti: 3 katolikus, 2 evangélikus, 2 zsidó, 1 katonai és 1 szegények temetője. A kath. és evang. temetők valóban igen szépek, úgy hogy megtekintésre nagyon is méltók.¹

Betegségélyző
pénztárak.

A Pozsonyban az utóbbi évtizedben megnövekedett gyáripár felszaporodott munkásainak egészségügyéről országos érdek és kötelesség volt gondoskodni. Említettük fentebb azokat a czélszerű intézkedéseket, melyekkel jó és olcsó munkáslakások építésével egyesek a néphygienia érdekében nagy szolgálatokat tettek és érdemeket szereztek. Az országos intézkedések sorába tartozik a *munkásbetegélyzőpénztár*. Pozsonyban a *kerületi betegségélyzőpénztár* 1893. január hó elseje óta az 1891. XIV. törvényezikk alapján létesült, melynek hatásköre a városon kívül kiterjed a vármegye pozsonyi, felsőcsallóközi, alsócsallóközi és malackai járás 22 nagy- és 151 kis-községére és 1 sz. kir. városra is; de működésének nemcsak súlypontja, hanem majdnem teljessége is a városra esik, a mi természetes, mert a nagy-ipar itt van koncentrálna. A pénztár vidéki ügyeit 30 bizalmi férfiú intézi, ezek kevés kivétellel a körjegyzők.

A pénztár tagjai e szerint vagy kötelezettek, vagy önként belépők. A pénztár 1893. január 1-e óta működik. Tagjainak száma az első esztendőben 9400 volt, 1903-ban számuk már 12,269-re emelkedett. A bejelentett betegek száma 1900-ban volt 10,861, 1901-ben 10,691, 1902-ben 10,783, 1903-ban 12,246. Keresetképtelenné lett ugyanez időben 4427, 4703, 3647 és 3579, a keresetképtelenek száma tehát az utóbbi 2 évben csökkent. A megbetegedések száma is fogyott; mert az 1895—99-iki időszakban 33—37 százalék volt a megbetegedések száma, 1901-ben is még 34·9%, ellenben 1902-ben leszállt 31·7, 1903-ban pedig már 29·1 százalékra. A keresetképtelenné váltak közül meghal évenként 8—8·8 százalék.

A járóbetegek ezelőtt az orvosok lakásán vizsgáltatták magukat, 1901. november 1-től a pénztár központi rendelő-intézetében van az ambulatórium, mely reggeli 9 órától esti 7 óráig tart. Hirtelen veszély idején a pénztári köteléken kívül állók is igénybe vették az ambulatóriumot. A pénztárnak Pozsonyban hat orvosa van; főorvos: dr. *Glaser* Károly, egyszersmind nőorvos is; rendelő-orvosok: dr. *Penzelt* Antal belbetegek, dr. *Förster* Lajos szembetegek, dr. *Kugler* Károly bőrbajosok, dr. *Buchsbaum* József gyermekbetegek részére. Az ambulatórium felerészét, különösen a sebészeti és fülgyógyászati eseteket dr. *Hecht* Dávid látja el, évi 2000 korona fizetésért. Az ambulatóriumot 1903-ban 10,374 beteg látogatta.

A pozsonyi pénztári orvosok évi fizetése 2400 korona, ezenkívül a vámon kívül tett orvosi látogatásokért külön fuvarbér, a szomszédos községekben végzett látogatásokért pedig a fuvardíjon kívül még külön 2 korona tiszteletdíj is jár. A főorvos évi fizetése 2000 korona. A vidéken 18 orvosa van a pénztárnak, kiknek fizetése a tagok számához képest van megállapítva.

A pénztár bevétele tíz évi működése óta 1903. december 31-ig összesen 1.879,479 kor. 47 fill. volt.

Működésének tíz éve alatt következő összegeket adta ki: *Táppénz és gyermekágyi segély*: 830,089 kor. 39 fill. *Bábapénz*: 22,499 kor. 26 fill. *Temekezési segély*: 49,256 kor. 88 fill. *Gyógyszerek*: 207,653 kor. 55 fill. Gyógyászati segédösszegek: 22,788 kor. 72 fill. *Kórházi ápolás*: 152,406 kor. 34 fill. *Orvosok fizetése és külön fuvar*: 204,548 kor. 77 fill. *Központi rendelő intézet*

¹ Köszönet mindazoknak, kik ez értekezéshez szükséges adatok megszerzésében segédkezett nyújtottak; így dr. *Aich* Nándor államkórházi másodorvosnak, *Beck* Vilmos anyakönyvvezetőnek, dr. *Glaser* Károly betegségélyző pénztári főorvosnak, dr. *Mergl* Ödön városi kerületi orvosnak, dr. *Pantocsek* József államkórházi igazgató főorvosnak, dr. *Sajtos* Samu pénzügyi titkárnak, dr. *Szánthó* Henrik városi mérnöknek, *Szántó* Károly állami felsőbb leányiskolai tanárnak, *Somlyai* Lajos betegségélyző pénztári titkárnak, dr. *Tauscher* Béla kir. tanácsos, városi főorvosnak, dr. *Vámosy* István városi kerületi orvosnak, dr. *Felits* Dezső bábaképző igazgató-tanárnak s végül dr. *Zsigárdy* Aladár megyei főorvosnak stb. stb.

— *ambulatorium* — *berendezése*: 3041 kor. 26 fill. *A rendelő fenntartása*: 8776 kor. 68 fill. *Beteg-ellenőrzés*: 21,356 kor. 93 fill. Összesen kiadott: 1,521,417 kor. 98 fill. Igazgatási személyi kiadás 10 év alatt: 212,660 kor. 83 fill. Dologi kiadás pedig: 100,777 kor. 32 fill. volt. Tartalék alapul elhelyeztetett 70,339 kor. 70 fill.

A gyárakban és ipartelepeken előforduló jellegzetes betegségek: ólom-mérgezés: nyomdákban, festék-gyárakban, kályhások közt; alszárfekély a téglagyárakban, karbunkulus a bőrgyárakban, vérszegénység a ruházati iparnál, légzőszervek hurutja igen sok ipartelepen, lumbago kőbányákban, téglagyárakban; sérülések, gyomorbántalmak az összes gyárakban előfordulnak; leggyakoribb azonban itt is a tuberkulózis, noha olyan ipartelepét nem lehet különösen megjelölni, mely a tuberkulozistnak lenne melegágya.

A kerületi betegsegélyző pénztáron kívül még következő *testületi* vagy *magán betegsegélyző pénztárak* vannak Pozsonyban. *A kereskedőké* 320, *az ácsoké* 240, *a pinczéreké* 260, *sütőké* 250, *a pozsonyi dohánygyáré* 1050, *a posztógyáré* 190, *a jutagyáré* 480 taggal. Ezenkívül a betegsegélyző pénztár területén a vidéken még három pénztár van, *a máriavölgyi palabányáé*, *a dévényi Lanfranconi-féle kőbányáé*, *a magyarsfalvi cukorgyáré*.

Egyéb betegsegélyző pénztárak.

Megemlítendő még a br. *Hirsch-féle betegsegítő egyesület* is, mely jótékony-ságban minden más jótékony intézetet túl akar licizálni; évi tagdíja 2 frt, a mely összegért a eselédekét a kórházakban még 3 hónapig is képes orvosoltatni. Rendkívül számos tagja van.

Nem tagadható, hogy az 1891-ik évi XIV. t.-cz. az orvosi gyakorlatra határozottan sérelmes volt, ellenben a szegény munkásnép vitális érdekeinek nagy javára szolgált. A hiba csak az, hogy a betegsegélyző-pénztárak ma már sok olyan önkéntesen belépő tagokat is felvesznek, a kiknek az évi jövedelme meghaladja még a 2400 koronát is, holott ezzel megsértik az igazi jogosultsággal bíró tagok érdekeit, a kiket az önként belépő tagoktól igénybe vett segélyek méltánytalanul megterhelnek és megrövidítenek. Végül megemlíthetjük, hogy Pozsonyban *az országos orvosi szövetségnek* külön fiókja is van 56 taggal, elnöke dr. *Tauscher* Béla kir. tanácsos városi tiszti főorvos.

* * *

A fentebb elmondottakból következik, hogy az anyagi jólét előmozdítása kétségkívül nagy befolyással van az emberi életre, mert tény, hogy a szegénység, nyomor, inség, tudatlanság, babona, kuruzslás és rendkívüli közömbösség a tisztaság és testi egészség iránt az ember legnagyobb ellenségei s a halál leghívebb szolgálói. Ellenben a mértékletesség, rend, tisztaság, a jólét bizonyos foka, a műveltség és érzék az egészség fenntartására, ezek az emberi élet hű és biztos szövetségesei.

Ezeknek köszönik a népek, ha halálozási arányszámuk kisebb, mint más nemzeteké, ha betegség és járvány nem ritkítja soraikat. Nem szenved kétséget tehát, hogy a műveltség előhaladásával mindenütt hátrább szorul a halál, mert tény, hogy csakis a műveltség magas fokán álló nép vagy város képes a közegészségügy nagy jelentőségét felismerni és annak követelményeit érvényesíteni.

A mi népünk azonban — sajnos — még nem tudja megérteni és felfogni az egészségügy követelményeit. Ezért volna elengedhetetlenül szükséges, hogy a népet a lelkész és tanítók a közegészségügy és fizikai jólét legegyszerűbb tétéleire, vasárnapi népies előadásokban kioktassák és őket azoknak hasznos és czélszerű voltáról meggyőzzék.

Felismerve tehát a hibákat, vállvetve kell közreműködnünk és legyőznünk a haladás legnagyobb ellenségét, a közömbösséget. Fel kell használnunk e czélból minden eszközt annak elérésére, hogy a vármegye és a város közegészségügyi viszonyai mennél magasabb fokra fejlődjenek, hogy így Pozsony városa a megyével egyetemben, ne csak műveltségben és értelmiségben legyen Magyarország második városa és vármegyéje, hanem közegészség dolgában is. Csakis így megy teljesedésbe *Trefortnak*, hazánk megboldogult jeles kultuszminiszterének ama sokat mondó jelszava: hogy *a tudomány, vagyon és egészség: az emberiség legnagyobb jóltevői*.

SZÍNÉSZET.

Nyugat-Magyarországnak már évszázadok óta valódi kulturális melegágya Pozsony, az ősi koronázó város és Pozsony vármegye. Nemcsak a város történelmi multja igazolja annak köznívvelődési tekintetben kiváló jelentőségét, hanem a vármegyének több pontján emelkedtek már a rég letűnt időkben oly városok, a melyek rövid idő alatt királyi privilégiumhoz jutva, az ország nyugati vidékének kulturális gócpontjaivá lettek. Nagyszombat, Bazin, Szentgyörgy, Somorja, mind kiváltságos városok voltak s így természetesen, hogy ezek a helyek mint valami jegezedő pontok szolgálták a műveltség fejlesztésére. Sajnos, ez a kultúra túlnyomó részben nem volt magyar; de ezen nem lehet csodálkozni, mert ezek a városok nagyon közel fekszenek a németiség határához, és mert a magyar nemzet évszázadokon át a külső ellenséggel való hadviseléssel lévén elfoglalva, ezek a helyek, a melyek úgyszólván kiestek már a harcztérből, nyugodtan fejlődhetnek és fogadhatták be a nyugati, azaz német kulturát.

Midőn tehát látjuk, hogy Pozsony vármegye ezen a téren is előkelő szerepet játszott, önkéntelenül felmerül az a kérdés is, hogy az általános művelődés egyik legjellegzetesebb eszköze, a *színművészet*, szintén oly régi hagyományokkal rendelkezik-e az országnak ebben a részében, mint a műveltség egyéb megnyilatkozási formái? Igen. *Pozsonynak oly régi a színésze*t, oly magas színvonalon állott már *több mint száz évvel* ezelőtt a művészetnek ez az ága, hogy Pozsony e tekintetben is méltán játszhatik az országban elsőrangú szerepet.

A legrégebbi történelmi nyomok itt is, mint egyebütt, az úgynevezett *iskolai drámákra* vezetnek vissza. Már a XVII. század első éveiből vannak adataink arra nézve, hogy a jezsuiták iskoláiban ilyen drámákat játszottak. Tárgyuk nagyobbára bibliai vagy általában erkölcsi volt és csak e drámafaj későbbi fejlődési fokain merítik a szerzők tárgyaikat a világtörténelemből, vagy a hazai históriából. Vág-Sellye volt az a hely, a hol először játszottak iskolai drámát 1601-ben. De sokkal nagyobb lendületet nyert ez a műfaj Nagyszombatban, a hol 1633-ban már erős virágzásnak indult, sőt már a külső hatás eszközeire is nagy súlyt helyeztek, a mit az a körülmény bizonyít, hogy az előadásokat nagy fényvel és előkelő ízléssel rendezték.

A nagyszombati
színészet.

Nagyobb lendületet vett a nagyszombati színészet akkor, a mikor *Esterházy Miklós* herczeg 500 frt költséggel állandó színházat építtetett 1692-ben, majd négy évvel később, Velenczéből hozatott értékes ruhatárát is a színháznak ajándékozta. De magyar szempontból az előadások csak akkor kezdtek fontossághoz jutni, mikor a jezsuitáktól latin nyelven rendezett előadások magyarrá váltak. Ez a kegyesrendiek érdeme, a kik az ifjúság vezetését később átvették.

Nagyszombatban különben ezek az előadások immár körülbelül 200 év óta állandó érdeklődés tárgyai. Az ottani katolikus érseki főgimnázium tanári kara és ifjúsága, méltóan az intézet szép hagyományaihoz, lelkesen művelték nemcsak a drámát, hanem a zenét is, a minek későbbi időkben évente átlag kétszer rendezett színi előadások és hangversenyek voltak a

bizonyítékai. Ezekben mindig az intézet fiatalsága szerepelt, tanári vezetés alatt. Az előadások nem nélkülözték a magasabb művészi kívánalmakat sem, a mennyiben, különösen a zene terén, a klasszikus szerzők alkotásai gyakran találtak lelkes interpretálásra, sőt az újabb időben még operát is játszottak és ezek az előadások a nagyközönség részéről is, habár belépő díjak voltak, nagy látogatottságnak örvendtek.

Megjegyezzük különben, hogy az iskolai drámák szerzői nagyjából a tanári karból kerültek ki s ezek közül följegyezzük: Scharrenbeck János, Berger János, Komlóssy Ferencz, Márton József és Horváth Zoltán dr. neveit. (*Sinkó József és Duschek Győző* dr. adatai).

Iskolai drámákat Pozsonyban is játszottak már a XVII. században; itt egy Fehér György nevű növendékpap szólaltatta meg a magyar Tháliát saját szerzeményű darabjával.

Nagyszombatban — a hol az iskolai dráma számára szép színház is emelkedik a főgimnázium konviktus-épületében, mely 12 páholylyal s több



POZSONY. — A RÉGI VÁROSI SZÍNHÁZ.

száz ülőhelylyel bír, és a hol 50 tagú zenekar számára is hely van — ezenkívül a világi színmű-irodalom is hódított, úgy hogy már a XIX. század első felében állandó városi színház épült, a melyben a város magyarosodásával lépést tartva, mind nagyobb tért hódít a magyar színészet.

Sokkal érdekesebb azonban és eredményeiben messzebbre kiható a pozsonyi városi színházi viszonyok története. Itt a legrégebb nyomokra 1733-ban akadunk, a mikor már állandó színház állott fenn a Ferencziek-terén, az úgynevezett Weitenhofban, a Rómer Flóris-utca sarkán. Német színészek játszottak itt, de a tűzveszélyes épület csakhamar a lángok martaléka lett. Később az „Arany-sas“ és a „Hattyú“ vendéglők nagytermében játszottak német színészcsapatok, míg végre a Mária Terézia koronázásakor megélnékült városban szükségét látták annak, hogy nagyobb szabású állandó színházat építsenek. 1741-ben tehát, a Halászkapun kívül, ott, a hol most a Notre-Dame-apácák kolostora áll, háromemeletes fa-színházat építettek, melyben az országgyűlések tartama alatt naponta tartottak német, sőt hetenként kétszer olasz operaelőadásokat is, a mely utóbbi körülmény ismét a fejlett zenei ízlést igazolja.

Az országgyűlés befejezte után, 1750-ig, ismét elhalgatott a múzsa s legfeljebb egy-egy vendéglőben ütött tanyát valamely vándor komédiássereg;

de már 1750-ben a Mihály-kapu előtti mélységben, az úgynevezett „Schiesgraben“-ben épült egy csarnok, a melyben német és olasz előadásokat tartottak. Ettől az időtől kezdve több helyen ütötte föl sátrát hosszabb-rövidebb ideig a színészet. A jelenlegi állami főreáliskola melletti Pálffy-kertben is volt színpad (megkülönböztetendő az ugyanott volt Pálffy-teremtől, mely szintén színházi czélokra szolgált). A XVIII. század második felének elején pedig a Zöldszoba-utczában is volt állandó színház, a mely azonban tűz-veszélyesnek bizonyult s így mind szükségesebbnek látszott egy megfelelőbb állandó színház építése.

Az 1776-iki
színház.

Csáky György grófé az érdem, hogy a színművészetnek Pozsonyban már 1776-ban állandó hajlékot emeltek, ugyanazon a helyen, a hol a jelenlegi új színház áll. A magyar főurak, a kik akkor még nagyobb számban laktak Pozsonyban, mint jelenleg, vállvetve dolgoztak Csáky gróf mellett az eszme megvalósításán. Az építéshez szükséges anyagot ingyen adták, hogy így a színház alapítását előmozdítsák. Céljukat el is érték, azonban áldozataik fejében ingyenspáholyokat kötöttek ki maguknak örök időkre, vagy jobban mondva, a színház fönnállása idejére. De ez a kikötés az alatt a 108 év alatt, a míg a színház állott, sok színigazgatónak okozta a bukását, mert az ingyenspáholyok tulajdonosai, illetve jogutódai, a színház nagy részét lefoglalván, jövedelmezőségét kártékonyan befolyásolták.

Ez a színház különben tisztán a főnemesség vállalkozásának köszönheti születését. Az ő pénzükön épült, az udvari kegy sugara aranyozta be már működése első napjait és bizony mágnás-eredetre vall az a körülmény is, hogy a színházat kezdettől fogva a német műzsának szánták, a mi élénk világot vet a Mária Terézia által elnemzetlenített főuraink gondolkodásmódjára. Hogy pedig a régi színház tényleg arisztokra-jelleggel bírt, a melybe a polgárságnak úgyszólván semmi befolyása nem volt, azt az említettteken felül érdekesen illusztrálja egy, mai viszonyaink szerint lehetlenségszámba menő eset, hogy t. i. *Pozsony város polgármesterének és városbírájának a karzatán jelöltek ki állandó helyet a színház alkotói.* Hogy elfogadták-e ezt a helyet az ily módon kitüntettek, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy ha megtették, akkor az veszedelmesen esekély polgári önértetre és annál nagyobb szervilizmusra mutat.

A színházat, mely az akkori viszonyokhoz képest elég nagy és előkelő ízlésű volt, 1776 november 9-én nyitották meg Brandis Györgynek „Medicäer“ című, természetesen német darabjával.

Néhány nap mulva megjelent már a színházban Mária Krisztina kir. hercegnő is férjével, Albert szász-tescheni herceggel, Magyarország helytartójával. A hercegi család az akkor még fénye teljességében pompázó pozsonyi várban lakott és gyakran látta Mária Teréziát is vendégül. Nem is kell bővebben magyarázni, hogy ezek a látogatások mennyire emelték Pozsony akkori társadalmi életét, különösen pedig a magyar főuraknak oda-tódulását, a minek a színház virágzására nagy befolyása volt.

A színháznak — a melyet két héttel megnyitása után már a királynő is meglátogatott — Moll volt az első igazgatója, a kit néhány év mulva Schikmüder, a híres kómikus, majd Paraszkovits és Scipp követtek. Mindezek igen változatos műsorral mulattatták a közönséget. Shakespeare, Lessing, Goethe és Schiller drámáit játszották Pozsonyban, már abban az időben, a mikor még Németországban is alig ismerték azokat. 1770-ben „Minna von Barnhelm“, 1771-ben „Romeo és Julia“, 1772-ben „Emilie Galotti“ és „III. Richard“, 1773-ban „Hamlet“ és „Macbeth“, 1774-ben „Lear király“ és „Othello“, 1785-ben „Ármány és Szerelem“ valamint a „Haramiák“ kerültek színre. Biztossággal nem állapítható meg, hogy Shakespeare német fordításban, valamint a német klasszikusok egy része Pozsonyban jelentek-e meg először a színpadon, ámbár sok valószínű adat szól e mellett is; hogy azonban Lessing „Bölcs Nathán“-ja a világ összes színpadjai közül a pozsonyin került először előadásra 1785-ben, az minden kétségen fölül áll. Zenei tekintetben is szép perspektívát mutat már a XVIII. század vége felé is a pozsonyi színház. 1775-ben adták elő ugyanis az első német operát. Ez Weisse a „Vadászok“ című dalműve volt; 1780-tól kezdve pedig már állandó operája volt a koronázó városnak. Pozsony zenei emlékei tehát immár több, mint száz évesek. Olyan



A MOSTANI POZSONYI SZÍNHÁZ.

mult ez, a mely példátlan hazai városaink történetében s így még a pozsonyi viszonyokban nem járatos is megértheti, hogy miért oly nehéz ebben a régi kulturcentrumban a magyar színészetnek gyökeret vernie. Több, mint egy évszázad zenei hagyományával kell fölvennie a versenyt. És az arra hivatott tényezők csak akkor tesznek szolgálatot a magyarság ügyének, ha a nemzeti színészetet ezen a végponton nagy áldozatokkal oly erőssé teszik, hogy ez feledtetni tudja a mult emlékeit.

Nincsenek részletesebb adataink arra nézve, hogy miként működtek az egyes társulatok a régi színházban az ezután következő 30—40 év alatt, csupán azt tudjuk, hogy ez idő alatt sok hírneves művész és művésznő vendégszerepelt. Azonban az igazgatóknak a főttebb említett arisztokrata családi páholyok miatt sokszor meggyűlt a bajuk, úgy hogy a színház hosszabb ideig zárva volt.

1820-ban jelenik meg — feljegyzéseink szerint — az első magyar színtársulat. Kilényi vagy Kelényi volt az igazgatója; az egykorú források váltakozva használják ezt a két nevet. Hogy mennyi ideig tartott a társulat pozsonyi működése, nem tudjuk; csak arról van híradás, hogy a társulat e nevezett év szeptember 24-én kezdte meg előadásait a színházban. Műsoruk néhány darabjának a címzei is fennmaradtak. „Mátyás király választása“, „Gróf Benyovszky“, „Nagy zürzavar“, „A hűség győzedelme“. A társulat tagjairól, beléletéről és szervezetéről azonban keveset tudunk; de azt följegyezték a krónikások, hogy *Déryné* is itt volt e tájban, a ki mellé Ecsediné, Pályi és Mányi Máté csatlakoztak. Megjegyezzük végül, hogy ebben a periodusban került színre magyarul Calderon híres drámája is: „Az élet csak álom“.

Az első magyar színtársulat.

1825-ből is vannak emlékeink. Nemzeti szempontból fontos az, hogy „Zrinyit“ magyarul játszották. Vajjon Körner hasonló című drámájának a fordítása volt-e ez, vagy pedig önálló magyar darab, azt nem tudjuk. Ugyan-ebben az évben különben Steger volt a német színigazgató, a ki igen jó társulatot szervezett, a mi abban leli magyarázatát, hogy a jelzett időben folyt az országgyűlés Pozsonyban, sőt ugyanazon évben koronázták királylyá Ferdinándot is. Az ezekkel összekötött ünnepélyek sok élénkséget, jelentékeny idegenforgalmat hoztak a városba s így nem csoda, ha az igazgató oly társulatot tudott szervezni, mely a fokozottabb igényeket is kielégíthette.

1828-ban *Nestroy*, a híres német kómikus, volt állandóan szerződve a társulathoz. Legjobb szerepe akkor Grillparzernek „Der treue Diener seines Herrn“ című darabjában a János nevű inasé volt. Érdekes, hogy ez ismert darabban ez a szerep nem is fordul elő, valószínűleg tehát, hogy a kómikus alakot csak *Nestroy* kedvéért illesztették bele, a mi jellemzi az akkori kedélyes színi viszonyokat.

1830-ban építették a Duna másik oldalán, a ligetben, a nyári színikört. Ez az épület közel hetven esztendeig állott fenn és csak 1899-ben adott helyet az óriási költséggel épített, de teljesen izlés nélkül való új arénának. A régi színikört különben Steger színigazgató építtette s azok, a kik ennek az alkotmánynak, különösen az utóbbi években veszedelmesen dűledező falait ismerték, nem is hitték volna, hogy a régi aréna a Fiesole-ban levő antik színikör mintájára épült.

Magyar opera-
előadások.

Nagyjelentőségű a rohamosan fejlődő magyar színészetre az 1840-ik év, a mikor néhány héten át a magyar műzsának adva hajlékot a pozsonyi színház, ott már operákat is játszottak, a többi közt „Normát“, a mely előadás jelentőségében sokat nyert az által, hogy *Szevért Erkel* Ferencz, a későbbi nagy magyar zeneköltő énekelte.¹

Az 1843-iki országgyűlés alatt két társulat is működött. A németek a városi színházban játszottak, míg a magyarok, *Fekete* Gábor színigazgató vezetése alatt, a színikörben próbáltak szerencsét, de kevés sikerrel, mert egy *Berecz* Károlytól 1843-ban kiadott broszura keservesen panaszkodik a miatt, hogy a magyar ember nem jár a színházba, vagy ha jár is, akkor is inkább a némethez vonzódik. Bámulatos! Hatvan év óta tehát alig változtak a viszonyok Pozsonyban, mert a *Berecz* feljajdulása bizony nagyobbára még ma is jogosult lehetne. Az országgyűlési ifjúság azonban lelkesen pártolta a magyar színészetet és ez *Berecz* szerint némiképp vigasztalás volt azért, hogy a főurak és az országgyűlési követek inkább a silány német bohózatokat láto-gatták.

A Pálffy-
kerti színház.

Igy tengődött *Fekete* társulata addig, míg végre megbukott. Ekkor egy lelkes, magyar érzelmű polgár a Pálffy-kertben lévő nagytermet színházzá alakította át (ugyanitt volt 1884-től 1886-ig, míg az új színház épült, az ideiglenes színház) és vendégszereplésekkel, a színészek fizetésének biztosításával stb. igyekezett a magyar társulatról gondoskodni. Nem érdektelen, hogy a mikor a magyar színészek sorsa rosszra fordult, többeknél az az eszme fogalmazott meg, hogy a magyar társulatot a némettel egyesítsék. A vegyesnyelvű rendszer azonban még születése előtt megbukott, hogy 55 év múlva szomorú valóra váljék. A *Fekete*-féle színtársulat egyébként 1843. májustól októberig játszott a ligeti színikörben. Ez idő alatt számos oly vendég szerepelt ott, a kiknek a nevei a magyar színművészet történetében aranybetűkkel vannak feljegyezve: *Egressy*, *Barth*, *Lendray*, *Lendvayné*, *Telepi*, *Szentpéteri*, *Kilnyi* és *Vesztér* stb. egymásután jöttek el Pozsonyba, hogy gyönyörködtessek a közönséget, de a publikum — inkább ment a német bohózatokba.

November elején, mikor a Pálffy-terembe vonult a társulat, konzorcziummá alakult, melynek elnöke *Ekstein* János volt. Egy rendező, 17 férfi-, 6 nő- és 6 gyermek-tagból állott a társulat, melynek műsorában a többek között a következő darabok szerepeltek: „Tündérlak Magyarhonban“, „Idegen nő“, „Egy pohár víz“, „Csalódások“, „Kean“, „Peleskei notárius“, „Lumpáczius Vagabundus“, „Hamlet“, „Belizár“, „Lear király“, „Vallomás“, „Armány és Szerelm“, „Székelt katon“, „Lukrézia“, „Notredamei harangozó“ stb. Látható tehát, hogy igen élénk repertoárjuk volt.

1844-ben, tehát a következő évben, szintén volt magyar színtársulat Pozsonyban, a mely áprilisban tartotta előadásait. A mint a feljegyzések mondják, *Angelot*-val kezdték meg az előadásokat, a melyeknek különös érdekességet kölcsönzött az a körülmény, hogy *Lendvay* és *Egressyn* kívül *Laborfalvy Róza* is vendégszerepelt.

1849 után.

A zivataros idők beálltával alighanem teljesen elhallgatott Pozsonyban a magyar Thália, mert sem az egykorú újságok, sem egyéb emlékek nem szólnak működéséről. Mikor azonban az abszolút uralom fagya kissé engedni

¹ Az előző történeti adatok *Balka* János, pozsonyi levéltárostól valók.

kezdt, 1856-ban már néhány hétre ismét bérbe vette a színházat egy *Szabó* nevű magyar igazgató. Hangsúlyozzuk, hogy a magyar igazgató még sokkal később, a 80-as években is csak albérlője volt a németnek s azt a pár hetet, a melyet az neki kegyesen átengedett, busásan meg kellett fizetnie. 1858-ban *Hegedüs*, 1860-ban *Molnár*, 1861-ben *Szigeti*, 1863-ban *Rössler*, 1864-ben *Latabár* bírták egy-egy hónapra a színházat. A műsor a színműre, a népszínműre és az Offenbach-féle operettekre terjedt ki, de közbe-közbe már operákkal is szórakoztatták a közönséget, később pedig Offenbachon kívül más zeneszerzők alkotásait is színre hozták. A mi az elsőt illeti, már Szabó igazgató alatt énekelt Steger tenorista Lucziát, Rössler igazgató alatt pedig a „Hunyady László” operát is előadták; a zeneszerzők közül pedig Rossini, Donizetti, Bellini, Halévy állottak műsoron. A Hunyady László előadásáról még föl-



A NYÁRI SZÍNHÁZ A POZSONYI LIGETBEN.

jegezzük azt a kis színházi pletykát, hogy az igazgatóság *Hollóssy Kornéliának* a vendégszereplésével hirdette annak az előadását, de bizony a nagy művésznő „lekészt” az előadásról és két nappal azután jött csak Pozsonyba.

1867-ben, az alkotmány visszaállításakor, úgy látszik, már komolyabb formában merült föl az az eszme, hogy Pozsonyt a magyar színészetnek meghódítsák. Erre mutat az, hogy ebben az évben a budapesti Nemzeti Színház tagjai játszottak ott, a mi kétségkívül azt előzta, hogy a német közönséget elsőrendű magyar előadásokkal nyerjék meg a magyar színügynek.

A 70-es évek elejével a magyar színészet már mégis annyira meggyökeresedett, hogy minden évben tudott legalább egy hónapig játszani. Sajnos és magától értetődik, hogy ezek a szereplések mindig az évad rosszabbik részében folytak le, mert hisz a színházat az egész évre a német igazgató bérelte ki és ez a magyarnak csak akkor adta át a teret, mikor legkevesebb haszonra volt kilátása. *Mándoki*, *Bokodi*, *Mosonyi*, *Gerőfi* és a *szekesfehérvári színtársulat* kísérelte meg több-kevesebb sikerrel szerencséjét, míg végre létrejött a Temesvárral való színi szövetség, a mely, habár az utószezonban, de elsőrangú színtársulat működését biztosította a pozsonyi színháznak és azonkívül az előzőkhöz képest azt a nagy vívmányt is magában foglalta, hogy a magyar színgazgató már önállóan szerződött a várossal, nem pedig a német direktorral. De tartuk meg az események rendjét.

1876-ban ülték meg a régi színház 100 éves jubileumát. Tisztára német ünnep volt ez, méltó azokhoz az emlékekhez, a melyek megnyitáshoz

fiződnek. Bauer és Bohrmann szíinigazgatók rendezték a jubiláris ünnepséget, mely alkalommal Beethoven ünnepi nyitányát: „Die Weihe des Hauses” ezímmel játszották, azután pedig ugyanaz a darab került színre, mint 1776-ban a megnyitáskor, t. i. Brandisnak „Medicäer” című drámája.

A régi színház azonban mindinkább romlani kezdett és 1879-ben már igen rossz állapotban volt. A kiküldött bizottság megállapította, hogy már veszedelmes benne játszani. A színházzal összeépített redout-terem is bomladozni kezdett, úgy hogy habár a város még az 1885-ik évre is bérbe adta, a belügyminiszter erélyes leirata következtében kénytelenek voltak 1884-ben bezárni. Ekkor határozta el a városi közgyűlés az új színház építését a régi-
nek a helyén, 300,000 forint költséggel, Fellner és Hellmer műépítésszek tervei szerint. Addig pedig, a míg az új színház fölépült, a Pálffy-termet alakították át ideiglenes színházzá.

Az új színház.

1886 szeptember hó 26-án nyitották meg az új színházat fényes ünnepségek között. A színház igen elegáns, tágas épület, 51 páholylyal, erkélylyel, megfelelő számú ülőhelylyel és tágas színpaddal, a mely a magasabb technikai követelményekre is berendezhető. A város meghívta az akkori miniszterelnökkel, *Tisza* Kálmánnal együtt az egész kormányt s a politikai élet minden kitűnőségét, a kik tömegesen jelentek meg a nevezetes esemény alkalmából. Prológot *Jókai* Mór írt és azt *Nagy* Imre, a Nemzeti Színház azóta elhunyt jeles művésze, szavalta el. Ezt megelőzőleg *Erkel* Ferencz vezetése alatt a zenekar a Hunyadi-opera nyitányát játszotta. Majd a *Bánk-bán* opera került színre a budapesti magy. kir. Operaház személyzetével. Öt napig tartottak a megnyitási ünnepségek, mely idő alatt a magy. kir. Opera és a Nemzeti Színház fölváltva tartott előadást az új csarnokban. A megnyitási napok után azonban ismét a német színészetnek adták át a szót és a Temesvárral fennálló szövetség megszűntéig, 1899-ig, az október hó 1-től január hó végéig terjedő szezon mindig a németeké volt, míg a magyarok február hó elsején kezdtek el a három hónapos évadot.

Krecsányi igazgató lankadatlan buzgalmának és kiváló rendezői talentumának az érdeme, hogy a magyar előadások évről-évre kedveltebbekké lettek és nemcsak a magyar, hanem a német közönség részéről is jobb és jobb látogatottságnak örvendettek. Temesvár városának az a határozata azonban, a mely a magyar színészetet állandósította, fölbontotta a Pozsonnyal való viszonyt is. Pozsonynak tehát dönteni kellett a fölött, hogy a színházat kinek adja oda. A magyarság lelkes harezot indított az iránt, hogy a magyar színészet állandósíttassék oly módon, hogy a színházban csak magyar előadások legyenek, a mi mellett a nyári színkörben a német közönség igényeinek kielégítése végett továbbra is német előadások folyhattak volna. De a német polgárság ez ellen állást foglalt, s mikor fölmerült az az eszme, hogy vegyes nyelvű — azaz egyik nap magyarul, másik nap németül játszó — színtársulat szerveztessék, a németiség lelkesen fogadta ezt az indítványt, mely a törvényhatósági bizottságban többséget is nyert, sőt annyira ment, hogy a vegyes nyelvű színészetnek a nyári szezonon át való működhetése kedvéért a ligetben, a régi színkör helyébe, új színkört építtetett, aránylag óriási költséggel, 260.000 koronával.

Vegyes nyelvű előadások.

Relle Iván, a budapesti Magyar Színház volt igazgatója, pályázott arra a kétes értékű babérra, hogy a két nyelvű színház igazgatását elvállalja. 1899. szeptember 30-án kezdte meg működését, a mely azonban csakhamar bebizonyította az e rendszer ellenzőinek aggodalmait. Igaz ugyan, hogy a magyar előadások, az előző évekhez viszonyítva, számszerűleg szaporodtak, ámde művészi színvonaluk — a hanyag rendezés következtében — jelentékenyen csökkent. Azonkívül pedig ez a rendszer nem volt alkalmas a magyar színészet felvirágoztatására, mert a németajkú közönségnek minden másodnap alkalmat nyújtván a német előadás látogatására, azt a magyar színművészettől teljesen elidegenítette, sőt még a magyar közönséget is a német előadásokra csalogatta az által, hogy hétről-hétre neves bécsi színművészeket léptetett föl. Jobblétre is szenderült az egész vállalat, mielőtt még a három évi szerződése lejárt volna, mert *Rellét* fölmentették az 1902. szeptember 30-áig terjedő játszási kötelezettség terhe alól és már 1902. évi virágvasárnapján szélnek eresztette társulatát, a mely több szerződött tag (*Fedák* Sári,

Hegyi Aranka, Beregi Oszkár stb.) kiválósága daczára sem tudott, a már említett okokból, prosperálni.

Ekkor a belügyminiszteriumban is (hála érte *Bezerédj* Viktor miniszteri tanácsosnak és *Festetics* Andor grófnak, a vidéki magyar színészet országos felügyelőjének, valamint az Országos Színészegyesület agilitásának) komolyabban kezdtek érdeklődni a pozsonyi magyar színészet sorsa iránt, mert belátták, hogy ezen a végállomáson a nemzeti színművészetet föntartani elsőrendű kötelesség. Ennek a fölfogásnak tulajdonítható, hogy a kormány támogatásával létrejött a pozsony—soproni színi szövetség, mely abban áll, hogy a téli 7 hónapot 2 részre osztják s annak első felében, január 15-ig Pozsonyban játszik a magyar színtársulat, második felében pedig Sopronban. A kormány ezt a szövetséget jelentékeny anyagi támogatásban részesíti és a megoldás ezen módja a magyar színészetre nézve — a multhoz képest — igen előnyös, mert egyrészt a téli főszezont juttatja a magyarnak, másrészt pedig a szerződés megengedvén azt, hogy a magyar színigazgató már szeptemberben elkezdhesse az előadásait, így a magyar színészetnek már négy és fél hónapot biztosítottak, sőt 1903-ban sikerrel próbálták meg egy két hónapos nyári staggione megalkotásával az immár féléves magyar szezont.

A színi szövetség magyar társulatának igazgatását *Szendrei* Mihály volt kassai, a németét pedig *Blasel* Pál volt salzburgi színigazgató kapta meg. Szendrey az első szezonban igen jól szervezett társulattal a közönség fokozódó érdeklődése mellett játszott, a kormány pedig anyagi támogatásán kívül úgy is pártfogolta vállalatát, hogy a magy. kir. Operaház néhány tagját állandó vendégszereplésre engedte át s így a zenei tekintetben kényes izlésű pozsonyi közönség kellő szereposztásban élvezhette a különféle dalműveket is, a melyeknek a műsoráról némi tájékozást nyújthat az is, ha megemlítjük, hogy kitűnő előadásban hozták színre *Csajkovszki* „Onyegin“-ját és *Zichy* Géza „Alár“-ját, valamint az olasz mesterek dalműveit is.

Pozsony a magyar színészekre nézve nem termi mindig az ünnepeltetés illatos virágait. Ez tény. De viszont az is igaz, hogy az itteni közönségnek igen fejlett műérzéke van, a melyen már sok derék magyar színésznek és színésznőnek a tehetsége csiszolódott ki. A midőn tehát ennek a másfél-százados színészi multtal bíró városnak a színművészetét fejtegetjük, csak azt kívánhatjuk, hogy maradjon meg a városnak a színészet iránt való meleg rokonszenve és a zeneművészet iránti százados lelkesedése, de részesüljön ebben nemsokára az egész vonalon győzedelmeskedő magyar színészet!

A pozsony-soproni színi szövetség.



A NAGYSZOMBATI SZÍNHÁZ.

IRODALOM, TUDOMANY, MŰVÉSZET.

Pozsony vármegye irodalom, tudomány és művészet tekintetében hazánk egyik legelső vármegyéje. Nemzetünk kulturális fejlődésének már kezdő korszakában nagy jelentőségű színhelye volt a tudományos munkásságnak. Már az Árpád-házi királyok és még inkább a vegyes házakból származott uralkodók alatt Pozsony város, a vármegye székhelye, egyik gócpontja volt a szellemi és anyagi haladásnak. Művelődésére nagy jelentőségű volt az is, hogy a mohácsi vész óta egészen 1848-ig itt tartották az országgyűléseket, itt székeltek a legfőbb kormánytestületek, a mi a város környékére és a vármegyére is jelentékeny befolyással volt. A tudományos munkásságot és annak eredményét — a történelmi visszatekintés végtelen kárára — hazánk e vidékén is sokszor semmisítették meg az idő viszonyosságai. A levéltárak, könyvtárak és művészeti tárgyak megrablására, szét-dúlására s fölégetésére igen gyakori az alkalom. 1241-ben a tatárok tüzzel-vassal pusztítják Pozsonyt. A cseh háborúk korában 1254, 1261 és különösen 1271-ben Ottokár rabló csehei dúlták föl s rabolták ki Pozsonyt és a vármegyét. Ekkor égett le a pozsonyi káptalan és a város levéltára is. 1342-ben a husziták rabolják ki és égetik föl Nagyszombatot és vidékét. 1428-ban ugyanezek pusztítják Pozsonyt és a vármegyét.

Művelődés-
történelmi
visszapillantás.

Ezt követően Pozsony vármegye művelődéstörténete a következő események hatása alatt alakult: 1467-ben *Vitéz* János érsek Mátyás király megbízásából és segélyével megalapítja a pozsonyi egyetemet (Academia Istropolitana). 1535-ben tették a rendek Pozsonyt a kormány székhelyévé. Ide költözött a törököktől birtokaikból kifogatott főurak és főpapok, szerzetesek és apácák nagy része, sőt Esztergom török kézre jutása (1543) után az érsekprimás is. 1561-ben nyitották meg a jezsuiták nagyszombati iskoláját. Nagyszombat városában már a XVI. században nyomda volt. 1611-ben alapítja *Forgyách* Ferencz érsekprimás a legelső pozsonyi könyvnyomdát, mely 1660 után Nagyszombatba került és a *Telegdi* Miklóstól Nagyszombatban már előzőleg föllállított első kath. hazai nyomdával egyesült, majd tulajdona lett. 1619-ben alapította *Pázmány* Péter a nagyszombati nemes ifjak intézetét (Pazmaneun), melyet bő alapítványával látott el. Nemsokára az alapítás után ebben az intézetben tanult *Zrínyi* Miklós, a későbbi horvát- és dalmátországi bán, az európai hírű törökverő hős és költő. *Mária Terézia* később az egyetemet orvosi fakultással egészítette ki. 1622-ben *Pázmány* érsekprimás kollégiumot alapít Pozsonyban a jezsuiták számára. 1642-ben *Lóssy* primás megalapítja a pozsonyi Emericanum papnöveldeét. 1683-ban a törökök, illetőleg Thököly csapatai Pozsonyt elfoglalják és fölgújítják. 1710 körül alkotja *Donner* Rafáel híres szobrász világhírű pozsonyi szobrait. 1705-ben indította meg Pozsonyban *Esterházy* Antal gróf, kurucz generális a legelső magyarországi hírlapot „*Mercurius Veridicus ex Hungaria*” czímen. 1714-ben nyílt meg az új jezsuita gimnázium. 1719-ben *Bél* Mátyást a prot. egyház lelkészévé és az iskola rektorává választja. 1720-ban *Royer* Pál könyvnyomdát állít Pozsonyban s ez 1770-ben *Landerer* tulajdonába megy át. 1721-ben indul meg Pozsonyban *Bél* Mátyás „*Nova Posoniensia*” című folyóirata. 1776-ban nyílt meg Pozsonyban az új jogi akadémia és ugyanebben az évben a városi

Latituc feleym 7 umtuchel **S**exmo sup sepulchrum.
 me vogmuc. ysa pur ef chomuy uogmuc. Menyi miloffben
 terumteve etve miy isemacit adamit. ef oduita vola neki
 paradifumit hazoa. Ef mend paradifumben uoioy gumilactul
 munda neki etme. Heon tilutoa wt ig fa gumilce tvl. Er
 munda neki merer na entye. ysa ki nopun emdul oz gumil
 tvl. halatne halalaalholz. Hadlana choltat terumteve isten
 tvl. ge feledove. Engede urdung intetv nec. ef evec oz tiluyt
 gumilstvyl. ef oz gumilfben halatit evec. Uoz gumilfnee vyl
 keferuy uola vize. hug turcbucat miget 7 ocozra vola.
 Hum heon muga nec. ge mend w foranec halatur evec.
 Porogu vec isten. ef vetave wt ez muncas vilagbele. ef levi
 halatne ef puculnec feze. ef mend w nemenee. Kac oz ve.
 miy vogmuc. Hug ef tiv latituc szumtuchel. isa ef nam
 igg ember mulchotia ez vermit. ysa mend ozchuz uarov
 vogmuc. **V**imaggue urome isten kegibnet ez lelic ert. hug
 iorgoffun w neki. ef kegiggen. ef bulscassa mend w bunet.
Svimaggue szen achfan mariat. ef bovdug michael archangel.
 ef mend ang. hug **U**imaggue noc erete. **U**imaggue
 szent petet urot. kinec odur homin ovdonta. ef ketnie.
 hug ovta mend w bunet. **U**imaggue mend szentucit.
 hug legenec neki seged urome scint clent. hug isten iv u
 madlaguenna bulscassa w bunet. **U**zoboducha wt urdung
 idetru tvl. ef pucul kanzotvartvl. ef vez esse wt paradisu
 mugilmabeli. ef aggun neki munhi uruzagbele urot. ef
 mend iorben rezet. **U** keallatuc uromchuz charmul. **K**irt.
Seerelmes brayim **U**imaggue ez scegin ember lilki ert.
 Kac vr ez nopun ez homus vilag tunnucebelevl mente.
 Kinec ez nopun vestit tunetive. hug ur uvt kegimchel
 abram. ysaac. iacob. kebedeben helhezic. hug birsagnay
 ivtua mend ve szentii ef unntei cuzicun io v
 felevl iochtorma ilezic vvt. **U** stybennetuc. clamate ui.
Quante nostis frs km dei nra. hic faciat sacerdos fmanie yto
 quanta gra dñi est gratificaverat pmum adam patre
 frim. h diabolo suadente dñi peccavit. quid sibi ex ois suis
 posteris te pmeruit. ecce frs iudeus oculis uestris

FELELET
AZ MAGIARI
ISTVAN SARVARI PRÆ-
DICATORNAK, AZ OR-
szág romlásaokairul, írt
könuere.

Fratot
PAZMANI PETER ALTAL

IIa: 80. 7: 11.

*Aperientur portæ tuæ iugiter, die ac-
non claudētur, ut afferatur ad te for-
situde gentium, & reges earum addu-
cantur: GENS ET REGNUM QUOD NON*

SERVIERIT TIBI, PERIBIT, &

*gentes solitudine va-
stabuntur:*

NAGYSZOMBATBA,
Anno M. D. CIII.

PÁZMÁNY FELELETÉNEK CZÍMLAPJA.

(Az egyetemi könyvtárban levő példányról.)

kult. 1869-ben keletkezett a városi múzeum. 1886-ban nyílt meg az új színház. 1887-ben leplezték le *Hummel* zeneszerző mellszobrát, később pedig *Fadrusz* János alkotását, a *Mária Terézia*-szobrot.

Az oknyomozó magyar irodalomtörténet Pozsony vármegyében sem tekinthet vissza négy századnál tovább, de ezalatt is jobbra idegen nyomokon haladott. A tizenkilencedik században azonban új irány indul, mely formákban is mindinkább nemzetivé válik, különösen a mikor a demokrácia szelleme hatja át a politikai életet s megteremti a polgári szabadságot, behatol az irodalomba és művészetbe is és a politikai szabadsággal karöltve megalkotja a nemzeti irodalmat, tudományt és művészetet. Pozsony vármegye íróinak újabb időbeli költészete, történetírása, szónoklatai és nyelvtani alkotásai a nemzeti irodalom, kevésbé nemzeti jellegű szakmunkái pedig a tudományos irodalom körébe tartoznak.

A könyvnyomtatás előtt is részt vett a vármegye az irodalom terjesztésében, minek bizonyágai a nyelvemlékeinket megőriző becses kodexek. Ezek a következők:

Kodexek.

Pray-kodex, vagyis a legnevezetesebb magyar nyelvemlék: a „*Halotti beszéd és könyörgés*“. A deáki egyház tulajdona volt és misekönyvön kívül, egyházi szabályokat, halotti szertartásokat stb. is tartalmaz. A nevezetes halotti beszéd a 154-ik lapon olvasható. E kodex, szakértők állítása szerint, a XIII. századnak kb. harmadik tizedéből való. *Pray* György, a XVIII. század

új színház. 1749, illetőleg 1767 óta működött *Pray* György a jezsuita gimnáziumban és könyvtárban. 1770-ben találta *Pray* a halotti beszédet a káptalani levéltárban. 1764-ben jelent meg a „*Pressburger Zeitung*“ első száma. 1770-ben *Paczkó* is nyomdát nyit Pozsonyban. 1780-ban jelent meg Pozsonyban a „*Magyar Hirmondó*“. II. Józseffel a hanyatlás stádiumába lép Pozsonyban és a megyében az irodalom, tudomány és művészet. A híres pozsonyi kép- és könyvtár (Albertina) Bécsbe kerül. 1784-ben a jogakadémia, 1786-ban a gimnázium Nagyszombatból Pozsonyba helyezték át. 1788-ban alakult az első magyar önképzőkör, a „*Magyar Társaság*“. 1832–36-ban jelenik meg Kossuth Lajos szerkesztésében az „*Országgyűlési tudósítások*“ című könyvomat. 1833-ban kiváló zeneegyesület alakul az egyházi zene művelésére Pozsonyban. 1850-ben nyílt meg ugyanott az első hazai reáliskola, 1855-ben pedig az új ág. ev. liceum. 1854-ben alakult a természetrajzi múzeum. 1855-ben a jezsuiták visszatelepítettnek Pozsonyba. 1858-ban a magyar társaság újjáala-

jeles történettudósa fedezte fel és ez az egyetlen magyar nyelvű miscellanea, mely az Arpád-korból fennmaradt. Most a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi e becses kodexet (Quart. Hung. 387. jelzett alatt).

A *nagyszombati kodex*. Magyar nyelvemlék 1512 és 1513-ból. Nagy nyolczadrét alakú papiroskodex. Egy kéz írása, ismeretlen írótól. Írásának ideje, mint a 158. és 304. oldalakon olvasható, 1513 és 1512. Tartalma valláserköleszi, elmélkedések és imádságok. Előbb az esztergomi káptalan nagyszombati könyvtárában őrizték, a honnan nevét is veszi. Jelenleg Esztergomban van a főegyházmegyei könyvtárban. Nyomatásban megjelent a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvemléktára 3. kötetében.

A *Lányi-kodex*. Lányi Károly ajándékozta a M. Tud. Akad. könyvtárának. Lányi „A magyar kath. klérus érdemeinek történetigazolva emléke“ című és Pozsonyban 1848-ban megjelent művében említi, hogy e kodex „újan fölfe-dezett régi, 1517-be tartozó, a pozsonyi Klarisszák számára készült“ és a Schuster nagyszombati gyógyszerész gyűjteményében levő „magyar ordinarium“ szintén a pozsonyi Klarisszák számára készült. Kis nyolczadrét alakú papiroskodex elől, hátul csonka kötése, természetbarnította fatábla. Nyomatásban megjelent a M. Tud. Akad. Nyelvemléktára 7. kötetében.

A *pozsonyi kodex* (1520-ból). Egyetlen magyar kodex, mely a Nyelvemléktárban csak másolat útján volt kiadható; az eredetinek ugyanis az 1837-ben történt lemásolás óta teljesen nyoma veszett. A könyv Toldy szerint tizenkettedrétű papiroskodex. Három kéz írása. A leírók közül csak az elsőt ismerjük s ez Mihály diák. Írásának ideje 1520. Tartalma: imádságok s néhány főünnepre való evangéliumi szakasz. Az Akadémia kéziratárában van a másolat (M. Cod. 4-edrét 11. sz. a.); az eredeti a ferenczrendi kolostor könyvtáráé volt.

A *Peer-kodex*. 1787-ben Peer Jakab pozsonyi piarista áldozár és történet-tanár tulajdona volt, kinek hagyatékából, vétel útján Jankovich Miklóshoz, majd a Széchenyi orsz. könyvtárba került. E kodex 8-adrét papiros, 3 levele ki van szakítva. Magyarját hat kéz írta. Újabb másolata Gyurkovics Istvántól az akad. könyvtárban van. Mikor készült e kodex, határozottan meg nem állapítható. Két évszám is van benne. Az első 1508, Vásárhelyi András cantilenája; a másik 1526, azt mutatja, mikor írták bele a deák részt. Karaktere a XVI. század elejére mutat. Tartalma: vallásbeliek, imák és naptár (Csizió, Kalendárium). Nyomatásban megjelent a M. Tud. Akad. Nyelvemléktára 2-ik kötetében.

Kazinczy-kodex. Nyelvemlék az 1526 és 1541 közti időből. Különösen becses a magyar széppróza történetére. Kis nyolczadrét alakú papiros-kodex, főrészeiben három ismeretlen nevű ferenczrendi szerzetes másolata. A Klarissza-apácák számára készült. Tartalmát prédikációk, erkölestanió példák és legendák teszik. Felfedezte Vitkovics Mihály Egerben. Régebben a pozsonyi apáca-kolostoré volt, most a Nemzeti Múzeum könyvtárának tulajdona.

Költöket nem termett e vármegye, de annál több művészt, tudóst, államférfiút és egyházi méltóságot viselő férfiút. A régibb korban *Pray* György, *Bél* Mátyás, *Szenczi Molnár* Albert, *Sambucus* János, senkviczi *Kölinovich* Gábor tudósok, *Káldy* György, a híres jezsuita paptanár szereztek dicsőséget e vármegyének; az újabb korban pedig *Lenárd* Fülöp, a katódsugarak felfedezője, *Höhnél* Lajos lovag, a híres utazó, *Endlicher* István László, európai hírű botanikus, *Rómer* Floris és *Könyöki* József archaeologusok, *Télfy* István helyenista, *Hirschler* Ignác és *Lenhossék* Mihály orvostanárak, *Török* Aurél anthropologus, *Gervay* Mihály orsz. posta-főigazgató, *Zsigmondy* Vilmos, a hírneves bányász, *Vámbery* Armin világhírű tudós, *Lóczy* Lajos, *Inkey* Béla, *Gesell* Sándor, *Herbich* Ferencz és *Staub* Móríc geologusok, *Keleti* Károly a magyar statisztika megalapítója, stb. mind Pozsony vármegyében születtek.

Művészeink közül *Hummel* N. János, *Bihary* János, *Lavolta* János, *Joseffy* Rafael, zeneművészek, *Fadrusz* János és *Tilgner* Viktor szobrászok, *Keleti* Gusztáv, *Spányik* Kornél és *Skuteczky* Döme festőművészek szintén itt látták meg először a napvilágot.

Főpapjaink közül: *Esterházy* Imre, *Haulik* György és *Lippay* György érsekek; *Szegedy* Ferencz Lénárd, *Dessewffy* Sándor, *Rudnyánszky* József, *Berchtoldt* Ferencz püspökök és *Fekete* István ág. h. ev. püspök.



AMADÉ LÁSZLÓ BÁRÓ.

*

Alszei János.

Alszei János 1878-ban került Nagyszombatba, mint a községi polg. fiúiskola tanára. Utóbb egyúttal polg. leányiskolai igazgató lett. 1884 óta az általa szervezett iparos és kereskedő-tanulók iskolájának is igazgatója. A „Nagyszombat és Vidéke“ című lapnak egyik alapítója és két évig szerkesztője volt. 1892 óta a pozsony-vármegyei tanítótestület elnöke, a közmívelődési fiókegyesületnek már 20 év óta ügyvezetője és könyvtárosa. Ugy ezt, mint egyéb bizalmi tisztségeit rendkívüli buzgalommal tölti be. Kedvelt és hatásos szónok és a hazafias irányú társadalmi mozgalmak egyik vezérszereplője. Irodalmi működése épp oly sokoldalú, mint közhasznú. Czikkei, értekezései stb. a fővárosi, vidéki s megyebeli napi, heti és szaklapokban jelennek meg. A pedagógiai és ifjúsági irodalomhoz tartozó külön műveket is írt. Bővebb életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni.

Amadé Antal.

Amadé Antal (várkonyi báró) es. és kir. kamarás és v. b. t. t., előbb kir. táblai, utóbb hétszemélyes táblai ülnök, a Lipót-rend középkeresztese, aransarkantyús vitéz és a Szent István-rend vitéze; Zala, később Zágráb vármegye főispánja. végre kir. főajtónálló. Szül. 1760 nov. 25. Bősön, megh. 1835 jan. 1. Marczaltön. Kitűnő latin szónok volt és beszédei nyomtatásban is megjelentek.

Amadé László.

Amadé László (várkonyi báró) bölcselettudor, szül. 1703 márcz. 12. Bősön. Amadé Antal fia. 1734-ben kapitány a Hávor János-féle magyar lovasezredben, 1742-ben ezredes, utóbb tábornok-segéd a nemesi fölkelő seregben, 1750-ben a magyar kir. udvari kamara tanácsosa Pozsonyban, 1751-ben es. és kir. kamarás. Meghalt 1764 decz. 22-én Felbáron.

Munkái: 1. Victor in praelio S. Tvo. Tyrnaviae, 1722. — 2. Buzgó szívnek énekes fohászzkodásai Bécs, 1755. — 3. Várkonyi báró Amadé László versei, Pest, 1836. — Házi kereszt ez. gúnyversét Poots András adta ki versei között (1791. Komáromban és 1816. Miskolczon); egy másik gúnyverse: A házasság által elvesztett szabadságnak megsíratása, Sándor István „Sokfélé“-je IV. kötetében jelent meg 1796-ban. — Kultsárnak két kötete volt Amadé munkáiból: „Nyájas ének“ és szerelmi és leíró költemények czímen. Négy dalát adta ki Toldy 1828-ban „Költői Régiségek“ gyűjteményében. Több kézírata jutott a Nemzeti Múzeum kéziratgyűjtésébe.

Antolik Károly.

Antolik Károly, 1893 óta a pozs. áll. főreáliskola igazgatója. Életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni. Itt csak megjegyezzük, hogy természettani és fizikai értekezéseinek a száma tömördek. Számos népszerű fölolvastást tartott a pozs. „Orvos-Természettudományi Egyesület“-ben és a pozs. „Szabad-Liczeum“-ban. A pozsonyi „Orvos-Természettudo-

Államférfiaink közül: *Esterházy* Miklós nádor, a két, id. és ifj. *Majláth* György országbírák, *Majláth* József állam-miniszter, *Zichy* Ferencz tárnokmester, *Zichy* Nándor, az országos néppárt vezére, *Zichy* József volt fumei kormányzó és kereskedelmi miniszter, *Apponyi* György országbíró, *Apponyi* Albert, a nemzeti párt vezére, *Károlyi* Tibor, a főrendiház alelnöke, *Pápai* István, a kabinetiroda osztályfőnöke, *Bittó* István miniszterelnök és *Bartal* György földmív. miniszter 1874-ben, és ezeken kívül *szabadságharcunk nagy alakjai*: *Batthyány* Lajos, Magyarország első alkotmányos minisztere, *Gélich* Richárd tábornok, *Jessenák* János kormánybiztos, *Horváth* János ezredes és *Petőcz* György alispán, szintén e vármegye szülöttei.

Azonban lássuk betűrendben, kik voltak e jobbára idegen nemzetiségektől lakott határszéli vármegye azon szülöttei és e vármegyébe beszármazott szerepvivő jelesei, kik szellemi kincsikkel részt vettek a magyar irodalom, tudomány és művészet nehéz alapvető munkájában, és a kiknek nevéhez méltán fűződnek nemzeti műveltségünk emlékei.

mányi Egyesület“ természettudományi szakosztályának és a pozs. középiskolák ifjúsági játszóterének elnöke.

Apponyi Albert (nagyapponyi gróf), államférfiú. Apponyi György gróf volt főkaneczellár és Sztáray Julia grófnő fia. Született 1846 május 29-én. Már zsenge korában feltűnt szellemi és testi fejlettségével. Ifjúkora az alkotmány elnyomásának és a konkordátumnak idejébe esik. Neveltetését Kalksburgban a jezsuiták intézetében nyerte. Egyetemi éveit Bécsben és Pesten töltötte, tanulmányai befejezése után nagy utazásokat tett külföldön. Legnagyobb hatással e korban Montalembert grófnak, a francia liberális katolikusok híres vezérének társasága volt reá. Politikai téren először 1872-ben lépett föl, midőn a szentendrei kerület választotta képviselőjévé. Bár a Deák-párthoz tartozott, családi összeköttetéseinél fogva feudális-ultramontán törekvésekkel hozták őt kapcsolatba. A Deák-párt szétbomlásakor a Sennyey Páltól vezetett konzervatív töredékhez tartozott, mely később a szabadelvű pártból kilépőkhöz csatlakozva, az egyesült vagy mérsékelt ellenzéket alkotta. Rendkívüli szónoki tehetsége csakhamar a parlament egyik vezéralakjává tette. Különösen erős volt az az ostrom, melyet Bosznia okkupációja alkalmával intézett Tisza Kálmán kormánya ellen. Különben leginkább a gazdasági kérdéseknek szentelte figyelmét. Az akkortájt a mezőgazdaság terén mutatkozó válság orvoslására, a középeurópai államok vámszövetségének eszméjét pendítette meg. Politikájának uralkodó vonása gyanánt e korban tán azt lehetne megjelölni, hogy a régi magyar társadalom megmaradt elemeit minden módon erősíteni s versenyképessé tenni óhajtotta. E szempontból rokonszenvezett az agrárius mozgalommal is, az antiszemita izgatásokat ellenben kezdetlől fogva elítélte. A vegyes házassági törvényt pártjával együtt kész volt megszavazni. Sennyey visszalépése után az egyesült ellenzéknek, Szilágyi Dezsővel együtt, ő volt a vezére. A külső politikában az orosz törekvések erőyes ellensúlyozása a Balkán-félszigeten, volt vezéreszméje. Nagy feltűnést keltett nyílt levele, melyben Tisza Kálmán tíz éves miniszterelnöksége alkalmával, 1885 júliusban, igen éles bírálat alá vette e korszak eredményeit és a kormány eljárását. Mint a közjogi alapnak és a kiegyezésnek híve, ő és pártja nemcsak a kornánypárt, hanem a függetlenségi párt ellen is küzdött. Midőn Szilágyi Dezső kivált a pártból, ennek vezetése egészen Apponyi kezébe ment át. Az eddig inkább általános eszmékért küzdő párt és vezére, a reform mellett a nemzeti érzet fejlesztését, a közjogi garanciák lehető biztosítását és gyarapítását tűzte zászlajára. Nem szüntek meg a közigazgatás államosítása mellett küzdeni, de nagyobb befolyást a közvéleményre csak a véderővitával nyertek, melyben a szélsőballal egyetértve támadták a kormányt. Különösen éles volt támadása a konzuláris jurisdikáció törvényének tárgyalásakor, a midőn a közte és Szilágyi Dezső közötti ellentét szinte személyes élű lett. Később azonban teljesen helyreállott közöttük a baráti viszony. Így lett az előbb udvarinak, klerikálisnak és reakzionáriusnak hirdetett pártvezér, a kiegyezésben foglalt nemzeti jogok legföltékenyebb őrzőjévé. Épp oly határozott fejlődés észlelhető nála az egyházpolitikai téren. Erős katolikus meggyőződését soha sem tagadta. Különösen tanúsította azt, midőn a vallásalap jogi természetének meghatározásával foglalkozott, mint a képviselőház előadója. A Szent István-társaság meg is választotta egyik világi elnökének, de ő 1888-ban lemondott e tisztról és 1890 őszén, a vallás- és közoktatásügyi költségvetés tárgyalása alkalmával, a felekezeti zavarok egyedüli orvoslása gyanánt, az őszinte liberálist, beleértve a polgári házasságot is, s a katolikus autonómiának szervezését jelölte meg. Azóta nem szünt meg ez elveket hangoztatni, úgy a nemzeti párt programjában, mint az 1892-iki budget tárgyalásakor, a midőn a vallások egyenjogúsítása elvének elfogadása, nagyrészt az ő felszólalásának az eredménye volt. Pártjának egyik legfőbb követelését, a közigazgatás államosítását, a kormány Szapáry miniszterelnöksége alatt fölvetette programjába. Apponyi elvben elfogadta a törvényjavaslatot, de a bizottságban igen lényeges változtatást követelt és a kormányhatalom várható növelésével szemben, erős garanciákkal akarta körülvenni az önkormányzatot. A Házban is a törvény mellett szólott. Minthogy így a közjogi alapon álló pártok ily lényeges kérdésben megegyeztek, komolyan foglalkoztatta a közvéleményt a fuzió és Apponyi belépése a kormányba. De midőn

a kormány a szélsőbal ellenállásával szemben elejtette a reformot és megelégedett az elvnek törvénybe iktatásával, Apponyi és pártja ismét ellenzékbe jutottak. A most már nemzetinek nevezett párt vezére Jászberényben választói előtt újra erős támadást intézett a kormány és különösen annak elnöke ellen és mostani állapotát csak a nemzeti rezignáció következése gyanánt rajzolta. Még erősebb agitációt fejtett ki az országgyűlésnek 1892 első napjaiban történt fölmozgatása után, a választások előkészítésénél. Körútja az ország minden vidékén emelte népszerűségét és a választások eredménye erősítette pozícióját. A Bánffy-féle kormány bukása után, midőn Széll Kálmán lett miniszterelnök, ki a fönnforgó politikai akadályokat elhárította, Apponyi pártjával együtt bevonult a szabadelvű pártba. Házelnök lett és e méltóságot a legutóbbi ideig viselte, míg az ellenzék obstrukciója alatt, a nemzeti követelések körül Tisza István gróf miniszterelnökkel szemben kiélesedett viszony szakadásra vezetett, melynek következtében Apponyi volt híveinek legnagyobb részével ismét kilépett a szabadelvű pártból. A vármegye közművelődési mozgalmaiban élénk részt vesz és elnöke az ottani közművelődési egyesületnek. Szónoki sikereiért a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-társaság is tagjai közé választotta.

Apponyi
György.

Apponyi György (nagy-apponyi gróf) cs. és kir. kamarás, v. b. t. t., a Lipót-rend nagykeresztese, magyar udv. kancellár és országbíró, szül. 1808 decz. 29-én Pozsonyban. Jogi tanulmányait a pozsonyi jogakadémián végezte. Hivatali pályáját Tolna vármegye tiszteletbeli aljegyzőjeként kezdte meg, onnan az udvari kancelláriához került, mint fogalmazó, és később titkár lett. Először az 1839—40-ik országgyűlésen tűnik ki, mint az ifjabb konzervatív párt egyik vezére a főrendeknél. Tehetsége, egyenes jelleme már akkor mutatták benne a jövő emberét. Széchenyi megjósolta, hogy kancellár lesz. Ez nemsokára valóra is vált. Az 1844-iki országgyűlés bezárása után, bár még alkancellár volt, tényleg kezébe vette a kormányt. Helyzete igen nehéz volt a Deáktól és Kossuthtól vezetett, egyre izmosodó ellenzékkel szemben. Az ellenzéknek a vármegye volt az erős vára, ő ezzel szemben a középponti kormányt terkedett erősíteni. Oly kormányt akart szervezni, mely az ország anyagi érdekeit hathatósan előmozdítsa, az Ausztriával való kapcsolatot szorosan fenntartsa, s az államban és egyházban konzervatív szellemben működjék. Eszközeit az adminisztrátorokban vélte föltalálni, kik, mint tisztán a kormánytól függő hivatalnokok, a megyékben a kormány szellemében jártak el és sokkal veszedelmesebbekké váltak az ellenzékre nézve, mint a megyéjüket csak ritkán látogató, a kormánytól is függetlenebb főúri főispánok. Lassanként a vármegyék nagyobb részébe (32-be) neveztek ki adminisztrátorokat a törvényes főispánok helyébe. Főfeladatuk a kormánynak többségre juttatása volt. A kormányznak e hirtelen kifejtett ereje buzdította pártfeleit és megriasztotta az ellenzékét, úgy hogy 1845-ben és 1846-ban a vármegyék többségében a konzervatív párt kerekedett fölül s Kossuth és Wesselényi befejezettnek látták az ellenzék bukását. Másrésztől azonban a kormányt nemcsak a szabadelvű ellenzék támadta meg igen élesen, hanem a főrangú konzervatívok is sértve látták tekintélyüket a született főnemesség mellőzése és az új, hivatalos arisztokrácia felkarolása által és sokan közülök kezét fogták az ellenzékkel. Mindkét párt haragja Apponyi ellen fordult, különösen akkor, a midőn Majláth Antal gróf főkancellár helyébe, ő jutott e méltóságra. Maga a hatalomra való törekvés nem nyújtott elegendő erkölcsi alapot Apponyi kormányának. Föllépését az adminisztrátori ügyben nemcsak az ellenzék legkiválóbb férfiai tartották törvényellenesnek, hanem még Széchenyi sem helyeselte. Az ellenzék hatalmát csak úgy törhette meg, ha maga veszi kezébe ama reformok megalkotását, melyekért eddig az ellenzék küzdött. E célra szoros összeköttetésbe lépett Széchenyi István gróffal, keresztülvitte, hogy őt helyezték a közlekedési ügyek élére és tőle telhetőleg elősegítette a Tisza-szabályozás nagy ügyét. Az 1847—48-iki országgyűlésre pedig igen terjedelmes programot készített elő, melyben az ősiség megszüntetése, a várnok reformjai, a katonai élelmezés szabályozása voltak a főpontok. Az 1847—48-iki országgyűlésen nem sikerült Apponyinak kormánypárti többséget teremtenie. Sem Ferdinándnak magyar megnyitója, sem a népszerű István nádornak megválasztása, nem csillapította le az adminisztrátori sére-

lemtől fölizgatott kedélyeket. Az ellenzék vezetői, Kossuth és Batthyány Lajos gróf, nemcsak a kormányrendszer ostromolták, támadásuknak személyes éle is volt Apponyi ellen. Apponyi viszont az ellenzék egy részének, különösen Szentkirályinak és Lónyaynak a megnyerésével igyekezett Kossuth tekintélyét aláásni. Ez nem sikerült, a zavar egyre nagyobb lett és Apponyi már csak az országgyűlés föloszlatásában, vagy legalább a hallgatóság megzabolázásában látott orvoslást. A februáriusi forradalom kitörése véget vetett mind e terveknek. Apponyi a válságos márcziusi napokban súlyos beteg volt és csak miután fölépült, hallott a forradalomról, bukásáról s a minisztérium kinevezéséről. Az új alakulás nem bírta rokonszenvét, de arra sem volt megnyerhető, hogy mint kir. biztos, teljes hatalommal segítse elnyomni Magyarországot. Barátjával, Jósika Samuval együtt még Olmützben is a történelmi jog érdekében működött, míg Schwarzenberg és Bach rendszere teljes diadalra nem jutott. Az 1849—60 közötti éveket teljes elvonultságban töltötte, de ha alkalma nyílt, nem mulasztotta el a kormány férfait, különösen Albrecht főherceget, Magyarország jogaira figyelmeztetni. Először a megerősített birodalmi tanács juttatott Apponyinak és elvtársainak ismét módot nézeteik érvényesítésére. Az októberi diploma után őt bízták meg, mint országbíró, a magyar törvénykezés újjászervezésével, majd kir. biztosként az 1861-iki országgyűlés vezetésével. Országbírói méltóságát az országgyűlés sikertelen befejezése után megtartotta és féltékenyen őrködött a magyar igazságszolgáltatás függetlenségére a bécsi hatóságokkal szemben. Befolyását nem szünt meg a kiegyezés érdekében érvényesíteni. Különösen nevezetes az 1862. év végén kidolgozott emlékirata, melyben Magyarország részére paritást és felelős minisztériumot követel és a közügyek körét és kezelési módját igyekszik kiszabni. Ez az emlékirata nem vezetett célhoz és ő kénytelen volt 1863. ápr. 3-án állásáról lemondani. Fáradozásának mégis lényeges következése volt a kiegyezés későbbi menetére nézve. A perszonális unió hívei, az 1847—48-iki törvények teljes érvényességének követelői és másfelől a birodalmi politikának, az összeolvasztásnak előmozdítói között állva, biztos államférfiúi számítással kitűzte a talajt, melyen Magyarország joga és a monarchia hatalma megállhatott. Munkája: Antritts-Rede, gehalten in der General-Versammlung des katholisch-politischen Casinos zu Pressburg. 1872. Toldy István a Magyar politikai szónoklat kézikönyve I. kötetébe a Szólás-szabadság című 1840-ben tartott beszédét vette föl. Apponyi pályájára, jellemére fényt vetnek az ismert emlékiratokon és történelmi műveken fölül, József nádorral, István nádorral és Széchenyivel váltott levelei, továbbá nagybecsű, de — sajnos — csak 1849-ig terjedő emlékiratai.



APPONYI GYÖRGY GRÓF.

Artner Mária Terézia, írói nevén Theone, költőnő. Született Szempezen 1772 ápr. 19-én. Első költeményei Till Máriaéval együtt: Feldblumen, gepflückt auf Ungarns Fluren, — Újabb költeményei és öt színműve Kassán jelentek meg.

Artner Mária Terézia.

Ballus Pál, pozsonyvárosi tanácsos, szül. 1783 decz. 18-án Modorban. Megh. 1848 ápr. 30-án, Pozsonyban.

Ballus Pál.

Munkái: 1. Beschreibung der königl. Freistadt Pressburg und ihrer Umgebungen. Pressburg, 1822. — 2. Beschreibung der, den Obstbäumen in hiesiger Gegend schädlichsten Raupenarten. U. ott, 1830. — 3. Pressburg und seine Umgebungen. U. ott, 1832. — 4. Geschichte der Entstehung und Gründung des Waisenhauses in Pressburg. U. ott, 1833.

Bánfi János, családi nevén Wolfshörndl, szül. Bazinban 1851 szept. 8-án. Előbb a csallóköz-somorjai felső leányiskolánál, majd ugyanott a polg. fiú-

Bánfi Janos.

iskolánál tanár, 1879—1882 a pápai polg. leányiskola, 1882—1885 az oravicza-bányai polg. fiúiskola, 1885—1896 a karánsebesi összes áll. és közs. tanítézetek igazgatója, 1896—1903 a turóc-szent-mártoni áll. polg. és felső kereskedelmi iskola tanára és az áll. ipariskola igazgatója, 1903 óta a zay-ugróci áll. polg. iskola igazgatója. Szerkesztette a Magyar Vidék éz. hetilapot, az Ifjúsági és Népkönyvtárt, a Magyar Ifjúsági könyvtárt, főmunkatársa volt a Magyar Ifjúságnak, Felvidéki Híradónak, Vágvölgyi Lapnak s a politikai, társadalmi, szépirodalmi, tanügyi s egyéb tudományos lapokban és folyóiratokban magyar és német nyelven megjelent czikkelyeinek és tanulmányainak száma több ezerre rúg.

Munkái: 1. A Szántó-család története. Bpest, 1879. — 2. A rongyszedő fia. Pápa, 1880. — 3. A varróleány. U. ott, 1880. — 4. Munka és jutalom. U. ott, 1880. — 5. Az ingoványok leánya. U. ott, 1880. — 6. A tizenharmadik. U. ott, 1880. — 7. A félszemű. U. ott, 1880. — 8. A drótos fiú. U. ott, 1881. — 9. A félkezű remete. U. ott, 1881. — 10. A jósnő álmai. U. ott, 1881. — 11. Fejes Boris. U. ott, 1881. — 12. Púpos Pista. U. ott, 1881. — 13. Jani és Náni. Győr, 1882. — 14. A barlang titka. U. ott, 1882. — 15. Legteljesebb köszöntő könyv. U. ott, 1882. — 16. Egyenes és görbe utakon. U. ott, 1884. — 17. Hasznos szórakozásul nefelejesek. Bpest, 1885. — 18. Szűnóra. Budapest, 1885. — 19. Tarka kavicsok. U. ott, 1885. — 20. Útravaló. U. ott, 1885. — 21. Kis mesélő. U. ott, 1885. — 22. Szűnóra. U. ott, 1885. — 23. Kis történetek. U. ott, 1885. — 24. Két különös történet. U. ott, 1885. — 25. Gyermekebarát. U. ott, 1887. — 26. Pribék László, Pozsony, 1893. — 27. Kegyetlen büntetés. U. ott, 1893. — 28. Magyar László utazásai és kalandjai. Budapest, 1892. — 29. Hol volt, hol nem volt . . . Budapest, 1902. — 30. Kalászkok. Budapest, 1894. — 31. A kivándorlók. Hoffmann F. után, Budapest 1894. — 32. Jót jóért. Hoffmann F. után, Budapest, 1894. — 33. Rossz lelkiismeret. Hoffmann F. után, Budapest 1894. — 34. Az elveszett fiú. Hoffmann F. után, Budapest, 1894. — 35. Turócmezgye Földrajza, Turócszentmárton, 1898. — 36. A német kézművesség története, dr. Otto Ede után. Budapest, 1902. — 27. Somlai Gáspár, Budapest, 1904.

Bánhegyi
István.

Bánhegyi István, szül. 1832 okt. 9-én Somorján. 1856-ban ág. ev. segédlelkész Cservenkán. 1857-ben az egyesült protestáns theologiai intézet tanára Budapesten, azt követőleg a külföld nagyobb népiskoláinak tanulmányozása után somorjai ág. ev. lelkész, 1860-ban tanár az egyesült prot. gimnáziumban Losonczon, 1866-ban tanítóképző-intézeti igazgató a nyiregyházi ág. ev. tanítóképzőben. 1869-ben a szepes—sárosvármegyei tankerület segédtanfelügyelője, 1876-ban Békésmegye kir. tanfelügyelője. Egyházi és iskolai ügyekről a lapokban és folyóiratokban számos czikke jelent meg.

Munkái: 1. Erasmus redivivus. Latin-magyar társalgó, nyelvtani és szófüzési jegyzetekkel, algimn. számára. Pest, 1864. — 2. Latin-magyar közmondások. U. ott, 1864. — 3. A nyiregyházi ev. tankerületi néptanító-képzede ismertetése. Debreczen, 1867. — 4. ABC. Az írva olvastató tanmód szerint. Debreczen, 1868. — 5. Tan- és olvasókönyv közép- és felső néptanodák számára. Nyiregyháza, 1869. — 6. A felekezeti iskoláztatás veszélyei és közoktatásügyi törvényeink hiányai. Pest, 1870. — 7. Vallás- és erkölcstan. Prot. népiskolák számára. Bpest, 1874. — 8. Vezérkönyv a prot. népiskolai vallásitanításban.

Baranyay
József.

Baranyay József (bodorfalvi) a „Csallóközi Lapok“ szerkesztője Duna-szerdahelyen, nem megyebeli születésű. A lapjában kifejtett közhasznú irodalmi működésén kívül „Miezi, Giza, meg a Böske“ cím alatt 1902-ben egy kötet novellája jelent meg. Több vidéki lapnak munkatársa.

Bartal György.

Bartal György (beleházi ifjabb), földművelési, ipar- és kereskedelmi miniszter. Szül. Damazér-Karesán, 1820 szept. 20-án, megh. Faddon, 1875 okt. 25-én. Tanulmányait a bécsi Terezianumban végezte. 1842-ben Tolna vármegye tb. aljegyzője, majd főjegyzője. Részt vett az 1848-iki országgyűlésen, mint Tolna vármegye egyik követe. Elment a kormánnyal Debreczenbe, Szegedre, egyideig a Szemere-minisztériumban a pénzügyi osztály főnöke volt. A szabadságharc leveretése után őt is elfogták, de két havi fogság után kiszabadult és visszavonult tolnamegyei birtokára. 1861-ben Tolna vármegye első alispánja. Ő képviselte a vármegyét az országgyűlésen. 1864-ben a konzervatívokhoz csatlakozott s a Majláth—Sennyei-féle kormányban a helytartó-tanács elnökségét foglalta el. A kiegyezés után a Deák-párt híve lett, 1874—75-ben a Bittó-minisztériumban a földművelés, ipar- és kereskedelemügyi tárczát töltötte be. 1861 máj. 17-iki országgyűlési beszéde, és autonómiai kongresszusi beszédei Pesten, 1870-ben jelentek meg.

Bartoniék Géza.

Bartoniék Géza, szül. Szárazpatakon 1854-ben. 1879-ben egyetemi tanársegéd, 1886-ban az áll. polgári tanítóképző tanára, 1895-től az akkor felállított báró Eötvös József kollegium igazgatója. Tudományos és ismertető dolgozatai megjelentek a M. Tud. Akadémia Math. és Természettudományi Értesítőjében, a Természettud. Közlönyben és a Matematikai és Fizikai

Lapokban. Ez utóbbi folyóiratnak szerkesztője 1892-től 1897-ig. Tagja az Országos Közoktatási Tanácsnak. — Fordította Guillemin: Elektromosság és mágnesség című művét s magyarul kiadta Roiti Elementi di fisica két kötetű munkáját.

Barts Ferenc, szül. 1814 okt. 7-én, Bazinban. Előbb kegyesrendi tanár, de a rendből kilépett és a gyulafehérvári I. szert. káptalan nagyprépostja lett. Barts Ferenc.

Munkái: 1. Számítan az arányok által megfejtethető számozás nemeiről. Buda, 1842. — 2. Elemi számítan, I. rész. Buda, 1844. — II. rész. U. ott, 1842. — III. rész. U. ott, 1845.

Batka János városi levéltárnok, szül. Pozsonyban 1845-ben. Bírói államvizsgát tett, mely után 1864-ben városi szolgálatba lépett. Előbb joggyakornok, majd kapitányhelyettes és 1879 óta áll a rendkívül gazdag és nagybecsű városi levéltár élén, a hol állandóan levéltári kutatásokat végez és Pozsony város történeti adatainak közzététele és ismertetése körül nagy érdemei vannak. 1869 óta irodalmilag is működik és különösen a zeneművészeti és történeti bírálat terén fejt ki nagyobb tevékenységet. Ambros A. W.-nek, a nagy német zenetudósnak irodalmi hagyatékát feldolgozta és kiadta Pozsonyban 1880-ban, továbbá Ilg műtörténészszel együtt megírta Messerschmidt Xavér Ferenc életét és műveit. Dr. Király János „Pozsonyi nagydunai vám- és révjog története” című művét németre fordította, szintűgy Ortway Tivadar dr. Pozsony város története első kötetét, továbbá Vámossynak a „Szt. Lászlóról címzett kath. polgári ápdola Pozsonyban” és ugyanannak az „Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban” című művét. Megírta még Pozsony sz. kir. város erdészetének történetét és Fabricziussal együtt kiadta a pozsonyi ünneplapot 1899-ben. A Fêtis-féle nagy francia zenelexikon II. pótkötete számára megírta az összes magyarországi zeneművészek és zeneszerzők életrajzeit és 1902-ben megjelent tőle „Történelmi vázlat a pozsonyi szőlőművelésről”.

Batthyány Lajos (németujvári gróf), Magyarország első alkotmányos miniszterelnöke, szül. Pozsonyban, 1806-ban, kivégeztetett Pesten, 1849 okt. 6-án. Tizenhat éves korában lépett a hadseregbe. Olaszországi táborszerezése alatt minden szabad idejét az önművelésre és tanulásra fordította. Mint huszárhadnagy tett jogi vizsgát a zágrábi akadémián. Huszonegy éves korában nagykorúsíttatta magát, birtokai igazgatását is átvette és ettől fogva nemcsak gazdasági, hanem politikai és tudományos ügyekkel is foglalkozott. Külföldi nagy utazásaiban gyűjtött gazdag tapasztalatait, ismereteit igyekezett birtokain érvényesíteni. Alapító tagja volt a vasmegyei gazdasági egyesületnek, résztvett az orsz. gazdasági egyesület munkálkodásában, különösen fölkarolta az állattenyésztés ügyét, lónemesítést, futtatást, stb. 1843-ban elnöksége alatt magyar cukorgyár-egylet alakult. Széchenyi István gróf példájára fölkarolta a selyemtenyésztést is és több mint 50.000 eperfát ültetett. Az 1840. és 1844. évi országgyűlésen a főrendi szabadelvű ellenzéknek volt kitünő tagja és vezére. Pesten összeköttetésbe lépett Kossuthal és háza főgyülekezőhelye lett az ellenzéknek. Sokat áldozott az új egyesületek és vállalatok alapítására. Az orsz. magyar iparegyesület szervezésében is tevékeny részt vett és Kossuthot az egyesület igazgatójává választotta. Kossuthnak országgyűlési követé megválasztását is főleg ő vitte keresztül. Mint a főrendi ellenzék vezére működött az utolsó diétán is, résztvett a márcz. 15-iki nagy deputációban és márcz. 17-én, mint az országos ellenzék fejt, őt jelölték a kormány elnökéül. A kormányt csak a márcz. 31-iki leirat után foglalta el. Jellasic és a szerbek fegyverkezése és az udvar magatartása következtében a bizalmatlanság egyre mélyebb gyökeret vert és Batthyány e nehéz helyzetben csakis a törvény teljes keresztülvitelében találta a mentő eszközt. Többször utazott Innsbruckba, hogy Ferdinándot rábírja Jellasic eljárásának elítélésére, és hogy Budára, a kir. székvárosba hívja a nemzet nevében az uralkodót. Lojális állásponton állott úgy Ausztriával szemben, mint a kabinetben. Habár a kormány nagy többsége Batthyányval tartott, éppen a leglényegesebb kérdésben, az Olaszországba küldendő hadi segítség ügyében kénytelen volt engedni. A kormánypárti többség is mindinkább Kossuth befolyása alá került. Így, bár politikája zátonyra jutott, Batthyánynak igen nagy része van a szabadságharc és különösen a hadsereg szervezésében. Mészáros távollétében mint helyettes honvédelmi miniszter, ő szervezte a

Batthyány
Lajos.



BÉL MÁTYÁS.

jából. A fővezér nem alkudott, sőt Batthyányt nem is fogadta, hanem néhány nappal később, 1849 jan. 8-án elfogatta őt. A magyarok közeledtével Laibachba, Olmützbe, majd a főváros visszafoglalása után ismét Pestre, az Újépületbe hozták, hol Haynau felségsértés címén bitófára ítélte, de kegyelemből golyóval végezték ki 1849 okt. 6-án. Annymira bízott ártatlanságában, hogy midőn Laibachba kísérték, a Sárváron, majd Cilliben őt kiszabadítani szándékozó népet ő maga csendesítette le. Holttemét a ferenczrendi templom kriptájából 1870 jún. 9-én a nemzet általános részvételével vitték át a fővárostól emelt mauzoleumba.

Bél Mátyás.

Bél (Belius) Mátyás, a legjelentékenyebb magyar földrajzi író a XVIII. században. 1714—1719 között a pozsonyi ág. ev. iskola igazgatója, majd az egyház német lelkésze lett. 1742-ben szélütés érte, 1749-ben nyugalomba vonult és meghalt Pozsonyban ugyanazon év aug. 29-én. Számos latin, német és magyar egyházi és iskolai tárgyú művet írt. Ő alapította meg Marsch Mátyás és Beer Frigyes Vilmos társaival 1721 márcz. 15-én az *első* rendszeren megjelenő *magyarországi hírlapot* „*Nova Posoniensia*“ cím alatt, mely csakhamar a jezsuiták kezébe került és megszűnt. Legnevezetesebb s még ma is kútforrás gyanánt szolgáló műve „*Notitia Hungariae novae historica-geographica*“, melyet Straub Pál bécsi könyvtáros adott ki. A nagy műből, mely teljesen a kor színvonalán állott, az első folio kötet 1735-ben jelent meg s ez Pozsony vármegyét tárgyalja; a második kötet (1736) Turóc, Zólyom és Liptó vármegyék leírásával, a harmadik (1738) Pest-Pilis-Solt vármegyével foglalkozik. A negyedik kötet: Nógrád, Hont, Bars és Nyitra vármegyék leírása, 1742-ben jelent meg. Halála után megjelent még az ötödik kötet első fele Mosony vármegye leírásával. A majdnem teljesen elfogyott ötödik kötetet Zichy Jenő gróf 1893-ban száz példányban újra kinyomatta. A többi kéziratban maradt s azt a szerző

nemzetőrséget és különösen a honvédséget. A mikor az országgyűlés küldöttsége Bécsben nem nyert kielégítő választ és Jellasich szept. 9-én az országba betört, Batthyány lemondott. Kossuth nélkül új kormányt akart alakítani, de Bécsben már nem erősítették meg az új kabinetet, Budapesten pedig egészen Kossuthé lett a hatalom. Batthyány ennek daczára is ragaszkodik ideiglenes állásához, hogy hazáját a teljes anarchiától megvédje. Csak Lamberg kinevezése alkalmával mentette őt fel a király hivatalától. Azon idő alatt, míg Lamberg Budapestre jött és szörnyű halált szenvedett, Batthyány a Jellasich táborában járt és a martonvásári táborban ütközetre igyekezett bírni a magyar seregek még habozó tisztjeit; majd birtokaira utazott, hol tisztjeit és volt jobbágyait a Theodorovics alatt dülő horvátok ellen vezette. Okt. 11-én lováról leesett, a keze kitört, sebesülten igazolja és magyarázza eddigi eljárását Kossuth Hírlapjában. Fölépülése után Pesten a béke érdekében működött. Tagja lett a küldöttségnek, melyet az országgyűlés Windischgrätz herceghez küldött alkudozás czél-

örökösaitól Batthyány József gróf, akkor kalocsai érsek vette meg, de szállítás közben a kézirat egy része a Dunába esett, úgy hogy részben használhatatlanná vált. Az első négy kötet eredeti kézírata a pozsonyi ág. ev. liczeum könyvtárában őriztetik, a többi kézirat az esztergomi főegyházmegye könyvtárában s részben másolatban a Nemzeti Múzeum kézirat-tárában van. Bél a cseh-szláv irodalommal is foglalkozott; Krman Dániel ev. szuperintendenssel együtt nézték át s adták ki Halleban 1722-ben a cseh testvérek bibliáját. Ugyanehhez az előszót is ő írta. Arndt János után kiadta továbbá a Rajská Záhrádka (Az édenkert) cz. munkát. Bél összes műveinek jegyzékét Haan Lajos állította össze „Bél Mátyás“ cz. akadémiái értekezésében (Budapest 1879.). Újabb életrajzai között említésre méltó a Márki Sándoré (Paedagogiai Plutarch I. kötet, Pozsony 1886). — Bél nagyszerű vállalatát később Palugyay Imre akarta ismételni, de neki sem sikerült teljes művet adni. Pozsony városa egy utcát keresztelt el nevééről.



BITTÓ ISTVÁN.

Berchtoldt Ferencz (gróf) püspök, született Nagyszombatban 1730 június 24-én. Egy ideig Csáky Miklós esztergomi érsek udvarában tartózkodott, azután verébélyi plébános, s kerületi alesperes lett. 1758-ban már esztergomi kanonok, barsi főesperes, később érsekhelyettes lett. 1761-ben a Pazmaneum rektorává, 1764-ben kapornaki valóságos apáttá, 1766-ban besztercebányai püspökké neveztetett ki. Négy egyházi munkát írt.

Berchtoldt
Ferencz.

Biermann Gottlieb, történetíró, született Pozsonyban 1824-ben. Utoljára Prágában volt gimnáziumi igazgató. A boroszlói egyetem tiszteletbeli tudórá avatta.

Biermann
Gottlieb.

Művei: Gesch. d. evangel. Kirche Schlesiens. — Gesch. d. Herzogthums Teschen. — Gesch. d. Herzogthumer Troppau u. Jägerndorf.

Bittó István, államférfiú, született Sárosfán 1822 május 3-án. Meghalt Budapesten 1903 márczius 8-án. 1848-ban képviselőnek választották. Mint ilyen követte a kormányt Debreczenbe és Szegedre is. A világosi fegyverletétel után kibujdosott. Az 50-es években visszatért és Somogyban visszavonulva, kizárólag gazdaságával foglalkozott. Az 1861- és 1865-iki országgyűléseken a szigetvári kerületet képviselte, s midőn ott 1869-ben megbukott, Abrudbányán választották meg. Az országgyűlésnek alelnöke, a pénzügyi bizottságnak, majd az 1870-iki magyar delegáczióknak elnöke volt. Horvát Boldizsár visszalépése után Andrassy reá bízta az igazságügyi tárczát és ezt Lónyay alatt is 1872 őszéig megtartotta. Lónyay kabinetjéből még annak bukása előtt kilépett és 1872 októberben házelnök lett. A rövid életű Szlávy-miniszterium után 1874 márcziusban megbízatást nyert miniszterium alakítására. Bittó feladatát megkönnyítette, hogy Ghyczy Kálmánt sikerült pénzügyminiszternek megnyernie. Midőn Tisza Kálmán 1875 február 3-án kijelentette a közjogi alap elismerését és ezáltal a pártok új alakulása kezdetét vette, Bittó visszalépett. Ő az első volt miniszterelnök, ki nyíltan az ellenzékhez csatlakozott. 1899-ben örökös főrendiházi taggá neveztetett ki.

Bittó István.

Böckh György, szül. Pozsonyban 1822 jún. 3-án. 1846-ban Pozsony vármegye főorvosa. 1849-ben törvényszéki orvos. 1861-ben a pozsonyi főreáliskola rendes tanára, ugyanekkor a pozsonyi jogakadémián a törvényszéki orvostan rk. tanára. Meghalt Pozsonyban 1874-ben. A hazai és külföldi pókfauna gyűjtése és tanulmányozása volt tudományos pályájának főtárgya. Hazai és külföldi szaklapokba írt állat- és növényteni értekezéseket.

Böckh György.

Brunswick Teréz grófnő, szül. Pozsonyban 1775. jul. 27-én. Hajlamát követve, már ifjú korában a nevelésügynek szentelte életét. Felkereste Pestalozzit és elment Angliába, hogy a kisdiednevelést tanulmányozza, hazánkban meghonosítsa. József nádor és neje pártfogásával sikerült neki 1828-ban

Brunswick
Teréz.

Budán az első kisdiednevelő intézetet felállítani, melyet „Angyalkert“-nek nevezett el. Csakhamar sikerült néki a főurak és főpapok érdeklődését is a kisdiednevelésügyre terelni, az „Angyalkertek“ számát szaporítani és azok élére a kisdiednevelésben képzett nőket állítani. Saját jövedelmének nagy részét is e célra áldozta, gyűjtést indított, hangversenyeket rendezett, hogy azok jövedelméből az intézeteket fenntarthassa és szaporíthassa. 1836-ban megalapította „A kisdiedvő intézeteket Magyarországon terjesztő egyesületet“. 1848. végén már 89 óvoda állott fenn az országban. Meghalt Dukán, 1861-ben. Szobrát a budapesti óvónőképző intézetben állították fel.

Burián Pál.

Burián Pál id. (rajeczi), szül. Grinádon 1844-ben. 1866-ban megszerezte a két ügyvédi diplomát, 1867-ben pedig a külső járás szolgabírájának választották meg, a mely minőségben Kossuthon működött az 1871. év végéig, a mikor kir. törvényszéki bírónak nevezték ki Nagyszombatba, később Pozsonyba, honnan a budapesti, és ennek fölosztása után a temesvári kir. ítélőtáblához került bírónak. Az utóbbi helyen, baleset következtében, súlyosan megsérült, nyugalomba vonult és visszakerült szülővármegyéjébe, melynek közéletében élénk részt vesz. Főjegyzője a jóformán általa alkotott pozsonyi magyar közművelődési egyesületnek. Számos cikket írt — többnyire névtelenül — a fővárosi és pozsonyi magyar és német lapokba, mely cikkeknek mindenkor egy irányuk van és ez: *Pozsony város és a vármegye magyarosodásának előmozdítása*. Pozsonyra és a vármegyére vonatkozólag számos történeti epizódot közölt. Ő írta e kötet számára a történeti részt 1820-tól a mai napig.

Concilia Emil.

Concilia (Békesi) Emil, a Szt. Miklósról ezínezett nagyszombati társaskapitalan prépostja; nem pozsonymegyei születésű s így itt csak megyei vonatkozású működésére terjeszkedhetünk ki. 1884-ig szentszéki jegyző Nagyszombatban, majd érsek-helynöki titkár. 1897-től fogva nagyszombati kanonok. Egyike a régi magyar irodalom legbuzgóbb tanulmányozóinak. Nagyszámú értekezései a hazai folyóiratokban jelentek meg. Legnevezetesebb tanulmányai az Új M. Sionban (1874: A Pray-kodex hazája; 1880: A legrégebbi magy. sz. írás kora; 1884: Náray György élete, a Nyelvemléktár s a Régi M. Költők Tára kötetének ismertetése), Abafi Figyelőjében (1877: A halotti beszéd kora és hazája, 1878: Ki írta a Mondolatot), a Történelmi Társban, a Magyar Könyvszemlében, a nagyszombati Kalauzban és más szaklapokban jelentek meg.

Csaplár Benedek.

Csaplár Benedek (Gáspár), írói álnéven *Karcsanyéki G.* Szül. Dunaszerdahelyen 1821 január 3-án. Tizenöt éves korában a piarista rendbe lépett s miközben a noviciátust, a filozófiát s a theológiát végezte, alsóbb osztályokban tanított és a főbb európai nyelveket megtanulta. 1846-ban fölszentelték s azóta több helyen tanárkodott, különösen Szegeden tizennégy évig (1853-tól 1867-ig) működött nemesak az iskolában, hanem társadalmi téren is (legény-egylet, árvaház, Dugonics-szobor, népeleti hagyományok gyűjtése, népnevelés stb.). 1867-ben a tatai gimn. igazgatója lett, 1870-ben pedig a pesti társházba rendelték előljárói, a rend történeti adatainak összegyűjtése végett. Az Akadémia 1886-ban lev. tagjává választotta. Igazgató választmányi tagja a történelmi társulatnak és tagja a Szt. István-társulat irod. osztályának. Nagyon sok cikket és értekezést írt a fővárosi és vidéki, sőt némely tudományos külföldi időszaki iratokba is, a történelem, irodalomtörténet, nevelésügy és társadalom köréből, melyeknek nagy része külön is megjelent.

Nevezetesebb művei: Platon munkái. I. kötet, Kolozsvár, 1846. — A magyarországi kegyes tanítórend történetének tervrajza. Pest, 1871. — Főműve: Révai Miklós élete, nagy irodalomtörténeti monografia, rendkívül bő adatkészlettel, négy kötetben.

Cserny Károly.

Cserny Károly, filologus, 1867 óta a pozsonyi kir. kath. főgimn. tanára, cz. igazgató. Legjobb latin stílisztáink egyike. Pozsonyban megjelent munkái: *De Cicerone causarum patrono*. *De M. T. Ciceronis oratione pro Murena habita*. *Tirocinium poeticum*, szótárral. Latin stílusgyakorlatok a gimnáziumok számára 3 részben. (Dávid Istvánnal együtt.)

Czibulka Nándor.

Czibulka Nándor dr., apátkanonok, született Pozsonyban 1840 február 27-én. Tanár és tanulmányi felügyelő volt előbb a pozsonyi Emericumban, majd az esztergomi nagyobb papnevelőben. 1870-ben lelkipásztor a budapesti központi papnevelőben, mely hivatalában cs. és kir. udvari káplánna neveztetett ki. 1888-ban esztergomi kanonok és ugyanott papnevelői kor-

mányzó, 1889-ben ezikádori apát lett. Egyházi lapokba és folyóiratokba dolgozik.

Czilchert Róbert, orvostudor, pozsonyi lakos. A francia Académie Nationale és több külföldi tudós-társaság tagja. Meghalt Pozsonyban 1884. — Alelnöke volt a pozsonymegyei gazdasági egyesületnek. Számos orvosi, természettud. és gazdasági czikkeket írt szak- és hírlapokba.

Czilchert Róbert.

Czinár Mór Pál, bölcsészettudor, szt. benedekrendi áldozó pap, a M. Tud. akadémia levelező tagja. 1809-ben tanár Nagyszombatban, 1812—14 között Pozsonyban, 1826—29 között a rendház főnöke és a gimnázium igazgatója Pozsonyban. Deák Ferenczet is tanította. Bővebben szülővármegyéje monografiájában fogjuk méltatni működését.

Czinár M. P.

Cziráky Antal gróf, szent ferenczrendi szerzetes. Született Pozsonyban 1665-ben. Tudományi definitor és pozsonyi magyar hitszónok. 1670-ben hasonló minőségben Nagyszombatban találjuk. Fokozatosan a rend tartományi alkormányzója. Közben a pápai, majd a soproni rendház főnöke. Meghalt Pozsonyban 1696 márczius 13-án. Kíváló egyházszónoklati munkái kéziratban maradtak.

Cziráky Antal.

Dankó József Károly, hittudor, nagyprépost, született Pozsonyban 1829 január 16-án. 1854-ben a Pazmaneum felügyelőjévé, 1856-ban a bécsi egyetemen segédtanárrá, 1857-ben rendes tanárrá neveztetett ki. 1860-ban udvari káplán s augustinemmi tanulmányi igazgató lett, 1862-ben dékán a bécsi egyetem teológiai karánál, 1866-ban pápai kamarás, 1868-ban esztergomi kanonok s az ottani papnevelő igazgatója. 1870-ben a bölesészeti kar pro-direktora, u. azon évben cz. apát, 1874-ben a pápa házi főpapja s barsi esperes lett. Azt követőleg az esztergomi hittudományi kar igazgatója, 1886-ban székesegyházi főesperes, 1889-ben pozsonyi prépost, 1890-ben prisztinai cz. püspök lett. A M. Tud. Akadémia 1881-ben levelező tagjául választotta. Meghalt Pozsonyban 1895 január 15-én.

Dankó Jozset.

Nevezetesebb művei: Historia Revelationis Divinae Veteris Test. etc. — Historia Revelationis Divinae Novi Test. etc. — Joannes Sylvester Pannonius etc. Divem Hieronimum oppido Stridonis in regione interamna . . . natum esse. etc. — Történelmi, műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából. — Dankó J. esztergomi kanonok könyvornamentikai kiállítására. Páratlan becses az ő biográfiai arczkép- és rézmetszet-gyűjteménye, melyben Dürertől több unikum található. Legjelesebb műve: Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae.

Dessewffy Sándor (esermeki és tarkeői), esanádmegyei püspök, szül. Pozsonyban, 1834 jún. 3-án. Gimnáziumi tanulmányai elvégeztével, 1852-ben egri egyházmegyei papnövendék lett, 1853-ban a budapesti közp. papnevelő hallgatója. 1857-ben füzes-abonyi káplán, 1859-ben az egri érseki liceumban tanár, 1860-ban a budapesti papnevelő-intézet tanulmányi főügyelője, 1864-ben tanár u. ott, 1866-ban az egri jogakadémia tanára és hitszónoka, 1868-ban a kassai püspök titkára, 1872-ben sárospataki plébános, 1875-ben alesperes, 1884-ben kassai kanonok, 1886-ban székesegyházi főesperes. 1890 jan. 4-én esanádi megyés püspök. A felsőmagyarországi múzeum-egylet elnöke s buzgó régiséggyűjtő. Egyházi és politikai értekezései különféle lapokban jelentek meg.

Dessewffy Sándor.

Dobrovits Máttyás, az egyetemes orvostan doktora, a pozsonyi állami kórház főorvosa, az ágost. evang. teológiai akadémia tb. tanára, a pozsonyi városi közegészségügyi bizottság elnöke, a pozsonyi liceum tanácsának elnöke, több tudományos egyesület tagja, bőrgyógyász. Szül. Pozsonyban 1850-ben.

Dobrovits Máttyás.

Munkái: Hogyan kell desinficiálni? Pozsony, 1886. — Oroszországi utam. — Utazásom az északi sarkvidéken. — Az orvosi szaklapoknak buzgó munkatársa, a természettudományi ismeretek és a közegészségügy fáradhatatlan terjesztője népszerű előadások által és a napi sajtóban.

Dohnányi Frigyes, az Ahrends-féle német gyorsírási rendszernek magyar nyelvre átültetője, 1873 óta a pozsonyi kir. kath. főgimn. tanára. 1876—77-ben „Panstenografia” — minden nyelvre való gyorsírás, különös tekintettel a magyar és német, valamint a szláv és latin nyelvekre — ezimű munkáját adta ki.

Dohnányi Frigyes.

Dolleschal Sándor Eduárd, a budapesti német nyelvű ág. ev. egyház lelkesze, szül. Modorban, 1830 nov. 26-án, megh. Budapesten 1893 febr. 15-én.

Dolleschal S. E.

Munkái: Nachruf an Szeberinyi. Schemnitz, 1857. — A szenvedő hazának vigasza. Besztercebánya, 1861. — Reč senioralni. Pozsony, 1865. — Wyklad menšišho kathechizmu

Doctora Martina Lutera. U. ott, 1872. — Synodalia. U. ott, 1873. — Evangelischer Confirmanden-Unterricht. Bpest, 1878. — Luters Testament. Mit einer Photographie der Originalurkunde. U. ott, 1881. — Das erste Jahrhundert aus dem Leben einer hauptstädtischen Gemeinde. U. ott, 1887. — Eine aufgefundenene Luther-Reliquie. U. ott, 1887.

Donner Gy. F.

Donner György Rafael, szobrász, szül. 1693-ban. 1727-ben Esterházy Imre herceg építészeti igazgatójává nevezte ki és azóta 1739-ig többnyire Pozsonyban működött. Donnertól a következő híres szoborművek vannak Pozsonyban: Frigyes kir. herceg palotájában a négy évszakot ábrázoló szoboralakok, a koronázó templom alamizsnás-kápolnája, a dóm plasztikus díszítései, a szent-háromság-templom Mária-oltára, szent Márton lovasszobra (most a dómon kívül), mely a XVIII. század legkiválóbb lovasszobra, oltáralakok és augsyalok a szent Erzsébet templomban, és a jezsuiták templomában a szöszék domborművei.

Dujardin
Károly.

Dujardin Károly báró, 1790-ben pozsonyi prépost és főesperes. Meghalt Pozsonyban 1793. — Három kötetben megírta a pozsonyi káptalan történetét.

Dux Adolf.

Dux Adolf, bölcsészeti doktor, a Kisfaludy társ. tagja. Szül. 1822 okt. 25-én Pozsonyban. Több német nyelvű lap munkatársa. Petőfit németre fordította. Fordított még Eötvös, Vörösmarty műveiből és az újabb költőkből is. Szülőházát a pozsonyi Toldy-kör emléktáblával jelölte meg.

Munkái: 1. Ausgewählte Dichtungen von Petőfi. Wien, 1847. — 2. Der Zerfallene. Roman von Ladislaus Kelemenffy. Aus dem Ungarischen. Pressburg, 1847. — 3. Der Bauernkrieg in Ungarn 1514. Historischer Roman von Baron Joseph Eötvös. Aus dem Ungar. Pest, 1850. Három kötet. — 4. Zur ungarischen Frage, von Anton von Zichy. Aus dem Ungar. Wien, 1850. — 5. Ungarische Dichtungen, Presburg u. Leipzig, 1854. — 6. Die Bucanier. Aus dem französischen nach Paul Duplessis. Presburg, 1854. Öt kötet. — 7. Ein ungarischer Nabob. Roman von Moriz Jókai. Aus dem Ungar. Pest, 1856. Négy kötet. — 8. Der alte Infanterist und sein Sohn der Husar. Charakterbild mit Gesang in 5 Akten, nach Josef Szigeti's ungar. Volksstücke: A vén bakancsos és fia a huszár frei bearbeitet. Wien, 1858. — 9. Bánk-Bán. Drama in 5 Akten von Joseph Katona. Aus dem Ungar. metrisch übersetzt. Leipzig, 1858. — 10. A magyar nemzeti múzeum. Pest, 1857. (Utmutató ennek mükinesei gyűjteményeiben. Ism. M. Sajtó 1856. 283. sz. a.) — 11. Das National-Museum. Eine Skizze. U. ott, 1858. — 12. Die Schwestern. Roman von Baron Joseph Eötvös. U. ott, 1858. Két kötet. — 13. Mein Reisetagebuch, von Lilla von Bulyovszky. Aus dem Ungar. U. ott, 1858. — 14. Dichtungen von Johann Arany. U. ott, 1861. — 15. Ungarische Dorfgeschichten. Von Joseph Freiherr von Eötvös. Aus dem Ungar. Wien und Leipzig, 1862. Két kötet. — 16. Frauen vor dem Spiegel. Von Paul Gyulai. Aus dem Ungar. Pest, 1864. — 17. Koronázási Emlékkönyv. U. ott, 1867. — 18. Aus Ludwig Kossuth's neuere Briefe, von Michael Horváth. Aus dem Ungar. U. ott, 1868. — 19. Deutsch-Ungarisches. U. ott, 1871. — 20. Schwarze Diamanten. Roman v. Móríz Jókai. U. ott, 1871. — 21. Gesammelte Werke von Josef Freiherr von Eötvös. Aus dem Ungar. Wien, 1872. — 22. Für dem Glanz des Hauses, von Freiherr Joseph von Eötvös. Wien, 1873. — 23. Der letzte Herr eines alten Edelhofes, von Paul Gyulai. Aus dem Ungar. Leipzig, 1874. — 24. Melanchtons Beziehungen zu Ungarn, von Wilhelm Fraknói. Deutsch von . . . Bpest, 1874. — 25. Graf Stefan Széchenyi und seine hinterlassenen Schriften, von Graf Melchior Lónyay. Aus dem Ungar. U. ott, 1875. — 26. Über unsere öffentlichen Angelegenheiten. Die Bankfrage, von Graf Melchior Lónyay. Aus dem Ungar. U. ott, 1875. — 27. Geschichte der Stadt Neusohl, von Arnold von Ipolyi. Aus dem Ungar. Wien, 1875. — 28. Vallás és tudomány. Bpest, 1876. — 29. Die geschichtliche Entwicklung des Gewerbewesens in Ungarn, von Arnold Ipolyi. Aus dem Ungar. U. ott, 1877. — 30. Geschichte und Restauration der kirchlichen Kunstdenkmale in Neusohl, von Arnold Ipolyi. Aus dem Ungar. U. ott, 1879. — 31. Aus Ungarn. Leipzig, 1879. — 32. Ein alter Schauspieler, von Paul Gyulai. Aus dem Ungar. U. ott, 1879. — Szerkesztette egy időben a „Pesti Kereskedelmi Lapot“ és ugyanazt németül is.

Dux Zsigmond.

Dux Zsigmond, arczkép- és életképfestő, született Pozsonyban 1826 decz. 1-én. Mint festőművész Bécsben telepedett meg, hol főleg az utcái életet ábrázoló festményeivel keltett feltűnést. Ezek közül némelyik a magyar képzőművészeti társulat kiállításain is megfordult.

Egry Antal.

Egry Antal. Született Bikszárdon, 1802 márczius 26-án. Híres pomologus. Munkája: Pomologia, vagyis gyümölcsfatenyésztés. Pozsony, 1852—1861.

Ehrenreich
Lajos.

Ehrenreich Lajos, orvostudor. Született Pozsonyban, 1837 június 19-én.

Munkája: A malária betegségek kórtani, oktani, gyógytani szempontból. A magyar orvosok és természetvizsgálók által 100 arannyal jutalmazott pályamű. — Budapest, 1890.

Ejry Gyula.

Ejry Gyula, ügyvéd, született 1851 április 5-én Pozsonyban.

Munkái: 1. Bosznia és Hercegovina okkupációja. Pozsony, 1878. — 2. Die Lösung der orientalischen Frage. U. ott, 1878. — 3. Az európai egyensúly kérdésének megoldása. U. ott, 1881.

Ejry Karoly.

Ejry Karoly id., ügyvéd. Született 1804 augusztus 2-án, Pozsonyban.

Munkája: Legszükségesebb tudnivaló a magyar váltójogból, Pozsony 1842

Emmer Kornél.

Emmer Kornél, jogtudós, kir. kuriai bíró. Született 1845 május 21-én Nagyszombatban. Kiváló jogi czikkei a „Jogtudományi Közlöny“-ben jelentek

meg. Mint orsz. képviselő is jeles tagja volt a parlamentnek. A nem rég alakult magyar filozófiai társulat elnökéül választotta.

Munkái: 1. A polgári peres eljárás reformja. Budapest, 1883. — 2. Törvényjavaslat a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság elvein alapuló polgári törvénykezési rendtartás tárgyában. U. ott, 1885. — 3. Référé-rendszer s magyar alkalmazása. U. ott, 1887.

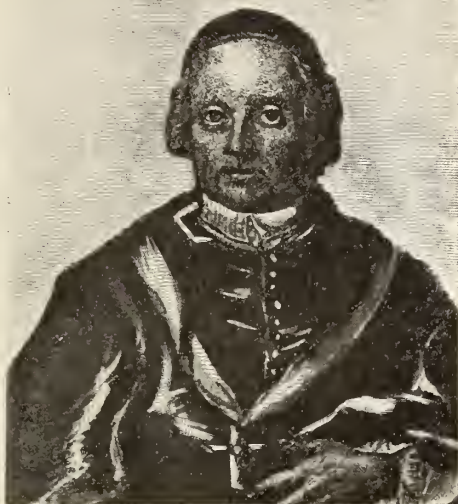
Endlicher István László, pozsonyi születésű tudós és híres botanikus. Különös előszeretettel foglalkozott az ókori remekírókkal, középkori humanistákkal, a kínai nyelvvel és a magyar történelmi forrásokkal. 1828-ban a bécsi udvari könyvtár tisztviselője. Növénytan ismeretével már ekkor a század legnagyobb botanikusainak egyike. A „Genera plantarum” című hatalmas művéhez éveken át gyűjtötte az adatokat Londonban, Párisban, Philadelphióban és Kalkuttában. 36.000 fűtnyi értékű könyvtárát és fűvészeti gyűjteményét az államnak ajándékozta. 1836-ban a

csász. udvari növénygyűjtemény őre, 1840-ben a fűvészet rendes tanára a bécsi egyetemen és ugyanakkor a fűvészkert igazgatója. 1844-ben a porosz király a „pour le mérite” renddel tüntette ki. A bécsi, müncheni, páduai, modenai akadémiák tagja lett. Szintén választott tagja volt a világ legtekintélyesebb természettudományi társaságának, a Linnean Society-nek stb. — Kormánytanácsosi címet nyert és V. Ferdinándnak legkedvesebb emberei közé tartozott, a ki mintegy tíz éven át, minden héten udvari kocsin vitette magához. A bécsi tudományos akadémia alapítása körül is főérdeme van. Elénk részt vett a márcziusi mozgalmakban és az osztrák birodalmi és német parlament tagjának is megválasztották. A magyar ügyek iránt való rokonszenvét — mint született magyar — leplezetlenül kimutatta. Később mindig nyomasztóbb anyagi helyzetbe került. Roppant adósságait nem fődözhetvén, 1849 márczius 28-án Bécsben megmérgezte magát. Latin és német nyelven megjelent nagyobb munkáinak a száma 30.

Engyeli Jenő lapszerkesztő, szül. Pozsonyban 1858-ban. 1881 óta ugyanott hírlapírással foglalkozik. 1898-ban „Pressburger Presse” czímen német nyelvű, de hazafias irányú, politikai hetilapot indított. Húsz év óta több fővárosi és bécsi lap rendes külmunkatársa s különösen a Pester Lloydban a takarékpénztári intézményről és reformjáról megjelent számos cikke általános figyelmet keltett. A pozsonyi hírlapírók egyesületének megalapítása az ő eszméje volt és ez egyesület őt választotta meg titkárának. A pozsonyi Petőfi-szobor-bizottság jegyzője és 1901 óta városi bizottsági tag.

Erdélyi Ignác, magyar misszionárius Kinában. Sok nélkülözést és megpróbáltatást szenvedett. Született Zsigárdon 1828-ban. Meghalt 1885-ben. Kínai leveleit, az egyházi lapokon kívül, számos szépirodalmi és napilap ismertette.

Esterházy Imre (galántai gróf). Született Galántán, 1663 december 17-én. Meghalt Pozsonyban 1745 december 6-án. Ifjú korában a pálosok bánfalvi zárdájába lépett, s miután theologiai tanulmányait Rómában elvégezte, egy ideig Nagyszombatban tanár, majd perjel, provinciális és később rendjének generálisa lett. 1706-ban váci, 1708-ban zágrábi, 1722-ben veszprémi püspök lett. 1822—25 között a magy. kir. udvari kancelláriai méltóságot viselte Bécsben s végre 1725 szeptember 1-én esztergomi érsekké neveztetett ki. Az 1741. évi híres országgyűlésen Mária Terézia legbuzgóbb hívei közé tartozott. Már előbb is, de különösen esztergomi érsek korában, nemes gondolkodásával és pazar bőkezűségével szerzett magának hírnevet. Húsz év alatt 10 milliónál többet adott jótékony célra, s midőn egy alkalommal pénztára kiürült, a



GRÓF ESTERHÁZY IMRE.

Endlicher
I. L.

Engyeli Jenő.

Erdélyi Ignác.

Esterházy Imre

nyakán csüngő nagy-arany keresztet zálogosította el, hogy a szegényeknek alamizsnát adhasson. Veszprémben újraépíttette a szt. Mihály-templomot, Bánfalván a pálosok zárdáját, Pozsonyban pedig a szt. Erzsébetről elnevezett betegápoló apácák zárdáját alapította. Eltemették a pozsonyi székesegyházban. Egyszerű síremlékén az általa készített fölirat hirdeti emlékét. Több latin nyelvű theologiai munkát írt.

Esterházy
Mihály.

Esterházy Mihály (galántai gróf), v. b. t. t., országgyűlési képviselő. Született Pozsonyban 1853 július 11-én. A sport minden nemének hivatott terjesztője. A nizzai nemzetközi galamblövészetben az első díjat nyerte. Elnöke a balatontavi gőzhajózási részvénytársaságnak, a budapesti Photo-klubnak, a Stephánia Yacht-egyletnek és a magyar Automobil-klubnak. Oroszlánvadászatairól is híres. Szakcikkei a sportlapokban jelentek meg. Mint orsz. képviselő nemzeti párti volt, most pedig a szabadelvű párt egyik oszlopos tagja, kit már miniszteri tárczával is megkínáltak.

Esterházy
Miklós.

Esterházy Miklós (galántai gróf) nádor. A család nagyságának és fényének megalapítója. Apja, Ferencz, pozsonyi alispán, anyja Illésházy Zsófia. Született Galántán, 1582 április 8-án. Meghalt Nagy-Heflányban 1645 szeptember 11-én. Szülei protestáns vallásáról a kath. vallásra tért. Pázmánnyal együtt a katolicizmusnak legerősebb oszlopa lett. 1611-ben Mágócsy Ferencz özvegyét szül. Dersffy Orsolyát vette nőül. A gazdag és szép özvegygyel óriási vagyon birtokába jutott. Vagyonossága, kiváló képességei és a Habsburgokhoz való ragaszkodása mind magasabbra emelték. II. Mátyás kapitánynya és tanácsosává tette. 1613-ban testvérelével együtt bárói rangra emelte és Regéczczel ajándékozta meg. 1617-ben Bereg, 1618-ban Zólyom vármegye főispánja. II. Ferdinánd megkoronáztatásakor zászlóvivő, arany-sarkantyús vitéz és mint ilyen Kismartont kapta adományba. A pozsonyi 1625-iki országgyűlés nádornak választotta. 1626-ban Fraknót, a fraknoi grófsággal együtt nyeri adományul. Része volt az 1622-iki nikolsburgi és az 1645-iki linzi békekötésben. A Habsburg-ház uralmának megszilárdítása s Magyarországnak a török uralom alól a Habsburgok segítségével való felszabadítása volt politikai vezéreszméje. 1623-ban a Nyitra folyó mellett a törökök fölött fényes diadalt aratott. Wallensteinnak a Bethlen hadain kivívott győzelméért és az erre következett pozsonyi és szőnyi békekötésért a spanyol király 1628-ban az aranygyapjas rendet küldte neki. Később Rákóczy ellen hadakozott és kieszközölte az 1634-iki kassai békét. II. Ferdinánd halála után sokan támadtak ellene és megkeserítették életét.

Munkái: 1. A Magyar-Országi Palatinusnak, gróf Esterházy Miklósnak, Rákóczy György Erdélyi fejedelemnek írt egynéhány Intő Leveleinek igaz Páriája. Pozsony. 1644. — 2. Intő Leveleinek igaz Páriája. Bécs. 1645. (A Rákóczyyal folyt egész levelezés). — 3 . . . Lónyai Sigmondhoz és némely vármegyékhez írt egy néhány Leveleinek igaz Páriája. U. ott, 1645. — 4. Galántai gróf Esterházy Miklós munkái. Eredeti kéziratok és kiadások után a szerző életrajzával, szerkeszté Toldy Ferencz. Pest, 1852.

Fadrusz János.

Fadrusz János, szobrászművész. Szül. Pozsonyban, 1858 szept. 2-án. Hasonnevű apja majoros volt, a ki szűkös viszonyok között tarthatta fenn nagyszámú családját. Öt gyermeke között János a legidősebb fiú. Szüleinek szegénysége nem engedte meg iskoláztatását s így elemi iskoláinak végeztével lakatos inasnak adták. Feitzelmajer Károly, pozsonyi lakatos-mesternél tanult ki, s egy finoman vert kapudíszszel remekelt is. Mestere hamar észrevette művészi hajlandóságait és a finomabb művű dolgokat mindig reá bízta. Egy díszkapujával a pozsonyi kiállításon díjat is nyert. Ekkor már Fadrusz sokat rajzolt és faragott; különösen Doré bibliáját másolta nagy ügyességgel. Engel Károly, pozsonyi rajztanár iskolájába járt. Majd Zay-Ugróczra került a fafaragó iskolába, a hol még négy évig dolgozott, a míg be nem sorozták katonának. A katonáskodásból Pozsonyba tért vissza, a hol gyönyörű kivitellű fa-faragványából tartotta fenn magát. Ebből az időből számos művészi fa-faragványa maradt, főleg a Palugyay-család birtokában. 1883-ban Hummel N. János szobra javára műkiállítást rendeztek, a hol ekkor a fiatal Fadrusz egy Ahasverust ábrázoló reliefet állított ki, mely föltűnést keltett. Batka János, a kiállítás rendezője mindent elkövetett, hogy a műbarátok figyelmét fölhívja a nagytehetségű fiatal művészre, de eredmény nélkül és Fadrusz kénytelen volt egy porcellán-kereskedő ezég számára tányérdiszítéseket festeni, hogy föntarhassa magát. Tányérdiszítményeivel az 1885-iki országos

kiállításon is résztvett és díjat nyert. Végre jóakaróinak sikerült Tilgner Viktor, pozsonyi származású bécsi szobrász érdeklődését fölkelteni Fadrusz iránt; Tilgner ajánlatára a pozsonyi első takarékpénztár ösztöndíjat adott a fiatal művésznak. Fadrusz Tilgner tanítványa lett és már 1888-ban egy mellszobrárt a pozsonyi műbarátok nagy elismeréssel fogadták. Nemsokára Hellmer szobrászmester mellett találjuk a bécsi akadémián. Ebben az időben készítette az agg Ortvaýnét ábrázoló érdekes mellszobrárt, melynek találó jellemzése a fiatal szobrász első komolyabb sikere volt. A bécsi akadémián az „Amazonok esatája” című rajzával díjat nyert, majd elkészítette „Krisztus a keresztfán” című nagysikerű művét, mellyel 1893-ban az ezer forintos kiállítási nagy díjat nyerte. Ez a műve az 1900. évi párisi kiállításon szintén nagy elismerést aratott és egy angol műbarát meg is vette. 1893 júniusban mutatta be Fadrusz Pozsonyban Mária Terézia királynő szobrának mintáját, a melyet nagy lelkesedéssel fogadtak. A szobrot Pozsony városa az ezredéves ünnepre rendelte meg. Leleplezése 1897 május 16-án történt, nagy ünnepségekkel. Ezzel a szoborral a fiatal művész egyszerre az ország legelső szobrászművészei közé emelkedett. 1893-ban résztvett a kolozsvári Mátyás-szobor-pályázaton is, a hol az első díjat nyerte s a kivitellel őt bízták meg. A Mátyás-szobrot 1900-ban öntötték bronzba s 1902 októberében leplezték le, szintén fényes ünnepség keretében. Fadrusz műve a zilahi Wesselényi-szobor és Wenckheim Béla gróf kisbéri lovasszobra is. Legutóbb Tisza Lajos gróf szegedi szobrán és a pozsonyi Petőfi-szobron dolgozott. Az Erzsébet királyné emlékére hirdetett pályázaton fényes erkölcsi sikert aratott. Meghalt Budapesten, naphegyi villájában, 1903 okt. 26-án.



ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR.

Fallenbüchl Ferencz, bölcselőtdoktor az 1895—96. évben és azután 1900—1901-től főgimn. tanár Nagyszombatban. Munkái közül a „Herder nevelési elvei”, „A konviktus szelleme” címűek jelentek meg Nagyszombatban. Működését szülővármegyéje monografiájában fogjuk bővebben méltatni.

Fallenbüchl
Ferencz.

Falsik Dezső államtudományi és jogtudor, kép. budapesti kir. tudományegyetemi magántanár, 1900 óta nyilvános rendes jogtanár a pozsonyi kir. akadémián. Több önálló munkája jelent meg a közigazgatási jog köréből. (A közigazgatási jog alapkérdései. Közigazgatási bíraskodás. A magyar közigazgatási jog rövid foglalatú tankönyve).

Falsik Dezső.

Famler Gusztáv Adolf, torzsai ág. ev. lelkész. Született Modorban, 1851 ápr. 22-én.

Famler G. A.

Munkája: Torzsa und seine Ansiedlung. Neusatz, 1884. — Geschichte der Gemeinde Cservenka. Neusatz, 1880. — Der Riedbauer. Neusatz 1886. — Christian Traugott. Leidens und Lebensgeschichte eines evang. Predigers in Ungarn. Pozsony, 1892. — Gott verlässt die Seinen nicht. Budapest, 1895. — Hochmuth kommt vor den Fall. Budapest, 1896. — Auf und Nieder. Ein christlicher Novellenschatz. Dresden, 1899. — Schwäbische Volkssitten. Budapest 1900. — Der noble Peter. Schwäbisches Charakterbild, Budapest 1901. — A „Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte” és több magyar és német folyóirat és napilap munkatársa.

Fándly György, született Ottóvölgyben, 1780-ban. Nahácon volt plébános, de 1807-ben állásáról lemondott és 1811-ben halt meg. Bernolák Antalnak, a tót irodalmi nyelv megalapítójának szorgalmas munkatársa volt. Együtt szervezték 1793-ban az első tudományos tót társaságot, az „Učené slovenské tovaristvo literata slavica societás”-t. Több egyházi és más munkát írt tót nyelven.

Fándly György.

- Farkas Sándor. *Farkas Sándor*, mint csolnoki kiérdemült plébános, Nagyszombatban él. Szül. Bazinban, 1842 jan. 7-én. Hét theologiai munkát írt.
- Fasching Ferencz. *Fasching Ferencz*, szül. 1686 aug. 12-én Nagyszombatban. Többek között szülőhelyén tanárkodott. Több helyen hitszónok és hittérítő, a szatmári rendház főnöke és Egerben spirituális volt. Meghalt Gyöngyösön, 1747 áprilisban. Nyolcz theologiai munkát írt latin nyelven.
- Feigler Ferencz. *Feigler Ferencz*, pozsonyi elemi iskolai tanító. Szül. 1856 január 3-án, Pozsonyban.
Munkái: Pozsony és környéke. Pozsony, 1885. — 2. Das Rettungshaus. U. ott, 1885. — 3. Számolási gyakorlókönyv. U. ott, 1891. — 4. Az új pénz. U. ott, 1893.
- Fekete István. *Fekete István*, ág. ev. püspök. Szempezi születésű. Hite miatt 1673-ban a pozsonyi törvényszék elé idéztetett. Kimenekült Dániába, majd Svéd- és Szászországba, mígnem Naumburgban, Thüningiában letelepült. 1679-ben visszatért hazájába és Ostffy Istvánnal, Asszonyfalván vonta meg magát, a hol elfogták és Pozsonyba hurczolták. Itt a kath. hitre tért, majd Kőszegen lett tanácsos, később városbíró.
- Fésüs György. *Fésüs György*, jogi doktor. 1873-ban a pozsonyi jogakadémia tanára lett. Államvizsgálati bizottsági elnök. Jelenleg a pozsonyi kir. akadémia igazgatója. Rendkívül kiterjedt irodalmi működéséből csak azokat a munkákat soroljuk fel, melyeket pozsonyi tartózkodása alatt írt, miután bővebb életrajzi adatait a szülővármegyéjére vonatkozó monografiában fogjuk közölni.
Munkái, melyeket pozsonyi tartózkodása alatt írt és fordított: Az anyajegy. Amerikai regény. 1878. — A magyar közigazgatási jog kézikönyve. 1876, 80 és 87, három kiadás. — Graf Julius Andrassy. 1879. Fordítás. — A pókhálók. Fordítás. 1879. — Robinson. Campe J. H. nyomán 1883. — A legnevezetesebb fölfedezések története. Fordítás. 1884. — A legnevezetesebb találmányok könyve. Fordítás. 1885. — Cook, a tengerész. Fordítás. 1887. — Schmid Kristóf legszebb elbeszélései. Fordítás. 25 kötet. — Börharisnya, elbeszélések. Fordítás. 5 kötet. — Tamás bátya kunyhója. Fordítás. — Számvitelteni vezérfonal 1871 és 87. — Magyar alkotmány- és jogtörténelem. 1888. — Korbuly Imre Magyarország közjogának 4 kiadását sajtó alá rendezte. Számos színdarabot fordított, melyek először a fővárosi nemzeti színházban kerültek színre. Szerkesztette a Magyar Ifjúság Könyvesházát, melynek 1879 óta megjelent 38 kötetéből 15 kötetet fordított. — Kortársaink. Életrajzi vázlatok. Eddig 20 füzet.
- Fichtel F. J. *Fichtel Ehrenreich János*, erdélyi kormányzékai tanácsos. Szül. Pozsonyban, 1732 szept. 29-én. Mint kormányzékai tanácsos Erdélyben működött. Vámügyekben két nagyobb utazást tett Szlavoniában és a tengeremelléken. 1794-ben a török határon tett utazásakor elbetegesedett és 1795-ben, Bécsben meghalt. Az ásványtan körüli érdemeiért a berlini természettudósok társasága tb. tagjának választotta. *Az erdélyi palaeontológiának ő volt a megalapítója.*
Munkái: 1. Physikalisch-metallurgische Abhandlung. Berlin, 1780. — 2. Nachricht von den Versteinerungen des Grossfürstenthums Siebenbürgen, mit einem Anhang und beigefügter Tabelle über die sämtlichen Mineralien und Fossilien dieses Landes. Nürnberg, 1780. — 3. Beitrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen. U. ott, 1780. Két rész. — 4. Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen. Wien, 1791. Két köt. — 5. Nachricht von einem in Ungarn entdeckten ausgebrannten Vulkan. Berlin, 1793. — 6. Mineralogische Aufsätze. Wien, 1794. — 7. J. E. Fichtel et Mole. Testacea microscopica aliaque mineralogica. U. ott, 1803. — Kéziratban maradt gyűjteményének latin jegyzéke magyarázattal, két nagy kötetben.
- Fodor István. *Fodor István* (Etienne de Fodor), az athéni villamos telep közp. igazgatója. Szül. 1856-ban, Pozsonyban. Iskoláit családja elszegényedésével kénytelen lévén félbehagyni, nyomdász lett. Tanulmányait szabad idejében éjjelenként folytatta, és sok küzdelemmel végezte be. Párisba jutott, hol a Collège de France-nak lett rendkívüli hallgatója. Megismerkedett Edison párisi képviselőjével, a ki magához szerződtette s további kiképzetéséről gondoskodott. 1881-ben a párisi első villamossági kiállításon már mint az Edison-Company tisztviselője szerepelt. Ezt követőleg tanulmányútra ment Hamburgba s Antwerpenbe, majd Jory-sur-Seine-ben felügyelője lett az Edison-gyárnak. Később — mint a társaság mérnökét — kiküldték Oroszországba, Finnországba, Belgiumba, Hollandiába, Angolországba s Algirba. E helyeken közreműködött a legelső izzólámpa-berendezéseknél. Párisban tevékeny része volt a közp. villamos állomások szervezésében. 1888-ban Görögországban életbe léptette a közp. villamos-telepet s annak igazgatójaként Athénben maradt. A görög király a Megváltó-rend lovagkeresztjével, királyunk pedig az aranykoronás érdemkereszttel tüntette ki.
Munkái: 1. Das Glühlicht, sein Wesen und seine Erfordernisse. Erfahrungen über Herstellung und Ausführung der Anlagen prakt. Lichtvertheilung im Raume und ausserordentliche Betriebsverhältnisse. Wien, 1885. — 2. Materialien für Kostenvoranschläge elektr-

...scher Lichtenanlagen. U. ott, 1888. — 3. Die elektrischen Motoren mit besonderer Berücksichtigung der elektrischen Strassenbahnen. U. ott, 1890. — 4. Die elektrischen Verbrauchsmesser. U. ott, 1891. — 5. Die elektrische Schweissung und Löthung. U. ott, 1892. — 6. Experimente mit Strömen hoher Wechselzahl und Frequenz. Revidirt und mit Anmerkungen versehen von Nicolaus Tesla. U. ott, 1894. — Cikkek leginkább külföldi szaklapokban jelentek meg.

Földes Gyula (Gúthori), szül. Csukárpakán, 1829 okt. 18-án. 1848-ban a honvédek sorába állván, a XV. zászló alatt végigküzdötte a szabadságharcot Világosig, mely után a csanádmegyei pusztákon bujdosott. 1850 végén haza kerülván, Botló József ügyész mellé állt patvaristának. 1853-ban a kivégzett Jeszenák János báró szétszórt levéltárát rendezte. 1855-től 1861-ig Jeszenák János báró özvegyének jogtanácsosa, 1861-től megyei első aljegyző és tiszteletbeli főjegyző lett, de állásáról többi tisztviselőtársaival együtt 1861 okt. hóban lemondott. 1862-ben letette az ügyvédi vizsgát, és azóta, csekély megszakítással, Pozsonyban mint ügyvéd működik. 1898-tól a pozsonyi ügyvédi kamara alelnöke. 1861—1898 között a pozsony-vármegyei gazdasági egyesület titkáráként működött; 1865—1872 között törvényszéki bíró és az országos balközép pártnak úgy a vármegyében, mint Pozsony városában elnöke volt, melyről azonban, a bíróságok államosításakor, mint kinevezett törvényszéki bíró lemondott ugyan, de bírói állásától — a pártviszonyok miatt — megváltván, újra megválasztották. A fúziókor visszavonult és csak a megye törvényhatósági és közigazgatási bizottságaiban folytatta és folytatja maig közügyi tevékenységét. 1881—1884. években a dunaszerdahelyi választókerületet képviselte az országgyűlésen, mint a függetlenségi párt tagja. 1887. évben a Felsőcsallóközi ármentesítő társaság alelnökévé, 1888-ban pedig igazgatójává választotta. 1888-tól maig a pozsonyi II. ker. takarékpénztár alelnöke. A pozsony-vármegyei 1848—49-es honvédegyletnek 1868—1872-ig alelnöke, 1894-től maig pedig elnöke.

Földes Gyula.

Munkái és értekezései a gazdasági szaklapokban jelentek meg. A provizórium idejében, a pesti lapokban és a „Pressburger Zeitung“-ban védelmezte több cikksorozatban a magyar függetlenségi irányt. Ugyanezen célból egyik alapítója volt a „Westungarischer Grenzbote“ lapnak 1872-ben. 1896-ban levéltári adatok alapján összeállította „Felsőcsallóköz árvédelkezésének történetét“, mely a Felsőcsallóközi ármentesítő társulat kiadásában jelent meg. Megírta még az 1848—49-iki hadjáratí elekeit, és a Földes-család genealogiáját.

Frideczky Árpád, született Galántán, 1871-ben. Gazdasági tanulmányai befejezése után Galántán, birtokán gazdálkodott, majd Esterházy Mihály gróf urad. titkára, azután urad. számvevője lett. Az „Omge“, az „Országos gazdasági egyesület“, a „Pozsonyi képzőművészeti egyesület“, a „Pozsony vármegyei gazdasági egyesület“ választmányi tagja, a „Pozsonyi orvos- és természettudományi társulat“ működő tagja, a „Pozsonyi Toldy-kör“ háznagya, Pozsony város állami állandó gazdasági tudósítója, a „Nyugatmagyarországi Híradó“ közgazdasági, valamint a „Gazdasági Lapok“ és „Köztelek“ munkatársa. Ő írta Pozsony vármegye monografiája számára a mezőgazdasági és állattenyésztési részt. Több éven át titkára volt a „Pozsonyvármegyei gazdasági kaszinó“-nak. Több kisebb gazd. munkát írt és füzetben megjelent tőle a „Talajismeret és talajművelés“ című munka.

Frideczky
Árpád.

Gaál György. 1811-ben Esterházy herceg könyvtárnoka, a magyar mesevilág első művelője, szül. 1783 ápr. 11. Pozsonyban.

Gaál György.

Munkái: 1. A régi és mostani legnevezetesebb időbeliek híres tetteiknek és életeiknek hiteles rajzolatjuk, melyet Schiller és Meisner történetíróknak német munkájuk szerint megmagyarázott. Pest, 1803. — 2. A tudós palócz, avagy Furkács Tamásnak Monosbélbe lakó sógor urához írt levelei. U. ott, 1803. — 3. Die Horen, ein Liederkranz. Dresden, 1812. — 4. Gedichte. U. ott, 1812. — 5. Die Farben. Wien, 1815. — 6. Friedenshymne den drei erhabenen Monarchen: Franz I., Alexander I. und Friedrich Wilhelm III. gewidmet. U. ott, 1815. — 7. Die nordischen Gäste oder der neunte Januar 1814, ein Gedicht in 12 Gesängen. U. ott, 1819. — 8. Tátika. Sage, aus dem Ungarischen des Alexander von Kiszaludy. U. ott, 1820. — 9. Theater der Magyaren I. Band. Brünn, 1820. — 10. Polymnia, eine Auswahl von mehr als dreitausend Stellen aus den Werken der vorzüglichsten deutschen lyrischen Dichter älterer und neuerer Zeit, sammt einem reichhaltigen, zum Behufe schnellen Auffindens jeder Stelle eingerichteten Sachregister. Brünn, 1820. Négy kötet. — 11. Märchen der Magyaren. Wien, 1822. — 12. Die Vertheidigung von Güns gegen Sultan Soliman im Jahre 1532. U. ott, 1828. — 13. Sprichwörterbuch in sechs Sprachen, deutsch, latein., ital., französ., englisch und ungarisch. U. ott, 1830. — 14. Mythologisches Taschenbuch zu Loders's, Ender's, Russ' und anderer Künstler-Zeichnungen. Wien, 1833. — 15. Allgemeiner Deutscher Muster-Briefsteller . . . Güns, 1834. — 16. Erzählungen, Sagen, Märchen und historische Anekdoten aus dem Französ., Italien, Spanisch, Englisch und Ungarischen. Wien, 1834. — 17. Catalog der fürstlich Esterházy'schen Gemälde-Gallerie in Wien. U. ott, 1834

(Magyarul és németül). — 18. Gaal György magyar népmese-gyűjteménye. Pest, 1857., 1860. Három kötet. — 19. Ungarische Volksmärchen. Pest, 1857. — Több kézirata maradt hátra. Az idegen nyelvekben való gyakorlottságát arra használta, hogy magyar művek fordításával kezdette a külföld figyelmét irodalmukra vonni. — Levelei Horvát Istvánhoz Bécsből 1820—27-ig a m. nemz. múzeum kéziratárában őriztetnek.

Gál János.

Gál (Gaál) János (hilibi), nyug. kir. kúriai bíró. Szül. Kis-Magyaron 1799 okt. 13. — 1830-ban irnok az erdélyi kir. főtörvényszéknél, csakhamar Küküllő vármegyében törvényszéki ülnök és aljegyző. Ezt követőleg ülnök az erdélyi kir. táblánál. 1850-ben bizalmi férfiú Bécsben az erdélyi úrbéri kérdések fölötti tanácsban. 1857-ben az erdélyi úrbéri főtörvényszéknél tanácsos; ennek 1861-ben történt megszűntével ismét az erdélyi kir. tábla ülnöke lett, de ez állásából, mert a nagyszebeni gyűlésen megjelenni nem akart, 1863-ban elbocsátották. 1865-ben előbbi hivatalába visszahelyeztetett, majd a legfőbb ítélőszék erdélyi osztályának lett bírāja, a kúriával való egyesítés után pedig rendes kúriai bíróvá neveztetett ki. 1836 óta az összes erdélyi országgyűléseken hivatalából kifolyólag és részint mint Oláhfalu követe részt vett. Az unió életbeléptetésétől kezdve, mint Oláhfalu képviselője az összeférhetetlenség kimondásáig minden magyar országgyűlésen képviselő volt. Az erdélyi róm. kath. státusgyűlésnek is tevékeny tagja volt. 1880-ban kapta a Lipót-rend lovagkeresztjét. Megh. Budapesten 1891 febr. 11. Mint publicista a hirlapirodalomban a gyakorlati kérdések fejtegetésében vett részt. Mindig a centralizáló bürokratikus rendszer ellen küzdött. A provizórium alatt meg is tiltották neki, hogy politikai ezikket írjon.

Gamauf György.

Gamauf György. Az eperjesi ág. ev. tanítóképző-intézet igazgatója. Szül. Pozsonyban, 1846 ápr. 6-án.

Munkái: 1. A fenséges. Sárospatak, 1888. — 2. A komikumról. U. ott, 1892. — Czikkei leginkább a prot. egyh. és iskolai lapokban jelentek meg.

Gelich Richárd.

Gelich Richárd, tábornok. Szül. Pozsonyban 1821 június 2-án. Bécs-újhelyen nyert katonai kiképzése után, mint hadnagy a 41-ik gyalogezredbe jutott és 1845-ben Galicziába helyezték át, a hol résztvett a gdowi és podgorcezi összecsapásokban, azután ezredével Krakkóba ment, melyet akkor már a poroszok és az oroszok tartottak megszállva. 1848 nov. 30-án mint főhadnagy a 13. honvédszászlóaljba lépett, azonban gyöngye egészsége miatt leginkább a szervezésben vett tevékeny részt s a katonai ügyekben való nagy jártasságát különösen a kormányzó személye körül alakított tábornoki irodában mint őrnagy tanúsította, ezt követőleg pedig a hadügyminiszteriumban, a hol később a Gyulafehérvár ostromára kiindult Stein utódja lett. A csodával határos, hogy a midőn a magyar kormány hatásköre már alig terjedt öt megye határán túl, ő mégis alig néhány hét alatt, mintegy 250.000 harczost tudott kiállítani. A fegyverletétel után Szegeden lappangott, s itt feleségül vette Vadász Imre városi hivatalnok leányát, a ki később hű társa volt külföldi bujdosásában is. Bécsen át Boroszlóba, Berlinbe, majd Hamburgba s Altonába ment. A Holsteinba bevonult osztrák csapatok elől Brémába menekült, honnét Dillon lelkész segítségével Kölnbe vándorolt. Azután Brüsszelben telepedett le, hol 1851 közepéig maradt. Itt értesült, hogy május 30-án az osztrák haditörvényszék őt in contumaciam kötél által való halálra ítélte. Brüsszélből Londonba költözött, hol a 400 tagot számláló emigrácziónak Kemény Farkas báró elnöklété alatt egyik választmányi tagja volt. Mint angol katona Helgolandba jutott és a shorncliffei, aztán a colchesteri nagy táborban tanyázott. Itt hűsz ívre terjedő emlékiratot írt az angol hadi nevelőintézetek reorganizációjára vonatkozólag. A krími hadjáratban mint őrnagy vett részt. Afrikában a Jórémény fokára tétetvén át, 1857-ben családja iránt való tekintetből ezredétől megvált. Mielőtt hazajött, Olmützben, 1856 júliustól 1859 februárig vizsgálati fogságban tartották és ekkor a hadi törvényszék újból kötél által való halálra ítélte, de ezzel egyidejűleg kegyelmet kapott. Visszatért Szegedre, majd Pestre költözött, hol a zszurnalisztika terén működött. 1861-ben Temesváron a „Grenzbote“ cz. szabadelvű lapot szerkesztette, melyet azonban Pálffy Mór gróf helytartó betiltott. Ezt követőleg a haza határain kívül megjelenő német lapokban védte alkotmányos érdekeinket. Itthon több rendű hadtudományi czikkével vonta magára a közfigyelmet. 1867-ben a m. kir. honvédelmi miniszterium osztálytanácsosa lett és a közös hadügyminiszterium képviselőivel majdnem önállóan vett részt az új védrendszerrel alkotott törvény-

javaslat kidolgozásában, mely a további egyezkedések alapja volt. 1870-ben ezredesi ranggal a 4-ik honvédszászlóalj parancsnoka lett és 1871-ben dandárnok Pozsonyban. Később mint ezimzetes vezérőrnagy Budapesten nyugalomba vonult. Számos hadügyi és egyéb cikket írt különféle hazai és külföldi szak- és napilapokba.

Munkái: 1. Willisen in Schleswig und Holstein. Köln, 1851. — 2. Ungarns Fall 1848/9. Von einem ungarischen Staabsofficier. U. ott. 1851. — The hungarian Generals of the war of the 1848—49 Biographical and political sketches. London, 1855. — 4. Briefe eines alten Soldaten über den Krieg im Norden, die k. k. österr., die k. preuss., die k. italien. Armee. Wien, 1867. — 5. Tájékozás a hazai hadrendszerről alkotandó törvényjavaslatról. Pest, 1867. — 6. Die Reorganisation der Heeresmacht Oesterr. Ungarns mit Bezugnahme auf die Reorganisationsfrage. Vom Verfasser der Briefe eines alten Soldaten. Wien, 1878. — 7. Magyarország függetlenségi harcza 1848—49-ben. Bpest, 1884—89. Három kötet.

Genersich Antal dr. (szepes-szombati). Szül. 1842 febr. 4-én Nagyszombatban. 1868-ban Rókus-kórházi főorvos, 1868-ban állami ösztöndíjjal, külföldi tanulmány-útjában két évet tölt Würzburgban, Bécsben, Lipcsében és Berlinben a leghíresebb kórboncztanai orvostanárok mellett. 1870-ben rendes tanár lett Kolozsvárott az orvossebészeti tanintézetnél, hol a kórboncztant és törvényszéki orvostant adta elő. 1870—1876-ban megalapította a kórboncztan intézet gyűjteménytárát. 1872-ben az egyetemhez a kórboncztan tanárává neveztetett ki, 1877—78-ban egyetemi rektor. — 1875 óta Kolozsvár város tb. főorvosa. Az 1876-ban Kolozsvárott alakult orvos-természettudományi társulat elnöke, az erdélyi múzeum-egyletnek 1881 óta választmányi tagja. Ez időszakról (1895 óta) a budapesti egyetemen a kórboncztan és kórsvözetan ny. r. tanára. Tagja az igazságügyi orvosi tanácsnak, a közegészségügyi tanácsnak és több hazai s külföldi tudományos és közművelődési társulatnak. 1891-ben magyar nemességet nyert. A Magyar Tudományos Akadémiának 1892-ben levelező tagjává választotta.

Munkái: Fonals kór esete. 1868. — Sokszoros ideg-dag. 1870. — A szaruhártya nedvesatornáiról. 1870. — A nyirkfelvétel a vázizmok inai és bonyói által. 1871. — Adalék az ember hasi együttérző fonatain lévő Pacini-testek ép és kórboncztanához. 1875. — Fejcsontos torz (akephalus perakephalus). 1878. és 1880. — A hasnyálmirigy alaki eltérése. 1890. — Gyógyult trichinosis esete. 1891. — Adatok a trichinosis kóroktanához. 1891. — A Trichin-infectio. Kolozsvárt. 1894. — Hashártyalob újszülöttnben a csipőből átlukadása folytán. 1891. 126. — Az orvosi tud. haladása. 1892. — A kóros kövek keménységéről. 1892. — A tápasatorna kimosása (Diaklysmos). 1893. — Holttestjelenségek. Személyazonosság Belky János törvényszéki orvostan. 1894. — A szesz italok habituális élvezete folytán bekövetkező változások az ütőerekben. 1899. — A hashártya-tömlőkről stb. stb. E tudományos értekezéseinek nagy része a külföldi folyóiratokban is megjelent.

Georch Illés (etrekarsai), szül. Etre-Karcsán 1772. szept. 28-án. Előbb theologus, majd jogász. 1796-ban pesti jurátus volt és a Napoleon ellen hirdetett fölkelésben mint főhadnagy fél évig vett részt. 1797-ben a magyar nyelv és irodalom tanára a pozsonyi akadémián. 1799-ben a bósi uradalom, 1802-ben Pozsony és Somorja városok, 1804-ben a Kondé család ügyésze. 1806-ban Albert szász-tescheni kir. herczeg ügyésze Pesten. 1813—30 között a ráczeveki kincstári uradalom igazgatója. Az 1807-iki országgyűlésen mint a távollevők követe volt jelen. 1832-ben a Magy. Tud. Akadémia megválasztotta tiszteleti tagjának. Megh. 1835. júl. 31. Pesten.

Munkái: 1. Paradigma conjugationis verborum et methodus iisdem recte utendi Hungaris propria. Posonii, 1799. — 2. Etelkából kiválogatott remekje a helyes magyarságnak. U. ott, 1800. — 3. Honni törvény. U. ott, 1804—09. Négy kötet. — Tudósításai a munka kiadásáról Pozsony és Pest, 1803—07. Három darab. — Ius patrium . . . a quodam veterano juris professore . . . U. ott, 1807—10. Három kötet. — 4. Magyarország uralkodóinak származások és jelesebb tettenek rövid leírása. Pest, 1818. — 5. A magyar helyesírás főrendszabályairól. U. ott, 1821. — 6. Disquisitio critica dissertationis historicae Boerio-Besslerianae de ortu et nativitate Joannis de Hunyad. U. ott, 1826. — 7. Georch Illés törvényes tárgyú értekezései. U. ott, 1833. Két kötet. — A m. nemz. múzeumban több kéziratát őrzik.

Gervay Mihály, volt főrendiházi tag és országos postafőigazgató. Született Pozsonyban 1819 decz. 15-én. Meghalt Budapesten 1896 április 15-én. Már ifjan a posta szolgálatába lépett és annak szentelte egész életét. 1843-ban Budapestre, 1846-ban pedig Bécsbe a „Hofpostamt“-hoz helyezték át. 1849-ben Sopronban postaellenőr, majd az ottani postaigazgatóságnál adjunktus lett, mely minőségében 1851-ben Budapestre került. Mint kiváló szakember, már 36 éves korában igazgató lett és a nagyváradi kerületet bízták reá, melyet a nagyszebeni kerület élén töltött rövid megszakítással 1867-ig vezetett, a

Genersich
Antal.

Georch Illés.

Gervay Mihály.

mikor Gorove miniszter Budapestre az országos magyar postafőigazgatói állásra hívta meg. Ez állásában, melyet 21 éven át látott el, fontos szolgálatakat tett a magyar postaügynek. A külföldön több ízben képviselte a magyar postát; így 1874-ben Bern-ben, 1878-ban Párisban és Berlinben és 1885-ben Lisszabonban, a hol a nemzetközi postai kongresszus doyen-je volt. 1878-ban negyven éves szolgálati jubileuma alkalmával nagyobb alapítványt tett és a király a Szt. István-rend kiskeresztjével tüntette ki. A külföldi rendjelek közül megkapta a francia becsületrend és a bajor Sz. Mihály-rend középkeresztjét, a porosz koronarend csillagos középkeresztjét. Ötven évi szolgálata után 1888-ban nyugalomba vonult és ekkor a főrendiház tagja lett. Ezenfelül tagja és helyettes elnöke volt a postatakarékpenztári tanácsnak és alelnöke a magyar földrajzi társulatnak.

Gesell Sándor

Gesell Sándor. Szül. Pozsonyban 1839 május 8-án. 1862-ben a kolozsvári bánya- és jószágigazgatóság, majd a kudsiri és a sebeshelyi vasgyár gyakoronoka. 1864-ben magasabb kiképzés czéljából a bécsi geológiai intézet növendéke. Az ott töltött két év nyári szüneteit a Magyarországon folyó geológiai fölvételeknél értékesítette. Tanulmányutat tett bányászati tanulmányok végett Csehországban és Porosz-Sziléziában, kohászati tanulmányok végett pedig Reichenauban, Neubergben és Mária-Zellben. Ezután a gavosdai vasgyárhoz került és ekkor egyszersmind a gyalári vasbányákat és a zsilvölgyi kőszénkutatásokat vezette. 1867 nyarán részt vett a bécsi geológusokkal Tokaj-Nyiregyháza és Dorog környékének földtani fölvételében. 1868-ban, mint a gavosdai kir. vasgyár ellenőrző tisztje vezette a nagy olvasztó üzemét, kidolgozta a Vajda-Hunyadon építendő nagyszabású vasgyár tervezetét és elvégezte a gyalár-gavosdai keskenyvágányú ércszállító vaspályának Vajda-Hunyadig terjedő nivellálását. 1870-ben a bányahatóság elismerése kísérte a pénzügy-miniszterium bányászati osztályába, honnét 1871-ben bányageológussá neveztetett ki a máramarosi s nagybányai bányai igazgatóságok kerületébe. Itt készítette 1873-ban a máramarosi kincstári bányászat bányageológiai térképét az akkori bécsi közkiállításra. 1877-ben Máramaros-Szigeten a bányamérnöki teendőket is végezte. 1878-ban a párisi közkiállítás magyar bányászati, kohászati és műszaki osztályának felügyelője s a kiállítási jelentés bányászati részének szerkesztője volt. 1879-ben bányatanácsosi címet nyert. 1880-tól a selmeczi bányakerület bányageológusa volt, 1883-ban pedig a budapesti kir. földtani intézethez nevezték ki bánya-főgeológusnak. 1885-ben a budapesti ált. kiállítás országos bizottságának tagja, a bányászati, kohászati és földtani szakcsoporthoz egyik előadója s rendezője. 1892-ben a király a főbányatanácsosi cím és jelleg adományozásával, 1897-ben királyi elismeréssel, 1902-ben pedig a III-ad osztályú vaskorona-renddel tüntette ki. Irodalmi dolgozatai a Jahrbuch der k. k. Reichsanstalt-ban, a Földtani Közlönyben és egyéb szakmunkákban jelentek meg.

Munkái: 1. Adatok a máramarosi m. kir. bányai igazgatósághoz tartozó, e megye é. k. részében fekvő vaskőbányaterület földtani megismertetéséhez. Bpest, 1876. — 2. A vörösvágás-dubniki opálbányák földtani viszonyai. U. ott, 1878. — 3. A bányászat és kohászat az 1878. évi párisi közkiállításán, Bpest, 1879. — 4. A selmeczi bányavidék érczellér vonulatai. Részletes geológiai térkép. U. ott, 1883. — 5. Selmeczbányán és környékén 1882 és 1883-ban eszközölt részletes bányageológiai fölvételek. U. ott, 1884—85. — 6. A soovári kőszénbányakerület földtani viszonyai, tekintettel az elöntött kőszénbánya újból megnyitására. U. ott, 1885. — 7. Mű- és építőipari tekintetben fontosabb magyarországi kőzetek részletes katalógusa. U. ott, 1885. — 8. Kőszénbányászat az 1885. évi bpesti orsz. ált. kiállításán. U. ott, 1886. — 9. A kőrmöczi ércbányaterület bányageológiai fölvétele 1885—88-ban. — 10. A nagybányai ércbányaterület bányageológiai fölvétele 1889 és 1890-ben. U. ott, 1889—90. 11. A felsőbányai ércbányakerület bányageológiai viszonyai. U. ott, 1892. — 11. Kapnikbánya bányageológiai viszonyai. U. ott, 1893. Egy térképpel és 20 ábrával. — 12. Oláhlaposbánya és vidékének bányageológiai felvétele u. ott. — 13. Antimonérczbányászat Király-Lubellán Liptóme gyében. — 14. Az infuzoria-föld technikai jelentősége. — 15. A vasme gyei antimonbányászat. — 16. Az osztrák bányatermelés. — 17. Barnaszén és tőzeg Arva vármegyében. — 18. Zalatna vidékének bányageológiai viszonyai. 1895. — 19. A Zalatna melletti dumbrávi és baboji cinóberércz-bányászat bányageológiai viszonyai. 1896. — 20. A verespataki bányaterület és az orlai Szt. Kereszt altáró geológiai viszonyai. 1897. — 21. Az Ungvölgyi Luh vidékén előforduló petroleum geológiai viszonyai, egy térképpel, 1897. — 22. Földtani viszonyok az Ompolyvölgynek a zalatna-préstáki folyó-részlettől északra fekvő területen. 1896. — 23. A kornai völgyben, bucsumi völgyben és a Botes, Korabia, Vulkojhegyek körül Alsó-Fehérmegyében fekvő aranybányászat bányageológiai viszonyai, 1898—1899. — 24. Offenbánya bányageológiai viszonyai Alsó-Fehérmegyében, 1900. — 25. A dobsinai bányaterület földtani viszonyai, 1901 és 1902. — 26. A Nagy-Veszverés, Rozsnyóváros és Rekenye falu

közötti terület földtani viszonyai, 1903. — 27. A magyar korona országai területén művelésben és feltárásban levő nemesfém, ércz, vaskő, ásványszén, kősó és egyéb értékesíthető ásványok előfordulási helyei. Térképpel 1896. — 28. Kőszénbányászatuink művelése és gazdasági viszonyai, millennárius kiállításunk évében. — 29. Földtan-bányászati jegyzetek az 1900 évi nemzetközi párisi kiállításról.

Gond Ignác stomfai esp. plébános 1869-ben szenteltetett pappá. 1871-ben a nyitrai papnevelő tanulmányi felügyelője és gimnáziumi tanár lett. Akkor fogalmazta és rajzolta az új papnövelde építészeti terveit és a kápolna remek szent László üvegfestésű képét. Nyitrau nagy tevékenységet fejtett ki és történelmi meg földrajzi értekezéseivel előkészítette Nyitra vármegye monografiáját. 1881-ben Károlyi Alajos gróf londoni nagykövet fiának a nevelője lett. Négy évig lakott a grófi családdal Angolországban és ez idő alatt sok érdekes cikket közölt a „Katholikus Szemlé”-ben és más lapokban. 1885 végén stomfai plébános lett, a hol áldásos működést fejt ki. Ő fedezte föl és ásatta ki a stomfai római váraacs alapépületét és ismertette a pozsonyi hegyekben található történelmet előtti kórakásokat. Nagybecsű gyűjteményéről már más helyen megemlékeztünk. A primás szentszéki ülnökké, esperessé és egyházmegyei bírálóvá nevezte ki.

Gond Ignác.

Graulich Vilmos József, szül. Pozsonyban 1829 febr. 16-án. 1847-ben a bécsi politechnikum hallgatója, 1854-ben a cs. kir. természettani intézet növendéke. Nemsokára a cs. udvari ásványgyűjteményhez segédörnek neveztetett ki és ezután a magasabb természettan rendes tanára lett a bécsi egyetemen. A müncheni és bécsi tud. akadémiák tagul választották. Megh. 1859 szept. 14-én Bécsben. Számos természettudományi munkát írt.

Graulich V. J.

Greguss János, genre- és tájképfestő. Született Pozsonyban, 1837-ben. Meghalt Budapesten 1892 május 31-én. Mint az országos mintarajziskola tanára, a német festészeti irány híve volt. Legszívesebben a családi élet derűs jeleneteit festette. Utolsó éveiben néhány realiztikus tájképével keltett figyelmet.

Greguss János.

Greguss Mihály, szül. 1793 júl. 1-én Pusztafödémesen. 1817-ben az eperjesi kollégiumban tanár. 1833-ban pozsonyi tanár. Ő volt az első ágostai ev. tanár, ki a bölcséleti tudományokat magyarul tanította. Sok zaklatást szenvedett és a kormány 1836-ban elmozdítását sürgette. Megh. 1838 szept. 27-én Pozsonyban. Több hazai és külföldi lapba írt cikkeket.

Greguss Mihály.

Munkái: 1. Durch welche Mittel kann die Wirksamkeit des Kanzelredners zweckmässig erhöht werden. Pest, 1821. (Koszorúzott pályamunka.) — 2. Compendium aestheticae, usui auditorum suorum edidit. Cassoviae, 1826. — 3. Greguss Mihály válogatott kisebb munkái. Szarvas, 1852. Több kézirat maradt utána.

Grisza Ágost, szül. Bazinban, 1818-ban. Előbb gyakornok a bécsi kancelláriánál, majd tolnai Festetich Antal gróf titkára. 1848-ban a honv. miniszteriumban szolgált, azután belépett a honvédségbe, hol csakhamar tisztirangot nyert. Résztvett mint százados Buda ostromában és a Komárom tájékán vívott csatákban. A kapituláció után előbb Londonba, később Amerikába ment, hol öt évet töltött. 1854-ben Párisban telepedett meg, a hol főképp fordításokkal foglalkozott. Nyolcz nyelven írt és beszélt. Ez időben az angol és német lapok levelezője is volt és írt a magyarországi lapokba is. Ő kutatta föl a párisi nemzeti könyvtárban II. Rákóczy Ferencz önéletrajzát. 1866-ban a porosz-magyar légió őrnagya volt Klapka tábornok vezérlete alatt és az első csapatot ő vezette be Trencsén vármegyébe. Az 1867-iki párisi világkiállításra ő készítette el francia nyelven a magyar kiállítás katalógusát és egyúttal Magyarország rövid leírását. A párisi ostrom alatt több levelet írt az Ellenőrbe. A háború után visszatért és Budapesten ügyvédi irodát nyitott. 1873-ban a bécsi világkiállítás fordító-osztályának főnöke, 1875-ben a m. kir. miniszterelnökség sajtóosztályában a külföldi lapok előadójává neveztetett ki. Megh. 1884 decz. 3-án Budapesten.

Grisza Ágost.

Munkái: 1. Catalogue special du royaume de Hongrie par la Commission royale. Exposition universelle de 1867 à Paris. Páris, 1867. — 2. Les Thermes de Borszék au point de vue de la Therapie et de l'Economie nationale par Charles de Cseh. Traduit . . . Bpest, 1873. — 3. Etudes historiques et critiques sur le transport par les chemins de fer des blessés et malades en compagnie par le Dr Theodor Billroth. Traduit . . . Vienne, 1874. — 4. Description technique du premier Train Ecole d'ambulance Autrichien de Ordre souverain des chevaliers de Malte, par Hugues Zipperling. Traduit . . . U. ott, 1876.

Haberlandt Frigyes, a magyar-óvári gazdasági intézet volt tanára, szül. Pozsonyban 1826 febr. 21-én, meghalt Bécsben 1878 máj. 1-én. Czikkei és értekezései szaklapokban jelentek meg.

Haberlandt Frigyes.

Munkái: 1. Compendium für den arithmetischen Unterricht. Wien, 1858.— 2. Die wichtigsten Kulturpflanzen u. Unkräuter . . . Ung. Altenburg, 1860.— 3. Beiträge zur Frage über die Acclimatisation der Pflanzen und den Samenwechsel. Wien, 1864.— 4. Die seuchenartige Krankheit der Seidenraupen. U. ott, 1866.— 5. Neue Beiträge zur Frage über die seuchenartige Krankheit der Seidenraupen. U. ott, 1869.— Ezekon kívül több munkája jelent meg külföldön.

Hajnik Károly.

Hajnik Károly gyorsíró. Született Pozsonyban 1806 decz. 10-én. Meghalt Budán, 1866. szept. 21-én. Az 1841—43-iki országgyűlésen az országgyűlési naplót szerkesztette. 1843—44-ben mindkét Tábla naplóját ő írta. Jelen volt az 1848-iki erdélyi országgyűlésen s ő hozta meg Pestre az unió kimondásának hírért. Az alkotmányos élet megszüntével egészen az irodalomnak élt. Szerkesztette 30 kötetet a *Vasárnapi Könyvtár*-nak, majd a *Hírmondó* és *Képes Újság* című néplapokat, 1857-től 1892-ig pedig a *Magyar Sajtó*-t.

Hauer J. T.

Hauer János Tamás, szobrász. Szül. Somorján 1748-ban. Augsburgban J. Ingerl keze alatt tanulta a szobrászatot és ugyanott néhány év múlva a város szolgálatába lépett. Az augsburgi rajzakadémia egyik tanárának, Habermann Ferencznek halála után őt nevezték ki helyébe. Úgy látszik, élte végéig ott is maradt. Korának kedveltebb művészei közé tartozott. Külföldi múzeumokban itt-ott akadnak még tőle kézi rajzok is, többnyire állatstudiumok és történeti tárgyú kompozíciók. Sokoldalúságáról tanúskodik, hogy több rézmetszetet, színes lapot is készített.

Haulik György.

Haulik György (várallyai). Szül. Nagyszombatban, 1786 április 20-án. 1807-ben komáromi segédlelkész, 1812-ben érseki levéltárnok, 1817-ben titkár, 1820-ban Rudnay érsek titkára, 1825-ben oldalkanonok és B. Szűzről címz. tapuszkai apát. 1829-ben a theologiai kar dékánja Pesten, 1830-ban a m. kir. helytartótanács tanácsnoka s prisztnai vál. püspök, 1852-ben udvari tanácsos és a zágrábi prépostsággal együtt aurániai perjel, 1837-ben zágrábi püspök. 1849-ben a Szt. István-rend középkeresztjét kapta. 1853-ban első zágrábi érsek, 1856-ban bibornok és a Lipót-rend nagykeresztese. Meghalt Zágrábban 1869 máj. 11-én. Számos latin értekezést, szentbeszédet és theologiai munkái írt.

Havas Miksa.

Havas Miksa, 1885 óta a pozsonyi kereskedelmi akadémia tanára. Itteni tanárkodása alatt több kereskedelmi tankönyvet írt. Nem pozsonymegyei születésű.

Havass Rezső.

Havass Rezső dr. bölcsészettudor, okleveles tanár, földrajzi és gazdasági író, kir. tanácsos, a Ferencz József-rend és a norvég szent Olaf-rend lovagja, a Ferencz József jubileumi érem birtokosa, a Magyar Földrajzi Társaság alelnöke, 1885-ben az orsz. kiállítás alkalmával e társaság kiállítási bizottságának jegyzője, az Első Magyar Ált. Biztosító Társaság ny. matematikai osztályfőnöke, a főváros törvényhatósági bizottságának és tanügyi bizottságának tagja, a VIII. ker. ált. közjótékonyági egyesület elnöke, iskolaszéki elnök, szül. Pozsonyban 1852 jan. 17-én. Kiválón a magyar tengerparttal és Dalmáciával foglalkozik. Élete főcéljául tekinti Dalmácia visszacsatolása kérdésének előkészítését. Ennek érdekében úgy a fővárosban, mint a vidéken felolvasásokat tartott s tudományos folyóiratokban s a fővárosi és vidéki lapokban számos cikket írt.

Munkái: Ritter Károly összehasonlító (bölcsészeti) földrajza. Budapest, 1882.— Magyar földrajzi könyvtár. Bibliotheca Geographica Hungarica. U. o. 1893.— A károlyváros-fiumei vasutvonal ismertetése tájképi szempontból. U. o. 1878.— A tenger. U. o. 1879.— Fiume. U. o. 1881.— Az Ión szigetek és az Ión tenger. U. o. 1882.— A magyar földrajzi társaság az 1885. évi budapesti orsz. kiállításon. U. o. 1885.— Szaloniki. U. o. 1885.— Ragusa és környéke. U. o. 1885.— A Szezei csatorna, tekintettel különösen a mai gyarmati politikára és Fiumére. U. o. 1887.— Árvíz-kár-biztosítás. U. o. 1888.— Dalmácia visszacsatolása a magyar birodalomhoz. U. o. 1889.— Az Athosz hegy és kolostorai. U. o. 1891.— A gazdaságok nyugdíj-intézetének kérdéséhez. U. o. 1892.— Régi magyar utazók Európában. U. o. 1892.— Budapest jelene és jövője közigazgatási szempontból. U. o. 1894.— A magyar biztosítási törvényjavaslat az életbiztosítás szempontjából. U. o. 1896.— Dalmácia, Magyarországhoz való vonatkozásaiban, tekintettel Fiumére. U. o. 1898.— A Felvidék eltótosodása. — U. o. 1899.— Szemelvények a Budapestre vonatkozó leírásokból. U. o. 1900.— Az 1900-ik év földrajzi eseményei. U. o. 1901.— Dalmácia és a magyar ipar, kereskedelem. U. o. 1903.— Az 1903. év földrajzi eseményei. U. o. 1904.— Ezekon kívül számos hirlapi cikke jelent meg a budapesti napilapokban.— 1904. február 18-án és azután reá egymásután 29-szer színre került az „Uránia“ magyar tud. színházban „Dalmácia“ című darabja, melyről a magyar sajtó egyhangulag nagy elismeréssel nyilatkozott.

Hegedeős Miklós.

Hegedeős Miklós, kir. mérnök, 1902 óta a pozsonyi téli kikötő építését és a mosonyi Kisdunán alkotandó csúnyi kamaraszilip tervezését vezeti.

„A folyóvizek szabályozásának oekonomiájáról“, a „Kisvíz-szabályozásról“ és „Magyarország vízrajzáról“ értekezéseket írt és fölolvadásokat tartott. Ő írta e két vízrajzi fejezete számára a folyóvizek szabályozására vonatkozó részt.

*Heitler Móríc*z orvostudor, 1876-ban a bécsi egyetemen a belgyógyászat tanára. Szül. 1848 márczius 21-én Korompán. Irodalmi czikkei leginkább a szív és tüdő betegségeit és a tuberkulózist, pleuritist tárgyalják és külföldi orvosi szaklapokban, valamint az általa 1882-ben alapított és szerkesztett „Centralblatt für die gesammte Therapie“ szaklapban jelentek meg.

Heitler Móríc.

Helmár Ágost. Szül. Pozsonyban 1847 szept. 3-án. 1869-ben helyettes tanár a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumnál, 1870-ben a losonczy állami, 1872-ben a pozsonyi kir. kath. főgimn. tanára, 1895-ben saját kérelmére áthelyezték a pozsonyi állami főreáliskolához.

Helmár Ágost.

Munkái: 1. Heltai Gáspár „Magyar krónikája“ Pozsony, 1874 és a „Figyelőben“ Budapest, 1877. — 2. Bonfinius műve kútfőinek kimutatása. A M. Tud. Akadémia által a Vitézalapítványból jutalmazott pályamű. Budapest, 1876. — 3. A magyar birodalom 888—1848-ig. Tört. fali térkép. Pozsony, 1878 (a legelső Magyarországon) — 4. A magyar-zsidó törvények az Árpád korszakban. U. ott. 1879. — 5. Világtörténelmi tabellák származási táblákkal, különös tekintettel a magyar történelemre. U. ott 1881. — 6. A magyar millenárius. Visszapillantás Magyarország 1000 éves történetére. U. ott. 1884. (Németül u. ott 1884.) — 7. Iskolai atlasz a világtörténelem tanításához. U. ott 1889. — 8. Két térkép a magyar történelemhez. U. ott 1889. — 9. (Gaal Mózzsal) Magyarország és Horvát-Tótország térképe. U. ott 1890. — 10. Magyarország története középiskolák alsó osztályai és polgári iskolák számára 1892.

Hemtnér (Mihály) Flórián, bölesészettudor, kegyesrendi áldozó-pap. Szül. Szentgyörgyön 1757-ben. 1787-ben Kőszegen, 1792—1795-ben Pesten, 1795—1804-ben Szegeden tanár, ez utóbbi helyen viczerektor. 1805-ben gimn. igazgató és viczesuperior M.-Ováron; 1806-ban Selmecezen rektor-igazgató, 1807-ben Nyitrán, 1808—1809-ben Pozsonyban tanár, 1816-ban ugyanott akadémiai aligazgató, meghalt Pozsonyban mint igazgató, 1819 jún. 19-én. Egy fizikai iskolakönyvet adott ki s egy theologiai munkája kéziratban maradt.

Hemtnér Flórián.

Herbich Ferencz. Szül. Pozsonyban 1821 január 15-én. 1845—54-ben bányatiszt és művezető Bukovinában, hol szabad idejét az ásványok vizsgálatával töltötte. 1854-ben Erdélyben a szentkeresztbányai és a fülei vasműveknél bányanagy és igazgató. Ekkor fődözte föl az Olt szorosának változatos másodkori tömegközeteit és kővületekben gazdag helyeit. 1858-ban nagyobb tanulmányutat tett Németországon át Belgiumig, mikor Tübingában igen becses palaeontologiai és szép közettani tárgyakat szerzett és hozott magával, melyek később galicziai, bukovinai s keleterdélyi tárgyakban gazdag gyűjteményével együtt az erdélyi múzeum birtokába jutottak. Majd nagy szenvedélylyel kutat a ditrói és a borszéki hegyekben, és a Nagy-Hagymás hegységben. Ott, 1859-ben, a kék soladithoz hasonló nephelinsyenitet fődözött föl és az ő bő gyűjtései alapján ismerkedett meg a tudományos világ ezekkel az érdekes kőzetekkel. 1861-ben fődözte fel a nagy-hagymási hegységben azokat a gazdag másodkori kővülethelyeket, melyeket később a tudomány javára kizsákmányolt. 1869-ben az erdélyi múzeum segédőre lett. Újjáteremtette a múzeum föld- és őslénytani gyűjteményeit és azokat a saját értékes gyűjteményeivel gazdagítva, összegyűjtötte Erdély eruptiv kőzeteit. 1873-ban a bécsi villágkiállításon 1500 gyönyörű példányt mutatott be. 1870—75-ben tevékenységének egy részét a m. kir. földtani intézetnek szenteli és mint ideigl. segédgeologus Erdély keleti átnézetes fölvételét eszközli. 1875-ben a kolozsvári egyetem böleséleti doktorra avatja s magántanárrá habilitálja. 1879-ben a közös pénzügyminiszterium két évre Bosznia Hercegovina részére bányatanácsosi czímmel bányaugyi előadóvá nevezte ki. Itteni sikeres működéséért kapta a Ferencz József-rend lovagkeresztjét. 1885-ben az orsz. kiállításon tűnik föl a Kárpátterületről összegyűjtött kőzetgyűjteménye. A bécsi cs. kir. birodalmi földtani intézet, a magy. földtani társulat és a cherbourgi Societé nationale des Sciences naturelles levelező, a bukovinai Verein für Landeskultur und Landeskunde és a nagyszebeni természettudományi társ. r. tagja volt. Meghalt Kolozsvárott 1887 jan. 15-én. Számos czikke látott napvilágot a szaklapokban és folyóiratokban.

Herbich Ferencz.

Önálló munkái: 1. Beschreibung der bis jetzt bekannten Mineralspecies der Bukovina. Leipzig, 1859. — 2. Északkeleti Erdély földtani viszonyai. Pest, 1871. — (Németül is.) —

3. A Székelyföld földtani és őslénytani leírása. Bpest, 1878. 36. könyvomatú táblával, egy földtani térképpel. — 4. Paleontologiai tanulmányok az erdélyi Érezhegység mészkőszirtjeiről. U. ott., 1877. (Németül is, ugyanott.)

Heuffel János.

Heuffel János. Szül. Modorban 1800-ban. Előbb Aczél báró aradmegyei uradalmának orvosa volt. E vidéknek a Kárpátokat és a Balkánt összekötő flóráját tanulmányozta. 1829-ben Krassómegeye tiszti főorvosa, 1850-ben kerületi orvos, 1852-ben a Bánát keleti részében Kollárt, a bécsi cs. kir. természettár örét a kormány megbízásából tudományos utazásában kíséri. Mint gyak. orvos halt meg Lugoson 1857 szept. 22-én. Gazdag művészeti gyűjteményét Haynald érsek vette meg örököseitől és a m. nemzeti múzeumnak ajándékozta. Több latin orvosi munkát és számos értekezést írt.

Hirschler Ignác.

Hirschler Ignác. Szül. Pozsonyban 1823-ban. 1847-ben Párisban három évig asszisztens, 1850-ben pesti gyak. orvos, 1874-ben az orvosegylet elnöke, 1869-ben a M. Tud. Akad. lev. tagja, 1851-ben a szegény-gyermekkorházban vezető orvos. Elnöke volt a pesti zsidó hitközségnek. Ő volt a vezére a magyar izraeliták haladó pártjának és egyik alapítója a magyar izraelita egyletnek, mely a zsidó emancipáció keresztülvitelén dolgozott. Az orsz. közegészségi tanács tagja. 1878-ban a harmadosztályú vaskoronarendet kapta. A főrendiház újjászervezésekor ennek tagjául neveztetett ki. Meghalt 1891 nov. 11-én Budapesten.

Munkái: 1. Emlékbeszéd néhai Kern Jakab felett, Pest, 1866. — 2. Tapasztalatok a szeszes italokkal, valamint a dohánynyal való visszaélésekről, mint a látompulat okáról. Pest, 1870. — 3. Megemlékezés Graefe Albrechtről. U. ott, 1870. — 4. Adat a szaruhártya gyurmájába lerakodott festanyag ismeretéhez. U. ott, 1872. — 5. Csermák N. János. U. ott, 1873. — 6. Adatok a lát-hártya-maradvány kórodai ismeretéhez. Bpest, 1874. — 7. Zur Casuistik der Anaesthesie und Hyperaesthesie der Netzhaut. Berlin, 1874. Szerkesztette a Jegyzéknapló orvosok számára 1868. évfolyamát és a Szemészetet, az Orv. Hetilap mellék-lapját 1864-től 1880-ig. Számos cikke és értekezése jelent meg különféle bel- és külföldi szaklapban és folyóiratban.

Hollósy Jusztinián.

Hollósy Jusztinián, bölcséleti doktor. Szül. Nagyszombatban 1819 decz. 26-án. Tanár volt 1843—48 közt Győrött, 1848—50-ig Pannonhalmán. 1850—62-ig Sopronban alperjel. 1863-ban a M. Tud. Akad. lev. tagja lett. 1866—69-ig bakonybéli perjel, 1869-től házfőnök és gimn. igazgató Esztergomban, 1873 óta dömölki (kisczelli) apát is. Meghalt 1900. jan. 25.

Munkái: 1. Könnyen érthető alapelemei a természettannak, alsó reál és gimn. használatára. Sopron, 1855. — 2. Népszerű esillagászat, a M. Tud. Akad. által a magyar hölgyek díjával koszorúzott pályamű. Pest 1863. — 3. A távesők történetének vázlatja. — 4. A földfejlődés jégkorszakának főkéiről. Esztergom, 1972. — 5. A naprendszer égi testeinek leg-ősibb fejlődéséről. — 6. Adatok Győrmegeye földtani viszonyaihoz. Budapest, 1874.

Holly János.

Holly János tót költő, született Búrszentmiklóson. Előbb theologus volt Nagyszombatban, majd róm. kath. káplán Moduniczán, hol egy tűzvésznel szenvedett sérülések következtében pályájától visszavonult és a költészettel foglalkozott. Tót nyelvű költeményeket tartalmazó számos munkája jelent meg, melyek a Bernolák-féle irodalmi nyelven vannak írva.

Horeczky Ferencz.

Horeczky Ferencz báró, cz. püspök, pápai praelatus, pozsonyi prépost, szül. 1819. aug. 8-án, meghalt Pozsonyban 1904. jun. 16-án. Anyai ágon rokonságban volt a már kihalt gróf Gvadányi családdal. Egyetlen műve: „Gvadányi József magyar lovasgenerális emlékezete.“

Horváth János.

Horváth János (szalabéri), m. kir. honvédezered, szül. Zavaron 1815-ben. 1832-ben a volt Frimond-ezred hadapródja, 1848-ban százados. Ezrede Morvaországban állomásozott, a mikor parancsot kapott a hazajövetelre. Itt a horvát határszélre rendeltetett és őrnagy lett. 1849-ben alezredes s a Sándor huszárezred parancsnoka. Ezredével részt vett Görgey minden hadjárataiban. Április 19-én a nagysarlói győzelem után dandárparancsnok és július 10-én ezredes. A világosi fegyverletétel után Aradon halálra ítéltetett, majd kegyelemből 18 évi várfogságra. Olmützbe vitték és 7 év múlva szabadult meg. 1869-ben nevezték ki a pozsonymegyei parancsnoksághoz ezredessé. 1872-ben a külföldi ménések tanulmányozása végett hosszabb távol volt, majd ménesparancsnok lett Mezőhegyesen. Úti jegyzeteket írt a francia és németországi nevezetesebb ménesekről.

Horváth Jenő.

Horváth Jenő a pozsony-vármegyei gazdasági egyesület ügyvezető titkára, 1892-óta tartózkodik Pozsony vármegyében, a hol először Pálffy József gróf szomolányi uradalmában intézőségéd, később pedig Vay Dénes báró majorházi gazdaságában intéző volt és már itt kezdte meg gazdasági szak-

irodalmi működését a gazdasági szaklapokban. Utána a millenáris kiállítás mezőgazdasági csoportjának felügyelője, majd 1899-ben a szegedi mezőgazdasági kiállítás irodavezetője lett. Ugyanez évben választották meg a „Pozsony-vármegyei gazdasági egyesület“ ügyvezető titkárává. Mint ilyen, szerkesztője az egyesület hivatalos közlönyének, a „Pozsonyi Gazdá“-nak. Működésével szorosán összefügg az egyesület föllendülése. Nagy tevékenységet fejt ki a szövetkezetek terjesztése körül; a vármegye területén 25—30 szövetkezetet és számos gazdakört alakított. Az 1902. évi dunántúli kivándorlási kongresszuson ismertetője és előadója a szövetkezeti ügyeknek. Működésének ideje alatt nagyszabású állatkiállítást és díjazást rendezett. Rendezte az 1899-iki agrárgyűlést, 1900-ban a pozsonyi gyümölcs-, szőlő- és konyhakertészeti kiállítást. A pozsonyi II. mezőgazdasági kiállítást előkészítette s abban mint a helyi rendezőbizottság előadója tevékenyen közreműködött.

Hosztinszky János, 1875-ig a pozsonyi kir. törvényszék elnöke. Az ő indítványára keletkezett Pozsonyban a kaszinói könyvtár. A pozsonyi közművelődési egyesületnek igazgató választmányi tagja.

Hosztinszky
János.

Munkája: Aus halbvergangenem Tagen. Briefe und Reden nach dem ungarischen. Pressurg, 1875. Költeményei és jogi értekezései különböző lapokban és folyóiratokban jelennek meg.

Höck (Hoeck) Ferencz bölcsészettudor, jezsuita pap-tanár. Született Pozsonyban 1749 okt. 11-én. 1777-től a bécsi keleti akadémiában az arab, perzsa s török nyelvet tanította s 1875-től az intézet igazgatója volt. 1795-ben katisi s 1818-ban lekéri apát és a Lipótrend lovagja. 1832-ben cs. kir. udvari tanácsos. Meghalt 1835 decz. 12-én. A bécsi keleti akadémia gyűjteménye számára 20'000 keleti lüzletlevelet szerzett. A keleti nyelvre és történelemre, úgyszintén Ausztria, Lengyel- és Oroszország történetére vonatkozólag több munkát hagyott hátra.

Höck Ferencz.

Höhnelt Lajos lovag, utazó, szül. Pozsonyban 1857 aug. 6-án. Tanulmányait a fumei tengerészeti akadémián végezte. Teleki Samu grófort kísérte afrikai útjában. 1887 januárban indultak ki Zanzibárból és a Kilimandsaron és Kenián át az é. sz. 5^o-ig hatoltak. A Rudolf és Stefánia tavat és mintegy 230.000 km²-nyi földterületet földöztek föl. Mombász felé tartottak és visszafelé menet Zeilából Harrarba rándultak el. 1889 májusban érkeztek haza. 1892 év nyarán az amerikai Chauler Vilmos Astornak Keniába és a Rudolftó felé induló expedíciójához csatlakozott. 1892 szept. 15-én Lamutól a Tanán fölfelé mentek, december 5-én Hamejetől (Borati) kiindulva, 1893 február 10-ig északi s keleti irányban kalandoztak; ekkor fedezték föl a Dsambesi vulkanikus hegylánczot, mire a Guasszo Nyiro folyását a Lorián-mocsárba való torkolásáig követték, de 1893 aug. havában Höhnelt egy orrszarvú súlyosan megsebesítette. Budapestre tért vissza, a hol operálták.

Höhnelt Lajos

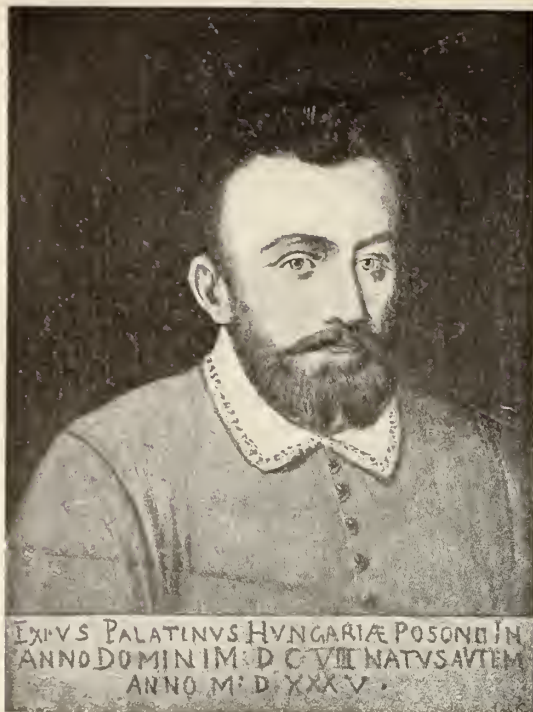
Munkái: 1. Bergprofilssammlung von der Afrika-Expedition des Grafen Samuel Teleki 1887—88. Wien, 1890. — 2. Zum Rudolf-See und Stefanie-See. U. ott., 1892. (Magyarul is 1892. két kötet számos képpel és térképpel.)

Hörk József, 1896 óta a pozsonyi ág. ev. theologiai akadémia tanára. Pozsonyban megjelent munkái: Magyar protestáns egyházjog. Pozsony, 1903. Cura Pastoralis. Utasítások a lelkipásztori gondozás miként való gyakorlására. Pozsony, 1903.

Hörk József.

Huber József, szobrász. Szül. Pozsonyban 1777 április 27-én. Egyike ama magyar szobrászoknak, a kiket, bár külföldön nagy sikereket arattak, hazájukban alig ismertek. Első nagyobb művét 1790-ben Reindl Ferencz bécsi szobrász-tanáránál készítette. Bécsből Sopronba, majd szülővárosába, végül Rómába ment. Útközben, Draskovich gróf számára a krapinai templom szobrait készítette el. 1796-ban ismét Bécsben időzött és tizenhárom év alatt készítette az akkor épülő királyi várpalota összes figurális szoborműveit. Franciaországban is járt és a sarreburgi dísz tárgyak gyárában, mint model-mester volt alkalmazva. 1810-ban Párisban a Louvre-palota falait ékítette a még ma is látható római s korinthusi fejekkel. 1818-ban jött Pestre. Itt a debreczeni ref. templom szoborékményeit készítette el. A esanádi templomban áll Hubertől Szent Venczellin szobra. 1824-ben a pesti régi városház szoboralakjait készítette és ezeket Wurm József ajándékozta a városnak. Ezekon kívül még több jeles szoborművet hagyott hátra; így több síremléke a budapesti temetőkben is látható. További működése és halál-ozási éve mindeddig ismeretlen.

Huber József.

Huszár
István.Hübner
János.Illésházy
István.

ILLÉSHÁZY ISTVÁN.

nemesi fölkelés ezredese, 1800-tól e két vármegye főispánja. 1801-ben titkos tanácsos, 1808-ban aranygyapjas. Midőn 1822-ben a főispánságról lemondott, az abszolutizmus rendszerének nem tudták megnyerni. 1802-től 25-ig minden országgyűlésen tevékeny részt vett. Az 1825-iki országgyűlés elején főasztalnok lett. Ő is egyike a Magyar Tudományos Akadémia alapítóinak. 1830-ban az igazgatótanács tagja. 1836 óta, uradalmainak eladása után, a nyilvánosság-tól visszavonulva élt esallóközi birtokán. Benne a családnak magva szakadt.

Inkey Béla.

Inkey Béla (pallini), született Pozsonyban 1847 december 1-én. 1871-ben segédfogalmazó a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban. A freibergeri szász kir. bányászakadémián hosszabb időt töltött a bányászattal kapcsolatos természettudományokban való kiképezés céljából, később pedig itthon az orsz. földtani intézetben folytatta tanulmányait és 1875—76-ban Vas megye geológiai fölvételében működött közre. 1877-ben Sopron megye egy részét önállóan veszi föl, majd nagyobb tanulmányutat tesz Szerbiában, Török- és Görögországban. 1877-ben a földtani intézet első titkára. 1882-ben a közoktatásügyi miniszter megbízásából az erdélyi havasoknak az Olt-szorostól nyugat felé a Dunáig, az Európa geológiai térképéhez szükséges adatait gyűjtötte egybe. 1885-ben pedig a földművelésügyi miniszter megbízásából csatlakozott ahhoz a társasághoz, mely a kormány támogatásával a Balkán-félsziget közgazdasági viszonyait tanulmányozta. Beutazta a magyar és dalmát tengerpartot. Montenegrót, Albániát, Görögországot és Maczedóniát. 1887-ben a M. Tud. Akadémia levelező tagja lett, 1891-ben a földművelésügyi miniszter megbízásából Németországba utazott, hol Berlin, Lipcse, Heidelberg és Strassburg környékén az agrogeológiai fölvételek módszerét tanulmányozta. Ugyanezen év novemberében az orsz. földtani intézethez főgeológussá neveztetett ki s egyszersmind az akkor életbeléptetett agrogeológiai osztály vezetésével is megbízott. 1896-ban a millenáris kiállítás egyik csoportbiztosa volt.

Munkái: 1. Nagyág földtani és bányászati viszonyai. Bpest, 1885. (A Semsey-díjjal jutalmazott munka.) — 2. Az erdélyi havasok az Olt-szorostól a Vaskapuig 1889. — 3. Pusztaszt-Lőrincz vidékének talajtérképezése, 1892. — 4. A debreczeni m. kir. gazdasági tanintézet földje, 1895. A „Földtani Közlöny” és a „Földtani Értesítő” szerkesztője volt Schmidt Sándorral együtt. — Értekezései és czikkei a szaklapokban jelentek meg.

Ivánfi Ede.

Ivánfi Ede, kegyesrendi áldozópap, született Somorján 1821 ápr. 21-én. Tanár volt Debreczenben, M.-Szigeten, Temesvárott, igazgató-tanár S.-A.-Újhelyen és Magyar-Óvárott.

Huszár István, bösi r. kath. plébános. Szül. Hidaskürtön 1851 aug. 13-án. Egyházi énekes könyvet írt 1884-ben és kéziratban megvan Egyház-Gelle vidéke s plébániájának története, különös tekintettel a Csallóközre.

Hübner János, plébános. Szül. 1836-ban Nagylévárdon. 1859 máj. 1-én pappá szentelték, mire a pozsonyi papnevelőben a latin nyelv tanára lett, azután Ürményben és Szeniczen segédlelkész. 1861-ben alsójattói, 1863-óta hidaskürti plébános. Hosszú szolgálata alatt szered-egyházkerületi esperes, tanfelügyelő, végre esztergomi t. b. kanonok lett. Több becses történelmi czikke jelent meg a Magyar Sionban.

Illésházy István gróf, született Pozsonyban 1762 ápril 30-án. Meghalt a Bécs melletti Badenben 1838 július 30-án. II. József alatt a Hóra-féle pörlázadás leküzdésére küldetett ki. 1790-ben Trencsén követe az országgyűlésen. 1792-ben kir. kamarás. 1797-ben a trencsén-liptói

Munkái : Dunántúli tájrajzok. — Csallóköz és egy kis böngészet Somorja levéltárában. — A magyar birodalom czimerei és színei. — Sátoraljaújhely vázlata. — Titel mint prépostság, káptalan, hiteles hely és vár. — Keve vármegye egyik emléke. — Mosony vármegye múltja és jelene.

Jedlicska Pál érseki vikárius, történetíró, Nagyszombatban él. Csesztei, istvánfalvi, majd felsődiósi plébános volt. 1873-ban a pozsonymegyei régészeti egyesületet alapította. 1872—75 között a műemlékek orsz. bizottsága megbízásából fölvette a megyebeli várakat és műemlékeket. „Kiskárpáti Emlékek” czim alatt megjelent kétkötetes, jeles történeti munkájának nagyobb része Pozsony vármegyére vonatkozik. Egész irodalmi munkásságát e vármegyében fejtette ki. Bővebb életrajzi adatait a szülővármegyéjéről szóló kötetben fogjuk ismertetni.

Jedlicska Pál.

Jeszenák János (báró), a magyar önvédelmi harez egyik vértanúja, született Pozsonyban 1800. jan. 22-én, kivégezték Pesten 1849. okt. 20-án. Megfordult Olasz-, Francia- és Angolországban, hol Esterházy herczeg kíséretében jelen volt IV. György koronázásán. Visszatérve, birtokán gazdálkodott és az evang. egyház dunánimnemi kerületének főfelügyelője volt. 1848-ban Nyitra vármegye főispánjává nevezték ki, mely állásában oly erélyt fejtett ki, hogy Kossuth őt rendelte kormánybiztosul a Hurbán alatt garázdálkodó tótok ellen küldött csapatokhoz. Az ő érdeme volt, hogy Lipótvár magyar kézen maradt, mert ő volt, ki a granicsárokat eltávolította és a bástyára trikólt tűzött ki. A bukás után megadta magát az oroszoknak, a kik Haynaunak szolgáltatták ki.

Jeszenák János.

Jetting Károly neve magyar Robinsonként ismeretes. Született Pozsonyban 1730 szept. 13-án. Mikor szülőhelyén az 5-ik gimn. osztályt végezte, apja meghalt. Ő Bécsbe került és egy ügyvédnél írnok lett, de onnan csakhamar kilépett, elutazott és útközben egy londoni bankárral ismerkedett meg, ki később az angol kormánynál Senegalban hivatalt szerzett neki. Oda utaztában, több napi vihar után a megrongált hajóval 1773 jan. 17-én egy sziget közelében hajótörést szenvedett és a benszülöttek a hajót kirabolták. Jetting tutajon menekült, de a hullámok elsodorták és egy sziklára vetették, hol a mórok elfogták és húsz társával rabszolgaságba huzelták. Gazdája eladta egy zsidónak, kitől az angol konzul közbenjárására egy tehető arab váltotta ki. Húsz napi gyaloglás után, katonai fedezettel Robotóba érkezett, hol az angol konzul vendégszeretően fogadta. Hét nap mulva Tangerbe ért, innen a spanyol konzul Cadixba szállíttatta, honnan végre december 11-én Londonba érkezett. Az angol király megkedvelte és kinevezte marseillei konzulnak. Marseille felé vitorlázva, ismét viharba kerültek; ez messze hajtotta hajójukat, melyet tengeri rablók támadtak meg. Ismét rabságba került és útítársaival összelánczolva, a hajó fenekén szállították Tuniszba, a hol a piacon egy Selim nevű töröknek eladták. Egy alkalommal megmentette gazdája életét, mire az hálából barátjának fogadta és a török vallásra akarta téríteni, de midőn ez nem sikerült, visszaadta neki szabadságát és ezer zechinóval ajándékozta meg. Alig kelt azonban útra, midőn volt gazdájának, Selimnek a fia, több társával, irigységből megrohanta, kifosztotta és az evezőpadhoz lánczolva, gályarab módjára szállította el. Útközben algiri barbárok támadták meg a hajót és elfoglalták. Midőn kényszeríteni akarták őket, hogy egy máltai hajó elleni harcban résztvegyenek, ő és társai leigázóik ellen fordultak, míg a máltaiak ezalatt hajójukat lövöldözték össze. Jettingnek azonban sikerült úszással egy közeli szigetre menekülni, hol Robinson módjára 9 hónapig élt, míg később társakra akadt. Nemsokára egy hajót kerítettek hatalmukba és azzal megmenekültek. Egy Szent-Domingóba utazó hajó vette föl őket, melyen Jetting Londonba utazott. Innen visszatért Pozsonyba és itt halt meg. Kalandos életleírását egy ismeretlen adta ki, e czim alatt: *Der ungarische Robinson, oder Schicksale und wunderbare Abentheuer Karl Jettings, eines geborenen Ungars.* Ein Beitrag Zur Länder- und Menschenkenntniss. Wien, 1797.

Jetting Károly.

Joachim Vilmos, született Pozsonyban 1811-ben. Mint kezdő orvos tábori szolgálatba lépett. 1849-ben elhagyta a katonai szolgálatot és Sárváron (Vas m.) lett gyakorló orvos. 1848—49-ben megyei főorvos. 1853-ban Pestre költözött és leginkább balneológiával foglalkozott. A Leopoldino-Carolina akadémia, a budapesti orvosegylet, a német földtani társulat és az észak-

Joachim Vilmos.

németországi gyógyszerész-egyesület tagja volt. Meghalt 1858 szept. 17-én Pesten. Cikkei orvosi szaklapokban jelentek meg.

Munkái: 1. De scientiis propaedeuticis in praxim medicam. Budae, 1839. — 2. Der Gesundheitsfreund der menschlichen Seele, oder leichtfassliche praktische Anwendung, wie Herzens und des Willens Stärke die Gesundheit bis ins hohe Alter ungetrübt erhalten kann. Stuttgart, 1842. — 3. Törvénykezési orvostan. Pest, 1854. — 4. Zur Diagnostik und Therapie der Abscesse. Wetzlar, 1856. — 5. Betrachtungen über Haemorrhoidal-Zustände und deren Heilung. Oedenburg, 1856. — 6. Die Bitterwässer Pannoniens in chemischer, physiologischer und vorzüglich in therapeutischer Beziehung. Bpest, 1856.

Jónás János.

Jónás János, nem pozsonymegyei születésű s így bővebb életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni. 1885-óta a pozsonyi felső kereskedelmi iskola igazgatója. Ezt az intézetet ő szervezte és azóta szakadatlanul itt működik. A pozsonyi ev. ref. egyházközségnek több éven át főgondnoka, az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács tagja stb. Irodalmi munkássága már korán kezdődik. A Magy. Tnd. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság megbízásából nagyobb munkákat fordított. Nagyszámú értekezésein kívül önálló munkái: Kereskedelem-ismeret (Pozsony 1893., 2. kiadás), Közgazdaságtan (Budapest, 1899), A kereskedelmi Levelezés Kézikönyve, a melynek 2-ik kiadását dr. Schack Béla főigazgatóval együtt dolgozta át. Ő Felsőge 1898-ban a Ferencz József-rend lovagkeresztjével tüntette ki.

Józsa Menyhért.

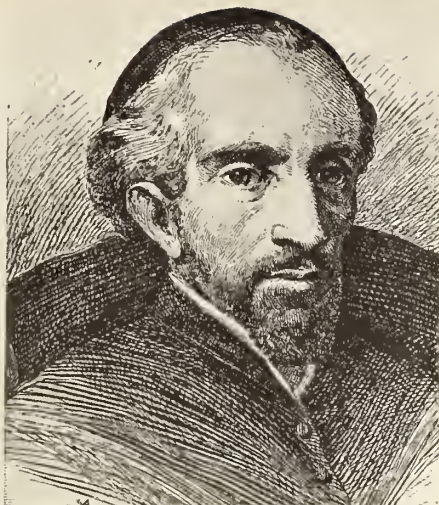
Józsa Menyhért, állami felsőbb leányiskolai tanár, született Vágán, 1857 jún. 24-én. Előbb népiskolai tanító volt Deveserben és Sopronban a Csöndes-féle intézetben. 1881-ben a soproni áll. felsőbb leányiskola tanára. Cikkeit különféle, de leginkább tanügyi lapokban tette közzé. Önálló munkája: Tornászati vezérfonal. Sopron, 1880.

József főherczeg.

József Károly Lajos főherczeg, bölcsészettudor, a m. kir. honvédség főparancsnoka, lovassági tábornok, a M. Tudományos Akadémia tiszteleti s igazgató tagja. József Antal János főherczegnek, az ország nádorának és Mária Dorottya württembergi herczegnőnek fia, született Pozsonyban 1833 márczius 2-án. 1845-ben hadapród a 12. számú nádor-huszárezredben, 1853-ban őrnagy a 3. számú dragonyos-ezrednél, 1854-ben őrnagy a 60. számú Wasa herczeg gyalogezredben, hol ugyanazon évben alezredes lett. 1885-ben ezredes és a 37. gy.-ezred tulajdonosa. Később mint a 8. számú Toscana dragonyos-ezred ezredese Sopronban, Kecskeméten és Félégyházán állomásozott, 1859-ben vezérőrnagy és dandárnok Bécsben, 1860—1864-ig Olaszországban volt több helyőrségen. — Az 1866-iki hadjáratban mint dandárnok a IV-ik hadtesttel több ütközetben tüntette ki magát, s noha Königgrätznél meg is sebesült és négy lovat lőttek ki alóla, mégis vitézül harczolt csapatai élén. Ugyanakkor altábornaggyá neveztetett ki és katonai vitézségéért a hadi díszítményes katonai érdemkeresztet kapta. 1866-ban tábornaggyá, kevéssel utóbb a m. kir. honvédség főparancsnokává neveztetett ki. 1873-ban Ő Felsőge a Szent István-renddel tüntette ki. 1874-ben lovassági tábornok. 1893-ban ülte meg honvédfőparancsnokságának 25 éves jubileumát. József főherczeg nemesak mint honvédfőparancsnok népszerű, hanem mint a legmagyarabb főherczeg, a magyar nép őszinte tiszteletét és szeretetét nyerte meg, mert mindenkor kimutatta, hogy a magyarokkal együtt érez és büszke arra, hogy magyar. Elévülhetetlen érdeme az is, hogy Magyarország gazdasági ügyeinek fejlesztésében élénk részt vesz, és hogy a Margitszigetet, mely az övé, fejedelmi bőkezűségével, a világ egyik elsőrendű üdülő- és gyógyhelyévé varázsolta. A hazai tűzoltó-egyesületek védnöke és a tűzoltóság intézményének egyik leglelkesebb alapvető pártfogója, szervezője és fejlesztője. A tudomány terén mint természetbúvár és nyelvtudós tevékeny részt vesz. Különösen a cigány nyelvvél és az ind nyelvvél foglalkozik nagy előszeretettel és e két nyelvet egyik munkájában meglepő eredménnyel rokonítja és hasonlítja össze. Ezen az alapon írta meg kitünő cigány nyelvtanát. Tudományos érdemei elismeréséül a Magy. Tudományos Akadémia 1881-ben igazgató-tanácsi taggá, 1888-ben tiszteleti tagjává választotta. Tiszteletbeli tagja a philologiai társaságnak is. Az eddig említett kitüntetésekön kívül számos hazai és külföldi érdemrend tulajdonosa. 1894-ben a Londonban székelő japán Society, a keleti nyelvek műveléséért tiszteletbeli tagjává választotta. Cikkei: az Archaeol. Értesítőben, az Egyet. Philol. Közlönyben, a Budapesti Hirlapban, az Ethno-

graphiában, a Vasárnapi Ujságban, a Nemzetben, az Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn-ban, a Tűzrendészeti Lapokban és a külföldi Urquell cz. szaklapokban jelentek meg.

Önálló munkái: 1. Növényhonosítási kísérletek Fiumében 1881-től 1885-ig. Kolozsvár, 1885 és a „Magyarország Vármegyéi és Városai“ fiumei kötetében. — 2. Egy rendkívüli tél hatása Fiumében. Kolozsvár, 1886. — 3. Czigány nyelvtan. Romano esibakero sziklaribe. Bpest, 1883. Kiadja a M. Tudományos Akadémia. — 4. Fundamentum linguae Zingaricae J. J. M. Koritschák 1806. Közli József főherceg. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta P. Thewrewk Emil. Bpest, 1888. — 5. Arboretum Alesuthiense. Az alsúthi kertben honosított fák és cserjék leltára. Kolozsvár, 1892. — 6. A cigányokról, a cigányok történelme, életmódja, néphite, népköltése, zenéje, nyelve és irodalma. Dr. Wlisslocki Henrik közreműködésével. Bpest, 1894. Térképpel, képes táblákkal és szöveg-ábrákkal. — Levelei Thewrewk Emilhez. (1887—89-ig; ötvenhét levél).



KÁLDI GYÖRGY.

Kaldi György.

Káldi György, jezsuita pap-tanár.

Szül. Nagyszombatban 1572-ben. Előbb

Erdélyben hitszónok volt, de onnan társaival együtt kiűzte Bocskay. Bécsbe ment, hol szintén hitszónok lett. Utóbb igazgató Nagyszombatban, majd Pozsonyban. Meghalt Pozsonyban 1634-ben.

Munkái: 1. Szent biblia. Bécs, 1626. — 2. Halotti beszédek. U. ott, 1629. — 3. Az vasárnapokra való predikációknak Első része. Pozsony, 1631. — 4. Az innepekre való predikációknak Első része. U. ott, 1631. — 5. Istennek szent akarátja. Nagyszombat, 1681. — 6. Káldi válogatott egyházi beszédei, szerkesztette Bellaágh Aladár. Budapest, 1891.

Kanka Károly. Született Modorban 1817 október 27-én. 1848—49-ben főorvos a magyar hadseregben, majd ugyanott törzsorvos, előbb Görgey hadtestében, majd a szegedi és aradi kórházakban. 1850-ben országos szemész, 1864-ben a pozsonyi orsz. kórház szemészeti osztályának főorvosa, 1882-ben ugyanott igazgató 1892-ig, a mikor saját kérelmére fölmentették, de mint osztályvezető szemorvos 1898-ig ott működött. 1888-ban kir. tanácsosi címet nyert. A pozsonyi orvos-természettudományi egyesületnek sokáig volt titkára, majd elnöke, s ez alatt ő szerkesztette az egyesület évkönyveit is. 1898-ban a harmadosztályú vaskorona-rendet nyerte.

Kanka Károly.

Munkái: Beschreibung der für sämtliche Augenoperationen notwendigen Instrumente, mit besonderer Rücksicht auf die an der k. Wiener Augenklinik gebräuchlichen. Wien, 1842. — Közlemény az iridodesisről. — A szem félszeg alakulásáról. — Közlemények a szemészeti gyakorlatból. — A pozsonyi országos kórház. — Adatok Pozsony városának orvosi helyrajzához. — Szerkesztette Pozsonyban többekkel együtt a Kórházi Szemlét 1866-ban és annak folytatását, az Orvosi Szemlét 1866-ban, valamint a magyar orvosok és természetvizsgálók Pozsonyban tartott XI. nagygyűlésének munkálatait Rómer Flórisal együtt 1866-ban.

Kánya Lajos, szül. Felső-Csöpönyben 1868-ban. Jelenleg tanító. 1900-ban kiadott egy verskötetet „Utszélről“ czím alatt. Dolgozatai a szépirodalmi lapokban jelennek meg.

Kánya La.os.

Karcsu Antal Arzen. Ferenczrendű kolostorfőnök, történetíró. Született Vásárhelyen 1827 május 9-én. Előbb 1851-ben gimn. tanár Gyöngyösön, 1853-ban Jászberényben. 1854—56-ban Szabadkán, majd Kecskeháza hitoktató, Füleken és Szent-Ivánon plébános-helyettes. 1858-ban hitszónok Egerben, 1860-ban káplán Detken, 1861-ben nevelő Csányon, 1863-ban a váci kolostor házfőnök-helyettese. 1868-ban házfőnök Szolnokon, majd Vácson, később ugyanott rendkormánytanácsos. Meghalt Szolnokon 1893-ban. Több vallásos és tanügyi cikke szaklapokban jelent meg. Theologiai munkáin kívül megírta a szerzetesrendek egyetemes történetét öt kötetben, „A kolostorok a történelemben“, „Kolping legényegyletének erkölcsi és társadalmi jelentősége“, „A római pápák történelme sz. Pétertől korunkig“, „A váci könyvnyomdászat története“, „Vác város története“ czímű műveit, mely utóbbin huszonöt évig dolgozott, de összesen csak 85 példányt tudott belőle értékesíteni.

Karcsu Antal.

Károlyi Tibor.

Károlyi Tibor (nagykárolyi gróf), volt országgyűlési képviselő és a főrendiház alelnöke, Károlyi György gróf m. kir. főudvarmester és Zichy Karolina grófnő fia, szül. Pozsonyban, 1843 szept. 26-án; meghalt 1904 április 6-án. 1863-ban beutazta Spanyolországot és Afrika északi részét. 1866-ban, a porosz hadjárat alatt, a magyar légióban Klapka szárnysegéde volt, azután Párisba ment, honnan 1867-ben tért haza. 1868-ban nőül vette gróf Degenfeld-Schomburg Emmát. 1878—84-ben képviselő. Ipolyi visszalépésével a képzőművészeti társulat és a magyar írói segélyegylet elnöke lett. A főrendiház sok évi alelnöke, az Adria tengerhajózási társ. ig. elnöke és a kisbirtokosok földhitelintézetének alelnöke volt. Czikkei a Vadász- és Verseny-Lapban jelentek meg.

Önálló munkái: 1. A forradalom. Fordítás. Pest, 1871. — 2. Antwerpen ostroma. Fordítás. U. ott, 1874. — Kiadta a gróf Károlyi-család oklevéltárát 1235-től 1700-ig. Eredeti tanulmánya Washingtonról kiadásra vár.

Kassowitz
Miksa.

Kassowitz Miksa. Szül. Pozsonyban, 1842 augusztus 14-én. 1863-ban Bécsben orvosdoktor lett és ugyanakkor Politzer tanár asszisztense, 1881-től pedig utóda a gyermekkórház igazgatóságában. 1886-ban a gyermekbetegségek docense lett a bécsi egyetemen, ugyanott 1891-ben rendes tanár. Gyógyászati czikkei a szaklapokban jelentek meg.

Katona Dienes.

Katona (Mihály) Dienes, bölcsészettudor, kegyes tanítórendi pap-tanár, szül. Deresikán, 1782 szeptember 24-én. 1810-ben tanár Tatán, 1814—15-ben Szegeden, 1821-től Kolozsváron, 1826-ban ismét Tatán, a hol másod-házfőnök, 1827-ben Léván házfőnök és gimn. igazgató. 1828-ban Bars megye asszeszorának választja meg. 1829-ben a váci liceum tanára, majd főnök Kalocsán. 1833-ban a nagykárolyi gimn. igazgatója, majd ismét Szegeden tanít, ezt követően pedig gimn. igazgató Kecskeméten. 1843-ban Sátoraljaújhelyen nyugalomba vonult, hol 1874 június 9-én meghalt. A gazdasági és ipari növények honosítására vonatkozó számos cikke, értekezése, továbbá számos költeménye és alkalmi beszéde jelent meg a szaklapokban, folyóiratokban, értesítőekben és külön is.

Katona Mór.

Katona Mór. Szül. Szentmihályfán, 1845 május 5-én. 1872-ben helyettes tanár a nagyszombati jogakadémián, 1874-ben a győri jogakadémia rendes tanára, 1892-ben a győri jogakad. megszüntetésével, a kassai jogakadémiára helyeztetett át hasonló minőségben. Innen 1899-ben, saját kérelmére Pozsonyba került, 1903-ban pedig a budapesti egyetemre nevezték ki. 1904-ben megválasztották a dunaszerdahelyi kerület orsz. képviselőjévé. Czikkei a jogi szaklapokban jelentek meg.

Önálló munkái: 1. A tévedés beszámítása a büntető jogban. Pest, 1870. — 2. A törvényes örökösödés a magyar jogban. U. ott, 1872. — 3. A köteles részről. Budapest, 1874. — 4. A szomszéd jog. U. ott, 1882. — 5. A pénztartozásokról. Győr, 1884. A M. Tud. Akadémia a Sztrokay-féle 100 arany jutalommal tüntette ki. — 6. A magyar családi hitbizomány. Budapest, 1894. — 7. A birtok tana. U. ott, 1898. — 8. A kötelmi jog általános tana. U. ott, 1898. — 9. A magyar magánjog vezérfonala. Pozsony, 1901. Szerkesztette a Győri Közlöny cz. politikai lapot.

Kecskés István.

Kecskés István, szentgyörgyi származású, országgyűlési követ 1662-ben. Következő című munkája maradt kéziratban: *Diarium continens acta Diaetalia anni 1662. Posenien. maxime res Status Evangelici describens opera Steph. Kecskés, Michaelis Petenada et Samuelis Armpruster Civitatis S. Georgii congestum, et a die 11 Maii, ad diem 2 Septembris anni 1662 deductum.*

Kecskés
Sándor.

Kecskés Sándor. Szül. Pozsonyban 1840 augusztus 31-én. 1863-ban a tiszaujlak-gyomai hajózási csatorna terveinek kidolgozásánál, 1864-ben pedig a gödöllői uradalom határfölmérési és tagosítási munkálatainál működött, 1866-ban Pozsonymegyében szintén földméréssel foglalkozott. 1867-ben kir. segédmérnökke kineveztetvén, előbb az államépítészeti hivatalhoz, majd a dévény-gönyői Duna-szakasz szabályozásához osztatott be. 1871-ben miniszteri segédmérnökke, majd 1875-ben királyi mérnökke, végre 1880-ban kir. főmérnökke neveztetett ki és e minőségben előbb a Margit-rakodópart kiépítésénél, majd a Vaskapu-szabályozásnál működött. 1885-ben a Pozsonyban létesített m. kir. művezetőség élére állítottott és a szabályozások közvetlen vezetésével bízott meg. 1891-ben címzetes, 1893-ban valóságos műszaki tanácsossá és a vízügyi műszaki nagy tanács tagjává lett. Miután a felső-dunai szabályozási munkálatokat befejezte, 1897-ben a miniszteri osztálytanácsosi

czímet és jelleget nyerte és a Szeged mellett végzendő tiszai kotrások vezetésével bízott meg. Mint a temesvidéki mérnök- és építész-egylet titkára, az egyesület közlönyét szerkesztette Temesvárott 1880—1882-ig.

Kéler Gottfried, udvari kancelláriai igazgató és történetbúvár, szül. Pozsonyban, 1745-ben. Bécsben az erdélyi udvari kancelláriánál mint regisztrátor működött. Horányi az 1776-ban kiadott *Memoria Hungarorum* című munkájának II-ik kötetéhez fűzött előszavában hálásan emlékezik meg róla s kiemeli, hogy milyen sokat köszönhet az ő szorgalmas és gondos közreműködésének. Könyvtára 1492 kötetből állott, többnyire díszkötésben. 1825-ben József nádor vette meg 5000 forintért és a nemzeti múzeumnak adományozta. Munkája: *Der gerettete ungarische Adel*, melyben Grossingnak a magyar nemesség ellen írt munkáját ezáfolja. Több önálló munkát nem adott ki, de gazdag kéziratgyűjteménye maradt, mely a Magy. Nemzeti Múzeum kéziratgyűjteményét gazdagítja.

Kéler Gottfried.

Kéler Zsigmond, szül. Pozsonyban, 1742-ben. II. József császár őt nevezte ki a budai egyetemhez az új törvények (patensek) magyarázójául. Később királyi ügyész lett. 1789-ben mint a nagyszombati kerületi tábla bírása, majd végre mint a bécsi legfőbb ítélőszék tanácsosa működött, hol 1809-ben meghalt.

Kéler
Zsigmond.

Munkája: *Tractatus practicus de processu concursuali secundum ordinem judicarium pro regno Hungariae partibusque eidem adnexis benigne praescriptum instituendo*. Vienne 1786.

Keleti Gusztáv, szül. Pozsonyban, 1834 december 13-án. Pesten, majd Bécsben jogi tanulmányokkal foglalkozott, az előadások helyett azonban Rahl híres műtermét látogatta. Visszatérve, Eötvös József báró Loránd fiának lett a nevelője, majd, hajlamát követve, a festőművészetre adta magát. Több évig volt a müncheni akadémián, hol a tájfestésben tökéletesítette magát. „Elhagyott park” című festménye a nemzeti múzeum tulajdona. Tevékenykedett mint mű-kritikus is. 1862-ben Klette családi nevét Keletire magyarosította. 1867-ben a Kisfaludy-társaság, 1874-ben a M. Tud. Akadémia választotta meg rendes, illetőleg levelező tagjául. 1871-től a rajztanárokat képző intézet igazgatója, 1874-ben a műcsarnok igazgatója lett, 1880-ban pedig a kir. műipariskola igazgatója. Iparművészeti és képzőművészeti czikkei különféle szaklapokon és folyóiratokon kívül, a szépirodalmi és a napilapokban jelentek meg.

Keleti Gusztáv.

Önálló munkái: 1. A közképtárak, mint művelési tényezők. Pest, 1870. — 2. Idősb Markó Károly. U. ott, 1871. — 3. A képzőművészeti oktatás külföldön és feladatai hazánkban. Buda, 1870. — 4. Az Esterházy képtár eredeti fényképekben. (Szövegét írta.) Pest, 1871. — 5. A m. kir. országos mintarajztanoda és rajztanárképezde czélja, szervezete és tantervének rövid vázlata. Budapest, 1879. — 6. A Deák-szobor-ügy válsága. U. ott, 1881. — 7. Az Akadémia nagytermének falképeiről és művészeti díszítéseiről. U. ott, 1888.

Keleti Károly, szül. Pozsonyban 1833. július 18-án. Már mint a budai piarista gimnázium kiváló szorgalmú és nagy tehetségű növendéke, abban a kitüntetésben részesült, hogy József nádor udvarába hívatott, hol József főherczeg társa volt. 1848-ban, mint 15 éves ifjú beállott honvédtüzérnek és a hadjáratot végig küzdötte. A fegyverletétel után egy kis dandárral Erdélybe szakadt és ott a megmaradt ágyu-lőszert a dobrai rengetegben légberöpítette. Az oláhok elfogták, de megszökött, és hogy a besoroztatást elkerülje, József nádor örökösének alesuthi uradalmában gazdasági gyakornoknak állott be, de mikor már itt nem érezte magát biztonságban, előbb Budán, majd Szolnokon a cs. kir. polgári hivatalnál hivatalnokoskodott. Megszakított tanulmányait, valamint a jogot is, mint magántanuló végezte. Majd Pestre került és az Eötvös József báró lapjának, a Politikai Hetilapnak lett a szerkesztője. A Magyar Földhitelintézet megalakulásakor ennek tisztviselője, majd tanácsjegyzője lett. Mint publicista és közgazdasági író kiváló névre tett szert. A földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumban csakhamar osztálytanácsos lett és az ott szervezett statisztikai osztály élére került. A hazai statisztika ügyét 1868 és 1869-ben a statisztikai tanfolyamok útján nagyban előmozdította. Oroszlánrésze van az orsz. statisztikai hivatal szervezésében és szakkönyvtárának megalapításában. 1869-ben ő képviselte Hunfalvy Jánossal Magyarországot a hágai, valamint 1872-ben a szent-pétervári nemzetközi statisztikai kongresszuson; az utóbbi helyen az alelnökséggel tisztelték meg. Az ő érdeme, hogy a nemzetközi statisztikai kongresszust 1876-ban Budapesten tartották meg.

Keleti Károly.

1868-ban a M. Tud. Akadémia előbb levelező, majd 1875-ben rendes, 1890-ben pedig igazgató-tagjává választotta meg. Választmányi tagja volt a képzőművészeti társulatnak. Tevékeny részt vett az Országos Iparegyesület új életre ébresztésében és annak 1867-ben történt megalakulásakor egyik igazgatója, majd több ízben elnöke lett. 1873-ban a kormány megbízásából ipari tárgyakat szerzett be a Magy. Iparmúzeum számára a bécsi világkiállításon. A „Litteris et artibus” érdemrend, az orosz Szaniszló-, az orosz korona- és a portugalli M. de la Villa Vicosa középkeresztes érdemrend tulajdonosa volt. Meghalt 1892 május 30. Budapesten. Ertekezései és cikkei szakfolyóiratokban és leginkább hazai és külföldi szaklapokban jelentek meg.

Munkái: 1. Politikai gazdaság kézikönyve. Baudrillard Henrik francia műve nyomán. Pest, 1863. — 2. Mi mentheti meg Ausztriát? U. ott, 1866. — 3. A magyar mezőgazdaság. U. ott, 1867. — 4. Telekadó és kataszter. U. ott, 1868. — 5. A statisztika hivatalos és tudományos művelése. U. ott, 1868. — 6. B. Eötvös József, mint az iparegyesület elnöke. U. ott, 1871. — 7. Hazánk és népe. U. ott, 1871. — 8. Az új kormány kezdetén. U. ott, 1873. — 9. Palugyay Imre emlékezete. Budapest 1874. — 10. Mezőgazdasági statisztika. U. ott, 1874. — 11. Quettelet emlékezete. U. ott, 1875. — 12. A gyakorlati statisztika kézikönyve. U. ott, 1875. — 13. Magyarország népesedési mozgalma 1864–1873-ig és a kolera. U. ott, 1875. — 14. Visszapillantás közigazdaságunk egy negyed századára. U. ott, 1876. Székfoglaló. — 15. Fényes Elek emlékezete. U. ott, 1878. — 16. Magyarország népesedési mozgalma. U. ott, 1878. — 17. Magyarország közigazdasági és művelődési állapotai. U. ott, 1879. — 18. Zund und Abnahme der Bevölkerung Ungarns. U. ott, 1879. — 19. Magyarország népességének szaporodása és fogyása. U. ott, 1879. — 20. Magyarország népesedési mozgalma 1878-ban. U. ott, 1879. — 21. A nemzetiségi viszonyok Magyarországon. U. ott, 1881. — 22. Ungarns Nationalitäten, 1880. U. ott, 1882. — 23. Tengerészetünk és Fiume jövője. U. ott, 1883. — 25. A Balkán-félsziget. U. ott, 1885. — 25. Ungarn im Weltverkehr. U. ott, 1885. — 26. Magyarország közigazdasági és művelődési állapotai 1885-ben. U. ott, 1886. — 27. A budavári kaszinó-egylet félszázados története. U. ott, 1891. — 28. Statistique officielle de la Hongrie. Rapport présenté au VII. congrès international à la Haye en 1869. Pesth. 1869. — 29. A népszámlálás. U. ott, 1869. — 30. A mezőgazdasági termelés. U. ott, 1869. — 31. Uebersicht der Bevölkerung des Staatsgebietes. U. ott, 1871. — 32. A szt. István korona országainak népessége. U. ott, 1871. — 33. Magyarország hivatalos statisztikája és továbbfejlesztésének szüksege. Budapest, 1873. — 34. Actenstücke zur Organisation der Landesstatistik in Ungarn. U. ott, 1874. — 35. Honismertető. U. ott, 1873. — 36. Skizze der Landeskunde Ungarns. U. ott, 1873. — 37. Hongrie. Exposé géographique et statistique 1873. Traduit par Frédéric Swiedland. U. ott, 1873. — 38. Idées sur la statistique agricole. U. ott, 1873. — 39. Qu'est-ce que la nationalité? U. ott, 1874. — 40. Magyarország statisztikája. U. ott, 1876. (Beöthy Leóval együtt). — 41. Magyarország szőlőszeti statisztikája 1860–1873. U. ott, 1875. — 42. Viticulture de la Hongrie. U. ott, 1876. — 43. Congrès international de statistique à Budapest. U. ott, 1876. — 44. Compte rendu U. ott, 1876. — 45. Rapports et résolutions. U. ott, 1876. — 46. Commissions permanents du Congrès international de statistique internationale. U. ott, 1878. — 47. Vorlage über den Plan zur Verfassung einer internationalen statistischen Bibliographie. — 48. Rapport sur l'état de l'agriculture en Hongrie. U. ott, 1878. — 49. Jelentés a Székes-Fejérvárott 1879-ben rendezett kiállításról. U. ott, 1879. — 50. A szt. István korona országainak népessége. U. ott, 1882. (Dr. Jekelfalussy Józseffel együtt). — 51. Emlékirat az 1884-ben megindított iparstatisztikai adatgyűjtés ügyében. U. ott, 1883. — 52. Magyarország népességének élelmészeti statisztikája. U. ott, 1887. — 53. Ernährungsstatistik der Bevölkerung Ungarns. U. ott, 1887. — Szerkesztette: a Politikai Hetilap 1865 július 3-tól 1866 június 25-ig Pesten; a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közleményeket 1860–1861 (a VI., VII. és VIII. kötet); a Statisztikai előadásokat 1869; az 1870-iki népszámlálás eredményeit 1871. a Hivatalos Statisztikai Közleményeket 1868–75, összesen I–VII. évfolyam és egyes monografiákat 1878–91; a Magyar Statisztikai Évkönyvet 1872–89; az 1878-iki párisi kiállítás hivatalos jelentését 1879. Magyarország árúforgalmát; az 1881. évi népszámlálás eredményét 1882 és a budapesti 1885. országos általános kiállítás hivatalos jelentését 1886.

Kempelen Farkas (kis-magyar), szül. Pozsonyban 1734. jan. 23-án. A Mária Terézia törvénykönyvének német nyelvre való átfordításával őt bízták meg és a m. kir. kamarához fogalmazónak nevezték ki. 1760-ban titkár, 1770-ben tanácsos és főigazgató lett. A budai királyi palota építésénél szintén mint igazgató működött. A Bánságot a rablóktól megtisztította s ott több telepítvényt alapított. 1786-ban az egyesített magyar és erdélyi kancellária tanácsosa volt. Családját Mária Terézia magyar nemességre emelte. Sokat foglalkozott a természettudományokkal, különösen az eróműtaunál és géptannál. A schönbrunni vízvezeték az ő terve szerint készült. 1769-ben készített egy sakkozó gépet, melyet Angol- és Franciaországban is bemutatott; a gép Párisban még 1822-ben megvolt, azonban állítólag 1854-ben Philadelphiában elégett. 1778-ban egy beszélőgépet is szerkesztett.

Munkái: 1. Mechanismus der menschlichen Sprache, nebst der Beschreibung seiner sprechenden Maschine. Wien, 1791. — 2. Attempt to analyse the automaton chess player. London, 1821. Néhány színművet és költeményeket is írt. Mint rézmetsző is kitűnt.

Kempelen János András Kristóf, theologiai doktor és kanonok, szül. Pozsonyban 1716. júl. 26-án. Előbb tanár Liegnitzben, majd igazgató a bécsi Theresianumban. Innen Ulefeld gróf követ Konstantinápolyba vitte titkárnak és történetírónak. 1741-ben a Forgáchtól alkotott légióban szolgált mint százados, és Német- és Olaszországban több csatában kitüntette magát; de Lantenburgnál megsebesült és elfogták. Midőn 1748-ban a békét megkötötték, a katonaságból kilépett és Rómában élt, majd XIV. Benedek pápa ajánlólevelével visszatért Ausztriába, hol a trónörökös nevelője lett, de betegeskedése miatt erről lemondott. 1750. szept. 24-én mint kanonok Pozsonyba ment, hol 1752. júl. 17-én meghalt.

Munkái: 1. De cometis malorum nuntiis. Venetiis, 1748. — 2. De immutabilitate Dei. Romae, 1749. — 3. De usu adfectuum. U. ott, 1750. Kéziratban.

Kern (János) Mihály, a bölcsészet és theologia doktora, ág. ev. lelkész, született Pozsonyban, 1731. aug. 6-án. 1757-ben a pozsonyi ág. ev. gimn. subrectora. 1764-ben Göttingában segédtanár a bölcsészeti karnál, 1767-ben lelkész Walsrodeban (Hannover); meghalt ugyanitt 1795 febr. 28-án. 16 theologiai munkát írt latin nyelven.

Király János, jogtudor, Pozsony város ügyésze, majd budapesti egyetemi tanár, megírta a pozsonyi nagy dunai vám és révjog történetét (Pozsony 1890.) és a „Pozsony város joga a középkorban” (Budapest, 1894) című művet. Nem pozsonymegyei születésű.

Kisfaludi Zsigmond, szül. Szempezen, 1837 júl. 18-án. 1892 óta somorjai plébános. Munkája: Az alázatosság hónapja. Esztergom, 1861. Kéziratban: Somorja monografiája, melyből e munka számára a Somorjára vonatkozó adatokat vettük.

Kiss Imre, jezsuita pap-tanár. Szül. Nagyszombatban, 1631 nov. 3-án. Előbb gráci tanár volt, majd a fiatal Rákóczy nevelője és 18 évig a család gyóntatója. Mikor a törökök Bécsot ostromolták, a sebesült katonákat ápolta éjjel-nappal a golyók zápora között. Pestisbe esett és 1683 okt. 25-én meghalt.

Munkái: 1. Jesovita professorának Böcsületi mellett ki-keelő Eáláadó Tanítvány Felel-meg Cassai Calvinisták Praedikatorának, Ceglédi Istvánnak; arra a könyvecskére, melynek Titulussa Idős-Noe becsületit oltalmazó Japhetke, Neve a Tanítvány Athornak. S. D. C. — 2. Tök, Mak, Zöld Tromfiára Posaháznak. — 3. Pósháznak Egy Ben-Sült Veres Kolop Titlvsv Feleleti Meg-mutattatik semmire kellőnek lenni. Kassa, 1666. — 4. Midőn A Méltó-ságos Rákóczi Ferencz, Választot Erdélyi Fejedelem Halotti Temetésével a Nagy Hirrel Tündöklő Fejedelmi Rákóczi Házának Czimeres Sassa szomoru Szárnyait le-eresztette; így Praedicállot Cassán Péter Kyss Imre Jesuita 1677 Esztendőben. Lőcse. — 5. Midőn az hatalmas Halál Fenyen tündöklő Báthori Familiának Erős Három Czimeres Sárkány Fogát megh-rontotta és felfordította, Munkácsról Kassára érkezvén, a testel Predicállott A Néhai minden kigondolható dicséretre méltó Fejedelmi Báthory Sophia Asszony Halotti Pompáján Pater Kyss Imre Jezsuita. Nagyszombat MDCLXXX. — 6. Az igaz hitre vezérő könyvecske. Nagyszombat, 1681.

Klimó Mihály, főreáliskolai tanár Déván. Szül. Bazinban, 1851-ben.

Munkái: 1. Drei Fragen aus der französischen Grammatik erörtert. Szatmár, 1878. — 2. Francia nyelvten felső osztály számára. Budapest, 1896. Utóbbi művét Kemény F.-el együtt írta.

Köbor Tamás, hirlapíró és regényíró. Szül. Pozsonyban 1867 aug. 28-án. Irodalmi munkásságának java részét sógora, *Kiss József* mellett, „A Hét” hasábjain fejtette ki, mint annak főmunkatársa. Egyike legismertebb nevű és legkiválóbb tárcaczikk-íróknak és munkatársa több fővárosi napilapnak.

Munkái: 1. Muzsika és parfüm. Bpest, 1893. — 2. Aszfalt. U. ott, 1894. — 3. Fagy. U. ott, 1894. — 4. Marianne. U. ott, 1895. — 5. A félisten. U. ott, 1896. — 6. Hoffmann meséi. U. ott, 1897. — 7. Ó akarta. U. ott, 1898. — 8. A tisztesség nevében. U. ott, 1898. — 9. A csillagok felé. U. ott, 1899. — 10. Elbeszélések. U. ott, 1899. Lefordította François de Curel „Czimzetes feleség” című 3 felvonásos vígjátékát.

Kolbenheyer Kolbai A. Károly, az ábrázolástan főreáliskolai tanára Pozsonyban, volt főgimn. helyettes igazgató. 1875—80-ban a Magy. Tud. Akadémia megbízásából munkatársa dr. Róth Samunak a szepesmegyei barlangokra vonatkozó értekezéseiben és írt „Ábrázolástan”-t, mely Pozsonyban 1900-ban jelent meg.

Kolinovics Gábor (senkviczi), született Senkviczen, 1698 márcz. 24-én. 1703-ban a kurucok elől szüleivel Modorra menekült. 1704-ben II. Rákóczy Ferenc hadai elpusztították birtokait. Ő is bujdosott és 1707-ben tért vissza Senkviczre. A piaristák rendjébe lépett, de betegsége következtében 1716-ban

Kempelen J. A.

Kern Mihály.

Király János.

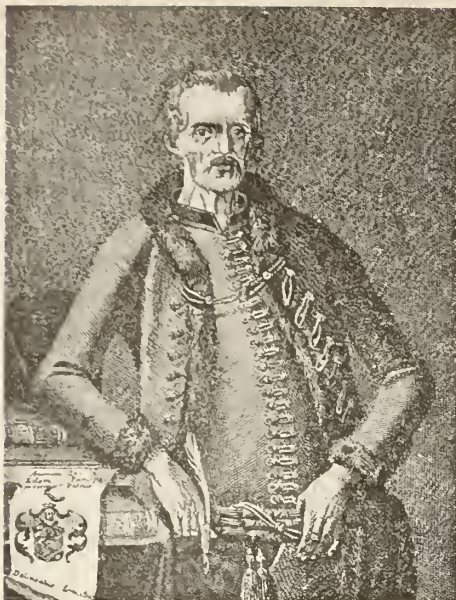
Kisfaludi
Zsigmond.

Kiss Imre.

Klimó Mihály.

Köbor Tamás.

Kolbenheyer
Kolbai A.
Károly.Kolinovics
Gábor.

Kotisch
Ignác.

KOLINOVICS GÁBOR.

kilépett a rendből. 1717-ben Bajmóc, majd Vöröskő uradalmi törvényszékénél ügyvéd, azután Pozsony vármegye jegyzője mellett működött. Itt jegyezte föl 58 vármegye gyűléseinek a végzéseit és későbbi történeti munkáihoz itt gyűjtötte az anyagot, majd átvette apjától a senkveczi gazdaságot és megnősült. 1730-ban megyei esküdt, majd számvevő s később kir. táblai hites jegyző lett. Minden szabad idejét a történelmi és régészeti tanulmányoknak szentelte. Meghalt 1770 decz. 22-én Modorban. Több latin nyelvű történeti munkája jelent meg.

Kotisch Ignác, hirlapíró és szerkesztő. Szül. Pozsonyban 1837 apr. 28-án. 1863-ban Párisban a „Messenger de Paris“ czímű politikai és pénzügyi napilap szerkesztőségi tagja. 1869-ben Bécsben a „Wiener Börsen-Syndicats Cassa“ banküzlet tulajdonosa. A sakkjátékban valóságos tekintély. 1867-ben — mint sakkjátékos — Párisban ő nyerte el a Napoleontól kitűzött nagy

díjat. Ügyessége oly bámulatos volt, hogy bekötött szemmel is játszott és nyert. 1872-ben a sakkjáték-egyesület alelnöke. 1884-ben a Wiener Allg. Zeitungot szerezte meg és abba sok tárczacikket írt. Megh. Bécsben 1888 május 1-én.

Kollár Marton.

Kollár Márton, nádas plébános, orsz. képviselő, a szt. Adalbert tót katechizációs társulat igazgatója, a „Katholische Noviny“ szerkesztő-kiadója, nem pozsonymegyei születésű, de segédlelkészkedett Pozsony vármegyében Szárazpatakon, Alsókorompán és lelkész volt Bikszárdon. 1892 óta plébános Pozsony-Nádason. A „Katholische Noviny“-nak 1880 óta szerkesztője. Eddig 21 önálló munkája jelent meg tót nyelven és most a szentírást fordítja ugyancsak tót nyelvre. Szülővármegyéje monografiájában bővebben fogunk vele foglalkozni.

Koller Károly.

Koller Károly, hirlapíró és szerkesztő, szül. Pozsonyban 1852 nov. 5-én. 1888 óta Bécsben szerkesztő.

Munkái: 1. Was will die kath. Bürgergemeinde? Pressburg, 1883. — 2. Die Kehrseite. des Pressburger Sparkassa-Jubileums. Wien, 1892. — 3. Der Religionskrieg in Ungarn. U. ott, 1895. — Szerkesztette a „Westungarischer Grenzbote“-t és a „Pressburger Zeitung“-ot 1889 óta a „Vaterland“ szerkesztője. A „Neues Pester Journal“ dolgozótársa.

Koltmár József.

Koltmár József író, nem megyebeli születésű, de Pozsonyban nyugalomban él. *Munkái*: 1. Dalok könyve. Baja, 1862. — Latin nyelvtan (Dávid Istvánnal) Pest 1864. — Epigrammok. Pozsony, 1871. stb.

Konnánszky
Kilián

Konnánszky (Antal) Kilián, ferencrendi szerzetes, szül. Modorban 1824 febr. 19-én. Előbb malaczkai házfőnök, majd kormánytanácsos, jelenleg a pozsonyi rendház főnöke. A Magyar Allamban a nyitrai zárdát ismertette és egyéb cikkei is jelentek meg más lapokban.

Kondé J. B.

Kondé József Benedek (pókateleki), szül. Pozsonyban 1760 febr. 26-án. Előbb szolgabíró Esztergomban, később ugyanott az érsekség jószágkormányzója. Több vármegye táblabírája és kir. udvarnok. Sokat buzgólkodott a nemzeti nyelv és irodalom érdekében.

Munkái: 1. II-ik Friderik burkusok királya. Pest, 1790. — 2. Gazdaságbeli jegyzések. Pozsony, 1807. — Kiadta Máró Virgilius Publiusnak Georgiconját.

Kondé Miklós.

Kondé Miklós (pókateleki), szül. Pozsony-Ujfalun 1730-ban. 1757-ben Csötörtökön, 1758-ban Felbáron plébános, 1765-ben szepesi kanonok, 1772-ben a Pazmaneum rektora Bécsben, 1773-ban esztergomi kanonok. 1777-ben honti, 1780-ban sasvári főesperes, majd a kir. ítélőtábla főpapja. 1791-ben föl-szentelt belgrádi püspök és az esztergomi érsek segédpüspöke. 1799-ben káptalani helytartó s a hétszemélyes táblának is ülnöke. 1800 decz. 22-én nagyváradi püspök. Megh. 1802 decz. 18-án Nagyváradon.

Korabinszky János Mátyás, híres térképész és földrajzi író. Pozsonyban gimnáziumi tanár volt. azután pedig nőnevelő intézetet tartott fenn.

Főművei: Atlas regni Hungariae portabilis. Neue vollständige Darstellung des Königreiches Ungarn auf LX. Tafeln. Pozsony, 1817. — Hist. Geograph. Lexicon. 1836.

Korn Fülöp Antal, pozsonyi származású. 1848-ban a kormány hadtört. feladatok kidolgozásával bízta meg, majd a Giron Péter parancsnoksága alatt alakított német légióban hadnagy és főhadnagy lett. 1849 május 1-én az általa Kassán, főképp szepesi önkéntesekből szervezett két gyalogszázad parancsnoka lett, századosi ranggal. Sok érdemet szerzett és a III. oszt. katonai érdemjelet nyerte. Szőregnél nehéz sebet kapott. A szabadságharc után Törökországba s onnan Nyugat-Európába menekült. Több évig élt Angolországban. A német-francia háború alatt a Stuttgartban megjelent Kriegs-Courier segédszerkesztője volt. Később visszatért hazájába. Megh. a torontálmegyei Csenén 1886 aug 15-én.

Munkái: 1. Bibliotheca Hungarica. Pressburg, 1837—39. 2. Erstes Verzeichniss älterer und neuerer Bücher . . . welche bei Ph. Korn, . . . U. ott, 1844. — 3. Kreuzergeschichten. Leipzig, 1846. — 4. Neueste Chronik der Magyaren, New-York, 1847. — 5. Ungarns Recht und Gesetz . . . U. ott, 1855. — 6. Die erste deutsche Frauenconferenz. Leipzig, 1856. — 7. Gedenkbblatt. Franz Deák . . . 1871. — 8. System der Volkserziehung. Nagy-Kanizsa, 1875 — 9. Die Sympathien . . . U. ott, 1879. — 10. Einige Lichtstreifen über die dunkle Epoche der Waffenstreckung Görgei's bei Világos und über den Magnatenmord an dem Grafen Eugen Zichy de Vásonkő. Pest, 1881. — 11. Geschichte der ungarischen Industrie, des Handels, Verkehrs und der Landwirtschaft. U. ott. 1882.

Kornhuber Gusztáv András, az állatgyógyászat magisztere Bécsben. 1851-től 1861-ig a pozsonyi főreáliskola tanára volt és ez idő alatt a „Verhandlungen des Vereines für Naturkunde zu Pressburg“ című folyóiratot szerkesztette.

Kovachich Márton György (senkveczi), szül. Senkveczen, 1744 nov. 9-én. 1774-ben az egyetemi könyvtár másod-őre. 1781-ben kincstári lajstromozó. 1799-ben a zágrábi püspök egy torontálmegyei pusztával ajándékozta meg, ugyanakkor Ferencz király nemességgel tüntette ki. 1810-től 1815 végéig József nádor és az országgyűlési bizottság megbízásából, József nevű fiával együtt beutazta az országot, hogy az összes levéltárak kincsét fölkutassa. Másokat is segített műveik kiadásában. Kézirati gyűjteményét, mely közel 300 ívrét kötetből áll, a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta. Megh. 1821 decz 1-én Budán.

Munkái: 1. Beiträge zur neueren Literaturgeschichte von Ungarn. Pest, év nélkül. — 2. Geschichte der neueren Schulreformation in Ungarn. U. ott, 1775. — 3. Kurze praktische Anweisung. Ofen, 1784. — 4. Entwurf zu einer Sammlung kleiner Schriften vermischten, grösstentheils das Königreich Ungarn und dessen Kronländer betreffenden Inhaltes, welche von einer Gesellschaft patriotischer Liebhaber der Literatur heftweise zu 10 Bogen herausgegeben wird. U. ott, 1787. — 5. Dissertatio de religione . . . Pest, 1788. — 6. Vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. U. ott, 1790. — 7. Solemnia inauguralis seren. ac potentiss. principum utriusque sexus, qui ex stirpe Habsburgo-Austriaca sacra corona in reges Hungarorum reginasque redimti sunt, industria synchronorum scriptorum adumbrata. Pestini, 1790. —



KOVACHICH GYÖRGY.

Korabinszky
J. M.

Korn F. A.

Kornhuber
G. A.

Kovachich
M. Gy.

8. Institutum diplomatico-historicum inelyti regni Hungariae regnorumque, ac provinciarum illius coronae iuribus obnoxiarum, sublimioribus auspiciis excitatum adumbrat, nobilissimis patriae civibus offert, eosque in meriti partem honorificentissime provocat . . . Pestini, 1791. — 9. Instituto grammatophylacii publici pro instituto diplomatico-historico inelyti regni Hungariae regnorumque . . . U. ott. — 10. Series chronologica diariorum . . . Budaë. 1797.

Kovács Ferencz.

Kovács Ferencz dr., a pozsonyi kir. jogakadémia nyilv. rendes tanára, született Pozsonyban 1873 márcz. 15-én. Kolozsvárott megszerezte az államtudományi tudori fokot. Ezután (1899-ben) a boroszlói egyetemen folytatta tanulmányait, a honnan Pozsonyba visszatérve, gazdaságtörténeti és történetstatistikai kutatások czéljából tanulmányozta a városi levéltárat. 1900-tól kezdve a pozsonyi kir. jogakadémia könyvtárnoka, majd 1901-ben a gazdaságtörténet, statisztika és közigazgatásjog előadója lett. A Magyar Gazdaságtörténeti Szemlének 1901 óta szerkesztője. Főmunkáját 1902-ben adta ki, ismertetvén abban Nyugatmagyarország középkori áruforgalmát. Történetstatistikai tanulmánya alapján a kolozsvári egyetem 1903-ban a statisztika magántanárává képesítette, röviddel utána pedig a pozsonyi kir. jogakadémia statisztikai és közigazgatásjogi tanszékére neveztetett ki.

Munkái: Városi adózás a középkorban. Pozsony szab. kir. város levéltárának anyaga nyomán. Pozsony, 1900. — Pénzértékviszonyok Pozsonyban 1435—1460 közt. M. Gazdt. Szemle. VII. évf. (1900.). — Adalékok a dunai vámok és a dunai hajózás történetéhez az Anjouk korában. U. ott. VIII. évf. (1901.). — Pozsony város háztartása a középkorban. U. ott. IX. évf. (1902.). — Azonkívül számos kisebb dolgozat, különösen a szakirodalom időközi összeállításai. — Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században. Történetstatistikai tanulmány. Budapest, 1902.

Kovács Sándor.

Kovács Sándor, evang. theol. akad. tanár. 1896 óta a pozsonyi egyetemes evang. theol. akadémián a magyar egyháztörténelmet s az egyháztörténet segédtudományait adja elő. Irodalmi munkássága legfőképp egyházépítő és történelmi művekből áll; kisebb tanulmányokat közölt az egyházi folyóiratokban és más lapokban.

Önálló művei: 1. Keresztyén Imádságos Könyv az evangyéliom népe számára. Pozsony, 1899. — 2. Kis Énekeskönyv az evangyéliom népe számára. Pozsony, 1901. — Történelmi képek az utolsó négy századból és Élet útja, Elmélkedés jó és rossz napokra, sajtó alatt vannak.

Kóhalmi József.

Kóhalmi József, főgimn. igazgató, a kir. érs. konviktus kormányzója, szentszéki ülnök, 1870-től fogva a nagyszombati érs. főgimn. tanára s 1898-tól igazgatója. Tanulmányait s munkáit mint Kóhalmi-Klimstein József adta ki. István bácsi Naptárának 1870 óta maig szerkesztője. 1886-ban megindította Pozsonyban a Magyar Sion Örei cz. életrajzi vállalatot. A Magyar Helikon-ban ő írta Pázmány Péter (41. füz.) s Czuczor Gergely (31. füz.) ismertetését és ezek különnyomatban is megjelentek Pozsonyban 1884-ben. Megírta Simor János részletes életrajzát, (díszmű 42 illusztrációval, 1886 Budapest, Pozsony), s Májer István eszterg. nagyprépostnak, továbbá Haynald Lajos biboros érseknek vázlatos életrajzát (Budapest, Pozsony). Fordított regényeket, aszketikus munkákat. Az „Esztergomi Irodalmi Egylet“ kiadványaiban közölt több kerkérdésről tanulmányokat. A főgimn. Ertesítőjébe több tanulmányt írt s ezek közül az egyik (Madách: Az ember tragédiája cz. drámai költeményéről) különnyomatban is megjelent. *Pályám emlékei* (Nagyszombat, 1884) cz. munkája eszthetikai dolgozatok gyűjteménye. Miután nem megyebeli születésű, bővebb életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni.

Könyöki A. Gy.

Könyöki Alajos György dr. Szül. Nagyszombatban, 1856 decz. 16-án. Tanulmányainak befejeztével beutazta Német- és Olaszországot, a hol minden nevezetesebb chemiai laboratoriumban megfordult. 1881-ben gyári vegyész egy esehországi gyárban, majd hasonló minőségben hazai gyárakban működik. 1888-ban az orsz. chemiai intézet vegyésze. 1899 óta fűvegyész és a fiemei m. kir. vegyékísérleti állomás vezetője. Czikkei leginkább külföldi szakfolyóiratokban jelentek meg.

Munkái: 1. Untersuchung des Methylengenols. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doctorwürde in Tübingen. Pressburg, 1879. — 2. Über die Chemie der Theerfarben. U. ott, 1880. — 3. Über Ozokerit. U. ott, 1881. — Kéziratban: A botesti római kori temető. Über die Producte der Einwirkung von Blutsäure auf Bittermandelölhl. — A komló terne-lése. Számos értekezést írt a műtrágyákról.

Könyöki József.

Könyöki József. Szül. 1829-ben. 1861-től a pozsonyi állami főreáliskolában a szabadkézi rajz tanára, az ottani városi múzeum öre s a pozsony-megyei régészeti társulat előadója volt, 1875-ben a pozsonyi akadémián a régiségtan magántanára. 1897-ben nyugalomba vonult. A műemlékek orsz. bizottságának levelező tagja, a műemlékek bécsi közp. bizottságának konzer-

vatora, a magyar orsz. műipari múzeum igazgató-tanácsának tagja, az őskori és embertani nemzetközi kongresszus levelező tagja. A kormány megbízásából restaurálta Trencsén vármegyében a pominócezi kápolnát s a pozsonyi középkori városház két szobáját és a kapu fölötti művészi erkélyt. Egyik legjelesebb műve, a gothi stílusú Miatyánk ez. műlap, Mauz György regensburgi kiadónál jelent meg fényes kiállításban. A kormány megbízásából a műemlékek orsz. bizottsága számára lerajzolta és lefestette a középkori templomokat és várakat (Pozsony, Nyitra, Trencsén, Turócz, Bars, Hont, Zólyom, Nógrád várait, továbbá Pozsony, Sopron, Komárom, Győr, Vas, Fehér, Zala és Veszprém vármegyék templomait és várait. Összesen száz műemléklap). Becses gyűjtemény az a 26 műlap is, melyeken a herezegprimás és a pozsonyi káptalan könyvtárának misekönyveit s incunabulum-rajzait ismerteti. Két ízben a kormány Németországba küldötte, a középkori művészet tanulmányozására.

Munkái: 1. Sík-alakok mértani és díszítési szabadkézi rajzok előkészítésül a szabadkézrajzhoz. Pozsony. 1864. 32. táblával. — 2. Zur Erinnerung an die feierliche Consecration des neu errichteten Hochaltars im restaurirten Sanctuarium des Krönungs-Domes zu Pressburg. U. ott, 1867. — 3. Kleiner Wegweiser Pressburgs und seiner Umgebung, mit einer Karte von Pressburg. U. ott, 1873. — 4. A színek alkalmazása a női kézi munkáknál. U. ott, 1875. — 5. A pozsonyvárosi régiségtár rövid ismertetése. U. ott, 1877. — Magyarország nyugati határának vérendszere ez. művét 1885. a nemzetk. archaeologiai kongresszus adta ki. Kéziratban maradt „Magyarország várai“ című munkája, mely a M. Tud. Akadémia kiadásában fog megjelenni.

Kreybig Lajos, született Nagylévárdon 1844 szept. 6-án. 1868-ban a pozsonyi főreáliskola tanára lett. Munkája: Rajzoló geometria. Budapest, 1899. 1870-ben a budai állami főreáliskolához nevezték ki, 1902 óta nyugdíjban van. Kreybig Lajos.

Kudlik János, született Tósnýárasdon 1842 május 19-én. Előbb Balassagyarmaton segédlelkész, majd 1873-ban az esztergomi tanítóképző-intézet tanára és később igazgatója, 1881-ben püspökii plébános lett, végre a somorjai kerület országgyűlési képviselőnek választotta meg 1887-ben. Számos tanügyi, theologiai és antiszemita irányú cikket és értekezést írt. Kudlik János.

Kuncze Leó, kath. egyházi író, született Pozsonyban 1840 május 15-én, meghalt Pannonhalmán 1886 január 24-én. Tanár volt Pápán és Komáromban. 1870-ben pannonhalmi másodkönyvtárnok, 1875-ben főkönyvtárnok lett. Mint ilyen a rendi központi könyvtárt teljesen újjárendezte, de gyengélkedvén, kénytelen volt Tihanyba visszavonulni, a hol a kisebb apátsági könyvtárt kezelte. 1885-ben Pannonhalmára tért vissza. Irodalmi munkássága rendkívül kiterjedt. A különféle lapokban és folyóiratokban megjelent cikkein kívül több önálló műve jelent meg, melyek a kezelése alatt állott múzeum és könyvtárak gyűjteményeire vonatkoznak. Kuncze Leó.

Kupecký hírneves festő életrajzi adatait a Bazin városról szóló fejezetben közöljük. Kupecký.

Kürcz Antal, született Nagyszombatban 1827 január 6-án. 1861-ben helyettes tanár a budapesti kath. főgimnáziumnál. 1862—64 között rendes tanár Baján. 1864-ben ismét a budapesti kath. főgimnáziumnál működött 1894-ig, a mikor nyugalomba vonult. Igen sok szépirodalmi és történelmi cikke jelent meg a lapokban. Kürcz Antal.

Munkái: 1. Olvasmányok műfajilag rendezve. Pest, 1866. — 2. Történelmi képek és elbeszélések az ifjúság számára. Budapest, 1878. — 3. Allighieri Dante és kora. Irodalomtörténelmi tanulmány. U. ott, 1878. — 4. A grófné titka. Történelmi elbeszélés. U. ott, 1879. 5. Két elbeszélés. U. ott, 1882. — 6. Az árva. U. ott, 1886. — A magyarországi Pálos-rend története. U. ott, 1889.

Kürtössy András, kir. tanácsos, született Nagyszombatban 1648-ban. 1675-ben dunaszerdahelyi, 1678-ban aranyosmaróti, 1679-ben szemzői, majd galántai plébános. 1691-ben esztergomi kanonokká és később sághi ez. préposttá neveztetett ki. 1700-ban tornai főesperes, 1710-ben Szent-Györgyről nevezett prépost, 1712-ben sasvári főesperes, később bizerei apát és pharoi vál. püspök volt. Meghalt 1732 július 15-én Esztergomban. „Örök életnek eleven kútforrására kívánckozó szarvas“ cím alatt jelent meg egyházi munkája Nagyszombatban 1714-ben. Kürtössy András.

Lanzmár Ferencz, bölcsészettudor, 1653-ban jezsuita pap-tanár Nagyszombatban. Szül. ugyanott 1623-ban, megh. 1658-ban. A magyar vezérekről és királyokról egy történelmi művet írt. Lanzmár Ferencz.

Lenard Fülöp.

Lenard Fülöp, szül. Pozsonyban, 1862 jún. 7-én. 1890-ben bonni egyetemi magántanár. Itt kezdte vizsgálódásait a katódsugarakról s kimutatta, hogy e sugarak, a kísütési csövön kívül is folytatódnak a térben. E dolgozatok alkották az alapját Röntgen nevezetes fölfedezésének. 1894-ben rendkívüli tanár a boroszlói egyetemen, 1895-ben a politechnikum tanára Aachenben, 1896-ban a heidelbergi egyetemen az elméleti fizika tanára, 1898 óta pedig a kielii egyetemen a kísérleti fizika rendes tanára és az intézet igazgatója. A M. Tud. Akadémia 1897. máj. 6-án levelező tagjává választotta. Székközlő értekezése: „Elektromos erővel párhuzamosan irányított katódsugarak magatartásáról.”

Lehotzky
András.

Lehotzky András (lehotkai), szül. Pozsonyban, 1741 szept. 15-én. Előbb Pesten, utóbb Nagyszombatban volt ügyvéd, 1782-ben a pesti kir. táblánál a szegények ügyvédje, de 1790-ben II. József császár a nagyszombati kerületi táblához nevezte ki bírónak. Több vármegye táblabírája volt. Megh. Pozsonyban, 1813 ápr. 23-án.

Munkái: 1. Stemmatographia nobilium familiarum regni Hungariae Posonii, 1796. — 2. Index scriptorum publico politico-juridicorum. U. ott, 1803.

Lenhardt
Károly.

Lenhardt Károly, szül. 1845. évi jan. 18-án Pozsonyban. A vallás- és közoktatási m. kir. miniszter 1869-ben Poroszországba küldte, az ottani szemináriumok tanulmányozása végett. 1870-ben Modorba került képzőintézeti tanárnak. 1876-ban Verédy Károly helyébe igazgatónak nevezték ki. Működésének súlypontja a gyakorlati nevelés körébe esik, a mennyiben a modori áll. tanítóképző intézet jelenlegi szervezetét és berendezését túlnyomóan neki köszöni. Az ő vezetése alatt az intézet új épületet is nyert, melynek internátusát ő szervezte. Csakis pedagógiai cikkeket írt, melyek a szaklapokban és az intézeti értesítőkből jelentek meg.

Lenhossék M. I.

Lenhossék Mihály Ignác, szül. Pozsonyban, 1773 máj. 11-én. Előbb Esztergom vármegye főorvosa, majd 1808-ban a pesti orvosi egyetem tanára lett és még ugyanazon évben magyar nemességet nyert. 1809-ben az orvosi kar dékánja, 1817-ben az egyetem rektora, 1819-ben a bécsi orvosi egyetemre hívták tanárnak. 1825-ben kinevezték Magyarország protomedikusának és helytartó-tanácsosnak, továbbá a pesti orvosi egyetemen az orvos-sebésztudományi kar igazgatójának és az orvosi tanítás vezetőjének. 1833-ban a svéd Vasa-rendet nyerte. Széchenyi István gróffal baráti viszonyban élt. Az ő érdeme, hogy a himlőoltást Magyarországon behozták. Sok külföldi tudományos társaságnak rendes és tiszteletbeli tagja és Esztergom, Somogy- és Pest vármegyéknek táblabírája volt. Megh. Budán, 1840 febr. 12-én. Számos cikket és értekezést írt a külföldi szaklapokba. Önálló tudományos munkáinak a száma szintén tekintélyes.

Libay Sámuel.

Libay Sámuel, szobrász és ötvösművész, szül. Modorban 1781 márc. 1-én. Családi neve eredetileg Lippay volt. Az ötvösség művészetét Pozsonyban tanulta és egy nagyobb szabású külföldi tanulmányút után, 1805-ben, Beszterezbányán telepedett le, a hol ötvösműhelyt nyitott és főleg filigránműveivel hírnévre tett szert. Kézügyessége bámulatosan fejlett volt, de a páratlan technikai készség mellett nagy művészi megfigyelő-képessége is volt. A természet után filigrán-műben ábrázolt szarvasbogarak, sáskák, legyei, stb. oly finomságúak, mint a japáni művészek alkotásai. Ezekből néhány ritka szép példányt őriz az Iparművészeti Múzeum. Ugyancsak ezüst sodronyból valók I. Ferencz és Napoleon szobrai, a melyek jelenleg szintén az Iparművészeti Múzeumban láthatók.

Lichner Pál.

Lichner Pál, jogtudós és pedagógus, szül. Modorban 1818-ban. Megh. Pozsonyban, 1892-ben. Főiskolai tanár és könyvtár-igazgató volt Pozsonyban. Ő írta az első görög nyelvtant magyar nyelven. Michnay tanárral együtt 1854-ben magyar és német nyelven kiadta s bő előszóval és magyarázatokkal ellátta Buda városának törvénykönyvét 1244—1421, melynek kéziratát a pozsonyi főiskola könyvtárában fődözte föl. Írt számos értekezést és tanulmányt is.

Lichtenthal
Péter.

Lichtenthal Péter, orvostudor és gyakorló orvos, az 1809—10-iki járvány alkalmával Bécsben, majd Milanóban telepedett le, hol könyvvizsgáló és több tudományos társulat tagja volt. Szül. Pozsonyban 1780 máj. 10-én.

Munkája: Dizionario e Bibliographia della Musica. Milano. 1826. 4 kötet. — Írt az olasz színpad számára három dalművet és négy operát. — Több zeneszerzeménye és balletje

is van, melyek közül kettőt *Il conte d'Essex* és *Cimene e Alessandro* címűeket a milánói Scala-színházban is előadtak.

Lippay György (zombori), szül. Pozsonyban 1600-ban. Iskoláit itt és Bécsben, a böleseletet Grácban és újra a hittudományokkal együtt, 1619-től, már mint egri kanonok, Rómában végezte. Előbb szempezi plébános, 1625-ben esztergomi kanonok, 1627-ben tornai főesperes és érsekújvári plébános, 1628-ban Szent-Istvánról nevezett prépost Esztergomban, 1631-ben pécsi, 1632-ben veszprémi püspök, 1635-ben kancellár, 1637-ben egri püspök, 1642-bei esztergomi érsek. Megh. Nagyszombatban 1666 jan. 30-án.

Munkái: *Theatrum Philosophi. Graeci*, 1621. — 2. *S-Ladislaus Rex vulgo Pius dictus In Antiquissima et Celeberrima Universitate Divus Tutelarís, Panegyrica Oratione, Celebratus* . . . Viennae, 1653. — 3. *Rituale Strigoniense* . . . Tynaviae, 1656. — 4. *De dignitate et puritate sacerdotum*. — 5. Pázmány, Lippay és Esterházy levelezése I. Rákóczy Györggyel. A gyulafehérvári káptalani levéltárban és a Batthyány-könyvtárban levő eredetiekből közli Beke Antal. Budapest, 1882. — Az esztergomi főegyházmezei könyvtárban és a budapesti egyetemi könyvtárban számos levele van.

Lippay János (zombori), jezsuita áldozópap, az esztergomi érsek testvér-öccse, szül. Pozsonyban 1606 nov. 1-én. Előbb a keleti nyelvek tanára a gráci, majd a bécsi egyetemeken, 1643-ban a győri kollégium igazgatója. A bécsi növendékpapságnak és a nagyszombati nemes ifjakkal több évig volt vezére. Ungváron 3 évig volt előjáró, azután esztergomi érsek-testvére, Lippay György udvarába vonult és annak halála után Trencsénbe, rendtársaihoz költözött, hol 1668-ban meghalt. Egy gazdasági naptárt és több gazdasági értekezést hagyott hátra.

Lóczy Lajos (lóczy), szül. Pozsonyban, 1849 nov. 3-án, hova szülei a szabadságharcz idejében menekültek Aradmegyéből. Azután szüleivel Pécsre, majd Paulisra ment lakni. 1869-től a zürichi műegyetem növendéke, hol 1874-ben mérnöki oklevelet nyert. Tanulmányútat tett az Alpesebben, Dél-Németországban és Tirolban. Escher von der Linth vezetése alatt kezdte geológiai tanulmányait és 1872 óta baráti viszonyban van a svájci és német geológusokkal. 1874-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnál az ásványtani osztály őrsegéde, 1877 decz. 4-től 1880 máj. 1-ig a Széchenyi Béla gróf keletázsiai expedíciójában mint geológus vett részt. Visszatérve, egy ideig még a M. Nemzeti Múzeumnál maradt és 1883 márcziustól a geológiai intézetnél működött. 1886-ban a József-műegyetemen a geologia rendkívüli tanára lett. Ettől fogva mint megbízott geológus 1888-ig még résztvett az országos geológiai fölvételekben. 1889-ben a földrajz rendes tanára a budapesti egyetemen és az általa szervezett földrajzi intézet és szeminárium vezetésével is foglalkozik. 1888-ban a M. Tud. Akadémia levelező, 1902-ben rendes tagjává választotta. 1891-ben a földrajzi társaság választotta meg elnökéül, de erről, nagy elfoglaltsága miatt, 1893-ban lemondott. 1891 óta mint a földrajzi társaság balatoni bizottságának elnöke, kiváló tevékenységet fejt ki. 1898 óta a magyarhoni földtani társulat főtitkára. A lipcei Verein für Erdkunde, a berlini Verein für Erdkunde levelező, a Magy. Földrajzi Társaság, a bécsi Geographische Gesellschaft és a berni Gesellschaft für Erdkunde, a Fischerei-Verein der Prov. Brandenburg tiszteleti tagja. A berlini Gesellschaft für Erdkunde 1894-ben a Karl Ritter ezüst éremmel, a francia akadémia 1902-ben a Csiahacseff-díjjal tüntette ki. 1903-ban a Marezibányi-féle mellékjuttalomban részesült. A „Magyarország Vármegyéi és Városai“ című országos monografia központi szerkesztő-bizottságának tagja.

Munkái: Számos közlemény a Földtani Közlönyben, a M. kir. Földtani Intézet Évi Jelentéseiben, a Természettudományi Közlönyben, a Népszerű előadások gyűjteményében, a Földrajzi Közleményekben, a M. Mérnök- és Építészegylet közlönyében, Akadémiai Értesítőben, az Eperjesi-kör Évkönyvében, a Turisták Lapjában, a Mittheilungen des Vereins für Erdkunde in Leipzig-ben, a Globus-ban, Comptes-rendu du Congrès internat. des Sciences geograph.-ben, a Verhandl. der deutschen Geographentage-ben jelentek meg. Önálló munkái: *Die Liskovaer Höhle im Baráthegey*. Budapest, 1874. — A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása. U. ott, 1886. — Geológiai Atlasz. 1884. — A geológiai megfigyelések leírása és eredménye. 1890. — A fosszilis emlős és puhatestű állatmaradványok leírása és a paleontológiai-stretigraphiai eredmények. 1897. „Gróf Széchenyi Béla kelet-ázsiai utazásának eredménye“ című 3 kötetes munkában. Mind a három németül is. 1896. 1898-ban. — A Balaton tónak és környékének részletes térképe 1:75,000 Budapest, 1903. németül is. — *China im Welthandel und chinesische Sitten*. Eger-Fiume 1899. — *A Mennyei birodalom története*. Budapest, 1901. Irja Aradvármegye és város monographiájának földrajzi és földtani részét és a Balaton tudományos tanulmányozásának eredményeiben az orografiai-geológiai részt.

Lippay György

Lippay János.

Lóczy Lajos.

Loewy Moricz.

Loewy Móricz, csillagász, született Bazinban 1833 ápr. 15-én. 1864-ben a párisi obszervatorium, 1872-ben a Bureau des longitudes tagja és 1878-ban a párisi csillagvizsgáló aligazgatója lett. Bolygó- és üstökös-pályák számításában tűnt ki; ő volt az első közül, kik az 1858-iki Donati-féle üstökös pályáját meghatározták. A refrakzióról érdekes tanulmányokat írt s az általa megállapított telegrafikus módszer szerint határozták meg Bécs, Berlin, Marseille és Algirnek Párisal való hosszkülönbségét. Tágabb körökben is ismeretessé vált az *equatorial conde* nevét viselő kényelmes távcső szerkesztésével.

Loveczky Ernő.

Loveczky Ernő, szeredi születésű áll. iskolai igazgató-tanító. Szerkesztője volt a Szereden havonként egyszer megjelenő, időközben megszűnt „Verejná mienka” című tót nyelvű társadalmi lapnak. Mint méhészeti szakíró a Pozsonyban rendezett II. mezőgazdasági országos kiállításon, irodalmi működéséért kiállítási oklevelet nyert.

Munkái: „A méhészgazda”, mely az országos méhészeti egyesület erkölcsi pártfogásában részesült. — „Veselár.” — Szerkesztője „A méhészgazda” című füzeteknek, melyeknek ezélja az okszerű méhészetet különösen a köznép körében terjeszteni.

Lőri Ede.

Lőri Ede, orvostudor, a Stefánia gyermekkórház gégeorvosa, egyike a legkiválóbb specialistáknak gége- és torokbajokban. Született Pozsonyban, 1835-ben. Írt több orvosi cikket magyar és külföldi szaklapokba.

Munkái: A garat, gége és légcső elváltozásai az emberi nem különféle betegségeinél. Bpest, 1885. — 2. Die krankhaften Veränderungen des Rachens und der Nase bei der fertigen Degeneration des Herzens. U. ott, 1886.

Lőrincz Gyula.

Lőrincz Gyula, hit- és böleseletdoktor, okl. főgimn. tanár; bővebb életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni. 1886 óta a nagyszombati érseki főgimn. tanára. Hosszú cikksorozatot írt a Magyar Államba az egyházpolitikai viták alkalmával.

Munkái: A vegyes házasságok. (Esztergom, 1890.) A keresztes hadjáratok jelentősége a pápaságra. (Nagyszombat, 1894.) A magyar történet századai. (Budapest, 1896.)

Lövő Rezső.

Lövő Rezső, szerkesztő, 1871 óta 3 évi megszakítással a „Pressburger Zeitung”-nál működik, melynek 12 évig főmunkatársa volt és 18 év óta szerkesztője. A 3 évi megszakítás alatt a „Grenzbote”, a „Wanderer” és a „Lokalpresse” szerkesztője volt. Nem pozsonymegyei születésű.

Önálló munkái: Eine Anthologie für Realschulen. — Der Pokeritt. (satirikus epos). — Sulamith. (A honnevű opera paródiája).

Lukátsy Tamás.

Lukátsy Tamás (Ferencz), ferenczrendi szerzetes, szül. Nagyszombatban, 1818-ban. Gimnáziumi tanár volt Érsekújváron és házfőnök Kis-Martonban, a hol jelenleg nyugalomban él. A Magyar Állam munkatársa. Számos alkalmi költeményt írt.

Lübeck János.

Lübeck János Károly, szül. Bazinban 1770-ben. Előbb Pozsonyban lett gyakorló orvos. 1805-ben Hont vármegye főorvosa. Orvosi cikkei szaklapokban jelentek meg.

Önálló munkái: 1. Allgemeines Ökonomisches Lexikon. Pest, 1812. — 2. Der allgem. ökonomische Sammler. U. ott, 1813–14. Két kötet. — 3. Die Toilette der Grazien. U. ott, 1815. — Szerkesztette és kiadta Musen-Almanach einiger Freunde ungarischer Musen für das Jahr 1800. Pozsony. — Patriotisches Wochenblatt für Ungarn. Pest, 1804. Négy kötet.

Mack Lajos

Mack Lajos pozsonyi születésű szobrász, a pécsi Zsolnay-féle majolika-gyár szobrászati osztályának főmintázója. Kiváló szakember, kinek modern díszedényei általánosan ismertek és keresettek. Művei közül több darab a pozsonyvárosi muzeumba került.

Magos Ernő.

Magos Ernő, ügyvéd, pozsonyi származású, hol apja az ág. ev. liczeum tanára volt. Grósz családi nevét 1845-ben magyarosította meg. 1852-ben mint a Mack, Török, Horváth és Gálffi-féle erdélyi összeesküvés részesét elfogták, várfogságra ítélték. Josefstadtba huzolták, hol 1855 december 9-én meghalt.

Munkái: 1. Róma Augustus korában. Pest, 1847. — Költemények. U. ott, 1848. — 3. Ansichten eines Gefangenen über Pressfreiheit. Von Michael Táncsics. Aus dem Ungarischen. U. ott, 1848. — 4. Három baleszéd Robespierretől. U. ott, 1848. — 5. Riadal. U. ott, 1848. Az utóbbi harezra buzdító dalos füzetét 16,000 példányban nyomták s tiszta jövedelmét közhasznú célokra fordították. Szerkesztette a „Forradalom” cz. lapot.

Magyary Géza.

Magyary Géza dr., szül. Alsólőczon, 1864 szept. 16-án. 1890-ben a római jog tanára Kecskeméten, 1892-ben a kereskedelmi és törvénykezési jog tanára a nagyváradi kir. jogakadémián, 1894-től a kereskedelmi jog magántanára a budapesti egyetemen és 1903 óta a budapesti egyetemen a magyar polgári törvénykezési jog tanára.

Munkái: 1. A kiadói ügylet. Bpest. 1893. — 2. A chequo. U. ott, 1895. — 3. A biztosítási ügynökök képviseleti minősége és jogköre. U. ott, 1896. — 4. A magyar polgári pores eljárás adatai. U. ott, 1898. — Czikkei hazai és külföldi jogi szaklapokban és a M. Jogi Lexikonban jelentek meg.

Mahler Ete, bölcsészettudor, született Czifferen 1857 szept. 28-án. 1880-ban a bécsi csillagvizsgálónál működött, 1885-ben az osztr. cs. kir. fokmérő bizottság segédje, 1896-ban hivatalnok a m. kir. háromszögméreti hivatalban, 1898-ban a budapesti egyetemen az ókori népek történelmének és kronológiájának, valamint az egyiptológia és assyrológia magántanára, 1899-ben a Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségosztályában segédőr. 1902 óta a m. kir. középisk. tanárképző-intézetben a keleti népek történetének tanára. 1889-ben a svéd-norvég király a „Litteris et artibus“ aranyéremmel tüntette ki. — Czikkei és értekezései hazai és külföldi szakfolyóiratokban és tudom. akadémiai kiadványaiban jelentek meg.

Mahler Ede.

Munkái: Fortsetzung der Wüstenfeld'schen Vergleichungstabellen. Im Auftrage und auf Kosten der deutschen morgenländischen Gesellschaft. Leipzig, 1887. — 2. Chronologie der Hebräer. Wien, 1887. — 3. Chronologische Vergleichungstabellen nebst einer Anleitung zu den Grundzügen der Chronologie. U. ott, 1889. — 4. Maimonides Kiddus Haehodes. U. ott, 1889. — 5. Die Apisperiode der alten Aegypter. Wien. 1894. — 6. Chronologie der Babylonier. Wien. 1895. — 7. The Exodus. London, 1901. — 8. Babilon és a Biblia. Budapest, 1903. — 9. Pharaos des Exodus. Wien, 1896. — 10. Egyiptológiai tanulmányok a chronologia köréből. Bpest, 1898. — 11. Az egyiptomi nyelv alapelemei. U. ott, 1900. — 12. II. Ramses, az exodus faraoja. U. ott, 1900. — 13. Adalékok az egyiptomi nyelvhez. U. ott, 1901.

Mahler Gyula, szül. Czifferen 1866 aug. 12-én. 1889-ben a bécsi közkórházban az általános poliklinika első osztályában működött. 1896-ban asszisztens, 1897-ben tanársegéd, 1890-ben tagja a német természetvizsgálók és orvosok egyesületének és a párisi Societé française de Hygienének.

Mahler Gyula.

Munkái: Repertorium der Physiologie. Wien. 1897 Két kötet. — 2. Repertorium der Hygiene. Leipzig. 1898 Két kötet. — 3. Therapeutisches Lexikon. u. ott, 1899.

Majba János Vilmos, ág. ev. lelkész. Szül. Modorban 1865 okt. 20-án. 1887-ben modori pap és egyúttal az ottani polgári iskolánál a latin nyelv tanára. 1890-ben középiskolai és felső-leányiskolai vallástanár, valamint az országos gyűjtőfogház ág. ev. lelkésze Budapesten, egyházmegyei jegyző és a Luther-társaság titkára.

Majba J. V.

Munkái: 1. Nyílt levél Magyarország összes ág. ev. lelkészeihez, Orosháza. 1900. — 2. Nyílt levél Magyarország összes ág. ev. lelkészeihez egy evangélikus tankönyv-vállalat ügyében. U. ott, 1901. — 3. Útmutató a keresztyén igazságra. Budapest, 1892. — 4. Dr. Luther Márton kiskátéja. II. kiadás. Budapest, 1904. — 5. A Vallástanítás rendezésének szükséges volta. Orosháza, 1904. — Czikkei egyházi lapokban jelentek meg.

Majláth György (székelyi id.) országbíró, a főrendiház elnöke, a M. Tud. Akadémia igazgató-tanácsának tagja, született Zavaron 1786 ápr. 22-én, meghalt Bécsben 1861 ápr. 11-én. 1810-ben megyei jegyző, 1817-ben első alispán Pozsony vármegyében. A pozsonyi rendek bizalma már előbb, 1811-ben országgyűlési követté is választotta. 1821-ben helytartótanácsos, 1822-ben ítélőmester, nemsokára udvari tanácsos a magyar kancelláriánál. 1825-ben királyi személynök lett, s a karok és rendek táblájának elnöke. Mint ilyen a Szent István-rend középkeresztjét és a val. belső titkos tanácsosi méltóságot nyerte. Azután Hont vármegye főispánja lett. A Tudományos Akadémia felállításában és szervezésében hazafias lelkesedéssel vett részt és az igazgató-tanács tagja lett. 1831-ben államtanácsos. 1839-ben az országbírói méltóságra emelkedett, melyet 1848-ig viselt. Mint a kir. Kúria elnöke is kitünt tudományával és igazságszeretetével. 1848-ban a felsőház elnöke lett. A képviselőház ezután annak az orsz. bizottmánynak az élére állította, melynek tagjai Bathány Lajos gróf, Deák Ferencz, Lonovits érsek, Majláth Antal gróf voltak, s mely a kiegyenlítés megkísérlésére Windischgrätz herceghez és a királyhoz küldetett. Ezután lemondott minden méltóságról és visszavonult.

Majláth György.

Majláth György (székelyi ifj.), országbíró és a főrendiház elnöke, a M. Tud. Akad. igazgató-tanácsának tagja, született Pozsonyban, 1818 decz. 3-án. Meggyilkolták Budán, 1883. évi márczius 29-én. Örökölte apjának és nagyapjának fényes tehetségét, erős szilárd jellemét s tekintélyes egyéniségét, sőt túlhaladta ezeket a modern műveltségben s tudományban. Már 1839-ben, húszöt éves korában Baranya vármegye országgyűlési követe lett. Az 1839—40-iki országgyűlés után Baranya vármegye első alispánja, 1843—44-ben ismét Baranya vármegye követe. Ezt követőleg Baranya vármegye adminisztrátorává neveztetett ki, mely állás elfogadását nem kerül-

Majláth György.



MAJLÁTH GYÖRGY.

lette ki, de attól lehetőleg távol tartotta magát és hat hónapot tanulmányúton, külföldön töltött. 1847-ben mint Baranyamegye kinevezett főispánja az országgyűlésen is megjelent. Az 1848—49-iki szabadságharcz viharai elől visszavonult és az abszolút kormány többszöri föl-szólítására sem vállalt hivatalt. A Bécsben tartott ügynevezett megerősített birodalmi tanácsba való meghívást 1861-ben csak azért fogadta el, hogy hazája jogai mellett, bátrabb és független konzervatív társaival együtt erélyesen fölléphessen és az októberi diploma kibocsátásában, említett társaival együtt, neki is kiváló része volt. Az októberi diploma után tárnok s az akkori kormány egyik vezérfőfia volt. Az 1861-iki országgyűlés föloszlatásával ismét a magánéletbe vonult vissza, 1865-ben azonban, mint udvari főkancellár a kormány élére lépett s az alkotmány teljes helyreállításáig e méltóságot viselte.

Az 1867-iki kiegyezés után országbíró s a főrendiház elnöke lett. 1869-ben neveztetett ki a kir. Kúria semmitőszéki osztálya, 1892-ben pedig — a semmitőszék megszüntetése után — a m. kir. Kúria elnökévé. A tudományos testületek és egyesületek iránt is melegen érdeklődött, a művészeteket kedvelte és pártfogolta, a műcsarnok palotájára több mint 100.000 frtot gyűjtött, a Szt. István-társulatnak választmányi tagja és egyideig a primás mellett alelnöke is volt. Ő alkotta a kúriai könyvtárt, melyre nagyobb pénzbeli segílyt is áldozott. Hazánk egyik kimagasló alakja esett gyilkos kéz áldozatául. Zavar községben, a családi sirboltban tették örök nyugalomra.

Majláth József.

Majláth József (székhelyi gróf), államminiszter, szül. Nagyszombatban 1737-ben. Hivatalos pályáját mint vármegyei jegyző, majd alispán és országgyűlési követ, Hont vármegyében kezdte. 1767-ben kamarai tanácsos Bécsben, 1776-ban fiúmei kormányzó, majd Szerém vármegye főispánja, 1783-ban a magyar udvari kamara alelnöke, 1784-ben Borsod vármegye főispánja, 1785-ben grófi méltóságra emeltetett. Ezután királyi biztos, majd pestmegyei főispán, m. kir. udvari alkancellár és Magyarország főkamarása lett. 1786-ban a bécsi udvari kamara alelnöke, 1794-ben cs. kir. udvari biztos és galicziai helyettes kormányzó, 1795-ben tárnokmester, 1797-ben Galiczia kir. udvari kancellárja, 1801-ben velencei kancellár és az ottani udvari kancellária elnöke, 1802-ben államminiszter. 1806-ban, hivataloskodásának ötven évi jubileumára a szt. István-rend nagykeresztjét kapta. Megh. Nustáron (Szerém vm.) 1810 decz. 17-én.

Mandelli Dávid.

Mandelli Dávid, különczködő tudós, (családi neve Mandel volt), szül. Pozsonyban 1780-ban. Bölceleti és theologiai, de különösen nyelvtani tanulmányok végett Berlinbe ment. Már itt kezdte különczködő életét. Szemöldökét leberetváltatta s a burgonya volt egyedüli étele. Majd Offenbachban volt nevelő és azután Párisba ment az egyetemre. 1827-ben már a legnagyobb nyelvtudósnak tartották. Az európai nyelveken kívül jártas volt a keletiekben is. Kedvencz tárgyai a latin, görög, zsidó, arab és perzsa nyelvek voltak. A mennyiségtanban is kiváló tudósnak bizonyult. A bölceletben oly jártaságra tett szert, hogy Plato munkáit könyv nélkül tudta. Életmódjában a cinikus Diogenest választotta mintaképének. Zsibvásáron vett ruhában járt és hosszú szakállt viselt. Főtt ételt sohasem evett, hanem gyakran növényekkel és gyökerekkel táplálkozott. Bútorzata szintén megfelelt életmódjának. Különczködései miatt gyakran a rendőrséggel is meggyűlt a baja, és egyszer töm-

lőczbe került. 1822-ben a francia kormány 1800 frank évi fizetés mellett megbízta őt egy bibliografiai munkával, mely a keleti nyelvű könyvek címének leírásából és azoknak az illető tudományszakokba való beosztásából állott. Ezt be is fejezte, mire a kormány, hálából, egy kis szobát bocsátott rendelkezésére. 1836 decz. 22-én, midőn Párisban a Szajnából vizet merített, elveszítette egyensúlyát és a vízbe fült. Hátrahagyott irományai nehezen fejthetők meg, mert különféle nyelvek zagyva keverékéből állanak.

Mandello Gyula, az államtudományok tudora, a pozsonyi kir. akadémia tanára, budapesti egyetemi magántanár, a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan és a pénzügyi jog nyilvános rendes tanára, a második alapvizsgálati bizottságnak ez időszertini elnöke, az államtudományi államvizsgálati bizottságnak tagja. A cambridge-i St-John's College fellow in commonsja, az Institut international de Sociologie rendes tagja, az Institut international de Statistique levelező-tagja, az Institut international de Bibliographie, a Royal Economic Association, a Royal Statistical Society, az American Academy of Political Science, az American Statistical Association, a Société pour l'éducation sociale, az Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre tagja, az Office international du travail, a League for Social Service levelezője, a Magyar Közgazdasági Társaság főtítkára. Bővebb életrajzi adatait és rendkívül kiterjedt tudományos irodalmi működését szülővármegyéje monografiájában fogjuk bővebben méltatni.

Mandello
Gyula.

Mandl Móricz, költő és hírlapíró, szül. Pozsonyban 1840-ben. 1862-ben előbb a bécsi Wanderer, majd a Nene Freie Presse szerkesztőségében működött. Később a National-Zeitung és a Vossische-Zeitung levelezője volt. 1876-ban a Kleist-ünnepélyen egy drámai prologját szavalta el.

Mandl Móricz.

Munkái: 1. Deutschland und der Augenblick. Leipzig, 1861. — 2. Das Kätchen von Heilbronn. Wien, 1873. (Epos). — 1877 óta társszerkesztője Bécsben a Fremdenblattnak.

Mangold Károly, szül. Szentgyörgyön 1824 jan. 4-én, megh. Pozsonyban 1869 május 18-án. Előbb polgármester szülővárosában, de mert a szabadságharc alatt a honvédeknek segítkezett, a hadi törvényszék hosszabb fogságra ítélte. Később ügyvédi irodát nyitott Pozsonyban, a hol rövid idő alatt a város és a környékbeli főnemesi családok ügyvédje és bizalmi férfia lett. 1861-ben a bazini kerület országgyűlési képviselője, később pedig a pozsonyi Deák-párt vezére. Nagy érdemeket szerzett Pozsony város fölvirágoztatása körül. Sokat áldozott kulturális célokra. Számos jogi cikket írt szaklapokba.

Mangold
Károly.

Mangold Lajos, szül. Pozsonyban 1850 febr. 28-án. 1874-ben az aradi gimn. tanára, 1880-ban helyettes tanár a budapesti egyetemen, 1881-ben a VI. (most V.) kerületi reáliskola tanára Budapesten, egyúttal az ókori történet és a keleti népek történetének magántanára az egyetemen.

Mangold Lajos.

Munkái: 1. Világtörténelem. Ókor. Bpest, 1878. — 2. Világtörténelem középiskolai használatra. U. ott, 1878—79. V. kiad. 1902—3. (Három kötet). — 3. A magyarok oknyomozó történelme. U. ott, 1896. IV. kiad. 1902. — 4. A magyarok története. U. ott, 1890. V. kiad. 1902—3. — A berlini tört. társulat levelező tagja és a Magyar Történeti Társulat választmányának tagja. A Pallas Nagy Lexikona egyetemes történelmi részének szerkesztője s egyik írója. Számos történelmi dolgozatot és cikket írt szakfolyóiratokba. A magyar hadtörtén. repertorium szerkesztője a M. Hadtörténelmi Közleményekben. Referense sok külföldi történelmi szakfolyóiratnak. A Mayer-féle Lexikonnak magyarországi munkatársa. Munkái közül kettőt oláh és olasz nyelvre is lefordítottak.

Marczell Ákos, szül. Kis-Udvarnokon 1813 márcz. 17-én. 1847-ben plébános Vicsápon. A szabadságharc alatt elhagyta plébániáját és tábori lelkész lett. Elfogták és Olmützben három évi várfogságot szenvedett. Kiszabadulása után egy ideig orvostant hallgatott, majd Scitovszky érsek udvari káplánja és főszékesegyházi succentor lett. 1859-ben kőhidgyarmati plébános, hol 1892 január 21-én meghalt.

Marczell Ákos.

Munkája: Vezérfonal lelkészek számára a meghiteltetés előtt, az esküről adandó tanításban. (Jutalmazott pályamunka), Komárom, 1854.

Marczell János, szül. Pusztá-Födemesen 1828-ban. Részt vett a szabadságharcban. A fegyverletétel után elfogták és az osztrák hadseregbe sorozták, hol mint ezredorvos több évig az olasz tartományokban tartózkodott. 1860-ban Nagyrőcze város orvosa, a hol 1879 júl. 18-án meghalt.

Marczell János

Munkái: 1. Nagy-Rőcze és környéke moh-viránya. Rozsnyó, 1874. — 2. A gyűrű. U. ott, 1879. — Kéziratban: Nagy-Rőcze város története.

Markovich
Antal.

Markovich Antal, kegyes tanítórendi áldozópap és tanár. szül. Závodon 1808 jún. 10-én. Gimnáziumi tanár volt Léván, Kecskeméten és Budán, Velenczében pedig a szt. Katalin konviktus felügyelője. A szabadságharcban tábori pap, azután ismét tanár Nyitrán, Selmeczen, Becskereken és Tatán. A két utóbbi helyen igazgató is. Megh. Budán 1867 júl. 26-án.

Munkája: Epistola ad adm. rever. atque claris. patrem Joannem Bapt. Grosser Scholarum piarum per Hungariam et Transilvaniam praepositum provincialem... Budae, 1847. — A rendház könyvtárában egy kézirati műve is maradt.

Marschall
Lajos.

Marschall Lajos, szül. Nagyszombatban 1840 júl. 30-án. 1867-ben pestlipótvárosi káplán, 1868-ban ugyanott adminisztrátor. 1872-ben sárfői, 1883-ban szentgyörgyi plébános és kerületi alesperes. Megh. 1903-ban.

Munkája: Vallásos hazafiság (Imakönyv magyar és tót szöveggel). Budapest, 1886. — Több egyházpolitikai, nevelési és katechetikai cikket írt egyházi lapokba és naptárakba.

Marth János.

Marth János Mátyás, ág. ev. lelkész, szül. Pozsonyban 1691 júl. 21-én. 1713-ban a közningsbergi Fridrich-Collegium informátora, 1719-ben Pozsonyban rektor, 1721-ben ugyanott német lelkész. A pozsonyi ág. ev. liceumi könyvtárnak alapítója. Megh. Pozsonyban 1734 aug. 8-án.

Munkája: Christliche Beantwortung der 153 Fragen des Demokritus, welche ganz kurz und deutlich verfasst worden, von einem der da glaubet und bekennet: Gott ist die Liebe, oder Demokritus quaerens et Christianus respondens. — Frankfurt und Leipzig, 1734.

Márton Jenő.

Márton Jenő, 1885 óta ág. ev. liceumi tanár Pozsonyban. Két irodalomtörténeti munkát írt. Nem pozsonymegei születésű.

Marton József.

Marton József böleseletdoktor, 1898 óta a nagyszombati érs. főgimnázium tanára. Tanulmányai, társadalmi s alkalmi cikkei és költeményei elszórtan jelentek meg. Munkái: Miau és Vauvau (Nagyszombat, 1898, képes gyermekverses könyv). — Magyar Voltaire, magyar enciklopédisták (Nagyszombat, 1900. Nagyrésze különnyomat a főgimn. Értesítőjéből). A kath. papság a magyar irodalomban (ered. a Kiss-Sziklay Kath. Magyarországon s megjelent a főgimn. 1901-92. évi Értes.) E munka számára ő írta Nagyszombat ismertetését. Nem pozsonymegei születésű és így élettrajzi adataira szülő-vármegyéjében ismét visszatérünk.

Masznyik
Endre.

Masznyik Endre dr., 1885-ben a pozsonyi ág. h. ev. theol. akadémia tanára lett, melynek 1895 eleje óta igazgatója is. 1882-ben bölcsészlet-doktori oklevelet szerzett. A magyar prot. irod. társaságnak, melynek alakulásában résztvett, kezdetől fogva választmányi tagja, úgyszintén a Luther-társaságnak igazgatósági tagja, az ev. egyh. egyetemes törvényszékének bírója, a dunáninneni ev. egyh. kerületi szabályrendeleti bizottság jegyzője, a pozsonyi ev. liceumi tanács és presbitérium tagja, a pozsonyi Toldy-kör és a pozsonymegei közművelődési egyesület választmányi tagja, a komáromi ev. egyh. presbitérium tisztelőbeli tagja, a pozsonyvárosi esperesség jegyzője. Cikkeit az egyházi lapokban, folyóiratokban és budapesti és pozsonyi napilapokban közölte. A pozsonyi „Protestáns esték“ rendezője, melyekből eddig 15 ciklus folyt le s a felolvasásokból eddig két kötet jelent meg. Legújabbán a „Luther Társaság“ bízta meg a „Dr. Luther Márton művei“ cz. irodalmi vállalat vezetésével. Ugyanő szervezte a magyar prot. irodalmi társaság pozsonyi körét.

Önálló munkái: 1. A nép mint fenséges. 1882. 2. Az eszme evangeliuma. Pozsony. 1885. 3. Luther élete. U. ott, 1885. 4. Evangélikus Dogmatika. U. ott, 1888. 5. A prot. irodalmi társaság és Debreczen. U. ott, 1889. 6. Bahil Mátyás. Budapest, 1892. 7. Jean Paul Levanája. Mezőtúr. 1892. 8. Novák Márton, a kócsi prédikátor. Pozsony, 1894. 9. Pál apostol élete. U. ott, 1895. 10. Pál apostol levelei (5 kötet). U. ott, 1896. e nagy művét a Magyar Tudományos Akadémia dícsérettel tüntette ki. 11. Javaslat az ev. theol. akadémiák egyesítése ügyében. U. ott, 1896. Egyik főmunkatársa volt az „Önálló“-nak (1894–96.) s egyik szerkesztő kiadója „A mi otthonunk“-nak (1892–94). 12. Dr. Luther Márton hitvallása vagyis a schmalkaldi cikkek. 1900. 13. Dr. Luther Márton három alapvető reformátori irata 1901.

Mattern Gy. K.

Mattern György Keresztély (Maternus de Cilano), született Pozsonyban. olasz származású szülőktől, 1696 december 18-án. Tanulmányai befejeztével Halberstadtba ment, hol természettudományi tárgyakat és könyveket gyűjtött. Innen Altonába költözött, hol mint orvos letelepedett. A dán király városi orvossá, majd az ottani királyi gimnáziumhoz a római és görög régiségek igazgató tanárává nevezte ki. A Naturae curiosorum társaságnak és a koppenhágai tudós társaságnak is tagja volt. Meghalt Altonában 1773 július 9-én.

Megerle
Terézi u.

Megerle Terézia, beszély- és színműíró, szül. Pozsonyban 1813-ban. 1829-ben nőül ment Mühlfeldi Megerle pozsonyi fogorvoshoz, a ki vagyonát

elvesztve, meghalt. Nyomorban visszamaradt özvegye mint színműíró kereste kenyerét. Színműveit a negyvenes és ötvenes években úgyszólván mindenütt adták, sőt némelyiket még most is kedvelik. Meghalt Bécsben 1865 júl. 4 én.

Meissl Agoston, festőművész, szül. Bazinban 1867-ben. A budapesti mintarajztanoda és rajztanár-képző növendéke volt, azután Münchenbe ment, a hol jelenleg is tartózkodik. Kitűnő állatképfestő és egyik ilyen képével a képzőművészeti társulat kiállításán a Ráth-féle díjat is elnyerte. A Münchener Fliegende Blätter című világlapnak évek óta állandó rajzolója.

Meissl Agoston.

Meissl Ferencz lovag, született Bazinban, 1837-ben. 1862-ben átvette Bazinban a gyógyszerterát. 1869-ben megválasztották polgármesternek. 1872-ben megalapította a Bazin-Modor-Szt.-györgyi Takarékpénztárt, 1874-ben az önk. tűzoltóegyesületet. 1870 óta a modori áll. tanítóképző intézet igazgatója tagja, a bazini iskolaszék elnöke, 1872 óta takarékpénztári elnök és igazgató, 1880 óta közgyám. 1896-ban ő felsége közéleti tevékenységéért és érdemeiért a Ferencz József-renddel tüntette ki. Ő gyűjtötte össze és rendezte a kiesi, de érdekes városi múzeumot és megírta és füzetben kiadta Bazin város történetét.

Meissl Ferencz.

Mészáros Ignác (bodobári és nagylucei), író, érseki titkár, született Felbáron 1721-ben, meghalt Budán 1800 nov. 21-én. A Batthyány grófi család kegyes alapítványainak kezelője, Batthyány József gróf kalocsai érsek titkára volt. Művei közül leghíresebb lett a Kartigám című, mely annak idején hat kiadást ért. (Pozsony 1771, 1780, 1795, Kolozsvár 1778, Kassa 1780, Buda 1813., legújabb kiadása Heinrich G. értékes tanulmányával 1880.) A Kartigám a francziás hősi regénynek a képviselője s egyszersmind egyik megnyitó darabja az irodalmi felújulás szépprózai munkásságának. Még két munkája jelent meg, u. m.: Montier asszonynak levelei (Pest, 1793) és Magyar Szekretárius, levelezőkönyv (Pest, 1793). Két nagy folio kötetnyi kéziratát Beöthy Zsolt találta fel a múzeum kéziratárában.

Mészáros
Ignác.

Michaelis Vilmos, ág. ev. liczeumi tanár, a Ferencz József-rend lovagja, született Pozsonyban 1829-ben. 1853 óta a pozsonyi ág. ev. liczeum rendes tanára. 1878—93 a liczeum igazgatója. Szerkesztette a pozsonyi ág. hitv. liczeum Értesítőjét is. 40 évi működés után nyugalmomba vonult.

Michaelis
Vilmos.

Michnay Endre Dániel. Szül. Nagylévárdon, 1804 június 22-én. 1832-ben helyettes tanár Pozsonyban, 1833—1839-ben modori tanár, 1839-től ismét a pozsonyi ág. ev. liczeum rendes tanára. Meghalt Pozsonyban 1857 febr. 4-én.

Michnay Endre.

Munkái: Ad celebrandum memoriam diei 2. Maj. anni 1838 Posoni. — 2. Honori ac memoriae viri ingenio doctrina meritisque Joannis Grosz ... oratio in ejusdem sacris funebribus a lyceo evang. Posoniensi die 11 m. Jan. anni 1840 pie institutis habita. U. ott, 1839. — 3. Buda városának törvénykönyve 1244—1421. — 4. Statisztika. U. ott, 1846. — 5. Néh. Skaricza Gábor életrajza.

Mikula Antal, 1873 óta a modori állami tanítóképző intézet tanára. Írt adatokat Modor sz. kir. város történetéhez.

Mikula Antal.

Mindszenti Antal, bölcsészeti és theologiai doktor, szül. Nagyszombatban 1687 júl. 19-én. Tanárkodott Kassán, Nagyszombatban, az utóbbi helyen 1731-ben a bölcsészeti kar dékánja volt. Végül Kolozsvárott működött mint a kollégium és az akadémia rektora és ott 1736 április 15-én meghalt.

Mindszenti
Antal.

Munkái: 1. Encomia Virginis beatissimae exercitationibus oratoriis adumbrata. Tyrnaviae, 1717. — 2. Fasti Hungariae . . . Cassoviae, 1721. — 3. Propugnaculum reipublicae christianae religione conditum, Hungarorum fortitudine quinque saeculis defensum, nunc ethice adumbratum Tyrnaviae, 1724—25. Két kötet. — 4. Historia flentis Thaumaturgae Virginis Claudiopolitanae, cum praevia Dissertatione theologica. U. ott, 1725.

Moczkovcsák Henrik Károly, ág. ev. lelkész, szül. Bazinban 1835 jan. 14-én. 1860-ban somorjai, 1863-ban nagybeeskereki pap, hol 1870 decz. 15-én meghalt.

Moczkovcsák
H. K.

Munkái: 1. Egyházi beszéd. Nagy-Beeskerek, 1863. — 2. Elutasítandó utasítások. U. ott, 1864. — 3. Hitéletünk hiányai. Pest, 1866. — 4. Luther Márton élete. U. ott, 1868. — 5. Melancthon Fülöp élete. Fordítás németből. Pest, 1868.

Molecz Dani, orsz. képvis., szül. 1846-ban. Tanulmányait Pozsonyban végezte, a hol aztán mint ügyvéd letelepedett. Évekig városi tisztifőügyész volt és a városi társadalom egyik vezéralakja. 1901-ben a város I. kerülete őt küldötte a képviselőházba, hol a szabadelvű párt tagja.

Molecz Dani.

Moenich Károly, városi levéltárnok és tiszteletbeli tanácsos, szül. Czifferen, 1840 okt. 24-én. 1861—68-ban Zichy Károly gróf titkára, hol a több

Moenich Károly.

ezer kötetből álló könyvtárt rendezte. 1869-ben az országos statisztikai hivatal kültagja, 1872-ben pénztári ellenőr és 1873-ban levéltárnok Székesfehérvárott.

Munkái: 1. Költemények. Székesfehérvár, 1872. — 2. Magyar Irók Névtára. Pozsony, 1876. — 3. Nyílt levél Szarvas Gáborhoz, a magyar synonymák szótára ügyében. Székesfehérvár, 1891. — 4. Nyílt levél Molnár István orsz. gyümölcsészeti min. biztoshoz a hazai gyümölcsészet fejlesztése ügyében U. ott, 1892 — 5. Székesfehérvár-e vagy Székesfehérvár? U. ott, 1893. — A Fejérmegyei Közleánynek előbb belmunkatársa (1872), később rövid ideig szerkesztője volt. Több költeményt, társadalmi és irodalomtörténeti, úgy közgazdasági, gyümölcsészeti és kertészeti cikkekkel írt különféle lapokba.

Moller D. V.

Moller Dániel Vilmos, szül. Pozsonyban 1642 máj. 26-án. Tanulmányi utat tett egész Európában. 1672-ben a pozsonyi ág. ev. gimnáziumban a konrektori széket foglalta el. A vallásüldözés alatt négyezer képviselte Bécsben a pozsonyi polgárokat. Ő is kénytelen volt külföldre menekülni. 1674-ben az altdorfi egyetemen a história és metafizika tanára. A német és az olasz tudós társaságok tagjaik sorába iktatták. I. Lipót a comes palatini rangjával tüntette ki. Közel 200 kisebb históriai és tanügyi értekezést és egyházi vitairatot írt.

Moller Ede.

Moller Ede, szül. Nagyszombatban, 1853 febr. 12-én. Előbb ideigl. tanár a budapesti VII. ker. főreáliskolánál, 1875-ben a soproni városi reáliskolánál helyettes és 1877—1880-ban n. ott rendes tanár. Megh. 1882. ápr. 12-én.

Munkái: 1. Magyar Kaliópe, Széptani fejtegetés. Sopron, 1877. — 2. Ilosvai Péter és Arany János. Bpest, 1878. — 3. Arany János tetemre hívása. U. ott, 1879. — 4. Kell-e latin és görög nyelv a középiskolában? U. ott, 1881 — 5. Összegyűjtött tanulmányok. Sopron, 1882. — Szerkesztette a Sopron cz. hírlapot 1876-ban, a Sopronvidéki Lapokat 1876-ban és a Külföld című havi folyóiratot Ujvári Bélával együtt Sopronban, 1879-ben.

Moller K. O.

Moller Károly Ottó, szül. Pozsonyban 1670 jan. 10-én. 1696-ban gyakorló orvos Pozsonyban. 1703-ban Besztercebányára költözött, hol II. Rákóczy Ferenczhez csatlakozott és tábori orvos lett. A bányászat emelésére 60.000 tallért áldozott. Erdemeiért VI. Károly 1728-ban magyar nemességet adott neki. Besztercebánya tanácsosa és konzula volt, majd városi főorvos, Zólyom és Turócz vármegyék rendes orvosa. Meghalt 1747 ápr. 9-én Besztercebányán. Őt orvosi szakmunkája jelent meg.

Molnár Albert.

Molnár Albert (szenczi), született Szempcezen 1574 aug. 30-án. 1590-ben a német protestáns egyetemeket kereste föl. Wittembergában volt két évig, honnét az inség 1592-ben Heidelbergába úzte. 1593-ban Strassburgba ment, hol 1595-ben a böleület baccalaureusává avatták. 1596-ban Genfben megismerkedett az agg Beza zsoldárköltővel. Innen visszatért Strassburgba, de mert Kálvin mellett nyilatkozott, száműzték. 1597-ben a heidelbergi egyetemet látogatja négy éven át. 1600—1607-ben mint öreg diák a hernborni, heidelbergai, altdorfi és marburgi akadémiákon theologiai és philologiai tanulmányokkal foglalkozott, közben itt és más városokban a könyvnyomtatás technikájával ismerkedett meg. Frankfurtban egy könyvnyomtató műhelyben korrektor volt. Ekkor kezdte meg irodalmi vállalatait. Először a protest. (Károli-féle) bibliát bocsátotta közre kényelmesebb alakban, olcsóbb és hibátlanabb kiadásban 1608-ban. Szótárának első részét Rudolf császárnak ajánlotta és jutalmáért maga ment el Prágába, a hol Kepler vendége volt. A császár tanácsosai a jeles fiatal tanárt meg akarták a kath. hitnek nyerni és a jutalmon fölül még 50 frt útiköltséggel a bécsi egyetemre küldötték, ő azonban visszatért előbbi helyére. Zsoldárait IV. Frigyes rajnai pfalzgróf választó-fejedelemnek és Mórícz hesseni grófnak ajánlotta. IV. Frigyes 1606-ban a heidelbergai Sapientia Collegiumban rendelt neki ellátást, Mórícz gróf pedig 1607—11-ben Marburgban a saját költségén tartotta el. A nagyműveltségű, magyarul is tudó Mórícz fejedelem egy magyar nyelvtan eszméjéért lelkesült és azért Molnár megírta latin nyelven a magyar nyelv grammatikáját. Ezt a munkát Pázmány Péter is dícséretekkal halmozta el. 1611-ben megnősült. Eleinte felesége szülőhelyén, Oppenheimban lakott, mint nyomdafelügyelő, de 1613-ban családostól hazajött Magyarországra és rohonczi ref. pap lett. 1615-ben Bethlen fejedelem a gyulafehérvári főiskolához hívta meg tanárnak, azonban családja kérésére visszatért Németországba, hol az oppenheimeri iskola tanára, majd rektora lett. Ez állásában újra a magyar ref. vallásos irodalom hézagainak betöltésére adta magát. A 30 éves háború őt is megfosztotta otthonától. Előbb a fejedelmi udvarhoz húzódott Heidelbergába, de a feketehegyi csata földönfutóvá tette Frigyeset, országát Tilly

spanyol hadai dúlták föl és ez alkalommal Molnárt is kifosztották és megkínózták. Ekkor Hanauba vándorolt. Tett egy utat Hollandiába is, a honnan sok adománnyal tért meg. Ekkor érkezett hozzá Bethlen Gábor újabb meghívása, mire Molnár 1624-ben Magyarországnak vette útját. 1625-ben Kassán, 1629-ben Kolozsvárott tartózkodott. De summo bono cz. munkáját (Lőcse, 1630.) Darholtz Ferencnek ajánlotta, kinek jótéteményét élvezte. Utóbb egészen elfelejtették és nagy szegénységre jutott. 1633-ban még élt és ekkor rendezte iratait, melyek egy nagy kötetben összegyűjtve, „Album” czímmel, Kemény József gróf ajándékából a M. Tud. Akadémia könyvtárában őriztetnek. Némelyek szerint 1634-ban Kolozsvárott halt meg.



SZENCZI MOLNÁR ALBERT.

Munkái: 1. Ἀποτίγματα τῶν ἐπιτα Σοφῶν totidem heptastiches distributa... Heidelberg, 1599. — 2. Elementa grammaticae Latinae... Nürnberg, 1604. — 3. Dictionarium Latino-Ungaricum. Norinbergae, 1604. — 4. Dictionarium Ungarico Latinum... U. ott, 1604. — 5. Psalterium Ungaricum. Szent David Királynak és Prophetanae Szaz ötven soltari... MDCVII. Herboniában (Háromszáz éven át igen számos kiadást ért). — 6. Kis Catechismus. Szedetött az Haidelbergai öreg Catechismusból. U. ott, 1607. — 7. Szent Biblia. Magyar nyelvre fordíttatott egészszzen... Caroli Gaspar Előljárobeshédével. Ez masodic kinyomtatást igazgatta, néhol meg is jobbitotta. Hanoviában MDCVIII. Oppenheim, 1612. — 8. Analecta Aenigmatica. A... compertata... Herbornae, 1608. — 9. Nova Grammatica Ungarica... Hanoviae. M. DCX. — 10. Lexicon Latino-graeco-hungaricum... Dictiones Ungaricae... Latine conversae... U. ott, 1611. — 11. Dictiones Ungaricae... U. ott, 1611. — 12. Lusus Poetici Excellentium Aliquot Ingeniorum... U. ott, 1614. — 13. Idea Christianorum Ungarorum... conjunctim edita. Oppenheim. 1619. — 14. Postilla Scultetica: Az egész esztendő által való vasarnapokra es fő innepekre rendeltetett evangéliumi textusocnac magyarazattya... kibocsátatott: Scultetus Abraham által... Mellyet Németből Magyar nyelvre fordított... U. ott, 1617. — 15. Secularis Concio Evangelica. U. ott, 1618. — 16. Imadsagos Könyvecske. Heidelberg, 1620. — 17. Keresztén Religiora es igaz hitre való tanítás Hanovia, 1624. — 18. Consecratio Templi Novi. Kassa, 1625. — 19. Hivséges es idvösseges tanacz adás. U. ott, 1625. — 20. Discursus de summo bono, Az legfőbb iorol... Lőcsén, 1630. — 21. Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. A M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottsága megbízásából jegyzetekkel ellátva kiadta Dézsi Lajos. Budapest, 1898. — Kézirabban maradtak: Tossanus Dániel Lelki iskola cz. művének magyar fordítása 1600 — A Conspiratio Kendiana Transylvanica fordítása 1610. — Egy keserűség-vigasztaló és egy igaz szeretetre oktató könyvecskének fordításai. 1629. Eredeti kéziratjai a Teleki Sámuel gróf marosvásárhelyi könyvtárába jutottak.

Molnár József (Nándor), szül. Dunaszerdahelyen 1844 márcz. 18. 1869-ben szenteltetett misés pappá és ettől fogva 1874-ig Pápán volt tanár, mikor a rendből kilépett. 1875—76-ban az orsz. nőipariskola, 1876—80-ban a soproni állami főreáliskola, 1880 óta pedig a győri főreáliskola tanára. Szervezte a győrvárosi alsófokú ipariskolát, melynek főnállása (1884) óta igazgatója.

Munkája: A természetrajz módszertani kezelése. Pápa, 1874.

Molnár László, jezsuita pap-tanár, szül. Pozsonyban 1840 április 16-án. Főgimnáziumi tanár Kalocsán.

Munkái: 1. A kath. ifjúság imádságos könyve. Kalocsa, 1888. — 2. Kempis Tamás négy könyve a Krisztus követéséről. Pázmány Péter fordítása nyomán. U. ott, 1891.

Molnár Titus János dr, szül. Nagyszombatban 1798 aug. 29-én. Tanár volt 1821-ben Győrött, 1822—26-ban Nagyszombatban, 1833—42-ben a győri akadémián, 1842—46-ban a főpát titkára, 1846—51-ben a komáromi rendház főnöke és lelkiatya. Meghalt Komáromban 1857 máj. 17-én.

Munkája: Institutiones religionis christiano-catholicae usibus praelectionum academicarum accommodatae. Budae, 1836 37. Két kötet. Szent himnuszokat is írt. Kézirata: Bibliái magyarazatok a pannonhalmi könyvtárban.

Mossóczi
Zakariás.

Mossóczi Zakariás, szül. Pozsonyban 1542 máj. 12-én. 1562-ben kano-
nok. 1573-ban olvasó kanonok, püspökhelyettes, trencsényi főesperes és kir.
tanácsos, 1574-ben kúni püspök. Nagy tudományaért, fényes erényeiért, 1578-ban
pilisí apát és váci püspök lett. 1582-ben nyitrai püspök. Megh. 1587 júl. 20.

Munkája: Decreta, Constitutiones et Articuli Regum Inelyti Regni Ungariae, Ab Anno
Domini Millesimo Trigesimo quinto. Tyrnaviae, MDLXXXIII. — Kézirati munkáinak magyar
fordítása az egri érseki könyvtárban és a M. Nemzeti Múzeum kézirati osztályában.

Murmann
Ágost.

Murmann Ágost, csillagász. Szül. Pozsonyban 1837-ben. A bécsi poli-
technikumon tanult. 1858-ban gyakornok a bécsi csillagdában, utóbb asszisztens
a prágai obszervatóriumban; a prágai egyetemen a csillagászat magántanára,
azután a budai orsz. meteorologiai és földdelejtességi központi intézetnél
segéd. Meghalt 1872 október 22-én.

Munkái: 1. Európa bolygó elemei annak tíz első észlelt szembenállása szerint. Pest,
1871. — 2. Vreia bolygó fölötti értekezés. U. ott, 1871. — 3. Az 1861. nagy üstökös pályájá-
nak meghatározása. U. ott, 1873.

Nádasi János.

Nádasi János, böleseleti és theologiai doktor, jezsuita pap-tanár, szül.
Nagyszombatban 1614-ben. Egyideig a nagyszombati egyetemen a böleselet
és theologia tanára. Azután néhány évig Rómában a szerzet évkönyveit
szerkesztette. Később hét évig szerzetfőnöki titkár volt ugyanott. A Rómában
neki följánlott tartományi főnökséget nem fogadta el, hanem visszavonulva,
a bécsi társháznál lelkiatyáskodott. Végre III. Ferdinánd császár özvegye,
Eleonora, gyóntatójával választotta. E minőségében fejté ki a legnagyobb
tevékenységet az irodalom terén. Meghalt 1679 márcz. 3-án Bécsben. Közel
80 theologiai és böleseleti munkát és értekezést írt latin nyelven.

Nagy Olivér.

Nagy Olivér dr. (eöttevényi), nem pozsonymegyei születésű s így bővebb
életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni. 1897-től
1903 nyaráig Pozsonyban működött mint gyakorló ügyvéd. Ekkor a tiszai
ág. hitv. evang. egyházkerület eperjesi jogakadémiájához hívták meg a
magyar közjogi és politikai tanszékre. Egyetemi magántanár. Mint jogi szakíró,
önálló monografiákon kívül, számos cikket írt a jogügyi szaklapokba. Mint
újságíró éveken át főmunkatársa, majd szerkesztő-helyettese volt a Pozsony-
ban megjelenő „Nyugatmagyarországi Híradó“ politikai napilapnak, melybe
jelenleg is ír vezércikkeket. Pozsonyban megjelent önálló művei: Az ügy-
védek nyugdíjintézete. (Pozsony, 1900.) Kultur-egyesületeink és a nemzeti-
ségi kérdés. (Pozsony, 1903.)

Nagyszombati
Izsák.

Nagyszombati Izsák (Ajzek Tirmau), zsidó tudós a XV. században, s
Nagyszombatban rabbi volt. Minhágim (vallási szokások) cz. munkájában,
mely a középkori magyar zsidóságnak egyedül fennmaradt irodalmi terméke,
bizonyos könnyen áttekinthető sorrendben, röviden följegyzi a magyar,
stájer és morva zsidóknak vallási szokásait és imarendjét. Könyve nagy
elismerésben részesült és nem csekély befolyással volt a zsidók későbbi
vallásgyakorlatára, kivált a liturgiára. Gyakran kinyomatták, többnyire pót-
lásokkal és magyarázatokkal. Megjelent zsidó-német fordításban is.

Nagyváthy
Kálmán.

Nagyváthy Kálmán, ügyvéd, pozsonyi lakos és földbirtokos. — *Munkái* :
1. Krisztina. Regény. Pest, 1873. — 2. Nagyváthy János élete. Pozsony,
év nélkül.

Namer Antal.

Namer Antal, szül. Pozsonyban 1781 márcz. 26-án. U. ott polgármester,
selyemtenyészési felügyelő s a magyar pezsgő első készítője volt hazánkban.
Meghalt Pozsonyban 1852 decz. 21-én. Egy német nyelvű munkája jelent
meg Pozsonyban, 1815-ben, a perui dohányról.

Neisiedler
János.

Neisiedler János, a XVI. században született Pozsonyban. Kitűnő lant-
játész volt; művészetével bejárta fél Európát, később mint zenemester Nürn-
bergben telepedett le, s ugyanott jelent meg lantiskolája is. E ritka mű
címe: „Ein Newgeordnet künstlich Lautenbuch, In zwen theyl getheilt,
Gedruckt zu Nurnberg beim Petreis, durch Verlegung Hansen Nevsidlers
Lutinsten. Anno 1536.

Neiszidler
Károly

Neiszidler Károly, szül. 1832-ben Esztergomban. Tanulmányai befejezése
után kispap lett, de a reverendát 1848-ban karddal cserélte föl. A szabadság-
harcz végén már honvédhadnagy volt. 1850-ben Pozsonyban telepedett meg,
a hol fűszerkereskedést nyitott. Nagy tekintélyre tett szert, egyike a polgárok
vezetőinek, s 1884 óta Pozsony város II. kerületét képviseli az országgyűlésen
szabadelvű programmal.

Németh György (dömötöri), szül. Nagyszombatban 1788 okt. 22-én. Németh György.
1815-ben izsai plébános, 1822-ben földrengés következtében, híveivel együtt, több évig a szabad ég alatt tanyázott. 1825-ben esztergomi kanonok, 1830-ban a Pazmaneum kormányzója és máriavölgyi apát, 1832-ben kir. táblai főpap, majd nógrádi főesperes, 1840-ben szentgyörgymezei prépost, 1845-ben éneklő-kanonok, 1850-ben olvasókanonok, 1857-ben nagyprépost, 1846-ban tribuniezi püspök s a hétszemélyes tábla elnöke. 1850-ben a Lipót-rend kiskeresztjét kapta. Meghalt 1863 máj. 30-án. Több magas szárnyalású szentbeszéde és halotti beszéde jelent meg.

Németh Károly, kegyes tanítórendi áldozópap és tanár, született Vásár-Németh Károly.
uton 1873. október 27-én. Iskoláit P.-Szt.-Györgyön, Nyitrán és Kecskeméten végezte. Mint kolozsvári egyetemi hallgató s theologus, 1895-ben, a még ma is fennálló „Kalazantinum“ cz. folyóiratot indította meg s szerkesztette egyik theologus társával. 1897-ben Váczon pappá szenteltetvén, Temesvárra került tanárnak. 1899 óta Kecskeméten működik. — Czikkei a Kalazantinumban (II. évf.), az Ethnographiában (XII. évf.) és a „Kecskemét“-ben (XXX. évf.) jelentek meg. „Latin főnevek nemi szabályai“ Kecskemét, 1901. — Szinnye J. „A magyar írók élete és munkái“-ban több piarista író életrajza. Kéziratban vannak: Baróti Szabó Dávid élete és munkái. Czuczor G. Aradi gyűlése. Régi tréfás gazdasági és gazdasszonyi tanácsadások. (Az alsó-esallóközi nép-életre vonatkozik). — Kecskeméti írók a XV—XVIII. században. Dugonics Menaechmi-je. Isk. dráma.

Németh Lajos, m. kir. honvédszázados, szül. Pozsonyban 1869 márcz. Németh Lajos.
29-én. A Ludovika akadémia tanára volt.

Munkája: Hadseregszervezet a m. kir. honvédségi Ludovika akadémia III. évfolyama, az ismétlő tanfolyamok, az egyévi önkéntesi iskolák számára és magánhasználatra. Budapest, 1897.

Németh Rudolf (bejczy), jogtudor, kir. tszéki albíró Szegeden, született Németh Rudolf.
Pozsonyban 1870 decz. 17-én.

Munkája: A Fiduciarius forgatmányról. Győr, 1898.

Nitsch Károly Dániel, szül. Pozsonyban 1763 okt. 27-én. 1798-ban tanár Nitsch K. D.
a pozsonyi gimnáziumban. Ez évben a berlini ásványtani társaság levelező tagjává választotta meg. 1801-től a sárospataki ev. ref. főiskola tanára. Meghalt Sárospatakon 1808 május 28-án.

Munkái: 1. Vaterlandslied eines Ungarn beim Abschiede in Göttingen seinen Freunden gewidmet. Göttingen, 1791. — 2. Sittengemälde des Hern Hofraths Freyherrn von Krufft im Lapidarstyl entworfen von dem Hern Hofrath von Birkenstock. herausgegeben von... Pressburg, 1794. — 3. Gedichte. Leipzig, 1804. — 4. Német grammatika. Lőcse, 1804. — 5. Chrestomathia Germanica. U. ott. 1804.

Nogely István, fölsz. r. kath. pap, igazgató-tanár Nagyváradon. Szül. Rétén Nogely István.
1839 decz. 26-án.

Munkái: 1. Gyóntatási intelmek. Bpest, 1873. — 2. Kath. misszió a Báhnár vadak között Hátsó-Indiában. Doisbore után. Nagyvárad, 1885. — 3. Afrikai élet... U. ott, 1891. — A kath. Nevelés-Oktatásügy szerkesztő-társa A Kath. Hitterjesztés Lapjai szerkesztője Nagyváradon.

Nyűró Zsigmond, sz. ferenczrendi pap-tanár, szül. Nagyfödemesen 1804 Nyűró
Zsigmond.
szept. 23-án. Tanított Székesfehérváron és Érsekújváron. 1846-ban zárdafőnök Szombathelyen, 1849-ben a rend titkára s tanácsosa. Megh. Pozsonyban, 1853 jan. 25-én.

Munkái kéziratban: A Klára apáczarend története Magyarországon. — A Sz. Ferencz-rend kimerítő története. — Egyházi beszédek.

Oberschall Pál dr., a kir. akadémia tanára, 1894-ben került mint aljegyző Oberschall Pál
Pozsonyba. 1897-ben albíró lett, 1899-ben a büntetőjog, bűnvádi eljárás és jogböleselet nyilv. rk. tanárává, 1901-ben nyilv. r. jogtanárrá nevezték ki. 1902 óta a törvényhatósági bizottság választott tagja. A párisi Societé générale kültagja. Bővebb életrajzi adatait a szülővármegyéjére vonatkozó kötetben fogjuk közölni.

Ónállás művei: A tisztességtelen versenyről (1894). — A visszaesés. (1902). — Jog és államböleselet (1903). — Deák Ferencz emlékezete (1903). — Védőbeszéd a Rusznyák-perben (1904).

Ochaba János, theologiai doktor, volt róm. kath. segédlelkész Szomo-Ochaba János.
lányban, szül. Nagyszombatban 1866 jan. 14-én.

Munkái: 1. A test föltámadása. Nagyszombat, 1891. — 2. Keresztény katolikus ima-könyv. Pozsony, 1897. — 3. Az emberi lélekről. Nagyszombat, 1900.

- Ocsovszky F. A.** *Ocsovszky Ferencz Ágoston*, apátkanonok és prépost, szül. Nagyszombatban 1816 jan. 29-én. Előbb herezegprimási könyvtárnok, majd titkár. 1871-ben nagyszombati plébános és kanonok, s Tissibóthról nevezett apát. 1885-ben káptaláni prépost. Megh. Nagyszombatban 1898 jan. 30-án.
Munkái: 1. Stálá Pamatka . . . Nagyszombat, 1839. — 2. Ker. kath. hitoktatás. U. ott, 1842. — 3. Bibliai történetek. U. ott, 1842. — 4. Historia urbis Tirnaviensis breviter adumbrata per devotum ejus filium . . . U. ott, 1843. — 5. Bazin szab. kir. város rövid története. U. ott, 1844. — 6. Extractus benignarum normalium resolutionem in publico-ecclesiasticis ad annum usque 1844 inclusive editarum ordine materiarum digestus. Editio quarta novissima. U. ott, 1846. — 7. A keresztény erkölcs. U. ott, 1851. — 8. A keresztény hitigazságok. Pest, 1856.
- Ocsovszky János.** *Ocsovszky János*, r. kath. plébános. Szül. Nagyszombatban 1786 decz. 23-án. 1814-ben plébános Csatajón, majd szempei alesperes. Munkája: Kath. ker. katechizmus. Pozsony, 1842.
- Ocsovszky K. A.** *Ocsovszky Kázmér Ambrus*, Szent-Benedekrendi szerzetes és 1893-ban a pápai gimn. igazgatója, szül. Nagyszombatban 1839 decz. 7-én. Pápán, Győrött és Pannohalmán volt tanár. Most a rendház főnöke és gimn. igazgató. Munkája kéziratban: A ballada elmélete.
- Odörfer Kristóf.** *Odörfer Kristóf*, szül. 1858-ban Pozsonyban, a hol az érettségit 1878-ban letette. Tanári vizsgát 1887-ben tett Budapesten. 1881—1892-ben a soproni Lähne-féle intézet tanára, később igazgatója volt. 1892 óta a pozsonyi áll. főreáliskola tanára.
Munkái: A nevelő és a büntetés. Sopron, 1886. — Néhány szó a magánintézetekről. 1887. — Szépirodalmi bírálatok német lapokban és folyóiratokban.
- Oeser Frigyes.** *Oeser Frigyes*, szül. Pozsonyban 1717-ben. A lipesei festészeti akadémia igazgatója volt. Ő festette — szülővárosa iránt való kegyeletből — a pozsonyi ág h. ev. templom sekrestyéjében levő „Jézus Emausban“ című mesteri képet.
- Oeser Keresztély.** *Oeser Keresztély* (családi nevén: Schröer Tóbiás Gottfried), ág. evang. liceumi tanár, szül. Pozsonyban 1791 jún. 24-én. Életét a cenzura akadékoskodásai igen megkeserítették, azért rejtőzött Oeser és más álnevek alá. Megh. Pozsonyban 1850 máj. 2-án.
Munkái: 1. Blumenlese aus den vorzüglichsten Werken deutscher Schriftsteller. Pressburg, 1820. — 2. Kurzgefasste deutsche Sprachlehre . . . U. ott, 1821. — 3. Kurzer Abriss der Erdbeschreibung . . . U. ott, 1824. — 4. Lectiones latinae in usum scholarum. U. ott, 1826. — 5. Orationes selectae ex historicis latinis. U. ott, 1827. — 6. Kurze Geschichte der deutschen Poesie und Prosa . . . U. ott, 1828. — 7. Syntaxis latina . . . U. ott, 1829. — 8. Abriss der Geschichte von Ungarn . . . U. ott, 1829. — 9. Compendium historiae antiquae Graecorum et Romanorum . . . U. ott, 1836. — 10. Tabulae synchronisticae. Hely és év. n. — 11. Ueber Erziehung und Unterricht . . . Leipzig, 1833. — 12. Die Religionsbeschwerden der Protestanten in Ungarn . . . U. ott, 1838. — 13. Die heilige Dorothea . . . U. ott, 1839. — 14. Leben und Thaten Emerich Thököly's . . . U. ott, 1839. — 15. Die guten Mädchen . . . Leipzig, 1839. — 16. Pallas Athene . . . U. ott, 1839. — 17. Wörterspiel zur leichtern Einübung der deutschen Satzlehre. U. ott, 1839. — 18. Weihgeschenk für Frauen und Jungfrauen . . . Leipzig, 1838. — 19. Lesebuch . . . U. ott, 1839. — 20. Abriss der Geschichte von Ungarn . . . U. ott, 1841. — Írt még ezeken kívül 13 történelmi, nyelvtani és költői munkát.
- Okolicsányi László.** *Okolicsányi László*, ügyvéd, országgy. képviselő, szül. Zavaron 1865-ben. Előbb joggyakornok az ipolysági kir. törvényszéknél. 1891-ben ügyvédi irodát nyitott Budapesten. 1892-től a kápolnai kerületet képviselte, most pedig a jászjákóhalmi kerület orsz. képviselője. Cikkei a Századokban jelentek meg.
- Olgyay Gáspár.** *Olgyay Gáspár* (olgyai), birtokos és megyei táblabíró. Született Olgyán 1812-ben. Megh. Szempezen 1888-ban. Kézirati munkája: Polychord. (a M. Nemzeti Múzeumban). Megírta a család genealogiáját.
- Olgyay Gáspár.** *Olgyay Gáspár* (olgyai), ügyvéd, született Olgyán 1760-ban. Munkája: Observationes in jus publicum Hungariae anno 1792.
- Olgyay Titus.** *Olgyay Titus* (olgyai), szül. 1812 szept. 20-án Olgyán. 1839-ben Pozsony vármegye főjegyzője, majd három izben országgyűlési követe, 1861-ben képviselő, még ez évben megyei alispán, 1862-ben az országbírói méltósággal kínáltatott meg, de az alkotmány föl lévén függesztve, azt el nem fogadta. Megh. Bács-Topolyán 1868 apr. 10-én, mint Zichy János gróf teljhatalmú uradalmi megbízottja.
- Ország Miksa.** *Ország Miksa*, szül. Pozsonyban 1855 jún. 21-én. 1884-ben Pozsonyban felső kereskedelmi iskolát nyitott, melyet az izr. hitközség öt év múlva átvett és vezetését reá bízta. Jelenleg a pozsonyi izr. felső kereskedelmi iskola tanára s a polgári iskola igazgatója.
Munkája: Az egyszerű és kettős könyvvitel tankönyve. Pozsony, 1891.

Ortvay Tivadar, bölcsészettudor, történétíró, nem megyebeli születésű. Ortvay Tivadar.
1875-ben a pozsonyi jogakadémia tanárává nevezték ki s most is ott működik. 1874-ben bölcséletdoktori oklevelet nyert. 1875 máj. 26-án a M. Tud. Akadémia levelező tagjának választotta. Utóbb szentszéki ülnök és pápai kamarás lett. Szent-Györgyről címzett esanádi apát, a pozsonyi régészeti és történelmi egyesület alelnöke és alapító tagja, a pozsonyi természettudományi társulat alelnöke, a békésmegyei régészeti és művelődéstörténeti egyesület és a temesvári Arany János-társulat tiszteleti, a M. Tört. Társulat és a Heraldikai és Genealogiai Társulat igazgató választmányi tagja, a magyarországi vatikáni bizottság, a pozsonyvárosi statisztikai hivatal, a pozsonyvárosi közkönyvtár-bizottság tagja, a városi köztörvényhatósági képviselőtestület tagja, a Szent István-társulat irodalmi osztályának tagja. Czikkeinek, értekezéseinek felsorolása, nagy számuk következtében, meghaladja e munka keretét s azokról szülővármegyéje monografiájában bővebben lesz szó. A pozsonymegyei vonatkozásúak a következők:

Munkái: Zur Frage der Wasserabnahme in Ungarn. Eine hydrohistorische Studie. Pressburg, 1883. — Száz év egy hazai főiskola életéből. A pozsonyi kir. akadémiának 1784-től 1884-ig való fönnállása alkalmából. Bpest, 1884. — Jeruzsálemtől Názáretig, úti emlék. Pozsony, 1888. — Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. Budapest, 1891. Két kötet. — Magyarország róm. kath. egyházmegyéi a jelen időben. Bpest és Pozsony, 1892. (Hrubant Lászlóval együtt). — Pozsony város története. Pozsony, 1892—1903. Hat kötet. Németül is. — Pozsony vármegye és a területén fekvő Pozsony, Nagyszombat, Bazin, Modor s Szent-György városok állatvilága. Pozsony, 1902. — Adalékok Pozsony vármegye helyrajzi történetéhez. — Állatgazdaság-történelmi adalékok, különös tekintettel Pozsony vármegyére. — Czikkek és értekezések a pozsonyi káptalanról, a pozsonyi műemlékekről, a pozsonyi ereklyékről, a pozsonyi borról, pozsonyi híres férfiakról, a pozsonyi közművelődési viszonyokról, stb.

Otócska Károly, jogi doktor, született 1840-ben Nagyszombatban. Ügyvédi Otócska Károly.
irodát nyitott Pozsonyban, hol az ügyvédi kamarának is elnöke lett. A Szent István-társulat tudom. osztályának tagja. Czikkei szaklapokban jelentek meg.

Önálló munkái: Die Jesuitenfrage in Pressburg im Jahre 1873. — Szent Vincze egyletek.

A *Pálffyakra* vonatkozó életrajzi adatokat „A Pálffyak” című fejezet tartalmazza.

Palkovits György, született Ottóvölgyön, 1763 ápr. 24-én. 1795-ben bazini Palkovics György.
káplán, 1796-ban tanár a pozsonyi szemináriumban. 1801—1820 között Nagyszombatban tanított és egyszersmind a káptalani könyvtár őre volt. 1816-ban esztergomi kanonok, 1821-ben komáromi főesperes és Szt. István első vértanúról nevezett prépost. Megh. Esztergomban 1835 jan. 21. Az esztergomi egyházmegye történetére vonatkozó gyűjteménye igen nagy. Számos tót munkát adott ki saját költségén. 30 évig dolgozott a szentírás tót fordításán.

Pápai István, a királyi kabinetiroda volt osztályfőnöke, szül. Pozsonyban Pápai István.
1827-ben, meghalt Bécsben 1897. jan. 6-án. Az abszolutizmus idejében a helytartó-tanácshoz került Kassára, majd mint helytartó-tanácsos Brünnbe. 1860-ban a III. oszt. vaskorona-rendet nyerte és ez évben az akkori magy. kir. helytartó-tanácshoz jött át. 1861-ben valóságos udvari tanácsos lett az akkor fennállott m. kir. udvari kancelláriánál. Összekötötése a magyar alkotmányos irányzatú férfiakkal, s befolyásos állása magában a kancelláriában, nagy súlyt kölcsönöztek személyének, a mit még növelt jellemének minden oldalon elismert megbízhatósága és diszkréciója. A kiegyezés idején is, mint a királynak és a Deák körül csoportosuló államférfiaknak bizalmasa, rendkívüli szolgálatokat tett az alkotmányos ügynek. A kancellária feloszlatása s a magyar miniszterium alakításakor, 1867-ben, a király parancsára a kabinetirodába rendeltetett. Ez állásában neki jutott az a fontos feladat, hogy a királyi látogatások alkalmával a tisztelgő küldöttségeknek adandó királyi válaszokat, valamint a fontosabb királyi kéziratokat és nyilatkozatokat szövegezze. 1872-ben a Szt. István-rend titkára és a rend kiskeresztje, 1883-ban a Lipótrend középkeresztje s a kabinetiroda valóságos osztályfőnöke, 1887-ben titkos tanácsos lett. 1896-ban az I. oszt. vaskorona-rendet kapta. Holttestét a bécsi temetőből Budapestre hozták, hol a kerepesi-úti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Pávai Vajna Gábor dr. orvos és sebésztudor, nem pozsonymegyei születésű s így bővebb életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk Pávai Vajna Gábor.
közölni. Itt csak megyebeli működésére terjeszkedünk ki. 1882-ben a pozsonyi állami kórház belgyógyászati osztályának főorvosává neveztetett ki. 1883 óta

több pozsonyi állami tanintézetben az egészségtan tanára, 1885 óta az országos közegészségi tanács tagja, 1897-ben részt vett az Oroszországban: Moszkvában és Szentpétervárott tartott VII. nemzetközi orvosi kongresszuson, 1900-ban a budapesti királyi orvosegyesület levelező-tagjává választotta, 1901-ben a pozsonyi kir. jogakademián a közigazgatási közegészségtan előadásával bizatott meg, míg végre 1904-ben Ő Felsége a közegészségügy terén szerzett érdemei elismerésül a kir. tanácsosi ezímmel tüntette ki. Számos dolgozata és értekezése jelent meg magyar és német szaklapokban. 1890-ben Berlinben a Koch-féle gyógyítómódot tanulmányozta, s erről „*A tuberculosis gyógyítása Koch szerint*“ címen, nagyobb dolgozatot írt. Ez a munka volt az első, a mely nyíltan kimondta, hogy a Koch-féle gyógyítómód ez idő szerint csak kísérletezés. Ide vágó nagyobb műve „*Védekezés a tüdővész ellen*“, 1898-ban jelent meg. Ezt a munkát, a szanatóriumi gyógykezelés egyik úttörőjeként, a magyar orvosok és természetvizsgálók 1897-ik évi trencsényi nagygyűlésén ismertették és végrehajtását az akkori belügyminiszternek ajánlották.

Nagyobb művei: A kolera. — Hogyan kell dezinficiálni? (1892). 3 kiadást ért. — A tüdővész gyógyító módjának mai állásáról. — Az idegességről. Pályanyertes munka. — Pozsony és a 3-ik egyetem. — A halott-égetésről. — Szellemi életünk hanyatlásának okai, különös tekintettel a pozsonyi viszonyokra. — Mi az oka annak, hogy hazai fürdőink nem boldogulnak? — Abbáziai levelek. — Az orvosi kamarák érdekében. — A Thallinról és a lázas betegségek gyógykezelési módjáról. — A divatról, orvosi tekintetben. — Pozsony mégis csak Pozsony ellen. Röpirat. — Az Antifebrinről. — Ezeken kívül Pozsonyban számos népszerű és tudományos felolvasást tartott a Toldy-körben és a pozsonyi orvos-termesztudományi egyesületben. Részt vett a „*Nyugatmagyarországi Híradó*“ alapításában. Mint a pozsonyi Toldy-kör első alelnöke és mint a törvényhatósági bizottság választott tagja, a magyarosodás érdekében sokat és sikeresen küzd. Ő írta e kötet számára a Közegészségügy című fejezetet.

Peczó Antal.

Peczó Antal, szül. Nagyszombatban 1855 máj. 15-én. 1879-ben nagyszombati karkáplán és egyidejűleg tanítóképezdei rendes tanár. 1888-ban nagybrestováni plébános. Onálló munkája: Jephthe fogadalma. 1882. évben Zelliger József képezdei igazgatóval szervezte a nagyszombati helynökség r. kath. tanítóinak egyesületét s alapította a „Népnevelő“-t; amannak főjegyzője volt, ennek pedig segédszerkesztője és belmunkatársa. Itt és más lapokba írt számos tudományos, tanügyi és közgazdasági cikkeket, levelezést és fordítást. Jelenleg a „Religio-Vallás“-ban közöl időszakonként dolgozatokat.

Péter János.

Péter János, a budapesti II. ker. községi felső kereskedelmi iskola igazgatója, szül. Pereden 1853 május 20-án. 1895 augusztus havában választották meg mostani állására. Több év óta tagja az orsz. keresk. és iparoktatási tanácsnak, a keresk. szakiskolai tanárok orsz. egyesületének több éven át alelnöke, majd elnöke, most pedig tiszteletbeli tagja.

Irodalmi működése: „*Földrajz közgazdasági alapon*“ 1886. Azóta öt kiadást ért. — „*Nyerges tanár úr*“. 1893. (Szt-István társ.) — „*Magyarország földleírása kereskedők számára*“. 1904. (Keresk. könyvtára). — *Turgenyev: Költemények prózában.* (Fordítás). — *Szibéria keleti részén* 1904. — *Czükkei a napilapokon kívül az Egyházi Közlönyben, a kereskedelmi és ipari szaklapokban, stb. jelentek meg. A Magyar Szemle 1893—95 évfolyamai számára a jelesebb orosz írók elbeszéléseit fordította eredetiből. 1897-ben átdolgozta Hiehmann földrajzi és statisztikai zsebatluszát, külön választva benne a hazánkra vonatkozó részt, melyet önállóan dolgozott fel. A szabad líceumban több előadást tartott.*

Péterfi Károly.

Péterfi Károly, egyházi író, jezsuita pap-tanár, született Pozsonyban 1700 aug. 31-én, meghalt ugyanott 1746 aug. 14-én. Tanárkodott Nagyszombatban és Bécsben. Életének legnagyobb részét egyháztörténelmi kutatásoknak szentelte. Magyarország különféle levéltáraiból, sőt a vatikáni könyvtárból is gyűjtött Magyarországra vonatkozó adatokat.

Legnevezetesebb munkája: *Sacra Concilia Ecclesiae Romano Catholicae in Regno Hungariae celebrata ab a. Chr. 1016. usque ad a. 1715.* Két kötet. Bécs, 1742. — Másik műve: *Juris descriptio seu Curia Iudicum regni Hungariae.* Nagyszombat, 1726.

Petrik Géza.

Petrik Géza, bibliografus, született Alsó-Szeliben 1845 okt. 3-án. Előbb könyvkereskedő, majd antikvárius. 1879 óta majdnem folytosan könyvészeti kutatásokkal foglalkozik. Részen a vallás- és közoktatásügyi miniszterium, részben a magyar könyvkereskedők együletének támogatása mellett összeállította és kiadta a következő munkáit:

Magyar könyvészet 1860—75. Bpest, 1885. — Magyarországi német könyvészet 1801—60. Két kötet Kertbenyvel együtt. U. ott, 1886. — Magyarország bibliographiája 1712—1860. Négy kötet. U. ott, 1888—92. — Repertorium a Századok 1867—90. folyamaihoz U. ott, 1890. — A Néptanítók Lapja 1868—92. folyamainak repertoriuma. U. ott, 1893. —

Kalauz az újabb magyar irodalomban. U. ott, 1894. — 1891-ben, a Nagy Lexikon megindítása előtt a Pallas irod. részv. társasághoz került; mint kiadóhivatali főnök is ott volt 1895-ig, a mikor a Könyves Kálmán irodalmi és könyvkereskedési részv. társasághoz lépett át. 1895 óta szerkeszti a Corvinát, a magyar könyvkereskedők egyesületének hivatalos lapját. 1865-, 1866-. 1867-ben összeállította az osztrák könyvkereskedők egyesületének kiadásában megjelent évi könyvjegyzékek magyar részét. A M. T. Akadémia megbízásából összeállította 1898-ban azoknak a magyar munkáknak a jegyzékét, a melyekben a magyar nyelvújításra vonatkozó adatok találhatók. Nyomatásban nem jelent meg, csak az új nagy magyar szótár dolgozótársai használják a magyar szóanyag összegyűjtéséhez. Sajtó alatt van, sőt részben megjelent már „Magyar könyvészet“ 1886—1900, a M. T. Akadémia támogatásával kiadja a M. Könyvkereskedők Egyesülete.

Pichler H. Alajos, 1899-ben a „Pressburger Tagblatt“ főszerkesztője és e lap irodalmi részvénytársaságának üzletvezetője 1902-ig. Jelenleg a „Pressburger Zeitung“ egyik szerkesztője. 1898-ban a M. Tud. Akadémia hadtörténeti bizottságának előadója felszólítására a bécsi állami levéltárakban történeti kutatásokat végzett.

Pichler H.
Alajos.

Munkái: Döllingeriana. 1892. — Über das Geschlecht der Wojeikows und deren Abstammung von den Hunyadis. 1895. — Regesten zur Geschichte der österr.-ung. Kriegsverwaltung. 1898. — Számos politikai cikke jelent meg a fővárosi napilapokban.

Pirchala Imre, tankerületi főigazgató, pozsonymegyei működését 1870-ben kezdte az akkor felállított modori tanítóképző intézetnél. 1873-tól 1885-ig távol volt a vármegyéből, de 1885-ben a pozsonyi kir. kath. gimnázium igazgatójává nevezetett ki. A tankönyvirodalom terén itt is folytatta működését. Stampfel kiadásában megjelent tőle egy Latin Nyelvtan és Olvasókönyv, melyek közül az első már 9, a második 6 kiadást ért. Ugyanott megjelent egy latin-magyar szótára is. Megjelentek ez alatt pedagógiai értekezések a középisk. tanáregyesületi közlönyben, a Magyar Paedagogiában és a gimnázium értesítőiben. 1895-ben lett a pozsonyi tankerület főigazgatója. Legutóbb Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízta a középiskolákra vonatkozó törvények, szabályzatok és rendeletek rendszeres összeállításával. Ez a munkája „A magyarországi középiskolák rendje“ czímen az Athenaeum kiadásában jelenik meg. Több éven át a pozsonyi Toldy-kör irodalmi bizottságának elnöke volt. Ő írta e kötet számára a középiskolákra vonatkozó részt.

Pirchala Imre.

Plachy Bertalan (nemesvarbóki) kir. tan., volt országgyűlési képviselő, 1876 óta kir. tanfelügyelő és 1894-ben állította a közoktatásügyi kormány a pozsonymegyei népoktatásügy élére, melyet azóta lankadatlanul és hazafias lelkesedéssel vezet. Működése ideje alatt a magyarság az iskolák útján erősen hódít. Rendkívüli hivatali elfoglaltsága mellett munkatársa a „Nyugatmagyarországi Híradó“ czimű pozsonyi napilapnak és számos cikke jelent meg a tanügyi szaklapokban. „A magyar hazafiságnak a népiskolákban való fejlesztésének módszertana“ czimű aktuális és figyelmet keltő értekezését a pozsonymegyei általános tanító-egyesület sok száz példányban terjesztette a megyebeli tanítóság között. Ő írta e kötet számára a népoktatásügyre vonatkozó fejezetet. Bővebb életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni.

Plachy
Bertalan.

Pock Mátyas, hittudor, plébános, szül. Pozsonyban 1690 jún. 8-án, megh. ugyanott 1780 május 19-én. Tanárkodott többek közt Nagyszombatban, rektora volt a pozsonyi rendháznak. Mint az esztergomi főegyházmegye papja húnyt el Pozsonyban. Hét rendbeli, jobbára vallásos munkát írt.

Pock Mátyas.

Poikeit Károly, szül. Pozsonyban 1849 márcz. 30-án. 1872—1882-ig a pozsonyi városi reáliskolánál működött, 1882 óta pedig pozsonyi kir. kath. főgimnáziumi tanár. 1895 nov. óta u. o. igazgató. Mint ilyen nagy tevékenységet fejt ki a gyűjtemények szaporításában. Így ő alapította a gimnázium archeologiai gyűjteményét, melyben sok becses pozsonymegyei lelet van és a régi pénzgyűjteményt.

Poikeit Károly.

Munkái: A legnagyobb és legkisebb értékek meghatározása elemi módon. — Berechnungen der Vieleckeseiten. — A bolygók fizikai tulajdonságai, tekintettel lakhatóságukra. A nap, a mi életerőnk. — Az 1894 évi üstökös. — Csillaghalmazok és ködök lefotografálása. — Mars. Astronomia értekezés. — Csillagászat. — Logarithmus-könyv. — Ujabbán Lévy Ede tanárral együtt Abel mértánát adta ki.

Pór Antal, ismert nevű történetíró, esztergomi kanonok, a Magy. Tud. Akadémia tagja, előbb a nagyszombati érseki főgimnázium tanára volt, majd pozsonyi kanonok lett és éveken át tartózkodott a vármegyében, a hol jeles

Pór Antal.

munkáinak nagy részét írta. Bővebb életrajzi adatait a szülővármegyét tárgyaló kötetben fogjuk ismertetni.

Fray György.

Fray György, történétíró, született (Danielik Józs. M. írók életrajz-gyűjt. szerint) 1724 szept. 13-án Pozsonyban. 1740-ben a jezsuita rendbe lépett, azután a rend több iskoláiban tanított, ú. m. Pécsen, Nagyszombatban, Nagyváradon, Trenesénben, 1749-ben ismét Nagyszombatban, 1750-ben Pozsonyban. 1754-ben áldozó-pappá szenteltetett. Tanított még ezután Rozsnyón s a bécsi Teréziánumban, hol a költészet tanára és Salm herceg nevelője volt. 1758-ban Győrben, 1759-ben Nagyszombatban, 1760-ban Budán tanít. 1773-ban rendje eltöröltetvén, Mária Terézia 400 frt évi díjjal Magyarország történétírójává nevezte ki. 1777-ben a budai egyetemi könyvtár őre lett. 1790-ben nagyváradi kanonok, később tormovai ez. apát. Irodalmi működése magyar történeti forrásművek kiadására, a magyar történet s különösen a régebbi korszaknak s a magy. kath. egyháztörténetnek művelésére irányult. Becses ezenkívül *Syntagma historicum de sigillis* című posthumus munkája, melylyel a magyar pecséttan alapját vetette meg. Mint az egyetemi könyvtár őre, melynek a saját könyvtárát és kézíratait is átengedte, a könyvtár régi és ritka nyomtatványait *Index librorum rariorum* című két kötetes művében ismertette. Ő hívta fel először a halotti beszédre is a figyelmet.

Nevezetesebb művei: *De institutione ac venatu falconum libri duo*. Nagyszombat. 1749. hexam. — *Epistola responsoria ad dissertationem apol. I. J. Desericii*. U. ott, 1762. — *Annales veteres hunnorum, avarum et hungarorum ab anno a. u. Chr. 210 ad annum Chr. 997*. Bécs, 1761. — *Supplementum*. Nagyszombat, 1764. — *Annales regum Hungariae 997—1564*. Öt rész. Bécs, 1763—1770. — *Epistola resp. ad partem I. dissertationum B. Cettonis*. Nagyszombat, 1768. — *Vita S. Elisabethae viduae landgraviae Thuringiae*. U. ott, 1770, mellette 251—378 oldalon Szent Margitnak, IV. Béla király leányának csudálatos élete. — *Diss. hist. crit. de sacra dextera divi S. Stephani*. Bécs, 1771. — *Diss. hist. crit. de prioratu Auranae*. U. ott, 1173. — *Diss. hist. crit. in annales veteres hunnorum, avarum et hungarorum*. U. ott, 1774. — *Diss. hist. crit. de sancto Ladislao Hungariae rege*. Pozsony, 1774. — *Diss. hist. crit. de Salamone rege et Emerico duce*. U. ott, 1774. — *Specimen hierarchiae Hungariae*. Két rész. Pozsony és Kassa, 1776—79. — *Diatrube in dissertationem hist. crit. de s. Ladislao*. U. ott, 1777. — *Index rariorum librorum*. Két rész. Buda, 1780—81. — *Imposturae CCXVIII in dissertatione B. Cetto*. U. ott, 1781. — *Epistola ad Benedictum Cetto*. Pest és Kassa, 1789. — *Historia controversiarum de ritibus Sinicis*. Pest, Buda és Kassa, 1789. Németül Augsburg. 1791. — *Historia regum Hungariae stirpis Austriae*. Buda. 1790. — *Historia regum Hungariae*. 3 rész. U. ott, 1801. — *Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum Hungariae*. Életrajzával Paintner Mihálytól. U. ott 1806. — *Epistolae procerum regni Hungariae*. 3 rész. Pozsony, 1806. — *Commentarii historici de Bosnia, Serviae ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldviae ac Bessarabiae cum regno Hungariae nexu*. Edidit G. Fejér, Buda. — *Katonával és Cornidessel együtt: Epistolae exegeticae in disputationem A. Ganóczy*. Pest, 1684.

Radnay Béla.

Radnay Béla, szobrász, szül. Pozsonyban 1873. máj. 25-én. Egy évig Strobl tanár növendéke volt, azután hosszabb időt töltött Olaszországban. Később Fadruszhoz került, hol a nagy mester műtermében dolgozott, mint munkatársa. A tíz királysobor közül ő mintázta Pázmány szobrát. „Bébé” című gyermekszobrát a kormány a Nemzeti Múzeum számára vette meg. Az új országház számára 9 szobrot készített; a budapesti szimbolikus páholy számára készítette az „erő” és a „szépség” című reliefjeit. Bronzai közül a „Hymnus” csoportot ő felsége vásárolta meg. A „Vagyok olyan legény, mint te” az iparművészeti múzeum tulajdona. Két nagy méretű márványcsoportja a kir. vár díszlépcsőházában van felállítva. Gyermekszobrocskái mind a szépművészeti múzeum birtokában vannak. Az isaszegi honvédszobor-pályázaton az első díjat nyerte, és 1902-ben szintén ő nyerte el a Bókay-szobor pályázaton az első díjat és a megbízást. Ő mintázta a szegszárdi Bezerédj-szobrot is.

Raffay Sándor.

Raffay Sándor, nem pozsonymegyei születésű ugyan, de 1896 óta az egyetemes evang. egyház pozsonyi theol. akadémiájának tanára. Szorgalmas és szívesen látott munkatársa az evangélikus egyházi lapoknak. A Theológiai Szaklapnak 1902 óta szerkesztője. A Luther társaság 1903. évi közgyűlése egy magyar nyelvű magyarázatos új testamentum szerkesztésével bízta meg. Eddig már több önálló műve is megjelent, melyeknek bővebb méltatását a szerző szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni.

Raffalsperger
Ferencz.

Raffalsperger Ferencz, földrajzi író. Született Modorban, 1793-ban. Bécsben tanult. Előbb kereskedő, majd postatiszt volt. 1848 óta hírlapírással foglalkozott. Fontos szerepe volt 1848-ban, mint a „Der Unparteiische” című

radikális lap szerkesztőjének. Állítólag ő találta fel a térképek tipografiai sokszorosításának módját.

Művei közül nevezetesebbek: 1. Poststrassenbuch. Bécs, 1821. — Allg. geographisches Lexicon des österr. Kaiserstaates. Hat kötet, u. o. 1847. — Grosse Karte der Fahrposten. Három kötet, u. o. 1826—29. — Postatlas, u. o. 1843. — Generalkarte von Europa, u. o. 1843.

Rayger Károly *ül.*, híres orvos, szül. Pozsonyban 1641-ben. 1668-tól Pozsonyban működött, de híre messze külföldre is terjedt, úgy hogy 1694-ben az Academia Naturae Curiosorum tagjává választotta, mely akkoriban oly kitüntetés volt, hogy Magyarországból mindössze még csak egy orvos-tagja volt. Időközben udvari orvos is lett és hosszú időn át Pozsony sz. kir. város fizikusa volt. Meghalt 1707-ben. Irodalmi munkássága kiterjed az orvosi tudomány minden ágára.

id. Rayger
Károly.

Rayger Károly ifj., az előbbinek fia, szül. 1675-ben Pozsonyban. Miután a külföldön orvosdoktori diplomát nyert, Pozsonyban telepedett le, hol a nádor és a főúri családok orvosa lett. Meghalt 1721-ben. Szintén sok orvosi szakmunkát írt.

ifj. Rayger
Károly.

Ráth Mátyás, lapszerkesztő és ev. ref. lelkész, Pozsonyban telepedett le, a hol 1780-ban megindította az első magyarul szerkesztett újságot, a „Magyar Hirmondó“-t. Nem megyebeli születésű.

Ráth Mátyás.

Resely Mihály, jeles botanikus, szül. Felsőszelín 1813 szept. 8-án. Káplán volt Vajkán, Dumaszerdahelyen és Bazinban. Meghalt mint somorjai esperesplébános, 1892 július 4-én.

Resely Mihály.

Munkái: Csallóköz ismertetése némely régi magyar irattal. Budapest, 1857. — Kéziratban: Az organikus növények betegségei élősdiek által. — Zur Flora der Insel Schütt in Ungarn.

Ribány Olivér, szül. Nagyszombatban 1848 decz. 18-án. 1872-ben nagyszombati káplán, 1879-től rózsavölgyi plébános. Szépirodalmi műveket, regényeket, beszélyeket stb. fordított francziából és közölt a lapokban „Csáka Sándor“ és R. O. jegy, illetőleg név alatt.

Ribány Olivér.

Rigele Agost, fiatal pozsonyi szobrász, jelenleg a bécsi Helmer tanár vezetése alatt álló szobrászati akadémia növendéke. A pozsonyi képzőművészeti társulat kiállításain nagy tehetségre valló mellszobrokat állított ki, melyek közül az egyiket a pozsonyvárosi múzeum vette meg, a többi pedig magántulajdonba került. Első nagyobb márványműve az „Anyaszeretet“, mely az 1904-iki tárlaton volt kiállítva.

Rigele Agost.

Rómer Ferenc Flóris, archeologus, szül. Pozsonyban 1815 ápr. 12-én, meghalt Nagyváradon 1889 márcz. 8-án. 1839-ben a győri gimnázium, 1845-ben a pozsonyi akadémia tanára. Ez időben József főhercegnek a természettudományokból előadásokat tartott. A szabadságharcban mint utász a kapitányságig vitte, miért is a fegyverletétel után 8 évi börtönre ítélték, melyből öt évet szenvedett el. 1854-ben kiszabadult és nevelősködött. 1858-tól több helyen volt tanár. 1860-ban a M. T. Akadémia levelező tagjává választotta. 1861-ben Pestre jött és a M. T. Akadémia kéziratárának öre lett. 1862-ben kir. kath. főgimnáziumi igazgató, 1868-ban egyetemi régészeti tanár és kir. tanácsos, 1869-ben a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának öre, 1873-ban a vaskoronarend lovagja, 1874-ben szerzetesi kötelékei alól fölmentetvén, beszterczebánya-egyházmegyei áldozópap, s még ugyanazon évben jánosi apát, 1877-ben nagyvárad kanonok. 1876-ban az ő kezdeményezésére tartották meg Buda-

Rómer F. F.



RÓMER FLÓRIS.

pesten a nemzetközi ősrégészeti kongresszust. Irodalmi munkássága kezdetben a természettudományi téren mozgott. E téren kiváló műve „A Bakony”. Győr, 1860. Utóbb kizárólag a hazai történelemre és jelesen a hazai régészetre adta magát és e téren tekintély lett. Európának legnagyobb részét beutazva, a régiségeknek legalaposabb ismerője és tárgyalója volt. Még Győrben szerkesztette és adta ki Ráthi Károlylyal a Győri Történeti és Régészeti Füzeteket (1861–65). Ugyanő szerkesztette 1868–72-ben az akadémiai Archaeologiai Értesítőt, valamint 1864–73-ban az Archaeologiai Közlemények-et, melyekben számos cikket és nagyobb tanulmányt közölt. Legkiválóbb önálló munkái: Díszlapok a római könyvtárakban őrzött négy Corvin-codexről, 1862. — A bakony-szombathelyi kincs, 1865. — Óskori műrégészet, 1869. — A régi Pest, 1873. — A Magyar Nemzeti Múzeum római fölíratos emlékei. (Desjardins: Monuments épigraphiques du Musée National Hongrois fordítása és kiegészítése) 1873. — Régi falképek Magyarországon, 1874 stb.

Rucska István.

Rucska István, született Nagyszombatban 1825 decz. 24-én. 1874-ben helyettes plébános Alsóbotfalun. A nagyszombati Szt. Adalbert társulat alapításában tevékeny részt vett. 1868–69-ben szerkesztette a „Cyrill a Method” cz. újságot. Négy rendbeli tót nyelvű munkát írt: A főbünökről, Nagyszombat város története, Bibliái történet, Vasárnapi evang. szakaszok magyarázata.

Rudnyánszky József.

Rudnyánszky József, született Nagyszombatban 1788 október 28-án, meghalt Pozsonyban 1859 november 24-én. A theológiát Pesten és Bécsben végezte. 1817-ben érseki helyettes levéltáros, 1822-ben szentszéki jegyző, később titkár, 1832-ben esztergomi kanonok, 1834-ben az esztergomi presbiterium igazgatója, 1841-ben főesperes, 1844-ben érseki helynök és még ez évben besztercebányai megyés püspök. A szabadságharcz kitörésével szívvel-lélekkel karolta fel a nemzeti ügyet és körlevélben hívta fel papságát, hogy Kossuth rendeleteinek engedelmeskedjék. A szabadságharcz leveretése után hadi törvényszék elé állították és püspöki javadalmától megfosztván, 6 évi várfogságra ítélték. 1850 január 9-én kegyelmet kapott ugyan, de püspökségébe vissza nem helyezték. Tetemei az esztergomi főtemplom sírboltjában nyugosznak.

Sadler József.

Sadler József, született Pozsonyban 1791 május 6-án. Meghalt Pesten 1849-ben. 1815-től 1819-ig a kémia és botanika asszisztense volt Pesten. 1820-ban a Nemzeti Múzeum őre lett. 1826-ban az orvostani kar dékánja, 1832-ben tanár a növénytan egyetemi tanszékén. Hazai növényeinkről számos értekezést írt. Több növényről róla neveztek el.

Sághy Gyula.

Sághy Gyula, orsz. képvis., szül. Edelényben 1844-ben, tanulmányait Egerben, Esztergomban, Budapesten, Pozsonyban és Bécsben folytatta és a heidelbergi egyetemen végezte, 1866-ban az összes jog- s államtudományok tudorává avattatott. 1867-ben köz- és váltó-ügyvédi vizsgát tett kitüntetéssel. 1868-ban a győri jogakadémia, 1870-től kezdve a budapesti egyetem tanára. Tanári és irodalmi tevékenységének elismerésül udvari tanácsosi czímet nyert. 1884-ben a dunaszerdahelyi kerület választotta képviselőjévé. Az 1887-iki országgyűlésnek nem volt tagja. Az 1892–96. és 1896–1901-iki, valamint az 1901–1906-iki országgyűlésen a somorjai kerületet képviselte és képviseli. Odaadó híve Apponyi Albertnek, s nagyon befolyásos tagja a vármegye bizottságának.

Samarjai M. János.

Samarjai M. János, ref. püspök, 1607-ben szempezi iskolamester, 1608-ban hasonló minőségben Nagyszombatban működött. Ezt követőleg néhány évet a heidelbergi egyetemen töltött, de 1611-ben Nagyszombatban újra elfoglalta előbbi hivatalát. 1615 után felsődunamelléki szuperintendens lett.

Érdekesebb művei: Magyar harmonia azaz az aug. és az helv. confessio articulusinak egyező értelme. Pápa, 1628. — Az helvécziai valláson levő ekklezsiáknak egyházi czeremoniájukról és rendtartásukról való könyvecske. Lőcse, 1636.

Schmidt K. J.

Schmidt Károly Jenő, pozsonyi ág. hitv. ev. lelkész, szül. Pozsonyban 1865-ben. 1890-ben lelkész lett és később a Diakonissza-intézet igazgatója is.

Munkái: Auf dunklen Pfaden. Berlin, 1885. — Unterm Kreuz. Dresden, 1895. — Was soll ich mich trösten? Dresden, 1895. — Keresztyén vallástan. Pozsony, 1896. 2-ik kiadás Budapest, 1898. — Die lutherische Kirche Ungarns. Dresden, 1900. — Etlche Frage-

stücke für lutherische Diakonissen. Pozsony. 1900. — A pozsonyi ág. hitv. evang. egyházközség Christliches Gesangbuch für evangelische Gemeinden A. B. című új német énekeskönyvének kidolgozásánál mint főszerkesztő működött közre. Az énekeskönyv 1895-ben Pozsonyban jelent meg, 1903-ban már 3-dik kiadásban. — Átdolgozta a „Leitfaden für Konfirmanden“ című tankönyvet, Pozsony 1898, valamint Hoffmann Fülöp nyomán a pozsonyi diakonisszaintézet rendszabályait: Haus- und Berufsordnung des Diakonissen-Mutterhauses zu Pressburg, Stuttgart, 1897, melynek kivonatos magyar fordítása ugyanazon évben Pozsonyban jelent meg. — Szerkesztette 1896 és 1897-ben a „Correspondenzblatt für evangelische Männer- und Jünglingsvereine Augsburgschen Bekenntnisses in Ungarn“ című egyházi lapot s 1897-től kezdve a „Friedensbote“ című egyházi néplapot.

Schnierer Gyula, az orsz. szabadalmi tanács elnöke, született Pozsonyban 1832 július 8-án. Előbb a földművelési, ipar- és kereskedelemügyi miniszteriumban tisztviselősködött, hol fokkonként emelkedve, miniszteri tanácsos lett. 1885-ben az orsz. kiállítás igazgatója volt. Ő szervezte hazánkban, többek között, az iparfelügyelői szolgálatot, készítette az iparfelügyelőkéről, a vasárnapi munkaszünetről, a szabadalmakról és a védjegyekről szóló törvényjavaslatokat. Schnierer tagja az államtudományi államvizsga-bizottságnak, alelnöke az orsz. iparoktatási tanácsnak. 1890-ben harmadmagával képviselte Magyarországot a berlini első nemzetközi munkásvédelmi kongresszuson, melyen az egyik szakosztály elnöke lett. 1896-ban szervezte az országos szabadalmi hivatalt és tanácsot, mely utóbbinak azóta elnöke.

Nevezetesebb művei: 1. A telekkönyvi eljárás rendszeres kézikönyve 2. kötet, Pest. 1871. — 2. A vámügyreform Magyarország termelése szempontjából. U. ott, 1866. — 3. A nem peres jogügyletekbeni eljárás alapelvei. U. ott, 1867. — 4. A jelzálogi és telekkönyvi rendszerek elmélete. U. ott, 1869. — 5. Igazságszolgáltatás. U. ott, 1869. — 6. A kereskedelmi törvény magyarítása. Bpest, 1876. — 7. A magyar kereskedelmi jog kérdéseiben és feleletekben. U. ott, 1878. — 8. A magyar váltójog kérdéseiben és feleletekben. U. ott, 1878.

Schordam Zsigmond, született Nagylévárdon 1794 július 22-én, meghalt Pesten 1862 április 11-én. 1815-ben az élettan tanársegéde Pesten. 1818-ban az elméleti orvostan előadásával bízott meg. 1820-ban mint h. tanár az élettan is ő adta elő. Ugyanakkor kineveztetett az elméleti orvostan rendes tanárává. Az élettani tanácséken 1855-től 1856-ig működött.

Munkái: Dissertatio inauguralis medica de medicina populari stb. Pest, 1817. — Észrevételek a magyarországi kolerajárványról. U. ott, 1831.

Schröer Károly Gyula, költő és irodalomtörténeti író. Szül. Pozsonyban 1825 jan. 11-én. Tanult Lipcsében, Halléban és Berlinben. 1852—61-ig a pozsonyi főreáliskola tanára volt, majd a bécsi evang. iskolák igazgatója lett. 1867-ben a bécsi műegyetemen tanári széket nyert. 1894-ig titkára volt a bécsi Goethe-társulatnak, melynek évkönyveit is szerkesztette.

Művei: Geschichte der Deutschen Litteratur für Schule und Haus. Pest, 1853. — Deutsche Weihnachtspiele aus Ungarn. Bécs, 1858. — Darstellung der deutschen Mundarten des ungarischen Berglandes. U. ott, 1864. — Wörterbuch der Mundart von Gottschee. U. ott, 1870. — Die deutsche Dichtung des XIX. Jahrhunderts. Lipse, 1875. — Goethes äussere Erscheinung. Berlin, 1877. stb. Kiadta Goethe Faustját és Goethe drámáit jegyzetekkel.

Segner János András, született Pozsonyban 1704 okt. 9-én, meghalt Halléban 1777 okt. 5-én. Mint orvos Pozsonyban praktizált, majd Debreczenben lett kerületi orvos. Később a jénai egyetemen magán-, azután pedig rendes tanár lett. 1753-tól kezdve a göttingai egyetemen adott elő fizikát és matematikát, végül pedig a hallei egyetem tanára volt. 1755-ben nemesiséget nyert és titkos tanácsossá nevezték ki. Munkássága főképp a mechanika terére esik.

Simonyi Iván (simonyi és varsányi), született 1836 decz. 15-én. A Bachkorszakban nem vállalt hivatalt, hanem inkább beállott a Radetzky-huszár-ezredbe, a hol csakhamar hadnagy lett. 1861-ben tiszti rangja megtartásával kilépett a katonaságtól, Budapesten ügyvédi diplomát nyert és Pozsonyban telepedett le, a hol különösen a társadalmi életben élénk részt vett. 1870-ben jelent meg tőle: „Egy pár szó a katolikus autonómiához“ és az „Allam és Egyház“ című tanulmánya. Utóbbit Deák Ferencznek ajánlotta, noha annak tartalma Deák programjától elütött. 1872-ben részt vett Horn Edével és Jókai Mórral az akkor egyetlen német ellenzéki lap, a „Westungarischer Grenzboten“ megalapításában, melynek nemsokára tulajdonosa lett, és a melyet haláláig szerkesztett. 1878—87-ben a képviselőháznak volt tagja; előbb a galántai, majd a magyar-óvári kerületet képviselte ellenzéki és antiszemita programmal. Egyik elnöke volt a drezdai antiszemita kongresszusnak. Az

Schnierer Gyula.

Schordam Zsigmond.

Schröer K. Gy.

Segner J. A.

Simonyi Iván.

1887-iki választáskor nem vállalt többé mandátumot és ez idő óta első sorban hírlapjának szentelte idejét. Meghalt 1904. jul. 2-án.

Munkái: Nemzeti tragikomédia. Budapest, 1880. — A modern alkotmánytan tévedései (magyarul és németül). — Mentsük meg a magyar földbirtokost. Budapest, 1882. — Der Judaismus und die parlamentarische Komödie. Pozsony és Lőpese, 1883. — Der Antisemitismus. — Válaszfelirati javaslat az 1884. évi trónbeszédre. — „Metempsychose“ fantasztikus regény. — Zeit-, Streit- und Zukunftsfragen. 2 kötet. — Lapjában a régi magyar közjogról, az ókori és modern filozofiáról és a közoktatás reformjáról értekezett. Ellensége volt a gyakorlati haszon nélküli ismeretek tanításának és a morált, az egészségtant, a törvény ismeretét s a társadalmi tudományokat tekintette az észszerű és nemzeti nevelés főfeladatának. Idevágó cikkeket könyv alakjában is összefoglalta, melyből több német pedagógus, köztük Greinz is merített, kinek művecskéjét aztán Székely Imre magyarra is lefordította.

Skuteczky
Döme.

Skuteczky Döme, festőművész, született Gajaron. Tíz éves korában mint árva fiú Bécsbe került. Sok nélkülözést szenvedett, míg a képzőművészeti akadémiába beiratkozhatott. Itt tehetségével rövid idő alatt ösztöndíjat nyert, mire Olaszországba ment, majd Münchenbe, Flórenczbe utazott. 1870-ben Bécsben találjuk, hol öt évig kénytelen volt arczképeket festeni, míg annyit szerezhetett, hogy Velenczében telepedhetett le. Itt készítette első nagyobb-szabású alkotását, a „Rossz nyelvek“-et és „A ki alszik, nem fog halat“. Még tartalmasabb s kivitel dolgában erősebb alkotása az „Új modell“. Velenczében: „Souvenir de Venise“ cz. képe föltűnést keltett. Újabb képei közül a „Legszebbnek“ című, a magyar képzőművészeti társulat 1885-iki őszi kiállításából ismeretes. A magyarországi tót népeletről érdekes vázlata a „Vásárfia“. Magyar tárgyú művei közül kiemeljük még a „Heti vásár“, „Rézhámor“ és „Modern Páris“ címűeket. A millennáris kiállításon a „Nyaralás“ és a „Csöndes áhítat“ hirdették Skuteczky tehetségét.

Spalovszky
Gyula.

Spalovszky Gyula, megyei levéltáros. A megyei levéltár adatainak szorgalmas kutatója. Sajtó alá rendezte és kiadja Pozsony vármegye nemesi családait, mely érdekes genealogiai vállalkozását a vármegye is támogatja.

Spányik Kornél.

Spányik Kornél, festő, született Pozsonyban 1858-ban. Tanulmányait a bécsi művészeti akadémián kezdte, majd Liezenmayer Sándor tanítványa Stuttgartban, ezt követőleg pedig Benczur Gyula mesteriskolájában dolgozott. Többször részesült állami ösztöndíjban. Budapesten 1890-ben állította ki „Murányvár bevétele“ cz. történeti képét, s ezt követte a „Pihenő“ című genrekép, melyet a király vásárolt meg a kiállításon. Vallásos tárgyú festményét: „Szent-Norbert megtérése“-t pályázat útján rendezte meg nála a premontrei rend prelátusa. Spányik arczképfestéssel is foglalkozik, Bittó István volt miniszterelnök arczképét a király megbízásából ő készítette el a miniszterelnöki palota számára. Pozsony város számára megfestette ő felsége arczképét életnagyságban, Jusztai polgármesterét és Szilágyi Dezsőt. Genreképei közül a „Mézeshetek“ címűt, mely a müncheni nemzetközi műtárlaton aranyérmét nyert, az állam vásárolta meg. József főherceg két izben festette meg arczképét Spányikkal, Hannover számára és a Ludovika Akadémia díszterme számára.

Spitzer Mór.

Spitzer Mór, archeologus, földbirtokos, szül. Malaczkán 1849-ben. Tagja a megyei központi és állandó választmányoknak és több bizottságnak. Az országos régészeti és embertani társulat igazgató-választmányi tagja. Számos országos és megyei egyesületnek és társulatnak alapító, elnökségi és igazgató-sági tagja. A járás gazdasági tudósítója és a meteorologiai állomás vezetője. Irodalmi működése különösen az archeológiára és a numizmatikára terjed ki, de a régi felsőmagyarországi agyagipar ismertetésével is előszeretettel foglalkozik. Cikkei és értekezései a Pallas Lexikonon kívül a szaklapokban és a megyei lapokban jelennek meg. Régészeti és néprajzi múzeumát más helyen ismertettük.

Staub Mórcaz.

Staub Mórcaz, szül. Pozsonyban 1842 szeptember 18-án. 1858—1867-ig a fővárosi elemi iskolákban, 1867—1868-ban és 1873—1874-ben a budai kir. főreáliskolában működött. Az 1872—1873-iki tanév óta a gyakorló főgimnázium tanára. 1873-ban néhány emberbaráttal Budán rabsegélyző egyesületet alapított, a várbeli fogházban iskolát rendezett be és magára vállalta a rabok oktatását. A magyar jogászegylet 1888-ban a börtönügyi bizottság tagjává választotta. Az 1885-iki orsz. kiállítás közoktatásügyi csarnokában a fogházi és fegyházi oktatásra vonatkozó részt rendezte. Foglalkozott a

hazánkban talált ősvilági növények tanulmányozásával is. A gyűjtött és szerzett ásatag növényekből a m. kir. földtani intézetben az ősvilági növények gyűjteményét szervezte. (13.000-nél több példány.) Staub a magyar földtani társulatnak 1886 óta első titkára és a „Földtani Közlöny“ szerkesztője s több külföldi szaklap munkatársa volt. 1897-ben királyi tanácsosi címet nyert. 1890-ben a M. T. Akadémia tagja lett és az orsz. tanszermúzeum igazgatója volt. Megh. 1904 ápr. 14-én.

Idevágó közleményei: *Ctenopteris cycadea* Bmgt. a magyarhoni fosszil flórában. Budapest, 1883. — Heer Oswald emlékezete. Budapest, 1884. — A zsilvölgyi aquitánkori flóra. Budapest, 1886. — Magyarország jégkorszaka és flórája. Budapest, 1891. — A tavi rózsák multja és jelene. Budapest, 1891. — A gánóczi mésztufa flórája. Budapest, 1893. — Az ősvilági Cteins-fajok és Cteins *Hungarica* u. sp. — A millenniumi év végén. — A gombák története. — A természetrajzi oktatás revíziójáról. — Társadalmunknak a nemzeti kultúra érdekében kifejtett tevékenysége a jelen században. — A *Cinnamomum* genus az ősvilági flórában.

Steft Henrik, plébános, Csukárdon 1377-ben. Irta, festette és kötötte az Anjon-korabeli híres „Esztergomi Missalét.“ Steft Henrik.

Steinhöfer Gyula, hittudor, szül. Pozsonyban 1849 február 15-én. 1878-ban Pozsony belvárosi káplán, 1886-ban nyitra-újlaki plébános, 1887-től szerkeszti az egyházmegyei naptárt. Steinhöfer Gyula.

Stromp László tanár, 1887 óta az ág. h. ev. theol. akadémián működik. Stromp László.

Önálló művei: 1. Somogyi Géza fogsága, monografia. — 2. II. Pilasik István élete, monografia. — 3. A János evangélium világnézete, exegetiko-filozófiai tanulmány. — 4. Gusztáv Adolf élete. — 5. Konfirmációi oktatásügyünk reformjához, pedag. értekezés. — 6. Apáczai Cseri János, mint pedagógus, pedag. tanulmány. — 7. Praeceptor Germania, pedag. tanulmány. — Cikkeket és tanulmányokat ír a szaklapokba és folyóiratokba. — 1892–94-ben dr. Masznyik Endrével együtt szerkesztette „*A Mi Othonunk*“ cz. társadalmi lapot. — Szerkesztője a „*Magyar prot. egyháztörténeti adattár*“ című tud. forrásgyűjteménynek.

Szántó Károly dr., pozsonyi állami felső leányiskolai tanár, különösen a földrajzi irodalomban fejt ki hasznos tevékenységet. Hosszabb értekezést írt a Felsőcsallóközről és több ízben tartott felolvasást Pozsony vármegyéről. Most dolgozik Pozsony vármegye földrajzán és e terjedelmes munkájában dolgozza fel a főleg autopszia útján szerzett bő anyagot. Szántó Károly.

Szarka József, fizikus, szül. Pozsonyban 1764-ben, meghalt Győrben 1827-ben. 1802-ben tanár a pécsi kollégiumban, 1809-ben hasonló minőségben Győrben. 1819-ben a pesti egyetemen találjuk, mint az államszámviteltan tanárát. Államszámviteltani tankönyvéért, öt pályázó között, 2000 frt jutalomdíjat nyert. Szarka József.

Szecsey Ferencz, szül. Galantán 1860 szept. 13-án. 1888 óta plébános Felső-Túron. Szecsey Ferencz.

Munkái: 1. Római zarándoklat. B.-Gyarmat, 1888. — Kath. ifjú a divatos világban. Fordítás. Pozsony. 1890.

Szegedy Ferencz Lénárd, született Nagyszombatban, meghalt Kassán 1675 szept. 12-én. Előbb nevelő volt Drugeth János gróf családjánál, kinek ajánlására 1644 szept. 29-én esztergomi kanonok lett. 1651-ben nagyszombati plébános. 1652-ben címzetes prépost, 1655-ben apát, 1658-ban az egri püspök segéde, 1661-ben káptalani nagyprépost, később erdélyi püspök, 1663-ban pozsonyi javadalmazott prépost és ugyanazon évben váci püspök. 1667-ben királyi kancellár, 1669-ben egri püspök. Kiadta a következő munkákat: *Rituale Strigiense*. Kassa, 1672. — *Cantus Catholici Latino-Hungarici*. U. ott, 1674. Második kiadás Nagyszombat, 1675. Toldy azt írja erről, hogy az ősmagyar jellemet tisztán fenntartó dallamok tekintetéből a század legnevezetesebb művei közé tartozik. Szegedy F. L.

Szenvey József, író, született Pozsonyban 1800 aug. 28-án, meghalt Pesten 1857 jan. 22-én. 1820-tól kezdve több éven át Visegrád kies és történetileg érdekes vidékén tartózkodván, itt egészen a költészetnek élt s több drámai költeményt írt. Közkezdveltségben részesültek lírai költeményei, melyeknek szebbjei Bajza „Aurorájában“ jelentek meg. Legfőbb érdeme azonban Schiller művei nagy részének valóban művészi s a korábbi kísérleteket messze túlszárnyaló fordításai. 1831 febr. 11-én a Magyar Tud. Akadémia, s 1838-ban a Kísfaludy-társaság választotta tagjául. 1832-ben a „Társalkodó“ szerkesztését vette át Bajza Józseftől. Későbbben 1846-ig a „Világ“, 1848-ig a „Budapesti Híradó“ s 1850-ben a „Pesti Napló“ című politikai lapot szerkesztette. Szenvey József.

Szlemenics Pál.

Szlemenics Pál, jogi író, éveken át a pozsonyi akadémia tanára volt és két nevezetesebb jogi munkája is itt jelent meg. Ugyanott halt meg 1856-ban. Eletrajzi adatait szülővármegyéjének leírásában fogjuk közölni. Lakóházát a pozsonyi Toldy-kör emléktáblával jelölte meg.

Tamaskó István.

Tamaskó István, filologus, műfordító és szanszkrit tudós, szül. Pozsonyban 1801 február 15-én. Tanulmányai elvégeztével a pozsonyi ág. evang. konvent ösztöndíjával 1828-ban Göttingába ment, melynek híres tanárai nagy hatással voltak reá; ugyanott kezdett a szanszkrit nyelv tanulmányozásával is foglalkozni. Göttingából ellátogatott Németország többi egyetemére is. Hazatérve, először a pozsonyi Blaskovics-féle magánintézetben tanított, majd hat éven át a bazini iskolának igazgatója volt. 1838-ban a pozsonyi liezeumhoz került szubrektornak, mely állásában 1862-ig működött.

Télly Iván.

Télly Iván, hellenista, szül. Nagyszombatban 1816 június 18-án. 1834-ben a szépművészetek és a bölcsészet doktorává avatták a pesti egyetemen. Azután három évig a Pazmaneum növendéke volt, s 1836-ban nyert képesítést a görög és sémi nyelvekből. Ezt követőleg a papságból kilépett, Olaszországba ment tanulmányútra és visszajövet olasz és német nyelven tett vizsga után Triesztben nyert a postánál szerény díjnoki állást. Rövid idő múlva az állami számvevőségénél lett gyakornok. Ezt is otthagya, s 1838-ban a jogi tudományokból magánvizsgát tett Pesten. 1841-ben köz- és váltó ügyvéd lett, 1843—1844-ben a pozsonyi országgyűlésen a távollévők követe volt. Ezután Nagyszombatban telepedett le, mint ügyvéd, de már 1846-ban a pesti m. kir. tudományegyetemen a görög nyelv és irodalom helyettes tanára. Ekkor változtatta „Zima“ családnevével Télly-re. 1847-ben elvállalta az olasz nyelv és irodalom tanszékét is, helyettes tanári minőségben. A szabadságharc eseményeiben neki is tevékeny része volt. Hadi törvényszék elé került, de felmentették. 1852-ben a klasszika-filologia rendkívüli tanára lett a pesti egyetemen. 1868-ban ugyanott rendes tanárrá neveztetett ki, mely állásában 1886 december 1-ig működött. Irodalmi tevékenysége nagyon sokoldalú; főbb irányai mégis: a jogi és politikai, a klasszika-filologiai, a műfordítói és a hírlapírói.

Nevezetesebb munkái: 1. Vergangenheit, Gegenwart und wünschenswerthe Zukunft der ungarischen Freistädte. Pozsony, 1843. — 2. A statisztika elmélete. U. ott., 1844. — 3. Legum articuli comitorum anni 1844. U. ott., 1844. (Németül is.) — 4. A mezey gazdaság statisztikája. U. ott., 1845. — 5. Solon adótörvényeiről. Pest, 1867. — 6. Corpus iuris atticij graece et latine. U. ott., és Lípese, 1868. — 7. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. Pest, 1868. — 8. Gyakorlati ó- és új-görög nyelvtan. Buda, 1848. — 9. Studien über die Alt und Neugriechen u. über die Lautgeschichte der griechischen Buchstaben. Lípese, 1853. — 10. Magyarok története. Görög források a szittyák történetéhez. Pest, 1863. — 11. A classica philologia enciklopédiája. U. ott., 1864. — 12. Sententiae Scriptorum Graecorum. U. ott., 1864. — 13. Az Iliás szerzőjének egységéről. — 14. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népi nyelv. Pest, 1871. — 15. Athén harminez zsarnoka. U. ott., 1871. — 16. Aeshylos. Bpest, 1876. — 17. Eranos. U. ott., 1877. — 18. Rankavis Kleon új-görög drámája. U. ott., 1879. — 19. Új-görög irodalmi termékek. U. ott., 1883. — 20. Középkori görög verses regények. U. ott., 1883. — 21. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. U. ott., 1885. — 22. Heraklius, Rankavis Kleon hellén drámája. U. ott., 1886. — 23. Jelentés új-hellén munkákról. U. ott., 1887. — 24. Három francia hellenista és a volapük. U. ott., 1888. — 25. Meine Erlebnisse in Athen. U. ott., 1890. — 26. Újabb hellén munkák és a hellén nyelv tanítása. U. ott., 1890. — 27. Chronologie und Topographie der griechischen Aussprache nach den Zeugnisse der Inschriften. Lípese, 1893. — 28. Új-görög munkák ismertetése. Bpest, 1894. — 29. A Parthenon kijavítása. Bpest, 1896. — Azonkívül a Szt. István-társulat magyar egyetemes enciklopédiájába számos antik tárgyú cikket írt. Nagy szorgalommal gyakorolta a műfordítást, s ezen érdemeit kiegészíti hírlapírói működése, melyet 1839-ben kezdett a „Regelő“-ben és nemcsak sokoldalúsága, hanem következetessége által tűnik ki. A tudományos társulatok egymásután iktatták tagjaik sorába. 1844-ben a padovai akadémia levelező tagnak, 1859-ben az athéni archeologiai társaság, 1864-ben a Magyar Tudományos Akadémia, 1869-ben a görög irodalmat terjesztő athéni társulat, 1873-ban az atheni Byron-társaság tiszteleti tagnak. A 80-as éveken az atheni Parnasszos-társaság, a görög középkori kutatások társasága és az athéni Didaszkalikosz szillogosz választották t. tagnak. A görögök királya a megváltó-rend koronás aranykeresztjével tisztelte meg.

Thaly Kálmán

Thaly Kálmán történettudós és politikus, 1875 óta pozsonyi lakos. Itt járt hosszabb ideig iskolába és itt élt éveken át történelmi bűvárokodásainak. Egyike Pozsony város legtiszteltebb és legnépszerűbb férfainak, részt vesz a város minden kulturális mozgalmában és különösen annak magyarosítása tekintetében valóságos missziót tölt be. Elnöke a magyarság színét-javát tagjai közé számláló Toldy-körnek. Pozsony városa a parlamenti béke helyre-

állítására körül szerzett országraszóló érdemeiért 1904. évi márcziusi rendkívüli közgyűlésén díszpolgárának választotta meg. Bővebb életrajzi adatait szülő-vármegyéje monografiájában fogjuk közölni.

Theisz János, pozsonyi áll. főreáliskolai tanár, szül. Pozsonyban 1850-ben. 1875 óta működik a nevezett intézetnél a történelem és földrajz tanáraként. Rendkívüli tárgya a gyorsírás.

Theisz János

Munkái: Gyorsírási olvasókönyv. Stenographisches Lesebuch. A „Concordia“ gyorsírási szaklap szerkesztője. Irt a helybeli lapokba szakszerű megbeszéléseket.

Thewrewk Árpád, író, kritikus és műfordító, szül. Pozsonyban 1839 december 30-án. 1862—1869-ben Eperjesen az ottani kir. kath. főgimnáziumban tanított, 1869—1872 között Pozsonyban, 1872—1899 között a II. ker. budapesti gimnáziumban tanárkodott; azóta a budapesti II. ker. reáliskolában tanít. Tanulmányainak és ismereteinek kiegészítésére ismételtelen tett nagyobb külföldi utakat, s ez alatt Berlinben felfedezte II. Lajos magyar király legregibb (nürnbergi) arcképét. Meghalt 1903 nov. 2-án.

Thewrewk Árpád.

Nyelvészeti művei: Latin nemi szabályok magyar versekben. Kassa, 1864. — A theatron. Pozsony, 1871. — Ein neuer Lehrplan. Eine Curiosität. Budapest, 1874. — A görög színpad gépei. U. ott, 1875. — Theognis. U. ott, 1875. — Faludy Ferencz mezőnyei. U. ott, 1875. — Német tan- és olvasókönyv. U. ott, 1875. — Egy magyar mint görög versíró. Bpest, 1877. — XXXV. Handschriften . . . U. ott, 1878. — Magyar nyomtatott munkák a XVI. és XVII. sz.-ból. U. ott, 1882. — *Kritikai művei*: Pandora (Arany János nagyidai cigányainak bírálata). U. ott, 1871. — Singedichte. U. ott, 1876. — Magyar nyelvűbúvárlatok. U. ott, 1881. — Petőfi-e vagy Arany? U. ott, 1881. — A Petőfi-szobor leleplezésének emlékére. U. ott, 1882. — Ágnes asszony, Arany Janostól. U. ott, 1882. — Simonyi nyelvtana. (Kritikai tanulmány németül is.) U. ott, 1883. — Das älteste Bildniss Stephan Báthori's und des ungarischen Königs Ludwig des II. im Berliner Museum. U. ott, 1884. — Immensee és Miscellen. U. ott, 1892. — Ein preisgekröntes Unikum. (Simonynak Német és magyar szólások cz. könyvéből.) U. ott, 1896. — E munkákon kívül Thewrewk nagy tevékenységet fejtett ki a tudományos folyóiratok és a napi sajtó terén. 1885—1886-ban szerkesztette a Haza és Külföld cz. tudományos és kritikai folyóiratot.

Thinágl János, szül. 1841 évi július hó 12-én Nagyszombatban. 1865-ben letette az ügyvédi vizsgát, 1867-ben Nagyszombat szab. kir. város főjegyzője lett, 1872-ben első tanácsnok és árvaszéki elnök, 1875 óta királyi közjegyző. 1868-ban átvette a „Nagyszombati Hetilap“ szerkesztését, mely lap azóta magyar és német nyelven jelenik meg. 36 éves szerkesztői működése alatt hivatással küzdött tollával a magyarosodás és a közügyek érdekében.

Thinágl János.

Tilgner Viktor, szobrász, szül. Pozsonyban 1844 október 5-én, meghalt Bécsben 1896 április 16-án. Már 15 éves korában kezdte mintázni első szobrait és egymásután nyerte el az akadémia díjait. Az általános figyelem azonban csak 1872-ben, Wolter Sarolta hasonmásának kiállításakor fordult feléje. Hírnevét még inkább emelték a következő évben rendezett bécsi világkiállításon bemutatott szobrai. Hatásosan dekoráló művek a bécsi új udvari színház számára készített alakjai: a Hanswurst, Falstaff és Phaedra. Szülővárosa számára mintázta a Hummel-szobrot. Tilgner hosszabb külföldi utakat tett Makart társaságában. Az olaszok befolyása főleg a nőrabló tritonján tapasztalható, melyet a király a bécsi népkert számára megvásárolt. Az udvar megrendelésére készítette az ischli park monumentális kútjának díszét: a delfinnel játszó gyermekeket, valamint a bécsi állatkert vadászkastélyának kútékességéül, a krokodillal inceselkedő gyermeket. Harmadik gyönyörű kútcsoportozata a szarvast itató nimfa. Az olasz renaissance befolyására vall a „Tavaszi visszatérése“ című reliefje is. Utolsó szobrai közül legkiválóbbak: Liszt Ferencz mellszobra, — mely Sopron számára készült, — Wernld szobra Steyrben és Mozart szobra a bécsi opera mellett. Pozsonyban a Hummel-emléken kívül még a következő szobrai vannak: Ganymed-kút a színház előtt, továbbá Liszt Ferencz, Batka János, Pöckh és Heiller plébánosok mellszobrai.

Tilgner Viktor.

Tolnai Vilmos, dr. phil., született Pozsonyban, 1870 június 24-én. 1893-ban a pozsonyi ág. ev. liceum, majd 1897-ben a budapesti ág. ev. főgimnázium tanára lett. Irt irodalomtörténeti, nyelvészeti, verstani cikkeket, ismertetéseket különféle szakfolyóiratokba, tárczákat, verseket, fordításokat több szépirodalmi és napilapba.

Tolnai Vilmos.

Önálló munkái: A leoninus. Verstani tanulmány. Bpest, 1892. — Edgar Allan Poe: Rejtelmes történetek. I. II. sorozat. Magyar Könyvtár Bpest, 1898. 1899. Magyarító szótár a szükségtelen idegen szavak elkerülésére. Bpest, 1900.

Török Aurél.

Török Aurél, született Pozsonyban 1842 február 13-án. Apja Ponori Thewrewk József író és polihisztor volt. Török azért cserélte ki régi családi nevének történeti helyesírását, mert külföldön a nevet a régi írás szerint nem olvashatják. Gimnáziumi tanulmányait Pesten végezte, az orvosi tanfolyamot pedig Bécsben. 1867-től 1869-ig Jendrassik tanár oldala mellett a pesti egyetem élettani tanszékénél tanársegédként működött. 1869-ben kinevezték a kolozsvári volt orvos-sebészi akadémiához az elméleti orvostan rendes tanárának, 1872-ben pedig ugyancsak kolozsvárra az élettan nyilvános rendes egyetemi tanárának. Az 1880-ik évet Párisban töltötte, hol a Broca Páltól alapított embertani intézetben dolgozott. 1881 őszén őt nevezték ki arra az embertani tanszékre, melyet akkoriban a budapesti egyetemen szerveztek. Tanári működésével kapcsolatosan buzgó irodalmi és társadalmi tevékenységet fejtett ki, melynek eredménye nem csupán az, hogy az általa berendezett budapesti embertani intézet és múzeum külföldön előnyösen ismeretes, de az is, hogy a modern anthropológiát hazafias felfogásával a magyar társadalom körében ismeretessé és népszerűvé tudta tenni. Több külföldi tudóstársaság, és 1891 óta a Magyar Tud. Akadémia tagja. 1888-ban a vaskorona rend III. osztályával tüntették ki.

Önálló munkái a következők: 1. Az izomidegek végződése. Pest, 1866. — 2. Wundt élettanának kézikönyve. U. ott, 1868—69 — 3. Az emlékezőtehetség, mint a szervezett anyag működése. U. ott, 1871. — 4. Der feinere Bau des Knorpels in der Achillessehne des Frosches. Würzburg, 1872. — 5. Über den Bau der Nervenfaser. U. ott, 1872. — 6. Az emberi alakról anthropologiai szempontból. Kolozsvár 1879. — 7. A félkörös halánték-vonalak különböző alakjairól. U. o. 1879. — 8. Az életerő és orvostan mai iránya U. o. 1880. — 9. Sur le crâne d'un jeune Gorille du Musée Broca Paris 1881. — 10. A Rokniai dolmenek leletéről. Budapest. — 11. A betegségek uralma a föld népei közt. U. o. 1884. — 12. Az ember harmadik temporáról U. o. 1885. — 13. Az emberek arczjátéka és taglejtése, U. o. 1885. — 14. Über einen Apparat zur Bestimmung der bilateralen Asymmetrie des Schädels. 1886. — 15. Über Schädeltypen aus der heutigen Bevölkerung von Budapest 1886. — 16. Über den Trochunter tertius und die Fossa hypotrochanterica in ihrer sexuellen Bedeutung 1886. — 17. Wie kann der Symphysiswinkel des Unterkiefers gemessen werden. 1887. — 18. Über den Schädel eines jungen Gorilla. Leipzig 1887. — 19. Über die Metamorphose des jungen Gorillaschädels. München 1887. — 20. Über den Schädel eines jungen Gorilla. Leipzig 1887. — 21. A mai ember-búvárlatról. Budapest 1889. — 22. Über eine neue Methode den Sattelwinkel zu messen. Leipzig 1890. — 23. Grundzüge einer syst. Kranimetrie. Stuttgart 1890. — 24. Das Wesen und die Aufgabe der syst. Kranilogie. Leipzig 1891. — 25. Entgegnung auf Herrn Kollmann's Angriffe. München 1891. — 26. Az emberbúvárlat a néprajzban. Kolozsvár 1892. — 27. Az ájnók, egy ős emberfajta Azsia szélén. Budapest 1892. — 28. Egy jézo szigetbeli ájnó koponyáról, gr. Széchenyi Béla kelet-ázsiai utazásából 1892. — 29. Die geometrischen Principien der elementaren Schädelmessungen. Leipzig 1892. — 30. Über einige gesetzmässige Beziehungen. München 1892. — 31. Sur la réforme de la craniométrie. Congrès intern. Moscou 1892. — 32. Neuere Beiträge zur Frage der Horizontalebene des Schädels. Wien 1892. — 33. Neuere Beiträge zur Reform der Kranilogie. Leipzig 1893. — 34. Der palaeolithische Fund aus Miskolcz. Budapest 1893. — 35. Über einen neuen Schädelwinkelmesser. Leipzig 1894. — 36. Az egyes testtartású majom-emberről. Budapest 1895. — 37. Jelentés III. Béla király és neje testereklyéről. M. T. Akadémia 1893. — 38. Adatok az emberszabású lények koponya-alakulásához. U. o. 1894. — 39. Adatok az Árpádok testereklyeinek embertani búvárlatához. U. o. 1894. — 40. Közművelődésünk és a harmadik egyetem kérdéséhez. Budapest 1895. — 41. A tudomány csődje emberbúvárlati szempontból. U. o. 1896. — 42. Über einige charakteristische Unterschiede zwischen Menschen und Tierschädel. München 1896. — 43. Emlékirat egy a Szent-Gellérthegyen építendő országos Pantheon tárgyában. Budapest 1897. — 44. Über eine neue Methode zur kraniol. Charakteristik der Nase. Leipzig 1898. — 45. Über Variationen und Correlationen der Neignungsverhältnisse am Unterkiefer. Berlin 1899. — 46. Esdő szó a magyar nemzethez, a honalapító királyok emlékei iránt való kegyelet ügyében. Budapest 1897. — 47. Esdő szó az országgyűlési képviselőkhöz. Budapest 1897. — 48. Über die Stellung der Gelenksaxen des Unterkiefers. Stuttgart 1899. — 49. Über ein neueres Verfahren bei Schädelcapacitäts-Messungen. Berlin 1900. — 50. Inwiefern kann das Gesichtsprofil als Ausdruck der Intelligenz gelten? Stuttgart 1901. — 51. Über das gegenseitige Verhalten der kleinsten und grössten Stirnbreite, László Gáborral együtt. Stuttgart 1902. — 52. Über einen neuesten Fund von makrocephalen Schädeln aus Ungarn. Stuttgart 1904. — 53. Über die Persistenz der embryonaten Augennasenfurche. Stuttgart 1896. — 54. Anthropologiai Füzetek I. 1882. Budapest. — 55. Commissioneller Bericht über die Untersuchung der grossen Höhle bei Ö-Ruzsin von dr. A. Török, L. v. Lóczy und L. v. Roth. Budapest 1883. — 56. Über ein Universal-Kraniometer. Leipzig 1888. — 57. Az állati szervezetek élő alak-egységei. Kolozsvár 1876. — 58. Über ein Universal-Kraniophor. Leipzig 1889. — 59. Die formative Rolle der Dotterplättchen beim Aufbau der Gewebestructur, 1894. — Ezenkívül lefordította dr. Pethő Gyulával Topinard embertani tankönyvét 1881. és dr. Entz Gézával Darwin „Az ember származása“ munkáját 1883.

Trsztyénszky
Ferencz.

Trsztyénszky Ferencz, ág. h. ev. lelkész-esperes. 1876-ban a pozsonyi ev. egyház magyar-tót lelkésze és liceumi tanár lett. Midőn 1882-ben a magyar-

honi evang. egyetemes egyház theologiai akadémiaja Pozsonyban megalakult, a pozsonyi ev. egyház Trsztyénszkyt a theologiai akadémiának rendes tanáruul engedte át. 1887 óta pozsonyvárosi esperes és a dunáninenni ág. hitv. ev. egyházkerület egyik jegyzője. Az 1891—1893. évi egyetemes zsinaton mint a pozsonyi ev. egyház egyik küldöttje vett részt. Szerkesztette az „Evangelikus Egyház és Irodalom” című egyházi lapot 1883-tól 1896-ig.

Vámbéry Armin, született Dunaszerdahelyen 1832 márcz. 19-én. Korán árvaságra és szegénységre jutott. Már az első latin osztályban előmentelére nézve a második eminens volt. Különösen a latin nyelvben mutatott felbámulatatos haladást s ezáltal magára vonta tanárai figyelmét, a kik tőlük telhetőleg támogatták. 1846-ban Pozsonyba ment, hogy ott folytassa tanulmányait. „Annak a szép városknak, ott a kék Duna mellett, minden utcza-köve beszélhetne valamit, ha szólni tudna, a nyomorról, melyen keresztülmentem” írja önéletírásában; de azért nem csüggedt s kitartó szorgalmával itt is a legjobb tanulók között foglalt helyet. Ha az iskolai év véget ért, kezébe vette a vándorbotot és neki vágott a nagyvilágnak, hogy égető tudásvágyát kielégítse. A legtöbb európai nyelvet már középiskolai éve alatt elsajátította. Húsz éves korában már a török nyelvet is bírta. 1857-ben valósíthatta meg végre azt az ábrándját, hogy tudományos kutatások czéljából beutazza a Keletet. Eötvös József báró erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette, sőt szabadjegyet is szerzett neki Galaczig és pénzt, hogy tovább utazhassék Konstantinápolyig, a hol Vámbéry hosszabb ideig tartózkodott, hogy a törökök szokásaival, nyelvi, vallási s társasági sajátosságaival alaposan megismerkedhessék. Egy gazdag török ifjúnak lett a francia nyelvmestere s ez gondtalan életet biztosított neki. Még jobb dolga lett, a mikor Kmetty tábornok ajánlatára Husszein Daim pasa hadosztályparancsnok vette a házába, hogy fiát: Hasszán bejt nevelje. A ház vekilhardsja (major domus), egy anatóliai ősz muzulmán, teljesen megtanította a keleti szokásokra. Hat évi konstantinápolyi tartózkodása alatt több tudományos munkát is írt. 1857-ben kiadta az első török-német szótárt és azonkívül a magyar történetre vonatkozó török történeti munkákat fordított, mely fordítások az akadémiái folyóiratban jelentek meg. 1860-ban a M. Tud. Akadémia levelező tagjának választotta. Ekkor Vámbéry arra ajánlkozott, hogy beutazza a Keletnek az idegen utazóktól eddig kevésbé érintett vidékeit, hogy a magyar nép fajrokonait, nyelvrokonságának esetleges nyomait kikutassa. Az akadémia 1000 frttal támogatta tervének kivitelét. Jól sejtván, hogy mint európai ember sok üldözésnek lett volna kitéve, a nélkül, hogy kutatásai eredménnyel járnának, álrühába öltözött és török dervisként járta be Kelet járatlan vidékeit. Egy turkmén hajóra szállott s így jutott el Asurába, Gömüstepébe s Etrekbe, a legnagyobb turkmén táborokba. A khivai khán karavánjához esatlakozva, húsz nap alatt tette meg az útát a khivai sivatagon át, a hol előtte európai ember még sohasem járt. Folytonos veszélyektől környezve, 22 napig tartózkodott Bokharában és 1864 januárban visszatért Teheránba, hol a perzsa sah gondoskodott arról, hogy útját Európa felé folytathassa. Európában első útja Londonba vezette. Vámbéry londoni időzése talán legfényesebb lapja szereplésének. Minden kör ünnepelte. Az ottani Royal Geographic Society estélyén felolvasták értekezéseit s ő maga is tartott szabad előadást bokharai útjáról folyékony angol nyelven. Az angol kormány és a londoni társaság vetekedett egymással kitüntetésében. Az oxfordi egyetem rendes tanári székét ajánlott neki, a mit azonban nem fogadott el. A franczia udvarnál is barátságos fogadtatásra talált. 1865 július 21-én kinevezték a pesti tudományos egyetem tanítójának és később rendes tanárának a keleti nyelvek tanszékére. Azóta mint tanár s publiczista széleskörű működést fejt ki. Anglia középázsiai uralma érdekében élénk propagandát fejtett ki, a mi a Néva partján sok ellenséget szerzett neki. Törökországgal és Angliával, valamint a német tudományos körökkel állandó összeköttetést tart fenn. Számos külföldi lapnak és folyóiratnak munkatársa, s gyakran tart külföldi tudományos társaságokban és nagyobb angol városokban felolvasásokat. A keleti viszonyokra vonatkozó politikai nézetei mindenütt méltó figyelemben részesülnek és Viktoria néhai angol királynő éppen úgy, mint Abdul Hamid szultán tanácsait szívesen fogadták.

Vámbéry
Armin.

Munkái: Türkisch-deutsches Wörterbuch. Konstantinápoly. 1858. — Abuska. (Csagataj török szó-gyűjtemény. Török kéziratokból fordította.) Pest, 1862. — Középzásiai utazás. U. ott, 1865. Ezen munkája kilencz nyelven jelent meg. — Vándorlásaim s élményeim Perzsiában. Pest, 1864. — Cagataische Sprachstudien. Lépese, 1867. — Vázlataim Közép-Azsiából. Pest 1868 — A keleti török nyelvről. Pest, 1869. — Indiai tündérmesék. U. ott, 1870. — Uigurische Sprachmonumente u. das Kudatku-Bilik. Lépese, 1870. — Oroszország hatalmi állása Azsiában. Pest, 1871. — Gesch. Bokharas oder Tranzoxaniens von der frühesten Zeit bis zur Gegenwart (magyar és angol nyelven is). — Central-Asien und die englisch-russische Grenzfrage. Gesammelte politische Schriften. Lépese, 1873. — Der Islam im XIX Jahrhundert. U. ott, 1875. — Sittenbilder aus dem Morgenlande. Berlin, 1896. — Die primitive Kultur des turkotatarischen Volkes. — Vámbéry, his life and adventures, written by himself. London, 1883. — A magyarok eredete. Budapest, 1882. — Vámbéry utazásai Azsiában. Az ifjúság számára átdolgozata Radó V. U. ott, 1894. — Keleti életképek. U. ott, 1876. — A török faj etnologiai és etnografiai tekintetben. Németül is. U. ott, 1885. — La Turquie estelle susceptible de reformes? U. ott, 1878. — La lutte future pour la possession de l'Inde, aperçu des progress de la Russie dans l'Asie centrale. Páris, 1886. — Hungary in ancient, mediaeval and modern times (with the collaboration of Louis Heilprinn. London. 1887). — Die Scheibaniade. Özbegisches Heldengedicht in 76 Gesängen von Prinz Salih Mohamed. Text, Übersetzung und Noten von Vámbéry. Bécs, 1875. — Der Zukunftskampf um Indien. Lépese, 1882. — A magyarok keletkezése és gyarapodása. Budapest, 1895. Ezenkívül rendkívüli irodalmi tevékenységet fejt ki magyar, német és angol nyelven több európai és amerikai, részint tisztán tudományos folyóiratban és a mellett több európai kormányok belvárosi kérdésekre nézve felvilágosító tanácsadója.

Vámossy
István.

Vámossy István dr., pozsonyvárosi tiszti orvos, irgalmaskórházi főorvos, született Tallóson 1862-ben. Számos cikket írt orvosi szaklapokba. Önálló művei: „A pozsonyi polgári ápoló-intézet“ és „Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban“ című, levéltári kutatásokon alapuló munkái.

Vetter K. Pál.

Vetter K. Pál, szőlőszeti és borászati felügyelő, szakíró, a „Westung. Weinbergsbote“ szerkesztője, szül. Pozsonyban 1856-ban. Előbb egyes nagyobb uradalmakban működött, majd a Pettau közelében fekvő Ankersteinba került gr. Wurmband uradalmába. Közhasznú működése alatt Pettau városa és az ottani gazdasági egyesület több ízben megtisztelő küldetéssel és feladattal bízta meg. 1889-ben Sopron város megválasztotta a „János-szőlőtelep“ igazgatójává és filloxera-ügyi biztossá. 1891-ben a soproni tanítóképző tanára lett és 1896-ban neveztetett ki szőlőszeti és borászati felügyelővé és mint ilyen a pozsonyi m. kir. vinezellériskola szaktanára lett.

Munkái: Adatok a peronoszpóra elleni küzdelem- és védekezésről. (Magyar és német nyelven 1889.) — Die Cultur der Amerikanischen Reben. — Szakcikkek az általa kiadott és szerkesztett „Westung. Weinbergsbote“-ban jelennek meg.

Viktorin József.

Viktorin József, szül. Zavaron 1822 márcz. 22-én. 1866-ban visegrádi plébános. Szerkesztette Palarikkal a „Concordia“ cz. tót almanachot. Írt ezenkívül nyolcz különféle művet, melyek közül különösen kiemelendő „Visegrád hajdan és most“ című 1872-ben megjelent munkája.

Vöröss Ferencz.

Vöröss Ferencz, galántai r. kath. tanító és szerkesztő, mint ilyen a szerkesztése alatt megjelenő „Galánta és Vidéke“ című lapban fejt ki hasznos irodalmi tevékenységet. Tanügyi cikkeivel és értekezéseivel a nagyszombatvidéki r. kath. népnevelők egyesületében már számos díjat nyert. Ezenkívül műkedvelői előadásra szánt színműveket is ír, melyeket rendszerint az ottani iparos-kör, melynek elnöke, nagy tetszés mellett szokott színrehozni.

Id. Vutkovich
Sándor.

Vutkovich Sándor dr., a „Nyugatmagyarországi Híradó“ politikai napilap alapítója és főszerkesztője, 1874 óta a pozsonyi kir. jogakadémia filozófiai karának nyilv. rendes tanára. A 70-es években több mint 100 népies felolvasást tartott, a miért a pozsonyi hölgyek ezüst serleggel tüntették ki. 1873-ban alapította a „Pozsonyvidéki Lapokat“, majd később szerkesztője volt a „Pozsonymegyei Közlöny“-nek, 1890 óta pedig Nyugatmagyarország egyetlen magyar nyelvű politikai napilapjának, a „Nyugatmagyarországi Híradó“-nak felelős, majd főszerkesztője. 1874-ben alapította a pozsonyi Toldy-kört. 16 évig volt annak egyik főtisztviselője s több éven át elnöke. Jelenleg a kör tiszteletbeli elnöke. Elnöki minőségben 22 helyen nyitott magyar tanfolyamot idegen ajkúak részére és számos felolvasást rendezett az ország legelső tudósaival. Ő rendezte Toldy Ferencz félszázados és Tóth Kálmán negyedszázados írói jubileumát és a Vörösmarty és Virág Benedek-féle nemzeti ünnepeket. Trefort Agost kultuszminiszter két ízben nyílt levéllel tisztelte meg. Tamaskó István hírneves nyelvtudós neki ajánlotta a „Szózat“ latin fordítását. Pozsony törvényhatósági bizottságának 2 évtizeden át tagja. A millennium alkalmából ő tartotta az ünnepi beszédet a város nevében. 20 év óta igazgatótanácsos a nő-

preparandiában. Sok évig elnöke volt a pozsonyvárosi iskolaszékeknek, a Széchenyi-körnek stb. Szakolezán az ő támogatásával alakult a Gvadányi-kör, melynek tiszteletbeli tagja. Tagja számos magyarországi tudom. körnek stb. Mint író, irodalomtörténeti és nyelvészeti irányban működött. A Petőfi-kultusz terjesztése érdekében számos idegen nyelvű cikke jelent meg külföldi lapokban is. Az ő és gróf Zichy József kezdeményezésére alakult a pozsonyi magyar színpártoló egyesület. Munkatársa több szépirodalmi, politikai és szaklapnak. Irodalmi munkái közül a legelterjedtebbek: „Magyar írók albuma“ (1873), „Magyartalanságok“ (1899), „Magyarosan“ (1890), a „Teremtés koronája“ (1903). A Petőfiről kiadott munkái nagy kelendőségnek örvendtek, különösen a „Töredékek Petőfi Sándor életéből“ (1883). Ünnepi beszédei mind megjelentek külön kiadásban.

Vutkovich Sándor dr. ifj., bővebb életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni. Ifj. Vutkovich Sándor.

Onállóban megjelent művei: A miniszteri felelősség, 1894. — A párbaj, 1895. — A felsőházak szervezete a főbb államokban, 1896. — Párisi emlékeimből, 1900. — Oroszországi úti emlékeimből, 1902. — A kötelező szavazás, 1903. — Miért Wien és nem Bécs, 1904. — Sajtó alatt van „A magyar alkotmányjog“ cz. nagyobb szabású műve, továbbá a „Wahlpflicht“ cz. német tanulmánya. Azonkívül tömérdek cikke jelent meg a régi „Pozsonyvidéki Lapok“-ban, „Pozsonymegyei Közlöny“-ben, „Nyugatmagyarországi Híradó“-ban stb. Némelyik hosszú tanulmányzámba is ment, pl. Zichy József gróf kínai és mongol utazásáról szóló cikksorozatai. Jogi dolgozatai a „Jogtudományi Közlöny“-ben, a „Jogállam“-ban, stb. láttak napvilágot.

Vutkovich Ödön dr. szerkesztő, szül. Pozsonyban 1873 aug. 23-án. Pozsony szab. kir. város tb. aljegyzője, majd Pozsony vármegye tb. szolgabírája volt. Irodalmi működését atya, id. Vutkovich Sándor lapjánál, a „Nyugatmagyarországi Híradó“-nál kezdte és fejtette ki. 1902-ben vette át a lap szerkesztését, mely ma egyike a legjobban szerkesztett vidéki napilapoknak és a szerkesztőkön kívül oly munkatársakkal dicsekszik, mint Ortway Tivadar dr., Albert József, Nozdroviczky Jenő, Ejury Jenő dr., Nagy Olivér dr., Gébay Miklós, Hamvas József, Kumlik Emil, Szörényi László dr., Belányi Tivadar, Somogyi Gyula, Kovács Sándor, Reiff Mariska, Pávai-Vajna Gábor dr., Király Béla, Seydl Károly stb. Ő írta e kötet számára Pozsony város leírását.

Wagner Lajos dr., nem lévén megyebeli születésű, itt csak pozsonymegyei működésével foglalkozhatunk. 1874 óta a pozsonyi állami főreáliskolában a magyar és német nyelv, irodalom és bölcselet rendes tanára. Tíz évig tanította a szerb nyelvet a pozsonyi felső kereskedelmi iskolában és tíz évig a tót nyelvet az ev. liceumon. A tanító-egyesületnek tizenkét év óta elnöke. A művészek és nyelvtanítók egyesületének választmányi tagja. A pozsonyi orth. izr. polgári iskolánál a magánvizsgálatok biztosa. Iskolaszéki tag. A magyar közművelődési egyesület választmányi tagja. A tornaegyesület és a magyar állami alkalmazottak egyesületének tiszteletbeli tagja. Huszonöt évi tanári működése alkalmából miniszteri elismerésben részesült. (1896.) Jegyzőkönyvi elismerésben részesült Pozsony szab. kir. város törvényhatósági bizottsága részéről, hogy a pozsonyi tudomány-egyetem tervezetét megírta és saját költségén kiadta (1900).

Pozsonymegyei vonatkozású irodalmi működése: A pozsonymegyei régészeti és történelmi egyesület értesítője (3 füzet) — Pozsonymegye helynevei. I. — Pozsony vármegye földrajza (Örbök Mórral együtt). — Kupeczky János élete és művei. — A pozsonyi tudomány-egyetem tervezete. Pozsony, 1900. — Erdőőri szakiskola a Kis-Kárpátok vidékén. 1902. — Számos irodalmi, pedagógiai, politikai, közművelődési cikket írt a hazai magyar és német tudományos folyóiratokban és hírlapokban.

Wertner Mór dr., történetíró, született Spácán 1849 július 26-án. 1872-ben megszerezte a bécsi egyetemen az orvostudori oklevelet, mire még ugyanazon évben a komárommegyei Csúzon mint gyakorló orvos letelepedett. 1874-ben Szempecre költözött, hol 1878-tól 1890-ig mint körorvos működött. 1890-től 1893-ig Pozsonyban tiszteletbeli megyei főorvos. A temesmegyei Csákován rövid ideig mint gyakorló orvos működvén, lakhelyét 1894 végén az esztergommegyei Muzslára tette át, hol mint a párkányi járás tiszti orvosa jelenleg is tartózkodik. A magyar heraldikai és genealogiai társulatnak igazgató-választmányi, a hunyadmegyei régészeti és történelmi társulat tiszteleti, a bécsi „Adler“ és a berlini „Herold“ cz. herald.-geneal. társulatok levelező-tagja. 1875 óta foglalkozik történettudománnyal. 1884-ig jóformán csak orvostörténeti és közegészségügyi dolgozatokat írt, melyek többnyire a „Gyógyászat“,

„Közegészségügyi Kalauz“ és különféle bécsi és németországi szaklapokban jelentek meg; 1884 óta azonban nagyobbára történelmi, elsősorban genealogiai kutatásokkal foglalkozik, melyeknek eredményeit az Arpádház és hazánk történelmi nevezetességű családaira vonatkozó felfedezések, helyreigazítások és felderítések alakjában sikeresen letéteményezte.

Fontosabb munkái és dolgozatai: A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. — A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. — Az Arpádok családi története. — IV. Béla király története. — Zsigmond királynak egy ismeretlen házassági összeköttetése. — Kemény fia Lőrincz nádor és utódai. — Középkori magyar orvosok és gyógyszerészek. — A Güssingiek. — A Gara'ak. — V. Dénes nádor nemzetsége. — Garammikolai Bázs országbíró. — A Kórógyiak őse. — A Zichy-család ősei. — A lévai Csehek. — Az első havasalföldi vajdák. — Margit császárné fiai. — A stájer Treun család magyar vonatkozásai. — Zsigmond király magyar kísérete Rómában 1433-ban. — Ki volt Hédervári Kont István? — Margit, neuemburgi várgrófnő. — Adalékok a genealogia történetéhez. — Az Anjouk genealogiája. — A Drugethek genealogiájához. — A Frankóiak. — Családtörténeti adalékok. — Az Arpádkori nádorok genealogiája. — Nemzetségi kutatások. — A Bátoriak családi történetéhez. — Adalékok a Csák-nemzetség történetéhez. — Az Arpádkori ország- és udvarbírák genealogiája. — Megjegyzések a Karácsonyi-féle „Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig“ cz. munkára. — Trencsényi Máté utódai. — A Margit-legenda genealogiai és földrajzi adatai. — Szécsényi Tamás erdélyi vajda. — Misza nádor és családja. — Két Lőrincz nevű erdélyi vajda — Pál fia Miklós, erdélyi vajda. — A Kőkényes-Rajna nemzetség Erdélyben. — Meráni Gertrud gyilkosai. — A Rákócziak családi történetéhez. — A fejedelmi Rákócziak leszármazása.

A két Böbék Imre — Az erdélyi németek bevándorlása és a szebeni prépostság a XIV. század végéig. — Megjegyzések okmánytáraink egynéhány erdélyi vonatkozású darabjához. — Az Arpádkori erdélyi vajdák ismeretéhez. — Adalékok az erdélyi archontológiához. — Herbert vajda. — Hunyadmegye legrégebb tisztikara. — A Hunyadiak. — Megjegyzések a „Hermann“ nemzetség hunyadmegyei elágazásához. — Márton hunyadmegyei főispán családja. — Adalékok Esztergom megye és vidékének legrégebb történetéhez. — Az Arpádkori megyei tisztviselők. — Die Grafen von Sanet-Georgen und Bösing. — Die Grafen von Mattersdorf-Forchtenstein. — Schlesisch-ungarische Allianzen. — Ausländische Geschlechter in Ungarn. — Der letzte Arpadenkönig. — Die Ellerbach von Monyorókerék. — Genealogische Forschungen. — Prinosi k poznavanju hrvatskih banova od godine 1105 - 1225. — Eine unbekante schlesisch-kroatische Allianz. — Glossen zu zwei kroatischen Urkunden. — Itinerar der Könige Stefan V. und Ladislaus IV. — Itinerar des Königs Ludwig I. — Két Arpádkori országnagy családja. — Az Arpádkori udvari tisztviselők sorozata. — Genealogie in Ungarn seit 1883. — Historisch-genealogische Unrichtigkeiten. — Glossen zur Geschichte der Medizin. — Arpádkori orvosi adatok. — Az ókori orvosi rend állásáról. — Über die Fortpflanzungs-idee der Alten. — Beiträge zur Geschichte der Genealogie. — Die Wojwoden Siebenbürgens im Zeitalter der Arpaden. — Die Wojwoden Siebenbürgens im XIV. Jahrhundert. — Urgeschlechter in Siebenbürgen. — Siebenbürgens Komitatsbeamtenkörper bis zum Ende des XIV. Jahrhunderts. — Zur Familiengeschichte der Herzoge von Sachsen-Lauenburg. — Über die Verwerthung der historischen Geographie in der Genealogie. — Zur Familiengeschichte der Hohenzollern. — Markgraf Georg von Brandenburg in Ungarn. — Orvostan és vallás. — A genealogiai tanulmányok művelésének terjesztéséről. — Genealogia és történelem. — Az oszlári és pelbárthidai Majsi-család stb. stb.

Windisch K. G.

Windisch Károly Gottlieb, földrajzi író, szül. Pozsonyban 1725-ben. Nagy nyelvismeretei voltak. Külföldi utazásai után szülővárosa szolgálatába lépett, hol fokozatosan emelkedve, polgármesterré lett, s e mellett irodalommal is foglalkozott.

Főbb művei: Politische, geografische und historische Beschreibung des Königreiches Ungarn. Pozsony, 1772. — Kurzgefasste Geschichte der Ungarn. U. ott, 1778. — Geografie des Königreichs Ungarn. Két kötet. U. ott, 1780. Geografie des Grossfürstenthums Siebenbürgen. U. ott, 1790. — Briefe über den Schachspieler des Herrn von Kempelen. Basel, 1783; holland nyelven Amsterdam 1785, francziául Bazel 1783. — Ezen kívül számos más alkalmi művet, szépirodalmi és egyházi munkát írt. Több lapot és folyóiratot is szerkesztett: Der Freund der Tugend (1767 től 69-ig); Pressburgisches Wochenblatt (1771 től 1773-ig); Ungarisches Magazin (1781-től 1788-ig és új folyam 1791-től 1793-ig) címűeket.

Wolff Gerö.

Wolff Gerö dr., a pozsonyi ker. és iparkamara titkárának életrajzi adatait szülővármegyéje monografiájában fogjuk közölni. Itt csak pozsonyi vonatkozású működését méltatjuk. 1898 óta titkára a kamarának és e különösen ipari és kereskedelmi tekintetben fölötté exponált, de nemzetiségi szempontból is kényes helyen fontos, hazafias missziót teljesít és e határszéli vármegyében az ipar és kereskedelem magyarosításának és a hazai ipari és kereskedelmi érdekek támogatásának szóban és írásban lelkes szószólója. Egyik kiváló érdeme, hogy az idejövetele idejében a különféle közgazdasági érdekek képviselői között áthidalhatatlanoknak látszó ellentéteket néki eloszlatni és a széthúzó elemeket egy közös táborba egyesítve, hazafias együttműködésre serkenteni sikerült.

Számos szakcikken kívül fontosabb *művei:* A magyar vasutak története. Bpest, 1898. — A magyar vasutügy kezdete. Pozsony, 1898. — A betegségyezés ügye. Pozsony, 1899. — A pozsonyi exportmarhavásár. Pozsony, 1899. — A vármegye közgazdasági

állapota, négy évfolyam. — A pozsony-bécsi villamos vasút. Pozsony, 1903. stb. Ő írta e munka számára az iparra, kereskedelemre, pénz- és hitelügyre és a közlekedésügyre vonatkozó fejezetet.

Zach Ferencz Xavér (báró) csillagász, született Pozsonyban 1754 jún. 4-én, meghalt Párisban 1832 szept. 2-án. Ifjú korában az osztrák hadseregben szolgált és mint tiszttel felmérési munkálatokat végzett. Később Ernő szászgothai nagyherceg szolgálatába lépett, ki őt idővel az ezredesi rangig léptette elő. Midőn a nagyherceg a Gotha melletti Seebergen csillagászati obszervatóriumát felállította, Zach lett annak igazgatója és e hivatalt 1789-től 1806-ig viselte. Később a gothai hercegnőt francia és olaszországi utazásain kísérte, mely alkalommal 1800-tól 1813-ig Marseille közelében csillagászati megfigyeléseket végzett. 1815-ben Genovába utazott, hol néhány évet töltött és egy obszervatóriumot alapított, végre pedig Párisba költözött. A M. Tud. Akadémia 1832 nov. 10-én választotta tagjává. 1790-ben figyelte meg a Mars oppozícióját, 1802 és 1805-ben pedig a Merkúr átvonulását a napon.

Zach Ferencz.

Nevezetesebb művei: Novae et correctae tabulae motuum solis. Gotha, 1792. — Tabulae speciales aberrationis et nutationis. Két kötet. 1806. — Nouvelles tables d'aberration et de nutation pour 1804 étoiles. Marseille, 1812. — Supplement aux tables d'aberration stb. U. ott, 1813. — L'attraction des montagnes et ses effets sur les fils de plomb. Avignon. 1814. Két kötet. — Szerkesztette a következő folyóiratokat: Monatliche Correspondenz zur Beförderung d. Erd- u. Himmelskunde. Gotha, 1806-tól. Ugyanez francziául is megjelent. — Allgemeine geographische Ephemeriden. 1796.

Zádory János, egyházi író, r. kath. pap, esztergomi hittanár, született Kátlóczon 1831 nov. 6-án. Számos egyháztudományi munkát írt. Szerkeszti az „Új Magyar Sion”-t és a „Katholikus Lelkipásztor”-t.

Zádory János.

Zandt Ödön, pozsonyi prépost-kanonok, plébános, szül. Pozsonyban 1848 nov. 16-án, Pappá szenteltetett 1872 jún. 19-én. Ez évtől káplán Szentmihályfán, 1878-tól plébános Egyházkarcsán, 1888-tól a pozsonyi Emericanum aligazgatója, (ez időben Frigyes főherceg gyermekeinek hitoktatója), 1893-ban a pozsonyi társaskáptalan tagja és belvárosi plébános.

Zandt Ödön.

Munkái: A katolikus gyermekevelés tíz parancsolata katolikus szülők számára. Magyarázta Clericus Frigyes. Magyarította Zandt Ödön, egyházkarcsai plébános. Eger, 1886. Második kiadás. Pozsony, 1900. — Mint a „Magyar Sion” munkatársa könyvismertetéseket írt Karsai név alatt. „A kereszténység védelme dióhéjban” című jeles dolgozata a M. Sion 1887 okt., nov. füzetében jelent meg. 1904-ben a „Jó pásztor” egyházszónoklati folyóiratban közölt alkalmi szentbeszédeket. Ő írta e munka számára a kath. egyházra vonatkozó fejezetet.

Zelliger Alajos, áldozópap és kiváló egyházi író, szül. Zohoron 1863 jún. 27-én. Mint szerpap 1885-ban fővárosi hitoktató lett. Három évi hitoktatói működése után 1888 jún. 21-én Nagyszombat szab. kir. városi káplán és káptalani karkáplán, ugyanazon év aug. 29-én egyúttal kir. kath. tanítóképzőintézeti tanár, 1891-ben kath. legényegyesületi elnök, 1895–96-ban ideiglenes tanítóképzőintézeti igazgató, 1897-ben nagyszombati érsekhelynöki titkár és jegyző lett. 1904-ben tisztt. pápai káplánná nevezték ki. Már papnövendék korában sokat foglalkozott az irodalommal és több pályadíjat nyert. 1886 szept.-től 1888 jún. 15-ig főmunkatársi minőségben szerkesztette a „Népnevelő” című kath. tanügyi lapot.

Zelliger Alajos.

Munkái: 1. Simor János hercegprímás, bíbornok és esztergomi érsek vázlatos élet- és jellemrajza. Bpest, 1886. — 2. Esztergomvármegyei írók. Pályadíjjal koszorúzott mű. Bpest, 1888. — 3. Egyházi írók csarnoka. Nagyszombat, 1893. — Az utóbbi mű az irodalomtörténettel foglalkozóknak nélkülözhetetlen forrásmunka. Jelenleg is nagyobbsszabású bibliografiai munkán dolgozik.

Zelliger József, tankönyvíró, 1853—54-ben r. kath. iskolai tanító Nádason, később Nagylévdáron. Szakműködéséért és szakdolgozataiért 1863-ban dícsérő oklevelet nyert. Nemsokára Malaczkán igazgató-tanító lett és 1872-ben a nagyszombati tanítóképezde igazgató-tanára. 1886-ban halt meg. Nagyszombatban való működése alatt különösen a népiskolai tankönyvirodalmat gazdagította. Összesen 53 tankönyvet írt és 1880-ban megindította a „Népiskolai figyelőt”.

Zelliger József.

Zelliger Vilmos, áldozópap. Szül. Zohoron 1862 máj. 26-án. Felszenteltetett 1884-ben. Már mint szerpap fővárosi hitoktatóvá lett. 1887-ben Budapesten terézvárosi segédlelkész. A „Népnevelő” című szaklapnak 1888-tól főmunkatársa, 1892 óta pedig szerkesztője. Számos cikket, értekezést, könyvbírálatot stb. írt különféle lapokba és folyóiratokba, úgy a saját, mint Boldogfalvi, Mester stb. nevek alatt.

Zelliger Vilmos.

Zichy Ferencz.

Zichy Ferencz (gróf), tárnokmester, született Pozsonyban 1811 január 24-én, meghalt 1897-ben. Közpályáját Pest vármegyénél kezdte, honnan az udvari kancelláriához került titkárnak. 1839-ben Fiume alkormányzója. Két év múlva az újonnan alakított pozsonyi váltótörvényszék elnöke lett. Több pénzügyet, így különösen az első pozsonyi takarékpénztár, neki köszöni létét. Ugyanezen időben kezdeményezte a szolnok—pesti vasútvonal építését. 1847-ben a helytartótanács ideiglenes elnökévé nevezetett ki, 1848-ban pedig Széchenyi István államtitkárnak vette maga mellé. Az 1849-iki orosz inváziókor Paskievics hadseregében főbiztos volt. 1851-ben a magyar érdekek mellett kelt síkra Bécsben, de eredménytelenül s azért visszavonult. 1854-ben Miksa főherceg udvarmestere lett, ki ez időben Lombardia és Velence kormányzója volt. 1861-ben újra hivatalt vállalt. Nógrád vármegye főispánja lett, de a mint az alkotmányos időszak véget ért, ismét visszavonult és leginkább gazdasággal foglalkozott. Különösen a bortermelés terén tünt ki. 1874-ben konstantinápolyi nagykövet lett, s ez állásában az orosz-török háborúban nevezetes szerep jutott osztályrészéül. 1879-től fogva birtokán élt. A delegációban mint a külügyi bizottság elnöke vett részt.

Zichy József.

Zichy József gróf, főrend, v. b. t. tanácsos, a vaskoronarend nagykeresztese. Született 1841-ben. Tanulmányait Pozsonyban és Bécsben végezte, jogi doktorátust szerzett és ezután nagy utazást tett Török- és Görögországban, Kisázsiaiban, Palesztinában, Egyiptomban, Orosz- és Németországban stb. Hazatérve, a kir. kúriánál működött 1865-ig, a mikor orsz. képviselő lett. 1867-ben a kereskedelmi minisztériumban osztálytanácsos, majd közmunka- és közlekedésügyi miniszter. Már előbb, 1870-ben Fiume kormányzójává, majd Pozsony vármegye főispánjává nevezetett ki, de ez állásokról lemondott.

Zichy Nándor.

Zichy Nándor (gróf), született Pozsonyban 1829 nov. 26-án. Politikai és jogi tanulmányait Bécsben végezte, hol filozofiai doktori címet is nyert. Azután gazdálkodott, az országos gazdasági egyesületben is szerepelt, de a politikától az abszolút kormány ismételt felszólításai dacára távol tartotta magát. 1861-ben Fejérmegye alispánjává választották. A Majláth-Sennyei féle provizórium alatt a helytartótanács alelnöke lett. 1863-ban egy politikai sajtóperből kifolyólag börtönre, a kamarási méltóság és a grófi czím elvesztésére ítélték. A kiegyezést követő első alkotmányos országgyűlésen a ráczalmási kerületet képviselte s a Deák-párt híve volt. 1875-ben Székesfehérvártól kapott mandátumot. A fuzió után a Sennyey-féle konzervatív párt egyik főtámasza volt. 1884-ben szervezte az ellenzéket, mely a zsidók és keresztények közötti házasságról szóló törvényjavaslat ellen tömörült. Az egyházpolitikai küzdelmekben, s újabban a már szentesített törvények esetleges revíziójára vonatkozó törekvésekben a „Néppárt” egyik vezéréként vesz részt.

Zsámboki János.

Zsámboki (írói néven Sambucus) János, író. Született 1531-ben Nagyszombatban. Híres orvos, jeles költő és történettudós volt. Bécsben Miksa király udvari orvosa lett, ki is esászári tanácsossá és történetíróvá nevezte ki. Benső viszonyban és élénk levelezésben állott Európa összes tudósaival és rendkívüli irodalmi tevékenységet fejtett ki. Munkáinak száma meghaladja a harminczat. Kiadott római írókat kommentárokkal, magyarországi történetírókat beces bevezetésekkel és függelékekkel. Meghalt Bécsben 1584-ben.

Zsigárdy Aladár.

Zsigárdy Aladár, orvos, szül. Galántán 1854-ben. Az orvosi egyetemet Budapesten végezte. Korányi tanár klinikáján gyakornok volt. Később Pozsonyba jött, hol 2 évig a bábaképzőben mint tanársegéd és 2 évig mint másodorvos az állami kórházban működött. A vármegye 1883-ban egyhangulag pozsonyi járási orvossá választotta. Később letette a tisztí orvosi, majd a törvényszéki orvosi vizsgát is. 1891-ben törvényszéki fogházorvos lett és 1896-ban a törvényszéki orvosi teendőkkel bízott meg, végre 1901-ben előadója lett a törvényszéki orvostannak a pozsonyi kir. jogakadémián és 1900-ban vármegyei főorvos. Több előadást tartott a pozsonyi Toldy-körben és az orvos-természettudományi egyesületben.

Zsigárdy Gyula.

Zsigárdy Gyula, született Pozsonyban 1850 szept. 29-én. Középiskolai tanulmányait szülővárosában, Nagyszombatban és Esztergomban, a jogot Pozsonyban és Budapesten végezte. 1896-ban galántai képviselő. Munkája: Kis világok, nagy világok.

Zsigmondy Vilmos, született Pozsonyban 1821 május 25-én, meghalt Budapesten 1888 december 21-én. 1844-ben összeállította Magyarország és Ausztria bányászatának 1842-ig terjedő statisztikáját. 1846-ban resiczai bányagondnokká, 1848-ban ugyanoda főnökké nevezte ki a magyar kormány. 1849-ben, 3 hónappal a világosi katasztrófa után elfogatván, vasban töltendő 6 évi fogságra ítélték és az olnützi várba küldték. Innét 1850 vége felé kiszabadulván, Sándor gróf annavölgyi kőszénbányáját kezelte, 1860-ban pedig ipjának Resicza mellett fekvő szekuli kőszénbányáját rendezte, míg ugyanazon évben Budapestre jött, mint bányászati ügyvivő. Elénk részt vett az 1861-iki országbírói értekezletnek a bányajogra vonatkozó tanácskozásáiban. 1864-ben írta meg Bányatanát. 1865-ben a harkányi hévforrást egy 37·8 m. mély fúróllyukkal szerencsésen felfogta. Ezután gyorsan következtek mély fúrásai: a margitszigeti 1866—67-ben 119·5 m., a lipiki 1868—1870-ben 234·5 m., az aletsuthi 1870-ben 183 m. mély és végre a budapesti városligeti 1868—78-ban 970 m. mély kútnak a fúrása. A hetvenes évek közepe felé elvesztette bal szeme világát. Az országgyűlésen 1875-től 1888 végéig Selmecz és Bélabánya képviselője volt. Leginkább az ő fáradozásainak köszönhető az elaggott bányászoknak és özvegyeknek ellátására vonatkozó szabályzat életbeléptetése. Az 1873-iki bécsi, a később rendezett párisi, továbbá a székesfehérvári és az 1885-iki budapesti kiállításokon mint juror működött. Az ő kezdeményezésére jött létre 1885-ben a bányászati kongresszus, melynek elnöke is ő volt. Tagja volt 1875 óta a képviselőháznak és a fővárosi közmunkák tanácsának. A Magy. Tud. Akadémia 1868-ban választotta tagjává; ugyanazon évben a király a Ferencz József-rend lovagkeresztjével díszítette fel; 1878-ban pedig a francia becsületrend lovagkeresztjét nyerte. 1872-ben királyi tanácsos lett. 1884-ben Selmecz és Bélabánya városok díszpolgárukká választották.



ZSÁBOKI (SAMBUCUS) JÁNOS.

Zsigmondy Vilmos.

A pozsonyi magyar hírlapirodalom történetét nagy alaposággal megírta id. *Vutkovich Sándor* dr. E kitűnő munkájából a következő részleteket közöljük.

Hírlapirodalom.

„Szerfölött érdekes dolog, hogy *Pozsonyban* indult meg az első hazai hírlap (*Mercurius Veridicus ex Hungaria*), s hogy *Pozsonyban* látott napvilágot az első magyar nyelvű újság. Pozsony tehát a bölcsője a magyar hírlapirodalomnak.“

„Thaly Kálmán történetbúvárunk állítása szerint, a *Mercurius Veridicus* mintegy ellenlábasa volt a Wienerisches Diariumnak (Bercsényi gróf „nyomatott hazugságoknak“ nevezte el), mely a szabadságharcz magyarjait „per Rebellen“ traktálta.“

Mercurius Veridicus.

A „*Mercurius Veridicus ex Hungaria*“, Thaly Kálmán kutatásai szerint, hat évfolyamon át fennálló rendszeres heti, utóbb havi közlöny volt. 1705. év tavaszától egészen 1711. tavaszáig, vagyis a kuruczvilág végéig. Bizonyynal büszke lehet Pozsony arra, hogy, habár latin nyelven, de mégis falai között jelent meg az első magyarországi hírlap. Gróf *Esterházy Antal* generális kezdte s a szabadságharcz két fő vezéralakja, *Rákóczy* és *Bercsényi* rendszerezítették és folytatták.“

Nova
Posoniensia.

„1721-ben *Bél* Mátyás érdemes történetíró adta ki latin nyelven, szintén Pozsonyban, a „*Nova Posoniensia*“ című hetilapot, a mely azonban alig két évi fennállása után megszűnt. (Legteljesebb példánya a Magyar Tud. Akadémiának a könyvtárában van.) *Bél* hírlapjának havi utolsó számához egy melléklap volt csatolva *Sillabus rerum memorabilium*, mely a hónapnak főbb eseményeit tárgyalta. Ez volt tehát a második magyarországi hírlap. (E helyüitt megjegyzem, hogy a fentebbiek alapján tévesen van az „Athenaeum Kézi Lexikonában“, hogy a „*Nova Posoniensia*“ (magyarul: Pozsonyi újdonságok) a hazai hírlapirodalom legelső terméke, továbbá az sem való, hogy *Bél* szerkesztette az első magyarországi hírlapot.“

Magyar
Hirmondó.

„Végre-valahára aztán 1780 januárius hó elsején megindult Pozsonyban a „*Magyar Hirmondó*“, az első magyar hírlap. Szerkesztője *Ráth* Mátyás volt, ki azt tervezte, hogy nemzetének szunnyadó lelkületét felrázza, s hogy fogékonyrá tegye nyelvünk művelésére. *Patzkó* Ferencz Ágoston könyvnyomtató műhelyében jelent meg a lap. *Ráth* nemcsak szerkesztette a „*Hirmondót*“, hanem ő maga írta egészen, sőt javította is. *Ráth*nak sokat kellett küzdenie s azért meg is vált már 1782-ben a laptól s a 101. levélben érzékenyen búcsúzik el a közönségtől három évi szerkesztés után.“

„Felvethetjük azt a kérdést, hogy mi volt az első magyar lap programja? *Ráth* Mátyás 16 pontban tette közzé a tudnivalókat „*A magyar hirdető levelek éránt való Tudósítás*“ című hirdetményben. Ebből megtudjuk, hogy az első magyar hírlap, a „*Hirmondó*“ 1780. év új esztendejének napján „jött világoságra“, s hogy a pénzt és szellemi dolgozatokat *Patzkó* Ferencz Ágostonnak könyvnyomtató műhelyébe kellett Pozsonyba küldeni a program 12. pontja értelmében így: „*A Magyar Hirmondónak Posonba vagy: Patzko Uram Könyvnyomtató Műhelyébe adassék Posonban.*“ Tovább így folytatja: „Azoknak, a kik személyesen kívánnak az íróval levelezni, kedvesen és köszönettel fogja venni tudósításokat, és mindenkor kész válaszsát ajánlja. Nem is kívánván holmi neve-vesztett hírherdő lenni, az ilyeneknek kedvéért imé maga nevét teszi — *Rát* Mátyás.“

A „*Hirmondó*“ magyarságát illetőleg az van mondva a programban, hogy „A mi a Magyarságot illeti, a mellyel a „*Hirmondó*“ élni fog az, az alföldi Tisza-melleyéki, de a Duna-melleyékivel és Erdélyivel elegyedett léssen. Ezt tartja az Író leghelyesebbnek.“ A rovatok czimei érdekesek, így például „*Hazánkbeli történetek*“, „*Hadi dolgok*“, „*Széllyel a világon*“, „*A szúrazon történt dolgok*“, „*A tengeren történt avagy történhetett dolgok*“ stb. *Ráth*nak munkatársai közt találjuk *Révait*, *Baróti Szabó Dávidot*. Búcsúzó mondókájában 1782. év utolsó 101. Levelében azt mondja *Ráth* . . . „Ekképen véghez vittem azon kötelességemet, mellyet három esztendőkre önként magamra vállaltam.“

„A szerkesztés gondjai ezután alistáli és padányi *Mátyus* Péterre neheztedek, a ki alatt azonban a lap folytonosan hanyatlott. Erre 1783. év december havában *Révai* Miklós, a magyar történeti nyelvtudomány megalapítója vette át a lap szerkesztését, ki az 1784. év első számához nyomtatott „*Új esztendőre való ige az elején, de azután egyéb is*“ című beköszöntőjében tette közzé programját. Id. Szinnyei József azt írja, hogy *Révainak* négy havi működését eléggé megkeserítették a hozzája írt levelek, ezekben azt is szemére vetették, hogy nem katolikus paphoz illő foglalkozás a szerkesztés; tehát innen is tova üzték őt az elkeseredés és lángelméjének fel-fellobbanó tervei.

„A tüzes *Révai* nem volt politikusnak való, jegyzi meg róla *Bánóczy*. De az elismerés hangjaival is találkozott. *Benkő* József írja hozzája: „Ha így folytatod a Magyar Hazától sokat érdemlő hivatalodat, reménlhetjük anyai nyelvünknek álomba indult állapotjából való felszerkenését. Ó magyar égnek csillagai, mosolyogjatok ennek a szíves igyekezetnek.“ *Révai* 1784-ben, május havában megvált a laptól. Őt *Bartzafalvi Szabó Dávid*, a nyelvújítás egyik oszlopos tagja követte, ki a lapot május és június hónapban szerkesztette. Nyelvújító működése 1786-tól kezdve, vagyis a Magyar *Hirmondó* leveleinek írásától datálódik.“

„Ezután egy ismeretlen szerkesztő volt, majd 1884 szept. 25-én *Szaecsvai* Sándorra hárult a szerkesztőség gondja. Gróf *Kemény* József így nyilat-

kozott róla: „a maga idejében jelesebb, eszesebb és genialisabb honfiaink sorában tündöklött”. Ferenczy József pedig azt írja, hogy: „Czikkeiből nem egyszer valódi publiczistai szellem sugárzik ki.” Szóval Szaesvay ügyes és eleven tollu szerkesztő volt, a miért lapja közkedveltségnek örvendett. 1786-ban a 36-ik számmal megvált a laptól, mert Patzkóval összezőrdült. Ezután post tot discrimina rerum az év végéig Bartzafalvi szerkesztette, ki ekkor 24 éves volt. Később *Tállyai* Dániel, pozsonyi evang. licz. tanár folytatta a lap szerkesztését. A Magyar Hírmondó azután sok apró szerkesztőváltozás után megszűnt 1788-ban október hó 8-án, a 80-ik Levéllel. Ez volt az időszak magyar sajtó úttörője, melytől nem lehet megtagadni, hogy művelődéstörténeti jelentősége volt, s hogy fényt árasztott Pozsonyra, mely bölcsője volt az első magyar nyelvű hírlapnak 1780 januárius 1-től kezdve.“

„1837-ben (júl. 4-én) megindult Pozsonyban a „*Hírnök*“. Szerkesztette Balásfalvi *Orosz* József. Egy évvel később a „*Századunk*“ cz. melléklapot csatolta hozzá. A „*Hírnök*“ aulikus szellemű politikai, tudományos, művészi és mulattató folyóirat volt s nyolcz évig élt. A pozsonyi szent András temetőben nyugvó *Csató* Pál, a mérges kritikus, egyike volt a „*Hírnök*“ legelőnkebb tollú munkatársainak. *Garai* János, a füllentéseiről híres „*Obsitos*“-nak költője, *Gasparich* Márk, szent ferenczrendi áldozópap, a későbbi nemzeti vértanú, a ki bitófán végezte életét, szintén a „*Hírnök*“ oszlopos tagjai közé tartoztak. Gróf *Dessewffy* Emil, Aurél és József is dolgoztak *Orosz* lapjába. A „*Képeddel alszom el*“ és a „*Kitárom reszkető karom*“ című országszerke kedvelt dalok költője, *Kunoss* Endre is munkatársa volt *Orosz* lapjának. *Hazucha* Ferencz, novellaíró (Kelemenfy László) is hűségesen írt *Orosz* lapjába, továbbá *Ponori Thewrewk* József, (Arpád, Emil és Aurél atyja), *Szeberényi* Lajos stb. stb.“

Hírnök.

„A „*Hírnök*“ Petőfi költészetéről is közölt részletes bírálatot. Érdekesnek tartom megemlíteni a következő irodalmi dolgot. Ez időtájt történt ugyanis, hogy *Petőfinek* két hajdani iskolatársa a „*Hírnök*“-ben törekedett Petőfi babérait tépdensni. (1845. 16. és 17. szám). Az egyik, egykori testi-lelki barátja, *Szeberényi* Lajos, kivel 1844-ben augusztus hónapban szorított utoljára kezét, mert a jó viszony ezen bírálat következtében örökké felbomlott köztük. Petőfi többé ismerni sem akarta. A másik jó pajtás *Dömjén* József volt. A czikk alá *Etőfi* Andor van írva. Petőfi a *Pesti Divatlapban* válaszolt nekik „*Adatok a kritika titkaihoz*“ czímen. Az utolsó sorban ritkított betűkkel adta értésükre, hogy kilétüket tudja: „*Hazám tiszta lelkű, legszebb erényű ifjai, fogadjátok hódolatom tömjénét.*“

„*Szeberényi* nekem 1873-ban munkatársam volt s a „*Pozsonyvidéki Lapok*“ első számában „*Nyilt levél a „Pozsonyvidéki Lapok” szerkesztőjéhez*“ czímen egy nagy cikket intézett hozzám május hó 12-én. *Szeberényi* immár évtizedek óta a pozsonyi evang. temetőben aluszsa örök álmát.“

„Most még megemlékszem arról az időszakról, midőn *Kossuth* Lajos írott lapot adott ki Pozsonyban, hogy azzal teremtsen közvéleményt a liberális felfogásnak. Nagyon érdekes és figyelemre méltó dolog, hogy a felvilágosodás és haladás eszméit is Pozsonyban tárgyalták legelőször az 1832—5. országgyűlésen. *Kossuthnak* írott hírlapja az „*Országgyűlési Tudósítások*“ figyelemkeltő hirdetője volt a liberális iránynak. *Kossuth* 1836-ban július hó 1-én új írott lapot indított meg az országgyűlés után „*Törvényhatósági Tudósítások*“ czímmel, mely a megyei gyűlések tanácskozásait ismertette s a közügyek iránt fejlődő szellemet ápolta hathatósan. *Kossuth* maga diktálta a tudósításokat a törvénytannaló ifjaknak, kik aztán sokszorosították a példányokat s kéziratirati levelezések gyanánt adták forgalomba“.

Országgyűlés
Tudósítások.

„Gróf *Pálffy* Fidél hiába tiltotta meg az ifjaknak, hogy ne vegyenek részt a „*Törvényhatósági Tudósítások*“ irásában, ezek fittyet se hányva a tilalomra, lelkesen segédkeztek a szerkesztőnek s annál éberebb figyelemmel dolgoztak. *Ferenczy* József érdekesebbnél érdekesebb adatokat közöl erre az időszakra vonatkozólag a „*Magyar hírlapirodalom története*“ című munkájában. Ezekből kitűnik, hogy mily sok bajjal kellett küzdenie *Kossuthnak*.“

„Egyik vád a másikat érte, az „izgatás“, „törvényszegés“ stb. kifejezések csak úgy zúdultak a fejére. A megyék nagy része azonban sorompóba lépett mellette, míg a kormány mindent elkövetett, hogy a vállalatot csírájában

fojtsa el. Utasítására a postahivatalok tengernyi nehézséget gördítettek a lap expedieziója elé. Ez azonban semmit sem használt, mert a lap annál kapósabb volt. Mitevő legyen tehát a kormány? Nagyot gondolt s 1837-ben május hó 7-én fegyveres erővel fogatta el Kossuthot Pozsonyban s három évi fogságra íteltette. 1840-ben (ápr.) azonban már visszakapta szabadságát s két évvel később, 1842-ben átvette a „Pesti Hirlap” szerkesztését.”

Pozsonyi
Lapok.

„A szabadságharc utáni időszakban az első magyar nyelvű lapot Szarvas Gábor szerkesztette Pozsonyban 1865-ben „*Pozsonyi Lapok*” címmel. Kiadó-tulajdonos ő volt. Ennek a társadalmi hetilapnak minden vasárnap kellett volna megjelennie, de a második számmal már megszűnt 1865 július hó 9-én. (Az első szám júl. 2-én jelent meg.) Szarvas Gábor, a magyar nyelv-tudomány ez a kiváló alakja, rendkívül fájlalta a városnak és különösen a megyének a résztvéltenségét; de hát lassanként mégis csak beletörődött abba a tudatba, hogy magyar lapot nem sikerült neki alapítania. A magyar lap alapítása az én vállaimra nehezedett.”

„1870 őszén jöttem Pozsonyba Szarvas Gábor és dr. *Heinrich* Gusztáv barátain kíséretében. Nagyon bántott engem az a szomorú dolog, hogy Pozsonynak egyetlen magyar lapja sem volt ez időtájt. Ennek a tátongó hiánynak fájó érzete keltette fel bennem azt az elhatározást, hogy organumot teremtek a nemzeti törekvéseknek, mely itt a nyugati határszélen őre legyen a magyar nyelvnek és a jogosult nemzeti érdekeknek. Hazafias eszmém megvalósításában nagy része volt *Nirschy* Ferencz könyvnyomtatónak, a ki páratlan jóakarattal mozdította elő a lap ügyét.”

Pozsonyvidéki
Lapok.

„1873-ban (május hó 12-én) aztán szárnyra bocsátottam a „*Pozsonyvidéki Lapok*”-at, mely eleinte egyszer jelent meg hetenként (hétfőn), vegyes tartalommal. Az első cikkben „*Olvasóinkhoz*” címen tettem közzé a lap programját. *Szeberényi* Lajos, pozsonyi evang. pap, a Kisfaludy Társaság tagja, üdvözlő levelet intézett hozzám: Nyílt levél a „*Pozsonyvidéki Lapok*” szerkesztőjéhez címmel, dr. *Verédy* Károly (akkor a modori preparandia igazgatója, jelenleg budapesti tanfelügyelő), „*Szinezett lapok az élet könyvéből*” című dolgozattal kezdte meg működését, *Neményi* Ambrus (jelenleg országos képviselő és a „*Pesti Napló*” volt szerkesztője) „*Bécsből*” címmel írt tárczát. (Egy kis prédikáció, meg egy kis friss pletyka.) Ezekon kívül még mások is írtak a lapba s azonkívül volt fővárosi és vidéki levelezés is stb. A lapnak főmunkatársa dr. *Barts* József volt, a későbbi országos kórházi igazgató. A lap pár év múlva hetenként kétszer jelent meg, majd dr. *Pisztory* Mór jogtanár buzgó szerkesztésében naponként. A „*Pozsonyvidéki Lapok*”-nak aztán dr. *Deutsch* Ignác, majd *Ardényi* Dezső voltak szerkesztői. Ez utóbbi alatt a lap többféle címet változtatott, míg végre megszűnt.”

Pozsonymegyei
Közlöny.

„1887-ben „*Pozsonymegyei Közlöny*” címmel jelent meg egy társadalmi hetilap, melynek fel. szerkesztője *Orbók* Mór, főmunkatársa pedig eleinte *Győrffy* József, majd dr. *Pechány* Adolf volt. 1888-ban május havában aztán én vettem át a szerkesztést.”

Eddig *Vutkovich* feljegyzései.

Nyugat-
magyarországi
Híradó.

Id. *Vutkovich* Sándor dr. 1890-ben a „*Pozsonymegyei Közlönyt*” „*Nyugatmagyarországi Híradó*” címmel politikai napilappá változtatta át. 1902 év elejéig ő volt a tulajdonosa és szerkesztője, a mikor azt fiának, *Vutkovich Ödön* dr.-nak adta át, míg ő főszerkesztője lett.

Pozsony vármegyében még a következő lapok és folyóiratok jelennek meg. *Magyar nyelven*:

Nagyszombati
Hirlap.

A *Nagyszombati Hirlap* című társadalmi és közművelődési hetilapot *Kramár* Vilmos és *Kapsz* Géza kiadó-tulajdonosok indították meg 1903-ban. Felelős szerkesztője *Kányay* Vilmos. Miután a kiadó-tulajdonosok Nyitrán laktak, a lapot is ott nyomják.

Csallóközi
Lapok.

A *Csallóközi Lapok* című társadalmi és közgazdasági hetilap 1900-ban indult meg Dunaszerdahelyen. Kiadója kezdettől fogva *Goldstein* József könyvnyomdász. Első szerkesztője *Csáder* Ernő dr. somorjai ügyvéd volt 1902-ig, a mikor a lap szerkesztését *Baranyay* József vette át.

Galánta és
Vidéke.

A *Galánta és Vidéke* című hetilap *Fuchs* Ignác dr. ügyvéd szerkesztésében 1892-ben indult meg. A kiadó és lap-tulajdonos *Németh* Gyula nyomdász volt. E lapból azonban csak 21 szám jelent meg és pártolás hiányában

megszűnt. 1897-ben *Neufeld* Samu galántai nyomdász, *Waldmann* Dezső tanító szerkesztésében újra megindította a lapot. Három hónappal később *Troch* Pál, akkor Galántán káplán, ma taksonyi plébános vette át a szerkesztést és 1898-ig vezette a lapot, a mikor *Entresz* Ede galántai plébános lett a szerkesztője. 1900-ban ismét szerkesztőváltás állott be és ekkor *Vöröss* Ferencz galántai kath. tanító lett a szerkesztője, két havi megszakítással, mely idő alatt *Pataky* Géza jegyző szerkesztette a lapot. Ma is *Vöröss* a szerkesztője, ki a lapot közkedveltte tette.

A *Pozsonyi Gazda*, köz- és mezőgazdasági szaklap, a „Pozsonyvár-megyei Gazdasági Egyesület” szakközlönye, mai czíme alatt 1899 november hó 1-től jelenik meg s helyettesíti az egyesületnek évtizedek során át megjelent hivatalos közlönyét, melynek szerkesztője *Földes* Gyula, az egyesületnek 38 évig alkalmazott titkára volt. 1899-ben azonban, a midőn *Horváth* Jenő a gazdasági egyesület titkára lett, a régi hivatalos közlöny szerkesztését megszüntette s mert e közlöny tisztán csak az egyesületi gyűlések jegyzőkönyveinek közlésére szorítkozott, megindította a „Pozsonyi Gazda” című szaklapot, a mely azonkívül, hogy hivatalos rovatában a gyűlések lefolyásáról is bő értesítést közöl, a gyakorlati mezőgazdaság körébe vágó, valamint közgazdasági kérdésekkel is foglalkozó cikkeket tartalmaz. A „Pozsonyi Gazda” havonként egyszer jelenik meg s felelős szerkesztője *Horváth* Jenő.

Pozsonyi
Gazda.

A *Jó pásztor* 1899 október hó 15-én indult meg s havonta egyszer jelenik meg. 1904 óta nem mint havi lap, hanem mint évkönyv egyszerre, a keresztyén egyházi év kezdetén, adventben jelenik meg. Szerkesztője kezdetől fogva *Kovács* Sándor ev. theol. akad. tanár. A *Jó Pásztor* a protestáns magyar nép lelki táplálását és a vallásos népies irodalom színvonalának emelését tűzte ki czélul.

Jó Pásztor.

A *Theologiai Szaklap* című tudományos folyóirat *Raffay* Sándor ev. theol. akad. tanár kezdeményezésére, *Hornyánszky* Aladár, *Pokoly* József és *Tüdő* István dr. tanárok közreműködésével, 1902-ben indult meg s negyedévenként kb. öt-íves füzetekben jelenik meg. Célja az ev. theol. tudományok önálló kutatásokon alapuló szakszerű művelése s az önálló magyar theologiai munkásság megalapítása és fejlesztése. E szaklap párt, iskola vagy felekezet szolgálatában nem áll, hanem tisztán tudományos theologiai folyóirat. Szerkesztője ma is *Raffay* Sándor.

Teologiai
Szaklap.

Magyar és német nyelven:

A *Nagyszombati Hetilap*. 1869-ben *Winter* Zsigmond nyomdatulajdonos „*Tirnauer Wochenblatt*” cím alatt német nyelvű hetilapot indított meg mint szerkesztőtulajdonos. Már az 1870-es évek elején tervezve volt, hogy a lap lehetőleg magyar nyelven legyen kiadható, a mi akkoriban nem csekély feladat volt. 1877. évtől kezdve a lap mégis már félívnyi magyar melléklettel jelent meg. 1878 május 5-én a lap szerkesztését és tulajdonjogát *Thinágl* János Henrik kir. közjegyző — ki a lap alapítása óta annak rendes munkatársa volt — vette át és 1879. év január 1-től „*Nagyszombati Hetilap*” cím alatt magyar és német nyelven adja ki.

Nagyszombati
Hetilap.

A *Közvélemény*, társadalmi és közgazdasági hetilapot 1902-ben indította meg *Salgó* (*Weisz*) Károly Szereden, ki egyszersmind a lap szerkesztője is volt és ma is az. A lap, tekintettel közönségére, magyar és német nyelven indult meg, de a helyi érdek mellett a magyarosodás terjesztése a célja és ma már a lapnak csak kisebb része jelenik meg német nyelven.

Közvélemény.

Német nyelven:

A *Pressburger Zeitung* 1764 július 14-én indult meg s így egyike az ország legrégebb lapjainak. *Windisch* Károly Gottlieb, pozsony-városi szenátor indítványára. 1764. évi július hó 14-én kiadta fűskúti *Landerer* János Mihály, szabadalmazott könyvnyomdász, a „*Pressburger Zeitung*” első számát. Kis negyedréte-alakú lap volt ez, négy és hat oldalnyi terjedelemmel, mely hetenként kétszer, szerdán és szombaton jelent meg.

Pressburger
Zeitung.

Landerer az újdonságokat saját maga választotta alakban, krónikai elősorolásban közölte a „*Pressburger Zeitung*”-ban. A művelt világ legmesszebb fekvő vidékein is voltak barátai, kik sűrű levelezésben állottak a buzgó kiadóval s ezek révén jutott nevezetesebb és fontosabb hírekhez. A külföldi hírek mellett két rovatnak volt jelentősége, melyekben a Magyarországon történt

eseményeket közölte. E két rovat címe: „Udvari hírek“ és „Szerencsétlenségek“. Ezeken kívül rendszeresen közölte a kiadó a Pozsonyban elhaltak névsorát és nevezetes munkákról ismertetéseket tett közzé. A lap feje a lehető legegyszerűbb volt ez időben: „Pressburger Zeitung“, 1. Stück, Sonnabend, den 14. Juli. 1764. szöveggel. Előfizetési ára volt: idegeneknek 8 frt, helybelieknek 6 frt, egyes szám ára 6 kr. 1790-ben jelent meg a „Pressburger Zeitung“ első melléklete a „Neuwider Zeitung“, mely a „halottak politikai beszélgetéseit az 1790. év eseményeiről“ közölte. 1791-ben a „Neuwider Zeitung“ mellett még az első „Lesekabinet“ is megjelent és 1798-ban *Landerer* e két melléklethez csatolja a harmadikat „Allgemeine Deutsche Theater-Zeitung“ cím alatt. A fáradhatatlan *Landerer* törekvései nem maradtak elismerés nélkül, mert ez időben már a „Pressburger Zeitung“-nak nagyszámú előfizetője volt és a lap előkelő helyet foglalt el. 1810-ben *Landerer* János Mihály meghalt és 1811-óta a „Pressburger Zeitung“ *Landerer* M. örökösének tulajdona. Azután gyorsan váltakoznak a kiadók s 1812. évi július 1-én már *Weber* Simon Péter kiadásában a „Pressburger Zeitung“ fejrattal használja a „k. k. priv. städt. Pressburger Zeitung“ szavakat. *Weber* Simon Péter és fia 1813-ban a megszűnt mellékletek helyébe kiad egy szépirodalmi mellékletet „Unterhaltungsblatt“ címen, kis nyolczadrét alakban, mely sok évfolyamon át megmarad. 1827-ben *Wigand* Károly Frigyes az „Unterhaltungsblatt“ helyébe „Aehrenlese“ című mellékletet ad, mely közgazdasági, szépirodalmi és egyéb cikkekben gazdag. 1836-ban a „Pressburger Zeitung“ alakja nagyobb lesz. 1837-ben *Schaiba* Ignác Adolf tulajdonába megy át a lap és az új kiadó „Pannonia“ mellékletet ad a volt „Aehrenlese“ helyébe. A „Pannonia“ tartalma: regények, novellák, költemények és tudományos cikkek. Az előfizetési ár e két lapra félevenként helyben 3.36 frt p. p., belföldön 4.48 frt p. p. és külföldön 7.12 frt p. p. Ezideig a kiadók szerepeltek mint szerkesztők, de 1837 április 4-én megjelenik az első szerkesztő, *Richter* A. F. személyében. Nagy súlyt fektet a magyar viszonyokra és az országgyűlés menetének nyilvántartására. Az 1841. évfolyam *Schmid* Antal lovag kiadásában a „Modebilder“ melléklettel gyarapodik, a „Pannonia“ azonban továbbra is megmarad. Ez év július 30-án lép *Neustadt* Adolf a szerkesztőségbe, a kinek nevét a bécsi hírlapirodalomtörténet megörökítette. Az olvasóközönség kényelmére 1842 január 1-e óta a „Pressburger Zeitung“ hétfőn, szerdán, és pénteken, a „Pannonia“ pedig kedden, csütörtökön és szombaton jelenik meg. 1848 márczius 22-én *Neustadt* elhagyja a szerkesztőséget és *Bangya* József lép helyébe, a kit április 5-én *Barich* vált fel. Az új szerkesztő *Löw* H. dr.-ral egyetemben a „Pannonia“ helyett mellékletül kiadja az „Oesterr. constitutionelle deutsche Zeitung“-ot és Pesten tudósító irodát alapít a „Pressburger Zeitung“ számára, mert az országgyűlés oda költözött. Április hó végével *Barich* elhagyja társát és *Löw* dr. a magyar minisztérium megkeresésére hivatalos hasábbal látja el a „Pressburger Zeitung“-ot. Az új sajtótörvény életbeléptetése következtében Pozsony város tanácsa, privilegium folytán, ismét bérbe akarja adni a „Pressburger Zeitung“-ot, de *Löw* arra hivatkozik, hogy biztosíték letévése mellett mindenkinek van joga lapot kiadni, a szerkesztőséget elhagyja és „Pressburger Deutsche Zeitung“ név alatt „Hungaria“ melléklettel új lapot alapít. A „Pressburger Zeitung“, „Pannonia“ mellékletével, ismét ifj. *Wigand* Károly Frigyes tulajdona lesz. E viszony azonban nem tart sokáig, már szeptember 1-én a két lap egyesül és *Pusztay* Sándor a „Pressburger Zeitung“ szerkesztője. Fellegek tornyosulnak a magyar szabadság egén. Már decz. 22-én *Wrbna*, pozsonyi II. hadtestparancsnok betiltja a lapot és parancsot ad a polgármesternek, hogy a „Pressburger Zeitung“ hasábjain csak hadtestparancsnoksági rendeletei jelenhetnek meg. Ettől fogva egy oldal jelenik meg csupán a fejrattal és a rendelettel, de ez is ritkán és nem rendszeresen. *Wigand*-nak sikerül azonban 1849 január 3-án a „különbözeteket kiegyenlíteni“ és saját felelőssége mellett ismét rendszeresen jelenik meg a lap, de a „Pressburger Zeitung“ még 1853—1860-iki évfolyamain is kénytelen fejdíszításul az osztrák sást hordani. Az 1860. év végével az abszolutisztikus korszak szerkesztője távozik és helyét *Posch* Agost ügyvéd foglalja el. 1860 december 31-én végre letűnik a sas a fejrattól. *Angermayer* Károly neve leg-

először 1871 július 1-én jelenik meg a lap történetében; ekkor ugyanis ő szerepel nyomdatulajdonosként, de 1874. január 1-én a lap már az ő tulajdona. Szerkesztője október 31-éig *Deutsch Ignác* dr., de e napon *Angermayer* a lap szerkesztését is átveszi, míg 1875 július 1-én *Koller* Károly lép a szerkesztő helyébe. Az orosz-török háború alatt „Morgenblatt“-ot ad ki *Koller*, hogy kimerítő tudósításokat hozzon. 1878 óta mellékletül a szépirodalmi „Illustriertes Sonntagsblatt“-ot adja. 1880 december 5-én életbe lépteti az állandó „Morgenblatt“-ot, mely reggel 6 órakor és az „Abendblatt“-ot, mely délután 4 órakor jelenik meg. *Koller* Károly 1881 február havában távozik a szerkesztőségből, melyet 1883 július 1-éig ismét *Angermayer* vezet, a mikor azt *Molecz* Dani ügyvédre bízta, a kit 1885 január 1-én *Pisztóry* Mór dr. jogakad. tanár vált fel, majd 1887 január 1-én a sokévi munkatárs: *Lövő* Rezső lép a szerkesztőség élére, a ki jelenleg is e minőségben szerepel. Az ő szerkesztősége alatt ünnepelte a „Pressburger Zeitung“ 1888 január 1-én 125. évfolyamának beköszöntését. 1893 október 1-jén „Schrattenthal's Frauen-Zeitung“ jelenik meg második mellékletként, mely azonban egy év múlva megszűnik. A „Pressburger Zeitung“ jelenlegi kiadó-tulajdonosa *Angermayer* Károly, felelős szerkesztője *Lövő* Rezső és szerkesztője ifj. *Angermayer* Károly, élénk tollú hírlapíró, ki a 125-ik évforduló alkalmával a lap történetét kitünő alapos-sággal megírta. Az itt közölt adatok is tőle valók.

1869-ben indult meg és 1873-ig állott fenn *Krützer* szerkesztése alatt a „Pressburger Tagblatt“, mely 1873-ban a *Westung*. Grenzbote-ba olvadt.

1871-ben alapította *Apponyi* György gróf a „Der Katholik“ című napilapot, mely 1874-ig állott fenn. 1876-ban *Otocska* Károly hasonló irányú napilapot indított meg, „Das Recht“ cím alatt.

1873. jan. 1-től decz. 31-ig *Lövő* Rezső és *Marbach* Ernő szerkesztésében jelent meg kétszer hetenként a *Localpresse* című lap. Ez időben, de csak rövid ideig, egy „Paprika“ című német éleztlap is megjelent, melynek kiadója *Neuenstein* báró, szerkesztője *Lövő* Rezső volt.

1877—78-ban *Kötritsch* és *Kaminek* kiadásában és *Neumann* szerkesztésében a „Montags-Zeitung“ jelent meg és 1878-ban alapította *Heksch* a „Der Wanderer“ című napilapot, melyet *Lövő* Rezső szerkesztett és mely rövid idő alatt megszűnt.

Kiseb lapok voltak *Janisch*: „Der Conducteur“ és *Láng* Gyula „Wacht an der Donau“ című lapja, míg a 90-es években a pozsonyi hírlapírók egyesülete által kiadott és a tagoktól szerkesztett „Pressburger Narrenthum“ című illusztrált éleztlap több éven át fennállott és nagyon népszerű volt.

A *Westungarischer Grenzbote* című politikai napilap 1872-ben keletkezett s alapításában első sorban *Simonyi* Iván vett tevékeny részt. Hathatósan támogatták az újság megalapítását *Horn* Ede, *Jókai* Mór és *Földes* Gyula. Első szerkesztője a lapnak *Földes* Gyula volt, főmunkatársa pedig *Koller* Károly. Félévvel az alapítás után *Simonyi* Iván a lap tulajdonjogát is megszerezte, és átvette a lap vezetését. Egy évvel később, e lap versenye következtében, megszűnt a Pozsonyban megjelent „Pressburger Tagblatt“, és előfizetőit a *Grenzbote*-nak adta át. Miután *Simonyi* 1878-ban a galántai kerület képviselővé választotta, Budapestre költözött, és két éven át *Deutsch* Ignác dr. helyettesítette a lapnál; de *Simonyi* azután a szerkesztést és vezetését ismét átvette és folytatta haláláig. Felelős szerkesztője volt *Mauthner* G. kitünő tollú író, a kedvelt és jóhírű hangversenyrendező. A lap a *Simonyi* Iván életrajzi adataiban körvonalozott és ismertetett irányt követi, élénken és jól van szerkesztve s nagy népszerűségnek és olvasottságnak örvend.

A *Pressburger Presse* című német nyelvű politikai hetilapot *Engyeli* Jenő alapította 1898-ban és azóta ő a szerkesztő-tulajdonosa és kiadója. A lap minden hétfőn reggel jelenik meg. Iránya hazafias, szabadelvű. Célja a város közigazgatásában előforduló fontosabb kérdések megvitatása, a város érdekeinek előmozdítása és a város és vidéke németajkú polgárságánál a magyar állameszme és a hazafiasság iránti érzék fejlesztése.

A *Pressburger Tagblatt* című politikai és társadalmi napilap újabban keletkezett. Kiadótulajdonosa a kath. irod. részvénytársaság, felelős szerkesztője *Gaibl* Sándor kanonok, szerkesztője *Fabricius* Ottó, jónévű hírlapíró, ki 1899-ben *Batka* Jánossal egy „Ünnep-Lap“-ot is szerkesztett.

Pressburger
Tagblatt.

Der Katholik.

Das Recht.

Localpresse.

Paprika.

Montags-
Zeitung.
Der Wanderer.Der
Conducteur.
Wacht a. d.
Donau.Westung.
Grenzbote.Pressburger
Presse.Pressburger
Tagblatt.

Reform.

A *Reform* című hetilap 1898-ban *Westungarische Volkszeitung* címen indult meg, mint demokratikus néplap. Szerkesztő-tulajdonosa *Zalkay Alajos* volt. 1901-ben, rövid ideig a *Radikal* címet vette fel, azután mai *Reform* címét. Szerkesztő-tulajdonosa ma is *Zalkay Alajos*.

Westung.
Volksstimme.

A *Westungarische Volksstimme* című hetilap e néven csak 1902. óta jelenik meg; elődje egy szociáldemokrata lap volt, melyet *Zalkay Alajos* indított meg. Ez azonban megszűnt, de a szociáldemokrata párt kiadásában és *Kalmár* Henrik szerkesztése alatt, „*Wahrheit*“ címen, hasonló irányú új lap indult meg, mely 1900 elején szintén megszűnt. 1902-ben indult meg a *Westung. Volksstimme*, a budapesti *Népszava* mellékleteként, ugyancsak *Kalmár* szerkesztésében; de e mellékletet 1903-ban önállósították és azóta ismét *Pozsonyban* jelenik meg.

Der
Friedensbote.

A *Der Friedensbote*, kirchliches Volksblatt für evangelische Gemeinden Augsburgischen Bekenntnisses, két-hetenként megjelenő egyházi néplap. Iránya az u. n. lutheri konfesszionalizmus, vagyis az egyházi s társadalmi konzervativizmus. A lap 1897-ben indult meg. Mint szerkesztő mindvégig *Schmidt* Károly Jenő pozsonyi ág. hitv. ev. lelkész szerepel. Kiadója eleintén *Scholtz* Ödön ágfalvi ág. hitv. ev. lelkész, 1903 évi deczembertől pedig maga a szerkesztő. A lap első évfolyama Sopronban a *Röttig-féle* nyomdában jelent meg, 1898 évi deczembertől kezdve *Pozsonyban* a *Wigand K. F.-féle* nyomdában.

Illustr.
Feuerwehr-
Zeitung.

Az *Illustrierte Feuerwehr-Zeitung* című szaklapot 1883-ban id. *Groidl* Gyula „*Illustrierte Westungarische Feuerwehr-Zeitung*“ cím alatt alapította. Három éven át havonként egyszer jelent meg. Ezután mai címe alatt havonként kétszer megjelenő szaklappá alakította át és azóta egy évi megszakítással áll fenn. Fennállása óta két évig a pozsonyi önkéntes tűzoltó-testület adta ki és 1902 június óta a lap kiadását *Csallner* Károly beszterczei nyomdatulajdonos vállalta el. *Groidl* Gyula szerkesztő-tulajdonos a pozsonyi önkéntes tűzoltó-testület segédtisztje és a pozsonyi iparbank tisztviselője.

Westung.
Weinbergsbote.

A *Westungarischer Weinbergsbote* 1897-ben jelent meg először Sopronban *Vetter* K. Pál szőlészeti és borászati felügyelő szerkesztésében és kiadásában. 1898-ban a szerkesztő-tulajdonost *Pozsonyba* helyezték át és azóta lapja is itt jelenik meg és szakközlönye lett a „*Pozsonyi Szőlőművelők Egyesületének*.” A lap számos ábrával díszítve, minden hó 5-én és 20-án jelenik meg német nyelven, csak azért, mert *Pozsony* és a szomszédos *Sopron vármegye* szőlőművelőinek legnagyobb része németajkú.

Tót nyelven:

Katoличе
Noviny.

A *Katoличе Noviny* (Katholikus Újság) megjelenik Nagyszombatban minden hó 5-én és 20-án. Célja a tót népet katolikus hitében és erkölcsében megtartani és művelni. E lap 1848-ban Budapesten keletkezett a jó és olcsó könyveket kiadó társulat, a mostani „*Szent István-társulat*“ kiadásában. Első szerkesztője *Klempa* Simon budapesti plébános volt, a ki mint nagyszombati prépost-kanonok halt meg 1903-ban. Későbbi szerkesztői voltak: *Palárik* János, dr. *Radlinszky* Endre, *Blaha* Pál, *Pulmann* Endre, *Slotta* György, *Osvald* Rikárd lelkészek. 1880 óta, tehát 25 év óta szerkesztője és kiadó-tulajdonosa e lapnak *Kollár* Márton, nádasai plébános, orsz. képviselő.

Posol božského
Srdca Ježišovho

A *Posol božského Srdca Ježišovho* című Nagyszombatban minden hó elején megjelenő folyóirat alapítója *Melisek* Rudolf nagylévárdi alesperes-plébános, a ki azt 1897-ben megkezdte, de már ugyanazon év végén a nagyszombati Jézus-társasági atyáknak átengedte. Az első szerkesztőt *Kubina* András jezsuita páter váltotta fel, a ki kb. harmadfélévig, haláláig szerkesztette. *Daubner* Alajos, Jézus-társasági atya lépett a helyébe, a ki ma is szerkesztő-tulajdonosa. A folyóirat tisztán vallás-erkölcési irányú.

* * *

Zene
művészet.

Pozsony vármegye, de különösen *Pozsony város zenei élete* is messze visszanyúlik, egész az árpád-házi királyok koráig. *Batka* János, *Pozsony város* jeles levéltárnoka, a kiváló zenetörténeti kutató, összeállította e munka számára az ide vonatkozó fölötté érdekes adatokat. Ezek szerint a már 1221-ben a *Szent Mártonnak* szentelt egyházban fennállott apátság könyvtárában a XIV. és a XV. századból származó több beces antiphonale, graduale és

cantionale van, melyek természetesen az akkoriban szokásos zenei jegyekkel vannak írva. Ugyaneselek ennek az egyháznak akkori számadási könyveiben adatokat találunk a regenschori, három énekes, az énekes fiúk és az orgonamester fizetéseit illetőleg.

A világi zenéről is már a XV. század közepéről vannak adataink. Akkoriban ugyanis a városi toronymester, a segédeivel együtt, a kik között előbb csak fúvó-zenészek, később már hegedűsök is voltak, a városi toronyról áhítatot keltő melódiákat játszott a lent hallgató közönségnek. 1483-ban adatunk van arról, hogy a Hainburgnak Mátyás királytól történt bevétele alkalmából rendezett istentiszteletre Mátyás király 12 kántorát köcsin vitték Pozsonyból Hainburgba. 1596-ban a város új fúvóhangszereket szerzett be. 1611-ben a városi tanács a toronymester és az orgonista között felmerült összekülönbözést olyképen oldotta meg, hogy a toronymestert az orgonán és a Clavi-czimbalmon való játszástól lakodalmak alkalmával, az orgonamester javára eltiltotta, mert a toronymester csak fúvó hangszereken és hegedűn játszhat. 1600 körül, a mikor már az olasz operák terjedni kezdtek, a különféle hangszerek a templomokba is behatoltak. Ekkoriban a városi toronymester a Szent Márton templom istentiszteletei számára is kölcsönadta zenészeit, illetőleg hegedűseit, trombitásait és dobosait. Az országgyűlések megnyitásánál és bezárásánál kötelek volt az ünnepi intrádákat előadni. A XVII. században az evangélikus templomban is figurális és chorális zenével kezdték és végezték az isteni tiszteleteket. II. Lipót koronázásakor Tost városi toronymester vezetése alatt a városháza tornyán és a Mihály-tornyon játszottak a városi trombitások és dobosok.

1682-ből ismerünk városi polgárokat, kiket a városi tanács egyházi zenészekül szerződtetett. Az evangélikusok, abban az időben, a mikor istentiszteleteik engedélyezve voltak, külön orgonistát tartottak, közöttük *Francisci* Jánost is. *Kusser* (Consser) János Zsigmond, a hamburgi német opera megteremtője, korának leghíresebb karmestere 1657-ben Pozsonyban született és fia volt *Kusser* János kántor-tanítónak. Meghalt 1727-ben, mint az írlandi vicze-király karmestere Dublinban.

Az Esztergomból a törökök elől Pozsonyba menekülő püspököknek is saját zenekaraik voltak. *Batthyány* érsek 40 zenészből álló házi zenekart tartott a primás-palotában, mely zenekarnak a Pozsonyban 1781-ben elhalt *Zimmermann* Antal udvari zeneszerző (Hofcompositor) volt a karmestere. E zenekarnak e kor legkiválóbb contrabassistája, a pozsonyi *Kempfer* is tagja volt. Előadásra kerültek szimfoniák *Zimmermann* Mártontól és Antaltól.

A XVIII. század közepe felé már olasz operatársulat is vendégszerepelt Pozsonyban, míg a koronázásokra és más udvari ünnepélyekre a már 1492-ben alapított császári udvari zenekar jött Pozsonyba. A Mária Terézia alatt épült színházon kívül, *Erdődy* János gróf külön olasz operatársulatot tartott palotájában. A Mária Terézia alatt alapított főiskolában a zene a királynő rendeletére kötelező tantárgy volt és e tanfolyam vezetésére, Beethoven barátját *Klein* Henrik zenetanárt szerződtették, a ki 1832-ben meghalt. *Klein* Henrik *Erkel* Ferenczet is tanította, a mikor ez Pozsonyban mint fiatal zenész élt és barátja volt *Marschner* Henrik híres zeneszerzőnek, a ki a gróf Zichy család zenetanára volt. *Klein* írta az első hírlapi recenziót az akkor még 9 éves Liszt Ferenczről 1820-ban és ő volt az első, a ki már a XIX. század elején a „Leipziger Musikzeitung“-ban a zeneértőket és művészeket a magyar zene szépségeire figyelmeztette. Ő hozta színre Haydn nagy oratoriumait és



HUMMEL N. JÁNOS.

ő alapította 1817-ben a még ma is fennálló nyugdíj-intézetet zenészek számára. Barátja, Marschner Henrik, kiről már fentebb megemlékeztünk, és kinek az első neje pozsonyi polgárleány volt, írta a pozsonyi színház számára az első operát 1818-ban „Saidar und Zulima“ cím alatt, mely színe is került. Az akkori állandó színháznak 18, később 21, 1860-tól 28 zenekari tagja volt, míg ma 32.

A császári udvari zenekarnak többszöri pozsonyi szereplése adta az eszmét az *egyházi zene-egyesület* alapítására. Ez az egyesület 1832-ben meg is alakult és azóta állandóan működik. Tagjainak átlagos száma rendszeren 100 és a rendes vasárnapi és ünnepnap előadásokon kívül, minden nagy-pénteken előadják Haydn „7 Worte“ című híres művét és azelőtt évenként 12, később 8 és 4 hangversenyt rendeztek, most pedig kettőt. Az egyesület első alapító karmestere, ki ezt az állást 36 évig díjtalanul töltötte be, *Kumlik* József zenetanár volt, ki már 1835-ben a Szent Czecezilia ünnepen előadta Beethoven nagy miséjét: „Missa solennis“ Op. 123. E hatalmas zeneműnek ez volt Európában a második előadása, melyet a koronázó templomban 1844-ben, 1846-ban, 1857-ben, 1862-ben és 1863-ban megismételt. Vezetése alatt az egyesület Mozart, Haydn, Hummel, Weber, Hölzl, Beethoven, Eybler, Lindpaintner, Süßmayer, Weith, Richter egyházi zeneműveinek legtöbbszörét előadta. A világi hangversenyekben Beethoven „Schlacht bei Vittoria“ című zeneművén kívül, 1861-ben előadatta Berlioz Rákóczy-indulóját és egyes részleteket Lohengrinből.

Utóda *Mayrberger* Károly, kinek egyik leghíresebb tanítványa gróf *Zichy* Géza, összhangzattanával és „Die Harmonik R. Wagners an den Leitmotiven der Tristan dargestellt“ című tanulmányával kiváló nevet szerzett magának. Ő adta először elő a koronázó templomban, Liszt Ferencz jelenlétében, 1872-ben Liszt esztergomi miséjét, melyet több ízben megismételt. Ő adta először elő 1874-ben Liszt magyar koronázási miséjét is és azóta ezt a kiváló zeneművet minden nemzeti ünnepélyen előadják. 1884-ben *Liszt* Ferencz személyesen is dirigálta e zeneművét.

Utóda *Thiard-Laforest* karmester volt, a ki Pozsony-Püspökiben született 1841-ben (meghalt 1896-ban). Ő adta elő elsőnek Schumann miséjét, több ízben megismételte Beethoven „Missa solennis“-ét és Liszt esztergomi miséjét. Az egyesület hangversenyein előadta Beethoven IX. szimfoniáját, Liszt Szent Erzsébet legendáját, a szerző jelenlétében; Parsifal részleteit, Bach „Actus tragicus“-át stb. Utóda *Bürger* Lajos volt, Lachner és Mayrberger növendéke, ki Wagner „Walküre“-jéből és Liszt Hungáriájából töredékeket adott elő és folytatta Beethoven és Liszt már említett zeneműveinek előadását 1900-ig, a mikor visszalépett. Azóta Kossow dr. és Franek, a dóm karmestere vezették a „Missa“ előadásait.

A *pozsonyi dalárda* 1857-ben keletkezett. Karmesterei voltak *Schurig*, *Vogritsch*, *Mader* (Mader Raul, a királyi opera igazgatójának atyja) és *Mayrberger*. 1879 óta az utóbbinak egyik növendéke, *Kitzinger* Nándor a karmester (szül. 1843 Pozsonyban). Vezetése alatt előadásra kerültek Wagnertől „Das Liebesmal der Apostel“, Dávidtól a „Wüste“, Brahms-tól „Rinaldo“ (a szerző jelenlétében), az „Eherne Schlange“ Löwetől, „Antigone“ Mendelssohntól, a nagy énekkarok Romeoból, „Fausts Verdammung“ Berlioztól és Liszt legtöbb férfikara.

A *pozsonyi dalegyletet*, mint vegyes kart, 1889-ben alapították. Karmestere alapítása óta *Strehlen* Antal, a dóm helyettes karmestere. Vezetése alatt előadásra kerültek többek között Schumann-tól



LAVOTTA JÁNOS.

„Der Rose Pilgertfalirt“, Mader Raultól egy cantate, a Mesterdalnokok több részlete, Cornéliustól a Barbier von Bagdad záró-kara és Lisztől a „8 üdvösség“. Mind a két egyesület nagy súlyt helyez a magyar karoakra is és Liszt

Ferenczen kívül Doppler, Hubay, Egressy, Zichy és mások zeneműveit is előadja. A *betűszedők köre*, mely 1872-ben keletkezett, könnyebb férfi-karokra helyez súlyt. *Pozsonyi Dalkedvelők* cím alatt legújabbán új férfi-énekkar alakult, mely 1904 évi május hó 8-án lépett először a nyilvánosság elé, Karmesterük Breiter-Szélessy János. Évenként két nagyobb hangversenyt fognak rendezni és a kamarazenét is művelni óhajtják.

A már említett zeneművészek között első helyen említendő *Hummel* Nepomuk János (szül. Pozsonyban 1778., megh. Weimarban 1837.) Mozart tanítványa és korának legnagyobb zongoraművésze. A Pozsonyban felállított és Tilgnertől készített szobra javára rendezett hangversenyeken Liszt, Bülow, Rubinstein, Zichy Géza és de Serres asszony díjtalanul léptek fel Pozsonyban. Hummel gyakran meglátogatta szülővárosát, utóljára 1835-ben. Pozsonyból indult ki *Liszt* Ferencz is. Itt lépett fel először nagyobb közönség előtt 1820 november 26-ikán, *Esterházy* Mihály gróf házában és ez a fellépte szerezte meg számára azt az ösztöndíjat, mely tovább-képzését Cserny-nél, a híres bécsi mesternél lehetővé tette. Liszt mindenkor hálás is volt Pozsony iránt és 1840-ben s 1874-ben az egyházi zene-egyesület javára két ízben föl is lépett. 1873 óta haláláig majdnem minden évben ellátogatott Pozsonyba. *Amade* Tádé gróf zeneszerző szintén Pozsonyban született 1783-ban. *Müller* Béla zeneszerző és *Müller* Venczel dalműíró Nagyszombatban születtek. *Lavotta* János (szül. Pusztafödémesen 1764.) és *Bihari* János (szül. Nagyabonyban 1769), a magyar zeneművészetnek ez a két kiváló alakja is gyakran ragyogtatták művészetüket Pozsonyban az országgyűlések alatt. Itt született *Poór* Vilmos zeneszerző 1828-ban, *Ruzsicska* Ignác énekművész pedig 1774-ben Bazinban.

Richter János a pozsonyi színházban kezdte meg 1866-ban karnagyi pályáját. *Lortzing* 1847-ben az itteni egyházi zene-egyesület hangversenyén vett részt, mint a zenekar vezetője. A XVIII. század 70-es éveiben a nagy *Haydn* vezette az udvari zenekart az Albert szász-tescheni herceg és neje tiszteletére rendezett ünnepségeken. A híres *Beethoven* is megfordult Pozsonyban, a mennyiben a XIX. század első éveiben Klein Henriket meglátogatta.

Pozsonyban még a következő zeneművészek és zeneszerzők születtek: *Förster* Károly (jelenleg Párisban él), *Eisvogel* Ferencz a budai zenekör karnagya, *Dohnányi* Ernő, *Mader* Rezső a magyar királyi opera igazgatója, *Taud* a „Lachtaube“, *Reinhardt* a „Süssen Mädel“, *Schwimmer* a „Fifin“ szerzői, *Bachó* a honvédzenekar karmestere, *Strasser* W. karmester (jelenleg Olaszországban), *Schmidt* Ferencz a bécsi filharmonikusok tagja, jónevű zeneszerző, *Wurmbrand-Vrabélyi* grófné és nővére *Tausig-Vrabélyi* zongora-művésznők, *Joseffy* Rafael zongoraművész (jelenleg New-Yorkban), *Hauser* Miksa és *Strauss* Lajos híres hegedűművészek és a kiváló theoretikus dr. *Kovács* Ferencz tanár. Itt éltek és működtek még *Erkel*, *Mosonyi*, *Batka* Nep. János (Aeolodieon-művész), *Breiter* József zeneszerző, *Fraumann*, *Beck* Nep. János és fia József énekművészek, *Czibulka* zeneszerző, *Lehár* és *Scharoch* karmesterek, továbbá *Zichy* Géza gróf, ifj. *Lehár* és *Bartók* Lajos zeneszerzők, *Brecher* színházi karmester és *Striczl* József, a honvédzenekar karnagya, a ki Liszt magyar rhapsodiáit az eredeti partitúrából szokta előadni.



BIHARI JÁNOS.

Könyvtárak.

Végül közöljük a vármegye területén feunálló *könyvtárak és gyűjtemények* jegyzékét, betűsoros rendben, városok és községek szerint, a „Magyar Minerva“ adatai alapján. A könyvtárak a következők:

Deák. Az *ev. ref. egyházi olvasókör könyvtára*, keletkezett 1893-ban. Állománya körülbelül 250 kötet, melyet az egyesület tagjai használnak.

Dunaszerdahely. A *kaszinó könyvtára*. Keletkezett 1860-ban és körülbelül 1500 kötetből áll.

Modor. A *m. kir. áll. tanítóképző intézet könyvtára*. Az állomány mintegy 2300 kötet. A vallás- és közoktatásügyi minisztertől évi 200 korona segélyt kap.

Nagyszombat. A *kath. érseki főgimnázium könyvtára*. 1784. óta áll fenn és 1878-ban jelentékenyül növekedett, a mikor *Sipeky* Agost, *Frileszky* Antal és *Ordódy* Mór családi könyvtárai, a korábbi kisebb könyvtárral egyesítették. Számos becses munkát ajándékoztak még a könyvtárnak *Simor* János hercegprímás, *Somogyi* Károly és *Bubla* Károly kanonokok. Közel 22.300 kötet van, közöttük 15 latin nyelvű, régi magyar nyomtatvány és 41 kézirat. A könyvtár évi javadalmazása 800 korona.

Nagyszombat. A *magyar közmívelődési egyesület könyvtára*. Alapította a pozsonyi magyar közmívelődési egyesület nagyszombati fiókja 1886-ban. Állománya több mint 6100 kötet. „Történeti emléktár“ cím alatt berendezett csoportja közel 300 darabból áll.

Nagyszombat. Az *Orsolya-szüzek tanítónőképző intézetének könyvtára* 1893-ban keletkezett. Állománya körülbelül 2000 kötet. Évi javadalmazása 100 korona.

Nagyszombat. A *Szent-Ferenczrend kolostorának könyvtára*. Keletkezett 1633-ban és több mint 5000 kötetből áll.

Pozsony. Az *új. ev. egyházköztség liezeumának könyvtára*. Keletkezett 1720-ban, mikor az egyházköztség *Gleichgross* György ev. lelkész gazdag könyvtárát megvásárolta. Állománya közel 33.000 kötet, melyek között 26 ősnymtatvány, 65 magyar nyelvű, és 93 idegen nyelvű hazai nyomtatvány, 2000 kézirat, 48 oklevél, 101 drb. XVII. századbeli eredeti magyar levél és 13 emlékkönyv található. Nevezetességei: *Erdődy* Gábor grófhoz a XVII. században írt 51 levél, Buda város törvénykönyve 1244-től 1421-ig, a *Jus germanicum* című XVI. századbeli kódex és egy emlékkönyv az 1569—1580 évekből Évi javadalmazása körülbelül 1700 korona.

Pozsony. Az *áll. tanítóképző intézet könyvtára*. Keletkezett 1871-ben. Állománya körülbelül 3400 kötet és évi javadalmazása 200 korona.

Pozsony. A *felső kereskedelmi iskola könyvtára*. 1885-ben keletkezett. Állománya körülbelül 2500 kötet és 2500 füzet. Évi javadalmazása 1600 korona.

Pozsony. A *kaszinó könyvtára* 1837-ben keletkezett és körülbelül 3500 kötetből áll.

Pozsony. A *katonatiszti kaszinó könyvtárát* a katonai tudományos és kaszinó-egylet alapította 1874-ben. Állománya körülbelül 6000 kötet.

Pozsony. A *kereskedelmi és iparkamara könyvtára* Keletkezett 1868-ban. Állománya körülbelül 4500 kötet, ugyanannyi füzet és körülbelül 700 térkép. Évi javadalmazása 1000 korona.

Pozsony. A *kir. jogakadémia könyvtára* 1850-ben keletkezett, midőn a régi akadémia ujjászervezésével az addigi könyvtár, néhány hungaricum kivételével, a főgimnázium tulajdonában maradt. Állománya közel 17.000 kötet Évi javadalmazása 1000 korona.

Pozsony. A *kir. kath. főgimnázium könyvtára* két részből áll. A régi könyvtár 1626-ban alapítottatott és a hajdani jezsuita kollégium könyvtára volt, továbbá a Nagyszombatból Pozsonyba áthelyezett egyetemi könyvtár egy része. Állománya körülbelül 9.000 kötet, melyek között egy ősnymtatvány, és 136 régi, magyar nyomtatvány található. Ez a könyvtár 1848 óta nem gyarapszik, mert 1850-ben külön, modern könyvtárt alapítottak a tanárok számára, melynek állománya már a 600 kötetet megközelíti. Évi javadalmazása 500 korona.

Pozsony. A *m. kir. áll. felsőbb leányiskola könyvtára*. Keletkezett 1884-ben. Körülbelül 2000 kötetből áll és évi javadalmazása mintegy 500 korona.

Pozsony. A *m. kir. állami főreáliskola könyvtára* 1851-ben keletkezett és körülbelül 8000 kötetből áll. Évi javadalmazása 850 korona.

Pozsony. Az *Orsolya-rendi apácák r. k. tanítóképzőjének könyvtára* 1893-ban keletkezett. Nagyobb adományokat juttattak az intézeti könyvtárnak a vallás- és közokt. miniszterium, dr. *Ortvay* Tivadar apát, dr. *Fésüs* György jogakad. igazgató és P. *Pintér* Ráfael. Állománya közel 1500 kötet és ezek között 20 régi magyar nyomtatvány. Évi javadalmazása 100 korona.

Pozsony. Az *orvos- és természettudományi egyesület könyvtára* 1856-ban keletkezett. Állománya több mint 10.000 kötet.

Pozsony. A *prepostsági könyvtár* keletkezési éve ismeretlen. 1895-ben *Dankó* prépost hagyatékával gyarapodott. Állománya körülbelül 9000 kötet és füzet.

Pozsony. A *társas-káptalan könyvtára*. Állománya a 3000 kötetet messze meghaladja, és ezek között 15 ősnymtatvány és 245 kódex található. Nevezetességei: antifonálék, misc-könyvek, pontifikálék, a bolognai egyetem XVI. századbeli statutumai és anabaptista könyvek és iratok.

Pozsony. *Schulpe* György *munkáskönyvtára*, melyet törökkanizsai Schulpe György 1894-ben az általa alapított munkástelepen rendezett be. Állománya körülbelül 1500 kötet.

Pozsony. A *Szent Ferencz-rend tartományi könyvtára* a XIV. században keletkezett és állománya több mint 12.000 kötet, melyek között 10 ősnymtatvány és körülbelül 100 kézirat található.

Pozsony. A *Szent István-olvasókör könyvtára* 1864-ben keletkezett és mintegy 2500 kötetből áll.

Pozsony. A *Toldy-kör könyvtára* 1874-ben keletkezett. 1889-ben megkapta *Rónay* Jácint nagyprépost hagyatékának egy részét. Adományokkal gyarapították a könyvtárt: *Lanfrancioni* Enea, *Kismartoni* E., *Orosz* László, dr. *Thaly* Kálmán és *Udravdy* Ferencz. 1900-ban 1000

korona és 1901-ben ugyanannyi állami segélyben részesült. Állománya közel 4000 kötet és körülbelül 600 fizet. Nevezetessége Toldy Ferencz több kézírata. Évi javadalmazása 1000 korona államsegélyen kívül, 400 korona az egyesület pénztárából.

Pozsony. A városi közkönyvtár. Alapját a múlt század hatvanas éveiben a Nemzeti Kör vetette meg, melynek feloszlása után, 1889-ben, *Simonyi Iván*, a Haladó Kör elnöke, a város támogatásával, a könyvtárt új életre ébresztette. 1900-ban került a város kezelésébe, mely a kormány támogatásával közkönyvtárrá fejlesztette. 1900-ban 2000, 1901-ben 2500 korona segélyben részesült. A könyvtár berendezési költségeire az állam 40,000 korona rendkívüli segélyt engedélyezett. Nagyobb adományokkal a Haladó Kör, *Lányi Gyula* ügyvéd, *Gaibl Sándor* kanonok s a városi levéltár járultak fejlesztéséhez. Állománya körülbelül 10,000 kötet, évi javadalmazása, a város pénztárából, 8100 korona, melynek körülbelül harmadrésze személyzeti kiadás.

Szentgyörgy. A kegyes tanítórend házi könyvtára szintén régi keletű. Állománya körülbelül 5000 kötet. Évi javadalmazása csupán 40 korona.

Szentgyörgy. A kegyes tanítórend kath. gimnáziumának könyvtára 1850-ben keletkezett és körülbelül 1500 kötetből áll.

A vármegye területén fennálló *gyűjtemények* a következők:

Gyűjtemények.

Nagyszombat. A kath. érseki főgimnázium régiség-gyűjteménye. Keletkezett 1886-ban. Nagyobb adományokkal *Tagányi Alajos* tanár, *Ebenhöch Ferencz* győri kanonok és *Füredi Arthur* járultak gyarapításához. Nevezetességei: római császári pénzek és Európa egyes államainak pénznemei. Ugyanennek az intézetnek a *természettudományi gyűjteményét* *Forstinger György*, *Kanovich Nándor* és *Simor János* gyarapították nagyobb adományokkal. Évi javadalmazása 120 korona.

Pozsony. Az ág. ev. egyházközség liceumának gyűjteményei közül első sorban említendő a *régiség-gyűjteménye*, mely 1867-ben keletkezett, midőn dr. *Schinkó Dániel* ismert nummismatikus 13,255 érmet és 1000 régiséget ajándékozott az intézetnek, a mit *Kubinyi Ferencz* még 300 db régiséggel gyarapított. Évi javadalmazása 400 korona államsegély. A *természettudományi gyűjtemény* a XIX. század elején keletkezett. A gyűjteményt nagyobb adományokkal gyarapították: 1858-ban a *Zechmeister*-család, 1887-ben *Habermayer Rudolf* és 1854-től 1891-ig *Bothár Dániel*. Évi javadalmazása 300 korona államsegély és a tanulók járuléka.

Pozsony. Az állami tanítóképző intézet természettudományi gyűjteménye 1871-ben keletkezett. Évi állami javadalmazása 700 korona.

Pozsony. A kir. kath. főgimnázium gyűjteményei. A *régiség-gyűjtemény* 1897-ben keletkezett. Nagyobb adományokkal *Spitzer Mór* járult a gyarapításához, a ki úgyszólván a megalapítója. Hozzájárult még *Somssich János* gróf is. A *természettudományi gyűjtemény* keletkezésének ideje ismeretlen. Évi javadalmazása 200 korona állami segély.

Pozsony. A m. kir. áll. felsőbb leányiskola természettudományi gyűjteménye 1883-ban keletkezett. Évi javadalmazása 100 korona állami segély.

Pozsony. A m. kir. áll. főrcékliskola természettudományi gyűjteménye 1850-ben keletkezett és 110 korona évi javadalmazzalal bír.

Pozsony. Az Orsolyarendi apácák r. k. tanítóképzőjének régiség-gyűjteménye 1893-ban keletkezett, a mikor a zárda az intézetnek átadta azokat a gyűjteményeket, melyeket több századon át szerzett. Nevezetességei: 40 darab keretbe foglalt régi kézimunka és két kép-gyűjtemény. *P. Pintér Ráfael* is hozzájárult a gyűjtemény gyarapításához. Csak ajándékozás útján szaporodik.

Pozsony. Az orvos- és természettudományi egyesület néprajzi és természettudományi gyűjteménye körülbelül 15,000 darabból áll. Az államtól 1901-ben 500 korona segélyt kapott. Évi javadalmazása 200 korona.

Pozsony. A városi múzeumot a pozsonyvárosi szepítő egyesület 1868-ban alapította és a városnak ajánlotta fel örök tulajdonul. Pozsony vármegye a birtokában levő régi fegyvereket és zászlókat, a pozsonyi lövés-egylet a régi fegyveres polgárság fegyvereit, zászlóit és diszedényeit, *Heiler Károly* cz. püspök érdekes egyházi régiségeket ajándékoztak a múzeumnak, a hova a pozsonyi czéhek régiségei is kerültek. Van könyvtára és levéltára, régiség-tára, képtára, iparművészeti és szepművészeti gyűjteménye. Az állam eddig is tekintélyes összegekkel járult a gyűjtemények gyarapításához, a pozsonyi takarékpénztár pedig 14,000 korona költséggel átalakította a múzeum helyiségeit. Évi javadalmazása 900 korona, melyet az államtól és a várostól kap

Nagyobb könyvtárak, képtárak és gyűjtemények vannak még Alsónyárasdon, id. gróf *Pálffy János* kastélyában (régészet, iparművészet, festészet); — Alsókorompán *Chotek Rezső* grófnál (vegyes); — Abrahámban *Esterházy Károly* grófnál (festészet, keleti műtárgyak); — Bősön *Üchtricz-Amade* Emil grófnál (vegyes); — Bácsfán a *szent Antal klastromban* (könyvtár); — Bazinban a *városi múzeumban* (vegyes); — ugyanott *Meissl Ferencz* lovagnál (vegyes); — Czifferen *Zichy Pál* Ferencz grófnál (könyv- és levéltár); — Cseklészen *Esterházy Mihály* grófnál (könyvtár és vegyes); — Csesztén *Pálffy István* grófnál a vöröskői várban (könyvtár, képtár és múzeum); — Éberhardon *Apponyi Albert* grófnál (könyv- és levéltár); — Galántán *Gyuracskey Alajos* közjegyzőnél (régészet és fali óragyűjtemény); — Gombán lovag *Welten Wiener* Rezsőnél (vegyes); — Ivánkán gr. *Hunyady* örökösénél (vegyes); — Királyfán id. *Pálffy János* grófnál (régészet, iparművészet, képtár); — Malackán *Pálffy Miklós* hercegnél (vegyes); — Nagyszarván *Pongrácz* Frigyes grófnál (kép- és levéltár); — Nagylévárdon *Wenckheim István* grófnál (könyvtár és vegyes); — Nagyszombatban *Jedlicska Pál* érseki vikárisnál (könyvtár); — Stomfán *Károlyi* Lajos grófnál (vegyes); — Széleskúton *Spitzer Mór* földbirtokosnál (régészet, nummismatika, néprajz); — Szentgyörgyön a *városi levéltárban* (történeti ereklyék); — Taksonyban a *plebánián* (könyvtár); — Tallóson *Esterházy Mihály* grófnál (vegyes); — Vajkán *Molnar Lászlónál* (levéltár); — Vedrődön *Zichy József* grófnál (iparművészet, könyv- és képtár); — Zavaron *Majláth György* grófnál (vegyes); — Pozsonyban id. *Pálffy János* grófnál (régészet, ipar-

művészet, képtár); — dr. *Ortvay* Tivadar apátnál (könyvtár); — dr. *Oberschall* Pál jogakad. tanárnál (rézmetszetek); — dr. *Kornhuber* András udv. tanácsosnál (könyvtár); — id. *Vutkovich* Sándor jogakad. tanárnál (könyvtár); — *Wagner* Lajos és *Kováts* Ferencz jogakad. tanároknál (könyvtár); — törökkanizsai *Schulpe* György magánzónál (könyvtár); — *Batka* János városi levéltárosnál (könyvtár); — *Markovich* Iván kir. alügyésznél (régí fegyverek és edények); — dr. *Mergl* Ödön orvosnál (könyvtár); — dr. *Pantocsek* Ferencz kórház-igazgatónál (bakteriológiai gyűjtemény); — a *keresk.* és *iparkamaránál* (könyvtár); — *Mauthner* Gusztáv szerkesztőnél (partitúra-gyűjtemény); — *Lövő* Rezső és *Pichler* H. Alajos szerkesztőknel (könyvtár); — *Augermayer* Károly lapkiadónál (könyvtár); — *Kreybig* Károlynál (régí bútorok); — *Baumann* Istvánnál (óra- és régiséggyűjtemény); — *Beumler* J. A.-nál növénytani (gyűjtemény); — *Bernauer* Sámuelnél (ötvösművek, régészet) stb.

* * *

Irodalom: — *Id Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. — *Id. Szinnyei József*: Repertorium. — *Id. Szinnyei József*: Könyvészet. — *Moenich és Vutkovich*: Magyar írók. — *Danielik József*: Magyar írók. — *Ferenecz és Dánielik*: Magyar írók. — Pallas nagy Lexikona. — *Beóthy*: Irod. történet. — *Toldy F.*: Nemz. irod. története. — *Bod Péter*: Magyar Athenas. — *Veszprémi István és Horányi Elek*: Memoria és Nova memoria. — *Szana Tamás*: Magyar művészek. — *Szana Tamás*: Művészet. — *Szana Tamás*: Száz év a magy. művészet történetéből. — *Findura Imre*: Úttörő statisztikusainak emléke. — *Sághy József*: Magy. Zenészet Lexikon — *Rimely*: Capitulum ins. Eccl. Posoniensis. — *Lányi—Knauz*: Magyar Egyháztörténelem. — *Török János*: A Szt. István társ. egyet. magy. Encyclopaediája. — *Markó*: Czigányzenészek albuma. — *SándorIstván*: Magyar könyvesház. — *Nagy Irán*: Magyarorsz. családai. — *Katona*: Hist. Crit. — A M. Tud. Akadémia Almanachja és Értesítője. — *Ballagi A.*: Politikai irodalom és gyászjelentés. — Magyar könyvszemle. — *Bartholamaeides*: Mem. Ung. — *Báthy*: Magyarok emléke. — *Weszprémy*: Succinta Med. Biogr. Cent. Alt. P. Post. — Ujabbkori Ismeretek Tára. — *Theureuk József*: Magyarok születésnapjai. — *Wurzbach*: Biogr. Lexikon. — *Ortvay Tiv.*: Pozsony város tört. — *Dr. Vámosy István*: Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban. — *Szeberényi Lajos*: Prot. egyh. írók életrajza. — Aradi vértanúk albuma. — A magy. gyvorsírás tört. — A budapesti kir. orvosgyesület évkönyve.

AZ EGYHÁZAK.

A KATHOLIKUS EGYHÁZ SZERVEZETE ÉS KÖZIGAZGATÁSA.

Pozsony vármegye egyházi szervezet és közigazgatás tekintetében az esztergomi érsekség joghatósága alá tartozik.

A terjedelmes főegyházmegye, középpontjától, Esztergomtól távol esvén, külön érseki helynökség van fölállítva Pozsony vármegyében, melynek székhelye Nagyszombat; e helynökségnek a joghatósága azonban kiterjed több, Győr és Nyitra vármegyékben fekvő plébániára is.

A jelenlegi *nagyszombati* érseki helynök: *Jedlicska Pál*, esztergomi praelatus, kanonok.

Pozsony vármegye legrégebb és legtekintélyesebb egyházi testülete a Szt. Mártonról címzett *pozsonyi prépostság és társas káptalan*, melynek történetét *Rimely* Károly: *Capitulum insignis Ecclesiae Collegiatae Posoniensis. Instar manuscripti 1880. cím* alatt megírta. E műben hivatkozás történik *Kaprinay* István jeles történetbúvárunkra, ki azt állítja, hogy a pozsonyi káptalanról már egy 1022-ben kelt és általa sajátkezűleg lemásolt oklevélben talált említést; de miután csak fölemlítésről szól és nem alapításról, valószínű, hogy a káptalan már ama hivatkozott okirat kelte előtt fennállott.

Még világosabban bizonyítja *Rimely* szerint a pozsonyi prépostság ősiségét *Kálmán királynak* 1100-ból való dekretuma, melyben a tüzes vas- és vízpróba megtartását minden templomban megtiltja, kivéve a püspöki székhelyeken és a nagyobb prépostságokban, úgymint Pozsonyban és Nyitrán. Ez a pozsonyi káptalannak nemcsak ősiségét bizonyítja, hanem tekintélyét és méltóságát is. A pozsonyi prépost tényleg ma is a jus pontificaliummal bír és rendkívüli állása van; ő ugyanis nem tagja a káptalannak, mint más káptalanokban a nagyprépost, hanem a káptalanon kívül, illetőleg fölötte álló méltóság.

A prépostok névsorát, számszerint 81-et, *Rimely* idézett műve 1209-től kezdve adja. Legutóbb prépost volt *Horkai Horeczky* Ferencz báró, korezolai cz. püspök, pápai praelatus, ki 1864-ben lett pozsonyi kanonok és 1898-ban olvasókanonokból lett pozsonyi préposttá.

A *pozsonyi társaskáptalan* tizenkét kanonokat számlál, kiknek egyike egyúttal Pozsony belvárosi plébános, miután a pozsonyi autonóm hitközség, az 1348. évi egyezés értelmében, mely Pozsony városa, mint akkori patronus és a káptalan között kötöttett, csak a káptalan kebeléből választhat plébánost, a Szent Mártonról címzett préposti, társaskáptalani és egyúttal plébániai templomhoz, a kit hivatalába beigtatni a prépost jogaihoz tartozik.

A pozsonyi társaskáptalan mai tagjai: *Novák* Pál, olvasókanonok, apát de Valle Paradisi; *Santhó* Károly, praelatus, éneklő prépostkanonok; *Varga* Mihály, örkanonok, cz. prépost; *Zandt* Ödön prépostkanonok, városi plébános; *Ferenczy* József, *Hönig* Vilmos; *Schliffer* Ferencz, t. pápai kamarás, kath. legényegyleti központi elnök stb.; *Való* Simon dr., t. pápai kamarás; *Gaibl* Sándor; *Bergmann* József pápai kamarás, *Veszely* Ferencz és *Rózsa* József.

A *nagyszombati társaskáptalan* hat tagot számlál. Prépost: *Klempa* Simon, pápai kamarás, aranymisés pap, jelenleg 92 éves, az *esztergomi főegyházmegye neosztora*. Olvasókanonok: *Keller* János, prépostkanonok; éneklőkanonok:

A pozsonyi
társaskáptalan.

betöltetlen: örkanonok *Concilia* Emil; mester-kanonokok: *Morva* Miklós; *Halmos* Ignác, egyúttal Nagyszombat városi plébános és *Lováky* Antal.

A nagyszombati helynökség.

A nagyszombati helynökségnél szervezett érseki szentszék általános ügyhallgatója és a konzisztorium elnöke: az érseki helynök; szentszéki ülnökök: a nagyszombati társaskáptalan tagjai, valamint azon esztergomi tiszteletbeli kanonokok, kik a nagyszombati helynöki kerületben tartózkodnak; továbbá *Norák* Pál pozsonyi apátkanonok, *Santhó* Károly, pozs. praelatuskanonok, *Veszely* Ferencz, pozs. kanonok, *Köhlmi* József, nagyszombati főgimnáziumi igazgató, *Znamenák* István, főgimn. tanár; *Helez* János, főgimn. tanár, végre: *Ludvig* Gusztáv, *Skrivanek* Mór, *Kazaesay* Árpád, *Mohári* Gyula, *Gond* Ignác, *Janesó* Gyula, *Zlattnyánszky* János, esperesek; jegyző: *Zelliger* Alajos; házasságvédő: *Concilia* Emil; consistorialis fiscus: *Znamenák* István; szegények ügyvédje: *Waymár* Sándor; orvosok: *Kanovich* Nándor és *Christian* János.

A Pozsony vármegyében fekvő róm. kath. plébániák a következők:

A pozsonyi főesperességben: a főesperesség: *Horeczky* Ferencz báró, pozsonyi própost halála óta betöltetlen.

Pozsonyi főesperesség.

I. *Pozsony városi esperesi kerület.* Esperes: *Zaudt* Ödön városi plébános.

1. *Pozsony, a Szt. Mártonról cz.* társaskáptalani és plébánia-templomnál. A belvárosi plébánia alapítottatott 1204-ben. Patronus: a római kath. autonóm hitközség; lélekszám: 30,000. A Szent Mártonról cz. főtemplomban több századon át történtek a királykoronázások. E plébánia területén még a következő templomok vannak: a Szt. Ferenczié, a Szt. Orsolya-apáczáké, a „Miasszonyunkról” nevezett zárdatemplom, a Szt. Erzsébet-kórháztemplom, a hajdani Klarissza, jelenleg főgimnáziumi templom, az irgalmasoké, a Szt. András temetői templom; a mély-úti és kálváriai kápolnák, a Szt. Katalin-kápolna a Szt. Mihály-utczában, a Corporis Christi-kápolna a Szilágyi Dezső-utczában, a Szt. László-kápolna a volt primási palotában, a „Mária oltalma” árvaháza és a Ferencz József-gyermekkórház kápolnai és Ligetfalu fiókközség temploma. Ugyancsak a belvárosi plébánia területén van a Szt. Üdvözítőről címzett templom a Jézus-társaság kezelése alatt; a kath. polgári kórháztemplom, melynek adminisztrátora: *Franz* János; a városi menház temploma; administratora: *Hölbl* Antal; a váraljai templom, melynek javadalmas lelkésze: *Fischer* József; a várhegyen levő Szt. Miklós temploma a kapuczinus atyák gondozása alatt. A főtemplomhoz építve a Szt. Anna-kápolna és az Alamizsnás Szt. János kápolnája, melyet *Esterházy* Imre gróf primás költségén *Donner* Rafael hírneves szobrász építtet 1732-ben.

2. *Pozsony szent Háromság-plébánia*, alapítottatott 1854-ben; a mostani vármegyeház mellett, mely a templommal együtt hajdan a Pálosok zárdája volt. E plébánia területén van az irgalmas-rend zárdája és temploma és a kapuczinus-szerzet zárdája templommal. Patronus nincs, lélekszám 6500; plébános: *Kazaesay* Árpád szentszéki ülnök.

3. *Pozsony-Virág völgy*, alapítottatott 1770; az új templom épült 1888-ban, lélekszám 11,000. A temetőben, állami kórházban, cselédotthonban egy-egy kápolna. Kegyúr: az autonóm hitközség; plébános: *Czujkovszky* Evarist. Fiókközség: *Förév*, lélekszám: 150.

A nagyszombati esperesi kerület.

II. *Nagyszombat város esperesi kerület.* Esperes: *Halmos* Ignác.

1. *Nagyszombat városi plébánia*. Már a XI. században főnnállott; a Szt. Miklósról címzett plébániai templom egyúttal társaskáptalani templom. Kegyúr: az autonóm hitközség; plébános: *Halmos* Ignác; lélekszám 9334. Területén a következő templomok vannak: a régi Pálosoké, lelkész: *Probst* Dénes; a Keresztelő Szt. János-templom, lelkésze *Haudnik* Gyula; a Szt. Háromsághoz címzett, hajdan a trinitáriusok temploma, most a Jézus-társaságé; végül Szt. Jakab egyháza a Szt. Ferenczrendüeké; a Szt. Ilonáról címzett templom; a Szt. Fábian és Sebestyén egyháza; a hajdani Klarisszák temploma; a Szt. Anna-templom. Kápolnák: az árvaházban, az érseki székházban, vagyis a mostani helynökségben, a városházban, a megyei kórházban, a hajdani szemináriumban és a konviktusban. Nagyszombat egyházi és kulturális tekintetben arról nevezetes, hogy a török hódoltság idejében az esztergomi érsekség kormányzata Nagyszombatba tétetett át és az egyházi és tudományos élet középpontja lett; 1615-ben telepedik le a Jézus-tár-

ság: 1635-ben állíttatik fel az egyetem, híres nyomdával; az esztergomi káptalan is itt székel hosszabb ideig. Mindezek és számos temploma miatt Kis- vagy Magyar-Rómának is nevezik.

III. *Bazin esperesi kerület*: Esperes: *Markovich* János.

Bazini esperesi
kerület.

1. *Báhony*: alap. 1313, kegyúr: Waldstein, szül. Jezerniczky Hermína grófné, lelkész: Chrenkó Ignác; lélekszám 923. — 2. *Bazin*: al. 1317, kegyúr: a város; plébános: Palkovich István; lélekszám 4124. Van itt a kapuczinus-szerzetnek zárdája és temploma és a Rozália-kápolna. — 3. *Ceszte*: al. 1393, kegyúr: Pálffy István és ifj. János gróf; plébános: Bakies István; lélekszám 2271. — 4. *Dubova*: al. 1807, kegyúr: a vallásalap; plébános: Jantausch Pál; lélekszám 777. — 5. *Grinád*: al. 1390, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: — — — lélekszám 721. — 6. *Horvátgurab*: al. 1618, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Borovszky József; lélekszám 1110. — 7. *Istvánfalva*: al. 1397, kegyúr: Pálffy Rudolt gróf örökösei; plébános Vojtech János; lélekszám 407. Van egy Rozália-kápolnája. — 8. *Modor*: al. a XIII. században; kápolnák: Havi Boldogasszony, Szt. Mihály, Szt. Háromság, Szt. Anna és Szt. Magdolna tiszteletére; kegyúr: a város; plébános: Ernye Lajos, szentszéki ülnök. Kápolnák még Modor Királyfa fiókközségben és a Szand-hegyen; lélekszám 2035. — 9. *Nagy-Senkviéz*: al. 1544, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Szkokának József; lélekszám 1393. Van itt a Szt. Vendel-kápolna és Kis-Senkviéz fiókközségben egy kápolna. — 10. *Pudmercz*: al. 1390, kegyúr: Pálffy Rud. gróf örökösei; plébános: Jankovich József; lélekszám 2053. Van itt egy Fájdalmas Szűz-kápolna és Halmos fiókközségben egy templom. — 11. *Récese*: al. 1390, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: ifj. Bezák István; lélekszám 3124. Mária-kápolna. — 12. *Schweinsbach*: al. 1725, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Maszarik Viktor; lélekszám 731. 13. *Szentgyörgy*: al. 1271, kegyúr: a város; plébános: Novák Rudolf; lélekszám 2470. Kegyesrendiek temploma; Szt. Mária és Nep. János-kápolna. — 14. *Szölös*: al. 1279, kegyúr: Mauritius Sprinczl; plébános: Bócz Károly; lélekszám 1801. Nep. Szt. János-kápolna. — 15. *Tótgurab*: al. 1617, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Szabó János; lélekszám 1070. Van Szt. Anna-, Fájdalmas Szűz-, Nep. Szt. János- és Szt. Vitus-kápolna. — 16. *Vistuk*: al. 1332, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Markovics János; lélekszám 1251. Szt. Anna-kápolna.

IV. *Somorjai esperesi kerület*: Esperesek: *Kisfaludy* Zsigmond és *Leszkay* Sándor. 1. *Csütörtök*: al. 1390, kegyúr: Wiener Welten lovag; plébános: Pázmány Adolf; lélekszám 1543. Béke és Csákány fiókközségekben egy-egy templom. — 2. *Fell*: al. 1390, kegyúr: Apponyi Albert gróf; plébános: Dotter János; lélekszám 2091. Van Szt. Kereszt- és Szt. Margit-kápolna; Eberhard fiókközségben egy kápolna. — 3. *Hidas*: al. a XIII. században; kegyúr: Apponyi Albert gróf; plébános: Bognár Gergely; lélekszám 1027. — 4. *Ülleshóza*: al. 1770, kegyúr: Pálffy Béla gróf; plébános: Skadra János; lélekszám 1073. — 5. *Misérd*: al. 1358, kegyúr: Wiener Welten lovag; plébános: Ludvig Gusztáv; lélekszám 1498. Alsócsölle, Felsőcsölle és Dénesd fiókközségekben egy-egy templom. — 6. *Nagylégh*: al. 1328, kegyúr: a vallásalap; plébános: Pásztor János; lélekszám 1549. — 7. *Nagymagyar*: al. 1390, kegyúr: Batthyány Blanka grófnő, férjezett Pálffy Béláné grófné; plébános: Leszkay Sándor; lélekszám 2714. Gomba fiókközségben templom. 8. *Nagypaka*: al. a XIII. században; kegyúr: Koridősebb Pálffy gróf; plébános: Rác János; lélekszám 798. Kispaka fiókközségben kápolna. — 9. *Püspöki*: al. a XII. században; kegyúr: a hercegprimás; plébános: Tyukoss János; lélekszám: 2882. Szt. Rozália- és Nep. Szt. János-kápolna; Szunyogdi és Vereknye fiókközségekben egy-egy templom. — 10. *Somorja*: al. 1238, kegyúr: a város; plébános: Kisfaludy Zsigmond. Kozma és Dömjén cz. kórházi kápolna. Szemet, Gútor és Sámot fiókközségekben egy-egy templom. Uszoron kápolna; lélekszám 4238. — 11. *Szentantál*: al. 1781, kegyúr: a vallásalap; plébános: Majzon Method, ferenczrendi áldozár. Ferencziek zárdája, nagy búcsújáróhely; lélekszám 1209. — 12. *Vajka*: al. a XIII. században; kegyúr: a közbirtokosság; plébános: Muschkovich Agoston; lélekszám 2456. Keszölczés fiókközségben Szt. Rozália-kápolna.

Somorjai
esperesi kerület.

Dunaszerdahelyi
esperesi kerület.

V. *Dunaszerdahelyi esperesi kerület*: Esperes: *Vázsonyi* József és *Glöckl* Ignác. 1. *Albár*: al. 1802, kegyúr: a vallásalap; plébános: Méhes Károly; lélekszám 652. — 2. *Alistál*: al. 1713, kegyúr: nincs; plébános: Hajósy Krizán György; lélekszám 1051. — 3. *Alsónyárasd*: al. 1755, kegyúr: Pálffy János gr.; plébános: Papanek Márk; lélekszám 2067. — 4. *Baka*: al. a XIV. században, kegyúr: a közbirtokosság; plébános: Flock Jákó; lélekszám 1308. Nádasd fiókköztségben kápolna. — 5. *Bős*: al. 1397, kegyúr: Üchtritz Emil br.; plébános: Kirehknopf Ferencz; lélekszám 2699. — 6. *Deresika*: al. 1791, kegyúr: a közbirtokosság; plébános: Glöckl Ignác; lélekszám 570. — 7. *Dunaszerdahely*: al. 1329, kegyúr: Koridősebb Pálffy gróf; plébános: Vázsonyi József; lélekszám 5156. Kisudvarnok fiókköztségben kápolna. — *Egyházgelle*: al. 1258, kegyúr: Koridősebb Pálffy gróf; plébános: Bartal László; lélekszám 2651. Kislúcs és Sárosfalva fiókközségekben egy-egy kápolna. — 9. *Egyházkarsa*: al. 1249, kegyúr: a közbirtokosság; plébános: Feketeházy Károly; lélekszám 1517. Kulesárkarsán kápolna. — 10. *Felbár*: al. 1397, kegyúr: Batthyány József gróf özvegye; plébános: Winkler Pál; lélekszám 1459. — Süll fiókköztségben templom. — 11. *Kürt*: al. 1390, kegyúr nincs; lelkész: Szép Lajos; lélekszám 770. — 12. *Nagyabony*: al. 1761, kegyúr nincs; plébános: Matyi Márk Mihály; lélekszám 1135. — 13. *Szentmihályfa*: al. 1390, kegyúr: Pongrácz Frigyes gróf; plébános: Herbszt József; lélekszám 2137. — 14. *Várkony*: al. a XII. században; kegyúr: a Pfeiffe család; plébános: Huszár Gyula; lélekszám 1286. Csallóköznyék fiókköztségben kápolna. — 15. *Vásárvit*: al. 1332, kegyúr: a pozsonyi káptalan; plébános: Vanitsek Ferencz; lélekszám 2360. Vámosújfalú fiókköztségben kápolna.

Malaczkai
esperesi kerület.

VI. *Malaczkai esperesi kerület*: Esperesek: *Kovács* József és *Mellisek* Adolf. 1. *Almás*: al. 1769, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Duday Mihály; lélekszám 1145. — 2. *Detreköcsüörtök*: al. 1787, kegyúr: a vallásalap; lelkész: Lenkei Károly; lélekszám 1306. Rozália-kápolna. — 3. *Gajár*: al. 1397, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Oláh Miklós; lélekszám 4203. — 4. *Jakabfalva*: al. 1724, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Virsik János; lélekszám 1163. — 5. *Kislévárd*: al. 1823, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Szűcsy Victor; lélekszám 1612. — 6. *Konyha*: al. 1678, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Majer Péter; lélekszám 1873. B. Szt. Mária- és Szt. Hubert-kápolna. — 7. *Maluzka*: al. 1397, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Kovács József; lélekszám 5637. Szt. Ferencz-rendi zárda és templom; Szt. Anna-, Jézus Szive- és Szt. Kereszt-kápolna a kastélyban. Kiripolez fiókköztségben templom Szt. Márton tiszteletére. — 8. *Nagylévárd*: al. 1676, kegyúr: Wenkheim István gróf; plébános: Mellisek Adolph; lélekszám 2890. Mária-kápolna. — 9. *Pernek*: al. 1397, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: id. Novák János; lélekszám 1116. Szt. Vendel-kápolna. — 10. *Rórbach*: al. 1787, kegyúr: a vallásalap; plébános: Jakubovich János Károly; lélekszám 1294. — 11. *Széleskút*: al. 1397, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Sztasek János; lélekszám 1238. — 12. *Szentistván*: al. 1682, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Koczurek Rudolf; lélekszám 1988.

Stomfai
esperesi kerület.

VII. *Stomfai esperesi kerület*: Esperesek: *Kofrányi* Alajos és *Gond* Ignác. 1. *Beszterce*: al. 1737, kegyúr: Károlyi Lajos gróf; plébános: Kofrányi Alajos; lélekszám 2180. — 2. *Dévény*: al. 1397, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Springer István; lélekszám 2112. Károlyfalú fiókköztségben kápolna. — 3. *Dévényújfalú*: al. 1713, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Trubinyi János; lélekszám 2512. — 4. *Hidegkút*: al. 1807, kegyúr nincs; plébános: Talda János; lélekszám 761. Szt. Rozália-kápolna. — 5. *Láb*: al. 1397, kegyúr: Károlyi Lajos gróf; plébános: Gratzler Ferencz; lélekszám 1736. Szt. Vendel-kápolna. — 6. *Lamacs*: al. 1397, kegyúr: Pozsony város; plébános: Hilbert János; lélekszám 1428. — 7. *Lozornó*: al. 1729, kegyúr: Károlyi Lajos gróf; plébános: Kopcsányi László; lélekszám 1802. Szt. Vendel-kápolna. — 8. *Magasfalva*: al. 1397, kegyúr: Károlyi Lajos gróf; plébános: Gasparovits István; lélekszám 2707. Szt. Vendel-, Rókus- és Nep. János-kápolna. — 9. *Magyarfalva*: al. 1788, kegyúr: a vallásalap; plébános: Kvassay Károly; lélekszám 3313. — 10. *Máriavölgy*: al. 1786, kegyúr: Stockau Evelina grófnő; plébános: Zavodszky József; lélekszám 810. Hajdan a Paulinusok zárdája; 1377 óta

nagy búcsújáráhely: Szt. Anna-, Szt. Forrás-, Jézus születése- és Szt. Flórián-kápolnák. — 11. *Stomfa*: al. 1397, kegyúr: Károlyi Lajos gróf; plébános: Gond Ignác; lélekszám: 5144. Kálvária-kápolna, Szt. Orbán-, Szt. Kereszt-kápolnák; Mászt és Borostyánkő fiókközségekben egy-egy templom; a rész-bányában kápolna. — 12. *Zohor*: al. 1654, kegyúr: Károlyi Lajos gróf; plébános: id. Markovits Ferencz; lélekszám 2568. Travnik fiókközségben kápolna.

VIII. *Szempezi esperesi kerület*: Esperesek: *Turesek* József és *Károly* Alajos. 1. *Boldogfalva*: al. 1788, kegyúr: a gróf Zichy család; plébános: Drevenyák Gáspár, lélekszám: 926; Réte fiókközségben templom. — 2. *Csatai*: al. 1390, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Emyei Kálmán; lélekszám 662. Németgurab fiókközségben templom. — 3. *Cseklész*: al. 1397, kegyúr: Esterházy Mihály gróf; plébános: Szörényi Gyula; lélekszám 1510. Két templom és egy kápolna a temetőben. — 4. *Cziffer*: al. 1390, kegyúr: Zichy Pál gróf; plébános: Turesek József; lélekszám 1948. Pusztapát fiókközségben templom. — 5. *Egyházfa*: al. 1711, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Markovics István; lélekszám 3273. Hegysúr, Pozsonykirályfa, Papkörmösd és Zonez fiókközségekben egy-egy kápolna — 6. *Pozsonyivánka*: al. 1397, kegyúr: Arenberg hercegné; plébános: Martini Miklós; lélekszám 1624. Szt. Rozália-kápolna. — 7. *Jóka*: al. 1322, kegyúr: a közbirtokosság; plébános: Olgyay Adalbert. Őrangyalok kápolnája; lélekszám 2235. — 8. *Kápolna*: al. 1240; kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Roszipál Antonius; lélekszám 1040. — 9. *Magyarbél*: al. 1728, kegyúr: Xivkovich Erzsébet; plébános: Horváth Jenő, lélekszám 1821; Németbél és Dunaújfalu fiókközségekben egy-egy kápolna — 10. *Nagyfödemes*: al. 1332, kegyúr: koridősebb Pálffy gróf; plébános: Berényi Jenő; lélekszám 2627. — 11. *Pusztafödemes*: al. 1715, kegyúr: Zichy Ferencz gróf és a közbirtokosság; plébános: Csambal Ferencz; lélekszám 1531. — 12. *Sárfő*: al. 1720, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Marschall Sándor; lélekszám 1073. — 13. *Szempecz*: al. a XIV. században; kegyúr: Eszterházy Mihály gr.; plébános: Károly Alajos; lélekszám 2825. Szent Háromság- és temető-kápolna. — 14. *Vedrőd*: al. a XIV. században, kegyúr: Zichy Ferencz gróf; plébános: Martinkovics János. Páld és Tótújfalu fiókközségekben egy-egy templom.

Szempezi
esperesi kerület.

IX. *Szeredi esperesi kerület*: Esperesek: *Hübner* János és *Báthy* Lajos. 1. *Diószegh*: al. a XIV. században, kegyúr: Zichy Ferencz gróf; plébános: Kisfaludy Vince; lélekszám 4056. Kis-Mácséd fiókközségben templom. — 2. *Galánta*: al. a XIV. században, kegyúr: a közbirtokosság; plébános: Entresz Ede; lélekszám 3384. Barakony, Gány és Hódi községekben egy-egy templom. — 3. *Hidaskürt*: al. 1332; kegyúr: Esterházy Mihály gróf; plébános: Hübner János; lélekszám 3324. Nyék és Vízelet fiókközségekben egy-egy kápolna. — 4. *Kajal*: al. 1781, kegyúr nincs; lelkész: Psenkó József; lélekszám 2465. Tósnýárasd fiókközségben templom. — 5. *Kossut*: al. 1809, kegyúr: a vallásalap; plébános: Koday Gyula; lélekszám 1543. Hegy fiókközségben templom és kápolna. — 6. *Nagy-mácséd*: al. a XIV. században, kegyúr: Hennin Angelika hercegnő; plébános: Báthy Lajos; lélekszám 1824. — 7. *Nagysúr*: al. 1300, kegyúr: Edl Tivadar örökösei; plébános: Sohajda Ignác; lélekszám 2193. Nemessúr és Varrasúr fiókközségekben egy-egy kápolna. — 8. *Szered*: al. 1313, kegyúr: Hennin Angelika hercegnő; plébános: Polatsek Ernő; lélekszám 4623. Középesőpönyben kápolna. — 9. *Taksony*: al. 1397, kegyúr: Esterházy Ernő gróf; plébános: Troch Pál; lélekszám 1466 — 10. *Vág-zerdahely*: al. 1317; kegyúr: a hercegprimás; plébános: Wojtek József; lélekszám 3490.

Szeredi
esperesi kerület.

X. *Szomolányi esperesi kerület*: Esperes: *Skrivanek* Mór. 1. *Alsó-Dió*: al. 1390; kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Kameráth Dénes; lélekszám 1150. — 2. *Bélaház*: al. a XIV. században, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Skrivanek Mór; lélekszám 1423. Jánostelek fiókközségben templom. 3. *Bogdány*: al. 1397, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Kovács Miklós; lélekszám 1626. Istvánlak fiókközségben templom. — 4. *Felső-Dió*: al. 1390, kegyúr: Pálffy József gróf; plébános: Minarik József; lélekszám 1691. — 5. *Hosszúfalva*: al. 1390, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Petrik Ferencz; lélekszám 971. Fenyves fiókközségben templom. — 6. *Nádas*: al. 1240, kegyúr: Windischgrätz herceg, Apponyi Alfréd gróf és Krischker Nándor; plé-

Szomolányi
esperesi kerület.

bános: Kollár Márton; lélekszám 1953. Binyócz fiókközségben templom. — 7. *Ottórólyy*: al. 1390, kegyúr: Pálffy István és ifj. János gróf; plébános: Kovacssovsky József; lélekszám 1140. — 8. *Szárazpatak*: al. 1240, kegyúr: Pálffy János gróf; plébános: Horváth László; lélekszám 2462. Kossolna és Harangfalva fiókközségekben egy-egy templom. — 9. *Szomolány*: al. 1390, kegyúr: Pálffy József gróf; plébános ifj. Novák János; lélekszám 1962.

Nagyszombati
esperesi kerület.

XI. *Nagyszombati esperesi kerület*: Esperesek: *Friedrich* József és *Weisz* Ferencz. 1. *Alsókorompa*: al. 1390, kegyúr nincs; plébános: Rác Antal; lélekszám 2236. Felső-Korompa fiókközségben templom. — 2. *Apaj*: al. 1804, kegyúr: a közbirtokosság; lelkész: Dávid Gusztáv; lélekszám 480. — 3. *Bohunicz*: al. 1397, kegyúr nincs; plébános: Jakubéczy Ernő; lélekszám 1257. Pagyerócz fiókközségben templom. — 4. *Bucvány*: al. 1754, kegyúr nincs; plébános: Pazsituy Pál; lélekszám 2557. Karkócz fiókközségben templom. — 5. *Gercsésr*: al. 1215, kegyúr: Nagyszombat városa; plébános: Ikrényi Mihály; lélekszám 3257. Modorfalva fiókközségben templom és kápolna. — 6. *Keresztúr*: al. 1397, kegyúr: Esterházy Károly gróf; plébános: Madurkay Miklós; lélekszám 1906 Farkashida fiókközségben templom. — 7. *Majtény*: al. a XIV. században, kegyúr: Esterházy Károly gróf; plébános: Friedrich József; lélekszám 2912. — 8. *Nagybresztován*: al. 1332, kegyúr: Nagyszombat városa; plébános: Peczkó Antal; lélekszám 1543. — 9. *Rózsavölgy*: al. 1215, kegyúr: Nagyszombat városa; plébános: Ribány Olivér; lélekszám 1281. — 10. *Spácza*: al. 1332, kegyúr: a közbirtokosság; plébános: Czintula Agoston; lélekszám 1630. — 11. *Szilines*: al. 1807, kegyúr: a pozsonyi káptalan; plébános: Orliczky Ferencz; lélekszám 1259. — 12. *Zavar*: al. 1390, kegyúr nincs; plébános: Weisz Zsigmond; lélekszám 1574.

A *komáromi főesperességben*: Főesperes: *Maszlaghy* Ferencz.

Komáromi
főesperesség.
Vágsellyei
esperesi kerület.

Vágsellyei esperesi kerület: Esperesek: *Holéczy* Ignác és *Morvay* Lipót. 1. *Eperjes*: al. 1826, kegyúr: Esterházy Mihály gróf; plébános: Herodek Antal; lélekszám 1018. — 2. *Felsőszeli*: al. 1678, kegyúr: Eszterházy Ernő gróf; plébános: Bóda Miklós; lélekszám 1998. Alsószeli fiókközségben templom. — 3. *Királyrév*: al. 1842, kegyúr: a vallásalap; lelkész: Huszár István; lélekszám 884. — 4. *Nádszeg-Kösse*: al. 1596, kegyúr: Esterházy Mihály gr.; plébános: Bernkopf Károly; lélekszám 2783. — 5. *Pered*: al. 1803, kegyúr: a vallásalap; plébános: Bartoss János; lélekszám 3464. — 6. *Tallós*: al. 1672, kegyúr: Esterházy Mihály gróf; plébános: Holéczy Ignác; lélekszám 2521. Vezekény fiókközségben templom. — 7. *Zsigárd*: al. 1727, kegyúr: a hercegprímás; plébános: Morvay Lipót; lélekszám 1688. A temetőben Szt. Mária-kápolna.

Sasvári
főesperesség.
Morva-szent-
jános esperesi
kerület.

A *sasvári főesperességben*: a *morva-szentjános esperesi kerületben*: Esperesek: *Aujeszky* Ferencz és *Dobsa* Mihály. 1. *Bikszárd*: al. 1787, kegyúr: a vallásalap; plébános: Majzon Imre; lélekszám 992. — 2. *Búrszentgyörgy*: al. 1397, kegyúr: Hohenlohe herceg; plébános: Szeder Sándor; lélekszám 2292. Szt. Orbán-, Nep. János- és Szt. Vendel-kápolna. — 3. *Búrszentmiklós*: al. 1397, kegyúr: a császári és királyi család; plébános: Prihoda Pál; lélekszám 4257. Búrszentpéter fiókközségben és a hegyen egy-egy templom. — 4. *Detrekőszentmiklós*: al. 1224, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Pillhord László; lélekszám 2112. Detrekőváránján templom; kastélyban kápolna. — 5. *Detrekőszentpéter*: al. 1397, kegyúr: Pálffy Miklós herceg; plébános: Aujeszky Ferencz; lélekszám 726. — 6. *Kukló*: al. 1767, kegyúr: a császári és királyi család; plébános: Rehák László; lélekszám 1521. — 7. *Laksárújfalu*: al. 1769, kegyúr: Hohenlohe herceg; plébános: Horacsek József; lélekszám 2540. Szt. Simon- és Júda-kápolna. — 8. *Morvaszentjános*: al. 1635; kegyúr: Hohenlohe herceg; plébános: Dobsa Mihály; lélekszám 3307. Székelyfalva fiókközségben templom. Vannak itt úgynevezett anabaptisták külön lelkészszel: Kubina János. — 9. *Závod*: al. 1630, kegyúr: Hohenlohe herceg; plébános: Kákonyi János; lélekszám 1904.

Jókői esperesi
kerület.

Jókői esperesi kerület: Esperes: *Marcis* Gyula. 1. *Alsódombó*: al. a XIII században, kegyúr: a nagyszombati plébános; plébános: Marcis Gyula; lélekszám 1024. Radossócz fiókközségben templom. — 2. *Dejt*: al. 1668, kegyúr: Pálffy József gróf; plébános: Ochaba János; lélekszám 1565. — 3. *Kállócz*: al. 1819, kegyúr: Pálffy József gróf; plébános: Plechló; lélek-

szám 890. — 4. *Nahács*: al. 1554, kegyur: Pálffy József gróf; lelkész: Schrutta Károly; lélekszám 912. Felsődombó fiókközségben templom.

Osszesen van tehát Pozsony vármegyében 136 önálló katolikus plébánia: ugyanannyi lelkészszel és azonkívül 42 segédlelkész. Mint nagybirtokos kegyurak az Esterházy és Pálffy hercegi és grófi családok szerepelnek, több helyen pedig a közbirtokosok; Pozsonyban és Nagyszombatban autonómiai szervezettel bíró hitközségek vannak. A fönt elősorolt lélekszám adatok csak a katolikus lelkek számát adják.

Pozsonyban van egy papnevelő-intézet „*Emericanum*“ név alatt, melyet *Lósy Imre* primás alapított 1642-ben. Van Pozsony vármegyében kerek-számban 310,000 katolikus; ezek ellenében 27,000 ágostai, 10,000 ev. ref. és 17,000 zsidó.

AZ ÁG. HITV. EVANGELIKUS EGYHÁZ.

Luther tanai Pozsony vármegyében igen korán elterjedtek. Már I. Ferdinánd uralkodása idejében az egész vármegyében mindenütt voltak Luther tanainak hívei, mert az ország akkori előkelői, kiknek Pozsony vármegyében és a szomszéd vidékeken nagykiterjedésű birtokaik voltak, Luther tanait vallották. Ilyenek voltak *Thurzó Elek*, királyi helytartó, *Salm Miklós* gróf, Ferdinánd hadainak fővezére és ennek fia Gyula, ki *Thurzó Elek* leányával, Erzsébettel való házassága útján *Galgócz*, *Sempte* és *Szenicz* uradalmak birtokába jutott. Azonban a király haragjától való félelemből csak az 1548-iki pozsonyi országgyűlésen vallottak színt és adtak nyílt kifejezést protestáns érzületüknek. Ezen a gyűlésen a király, látván Luther tanai követőinek nagy számát, nem mert ugyan ellenük nyíltan föllépni, de *Oláh Miklós* esztergomi érseket fölhatalmazta, hogy a reformáció terjedésének állja útját.

Miksa császár személyes barátja lévén az evangélikusoknak, a kath. egyház közösségében akarta őket megtartani; a prot. vallás szabad gyakorlatát nem engedte ugyan meg, sőt nyíltan akadályokat gördített eléje, mindazáltal a megye legtöbb helyén, a főrendek pártfogása mellett, a prot. vallás gyakorlata kezdetét vette. A *Salm*, *Balassa*, *Fugger*, *Kolonics*, *Ungnad*, *Esterházy*, *Révay*, *Czobor* családok, a megye nagybirtokosai, birtokaikon templomokat jelöltek ki az evangélikusoknak. A pozsonyvármegyei evangélikusok száma nemsokára annyira növekedett, hogy 1570-ben *Abstemius Bornemisza* Péter semptei lelkészt szuperintendensükké választották. Utódja volt *Sibolti* Demeter (1585—1610).

Még inkább növekedett az evangélikus hitközségek száma 1606, illetőleg az 1608. évi vallástörvény óta, mely a protestánsoknak a szabad vallásgyakorlatot biztosította. Hathatós védőik és támogatóik voltak az evangélikusoknak *Illésházy* István, *Thurzó* György és Szaniszló nádorok.

Az 1610-iki zsolnai zsinat, melyet *Thurzó* György nádor hívott össze, hogy az evang. egyház ügyeit zsinatilag rendezze, a dunáninneri kerület tíz vármegyéjét három püspökségre osztotta és ugyanannyi püspököt választott. Bars, Nyitra és Pozsony vármegyék alkották az egyik püspökséget. A kedvező alkalommal élve, *Thurzó* Szaniszló több elvtársával a magyar egyházak számára magyar püspökség felállítására gondolt. És csakugyan, az 1620-ban tartott szeredi gyűlésen a pozsonyi, barsi és nyitrai magyar gyülekezetek külön magyar püspököt választottak maguknak.

A XVI. század végén majdnem az egész neinesség, a városok és falvak kevés kivétellel Luther tanait követték. Az egyházak magyar, német és tót egyházakra oszlottak. A magyar egyházak az úgynevezett Mátyusföldön külön kerületként alakultak, melyet *pozsonyi*-nak vagy *cseklé-zi*-nek neveztek; esperesek Cseklészen vagy Felsőszeliben laktak. A német és tót egyházak a nyitrai szuperintendenciába tartoztak, a német egyházakat a pozsonyi esperes igazgatta, a tót egyházak a szomszéd tót esperességhez tartoztak.

Magyar egyházak voltak: 1. Pozsony, lelkésze magyar-tót. 2. Felsőbaka. 3. Felsőbár. 4. Cseklész. 5. Cselesztő. 6. Csötörtök. 7. Diószeg. 8. Pusztafödemes. 9. Galánta. 10. Németgurab. 11. Gútor. 12. Hegy. 13. Hodos. 14. Kajal. 15. Kürth. 16. Kossut. 17. Nagylégh. 18. Nagy-Lucse. 19. Majtény. 20. Nagy-Mátséd. 21. Nagypaka. 22. Nemesszeg. 23. Pusztavezekény. 24. So-

Ev. egyházak
a XV. század
végén.

morja. 25. Süly. 26. Szempez. 27. Súr. 28. Szered. 29. Szeli. 30. Taksony. 31. Tallós. 32. Vizkelet. 33. Zavar. 34. Nagyszombat (magyar, német és tót lelkészszel). 35. Szentábrahám. 36. Szerdahely. 37. Apaj. 38. Deáki. 39. Jányok. 40. Remete. 41. Széleskút.

Német egyházak: 1. Pozsony, alakult 1606-ban. 2. Bazin (német és tót egyház), alakult 1570 körül. 3. Pruck. 4. Csataj. 5. Dévény. 6. Szentgyörgy (német és tót). 7. Grinád. 8. Limbach. 9. Loipersdorf. 10. Misérd. 11. Modor (német és tót). 12. Récese. 13. Nagy-Lévárd. 14. Malaczka. 15. Szentmiklós. 16. Stomfa. 17. Besztercze. 18. Bresztovány.

A vármegyében elterjedt reformácziónak kezdettől fogva *Oláh* Miklós esztergomi érsek volt a legnagyobb ellensége, ki legjobban üldözte a protestánsokat. Lelkészeket, papokat börtönbe vettetett vagy azokat elűzette. Majd *Pálffy* István állott a protestánsok üldözésének élére. Ezt követte *Esterházy* Miklós, ki protestáns vallásban született, 1618-ban a kath. hitre tért, 1625-ben pedig nádorrá lett és mint ilyen a protestánsoktól tizennyolcz templomot elvett. 1626-ban a detrekői uradalomból, 1644-ben a Csallóközből, 1631-ben a stomfai uradalomból a prot. lelkészeket elűzték, az összes templomokat elvették és a protestantizmust elnyomták. A pozsonyi véisztörvény-szék működése 1673-ban általános ismeretes.

Az 1790—91 évi XXVI. törvény-czikk hatása.

Végre az 1790—91-iki XXVI. törvényczikk a protestánsoknak örök időkre teljes vallásszabadságot biztosított. E vallásügyi törvény alapján történt rendezkedés alkalmával a pozsonyvárosi és pozsonyvármegyei evangélikus egyházakból két esperesség alakult, ú. m. a *pozsonyi városi* és *pozsonyvármegyei*, melyek a dunáninni ág. hitv. evang. egyházkerület püspökének hatósága alá tartoznak.

Pozsonyvárosi esperesség.

Jelenleg a pozsonyvárosi esperességet alkotja: a pozsonyi evang. egyház, Főrév és Ligetfalu leányegyházaival és számos szórványos helylyel, továbbá a récesei egyház. Lélekszáma 8973. Főesperes *Trsztyénszky* Ferencz, alesperes *Fürst* János, pozsonyi evang. lelkészek. Világi felügyelő *Láng* Lajos dr., volt m. kir. kereskedelemügyi miniszter, másodfelügyelő *Hacker* Károly pozsonyi ügyvéd.

Pozsonyvármegyei esperesség.

A svájcz vármegyei esperességet a következő evang. egyházak alkotják: 1. Bazin. 2. Bazin-Schweinsbach. 3. Pusztafödémés. 4. Grinád. 5. Németgurab-Csataj. 6. Szentgyörgy. 7. Modorkirályfa. 8. Nagylévárd. 9. Limbach. 10. Misérd. 11. Modor. 12. Modor-Terling. 13. Somorja. 14. Alsószeli. 15. Felsőszeli. 16. Dunaszerdahely. 17. Nagyszombat. Lelkek száma 15.014. Főesperes *Hollerung* Károly, modori lelkész, alesperes *Rásó* Mihály, alsószeli lelkész. Esperességi felügyelő *Lenhardt* Károly.

AZ EV. REFORMÁTUS EGYHÁZ.

A reformáczió első sugarai kétségkívül Wittenbergből hatottak be először hazánkba, de ismertekké lettek jó korán a svájcz reformátori tanok is.

I. Ferdinánd 1527 aug. 20-án kiadott rendeletében kemény büntetést szabott azokra, a kik Luthert, Carlstadtot, Zwinglit és Occolampadiust követni merészlelik. Az 1548-iki pozsonyi országgyűlésen Ferdinánd fölhívja a rendeket, tanácskozzanak arról, miként lehetne az „eretnekségeket” kiirtani, különösen az anabaptistákat és „sacramentariusokat”, a kik alatt a Zwingli és Kálvin követőit értette, Magyarországból kiűzni.

A svájcz reformátori tanok tehát nem csupán elvételre találtak követőkre, hanem már eleinte is sok követőjük lehetett, hiszen az országgyűlés akarja őket hazánkba kitiltani.

Sajnos, nincsenek adataink arra vonatkozólag, hogy a svájcz reformácziónak legelső terjesztői — s éppen Pozsony vármegyében — kik voltak; nem ismeretes előttünk az sem, hogy e vármegye melyik községeiben alakultak református gyülekezetek. Tény az, hogy a felső dunamelléki, vagy mátyusföld-csallóközi egyházközségek református egyházkerületté csak a XVI. század végén alakultak. Ehhez az egyházkerülethez tartoztak a mosonyi, pozsonyi, nyitrai, komáromi, esztergomi, barsi, honti- és nógrád-vármegyei egyházközségek. Az is tény, hogy ez az egyházkerület öt esperességből alakult. Ezek az esperességek a következők: 1. samarjai, 2. komáromi, 3. komjáti, 4. barsi, 5. palánki vagy nógrádi.

A felső dunamelléki vagy mátyusföld-csallókői egyházkerület első kálvinista jellegű zsinatját Galántán, tehát Pozsony vármegyében tartotta 1592-ben, a melyen nemcsak hitvallási czikkeket, hanem egyházkormányzatiakat is alkottak, a melyek azonban csak töredékesen ismeretesek. (Lásd: Monoszlai András: *Brevis ac catholica confutatio impiorum novorum articulorum nuper in Galantha a sacramentariis concinnatorum*. N.-Szombat. 1593.)

Monoszlai könyvéből tudjuk meg, hogy Gibolti halála után vagy közvetlenül őt követőleg, tehát még 1589-től fogva, vagy esetleg más rövid ideig, legfőljebb néhány évig hivataloskodott, szuperintendensi működése is közbeesvén, *Dobronoky* Miklós volt feje a csallóköz-mátyusföldi református egyházkerületnek. Ugyancsak *Dobronoky* Miklós komáromi lelkész volt ennek az egyházkerületnek a püspöke (Lampe: *Historia Eccl. Reformatae in Hungaria etc. Trajecti 1728.*) 1608-tól 1615-ig. E hivatalt viselték még a következő férfiak: *Szenczi Czene* Péter, érsekújvári ref. lelkész 1615—1623-ig, *Samarjai* János, halászi ref. lelkész 1623—1632-ig, tolnai *Rasoris* István, samarjai lelkész 1632-től, később *Szentzi* Lukács, samarjai lelkész, majd *Szentzi Száki* János, 1664 körül samarjai, később (1673) tatai lelkész, a kinek 1675-ben történt halála után a felső-dunamelléki püspöki hivatal az üldözések miatt betöltetlen maradt s az ügyeket az egyes esperesek végezték.

1735-ben a felső-dunamelléki egyházkerület, midőn a kebelébe tartozott egyházközségek a hosszú üldözések alatt nagyon megrongáltattak s a hívek száma lepadt, egygyé olvadt a túladunai kerülettel s ide tartozik mind e mai napig.

Kétségtelen, hogy az 1650—1668 évek alatt a pozsony-vármegyei református egyházközségek következőképpen oszlottak meg a különféle esperességek közt: 1. a samarjai esperességhez tartozott Nagyszombat, Szemecz, Samarja, Csütörtök, Fél, Egyházfalva, Nagy-Magyar, Iványi, Sáp, Réthe, Karesa, Jóka, Csölösztő, Kiliti, Fekete-Erdő, Kálnok, Szent-Mihályfalva, Dunaszerdahely, Alistál, Kimle; 2. a komjáti esperességhez tartozott Deáki és Szered.

A samarjai egyházmegyei esperesek a XVII. században a következők voltak: Sellyei *Piscatoris* Ferencz mosonyi, *Szentzi Coriarius* Lukács samarjai, Körmendi *Tiba* Tamás mosonyi, *Rasoris* Gergely mosonyi, *Kanizsai* Mihály nagyszombati, *Abrahámi* István m.-óvári, *Bitskei* Gergely nagyszombati, *Felistáli* András alistáli, Komáromi *Lanionis* János nagyszombati, *Száki* János szenczi, *Tatári* István szenczi, majd mosonyi lelkész, Losontzi *Farkas* János nagyszombati lelkész.

A csak töredékesen ismeretes galántai zsinaton kívül még a felső-dunamelléki egyházkerület ügyeinek rendezésére a komjáti (Nyitra vm.) zsinat (1626) határozatai szolgáltak, a melyek egész az 1890. évig érvényben voltak „komjáti kánonok“ néven.

Jóllehet a magyarországi mindkét hitvallású evangélikusok vallás-szabadságát a bécsi (1608) és a linczi (1645) békekötések pontjai biztosítják, mégis széles e hazában, s így Pozsony vármegyében is sok üldöztetésnek voltak kitéve.

Az 1647-ik évi országgyűlés a protestánsoktól elvett 400 templomról szól, a melyek közül azonban 90-nek visszaadatása elrendeltetett. Pozsony vármegyében 1647-ig a következő protestáns gyülekezetek templomai vétettek el: Récse, Nagy-Magyar és leányegyházai, Szerdahely, Galánta, Bár, Nagy-Légh, Zavar, Grinád, Német-Gurab, Limbach, Süly, Taksony, Nagy-Mácséd, Nagy-Szeli, Vízköz-Kürt, Tarlós, Nagy-Szegh (= Nádszeg), Szemecz és leányháza, Boldogfalva, Cseklész, Keresztur és leányházai, Szent-Abrahám, Súr és leányházai, Csallóköz-Kürt, Iványi. Az 1647-ik évi országgyűlés a következő templomok visszaadását rendeli el: Nagy-Magyar és leányegyházai, Német-Gurab, Limbach, Süly, Taksony, Nagy-Mácséd, Nagy-Szeli, Vízköz-Kürt, Tarlós, Nagy-Szegh, Szent-Abrahám, Iványi.

I. Lipót alatt jutottak a magyarországi s így a pozsony-vármegyei ref. egyházak a legnagyobb veszélybe. Ő alatta történt az, hogy a pozsonyi vértörvényszék az 1674. év tavaszára az ország összes protestáns papjait, még a hódoltságbelieket is, beidézte. Erről különben e kötet történeti részében bővebben írunk.

A mátyusföld-csallókői egyházkerület.

1650—1668.
között

A protestánsoktól 1647-ig elvett templomok.

I. Lipót alatt.

Artikuláris
helyek.

A pozsonyi vértörvényszék okmányai közt Pozsony vármegyéből csupán *Literáli* Tamás jókai református lelkész neve fordul elő. Lipót későbbi évei sem hoztak a magyarországi református egyházaknak vallásszabadságot, mert hiszen éppen a soproni országgyűlés határozta meg 26. törvényczikkében az ú. n. artikuláris helyeket, ezekben engedvén meg csupán a szabad vallásgyakorlatot.

Pozsony vármegyében csupán két ilyen artikuláris (törvényezikk által engedélyezett) hely volt, és pedig *Réthe* és *Pusztá-Födémes*. A kik tehát Pozsony vármegyében az evangyéliomi egyházak istentiszteletén részt akartak venni, azoknak Réthe-re vagy Pusztá-Födémesre kellett menniök. Ezt a sérelmes törvényt csak az 1790/1. évi XXVI. t.-cz. törülte el. A míg érvényben volt, kiszámíthatatlan veszteséget és sok szenvedést okozott a hazai protestantizmusnak.

II. Lipót kora óta a pozsonyvármegyei református ú. n. „elárult” (lelkész és tanító nélküli) egyházközségek lassan-lassan új életre ébrednek. Az 1820. évből fönmaradt egyházi népszámlálás adatai szerint Pozsony vármegyében már 9 egyházközség volt, még pedig Alistál 708, Deáki 456, Hodos 981, Mad 563, Padány 505, Réthe 436, Samarja 493, Zsigárd 695, Jóka 213 egyháztaggal (összesen 5050 egyháztag).

A mai egyház-
községek.

Az 1900. évi népszámlálás idején a komáromi egyházmegyéhez tartozó pozsonyvármegyei ev. ref. egyházközségek a következők voltak: Alistál 925, Deáki 786, Dióspatony 202, Hodos 560, Jóka 296, Mad 239, Padány 427, Pozsony 1139, Réthe 422, Somorja 318, Zsigárd 1168 lélekkel. A szórványokban lakókkal együtt Pozsony vármegyében 1900-ben 8854 ev. ref. vallású lakos volt, a mi az 1820. évi állapothoz képest 75 %, szaporodást jelent.

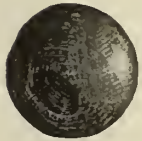
Újabb időben keletkeztek a következő egyházközségek: Dióspatony és Pozsony, mind a kettő az 1895. évben. Remélhető, hogy a pozsonyi egyházközség isten kegyelméből a közel jövőben felépítheti templomát.

Pozsony vármegye területén jelenleg 11 lelkész és 15 tanító működik. Az egyházközségek ügyeit az azok kebelében alakult presbiteriumok intézik. A presbiterium elnöke a lelkész. A Pozsony vármegyéből származott református férfiak közül a legnevezetesebb *Szenczi Molnár* Albert, a kinek irodalomtörténeti méltatásáról más helyen van szó. A református egyházak használatára írt énekeskönyve mai napig őrizi emlékét, mert hiszen ez az énekeskönyv még most is használatban van s a biblia után a legtöbb kiadást ért magyar könyv.

Szenczi Molnár
Albert.

Ne maradjon említés nélkül az a tény se, hogy az országgyűlések ideje alatt a magyar református egyháznak legjelesebb szónokai szoktak egyházi beszédeket tartani. Az ilyen szónokokat annak idején diétai prédikátoroknak nevezték. Ilyenek voltak *Hunyady* Ferencz, *Fésős* András s időrendileg a legutolsó: *Dobos* János czeglédi lelkész, a ki az 1848-iki országgyűlés ideje alatt az ág. hitv. evang. testvéregyház kistemplomában tartott remek egyházi beszédeket.

Az elmondottakból kiviláglik, hogy a pozsony-vármegyei reformátusság is kivette a multban részét a munkából és szenvedésből. Sajnos, hogy e munkásságról adatok hiánya miatt bővebb, részletesebb képet egyelőre nem festhetünk, habár a hiányzó adatok is időközben megkerültek. Thury Etele ref. theol. tanár ugyanis a primási levéltárban megtalálta és lemásolta a régi egyházi jegyzőkönyveket. A dunántuli ev. ref. egyházkerület főladata lesz e megkerült régi jegyzőkönyveket kinyomatni és ezekben az olvasó meg fogja találni mindazt, a mit eleink többek közt a samarjai és komjáti ev. ref. egyházmegyére vonatkozólag följegyzésre méltónak találtak.



KŐBUZOGÁNY
ÉS KŐCSÁKÁNY
TÖREDÉKE.

POZSONY VÁRMEGYE ŐSTÖRTÉNETE.

Mint hazánk más vidékein, úgy Pozsony vármegye területén is a geologiai negyedkorszakkal, vagyis a legifjabb korszakkal jelent meg az ember. Az ezen kori ember szerepléséről tanúskodnak azok az emlékek, melyek a végpusztulást kikerülve, ránk maradtak. Igaz, ez emlékek száma egészben véve jelentéktelen, de e jelentéktelenség részben arra is vezetendő vissza, mivel a negyedkorszak ifjabb képlete, az alluvium homok-, kavics- és iszaprétegei, helylyel-közzel már sok méternyi magasságban elfödik a régibb képlet: a diluvium képződéseit, maguk alá temetve az akkor élt emberek műkészléteit is.

A kőkorszak.

Hogy a *kőkorszaki* ember Pozsonymegye emelkedettebb területein valósággal szerepelt, azt azok a kőből készült eszközök bizonyítják, melyek itt-ott előkerültek. Így került elő a Fuchsleiten nevű pozsonyi réten egy kő csákánytöredék. Szintén a pozsonyi határból való az a pompás bazalt- buzogányfej, mely fúrott nyéllyuka miatt nevezetes. A Pozsonytól távolabbra fekvő Darnó, Kiliti, Lipót. Remete, Stomfa, Szentgyörgy határaiban előkerült prehisztorikus kőszerszámot azoknak, azaz a pozsonyi medencének a kőkorszakban való lakottságáról tanúskodnak.¹ A Rohrbach és Detrekő-Szentmiklós között levő területen egy átfúrt kőszekercze került elő, mely jelenleg a pozsonyi evang. liceum gyűjteményében őriztetik. Még fontosabb Szomolány vidéke, hol egy prehisztorikus őstelep nyomára akadtak, mely egyebeken kívül, számos kőszerszámot szolgáltatott. Hegyen, Kossut közelében, egy szép kőszekercze került elő, mely a pozsonyi kath. főgimnázium tárába jutott.² Azon kőszerszámok nagy részét, melyek ez idő szerint Spitzer Mór széleskúti gyűjteményeiben és a pozsonyi királyi főgimnázium régiségtárában őriztetnek, szintén Pozsony vármegye területén találták. E leletek e szerint biztosítanak arról, hogy idővel, szerencsés körülmények, földomlások s ásatások következtében még több lappangó, rejtett történetelőtti kincs fog napfényre kerülni.

Ma már Európaszerte mindinkább az a történeti tan kerekedik felül, hogy a kőkorszakra a *bronzkorszak* következett. Az úgynevezett *rezkor* összeesik a kőkorszakkal, epizódja annak és nem külön kor.³ Okadatulja e nézetet az a nevezetes körülmény, hogy a réz anyaga, lágyságánál fogva, alkalmatlan volt mindazon eszközök készítésére, melyekre az ősembernek szüksége volt. Rézből keményfavágásra alkalmas szekercze, balta nem készülhetett, fúrásra és éles metszésre szolgáló eszközök sem. A termés-állapotban előkerült rezet az ősember csak másodsorban, úgy mint a termés-aranyat is csupán

A bronzkorszak.

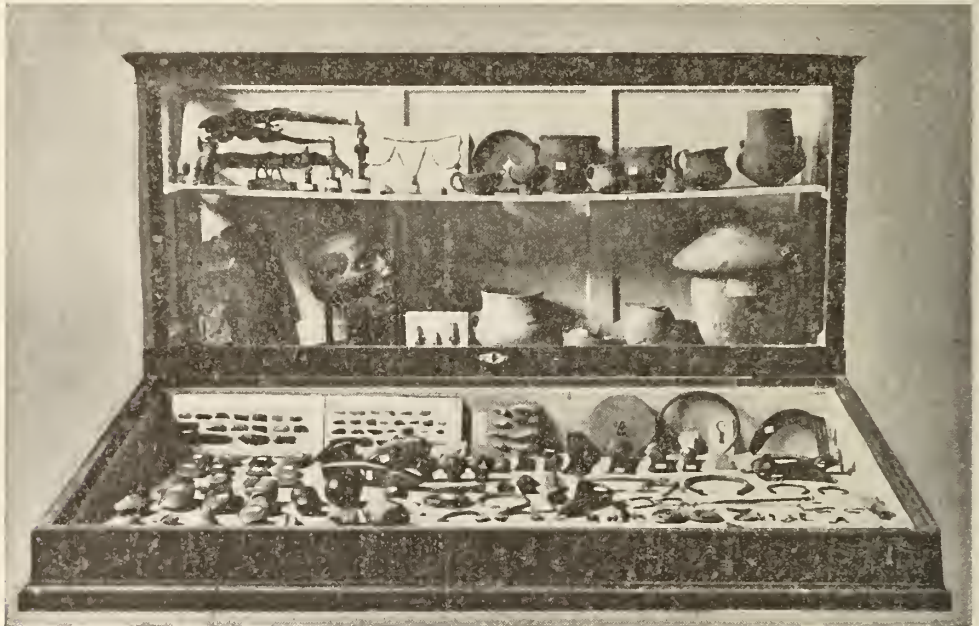
¹ Arch. Ért. VII., 104. Rómer: *Műrégészeti Kalauz* I., 118. Ortway: *Pozsony vár. tört.* I. 27.

² L. erre vonatkozó czikkünket a *Nyugatmagyarországi Híradó* 1902. XV. évf. 119. sz.

³ Ennek tüzetes kimutatását l. Ortwaynál: *Összehasonlító vizsgálatok* stb., 1885. Ertek. a tört. tud. kör. XII., 7., 8. Továbbá: *A praehistorikus kőszerszámok régiségi jellegeiről*, 1886. Ért. a tört. tud. kör. XIII., 2. Főleg pedig: *Temesmegye és Temesvár város története*. I. könyv: *Az őskor*, 1896.

csak dísz- és jelvényes tárgyakra használhatta fel. A kő, a kemény üledékes- vagy a merev roham- és kovakőnem szolgáltatta a szükséges anyagot, melyből az ember szekerezét, fűrészt, gyalut és egyéb nélkülözhetetlen házi szerszámot készíthetett. Az a régi rézvészó tehát, melyről mint pozsonyi leletről egy régibb feljegyzés tesz említést,⁴ nem vehető egyéb értelemben, mint a hogyan azt az imént mondtuk.

A bronzkor beálltakor megyénk területi viszonyai már nagy átalakuláson mentek át. A harmadkorszaki tenger maradványait mindinkább betöltötte a negyedkorszak özön- és áradmányképződése. Az élet: növény- és állatélet s ezzel együtt az ember is, egyre jobban bevonulhatott a hátság területéről a mélyebb völgyekbe és sík területre. Hogy mennyire alantas fekvésűnek kell az akkori felszínt képzelnünk, azt legjobban azok a gyönyörű bronzvészók mutatják, melyek Pozsonyban a Duna medrében, az új, állandó



A KATH. FŐGIMNÁZIUM ŐSKORI GYŰJTEMÉNYÉBŐL.

híd egyik vasoszlopának alapozásakor sok méternyi mélységből felszínre kerültek.

A történeti
korszak kez-
dete.

Az előkerülő bronzok egyébiránt nem mind a tulajdonképi bronzkorba tartoznak. Mikor a Dunán túl levő részen, a római Pannóniában már nagyfejlődésű műveltség indult meg, városok keletkeztek, országútak, csatornák, hidak épültek, állóvizek lecsapoltattak, a közlekedést megakasztó vagy megnehezítő erdőségek kiirtattak, és terméketlen ugarföldek kulturföldekké lettek, akkor a Dunán innen levő részben még mindig fenntartották magukat a műveletlen állapotok. A római Pannóniával szemben itt még mindig a barbárság állott fenn. Pozsonymegye is a barbársági területnek része volt, mégis már oly barbársági terület, mely a folyamon túli rómaiak részéről hatalmas ösztönzést kapott a művelődésre. Különösen maga Pozsony város területe volt az a góczpont, melyen a római civilizáció és a barbár civilizálatlanság érintkezett. E terület vásárhelylyé lett, két nagy vidék lakossága között. Ide hozta a barbár a maga árúczikkeit: fegyvereit, ékszereit, bőrneműit, ide különösen két olyan ásványát, melyet a római örömet vásárolt a maga fényűzési szükségleteinek kielégítésére: a gránátot és az opált. A mellett e területen vonult el az a nagy közút is, mely a Duna vidékét összekötötte az északi és keleti tengervidékkel, mire a reánk maradt emlékek és leletek vallanak. Ez úton, Pozsonyon és Dévényen át, jutott északról a borostyánkő Carnuntumba, hol az nem ismeretlen lelet-tárgy.⁵

⁴ Pulszkynál: *A rézkor Magyarországon*. 27. l.

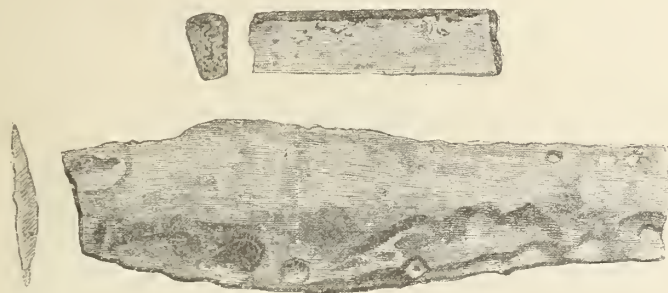
⁵ Kubitschek és Frankfurter: *Führer durch Carnuntum*. 1891. 13. l.

A barbár nép, mely megyénk földjén s annak messzire nyúló szomszédságában tanyázott, a *kelták* voltak. Erre vall Tacitus azon állítása, hogy a kelták a jazygok szomszédjai.⁶ A jazygokról pedig tudjuk, hogy a Duna-Tisza között s annak tovább északnyugatra terjedő részét lakták. Ezekhez a keltákhoz *bojok* s *kordiskok* tartoztak. Míg az utóbbiak mezőgazdasággal és baromtenyésztéssel foglalkoztak, addig amazok már fémbányászatot is űztek. A bojok s a kordiskok mellett a *quádok* és *markomannok* egyes törzsei is szere-



BRONZVÉSŐ.

peltek e vidéken, kikre vonatkoztatni véljük azt a sánczerődöt, mely Szent-Györgyújl, Neustift határában, a lejtős hegymagaslapon van.⁷ A quádok és markomannok, úgymint a bojok és kordiskok is, valamennyien oly fajok, melyektől a civilizációra való hajlamot el nem tagadhatni. Ezt bizonyítják azon érmek, melyek nem csekély számban e vidéken előkerülnek s általán barbár-érmek néven ismeretesek. Ez érmeket Mommsen⁸ a quádoknak vagy a markomannoknak, a bécsi nummizmatikusok ellenben a keltáknak tulajdonítják. Egy *Biatacus* felírású érme Széleskúton, egy *Nonos* felírású pedig



ÖNTVÉNYEK A STOMFAI BRONZÖNTŐ-MŰHELYBŐL.

Malaczkán került elő. Egy másik *Biatacus* Pozsonyban, csatornázás alkalmakor a Mihály-utczában került elő. Mai hasonló érmek lelőhelyei Konyha, Dévény-Újfalú, Stomfa. Ez érmek már erős római befolyásra vallanak.

E barbár népekre s illetve a velök érintkezésben álló rómaiakra vezetőnek vissza azok a leletek is, melyek e vármegyében mindenfelé előkerülnek. Gajáron mintegy 12 darab bronz-karpereczből álló lelet került elő, mely Spitzer Mór gyűjteményében van. A különböző nagyságú bronzok a legékesebb patinával bírnak. Volt köztük néhány spirális alakú is. Stomfa vidéke a bronzok igen gyakori lelőhelye. Innen való egy bronzfigura töredéke, mely jelenleg a pozsonyi királyi főgimnázium gyűjteményében van. Stomfa különben mint ősi bronzöntő-műhely is ismeretes, a mit innen való több öntvény bizonyít.⁹ Másztnál lámpák, hamvvedrek, áldozati edények

⁶ *Annales* II., 63.

⁷ *Pozs. vár. tört.* I., 34. l. 5. jegyz.

⁸ *Geschichte des röm. Münzwesens* 696. l.




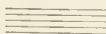
⁹ Ezek rajzát l. Hampelnél: *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. I. rész.

kerültek elő.¹⁰ Malaczkáról szép füles bronzvésők s különböző nagyságú bronzlándsacsúesok ismeretesek.¹¹ Itt egy új téglavető-helyiség megnyitása-
sakor, 1902-ben több régi, részint levegőn szárított, részint égetett cserép-



POZSONY KÖRNYÉKÉN TALÁLT BARBÁR ÉRMEK.

urna került elő, melyből 7 darab Spitzer Mór és 3 darab a pozsonyi kath. főgimnázium gyűjteményében van.¹² Ez urnák négyféle ornamentikával bírnak:

- I. 
- II. 
- III. 
- IV. Néhányuknak a díszítése csak öt egyenes vonalból áll:




RÓMAI ÉS BARBÁR EDÉNYEK.

¹⁰ Kenner: *Beiträge*. Közölve az *Archiv f. österr. Gesch.* 1867. XXXVIII., 273.

¹¹ Spitzer Mór tudósítása

¹² Érdekes erre vonatkozólag Spitzer Mór 1903. decz. 1-jéről keltezett tudósítása: In meinem letzten Briefe vergass ich zu erwähnen, dass sich bei Eröffnung einer neuen Ziegelei zu Malaczka im vorigen Jahre, deren Eigenthümer der dortige Orts-Richter, Jan Pollak ist, mehrere alte Geschirre fanden. Ich schonte nicht die Zeit und fuhr dieserhalb bei nächst-bester Gelegenheit nach Malaczka zu obiger Ziegelei und war so glücklich, einige gut erhaltene Urnen verschiedener Form und Gattung zu erhalten, 7 Stück wohl erhaltene

Pozsony-Széleskútról bronz-lámpák és fibulák, bronz-csészék és halász-horgok ismeretesek.¹³ Pozsonyban a Duna-útezában római és barbár agyagedények kerültek felszínre, melyek jelenleg a városi múzeumban őriztetnek.

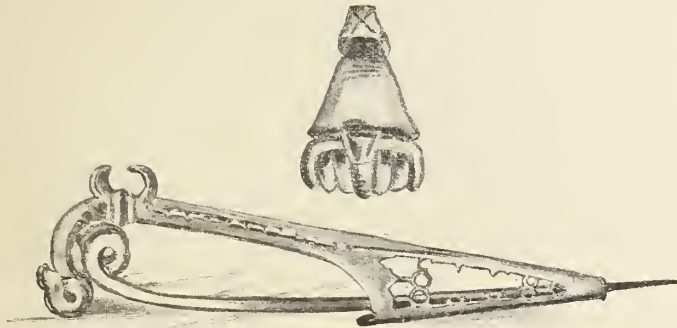
A Csallóközben Hegy vidékén már ismételtetn vetett fel a földműves ásója, kapája barbár agyagedényeket. Nem ritkák itt a tumulusok sem, melyeknek szakszerű megvizsgálása már nagyon kívánatos volna.

Hogy a római forgalom itt a határterületen és az északra vezető nagy kereskedelmi út mentén élénk volt, azt a gyakori római éremleletek kétség-



RÓMAI TÉGLATÖREDÉK.

telenné teszik. Római érmek, nevezetesen Hadrian-, Antonius Pius- és Faustina-érmek Másztnál vetődtek fel.¹⁴ Magyarfalva, Jakabfalva, Pozsony, szintén gyakori érem-lelőhelyek. Más régiség-maradványok pedig azt bizonyítják, hogy a rómaiak, bár e terület nem is tartozott az imperiumhoz,



BRONZFIBULA (FÉLNAGYSÁG).

bizonyos tekintetben mégis védnökségi jogot gyakorolhattak felette, mert e helyütt állandó római telepedések mutathatók ki. A *Leg. X.* bélyegzővel ellátott római téglák, vízvezető csövek, sőt egy római fürdő maradványai is Stomfán maradtak fenn.¹⁵ Római alapfalakra találtak Mászton.¹⁶ Egy római óratoronynak a pozsonyi Várhegyen való hajdani létezése alig vonható kétségbe.¹⁷ Ugyancsak Pozsonyban a primási (most városi) bérház alapjának ásása-

sind noch in meinem Besitze, 3 Stück dieser Fundstücke gab ich dem Pressburger kath. Obergymnasium. Die meisten sind luftgetrocknet, zwei feuergebrannt. Diese Ziegelei befindet sich auf mässig erhöhtem Sandboden, welcher erst abgehoben werden muss, um zur Lehmschichte gelangen zu können. Es muss hier vor langer-langer Zeit eine Töpferei bestanden haben und fand ich aus dieser Zeit schachtmässige Aushebungen des Lehmest
□ mehrere vor.

¹³ Spitzer Mór tudósítása.

¹⁴ Kenner: *Archiv f. österr. Gesch.* 1867. XXXVIII., 273.

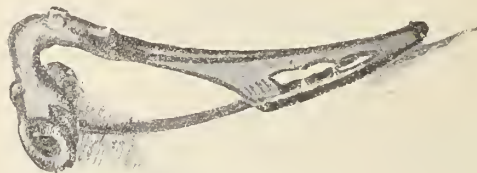
¹⁵ L. Kennernél: *Archiv i. h.* XXXVIII., 273. 274. És Ortvy: *Pozs. vár. tört.* I. 34. l. 3. jegyz. Azonkiv. *Arch. Értesítő.* Új folyam 1889. IX., 440.

¹⁶ Bél: *Not. Hung.* II., 274. Kenner i. h. 273. l.

¹⁷ L. Ortvy: *Pozs. vár. tört.* I., 36.

kor a Lőrinczkapu-utczában római alapfalakra találtak, melyek oly szilárd minőségűek voltak, hogy szét kellett őket robbantani. Innen a római téglákat és faltörmelékét szekérszámra hordták a Dunába. Bélyeges téglákból Esztergomba is küldtek a primási múzeumnak. A városi múzeum is bír innen bélyeges téglákat, valamint néhány magános gyűjtő is. Egyes téglákon a Leg. XV. Apollinaris, valamint az Atilius Firmas bélyegeg olvashatók. Ugyancsak itt került elő egy női esontvázat tartalmazó sír is. A esontváz mellett üvegyöngysor feküdt. A Motesiczky-féle ház területén, ugyancsak a Lőrinczkapu-utczában azonképp római alapfalakra bukkantak, valamint római érmekre is. A primási bérház előtt, 9 lábnyi mélységben megtalálták a római utat is. Az új csatornázás alkalmával a Klarissza-utczában 3 római bronzfibula került elő 2 méternyi mélységben. Ugyancsak az említett csatornázáskor a Mihály-utczában több római ezüstérem került elő.

A római időszak megszűnése után, a Duna balparti vidékeinek ethnografiai képe is megváltozott. A quádok és markomannok elenyésznek, valószínűleg összeolvadtak a fajrokon vandalokkal és gepidákkal. Hogy a *hunnok* mit és mennyit bírtak megvénykből, azt meg nem mondhatjuk. Az *avaroknak* itten való szereplése már bizonyosabb. Tudjuk, hogy birodalmuk határa az Emsig terjedt s így Pozsonymegyét is ők tartották megszállva még azontúl is, hogy a dunántúli avarság hatalmát a frankok megtörték. Ez időből valók lehetnek azok az áttört művű bronzkapcsok, melyek Pozsonyban kerültek elő. Idővel a Duna balpartjára szorult avarok is, a keresztény hit elfogadásával, beolvadtak az újabb népelemekbe. Még mielőtt a keresztények nagy hadi sikereiket aratták volna, Északnyugat-Magyarországot *szlávok* lepték el, kik Cseh- és Morvaországból húzódtak le a Dunáig. Lassanként megalakult a *morva-szlávok* országa. Ezzel új művelődési korszak ébredt vidékünkre. Ekkor kapta Pozsony a szláv Vratislaviából későbbi német nevét. Ekkor virult fel Dévény s az egész Morva-Vág folyammellék. E művelődési korszaknak, a X. században, a magyarság megérkezése, a honfoglalás vetett véget.



KÍGYÓFEJES BRONZFIBULA.



Dégvény.

László Testvérek rajomszínnyomása

POZSONY VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.



POZSONY VÁRA A BÉCSI KÉPES
KRÓNIKÁBAN.

ELSŐ KORSZAK.

A HONFOGLALÁSTÓL A MOHÁCSI VÉSZIG.

I. A honfoglalás és a vármegye kialakulása.

mai Pozsony vármegye területe, a VIII. század folyamában, kétségtelenül a nagy avar birodalom kiegészítő része vala. Midőn ugyanis 791-ben Nagy Károly hadat vezet az avarok ellen, s a jobb szárnyal, mely az ő vezérlete alatt állott, egész a Rába torkolatáig haladt előre, a frank hadak, a közép-test: a Dunán úszó hajókon, a sereg balszárnya: a Duna balpartján, Pozsony és Nyitra vármegye területén táboroztak. Ez az ötvenkét napos táborozás nem tűnt el nyom nélkül. Az avar birodalom hatalmát

Az avarok.

összeroppantotta, a Kárpátok alját és a Csallóközt javarészből lakatlanná tette s előmozdította a szlávok elönyomulását, a mely felfogadott harcosok alakjában már az avar seregbe is beemelődött volt, úgy hogy mikor négy év múlva a frank sereg ismét megjelent az avarok földjén s különösen mikor 803-ban Avarország teljesen frank uralom alá került, a Lajtha, Morva, Nyitra és Garam mellékén már szláv népek tanyáztak.

A szlávok, Nagy Károlynak tett szolgálataikban bízva, lassan, de folytonosan előrenyomultak, sőt a meggyengített avarokkal is szembeállottak. A Duna balpartjáról teljesen kiszorították ez egykor hatalmas népet, úgy hogy Teodor, majd Ábrahám avar khágánok, magához a császárhoz kényszerültek segélyért folyamodni. Ez 811 táján történt. Ekkor tehát a szlávok már a mai Pozsony területén is gyökeret vert, a mely pedig ekkor az Ostmark, a keleti német bánóság kiegészítő része vala.

A szlávok.

Mikor Privina elhagyott örökségét, a nyitrai hercegséget, I. Mojmir foglalta el, a frankok látván, hogy a szlávok terjeszkedése veszélyes méreteket ölt, Lajos bajor király vezérlete alatt nagyobb sereggel jöttek a keleti bánóság védelmére. A Kárpátok aljában, a Vág völgyében, Pozsony és Nagyszombat között ütköztek össze a szláv sereggel. Lajos győzött, Mojmir hatalmába kerítette s helyébe Rastizot, vagy Rastizlavot tette a szlávok hercegévé.

A csere nem vált a németek javára. Rastiz ügyesebb is, ravaszabb is volt Mojmirnál. Míg külsőleg a frankok szövetséges vazallusának vallotta magát, addig titokban arra törekedett, hogy a két szláv hercegséget, a nyitrai és a zalavidéket, melynek Privina halála után Koczel volt az ura, egymással szorosán egyesítve, éket verjen a keleti bánóság testébe. Igen valószínűnek látszik, hogy nagyszabású politikájában kiváló szerepet szánt a vitéz szláv herceg a pozsonyi várnak, Pozsony ősi magvának.

A XVI. században élt bajor krónikás: Aventinus, ki a X. századból származott altaichi évkönyvek adatai után dolgozott, a mai Pozsony ősi nevét Wratislaviának, Preslawaspurehnak, másutt Bressburgnak mondja. (Annal. Boior. IV. c. II. V. ö.: Mon. Germ. Script. XX. Annales Altahenses.) Nagyon valószínűnek látszik, hogy ez a Wratislavia éppen a szóban lévő Ratiznak — Ratizlavnak — latinus szlávssággal, a középkori nomenklatura szerinti Wratislavnak emlékét őrzi, vagyis, hogy a védelemre igen alkalmas helyet Ratziz szemé fedezte fel s arra valami földvár-féle építményt helyezett. Kétségtelen, hogy keresve sem található alkalmasabb, a vidéket jobban uraló pont, mely Ratziz egységesítő terveibe beleillett volna, mint éppen a pozsonyi várhegy. Szemmel tarthatta innen a fertőmelléki avar telepeket, s figyelhette a déli szláv herczegségből érkező csapatokat. Ellenőrizhette innen a csallóközi részeket, hol avar tanyák állottak fenn, s a mi céljainak legjobban megfelelt, kezében tartotta a Bajorországba vezető nagy útát, mely Stomfa irányából a Kis-Kárpátok tövében vezetett el. Minden biztos adat hiányában, pusztán khorografiai egybevetésekből is kétségtelennek látszik ugyanis, hogy a mai Magyarország területére a nyugati csapatok mindig vagy Sopron- és Mosony-megyék, vagy pedig Pozsony táján vonultak be.

Hogy mindazonáltal Wratislavia a szláv mozgalmakban nagyobb szerepet nem játszott, annak oka egyrészt az lehet, hogy alapítóját, a ravasz Ratzizt csakhamar kiszorította a még ravaszabb Szvatopluk, másrészt meg az, hogy a német csapatok mind gyakrabban jelentek meg e vidéken, hogy a szláv hatalom terjeszkedését meggátolják.

Pozsony vármegye mai területén tehát, úgy annak kárpáti, mint csallóközi részén, a honfoglalás korában avar és szláv törzsek tanyáztak, a melyek névleg frank, tényleg szláv, illetőleg morva fennhatóság alatt állottak.

Honfoglalás.

Pozsony várának és a róla nevezett nagy vármegyének honfoglaláskori története, sajnos, alig egyéb, mint a következtetés, a tudományosan kifejtett képzelő erő játéka. Krónikáinknak egyébként elég bőbeszédű és sok mese-szerűséggel zománczott lapjai ugyanis mélyen hallgatnak országunk ezen, úgy terjedelem, mint közgazdaság és harcászat szempontjából elsőrangú fontossággal bíró vidékéről. Azt hisszük, nem távolodunk el az igazságtól, mikor e hallgatás főokát abban keressük, hogy e vidék nem annyira *hódítás*, mint inkább *hódolás* útján került Árpád birtokába. Hiszen világos, hogy a vidék gazdag és mély gyökeret vert avar tradíciói, maga az a körülmény, hogy annak lakói jórészt a magyarral rokon avarok voltak, a feltűnő jövevényekben nem hódítókat, hanem várva várt szabadítókat láttak.

A magyarok etelközi hazájokból kisebb-nagyobb csapatokban, részint mint zsákmányoló sereg, részint mint hazát kutató nép, részint mint a nyugati kultur-népek fogadott harcászai, ismételve átlépték az Erdőalja hegyvidékét. Midőn tehát, mint elszánt honfoglalók, a nép egész zömével ereszkedtek le a mai nagy magyar Alföldre, már ismerték az egész leendő hazát, annak minden virágzóbb és dúsabb részét, víz- és útrajzát.

A civilizáció képviselőit ugyanis, a görög és a frank-germán uralmat, ez idő tájban veszély fenyegette. Amott a bolgárok, emitt Szvatopluk morvái léptek fel fenyegetőleg. Mindkét hatalom a magyarok segélyét vette igénybe s az ő fegyverök védte meg alapjában véve a szépen fejlődő civilizációt.

Minket e helyütt az a védelem érdekel, melyet a magyarok a szlávok ellen nyújtottak a frankoknak. Már Arnulf császár két ízben vezetett hadat Szvatopluk ellen s mindkét ízben a magyarok vele voltak. Mind 892-ben, mind a következő évben, Arnulf csapatai magyar segítséggel működtek, sőt valószínű, hogy míg — kivált 892-ben — a császári sereg a Morva folyó táján szorította a morvákat, addig a magyar sereg, átkelve a Dnán, a lovasági csatának kiváltképpen alkalmas Pozsony és Nyitra között elterülő síkon száguldozott. Ezt bizonyítja a fuldai évkönyvek amaz adata is, mely szerint a morvák a Kis-Kárpátok hegyi szorosai között voltak kénytelenek megvonulni, és hogy Szvatopluk csapatai a nyílt mezőn való esatározást tervszerűen elkerülték.

E hadjáratok végső eredménye az volt, hogy a magát legyőzhetetlennek tartó Szvatopluk ereje megtört, s hogy a szlávok, ez első világtörténelmi

képviselőjüknek 894 táján bekövetkezett halála után, békéért voltak kénytelenek esengeni.

Szvatopluk halála után a morva birodalom három részre szakadt. A fejedelemségnek tulajdonképpen való feje II. Mojmir volt ugyan, de a morva részeken II. Szvatopluk, a mai magyar részeken Szvatopluk harmadik fia, kit egyes krónikáink Zobornak neveznek, önállóan uralkodott. Természetes, hogy ez a megoszlás, mivel a szláv elem még korántsem volt elég érett arra, hogy egységes politikai nemzetet alkosson, s eddig is voltaképpen csak Szvatopluk személyes, egyéni tulajdonai tartották össze, magában rejtő a romlás esiráit.

Árpád éles szemét nem kerülte el a morva birodalomnak ez a belső betegsége. Időt engedett annak kifejlődésére. Lassan, de biztosan haladt előre. Miután biztosította népének a Tisza és a Duna mentében elterülő, rendkívül dús és bőtermésű síkságot, a bolgárokkal igyekezett végezni és új országát erről az oldalról biztosítani. Ennek kell tulajdonítanunk másodsorban azt a sajtáságos körülményt, hogy a külföldi krónikások és évkönyvírók is teljesen hallgatnak arról, miként hódították meg a magyarok a morva birodalom kárpátalji részét.

897-ből tudjuk, hogy a cseh főurak Arnulfhoz fordultak azzal a kérelemmel, védje meg őket a morvaktól. Tudjuk, hogy 898-ban II. Mojmir és öcsese, II. Szvatopluk között ellenségeskedés tört ki. Tudjuk, hogy a bajor urak felhasználták a kínálkozó alkalmat, ismételve be-betörték a morvák földjére, azt tűzzel-vassal pusztították; és végre tudjuk, hogy 900–902 táján, mikor a magyarok már Olaszországban száguldoztak s a külföldi kalandozásokat megkezdték, az egész mai Magyarország, tehát a kárpátalji és esallóközi terület is az ő kezükben volt, mint végleges tulajdonuk. (Mind-ezekre V. ö.: *Gesta Kar. Magn.* — *Regino chronica.* — *Einhardus Chron.* — *Bonfinius Decad.* — *Kézai és Névt. krónikái.* — *Bél Notitia.* — *Dümmler Süd. Öst. Marken. A. F. Ö. G. X. és Gesch. d. Ostfränk. Reiches I. 12. 19–27 s köv. 30. 35. III. 439. 443. 456.* — *Huber: Ausztriai tört. I. és főképp Ortvay: Pozsony v. tört. I. meg Pauler: A magyar nemz. tört. Sz. Istvánig 44. l. 66 és 76. jgy. és egyebütt.)*

Mind ezekből valószínűnek látszik, hogy Árpád, ki főszállását a Csepel szigeten tartotta, kevéssel az etelközi haza elvesztése után, beleavatkozott abba a viszályba, mely II. Mojmir és II. Szvatopluk között dúlt. S mivel bizonyos, hogy a németek ez utóbbinak fogták pártját, valószínű az is, hogy Árpád Mojmir mellett szállott síkra. Ezen a réven Árpád ura lehetett a vidéknek már akkor, a mikor ott még Mojmir uralkodott és a bajorok még morva birodalmat láttak. A morva uralmat, mintegy észrevétlenül, a magyar uralom váltotta fel.

A névtelen jegyző elbeszélése szerint, mikor Árpád rokonait, Szoárd és Kadocsa testvéreket, Huba törzsfővel egyetemben, a nyugaton lakó szlávok ellen küldötte és azok a Nyitra és Vág síkját megszállották, akkor e tájon hat vár állott. Ezek Nyitra, Galgócz, Bana, Bolondócz, Trencsén és Sempte. Ez utóbbi már a mai Pozsony vármegye területén állott s csakis a tövében épült városka esett Nyitra vármegye későbbi területére. Magáról Pozsonyról azonban, sem mint várról, sem pedig mint erődítményről említést nem tesz.

A németek, a bajorok most kezdtek igazában eszmélni. Eddig, ősi szokásukhoz híven, kicsinyelték az Európa szinpadára lépett új népet. Valami kisebb jelentőségű szervezeten nomád hordának tartották, a kiket, — úgy hitték, — némi ajándékokkal megvesztegethetnek, kényük kedvük szerint kihasználhatnak s ha megunták, egy csapással visszaűzhetnek oda, a honnan előkerültek: Azsia ismeretlen sivatagjaiba. Elbizakodottságuknak megadták az árát és a kicsinylés csakhamar babonás rettegéssé változott. Ez az elbizakodás magyarázza meg a 907-iki nagy bajor-magyar háborút, melyben — természetesen a magyarok — még a velök szemben szélsőségig elfogúlt német tudósnak Dümmlernek bevallása szerint is, évszázadokra biztosították uralmokat Alsó- és Felső Pannoniában, a Duna és Tisza hátán, a Kárpátok és Balkán hegység között elterülő dúsgazdag vidéken.

907-ben a magyarok már az egész mai Magyarországnak a birtokában voltak. Az Ostmark vérzett lovaik patája alatt, Felső-Olaszország és a Limes

sorabiens mentén lakó népek reszketek nevök említésére. Liutpold, a vitéz őrgróf, Dietmar, Salzburg harezias érseke, a bajor püspökök és főurak úgy vélték, itt volna az ideje, hogy egy csapással végezzenek a jövevény „barbárokkal”. Megfűjták a harezzi kürtöt és elhatározták az irtó háborút. Hadi taktikájuk annak a diadalmas tervnek volt lú másolata, a melylyel egykor Nagy Károly tette tönkre az avarok hatalmas birodalmát.

A Pozsonyi
hadjárat.

Junius 17-én, 907-ben, — írja Szabó Károly, beható tanulmányok alapján, — roppant sereg gyűlt össze az Ennsen túl, Ennsburg vára és szent Flórián kolostora között, hol maga Lajos király is személyesen jelen volt. (Mon. Boica XXVIII. E. és XXXI. E. 176—177. F. VII. 5/31.) Innen a sereg, mely jobbára nehéz gyalogságból állott, három hadoszlopra osztva, egyszerre nyomult előre. Maga a király s mellette Burghard passauai püspök, meg Aribó gróf a tartaléksereggel Ennsburgnál foglaltak állást. A Duna jobb partján Dietmar salzburgi érsek, Zakariás sábeni, Ottó freisingeni püspökök, Gumpold, Hartvik és Helmprecht apáturak vezették zászlóaljaikat; a balparton maga Liutpold keleti határgróf nyomult előre; középuitt a Dunán Sieghard herceg, a király rokona, Rathold, Hattó, Meinhard és Eisengrin bajor főurakkal vonult alá a hajóhad, a dunaparti két hadoszlop fedezete alatt.

A magyarok, mikor e roppant haderő útra kelt, kisebb csapatokban az Ennsen innen portyáztak. Hírét vevén pedig a közelgő veszedelemnek, gyors iramodással igyekeztek vissza ujonnan szerzett hazájukba, szabadon hagyva az utat legalább is Pozsonyig; ezzel az ügyes fogással azután elérték azt, hogy tekintettel a bajor haderő nehézkes mozgására, bőséges idejük maradt az egész magyar haderőt a veszélyeztetett pontok felé mozgósítani.

A hadjárat lefolyását, mint említettük, Aventinus bajor krónikás leírásából ismerjük; a kiról viszont a történelmi szöveg-kritika kimutatta, hogy az újabban napfényre került Chronicon Alahense adatait használta fel. Nézetünk szerint azonban ahhoz, hogy egy ily nagy arányú hadi eseményről csak megközelítő képet is alkothassunk magunknak, nem elég egy idegen évkönyvíró szűkszavú tudósítását, egy krónikás elbeszélését venni figyelembe, hanem szem előtt kell tartani a másik harezoló félnek, a magyarnak, hadi taktikáját és ama vidéknek, a mely az események színtere lehetett, helyrajzi viszonyait is. Mindezek figyelembe vételével így véljük ezt a Pozsony vármegye történetét első sorban érdeklő hadjárat lefolyását rekonstruálhatónak.

A bajor haderő középtesté, az eleséget és hadiszerszámot szállító hajóhad nagy tömege Pozsony előtt, a Duna elágazásánál foglalt helyet. A Csallóköz nehezen járható Dunaágain csakis egy-két hajó haladhatott előre, hogy az érintkezést a két hadoszloppal fenntartsa. Ennek is, részint a Duna medrének szeszélyes alakulatai, részint az ellenség részéről fenyegető ismeretlen veszélyek tekintetéből, csak igen lassú és óvatos lehetett az előhaladása. Azt, hogy a hajóhad egész tömege még a vizet ismerő hajósnak is csalfa vízeken előnyomulhatott és Pozsonyt elhagyhatta volna, nem igen tudnók elképzelni.

A bajor haderő balszárnyának a helyzete is igen súlyos volt. Ott állottak előtte Bana, Galgócz, Sempte, sőt bizonyos tekintetben Nyitra, a melyek magyar haderővel voltak megszállva. Kétségtelen, hogy e várak fedezete mellett a magyar csapatok folytonos csatározással nyugtalanították, s hogy az a Pozsony és Sempte között elterülő lankás mezőségen túl alig juthatott.

Aránylag legkönnyebb útja volt a bajor hadsereg jobbparti hadoszlopának. Ez háboríthatatlanul haladhatott előre, már csak azért is, mert e vidéket a bajorokhoz még a legfrissebb tradíciók csatolták. Semmi kétség, hogy Dietmar a vezérlete alatt álló csapatokkal jó mélyen, lehet, hogy éppen a Bánhida környékén képződő öblös völgyig juthatott el, teljesen akadálytalanul.

A magyar nemzetségek zászlóaljainak gyűlőhelye, a dolog természeténél fogva, csakis Rákos mezeje, a Csepel melléke lehetett. Innen indultak az ellenség ellen, a melynek erejét is, hadi tervét is spekulátoraiuk útján jól ismerték. A magyar sereg nagyobb része kétségtelenül átkelt a Dunán és a Vértes hegység fedezete alatt, annak völgyes részein haladt előre, hogy a jobbparti ellenséges hadat szemben keresse fel, a másik rész a Duna balpartján, az

elfoglalt felsővidéki várak mentén nyomult előre. Egyedül a terepviszonyok ily czélszerű kihasználása magyarázhatja meg azt az iszonyú vereséget, melyet a különben félelmetes bajor haderő szenvedett.

Az összetűzésnek, így tervezhették csak józanul a magyarok, a Duna balpartján kellett kezdődnie, már csak azért is, mert a jobb hadoszlop mind vezetés, mind anyag tekintetében, határozottan mögötte állott a balparti seregeknek.

A magyarok tényleg a jobbparti sereget támadták meg előbb. „Iszonyú volt a vihareként rohanó magyar lovasság támadása: nyilak zápora tetemes veszteséget okozott a bajorok sűrű soraiban; de a rövid és heves roham, az erős fekvésű tábor tömeges ellentállását egyszerre nem bírta megtörni. A magyarok ekkor, hogy czéljukat ériék, a lassúbb, de biztosabb módhoz folyamodtak. Egyre kisebb csapatokban véletlenül rohanták meg az ellenséget és éppen oly gyorsan, amint jöttek, száguldoztak vissza táborukba, mind roham közben a német táborra, mind visszavonuláskor üldözőikre szakadatlanul nyilazva. Ejjel-nappal, jobbról-balról mindaddig folytak a szakadatlan csatározások, míg az ellenség e folytonos zaklatásban kifáradva, erejét és bátorságát elvesztette. Ekkor minden oldalról tömegesen rohamot intéztek a lankadt bajorokra és augusztus 9-én, a megvívott tábort összerúpták. Dietmár érsek, Ottó és Zakariás püspökök s több főpap a viadal helyén halva maradt s táboruk kincsein a győztes magyarok osztoztak.”

Még azon éjjel, teljes esendben, átúsztatott a győztes magyar sereg a Dunán, hogy oldalt támadjon a mit sem sejtő bajor seregre. Oly gyors volt ugyanis a magyarok cselekvése, hogy Luitpold még halvány sejtelemmel sem bírt a jobbszárnyat ért csapásról. A Duna balpartján elhelyezett magyar csapatok gyors futároktól értesülvén a jobbparti eseményekről, váratlanul rajta törtek Luitpold seregén. Alig ocsúdtak fel az első meglepetés okozta zavarból a bajorok, alig rendezték el a támadókkal szemben csapataikat, máris más meglepetés érte őket. A győztes jobbparti sereg ugyanis előtört a Csallóköz felől és feltartóztatlan erővel tört a Sempte felől jövő támadással elfoglalt ellenségre. A bajor sereg jobbszárnya tehát két tűz közé szorult. Így történhetett csak, hogy a hatalmas és vitéz bajor sereg, mely a kelepceből menekülni képtelen volt, csaknem teljesen megsemmisült. Luitpoldon és Eisengrim királyi főasztalnokon kívül tizenkilencz bajor főúr esett el a csatában s ezrével borították a csatatért a lekonzolt németek tetemei. Csak igen kevesen voltak azok, kiknek sikerült egérutat kapniok és Lajos királyhoz menekülniök.

Nyomon követte őket a pihentebb magyar lovasság, míg a többiek Pozsony alá tértek és az ott veszteglő hajóhadra vetették magukat. Sieghard herezeg futásban keresett és talált menedéket; Rathold, Hattó és Meinhard a halottak között maradtak. Az üldöző magyarok, s most már támadók, csakhamar a bajor király seregét is megtámadták, s azon fényes győzelmet arattak. A király, kevesed magával, csak nagy bajjal menekülhetett Passauba. (V. ö.: *Szibó*: Vezérek kora 148. és köv. ll. *Ortvay*: Pozsony város tört. I. 51—69 ll. — Pauler i. m. 45. l. ki a csatát Bánhidához teszi. — Dümmler Gesch. d. Ostfränk. Reiches. III. 546. s köv. ll. Huber i. m. 116.)

A véres és dicsőséges háború, melyet joggal mondhatunk *pozsonyi hadjáratnak*, megszerezte a magyaroknak az európai polgárjogot és biztosította az új hon fennállását.

A pozsonyi hadjárat után mély homály borul a vármegye területének történetére. Ezen nincs is mit esodálkoznunk. Hiszen a magyarság egész erejét kezdetben a kalandozások, utóbb a szervezkedés vette igénybe.

Tudjuk, hogy honfoglaló őseink, mint valódi vándorló nép, egyes főnökök vezérlete alatt állottak és így törzsszervezettel bírtak. Ez pedig a vérségi rendszeren nyugodott. Természetes tehát, hogy az újonnan nyert haza birtokbavétele is ennek a törzsszervezetnek felelt meg. Minden törzsfő a vezérése alatt álló nemzetségeket s azok népeit, azon vidéken telepítette meg, a melynek elfoglalása körül kiváltképpen vitézkedtek. Pozsony vármegye területe hódelás útján jutván a honfoglalók birtokába, egyetlen törzsfő birtoka nem is lehetett, hanem természetesen a fejedelmet illető részek közé soroltatott. Ez magyarázza meg azt, hogy a megye területén megszállásnak

nyoma nincs és hogy az ott idővel elhatalmasodott nemzetségek — talán az egy Salamon-nemzetségen kívül — a várjobbágyok sorából kerültek ki.

A vármegye kárpátalji része, le a Dunáig és fel egész a mai Kosztolány meg Pöstyén határáig, nyugaton a Morva, keleten a Vág vizéig, az ott lakó szlávok kezében maradt, a kik részben a pozsonyi, részben a galgóczi meg banai, sőt utóbb a szolgagyőri várak ellenőrzése alatt állottak. A szigetközi, vagyis csallóközi moesaras rész, a Duna folytonos áradásainak lévén kitéve, a sok hadjárat következtében jóformán lakatlan is volt, s mint ilyen, alig keltette fel kezdetben a honfoglalók vágyakozását. Nagyon valószínűnek látszik, hogy e részt csak utóbb, talán Gejza vagy szent István népesítették be magyar és kún származású népekkel. Erre vall az a körülmény is, hogy míg Pozsonytól északra erős szláv, sőt szláv-os német rajok tanyáztak, addig tőle délre, tiszta, tősgyökeres magyarság vert erős gyökeret.

A nemzetségi és szállási intézmény a királyság megalakításával megszünt, illetőleg átalakult. A külföldön való tartózkodás, az új eszméknek felszívása, kivált a *kereszténység* és az ennek biztosítására behozott külföldi lovagok és nemesek megtelepedése, új, erőteljesebb szervezet után való vágyakozást szült. A királyság eszméje maga is megkívánta, hogy a régi törzsszervezet helyébe új, egységes és maradandó alkotás lépjen. Ennek a nagy munkának alapjait maga szent István rakta le. Az új rend létezésének előfeltétele a *birtokjog* és a *honvédelem* szabályozása volt. Első lépés pedig erre a várak elvétele és királyi elidegeníthetetlen tulajdonnak való nyilvánítása volt. A második lépés: a várintézmény megalakítása, a melyből utóbb a vármegye, mint közigazgatási tényező vált ki.

A várszerkezet.

Szent István elsősorban a már meglevő várakat vette vissza, azokat királyiaknak jelentette ki s a körülfekvő vidék középpontjaivá tette. A pozsonyi vár, mely amúgy is fejedelmi, illetőleg királyi birtok volt, önként kínálkozott arra, hogy ily nagyfontosságú intézmény középpontja legyen. Fekvésénél fogva uralta azt a vidék, védelmi ponttá avatta a keletkezőben lévő osztrák herczegség. Csak természetes tehát, hogy ama 45 vármegye sorában, melyet szent István államalkotó keze hozott létre, az elsők között ott szerepelt *Pozsony* vármegye. Míg azonban egyebütt több várispánság alkotott rendesen egy vármegyét, a melynek élén az egyik várispán, mint az egész terület megyeispánja állott, addig Pozsonyban a várispánság és a vármegye csaknem kezdettől fogva egységes egészet tüntetett fel, mert úgyszólván a mai megye egész területe már akkor a pozsonyi várat ismerte el középpontjául, miután a megye mai területén más, jelentősebb várispánság nem állott. Igaz ugyan, hogy egyes pozsonymegyei községek utóbb más várak birtokaiként szerepelnek, de ez a megye egységes voltát nem zavarta, annál kevésbbé, mert hiszen szent István csak *egy* megerendszert alkotott s csak az utóbb felállított, vagy már meglevő, de csak szent István kora után fejlesztett várak hozták létre a kétféle szervezetet. Kétségtelen nyomai ugyanis a *megye* — a szent Istvántól alapított várispánságok — és a szorosán vett *várispánságok* közötti megkülönböztetésnek, csakis a XIII. században találhatók fel.

A várszerkezet alapeszméje: a hűbéri viszony a királyi várak és bizonyos szolgálmányok között. A várjobbágy tökéletes alárendeltségben volt a királyi hatalommal szemben és sem az egyes, sem az osztály sorsát önhatalmulag meg nem változtathatta. A várjobbágyokhoz különféle osztályok tartoztak. Legjelesebbek voltak a *szent király jobbágyai*, vagy *szent király szabadjai*. Ezek a fegyveres várjobbágság legelőkelőbbjei voltak, legközelebb állottak a nemességhez és ők bírtak legtöbb kiváltsággal. Hozájuk csatlakoztak, de már kevesebb szabadalommal, a *szent király jobbágyainak fiai* néven ismert várjobbágyok. Voltak ezenkívül több-kevesebb szabadalommal ellátott *felmentett várszolgák*, és a várkörüli közönséges munkálatokat végző, a foglyokból és az ország elfoglalása alkalmával itt talált idegen népek ntódaiból toborzott *várszolgák*.

A várjobbágyok a magyar hadsereg magvát alkották. Örökös katonák voltak, kik nem zsoldért, hanem földbirtokért, tehát a haza egy részéért szolgálták a királyt és nemzetet. Szent István ugyanis, a királyi várak tartozékai gyanánt, tekintélyes földterületeket szakított ki s azokat az egyes várak

örök birtokaivá tette. Sajnos, e beosztást megörökítő irat, a szent István legendájának nevezett birtokjegyzék, elveszett s így az ország ezen új területi beosztásának híú képét megalkotni ma már alig tudjuk. Érdekes lett volna e már azért is, mert talán megmagyarázza azt a ma felfoghatatlan körülményt, hogy egyes várföldek gyakran a vártól jó távol, sőt az ország egész más vidékén feküdtek. Magukat a várföldeket különben a várjobbágyok és várszolgák nemről-nemre átszállólag bírták. A különféle birtokon elszéledve élő várjobbágyok, veszély idején, sőt gyakorlás végett kétségtelenül máskor is, abban a várban tartoztak megjeleni, a melynek kötelékébe tartoztak.

A megye — várispánság — élén, benn a várban székelt a comes, az ispán, ki a katonai és közigazgatási szervezet legfőbb vezetője volt. Alatta állott az udvarispán, vagy udvarbíró, kit utóbb magok a várjobbágyok, és pedig saját kebelükből választottak. Ez a mai vice-comes, az alispán. A várispán kötelessége volt, a várhoz tartozó népek ügyei felett ítélni, a szolgálatban álló fegyvereseket begyakorolni, azokkal a királyt hadba kísérni, a várispánság területén felmerült vitás ügyeket rendszerint és elsősorban elintézni. Idővel, midőn e szervezet jobban kifejlődött, a választott udvarbíró volt hivatva a bírói tisztet betölteni. A várispán (főispán) fővezetése alatt működött seregvezér, hadnagy, várnagy, századosok, a tizedesek, a főhirdetők, későbbi fejlődés kifolyásai.

Mindezekből világos, hogy Pozsony vármegye ez időbeli történetéről akkor alkothatunk magunknak helyes fogalmat, ha a rendelkezésre álló adatok segítségével a pozsonyi várispánság képét iparkodunk feltüntetni. Itt véljük helyén levőnek felemlíteni, hogy e vázlatos történelmi rajz folyamában ismételten felhasználtuk azt a nagybecsű anyagot és azt a sok jeles művet, a mely *Ortvay* Tivadar mesteri kezét dícséri. Az ő neve, széleskörű, buzgó kutatásai révén oly annyira összeforrott Pozsony történetével, hogy adatai nélkül e sorok aligha láthattak volna világot.

A *pozsonyi várispánság* tartozékai közül a következő falvak és birtokok neve ismeretes:

1. *Abony*. E néven négy község szerepel a pozsonyi vártartozékok között. Ezek: Kis-, Nagy-, Csukár- és végre Fel-Abony. Mind a négy Abony a Csallóközben feküdt, Királyfiakarcsa táján. 2. *Agyagos*. A Cziliz folyó mellett. (W. VIII. 381.) 3. *Apaj*. Szilvás és Szilincs táján. (F. V. 2 521. Knauz Monum. II. 87.) 4. *Apka*. (W. X. 32. 70.) 5. *Árpádsoka* = Árpádfoka. Tagányi úgy véli, hogy a község, mely a Csallóközben a bósi határban állott, a hol most is egy dülő tartja fenn e nevet, pozsonymegyei község, de szolgagyőri tartozék volt. (F. X. 2 727. — W. VIII. 225. — F. VII. 1/357. — H. O. I. 48. — F. V. 2/191.) 6. *Báhony*. Előbb Bahun. (H. O. I. 101.) 7. *Bala*. (F. V. 3/253.) 8. *Bár* = Felbár. (H. O. II. 118. — W. VII. 227—298.) 9. *Bazin*. (F. III. 2 466.) 10. *Bél*. A Csallóközben. (H. O. I. 141.) 11. *Berény* = Burin. (W. VII. 391. — Knauz Mon. I. 214. — Mon. Hist. Epp. Jazv. I. 47.) 12. *Borsa*. (F. IV. 2 363.) 13. *Bucsuháza*, mely néha Sámottal együtt említetik, mint Bulesu-Sámot. (Pozsonyi kápt. lvt. Cap. 14. f. 9. nr. 5.) 14. *Csanuk* = Csánok. (F. IV. 2/389. — W. II. 269.) 15. *Csataj*, másként Csádé, Chotey. (H. O. I. 101.) 16. *Csukárd*, máskép Torduna, Thurne. 17. *Csundal* = Csandal. Ma egy dülő neve. Jóka és Zavar táján állott. (F. IV. 2 329. — W. II. 261. Bartal Com. II. K. XVII—XIX. in Mant.) 18. *Csiliztő* = Csiliztő. A Csiliztő és a Korosduna közt feküdt. (Lásd Kisfaludy: Somorja város tört. kézirat, melyet itt Som. Tört., a hozzácsatolt oklevél másolatokat Somorjai Okmánytár alatt idézzük. II. sz.) 19. *Dáki*. (F. II. II/111. — Knauz Mon. I. 98.) 20. *Dercsika* = Gyurgsuka. (Bartal Com. II. I. Maut. XVII—XIX.) 21. *Dienesdi*. (F. VII. 1/304.) 22. *Doborgaz*, előbb Doborgoz. (W. XI. 304.) 23. *Ethre* = Ethre-Karsa. (W. II. 209. Bartal. XIII. 1.) 24. *Felutvarnok*. Azonos Nagy-Udvarnokkal. (F. VIII. 4/485.) 25. *Geszt*. (W. VI. 500. F. III. 2 262. V. ö. Pesty: A várisp. tört. I. 366 l.) 26. *Hegyi*. (F. IV. 1/149. W. XII. 316.) 27. *Hideghét*. (W. XII. 560.) 28. *Hódos* = Hudus. (F. V. 2 305.) 29. *Igricz* = Igrám. A „Barzaneh“ folyó mellett feküdt. (H. Oktár. 11. l.) 30. *Ilka* = Jóka. E néven 4 község szerepel a megyében és mind a négy várirtok volt. (F. VI. 308. Hungyadiak kora X. 441.) Abban a pörben, melyet a Salamon nemzetség indított volt a pozsonyi várjobbágyok ellen

A pozsonyi
várispánság
tartozékai.

1239-ben, négyféle ilkai vagy jelkai jobbágyok szerepelnek. (F. IV. 1/149. W. VII. 83.) 31. *Jablám*. Bazin táján feküdt. (F. IV. 2/389. — W. II. 269.) 32. *Jánok*. (F. V. 3/356. — H. O. IV. 71. — W. IX. 451.) 33. *Karcha* = Karesa. E néven a Csallóközben tizenegy falu volt. Úgy látszik, mindannyi a pozsonyi várhoz tartozott. 34. *Kopusd* = Kapusd. Hajdan (1244) Igram (Igricz) és Csataj szomszédságába esett. (H. Oklvt. 11. 1.) 35. *Korosa*. (W. VI. 500. — F. III. 2 262.) 36. *Körtvélyes*. Három falu volt e néven. (Knauz Mon. I. 346.) 37. *Konyha* = Kuhna. (W. X. 18.) 38. *Kürth* (Hidas). (W. VIII. 347.) 39. *Kwza*. (F. X. 3/281.) 40. *Légh*. (F. IV. 1/149. — W. VII. 83. H. O. II. 19. F. VII. 2/113. és V. 3/345.) 41. *Magyar*. E néven három község szerepelt a Csallóközben. (H. Oklvtár 91. — Knauz: Mon. II. 154.) 42. *Marcza-Magyar*. Mortha Magyar. (Ered. okl. SOEmt. III. sz.) 43. *Misérd*. (F. III. 1 174.) 44. *Mocsolán*. (Anjouk. OEmt. II. 245.) 45. *Módor*. (F. IV. 2/389. — W. II. 269.) 46. *Monar*. (W. VII. 25.) 47. *Myr*. (F. VI. 1/51.) 48. *Nyék* (F. II. 172. — W. VI. 391. — Knauz: Mon. I. 215. — F. IV. 1/380. — Kaprinay MS fol. XXXIX. 121.) 49. *Nyír* Bazin környékén volt. (F. IV. 2 389.) — W. II. 269.) 50. *Olgya*. (W. II. 222.) 51. *Ony* = Own. Vágmelléki falu. (H. Oklvt. 20. 1.) Egy 1252-iki határjárás Gánytól keletre helyezi. (H. O. VI. 74.) Egy 1283-iki pedig az érseki birtokban levő Szerdahely szomszédjának mondja. (Knauz: Mon. II. 168.) 52. *Páka*. A mai Kis- Nagy- és Csukár-Paka első jelentkezése. (Anjouk. Okmt. II. 359.) 53. *Páty*. Ablines semptei várföld és Vedrőd szomszédságában volt. (Knauz: Mon. I. 346.) 54. *Pethen* és Pehten. (F. VIII. 5/541. — X. 3 281.) Jóka táján feküdt. (Anjouk. Okmt. II. 246.) 55. *Pókaföld* = Pókatelek. (H. O. II. 68.) 56. *Réte*. Bazin környékén említetik. (F. IV. 2/368.) 57. *Sámot*. (Új. Magy. Múz. 1858. 404.) 58. *Sáp*. (H. O. VI. 84. és IV. 71. — F. IV. 2/368. és V. 3/356. — W. IX. 451.) 59. *Súr*. (F. IV. II/368.) 60. *Suslan*. (F. IV. 2 389. — W. II. 269.) 61. *Szállásadó*. Nyék határában feküdt. 62. *Szász* = Szászváros. (F. IV. 1/149. W. VII. 83.) 63. *Szenics* = Szelench. (Knauz: Mon. I. 346. és II. 120. — W. IV. 214.) 64. *Szemet*. Hozzá tartozott három sziget: *Kenche*, *Sikos*, *Nagyerdő*. Ez a rész *Király-Szemet* nevet viselt. (F. IX. 2/70.) 1356-ban említetik egy *Udvarnok-Szemet* is. (F. IX. 2 221.) 65. *Szerencs* (Magyar-) (F. VII. 2/202. — W. XII. 658. — Knauz: Mon. II. 481.) 66. *Szilvás*. (F. V. 2/521.) 67. *Sztára*. Deáki és a Sala mellett. (W. I. 132.) 68. *Taksony* = Tocsun. (F. II. 111. — Knauz: Mon. I. 98.) 69. *Tárnok*. (W. IX. 113.) 70. *Tejed*. (W. VI. 500. — F. III. 2 262.) 71. *Tevel*. A Dudvágnál Födemes táján lehetett. (F. III. 1/322. — W. XI. 172.) 72. *Toman*. Kürth egyik dűlője volt. (W. IX. 83.) 73. *Vajka*. (Magy. Sion I. 129. — W. VI. 162.) 74. *Vata*. E néven két község szerepel s mindkettő vár birtok volt. (F. IV. 1/149. — W. VII. 84.) 75. *Vedrőd*. (F. VII. 5-85.) 76. *Vereknye*. (W. IV. 206.) 77. *Vök*. (Rimely Cap. Pos. 299. 1.) 78. *Ujvár*. (Haz. Olvt. 63.) 79. *Udvari*. (F. II. 111. — W. I. 132.) Volt Kis- és Nagy-Udvari és a Sala mellett feküdtek. 80. *Zavar*. (F. IV. 2 329. és 389. — W. II. 261. és 269. meg VIII. 410.) 81. *Zoms*. Bél mellett mint dűlő szerepel 1294-ben. (Haz. Oklvt. 144.) 82. *Pozsonyi erdő*. (W. IV. 310. — Knauz: Mon. II. 231.) E terjedelmes birtokokon kívül, melyek kétségtelenül még nem merítik ki mindazon falvakat és javakat, a melyek a pozsonyi várispánsághoz tartoztak, volt a pozsonyi várnak még más megyék területén is tartozéka. Így: *Győrme gyéből* a pozsonyi várhoz tartozott: 1. *Dorog* vagy *Dörög*. A Csallóközben fekvő falu. (W. II. 223. — F. VII. 4/105.) 2. *Medve*. 3. *Kulesod*. 4. *Rudvány*. E győrme gyei községek Gány határával voltak szomszédosak. (Hazai Okmánytár = H. O. VI. 68., 73., 74.) 5. *Patos*. Csallóközi község. (W. VII. 227.) *Bars vármegye* területéből a pozsonyi várhoz tartozott: *Fys* = Füss. (F. IV. 2 364.) *Vas vármegye*ből a pozsonyi várhoz tartozott *Bozza*. Pesty Frigyes szerint. (Várisp. tört. I. 363. s köv. M.) *Sopron vármegye*ből ide tartozott *Szalonta*. (F. IV. 1/275.) *Ausztria* mai területéből ide tartozott a Leányvár-Potunburg határában fekvő Flezynydorff-föld. (Pesty: Várisp. tört. I. 378—379.)

Más várispánságok tartozékai.

Viszont Pozsony vármegye mai területén számos más várispánság tartozékaival találkozunk. És pedig: A *nyitrai* várispánsághoz tartozott *Milej* nevű föld. (F. III. 1 124.) A *galgóczi* várispánsághoz tartozott *Gány*. (F. V. 1/313.) — *Dombó*. (W. VIII. 24. és XII. 26.) — *Wistuk*. (F. V. 1/70.)

Ered. M. N. Muz. gf. Forgách es. lvt.) A *szolgagyőri* várispánság területéhez tartoznak a következő, jobbára csallóközi községek: 1. *Árpádsoka* v. Árpádfoka. Ma dűlő a bősí határban. (F. X. 2/727. — W. VIII. 225.) 2. *Bős* Árpádfokával egyetemben említetik. 3. *Dombó*. (Felső.) (W. IX. 171.) 4. *Gyümölcs*. (Gumulch). (W. VIII. 295.) 5. *Petény* (Petend). (F. VIII. 7 244. — Anjouk. okmt. II. 627—633.) 6. *Szolgagyőr*. Nem tévesztendő össze a szolgagyőri várral, melynek tartozéka volt. A mai Kürth puszta mellett feküdt. (F. X. 2/724.) 7. *Szalonta*. *Szakállos* v. Apácza-Szakállos. (W. IX. 575.) 8. *Tőnye*. (W. IX. 503.)

Mivel tény, hogy 1294-ben a szolgagyőri vár már nem állott fenn, vagy legalább nem volt olyan állapotban, hogy erődítmény jellegével bírhatott volna, és mivel okmányilag utoljára 1282-ből igazolható, valószínű, hogy e két évszám között lefolyt időben, talán éppen 1291-ben a Habsburgi Albert osztrák herceg által III. Endre királyunk ellen folytatott hadjáratban pusztult el. Ez időben tehát az összes fennebb említett községek felszabadultak a vár hatósága alól és természetsszerűleg a pozsonyi comes uralma alá jutottak.

A *semptei* várispánsághoz tartozott s ennek ez ideig egyetlen ismert tartozéka *Ablincs*, mely Szelines és Vedród közelében feküdt. (Knauz: Mon. I. 346.)

A *mosonyi* várispánsághoz tartozott bizonyos *Váras-Balog* föld, mely állítólag egy pozsonymegyei Geszterce, másképp Samaria, szomszédságában feküdt. Kétségtelenül azonban nem állapítható meg, hogy pozsonymegyei terület volt-e. (V. ö. Pesty: Várisp. tört. I. 329.)

Pesty Frigyes a várispánságokról írt alapvető művében, önálló várispánság gyanánt szerepelteti a *stomfai* várispánságot. Igaz ugyan, hogy egy-két oklevél említ földeket, a melyeket a stomfai várispánsághoz tartozóknak mond, de ugyanezt cselekszi egy más oklevél, mint láttuk, Vedróddal is, a melyet azért önálló várispánságnak még sem akar elismerni. Tény, hogy ha Stomfa tényleg várispánság középpontja volt, ez a várispánság csak igen jelentéktelen, kisterjedelmű lehetett, és a XIV. század elején már megszűnt.

Stomfát IV. Béla egy 1269-iki oklevélben említi először, de várispánsági jellegére czélzást nem tesz. V. István 1271-ben kiemeli Sándor comes érdemeit, ki Stomfa vidékén volt birtokos és éppen Stomfa védelmében vesztette el életét. Sándor comes ugyanis Stomfát Ottokár cseh király hadai ellen védelmezte. Ezen érdeméért a király Sándor fiainak: Domokos és Károlynak egy *Zoyssa* nevű földet adományoz, a melyről mondja, hogy az a stomfai várhoz tartozik, de egykor Sándor comesé volt és az ő révén jutott a vár birtokába. (F. V. I 130. — W. VIII. 336. és ismét F. VIII. VII 185, a hol a föld *Mortun* nevet visel.)

IV. László 1280-ban Jakabnak, Pozsonyváralja bírájának, ki János pozsonyi alispán ellenében a várat a király hűségében megtartotta, adományozza Plumow (ma Lamaes, Plumenau, Blumenau) nevű földet, kivéven azt a stomfai várispánság (Comitatus Uztumpa) kötelékéből. (W. IV. 218.) Nehéz elképzelni, hogy a pozsonyi várnak csaknem a tövében idegen vártartozék lehetett volna. Valószínűbbnek látszik az, hogy maga Stomfa is a pozsonyi várhoz tartozott s mint ennek egyik exoziturája némi külön várföldekkel és önállósággal bírt. Megerősíti véleményünket az a körülmény, hogy ugyanezen királyi földet Péter királyi tárnokmester már 1279-ben odaadományozta Jakab bírónak, s hogy a bíró a királytól voltaképpen csak az adomány megerősítését kérhette. Már pedig Péter comes ez ügyben, mint pozsonyi ispán járt el. (W. IV. 218.)

Láthatjuk mindezekből, hogy Pozsony vára, a magyar nemzet alkotmányában fontos szerepre volt kiszemelve, a mit földrajzi fekvése is szükségessé tett. A nagyszámú földbirtok, mely a pozsonyi várhoz tartozott, a megye javarészét tette és nagyszámú várjobbágyra enged következtetni. Azonban az Imre király alatt lábra kapott szokás, hogy egyesek, akár országos és közérdekű, akár a király személyének tett szolgálataik jutalmául várföldeket kaptak, a pozsonyi vár tartozékait is megdézsmálta. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy míg egyebütt a várispánságok földje rohamosan apadt és az Árpádok kihaltával egyes váraknak már alig-alig voltak tartozékai, a pozsonyi várispánság földjei tömegük nagyobb részében még meglege-

tősen érintetlenül állottak. Így érdekes jelenség, hogy a pozsonyi vár kötelékéből még Nagy Lajos király is ment fel földeket. Egy 1351-iki levélből tudjuk, hogy a király a Pozsony vármegyében fekvő és a pozsonyi várhoz tartozó Szemet földet, Jákob mesternek, a pozsonyi városbírónak adományozta. (F. IX. 2 70. és 71.)

A várbirtokok elforgácsolása ellen erélyesen fellépett IV. Béla és pedig még királyfi korában. Megúnván atyjának e tekintetben is szertelen pazarlását, bizottságot szervezett, melynek feladata volt a várföldek felderítése és visszaesatolása. Ambár e bizottság vezetője maga az ifjabb király, IV. Béla volt, mégis utóbb, a nyomasztó körülmények hatása alatt, és a tatár veszedelemmel szemben, kitűnő férfiak jutalmazása céljából, ő maga is pazar kézzel osztogatta a várjavakat.

Egyébként a pozsonyi várispánság területén működő várbirtok-visszaszerző bizottság tagjai közül ismerjük 1252-ből Roland nádort és pozsonyi főispánt, meg Vinceze nyitrai püspököt. (Uj. Magy. Múz. 1858. I. 409.) Sőt e két kiváló férfiú hiteles és teljes kimutatást is készített a pozsonyi vár álladékaról és valamennyi várjobbágy és más szolgálmányok nevét regestrumba foglalta. Ambár ez a nagy fontosságú irat elveszett, magát a tényt mégis tudjuk a karsai várjobbágyfiúk felszólamlásából. Ugyanis ők elnézésből kimaradtak a regestrumból, és félvén, hogy ezáltal kiváltságos állásukon esorba eshetik, a hiány pótlását kérték. Roland nádor és Vinceze püspök a felszólamlókat 1256 táján, Péter-Pál napjára Pozsonyba rendelték, hol a karsaiak IV. Béla szabadalomlevelét fel is mutatták. Mivel pedig a kihallgatott tanúk — a várjobbágyok, a várnép és a nemesek — egyhangulag vallották, hogy a karsaiakat a várjobbágyok szabadalma megilleti, a bírák kimondták, hogy a karsai várjobbágyfiúk, ámbár a királyi regestrumba beírva nincsenek, régi szabadalmaikban mégis fenntartandók. (W. II. 256, 257. Bartal Com. Mant. IV. 1.)

Megtörtént utóbb, a IV. Bélától megindított visszaszerzési folyamat daczára is, hogy egyes királyok egész várispánságokat, egész vármegyéket ajándékoztak el. Ez ellen határozott állást foglalt és törvényben tiltakozott az 1291-iki országgyűlés. Mindazonáltal III. Endre 1297-ben Pozsony várát, egész Pozsony vármegyét és annak összes egyéb várait nejének, Agnes királynénak adományozta oda. (F. VI. 2/71.) Természetes azonban, hogy ez a körülmény a pozsonyi várispánság fennállásán semmi változást nem okozott s a vármegye, mint közigazgatási szerv, változatlanul működött tovább.

A birtok-
kezelés.

Az egyes várföldeken a birtokkezelés a karolingi gazdasági rendszer utánezata volt. A falu népe századosok alá volt rendelve, kik nemesak a hadban voltak vezetőik, de gazdasági és igazgatási ügyekben is előljáróik. Így a Csallóközben például az udvarnoki nép is századosok alatt állott és Roland nádor. Paka udvarnoki ispánon kívül, 13 udvarnoki századost sorol elő. (W. II. 216.)

Idők folytán egyes várjobbágyok, kiváló érdemeik jutalmául, nemesekké lettek. Ezek azután vagy mint országos nemesek szerepeltek s akkor a vár köteléke alól feloldattak, vagy mint nemes várjobbágyok s ekkor a várispánság hatósága alá tartoztak. Hogy ez utóbbiak is mily előkelő szerepet játszottak az akkori magyar társadalomban, azt szépen megvilágítja Csukár János pozsonyi várjobbágynek 1291-ben, a pozsonyi káptalan két kanonokja, a mosonyi plébános és több előkelő nemes jelenlétében Magyar-Óvárott tett végrendelege. Ebben a végrendeletben ugyanis Thurne nevű, Nagyszombat és Pozsony közt fekvő birtokát (ma Csukárd) a pozsonyi káptalannak hagyja, a melynek a Megváltóról nevezett templomának kriptájában van eltemetve az ő apja, *Péter comes* és más ősei, s a melybe, mint „kegyúr“, ő is temetkezni óhajt. (Rimely Cap. Pos. 304—308.)

A megye.

A várispánságok az Árpád-ház utolsó királyai alatt lassanként megszűnnek. A szervezet korhadtnak bizonyul és IV. Béla erélye sem tudja azt többé fenntartani. Helyükbe lép a megye, a comitatus, melynek első nyomai már a XII. század végső éveiben fellelhetők. A várispánságok beleolvadnak a megyébe, vagy talán helyesebben megyékké alakulnak át. Természetes, hogy ebben az átalakulási folyamatban egyes jelentéktelenebb várispánságok egészen eltűnnek s ezeknek már a XIV. század utolsó éveiben nyomuk is alig maradt.

Pozsony vármegye, ámbár kebelében a várispánság intézménye talán legtovább állott fenn, mégis mai alakjában már a XIII. század végső és a XIV. század első éveiben alakul ki. Törzse természetesen a pozsonyi várispánság volt, a melyhez járult még a szempezi, az állítólagos sptomfai várispánságok területének egy része, valamint a Holicstól (régii neve Ujvár) délre fekvő vágmelléki és kárpátalji rész. A megye határai tehát, az Árpád-ház kihaltával, már körülbelül teljesen kialakultak s talán — kivéve az egy szempezi vonalat, mely a Vág folyó szeszélyes folyása szerint ismételtelen változott — teljesen megegyezett a mai határokkal.

Pozsony vármegye esallóközi területét másként Kis-Pozsonymegyének is nevezték. Ennek ellenében a többi rész Nagy-Pozsony volt. E kettéválás nyomára már a XIII. században akadunk. Ince pápa ugyanis egy 1253-iki oklevélben azt írja „Challokuz, sive minus Posonium“. Ettől kezdve számos adattal igazolható, hogy a Csallóköz külön közigazgatási területet alkotott, ámbár mindig a pozsonyi vár ispánjának, a pozsonyi főispánnak és a pozsonyi alispánnak fővezetése alatt. Közgyűlését a két rész együtt tartotta, de ily alkalommal ezzel a formulával éltek: Pozsonymegyének és a Csallóköz nemességének egyeteme (F. IV. 2. 202. W. X. 319. — XII. 658. — F. X. 2. 185. — IX. 7. 147. V. ö. Pesty, Eltűnt régi várm. I. 43.).

Van nyoma annak is, hogy egyes községeket, vagy kerületeket a királyi kegy kivont a vármegye hatósága alól és mint királyi nemeseket egyenesen és közvetlenül a saját hatósága alá helyezett. Így történt ez pld. Pozsonymegyében 1279-ben Hodos faln lakóival.

Nagyobb seperatum corpust, de a mely mégis be volt a megyébe kebeleze, alkotott a vajkai érseki nemesek széke. A vajkai szék.

A magyarországi főpapok kiváltságai között előkelő helyen áll az a kiváltság, a melylyel az esztergomi érseken kívül csak kevesen bírtak, hogy birtokaikból érdemes férfiaknak telkeket adományozhattak és ezáltal őket nemeseiké avathatták. Az esztergomi érsek nemesei négy önkormányzati egységben tömörültek. Ezek a nemesi székek voltak. Ilyen volt a beéli, mely Komárommegyére terjedt ki, a verebélyi Barsban, a szentgyörgyi Bars- és Hontmegyékben és a vajkai, mely Pozsonymegye területén állott fenn.

A vajkai vagy másként gelle-vidéki praedialis nemesség székeének főhelye Vajka községe volt. Hozzá tartoztak Doborgaz, Keszölezés, Bácsfalva, Pinké-Karcsa, Péterfalva, Albár, Mórócz-Karcsa, Dohafalva, Szentgyörgyúr és Bense községek, a melyek lakói részben egészen egyházi nemesek voltak.

A vajkai nemesi székek és az érsekbeélinek egy közös udvarbírájok volt. Ezenkívül azonban minden székeknek, így a vajkainak is volt egy aludvarbírája, mintegy alispánja, volt saját szolgabírája, voltak esküdtjei, jegyzői s egyéb alkalmazottjai. A nemesi székeknek ugyanis külön közigazgatási és bíraskodási joguk volt s peres ügyekben, mint felebbviteli bíróságnak, az esztergomi érseknek, illetőleg kanczellárjának voltak alárendelve. Ezenként négy közgyűlést tartottak, a melyen a szék ügyeit intézték. A későbbi dicasteriumok és a székek között a megyei hatóság jóformán csak közvetítő közeg volt, minden joghatóság nélkül. A székek szervezete különben teljesen azonos volt a megyék szervezetével, úgy hogy azok valósággal megyét alkottak a megyében, a nélkül azonban, hogy abból kiválhattak volna.

A praedialis nemesi székek ezélja különben az volt, hogy az érsek banderialis kötelezettségének eleget tehessen. A székek szorosan véve katonai székek voltak s a praedialis nemesek alkották — udvarbíráik, mint kapitányok vezérlete alatt — az érseki bandériumokat. (V. ö. Ozorai: Praedialis nemesek. — Bartal Com. II. Uj Magy. Múz. 1866. 249. l. stb.)

Pozsony vármegye a felsőmagyarországi részek legnagyobb vármegyéje, és lakossága túlnyomó részben tiszta magyar volt. Az egész Csallóközben, a Vág déli folyásának partjain, csupa merő magyarok laktak. A tótság a Kis-Kárpátok aljában tanyázott, de itt is, mint látni fogjuk, a székelyekkel vegyesen. A német elem a városokat lepte el és Pozsony közelebbi környékén, valamint a Szentgyörgyi grófok kárpátalji birtokain telepedett meg.

Boleráz község 1258-ban kelt határleírásában említve van a nagy erdő, „magna sylva“, a mai Fejérhegység. Az mondatik erről, hogy a székelyek felé esik, hol három határ ütközik össze: Bolerázé, Solymosé és a szé-

Székely telepek.

kelyeké. (F. IV. 1. 372.) Ugyanezt a hármast említi I. Lajos király 1364-iki oklevelében. Ezek közül az egyik, úgymond, a székelyek földje, a másik Diós határa, mely helységet régen Solymosnak neveztek. (Jerney: Kel. út. II. 257.) A Fejérhegység mindkét oldalán lakott székelység emléket őriz a Pozsony vármegye nyugati határszélén fekvő Székelyfalva (Szekula) helység neve is.

De nemcsak a Fejérhegységben, hanem a Vág mellékének pozsonymegyei részében is volt tekintélyes székely telep. Kitészik ez IV. Béla év nélkül, 1235—1270 közt, kelt okleveléből, melyben a vágvidéki székelyeket, kik egykor saját ispánjuk által terhelhetve, hozzá folyamodtak, s kiket ő azon kötelezettség mellett, hogy évenként 100 fegyverest tartozzanak neki és az országnak minden hadjárat alkalmával kiállítani, a sanyargatás alól felment és hű szolgálataik jutalmául abban a kegyben részesít, hogy ezentúl nem megszabott számban, hanem mint a nemesek, fejenként tartozzanak vele együtt táborozni. Ez a telep Vága község táján feküdt. (V. ö. Szabó: Magy. Székely telepek cz. ért. A régi székelység 101. s köv. II.)

A Pozsony vármegyéről alkotott vázlatos kép kiegészítéséül álljon itt a vármegye főbb tisztviselőinek névsora, úgy, a hogy azt a történetbúváróktól felszínre hozott adatok alapján máig összeállítani lehetett.

Főbb tisztviselők.

Noha Pozsony vármegye egyike az ország legrégebbi vármegyéinek, mégis adatok hiányában csak 1135-ből ismerjük első főispánját. Ez *Leuka* tárnokmester. Utána ismét nagy hézag állt be a sorozatban. Ugyanis 1142-ben szerepel csak *Julián* comes, a kire nézve azonban oklevelés adatunk nincs. 1183-ban következik azután az első ismert főispán: *János*. Őt követik: 1194—1192. Tőre fia *Péter*, kit egyesek Gertrúd királyné gyilkosának tartanak. 1198-ban *János*; 1200-ban *Henrik*; 1202—1203. *Tamás*: 1205-ben a Győr nemzetségbeli *Botho*; 1206-ban *Merkur*; 1207-ben Vázsonyi *Ákos*; 1208—1210. Mók (Maczkó); 1211—1212. Csák nb. *Miklós*; 1212—1214. Bór nb. *Bánk* nádor, kinek neve szintén szerepel Gertrúd királyné tragédiájában; 1214—1222. Zsámboki *Smaragd*; 1223-ban *Tibor*; 1223—1224. Hahold nb. *Buzád*: 1224-ben Szát nb. Bars fia *Miklós*, a királyné udvarbírája és egyszersmind soproni főispán; 1225—1229. *Demeter*, kir. étekfogó, az Aba nemzetség szekcsei ágának őse; 1232-ben *Ede*; 1233—1234. *Miklós* tárnokmester; 1235-ben *Lukács*; 1235—1240. *András*; 1243—1245. *Máté* tárnokmester; 1247—1248. *Dénes* tárnokmester; 1248—1256. *Roland* nádor; 1260—1263. *Németújvári Henrik*; 1263-ban Csák *Máté* tárnokmester; 1264-ben *István*: 1264—1265. Roland nádor, ki e főispánságot már 1248—1256 közt viselte; 1267-ben *András*; 1267—1269. Csák *István*, a királyné udvarbírája; 1270—1272. *Egyed* tárnokmester, az Abák közül; 1272—1273. *László*; 1273—1274. *Pektári Joakim* tárnokmester, egyúttal pilisi főispán; 1275-ben Huntpázmán *Tamás* országbíró és semptei főispán; 1276-ban Csák *Máté* tárnokmester; 1277-ben Csák *István* tárnokmester; 1279—1280. Csák *Péter* tárnokmester; 1281-ben *Demeter*; 1282—1283. Csák *Máté* nádor, egyúttal soproni, somogyi főispán, meg a kúnok ispánja; 1284-ben Németújvári *Héder Miklós* a kúnok ispánja; 1287-ben *János*; 1289-ben Tellesbruni *Eberhard*; 1291-ben *Apor*; 1291-ben *János*; 1291-ben *Demeter*. Ez évben tehát a főispánság háromszor is változott. 1292-ben *Miklós* nádor; 1292-ben *Domokos* mester; 1293—1296. *Trencsényi Csák Máté*; 1296-ban *János*; 1297—1300. Katyz nb. *Demeter*, a Balassák őse; 1307-ben *Herman*; 1313-ban *Detre*: 1322—1248. *Treutel Miklós*; 1349—1351. *Kont Miklós*; 1351—1360. *Medgyesi Simon*; 1360—1362. *Kónya* mester; 1362—1365. Heem fia *Benedek* mester; 1365—1367. *Zobonyai László*; 1367—1371. *László* opuliai herceg, nádor; 1373-ban *Heem Mihály*; 1374-ben *János*; 1376—1377. *Gara Miklós* nádor; 1379—1380. *Heem Benedek*; 1381—1382. *Szécsi Miklós* országbíró; 1382—1384. *Zámbó Miklós* tárnokmester; 1384-ben *Rozgonyi István* és *György*, a két testvér egyszerre viselte a főispáni méltóságot; 1385-ben *Lökös*; 1386—1388. *Cuonstat Smiló*, ki egyúttal a pozsonyi vár kapitánya is volt; 1389—1401. *Stibor* vajda 1402-ben *Wettaw Smilo*; 1403-ban *Miklós*; 1404-ben *István*; 1405-ben *Wettaw Smilo* másodizben; 1405—1407. *Sülstrang*; 1407-ben *Smilo* harmadizben; 1408-ban *Sülstrang* másodizben; 1409-ben *Bazini György* grf.; 1410—1412. *Meysdorffer Kristóf* pozsonyi várnagy; 1412—1421. *Kapler Péter*; 1421—1444. *Rozgonyi István* és *György*, másodizben; 1445—1448. *Rozgonyi Sebestyén* és *György*;

1448—1450. *Rozgonyi György*; 1450-ben *Janusy* (Jánossy?) *Benedek*; 1451-ben *Sóvári Soós György*; 1451—1452. *Guthori Nagy László*; 1452-ben *Rozgonyi György*; 1452-ben *Wath Mihály*; 1452-ben *Hunyadi László*; 1454-ben *Rozgonyi György és Sebestyén*; 1455-ben üresedés; 1456-ban *Czillei Ulrik*; 1457-ben üres; 1458—1467. *Paumkircher András*; 1467—1486. *Alsóindvai Bánffy Miklós*; 1489—1491. *Czobor Imre*; 1492-ben *Rozgonyi Péter*; 1495—1500. *Csebi Pogány Péter*; 1505—1509. *Sárkány Ambrus*; 1510—1512. *Podmaniczky János*; 1514—1526. *Berzenyei Bornemisza János*.

A megye *alispánjai* közül a következőket ismerjük: 1248—1249. *Ivánka*; 1251—1253. *Pucz*; 1295—1297. *Vörös Abrahám*; 1298—1301. *Divéki Iruszló*; 1301-ben *Detre*; 1303-ban *Remekkezy Rumugus*; 1303 után *Schad Herman*; 1306-ban *Remekkezy*, valószínűen azonos az 1303-iki alispánnal; 1306-ban *Miklós*; 1311—1313. *Detre*; 1315-ben *Domokos*; 1319—1320. *Huetstok Detre*; 1327—1329. *Orros Péter*; 1331—1332. *Farkas*; 1334-ben *Miklós*; 1341-ben *Fülöp*; 1351-ben *Ravasz Istrán*; 1352—1354. *Toldy Miklós*; 1364-ben *János*; 1368-ban *Miklós*; 1375-ben *Mihály*, *Zenthyvani János* fia; 1377-ben *Paska*; 1382-ben *László*; 1385-ben *Palóczi Péter*; 1386-ban *Smilo*; 1394-ben *Zerencesen Miklós*; 1396-ban *Kernecz Miklós*; 1397-ben *Perpelke*; 1398—1400. *Ghimesi Forgách Péter*; 1402-ben *János*; 1454—1457. *Raiker György*; 1490-ben *Csellei György*; 1493-ban *Rátkai Pál*; 1511-ben *Ilyésházi Ilyés György*; 1517-ben *Pókateleki Kondé Mihály*; 1519-ben *Aczél Istrán*. — (V. ö. *Ortvay* Pozsonyváros tört. I. és II. k. — *Hertner* Arpád-kori megyei tisztv. — *Ginár* Index Cod. Dipl. — *Korács* Betűrend. névm. az Arpádk. Okmt. — *Somogyi* Magy. főisp. — F. VII. 2 307 s köv. — *Lehoczky* Regni Ordines.)

VÁRAK ÉS VÁROSOK A MEGYE TERÜLETÉN.

Pozsony vármegye legegyszerűbb és legjelentősebb helye, kezdettől fogva, a várhegy és annak tövében keletkezett város volt, mely az egész vármegyének nevet adott, a várispánságnak magva s utóbb a várnegyének, majd jó ideig az egész országnak is székhelye volt.

A Hunyadi Mátyás udvarában élt olasz tudósok között lábrakapott volt az a negélyeskedő szokás, hogy lehetőleg sok magyar várat és várost római eredetűnek tüntessenek fel s római nevekkel lássanak el. Ez a szokás szülte azután azt a nagy vitát, mely Pozsony neve körül képződött. A humanisták ugyanis a régi latin Posonium helyett Pisonium-ot kezdtek írni, hogy így a római remekírók műveiben előforduló Piso-val hozhassák a várost összeköttetésbe. Így írták a város nevét Bonfinius, Ranzanus s az ő adataik alapján Münster, Braun és Bél, Notitia Hungariae Novae című hatalmas művében, a kit azután a megye egyik monografusa, a különben körültekintő *Korabinszky* is követett. Sőt Moller tovább fűzte a romanizmus játékát és Pozsony = Pisonium nevét a jó borsó földből véli származtathatni. Mindezzel szemben kétségtelenül áll és Schönwiesner óta nem is vonja senki kétségbe, hogy Pozsony neve latinul Posonium, s hogy ez nem egyéb, mint a magyar Pozsonynak latinos formája.

A mily kétségtelen azonban, hogy „Pozsony“ ősi név, épp oly bizonytalan, hogy miképp és honnan származott. Ortvay — mint említők — a nyelv-alakulási folyamatok szemmel tartásával, Wratizlaviából származtatja e nevet és véleménye mellett nyomós érveket tud felhozni. Viszont azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy már az 1091-iki pannonhalmi levél „Poson“-t ír, hogy Turóczy krónikája mindig csak „Poson“-t és „castrum Poson“-t használ, hogy régi leveleinkben gyakran fordul elő a Pós, Pósa személynév és végre, hogy 1256 táján a Dunán túl, Igal mellett, egy *Basni* nevű birtok szerepel, a melynek neve *Posoni* alakban is előfordul. A mily valószínűnek tartjuk tehát, hogy Pozsony német neve Bresburg, a Braslavia, Braslaburek stb. átalakulása, éppen annyira kételkedünk abban, hogy Pozsony neve is ennek átídomításából keletkezett volna. (V. ö. Ortvay: Pozsony város tört. I. Rómer: Pozsony régészeti műemlékei. H. O. VI. 96, 97 stb.)

Rómer Flóris, a pozsonyi műemlékekről írt jeles munkájában ama nézetének ad kifejezést, hogy Pozsony a római korban, mint vár alig állhatott fenn, s hogy ott római gyarmat nem volt, mert kellő számú római emléket,

Pozsony vára.



POZSONY VÁROS RÉGI PECSÉTJEL.

mében az a körülmény, hogy a „várnak négyszögű alakzása” feltűnik már legrégebb várképeinken (a XIV. századi bécsi képes krónikában) és pecséteinken is.”

A mily elágazók a vélemények, épp oly bizonytalan érveken épülnek fel. Egy bizonyos csak, hogy a magyarok bejövetelekor a pozsonyi várhegyen valamelyes erődítmény állott, s hogy azt Szent István, mivel várispánság székhelyévé tette, kibővítette és megerősítette. Valószínű pedig az, hogy ez az erődítmény kezdetben alig különbözött egy jobb felszerelésű földvártól, és hogy a kőépítésnek első okleveles nyoma a pilisi apát építkezéséről szól, a kiről tudjuk, hogy a vár erődítésére a vödricei tornyot emeltette. A várak szakszerű építése nálunk voltaképpen a tatárjárás után vette kezdetét. És tényleg, alig néhány évvel később, 1245-ben, Mocs fia Leskó és testvérei, meg Csög fia Péter újabb tornyot építenek a várhoz, a mely buzgalomuk jutalmául azután IV. Bélától a nyéki birtokot kapják. Utóbb pedig Roland bán, a Rathold-nemből, erősítette meg a gondjaira bízott várat az osztrákok ellen.

Egy 1257-iki oklevél szerint pedig Rembald, az ispotályosok főnöke, arra kötelezte magát a többi között, hogy a pozsonyi vár védelmére a várban 50 szerzetes lovagot, a megfelelő szolgálomezénnyel, fog elhelyezni. (Fejér IV. II 218. IV. I 380. VII. II/12. IV. I/452. Századok. 1877. 605—606.)

E történelmi adatokkal megegyezik Rómer Flóris vélekedése, hogy a vár nagytömegű őrtornya, mely, mint a vár legerősebb része, később a szent koronának is védelmül szolgált, volt az eredeti várépítmény. A vár mai alakjában előforduló egyéb építmények későbbi eredetűek, de megrongáltságuk miatt koruk biztosan meg nem állapítható.

A vár eddig ismert legrégebb alaprajza, mely Albert vagy V. László király korában készült, s melyet Rómer a bécsi városi múzeumban látott, már nemcsak várról, hanem várkastélyról és templomról is tesz említést. Ennek, továbbá a talált régi maradványoknak és a ma is meglévő részeknek figyelembe vételével Rómer így írja le a középkori pozsonyi várat: A vár nagyobbítása alkalmával, a nyugati védőfal a nyugatészaki vártornyotól az északi kerek-toronyig terjedett, mely a várhegy meredek lejtője fölött áll; innen a másik toronyig, mely a város fölött áll, kanyarodik; ismét visszafordul, a vár keleti

mely a vár római eredetét igazolná, nem lehet a környéken találni. Az ő nézete szerint a pozsonyi vár alatt a XI. században még „aligha szabad mást értenünk, mint gátműveket és nyakra-főre emelt őrtornyokat, tehát mindenestre csak *szükségleti* építményeket”. Ezzel szemben Ortway azt vitatja, hogy Pozsony tényleg római telep volt; hogy a várhegyen már a rómaiak idejében kontraerőd keletkezett, mert alkalmas figyelőhelynek találtatott, és hogy alján vásárhely támadt. A vár mai alakjából pedig azt sejtí, hogy „a pozsonyi várkastély, bár falait újabb idők emelték, római mintának köszöni mai szokatlan alakját. És megerősíti őt e sejtel-

udvarán keresztül, a lejtőn, a diadalkapu felé, melynek déli magas fala mai nap is fennáll.

Ez utóbbi kerek-toronyból a régi várkapuig ismét egy fal terjed, a kapun túl pedig különféle képpen tört vonalakban, mint azt a védelmi rendszer kívánja, a külső fal elvonul azon falig, mely a *korona*-torony nyugati falával egyenközü. E fal által új, terjedelmes udvar képződik. Végül a nyugati nagy udvart alkotja az a lejtő, mely a Szamárhegy felé fekszik és a várat a legújabb fal által a vár-utczától elválasztja. Ez a tér valószínűleg az árkok betöltésével és gátak húzásával közlekedésbe jutott a várhomlokzat előtti főtérrel, melytől a nyugati diadalkapu el volt választva. Az a várpalotafal, mely a várnak leggyengébb pontján, a Szamárhegy felé áll, hat lépést tesz szélességében, és minthogy ez a szélesség egész a tetőzet alá ér, következik, hogy az északnyugati torony fenn ezen a falon ült. Ama mély és széles árok fölött, mely a homlokzat előtt elterül, hajdan vonóhid lebegett. A vár kútját Zsigmond király ásatta 1436-ban, Rozgonyi kapitány-sága idejében, abból a 2000 aranyforintból, mely a tömlőczben meghalt Pan-kucher után maradt. Az első és második torony között egy kisebb ajtó van elhelyezve. A második tornyon pedig, mintegy három ölnyi magasságban, esőcső húzódik el, mely 2^o-nyire a faltól mintegy egy lábnyival alább száll. Az emelet déli részén erkély volt, mely a Bél által közölt ábrán még látható. E torony keleti részétől lefelé egy 4 lábnyi fal vonult le a város felé; iránya a várhegy közepe felé egyenes volt, itt derékszög alatt délnek hajlott, míg ismét előbbi irányát követve, a hajdani Esterházy-háznál álló toronynak tartott. A vár kapui között a főkapu a középkori királyi építészet valóságos remeke volt s még romjaiban is felkelti az utókor érdeklődését. A régi szekérkapu a nyugati kerítésfalban, az első kerek-toronytól dél felé mintegy 10 ölnyre lehetett. A mai két szekér-kapu közül az egyiket 1712-ben III. Károly, a másikat, mely az alsó

várrekesztékbe vezetett, 1674-ben I. Lipót építtette. A vár előépítményéhez tartozott s a várral valószínűleg palánkokkal vagy falakkal összeköttetésben állott a dévényi úton lévő víztorony, ugyanaz, melyet János pilisi apát építtetett és 1462-ig a pilisi konvent gondjaira volt bízva. Erről a toronyról tudjuk, hogy Zsigmond király kivette a pilisi konvent kezéből és őrizetét kedvelt híveire, Bonaventura Jakabra és fiára, Gáspárra bízta. Ezért az őrizetért kapta Jakab mester a dunai rév jövedelmének kétharmadát s joga volt a révjövedelmet beszedni. A pilisi apát kárpótlásul a toronyért 30 arany forintot kapott és a révjövedelem egyharmadának élvezetében továbbra is megmaradt. 1430 körül pedig a pozsonyi polgárok járultak nagyobb összeggel a vár erősítéséhez. E pénznek egy része éppen a vár díszes kapujának emelésére szolgált.



RÉSZLET A POZSONYI VÁRBÓL (A KORONATORONY).

Pozsony kelet-
kezése

Pozsony város alapításának idejét pontosan meghatározni ma még nem lehet. Nincs erre sem elégséges adatunk, sem elégséges támpontunk. Ortway Tivadar azonban úgy véli, hogy Pozsony, a várhegy oldalán, ott, hol ma a város nyugati része terül el, mint római vásárhely alakult, a hová a barbár népek elhozták áruikat, s a hol a hegyen álló védelmi telep oltalma alatt, szabad kereskedést űzhettek. Ortway annak igazolására, hogy a vármegye kárpátalji része és főként Pozsony római kézben volt, igen ügyesen csoportosítja az eddig felmerült adatokat és nézetét nagyon valószínűvé teszi. Rakovszky István, ki Pozsony múltjának kutatása körül elévülhetetlen érdemeket szerzett, hasonló nézetben van és ő is hiszi, hogy a város a szláv uralom idejében is megvolt, bárcsak egyes szétszórt házakból állott, és hogy virágzásnak szent István alatt indult, a ki ide százokat és frankokat telepített le.

Kétségtelennek látszik, hogy a város első magva tényleg a várhegy alatt, ott volt elhelyezve, a hol azt Ortway megjelöli. Ezt bizonyítja ugyanis az a körülmény, hogy míg a város jelenlegi területéből a mai Széplak-utca környéke, a hol a vár vendégnepeitől lakott Széplak falu állott, az a terület, mely Széplak és a Vödricznek nevezett rész között feküdt, erdőborította vár-föld volt, ellenben maga a váralja, a Vödricz, a mai Zuckermantl nem volt

III. ENDRÉNEK A POZSONYI POLGÁROK VÁMMENTESSÉGÉT MEGERŐSÍTŐ OKLEVELE.

az, holott rendszeren éppen a vár alatt fekvő végek tartoztak volt a várakhoz. Ennek más okát adni igazán nem tudjuk, mint ha feltételezzük, hogy a vár-ispánság szervezésekor e helyen már lakott község terült el, a melyet a király nem korlátozni, hanem fejlődésében előmozdítani óhajtott.

Természetes, hogy Pozsonynak kezdetben csupán egyszerű községi szervezete volt s mint ilyen a vármegyei törvényhatóság felsőbbbsége alá tartozott. Ez a községi szervezet azonban, ama kiváltságos helyzetnél fogva, a melyet e hely hazánk történelmében, fekvése következtében, elfoglalt, csakhamar városias színezetet öltött s hihető, hogy e tekintetben már első királyaink is különféle szabadalmakkal ruházták fel. Mivel azonban a várost 1271-ben Ottokár cseh király hadai felégették s ez alkalommal úgy a városi, mint a káptalani levéltár elpusztult, az első beigazolható adat Pozsony városias jellegére nézve az a szabadalomlevél, a melyet 1291-ben III. Endre király adományozott.

Pozsony kiváltsá-
gái.

E szabadalomlevél szerint Pozsony kiváltságai így sorakoznak: 1. A polgárok bírójokat évenként Szent-György napján szabadon és közvetlenül választják, ki a város ügyeit, 12 esküdt polgárból álló tanácssal egyetemben, intézi. 2. A város polgárainak szőlei és erdei minden néven nevezendő fizetés alól szabadnak nyilváníttatnak. 3. A Csalló torkolatánál a városnak jogában áll, saját földjén, révet állítani. 4. A város polgárai úgy személyökre, mint az általuk behozott, vagy kivitt árukra és értékekre nézve, a pozsonyi réven Hainburg felé, a csallói réven Szöllösnél, a Morva réven s általában egész Pozsony vármegye összes révein vámmentességet élveznek. Ez a vámmentesség kiterjed mindazokra, kik bármely helyről Pozsonyba szándékoznak oly czélzattal, hogy a városban végleg megtelepedjenek. 5. Hogy a város lakosságban gyarapodhassék, a jobbágyok szabad költözködési joga Pozsonyra is ki lőn terjesztve olyképpen, hogy minden jobbágyot, ki a városban meg-

telepedni óhajtott, a földesúr, a szokott földdíj megfizetése után, elbocsátani tartozott. 6. A város polgárai fölött, mind igazságszolgáltatási, mind egyéb ügyekben, egyedül a város bírása és az esküdtek voltak hivatva ítélkezni. Ha a város, vagy a külvárosok lakói idegen vidéken valamit vétettek és a város határába sikerült menekülniök, az eljárást csak a város bírása előtt lehetett ellenök megindítani. Kizárólag idegen tanúk vallomása a város polgáraival szemben érvényes nem volt; ahhoz, hogy valakit tanúk által elmarasztaljanak, szükség volt, hogy a tanúk sorában pozsonyi lakosok, vagy legalább más, kiváltságos város polgárai is helyet foglaljanak. Ha a város és az esküdtek ítéletével a felek megelégedve nincsenek és a király elé viszik ügyüket, akkor a király személye előtt nem a felek, hanem csupán a bíró és az esküdtek jelenhetnek meg és az ügy ezek közbenjöttével kerül újabb döntés alá. A város lakosai különben a nádori bíróság illetékessége alól is ki voltak véve. 7. A külvárosok lakói és a halásznépek ugyanazon jogokat és kiváltságokat élvezték, mint a város polgárai; csak hogy a halászok kötelesek voltak az általuk fogott halmennyiség egy harmadát a pozsonyi ispánnak beszolgáltatni. 8. A zsidók, a míg a város állandó lakosai, a polgárokkal egyenrangúaknak tartandók. 9. Azokat, kik a várostól előírt kötelezettségeket teljesíteni vonakodnának, joga volt a város előjáróságának a polgárok és lakosok sorából kirekeszteni. Ez a kirekesztési jog azonban a káptalan tagjaira és a papokra ki nem terjedt.

Hogy a város gazdaságilag is gyors emelkedésnek indulhasson, vásárai és kereskedői a legkiválóbb előjogok élvezetébe léptek. A posztó-, marha- és halkereskedők bármely országból szabadon jöhettek a városba s ott a városi hatóság, útközben meg a vármegye volt köteles biztonságukról gondoskodni. A város a királyi pénzváltóktól a pénzt csak akkor volt köteles teljes értékben elfogadni, ha a pénzváltók előtt a város bírásának embere járt. A megyeispán joghatósága a városban, e tekintetben is, teljesen szünetelt. Végül a város lakosai kötelesek voltak, más városok jövevény (hospes) népeinek mintájára, a gabonadézsmát megfizetni.

A város ezen szabadalomlevelét átírták és megerősítették 1313-ban és 1323-ban I. Károly; 1365-ben I. Lajos; 1412-ben és 1436-ban Zsigmond; 1439-ben Albert király; 1446-ban Hunyadi János; 1453-ban V. László; 1464-ben I. Mátyás király. (Cod. Dipl. VI. I/107—111. X. VIII/758. XI. 218. IX. 222. X. VIII/653.)

Az 1323-iki szabadalomlevél azt a becses toldalékot tartalmazza, hogy a város lakosai nem voltak kényszeríthetők a királyi pénzváltóktól az új pénzt elfogadni, hogy bármily denárt szabadon használhattak és a pénzverdék szokásos járulékaik alól mentesek voltak; Zsigmond király pedig megengedte 1430-ban, hogy a város L. P. jelzőssel (Liga Posoniensis) pénzt verethessen s az ebből folyó jövedelem felerésze a királyi kincstárt, felerésze a városi pénztárt illesse. Nevezetes szabadalomképp említendő még I. Lajos király 1374-iki s utóbb más királyoktól is megerősített mentelmi levele, mely a várost a behozott árúk után járó harminczad alól mentette fel.

A város külső díszét emelte Zsigmond királynak a város pecsétjére és ezímerére vonatkozó 1436-iki határozata és I. Mátyás 1459-ben adott engedélye, hogy a város irataiban vörös pecsétet használhasson. (Cod. Dipl. X. VIII 653. Lehoczky: Stemmalog. I. 239. Kaprinay: Hist. Dipl. II. 240. 243. 477. (V. ö. Ortway: i. m. II. 3. Király János: Pozsony joga stb.)

Természetes, hogy ilyen nagyarányú szabadalmak mellett Pozsony városa nemcsak erkölcsi erőben, hanem anyagi előhaladásában és gyarapodásában is rohamos léptekkel haladt előre. Mindenünnen özönlött a nép Pozsony falai közé s lakossága között úgyszólván Európa minden kulturnemzete képviselve volt.

A város lakosságának zöme és gerince, mint a városokban egyebütt, úgy itt is a német elem volt. Legtöbben a közeli osztrák herezégsegekből származtak át. Sokan jöttek Sziléziából, Stíriából is, de a javarésze mégis Bajorországból, Württembergből, Badenből Szászországból vándorolt be. Voltak olyanok is, a kik Poroszországból, meg az északkeleti szabad városokból jöttek.

A német elem után mind számban, mind súlyban a szlávok következtek. Morva- és Csehország, meg Lengyelország nem egy előkelő polgári család bőleseje vala. Találkoztak azután a város lakosai között francziák, olaszok és svájceziak is.

A külföldi elem mellett elég tekintélyes volt a belföldi letelepülők száma is. Az ország csaknem minden tájáról származtak el egyes családok a kereskedelem ezen előkelő góczpontjába és különösen a nemesi osztályból származóknak növekedett meg számuk, akkor, mikor a királyi udvar mind gyakrabban jelent meg huzamosabb tartózkodásra a város falai között.

A város népességével párhuzamosan haladt terjedelmi kifejlődése is és a kezdetben kisebb területre szorítókozó építkezés csakhamar a Dunáig szállott le.

A dunai átjáró — Ortway egybeállítására szerint — Pötschen-sziget közelében, Ligetfaluvá szemben volt, ott, hol ma a horgonyörség háza van. Maga a Duna ugyanis ez időben beljebb ért a városi területbe. Ott, hol ma a vödriczi út van, régen a Duna folyt. Ott, hol ma a Ferencz József-városban a Dunasor vonul el, szintén a Duna hajjai hömpölyögtek. A színház és a sétatér táján szigetségek voltak s a mai emelkedett Dunapart csak feltöltések és a rakpart emelésének eredménye, úgy hogy a Duna mesterségesen lett eltolva a város területétől. Az az egész terület, mely a Vízhegy alján a haltértől egész a városi abbahagyott kőbányáig, sőt azokon túl is terjedt, a Réce és Borostyánkő között eredő Vödricz folyóeska után, Vödricz nevet viselt, és egy része Nagyvödricz, más része Aszú- vagy Szárazvödricz néven volt ismeretes. Ennek a területnek egy része, a mely a Nagyvödricz és Kisvödricz folyók közé esett, várterület, ellenben a váraljai rész, a mai haltér és a Zuckermantl, már városi tulajdon volt, a dunai rév kivételével, a hol, a mai katonai élelmezési ház helyén, a pilisi apát vízitornya állott, néhány kisebb ház társaságában.

Ez a terület 1297-ben, III. Endre szorgoskodásából, megnövekedett Széplak helységének területével, mely a régi Magyar-utca (ma Széplak-utca) tája és dombos, szőlőkkel fedett vidék volt. Az adománylevél szerint a széplaki házak leromboltattak, azok anyagát a város bástyáinak erősítésére fordították, a község lakosai pedig a városban telepedtek meg, a melynek ez időben igen gyér lakossága volt.

A vár és az Ó-város, melyeket ma a Vártelek-utca választ el, a középkorban két, teljesen elszigetelten álló telep volt. A mai Terézvárosból régen csak a Vödricz s annak szent Miklós-egyház felé eső vége volt lakott. A Zuckermantl teljesen néptelen volt s ott, hol a Várlépeső, a Petőfi-utca és Miklós-utca kis házai emelkednek, csak szórványosan voltak házak, úgy hogy szent Miklós-egyháza teljesen különállott és a várbástyák aljában elterülő lankás részt szőlők borították. A mai Ferencz József-város, mely az Ó-várost dél és kelet felől veszi körül, sem lakóházaival, sem területileg nem függött össze a várossal. A Duna egyik ága, mely körülbelül a mai Hal-tér táján szakadt ki a főágból és a sétatér területén vonult végig, e városrészt még 1698-ban is elválasztotta a belvárostól. A városnak ez a része jóformán szigetségek volt, melyen csak itt-ott emelkedtek egyes apró házak, s melynek javarésze kertekkel, bozóttal, sőt erdővel volt borítva. Ilyen volt az úgynevezett Gröszling is, míg a Malomliget irányában már valóságos vadon következett.

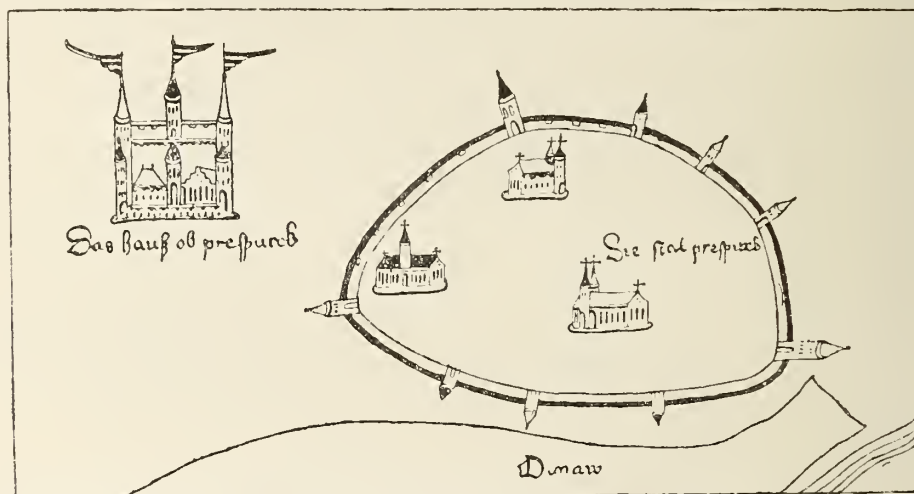
A Gröszlingtől nyugatra, a Ferencz József városrész azon végszakához, mely a Híd-utczától s a koronázási dombtértől a Hal-térig terjed és a Sétatér meg a Duna-kőpart közé esik, sorakoztak az *Ujváros* apró házai, a melyek a Halász-kapu előtt fekvő külvárosnak is nevezettek. Ennek a Duna felé eső végső nyújtványa volt a *cserző vargák telepe*. Ez az Ujváros különben elég gyorsan fejlődött, mert a városi tanács 1398-ban heti vásártartási engedélyért folyamodott részére, a mit 1430-ban Zsigmond királytól tényleg meg is kapott.

A középkorban mindaz, a mi a Reichard-utczán túl esik, üres terület volt, mert a külső városi árok a Reichard-utca és a városi szegény-ápolóház között határolta a külvárost. A Duna-utca hosszán a városi ápolóházig a *Duna-Ujlok* nevű külváros terjedt ki, míg a Kórház-utca hosszán körül-

belül addig, a hol ma a Mária-utcza torkollik beléje, az *Ispotály-Ujtelep* nevű külváros állott. Ez a rész különben a XV. század folyamán már a városi árkon túl is terjeszkedett.

A Nádorváros már a középkorban is meglehetősen lakott volt és *Mihály kapu előtt levő Ujtelep* volt a neve. Eredetileg azonban csak két utczából állott: a Széplak-utczából és az Apáczapálya-utczából. A Nádorvároson túl eső rész és a Virág völgy lakatlan volt s jobbra szántóföldekből állott. Maga a városi határ jóformán ugyanazonos volt a mai határral és a mai dűlők nevei mind ősi származásra mutatnak.

Pozsony ősi területe tehát a mai bel- vagy óvárossal esett össze és nyugati határát a dóm, északi határát a Klarisszák temploma, keleti táját a Ferencziek temploma jelezte. Alaprajza ötszöget mutatott, melyet két főközlekedési út két részre osztott, s a melyből kijutni csakis a vödriczi kapun, a Lőrincz-kapun és a Mihály-kapun lehetett. Legrégibb utcája a Hosszú-utcza (ma Lőrincz-kapu) volt, a melynek, keletről nyugatra jövet, dél felől eső házai udvaraikkal és kertjeikkel már a városbástyákra támaszkodtak. Itt volt a Preternhaus, egy sokat szereplő polgárház, az érseki tized-



POZSONY HELYRAJZI VÁZLATA A XV. SZÁZADBAN.

udvar, az Irher, Schmid, Scholl, Kürsner házak, a nagy fürdő, a Krisztus-társulat háza, a Habersdorfer, a Kyrmer-ház, a Corporis Christi kápolna és a máriavölgyi pálosok háza, a Barát-udvar, mely a mai Neisziedler-ház helyén állott. Régi utcák még a Mihály-utcza és az Uj-utcza (Ventur.). Ez utóbbiban három nevezetes ház állott: a királyi kúria, a mai Wittmann-féle ház helyén; a pénzverő-ház, mely később (1467) a tőzsomszédságában levő házzal együtt, a Vitéztől alapított Akademia Istropolitana hajléka volt. A Mihály-utcza legnevezetesebb épülete pedig a Szent Katalin-udvar, az osztrák heiligenkreutzi czisterciek háza volt. Régi utca még a Halászkapu-utcza, a hol valószínűleg a Zsidó-udvar volt; a Szent Mártonhoz vezető síkator (1420); a mai Zöldszoba-utcza (előbb Snszter-utcza); a Káptalan-utcza (régén Papok-utczája); a Klarisszák-utczája (Apácza-, Nonnen-, Jungferngassel); a Lakatos-utcza; a Corvin-utcza; a Barát-utcza (kolostor mögött levő utca; utóbb Kalmár-utcza); a Zsidó-, Késes- és végül a Kis-utcza. Az első a mai Hummel-utcza (volt Nagy-Kalapos-), a második a Kis-Kalapos-utcza és a harmadik a Városház-utcza. A Zsidó-utczában állott a zsinagóga (1335) és a keresztény-udvar. Valószínű, hogy már a középkorban is megvoltak a mai Domb-, Bástya- és Orsolya-utczák is.

Pozsony legnagyobb tere a Vásár-tér volt, mely a mai Fő-térre és Ferencziek-terére terjedt ki. Itt lüktetett a városi élet, innen indult ki minden városi mozgalom. Itt állott a városháza is, mely eredetileg (1370) Jakab bíró fiainak magánháza volt. A város a házat, melynek neve tornyos- vagy újház volt, részben Izsák nevű zsidótól, ki azt zálogban bírta, 447 arany forintért

(1387), részben pedig Knoprautpauer Andrástól, Jakab bíró unokájának örökösétől (1421) 50 arany forintért vette meg.

A vásártér közelében volt a régi halpiacz, a kenyérfiacz és a primási palota táján (Püspökház) a mészárospiacz, melyből utóbb búzapiacz lett. A dóm körül is alakult egy kis tér, a melyet egyházterének neveztek. (Ortva y i. m. I. k. 90—124. és 1/2. k. 1—100. l.)

A középkori városok fejlődésének, nyugodt haladásának egyik legszükségesebb előfeltétele, a városok erődítése volt. Természetes tehát, hogy Pozsony, mint a kereskedelem góczpontja, a magyarság végvára, a rendesnél is erősebb védművekkel volt megerősítve. A város körül széles, jól kövezett és mély árkok vonultak, a melyeknek egy része vízzel volt telve, más része szárazon maradt. Az előbbieken, az 1443-iki és 1451-iki városi számadások szerint, békés időben halakat tenyésztettek, hogy ily módon is kisebbsítsék az árkok fenntartására és gondozására szükséges nagy összegeket.

Kétségtelen, hogy a város az árkokon belül, már a XI. században is, tömören épült falakkal volt körülvéve. E falak különben nem voltak egyseges művek, hanem építésük különféle időszakokban, különféle módon ment végbe. Ez a nagyarányú s igen költséges, a folyton szükséges megújítások és helyreállítások következtében csaknem folytonos munka, első sorban a városi pénztárt terhelte ugyan, de időnként az ország részvétét is igénybe vette. Így pld. Zsigmond király 1423-ban felszólította Garai Miklós nádort, hogy a város bekerítéséhez szükséges czölöpöket és fonóveszszőket a kincstári erdőkből szolgáltatassa ki a város lakosainak. Néhány évvel később pedig ugyancsak ő elrendeli, hogy a város erődítési munkáiban a megye területén élő jobbágyok ténylegesen vegyenek részt. Hasonló parancsot bocsátott ki 1471-ben Mátyás király a vármegye nemeseihez és egyéb birtokosaihoz; míg II. Ulászló a város megrongált erődítéseinek helyreállítása czéljából hét évi adómentességet engedélyezett a polgárságnak.

A város erődítését jelezték a hatalmas kapuk és tornyok is. Ezek között úgy régiség, mint főképpen jelentőség szempontjából első hely illeti meg a ma is fennálló *Szent Mihály kaput*. Ez a kapu maga már akkor fennállott, a mikor a város első falkerítése épült és kétségtelenül hármassal bejártattal bírt. Így az egyik oldalkaput már az 1410-iki városi számadásokban is felemlítve találjuk. A közhit szerint a kapu tornyát IV. László király építtette volna. A torony mai alakjában nem felel meg a XIII. századnak és okmányilag is csak a XV. század első éveiben kezd szerepelni, kétségtelen tehát, hogy legfeljebb, a XIV. század utolsó éveinek műve. 1411-ben Aigner Jakab emlékezett meg a toronyról végrendeletében. 1457-ben a város a torony zsindeletét vörösre festeti és letöreti a rajta levő erkereket; 1511-ben pedig 40 font dénárnyi költséggel magasabbra építteti s a munkát még az 1512—13. években is folytatja, 130 forintnyi tetemes összeget utalványozván e célra. A Szent Mihály kapu előtt, hol a házsor nagyon szűkre szorul össze, állott a külső kapu, mely az 1455. évi számadáskönyvekben említett „*Ne félj*“ erődöt alkotta.

A másik főkapu, mely a várost a dunai réven át a dunántúli vidékkel kötötte össze, a *vödriczi kapu* volt; ott állott, a hol a Hosszú-utcza a Halterre torkollik. Ennek építését a hagyomány Salamon királynak tulajdonítja. A városi számadásokban a kapu 1434-ben fordul elő először. Ugyanezek arról tanúskodnak, hogy a város a kaput 1455-ben teljesen újjáépíttette.

A harmadik főkapu a *Szent Lőrincz-kapu* volt, a melynek strukturája csaknem teljesen megegyezett a Szent Mihály-kapuéval. Legrégibb okleveles nyoma e kapunak, mely a Duna-utcza irányában állott, 1412-ből való, a mikor is a kapu őreinek fizetéséről van szó a városi számadásokban.

Kisebb jelentőségű kapuk voltak még: a *Halász-kapu*, mely a városból az Újvárosba és a Dunához vezetett; a külvárost védő *Száravám-kapu*, a mai Frigyes főherczeg-utcza végén, a Konvent- és Apáczapálya-utczák kezdetén; a *Széplaki kapu*, a Széplak-utcza sarkán, a Magas-út torkolatánál; a *kórház-utcza* kapu, a hasonló nevű utcza és a Mária-utcza torkolatánál; a *dunaujtelki kapu* a Duna-utcza és a Reichard-utcza keresztezésénél, és végre a *Vaskapu*, a melynek helyét ma már nem tudjuk megjelölni.

Stat Arbat

Alhie ist vornemlich Was ich Michel Grantner Widich
 Jorig Spawlschaffer aus habm geben den Klam aul
 ren und den Saß anbarem taglben thien die nach nach
 lan habm wie die genant sem zu der Stat nachrufft
 Als man das hernach geschriben ir sint Als wir obgenan
 ten vns des Chames ampts Endtaltuiden habm Am
 Mischen an Saub Pingenray tag von Pingensten von
 vnser guchigen hirn iregen Ding dinn Ayllschino
 Dulaßmigen Quattro quatto. Von erst

Pozsony
 jövedelmi
 forrásai.

Item an unach an sand Pangenray tag
 hab wie gechar den Migen Lerna und den
 Syman Darnpich In dem Newvort das
 sid yarem avos der hantsch fider habm ge
 tawpe und habm ytem geben ein tag r h foz

vj f 200 s

Item an dem selbigen tag per jnn hab un
 achas auch In dem Darnpich vj tag r foz
 die den obgenan forsten habm helffen
 Geth zehack vns Stat und habm vsem
 gebi ein tag. 1000 s foz

vj f 8 s

Item eden di hab wie gelm per dem
 lan den forsten vns ein achas von

vj f 8 s

A POZSONYI RÉGI SZÁMADÁSI KÖNYV EGYIK LAPJA.

mek. Ezekhez járultak a kiváltságos haszonvételi jövedelmek, úgymint: a vásári adók, bódébérek, a száraz- és vízi vámok, a révek és főleg a harminczadok. Ez utóbbiak jövedelmének egy része királyi adományból, más része a város és a kincstár között kötött bérszerződések alapján folyt be a város pénztárába.

Tetemes jövedelmeket húzott a város a törvényhatósági és törvénykezési illetékekből, a különféle bérletekből és a városi adókból, a melyek alól a városban lakó nemesek sem voltak kivéve városi ingatlanaik révén.

Azonban ezen nagyarányú jövedelmi források mellett is Pozsony város középkori háztartása nagy ingadozást mutat, a melynek okát részben az egyes jövedelmi ágak változó jellege, részben a városra nehezedő nagy és súlyos terhek okozták.

A fekvőségek művelésének, a szolgálmányok és kiváltságos haszonélvezetek ellenőrzésének, a jövedelmek nehézkes behajtásának sokszor aránytalanul nagy költségei mellett, nemcsak a közigazgatási és közbiztonsági kormányzat, hanem a hadügyi szervezetek költségei is a város pénztárának terhére íródtak. Ezenkívül nagy összeget nyeltek el a jótékonyági intézetek, főképpen pedig a királyi udvar gyakori itt tartózkodása következtében előállott kiadások: a vendéglátás, a követküldés, a küldöncz- és kémszolgálat. Így Grantner Miklós városi kamarás jelentése szerint, 1434 május 10-től 1435 május 10-ig a város bevétele 1307·1 magyar aranyforint, a kiadása pedig 1365·8 m. a. f. volt. 1457—58-ban pedig Weninger András számadása szerint már 9373·14 magyar arany forint állt szemben a 9387·36 forintnyi bevétellel.

Pozsony önkor-
 mányzati szer-
 vezete.

A város élén a bíró állott. Ő volt annak mind a közigazgatás, mind az igazságszolgáltatás terén legfőbb szerve. Ő ítélkezett, ő hajtotta végre a tanács határozatait, őrizte a város pecsétjét, képviselte külső személyekkel szemben a várost. Megbízatása egy évre szólt, a mi nagy hatalmát üdvös

A városi erődtoronyok közül ismeretesek az új-torony, a Lugistand-torony, a löpor-torony, a kolostor-torony, a pék-torony, a varga-torony, a vízi torony és a Vogl-torony. (V. ö.: Ortway i. m. I/2. k. 101. s köv. U.)

A város állandó jövedelmi forrásai között első helyen az ingatlanok említendők, melyek részint vétel, részint zálogjog révén jutottak birtokába. Tekintélyes fekvőséggel rendelkezett a város Sellendorfban, mely a mai Vöröshídon túl emelkedő kápolnadomb táján állott. A város első, máig ismert beiktató okmánya 1378-ból származik. Hasonlóképpen terjedelmes birtokai voltak Pozsonynak Lamacson, Vereknynén, Szőlösön (Prácsa-Vajnor) és Dornikon, melyet más-kép Deznuknak is hívtak. A fekvő birtokokból befolyó jövedelmeket tetemesen szaporították a földesúri haszonvételi járulékok: a halászatból, vadászatból, favágásból, italmérésből, a kőbányából, a pinczejogból, a regálékból és a malmokból folyó jövedel-

módon megszorította; de úgy közvetlenül, mint közvetve — későbbi években — újra meg volt választható.

Utóbb, mikor a bíró teendői igen felszaporodtak, a közigazgatási teendők ellátásával külön férfiút bíztak meg, kit polgármesternek neveztek. Ezzel az állással Pozsony városában már 1314 táján találkozunk, de azt csak 1437-ben véglegesítették.

A bíró és polgármester mellett, kezdetben kevesebb, a XIII. századtól kezdve azonban állandóan tizenkét választott esküdt működött, a kiket később belső városi tanácsnak neveztek, ellentétben a külső tanácsal, mely a város népességének szaporodtával, a városi képviselőlet alapján, a polgárság egyetemét képviselte. A XIV. században 24 polgár nyert választás útján a polgárság bizalmából mandátumot.

A bíró, mint igazságügyi közeg mellett, működött az albíróból, jegyzőből, aljegyzőből, ügyészből és irnokból álló tisztikar. Nevezetes szerepet játszott e testületben a zsidóbíró és a vásárbíróságot viselő esküdt.

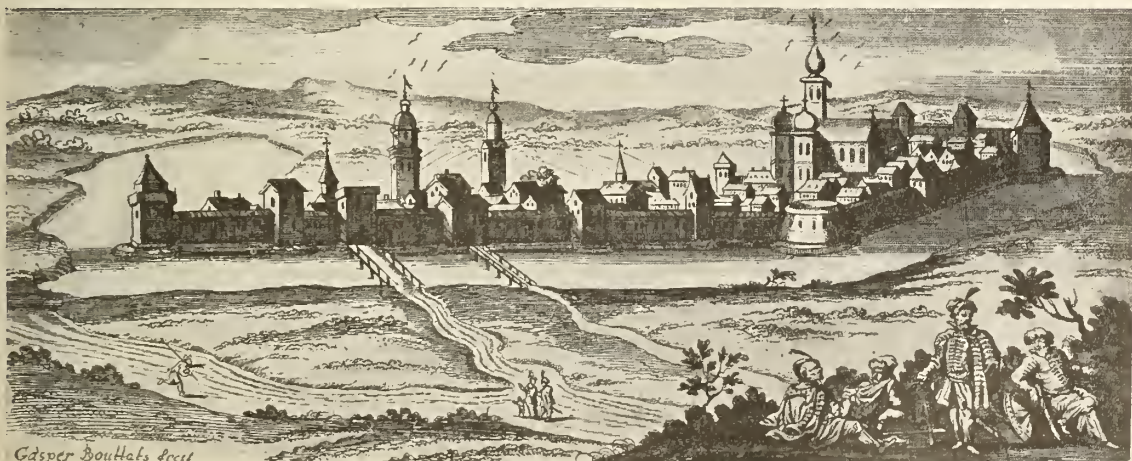
Ezeken kívül temérdek városi alkalmazottal találkozunk még. Ilyenek voltak a városi kamarás, ki a pénzügyeket, a számadásokat vezette; az orvos, a sebész, a borbély, a bába és a hóhér; a különféle vám-, tized- és harminczad-szedők, a hídmesterek, a pénzverőmester; a városkapitány és közegei, a városi rendőrség; az ipartestületek vezetői; a városi pristaldusok stb.

A vármegye második nevezetes városa *Nagyszombat*, mely az ország szabad királyi városainak sorában is nevezetes szerepet játszott. Neve eredetileg Szombathely volt s csak utóbb változott át, bizonyynyal megkülönböztetésül a többi hasonló nevű helytől, Nagyszombattá. Latin neve Tynavia és szláv meg német neve Trnava, illetőleg Tyrnau, a város mellett folyó Tirna víztől származik.

Nagyszombat.

A város őshagyománya szerint 1140 körül épültek e helyütt az első házak s így a város keletkezése II. Béla korába nyúlik vissza. Pulkava krónikája szerint ellenben a várost III. Béla király leánya Konstancia, I. Ottokár cseh király neje alapította volna. (Item construxit [Constantia] in Hungaria civitatem Trnav, quae in vulgari Ungarico Sambach [Szombat] Constantiae nuncupatur. V. ö. Cod. Dipl. IV. 1/135. — Dubravius Hist. Boh. L. XVI.) Valószínű az, hogy a Trnava víze mellett már a szláv uralom idejében keletkezett kisebb arányú község, a melyet azután Konstancia erősített meg fallal és rakott meg nagyobb szabású épületekkel. Az ilyképpen védett helylyé alakult községet IV. Béla király váltotta meg Konstanciától, s mivel az várépítési terveibe beleillett, 1238-ban szabadalommal és királyi városi jelleggel ruházta fel.

Nagyszombat városának szabadalma Székesfehérvár városi jogához áll legközelebb. Szabad bíró- és lelkész-választással bírt s amazt a király, emezt az esztergomi érsek erősítette meg. A bíró jogköre kiterjedt a polgári és büntetőjogi igazságszolgáltatásra is, de ítéletét a község visszavethette s azt



NAGYSZOMBAT A XVII. SZÁZADBAN.

a király elé fellebbezhette. Egyébként is a bírót a város jogos panaszára a király bármikor elmozdíthatta. A város minden más hatóság alól ki volt véve és közvetlenül a király alá tartozott. Táborba szállani a város polgárai csak akkor voltak kötelesek, ha a király személyesen vezette a hadakat, egyéb esetekben minden száz-száz szállás egy-egy jól felfegyverzett vitézt volt köteles szállítani. A pénzváltás és az új pénz elfogadása kizárólag csak a bíró útján volt megengedve. Megkapta a város a pallosjogot, részesült a szabad költöz-ködés kiváltságában, a szabad végrendelkezés jogában. Tizedet német szokás szerint fizettek és ingatlanaikat csak velök hasonló királyi kiváltságosoknak adhatták el. (Cod. Dipl. IV. 1/132.)

IV. Bélának ezt a kiváltságlevelét megerősítette 1463-ban Mátyás király és a *sörfőzés* meg elárúsítás jogával, valamint országos vásárjoggal bővítette 1419-ben Zsigmond király, 1508-ban pedig II. Ulászló; míg V. László 1453-ban, Pozsonynyal és Sopronnal egyetemben, *árimégállító* jogot ruházott a városra.

A város nevével a vármegye politikai történetének folyamán ismételtelen fogunk találkozni, itt csupán azt jegyezzük meg, hogy Nagyszombat függetlenségén előbb Csák Máté, azután I. Lajos király ütött rést. Az előbbi hatalmába kerítette a várost és azt egész legyőzetéseig, mint tulajdont bírta. I. Lajos pedig Henrik császár leányának, tiroli Margitnak adományozta oda nászajándéknak. Az 1356-ban kelt német szövegű adománylevél ma is megvan a város levéltárában, arra nézve azonban, hogy a várost Margit hercegnasszony tényleg birtokba is vette volna, eddig adatunk nincsen. (V. ö: Ocskovszky Hist. Urbis Tirnaviensis.)

A város lakosai jórészen a magyarság köréből kerültek ki, a munkás elemet meg a németek alkották. A hosszas huszita harcok alkalmával azonban a közel környék folytonos zaklatásnak kitett szláv lakossága, mind nagyobb és nagyobb mértékben özönlött a városba, úgy hogy a szláv elem csakhamar túlsúlyra emelkedett a magyar és német elemmel szemben.

A város erődítéseiből a számadás-könyvek alapján, négy torony emléke maradt fenn. Ezek: a Grölpuchler-kapu, a Lauterburger-, a Malzer- és a Unser Frauen (Szűz Mária) kapu. Ennek a négy kapunak megfelelőleg négy főutcája is volt a városnak: a Malzer-, a Lauterburg-, a Sporer- és a Ledrer-utca. A város külső részei közül nevezetesebbek voltak: az újváros (Neustadt), Rossentall (Rosindol), Rusten (Razma) és Magerdorf vagy helyesen Magyarád, a melyek közül Rosindol és Moderdorf ma mint önálló falvak jelentkeznek.

Modor.

Modor, mely, mint láttuk, a pozsonyi vár tartozékai közé sorolandó, 1271-ben már mint a nyitrai püspöknek, 1287-ben, mint Henrik pozsonyi főispán lázadó fiának s utóbb, mint János pozsonyi főispánnak birtoka szerepelt. Városi rangra I. Lajos király emelte 1361-ben; de a szabadalomlevélből kitűnik, hogy a község már előbb is élvezett némi szabadalmakat, a melyekre vonatkozó oklevelek azonban elpusztultak.

I. Lajos király Modort királynéi várossá emelte s lakosait különösen mint szőlőműveseket, részesítette tágkörü kiváltságokban. Az 1361-iki szabadalom szerint, melyet a király 1374-ben újra megerősített, a város polgárai szabadon választhattak bírót, ki ügyeiket a királyné tisztjével együttesen intézte. Ezek ítélete ellen, esekélyebb ügyekben Nagyszombat tanácsához, súlyosabbakban Pozsony városához volt joguk fellebbezni. Büntető perekben azonban a város teljesen szabad kezét nyert.

Modor, mint királynéi város, elég súlyos adóknak volt alávetve. Évről-évre, a királyné tisztjének közbenjöttével, újból, a város fejlődéséhez mért összegben állapított meg a földesúri díj s ezenkívül tized járt a királyné pénztárába a szőlőktől, a bortól és a húsméréstől. A szőlőművelés előmozdítása szempontjából azonban azok, kiknek szőlői elpusztultak, négy évi, kik új szőlőket létesítettek, tíz évi adómentességet élveztek. (Cod. Dipl. IX. III 250. IV 573.)

A város a XV. század elején Stibor vajda tulajdonába ment át, a ki régi szabadalmait mind megújította. 1567-ben pedig Gúti Ország Mihályt, I. Ulászló hatalmas kincstartóját uralta. 1549-ben, e család kihaltával Modor a koronára szállott vissza s ekkor a polgárság, hogy földesúri hatalom alá ne jusson, örök időkre megváltotta függetlenségét. A szabad királyi városok

sorába II. Miksa idejében emelkedett. (Schreiber: Descriptio civit. Modor.)

Modor régi lakosai, a mint az egy 1439-iki oklevélből kitűnik, németek voltak. Erre mutat legalább az a körülmény, hogy a város polgárainak, az utczáknak, a hegyeknek, szőlőknek és dűlőknek kizárólag német nevük volt. (Cod. Dipl. XI. 358.)

A vármegye helységei között fel- említen- dő még a két erődített hely, a melyektől a vármegye leghatalmasabb családja nevét vette. Ezek: *Bazin* és *Szentgyörgy*.

E két város eredete és fejlődése szoros összefüggésben van a rólu- k nevezett hatalmas grófi család fejlődésével. Ugy *Bazin*, mint *Szentgyörgy* már a XIV. században telepített, sőt erődített helyek voltak és királyi adomá- ny útján jutottak Achilles meg *Kozma* comesek kezére. A hagyomány például, a nélkül, hogy állítása törté- nelmi adatokkal igazolva volna, a szentgyörgyi vár építését a templomos rendnek tulajdonítja. A két község közül kiváltságos helylyé a XIV. század folyamán csak *Szentgyörgy* lett s ebben jóval megelőzte testvérét, *Bazint*. A középkor folyamán nem játszott e két hely nevezetesebb szerepet s tulaj- donképpen virágzásuk a XVII. századba esik. Erről különben más helyen bővebben volt szó.

A Csallóközben a kereskedelmi és városi élet góczpontja volt *Somorja* (Szent-Mária egyháza rövidítése: Ecclesia S. Mariae, Sancta Maria, Scamaria, Sendmareyn stb. változatokban is ismeretes). A város egykor közvetlen a Duna mellett feküdt, a mit eléggé bizonyít a város alatt elhúzódó és Holt-Duna néven ismeretes száraz meder, meg a délnyugati oldalon elterülő posvány.

A hagyomány szerint a város már szent Istvántól nyert volna szaba- dalomlevelet; sőt Hegyaljai Mátyás pozsonyi kanonok 1597-ben nyilvános tanúságot is tett arról, hogy ő szent István eme szabadalomlevelét saját szemeivel látta. (Pozsonyi kápt. lat. jegyzk. 25—26. p.) Annyi kétségtelen, hogy *Somorja* Pozsony vármegye legrégibb szabadalmas helyei közé tartozik, mert már Nagy Lajos királynak egy 1364-iki oklevele említi, hogy *Somorja*, Csütörtökhelylyel egyetemben, hetivásár tarthatására van feljogosítva. (C. Dipl. IX. III 408.) 1287-ben Kún László odaadományozta *Somorját* Károly pozsonyi várgrófnak; azonban már 1298-ban *Somorja* önálló, birtokszerző hely.

Somorja városa felvirágzását a városi élet nagy mentorjának, Zsigmond királynak köszöni. E nagy műveltségű és a nyugat szellemében fejlődött fejedelem ugyanis elhatározta, hogy a mult idők tanúságain épülve, a lehetőség mértéke szerint fogja szaporítani az országban az erődített helyeket, s ebből kifolyólag megkedvelteti a néppel a városi életet. Siettetten ezen elhatározását az a veszélyes elem, mely a távol keleten tűnt fel. Nem nagy éleslátásra volt ugyanis szükség, hogy az ázsiai török folytonos előnyomu- lásában már most fel lehessen ismerni Magyarország jövődjő hivatását, megsejteni évszázadokon keresztül vívandó nagy harezát.

Azon helyek között, a melyeknek erődítését Zsigmond király elhatározta, volt *Somorja* is. 1405-ben kelt szabadalomlevelével a községet város rangjára emelte és azon kikötéssel, hogy az mielőbb falakkal és erődítményekkel vétessek körül, Pozsony város jogával ruházta fel; de egyúttal kötelezte, hogy adó fejében a királyi kincstárba évenként 88 arany forintot fizessen be. Ez időtől kezdve Zsigmond király többször tüntette ki kegyével a somorjaiakat. Így megengedte nekik, hogy a Dunán révet nyithassanak. 1405-ben felmen-



A SZENTGYÖRGYI GRÓFOK PECSÉTJE.

Bazin.
Szentgyörgy.

Somorja.

tette őket a királyi vámok fizetésétől. 1411 szept. 29-én megengedte, hogy évenként kétszer: szent Orbán pápa és szent Bertalan apostol napján, pozsonyi módon országos vásárt tarthassanak és külön oklevélben a somorjai vásárra menőket királyi védelmről biztosította. Mindezen kiváltságokat ismételten megerősítették a többi magyar királyok is.

Azonban daczára ennek a sok jóakarató oklevélnek, a város teljes függetlenséget és szabadságot alig élvezett. Már maga Zsigmond 1410 júl. 25-én elzálogosította a várost, Pozsony városával egyetemben, Frigyes nürnbergi várgrófnak mindaddig, míg neki a megígért 20,000 aranyat le nem fizeti. (Uj Magy. Múz. 1851. II. 239.)

II. Ulászló pedig 1492-ben, a hozzátartozó Berekenye birtokkal, az ottani gázlóval és vámmal, a Szentgyörgyi grófoknak adta zálogul a várost. Mindazonáltal e hatalmaskodó főurakkal szemben is, királyaink ügyet vetettek arra, hogy a város fejlődésének az elzálogosítás gátat ne vethessen. Eppen azért II. Ulászló meghagyja 1513 decz. 5-én Pozsony város tanácsának, hogy azon árúczikkeket, a melyeket embereik a somorjai vásár alkalmával a külföldi kereskedőktől fegyveres erőszakkal elvettek, visszaadják és erélyesen figyelmezteti őket, hogy jövőre az ilyes erőszakoskodásoktól óvakodjanak. Ugyancsak ő inti meg Szentgyörgyi Péter gróft, hogy Somorja város lakosaitól, óvári és dévényi vámjain, vámot követelni ne merjen, mert ő a város lakosait védelmébe vette s e részben nyert kiváltságait teljes épségükben fenntartani kívánja. 1514-ben pedig, nagyobb nyomaték kedvéért, újra megerősíti és körülírja a város vámentességi jogát s azt, a földesúri jogot igénylő Szentgyörgyi grófokkal szemben is fenntartja. II. Ulászló ezen szabadalmi levelét azután II. Lajos király 1516-ban megerősítette és 1517-ben, meg a következő években, a Szentgyörgyi grófok, a győri káptalan, az óbudai és nyulszigeti apácák követeléseivel szemben, bővített alakban újra kiadta. Ez utóbbi oklevelekben a király az ország minden rendű és rangú lakosának meghagyja, hogy ezentúl a somorjai polgárokat letartóztatni ne merészeljék, hanem az ellenök felmerülő panaszaikkal a város tanácsa elé járuljanak, s mert a város vámentességet élvez, ne merjék őket az óvári, vajkai, körtvélyesi és köpcsényi vámosok megvámolni. 1519-ben pedig a király megengedi, hogy a város régi pecsétjével újólág törvényesen élhessen és ez alatt ügyvédet vallhasson.

A város anyagi előhaladásának biztosítását czélozta I. Mátyás királynak az a rendelete, a melyről 1487-ben tettek tanúságot a pozsonyi káptalan előtt Nagy János somorjai bíró és Schik István esküdt. E szerint a nagy király azon kiváló kegyelemről tanúskodó ígéretet tette nekik, hogy a városuk környékébe, egy mérföldnyi távolságba eső minden nemesi birtok, a jelenlegi tulajdonosok magvaszakadtával, Somorja városára szálland. Mivel pedig most hírért vették, hogy némely tejfalusi, becskészházi és kiscsútori fiőrökös nélkül szűkölködő nemesek javaikat idegen kézre akarják adni, mindenkit eltiltanak ezen javak megvételétől. Volt-e a város eme tiltakozásának gyakorlati értéke vagy sem, azt adatok hiányában felderíteni egyelőre nem tudjuk.

1599-ben Somorja, mely ekkor már várjelleggel bírt, a hozzátartozó javakkal egyetemben, Pálffy Miklós gróf tulajdonába ment át. Uri jogon, a jobbágyszolgalmányok és kisebb királyi haszonvételek megváltása czimén, évenként 606 frtot tartozott a város az új földesúrnak fizetni, a mely összeget Pálffy János gróf 1560-ban „kvártélypénz” czímen még 200 forinttal megnövelt.

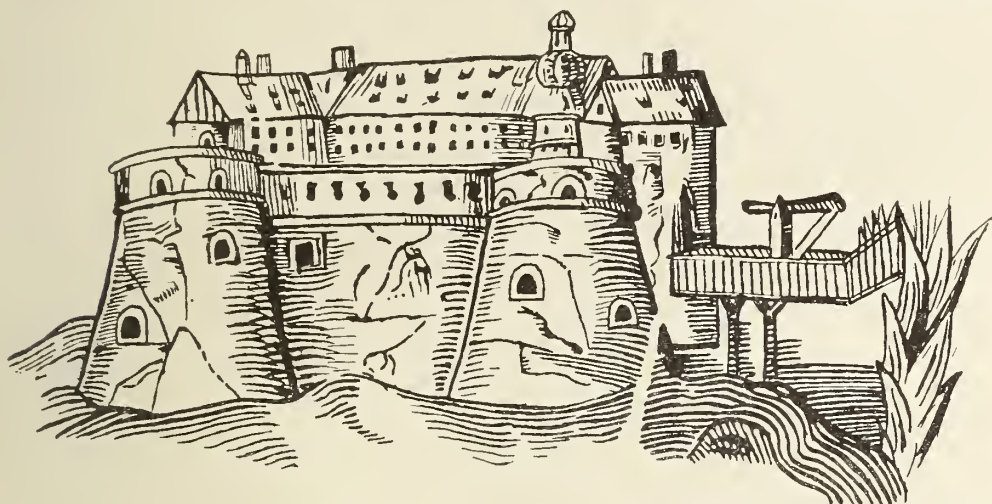
Az úrbéri szabályozás alkalmával, Pozsony vármegyének 1768 decz. 19-én tartott ülésén adott véleménye alapján, a helytartótanács 1769-ben kimondotta, hogy Somorja nem vetendő úrbériség alá, hanem régi földesúri viszonyában tartandó fenn. (Lásd: *Kisfaludy*, Somorja város története című kézirat művét és az ahhoz csatolt okmánytárát.)

A vármegye területén, a pozsonyi váron és az imént felsorolt erődített városokon kívül számos vár is állott, a melyek nagyobb részben a kárpátalji részeken voltak elhelyezve. Ezek a következők:

Vöröskő

Vöröskő (Biebersburg, Cerveni kamen) várát, általános vélekedés szerint, a Pozsonytól Szomolány felé húzódó Kis-Kárpátoknak egyik közép-magasságú hegyén, Cseszte mezőváros nyugati részén, 1230 táján építtette

III. Béla király leánya, Konstancia, Prímislav Ottokár cseh király özvegye. A nagy kedvvel építkező királyné halála után, 1240-ben, Vöröskő a koronára szállott s utóbb Tibor comesnek s Tamás nevű fiának birtokába került. Legalább ezt sejteti egy 1296 táján lefolyt per, a melyben Tamás a Turny Domoukos visegrádi comesen ejtett becsületsértésben bűnösnek találtatott és javai elvesztésére lón ítélve. Érdekes, hogy e per következtében Vöröskő várának és a hozzátartozó uradalomnak fele állítólag Eimech Márton alország-bíróra szállott, ki e perben mint bíró szerepelt; ő ezután e birtokot kétszáz márkáért és egy főúri pánczéért Trencsenyi Csák Máténak adta el. A vöröskői vár uradalma ekkor Cseszte, Diós, Dombó, Hosszúfalú (Dlha), Keresztur, Kosolna, Körtvélyes, Vista (Vistuk) ma is létező, és Kéthena, Kisfalud, Latkfalva, Taresa, meg Újfalú ma már ismeretlen pozsonymegyei községekből állott. (C. Dipl. VI. II. 45.) A vár Csák Máté halála után ismét a koronára szállott és 1350-ben, jeles hadi szolgálatok fejében, I. Lajos király adományából, Wolfarth Ulrik német lovag birtoka lett. A Wolfarthok a várat és az uradalmat körülbelül 1441-ig bírták, a mikor Wolfarth Pál özvegye révén, mint házassági hozomány, Szentgyörgyi György gróf birtokába került, a kinek utódai



A VÖRÖSKŐI VÁR KÖZÉPKORI KÉPE EGY VÖRÖSKŐI RÉGI SZÁMADÁSI KÖNYV CZÍMLAPJÁN.

azután 1511-ben Szapolyai István özvegyének, Hedvig tescheni hercegnőnek, meg Szapolyai Jánosnak és Györgynek zálogosították el 36,100 forintban.

A Szentgyörgyi grófoknak 1522 táján Péter grófbn magvaszakadván, II. Lajos a várat és az uradalmat nejeének, Mária királynénak adományozta, ki azt viszont Thurzó Elek és János testvéreknek adta donációba. Thurzó Elek azonban rossz gazda volt és így a várat, a melyet különben is még a Szapolyai-féle zálogjog terhelt, megtartani nem tudta, hanem már 1528-ban elzálogosította azt Csulai Móré Lászlónak és nejeének Rakonczi Magdának, 1535-ben pedig eladta 105,401 forintért a Fuggerek hatalmas családjának.

A Fuggerek csaknem egy teljes félszázadon át voltak Vöröskő urai s ez idő alatt úgyszólván folytonos hadakozásban éltek szomszédjaikkal, kivált bedeghi Nyári Ferencz czifferi birtokossal, Unguad Kristóffal, Szomolány urával és Országh Miklóssal.

1580—1598 között folyt le az a nagy vásárlás, a mely Vöröskőt és uradalmát ismét színmagyar kézbe, a Pálffy grófok kezébe juttatta. 1580-ban vette meg ugyanis az uradalom hét tizedét ípjától, Fugger Márktól, 75,000 rajnai forintért báró Pálffy Miklós, s ugyancsak ő vásárolta meg a többi három tizedet is a nagyon szétágazott család többi tagjaitól. Ez időtől fogva a vár és tartozéka egész a mai napig a grófi család birtokában maradt.

A vár, a mely több ízben, de kivált Ottokár cseh király támadásai és a Kún László alatt támadt Apor-féle lázadás idejében kiállotta a tűzpróbát, készületlensége miatt a Thökölyi-pártiak kezébe került. 1705-ben azonban a kuruczoknak már sok dolgot adott és több napi bombázás után sikerült csak

Szomolány.



AZ ÉLESKŐI VÁR RÉGI KÉPE.

is különben a vár történetéből mit sem tudnak, sőt magát az épületet is, csak egy 1760-iki leírásból ismerjük. E szerint a vár kapuja az északi oldalon volt s előtte vonóhid állott. A kapun át a vár alsó udvarába lehetett jutni. Itt volt elhelyezve a kapus lakása, a pékműhely, s itt voltak a konyhák is. Az alsó udvarból, kelet felől, kőlépeső vezetett a vár tulajdonképpeni, kertszerű udvarára, melynek déli részét a fegyvertár foglalta el. A vár felső udvarán volt elhelyezve a várnagy, a tisztek szobája. Maga a főépület, mely nem volt elég tágas, de azért kényes izlésre vallott, a déli részt foglalta el.

A vár birtokosai között találjuk a Szentgyörgyi grófokat, a gúti Ország családot és a Bánffyakat. 1569-ben a várat és a hozzátartozó uradalmat Miksa király Ungnad Kristófnak és nejének, Losonczy Annának zálogosította el; 1583-ban pedig Rudolf örök jogon engedte azt át. A vár legfőbb birtokosai azonban az Erdődy grófok voltak, kik azt Erdődy Tamás nejének, Annának, Ungnad Kristóf leányának révén nyerték meg. (Jedlicska: Kis-Kárp. Eml. 183—228. II.)

Eleskő.

Eleskő várának eredetét teljes homály fedi. Első nyomára 1500-ban akadunk. Ez idő tájban ugyanis Nagyszombat táján a Czobor család volt birtokos. Czobor Imre és Márton közösen bírták a Morva-Szent-János központi bíró uradalmat, a melynek Eleskő (Scharfenstein) kiegészítő része volt. Osztályos egyezség útján azután Eleskő Czobor Márton kezébe jutott s tőle örökölték gyermekei: Czobor János, meg Anna, Bakith Péter neje. Később Bakithné megvette az egész várat és azt 1552-ben Pál nevű fiára, meg Anna nevű leányára, Révay Mihály nejeire hagyta. Örökösödés révén utóbb a Bakithokon és Révayakon kívül, a Jakusichokkal is találkozunk a vár urai között. (Lsd. Hormayer Taschenbuch 1830. 399. s. köv. II.)

Detrekő.

Detrekő (Plassenstein, Plawetzky Kámen) Lehoczky vélekedése szerint (Stemmatogr. p. 21) a XIII. században épült. Építője Detre, zólyomi és szepesi comes, a Balassák őse lett volna. Mivel azonban Lehoczky semmivel sem igazolja ezen állítását, valószínűbbnek látszik Mednyánszky vélekedése, ki a várat a Szentgyörgyi grófok tulajdonának tartja, abból indulva ki, hogy Eleskőt I. Ferdinánd idejében, a Szentgyörgyi grófok magvaszakadtakor, a grófok egy másik várával, Borostyánkővel egyetemben kapták. A koronától azután Serédy Gáspár, ettől Salm Ecco, Gyula és Miklós váltották magukhoz zálogjogon. A 27·187 frtnyi zálogösszeget a Salm grófok a Fugger családtól vették volt kölcsön; mivel pedig a kölcsönt megfizetni nem tudták. 1562-ben Balassa Menyhért váltotta magához a várat, ki azután csakhamar a Fuggereket is kielégítette. A zálogjogon szerzett birtokba végre 1578-ban Balassa István, Menyhért fia, királyi donáció alapján nyert végleges beiktatást. (Hormayer i. h. 372. s. köv. II.)

a vár külső épületeit felgyújtani és romba dönteni. (V. ö.: *Jedlicska: Kiskárpáti emlékek*, 1—121. II.)

Szolomány vára, a hasonló nevű és egykor szintén kőfalakkal védett városkától északra, a nádasi országmentén, a szomolányi magas hegyek kiszögellésén fekszik. Eredete a várnak homályban vész el. Egyes történetírók, mint Fejér György és Wenzel Gusztáv úgy vélik, hogy a vár már a XIV. században fennállott s a Stíborok tulajdonában volt. Mások ellenben, különösen a Kis-Kárpátok jeles ismerője, Jedlicska, azt vitatják, hogy csak a XV. században épült. Egyébként

A romok után itélve, az volt az általános vélekedés, hogy *Borostyánkő* (Ballenstein; Pajllenstein; Stupawsky Kamen) Pozsony vármegye egyik legrégebb vára. Építési idejét nem tudjuk, de valószínű, hogy Ottokár cseh király betörései alkalmával még nem állott, mert bár a csehek ekkor a Kis-Kárpátok tövében több várat elfoglaltak, többet ostromoltak, a krónikák Borostyánkőről mégsem emlékeznek meg.

A XIV—XVI. században Borostyánkő urai a Bazini és Szentgyörgyi grófok voltak, a kik a vár nevét nemesi előnévül is használták. E család magvaszakadtával, I. Ferdinánd, Borostyánkő várát Serédy Gáspárnak adta zálogba. Ennek 1550-ben bekövetkezett halála után a vár fiára, Györgyre szállott ugyan, de már 1552-ben, ugyancsak zálogjogon, Salm Ecco gróf kezében találjuk, a kitől 1583-ban, 80,000 talléron, Salm Gyula gróf váltotta magához. 1592-ben, II. Rudolf császár engedélyével, Pálffy Miklós vette zálogba a várat, ki csakhamar lemondott arról nővére, Illyésházy Istváné javára, de már 1599-ben ismét magához váltotta. Pálffy Miklós halála után, 1603-ban kelt királyi donáció alapján, az özvegyet és fiait: Istvánt, Jánost, Pált, meg Miklóst iktatták a vár birtokába. Az 1619-iki osztályos egyezés alkalmával pedig Borostyánkő Pálffy Pálnak, a későbbi nádornak jutott osztályrészül. (Hormayer 1829. 363. s köv. ll.)

Korlátkő várának építője és építésének ideje szintén a homályban vész el. A XIV. században azonban már Stibor vajda tulajdonában találjuk. 1444-ben bizonyos Moraváni János lakta a várat, a ki afféle rablólovag lehetett és sokat hadakozott a pozsonyi polgárokkal. Csillaga azonban nem soká ragyogott, mert már 1445-ben megvette Korlátkő várát, a hozzátartozó Jabloncza, Szentgyörgy, Sándorf, Ravenszko, Podhragye (Lieszkov) nyitramegyei, és Nádas pozsonymegyei községekkel egyetemben, Bossányi Osváld macsói viczebán, 4000 arany forintért, Ujlaky Miklós bántól. A vételt Hunyadi János erősítette meg. 1485-ben I. Mátyás király, Kwinspergi Plankner Jánosnak, a német lovagrend tagjának adta oda 6000 arany forintért a várat, mely Osváld fia, Bánffy Mihály hűtlensége következtében szállott a királyra. De az adomány soha érvényessé nem lőn, mert a vár ura továbbra is, valószínűleg királyi kegyelem útján, Bánffy Mihály, a korlátkői család ősatya maradt. (Hormayer i. h. 1834. 57. s. köv. ll.)

Dévény vára, a vármegyének legrégebb s egyúttal legnevezetesebb erődített helye, mely már helyzeténél fogva is arra volt hivatva, hogy Pozsonynak és az egész országnak, a nyugatról jövő ellenséggel szemben, előőrse legyen.

A vár eredete a szláv időkbe nyúlik vissza. A hagyomány szerint ugyanis a várat valószínűleg valamely szláv hercegnő építtette volna s nevét is a szláv „devina” vagyis „leányzó” szónak köszönhetné. Tény különben s ez a hagyomány ereje mellett szól, hogy a szláv mithosban a szerelem istenasszonyát Devínának hívták. Annyi bizonyos, hogy Dévény a morva-szlávoknak 864 körül határerősségül szolgált és hogy II. Lajos német

Borostyánkő.

Korlátkő.

Dévény.



A BOROSTYÁNKŐI VÁR ROMJAI.

császár győzedelmes szláv hadjárata alkalmával a legyőzött szláv hercegnek, Ratiszláwnak és gazdag kincseinek egyidőre menedéket nyújtott. Azonban a császár ostrom alá vette és el is foglalta Dévényt. A Frigyes osztrák herceg által II. Endre ellen viselt háborúban is szerepet játszott a vár és osztrák kézbe került. 1272-ben Ottokár cseh király hadai foglalták el és innen intézték Pozsony vára ellen az ostromot.

Dévény várát és városát, okleveles adat szerint, legelőbb csak 1414-ből ismerjük. Ez évben ugyanis Zsigmond király a várat, a várost és minden tartozékát átengedte Garai Miklós nádornak, a ki azt 8000 arany forintért kiváltotta az osztrák Hering László kezéből s a váltságdíjat Zsigmond részére még újabb 12000 frttal megtoldotta. Utóbb ez a vár is a Bazini és Szentgyörgyi grófok tulajdonába került. 1508-ban a várost VI. Péter gróf átengedte adósságai fejében bizonyos Rottensteinnak, de a halászlai jogot a vár részére fenntartotta.

A Szentgyörgyiek magvaszakadtával I. Ferdinánd Dévényt, 1535-ben, Báthori István nádornak ajándékozta. Ennek utódaitól megvette 40000 frtért Keglevich János, a ki viszont elzalogosította azt a Palocsai családnak, míg végre 1635-ben Pálffy Pál nádor váltotta magához. Ez időtől kezdve a vár, melyet 1683-ban a török hasztalan ostromolt és 1809-ben a francziák légberőpítettek, a Pálffyak hercegi ágának birtoka. (E. D. X. VIII/615. *Teleki*: Hunyadiak kora VI. 190 l. 2. jegyz. *Wertheimer*: Die Grafen von Bözing und S. Georgen stb.)

Eberhard.

A Csallóköz egyetlen váracskája *Eberhard*, a melynek építői valószínűleg a Szentgyörgyi grófok voltak. Legalább Kaprinai, a tudós történetkutató, azt állítja, hogy Eberhardot Zsigmond király idejében építette Szentgyörgyi Eberhard gróf (Coll. Kapr. f. XVI. 240. l.) A hagyomány viszont a vár építését a templomosok rendjének tulajdonítja. Tény, hogy a család egyik tagját, VI. Tamás gróf fiát Eberhardnak hívták s ez éppen Zsigmond korában élt. De a névből már azért sem lehet következtetést vonni, mert a község neve régibb a vár építőjének mondott grófnál.

Történelmi bizonyítékokkal annyi igazolható csupán, hogy Eberhardot 1209 előtt kapta I. Sebős, a Szentgyörgyiek őse. Ez időtől fogva a váracsk, a melyről, mint ilyenről az oklevelek nem emlékeznek, csaknem mindig a Szentgyörgyi grófok kezében volt. Így tudjuk, hogy 1334-ben I. Péter grótot, 1369-ben ennek fiát, 1343-ban ismét I. Pétert uralta. (Cod. dipl. III. II 466. III. I 73., VIII. III/641., II/528., IX. IV/170.) Zsigmond király uralkodásának első éveiben azonban Eberhard, nem tudni mi módon, Prokop morva örgróf kezébe került, a kitől Szentgyörgyi (IV.) Péter, 1409-ben, 1900 frttal váltotta meg. (Coll. Kapr. 40. IV. 157.)

Pozsony vármegye területén a felsorolt várakon és sz. k. városokon kívül fekvő várkastélyokról és községekről már más helyen megemlékeztünk.

AZ EGYHÁZ POZSONY VÁRMEGYÉBEN.

Őskereszténység.

Kétségtelen, hogy Pozsony vármegye mai területét, talán a szorosan vett Pannonia kivételével, hazánk azon részei közé kell soroznunk, a melyen a kereszténység legelőbb vert gyökeret, némi kezdetleges egyházi intézmények révén. Az a körülmény, hogy ezen a vidéken, mely különben is legközelebb esett a keresztény tartományokhoz, a frank uralom vetett lábat, hogy a kereszténység lett avarok részben itt is tanyáztak, vagy legalább a vidékkel szoros összefüggésben voltak és főképpen, hogy a morva-szláv uralom nem csekély súlyt fektetett Bretislaviára és Divinára, kétségtelenné teszi, hogy a keresztény eszméket a vidék népe megismerte és már politikai szempontokból is magáénak vallotta.

Szláv kereszténység nyomai.

Legvalószínűbbnek látszik, hogy a megye egyházi szempontból legelőbb a Szvatopluk-féle nyitrai püspökség joghatósága alá tartozott, s hogy annak keletkezőben lévő várában és községeiben, a nyitrai püspök által megbízott, szélesebb, missziószerű hatalommal felruházott papok telepedtek meg. Csupán történelmi vélekedés, de úgy hiszszük, a körülmények természetéből folyó sejtélem, hogy Bretislaviában, a mai pozsonyi várban, már a korai korban is, a rendesnél jóval nagyobb egyházi joghatósággal felruházott pap székelt,

nevezzük azt azután akár egyszerűen plébánosnak, akár pro decore: főesperesnek.

Valószínűnek látszik az is, hogy a Szvatopluk-féle nyitrai püspökség összeomlása után, sőt talán még azzal egyidejűleg is, a germán elem erősebb érvényesülése, Pozsony vármegye területén a német hittérítők fellépése, a sokat emlegetett passauai egyházhatósági törekvések jelentkezése lépett előtérbe.

Mindezeket azonban a történettudomány rendelkezésére álló eszközök segítségével, ma még teljes bizonyossággal megállapítani nem tudjuk. Egyet állíthatunk azonban szilárd meggyőződéssel és ez az, hogy akkor, a mikor szent István a magyar egyház szervezetéhez fogott, hazánk területén a legősibb és nemesak névben, de szellemben is legkeresztényibb nép az volt, mely Nyitra, Pozsony és Trenesén vármegyék mai területén lakott. És éppen ez a körülmény igazolja azt a sokaktól megmagyarázhatatlannak vélt dolgot, hogy szent István sem Nyitrában, sem Pozsonyban egyházi intézményeket nem alkotott, hanem ezt az egész terjedelmes földet az esztergomi érsek joghatóságának vetette alá. Szent István főgondját ugyanis arra irányozta, hogy a kemény nyakú magyar népet, az ország alkotó elemét erősítse meg a hitben, hogy folyton éber őrököt állítson oda, a hol minden pillanatban a még alig-alig elfojtott pogány szellem kaphatott lábra. Ez magyarázza meg azt a körülményt is, hogy a szent Istvántól alapított püspökségek és apátságok mind a Duna és a Tisza táján és a leginkább veszélyeztetett Erdőelvén voltak elhelyezve. Arra, hogy a már jobbára keresztény vidékeken erősítse az egyházat, növelje a krisztusi szellemet, az első szervezés lázas munkájában ügyet sem vethetett.

Pozsony vármegye területe tehát, szent István egyházi szervezési terében mint az esztergomi érsekség kiegészítő része foglalt helyet s mint ilyen szerepel és szerepelt az egész középkoron át, egész napjainkig.

Az egyház kormányzásából folyik, hogy az esztergomi érsek, mint a terület püspöke, egyházmegyéjében nagyobb kerületeket, úgynevezett espereségeket létesített, a melyeknek ellenőrzését egyes kiválóbb helyek lelkészeire bízta. Ezek, a kiket a káptalanbéli, vagy legalább a központban működő archidiakonusoktól — szoros értelemben vett főesperesektől — jól meg kell különböztetni, archipresbyteri rurales, a mai terminologia szerint alesperes nevet viseltek s a püspök ellenőrző szemei voltak. Idők folyamában, az intézmények fejlődésében, az alesperesek a tulajdonképpen való főesperesek helyét foglalták el és sokszor káptalanon kívül is viselték e tisztelet, sőt püspöki jogokat vindikáltak maguknak.

Nézetünk szerint a pozsonyi vár lelkészét az esztergomi érsek ilyen alesperesi működési körrel ruházta fel és területéül körülbelül a későbbi Pozsony vármegyét jelölte ki. Ez a kiváltságos pozsonyvári plébános, a szent Üdvözítőről nevezett várbéli egyház papja, lett az idők folyamában pozsonyi préposttá és a segédkezésére rendelt, az egyházi szabványok szerint kétségtelenül közös életet folytató papok kollégiuma, lett társaskáptalanná. Hogy ez a fejlődési folyamat csak lassan és fokozatosan mehetett végbe, az az egyházi intézmények fejlődésének általános történetét ismerő előtt igen természetes dolognak látszik. Mert nagyon tévednek azok, a kik azt hiszik, hogy a XI—XII. századokban, legkivált a szervezés stádiumában lévő ország egyházában, egy teljesen kifejlett, nagypréposttal bíró társaskáptalannak, mint ilyennek, alapításáról általában szó is lehet. Es ezzel elérkeztünk a pozsony-megyei egyházi intézmények legvitatottabb kérdéséhez, a pozsonyi prépostság és társaskáptalan történetéhez.

Nem lehet itt feladatunk elősorolni mindazokat a vélekedéseket, a melyeket egyes történetírók a pozsonyi prépostság és káptalan alapításáról megírtak. Csak annyit jegyzünk meg, hogy vannak, kik az alapítást Nagy Károly nevéhez kötik; vannak, kik a morva uralom eredményének vallják; vannak, kik Piligrim mellett kardoskodnak és végre, kik azt egy pozsonyvári előkelő nemes jobbágy családdal, a Csukárokkal hozzák kapcsolatba. Ez utóbbi két nézet legelőkelőbb és újabb védelmezői Rimely Károly, illetve Knauz Nándor, hosszú és szenvedelmes vitába elegyedtek, a mely rendkívül sok becses anyagot tartalmazott, de a mely a kérdést dülőre még sem vitte.

Pozsony heil-
leszkedése
szent István
egyházszerve-
zetébe.

Pozsonyi pré-
postság és
káptalan.

Újabban ismét alapos kutatás, meg a történetírás megengedett konjekturái alapján, Ortvyay Tivadar szolt bele a vitába és hozott meglepő világosságot annak anyagába. Azonban arról, hogy a vitás kérdést valaki eldöntse, a ma ismert adatok gyér volta mellett szó sem lehet s éppen azért az alábbiakban mi is csak véleményt mondunk, olyat, a minőt az ismert adatok egybevetéséből magunknak formáltunk.

Az első teljesen hiteles okleveles adat arra nézve, hogy a pozsonyi várnak a szent Üdvözítőről nevezett egyházában lelkészkedő pap a prépost méltóságát viselte, 1204-ből való, a mikor is János kalocsai érsek esztergomi érsekké választatván, a *pozsonyi prépostot*, ki egyúttal az esztergomi káptalan kinevezője volt, küldte Rómába követül, hogy választásához a pápai megerősítést kinyerje. (Mon. Ecc. Strig. I. 176.) A második adat 1209-ből való. Ez évben ugyanis János esztergomi érsek oklevélileg ismeri el, hogy tizenegy szolnoki szabadost, a kiket Katapán egri püspöktől vett át, a pinczemesterek osztályába sorozott. Az oklevelet aláírt egyházi főurak sorában ott olvasható *Ubalđ* pozsonyi prépost neve is. (Mon. Eccl. Strig. I. 193. C. D. III. I. 70.)

Az első oklevél pedig, mely a pozsonyi káptalannak, mint hiteles helynek, emlékét fenntartotta, 1230-ból származik és Bökény comes leányának, Angyalkának egy adományáról szól.

Az tehát kétségtelen, hogy 1204-ben már volt pozsonyi prépost s így bizonynyal káptalan is, és hogy ez a káptalan 1230-ban már hiteles helyként működött.

1204 előtről két adat van, mely az okleveles bizonyítás erejével hat, és mely a pozsonyi prépostság korát előbbre helyezi. Az egyik egy állítólagos 1022-iki okmány, melyről Kaprinay mondja, hogy látta, lemásolta, és hogy abban a pozsonyi káptalanról van szó. A másik a Kálmán királyunktól valószínűen 1100-ban kiadott törvénykönyvnek az istenítéletekről szóló czikke. Lássuk e két adatot közelebbről.

A Kaprinaytól említett 1022-ből való oklevélre a legtöbb történetíró megjegyzi, hogy annak bizonyító erőt tulajdonítani nem lehet, mert a nevezett tudós az egyetemi könyvtárban őrzött kéziratok között annak nyoma nincs. Mások azonban a tudós jezsuita történetbúvár tekintélyére támaszkodva, az adatból megerősítve látják azt a véleményüket, hogy a pozsonyi káptalan szent István idejében már fennállott.

Azonban a sokat hivatolt, senki által még nem látott oklevél a Kaprinay István gyűjteményében tényleg megvan, sőt nem is egy, de két helyen is le van másolva Az egyetemi könyvtár kézirat-gyűjteményének végleges rendezése alkalmából ugyanis e sorok írója reá akadt nagy tömeg 12-ed alakú szét-szórt papírlapra, a melynek mindegyikén egy-egy évszám mellett különféle rövid kis regesta olvasható. Az egész nagy anyagot évszám szerint rendezvén, arra az örvendetes tudatra ébredt, hogy e skartéták a Kaprinay-féle óriási gyűjteménynek évszám szerint készült indexét alkotják meg. Ennek a fonálnak segítségével azután könnyű dolog volt az 1022-ből valónak mondott oklevél másolatára reáakadni; s mivel a hivatolt oklevél Pozsony vármegye történetének egy igen érdekes adaléka, helyén való lesz azt kissé bővebben ismertetni.

A másolat szerint az 1022. évben Keresztelő Szent János napján, Detre pozsonyi curialis comes és a négy csallóközi szolgabíró: Wereknyeí Márton fia Péter, Gúti Péter, Pakai Lipót és Szerafin fia István, számos csallóközi nemes és udvarnok jelenlétében összeültek bíraskodni és ítélni Almudfia Jakab és ennek fia Péter fölött. Ez a két úr ugyanis beállított a pozsonyi káptalanhoz és ott Máté meg Lőrincz nevű jobbágyaikat úgy mutatták be, mintha azok Pető és János udvarnokok lettek volna. A két nemes és a két áludvarnok azután, a káptalan színe előtt, annak rendje és módja szerint vásárt csaptak; a nemes urak olcsó pénzen megvették Pető és János udvarnokok földjét, a melyet közönségesen „Kyus feuldi“-nek neveztek. Erről azután a káptalan ki is adta a hiteles oklevelet.

Azonban a csalásra hamar rájöttek a valódi birtokosok és okmány-hamisítás miatt panaszt emeltek Jakab meg Péter urak ellen. A bíróság pedig meggyőződést nyervén a panasz jogos voltáról, úgy ítélkezett, hogy a hamisítók a pozsonyi vár kulcsaival megbélyegeztessenek.

Kaprinay, ki gyűjteményében közli ez okmány másolatát és pedig — mint ő maga megjegyzi — előbb az eredeti oklevélből, melyet vele Kondé László közölt 1767 márczius 5-én (Koll. Kapr. in 44^o XXXVIII. p. 151—154.), utóbb az esztergomi káptalannak egy ugyanesak 1767-ben kelt átiratából (U. o. XXXIX. 1.). Már az első közlés alkalmából megjegyzi, hogy az oklevél, mely haránt pergamenre van írva, és melynek hátán öt pecsét nyoma látszik, nyilván a XIII. század betűinek jellegét viseli magán. Ezenkívül — úgy mond — az összevonások és az „i” betűnek éles accentuálása is az 1300-ik évre vallanak. Megjegyzi még, hogy az oklevélben a pozsonyi káptalánról is van szó, holott ez szent István idejében még fenn nem állhatott. A második közlésnél azonban, a keltezés mellé, ő maga írja oda, hogy az oklevél minden bizonynyal 1222-ben kelt.

Nem nagy szövegkritikai jártasság kell ahhoz, hogy a közölt oklevél kifejezéseiből minden kétséget kizárólag megállapíthassuk, hogy az a XIII. századnál semmi esetre sem régibb.

Elesik tehát az az érv, melyet Kaprinay megjegyzéséből kovácsoltak azok, kik a pozsonyi prépostságot és káptalant ősalapítványúnak vallják; de viszont kiviláglik belőle, hogy a káptalan már 1222-ben mint hiteles hely állott fenn és működött.

Kálmán király hivatolt törvénykönyve az istenítéletekről úgy rendelkezik, hogy azok a püspöki székhelyen és a nagyobb prépostságokban gyakorolhatók. És hozzáteszi: Nyitrán, meg Pozsonyban.

A törvényczikk a magyar Corpus Jurisba úgy van beiktatva: in maioribus praeposituris, ut Posonii et Nitriae. Ellenben a szövegkritikai kiadás, melyet Endlicher tett közzé, így hangzik: in maioribus praeposituris, nec non Posonii et Nitriae. A két szöveg tehát homlokegyenest ellenkező dolgot mond. A magyar törvénykönyv szövege szerint: istenítélet tartható: püspöki székhelyeken és a nagyobb prépostságokban, mint Pozsonyban meg Nyitrán. Az Endlicher-féle kritikai kiadás pedig azt mondja: . . . és a nagyobb prépostságokban, *valamint* Pozsonyban és Nyitrán. Az első olvasás szerint tehát Pozsonyban meg Nyitrán akkor *már* volt nagyobb prépostság, a másik olvasás szerint ekkor *még nem* volt prépostság.

Fontos kérdés tehát az, hogy melyik helyesebb a két szövegolvasás közül.

Ha visszamenőleg vizsgáljuk a magyar törvények kiadásait, úgy találjuk, hogy az 1584-iki kiadás az, a melyben Kálmán király első dekretumának szóban forgó 22 fejezete így van közölve: „in maioribus praeposituris, ut Posonii et Nitriae”. Ennek a kiadásnak szerkesztője pedig a nagyérdemű Mossóczy Zakariás, kiről köztudomású, hogy nyitrai kanonok, archidiákon, helynök és utóbb püspök volt. Köztudomású dolog az is, hogy az a szokás, az a kegyeletes dicsekvés a magyar egyházi intézményeknél, hogy eredetöket lehetőleg messze időkre helyezték vissza, a mely még ma sem szűnt meg, éppen a XVI. században hódított leginkább teret.

Ha már most azt kérdezzük, vajjon honnan közölhette Mossóczy a Kálmán-féle törvénykönyv szövegét, önkéntelen felmerül emlékezetünk előtt az a függelék, a melyet Zsámboki csatolt az általa 1581-ben Frankfurtban közzébocsátott Bonfin-féle Decadesekhez. Ez a függelék pedig az első, a mely nyomtatásban közli a legrégebb királyainktól alkotott törvényeket. Nem tagadjuk, hogy Mossóczynak módjában állhatott kéziratokba is betekinteni; de viszont kétségtelennek tartjuk, hogy a Zsámboki kiadását ismerte, sőt az előtte is feküdt. Zsámboki azonban a vitatott szöveget így közli: „in maioribus praeposituris, *minori* Posonii et Nitriae”. Világos, hogy ez az értelmetlen szöveg a toll játékának szüleménye, leírási hiba; ellenben nem valószínű, hogy a „*minori*” szó helyén abban a forrásban, melyet Sambucus használt, a rövid „*ut*” szócska állott, sőt igen valószínű, hogy az a szó is hat betűs szó volt, mint „*minori*”, vagyis, hogy ott egyszerűen „*nec non*” volt írva.

Készséggel elismeri e sorok írója a valószínűen felhangzó ellenvetés jogosságát, hogy a valószínűsítés a történelemben még nem bizonyítás. De ő nem is állapodik itt meg, hanem tovább megy.

Legegyszerűbb lenne, előkutatni az Alberik-féle szöveget, a melyet Endlicher használt „*Monumenta Arpadiana*” című művében s abból igazolni,

hogy Endlicher olvasott jól, mert ott tényleg „nec non“ áll. A véleményükhöz ragaszkodók azonban erre azt felelhetnék: ez csak annyit bizonyít, hogy Endlicher jól olvasott; de vajjon Alberik jól írt-e s nincs-e más, régibb kézirat, a mely az „ut“-féle olvasásnak ad igazat, az bizonyítva nincs és így a Mossóczy olvasása lehet még mindig az egyedül helyes olvasás.

A teljes világosság kedvéért mi más kézirat bizonyító erejét vesszük elő. A budapesti egyetemi könyvtár G. 39 sz. a. őriz egy XVI. századbéli kódexet, a mely 1588-ban Nádasdy Tamás gróf, akkortájt nádorispán részére készült. A remek betűvetéssel, nagy gonddal készült kézirat pedig nem egyéb, mint a magyar királyoktól alkotott törvények gyűjteménye. Ez a gyűjtemény a második részben közli Kálmán király nagyobb dekrétumát és közli a vitás szöveget ilyképpen: *Iudicium ferri et aque, in aliqua ecclesia fieri interdicitur, nisi in sede episcopi et maioribus praeposituris, nec non Posonii et Nitriae.*

Ime egy elfogulatlan tanú, a Magyarország legfőbb világi méltóságának és legfőbb bírójának használatára nagy gonddal készült kódex, a mely „nec non“-t ír, és nem „ut“-ot, a mely tehát az Endlicher-féle olvasásnak ad igazat.

De ez nem is lehet másképpen, mert hiszen II. Géza király még 1158-ban is oklevélileg vallja, tehát akkor, mikor Nyitrán már püspök is, káptalan is volt, hogy a nyitrai egyház „*caret adhuc preposito*“, vagyis hogy Nyitrán még 1158-ban sem volt prépost. Már pedig ezt a király, ha Nyitrán már 1100-ban prépost lett volna, vagyis ha Kálmán törvénykönyve *ezt* állítaná, nem jelenthette volna ki, mert a „*caret adhuc*“ nem vonatkozhatik egyszerű székesedésre.

De ezt követeli a józan gondolkodás szabálya is. Kálmán törvényezik helye ugyanis azt mondja: Megtiltjuk, hogy vas és víz által való ítélkezések bármely egyházban tarthassanak, hanem csak a püspöki székhelyeken, a nagyobb prépostságokban, valamint Pozsonyban és Nyitrán (Mossóczy szerint: úgymint Pozsonyban és Nyitrán). A zárójel közé helyezett olvasási mód példázólag sorolna fel egy-két nagyobb prépostságot. Már pedig világos, hogy ilyen felsorolás alkalmával nem a jelentéktlenebb, hanem a legjelentékenyebb helyeket szokás megnevezni s akkor igazán nem értjük, miként lehet az, hogy Kálmán felemlíti Pozsonyt és Nyitrát, de Székesfejevárt, a hol ugyancsak volt prépost, s a mely hely, mint királyaink temetkezési helye, Szent István alatt meg éppen gyülekezési középpont, a legelőkelőbb egyházi intézmények közé tartozott. De meg világos az is, hogy ez a példázó felsorolás a törvényezikk egész szellemével ellenkező, felesleges toldás lenne.

Mit akar Kálmán törvényezikke? Gátat akar vetni az elharapódzott istenitéleteknek és azért megszorítja azok tarthatását a hely szempontjából. Eddig *minden* templomban lehetett ilyen ítéleteket tartani, ezután már csak a püspöki székesegyházakban és a nagyobb prépostságokban volt megengedve. Miért említi fel tehát éppen Pozsonyt és Nyitrát? Egyszerűen azért, mert ez a két hely távolabb esett a püspöki székhelyektől és a nagyobb prépostságoktól és mert jelentőségükre való tekintetből e két helyet kiváltságos joggal kívánta felruházni az által, hogy megengedte, hogy ámbár Pozsonyban és Nyitrán nincs sem püspöki székhely, sem pedig prépostság, *mégis* egyházaikban, a melyek jelentékenyebbek, megengedi, hogy istenitéletek tartathatók legyenek.

Kálmán király törvénye tehát nemcsak nem igazolja azok véleményét, kik vallják, hogy 1100 táján Pozsonyban *már* nagy prépostság volt, hanem egyenesen bizonyítja, hogy ebben az időben Pozsonyban *még* nagy prépostság nem volt.

Nézetünk szerint tehát a prépostság 1100—1204 között, lassú fejlődés útján alakult és pedig a pozsonyvári szent Üdvözítőről nevezett egyház lelkészségéből. Erre vall különben az a körülmény is, melyet bevezető okoskodásunk erősít, hogy a nevezett lelkész esperesi joghatóságot gyakorolt, és hogy ez az esperesi joghatóság a pozsonyi préposttal, a pozsonyi egyház ősi plébánosával, mint főesperessel, és a pozsonyi káptalan kebeléből választott plébánossal, a pozsonyi ősi egyház plébánosának kisegítő papjával, mint alesperessel, származott át a prépostságra, illetőleg a káptalanra.

A szent Üdvözítőről nevezett egyháznak, mely a várban, a mai várpalota mögött lévő lapályos helyen állott, nem ugyan alapítás, de dotálás címén megszerezte kegyúri jogát egy pozsonyi várjobbágy-nemből előkelő nemesi rangra emelkedett család, a Csukár grófok családja. A XII. század végső éveiben, vagy a XIII. század bekezdő szakában, Csukár gróf ugyanis a Csallon melletti Csukárfölde nevű birtokát adományozta oda az egyháznak. Ez a birtokrész azonban, nem lévén a szükséges dotációhoz elégséges, a család későbbi tagja János, Péter fia, Csukár unokája, 1291 ápr. 14-én Ovárott, Miklós pozsonyi kanonok, Márton pozsonyi karkáplán, Péter mosonyi plébános és János csölösztői pap, Péter comes özvegye, Salamon, István és Konrád urak, mint szomszédok és sok mások mint tanúk jelenlétében, Thurne (Csukárd) nevű egész birtokát, melyet hajdan a család királyi adomány útján szerzett volt, s melynek temetőjében atyja, Péter és egyéb ősei nyugszanak és a hol ő maga is nyugodni kíván, egy szigettel és a birtok összes tartozékaival az egyháznak hagyta. Ezt a végrendeletet azután Domokos pozsonyi prépost és káptalanjának küldöttei, a győri káptalan által hites zárt levélbe iratták át. (W. V. 53—55.) János, mikor ezt a végrendeletet készítette, betegen feküdt. Utóbb azonban visszanyerte egészségét és annyira megerősödött, hogy III. Endre táborában részt vett az Albert osztrák herceg ellen indított háborúban. Félvén pedig, hogy a harc téren elesik és így oldalági rokonai, más királyi adományból származott birtokaira is igényt formálhatnak, az esztergomi káptalan küldöttei előtt és harcostársai jelenlétében újra kijelentette, hogy a családi birtokot minden körülmények között a szent Üdvözítőről nevezett egyháznak fogja adni, akár természetes halállal, akár a harc téren múlták ki. Kéri a prépostot és a káptalant, hogy annak idején a jószágot birtokba vegyék és jövedelmeit élvezzék. Kijelenti, hogy ő és családja rég időktől fogva a nevezett egyház kegyurai voltak s a mostani adományt is kegyúri jellegűnek vallja. Ez utóbbi hozzátételből és III. Endrének az adományt 1292-ben megerősítő okleveléből is világosan kitűnik, hogy az adomány az idők folyamán prépostsággá és káptalanná fejlődött szent Üdvözítőről nevezett egyház kegyúri jogának megszerzésére, helyesebben megerősítésére szolgál. (W. V. 51. és 63.)

Kétségtelen tehát, hogy a Csukár család nem alapította ugyan a prépostságot, de a kegyurasága alatt levő szent Üdvözítő egyházból fejlődött prépostság és káptalan dotátora lévén, annak kegyúri jogát is, ipso facto, megszerezte.

A pozsonyi prépost fenn a várban, a szent Üdvözítő egyházának közelében lakott, a pozsonyi káptalan tagjai pedig lenn a városban, bizonyos valahol a mai dóm környékén, és innen jártak fel a nagyobb istentiszteletekre, meg a közös szolozsmák végzésére a várba. Ez a körülmény háborús időkben sok kellemetlenséget okozott. A nép felesődülése a várba, zavarta a vár parancsnokát és a vár őrségét, mert hiszen az sem volt kizárva, hogy templomlátogatás ürügye alatt lázadók, az ellenség megbízottai, vagy legalább kémeek ne juthassanak be. Természetes, hogy ilyképpen a prépost és a káptalan tagjai, meg a vár parancsnoksága között folytonos súrlódások voltak napirenden. Ennek akarta elejét venni Imre király, mikor 1204-ben arra kérte III. Ince pápát, hogy engedné meg a prépostság áthelyezését a várba. A pápa, méltányolván a felhozott okokat, az engedélyt megadta, de maga az áthelyezés csak utóbb, úgy 1224 táján mehetett végbe. És ez igen természetes, mert hiszen az áthelyezés megfelelő templomot és prépostlakot tett szükségessé.

Valószínű, hogy a pozsonyi polgárok is már régebben emeltek valamely kisebb kápolnát a városban, talán éppen a mai dóm helyén és úgy véljük, hogy ez a kápolna szent Márton tiszteletére volt szentelve. Vajjon ennek a kápolnának kibővítése már akkor fogantatba vétetett-e, vagy költség hiányában csak utóbb, azt ma még meghatározni nem tudjuk. De bizonyosnak látszik, hogy a kiépítés után, mely talán csak 1302 körül fejeződött be, a mikor is a város a káptalannal a kegyúri jogra és plébános-választásra nézve egyezséget köt, a pozsonyi prépostság szent Mártonról, előbb szent Üdvözítőről neveztetett el. A középkori terminologia szerint ugyanis az „alias“ jelző mindig azt jelzi, hogy a szóban levő intézmény „előbb“ más nevet viselt.

A Csukár grófok egyházalapítása.

A prépostság áthelyezése.

A prépostság
birtokviszonyai.

A prépostság és káptalan ősi birtokairól természetesen csak annyit tudunk, hogy azok a szent Üdvözítőről nevezett egyház birtokaival voltak azonosak. A legrégebb ismert birtok a Csukár gróf adományaképp kapott Csukárfölde volt. Azonban mindez oly csekély vala, hogy a prépostság az idők folyamában nyomtalanul elveszett volna, ha IV. Béla király fel nem segíti. Tőle kapták azután a Csallóközben Sámodot, Völköt és Kürtöt, bizonyos „Zozouseurem”, Senkeknta, Haruskút, Körtvélyes és Csőszerész nevű halastavakkal egyetemben. Ezt az adományt IV. László király erősítette meg 1277-ben (W. IV. 81.)

1278-ban, IV. László király, mikor Habsburgi Rudolf gróf szövetségében Ottokár cseh királyt legyőzte és Pozsonyba érkezett, az üdvözlésére siető káptalannak, a hadjárat által okozott károk megtérítése fejében, odaadományozott egy Flancendorf nevű, a Duna és Köpcsény között elterülő rétet, mely ma is káptalan-rétjének mondatik és a Nagyszombat határa mellett fekvő Szilines nevű királyi földet. Utóbb, 1280-ban, ezt az adományát egy újabb Szilines nevű földdel gyarapította.

Megnövekedett a prépost és káptalanjának javadalma 1287-ben Benedek fia Pál, pozsonyi kanonok jóvoltából, ki Uzur, Akoly, Csörle és Szinperg nevű helységekben bírt birtokrészeit adományozta oda (W. IV. 304.). Ugyan-
csak nekik adományozta Jánoki Jakab Csandalt és mint ismételten láttuk, Csukár János Csukárdot.

A pozsonyi prépostságnak és káptalannak, egyébként is csekély terjedelmű birtokai miatt, úgyszólván folyton harcban kellett állania a vármegye legnagyobb olygarcháival: a Bazini és Szentgyörgyi grófokkal. Az első nagyobb összeütközésnek 1394 május 25-én, hosszas pereskedés után, egyezség vetett véget. Ezen a napon megjelentek ugyanis a győri káptalan előtt Arnoldfia Miklós és Péterfia Miklós pozsonyi kanonokok, a pozsonyi prépost és káptalan képviselőit, és Bazini Miklós gróf a saját, fivére György és ennek örökösei nevében és elhatározták, hogy a köztük folyó per iratait érvényen kívül helyezve, a következő egyezséget kötik. A káptalan csukárdi jobbágyai, mind a per alatt volt, mind pedig a többi, a grófoknak Bazin, Neufeld és Sombergh nevű birtokaikhoz tartozó egyéb földjeit, rétjeit, erdeit és vizeit szabadon használhatják épp oly joggal, mint a grófok saját jobbágyai. Ennek fejében a káptalan fizet a grófoknak évenként 8 arany-forintot és egy font király-körtét. Az egyezményt megszegő fél, még a per megindítása előtt, a másik félnek ezer arany-forint bírságot tartozik kifizetni. (Knauz: M. Sion. III. 6—7.)

1421 júl. 26-án a Szentgyörgyi grófok ismét egyezkednek a káptalannal. Ez alkalommal az egyezkedés Garai Miklós nádor széke előtt folyt le. A grófokat László és Eberhard grófok, Jnbár János prépostot és a káptalan pedig Márton, Illés és Mihály kanonokok képviselték. Az egyezmény tárgya ezúttal a káptalan csallóközi birtoka volt. A káptalan ugyanis kijelentette, hogy ámbár a mostan folyó pozsony- és mosonyvármegyei közgyűlésen a Szentgyörgyi grófok ellen hatalmaskodás miatt indított pert bizonyynyal megnyerte volna, mégis hogy béketúráséről tanúságot tegyen, engedett a számos oldalról felhangzott békítő szónak és a pert letette. Ennek következtében a volt peres felek kijelentik, hogy az egymáson elkövetett jogtalanságokat kölcsönösen elengedik, a per iratait érvénytelenítik; viszont a grófok megengedik, hogy a káptalan a tőle elfoglalt birtokrészeket birtokba vehesse a nélkül, hogy ők az ellen tiltakozhatuának. A mennyiben pedig e birtokbavétel alkalmával határvillongások merülnének fel, mindkét fél feltétlenül aláveti magát a győri káptalan és az e célra kérendő homo regius, királyi kiküldött, ítéletének. Az egyezmény értelmében a birtokbavétel és határigazítás, a győri káptalan közbejöttével, 1426 július 13-án ment végbe.

Igen hosszadalmas perbe keveredett a Szentgyörgyi grófokkal a pozsonyi prépost és káptalanja 1507-ben. Ugyanis Péter gróf, országbíró és erdélyi vajda, meg testvére Kristóf, Ferencz és Farkas grófok elfoglalták a káptalan Loka nevű szigetét, mely a vásárúti birtokhoz tartozott. Ezenkívül halfogót is állítottak a Dunán; a szigeten levő gabnát és káposztát részben marháikkal lelegeltették, részben elhordatták; úgyszintén elvitették a káptalan méhkasait is.

A káptalan magához a királyhoz fordult panaszával, ki a győri káptalant, a pannonhalmi apátságot és a megyei hatóságot külön-külön megbízta a panaszolt körülmények vizsgálatával. Mind a káptalan, mind az apátság, mind pedig Holy Pál és Sárkány Ambrus esallóközi szolgabírák egyértelműen jelentették II. Ulászlónak, hogy a káptalan panasza teljes beigazolás nyert, a helyszíneü megejtett vizsgálat alkalmával.

A gyöngye király azonban nem igen mert erélyesen fellépni a hatalmas család ellen, mert hosszas halogatás után, csak két év múlva, 1509-ben rendelte el a per felvételét s a bírói tisztelet István nyitrai püspökre, meg Perényi Imre nádorra bízta.

Ítéletre azonban nem került a sor, sőt mikor 1511-ben a király Sziléziába utazott, a hatalmaskodó grófok újabb erőszakoskodással tetézték eddigi sérelmeiket. Így például, a mint Kyslegh Péter szolgabíró jelenti, Farkas gróf a káptalan csukárdi jobbágyaira tört fegyveres szolgálival, közülök többeket megölt, néhányat megsebesített, egyeseket pedig kényszerített, hogy az ő jobbágyaivá legyenek. 1511 márczius 30-án pedig Péter gróf reátört a vásárútiakra, elvette hálóikat és elhajtatta nyájaikat. Ezeket az erőszakoskodásokat, a káptalan kérelmére, Illyésházi Illyés György alispán ugyancsak Kyslegh Sándor szolgabíróval vizsgáltatta meg s azok igaz voltáról okmányt is állított ki.

Bármennyire igaza volt is azonban a káptalannak, orvoslást még sem nyerhetett. A nádor megidézte ugyan a hatalmaskodó főurakat a győri káptalan elé, azonban ezek meg sem jeleutak és a pozsonyi káptalan csak annyit tudott sok lótás-futás után elérni, hogy a király 1514-ben szigorú hangon írt rendeletet küldött a Szentgyörgyi grófokhoz, a melyben meghagyta nekik, hogy a káptalant sanyargatni ne merészeljék, hanem ha van rajta valamilyes követelni valójuk, forduljanak a bírósághoz és jogaikat per útján igyekezzenek érvényesíteni.

1514 végén Balbus, az új pozsonyi prépost, minden igyekezetét arra irányította, hogy a grófokkal békésen kiegyezzen; de hasztalan volt minden fáradozása, a mint írott malaszt maradt a király erélyes rendelete is. A hatalmaskodó főurak újabb és újabb sérelmeket követtek el, a káptalan jobbágyait üldözték, sanyargatták, sőt egyeseket fel is akasztottak. Ily körülmények között e szegény emberek, hogy sorsukon enyhítsenek, elhagyták a káptalan földjeit, vagy pedig beállottak a grófok szolgálatába, a mi a káptalani birtokoknak csaknem teljes elpusztulását vonta maga után.

Végre hosszas huza-vona és sokszorosán ismétlődő hatalmaskodások után, 1523-ban ítéletet nyert a káptalan. E szerint Loka sziget visszaadandó a káptalannak. A hatalmaskodó grófok, rangjuknak megfelelően 200—400 forint fejváltságot kötelesek fizetni s összes birtokaik elkobzandók. Az elkobzott birtokok egy harmada a káptalant illeti meg, két harmada pedig a királyra száll vissza. Ezenkívül a káptalan igénye a kártérítésre nézve 500 forintban állapítottatott meg.

Az ítélet megvolt, de nem volt, a ki végrehajtsa, sőt a Szentgyörgyieknek sikerült felfüggesztő végzést kieszközölniök, a mi abban az időben körülbelül egyenértékű volt a perújítással.

A hosszú ideig tartó pernek végre maga az isteni Gondviselés vetett véget, a midőn I. Ferdinánd király idejében, 1535 táján, kitörölte az egész Szentgyörgyi családot az élők sorából. (Magy. Sión. III. 104. s köv. 247—265. ll.)

A prépostság és káptalan kiváltságai közé tartozott, hogy népeik ki voltak véve a pozsonyi comes joghatósága alól.

A pozsonyi prépostság és káptalan monografusa, Rimely Károly, hosszasan foglalkozik azokkal az állítólagos kiváltságokkal és azzal a preferens állással, a melyet szerinte a pozsonyi prépost elfoglalt. Mindez azonban csak képzelődés. A pozsonyi prépost annyiban különbözött csupán más társaskáptalanok prépostjától, hogy ő egyúttal a terjedelmes pozsonyi főesperességnek főesperese volt. Bizonyítja ezt az a körülmény, a melyet Rimely külön kiváltsággéppen sorol fel, a mely pedig éppen csak következmény volt, hogy ugyanis a prépost a pozsonyi főesperesség területén jogosítva volt a cathedralikumot szedni. Ez ugyanis minden időben, a középkorban, a főesperesek sajátos jövedelme volt.

A pozsonyi
prépost kiváltsá-
ságai.



A POZSONYI KÁPTALAN RÉGI
PECSÉTJE.

A káptalan,
mint hiteles
hely.

Természetes, hogy a pozsonyi prépost, mint főesperes, csak úgy törekedett arra, hogy állásának jelentőségét, fényét és hatalmi körét emelje, mint a hogy törekedtek világszerte csaknem az összes főesperesek. Köztudomású dolog, hogy ez a törekvés annyira ment, hogy némely főesperesek quasi episcopalis állásra törekedtek. Ennek nyomát láthatjuk hazánkban Jakab szepesi prépostban, ki egy oklevélben „szepesi püspök” czímet visel és láthatjuk abból, hogy Antal prépost, 1278-ban, I. Károly szicíliai királytól „pozsonyi püspök” nek neveztetni magát. (Anjouk. Dipl. Em. I. 55.)

A káptalan legfőbb kiváltsága az volt, hogy hiteles helyként szerepelt, mely nemcsak okmány-kiadásokra, de oklevelek őrzésére is

hivatott volt. Az okleveleket a káptalan, hiteles alakban, saját pecsétje alatt adta ki, a melyen még a várbéli egyház és a szent Üdvözítő képe állott. Előjogai közé tartozik azonkívül a lelki pásztorkodás, a melyben kezdettől fogva osztozott prépostjával. (A prépostságra és a káptalanra nézve különben lásd Rimely: Cap. Ins. Ecc. Poson. stb. — Knauz: Pozsonyi prépostság. — Rimely: Adalékok. — Knauz: Válaszal. — Ortway: Pozsony tört. I. stb.)

A pozsonyi főesperesség — azon nagy lelkiismeretességgel és tudással készült egybeállítás után, melyet Ortway Tivadar végzett a pápai tized-lajstromok alapján — kiterjedt úgyszólván egész Pozsony vármegyére, tehát a Csallóközre és a Csilizközre is. (Ortway: Magy. Egyh. Földr. I. k.)

A főesperesség legrégebb plébániái a tizedjegyzék szerint ezek:

1. *Fejéregyház*, melynek plébánosát egy 1390-iki oklevél is említi. Ma Rosindol fiók-egyháza. 2. *Bazin* sz. kir. város. 3. *Csukárd*, mely most Bazin filiális. 4. *Cseszte*. 5. *Alsó-Dombó*. 6. *Diószeg*, egykor Dudvágszeg. 7. *Szent Jakab* egyháza. 8. *Fancsal*. 9. *Gány*. 10. *Modor*. 11. *Moderdorf*, előbb Balarád. 12. *Majtény*. 13. *Vajka*. 14. *Páty*. 15. *Nagy-Páty*. 16. *Páld*, ma Vedrőd fiókja. 17. *Vistuk*. 18. *Podvas*, talán Hidaskürt. 19. *Pozsony*. 20. *Galánta*. 21. *Szent András*, vagyis Egyházasfalva. 22. *Nagy-Födémes*. 23. *Zavar*. 24. *Szeli*. 25. *Sook*. 26. *Spáeza*. 27. *Nagysúr*. 28. *Nagyszombat*. 29. *Úrnök faluja* vagyis Boleráz. 30. *Vizkelet*, mely ma Hidaskürt fiókja.

Ezek a tizedjegyzékben említett plébániákon kívül Ortway (i. m. II. k. 794 s. köv. II.) még a következő pozsonymegyei templomokat sorolja fel, a melyek bizonyynyal plébániákkal is bírtak:

1. *Apka*, a melynek Szent Mihályról nevezett temploma és papja, János alesperes 1334-ben, meg 1345-ben fordul elő okleveleinkben. 2. *Chumboy*, a hol a Bold. Szűz tiszteletére állott templom. 3. *Dénesd*, hol 1302 táján a pannonhalmi apátság új kápolnát épített. 4. *Doborgaz*, hol már 1238-ban szent Györgynek volt temploma. 5. *Fancsal*. E néven három község szerepelt, a melyek közül kettőben volt templom, az egyikben szent Péter, a másikban a Szentlélek tiszteletére. 6. *Gelle*, hol 1320 táján volt már szent Péterről nevezett templom. 7. *Kápolna*. 1244-ben megengedte IV. Béla Farkasnak és Dávidnak, hogy kápolnai birtokukon szent Erzsébet tiszteletére templomot építsenek. 8. *Karesa*, hol 1332-ben volt már szent Bertalan apostolnak temploma. 9. *Konyha* szent Miklós templomával már 1291-ben elhagyatott állapotban vala. 10. *Misérd*, 1302-ben említik szent Mártonról nevezett plébániái templomát. 11. *Nagy-Lég*, hol 1328-ban Péter nevű rektor említtetik. 12. *Parna* már a XIII. században templommal bíró hely volt, mely a Bold. Szűz tiszteletének volt szentelve. 13. *Somorja*, hol már 1285-ben állott a Bold. Szűz temploma. 14. *Szomolány* szintén XIII. századbeli Mária templommal. 15. *Tolvajföldre*, hasonlóképpen szűz Mária templomával 1343-ban.

Ezekon kívül számos templom és plébánia volt még kétségkívül Pozsony vármegye területén. Ipolyi Arnold, Csallóköz műemlékei cz. műve szerint, a már fennebb említett egy-két csallóközi templomon kívül, a következő helyeken vannak még a középkorból származó templomok:

Régi plébániák
és templomok.

1. *Alistál*. Temploma a XV. század csúcsíves stílusára utal. Érdekes, hogy benne szent Margitnak, IV. Béla leányának a XVII. sz. jellegében festett képe látható. 2. *Alsó-Bár*, mely 1300-ban említetik. 3. *Bácsfa*, másképp Szentgyörgyúr vagy Szentgyörgy. Plébániája már 1390-ben is említetik. 4. *Baka*. Egy mult századi visitatio szerint ősrégi, valószínűleg csúcsíves temploma volt. A mai templom 1770-ből való. 5. *Béke*, ma Csütörtök fiók-egyháza. Említi egy 1390-iki okirat. 6. *Benke-Patony* a XIII. században is említetik. Plébániája előfordul egy 1390-iki oklevélben. 7. *Bős*, minden valószínűség szerint a megye egyik legősibb községe. 8. *Csakány* 1254 óta a pilisi eziszterci apátság tulajdona volt s ekkor már templommal is bírt. 9. *Csötörtök*, mint plébánia szerepel az 1390-iki oklevélben. 10. *Deresika*, eredetileg Györgysoka. 1519-ben szentelték fel templomát. 11. *Duna-Szerdahely* plébánosát már egy 1341-iki oklevél is említi. 12. *Eberhard* szerepel az 1390-iki oklevélben. 13. *Fél* ugyanott említetik, mint plébánia. 14. *Gomba*, most Csötörtök fiók-egyháza. 1390-ben plébánia volt. 15. *Gutor* plébániáját említi az 1390-iki oklevél. 16. *Hodos*, 1245 táján, sőt úgy látszik már 1138-ban is bírt templommal. 17. *Illyésháza*, melynek temploma 1458 táján épült. 18. *Egyházkürt*, most Vásárút fiókja. 19. *Nagy-Magyar*, plébániáját említi az 1390-iki oklevél. 20. *Nyárasd*. 1307-ben épült szent Mihályról nevezett temploma. 21. *Pruk* szent Tamás tiszteletére épült kőtemplomát említi egy 1335-iki oklevél. Plébánosa már 1332-ben is volt. 22. *Püspöki*, az esztergomi érsekek egykori ősi nyaralóhelye. Temploma a XV. század kései csúcsíves ízlését mutatja. 23. *Sámot*, a pozsonyi káptalan birtoka ősi templommal bírt. 24. *Süly*. Kis temploma a XV. századra vall. 25. *Szarva* 1390-ben plébánia volt. 26. *Szent-Mihályfa*. Az esztergomi egyházmegyei kormányzat hagyományára 1050-ből származtatja ezt a plébániát. Tény, hogy 1390-ben volt itt plébánia. 27. *Tönye*. Plébániáját egy 1490-iki oklevél említi. 28. *Uszor* szerepel az 1390-iki oklevélben; úgyszintén 29. *Vajka*.

Nagyobb szerzetesrendjeink apátságának vagy prépostságának nyomára Pozsony vármegye területén nem akadunk. Oka ennek főképpen a megye sajátos birtokviszonyaiban rejlik. Abban a korban ugyanis, a melyben őseinknél az egyházi alapítványozási kedv nagyobb mértékben volt kifejlődve, Pozsony vármegye területén javarészen jó módú, de csak igen-igen elenyésző részben akadunk dúsgazdag családokra. Ezek azután, szívök nemes vágyait követve, meg-megajándékoztak egy-egy templomot, plébániát vagy kolostort, de nagyobb adományokat igénylő apátságok vagy prépostságok alapításába nem bocsátkozhattak.

Elég erős gyökeret vertek a vármegye területén assisi szent Ferencz fiai: a ferenczesek. Tudjuk, hogy a stillfriedi ütközet után (1278), melyben a Habsburgok uralmát magyar fegyver biztosította, IV. László király Pozsonyba tért meg pihenni. Itt adta ki rendeletét, hogy a diadal napját évenként meg kell ünnepelni és ekkor határozta el Pozsony város egyik legszebb építményének, a ferenczesek csúcsíves templomának és kolostorának építését.

Nyílt kérdés az, ha vajjon IV. László ekkor alapította-e a ferenczesek pozsonyi kolostorát, vagy csupán rekonstruálta azt? A pozsonyi ferenczesek évkönyve azt mondja, hogy közvetlen a tatárjárás előtt, 1240-ben telepedtek meg a ferenczesek Pozsonyban és pedig a városon kívül, a Szent Lőrincz kapu előtt levő hegyen. Bél Mátyás hasonlóképpen vélekedik s azt mondja, hogy a kolostort Ottokár 1271-ben elpusztította, mely azután tíz esztendőig romokban hevert. Valószínűnek látszik tehát, hogy a ferenczesek már jóval előbb telepedtek meg Pozsonyban, s hogy IV. László a szerzetet csak újjá-alkotta annál is inkább, mert a cseh hadak pusztítását éppen a csehektől elvett hadi zsákmányból lehetett jóvá tennie.

A IV. László által kezdett építkezést III. Endre fejezte be 1297-ben. A mintegy 17 évig épülő templom felszentelése nagy és szokatlan fényvel ment végbe. Jelen voltak: a király, Lodomér esztergomi érsek, Paskál nyitrai, Pál pécsi, Haab váci és Tivadar győri püspökök, nagyszámú főúr és beláthatatlan tömegű hívő nép. A felszentelés szertartását Jakab szepesi prépost, felszentelt püspök, mint érseki helynök végezte el, a mikor is a templom gyümölcsoltó Boldogasszony védősége alá lőn helyezve. A templom mai alakja

későbbi kor műve s a régi templom emlékét úgyszólván csak a szentély egyes részei őrzik. Kápolnái közül a legrégebb, a templom mai szintjénél jóval magasabban fekvő Szent János evangelista kápolna, a kései csúcsíves építéssel valószínűleg remeke. Ennek építését Jakab fia János, pozsonyi polgár tette lehetővé, ki 1361-ben odaadományozta a városon kívül fekvő fürdőházát és majorját. A kápolnából lejárás vezet a sírboltba, mely egykor a Rozgonyi család elhalt tagjainak volt utolsó pihenőhelye.

A kolostor javadalma, a János-féle majoron kívül, a Dunahíd vámjövendelme és a Szentgyörgyi grófok alapítványa, a Bazin közelében fekvő *Harnruker* nevű malom volt.

A rend tagjai kezdettől fogva a magyar istentisztelet apostolai voltak és templomuk különösen a nemesi osztálynak volt kedvelt imádkozóhelye.

Nevezetes kolostora volt a rendnek *Nagyszombat*-ban. Első telepedésük e városban 1238-ra esik, a mikor is a nagyszombati polgárok közadakozás



A MÁRIAVÖLGYI RÉGI PÁLOS-KOLOSTOR.

útján építettek részükre a város alsó kapujánál kisebb kolostort és templomot. Később (1363) Nagy Lajos király védnöksége alá kerültek, a ki a város nyugati oldalán építtetett részükre kolostort és szent Jakab tiszteletére szentelt nagyobb arányú templomot.

Domokos
rend.

Szent-Domokos rendjének a vármegye területén csak egy kolostora volt és pedig Nagyszombatban. Mikor és ki alapította e szent Jánosról nevezett kolostort, azt adatok hiányában ma még nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy a rend évkönyvei már 1305-ben említik. 1512-ben Engelweit György a kolostornak adományozta oda vöröskői malmát olyképpen, hogy évenként, a míg életben van, a szerzetesek két örlet gabonát tartoznak neki adni. Mikor a nyúlzigeti apácák hosszas bujdosás után, Fekete-Báthori Eufrozina nevű főnöknőjükkel Nagyszombatba érkeztek, a domokosok nagyszombati kolostorát foglalták el, a hol már akkor csak négy igen elaggott domokos-szerzetes lakott.

A pálosok.

A magyar származású pálosoknak ez időszakban szintén csak egy kolostoruk volt a vármegye területén s ez a virágzás magas fokára emelkedett *máriaivölgyi* kolostor volt.

Pozsonytól észak felé mintegy két órányira, Stomfa közelében remek szép völgyben feküdt e kolostor, a melyet 1377-ben alapított I. Lajos királyunk. A hely eredetileg Vöröskő várához tartozott, s maga a király vette azt el a vártól s az óvári várnagy védelme alá helyezte. A terjedelmes kolostort, mely szintén Nagy Lajos építménye, dús javakkal és jeles kiváltságokkal

ajándékozta meg a király. Fenntartásuk biztosítására nekik adta a közelfekvő Besztercze községet. E királyi adományokat azután 1384-ben Mária királyné, 1406-ban pedig Zsigmond király is megerősítették.

A kolostor, mely a Boldogságos Szűz Máriáról volt elnevezve, a pálosrend egyik főfészkévé lett. Itt laktak a rend tartományi perjelei, a helynökök, a rend főtanácsa és itt képezték jórészt a rend újonczait is.

A máriavölgyi kolostor helyén különben már régidő óta tartózkodtak egyes remeték. A legenda szerint, II. Endre király idejében, igen jámbor remete lakta a helyet. Kiesiny kunyhója előtt egy fán a Boldogságos Szűznek fából faragott szobra volt elhelyezve, karján a kised Jézussal. Itt szokott a jámbor férfiú imádkozni, itt fogadta a hozzá tanácsért, lelki vigaszért zarandokló híveket. Azonban nem soká tanyázhatott e kedves helyen. A közelben elvonuló kereskedelmi út sok csavargót, útonállót esalt a vidékre, kik azután mind gyakrabban zavarták a jámbor remete ájtatosságát, úgy hogy utóvégre is fájó szívvel búcsút mondott kised kunyhójának. Szűz Mária szobrát pedig, hogy tiszteletlen kezekbe ne kerüljön, egy közeli kútba dobta bele. Történt, hogy bizonyos idő múlva a remetelakban egy rabló ütött tanyát. Ennek neje, a rablóktól megbeestelenített szent helyen, gyerekágyba dőlt és az egész család nagy rémületére két torzszülöttet hozott világra. A rablót e nehéz csapás észhez térítette; felismerte Isten büntető ujját, keservesen megbánta bűnös életmódját, jobbulást ígért és buzgó imákban kérte Istent; adná vissza újszülött gyermekeinek az emberi ábrázatot. Az Úr meghallgatta imáját. Egy éjjel megjelenté előtte szűz Máriát s azt a parancsot adatta az álmélkodó embernek, hogy mossa meg a torzszülötteket a közeli kútban. Reggelre kelve elmondta álmát nejének s közös akarral vizet mertek a megjelölt kútból, megmosták a torzszülötteket, kik rögtön rendes emberi ábrázatot és alakot nyertek. A megtért rabló pedig vízmerés közben megpillantotta a kút alján heverő szobrot, kivonta azt a vízből s nagy fáradsággal kiesinyke kápolnát építve, annak oltárán helyezte el. Az eseménynek pedig gyorsan híre ment, a nép nagy csoportokban kereste fel a csodatévő vizű kútat, hogy ott testi és lelki bajaiban irt és enyhülést keressen és találjon. Így lett Máriavölgy híres búcsújáró helylyé s éppen e minőségének köszönhetette, hogy a nagy király hatalmas arányú pálos-kolostort emelt ott.

A kolostor különben csakhamar az egész környék kedvelt helye lett s a környék lakói vetekedve hordták oda alamizsnáikat, adományaikat, hogy a jó „fehér barátok“ megélhetését biztosítsák. A nagyobb adományok közül megemlítenő Bodár Miklós pozsonyi polgár 1381-iki adománya, mely a Stomfa folyón épült Sebes nevű háromkerékű malmot jutatta a pálosok kezébe. Utóbb hasonlóképp adomány útján kapták a négy kerékre járó deszkás malmot, és a Ludasrét nevű földet.

A zárdá templomát 1471-ben Rozgonyi László építteté, a zárdának adván egyúttal Pozsonyban a Hosszú-utczában bírt nemesi házának felét; míg unokanővére Ilona, Rozgonyi György leánya és Szentgyörgyi Inre gróf özvegye, ugyanazon ház másik felét 60 aranyforintért engedte át a rendnek. Ebben a házban szent János tiszteletére emelt kápolna is volt, a melyben azután a pálosok a pozsonyi polgároknak prédikálhattak. Népszerűségükről tanúskodik az a körülmény, hogy Czeezilia, Waxgiesser pozsonyi polgár özvegye és ennek Gáspár nevű fia, a pálosok ezen szent János kápolnájának adták oda a Hohenau hegyen bírt szőlőjük felét.

A máriavölgyi pálos-kolostor birtokai mind jobban és jobban gyarapodtak. Így 1515-ben kapták a Szentgyörgyi grófoktól a borostyánkői Beszterczét; II. Lajos királytól 1520-ban a hódosi birtokot, mely Hódosi Ferencz magvaszakadtával szállt vissza a királyra; ugyanekkor kapták a Meierhof nevű malmot és Mária királyné rendeletéből, ruházatra évi húsz forintot, napi szent mise mondásért pedig szintén évi húsz forintot, a kincstári jövedelmekből; 1518-ban Waldstein Zsófia grófnő, Szentgyörgyi Péter özvegye, reájok ruházta mertfalvai, vagyis pozsony-szent-erzsébeti birtokjogát; végre 1521-ben Benedek, Csenkey Inre fia, 200 forintért átengedte nekik ugyanesak Szent-Erzsébeten bírt jószágát. (V. ö.: Rupp: Helyrajzi Tört. I. 165. s köv. II., Kurecz: Pálosok tört.)

Az apácák.

A női szerzetes-rendek közül a vármegye területén legelőbb a ciszterci apácák telepedtek meg. Kolostoruk Pozsonyban volt. 1132-ben II. Béla király alapította azon a helyen, a hol most a katli. főgimnázium van elhelyezve. A ciszterci apácák sorsáról azonban igen keveset tudunk. IV. Béla 1238-ban Csicsva faluban kétkövű malmot és Órs helységben 60 hold földet adományozott nekik. A beiktatást Endre pozsonyi ispán végeztette el. 1244-ben Máté, a király főtárnokmestere a Vödricz mentén egy rétet, 1290-ben Cselézi Pál fia Kozma, Tors nevű négy ekényi földet adományoz a kolostornak.

Azokban ekkor már a kolostorban alig-alig volt egy-két ciszterci apáca és attól lehetett tartani, hogy az egész zárdát be kell zárni. Ez a körülmény felkeltette figyelmét a pozsonyi ferences zárda főnökének, Barnabás atyának, kinek hő vágya az volt, hogy a városban a szent Ferenc szabályai szerint élő Klarisszákat megtelepíthesse. Megindította tehát a mozgalmat, hogy a kihalóban lévő ciszterci apácák örökébe a Klarisszák léphessenek. Buzgólkodása sikerrel járt. 1297-ben az egyházi hatóság beható vizsgálat alapján megengedte a változást és a Klarisszák, III. Endre védelme alatt, csakhamar meg is telepedtek Pozsonyban.

A pozsonyi Klarissza-apácák zárdája idővel egyike lett e rend legvirágzóbb és legnépesebb telepeinek, a hol utóbb a margitszigeti apácák is kellő menedékhelyre találtak. Maga a kolostor ugyan sok viszontagságon ment keresztül, az apácák sokszor menekülni is kényszerültek belőle, de mindig újra és újra felvirágzott. 1515-ben a zárda egészen leégett, csupán a templomot sikerült megmenteni. A tűzkár enyhítésére azután II. Ulászló, a pozsonyi harminczad jövedelméből, heti négy forintot utalványozott részére. Ezt a segélyt a zárda a Habsburgok uralkodása alatt is élvezte.

A Klarissza-apácák első telepe különben a vármegyében a nagyszombati zárda volt, a melyet a hozzája tartozó templommal egyetemben, IV. Béla 1240-ben kezdett építeni, de csak 1255-ben fejezett be és Nagybaldogasszonyról, meg Mindenszentekről nevezett el. A zárda fenntartására pedig a nővérétől, Konstancia királynétól 1247-ben visszaszerzett javak egy részét szentelte. Ezt az adományt 1256-ban V. István ifjabb király, 1290-ben IV. László, 1603-ban Rudolf erősítette meg. Egyházi részről az alapítást 1240-ben IX. Gergely, 1252-ben IV. Imre, 1259-ben IV. Sándor pápák hagyták jóvá.

A zárda, melyet 1264-ben IV. Béla mindennemű adózás alól felmentett, gyorsan fellendült. 1275-ben kapta Ikumer fiaitól Pétertől és Egyedtől Mácséd falu kétharmadát; 1297-ben Ikumer Pétertől a harmadik harmadot és a tirnavai malmot; 1479-ben pedig Elefanti Benedektől Fejéregyház és Fancesal nevű falvakat. Voltak még ezen kívül birtokaik Bolerázon, Geszten, Páldon, Nestiken (F. VII. 1/158., IV. 1/470.) és 1396 óta övék volt a Byda-Laczkovics féle tirnavai kétkövű malom is. (V. ö: Rupp. Helyr. tört. I. 98 s köv. ll.)

Ágostonos remeték.

Az ágostonos remeték 1279-ben telepedtek meg a vármegyében. Ez évben ugyanis Tamás meg Ábrám, Abram comes fiai, Szentgyörgyön helyet adtak a rendnek házépítésre és több szőlőt engedtek át nekik. A kolostort egyúttal menedékhelynek is nyilvánították. (F. VII. 5/446.)

Templomos vitézek.

A hagyomány szerint a templomos vitézek több helyütt is tartózkodtak volna a vármegye területén. Így nekik tulajdonítják a szentgyörgyi vár és az éberhardi várkastély építését. A hagyományon kívül azonban ezeket a körülményeket más, elfogadható adattal igazolni nem tudjuk.

Ciszterciek és benzécek.

A vármegye területén a ciszterciek és benzécek csak mint birtokosok szerepeltek. Ez utóbbiaké volt Deáki községe, a melyet ekkor még Salának neveztek. Ezt a birtokot mint a vági uradalom kiegészítő részét, a pannonhalmi monostor kapta az alapító levél rendelkezése szerint.

Az apátság 1233 táján nagy viszályba elegyedett a salai néppel s ennek plébánosával, Benecsessel, a szolgáló népek kötelezettségei miatt. Benes három szekrényt követelt vissza az apátságtól, a melyek a Bold. Szűz Máriáról nevezett templom sekrestyéjében állottak. E miatt a nép és az apátság emberei közt, bizonyos Vítal nevű szerzetes bujtoztatására, verekedés tört ki, a melynek Kelemen atya, a sekrestyés áldozatul esett. A salai földesek meg azt panaszták, hogy Uriás apát elvette tőlük a földeket, azokat jövevényeknek adta, de az adót mégis rájuk követeli. Végre a pásztorok és a halászok

azért emeltek panaszt, mert a monostori alkalmazottak elhajtják marháikat és sertéseiket, malmuk köveit elveszik és azonkívül kényszerítik őket, hogy minden mansziótól, vagyis szállástól egy fertó adót és még tizedet is fizessenek.

Az ügy választott bíróság elé került. Az ítélet, mely élénk világot vet a jobbágyság helyzetére, rendkívül gazdag és érdekes művelődéstörténeti adatokat tartalmaz. A disznópásztorokat, mondja az ítélet, túlságosan terhelni nem szabad. Minden jobbágy húsz láncz földet bírjon, tizet a jobbágyságért és tizet az apátságnak fizetendő tartozásaiért. Ha a jobbágy munkaképtelenné lesz, akkor élete fenntartására öt láncz földet kap, a többi visszazáll az apátra. A halászokat nem szabad ökörhajésárokként felhasználni.

Kötelesek minden egyes háztól egy fertót fizetni, a monostorba gyümölcsöt és kété fuvarozni. A pásztorok fizetnek minden két szállás után egy disznót, 50 kecskebőrt, 40 mérő kitünő búzát. Az apátságnak joga van őket futárokkul használni és bárányaik után tizedet szedhet. (W. VI. 538.)

Nagyobb pere támadt az apátságnak 1239-ben a pozsonyi várjobbágyokkal, a Vág folyó mederváltozása következtében vitássá vált 40 hold föld miatt. A per végleg csak 1241-ben nyert befejezést. (W. II. 149.)

Volt még a főapátságnak birtoka Dienesden is, a melyet 1270-ben IV. Béla kivett a pozsonyi törvényhatóság bírósága alól. (H. O. IV. 48.)

Ezenkívül a pannonhalmi apátságé volt a pozsonymegyei vám egy harmada, a melyet az apátság 1137-ben kapott II. Béla királytól, s a mely miatt több pere volt, így 1314-ben Pozsony városával is. (F. VII. 5108. — Ortvay i. h. II. 23845. s. köv.)

Ház- és földtulajdonos minőségben szerepet játszott Pozsony városában, az osztrák heiligenkreutzi cisztercezi kolostor megbízottja is. Az apátság ugyanis 1307-ben megvette Péter mester, esztergom-szent-györgyi prépost és pozsonyi kanonok Mihály-utczai házáat, a hozzátartozó kerttel és szántóföldekkel egyetemben. Ebben a házban Kolumbai Ferencz cisztercezi atya, néhány jámbor hívővel szövetségbe, 1311-ben szent Katalin tiszteletére kápolnát alapított, a melyből utóbb az egész ház Katalin-udvar nevet nyert. A ház, mely különben kezdetben csak a prácsai birtok lerakódóhelye volt, adómentességet élvezett s e miatt a ciszterceziek és a város között folytonos torzsalakodások voltak napirenden. I. Károly király 1325-ben meg is szüntette a Katalin-udvar ezen állítólagos kiváltságát, de azért a szerzet mégis vonakodott az adót befizetni. A béke csak akkor állott helyre, a mikor a város (1372) a cisztercezi apátságtól a házat és a prácsai birtokot bérbe vette. A város különben a heiligenkreutziak ezen javadalmát 1522-ben 1050 rajnai forinton végleg magához váltotta, miután a házat már előbb bérházzá alakította volt át.

Az idegen ciszterceziek mellett volt némi birtokuk Pozsonyban a hazaiaknak is. Nevezetesen a pilisi apátság, hasonlóan a pannonhalmi apátsághoz, szintén bírta a pozsonymegyei vámok egyharmadát. Az apátság azonban igen



A DEÁKI TEMPLOM FELSŐ HAJÓJÁNAK FÜLKÉJE.

A heiligenkreutzi apátság.

A pilisi apátság.

rossz gazda lehetett, mert révjogát apró részletekben egyeseknek el-elzálogosította, sőt egyéb a megye területén levő birtokrészeit, a mint az György esztergomi érseknek 1431-ben Pozsony városához intézett és az eladott apátsági javakból befolyt pénz zárlat alá való helyezését kérő leveléből kitűnik, el is adogatta. Kölesön révén különben az apátságnak jogigénye volt az apátságnak Pozsony egyik legrégibb házához, az úgynevezett O-házhoz is. (Ortvay i. m. II. 2—3. k.) Ővük volt még Csákány, Gomba és Csötörtök a Csallóközben. Ez utóbbi helyen, a hagyomány szerint, állítólag részes káptalan volt, mely prépostból és 6 kanonokból állott. Ennek azonban okleveles nyoma nincs. Valószínű, hogy Csötörtök szép temploma mellett egykor kisebb episzterci rezidencia állhatott s ezt magyarázta félre a hagyomány. (V. ö.: Ipolyi Csallóköz épít. eml. F. IV. 2 116.)

Az esztergomi érsekség birtokai.

Pozsony vármegye területén kezdetben elég tekintélyes birtokai voltak az esztergomi érseknek is. 1297 táján például Lodomér érsek vajnori (Szőlős vagy Práesa) birtokát elcserélte a heiligenkreutzi apátság tardoskeddi birtokával. E szerződést 1313-ban jóváhagyta Tamás érsek és 1317-ben I. Károly király.

Ugyancsak az érseké volt Vága, a mai Vág-Szerdahely, Vajka és Püspöki a Csallóközben. Ez utóbbi helyen az érsekségnek várkastélya volt, a melyet egyes érsekék előszeretettel kerestek fel és nyaralóhelyül használtak. Vajka, mint fennebb láttuk, az érseki nemes szék főhelye és középpontja volt. Természetes, hogy püspöki jogon, a vármegye tekintélyes összeggel emelte a tizedek révén az érsek jövedelmeit.

Magában Pozsony városában az esztergomi érseknek, a mai primási palota helyén, már 1730 táján volt kisebb arányú székháza, a mely mögött az érseki tized-udvar terült el. Ezt a házat a pozsonyiak állandóan püspökháznak nevezték.

A papság.

A lelkészek e korban, inkább, mint bármikor, a nép valódi barátjai, minden ügyes-bajos dolgaikban jogi tanácsosai voltak. Nem ritka eset, hogy egyes plébánosok beiratkoztak az egyetemekre, hogy ott a jogban jártasságot szerezzenek. Így például András récei plébános 1430—33 között tagja volt a bécsi egyetem jogi karának s ott a jogi baccalaureatust el is nyerte.

A papság jövedelmeiről némi fogalmat alkothatunk a szentgyörgyi plébánia alapító okleveléből. Ugyanis Szentgyörgyi Sebős gróf 1345 nov. 11-én várkastélyában kápolnát építtetett s annak gondozására udvari plébániát szervezett. Az alapító levél szerint Budai Konrád, mint a szent Lászlóról nevezett szentgyörgyi plébánia első lelkésze, a kegyúrtól évenként 50 mérő búzát, egy szőlőt és öt font viaszkot kapott javadalmazás fejében. (M. 8. III. 708.)

Pozsony vármegye egyházi viszonyainak e rövid kis vázlatára is befejezetlen lenne, ha nem említenők fel, hogy hazánk egyik legnagyobb szentje, II. Endre király leánya, a Thüringiába elszármazott hercegnő, kit a hagiologia magyarországi Szent Erzsébet néven tisztel, a megye, jelesül Pozsony város szülötte. Erzsébet 1207-ben született és mint négy éves kis gyermeket 1411-ben jegyezték el Lajos thüringiai örgróffal. Az eljegyzés szintén Pozsonyban folyt le, a hol a magyar király Hermann tartományi gróf fényes küldöttségét, mely a csecsemő menyasszonyért jött, fényes ünnepek között fogadta. A megye területén utóbb, mikor Erzsébetet az egyház a szentek sorába iktatta, emelték az első Erzsébet-templomot és pedig Kápolnán. A templom építői Farkas és Dávid főurak voltak, a kik annak



Szent Erzsébet.

idején a kir. hercegnőt, mint a magyar király bizalmasai elkísérték volt. A templom és plébánia építésére, illetve alapítására az engedélyt IV. Béla adta meg 1244-ben. (V. ö. Ortway i. m. I. 261. s köv. II.)

Végül álljon itt a pozsonyi prépostok névsora, Ortway összeállításában: 1209-ben *Ubald*; 1210-ben *Benedek* (Századok 1904 febr.); 1231-ben *János*; 1253-ban *Smezald*; 1257-ben *Pál* mester; 1262-ben *Vancsa István*; 1277-ben *Antal*, a kánonjog tudora; 1280-ban *Paskál*, a későbbi nyitrai püspök; 1284-ben *N.* mester; 1288-ban *Román*; 1289-ben *Domokos*; *Haab* utóbb váci püspök; 1294-ben *Szerafin* mester; 1302—1309. *Szerafin*; 1311-ben *Fülöp*; 1317-ben *Albert*; 1320-ban üresedésben; 1323—1328. *Dörögdi Miklós*, utóbb esztergomi érsek; 1331—1332. *Placenciai Jakab*, utóbb csanádi püspök; 1333—1341. *Széchenyi Mihály*, utóbb váci püspök. Alatta *Vörös Tamás*, mint helyettes, vezette a prépostságot; 1342-ben *Humbert* bibornok; 1343—1350. *Pusterlai Vilmos*, VI. Kelemen pápa káplánja. Alatta *Márton*, majd *Péter* működtek, mint adminisztrátorok; *Vilmos* prépost utóbb konstantinápolyi pátriarka lett; 1352—1354. Kozma fia *Balázs*; 1358—1359. *Márton*; 1372-ben *Elderbachi Burghard*; 1374-ben *Péter* bibornok; 1381—1401. *Zámbó Lőrincz*; 1402-ben *Usk János*, Zsigmond király kancellárja; 1404—1407. *Sennberg János*; 1408—1421. *Jubar János*; 1422—1429. sóvári *Soós László*; 1429-ben *Szeifried*; 1432-ben *Hammburg János*; 1445—1453. *Privigyey Mihály*; 1455—1486. *Schomberg* (Schönberg) *György*, ki mint Mátyás király velencei követe is szerepelt; 1486—1498. *Sánkfalvi Antal*, utóbb nyitrai püspök, a király bizalmasa és követe; 1502—1511. sankfalvi *Zeke Miklós*; 1514-ben *Zeremlény Ferencz*; 1515—1521. *Balbus Jeromos*, a híres humanista, utóbb gurki püspök és Ferdinánd főherceg követe Rómában. 1522-ben zelei *Aczél Ferencz*; 1526-ban *Ujlaki Ferencz*. (Ortway Pozs. tört. I. III. k.)

Pozsonyi
prépostok.

A VÁRMEGYE SZEREPE A NEMZET TÖRTÉNELMÉBEN.

A XV. századig úgyszólván minden komoly veszély, mely hazánk egén feltűnt, a nyugat népeinek hatalmi törekvéseiben bírja kulcsát. Már maga az államalkotás munkája, a megszilárdulás korszaka, a nyugattal való folytonos ellenségeskedés között tölt el. Nagy szerencse, hogy mikor keleti határainkon a török veszély hatásosabban jelentkezett, a magyar hadvezéri székben s utóbb a trónon hatalmas alakok ültek, a kik a magyar névnek tiszteletet és dicsőséget szereztek és a nyugati határt nemcsak védeni, de szilárdítani és tagítani is tudták.

Ezzel az állandó nyugati veszedelemmel szemben éber örökként szerepeltek a nyugati megyék: Sopron, Pozsony, Nyitra és Trencsén. Az ő életök úgyszólván az önfeláldozó harcok láncolatából jegezült össze. Testüikkel védték a hazát. Szilárdságukkal, hű hazafias ragaszkodásukkal gátat vetettek a német és szláv áradatnak.

Ezt a szerepkört a nemzet politikai történelmében, exponált helyzeténél fogva, kiválóképpen éppen Pozsony vármegye volt hivatva betölteni. És a híven teljesített kötelességen messze túl menő önfeláldozó készség hervadhatatlan babérokkal fedte be e vármegye sokszoros sebekből vérző testét.

A honfoglalás és az azt követő kalandozások idejében mindenkor résen állott a vármegye lakossága és védte a betolakodóktól a külföldön harcolók hazáját. Szent István békére hajló, de a körülmények kényszerítő hatása alatt sokszor vad harci zajtól eltelt kormányzata idejében, a küzdelmekből Pozsony vármegyének bőven kijutott. 1010—1018 között lehetett, mikor István a lengyelek hatalmas hercegével, Boleszlóval hadakozott. A változó szerencsével folyó háború színtere Nyitra- és Trencsénmegyéken kívül Pozsony vármegye volt. És e megyék szoros összetartásának sikerült is a veszélyes ellenséget az országból kiszorítani.

A boleszló
elleni hadjárat.

1030-ban Konrád császár vezetett hadat az ország ellen. Míg ő a fősereggel a Rába felé igyekezett, addig a cseh király kalandor fia, Bretiszláv, Pozsony és Nyitra vármegyékre tört s azokat tüzzel-vassal pusztította, lakosait üldözte, rabszjira fűzte. A főserég vereségének hírére a rablócsapat is kivomilt az országból.

III. Henrik
hadjáratai.

A szerencsétlen végű Péter, Szent István méltatlan utódja, 1039—1040 telén Ansztriába tört, ott rabolt, gyűjtogatott és foglyokat vitt magával. Úgy ezen alkalommal, mint 1040-ben, mikor III. Henrik csehországi vállalkozása ellenében Bretiszláv segélyére ment, valószínűleg a pozsonyi, nyitrai és trencséni hadosztályokat vette igénybe.

Tudjuk, hogy Pétert a nemzet megfosztotta trónjától és helyébe Aba Sámuelt ültette. A trónfosztott király Henrik császárhoz menekült, ki ezt az alkalmat akarta kihasználni, hogy kedves tervét, Magyarország meghódítását és hűbéruralom alá helyezését keresztül vigye. Úrügyet erre Abának az Ostmarkba való betörése szolgáltatott. Henrik ismételten nagy haddal jött az országba. Mikor első ízben jött, 1042 szeptemberében, a határ őrzésével megbízott sereg, értesülvén a császár nagy erejéről, felgyújtották Hainburgot és a pozsonyi várat, hogy csapatainak biztos menedékhelyül ne szolgáljanak. Természetes, hogy a bosszankodó ellenség annál nagyobb pusztítást vitt véghez a vármegyében. Ez alkalommal a Garamig előrehatoló császár a maga hűbéreinek jelentette ki Pozsony vármegyét és az ország dunáninnyi részét s azt egy Árpád-házi hercegnek, némelyek szerint Domoszlónak, mások szerint Endrének a kormányzására bízta. Azonban a herceg, hadsereg hiányában, nem tarthatta magát a királyhoz és nemzeti egységhez hű ország részben, és Aba közeledő seregei elől visszamenekült Csehországba. Pozsony vármegye területét tehát nem sikerült az országtól elszakasztani, sőt a határ ezután is a Szárhegyig terjedt s a Lajta-Szárhegy között fekvő föld, meg Hainburg vára továbbra is magyar fennhatóság alatt maradt.

Mikor a ménfői vesztett csata, Aba hűbéri esküje és olygarchikus hajlamai végsőig elkésérítették a magyar népet, és Endrében, az Árpád-házi hercegben kereste önállóságának megmentőjét, az új király, I. Endre, még a belső villongások elfojtása előtt arra igyekezett, hogy a határokat, kivált Pozsony és Sopron vármegyékben megerősítse, ellentálló képességüket emelje. Nagy szükség is volt erre, mert Henrik császár, ki a dolgok ily fordulatával megelégedve nem volt, újabb hadjáratot tervezett az ország ellen. Az ellenségeskedés tényleg már 1050 elején megkezdődött. A császár rokona, Gebhard püspök megjelent az ország határán, megtelepedett az időközben ismét német kézre került Hainburgban s onnan nyugtalanította Pozsony vármegyét. A nyugati megyék hada azonban csakhamar megjelent Hainburg alatt, azt megostromolta, felgyújtotta és kizsákmányolta. E híre a német hadak erősítést kaptak és azonnal hozzáfogtak Hainburg felépítéséhez, hogy ez hadi műveleteiknek kiinduló pontja lehessen. Azonban a pozsonymegyei hadak folyton nyugtalanították őket, úgy hogy a német sereg csak nagy erőfeszítések mellett tudta az erősítéseket befejezni.

A császár 1051 augusztus végén roppant haddal érkezett az ország határához s hadseregét három részre osztotta. Az első had Bretiszláv és Welf karantán herceg vezetése alatt állott. Ennek az volt a feladata, hogy Pozsony alatt keljen át a Dunán és a balparton haladjon előre. A másik rész, a hajóhad, Gebhard püspök vezetése alatt Pozsony felé igyekezett, részint, hogy az első had átkelését fedezze, részint, hogy a Dunán lefelé haladva, az összeköttetést a két szárazföldi had között fenntartsa, azokat élelmiszerekkel és hadi eszközökkel ellássa. A harmadik had, a főszereg, a császár személyes vezetése alatt, a Zala forrásai felől közeledett. A portyázó seregnak tehát leginkább Pozsony vármegye területe volt kitéve.

A császár nagyarányú készülődésének óriási kudarcz lett a vége. Endre király és testvéreinek, a genialis hadvezetőnek, Béla hercegnek sikeres intézkedése következtében, a német főszereg csúfos vereséget szenvedett és rendetlen futásban keresett menedéket. Gebhard a magyarok eselvetése következtében, önmaga sülyesztette el hajóit és rémülten menekült, a Bretiszláv és Welf vezetése alatt álló sereg pedig, miután a német krónikák semmit sem mondanak működéséről, valószínűleg csekélyebb jellegű portyázás után, a nélkül, hogy akárcsak Pozsonyt is megvédelhetne volna, szintén visszavonult hazájába.

III. Henrik császár a csúfos kudarczot kiköszörülni vágyván, 1052-ben ismét megjelent az ország határán. Ez alkalommal az egész hadjárat Pozsony-vármegye területén folyt le.

Pozsony nagy
ostroma.

A császár ugyanis július vége felé megjelent szárazföldi és vízi seregével Pozsony alatt és megkezdte a vár ostromát. Pozsony vára azonban ekkor már, kétségtelenül Béla herczeg előrelátásából, hatalmasan meg volt erősítve s nagyszámú, kipróbált vitézségű őrséggel megrakva. Így történt, hogy bár a császáriaktól a kapuk elé állított katalpulták mázsás köveket hengergettek, bár a német sereg bosszúvágytól égve, rendületlen kitartással támadott, a vár az ostromnak mégis sikeresen ellentállott, sőt a városbeliek ki-kirohantak a várból és győzelmesen hadakoztak az ostromlókkal. Ekkor történt, hogy egyes ügyes védők — a hagyomány szerint Zotmund bűvár — észrevétlen kiosontak a várból, megközelítették az ellenséges hajóhadat, azokat megfúrták és elsüllyesztették.

Nyolcz hétig tartott már a sikertelen ostrom. Bebizonyosodott, hogy Pozsonyt a császár hadai bevenni képtelenek. Most már tehát csak az volt a németek vágya, hogy tisztességes visszavonulást rendezhessenek. Bízta IX. Leó pápa tekintélyében, ki e válságos pillanatban Pozsony alá érkezett s a hadviselő felek között a közvetítő szerepét elvállalta. Azonban a császár minden mesterkedése hasztalan volt. Ambár reá bírta a pápát, hogy igyekezzék Endrét, esetleg egyházi átokkal való fenyegetés árán, a császárnak kedvező békére bírni, mégis Endre állhatatossága győzött, a német seregekudarcza nyilvánvalóvá, visszavonulása dicstelenné lett s a német krónikák kénytelen-kelletlen beismerik, hogy Pozsony sikertelen ostromával örökre elvesztett Magyarországhoz meghódolásának lehetősége.

A Salamon király alatt kitört belvillongások idejében Pozsony vármegye királypárti volt. Salamon anyja és német származású felesége Judit, felváltva, hol Mosonyban, hol Pozsony várában tartózkodtak. Mikor pedig a magyarádi csatában a nyughatatlan lelkű Salamon elveszté seregét és koronáját. Pozsony vára nyujtott neki biztos menedéket.

Salamon, hogy országát visszanyerje, IV. Henrik császárhoz fordult segélyért, kit hosszas reábeszélés után sikerült is ügyének megnyernie. 1074 augusztusának második felében indult el a császár Magyarország felé. Géza és László azonban nem szándékoztak ez alkalommal ütközetbe bocsátkozni s azért megelégedtek azzal, hogy az erősebb várakat őrséggel megrakták és Pozsony, Nyitra, Bars vármegyék területét, a melyeken a császári seregnek felvonulnia kellett, a szó szoros értelmében pusztává, lakatlanná tették. Ők maguk pedig visszavonultak az ország belsejébe, onnan figyelvén kémeik által a császári sereg mozdulatait. Tervök bevált. IV. Henrik előrehatolt ugyan a Garamig, de onnan, képtelen lévén a sereget élelmezni, gyors menetekben vonult vissza Pozsonyig, s miután birtokba vette Mosony vidékét, melyet Salamon maga ajánlott fel neki, azzal a biztatással, hogy nemsokára ismét visszatér, seregestül hazament.

Alig távozott el a császár, már is megjelent Pozsony falai alatt László herczeg serege és ostrom alá vette a várat, vagyis inkább körülzárta a várost. Salamon vitézei ki-kijöttek és bajvívásba bocsátkoztak László vitézeivel. Salamon maga járt elől jó példával. Két-három ellenséggel is szembe szállott, de Lászlót félve kerülte. Méltán. Az ő hatalmas karjától épp úgy félt mindenki, mint a hogy bizalma volt jó szíve iránt. Így történt, hogy mikor a vitézek a körülzárt városban szükségét szenvedtek, sok esetben kijöttek Lászlóhoz és ő herczegi bőséggel, keresztény kegyességgel ellátta őket eledellel s azután ismét visszabocsátá őket a várba, urukhoz.

Pozsonynak ez ostromáról érdekesen beszél Márk krónikája, legenda-szerű elemekkel vegyítvén a történelmi magot. „Egykor László, — mondja a krónika, — déli pihenés alatt a vár alá ment s meglátván Salamon, hogy vitéz jó, czímerét kieserélvén, nem ismeré fel, hogy László lenne és kiméne elébe. De László sem ismert rá Salamonra. Salamon vitézei pedig a vár falain ülve nézik vala őket és Salamon azt nemes vitéznek véli vala s azért kedve kerekedett vele megvívni; mihelyt azonban hozzá érkezett és arcát megtekintette, két angyalt látott László feje fölött tüzes karddal repkedve és ellenségeit fenyegetve. Minek láttára Salamon a várba fut. S vitézei mondák neki: Uram, mi dolog az, a mit láttunk? Sohasem láttunk téged két vagy három ember elől szaladni, miért hát most? Kiknek mondá: Tudjátok meg, hogy ember elől nem szaladtam volna; de az nem ember,

IX. Leó pápa
Pozsonyban.

Salamon király
Pozsonyban.

Szt. László
körülszárja Po-
zsonyt.

mert tízes karddal oltalmazzák. Minek hallatára csodálkoznak vala és ettől fogva tőle még inkább kezdtek félni.“

I. Géza király meghalt, Lászlót a magyarok nagy lelkesedéssel királyukká avatták és Salamon még mindig tartotta magát Pozsony várában. Végre is a szent életű László, uralkodása negyedik évében, békejobbot nyújtott neki s felszabadítá a várat a hosszas ostromzár alól.

V. Henrik
ostroma

1108 szeptemberében ismét a német és cseh sereg pusztított Pozsony vármegyében. Ez évben ugyanis V. Henrik, ki III. Henrik nyomdokaiba öljött lépni, ismét szerencsét próbált a németek kedvencz eszméjével, Magyarország meghódításával. Felhasználta a Kálmán király és Almos herceg között kitört viszályokat és szövetségesül nyervén meg a cseh Szvatoplukot, nagy sereggel tört az országra. Henrik a főhaddal Pozsony vármegye területén táborozott és a pozsonyi várat hetekig ostromolta. Azonban sikert nem tudott elérni, s mikor a Trencsén felől működő Szvatopluknak sietve távoznia kellett, a császár is, únva az eredménytelen ostromot, némi zsákmányolás után, visszatért országába.

Hosszabb ideig tartó küzdelmek színhelyévé avatta Pozsonymegyét a Borisz trónkövetelő érdekében megindult mozgalom. Borisz, Kálmán király elüzlött nejének, Eufemiának fattyúnak vélt fia, hogy a magyar trónra támasztott igényeit kielégíthesse, miután III. Boleszlóval való szövetezése kudarcot vallott, több évi szünet után újra fellépett és III. Konrád német császárhoz fordult pártfogásért. A császár II. Wladiszláv cseh herceg ajánlatára, hajlott a reábeszélésre és maga olasz ügyekkel lévén elfoglalva, Borisz védelmével Henrik osztrák örgróft és bajor herceget bízta meg.

Henrik, ki Jasomirgott melléknevén ismeretes, nem találta még elég alkalmasnak az időt, hogy egyenesen beleavatkozzék a dologba, ellenben megengedte, hogy Borisz, ha tud, zsoldosokat gyűjtsön a német földön. Borisz tehát utána látott dolgának s megnyervén Pungen Henrik, meg Plein Liutold grófokat, lázas sietséggel gyűjtött össze egy sereget s azzal 1146 húsvétján észrevétlenül megjelent Pozsony alatt. A vár Julián ispán őrizetére volt bízva. Ez azonban vagy nem vigyázott eléggé, vagy titokban Borisz híve volt, mert a csaknem bevehetetlennek tartott vár az ostrom első éjtszakáján a németek kezére került.

II. Géza hírét vevén a dolognak, rögtön serege élére állott és sietett a vár felmentésére. Különbféle ostromszerei dolgozni kezdtek, nyilasai a várat körülrajzolták, s közben követői puhatoladtak, hogy mi volt az oka e gyors és váratlan támadásnak. Mikor pedig megtudta, hogy a német csapat Borisz zsoldosaiból áll, abbahagyta a nehézkes ostromot és alkuba bocsátkozott a zsoldos haddal; ennek vezérei pedig belátván, hogy ez idő szerint sem a császár, sem a regensburgi püspök ellen hadakozó Henrik herceg segélyükre nem lehet, 3000 márkáért — körülbelül 71000 forint — átadták Gézának a várat és hazamentek. Csak természetes, hogy a zsoldos hadtól a vármegyének Pozsonyhoz közelebb eső része és Dévény vidéke sok kárt szenvedett, azonképpen emberben, mint jószágban.

Tudjuk, hogy a XII. század nagy eseményében, a kereszténység hatalmas mozgalmában, a kereszties háborúkban, jobbra szenvedőlegesen, hazánk is részt vett. A kereszties hadak jórésze Magyarországon vonult végig, sokszor nem csekély károkat okozva. A nyugatról keletre induló nagy emberáradat, a források adatai szerint, a Dunántúl vonult végig, de azért igen valószínű, hogy a sokszor országos csapásnak minősíthető átvonulások Pozsony vármegyét is jelentékenyen sújtották. Tényleges adat arra, hogy a keresztiesek Pozsonyban is tanyáztak, csak egy van. Ez 1189-ből való, a mikor tudjuk, hogy I. Frigyes császár a város falai között töltötte pünkösdi ünnepét. Itt fogadta nagy és fényes gyűlésben a kereszties hadat; itt adta át fiának, Henriknek a királyi hatalmat; itt osztá szét fiai között birtokait; innen indult, búcsút véve országa népeitől, a sváb herceggel, a meiseni örgróffal, számos püspökkel és főúrral Keletre, Saladin szaraczen király ellen.

IV. Béla.

IV. Béla, a szerencsétlen muhi csata után, védőinek kíséded seregével Nyitrán keresztül Pozsonyba menekült. Ugy vélekedett ugyanis, hogy itt az osztrák herceg szomszédságában leginkább biztonságban lehet. Keserűen csalódott. Két barátjának vélt, legádázabb, leglovagiatlanabb ellensége volt.

1241 április közepe lehetett, mikor IV. Béla, holtra fáradva, Pozsonyba érkezett, hol családja már várt rá. Az osztrák herceg, mondja az egykorú kútfő, ezt hallván, „szívében ellene gonoszt forralva, barátság színe alatt célje jöve” . . . egyéb vigasztaló szavak közt arra kérte a királyt, hogy a Dunán keljen át, hogy ott biztosabban pihenhessen és időzhessen. Béla engedett a hívó szónak, elhagyta Pozsonyt és átment Hainburgba, osztrák területre. Itt a herceg fosztogatni kezdte a szegény királyt, nagy összeg pénzt és sok értékes kincset, meg Mosony, Sopron és Vas vármegyéket zsarolván ki tőle. A király csak nagy nehezen szabadult a zsaroló vendéglátó osztrák kezéből és nagy lehangoltsággal menekült tovább a tengerpart felé.

A győzelmes tatár sereg egy része május elején özönlött el Pozsony vármegyét. Teljesen letarolta a mezőket, egyes községeket, mint Lamacsot, elpusztított, bevette Pozsony külvárosait, Széplakot és Vödriczet, de magát a várat megvevni nem tudta.

A nagy csapás, mely Magyarországot érte, nem akadályozta a jó német szomszédot, hogy meg ne kísértse az országra való hagyományos vágyakozását kielégíteni. Frigyes osztrák herceg ugyanis, teljesen védtelennek képzelvén az országot, rablócsapataival betört Pozsony vármegye területére. Ott azonban embereire talált. Huntpázmán Tamás imokái, Kozma és Ehellős, a Szentgyörgyi és Bazini grófok, hadaikkal útját állották és megvédték a vármegyét. Kozma ugyan tizenöt sebbel borítva fogságba került, de Ehellős mégis visszaverte az osztrákot. Utóbb, mikor IV. Béla ismét visszatért országába, bosszuló hadjáratot indított az áruló Frigyes ellen. A hadat Ehellős pozsonyi ispán vezette, egyik győzelmet a másik után aratván a gyűlölt ellenségén. A hadjáratnak béke vetett véget, a melyben Frigyes a kicsikart három vármegyéről lemondott.

Bosszulé had-
járat Frigyes
ellen.

Azokban a hosszadalmas harcokban, a melyek IV. Béla és utóbb V. István, meg II. Ottokár cseh király között folytak, Pozsony mindvégig szerepet játszott. 1254-ben, a budai értekezleten megállapított elvek alapján, Pozsonyban kötötték meg a béke, mely a két uralkodó között, főleg Stíria malmára nézve, modus vivendit állapított meg. II. Ottokár és IV. Béla május elején találkoztak Pozsonyban és írták alá a békeokmányt.

Ottokár-féle
harcok.

Azonban a béke nem volt tartós. Stíria, melynek a Murán innen eső vége magyar kormányzat alá lőn helyezve, elégedetlenkedett s Ottokár védelme alá helyezkedett. Ottokár, a cseh király és osztrák herceg, a pozsonyi béke alapján Stíria Murán túl eső részének ura lévén, kapva kapott az alkalmon, hogy egész Stíriát mindinkább hatalmasodó jogára alá hajtja. Így tehát az ellenségeskedés a magyar és a cseh király között, 1260-ban újra kitört.

Az osztrák és cseh hadak a marcheggi mezőn állottak, a magyar hadak a Morva balpartján, Dévény és Magasfalu között, Zohorig, Stomfáig, Másztig, sőt Pozsonyig helyezkedtek el. Több napig farkasszemet nézett egymással a két sereg a nélkül, hogy az elválasztó folyón az átkelést bármelyik is megkísérelte volna. Végre is únván e tétlenséget, fegyverszünetet kötöttek és kölcsönösen megegyeztek, hogy Ottokár serege visszavonul, a magyar had pedig átkel a folyón. Így is történt. 1260 július 12-én keltek át a magyarok és az István herceg vezetése alatt álló kúnok azonnal meg is kezdték a támadást. Azonban e könnyű lovasok képtelenek voltak az ellenség nehéz vérteseinek sorát megingatni. És ez a körülmény eldöntötte a csatát. A magyarok hátráltak és menekülve vonultak vissza a Morva vize mögé.

IV. Béla még át sem lépte volt a folyót, mikor István ifjabb király elhamarkodott támadást intézett. Ő tehát, látván a menekülőket, teljes rendben vontatott vissza csapatait egész Pozsonyig. Ellenben István serege teljesen szétrebbent s maga a vezér Stomfa irányában menekült el.

A diadalmas csehok, kik az egész magyar tábor felszerelését zsákmányul ejtették, nem merték üldözni a magyarokat, és fősergük nem is lépte át a határt. Ellenben Ottokár igen szívesen fogadta Béla király követét, Roland nádort, a volt pozsonyi főispánt és készséggel kötötte meg 1261-ben a békét, a melyben IV. Béla lemondott Stíriáról.

IV. Béla és V.
István kibekü-
lése.

Tudjuk, hogy IV. Béla és fia V. István között hosszas és áldatlan harcok dúltak. Ezek során át emésztette a visszavonás tüze a magyar erőt, bénította hatalmát. A királyi család egyes tagjai, különösen Margit, a Margitsziget szent apácájá, az ország jobb belátású urai, sőt a pápák is, kérve kérelték a hadakozó atyát és fiút; de állandó békét elérni nem tudtak. Végre 1262-ben sikerült az elkeseredett felek között egyezséget kötni. Ezt az egyezséget az esztergomi érsek, a kalocsai, és a váci püspökök, János aradi prépost és a szebeni prépost jelenlétében, Pozsonyban kötötték meg, s ha ez által nem is szűnt meg a harag az apai szívben, de legalább a nyílt ellenségeskedés szűnt meg és elhamvadt a polgárháború üszke.

Alig hűnyta le IV. Béla fáradt szempilláit és alig foglalta el V. István a régóta óhajtott trónt, máris forrongani kezdett az ország. IV. Béla odaadó hívei, félve az új király bosszújától, egymásután hagyták oda az országot. Elsőnek ment Anna, V. István nővére, és magával vitte a koronázási kincseket. II. Ottokárhoz menekült. Az ő pártfogását keresték a magyar urak is, mint Németújvári Henrik szlapon bán és mások.

A két király azonban most még nem látta alkalmasnak az időpontot arra, hogy egymás ellen hadba keljenek s azért csakhamar fegyverszünetet kötöttek. E czélból találkoztak is a Duna egyik szigetén, mely valahol Pozsony táján, a megye területén feküdt. II. Ottokár kijelentette, hogy a koronázási ékszereket ő csak mint Anna jogait biztosító zálogot tartja magánál és kész azok biztosítására Istvánnál négyszer annyi értékű ékszert elhelyezni; a fennforgó sérelmek és vitás pontok elintézésére pedig, kölcsönös megegyezéssel, négy-négy tagból álló bizottságot küldtek ki, s hogy ezek nyugodtan tárgyalhassanak, a fegyverszünetet 1271 nov. 11-éig terjesztették ki.

A fegyverszünetet azonban a két fejedelem nem annyira a békés tárgyalásokra, mint inkább fegyverkezésre használta fel. Sőt a nyílt ellenségeskedés még jóval a fegyverszünet lejárta előtt tört ki. A fegyverszünet megsértését kölcsönösen egymásra fogták, s míg István Ausztriára tört és azt pusztította, addig Ottokár, nagy sereggel, az általa alapított Marchegg táján átkelt a Morván és elfoglalta Stomfát, melyet azonban csak hosszas ostrom után tudott hatalmába keríteni. Stomfa alól azután, a stomfa—pozsonyi úton, Dévény alá kerülvén s ezt elfoglalva, Pozsony ostromához fogott. A várval azonban nem igen boldogult volna, ha az árulás nem siet segélyére. Így azután elesett Pozsony és a vad eseh sereg szabad útat nyert a vármegyébe, az országba. Tűzzel-vassal pusztító hadai, mint a sáskajárás a mezőt, úgy tarolták le Pozsony vármegyét. Elesett Szentgyörgy, Bazin, elfoglalta Nagyszombatot, bevette Vörösvárt és az útjába akadtt „tornyos várakat”, sánczos mezővárosokat. Diadalmas hadai mindenütt pusztítva, egész a Garamig hatoltak előre. Ekkor azonban híret vette, hogy István nagy haddal áll a Dunántúlon és hátmögül akar reá törni. Sietve visszament tehát Pozsonyba s ott átkelt a Dunán, hogy így a királyi sereggel szembekerüljön. Hosszas és gyakori összecsapások után, V. Istvánnak végre is sikerült Ottokárt az országból kiszorítani s vele békét kötni.

A békekötési okmányt, a melyet V. István részéről a veszprémi püspök, Egyed tárnokmester és pozsonyi főispán, Roland bán és Benedek aradi prépost fogalmaztak, a magyar király 1271 júl. 3-án Pozsonyban, a cseh király júl. 14-én Prágában írta alá. E szerint Ottokár visszaadta az általa elfoglalt várakat és városokat, ellenben István lemondott az Anna által elvitt kincsekről és elismerte Ottokárt Krajna és Karintia urának.

A béke, némi megszakítással és kölcsönös csipkedéssel, 1273-ig tartott. 1272-ben István meghalt, és utódja: IV. László ellen, az Abák hatalmas nemzetsége, meg Egyed pozsonyi főispán lázadást szítottak, Bélát, Ottokár sógorát, a macsói bánt óhajtván a királyi székbe ültetni. A lázadást ugyan hamar leverték a király hű emberei, de Egyed árulása által Pozsony vára és a vármegye jó része Ottokár kezére került.

Az a körülmény, hogy Egyed II. Ottokár udvarában szíves fogadtatásra talált, még jobban haragra lobbantotta régi haragosát, Németújvári Henriket s azt eredményezte, hogy e hatalmas főúr vezekelni jött a magyar udvarba. Mint szenvedélyes ember, ő okozta azután, hogy a cseh és a magyar király

között ismét háborúra került a dolog. Összeszólalkozott nyímanis a Margitszigeten Béla macsói bámmal, kardot rántott ellene és leszúrta.

Ottokár, sógora meggyilkolásáról hírt vevén, kijelentette, hogy az 1271-iki békét a magyar király megszegte s a békéltető magyar követekkel szóba sem állott. A magyarok tehát, látván, hogy a háború úgy is elkerülhetetlen, megelőzték Ottokárt, betörték Stájerba és Morvába s azt pusztították. E közben Egyed mester is megbánta megtévelyedését, elhagyta Ottokár udvarát, visszajött Pozsonyba s az Ottokár kezén levő várat csellel visszavette. Természetes, hogy Pozsony várával együtt a vármegye is felszabadult a cseh járom alól s erős magyar sereg szállotta meg. A morva és cseh hadak pedig Nyitrára vetették magukat s azt csaknem teljesen elpusztították.

A királyi hadak eleintén szerencsével működtek és Laa várában magát Ottokárt is komolyan szorongatták. Mikor azonban a cseh hadak mintegy 60,000-re szaporodtak fel, a magyarok jónak látták, hogy Pozsony alól a biztosabb Dunántúlra vonuljanak vissza. Ottokár pedig, Egyed ispán hősiessége ellenére, csakhamar bevette Pozsonyt s elfoglalta a Kis-Kárpátok aljában elterülő egész vidéket, a várakkal és városokkal egyetemben. Győzelmes hadjáratának az a hír vetett véget, hogy a Frankfurtban egybegyűlt német választófejedelmek versenytársát, Habsburgi Rudolfot római császárrá választották meg.

Ottokár távozása után IV. László vezérei: Egyed pozsonyi főispán, Roland nádor és Joakim tárnokmester egymásután visszafoglalták a csehektől a pozsonymegyei várakat: Így Nagyszombatot, Detrekőt, sőt valószínűleg magát Pozsonyt is.

IV. László hosszas habozás után végre teljes szövetséget kötött Habsburgi Rudolfal, kinek 1278 augusztusában, II. Ottokár ellen, segélyére is sietett. A magyar sereg Pozsony vármegyében gyűlt egybe, Marcheggnél egyesült Rudolf hadaival és Stülfried táján a csehek fölött fényes győzelmet aratott. Az ütközetben maga II. Ottokár, Pozsony vármegye állandó réme is elesett. Tudjuk, hogy a király e fényes diadal emlékét a pozsonyi ferenczrendi kolostor és templom építésével örökítette meg.

Azonban IV. Lászlónak a kúnok iránt való szerencsétlen előszeretete sok bajt és visszavonást hozott az országra. Annyira ment a király dorbézolása, hogy a magyar főpapság és főurak utóvégre is Rómához fordultak közbenjárásért. Meg is jött a közbenjáró, Fülöp fermói püspök személyében, a ki mindenekelőtt Budán zsinatot tartott, hogy ott az elvadult erkölcsök javítását célzó intézkedéseket tegyen. A király azonban szétkergette a zsinatot és Fülöp, a pápai követ Pozsonyba vonult, a honnan a pápát a történetekről értesítette, a királyt pedig egyházi átok alá vetette.

Ily körülmények között nem eszódhatjuk, hogy az olygarehikus törekvések dúsan tenyésztek. Legveszélyesebb jellegű volt ezek között a Németújváriak lázongása, a kikhez több kiváló főúron kívül, a Pécz nemzetségbeli Apor vajda is csatlakozott. A harc, a hatalmaskodó kényurak és a király között, leginkább a Dunántúlon folyt le, de kihatott a dunáninneni részekre is és beavatkozásra bírta Albert osztrák herceget, mint a Németújváriak pártfogóját.

A Németújváriak 1286-ban támadták meg Pozsonyt és be is vették. Innen intézték azután rablóhadjárataikat a vármegye területére. Apor ugyanis ki-kitört a várból és égette, pusztította a királyhú pozsonyi nemesek birtokait, így a többi közt Péterfia János pozsonyi főispán Túrne meg Nyék nevű váraicsait.

A pozsonyi nemesség végre is elúnta a sok garázdálkodást és felkelt a kényurak ellen. János ispán vezetése alatt megjelentek a várjobbágyok, meg Sándorfia Károly comes fegyveresei és mások. Küzdelmük sikeres volt. Levették és megszalasztották Apor seregét és megnyitották Pozsony felé az utat. Azután reá törtek a várra s azt, bár Sándorfia Károly a vödriczi torony ostrománál súlyosan megsebesült, dicsőséges küzdelem után, 1287 január végén bevették. A király meg is jutalmazta a hozzá hű pozsonyiakat és márczius 20-án a szászai, légi és hódosi várnépeket az ország nemesei közé emelte.

Pápai követ
Pozsonyban.

A Német-
újváriak
Pozsonyban.

Albert herceg
furdorkodása

Azokban Pozsony nem soká maradt a király kezén. Még 1287 tavaszán, úgy április táján, megjelent a vármegye területén Albert osztrák herceg hada, az alatt az ürügy alatt, hogy László királyt védi a Németújváriak ellen: de tényleg azért, hogy a Magyarország nyugati részeire támasztott jogosulatlan igényeinek érvényt szerezzen.

„A polgárok közmegegyezéssel bebocsátották Albertet”, de a vár ellentállott. Ezt azután megostromolta és bevette. Hangoztatta ugyan, hogy a várat IV. László nevében veszi birtokba, de tényleg úgy viselkedett, mint egykor II. Ottokár. Nyúzta, kínoztá a vár népét, úgy hogy a „pozsonyvárosi vendég-népek” csakhamar elszéledtek, a várat pedig német őrség szállotta meg. Azután a zavarosban tovább halászva, lassan, de biztosan haladt előre. Elfoglalta Szentgyörgyöt és Baziut, melyet Ábrahám comes csak úgy tudott visszakapni, hogy túsul adta egyik leghívebb emberét. Hatalmát Albert kiterjeszté ily módon Pozsony vármegye egész nyugati, kárpátalji részére és Nyitra vármegye nyugati nyúlványaira: Sasvár, Miava tájára.

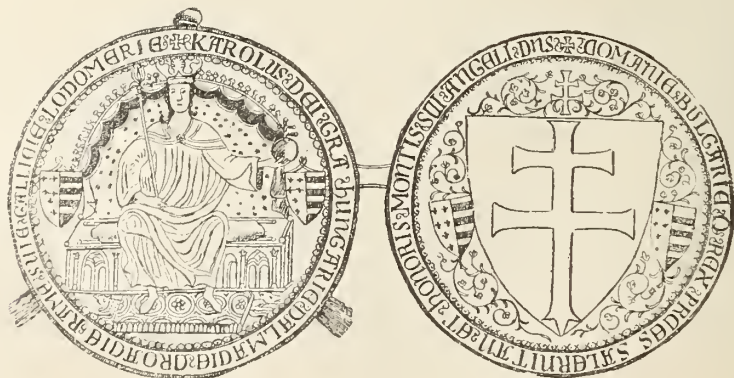
Ezt a folytonos foglalást végre is elérte a nemzet és III. Endre kénytelen volt Albert hercegnek, kinek egykor vendégszeretetét élvezte, hadat üzenni. Míg a királyi sereg a Duna jobb partján gyülekezett, addig Vörös Ábrahám pozsonyi alispán a pozsonymegyei had élén Nagyszombat mellett megtámadott egy német sereget és azt hosszú és véres küzdelem után megverte. Utóbb e sereg Csák Máté vezetése alatt Pozsonyt is megostromolta, de a támadás nem sikerült és Vörös Ábrahám súlyosan megsebesült.

A magyar sereg ez alatt betört Ausztriába, meg-megtámadta Bécsét és úgy elpusztította a vidéket, hogy többé már a saját élelmezésére sem volt alkalmas. Albert, ki Bécsbe szorult, végre is kénytelen volt békét kötni és a Magyarországból elfoglalt várakról, többi közt Pozsonyról, meg Nagyszombatról lemondani. A béke értelmében a magyar foglyokat köteles volt Hainburgba szállítani, ellenben a német foglyokat Pozsonyban gyűjtötték össze és így bocsátották szabadon. A békeokmány aláírása céljából III. Endre és Albert Pozsonytól nem messze, a mai Köpesénynél találkoztak. Itt ünnepelték meg Tedeummal és lakomával a megkötött békét és aláírták az okmányt. Estére járt az idő, mikor III. Endre a találkozóról Pozsonyba tért megpihenni. Ez alkalommal nyerte Pozsony a királytól nagy szabadalmi levelét, jövődő felvirágzásának e hatalmas alapkövét.

A következő évben Henrik fia Miklós, a volt nádor, újra rajta ütött Pozsonyon és elfoglalta. Am hamar ott termett Csák Máté ispán és most már királyi főlovászmester, Vörös Ábrahám alispán, meg Hertlin pozsonyi bíró és a várost szerencsésen visszafoglalták.

Róbert Károly

Az Árpád-ház kihaltával Pozsony, mint III. Endre özvegyének, Ágnesnek hitbére szerepel és mint ilyen Frigyes osztrák herceg kezére került. Mikor azután az ellenkirályok letűnésével, hosszas kísérletezés után sikerült a pápai udvartól kegyelt Róbert királynak trónjában megszilárdulnia és Rudolf osztrák herceggel szövetségre lépnie (1304), jutott ismét végleg vissza a magyar király kezébe. Mindazonáltal ez időben is magyar érzelmű maradt,



RÓBERT KÁROLY PECSÉTJE.

úgy a város, mint a vármegye és élénk szerepet játszott a királyság megszilárdulásában már az által is, hogy a pápai követek: Boccasino Miklós és Gentilis bibornok, kiknek erőteljes és okos politikája eredményezte a sokat szenvedett ország konszolidálását, állandó lakóhelyüket itt tartották. Itt esküdtek egymásnak 1304-ben, a legelőkelőbb magyar és osztrák főurak jelenlétében, véd- és dacszövetséget Róbert Károly meg Rudolf; itt ült össze az 1309-iki híres egyházi zsinat; innen van keltezve a legnagyobb magyar kényúrnak, az ország békéjét és egységét évtizedek hosszú során át zavaró Csák Máténak kiközösítése; itt volt az 1311-iki zsinat; itt ratifikálták az 1328-iki brucki békét; itt újítja meg 1331-ben I. Károly Ottó és Albert osztrák hercegekkel az atyjukkal 1314-ben kötött szövetséget és módosítják János cseh király kizárásával a brucki békét; itt találkozik a király 1336-ban János cseh királylyal; itt erősítette meg 1337-ben az emsi békét, valamint azt a szövetséget, a melyet János cseh királylyal, Albert és Ottó hercegekkel, Károly morva őrgróffal és János tiroli gróffal kötött s végre, midőn e sok szövetség és békebiztosítás daczára ellentétek merültek fel az osztrákok és magyarok között, itt ült össze az egyeztető bizottság és kidolgozta azt a tervezetet, mely az ország békéjét hivatva volt nyugat felől hosszú időkre biztosítani.



NAGY LAJOS.

Nagy Lajos dicsőséggel telt kormányzata idejében épp úgy, mint már Róbert Károly alatt is, a vármegye területe hosszas békét élvezett s anyagilag megerősödött. Nagy Lajos is többször megfordult Pozsonyban és ismételten megújította innen az osztrák hercegekkel való szövetséget. Legnevezetesebb volt azonban 1361-iki pozsonyi tartózkodása, a mikor Ausztria, Stájer, Krajna, Karinthia fejedelmei és legelőkelőbb urai adtak itt egymásnak találkozót, hogy hódoljanak a nagy magyar királynak és esküjökkel, meg aláírásaikkal bizonyítsák szövetséges voltukat.

Nagy Lajos.

Zsigmond király uralkodása idejében Pozsony úgyszólván az ország fővárosa volt. Már mikor magyar földre lépett, hogy itt lábát mint Mária királyné férje és az ország jövő ura megvesse, nagy gondot fordított arra, hogy a pozsonyiak kegyét megnyerje. Igaz, hogy könnyelmű természetéhez híven, a várost már 1385-ben a morva fejedelmeknek, Jodoknak és Prokopnak elzálogosítja; de e hibáját hamar jóváteszi és attól kezdve előszeretettel munkál a város és a vármegye felvirágzásán.

Zsigmond.

1402-ben Zsigmond — Pozsonyban ez az eddig ismert első eset — országgyűlést tart. Összehívta az ország rendeit azért, hogy elébök terjeszse az Albert osztrák herceggel kötött egyezséget, a mely szerint a két fejedelem egymást kölcsönösen támogatja, és Zsigmond, az esetre, ha örökös nélkül halna meg, utódjává Albertet teszi. Az ország rendei ezt az egyezséget el is fogadták és Albert esetleges igényét a magyar trónra, megerősítették. 1411-ben, mikor Zsigmond római császárrá választatott, az országgyűlés ismét Pozsonyban ült össze, új adókat szavazott meg kitüntetett királyának és esküvel fogadta, hogy Zsigmond leányát, Erzsébetet, Albert herceg jegyesét, a magyar korona törvényes örökösének elismeri.

Az első pozsonyi országgyűlés.

1429-ben a király Pozsonyban fontos tanácskozást tartott a husziták köveivel. Érezte, hogy ez a mozgalom sok bajt fog okozni Magyarországnak

és Nyitra alatt hadakozott s ez utóbbi helyen, meg főképp Illaván, súlyos vereséget szenvedett; másik részök Modort és Szentgyörgyöt dúlta és Vágújhely felé igyekezett, de az illavai csata hírére kitakarodtak az országból. A következő évben ismét megjelentek Pozsony alatt, de a rossz időjárás miatt hamar visszavonultak, 1432-ben pedig folyton háborgatták a határszéleket.

Zsigmond látván, hogy úgy a husziták, mint a törökök ezentúl állandó veszélyt jelentenek az országra, nagy igyekezettel törekedett a hadsereg szervezését minél jobban biztosítani. 1430 táján kiadta híres hadi regulamentoját, a mely úgy a törökkel, mint a huszitákkal szemben bizonyos mérvben állandó jellegű hadat szervezett, s melyet utóbb a budai országgyűlés is jóváhagyott és Zsigmond V-ik dekretuma czímen az ország törvényei közé iktatott. E szerint Pozsony vármegye, Trencsén és Arva vármegyékkel közösen 300 lovast volt köteles a nyugati határszélen készenlében tartani. Ugyanezen hadhoz a király 4000, az esztergomi érsek 2000, az egri püspök 1000, a Szentgyörgyi grófok 500 és Stibor vajda 1000 lovassal járult. A többi felvidéki vármegye és a felsőmagyarországi főurak lovasaival egyetemben, ez a had egészben 14775 lovasból, vagyis 29 és fél dandártól állott. A Pozsony vármegyében is birtokos urak közül ehhez hozzájárultak: Széchenyi Osvát 50, a Czoborok 50, Czudar János és Simon 50—50 lovassal stb., és a Rozgonyiaknak az összámba be nem foglalt bandériumai. Ezenkívül a pozsonyi vár védelmére köteles volt a győri püspök 50 lándzsást, a veszprémi 25, a pannonhalmi apát 25 és a Hédevári urak 100 lándzsást, vagyis összesen 2250 lovast kiállítani.

E szervezett haddal szemben sem átalították a cselhek beütéseiket tovább folytatni, de nagyobb bajt okozni nem tudtak s végre is sikerült őket előbb Nagyszombat tájáról, utóbb főfészkükből, Szakoleczából is végleg kiszorítani.

A huszita-veszedelem azonban, a maga teljességében, tulajdonképpen Zsigmond utódjának, a jóakarátú Albertnek hirtelen bekövetkezett halála után lépett fel, ámbár ez már inkább csak a Felvidéket, mint Pozsony vármegyét sújtotta.

Albert király akként intézkedett, hogy az uralomra gyenge nejeinek mellőzésével kormánytanács alakuljon, mely Pozsony-ból kormányozza a jogara alá tartozott országokat mindaddig, míg születendő fia nagykorú leend. Ezt az intézkedést azonban az özvegy sérelmesnek találta és mert joga törvénybe is volt iktatva, arról lemondani semmi áron sem akart. Viszont az ország válságos helyzetére való tekintettel, a főurak nagy és jelentékenyebb része, hallani sem akart nőuralomról. Így történt, hogy az országgyűlés 1440-ben, a hazafias párt győzelmével, Ulászló lengyel királyt választotta magyar királylyá, de azzal a kikötéssel, hogy az új király vegye nőül Erzsébetet.

Erzsébetet a dolgoknak e fordulata még jobban sértette, s miután udvarhölgye ügyességével a koronát magához kerítette, előbb Sopronba, utóbb Pozsony városába húzódott s ott időközben fia születvén, a magyar trónra való jogát proklamálta. Míg az ország nagy része Ulászlónak hódolt, addig Pozsony vármegye, Pozsony városa, Sopron és Nyitra vármegyék, meg Trencsén, Erzsébet hívének vallotta magát.

Jogai védelmével Erzsébet a vitéz Giskrát bizta meg, ki hadait javarészből a husziták közül toborozta össze és ezek élén hosszú éveken keresztül



MÁTYÁS KIRÁLY.

Az új hadi regula.

Erzsébet királyné.

Giskra.

az ország békéjének megrontójaként szerepelt. Giskra hadai kísérték a királynét Pozsony városába, hol a polgárság hódolattal fogadta. A királyné és a szent korona itt maradtak, Giskra pedig a Felvidékre ment és egymásután hódoltatva meg a várakat, Morvaországtól egész a Szepességig, Sárosig biztosította Erzsébet, illetőleg a maga uralmát.

Az egész vidéken csak két kis sziget volt Ulászló kezében. Nagyszombat, a melyet 1441-ben Tanczin Endre lengyel hadnagy hódoltatott meg, és Pozsony vára, melyet Rozgonyi István tartott meg a király hűségében. Ez utóbbit Erzsébet hadai ismételten ostromolták ugyan, de siker nélkül.

Sed quocumque talis casus in futurum acciderit, si
quidem Is per Capitaneos et Officiales locorum derivari non possit, Primitives
ipri, Consiliarios suos utriusque aliquo loco competentem convenire faciat, et illis
plenam auctoritatem humiliter supplicandi, et pro suis tollendi concedant,
et quicquid per humiliter Consiliarios decretum fuerit, id ab utraque parte observari
debeat. Postremo Quantum ad Castrum Costel pertinet quod tunc in p[ro]p[ri]o
Bello hostiliter captum esset, Inter alia. ut d[omi]ni Regi Vladislao assignaretur in
Articulis precedentibus committatur. Convenitum est, quod idem castrum in
illis manibus qui hoc hodie tenet remaneat servitio oneribus et impositionibus
generalibus ad colonos vel alijs Regni colonis fieri est consuetum similiter et
servitio fidelitatis de eodem castro Regi hinc inde ut ab antiquo introductum
est ac alijs similibus si quod quippiam ad idem castrum habere intendit semp[er]
salvis in quarum rerum Nobis fidei et testimonio has partes suas
scribi et sigillis n[ost]ris solius committimus. Et pro maiori securitate om[n]i
supradictum manus n[ost]ras proprias hinc infra subimponimus Datum et
actum posoni die lunae post festum sancti leonardi Anno domini millesimo
quadringentesimo nonagesimo primo: —

Ego Thomas Ep[iscopu]s Jannini Regis
suprascripti manu p[ro]p[ri]a

Ego Georgius de Bator Novus parisi
mag[ist]er Regium de Bator mag[ist]er
Mag[ist]er regium de Bator p[ro]p[ri]am
Johannes de Galbergi Castellanus Regni Bohemie
manu p[ro]p[ri]a

Ego Thomas Ep[iscopu]s qui supra. y. d. v[er]oq[ue] Ladis
de v[er]o, et de Regis qui p[ro]p[ri]a manu
p[ro]p[ri]a manu m[an]u p[ro]p[ri]a

Bonus von der nextenul man Sant

Wilhelm p[ro]p[ri]a
Mag[ist]er regium p[ro]p[ri]a

Johannes de v[er]o
prochomobarys regium
Bohemie manu p[ro]p[ri]a

AZ 1491-IKI POZSONYI BÉKEKÖTÉS UTOLSÓ PONTJA.

1441-ben Tanczin, 1442-ben maga Ulászló sietett ugyan a vár védelmére s azt újabb őrséggel és élelmiszerekkel bőségesen megrakták.

Erzsébet halála, majd Ulászló szerencsétlen eleste után, Hunyadi János önzetlen törekvései következtében, az országban helyre állott ugyan az egység annyiban, hogy a rendek közakarattal V. Lászlót ültették a trónra, de az Erzsébet által behívott húszita rablók, kiket a magyar nép zsebrákoknak nevezett el, még V. László hatalmas utódjának, a nagy Mátyásnak is dolgot adtak.

I. Mátyás.

Giskra és népe meghódolt ugyan Mátyásnak, de a zsebrákok, különféle rablóvezéreik alatt, tovább dúlták az országot. Pozsony vármegyében e rettenetes népség bizonyos Svehla vezetése alatt állott. Szorongatta Pozsonyt és Nagyszombatot, pusztította a Kis-Kárpátok alját. Hadi műveleteinek közép-pontja Nyitra vármegyében Kosztolányban volt s hatalmát csak is magának Mátyás királynak személyes fellépése törte meg 1465-ben. Egyes kőszai csapatok azonban még ez után is tanyáztak a vármegyében és Mátyás még 1473-ban is meghagyta Pozsony városának, hogy Podmaniczky László

táborába faltörő ácsokat, ágyukat és más szükséges szereket küldjön, mert ezekre Korlátkő ostrománál szükség leend. A cseh garázdálkodásnak csak az 1478-ban kötött olmützi béke vetett véget.

Hunyadi Mátyás különben több ízben, sokszor huzamosabban is tartózkodott Pozsonyban és a vármegye területén s e tartózkodás emlékét több fontos kormányzati tény, külpolitikai esemény teszi nevezetessé. Így 1468-ban nádori törvényszéket tartott a vármegyében. Azok, kik ennek terhe alól ki akarták magokat váltani, fejenként 75 denárt fizettek. Ugyanez évben pedig, Morvaországból Pozsonyba jövet, megerősítette a szeptemberi országgyűlés törvénykönyvét, melyet a karok és rendek küldöttsége itt terjesztett elébe, valamint a husziták ellen fordítandó adó kiírását elrendelő okiratot is ugyanekkor írta alá. 1478-ban Mátyás az ő híres szekértáborával Pozsony alatt táborozott s innen indult hódító útjára. Mikor pedig 1490-ben meghalt, holttestét Pozsony mellett helyezték hajóra s úgy szállították le Budára.

II. Ulászló érdekében a tárgyalások Pozsonyban indultak meg és itt is kötötték meg az 1491-iki békét, mely Frigyes császár, Miksa király és II. Ulászló között helyreállította a politikai egyensúlyt és biztosította Miksának, illetőleg örökösének a magyar trónra formált jogát. Ezt a békeokmányt Pozsony város tanácsa is aláírta.

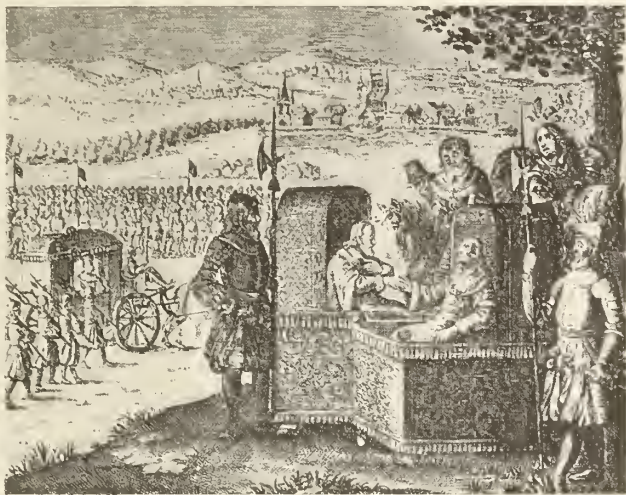
1515-ben Pozsony ismét a politikai világ közép-pontja lett. Márczius 18-án megérkezett oda II. Ulászló, gyermekei és számos főúr kíséretében. 24-én érkezett Zsigmond lengyel király, 28-án Láng Máté bibornok, a császár követe és végre 29-én 600 lovas, meg számos koci kíséretében, Erdődi Bakócz Tamás bibornok, az ország primása, kit Láng Máté, a lengyel és magyar főurak nagy ünnepélyességgel fogadtak.

Április 2-án, a nagy hét hétfőjén, Bakócz ünnepélyes misét mondott a Szent-Márton egyházban, a melyen Ulászló és gyermekei, Zsigmond lengyel király, Kázmér lengyel herceg és számos magyar, meg lengyel főúr vettek részt. A szentlélek segítségül hívása után az érsek felszólította a híveket, hogy a fejedelmek egyezségéért és tanácskozásaik sikeréért imádkozzanak; majd pedig a jelenlévőknek latin, magyar, cseh, lengyel és német nyelven teljes búcsút hirdtetett.

Az egyházi szertartás végeztével valamennyien a várakba vonultak, hol Láng bibornok bemutatva megbízó-levelét és üdvözlő beszédet mondott, a melyre Bakócz válaszolt. Ezután megindult a tanácskozás, a melyben a két bibornokon kívül gr. Frangepán Gergely kalocsai érsek, Szathmári György pécsi püspök, Tomiczki Péter przemisli püspök és számos magyar, német és lengyel tanácsos vett részt. A tanácskozás tárgyai voltak: a magyar, német és lengyel birodalmak biztonsága, meg a Jagellók és Habsburgok közt tervezett házassági összeköttetések. Az előkelő személyiségek egész július 17-éig maradtak Pozsonyban, a mikor is a császár meghívására mindannyian Bécsbe vonultak.

II. Lajos idejében, 1523 októberében, ismét fényes gyülekezetet látott kebelében a vármegye. Itt találkozott a magyar király Ferdinánd főherczeggel és fogadta Schydlowyeczky Kristófot, Lengyelország kancellárját, Zsigmond király rendkívüli követét. Megjelent V. Károly császár követe is.

I. Ulászló.



ZSIGMOND ÉS II. ULÁSZLÓ TALÁLKOZÁSA
A POZSONYI MEZŐN.

II. Lajos.

Az egybegyűlt urak tiszteletére a királyi udvar tornákat és vadászatokat rendezett. Egyik tornán maga a király küzdött meg Ungnad János báróval, kit nyergéből győzelmesen ki is vetett. A vadászatok a Duna szigetein és a bécsi erdőben folytak le, hol bőven voltak találhatóak szarvasok és vad-disznók.

II. Lajos eleste után Mária királyné még hosszabb ideig tartózkodott a pozsonyi várban s ott fogadta VIII. Henrik angol király követét, Wallop Jánost, ki urának részvétét tolmácsolta, a kora özvegységre jutott királyné előtt.

KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTOK.

A vármegye területén úgy az anyagi, mint szellemi műveltség előrehaladt állapotával találkozunk már a középkorban is és bátran mondhatjuk, hogy Pozsony, mint kulturális tényező is, a vezető sorokban állott.

Mezőgazdaság.

A megyei lakosság legnagyobb részének a mezőgazdaság volt a főjövedelme. A termények között a búzától kezdve minden nemmel találkozunk, fősúlyt azonban a lakosok mégis a búzatermelésre fektettek. Egyes nagyobb földesuraknál szakszerű kezelés nyomaira is akadunk, a mennyiben gazdaszettek tartottak. Nem volt szokatlan már e korban sem a bérlés és kivált Pozsony városa fekvőségeinek egy részét bérlők útján értékesítette. A vármegye legtermékenyebb gabonatermő része a Csallóköz volt, a hol a szántók védelmére csatornákat is ástak, töltéseket alkottak.

Gyümölcs-
termelés.

Nagy fejlettségnek örvendett a vármegyében a gyümölcstermesztés. Különösen a Csallóközben, Pozsony mellett a szigeten és Modor táján voltak gyönyörű gyümölcsös kertek. Látható volt alma, körte és főleg dió. Csukárdon például különösen szép és nemes fajú körte teremhetett, mert mikor hosszas pereskedés után a káptalan, mint csukárdi birtokos, kibékült a Szentgyörgyi grófokkal, az egyezségi okmányba azt is felvették, hogy a káptalan köteles a grófoknak évenként bizonyos mennyiségű körtét adni.

Szőlőművelés.

Legnagyobb művelési ága a mezőgazdaságnak mégis a szőlő volt. Tudjuk, hogy például Pozsony városában 1434-ben 819 adófizető polgár közül 469, tehát felénél több boradót fizetett. Ortvay összeállítására szerint pedig a pozsonyi szőlőhatárban 219 névszerint felsorolt szőlődűlő szerepel. Ugyancsak nagy terjedelmű szőlők voltak Szentgyörgy, Bazin, Modor, Nagyszombat határában és a pozsony-nagyszombati rész csaknem minden falujában. Az első helyen említett két város lakosai csaknem kizárólag szőlőművelésből éltek és az egész országban, mint legjobb szőlőmunkások voltak ismeretesekek.

Erdőség.

Az erdők, kivált Pozsony városa körül és a Szentgyörgyiek birtokain voltak gondozottak. Pozsony város számadásaiban rendszeresen alkalmazott erdészek, erdőőrök, kerülők és favágók szerepelnek. A fát a város lakosai között az ingatlan arányában osztották szét. Ezekben az erdőkben rendszeres vadászatokat is tartottak és a vad elárúsítása rendes jövedelmi forrás volt.

Marha-
tenyésztés.

A vármegye birtokviszonyainak képét szemlélgetve, felötlő, hogy a fekvőségek nagy része legelőkből és rétekből állott. Ez a körülmény maga is mutatja, mit különben már a mezőgazdaság feltételez, hogy a vármegyében az állattenyésztés nagy virágzásnak örvendett. Tudjuk, hogy a Csallóközben nagy marhaállományok, sőt — Alistálon, Felistálon — királyi ménesek is voltak. Sala vidékén tanyáztak a királyi disznó-pásztorok, kik, mint az Uriás pannonhalmi apáttal folytatott perükből tudjuk, hatalmas és számottevő osztályt alkottak.

Halászat és
hajózás.

Természetes, hogy a Csallóköz népének egy része, kivált a Dunamellékiek, tisztán halászzal foglalkoztak. A szakszerű tenyésztés mellett bizonyít az a körülmény, hogy e területen még ma is találunk halastavakra. Pozsony városában még a várakokat is felhasználták haltenyésztésre és Nagyszombat ősi halastava még a múlt században is fennállott. A halfajok közül különösen a víza-tenyésztésre vetettek súlyt és ez a halmem egyike volt a vármegye legnagyobb kiviteli cikkeinek.

A hajózás fejlettségéről tanúságot tesznek Pozsony város számadásai, a hol sokszor találkozunk hajóépítő ácsok és munkások költségeivel. E

tekintetben Pozsony után az első hely illeti meg Nagyszombat, Szentgyörgy és Bazin városokat, a melyek árúikat — bár a Dunától elég távol esnek — a dunai úton, hajókon szállították az ország belsejébe.

A kereskedelem és az ipar góczpontja maga Pozsony városa volt. Kereskedő és iparos városok voltak ezenkívül még Somorja, Nagyszombat, Szentgyörgy, Bazin, Modor, Sempcz és Stomfa. E pontok kereskedelme főként Ausztria és Bajorország kereskedőivel volt élénk.

Ipar és kereskedelem.

A cseh kereskedelem útját 1336-ban Róbert Károly nyitotta meg. Ez évben ugyanis szerződést kötött János cseh királylyal, ki Visegrádon vendége is volt. A szerződés meghatározza a vámhelyeket és a nyugati határról Budára vezető kereskedelmi utat. A kereskedők Ujvárnál, a mai Holicsnál lépték át a határt s itt vám fejében árúik $\frac{1}{80}$ -ad részét fizették. Holicsból az út kétfelé ágazott. Az egyik út Szenicnek, a másik Sasvárnak tartott. Szenicre Radosócz érintésével jutott el, innen Jablonicza és a korlátkői vár mellett *Bikszárdra* ért. A másik út Sasvárról Pozsony vármegye közepén ment és ugyancsak Bikszárdnál ért véget. A két elágazó útvonal tehát Pozsony vármegyében egyesült. Bikszádról Nagyszombatba, innen Farkashidán keresztül Nyitra vármegyébe fordult és Szerednél, meg Sempténél lépte át a határt, Malaczkán és Stomfán keresztül pedig Pozsonyba vezetett.

Természetes, hogy a nyugati kereskedelem középpontja Pozsony városa volt. Érthetővé teszi ezt a kereskedelemre nézve rendkívül kedvező helyzete, mely a szárazföldi és víziút góczába helyezte, de főként a városnak I. Zsigmond által 1402-ben adományozott árúlerakási és árumegállítási joga és ezt megelőzőleg, a már 1291 óta élvezett árúbeviteli kiváltsága.

A középkor kereskedelmi politikáját leginkább a helyi érdekek szemmel tartása irányozta. Ez okból kiváltsággéppen nyerték egyes városok azt az előjogot, hogy a behozott árúkból elsősorban a városi polgárok vásárolhattak, vagy hogy e kereskedelmi területekre oly árúkat, a melyekből a vidék termelése a rendesnél nagyobb volt, behozni nem lehetett. Ez utóbbi irányú intézkedések sorából Pozsony vármegyére vonatkozólag ki kell emelnünk a borbehozatali tilalmat, a mi ismét bizonyítja, hogy Pozsony és vidéke rendkívül gazdag bortermelő hely volt. E tekintetben például igen nevezetes Mátyás királynak 1466 ápril 19-én kiadott oklevele, a mely szorosán körülírja, hogy Pozsony vármegyét mily vidékek borával szabad elárasztani.

Nagyban előmozdította és kissé szabadabbá tette a kereskedelmet I. Károly királynak 1366-iki és I. Lajos 1343-iki rendelete. Az első ugyanis megengedi a hazai termékeknek Ausztriába való vitelét, ha viszont Ausztriában megengedik, hogy az ottani termékek hozzánk hozassanak. A másik pedig azt a szabadalmat adja a Pozsonyon át Magyarországra jövő összes kereskedőknek, hogy portékáikkal szabadon bejöhessenek, azokat itt eladhassák és biztosítja mind a kereskedők, mind árúik védelmét. Károly cseh herczeg egy 1343-iki okleveléből pedig megtudjuk, hogy I. Lajos megengedte a pozsonymegyei borok kivitelét Morvaországba, mit ő örömmel ad tudtára az olműtzi, brünni, znaimi előljáróknak, a falvak lakosainak s felszólítja őket, hogy a pozsonyi borkereskedés útját mozdítsák elő, azt ne akadályozzák.

A külföldi és belföldi kereskedők különben kötelesek voltak a harminczadoknál jelentkezni, ott árúikért a vámot lefizetni, hivatalos igazolványt szerezni, a melyben nemcsak az a hely volt megjelölve, hol árúikat jogosan értékesíthetni fogják, de az oda vezető út is szorosán körülíratott s arról a kereskedőknek letérniök nem volt szabad. Ebbe a kiszabott útirányba azok a városok, melyek árúlerakási és árumegállítási joggal bírtak, feltétlenül felveendőek voltak s azokat a kereskedőknek elkerülniök szabad nem volt. Az első jognál fogva a kereskedő tartozott árúit a város fuvarosai vagy hajósai által tovább szállíttatni; a másik joggal — az árumegállítással — felruházott városokban a kereskedő tartozott árúit áruba bocsátani s a mit ott értékesíteni nem tudott, azt ott elraktározni, vagy pedig hazaszállítani. Pozsony vármegye területén e joggal, csaknem az egész nyugati magyar határszélre kiterjedőleg, Pozsony városa bírt. E kényszer alól kivétettek a soproni és a nagyszombati kereskedők. Viszont azonban a pozsonyi kereskedők e két városban teljes szabadságot élveztek. Utóbb Zsigmond azt is megengedte, hogy a pozsonyi, nagyszombati és soproni kereskedők az egész

országban, valamint Erdélyben és a tengerparton szabadon árúsíthassák portékáikat. Idők folytával az árúlerakási és árúmegállítási jog annyiban módosult, hogy csupán a külföldi kereskedőkre nézve volt kötelező s a hazai kereskedők annak nyomása alól felszabadultak. Pozsonynak ezt a jogát különben megerősítették: V. László 1453-ban, I. Mátyás 1464-ben, II. Ulászló 1508-ban és II. Lajos 1520-ban.

A harminczadok.

A kereskedelem szabad mozgását leginkább akadályozta a harminczad, vagyis az árúk után a királyi kincstár javára szedetni rendelt vám, mely körülbelül az árúk értékének egyharmadából állott és kezdetben árúkbán, utóbb pénzben volt kiszolgáltatandó.

A harminczad természetesen bénítólag hatott a kereskedelemre, mert a külföldi kereskedők nemcsak behozott árúk után, hanem az esetleg csere útján nyert árúk után is kénytelenek voltak harminczadot fizetni ott, a hol harminczados hivatalok voltak.

Pozsony vármegye területén harminczadszedő hely volt kezdetől fogva Sempte. Azonban I. Lajos király a harminczad középpontját innen Pozsonyba helyezte el s a pozsonyi főharminczad ezentúl mint középpont működött s alatta állottak az oroszvári, szakolezai, újvári, nezsideri és szempezi fiókharminczadok.

Pozsony városa hamar belátta, hogy a harminczad teher reá nézve és mindenképpen szabadulni vágyott tőle. Kezdetben a város harminczadmentességre törekedett, utóbb az volt az igyekezete, hogy a harminczadot Pozsonyból vagy Győrbe, vagy Semptére helyezték át. A város kitartó szorgalmazásának tényleg sikerült is némi engedményeket elérnie. Így 1364-ben I. Lajos király, Jakab bíró kérelmére, felmenti a polgárokat a saját használatukra behozott élelmiszerek és posztófélék után fizetendő harminczad alól. 1374-ben meg teljes harminczad-mentességet engedélyez mindennemű behozott árúcikkek után. Ilyféle engedményeket azután a többi királyoktól is sikerült kinyerniök. Zsigmond király 1385 augusztus 16-án végre elrendelte azt is, hogy a harminczad-szedés Pozsonyból Győrbe és Semptére helyeztessék át. Azonban a király e rendeletét, úgy látszik, sohasem foganatosították, mert a harminczadszedő hivatal továbbra is Pozsonyban maradt.

A város most már látván, hogy másként nem boldogul, arra törekedett, hogy a harminczadokat bérbe vehesse. Ezt 1440 táján tényleg el is érte. Ez évtől kezdve ugyanis a pozsonyi harminczadszedők, kevés megszakítással, egész 1486-ig a város alkalmazottjai voltak. Sőt utóbb e harminczadot is magánosoknak engedték át a királyok és csak miután a bécsi országgyűlés kimondotta, hogy a magánszemélyek kezén lévő királyi jövedelmek visszaveendők, határozta el II. Lajos (1518), hogy a pozsonyi harminczadot ismét a pozsonyi tanács kezelésére bízza. Ehhez járult az oroszvári, zurányi és járfalvai, majd a soproni, újvári, szakolezai és szempezi, sőt egy időben a budai harminczadok bérlete is.

Nyugatmagyarország áruforgalma.

Nyugat-Magyarország középkori áruforgalmáról a pozsonyi harminczadnak, jobbára a város számadásaiban, az 1456/57-iki évekre vonatkozólag, magában a fenmaradt harminczad-lajstromban foglalt adatok nyújtanak némi felvilágosítást. Kováts Ferencz alapos számításai szerint, a XV. század ötvenes évének végén, Pozsonyban az idegenek árúi után 5470 frt 30 gr. 5 dn, a pozsonyiak árúi után 2928 frt, 22 gr. 5½ dn folyt be. Ennek alapján bizonyos, hogy ez évben a vámszedési összeg tizenhétszerese adja a vámárúk értékét, világos, hogy az árúk értéke 295.699·19 forint volt. Az aranyforint 11 kor. 50 f.-rel egyenértékű levén, az árúk vámértéke, koronaértékben, az 1456/57. pénzügyi évben 3,400,540 kor. 68 fillér volt. Mivel pedig a XV. század negyvenes éveitől kezdve a harminczad bruttó jövedelme folytonosan emelkedett, ha az emelkedést az első végelszámolás (1440 41) idejétől 1457-ig folytonosnak vesszük és azt az első forgalmi év értékének ötszörösében állapítjuk meg, azt találjuk, hogy e 17 év alatt Nyugat-Magyarország áruforgalma 35,700,000 korona volt. (Kováts: Nyugat-Magyarország áruforgalma a XV. sz. — Ortway: Pozs. tört. II. 3. 56 s köv. II.)

A behozott árúkat Kováts, a rendelkezésére álló adatok alapján, huszonnylez csoportba osztva sorolja fel. (l. m. f. 48—59. II.) E felsorolásból kitűnik,

hogy a behozatalnál leginkább a következő árúk szerepelnek: fűszer, déli gyümölcs, olajok, malváziai bor, héring, mész, kréta, gyógyszerek, festőfa, gyanta, pamut, barchet, különféle vásznak, cseh, bécsi, regensburgi fátyol, paszomántok, laai, brucki, hainburgi, bécsi darócz, veronai, angol, brüggei, yperni, herenthalsi, cambray-i, labrari, löweni, mechelni, fieneri, aacheni, eeclooi, traunteni, eichstadti, düreni, frankfurti, kernspayeri, kirsingi, kölni, lorehi, maastrihti, wetzlari, fiedbergi stb. posztók; különféle selymek és bársonyok, pipere-árúk, kefekötő-, szitakötő-árúk, cserzett bőrök, sámisch-, irha-, pergamen-bőrök s különféle bőr-árúk meg szőrmék, fa-, csont- és szarú-árúk, üveg-, kő- és agyagárúk, vas és vasárúk, kardok, pengék és fegyverek, salétrom, kén, borkő, timsó, szappan, misekönyvek, festett lapok és táblák stb.

A kiviteli árúk ezzel szemben jobbára a mezőgazdaság terméneire szorítkoztak. Így kivittek zabot, kölest, lisztet, komlót, mézet, viaszt, különféle marhákat, mint: ökröket, juhokat, bárányokat és főként lovakat; különféle állati termékeket, mint: ökör-, kecske-, hódbőröket, szarvakat; főként bort, vadat és halakat; lenárúkat; pokróczokat.

A pozsonymegyei vásárforgalom határait — adatok hiányában — pontosan megjelölni lehetetlen. Annyi bizonyos, hogy Nyugat-Magyarország vásári forgalmának góczpontja Pozsony volt. Vásárhatára valószínűleg északra és nyugatra az ország határáig, északkeletre a nagy bányavárosokig, délkeletre Esztergomig és Váczig, a Dunántúl Győrig, sőt azon alul is kiterjedt. A pozsonyi vásártól függtek tehát Pozsony, Nyitra, Trencsén vármegyék egészen, Bars vármegye déli és nyugati része, Komárom és Esztergom vármegyék nagy része. Kihatásában azonban e vásár forgalma még az ország fővárosában, Budán is érezhető volt.

Vásárforgalom.

A kézműipar a középkor egész folyamán elég jelentéktelen volt az országban. Pozsony városa és a róla nevezett vármegye területén azonban aránylag még elég fejlett iparral találkozunk. Erről különben e munka más helyén részletesebben szólunk.

Kézműipar.

A vármegyében a bányaművelést is űzték. Magának Pozsony városának kőfejtői és kőbányái voltak a város határában, Dévény felé, a melyeket házilag kezeltettek és első sorban saját, meg a pozsonyi vár használatára aknáztak ki.

Bányászat.

Bányajogosítványuk volt ezenkívül a Szentgyörgyi grófoknak, Róbert Károly ugyanis 1339-ben megengedte Sebős és Péter grófoknak, Ábrahám fiainak, hogy jóságaikon bárhol s különösen az úgynevezett Zumbergen, vagyis a bazini hegyek között, arany-, ezüst- és más fémbányákat nyissanak. E bányajogosultságra a grófi családot Miklós pozsonyi főispán, Jakab pozsonyi és Könnus nagyszombati bírák jelenlétében a nyitrai káptalan vezette be. I. Lajos király a jogosultságot 1368-ban helybenhagyta és a következő évben, külön oklevéllel a zumhegyi bányászat bányavámjára vonatkozó tanácskozásokat elrendelte. A zumhegyi bányákban, a mint az Tamás erdélyi vajda egy 1331-iki ítéltől levéléből kitűnik, a grófok aranyat bányásztak. (Lásd Wenzel G. A bányászat tört. 71., 319., 320., 321. és 323. ll.)

Az adózási rendszer lassan fejlődött. Az Árpádok uralkodása alatt alig nyert kifejezőbb alakulatot és úgynezetvén mindig a szükséglethez mérten lón előírva. Róbert Károly olasz nézeteket hozott magával és ezeket legkivált pénzügyi téren érvényesítette. Ez időtől kezdve állandóbb jelleget öltének az adózások is. Az országkormányzatnak a királyi birtokok jövedelmén kívül többféle jövedelmi források állanak rendelkezésére, a melyek közt előkelő helyet foglal el, mert állandóbb és biztosabb jövedelmet nyújt, a kamara haszna, vagyis a pénzbeváltást helyettesítő adózás. Ezen adó alól azonban a szab. kir. városok kivételtek s ezentúl is a pénzbeváltás kedvezményét élvezték. Így volt ez Pozsonyban és Nagyszombatban.

Adózás.

Az adó kezelése egyöntetűen volt szervezve. Az adószedés, melyet az esztergomi érsek emberei ellenőriztek, mivel az érseket a pisetum illette meg, — az egyes kamarák ispánjai útján történt, kik azt dikatorok, executorok által szedették be. Minden kamara bizonyos vármegyéket foglalt magában. Pozsony vármegye 1335 és 1342 táján, Nyitra, Zólyom, Trencsén, Bars, Hont és Nógrád vármegyékkel, a körmöczi kamara kerületébe volt beosztva.

Coma Regni Hungarie

Phosphore... [Faint Latin text from a manuscript page, likely the beginning of the Pozsony chronicle.]

Zsigmond király állapította meg a sz. kir. városok adózását és szervezte a portákat, vagyis az adószedési kulesot. Alatta a városok sok szabadságot és kiváltságot nyertek, de sok adót is fizettek. Így 1389-ben Pozsony és Nagyszombat városán Stibor vajda, a király parancsából, 6000 aranyforintot vett meg. 1390-ben elengedi ugyan a város 3000 forintos taxáját, de már 1397-ben a város rendkívüli adókkal rója meg a bort és az élelmiszereket, hogy a kir. adókat beszolgáltatthassa. Ez volt nagyban az adózás módja egész 1526-ig, azzal a változtatással, hogy Mátyás király a régi elnevezést „lucrum camerae“, átváltoztatta „tributum fiscali regaliss“-ra s az alól többé senkit fel nem mentett. (Thallóczy: A kamara haszna.)

Pozsony vármegye adója, a külön subsidiumokat nem tekintve, hasonlóan a többi vármegyék adójához, a porták száma és az azokra kivetett összegek szerint változik. 1494-ben például 4400—4600 porta után 4661, — 1495-ben 4435 aranyforint volt a vármegye egyenes adója. (Teleky: Hunyadiak kora. VI. 178.)

A „POZSONYI KRÓNIKA“ ELSŐ LAPJA (1/3-AD NAGYSÁG).

A szellemi műveltség.

A szellemi műveltség hálás talajra talált a pozsonyi káptalan kebelében. Kétségtelen, hogy a káptalannak alapításától kezdve mindig voltak oly tagjai, kik idejök javarésztét a tudományok művelésének szentelték. Egyik tagja mint iskolamester működött a káptalani iskolában, a kinek bizonyára a többiek is buzgón segédkeztek. Világosan mutat a káptalani tagok nagy műveltségére az a körülmény, hogy már 1277 előtt, az Ottokár-féle pusztítás idejében, a káptalannak több igen becses könyve volt. Ezt az elveszett kincsét azután évről-évre fokozódó buzgalommal igyekezett pótolni, s mikor a huszita-zavarok miatt Pozsony vármegye közbiztonsága igen veszélyessé vált, a káptalan már egy egész könyvtára való könyvet adott át megőrzés végett a városi hatóságnak. E könyvek jó része ma is díszé a káptalan ritkaságokban bővelkedő, sok, nálánál javadalmasabb káptalan könyvtárát, úgy értékben, mint becsességben messze túlhaladó, gazdag könyvgyűjteményében. Knauz Nándor: „A pozsonyi káptalan kéziratai“ című jeles művében körülbelül 102 olyan kéziratot művet sorol fel, a melyek a XIII—XV. századokból és a XVI. század első negyedéből származnak. Ezek között, cancionalek, misekönyvek, graduálék, breviariumok mellett, igen becses, tudományos művek is vannak. Köztudomásu dolog például, hogy a legrégebb magyar nyelvemléket, a Halotti Beszédet és könyörgést a pozsonyi káptalan egyik XIII. századi misekönyve őrizte meg az enyészettől. Egy ideig a deáki templomban használták, de azután Pozsonyba került.

A pozsonyi káptalan külföldi tudósokkal is levelezésben és esereviszonyban állott. Így például IX. Gergely decretaleseinek egy XIV. századból származó kéziratot példányában olvassuk, hogy ezt a könyvet a

káptalan 1470-ben Regensburgi Kalmus tudósnak, regensburgi kanonoknak adta volt kölesön.

Természetes, hogy ily szellemi góczpont mellett nem csekély mértékben nyilvánult a tudományosság iránt való vágyakozás. A külföld jelesebb egyetemein tanuló ifjak névsorát tanulmányozva, számos pozsonymegyei ifjú nevével találkozunk.

A legtöbb pozsonyi ifjú a közel fekvő bécsi egyetem falai közt igyekezett a magasabb képesítést és kiképzést megnyerni. Így 1377—1460 között mintegy 53 pozsonyvárosi ifjú tanul Bécsben. Köztük: István mester pozsonyi kanonok (1377); Zámbo Lőrincz prépost (1384); Péterfia Henrik kanonok (1387); Roh Péter kanonok (1400); János jeruzsálemi lovag (1413). Sőt a tudományos pályára szánták gyermekeiket egyes iparosok is, mert a fentebbi tanulók közt van Pál, a ki egy molnár fia volt (1412); Péter, Zsigmond késesnek fia (1429) és György, egy csizmadia fia. Ugyancsak 1377—1460 között járt a bécsi egyetemen 4 bazini, 22 nagyszombati, 7 szempezi, 4 récsei, 7 szentgyörgyi, 3 dévényi, 1 szenterzsébeti (1423), 10 szempezi, 1 szeredi és 3 máriavölgyi születésű ifjú.

Pozsony
megyei tanulók.

Mátyás király, a tudomány e lánglelkű barátja, belátta a magyar tudományosságnak azt a nagy hátrányát, hogy a tanulni vágyó magyar ifjak, hazai főiskolák hiányában, külföldre kénytelenek menni. Elhatározta tehát, hogy egyetemet alapít. Vitéz János, meg Janus Pannonius közvetítésével kieszközölte II. Pál pápa bulláját, mely felhatalmazta őt, hogy az ország bármely városában, a bolognai egyetem mintájára, egyetemet alapíthasson. Mátyás király — a mint e kérdés legalaposabb ismerője, Abel Jenő írja — azt határozta, hogy Pozsonyban legyen az új egyetem széke, az országnak Buda után talán legjelentékenyebb városában, hol a virágzó bécsi egyetemnek közelsége is buzdítólag kellett, hogy hasson az új főiskola tanáraitra és hallgatóira. Ez időben történt, hogy a város egyik kiváló polgára, Gmaintl István, figyermek nélkül halt el és a prépostság keleti oldalán, közel a város falához eső háza a fiskusra szállott. Ez a ház volt, Abel szerint, Mátyás egyetemének hajléka. A ház egyik felében voltak a tantermek, a másik felében az egyetemi tanárok lakásai és a tanulók internátusa.

Pozsonyi
egyetem.

Az új egyetem kancellárja Vitéz János érsek lett, a ki nagy lelkesedéssel és ügybuzgalommal fogott annak szervezéséhez. Az első tanárok 1467 július 20-án érkeztek a városba, a hol fényes fogadtatásban és vendégségben volt részök. Köztük első helyen említendő a kor legnagyobb csillagásza *Joannes Regiomontanus*, a kit Vitéz még 1467-ben megbízott a csillagászati naptár szerkesztésével és a kit most Esztergomból, hol a quadrivium tanára volt, küldött a pozsonyi egyetemre. *Regiomontanus száz évvel Galilaei előtt, éppen Pozsonyban hirdette először a föld mozgásáról szóló tant.* Az orvosi tudományok tanára Péter mester volt, a széptudományokat *Ilkusch Márton*, a hit-tudományokat és egyházjogot *Gattus János* adták elő. Ezekhez járult a szepesi származású *Krumpachi Lőrincz*, ki Petrus Lombardus sententiáinak első könyvét meggyarazta, és hittendorfi *Schricker Miklós*, a bécsi egyetem jeles képzettségű tagja. Némelyek, bár erre pozitív adatok nincsenek, a pozsonyi egyetem tanárai közé sorolják még: *Schomberg György* pozsonyi prépostot, *Angelus* és hasleiteni *Prechtl Wolfgang* pozsonyi kanonokokat, *Brandolini Aurélt* stb.

Vitéz a pozsonyi egyetem számára nemcsak jeles tanárokat szerzett, hanem minden erejével arra törekedett, hogy helyzetöket, s az új egyetem felvirágzását előmozdítsa. Az egyetem összes előjogait, az egyetem alkalmazottai és az idegenek között támadt perek elintézését is, mit egyebütt a rektor végzett, magának tartotta fenn. Helyetteséül, a tanulók kényelme miatt, a mindenkori pozsonyi prépostot tevő, kinek megengedte, hogy a Duna, a Morva, a Vág és a morva határ között elterülő területen, úgyszintén a Csallóköz egy részén a „regimen morumot” gyakorolhassa és minden egyházi vagy világi peres ügyben ítéljen, kivéve ha a felek magához a primáshoz felebbeznének. Egyúttal II. Pál pápa, a király kérelmére megengedte, hogy a pozsonyi prépostok ezentúl, mint az egyetem alkancellárjai, a főpapi díszjelvényeket, püspöksüveget, pástorbotot, mellkeresztet és gyűrűt

viselhessenek, és ha magasabb rangú főpap nincs jelen, a szent mise és veesemye után főpapi áldást oszthassanak.

Az előadások az új pozsonyi egyetemen 1467-ben, úgy szeptember elején, vették kezdetüket s nagy eredménnyel folytak, mert mint Jecceilius Balázs bécsi ügyvéd és Ujlaki Ferencz tanuságából tudjuk, sokan voltak, kiket az egyetem tanácsa a baccalaureusok fokozatába felavatott. Sajnos, a szép auspicziumok között indult egyetem csak rövid életű volt. Mátyás király korai halála után, az I. Miksa és II. Ulászló között kitört ellenségeskedések miatt, a tanárok és tanulók elhagyták Pozsonyt s többé vissza sem tértek. Az egyetem kapui tehát rövid huszonhárom évi fennállás után örökre bezárultak.

II. KORSZAK.

A MOHÁCSI VÉSZTŐL A BÉCSI KONGRESSZUSIG. 1526—1815.

I. Az autonom megyei szervezet fejlődése és átalakulása. Megyei élet.

A köznemesség
előtérbe
nyomulása.

A mohácsi vést nagy átalakulások követték az ország közigazgatási politikájában. Az erőszakoskodó főnemsek hatalma megtört, az elnyomott köznemesség mind nagyobb és nagyobb erővel igyekezett felülkerekedni. Nem esoda. A császári követek jelentéseiből tudjuk, hogy a főurak hatalmaskodása miatt a köznemesség csaknem teljesen koldusbotra jutott. Szánalmas volt őket nézni, mondják, mikor a királyi szóra táborba szállottak. Lerítt róluk a szegénység. Lovaik elkényszeredett gebék, fegyverzetük szedett-vedett, ruházatuk lerongyolódott. Imbolygó járásuk, sápadt kinézésük, a nyomor kiáltó jelei szánalomra gerjesztették a nézőt.

A hatalmas eszű Verbőczy István belátta, hogy a nemesség elnyomatásával az ország gerince megroppant, és hogy csak úgy lehet a nemzet megmentéséről szó, ha előbb ezt a leigázott elemet talpra állítják, erős, elentálló elemmé képezik ki. Sajnos, az általa megindított akció kissé kései volt, a viszonyok kedvezőtlenek s így a restaurálás nagy munkája csak igen lassan, látszólag kevés eredménnyel folyhatott le.

A nemesség előnyomulásának védőszárnya, a nemzet rekonstruálásának erős vára, az alkotmány híu védője, a XVI. századtól kezdve kizárólag a vármegye volt. Az autonom megyei szervezet kifejlődése mellett az ország *egységének* ereje abban a hatalmas politikai elvben csúcsosodott ki, a melyet Mátyás alkotó szelleme jegecízített meg: minden megye legfőbb főispánja maga a király. A szervezet fejlődésével a központosítás esorbát szenved, meghátrálni kénytelen a gyakorlati szükség előtt. Előáll ugyanis a nádorispán intézménye, mint a királyi bírói hatalom letéteményese. De azért a hatalom és a jog központosítása tovább él. A főispáni tisztségben személyesítve van a király s azért a megüresedett főispáni tisztség visszazáll a királyra. Ezt a jogi felfogást tükrözi vissza a későbbi századok története is. 1603-ból ismerünk egy-két kamarai leiratot, melyek tudtára adják a megye közönségének, hogy „a főispáu halálával — a főispáni hivatal is ő cs. és kir. felségére szállott vissza”.

A pozsonyi
örökös
főispánság.

Ezen a jogfejlődésen némi rést üt az örökös főispánságok adományozása, a mely a főispáni tisztséget nem egyes személyekre, hanem intézményekre, miut érsekség, püspökség, vagy egyes kiválóbb családokra ruhazza át. Pozsony vármegyében ezt a tisztséget a haza és különösen Pozsonymegye körül nagy érdemeket szerzett Pálffy család nyerte el.

Az erdödi gróf Pálffy család, báró Pálffy Miklósnak, a györi hősnak idejétől fogva viseli Pozsonymegyének főispánságát, de csak félszázaddal később szerzett reá örökös jogot. Báró Pálffy Miklós 1580 decz. 23-án lett Salm Miklós utódja a főispáni székben, a melyre őt a király, a rendes szokástól eltérőleg, élete fogytáig nevezte ki. 1598 május 14-én pedig Rudolf király, Győr visszavétele körül szerzett érdemeinek jutalmául, a pozsonyi várat és vele a főispánságot adományozta neki olyképpen, hogy azok élvezetében Miklós után, előbb ennek idősebb, azután ifjabb fia következzen, halálukkal pedig a vár, a melyhez a főispánság kötve van, a királyra ismét visszazálljon. Az 1599-iki országgyűlés örömmel vette tudomásul ezt az

intézkedést, sőt azt ajánlotta és kérte, hogy az adományozás örökös alakban mondassék ki és Pálffy Miklós összes egyenes leszármazóira terjesztessék ki, vagy ha ez nem lenne lehetséges, akkor kéri, hogy a király Pálffynak Szentgyörgy és Bazin várát adja grófi czímmel.

Az országgyűlésnek e kívánságára hivatkozva, 1599 júl. 19-én Pálffy Miklós kérte Rudolfot, hogy őt a pozsonyi örökös főispánságban erősítse meg és az országgyűlés kívánságát törvényezikkbe foglalva, szentesítse. Rudolf a kérvényt az udvari kamarának adta ki véleményadás végett és a kamara már júl. 22-én fölterjesztette jelentését. Ebben a kamara figyelmeztet arra, hogy Pozsony vára királyi székhely lévén, a hozzátartozó javakra szükség van, hogy a várfalak fenntarthatók és javíthatók legyenek. Szentgyörgy és Bazin városok pedig nem adományozhatók oda, mert a király már előzőleg a két városnak a megváltás jogát adta meg. A kamara tehát azt ajánlja, hogy a király terjeszse ki a Pozsonyra vonatkozó adományt Pálffy Miklós összes életben levő és születendő fiaira. Ha pedig Pálffy igényt tart a grófi czímmel, azt néki ez adományozás alapján is meg lehet adni. A király azután 1599 júl. 23-án Bazinban kelt elhatározásával a kamara ajánlatát elfogadta és helybenhagyta, kikötvén, hogy a várhoz tartozó javakat királyi engedély kikérése nélkül elzalogosítani vagy eladni nem szabad.

Az örökös főispánságot a Pálffy család részére véglegesen Miklós ifjabbik fia, gróf Pálffy Pál szerezte meg. 1646 május 29-én foglalta el a főispáni széket és már 1650 márcz. 30-án jelent meg III. Ferdinánd oklevelé, melyben a pozsonyi várát és ennek kapitányságát, a hozzájuk kötött főispánsággal, javakkal és a várban gyakorlandó italmérési joggal gróf Pálffy Pál nádornak és kérelmére gróf Pálffy Miklósnak, István fiának és ezek fiú-utódainak örök joggal adományozza, azon kikötéssel, hogy Pál után mindezekben Miklós következzen, kinek ellhunytával Pál fiai következzenek az idősbőség rendje szerint, mely unokáiknál és további örökösökénél is megtartassék. Gróf Pálffy Miklós és Miklós fiága teljes kihaltával pedig még gróf Trauttmansdorf Miksának fiú-utódaira is átszálljon és csak ezeknek magvaszakadtával kerüljön az ismét királyi adományozás alá. Kötelezi ezenkívül a király az adományosokat, hogy valamint a korona a várát a hozzája tartozó javakkal és jogokkal együtt tőlük el nem veszi, úgy ők is, mint pozsonyi főispánok, ezeket megtartsák és ebből kifolyólag minden e javakra vonatkozó elidegenítés vagy elzalogosítás, királyi helybenhagyás nélkül, érvénytelennek tekintendő.

A főispán jogkörét körülírni alig lehet, mert az rendszeren a kinevezési okmányba lőn befoglalva és csaknem minden egyes esetben eltérő intézkedéseket tartalmazott. Természetes, hogy a királyi parancsok végrehajtója, a törvények megtartásának legfőbb őre, a királyi érdekek védője volt a megyei közönséggel szemben. Maga a főispán szó csak a XVI. században lett divattossá, addig comesnek vagy ispánnak mondatott.

A királyi hatalom személyesítőjével szemben a megyei közönség személyesítője az alispán volt. Kezdetben udvarbírónak, az ispáni udvar bírójának, comes curialisnak neveztetett. Neve Róbert Károly idejében változott meg, míg hatáskörének új alapjait az 1504: 2. t.-czikk állapította meg.

Az alispán teendőit részint a törvények, részint a megyei statutumok állapították meg. Törvényeken épült az alispán jogköréből: a megyei fölkelés, insurrectio szervezése, mindennemű katona és önkéntes előállítás, a katonai szemle (1545 : 14, 26 ; 1555 : 4 ; 1595 : 26 ; stb.), a katonaság elszállásolása, élelmezése, az élelmiczikk meg szabása (1545 : 29 ; 1553 : 17 ; 1557 : 7 ; 1575 : 10 ; stb.); a katonaságtól okozott károk megtérítése iránt való intézkedés, azoknak a királyi adókból való levonása, a károsultak kielégítése (1554 : 4.); az ingyenmunkák ügye (1556 : 4. tez. ; 1557 : 6. tez. ; 1563 : 13. tez. ; 1596 : 18. tez.); a katonalovak ingyen legeltetésének szabályozása (1558 : 22. tez.); a jobbágyok szabad költözésére, a földesurak, sőt ha ilyenek a főispánok, ezek ellenében is, bírói hatalommal való felügyelet és a jobbágyok oltalmazása (1547 : 32. tez. ; 1548 : 12. tez. ; 1550 : 27. tez.) stb. Pozsony vármegye eddig ismert statutumai az alispáni jogkör meghatározására nézve alig foglalnak magukban egyebet, mint az erre vonatkozó törvényhozási

A főispán jogköre.

Az alispán.

intézmények publikálását. Csak egyes előforduló esetekben, mint alább látni fogjuk, szabják meg az alispán teendőit s az ezekért járó díjakat.

Szolgabírák és esküdtek.

Az alispán segédei a megye kormányzatában a szolgabírák, a *judices nobilium*, voltak. IV. Béla megerendezési munkálata szerint minden vármegye négy járásra oszlott s ezek élén egy-egy szolgabíró állott, kit a birtokos nemések sorából a megye közgyűlése választott. Pozsony vármegye is, mintá szerint, négy járásra oszlott. Két járás volt a Csallóközben, kettő a Kis-Kárpátok aljában fekvő területen. Ezeket területileg kimutatni nincs módunkban, mert maga a szolgabíróság nem volt egy állandó székhelyhez kötve, hanem a mindenkori szolgabíró lakása szerint változott az egyes járási területek körén belül. III. Endre a négy járásra való felosztás elvét törvénybe iktatta s csak később, néhol csak a XVII. században tértek el ettől egyes nagyobb megyék. Így Pozsony vármegyében már a XVI. század folyamán öt szolgabíróval találkozunk.

A szolgabírák segédjei az esküdtek, szolgálói a hajdúk voltak. Az esküdtek intézménye ugyancsak az 1527:1. törv.-cz. és az 1548:42. tczikkal lett állandósítva, de azért nagyobb megyékben folytonosan találkozunk a megyei kormányzat e fontos tényezőjével. Pozsony vármegye 12 esküdtet választott, a melyek száma utóbb tizenháromra emelkedett.

Megyei hatóságok a XVII. századtól kezdve.

A megyei hatóság a XVII. századtól kezdve már teljesen kifejlett alakzatot tüntet fel. Pozsony vármegyében már 1614 előtt az alispán mellett bírói joggal felruházott *ülnökök* működtek, a kiket hosszabb-rövidebb időtartamra választottak. Volt ezenkívül az alispán mellett *perceptor*, a ki az adóügyeket vezette s ehhez megfelelő segédszeméllyel bírt; volt jegyző, aljegyző, ügyész és díjnokok. Sőt a szolgabírák mellett más alszolgabírák is működtek.

A tisztviselők fizetését, az 1725-iki megyei szervező-bizottság javaslata alapján, a vármegyei közgyűlés következőképpen állapította meg:

Fizetések.

Az alispán fizetése évenként 400 ft.

A csallóközi és a szigeten kívül működő perceptor, a kinek a megyét évenként több ízben be kellett járnia, segédjével egyetemben kapott 300 frtot. A jegyző fizetése évi 200 ft., az aljegyzőé 100 ft., az öt szolgabíróé fejenként 80 ft., a tizenhárom esküdt fizetése egyenként 20 ft., az ügyészé 50 ft., alszolgabíráké 20 ft., a lovas panduré, a ló eltartásának kötelezettsége mellett, 60 ft., a két megyei hajdúé 50 ft. A törvényszéki ülnökök hivatala tiszteletbeli volt és csak 1614-től kezdve kaptak 12—12 frtot évenként.

Az 1721-iki fizetésrendezés alap gondolata a takarékoság volt s azért, mint a statutum mondja, egyes tisztviselők fizetését redukálta, a fölösleges és túlságosan felszaporodott segédszemélyzetet pedig egyszerűen eltörölte.

Ugyancsak az 1721-iki statutum állapította meg a kiállítandó hivatalos okiratokért járó díjakat is. E szerint járt:

Az alispánnak: Minden sürgetés, megintés, idézés, visszavonás, tilalmazás, halasztás s egyéb ilyenmű eljárásért, mely nagyobb papiroson adatott ki, 28 den. Az iskolaügyekben intézett iratokért 12 den. Bizonylatokért egyszer s mindenkorra 30 den. Peres ügyek expediálásáért, a mi az ő magánpecsétje alatt megy végbe, ívenként 25 den. Az alispánnak és jegyzőnek jár: Armálisok publikálása, mindenféle diplomák, báróság, indigenátus, vásár-engedélyek, czéhlevelek expediálásáért egy-egy arany. Ugyanazokért a megyei pénztárnak: a megyebeliek részéről 12 tallér, a megyén kívül lakóktól 24 tallér. A többi okmányok és diplomák, valamint a vásárszabadalmak, vám-engedélyek, czéhlevelek, stb. kihirdetéséért jár a megyei pénztárnak minden különbség nélkül 24 tallér, az alispánnak 2 arany, a jegyzőnek 2 arany. A jegyzőnek jár: protestációkról, ellentmondásokról, tilalmazásokról kiállított bizonylatokért 50 den. Nemességi bizonylatokért, a melyeket a közgyűlésekből kell keltezni, a pecsétért az alispánnak járó 25 den. kívül a) megyebeliektől 1 ft., b) más megyében lakóktól 2 ft. A megyeszékeknél folyamatban levő perek ítéleteinek elküldéséért ívenként 30 den. Felebbezett pereknél ívenként 40 den. Ha a másik fél másolatot kér, ívenként 20 den. Ily kiadásoknál egy-egy oldalán az ívnek legkevesebb 30 írott sornak kell lennie s a pecsétért az alispánnak 20 den. kell fizetni. Az alispáni végzés indorsálásáért és elküldéséért 25 den. Requisitio mellett küldendő másolatokért ívenként 25 den.

Szolgabírákhoz intézett rendeletekért 12 den. Egyszerű hátiratért 20 den. Szolgabíráknak és esküdteknek jár: ha valaki saját kényelméből igazságszolgáltatási ügyben a szolgabíró és esküdtet magához kéreti, napidíj fejében fizet: a szolgabírónak 2 frt., az esküdtnak 1 frt. Ha az igazságszolgáltatás érdekében száll ki, a szolgabíró kap 1 frt 50 den., az esküdt 75 den. Oly ügyekben, hol több a fél, a kiadványokért jár ívenként és egyetemlegesen 12 den. A szolgabírák és esküdtek által írásban kiadandó végzéseikért, tőlük szerkesztett peres iratokért, kiadványokért, azok pecsétjét is beleszámítva, ívenként 20 den. Italmérési kihágásoknál, ha az eset sürgős jellegű és a halasztásból kár háramlanék a megyére, a szolgabíró és esküdt, a külön bizottságok megalakulásának bevárása nélkül, azonnal kiszállani köteles. Tiszta adósságért folyó perekben a perköltségeket külön-külön az eljáró bíró, a méltányosság szemmel tartásával szabja meg.

Az 1725-iki megyei statutum a megyei közigazgatás minden ágára kiható, nagyfontosságú határozatokat tartalmaz. Az egyes hivatalos személyeknek járó tiszti fizetések és taksák megállapítása után ugyanis a közgyűlés így határozott:

A tisztikart szaporítani, az egyes tisztviselők fizetését szabályozni csak a restaurációs közgyűléseken szabad. Ha időközben akár halálozás, akár lemondás útján, valamely állás megüresednék, a főispán helyettest nevez ki, a ki a jövő restaurációig tölti be a hivatalt. Az 1723-iki pozsonyi országgyűlés 56. t.-cz. értelmében elhatározták, hogy ezentúl a tisztviselők megbízatása három évre szól és a tisztújító közgyűlés minden harmadik év augusztus havában tartandó meg.

Az igazságszolgáltatás gyorsítása és a felebbezések gyorsabb elintézése czéljából ezentúl a törvényszék évenként négy ízben ül össze, a közgyűléstől meghatározandó időben és helyen. A felebbviteli tanács legalább hat bíróból állítandó össze és ezek, működésük megkezdése előtt, az alispán kezébe esküt tenni tartoznak. A tanács tagjai az ülésezések idején fejenként két forint napidíjat élveznek. A bírósági üléseken hivatalból résztvevő tisztviselők külön napidíjakra igényt nem tarthatnak. Ellenben, ha a megye kiküldöttjeivel egyetemben számadásokat vizsgálnak, vagy a megyei összeírásokat végzik, akkor a többiekhez hasonlóan 2—2 frt napidíjat húznak. Ha pedig valakit megyei ügyben a megye területén kívül, vagy más országba küldenek ki, három forint napidíjat kap.

A megyei tisztviselőktől kezelt pénzokról ezentúl számadások vezetendők, azokat a felebbvalók kötelesek bekérni és a közgyűléstől megjelölt helyen és időben, a földesurak képviselőinek jelenlétében megvizsgálni. A ki a számadásokat be nem mutatja, vagy azokban egyébként hanyag, az a tiszti ügyész indítványára esetleg a hivatalától fosztandó meg.

Mivel sokszor megtörtént, hogy a pallosjoggal bíró földesurak az ő területeiken bujdosó gonosztévők elfogatását elmulasztották, de ha azokat a megyei hatóságok elfogták, jogaikra való hivatkozással kiadatni kérték, és mivel ebből sok visszaélés meg zavar származott, a megye elrendelte, hogy jövőre a hivatalos közegeknek teljes szabad keze legyen a gonosztévők összefogdosásában s e czélból embereik szabadon működhetnek a földesurak területén is, az elfogottak ellen a megyei hatóság az eljárást megindíthatja s azokat — a pallosjog sérelme nélkül — megbüntetheti vagy elzárhatja.

A földesuraktól a megyei hivatalnokoknak nyújtani szokott előnyök, az adófizető néptől a katonai és világi előjáróknak kijáró „discretiók“ ezentúl megtiltatnak, és a ki ilyet elfogad, vagy ad, az ellen a tiszti ügyész jár el.

A nép jólléte kell, hogy a megyei hivatalnokok főgondja legyen, ügyelniük kell arra, hogy a földesurak el ne nyomhassák és ne zsarolhassák.

A katona-állomások és az egyes csapatok előjárói máskor, mint a minden év októberében szokásos áthelyezésekkor, sem át nem helyezhetők, sem meg nem változtathatók.

Az 1723: 58. t.-cz. értelmében a közgyűléseken a tárgyalás nyilvános és kellő mérsékletű legyen, és a hozott határozatok rögtön jegyzőkönyvbe foglalandók. A közgyűlés berekesztése előtt a jegyzőkönyv felolvasandó. Ugy az itt, mint a részleges gyűléseken hozott határozatokat önkényesen megváltoztatni, vagy azokkal ellenkezően eljárni senkinek sem

A tisztikar megbízatása, és a tisztújító gyűlés.

Törvényszékek.

Számadások.

A gonosztévők.

A nép.

A katonaság.

Határozatok.

szabad. Mindazt, a mit a részleges gyűlések határoznak, megerősítés végett a legközelebbi közgyűlés elé kell terjeszteni. A következő közgyűlés első tárgya az előző közgyűléseken hozott határozatokról való jelentéstétel. Ez, az esetleges akadályok igazolása mellett, a jegyző feladata.

Adózás.

Az adózásról két könyv vezetendő. Az egyikbe beirandó minden község a kivétessel egyetemben; a másikba bejegyzendőek a fizetett taksák. Mindezen könyveket a jegyző a közgyűlésre elhozni köteles, hogy azokba bárki betekintést nyerhessen. A szegény néptől határozatok kézbesítése vagy kiadása czímén taksát szedni nem szabad.

Szolgabírák.

Minden szolgabíró két könyvet vezessen: az egyikbe bejegyzi mindazt, a mit járásában a megyei határozatok értelmében cselekedett; a másikba az előtte folyó összes perügyeket. Mindkét könyvét a közgyűlésnek bemutatni köteles.

Perceptorok,
f pénztárak,
adóajlajstromok.

A perceptoroknak nem szabad más fizetést teljesíteni, vagy más követeleket behajtani, mint csak azokat, a melyekre őket a közgyűlés megelőzőleg felhatalmazta. Ugyanez áll a rendkívüli kiadásokra, napidíjakra stb-re nézve is. Hogy tehát eljárni tudjon, sürgetnie kell:

1. Hogy a főjegyző készíttesse el a megye összes birtokosai, birtokos és taksás nemesei portáinak jegyzékét.

2. Mikor a megye általánosságban megállapítja, hogy a megyére kivetett adó a porták és az egyes községek lakosainak számaránya szerint, hogyan oszlik meg, a főjegyző saját aláírásával hitelesített regestrumot köteles a perceptoroknak adni, a melybe ő az egyes járásokat a reájok eső részletekkel együtt részletezve bejegyezi és az adófizetők ily módon elkészült jegyzékét a legközelebbi közgyűlésnek bemutatja.

3. A katonai pénztár a házi pénztártól elkülönítve kezelendő. Ezek kimutatása és az erre vonatkozó adóajlajstromok úgy készíttendőek el, hogy azokat mindig az októberi közgyűlés délutánján be lehessen mutatni.

Ezután számos üdvös intézkedést hoz még a vármegye, a terménybeli szolgáltatásokról, a végrehajtás módozatairól, a leírásokról, esetleg szükségesnek mutatókó visszatérítésekről, relaxációkról stb. (V. ö: I. T. E. IV. I. 677—688 ll.)

Községi
közigazgatás.

A községi közigazgatás ügyével behatóbban 1773-ban foglalkozott Pozsony vármegye. Az ez évi április 14-én Pozsonyban megtartott megyei közgyűlés elfogadott egy tervezetet, melyet az e czélból kiküldött megyei bizottmány dolgozott volt ki és ezt a tervezetet, szabályrendelet alakjában, a megye összes kis- és nagyközségeire, mezővárosaira nézve kötelezően írta elő. A községi közigazgatás két főszerve a bíró és a jegyző. Maga a szabályzat három részre oszlik. Az első rész szól a községi vagyon és az adók kezeléséről, meg behajtási módozatáról és megállapítja a községi bírák vagyoni felelősségét. A második részben a katonaugyek kezelése, a harmadikban az igazságszolgáltatás és adminisztráció módozatai vannak előírva.

Nemesi
armálisok.

A nemesi armálisok kihirdetésével kapcsolatban az 1583-iki vármegyei közgyűlés azt határozta, hogy minden nemes, kinek armálisa a megyében ki lón hirdelve, köteles a vármegyének adózni. Mivel pedig egyesek a kihirdetés után az adózást megtagadták, ezentúl ilyen kihirdetést a megye csak úgy engedélyez, ha a kihirdető a megyei közgyűlésnek kielégítőnek ítélt kezeseket állít. A kiknek a megyében birtokuk nincs, azok a megyei nemesek közé nem vehetők fel s ilyeneknek az armális kihirdetését meg kell tagadni.

Jobbágyok
költözködési
joga.

Ismételten foglalkoztatta a vármegye közönségét a jobbágyok szabad költözködésének kérdése. Az 1609-ben Somorján tartott megyegyűlés kimondotta, hogy a jobbágyok szabad költözködésére vonatkozó végzések ellen perújításnak még akkor sincs helye, ha a marasztalt félnek valamelyes módon sikerült volna az ügyben új ítéletet nyernie. Ez az új ítélet természetesen semmisnek tekintendő. Egyúttal szabályrendelettel szabályozták a költözködés jogát és elhatározták, hogy ezentúl csak akkor szabad a jobbágyoknak elköltözködni, ha a földesúr elveszi a jobbágytól annak marháit, igáit, a földmíveléséhez szükséges eszközeit; ha tőle pénzt kölcsönzött és azt megadni nem akarja és végre, ha a régi szokás és törvények ellenére különleges adókat, taksákat ró reá, törvénytelen szolgálmányokat követel.

A megye 1750-iki statutuma a gyámsági ügyek igen előre haladott és körültekintő kezeléséről tesz tanúságot. A szolgabíráknak meghagyja, hogy az árvákat nyilvántartsák, különösen azokat, kiknek természetes gyámjuk nincsen. Elrendeli, hogy a gyámok, eljárásukról, tevékenységükről is kimerítő jelentéseket és számadásokat kötelesek beszoigáltatni s ezek ellenőrzés céljából a vármegye székhelyére beküldendők, ott a megye levéltárában megőrzendők. Eljárásukról és a gyámsági ügyek állapotáról a szolgabírák időről-időre a megyegyűlésen beszámolni kötelesek. Az 1680-iki megyegyűlés pedig kimondotta, hogy a vagyontalan özvegyek és árvák esetleges peres ügyeiben a pert hivatalból és díjmentesen kell megindítani és azt lelkiismeretesen lefolytatni.

Gyámsági ügyek.

A cigány-kérdés is ismételten foglalkoztatta a vármegye közönségét. Az 1700-ban a Bazinban tartott közgyűlés egyszerűen kimondotta, hogy a cigányok a megye területéről egyszer és mindenkorra kitiltatnak és azt egy hónap alatt elhagyni tartoznak. A mennyiben pedig ezen rendelkezésnek eleget nem tennének, úgy fogják őket tekinteni, mint közönséges tolvajokat és gonosztévőket és a törvény szigora szerint fognak ellenök eljárni.

A cigányok.

Ez a szigorú rendelkezés azonban a rakoncátlan cigánynépséggel szemben nem hozta meg a kívánt eredményt. Az 1751-ben Szempezen tartott megyegyűlés ismét kénytelen volt foglalkozni a cigányokkal s most már részletes intézkedéseket hozott, olyanokat, melyek ma is kiválóan alkalmasak lennének a kóborló cigányok vajudó kérdésének megoldását siettetni. A vármegye ezen újabb statutuma kimondotta:

1. A cigányoknak egyszer és mindenkorra tilos lovat tartani.
2. Minden cigány, kinek lova van, köteles a lovat három hónapon belül eladni; ellenkező esetben a ló karhatalommal elvétetik tőle, eladatik és ára a megyei pénztárba fizettetik be.
3. Minden cigány-vajda a maga seregét, fi- és leányágon lévő gyermekeivel, úgy azt is, hogy mely uraság alá való, köteles a magyar vajdának bemondani. A magyar vajdák pedig az elkészített összeírást kötelesek a szolgabíráknak beszoigáltatni. A kinek neve nincs benn ebben az összeírásban, azt bárkinek joga van elfogni és becsukatni.
4. Kinek-kinek földesura legyen és annak fundusán lakjék. Táborozni, vándorolni nem szabad. Minden családfő köteles kis házikót építeni. A kinek ura és házikója a megszabott határidőig nem léssen, az tömlőczbe vettetik.
5. E rendelet végrehajtásával, személyes felelősség terhe mellett, hadnagy uraimék, a tizedesek és bírák bízatnak meg.

A háborús idők miatt, kivált a hódoltságához közel eső területeken, rendkívüli módon elszaporodtak a rablók és tolvajok. Ez az egész országra csapásként nehezedő ügy foglalkoztatta az 1659-iki és 1662-iki országgyűléseket. Az előbbi országgyűlés a 16. és 17. tezikben, az utóbbi a 36-ik tezikben feljogosította a megyei hatóságokat és különösen azoknak kirendelt közegeiket, hogy a gonosztévőket az urak, nemesek, szabad királyi városok, kapitányok és fiskus jószágáiban is bárhol nyomozhassák, üldözzék, elfogják, kötelesek lévén 12 frt büntetés terhe alatt az elfogottakat a főispán vagy az alispán kezeihez szzoigáltatni; ezek ismét hivatalvesztés terhe alatt kötelesek voltak az elfogottakat érdemleges büntetéssel sújtani. Ezenkívül bárkinek szolgálai és alárendeltjei a hatósági közegek mellett fölkelni tartoztak, hogy ezeket a gonosztévők üldözésében segítsék. Erre vonatkoznak Pozsony vármegye 1673. és 1577-iki statutumai, részletesen körülírván a hivatolt törvény-czikkek alapján követendő eljárást.

Közbiztonsági intézkedések.

Pozsony vármegye XVIII. századbéli társadalmi életére és közéleti viszonyaira rendkívül élénk, világos képet vet az 1762-iki statutum, a melyet a vármegye közönsége Győr és Komárom vármegyék rendjeivel egyesülve alkotott meg. Tüköre ez Magyarország ez időbeli belső életének, a megyei körök korrekt felfogásának és az erkölcsök szelidítésére, a szilaj magyarság művelődésének előmozdítására irányult törekvéseiknek.

Társadalmi és közéleti viszonyok.

A rendkívül érdekes és becses statutum, eredeti magyarságával, így hangzik:

„Minthogy sokan vannak, a kik csak magok hitségekből gyakran pajkos szitkokkal isten ellen káromkodnak; arra való nézve, a kik kisebb káromkodásban tapasztaltatnak,

Káromlók ellen.

először confirmiter ad statutum anno 1693. die 27a Februarii 24 forintban, processualis ordinarius vagy substitutus szolgabírák uraimék által minden processus nélkül; harmadszor pedig vagy többször, mint gonoszságban megrögzöttek, országunk törvényei szerint fiscalis actio mellett büntetődjenek.

- Kisebblopások. Azok, kik találatni fognak aprólékos lopásban, úgy mint az, ki tyúkot, lúdat, kacsát, szelid vagy vadgyümölcsöt, vagy más kertbéli veteményekből való termést lopnának, az kártételnek megtérítésén kívül, hat forintban büntetődjenek processualis ordinarius vagy substitutus szolgabírák uraimék által, minden processus nélkül.
- Paráználkodás. Paráználkodók hasonlóképpen ordinarius vagy substitutus szolgabírák által 12 forintban büntetődjenek. Az vérbírság régi szokás szerint 12 forintban ex parte magistratus (salva privatorum actione) desumáltassék.
- Ünnep-
rontók. Az ünnepszegők in anno 1752 die 25a Septembris sub generali congregatione lett rendelés szerint fentírt módon 12 forintban büntetődjenek.
- Dohányzás. Az kik káros és veszedelmes helyeken dohányoznak, úgy mint pajták, istállók, szérűk körül, udvaron, kertekben, utcákon, gabona- vagy szénatakarásban, nyomtatásban vagy más efféle helyen, minden törvényes processus nélkül: 6 forintban toties-quoties büntetődjenek.
- Törvény-
rontók stb. Minthogy sok visszavonyások, perlekedések, moeskolódások és kártételek történnek azon okból, hogy némely lakosok a köz vagy tulajdon magok sövényeket vagy más kerítéseket elhagyják pusztulni, vagy éppen magokat se sövénynyel, se árokkal az magokéból nem akarják keríteni, s ezzel a szomszédságokban károk tétetnek; arra nézve az olyanok fundusából anno 1688 die 30-ma Augusti sub generali congregatione tett statutum szerint fél ölyet elfoglalhat a szomszéd, s azt maga fundusához applicálván kerítse bé' s ha pedig a kerítés más helyen és nem szomszédságban negligáltatik, s az által más javaiban kár okoztatik, tehát az olyan neglectusért a kárnak megtérítésén föntírt mód szerint 12 forint desumáltassék, ezen szerént szántóföldek között lévő mesgyéknek is vagy mindenestül vagy valamely részben leendő elszántása, az elszántottnak visszatérítésén kívül, hasonlóképpen más ember sövényei, árcai vagy másféle kerítéseinek elrontása is kárnak visszaadásán fölül 6 forint büntetés alatt tiltatik; ha pedig történetből valamely cseléd el találná szántani a mesgyét, erga simplicem insinuationem tartozzék a földnek possessora sub praemissa mulcta visszabarázdáltatni.
- Lövöldözők. Sokan találatnak, kik lakadalmaskodásokban vagy egyébkor is, leginkább italytól bátoríttván, kertek mellett, udvarokon avagy más veszedelmes helyeken lövöldöznek, sőt midőn úton járó kocsi, vagy lovas mellett elmegyén, lovaik alá lövöldöznek, ijesztenek, mely által gyakran veszedelem következik és gyuladások okoztatnak. Az olyatén lövöldözés azért 12 forint büntetés alatt tiltatik, melyek az fölyebb írt mód szerint az excedálókon kárral együtt desumáltassanak.
- Böjt
megszegése. Kik maguk pajkos hitségekből hamvazó szerdán, vagy több azt követő böjti napokon magokat musikáltatják, ünnepnapokon is az isteni szolgálat előtt vétségeskednek, dobzódnak, másokat botránkoztatnak, az ilyenek assignált mód szerint 6 forintban büntetődjenek.
- Fonóházak. Minthogy némely ifjú legények és házas is, éjszakáknak idején magok házaknál vagy szállásin nem maradnak, hanem olyan helyre járnak, az holy fajtalan, bújá énekeket, meséket beszélnek, vagy más botránkoztató rosszaságokat is elkövetnek; ezen állapotban mind az olyas helyre járó, mint befogadó, 6 forintban büntetődjenek; s ugyanerre nézve az fonóházak is tiltatnak.
- Csendháborítók. Vannak némelyek, kik éjszakáknak idején az utcákon föl s alá hévalkodva járnak, dombéroznak, kiáltanak, más emberek ajtaikat rugdalják, ablakjaikat zörgetik; az olyanok valahányszor tapasztaltatnak, 6 forintban büntetődjenek; úgy azok is, a kik fegyverrel, bottal vagy más verekedésre való eszközzel kocsmákra mennek.
- Mezőrendíri
kihágások. A ki másoknak gabonájokban, fűves kertekben vagy rétjeikben s egyéb javaiban készakarva marhájokkal, szekerekkel, vagy másképpen kárt tesznek; az olyanok praeter damni et expensarum refusionem, nemesek ugyan forintban, nemtelenek 6 forintban vagy 25 pálczaütésben büntetődjenek; avagy pedig, ha az kárt vallott félnek úgy tetszik, optionáliter processu queruloso, vagy impensionali ad desumendam poenam violentiae damni et expensarum procedálhat.
- Fűszedés,
tallókár. Vannak többen, kik más emberek földjeik között lévő mesgyéről zsákokban vagy butyorokban az fűvet (magok marháiknak hordják; az is 2 forint büntetés alatt) learatják, sokszor alattomban gabonát is köziben aratnak és magok marháiknak hordják; az is 2 forint büntetés alatt ezután szabad nem léssen; úgy az tallóhárogatás, mivel az trágyát is azzal összegereblélék és az szántóföldet soványítják, az maga földjein kívül az földnek ura, vagy tallónak gazdája hire nélkül szabad nem léssen 2 forint büntetés alatt.
- Kalász-
szedegetés. Mivel sokan vannak, kik mihelyst az aratás kezdődik, más kézi munkára fizetésért sem akarnak menni, hanem kalász-szedésre adják magokat, melynek alkalmatosságával nemcsak az elmaradt gabona fejét, de álló és kevés gabonának is fejét lemetélik, kicsepeülik, hordják álnokul; az kalászszedés is azért, még az képéket be nem hordják, az felyebb írt 2 forint büntetés alatt szabad nem léssen.
- Gabona- és
szénalopás. Az kik mások kevés gabonáját, renden vagy kalangyában lévő szénáját, vagy fűvét nappal vagy éjszaka, gyalog vagy szekérrel, vagy kocsin lopásképen alattomban igyekeznek elvinni, ha ott tapasztaltatnak, marháit, szekereit veszejtsék el és azonkívül fiscalis actio mellett evocáltassanak; ha helyben nem tapasztaltatnak, tehát az olyan, ha nemes ember lesz, fiscaliter ad poenam delicto conformem subeundam evocáltassék, nemtelen pedig fogatassék meg és tömlőzbe küldessék.
- Marha-
legeltetés. Sokan vannak, kik vagy marháikat, vagy sertéseket nem hajtják az pásztor eleiben, hanem maguk köteleken, vagy szabadon ide s tova az gabonák között s mások földjei között lévő mesgyéken s végein legeltetvén, nemcsak az mesgyék fölétetése, de gabona kapdosása s legyúrása által másoknak kárt tétetnek, vagy másként is, nem lévén pásztor

vigyázása alatt, az olyan marha könnyen kárba megy. Némelyek pedig éjszakára is lovaikat vagy más marháikat csak szabadon kieresztik és ugyan sokszor kenderes kertekbe is, vagy más helyekre kinyűgzik, nem lévén reájok vigyázás, kenderekben vagy más javakban kárt tesznek. Az olyatén magányosan való marhaörzés is mások földjeik között vagy végein, valamint még in anno 1579 feria secunda proxima post dominicam misericordiae sub generali congregatione megtiltatott, úgy most is újra tiltatik és ha valaki abban tapasztaltatik, hogy az olyatén pástör gondviselése alá nem adott marha kárban találtatik akár nappal, akár éjszakának idején, tehát valahány a nagymarha, annyi forint legyen a büntetés, a sertéseket pedig és ludakat, ha kárban találtatnak, szabad lesz agyonütni, vagy lünni.

Sokszor tapasztaltatik, hogy ha csősz vagy más bé akarja hajtani az kárban talált marhákat, az örök botokkal vagy más eszközökkel ellenállanak, sőt ocsmány szitkokkal, káromkodással, böcstelen szókkal szokszor vereséggel is illetik; az ilyenek tehát az kárvallott emberek neve és actoratusa alatt, ha az nemes személy; ha pedig nemtelen, tehát penes activitatem a fisco magistratuáli mutuandam, processu coram iudlium instituendo praeter damni et subsecuti nefors detrimenti corporis et causatarum expensarum refusionem 50 forintban büntetődjenek; avagy ha úgy tetszik a kárvallottnak, mint maga részéről, mint mezőpásztor részéről, velut eatenus sui servitoris processu queruloso aut dehonestatorio ordinaria juris via ad desumendum desumptionem optionaliter procedálhat.

Csőszök megsértése.

Némely compossessorok oly hiszemben vannak, hogy a falu bíróját, tizedesét, korcsmárosát, mézárósát, csőzst, pástörát és más közönséges szolgáját tetszések szerint szabadon becsteleníthetik, szidalmazhatják és verhetik s innen származik, hogy sok helyeken az illetén közszolgálatokra embert is nehéz kaphatni, több compossessoroknak nagy kárával és praejudiciumjával; kire nézve az föntemlétt elegendő ok nélkül történendő böcstele- nités, szidalmazás és vereség sub poena dehonestationis quoad ignobiles in medio homagio subsistentis et respective viisntiae ac homagii actore fisco comitatensi desummenda tiltatik. Poena indebitae actionis contra fiscum, in compescendis omnis generis excessibus privilegatum locum non habente.

A községi hatóság védelme.

Mivel sokan találtatnak, kik aratástájban alig az arató tallóját az gabonában bébocsájtja, mindjárt más emberek földéik tallójára s kepei között szanaszét marhájakat s baromfiakat őrzik, kepéket gyakran eldöntögetik, tipratják s az által sok veszedelmeket, káromkodásokat s károkat okoznak; arra való nézve az learatott gabona tallóján kepék és körösztszők között se magán, se másokén, semminemű marhát, sörtést, juhot, polkát, ludat, kacsat őrizni, míg az körösztszők kint lesznek conformiter ad statutum in anno 1579 sancium, nem léssen szabad, 6 forint büntetés alatt; és ha az olyatén állatnak behajtása akadályoztatnék, tehát processu modalitate in praecedenti 17-mo puncto declarata coram iudlium instituendo az ellene állók 50 forintban cum expensarum refusione convincáltassanak és büntetődjenek, úgy az hol rétek vannak, még őszre nem takarítatik, a széna, a rendek vagy kalangyák között, sub praemissa poena őrizni nem szabad egyébként, hanem a mely marhában széna hordatik, az olyanokat a maga réttjén és nem másén kalangyája között is legeltetni szabad lesz.

Legeltetés a tallókon.

Az, kik mások kertjében óltoványt, vagy más fákat és ültetést kívágnának, metszenének, törnének, ingatnának, 50 forintban praeter damni et causatarum expensarum refusionem processu aequa formalitate in praecedenti 17-mo puncto praescripto coram iudlium instituendo convincáltassanak és exeqváltassanak, vagy pedig, ut supra, processu queruloso optionaliter, procedáljanak az kárvallottak.

Kertek védelme.

Jó lehet, mint a főséges consilium, mint a nemes vármegye parancsolta és statuálta az fák ültetését, de abban sok abusus bélepött, mivel, némelyek mások házaik előtt, kertjeik alatt, úgy mások árkaiban az ültetéseiket teszik, azt az kinek közelebb való jussa volna olyatén helyre ültetni, praecupálják, impedálják, abbul is sok visszavonyások, pórlékedések következnek; arra való nézve az előbbnyi statutum úgy modificáltatik és világoztatik, hogy azon ültetéseket kiki maga jószága és nem másé körül tegye és másoknak nem praejudicáljon az ültetett fáknak elvesztése alatt; ha pedig magának olys alkalmatossága nem volna, küllebb az határban közönséges és alkalmas helyeket választván a compossessorok, az illetén beültetendő hely, a proportione cujuslibet possessorii cum imputatione spatii illius, a melyet valaki az közföldbül már annak előtte béültette volna, osztódjék föl s kiki magának jutandó részén tegye az fák ültetését; az ki pedig az ilyen helyen ültetett fákat kiingatna, kihánná, megbotulná, levágná vagy más módon elrontaná, úgy büntetődjék, mint az 20-dik punctumban föl van téve. Más árkaikban, vagy más fundusaik körül ültetett fák megböcsültetvén és letévén a böcsült árát, azé legyenek, a kié az árok vagy fundus. Marhák legeltetése is az fákkal beültetett helyein in anno 1747 8^{va} Augusti tett statutum szerint két forint büntetés alatt tiltatik mindaddig, míg az közföldön ültetett fák meg nem erősödnek annyira, hogy a marha nem árthat nekik.

Faültetés.

Minden helység határjában szokás és szükséges a mezei munkákra nézve vonyó marhák számára valamely darab mezőt, vagy tallót, avagy rétet bizonyos rendelt ideig, hogy nyölhessen és gyarapodhassék ott az mezőn, tilalom alatt tartani; ha azért az ilyen mezőre, a meddig tilalom alatt léssen és föl nem szabadul, valamely marhát és ha a föld szabadul is, vonyó marhának az alatt is, még azon munka el nem végződik, melyre nézve az olyan mező tiltatott, másféle és nem vonyó marhát valaki hajtana, minden nagy marhátul egy forint, borjutul pedig, vagy juhtul egy-egy garas; ha pedig gondatlanság miatt az olys mezőre menne a marha, tehát minden öreg marhátul 25 pénz, juhtul vagy borjutul egy-egy pénz, az olyan helység közszükségeire devumáltassék; hasonló büntetés alatt tiltatik tétlen a vetéseken való legeltetés a maga földén is, kisévéen a mikor nagy fagyban közönségesen megengedtetik; az magányos, vagyis osztálos réteken is, szent György nap után 12 forint büntetés alatt marhát tartani szabad nem léssen.

Közlegelők

Vannak némely helységeknek határiban, közönséges földön termő szelid, avagy vad gyümölcs, úgymint alma, körtvel, dió, szilva etc. fák, azon pedig némely helységbeliek többi

Gyümölcsfák védelme.

compossessorok kárával fele érésében s üdönök előtte elbitangolják, kire nézve az olyatén gyümölesszedés az helységbéliek által közönségesen rendelendő ideig 12 forint büntetés alatt tilalmas lészen.

Ligetek
védelme.

Vannak azonkívvül némely helység határiban erdő, bokor, vagy új öntéseken termendő vesszősök, vagy nád-erdők és ezekben nagy abususok történnek, mivel némelyek pro libitu erőszakosan, olykor alattomban azokat vágják, és hordják, az illetén jószág is az helységbéliek által rendelendő üdöig 12 forint büntetés alatt az levágott jószágoknak böcsüje megtérítésén kívül tilalmas lészen, midőn pedig felszabadul, kinek-kinek proportioja szerént osztatódjék.

Idegen marhák
legeltetése.

Találkoznak sokau, az kik pénzért vagy más respectusokból idegeny marhákat a közmezőre, vagy rétekre befogadnak; nemkülönbön akik más helységben lakó jobbágyi marhát más helység, az hol compossessoriumuk vagyon, mezejére és rétjeire eresztik több compossessorok praepudiciumával: ezek is azért hasonló 12 forint büntetés alatt ezután szabadok nem lesznek, kivévn azt, ha midőn úr dolgán vannak az olyatén helység határijában más helyben lakozó jobbágyok.

Mértékek
egységesítése

Mivel az mértékeknek külömbsege miatt az vévők és eladók között sok zenebonák történtenek, melynek eltávoztatására nézve is ezen nemes vármegye magistratura ad praescriptum legum mindenféle mérő eszközöket, úgy mint szaput, mépezét, fertályt, itczét etc. a végre csináltatott, hogy ahhoz minden földesurak, nemes emberek, dominalis tiszték, királyi és mezővárosbeliek, nemes és portális helységek magokat alkalmaztatván olyas, igaz mérő eszközt csináltassanak és nemes vármegye, vagy Pozsony városa pöcsétje alatt tartsanak; ha azért akárki kisebb vagy nagyobb mértéket tartani tapasztaltatik, 15 forintban eo facto büntetődjenek; mely büntetés alá vettessenek azok is, a kik szolgáltnak, kaszásoknak, gyűjtőknek, aratóknak vagy más béreseknak limitált quottánál többet adnak és vesznek; a béres vagy napszamos ezenkívvül a bérét is veszejtse el.

Cseledek
szegődése.

Ha a szolga vagy szolgáló esztendőnek eltelése előtt urát elhagyja vagy beszegődése után ismét máshoz szegődik, az olyanon, úgy azon is, a kihez utóbb szegődik, post insinuationem 20 forint desumáltassék.

Közmunkák.

Gyakran megtörténik, hogy pásztorházok, hajlékok, közhidak, töltések csinálásában, csőszök, pásztorok fogadásában és fizetésében, avagy más ilyen az egész helységet illető dolgokban, számosabb compossessorok valamit végeznek, s azonban egy-kettő találtnak, a ki efélében ellentáll, s a költségekben concurrálni nem akar, s ennek miatta sok hasznos végezések effectusban nem mehetnek; statuáltatik, azért, hogy az említett egész helységet illető közdolgokban, a mit számosabb compossessorok végeznek, a többi is ahhoz tartozzék alkalmaztatni, sub poena florenorum 24 modalitate puncti primi desumendorum, a tizedesek azonban minden compossessorot szólítsanak az olyan gyülekezetre, az hol aféle (közönség) közdolog végeződik.

Kártérítés.

A kik kutyáikat pányva nélkül, vagy buzavermeiket nyitva tartják, s mint azokat, mint más, azokhoz hasonló kárt okozható helyeket erga decurionis loci admonitionem bé nem csinálják s meg nem igazítják, az olyanok a történendő kárnak megtérítésén kívül 12 forintban büntetődjenek, úgy hasonlóképpen, ha valaki pörje, kenderszáritás, kéménytisztítatlanság, vagy más módon tüztámadásnak oka volna, az olyanon a kár via liquidu debiti megvétehetősek.

A közs.
hatóság
feladata.

A fönt irottakra helységek hadnagyjai, tizedesek s bírák szorgalmatosan vigyázzauak és minden esetrül processualis szolgabírák uraimékat informálják és szükség hozván magával, az excedens személyeket meg is fogassák; ha pedig ők ezeket elmulatnák, 12 forintban büntetődjenek.

Büntetések.

A praerecenseált büntetésekben ha az excedens nem fizethet, tehát a nemtelen, pálcáfítésben pro ratione delicti, nemcs személy pedig praevia ad sedriam citatione arestommal büntetődjék.

Ha az attingált büntetések desumtiójá(nak)ban földesúr, vagy conventionatusainak ura, vagy maga az excedens, vagy más valaki post praemissam eorum intimationem magát opponálná, tehát az olyan személyen actione fiscalis mediante coram sedria tam principalis mulcta, quam paenalitas flor. 100 cum expensis desumáltassék.

Adósságok.

Ha valaki 20 forintig nyilvánvaló adósságban, nemes vármegye statutuma mellett absque formalitate citationis et processus, praevia quindenae praefictione admonitus, magát opponálja, az olyan praemissa ejusdem in praesentiam committentis iudicis citatione, poenam duplicum expensarum refusione incurrat.

Felbezés

Appellata in praedeductis ad processum in viatis casibus törvényszéknél tovább nem admittáltatik.

Alispáni
inquisitio.

Mivel tapasztaltatik az, hogy ez illetén jó végezések effectusban nem mennek és sok rendbéli vétkek s excessusok nem corrigátnak azon okból, hogy atyafiúsági, szomszédsági, vagy más respectusokból azok nem denuntiáltatnak: arra nézve hatalom adatik ordinarius viceispán uramnak, hogy a midőn, s az mely helységben itélyi és szükségesnek látja, szolgabíró és esküt uraimékkal fiscalis uramnak jelenlétében, ezen punctumok általhágása vagy más akármely excessusok iránt communis inquisitiot tehessen s azt ante omnem executionem a nemes vármegyén proponendo remedio referálja.

Bűnpalástolás.

Abban is tapasztaltatik a statutumoknak effectuatioja meggátoltnak, hogy némely urak, jóllehet juris gladii privilegiumok nincsen, mégis az embereik által publicum ellen tett excessusoknak büntetéseit magoknak akarván venciálnyi, magistratuális tiszteteket efféle büntetésekben akadályozzák; kire nézve az illetén akadályozás is sub poena in puncto 32-di statuti tiltatik. Az talált vagy találandó marhák is sub poena 12 florenorum viceispány uramnak, avagy processualis szolgabíró uramnak insinuáltassanak.

E' lenzegülők
büntetése.

Az kik nemes vármegye utak csinálásában, vagy más állapotokban tett rendelkezéseinek avagy magistratuális tiszteteknek és commissioioknak nem engedelmekednek, sőt azok ellen illetlenséggel zúgolódnak és fejeskednek, az olyanok, ha nemesek, penes actionem fiscalem

ad dictandam arbitrariam poenam evocáltassanak; nemtelenek pedig proratione casus corporaliter büntetődjenek.

A fűt jegyzett és processus nélkül desumálandó pénzbeli büntetések fölséges asszonyunk sub dato 26-a Januarii anno 1756 kegyesen intimált rendelkezéséhez képest, 2 részben nemes vármegye szükségéire, harmadik részben pedig exequensek fáradságára applikáltassanak. Mely punctumokat szolgabírák uraimék per extensum currentálják, megtartására vigyázzanak, helységbeliek pedig copiólják és minden esztendőben a helység elüljárója összehíván minden lakosokat, olvastassa meg mindnyájoknak értelmére.

Befejezésül Pozsony vármegye főispánjainak névsorát 1526-tól a következőkben adjuk: 1525—1527. *Batthyány* Ferencz, egyuttal Vas vármegye főispánja is; 1528—1545. Kerecseni *Zalai* János; 1550—1568. *Batthyány* Kristóf főpohárnok; 1580—1600. erdődi báró *Pálffy* Miklós; 1601—1640-ig „a törökök réme“ néven ismert erdődi gróf *Pálffy* István. Ezután a *Pálffy* grófok családjából következtek: *Pál* grf. 1641—1650.; *Miklós* gr. 1650—1679.; *János* Antal gr., ki Horvátország bánja, 1731-től országbíró, 1741. től nádor is volt, 1679—1694.; II. *Miklós* gr. 1694—1736.; *János* gr. 1738—1752.; *Károly Pál* gr. 1752—1774.; II. *János* gr. 1775—1791.; *Herczeg Pálffy* Károly 1792—1805.; *József* hercege 1808—1809.; *Lipót* gróf 1810—1825.; *József* hg. másodsor 1825—1828.; *Fidél* gr. 1828—1833.; *Ferdinánd* gr. 1834—1835.; *Pálffy-Daun* Ferdinánd *Lipót* gr. 1835—1847.; *Pálffy Méricz* gr. 1847—1848.; *József* gr. 1867—1869.; III. *János* grf. 1871—1874. — Ezzel a *Pálffy*ak tényleges főispánsága véget ért s ma már csak az örökös főispáni címet és a pozsonyi grófi nevet viselik. — 1875—1888-ig gr. *Esterházy* István; 1889—1894. gr. *Zichy* József; 1894—1898. *Szalovszky* Gyula; 1898—1901. vajai báró *Vay* Dénes voltak főispánok. — 1903-ban *Bartal* György országgyűlési képviselő, a megye egyik legképzettebb fia ült a főispáni székbe.

Főispánok
1526-tól.

II. Közgazdasági viszonyok a vármegyében.

A vármegye közgazdasági állapotairól némi fogalmat alkothatunk maguknak az adózás történetére vonatkozó adatok egybevetéséből. Régi államháztartásunkban két adónem szerepelt: a kamara haszna és a rovás. Ez utóbbi a földesúri hatalom alatt álló jobbágyosztály terhe volt egész 1617-ig. Az adók behajtása körül a feladat oroszlánrésze a megyei hatóságot illette. Mivel pedig az adókulcs a jobbágytelek, a fűst, ház vagy leggyakrabban a porta, kapu volt, világos, hogy az esetről-esetre megajánlott adóból, de még inkább az adókulcs megállapításából az egész vármegye közgazdasági viszonyaira következtethetünk. Ezt a lehetőséget nagyban fokozzák azok a rendkívül becses, lelkiismeretes és nagy arányú munkálatok, a melyekkel történelmi irodalmunkat a fáradhatatlan Acsády Ignác ajándékozta meg.

Az eddig ismert adatok szerint Pozsony vármegyében 1494—1564-ig következőleg alakult a porták száma. 1494-ben Pozsony- és Mosonyvármegyék együttesen irattak össze s a két vármegyében összesen 4661 porta volt. A következő évben már mindkét vármegyét külön írták össze s ekkor volt Pozsonyban 4435, Mosonyban 923 porta. Az 1495-iki pozsonyi porták közül 186 Szapolyayé volt, a többi birtokost az összeírás nem említi; míg az 1494-iki évből tudjuk, hogy Simon bazini és Szentgyörgyi gróf birt 81 portát, Péter gróf 434-et, Tamás gróf 300-at, A pozsonyi vár tartozékát 362 porta alkotta, Vereskőét 40, Scharfeneck (Éleskő)-ét 68. Szapolyai István ekkor, Nagyszombat révén, 177 portát, Kanizsay György 358 portát birt. Ezek voltak tehát ez időben a vármegye nagybirtokosai.

1542-ben Pozsony megye 2755 portáinak megoszlásáról szintén elég pontos tájékozást nyerünk. A nagybirtokosok a Bazini és Szentgyörgyi grófok 325, a király 292, Vöröskő vára 240, Thurzó Elek 275, Puchhaim Farkas 142, Özv. Órszágh Lászlóné 92¹/₂, az óbudai apácák 84, Nyáry Ferencz 82, az esztergomi érsek 64, Báthori András 50, a nagyszombati apácák 30, Korlátkövy Zsigmond 17¹/₂, a szentmártoni apát 9 és özv. Lévay Gáborné 5 portájával.

Az 1532-iki összeírás a megyében csak 930 portát tüntet fel; az 1533-iki 837¹/₂ portát; míg az 1536-iki már 2455 portát. Mivel pedig Pozsony solha hódoltsági terület nem volt, világos, hogy a megelőző számok csak a vármegye egy részére, és pedig valószínűen a Csallóközre vonatkoznak. Az 1537-iki összeírásban a megye 3039, az 1538-ikiben 2636, 1539-ikiben 2644, 1540-ikiben 2506, az 1541-ikiben 2555, az 1542-ikiben 3846, az 1546-ikiben 2757. Az egyetlen nemesi kuriák száma ez évben a megyében 368 volt. — 1549-ben volt 3401 porta, 94¹/₄ egytelkes kuria. 1550-ben volt 3401, 1552-ben 3624, 1553-ban 3142¹/₂, 1554-ben 3125¹/₂, 1555-ben 3198³/₄, 1556-ban 3193³/₄, 1557-ben 3223¹/₂, 1558-ban 2172, 1559-ben 3273¹/₄, 1564-ben 3351¹/₂, 1577-ben

Nagy-
birtokosok.

Porták száma.

2991³/₄, 1580-ban 2740, 1582-ben 2819, 1588-ban 2674³/₄, 1593-ban 3005¹/₄ porta és 46¹/₄ malom, 1596-ban 1567 porta.

Adófizetés.

Ezen adókules alapján köteles volt azután a vármegye a kivetett adók behajtását szorgalmazni. A diealis összeírások töredékes volta miatt azonban magát a kirovást, a befolyt adót, az esetleges hátralékokat, az eljárás költségeit csak igen hiányosan ismerjük. Az 1527—30-iki adóelőirányzat szerint a megye évi adója 2500 frt volt. 1536-ban pedig 2455 frt, a melyből 2219 frt folyt be. Az 1537-ik év első felében 1500 frtot, másik felében 4573¹/₃ frtot, 1538-ban 1318 frtot vetettek ki a megyére. 1537-ben befolyt tényleg 3305 frt, elengedettett 150 frt, a költség kitett 100 frtot. 1538 első felében azonban csak 285 frt 25 den., 1539 első felében csak 754 frt 25 denár, második felében 2300 frt. Ez utóbbi összegnél, elszegényedés címén, elengedtek 72 frt 32 denárt. 1540-ben az adó 1253 frt, a bevétel 304 frt 50 den., 1541-ben a bevétel 2083 frt 50 den. volt. 1542-ben az adórovás 2273 frt 94 den. a porták és 556 frt 46 den. volt az egytelkes nemesek után. 1549-ben a rovás 4345 frt 50 den. tett ki s ebből 4114 frt 88 den. folyt be első subsidium címén, míg a második subsidiumból 3897 frt 37 den. folyt be.

A következő évek számadásait így csoportosíthatjuk :

Év	Porta szám	Elpusztult porták	I. subsidium		II. subsidium	
			kiadás	bevétel	kiadás	bevétel
1552	3624	582	5436.—	4327.25	4563.—	3805.50
1553	3142 ¹ / ₂	—	3142.50	2850.77	3142.50	2761 05
1554	3125 ¹ / ₂	—	3125.50	2844.50	3125.50	2169.50
1555	3198 ³ / ₄	—	3198.75	2926.75	3198.75	2599.75
1556	3193 ³ / ₄	—	3193.75	2428 59	3193.75	1556.—
1557	3223 ¹ / ₂	—	3223.50	2234.50	3223.50	2862.—
1559	3273 ¹ / ₄	—	3273.25	2980.—	3273.75	2858.50

Adóbehajtás.

Az 1577-ben kivetett adóból *Baranyay* Bálint rovó 1578 folyamán, mikor működése véget ért, a következő számadást terjesztette elő. A 2991³/₄ porta után esedékes 5983¹/₂ frt, ebből azonban lemegy 163¹/₂ frt, 163¹/₂ olyan porta után, mely az év második felében — az első részlet lefizetése után — leégett. A behajtás költsége kitett: az alispán díja 24 frt, a 4 szolgabíráké 32 és a jegyzőé 4 frt; a rovónak magának évi fizetése 140 frt, költségei pedig 32 frt. Mindezek levonásával 1577-ben 3630¹/₂, 1578-ban meg 1361 frt 39 den. folyt be a kamaránál. A hátralék csekély maradt tehát, de 1582-ig, mint másnemű számadások bizonyítják, még ez a csekély maradvány is törlesztetett. Más képet mutat az 1593—94-iki adó-év. Ennek végszámadásai szerint összeírtak a megyében 3005¹/₄ szabad portát, melyre 9013³/₄ és 46³/₄ malmot, melyre 140¹/₄ frtot, összesen 9161 frtot vetettek ki. Volt ezenkívül 168 anabaptista, kik per 12 dr. fizettek 20 frt 16 dr. s így az összes kirovás 9176 frt 25 dr. Ebből tényleg befolyt az 1600-ik év végéig 6033 frt 25 dr., a rovó és megyei tiszték fizetése kitett 200 frtot, a hátralék pedig 2942 frt 91 dr.

Földmivélés.

A vármegye földmivelési állapotainak megvilágítására érdekes adatokat közöl 1602-ről Acsády. Ezek szerint Senkviczen egy kalangya egyenlő volt 84 kévével. Volt a községben egy bíró, 107 földműves (közülök egy zsellér és egy idegen) 27 más házán lakó zsellér, kik családonként 3¹/₂—12 dr. keresztény pénzt adtak, mi annak jele, hogy ez időben már a zselléreket is taksálták. Sárfőn egy kalangya 80 kéve volt. Fizetett 70 jobbágy tizedet, 6 zsellér semmit, 18 zsellér 5—12 dr. kereszténypénzt. Csatajon egy kalangya már csak 64 kéve volt. Fizetett 45 jobbágy és 2 zsellér gabona-tizedet; volt még 6 zsellér, kiknek szőlőjük volt és bortizedet adtak. Gurabon a kalangya ugyanannyi volt, mint Csatajon. Volt egy bíró és 30 jobbágy, 24 más házán lakó zsellérnek szőleje volt. A négy helységben 1602-ben befolyt gabona-tized:

Helységnév	búza	rozs	árpa	zab
Senkvicz...	68 kal. 5 kéve	55 kal. 15 kéve	11 ¹ / ₂ kal. 21 kéve	1 ¹ / ₂ kal. 11 kéve
Sárfő...	176 „ 35 „	9 „ 20 „	103 ¹ / ₂ „ 30 „	16 ¹ / ₂ „ 30 „
Csataj...	80 ¹ / ₂ „ 13 „	— „ —	— „ —	2 ¹ / ₂ „ 9 „
Gurab...	128 ¹ / ₂ „ 10 „	— „ —	— „ —	34 ¹ / ₂ „ 26 „

Az esztergomi érsekség számadásaiban 1580-ból a következő eséplési adatok vannak Pozsonymegyére vonatkozólag: Pozsony városában adott a eséplők bérenek egy heted levonásával 16 kal. 27 kéve őszi 14, pozsonyi köblöt; Szentgyörgyön egy kilenczed levonásával, 126 $\frac{1}{2}$ k. 19 k. őszi 97 $\frac{1}{2}$ köblöt, 14 $\frac{1}{2}$ kal. 31 k. tavaszi 7 köblöt; Bazinban egy tized levonásával 708 kal. 27 k. őszi 685 $\frac{1}{2}$ és 230 $\frac{1}{2}$ kal. 14 k. tavaszi 265 köblöt; Stomfán egy nyolezad levonásával 528 kal. 19 k. őszi 503 és 158 $\frac{1}{2}$ kal. 11 k. tavaszi 174; Semptén tizenegyed levonásával 833 kal. 14 k. őszi 808 $\frac{1}{2}$ és 139 kal. 9 k. tavaszi 142 köblöt. A Csallóközben tizenharmadrész levonásával 1750 $\frac{1}{2}$ kal. 18 k. őszi 1102 $\frac{3}{4}$ köblöt.

Cséplési
eredmények.

Érdekes adalékkal szolgál a vármegye mezőgazdasági viszonyainak megvilágosításához a béresek szerződésére vonatkozó 1614-iki és a bérekről szóló 1744-iki vármegyei statutum. Az előbbi arról intézkedik, hogy a szökésben lévő egy évre szerződött a földesúr, a hol éri, elfogathatja. A szökésben lévő szolgát felfogadni tilos és ha mégis valaki megfogja és visszatartja, ha úr, dupla homagiumban marasztalendő el. Ha valaki tagadja, hogy a szökött eseléd nála van, az esküre kötelezhető és az esküben ki kell jelenteni, hogy a szolga nála nincsen, azt se otthon, se másutt elrejtve nem tartja. Ha az esküt az illető megtagadja, akkor annak ingó és ingatlan javaira, a kiszabott homagium erejéig, az alispán, a szolgabíró és esküdt, azonnal végrehajtást vezethet.

Béresek
szerződése és
bére.

Az 1744-iki statutum szerint egy öreg béres kapott készpénzben 12 frtot; süvegre 50 drt; két pár fehér ruhát vagy 1 f 50; egy pár új sarut, egy pár fejelést vagy lábbelire 3 frtot; egy pár talpalást; egy nadrágot vagy 1 f 50-et; öregszűrt vagy 2 f 50; egy dolmányzúrt vagy 1 f 25; 3 szapu abajdócz búzavetést, melynek értéke tészen 2 f 35; ez alá földet vagy 1 f 25; 3 szántást vagy 1 f 50; két marha-tartást vagy 4 frt.

A középső béres fizetése 6 f 50. drt. — Kap süvegre 40 drt.; 2 pár fehér ruhát vagy 1 f.; egy pár új sarut, egy pár fejelést vagy 2 f 50; egy pár talpalást; nadrágot vagy 1 f 25; egy öregszűrt 2 f.; dolmányzúrt 1 f.; két szapu búzavetést 1 f 38; földjének értéke 1 f., 3 szántása 1 f., marha-tartása 2 frt. — Az ostoros évi fizetése 2 f. — A juhász, 200 juhot véve alapul, kap készpénzben 4 frtot; ruhát, mint az öreg béres és azonkívül lisztet, sőt és vaját. A bojtár nem kap fizetést, hanem csak ellátást és öltözkéket.

A juhászok különben idővel, különösen a Csallóközben, igen tekintélyes helyet foglaltak el a mezőgazdasági alkalmazottak között, sőt külön szabályokkal bíró czéheket alkottak. A czéhsszabályzat, mely 1717-ben keletkezett, mint a czéhlevél mondja, azért készült, hogy a juhgazdáknak és uraságoknak jobb és hívebb eselédjök legyen. „Ne is légyen szabad — mondja a czéhlevél 19-dik pontja — semmi juhásznak valamely úrnál vagyis gazdánál, juhok mellé szolgálatba állani Pozsony vármegyénkben lévő csallóközi distriktusban, a ki nem lenne ezen czéhben beiratkozva“. A juhászok, mesterek és legények, vallásérkölesi képzésére és szakbéli tudásuk emelésére, számos üdvös és hasznos határozatot magában rejtő czéhlevél, élénk tanúságot tesz arról, hogy a megyében kifejtett és előrehaladott juhtenyésztés vala, melyet már ekkor okszerűen üztek.

Juhászok
czéhe.

Rendkívül érdekes és a vármegye közigazdasági viszonyaira nagy fényt vető képet rajzol Acsády Ignác, az 1715—1720-iki nagy összeírások alapján.

Az összeírást mindkét esetben Sárosmegye küldöttei végezték, kiknek a megyei tisztviselők nagy buzgalommal segédkeztek. Mielőtt maga a nagy összeírás kezdetét vette volna, a megyei tisztviselők három községben próbaösszeírást végeztek. Ily módon bizonyos gyakorlottságra tevén szert, az óriási munkát aránylag rövid időn belül ment végbe. Augusztus 17-én vette ugyanis kezdetét Récsén és októberben fejeződött be Dévényben. Sajnos azonban Pozsonymegyében a küldöttek nem jól értelmezték az összeírás rendeletet, és nagy népréteget abból egyszerűen kihagytak, a mi a kép teljességének nagyon ártalmára volt. Ugy látszik, hogy az összeírók a zsellérek egy részét és a tizenhatod-telkes jobbágyokat, mint fölötté szegényeket, teljesen mellőzték. Mivel pedig éppen Pozsonymegyében a jobbágytelkek aránytalanul apróra forgácsolódtak szét, természetes, hogy kihagyván a tizenhatodosokat, az adóalap nagy esökkenését okozták.

Járások szerint a vármegye akkor öt részre oszlott. Volt felső járás, alsó járás, csallóközi felső és alsó járás és végre hegyentúli járás.

Volt a vármegye területén 1715-ben mezőváros 24, 1720-ban 25; egészben vagy részben kuriális 1715-ben 7, 1720-ban 101; más község 180, illetőleg

Az
1715—1720-iki
összeírások.

174. lakatlan hely 1715-ben 3, 1720-ban egy sem. Minthogy azonban mindkét évben egy mezőváros egyszersmind kuriális hely, a községek tényleges száma 1715-ben 213 és 1720-ban 299 volt. A községek számának e szaporodását az okozta, hogy 1715-ben a kuriális községeket, egy párnak kivételével, teljesen mellőzték. Közöttük vannak a vajkai szék praediális községei: Vajka, Doborgaz, Keszölezés, Bácsfa, Albár, Morócz-Karcsa, Pinke-Karcsa. 1715-ben Amadé-Karcsa egészen lakatlan volt; Egyházaz-Gelléről pedig a jobbágyok elköltöztek s csak 6 zsellér maradt, kiknek nem volt semmijök. Szereden 1720-ban volt egy Katona-uteza, még pedig kuriális. Tonkházán a lakosok névszerint nincsenek felsorolva, mert akkor ülték meg a pusztá telkeket s az összeíráskor még nem tudták, mennyi földön gazdálkodhatnak.

A puszták az összeírásban nincsenek meg teljes számmal. Csak néhány van felsorolva. Így 1715-ben Somorja mezővárosnál: Kis-Gutor, Beeskere, Barabás, Csukási, Hamukő vagy Balázsháza. Sempeznél: Keren. Ellenben az akkori községek közül ma már több csak mint pusztá szerepel. Ezek: Apácza-Körmösd, Ganesháza, Palkócz, Botszeg, Nemes-Szeg, Duna-Ujfalu, Darnó, Kiliti, Kis-Bodok, Lipót, Püski, Remete és Zelyi.

1—5 háztartás volt	8 községben.
6—10 „ „	22 „
11—25 „ „	62 „
26—50 „ „	66 „
51—100 „ „	33 „
100-nál több háztartás volt	6 községben.

102 községből egészen hiányzanak a népességi adatok.

A népességi adatokat és a nemzetiségi megoszlást a következőképpen mutatja be Acsády:

Nemzetiség: A lakosság egészen magyar 42 községben.

A lakosság többsége magyar 35 községben.

Százalékokban, az összeírt nevek aránya a következő: magyar 29·87 %, német 11·67 %, tót 58·46 %.

A népesség száma:

Év	nemes	mr. polgár	jobbágy	zsellér	taksás	összesen
1715	—	1024	4958	93	31	6106
1720	288	825	5401	15	154	6683

Az öt év folyamán tehát az adóköteleseknél emelkedés mutatkozik. Ezt azonban a nem tulajdonképpeni jobbágy-osztályoknak nagyobb mértékben való bevonása okozta. Acsády igen alapos és szakszerű számítások alapján, figyelembe véve az összeírásban mellőzötteket is, úgy véli, hogy 1720-ban a megyében a háztartások száma 10,536-ra, a lélekszám 63,216-ra tehető.

1715-ben összeírtak 47,325 köblös szántót, 50¹/₄ köblös irtványt, 10,764 kapás rétet; 1720-ban 55,842 k. szántót és 14,288 k. rétet. A telkek megoszlásáról a próbaösszeírás adatai adnak némi felvilágosítást. Diószegen 46 jobbágy volt, a kik összesen 20 jobbágy-telken gazdálkodtak. Egész telkes csak 3 volt közöttök, a többi ³/₄, ¹/₂ és ¹/₄ telkes. Bikszárd és Limbach községekben még nagyobb volt a telkek megoszlása. Itt egész, fél vagy negyedes egyáltalában nem is volt, s a legnagyobb rész ¹/₈ vagy ¹/₁₆ telken gazdálkodott. Limbachban az összeírt lakosságból 35 volt nyolczados, 14 pedig tizenhatodos.

1720-ban a termőképesség tekintetében hivatalosan így osztályozták a szántóföldeket. A vetőmagon kívül

2 magot ad	3637	köb.
3 „ „	1924 ¹ / ₂	„
4 „ „	2552 ¹ / ₄	„
5 „ „	1983 ¹ / ₃	„

A nép általános gazdasági állapotainak megítélésére fényt derít a községek megoszlása földesurak szerint is. Az 1720-iki összeírás részben hiányos adatai szerint tartozott:

a szempezi uradalomhoz	2
a dévényi „	4
a szomolányi „	10 község

golthatja. 1616-ban pedig a megyegyűlés elrendelte, hogy a kik 12 vagy több jobbágygal bírnak, a szigetközben nem kötelesek külön munkásokat küldeni a sánczok javítására, mert ők anyagilag járulnak a szabályozáshoz.

Limitációk.

A közéletmezésre, a háztartások minéműségére, szóval a megélhetésre vonatkozólag, felvilágosítanak a gyakori limitációk. Ezek közül különösen az 1717-iki megyei statutum intézkedik behatóan és varázsolja elénk a megyei lakosság életmódját. Ez érdekes és becses limitáció így hangzik:

Az nemes vármegyének minapi determinatiojához képest, a tehénhús fontjának ára megmarad, úgymint: Királyvárosban — $5\frac{1}{2}$ dr. Mezővárosokon per — 5 dr. Falukon universaliter — $4\frac{1}{2}$ dr. Öreg juh és elválasztott bárányhúsnak fontja mint az tehénhúsnak. Fialtal csöcsömös bárányhúsnak fontja egy pénzzel drágább, mint a tehénhúsnak. Bornyúhúsnak is fontja egy pénzzel drágább az tehénhúsnál. Domaszhús hasonlóképen egy pénzzel drágább a tehénhúsnál.

Faggyúnak fontja a városokon per — 11 dr. Mezővárosokon és falukon — 9 dr. Egy öreg ökrbőrnek bokra, a kibül mindenestül erős talpak lehetnek és a mely bőr legalább 20 fontot vagy többet nyom — 9 frt. A ki 20 fonton alúl való valamennyivel — 6 frt 75 dr. Ezeknél is kisebb ökrbőrnek bokra 5 frt. 80 dr. Harmadfü ökör és tinóbőrnek bokra 4 frt 50 dr. Tavali tinóbőrnek bokra 1 frt, 50 dr. Nyári borjúbőrnek bokra — 80 dr. Magyar öreg juhbőrnek bokra — 2 frt. Magyar báránybőrnek bokra — 1 frt. Gyapjú nélkül való juhbőrnek bokra — 16 dr. Birkabárány bőrt pedig 3-at kell 2-ért számlálni.

Az öreg legjobb fontos talpnak való kikészített bőrnek párja, a ki circiter 40 fontot nyom és 10 arasznyi hosszúságú — 16 frt. A mely pár 40-fonton alúl való és kilencz arasznyi hosszúságú, bokra — 14 frt. Legalábbvaló talp circiter 7 arasznyi hosszúságú — 11 frt. Nagy ökör vagy tehény festett bőrnek bokra, a legjobb és circiter 9 arasznyi hosszúságú — 10 frt. Alábbvaló festett tehénybőrnek párja pedig 7 arasznyi hosszúságú — 7 frt. 50 dr. Ha pedig a timár nem festeti, párját egy tallérral olcsóbban tartozik adni — 7 frt. 50 dr. Festett borjú kikészített bőrnek kölesit, kiben 10 vagyon — 7 dr.

Gyertyának fontja mostani faggyú árához képest pamukos fonálból — 16 dr. Kenderfonállal — 15 dr. Szappannak fontja — 15 dr.

Egy hosszú mente bélésestül, kész béléssel, rókatorokkal, nyakkal, háttal, avagy mallal, nyusittal, nyesttel, vagy hejuzzal, a midőn maga czéznát ad hozzája — 1 frt. Ha pedig nincs a bélés összevarrva — 1 frt. 50 dr. Asszonnak való öreg hosszú és széles mentétül kész béléssel való, kész béléstül 2 frt. Ha pedig darabonként összevarrja 2 frt. 50 dr. Báránybőrrel való béléstül 60 dr. Ha megprémezi 75 dr. Ha kisebb a mente, mint öreg személynék. mint kisebbnek proportionáliter az előbbenyikhez. Egy süveg béléstül 12 dr. Egy pár posztó keztyű béléstül — 12 dr. Vidrabőr esáválásátul — 15 dr. Rókabőr esáválásátul — 15 dr. Apró báránybőr esáválásátul 8 dr. Hasi báránybőr esáválásátul 15 dr. Farkasbőr esáválásátul és hejűztül — 30 dr. Férfinak és juhásznak való öreg kedmen czifrázatában 4 frt. Asszonyembernek való, 2 frt. Nem asszonynek való öreg hosszú kedmen, a mint a hegyen túl hordozzák, 5 frt.

Egy pár karmasin esizma csinálásátul, karmasinon kivül, minden eszközt hozzáadván a eszmadia és vászonnyal bélli meg és fontos talpot ad, adja 1 frt. Ha vászont nem ad 75 dénár. Szatyánból való esizma csinálásátul, eszmadia talpjával együtt — 75 dr. Ha pedig a gazda maga a talpat adja, tehát a talpjához képest 25 pénz defalcáltatik praecedens limitatióból a eszmadziának. Öreg legénynek fontos talppal csinált legjobb tehénybőrű való esizma finomja — 2 frt. Kisebb esizma proportiójához képest olcsóbban, úgy a mint alábbvaló bőrből jókora legénynek 1 frt. 50. Kisebb 1 frt. 25 dr. Asszonynek való pedig 1 frt. 10 dr. Mostanyi steklyvel való németes deli esizma csináláséért 1 frt. — Csizma fejeléstül 85 dr.

Férfinak való egy öreg hosszú sarú a java 1 frt. 60 dr. Kisebb férfinak való sarú szárú 1 frt. 25 dr. Deli esizma formára csinált janesárka 75 dr. Öreg férfinek való jó fejelést — 65 dr. Alábbvalók, és kisebbnek juxta proportionem. Asszonnak való hosszú szárú sarú 1 frt. Asszonnak való fejelés 50 dr. Boeskor a java — 25 dr. Alábbvaló 20 dr.

Férfinak való egy öreg czipellős 1 frt. 40 dr. Asszonnak való különféle szényből öreg czipellős 1 frt. A melyik kisebb 90 dr. Annál is kisebb juxta proportionem az ára. Ha megvan prémezve, asszonnak való czipellős 1 frt. 40 dr. Prémés pántofi 1 frt. 10. Férfinak való pántofi 1 frt. Egyházi embernek való czipellős, tehény bőrből 1 frt. 10 dr. Egyházi embernek való pántofi olyan bőrből 1 frt. 10 dr. Férfinak való német sarú fejelés 1 frt. 10 dr. Asszonnak való fejelés pedig — 75 dr.

Granátból, scarlátból és egyéb főposztóból végig bélelt dolmánytül 1 frt. Alábbvaló posztóból végig béleltül 60 dr. A ki pedig nem végig bélelt 40 dr. Kapesos kimetszett és bélelt nadrágtül 50 dr. Béletlen kimetszett nadrágtül 30 dr. Közönséges nadrágtül 20 dr. Granát és egyéb főposztóból való hosszú végig matériával bélelt szárokkal készített mentét 1 frt 40 dr. Béletlen mentétül 80 dr. Alábbvaló posztóból is közgombokkal való mentétül 50 dr. Egy posztó javából csinált süvegül 15 dr. Középszerű posztóból 8 dr. Új szakolczai jó garasiából való nadrág, szabó posztójából 2 frt. Morvai posztóból nadrág 1 frt 60 dr. Garasiából való új dolmány, szabó posztójából 5 frt 50 dr. Morvai posztóból pedig végig béleltet 3 frt 50 dr. Posztó kapeza varrástul 5 dr. Asszonyembernek való közmente csinálástul 40 dr. Asszonembernek való közszoknya csinálástul 20 dr. Asszonyembernek való közválesinálástul 12 dr. Fő asszonnak való kentestül pedig, mindenféletül, juxta condignum laborem respectu simplicium angeáltatik az ára is a munkának. Öreg palást forma köpönyegtül duplágallérral 50 dr. Tarsoly varrástul 15 dr. Közönséges salavardi munkájátul 15 dr. Közözefrang csinálásátul béletlen 18 dr.

Egy öreg juhásznak való szűr 3 frt 50 dr. Béresnek való öreg szűr 2 frt 25 dr. Öreg dolmány szűr 2 frt 25 dr. Kisebb dolmányiszűr 1 frt 75 dr. Ezekhez proportionak kisebb esclédért való szüreknek árát köll accomodálni. Törlő szűr 5 dr. Hogy pedig ezek drágábban limitáltattak, oka, hogy mostanában a gyapjú drága és a juhoknak történt döge miatt.

Jóféle szürnek réfit 30 dr. Alább valónak 18 dr. Egy végben pedig complete 30 réf legyen és a szűr eladását végszámra conformálják, a csápot respective a mint réf számra limitáltatott, hogy valamintire olesóbban essék végszámra vétel.

Egy öreg fekete süveg gyapjú elejiből 60 dr. Alább való 50 dr. Annál is alább való 40 dr. Gyermekeknek való 25 dr. Zöld pintér csapka 20 dr. Süveges szűr kapezának párja 20 dr.

Egy legénynek hosszú napon napszámja mester garassal együtt 45 dr. Segítőnek 25 dr.

Magyar kocsi vasazástul gazda vasából 4 frt 50 dr. Öreg hegyallyai ökörszekér vasazástul 8 frt. Egy kocsikerék vasazástul újvassal 50 dr. Ó vassal 30 dr. Hegyallyai öreg szekér kereke vasazástul újvassal 80 dr. Ó vassal pedig 40 dr. Egy marokvas csinálásátul és föltütéstül kocsira 6 dr. Új vagy ó patkó föltütésétül 4 dr. Egy lemes új szántó 6 ökörre való vasért 1 frt 25 dr. Egy új osorozláért 50 dr. Egy szántóvas nádalásátul a kovács vasából 10 dr. Ha a gazda vasából dolgozik, minden fonttúl 3 dr. Egy öreg derékszög gazda vasából 10 dr. Egy pengő karika gazda vasából 5 dr. Egy új kerékszög kovács vasából 5 dr. Lemes szántóvas élesztésétül 2 dr. Csoroszllya élesztésétül 1 dr.

Egy egész kocsinak fájátul oldal nélkül saraglyával ferhéczivel, löcsivel 5 frt. Ökörszekértül 5 frt. Fakó kerék, kifürásával együtt 85 dr. Kocsiba való kerékvass alá való 70 dr. Hegyallyai szekérbe való kerék, vas alá való 75 dr. Hegyallyai öreg szekértül egészen Pozsonban 8 frt. A többi városokban 6 frt. Egy rudas tengelytül cum aessorii egészben annyit, mint egy keréktül. Egy talp bévetéstül 6 dr. Egy kerék üllötül 2 dr. Egy pár rúd szárnjátul 15 dr. Egy saraglyátul 25 dr. Egy löcsétül 3 dr. Egy ferhéczetül két hámfával két esatlóval együtt 20 dr. Egy kisafátul 15 dr. Egy pár öreg szekér oldalátul városokon 80 dr. Falukon 40 dr. Egy pár kocsi oldaltul 75 dr. Egy fogas borona fájátul 40 dr. Egy járomtül 25 dr.

Ha a gazda a maga abroncsát adja és tartja is, a pintér, akójátul tartozik fizetni 1/2 dr. Ha pedig a pintér maga élésin vagyon és a gazda maga abroncsát adja, 3 dr. Fölberkelésétül a gazda abroncsát felüti 2 dr. Ha pedig pintér maga abroncsát nyírfából felüti 4 dr. Mogyorófából 3 dr.

Egy 2 emberre való közfödeles és festett ágyért 2 frt 50 dr. Egy emberre való hasonlőért 1 frt 75 dr. Egy 2 emberre való födeletlen festett ágyért 1 frt 25 dr. Egy festés nélkül való két emberre való ágyért 1 frt. Hasonló egy emberre való ágyért 60 dr. Egy festett öreg koporsóért tumbával 2 frt. Paraszt koporsóért öregért 1 frt. Kisebb koporsóért proportionaliter kevesebbet. Egy festett bölesőért 60 dr. Festés nélkül 45 dr. Egy öreg ládát, festettet, fiókosan 75 dr. Kisebbet proportionaliter kevesebbet. Egy pár székét, festettet 20 dr. Diófából, hasonlót 40 dr.

Egy ajtóra való dupla hozzá tartozandó sarokvasával és hevederjével felszögezésével ónozatlan 3 frt. Egyes hasonló eszküzzel felszögezésével együtt 2 frt. Egy esizma patkolásátul simán 10 dr. Magas sarkú patkolásátul pallérozva 15 dr. Lengyeles patkolástul pallérozva 30 dr. Egy pár sarkantyúért felütésével 20 dr.

A midőn a kendernek 5 vagy 6 forintként mázsája, egy jóféle kenderből csinált öreg vontató kötélnek ölitül 6 dr. Egy rúdvonyó jó kenderből öliért 5 dr. Egy előkötélnek ölitül 5 dr. Egy hálóra való kötélért 22 ölért 60 dr. Egy ruhaszárító kötél öliért 2 dr. Egy jó féle kenderből csinált hámba való (kötélért) istráng 4 dr. Elő egyes istráng 4 dr. Ezekhez köll konformálni az alább való istrángokat olesókra. Egy puttonyral való pántot egy öllel 5 dr. Kötőfék duplás 12 dr. Egyes 6 dr. Hónyüg 4 dr.

Egy bőrös magyar hám. táskával együtt 90 dr. Táská nélkül 40 dr. Egy varrott kantárt szírommal, ónos zablával 1 frt. Egy köröszty gyöplő, emlékkal együtt 90 dr. Lógós gyöplő 50 dr. Nyakló, jó szíjból, láncostul 1 frt 25 dr. Pár heveder parasztszíjból való felrántó szíjjakkal 60 dr. Jobb szíjból 70 dr. Egy pár kengyelszíz törött szíjból 60 dr. Farmatring, szíjához és munkájához képest. Egy paraszt kantárt paraszt zabolástul 40 dr. Egy ónos zabolájú varrott kantár 60 dr. Egy törött szíjból csinált ónos zabolájú kantár varrott 80 dr. Egy pár törött szíz kengyel szíját 60 dr. Egy szügyelöt félszerüt 20 dr. Alábbéli kötőfeket 35 dr. Dupla szügyelöt 35 dr. Járnai való kötőfeket, láncos fékkel 40 dr. Félszerüt terhelő szíját 40 dr. Duplát 50 dr. Egy ökörhajtó ostor 10 dr. Nadrágban való esattos szíját 5 dr. Bagariából való 20 dr. Hermet szíját jót 3 dr. Egy nohárka 10 dr.

Tizes vászontul réfitül 1 1/2 dr. Tizenkettős vászontul 2 dr. Huszas vászontul 4 dr. 21-es vászontul réfitül 5 dr. Savós abroncsnak, ha huszas, réfitül 4 dr. Ha 16-os 5 dr. Minden kendő kezkenyő és asztal keszkenyő hímítül 1 dr. Asztal keszkenyő kamuka szövésből réfétül 10 dr. Közönséges sorostul 6 dr.

Fehér gyertyának fontja 70 dr. Sárga gyertyának fontja 60 dr. Szurkos mecző fehér öreg szövétnek 75 dr. Kisebb hasonló materiából 60 dr. Sárga öreg szövétnek 60 dr. Kisebb hasonló 50 dr. Zöld közönséges szövétnek a jobbik 20 dr. Alábbvaló 15 dr.

Az 1715 20-iki összeírások érdekes adatokat közölnek a megye területén álló sz. k. városokról. Ámbár ezek a megye hatósága alól ki voltak véve, mégis. mivel a vármegye képét kiegészítik, szükséges az ezekre vonatkozó adatokat is legalább röviden szemügyre vennünk.

A XVII. század beköszöntő éveiben sz. k. várossá emelt Bazin a XVIII. század elején igen szánalmas, szegényes külsővel bírt. A város két részre, a bel- és külvárosra oszlott, mely utóbbi nyolcz utcából állott, ezek: Peckergasse, Baumgarten, Frauenberg, Kecske-utca, Fazekas-utca, Bodenzell,

Ispotály- és Új-uteza. A belvárost is igen megviselték az ország sanyarú viszonyai. Itt állottak a tehetősebb polgárok házai, ezek között is azonban csak egy egész-telkes volt falálható, a legtöbb $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, leggyakrabban $\frac{1}{32}$ - és $\frac{1}{64}$ -ed telkes volt. Az 1715-iki összeírás szerint a Frauenberg- és Kecske-utezák nyomorult kis viskókból állottak, a melyekben 15, illetőleg 28, tehát összesen 43 család lakott. A Fazekas-utezában 48 családot írtak össze. Legszebb háza itt özv. Palugyay Antalnénak volt, mely $\frac{1}{8}$ -ad telken épült. A többi háztulajdonos, mind szegénységgel küzdő mesteremberek, leginkább vinczellérek voltak és házaik egész telke $\frac{3}{4}$ -re tehető. A Bodenzeil-utezában 19 család lakott; az Ispotály-utezában 13 család; a leggyengébb volt az Új-uteza, a melyben $\frac{1}{2}$ telken 44 család lakott, ugyanannyi kunyhóban, melyeknek értékét az összeírók — a sárosi küldöttek — egyenként 6—8, legfeljebb 10 ftra becsülték. Az egész város különben igen csekély terjedelmű volt, mert összesen $22\frac{5}{8}$ telken épült.

A város népességi és gazdasági viszonyait a következő táblázat tünteti fel:

Év	Népesség				Nemzetség				Gazdasági állapot					
	nemes	polgár	zsellér	háztartás	magyar	német	tót	olasz	szántó	rét	szőlő		ház és házhely	malom
											összes	idegen kézen		
1715	30	278	30	338	44	204	86	4	—	205	3423	208	166 $\frac{1}{2}$	2
1720	53	367	—	429	58	267	91	4	—	167	3241 $\frac{1}{2}$	229	—	2

Mivel az 1720-iki összeírásból a zsellérek kimaradtak és mindkét összeírásból a teljesen vagyontalanokat kihagyták, az arányszámítás szerint, a háztartások összes száma 540-re, a lélekszám 3240-re tehető.

A lakosság leginkább német és tót. A magyarság az összes lakosságnak csak 13·81%-át tette csupán. Volt még egynehány olasz is.

Szántóföld és rét igen kevés volt, és ezek is annyira terméketlenek valának, hogy a lakosság egy időben azok művelését egészen abbahagyta. A város anyagi léte úgyszólván a szőlőtermelésen alapult. A 3423 kapás szőlőterületből 220 volt csak idegen kézen, a többi a városi lakosok között oszlott meg. A bor kitünő minőségű volt, úgy hogy a legolcsóbbnak csebre is 2 ftr 25 denáron szokott elkelní. Termőképesége a szőlőknek szintén igen jó volt. A szőlőterület $\frac{1}{3}$ -ad részén 2 kapás után, a többin 3 kapás után terem egy cseber bor. A bor harmada első minőségű, harmada másod minőségű volt.

Az ipar- és kereskedelem pangott ez időben a városban. Volt összesen 142, illetőleg 132 iparos. Ezek közt 24 eszmadia, 7 kádár, 8 kalapos, 5 kovács, 4 lakatos, 4 kőműves, 8 gombkötő, 2—2 ács, késes, kötélverő; 1—1 borbély, fűrdős, gyógyszerész, kéményseprő. Volt még 11 mészáros, 6 pék, 12 posztónyíró, 14 szabó, 3 szappanos, 7 szűrszabó, 4 timár, 7 varga, 1 nyerges, 6 kereskedő, 2 boltos. Ez utóbbiak közül az egyik könyvárúsnak van jelezve. Jövedelmet, bár eskü alatt hallgattattak ki, egyetlen egy sem tudott kimutatni. Egy kereskedő 50 frot, egy szappanos 40 frot vallott be. A városnak két malma volt; egyik 3 kőre, a másik 2 pár kőre. Ezeknek a jövedelme 30 illetőleg 22 $\frac{1}{2}$ ftr volt. A piaristák iskolája az Ispotály-utezában állott s mindössze $\frac{1}{64}$ -ed telken épült.

Az 1777-ben és ismét 1782-ben tartott összeírások már vigasztalóbb képet festenek a városról. Az előbbi évben 3957, az utóbbiban már 4005 volt a lakosok száma. Volt a városban 1777-ben 57 tisztviselő, 424 iparos és 33 kereskedő.

Modor

Modor városa négy részből állott. Ezek: a belváros, alsó- és felsőkülváros és a bazini külváros. Közigazgatásilag is négy kerületre oszlott, de ezek nem estek össze a város felosztásával. Az I. kerületet a felsőkülváros és a belváros egysége, a másodikat az alsőkülváros, a harmadikat a belváros egyrészé és a bazini külváros, a negyediket a belváros és a felsőkülváros fenmaradt része és a belváros Új-utezája alkotta. Az egész városban csak 105 olyan épület volt, mely háznak volt mondható. Ezek mind a belvárosban állottak és közülök egyetlenes csak a gr. Kollonics Adám-féle

ház volt. A külváros házai fából, sárból készültek és szalmával, ritkán náddal voltak fedve. A belvárosi Posztó-utca és Új-utca is ilyen házakból állott és összes telkei $\frac{3}{4}$, illetőleg $1\frac{1}{2}$ telket foglaltak el. A legnyomorúságosabb helyzetben a bazini külváros volt, a melynek lakosai szegény vinezzellérek voltak. A belváros maga $8\frac{27}{64}$ -ed telken, az egész város $15\frac{27}{64}$ -ed telken épült. A háztartások összes száma 381-re, a lélekszám 2286-ra tehető, kik közül a legnagyobb rész: $56\cdot49\%$ német, $37\cdot01\%$ tót volt és csak $6\cdot50\%$ volt magyar.

A gazdasági és népesedési adatokról Acsády a következő táblázatos kimutatást készítette:

Év	Népesség				Nemzetiség			Gazdasági állapot					
	nemes	polgár	zsellér	háztartás	magyar	német	tót	szántó	rét	szőlő		ház	malom
										összes	idegen kézen		
1715	15	186	10	211	24	155	32	$249\frac{3}{4}$	182	$4928\frac{1}{2}$	—	204	7
1720	22	286	—	308	20	174	114	$351\frac{1}{2}$	$121\frac{1}{2}$	3829	256	—	6

A város földjei jobbakk voltak Bazin földjeinél és a lakosság azokat két fordulóra osztva művelte, de a művelhető terület igen kevés volt, mert a föld nagyobb része cserjés vala. A városhoz tartozott a szomszédos Királyfalva, hol szőlőmunkások laktak. Modor főkeresetét szintén a szőlők adták. 1715-ben az egész $4928\frac{1}{2}$ kapásterület a városi lakosoké volt, de már öt évvel később 256 kapás idegen kézre került. Bora kissé gyengébb minőségű volt a bazininál és csebre 1.50—2 frt áron kelt a piacon. Ipara és kereskedelme ez időben igen gyöngye volt és azért nincs is kellőleg feltüntetve.

A polgárok kezén 1715-ben 7 malom volt, melyek 24—42—42—24—24 és 12 frtot, összesen 168 frtot jövedelmeztek. A hetedik malom 1720-ban már éppen csak annyit hozott, a mennyiből annak tulajdonosa megélhetett.

A kis város adminisztrációja, a mint azt fenmaradt nagyszámú statutumja bizonyítja, mindig igen jó kezekben volt és nagy körültekintéssel lön vezetve. Érdekes például az 1602-iki statutum, mely a szőlőművelés módjára is világot vet. E szerint a hegymesterek a szőlőkertekben a község bíráját képviselik és esküjükhöz híven, a szőlőkben minden munkásra szorgosan felügyelnek. Kötelesek évente egyszer, alkalmas időben a szőlőhegyeken levő kutakat kitisztíttatni, sőt ha a szükség úgy kíváná, ezt évenként kétszer is megtétni. Jutalmul a város perzselyéből egy forint borralalót kapnak. A kinek szőleje mellett út van, az köteles az utat ott tisztán tartani és gondozni, esetleg rendbe hozni. Tilos bármily időben, a tulajdonos tudta és beleegyezése nélkül, a szőlőkben akárcsak egy vesszőt is levágni, vagy galyat letörni, vagy az ott levagdalva fekvő vesszőket hazavinni. Ha a hegymesterek valakit tetten érnek, belátásuk szerint megbírságozhatják és a pénz maguknak megtarthatják. Marhát a szőlők mellett legeltetni nem szabad, és ha a hegymester a tilosban elfog egy marhát, az után eseteként egy garas büntetéspénzt vehet, esetleg a marhát zálogul visszatarthatja. Szüret idején az ily bírság fele a csőszöket illeti. A legelő mentén fekvő szőlőt a tulajdonos köteles bekeríttetni. A szőlőpásztor kap minden szőlőnél minden negyed „Stock“ után 1 frtot; $\frac{1}{8}$ -ért $\frac{1}{2}$ frtot; $\frac{1}{16}$ -ért 25 denárt. A szőlő-csőszök $\frac{1}{4}$ -ért 4 krajczárt, $\frac{1}{8}$ -ért 2 kr., $\frac{1}{16}$ -ért 1 kr., $\frac{1}{32}$ -ért 2 denárt kapnak. Ha idegen, fáradt vándorlegény megy el a szőlők mellett, annak meg kell engedni, hogy egy-két fűrtöt szedhessen kalapjába. Az út szélén álló fákról mindenki szabadon vehet, de a ki 3—4 almánál vagy körténél többet vesz, azt szigorú büntetés éri. Ezután intézkedik még a statutum a munkások büntetéséről, a szőlőkertek becslési módjáról és azok eladásáról, a szőlőirtásról és új telepítésekről.

A város 1610-iki statutuma a „Gemeinn Burger pflicht“, a városi polgárság életének minden mozzanatára kiterjed. A város mindenekelőtt elrendeli, hogy a városi polgárok és polgárnők, a kik házasságban élnek, vagy özvegyek, összeírassanak és az új házások is rögtön a nyilvántartásba felvéttessenek. Rendelik, hogy mindenki szorgalmasan eljárjon a templomba, szentbeszédet

hallgasson, a szentségekkel éljen A város előjáróságának mindenki engedelmisséggel tartozik és köteles a város jogait és kiváltságait védelmezni. Peres ügyeiket a polgárok bízzák az előjáróságra és nyugodjanak meg amiak ítélleteiben. Befolyásolni a bírót, vagy valakit protezsálni tilos. A ki az istentisztelet ideje alatt árúsít, vagy koresmában üldögél, szigorúan büntetendő. 9 órán túl a borkimérésekben az ivóknak bort adni nem szabad; ha ezt a szabályt megszegik, mind a mérő, mind a borivó büntetés alá vonatnak. A ki 9 órán túl az utcán lármázva, énekelve megy, azt az örök kötelesek a városházára bekísérni. Az istenkáromlók, a szentségeket szidalmazók és gúnyolók pénzbírságot fizetnek; a visszaesők testi büntetést kapnak és a ki az ilyeneket fel nem jelenti, szintén büntetendő leend. Minden polgár tartsa kötelességének az adókat pontosan fizetni, az őrszolgálatot teljesíteni; a ki ezeket tenni vonakodnék, az a polgárság kötelékéből kizáratik.

Szentgyörgy.

Szentgyörgy városát, a sárosi kiküldöttek, 1715 augusztus 20-án és 1720 november 7—8 napjain írták össze. A város, a három kis sz. k. város közül a legszegényebb és legelhagyatottabb volt. Volt adóssága is. Tolhain bárónak 2000, Maholányi bárónak 3000 frttal tartozott. Az előbbi kölesön 50, az utóbbi 25 évi törlesztésre szólott.

A házak mind igen egyszerűen és kis telkeken épültek. Egész-telkes ház egy sem volt, úgy hogy az összes telekterület $5^{125}/_{130}$ -ad telek volt. Volt városháza, serfőzője, két más városi épülete és két vendéglője; ezek voltak a legmutatósbab házak.

A népségi és gazdasági adatok így alakultak:

Év	Néesség				Nemzetiség				Gazdasági állapot				
	nemes	polgár	zsellér	háztartás	magyar	német	tót	olasz	rét	szőlő		ház	malom
										összes	idegen kézen		
1715	—	163	31	194	12	136	44	2	344	6212 $\frac{1}{2}$	92 $\frac{1}{2}$	111 $\frac{1}{2}$	1
1720	1	138	—	139	12	103	24	—	293 $\frac{1}{2}$	5658	—	—	—

Az 1715-iki főösszeget 20% kiegészítve, 1720-ban az összes háztartások száma 233-ra, a lélekszám 1398-ra tehető.

Az őstermelési ágak közül a szántás-vetés jelentéktelen szerepet játszott s inkább szalmát, mint magot termeltek. A rét, ha a hegyi árvizek meg nem rontották, igen szépen termelt. Két kaszás után adott egy szekér jó szénát. Szőleje igen jól volt művelve, bora kitűnő termelt és e sebbe 2 frt 50 kr. árban kelt el. Ipara és kereskedelme ez években jelentéktelen volt.

Az 1777-iki összeírás szerint a város összes lakosainak száma 1819; 1782-ben 2097 volt, a mi bár lassú, de folytonos haladásra mutat. Az iparosok száma 158, a kereskedők 3 volt. 32 férfi és 43 nő napszámából élt. Az iskolát 65 fiú és 22 leány látogatta és ezenkívül 118 fiú és 2 leány volt ott idegenből német nyelvet tanulni.

Nagyszombat.

Nagyszombat a megye területén Pozsony után az első város volt, úgy gazdagságban, mint szépségben. 1720-ban 342 házat írtak ott össze és ezek legnagyobb része egész telken állott. Ezenkívül 24 ház volt dűledező állapotban és a falak mentén 54 ház állott, a melyben napszámosok laktak. Egy-egy telekhez 37 $\frac{1}{2}$ köblös föld tartozott, de voltak oly egytelkes házak is, a melyek csak $\frac{1}{2}$ vagy $\frac{1}{4}$ teleknyi földet bírtak. A háborús idő miatt ez időtájban a házak legnagyobb része omladozó volt, úgy hogy az összeíró bizottság csak 12 házat tartott teljesen épnek.

A város népségi és gazdasági adatait ez a táblázat mutatja:

Év	Néesség			Nemzetiség				Gazdasági állapot		
	nemes	polgár	háztartások száma	magyar	német	tót	olasz	szántó-föld	ház	háztelek
1715	49	329	378	170	94	114	—	10631 $\frac{1}{4}$	—	283 $\frac{1}{2}$
1720	63	279	342	104	107	128	3	12810	342	—

Hozzávetőleges számítás szerint, a kihagyottakat véve, a város összes háztartásainak száma 475-re, a lélekszám 2850-re tehető. Nemzetiségileg, az összeírtak nevét tekintve, a lakosság 30·41 % magyar, 31·29 % német, 37·43 % tót volt. Jegyzőkönyveit és statutumait a város latinul, egy-két ízben magyarul állította ki.

Nagyszombat lakosságának foglalkozása a földművelés volt. A földet három fordulóra osztva művelték, a melyekből egy ugarnak, egy legelőnek, egy vetésnek tartatott fenn.

Iparosok és kereskedők 1715-ben sokan voltak. Számuk azonban 1720-ban 90-nel megfogyott. Legtöbb volt a szabó (19), volt 16 szűcs és 10 szűrszabó, 12 mészáros, 7 mézeskalácsos, 11 ötvös, 2 szobrász, kereskedő.

Nagyszombatnak 1777-ben már 5631, 1782-ben 7037 lakosa volt. Ezek között volt 130 pap, 95 szerzetes, 40 apácza. Az iparosok száma 722, a kereskedőké 60 volt. 1782-ben a papság száma alig változott, ellenben igen megapadt (635) az iparosok és a kereskedők (51) száma. Mint napszámos 112 férfi és 97 nő szerepel az összeírásban. A tanulók száma így alakult: Városbeli 1777-ben volt 40 fiú és 32 leány, idegen 700; 1782-ben pedig városbeli volt 243 fiú és 197 leány, idegen ellenben 625 fiú és 67 leány.

Az 1715. és 1720-iki összeírások adatai Pozsony városára vonatkozólag igen hiányosak, mert Burgsteller főbíró és Várady főjegyző, a város terhei érdekében, egyoldalúlag informálták a biztosokat. Ezek különben elmondják, hogy a város házai igen különbözöek; némelyek ezreket érnek, mások oly nyomorúságosak, hogy alig érnek 150—400 frtot. A városban igen jelentékeny volt a házbérvédelem, mert a lakosság nagy része a más házában kényszerült lakni. Így a szőlőmunkások, kik, a szőlőterület nagyságát tekintve, sokan lehettek, a magas állású egyének, tisztviselők, katonatisztek, egyes főpapok, nyugdíjas özvegyek legnagyobb része bérházban, illetőleg lakásban lakott. Sőt az iparosok és kereskedők között is 370-en voltak olyanok, kiknek nem volt házuk. Mint nevezetesebb épületeket, a jezsuiták kollegiumát, a Klarissák zárdáját, a pénzverőt és a katonai parancsnokság házát emelik ki.

Pozsony.

A gazdasági és népességi adatokat a következő táblázat tünteti fel:

Év	Népesség			Nemzetiség				Gazdasági állapot					Jövedelem	
	nemes	polgár	háztartások	magyar	német	tót	francia	szántó	rét	szőlő		ház		malom
										összes	idegen kézen			
1715	—	836	836	—	—	—	—	1285	1723	13778	—	635	—	1110
1720	158	656	814	80	685	44	5	956	1685 ^{1/2}	14665	198	608	21	600

Az arányszámítás szerint 1720-ban lehetett összesen a háztartások száma 1192, a lélekszám 7152. Nemzetiség tekintetében a lakosság 9·84 % magyar, 84·15 % német, 5·41 % tót volt.

A szántóföld sem a házakhoz osztva, sem fordulókra elkülönítve nem volt s néha éveken át folytonosan művelés alatt állott. Egyébként rossz és kövecses vala, úgy hogy jobb helyeken a vetőmagon kívül két köblöt is alig adott. A rét, bár elég nagy volt, a szükségletet még sem fedezte, mert a lakosság igen sok marhát tartott.

A város lakosságának legnagyobb része szőlőműveléssel foglalkozott. Bor azonban mindig kevés termelt és a legjobb is csak 2 frton kelt el.

A városban az 1715/20-iki összeírások összesen csak 370 iparost és kereskedőt vettek fel, a kik mind igen panaszkodtak az üzlet pangása miatt. A két legvagyonosabbnak tartott kereskedő éppen ez időben bukott meg és több mint 12,000 frttal károsította hitelezőit.

Az 1777-iki összeírás szerint Pozsonyban 28,737, 1782-ben pedig 29,233 lélek lakott. 1777-ben volt 81 pap, 175 szerzetes, 185 apácza, 95 művész, 576 tisztviselő, 3205 iparos, 289 kereskedő, 2517 férfi és 515 női napszámos, 3500-on felül cseléd. A városbeli tanulók száma 1047 fiú, 607 leány, az idegen tanulóké: 745 fiú, 95 leány. A szegények házában 200 férfi és 93 nő lakott, míg koldulásból 348-an tengették életüket.



I. Ferdinánd.

I. FERDINÁND.

leges maradt. Pozsony várát az öreg Bornemisza tartotta elfoglalva és nem volt reábírlható, hogy Ferdinándnak kapituláljon. A megye leghatalmasabb ura, Szentgyörgyi Farkas, nem vett részt az 1526 decemberében megtartott pozsonyi országgyűlésen sem. A város azonban kezdettől fogva hű volt Ferdinándhoz. Bölcsőjévé vált a Habsburgok magyarországi uralmának és kevés megszakítással, egész a legújabb időkig, az ország fővárosa, királyaink koronázó helye lett.

Az igaz hazafiak buzgólkodása, hogy az egység az országban és királyában békés úton helyreálljon, hasztalannak bizonyult. A két ellenkirály felvonultatta hadait, hogy karddal védje szerzett jogait.

Ferdinánd hadai, Katzianer János horvátországi kapitány vezérlete alatt, 1527 júliusában jelentek meg az ország nyugati határszélén. Egymásután elfoglalták a határszéli várakat. Bevették Dévényt, a Bornemisza halála után Szalay János kezére jutott pozsonyi várát és bevonultak Nagyszombat városába, miután azt János király ott elhelyezett őrsége sietve elhagyta volt. Mikor július 31-én Ferdinánd maga átlépte a határt, Köpcsénynél fényes magyar küldöttség fogadta. Ott volt a nádor, sok főpap és főúr, ott volt Pozsony vármegye főúrának és nemességének színe-java. Az új király diadalmos előrenyomulása, kivált mikor a tokaji győzelem után a budai országgyűlés Ferdinándot, az alkotmányos formák teljes betartásával újból az ország királyává választotta, csaknem egész Nyugat-Magyarországot, Pozsony vármegyével egyetemben, Ferdinánd zászlaja alá hajtotta.

Természetes, hogy a mint e részek hatalmas urainak hűsége és hódolata, meg a hadiszerecnese változott, a szerint módosult a vidék lakosságának és nemességének lelkülete is. Igaz hódolatról, mindaddig, míg János király életben volt, és jó ideig még örököse alatt is, szó sem lehetett. Mindazon-

III. A vármegye az ország megosztásának idejében.

Megdöbbenés, teljes zsidbadság vett erőt a nemzeten amaz iszonyú csapás után, mely a mohácsi mezőn érte. Ifjú királya hősi halált halt a harcmezőn; elestek a vezérek, a főpapok, a főurak legjelesbjei, szétszóródott a vert sereg.

A megdöbbenést esakhamar egyenetlenség, visszavonás váltotta fel. Az ország két pártra szakadt. A nagyobb rész, a Verbőczy István vezetése alatt álló nemesség, Szalpolyai János, a kisebb, de tekintélyesebb rész Báthori István nádor vezetése mellett, I. Ferdinánd osztrák herceget választotta királyává.

A kettészakadás e gyászos korszakában Pozsony előkelő szerepet játszott. Maga a vármegye kezdetben sem-

Az ellenkirályok harca.

által eddigi adataink arra vallanak, hogy Pozsony vármegye rendei kezdettől fogva aránylag még a legrendületlenebb hívei voltak Ferdinánd királynak.

Az a körülmény, hogy Pozsony Ferdinánd újabb székhelyéhez, Bécshez közel, elleuben a János királyhoz hű részek tulajdonképpeni complexumától jó távol esett, okozta, hogy Ferdinánd az általa hirdetett országgyűlések helyéül éppen Pozsony városát választotta. Ez a körülmény és az a remény, hogy az új király hosszasabban és állandóbban fog az országban tartózkodni, ha székhelye biztos helyen leend, szülte az 1535-iki nagyszombati országgyűlés azon határozatát, hogy ezentúl a magyar kormány székhelye, az ország fővárosa Pozsony városa legyen. Ferdinánd szívesen vette ez elhatározást és rögtön hét tagból álló királyi helytartóságot alakított, mely Pozsonyból intézte az ország közigazgatási ügyeit. Ennek élére, a nádori szék üres lévén, Thurzó Eleket állította. E mellett a helytartóság mellett, mint pénzügyi közeg, a magyar királyi kamara működött, a melynek Ferdinánd már 1531-ben Pozsonyt rendelte székhelyül. Arra azonban, hogy saját királyi udvartartását — ha csak rövidebb-hosszabb időre is — Pozsonyba helyezze, Ferdinánd nem is gondolt, sőt egyik hivatalos iratában határozottan kijelentette, hogy székhelye felváltva hol Bécsben, hol Innsbruckban, hol meg Prágában leend. Pozsony tehát az ország fővárosa lett a nélkül, hogy királyi székhelyyé lett volna.

Mikor Szapolyai János örök álomra hűnyta le fáradt szemeit, Ferdinánd alkudozásba boesátkozott özvegyével Izabellával. Már-már úgy látszott, hogy felvillant az ország egységének csillaga. Ferdinánd 32000 arany évdíjat, Nagyszombatot és Trencsént ígérte oda Izabellának és lakóhelyéül Pozsony városát tűzte ki. Azonban az események másként fejlődtek. A megegyezés nem lépett életbe s az ország továbbra is senyvedett a torzsalkodás keserves seibeiben.

De még a polgárháború borzalmainál is iszonyúbb volt a török folytonos előrenyomulása, állandó zsarolása és portyázása. 1528 óta ugyan a szultán hadai mint János király szövetségesei jelentek meg az országban, de 1541-től, Buda bevételétől kezdve, a török teljesen önmaga javára foglalt, úgy hogy az ország tényleg három részre oszlott s egyes részekén kettős adót szedtek: egyet magyar, egyet török részre.

Pozsony vármegyéjét a török vész megkímélte. Egyes, Komárom- és Nyitra-megyékkel határos falvaiban meg-meg jelent egy kisebb portyázó csapat, de ezek nagyobb kárt nem okozhattak s ezeket a részen álló nemesség idejkorán visszaszorította. A hódoltsági területnek Pozsony vármegyében talpalatnyi föld sem jutott.

Pozsony úgy is, mint az ország fővárosa, úgy is, mint a töröktől teljesen mentes terület, az ország sorsát intéző köröknek állandó tartózkodási helye lőn. Csak természetes, hogy a XVI. század folyamán nagy számmal tartott országgyűlések és országos értekezletek java része Pozsonyban, vagy pozsonymegyei területen folyt le. 1526—1604-ig Pozsony városában 43, Nagyszombatban 3 országgyűlést tartottak, vagyis az egész idő alatt tartott 51 országgyűlésből 46 a vármegye területén folyt le. A rendek többsége ugyan ismételten sürgette a királyt, hogy az országgyűléseket ne Pozsonyba hívja össze, mert ez német és drága város és Bécshez igen közel esik, hanem inkább a

Pozsony,
az ország
fővárosa.

A török
veszély.

Országgyűlések
a XVI.
században.



POZSONY A XVI. SZÁZADBAN.



BOCSKAY ISTVÁN.

alkalmából, végre, a rendek ismételt sürgetésére, személyesen megjelent Pozsonyban és hosszabb beszédet intézett a rendekhez, melyben ismét csak nagyobb hadiadó megajánlását kérte, hogy az ország békéjét biztosítani lehessen. Az 1545-iki nagyszombati országgyűlés, egyike volt a nemzet legszenvédélyesebb megnyilatkozásainak. Szenvedélyes kifakadások hallatszottak a császár ellen, a ki, mint mondák, „mindekkoráig rútúl rászedte az országot s most szintén eszeágában sines megtartani azt, a mit Weltwick (a császár követe) által ígér; és nincs más célja, mint lehetővé tenni, hogy a király ismét némi pénzösszeget csikarhasson ki a rendektől“, sőt némely túlzók nyíltan javasolták, hogy legjobb lesz meghódolni a töröknek, végleg szakítani a németekkel s a Nagyszombatban levő németeket és cseheket legyilkolni. Mindazonáltal sikerült a kedélyeket lecsillapítani s újabb adót nyerni. Az 1546-iki pozsonyi országgyűlés, melyen a király ismét személyesen jelent meg, úgyszintén az 1550-iki, 1552-iki, 1554—56-iki, 1584-iki gyűlések szintén a király és részben Miksa főherceg személyes jelenlétében, ámbár 1548-tól kezdve a vallási kérdés kezdett előtérbe nyomulni, úgy a végvárok védelme mint az ország közigazgatása szempontjából nagy jelentőségű és gyakorlati értékkel bírt határozatok hoztak. Az 1555-iki országgyűlésen kimondatott, hogy a nyolczados törvényszék Szent Mihály napján Pozsonyban kezdje meg működését és szabályozta a felebbviteli eljárást. A következő 1557, 1559-iki országgyűléseken a magyar alkotmányon ejtett számos sérelem nyert többé-kevésbé kielégítő megoldást, míg az 1563-iki pozsonyi országgyűlést a rendek ama határozott kijelentése tette nevezetessé, hogy Miksa főherceg nem örökösödés jogán, hanem szabad választás és koronázás révén lehet csak Magyarország törvényes királya.

Az 1582-iki országgyűlésen, a rendek hosszas sürgetésére végre megjelent Rudolf király személyesen Pozsonyban. Az ország rendei, a helytartóval élükön, a Duna partján fogadták őt. Ágyuk dörgése között lóháton vonult fel a várba, a zászlós urak és a külföldi államok követeinek kíséretében.

magyarabb és olcsóbb Nagyszombatba. Ferdinánd mindazonáltal Pozsony mellett maradt és a rendek kérelmére ismételten tagadó választ adott.

Az 1526-iki királyjelölő országgyűlésen kívül, az ország életére mélyebb kihatású volt az 1535-iki pozsonyi gyűlés, mely a megváltozott viszonyoknak megfelelő kormányzati intézkedéseket hozott. Az 1528 január havában, 1530 májusában, 1532 áprilisában, 1537 és 1538 elején, 1539 szeptemberében tartott országgyűléseken úgyszólván egyéb sem történt, mint hogy a rendek sürgették Ferdinándot, eszközölne már ki a törökök ellen külföldi segítyt, míg viszont Ferdinánd hiú ígéretekkel biztatva az országot, újabb és újabb adókat szavaztatott meg. Az 1541-iki országgyűlés végre az ország közigazgatására kiható üdvös törvényeket hozott, a melyek java része azonban írott malaszt maradt. Az 1542 novemberében tartott országgyűlés

Az országgyűlés alkotott ugyan törvénykönyvet és portánként megajánlott két forintnyi adót, de mélyrehatóbb reformot nem létesített s a királyi propositiókban kifejtett feladatokat nem oldotta meg. Mindazonáltal eredményesebb volt az 1580-iki országgyűlésnél, a melyen a rendek még a királyi propositiók tárgyalásába sem bocsátkoztak. Ellenben már az 1583-iki országgyűlésen oly ingerültek voltak a kedélyek, hogy a bécsi udvar már-már erőszakos eszközökhöz, az ellenzéki vezérek elfogatásához folyamodott. Egyébként az összes országgyűlések közös jellege az volt, hogy a király mentegette távolmaradását, húzta-halasztotta az érdemleges intézkedéseket, a rendek pedig folyton folyvást sürgették sérelmeik orvoslását, tiltakoztak az idegen tanácsosok beavatkozása ellen. Azonban minden eredmény nélkül, úgy hogy az e századbeli országgyűléseken az adó-megajánlásokon kívül, komolyabb ügyet alig is végeztek el.

A háborgó elemeket Bocskay István gyűjté maga köré és kitűzte a felkelés zászlaját. A mozgalom oly gyorsan haladt előre, hogy az 1605. január 6-ára Pozsonyba hirdetett országgyűlést, részvétlenség miatt, megtartani nem lehetett. Rudolf és Mátyás főherczegek megkísérlették Bocskayval a békés kiegyezést, de sikertelenül. Mindkét fél fegyvert fogott és a polgárháború szele végig süvített a sokat szenvedett országon. Az ellentétek teljesen kiélesedtek, mikor a szerencsi gyűlés Bocskayt Magyar- és Erdélyország fejedelmévé kiáltotta ki.

Bocskay hadai, miután az ellene küldött Básta, seregével együtt Pozsonyba volt kénytelen visszavonulni, feltartóztatlanul nyomultak előre és Rhédey, 1605 májusában, már Nagyszombatot is elfoglalta.

Nagyszombat önmaga nyitotta meg Rhédey előtt kapuit, ámbár kevésse előbb a császári seregeket bebocsátani hajlandó nem volt. Oka ennek az, hogy mikor a császári sereg a bebocsátás iránt alkudozott, a vallonok, kiket Thurzó Szaniszló vezetett, a külvárosok csűrjeit és tanyáit felgyújtották. Thurzó ekkor maga is Bocskay pártjára állott és magával vitte testvérét, Kristófot.

Rhédey Nagyszombat városát főhadiszállásul választotta és innen intézte hadi műveleteit. Dengelegit 7000 hajdúval és 1000 törökkel Szakolcza felé küldte, hogy a magyarok ellen jövő morva segélyhadakat feltartóztassa. Egy erős hajdúereget pedig a Csallóközbe küldött, mely a Somogyi testvéreket megnyervén, egész Csallóközt a felkelők hatalmába kerítette. A Somogyi testvérek azután, hajdúik élén, egész Pozsonymegyén át száguldoztak és Dengelegi hajdúival egyesülve, gyakran Bécsig portyáztak.

Bástát, a császári hadak vezérét, ki Pozsony előtt állott, az ellenség két oldalról is szorongatta. Rhédey Nagyszombatból, Somogyi Mátyás a

Bocskay.



A CSEKLÉSZI VÁRHEGY.

Csallóközből támadt ellene. Bucsí Benedek 6000 főnyi hada Nagyszombatból nyomult előre. Bevette Szempezet, Bazint, Szt.-Györgyöt és Cseklészt és egyenesen Pozsony felé tartott. Ugyanekkor Maki György, Somogyi alvezére, erős csapatral átkelt a Dunán és szintén Pozsony ellen nyomult előre. Többszöri előcsatározás után, május 11-én nagyobb ütközetre került a sor. Bucsí a németekkel és ráczokkal, Maki a vallonokkal vívott, s a harc délután 4 órától éjjel 11-ig tartott, miközben a Virág völgy nevű külváros lángba borult. Május 26-án a török-tatár csapatok intéztek ostromot Pozsony ellen. Egész a Mihály-kapuig nyomultak elő és visszavonuláskor újból üszköt vetettek a Virág völgy házáira. Július 1-én két oldalról is támadták a várost, Szentgyörgy és a Csallóköz felől. Június 5-étől kezdve egy-két hétig folytonos apró csatározásban állott a két sereg. Június 5-én a hajdúk elfogták a császári sereg élelmezési osztályát, mely Szentgyörgy felől szalmát, szénát és zabot szállított. E híre Pozsonyból, gyors száguldással indult ki egy lovasosztály s utólérvén a hajdúkat, makacs küzdelem árán a szekerek egy részét visszavette. Így folytatódott ez a következő napokon is, úgy hogy a vármegye egy pillanatnyi békességet sem nyerhetett. A császári hadaknak legkivált a csallóközi hajdúk voltak alkalmatlanok. Nehezebb volt ellenük a védekezés, s vezérek ismervén a Csallóköz ingoványos talaját, meglepetésszerű gyorsasággal termettek a császári sereg közelében, hogy épp oly gyorsan eltűnjének. Ezenkívül elzárták Győr és Komárom felé a közlekedést és lehetetlenné tették a töröktől ostromolt Esztergom megközelítését. Főfeladatnak látszott tehát a Somogyi testvéreket megnyerni és a fegyver letételére bírni. Ezzel a kényes megbízással közelítették meg Somogyi Mátyást Náprágyi Demeter veszprémi püspök és Aranyosi Pál. Igyekezetüket siker koronázta és Somogyi július 18-án, csapataival együtt, a császár hűségére tért, miután őt Mátyás főherceg pénzzel és Ausztriában birtokkal ajándékozta meg.

A nagyszombati főhadiszálláson nagy megütközést keltett Somogyi elpártolása. Bosszút forraltak és minden alkalmat felhasználtak, hogy az elpártolt hajdúkkal összekerüljenek. Már július 20-ika körül rajtok estek és csak a Mörsburg meg Öttingen ezredek közbelépésének köszönhetőek megmenekülésüket. Szeptember 6-án Bocskay hajdúi ismét és nagy erővel támadtak Somogyi hajdúira s közülök vagy 200-at felkoncezoltak. Talán mindannyit elfogják vagy leölik, ha Kollonics idejekorán közbe nem lép. A Bocskay hadak hátráltak, de időközben segílyt nyervén, újra előnyomultak és reátámadtak Kollonicsra s hadait, ő maga is megsebesülvén, egész Pozsonyig nyomták vissza. Másnap reggel magát Pozsonyt is megostromolták, de véres küzdelem után, nagy veszteséget szenvedve, visszaverettek.

A hajdúk versengésének leginkább a Csallóköz adta meg az árát. Falvai rombadőltek, lakosai kizsaroltattak, sokan leöltek, barmaikat elhajtották, földjeiket tönkre tiporták.

Bocskay emberei arra törekedtek, hogy Básta seregeit Pozsony alól elvonulásra késztessek s ily módon a várost és a várat megvehessék. Általános volt a felfogás, hogy ez Bocskay részére döntené el az egész küzdelmet. Azért írja a mély belátású Illésházy István Bocskaynak: „Jó lenne azért fölségednek talán, hogy ezeket (a nála lévő császári követeket) ne sietne elbocsátani, hogy vonódnék az dolog és az alatt Posontól el köllene az német hadat kergetni; Poson azonnal megadná magát, jobb módunk volna azután az tractatiohoz“.

Azonban Rudolf emberei is tisztában voltak ezzel. Hasztalan volt minden nyugtalanítás, Básta nem mozdult Pozsony mellől. A török előnyomult, bevette Visegrádot és Esztergomot, Rhédey hada körülzárta Érsekújvárt, de mindezt Básta nyugodtan tűrte. Jól tudta, hogy ha elvész Pozsony, szabad az út Bécsbe.

1605 szeptember havában egész Pozsony vármegye Bocskay kezén volt. Csak Pozsony városa és vára állott szilárdul és megmaradt a törvényes fejedelem iránt rendületlen hűségében.

Ersekújvár eleste után Homonnay Pozsony ellen indult. Október 28-án fenyegető levelet küldött a városi tanácshoz, ha a várost fel nem adják, Érsekújvárról hozott ágyúkat, törököt és tatárt emlegetett. Pozsony azonban



BETHLEN GÁBOR.

kitérőleg felelt, mert Illésházy, ki akkor már a béke érdekében fáradozott, biztosította a várost, hogy baja nem esik, sőt feddő levelet írt Homonnaynak. „Akarjuk kegyelmednek értésére adni, — válaszol Homonnay Illésházynek — hogy az mi Pozsonyban való írkálásunkat az elmúlt napokban gyermekjátéknak írta vala kegyelmed lenni, mely írásunkra az minémű válaszuk jött, in copiiis im megküldöttük kegyelmednek. Bizony oly nehéz dolognak tetszik az az kegyelmed írása, hogy nem tudom, ha valaha elfeledjük-e?”

A hadjáratnak azután nemsokára végett vetett a bécsi béke, mely Pozsony vármegyére a rég élvezett nyugalom napjait hozta.

II. Rudolf császárnak törvénytelen, a magyar alkotmányt semmibe vevő uralmát végtére nemcsak a magyar rendek, de maga a Habsburg uralkodóház is megunt. És mivel minden igyekezet kárba vészett, a mely oda irányult, hogy Rudolf tétlenségét megtörje, az uralkodóház tagjai, félvén, hogy a császár magaviselete mindannyiuk vesztét okozhatja, elhatározta, hogy az ellenzékhez csatlakozik és Mátyás főherczeg személye körül csoportosul.

Mátyás főherczeg, ki az eddig ismert Habsburgok közül Magyarországon a legnépszerűbb volt, élére állott a mozgalomnak és 1608 febr. 1-én, Illésházy buzgólkodására, létrejött a pozsonyi szövetség, melyben magyarok, osztrákok és morvák egyesültek Rudolf ellen. Ennek nyomása alatt azután Rudolf lemondott a trónról és Mátyás a bécsi és zsitvatoroki békék fenn-

tartásának jelszavával, 1608 november 16-án magyar királylyá választatott. A koronázás három nappal később, nagy ünnepélyességek között ment végbe, s egyúttal határozattá lőn, hogy a szent korona ezentúl Pozsony városában, mint az ország legbiztosabb helyén fog őriztetni.

Bethle
Gábor.

A jeles tulajdonokban bővelkedő, de határtalan nagyravágyással telített Bethlen Gábor, a lázadó cseh és morva rendek szövetségére és a magyarországi protestánsokra támaszkodva, 1619-ben próbált először szerencsét Magyarországra megnyerésével. Míg követői biztosították az udvart rendíthetetlen ragaszkodásáról és felajánlották szolgálatait, addig magyarországi szövetségesei előkészítették betörésének útját. Hadai szédítő gyorsasággal haladtak előre. Előfutárként a Székely György hadai jelentek meg a nyugatmagyarországi részekben. Ezek elfoglalták Érsekújvárt és betörték a Csallóközbe, hogy ott „valami német gyalogokra” törjenek, kik egy révet őriztek a Duna partján.

Maga Bethlen október 9-én már Nagyszombat előtt állott. Serege mintegy 35,000 főre és 20 lövegre ment, a melybe a Széchy-Rhédey alatt álló 8000 vitéz is beszámítandó. Nagyszombat alatt Bethlen három hónapot töltött. Itt fogadta a lázadó morva rendeket és sürgető kérelmükre, Rhédey vezetésével, 10,000 lovast küldött segélyükre. Ő maga a sereg zömével Pozsony felé indult, a melynek állapotát az ottani protestáns polgárság értesítéséből jól ismerte. Azért mondja egy egykori kath. író a városról:

Mint hamis tanácsok, tanácsot tartátok,
Éjjel Bethlehemhez Kampert bocsátátok,
Hogy nagy hamarsággal jűne, azt íratok.

Lipót főherczeg, Ferdinánd helyettese, a vész hírek hallatára, három ágyút, 1500 gyalogost és 500 lovast küldött Tiefenbach Rudolf parancsnoksága alatt Pozsonyba, a vár védelmére. A város polgárai azonban a német csapatokat nem fogadták be, Révay Péter a koronaör pedig, mint idegeneket, nem bocsáthatta be őket a várba és így a város alatt voltak kénytelenek állást foglalni.

Bethlen, kémei útján, hírül vette mindezeket, valamint azt is, hogy Tiefenbach elhagyva csapatait, a várba ment és ott tartózkodik, Forgách nádor és Révay társaságában. Felhasználta tehát a kínálkozó alkalmat és az éj leple alatt Pozsony alá lopózkodt seregével. Majd felgyújtatott egy külvárosi házat és a tűz fényénél reá tört a mítsem sejtő, nyugvó német csapatokra. A támadás iszonyú kavargást és rémületet okozott. Mire Tiefenbach a várból leért, csapatainak egy része fel volt konczolva, más része megfutamodott, úgy hogy a vezér csak nagy ügygyel-bajjal tudta összeterelni vagy 800 emberét, a kikkel azután a Duna jobbpartjára menekült. Bethlen október 14-én 15,000 ember élén bevonult Pozsonyba, mire a vár másnap szintén kapitulált és a szent korona a felkelő vezér birtokába került.

Bethlen október második felében Pozsonyban tanácskozásra ült össze a szövetséges hadak vezéreivel: Turmal és Hohenloheval. Elhatározták, hogy mivel október 26-án a bécsi hidak előtt nem sikerült Buquoy hadait az átkelésben megakadályozniok, most az összes hadat Pozsony alatt vonják össze s ott átkelnek a Dunán, hogy Bécs ellen indulhassanak. Október 30-án már 32,000-nyi sereg volt központosítva Pozsony alatt. Az átkelést Rhédey kezdette meg 8000 emberével s Bruck felé nyomult, hogy a jobb partot eleve biztosítsa a szövetséges hadaknak. Az egész had átkelése lassan ment s csak november 21-én fejeződött be, miután közben a hajóhíd elkészült. Ezzel a hadjárat színtere Pozsonymegye területéről Mosony vármegyébe terelődött át.

Homonnay sikeres fellépése és Rákóczy György megszorítása arra bírta Bethlent, hogy Bécs amúgy is meddő ostromával felhagyjon és Sopron, meg Petronellen át Pozsonyba visszatérjen. Deczember 3-án már Pozsonyban volt és onnan értesítette Rákóczyt, hogy Széchy Györgyöt 12,000 lovassal és gyalogossal a Felvidékre indította. Visszamaradt serege pedig részben Pozsony táján szállott téli szállásba, részint a dunántúli várakba telepedett meg. A hadakozó felek, hosszas tárgyalás után, Pozsonyban, hol időközben országgyűlés is ült össze, 1620 február 4-én, szeptember 29-éig tartó fegyverszünetre

léptek. Bethlen visszavonult Besztercebányára s ott őt az elégületlen rendek, daczára a királyi biztos tiltakozásának, Magyarország királyává választották.

Bethlen a hadjáratot egy-két héttel a fegyverszünet lejárta előtt újból megindította. Hadai élén szeptember 28-án Pozsonynál átkelt a Dunán és Lakompak, majd Hainburg ostromára indult, utóbb pedig a Dampierre serege által veszélyeztetett Sopron felmentésére sietett. Dampierre most arra törekedett, hogy Bethlent Pozsonytól elzárja. E célból gyűjtőszerekkel és kövekkel terhelt hajókat úsztattatott le a Dunán. Ha terve sikerül, úgy a pozsonyi hajóhidat lerombolja és Bethlen a Dunántúlra szorúl. Azonban Bethlen résen volt. Emberei észrevették a eselvetést, Dévénynél a hajókat elfogták és elsüllyesztették. Dampierre most éjjeli támadást akart Pozsony ellen intézni. Seregeit 40 hajóra rakatta s úgy indult Bécsből a Dunán lefelé, míg a jobb parton Collalto Rainhold fedezte a bevonulást azzal a szándékkal, hogy a hainburgi hídon át támadjon Pozsonyra. Azonban Collalto mozdulatait nehezítették Bethlen hadának egyes csapatai, a hajók pedig csak lassan és sok bajjal, sok veszteséggel tudtak előre haladni.

Október 9-én, úgy délelőtt 10 óra tájban tudtak csak Dampierre hadai annyira rendezkedni, hogy a támadást megkezdhessék. Egy oszlop a Zuckermantel és Wödricz nevű külvárosokat s néhány sánczot kerített hatalmába. Maga Dampierre a derékhaddal egyenes ostromot intézett a vár ellen. Azonban, ámbár időközben Collalto hadai is előnyomultak és egy külvárost elfoglaltak, az ostrom eredménytelen maradt. A különben is kitünő vár hatalmasan fel volt szerelve s csak néhány nappal előbb érkezett oda Rákóczy mintegy 3000-nyi válogatott vitézzel. Dampierre vállalkozása tehát, a mily merész volt, épp oly kudarczsal is járt.

A következő évben Bethlen Pozsonyból, a hová dunántúli sikeres operációja után vonult volt, Nagyszombat alá ment s Nagyszombat és Szenicz között helyezte el hadait, hogy a Morvához szállott Buquoyval szembe kerüljön. Seregének szélső balszárnyát pedig Dévény és Pozsony által fedezteté. A főhadiszállás Nagyszombatban volt és a hadak fővezérletét, február közepe táján, Thurzó Imre vette át.

A két hadtest eleintén csak kisebb összeütközésekre vállalkozott. Ezek során Dévény és Dévényújfalú Buquoy kezébe került. A döntő ütközet azonban, a körülmények úgy fejlődvén, nem a Bethlentől vélt vonalon, hanem Marchegg és Stomfa között volt megvívandó. Erre azonban nem került sor, mert Bethlen mindenünne rossz híreket vevén, a derékhaddal lassan visszavonult Kassára s csak a várak védelmére hagyott vissza bizonyos számú őrségeket.

Buquoy ekkor, Forgách nádor kíséretében, serege élén Pozsony alá vonult és azt hódolásra szólította fel. A város május 3-án kaput nyitott, a Zay parancsnoksága alatt álló vár azonban ellentállott. Csak mikor Buquoy, Bécsből hozott ostromágyúkkal bombázni kezdé falait, hódolt meg a vár, azon feltétel mellett, hogy az őrség szabadon elvonulhat.

Pozsony meghódolása a Kis-Kárpátok egész vidékének megadását vonta maga után. Modor, Szent-György, Bazin, Nagyszombat egymásután nyitották meg kapuikat és tértek vissza a király hűségére.

Az érsekújvári vereség után a királyi hadak Guta felé menekültek s egyrészők a Csallóközbe vonult vissza. Augusztus 25-én Csötörtök község-nél Bethlen seregének egy része összeütközött a királyi hadakkal s azoknak tetemes veszteséget okozott. Hadállásaikat azonban mégis megtartották, sőt időközben mintegy 12,000 főre szaporodtak; Bethlen hívei azonban, a megváltozott hadműveleti irány következtében, a szigetből csakhamar teljesen kivonultak.

A Lichtenstein parancsnoksága alatt álló hadak Gutáról Pozsony felé igyekeztek, hogy a vár védelmét erősítsék. Bethlen Gábor pedig hadaival Nagyszombat ellen indult, hol akkor Pálffy Miklós parancsnokolt. Bornemisza János az elővéddel jóval Bethlen előtt érkezett Nagyszombat alá s hogy az őrséget kicsalja, egy-két oszlopot vezényelt a város ellen. Az őrség tényleg lépre ment. Mintegy 500 lovas és 200 gyalogos kitört Nagyszombatból és üldözőbe vette az oszlopot. Ez menekült és üldözőit egyenesen Bornemisza táborába vezette. Szörnyű öldöklés támadt erre. A város őrsége kelepczébe

került. Mintegy 150 lovas és az összes gyalogos elesett s maga a parancsnok fogságba került.

Bethlen július 28-án érkezett a város alá s azt azonnal lövetni kezdé, mire a város július 30-án kaput nyitott. Így tehát rövid idő alatt Bethlen Gábor másodízben ütötte fel hadiszállását Nagyszombatban s azt nyugat-magyarországi hadi műveleteinek újlag középpontjává tette. Itt egyesült hadaival az a mintegy 8000-nyi sereg, melyet János György brandenburg-jägerndorfi őrgróf hozott segélyül Bethlennek.

Bethlen Nagyszombat elfoglalása után Pozsony ellen indult. Azonban Szent-Györgynél meg kellett állania, mert a folytonos esőzés miatt a terület teljesen járhatatlan volt. Csak augusztus 18-án ért a város alá.

Pozsonyt 1500 emberrel Schwendi Lázár védte, a melyből 500 ember a vár őrsége volt. Lichtenstein pedig a Csallóköz felől fogott állást, mintegy $\frac{1}{4}$ mérföldre a Dunától. Ez magyarázza meg azt, hogy ámbár Bethlen mintegy 28000-nyi sereggel rendelkezett, mégis a várost egészen körülzárolni nem tudta. A várórség a Csallóközzel az összeköttetést fenn tudta tehát tartani. Az ostromzár tizenhárom napig tartott, a nélkül, hogy Bethlen valami számbavehető eredményt tudott volna felmutatni. Mivel pedig hadait a meddő küzdelemnek kitenni nem akarta, augusztus 31-én az ostromlóvegeket visszavonatta és szept. 1-én a vár alól elvonult. Ez alatt az ostrom alatt történt, hogy a vallonok, egy kirohanás alkalmával, a mai Virágvölgyben körülfogtván, mind egy szálíg levágattak. A harc színhelye a későbbi Vallon-uteza volt. A hadjáratnak a nikolsburgi béke vetett véget.

Bethlen
második
támadása.

Azonban Bethlen nyugtalan, nagyravágyó szelleme nyugodni nem tudott. Panaszkodott a nikolsburgi béke egyes pontjainak nem elég gyors végrehajtása, sőt megsértése miatt. És míg egyrészt a töröknél, az angolnál, a német protestánsoknál keresett támogatást, addig másrészt folytonos összeköttetésben állott az udvarral, sőt neje halála után, házassági összeköttetésre is gondolt. E mellett azonban folyton szaporította seregeit, buzgón gyűjtötte a hadiszereket. 1623-ban összehívta Kassára a neki átengedett hét vármegye rendeit, felpanaszolta sérelmeit, és támogatásukat, felkelésüket kérte. Azonban a békeszeretet csírája, melyet a nagy Pázmány Péter ültetgetett el mindenfelé, már Felső-Magyarország rendjeinek szívében is gyökeret kezdett verni. Némán hallgatták a panaszkodó erdélyi fejedelmet és intették, hogy ne bontsa meg a békességet.

Az udvar már ekkor megsejtette Bethlen hadikészülődéseit és különösen Pázmány befolyása következtében, igyekezett alkudozásokkal a háborút elhárítani. E célból ült össze a besztercebányai tanácskozás, a melyben a király követei az erdélyi követekkel a békés kibontakozás módját voltak hivatva megállapítani.

Mindez hasztalan volt. Bethlen jól szervezett serege élén csakhamar megjelent az országban és a harc újra elkezdődött. Mielőtt a király külföldi segélyesapatai az ország nyugati részén megjelentek volna, Bethlen már Nyitra vármegyében táborozott. Úrmény táján vette a hírt, hogy Wangler alezredes vagy 1200 emberrel Nagyszombat védelmére van küldvé. Bethlen Horvát István lovasságát küldte ellene. Ezek hol jobbról, hol balról, de folyton zaklatták Wangler embereit, úgy hogy végre is a bogdanóezi templomba volt kénytelen zárkózni. Ekkorára azonban már odaért Bethlen is és lövetni kezdé a templomot. Wangler belátván a védelem lehetetlen voltát, kitűzte a fehér zászlót és szabad elvonulás feltétele mellett, megadta magát. A mint emberei lerakták a fegyvert, Bethlen a vezért mintegy 400 emberrel elzáratta, a többi katonát pedig zsoldjába fogadta.

Ezzel megnyitak Bethlen előtt Nagyszombat város kapui. Első támadásához képest most is itt ütötte fel táborát és itt várta be segélyesapatait. Csakhamar megérkezett Ibrahim szerdár a török csapatokkal és ezzel Bethlen hadereje mintegy 40,000 emberre növekedett.

Bethlen hatalmas hadával szemben a király mintegy 9000-nyi hadat tudott, Carafa Jeromos és Marchese di Monte Negro vezérlete alatt, szembeállítani. Ez a had a Morva jobb partján vonult Pozsony védelmére, a melynek falai már meg-megpillantották Bethlen szerte száguldozó lovasságát.

A fejedelem, látván a királyi had útjának irányát, miután egy különítményt már előbb a Csallóköz elfoglalására küldött volt, egész haderejével Ferdinánd tábornokai után indult. Ezek tényleg nem is mertek Hodolinnál tovább menni, mert attól kellett tartaniok, hogy Bethlen könnyű lovassága időközben megakadályozza őket a takarmány- és élelemszerzésben és ezáltal az egész hadat kritikus helyzetbe hozhatja.

Hodolin igen alkalmas helynek látszott arra, hogy védelmével Bethlen erőit legalább addig lekösse, míg újabb segédesapatok érkeznek. Bethlen tényleg ostromzár alá is vette Hodolint, melyet egyrészt a Morva víze, másrészt ennek elágazása, mocsaras vidék, a nyílt mező felől meg erős sáncz védett. Bethlen kiéheztetésre törekedett, s mivel Monte Negro serege részint átpártolás miatt igen megfogyatkozott, részint a Turn és Jägerndorf grófoktól lázított morvák támogatását elvesztette, már-már az egész királyi tábor a megsemmisülés előtt állott.

Ekkor azonban kedvezőtlen hírek érkeztek a német protestáns rendektől kilátásba helyezett segélyről, meg a török is megbízhatatlannak bizonyult. Így történt, hogy Bethlen, Thurzó nádor közbenjárására, hajlandó volt november havában, 1624 Szent Mihály napjáig tartó fegyverszünetet kötni. A feltételek szerint Bethlen visszabocsátá a király kezébe Pozsony-, Nyitra-, Trencsén-, Bars- es Túróc-megyéket, ellenben a Dunáninnen többi részét magának tartotta meg. A török segélyesapatokat azonban kötelezve lett volna Bethlen hazabocsátani. De a király nem járult e megegyezéshez és utóbb a fegyverszünet pontjai némi változtatást szenvedtek, a határidőt pedig május 1-re tették. A fegyverszünet alatt buzgón folytak a béketanácskozások és május 8-án létrejött a bécsi béke, mely némi változtatással a nikolsburginak megújítása volt.

Bethlent a külföldi protestáns rendekkel való szövetsége 1626-ban ismét, akarata ellenére is, fegyvert fogni kényszeríté. Mansfeld és Ernő hercegek mintegy 8000-nyi fáradt sereggel érkeztek az országba, mint a német protestáns rendek hadai, és Szécsény táján egyesültek Bethlen magyar, meg török seregével. A királyi hadak, melyeknek vezére Wallenstein volt, eleintén Nógrád szélén állottak, utóbb azonban a Vágmentére Nyitra- és Pozsony-megyék határmezsgyéire húzódtak vissza. Később Bethlen az egyesült hadakkal a bányavárosok felé nyomult, míg Wallenstein, kinek seregében ragályos betegségek törtek ki, Pozsony alatt vonult meg. Bethlennek ez a harmadik felkelése nem járt nagyobb vérontással. Mindkét fél irtózott a háborútól és biztosaik csakhamar összeültek, elébb Bécsben, utóbb Pozsonyban. A tanácskozás, Pázmány Péter fáradozásai következtében, eredményes is volt és 1626 december 18-án meghozta a pozsonyi békét. E szerint a fejedelem ígéri, hogy az uralkodóházat soha többé meg nem támadja, a törököt reá ki nem hívja, ellenségeit nem segíti, azonnal kivonul a királyi területről, Mansfeld



I. RÁKÓCZY GYÖRGY.

A pozsonyi béke.

csapatái meinvédet kapnak szabad kivonulásra, a felsőmagyarországi hét megye s azok városainak meg várainak tisztviselői esküvel fogadják, hogy ezentúl a király ellen fel nem kelnek s ugyancz e selekszik Erdély rendei is. Egyébként érvényben maradnak a nikolsburgi és bécsi békék azzal, hogy a király a végvárak fenntartására ott kikötött 30000 tallérnyi összeget lefizetni nem tartozik.

II. Ferdinánd és Pázmány halála után a protestáns rendek ismét a vallási kérdéseket tolták előtérbe az országgyűléseken. Úgy vélték, hogy a hatalmas kardinális nélkül könnyebben boldogulhatnak a kath. főrendekkel s újabb és újabb jogokat biztosíthatnak maguknak. Azonban III. Ferdinánd és Esterházy Miklós erősen ellentállottak és a vallási ügyek érdemleges tárgyalását nem engedték meg.

I. Rákóczy
György.

A protestáns rendek elégedetlenségét használta fel I. Rákóczy György, hogy a svédek és törökök segítségével a Bethlentől örökölt törekvéseket érvényesítse. Fegyvert fogott tehát, s mivel a felső vidék vármegyéi hozzácsatlakoztak, gyorsan haladt előre az ország nyugati részei felé.

Pozsony vármegye rendei ez alkalommal is hívek maradtak törvényes királyukhoz és bandériumuk a nádor vezetése alatt álló hadakhoz csatlakozott. A háború színtere azonban a megyén kívül vala és a pozsonyiak csak a hadviselés anyagi hátrányait érezték. Maga Pozsony városa 1645-ben szorongatott helyzetbe került, mert a svédek Brünn ostroma után, mint híre járt, Bécs megkerülésével, egyenesen Pozsony ellen akartak felvonulni. Eppen azért a pozsonyi várban őrzött szent koronát, a koronaörök a több biztonságot ígérő Győr falai közé vitték.

Azonban időközben kiderült, hogy Rákóczy hasztalan várja a Torstenson alatt közeledő svéd sereget, mert azt a dánok támadása visszatérni kényszeríté. Ez a körülmény a fejedelmet békülékenynyé tette s a béketárgyalások felvételére Nagyszombatba küldé követeit: Lónyay Zsigmondot, Nyáry Bernátot meg Csernek Györgyöt, a kik Esterházy nádorral, Lippay érsekkel, Tieffenbach és Questenberg tanácsosokkal igyekeztek a békés kibontakozás módját megtalálni.

A tanácskozás nem vezetett eredményre, mert egyik fél sem akart jelentékenyebben engedni és főkép mert

Rákóczy időközben hírül vette, hogy a szövetséges svéd hadak diadalmasan vonulnak előre s nemsokára a Morva vízéhez érnek. Visszalívta tehát követeit és daczára a török ellenkezésének, ismét előrenyomult hadaival. Tényleg, április végén sikerült is egy svéd hadosztállyal egyesülnie s Nyitrát bevéve, a jóformán védtelen Nagyszombatot is elfoglalnia. Július 27-én (1645) már ő maga is morva földön táborozott Rumpersdorfnál, Lundenburg mellett.

Azonban az ügyek mind a mellett nem igen kedvezően állottak, mert a török folyton sürgette a háború abbahagyását, a császári sereg pedig, Leopold főherceg vezérlete alatt, erős állást foglalt Dévény mellett. Így történt, hogy gyors és



III. FERDINÁND.

diadalmas előnyomulása daczára. Rákóczy mégis hajlandó volt békétárgyalásokba bocsátkozni; és mivel III. Ferdinánd is engedékenyebb lett, 1645 december 16-án létrejött a linczi béke, a mely a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot, Rákóczynak tömérdek anyagi előnyt biztosított.

A linczi békét a pozsonyi 1646-iki országgyűlés erősítette meg, részletesen is megjelölvén azokat az engedményeket, a melyeket a király és a katolikus rendek, a protestáns rendeknek tettek. Ez alkalommal a protestánsok jogot nyertek arra is, hogy 90 templomot, a melyeket időközben a katolikusok tőlük elvettek volt, visszafoglalhassanak. A visszafoglalás végrehajtására, a nádor elnöklete alatt, egy külön bizottság lett összeállítva.

Ennek daczára a következő pozsonyi országgyűléseken mégis domináns kérdés volt a vallási ügy és sok viszálykodásra adott okot a linczi béke kevésbé hű betartása. Az 1648-iki országgyűlés június 3-án királylává választotta IV. Ferdinándot és június 16-án meg is koronázták őt; az 1649-iki országgyűlésen, az 1648-ban megválasztott Draskovich halála következtében, Pálffy Pál országbíróvá választották nádorrá. Ezen az országgyűlésen történt először, hogy a vallási sérelmek során a kálvinisták panaszt emeltek a kassai lutheránusok ellen. Az 1655-iki országgyűlésen a korán elhunyt IV. Ferdinánd helyébe megválasztották I. Lipótot, és Pálffy utódjává Wesselényi Ferenczet. Az országgyűlés, mely a végvárok kérdésének megoldását újra elhalasztotta, két koronázást látott. Június 27-én koronázták meg Lipótot és azután Mária Eleonorát, III. Ferdinánd harmadik nejét.

I. Lipótnak nem sikerült a törökkel való békés viszonyt fenntartania. A szultán már 1662-ben elárulta ellenséges szándékait és a király a május 1-re Pozsonyba összehívott országgyűléshez egyenesen kérdést is intézett, vajjon az erdélyi dolgok miatt ne uzenjen-e ő háborút a töröknek. A rendek félvén, hogy a háború okozta bajok még inkább növelni fogják az országban lábrakapott általános elégtelenséget és főképpen, mert nagyon is unták az idegen zsoldos hadak garázdálkodását, tartózkodásra intették az udvart és nem javallották a háborút. Azonban a békés nyilatkozatok, kilátásba helyezett engedmények, már nem voltak képesek a török szándékait megintatni és a hadjárat 1663 tavaszán határozottá lett. Július utolsó napjaiban pedig a török had, melyet a tatár elem tett különösen rettenetessé, már Érsekújvár felé közeledett.



I. LIPÓT KIRÁLY.

Az 1646—
1655-iki
pozsonyi
ország-
gyűlések.

Török dúlás.

E szomorú emlékü hadjárat a szenvedés nehéz óráit hozta Pozsony vármegyére. Szenvedett a királyi hadak garázdálkodásától és a portyázó tatár-esordáktól egyaránt.

Lipót király hadserege vezetésével Montecuccolit bízta meg, a ki a sereg gyülekezési helyül a Magyar-Ovár, Cseklész és Pozsony közt fekvő területet jelölte meg. A felkelő nemesség gyülekezési helye pedig Szempez volt. Természetes, hogy a rakonezátlan német zsoldosok sok kárt okoztak a megyének és ellátásuk csaknem koldusbotra juttatta az amúgy is elszegényedett lakosságot. Hasonló, bár jóval kisebb bajt okozott Szempez táján a lassan mozgó és elég hiányos felszerelésű nemesség is.

Míg a királyi hadak nagy lassan gyülekeztek, addig a török hadakból portyázásra induló tatár-esapatok végigrobogtak Nyitra és Pozsony vármegyén. Elhatoltak egész Pozsonyig s miután Szent-Györgyöt, Bazint és Modort jórészen porrá égették, átkeltek a Morván és Brünnig, Olmüczig száguldoztak.

A pozsonyi
vértörvényszék.

A vasvári béke a török dúlásnak, ha nem is egészen, véget vetett. A belső bajok azonban újabb bonyodalmakat, újabb veszélyeket hoztak a sokat zaklatott megyére. Az elégedetlen elemek, kivált a sokszoros sérelmet szenvedett evangélikus rendek, 1670-ben nyílt lázadásban törtek ki. Azonban az időt rosszul választották meg arra, hogy elkobzott jogaikat fegyveres kézzel visszaszerezhessék, sérelmeik orvoslását kinyerhessék. I. Lipót olyan nagyszámú német sereggel rendelkezett, a minővel ő előtte már jó régen egyik királyunk sem. Még mielőtt fegyvert foghattak volna, kiderült a szövetségés, elfogattak annak vezérei. A tapintatlanul kezdett felkelést még tapintatlanabb kényuralom követte, a melynek folyamán szomorú szerep jutott Pozsonynak. Itt állították fel ugyanis a rendkívüli törvényszéket, mely hivatva volt ítélkezni a mozgalom részesei fölött. Rothal gróf elnöklete alatt ült össze a bizottság, a melynek tagjai voltak: Szelepesényi, Zichy István, Forgách Adám, Majthényi János személynök és két német jogtudós. Az előbbieket azonban csak formálisan vettek részt az egész eljárásban, mert döntő szóval csak a két utóbbi bírt.

A pozsonyi vértörvényszék elé idézték meg az elhalt Wesselényi nádort, és özvegyét Széchy Máriát, Rákóczyt, Boeskaý Istvánt, Petrőczy Istvánt, Szuhay Mátyást, Szepessy Pált, Gyulaffy Lászlót, Kende Gábort a főbkek közül és mintegy 300 gyanúsított nemest.

A perek, melyek ekkor Pozsonyban folytak, merő torzképei voltak az igazságszolgáltatásnak, és a bírák vezérlő gondolata az volt: elnyomni a független magyar elemet, megtorolni a mozgalmat, elítélni mindenkit, kihez a gyanúnak árnyéka hozzáférközhetik.

A politikai bűnhődést az ország zaklatása, a törvénytelen adóztatások egész sorozata s végül, mert az 1672-iki mozgalmakban a protestánsok teljes számmal vettek részt, iszonyú vallásüldözés és 1674-ben a második pozsonyi vértörvényszék követte. Szelepesényi ajánlatára 1674-ben, az ő elnöklete alatt, 34 tagból álló törvényszék ült össze, az egy Kollonich kivételével csupa merő magyarokból, a mely elé úgyszólván az ország összes protestáns tanítóit és lelkészeit megidézték. Megjelent közülük mintegy 400. Ezek ellen azután a közvádoló vádat emelt a kath. egyház és a király, mint főkegyúr meggyalázása, az állam ellen való lázadás és lázítás és a törökkel való ezimborálás miatt. A törvényszék előtt mintegy kétszázharminczhatan bocsánatot kértek a történekkért és írásban kötelezték magukat, hogy a terhükre rótt cselekményekben többé soha részt nem vesznek, sőt legtöbbjük katolikussá is lett. Betegség miatt elbocsátottak hetet, halálra ítélték kilenezvenhármat. A halálos ítéletet a király ugyan nem hagyta helyben, de azért legtöbbjük részint külföldi, részint belföldi börtönökben sínylette meg az udvar felfogásával ellenkező nézeteit.

Közben, kivált 1672-ben, ismét sokat szenvedett Pozsony vármegye a területén időző királyi hadaktól. Mikor pedig híre járt, hogy Pozsony városában egy párt, elunván a sok zaklatást, azt határozta, hogy a várost három évi adómentesség feltétele mellett átadja az Ersekújvárnál táborozó töröknek, a vár parancsnoka: Strozzi, ki különben is gyanakvó szemmel nézte a pozsonyi polgárokat, erélyes elővigyázati szabályokhoz nyúlt. Hatalmába kerí-

tette a városi fegyvertárat s a város kapuinak kulcsait; a polgárságot pedig kényszeríté, hogy az négy külön helyen erős sánczokat hányjon s a munkálatokhoz 16 ácsot állítson, nagyszámú karókat, vesszőket meg kavicsot szállítson. Bizonyos Priami nevű mérnök ekkor a városi erődök és védművek átalakítására egész részletesen kidolgozott tervet is készített, mely a város alakját egészen megváltoztatta és számos háznak lebontását vonta maga után. Ennek a tervnek azonban a polgárság oly erővel szegült ellene, hogy Strozzi a terveket kénytelen volt elvetni és a megkezdett munkálatokat beszüntetni.

Montecuccoli ekkor Pozsonyba vezérlé hadát, megszállatta a várost és az elővárosokat; midőn pedig átkelt a Dunán, erős őrséget hagyott hátra, melynek el- tartásáról a város tartozott gondoskodni.

A Thököly-féle felkelés egész ideje alatt Pozsony vármegye rendületlen híve maradt I. Lipótnak, bár a császári hadaktól ekkor is sokat kellett szenvednie. Magának a felkelésnek hullámai csak 1683-ban csaptak át a megye területére, a mikor Géczy Zsigmond, kit Thököly a Dunántúlra küldött volt, gyors elhatározással átkelt a Dunán és elfoglalta az őrizetlen Pozsonyt.

Thököly erre a híre rögtön felbontotta királyfalvi táborát és Pozsony alá sietett. Azonban már ekkor hírt vett Pozsony katasztrófájáról a császári hadak fővezére, Lotharingi Károly is, ki Köpesényből, hol seregét összegyűjté, a Morva mezejére szállott volt, hogy a lengyel csapatokat bevárja és a Bécs ellen törő törököt hátba fogja. Rögtön visszafordult tehát, átkelt Marcheggnél a Morva vizén és Pozsonynál tennett, a melyet, mielőtt maga Thököly megérkezett volna, az előcsapatoktól ismét visszafoglalt.

Erdekesen írja le ezt az eseményt Ottlyk György, a későbbi császári ezredes, ki ekkor Thököly udvari lovaskarabélyos testőr-ezredének volt az ezredese. „Nagy pompáskodásnak és vendégeskedésnek indulván, a fejedelem (Thököly) inkább bízván a török barom erejében, semmint de his Comitatum securitate — ezen megyének biztonságáról — gondolkozott volna. A hadi tiszték is nagy titokban és vendégségekben elmerülvén, hadokat zablában nem tartották, a sok katona pozsonyi lustában, pajtákban szállván, részegségek miatt azokat meggyújtván. Ezeket megvizsgálván Ausztriában levő Lotharingus, csakhamar elsőben is Marhekhez szállott, onnan egy estve megindulván, viradtig pozsoni szőlők közt termett. En is némely szükséges alimentumok megszerzésére azon estve előtt bémentem volt Pozsonyba harmadmagammal, Draskovith uram házánál megháltam. Az alatt azon éjszaka Tököli uram megorderozván Pozsonyban levő gyalogságot, egészben kivitété; midőn hajnalék: az én gazdám észrevén ezen lármát, hozzám gyün, megjelenti nagy rémüléssel, mondván, hogy az ellenség már is kapu előtt van. En is nem vévén azt tréfára, lóra kapván, kimentem a piacra, az hol Zsámbokréti Mihályt pozsoni bírót előtalálván, kértem opiniót: merre



A Thököly-féle felkelés.

EMERICUS THÖKÖLY

THÖKÖLY IMRE. •

lehetne szemre kinemnem? Az pedig nagy félelemben levén, semmi direkciót nem adhatott, mert a kapuk kulcsait a kurucok tisztjei magukkal kivitték. Ez volt 6 órakor reggel; németnek pedig az beoecsájtásra 7 órát adták!... jutott eszembe pozsoni kis kapucska, de annak is kúcsai voltak; szerencsémre egy ácsot elétanáltam egy nagy fejszével, azt elvitettem és mintegy nyolezau voltunk már együtt ezen extremitásban, leszállítván egy erős legényt, azon kis kapucska lakatját leverettem és felmenvén az árkon levő kis hídon, lustátra kiszaladtunk. De a felső kapunál levő német észrevévén bennünket, mintegy negyven lovas utánunk gyűtt, mink pedig Kriszlink felé levő útján a mezőre salváltuk magunkat; a pozsoni akasztófánál egy csoport törököt tanáltunk, a ki németre vigyázott. Thököly tábora pedig egészben egyhúzómban Sentét elnyomúlt, ott által a Vágon, tábort ütött. A török pedig megvárta a németet, meg is ütközött vele, de meg nem állhatván tüzét, elszaladott, elnyervén bagázsiját alkalmasint a német. Pozson városa pedig visszahajlott ő Felsege népit beoecsájtván, azután constanter ő Felsege hívségében megmaradván.

Thököly fejedelem nehezen tudván szétszaladó hadát megtartóztatni, Senténél köllött temporizálni és összeverni hadát. Ugy azután ő Felsege népe visszatakarodott Ausztriában, Thököly pedig újabban táborával Cseklészhez szállott és tatár khán fiát Galga szultánt 8000 tatárral magához Bécsből somorjai révén általhozván Bécs alúl, azután magát a szultánt egynehány magyar sereggel excipiálván, mezőben sátorok alatt megvendégtette.

Thököly seregét Lothringeni Károly hadai akkor annyira megfutamtották, hogy Thököly képtelen volt a Bécsset ostromló török hadnak segélyére sietni.

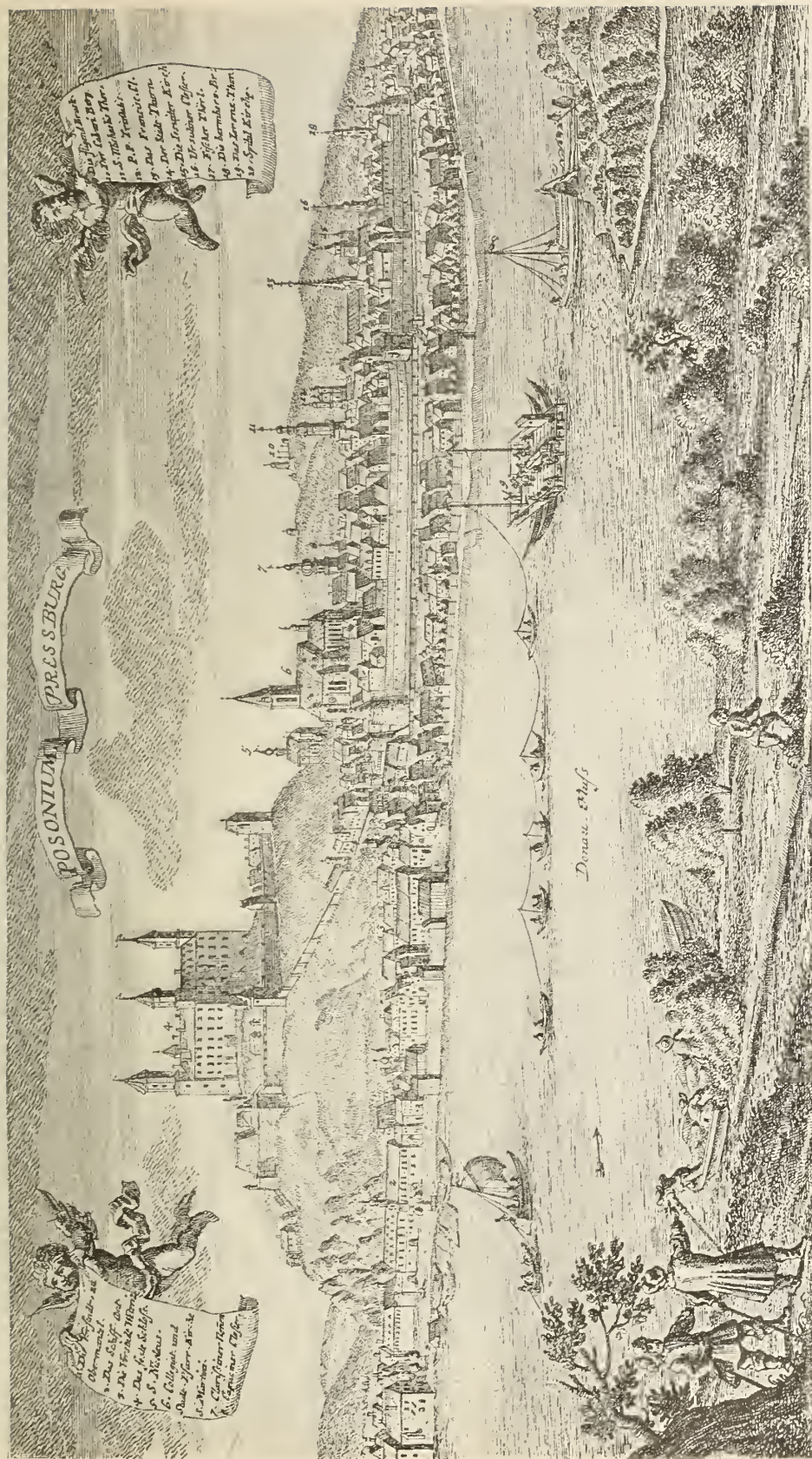
Tényleg nem nagysokára meg is jelentek követei a Pozsonynál táborozó lengyel királynál és kérték közbenjárását, hogy a béketárgyalások megindíttassanak.

IV. Az alkotmányos küzdelem kora.

Pozsony vármegye rendei méltán elmondhatták magukról, hogy ők ő Felsege leghívebb vármegyéjét képviselik. Már az a körülmény, hogy a Habsburg-házból származó királyok, ha egyáltalában megfordultak néha Magyarországon, éppen Pozsonymegye területén időztek s így a pozsonymegyeiek előtt még leginkább ismertebbek valának, nagyban erősítette őket lojalis érzelmeikben. De különben sokkal közelébb is estek a mindenható Bécshez, semhogy az ország keletibb vidékein fel-feltűnő ellentállásba valami intenzivebb módon befolyhattak volna. Természetes azonban, és ez kivált a független csallóközi nemességre vonatkozik, hogy az ő soraikból is támadtak egyesek, kik nem törődve az anyagi károkkal, a mindgyakrabban ismétlődő mozgalmakban az elsők között részt kértek.

Az a szerencsétlen bécsi politika, mely elbizakodva a német fegyverek régen tapasztalt diadalától, az alkotmány és szabadság megnyirbálására irányuló állhatatos törekvésben nyilvánult, a helyett, hogy a rég megszakadt területi egység helyreállítását felhasználva, a politikai egység megteremtésére irányult volna, Pozsony vármegyét a lojalitás legszélsőbb határáig vitte el. Oda, a hová a magyar nemzetének, százados alkotmányának sérelme nélkül a királyhűségben elmehet. Ellentmondás nélkül szavazták meg a pozsonymegyei követek az 1687-iki országgyűlésen az uralkodóház örökösödési jogát, bár nehéz szívvel, belenyugodtak a megsarczott ország újabb és újabb megterheltetésébe. Mikor a Tokay Ferenc kurucz hadnagy és Szalontay köznemes által támasztott zempléni zendülésnek híre ment, és Beresényi Miklós bányavidéki generális felhívása a megyéhez érkezett, a pozsonyi nemesség haladéktalanul fegyvert fogott és megjelent a Lipótvár mellé kitűzött gyülekező helyen.

A Kollonics-féle szervezésben Pozsony vármegye a pozsonyi kerülethez osztatott be, de azért a pozsonyi bizottsághoz, a későbbi kir. helytartótanács e halvaszületett elődéhez, meg a kancelláriához benyújtott felirataiban, mindig az alkotmányosság híú védője volt, bár az engedelmségben a legvégső határig elment.



POZSONY A XVII. SZÁZADBAN.

II. Rákóczy
Ferencz.

Inneu magyarázható, hogy bár a Pro Patria et Libertate zászlók már magasan lobogtak és a királpárti Károlyi Sándorból kurucz generális lett, Pozsony vármegye még mindig kitartott I. Lipót király hűségében. Mikor Ocskay kuruczai Léván ütötték fel tanyájukat és alezredesük, a rettenthetlen bátorságú Berthóthy már egész Nyitra falai alá száguldozott, a bécsi udvar gróf Forgách Simont, gróf Kolláry Istvánt, Bottyán Jánost és Esterházy Antal tábornokokat bízta meg az ellenfelkelés szervezésével. Pozsony vármegye nemessége nem késlekedett, nem váratott magára s csakhamar megjelent a gyülekezési helyen, mely Szered táján, a Vág mentére volt megállapítva. Erre ezélez a kurucz ének, mondván:

Nyitra, Pozsony vármegye öszszegyüle
Nemes, paraszt, Nyitra felé felméne,
Ocskayt várja az ütközésre.

A pozsonymegyei nemesi felkelők Szerednél egyesültek Schlick tábornag vasas ezredeivel s némi gyalogságával és gyors menetekben indultak Léva alá, a melyet Ocskay vigyázatlansága miatt csakhamar (1703 október 31-én) be is vettek. Innen a császári hadak, a nyitrai és pozsonyi felkelőkkel egyetemben a bányavárosok felé igyekeztek és Lipót napját Schlick már Beszterezebányán ünnepelte. Azonban Rákóczy fővezére, Beresényi is résen állott, magához rendelte gróf Károlyi Sándor hadait és sietve indult a bányavárosok megvédésére. A zólyomi ütközet, mely a kuruczok fényes győzelmével végződött, elhatározó volt a nemzeti ügyre nézve. A kuruczok hatalmasan előnyomultak, Schlick hadai rendetlenül, szétszóródva hátráltak és Pozsonyba vették be magukat.

Mind világosabbá lett a nemzet egésze előtt, hogy a czél, melyért Rákóczy fegyvert fogott, igaz és őszinte, s hogy ezúttal nem részleges törekvések érvényesítéséről, nem személyi érdekekről, vagy becsvágyról, hanem igaz hazafias elkeseredésből sarjadzott nemzeti felkelésről, a bécsi udvari politika káros törekvéseinek megdöntéséről, az ősi alkotmány megvédéséről van szó. Minél nyilvánvalóbb lett Rákóczy Ferencz önzetlensége, minél fényesebben ragyogott mély hazafiasága, annál jobban szaporodott az országban a kuruczok száma. Mikor Bottyán vitéz alezredese, a később nagy hírré vergődött Ebeczky István beállt a kuruczok közé, Pozsony vármegye vitézlő rendei, kik a kurucz fővezérrel, Beresényivel, amúgy is személy szerint rokonszenveztek, galanthai Balogh István, Somogyi Ferencz és mások buzdítására, szintén Rákóczy zászlajának védelmére sereglettek össze.

Beresényi, a fényes zólyomi diadal után, megindult Károlyival egyetemben a Vág felé, hogy Sempte várban, vagy a szeredi várban verjen fészket. A szeredi hídon — Galgócz vára a kuruczok hatalmába kerülvén — a had átkelt a Vágon és előzönlötte Pozsonymegyét. Egymásután hódoltak meg: Nagyszombat, Szomolyán, Berencs, Éleskő, Jókő, Korlátkő, Detrekő, úgy hogy az egész Fehérhegység kuruczczá lőn s a kurucz csapatok egész Modor, Bazin meg Szent-György kapujáig kalandoztak el. Ocskay egy ízben Diószeg felé vigyáztán, mintegy 40 német katonát ejtett foglyúl, a kiket, mint mondák, Pozsony alól hozott el. Másfelől pedig a Csallóközt özönlötték el a kuruczok és belevették magukat a



II. Rákóczy Ferencz
1707.

II. RÁKÓCZY FERENCZ.

szigetvilág titkos rejtekeibe, hogy váratlanul előtűnván, megesispedjék a császári hadakat.

Schlicket a fővezérségben Savoyai Jenő váltotta fel, azonban a rendelkezésére állott csapatok elégtelen volta miatt, Pozsonyból ő sem mozdullhatott ki.

Károlyi kurucz generális december havában már Bazinban és Szent-Györgyön fogott állást, míg előhadai Récsén, Pozsonytól mintegy két órányira, helyezkedtek el. A Bercsényivel megtartott tanácskozás után pedig 3000 lovassal, a vidékkel ismerős Ocskay kalauzolása mellett, átment



HEISZTER HANNIBAL.

a Fehérhegyeken, hogy a Morva túlsó partján emelt osztrák erődítményeket lerombolja. Éjjelnappal haladva, 36 órai lovaglás után, december 23-án, késő este Stomfára érkezett. A következő nap reggelén pedig Dévény-Ujfalunál átkelt a Morva vizén és hozzáfogott a dévényi vártól Schlosshofon át Marcheggig vonuló védművek ostromához. Rövid, de heves küzdelem után a sánczokat bevette, azok parancsnokát, Oppersdorf grófot ötvened magával elfogta. Kuruczai a futó német katonákat „a bécsi hidak felé majd három mértföldig vágták”. Ezután visszatértek Récsére és egész sereg rabbal vonultak be a szenci táborba.

Ez esemény híre igen megdöbbenetete a bécsi ndvart. Kezdte komolyabb színekben látni Rákóczy felkelését és minden erejét annak legyőzésére határozá fordítani. A mindenünnen összetoborzott hadak élére pedig gróf Heiszter tábornagyot, a kipróbált vitézségű katonát állítá.

A következő 1704-ik évi események, a melyeket — mint a Rákóczy-kort egyáltalában — nagy tudósnk, Thaly Kálmán adatai szerint mutatunk be, jobbára egészen Pozsonymegye területén játszódtak le.

Heiszter terve az volt, hogy először megtisztítja a Csallóközt a kuruczoktól, hogy így Pozsony városát a folyton fenyegető veszélytől megmentse és Ersekújvárt, meg Nyitrát megerősítve, Bercsényi megoszlott táborát tönkre tegye. Ennek a czélnek megfelelő hadi tervet is dolgozott ki, a mely nagy ügyességre és körültekintésre vallott.

Pozsony város parancsnokává báró Ritschán helyébe Tramp dán tábornokot, Virmond és Viard ezredeseket küldé és megbízta őket, hogy Somorja városa és a Csallóköz ellen vízi expedíciót szervezzenek. Báró Ritschánt pedig Morvaországba rendelte, hogy ott, magához vévén a morva felkelő dandárt, a Vlára-szoroson át Trencsénbe törjön s igyekezzék a Fehérhegység felől Bercsényi ellen támadni. Ha e terv sikerül, Bercsényi, ki Somorja és Moconok között állott, bizonynyal kelepezébe kerül.

A Somorja ellen indított vízi műveletet Tramp április hó közepe táján kezdette meg. Ő maga dragonyos ezredével a szárazon ment, Virmond és Viard az ágyúkkal, tetemes gyalogsággal és a pozsonyi polgárórséggal hajókon indultak el és április 20-án a püspöki sánczból a kuruczokat ki is riasztották. Azonban Bercsényi neszét vette a dolognak s erős haddal gr. Pekryt, meg Ocskayt küldé ellenök, a kik azután április 21-én Püspökinél Viardékat

A csallóközi expedíció.

megverték és a sánczokat visszafoglalták. Latour alezredes, 4 kapitány, több tiszt, 334 német katona és sok pozsonyi polgár holtteste borítá a csatamezőt és vagy 70-en a Dunába veszték, a kiknek fegyverzetét azután a kuruczok kihalászták a vízből. Hogy azonban a kurucz hadak a Komárom felől induló Heiszter, meg Pálffy és Traup serege közé ne kerüljenek, a diadal daczára Beresényi visszarendelé őket magához Födemesre. Somogyi Ferencz és Lóczy Endre hadai, miután a somorjai és seprősi révekben található hajókat a nádásokban jól elrejtették, vissza is tértek, ellenben Pekry és Ocskay biztos helyre találván, onnan folyton-folyvást becsaptak a Csallóközbe, hol időközben a labanczok a gútai sánczokat elfoglalták volt.

Ápril 28-án a portyázó Pekry, Ocskay és Somogyi, kik mintegy 1000 lovassal és 500 gyaloggal indultak Komárom felé, a Császtva vize mellett Nyárasdnál Heiszter főtáborára akadtak. Erős küzdelem támadt, de a kuruczok végre a túlerővel szemben mégis meghátráltak Nagy-Magyar felé s Pekry csak sebesülten tudott a segélyére siető Beresényi védelme alatt elmenekülni. A magyarai hidat lerombolták ugyan a kuruczok e kiesapások alkalmával, de azért a főczélt, hogy a német egyhamar a jobb partra ne szállhasson, nem érték el, mert Heiszter Pozsonyból kész hidat hozatott le s azzal a Kis-Dunát Vereknynél áthidalta.

Beresényi, látván a fenyegető helyzetet, arra törekedett, hogy hadait mielőbb központosítsa. A Dunántúlról már előbb felrendelte Károlyit, most meg Ottlykot vonta magához. Ottlyk, az őrizetére bízott Szentgyörgy, Modor, Bazin és Nagyszombat védelmére csekély őrséget hagyván hátra, május 1-én 6 lovas-századdal és 2000 fegyveres tóttal a majtényi táborba érkezett. Károlyi a tiszántúliak előcsapatával, mintegy 800 lovassal, május 5-én érkezett Moesonokra. Winkler, Luzsinszky és Tornallyai, miután a Vlára-szorosnál Ritschánt feltartóztatniok nem sikerült, a Szakolezáról jövő Ordódyval egyesülve, Vágújhelynél foglaltak állást.

Heiszter hadai május 6-án átkeltek Vereknynél a Dunán és egyesültek Heiszter Hannibál 2000 stájerjével, Pálffy 1000 főnyi maradék-horvátjával, meg Nádasdy Ferencz 800 labanczával s ráczával, úgy hogy Heister Beresényi ellen mintegy 10,000-et tudott szembe állítani, a Ritschán seregét nem számítva.

Heiszter hada egy tömegben haladt egész Cseklészig; innen Pálffy bán a balszárnnyal Szent-Györgynek kanyarodott, míg a sereg zöme és a jobbszárnny egyenesen Beresényi felé tartott. A balszárnnyak két nap alatt sikerült Szent-Györgyöt, Bazint, Modort és Nagyszombatot meghódoltnia. Heiszter, bár csak nehezen haladhatott előre, mert Pekry folyton előtte járt s ellenkezve nyomult előre, mintegy hátán hozva az ellenséget, éjjelre már Királyfán szállott meg és 7-én porrá égette Szempez városát, Cseklészt, Magyarbél, Gurabot, Diószeget, Majtényt, Vág-Szerdahelyt, csupa virágzó merő magyar községet.

Beresényinek csupán 4000 főnyi, rendezetlen, elég kedvetlen had állott rendelkezésére. Bármennyire szerette volna, ezúttal nem bocsátkozhatott a túlerős ellennel nyílt ütközetbe. De meg híret vette annak is, hogy Ritschán hada már Vágújhelyet égeti. Visszavonulásra szánta el tehát magát. Elhárnyatta 9-én a szeredi hidat és 11-én este Ó-Barsnál szállott táborba. Heiszter mindenütt nyomában volt és 14-én már Kérnél állott. Ekkor azonban hírt vevén Forgách Simon hatalmasan felszaporodott dunántúli hadának gyors előnyomulásáról, miután Nádasdyt a Csallóköz védelmére küldötte, Pálffyt pedig Pozsonyba, hogy ott a polgárőrséggel megerősödvé, Ritschánnal egyesüljön és Beresényi ellen operáljon, Komáromon keresztül a Duna jobb partjára sietett.

Heiszter hirtelen visszavonulása hírére Beresényi rögtön intézkedett, hogy Károlyi lovas hadával keljen át Sempténél a Vágon és foglalja vissza a pozsonymegyei városokat. Ocskayt és Bokros Pált pedig a Fehérhegységbe küldte, hogy fegyverbe szólítsák annak épp oly hazafias, a mily harezias népét és tartsák szemmel a Szakolezára vonult Ritschánt. Majd kémeitől hírt vevén, hogy Ritschán Jablonczán, Nádasdon át iparkodik elérni Nagyszombatot, hogy ott a Bazinon keresztül jövő Pálffyval egyesüljön, azonnal értesíté Ocskayt, hogy engedje Ritschánt a jablonkai hegyszorosba bemenni, de az erdőt a

szoros két oldalán jó eleve rakja meg puskás tótokkal, ő maga pedig Bokrossal ereszkedik lassan utána. Károlynak meg azt tűzte ki feladatául, hogy Nagyszombatnál harezra készen álljon s egyfelől figyelje Pálffy, másfelől Szomolány vára alatt Nádasnál a jablonkai szoros torkolatát.

A kitűnően kieszelt terv sikerült. Ritschán, Pálffy utasítása szerint, 4000 főnyi rendes német katonával és 2000 morva paraszttal kiszállott Szokolozából és neki indult Jablonczának. Ocskayék félre álltak útjából, engedték őt bevonulni a szorosba. Május 26-án nagy podgyászszal és kísérettel, összesen vagy 7000 lélekkel, kik között egyes tisztek feleségei és eseléségük is jelen vala, meg hat ágyúval, neki ereszkedett a szorosnak. Ocskayék biztos távolból nyomon követték és elindulásáról gyorsan hírt küldöttek Károlynak.

E hírre Beresényi, ki éppen az érsekújvári malom-erőd ostromához akart fogni, szekerekre rakatta gyalogságát és gyors üggetésben a sempteszeredi hídon át Nagyszombatba indult, a hová éjjélkor érkezett és a honnan rövid pihenő után Szomolány alá sietett s a hozzá hű fehérhegyi lakosság kalauzolása mellett, gyalogságát elhelyezte a szoros két oldalán. Károlyi ekkor már Binyócznál állott lesben.

Május 28-án hajnalban jelent meg Ritschán hada a jabloncza-nádas szoros Nádas felől eső bejáratánál. Nem volt többé ideje a kibontakozásra sem. Beresényi és Károlyi szembe álltak vele és támadták, a hajdúk két oldalt lőttek seregére és hát mögül előtört Ocskay az ő csapatjával, meg harezvágó puskás-baltás tótjaival.

Véres csata fejlődött ki most, melyben úgyszólván ember ember ellen küzdött, s mely egész nap eltartott. Ritschán rendes katonasága, a Stahrenberg, Deuschmeister, Kirchbaum, Jung Daun, a meklenburgi csapatok, Malzán dán zászlóalja és a Visconti vértések vitézül küzdöttek, de kedvezőtlen volt helyzetük és harezvágó, vitéz a kuruczság.

Ritschán hamar észrevette, hogy a nagyobb erő Nádas felől fenyegeti, igyekezett tehát visszafordulni és a hol jött, ott vágni ki magát a kelepezéből. Azonban Beresényi erre is gondolt s míg Ritschán, kinek embereiből mind több és több hullott el és maga is megsebesült, főgondja a podgyászvonat megmentésére irányult s azt 1000 dán és Kirchbaum gyalogos, meg a Visconti vértések fődözete alatt át, a hegyoldalnak indítá s ő maga hátvédnek maradt, addig Beresényi, emberei egy részét rövidebb úton elindította, hogy a feltörő németet szembe támadhassák. Az oszlop tehát, melynek élén Giordano kapitány nyomult a lovassággal, már Ocskay embereitől kénytelen volt minden talpalatnyi földet vérrel kiküzdeni, mikor pedig nagy nehezen mégis felért a hegytetőre, ott újabb harez várakozott reá az oldalt került hajdúk részéről. E közben a Wachtendonck vezetése alatt álló balszárnnyat a kuruczok teljesen elszakították Ritschántól és az erdő mélyébe nyomták.

A hegytetőre vergődött s máris megtizedelt seregtől a kuruczok hamar elvették az ágyúkat, a két Ebeczkytól — Istvántól és Imrétől — vezénylett lévai és barsi huszárok meg nekivágtak a vérteseknek és Malzán dánjainak és a jablonczai nyiresben tömérdeket koncizoltak le közülök. Giordano 250 lovasából 110 menekült el nagy nehezen Szenicz felé. Galántai Balog István és Somogyi Ferencz pozsonymegyei huszárezredek pedig a fődözet derekára rohantak, összeapríták a Kirchbaum-gyalogságot s az egész podgyászvonatot elfogták.

Ritschán, fejsebétől szédülve kocsiba ült és nagy nehézségek között, mintegy 300 embertől környezve, bemenekült Jabloncza várába. Beresényi és Károlyi nyomon követték, míg Ottlyk és Ebeczky Wachtendonck ellen indultak, kit Korlátkő táján, a korlátkői dombokon találtak elő. A két kurucz vezér zárt sorokban támadt a németekre és elszorították őket Éleskő, Detrekő és Sasvár felé. Wachtendonck, mintegy 250 emberével, holtra fáradva menekült Angernbe.

Közben előkerülvén a kuruczok ágyúi, Beresényi előkészületeket tett, hogy Jabloncza várát ostrom alá fogja. Azonban Ritschán is belátta tarthatatlan helyzetét és csakhamar kitűzette a vár ormára a fehér zászlót. Szabad elvonulást kért. Beresényi azonban teljes megadást követelt. A hős osztrák tábornok nem tehetett egyebet, mint hogy megnyitatta a vár kapuit, kivonult, és embereivel együtt letette fegyverét. Beresényi azonban elismerése

jelül visszaadta a kardját a foglyul esett hősnek és orvosi ápolás végett Nagyszombatba szállíttatta nejével egyetemben.

A szomolányi csatában, mely egyike Beresényi és a kuruczvilág leg-szerencsésebb, legfényesebb diadalainak, a császáriak holtakban mintegy 4000 embert vesztettek, a kiket négy nagy halomba rakva temettetett el Beresényi. A hadi zsákmány mintegy 900 hadi foglyon kívül néhány ezer fegyverből, tömérdek egyenruhából, lövészerből, 3—4000 ágyús- és társzekérvontató lóból, az egész hadi pénztárból és számos egyéb podgyászból állott. A németek közül mintegy 600-an önként a kuruczok zsoldjába állottak s mint utóbb Beresényi jelzé, a kuruczok ügyének jó szolgálatokat tettek.

Beresényi május 31-én majtényi táborában a győzelemért, ágyúdörgés és az összes hadak háromszoros sortüze mellett. hálaistentiszteletet tartott. Június 2-án pedig Károlyival és a tisztikarral bevonult Nagyszombatba, hol az esztergomi káptalan, élén Pyber László püspök és érseki helynökkel, fogadta. Itt aztán a papság, a városi tanács, az egyetemi ifjúság, a konviktorok és a tanári kar részvételével, a jezsuiták templomában újra hálaadó istentisztelet volt, a melyet hatalmas örömlakoma követett.

A szomolányi csatában, Beresényinek Rákóczyhoz intézett jelentése szerint, vitézségükkel és rendíthetetlen bátorságukkal különösen kitűntek: Somogyi Ferencz csallóközi ezeres kapitány, Majláth Boldizsár, Pozsony vármegye egyik hadnagya és galántai Balogh István, szintén pozsony-megyei huszárezredes. Somogyi Ferencz hat fiával szolgálta a haza ügyét.

A szomolányi győzelem szülte lelkesedés oly nagy és oly tartós volt, hogy az észak-nyugati megyék csakhamar 10,000 fegyveres hajdút állítottak Rákóczy szolgálatára.

Beresényi, míg ő maga a nagy hadi zsákmány igazságos felosztásában fáradozott, június 3-án Károlyit, Ebeczkyt és Szabó Mátét a Csallóközbe küldte; Balogh Istvánt a gútai sáncz visszafoglalásával bízta meg s egyes kisebb-nagyobb csapatokat elportyáztatott egész Pozsony falai alá, hogy az odazárkózott Pálffy bánt nyugtalanítsák.

A szomolányi csata után úgyszólván állandóan Ocskay kuruczai tartózkodtak a Fehérhegység között s onnan hol Morvába, hol Ausztriába, hol Pozsony felé csapkodának. Ocskay rendelkezése alatt mintegy 5000 ember állott, kik részint Stomfán, részint Gajaron feküdtek. Kezdetben az volt Ocskay ezen becsapásának célja, hogy Heisztert, ki a Dunántúl Károlyit szorongatta, serege megoszlására bírja. Ezt a célját el is érte. Heiszter felvonult Marcheggig s ott gyűjtögette hadait, hogy azután ezekkel a gyűlölt kuruczot Nyugat-Magyarországból kiszorítsa. Most már az volt Ocskay feladata, hogy a hadgyűjtést tőle telhetőleg akadályozza. Természetes, hogy ezen egész idő alatt Pozsony vármegye nyugati szélének úgyszólván egyetlen nyugodt napja sem volt. A Fehérhegységtől le egész Pozsonyig, a Morva vize partjain, folyton látni lehetett egyes kisebb-nagyobb kurucz lovas csapatokat.

Maga Beresényi november 27-étől kezdve szintén a Fehérhegységben tartózkodott, mert nyilvánvalóvá vált, hogy Heiszter rövidesen megindítja mindinkább szaporodó seregét, hogy a Rákóczytól bombáztatott Lipótvárt felmentse. Tényleg Heiszter úgy december 21-ike táján kilépett a zongori sánczokból és Récsén kifejlesztve seregét, Modor irányában Nagyszombat felé tartott. A mint 25-én elhagyta Modor városát, két kurucz lovasezred, jobbról Ocskay Lászlóé, balról Ebeczky Istváné, kíséretet kezdé seregét, folyton-folyvást csipkedve és fárasztva oldalvédeit. Maga Beresényi pedig kiszállott a Fehérhegyek közül és Nagyszombatnál fogott állást, hogy ott a fejedelem vezérlete alatt érkező sereget bevárja.

Heiszter decz. 26-án ért a fehéregyházi erdőbe és megpillantá maga előtt Rákóczy hadait. Rögtön zárt oszlopos vonalakba állította hadait. Nem akart ugyan most még ütközetbe bocsátkozni, ámbár az árulásra készülő Scharudy kémeitől értesülve volt a vele szemben álló kuruczhad erejéről. Jobbnak ítélte, hogy megkerüli a magyarságot és úgy vonul tovább kitűzött célja felé. Azonban Ebeczky, ki Rákóczy esatarendjének jobb és Ocskay ki annak bal szárnyán állott oly heves támadást intéztek ellene, hogy a küzdelmet kénytelen-kelletlen felvette. A két lovas-ezred iszonyú pusztítást vitt végbe a németek sorában és Ocskay ezrede egész a tábor közepéig hatolt

be s az ágyukat kézre keríté. Ekkor történt, hogy Seharudy a nyílt csatában átpártolt Heisterhez. Ez az árulás és az a körülmény, hogy Ilosvay és társai túlbuzgalma következtében a középben védtelen nyílás támadt, arra bírta Rákóczyt, hogy visszavonulót fuvasson. Ocskay a mocsaras Parnán nem vihethvén át az elfoglalt ágyukat, kénytelen volt azokat ott hagyni és a visszavonuló hangjára nagy kerülővel elmenekülni.

Heiszter utóbb nem állhatván Ocskay és Ebeczky folytonos csipkedéseit, és hírt vévén róla, hogy Bottyán Szomolány várához, tehát háta mögé került, czélszerűbbnek látta jan. 16-án Modor, Bazin és Szent-György városokban szállásolni el hadait. Ocskay most ismét Ausztriába tört át s ott dült szerzetészt, de mire Heiszter erős hadosztálya a pusztítás színhelyére érkezett, ő már ismét benn volt a hegyek között és Moraván táján szállott meg. Heiszternek roppant igyekezetébe került, hogy Trencsén várát élelemmel ellássa s azután a kuruczok folytonos zaklatásai között Pozsony felé elsiessen. Ekkor már várt reá a parancs, hogy a Dunántúlra igyekezzen. Récsénél központosítá seregét, átvezette a Csallóközön s onnét a Lajta és Bécs között dúló Károlyi ellen indult.

Heiszter távozására Ocskay magához vonva Balogh Istvánt és báró Perényi Miklóst, azonnal Bazin alá sietett s azt körülzárta. Bercsényi Nyitrából, Ersekújvárról ágyukat küldött oda, ő maga pedig Karvánál átszállott a Csallóközbe s azt visszafoglalván, szintén a pozsonymegyei városok alá sietett. Modort márcz. 30-án, Bazint 31-én, Szent-Györgyöt április 1-én iszonyú bombázás után hódolatra kényszeríté. A három városban harmadfélezer legjava német gyalogos rakta le a fegyvert. Ezeket, egy-egy pálczával kezükben, átbocsátották a Fehérhegyen Morvaország felé. De ezek szorosaiban az Ocskaytól felbízott tótság már várt reájok fejszékkel, kövekkel és agyonverték őket. „Abban egy sem ment el böcsülettel“ írja Bercsényi, „mind oda van.“

A pozsonymegyei városok hódolása és Heiszter gyalogságának tönkretétele után, a kuruczok apróbb csatározásokkal, portyázásokkal akadályozták a császári egységek működését. Bercsényi Ocskayt, Horvay és Sréter lovas- és gyalogezredeit, Farkas Sándor hajduit és báró Haller Sámuel gyalogezredét, meg egy-két ágyút rendelvén melléje, Dévény alá küldötte, hogy a dunai átkelőt szemmel tartsa és Pozsony felé portyáztasson. Ő maga is állandóan a Fehérhegyek között tartózkodott, szemmel tartván úgy a pozsonyi, mint a trencsényi vonalat és a Morva-mezőt. Július 12-ike körül Esterházy Antal vagy 7000 emberrel Szomolányhoz szállott, hogy onnan Holics és Ausztria felé divergáljon. Ebeczky és Szalay meg Récese, Stomfa, Malaczkta táján állottak résen.

Az új császári parancsnok Herbeville, látván, hogy ez irányban a szorongatott Lipótvárt nem mentheti fel, más irányt adott a hadműveleteknek és a Csallóközre vetette magát, hogy onnan csaphasson ki. Rákóczy ezt rögtön megsejtette és ő maga Galánta meg Szered között fogott állást, Esterházyt és Ocskayt pedig július végére a Közép-Vág jobb-partjára rendelte.

Rákóczynak sikerült is Herbevillet tévedésbe ejteni és a Vág meg Dudvág között lévő rejtett hadiállásaiba becsalni. A császári sereg már-már körül volt zárva, a mikor Esterházy Antal egy vigyázatlan mozdulata utat nyitott a kétségbeesett vezérnek. Ezt Herbeville rögtön felhasználta és podgyászát a kuruczoknak zsákmányul hagyva, Nagyszombat felé menekült. Mivel azonban sík mezőn a kuruczokkal megütközni nem mert, Vöröskő várához sietett, vélvén, hogy a kuruczokat e lovas csatára alkalmatlan helyre sikerül csalnia. Rákóczy azonban megállapodott Cziffernél, mert jól tudta, hogy Herbeville a néki ellenséges területen élelmiszert nem nyervén, csakhamar kénytelen lesz a síkságra kiszállani. Azonban Ocskay, Esterházy, Ebeczky, Ottlyk és mások rábeszélésének engedve, mégis megváltoztatta nézetét és bement Herbeville után a vöröskői hegyek közé. A csata, mely 1705 augusztus 11-én folyt le, rövid volt és a kuruczok vereségével végződött. A lovasság a hegyes vidéken nem tudván erejét kifejteni, az első ágyúzásra megriadt és megszaladt. A hegy lejtőjén azután rendetlen tömeggé bomolva, oly óriási porfelleget vert fel, hogy attól a gyalogság működni képtelen volt és szintén meghátrált. A győztes Herbeville pedig felhasználta a pil-

Modor,
Bazin és
Szt.-György
hódolása.

A vöröskői
harcz.

launtyi zavart, kitört a hegyekből és visszaszállott a Csallóközben elhagyott podgyászvonata mellé. Rákóczy pedig, hogy a szenvedett esorbát némileg kikészítse, nagy hadat küldött át Ausztriába és Morvába s a két országot mintegy két héten keresztül tűzzel-vassal pusztította.

Herbeville híret vevén a kuruczok rettenetes beütéseinek, augusztus 29-én Pozsonynál vert hídon 4000 lovasat átköltöztetett Beresényi szerteáguldozó esapatai ellen. A Pozsonynál vigyázó Szalay és Jeszenszky Malaczkára, hol maga a fővezér tartózkodott, még aznap hírt küldött a németek szándékáról s így Beresényinek ideje maradt szétszórt seregét visszarendelni és Szomolány alá húzódott vissza.

Ocskay
sikerei.

Beresényi a szécsényi országgyűlésre sietvén, a vágmelléki hadak fővezérévé Bottyánt tevő, a Morva mellékére pedig ismét Ocskayt küldte, hogy Pozsonyt szemmel tartva, Dévényt megszállja és a Dunát elvegye és közbe-közbe Ausztriába csapkodjon. Ez a pozsonymegyei területen elhelyezett kuruczhad állott Ocskay ezredéből, Szalay és Bezzegh 800—800 lovasból álló ezredéből és Blaskovich 3 századából. A gyalogság, Mórícz István hajdú, — kik Dévény és Stomfa között állottak, — 500, Bokros Pál 400, Szinay 350, Sréter 650, báró Révay Imre 600 emberéből és Pozsony, meg



MALACZKA RÉGI KÉPE.

Turócmezgyék 600 gyalogosából állott. Ő maga pedig Malaczkán táborozott. Ocskay hadai derekasan megfeleltek feladatuknak. Dévényt ostromzár alá vették, a dunai átkelőt lefoglalták, Pozsonyt csipkedték és Ausztriát folyton zaklatták. Szeptember 6-án például a Bécseszel szomszédos községeket kizsákmányolva, 60 szekér becsesebb ingósággal, 3000 drb szavasmarhával és vagy 1000 lóval tértek meg a malaczkai szállásra.

Ocskay figyelme ezután a Heiszter 1704-iki téli hadjárata alkalmával esászári kezekre jutott fehérhegységi várakra irányult. Körülzárolta és lövette Detrekőt és Elesköt annyira, hogy e két erőd szeptember végén meghódolt. Október elején pedig a Pálffy grófok törzsvára, a jól felszerelt Vöröskő alá szállott és Thuróczy Gáspár meg Szálé András hajdúival, valamint Rottenstein tüzérparancsnokkal, rendes ostrom és bombázás alá vevé. A viárkokat mind közelebb vivék és okt. 5—20-áig folyton lövették a várat, úgy hogy az már-már hódolásra gondolt, mikor a megújult békealkudozások behatása alatt, okt. 20-án Rákóczy az ostrom megszüntetésére parancsot adott. A szécsényi gyűlésről megjövő Beresényi pedig elrendelte, hogy a morvamelléki hadak azonnal a Csallóközbe szálljanak és a Jóka körül álló gróf Csáky táborával egyesüljenek. Beresényi Nagyszombatban maradt, hogy az ott megkezdődött béketárgyalásokban részt vegyen.

Rákóczyné a
vármegyében.

Hosszas alkudozások után, 1706 április 15-én, július 20-ig tartó fegyverszünet jött létre. A bécsi kormány, hogy Rákóczyt engedékenyebbé tegye, megengedte, miszerint neje, Sarolta fejedelemasszony meglátogathassa férjét, ki Nyitra várában várakozott.

A fejedelemnő április 30-án d. u. 5 órakor, fényes díszhintón indult el Bécsből, udvarmesternőjével és udvari tisztjeivel együtt. A díszkíséret két eskadron vörös dragonyos volt. Éjjel 11 órakor érkezett Pozsonyba, hol a nyitrai püspök palotájában szállott meg.

Ocskay László, kit a fejedelemnő első díszkíséretének vezetésével biztak meg, május 1-én érkezett a város alá, írja Thaly, a kíséretül kiszemelt három

új egyenruházatú lovas-ezreddel; u. m. a saját, galántai Balogh István és Szalay Páléval, a melyeket a verekyei út felé, az úgynevezett hóliér-réten állított fel. Azután beküldé a városba a Főnséges Asszony üdvözlésére Szalay Pál ezredest, Szőgyényi Ferencz szárnyseregét, Orbán Pál titkárt és két századost, vagy 50 válogatott vitézzel. Ezek a Magyar-utca végén lévő récei kapuhoz érkezvén, ott hintókkal vártak rájuk: maga a vár és a város parancsnoka, gr. Zinzendorff Ferdinand is ott vala és hintájában Szalayt maga mellé jobb felől ülteté. Így vonultak át az utcákon a fejedelemmő szállásáig, hol az üdvözlő szónoklatok tartattak. Ezután nagy ebéd következett, mely igen soká ellúzódott. Midőn pedig d. u. 5 órakor a magasrangú hölgy útra készen vala, hatlovas, aranyozott hintóban ülven udvarhölgyeivel, a császáriak részéről gr. Wratistlaw kanczellár, gr. Pálffy János, gr. Koháry István, báró Ebergényi László tábornokok, gr. Zinzendorff várparancsnok s több más főuraktól, a magyarok részéről a bejött uraktól kísértetve, nagy ünnepélyességgel haladt a díszmenet az utcákon, melynek élén Orbán Pál lóhátról pénzt szórt a bámuló nép közé. A városon kívül a tisztelgő Ocskay három ezredével, diszlövésekkel, zászlók meghajtásával, trombitaharsogással, rézdobok zengésével, kardok felemelésével üdvözölte úrnőjét.

Rákóczyné átvonulása Pozsony vármegye területén valóságos diadalúttá fejlődött. Szent-György és Bazin városok polgársága, ünnepi öltözetben, lobogó zászlók alatt, a kapuk előtt gyülekezve várta és riadó éljenzéssel üdvözölte a fejedelemszonyt. Rákóczy nevében itt gr. Forgách Simon tisztelgett előtte s ő vette át innen kezdve a díszkíséret vezetését is. A fejedelemmő az éjjelt Bazinban töltötte és másnap reggel Vedródre ment, hol Bercsényiné Csáky Krisztina, a magyar hölgyek küldöttsége élén fogadta és üdvözölte. Itt a hódoló hölgyek között megebédelvén, estére a semptei várba érkezett, hol már maga Bercsényi jelent meg udvarlására és a hová a magyar hölgyek küldöttsége is elkísérte őt. A várba nagy katonai pompával, dob-, trombitaszó zengése, diszortüzek ropogása és a bástyákról kisütögetett ágyúk dörgése között vonult be.

Május 3-án lépte át a fejedelemmő a pozsonyi határt, miután előbb érzékeny bucsút vett az érte hevülő pozsonymegyei néptől.

A fegyverszünet lejártával egy ideig ismét Pozsonymegye maradt a kisebb esatározások színhelye. Bercsényi maga bejárta a Csallóközt, megfordult Lébény-Szent-Miklóson és Semptéről intézte a hadiműveleteket. Az ellenségeskedés ismét a szokásos morvaországi beütésekkel vette kezdetét, melyeket Ocskay vezetett.

Augusztus 15-én Pálffy a rácság egy részével Pozsonyhoz szállott, Montecuccoli pedig Hodolinnál foglalt állást és nagy lármával Szokolczára tört. Bercsényi 16-án Bezzegh Imre lovas- és báró Sennyey Pongrácz gyalogezereit küldé Ocskay segélyére, ki ekként mintegy 4000 emberrel állott a Morva vize és a Fehérhegyek között. Pozsony megfigyelésére pedig Réthey János küldetett. Mivel pedig Bercsényi Szolnok felé indult, Rákóczy Esztergomot ostromolta, a vágmelléki hadak fővezérévé a fejedelem gr. Forgách Simon tábornokot nevezte ki. Ez a had azután ismételen be-betört Morvaországba meg Ausztriába, állandóan azonban a Fehérhegyek között, Detrekő meg Eleskő táján tartózkodott. Mivel azonban Forgách látta, hogy Pálffy Pozsonyból Komárom felé igyekezik, Starhemberg gróf erősítésére és hogy Morvaország felől nincs veszély, Ocskayt Pozsony figyelésével bízva meg, derékhadával Esztergomhoz sietett. Szeptember 14-én a szomolányi szoroson át a szeredi hídhoz érkezett.

Esztergom hódolása után Forgách, Érsekújvárból ágyúkat és ostromszereket vevén magához, Pozsony ostromára indult el. Október 4-én Sempte váránál, a Vágnak szeredi hídjánál volt ismét és október 6-ra odarendelé az egész vágmelléki hadat. Útjában Bazinig érkezett, a mikor elébe jött a pozsonyiak küldöttsége és 5000 firt váltságdíjat ajánlott fel, ha a várost most megkíméli. Forgách erre a fejedelem megkérdezése nélkül, elállott Pozsony ostromától és betört Morvaországba.

Időközben Starhemberg visszavette Esztergomot és a Csallóközön át Pozsony alá vonult. Innen október 26-án Diószegig, 28-án Lipótvárig nyomult előre. Ez alkalommal, hogy Lipótvárt jól elláthassa, iszonyatos módon meg-

Pozsony
tervezet
ostroma.



Az 1706-iki
téli
csatározás.

STARHEMBERG GUIDÓ.

Pozsonyból Szent-György városát kiraboltatva, három ezred ráczot és könnyű lovast küldött Montecuccoli vezérlete alatt a Fehérhegyeken túl, az osztrák határokon vont sánczok védelmére. Steinville tábornokot hat század Montecuccoli vasassal, 600 gyaloggal és 450 újonczsal küldte a morva határok védelmére. Többi hadait a Csallóközben Somorja és Seprős körül helyezte el. Ezzel szemben Forgách Simon a szomolányi szorosnál a közelfekvő falvakban helyezte el hadait, hogy innen szemmel tarthassa mind az osztrák határt és a Morva vizét, mind a Csallóközt. Ocskay ezere Konyha táján állott. Báró Révay Gáspár hajdúsága Lipótvár ostromzárát tartotta fenn, Balogh ezere pedig Galántán telelt, míg Bokros Dévény felé örködött. Utóbb Révay embereit Thuróczy Gáspár váltotta fel.

Az 1707-iki év apró csatározásokkal kezdődött, a melyek folyamán a kuruczok felgyújtották a dévényi malmokat és azokat a pozsonyi hajóhídra eresztették le. Míg Ocskay márcz. 18—19-én nagy merészen betört Ausztriába és nagy diadallal nyargalt egész Nikolsburgig, addig Esterházy tetemes erővel Pozsony alá csapott, nem kis bajt okozva a vár őrségének. Mivel pedig Bottyán megtudta, hogy Starhemberg lovasságának javával Lipótvárát igyekszik majd megsegíteni, Esterházy átkelt a Vágon és Szencz táján helyezé el seregét, honnét Buday és Balogh sűrűn portyáztak Pozsony felé. Azonban Starhemberg azzal, hogy Hainburg táján hidat veretett a Dunán, elvonta Esterházy figyelmét, ki nyugodtan vonult vissza Sempte várába. Starhemberg erre márczius 19-én kijött Pozsonyból és Köpesényben jól felpakolta 3000 lovasát élelmiszerekkel. Márczius 31-én, mire Esterházy a vállalkozásról értesült, a német lovasság már Szenczen túl robogott tova. Esterházy sürgős parancsokat küldött mindenfelé, Ebeczkynek, Thúróczynak, de mire ezek hadaikat összevonták, Starhemberg már visszafelé nyargalt és ámbár Ebeczky jól megcsípdesé lovasait, sőt maga Esterházy is, nehéz lovasságával Cseklészig üldözte őt, vállalkozása mégis sikerült.

Starhemberg utóbb a verekyei Dunán Nagy-Magyarnál hidat veretett és június 6-ika táján kiindult a Csallóközből a Lipótvárba szánt szállítmánnyal és összes táborával Födemes felé. Ebeczky kuruczai erről hírt vevén, sűrűn portyáztak Nagy-Magyar és Födemes között és a zárt oszlopokban haladó németseget folyton körülrajzolták. Mivel azonban Esterházy meg-

sarczolta Nagyszombat városát. Forgách rögtön átkelt ugyan a szomolányi szoroson és Korompa meg Jaszlócz táján szállott meg; de Starhemberget Lipótvár felszerelésében megakadályozni nem tudta.

Három nap mulva Starhemberg, megke-
rülve Forgách hadát,
megindult Pozsony
felé és Nagyszomba-
ton túl, Gerencsér és
Cziffer között állapo-
dott meg. Azonban
Forgách nem ért reá
támadni, mert mire
szerte kalandozó ha-
dait összevonta, a né-
met had már Pozsony
alatt állott.

November 6-án
Starhemberg téli szál-
lásokra osztotta ha-
dait olyképpen, hogy

késétt mozdulataival, a németnek ismét sikerült e fontos várat az ostromzár alól feloldani.

Starhemberg ezután a Vágvonal meghódítását tűzte ki czéljául. E czélból mindenekelőtt a kuruczoktól üresen hagyott Nagyszombatba vetett 400 főnyi őrséget, azután Majtényhoz szállván, a Moesonokhoz vonult Esterházytól szintén kiűrtett Sempte és Szered várakat foglalá el és jól megerősítetté a szeredi hídfő sánczait. Ezzel szemben a kuruczok: Ocskay meg Thúróczy, a fehérhegyi tótság fölkelését szervezték, Ebeczky István pedig a nagy-magyarai hidat tartotta szemmel. Június 20-ika táján Nagy-Magyar felől a Hannover vasas ezred lisztet szállított Starhemberg táborába. Ezt a hadat azonban Ebeczky megtámadta és heves küzdelem után a sánczokon kívül szorította. A roham oly váratlan és oly heves volt, hogy a vasasok közül vagy harmadfél száz elesett és Ebeczkyék 300 paripát, tömérdek fegyvert ejtettek zsákmányul.

A Vágvonal
német kézben.

Időközben Ocskay, szervezve a tótság felkelését, e vérszomjas tömeggel Ausztriába készült átesapni. Erre Starhemberg, ki most Lipótvár körül időzött, a szeredi tábor őrzését Tollet tábornokra bízva, bevonult a Fehérhegyek közé, hogy Ocskayt meglepje. Ez azonban szemfüles volt és idejében Brezova meg Miava felé vonult vissza. Mikor a német a jablonezai táborig ért, ezt már teljesen elhagyatva és üresen találta. Egy-két rozsdás ágyú feküdt ott csupán, melyeket azután Starhemberg Vöröskő várába vitetett s mivel Ocskay kisiklott kezeiből, a fehérhegyi várak ellen indult. Egymás után bevette Detreköt (július 21.), Jóköt (július 28), Szomolányt, miután már előbb elfoglalta volt Elesköt és környékét.

Ekkor történt, hogy Steinville tábornok híres ezrede élelmet és gyalogosokat szállított Saskő várához, és hogy augusztus 2-án neki vágott Sasvárnak. Tényleg így is volt. 2-án este megérkezett a német sereg az Áldólyuk nevű barlangos hegy tövéhez: kifogták az élelmiszereket szállító kocsikból a marhákat, a paripákat legelőre bocsátották, a legénység vacsorához ült és azután nyugodtan lefeküdt a kövér fűbe. Az augusztus 3-ra virradó sötétes hajnalkor azonban, írja Thaly, egyszerűen ott terem és kibukkan az erdőkből Ocskay. A heverésző vasasokat meglepi, s oly gyorsan és oly tűzzel rohan a zavarba ejtettekre, hogy sorakozásról, rendszeres védelemlről szó sem lehetett. Rövid idő alatt az egész ezred meg volt semmisítve. Négyszáz embert levágtak, vagy a megáradt Miava vizébe szorítottak; a többit — köztük a parancsnokot és számos főtisztet — rabul ejtettek. Csak igen kevés, vagy 60 ember menekült meg sebes futás árán. A zsákmány óriási volt; az ezrednek majdnem valamennyi zászlója, rézdobjai, több 500 paripánál, tömérdek szép fegyver és szerelvény s az egész élelmi szállítmány, fogataival, a győzelmes kuruczok kezébe került. Ocskay augusztus 10-én tót-keszi táborából örvendezve értesíté Pozsony vármegye rendeit a területükön nyert fényes győzelemről.

Az áldólyuki
győzelem.

Starhemberg értesülvén a Steinville-ezred iszonyú katasztrófájáról, bősziúten rontott ki vág-szerdahelyi táborából és málháját Nagyszombat ágyúinak védelme alatt hagyva, a gyalogsággal és hat század lovassal, mintegy 4000 emberrel, átsietett a nádasi szoroson, hogy Ocskayn bosszút álljon. Azonban minden igyekezete hasztalan volt. A kuruczok ismét elsiklottak előle s ő dühét Nyitra megye nyugati részének pusztításával töltötte ki.

Mivel pedig augusztus 24-én Esterházynek Hatvan felé kellett vonulnia, a vág völgyi vonal parancsnoka Ocskay László lett. Ez, mikor Starhemberg a Bécsset fenyegető Bottyánnak ellentállani nem tudó Pálffy vész-híreire, Nyitra ostromával felhagyva, Pozsony felé sietett, rajta csapott a sereg utóvédén és azt egész Szeredig folyton



Küzdelem
a Vágvonal
körüli

A GALÁNTAI VÁRKASTÉLY RÉGI KÉPE.

erősen esipkedé. Mikor azután Esterházy visszatért és a fővezérletet ismét átvette, az volt terve, hogy megszállja Szered várát, a Szered és Nagyszombat közötti közlekedést a két vár őrsege között lehetetlenné teszi és Szeredet Pozsonytól elvágyja. Bagossy hajdú tényleg szeptember 16-án véres rohammal elfoglalták a szeredi hidat, a balpart felől fedező két védművet s utóbb magát a hidat is megvették; Csáky Mihály serege a Nagyszombatnál tanyázó ellenséget bekerítette. Ekkor jött híre, hogy Starhemberg sietve jön Pozsonytól; Majténynál szállott meg és 21-én már bevonult a szeredi várba. Mivel pedig a vár közelsége miatt a kuruczok a hidat soká úgy sem tarthatták volna, Esterházy azt és a körülötte lévő hatalmas védműveket, Starhemberg szemellettára felgyújtatta és leromboltatta. Így történt, hogy Starhemberg egyidőre Nyitra felé elzárátván, minden igyekezetét a Vágvonalon pozsonyi részének erődítésére fordította s a többi között jókarba helyezte Diószeg, meg a galántai kastélyt.

Esterházy működésével a Vágvonalon a szabadságharc vezérei éppenséggel nem lehettek megelégedve s azért Beresényi ismét maga jött pozsonyi területre, hogy rendet teremtsen. Azonban csak trencsényi területen sikerült ezt elérnie, mert mire Pozsonymegyét sorra vehette volna, már a kormánytanács kassai gyűlésére kellett sietnie. Így az 1707-ik évi téli táborozás súlypontja Trencsén és Nyitra vármegyék területére esett.

1708 első felében Pozsonyvármegye területén nem volt a kuruczoknak nagyobb akciójuk. Bottyán, ki most e tájon parancsnokolt, arra szorítkozott csupán, hogy a császáriak csallóközi, galántai és nagyszombati hadállásainak, folytonos portyázásaival, minél több érzékeny veszteséget okozzon. Ebeczky portája április 15-ike táján a nagy esőzésektől megdagasztott Vágon nagy bátorsággal átkelt és a vizes, mocsaras vidéken keresztül gázolva, hirtelen Stomfánál termett. Ezt a mezővárost a német két század labanczczal őrizteté, a kiket Ebeczky kuruczai meglepven, mind egy szálíg lemészároltak, egy kapitányt, egy hadnagyot és 18 katonát pedig fogolyként magukkal vittek.

Bottyán május 10-ére nagyszámú földmunkást rendelt Karvához és ott 300 gyalog befogadására elégséges, erős sánczot építtetett, hogy így Komárom és Esztergom között a közlekedést elvághassa. Itt küzdött meg először ez évben a német sereggel. Innen azután a pozsonymegyei városok hódolására óhajtott elmenni. Heiszter, ki időközben ismét átvette a császáriak fővezérletét, e hírre parancsot küldött a Nagy-Szombat, Modor, Bazin, Szent-György városokban, Galántán és Diószegen állomásozó hadaknak, hogy vonúljanak ki azonnal és igyekezzenek a jobban védhető Csallóközbe menni s a nagy-magyarai sánczok között állást foglalni. A pozsonymegyei városok, a császáriak kivonulása után, azonnal sietek hódoló küldöttségek útján oltalomleveleket nyerni Bottyántól, kinek előcsapatai június első napjaiban már Pozsony kapuiig hatoltak, Balogh István alatt, ki Szent-Györgyön és Récsén szállott vala meg; Bottyán csapatai pedig sűrű portyázásban járták a Csallóközt, Gátáig, Nagy-Magyarig merészkedvén előhatolni. Július 5-ére virradó hajnalkor, Thúróczy Gáspár hajdú-ezrede Dévény városát verte fel s ugyanekkor már „egynehány ezer kurucz jött által a Vágon“, kiknek egy része Pozsony alá csapván, Nagy-Magyartól egy hadnagy vezetése mellett Pozsonyba igyekvő 40 muskatérossal akadt össze a vereknyei híd és a pozsonyi „hóhérréjje“ között. Ezek közül husznál többet levág, a többit megsebesítve a Kis-Dunába ugratja. Július 6—7 közt pedig Beleznay János őrnagy száz lovassal tör be a Csallóközbe és elfoglal egy ötven gyalogostól védett sánczot, az őrseget levágja, hadnagyukat pedig néhány emberrel foglyúl ejti. Thúróczy Dévénytől Stomfához vonúl és egész 29-éig a Fehér-hegyek között tanyáz; míg Réthey György őrnagy Pozsony alatt csatázik s a kapuk előtt jó nyereségre tesz szert.

Így apró csatározások között telik az idő augusztus elejéig, a mikor Heiszternek Trencsén mellett döntő ütközetet sikerült nyernie. Bottyán ekkor fedezi a visszavonuló Rákóczy seregét és ettől kezdve a harc, a magyar ügyre mind szomorúbb és szomorúbb eredménnyel, a keletiebb részekbe helyeződik át. Az év vége felé ugyan Bottyán és a következő év elején Réthey meg-megjelennek még Pozsonymegye területén, de bár az

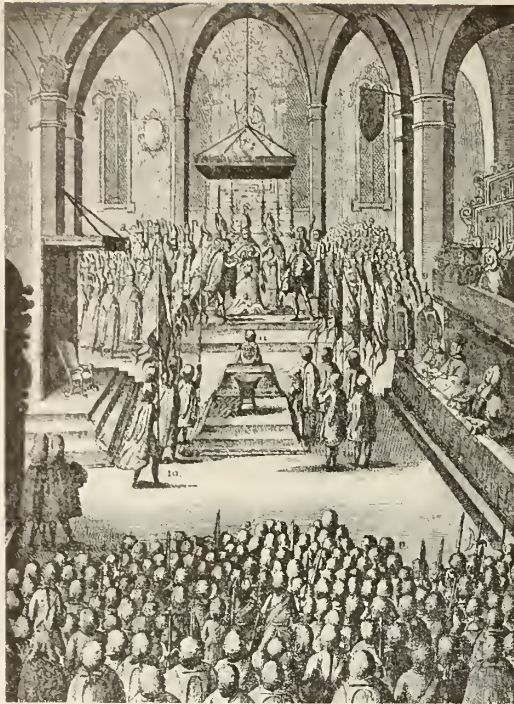


III. KÁROLY.

előbbi elfoglalja Galántát, az utóbbi sikeresen hadakozik a Fehérhegyek között, a kuruczság Pozsonymegyében többé lábát nem tudta megvetni. A helyzetet nem sokat változtathatott az Esterházy rendeletére működő Balogh Ádám sem, ámbar 1710-ben meg is hódoltatta, rövid időre, Szent-Györgyöt meg Bazint.

A szatmári békekötés végét vetette a nemzet alkotmányáért folyt véres küzdelmeknek. Ezután az ország rendei ismét a csendes resistenzia útjára, a sérelmek elősorolására, azok orvoslásának kérésére szoritkoztak. Egészben véve a békekötés után a nyugalmasabb kor hajnala kezdett derengeni. III. Károly a *pragmatica sanctio*, a leányági örökösödés kinyerése fejében, az alkotmányos élet folytonosságának biztosítékait adta meg. A pozsonyi országgyűlés közreműködése mellett megszületik a m. k. helytartótanács, melynek a nemzet részletes érdekeit kellett volna képviselnie s a kancellária új szervezete, mely által e kiváló testület a király és a nemzet közvetítőjévé vált. A bíróságok újjászervezése, a nemesség ingatlanainak továbbra

A m. kir.
helytartó-
tanács



A pragmatika
sanctió.

MÁRIA TERÉZIA KORONÁZTATÁSA POZSONYBAN.

kiismerje, esetleg irányítsa. Ez a megyegyűlés, a mint Managetta udvari tanácsos június 19-ről írt levelében az udvari kancelláriát értesíté, Csáky Imre bibornok-éresek és primás, Pálffy nádor és a váci püspök befolyása következtében, igen kedvezően folyt le. A pozsonymegyei rendek hangulata nagyban befolyásolta, kivált a nyugatmagyarországi megyék rendeiének hangulatát és hozzájárult a kérdés gyors megoldásához.

Az 1741-iki
ellenzék.

Az 1741-iki országgyűlés, mely a legszebb reményekkel biztatott s a király és nemzet teljes kibékülésének, a kölcsönös bizalom teljes feléledésének előjeleit viselte magán, azon tagadó válasz miatt, a melyet Mária Terézia a rendek által felhozott sérelmekre adott, már-már felrobbanással fenyegetett. Az alsó táblán a vezérszónokok Czompó Sándor soproni és Schlossberg László pozsonyi alispánok voltak. Az ő erélyes és gyújtó szöveget fokozta a nemzet követjeinek el-ellankadó hevét. A követek jó része haza is kivánczolt és nem volt hajlandó tovább tárgyalni, a kért segélyeket megadni, a felkelést elrendelni.

Közben azonban az örökös tartományok nyugati szélén folyó háború, a poroszok támadásai, kivált a bajor fejedelem fenyegető előhaladása, arra birták Mária Teréziát, hogy személyesen jelenjen meg az országgyűlésen és úgy adja elő szorult helyzetét.

Vitam et
sangvinem

Örökemlékü az a fönséges jelenet, mikor Mária Terézia talpig gyászban megjelent a pozsonyi vár nagy termében egybegyűlt karok és rendek előtt. A kancellár és a primás beszédei után a királynő latin nyelven szólott a rendekhez és „elhagyatva mindenektől, a magyaroknak annyi történeti emlékek által híres fegyveréhez, ősi vitézségéhez és hűségéhez” folyamodott és síró, elesukló hangon kéri segélyüket. A lovagias nemzet egyszerre megfedkezett a maga bajairól és sérelmeiről és százak ajkán felhangzott: Vitam et sangvinem! Másnap már határozatba ment, hogy a közönséges nemesi fölkelésen kívül 30000 gyaloghad állíttassék ki.

Az 1744/45-iki felkelés már minden nehézség nélkül ment. Pálffy nádor meleg hangú felhívása, melyet a felkelés ügyében a vármegyékhez intézett, Pozsony vármegye rendeinél is megtette hatását. A nádor már szeptember 6-án írhatta a hadvezetőségnek, hogy Pozsonymegye maga 900 embert állít, a kik a hónap végén már mind táborban lesznek.

is megvédett adómentessége, mind-mind a mérséklet által engedett előnyöknek tekintendők. Pozsony vármegye székhelye ezenül is az ország fővárosa maradt s az országgyűlés 1715-ben újólág kimondotta, hogy a szent korona a pozsonyi várban őriztessék. III. Károly koronázása 1712-ben nagy ünnepélyességek között itt ment végbe és az 1722-iki országgyűlésen végleg szervezett helytartótanács székhelyéül szintén Pozsony jelöltetett ki.

A Habsburg-ház trónörökösödési rendjének tervezett megállapítása és a női ágra való kiterjesztése már rég ideje foglalkoztatta az elméket. A bécsi udvar mindent elkövetett, hogy a kedélyeket e tervnek megnyerje és az ügyet az 1722-re Pozsonyba egybehívott országgyűlésen nyélbe üthesse. Pálffy nádor és pozsonyi főispán 1722. június elejére, az országgyűlés tárgyában megyegyűlést hívott egybe, hogy azon a megyei rendek hangulatát

Az 1764-iki országgyűlésen az adózásra és a felkelések szervezésére vonatkozó királyi előadások erős ellenzékot hoztak létre. Pozsony vármegye követe ekkor Takács volt. Ő állott a megyei ellenzék élén, Bacs-kády nyitrai követtel és nagy része volt a tagadó irat szerkesztésében. Midőn e miatt ajánlották a királynőnek, hívassa magához a leghevesebb ellenzékiet és személyes reábeszéléssel igyekezék azok makacs vonakodását megtörni, a meghívottak között első helyen Takács pozsonyi követ szerepelt. De a fogadtatásnak eredménye nem volt. A rendek hajthatatlanok voltak: „Miután a rendek már hit alatt kijelentették”, — így kiálta fel Szüllő, Pozsonymegye másik követe — „hogya az udvar kívánatait megadni nem lehet, Istenért! mi'gyebet kívánnak még tőlünk?”

Az 1766-iki új úrbéri szabályzat szintén nem volt a megyei urak szája íze szerint való. Mindazonáltal Pozsonymegye korántsem tartozott azok közé, kik e szabályzat végrehajtását minden áron, esetleg vérontással is megakadályozni kívánták. Sőt inkább nagy igyekezettel fogott a végrehajtáshoz és egyike volt az első megyéknek, a melyek az új szabályzat szerint rendezkedtek be.

II. József császár törvénytelen rendeleteivel szemben Pozsony vármegye ismételen erős ellentállást fejtett ki. Már az 1781-iki türelmi patensre nézve is határozottan kijelentette, hogy területén annak végrehajtását nem engedi meg. Az 1784-iki összeírási rendelet alkalmából pedig oly hevesen tört ki a megyében az ellenzék, hogy II. József rendeletére a helytartótanács október 31-én kelt intézvényében kihirdette: mikép ő felsége a Nyitra és Pozsony vármegyékben tapasztalt ellenszegüléstől indítva, megparancsolta legyen, hogy e vármegyékben katonaság vonassék egybe, mely az összeírást végző tiszteknek a munkát lehetővé tegye, a szolgabírákat és esküdteket, ha a munkában részt venni nem akarnának, arra erőhatalommal is kényszerítse. Ha valamely földesúr, vagy nemes, vagy akárki más, az összeírásnak ellenszegülne s házat elzárna és illő megintés után sem engedne, háza nyitassék meg és az összeírás csendesen végrehajtatván, háza a folyó számmal jelöltessék meg. A hol a fölirt szám a házról letöröltetik, oda néhány közlegény szállásoltassék be, mindaddig ott maradandó s ingyen éllemezendő, míg a ház ura a számot maga nem íratja fel. Ha pedig erő-



MÁRIA TERÉZIA.

Az 1764-iki országgyűlés.

Úrbéri szabályzat.

II. József.

szakkal állana ellen, vagy a parasztságot lázítaná, legyen az bárki, erőhatalommal fogassék el s küldessék fel Bécsbe.“

II. József szerencsétlen reformáló kezét a rendi alkotmány gyökerére, magára a vármegyére is reátette. A főispáni állást megszüntette, illetőleg széles hatáskörrel felruházott királyi biztosságra változtatta át; az egész országot tíz biztosi kerületre osztotta fel s azokba több-kevesebb megyét osztott be. Pozsony vármegye Nyitrával, Trencsénnel és Barssal együttesen alkotott egy kerületet, a melynek neve nyitrai kerület, székhelye Nyitra és királyi biztosa Úrményi József vala.

1789.

Mikor II. József békés kormányának utolsó éveiben a háború réme beköszöntött, a nemzet is felébredt és a hazafias aggodalmak új életre keltek. A háború viseléséhez szükséges terménybeli szolgáltatások megajánlásakor, 1789 októberében már megszlik az ország. Voltak olyanok, kik inség vagy egyéb ok miatt csak egy részét vállalták el a kirótt mennyiségnek, voltak, kik a subsidiumot egyszerűen megtagadták és végre, kik a tagadó válasz mellett már a sérelmek orvoslását is kívánták.

Pozsony vármegye a második csoporthoz tartozott. A megyében oly izzó volt a hangulat, hogy még gróf Esterházy Ferencz udvari kancelláriai tanácsos is hevesen kikelt a kormány ellen a nemesi jogok védelmében, miért is hivatalától nyomban megfosztott.

II. Lipót.

II. József halála után a vármegyék elérkezettnek látták az időt, hogy a nemzet alkotmányának érdekében síkra szálljanak. Egymásután felirtak ily értelemben a kormány székeihez, sürgetvén egyúttal II. Lipót koronázását és az országgyűlés egybehívását; Pozsony vármegye felirata egyike volt a leghévesebbeknek: „Csak azon feltétel alatt egyezett vala meg a nemzet, úgymond, a nőági örökösödésben, ha kormánylatát a fejedelem országgyűléssel, a maga törvényes megkoronáztatásával, s a szokott eskü letételével kezdi meg; és mivel e viszonylagos szerződés egyik részről, tudniillik a boldogult császártól, a feltételek meg nem tartása, sőt egyenes megszegése által megsemmisített: az ország lakosait sem lehet a szerződés megtartására jogosan kötelezni, hanem csak ha e törvények ezentúl pontosan megtartatnak.“

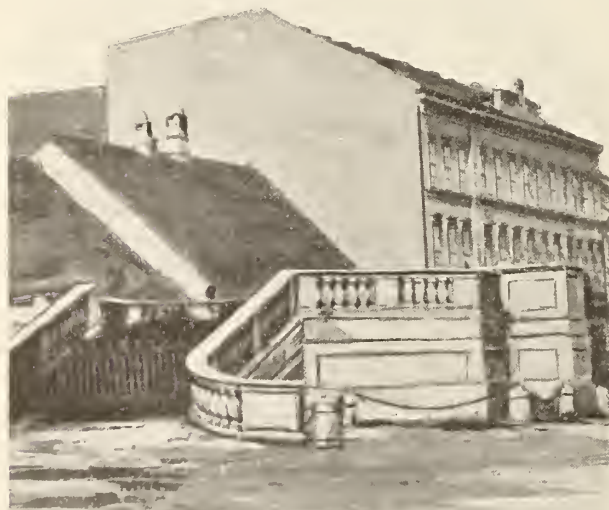
Az 1790/91-iki országgyűlés.

Sőt a megye ellenzéki hangulata annyira ment, hogy az 1790/91-iki országgyűlésre felküldött követeinek egyenesen utasításul adta, hogy mivel a rendi tábla elnökei az elhunyt császár alatt a törvénytelen királyi biztosi állást viselték, ezek elnökösködése ellen ünnepélyes óvást tegyenek, a mit azután Benyovszky Györgypozsonyi követ tényleg meg is tőn.

A vallásügyi kérdések tárgyalása alkalmával a megye követeinek az volt a felfogásuk, hogy a protestánsok részére javasolt vallásszabadságot csak azon feltétel mellett lehet megadni, ha a protestáns rendek ünnepélyesen kijelentik, hogy a vallási ügyeket soha többé az országgyűlés elé hozni nem fogják.

A diadalmas nagy Napoleon, győzelmi útjában Bécsig jutván el, mindinkább valószínűvé lett, hogy a világháború színtere egy időre Magyarországra területére

helyeződik át. A bécsi kor-



A Napoleoni háború.

mány, daczára a poroszok és oroszok szövetségének, úgyszólván tehetetlennek látszott Napoleon hatalmával szemben, a magyarok pedig teljesen közönyösen viselkedtek. Ferencz császár, az 1805-iki pozsonyi országgyűlésről, melyen a nemzeti fölkelés elrendelésénél más segílyt kinyerni nem igen tudott, az orosz czárral találkozendó, sietve távozott, előbb azonban az ország kormányzatát József nádorra ruházta át.

Pozsony parancsnoka és a magyarországi határdandár vezére ekkor Pálffy Lipót gróf vala. Ő a főherczeg nádortól azt a meghagyást vette, hogy az esetre, ha a francziák a határt tényleg átlépnék, vonuljon lassan vissza, de tartsa azért szemmel az ellenség minden mozdulatát.

Tényleg néhány francia lövész áruhában megjelent Pozsonyban és a repülőhidat hatalmába kerítve, azt a jobbparton álló francia csapat védelmére bízta. Ez volt a francziák első fellépése magyar földön. Pálffy erre utasításához híven visszavonult és Napoleon előcsapatának parancsnokához, Davoust marschalhoz nyilatkozatot küldött, melyben hangsúlyozta, hogy a magyar nemzet a napoleoni háborúban semleges kíván maradni. Davoust a francia császár nevében kijelentette, hogy hajlandó a semlegességet elismerni, ha a magyar nemzet a felkelésről lemond és formális semlegességi szerződést köt. József nádor, kinek egyenes parancsára cselekedett volt Pálffy, a bécsi kormány felszólítására most Pálffy tettét kifogásolta, kijelentette, hogy nem felelt meg megbízatásának és Pálffyt Nyitra alá rendelvén, Pozsony parancsnokságát Bittner őrnagyra bízta. November 26-án azután Gudín tábornok 3000 francziával megszállotta Pozsonyt és a magyar nemzethez proklamációt bocsátott ki. Ezzel azonban egyelőre a háború a közbejött pozsonyi békével véget ért.

1809-ben azonban újra megjelentek a francziák Pozsony vármegye határán. Már május 6-án elrendelte I. Ferencz, hogy a nemesi fölkelő sereg főparancsnoksága Pozsony mellett, alkalmas helyen, hídfőt építsen. A magyar fölkelő hadsereg vezérkari főnöke, Gomez altábornagy, azonnal kiküldé Cholich Pál vezérkari századost, hogy ott a hídfőt felépítse; egyúttal utasította a vármegyét, hogy 3000 munkást bocsásson a százados rendelkezésére. Cholich terve alapján május 9-én fogtak a munkához és a fősúlyt, mivel az osztrák főherczeg már a balparton volt, a francziák ellenben a jobbparton nyomultak előre, nem az átkelésre, hanem a védelemre fordították. A vármegye 9-én 250 munkást állított, 10-ére meg újabb 300 munkást ígért, de a 3000 munkás előállítására, a nagy munkáshiány miatt, nem vállalkozhatott. Ezek első sorban egy sánczot készítettek, a mely a Dunaligetet körülzárta, s mely jobbról a Duna, balról az oroszvári ág által volt védve, míg előtte gázolhatatlan árterület vonult el. Mielőtt a munkálatok teljesen elkészülhettek volna, a francia előcsapatok már fel-feltünedeztek a megye határán. Ennek következtében a munkálatokat abbahagyták és a repülőhidat, valamint minden hajót és csónakot a jobbparról a város felőli partra vontak. Alig történt ez meg, máris, május 16-án megjelent a 16-ik chasseur-ezred, hogy Pozsony és Köpcsény felé felderítő szolgálatot végezzen. Május 27-én pedig Lassale, a Wolfsthalban táborozó francziák parancsnoka a 8-ik huszárezredet Köpcsényben helyezte el. Pozsony védelmére május 27-én Bianchi vezérőrnagy dandára 10 zászlóalj 5672 emberrel és lovasszázad 870 lovassal küldetett ki.

Bianchi május 29-én a hídfőt megszállotta, a Pötschen-szigeten erődítményeket emelt, Ligetfalu őrségét megerősítette, a falut körülsánczolta és a lovasságot felderítő útra küldte.

Napoleon ezen előkészületekből azt következtette, hogy az osztrák sereg át akar kelni a Dunán. Azért május 30-án megparancsolta Davoust tábornagnak, hogy „Ligetfalut, bármibe kerüljön is ez, foglalja el”. Június 1-én Lassale csapatai esti 3/8-kor rohanták meg Ligetfalvát a wolfsthal oldalról, a hol a Duka és Gyulai ezredek állottak. A támadás azonban nem sikerült és a francziák esti 10 órakor eredménytelenül oszlottak szét. Június 3-án a francziák új támadást intéztek Ligetfalu ellen. Reggel lovascsapatok jelentek meg, a melyek O'Reilly könnyű lovasaival csatároztak. Délután 4 óra táján azután megjelent Köpcsény felől 10—18,000 francia gyalogos 20—30 ágyúval. A túlerővel szembeszállani a védők képtelenek lévén, sietve

visszavonultak a faluból a sánczok mögé, hogy azok védelmére vessék egész erejüket, mindazonáltal másfél század katona a francziák fogságába esett. Este 7 óraker tört a francziák hadosztálya sűrű tömegekben a hidakra, de a sánczvonaltól 230—250 lépésnyire oly heves puska- és kartácstűz fogadta, hogy a támadás teljesen meghiúsult. Három izben újították meg a támadást a hídfő ellen és mind a három izben nagy vereséggel vissza kellett vonulniok. Sőt utóbb a falut is elhagyták, miután azt előbb lángba borították volt. E támadásban a francziák mintegy 3—4000 embert vesztek el.

Pozsony
bombázása.

Június 4-én reggeli 4 óraker az ellenség 14 ágyút helyezett el a sánczok és a Ligetfalu közötti téren, 3—400 lépésnyire a sánczvonaltól és 10 óráig szakadatlanul lövette a sánczokat és a hidakat, a nélkül, hogy azokban nagyobb kárt okozott volna. Dél előtt 10 óraker az ellenség a városra kezdett tüzelni. Erre Bianchi megszüntette a védőtüzelést, remélvén, hogy a francziák hasonlót fognak cselekedni. Mindazonáltal a város lövetése egész délután 1 óráig tartott. A bombázás alkalmával több polgár megöletett és megsebesült, de a házakban a lövedékek kárt nem tettek.

Ezentúl apró csatározásokban telt az idő s a francziák támadó sánczokat emeltek s onnan tüzeltek a védelmi sánczokra. Június 8 és 9-ike között éjtszaka a francziák megkísérlették az átkelést Dévénynél, de visszaverettek. A 10-ére virradó éjjelen pedig megpróbálták fölgújtani a pozsonyi hidat, de a merényletet idejekorán észrevették és meghiúsították.

Ezen apró csatározások közben János főherczeg Komáromból a Csallóközön keresztül vonult fel, hogy átkelvén, Győr felmentésére siessen. Hogy ezt a főherczeg megtehesse, Bianchi a francziák figyelmét elfordítandó, Dévénynél és Pötschen mellett rendezett kisebb átkeléseket. A Pötschen-szigetről Griechenauba való átkelés nem sikerült egészen, mert a megrakott hajókat a folyamon fölfelé húzni nehéz volt; a dévényi liget mellett azonban az átkelést végrehajtották és az ellenséget fölriasztották. Június 23-án János főherczeg, miután Győr időközben elesett, Pozsonyba érkezett és felváltotta az ottani csapatokat. Csak Bianchi maradt oldala mellett, hogy a hídfő védelmét tovább vezesse. Ez a tetemesen nagyobb hadtest nemesak a hídfő nagyobb mérvű megerősítését tette lehetővé, hanem módot nyújtott arra is, hogy a sánczok kijavíttassanak és megnagyobbíttassanak. Most már 4000 emberből álló védő sereg volt a hídfőnél, 1800 ember a Pötschen-szigeten; a hadtest többi része vagy figyelő szolgálatot teljesített a folyam balpartján Dévénytől egészen a Csallóközben fekvő Némáig, vagy mint tartalék, Pozsonyban időzött.

A Ligetfalu előtt lázasan folyó munkálatok, a hídfők erősítése, a János főherczegtől elrendelt új hajóhíd építése, igen bosszantotta az ellenséget és Desaix tábornok június 26-án este nyolcz óraker levélben felszólította Bianchit, hogy a védmunkálatokat hagyja abba, különben kénytelen lesz a várost lövetni. Mivel Ferencz császár átutazóban éppen Pozsonyban volt, Bianchi a levelet azonnal közölte vele és a János meg József főherczegek bevonásával tartott hadi tanács elhatározta, hogy a francziáknak tagadó választ ad.

Pozsony
újabb
bombázása.

Desaix tábornok június 27-én még két izben szólította fel Bianchit, hogy a jobb parton levő katonaságot vonja vissza és az erősítésekkel hagyjon fel és mivel ismételen tagadó választ kapott, június 28-án d. e. 11 óraker megkezdte a város bombázását s azt, kevés megszakítással, egész esti 9 óráig folytatta. Ekkor végre, valószínűleg azért, mert Károly főherczeg az eljárás ellen óvást emelt Napoleonnál, a tüzelést a francziák beszüntették. A bombázás kiterjedt az egész városra, az egy Virágvölgyet kivéve és roppant pusztítást vitt végbe. A városi kapitányság részéről 1809 jún. 30-án kiadott jelentés szerint az első bombázás alkalmával 49, a másodiknál 23, a harmadiknál 48, vagyis összesen 120 ház égett le, ezenkívül sok ház megrongálódott. A leégett házak közt volt a városháza és a primási palota is. Egy július 7-iki jelentés szerint, a kár az egy milliót tetemesen meghaladta, „a leégett utcák pusztán állanak, a házak üresek, az üzletek bezárva, mindenütt síri csend uralkodik, melyet csak itt-ott szakít félbe a tüzi fecskendő zöreje, vagy egy-egy düledező ház falának robaja“.

Június 30-án, megelőző folytonos tüzelés és állhatatos ostrom után, a francziák reggeli szürkületkor hidat vertek az utcásáncz közt fekvő ágon és megtámadták az Óligetben álló osztrák haderőt, mely Longueville ezredes parancsnoksága alatt s mintegy 860 emberből állott. A kifejlett erős csatában Longueville sebet kapott és elesett, serege meghátrált és Óliget a francziák kezébe került.

A közbejött események, Napoleon újabb győzelmei következtében, július 11-én János főherceg hadteste elhagyta Pozsonyt és feladta a hídfő védelmét, a melyet csapataink a francziák túlnyomó erejével szemben másfél hónapon keresztül vitézül megvédték.

Ezzel egyidőre visszaszállott a béke Pozsony vármegye sokat zaklatott területére s bár még jó ideig vonultak át rajta a hadviselő felek seregei és sok véráldozatot kellett hoznia a közvédelemnek, mégis a háború borzalmaival közvetlenül nem kellett szemlélnie.

V. Vallási élet. Közmívelődési állapotok.

A mohácsi vészt követő években a magyar kath. egyház, részint a folytonos harcok és háborúságok, részint a protestáns eszmék sikeres terjesztése következtében mind jelentéktelenebbre zsugorodott össze. A török hódoltság terület kiterjesztése pedig magát az ország első főpapját és káptalanát még régi ősi székhelyéből is kiszorította.

Mikor Várday Pál érsek látta, hogy a mindinkább előrenyomuló török már-már Esztergomot is fenyegeti, elhatározta, hogy káptalanával egyetemben a tágas esztergomi főegyházmegyének valamely

több biztonságot nyújtó helyére vonul el. Választása első sorban Pozsony városára esett. Átadta tehát az esztergomi várat I. Ferdinándnak és ő maga, az esztergomi egyház

gazdag felszerelésével, egyházi ruhákkal, ékszerekkel, a káptalannal és annak levéltárával egyetemben, felvonult Pozsonyba. Azonban itt csak rövid ideig maradt a káptalan. Részint, mert nem tudott kellőképpen berendezkedni az ez időtájtban amúgy is túlszűfolt városban, részint, mert Esztergomnak 1543-ban bekövetkezett meghódolása után mind valószínűbbé lón, hogy a török terjeszkedés fővonala a Duna, végczélja Bécs leend, mind az érsek, mind a káptalan Nagyszombatba települt át. Ez volt az érseki megye székhelye, 1543-tól kezdve itt laktak Magyarország érsekei egészen 1820-ig, a mikor is Rudnay Sándor visszaköltözött ősi székhelyére, Esztergomba. Ugyanis már az 1723. évi országgyűlés kimondotta volt, hogy mivel a török veszedelem elmúlt, kívánja, miszerint a káptalan térjen vissza régi székhelyére. Ugyancsak sürgette a visszatérést az 1751-iki és az 1802-iki országgyűlés is, a mely utóbbinak Ferencz király határozott ígéretet tett, hogy a legközelebbi érseki kinevezés alkalmából a visszahelyezést tényleg elrendeli. Azonban ez a visszahelyezés még jó ideig váratott magára, míg végre Rudnay erélye legyőzte az akadályokat és 1819-ben végrehajtotta az áthelyezést, megfosztván ezáltal Nagyszombatot egyik legnagyobb büszkeségétől.

Azon hosszú, csaknem három százados időn keresztül, a míg a magyar egyház főpásztora Pozsonymegye területén lakott, a jeles egyházi férfiak egész sorozata ült az esztergomi érseki székben. Ezek: Várday Pál, ki 1549-ben halt meg s ki éppen a Nagyszombatban székelő káptalan védelmére emelte az érsekújvári hatalmas várat, mely több minden nyugat felé irányuló hadi műveletnek középpontja és Pozsony vármegye igazi védő bástyája vala. Őt



PÁZMÁNY PÉTER PALOTÁJA NAGYSZOMBATBAN.

Az Óliget elfoglalása.

Az esztergomi káptalan Pozsonyban majd Nagy-szombatban.

Nagy-szombatban székelő pásztorok.

követte *Utyesies Eráter* György, a magyar politikus egyháznagyok e legnagyobbja, ki azonban Nagyszombatban alig tartózkodhatott. 1552-ben ült a primási székre a magyar humanizmus utolsó nagy alakja, *Oláh Miklós*, ki a város fellendítésén sokat munkálkodott. 1568-ban halt meg Pozsonyban és teteinei Nagyszombatban helyeztettek örök nyugalomra. Utána jött *Veranesics Antal* 1569—1573. Szintén Nagyszombatban temettetett el.

Veranesics halála után a főkáptalan prépostja, *Telegdy Miklós* vezette, mint adminisztrátor, az érseki megyét, míg végre 1596-ban *Fejérvölgy István* nyitrai püspök neveztetett ki érsekké. Ő azonban nem jutott el Nagyszombatba, mert még mielőtt kinevezésének megerősítése Rómából megérkezett volna, meghalt. 1599-ben *Kutassy János*, 1606-ban pedig *Forgách Ferencz*, a protestánsok e rettenetes kalapácsa ült a Nagyszombatban álló érseki trónba.

Forgáchnak 1615-ben bekövetkezett halála után 1616-ban *Pázmány Péter* lón esztergomi érsekké, a kinek áldozatkész keze, mint látni fogjuk, Nagyszombatot a magyar tudományosság középpontjává avatta. Utódai közül Nagyszombatban székeltek még: *Lósy Imre* (1637—1642), *Lippay György* (1642—1666), *Szelepcsényi György* (1667—1683), *Széchenyi György* (1685—1695), *Kollonics Lipót* (1695—1707), *Keresztély Agost* szász fejedelmi herezeg, *Esterházy Imre*, gróf *Csáky Miklós* (1751—1757), báró *Barkóczy Ferencz* (1761—1765), gróf *Batthyány József* (1776—1799), *Estei Károly Ambrus* főherezeg (1808—1809), kik mindannyian részint Pozsonyban, részint Nagyszombatban székeltek.

Zsinatok a vármegye területén.

Az első érsek, ki felfogva hivatásának igazi voltát, erős kézzel és buzgósággal fogott hozzá a katolikus egyház régi dicsőségének helyreállításához: *Oláh Miklós* volt. Jól tudván pedig, hogy eredményesen csak úgy léphet fel, ha a nagy munkában az összes egyházi férfiak közreműködését biztosítja magának, első sorban odairányult törekvése, hogy egy nagy zsinatot hívhasson egybe. Indítványára azután az 1559-iki országgyűlés ki is mondta, hogy a zsinat tartását szükségesnek ítéli, és hogy mindazok, kik a zsinatra igyekeznek, a magyar király védelme alatt állanak. Így jött létre 1560-ban az első egyházmegyei zsinat, a melynek színhelye a nagyszombati főegyház vala. Ezen zsinatot azután, gyors egymásutánban, négy zsinat követte. Az 1562-iki nagyszombati zsinaton már 28 apát, 12 szerzetes és 12 világi prépost, 4 esperes és 100 plebános, tehát az akkori viszonyokhoz képest elég tekintélyes számú egyházi férfiú vett részt.

Hatalmas lendületet adott az egyház ügyének az a körülmény, hogy *Pázmány Péter* újszólván állandósította az egyházmegyei zsinatok intézményét és elrendelte, hogy a megyés püspökök, a lehetőség szerint, minden évben igyekezzenek ily zsinatot tartani.

Pázmány az 1628-iki zsinaton megújította az 1611-iki nagyszombati tartományi zsinat rendelkezéseit, melyek főként a nős papok ellen irányultak. 1629 októberében Nagyszombatban tartományi zsinatot tartott, a melyen kilencz püspök jelent meg; 1630 április 14-ére pedig ugyancsak Nagyszombatba nemzeti zsinatot hívott össze. Tartott még zsinatokat 1633-ban Nagyszombatban, mely a római szertartás behozatalának fontos kérdésében országos érdekű határozatokat hozott. *Lósy Imre* primás 1638-ban megyei, *Lippay György* 1648-ban nemzeti és 1658-ban egyházmegyei zsinatokat tartott Nagyszombatban. 1682-ben tartotta meg *Szelepcsényi György* Nagyszombatban azt a nemzeti zsinatot, melyen a magyar egyházi férfiak az anglikán egyház határozatait vetették el. Az 1716-iki nagyszombati nemzeti zsinaton a kereszténység örökös ellensége, az ozmanok ellen nyújtandó segély ügyét tárgyalták; míg *Esterházy Imre* 1734-iki tartományi zsinata az egyes plebániák, plebánosok és lelkipásztorok érdekében hozott üdvös határozatokat. Az 1790-iki nemzeti zsinat *II. József* egyházipolitikai rendeleteit rostálta meg. 1822-ben pedig *Rudnay Sándor* érsek-primás Pozsonyban tartott zsinatot, melyen szeptember 7-én 82 egyházi férfiú: az érsek, püspökök, apátok, prépostok, káptalani küldöttek és a hittanárok képviselői vettek részt.

A pozsonyi nemzeti zsinat tanácskozásait a jezsuiták templomában tartotta. A zsinat ideje alatt, mely szeptember 7-től október 16-ig folyt, a pápa teljes búcsút adott mindazoknak, kik Pozsonyban a zsinat szerencsés

folyásáért, a kath. egyház felvirágzásáért és a hittévelyek kiirtásáért buzgón inádkoznak és a szentségeket felveszik.

A zsinati tárgyak, a magyar országgyűlések mintájára, háromféle értekezletben vitattattak meg. Először a primási palotában külön bizottságok dolgozták ki a tervezeteket, a melyeket azután ugyanott a primás elnöklete alatt megvitattak és határozatok alakjában megszövegeztek és végre a templomi ünnepélyes üléseken felolvastak, határozatokká emeltek és kihirdetve szentesítettek.

Az 1822-iki zsinat határozatai jórészből ma is mértékadók a kath. egyház kormányzatában és maga a zsinat oly magas színvonalon állott, hogy a lefolyt viták Róma érdeklődését is felkeltették.

A pozsonyi káptalan, részben mert csupán társas-káptalan volt, részben mert igen szerény anyagi eszközök fölött rendelkezett, soha sem volt hivatva arra, hogy országos szerepet játsszon. Mindazonáltal azon kisebb, de elég jelentékeny kört, melyet egyházi intézményes és országos hiteles helyi jellege szabott meg, mindig, még a legsanyarúbb viszonyok között is, dicséretes módon igyekezett betölteni. Pedig igazán nehéz viszonyokkal kellett megküzdenie. Láttuk már megelőzőleg azt a hosszadalmas pert, melyet a hatalmaskodó Szentgyörgyi grófok ellen kellett folytatnia, s a mely csaknem a XIV. század küszöbén túl, a zsarnokok kihaltával ért véget. A megpróbáltatások nehéz órái azonban nem szűntek meg az olygarchák kihaltával. Jöttek mások, kik még keserűbb pillanatokat szereztek a káptalannak, még sanyarúbb helyzetbe juttatták annak tagjait.

Sok baja volt a káptalannak világias hajlamú prépostjaival is. Mikor Pázmány Péter lépett az érseki székre, a pozsonyi nagyprépost Pálffy István gróf volt. Ugyanaz, kit egyes körök a nagy Pázmánnyal szemben, mint érsek-jelöltet hoztak forgalomba. Pázmány látván a prépost világias viselkedését és káptalanjával való bánásmódját, tapintatos módon lépett közbe és elérte azt, hogy Pálffy lemondott a prépostságról és elhagyta Pozsonyt. Utódja Balásffi Tamás lett, a ki Veresmarty pozsonyi kanonok és Káldy jézustársasági atya mellett, Pázmány irodalmi iskolájának legjelesebb tagja



A pozsonyi káptalan.

PÁZMÁNY PÉTER.

volt; ki, a mily kitünő hittudós, jeles irodalmi tehetség és erős meggyőződéssel, bátor és merész hitvitázó, épp oly erőszakos, garázda, veszekedő, bírvágyó, nyugtalan és házsártos ember volt.

A pozsonyi káptalan — írja róla Ipolyi — elrémült kineveztetése hírére. Nem ok nélkül. Alig kapta meg kineveztetését, máris hallatlan rakoncátlankodásra ragadtatta magát a káptalannal szemben. Laskay János kanonokot, saját házában, mint annak vendége, szolgálai által az ablakon át akarta az utcára kidobatni. Ramocsaházy kanonokot szidalmazva megtámadta, arczúl verte és haját megtépte. Az 1618. év utolsó napján szolgálival ellenséges módon betört a káptalani sekrestyébe, ott Babóti Ferencz és Bellarius Tamás kanonokokat összetaszigálta, ruhájokat tépte, a többieket szidalmazta. Majd Kápolnai Jakab örkanonokot hajánál megragadva, az oltár lépcsőjéről letaszította, Nagy Györgyöt házába zárta, fogva tartotta. A többieket ütlegelte, jövedelmeiktől megfosztotta. Természetes, hogy ebből hosszadalmas panaszok és pörök keletkeztek, a melyeknek végre Pázmány érélye vetett véget. 1619 februárjában ugyanis a nagy érsek sürgősen maga elé rendelte a pozsonyi káptalan összes kanonokjait és megvizsgálván az ügyet, fényes elégtételt nyújtott nekik.

Kálvinisták
Szt. Márton
egyházában.

A Bethlen-féle felkelés, mely nem annyira a nemzet, mint inkább a protestantizmus és Bethlen magánérdekeinek szolgálatában állott, nehéz napokat hozott. Mikor Bethlen erdélyi fejedelem Pozsonyba, mely akkor már erősen lutheránus volt, bevonult, a kíséretében lévő kálvinista prédikátoroknak leg-sürgősebb dolga az volt, hogy a Szent Márton egyházat a maguk részére lefoglalják. A Márton napjára rendelt országgyűlés reggelén Alvinczi Péter kassai prédikátor lépett a dóm szószékére s onnan hirdeté az izgató, bujtogató igét. „Nosza urak, mondá, most lássatok dolgozókhöz, most vagyon kezetekben, most meg ne hagyjátok magatokat csalatni.” Es az urak fel is használták az alkalmat. Bethlen 10,000 forintért elzálogosította a pozsonyi káptalan birtokait: Papfálvát, Toront, Körmentet, Velket, Samothot, Vásárútat, Szilincset, Csukárdot, Nyárasdot, a barsi kúriát, a préposti lakot és a Szent László-kápolna jövedelmét a városnak; maga a városi tanács kiűzte házából Veresmarty

kanonokot s a maga lutheránus lelkészét helyezte ott el, az egybegyűlt és többségben lévő-rendek pedig oly határozatot hoztak, a melyek hívatta lettek volna az egész magyar kath. egyházat egyszer és mindenkorra tönkre tenni.

Miután tehát a pozsonyi káptalan székes-egyházát a protestánsok lefoglalták, a káptalanbeliek házaikat és javait elvették, a kanonokok elmenekültek és így nem tartatott többé sem rendes istentisztelet, sem chorus. A nikolsburgi béke után, Pázmány Péter érélyes fellépésére, lassanként helyreállt a



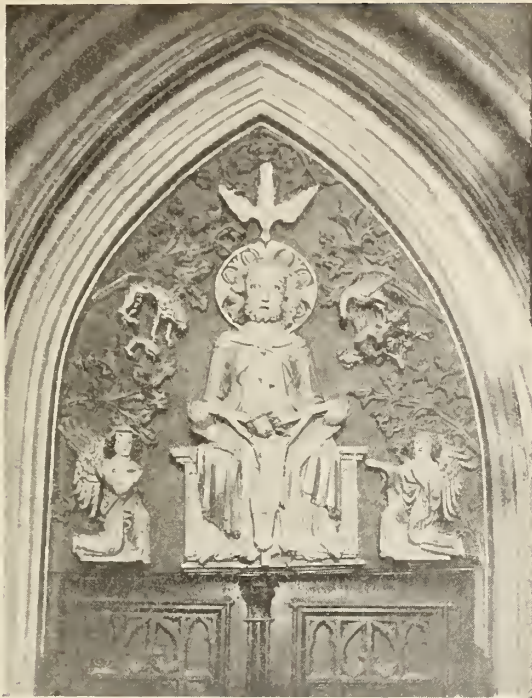
A káptalan
helyre-
állítására.

káptalan is. A templom természetesen visszakerült, de hihetetlenül megrongált állapotban. Az egyházi öltönyök részben megrongálódtak, részben idegen kézre kerültek; a templomi felszerelés, az ékszerek eltűntek, a sekrestye a legnagyobb rendtelenségben és pusztulásban volt. A káptalani iskola épülete le volt foglalva, a tanítót elűzték. A káptalan birtokai a legiszonyúbb pusztítás képét mutatták. Pázmány erélyére és Lósy főesperes buzgóságára volt szükség, hogy a káptalan ebből a sanyarú helyzetből kiemelkedjék, ismét konszolidálódjék.

A káptalani birtokokat a kálvinista prédikátorból lett pozsonyi kanonok Veresmarty Mihály gondozása mentette meg a végpusztulástól. Lassan-lassan helyreállt ismét minden és a káptalan tagjai új erővel, és a régi buzgalommal láttak feladatuk teljesítéséhez.

Sűrűn látogatták a káptalant az elemi csapások is. 1515-ben, mikor Zsigmond lengyel király pozsonyi tartózkodása alkalmával nagy sokadalom volt a városban, óriási tűzvész keletkezett, mely a kanonoki házakban is sok kárt tett. Ennek enyhítésére azután II. Ulászló király elrendelte, hogy a káptalan, a városnak harminczad-jövedelméből engedélyezett ötezer forintból, öt éven át, évenként 150 frt kárpótlást kapjon. 1536-ban magában a káptalan-utczában tört ki a tűz és elhamvasztá a kanonokok újonnan épült házeit. Ez alkalommal a tűz egy pékműhelyből indult ki, mely a kanonoki házak közé volt szorítva. A káptalan szorgalmazta tehát, hogy ezt a sütőházat helyezték el. Mivel pedig a tanács nem volt hajlandó erre, a káptalan magához a királyhoz fordult, ki azután keményen ráparancsolt az okvetetlenkedő tanácsra. Harmadizben 1809-ben hamvadtak el a kanonoki házak. Ekkor a francziák bombáitól támadt a tűz. A franczia ostrom különben is érzékenyen sújtotta a káptalant. Egy-egy kanonok jövedelme ekkor — a többlet a hadipénztárba folyván be — alig ütötte meg a 200 frtot és ebből is heteken keresztül 100—120 katonát kellett minden kanonoknak eltartania. A megyére és városra kivetett mintegy 2.000.000 forint hadisarczból a káptalannak 38,125 frtot kellett ezenfelül megfizetnie. Ekkor történt, hogy Napoleon követelte, miszerint az ő születésnapját — augusztus 15 — fényes istentisztelettel üljék meg a város és a káptalan. A város már-már hajlandó volt ebbe belemenni, de Jordánszky Elek kanonok, kinek nevét örök időkre megőrzi az irodalomtörténet, oly erélyesen tiltakozott ez ellen, hogy az ünneplést abba kellett hagyni.

A pozsonyi káptalant a csallóközi tized negyedéből egy negyedrészt illette meg. Ezt a tizedet azonban 1438-ban perrel megtámadta Demeter esztergomi kanonok, mint a Szent Adalbert oltárnokság papja, azt állítván, hogy a negyed voltaképpen az ő oltárnokságát illeti meg. A per egész 1513-ig elhúzódott, a mikor is azt Ruben György kanonok minden forumon végleg elvesztette. Pázmány Péter idejében pedig a csallóközi lelkipásztorkodó papság azzal a kérelemmel lépett elő, hogy az ő tizenhatodjaik a tizedekből előbb vonassanak le, mintsem a káptalan negyede megállapíttatnék. A káptalan belátván e kérelem jogos voltát, azt teljesítette is, miért is az érsek, elismerésül, összes pozsonyi tizedeinek felét a káptalannak engedte át.



TIMPANON A XIII. SZÁZADBÓL A POZSONYI DÓMBAN.

Elemi csapások.

Változások a káptalani javakban.

Királyi adományból származott javait a káptalan, bár sok vesződség árán, sok perlekedés és folytonos védekezés mellett, mégis sértetlenül megtartotta. 1512-ben kénytelen volt ugyan Ablines nevű birtokot ezer forintért Holy Pálnak és Sárkány Ambrusnak elzálogosítani, de e két család kihaltával, már 1552-ben, ez is visszakerült a káptalan tulajdonába.

Magánadományozás útján e korszakban is nyert a káptalan egy-két kisebb birtokot. Így 1507-ben Egyházy Fábián özvegye, Erzsébet asszony, neki leánynegyedül jutott egyházfalvi vagy szentandrásfalvi kúriáját odaajándékozta Székfalvy Miklós pozsonyi prépostnak és utódainak.

A bárri kis birtokrészt, melyet a káptalan Deák János csallóközi birtokostól kapott volt még 1382-ben, mivel a káptalan birtokaitól távol esett és kezelése nehézkes volt, 1722-ben 1500 frton Bobok Mihálynak adta el, 1699-ben pedig 5000 frton Körmesdet Pálffy Miklós grófnak.

A pozsonyi főesperesség.

A pozsonyi főesperesség állapotáról elég világos képet nyerünk abból az egyházlátogatási jegyzőkönyvből, mely Szelepcsényi György primás rendeletére 1673-ban készült. E szerint a pozsonyi főesperesség ekkor négy esperesi kerületre oszlott, a melyekben összesen 71 anyaegyház és 171 fiókegyház volt.

A *hegyentúli esperesség*hez tartozott: *Dévény, Ujfalu*, mely ekkor Dévény fiókegyháza volt, de templommal, teljes felszereléssel és meghatározott plébánosi jövedelemmel bírt; *Hidegkút* vagy Kaltenprunn, mely hasonlóan Dévény fiókegyháza volt, bár egyébként szervezett plébániát képezett; *Bisztricza, Lamacs*, mely szervezett plébánia léteére Bisztricza fiókja volt; *Stomfa*, melyhez tartozott *Mást* és *Palstein*, mindkettő szervezett plébániával: *Zohor*, melyhez *Lozorno* és *Láb* tartozott; *Hostet*, melyhez *Ungrat* járult mint fiókegyház: *Gagyar Kis-Lévár*-ral mint fiókegyházzal; *Nagy-Lévár; Malaczka, Kírípolez, Jakabfalva, Csőtörtök* fiókegyházakkal; és *Tyrnburch* fiókegyházzal, hol sem templom, sem plébánia nem volt; *Pernek, Almás*, másként *Jablona, Hoffnina, Kuchina* vagy *Konyha* fiókegyházakkal. Ezek közül csak Hoffninán nem volt szervezett plébánia; *Szolosnicsa, Hasprunka* vagyis Istvánfalva és *Rorbach* fiókegyházakkal; *Detrekőallyi Szent-Miklós, Podhragya* és *Szent-Péter* fiókegyházakkal. Mindezen fiókegyházak, egy-kettő kivételével, tulajdonképpen önálló, részben ős alapítású plébániák voltak, a melyeket részint az egyes javadalmak megcsappanása, részint és főként a még mindig nagy paphiány miatt adminisztráltak más plébániáról.

A *szomolányi esperesség*hez tartoztak: *Szomolány* város, a melyhez *Losonc* mint fiókegyház volt beosztva; *Nádas, Binócz* nevű fiókkal; *Boleráz, Nestich* fiókegyházzal; *Alsó-Korompa, Felső-Korompá*-val, mint fiókkal; *Nahács; Dejte; Bohuniez, Alsó-Dombó*-val mint fiókegyházzal; *Bogdanócz; Spácza; Bresztoriány, Zavar* fiókkal; *Keresztúr, Farkashídja* fiókegyházzal; *Gerencsér, Szilines* és *Moderdorf* fiókegyházakkal; *Rozindol, Fejéregyház* és *Borova* fiókokkal; *Cziffer* mv., *Páld, Vedrich, Pusztapagy, Ujfalu, Gocznód* fiókegyházakkal; *Szuha* mv.; *Felső-Diós* mv.; *Alsó-Diós* mv., *Hosszúfalu* vagy *Longavilla* fiókkal; *Cseszte* mv., *Piala* fiókkal; *Otthenthal*, *Porai* nevű üveghutával, mint filiálissal; *Stephanova, Dubova* fiókkal; *Báhony, Kápolna* és *Igrám* filiálisokkal; *Vistok; Pudmericz, Helmes* filiálissal; *Uj-templom Moderdorf* mellett, a melyet a nagyszombati tanács alapított volt és tulajdonképpen mint expositura szerepelt. Az itt felsorolt fiókegyházak — *Binócz, Poraj* és *Igrám* kivételével — szervezett plébániák voltak.

A *hegyalatti esperesség*hez tartoztak: *Szered* mv., *Szerdahely* és *Vága* fiókegyházakkal; *Súr*, mely tulajdonképpen három hasonló nevű faluból alakult; *Galánta* mv., *Taksonymyal* mint fiókkal; *Hegy*, melyet ez évben foglaltak volt el a protestánsok; *Vízkelet*, mely ekkor *Hegy* fiókja volt *Kürttel* egyetemben. *Tallós* fa-templommal és *Felső-Szeli*-vel, *Alsó-Szeli*-vel, *Vezekény*-nyel meg *Eperjessel* mint fiókegyházakkal; *Nagy-Szegh; Nagy-Födémes; Nemes-Jóka*, melynek nagy része protestáns volt; *Diószegh* és *Kismácséd; Nagy-Mácséd; Majtény, Szent-Abrahám; Csataj*, hol a többség protestáns volt, melyhez mint fiókegyház volt beosztva *Német-Gurab* és *Pusztá-Födémes; Sárső; Szenec* mv.; *Bódogfalva; Réte; Magyar- és Német-Bél*, a protestánsok által elfoglalt *Ujfalu* és *Saab* filiálisokkal; *Egyházfalu*, mely azonban teljesen elpusztult; *Cseklész* mv., *Iványi* és *Papfalva* filiálékkal; *Horváth-Gurab; Prácsa*

vagyis Vajuor; *Récese: Szent-György; Genova: Limpach; Tót-Gurab; Bazin* sz. k. v., *Szwanczpach* és *Sumpereg* fiókegyházzal; *Modor* sz. k. v., *Csukárd* és *Králova* fiókokkal; *Senkriecz* mv. Ezen esperesi kerületben Alsó-Szeli, Eperjes, Vezekény, Iványi, Papfalva, Sumpereg és Králova tekintendők igazán fiókegyházaknak, a többi szervezett plébánia volt. Az esperesség területén nagy hódításokat tett a protestantismus.

A csallóközi esperességhez tartozott: *Püspöki, Felső-Rőf* nevű fiókkal; *Misérd, Toros, Dienesd, Szemes* fiókegyházakkal; *Somorja* mv., *Nagy-Gutor, Csölösztő, Tejfalva, Sámot, Uszor* filialékkal; *Kiliti: Piski*, melyhez *Kis-Bodok* tartozott a halasi, — *Lipolt*, melyhez *Remete* tartozott a hédervári plébánosok aduimisztrációja alatt állott: *Bős* mv.; *Egyház-Föl-Baár, Nagy-Bodok*, a két *Paka, Szül* és *Nádasd* filialisokkal; *Egyház-Gelle, Dersika, Gellye, Nagy-Posfalva, Kis-Posfalva, Nagy-Budakfalva, Kis-Budakfalva, Ujfalva, Sárosfalva, Maczháza, Csefalva, Csesztőfalva, Kisfalva, Nádaslak, Nagy-Lucse, Kis-Lucse, Beketfalva, Regenehe* filialisokkal, a melyek *Dersika* kivételével, alispáni rendeletre, összesen 100 forintot fizettek évente; *Nagy-Szarva; Vajka* mv.; *Szentgyörgyúr* vagyis *Bácsfalva; Egyházpaka, Nagylégh, Beke, Kispaka* és *Csukárpaka* fiókokkal; *Szerdahely* mv., *Nagyabony, Hodos, Sikabony, Kisudvarnok, Nagyudvarnok, Enyed, Balásfalva, Etre, Albár, Hegy, Kishegy, Czenkusfalva, Podafalva* és *Tökés*, meg *Egyházkaresa, Várkony* a hozzátartozó *Nyék, Amadé-karesa, Moróczkaresa, Kulesárkaresa, Etrekaresa, Pinkekaresa, Olétejed, Előtejed, Lidertejed* községekkel, mint fiókegyházakkal; *Alistál, Tőnye, Felistál, Padány, Petény, Bögelő, Gyülös, Kisbár* községekkel, mint fiókokkal; *Vásárút, Nyárasd, Kürth, Vámosfalva* fiókegyházakkal; *Szentmihályfalva, Czeczenpatva, Bekepatva, Lógérpatva, Előpatva, Diőspatva, Félserpatva, Bezópatva* községekkel; *Nagy-magyar* mv., *Alsó- és Felső-Jányok, Bustatelek, Olgya, Vajaszvatta, Czenke, Csörge* és *Újvásár* községekkel, *Szent-Péterrel* és a hozzátartozó *Élesháza, Eszterháza, Tonkháza, Bélcatta* községekkel, meg *Gombával*, mint fiókegyházakkal; *Csötörtök* mv., *Csákány, Szenterzsébet, Fél* és az ehhez tartozó *Vök, Madaras, Hideghét, Tamásháza* községek, *Eberhard, Tonksziget* fiókegyházakkal. Az itt felsorolt fiókegyházak közül *Szenmeth, Csölösztő, Lipold, Nádasd, Dersika, Kürth, Nagylégh, Beke, Egyházkaresa, Várkony, Nyárasd, Vámosfalva, Szentpéter, Gomba, Csákány, Eberhard* és *Pruksziget* rendezett plébániák voltak.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyv arról is tanúskodik, hogy a pozsonyi főesperesség területén alig állott 5—6 fatemplom, míg a többi jól épített kőtemplom vala. A templomok jól voltak felszerelve és a legtöbb plébániának némi készpénze is volt, mely a helybéli lakosok közt volt kölesönre kiadva.

Az egyház az elemi oktatásra kezdettől fogva nagy gondot fordított. Csaknem minden plébánia mellett volt iskola és volt mester alkalmazva. A török hódoltság és a protestantizmus előhaladása idején azonban az iskolaügy visszafejlődött. Draskovics pozsonyi prépost-főesperes 1634-iki vizsgálatából tudjuk, hogy például ez évben Pozsonyban az elemi iskola vezetője a bajor Pukker Udalrik volt. Minthogy 30 gyermeknek nyújtott oktatást, a város szállást adott neki, ellátást azonban a plébánostól kapott. Volt egy segédje is, ki 16 frtot kapott évi fizetésül és élelmet szintén a plébánostól nyert. Beszéltek ekkor az öregek, hogy egykor német mester is volt Pozsonyban, ki a német nyelv mellett a számtant is tanította, míg neje a leányokat varrásra és olvasásra oktatta. Ezek lakást a várostól kaptak és fizetésükről a szülők gondoskodtak. Stomfán a régi iskolát a földesúr egy kovácsnak adta át műhelyül és a mellette lévő kis viskót rendelte a tanítás helyéül. Tizenhatan jártak iskolába, a kiktől ugyanannyi forintot kapott Pomagay György, a tanító. Nádason egyáltalában nem volt iskolaépület és a mester a saját házában oktatta a gyermekeket. Egyébiránt robotba járt, mint más földművelő. Dévény iskolája elpusztult, a gyermekek magánházaiban gyűltek össze a tanításra és a leányokkal együtt csak 12-en voltak.

Az iskolaügyet e zavaros időkben először Oláh Miklós vette pártfogásába. Már mikor az esztergomi káptalan székhelyét Nagyszombatban állította fel, létesített ott egy káptalani iskolát, a melynek vezetésére Illicinus Pétert, a kiváló hittudóst nyerte meg. Illicinus e czéleből egy stallumot és egy oltárnokságot kapott és köteles volt az iskola vezetésén

Elemi
oktatás.

Káptalani
iskola
Nagy-
szombatban.

kívül a kanonokoknak a kánoni és a polgári jogból előadásokat tartani. Illicinus úgy ígérte, hogy 1552-ben már Nagyszombat állandó lakosa leendő feladatát megkezdi.

Mikor 1553-ban Oláh Miklós lett érsekké, az iskolaügy rohamos haladásnak indult. 1554 újév napjától kezdve egyesítette a káptalani iskolát a város iskolájával. Az iskolaépület felállítását, fenntartását a város vállalta magára és beleegyezett, hogy annak felügyelője az olvasó-kanonok legyen. Az első tanító, kit az érsek és a város együttesen fogadott fel, Velikinus György volt. Ez 1555—58-ig viselte hivatalát és évenként 40 frtot kapott a város pénztárából. Azonban ez a közös iskola nem igen haladt előre. A város hűzta-halasztotta az iskola építését, a tanító csak nehezen kapta meg fizetését. Oláh ekkor más eszközők után nézett. Kieszközölte Miksa királynál, hogy az a széplaki és bényi prépostságot odaadományozta az iskolának s ezenfelül a nagyszombati harminczad jövedelméből évenként 105 frtot utalványozott az iskola czéljaira.

Gimnázium.
Nagy-
szombatban.

Ez az alapítványyszerű adomány azután lehetővé tette, hogy Oláh a káptalani iskolát teljesen átalakítsa és gimnazialis jellegű főiskolává emelje. 1558 febr. 20-án adta ki az iskola új szabályzatát, mely ezután hosszú ideig a magyarországi főiskolai oktatásnak zsinórmértékül szolgált.

Az iskola igazgatását a káptalan a nagyprépostra bízta, kinek az olvasó és az éneklő kanonok tartoztak segédkezni. Ezenkívül volt rendes igazgató, ki az iskolaépületben tartozott lakni. Ő tanította a hittant, magyarázta a bibliai történeteket. Ő határozza meg az oktatás módját és osztja be az órákat, minden pénteken és szombaton pedig megvizsgálja a tanulókat. Joga van külön órákat adni. Ellátást a plebánostól kap. Kívüle, kinek a magyar nyelvet tökéletesen bírnia kell, van még egy szláv, egy német, meg egy zenemester.

A káptalani iskolában előadták a latin nyelvet, olvasták Cicero leveleit, Terentius, Virgilius és Julius Caesart, tanulták a görög nyelvet, a szónoklatot. A két mester díja évente 50, a zenemesteré 25 frt volt, de külön díjakat is szedhettek a külön órák után.

A jezsuiták.

A kath. tanügy és általában a tudományos élet fellendülése az egész országban, de főképpen Pozsony vármegyében a jezsuiták érdeme. Oláh Miklós már 1560-ban alkudozott a jezsuiták bécsi tartományi főnökével az iránt, hogy néhány rendtagot Nagyszombatba küldjön, kik itt, mint tanárok működhetnek. 1561 nyarán érkeztek meg az első jezsuita tanárok. Perez Hurtadus volt a kormányzójuk, Sclavus Tamás az ékesszólástan, Hero Gellért a költészettan, Canisius Teodorik a latin nyelv tanára. Azonban az új gimnáziumban a jeles jezsuita tanárok működése ez alkalommal csak rövid életű volt, mert 1566-ban leégett a kollégium épülete, s mivel nem volt, ki újra építse, a jezsuiták is eloszlottak, míg az iskolát ismét a káptalan vette a kezébe. Tanárai voltak ekkor: 1569-ben Dubovszky Mihály kanonok; 1572—1577. Kuthassy János, 1577-ben Batalich János kanonok; 1581—82. Monoszlai András kanonok; 1585—86. Kossuthych Márton; 1587 Náprágyi Demeter kanonok, 1589-ben Gubasóczy Boldizsár.

Hosszas küzdelmek után végre 1615-ben Forgách bibornoknak sikerült a jezsuitákat ismét meghonosítani Nagyszombatban. II. Mátyás nekik adományozta a Kereszt. Szt. Jánosról nevezett templomot, a hozzátartozó épületekkel egyetemben. Azonban a Bethlen-féle felkelés miatt csak 1621-ben telepedhettek meg végleg, most már Pázmány Péter aegise alatt. Ettől fogva az iskola oly gyors haladásnak indult, hogy csakhamar az ország első és legkeresettebb intézetévé vált.

A
nagyszombati
egyetem.

1635 november 13-án nyílt meg Nagyszombatban, fényes ünnepségek közepett a Pázmány Pétertől alapított és a jezsuita atyák gondozására bízott egyetem. Az ország nagyszámú főúrának és főpapjának jelenlétében adta át a nagy érsek a királyi megerősítő iratokat P. Dobronoki Györgynek, az első egyetemi rektornak, Szent Miklós egyházában. 1636-ban az új egyetemnek már 1900 hallgatója volt, a mi eléggé bizonyítja, hogy arra az országban mily égető szükség vala. Az egyetem, mely kezdetben csak hit-tudományi és bölcészeti karral bírt, 1640-ben, Lósy Imre prímás és Lippai György egri püspök jóvoltából, már jogi karral is bővült. 1774-ben azután

Mária Terézia Budára, 1784-ben II. József császár Pestre helyezte át az egyetemet. Tennészetes, hogy a főiskola kitűnő tanárainak révén 1635—1774-ig a magyar tudományosság középpontja Nagyszombat városa volt, s hogy így a megye irodalmi téren való szereplése azonos az egész ország irodalmi történetének ez évekre eső szakaszaival.

A pozsonyi káptalani iskola gondozását, éppen a káptalan hanyarú viszonyai miatt, már a XV. század elején a város vállalta magára. Az iskola azonban 1550-en túl kezdett némileg felendülni. Várday Pál érsek ugyan 1549-ben sürgette a királynál, hogy a káptalani iskola céljaira engedje át a lechniczi karthauzi kolostor javait, azonban élete fonalát hamarabb vágta ketté a halál, semhogy eredményt érhetett volna el. 1550-ben azután a pozsonyi városi tanács elhatározta, hogy az iskola részére új épületet emel s az építést egy bécsi építőmesterre bízta. Ujlaky

Ferencz győri püspök, kir. helytartó rendeletére pedig a főtanító mellé két segédtanítót alkalmazott. A főtanító ellátása a prépostot, fizetése, mely kezdetben 10 frt, 1567-től 25 frt volt, a várost terhelte.

A pozsonyi káptalani iskola, mely 1585-től kezdve egészen városi jellegűvé lőn, 1557-től fogva gimnazialis jelleget öltött magára, mely azonban csak 1627-ben domborodott ki egészen, mikor Pázmány Péter áldozatkész-ségéből az iskola a jezsuiták kezébe került.

Pázmány Péter sok nehézség után 1612-ben megszerzett egy házat és abban két nagyszombati jezsuita atyát telepített meg. II. Ferdinánd pedig 1623-ban az atyák ellátására évi 300 frtot utalványozott. Azonban igen hosszú ideig tartott, míg a király és az érsek a várossal a jezsuiták betelepítésére és a városi iskola átadására nézve megegyeztek. Csak miután ez megtörtént és az új kollégium fennállását Pázmány 54.000 forintos alapítványával biztosította, csak akkor, 1627 nov. hó 5-én nyílt meg a jezsuita-iskola, a dóm közelében állott káptalani házak egyikében és a Szent Márton iskola helyiségeiben.

A mily nehezen ment a pozsonyi jezsuita kollégium alapítása, épp oly gyors lendületnek indult igen szépen és kimerítően tárgyalja e kérdést Schönvitzky Bertalan. a pozsonyi kir. kath. főgymn. történetében.

1650-ben bizonyos Klebers Péter a Grösslingen lévő kertjét végrendeletileg a kollégiumra hagyta. Ezt azonban csakhamar megvették tőle a pozsonyi várjobbágyok. Utóbb maguk a jezsuiták vetek egy szép kertet, de a városi tanács akadékoskodása miatt azt birtokukba nem vehették. Végre 1656-ban szintén végrendeletileg megkapták a Heindel-féle kertet, mely a pozsonyi prépost kertjének szomszédságában feküdt. 1629-ben Patasich István a kollégiumnak hagyta Dévényben, Dévény-Újfaluban és Lajtfalvában bírt ingatlanait. 1656-ban Aszalay István végrendelete szerint megkapták a Listi-féle köpesényi birtokot. Idők folyamán azután mind több és több alapítványt kapott a kollégium; ilyenek: a Gyulaffy-, Listi-, Lászlóffy, a Kollonich-, az Aszalay-stb. alapítványok. Okszerű gazdálkodással maga a kollégium is szerzett birtokokat, úgy hogy csakhamar oly vagyoni viszonyok közé került, a melyek nemcsak lételét, hanem folytonos működését is biztosították.



A NAGYSZOMBATI EGYETEM PECSÉTJE.

A pozsonyi káptalani iskola.

Jezsuita kollégium és gimnázium Pozsonyban.

- A jezsuita templom. 1672-ben Szelepcsényi érsek lefoglalta az evangélikusoknak 1638-ban épült templomát és iskoláját, azt szeptember 8-án felszentelte és a jezsuita-kollégiumnak adta át. A király nevében az átadás azonban csak 1673 jan. 1-én ment végbe, a donacionális oklevél pedig 1677-ről van keltezve. A „Meváltó”-ról nevezett templom csakhamar Pozsony egyik legkedveltebb, dédelgetett szenthelyévé lőn. Az iskola mellett pedig felépítették új, tágas kollégiumukat.
- Kongregációk. A hit- és erkölcsök nemesítését és ápolását előmozdítandók, a jezsuita-atyák több kongregációt, vallásos társulatot szerveztek. Ilyenek voltak: a deákok kongregációja, a Mária-társulat, a Krisztus kínszenvedéséről nevezett kongregáció, a Kereszten haldokló Krisztus társulata.
- 1773-ban a jezsuita-rend eltöröltetvén, a pozsonyi kollégium is feloszlott. A Meváltó-templom a kapuczinus-atyák gondozása alá került, a kollégiumot árverésen Ormosdi nevű polgár vette meg és vendéglőt nyitott helyén. A gimnáziumot 1773—1812-től az állam, 1812—1850-ig a benézések vezették, míg végre az, mai kir. kath. jellegével végleg világi vezetés alá került.
- Klarisszák. A pozsonyi Klarisszák zárdája 1526-ban igen népes lett, mert a budai Klarisszák is ide vonultak be a török veszély elől. Azonban az apácák csakhamar mind Nagyszombatba menekültek, mire zárdájuk elébb kórházzá, 1529-ben lisztraktárrá, majd ismét, Eisenreich Anna előregedett apácza közbenjárására, városi kórházzá és végre I. Ferdinánd parancsára, katonai kórházzá alakíttatott át. 1590-ben a zárda a város legnagyobb részével együtt leégett és csak 1609 táján emelkedett ki romjaiból. 1631-ben Pázmány kezdeményezésére a zárda megnagyobbított alakban újra kezdett épülni és 1640-ben a Nagyszombatba menekült Klarisszákat Lósy Imre ismét végleg visszavitte Pozsonyba. 1782-ben II. József azután eltörölte a zárdát.
- Ferenczrendiek. A ferenczrendiek fényes fogadalmi temploma 1502-ben a pestis megszűnésének emlékére emelt Szt. Sebestyén és Szt. Rókus kápolnával és az 1670-ben Czobor Inrétől készítettett Krisztus oltárral növekedett. A kolostor anyagi fennállását biztosította 1638-ban egy királyi elhatározás, mely szerint a barátok a szempezi és cseklési javak jövedelméből 27 akó bort, 27 mérő búzát és 200 forint készpénzt, az Orsolya apáczáknál teljesítendő templomi szolgálatok fejében pedig 100 frtot kaptak. Simon és László Szentgyörgyi grófok adományából a bazini vár előtt fekvő Haruker malomtól évenként 20 akó bort és 30 pozsonyi mérő lisztet kaptak. Morvay Lipót 1708-iki végrendelete alapján a mirtosi birtok jövedelmének felét élvezték.
- Kapuczinusok. A kapuczinus atyák, kik a Katalin kápolna gondozásával bíztattak volt meg, 1676 táján telket vettek a belvároson kívül s ott Strattmann Mária grófnő bőkezűségéből társházat építettek. Templomukat Esterházy Imre 1725—1745 között újraépíttette s ugyanekkor a kolostort emeletes házzá bővítette ki.
- Irgalmasok. Az istenes Jánosról nevezett irgalmas rendet Szelepcsényi György primás telepítette meg 1685-ben. Templomuk 1699-ben, zárdájuk és kórházuk, a Kollonich bibornoktól megvásárolt Maholányi-féle ház helyén, 1723-ban épült fel.
- Erzsébet apácák. A Szent Erzsébetről nevezett betegápoló apáczáknak az Ispotály-utczában levő zárdáját 1744-ben Esterházy Imre bibornok alapította. A gyógyszer-tárral felszerelt és női kórházzal egybekötött zárda felépítése 140,000 forintot emésztett meg.
- Csillagkeresztes rend. Az Ispotály-utca végén, 1659-ben, gróf Wesselényi Ferencz nádor és neje Széchy Mária házat és kertet vettek, a melyet egyházi czélokra ajánlottak fel. Szelepcsényi György primás e telekre 90,000 forintot hagyományozott azzal a szándékkal, hogy ott a karmeliták telepedjenek meg. Azonban a viszonyok másként alakultak. Keresztély Agost szász herezeg nyganis, mint esztergomi érsek, azt határozta, hogy e helyen szegényház létesüljön és annak vezetését a veres csillagos keresztes lovagrend tagjai vegyék át. A rend csak rövid ideig maradt Pozsonyban és csakhamar átköltözött Budára hogy ott Sz. István jobbjának őre legyen.
- Notre Dame. A Notre Dame apácákat azzal a czélzattal, hogy a pozsonyi leányok felsőbb nevelését és tanítását lehetővé tegye, Mária Terézia királynő telepítette meg Pozsonyban.

Lósy Imre prímás 1642-ben 21,800 frtnyi tőkével 12 ifjú befogadására való, benulakással egybekötött nevelő-intézetet létesített, a melynek feladata az volt, hogy az ifjak a vallásban és erkölcsben, meg a tudományokban kiképeztesse és a lelkipásztorkodáshoz szükséges szellem szívükbe oltassék. A nevelő-intézet, mely utóbb kis-szeminárium alakot öltött, újabb adományokkal bővülve, egész 1783-ig változatlanul fennmaradt, mikor is azt II. József az egyetemes papnevelőbe olvasztotta. 18 évi szünetelés után az intézet ismét önállóvá lőn és a pozsonyi káptalan gondos vezetése alatt a város egyik büszkesége.

Az Emeri-
cantum.

II. József, hogy eszméivel telíthesse a magyar kath. papságot, a pozsonyi városban egyetemes papnevelő intézetet alkotott s annak tanítási és nevelési módszerét a maga felfogása szerint írta elő. Az új egyetemes papnövelde 1784 jún. 1-én 418 kispap vonult be az ország minden részéből. A magyar püspöki kar kénytelen volt ugyan a zsarnoki parancsnak engedelmessé válni és kispapjait az egyetemes papnöveldebe felküldeni, de azért tőle telhetőleg védekezett annak szellemével és az ottan kikerült elemekkel szemben, úgy hogy 1788-ban József kénytelen volt szigorú büntetéssel fenyegetni azokat a püspököket, kik másokat merészelnének pappá szentelni, mint olyanokat, kik az egyetemes papnevelőben hat évet eltöltöttek. II. József halála az egyetemes papnevelőnek is sírt ásott. 1790-ben Ferencz király feloszlatta azt és a pozsonyi városban egyelőre csak az esztergomi kispapok maradtak vissza; ezek is csak addig, míg az esztergomi szeminárium épületei visszakerülnek és helyreállíttatnak.

Egyetemes
papnevelő.

Oláh Miklós, a trienti zsinat végzéseinek nyomán, 1566-ban az esztergomi főegyházmegye részére Nagyszombatban papnevelő-intézetet létesített és azt a Boldogságos Szűz Máriáról nevezte el. Pázmány Péter azután az Oláh-féle alapítást kifejlesztette, a szemináriumot megnagyobbította, alapítványokat szerzett részére s azt Szent István nevére nevezte el. A papnövelde a káptalannak Esztergomba való visszahelyezésével, szintén Esztergomba helyeztetett át.

Nagyszombat
egyházi
intézményei.

Az esztergomi káptalan visszahelyezése után Rudnay Sándor bíboros úgy intézkedett, hogy némi kárpótlásul, de meg az esztergomi káptalan szíves látásának emlékére, Nagyszombatban 6 tagból álló társaskáptalan alakuljon. Az új káptalant, melynek egyik tagja a préposti címet viseli, másik tagja pedig a város plébánosa, Kopácsy József prímás iktatta be 1844 január 1-én.

A nagyszombati ferenczrendiek kolostorát ismételten súlyos csapások érték. 1663-ban Pázmány Péter, 1826-ban a szerzetesek költségén állíttatott helyre az ismételten rombadólt kolostor. Ez utóbbi évben templomuk is újra épült.

Ferencz-
rendiek.

Nagyszombat egyik legrégebb egyházi intézménye volt a Klarissza-apácák virágzó kolostora. A kolostor ugyanis a magyar királyoknak kiválóan kegyében állott és számos kiváltságot kapott tőlük. Így 1580-ban Rudolf, 1634-ben II. Ferdinánd az apácák Boleráz nevű birtokán vásártartási jogot, 1617-ben II. Mátyás vámjogot engedélyezett. 1528, 1548 és 1549-ben I. Ferdinánd megtiltotta a városnak, hogy az apácák jobbágyait közmunkára vagy más kötelezettségekre szorítsák; 1542-ben felmentette őket a birtokaikra rótt 34 lovas kiállításától. 1683-ban Lipót király jobbágyait felmentette az előfogat, beszállásolás és más terhek alól; magán hagyományokból pedig tetemesen szaporodott vagyonuk is.

Klarisszák.

A Bethlen-féle felkelés idejében az apácák Horvátországba menekültek, a honnan három év múlva Bécsújhelyen, majd ismét egy részük Zágrábban, más részük Bruckban vonult meg. Ez utóbbiak, a kiket özvegy Rakayné, szül. Pálffy grófnő, a saját házában egy évnél tovább táplált, visszatértek Nagyszombatba. Ez alkalommal egész fehér öltöny viselésére kaptak engedélyt és zárdájuk meg templomuk 1624-ben teljesen helyre lőn állítva. A Thököly-féle felkelés által okozott károk helyreállítására Gubasóczy János kalocsai érsek 10,000 forintot alapítványt tett le számukra, a melyet 1686-ban Lipót király is megerősített.

A szerzetet II. József ismert rendelete törölte el és a zárda, a Széchenyi érsektől 1694-ben emelt épülettel egyetemben, a rokkant katonák menhelyévé lőn, utóbb katonai — elmebeteg — kórházzá alakíttatott át.

Domokosok.

A domokos-rendnek Nagyszombat város északi részén Keresztelő Szent Jánosról nevezett kolostora volt, mely már 1305-ben fennállott, de melynek sorsáról csak keveset tudunk. Mikor a uyúlszigeti Domokos-apácák Nagyváradról elúzetvén, 1567 körül Nagyszombatba érkeztek, Fekete-Báthori Eufrozina főnöknőjükkel, ebben a kolostorban, melyben akkor már csak négy igen elaggott szerzetes lakott, nyertek menedéket. A kolostor az 1615-iki nagy tűzvésznek áldozatul esvén, a Domokos-apácák a pozsonyi Klarissákhoz vonultak át; az üresen maradt telken pedig 1561-ben Oláh Miklós a jezsuita-atyákat telepítette meg.

Jezsuiták.

Az újonnan alkotott kollégium és a vezetésére bízott gimnázium fenntartására I. Ferdinánd 1561-ben a széplaki apátságot, 1562-ben a mislyei prépostságot adományozta, örökös segélyül pedig a túróczi prépostság sellyei birtokából 400 forintot rendelt részükre. Az 1566-iki iszonyú tűzvész után a túróczi prépostságban letek menedéket, a melyet Rudolf király, Radéczy István egri püspök halála után, 1586-ban, XIII. Gergely pápa beleegyezésével, örök időkre nekik adományozott. Innét 1598-ban a prépostság kastélyába, Sellyére mentek s ott teljes kollégiumot rendeztek be. Azonban Bocskay hívei innen is kiűzték őket, javaikat elvették, őket magukat száműzték. Gróf Forgách Ferencz bibornok közreműködésére, II. Mátyás parancsára, 1615-ben újra behozattak Nagyszombatba és elfoglalták a Kér. Szent János-templomot, a hozzátartozó telkekkel egyetemben. Azonban Bethlen ismét elűzte őket, míg végre II. Ferdinánd 1621-ben gróf Forgách Zsigmond nádor által végleg bevezettette őket Nagyszombatba. 1628-ban Esterházy Miklós nádor 80 ezerre rugó fejedelmi adományából, újra és nagyobbított alakban kezdték építeni a rom számba menő János-templomot s az építést 1660-ban szerencsésen be is fejezték, 1637-ben pedig véglegesen kézbe kapták a túróczi prépostságot is. A jezsuita-atyák működéséről már előbb szólottunk. Itt csak azt említjük meg, hogy a rend megszüntetése után a tárház és a templom a rokkant katonák menedékhelye, az egyetem épülete katonai kórház lett, gimnáziumukat a benézések vették át 1784-ben s az kezdetben a ferencz-rendiek, utóbb a rabváltó-szerzet kolostorában nyert elhelyezést, míg végre Seitovszky János primás a gimnáziumot nyolcz osztályúvá emelte, elhelyezésére pedig az egykori jezsuita iskola helyiségeit visszaszerezte s vezetését a világi papokra bízta. Ugyancsak 1854-ben visszaállította a jezsuita-kollégiumot és a rabváltók egykori kolostorában helyezte el.

Az Orsolya apácák.

A Szent Orsolyáról nevezett apácáknak a megye területén két zárdájuk volt. Az egyik Pozsonyban, a másik Nagyszombatban. Ez utóbbi helyre 1724-ben jöttek az Orsolya-apácák, Esterházy Imre primás egyik rokonának közbenjárására. Zárdájukat és templomukat is Imre érsek építtette és utóbb Seitovszky primás kibővítette. Pozsonyba az Orsolya-apácák 1672-ben Kollonich érsek közbenjárására telepedtek le, a magyar- és tótajkú ágostai hitvallásúaktól elvett templom mellett. Zárdájukat 1731-ben Esterházy Imre érsek építteté fel.

A pálosok.

A pálosok hazafias rendjének főnöke Joanovics Pál, 1653-ban 12 szerzetes atya részére házat szerzett oly czélből, hogy a rend tagjainak alkalmuk legyen a nagyszombati egyetem előadásait hallgatni s főleg a hittudományokban nagyobb jártasságot szerezni. Mikor az evangélikusokat Nagyszombatból teljesen kiszorították, a tőlük elvett templomot és iskolát, a város tanácsa 1672-ben a pálosoknak adta át. A templomot azután a pálosok teljesen helyreállították és Szent József tiszteletére szenteltették fel. Kolostorukat 1719-ben kezdték építeni. Fenntartásukat részint magánosok, részint a város bőkezűsége biztosította. Eltöröltetvén 1786-ban a rend, kolostoruk a rokkant katonatisztek menedékhelyévé alakíttatott át.

A pálosok egyik leghíresebb kolostora a máriavölgyi volt, mely a rend eltörléséig, tehát 1786-ig, a rend általános perjelének, a helynöknek és a rendi újonczoknak szolgált tartózkodási helyül. A kolostor a XVI. század folyamán is szerzett fekvőségeket. Így 1515-ben kapták Szentgyörgyi és Bazini Péter gróftól a Borostyánkő várához tartozott Besztercze nevű birtokot azzal a kikötéssel, hogy a várat illető erdőkben a vadászat örök időre tilalmas legyen. Ezt a birtokot utóbb a Salm grófok foglalták el, a kiknek révén 1696 táján a Pálffyak kezére jutott, míg végre hosszas pereske-

dés után, 18.000 forint kárpótlásban egyezkedtek ki Pálffy János Antal gróf nejével, Nádasdy Teréz grófnővel. A pozsonymegyei Hodos község területén 1520-ban II. Lajos király adományozott a kolostornak néhány birtokrészt. Ugyancsak II. Lajos ruházatra évenként 20, és naponként felajánlandó szentmisére szintén évi 20 forintot utalványozott nekik s ezt az adományt 1527-ben Mária, az özvegy királynő is megújította. 1554-ben ünnepélyesen beiktatták a nagylóczyi birtokba, melyet Csorba János végrendelete szerint zálogjogon bírtak. Voltak szőlők a prácsai hegyen, melyet cserében vettek meg Balog Mihálytól egy récei szőlőjük helyett. 1591-ben Fejérvölgy István nyitrai püspök Récsén egy udvarházat, 1671-ben Lipcsák György récei plébános egy stomfai szőlőt és ugyancsak egy másik Valtinger nevű, récei szőlőt adományozott a máriavölgyi kolostornak. Magánosok adományából bírtak még szőlőket a grinádi Aizenberg-hegyen, a Gallinger-Pihetnek nevezett dévényi szőlőhegyen és saját szorgalmukból a kolostorukat övező halmonkon. Ezenkívül is mind pénzben, mind terményekben és kisebb birtokrészekben számos más adományban volt részük.

Említettük, hogy Rozgonyi György leánya, a pozsonyi gróf, később Imre Szentgyörgyi gróf özvegye, 1471-ben nekik adományozta Pozsony városában bírt hosszú-utcai nemesi házát az abban lévő Ker. Sz. Jánosról nevezett kápolnával egyetemben. Ez a még néhány év előtt is állandóan fehér barátok házának nevezett nemesi udvar 1537-ben a lángok martalékává lőn, mire a rendfőnök azt Kisternyei Ferencnek adta bérbe oly feltétellel, hogy állítsa helyre, és ha a rendi káptalan helybenhagyja, örök időkre bírhasssa; ellenkező esetben ő és örökösei mindaddig megtarthassák, míg a rend a helyreállítás költségeit meg nem téríti. A ház 1567-ben került vissza a pálosok kezébe. 1674-ben surányi Sigray Ferencz, a boldogult atyjától a máriavölgyi pálosoknak hagyományozott 2000 frtot oly hozzáadással adta át a szerzeteseknek, hogy az a ház helyreállítására fordíttassék s a még fennmaradó összeg kamatra adassék, a ház kapuja fölé pedig az alapító neve és címere véssék. 1702-ben gróf Zichy Péter, a szomszéd ház birtokosa, a kápolnát házával összekötő oratoriumot építtetett és kötelezte magát, hogy míg életben marad, a kápolna helyreállítására annyi forintot fizet évente, a hány éves lesz. Örökösei az oratorium jogát 500 forintal válthatták meg. Végre a ház 1807-ben, csere útján 35.000 forint értékben, a vallásalap birtokába jutott.

A pálos-rend eltörlése után a máriavölgyi kolostort és javait a vallásalap kapta, a melytől azután Schwarzenberg Frigyes herceg vette meg. A csodatévő Mária-kép és Mária-kútja ma is megvannak és ezek révén Máriavölgy az ország leglátogatottabb búcsújáró helye.

A csallóközi Szent Antalón Lippay György primás 1660-ban kezdé építeni a Mária tartománybeli ferenczesek kolostorát. Az építést azonban 1677-ben csak Szelepesényi György primás fejezte be, ki a kolostor fenntartására 4000 forintnyi tőkét tett le. A kolostort II. József 1789-ben megszüntette, de I. Ferencz 1809-ben azt ismét visszaállította. A kolostor temploma búcsújáró hely, míg könyvtára sok becses középkori kéziratnak volt őrzője.

A paulai Szent Ferencztől alapított paulánusoknak a megyében Somorja mezővárosában volt kolostoruk. Betelepítésüket Széchenyi György primás javaslatára 1690-ben I. Lipót király rendelte el, s e végből az érsek 30000 forintból álló alapítványt alkotott. Mindazonáltal a paulánusok csak 1721-ben telepedhettek meg Somorján, a mikor a város földesurai, a Pálffy grófok, III. Károly 1720-iki rendeletét fogantatosították.

A kolostor és templom részére a paulánusok, 3900 forintért huszonhárom polgári terhekkel járó háztelket vettek. Templomuk 1778-ban épült fel és egyike a Csallóköz legdíszesebb épületének. Ugyanekkor épült fel elemi iskolájuk és kolostoruk is. Azonban a paulánusok, kik közül négyen az elemi iskolában tanítottak, ketten a hitszónoki, egy a betegápoló és egy a gazdálkodó tisztjét töltötte be, csak rövid ideig maradhattak Somorján. 1786-ban II. József őket is megszüntette. Kolostorukat és templomukat a városnak adta plébániai célokra, remek kertjüket pedig elárvereztette. A régi plébánia-templomot, mely a Csallóköz legszebb középkori műemléke, a császári parancs a somorjai reformátusok kezébe juttatta.

Szt. Antal
ferenczesek.

Paulánusok.

A rabváltó
szerzet.

A rabváltó szerzetnek, melyet közönségesen a trinitáriusok-rendjének is szokás nevezni, a megye területén Pozsonyban és Nagyszombatban volt kolostora.

A pozsonyi kolostort Kollonich Lipót esztergomi érsek alapította. 1697-ben a Szent Mihály-kapun kívül levő Pongrácz-házban telepedtek meg. 1700-ban pedig, a Kollonich érsektől kapott 4000 forinton és magánosok adományából, a régi evangélikus temető szomszédságában, a Szent Mihály-kapu előtt több házat vettek s azok helyén 1723-ban épült fel végleges kolostoruk. 1716-ban királyi leirat útján, megkapták a régi evangélikus temetőt s annak helyén felépítették két tornyú templomukat. Fennállásukat főleg a Kollár István-féle 14.000 forintos alapítvány biztosította. A rabváltó-szerzet kolostora és temploma gyors népszerűsége tett szert a pozsonyi polgárok között és 1782-ben bekövetkezett feloszlatásukig alig múlt el év, hogy részükre valamely polgár kisebb-nagyobb alapítványt ne tett volna. Templomuk 1854-ben plébániává alakítottatott át, míg kolostoruk helyén ma a vármegyének ismételtén restaurált székháza áll.

A nagyszombati kolostort a háladatoság emelte. Ugyanis a nagyszombati polgárok az 1710-ben pusztító pestisnek városuktól való szerencsés elhárításáért készpénzben, ezüst-szerekben és egyházi öltözetekben tetemes alapítványt tettek, a teljes és oszthatatlan Szentháromság különös tiszteletének fokozására. Ezt a célt a város polgársága, de meg Keresztély Ágost hercegprímás úgy vélte legjobban elérhetőnek, ha az alapítvány révén a Szentháromságról nevezett rabváltó-szerzetet honosítja meg. Mivel e tervet III. Károly helybenhagyta, a városi hatóság pedig annak keresztülvitelére három háztelket ajándékozott, jött létre a rabváltó szerzet nagyszombati kolostora, míg templomául a reformátusoktól 1671-ben elvett templom lőn 1732 táján átalakítva. A rabváltó szerzet kolostora és temploma utóbb, mint láttuk, a benézések, majd a jezsuita-atyák birtokába került.

A kath. alsó
papság.

Rendkívül érdekes és a pozsonymegyei vallásos életre jellemző fényt vető a Draskovich György pozsonyi préposttól 1634-ben tartott egyházlátogatási jegyzőkönyvhöz írt jelentés, a melyre Kollányi Ferencz hívta fel a figyelmet. A vizitációt végző főesperes ugyanis nemcsak a plébániára és templomra vonatkozó számadatokat sorolja fel, hanem saját, éles megfigyelő tehetségre valló feljegyzéseit és tapasztalatait is közli.

Igy megjegyzi, hogy Pozsonymegyében a lutheránusok épp úgy, mint a katolikusok, csak reggel és este szoktak angyali üdvözletre harangoztatni: a kálvinisták csak este. A szentleket nemcsak a magyarok, hanem a tótok is magyar nyelven káromolták. Csallóközben alig volt eset, hogy valaki, kivéve az előkelőbbeket, az utolsó kenet szentségét felvette volna. Az egész főesperesség területén alig volt templom, hol az örök-lámpa égett volna.

A lelkészkedő papságon — úgymond — meglátszik ugyan egészben véve, hogy Pázmány erős keze rendet teremtett közöttük. Legtöbbje jámbor és buzgó, a néptől kedvelt lekipásztor. Egyesek azonban igazán megbotrántoztató életet folytatnak, ámbar a javulásra való szándékot ezektől sem lehet elvitatni. Így Pozsonyban egy Lőrincz nevű káplán volt, a ki valami mulatság alkalmával tánczolt. E miatt a prépost három napra a toronyba csukatta őt, hol kenyéren és vízen kellett bőjtölnie. A jelentés szerint ez a fiatalember egészen megjavult. Ugyancsak Pozsonyban történt, hogy a hóhérhoz is elmentek énekelni s ennek legényeivel reggelig dorbézoltak.

Jesseni Gáspár, ki csak nemrég került ki a Pázmáneumból, zohori plébános volt. Hirtelen haragú ember, a ki egyik tánczoló hívét bottal verte el. Pedig — mondja a prépost, — ha kissé boros, ő maga is tánczra perdül. A búrszentmiklósiaknak valami Máté nevű, lengyel származású papjuk volt. Ennek az volt a kedvtelése, hogy este, mikor már mélységes csönd ült a falura, elővette puskáját és lövöldözött. Perneken Bajmóczy György volt a plébános, Zsarnóczáról került oda, a hol a Boeskey hajdúi elfogták és levágták a füleit. Jó öreg ember volt, de nagyon szerette a bort s ilyenkor sokat házsártoskodott. A cifferi plébános, ki előbb prédikátor volt, a templomban tartotta szalonnáját. A esőtörtöki templom pedig valóságos lomtár volt, telve kosarakkal és ládákkal, pedig erről a templomról maguk a kálvinisták is dicsekedve mondogatták, hogy azt Szent István építtette. Itt két

prédikátor működött. Egy német és egy magyar és uoha a magyarok túlnyomó többségben voltak, a templomot mégis a német foglalta el, míg a magyar prédikátor „egy koresmához hasonló helyiségben”, a községházán tartotta szónoklatait. Maga a főesperes ajánlotta a két prédikátornak, hogy osszák meg a templomot és egyútsáután tartsák benne az istentiszteletet.

Németvízgrubon, mely akkor Csataj fiókja volt, valami Mihály nevű volt prédikátor töltötte be a plébánosi állást, ki azonban sem misézni nem tudott, sem a szentségek előírt szertartásait nem ismerte. A sárfői plébános Hobaszi Pál, annyira idegenkedett a nőktől, hogy a házába sem engedte őket soha belépni. Pedig sokféle fegyver volt szobáiban, mondja a prépost, a mi arra mutat, hogy valaha katona volt. A várkonyi plébános, Ugróczy Mihály, maga aratta le gabonáját, vezette háztartását, etette tyúkjait. Hívei különben azt mondták felőle, hogy azért Isten szolgálatának is eleget tesz. Tömérdek panasz volt Konyhai Pál prácsai plébános ellen. Nyers, megférhetetlen és iszákos volt. Ideje nagy részét koresmában töltötte, s ha hazulról eltávozott, pénzét a szentségházba zárta. A kántorral folyton hadilábon állott, mindenkivel pörlekedett, de házánál a szakácsné parancsolt. Mondják és ezt melegségül hozták, hogy mikor Szent-Benedeken volt plébános, a törökök elfogták és maszlagot itattak vele.

Szereden a katolikusok a legjobb viszonyban éltek a protestánsokkal. Az 500 főből álló lakosság nagy része az új tanokhoz szított s volt is egykor prédikátorjuk; de mert földesuruk, Thurzó gr. katolikus lett, nekik is meg kellett hunyászkodniok. Szentbeszédre eljártak és szívesen hallgatták a plébánost, Pálfalvai János esztergomi kanonokot, de a mise elől elszökdöstek. A csallóközi Kürtön — úgymond a főesperes — az a feltűnő, hogy a lutheránusoknak és kálvinistáknak golyvájuk van, és hogy az egykor oly szép templomban szabadon jártak-keltek a lovak, a tehenek és egyéb barmok. Csölösztön a kálvinisták elfoglalták a katolikus templomot, de mikor a senior és a prédikátor Szent István képét az oltárról el akarták távolítani, ők maguk tiltakoztak a lehangosabban.

A pozsonyi prépostok sorában 1526-tól a következő neveket találjuk: 1526—1555. *Ujlaki Ferencz*. — 1555—1563. *Draskovits György*, a későbbi zágrábi püspök, majd kalocsai érsek és győri adminisztrátor. — 1563—1574-ig *Forgách Ferencz* gr., a nagy történetíró, ki egyúttal nagyváradi püspök is volt. A prépostságot még halála előtt elhagyta és külföldre vonúlt. — 1575—1584. *Radécsi István* nagyváradi, majd egri püspök. — 1585—1586. Hetesi *Pethe Márton* szerémi, váci, majd 1587-től nagyváradi, 1598-tól győri püspök és utóbb kalocsai érsek. — 1586—1601. *Monoszlay András*, utóbb veszprémi püspök. — 1602—1609. *Náprágyi* Demeter erdélyi püspök, ki 1606-ban veszprémi püspökké lett. 1609—1616. gr. *Pálffy Miklós*, ki Pázmánnyal szemben egyesek jelöltje volt a primási székre. — Az ő lemondása után 1618—1625. *Balássy Tamás* író, Pázmány leglelkesebb híve, de egyébként erőszakos természetű ember. Utóbb váci püspök lett. — 1625—1636. Filistáli *Dávid Pál* váci, majd veszprémi püspök. — 1630—1635. Trakostyáni *Draskovics György* váci püspök. Lemondván a prépostságról, győri püspök lett. — 1635—1637. Orbovai *Inkúts György* szerémi vál. püspök, utóbb veszprémi (1637), majd egri (1642) püspök. — 1637—1646. *Kopcsány Mihály*, egyúttal váci püspök. — 1646—1647. *Kisdý Benedek*, utóbb egri püspök. — 1648—1650. *Püský János*, miután a csanádi, majd nyitrai püspökségekről lemondott. 1649-ben kalocsai érsek lett. — 1651—1653. *Rohonczy István*. — 1653—1654. *Lamody Mihály*. — 1654-ben *Tarnóczy Mátýás*. — 1655—1658. *Zongor Zsigmond*. — 1658—1660. gr. *Pálffy Tamás*, ki egri püspökké nevezetve, lemondott. 1660—1663. *Szentgyörgyi Ferencz* — 1663—1668. *Szegegy Lénárt*, az egyházi ének nagy művelője, egyúttal erdélyi püspök. 1670-ben egri püspök lett. — 1669—1679-től gr. *Pálffy Tamás* másodízben; egyúttal nyitrai püspök. — 1679—1685. *Kálmánzay János*. — 1685—1696. *Szcuczy István*. — 1697-ben *Nádasdy Miklós*. — 1898—1712. *Volksa János* Ottó gr., 1710-től veszprémi püspök. — 1712—1732. *Csíky Imre* gróf, egyúttal kalocsai érsek és bibornok. — 1733—1747. *Forgách István Pál* gr. — 1747—1754. *Kolai Zbisko Károly*, utóbb szepesi prépost. — 1755—1760. *Batthyány József*, a későbbi primás és bibornok. — 1760—1773. *Bojthay Antal* br., egyúttal erdélyi püspök. — 1773—1776. *Berchtóldt Ferencz* gr., utóbb első rozsnyói püspök. — 1778—1788. *Felbiger János*. — 1788—1790. üres. — 1790—1793. *Dujardin Károly* br. — 1794—1809. *Sóder János*. — 1809—1822. *Zimányi Ignác*. 1823—1826. *Straiter József* érseki helynök. — 1827—1838. *Gojzesti Madarasy Ferencz*. — 1839—1845. *Adamkovics Mihály*. — 1846—1857. *Csebi Pogány Bela*. — 1858—1866. *Viber József*. — 1866-ban *Jekelfalussy Vincze*, csakhamar székesfejérvári püspök. — 1867—1871. *Kisfaludi Liptlay András*. — 1872—1889. *Rónay Jácint*. — 1890—1895. *Dankó József*. — 1895—1898. *Knauz Nándor*. — 1898—1904. Br. *Horeczky Ferencz*.

Tudvalévő dolog, hogy a XVI. században már Magyarországon is elterjedt a protestantizmus. Egyes hatalmas főurak, kik az új eszméket ezéljajkra alkalmasabban kihasználhatóknak látták, mint az ősi katolicizmus megmásíthatatlan elveit, egész lélekkel azon voltak, hogy az új vallás el-

A pozsonyi
prépostok
1526-tól.

A proteslan-
izmus
terjedése.

terjedését előmozdítsák. A török hódoltság folytonos előrenyomulása, mely a protestantizmusnak, mint szövetségesének, természetes támasza volt, a sok belháború és pártoskodás, a kath. egyházmegyék és plébániák elárvulása, a kath. papság lazulni indult erkölcesi, mind-mind oly mozzanatok, melyek a protestantizmus gyors térfoglalásának kedveztek. Így történt, hogy csakhamar az egész országban elterjedt az új tan, sőt tetemes részében túlnyomó erőre tett szert.

A két felekezet, a helvét és az ágostai, kezdetben nem volt valami igen élesen elválasztva egymástól. Csak a XVII. század első éveiben kezdődött az antagonizmus, mely utóbb tág ellentéteket teremtett és végleges szakadást eredményezett. 1608-ban Dobronoki szuperintendens, ki Kálvin tanait vallotta, Pozsonyban a két felekezet kibékítését célzó értekezletet akart létrehozni, azonban fáradozása kudarczot vallott, mert Luther hívei az értekezleten meg sem jelentek.

A pozsonymegyei rendek között 1540 táján kezdett Luther tana erősebben terjedni. Első ízben ugyanis, az 1548-ban Pozsonyban tartott országgyűlésen léptek fel szabad vallásgyakorlat iránti kérelmökkel. II. Miksa igyekezett ugyan a pozsonymegyeieket a szakadástól visszatartani és egy 1564-iki iratában figyelmezteti őket, hogy jó katolikusok maradhatnak, ha mindjárt a két szín alatt való áldozáshoz ragaszkodni is kívánnak. Azonban Bornemisza Péter, ki Szereden hirdette először az új ígét, a Salm grófok támogatásában bizakodva, mindent elkövetett, hogy pozsonymegyei hívei meg ne tántorodjanak. Ő maga mondja: „Az ország előtt a gyűlésben prédikáltam és a Maximil császár tiltását meg nem fogattam az ő pap tanácsi szerént.” Bornemisza, ki utóbb (1573) semptei prédikátor és Salm Gyula gr. udvari papja, meg a dunáninneri kerület első ref. szuperintendense volt, tollal és szóval hatalmas agitációt fejtett ki az új tanok mellett.

Az evangélikusok terjeszkedése.

Nagyban előmozdítá a protestantizmus ügyét a megyében az a körülmény, hogy 1552-től kezdve Pozsony grófja és főispánja, Salm Encius evangélikus vallású főúr lett, ki a főispánságot a család részére egy időre biztosította. 1575-ben különösen Salm Miklós gróf és Esterházy Ferencz alispán buzgólkodtak a protestantizmus terjesztése körül. A megyebeli főurak közül a protestáns vallás hívei és buzgó terjesztői voltak még ez időben a Balassák, a Fuggerek, Kollonicsok, Ungnadok, Esterházyak, Révayak és Czoborok. Különösen a Wittenbergában tanult Esterházy Tamás, Illésházy István nádor és a Thurzók hatalmas védőszárnyai alatt fejlődött ki a megyében a protestantizmus és pedig oly arányokban, hogy úgyszólván nem volt nagyobb község, hol nemesak híveik, de iskolájuk, prédikátoruk ne lett volna.

Az 1608-iki egyezkedés sikertelen volta arra bírta a magyar érzelmű prédikátorokat, hogy külön magyar egyházat szervezzenek. 1613-ban Sempstén gyűltek egybe Kürty István szenior elnökleite alatt az alsómagyarországi vármegyék prédikátorai és kiválóbb hívei, és kimondották a magyar és német egyházak kettéválasztását, megválasztván a magyar evangélikus egyház szuperintendensének Gönczy Miklós lévai, utóbb szeredi lelkészt, szeniorokká pedig Perina Boldizsár, Dianovics János, Somogyi Mátyás prédikátorokat. A semptei gyűlés Thurzó Szaniszló nádor védnöksége mellett és személyes jelenlétében folyván le, határozatai ellen a Duna és Vág mellékén senki tiltakozni nem mert. Gönczy utódja a szuperintendensségben 1622-ben Brunswik Tóbiás galgóczi és ennek utódja Sárosy Bálint apaji meg majtényi prédikátor lett, a mivel azután hosszú időre a pozsonymegyei fraternitás magyar szuperintendenseinek sorozata be is zárult.

Ezen három szuperintendens idejében, 1613—1660-ig, a következő ágostai evang. lelkészségek voltak a megye területén: Bazin, Szent-György, Modor, Pozsony, Nagyszombat, Cseklész, Csötörtök, Dévény, Galánta, Grinavia, Szent-János, Lévard, Malaczka, Szent-Miklós, Récese, Somorja, Szencz, Szomolány, Apácza, Stomfa, Szerdahely, Szered, Szent-Abrahám, Apaj, Baka, Bár, Beszterze, Bresztovány, Csataj, Csölösztő, Deáki, Diószeg, Jakabfalva, Jóka, Gurab, Német-Gurab, Gútor, Haszprunka, Hodos, Jányok, Keresztúr, Kajal, Csallóköz-Kürt, Hidas-Kürt, Láb, Limpach, Nagy-Mácséd, Majtény, Misérd, Páka, Pernek, Pruck, Pusztá-Födemes, Pusztá-Vezekény Tallós mellett, Remete, Rosindol, Szeli (Felső- és Alsó-) Selype, Szegh, Széleskút, Nagysúr, Tallós, Taksony, Vizkelet, Zavar és Zámoly.

A protestáns egyház most elsorolt községei közül az 1613-iki semptei határozat alapján szervezett magyar szuperintendencia körébe tartoztak: Cseklész, Galánta, Szent-János, Szencz, Szerdahely, Szered, Szent-Ábrahám, Baka, Bár, Csölösztő, Deáki, Diószeg, Jóka, Gurab, Gútor, Hodos, Jányok, a két Kürt, Nagy-Mácséd, Majtény, Paka, Pusztá-Vezekény, Remete, a két Szeli, Selyp, Szegh, Tallós, Taksony, Vizkelet és Zavar. Magyar és német prédikátorral is bírtak: Csötörtök és Somorja, Pusztá-Födömesen pedig magyar és tót lelkészek voltak.

Pázmány Péter fellépésével a pozsonymegyei főurak nagy része visszatért az ősi katolikus vallásra. Ennek következtében, kivált mikor a katolikus Pálffyak erősebb gyökeret vertek a megyében, a protestantizmustalaja is megingott.

1626-ban a detrekői uradalomból, 1644-ben a csallóközi nagyobb uradalmakból, 1631-ben a stomfai uradalomból üzettek ki a prédikátorok. Lelkészségeik száma oly annyira megfogyott, hogy már csak a sz. k. városokban és Somorján, Gurabon, Csatajon, Pruckon, Gútoron és Limpachon voltak állandó prédikátoraik. Az 1708-iki országgyűlés, az 1681-iki országgyűlés végzéseinek figyelembevételével, már csak a következő pozsonymegyei helységekből rendeli el a templomok visszaadását: Nagy-Lévárd, Modor, Nagyszombat, Szent-György, Bazin, Somorja, Felső-Szeli, Egyházfalva, Jóka, Deáki, Zsigárd, Szerdahely, Taksony, Német-Gurab és Csataj. Ezeket is, mint az országgyűlés illető rendelkezése mondja, azért és csak annyiban kell a protestánsoknak visszaadni, mert és a mennyiben ott saját költségükön emelt templomai vannak.

A kálvinista egyház pozsonymegyei hívei a somorjai kerület közvetítésével a dunáninneni református szuperintendens főhatósága alá tartoztak. Idővel úgylátszik az evangélikusok magyar kerületének hívei is lassanként Kálvin tanaihoz hajoltak, úgy hogy a szorosán vett lutheránusok csak a sz. k. városokra és azok németajkú környékére szorítkoztak. Nagyszombatban azonban már Kálvin hívei állottak erősebben. A barsi zsinaton részt vettek a kálvinisták közül Czene szenczi prédikátor, Csutári András mosonyi prédikátor és a somorjai kerület szeniorja, Taksonyi Péter szerdahelyi, Patkó Tamás deáki, meg Rátkai György nagyszombati prédikátor.

Pozsonymegyében a kálvinistáknak legerősebb és legvirágzóbb ekléziájuk a nagyszombati volt, a mit szenczi Molnár Albertnek, Kálvin tanai e legügyesebb és legtanultabb képviselőjének köszönhettek, a ki szövetkezvén az épp oly tanult, mint áldozatkész nagyszombati polgárral, Asztalos András-sal, nagy irodalmi sikereivel és fáradhatatlan buzgalmaival, 1603 táján szervezte az ekléziát. A Bocskay-féle felkelés idején Hollósi Márton lett Nagyszombat prédikátora, kinek vezetése és Illésházy védelme alatt kiűzték a kálvinisták a ferenczrendieket kolostorukból és templomukból s azokat a maguk részére lefoglalták. Ezt a templomot és kolostort ugyan igen hamar vissza kellett adniok, de azért lábukat, a túlnyomó kath. többség tiltakozása ellenére is, erősen megvetették és 1672-ig a városban önállóan szervezve maradtak.

Pozsony városában az evangélikus egyház csak 1606 táján nyert szervezetet, de annál rohamosabban terjedt el. Ez évben épült első iskolájuk az akkori Búza-piaczon, a városháza közelében. Templomuk, a mai Megváltó-templom helyén, annakelötte polgári ház, a Behm Balázs háza állott. Ezt a házat utóbb megszerezte a város és 1616-ban átadta az evangélikus gyülekezetnek, hogy abban istentiszteletet tarthassanak. Ennek helyén épült azután 1637—38-ban az evangélikusok új és fényes temploma, a melyben 1638 decz. 20-án hangzott el az első lutheránus hitszónoklat. Az építést Segner felügyelő vezette s az egész építkezési költség mintegy 23.000 tallerra rúgott. Két évvel később, az Orsolya-apácák mai templomának helyén imaházat emeltek a magyar szuperintendenciához szító hívek is. 1647-ben a német hitközség az előbbi iskola és a templom mellé hatalmas gimnázialis jellegű iskolát épített.

A hatalmas lendületnek indult egyházat azonban 1672-ben végzetes csapás érte, mely sok időre vetette vissza annak teljes kifejlődését. Tudjuk, hogy Pozsonyban az ott működött rendkívüli törvényszék ítéletei következtében

A kálvinista egyház.

A pozsonyi evangélikusok.

ez idő tájban igen izgatott hangulat uralkodott. Legizgatottabbak voltak természetesen a protestánsok, mert hiszen a Pozsonyban éltek legnagyobb része protestáns nemes volt. Természetes az is, hogy mind az udvarban, mind a királyi tanácsosok körében a legnagyobb bizalmatlansággal, de éber figyelemmel kísérték minden mozgalmat, minden gyanúsabb gyülekezést. Már pedig a pozsonyi evangélikusok 1671/72-ben sokat gyűléseztek. Templomukban jöttek össze, mint mondák, azért, hogy egy évek óta engedetlen hívők megrendszabályozása, esetleg a gyülekezetből való kizárása fölött tanácskozzanak. Mivel azonban e tanácskozások, melyeken a lutheránusok és így a város legelőkelőbb polgárai vettek részt, szorosán zárt ajtók mögött folytak s a titkolódzás jellegével bírtak, csakhamar mindenféle mende-mondákra, gyanúsítgatásokra adtak alkalmat. Mondogatták, hogy a város tanácsának többsége evangélikus lévén, összekötöttségbe lépett a protestánsok ügyét támogató törökkel, és hogy az Érsekújvárt ostromló török vezérnek három évi adómentesség mellett a várost átadni akarják. Mi volt igaz e beszédben, mi nem, azt ma eldönteni nehéz. Tény, hogy felkeltette a bécsi udvar haragját és romlást hozott az evangélikusokra.

A kormány vezető férfiai úgy határoztak, hogy egyelőre nem lépnek fel erőszakos eszközökkel, hanem arra való hivatkozással, hogy az evangélikusok királyi engedély nélkül királyi telekre építették templomukat és iskolájukat, követelték ezen épületek bezárását és átadását. E követelés végrehajtásával, esetleg erőszak alkalmazásával is, a királyi helytartó, Szelepcsényi György primás bízott meg.

Szelepcsényi a váci és pécsi püspököket bízta meg, hogy a királyi parancsot vigyék meg a város előljáróságának és ha lehetséges, intézzék el azzal békésen az ügyet. A tanács azonban vonakodott a királyi parancsnak eleget tenni, sőt az evangélikusok fejszékkel felfegyverkezve elállották templomuk ajtaját és valósággal ellentállásra készültek. A tagadó választ a világi és egyházi urak gyülekezete, kiket Szelepcsényi az ügy megbeszélése miatt palotájában összegyűjtött volt, nagy felháborodással fogadta és elhatározta, hogy a protestánsok vezérét, a lázító Vitnyédit el fogja záratni. Az evangélikusok viszont gyorsan egybegyűltek és követséget menesztettek I. Lipóthoz, hogy neki megtámadtatásukat elpanaszolják. Velök ment Vitnyédi is.

Pálffy Miklós gróf időközben kiadta Vitnyédi ellen az elfogatási parancsot és annak végrehajtását Göszinger János várnagyra bízta. A várnagy katonái Prenkirchen táján érték utól a követséget. Vitnyédit elfogták, a többi szabadon bocsátották. Midőn azonban másnap a jégtől zajló Dunán áthozták a foglyot, az időközben nagy számmal egybegyűlt polgárság erőszakkal kiszabadította kezökből és diadalkiáltások között vitte a városháza elé. A városi tanács azonban megszeppent. A nép erőszakoskodásának előre látható rossz következményeit tehát azzal igyekezett enyhíteni, hogy a kiszabadított Vitnyédit a nála megjelent Pálffy grófnak azonnal kiszolgáltatta.

Márczius 18-án megjelent az evangélikus iskola előtt Szomolányi Benedek pozsonyi kanonok, mint homo regius és Vattay István kir. ügyigazgató, mint biztos. A királyi helytartó parancsával jöttek, hogy az iskolát és templomot átkutassák. Az evangélikusok azonban Vattayt, ki már behatolt volt az épületbe, kidobták, Szomolányi előtt úgy csapták be a kaput, hogy karja két helyen is eltört. Időközben mindenünnen előjöttek az evangélikusok, ki fegyverrel, ki bottal, fejszével és egyéb eszközökkel felfegyverkezve és dühökben reátámadtak az arra békésen haladó, vagy ott álldogáló katolikusokra. Még az asszonyok is részt kértek az utcai háborúból és hamuval kevert sót hintettek a közeledők szeme közé, miközben éktelen gúnyolódásokat és szidalmakat vittek végbe. Valóságos utcai harc fejlődött ki, melyet a Schütz vezetése alatt megjelent katonaság csak nagynehezen tudott elfojtani.

Ez az incidens azután végleg eldöntötte az evangélikusok sorsát. Nemsokára erős haderő jelent meg a városban s azt teljesen elfoglalta, a kulcsokat a katonai parancsnok vette magához, a polgároknak minden lépését pedig ellenőriztette. Szelepcsényi, kir. helytartói minőségben, a királyi parancsnak ellenszegülő evangélikusok vezetői és lázítói ellen, május 23-án a nagyszombati kir. tábla előtt felségsértési pert indított. A tábla gyorsan

járt el és június 20-án már kimondotta, hogy az evangélikusok templomai és iskolája a fiskusra száll vissza, a bujtogatásban bűnösöknek talált polgárok pedig fej- és jószágvesztésre ítéltetnek. I. Lipót július 11-én megerősítette ugyan ezt az ítéletet, de a jószágvesztésre nézve azt rendelte, hogy előbb a fiskus véleményét kell kikérni, a halálbüntetésre nézve pedig a végleges döntést fenntartotta. Az ítéletet július 18-án reggel 6 órakor Kollonich kamara-elnök az úgynevezett „Zöldház”-ban hirdette ki. A két templomot és iskolát azonnal lefoglalták és a két prédikátort Reisert meg Jutoriust, mint idegen illetőségűeket, a városból, egész Magyarországból és az örökös tartományokból örökre kitiltották.

Mária Terézia 1774-ben új templom építésére adott engedélyt az evangélikus egyháznak. Nagy lelkesedéssel fogtak a munkához és a következő évben már állott a nyolcz oszlopon nyugvó, eredeti architektúrájával szépen ható templom.

Az evangélikus iskolának 1714-ben *Bél* Mátyás lett a rektora, a kinek a vezetése alatt a liceum fénykorát élte. A később beállott tespedésből az 1777-ben kiadott *Ratio educationis* rázta fel az evangélikusokat. 1783-ban új épületet emeltek az iskolának, mely 1811-től a liceum nevet vette fel. Az abszolutisztikus korban egy 1851. szept. 11-iki rendelet magánintézetnek nyilvánította a liceumot és éveken át nem tarthatott érettségi vizsgálatokat. Mindazonáltal 1855-ben új, kényelmesebb épületet emelt az iskola számára. Az első érettségit végre ismét az 1861—62. tanévben tartották meg. 1882-ben a theologiai tanfolyam önmálló akadémia lett, míg végre a közoktatásügyi kormánylyal 1895-ben kötött szerződés abba a helyzetbe hozta az evangélikusokat, hogy az intézet számára új, impozáns és minden tekintetben mintaszerű épületet emelhettek. A XVII. század közepe óta fennálló *Alumneum* pedig, ma, a főiskola szomszédságában emelt és 1901-ben befejezett díszes épületben, mint 120 növendék elhelyezésére alkalmas internátus folytatja üdvös működését.

A LEGUJABB KOR.

A XIX. SZÁZAD ELEJÉTŐL, 1847-IG.

Pozsony vármegye, mint az ország legnyugatibb vármegyéje, melynek nagyszámú és értelmes nemességét megerősítette az országgyűlésekre összesereglett nemesség is, sok tekintetben vezérszerepet játszott az országban. A mint azt látni fogjuk, a vármegye a szabadság eszméjéért lándzsát tört; az alkotmány megsértése ellen, túlzás nélkül, de mindig erőlyesen felszólt és átérezve annak a helyzetnek visszás voltát, mely szerint a volt jobbágyok most már nemcsak adóznak, de katonai szolgálatot is teljesítenek, mely kötelesség egyúttal jogalapja is volt a nemesség adómentességének, lassanként, jóformán észrevétlenül, mindig jobban és jobban megadóztatta önmagát, iparkodott javítani a jobbágyok sorsán és e részben annyira haladt, hogy midőn 1848-ban a törvényhozás a közteherviselés elvét kimondotta, ez a változás csak annyiban volt érezhető, hogy a törvény a robotot megszüntette s a nemességre aligha háritott nagyobb adóterhet, mint a mekkorát az már előzetesen különféle címek alatt önként elvállalt volt.

Emez állításokat bizonyítják a vármegye közgyűléseiről felvett jegyzőkönyvek és különösen a követeknek adott utasítások.

A XVIII. század végén és a XIX. század elején jóformán mindig csak adót és katonát szavaz meg az országgyűlés, a mely áldozatok ellenében a vármegye csak az alkotmány megtartására és a magyarság fejlesztésére adott utasítást a követeknek, de — a mint törvénytárunk bizonyítja — ezt a törekvést siker nem koronázta.

A nemesi felkelések.

Itt érdemesnek tartjuk egykorú szóhagyomány és Wertheimer Ede „Ausztria és Magyarország története a XIX. század első tizedében” című műve nyomán megjegyezni, hogy ámbár a főispáni minőségben a vármegye élén álló Pálffy család tagjai aulikus szempontból előtte jártak még a többi mágnásainknak is, *Pálffy Lipót* gróf, a nemesi felkelés vezére, 1805. nov. 7-én díszmagyarban megjelent a francziák Kőpcsény melletti táborában, és figyelmeztette a francia parancsnokot, hogy itt a semleges Magyarország kezdődik. Felszólalására Davous proklamációt bocsátott ki, a mely szerint a francia nem harezol a magyarok, hanem csak az osztrák császár ellen.

Azt is megemlíjük, hogy a győri, helyesebben kismegyeri ütközetben (1809 jun. 14.) Pozsony vármegye nemessége elég dicsőséggel vett részt. Ugyanis olgyai *Olgay Boldizsár*¹ felkelő főhadnagy nagyszámú francia katona, élelmiszer, podgyász, ló és a hadipénztár elfogásáért magas katonai

¹ Az olgyai *Olgay*-család, mely családfáját az első település koráig fel tudja vinni, Pozsony vármegye történetében nagy szerepet játszik. 1824-ben *Olgay Zsigmond* alispán. A múlt század 40-es éveiben *Olgay Titus* volt főjegyző, követ, alispán, 1861-ben ismét alispán. Az 50-es években és 62-ben a nagytehetségű és igen jellemes embert magas hivatalokkal kecsgették, ő azonban inkább megfogta az eke szarvát, hogy nagyszámú családját csekély jövedelméből fenntarthassa, de a csábításoknak mindig rendületlenül ellentállt. Ugyanilyen jellemes ember volt *Olgay Lajos* szolgabíró és több ízben országgyűlési képviselő, valamint *Olgay Miklós*, kir. törvényszéki bíró, kinek fia *Árpád*, jelenleg tisztii főügyész. Ifjabb *Olgay Zsigmond* táblabíró és képviselő volt, fia *Oszkár*, mint ny. államvasúti főfelügyelő Pozsonymegyében gazdálkodik.

rendjelet, az 1810. évi szept. 3-án tartott megyei közgyűlésen pedig *Csiba Dávid* nemesi felkelő, a megye rendjeinek jelenlétében, vitózségi érmet kapott. *Köglerich Ferenc* gróf az ugyanakkori 462. sz. alatti feljegyzés szerint már korábban 100 arany jutalmat ígért annak a pozsonymegyei felkelőnek, a ki elsőnek kap vitózségért kitüntetést. Beváltotta-e ezt az ígérteit, az a megyei feljegyzésekből nem tűnik ki.

A nemesi felkelés ügye egészen a 30-as évekig sokszor foglalkoztatta a vármegyét, egyrészt azért, mert a szegény nemesek felfegyverzése és a vármegye területén való élelmezése a vármegyét terhelte, a vármegyének pedig pénze nem lévén, az esztergomi káptalantól vett föl 1805-ben 8000 frtot, a mely adósságnak miként leendő törlesztése sok fejtörést okozott a vármegyének; másrészt meg azért, mert a mint azt az 1832. évi márcz. 10-én tartott ülésben hozott határozat bizonyítja, a kormány a nemesi felkelést minden áron be akarta illeszteni az álló hadsereg keretébe, s többek között azt kívánta, hogy minden nemes két évig tényleg szolgáljon a hadseregben, mi ellen a vármegye rendei erősen állást foglaltak; kifejtették, hogy mily hátrány volna ez a nemes ifjakra nézve, a nem nemesekkel szemben és e helyett azt javasolták, hogy megyénként vagy bizonyos kerületenként állítsanak fel egy-egy központi fegyverraktárt s a nemességet időnként rövid ideig tartó, de az álló hadseregtől elkülönített hadgyakorlatokra hívják be. Mivel azonban a nemesi felkelés a XVIII. század elejétől kezdődőleg már túlélte magát, ezen a téren újítás nem történt.

Megemlítendő még, hogy az 1809. évi május 3-án tartott ülésben 600 lovas felkelő felfegyverzése iránt történik intézkedés, és hogy az 1811. évi április 29-én tartott közgyűlés feljegyzése szerint a nemesség lusztrálása nyomán kimondotta a vármegye, hogy 45 lovas és 825 gyalogos nemesi felkelőt állíthat ki; végre, hogy az 1816. évi febr. 1-én tartott ülésen felolvasott nádori leirat szerint a nemesi felkelésben részt vett és erre önként jelentkező tisztek hasonló rangban átvétettek a rendes hadseregbe.

A magyar nyelv ügye erősen foglalkoztatta a megye rendjeit. Az 1805-iki országgyűlésen a rendek latin helyett már magyar nyelven írnak föl a királyhoz; a perek a törvényszékeknél magyar nyelven folytathatók. A király megígérte az 1792. évi VII. és IX. törvénycikk végrehajtását, a mely szerint csak magyarul tudók alkalmazhatók a kinevezés alá tartozó hivatalokba; de mindemez intézkedések végrehajtása nagyon lassú lépésekkel haladt előre, a mint ezt a megyei levéltárban levő feljegyzések is bizonyítják.

Pálffy Lipót gróf, főispáni helytartó, 1810. évi április 9-én magyar nyelven tartott beszéddel foglalta el állását, de, úgy látszik, főleg csak azért, hogy a megye rendjeiben kedvet keltsen a jogokat sértő királyi leiratok végrehajtására. Az 1811. évi aug. 5-én készült követ-utasításokban erőlyes hangon szorgalmazták a rendek a magyar nyelv jogainak elismerését, az 1815. évi febr. 15-én tartott gyűlésben pedig a rendek kimondták, hogy „*a nemzeti nyelvnek gyarapítása iránti gondoskodás arra emlékezteti a karokat és rendeket, hogy már régen eltelt legyen az az idő, melyet még 1806-ban a magyarul nem tudó némely ügyészek tekintetéből olyképp határoztak meg, hogy két esztendő mulva minden-nemű törvényes állapotoknak magyar nyelven kellessék előadatni és folytatatni. Ehhez képest, minthogy még az is, a ki a nemzeti nyelvnél az idegent jobban kedvelné, erőltetés vagy erőszak ellen okosan éppen nem panaszkodhatna, de egyéb-iránt is, a tanult megyebeliek közül alig, vagy legalább kevesen volnának, a kik a hazai nyelvben elég alkalmasan nem írnának és beszélnek; ehhez képest a törvényes dolgok is, valamint szinte minden egyéb állapotok a megyénél magyar nyelven folytatatni rendeltetnek és ezen végzéseink szoros megtartására mind a bírák, mind a felek kötelezetnek.*” — A vármegye maga szolgáltatotta erre a jó példát, a mennyiben jegyzőkönyveit már 1807-ben magyarul vezetette. Igaz, hogy a jegyzőkönyvekben ilyen kifejezések olvashatók: „tudomány fejében szolgál“ (tudomásul szolgál), „tűzhányó csapatok“ (tüzérek) „böcsületli tisztviselők“ (tiszteletbeli), „vonaték“ (kivonat), „köztudományul véve“, „példázmány“, „napkönyv“, „nyelvtenyésztés“, „emésztési adó“, (fogyasztási), „rosszá hagyás“, (rosszalás), „hangászat“, „mentő himlő“, „növendék katona“ (újonez), „újonez-ügyész“ (joggyakornok), mely szavak némelyike azonban tökéletesebb a ma használatban levőknél. A jegyzők ezenkívül gondosan

A magyar nyelv ügye.

kerültek az idegen szavak használatát. Elképzelhető az öröm, midőn 1818. aug. 24-én a helytartótanács valamely közömbös ügyben magyar nyelven felelt a vármegyének. Ennek bizonyítására szolgálhatnak az 1818. évi aug. 24-én 722. sz. a. hozott határozatnak következő szavai: „*Ezen kegyes intézet a legnagyobb bizonyosággal szolgálna az iránt, hogy a nemzeti nyelvben a legszövevényesebb tárgyokban is alkalmasan lehet a remek szavakat és kifejezéseket ejteni és ennélfogva már a mult gyűléskor állapotok volna meg a megyebeli rendek, hogy kivéve azon tárgyakat, a melyek iránt kegyes közbenjárás iránt kéri meg a helytartótanács, minden egyebekben a fölírások magyar nyelven történjenek. És az ez iránt ugyanakkor megrendelt és elbocsájtott alázatos jelentés a jegyzőkönyvbe igtattatni rendeltetett a következő szavakkal:*“ . . . (Következik ezután egy szépen szerkesztett felirat.)

Az 1825-ben összehívott országgyűlésre, valamint a későbbiekre kiadott követi utasításokban mind erősebb hangon szorgalmazzák a rendek a magyar nyelv terjesztésére alkalmas eszközöket, 1831. jan. 4-én pedig küldöttséget rendelnek, melynek feladata arra való eszközökről gondoskodni, hogy a magyar nyelv a vármegyében mindinkább terjesztessék, s végzésileg kimondták, hogy kivéve a felírásokat és a külföldi hatóságokhoz intézett megkereséseket, minden elintézés magyarul történjék; más nyelven szerkesztett beadványokat hivatalból vissza kell utasítani és az uradalmakat felszólítani, hogy az úriszékek jegyzőkönyveit, sőt számadásaikat is magyar nyelven vezessék. Egyúttal jegyzőkönyvbe vették, hogy *Zichy* Károly gróf és *Esterházy* Károly gróf madalmaiban az egész ügykezelés magyar nyelven folyik. Itt érdemes megemlíteni a szlavóniai Verőcze vármegye átiratát, melyben a megkereső vármegye a magyar nyelv terjesztése iránt intézkedéseket kíván. (1832. máj. 21.)¹ A megye rendeinek s a többi törvényhatóság követeinek buzgólkodása csakhamar megteremtette a sikert, mert a követek 1835. decz. 4-én jelentik, hogy az országos rendek kimondták, hogy vitás esetekben jövőre a törvények magyar szövege lesz az irányadó, a mit a vármegye rendei helyeslőleg tudomásul vettek. 1837. május 8-án a vármegye elhatározta, hogy még a katonaságtól sem fogad el ezentúl német nyelven szerkesztett megkereséseket és erről a katonai hatóságot értesítette. Ennélfogva már 1838. máj. 14-én a katonai bíróságnak német nyelven és Szakoleza városának latin nyelven küldött levelét a vármegye elintézetlenül visszaküldte. Ugyanakkor *Bartakovics* Béla érseki helynök értesítését, hogy a lelkészeket az egyházszámadásoknak magyar nyelven való vitelére utasította, tudomásul vette. Ugyanúgy nov. 9-én jegyzőkönyvbe vette, hogy *Pálffy* Ferencz gróf nyárasdi és szomolányi uradalmában, az *Esterházyak* cseklézi uradalmában, a nagyszombati *káptalan* és *Motesiczky* Pál uradalmában az ügykezelés nyelve a latin, *Ullmann* (később *Szitányi*) Móricznál, a *Pálffyak* vöröskői uradalmában, a *bohuniczi* és *Motesiczky* István uradalmában német. Ezeket és a többi uradalmakat is, melyekben idegen nyelven folyt az ügykezelés, felszólították, hogy a ezifferi és vedródi *Zichyek* példájára a magyart tegyék az ügykezelés nyelvéné, decz. 10-én pedig felkérték a nádort, hogy a megyével magyarul levelezzen. Ezeket a felszólításokat, illetőleg kérelmeket a megye rendei 1839. nov. 2-án ismételték és ugyanakkor utasították a követeket annak a kieszközlésére, hogy az országgyűlés jövőre a királyhoz is magyar nyelven írjon fel; 1842 júl. 4-én pedig a helytartótanácsához írtak fel annak a visszas állapotnak a megszüntetése iránt, a mely szerint a vármegyéből újonczozott, Sándor czár nevét viselő 2-ik ezred katonáinak a pap az evangéliumot és a felsőbbség a napiparancsot tót nyelven hirdeti ki. 1844 nov. 9-én utasították a megyei adószedőket, hogy jövőre a katonáknak csak magyar nyelvű nyugtatványokra fizessenek. A kanczellária ama határozatával szemben, hogy a törvényeket az országban divó különféle nyelveken kinyomatja, a vármegye a fordítások terjesztésére ismételtlen megtagadta a közreműködést, azzal a megokolással, hogy ez csak zavarokat idézhet elő.

Anyagi áldozatoktól sem riadt vissza a vármegye, midőn a magyarság megerősítéséről volt szó. Így 1821 aug. 26-án utasította a vármegye tiszti-

¹ A kelet, a mennyiben a szövegből ennek ellenkezője ki nem tűnik, mindig a tárgyalás napját jelzi.

karát, hogy *Kőrösi Csoma* Sándor utazásának előmozdítására a vármegye területén hathatós eszközökkel gyűjtést rendezzen. A Nemzeti Színház is gondoskodásuk tárgya volt, a mit az 1815 febr. 15-én kelt határozat bizonyít, melylyel a tisztviselők a színház számára való gyűjtésre utasítattnak, a minék meg volt a kellő eredménye, a mennyiben az 1816 márcz. 15-én kelt jegyzőkönyv szerint *Stermenszky* János hegyentúli főszolgabíró 413 frtot és később 245 frtot küldött be. Az 1818 jún. 15-én és 1820 április 17-én kelt határozatok bizonyítják, hogy a vármegyének állandó gondja volt a gyűjtések folytatására. 1837 aug. 21-én ismét 636 frt 50 krt küldtek ily célra Pestre. Jellemző és a vármegye rendéinek gyakorlati felfogását bizonyítja az 1839. évi jul. 1-én kelt jegyzőkönyv tartalma. A követek ugyanis jelentik, hogy az ország nemeseitől viselendő 1 millió pengő frt megajánlására van az országgyűlésen indítvány. A terv szerint 400.000 frt a Nemzeti Színházra, 400.000



A RÉGI POZSONYI ORSZÁGHÁZ.

frt a magyar nyelv terjesztésére szükséges intézetekre, 200.000 frt pedig a Magyar Tudományos Akadémiára volna fordítandó. Erre a következő utasítást kapták a követek: *„Ambár a rendek a Magyar Tudós Társaságnak és a magyar színháznak a magyar nyelv kiművelődésére és pallérozására való hatását elismerik, ott mindazáltal, a hol nyelv nincsen, annak kiművelését lehetetlennek és ennélfogva a nyelv terjesztését előzőleg szükségesnek tartván, e célra minden intézkedéseket, a melyek a magyar nyelv terjesztésére szolgálnak, előmozdítani, egyúttal pedig preparandia iskolákat fölláítani és azokba alkalmas iskolamestereket és falusi jegyzőket képeztetni szükségesnek vélik, minélfogva a követ urak azt, hogy a megyebeli rendek a Magyar Tudós Társaságnak és színháznak gyarapodására a mostani körülállásokban még semmit sem ajánlanak, kinyilatkoztatják egyszersmind, hogy a fönnebbi célra minden iparkodásukat odafordítani fogják, hogy a magyar nyelvnek általános elterjedéséhez szükséges költségeket, annyit, a mennyi kívántatni fog, megajánljanak.“* Utóbb, 1844 február 26-án ugyancsak a népnevelés előmozdítása érdekében utasítást nyertek a követek, hassanak oda, hogy alapul véve a népesedés arányát, a katolikusok 10, az ágostaiak 2, a reformátusok 3, a görög-keletiek pedig 4 tanítóképző-intézetet nyerjenek államköltségen. A népiskolákra is volt gondjuk, a mit bizonyít az, hogy 1837 febr. 2-án örömmel vette tudomásul a vármegye, hogy *Zichy* Károly gróf Czifferen magyar népiskolát alapított, *Esterházy* Károly gróf pedig Szereden, a hol 76 gyermek jár állandóan iskolába s állandó küldöttséget rendelt ki, melynek feladata volt a népnevelés ügyét ellenőrizni.

De a katonaság megmagyarosítására, illetőleg a magyar államnak a katonaság körében való érvényesülésére is kiterjedt a vármegye figyelme.

Az ország rendei — a követeknek 1831. évi jan. 3-án tett jelentése szerint — 1830-ban elhatározták, hogy a kormány által 10 évre kért 28.000 újonczot csak azzal a föltétellel szarazzák meg, hogy „az 1792: X. törvényezikk és az 1807: I. törvényezikk nagyobb fogamatossága eszközlése végett a magyar és határőr seregben egyedül magyar tisztek alkalmaztassanak és ezek közt a többi ausztriai birodalomnak seregeitől külön lépcsőnkénti fölebbmenetel a tisztekre részve megengedtesen”. A király a magyar tisztek kinevezését kilátásba helyezte ugyan, de külön előmenetel iránt nem rendelkezett. A rendek fentartották követelésüket, mire a nádor elegyes ülésben azt a nyilatkozatot tette, hogy „mínekulána Ő Felsége a fennálló törvények eszközlését megígérte, a nádor 38 esztendőök lefolyása alatt tett szolgálatainak jutalmát veendi, ha a rendek ezen kívánságuknak további sürgetésétől mostan elállani fognak”. Erre az ország rendei a nádor kérelmére megszavazták az újonczokat, a kik közül Pozsony vármegyére 1822 esett. — A jegyzőkönyv fogalmazásából kitetszik, hogy a vármegye rendei nem lelkesedtek nagyon a hadsereg tényleges állapotáért. 1832. évi november 11-én utasításul kapták a követek, hogy szorgalmazzák a magyar katonaság hazaszállítását. Hasonló utasítást adtak 1847 okt. 18-án, különösen hangsúlyozva a magyar tisztek kinevezését mind a hadseregnél, mind a határőrvideken, melynek polgárosítását szorgalmazzák.

A nemzet mindig sérelmesnek tartotta azt, hogy az uralkodóház tagjai, kik iránt pedig nehéz időkben kimutatta tántoríthatatlan hűségét, oly ritkán mutatkoznak az ország területén belül, nyelvünket meg nem tanulják, a mi az ország fejlődésére nagy hátránnyal jár. Ezt tekintve, a vármegye rendei 1830 aug. 11-én utasításul adták a követeknek, hassanak oda, hogy a király és trónörökös az év egy részét hazánkban töltsse. 1832 nov. 15-én ugyancsak annak szorgalmazására utasították a követeket, hogy az öreg király legalább időnként, a megkoronázott V. Ferdinánd ifjú király pedig állandóan hazánkban tartózkodjék. Ferencz királynak 1835-ben bekövetkezett halála után a vármegye rendei oly hathatósan követelték azt, hogy Ferdinánd az „ötödik” ezímet használja, hogy midőn 1835 okt. 5-én Pálffy Ferdinánd Leopold gróf új főispáni helytartó kinevezési okirata fölolvastatott és ebben Ferdinánd király elsőnek volt ezímezve, a vármegye rendei kemény eszmezsere után, csak gyakorlati szempontból és óvás mellett egyeztek bele abba, hogy a főispáni helytartó a kinevezési okirathoz csatolt eskümintát értelmében I. Ferdinándnak tegye le az esküt.

Küzdölem a
sérelemes intéz-
kedések ellen

Mint a többi törvényhatóságok, úgy Pozsony vármegye is nehéz küzdelmet folytatott 1813—1825-ig a sérelmes intézkedések: az újonczozás, adómegajánlás, devalváció, az adónak ezüstben való fizetése, a só árának felemelése, az országgyűlés össze nem hívása, szóval az alkotmány rendelkezéseinek teljes figyelmen kívül hagyása ellen. Ebben az időszakban a kormányzásoknak az volt a szokása, hogy a törvénytelen intézkedéseket tartalmazó leiratok kettős borítékban érkeztek a vármegyéhez. A belső borítékban levő azzal az utasítással, hogy ez csak a gyűlés napján bontandó fel. Így volt ezímezve az 1811 márcz. 15-én tárgyalt leirat, mely szerint a bankjegyek értéke $\frac{1}{3}$ -ére száll le, a mit a vármegye részéről hatalmas tiltakozás követett. Erre április 22-én rosszalást tartalmazó királyi leirat volt a válasz, mire a vármegye felirattal felelt, kifejezve benne azt a törvényes álláspontját, hogy a kérdés csak országgyűlési határozattal intézhető el. Erre a felíratra természetesen újabb leirat érkezett jún. 18-án, melyre újabb felirat ment. Aug. 15-én, szept. 16-án, nov. 25-én egy-egy zárt levélhez volt szerencséje a vármegyének; ezekre ismételt felírat intéztetett a királyhoz, az országgyűlés is összegyűlt, de csak azért, hogy újonczokat ajánljon meg s a sérelem továbbra is megmaradt. 1822 okt. 15-én két leirat érkezett, melyekben ki volt fejezve az a vélemény, hogy mivel „úgy a császári hadak, mint a magyar katonaság” ezüstben kapja fizetését, jogos az a követelés, hogy az adó jövőre ne bankóban, hanem ezüstben fizetessék. A leirat ügyében összehívott gyűlés rendkívül zajos volt, a mit az 1541. sz. a. hozott határozat bizonyít, mely szerint: „A főispán úr a legutóbbi közgyűlés alkalmával e tárgy (t. i. a leirat) fölvetelésében némelyek által tett sértegető és alaptalan kiabálások iránt való tiszteletlenséget jelentvén, az ügyészi hivatal ilyen esetekben tisztí kötelességére figyelmeztettetik. Mivel a vármegyének nem állott módjában az, hogy

a bécsi kormány által a valuta tekintetében tett és életbeléptetett intézkedések végrehajtását megakadályozza, ismételt erélyes hangú feltejesztések után a törvénytelen rendelkezéseket végrehajtotta.

Hasonló bajok voltak a törvénytelen újonczozás elrendelésével is. Így 1812 július 16-án a főispán leiratot mutatott be, mely szerint a Napoleonnal kötött szövetség következtében 311 újonczot kellene kiállítani. A vármegye, hivatkozással az 1504 : I. és 1791 : XIX. törv.-cikkre, az újonczok kiállítását megtagadta. A főispáni helytartó a kérelem teljesítését szorgalmazta, mire: „voltak is némelyek a statusok közül, a kik a főispán úr vélekedéséhez hozzájárultak, de a többség ellentmondott. Látván a gróf adminisztrátor úr, hogy többszöri sürgetésére és kérelmére is, a Karok változatlanul megmaradtak véleményük mellett“, a többség határozatát ki mondta azzal a hozzáadással, hogy önkéntesek és pénz elfogadjatik. — 1813 április 18-án ismét érkezett egy fejedelmi leirat, melyben a vármegyétől gabona, ló, vágómarha és 335 újoncz követeltetik, ezenkívül a zsidóktól 12 katona. A vármegye azonban, „habár a főispán úr minden kigondolható és tehetségében levő móddal iparkodott a rendeket meggyőzni“, a kívánságot határozottan megtagadta és felír; de május 17-én, újabb fejedelmi leiratra mégis teljesítette a fejedelem kívánságát. 1814 jan. 31-én ismét királyi leirat érkezett segedelemért s 1427 újoncz kiállításáért. A rendeletet óvás mellett végrehajtották, de szorgalmazták az országgyűlés összehívását. 1815 máj. 15-én ismét fejedelmi leirat érkezett újonczok és adó megszavazása iránt. A leiratban a fejedelem már elismeri a nemzetnek az adó és újonczok megszavazása iránt való jogát, de tekintve a veszedelmet, szorgalmazza az újonczok kiállítását és a segítség megszavazását. A vármegye korábbi határozatához képest kijelenti, hogy a rendelet végre nem hajtja; de kész önkéntes adományokat elfogadni és ily értelemben felír. Aug. 1-én a főispán panaszszal telt beszédet mond, melyben előadja, hogy önkéntes adomány címén mindössze csak 50 mérő rozs, 50 mérő zab és 73.308 forint folyt be, a mi alig egy ötöde a kívánt összegnek. Ezért erélyesebb intézkedést szorgalmaz, a mit azonban a vármegye rendei annál inkább megtagadtak, mert ugyanakkor érkezett egy kettős boritékú királyi leirat, melynek tartalma az volt, hogy a só mázsája 2 frttal drágább lesz. Ez ellen az intézkedés ellen is erélyes feliratot intéztek a királyhoz, de azért a só olcsóbb nem lett. 1816 febr. 1-én az ország által egy hó alatt kiállítandó 60.000 újoncz iránt érkezett leirat, ugyanúgy 1821 jún. 25-én ismét törvénytelen újonczozás szorgalmaztatik. A vármegye fölír a törvénytelenesség ellen, mire november 29-én királyi leirat érkezik, melyben a felség kijelenti, hogy „elfoglaltságánál fogva“ most nem tarthat országgyűlést, de majd ennek is megjön az ideje. Erre a vármegye kijelenti, hogy önkéntes toborzás ellen nincs kifogása, de az újonczozásnál hivatalosan részt venni nem fog. Utóbb azonban meggondolva a dolgot, egy 1822 május 15-én érkezett leirat következtében az újonczozást óvás mellett elrendelte.

Végre a király 1825-ben az országgyűlést összehívta, melyre Pozsony vármegye követekül a tudós behéhazi *Bartal* Györgyöt és a liberális kisjókai *Takáts* Gáspárt¹ küldte. A sérelmek azonban csakhamar még egy újabbal szaporodtak, mert az országgyűlés panaszló feliratára a király azt válaszolta,

¹ A kisjókai *Takáts* családnak tagja Gáspár, az 1825-iki országgyűlésen követ volt és a legliberálisabb irány híve. 1828-ban alispán lett. Ambrus és Kálmán 1861. és 67-ben szolgabírák voltak.



BARTAL GYÖRGY.

hogy ő hajlandó ugyan tanácsosait esetről-esetre meghallgatni, de rendelkezéseit jövőre is mindig tiszta lelkiismerete és meggyőződése szerint fogja tenni. Ez az alkotmányossal és a királyi hitlevéllel homlokegyenest ellenkező álláspont a rendeket annyira elkéséltette, hogy Pozsony vármegye a legtöbb vármegyével egyetértőleg 1825 nov. 29-én azt az utasítást adta követeknek, hogy „ezen, a kormányzást határozottan fenéklő állítmányok visszavonásáig bármely hasznos törvénynek megállapítása szükségtelen és haszontalan, a követek tehát mindaddig, a míg Ő Felsője által ezen állítmányok vissza nem vonatnak, semmi nemű munkálkodásba ne ereszkedjenek“. A nádor belátta a helyzet nehéz voltát és közbenjárónak ajánlkozott, a minnek meg lett a sikere, mert a király egy „*Dohit paterni cordi nostro*“ kezdetű leiratával sajnálatát fejezte ki a félreértés fölött és kijelentette, hogy az alkotmányt híven megtartani kívánja. A vármegye rendei, meghallgatva e tárgyban a követek jelentését, a király leiratát azzal vették tudomásul, hogy ennek tartalma nem a királyi kegyelem kifolyása, hanem e nyilatkozat megtételére a király esküjénél fogva kötelezve volt és ezt jegyzőkönyvbe is vétették. Különben, hogy az 1825-iki országgyűlésen az intéző köröknek mennyire nem tetszett a szabadelvű áramlat, az kitűnik abból, hogy Takáts Gáspár szabadelvű irányban magyarul felszólalván, az elnöklő nádor rendreutasította őt a következő emlékezetes szavakkal: „*Jam dictum est ablegato comitatus Posoniensis, ut hac re supersedeat, et si hanc rem adhuc semel attingerit, iubebo dominationem vestram hinc exisse*“. (Magyarul: Már figyelmeztettem Pozsonymegye követét, hogy erről a dolgról többé ne szóljon, és ha a kérdést még egyszer érintené, parancsolni fogom, hogy helyét hagyja el.)

A szólás- és sajtószabadság.

A szólás- és sajtószabadság érdekében kemény harcokat vívott a vármegye. Már 1823 január 23-án utasítást ad a követeknek, hogy a sajtószabadság érdekében állást foglaljanak. 1836. évi május 4-én ismét utasítja őket, hassanak oda, hogy a megyei és országgyűlésen tartott beszédekért senkit se lehessen felelőségre vonni, a mely jog úgy is megilleti a nemest a Hármaskönyv II. részének 69. czíme és az 1635. évi LXXXIX., az 1625. évi LXII., és 1723. évi LVII. törvényezikk értelmében. Különösen nagy hatással volt a vármegye közönségére a követeknek az a jelentése, mely szerint Wesselényi Miklós báró a szatmári gyűlésen tartott beszédéért hűtlenségi perbe idéztetett, Balogh János, Bars vármegye követe hasonlóképp perbe fogatott. Még nagyobb elkeseredést szült Pest vármegyének az az értesítése, hogy a felségsértéssel vádolt országgyűlési ifjakat fegyveres kézzel elfogták, katonai őrizet alatt tartják, ügyük tárgyalása titkos ülésben fogantatosított, védő ügyvédjeiknek pedig esküt kellett tenni arra, hogy a titkos ülésben hallottakat senkivel közölni nem fogják s ez által a vádlottakat a szabad védelemtől megfosztották. Pozsony vármegyének e tárgyban elfoglalt álláspontja következtében július 2-án királyi leirat érkezik a vármegyéhez, a mely a rendeket megint, hogy a felírásokban ezentúl tiszteletesebb hangot használjanak, mert „*Az ügyek nem a levelezések száma, hanem belső értékük és az igazság szerint fognak elintéztetni*“. A rendek mindazonáltal kijelentették, hogy határozatukhoz ragaszkodnak és magukat királyi leiratokkal nem engedik kormányoztatni. Augusztus 21-én a kancelláriától érkezett hasonló tartalmú leirat, a melyet azonban a rendek egyszerűen félretettek. Ez alkalomból, egyszersmind Bars vármegyének ama panasza következtében, hogy az országgyűlésen mondottakért egyeseket hűtlenségi perbe fogtak, a követeket a legszigorúbb eljárásra utasította a vármegye. Pest vármegye gyűlésén Ráday Gedeon gr., országgyűlési követ ugyanebben a tárgyban erőlyes hangon beszédet mondott, a mit Bécsben olyannyira



SOMOGYI ANTAL.

rossz néven vettek, hogy a megyéhez egy királyi leirat ment, a mely szerint Rádaynak az országgyűlésen megjelenni nem szabad és ha ezt mégis megtenni merészelné, szünetkában meg fog akadályoztatni. Erre a felháborodás tetőpontra hágott. Pest vármegye panaszos átiratával a többi törvényhatóságokhoz fordult és mivel a leveleket a postán rendszerint elsikkasztották, azokat kéz alatt küldötte meg a megyéknek. Pozsony vármegye székháza ekkor rossz karban lévén, a gyűléseket többnyire a vidéken tartották. 1839. évi június 12-re Somorjába volt a közgyűlés kitűzve. A gyűlésen *Pálffy* Ferdinánd Leopold gr., főispáni helytartó elnökölt, ott volt a két alispán is, *Bittó* Béni¹ és *Németh* János.² A főjegyző felolvasta Pest vármegyének Ráday gr. ügyében érkezett panaszos levelét. Elkéseredett vita keletkezett. A főispán és vele a konzervatív párt emberei feliratot akartak a koronához intézni, ennek ellenében az ellenzék vezérszónoka, a tüzesvérű *Somogyi* Antal,³ olyan határozatot javasolt, mely a vármegye követeinek megtiltja a tanácskozásokban való részvételt mindaddig, míg az országos sérelem orvoslást nem nyer. A szavazással megállapított többség a határozat mellett foglalt állást, a főispán mégis a felirati pártnak a többségét jelentette ki. Az első alispán újra összehívta a szavazatokat és megállapította, hogy a felirat mellett a főispán szavazatának beszámításával csak 30-an, ellenben a határozat mellett 34-en foglaltak állást. Ekkor *Benefai* *Bacsák* Miklós,⁴ tiszti főügyész kelt föl, a ki különben nem tartozott a túlságosan liberális elemek közé és állásából



GRÓF APPONYI GYÖRGY.

¹ A sárosfai *Bittó* család, mely őseit a telepítés koráig fel tudja vinni és mindig e vármegyében élt, mindenkor nagy befolyást gyakorolt Pozsony vármegye működésére. 1828-ban *Bittó* Béni alispán volt, s azután követ. Fiai közül *István* volt miniszterelnök, nem szerepelt a vármegyében. Ellenben *Béni*nek legidősebb fia *Kálmán*, a 40-es években a megye al- és főjegyzője. 1861-ben és 1867–72-ig alispánja, nagy tekintélynek örvendett a vármegyében. 1873-ban képviselővé választották. Mint nyugalmazott honvédelmi miniszteri tanácsos halt meg 1897-ben. *Kálmán*nak fiai: *István* és *Dénes* tekintélyes megyei birtokosok. *Kálmán*nak fivére *Béni*, a megyei jegyzői karnak volt 1861-ben kiváló tagja. 1867-ben főbíró lett, később országgyűlési képviselő. Ma is vezérszerepet játszik a vármegye házában és mindama körökben, a hol megfordul.

² A nyéki *Németh* család állandóan résztvett Pozsony vármegye közéletében. *Vendel* táblabíró volt; *János* 1832-ben alispán, 33-ban követ, 37-ben ismét alispán; *Sándor* 48-ban főbíró, 1861 és 67 után haláláig tekintélyes vármegyebizottsági tag volt. *Dezső* jelenleg főszolgabíró, *Aladár* pedig az alispáni iroda vezetője.

³ *Derghi* *Somogyi* Antal (született *Vizkeleten* 1811-ben), régi megyei családnak nagytehetségű sarja kora ifjúságától kezdve a vármegye ellenzékének vezére volt. A főispán 1833. február 11-én „jeles ildomossága és a törvénygyakorlás ideje alatt tanúsított dícséretes iparkodása és alkalmaztatása tekintetéből”, tiszteletbeli jegyzőnek nevezte ki; de később szabadelvű irányzata a főispánt bosszantotta és ezért lemondásra kényszerítette. 1844-ben követnek volt kijelölve, de az erős főispáni nyomás elbukatta. Tevékenységét azután *Szatmár* vármegyében fejtette ki. 1848–49-ben a képviselőház tagja és *Kossuth* rendületlen híve volt. Emigrált és *Máltában* nyelvtanítással kereste kenyerét. 1867-ben hazajött, de a politikai életben már nem vett részt, hanem, bár kissé rendszertelenül, tudományos búvárkodással foglalkozott. Neve 1902-ben ismét forgalomba került a hírhedt *Karacsay*-kodex tartalmának megvitatása alkalmából. Sokan azt állították, hogy a kodexet ő gyártotta, de a kik az öreg urat ismerték, meg vannak győződve arról, hogy ő nem volt család, hanem tán ő is egyike a megcsalotoknak.

⁴ A *benefai* *Bacsák*-család már a XVII században alispánokat adott a vármegyének. *Bacsák* Miklós a 30-as évektől kezdve 48-ig tiszti főügyész volt s mint ilyen, pártatlan igazságszeretettel s ügybuzgalomával tűnt ki. Fia *Pál* (született *Szászon* 1836-ban) 1861-ben aljegyző, 67-ben főjegyző, 73-ban alispán lett. Utóbbi két hatáskörében rendkívüli szervező-képességének adta jelét. 1880-ban megvált az alispáni széktől és a *Pálffy* hg.-féle hitbizomány jószágkormányzója lett és mint ilyen a nagyon rossz anyagi körülmények közt levő uradalmat teljesen rendbe hozta. Fivére *István* szási birtokán gazdálkodik. A család egyik tagja. *Bacsák* *Kálmán* a 80-as években mint árvaszéki elnök halt meg.

folyó kötelességére hivatkozva, felszólította a főispánt, hogy a határozatot a többség akarátának megfelelően hirdesse ki újra. A főispán azonban kívánságának teljesítését megtagadta s föltéve süvegét, a gyűlést berekesztettnek mondta, azután maga melle véve a két alispánt, elhagyta a termet. A megye rendei együtt maradtak és Somogyi Antal több törvényre és megyei határozatra hivatkozva bizonyította, hogy a főispánnak nincs joga a gyűlést érdemleges határozat meghozatala előtt feloszlatni. Erre a rendek *Dóka László*¹ főbíró helyettes alispánnak kikiáltván, elnöklete alatt folytatták a gyűlést. Először is *Apponyi György*² és *Chernel Ferencz* táblabírákat, *Jankó Mihály* főjegyzőt, *Bacsák Miklós* főügyészt, *Földes Joakim*³ főbíró és *Bittera János* esküdtet *Szápáry Sándor* gr. elnöklete alatt kiküldték oly czélből, hogy a főispánt visszahívják a gyűlésbe. Midőn pedig a küldöttség eredménytelen eljárásról tett jelentést, a szavazatok újból való összeállítás után kimondották a rendek, *hogy a követek mindaddig, a míg a sérelem orvosolva nincs, az országos tanácskozásokban részt nem vehetnek.* Azután a jegyzőkönyv hitelesítettven, berekesztették a gyűlést, a melyen a tisztikaron kívül 2 főrend és 19 táblabíró is részt vett. A főispán panaszt emelt vármegyéje ellen s már július 1-én királyi leirat érkezett a vármegyéhez, a melyben határozatáért megdorgálják, és a rendeket utasítják, hogy a tanácskozást zavaró egyéneket puhatolják ki és tegyék meg ellenük a törvényes lépéseket. A vármegye a királyhoz intézett feliratban sajnálatát fejezi ki azon, hogy a felség a vármegyét a főispán egyoldalú feladása következtében megdorgálta, de kijelenti, hogy a vármegye közönsége részéről szabálytalanság nem történt. A főispán követett el törvényteleniséget, midőn a gyűlést ok nélkül berekesztette. Kifejti annak káros következményeit, ha a főispánnak joga volna a neki nem tetsző többség láttára a gyűlést feloszlatni és kéri a főispánt arra utasítani, hogy jövőre ilyen törvényteleniségeket ne kövessen el. Erre nov. 2-án egy semmitmondó kancelláriai leirat érkezett, a vármegye óvást emelt az ellen, hogy a főispán törvényes eljárásra utasítást nem kapott, a mire az ügy elintézését nyert, annyival is inkább, mert *Ráday Gedeon* gróf a további kellemetlenségek elkerülése végett lemondott követi állásáról.

A szólás- és sajtószabadság védelmezése érdekében az 1847-ig tartott országgyűlések mindegyikére utasítást kaptak a követek.

A lengyel forradalom kitörése és a nemzeti mozgalom elnyomtatása után a vármegye saját kezdeményezésére, vagy más törvényhatóságok megkeresésére, 1831 júl. 4-én és nov. 21-én a lengyelek érdekében felírt a királyhoz és 1832 jan. 23-án kimondotta, hogy a követek is ilyen értelemben való eljárásra utasíttatnak.

Érdekes a vármegyének 1832 november 15-én hozott határozata, melyben utasításul adta a követeknek, szorgalmazzák a főrendiháznak oly módon való átalakítását, hogy addig, a míg a tényleg jogosultsággal bíró főrendek élnek, ezek jogaikat el ne veszítsék ugyan, de jövőre a főrendiháznak tagjai csak olyanok lehessenek, a kiknek legalább 50 egész jobbágytelkük, vagy ennek megfelelő birtokuk van és e mellett évenként legalább 6 hónapig az országban laknak, továbbá a főrendek száma lassanként 120-ra apasztassék, az országgyűlés költségeit pedig a nemesség viselje. Az 1838 máj. 13-án kiadott követi utasításokban pedig ki van mondva az az óhaj, hogy a követ addig, a míg küldői föl nem mentik őt, hivatalt ne vállalhasson. 1844 febr. 26-án kimondotta a vármegye, hogy a követek igazolása jövőben is föltétlenül a küldők hatáskörébe tartozzék. Ugyanakkor azt is kimondották, hogy a külföldön lakó magyarok aránylagos adóval rovassanak meg, mert ezek *„az ország pénzét külföldre czipelik, a mely dolog hazánkra nézve annál föltötte*

¹ A *Dóka*-család a XVIII. században már szerepelt. Egyik tagja, Mihály, 1800 körül főbíró volt, úgyszintén ennek fia, a főntemlített László, 1848 előtt főbíró és táblabíró volt, jelenleg D.Sándor vármegyei közigazgatási gyakornok, a M. Közművelődési Egyesület aljegyzője.

² *Apponyi György* gr. életrajzi adatait más helyen közöljük.

³ A gütöri *Földes*-család Pozsonymegye történetében szép szerepet játszik. *Földes Joakim* a múlt század 30-as és 40-es éveiben a vármegye főadószedője és helyettes alispánja volt, 67-ben tevékeny megyebizottsági tag. Ennek most is életben levő fia, Gyula, a pozsonyi gazdasági egyesület és ügyvédi kamara alelnöke, a pozsonyi vármegyei Dunaármentesítő társaság igazgatója, a honvédegylet elnöke.

károsabb legyen, mivel azoknak más útoni visszaszívargása nem remélhető, s ennél fogva az ebből eredő nagy veszteség az adó által némileg pótoltságát. 1844 szept. 30-án a vármegye a követeknek utasításul adta, hogy az ősiség eltörlésére törekedjenek.

Az ipar és kereskedelem föllendítésének ügye szintén foglalkoztatta a vármegyét. Számos követi utasítás található a jegyzőkönyvekben az iránt, hogy a követek a Magyarország és Ausztria között fennálló és hazánkra oly káros határvámok megszüntetését vagy legalább a vámtételek méltányos átalakítását szorgalmazzák. A hitel előmozdítása céljából pénzüntézet alakítsák s a czéhrendszer helyett a szabad ipar lépjen életbe. (1826 júl. 10.) Örvendetes tudomásul vették a királynak azt az ígéretét, hogy a magyar hadsapatok szükségletei „honi kézművesek által szerkesztessenek”. (1831 jan. 3.) 1830 aug. 11-én

a kereskedelemnek föllendítését, 1843 ápr. 21-én a kereskedelem szabaddá tételét, az ősiség eltörlését és az úrbéri örökváltság megengedését adták a követeknek utasításul. 1844 decz. 9-én a „védegyelet” támogatását és azt határozták el, hogy a vármegye minden szükségletét hazánkban előállított czikkekkal fogja fedezni.

Számos határozata van a vármegyének, a mely kimondja azt, hogy az adózó nép újabb terhekkal meg nem róható. A közteherviselés elvét már 1832 nov. 15-én, 1834 febr. 3-án, 1839. júl. 1-én és 1844 febr. 26-án kelt határozatokkal kimondotta a vármegye és részben alkalmazta is.

1833 aug. 11-én tárgyalták a Budapesten alkotandó lánczhíd megépítése tárgyában kirendelt bizottság jelentését. Köztudomású, hogy a lánczhíd építésével Széchenyi István grófnak az a terve is volt, hogy a nemesség a vámmal megadóztassék és ezzel a közteherviselésnek behozatalára az első lépés megtörténjék. A vármegye küldöttsége ennél a kérdésnél abból a szempontból indult ki, hogy „hazánkban a kereskedelem a leggyarlóbb állapotban van s addig, a míg ezen a bajon segítve nem lesz, annál inkább fölösleges ilyen költséges vállalatba belekezdeni, mert a tervezett hid jóformán csak a Pest és Buda közt való kereskedelmet fogja előmozdítani, ennek a célznak pedig a fönnálló hajóhid is megfelel. Igaz ugyan, hogy jégzajlás idejében ezt a hidat kiszedik, de ekkortájtban az utak olyan gyalázatos karban vannak, hogy a közlekedés teljesen megakad. Ily célznak a fönnálló szabadságok és kiváltságok sikerét ideiglenesen is fölfüggeszteni annál kevésbbé volna tanácsos, hogy a hasonlatosságból vonandó következtetésnél fogva más ilyen esetekben is a sarkalatos szabadságok korlátozása kívántatnék”; ezt a küldöttségi jelentést a vármegye rendi magukévé tették. Ilyen irányú határozat a vármegye jegyzőkönyveiben nem található több és hogy ez a határozat sem fejezte ki a vármegye közvéleményét, az kitűnik az 1835 decz. 14-én hozott határozatból, melylyel a követek jelentésének elintézéséül tudomásul vétetett az, hogy az országos rendek a lánczhíd megépítését elhatározták; de kitűnik ez abból is, hogy a megye rendi már előzőleg és később is sok olyan költség viselését elvállalták, a melyeknek fedezésére kötelezhetők nem voltak.

Így, midőn 1822 júl. 1-én jelentés érkezett be arról, hogy Nagyszombat vidékén ragadós betegségek fordulnak elő, küldöttség rendeltetett ki a baj megszüntetése céljából s már 1824 márcz. 8-án határozott a vármegye az iránt, hogy Nagyszombatban kórházat állít fel, még pedig *az adózó nép megruheltetése nélkül*. 1824 okt. 4-én, a király nevenapján, volt Nagyszombatban a kórháznak díszgyűléssel egybekötött alapkövetétele. 1825 júl. 11-én jelentés érkezett be arról, hogy a kórház fölépült és rendeltetésének átadatott. Ez a



FÖLDES GYULA.

Ipar és kereskedelem.

A közteherviselés elve.

siker jóformán kizárólag a fiatal alispánnak, Beleházi *Bartal* Györgynek¹ volt az érdeme, a ki az ügyet melegen felkarolta s a megpendített eszmét elég gyorsan meg is valósította améltkül, hogy az üdvös intézmény megalkotásában az adózó nép megterhelhetett volna, a mennyiben a kórház építési költsége — 36,367 frt 17 kr — és még néhány ezer forint, önkéntes adakozásból gyűlt össze. A kórház máig is fennáll és a megye rendei lassanként a kor haladó igényeinek megfelelően fejlesztették.

A megyei
székház.

De azt, hogy a korrál mennyire haladt a vármegye, leginkább a vármegyeház és a börtönök építése körül mutatta ki. A székház ugyanis (régente a trinitáriusok kolostora) düledezőfélben volt, a börtönök pedig az igényeknek nem feleltek meg. A vármegye küldöttséget rendelt ki és 1826 júl. 10-én elhatározta, hogy a székházat újra építteti, még pedig az adózó nép nagyobb megterhelhetése nélkül. Kimondotta t. i., *hogy az építés költségeit a vármegye rendjei megajánlás útján fogják viselni* és az adózó nép csak fuvarokat köteles adni. Hogy a Pozsonyhoz közel lakó adózók a fuvarokkal túl ne terheltesenek, elhatározták, hogy az előirányzat szerint szükséges fuvarok költsége az összes adózók közt felosztassék és a fuvarokat tényleg kiszolgáló népesség a fuvar teljes értékével kártalaníttassék; 1839 decz. 2-án pedig elhatározták, hogy nemcsak vármegyeházat, hanem az újabb igényeknek megfelelő börtönöket is építenek, szintén a nemesség költségén. 1840 febr. 3-án intézkedtek, hogy az ideiglenes és később hibásnak talált előirányzat kívánta 60.000 forint a vármegye nemesei között kivettessék. 1842 decz. 12-én már jelentés érkezett be, mely szerint az építkezésre nagymértékű adakozások történtek, melyeknek főösszege azonban nincs kitüntetve. 1844 máj. 26-án jelentés érkezett arról, hogy a Feiglertől készített építési terveket Hild budapesti építőmester felülvizsgálta és jónak találta. E szerint az építkezés 78.379 forint 28 krajczárba került volna.

1844 szept. 3-án volt a megye-börtönök alapkövének letétele, a mi nagy ünnepség között folyt le. Jelen volt azon, nagy katonai kísérettel, az ország nádora, a Pozsonyban levő országos hatóságok és a megye rendei nagy számban. A szokásos díszbeszédet után, melyeket *Pálffy* Ferdinánd Leopold gróf, főispáni helytartó, és Kisfaludi *Liptay* Antal, pozsonyi kanonok, továbbá *Szmertnik* István, megyei főjegyző tartott, a nádor „az alapkövet a börtönök kápolnája alatti boltozatnak délkeleti alapfala mellett készített üregbe, az alapító oklevéllel együtt szokott ünnepélyes szertartásokkal, letenni kegyeskedett”. Az oklevélben a királytól kezdve a főhatóságok, a megye tisztikarának és táblabíráinak névsora van elősorolva. Az eljárás alatt mozsarak durrogtak, zene szólt, végül a főjegyző köszönetet mondott a nádornak megjelenéséért s ezzel az ünnepség véget ért. A vármegyeház és börtönök építésének költségét az 1847 évi szept. 23-án tartott közgyűlésen részletezték. E szerint a két épület építési költsége 133.386 forint 38 krajczárba került pp., vagyis 280.110 koronába.

A megye levéltárában és különösen a közgyűlési jegyzőkönyvekben még számos, többé-kevésbé érdekes, de mégis jobbára helyi érdekű határozat olvasható. Egy dologra azonban nem bukkan a kutató. Nem fog találni oly határozatot, a melyből a földesurak és a volt jobbágyok között akár csekély összeütközésre is lehetne következtetni s igaza van e vármegye egyik veteránjának, Bittó Béninek, a ki részint saját megfigyeléseül, részint egykorú följegyzések és szóhagyomány nyomán a következőleg nyilatkozik: „A megye főnemessége Zichy Károly és Pálffy József grófok kivételével mind aulikus

¹ Beleházi *Bartal* György 1809-től kezdve 1849-ig a közpályán működött. Életrajzi adatait más helyen közöljük. Fiai közül György, volt kereskedelmi miniszter, a vármegye életében nem szerepelt, de annál inkább összeforrt a vármegyével másik fia, János, a ki szolgabíró, követ, később képviselő és a vármegye bizottságának tevékeny tagja volt. Jánosnak fiai közül Kálmán és Ferencz most is tevékeny részt vesznek a közéletben, valamint Pálnak fia, Aurél, aki 1856-ban született Pozsonyban, a hol tanulmányait is végezte. 1875—1880-ig Pozsony vármegye tiszteletbeli, majd rendes jegyzője volt. A vármegyének egyik vezérérffia s mint ilyen évek óta a közigazg. bizottság tagja volt; a gazdasági egyesületnek most is másodelnöke. 1901-ben szabadelvű párti programmal a dunaszerdahelyi kerület képviselőnek választotta őt. 1903 decemberében Pozsony vármegye és város főispánjává nevezetvén ki, hivatalába 1903 decz. 21-én iktatták be. Az új főispánt mind a két törvényhatóság közönsége rokonszenvesen fogadta.

volt s a megye hivatalait elfoglalva tartó közép- és kismemességet politikai pártállásában erősen befolyásolta s azért a szabadelvű áramlat a vármegyében csak nagy küzdelmek árán bírt fölülemelkedni; de a főnemesség dícsőretére legyen mondva, a földesúr és jobbágy közötti viszonyoknak közhatósági ellátás alá eső kérdéseiben, nagyon kevés kivétellel, elég gavallérosak voltak minden befolyástól óvakodni, úgy hogy itt a megyei főfiscusnak, mint a jobbágyok hivatalbeli védőjének, sokkal könnyebb és kellemesebb dolga volt, mint akárhány más megyében és az 1832—36-iki úrbéri törvényeknek, (melyek mind Fekete Ferencz,¹ volt alispán és megyei követ tollából származnak) végrehajtása sehol az országban oly gyors tempóban és oly liberális szellemben bevezetve nem voltak, mint Pozsonymegyében.“

A gyűlési jegyzőkönyvekben névszerint elősorolvák azok a mágnások, udvari és királyi tanácsosok, pozsonyi káptalani küldöttek és táblabírák, a kik az elmúlt században 1848-ig a gyűlésekben résztvettek. Ezeknek névsora a következő:

A szereplő családok.

Melczér András, gr. Apponyi József, br. Perényi János, Farkas János, Ugronovics János, Stermenszky János, gr. Pálffy Ferencz, Makripodáry Miklós, Takáts István, Tapolesányi Zsigmond, Dóka Mihály, Fekete János, hg. Grassalkovich Antal, gr. Illésházy István, gr. Pálffy Ferdinánd, gr. Szápáry József, gr. Batthyány János, gr. Amadé Ferencz, gr. Zichy Károly, gr. Majláth János, gr. Amadé Tádé, gr. Teleky Sámuel, gr. Esterházy József, br. Jeszenák János, gr. Nádasdy de Paula, Galgóczy Antal, Desán József, Németh Sándor, Benyovszky György², Mérey Sándor, Laesny Miklós, Orosz László, Balassa János, Somogyi Antal, Horváth Ferencz, Jablánczy Károly, Szmertnik Imre, Thúróczy József, Balogh Lajos, Jezerniczky Károly és Antal, Takács Ignác, Imely Lőrincz, Bittó József, Kaszaniczky István, Kondé Ernest³, Baesák Vendel, Tapolesányi Gaspár, Olgyay Gáspár, Ábrahámffy József, Frank Alajos, Skultéty Pál, Terstyánszky János, Takáts Gáspár, Visnyovszky János, Boltizsár Gábor, Csiba Ernő, br. Pongrácz József, gr. Eszterházy Károly, gr. Viczay Mihály, Hegedüs György, Bittó Jónás, Nagy Károly, Szász Lajos,⁴ Farkas Albert, Tóth János, hg. Pálffy Antal, gr. Pálffy Vincez, gr. Esterházy János, gr. Dezasse Ferencz, gr. Kollonich Miksa, Névery Elek, Benyovszky Mihály, Rakovszky István, Kulcsár Tamás, Wachtler Bernát, gr. Pálffy József, gr. Pálffy Constans, gr. Apponyi György, br. Rosen András, gr. Szápáry Sándor, gr. Zichy Henrik, gr. Apponyi Lajos, Bartakovits Béla, Németh Vendel, Údvárnoky Lajos, Nagy Pál, Csernel Ferencz, Jablánczy Sándor, Boross István, Csenkey Albert, Szmertnik István, Vermes Ignác és Illés, Pauly Ferencz, Kalmár Mihály, Cséfalvay József, Benyovszky Péter, Farkas Imre, Szecesey Ferencz, Eördögh Alajos, Fadgyas Orbán, Büky Ferencz, Alatisz János, Menezser Miklós, Várady János, Sárkány Károly, Csiba József, Bublá József, Sackstetter János, Balogh Ferencz, gr. Pálffy Rudolf, gr. Esterházy Mihály, Fekete Ferencz, Molnár Rudolf, Petőcz Vendel, Burián Ignác, Galgóczy József, Kálmán Mihály, Prileszky Ferencz, Baesák László, Csenkey Albert, Bittó Károly, Bittó Béni, Németh János, Csiba Ferencz, Andrászky Antal, Kucséra Antal, Bittó Miksa és Mihály, Sipeky Sándor, Trójer Lipót, Méhes Péter, hg. Schwarzenberg Frigyes, Takács Zsigmond, Baesák Miklós, Gudics István, Botló József, Cservenka Károly, gr. Pálffy Móríc, gr. Zichy József, Cséfalvay Alajos, Burián István, Lieszkovszky Ignác, Medveczky Dániel, Nagy Ignác, Ollé Lajos, id. és ifj. Petőcz Zsigmond, Rauscher József, Vermes Vince.

Az 1809-től kezdve 1848-ig terjedő időben következő egének viseltek fontosabb tisztséget a vármegyében:

(Az alispánok névsora a fejezet végén az újabb alispánokkal együtt olvasható.)

Jegyzők voltak: Somogyi János, Takáts Alajos, Balassa János, Balazsovits Ágost, Németh János, Pusztay Sándor, Fekete Ferencz, Olgyay Gáspár, gr. Zichy György, hg. Odeszkalky Ágost, Prileszky István, Szalóky Antal, Somogyi Antal, Motesiczky István, gr. Erdődy Sándor, gr. Vicsay Károly, Tarnóczy Gáspár, Csenkey Zsigmond, Sipeky Ágost, gr. Zichy János, Baesák Zsigmond, Orosz László, Ambrus László, Nagy László, Kondé Péter, Pápay Károly, Csarada János, Motesiczky Móríc, br. Mednyánszky Géza, Benyovszky László, Gyökő Szilárd, Bartal Pál, Takáts Gyula, Prileszky Tádé, Bittó Kálmán, gr. Zamojszky Xavér.

Főszolgabírák voltak: Dóka Mihály, Palásty Antal, Bittó Jónás, Kulcsár Tamás, Stermenszky János, Jablánczy József, Somogyi János, Tebery György, Olgyay Zsigmond, Orosz Antal, Dóka László, Tebery Ferencz, Vermes Vince, Boltissár Antal, Prikel Ferencz, Odler József, Krasczenics Péter, Petőcz Antal, Trójer Lipót, Buzinkay Ignác,

¹ A galánthai Fekete család egyike a legtekintélyesebbeknek. A múlt században János és Ferencz alispán és követ volt. Az 1832—36. úrbéri törvényeket Ferencz állította össze. Ifj. János az 50-es években osztrák báróságot nyert, ennek fia Aladár a megyebizottságnak tevékeny tagja, Árpád pedig kir. járásbíró.

² Benyovszky Péter több országgyűlésen követe volt a vármegyének, de a konzervatív hajlamú férfiú a szabadelvű irányzattal egyetérteni nem tudván, lemondott állásáról. Fia Lajos nagybirtokos Nagy-Léghen.

³ A pókatelki Kondé család tagjaival állandóan találkozik a megyei levéltárban kutató. Jelenleg K. János nyugalmazott pénzügyigazgatósági helyettes.

⁴ Szász Alajos, volt apaji birtokos, udvari tanácsos volt; gyermekei közül László kúriai bíró, Ágost ny. törvényszéki bíró. Lajos gyermekei: Gyula és Sándor meghaltak.

Olgay Miklós, Nagy János, Bartal János, Prileszky István, Buzinkay Pál, Németh Sándor¹ Reiner András, Gál Vince.

Szolgabírák: Matejovics Bálint, Gyorgyovics József, Nagy János, Szász Alajos, Prileszky János, Molnár Pál, Marsovszky Kamilló, Rudnyánszky Antal, Földes Boldizsár, Várady János, Abrahamffy János, Olgay Lajos, Ollé Ignác, Cserny György, Sipeky Ágost, Csehy Zsigmond, Bittó István, Szöllőssy János, Kiss Ágost, Andrassy Dénes, Szüllő Miksa,¹ Frank István, Buócz Béla, Kondé Mihály.

Rendes főügyészek: Olgay Zsigmond, Buzinkay Ferencz, Molnár Rezső, Bacskó Miklós, Bittó Károly, Németh Vendel, Petőcz István, Burián István.

Rendes alügyészek: Olgay Gáspár, Frank Gábor, Takáts Gáspár, Frank Pál, Földes Boldizsár, Bittó Miksa, Csehy István, Buzinkay Ignác, Botló József, Záborszky József,² Vitál Alajos.

Adószedők: Nedeczky Ignác, Gudics István, Szöllőssy Elek, Bittó Gergely, Csiba József, Rauscher József, Bögy Jakab, Zaicz József, Takáts Zsigmond, Németh Károly, Rudnyánszky Antal, Gálffy József, Salix József, Gudics István, Nagy István, Nagy Ignác, Gyorgyovics József, Nagy Antal, Gál János, Cserny György, Balog Péter, Cséfalvay Dániel, Frank István, Földes Joakim, Vay Dániel.

Számvevő: Tapolcsányi Gáspár, Újgyörgyi Ferencz, Lieszkovszky Ignác, Bittó Ferencz.

Rendes fizetéses esküdtek: Laurenty István és János, Nemesszeghy József, Horváth Antal, Ernyey Mihály, Petók János, Kristóffy László, Mazur Károly, Szedmáky János, Molnár Mihály, Thúrőczy Károly, Petőcz Imre, Nógel Pál, Bittó András, Farkas Imre, Takáts Zsigmond, Deák Ferencz, Marcell Mihály, Kulcsár József, Nagy Ignác, Magassy Ferencz, Horváth János, Cserny Ferencz, Fekete János, Hollóssy János, Simcsics Ignác, Molnár Mihály, Thúrőczy Károly, Petőcz Imre, Méhes Ignác, Cserny István, ifj. Rauscher József, Vitál Antal, Ernyey Károly, Szöllőssy János, Szüllő Gáspár, Gyuresi Sándor, Szecsey József, Farkas Imre, Bittó András, Nagy Pál, Kulcsár József, Deák Péter, Cserny Ferencz, Klempa Gáspár, Rauscher József, Marcell Mihály, Molnár Zsigmond, Nagy Antal, Albus Ambrus, Vitál József, Bittera János, Bittó Sebestyén, Czintula János, Balogh Péter, Várady János, Petrovits Ignác, Frank István, Maczejovits István, Nagy Lipót, Szüllő György, Egyházy Bálint, Homoky János, Kiss Ágost, Timanóczy Ferencz, Kracsencics Vendel, Szabó János, Tóth Albert, Klempa István, Bittó Sebestyén, Szelezky Károly, Kondé Mihály, Kákonyi Károly, Zalka Lajos, Takács Ambrus, Prikkel László, Csenkey Vendel, Csiba Imre, Takács Kálmán, László Mihály.

A levéltárosi tisztet rendszeren az egyik jegyző viselte.

1848—1849.

Az 1848. évi márcz. 13-án tartott megyei gyűlésre érkezett a híre a bécsi forradalomnak, *Metternich* bukásának és *Batthyány* Lajos gróf magyar miniszterelnökségének. Ezeket a híreket az összegyűlt rendek nagy örömmel vették tudomásul, a követeket utasították, hogy meggyőződésük szerint, de szabadelvűen járjanak el, az ülésből tisztelgő küldöttséget menesztettek a nádorhoz, Batthyány Lajos grófhöz és Kossuth Lajoshoz és utasították az alispánt, hogy Kossuth életnagyságú arczképét a vármegye nagyterme számára megfestesse. Márcz. 28-án ismét gyűlést tartottak a rendek, a mely alkalommal Jankó Mihály alispán elnöklése alatt állandó bizottmányt neveztek ki a sürgős rendelkezések megtételére.

Zsidóellenes zavargások.

Nagy gondot okoztak a vármegyének a megye egész területén kitört zsidóellenes zavargások. A kisebb zavargásokat nem említve, április 8-án Nádason és Binóczon volt nagyobbfokú zsidózavargás, 25-én pedig Szereden. Ápr. 23-án és 24-én (husvétvasárnapon és husvéthétfőn) az akkoriban még a vármegye területéhez tartozó Pozsony-Váralján, az összeverődött csészelék a zsidóságot nemcsak bántalmazta, hanem 6 lakást, 2 raktárt, 35 boltot kifosztott, sok tárgyat elrabolt, a legtöbb tárgyat elpusztította és a mostani igazságügyi palota helyén állott Todesko-féle iskolaépületet lerombolta. A csekély számú katonaság fegyveresen lépett közbe és sortűzet is adott. Egy ember elesett és igen sokan megsebesültek, de a rend csak másnap volt helyreállítható, a vidékről berendelt lovaskatonaság és a fölfegyverzett országgyűlési ifjúság segítségével. Az ez alkalommal elesett embert azonban nem a sortűz ölte meg, hanem egy szomszédos ház emeleti ablakából lőtték le, a mint azt *Matolay* Etele, Zemplén vármegyének jelenleg nyug. alispánja, mint szemtanú, Lamberger előtt vallotta is. A kihágások megtorlása céljából a belügyminiszter, már ápr. 25-én kelt rendeletével, *Tarnóczy* Kázmér nyitrai alispánt rendelte ki kormánybiztosul és melléje *Rudnyánszky* József, kir. ügyészt

¹ A borsai Szüllő-családból származott György 1849-i országgyűlési képviselő, néhai Géza szintén képviselő, kinek fiai Árpád és Géza, az utóbbi jelenleg is orsz. képviselő.

² Az ötvenes években Pozsonymegye főnöke.

nevezte ki segédnek. A város tanácsa a kivételes bírósághoz kirendelte *Scharicz* György és *Dobelmann* György tanácsosokat, kőszeghi *Benedek* József és *Überpacher* Mihály választó polgárokat, *Mukuli* Károly és *Lackner* Mózes ügyvédek. A kivételes bíróság máj. 2-án megkezdte működését és rövid idő alatt száznál több mesterlegényt, inast, esavargót, egy sereg városi rendőrt (utóbbiakat azért, mert a zavargásokat tétlenül nézték) kisebb-nagyobb testi és börtönbüntetésre, részben eltolonczolásra ítélte. Úgy látszik, a főzavargó a 24 éves Pál Lőrincz hajóslegény volt, a kit két évi várfogságra ítéltek. Hogy mi volt az oka a zavargásoknak, az az iratokból okmányszerűleg ki nem tűnik. A dolog némi megértéséhez szükséges tudni azt, hogy 1848-ig Pozsony városában zsidóknak nem volt szabad lakni s a zsidóság a Pozsony vármegye területéhez tartozó Pozsony-Váraljára volt szorítva, de már 1847 körül a város területére is kezdett kiterjeszkedni, a mi a kihallgatott tanúk és vádlottak vallomása szerint városszerte bizonyos izgatottságot keltett. Úgy látszik, hogy bujtogatók nem voltak, hanem a csöcselék a két ünnep alatt összeverődött és kellőleg meg nem okolt dühének kifolyást adott. A nádasi és szeredi zsidó-zavargások megtorlása iránt tett intézkedések befejezése nem volt oly gyors, mint a pozsonyié, mert, habár már 1848-ban az elítélteknek a száma oly nagy volt, hogy a fogházra ítélteket büntetésük kiállása céljából a komáromi várba kellett szállítani, az ítélkezés több évig tartott, de a zsidóságnak bejelentett összes kára megtérült. Különben a zavarokra vonatkozó iratok óriási csomagjai Pozsony vármegye levéltárában 49 és 53 levéltári kulcs, Vegyes iratok/38 és 1857. I/b 3300 sz. a. vannak és a dolog iránt érdeklődőnek sok anyagot nyújtanak.

1848 őszeig az átmenettel összekötött munkálatok tétettek meg, de már szeptemberben komoly veszélyvel fenyegető felhők mutatkoztak az égen. A vármegye ezért alispánjának elnöklése alatt, szept. 4-én állandóan működő honvédelmi bizottságot rendelt ki; elhatározta egy önkéntes csapatnak saját költségén való felállítását és szervezését, mely csapatba a gyűlés folyama alatt a jegyzői karból *Nagy* László, *Pápay* Károly, *Gyíokó* Szilárd, *Csarada* János, *Takács* Gyula, *Zamojszky* Ferencz gróf, *Takács* Kálmán esküdt, *Csenkey* Vendel és *Bittó* Ferencz számvető jelentkeztek belépésre. A vármegye ezeknek a háború tartamára szabadságot adott, s kijelentette, hogy nemcsak fizetésüket tartják meg, hanem üresedés esetén gondja lesz a vármegyének rájuk. A többi tisztviselőnek a belépést nem engedték meg s intézkedtek, hogy a jegyzői kar egyik tagja állandóan a megyeházán tartózkodjék. Elrendelte végül, hogy az országgyűléstől megajánlott 42.000 embernek a megyére eső 3647 újonczból álló jutalékát a legsürgősebben végzendő toborzás, szükség esetében sorozás útján kiállítsák. A jó szándék végrehajtását nagyon akadályozta a teljes pénztelenség. Már okt. 21-én jelenti az alispán, hogy Braun marhakereskedőtől a magyar hadsereg részére 35.895 pengőforint értékű vágómarhát vásárolt, a mely összegnek $\frac{1}{3}$ részét a megyének kell fizetni, azonkívül naponként mintegy 50 mázsa húst kell szállítani és 200 kocsi fuvar adni. Braun másképp hitelezni nem akarván, az alispán kénytelen volt a maga nevére 38.716 p. frtról kötelezvényt kiállítani. A vármegye *Olgay* Titus volt alispánját és követét, most kir. táblai bírót, Pestre küldötte elő célból, hogy szerezzen a vármegye részére 400.000 p. frt kölcsönt. *Olgay* azonban 25-én csak 35.000 frttal tért vissza.



BITTÓ KÁLMÁN.

Az 1848-iki mozgalmak.

Ekközben az újonczozás az egész vármegye területén serényen és fennakadás nélkül folyt, csupán Nagy-,Valta- és Varrasúr községek tagadták meg a rájuk eső újonczok kiállítását; de a vármegye erélyes föllépésére ezek is fogantatották az újonczozást. Hogy mily teher hárult 1848 őszén, a schwechati útközet előtt, Pozsony vármegyére, az kitűnik *Csányi* László kormánybiztosnak a megyéhez intézett, s nehezen bár, de mégis végrehajtott rendeleteiből. Így okt. 21-én a kormánybiztos utasítja a vármegyét, hogy *naponként* 250 mázsa szénát, 300 mérő zabot, 2000 adag kenyér alá való fuvar, 50—54 mázsa húsnak megfelelő szarvasmarhát, 25 mérő babot, 25 mérő lencsét, 5 mérő köleskását és 10 mérő árpakását szállítson a brucki magyar táborba, s mindezt annélkül, hogy a vármegye csak egy garas ára előleget látott volna.

A Hurbán-
féle betörés.

Gondot okozott a vármegyének Hurban, a hlubokai lutheránus pap, továbbá Stúr és Hodzsa lázadása. Hurban ugyanis, a ki már korábban is izgatta a népet és éppen e miatt menekülni volt kénytelen, 1848 szept. 17—18. között néhány száz pánszláv bűjtogató, egy csomó nyugalmazott császári katonatiszt, s fegyverrel meg lövészerrel bőven ellátott cseh önkéntesek társaságában, Szenicz táján betört Nyitramegyébe, onnan a pozsonyvármegyei Szentjánosra és Malaczkúra vonult. Mindenütt fekete-sárga és tót zászlókat tűzött ki, melyekre fegyveres népét föleskette azzal, hogy addig le nem rakják a fegyvert, míg Szvatopluk országát vissza nem szerzik. A népet szóval és proklamációkkal bizdították fegyverfogásra, a mely proklamációkat a szláv nemzet tanácsa nevében adták ki, hármas halmon kettős kereszttel ellátott pecsétet ütve rája. A tót nép értelmesebb része nem hallgatott az ámitókra, de a volt jobbágyok között sokan hitelt adtak nekik, úgy hogy a sereg rövid idő alatt több ezerre szaporodott, a mi Hurbant annyira felbátorította, hogy népgyűlést tartott, ezen magát, Stúrt, Hodzsát és Jaroslávot ideiglenes tót kormányznak megválasztatta, s mindenfelé azt hirdette, hogy ő a császár megbízásából jár el és tény az, hogy magát császári ezredesnek czímezte. A magyar kormány értesülve a betörésről, a magyarsággal ugyan nem tartó, de Bécsből még magyarelles magatartásra utasítást nem nyert Knőr vezérőrnagyot küldte ki a Csekopieri, a porosz herceg-ezredekhez és a Ferenc József-vasasokhoz tartozó némi katonasággal és mozgósította Hurbanék ellen Pozsony vármegye magyar vidékeinek nemzetőrségét, a kiknek egy részét Knőr a lázadókhöz szító Nádason és Jabloniczán helyezte el, a katonaságot és a nemzetőrök többi részét pedig Ó-Tura felé vezette. E közben Hurban értesülve arról, hogy Nádason és Jabloniczán olyan kevés őrség van, ezek ellen indult, de útközben találkozott a pozsonyi, nagyszombati, tallói, diószegi és kossuti nemzetőrséggel, a kiket egy század Csekopieri támogatott. Rövid csata fejlődött ki, melyben az egykorúak előadása szerint *Petrovit* Dani, kossuti közbirtokos és nemzetőr ügyes lövéssel leterítette a tótok egyik vezérét, a mire ezek a hegyekbe menekültek vissza. A nemzetőrség és sorkatonaság a tót fölkelőket üldözni kezdte, a fölkelés főfészket, Miavát és Brezovát elfoglalta, mire Hurban látva, hogy gyűlevész népével eredményt el nem érhet, czinkosaival Morvaországba szökött, a fölkelők pedig a hegyekbe menekültek. A kormány *Jeszenák* János bárót rendelte ki kormánybiztosnak, a ki erélyes kézzel, de egyúttal jóakarattal egyidőre lecsillapította a kedélyeket és helyreállította a rendet.

Azonban decz. 4-én Hurban és társai ismét betörték és ekkor már velük jött Frischeisen császári ezredes egy zászlóalj Palumbini-féle gyalogossal, 3 század egyéb gyalogossal, egy század vértés és néhány ágyú kíséretében. Ezek ellen Beniczky és Kverlont mozgó csapatai küldettek, támogatva a pozsonymegyei nemzetőrségtől. Az összeütközés Budetinnál történt és bár a jobbára kaszákkal fölfegyverzett nemzetőrök az ágyútűz elől megfutottak, az önkéntesek Hurbant és társait megszalasztották.

Október 30-án volt a schwechati útközet. A kormány-közegek erőltették ugyan, hogy a vármegye nemzetőrsége is kivonuljon az ellenség elé, de a nemzetőrségnek alparancsnokai átlátták, hogy a nagyobbbrészt kaszákkal fölfegyverzett nemzetőröket nem lehet az ágyúk torka elé állítani, s így, hivatkozással arra, hogy a nemzetőrség a törvény értelmében az ország határain túl nem alkalmazható, az előnyomulást megtagadták.

Következett erre a császári hadaknak *Windischgrätz* herceg főparancsnoksága alatt való rendszeres előnyomulása. A Duna két partján szétszított összesen 64.000-nyi osztrák hadnak szélső balszárnya 6000 emberből *Simunics* császári altábornagy parancsnoksága alatt állott. Ennek ellenében a magyar seregből *Ordódy* ezredes parancsnoksága alatt, a megyei honvédelmi bizottmány rendeletére kövekkel és fatörzsekkel eltorlaszolt nádasi és jabloniczi szorosnál, mintegy 3000 emberből, részben nemzetőrökből, részben újonczokból álló dandár volt felállítva. *Simunics* decz. 14-én Gödingről *Holicson* át *Jablonicz* és *Nádas* felé kezdett működni, hogy *Nagyszombat*on keresztül a magyar sereg hátába kerülhessen. *Ordódy* csakhamar meggyőződött, hogy gyenge hadával az ellenség nagy számának ellent nem állhat, ezért rövid esatározás után *Nagyszombat*ba, onnan pedig *Lipótvárra* vonult vissza. *Görgey* azonban átérezve azt, hogy *Nagyszombat* elvesztése esetére *pozsonyi* hadállását meg nem tarthatja, *Guyon* ezredes és *Pusztelnik* tábornoki őrmagy vezérése alatt, 1700 főből álló csapatot küldött *Ordódy* segítségére, de midőn ez a csapat *Nagyszombathoz* ért, *Ordódy* már *Lipótváron* volt. *Habár Guyonnak Nagyszombat* megtartása volt a feladata, a megváltozott helyzet következtében neki a *Nagyszombattól* északnak 18 kilométernyire fekvő *Lipótvár* felé kellett volna húzódnia, mert a várra támaszkodva és *Ordódyval* egyesülve, *Simunicsot* az előnyomulásban megakadályozta s valószínűleg meg is verte volna; de ő *Nagyszombatban* maradt. A magyar sereg decz. 16-án vívta a véres és mégis dicstelen ütközetet. *Guyon* a városból kivezető kapukat eltorlaszolta. *Szenntanúk* állítása szerint azonban előőrsöket nem is állított ki, úgy hogy a magyar sereg az ellenség közeledését, a különben is nagy ködben, csak akkor vette észre, midőn az osztrákok ágyúi a *Nádas* felé vezető úton közvetlenül a város előtt megszólaltak. *Guyon* tisztikarával a „Fekete sas” vendéglőben étkezett, s az ágyútűz hallatára sietett csak az utcákon meggyújtott őrtüzeknél melegedő csapataihoz, melyek halálmegvetéssel védekeztek és legnagyobb részben elesetek vagy fogságba kerültek. Az ütközetből megmenekült, és *Szcred* felé, onnan pedig *Komáromba* siető *Guyon* jelentése következtében, a helyett, hogy őt mulasztásaiért haditörvényszék elé állították volna, az egész ország dicsérte vitézségéért; *Görgey* pedig kénytelen volt *pozsonyi* állását feladni és sietve visszavonulni. A csatában elesett névtelen hősök a *nagyszombati* régi temetőben aluszszák örök álmaikat jeltelen sírban. *Nagyszombat* hazafias polgársága szép honvédelmi emlékmű felállításával adta meg irántuk való kegyeletének jelét.



A nagyszombati ütközet.

A PEREDI HONVÉDELMI ÉMLÉK.

1848 decz. 20-án már a császári hadak parancsoltak *Pozsonyban*. A melléjük adott polgári biztos *Zichy Ferencz* gróf volt. *Kempen* altábornagy egy csomó rendeletet bocsátott ki a megyéhez, melyek közül a legérdekesebb az, hogy a vármegye állandó választmányát és a honvédelmi bizottságot feloszlatta, a konzervatív elemekhez szító egyénekből választmányt alakított, s a megyei tisztikart, kivéve néhány rebellist, az utóbbiak között *Bittó Kálmánt* is hadbíróvási ítéllettel való fenyegetés mellett arra kötelezte, hogy állásában megmaradjon. Ennek a választmány feladata a császári biztos rendelkezéseinek végrehajtásában állott. Ily rendelet volt az is, melynek értelmében a fiatal *Ferencz József* császárhoz a vármegye nevében hódoló küldöttség

volt menesztendő. A küldöttség jan. 29-én jelentette, hogy őket a fiatal esászár Ohnützben nagy szívéllyességgel fogadta. Ugyancsak a választmányi gyűlésen olvasták fel a különféle proklamációkat. Ilyen volt a többek között a magyar bankók tárgyában Windiehgürätz herczegtől kiadott több rendbeli intézkedés. Az egyik rendelet szerint a magyar bankók érvénye 1849 febr. 5-én megszűnt; de már 19-én újabb rendelet érkezett, a mely szerint az 1 és 2 firtos bankók elfogadandók; a márcz. 26-án kelt újabb rendelet szerint azonban ezek is érvénytelenek. Képzeltető, hogy ez a rendszertelen kapkodás mennyi zavart okozott. Így például *Ábrahámffy* János,¹ kosuti közbirtokossal történt, hogy jan. 29-én a császári katonaság néhány vágómarhat rekvirált tőle, melyeknek az árát a császári hadbiztos 5 firtos magyar bankókkal fizette ki, de a mely bankókat a történt felszólalás ellenében sem volt hajlandó a császári biztos beváltani. Földes Joakim főadószedő bejelentette, hogy a községi és megyei pénztárakba adó címén nagy mennyiségű magyar bankó folyt be, mire a császáriak megengedték, hogy az érvénytelennek nyilvánított bankókat igyekezzenek vesztességgel eladni. A főadószedő már febr. 16-án jelenti, hogy fáradozását siker koronázta, a mennyiben több zsidó kereskedő ajánlkozott a bankók átvételére és a legelőnyösebb ajánlatot Braun és hozzásegődött társa, Kohn tették, a kik már előbb a magyar és most az osztrák seregnek voltak szállítói és a kiknek a vármegye már 15.000 firtal tartozott. Ezek a magyar bankókat 5% leengedése mellett hajlandók voltak átvenni, azzal a föltétellel, hogy a vármegye útján eszközözendő szállításokat a jövőre is rájuk bízzák. Ezt a javaslatot a vármegye elfogadta és a vármegyében így sokan túladhattak a betiltott bankókon és megszabadulhattak a nagyobb kártól.

A csikós-huszárok.

Sok baja volt a császáriaknak a csallóközi lakossággal, a mely folytonos összeköttetésben állott a komáromi magyar sereggel. Ebben a seregben voltak többek között az úgynevezett Hunyadi, vagy másképpen *csikós-huszárok*. Ezek gyakran kitortek, az ellenség vonalán belül is zavarokat okoztak és hosszú ostoruk ellen az ellenséges lovasság és gyalogság bajosan védekezhetett. Ezek ellen ismételve bocsátottak ki szigorú rendeleteket. Ilyen a többi közt *Kempen* altábornagy márczius 15-én kibocsátott rendelete, melyben panaszkodik, hogy a csikósok egyesben és össze-vissza csavarognak s figyelmeztetve a népet arra, hogy a magyar kormány közegeivel való összejátszás föltétlenül kötélt által való halállal fog büntettetni, utasítja a tisztviselőket, lelkészeket, hogy tegyék közhírré, hogy „ezentúl minden községet, mely illetén lázadót, vagy egyes pártütőt (csikósokat vagy másokat) kebelébe befogad, elrejt vagy eltűrend, a helyett, hogy azokat befogná és átadná, vagy azokkal egyetértésben leend, 100 p. forintnyi pénzbüntetéssel, minden egyes, a községben megjelent és el nem fogott fölkelőért fenyeitni fogom, föntartván magamnak ezen büntetést azon mértékben, mint a községben megjelenendő vagy berohanandó pártütők kevés számmal lévén, könnyebben megfélemezhetők. keményebbre is fölhovattatni.“ Ezt a fenyegetést be is váltották, a mennyiben Felső- és Alsó-Nyárasd községek 1000 p. forintnyi, több más község pedig kisebb-nagyobb büntetést szenvedett.

A választmányynak azonban fő- és talán valódi feladata az volt, hogy az osztrák hadsereget requisitíók útján élelmezze. Hogy mily teher járult ezzel a vármegye lakosságára, az könnyen elképzeltető.

Petőcz György vértanusága.

Május elején *Petőcz* György,² a vármegye másodalispánja, nagy összeg pénzrel Csallóközbe ment, hogy a magánosoknak a requisitíó által támadt követeléseit kielégítse, egyúttal pedig Elő-Patonyban lakó és már régen nem látott családját meglátogassa. Ott tartózkodásának ideje alatt *Kosztolányi*

¹ *Ábrahámffy* János kosuti nagybirtokos 1848 előtt szolgabíró volt és a 60-as évek végén bekövetkezett haláláig nagy tekintélynek örvendett a megyében és különösen a külső járásban, a hol most is életben levő fiát, Gyulát, a megyebizottság tagját, ismételten képviselővé választották.

² A *Petőcz*-család két század óta szerepel a vármegye történetében. A vértanu György, az 1844-iki országgyűlésen követ volt, előbb főjegyző, utóbb alispán. Fivére, Vendel, táblabíró volt a 40-es években. Ennek fia Gábor, jelenleg a pozsonyi kir. törvényszék elnöke, a megyebizottság tagja. Ezenkívül *Petőcz* István táblabíró és 1867-ben az árvaszék elnöke. *Petőcz* Sándor megyei törvényszéki bíró volt. Fia Jenő, Pozsony vármegye főjegyzője, *Petőcz* Kálmán előpatonyi birtokos.

ezredes Komáromból kitört és az osztrákokat egész Pozsony határáig visszaűzte. Megtudva azt, hogy az alispán a vidéken van, figyelmeztette őt, hogy Pozsonymegye még némi újoncz-jutalékkal van hátralékban. (A vármegyére 3647 újoncz volt kivetve. A császáriak nem megbízható adatai szerint a vármegye 198 önkéntest és 1796 honvédet állított ki.) Petőcz György utasította a két csallóközi járás szolgabíróját az újonczozásra, a minek eredménye az lett, hogy néhány nap alatt mintegy 120 csallóközi ifjú állott a magyar zászló alá. Ezt megtudták a császáriak és elhatározták Petőcz György vesztét. Barátai figyelmeztették Petőczöt, hogy ne menjen vissza Pozsonyba, hanem számadását a komáromi várból küldje el, de a kötelességét ismerő, egyenes lelkű férfiú nem hallgatott a figyelmeztetésre; Pozsonyba utazott, hol azonnal elfogták, haditörvényszék elé állították, halálra ítélték és kivégezték. Az ítéletnek tudunkkal már csak egy nyomtatott példánya van meg Elő-Patonyban, idősb Petőcz Kálmánnál. Erdemesnek tartjuk tehát az ítélet teljes szövegét közölni a következőkben: „Hirdetés. Petőcz György, Pozsony vármegyének Elő-Patony községéből, 44 éves, r. kath., házas,¹ a megyének második alispánja, miután a fölötte tartott haditörvényszéki nyomozás folytán az Alsó-Csallóközben, Kosztolányi ezredes parancsnoksága alatt előnyomult lázadókat a helységekre történt kirovás által részint élelmezette, részükre 117 emberilletőség újonczozását elrendelte és az alája rendelt tisztviselőknek kémlő tudósítás szerzését írásilag is ajánlotta, a mely újonczozásnak azon következménye lőn, hogy az állított újonczok azonnal a magyar zászlóhoz eskettetvén, Komáromba küldettek. Petőcz György tehát a szokott törvényes eljárás után árulás, hűtlenség részvéte miatt, folyó 23-án hozott ítéletnél fogva, alispáni állásától fölfüggesztetvén, kötél által kivégeztetni és minden vagyona a pótlási összeg kiutalványozásáig lefoglalni határoztatott. A mely ítélet kötél helyett agyonlövésre változtatva megerősített s mai napon végrehajtatott. Pozsony, május 24. 1849. A császári, királyi hadi nyomozó-bizottságtól.“



BACSÁK PÁL.

Egykorúak állítása szerint a hadbíró azt a kérdést intézte Petőcz Györgyhez, hogy: „önt a fölkelők kényszerítették újonczozni?“, mire Petőcz azt felelte, hogy az újonczozás megtartása állásából folyó kötelessége volt. Ez a nyilatkozat okozta halálát, melyet küldöttségek megakadályozni kíséreltek, de siker nélkül. Az agyonlövés a várban történt. Midőn hajdúja a szemét bekötötte, azt az utasítást adta neki, mondja meg a megye urainak, hogy a vizsgálat folyamán senkit be nem vádolt s mint férfi halt meg hazájáért. Holttestét ugyanarra a szekérre tették, melyet utolsó útjában használt, és a katonai temetőben elásták. E derék férfiú ismeretlen sírját tehát semmi sem jelzi, de emlékéét kegyelettel őrizi a megye közönsége, mely 1861-ben emlékéét jegyzőkönyvileg is megörökítette s kivégeztetése 50-ik évfordulója alkalmával a vármegyeház dísztermében emléktáblát helyezett el.

Pozsony vármegyének két csallóközi járásában Komáromnak szeptember végén történt feladásáig ismételten szólt az ágyú. Így május 12-én Nagy-Légh alatt volt összecsapás, melynek következtében több ház és Benyovszky Péter juhakla, béresháza és istállója is leégett. Június 18-án pedig a hegyentúli járásban, Stomfa vidékén és Szentjánoson volt zavarodás, a hol egy 580 főből álló Hurbanista csapat garázdálkodott.

¹Hogy négy gyermek apja, kik közül a legidősebb csak 4 éves, a most is életben levő János pedig csak csecsemő, az kimaradt a hirdetésből.

A zsigárdi
csata.

Június 16-án volt a véres zsigárdi csata. A Vág mentén táborozó *Asbóth* tábornok reggel egy hadoszlopot Negyed és Farkasd felé küldvén, ő maga, hadainak zömével Zsigárdnak tartott. Ugyanakkor *Kosztolányi* ezredes a csallóközi Bős felé intézett támadást. Délelőtt 10 óra tájban *Asbóth* Királyrévnél találkozott az ellenséggel, ezt a községet s utána Zsigárdot véres szuronyrohammal bevette és egy fél ágyúüteget elfoglalt. A csata alatt azonban az osztrákok nagy erősítéseket kaptak, minek következtében az ütközetben amúgy is elfáradt magyar had Aszódra vonult vissza. Seregünk vesztesége elég nagy volt, mert az osztrákok által visszafoglalt föl ittegen kívül még három ágyunk s mintegy 500 emberünk veszett el.

Ugyanekkor Nagy Sándor az ellenségnek Szered és Sempte közt vert hídját szuronyt szegezve elfoglalta és az ellenséget Galgócz felé visszaszorította, de később hátrálni kényszerült s négy ágyújának és 160 emberének elvesztése után előbbi állására vonult vissza. Szakértő írók (Rüsztov, stb.) egyhangulag annak tulajdonítják a magyar sereg jún. 16-iki kedvezőtlen eredményeit, hogy a fővezérletben kevés volt az általános áttekintés, az alvezérekben pedig még kevesebb az önállóság, a mennyiben ezek a megbízásokat tehetségük szerint végrehajtották ugyan, de a csata folyama alatt kínálkozó kedvező helyzeteket kihasználni nem tudták.

A peredi
csata.

A következő napok a seregek elhelyezésében multak el. A kiadott rendeletek szerint a magyar második hadtest 20-án hajnalban a Kis-Dunán, Aszódnál vert hídon átkelve, ott megvárta a Negyednél a Vágon átkelt harmadik hadtest beérkezését. Az első hadtest feladata volt Semptét bevenni, itt a Vágon keresztülmenve, Galántánál összeköttetésbe lépni a második hadtesttel. A komáromi várórséget alkotó nyolczadik hadtest egy része pedig az aszódi hídat fedezte. *Görgey* Királyrévig lovagolván, ott a nyolczadik hadtestnek csak egy kis osztályát találta, mert a parancsnok, *Asbóth* tábornok, a helyzetet alkalmasnak vélte a támadásra és az ellenséget tényleg Pered és Alsó-Szeli közé visszaszorította. De az osztrákok segítséget nyervén, Peredet ismét elfoglalták. *Asbóth* átlátva, hogy Pered község a helyzet kulcsa, itt véres utcai harcokat folytatott, változó szerencsével, míg végre déli egy óra tájban csapatainak élére állva, borzasztó utcai harc után, melyben minden egyes házat külön kellett elfoglalni, az ellenséget Peredből kiűzte. Az ellenség eleinte tűrhető rendben vonult vissza, de utóbb, a Würtemberg-huszárok erélyes támadásával, a visszavonulás vad futássá vált s a szaladók csak Vizkelet és Taksony vidékén állottak meg. Nem volt ily szerencsés az aszódi híd körül való harc, hol az ellenség tűzéhez még kevésbé szokott Károlyi-huszárok az ellenség rohamait nem tudták kiállani s ismételve megfutottak, futásukkal a többi csapatot is zavarba hozva. Az állásokat azonban a magyar sereg mégis megtartotta. Ezen a napon értesült *Görgey* arról, hogy az ellenség egy 13.000 emberből álló és 48 ágyúval rendelkező orosz hadosztályal erősödött, mi által ereje 30.000-re emelkedett, a minek ellenében ő alig tudott 18.000-nél többet felhasználni, mert hiszen az első hadtestre, melyet Nagy Sándornak nem sikerült a Vágon keresztülvezetni, nem számíthatott. A czélszerűség tehát azt kívánta volna, hogy 21-én ütközet nélkül vonuljon vissza, annál inkább, mert hadállása mögött ott volt az érsekújvári Dunaág és a Vág vize, a mi esetleges vereség esetében a sereg visszavonulását megnehezítette. Seregét úgy állította föl, hogy a harmadik hadtest Peredtől a Vágig a jobb szárnyat, a második hadtest Peredtől a Dudvágig a bal szárnyat alkossa és ennek egy dandára a visszavonulási vonal biztosítása végett Királyrévet minden áron megtartani igyekezzék; Nagy Sándorhoz pedig parancsot küldött, hogy a Vágon való átmenetelt teljes erővel megkísérelje és ha a terv sikerül, az ellenséget oldalba támadja. Az ellenség, meggyőződve arról, hogy előtte sokkal gyöngébb csapatok állanak, mint a milyenekkel ő rendelkezik, már a jan. 20-ika és 21-ike között való éjjelen csatarendbe állította csapatait s hajnalban támadott. A harc a magyarságtól előtte való napon elfoglalt Alsó- és Felső-Szeli között kezdődött, honnan a magyarok rövid csatározás után Királyrévre vonultak vissza, a Deákinál föllállított előcsapatok pedig Peredre. Ezután ágyúharc fejlődött ki, a mely délelőtt 10 óráig tartott. A derék harmadik hadtest, mely a hadjárat alatt már annyi babért aratott, az ellenség bal szárnyát visszaszorí-

totta, ellenben a magyarság bal szárnyát alkotó második hadtest visszavonult, mi által a magyar sereg annak a veszélynek volt kitéve, hogy arczéle, mely eddig a Vágtól a Dudváigig terjedt, megváltozik és az egész sereg a Vág vize elé kerül, a mit minden áron meg kellett akadályozni. Görgey ezt a veszélyt látva, lovasrohamra akarta vezényelni a balszárnyat, midőn arról értesült, hogy Királyrév, mely az Aszód felé való visszavonulásnak volt kulesa, elesett, ő tehát egyéb intézkedésekkel elfoglalva, Kászonyi ezredesre bízta a roham vezetését. Ez a 12 huszárszázad élére állva, megbízatását a legnagyobb bravúrral végrehajtotta, az ellenséget visszaverte, de egyszerre oldalról, elrejtett ütegből pusztító kartácestűz érte, a mi a huszárokat zavarba ejtette, mire az ellenséges lovasság űzőbe vette őket. Szerencsésükre a Perednél levő kis erdőben elhelyezett hatvanadik honvédszászlóalj oldalába tüzelt az üldöző



GRÓF APPONYI ALBERT.

osztrák lovasoknak, mire ezek vad futással menekültek. De az ellenség túlnyomó erejének a magyar csapatok ellentállni annál kevésbé tudtak, mert a vezetőknek mindig a visszavonulási út fenntartására kellett a főgondot fordítani, Nagy Sándor a Vágon nem volt képes áttörni s egyesülni és így, bár a nap folyamán különösen a lovasság s a harmadik hadtest néhány bányulatosan hősiés rohamot intézett s halálmegvetéssel harczott, mindez nem használt semmit. A véres harcokra vonatkozólag álljon itt Klapkának az a megjegyzése, hogy a Királyréven átvonuló csapatainak iszonyú látvány jutott osztályrészül, a mennyiben „*az önfeláldozás, a halálmegvetés, a melyet a napi harcban elfáradt es kitéhezett honvédeink ezen falu ostrománál tanúsítottak, e hősiességekben különben is gazdag hadjárat későbbi harcaiban majdnem példa nélkül maradt s látnunk kellett elesett bajtársainknak az utcákon és udvarokban halmokba feküdt honvédek s velük az osztrákok holttestét.*” Délután négy órakor Görgey a visszavonulásra parancsot adott, a mi véres harcok után sikerült is. A harmadik hadtest e napon 524 embert, a második 2100 embert, a nyolczadik hadtest 310 embert veszített és körülbelül itt enyészett el a remény arra, hogy a véres küzdelmet végső siker koronázza. A pozsonyvármegyei honvédegyesület 1869-ben szobrot állított Pereden az elesett bajtársak emlékének.

Ezután még néha-néha kicsapott a komáromi várórség és Pozsony vármegye területére űzte az ellenséget. A szolgabíró jelentése szerint jún. 18-án 580 főből álló Hurbán-féle csapat garázdálkodott Stomfa vidékén. A központi választmány hűségesen szállította a kiélt népségnek még megmaradt zsinját az ellenség táborába s azután halotti esőnd lett.

1850—1904.

Az 50-es évekről vajmi keveset szólhatunk. A császáriak a vármegyét két darabra osztották, kikanyarítva belőle az akkor „Alsó-Nyitra megyé”-nek nevezett kerületet és habár a pozsonyi kerület élére megyei embert, Záborszky Józsefet helyeztek, az elég szerény sorsú vármegyei nemesség közül csak nagyon kevesen vállaltak hivatalt és ha valahol, úgy Pozsony vármegyében joggal lehet alkalmazni a „csehek Magyarországon” mondást.

Az évek multak kétség és remény között, míg végre 1860-ban a jobb jövő reménye kezdett derengeni. Nem lévén feladatunk a protestáns pátens kibocsátása következtében támadt s Pozsony városában kicsúcsosodó mozgalmat itt részletezni, áttérhetünk a „Pozsonyi Megyei Gazdasági Egyesület”

Társadalmi
mozgalmak
1849. után.

megalakítására, mint az első életjelre, a melyet a vármegye közönsége adhatott. *Batthyány* József, *Esterházy* József és Mihály grófok, a *Pálffy*ak, *Bittó*, *Gyiók* Szilárd és több más középbirtokos egyesült oly ezelből, hogy a vármegyében gazdasági egyesületet alapítsanak. Csakhamar együtt volt 10.000 forint és az egyesület 1861 márcz. 4-én megalakult. Elnökké *Pálffy* János gróftól választották, a ki tisztét nagy áldozatkészséggel és odaadással 1866-ig vitte; elnöktársai voltak a megalakuláskor *Gyiók* Szilárd, a nagy gazda és *Czilchert* Róbert, a híres juhtenyésztő. 1864-ben *Pálffy* István gróf¹ lett másodelnök, 1871-ben elnök, a mely állását a mai napig a legnagyobb buzgalommal tölti be. Később *Esterházy* Ernő volt másodelnök, *Bittó* Béni alelnök, ezek után *Bartal* Aurél másodelnök és *Földes* Gyula alelnök. Az egyesület titkára volt nagyon rövid ideig *Kiripolszky* Károly, azután 1871 végéig *Földes* Gyula, 1872-ben *Kiss* Mihály, 1873-tól kezdve ismét *Földes* Gyula, 1900-tól kezdve *Horváth* Jenő.

A megyei
bizottmány
működése.

Ugyancsak 1860 nov. havában megkezdődött a később főispánná kinevezett *Pálffy* József gróf elnöklete alatt a vármegyei bizottmány szervezése s a tisztújításhoz szükséges előmunkálat megtétele. Sajnos, hogy e tekintetben, valamint a vármegyének 1861 őszén történt szétűzetésére vonatkozólag hiteles adatok nincsenek, mert a rávonatkozó iratok s jegyzőkönyvek a levéltárból eltűntek. A vármegyei levéltáros, a ki az ott őrzött iratokról kulesot készített, a kulesban „II. németrendszer alattiak 1853—61. közigazgatási, b” jel alatt megjegyzi, hogy az elnöki könyvek és iratok 1861-ben Bécsbe, az udvari kancelláriához küldettek, a hol azokat elégették. A még életben levő egykorú szereplők pedig oly korban vannak, a mikor éppen a legérdekesebb részletek elmosódnak az emlékezetből. Annyi tény, hogy az 1860 őszén megalakult vármegyei bizottságba a többi megyék példájára a jelesebb emigránsokaf bevették, mert a jan. 3-án tartott tulajdonképpeni szervezkedő ülésre már fenyegető leirat érkezik a miatt, hogy a vármegye „az uralkodóház ellen pártot ütöket s külföldön tartózkodó lázadókat” vett be a megyebizottságba. 1861 jan. 3-án és a következő napokon tartott megyegyűlésen sok érdekes határozat kelt. Így, midőn a kinevezett főispán, *Pálffy* József gróf² az ülést megnyitotta, a vármegye határozatot hozott, hogy szigorúan az 1848-iki törvények alapján áll s a megválasztandó tisztikarnak utasításul adta, hogy csak törvényes rendeleteket lesz szabad végrehajtania. Ez a határozat és erélyes hangú fölirat volt a válasz arra a leiratra, a mely megtiltja az 1848-iki törvények helyreállítására irányuló kísérleteket. Ugyanakkor kimondotta a vármegye, hogy a királyi kancelláriát és a helytartótanácsot törvénytelen intézményeknek tekintti, ezekkel szóba sem áll s minden fölterjesztését csak a fejedelemhez és a tárnokmesterhez fogja intézni, a mely határozatát a vármegye következetesen meg is tartotta.

Az 1861-iki
tisztújítás.

Ezután, habár a felsőbbség a házi-adó kivetését megtiltotta, a vármegye az 1486. évi LXIV. törvényezikk, az 1537. évi XXI. törvényezikk, az 1715. évi LVII., az 1723. évi LXIII. és az 1765. évi XXI. törvényezikkre alapított jogánál fogva elhatározta, hogy szükségletét, a mely évi 24.100 frtban állapított meg, házi-adó kivetésével fogja fedezni. A bekövetkező tisztújítást megelőzőleg *Németh* Sándor 1848—49-iki főbíró ama felszólalására, hogy ő „suttomban” még mindig főbírónak tartja magát, kimondotta a vármegye, hogy a régi tisztviselők közül azok, a kik hasonló rangban szolgálni kívánnak, választás nélkül foglalják el állásukat. Ezután a tisztikar a következőleg alakult meg:

Első alispán: *Olgay* Titus; másodalispán: *Bittó* Kálmán; főjegyző: *Nagy* László; aljegyző: *Földes* Gyula (jelenleg magánzó), *Csarada* János, *Bittó* Béni (j. földbirtokos);

¹ Erdődy *Pálffy* István gróf, v. b. t. t., császári és királyi kamarás, pozsonyi gróf, a család szeniora, született 1828 jún. 3-án. Egyike ama nagybirtokosoknak, a kik a vármegyei közügyek iránt melegen érdeklődnek. 1885-től 1901-ig a Magyar Közművelődési Egyesület elnöke volt, 1864-től pedig a mai napig fáradhatatlan elnöke a pozsony-vármegyei gazdasági egyesületnek. Béla fia szintén résztvesz a megyei közügyekben.

² Az Erdődy *Pálffy* grófok között, kik főbbé-kevésbé mind aulikusok voltak, kivált az 1801-ben született és 1876-ban meghalt József gróf szabadelvű irányával. 1848-ban a vármegye főispáni helytartója volt. 1861-ben ismét ezt az állást foglalta el s ekkor kitűnt az 1848-iki alkotáshoz való hű ragaszkodásával. 1867-ben újra főispán lett, mely állását 1869-ig a közönség legnagyobb meglegedésére töltötte be.

fő-adószedő: *Fülles* Joakim; számvető: *Bittó* Ferencz; főügyész: *Petőcz* István, *Vermes* Mór,¹ főmérnök: *Seidl* Károly és *Kiss* Lipót; főorvos: *Gerley* János és *Nademics* Domonkos. Törvényszéki táblabírákká megválasztottak: *Bacsák* Miklós, *Bartal* Pál, *Bartal* János, *Bartha* Béla, *Beniczky* Pál, *Bittó* Károly, *Boltizsár* Antal, *Bolló* József, *Benyovszky* Lajos, *Boross* István, *Burián* Ignác,² *Burián* István, *Cserny* György, *Csenkey* Albert, *Csefalvay* József, *Esterházy* István gróf, *Jablánczy* Sándor, *Nagy* Elek, *Petőcz* István, *Samarjay* Károly,³ *Szokováty* János és *Vizi* Sándor. A járásokban: a pozsonyi járásban főbíró: *Malatinszky* József; albirák: *Szüllő* Géza és *Szüllő* György; esküdtek: *Csiba* Imre, *Csörgey* Mihály, *Olgay* Gáspár, *Béray* Szilárd (utóbbi most ny. főbíró). Felső-esallóközi járás: főbíró: *Olgay* Miklós; albirák: *Olgay* Lajos és *Takács* Kálmán; adószedő: *Szelezky* Károly; esküdtek: *Bittó* Sebestyén, *Takács* Gyula, *Bittó* Lipót és *Farkas* Lajos. Alsó-esallóközi járás: főbíró: *Prileszky* István;⁴ albirák: *Kondé* Gyula és *Szelle* István; adószedő: *Palló* Endre; esküdtek: *Szabó* Károly, *Kondé* Ferencz, *Gálffy* Ignác, *Szigety* Gáspár. Külső járás: főbíró: *Zsigárdy* Imre; albirák: *Szászy* Gyula, *Petrovics* Ignác; adószedő: *Szabados* István; esküdtek: *Rázgha* József, *Szecey* József, *Marczell* János, *Vital* Gábor. Hegyentúli járás: főbíró: *Ollé* Lajos;⁵ albirák: *Tóth* Albert, *Czintula* János; adószedő: *Fröhlich* Nándor; esküdtek: *Pribila* Pál, *Szovincez* István, *Bittera* János, *Buócz* Gyula. Nagyszombati járás: főbíró: *Buzinkay* Pál; albirák: *Szöllőssy* János és *Takács* Ambrus; adószedő: *Prileszky* Antal; esküdtek: *Kákonyi* Károly. *Palugyay* Sándor, *Szecey* György, *Radics* Lajos; levéltáros: *Laurenty* János.

A február 4-iki gyűlésre az adók behajtása és az újonczozás foganatosítása tárgyában érkeztek leiratok, melyeket az irattárba helyeztek. Ugyanakkor *Scitovszky* János primás levelét olvasták föl, melyben a vármegyét mérsékletre inti. A vármegye fölkérte a primást, hogy legyen a nemzet és fejedelem közt közbenjáró. Felolvasták az egyházi hatóság átiratát, mely szerint a felsőbbség megtiltotta *Petőcz* György és kivégzett társai emlékére a vármegyétől rendelt gyász-istentisztelet megtartását, a mire a vármegye *Petőcz* György, *Mednyánszky* László br. volt vármegyei birtokos, továbbá a vármegyei származású *Anlich* Lajos és *Baldini* N. emléket jegyzőkönyvileg megörökítette. Márcz. 4-én ismét volt gyűlés, melyben a vármegye az Ausztriára és vele Magyarországra ráoktrojált alkotmány ellen a legerélyesebben tiltakozott; egyúttal kijelentette, hogy az országgyűlésnek Erdély nélkül Budára való összehívása törvénytelen, de azért a választások iránt az intézkedéseket megtette. A márcz. 23-án tartott ülést *Pálffy* József főispán hosszabb beszéddel nyitotta meg, a melyben kijelentette, hogy ő rendületlenül az 1848-iki alapon áll s mint a főrendiháznak tagja, ennek az elvnek keresztülvitelét fogja szorgalmazni, a mit a vármegye helyeslőleg tudomásul vett. Ugyanekkor jelentették, hogy Galántán *Olgay* Titus alispán, Nagyszombatban *Császár* (Kaiser) József, Stomfán *Szále* Antal, Szentjánoson *Zichy* József gr., Szempczen *Szüllő* György, Somorján *Olgay* Lajos és Dunaszerdahelyen *Bartal* János képviselőnek választott, mire *Olgay* Titus alispán előadta programmbeszédét, mely szerint ő is rendületlenül ragaszkodik az 1848-iki alaphoz.

Eközben serényen folyt a katonaság közvetítésével az adóvégrehajtás. A tisztviselőkhöz és birtokosokhoz 10—15 vasas németet szállásoltak be, a kiket az adóval hátralékban levő egyén, mindennel bőven ellátni tartozott. A tisztek közt nem egy volt, a ki szégyelve ezt a nem katonának való állapotot, serényen viselkedett, de annál jobban kizsákmányolta a helyzetet

Erőszakos adó-behajtások.

¹ A budafai *Vermes* család nevével állandóan találkozunk a vármegye jegyzőkönyveiben. Vincze táblabíró, Ignác 1849-ig vármegyei levéltáros, Mór 1861 és 1867-ben ügyész volt. Jelenleg Péter tekintélyes földbirtokos, Zoltán fősolgabíró, Ferencz solgabíró, Samu aljegyző.

² A Rajeczi (vagy a levéltárban levő adatok szerint helyesen Ragácsi) *Burián* családnak a XIX. században több tagja szerepelt a vármegyében. Így B. Ignác már a 30-as években, továbbá 1861-ben a vármegye táblabírája volt, 1867 után a közigazgatási és a legtöbb vármegyei bizottságnak tagja. Következtesen a szabadelvű iránynak híve volt. Fivére, B. István, 1840-től kezdve 1848-ig táblabíró, majd tiszti al-, később másodfőügyész. 61-ben táblabíró, 67 után a vármegyebizottsági, később a közigazgatási bizottság tagja. Előbbinek fia id. B. Pál, 67-ben solgabíró és jelenleg ny. kir. táblai bíró, a magyar közművelődési egyesület főjegyzője, a vármegyebizottság tagja. Az utóbbi ifjabb fia: ifj. B. Pál, a vármegye fősolgabírája, idősebbik fia pedig az 1851-ben született s időközben bárói rangra emelt István, 1872-től kezdve a diplomáciai pályán, mint kairói konzulátusi gyakornok, bukaresti és belgrádi alkonzul, moszkvai főkonzul, szófiai diplomáciai ügynök és athéni követ vált ki és jelenleg közös pénzügyminiszter, Bosznia és Hercegovina kormányzója, valóságos belső titkos tanácsos, császári és kir. kamarás.

³ *Samarjay* Károly 61-től kezdve a 80-as években bekövetkezett haláláig nagyon tekintélyes tagja volt a vármegyebizottságnak. Jelenleg Emil a közigazgatási bizottság tagja.

⁴ A prileszi *Prileszky* család tagjai közül kivált István, táblabíró, később árvaszéki ülnök. Antal tekintélyes földbirtokos és Tádé több országgyűlésen képviselő.

⁵ Olléjedi *Ollé* Lajos 1861-ben főbíró. 1867-ben másodalispán, urbáriális ismereteivel vált ki. Benceze vármegyebizottsági tag, anyakönyvi felügyelő.



GRÓF ZICHY JÓZSEF.

a legénység, a birtokosok pedig megunván a tolokodó vendégeket, néhány nap alatt kifizették adójukat. A katonaságnak ez időben különben is nagy hatalma volt, mert, a mint azt a helytartótanácsnak egy leirata is bizonyítja, a katonaságnak a sasos czímereket eltávolító, vagy egyébként rendetlenkedő egyének ellen, a polgári hatóság felszólítása nélkül is joga volt közbelépni.

A közlöttekéből is látszik, hogy az akkori viszonyok teljesen tarthatatlanok voltak. A vármegye és vele a többi törvényhatóság is a törvény alapján állott, ellenben a kormány a törvényes alapról hallani sem akart. Szept. 9-én a főispán és utána *Olgay* Titus alispán részletesen előadták az országgyűlésen történeteket és azt, hogy a felség az országgyűlést feloszlatta. A vármegye 2232. sz. a. határozott, a mely határozat azonban tussal olvashatatlanná van téve, alatta pedig e sorok olvashatók: „Legfelsőbb meghagyásnál fogva kitoröltetett. Pozsony, jan. 31. 1862. Neszter s. k.” A lap másik felén ezek a sorok állanak: „Miután pedig a képviseleti rendszer eszméje a küldöknök elháríthatatlan kötelességévé teszi, akkor, a mikor a szétesztatott országgyűlésről a népre történik hivatkozás, nyilatkozni az iránt, osztja-e képviselőinek nézetét és elveit, vagy sem, ennél fogva polgári kötelességét teljesíti Pozsony vármegye közönsége, midőn az országgyűlés mindkét házának az ország jogai védelmében tett fölratait, határozatait, szóval minden eljárását magáévá téve, hazafiúi küzdelmeiért köszönetet szavaz és ünnepélyesen kijelenti, hogy az országgyűlés a nemzet becsületét kiérdemelte s magának a honpolgárok kebelében ércznel maradandóbb emléket emelt. 390 1867. az 1861. évi gyű-

lésnek ezen, a törvénytelen provizorius kormány által kitorölt 2232. számú határozata a vármegye bizottságának Pozsonyban 1867., évi aug. 5-én tartott gyűlésében 390. sz. a. kelt meghagyása folytán általunk helyreállítatott és a jegyzőkönyvbe bevezettetett. Bittó Kálmán, első alispán, s. k., Bacsák Pál, főjegyző, s. k.”

Ugyanakkor tiltakozott a vármegye Pest vármegye és Pest városa bizottmányának törvénytelen felosztatása ellen, *Smolka* Ferencz reichsrathi képviselőnek pedig a Reichsrathban Magyarország függetlensége érdekében tartott nagyhatású beszédeért köszönetet szavazott.

Okt. 4-én volt az utolsó gyűlés. A vármegye közönsége már tudta azt, hogy a vármegye-bizottmányt karhatalommal fogják fölösztatni és ezért az egész tisztikar aláírta lemondását. Elkéseredett beszédek hangzottak; többek közt felállott az ősz *Zichy* Károly gr. és arra példálózva, hogy a vármegye felosztatását *Forgách* Antal gr. kanczellársága alatt rendelték el, a többi közt azt mondotta, hogy „csak sajnálni lehet azt, hogy e hazaellenes föladatra egy hajdan fényes magyar nemzetségnek utolsó „forgácsa“ vállalkozik.”

Erre megjelent a teremben a királyi biztosi hatáskörrel felruházott és kinevezett főispáni helytartó, *Neszter* József egy százados kíséretében, kinek százada a vármegyeház előtt volt felállítva és a császári-királyi felség nevé-

A vármegyei
bizottmány
felosztatása.

ben a vármegye bizottságát feloszlattatni jelentette ki, a tisztkar lemondását elfogadta, a Bach-korszakból maradt *Jablánczy* Zsigmondot és *Udvardy* Ferenczet alispánoknak kinevezte és röviddel ezután a tisztkart újra szervezte.

1862-től kezdve 1867-ig ez a tisztkar állott a vármegye élén.

1866-ban a fejedelem Olasz- és Poroszországgal háborúba kererodván, a Benedek tábornagy vezetése alatt álló északi hadsereg Königrätznél, vagy, mint a német írók jelzik, Sadovánál tönkre ment, tehát teljesen harc képtelenné vált és a Jabloniczi-szoroson, részint pedig a Morva mentén Lamaacs felé, Pozsonyon keresztül húzódott Komárom felé. Jul. 22-én hajnalban a Pozsony szomszédságában levő Lamaacs és Hidegkút községek határaiban megszállt az ágyú. A poroszok a még tűrhető karban levő osztrák utóhadat megtámadták és ezt dél tájban körülkerítették, a mely hadi műveletnél egy stomfai uradalmi erdész segítkezett nekik, a mennyiben az osztrákok előtt ismeretlen úton az osztrákok háta mögé vezette őket. Az osztrák csapatok csak azért nem váltak hadi foglyokká, mert a hadakozó felek főparancsnokságai öt napra fegyverszünetet kötöttek, mely alatt a béke beállt. Az osztrákok eme cseh- és morvaországi katasztrófája következtében a bécsi körök engedékenyebbé váltak, minnek következtében rövid idő múlva megtörtént az országos kiegyezés. A megyebizottságok ugyan meg nem alakultak, de már 1866-ban országsszerte megindult az úgynevezett „epuratio”, a mely abból állott, hogy a főispán a vármegye bizalmi férfiai egybehívta s az értekezleten elhatározottak nyomán az ideiglenes s jövőre biztosítékokkal nem bíró tisztkarnak gyengébb részét kiselejtezte s ezek helyét új egyénekkal töltötte be. Pozsony vármegyében is megtartották ezt az értekezletet, de a vármegye bizalmi férfiai, több oknál fogva, és különösen azért, mert előrelátható volt, hogy legközelebb gyökeres fordulat fog beállani, a kiselejtezést mellőzendőnek mondták.

1867 április 12-én volt az első alkotmányos vármegye-gyűlés, melyet a már 1848-ban és 61-ben főispáni tisztet viselt s most is főispánná kinevezett *Pálffy* József gr. vezetett, s a melyen a tisztújítást április 24-ére tűzték ki.

A tisztújítás április 24-én és a következő napokban femakadás nélkül meg is történt a következő eredménnyel: (a zárójel alatt levő megjegyzés a még életben levő tisztviselők mostani foglalkozását tünteti fel) alispán: *Bittó* Kálmán, *Ollé* Lajos, főjegyző: *Baessák* Pál (ny. jószágkormányzó); aljegyzők: *Csarada* János, *Botló* Károly, *Petőcz* Gyula; főügyész: *Vermes* Mór; alügyészek: *Petrovics* Gyula, *Büky* György; főpénztáros: *Szeleczky* Károly; főszámvevő: *Bittó* Ferencz; alszámvevő: *Petőcz* József; levéltáros: *Laurenty* János; törvényszéki ülnökök: *Petőcz* Sándor, *Petőcz* István, *Olgyay* Miklós, *Kovács* Endre, *Földes* Gyula (magánzó), *Prileszky* István, *Bertalanfy* János, *Németh* Lajos (kir. kuriai bíró), *Orosz* László, *Andrássy* Dénes, *Csörgöy* Titus; telekkönyvi előadók: *Loó* Mór és *Michnay* Jenő (kir. járásbíró); árvapénztáros: *Németh* József; ellenőr: *Deák* Lajos; főorvos: *Nadeniesek* Domonkos; várnagy: *Csóka* Endre; főbírák: *Kuklicnik* József, *Bittó* Béni (magánzó), *Nagy* László,¹ *Kiss* Károly, *Malatinszky* József, *Bittsányi* István; szolgabírák: *Kracsseniés* Rezső, *Rájner* Miklós, *Takáts* Ambrus, *Takáts* Kálmán, *Kondé* Gyula, *Szelle* István, *Pitroff* Rezső, *Burián* Pál (idősebb jelzővel, ny. kir. táblai bíró), *Szásy* Ágost (magánzó), *Szöllőssy* Gyula,

¹ *Nagy* László 1861-ben a vármegye főjegyzője, 1867-ben főbírája volt. *Nagy* Ágost jelenleg is főbíró, Miklós a számvetőség feloszlataiság főpénztáros volt. *Ignác* és *Vincze* vármegyei birtokos, *Árpád* (báró) főispáni titkár. Ezek azonban nem egy család sarjai.



KLEMPA BERTALAN
kir. tanácsos, alispán.

Az 1866-iki
hadjárat
befejezése.

Az 1867-iki
tiszttűjtás.

Tóth Albert és Boltizsár István; esküdtek: Szigeti Gáspár, Bézay Szilárd (ny. főszolgabíró), Ernyey János (j. magánzó), Farkas Gyula, Bittó Lipót, Farkas Lajos, Bittó Sebestyén, Szmertnik Lajos, Kondé Ferencz, Gálffy Ignác, Szabó Károly, Vermes Péter (j. magánzó), Fekete Antal, Farkas Gáspár, Kiss Mihály,¹ Döbrentey Imre, Kákonyi Károly, Radics Lajos. Szecsey György, Vítál Imre, Szovinecz István, Buócz Gyula, Wagenhoffer János és Lukács Károly.

A törvényhatóságnak főtörekvése volt a közigazgatásnál észlelhető hiányok eltávolítása, tehát lehetőleg jó adminisztráció és a rossz utak kiépítése, melyben a nyíltfejű első alispán, Bittó Kálmán (a másodalispán, Ollé Lajos a törvényszéknek volt elnöke) s a kitűnő szervező, Bacsák Pál főjegyző adták meg a kellő irányt. 1869 aug. 19-én tárgyalta a vármegye a belügyminiszter leiratát, mely szerint Pálffy József gróf, megrendült egészségére való tekintettel, főispáni tisztétől fölmentetett, a mit a vármegye a legnagyobb sajnálkozással vett tudomásul. 1871 augusztusáig nem volt főispán; ekkor Pálffy János grófot nevezték ki, a ki állását azzal foglalta el, hogy a vármegye szolgálatában elaggott tisztviselők özvegyei és árvái javára egyelőre 5000 frt alapítványt tett, a vármegyekórház alapját 600 frttal szaporította s főispáni fizetését a Modorban fennálló férfi- és a Pozsonyban szervezendő női tanítóképző intézetnek ösztöndíjak alakítására felajánlotta. Sokan a legnagyobb reménnyel néztek az új főispán működése elé, mások pedig aggódtak, mert mindenki tudta azt, hogy a nemes törekvésekkel eltelt gróf, ifjúsága nagy részét külföldön töltötte, Angol- és Franciaországban, a melyeknek intézményeit összehasonlítva a hazaiakkal, neki kétszeresen érezni kellett elmaradottságunkat. Ezen ugyan teljes erővel segíteni iparkodott, a minek azonban legnagyobb akadálya az volt, hogy nem ismerve a helyi viszonyokat, néha oly eszközökhöz nyúlt, melyek nemes törekvéseit gyakran megghiúsították.

Az 1872-iki tisztújítás.

1872-ben (január 1-én) történt a bíróságoknak a közigazgatástól való elválasztása s ennek következtében jan. 30-án általános tisztújítás, a melyen megválasztattak a következők:

Alispán: Bacsák Pál; főjegyző: Schott József; aljegyzők: Bottló Károly, Sprintzer János, Ollé Bence; ügyészek: Petrovics Gyula, Horváth Géza; pénztáros és ellenőr: Szeczey Károly és Krasczenics Kálmán; főmérnök: Kiss Lipót; almérnök: Dömötör Kálmán (magánzó); főszámvevő: Gersics György; alszámvevő: Nagy Agost (főbíró); főorvos: Lendvay Benő; levéltáros: Laury János; árvaszéki elnök: Petőcz István; ülnökök: Bottló Ignác, Baján László (jelenleg is). Bacsák Kálmán; árvapénztáros és ellenőr: Németh József és Deák Lajos; főbírák: Krasczenics Rezső, Takáts Kálmán, Molnár László (nyugalomban). Döbrentey Imre, Szöllőssy Gyula és Szovinecz István. A tisztikartól a bírósághoz átmentek: Bicsányi István, Kuklenik József, Pitroff Rezső, Kovács Endre, Kondé Gyula: járásbíráknak. — Olgay Miklós, Csörgy Titus, Földes Gyula, Andrássy Dénes, Orosz László, Malatinszky József, Burián Pál, Kiss Károly, Szász Agoston, kir. törvényszéki bíráknak. — Gáspár László, Karenovics Pál, Szelle István, Hussz János, Szladics Károly és Olgay László: albíráknak.

A tisztújítást megelőzőleg a főispán annak a nézetnek adott kifejezést, hogy felfogása szerint helytelen dolog az, hogy a választás alatt a jelölt a teremben tartózkodik, a mi különben is zajos jelenetekre szolgál alkalmul. A vármegye a főispán kívánságát határozattá emelte, mire a két alispánjelölt (Bittó Kálmán és Ollé Lajos) a termet elhagyta. A névszerinti szavazás eredménye nem volt kétséges. Bittó Kálmán igen nagy többséget nyert, de a határozat még nem volt kihirdetve, midőn Bittó Kálmán néhány barátja ennek lakására ment és őt a választás színhelyére hívta. Alig csillapult le a viharos éljenzés, midőn a főispán a legerélyesebb hangon rendreutasította Bittót azért, hogy a vármegyének csak az imént hozott határozatát megszegte. Bittó néhány szóval kijelentette, hogy őt úgy értesítették, hogy már meg van választva, azután a termet elhagyta; a főispán a választás eredményét kihirdette, mire Bittó Kálmán székét elfoglalta, de nem minden keserűség nélkül, mert, hisz ő közel két évig a főispáni teendőket is vitte a közönség legnagyobb megelégedésére s most magát a főispántól mélyen sértve érezte. Ennek a keserűségnek következménye volt, hogy az üléseket oly ügyesen vezetni tudó Bittó Kálmán az ilyenben újoncz főispánt nem támogatta, a mi a főispánnak sok kellemetlenséget okozott. Végre, Bittó Kálmánt 1872. év szeptember havában képviselővé választották s helyét a főjegyző, Bacsák

¹ A lidértejadi Kiss családnak a vármegye mozgalmaiban érvényesülő tagjai voltak: az 1867. évben megválasztott Kiss Lipót vármegyei főmérnök, Károly főbíró és Mihály esküdt, valamint Sándor a vármegyebizottságnak holtá napjáig befolyásos tagja.

Pál foglalta el, a kinek főtörekvése volt a főispánnal való jó egyetértés és által a közigazgatás lehető tökéletesítése. De a főispánban a bizalmatlanság — az előzmények után — az ügymenet kárára nagyon megerősödött és az állapot már-már tartahatatlanná vált. 1874 április 30-án interpellációt intéztek az alispánhoz az iránt, hogy miképpen tűrheti ő azt, hogy a főispán a kinevezés alá kerülő állásokra — teljesen mellőzve a régi tisztviselőket — idegeneket nevez ki. Erre az alispán azt felelte, hogy a vármegyerendezési törvény 53. §. b. pontja szerint a főispán őt a kinevezéseknél meghallgatni volna köteles, de ezt a főispán elmulasztotta. 1874 június 7-én több tekintélyes vármegyebizottsági tag gyűlt össze Gyökö Sziárd magyarbéli kastélyában, a hol megbeszélték a másnapi gyűlés teendőit. A vármegye értelmisége tudta, hogy valami erős dolog készül, de nem volt tudomása arról, hogy mely oldalról fog történni a támadás. Január 8-án Pálffy János gr. főispáni helytartó elnöklése alatt megtörtént a gyűlés, melynek elején Olgay Zsigmond azt a kérdést intézte az alispánhoz: „Igaz-e, hogy bizonyos hírlapi közlemények következtében a fő- és alispán közt a közügyre is mélyen kiható súrlódások vannak?” Erre Bacsák Pál alispán fölkelt és



BARTAL AURÉL
főispán.

körülbelül egy óra hosszat beszélt. Bemutatva a főispánnal váltott leveleket, előadta, hogy a „Pozsonyvidéki Lapok”-ban névtelen közlemény jelent meg, a mely a szeredi jegyzőt hivatalával való visszaéléssel vádolja. Habár a szóló magából a közleményből meggyőződött arról, hogy a vád alaptalan, mégis, tekintve a főispán kívánságát, a jegyző ellen fegyelmi vizsgálatot rendelt el s ezzel a járás főbíráját bízta meg. A vizsgálatból a vád alaptalan volta kiderült; erről az alispán a főispánt az iratok közlése mellett értesítette, azzal a hozzáadással, hogy itt további eljárásnak helye nincs, de ha a főispán kívánja, kész a vádat a hírlapban megczáfolni, mire a főispán április 6-án kelt és felolvasott levelében az alispán személyét és állását mélyen sértő nyilatkozatokat tett. Ezután az alispán részletesen előadta azokat a panaszokat és tényeket, a melyek az ügykezelést és az egész ügymenetet nagyban veszélyeztetik s a melyek a kormány intenczióival sem egyeztethetők össze. Most az interpelláló a következő határozati javaslatot adta be: „A vármegye azt az irányt tartja helyesnek és azt az álláspontot vallja a magáénak, a melyet az alispán képvisel és követ, azért az alispánnak és a vele működő tisztikarnak bizalmat szavaz és kijelenti, hogy az ellentétes irányok egymás mellett a megye üdvére nem működhetnek.” Erre szenvedélyes vita fejlődött ki. Voltak egyesek a főispán pártján is, de annál többen támadták, nem egyszer kíméletlenül az elnöklő főispánt, a ki halványan ugyan, de mozdulatlanul ült elnöki székében. Végre névszerinti szavazás következett, az indítványt

84 szóval 2 (Németh Sándor és Földes Gyula) szavazat ellenére elfogadták s a főispán a határozatot kihirdette. Aug. 24-én érkezett a belügyminiszter leirata, melylyel a határozatot megsemmisítette és a decz. 15-iki gyűlésre érkezett be a jelentés, hogy Pálffy János gr. állásáról lemondott s lemondása elfogadtatott. A nemes gróf elkeseredésében a vármegyétől teljesen visszavonult, sőt még a virilisták lajstromából is törölte magát.

Fontosabb
határozatok
1872-1881.

Ez időtől kezdve a vármegye csendesen, de serényen működött, iparkodott a közigazgatásnak az egész vonalon való fejlesztésére. Időrend szerint közöljük az érdekesebb határozatok kivonatát: 1872 márczius 19-én 52 szóval 22 ellenében elítéli a megye a Tisza Kálmán-féle obstrukciót s a Deák-pártnak bizalmat szavaz; november 12-én feliratot intéz a kormányhoz a jezsuiták beözönlése ellen. 1875 május 15-én Esterházy István gr.¹ főispánná való kinevezése és beiktatása. 1877 december 18-án jelenti az alispán, hogy a gyűjtőgatók ellen statáriumot hirdetett ki, mire a tüzesetek azonnal megszűntek. 1878 november 18-án a király köszönő iratának felolvasása azért, hogy a mozgósítás alkalmával a katonák oly gyorsan bevonultak. 1879 június 25-én jelentés, mely szerint a jég 19 községben mindent elvert; inségi bizottság alakult s az év folyamán serényen működött. 1880 december 20-án *Bacsák* Pál állásáról való lemondása és elbúcsúztatása. Ugyanezen az ülésen szóba került a pozsonyi kórház ügye, melynek telkét Pozsony városa az 50-es évek elején volt beteglétszám alapján, 30000 frt tőke értékben, oly föltétel alatt adta át, hogy a pozsonyvárosi szegények ingyen ápoltságának, a mi mintegy 1500 frt évi kiadást képviselt, míg most a városi szegények ápolása a 10000 frtot is meghaladja, s az így támadt kiadási többletet a vármegyebeli betegek és községek kénytelenek viselni. A vármegye fölirt e tárgyban s megkezdődtek a tárgyalások és pedig jó eredménnyel, a mennyiben a vármegye közönsége e jogtalan tehertől megszabadult. 1881 jan. 24-én *Schott* József alispánná választása. 1882 november 20-án *Kossuth* Lajost a megye 80-ik születésnapja alkalmából örömmel üdvözli. Kossuthnak erre üdvözletre való feleletét 1883 április 9-én olvasták fel. 1883 decz. 17-én a vármegye elvállalja az újonnan alakult Pozsonyi Magyar Közművelődési Egyesülettel szemben a védőséget. Az egyesület élén *Rímely* Károly dr. apát, 1884 őszétől kezdve *Pálffy* István gr. állott, 1901-től kezdve pedig *Apponyi* Albert gr.² áll.

Az egyesület főjegyzője 1887 márcziusáig id. *Burián* Pál volt, 1895 végéig *Németh* Dezső dr., azután rövid ideig *Szmertnik* Endre, kinek halála után *Lázár* Kálmán választatott meg, a ki a jegyzőséget 1901 végéig viselte, a mikor ismét id. *Burián* Pál foglalta el az állást. Az egyesület vagyona 1902 decz. 31-én 52.706 K. 72 fillér volt.

1885 május 18-án ünnepelte a vármegye *Esterházy* István grófnak 10 éves főispáni jubileumát. 1885 aug. 31-én érkezett be a jelentés *Schott* József alispán elhalálzásáról, mire *Klempa* Bertalan³ főjegyzőt 189 szóval

¹ Esterházy István gr. a család erdélyi ágából származott. 1848—49-ben a szabadságharcot végigküzdötte, és egyike volt ama tiszteknek, a kik Görgey üzeneteit az orosz parancsnokkal közvetítették. 1867 után képviselő volt s a balközépek rendületlen híve. 1875-ben főispánná kinevezetve, ezt az állását 1889-ig nagy tapintattal töltötte be, a mikor megrongált egészségére való tekintettel leköszönt. Gr. E. István veje volt a 49-i martirnak, Jeszenák János bárónak; napa, született Forgách Alojza grófnő, tevékeny részt vett a pozsonyi és a megyei jótékonyági egyesületek működésében. Ennek leánya, özv. gr. Esterházy Istvánné, szintén mindenütt ott van, a hol jót kell tenni. Utóbbinak fia, János gróf buzgó elnöke az Orsz. Magyar Szövetségnek.

² Nagypapponyi *Apponyi* Albert gróf, Györgynek és Sztáray Julia grófnő fia, született 1846 május 29-én, már kora gyermekségében föltűnt nagy szellemi fejlettsége, a mi az életben is bevált. 1872-től kezdve országgyűlési képviselő s mint ilyen mindig a nemzeti irányhoz tartozott, 1899-ig, a midőn Széll Kálmán került a miniszteri székbe, őt pedig a Ház elnökévé választották, a mely állásáról 1903 december havában leköszönt. Politikai működését más helyen méltatjuk; itt csak azt említjük meg róla, hogy ő, midőn nyilvános szereplése nem akadályozza, állandóan a pozsonyvármegyei Eberhardon lakik, a pozsonyvármegyei bizottmányok tagja, a Közművelődési Egyesület elnöke.

³ *Klempa* Bertalan kir. tanácsos 1849-ben szül. Detrekő-Szentmiklóson, a XVII. század közepe óta ottlakó nemesi családból. Tanulmányait Nagyszombatban és Győrött folytatta és Pozsonyban végezte. 1872-ben megyei szolgálatba lépett és kitiűnő szorgalma és képzettsége által gyorsan haladt előre, úgy hogy 1883-ban már a vármegye főjegyzője, 1881-ben pedig alispánja lett. 1901 végétől kezdve 1903 decz. 20-ig a főispáni szék üresedésben lévén, a főispán teendőit is ő végezte. Szorgalmas, lelkiismeretes, ügybuzgó hivatalnok, az alája rendelt tisztviselők valóságos atyja. — A Magyar Közművelődési Egyesület alelnöke.

Földes Gyula 76 szavazata ellenében alispánná választották. 1889 febr. 19-én 73 szó-
többséggel kimondta a vármegye, hogy a
tárgyalás alatt levő véderőtörvény 25. pa-
ragrafusát a nemzet alkotmányára sérel-
mesnek tartja, s ilyen értelemben fölír. Jún.
15-én leirat érkezik a vármegyéhez, mely
szerint *Esterházy* István gróf főispáni állá-
sától fölmentetett, s helyette *Zichy* József¹
gróf neveztetett ki, a kit azonnal be is ik-
tattak.

1890 május 12-én jelentés érkezik a Tisza-
kormány bukásáról és a Szapáry kormány
kinevezéséről. 1891 febr. 16-án a községi
állatorvosi intézmény meghonosítása, s a
csallóközi vasút építéséhez küldöttség ki-
rendelése. 1892 nov. 26-án Kossuth Lajost
90. születésnapjának alkalmából melegen
üdvözik. 1893 május 15-én több törvény-
hatóság megkeresésére, melyekben aggodalom van kifejezve az egyházpolitikai

törvényjavaslatok tartalmára nézve, a megye 150 szóval 92 ellenében napi-
rendre tért át, a mi a javaslatok ellen állástfoglaló főispánt annyira elkeserí-
tette, hogy lemondással fenyegetődött, mire a vármegye nyomban felírta,
hogy a főispán lemondását ne fogadják el. Mégis, midőn nov. 27-én a főispán
fölmentését és az azonnal beiktatott *Szalavszky* Gyula kinevezését felolvasták,
a fölmentést a vármegye tudomásul vette. 1894 decz. 17-én a vármegye 124
szavazattal 64 ellen elfogadta, hogy a kormánynak az egyházpolitikai törvé-
nyek szentesítése alkalmával köszönet szavazandó meg. 1895 febr. 18-án tár-
gyalták a Bánffy-féle miniszterium kinevezését. Nem akarunk sebeket felszag-
gatni, azért a választásoknál történt dolgokat mellőzzük. 1896 febr. 24-én a
vármegye 70.000 firtot utalványozott az útalapból a csallóközi vasút kiépíté-
sére. Május 18-án volt a millenáris díszgyűlés, melyen *Zsigárdy* Gyula tartott
a jegyzőkönyv szerint „fölülmulthatatlan szónoki művészettel“ ünnepi beszédet.
1898 április 11-én az 1848-iki törvények szentesítésének 50-ik évfordulója
alkalmából díszgyűlés volt, melyben *Gond* Ignác esperes tartott díszbeszédet,
s melyből hódoló felirat ment a királyhoz. 1899 nov. 28-án tudomásul vette a
vármegye *Szalavszky* Gyulának főispáni állásától való fölmentését, elbúcsuzott
tőle, s az új főispánt, *Vay* Dénes bárót beiktatta. Ugyanekkor *Bartal* Aurél
indítványára az ellenzék obstrukcióját helytelenítette. 1891 decz. 12-én volt,
Osztrólczy Géza, Trencsén vármegye főispánja, mint kormánybiztos elnöktele
alatt, az általános tisztújítás, a melyen a tisztikar megválasztatott, jelesen:

Alispán: *Klempa* Bertalan; főjegyző: *Petőcz* Jenő; aljegyzők: *Füzék* Sándor, *Horváth*
Géza, *Vermes* Samu, *Paulovics* János; ügyészek: *Petrovits* Ödön,² *Olgay* Árpád; főorvos:
Zsigárdy Aladár dr.; a kórház főorvosa: *Krisztián* János dr.; az árvaszék elnöke: *Prikkel*
Lajos; ülnökök: *Botló* Ignác, *Baján* László, *Lajszky* Lajos dr., *Gödölle* Kálmán, *Lázár*
Kálmán; jegyzők: *Sztrélka* János, *Rásó* Gyula dr.; árvás-nyilvántartó: *Szabó* Zsigmond;
levéltáros *Spalovszky* Gyula. A járásokban: főbírák: *Béazay* Szilárd (Pozsony), *Nagy* Ágost
(Malaczká), *Vermes* Zoltán (Nagyszombat), *Burián* Pál (Szempez), *Druga* Sándor (Somorja),
Németh Dezső dr. (Dunaszerdahely), *Új* István (Galánta); szolgabírák: *Binesik* Pál, *Mayer*

¹ *Zichy* József gr., a főreudiház tagja, v. b. t. t., sz. 1841-ben. Tanulmányait Nagy-
szombatban, Pozsonyban és Bécsben végezte. Jogtudori oklevelének megszerzése után nagy
tanulmányútat tett Európában és Ázsiában. 1865-ben a szempezi választó-kerület képviselővé
választotta, 67-ben a kereskedelmi miniszteriumban osztálytanácsos, majd közmunka- és
közlekedésügyi miniszter lett. Egy ideig Fiume kormányzója volt, majd Pozsony vármegye
főispánjává nevezték ki, a mely állásáról az egyházpolitikai viták alkalmából lemondott, s
azóta a politikától visszavonult.

² *Petrovits* Ignác 1848-ban esküdt, 61-ben szolgabíró, 67-ben közgyám volt. Fia, Gyula
al-, később főügyész volt, ennek helyébe ifjabb fia Ödön lépett.

A vajkai *Molnár*-család különösen Vajka-Szék területén játszott szerepet. László 72-ben
főbíró, most nyugalomban van.

A réthei *Prikkel*-család több vármegyei tisztviselőt adott a vármegyének. Jelenleg Lajos
az árvaszék elnöke, fia Dezső szolgabíró.

Zsigárdy Imre 1861-ben főbíró volt; fia Gyula a vármegye-bizottságnak tevékeny tagja
és országgyűlési képviselő volt; másik fia Aladár, Pozsony vármegyének tevékeny főorvosa.



MAJLÁTH GYÖRGY.

György, *Peezkó J., Holba Ernő, Perger István dr., Nedeczky Jenő, Ernyey Gyula, Galgóczy Jenő,*¹ *Prikkel Dezső, Nagy Rezső, Vermes Ferencz, Panajott Gyula és Jandli-Döbrentey Sándor.*

A 70-es évek elejétől kezdődőleg a vármegye nagyszámú szabályrendeletet alkotott, megteremtette a tisztviselők nyugdíjalapját, a mely 1902 decz. 31-én 362.000 K. vagyonnal bírt és ugyanakkor a 220.000 K. vagyonnal rendelkező jegyző-nyugdíjalapot.

1902. jan. 17-én tárgyalták azt a leiratot, mely szerint a már mintegy félév óta nem működő *Vay Dénes* báró főispáni állásától fölmentetett, s ettől kezdve 1903. decz. 20-ig *Klempa Bertalan* alispán látta el a főispáni teendőket is. 1903. decz. 21-én *Bartal Aurél* foglalta el a főispáni széket.

1903. évi január hóban történt a fő- és árvapénztárban kezelt értékeknek a kir. adóhivatalba való átadása. Átadatott összesen: az árvapénztárból tőkék és elkönyvelt értékek czimén 3.931,914 kor. 52 fill. A főpénztárban kezelt értékek és alapítványok értéke kötelezőkben, értékpapirokban és készpénzben 2.810,419 kor. 91 fill. volt. Összesen tehát 6.742,334 kor. 43 fill. értéket és készpénzt adott át a vármegye a kir. adóhivatalnak és dícséretére válik a vármegyének, hogy a főkönyvek és a pénztárakban őrzött értékek között egy fillér különbözet sem mutatkozott és bár az átadás hetekig tartott, a mi az átadási munkálat alaposágát bizonyítja, az átadásnál egyetlen fennakadás sem történt.

Az 1903. februárban tartott közgyűlésből felírt a vármegye az országgyűléshez, hogy azok a III. osztályú kereset-adó alá eső polgárok, a kik cégüket nem magyar nyelven is hirdetik, törvényhozási intézkedés útján pótdadóval rovassanak meg, és hogy az álladalmi egyedárúság tárgyát tevő ingóságok elárúsítására csak magyarul tudó magyar honpolgárok nyerjenek engedélyt. A feliratot 1903. évi nov. elejéig 57 törvényhatóság támogatta és a megyében és Pozsony városában a feliratnak az a látható eredménye van, hogy a dohánypáros boltokról eltűntek a német cézgtáblák.

Az 1903. decz. 21-én tartott közgyűlésben volt *Bartal Aurél*nak a főispáni székbe való beiktatása, és mivel *Bézy Szilárd*, pozsonyi járási főszolgabíró nyugdíjba ment, ugyanakkor volt a részleges tisztújítás, melyen *Füzék Sándor* első aljegyzőt központi főbírónak választották, minek következtében a II., III., IV. aljegyző egy fokkal előlépett és IV. aljegyzővé *Heim Narciszt* választották meg; ugyanakkor a főispán *Dóka Sándort*, *Bartal Jánost* és *Józan Istvánt* közigazgatási gyakornokká nevezte ki és a jegyzői karba osztotta be őket.

Megemlítendő, hogy Pozsony vármegye közigazgatása mintaszerű, a mit az alább következő ügyforgalmi kimutatás is bizonyíthat.

A vármegye 1903. évi ügyforgalmi kimutatása:

A hivatal és hivatalfőnök megnevezése	Hátralék 1901-ből	Befolyt 1902-ben	Összesen	Elintéz- tetett	Elinté- zetlen maradt
Központ, alispáni hivatal, alispán: <i>Klempa Bertalan</i>	251	31007	31258	31115	143
Pozsonyi járás, főbíró: <i>Bézy Szilárd</i>	—	12313	12313	12282	31
Alsócsallóközi járás, főbíró: <i>Németh Dezső dr.</i>	—	15067	15067	15051	16
Felsőcsallóközi járás, főbíró: <i>Drughla Sándor</i>	—	18301	18301	18273	28
Galántai járás, főbíró: <i>Új István</i>	—	20508	20508	20507	1
Malaczkai járás, főbíró: <i>Nagy Ágoston</i>	—	14099	14099	14079	20
Szempezi járás, főbíró: <i>Burián Pál ifj.</i>	—	8523	8523	8523	—
Nagyszombati járás, főbíró: <i>Vermes Zoltán</i>	—	14500	14500	14500	—
Bazin rtv., polgármester: <i>Maschatt Antal</i>	—	6585	6585	6585	— ²
Modor rtv., polgármester: <i>Boruta Pál</i>	—	3876	3876	3871	5 ²
Nagyszombat rtv., polgármester: <i>Francisei Lajos dr.</i>	—	10136	10136	10089	47 ²
Szentgyörgy rtv., polgármester: <i>Jánoska Gyula</i>	—	3010	3010	3010	—

Pozsony vármegye élén 1809-től kezdődően a következő főispánok és főispáni helytartók állottak (az évszám az elhalálozás vagy lemondás idejét jelenti): 1809. *Pálffy József gr.*; 1810. *Pálffy Lipót gr.*; 1822. *Pálffy Károly gr.*; 1825. *Pálffy József hg.*; 1827. *Pálffy Ernő gr.*; 1828. *Pálffy Fidél gr.*; 1832. *Pálffy Ferdinánd gr.*; 1835. *Pálffy Ferdinánd Lipót gr.*; 1841. *Pálffy*

¹ A múlt század elején *Galgóczy Antal* alispán volt és, bár nagyon tartóztatták, 1810-ben állásáról végleg lemondott. ifj. Antal 1848—49-ben honvéd, s jelenleg igen tekintélyes tagja a megyebizottságnak. Antal nevű fia, megyebizottsági tag, Jenő nevű fia pedig jelenleg szolgabíró.

² Ezekbe a számokba a rendőrkapitányi és kihágási ügyek nincsenek fölvéve.



A DÉVÉNYI ÁRPÁDSZOBOR.

Károly gr.; 1847. *Pálffy Mór*icz gr.; 1848—49. *Pálffy József* gr.; 1861. ugyanaz; 1862—67. *Neszter József*, 1867—69. ismét *Pálffy József* gr.; 1871. *Pálffy János* gr.; 1875. *Esterházy István* gr.; 1889. *Zichy József* gr.; 1893. *Szalavszky József*; 1898—901. *Vay Dénes* báró, 1903-tól pedig beházi *Bartal Aurél*.

Pozsony vármegye alispánjainak névsora 1809-től kezdve: *Galgóczi Antal* (1810. leköszönt); *Pettényi János* és *Gudits Ferencz* (1810); székhelyi *Majláth György*¹ és galánthai *Fekete János* (1817); *Majláth György* 1812-ben királyi biztosnak kinevezve; galánthai *Fekete János* és beházi *Bartal György* (1822); 1823-ban *Fekete János* táblabírónak kineveztetvén, helyébe 1824. *Bartal György* és másodalispánnak *Olgyay Zsigmond* lett megválasztva, utóbbi csakhamar táblabírónak neveztetvén ki, helyébe kisjókai *Takáts Gáspárt* választották. 1828. *Bartal György* királyi ítélőmesterré neveztetvén ki, helyette kisjókai *Takáts Gáspárt* és másodalispánnak sárosfai *Bittó Béni* választották. *Takáts* 1831-ben kolerában meghalt, mire *Bittó Béni* és *Fekete Ferencz* választatott meg, utóbbi csakhamar kövétté lett s helyét nyéki *Németh János* foglalta el; ez is kövétté választatván, helyét 1833-ban *Jablánczy József* foglalta el. 1837-ben *Bittó Béni* és *Jankó Mihály*, 1846. *Jankó Mihály* és *Petőcz György*, utóbbi 1849 május 24-én agyonlötvetett, 1861. *Olgyay Titus* és *Bittó Kálmán*, 1862. a főispáni helytartó által kinevezve *Jablánczy Zsigmond* és *Udvardy Ferencz*, 1867. *Bittó Kálmán* és *Ollé Lajos*, 1872-től csak *Bittó Kálmán*, ez 1873-ban képviselővé választatván, benefai *Bacsák Pál*, 1880-tól *Schott József*, 1885-től *Klempa Bertalan* volt a vármegye alispánja.

* * *

Források: a vármegyei levéltári adatok és jegyzőkönyvek, a r. tan. városok jegyzőkönyvei, a szerző birtokában levő egykorú följegyzések, Rüsszov: „Magyar hadjárata“, Klapka: „Emlékirataim“.

¹ Székhelyi *Majláth György* 1809. márcz. 6-án mint Pozsony vármegye aljegyzője kezdte nyilvános pályáját, 1810-ben főjegyző, 1817-ben első alispán lett, 1822-ben helytartó-tanácsosnak nevezték ki; ettől kezdődőleg Pozsony vármegye nyilvános ügyeire megszűnt közvetlen befolyást gyakorolni. Hogy minő köztiszteletben állott, arra nézve bizonysgot tesznek az eltávozása alkalmával mondott és a jegyzőkönyvbe szószerint bevett búcsuztató beszédek. Az 1861. év tavaszán bekövetkezett elhalálózása alkalmából, Pozsony vármegye április 22-én tartott ülésében, a vármegye körül szerzett érdemei elismeréséül, emléket jegyzőkönyvbe iktatta.



BALASSA MENYHÉRT SÍREMLÉKE SZÉLESKÚTON.

POZSONY VÁRMEGYE NEMES CSALÁDAI.

Avárszerkezet megalkotása előtt a hadszervezés az egyes nemzetségek szerint történvén, ennek megfelelő volt a birtokfelosztás is. A nemzetségek az elfoglalt földet megszállották s az így szerzett birtok nem osztatott fel az egyesek között, hanem az egész nemzetség tulajdona maradt. Ezen a területen azután a nemzetség feje, a törzsfő gyakorolta a közigazgatási és a bíraskodás jogot. Ez volt a vezérek korában az ország szervezete.

Szent István alkotmányában természetszerűleg változott a vagyonyjog s vele a közigazgatás képe is. A király mindazon földeket, a melyek valamely vár környékén feküdtek és laktalanok valának, vagy a melyek a vár szolgálatára rendelt vitézek kezén voltak, királyi birtokoknak jelentette ki s azoknak csak a haszonélvezetét

hagyta meg a várjobbágyok kezében, még pedig eredetileg előrkíthetetlen jelleggel. Azonkívül is számos birtok hűtlenség, magszakadás, elkobzás, vagy háramlás útján s egyéb okok miatt a koronára szállott. Így keletkeztek a királyi birtokok, melyekből a királyok az egyházakat és egyes hű embereiket jutalmazták. A megszállott földeken örökös birtokjoggal bíró nemesség fejlődött ki, de ezeknek jellegét is megváltoztatta Szent István, mikor kijelentette, hogy az ős-foglalású földeket is adományföldeknek tartja.

Pozsony vármegye területén az ősi nemzetiségi birtoklásnak nyomaira nem akadunk. Megerősíti azon körülmény is abbéli feltevésünket, hogy e földrész nem hódítás, hanem hódolás útján jutott ősünk kezére, mert bebizonyosodott dolog, hogy a honfoglaló magyarok a meghódolt népet birtokaiban háborítatlanul meghagyták. Kétségtelennek látszik, hogy Pozsony vármegye mai területe fejedelmi, illetőleg Szent Istvántól kezdve, királyi birtok volt. Erre vall az is, hogy a megye akkor leginkább lakott része: a Csallóköz és a Kis-Kárpátokon innen eső terület, a pozsonyi várszerkezet területéhez tartozott. Hogy mily böles rendelkezés volt az alakulófélben lévő országban a várszerkezet intézménye, arra Pozsony-megye elsőrangú bizonyítékot szolgált. A jó sorsban lévő várjobbágyosság sorából kifejlődött nemesség, — a mely a Csallóközben „csallóközi nemesség” név alatt külön testületet alkotott —

megszülte a középbirtokos osztályt, mely utóbb a nemzet leghasználhatóbb elemének, úgyszólván gerinczének bizonyult, s a melynek életrealóságát a Pozsony-megyében ma is nagy számmal található, elég jómódú közbirtokosság igazolja.

Salamon
nemzetség.

A régi magyar nemzetségek sorában, Karácsonyi János idevágó nagybecsű művének (Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 3 kötetben) felsorolását tartva szem előtt, csak egyetlen egy, a *Salamon*-nemzetség szerepel, mint javarészen pozsonymegyei birtokos. Ez is azonban nem a megszállás, hanem adományozás, donáció útján bírta elég terjedelmes jószágait.

A *Salamon*-nemzetség alapítója egy *Salamon* nevű magyar nemes volt, a ki a XII. század közepén a mai Bél-Vatta határában (Nagy-Légtől északra) falut telepített, melyet nevééről Salamonfalvának, utóbb *Salamon-Vattának* hívtak.

A Salamon-nemzetség előkelő származású volt ugyan, de már a XIII. század elején annyira szétágazott, hogy vagyona nagyon elaprózódott s így a nemzetség tagjai főhivatalokra, az akkori szokások szerint, igényt nem tarthattak. Utóbb a nemzetség négy főágot hajtott. Ezek a *Pós-ág*, az *Illésházy-ág*, az *Esterházy-* és a *Dama-ág*.

A Dama-ág Lászlóval (V.) 1402 táján kihalt és vagyona az Esterházy-ágra szállott. A Pós-ág valószínűleg már 1360 táján halt ki, legalább az ez időben még ismert István után, az ág tagjairól tudomásunk nincs. Vagyonát hihetőleg az Illésházy-ág örökölte.

A nemzetség közös birtokai Vattán és Salamonfalván voltak; 1230-ban pedig megnyertek egy pert a pozsonyi várjobbágyok ellenében, s ez úton kezükre jutott a Lég felé eső Általútalja nevű földrész. Ebben az irányban szerették volna birtokaikat tovább fejleszteni s 1269-ben igényt támasztottak az Általúttól keletre eső mocsaras földre. Ebben a perben azonban vesztesek lettek s a föld továbbra is a patonyi és légi udvarnokok kezében maradt. (Gróf Esterházy János: Az Esterházy család leírásához mellékelt oklevéltár. 3. — F. IV. 1/149. — H. O. I. 40.)

A Salamon-nemzetség Illésházy ágát kezdetben Illésvataiaknak nevezték és a mai Illésháza Illésvata nevet viselt. Az Esterházy ágból később két család sarjadzott; a Nagy-Salamoni *Póka* család és a ma nagy hírnek örvendő *Esterházy* család.

A Salamon-nemzetség különben igen hamar kezdte prédálni ősi birtokait. 1248-ban Salamon nb. Farkas és testvérei, Jakab Péter, Benedek és Pál, a Becse fia egyezsége léptek István fia Miklóssal, az elhalt Vitályosnak Vattán levő birtokaira nézve, melyeket nevezett Miklós, Vitályos özvegyétől pénzen vásárolt meg. (Hazai okmt. I. 25.) Már II. István és II. János, Mihály fiai, 1287-ben eladtak egy darabot a Salamon-Vatának Lég és Szász felé eső határból az Olgyai családnak (Hazai Oklevt. 106.) II. János, Tank és II. György, meg III. János, Gellén fia, a Dama-ágból és László fia Tamás, bőkezűen jutalmazták meghatalmazott ügyvédeküket, Olgyai Fakót és Andocsot; nekik adják ugyanis az Átakor-éren túl, Jóka és Lég helységek felé eső földjüknek egyharmadát. (Anjouk. Okmt. II. 141.) A nemzetség különben Veszprém és Zala vármegyékben is birtokos volt.

A jobbágynemzetségek közül, a melyek Pozsonymegyében kifejlődtek és előkelő szerepet játszottak, a következőket ismerjük:

Etre
nemzetség.

Az *Etre*-nemzetség. 1240-ben IV. Béla király e nemnek összes, akkor tíz szállást tevő tagjairól elismerte, hogy ők a szent király szabadjai közé tartoznak. (W. II. 101.) 1248-ban pedig Etre és fiai azon panaszszal járulnak ispánjuk elé, hogy eddig bírt örökös földjüket folyton rontja az árvíz és így nem tudják, miként szolgáljanak a várnak. Az ispán adott nekik más — két ekényi — szárazföldet Karcán. Ez a föld, melyen Etre-Karcsa falu keletkezett, tartotta fenn a nemzetség nevét. A karcasai donációt azután 1249-ben az új pozsonyi comes, 1253-ban pedig maga a király is megerősítette. (W. II. 206., 209., 231.) 1253-ban nem csupán Etre és leszármazói, hanem Jakab fia Bodó, Ország, Otmár fia Joakim és János, Kelemen fia Dobet és Otk, Szalonta fia Györk, Tóbiás fia Cseke, Mamfej fia Morám és ennek fia János is perelnek a sokféle Karcán lakó pozsonyi várnépekkel egy ekényi örökös földjükért és a vár réteiből, halászó vizeiből őket megillető harmadért. Az elmérgesedett pernek párbaj vetett véget, a melyben az Etre nemzetség

bajnoka győzött. A nemzetség tagjai a többféle Karesán bírtak földeket. Az országos nemesek sorába a nemzetség tagjai csak 1355 után emelkedtek. (V. ö. Karácsony. i. h. 175. l.)

A *Magyar*-nemzetség, melynek emlékét a csallóközi Kis- és Nagy-Magyar községek őrzik. Eredetileg e falvakat azon szent király szabadjai nevű, vérségi összeköttetésben álló várjobbágyok alapították, a kiknek egyik kiváló tagja Magyar nevet viselt. 1240-ben a nemzetség már 12 külön szállással bíró ágra volt szakadva. Birtokaik a két Magyaron és Jánok község határában feküdtek. Ez utóbbi helyen fekvő 600 holdnyi birtokért 1341—45 években elkeseredett pert folytatott Magyar Farkas fia János, a Jánokiak ellen, s azt végül meg is nyerte. A nemzetség tagjai 1284-ben lettek országos nemesekké, a nem két tagjának, Péternek és Farkasnak, Borostyánkő vára alatt kifejtett kiváló vitézsége jutalmául. (V. ö. Karácsonyi i. m. III. k. 1. f., 181—182. ll.)

Magyar
nemzetség.

A *Nolcsa*-nemzetség. Szászon (Szászváros) lakott, de a falut nem egyedül, hanem számos más várjobbágy-nemzetséggel együttesen bírta. Már 1256-ban előfordul egy Nolcsa nevű csallóközi férfiú, a ki a maga és Szent-György falu nevében, a nyéki lakosok ellen tanúskodott. (H. O. III. 20.) Nikolcsa vagy Nolcsa fia Pál, 1287-ben résztvett Pozsonyvár ostrománál, és nagy része volt abban, hogy a várat a lázadó Kőszeghiak kezéből visszavívni sikerült. Ez alkalommal a nemzetség számos tagja elveszett. Elismerésül azután a király a nemzetség tagjait országos nemesekké tette. A nemzetség különben Szász falunak nyugatra, Beke felé eső harmadát bírta. (Karácsonyi f. i. h. 185—186.)

Nolcsa
nemzetség.

A *Pudur*- és a *Varas*-nemzetség. Mindkettő a Nolcsa-nemmel együtt Szász falun lakott. 1325-ben rendezte a három nemzetség a falu birtokát és úgy egyeztek meg, hogy a Nolcsaiak a Beke felé eső részt, a Pudurok és Varasok a Lég felé néző részt kapták egyenlő arányban. (Karácsonyi i. h. 188. l.)

Pudur és
Varas
nemzetség.

Az *Olgya*-nemet egynémely író rokonnak veszi a Magyar-nemzetséggel (Wertner: Magyar-nemzetségek II. 177. s köv. lt.), mások meg, mint például Karácsonyi, egyáltalában mellőzik. Az Olgya-nemzetség a vele rokon Bánkvataiakkal a pozsonyi kir. várjobbágyok közül származik, kiket IV. László király 1281 aug. 30-án és 1283 jan. 11-én kelt oklevelével nemesített (Hazai Oklt. 90—96.). E királyi várjobbágyok még 1275-ben a csallóközi Tárnok nevű földet nyerik IV. László királytól. A XIII. század második felében már több birtok urai, melyeknek kölcsönös megőrzésére 1288 április 2-án az olgyai és a bánkvatai nemesek egymással szerződésre lépnek. Olgyai Farkas és testvére Péter 1294-ben Pókos nevű földet veszik meg a béli várjobbágyoktól, 1295-ben pedig Vata helységet nyerik III. Endre királytól. A nemzetség ősi birtokai mind a Csallóközben feküdtek. A Csallóközön kívül csak Hodi nevű pozsonymegyei birtokot szerezte meg Olgyai András fia Péter, a Hont-Pázmány nembeli Bökénytől. A szintén Hont-Pázmány nemzetségtől örökölt Németfalu nevű birtokot 1350-ben Olgyai Péter fia Andych elzalogosította. A már említettekén kívül a nemzetség ősi birtokai voltak: Bánkvata (1283), Felabony (1298), Koto (1294, mely vétel útján szereztetett), Magyar (1281), Olgya (1251). E nemzetségből származott a jelenleg is virágzó Olgyay-család, melynek őse Endre fia Thumb Miklós (1281—1309.).

Olgya
nemzetség.

A *Nyék*-család szintén a várjobbágyok sorából emelkedett ki. 1165-ben ugyanis III. István számos nyéki várjobbágyot a szent király szabadjainak osztályába emelt. (F. II. 171. 173.) Országos nemesekké csak 1349 után lettek.

Nyék
nemzetség.

Imre király 1197-ben az Ilka helységbéli Zerzowoyt, Sbina fiát, pozsonyi várjobbágyot, a várjobbágyság alól felmenti és örökösivel egyetemben nemesíti. (Kaprinay kézirat. Egy. K. in 4^o II. 6. Köz. F. II. 308.) Ennek az Ilkán (Jóka) birtokos Zerzowoytnak utódai alapították az *Ilkai* családot.

Ilkaiak.

Nevezetes családja volt a középkori Pozsony-megyének a *Csukár* család. Alapítója Péter comesnek atyja Csukár, s első birtokuk úgy látszik Túrne volt, a mely birtok utóbb Csukárd földé, majd egyszerűen Csukár nevet vett fel. Péter comes fia János azután ezt a birtokot végrendeletileg (1291) a pozsonyi prépostságnak adományozta oda, a mely adományt utóbb, mikor betegségéből felépült és III. Endre táborában küzdött Albert osztrák herceg

Csukárok.

ellen, újra megerősített és 1292-ben a királylyal is megerősített. (W. V. 51—53. E. V. 1196.) Az odaadományozott birtok, a mint az Károly királynak egy 1326-iki okleveléből kitűnik, szántókon kívül, rétből, erdőből és egy dunai szigetből állott. A Csukár családé volt Vudvoly is, mert 1268-ban mondatik, hogy ez a birtok a pozsonyi várjobbágyoké, illetőleg Csukaré és nemzetségeé. (F. IV. III 460.)

Aba
nemzetség.

Egyéb magyarországi nemzetségek közül is számosan szereztek vétel, csere, vagy donációk útján birtokokat Pozsony vármegyében. Így az *Aba*-nemzetség nyitrai-ágához tartozó Nagy Aba kezén találjuk 1256-ban a Nagyszombattól északra fekvő Bolerázt és Magyarádot, mely utóbbi ma már csak mint pusztá ismeretes. Miként jutott ezekhez a birtokokhoz, nem tudjuk, de tény, hogy ezek révén Pozsonymegyében némi szerepet játszott. Így 1278-ban a nagyszombati bíró és némely nemesek között folyt perben, mint békebíró, 1283-ban mint Lodomér esztergomi érsek érdekeit védő királyi ember szerepelt. (F. IV. 2 373, V. 3/168, V.)

Csák
nemzetség.

Terjedelmes birtoktest volt a *Csák*-nemzetségbeli trencsényi *Csák Máté* kezében is. 1296 táján ugyanis megvette 200 márkáért és egy főuri pánczéért a *vöröskői uradalom felét*. Az uradalom tulajdonosa ekkor Tamás, Tibich comes fia volt, ki a visegrádi comessel, Thurny Domokossal becsület-sértési perbe keveredvén, devecheri Eimech Márton alországbíró ítélete következtében, bírságképpen, elvesztette uradalmának felét. Ez a bírságképp elvesztett fél uradalom azután a bírói tisztet gyakorolt Eimech kezébe került s ettől vette meg Csák Máté. (F. VI. 2/45.) Az uradalom akkor Cseszte, Diós, Dombó, Keresztúr, Kősolna, Körtvélyes, Vista (Vistuk), Kethena, Kisfalud, Latkfalva, Taresa és Újfalu falvakból állott. Csák Máté halála után (1321) az uradalom e része valószínűleg a koronára szállott vissza. A Csák-nemzetség ugodi ágából származó Demeternek pedig *Misérdén* volt birtoka, a melyet ő 1285 táján *Bajkafia Egyed* comesnek adományozott oda. Ezt az adományt 1291-ben fiai is jóváhagyták. (H. O. III. 310.)

Csór Tamás.

1336-ban a hatalmas *Csór* Tamás, az egyszerű tisztviselőből náobbá növekedett, páratlan jóságú főúr, újabb érdemei jutalmául kapta a pozsonymegyei Duna-Szerdahely mellett fekvő Póka földet. Nem soká tartotta meg azonban ezt az újabb adományt, mert már 1342-ben egyik nemes tisztviselőjét, Szomorfia Miklóst azzal jutalmazta, hogy átengedte neki olesó áron a birtokot s őt annak uradalmában, fiai hozzájárulásával, 1354-ben megerősítette. (F. VIII. 4/558. IX. 2/339. Kapr. MS. in fol. XVI. 99.). Miklós azután alapítója lett a *Pókaföldi* családnak.

Pókaföldiek.
Gut-Keled
nemzetség.

A *Gut-Keled* nemzetségből származó várkonyi és bőszi *Amadé*-család őse Lothárd, 1264-ben, IV. Béla királytól és nejétől Máriától kapta Bős falut és a mellette fekvő, ma már elpusztult Árpádsoka földet. Ezt a szerzeményét azonban már az év végén koczára tette, mert kitörvén a háború, IV. Béla és fia V. István között, Lothárd az ifjabb király mellé állott és a Tiszántúlra menekült. IV. Béla erre 1269-ben Bóst és Árpádsokát Péterfia Miklós ispánnak adományozta, a ki mindkettőt 70 márkáért Héder Jakabnak adta el. Helyreállván a két király között a béke, Lothárd mindent elkövetett, hogy pozsonymegyei birtokait visszaszerezze. IV. Béla halála után végre sikerült is neki a birtokot, V. István nejének közbeléptével, 1270 decz. 3-án (Hazai Okmt. I. 38.) Héder Jakabtól visszaváltani. Az ekként magyanehezen visszaszerzett birtokban azután IV. László király 1373-ban megerősítette őt, de a beiktatás csak 1284-ben mehetett végbe. Megvetvén ily módon lábát a Csallóközben, igyekezett javait szaporítani. 1282-ben oltalomlevelet kapott karcsai és nyéki birtokaira és megszerezte Várkonyt. Ez utóbbit azonban, valamint Népe-Karcsát, örököseinek (1327) csak hosszas pereskedés után sikerült megtartaniok, a Szentgyörgyiek terjeszkedési vágya ellen. 1338-ban Paka is az övék volt. (V. ő. Karácsonyi i. m. II. 41—43.)

Győr
nemzetség.

1213-ban élt egy „M” kezdőbetűs pap, ki a *Győr*-nemzetségből származott és Bertold kalocsai érsek szolgálatában állott. Ő is pozsonymegyei birtokos volt, mert a pannonhalmi apát a vágminti Udvari és Sztára birtokokba újra beiktatta őt. (Karácsonyi i. h. II. 109.)

Héder
nemzetség.

A *Héder*-nemzetség Kőszegi németujvári ága elővételi jogot tartott Árpádsokára. Azonkívül időnként kezében voltak a Bazin mellett fekvő

Zumperg és Czajla falvak is. (Karácsonyi i. m. II. 147.) A Hédervári-ág, mint láttuk, egy ideig (1269) tényleg birtokolta Árpádsokát és Bóst. E nemzetség tagjai közül Hédervári Dezső 1285 táján a Csiliz és Duna mellett fekvő Bodak birtokába lépett. (Karácsonyi f. m. II. 159., 161.) Péterfia János pedig 1287-ben Modort nyeri királyi adományul. (Wenzel XII. 452.)

A *Koppán*-nemzetség Lovadi-ága már 1217 előtt kapta a Tatától keletre eső Tardost, de ezt 1217-ben visszavette tőlük a király és kárpótlásul a pozsonymegyei Berényt adta nekik, a mely Deáki és Szeli között feküdt. (M. f. II. 334.)

Azonban a legelőkelőbb és leggazdagabb birtokosai voltak Pozsonymegyének a *Hont-Pázmány*-nemzetség szentgyörgyi-cseklézi ágának tagjai. Az ez ágból sarjadtott *Cseklézi*-család őse Pál volt s már 1304-ben fiágon kihalt. A *Szentgyörgyi* család őse Tamás volt, a ki 1202-ben a Morva-folyó mellett hősiemen harczolt a bolgárok ellen s 1205-ben a cseh király segítségére küldött sereget vezetett. Az ág ősi fészke ugyan Nyitramegyében vala, azonban az idők folyamában, kivált a Szentgyörgyi család, csaknem kizárólag pozsonymegyei birtokos volt, sőt a család a nevét is egy pozsonymegyei községtől kapta.

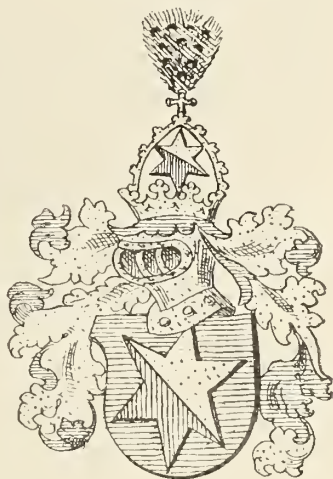
A Kis-Kárpátok aljában fekvő Szentgyörgyöt I. Sebös Tamás nyitrai ispán fia kapta 1209-ben, Cseklész, Iván (Ivánka), Eberhart és a ma ismeretlen Kastellán falvakkal, illetőleg azok részeivel együtt. (F. III. 173. és 2/408.) Sebös 1241 után várat épített Szentgyörgyön, Bazin közelében, a mely már 1208 óta atyjának, Tamásnak birtoka volt. Utóbb itt is várat építettek s mivel a család tagjai felváltva, hol Szentgyörgyön, hol Bazinban laktak, azért Bazini vagy Szentgyörgyi grófoknak neveztettek. A fentebb említett Sebös főpohárnok és nyitrai főispán testvére Sándor főpohárnok volt, kinek fiait, Kozmát és Achillest IV. Béla király 1256 jún. 21-én Bazin birtokában megerősítette. E két testvér közül csak Kozma maradékait ismerjük, de azok is csak a XII. század végeig éltek. Ábrahám utódai azonban tovább terjesztették a nemzetség ezen ágát. I. Péter (1308—1365.) és testvére, Sebös (1304—1345.) a Szentgyörgyi és Bazini grófok ősei. E hatalmas nemzetség sarjai, mint látjuk, már II. Endre alatt magas méltóságokat töltöttek be, de ezeket IV. Béla uralkodása alatt is megtartották, sőt a Cseklézi ág az uralkodó családdal is rokonságba került. Bökény, a ki egy 1236-ban kiadott oklevél szerint Cseklész ura volt, III. Béla király unokáját, Erzsébetet, II. Endre király egyik nővérének leányát bírta nőül, (Wenzel VII. 535.) kinek hitbéri és hozományi illetménye fejében nyert birtokokat (Kürth, Paka, Beke és Csütörtökhely) hasonló nevű fia 1260-ban Katalin leányának, Magyar nb. Olgyai Péter (1308 előtt) nejének adta. A nemzetség Szentgyörgyi ágából Tamás (1365—1399.) újvári várnagy, majd kir. tárnokmester, dalmát és horvát bán, végül országbíró. Unokahuga, Czeczilia (1398—1434.) Rozgonyi István temesi grófhöz ment nőül. A szentgyörgyi ágak a XV. század elején magvaszakadt. A bazini ágból Sebes fia János kir. testőrtiszt (1361), György (1384—1426) pozsonyi főispán, Zsigmond szlavyon bán († 1492.) és János erdélyi vajda (1487 táján). A család utolsó férfisarja Kristóf († 1557 márcz. 18.)

A pozsonyi járásban a Szentgyörgyi és Bazini grófok kezén volt, Wertner Mór összeállítására szerint: *Besztercze*, mely Szentgyörgyi (I.) Kristóf tulajdona volt, s melyet 1515-ben VI. Péter gróf, Kristóf végrendelete értelmében, a máriavölgyi kolostornak adományozott. *Borostyánkő* (Pallenstein). Mikor kapta a család, nem tudjuk. Az 1446-ban Hedvig, Péter gróf özvegye és György gróf között végbement osztálynál az özvegy kezére került. *Cseklész* (Čokol, Cheka, Lanschütz.) 1217 előtt kapták, mert 1209-ben II. Endre megerősíti őket annak birtokában. 1324-ben Ábrahám gróf eladta a birtokot Csák Máténak. *Dévény*. Simon gróf tulajdona volt. 1508-ban VI. Péter gróf

Koppán
nemzetség.

Hont-Pázmány
nemzetség.

A Szent-
györgyiek



szentgyörgyi.

adóssága fejében átengedte a városnak Rottensteint, de a halászlati jogot a vár részére továbbra is fenntartotta. *Ivánka* (Iván, Ywand.) 1209-ben II. Endre megerősíti a családot annak birtokában. *Neufeld* a mai Duna vagy Tótfalu. *Papfu* (Papuépe), melynek birtokán 1334-ben I. Péter gróf megosztozott a pozsonyi káptalannal. *Szölös* (Práesa, Weinern, Zeulus). Egykor királyi udvarnokok birtoka, utóbb Sebös comes tulajdona. A donációt a király 1217-ben megújította. A hegyentúli járásban az övék volt: *Detrekő* (Blasenstein) 1465-ben Neydeckh Hans kezén volt és Zsigmond király óhajtotta megvenni. 1540-ben II. Kristóf gróf elzálogosította. *Konyha* és *Mulaczka* még az 1217-iki donáció előtt a család tulajdona volt. Az Alsó-Csallóközben fekvő birtokok közül a család, a XIII. század végső éveiben Homoró Lászlónak adja *Felistált* (Falistál), *Népe-Karesát* és *Várkonyt*. A *nádasdi* birtokot 1397-ben kapja I. György gróf Királyfalva helyett. A ma ismeretlen falvak és birtokok közül az övék volt: *Bachmír* (Szentgyörgy mellett); *Kolcsona* és *Kozma*, mindkettő ősi donáció; *Hedvár*, *Kosztolány* (Szentgyörgy mellett); *Mutaj*, *Nyirpatak* (Bazin és Szentgyörgy között); *Ziky* szintén Szentgyörgy közelében; végre a Csallóközben: *Aros*, *Kivze* és *Moróczszigete* Misérd mellett. A nagyszombati járásból övék volt *Farkashida* és *Geszt*. Ez utóbbit I. Sebös comes szerezte meg a pozsonyi káptalan ellen 1231-ben lefolytatott perben. Azután *Csakárd*, *Somberg* és *Vöröskő*. *Csakárd* tulajdonképpen a pozsonyi káptalané volt, de a hatalmas Szentgyörgyiek jogot formáltak reá. A hosszas per azzal végződött, hogy a grófok nyolcz arany forintért bérbe vették a birtokot a káptalantól. 1335-ben II. Sebös gróf elzálogosította Somberget Doncsnak, ki neki apósa volt. Doncs 1345-ben a birtok egy részét Klára nevű leányának, Sebös gróf nejének, a másik részét fiának, Lászlónak hagyományozta. Utóbb László is átengedte a maga részét Sebösnek. *Vöröskő* (Bibersburg) Wolfard birtoka volt s ennek özvegye, Gutha asszony révén került II. György gróf birtokába. A felsőcsallóközi járásban a Szentgyörgyi grófok tulajdona volt: *Beke* (Béke), melyet 1306-ban vett meg tőlük Vörös Ábrahám; *Béla* (Billie), melyet II. Ábrahám és Tamás grófok Homoró Lászlónak adtak oda. *Csótörtök*, melyet 1206-ban kap Sándor comes és 1216-ban királyi megerősítést nyer, egyúttal megkapja az ottani vásár- és hídvámot. 1333-ban II. Sebös és I. Péter osztottnak rajta, de az előbbi már 1339 táján eladja a maga részét Péternek. Az 1446-iki osztálynál György grófnak jutott. *Eberhart* egyike a család ősi birtokainak. 1334-ben I. Péteré, 1364-ben fiaié, 1373-ban újra Péteré volt. Utóbb, II. Kristóf gróf leányának halála után, a koronára szállott vissza. *Jókát*, ez ősi birtokot, 1300-ban a család Homoró Jakabnak adja, *Királyfüt* (Királyfalva) pedig 1397-ben I. György *Sárosfalva* és *Nádasd* birtokokért elcseréli. *Légh* egy 1439-iki határjárás szerint, még a családé volt, de a szintén ősi donációhoz tartozó *Misérd*-et II. Ábrahám gróf Homoró Lászlónak adja *Bachmír*-ért, a ki viszont 1302-ben eladja azt Hertlin pozsonyi bírónak. Övék volt még rövidebb-hosszabb ideig: *Paka* (Lakpaka), *Sárosfa*, *Szemet* és *Torcs*.

Osl
nemzetség.

Osl. Ez az ősi sopronvármegyei nemzetség csak a XIV. század második felében tűnik fel Pozsony vármegyében. Birtokai a Kis-Kárpátok alatt fekvő Senkvicez, továbbá Keszi, Sáríó és Tháté voltak. E birtokokat azonban 1371-ben a szalonaki várral és több más birtokkal együtt e nemzetség sarjai, István zágrábi püspök (1343—75) és testvérének, Jánosnak (1340—69), a Kanizsay család ősenek fiai 1351-ben elcserélik a Nagy Lajos királytól adományozott somogy- és sopron-vármegyei birtokokkal. Úgy látszik, hogy szabadulni igyekeztek a mindegyre jobban elhatalmaskodó Szentgyörgyi és Bazini grófok szomszédságától, mert egyideig Pozsony vármegye területén nem szerepelnek (Sopronvm. oklt. I. 395.). Csak a XIV. század végén találjuk őket ismét a vármegye birtokosai közt.

Rátót
nemzetség.

A *Rátót*-nemzetség, mely a tatárjárás előtt már Gömör vármegyében volt birtokos, a XIII. század második felében tűnik fel Pozsony vármegye területén. 1238-ban, midőn a Rátót-nemzetség tagjai ősi birtokaikon osztoznak, Leusták fiai, Roland kir. lovászmester s nádor és Dezső gömöri és borsodi főispán, István fiai, Domonkos, a későbbi tárnokmester s nádor és László, a későbbi főtekefogó-mester, valamint Olivér fiai, Reynold és Miklós, a Selpe nevű birtokot nyerik több más birtokkal egyetemben. (Wenzel, XII. 382.)

Az említettek közül Roland nádortól a Feledi és a Serkei családok származtak, míg Dezső a Jolsvaiak és a Lorántffyak, Domonkos a Pásztóiak és a Tari család őse. E családok azonban a Tisza s a Sajó mellékén vertek gyökeret; helyökbé a XIV. században Domonkos testvérétől, Vecse Miklóstól (1330) származott Putnokiak tűnnek fel Pozsony vármegye területén, mely családból Putnoki László fia János 1385-ben Altal birtokosa. (Fejér, X. 3. 52.)

A XIII. század második felében mindegyre bomladozó várszerkezet mellett szinte észrevétlenül fejlődik a vármegyei köznemesi osztály, a nemesített királyi várjobbágyok és a háborúkban érdemeket szerzett vitézek utódaiból. A XIV. században a Csallóközben már tekintélyes középbirtokos-osztályt találunk, mely a vármegye oltalma alatt mindegyre nagyobb befolyásra tett szert, úgy hogy a Hunyadiak korában e köznemesi családok hathatós támaszt szolgálták a nemzeti kormányoknak, a hovatovább elhatalmasodó főurak ellen.

Osszegezve a rendelkezésünkre álló okleveles adatokat, a XIV. században a következő családokat találjuk a vármegye területén:

<i>Benefalvi.</i> Lencze birtokosa (1384).	Benefalv
<i>Borsai.</i> Farkas fia László 1312-ben atyafiaival szemben esküre köteleztetik Borsa birtokát illetőleg. Barthalin fia László, másfelől Farkas fia László, 1329-ben egy legelő-ügyben egyezkednek. 1348-ban a pozsonyi káptalan Tivadar fia Péthó és társai borsai részére, Miklós pozsonyi alispánnak egy 1323-ban kelt, Ikrám birtok felosztására vonatkozó levelét írta át; Pál fia, Tamás 1394-ben borsai birtokaiba iktattatik be.	Borsai.
<i>Cseklészi.</i> 1347-ben Ábrahám Belle nevű birtokán 2 telket elzálogosít. Fia 1354-ben Kisesötörtök csallóközi birtokot veszi zálogba.	Cseklészi.
<i>Dercsikai.</i> E nemzetség tagja 1373-ban osztják fel egymás közt Gyurgyoska (Dercsika) helységét.	Dercsikai.
<i>Elefánti.</i> Mátyás Majthényt bírta, melynek határai 1324-ben állapítottak meg. 1330-ban Kenéz fiai hatalmaskodtak birtokain.	Elefánti.
<i>Fodor.</i> János 1339-ben eladja Milej nevű birtokát.	Fodor.
<i>Guthori.</i> Péter leánya Klára, Madarasi Ferenczhez ment nőül (1351). Beke leányai 1354-ben beiktattatnak Kilitiben és Csölösztőben lévő, őket leánynegyed révén megillető birtokokba. János özvegyét, Olgyai Chuna András fia Pál, 1360-ban illetményére nézve kielégítette.	Guthori.
<i>Harabol.</i> 1403-ban beiktattatik Kis-Zelenicz birtokába.	Harabol.
<i>Homorói.</i> Jakab 1303-ban Chum birtokát szerzi meg.	Homorói.
<i>Hódi.</i> Ják és fiai 1333-ban elzálogosították a Madarász nevű csallóközi birtokaikat.	Hódi.
<i>Jánoki.</i> Jakab comes 1305-ben megveszi Szentkeresztii Hont fia Jánostól ennek Ilka (Jóka) helység határában fekvő birtokát. 1310-ben Jánok és Magyar helységekben birtokos.	Jánoki.
<i>Karcsai.</i> 1313-ban Sólumos-Patony birtokosa. 1328-ban Szentgyörgyi Sebes és Péter grófoktól Népekarcsa helyett, Lakpakát nyerik.	Karcsai.
<i>Kondorosi.</i> 1319-ben Kondoroson birtokos. Jakab 1320-ban birtokát a gellei egyháznak hagyományozza.	Kondorosi.
<i>Lóczyi.</i> Tamás fia 1353-ban eladja Lóczyt.	Lóczyi.
<i>Monostori Berzécze.</i> Miklós 1385-ben elzálogosítja vereknyei és sellendorfi részeit, neje Anna azonban, 1402-ben, e birtokrészeket ismét visszaszerzte. Miklós 1402-ben tiltakozik az óbudai apácáknak Tolvaj, Jamnik és több, más vármegyében fekvő birtokokba leendő beiktatása ellen.	Monostori Berzécze.
<i>Nagyilkai.</i> Jakab és Ferencz 1388-ban andaborsai részeit zálogosítják el.	Nagyilka.
<i>Nánasúri.</i> Nánasúr birtokosa (1400). E családból Miklós pozsonyi kanonok volt.	Nánasúri.
<i>Olgyai.</i> 1308-ban Bánkvata, 1309-ben Magyar, 1319-ben Tárnok birtokosa. A család tagjai 1347-ben beleegyeznek, hogy nőtlen rokonuk, O. Andoch, szabadon végrendelkezheessen. György fia Miklós 1394-ben Egyházás-Magyarón két elzálogosított telkét váltotta vissza.	Olgyai.
<i>Petőfi.</i> Mihály 1339-ben Nagy Miklós özvegyétől megveszi a körtvélyesi birtok felét.	Petőfi.

- Pökateleki.** *Pökateleki.* E család tagjai kir. adományt nyernek I. Lajos királytól: Csukár-Abony, Nagy-Udvarnok és Barlaház birtokokra, melyekbe 1380-ban beiktattatnak, s a melyeknek birtokában 1384-ben Erzsébet királyné meg-erősíti őket.
- Fekete.** *Pökateleki Fekete.* 1399-ben iktattatik a csallóközi Szolgyóór birtokába.
- Réthei.** *Réthei.* Réthén birtokos (1368—1375).
- Sárfenekí.** *Sárfenekí.* Frigyes 1408-ban több erdő- és szőlőbirtokot vesz zálogba Felcsákány közelében.
- Szászi.** *Szászi.* Miklós és rokonai Szász helység birtokosai, melynek határai 1353-ban I. Lajos király rendeletéből megjártnak.
- Verekyei.** *Verekyei.* Zorárd 1341-ben a Csalló vize melletti birtokát elidegeníti. Péter özvegye Klára, 1356-ban Verekyén levő birtokát adta el. Lőrincz 1373-ban elzálogosította verekyei birtokrészét a Csalló folyón szedett vámmal együtt.

Az Anjouk kihaltát követő belzavarok közepett, még inkább Zsigmond király uralkodása alatt, mélyreható változás áll be a vármegyei birtokviszonyok tekintetében. Különösen Zsigmond sűrűen osztogatta híveinek az időközben a koronára szállott birtokokat. Ezzel a vármegyei ősi nemzetségekből származó főurak helyét újak, gyakran idegenek foglalták el. De egyszersmind az új birtokadományozások által a nemzetségi birtokosok elveszítik a területi összefüggést és egyes várak körül csoportosúlnak. Ekként kezdetét veszi a várhoz tartozó uradalmak alakulása, melyek az egyes várakkal együtt cserélnek gazdát, s a melyek a jelenlegi uradalmaknak is az alapjai.

Stibor vajda.

Zsigmond 1394-ben Éleskő várát Stiboriczi Stibor erdélyi vajdának s pozsonyi grófnak adományozta, a ki már ezt megelőzőleg, 1388-ban, Felső-Dióst s később Szomolányt nyerte, mely helységek azelőtt Korlátkő várához tartoztak. Szomolány Stibor alatt fejlődött önálló uradalommá, melyhez a Kis-Kárpátok keleti lejtőjén fekvő több község tartozott. Stibor a XIV. század végén Korompát s 1394-ben a nyitravármegyei Korlátkőt nyerte adományul, melynek egyes tartozékai (Nádas, Jabloncza) Pozsony vármegyében feküdtek. Stibor vajda birtokait hasonlóan fia örökölte, kinek 1434 márcz. havában bekövetkezett halálával e nagykiterjedésű birtokok a koronára szállottak.

Birtok-
visszonyok
a XV.
században.

Éleskőt 1453-ban Nankeureyter Nabuchodonozor vette meg. Ezután többször gazdát cserélt. 1468-ban Korompai Nehéz Péter és György, 1475-ben Csernevszky szerezte meg, 1496-ban Czobor Imre és Márton birtokába került, a kik 1505-ben iktattattak be az éleskői vár és tartozékainak birtokába. Az 1505. évi beiktató levél szerint a várhoz a következő birtokok tartoztak: Szent-Péter, Szent-Miklós, Bykszárd, Binyócz, Szilágy, Szent-János, Szent-György, Kuklyó, Bogdanócz részei és Podhajesán-puszta.

Korompát a Stiborok kihalt (1434) után a Korompai Nehéz család bírta, de 1498-ban a várhoz tartozó Alsó- és Felső-Korompa és Spácza helységekbe a Spácza család iktattatott be.

Vöröskő, mely 1317-ig Csák Mátét uralta, Nagy Lajos király uralkodása alatt (1350-ben) Wolfhardt Ulrik birtokába került, a kinek halála után (1421 körül) Wolfhardt Vilmos és Pál bírta. Az utóbbinak özvegye, Judit 1441 táján Szentgyörgyi és Bazini György grófhhoz ment nőül. Ekként a vár a hozzá tartozó uradalommal a Szentgyörgyi grófok birtokába került. Péter gróf (1598—1516) erdélyi vajda s országbíró, a ki úgy látszik, új adományt nyert a várra, 1511-ben elzálogosította Szapolyai István özvegyének s fiainak Jánosnak és Györgynek. 1522-ben Szentgyörgyi Péter gróf örökösök nélkül elhalván, Lajos király Mária királynénak adta Vöröskőt, a ki viszont 1523-ban Thurzó János és Elek testvéreknek adományozta.

Borostyánkő a XIV—XV. századokon át szakadatlanul a Szentgyörgyi és Bazini grófoké volt s csak e családnak magvaszakadta után került a korona kezébe.

Szomolány, mely Stibor alatt lett önálló uradalommá, e családnak magvaszakadtával a koronára szállott. Albert 1438-ban Szomolányt Bazini és Szentgyörgyi György grófnak adományozta. Ekként e vár és a hozzátartozó uradalom a Szentgyörgyi grófokat uralta, de a XVI. század elején (1516) a guthi Ország családnak is volt benne része.

Dévény várát 1420-ban Garai Miklós nádor bírta, mely várhoz Sellen-dorf és Plumau (Lamaes) helységeket erőszakkal foglalta el a pozsonyiaktól. Utóbb a vár szintén a Bazini és Szentgyörgyi grófok birtokába került.

Sárfenék vára (Selszehl) szintén a Bazini és Szentgyörgyi grófok birtoka, melyet tartozékaival együtt 1469-ben Mátyás királynak 6000 frtért átengednek.

Az egyes várakhoz tartozó uradalmakon kívül a XV. század első felében a Csallóközben nagy kiterjedésű birtokaik voltak a Fraknoi grófoknak, a kik 1434-ben Szemet, Sárfő, Chathee, Kyzey, Chanuk és Nyárasd helységeket, Molnári Kelemen győri püspökkel és testvéreivel megosztották. Kanizsay János esztergomi érsek 1394-ben Német-Hét (Csallóköz) birtokába iktattatik. Családja csak a XV. század folyamán szerez ismét nagyobb birtokokat a vármegye területén. A XV. században egyre nagyobb vagyonra tssznek szert. A Körtvélyesiek, a kik 1357-ben tűnnek fel, 1430-ban Körtvélyesen és Köp-esényben lévő birtokrészeit cserélik el egymással. 1438-ban és 1447-ben Jánosnemdeákfölde birtokába iktattatnak, 1473-ban Körtvélyesi János deák Malomföldén szerez részeket. Temesközy Bálint pozsonyi várnagy és testvére Valkház, Nagy-Födemes, Újfalu, a két Baka, Seprős, Bodak és Swl falukat bírta, melyekre 1445-ben nyer oltalomlevelet.

A Magyarbéli Butya-család 1448-ban Magyarbélien levő részeit adja zálogba, 1456-ban pedig malomföldi birtokát idegenítette el.

Az egymással rokon Borsai Vízközi, Borsai Szüllő, Sári Szüllő, Borsai Petheő és Alsóborsai családok, Rétén (1469), Borsán (1506), Középborsán (1506), Szentandrásúron (1481) voltak birtokosok. Borsai Vízközi András 1504-ben a magvaszakadt Tankházy Ábrahám után Tankháza és Lócz helységekre iktattatott. Borsai Vízközy Tamás, Pénteksúri Szüllő Miklósfia András és Velki Balogh Péter fiai 1481-ben egyezkednek Felső-Magyar, Újvásár és több más helységben levő birtokokra nézve. Sárkány Ambrus pozsonyi kapitány, II. Lajos király bizalmasa, Nagy-Szarvát bírta (1505).

A XV. század végén 1494 és 1495-ben végzett összeírások csak kevés adattal szolgálnak a vármegyei birtokviszonyokra nézve. Az összeírt porták (4435 és 4461) közül csupán 1820 porta birtokosa ismeretes és ezek közül Szentgyörgyi és Bazini Simon gróf 81, Péter 434 és Tamás 300 portát bírt. A pozsonyi várhoz 362, a vereskőihez 40, a sárfenekihez 68 porta tartozott. A nagyszombati érseki uradalom 358 portát, Kanizsay György 358 portát bírt. A Mátyás király uralkodása alatt hatalomra jutott Szapolyai családból István 186 portának volt a birtokosa a vármegye területén.

A mohácsi vész után nagy változás állott be a vármegyei birtokviszonyok tekintetében. A Szentgyörgyi és Bazini grófok kihaltával számos uradalom s vár szállott a koronára s ezeket I. Ferdinánd híveinek adományozta, ezenkívül tömérdek birtok cserélt gazdát, részint hűtlenség czímen történt elkobzás, részint zálog útján. Az új birtokosok sorát az augsburgi származásu, dúsgazdag Fuggerek, a kik a XVI. század elején már Magyarország területén számos bányavállalattal bírtak s a velük rokon Thurzó család nyitják meg. Az előbbieket Detrekőt és Borostyánkőt nyerték adományul, Thurzó Elek pedig Vöröskőt, melyet 1535 febr. 17-én eladott a Fuggereknek, mely adás-vételi szerződést Ferdinánd király ugyanebben az évben megerősítette. A nagy kiterjedésű vöröskői uradalom a XVI. század végén a Pálffy család kezébe került, mely család sarja, báró Pálffy Miklós, az uradalmat 1580-tól kezdve lassanként megvásárolta a Fuggerektől, a mit Rudolf király 1592-ben megerősített. Tartozékok, egy 1542. évben kelt oklevél szerint: Cseszte, Ompital, Alsó-Dió, Selpicz, Nemese, Kosolna, Szuha, Zwoncsin, Hosszúfalu, Pudmericz, Vistuk, Dubova, Bogdanócz, Halmes és Kápolna. Borostyánkő szintén Pálffy Miklós birtokába került, a ki azt neje Fugger Mária hozományaként nyerte. Éleskő várát I. Ferdinánd király 1535-ben laci Bakith Pálnak, a huszárok főkapitányának és Péternek adományozta, de a beiktatás ellen Czobor Gáspár óvast emelt s ebből hosszas per keletkezett. 1554-ben Éleskő-vár és az uradalom fele része Bakith Péter gyermekeinek a birtokában van; a másik felét Czobor János özvegye és gyermekei bírták. 1580-ban Czobor Imrét, Pált és Mihályt iktatták be az éleskői uradalomba. A berencsi uradalom Nyáry Ferencz honti főispán és főlovászmester birtokába került, a ki 1551-ben az uradalom felét unokatestvérének, János-

Birtok-
viszonyok a
mohácsi vész
után.

nak hagyományozta. Az nradalom tartozékai nagyrészt Nyitra vármegyében feküdtek, Pozsony vármegyében Cziffer helység és Szomolány mezőváros (1547—1550) tartozott hozzá. Szomolányt, mely várszerűen volt megerősítve, Miksa király 1569-ben báró Ungnád Kristófnak és nejének Losonczy Annának adta, kiktől örökség útján Erdődy Tamásra († 1624) szállott, a kinek Ungnád Kristóf leánya, Anna Mária volt a neje. Dévény várát I. Ferdinánd király Báthori István nádornak adta, a ki itt fejezte be életét 1535-ben. Borostyánkő várát Stomfával együtt I. Ferdinánd Salm-Eck Gyula grófnak zálogosította el, de ntöbb ismét a Fuggerek kezébe került. Detrekőt 1552 után Balassa Menyhért vette zálogba, 27.187 $\frac{1}{2}$ rén. forintért, mely vár és a hozzátartozó uradalom Balassa István birtokába került, a ki Detrekőn nyomdát állított fel (1584). Fiörökösök nélkül halván el a XVII. század elején, Detrekő ismét a koronára szállott. Itt talált menedéket Balassa Menyhért leányának, Margitnak fia, Bakits Péter, a ki 1607-ben unokatestvérét Révay Ferenczné, Forgách Zsuzsámmát szöktette meg Holics várából. (Deák Farkas: Forgách Zsuzsánna.) Bazin és Szentgyörgy várak, melyek a Szentgyörgyi grófok kihaltával a koronára szállottak, s melyek Bazini Kristóf gróf özvegyétől és gróf Salm-Eck kezéből visszaváltattak, 1544 nov. 9-én Serédy Gáspár felsőmagyarországi főkapitány kezébe kerültek, hátrálékos fizetése fejében. Gáspár halála után (1550) ez uradalmak 1560-ban unokaöcsésének, ifj. Serédy Gáspárnak adattak, de azokat később 132.000 magyar forintért Krusits vette zálogba. (A pozsonyi kamara 1588 évi kimutatása. — Illéssy János: az Alaghyak. — Nagy Iván: Családtört. értesítő, 1899. évf.)

Az 1542-iki
összeírás.

A vármegye XVI. századbéli birtokviszonyaira, felette becses adatokat nyerünk az 1542—1553. évi adóösszeírásokból, melyeket Acsády Ignác tett közzé. (Ért. a Törttud. köréből XIV. k.) Az 1542 adóösszeírás alkalmával Pozsony vármegye területén 2755 portát találtak. Ebből volt a Bazini és Szentgyörgyi grófoké 325, a királyi kamaráé 292, Vöröskő váráé 240, Thurzó Eleké 275, Puchhaim Farkasé 142, özvegy Ország Lászlónéé 92 $\frac{1}{2}$, az óbudai apácáké 84, Nyáry Ferenczé 82, az esztergomi érseké 64, a nagyszombati apácáké 30, Korlátkőy Zsigmondé 17 $\frac{1}{2}$, a szentmártoni apaté 9, Báthori Andrásé és özv. Lévay Gábornéé 5—5 porta.

Az 1543-iki
összeírás.

Még érdekesebb adatokat nyerünk az 1543—1553 évi összeírásból. Rövid évtized alatt mélyreható változás áll be a vármegyei birtokosok sorában. A legnagyobb birtokos Serédy Gáspár, a ki egymaga 692 porta ura. Utána következnek a 100 portánál nagyobb birtokosok: Báthori András (216 $\frac{1}{2}$), az esztergomi érsek (126), Fuggere család (317), királyi javak (300 $\frac{1}{2}$), Losonczy István (101), Nagyszombat város (133), Nyáry Ferencz (136), óbudai apácák (107), Pernstein özvegye (161), pozsonyi káptalan (105 $\frac{1}{2}$) — 50—100 porta közötti birtokosok: Bakith Péter, Mérey Mihály. — 10—50 közöttiek: Amadé László, Amadé Mihály, Bucsányi Zsigmond, Borsy Tamás, Csorba Farkas, Czobor János, Farkas Ignác, Farkas János, Földes Márton, a győri káptalan, a győri püspök, a Héderváry árvák, Illésházy Tamás, Ilméry (Ürményi) Imre, Kéméndy Péter, Lévay János, Limpacher Leopold, Lipcey Gáspár, Maithényi, a nagyszombati apácák, Pálffy Péter, Pozsony város, Sárkány János, Spácay Márton, Zavary Kristóf, Zomor János. — 10 portán alóli birtokosok: Angyal Mátyás, Apay István és Albert, Aranyassy Kristóf, Athinay Miklós, Bejczy Ambrus, Bély Simon, Bessenyei György, Biby István, Bornemissza Sebestyén, Búcsúházy Tamás, Borsy Flórián, Csiba József, Csorba János, Czobor Gáspár, Dobszay János, az egyházasgellei plebános, Erdőhegyi Benedek, Görgetegi Bálint, Hegyi Tamás, Illés Ferencz, Samarjay Tamás, Keresztes Lukács, Kondé Lázár, Laky Máté, Leeghy István, Literatus Márk, Molnár Lukács, a nagymagyarai plebános, a nyulaksziget (Szt. Magitsziget) monostor, az Olgyayak, az óbudai káptalan, Pethő Antal, Ratonyi Mihály, Répássy Ferenc, Sándor Ferencz, Sántha György, Sághy Imre, Sárközy Kristóf, Soldos György, Soós György, Szilva Osvát, Tárnok János, Tóth Tamás, Török Kristóf, Vas István, Venturini, Zalay Péter, Zobonya Imre.

Az I. Ferdinánd és Miksa alatt urat cserélt jószágokról az 1588 táján összeállított kamarai kimutatás a következő pozsonyvármegyei uradalmakat nevezi meg, melyekért az alábbi összegek folytak be a kamarába: Borostyánkő 16.000 frt, Detrekő 24.000, Stomfa 60.000, Szentgyörgy és Bazin

130.000, Vereskő 40.000, Szomolány 24.000, Modor 12.000, Eberhard 12.000, Sürfenék 24.000 frt.

A mily mértékben eseréltek gazdát a nagybirtokok és az uradalmak, hasonló mozgalmak viszonyokat találunk a XVI. században a közép- és kisbirtokoknál is. Spáczay Márton és Nagyváthy Antal 1559-ben új adományt nyernek Korompára. Olgyay Albert, Bálint és György 1573-ban beiktattatnak Alsó-, Felső-Korompán és Spáczán levő részbirtokokba s Magyarka pusztá negyed részébe. Korompán ezeken kívül ugyanekkor a Gyulay család is birtokos. Alsóborsai Szüllő Gergely 1540-ben elveszíti alsóborsai udvarházát és tartozékait, melyeket Thurzó Elek országbíró Kolyni Tamásnak és nejének adományoz. Alsóborsai Csorba János 1545-ben beiktattatik Szarkaberke pusztá birtokába. Illésházi Illés István és Csorba Gergely 1578-ban Kisvata, Diószeg, Apka, másként Szentmihályúr és Körmösd határai miatt pereltek az óbudai apácákkal. Alsóborsai Csorba Mátvás és rokonai 1586-ban eltiltják Illésházy Ferenczet kismagyarai udvarházuk elfoglalásától. Középborsai Pethő Tódor és rokonai elzalogosítják felsőborsai birtokrészüket ötséni Baranyay Bálintnak és nejének. Alsóborsai Csorba Ferencz fia János 1591-ben elzalogosítja belvathai jószágát Illésházy István lipői főispánnak. I. Ferdinánd király Alsóborsai Csorba Pál fiának Pálnak jószágait (Nagy és Kismagyar, Felsőszer, Szarkakeze, Egyházfalva, Nádasúrja és Középborsa helységekben levő birtokrészek, Hódi pusztá, Tankháza, Belvathá, Nagylócz helységekben levő birtokrészek és Salamon pusztá) 1540-ben Illésházy Tamás pozsonyi alispánnak és Saághi Deák Imrénének adományozta. A beiktatás alkalmával Csorba Orbán és társai ellentmondván, a választott bíróság Hódi pusztát és a nyitravármegyei birtokokat Illyés Tamásnak és Saághi Imrénének, az alsóborsai és a nádasúri részeket Csorba Ilonának és fiának Ferencznek, a többit Csorba Jánosnak és Orbán fia Farkasnak ítéli (Szüllő család levéltára.)

A XVII. században hasonlóképp számos vár és uradalom eserél gazdát. Dévény várát, a Báthoriak csesdi ágának kihaltával (1605), II. Mátvás 1609-ben Keglevich Jánosnak adományozta, de a család utóbb a Palocsayaknak adta zálogba, miglen Pálffy Pál gróf, a későbbi nádor, 1635-ben királyi engedéllyel magához váltotta. Detreköt III. Ferdinánd király Pálffy Pál grófnak, Pozsony vármegye főispánjának (1641—1650) adományozta. Az éleskői uradalmat a Czobor-család birtokában találjuk. Kisebbik részét az 1630-as években a Wesselényiek bírták zálogban. A XVII. század második felében egy része Thököly Imréné volt, de ezt I. Lipót király 1689-ben gróf Erdődy Kristóf koronaőrnek adta, ki azt 1500 firtért Nádasdy Tamás grófnak elzalogosította. (Jedlicska: Kis-Kárpáti emlékek.) Éleskői várához az 1616 táján készült kimutatás szerint (Hadtört. Közl. I. 98. l.) a következő falvak tartoztak: Szent-János, Szent-György (Búr-Szent-György), Závod, Laksár-Ujfalú, Kukló, Búr-Szent-Miklós, Búr-Szent-Péter, Binócz, Bogdanócz és Maniga (Nyitra várm.). Eberhard várkastély a XVII. század folyamán a Mérey, majd a gróf Draskovich család birtokába került. (Bél Mátvás II. k.) Vöröskő várát Pálffy Miklós halála után (1600. ápr. 23.) fia István, a ki grófi rangra emeltetett, örökölte; ettől kezdve az uradalom szakadatlanul a Pálffy családot uralja.

A XVII. század birtokviszonyaira érdekes adatokat nyerünk az 1649-iki adóösszeírásokból, melyek — összevetve az 1542—53. évi összeírásokkal — élénken feltűntetik ama nagy változást, mely a XVI. század második és a XVII. század első felében a vármegyei birtokviszonyok tekintetében történt. A vármegye I. járásából, mely a határszéltől a Kis-Kárpátok keleti lejtőjéig terjedt, a falvakat túlnyomó részt a gróf Pálffy család tagjai bírták. Pálffy Pál gróf főispáné volt Stomfa, illetőleg a Beszterczétől Nagy-Lévárdig és Gajárig terjedő vidék. A főispán helységei közül Csötörtökön (Detrekő-Csötörtök) a Somodi és Vízkeleti családoknak is volt részük. A vármegye délnyugati sarkában három falu a dévényi uradalomhoz tartozott, mely akkoriban Keglevich Ferencz birtokában volt. Nagy-Lévárd gróf Kollonich Ferdinánd földesurasága alatt állott. Nagy-Lévárdtól egészen a nyitravármegyei határig az éleskői uradalom terült el, melynek birtokosai az összeírás szerint, Czobor Anna. Bálint és Imre, Kollonich Nándor gróf, Révay Pál, Teőreök Zsigmond, Raykovits Tamás és a nádor voltak. A nyitravármegyei jókői uradalomhoz,

Birtok-
viszonyok a
XVII.
században.

Az 1649-iki
adóösszeírások.

mely a gróf Erdődy család birtokában volt, Pozsony vármegyéből a következő helységek tartoztak: Felső-Dombó, Pagyerócz, Jászlócz, Dejthe, Kátlócz. A jókői vár tartozékait mintegy kiegészíti a szintén a gróf Erdődyek birtokában levő szomolányi uradalom, melyhez Nahács, Némét-Diós, Losonez, Szomolány, Bogdanócz, Bikszárd tartozott. Közben Bogdanóczon és Binóczon a Czoborok, Vedrődön Baranyay Tamás, Felső-Dombón a Sántha család, Rosindolon Ormándy Miklós voltak a földesurak. A szomolányi uradalomtól délkeletre a Pálffyak vöröskői vártartozékai terültek el (Szuha, Klucsován, Selpic, Kosolna, Tót-Diós, Pudmeriez, Borova, Ompital, Dubován, Cseszte, Kápolna). Modortól egész a Kis-Dunáig szintén a Pálffy család volt a földesúr, közben azonban számos birtokost találunk. Ezek: Baranyay Pál (Halmos), Nagymihályi Ferencz (Vistuk); Ispánfalván: Tarnóczy és Majthényi, Igrámon: gróf Erdődy Gábor, Cseklészen: Czobor Anna, Szepezzen: Esterházy László. Terlingen Astrosich volt a földesúr; Sárffő felerészét Amadé Lóránt özvegye bírta. Grinádon (Grinava) az Ujfalussyak, Récsén Koglevich Ferencz, Tótgurabon a Töröss család, Czajlán Mérey Gáspár, Horvát-Gurabon Serényi Pál bírt földesúri joggal. A második járásban a Dudvág és a Vág vidékén gróf Esterházy Lászlóé volt Tallós, Nyék, Felső-Szeli. Vízkeletet Vezekényt, Tallóst, Thurzó Mihály özvegye, Kürtöt Balogh István, Alsó-Szelit gróf Pálffy Miklós, Vízkelet egy részét Onory, Tót-Nyárasdot Balassa Zsuzsánna, Pálóczot, Önyt és Taksonyt az Esterházyak bírták. A nyitra vármegyei semptei uradalomhoz (Esterházy) 1621-től tartoztak: Nagy-Mácséd, Nagy-Súr, Valta-Súr, Varrasúr, Szered és Farkashida. Az Esterházyaké volt még ezeken kívül Szent-Abrahám és Keresztúr. E vidéken csak egy középirtokost találunk, Szegedy Gergelyt, a kinek Majthényben 1 portája volt. A harmadik járásban (Csallóköz keleti fele), hol tömérdek egyházi birtokos volt, csak a következőket találjuk feljegyezve az urak közül: Amadé (Nyárasd, Bős, Várkony, Nagy-Bodok), Pálffy Pál gróf (Szerdahely), Thurzó (Eperjes), Esterházy (Nagy-Szegh). Kürt a szentgyörgyi uradalomhoz tartozott, de a Kerekes családnak is volt benne része. A negyedik járásban, a Szerdahelytől egész Somorjáig terjedő vidék Pálffy főispán birtokában volt. Nagy-Szarván Sárkány Miklós özvegye bírt földesúri joggal. A Somorjától Eberhardig terjedő vidéken, az éberhardi és a szentgyörgyi uradalmak és az alispán (Móroczy István) voltak birtokosok. Tores helységben a Kerekes család, Uszorban Forgách János özvegye volt birtokos. Az éberhardi uradalomhoz tartoztak: Tores, Misérd, Szemet, Eberhard, Brukk, Csötörtök és Fél helységek részei. Gróf Pálffy főispáné volt még Királyfalva, Keresztúr, Botszeg, Nagy-Födemes, Felkürt, Vereknye. Végül Csákány Szelepesényi György későbbi esztergomi érsek, akkor még veszprémi ezimzetes püspök birtoka.

Az 1696-iki
összeírás.

A törökök kiűzetése utáni korszak birtokviszonyairól, az uradalmaknak és a birtokosoknak 1696 évi összeírásából nyerünk adatokat. Ez összeírás adatai szerint a felső járásban: a detrekői, stomfai és dévényi uradalmakat ifj. gróf Pálffy Miklós, Nagylévárdot gróf Kollonich Adám, az éleskőit Czobor gróf özvegye, Ostrosich és Lövenburg grófok a bazini és a szentgyörgyi, valamint a vöröskői uradalmakat Szuhával együtt idősebb gróf Pálffy Miklós és János grófok, a szomolányit gróf Erdődy György és Kristóf bírták. Ugyancsak e járásban a következő családok voltak birtokosok: Spáczy (Spácza), Mérey (Bohunicz), Dobsa (Felső-Korompa), Labsánszky (Nádas), Kerekes, Slossberg, Semsey (Cziffer), br. Andrassy (Tótújfalu, Pusztapáty), Zichy gróf (Vedrőd), br. Esterházy és Beniczky (Báhony), Csáky gróf (Magyarbél). Az alsó járásban, a semptei uradalmat Esterházy Antal gróf bírta, Tallóst. Keresztúrt, Szent-Abrahámot, Taksonyt, Galántát gróf Esterházy Ferencz. Ezenkívül a következő nagyobb birtokosok említetnek: Széchényi (Kürt), Lyndvay (Vízkelet), Kelio (Kis-Bresztován), Beniczky (Lócz), Timney (Alsó-Lócz), Majláth (Zavar), Andrassy (Hodi), Maholány (Tót-Nyárasd), Viczay (Nebojsza), Pribila (Barakony), gróf Pálffy Miklós főispán (Alsó-Szeli). A III., vagyis a csallóközi felsőjárásban: Maholányi (Iványi, Egyházfalva, Tores, Csötörtök, Eberhard stb.), gr. Pálffy Miklós főispán (Zonec, Péntek-Súr, Hegy-Súr, Nagy-Födemes, Maczháza), Vitál (Nagy-Lógh). A vármegye alispánja (Tonkháza, Illésháza, Móroczy, Tores, Misérd és Szemet), Karner (Csellye), Jókay (Nagy-Szarva), Lendvay (Uszor), Lippay (Cselesztő és Kiliti), Sente (Kiliti). Úgy ebben

mint az előző járásban, több egyházi és szabad királyi városi birtok feküdt. Az alsó-csallóközi járásban legnagyobb birtokos a vármegye főispánja volt, a ki a gellei uradalmat bírta, utána a győri káptalan; kívülök még a következő nagyobb birtokosok említetnek: Mórocz (Kis-Lucs, Szent-Mihályfa, Felistál, Kürt), Maholányi (Kürt, Remete, Vámosfalu), Amadé (Várkony, Bős, Boda), Lippay (Nagy-Lucs), Viczay (Remete), Széchenyi (Remete).

A szatmári békekötés után, az 1715—20. években történt összeírások, melyeknek főleg az adófizetők s az adótárgyak pontos megállapítása volt a czéljük, az uradalmakra nem sok figyelmet fordítottak. Az összeírás szerint a szempezi uradalomhoz 2, a dévényihez 4, a szomolányihoz 10, az éleskőihez 10, a detrekőihez 14, a bazinihoz 13, a vereskőihez 17, a stomfaihoz 9, a koronauradalmakhoz 18 község tartozott; de ezek az adatok felette hiányosok s kiegészítésre szorulnak. A szatmári békekötés után megindított birtokperek, újabb adományok és különféle címeken történt birtokbavételek jeleutány átalakító hatással voltak a vármegyei birtokviszonyokra. Újabb uradalmak keletkeznek s a régiek közül néhány, a gyakori osztály és széttagoltság következtében megszűnik, míg a régi uradalmak közül egyesek újabb jobbágyszakok csatlósásával jelentékenyen kiterjeszkednek.

Összefoglalva a rendelkezésünkre álló adatokat, Mária Terézia királynő trónraléptekor a vármegyei birtokviszonyok a következőleg alakultak: A Pálffy család birtokában voltak: 1. a pozsonyi vár uradalma. Tartozékok: Somorja és Szerdahely városok, Benke-Patony, Bögöly-Patony, Csécsény-Patony, Csentőfa, Diós-Patony, Egyházás-Paka, Hegy-Súr, Kis-Lucs, Lögér-Patony, O-Gelle, Pénteksúr, Pósfá, Zonc és Bodok. 2. A borostyánkői uradalom, mely később stomfainak neveztetett. Tartozékok: Stomfa, Gajar, Besztercze, Hoch-Stetno, Kis-Lévárd, Lozorno, Láb, Mászt, Paistun, Zohor. 3. Vöröskő. Tartozékok: Vöröskő, Szuha, Alsó-Diós, Cseszte, Ompital (mezővárosok), Bogdanócz, Klucsován, Zvonesin, Borova, Dubova, Helmes, Hosszúfalu, Istvánfalu, Kápolna, Kossolna, Pudmericz, Selpicz, Vistuk. 4. Szentgyörgyi uradalom. Tartozékai: Királyfalva, Német-Gurab, Grinava és Csötörtök (mezővárosok), Alsó-Szeli, Csataj, Dunaujfalva, Horvát-Gurab, Sárffó egészen, továbbá Felistál, Nyársod, Vámosfalu, Misérd, Szemet, Tores fele része, végül Eberhard, Kürt, Lak, Paka, Brukk részei. 5. Detrekői uradalom. Tartozékok: Almás, Csötörtök, Detrekő-Szent-Miklós, Detrekő-Szent-Péter, Haszprunka, Jakabfalva, Kiripolcz, Konyha, Magyarfalva, Pernek, Rohrbach, Szolosznicza, Podhradia, Rovina, Dimburg. 6. Dévényi uradalom. Tartozékok: Dévény, Récese, Dévényujfalva, Hidegkút, Potzneusiedl. A királyi kamarái volt a bazini uradalom, mely azelőtt a Pálffy és az Illésházy családoké volt, s a mely később ismét a gróf Pálffyak kezébe került. Tartozékok: Czajla, Goeznód, Kis-Senkvicz, Limpach, Nagy-Senkvicz, Schwanzbach, Tót-Gurab. A szomolányi uradalom a gróf Erdődy család birtokában maradt a XVIII. század végéig, midőn a gróf Pálffy család birtokába került, miután Pálffy Ferencz, gr. Erdődy Jozsefa férje, magához váltotta (1777—81). Tartozékok: Felső-Diós, Dejthe, Felső-Dombó, Jaszlócz, Igrám, Kátlócz, Losonez, Nahács, Pagyerócz. Az éleskői uradalom egy része, Czobor Erzsébet útján, ennek férjére Thurzó Györgyre, majd örökség révén, gróf Erdődy Kristófra szállott (1765), másik része vétel útján a gróf Batthyány család birtokába került, a kiktől a gróf Zichyek örökölték. Tartozékok: Búr-Szent-János, Búr-Szent-Miklós, Búr-Szent-György, Kukló, Laksár-Ujfalu, Szekula és Závod.

A XVIII. század első felében, különösen főuraink sorából, számosan emeltek várkastélyokat, melyek lassanként az alakuló félben levő uradalmak középpontjaivá lettek. Ily castellumok voltak: Nagy-Lévárdon (gr. Kollonich), Szent-Jánoson (gróf Keglevich), Galántán, Vizkeleten, Kossuton, Cseklészen (mind a három gróf Esterházy birtokában), Gányon (Farkas), Nebojszán, egykor Balogh-kastély, a XVIII. században a Viczay-Héderváriaké; Magyar-Bélen építette gróf Csáky Imre bibornok († 1733), Vedrődön (gr. Zichy), Czifferen (Semsey, Schosberg és Makripodáry birtokában), Báron, Bősön (mindkettő báró Amadé birtoka), Sülyön (Maholányi báró).

A XVIII. században alakul az éberhardi uradalom, mely előbb gróf Draskovich, azután báró Maholányi kezében volt, a következő részekből: Kis-Paka, Tores, Szemet, Misérd stb., továbbá a szeredi, a királyfalvai,

Az 1715—20.
évi össze-
írások.

Várkastélyok.

nyárasdi, nagyszarvai részekből, Kis-Szarva, Cselesztő, Kiliti helységekől, mely a gróf Illésházy család ősi birtoka volt, továbbá a szeredi, a gróf Esterházy földesuradága alatt álló jobbágyságokból. Nagyobb birtokosok voltak a XVIII. században báró szlavniczai Sándor (Felső-Korompa), br. Lukszszky (Nádas), Kerekes (Nagy-Födémés), Jeszenák (Beke, Brukk, Csente, Csötörtök, Fél), gróf Károlyi (Iványi), gróf Löwenburg (Német-Bél zálogos ura), Somogyi (Sipos- vagy Kastély-Karcsa), gróf Kaunitz (Darnó).

A XIX.
század első
fele.

A XIX. század első felében, a jobbágyság felszabadítása előtt, 25 uradalom volt a vármegye területén. Ebből Pálffy herceg a dévényit és a detrekőit, gr. Pálffy Rudolf a vöröskőit, id. gr. Pálffy Ferencz a bazinit, a szentgyörgyit, a királyfalvit és a nyárasdit, gróf Pálffy Károlyné a stomfait, Pálffy Lipót a lozomóit, a gróf Esterházyak a szeredit, tallósit, nádszegit, a diószegit vagy nagymagyarit és a cseklészt, gróf Zichy Károly és Ferencz a vedrődít (Czifferit), gróf Batthyány János az éleskőit vagy szentjánosit, gróf Amadé Tádé a bősit, gr. Apponyi György, gr. Serényi, br. Jeszenák és báró Balassa az éberhardit, gr. Kollonich a nagylévárdit, gróf Brunswick a korompait, herceg Grassalkovich az ivánkait, végül az esztergomi herceg-primás a pozsonyit (püspöki) és a nagyszombatit bírta.

Ezekon kívül a következő főrangú birtokosokat találjuk: gr. Szapáry (Guthor), gróf Traun (Kis-Bresztovány) gróf Viczay-Héderváry (Kis-Bodak, Darnó, Lipold és Zsély). Végül az új földesurak közül Ullmann, a ki 1825-ben nemesítetett, Fel-Bárt és Sülyt vette meg a gróf Zichy-Ferraris családtól.

* * *

Alább közöljük betűrendben a vármegye családait, különös tekintettel azokra, melyeknek tagjai közpályán szerepeltek s az 1848. előtti korszakban a vármegye területén földesúri joggal bírtak.

Abrahámffy.

Abrahámffy Á. József 1760 február 11-én nyert czimeres nemeslevelet. *Czimer*: hasított paizs, elől vágott. Felül aranyban veres harántpólya, három aranyos A betűvel megakva, alul veresben három (2:1) arany gabona-kéve. Hátralékban aranyszarvu és patáju fehér kos. Sisakdísz: aranymarkolatú babérmagorlósított görbe kardot tartó, könyöklő pánczélos kar. Takarók: veresarany-kékezüst.

Ágoston.

Ágoston. (Kis-jókai.) A Kis-Duna melletti Kis-Jóka helységből származik. Tagjai közül József (szül. 1800 † 1860) 1848 előtt híres ügyvéd, volt országgyűlési képviselő. József (szül. 1843) az Első magyar általános biztosító-társaság vezértitkára. *Czimer*: kékben, szarvaival lefelé álló ezüst félholdon és veres paizslábon ágaskodó kétfarkú arany-oroszlán, jobb előlábával aranymarkolatu görbe kardot tartva. Sisakdísz: fekete húrral ellátott, aranyíjat markoló, könyöklő pánczélos kar. Takarók: kékarany-veresezüst.

Amadé.

Amadé. (Várkonyi és bösi gróf.) A Guthkeled nemzetségből származik. Őse Omodé fia Lothárd (1270), kinek testvérétől, Omodétól a felsőlindvai Bánffy-család származik. Omodé ispán, a ki magát Várkonyról írta, a tatárok elleni küzdelemben szerzett érdemeiért 1257-ben kir. adományt nyert. A család tagjai közül kiemeljük a következőket: Miklós (1316–25) horvát bán; Miklós 1447–1310) Csesznek várának várnagya. Lénárd (1450–90) alispán, István (1485–1540) alországbíró, óvári, majd budai várkapitány. Péter (1444) vise-grádi várnagy; Lénárd (1589–1647) alnádor; fia János, a csallóközi kerület főkapitánya; Antal aranyarkanyús vitéz (szül. 1676 † 1737), énekszerző; László jeles dalköltő (szül. 1703, † 1764), az 1742. évi nemesi felkelő-seregben ezredes, utóbb a pozsonyi kir. udvari

kamaránál tanácsos; Antal (szül. 1760 † 1835) aranyarkanyús vitéz, Zala és Zágráb várm. főispánja, kir. főajtónállómester; Tádé (szül. 1783 † 1845) cs. kir. titkos tanácsos; vele kihalt a család férfiága. Rangemelések: Lénárd és István 1628-ban bárói, Tádé és gyermekei 1782-ben grófi rangra emeltettek. A családé volt a várkonyi és bösi uradalom, ezenkívül Siposkarcsán, Albáron birt földesúri joggal. *Czimer*: (grófi) kékkel és veressel vágott paizs jobb szélétől kinövő, ívalakban lefelé hajló, három ezüst farkasfog. Három sisak. Sisakdíszek:



ÁBRAHÁMFFY.

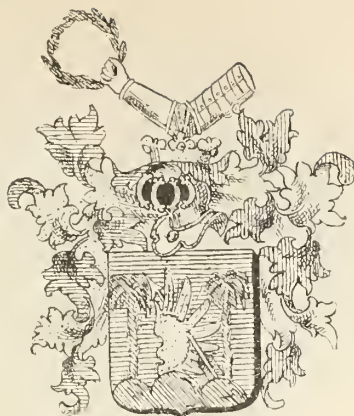


AMADÉ.



APPONYI.

I kékkel és veressel vágott zárt szárny, a paizsbeli ezüstoffokkal meg-
rakva. Takarók: ezüst-
kék-ezüstveres; II. befelé
fordult, kinövő arany griff,
jobbában kivont kardot,
baljában égő szívet tartva.
Takarók: aranykék; III.
ezüsttel és kékkel ellen-
tétiesen vágott, két öblös-
végű elefántagyar között
két keresztbe tett lándzsa,
melyekről verezezüst zászlók
csüngenek le; a zászlók
ellentétiesen színezett
keresztrel vannak meg-
rakva. Takarók: ezüst-
kék. Paizstartó: két kifelé
néző farkas. Jelmondat:
Amore et candore.



BACSAK.

Angyal. (Sikabonyi.) Ósrégi csallóközi nemes-család. Egy 1327-ben kelt oklevél szerint Sik-, másként Kis- vagy Pilát-Abonyt bírta. 1422-ben Miklós Csolt-Abonyban birtokos. Fia Pál 1501-ben II. László királytól a csoltabonyi udvartelekre kir. adományt nyer. 1552-ben János és Pál, 1561-ben Péter, 1574-ben János, 1590-ben Pál említettnek e családból. A jelenleg virágzó nemzedék őse Mihály, 1680 táján élt és Sikabonyban volt birtokos Fia Miklós (1710), kinek fiai közül János Komárom vármegyébe, másik fiának: Antalnak utódai pedig Érsekújvárra költöztek. Mihály másik fia Gergely (1726), kinek fia Mihály, az 1755. évi összeírás szerint Sikabonyban volt birtokos. János, a ki Komárom vármegyébe költözött, terjesztette tovább családját, melynek tagjai sorából Pál (szül. 1842) kir. táblabíró Pécsent, Béla (szül. 1867) kir. közjegyző és Pál (szül. 1873) jogakadémiai tanár. *Czímer:* kékben, zöld alapon, görbe kardot tartó, kétfarku arany-oroszlán. Sisakdísz: görbe kardot tartó, könyöklő páncélos kar. Takarók: kékarany-verezezüst.

Angyal.

Ambró. (Adamóczi.) A család eredetét a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertették. Pozsony vármegyében a XVIII. század közepén Mihály és Pál, Zavar, Alsó- és Felső-Lócz helységekben birtokosok, a kik az 1755. évi nemesi összeírásba is fel vannak véve. A XIX. század első felében Barakony helységben bírt földesúri joggal.

Ambró.

Andrássy I. (Hódi.) A XVIII. század első felében Hódi és Tós-Nyárasd helységben volt birtokos.

Andrássy I.

Andrássy II. (Nagypakai.) A Csallóközből származik. Nagypaka és Csukár helységekben volt birtokos. Idővel elszármazott Nógrád és Esztergom vármegyébe is. Tagjai közül Sándor jelenleg kir. törvényszéki elnök Aranyosmaróton. *Czímer:* kékben, zöld alapon, görbe kardot tartó oroszlán. Sisakdísz: verescsőrű és lábú fehér galamb.

Andrássy II.

Andreánszky. (Liptószentandrászi.) Liptó vármegyéből származik. Első kimutatható őse Hauk Polku (1230). A szakadatlan leszármazás azonban csak a XV. század végén élt Andreánszkytól hozható le. A családból A. Sándor a Lipót-rend középkeresztese, 1868-ban osztrák bárói rangra emeltetett. Fiainak, Istvánnak és Gábornak bárói rangja 1875-ben Magyarországira is kiterjesztetett. A család a XVIII. század közepén, a Szegedy család utáni örökség révén telepedett le Pozsony-megyében. Kis-Mácséd, Pusztá-Páty és Majtény helységekben voltak részbirtokai.

Andreánszky.

Apponyi (Nagyapponyi gróf.) A Pécz-nemzetségből származik. Első ismert őse Legh, a XIII. század végén élt. Ennek utóda Vörös Péter, a ki 1392-ben nyerte Appony várát, honnan a család nevét veszi. Péter és Pál (az utóbbi a bécsi békét megelőző és követő tárgyalásokban vett részt), 1606 jún. 28-án bárói rangra emeltetnek. Balázs 1624-ben, Lázár 1718-ban kapják a bárói rangot. Lázár 1739 máj. 30-án grófi rangot nyert; unokája Antal György (1751–1817) egyike volt kora legműveltebb főurainak. Ő alapította a híres kisapponyi családi könyvtárt, tőle származik az idősebb, vagyis a jelenleg virágzó grófi ág. Lázár fia József jezsuita, 1751–1754) nagyszombati tanár. Antal György fiai: György (szül. 1780 † 1849), Antal (szül. 1782 † 1852), aranygyapjas vitéz, a Szent-István-rend nagykeresztese, volt párisi nagykövet, és József (szül. 1784 † 1863). György fiai: 1. Károly (szül. 1805 † 1890) részt vett az olasz hadjáratban s altábornagysáig emelkedett. Fia: Géza (sz. 1853) cs. és kir. kamarás. 2. György (szül. 1808 † 1899), az aranygyapjas rend vitéze, országbíró, volt m. kir. udv. kancellár, a Lipót-rend nagykeresztese. Fia: Albert (szül. 1846) val. b. t. tan., a képviselőház volt elnöke, kiváló szónok. Antal fia: 1. Rudolf (sz. 1812 † 1876) aranygyapjas vitéz, a Szent István- és a Lipót-rend nagykeresztese, volt londoni és párisi nagykövet. Fia Sándor (szül. 1844), egyike hazánk legkiválóbb könyvgyűjtőinek. 2. Gyula (szül. 1816 † 1857) cs. kir. kamarás. Fiai: Lajos (szül. 1849), magyarországi főudvarnagy és Antal (szül. 1852). Az ifjabb grófi ág Józseftől származik, a ki 1808-ban emeltetett grófi rangra. Ez ágnak az utolsó sarja Gusztáv volt, (szül. 1804). A család a XVIII. század második felében a báró Maholányi család után szerezte az éberhardi uradalmat, melyet eleinte a br. Balassa, br. Jeszenák és gr. Serényi családokkal bírt; a XIX. század első felében azonban kizárólagos ura lett. *Czímer:* (grófi) négyelt paizs, szívpaizszal. Abban veresben, szájában ezüstrózsát tartó szerezsen-fej. A nagypaizs: 1. kékben. arany-koronából kinövő, aranykürtöt tartó páncélos kar; 2. aranyban, sziklán álló, faragott veres kővekből épült várfal, ormos és ablakos két toronnyal, a tornyok között alul és felül egy-egy hatágú, kék csillagtól kísért veres kereszt; 3. aranyban, befelé fordult veres oroszlán; 4. kékkel és

Apponyi.

Bacsák.



Bakó.

Balassa.

BARTAL.

mányt. Tagjai közül János (szül. 1748 † 1828), Pozsony vármegyébe költözött. Sándor (1823) Éberhardon, János (1828) Pozsonyban lakott. *Czímer*: kékben, zöld alapon, görbe kardot tartó kéknadrágos, vereskabátos, turbános török. *Sisakdísz*: kinövő veresruhás és turbános török vitéz, kifeszített íjjával nyilazásra készen. *Takarók*: kékarany-veresezüst.

Balassa.

Balassa. (Kékkői és balassagyarmati báró és gróf.) A család eredetét a Gömör-Kis-Hont vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A családból Menyhért 1561-ben az ország bárói közé emeltetett. B. Bálint honti főispán 1664-ben grófi rangot nyert. Pál gömöri főispán 1721-ben és Ferencz 1772-ben emeltettek grófi rangra. A grófi ágak azonban még a XVIII. században, illetőleg 1807-ben kihaltak. A bárói ág, melynek törzse László, 1721-ben emeltetett e méltóságra. A XIX. század első felében az éberhardi uradalmat és Hideghét helységet bírta részben.

Balogh.

Balogh. (Galántai nemes és gróf.) B. Ferencz 1552-ben nyert nemességújító czímeres levelet. Galántai B. László 1773-ban grófi rangra emeltetett. A grófi ágak azonban magvaszakadt. Tagjai közül kiváló szerepet játszott Miklós, 1685-től váci püspök († 1689); János (1757–64) gömöri alispán, ennek testvére (1760) alispán. János gömöri alispán hasonnevű fia Bars várm. követe. A család a XVIII. század első felében Kossuth, Nebojsza és Kajal helységekben volt birtokos, az utóbbi helységben, mint a Kajaly család örököse birt földesúri joggal. (Bővebb adatokat l. a Bars vármegyét tárgyaló kötetben.)

Balogh.

Balogh. (Nebojszai.) Az előbbi családdal közös törzsből származik. Első ismert őse B. Péter (1552) semptei várnagy. István 1633-ban bárói rangra emeltetett. A család Nebojsza helységben volt birtokos, de a nebojszai várkastélyt már a XVIII. század első felében (1736) a Viczay-Héderváry család bírta.

Bartal.

Bartal. (Beleházi.) Ósrégi csallóközi család. A XIII. század második felében tűnik fel. 1580-ban új adományt nyert Beleház-Karesára. A család Alsó- és Felső-Balla, továbbá Sipos-Karesa községekben birt földesúri joggal. Tagjai közül György (szül. 1785, † 1865) a Szent István-rend kiskeresztese. János († 1898) országgyűlési képviselő. Fia György (szül. 1848) kir. közjegyző. György (szül. 1820, † 1875) a magyar kir. helytartótanács elnökhelyettese, 1874–75. földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter. Aurél (szül. 1855) volt országgyűlési képviselő, Pozsony vármegye és Pozsony sz. k. város főispánja. Béla (szül. 1857) cs. és kir. kamarás, Faddon birtokos. *Czímer*: kékben hármas zöld halom, középsőjéből kinövő arany-griff. *Sisakdísz*: paizsbeli griff. *Takarók*: veresarany-kékezüst.

Batthyány.

Batthyány. (Németújvári gróf.) Ósrégi család, mely a legrégebb okleveles emlékek szerint Felső-Órsön (Zala vármegye) telepedett le. Első ismert őse Renold 1160 táján. A család 1398-ban Batthyánt kapta adományul, honnan nevét vette. Ferencz (1497–1566) Vas vármegye főispánja, főpohárnok, majd Horvát-Szlavonországok bánja, Németújvárt nyerte adományul. György és Gáspár 1628-ban bárói. Ádám 1630-ban grófi rangra emeltetett. A család örökség útján az éleskői uradalom egy részének birtokába jutott és Szent-János, Búr-Szent-György, Szekula, Laksár-Ujjalu, Závod és Binyőz községekben volt birtokos. A gróf Illésházy-család után is örökölt.

Bencsik.

Bencsik. (Birkveniki.) A XVIII. század első felében telepedik le a vármegyében. A Szegedy család után Majthényon, Zavaron, továbbá Alsó- és Felső-Lőczen volt birtokos.

Benyovszky.

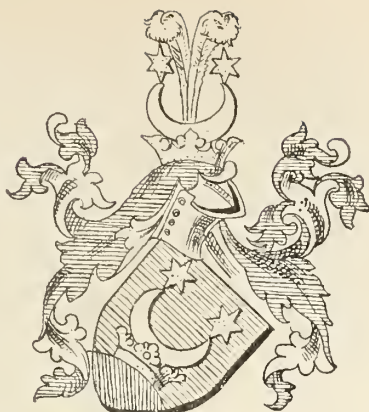
Benyovszky. (Benyói és urbanói nemes és gróf.) A család tagjai már a XIV. században szerepet játszottak hazánk történetében. Zách Felician merénylete után, mint ennek rokonai, Lengyelországba menekültek, honnan két testvér: Benjámín és Urbán 1396-ban visszatért hazánkba s Nikápolynál harezolt. Hadi érdemeik fejében újból felvétettek a magyar nemesek közé. Benjámintól a B., Urbántól, az Urbanovszky család származik. B. György 1561-ben új adományt nyert a benyói és az urbanói birtokokra Miksa királytól. Fiai közül Ádám és Burián terjesztették tovább a családot, Burián utóda Sámuel (1758) tábornokságig emelkedett. Ennek fiai Móricz (szül. 1741 † 1786), a híres utazó, 1778-ban és



BATTHYÁNY.

Emánuel (szül. 1753 † 1799) ezredes, a ki grófi rangra emeltetett (1792). Fia Zsigmond (szül. 1798 † 1873) a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Fia Sándor (szül. 1838) országgyűlési képviselő. A család a XIX. század első felében Nagy-Légh, Elő-Patony helységeiben és Kondoros pusztán bírt földesúri joggal. B. Benjámín és Orbán 1423-ban nyertek czímerlevelet Zsigmond királytól. *Czímer*: dőlt paizsban: kékben, zöld halmon, a szarvával felfelé fordított ezüst félhold, szarvain egy-egy hatágú arany-csillaggal. Sisakdísz: félhold a csillagokkal, a félhold közepéből két fehér strucz toll emelkedik. Takarók kék-ezüst.

Bittó. (Sárosfai.) Pozsony vármegye ősi családja, mely eredetét Sárosfa helységből veszi. Idővel átszármazott Baranya- és Arad vármegyékbe is. Tagjai közül: József 1816-ban Mosony vármegye esküdtje; Benő († 1844) Pozsony vármegye alispánja és követe, majd kir. táblai bír. Albert, Arad vármegye alispánja, követe és főispáni helytartója. István (szül. 1822 † 1903) volt m. kir. miniszterelnök és igazságügyi miniszter, a főrendiház élethossziglan kinevezett tagja. Béni (szül. 1830) volt országgyűlési képviselő. A család Sárosfa és Nádasd községekre nyert adományt, ezenkívül a XIX. század első felében Uszor, Bögellő helységeiben bírt földesúri joggal. *Czímer*: kékben, aranylevelű koronán, alul jobbról, hatágú aranycsillagtól kísért, aranymarkolatú görbe kardot tartó, könyöklő pánczélos kar. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: kékarany.



BENYOVSZKY.

Bittó,

Bobok. E családból az 1755. évi nemesi összeírásban Pozsony vármegye nemesei között Mihály nevével találkozunk. A XVIII. közepén Felbár helységben volt birtokos.

Bokross. A XVIII. századelejen tünik fel Pozsony vármegyében. Pál 1725-ben Pozsony vármegye követe. Az 1755. évi összeírásban János van felvéve Pozsony vármegye nemesinek névsorába. A Szegedy család után Majthény és Kis-Mácséd helységeiben volt birtokos. *Czímer*: kékben, zöld alapon, természetes oroszán, tigrissel viaskodik, az utóbbit földre teperve. Sisakdísz: aranymarkolatú, görbe kardot tartó oroszán. Takarók: kékarany-veresezüst.

Bomb. (Galántai.) Pap János B. és Ferencz 1570 november 23-án nyertek czímeres nemeslevelet Miksa királytól, mely 1574-ben hirdettetett ki. A család Galántáról származik, honnan előnevét is veszi. A családnak fiágban magvaszakadt. Utolsó tagja B. Angéla, a ki Frideczky Barnabáshoz ment nőül, Galántán lakik. *Czímer*: ezüsttel és veressel vágva, felül három (1:2) hatágú veres (?) csillag, alul orrán keresztül nyállal átlótt, fehér bikafej. Sisakdísz: nyílt fekete szárny között a paizsbeli három csillag ragyog. Takarók: veresezüst.

Bór. Az 1755. évi összeírásban Mihály nevével találkozunk Pozsony vármegye nemesinek jegyzékében. Mint a Kajaly-család örököse, a XVIII. század közepén Kajal helységben volt birtokos.

Bosnyák. (Magyarbéli.) B. Márk 1544 augusztus 27-én nyert czímeres nemeslevelet Ferdinánd királytól Farkas és András fiaival együtt. Unokája Tamás Magyarbélre nyert kir. adományt s 1606 december 10-én bárói rangra emeltetett. Agának azonban fiaiban magvaszakadt. Az 1775. összeírásban B. János nevével találkozunk Pozsony vármegye nemesinek névsorában. *Czímer*: hullámos pólyával vágott paizs. Felül kékben a pólyából kinövő, a paizs felső bal sarkában hatágú csillagtól kísért kétfarkú arany-oroszán, jobbjobban zöld palmaágat, baljában szarvával lefelé álló ezüst félholdat tartva. Alul veresben három ezüst-szikla. Sisakdísz: paizsbeli oroszán. Takarók: kékarany-veresezüst.

Bölcs. (Nagybudaftai.) Ősi csallóközi nemes család, melynek első nyomára 1257-ben akadunk. A család neve Bulchu, Beös, Böös, Bewleh változatokban fordul elő. Tagjai közül Miklóst 1259-ben és 1310-ben, Jánost 1409-ben, Mátyást 1417-ben említik az oklevelek. Gergely 1359-ben határjáró



BITTÓ.

levelet nyer birtokaira. Mihály 1551-ben győri kanonok. János 1567 május 20-án Miksa királytól, a csallóközi Kisfaludon öt nemesi telekre új királyi adományt nyert. Albert, Lukács, András, Benedek és Miklós 1654-ben nyertek új adományt a csallóközi Kisfaludon fekvő birtokaikra. Az 1469., 1473. és 1486. évi oklevelekben B. nevű csallóközi nemesek budaftalvi, bodófalvi és gellei előnévvel szerepelnek. Gergely, a ki 1654-ben ugyancsak Kisfaludra nyert adományt, egyik fia József, Vas vármegyebe Rábahidvégre költözött és 1760 június 15-én nyert Pozsony vármegyétől nemesi bizonyítványt. József fia Ferencz, ennek fia János, 1809-ben Vas vármegye felkelt lovas nemesi seregében mint hadnagy vett részt a napoleoni hadjáratokban. János 1816-ban Zala vármegyében hirdette ki a Vas vármegyétől kapott nemesi bizonyítványt. Fia Sándor (1840—45) magyar nemes testőr, 1848—49-ben a székely huszárezredben kapitány, majd őrnagy. Fia: Gyula (szül. 1856) m. kir. belügymin. osztálytanácsos. Neje: Paich Rózsa. *Czímer*: (szíj. nélkül) görbe kardot tartó kétfarkú oroszán. Sisakdísz: pánczélos, sisakos magyar vitéz, jobbjobban görbe kardot tartva, melyre levágott török fő van tűzve.

Brogány. Trencsén- és Bars vármegyékől származik. Salamon 1447-ben Bars vármegye követe. A XIX. század első felében Alsó-Csölle községben bírt földesúri joggal.

Bobok.

Bokross.

Bomb.

Bór.

Bosnyák.

Bölcs.

Brogány.

Brunszwik.

Brunszwik. (Korompai gróf.) Első ismert őse Tóbiás (1622—25), Thurzó Szaniszló udvari embere. A család fényét Antal alapította meg. 1747-ben kir. személynöki ítélőmester, arany-sarkantyús vitéz, utóbb a Szent-István zimer vitéze, Esztergom vármegye főispáni helytartója, kanzelláriai tanácsos. 1775 október 7-én grófi rangra emeltetett elsőszülöttségi joggal. Antal két fia 1790-ben összes utódaikkal megerősített a grófi méltóságban. A család a XIX. század első felében a korompai uradalmat bírta, honnan előnevét is vette. *Czímer:* (1775. grófi.) Négyelt paizs, szívpaizszal. Abban kékben, zöld alapon aranykaróra futó érett fürtökkel megrakott szőlőtő felé lépő s azt év aranszarvú fehér bárány. Nagypaizs: 1. és 4. arannyal és késsel vágva, fent a vágási vonalból kinövő, befelé fordult fekete sas, leme arannyal és veressel két sorban nyolcz kozkára osztott pólya. 2. veresben, befelé fordult pánczélos kar, markában három ezüst-hegyű s aranytollú nyíllal. 3. veresben, zöld halmon arany-markolatú kardot tartó, könyöklő pánczélos kar. Három sisak. Sisakdíszek: I. két ezüsttel és késsel váltakozva vágott elefántagyar között a szívpaizsbeli szőlőtő és bárány. Takaró: kékezüst. II. paizsbeli sas növekvén. Takaró: feketearany. III. A harmadik mezőbeli kar. Takaró: veresezüst. Paizs-tartók: két nőalak, jobbról Justitia karddal s mérleggel, balról Fortitudo, felül tört oszloppal.



BRUNSZWIK.

Burián,

Burián. (Rajeczi nemes és báró.) B. György és Menyhért 1604-ben nyertek nemeselevelet Rudolf királytól. Az 1755. évi nemesi összeírásban László szerepel Pozsony vármegye nemesei közt. István (szül. 1851), volt athéni osztrák-magyar rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. 1903-ban közös pénzügyminiszterre nevezetett ki és ugyanez évben a bárói rangot nyerte. Pál ny. kir. táblai bíró, ifj. Pál főszolgabíró. *Czímer:* késsel és veressel vágott paizsban, hármaz zöld halom középsőjén, három természetes strucz-tollal ékesített — a középső hatágú arany-csillaggal van megrakva — ötszögű torony, tetőzettel, fölötte két ötlevelű veres rózsával megrakott arany-pólya. Sisakdísz: nyakán hátulról, feketetollú nyíllal átdöfött természetes színű hattyú. Takarók: veresarany.

Chotek.

Chotek. (Chotkovai és vagnini gróf.) Csehországból származik. 1556-ban bárói, 1723-ban grófi, 1745-ben bírod. grófi rangot nyert. Ch. János a Szent István-rend nagykeresztese, cs. kir. kamarás és tüzérségi főparancsnok, valamint fia: Nep. János az 1764—65. évi országgyűlés 46. t.-cz.-vel honfűsítették. A családból Henrik gróf (szül. 1789 † 1822), korompai Brunszwik Henriettel kötött házassága révén, Korompát örökölte. Fia: Rudolf (szül. 1822), 1848-ban Andrassy Gyula gróffal együtt az országg. főrendiházának első ülésén mint korjegyző szerepelt, két évig Bács-Bodrog várm. aljegyzője is volt. A főrendiház ör. tagja, († 1903); fia: Rudolf Ottó (szül. 1870). *Czímer:* négyelt paizs, szívpaizszal, az utóbbi vágott, felül ezüsttel és veressel hasított, alól a vágási vonalból kiemelkedő ezüst félkerék. Nagypaizs: 1. és 4. aranyban, verescsőrű és lábú kétfejű fekete sas. 2. és 3. kékben, arany-medve. Három sisak. Sisakdíszek: I. paizsbeli kétfejű sas. Takarók: kék-arany. II. négy — váltakozva veres, fehér — strucz-toll. Takarók: kékarany-veresezüst. III. paizsbeli kinövő medve. Takarók: veresezüst.

Chernel.

Chernel. (Chernelházi.) A karakói királyi várjobbágyoktól veszi eredetét. Mixe mester fia Márton hadiérdemei jutalmául felmentetvén a várjobbágy-ság alól, IV. Béla királytól Gólya-Damonyán (Chernelháza) két eke földet nyert adományul. Ez adományt IV. László király 1272-ben megerősítette. Márton (1272) unokája Miklós felveszi a Ch. nevet. A családot György fia: István (1665) terjesztette tovább, kinek utóda Dávid, ker. táblai elnök és udvari tan. († 1808), a Csallóközben Püspöki helységben volt birtokos.

Csáky.

Csáky. (Kőrösszegi és adorzáni gróf.) A család eredetét a Bihar vármegyéért tárgyaló kötetben ismertettük. A XVIII. század folyamán szerzett birtokokat Pozsony vármegye területén. Cs. Imre bibornok, kalocsai érsek (szül. 1672 † 1733) Magyar-Bélt vette meg. Az 1755. évi összeírásba Miklós van felvéve Pozsony vármegye nemeseinek sorába.

Csenkey.



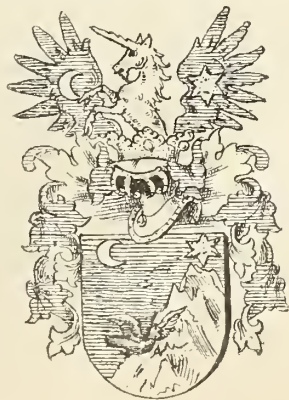
BURIÁN.

Csenkey. (Csenkei.) Törzsökös csallóközi család, melynek tagjai a XV. században már Csenke földesurai voltak, honnan a család nevét s előnevét vette. Benedek (1479—1502). István és Mátyás 1558-ban említettek. Ambrus fiai: János, Balázs és György 1583-ban osztoznak az ősi javakon. Cs. Ambrus maradékai 1589-ben új adományt nyertek a csenkei két kuriára A XVII. században Albert († 1633 előtt) csenkei és sápi birtokos, unokája János 1687-ben csenkei birtokos († 1732 előtt). Az 1755. évi összeírásban 7 tagja van felvéve Pozsony vármegye nemesei közé. Ezek egyike György, kinek fia Mihály, Esztergom és Komárom vármegyékbe költözködik. Utóda János Géza (szül. 1840). veszprémi kir. törvényszéki elnök. A XIX. század első felében Csenke és Fél helységekben bírt földesúri joggal. *Czímer:* kékben, görbe kardot tartó pánczélos kar, a kardon átütött veres török fővel. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: kékarany-veresezüst.



CHOTEK.

- Csilinyi.** A XIX. század első felében Fél helységben bírt földesúri joggal.
- Csorba.** A XIX. század első felében Tonkháza helységben bírt földesúri joggal.
- Csuzy.** Az 1755. évi összeírásban László van felvéve Pozsony vármegye nemesleinek névsorába. A XVIII. század közepén Felső-Csöpöny helységben volt birtokos.
- Czingel.** A XVIII. század első felében a Szegedy-család utáni örökség révén telepszik le a vármegyében. Majtény, Kis-Mácséd, Pusztapáty helységekben volt birtokos.
- Czintula.** Cz. János 1580-ban nyert címerez nemes-levelet Rudolf királytól. A család idővel átszarmazott Pozsony, Nyitra és Bács-Bodrog vármegyékbe. Pozsony vármegyében a XVIII. században nagyon elterjedt; az 1755. évi nemesi összeírásba több tagja van felvéve. *Czímer*: veresben, két aranszarv között kiemelkedő, hatágú arany-csillagtól kísért vadkecske. *Sisakdísz*: három strucztooll. *Takarók*: kékezüst-veresezüst.
- Czobor.** (Czoborszentmihályi gróf.) A XIV. század közepén tűnik fel. Tagjai a XV. századtól kezdve a legmagasabb méltóságokat töltötték be. Mihály (1458) a budai vár kapitánya. Fia: Imre 1490-ben a Csallóközben várat kezdett építeni; 1497-ben és 1503-ban Ulászló követe. Márton (1483—1505), bodrogi főispán és Ulászló alatt főkamarmester. Imre (1567—1600), táblai bíró, nádori ítélőmester. Márk (1715—1823), főajtónállómester és tábornok. A család utolsó tagja József († 1771), a ki pazarlásával az őseitől öröklött roppant vagyon rövid idő alatt eltékozolta s élete végszakában a Mária Terézia királynőtől nyert kegydíjből élt. *Rangemelés*: Pál és Imre 1550-ben bárói, Bálint 1652-ben grófi rangra emeltetnek.
- Dadány.** D. Naum s rokona, Miklós 1784 jan. 30-án nyernek címerez nemeslevelet. *Czímer*: kékben, a paizs baloldalán emelkedő sziklacsoport felé repülő, veresésőri és lábú fehér galamb. A paizs felső jobb sarkában befelé fordult félhold, bal sarkában hatágú arany-csillag. *Sisakdísz*: jobbról a paizsbeli félholdtól és balról a csillagtól megrakott nyílt kék szárny között kinövő fehér egyszarvú. *Takarók*: kékezüst.
- Desasse.** (De Petit-Verneuille gróf.) Franciaország eredetű bárói család, melyből Ferencz († 1872) és Antal († 1853) az 1802: XXXIV. t.-cz.-el honfiusítottak. 1812-ben a két testvér grófi rangra emeltetett. A család a korompai Brunswick-család után örökölt Pozsony vármegyében. Ferencz es. kir. kamarás és őrnagy: fia Emil (szül. 1834) es. kir. kamarás, volt százados, Bohuniczon birtokos. Fiai: Ferencz Xavér (szül. 1863), tart. ezredhadnagy, Bohuniczon birtokos, és János (szül. 1871). *Czímer*: veresben három (2:1) ezüstliliom között arany postakürt. *Sisakdísz*: ezüst-liliom. *Takaró*: veresezüst-veresarany.
- Dobsa.** Az 1755. évi összeírásban e családból István fordul elő a pozsonyvármegyei nemesek névsorában. A XVIII. században Tós-Nyárasd, Pusztapáty, Pusztapáty helységekben volt birtokos. Tagjai közül János 1691-ben Pozsony vármegye alispánja volt. *Czímer*: (szinj. nélkül)halmon, nyakán nyíllal átlőtt hatyú. *Sisakdísz*: görbe kardot tartó pánczélos kar.
- Dóczy.** (Nagylucei.) Nagy-Luce helységből származik, honnan előnevét vette. A Hunyadiak korában tűnnek fel s csakhamar magas állami méltóságokra emelkednek. Mihály (1443) Hunyadi János számtartója. György (1458) Világosvár kapitánya. Orbán († 1492) kir. kincstárnok, szerémi, győri, egri, végre pécsi püspök. János II. Ulászló főkamarása, Szapolyai híve (kivézetetett 1543). András 1617-ben Sztázmár várának kapitánya, 1618-ban főpohárnok, 1690-ben bárói rangra emeltetett, unokaöcsese: Lőrincz, Alsó-Ausztriában indigenatust nyert (1601) s ott birtokai is voltak. István (1625) Bethlen Gábor követe. (l. még a Bars vármegyét tárgyaló kötetben.)
- Dóka.** D. Ferencz 1714-ben nyert címerez nemeslevelet III. Károly királytól. A család a XIX. század első felében Bústelek helységben bírt földesúri joggal. *Czímer*: kékben, zöld alapon arany-griff, felemelt jobb előlábával zöldleves szőlőgerezdet s azon két lecsüngő veres szőlőfürtöt tartva. *Sisakdísz*: görbe kardot tartó paizsbeli griff. *Takarók*: kékarany-verezezüst.



DADÁNY.

Dombay. *Dombay.* Nyitra vármegyéből származik. D. Pál 1591-ben nyert címeres nemeslevelet. Az 1755. évi összeírásba János van felvéve Pozsony vármegye nemeseinek névjegyzékébe.

Ecsy. *Ecsy.* (Majthényi). Még a mohácsi vész előtti korszakban tűnik fel Pozsony-megyében. É. Egyed, kinek neje Ilméri (Ürményi) Orsolya volt, Majtényben szerzett birtokrészeket. Fia Gáspár (1591) felvette a majthényi előnvet. Két leánya maradt: Orsolya, mezőszegedi Szegedy Gáspár neje (1572—1629) és Katalin, Horeczky Gáborné. Gáspárnak fia nem lévén, a majthényi birtokok a Szegedy családra szállottak.

Erdődy. *Erdődy.* (Monyorókeréki és monoszói gróf.) A XV. században tűnik fel. Erdődi Bakolcz Bálint, Ország Mihály nádor házikáplánja és testvérei 1459-ben nyertek nemességet, melyet 1489-ben Mátyás király erdődi Bakócz Tamás győri püspök és testvérei: Miklós és Bálint, valamint Miklós fiai, végül néhai János fiai számára megerősített. Bakócz Tamás 1493-ban Monoszót (Kőrös várm.), 1496-ban Monyorókeréket kapta adományba. 1517-ben felosztván birtokait rokonai között, unokaöccsének: Péternek a vasmegyei Monyorókerék, Körmend, Vöröstorony (Vörösvár) s a veszprémmegyei Somlyóvásárhely jutott. Péter vette fel az E. nevet. 1511 nov. 25-én a család grófi rangra emeltetett, melyet Miksa császár 1565-ben megerősítvén, Péter horvát bánnak és gyermekeinek a német birodalmi grófi rangot adományozta. Péter 1580-ban grófi rangjában újjólag megerősített, mely alkalommal a család ősi címere kibővített. A család a XVIII. század közepén Nahács és Csataj helységekben volt birtokos. A XIX. század első felében Dejte, Jaszlócz, Kátlócz és Pagyerócz helységekben bírt földesúri joggal. *Czímer:* négyelt paizs szívpaizszal, ebben aranyban, hármás zöld halmon, arany-félkérékből kinövő természetes szarvas. (Bakócz-czímer) Nagy paizs. 1. veresben koronás arany-sas. 2. és 3. kétkben, két ezüst-hullámos pólya között két egymás mellett álló hatágú arany-csillag, 4. veresben, faragott kövekből rakott várfal, két ormózott toronnyal.

Három sisak. Sisakdíszek: I. (középső) koronás arany-sas.

Takarók: veresezüst-kékezüst. II. balra fordult pánczélos kar, aranymarkolatú egyenes kardot tartva. Takaró: veresarany. III, jobbra fordult kékaranycsikos zászlót tartó kar. Takaró: kékezüst.

Erney. Az 1755. évi nemesi összeírásban László van felvéve Pozsony vármegye nemeseinek jegyzékébe. A XVIII. század első felében, Apaj községben volt birtokos.

Esterházy. (Galánthai herczeg és gróf.) A Salamon-nemzetségből származik. Közös törzsből ered az Illésházy, a zalamegyei Salamon és harkályi Salamonvári (Salomvári), a veszprémmegyei Sa-



ERDŐDY.



ESTERHÁZY.

lomonfai családokkal. Első ismert őse Mokud (1186), III. Béla király prístaldusa. A család ősi fészke a Csallóköz. 1239-ben Alsóhídalja földjén, 1242-ben Salamon-faluban, 1248-ban Vatha és Salamon helységekben birtokos. A család a XVI. században emelkedik. Benedek neje a Galánthai Bessenyei Ilona volt, kitől fia Ferencz, Pozsony vármegye alispánja (1580), kinek Illésházy Zsófiától négy fia született: Miklós a nádor, a család nagyságának megalapítója (szül. 1582 Galánta, † 1645 Nagy-Höflány), Gábor, Dániel és Pál. Gábor ága, Farkas nevű fiával (1670) kihalt. Dániel (szül. 1580 † 1654), aransarkantyús vitéz, a cseszneki ágat alapította. Pál (szül. 1581 † 1641), a zólyomi ág őse. Rangemelések: Miklós nádor és testvérei 1613-ban bárói, Miklós 1626-ban grófi rangra emeltetett. A Fraknoi ágból Miklós nádor második fia: Pál nádor 1687-ben hercegi rangot nyert. A cseszneki ágból János 1683-ban grófi, Imre és Gáspár 1715-ben, Péter 1715-ben, László és János 1721-ben grófi rangra emeltettek. A zólyomi ágból István báró fiai 1715-ben nyernek grófi rangot. Pozsony vármegyében a fraknoi grófi ágazat terjeszkedett, melyet Ferencz, Miklós nádor fia, aransarkantyús vitéz, zalai és somogyi főispán (sz. 1641 † 1685) alapított. A fraknoi grófi ágat Ferencz hasonnevű utóda († 1758) aranygyapjas vitéz, tárnokmester terjesztette tovább, kinek két fia közül Miklós (szül. 1711 † 1764) koronaőr, az idősebb vagy tatai Ferencz (szül. 1715. † 1785), főkanczellár és horvát bán, az ifjabb vagy cseklézi ágat alapította. Ferencz fia Ferencz (szül. 1759 † 1815), mosonyi főispán. Herczeg Grassalkovich Erzsébettől származott fia Károly (szül. 1799 † 1856), es. k. kamarás, a Szent István-rend vitéze, Győr vármegye főispánja, terjesztette tovább a cseklézi ágat. Károly fiai: Antal. (szül. 1820), es. kir. kamarás, a főrendiház ör. tagja; Ferencz (szül. 1823); Ernő (szül. 1826), a főrendiház ör. tagja és Károly István (szül. 1847), a főrendiház ör. tagja, Abrahamon birtokos. Antal fia: Mihály (sz. 1853), a magy. főrendiház ör. tagja, több ízben országgyűlési képviselő, stb. A család a XVIII. században Szempez, Esterháza, Cziffer, Szent-Abraham, Beketfalva (kastély), Galánta, Kossut, Vízkelet (mind a három helységben kastély), Cseklész (kastély), Szered, Kajal helységekben volt birtokos, ezeken kívül Nagy-Magyar, Tárnok, Vatta helységekben, Újfalu és Fakó pusztákon, Újhely-Jólán, Alsó- és Felső-Jányokon, Taksonyban, Vezekényben, Boldogfalván, stb. bírt földesúri joggal. *Czímer:* (grófi) kétkben, aranyleveles koronán álló koronás arany-griff, felemelt jobbában arany vérdoronggal ellátott görbe kardot, baljában három zöldszárú és levelű, arannyal futtatott veres rózsát tart. Sisakdísz: paizsbeli kinövő griff. Takarók: kékarany-veresarany.

Erney.

Esterházy.

Farkas. (Nagyjókai.) Régi törzsökös pozsonyvármegyei család. Első ismert őse Zbima 1197, ennek fia Ilkai (Jókai) Zerzowoy pozsonyi várjobbágy, a kinek Imre király szabadalomlevelet adott, melyet 1359-ben Nagy Lajos király, 1455-ben V. László király megerősített. Zbima utódai Nagy-Jókan telepedtek le. A jelenleg virágzó nemzedék őse György (1399), kinek három fia volt: Mihály, kinek fiától Udalriktól (1518) a Panghy-család, István (de Nagy-Ilka 1429), a kitől a F. család és János, kinek fiától a már kihalt jókai Nagy család származik. István fia Péter (1518—1522) vette fel a F. nevet. A család tagjai közül Gáspár (1734), Pozsony vármegye alispánja; József (1784) huszárezredes; Gáspár (1771) huszárszázados; János (szül. 1782) a Radetzky-huszárezred ezredese; Ignác (1791 † 1865) dragonyoskapitány. János fiai: Károly 1848/49. honvédszázados és Vincze (szül. 1814 † 1884) cs. és kir. testőrezredes és kamarás. Ignác fia Vincze (szül. 1844) a m. kir. koronaőrseg volt parancsnoka. A család Nagy-Borsa, Nagy-Jóka, Pusztafödemes, Hidas-Kürt, Kossut stb. helyen volt birtokos. A XVIII. században Gány helységben várkastélya (Castellum) is volt. *Czímer:* kékben, zöld alapon felugró egyszarvú. *Sisakdísz:* veresruhás, veres-lebbentyűs, fekete sastollas, barna-kucsmás magyar vitéz, jobbában aranymarkolatú görbe kardot tart, balját csipőre teszi. *Takarók:* kékarany-veresezüst.

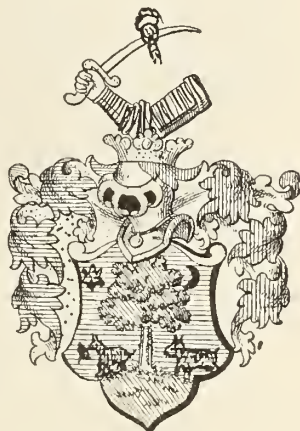
Farkas.

Fekete. (Galántai.) A XVI. század közepén tűnik fel. Márton, a ki Galánta egy részéhez házasság révén jutott, 1590 nov. 21-én kir. adományt nyer. Tagjai közül kivált F. György (szül. 1711, † 1788), a ki ügyvédből országbíróvá (1773—83) emelkedett, e mellett Arad vármegye főispánja (1785) is volt. 1758-ban grófi rangra emelkedett, de ágának, unokájával Ferenczcel, 1836-ban magvaszakadt. A család másik ágából Mihály († 1866) novi vál. püspök, esztergomi érseki helynök, unokaöccsével Jánossal 1859-ben osztrák bárói rangra

Fekete.



FEKETE.



FÖLDES.

emeltetett. János volt legf. ítélőszéki titkár (szül. 1820 †), Kossut, Galánta, Hegy és Vízkelet községekben volt birtokos. Fiai: Aladár (szül. 1843), Árpád (szül. 1845), Ferencz (szül. 1849 † 1899), huszáralezredes és Rudolf (szül. 1852). *Czímer* bárói: vágott paizs. Felül kékkel és veressel hasítva, jobbról ágaskodó kétfarkú arany-oroszlán, felémelt jobbában arany-markolatú kardot tartva, balról három ezüst pólya. (Ósi czímer). Alul: veresben, hármás zöld halom felett, három hatágú aranycsillag. Három sisak. *Sisakdíszek:* I. (középső) kinövő paizsbeli oroszlán. *Takarók:* kékezüst, kékarany. II. balrafordult kék szárny, három ezüst pólyával megrakva. *Takaró:* veresarany.

III. veres szárny, három egymás alatt álló ezüst csillaggal megrakva. *Takaró:* veresarany.

Fésüs. Erdélyből származik. Idővel átszakadt Szatmár-, Szaboles-, Verőcze- és Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegyékbe. György kir. ügyész, a Verőcze vármegyétől nyert bizonyítvány alapján 1841-ben Pest vármegye nemesi közé felvétetett. Ennek fia: György (szül. 1841) kir. jogakadémiai igazgató Pozsonyban. *Czímer:* kékben, zöld halmon, bal lábán álló, kivont kardot tartó arany-griff. *Sisakdísz:* görbe kardot tartó, könyöklő, veresmezű kar. *Takarók:* kékarany-veresezüst.

Fésüs.

Földes. (Guthori.) Ósi csallóközi család, melynek első nyomaira a XV. század második felében akadunk. Földes Lőrincz 1509-ben Györgysokán (ma Dercsika), Klára: Bodóbaron (ma Felbár), János: 1510—43 Magyaron birtokos; az utóbbi 1510-ben a Szentgyörgyi grófoktól kap Magyarbélén birtokrészt. 1521-ben Erdődy Pétertől kap Újfaluban birtokot. Birtokait 1543-ig számos újabb szerzeménnyel gyarapította. A magyarbéli és újfalusi birtokokra 1534-ben nyert kir. adományt. Jánostól származik a család, melyet fiai: János († 1526 Mohácsnál) és Benedek terjesztették tovább. Benedek fia István, 1580-ban czímeres levelet nyert. Elszakadván a család Kis-Magyartól, csukárpakai ágát alapította. János ágát Farkas folytatta, a ki 1655-ben III. Ferdinánd királytól új czímeres nemeslevelet nyert; ő alapította a család gutori ágát. Utóda Gyula, jelenleg ügyvéd Pozsonyban. *Czímer:* (1655) kékben, zöld alapon emelkedő, zöldlombos fa alatt, a paizs felső jobb szegletében hatágú arany-csillag és felső bal szegletében befelé fordult félholdtól kísért, balfelé szaladó természetes róka, szájában kacsával, természetes medvétől üldözve. *Sisakdísz:* görbe kardot tartó könyöklő, veresmezű kar, a kardon átütött török fővel. *Takarók:* kékarany-veresezüst.

Földes.

Franciscy. F. György, Márton, Mátyás és György fia Mihály 1634 május 25-én nyertek czímeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól. *Czímer:* kékben, zöld alapon, görbe kardot tartó, kétfarkú arany-oroszlán. *Sisakdísz:* görbe kardot tartó, könyöklő pánczélos kar. *Takarók:* kékarany-veresezüst.

Franciscy.

Frideczky. F. János és testvérei György és András, valamint rokonai, 1694-ben nyertek czímeres nemeslevelet. A család Nyitra- és Nógrád vármegyékben telepedett le, idővel átszarmazott Pozsonyba is. *Czímer:* kékben, zöld halmon, három hatágú arany-csillagtól kísért, veres csőrű fehér galamb, csőrében zöldlevelű s szárú veres rózsát tartva. *Sisakdísz:* nyílt fekete szárny között veres rózsát tartó pánczélos könyöklő kar. *Takarók:* kékarany-veresezüst.

Frideczky.

- Füzesséry.** *Füzesséry.* (Füzéséri és tövisi.) Ősi zemplénvármegyei nemzetség, mely a XV. században már előkelő szerepet játszott. Első okleveles adatunk a családról 1261-ből van; idővel átszármazott Hunyad vármegyébe is, hol Tövis községre nyert adományt. E családból újabban Tibor 1900-ban telepedett le Pozsony vármegyébe. *Czímer:* kékben, farkát szájában tartó, zöld kigyótól alakított körben, görbe kardot tartó aranygriff. Sisakdísz: jobbról arany félholdtól, balról hatágú csillagtól kísért, görbe kardot tartó arany-griff. Takaró: veresarany-kékezüst.
- Galgóczy.** *Galgóczy.* Az 1755. évi összeírásban Ádám van felvéve Pozsony vármegye nemesei közé. Tagjai közül kiváló szerepet vitt Ferenc († 1798), híres egyházi szónok, pozsonyi, majd esztergomi kanonok. A család a XIX. század első felében Püspökiben volt birtokos. *Czímer:* kékkel és feketével hasított paizsban, rózsakoszorútól övezett, repülésre kész galamb. Sisakdísz: paizsbeli galamb, esőrében olajággal.
- Gancs.** *Gancs.* Kiterjedt család. Az 1755. évi nemesi összeírásba Pozsony vármegye nemesei között István, György, ifj. és id. János, András, Mihály, Miklós, József, Ádám vannak felvéve. A XIX. század első felében Ganscházán birt földesúri joggal.
- Ghyllányi.** *Ghyllányi.* (Lázi és bernicei nemes és báró.) Liptó vármegyéből származik. Családfája egészen a XIII. századig vezethető vissza. A családból György 1688-ban bárói rangra emeltetett. Pozsony vármegyében a nemesi ág virágzott. Az 1755. évi összeírásban Kristóf, Péter és Ádám neveivel találkozunk. A XVIII. század első felében Felső-Korompán volt birtokos.
- Grassalkovich.** *Grassalkovich.* (Gyaraki gróf és herceg.) A család eredete még kellően nincs tisztázva. Első kiváló tagja Antal (szül. 1694 Úrményben, † 1776) Pályáját mint kir. ügyész kezdte (1716). Csakhamar a királyi ügyek igazgatója, kir. személynök, kincstári elnök, 1751-ben koronaőr és v. b. t. t. lett. 1736-ban bárói, 1743-ban grófi rangra emeltetett. 1745-ben ő szervezte újra Arad vármegyét, melynek főispánjává nevezetett ki. Fia Antal kincstári tanácsos, majd Bodrog-, később Zólyom vármegye főispánja (1769—1790), a ki 1784-ben hercegi rangra emeltetett. Fia Antal (szül. 1171 † 1841) Csongrád vármegye főispánja. Vele kihalt a család fága. Az I. Antal által szerzett óriási vagyon közé tartozott Ivánka is, mint önálló uradalom.
- Hideghéthy.** *Hideghéthy* (Hideghéthy.) A Csallóköz törzsökös családja. H. Miklós fia Jakab 1411-ben nyert címeres levelet Zsigmond királytól. A család idővel átszármazott a Dunántúlra is. Az 1755. évi összeírásba több tagja van felvéve Pozsony vármegye nemesi névsorába. A XIX. század első felében Gomba helységet bírta részben. *Czímer:* Arany-paizsfő alatt, feketében, hegyeivel felfelé fordított arany félhold. Sisakdísz: paizsbeli félholdból kinövő feketelombos fa, arany-ágakkal. Takarók: fekete-arany.
- Héderváry.** *Héderváry.* A Héder-nemzetségből származik. Egyenes őse valószínűleg Heydrík (1162). E századokon át kiváló szerepet vitt családnak 1680-ban magvaszakadt. A család utolsó sarjának Istvánnak leányát Katalint, az Osl nemzetségből származó lözsi és Viczai János báró vette el. A V. családból Ádám 1645-ben bárói rangra emeltetett. Ennek utóda Jób-Keresztély 1723-ban lözsi és hédervári előnévvel grófi rangot nyert. A család utolsó físzarja Héder (szül. 1807, † 1873) v. b. t. t. és Győr vármegye főispánjának végrendelete értelmében Khuen Károly gróf, legfelsőbb engedelmennel családnévét Héderváry családnévvel egyesítette. (1874 december 5.) A V. család a XVIII. században Nebojsza és Darnó helységekben volt birtokos.
- Hodossy.** *Hodossy.* Az 1755. évi összeírásban számos tagja szerepel Pozsony vármegye nemesei között. A XIX. század első felében Miklós Grinavia helységben volt birtokos.
- Horváth-Kissevich.** *Horváth-Kissevich.* (Lomniczai.) Horvátországból származik. A XVI. században Szepes vármegyébe szakadt. György kamarai tanácsos, ki 1686-ban bárói rangra emeltetett, a Szegedy család utáni örökség révén, a XVIII. század első felében került Pozsony vármegyébe. György az 1755. évi összeírásban már Pozsony vármegye nemesei közt szerepel. A család Zavar és Majtény helységekben volt birtokos. *Czímer:* kékben, zöld alapon, arany-griff, előlábjaival arany-leveles koronát tartva. Sisakdísz: paizsbeli griff, növekvően. Takarók: kék-arany.
- Hrabovszky.** *Hrabovszky.* (Hrabovai és kiskotesói.) Trenesén vármegyéből származik. Idővel elterjedt Gömör, Szabolcs, Krassó, stb. vármegyékbe. Pozsony vármegye nemesei között az 1755. évi összeírásban Gáspár és Miklós neveivel találkozunk. János (szül. 1779, † 1852) a Mária Terézia-rend vitéze, bárói rangra emeltetett; 1848-ban Horvát- és Szlavonország királyi biztosává nevezetett ki. A szabadságharc leveretése után várfogságra ítélték s csak néhány nappal halála előtt nyert kegyelmet. A XVIII. században Zavar, Alsó- és Felső-Lőcz helységekben volt birtokos.
- Hunyady.** *Hunyady.* (Kis-Kresztyenai.) A család eredetét a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertették. A XVIII. század első felében Bohunicz községben volt birtokos.
- Illésházy.** *Illésházy.* (Illésházi gróf.) A Salamon nemzetségből származik. Közös eredetű a gróf Esterházyakkal. A XV. századtól kezdve mindegyre nagyobb szerepet játszik hazánk történetében. Mátyás (1490) gyulafehérvári prépost. György Pozsony vármegye követe, a rákosi országgyűlésen. Fia György 1526-ban Mohácsnál esett el. Tamás (1540) Pozsony vármegye alispánja. István (szül. 1540, † 1609) Pálffy Miklós alatt vitézkedett s annak levelezője volt. 1573-ban Pozsony vármegye alispánja; 1577-ben kamarai tanácsos; 1582-ben Lika várát, 1600-ban a treneséni uradalmat szerezte meg, 1593-ban grófi rangra emelkedett, de előzőleg Liptó vármegye örökös főispánja lett. 1608-ban nádorrá választatott. Gáspár († 1648), előbb Bethlen híve, majd katolikus hitre tért, utóbb grófi rangot nyert. Gábor (1655) főispán. György (1659—62)



ILLÉSHÁZY.

kir. főasztalnokmester. Miklós 1678-ban grófi rangra emeltetett, 1715—23 kancellár. József (1730) kir. főasztalnokmester. János a hétszemélyes tábla ülnöke († 1800). István (szül. 1762, † 1838) a család utolsó fiasarja, 1790-ben Trencsén vármegye követe, 1800—1822 Trencsén és Liptó vármegyék főispánja. 1808-ban az aranygyapjas-rend vitéze. Pozsonyvármegyei uradalmát a Batthyányiak örökölték. A család terjedelmes birtokok ura volt Pozsony vármegyében. A XVIII. században a következő helyeken volt birtokos: Szentmihályfalva, Albár, Nagy-Magyar, Bélvata, Illyésháza, Német-Gurab (azelőtt a Pálffyaké), Alsó-, Felső-Jánok, Tonkháza, Nagy-Légh, Kis-Senkvitcz. A XIX. században: az említettekben kívül Csölöztő, Kiliti, melyek a nagyszarvai uradalom tartozékai voltak. *Czímer:* (grófi) kékben aranyleveles koronán nyakán nyíllal átdöfött, koronás fekete sas, mellén vérnyomokkal. Sisakdísz. paizsbeli sas. Takarók: fekete-arany, fekete-ezüst.

Jankó. A XVIII. század nemesi összeírásaiban (1755) több tagja szerepel Pozsony vármegye nemeseinek névsorában. A XIX. század első felében Bústelek helységben bírt földesúri joggal.

Jablánecz. (Szent-Györgyi.) J. aliter Sántha János 1616-ban nyert czímeres nemeslevelet II. Mátyás királytól. József (szül. 1718, † 1803) kir. tanácsos, Szent-Györgyre nyert királyi adománylevelet. Tagjai közül Tamás (1683-ban) Párkánynál, a törökök elleni csatában súlyos sebet kapott. Sándor (1717) kir. udvari kamarai hivatalnok. József (szül. 1718) udv. kancelláriai titkár, kir. tan. és cs. kir. asztalnok. Sándor (szül. 1845) es. kir. altábornagy. *Czímer:* veresben, zöld alapon ezüst oroszlán, jobbában ezüst passió-keresztet, baljában horgonyt tartva. Sisakdísz: kinövő aranygriff, felemelt jobbában aranymarkolatú görbe kardot tart. Takarók: kékarany, veresezüst.

Jeszénák. (Királyfiái báró.) Temes vármegyéből származik. A család a XVI. században Báthori István erdélyi fejedelemtől czímeres nemeslevelet nyert. Pál († 1762-ben) nagy-kiterjedésű birtokokat szerzett Pozsony vármegyében s Királyfiára kir. adományt eszközölt ki. Fia Pál 1781-ben bárói rangra emeltetett. A XVIII. században Fél, Csötörtök, Cseszte helységekben volt birtokos. A XIX. század első felében Eberhard, Gomba, Hideghét és Királyfia helységekben voltak részirtokai. *Czímer:* (bárói) kékben, zöld halmon álló pánczélos vitéz, fején verestollas sisakkal, jobbában kivont kardot tart, melyre vérvörös török fej van szúrva, baljában ezüst buzogány. Három sisak. Sisakdíszek: 1. paizsbeli kinövő pánczélos vitéz. Takarók: kékarany, veresezüst. 2. zárt fehér szárny, egy-egy veres czölöppel megrakva. Takarók: kékarany, 3. kinövő természetes leopárd. Takarók: veresezüst.

Jezerniczky. (Jezerniczei.) Túróc vármegyéből származik. Idővel átszarmazott Bars, Nyitra, Komárom, Veszprém, stb. vármegyékbe. A XVIII. század közepén Báhony, Hegy és Kossut helységekben volt birtokos. A XIX. század első felében is ugyanott bírt földesúri joggal.

Kádas. Az 1755. évi nemesi összeírásba Sándor van felvéve Pozsony vármegye nemesei közé. A XVIII. század közepén Zavar, Alsó- és Felső-Lőcs helységekben volt birtokos.

Kajaly. A XV. században tűnik fel. A XVI. században átszarmazott Hont és Nógrád vármegyékbe. Utolsó sarja K. Pál, II. Rákóczy Ferencz kancellárja, 1741-ben halt el. A család ősi birtoka Kajal volt, melyet utána a Balogh, Bor és Puskás családok örökölték.

Károlyi. (Nagykárolyi gróf.) A család multját a Nyitra és Szabolcs vármegyéket tárgyaló kötetekben ismertettük. A XVIII. században Ivány helységben volt birtokos.

Keglevich. (Buzini gróf.) A család származását a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Az 1755. évi összeírásban Zsigmond gróf özvegye van felvéve Pozsony vármegye nemesei közé.

Kempelen. (Pázmándi.) K. Engelbert 1722-ben nyert magyar nemességet, mely 1723-ban hirdettetett ki. Fiai: János (szül. 1725) a szász-tescheni herczeg nejének főudvarmestere. Ő szerzte Pázmándot, honnan a család előnévét vette. Farkas (szül. 1733, † 1804), a beszélő és sakkozó gép feltalálója, udvari tanácsos. János fia Imre (szül. 1773, † 1853) Fejér vármegye táblabírája. Fia Gyula (szül. 1811, † 1845), Fejér vármegye táblabírája. János másik fia Nándor, ezredes. *Czímer:* ezüstben, aranyleveles koronából kiemelkedő, zöld lombos almafa. Sisakdísz: paizsbeli fa. Takarók: aranyveres, veresezüst

Kerekes. (Czifferi és kerekesházi nemes és báró.) A XVIII. század elején Cziffer és Kis-Udvarnok községekben volt birtokos. Tagjai közül Zsigmond tábornok, a Mária Terézia-rend vitéze, 1764-ben bárói, 1777-ben magyar bárói rangra emeltetett. *Czímer:* aranyal és kékkel vágott paizsban, feketével és arannyal vágott griff, felemelt jobbában kivont kardot tartva. Három sisak. Sisakdíszek: 1. görbe kardot tartó, feketével és arannyal vágott, kinövő griff. 2. zárt, fekete szárny. 3. arannyal és kékkel ellentétesen vágott, két öblös-végű elefántagyar. Takarók: fekete-arany, kékarany. Paizstartók: két hátratekintő ezüstagar, veres nyakörvvel.

Késmárky. (Késmárki.) K. Albert 1649-ben nyert czímeres nemeslevelet. A család Nógrád vármegyében telepedett le. Az 1755. évi összeírásban György névvel találkozzunk, Pozsony vármegye nemeseinek névsorában. A XIX. század elején Guthor helységben bírt földesúri joggal.

Kisléghy. A K. másképp Alszeghy családból, a XVIII. század közepén eszközölt összeírás alkalmával, Jakab, István, András, Imre és László vétettek fel Pozsony vármegye nemesei közé. A XIX. század első felében Kislégh helységben bírt földesúri joggal.

Klempa. K. András, György, Pál és Péter 1667-ben nyertek czímeres nemeslevelet, melyet az 1667-ben Somorján tartott közgyűlésen hirdettek ki. A család idővel Nyitra vár-



KLEMPA.

Jaunkó.

Jablánecz.

Jeszénák.

Jezerniczky.

Kádas.

Kajaly.

Károlyi.

Keglevich.

Kempelen.

Kerekes.

Késmárky.

Kisléghy.

Klempa.

megyébe is átszármazott. Az 1755. évi nemesi összeírásban István, György (id. és ifj.), Tamás, János, Márton és Péter fordulnak elő Pozsony vármegye nemesei között. Bertalan jelenleg Pozsony vármegye alispánja. *Czímer*: kékben, zöld alapon, a paizs felső két sarkában egy-egy hatágú aranyesillagtól kísért darú, csőrében zöld koszorúval, felemelt jobb lábában követ tartva. *Sisakdísz*: paizsbeli darú, Takarók: kékarany, veresezüst.

Kollonits

Kollonits. (Kollegardi és Koloniczi gróf.) Horvátországból származik. A XV. században tűnik fel. Idővel elterjedt Styriába is. 1598–1604 között magyar indigenatust nyert. Adám 1583-ban bárói, Ottó Gottfried 1637-ben grófi, Ernő 1638-ban grófi rangra emeltettek. Fiágban kihalt 1874 jún. 17-én Miksával, a ki Nagy-Lévárdon és Heinrichshof pusztán volt birtokos.

Kondé.

Kondé. (Pókateleki.) Zomor fia Miklós 1342-ben Pókatelekre nyert adományt, a mely egész a XIX. század közepéig a család birtokában maradt. Az 1755. évi összeírásban is több tagja szerepel Pozsony vármegyében. A XIX. század első felében Siposkarcán bírt földesúri joggal. *Czímer*: kékben, koronás, hármás zöld halmon, a paizs felső jobb sarkában hatágú aranyesillagtól s a felső balsarokban ezüstfélhlodtól kísért, görbe kardot tartó, felülről és alulról egy-egy nyíllal átdöfött könyöklő, pánczélos kar. *Sisakdísz*: paizsbeli kar. Takarók: kékarany, veresezüst.



KONDÉ.

Kossovich.

Kossovich. E családból András és Antal vannak felvéve Pozsony vármegye 1755. évi nemesi összeírásában. A XVIII. század közepén Czajla helységben volt birtokos.

Kovacsóczy.

Kovacsóczy. Az 1755. évi összeírásban János van felvéve Pozsony vármegye nemesinek névsorába. A XVIII. században Cziffer helységben volt birtokos.

Kulcsár.

Kulcsár. Ősi fészke Kulcsár-Karcsa, hol már a XVI. században birtokos volt. A XVIII. században igen szétágazott. Az 1755. évi nemesi összeírás szerint 20 férfitagja lakott Pozsony vármegyében. A XIX. század első felében Sipos-Karcsán bírt földesúri joggal.

László.

László. (Nagypadányi.) Első ismert őse Zelege Mihály, kinek fia Salamon, Bodon (Padány) és Besenyő helységekben volt birtokos (1270), kitől a család ma napig szakadatlan terjed. Az első, a ki a L. családnevet felveszi, Balázs, 1491-ben szerepel. A család ősi fészke Nagy-Padány, honnan a XVI. század elején Alistál községbe, majd a XIX. század közepén (1847) Hidvégre költözött. A XVIII. században a család már igen elterjedt. Az 1755. évi nemesi összeírás szerint 28 férfitagja élt Pozsony vármegyében. Tagjai közül Mihály (1843) Pozsony vármegye esküdtje. József kir. tanácsos, a pápai református főiskola gondnoka és az ottani református leányiskola megalapítója (1899). A család *czímere* többféle változatban maradt reánk. Leggyakoribb alak: 1. görbe kardot tartó oroszlán. *Sisakdísz*: növekvő paizsalak. (Így István pecsétje 1605, Istváné 1738, Istváné 1795, Benedeké 160.). — 2. görbe kardot tartó oroszlán. *Sisakdísz*: görbe kardot tartó, könyöklő pánczélos kar. (Gábor pecsétje 1811.) 3. könyvet (?) tartó oroszlán. *Sisakdísz*: egy angyal. (Mihály pecsétje 1734–1805.)

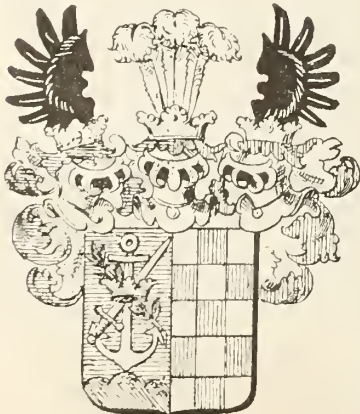
Laurenty.

Laurenty. Nyitra vármegyéből származik. 1625-ben nyert czímeres nemeslevelet. Nemességét 1723-ban igazolta a szakolczai kerület nemességvizsgáló bizottsága előtt. A XVIII. század közepén Pozsony vármegyébe telepedett. *Czímer*: veresben czölöpösen állított három fehér rózsza. *Sisakdísz*: veresesőrű és lábú fehér galamb, csőrében olajággal. Takarók: veresezüst.

Lieszkovszky.

Lieszkovszky. (Lieszkói.) Trencsén vármegyéből származik. Első ismert őse Miklós fia Lőrincz, 1381-ben szerepel. A család 1579 márcz. 25-én nyert új adománylevelet Lieszkóra. Idővel Nógrád stb. vármegyékben elterjedt. Pozsony vármegyében az 1755. évi összeírás szerint két tagja: János és Mihály élt. A XIX. század első felében Tejfaluban bírt földesúri joggal. *Czímer*: Kékben, zöld alapon, fehér lovon ülő, veres ruhás, sarkantyús csizmás, kalpagos magyar vitéz, jobbában aranymarkolatu görbe kardot tartva. *Sisakdísz*: nyílt fekete szárny közt kinövő paizsbeli vitéz, jobbában buzogányt tart. Takarók: Kékarany-veresezüst.

Lipthay.



Luzsénszky.

Lipthay. (Kisfaludi.) A család múltját a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XVIII. század közepén Hegy és Kossut helységekben volt birtokos.

Magyar.

Luzsénszky. (Luzsnai és regliczei.) A család eredetét a Gömör-Kis-Hont vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XVIII. században (1736) Nadas községben volt birtokos.

Magyar. (Simontornyai.) M. Lőrincz és testvérei 1578-ban nyertek czímeres nemeslevelet Báthori István erdélyi fejedelemtől, mely 1596-ban Pozsony vármegyében hirdettetett ki. A család ekkor a Csallóközben telepedett le. Az 1755. évi összeírásban Márton (id. és ifj.) és József fordulnak elő Pozsony vármegye nemesei között. A XIX. század elején Nagy-Lévárdon laktak. Onnan Szakolczára, majd Károly 1836-ban Jánosházára (Vas vármegye) költözött. Jelenleg Kis-Kamondban (Veszprém vármegye) birtokos. *Czímer*: Kékben, öt fehér (3: 2: 1) lilium. *Sisakdísz*: buzogányt tartó, veres ruhás, kiemelkedő magyar vitéz. Takarók: Kékarany-veresezüst.



MARKOVICH.

Majláth. (Székhelyi gróf.) A család múltját a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Pozsony vármegyébe a család a XVIII. század első felében költözött. Az 1755. évi összeírásban János van felvéve a vármegye nemesei között. A pozsonyvármegyei ág György kir. személynöktől származik (szül. 1752, † 1821), ennek fia György (szül. 1786, † 1861) országbíró, a Szent István-rend nagykeresztese. Csupán egy fia és három leánya maradt. György (szül. 1818 decz. 7., † 1883 márcz. 24), az aranygyapjas rend vitéze, a Szent István-rend nagykeresztese, országbíró, a főrendiház elnöke. Fiai: György (szül. 1854), Esztergom vármegye volt főispánja, József (szül. 1858) főrendiházi tag, István, Géza (szül. 1860), tartal. sorhajó-hadnagy és Gusztáv Károly (szül. 1864) erdélyi püspök. György országbíró fiai: 1885 okt. 3-án, Sarolta leánya: 1890 febr. 12-én grófi rangra emeltettek. A család Zavar és Alsó-Lócz helységekben birtokos. **Czímer:** hasított paizs, elől kékben, hármás zöld halmon, nyelével felfelé álló ezüst-horgony, melynek közepére arany korona van húzva, a korona nyílásán át jobbról zöld olajág, balról hegyével felfelé álló aranymarkolatu kard van keresztbe dugva. Háttul ezüsttel és veressel kockázott mező. Három sisak. Sisakdíszek: I. (középső) három fehér strucz toll. Takaró: kék-arany-verezezüst. II. és III. egy-egy fekete szárny. Takarók: 2-iknél: kékarany, 3-iknél: verezezüst.

Majláth.

Maholányi. (Pohroncz-szelepesényi báró.) A család eredetét a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XVIII. században Süly, Eberhard, Gomba és Csötörtök helységekben volt birtokos.

Maholányi.

Majthényi. (Kesselőkeői urak és bárók.) A család eredetét a Bars és Nyitra vármegyéket tárgyaló kötetekben ismertettük. Pozsony vármegyében a XVIII. század első felében szerzett birtokokat Apaj, Csataj, Zavar, Alsó- és Felső-Lócz helységekben.

Majthényi.

Makripodáry. A XVII. században tűnik fel. Jácint (1659—62) csanádi püspök. Miklós 1786-ban Pozsony vármegye alispánja. A család a XVIII. században Cziffer helységben volt birtokos. **Czímer:** négyelt paizs, 1. és 4. kékben koronás aranyoroszlán, 2. és 3. aranyban, a vágási vonalhoz tapadó fekete sas.

Makripodáry.

Markovich. M. György 1658-ban nyert czímeres, nemeslevelet. E családból Antal és János vannak felvéve az 1755. évi nemesi összeírásban Pozsony vármegye nemesei közé. Mihály († 1896) Pálffy János gr. urad. igazgatója, István, jelenleg plébános, szentszéki ülnök, Iván kir. alügyész. **Czímer:** kékben, zöld alapon arany-grif, felemelt előlábával aranymarkolatu görbe kardot tartva. Sisakdísz: paizsbeli griff növekvően. Takarók: vörösezüst-kékarany.

Markovich.

Matis. Az 1755. évi nemesi összeírásba 17 férfi tagja van felvéve.

Matis.

Molnár. M. Péter 1717 ápr. 28-án nyert czímeres nemeslevelet, mely Pozsony vármegyének ugyanezen évi jún. 22-án tartott közgyűlésében hirdettetett ki. Az 1755. évi pozsonyvármegyei nemesi összeírásban e nevű családból összesen 24 főfitag és egy özvegy (Ferenc özvegye) van felvéve. Közlebbi adatok hiányában nem állapíthatjuk meg, hogy ezek melyik M. családhoz tartoznak. **Czímer:** kékben zöld alapon jobb előlábával görbe kardot, baljában égő veres szívet tartó, kétfarku arany-oroszlán. Sisakdísz: nyílt fekete szárny közt kinövő paizsbeli oroszlán, jobb előlábával babérkoszoruzott kardot tartva. Takarók: verezezüst-kékarany.

Molnár.

Mórocz. (Beketfalvi.) A Csallóközi törzsökös családja. M. Farkas (1622—49) alnádor, 1625-ben Pozsony vármegye alispánja. István 1647-ben szintén a vármegye alispánja. A XVIII. század első felében Sárosfalva és Beketfalva helységekben volt birtokos: az utóbbi a XVIII. század közepén az Esterházy grófok birtokába került. **Czímer:** kékkel és veressel vágott paizsban, zöld hármás halmon, felemelt jobb lábával golyót tartó daru. Sisakdísz: paizsbeli daru. Takarók: kékarany-verezezüst.

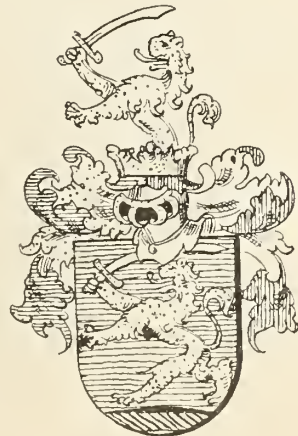
Mórocz.

Motesiczky. (Motesiczi és kesselőkeői.) A család múltját a Bars és a Nyitra vármegyéket tárgyaló kötetben ismertettük. A XIX. század első felében Nadas mezővárosban bírt földesúri joggal.

Motesiczky.

Nagy I. (Galántai.) A XVI. század elején tűnik fel. Lőrincz Szempcz váracastellanusa, 1536-ban a barsvármegyei Ohajra nyert kir. adományt. 1582 ápr. 4-én a család nemességújító czímeres-levelet nyert Rudolf királytól. Lőrincz unokája Miklós 1565-ben Sempte vár castellanusa. A család tagjai közül többen tűntek ki a hadi pályán. László Miklós (szül. 1697, † 1779) mint ezredes halt el Nagyszombatban. Sándor (szül. 1740 Nagyszombat) a hét éves háboruban harcolt s mint főhadnagy ment nyugalomba. Ferencz (szül. 1775) mint kapitány esett el az Áspern melletti csatában 1809-ben. Kajetán (szül. 1806, † 1872) cs. k. ezredes. Sándor (szül. 1808, † 1870) cs. k. ezredes, az utóbbi fia: Sándor közgazdasági író. **Czímer:** kékben, hármás zöld halmon, a paizs felső jobb sarkában hatágu aranyesillag s a bal sarokban arany félholdtól kísért kétfarku arany-oroszlán. A hármashalom középsőjén veres rózsza. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán. Takarók: kékarany-verezezüst

Nagy II. Másiként Udvarnokoy I. Udvarnokoy.



NAGY IV.

Nagy I.

Nagy II.

Nagy III. *Nagy III* (Eöttevényi.) A család 1625-ben nyert czímeres nemeslevelet. Első ismert őse János, a győrvármegyei Öttevényből származik, innen költözött a család egyik ága Komárom vármegyébe (Ékölbe), egy másik ága pedig a sopronvármegyei Szil-Sárkányba. Olivér 1883-ban Pozsonyba költözött. Jelenleg Eperjesen jogakad. tanár. Tagjai közül a XVIII. században György hírneves orvos volt, a ki Jénában végezte tanulmányait. 1741-ben, egy orvosi művet is adott ki a pestisbetegségről. *Czímer*: kékben, zöld alapon, a paizs felső két sarkában egy-egy hatágú arany-csillagtól kísért, görbe kardot tartó természetes oroszlán. Sisakdísz: hogyével lefelé álló, nyilat tartó, kinövő arany griff. Takarók: kékarany-veresezüst.

Nagy IV. *Nagy IV.* (Töböréthei nemes és báró.) A család 1703 márc. 28-án nyert czímeres nemeslevelet I. Lipót királytól, mely Pozsony vármegye 1719 okt. havi közgyűlésén hirdettetett ki. A család Töbör-Ethén telepedett le, honnan előnevét is vette. Tagjai közül Károly (szül. 1811, † 1882) es. és kir. altábornagy a Lipót-rend középkeresztese, a III. oszt. vaskorona-rend tulajdonosa stb., 1879-ben bárói rangra emeltetett. József Nándor (szül. 1822, † 1857) helytartósági tanácsos. *Czímer* nemesi: kékben, zöld alapon, görbe kardot tartó arany-oroszlán. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán. Takarók: kékarany-veresezüst.

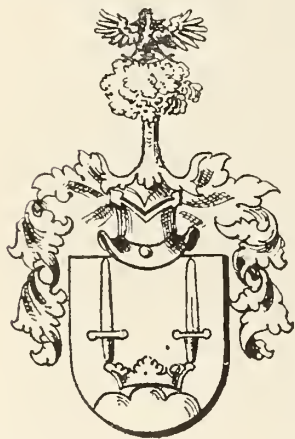
Naszvady. *Naszvady.* (Kürthi.) Sáros vármegyéből származik. Idővel átszakadt Moson- és Komárom vármegyékbe. Az 1755. évi összeírás szerint Pál, László özvegye, Ignác és Mihály laktak Pozsony vármegyében. A XVIII. század közepén Uszor, a XIX. század első felében pedig Gutor helységben volt birtokos.

Nedeczky. *Nedeczky.* (Nedeczei.) A család múltját a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XVIII. század közepén Apaj helységben volt birtokos.

Németh. *Németh.* (Nyéki.) A Csallóközből származik. N. Mihály 1655-ben nyert új adománylevelet Nyék helységre. A XIX. század első felében Fél helységben bírt földesúri joggal.

Jelenleg Fejér vármegyében virágozik. *Czímer*: kékben, zöld alapon, felugró pej lovon ülő, veres ruhás, fekete kalpagos, veres leffentyűs, magyar csizmás magyar vitéz, felemelt jobbában arany-markolatú görbe kardot tartva. Sisakdísz: kinövő koronás arany-oroszlán. Takarók: kékarany-veresezüst.

Olgyay.



OLGYAY.

Olgyay (Olgyai.) A Csallóköz törzsökös családja. 1256-ban nyert adományt IV. Béla királytól Olgyára (Onga), melyet V. István király 1271-ben megerősített. Őse Thumb Miklós (1281—1309). András fiai: Péter és Farkas 1295-ben kir. adományt nyertek Vata helységre. 1308-ban eladják bankvatai birtokukat. 1309-ben bankvatai és magyari birtokaikat elcserelik. András unokája Andich, Magyar helységben és Németfaluban birtokos (1350). Az 1542. évi összeírás adatai szerint a család tagjai már a kisebb birtokok közt foglalnak helyet. A XVI. században György Felsőkapri helységben szerez zálogbirtokot borsai Csorba Orbántól és Jánostól, melyet Csorba János 1588-ban visszaváltott. Az 1755. évi összeírásba a következő tagjai vannak felvéve: Ferencz (id. és ifj.), József (id. és ifj.), István, András, Jakab, László és György. A XIX. század első felében Olgya helységben bírt földesúri joggal. Tagjai közül: György (1569) országbírói ítélőmester; György (1573) Nyitra vármegye alispánja; Miklós Pozsony vármegye szolgabírája, 1580-ban kir. ember; János (1593—1611) Pozsony vármegye alispánja és pozsonyi várnagy; Gáspár (1801—1806) a nagyszombati ker.

tábla ülnöke; Balázs, 1809-ben a pozsonyi felkelt nemes lovassereg kapitánya, a pápai ütközetben tanúsított vitézsége jutalmául a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét nyerte. Zsigmond (1841) a dunáninneni ker. tábla ülnöke; Miklós (1837—1846) Pozsony vármegye al- és főszolgabírája; Titusz (1846) Pozsony vármegye alispánja, 1839., 1844. és 1847-ben követe, majd 1848. és 1861-ben képviselő; Lajos 1861-ben orsz. képviselő. *Czímer*: (színelzés nélkül) koronás hármalmon, két ezüstpöcsen állított tör. Sisakdísz: koronából kiemelkedő, lombos fán ülő nyakán nyíllal átdöfött sas.

Ollé.

Ollé. (Ollétejedei.) Ősi csallóközi család. 1273-ban tűnik fel, ettől kezdve szakadatlanul Ollé-Tejeden birtokos. *Czímer*: kékben, zöld alapon, kétfarkú arany-oroszlán, felemelt jobb előlábával arany-markolatú görbe kardot tartva. Sisakdísz: két szarvasagancs közt álló, vereslábú és csőrű fehér galamb, csőrében zöldlevelű ággal. Takarók: kékarany-veresezüst.

Pálffy.

Pázmány.

Pálffy. Lásd a következő, külön fejezetet.

Pázmány. (Szilasi és laki.) A Hont-Pázmán-nemzetségből származik. Őse Tamás nyitrai főispán, kinek fia Sebus nyitrai főispán és kir. főpohárnok, 1217 előtt a pozsony-megyei Szőlöst nyeri, mely a királyi udvarnokok földje volt. Utóda Sebes az 1343-ban fogyanatosított osztály alkalmával, több csallóközi helységgel együtt Szilast is nyeri. A XV. század elején Szilas földesura. P. Simon és testvére Lőrincz, valamint rokonaik 1516-ban Szakálos, másképp Zak komáromvármegyei birtokot szerzik meg, melyre királyi adományt nyernek. A királyi adománylevelben a család szőlősi, míg a pannonhalmi convent beiktató levelében szilasi (de Zylas) előnévvel van feltüntetve. A XVII. század elején P. Ferencz mint naszádos kapitány (1626—1636) tette nevét félelmetessé a törökök előtt. György czímeres nemeslevelet nyer, mely 1639-ben Pest vármegyében meghirdettetett; az oklevél azonban ezideig nem került elő. A XVIII. században több ágra szakad. 1730-ban Lak, alias Szakálos komáromvármegyei birtokra nádori adományt nyer; 1744-ben pedig a komáromvármegyei Szilasra nyer érseki donatiót. Tagjai közül Péter az érsekléi nemesi szék alnádora (1585—1636), illetőleg alispánja. János a füssi nemesi szék táblabírája (1820). Kálmán 1848—49-ben részt vett a komáromi várvédelemben, később kir. ítélőtáblai bíró. Béla tb. vármegyei aljegyző, majd herceggprimási intéző (1839—1887). Béla fia Zoltán (szül. 1869) egyet. magántanár, a pozsonyi kir. jogakadémia nyilv. r. tanára, a jog- és a bölcsélet-

tudományok doktora stb. Az aranyosi ágból: Jenő (szül. 1868) kir. statszt. hivatali tisztviselő. Lajos trenesénvármegyei főlevéltárnok. *Czímer*: kékben, zöld halmon egyik lábával kardot tartó, repülésre kész hattyú. Sisakdísz: három (veres-fehér-kék) strucz toll. Takarók: kékezüst-veresarany. (Pázmány Zoltán: A szilasi és laki Pázmány-nemzetség 1904.)

Perényi. (Perényi báró.) A család múltját a Szabolcs vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XVIII. század közepén Hodi helységben volt birtokos.

Petheő. A XIX. század első felében Nagy-Borsa helységben bírt földesúri joggal.

Petőcz. P. Péter 1742-ben nyert czímeres nemeslevelet. Tagjai közül György 1843-ban Pozsony vármegye főjegyzője, majd alispánja. 1849-ben vértanú halált szenvedett. István és Gyula 1861-ben Pozsony vármegye aljegyzője. Jenő jelenleg vármegyei főjegyző. János cs. és kir. ezredes. A család a XIX. század első felében Úszor, Nagy-Légh, Elő-Patony helységekben bírt földesúri joggal. Birta ezenkívül Vörösbúzahely pusztát is. *Czímer*: kékben, zöld alapon, ezölöpösen állított arany búzakéve felé lépő fehér bárány. Sisakdísz: írotollat tartó kékmézű könyöklő kar. Takarók: kékarany-verezezüst.

Petrovics. P. Márton és János 1667-ben nyertek czímeres nemeslevelet. E családból az 1775. évi összeírásba György van felvéve A család Kajal helységből származik. Idővel Márton második fia György Nyitra vármegyébe költözött. Ennek a Györgynek az utóda István, szabadszállási székbelő, kinek fia Petőfi Sándor, legnagyobb magyar lyrai költő (szül. 1823, † 1849 július 31-én a segesvári csatában). *Czímer*: kékben, hármás zöld halmon, arany-markolatú, görbe kardot tartó, könyöklő pánczélos kar, a kardon arany-leveles korona van áttitve. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: kékarany-verezezüst.

Pyber. (Felsőeőri.) Azok közé a felsőéri nemes családok közé tartozik, melyek Rudolf királytól 1582-ben új adományt nyertek s régi kiváltságaikban megerősítettek. Idővel átszarmazott Fejér-, majd Pozsony vármegyékbe. Az 1755. évi összeírásba János, Ferencz (ifj. és id.) vannak felvéve. A XVIII. század közepén Csötörtök helységben volt birtokos.

Plachy. (Nemesvarbóki.) P. Mátyás, János, Jakab és Péter 1699-ben nyertek czímeres nemeslevelet. A család Hont vármegyéből származik; idővel átszarmazott Heves-, Pest-, Nógrád-, Zólyom- és Pozsony vármegyékbe. Tagjai közül Tamás († 1890) a Szent-István-rend kiskeresztese volt. Bertalan, jelenleg kir. tanácsos, tanfelügyelő. *Czímer*: kékben, hármás zöld halmon, veres csőrű és lábú fehér galamb, esőrében olajággal. Sisakdísz: paizsbeli galamb. Takarók: kékarany-verezezüst.

Pongrátz. (Szentmiklósi és óvári nemes, báró és gróf.) A család múltját már a bihari kötetben ismertettük. Az 1755. összeírásban a bárói ágból József, a nemesből Ignác, az 1764. évi főrangúak összeírásában Mihály és János vannak felvéve Pozsony vármegye névjegyzékébe.

Pozsgay. Az 1775. évi összeírásban Mihály, István, András, Ferencz és Benedek neveivel találkozunk Pozsony vármegye nemesei között.

Prenoszil. (Königsegyi.) A család 1874-ben Nógrád vármegyéből telepedett Pozsony vármegyébe. Iván, jogtudor, jelenleg malaczkai hercegi jószágkormányzó. *Czímer*: kékben, zöld alapon álló természetes színű oroszlán, jobb vállán fahasábot cipelve. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: kékezüst-veresarany.

Prikkel. (Réthei.) Ősi pozsonyvármegyei család, mely már a XV. században virágzott. Eredeti neve Réthei volt. A XV. század folyamán vette fel a réthei P. nevet. Gergely 1489-ben már e néven szerepel. Az 1610–80. közötti nemesi összeírások adatai szerint Réthén volt birtokos. A család II. Ferdinánd királytól nyert czímeres nemességújító levelet, melynek holléte ismeretlen; de az 1754. évi december havában eszközölt nemesi vizsgálatok alkalmával bemutatottak, miről az 1757. évi közgyűlési határozat is megemlékezik. Tagjai közül: István a párkányi ütközetben esett el 1683 október 10-én; János (szül. 1763 † 1823) esztergomi kanonok; Ferencz (szül. 1775 † 1837) Pozsony vármegye főszolgabírája; Antal (szül. 1815 † 1895) Modor szab. kir. város bírása, Pozsony vármegye szolgabírája; Ferencz (szül. 1823 † 1886) nemzetőr-főhadnagy; Lajos Pozsony vármegye arvaszéki elnöke (1903); Marián bölesészetudor, szent Benedek-rendi tanár. *Czímer*: kékben, hármás zöld halmon, arany-markolatú görbe kardot tartó arany-oroszlán. Sisakdísz: görbe kardot tartó pánczélos kar. Takarók: kékarany-verezezüst.

Prileszky. (Prileszi.) Trenesén vármegyéből származik. A XV. század első felében tűnik fel (1430). Ősi fészke Prilesz helység, honnan nevét vette. A XIX. század első felében Zavar helységben bírt földesúri joggal.

Pulay. A XVIII. század közepén Hegy községben volt birtokos.

Puskás. Mint a Kajaly család örököse, a XVIII. század első felében Kajal helységben volt birtokos.

Rajcsányi. (Rajcsányi.) Nyitra vármegye legrégebbi családjainak egyike. A Lypovnuk-nemzetségből származik. Őse Bethlen comes (1244), ennek fia Rajcsányi Drágh (1247–1281). Tagjai közül György, a XIV. század második felében Nyitra vármegye alispánja. Imre (1642) Nyitra vármegye helyettes alispánja. Péter (1744–1746) árvai urad. tisztartó; Ádám (1737–1760), kancelláriai, majd kamarai tanácsos, kinek neje Szegedy Erzsébet volt s a ki után Majtény, Zavar stb. helységekben levő részbirtokokra tartott igényt. Az 1755. évi összeírásba e családból Ferencz és József vannak felvéve.

Sághy. (Csukárpákai és sághi.) Őse Kalianus, szolgagyőri várjobbágy, kinek fiai Amanus és Us 1792-ben hadi érdemeik jutalmául a kir. szolgálk sorába emeltettek. Us ága Vas



PETŐCZ.

Perényi.

Petheő.
Petőcz.

Petrovics.

Pyber.

Plachy.

Pongrátz.

Pozsgay.

Prenoszil.

Prikkel.

Prileszky.

Pulay.
Puskás.

Rajcsányi

Sághy.



SAMARJAY.

Samarjay.

vármegyében telepedett le; tőle származik a sághi S. család, mely 1631 február 3-án kapott czímerlevelet. A család idővel Heves- és Pozsony vármegyékbe is átszármazott, az utóbbiban a XV. század folyamán telepedett le. Az 1755. évi nemesi összeírásban Pozsony vármegye nemesi közt Imre, László, János, Péter, Ferencz, György, Pál és István neveivel találkozzunk. *Czímer*: kékben, aranyleveles koronából rézsut kiemelkedő pánczélos kar, markában búzakalász és szőlőfürt között pálczát tartva. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: verezezüst-kékarany.

Samarjay. S. János 1672 aug. 29-én nyert czímeres nemeslevelet Lipót királytól. A család Gömör vármegyében telepedett le. Első ismert őse S. Máté, 1585 táján ref. predikátor volt, kinek harmadik fiától Jánostól származik a család. A nemességszerző Jánosnak utóda János, 1805-ben nemesi bizonyítványt kapott Gömör vármegyétől, melyet 1806-ban Komárom vármegyében hirdettetett ki. Ezenkívül még kihirdettetett Baranyában, Győrben és Torontálban. Ez ágból származik Károly (szül. 1821, † 1894 Pozsonyban), 1875-től a pozsonyi ügyvédi kamara elnöke, kir. tanácsos, szépirodalmi és aestetikai író. Emil, előkelő pozsonyi ügyvéd, a gróf Pálffy-féle senioratus jogigazgatója és ügyésze. *Czímer*: kékben, zöld hármás halmon, arany-markolatu görbe kardot

tartó, könyöklő, pánczélos kar. Sisakdísz: kinövő egyszarvu. Takarók: kékarany-veresezüst.

Sándor. *Sándor*. (Szlavniczai és bajnai nemes, báró és gróf.) Trencsén vármegyéből származik. 1456-ban nyert Szlavniczára kir. adományt. S. Sándor 1706. júl. 25-én bárói rangra emelkedett. Ága a XVIII. század folyamán Felső-Korompán volt birtokos. Ez ágnek azonban magvaszakadt. A bárói ágból Antal 1787 aug. 27-én grófi rangra emeltetett, mely ágnek Mórícz grófban, a híres űrlovasban szintén magvaszakadt 1878-ban. Jelenleg csak a nemesi ág virágzik. (Lásd bővebben a nyitrai megyei kötetben.)

Sándor. *Sándor* (Kishindi). Nyitra vármegyéből származik. S. István 1649-ben nyert czímeres nemeslevelet. A család Kis-Hind és Kis-Sálló helységeken volt birtokos. Endre jelenleg czifferi körjegyző. *Czímer*: kékben, hármás zöld halmon, görbe kardot tartó veres mezű, könyöklő kar. Sisakdísz: három kiemelkedő zöld száru, természetes lilium. Takarók: kékarany-veresezüst.

Sarlay. *Sarlay*. A család multját a Gömör-Kis-Hont vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Pozsony-megyében Márton tűnik fel legelőbb, ki 1587-ben Galántán Baranyay Erzsébettől és Fekete Györgytől birtokot vesz. A család a XVII. század végén kezd szerepelni. István ekkor pozsonyi várnagy, 1681-ben szerepel a nemesi összeírásban. Fia: János részt vett korának mozgalmaiban; Senkviczen fogságot szenvedett. Sógórával Ocskay Andrással, Sarlay Erzsébet férjével, Esterházy Pál nádortól 1703-ban adományba nyerte a Galántán, Cseklészen, Hegy-Jókan és Kossuton fekvő összes ingó és ingatlan javakat. Fia János György (szül. Pozsonyban 1713) kir. kamarai hivatalnok. Fia György János a vármegyétől 1773 július 1-én nyert nemesi bizonyítványt. Istvánnak második fiától Mártontól származott II. Márton 1724-ben a vármegye főjegyzője.

Semsey. *Semsey*. (Semsei.) Abauj vármegyéből származik. Ősi fészke Semse, hol jelenleg is birtokos. János 1397-ben pallosjogot nyert, 1401-ben pedig czímerlevelet. A XVIII. században Cziffer helységben volt birtokos, hol várkastélya is volt.

Serényi. *Serényi*. (Kis-serényi gróf.) A család multját a Gömör-Kis-Hont vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XIX. század első felében Eberhard részbirtokosa volt.

Sigray. *Sigray*. (Alsó és felsősúranyi báró és gróf.) A XVI. században tűnik fel. János stomfai várnagy 1647-ben kir. adományt nyer Surányra (Vas várm.). S. József udv. tanácsos (szül. 1678, † 1739) fiaival együtt 1728-ban bárói rangra emeltetett. S. Károly báró Somogy vármegye főispánja, 1780-ban grófi rangot nyert. A bárói ágból az 1764. évi főúri összeírás adatai szerint Károly volt birtokos Pozsony vármegyében.

Somogyi. *Somogyi*. (Derghi és karsai.) Első ismert őse György (1581) Sipos- és Egyház-Karsán volt birtokos. Mátyás 1614-ben bárói rangra emeltetett. A nemesi ágból a XVIII. században László Esztergom vármegye alispánja (1736) játszott kiváló szerepet, a ki Vízkeleten és Sipos-Karsán volt birtokos. Az 1755. évi összeírásban László Ferencz és Adám fordulnak elő. *Czímer*: harántpólyával vágott paizsban, kétfarku koronás oroszlán. Sisakdísz: kinövő sas.

Spáczay. *Spáczay*. (Korompai.) Ősi pozsonyvármegyei család. A XIII. század végén tűnik fel. Őse Spáczai Geth Comes. János, Gáspár és Balázs II. Mátyás királytól Spáczára és Korompára kir. adományt nyertek. A XVIII. században (1736) Czajla helységben volt birtokos. Utolsó fisarja Pál († 1751) esztergomi kanonok és cz. püspök volt. *Czímer*: kékben, természetes daru szájában, nyaka körül övezett arany-láncz. Felemelt jobb lábában patkóvasat tart. Sisakdísz: a paizsbeli daru. Takarók: kékarany.

Styrumb. *Styrumb* báró, Linburg-Styrumb Miksa Vilmos gróf 1700-ban honfiusított. E családból az 1764. évi főúri összeírás adatai szerint Károly gróf volt Pozsony vármegyében birtokos.

Szabó. *Szabó*. Ily nevű család a XIX. század első felében Bústelek helységben bírt földesúri joggal.

Szászy. *Szászy*. (Apaji.) Sz. István és János 1631-ben nyertek czímeres nemeslevelet, mely a következő évben (1632) Torna vármegyében hirdettetett ki. A család a XVIII. század folyamán telepedett le Pozsony vármegyében s Apaj községben bírt földesúri joggal. Tagjai közül Alajos (1832—40), Gyula 1861 Pozsony várm. főszolgabírája. *Czímer*: kékben, zöld

alapon, kétfarku arany-oroszlán, felemelt jobb lábában aranymarkolatu görbe kardot tartva. Sisakdísz: görbe kardot tartó, veres mezű könyöklő kar. A kardon bajszos, turbános levágott török fő van átütve. Takarók: kékarany-verezezüst.

Szegedy. (Mezőszegedi). A Sz. családdal még a mohácsi vész előtti korszakban találkozunk Pozsony vármegye területén. Gáspár 1516-ban Majtényban birtokos. A XVI. század végén Pozsony vármegyébe települő Sz. család attól a Sz., másként Kalmár Jánostól származik, a ki a nagy szegedi veszedelem (1552) után családjával együtt előbb Makóra, majd Beregszászra s utóbb Kecskemétre költözött, hol 1581-ben elhalt. Ez időtől kezdve a család a mezőszegedi előnévvel él. Fiai közül Márton (szül. 1543 táján, † 1612) a XVI. század második felében Nagyszombatba költözött, míg testvére András (szül. 1552 Beregszász, † 1610 Kassa) Kassán telepedett le, hol városi tanácsos lett. Márton fia: Gáspár (1572—1629) majtényi Échy Orsolyával kötött házasságával terjedelmes birtokokat szerzett. Gáspár hasonnevű fia Ilmér, Bazin és Asszonyfalva helységekből volt birtokos (1612—59). Ő terjesztette tovább Márton ágát, melynek Mihály jezsuitával 1742-ben magvaszakadt, kinek testvére Erzsébet (1756) Rajcsányi Adám kancelláriai tanácsos neje lett. Márton egyik leszármazottja Ferencz Leonard, 1644 esztergomi kanonok, 1661 káptalani nagyrpóst (1660—63) erdélyi, (1663—69) váci, majd (1669—1675) egri püspök († 1675 október 20). E családból Márton és András 1579-ben nyertek czímeres levelet, melyet 1589-ben Pozsony vármegyének Somorján tartott közgyűlésén hirdettek ki. A család Majthény, Kis-Mácséd és Zavar helységekből bírt földesúri joggal, mely birtokokat utána a Bencsik, Czingel, Andreánszky, Bokross és Horváth családok örökölték. **Czímer:** (1579-iki) veressel és arannyal haránt vágott paizsban, zöld alapon, természetes színű farkas, kinyitott szájával, jobb előlábával feje fölött nyilat tart. Sisakdísz: paizsbeli kinövő farkas. Takarók: veresarany. Sz. Ferencz püspök czímere: kékben, zöld halmon nyugvó koronán, két egymással szemközt ágaskodó oroszlán, előlábakkal rózsát tartva. Sisakdísz: paizsalak. (Eredetije a gyöngösi ferenczrendiek czímerkönyvében.)

Szmrtnik. A XIX. század első felében Gutor helységben bírt földesúri joggal.

Szüllő. (Borsai). Ősi pozsonymegyei család, melyről a legrégebb okleveles adat még a tatárjárás előtti korszakból, 1239-ből maradt reánk. A pozsonyi várjobbágyoktól származik. E kiterjedt nemzetség a XIV—XV. század folyamán Borsa, Arokszög 1325, Nagy-Holdszeri, Nánásúrja 1496, Alborsa 1451, Középborsa, Réte, Kis-Lucse 1526 stb. helységben volt birtokos. 1548-ban a nemzetségből négy család vált ki, ú. m. a borsai Csorba, borsai Pethő, borsai Farkas és borsai Sz. család. Az utóbbiból Sz. Ferencz 1676-ban eszallóközi kapitány; Zsigmond (1747) Pozsony vármegye alispánja és követe; Géza (szül. 1832, † 1897) volt országgyűlési képviselő; Géza (szül. 1873) országgyűlési képviselő. **Czímer:** ezüstben, szemközt fordult két természetes oroszlán, egy márványoszlopon nyugvó koronát tartva. Sisakdísz: jobb lábában kardot, baljában liliomot tartó, kinövő arany-oroszlán. Takarók: veresarany-kékezüst. (E czímert mind a négy család, valamint Borsa község is használja.)

Szvetenay. (nagyóhaji). Sz. Miklós 1635-ben nyert czímeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól. A család Nyitra és Bars vármegyékben volt birtokos. Az 1755. évi összeírásban Pozsony-megye nemesi között László özvegye és Zsigmond neveivel találkozunk. **Czímer:** kékben, zöld alapon, természetes leopárd, felemelt jobb előlábában zöld szárú és levelű veres rózsát tartva. Sisakdísz: veres csőrű és lábú, repülésre kész fehér galamb, csőrében buzakalászszal. Takarók: veresarany-verezezüst.

Takáts. (Kisjókai). A Csallóköz régi családja. A XVI. században tűnik fel s nyer nemességűjítő czímeres levelet, melyet Miklós rétei lakos 1687-ben hirdettetett ki. Tagjai közül: Ferencz 1761—1771-ig Pozsony vármegye I. alispánja: István kir. tan., Boldogfalván birtokos (1823); Gáspár (szül. 1786 Nagy-Magyar † 1839) Pozsony vármegye alispánja és követe (1829); ugyanekkor Zsigmond a vármegye főadószedője. Ambrus (1847) Pozsony vármegye tiszti ügyésze. Gyula († 1898 nov. 29) Görgey segédtisztje, honvéd-főhadnagy. A család Kis-Jókan, Nagy-Magyar-on és Apaj községben bírt földesúri joggal. A XVIII. században nagyon szétágazott: az 1755. összeírásban Pozsony vármegye nemesi között 9 férfitagja van felvéve. Mihály, a ki Győr vármegyébe költözött, 1768-ban, István János és Péter, a kik Komáromba szakadtak, 1769-ben nyertek nemesi bizonyítványt Pozsony vármegyétől. Az 1823., 1828., 1832. és 1840. évi vármegyei nemesi összeírások adatai szerint Kis-Jókan több családtag volt birtokos. **Czímer:** kékben, leveles koronából, két szürke elefántormány közt kinövő, jobb előlábában három természetes liliomot tartó arany-oroszlán. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán. Takarók: kékarany-verezezüst.

Tarnovszky gróf. Az 1764. évi főrangú családok összeírásai adatai szerint Pozsony vármegyében János, Joakim és Rafael szerepelnek. E család valószínűleg azonos ama Tarnow grófokkal, a kik 1653-ban nyertek indigenatust. Bikszárdon volt birtokos, mely birtokát a Zobory-család után örökölte.

Thédy. Régi pozsonymegyei nemesi család. A XVI. században Magyar-Bél zálogbirtokosa (1535). A XVII. században Kossut helységben volt birtokos. Ferencz 1727-ben Pozsony vármegye szolgabírája. **Czímer:** jobb előlábával pallost tartó griff. Sisakdísz: paizsalak.

Theszény. Az 1755. évi nemesi összeírásba Pál van felvéve Pozsony vármegye nemesi közé. A XVIII. században Nagy-Súr helységben volt birtokos.

Tolvay. (Köpösi gróf.) T. Ferencz 1639 decz. 29-én nyert czímeres nemeslevelet, mely 1640-ben Szabolcs vármegyében hirdettetett ki. A család 1697-ben Mező-Terennére



TAKÁTS.

Szegedy.

Szmrtnik.
Szüllő.

Szvetenay.

Takáts.

Tarnovszky.

Thédy.

Theszény.

Tolvay.



Thuróczy

Török.

Udvarnokoy.

VERMES.

tett ki. Az 1756. évi összeírásba József van felvéve. A XIX. század elején U. Lajos cs. kir. udvari tanácsos, Gombán, Nagy-Jólán és Olgán volt birtokos. Albert († 1871) ezredes a m. kir. testőrség őrmestere. Viktor (1902-ben) cs. kir. ezredes, az 52. gyal. ezr. parancsnoka. *Czímer*: kékben, zöld alapon, arany-markolatú görbe kardot tartó, kétfarkú arany-oroszlán. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: kékarany-veresezüst.

Uj.

Uj. (Uj-Györgyi.) U. János 1792-ben nyert czímeres nemes-levelet Ferencz királytól. A család neve eredetileg Uj-Györgyi volt, de a család egyes tagjai újabban az U. nevet használják. *Czímer*: négyelt paizs. 1. és 4. ezüstben, hármás halom középsőjén, arany-leveles koronából kiemelkedő, természetes lombos fa. 2. és 3. kékben három (1:2) hatágú arany-csillag. Sisakdísz: nyílt fekete szárny közt kiemelkedő paizsbeli fa. Takarók: veresezüst-kékarany.

Uchtritz-Amade.

Uchtritz-Amade. (Várkonyi gróf.) Az Uchtritz-család a meiseni ősnemességhez tartozik. Első ismert őse Nuchternz lovag, a ki azonban inkább legendás alak. Nuchternz Nikol, Messendorf, Schwerta és Gebhardsdorf urától kezdődik a család szakadatlan leszármazása (1187—1237), kinek utóda (Hans) János (1425—1451), ifjabb fia Antal, Hauspach és Fugat ura, terjesztette tovább a családot. Ennek fia III. Hans, kinek három fia volt, a kik közül Antaltól származik a család magyar vonala. Antal fia: Abrahám († 1595) utódát Emilt (szül. 1783 † 1841), mint a neubronni és leidrodeni szabad báróságok urát, 1818 jún. 13-án felvették a württembergi nemesi lajstromban a bárók névsorába. A bárói rang utóbb az osztrák örökös tartományokban is elismertetett. Fia: Emil (szül. 1808 † 1886), kinek neje várkonyi gróf Amadé Dominika Mária Jozefa (szül. 1809 † 1876) volt. Ő. Emil, porosz szabamázása daczára az 1848—49. szabadságharcban a nemzeti ügy szolgálatában állott s Görgey hadseregében mint honvédeőrnagy harczolt. A világi fegyverletétel után Haynau az Osztrák birodalom területéről kiutasította. Fiai: Emil és Zsigmond anyjuk után a bösi és marczaltói uradalmakat örökölték. Emil (szül. 1841), a porosz kir. Johannita-rend tiszt. tagja, 1902-ben a gróf Amadé-család nevének és czímerének összevonásával, magyar grófi rangra emeltetett. Fia: Emil (szül. 1875). A fenti Emil testvére: Zsigmond (szül. 1846), több ízben országgyűlési képviselő, Bogdányban birtokos. *Czímer*: (ősi) ezüsttel és kékkel hasított paizsban, két keresztbe fektetett arany-kulcs, fel- és kifelé fordított nyelvekkel. Sisakdísz: ezüsttel és kékkel ellentétesen vágott két szarv. Takarók: kékarany-kékezüst. A bővített bárói czímerhez még egy sisak járul. Sisakdísz: Flynz pogány-isten kinövő alakja, veres ruhában, csupasz nyakkal és karokkal, jobbában lángoló pallost tart, vállain jobbra fordult, visszatekintő arany-oroszlán, mely jobb hátsó lábával az alak felemelt bal kezén nyugszik. Takaró: kékezüst, a másik sisaké: kékarany.

Vajna.

Vajna. (Pávai.) Székely eredetű család. Erdélyből származik. V. István 1610-ben Páva helysége nyert adományt. V. István és fiai 1621-ben Bethlen Gábertől czímeres nemeslevelet nyertek. A család jelenleg élő nemzedéke Andrásról származik, a ki 1617-ben lép fel. Az újabb időben Pozsony vármegyébe is letelepedett. Gábor, kir. tanácsos, a pozsonyi közkórház igazgató- főorvosa, stb. *Czímer*: veresben, zöld alapon, pánczélos, veresruhás magyar vitéz, veres struczollas sisakkal és magas eszímákkal, felemelt jobbában hegyes tört, baljában buzogányt tart. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: veresezüst.

Vermes.

Vermes. (Nagybudafai.) Ősi pozsonyvármegyei család. 1356-ban tűnik fel. 1394-ben és 1395-ben Budafalván birtokos, melynek határát V. Benedek, Budafalvai István és Böles Gergely kérelmére azokban az években megállapították. Az 1755. évi nemesi összeírásba Pozsony vármegye nemesei közé György, Imre és Miklós vannak felvéve. A XIX. század első felében Nagy-Budafán bírt földesúri joggal. Ma élő tagjai élénk részt vesznek a vármegye közéletében. Zoltán főszolgabíró, Samu, m. aljegyző, Ferencz szolgabíró. *Czímer*: kékben, aranyleveles koronán könyöklő, görbe kardot tartó pánczélos kar. Sisakdísz: nyílt fekete szárny között hatágú aranycsillagon nyugvó ezüst kereszt. Takarók: kékarany, veresezüst.

Vitalis.

Vitalis. (Vitalisfalvai.) Liptó vármegyéből származik. Ősi fészke Vitalisfalva. V. István 1698-ban Lieszskovára nyer kir. adományt. Idővel átszármarozott Hont, Nógrád és Pozsony vármegyébe, hol az 1755. évi összeírásba Ignác van felvéve a vármegye nemesei közé. *Czímer*: kékben, zöldleveles koronán könyöklő pánczélos kar, markában három, egymást keresztező nyilat tartva. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: kékarany, veresezüst.

(Szatmár várm.) nyert kir. adományt. Péter 1709-ben bárói, fia: János 1754-ben grófi rangra emeltetett. A grófi ágból — a vármegyében — az 1764. évi főrangú családok összeírásának adatai szerint, János gróf volt birtokos. A család fiágban 1808-ban kihalt.

Thuróczy. (Alsókőröskényi.) Nyitra vármegyéből származik. A XV. század közepén Nagy-Kőröskényben és Felső-Elefánton volt birtokos. A család jelenleg virágzó nemzedéke Tamástól származik, kinek fia: Lukács (1542—1560) Nagy-Kőröskényben volt birtokos. Lukács unokája volt Albert (1622—28), kinek egy eddig ismeretlen nevű testvérétől származott András. Valószínűleg ő alapította a pozsonymegyei ágat, melyből András és Adám vannak felvéve az 1755. évi pozsonymegyei nemesi összeírásba. A család a XVIII. században Apaj helységben volt birtokos. A XIX. század első felében is még ott találjuk.

Török. Az 1755. évi nemesi összeírásban ily nevű családból Ferencz, János, Gáspár, Pál, György és Imre neveivel találkozunk Pozsony vármegye nemesei között. A XVIII. században Kukló helységben volt birtokos.

Udvarnokoy. (Kis-jókai.) (Eredetileg Nagy, aliter U.) János 1671-ben nyert czímeres nemes-levelet, mely 1672-ben Pozsony vármegyének Somorján tartott közgyűlésén hirdette-

Vizkelethy I. (Ilkai vagyis Jókai.) Ősi pozsony-vármegyei család. Tamás (1594—1607) Nyitra vármegye követe, Szeptenczújfalut szerzi meg; 1608-ban bárói rangra emeltetett. Mihály (1611—19) alnádor.

Vizkelethy II. (Vízkeleti.) Pozsony vármegye hasonlónevű helységéből származik. Az 1755. évi összeírásban e családból István, Gáspár és Ferencz szerepelnek Pozsony vármegye nemesei között. Tagjai közül Mihály kir. tan. (1890). József es. kir. huszárkapitány, Ferencz (1902) főhadnagy a 23. sz. gyalogezredben.

Vukovics. Az 1755. évi nemesi összeírásban. Pozsony vármegye nemesei között János nevét találjuk bejegyezve.

Wenckheim (gróf.) A család frank eredetű. Wenck Dániel 1559-ben I. Ferdinánd királytól ezímeres levelet nyer. Agoston, wenckheimi előnévvel 1608. jan. 16-án Rudolf császártól birodalmi nemességre emeltetik. János orvostudor 1748-ban osztrák lovagi rangot nyer. Ferencz és József testvérek 1776-ben bárói rangra emeltetnek, 1780-ban honfűsítettnek. W. József altábornagy fiai, József és Ferencz, 1802-ben grófi rangot nyernek. István (szül. 1858) Nagy-Lévárdon birtokos. **Czímer:** négyelt paizs, szívpaizszsal. Ebben aranyban, nyílt fekete szárny. A nagypaizs: 1. és 4. ezüstben három hatágú aranyesilaggal megrakott veres jobb-harántpólya; 2. és 3. sarvaikkal egymáshoz fordult ezüst holdsarló. Négy sisak. Sisakdíszek: 1. paizsbeli szárny. Takaró: fekete arany. 2. veressel és arannyal ellentétesen vágott nyílt szárny között hatágú aranyesilag. Takaró: veresarany. 3. két, ezüsttel és veressel ellentétesen vágott öblösvégű elefántagyar között aranymarkolatú kivont kardot tartó páncélos kar. Takaró: veresezüst. 4. ezüsttel és kézzel ellentétesen vágott nyílt szárny között kinövő, veres lengyelruhás férfi, veres-prémes süvegén két aranytoll, jobbában kivont kardot tart, balját csipőre teszi. Takaró: kékezüst.

Windisch-Grätz (herceg, gróf és báró). Steyerországból származik. Eredete egészen a XII. századig nyúlik vissza. A család első nevezetesebb alakja Ulrik volt (1240). Ruprecht 1468-ban Waldstein várát vette meg. 1551-ben a család bárói, 1557-ben Erazmus és Pongrácz grófi rangra emeltettek, 1565-ben a család Styriában az örökös főlovászmesteri állást kapja. Az 1655. évi 119. t.-cikkkel báró W. Ádám és Gottlieb utódai honfűsítették. A család 1658 aug. 2-án grófi, 1804. máj. 24-én kelt oklevéllel, elsőszülöttségi jogon, hercegi rangot nyert. 1822-ben a hercegi rang a család összes tagjaira kiterjesztetett. Az 1751. évi XL. t.-cikkkel Ferencz József gróf leszármazói honfűsítettak. Jelenleg Alfréd herceg a jabloniczai uradalmat bírja, melyhez Pozsony vármegyéből is több birtok tartozik.

Walterskirchen. (Wolfsthal.) Első ismert őse Ottó, 1248 táján élt. Ulrik a XV. században nőül vette Wolfsthal Annát, e család utolsó sarját, kinek révén a család Wolfsthal birtokába jutott. 1440-ben a család ezímerével a Wolfsthal, 1489-ben a Hundsheim családok ezimere egyesítettet. György, kinek nemessége 1546-ban megerősítettet, magyaróvári harminczados volt. György Kristóf alsóausztriai tartományi almarsall, csász. tanácsos, 1643-ban bárói rangra emelkedett. György Vilmos és leszármazói az 1802. évi XXXII. törvényezikkel honfűsítettak. György Vilmos († 1811) neje, báró Perényi Eleonóra révén, Pozsony vármegyében birtokos. Fiai közül György Vilmos († 1865 Pozsony) es. kir. kamarás, a Ferencz József- és a Lipót-rend lovagja; fiai: Ernő Vilmos (szül. 1829) es. kir. kamarás, Ottó Vilmos (szül. 1833) volt rendkívüli követ Stockholmban, Rikárd Vilmos (szül. 1836) volt es. kir. tengerésziszt. A család jelenleg Pozsony város határában birtokos.

Závody. Eredeti neve Zeredy. Alapítója Márton, és általa Simon és András testvérek az 1639 szept. 17-én adományozott oklevéllel nemesi jogaikban megerősítették. A család 1725-ben igazolta nemességét, a pozsonyvármegyei nemesi vizsgálatokat tartó bizottság előtt. A XVIII. században Komárom vármegyébe költözött, majd onnan elszármazott Esztergom, Nyitra és Zemplén vármegyékbe. Legrégibb birtoka Pozsony vármegyében Kisbár és Doborgaz volt. **Czímer:** kékben, zöld alapon, görbe kardot tartó, kétfarkú arany-oroszlán. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takarók: kékezüst-veresarany.

Zichy. (Zichi és vásonkeői gróf.) A család okleveles alapon kimutatható első őse Zajki Gál, a ki a család mostani birtokát: Zajk helységet bírta. A család eleinte Zajkról, nevezte magát, a XIV. században kezdte használni a „de Zich“ nevet. Tagjai közül Péter, Róbert Károly király alatt vitézkedett s 1306-ban Esztergom ostrománál esett el. Testvérei: László és Jakab, Nagy Lajos király alatt szolgáltak s hadi érdemeikért 1347-ben kir. adományban részesültek. Jakab utóda György, előbb a hadi pályán tünt ki, majd Mosony, 1595-ben egész 1600-ig Vas vármegye alispánja s 1596-ban követe; fiai közül Benedek (1623—1630) Vas várm. szolgabírája, alispánja és követe, testvére Mihály (1635) Vas várm. szolgabírája, több ezredes. Tőle származik a nemesi ág, melynek tagjai sorából Antal († 1898) a főrendiház élethossziglan kinevezett tagja és Mihály (szül. 1827) világhírű festőművész tüntek ki. A jelenleg virágzó grófi nemzedék őse György másodszületett fia Pál (1619), veszprémi alkalmatvány. († 1538). Fia: István (szül. 1616, † 1693) győri várparancsnok (1655), kamarai elnök. 1655-ben bárói rangra emeltetett. 1661-ben koronaőr, 1679 aug. 21-én grófi rangot nyert, 1690-ben tárnokmester lett. Fia: Ádám győri kapitány és Mosony vármegye főispánja. Fia: Károly 1735 koronaőr és mosonyi főispán. Ádám testvére István Szabolcs vármegye (1680—95), majd (1697—1700) Komárom vármegye főispánja, 1693-ban koronaőr. Fiai közül László (1700—1703) Komárom, majd (1724—26) Szabolcs, Péter (szül.



WENCKHEIM.

Vizkelethy I.

Vizkelethy II.

Vukovics.

Wenckheim.

Windisch-Grätz.

Walterskirchen.

Závody.

Zichy.

1674, † 1726), (1695) Szabolcs vármegye főispánja, főasztalnok és a hétszemélyes tábla bírása. Fiai közül: Ferencz győri püspök volt. A fenti István kamaraelnök, utóbb tárnokmester fia Pál, kinek fia János († 1727), kinek fiai közül János (szül. 1710, † 1764) a palotai, — István (szül. 1722, † 1769) az oroszvári főágazatot alapította. I. A palotai főágazat: János fiai közül János (szül. 1738, † 1778) a láugi, Zsigmond (szül. 1741, † 1802) az adonyi vagy szentmiklósi és Miklós (szül. 1750, † 1826) a palotai ágazatot alapította. A palotai főágazat sarjai közül kiemeljük a következőket: Nándor (szül. 1829) császári és királyi kamarás, az arany-gyapjas-rend vitéze, valóságos belső titkos tanácsos; fia Aladár (született 1864) cs. és kir. kamarás, országgyűlési képviselő. János (szül. 1835) cs. és kir. kamarás, a főrendiház tagja. Fia János (szül. 1868) országgyűlési képviselő. II. Az oroszvári ágazat. Az alapító Istvánnak fiai közül Ferencz (szül. 1781, † 1812), Békés, majd Pestvárm. főispáni helytartója a vedrődi, Károly (szül. 1758, † 1826) cs. és kir. kamarás, Békés vármegye főispánja, tárnokmester és országbíró a vázsonyi és István (szül. 1757, † 1841) a csicsói ágat alapította. Ferencz fiai közül 1. Ferencz József (szül. 1774, † 1861) cs. kir. kamarás, kir. főajtónálló, Bihar vármegye főispánja, a Lipót-rend nagykeresztese, a seregélyesi oldalágat alapította. Utódai: László (szül. 1799, † 1868) volt m. kir. helytartósági tanácsos. Fia: László (szül. 1830) cs. és kir. kamarás. János (szül. 1834) cs. és kir. kamarás, a magyar főrendiház ör. tagja, részt vett az 1859. évi olasz hadjáratban s a hadseregtől mint kapitány vált meg. Lipót (szül. 1805, † 1869) cs. kir. kamarás, honvéd-alezredes. Géza (szül. 1849) cs. és kir. kamarás, a Lipót-rend lovagja, a porosz kir. koronarend, a badeni záhringeni oroszán-rend stb. tulajdonosa, a Kisfaludy és Petőfi társ. tagja. Ferencz (szül. 1811) cs. és kir. kamarás, Nógrád várm. főispánja, a Szent-István-rend nagykeresztese v. b. t. t., kir. főtárnokmester stb. József (szül. 1841) v. b. t. t., volt m. kir. közmunka és közlekedésügyi



ZICHY.

miniszter, fiumei kormányzó, Pozsony vármegye főispánja (1891—92). Tivadar (szül. 1847) v. b. t. t., jelenleg a bajor kir. udvarnál osztrák-magyar rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. Ágost (szül. 1852), Fiume és a magyar tengerpart volt kormányzója (1883—1892.). Ferencz (szül. 1852, Ágost iker-testvére, † 1883) pápai titkos kamarás. 2. Károly (szül. 1785, † 1876) cs. kir. kamarás, Vas várm. főispáni helytartója, a cziifferi ágat alapította. Utódai: János Nep. (szül. 1820) cs. és kir. kamarás, a m. főrendiház ör. tagja. Béla (szül. 1851) a főrendiház ör. tagja. Pál Ferencz (szül. 1822) a magyar földhitelintézet egyik alapítója. Fia: Antal (szül. 1859) a főrendiház tagja. 3. Edmund (szül. 1811.) cs. kir. kamarás, v. b. t. t., 1848-ban Fehér vármegye főispáni helytartója, a szentmihályi ágat alapította. Fiai: Ödön (szül. 1834) cs. és kir. kamarás, 1865—66. országgyűlési képviselő. Jenő (szül. 1837) v. b. t. t., cs. és kir. kamarás, az I. oszt. vaskorona-rend tulajdonosa, a Lipót-rend közép-keresztese, több ízben országgyűlési képviselő. Fia: Rafael (szül. 1877), Fejér vármegye tb. aljegyzője. A vázsonyi ágazatot az alapító Károly fiai közül Ferencz, Károly és Miklós terjesztették tovább. 1. Ferencz (szül. 1777, † 1839) altbornagy, az oroszvári ágat alapította. 1799-ben nőül vevén gróf Ferraris Vilmát, 1811-ben kelt legfelsőbb elhatározással engedélyt nyert leszármazóival együtt a Z.-Ferraris név viselésére. 2. Károly (szül. 1778. † 1834) cs. kir. kamarás, v. b. t. t., a m. kir. udvari kamara elnöke, Mosony vármegye főispánja, a libény-szentmiklósi ágat alapította. Utódai: Henrik (szül. 1812.) cs. kir. kamarás, v. b. t. t., 1849-ig Mosony vármegye főispánja. Herman (szül. 1814, † 1880) cs. kir. kam. v. b. t. t., a Lipót-rend középkeresztese, volt m. k. kanczellár. Ottó (szül. 1815, † 1880) 1848/49. honvédezt. Adalbert (szül. 1816, † 1883) v. b. t. t., cs. kir. vezér-őrnagy. Rudolf (szül. 1833.) Bártfa, Eperjes, Kassa és Kis-Szeben sz. kir. városok volt főispánja. Fia Jakab (szül. 1872) volt országgyűlési képviselő. 3. Miklós (szül. 1796, † 1856) cs. kir. kamarás, a darufalvi ágat alapította. Utódai: Frigyes (szül. 1823, † 1848) cs. kir. főhadnagy. Gábor (szül. 1827, † 1899 Várpalota), 1848/49. honvéd-százados, később cs. kir. őrnagy. Miklós (szül. 1856), Frigyes (szül. 1860), volt cs. és kir. huszártisztek. Vladimír (szül. 1864), István (szül. 1836). Vilmos (szül. 1840, † 1875) cs. kir. főhadnagy, az abessziniai expedícióban lelte halálát. Végül a csicsói ágazatból, mely fiágon kihalt: István (szül. 1780, † 1853) cs. kir. kamarás, v. b. t. t., szentpétervári nagykövet volt. A család a XVIII. század folyamán az éleskői uradalmat örökölte. A XVIII. század közepén Cziffer és Vedrődöt bírta. A XIX. század első felében ugyanitt bírt földesúri joggal. *Czímer*: kék paizsban, arany-leveles koronából kiemelkedő két szarvas-aganacs között ezüst kereszt. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: kékarany-kékezüst

Zmeskál.

Zmeskál. (Domanovecki és lestinei.) Árva vármegyéből származik. Pozsony vármegyében a XVIII. század közepén Terling helységben volt birtokos.

Zsigárdy.

Zsigárdy. Az 1755. évi összeírásban e családból András, Ferencz és György vannak felvéve Pozsony vármegye nemesei névsorába. A család Sigárdynak is írta magát. A XVIII. században Komárom vármegyébe is elterjedt. S. István nemességét 1723-ban a nádor elismerte. Tagjai közül Gyula (szül. 1850) a galántai kerület országgyűlési képviselője (1896—1901.)

* * *

Források: Illésy-Petkó: A királyi könyvek. — Siebmacher's Allgem. Wappenbuch, der Adel von Ungarn. — Nagy Iván: Magyarország családai. — Karácsonyi János: Magyar nemzetségek. — Nagy Iván: Családtört. ért. I—III. évf. — Turul 1883—1904. évf. — Illésy János: az 1755. évi nemesi összeírás. — Orsz. levéltár: Dicalis conscriptiók. — A Szüllő család leveleskönyve. — Az egyes családoktól beérkezett adatok.



A. GYŐRI CSATA (DOMBORNŰ PÁLFFY MIKLÓS SÍREMLÉKÉRŐL)



A PÁLFFYAK.

Az ősi nemzetségekből származó családok közül csak keveseknek adatott meg, hogy századok küzdelmei közepett megtarthatták és megőrizhették az ősöktől szerzett vagyont, fényt, családi befolyást s tekintélyt, és csak kevesen dicsekedhetnek azzal, hogy családjuk tagjai, évszázadok óta, mindenkor a trón és a haza szolgálatában állva, maradandó emléket emeltek maguknak hazánk történetében.

A középkor végszakában hazánkra zúduló török vész nemcsak az ősi nemzetségek sírját ásta meg, de egyúttal új családoknak engedett tért a közéletben is. És a mohácsi vész után az ősi családok sarjai közül csak kevesen emelkedtek magasabb polczokra, mint a milyeneket a Pálffyak ősei nemzeti és vegyesházbeli királyaink alatt elfoglaltak; a hatalmon levő családok közül is csak alig egynehány tudta hosszú, kitarító küzdelmek árán befolyását fenntartani.

Bár azon kevés számú ősi családok, melyeknek a középkoron át hazánk történetében jelentősebb szerep nem jutott, melyek nagyobb hatalomra vagy befolyásra nem tettek szert, s a melyek a XVI. század küzdelmei közepett vetették meg későbbi nagyságuk alapját, legnagyobbbrészt csak fokozatosan emelkedtek arra a helyzetre, a melyet ma is elfoglalnak és fenntartani törekednek, de tán egy család sem jutott a XVI. század folyamán egyszerre oly jelentékeny szerephez, mint a Pálffyak, mely család sarjai nemcsak a hadi történet lapjain tündökölnek, de maradandó emléket állítottak maguknak hazánk történetében a közpályán szerzett érdemeiknél fogva is, mert a XVI. századtól kezdve, a XVIII. század végéig, szinte megszakítás nélkül, nemcsak a legmagasabb országos méltóságokat töltik be, hanem egyszersmind, mint a korona tanácsosai, jelentékenyen közreműködtek az uralkodó és a nemzet között felmerült ellentétek kiegyenlítésén.

Ha visszatekintünk a család nagy multjára, annak történetében egy határozott vonást találunk, s ez a hadi pálya iránt való előszeretet és a hadvezéri hajlam és tehetség. Tény, hogy történelmi nevű családaink között alig van egy is, mely annyi hadvezért adott volna a hazának, mint a Pálffyak. E család sarjai a legmagasabb állami tisztségeket is a hadi pályán szerzett érdemeikért nyerték a koronától és a nemzettől.

Pálffy Lőrincz, kívül a család középkori története zárul, mint a pozsonyvármegyei nemesség kapitánya esett el a mohácsi csatasíkon; de a XVI. századtól kezdve szinte átöröklődik a család sarjaira a szent korona testének

épségéért folytatott küzdelem, a hitetlenek elleni harc és a behódolt területek visszaszerzésére irányuló lelkesedés és vágy.

Ez az eszme lelkesítette Pálffy Miklóst, a győri hőst, kinek testvérei egy-egy végvár élén állva, a királyi seregnek mintegy előőrsei voltak a szakadatlan küzdelemben; ez indította tetemes áldozatokra Pálffy János (megh. 1694) és Miklós (megh. 1732) grófokat, a kik saját költségükön gyalog- és lovasezredeket állítottak fel a törökök ellen; de szintén a törökök ellen indított felszabadító hadjáratban kezdték pályájukat Pálffy Miklós és János grófok, a kik közül Miklós már 1714-ben az ország nádora, a ki főleg a Pragmatica Sanctio elfogadása érdekében fejtett ki nagy tevékenységet; János horvát bán, majd nádor (1741), kinek Mária Terézia ingadozó trónja megmentése körül a legjelentékenyebb szerep jutott. A XVIII. században, midőn hazánk területe a török iga alól felszabadult, ugyanazon lelkesedéssel ajánlották fel kardjukat az uralkodó családnak a nyugat felől jövő támadások ellenében, mint a XVII. században a hitetlenek ellen. 1734 június 20-én Párma mellett, a francziákkal vívott csatában, egyszerre három családtag harczol, kik közül Miklós, hősileg küzdve, elesett. Lipót ugyanekkor önköltségén egy gyalogezredet állított fel.

A francziák elleni harcban esett el Károly herceg főkanzellár fia Miklós, mint vezérőrnagy 1808-ban. Pálffy Józsefet, Rudolf fiát, 1814-ben Párma alatt érte a halál.

De változnak az idők. A jelen korban mindinkább háttérbe szoruló háború és a személyes vitézség helyébe, a szellemi és a gazdasági küzdelem lép és ezen a téren hívja sorompóba a régi harci események bajnokainak utódait.

* * *

A *Pálffy* család eredetére nézve jónak látjuk a történetírók és genealogusok egymástól különböző és eltérő véleményeit feljegyezni. Albrecht József a hercegi ág levéltárosa, 1840-ben befejezett s kéziratban a családi levéltárban őrzött munkájában, a Pálffy családot a Héder-nemzetségből származtatja. Az Albrechtől készített leszármazási tábla a Pálffy és Ujlaky családokat egybekapcsolva, mindkét család őseül Kont vagy Tóth Miklós nádort helyezi olyképpen, hogy az előbbinek fiai közül Bertalantól az Ujlaki Istvántól, illetőleg ennek fiától Kont Páltól származtatja a Pálffy családot. Nagy Iván, habár — Albrecht adatai nyomán — elfogadja a családnak a Héder-nemzetségből való származását, de a leszármazási táblát az 1383-ban szereplő Kont Páltól kezdi. Botka Tivadar szerint azonban a Héderváriak és a Kont család között semmi összeköttetés nincsen s Csergheő Géza (Siebmacher Allg. Wappenbuch. Ungar. Adel) is kételyvel fogadja az Ujlakiaknak a Pálffy családdal való összeköttetését, míg Csoma József szerint (Turul 21. K. 1. f. 30. l.), úgy a genealogia mint a heraldika ellentmond a Pálffyak és Kont nádor ivadékaik közös leszármazásának.

Az erdődi herceg és gróf Pálffy család címere napjainkig: kékben küllös aranykerékből előtűnő szarvas, tehát ugyanaz a címér, melyet Mátyás király Bakócz Bálintnak adományozott. Ez a címér igazolni látszik Podhraczkai amaz állítását (Akad. értesítő 1855. évf. 567. l.), hogy a Pálffyak, Bakócz Miklós Pál nevű fiától származnak. Mikor Pálffy Miklós 1581-ben bárói rangot nyert, az ide vonatkozó diploma a következő szavakat használja: „praetera cum majores quoque ipsorum, ac praecipue familia Erdődyana a qua paternam, Dersffyana vero aqua maternam ducunt originem, diversis occasionibus et temporibus, diversa et cumulata servitia praestiterint...“, s így e szavak ismét Podhraczkai állítása mellett bizonyítanak, míg a Nagy Gézától a Pallas Lexiconban közölt stemma szerint, a család őse Kont Pál, a Héder nembeli Miklós fia István testvére volna.

Botka Tivadar (Századok 1873. évf. 574. l.) a Pálffyakat a esallóközi deresikai Kont családból eredőnek mondja és innen származtatja a család régi „deresikai“ előnevét is. I. Miklós (1480.) már Deresikáról és Ráróról írja magát.

Kinizsi Katalintól született fia *Lőrincz*, Cselesztő és Kápolna ura, már tekintélyes állást töltött be és mint a pozsonyvármegyei nemesség kapitánya esett el a mohácsi ütközetben (1526). Neje Ujlaki Bánffi Anna, Bánffi János pozsonyi főispán, II. Lajos király udvari praefectusának leánya; ettől született fia *Pál*, a XV. század vége felé, a mindegyre nagyobb vagyona és

hatalomra emelkedő Erdődi Bakóecz családba házasodott, nőül vevén esornai Erdődi (másként Tompa) Balázs és Vittovecz Judit leányát és Erdődi (másként Tompa) Simon zágrábi püspök nővérét, Balázs és Vittovecz Judit leányát, Klárát.

E házasság révén *Pál*, az Erdődi Bakóecz előnevet és a Mátyás királytól 1459 szept. 3-án adományozott czímert (kékben, hármás zöld halmon nyugvó ötágú félkerékből kinövő természetes színű szarvas) vette fel, melylyel a család tagjai mai napig szakadatlanul élnek, s a melyhez a Héder és Kont nemzetségek czímereit, a czímerpaizsból kiemelkedő zászlókra illesztették.

Pál, a ki a törökök ellen vívott kocsinai harcban esett el, két fiút hagyott hátra: *Pétert* és *Lőrinczet*. Péter, atyjához hasonlóan, a törökök ellen küzdött. 1535-ben hadi érdemeiért Tompa Jánossal együtt, Benecsics László halálával, Bakva várát és a hozzátartozó kőrös- és verőczemeyei birtokokat nyeri adományul. Ugyanezen évben Várdai Pál esztergomi érsek, a kihez neje révén rokonni kötelekék fűzte, az érseki javak prefectusává nevezte ki. Már 1536-ban Csábrág birtokában találjuk és a sági conventnek egyik, 1539-ben kelt oklevele, Csábrág uraként említi. Nagybátyja: Erdődy Simon zágrábi püspök halála után (1547) Horvátországban találjuk. Mint a püspök örököse, huzamosabb ideig örökségének rendezésével volt elfoglalva; csak 1553-ban találkozunk vele ismét, midőn a szakolczai plebánostól a hliniki hegyen két szőlőt vesz meg. A törökök elleni küzdelem azonban ismét a harcztérre szólította. Ismét a drávántúli országrészben találjuk, a hol 1568-ban, Velicza mellett, egy török támadás alkalmával, hősi halállal fejezte be életét.

Nejétől, szerdahelyi Dersffy Zsófiától, Dersffy Miklós és Batthyány Zsófia leányától négy fia és három leánya született, ú. m.: *Tamás*, *György*, *István* és *Miklós*, továbbá *Erzsébet*, férjezett Révay Miklósné (megh. 1592); *Katalin* (meghalt 1614), kinek két férje volt: lupoglavai Krussich János (megh. 1589) és Illésházy István nádor (megh. 1609); *Magdolna*, Khuen-Belasi Rudolf neje.

Péter egyetlen fivére *Lőrincz*, bátyjával ellentétben, tudományos pályára lépett. Egy 1539-ben kelt oklevélben mint írástudó, literátus ember említetik; később a királyi tábla ülnöke. 1559 táján halt el. Családi viszonyai ismeretlenek.

Péter és Dersffy Zsófia gyermekei közül *Tamás*, Palota várának kapitánya és zólyomi főispán. 1562-ben, Szécsény mellett, a törökök egy összeütközés alkalmával Soós István és Chuth Gáspár alkapitányokkal együtt elfogták; de a fogságból csakhamar megmenekült s 1581-ben halt el. Holttestét a bazini templomban temették el.

Első nejétől, bedegi Nyáry Sárától, a kit 1534-ben vett nőül, nem maradtak gyermekei. Ennek halála (1581) után, csebi Pogány Annával lépett házasságra, mely házasságból született hasonló nevű fia kiskorúan halt el.

Péter második fiáról: *Györgyről* nincsenek közelebbi adataink; kétségkívül 1581 előtt elhalt, mert a bárói oklevélben nem említetik fivérei között. A családi levéltár feljegyzései szerint, Temesvárnál kapott sebe következtében, 1562-ben Ersekujvárt halt el.

Péter harmadik fia *János* (szül. 1548) előbb a tatai, majd a lévai őrség kapitánya, a törökök elleni harcban esett el Somoskőnél. Nejétől, Kőrössy Katalintól öt gyermeke született: *Mihály*, *Eufrosina* (1622), báró Rátkay Zsigmond özvegye; *Borbála*, báró rottensteini Schampach Zdenkó, Hodolin urának hitvese; *Anna*, a ki kiskorúan halt el, és *Tamás*.

Mihálynak két fia volt: *Tamás* és *István*. Az utóbbi 1637-ben halt el. *Tamás* első kiképeztetését 1633-ban Pozsonyban nyerte s bölcészeti tanulmányait 1641-ben Nagyszombatban, a hittaniakat Rómában a Collegium Germanico-Hungaricumban végezte; ugyanott tartotta 1645-ben első miséjét s még ebben az évben, Lippay György esztergomi érsek alatt, az esztergomi káptalan tagja lett. Mint korának egyik legkiválóbb egyházi szónoka, gyorsan emelkedett a főpapi pályán. 1647-ben zólyomi főesperes, 1651-ben örkanonok, 1652-ben esanádi püspök; 1654-ben Rómában járt, hogy megerősítését kieszközölje. 1658-ban esztergomi nagyprépost és váczai czímetes püspök, 1660-ban egri, végül 1670-ben nyitrai püspök lett. Nyitrai püspöksége alatt,

Pál.

Péter.

Lőrincz
literátus.Tamás
főispán.János
kapitány.Tamás
nyitrai
püspök.



PÁLFFY MIKLÓS EPITÁFIUMA.

udvar kegyét sem veszítette el. Mint főpap, nagy áldozatokat hozott egyházmegyéje javára. A nyitrai egyházat gazdag egyházi ruhákkal ajándékozta meg; 1678-ban pedig Rákóczy Erzsébettől megvette Hejczefalvát, melyet a Kisdy-féle papnevelő intézet gyarapítására szánt. Meghalt 1679 május 7-én Bécsben. Nyomtatásban fennmaradt az a nevezetes emlékbeszéde, melyet a vezekényi ütközetben elesett négy Esterházy fölött tartott.

András
ezredes.

Id. Tamásnak Zswieczkowa Katalintól (megh. 1640) két fia és egy leánya született. Fiai: *Péter* (megh. 1650) és *András* (megh. 1649 okt. 10), ez utóbbi 1626-ban Zrínyi György horvát bánnal együtt Wallenstein hadseregéhez csatlakozva, részt vett a német hadjáratokban. 1641-ben a törökök, 1645-ben a svédek ellen harcolt. 1646-ban a horvát lovasság ezredese. Mindkét testvér utódok hátrahagyása nélkül halt el. András nővére: *Sabina*, Ressiczki Szaniszló neje lett.

István
kapitány.

Péter negyedik fia: *István*, (szül. 1550. ápr. 2-án) győri, csábrági és szittnyai kapitány, (megh. 1596 körül). Neje Bogacsóczy Márta, férje halála után Goeznód helységet bírta.

Miklós, a
győri hős.

Péter ötödik fia: *Miklós*, a győri hős, testvérei közül az egyedüli, a kinek utódai jelenleg is virágoznak, a kit ennél fogva egyúttal a jelenleg élő Pálffy-nemzedék őséneke tekinthetünk.

Álljunk meg egy pillanatra e nagy férfiú élete pályájánál, kinek fényes haditettei, hősiessége, kiváló hadvezéri képessége, a törökökön kivívott számos győzelme, de egyszersmind államférfiúi tehetsége, egyaránt méltók arra, hogy vele bővebben foglalkozzunk.

Miklós 1552 december havában született. Fiatal korát Miksa és Rudolf királyok udvarában töltötte, majd hosszabb utazást tett Belgiumba, Franciaországba, Spanyolországba és a görög szigetekre, honnan visszatérve, 1580 decz. 23-án Pozsony vármegye főispánjává nevezetett ki, mely méltóságában egyúttal az időközben Salm Miklós gróf elhalálózása következtében megürült főkapitányi tisztelet is betöltötte.

Érdemei elismeréséül, 1581 ápr. 24-én, Tamás, János és István testvéreivel együtt, bárói rangra emeltetett és még ez évben a Czobor Imre halálával megüresedett főpohárnoki méltóságot is elnyerte. 1582-ben cs. kir. belső titkos tanácsos, 1584 szept. 20-án Komárom vármegye főispánja és Komárom várának kapitánya lett, 1589 június 1-én pedig dunáninenni főkapitány és Érsekújvár várának parancsnoka. E fontos állásában főleg az 1593-ban megkezdődött hosszú hadjárat alatt szerzett hervadhatatlan babérokat.

Szinán nagyvezír, a sziszeki kudarcot jövátendő, 1593 őszén betört hazánk területére. A török támadás készületlenül találta a prágai udvart.

Mialatt Szinán Budán pihente ki fáradalmait, azalatt gróf Hardegg Ferdinánd Székesfehérvár ellen indult, mivel azonban a vár megvétele nem

1673-ban, Nyitra várát bástyákkal megerősíttette. Ezek az erődítvények még máig is fennállanak. Főpásztori méltósága mellett egyúttal a főkorlátnoki tisztelet is betöltötte. E magas méltóságra 1669 október 5-én nevezetett ki. Nagy kegyben állott Lipót király előtt, a ki őt a „tanács angyalának“ nevezte. Erős hazafias és alkotmányos érzéséről tesz tanúságot az 1678. évi országgyűlés alkalmával, Hocher Pál osztrák kancellár ellen való fellépése, melylyel a rendek előtt nagy népszerűséget szerzett, de e mellett az

sikerült, ismét visszafelé vonult; de a török segédcapatok feltartóztatták és esatúra kényszerítették. A november 3-án vívott harcban Pálffy Miklós a balszárnyat vezette, mely mindvégig fényesen megállta helyét és a harc a törökök teljes vereségével végződött.

A következő évben (1594 február vagy márczius havában) Pálffy Miklós Nógrád várát kerítette kézre, miáltal nagy földterület szabadult fel a török hódoltság alól.

Győr eleste után Mansfeld Károly lett a fővezér, a ki Pálffy Miklós egyetértő fellépésével előbb Párkányt, majd végre 1595 szept. 3-án Esztergomot kerítette kézre, melyet csakhamar Visegrád és Vác várának megvétele követett.

Rudolf és Báthori Zsigmond között, hosszas tárgyalások után, 1595-ben létrejött a szövetség, mely alkalommal Pálffy Miklós, Szuhay István váci, Kutassy János győri püspökökkel, Erdődy Tamás horvát bánnal, Forgách Simonnal és Kaszaházi Joó Jánossal együtt, királyi biztosként szerepelt. E szövetség következtében a királyi és az erdélyi hadak Mezőkeresztesnél ütköztek össze, mely harc, Pálffy Miklós minden fáradozása ellenére, a keresztény sereg vereségével végződött. Pálffy Péter, Miklós egyik unokatestvére is ott lelte halálát a harcmezőn.

Egy évi pihenés után újból kitört a harc. 1598 tavaszán Pálffy Miklós, Schwarzenberggel egyesülten, Győr várát foglalta vissza (márczius 27-én), mely után Tatát, Veszprémet és Palotát kerítette kézre.

E fényes diadalok nagy örömet okoztak nemcsak a hazában, hanem egész Európában. A győri hős iránt, bár a fejedelemtől felajánlott anyagi jutalmat nem fogadta el, okul hozván fel, hogy ő nem pénzért, hanem hazájáért harcolt, mégis sokféleképp nyilvánult az elismerés. Az 1599. évi országgyűlés (XLVIII. t.-cz.) törvénybe iktatta érdemeit, az alsóausztriai rendek ezer arany súlyú serleggel tisztelték meg, Rudolf király pedig 1599 július 24-én Pozsony vármegye örökös főispánságával és Pozsony várának örökös főkapitányságával jutalmazta és egyúttal grófi rangra emelte, mely előbbi két méltóság azóta elsőszülöttségi jogon öröklődik a családban. Sajnos, nem sokáig élvezte a fejedelmi kegy, a hála és elismerés nyilvánulásait, mert midőn 1600. év április havában Mátyás főherceg, egy küszöbön álló erdélyi hadjárat terveinek megbeszélése végett, Bécsbe hívta, hirtelen megbetegedett, s onnan visszatérve, hét napi rosszullet után, 1600. évi április 23-án Vöröskő várában elhalálozott. Tetemei a pozsonyi székesegyházban pihennek.

Férfikora delén, 48 éves korában szállott sírba, akkor, mikor a nemzetnek tán legnagyobb szüksége volt reá, mind a török támadásai, mind a bécsi udvar túlkapásai ellenében. Korának egyik legnagyobb hadvezére volt, a kiben személyes vitészség, bölcs mérséklet, hadvezéri éleslátás párosult. Hadipályája alatt 26 ízben vívott meg győzedelmesen a törökökkel; Székesfehérvár, Fülek, Nógrád, Esztergom, Drégely, Palánk, hősiességének mind megannyi tanúi. Székesfehérvárnál személyesen vezette seregét a janicsárok ellen, s bár lova több sebből vértett és bár sisakja az ellenség csapásai



FUGGER-CZÍMER A VÖRÖSKŐI VÁRBAN.

alatt szinte széthullott, mégis rendületlenül kitartott mindaddig, míg a janicsárok hada teljesen megsemmisült.

A Székesfehérvárnál vele küzdött vitézeivel vezette Fülek ostromát is, a hol a legveszélyesebb pontokon jelent meg, saját kezeivel irányította az ostromágyúkat, ő maga adott utasításokat a puskásoknak, s mindenütt ott termett, a hol a esüggedőket bátorítani kellett; de midőn Teuffenbach fővezér köszönetet mondott neki az ostrom alatt tanúsított bátorságáért, szerényen megjegyezte, hogy csakis katonái érdemelnek elismerést.

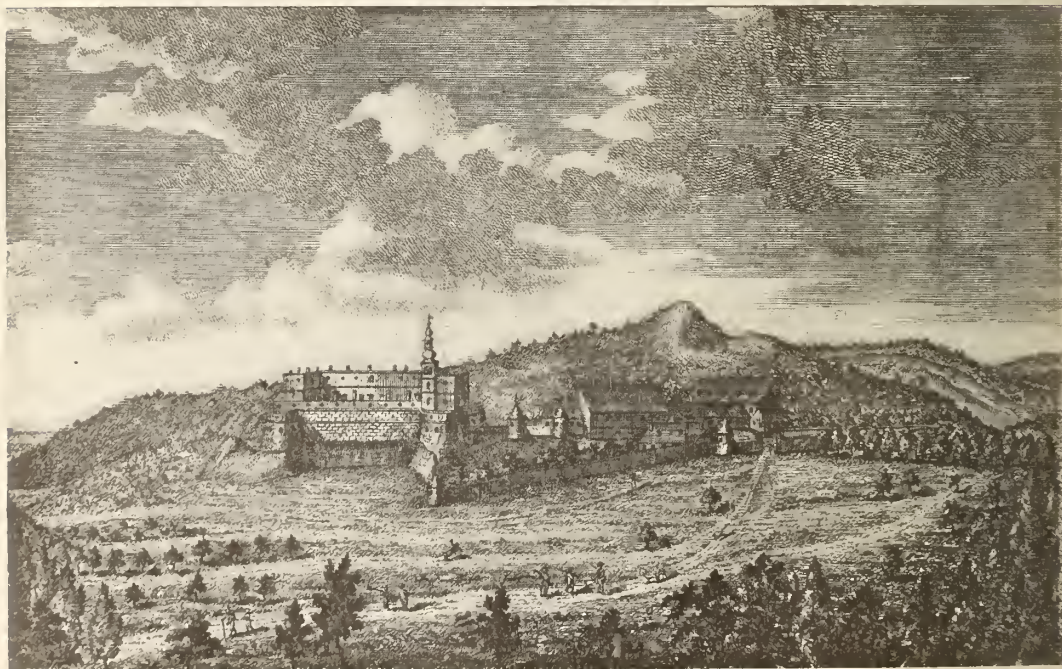
Mialatt a német had az elfoglalt várban elhelyezkedett, addig ő hadával egymásután foglalta vissza Szécsény, Drégely és Palánk várakat. Az ő indítványára határozta el Mátyás főherceg Nógrád visszavételét is, mely után Esztergomonál, majd a Rába folyónál támadta meg a törököket. Az utóbbi harcban bal lábán megsebesült.

A mezőkeresztesi ütközet után Tatát kerítette kézre. Egy petárdával felrobbantotta a várkaput, azután az őrséget hányták kardélre és csupán a várparancsnokot ejtették foglyul.

Közvetlenül ezután, egy kis csapat hajdúval 150 török szállító-hajót fogott el a Dunán, mely alkalommal tömérdek zsákmány került a kezébe. Hősiességének és rettentetlen bátorságának mégis Győr visszavívásánál adta legnagyobb tanújelét.

Komáromból, az éj leple alatt, hadával váratlanul Győr alatt termett, s miután a székesfehérvári kaput egy petárdával felrobbantotta, rátört az álmukból felriadt törökökre.

A törökök, kétségbeesett küzdelem közepett, már-már visszaszorították a benyomulókat. Ekkor a Pálffy vezérlete alatt álló lovasság, mely hátvédül rendeltetett ki, megtagadta az engedelmességet, nem akarván a visszavonuló gyalogság védelmére a sötét éjszakában lovaikat elhagyni. Erre Pálffy leugrik lováról és néhány vitézével a már-már visszaszorított gyalogság segélyére siet. E példa hatott. A lovasok egymásután esatlakoztak hozzája, és mire a nap felkelt, Győr már a magyarok kezében volt. 300 török fogoly és 188 ágyú került a győzők kezébe. A győri hőstett híre külföldre is eljutott; Pálffyt, mint a keresztény hősiesség példaképét ünnepelték, és maga VIII. Kelemen pápa is, bullában fejezte ki iránta érzett elismerését. Emlékeztét fenn hirdeti a sírja fölé helyezett következő epitaphium :



VÖRÖSKŐ VÁRA A XVIII. SZÁZAD ELEJÉN.

„Pálffyus hic situs est satis est nam caetera novit
Oraque Pannoniae Christiadamque solum.“

Pálffy Miklós fényes hadipályája mellett tekintélyes vagyont szerzett. Neje: Fugger Mária, a dúsgazdag augsburgi Fugger család sarja volt, kinek kedvéért Vöröskő várát vásárolta meg a Fugger családtól.

Miklósnak nyolcz gyermeke maradt. *Márk* (szül. 1584, megh. 1586.); *István*; *János*; *Pál*; *Miklós* pozsonyi prépost (meghalt 1621); *Kata* Forgách Zsigmond neje; *Zsófia*, Trautmannsdorf Miksáné és *Magdolna* (első férje: Balassa Péter, 2-ik férje sóvényházi Móríc Márton, 3-ik férjebáró Perényi György.)

Fiai: *István*, *János* és *Pál*, egyaránt örökölték atyjok fényes hadvezéri és államférfiúi képességeit. Elsőszülött fia *István*, atya után Pozsony vármegye főispánságát s a pozsonyi vár örökös kapitányságát örökölte. Az 1608. évi országgyűlésen koronaórré választatván, az addig Prágában őrzött szent koronát, 57 évi távollét után, visszaszállította Pozsonyba.

Midőn a cseh felkelés hírére Bethlen Gábor, Erdély fejedelme, felismerve a pillanat fontosságát, a vallásszabadság védelmére kardot rántott és az első sikerek hatása alatt Kassától Pozsonyig az egész felvidék hatalmába került, 1619. november 18-ára Pozsonyba országgyűlést hirdetett. Az egybegyűlt rendek első törekvései a pozsonyi vár- és a korona megszerzése voltak. Az uralkodóhoz hű Pálffy István ilyképen kényes helyzetbe került. Míg Révayval együtt abban állapodtak meg, hogy Bethlen hadát a várba be nem bocsátják, addig másfelől a tekintélyes túlerővel szemben sem léphetek fel ellenségesen; az országgyűléshez folyamodtak tehát utasításért, mely a korona őrizetére 200 gyalogost rendelt ki.

Pálffy ezzel megszabadult ugyan visszás helyzetéből, sőt meg is jelent a Bethlentől 1621-ben Nagyszombatba összehívott gyűlésen, de az eredménytelen hamburgi tanácskozások hírére, onnan ismét távozott.

Midőn a harez újból kitört, Pálffy István, Miklóssal, Bosnyák Tamással és Koháry Péterrel egyesülve, előbb a bányavárosokat térítették vissza Ferdinánd hűségére, azután Trencsén vármegyét, s onnan Zólyomon át egész Fülelig hatoltak. Bethlen előnyomulása következtében azonban megváltozott a helyzet. Az erdélyi fejedelem vezére előbb Bosnyák utóhadát fogta el, majd július 3-án, a Divény-Zólyom közötti útvonalon esatába bocsátkozott Pálffy hadával, melyet heves harez után visszavert. Pálffy megsebesült és Bethlen emberei elfogták. Bethlen csak 24.500 forint váltságdíj fejében volt hajlandó a fogoly Pálffyt szabadon bocsátani és míg e nagy váltságdíj Vöröskőről megérkezett, addig Pálffy az erdélyi fejedelem foglya volt. A nikolsburgi békekötés után Pálffy végre megszabadult a fogságból és az uralkodó kegye bőkezűen jutalmazta odaadó hűségét. 1626. február 13-án, Pál fivérével együtt örökös grófi rangot nyert, 1639-ben pedig a magyar könnyű lovasság parancsnoka lett. Benső barátságban állott korának legnagyobb egyházfejedelmével, Pázmány Péter esztergomi érsekkel. (Fraknoi Vilmos, Pázmány Péter.) Pázmány még közvetlenül halála előtt 9 nappal tréfás levelet írt Pálffy István gróf nejének, kérve, csináltasson számára oly pilulákat, melyek egy 68 éves aggastyánt 20 évvel megfiatalítanak.

Elete végszakában Vöröskő várának helyreállítása foglalkoztatta, mely várát 1619-től János fivérével együtt birtokolt. István 1646. május 29-én halt el, ugyanazon a napon, a melyen anyja Fugger Mária és fivére János hunyták le örök álmra szemeiket.



István
koronaőr.

PÁLFFY PÁL GRÓF.

Neje: Puchhaim Éva Zsuzsánna, Puchhaim János Kristóf gróf és Hofkircheni Zsuzsánna bárónő leánya, kivel 1618. április 17-én lépett házasságra, s a ki őt 1640. november 12-én a halálban megelőzte. Házasságukból két gyermek származott: *Miklós* koronaőr és *Mária*, a ki Erdődy Gábor gróf neje lett.

János gróf,
koronaőr.

István testvére *János*, a vöröskői vár részbirtokosa, bátyjához hasonlóan a hadipályán szerzett babérokot, mely érdemei elismeréséül, 1636. február 28-án, grófi rangra emeltetett. A hadipályán kívül több magas méltóságot töltött be. Így 1625-ben, István bátyjának lemondása után, Dóczy Istvánnal együtt koronaőrre választották. 1649-től kezdve Komárom vármegye főispáni székében ült. E méltóságban ragadta el a halál, 1646. május 29-én. Hílt tetemei a pozsonyi Szent-Márton székesegyházban pihennek. Első neje Mansfeld Anna Lucia Júlia grófnő, második neje Várkonyi Amadé Judit, Thuri István özvegye volt, a ki férje halála után Erdődy Gábor grófhöz ment nőül.

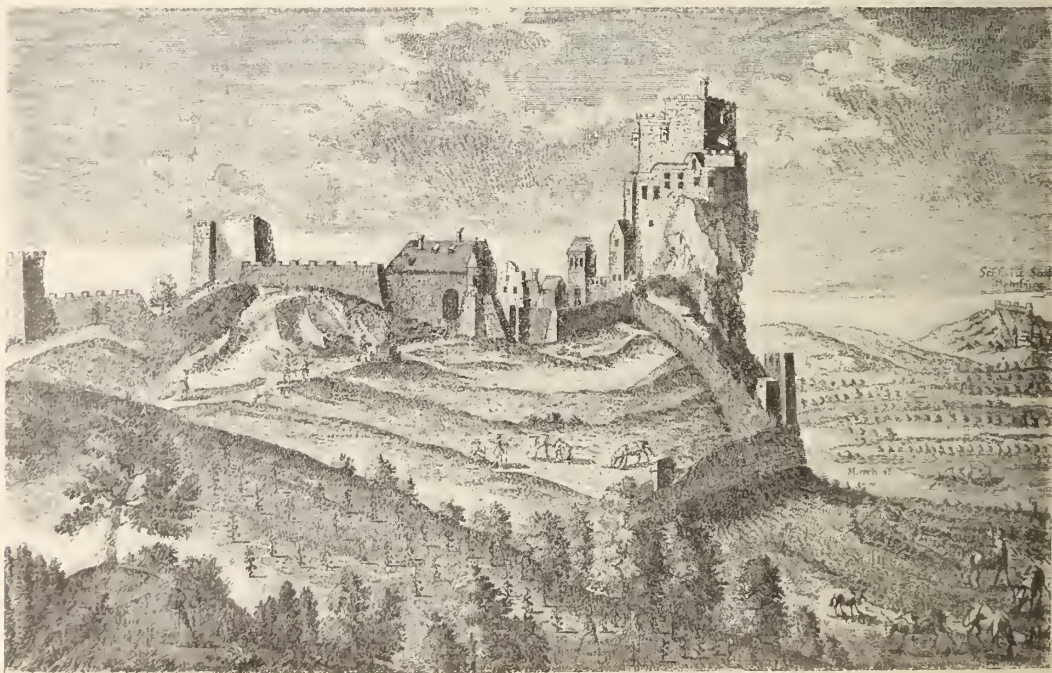
Jánosnak három gyermeke volt: *Nándor* egri püspök; *Franziska*, Révay Miklós neje és *Terézia*, a ki második nejétől született. Ez kiskoruan halt el.

Nándor egri
püspök.

Nándor (szül. 1620.), vallásos hajlamait követve, 1640-ben a jezsuita rendbe lépett s csakhamar kollegiumi rektor lett. 1672. augusztus 19-én esanádi, 1678. márczius 3-án egri püspökké neveztetett ki s egyúttal a jászóvári prépostságot is megkapta. Püspöksége alatt sokat áldozott a tanügy, főleg a jezsuiták iskolái javára. A nagyszombati egyetemen márványtábla örökitette meg emlékét. Mint egyházi író is maradandó emléket hagyott maga után. Műve: *Directorium Ecclesiasticum*. Kiadva: Nagyszombat 1624. Meghalt 1680. október 31-én Kassán, és végakaratahoz képest, az ottani jezsuiták templomában helyezték örök nyugalomra.

Pál nádor.

István második testvére *Pál* (szül. 1589. v. 1590.), fivéreivel ellentétben, a hivatalos pályára lépett. 1625. július 3-tól 1646-ig a kir. kincstár elnöke, egyúttal 1625-ben kir. főpohárnokmester és kir. udvari tanácsos, az 1630. április közepére összehívott s rövid ideig tartott országgyűlés elnöke, majd 1646. február 6-án országbíró lett. Az 1630. évi országgyűlés a rombadólt pozsonyi királyi vár helyreállítási munkálatainak felügyelésével bízta meg. Az építkezéseket közmegelegedésre vezette. A bemutatott számadások az 1649. évi országgyűléstől átvizsgáltatván, az egybegyűlt rendek elismerést



DÉVÉNY VÁRA.



DETREKŐ VÁR ROMJAI.

szavaztak neki. Az általa épített királyi vár közel két századon át állott fenn s országos fontosságú események színhelye lett. Ott ismertetett el a Habsburgház örökösödési joga 1687-ben és ott köttetett a Pragmatica Sanctio is. Országbírói méltóságában jelentékeny szerepet játszott az 1646. szeptember havában megnyílt országgyűlésen, midőn mérséklőleg igyekezett hatni a vallási sérelmek ügyében a kath. főpapság és a protentáns rendek között támadt vita folyamán. Az 1646-ik évi országgyűlésen tanúsított magatartásával annyira megnyerte a protestánsok bizalmát, hogy az 1649-ik évi országgyűlésen, az időközben elhalt gróf Draskovich helyébe — miután a többi jelölt: Forgách Ádám, Lónyay Zsigmond és Nyáry Lajos visszalépett — őt kiáltották ki nádorrá.

Az 1649. évi országgyűlésen, melyet ismét a vallási sérelmek foglalkoztattak, bölcs mérsékletével s jóindulatával megnyerte a protestáns rendek bizalmát is, sőt mint nádor, II. Rákóczy György erdélyi fejedelem iránt is mindenkor nagy jóakaratot tanúsított. Ha a protestánsok tetszését nem is tudta minden esetben megnyerni, hazafiságát soha sem vonták kétségbe, még a Lippay esztergomi érsek ellen, az 1646. évi országgyűlésen történt fellépése alkalmával sem, de főleg azért nem, mert a bécsi udvar központosító törekvéseit sohasem támogatta és azokat nyíltan ellenezte. Mindennek ellenére az udvari körökben is nagy népszerűségnek örvendett, a mit leginkább igazol az a körülmény, hogy IV. Fülöp spanyol király az aranygyapjas-rendet adományozta neki.

Mint nádor, a jászok és kumok főkapitánya és kir. helytartó, 1651-ben pedig pozsonyi főispán és Pozsony várának örökös főkapitánya lett. Munkás életének, 1653 nov. 26-án Pozsonyban, az általa épített palotájában bekövetkezett halála vetett véget.

Neje Belasi Khuen Francziska grófnő volt, kivel 1629 július 26-án lépett házasságra s a kitől három gyermeke származott: *János Antal*, *János Keresztély* és *Mária Magdolna*, a ki előbb Zinzendorf Ágost, utóbb d'Obizzi Nándor marhese neje lett.

Pál nádor bírta a borostyánkői uradalmat, melyet Rudolf király adományozott Pálffy Miklós utódainak s melyhez még a dévényi, marheggi és bajmóczi uradalmakat szerelte meg. Fiai, ezeken kívül, még Vöröskő várának és a hozzátartozó uradalomnak egy részét is örökölték. Ugyanó alapította — a család fényének és tekintélyének emelésére — az 1653 évi november hó 5-én kelt végrendeletével, a koridősbségi és az elsőszülöttségi hit-

bizományokat. Ez az alapítás III. Ferdinánd királynak Regensburgban 1653 december 18-án kelt elhatározásával nyert királyi jóváhagyást. Az előbb szerzett hitbizományban az öröklés rendjét a koridősbőség szabályozza, s a javak: a pozsonyi várkapitánysághoz tartozó birtokok. Élvezetőkkel a mindenkori seniort megillető pozsonyi grófi méltóság jár, a melynek mai napig is meg van a közjogi jelentősége. A másik hitbizományban a javak hasznélvezete az elsőszülöttségnek az alapítólevélben meghatározott rendjéhez van kötve, s ez a detrekőváraljai hitbizomány, a mely jelenleg a család 1807-ben herezegi rangra emelt ágának a birtokában van.

Miklós
érsekjelölt.

Pál nádor öcsesét *Miklóst*, (szül. 1599), családja papi pályára szánta. Alig nyolcz éves korában, 1607 június 7-én II. Rudolf király — pápai felmentéssel — a pozsonyi prépostságot adományozta neki, mely prépostsággal egybekötött javakba még ugyanezen évben Forgách Ferencz esztergomi érsek, Naprágyi Demeter győri püspök és Draskovich János horvát bán ünnepelesen beiktatták.

Forgách Ferencz biborosnak 1615 október 16-án történt váratlan halálával, az alig 16 éves Pálffy Miklós komoly jelölt volt az esztergomi érseki székre. Maga Khlesl püspök, a prágai udvar legbefolyásosabb embereinek egyike, támogatta jelöltségét, főleg mivel attól tartott, hogy Pázmány Péter kinevezése a protestánsok közt visszatetszést szülne; ezért indítványozta az érseki szék betöltésének elhalasztását addig, míg Pálffy Miklós a kellő kort eléri. (Frankói: Pázmány Péter.) 1616 szeptember 18-án azonban Pázmány Péter lett esztergomi érsek és a Pálffy család. — melynek tagjai előbb Pálffy Miklós jelöltségét támogatták — mégis teljes odaadással viseltettek a nagynevű egyházfejedelem főpásztori működése iránt is. Az ifjú Pálffy Miklós, a kire oly fényes jövő vár, 1621-ben váratlanul elhalálozott.

Fivérével, Pálffy Istvánnal együtt, ő is csatlakozott a Bethlen ellen induló sereghöz, hogy a bányavárosokat ismét Ferdinánd hűségére térítsék; de a Bethlen hadaitól Fülel alól visszavonulásra kényszerített sereget — mint láttuk — Egry István július 3-án esatára kényszerítette, mely harcban Miklós prépost is életét vesztette.

János
Antal.

Pál nádor legidősebb fia *János Antal* (szül. 1642), Pozsony vármegye örökös főispánja és a pozsonyi vár örökös főkapitánya, 1683 április 26-án Fülöp Vilmos rajnai választófejedelel kamarása és titkos tanácsos. Meghalt 1694 november 29-én Pozsonyban. Első neje fogaraszöldi Nádasdy Anna Terézia, kivel 1688-ban lépett házasságra (meghalt 1683. Bécsben). Második neje gróf Molarth Mária Eleonóra, a kit 1685-ben vett nőül. Második házasságából csupán egy leány maradt: *Borbála* (szül. 1691, meghalt 1769.), gróf Waldstein József neje.

János
Károly
hadvezér.

Pál nádor második fia *János Károly*, Detrekő, Vöröskő és Stomfa örökös ura, cs. kir. kamarás és a cs. kir. haditanács tagja (szül. 1645 decz. 4-én). 1672 július 3-án hadi szolgálatba lépett s saját költségén két ezredet állított fel, melyeknek ezredesi rangban élére állva, a törökök és a Thököly kuruczai ellen több csatában (Branyicska, Eperjes, Debreczen, Szent-Kereszt) vett részt.

Az általa felállított ezredek egyike a jelenlegi 8. számú huszárezred. A törökök ellen indított hadjáratban szerzett érdemeiért még 1672-ben tábornok lett. 1681-ben a soproni országgyűlés alatt a királyi testőrség parancsnokává neveztetett ki. 1683-ban ismét a csatatéren küzdött, jelesül Párkány és Esztergom megvételénél. 1687-ben a főhadvezéri helyettes rangot nyerte el.

Lipót, a XIV. Lajos francia királytól indított harmadik rablóhadjárat következtében, Pálffy Jánost Olaszországba rendelte, Savoya visszafoglalására, melyet Catinat, XIV. Lajos hadvezére, kerített kézre. Pálffy János a francziák fölött Pignarolla mellett (Savoya), 1693 október 4-én fényes győzelmet aratott, mely véres s rendkívüli heves küzdelem közepett, Savoyai Jenő herezeg élete is veszélyben forgott. Pálffy mentette meg, de alóla három lovat lőttek ki, sőt fia Ferencz, a ki mint lovassági kapitány szolgált atyja seregében, golyótól találva, halva maradt a csatatéren. János a fényes győzelmért hadvezéri rangot nyert, melyet azonban nem sokáig élvezhetett, mert 1694 november 3-án Milánóban elhalálozott.

Ferencz
ezredes.

Neje: Lichtenstein Sidonia Agatha herezegnő, kit 1699 márczius 3-án vett nőül, 1721 márczius 20-án Bécsben halt el. E házasságból két fiu szüle-

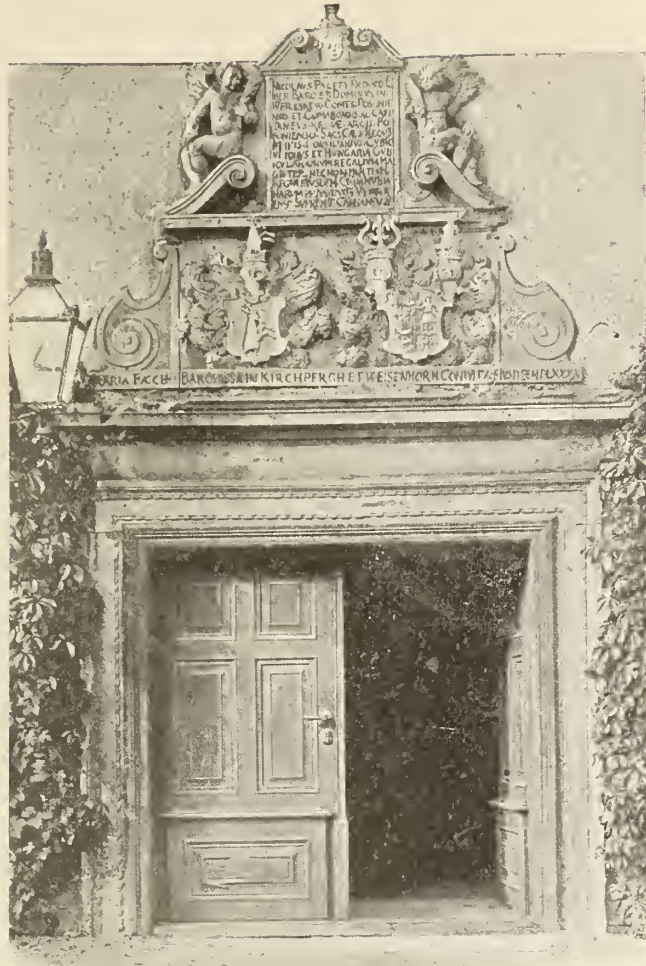
tett, *Miklós József és Ferencz*, mely utóbbi — mint láttuk — 1693-ban nőtlennül halt el. Miklós József, Detrekő, Stomfa és Vöröskői várának örökös ura, (szül. 1671-ben), atyjához hasonlóan, hadipályára lépett. 1693 május havában homonnai Drugeth Mária grófnőt vette el, kitől Bécsben, 1695-ben, egy fia született, de ez még ecesemő korában elhalt. Rákóczy Ferencz felkelő-hadjáratának kezdetén koronaórré, majd ezredessé neveztetett ki. Seregével Itáliában táborozott, hol 1706 augusztus 19-én Carpiban, lázbetegségben elhalt.

Özvegye 1709-ben Althian Venczel Mihály grófhhoz ment nőül (meghalt 1727-ben). Pál nádor egyetlen leánya, *Mária Magdolna Terézia*, első ízben Zinzendorf Ágost gróf, majd ennek halála után, Obizzi Nándor marchese tábornagy, Bécs város parancsnoka neje lett. Pál nádor utódainak Miklósban magvaszakadván, a vöröskői uradalom István unokáira szállott, a koridősbségi és elsőszülöttségi hitbizományokkal együtt.

De térjünk vissza István koronaőr utódaihoz. István fia *Miklós* koronaőr és pohárnokmester (meghalt 1679.), terjesztette tovább a családot. Miklós 1634—36-ban Nagyszombatban kezdte meg iskoláit, Bécsben folytatta, ezután 1644-ben az ingolstadti egyetemre ment, majd Olaszországban fejezte be tanulmányait. Alig tért vissza hazájába, egymásután nyerte el a legmagasabb országos méltóságokat. 1649 január 17-én cs. kir. pohárnok, 1650 július 22-én főajtónállómester, 1653 december 13-án arany sarkantyús vitéz, majd Pozsony vármegye örökös főispánja és koronaőr. 1662 november 22-én főpohárnokmester, 1669 június 29-én szentelt vitéz. Meghalt 1679 augusztus 12-én Pozsonyban. Neje: Harrach Mária Eleonóra grófnő (meghalt 1686 július 31-én), kitől öt gyermeke született: *Miklós, Mária Zsuzsánna, Ferencz, Maria Eleonora és János*.

Gyermekeik közül: *Mária Zsuzsánna* 1672-ben február 28-án monyorókeréki és monoslói Erdődy Antal Kristóf gróf, Varasd vármegye főispánjához és főasztalnokmesterhez ment nőül, Mária Eleonóra pedig Waldstein Miksa gróf cs. kir. kamarás neje lett.

Ferencz 1676-ban Grácban tanult, ezután 1677—78-ban hosszabb külföldi útra indult Hollandiába, Angliába s onnan Olaszországba, honnan visszatérve, cs. kir. kamarássá neveztetett ki, és ezredesi ranggal, a gróf Pálffy János Károlytól felállított lovasezred parancsnoka lett, de csakhamar tábornokká léptették elő. 1687 április 27-én homonnai Drugeth Krisztinát, Drugeth György és Esterházy Mária leányát vette nőül, kivel azonban alig



PORTALE A VÖRÖSKÖI VÁRBAN.

Miklós
koronaőr.

Ferencz
ezredes.

néhány hónapig élhetett együtt, mivel Károly herceg, Szulejmán pasa nagyvezir készülődésére, már július derekán a bajor választófejedelemmel egyesülve, Eszék ellen indult, s így Pálffy Ferencz is táborba szállott. Az aug. 12-én Mohács és Nagy-Harsány között történt ütközetben a török teljes vereséget szenvedett. A vert had üldözésére a fővezér Pálffy János Károly és Gondola lovasságát rendelte ki. Pálffy előbb a Dunának szorította a törököket, majd az eszéki sánczok felé menekülők üldözéséhez fogott. Ekkor történt, hogy Pálffy Ferencz, a ki mindenütt az üldözöttek sarkában volt, Eszéknél, két menekülő török golyójától találva, Pálffy János Károly főhadvezér-helyettes szemeláttára, holtan esett le lováról.

Özvegye utóbb Beresényi Miklóshoz ment nőül, de nem sokáig éltek együtt, mert homonnai Drugeth Krisztina 1691 márczius 17-én, 36 éves korában Tavarnokon elhalálozott.

Pálffy Ferencznek nem maradt utóda s így a családot a legidősebb és a legfiatalabb fiú, a kik mindketten nádori méltóságra emeltettek, terjesztette tovább. Ekként a család jelenleg két főágra szakad, melyek közül Miklós nádor az idősebb, János nádor pedig az ifjabb ág megalapítója.

A) Idősebb ág.

Az idősebb ág.
Miklós nádor.

Pálffy *Miklós* (szül. 1657 május 1-én). Tanulmányait Nagyszombatban kezdte, de 1670-től kezdve a pozsonyi iskolákban tanult. Erre az időre esik Thököly felkelő hadjárata, mely alatt a család ősi vára: Vöröskő is a kuruczok kezébe került, míg a várbirtokok a felkelők részéről gyakori pusztításnak voltak kitéve. Atyja halála után (1679), Lipót király az özvegyet: született Harrach Eleonóra grófnőt, gyermekei nevelésével bízta meg, minek következtében a család Bécsbe költözött; de Miklós, a ki már 1675-ben kamarássá neveztetett ki, ott hagyván a bécsi udvari szolgálatot, a hadsereghez lépett át. 1667 április 19-én ezredes és Esztergom várának parancsnoka, 1688 szept. 1-én a saját költségén felállított magyar gyalogezred élén táborba szállott.

Ezután gyorsan emelkedett. 1690 május 30-án vezérőrnagy lett, 1692 aug. 6-án altábornagy és kassai parancsnok, 1693 ápr. 7-én pedig főkamarás-mesterré neveztetett ki. Midőn 1693. év elején a hadműveletek a törökök ellen ismét kezdetüket vették, Miklóst Croy Jenő herceg seregéhez rendelték, mely sereg Belgrád visszafoglalását tűzte ki célul.

Az ostrom-műveletek azonban lanyhán folytak, főleg, mivel Croy hercegnek nem volt kellő tekintélye, s alvezéreivel, közöttük Heisslerrel, folyton viszálykodott. Pálffynak jutott ekkor a feladat, hogy a viszálykodásokat lehetőleg kiegyenlítse és a hadseregben a fegyelmet ismét helyreállítsa. Serege élén gyakori támadásokat intézett a vár ellen. Egy ily támadás alkalmával történt, hogy Kaiserfelddel, az ostrom-műveletek tüzségi vezetőjével együtt oly közel jutott a tűzvonalhoz, hogy egy ágyúgolyó Pálffy mellett alig egy arasznyira süvitett el és Kaiserfeldet leterítette. Ugyanekkor Pálffy is súlyosan megsebesült a lábán. E sebe következtében járása egész életére bizonytalan és nehézkes lett s így katonai szolgálatra alkalmatlanná vált. Betegségéből felépülvén, 1694 decz. 10-én Pozsony vármegye főispánja, 1700 aug. 2-án belső titkos tanácsos, 1701-ben koronaőr lett, mely méltóságában az 1715. évi országgyűlés megerősítette. Azután a császári gyalogsági testőrség parancsnoka lett és ugyanazon évben tábornagygyá neveztetett ki. Az 1703-ban kitört szabadságharc alatt nevezetesebb szerepet nem játszott, de a szatmári békekötés után mindegyre jobban előtérbe lépett. Még 1707 június 1-én tábornagygyá, 1711-ben pedig Eleonóra császárnő főlovászmesterévé neveztetett ki.

Midőn III. Károly király 1712. év elején a magyar trónt elfoglalta, a Pálffy-család sarjai siettek őt üdvözölni. Pálffy *János*, Miklós testvére, még a szatmári békekötés napján írt az új királynak Barcellonába, és mikor a király Bécsbe ért, már ott találta mindkét testvért, a fogadására egybegyűlt főurak közt.

A két testvér csakhamar megnyerte az uralkodó kegyét és a legfelsőbb elismerés, odaadó, hű szolgálataikért, nem késett sokáig. Miklós még 1712 márcz. 30-án az aranygyapjas rend vitéze, 1713 jan. 6-án, Erdődy György elhalálozása után, országbíró lett és 1714 október 14-én nádorrá választott meg.

Mint országbíró ő is részt vett az 1713 ápr. 19-én és ezt megelőzőleg tartott azon titkos tanácskozásokon, melyek a Pragmatica Sanctiót előkészítették. Az 1722—23. évi országgyűlésen, mely a Pragmatica Sanctiót törvénybe iktatta, Csáky bibornokou és Károlyi Sándoron kívül tán legtöbbet buzgólkodott az uralkodó család női ágának örökösödési joga érdekében. A király nagy örömmel fogadta e törvényt és nem is maradt hálátlan megalkotói iránt. Még az országgyűlés folyamán, július hó 4-én, rendkívül szívélyes hangu levélben ekként fejezte ki köszönetét: „Mein lieber alt und krumber Palatin! — Weiss auch, dass ich das Meiste meinem Nikerl und den Seinigen schuldig bin“. (Kedves öreg, sánta palatinusom! Tudom, hogy legtöbbet köszönhetek Miklósomnak és hozzátartozóinak.) (Fessler: Gesch. d. Ungarn. X. 49.)

III. Károly király az országgyűlés berekesztése után, 1723 júl. 24-én, Pírnitzben kelt elhatározásával, Pálffy Miklósnak nagybecsű kerettel díszí-



A BAZINI VÁRKASTÉLY MOSTANI ALAKJÁBAN.

tett arczképét küldte el, és a kamarától egyszermind javaslatot kért Szentgyörgy és Bazin jószágok felől, a két testvér jutalmazása céljából. Pálffy Miklós és János azonban ekkor mégsem a szentgyörgyi uradalmat nyerték adományul, hanem 1726-ban a bajmóczi uradalmat kapták 200,000 frt kegyadomány fejében. Szentgyörgyöt és Bazint csak 1734-ben szerezte meg a család, oly kötelezettséggel, hogy az akkor kitörőfélben levő háború költségeihez 50,000 frttal járul. A királyi adománylevél azonban a család hűségét és szolgálatait külön kiemeli. (Millenn. Tört. VIII. k. 223. stb.)

Mint nádornak, főleg az országgyűlések alatt, fényes háztartása volt és ilyenkor nagy pompát fejtett ki. Asztala messze földön híres volt. Nádorsága alatt szabályozták a neoaquisitica commissio működését, mely a törököktől visszafoglalt országrészekben a birtokviszonyok rendezésére volt hivatva. Az 1715. évi X. törvényczikk három ily bizottságot rendszeresített. Az egyiket Pozsonyban, a másikat Kassán és a harmadikat Zágrábban. A pozsonyi bizottság elnöke a nádor lett. Ezenkívül 1723-ban még a m. kir. helytartótanács és a hétszemélyes kir. tábla elnökségét is reá ruházták.

Ő vetette meg a mai országos levéltár alapját. Az 1723. évi országgyűlés elrendelte a káptalanoknál és más hiteles helyeken, valamint egyes magánosoknál található s az ország ügyeit érdeklő iratok összegyűjtését. Pálffy Miklós nagy buzgalommal látott e feladathoz. Az ő rendeletéből válogatták ki a kir. kamaránál levő iratokat az országos levéltár részére és az egyes családoktól is sokat szedtek össze. Az új országos levéltár szék-

helye Pozsony lett. E levéltárban a nádor is gyakran megfordult, a ki szintén nagy érdekléssel kutatót hazánk történetének emlékei között.

Élete alkonyán sokat betegeskedett. A köszvény bántotta s ezért inkább visszavonult a nyilvános szereplés teréről, míg végre 1732 február 20-án Pozsonyban elhunyt.

Kora ifjúságában Bécs felmentésénél, Párkánynál, Esztergomnál és Szalánkeménél (1691), miudmegannyi győztes csatában vett részt, és Belgrádnál történt megsebesüléséig, élete folytonos táborozás volt. Nem volt oly szívós és mozgékony, mint öcsese János, a ki férfi-erejét mindvégig megtartotta. Megsebesülése után fényes hadi pályája félbeszakadt, de ekkor a tudományokban keresett szórakozást.

Bél Mátyás, korának legkiválóbb, sokoldalú tudósa, hatalmas pártfogót nyert benne. Művei kiadásában anyagilag is jelentékenyen támogatta, sőt részére Károly királytól nagyobb kegydíjat eszközölt ki.

Családi élete rendkívül boldog volt. Nejétől, báró Weichs Katalintól, a kit 1680 november 24-én vezetett oltárhoz, 9 gyermek származott: *Lipót: Eleonóra Mária Terézia*, gróf Abensperg és Traun Ferencz Antalné; *Mária Erzsébet Filippina*, gróf Buquoy-Longueval Károly kapitány neje; *János; Ferencz Rudolf Lőrincz: Károly; Ferencz Henrik: Karolin*, férjezett gróf Roggendorf Lajosné és *Mária Antonia Ernestina*, gróf Weissenwolf Antal neje.

János ezredes.
Ferencz-
Rudolf-
Lőrincz,
a máltai
lovagrend
vezérőrnagya.

Fiai közül csupán a legidősebbnek maradtak utódai; de esodálatos véletlen, hogy majdnem mindnyájan, a kik közülök férfikort értek el, a csatárai lelték halálukat. *János* (szül. 1685 június 25-én), mint ezredes és Savoyai Jenő herczeg hadsegéde, 1716-ban Péterváradnál esett el, a törökök elleni ütközetben. *Ferencz Rudolf Lőrincz* (szül. 1686 augusztus 11-én Bécsben), pápai felmentéssel 1693-ban a máltai lovagrendbe lépett és egész a vezérőrnagyságig emelkedett. Mikor a francia király és a Habsburgok közötti régi versengés következtében, a lengyel király-választás újabb háborúra szolgált ürügyül, Pálffyt Olaszországba rendelték, hol mint egy magyar gyalogezred parancsnoka, 1734 június 29-én, ő is részt vett a Párma melletti ütközetben.

Ebben a csatában a Pálffyak közül egyszerre hárman küzdöttek. János horvát bán és a későbbi nádor fia *Miklós*, a ki halva maradt a csatasíkon; ennek idősebb testvére *Károly*, öcsese haláláról értesülve, ellenállhatatlanul tört az ellenségre s halálmegvetéssel osztogatta öldöklő csapásait. De *Ferencz* tüntette ki magát legjobban. Keresztülvágván magát a csatarenden, egészen az ellenséges táborig hatolt s bár több sebből vérzett, mégis életben maradt; a további katonai szolgálatra azonban képtelenné vált. Itáliából visszatérve, sebei következtében, 1735 márczius 24-én Stomfán elhalálozott.

Károly József
alezredes.

Testvére: *Károly József*, 1687 augusztus 16-án született. Szintén hadi pályára lépett; cs. kir. kamarás, majd az Althan-féle ezredben alezredes lett. Részt vett az 1716—17-iki hadjáratokban. 1717 augusztus 16-án Belgrád ostrománál súlyosan megsebesült. Pestre vitette magát, hol 1720 június 13-án meghalt. A következő fiú: *Ferencz Henrik Antal* (szül. 1688 augusztus 17-én) 1689 május 17-én, csecsemő korában Bécsben hunyt el. Az utána következő két fitestvér: *Nándor Vilmos Zsigmond* és *Lajos*, az előbbi szül. 1690 decz. 17-én Bécsben, az utóbbi szül. 1692. május 17-én, szintén kiskoruan hunytak el, még pedig Nándor 1694 február 23-án, Lajos 1693 május 17-én.

Lipót József
Ignác ezredes.

Miklós nádor legidősebb fia *Lipót József Ignác* volt, (szül. 1681 okt. 15-én), kit mint ezredes, az 1703-ban Savoyai Jenő vezérlete alatt álló sereghez rendeltek. 1704 augusztus 13-án Hochstadt és Blindheim között, a Duna völgyében vívott véres csatában, a lovassági roham alatt, lefordult lováról, minek következtében az utána vágatók elgázolták, úgy hogy egész életére nyomorék lett. Meghalt 1720 márcz. 27-én Bécsben. Holttestét az augustinusok templomában helyezték örök nyugalomra. Neje: Des Souches Mária Antonia grófnő volt, a kit 1708 június 18-án vett nőül, (szül. 1683 január 13-án, megh. 1750 augusztus 18-án). E házasságából 9 gyermek született: *Mária Francziska* (szül. 1709, megh. 1709); *Miklós: Mária Jozsefa* (szül. 1712, megh. 1721); *Mária Antonia* (szül. 1713); *Mária Augusztina* (szül. 1714, megh. 1793), férje gróf Kinszky Ferdinánd, Csehország kanczellárja; *Pál* (szül. 1713, megh. 1716); *Lipót Emanuel Tamás* (szül. 1717, megh. 1718) és



A SZENTGYÖRGYI KASTÉLY UDVARI RÉSZÉ.

Rudolf. A fiuk közül Miklós nádor ágát, mind a három fiú, Miklós, Lipót és Rudolf terjesztették tovább.

a) *Miklós vonala.*

Miklós, Vöröskő várának örökös ura, 1710 szeptember 4-én Bécsben született. 1732-ben cs. kir. kamarássá, 1734 január 16-án magyar főudvarmesterré neveztetett ki. Hivataloskodását 1739 október 7-én kezdte meg, a m. kir. kancellária tanácsosaként. 1745-ben I. Ferencz római német császár, birodalmi titkos tanácsossá, Mária Terézia királynő, 1746 június 4-én val. belső titkos tanácsossá nevezte ki, 1758 márczius 15-én Magyarország főkancellárja lett és 1759 november 19-én az aranygyapjas rendet kapta.

Miklós vonala.
Miklós
főkancellár.

Mint kancellár a magyar rendi élet és az ősi kiváltságok fenmaradásáért küzdött és e tekintetben teljes összhang uralkodott közte, Batthyány Lajos nádor és gróf Grassalkovich Antal kamarai elnök között. Midőn a kancellári állást elvállalta, terjedelmes emlékiratot nyújtott át Mária Terézia királynőnek, (Pálffy Miklós emlékiratai Magyarország kormányzásáról. Kiadta Marczali Henrik), melyben határozottan megjelölte azokat az irányelveket, melyeket hivataloskodása alatt követni akart. Emlékiratát Magyarország közállapotainak alapos ismerete, rendkívüli éleslátás s óvatosság jellemzik. Különös figyelmébe ajánlja a királynőnek, hogy a nemzeti érzelmeket és az esetleges előítéleteket kimélni kell; különösen ügyelni kell a nemzet jogaira, s ezért a minisztereknek nem szabad a királyi tekintélyt oly czélok elérésére felhasználni, melyek sem a törvényt, sem a lehetőséggel össze nem egyeztethetők. A törvényhozás terén főelvül az ősi alkotmány fenntartását jelöli meg, melyen ott, a hol kell, javítani lehet; egyúttal felveti a magánjogi kodex megalkotásának szükségét, melynek czélja a birtokviszonyok rendezése. Nagy óvatosságot ajánl az adóügyekben is. Mindenekelőtt új felmérést és adóösszeírást tart szükségesnek, mely munkálatok megbízható magyar emberekre volnának bízandók. Felveti a papság megadóztatásának eszméjét is és erre Róma hozzájárulását óhajtja megnyerni. Vallási ügyekben is megjelöli a követendő eljárást, a protestánsokkal és görög-keletiekkel szemben is. Habár ebben az emlékiratban a XVIII. század állambölcseleinek hatása kétségkívül föllelhető, tagadhatatlan, hogy erős nemzeti érzés vonúl végig rajta.

Pálffy kancellárnak, hivataloskodása kezdetén, nagy befolyása volt a kormányzatra. A királynő az ő tanácsára igyekezett a magyar nemességet

mindjobban lekötelezni. Nagy része volt a magyar nemesi testőrség felállításában és királyi biztosként ő eskettette fel 1760 szept. 28-án Pozsonyban a nemesi testőrséget.

De a bécsi udvar hangnata megváltozott. Batthyány kegyvesztett lett és Pálffy a királynő 1762 november 27-én mentette fel állásától. Helyükbe hivatalnok-emberek léptek, a kik a német kormányhivataloknál kezdték pályájukat.

Az 1764. évi országgyűlés azonban az új hivatalnokoknak nem hozta meg a várt sikert és így a királynő ismét igénybe kívánta venni Pálffy szolgálatait, kit az országgyűlés berekesztése után, 1765 április 27-én, országbíróvá nevezett ki. Ebben az új méltóságában nagyfontosságú tevékenységet fejtett ki, különösen az úrbér szabályozása tárgyában kibocsátott rendelet körül. Mária Terézia királynő, ki az úrbér szabályozására nagy súlyt helyezett, még az országgyűlés folyama alatt felhívta Festetich Pál gróf kamarai alelnököt egy úrbéri szabályzat kidolgozására; de időközben Pálffy neveztetvén ki országbíróvá, Raab udvari tanácsos készítette el a szabályzat, legnagyobb részét, mely így 1765 július 10-én bocsátatott ki. Hogy mennyire érdeklődött a királynő e fontos rendelet iránt, mutatják azok a levelek, melyeket e tárgyban az új országbíróhoz intézett. II. József, érdemeinek elismerésül, 1769 július 20-án a szent István-rend nagykeresztjét adományozta neki. Meghalt 1773 február 6-án Bécsben. Tetemeit február 13-án Malaczkán tették örök nyugalomra.

Nejétől: született Althan Mária Anna grófnőtől, kivel 1733 január 11-én lépett házasságra, nyolcz gyermeke született: *Mária Antónia* (szül. 1733., meghalt 1806.), Los Rios Ferencz marchese neje; *Károly*; *Mária Anna Jozefa* (szül. 1747.), gróf Esterházy Jánosné; *Terézia Jozefa* (szül. és megh. 1749.); *Jozefa Francziska* (szül. 1750., megh. 1752.); *Pál* (szül. és megh. 1752.); *Francziska Serafin* (szül. 1753.), férje gróf Batthyány Lajos; *Mária Terézia* férjezett gróf Zichy Istvánné.

Károly herczeg.

Károly, Vöröskő várának örököse, Detrekő és Heidenreichstein ura, Bécsben született 1735 október 1-én. Hivatalos pályáját az alsóausztriai cs. kir. törvényszéknél kezdte, majd 1757-ben a cs. kir. udvari kamara szolgálatába lépett; 1762 december havában cs. kir. udvari tanácsos, 1774-ben a kamara alelnöke lett s ugyanezen év július 18-án val. belső titkos tanácsosi méltóságot nyert. 1777-ben a magyar kir. udvari kancelláriához helyeztetett át, alkancellári minőségben. A következő évben (1778.), a kitörőfélben levő bajor örökösödési háború miatt, II. Józsefhez küldetett, a ki ekkor a császári sereggel Bajorországban táborozott. 1779 márczius 12-én Zemplén vármegye főispánja lett és e méltóságába ugyanez év július 7-én iktatták be Sátoraljaújhelyen. 1780 június havában a budai magy. tud. egyetem megnyitásán királyi biztosként vett részt. II. József trónraléptével mindegyre nagyobb befolyást nyert az országos ügyek vitelében. Gróf Esterházy Ferencz halála után (1785.), az 1782 óta egyesített magyar- és erdélyországi kancellária élére neveztetett ki és e rendkívüli fontos és felelősségteljes állásban, az uralkodó teljes megalégedését és elismerését vívta ki.

II. József császár, 1782 november 18-án, sajátkezü levelével, az aranygyapjas rendet küldte neki, 1783 augusztus 14-én pedig magyar főudvarmesterré nevezte ki. 1787-ben a Szent István rend nagykeresztjét kapta. A II. József halála után egybehívott országgyűlésen, tapintatos fellépésével, rendkívül megnyerte a rendek tetszését, főleg az országgyűlés berekesztése alkalmával márczius 13-án mondott beszédével, mely nyomtatásban is megjelent. 1791 május 14-én, Pálffy János halála után, Pozsony vármegye örökös főispáni és a pozsonyi vár örökös kapitányi méltóságába iktattatott be. Midőn 1807-ben nyugalomba vonult, I. Ferencz, ki előzőleg már a Szent István rend gyémántcsillagát adományozta neki, ugyanez évi november 1-én, elsőszülöttségi joggal, osztrák hercegi rangra emelte. (A hercegi címér, a hercegi korona és palást alatt, a grófi címerrel mindenben megegyez.) Meghalt 1816 május 25-én Bécsben.

Nejétől, Lichtenstein Mária Terézia herczegnőtől, kivel 1763-ban lépett házasságra, származott két fia, az idősebb, vagyis a detrekői ágazatot alapította. Ifjabb fiát *Miklóst* (szül. 1765 december 3-án Bécsben) a souv. máltai

lovagrend tagját, 1797-ben a dunán innen felkelt nemesség parancsnokává választották meg. Elesett, mint vezérőrnagy, 1800 május 26-án a Massena vezérlete alatt álló francziák ellen, a Vorracionál, az aostai völgyben vívott ütközetben. Hült tetemeit Torinóban a ferenczrendieknél helyezték örök nyugalomra. Halálát maga a fővezér: báró Melas tudatta a családdal és e levelében nagy elismeréssel emlékezik meg az elhunyt hősiességéről.

Idősebbik fia: *József Ferencz*, a ki 1816-ban a hercegi rangot örökölte, 1764 szeptember 2-án Bécsben született. 1802-ben val. belső titkos tanácsos, majd a kir. helytartótanács, azután a m. kir. kancellária titkára, utóbb tanácsosa s előadója volt. 1808—1809. években Pozsony vármegye főispáni helytartója, 1825—27 között örökös főispánja, mely utóbbi méltóságába aug. 16-án iktatták be. Nem sokáig ült a főispáni székben, mert 1827 ápr. 13-án Pozsonyban meghalt. Holttestét — végakaratahoz képest — Bátorkesziben (Esztergom várm.) tették örök nyugalomra.

Józsefnek Hohenfeld Karolin grófnőtől három gyermeke született: *Antal Károly*, *Miklós* és *Anna Mária* (szül. 1804. április 19-én), férjezett gróf Schönfeld Adolfné. A hercegi cím legidősebb fiára Antal Károlyra szállott.

Antal Károly (szül. 1793 február 26-án) a diplomaciai szolgálatba lépett. 1821—28-ban a belga, majd a szász királyi udvarnál mint meghatalmazott miniszter és renkívüli követ működött. Számos kitüntetésben volt része. Az aranygyapjas rend vitéze, valóságos belső titkos tanácsos, cs. kir. kamarás, a belga kir. Lipótrend nagykeresztese, az orosz Wladimir és a bajor kir. koronarend tulajdonosa. Neje: Kaunitz-Rittberg Leopoldina Dominika Priska grófnő, herceg Kaunitz Alajos és Weissenwolf Francziska grófnő leánya, kivel 1820 január 15-én lépett házasságra, de gyermekei nem maradtak és így a hercegi cím, 1879 november 24-én bekövetkezett halálával, Miklós testvérének legidősebb unokájára, *Miklós Antalra* szállott.

Antal Károly testvére, *Miklós* (szül. 1797 jan. 7-én) a katonai pályára lépett. Olaszországi szolgálata alatt a szicíliai királytól az egyesülési Szent-György-rend lovagkeresztjét, majd a braziliai Avizi Szent Benedek-rend keresztjét kapta. Mint lovassági százados nyugalomba vonulván, élete virágában, 1830 augusztus 6-án, egy vadászat alkalmával történt véletlen lövés következtében elhunyt.

Neje: Rossi Terézia grófnő (szül. 1805.) cs. kir. palotahölgy, gróf Rossi Joakim Sándor szardíniai kir. követ és gróf Althan Mária Jakobina leánya, kivel 1822 december 12-én kelt egybe, mely házasságból öt gyermek született: *Terézia* (szül. 1824, meghalt 1879.), férjezett gróf Schaffgotsche Frigyesné; *Karolina* (szül. 1825, meghalt 1826.); *Pál Antal*; *Antal József* (szül. 1829, meghalt 1867.) és *Miklós*, a kik közül családot csak Pál Antal és Miklós alapítottak.

Pál Antal (szül. 1827 június 27-én Bécsben, meghalt 1866 április 4-én) a Szent István-rend vitéze. Ifjúkorában a hadseregnél szolgált, melytől



József
Ferencz
főispán.

PÁLFFY KÁROLY GRÓF.

Antal Károly
nagykövet.

Miklós
százados.

Pál Antal
kapitány.

kapitányi rangban megvált. 1855 május 8-án nőül vette Károlyi Geraldina grófnőt, gróf Károlyi István és gróf Esterházy Francziska leányát.

Pál Antalnak hét gyermeke volt: *Francziska Mária Romana Leopoldina Henriette* grófnő (szül. 1856 július 9-én), csillagkeresztes palotahölgy, férje toluai gróf Festetich Pál, kivel 1883 okt. 20-án Malaczkán kelt egybe; *Anna Mária Terézia Geraldina grófnő* (szül. 1858 február 19-én Bécsben); *Geraldina Terézia Gabriella* (szül. 1859. szept. 5-én Malaczkán), csillagkeresztes palotahölgy, 1881 július 17-én Malaczkán férjhez ment nagykárolyi gróf Károlyi Gyulához (megh. 1890 november 23-án); *Miklós Antal* (szül. 1861 november 11-én), herceg, kiről alább emlékezünk meg; *Margit Mária Terézia Gabriella* (szül. 1863 júl. 10.), férje: gróf Wenckheim István, kivel 1887 aug. 22-én Malaczkán lépett házasságra; *Sándor* (szül. 1865 jan. 11-én), cs. és kir. kamarás, követségi tanácsos; *Paula Mária Klára Barthelemy* (szül. 1866 aug. 24-én Malaczkán), férje: wienitzi és tetaui Kinsky Rudolf gróf.

Miklós Antal
herceg.

Miklós Antal herceg (szül. Malaczkán 1861 november 11-én). Egyéves önkéntesi szolgálatának teljesítése után tart. hadnagy lett a 7. számú cs. és kir. huszár-ezredben, majd főhadnaggyá és utóbb kapitánynyá léptették elő. Jelenleg a 6. számú m. kir. honvédhuszár-ezred szolgálaton kívüli állományához tartozik. 1885 febr. 15-én Budapesten házasságra lépett Zichy Margit grófnő csillagkeresztes palotahölgygel (gr. Zichy Pál Ferencz és göncz-ruszkai gróf Korniss Anna csillagkeresztes hölgy leányával). A magyar főrendiháznak örökös jogon tagja, a gróf Pálffy Páltól 1653-ban alapított elsőszülöttségi hitbizomány haszonélvezője. 1885-ben cs. és kir. kamarás, 1902-ben a val. belső titkos tanácsosi méltóságot nyerte és 1900-ban az aranygyapjas rend vitéze lett. A főrendiházban a közjogi és a törvénykezési bizottság tagja.

Miklós
honvéd-
őrnagy.

Pál Antal gróf testvére *Miklós* gróf (szül. 1831 január 28-án, meghalt 1884 jan. 20-án Drezdában), m. kir. honvédőrnagy, neje: Pleszovice-Fredro Henriette (szül. 1844 júl. 19-én), kivel 1864 jún. 16-án Lembergben kelt egybe. E házasságból két gyermek született: *Marietta Antoniette Paulina* (szül. 1866 május 29-én Malaczkán), apáca a Jézus Szent Szivéről nevezett kolostorban Budapesten, és *László Miksa Henrik* (szül. 1867 nov. 29-én), cs. kir. kamarás és tart. főhadnagy a 3. számú cs. és kir. huszár-ezredben. Neje Borzecki Henrietta (szül. 1874. október 18-án), kivel 1896. szeptember 14-én lépett házasságra. Jelenleg Gönczön (Abauj-megye) lakik.

b) *Lipót vonal.*

Pálffy *Lipót*, Vöröskő várának és Stomfának örökös ura, 1716-ban Bécsben született. Ősei példáját követve, katonai szolgálatba lépett. 1734 jan. 13-án Károly király ezredessé és egy magyar gyalogezred parancsnokává nevezte ki és az ezred kiképzését is reá bízta. 1741 július 6-án Mária Terézia királynő vezérőrnaggyá léptette elő, 1752 júl. 12-én pedig tüzérségi tábornok lett. 1758 júl. 26-án koronaőr, még ugyanez év szept. 15-én val. belső titkos tanácsos. 1760 okt. 9-én tábornagy, 1763 márczius 8-án Magyarország



Lipót
vonala.
Lipót
főhadpa-
rancsnok.



A STOMFAI VARKASTÉLV.

főhadparancsnoka lett, mely állás akkoriban 10.000 frt javadalommal járt. 1765 január 28-án a Szent István-rend nagykeresztjét kapta. Meghalt 1773 április 9-én Pozsonyban.

Waldstein Mária Jozefa grófnővel kötött házasságából, kivel 1739 jan. 20 án kelt egybe, nyolcz gyermeke született. *Lipót*; *Miklós* (szül. és megh. 1740); *Karolin* (szül. 1739, meghalt 1799), gróf Korniss Mihályné; *Antónia* (szül. 1742), Auersperg Richard grófné; *Júlia* (szül. 1744, meghalt 1750); *Mária Jozefa* (szül. 1747, meghalt 1747); *Pál* (szül. és megh. 1750) és *József Péter* (szül. és meghalt 1751).

Lipót 1739 okt. 24-én Stomfán született. Tanulmányai befejeztével udvari szolgálatba lépett. 1759-ben cs. kir. udvarnok, 1762-ben a m. kir. udvari kenczelláriánál udvari tanácsos, 1772 jan. 1-én államtanácsos lett. Mária Terézia királynő 1775-ben Csongrád vármegye főispáni székét ajánlotta fel neki és e méltóságába gróf Batthyány József kalocsai érsek nagy ünnepélylyel iktatta be. Ugyanekkor m. kir. főudvarmester lett. 1780-ban, Mária Terézia királynő halálával, lemondott főispáni állásáról s egy időre birtokaira vonult vissza. Midőn azonban II. József törvénytelen rendeletei felkeltették az általános elégedetlenséget, Csongrádban megtagadták a török háború folytatásához szükséges hadisegélyt és a vármegye ellenállásával szemben a királyi biztos is tehetetlennek bizonyult, Pálffy 1790 elején ismét elfoglalta a csongrádi főispáni széket s jelentékenyen közremunkált a forrongó kedélyek lecsillapításában. Főispáni méltóságáról 1796-ban végleg megváltván, Bécsbe költözött, hol 1799 okt. 4-én meghalt.

Lipót főispán.

1762 július 12-én vezette oltárhoz Daun Terézia grófnőt, Daun Lipót gróf, thianoi herceg leányát, mely házasság révén utódai a Pálffy-Daun nevet s a thianói (teanoi) hercegi címet örökölték.

E házasságból tíz gyermek született: *Ferencz* (szül. 1763, megh. 1803) cs. kir. kamarás, görcei kormányzékai tanácsos; *Lipót József* (szül. 1765, megh. 1788), papi pályára lépett; *Károly* (szül. 1767, megh. 1823), a gróf Erdődy-féle huszárezredben kapitány, majd mint őrnagy nyugalomba vonult; *Mária Terézia* (szül. 1768), férje gróf Nádasdy Lipót; *Ernő* (szül. 1769, megh.

1832 nov. 30-án Hernalsbán), es. kir. kamarás, a souver. máltai lovagrend tagja, előbb a Gyulay-féle granátos-ezredben kapitány, 1827-től kezdve a család seniora volt; *Jozefa* (szül. 1771, megh. 1772); *Domonkos* (szül. 1772, megh. 1772).

Nándor teanói
herceg.

Nándor (szül. 1774 febr. 1-én). Tanulmányait Bécsben végezte, azután ndvari, majd diplomáciai szolgálatba lépett; ettől megválvá, val. belső titkos tanácsos lett. 1834-ben Pozsony vármegye főispánja, mely tisztségről 1835-ben mondott le. Megh. 1840 febr. 4-én. A XIX. század elején a bécsi főrangú társaság egyik első gavallérja volt. A tudomány és a művészet iránt rendkívül nagy előszeretettel viseltetett és az egyik bécsi színháznak (Theater an der Wien) éveken át igazgatója is volt. Hernalsbán óriási áldozatok árán oly díszkertet alkotott, hova Európa minden részéből hozatott dísznövényeket. E meseszerű kertben épített háza gyakori mulatságoknak volt színhelye. Kertjében a főúri körök, sőt az uralkodó család tagjai is gyakran megfordultak és Mária Luiza, Napoleon császár neje is gyakran felkereste.

Fülöp
kapitány.

Fülöp (szül. 1774). Mint önkéntes a Mihalkovits-ezredbe lépett, hol nemsokára kapitányságra emelkedett. *Lipót*, *Ernö* és *Károly* testvéreivel együtt 1794-ben Landrecy (ma Landrecies) bevételénél küzdött a francziák ellen, a hol a július 17-iki roham alkalmával, vitézül küzdve, elesett.

Lipót
dandár-
tabornok.

A testvérek közül csupán *Lipót* (szül. 1764) alapított családot. Katonai pályára lépett és először a Seebahim-féle lovasezredben hadnagy, majd 1779-ben főhadnagy, 1785-ben a Graeven-féle huszár-ezredben kapitány lett. 1790-ben őrnagyi ranggal a m. kir. testőrséghez lépett át, de csakhamar a Cavanagh-féle vasas-ezredhez került, hol 1793-ban alezredes, 1796-ben ezredes lett. Ezredével végigküzdötte az 1793. évi hadjáratot a francziák ellen. 1799-ben vezérőrnaggyá nevezetett ki és 1810-ben dandártabornoki ranggal nyugalomba vonult. 1816-ban belső titkos tanácsos, majd Károly herceg halála után Pozsony vármegye örökös főispánja s a pozsonyi vár örökös kapitánya lett, mely méltóságába 1822 aug. 19-én iktatták be. Megh. 1825 febr. 24-én Pozsonyban. Mint hadtudományi író is maradandó emléket hagyott maga után.

Nándor Lipót
főisp.
helytartó.

Jochensteini Jöchlinger Karolina bárónő (született 1778 április 15-én, megh. 1881 április 1-én). es. kir. csillagkeresztes hölgytől két gyermeke született; *Ludovika* (szül. 1805, megh. 1866 január, Pesten), Vásonkői gróf Zichy Györgyné és *Nándor Lipót* (szül. 1807 decz. 2-án Pozsonyban), kit alig 28 éves korában Pozsony vármegye főispáni helytartójává neveztek ki, mely állásában 1847-ig közmegelegedésre működött. Ugyanez évben a val. belső titkos tanácsosi méltóságot kapta, ezenkívül es. kir. kamarás, I. oszt. spanyol grand és rivolai őrgróf lett. A Daun-család 1851-ben József salzburgi prépostban kihalván, nagyanyja: gróf Daun Terézia teanói hercegnő révén, a gróf Daun-féle hitbizomány haszonélvezete reá szállott. 1853 márczius 11-én kelt legfelsőbb elhatározással engedélyt nyert arra, hogy a Daun-család nevét és czímerét használhassa, míg 1875 decz. 30-án kelt legfelsőbb elhatározással a teanói hercegi címnek a birodalmi tanácsban képviselt tartományokban való használatára is engedélyt kapott, mely hercegi címet gróf Daun Wirich tábornagy 1709-ben, illetőleg 1711-ben nyerte a teanói (thianói) hűbérral egyetemben. 1879 jan. 23-án nejétől, herceg Lobkovitz Szidoniától származott fiaival együtt engedélyt nyert arra, hogy a hercegi címet Magyarországon is viselhesse.



A PÁLFFY-DAUN CZÍMER.

Az egyesített czímer az 1879. évi oklevél magyar szövege szerint a következő: „Egy álló kék vitézvért, hosszában és keresztben felső kék és arany, s alsó arany és kék négy mezőre osztva: hercegi süveggel koronázott kék középvérttel, melynek talapzatából két czinfedelű toronyból álló és czínezett (vagyis ormozott) középfallal összekötött ezüst vár fekete kapuval és ablakokkal nyúlik fel; a

tornyok között kiterjesztett szárnyú ezüst sas lebeg. A főpaizs első és negyedik kék mezőiben, talapatból zöld hármashegy, s ebből aranyküllős félkerék emelkedik, melyen jobbrafordult tízágú arany-szarvas ágaskodik; a második és harmadik arany-mező mindegyike félszőgesen font hat vörös főszélén régi aranylombozatú grófi korona és ezen két koronázott, nyílt lovag-sisak nyugszik; a jobb sisak koronájából, befelé fordított tízágú arany-szarvas nő ki, míg a második koronán hermelinprémzetű ezüstgombos, kerek vörös kalpag nyugszik, melyre három strucz toll van feltűzve. A vért mindkét oldalán, rézszínű lépcsőn, vörös nyelvű két aranyoroszlán áll, a jobboldali: kék-ezüst koczkázatú harcjátéki lándzsát tart maga előtt, melyre kifelé lobogó fehér zászlócska és erősítve és ebben is kék paizs látható, két vörös vonallal átvágott (a rajz szerint arany) felső széllel és három-három hullámzó ezüst-póznával; a vértecske fölött fekete góth betűkkel e név „Aldenburg” és alul „Hédervár” olvasható. A másik vérttartó is hasonló, de kék-arany koczkázatú harc-lándzsát emel fehér zászlócskával, melyben három hullámzó fehér póznától átvágott kis pajzs áll, fölött e név: „Poth” és alul „Konth” van jegyezve. Az egészet hermelin-prémmel bélelt, hercegi süveggel díszített s arany-szegélyzetekkel és zsinórokkal ékített biborpalást veszi körül.“



PÁLFFY-DAUN NÁNDOR LIPÓT TEANÓI HERCEG.

Pálffy-Daun Nándor Lipót, az ötvenes években Bécsben tartózkodott és sokat tett Bécs város szépítése érdekében, mely érdemeiért díszpolgárrá választották meg. Tulajdonosa volt a stomfai (borostyánkői) uradalomnak, melyet az 1868. évben a gróf Károlyi-családdal a vas megyei surány-patyai uradalommal elcserelt; majd ennek ellenében a stübingi (stájerországi) birtokot szerezte meg, a melynek várkastélya arról nevezetes, hogy a Hohenzollernek rajnamelléki Stolzenfels várának a mintájára épült. 1879-ben a pozsonyi grófi rang és a Pálffy-család seniorátusa örökségkép reája szállván, az ország zászlócai között foglalt helyet. Meghalt 1900 december 8-án Stübing várában.

Neje: herceg Lobkowitz Szidónia (szül. 1812 február 13-án, megh. 1880 június 20-án Stübing várában), kivel Eisenberg várában kelt egybe. E házasságból öt gyermek született: *Lipót Károly Nándor*; *Vilmos Károly Vincze*; *György*; *Mária Gabriella* (szül. 1841 augusztus 19-én, megh. 1867 június 23-án), férje: gróf Thurn-Valle-Sassina-Corno-Vercelli György Frigyes (szül. 1834 márczius 29-én, megh. 1879 június 2-án), cs. kir. kamarás és őrnagy; végül *Károly Miklós Hugó* (szül. 1844 június 30-án), a pápa ő szentsége titkos kamarása.

Lipót Károly Nándor 1834 november 21-én született. Ifjúságát Stomfán a szülői háznál töltötte. Első nevelője a későbbi nagynevű történetíró, Ipolyi Arnold püspök volt, a ki 1864 végéig tartózkodott a családnál. Ezután Lipót a bécsújhelyi katonai akadémiába ment, de ebben az idegen légkörben is megőrizte magyarságát és nemzeti érzületét, mely miatt tömördek összejutkozése volt az ottani növendékekkel. Kedves költője Petőfi volt, kinek

Nándor Lipót.
Stübing ura.

Lipót Károly
Nándor, a
hadművelési
iroda főnöke.

műveit csak lopva olvashatta. Az előljáróság egy ízben, e költemények olvasása alkalmával, tetten érte és ezért szigoruan megbüntette. Hazafias nyilatkozatai miatt tanárai lázadóként szokták emlegetni; de fényes tehetsége és szorgalma csakhamar megszerezte számára a tisztí bojtot. Ifjú korában nagy gondot fordított a testi nevelésre s mint hadnagy a legjobb vívó, lövő, kitünő lovas és tánczos hírében állott. 1853-ban hadnagy lett a Schwarzenberg-féle lovas-dzsidásezredben, mely akkoriban Gyöngyösön állomásozott. 1854-ben mint főhadnagy a 6. számú huszárezredhez helyeztetett át. Ebben az időben kezdte tanulmányozni Széchenyi István műveit, melyeknek hatása alatt csakhamar Széchenyi eszméinek egyik zászlóvivője lett. 1857-ben Bécsbe ment a hadiiskolába, 1859-ben kapitány lett a gróf Radetzky-féle huszárezredben, majd Károly Ferdinánd főherczeg mellé került segédtisztí minőségben. A villafrancai békekötés után visszatért Magyarországra. Erre az időre esik bizalmas ismeretsége Széchenyi Istvánnal, a kit döblingi magányában gyakran felkeresett. 1860 tavaszán, az olasz-római háború küszöbén, áthajózott Anconába, hol kardját a pápának ajánlotta fel. A hadtudományban való jártassága itt is kiváló szerepkört biztosított neki, mert csakhamar Lamoricière tábornok mellé osztották be őrnagyi ranggal, és később a hadműveleti irodának főnöke lett. Erdemei elismeréséül a vitézségi arany érmert nyerte. 1860 őszén visszajött Magyarországra s Pozsony vármegye november 17-én megtartott közgyűlésén aljegyzővé választotta meg. Erős szellemi túlerőltetés következtében azonban anyyra megbetegedett, hogy hosszabb ideig le kellett mondania a közszereplésről. 1863—68-ig Stomfán tartózkodott. Miután azonban szülői Stübing várába költöztek, ő Grácban telepedett le; de tettvágó lelke itt sem hagyta pihenni. Grácban magyar olvasó-egyletet alapított, majd a festészetre adta magát. 1868-ban Vilmos öcsésével külföldre ment és együtt beutazták egész Nyugot-Európát. Párisban 14 történeti képet festett. Visszatérve Magyarországra, 1879 őszén Erkel Elek és Lukácsi Sándor operettjeihez, a népszínház részére, korhú jelmezeket tervezett s az ezredéves ünnepélyhez 14 albumlapot rajzolt. 1881 október 4-én Deregnyőn nőül vette Lónyay Olgát, vásárosnaményi és nagylónyai Lónyay Gábor legifjabb leányát. 1882-ben Budapestre költözött. 1883-ban baja súlyosbodván,



A STÜBINGI VÁRKASTÉLY.

Hallba ment, de augusztus havában visszatért Berkeszre, hol folyton betegeskedve, visszavonultan élt, míg 1884 szeptember 22-én a halál megváltotta szenvedéseitől. Az olaszországi hadjáratokról egy munkát írt és számos czikke jelent meg az Oest. Milit. Zeitungban.

Lipótnak gyermekei nem maradtak. Az ő terve volt a család történetének megírása, a mely eszmét, közbejött halála miatt, meg nem valósíthatta, de öcsese Vilmos, 1885. év január havában, a grófi családnak évenként tartani szokott családi közgyűlése elé azzal a javaslattal lépett, hogy a Pálffy-Codex megindíttassék. Az erre a célra történt előkészületnek köszönhető a jelen dolgozat, míg a „Pálffy-Codex“ kiadása későbbi időkre van fenntartva.

Lipót Károly Nándor kisebb dolgozatai leginkább a „Fővárosi Lapok“-ban jelentek meg. Munkái még: Legrégibb magyar harcok, 1871. — Magyar emlékek külföldön, 1867. — Régi hazai építézet, 1871. — A Fénykor, Daliás idők, 1880. — Kéziratban maradt: „Az öreg jó Toldi utazása Magyarországon“, melyben az ötvenes évek kormányrendszereinek intézkedéseit s általában a Bach-rendszert maró gúnnyal ostorozza. Könnyen érthető, hogy az akkori viszonyok között e mű nyomtatásban nem láthatott napvilágot. (Szinyeyi: Magyar írók élete és munkái, 84–85. füzet).

Vilmos Károly Vincze (szül. 1836 június 25-én Bécsben). Tanulmányai végeztével az 1. számú huszárezredbe lépett, honnan főhadnagyi ranggal a gróf Radetzky nevét viselő huszárezredhez, majd mint kapitány a 4. számú vérteszerezredhez helyeztetett át. Mint vérteskaptány és később gróf Dégenfeld tábornok segédtsíjtje, végig küzdötte az 1859. évi hadjáratot, melyben főleg a felderítő szolgálatok alkalmával tüntette ki magát. Erdemeiért a katonai vitézségi érmet a hadiékítményekkel nyerte. 1867-ben őrnagy lett. 1869-ben, a honvédség megalakításakor, őrnagyi ranggal lépett át és csakhamar honvédelezredes, majd ezredes lett s mint vezérőrnagy ment nyugalomba. A máltai lovagrend tiszteletbeli lovagja, ezen kívül több katonai érdemrend tulajdonosa és cs. és kir. kamarás. A családi koridőbségi hitbizománynak, édes atyja távolléte miatt, Vilmos gróf 21 éven át volt teljhatalmú kormányzója, mely idő alatt a családi hitbizományban történt újításokban sikeresen közreműködött.

Neje: Villani Anita örgrófnő, csillagkeresztes hölgy és a souv. máltai lovagrend tiszt. hölgye, Villani Crivelli Fülöp örgróf és Ferri-Coccino Anna leánya, kivel 1862 augusztus 9-én Velenczében lépett házasságra. Gyermekei: *Mária Anna* (szül. 1864 február 3-án Pádua), férje Giovanni Conte degli Alessandri; *Vilmos* és *Bianka Blanka* (szül. 1870 augusztus 4-én Montebello), férje: Goluchowo-Goluchowski József, kivel 1894 június 12-én Velenczében kelt egybe; *Vilmos Mária Lipót* (szül. 1867 május 14-én Stomfán), mint a terézianumi akadémia növendéke, ő felsége, a királynő nemes apródja volt. Tanulmányai befejeztével, mint tiszteletbeli főjegyző Pozsony vármegye szolgálatába lépett. Ugyanekkor cs. és kir. kamarás és a souv. máltai lovagrend tagja lett. 1892-ben a dunaszerdahelyi kerület, szabadelvűpárti programmal, országgyűlési képviselőnek választotta meg. 1893-ban Mosony vármegye főispánjává neveztetett ki, a mely méltóságot 1901. év elejéig viselte. 1889



IFJ. PÁLFFY-DAUN LIPÓT TEANÓI HERCZEG.

Vilmos Károly
Vincze vezér-
őrnagy.

Vilmos Mária
Lipót főispán.

szeptember 30-án Görzben házasságra lépett Nugent Eleonóra grófnővel (szül. 1867 április 25-én), mely házasságból három gyermek született: *Eleonóra Aimée Anna Mária* (szül. 1890 október 10-én Görzben); *József Vilmos Lipót Nándor Laval Mária Henrik* (szül. 1892 augusztus 7-én Stübing várában); *Mária Anna Eleonóra* (szül. 1897 február 1-én Pozsonyban).

György.

Idősebb Lipót Nándornak harmadik fia *György* (szül. 1838. szept. 15-én), előbb az aradi önkéntes huszárezredben hadnagy volt, majd 1860-ban ő is a pápa szolgálatába lépett, hol főhadnaggyá neveztetett ki. 1860 jún. 16-án, Viterbóban, átlőtt mellel találták meg szobájában. (Más adat szerint herczeg Odescalchival, a szintén pápai szolgálatban álló őrnaggyal vívott párbajban esett el.) Emlékét magyar feliratú sírkő őrzi a viterbói temetőben.

c) *Rudolf ága.* (Vöröskői ág.)

Rudolf ága.
Rudolf
altábornagy.

Rudolf József Joakim János Vilibald Judás Tádé, Pálffy Lipót ezredes és Des Souches Mária legifjabb fia, 1719 márcz. 4-én Bécsben született. Testvéreihez hasonlóan ő is katonai pályára lépett, hol rendkívül hamar emelkedett. Cs. kir. kamarás, egy huszárezred tulajdonosa és altábornagy volt. Midőn Pálffy Miklós nádor, meg János, akkor még országbíró, Vöröskő várát maguk között felosztották, Rudolf a vár $\frac{5}{8}$ -részét kapta, mely jelenleg is utódainak osztályrésze. Meghalt 1768 ápr. 1-én, Pozsonyban. Még fiatal korában írt egy vallásos elmékedést, mely nyomtatásban is megjelent.

Nejétől, Kaunitz-Rittberg Eleonóra grófnőtől tíz gyermek származott. *Antonia* (szül. 1743.), férje: gróf Cziráky László; *János* (szül. 1744., megh. 1794); *Franziska* (szül. 1746.), férje: gróf Serényi Károly; *Rudolf* (szül. 1750., megh. 1802.) *Eleonóra* (szül. 1754., megh. 1758); *Mária Anna* (szül. 1742., megh. 1802.), férje: báró Jöchlingen János; *Jozefa* (szül. 1753.), férje: báró kászonyi Bornemisza János; *Terézia* (szül. 1754.), férje: gróf Erdődy János; *Pál* (szül. 1761., megh. 1763), *Ernesztina* (szül. 1764.), férje: Perényi János. A fiuk közül csupán János és Rudolf hagytak hátra utódokat.

János őrnagy.

János (szül. 1744.), katonai pályára lépett, a tüzérségnél kapitányi ranggal szolgált s mint őrnagy ment nyugalomba. Meghalt 1794-ben. Nejétől, Fekete Franziska grófnőtől két gyermeke született: *Amália* (szül. 1774.), férjezett Erdődy Sándor grófné és *Károly János* (szül. 1776., megh. 1858. jan. 21.) val. belső titkos tanácsos, kinek gróf Rindsmaul Ludovikától (megh. 1813 jan. 30-án) négy leánya született; *Mária Terézia* (szül. 1801. szept. 6., megh. 1862 nov. 20.); *Borbála* (szül. 1822 szept. 20., megh. 1846.), férje: gróf Attems Ferencz, cs. kir. kamarás és lovassági kapitány, kívül 1843 júl. 4-én kelt egybe; *Valburga Paulina* (szül. 1804., megh. 1861.); *Euphemia* (szül. 1806., megh. 1870 ápr. 30., Pozsony.)



Rudolf
őrnagy.

Rudolf (szül. 1750.), cs. és kir. kamarás, Vöröskő várának örökös ura, a Pálffy-féle lovasezredbe lépett, hol az őrnagyi rangig emelkedett. Megváltván a hadseregtől, Vöröskő várába költözött, hol 1802 márcz. 23-án elhalálozott.

Nejétől, született Kolowrat-Krakovszky Mária Antónia grófnőtől tizenöt gyermeke született; *Erzsébet* (szül. 1782., megh. 1843.), férje: Lazsanzky János, cs. kir. kamarás, val. belső titkos tanácsos és Csehország bírāja. *Vilhelmina* (szül. 1784., megh. 1849.) a brünni Mária-Schul hölgyalapítvány tagja; *Ferencz* (szül. 1785 máj. 23-án, Vöröskőn, megh. 1841 jún. 28-án); *Rudolf* (szül. 1786., megh. 1803 máj. 18.); *Borbála* (szül. 1787., megh. 1862 febr. 7., Bécs),

ferje: gróf Wenckheim Ferencz (megh. 1838 márcz. 13.); *Fidél* (szül. 1788., megh. 1864 márcz. 12-én, Pozsony); *József* (születet 1789., megh. 1790 szept. 29.); *Vincze* (szül. 1792., megh. 1854.); *János Károly* (szül. 1793., megh. 1793.); *Mária Anna* (szül. 1794.); *János* (szül. 1796., megh. 1796.); *János Károly* (szül. 1797., megh. 1870.); *Anna* (szül. 1798., megh. 1811 júl. 4-én); *Antal* (szül. 1800., megh. 1800); *Alajos* (szül. 1801., meghalt 1876.). E tizenöt gyermek közül Ferencz, Vincze, János Károly és Alajos alapítottak családot. Fidélnek gyermekei nem maradtak.

Pálffy *Fidél* (szül. 1788 aug. 22-én). Tanulmányai végeztével a m. kir. helytartótanács szolgálatába lépett, hol csakhamar tanácsossá neveztetett ki; innen az udvari kancelláriához helyeztetett át, hol mint osztály-előadó működött. Utóbb Árva vármegye főispánja, majd főtárnokmester, cs. kir. kamarás, val. belső titkos tanácsos, a hét-személyes tábla bírása.

1820-ban Pozsony vármegye

főispáni helytartójává neveztetett ki. Júl. 21-én foglalta el főispáni székét, de már 1832-ben, Pálffy Ernő halála után, megvált a főispáni helytartóságtól. 1830-ban főkinestartó, 1835-ben kancellár lett. Mint ilyen, magatartásával, főleg a nemzeti irányu mozgalmakkal szemben, népszerűtlenné tette a nevét. Az 1832—36. évi országgyűlés feloszlatása után elfogatta a „Társalkodási egyesület” tagjait, majd Kossuthot és Wesselényi Miklóst, a ki ellen hűtlenségi pert indított.

Az 1839-iki országgyűlés egybehívása előtt, hogy az ellenzék támadásainak eleje vétessék, felmentették állásától, mely alkalommal az aranygyapjas-rendet, még ezt megelőzőleg, 1836-ban, a Szent István-rend nagykeresztjét nyerte. Neje jobaházi gróf Dóry Ernestin volt, (megh. 1861 aug. 24-én) kit 1816 ápr. 24-én vezetett oltárhoz, s a kitől korán elhalt fia *Constant* és egy leánya született: *Fidélia* (szül. 1821.), ki azonban élete virágában, 1843-ban szintén elhalálozott.

Ferencz (szül. 1785 május 23-án Vöröskőn, megh. 1841 jún. 28-án), cs. kir. kamarás. Tevékeny részt vett Pozsony vármegye törvényhatósági életében. Midőn beleházi Bartal György 1827-ben megvált az alispáni tisztségtől, a vármegye közönsége nevében ő tartotta a búcsúzó beszédet, mely nyomtatásban is megjelent. Neje: Erdődy Jozefa grófnő (megh. 1813.), a kitől három gyermeke született: *Hermin* (szül. 1809. márcz. 13.), férje: lippai gróf Tolomei Marius (megh. 1879.), cs. kir. kamarás és alezredes.

József (szül. 1810 nov. 15-én, Vöröskőn). Kora ifjúságától kezdve nagy szerepet játszott a vármegyei életben s később a főrendiházban, hol az 1848-iki, a szabadságharcz előtti korszakban, az ellenzéki szónokok egyik



PÁLFFY JÓZSEF GRÓF.

Fidél
kancellár.

Ferencz.

József főispn.

vezére volt. Midőn az 1839—40. évi országgyűlésen a pártok elvi alapon megalakultak, a gróf Batthyány vezérlete alatt álló szabadelvű ellenzék tagjai közül báró Eötvös József és gróf Teleki László mellett, főleg Pálffy József jöhetett számításba a szóukok között és az alig 29 éves ifjú gróf csakhamar magára vonta a közfigyelmet. Beszédeit leginkább a kormány ellen intézett heves támadások jellemezték.

Az 1843—44. évi országgyűlésen már az ellenzéki vezérek között foglalt el előkelő helyet. A konzervatívek „a felső tábla sulykának“ szokták nevezni. Az első felelős magyar miniszterium 1848-ban Pozsony vármegye főispánjává nevezte ki. A szabadságharc kitörése előtt visszavonult birtokaira, de az 1861. évi országgyűlésen már ismét ott találjuk a főrendiház tagjai sorában. Az 1866. évi országgyűlésen tevékeny részt vett. 1866 febr. 13-án felszólalt a főrendiház felirati vitájánál, febr. 22-én pedig annak a bizottságnak a tagja lett, mely a feliratot az uralkodónak átnyujtotta. A második felelős magyar miniszterium alatt ismét elfoglalta Pozsony vármegye főispáni székét, melytől 1869-ben, vármegyéje közszerzetetétől kísérve, megvált. Meghalt nőtlenül 1873 máj. 7-én, Budapesten. Ő alapította 1869. évi május hó 9-én kelt végrendeletével a Pozsony és Nyitra vármegyékben fekvő „Jókői“ hitbizományt, melyre vonatkozólag végrendeletileg kinevezett első örököse (ifj.) gróf Pálffy József (Móricz fia, l. előbb) állította ki 1883. évi február 11-én az alapító levelet. Ez a hitbizomány is elsőszülöttségi, s az alapító levél 1883. évi április hó 24-én nyert legfelsőbb királyi jóváhagyást.

Móricz
kormányzó.

Pálffy Móricz (szül. 1812 július 12-én). Kora ifjúságában katonai pályára lépett s 1832-ben a 4. számú-, később a 7. számú vértés-ezredben szolgált mint kapitány. A hadseregtől megválva, 1847-ben Pozsony vármegye főispáni helytartója lett, mely állásától az első magyar felelős miniszterium megalakulásakor lemondott. Ebben az időben jelent meg a „Pályakérdés a telepítésről“ című munkája. A szabadságharc kitörésekor, főleg gróf Lamberg tábornok megöletésének hatása alatt, ismét felajánlotta kardját a bécsi hadügy-miniszternek. Csakhamar őrnagygyá neveztetett ki s Windischgrätz seregéhez rendeltetett, a ki, midőn 1848 december 27-én, Görgey visszavonulása következtében Győrt megszállotta, Pálffyt küldte Olmützbe az új esászárhoz a város kulcsaival. Ettől kezdve teljesen az önkény szolgálatába szegődött. 1849 május 17-én, közvetlen Buda vára visszafoglalása előtt, több főrangú úrral és pozsonyi polgárral együtt, Magyarország lakosait fegyverletételre szólította fel, majd ez ügyben Pozsonyba népgyűlést hívott össze és később



SZOMOLÁNY A XVIII. SZÁZAD ELEJÉN.

önkéntes csapatok toborzása érdekében bocsátott ki az előbbihez hasonló szellemű kiáltványt. Később esendőrségi alezredessé, majd huszárezredessé nevezték ki. 1852-ben a Szent István-rend kiskeresztjét nyerte. 1855-ben vezérőrnagy s az I. számú lovas hadtest-parancsnoka, 1859-ben zágrábi hadosztály-parancsnok és altábornagy lett. Még ebben az évben a II. osztályú vaskorona-rendet nyerte, 1861-ben pedig a 15. számú huszárezred tulajdonosa lett.

Az 1861. évi országgyűlés feloszlata után Magyarország katonai kormányzójává neveztették ki. E felelőségteljes állásban, mindenben a bécsi kormány utasításait követvén, közönnyel intézte a közszabadság, főleg a sajtó elnyomását s a vármegyék megrendszabályozását, sőt a királyi táblával is örökös viszályban állott, noha a nemzeti visszahatással már nem boldogult. De bármily ellenszenves volt is magatartása a nemzeti ügygyel szemben, Schmerling állam-

miniszter rendszerének megbuktatásában mégis nagy része volt. Pálffy épp úgy, mint Esterházy Móricz és a magyar konzervatívok, már kezdettől fogva háborúságban állott Schmerlinggel és mindent elkövetett, hogy megbuktassa; sőt midőn Schmerling az 1865. évi országgyűlési választásokat akként igyekezett előkészíteni, hogy a magyarság elnyomásával a nemzetiségek túlsúlyra jussanak, Pálffy, mint Magyarország helytartója, megtagadta az engedelmességet. Ez alkalommal beadta ugyan lemondását is, de az udvar az ellentéteket elsimítani igyekezett; azonban Schmerling bukása után, 1865 július 18-án, Pálffyt is felmentették állásától, mely alkalommal a Lipót-rend nagykeresztjét kapta. 1867-től rendelkezési állományba került s 1889-ben az aranygyapjas renddel tüntették ki. Az alkotmányos korszakban gyakran megjelent a főrendiházban, hol főleg a főrendiház reformja, valamint az egyházpolitikai viták alatt mondott nagyobb beszédeket. Meghalt 1897 szept. 14-én Kaltenleutgebenben. Nejétől: gróf Wileczek Mária Paulina (szül. 1829 aug. 19., megh. 1894 szept. 18. Payerbach) csillagkeresztes palotahölgytől hét gyermeke született: (Mária, szül. 1852 márcz. 17.)

József (szül. 1853 szept. 8-án Lanczuton). Középiskolai tanulmányait Budapesten és Pozsonyban végezte, ezután a pozsonyi jogakadémia hallgatója lett, majd a bécsi politechnikumot és a bécsi gazdasági főiskolát látogatta. Tanulmányai befejeztével hosszabb külföldi utat tett. Később ismét beutazta Arábiát s a Szudánt, mely alkalommal egészen a Kék-Nilus abessiniai mellékfolyóihoz jutott. Majd 1882—83-ban az osztrák-magyar északsarki expedícióval a Jan-Mayen szigetén tudományos megfigyelő állomás felállításánál közreműködött. Mint utászhadnagy végig küzdötte a boszniai hadjáratot (1878). Jelenleg a jókői hitbizomány haszonélvezője, a szonolányi uradalom birtokosa, kiváló gazda s e téren első rangú szakember. Az árvai közbirtokosságnak kormányzója és a gróf Pálffy-család seniorátusának 1899. év óta hitbizományi gondnoka. Cs. és kir. kamarás, a főrendiház örökös tagja és val. belső titkos tanácsos.

1895 február 16-án nősült. Neje: Wileczek Luczia grófnő csillagkeresztes hölgy, a kitől négy gyermeke született: Mária Luczia (szül. 1896 márczius



PÁLFFY JÓZSEF GRÓF.

József, a
jókői hit-
bizomány ura.

26-án Bécs); *Franziska Mária Jozefa* (szül. 1897 márczius 10-én Szomolány); *József Mária János* (szül. 1898 február 21-én Szomolány); *Péter Mária József* (szül. 1899 szeptember 10-én Seebarn).

Pálffy Mórícz harmadik gyermeke: *Mária Gizella* (szül. 1854 szept. 22.), csillagkeresztes hölgy. Férje: gróf Dubsy Adolf, cs. kir. kamarás és ezredes; a negyedik gyermek: *Mária Terézia* (szül. 1856 január 26.), azelőtt Stefánia főherczegnő udvarhölgye; az ötödik: *János Nep. Mária József* (szül. 1857 márczius 19.), cs. és kir. kamarás, tart. honvédhuszár főhadnagy, a főrendiház örökös tagja s a közös függő államadóságok ellenőrzésére kiküldött bizottság tagja. Neje: Schlippenbach Erzsébet grófnő volt, kivel 1889 május 1-én lépett házasságra, kitől azonban törvényesen elvált. Fiók *Pál* (szül. 1890 február 12.). — A hatodik: *Mária Jozefa Paulina* (szül. 1866 augusztus 1.), csillagkeresztes hölgy. 1896 október 20-án Bécsben házasságra lépett Stubenberg Károly gróffal, Stubenberg urával és cs. és kir. kamarással. Végre a hetedik gyermek: *Mórícz Mária József* (szül. 1869 február 11.), jogtudor, cs. és kir. kamarás, a souv. máltai lovagrend tagja, a 6. sz. honvédhuszár ezrednek szolgálaton kívüli hadnagya, cs. és kir. követségi titkár. 1897 ápr. 29-én lépett házasságra Suchodolska Janina úrhölgygyel (szül. 1872 júl. 20. Drinápoly), a kitől a következő gyermekei születtek: *Ferencz Xavér* (szül. 1898 augusztus 30-án München); *Mária Terézia Rita* (szül. 1900 augusztus 28-án Bern).

Vincze (szül. 1792 január 13-án, megh. 1854 október 9.), volt cs. kir. lovassági százados. Nejétől: Csáky Apollónia grófnőtől (szül. 1796, megh. 1868 január 8-án Pozsonyban), kilencz gyermeke született: *Pál* (szül. 1820.); második gyermeke: *Rudolf* (szül. 1822 július 29-én, megh. 1878 február 10-én Pozsony). Neje Donati Paulina (szül. 1829, megh. 1881 január 26-án Oberwaltersdorfban). Gyermekeik: *Alice* (szül. 1851. márcz. 5.), férje: gróf Bolza József; *Jeanette* (szül. 1853 decz. 23-án), férje: báró Grovestins Sirtema Eduárd (megh. 1889 márcz. 30.); *Arthur* (szül. 1856 máj. 26., megh. 1889.); *Tamás* (szül. 1859 okt. 27., megh. 1862 jan. 20.); *Rudolf* (szül. 1861, megh. 1893 okt. 2. Mahvah, Északamerika), neje Zimmermann de Chavannes Róza

János József
főhadnagy.

Mórícz József
követségi
titkár.

Vincze
százados.



SZOMOLÁNY VÁRA A RESTAURÁLÁS UTÁN.

Sarolta, kivel 1889 márcz. 23-án lépett házasságra. (Grancy Vaud Canton); *Jaqueline* (szül. 1864 decz. 14.); *Harry* (szül. 1874 nov. 17., megh. 1877 márcz. 3.); Vincze harmadik gyermeke: *Gabriella* (szül. 1823 szept. 14.); negyedik gyermeke: *Anna Valéria* (szül. 1824.); az ötödik: *Georgina* (szül. 1827 máj. 1.); férje: Róth Károly cs. kir. vezérőrnagy és honvéd-dandárparancsnok (megh. 1879 szept. 20.).

Vincze hatodik gyermeke: *István* 1828 jan. 3-án Vöröskőn született. Középiskolai és jogi tanulmányait Pozsonyban végezte. 1846-ban letette a jogtudományi államvizsgálatot; ugyanez év aug. havában mint tiszteletbeli aljegyző Pozsony vármegye szolgálatába lépett. 1848-ban a m. kir. belügyminiszteriumban fogalmazó lett, de állásától még abban az évben, decemberben megvált. Később atyja kívánságára ismét államszolgálatba lépett s a Bécsben székelő legfőbb törvényszék magyar osztályában nyert alkalmazást.

1857-ben magy. kir. helytartósági tanácsossá és Bars vármegye főnökévé neveztetett ki, mely állásban 1859-ig működött s az ottani úrbéri törvényszék elnöke lett. 1859-ben lemondott a megyefőnökségről s birtokaira vonult vissza, átvévén a vöröskői uradalom kezelését.

1861-ben résztvett a pozsonyvármegyei gazdasági egyesület megalapításában, 1864-ben az egyesület másod-alelnökévé választotta, mely tisztségben 1871-ig működött, mikor a közbizalom az egyesület elnöki székébe ültette, melyet a mai napig lankadatlan buzgalommal tölt be.

1865-ben a bazini kerület, nagy szótöbbséggel, országgyűlési képviselővé választotta, de 1866. folyamán lemondott a képviselőségről. Ez idő óta folyton a közügyekkel, vármegyei közigazgatási és közművelődési ügyekkel foglalkozik. Védnöke a pozsonyi művészeti társaságnak, elnöke a pozsonyi közművelődési egyesületnek, a pozsonyi szépművelődési egyesületnek és a magyar földhitelintézet vidéki bizottságának. 1856-ban cs. kir. kamarás lett, 1901. decz. 23-án pedig, érdemei elismeréséül, val. belső titkos tanácsossá neveztetett ki.

1900 decz. 8. óta a család seniorja, 1901 ápr. 5-től a pozsonyi várkapitánysági senioratus haszonélvezője, pozsonyi gróf és Pozsony vármegye örökös főispánja. A főrendiház örökös s a főrendiházi pénzügyi bizottság tagja. A vármegye egyik kiválóan tisztelt és legnépszerűbb alakja. A családi köridősbségi hitbizománynak közel 43 éven át (1856—1899) volt gondnoka. Ez intézmény ápolása kedves foglalkozása volt. A jövedelem emelése, az épületek jókarba helyezése, családi statutum alkotása, a Pálffy Antal hercegtől jelentékenyen dotált pro-senioratusi alapnak, nemkülönben a tisztviselői nyugdíjalapnak megteremtése az ő nevéhez fűződik. A gondviselés meg is engedte, hogy mindezen intézmények életbe léptét és hasznát megélhesse és élvezhesse.



István senior.

PÁLFFY ISTVÁN GRÓF.

- Nejétől: gróf Dessewffy Matildtól, (szül. 1827 nov. 21.), kivel 1856 jan. 15-én lépett házasságra, három gyermeke született: *Lujza* (szül. 1857 ápr. 7.), férje: báró Stülfried Rudolf, cs. és kir. kamarás. — *Béla*, volt morvaországi tartománygyűlési képviselő, 1858 aug. 24. Aranyosmaróton született, hol akkor atyja megyefőnök volt. Jogi tanulmányait a pozsonyi jogakadémián végezte, hol a jog- és államtudományi államvizsgálatot kitüntetéssel tette le. Tanulmányai befejeztével hosszabb külföldi útra indult. Beutazta Olasz-, Francia-, Németországot és Svájcot. 1882—1891-ig Pozsony vármegye tiszteletbeli főjegyzője volt. A főrendiház reformja alkalmával élethossziglan tagjává választott. Jelenleg Kismagyaroron gazdálkodik. Cs. és kir. kamarás. Neje: Németújvári Batthyány Blanka grófnő (szül. 1871 decz. 11-én), a kit 1891 jun. 8-án Köpöcsényben vezetett oltárhoz. *Ödön* (szül. 1863 febr. 13.) cs. és kir. kamarás és tartalékos főhadnagy a 13. sz. huszárezredben.
- Vince hetedik fia: *Béla* (szül. 1829 okt. 28., megh. 1857 jun. 25. Welsben), cs. kir. huszárkapitány; a nyolczadik gyermek: *Sarolta* (szül. 1832 máj. 14., megh. 1899 július 30.) és végre a 9-ik *Ernesztin* (szül. 1833 decz. 3.), férje: báró Schell-Bausehlott Rudolf, cs. és kir. kamarás és szolg. kiv. lovassági százados.
- János Károly* (szül. 1797 jun. 7-én, megh. 1870 decz. 13-án Pozsonyban). Katonai szolgálatba lépett, a dzsidásoknál, majd a huszároknál szolgált és fokról-fokra az altábornagyságig emelkedett. Ifjú korában cs. kir. udvarnok volt, majd cs. kir. kamarás és a Szent István rend vízeze lett. Neje: Erdődy Amália grófnő, kivel 1830 szept. 4-én lépett házasságra, s a kitől négy fia született.
- Géza*, a fogarasi méntelep parancsnoka. (szül. 1834 márcz. 23., megh. 1898 okt. 17-én), atyjához hasonlóan katonai szolgálatba lépett. Előbb a 8. számú huszároknál szolgált mint főhadnagy és kapitány (1860), majd mint őrnagy. Később a m. kir. állami méntelepek katonai osztályához helyezték át, hol az ezredességig emelkedett s a fogarasi m. kir. méntelep parancsnoka volt. Neje: Erdődy Gizella grófnő, kivel 1859 jan. 17-én lépett házasságra. Gyermekei közül *Sándor* (szül. 1861 okt. 15-én) cs. és kir. kamarás, kapitány az 5. sz. huszár-ezredben. Neje: Batthyány Erzsébet grófnő (szül. 1875 decz. 25.), csillagkeresztes hölgy, kivel 1894 jun. 25-én lépett házasságra. E házasságból négy gyermek született: *Fidél* (szül. 1895 május 6.); *Sándor* (szül. 1897 decz. 25. Pozsony); *Andrea* (szül. 1899 jan. 17. Pozsony); *Géza* (szül. 1900 jun. 24. Kiliti.) *Fidélia* (szül. 1863 okt. 8.), férje: báró Altorjai Apor Gábor, Háromszék vármegye al-, majd főispánja és az ő Felsége személye körüli miniszterium államtitkára volt (megh. 1898 aug. 19-én Badenben); *Amália* (szül. 1865 ápr. 22.); *Ferencz* (szül. 1869 nov. 27.): *Alajos* (szül. 1872 aug. 9-én); *János*, Alajos ikertestvére, cs. és kir. kamarás, főhadnagy a 4. sz. huszár-ezredben, jelenleg Lajos Viktor főherczeg szolgálattevő kamarása.
- Emil* (szül. 1837 ápr. 24-én). Eleinte a 9. sz. huszár-ezrednél szolgált, hol 1860-ban főhadnagy, 1869-ben kapitány s ugyanekkor Rainer főherczeg szolgálattevő kamarása volt. Később a m. kir. testőrséghez lépett át. Jelenleg lupinjaki (Horvátország) uradalmán gazdálkodik. Neje: D'Orsay Dominika grófnő, csillagkeresztes hölgy, kivel 1871 jun. 15-én lépett házasságra. Gyermekeik: *Rainer* (szül. 1872 jun. 10.), cs. és kir. kamarás; *Andor*, (szül. 1873 nov. 13.) cs. és kir. kamarás és huszárfőhadnagy az 5. sz. huszárezredben, neje Wurnbrand-Stuppach Paula grófnő (szül. 1878 nov. 25.), csillagkeresztes-hölgy, kivel 1899 nov. 15-én Pozsonyban lépett házasságra; *Zsigmond* (szül. 1875 decz. 16.), cs. és kir. kamarás és főhadnagy a 8. számú huszárezredben.
- Andor* (szül. 1832 augusztus 14. Lodiban, meghalt 1902 április 14. Bécsben), tanulmányait a bécsújhelyi katonai akadémiában végezte, honnan kikerülve, 1856-ban hadnagy lett a 9. számú dzsidás-ezredben, melylyel az 1859. évi olaszországi hadjáratot végig küzdvén, 1860-ban a 6. számú huszárezrednél szolgált főhadnagyi ranggal. Ezután gyorsan emelkedett. 1865-ben mint huszárszázados Rudolf trónörökös mellé osztották be szolgálatára és 1869-ben őrnaggyá léptették elő. 1877-ben ő Felsége első lovászmestere, 1881-ben Stefánia főherczegnő főudvarmestere. 1885-ben a m. kir. testőrség-nél főhadnagy, 1886-ban altábornagy, 1887-ben a testőrség kapitánya lett.

1863-ban cs. és kir. kamarás, 1881-ben val. belső titkos tanácsos, 1890-ben a 8. huszár-ezred tulajdonosa és 1894-ben lovassági tábornok lett. Ezenkívül az I. oszt. vaskorona-rend, a Szent István- és a Lipót-rend kiskeresztése s számos külföldi érdemrend tulajdonosa volt. Neje: Almásky Melánia grófnő, kivel 1871 május 16-án lépett házasságra s a kitől három leánya született, de ezek közül csak *Erzsébet* él (szül. 1872 július 2.), míg másik két leánya: *Mária* (szül. 1874, meghalt 1877) és *Rudolfina* (szül. 1877, megh. 1880), kiskorukban haltak el.

Gyula (szül. 1841 május 5.) 1859-ben mint hadapród a 18. gyalogezredbe lépett, hol hadnagy lett; de nemsokára kilépett a tényleges szolgálatból.

Alajos (szül. 1801 június 26-án, meghalt 1876 február 2-án Hradiskban). Tanulmányai végeztével a m. kir. udvari kancellária szolgálatába lépett, hol csakhamar titkár, majd cs. kir. kamarás lett. Később a trieszti kormányzóékhoz neveztetett ki tanácsossá, mely utóbbi állásában szerzett érdemeiért a val. belső titkos tanácsosi méltóságot kapta. A 40-es években Velence kormányzója lett; ez állásából 1848-ban — még a forradalom kitörésekor — megválván, birtokaira vonult vissza. Neje: Jablonowska Zsófia hercegnő (szül. 1812 december 28., meghalt 1848 szeptember 18.), cs. és kir. palotahölgy, kivel 1833 augusztus 16-án kelt egybe. E házasságból négy gyermek született.

Ede Károly (szül. 1836), cs. kir. kamarás, a souv. máltai lovagrend tagja. Hivatalos pályára lépett és előbb a brünni, később a budai helytartóságnál működött; de csakhamar birtokaira vonult gazdálkodni. Neje: báró Walterskirchen Mária (szül. 1842 július 23-án), csillagkeresztes-hölgy, kivel 1864 április 24-én lépett házasságra. Gróf Kolowrat-Krakowsky-Nowohradsky János (meghalt 1872 június 26. Prágában) végrendelete értelmében a Merklin, Brežnič és Hradišk csehországi, továbbá Retzhof stájerországi uradalmi Pálffy Ede Károlyra szállván, az ujezdi bárói cím és ezímer viselésére 1873 április 26-án legfelsőbb engedélyt nyert, melynek alapján a következő egyesített ezímer használatára nyert jogot.

Hasított paizs. Elöl kéken, hármás zöld halmon arany-félkerékből kinövő természetes színű szarvas; hátul vágott paizsban arannyal és fekete-tével vágott egyszarvu. Két sisak. Sisakdíszek; I. természetes színű szarvas. Takaró: kékarany. II. Kinövő fekete ruhás, hajadonfejű férfialak, sárga gallérral és sárga kézelőkkel, jobbában egy arany-buzogányt tartva, balját csipőre téve. Takarók: arany-fekete.

Ede Károlynak három gyermeke van; *Zsófia* (szül. 1865 február 28.), férje: Wallis György gróf, cs. és kir. alezredes és Ottó főherceg szolgálattevő kamarása, kivel 1886 június 5-én lépett házasságra; *Mária* (szül. 1866 okt. 20.), 1897 okt. 3-án házasságra lépett herceg Lobkowitz Ágost cs. és kir. kamarással és (15. sz.) dragonyos-ezredbeli kapitánnyal; *János* (szül. 1872. szept. 24-én), cs. és kir. kamarás és tart. hadnagy a 14. sz. dragonyos-ezredben. Neje: Wurmbrand-Stuppach Ferdinandine grófnő, kivel 1898 évi február 19-én Grácban kelt egybe, gyermekeik: *Mária Vilma* (szül. 1898 decz. 12. Prága); *Károly Mária Frigyes* (szül. 1900 jún. 23. Brežnič); *Zsófia* (szül. 1901 Brežnič).

Zsigmond (szül. 1837 nov. 18-án, megh. 1894 márcz. 30-án), cs. kir. kamarás, előbb hadnagy a dragonyosoknál, 1860-ban kapitány a magyar hajdu- és a debreczeni önkéntes ezredben, majd fokról-fokra az ezredességig emelkedett. *Antónia* (szül. 1839, meghalt 1874 július 5. Grácban); *Zsófia Mária* (szül. 1842 jan. 19.), a brünni Mária-Schul nemes hölgyalapítvány tiszteletbeli tagja.

B) *Az ifjabb ág.*

Pálffy János változatos, eseménydús életpályája sokkal jelentékenyebb, semhogy e szűk keretben életrajzának megírására vállalkozhatnánk. Csak főbb vonásokban fogjuk vázolni e nagy férfiú életfolyamát, kinek fényes hadipályája nemcsak családjának szerzett dicsőséget, hanem mint hadvezér és zászlós úr, az uralkodó család háláját és nemzetének elismerését is kiérdemelte.

Pálffy János, mint Pálffy Miklós koronaőr legifjabb fia, 1663 augusztus 20-án Vöröskőn született. Tanulmányait Bécsben kezdte, melyeknek folytatására 1677—78-ban Párméba ment. 1681-ben a neuburgi, majd az isenburgi

Gyula.

Alajos,
Velence
kormányzója.

Ede Károly.

Zsigmond
ezredes.

Az ifjabb ág.
János nádor.

német birodalmi gyalogezrednél szolgált mint önkéntes, de még ugyanebben az évben a gróf Pálffy Károlytól felállított vasas-ezredhez lépett át, hol zászlós lett. Ezredével 1683-ban részt vett Bécs védelmében és 1684-ben, ugyanennél az ezrednél kapitány lett. 1687-ben részt vett Budavár visszafoglalásában és 1688-ban Lotharingiai Károly herceg főhadvezér hadsegéde lett. 1699-ben a Czobor-féle huszár-ezredben ezredes, majd apósa: Czobor Ádám gróf halála után, ezredparancsnok és 1693-ban ápr. 3-án vezérőrnagy. Ebbe az időbe esik János Frigyes württembergi herceggel vívott nevezetes párbaja, mert a herceg a magyar nemzetről, főleg a magyar katonákról, a tisztikar előtt becsmérőleg nyilatkozott. A herceg, mint kihívó fél lőtt először és golyója Pálffy János kalapját lyukasztotta át; Pálffy golyója azonban nem tévesztett célt és a herceg holtan maradt a párbaj színhelyén. E párbaj után Pálffy Lengyelországba menekült: nagybefolyású családja azonban csakhamar kieszközölte számára a kegyelmet, a mit előmozdított az is, hogy a XIV. Lajostól megindított rablóhadjáratok következtében, a hadsereg nem nélkülözhetette vitéz tábornokát. Lengyelországból visszatérve, a francziák ellen harczó rajnai hadsereghez rendelték, hol 1700 jan. 26-án altábornagy lett s eddigi huszárezrede helyett vasas-ezredet kapott.

Pálffy még a francziák ellen küzdött, midőn 1703 év nyarán Magyarországon kitört a szabadságharc. A felkelés első sikereinek hatása alatt, II. Rákóczy Ferencz győztes lobogói már Bécs közelében lobogtak. A bécsi haditanács sietve hívta vissza Pálffyt, a kit Lipót 1704 jan. 15-én horvát bánnak nevezett ki. Első feladatául azt tűzték ki, hogy a drávántúli országrészekből hadat toborozzon s azokkal az Ausztriából előnyomuló Heister fővezért támogassa.

Pálffy 1704 tavaszán a Dráva mellékéről előnyomulva, egyidőre kiszorította ugyan Károlyi hadait a Dunántúlról, de a kurucz fegyverek további sikereit meggátolni már nem tudta. Ebben az évben (máj. 5-én) lovassági tábornok lett.

A kurucz háború a trónváltozás daczára is tovább folyt. 1705 nyarán Herbeville gróf neveztetvén ki fővezérré, a pudmericzi győzelem után Budának tartott, az ausztriai határszéleket pedig Pálffy őrizetére bízta.

Ezalatt azonban Ocskay László kurucz brigadéros Morvába és Ausztriába tört s onnan visszatérve, Vöröskő várát fogta ostrom alá. A kuruczok első támadása némi sikerrel járt, a mennyiben a vár két külső udvarát hatalmukba kerítették; de Pálffy csakhamar értesülvén ősi várának szorongatott helyzetéről, felmentésére sietett, mire Ocskay, nehogy két tűz közé szoruljon, az ostrommal felhagyott.

Pálffyt ezután a Dunántúlra rendelték, hol Sopronnál ismét Ocskay lovasságával mérközött meg, majd a Muraközt foglalta vissza, mely után ismét a Csallóközben találjuk hadával. 1708 aug. 8-án, a kuruczokra nézve oly szerencsétlen végű trencsényi csatában, ő ösztönözte Heister fővezért a támadásra, míg ő maga a gróf Pekry Lőrincz vezérlete alatt álló jobbszárnyra vetette magát, a mivel a csata sorsát eldöntötte.

Pálffy még 1709 nov. 7-én Sáros vármegye főispánjává, 1710 márcz. 28-án a felsőmagyarországi hadak főparancsnokává neveztetett ki. Mialatt a császári had mindegyre jobban előnyomult és Heister fővezér súlyosan megbetegedett, a bécsi haditanács a fővezérlettel Pálffyt akarta megbízni, a ki azonban a terhes és felelősségteljes állást elfogadni nem volt hajlandó. Csak később, Savoyai Jenő sürgetésére engedett s 1710 őszén átvette a magyarországi császári hadak fővezényletét.

De habár Pálffy az udvarnak odaadó híve volt, a békés kibontakozást melegen óhajtotta. Kinevezése a kuruczok között is némi reményt keltett, habár maguk a vezetők sem igen bíztak a békés kibontakozás lehetőségében.

Midőn 1710. év végén Károlyi Sándor az alkudozásokat Pálffyval megkezdte, azok eredménye a Pálffy és Rákóczy között, a vajai kastélyban (1711 jan. 31) történt találkozás volt. Mikor a tárgyalások híre Bécsbe is eljutott, Pálffy legnagyobb pártfogója, Savoyai Jenő fakadt ki legjobban ellene; a bécsi haditanács azonban most már nem hallgatott Savoyai Jenőre. Anglia közbelépése következtében, I. József király február 14-én megadta Pálffynak a tárgyalások folytatására a felhatalmazást, de most már Locher

Károly haditanácsost adták melléje, nehogy a magyarokkal szemben túlságosan engedékeny legyen. A békés kibontakozás felé azonban — I. József váratlan halálával — új akadályok tornyosultak. Bécsben felülkerekedett az engesztelhetetlenség, Pálffyt vissza akarták hívni, s helyébe Cusanit óhajtották kinevezni; de Pálffy erélyes fellépésére, s midőn levelében a bécsi udvart figyelmeztette, hogy visszahívása minő veszélyeket rejt magában, Eleonóra császárné, mint régens, újból megbízta Pálffyt a tárgyalások vezetésével, melyek az 1711 április 29-én kötött szatmári békével értek véget. Még a békekötés napján tette meg írásbeli jelentését az új uralkodónak: III. Károly királynak, majd Bécsbe ment az uralkodó fogadtatására.



PÁLFFY JÁNOS GRÓF, NÁDOR.

Alig fejeződött be a szabadságharcz, kitört a török háború. Midőn a török 1715-

ben a karlovczi békét megszegte, Károly király Velenczével kötött szövetséget s az egész keresztény világot felszólította a török ellen való küzdelemre. Savoyai Jenő, a fővezér, Futakot jelölte ki a sereg gyűllyhelyül. Mellette a vezérletben az első helyet Pálffy János foglalta el. Alig hogy a hadműveletek kezdetüket vették, Pálffy 1716 aug. 2-án Karlóczánál már heves harcra elegendett a benyomuló törökökkel s az augusztus 5-én kivívott péterváradí fényes győzelem, melynek sorsát az általa rohamra vezetett 21. lovasezred döntötte el, nagyrészt az ő érdeme. A péterváradí csata után Jenő fővezér Temesvár megvétele tüzte ki feladatul, melynek első körülzárólasát szintén Pálffyra bízta; ugyanő hiusította meg a vár felmentését is aztal, hogy a belgrádi törökök segédesapatait szétverte.

1717 tavaszán Belgrád ostroma került sorra. A Pálffytól vezényelt könnyű lovasság itt is derekasan megállta helyét. Az augusztus 16-án vívott döntő mérkőzést is Pálffy nyitotta meg. Ez alkalommal megsebesült, de a merész támadásnak az volt az eredménye, hogy Belgrád harmadnapra megadta magát.

A török hadjárat a passaroviczi békekötéssel befejezést nyervén, Pálffy odahagyta a katonaságot, s hivatalos pályára lépett. Mint horvát bán, rendkívüli szolgálatakat tett az uralkodónak a nőági örökösödésről szóló törvényjavaslat elfogadása érdekében. Először a horvát tartománygyűlésen fogadtatta el e törvényjavaslatot, midőn pedig a vármegyék hívtak fel nyilatkozattételre, Pozsonyban emelte fel szavát, s az ő befolyásának köszönhető, hogy nemcsak Pozsony, hanem a többi szomszédos felvidéki vármegyék is az örökösödés mellett nyilatkoztak.

Erdemei elismerésül 1724 jan. 15-én m. kir. helytartótanácsossá, 1731 okt. 5-én, gróf Koháry István helyébe országbíróvá, ugyanez év okt. 27-én a hétszemélyes tábla bírójává, 1732 márcz. 14-én Pozsony vármegye örökös főispánjává nevezték ki. 1734-ben a családja által eddig zálogban bírt bazini és szentgyörgyi uradalmakra nyert adományt.

Fényes hadipályáján csupán az 1736. évi török hadjárat alatt tapasztalt mellőzés okozott neki keserűséget. Noha az egész közvélemény őt óhajtotta fővezérnek, az mégis Lotharingiai Ferenez lett, s melléje Seckendorff, volt

berlini követet nevezték ki a hadműveletek intézése céljából. Pálffyt ez a mellőzés igen lesújtotta, de az uralkodó iránti hűségét nem ingatta meg. Sajnos elégtételül szolgált neki az idegen hadvezérek ügyetlensége, melylyel a hadsereget vezették, úgy hogy Károly király a szégyenteljes belgrádi békekötésnél (1739), a Száván túl fekvő meghódított területekről lemondani kényszerült. A bécsi udvar némileg jóvá akarván tenni a Pálffy Jánossal szemben elkövetett méltatlanságot, Károly király 1740 február 20-án az aranygyapjas rendet adományozta neki.

Károly király október havában elhalván, a trón Mária Teréziára szállott, a ki alig foglalta el a trónját, már kitört a háború. Pálffy nem maradt tétlenül. Még 1741 jan. 26-án fegyverre szólította az országot az ellenség ellen, kijelentvén, hogy maga is táborba száll.

Midőn a korouázó országgyűlés május 18-án megnyílt, a nádori szék betöltése került napirendre. Négy jelölt (Esterházy József gróf, Révay Pál báró, Pálffy János gróf, Zay Imre) közül a rendek egyhangulag Pálffy Jánost kiáltották ki nádorrá. Ő koronázta meg június 26-án a primással a királynőt is.

Uj méltóságában a fegyveres ellentállás szervezését tűzte ki célul. Az örökre emlékezetes szept. 11-iki jelenet után, midőn a rendek életüket és vérüket ajánlották fel az ingadozó trón megmentésére, és midőn a nádor örömmel jeleuthette az uralkodónak, hogy hű magyarjai felkészültek a védelemre, a királynő 1742 elején őt nevezte ki a magyarországi hadsereg fővezérévé. Ez a hadsereg becsülettel állotta meg a helyét, s ha nem is győzött mindenütt, de megmentette a trónt s a magyar fegyvereknek három nemzet előtt dicsőséget szerzett. Mária Terézia maga méltányolta legjobban a magyarok hősiességét és ennek az 1744 június 13-án Pálffyhoz intézett levelében meleg hangon kifejezést is adott.

Midőn Nagy Frigyes másodízben tört be Csehországba, Mária Terézia a főurak egy részét ismét Pozsonyba hívta. A második hadjáratban Pálffy személyesen kívánt részt venni és a királynő alig tudta az akkor már 80 éves aggastyánt szándékáról lebeszélni, s midőn Pálffy végre meghajolt a királynő kívánsága előtt, Mária Terézia egy gyémánttal kirakott kardot, egy nagyértékű gyémánt-gyűrűt és egy lovat küldött neki ajándékkul, a következő sorok kíséretében: *„Mein Vater Pálffy! Ich sende Euch dieses Pferd, welches nur allein von dem Eifrigsten Meiner Unterthanen bestiegen zu werden würdig ist. Empfanget zugleich diesen Degen, um Mich wider Meine Feinde zu beschützen, und nehmt diesen Ring als das Kennzeichen Meiner gegen Euch tragenden Zuneigung an.“* A második hadjáratból is becsülettel tért vissza a magyar sereg és Pálffy, a ki röviddel az aacheni béke után, 1751 márczius 24-én, 87 éves korában Pozsonyban elhalálozott, azzal a tudattal húnyta le szemeit, hogy a miért egész életét, férfikora erejét és aggkora javát áldozta: a Habsburgok trónja biztosítva van.

Kétszer nősült. Első neje Czobor Mária Anna Terézia grófnő, a kit 1687-ben vett nőül, 1733 október 3-án elhalálozott. Második neje Stubenberg Mária Julia grófnő, gróf Zichy Károly koronaőr özvegye, a kivel 1741-ben lépett házasságra.

Első nejétől nyolcz gyermeke született: *Mária Anna* (megh. 1756 márcz. 10-én Bécsben), férjezett Prschehorzowsky Ferenczné; *János*, cs. kir. udvarnok és a Pálffy-féle vértés lovasezredben alezredes. Meghalt 1717 augusztus 16-án, a Belgrád mellett vívott ütközetben. Neje Esterházy Anna Eleonóra hercegnő, a kivel 1715-ben lépett házasságra s a kitől két leánygyermeke született: *Mária Anna*, (szül. 1716 július 27-én), Canale Hieronim Lajos gróf, sardiniai királyi rendkívüli követ neje, és *Terézia*, a ki kiskorában húnyt el. *Szidónia*, a ki 1710 június 17-én galántai Esterházy Ferenczhez ment nőül; *Károly Pál Engelbert* (szül. 1697 október 30-án) Vöröskő várának örökös ura, Pozsony vármegye örökös főispánja és a pozsonyi vár kapitánya. A hadi pályán egész a tábornagyságig emelkedett; tulajdonosa volt egy vértés-ezrednek s tagja a haditanácsnak. Mint kir. főajtónállómester az ország zászlós-urai között foglalt helyet. Meghalt 1774 szept. 14-én Pozsonyban.

Háromszor nősült. Első neje Stubenberg Mária Margit Hera, a kivel 1718 november 28-án lépett házasságra s a ki 1724-ben halt el. Második

János
alezredes.

Károly Pál
Engelbert
tábornagy.

neje Berge Jozefa grófnő, Proskau gróf özvegye (meghalt 1748-ban). Harmadik neje Stahremberg Mária Erzsébet grófnő, csillagkeresztes palotahölgy, Erzsébet özvegy császárnő udvarhölgye, kivel 1459 október 12-én lépett házasságra. Gyermekük csak az első és a harmadik nejétől származtak. Első nejétől: *Mária Terézia* (szül. 1719 október 2-án Pozsonyban, meghalt 1769-ben), férje Cobenzl Károly János gróf, a kivel 1734 november 24-én lépett házasságra; *Mária Anna* (szül. 1711-ben, megh. 1723-ban); *Mária Antónia* (szül. 1724-ben). Férje gróf Esterházy József cs. kir. kamarás és altábornagy (megh. 1759-ben). Harmadik nejétől: *Pál* (szül. 1750-ben, meghalt 1750-ben); *Leopoldina Mária Anna* (szül. 1752-ben, megh. 1752-ben).



ID. PÁLFFY JÁNOS GRÓF.

Miklós (szül. 1699 október 24-én), cs. kir. kamarás, hadi pályáját a Hohenzollern-féle lovas-ezredben kezdte, hol őrnagyságig emelkedett. Innen az anhalti vértesezredbe helyeztetett át, hol ezredességig emelkedett. Mint vértesezredének parancsnoka, 1743 január 29-én a Parma melletti csatában, ezredének élén, hősileg küzdve, elesett. (Utódait alább közöljük).

Miklós ezredes.

Mária Anna Terézia (szül. 1701 november 9-én Pozsonyban); *Eleonóra Magdolna* (szül. 1710 október 8-án Pozsonyban), mint hajadonok haltak el.

Miklós.

Miklós, János nádor ágának egyedüli továbbterjesztője, 1726 április 29-én lépett házasságra passauni és weiskirchener Schlick Mária Jozefa grófnővel, a kitől három gyermeke született: *Mária Terézia Anna* (szül. 1727 július 27-én), 1746-ban monyorókeréki Erdődy János gróf, pozsonyi kir. kamarai elnök neje lett.

János 1728 augusztus 18-án született Pozsonyban. Ifjú korában ő is hadi pályára lépett, hol egész az altábornagyságig emelkedett s egy magyar ezred tulajdonosa lett. 1754-ben Borsod vármegye főispánja, mely állásában 1774-ig maradt meg. 1774 szeptember 23-án, Pálffy Károly Pál halála után, Pozsony vármegye főispáni székét foglalta el s egyszersmind a magyar testőrség alkapitánya lett. Mint pozsonyi főispán 1785-ig kormányozta a vármegyét: de II. József halála után ismét elfoglalta a főispáni széket, bár csak rövid időre, mert 1791-ben meghalt. Neje Colorado Mansfeld Gabriella hercegnő, kivel 1762 január 27-én lépett házasságra. János örökölte, Károly Pál halála után, Vöröskő három nyolczad részét, melyet fiai között két részre osztott fel.

János főispán.

Jánosnak ifjabb nővére: *Mária Ludovika* (szül. 1729 szeptember 10-én Pozsonyban), 1748 augusztus 28-án Kinsky József herceggel lépett házasságra, kinek halála után (1752 márczius 23-án) Párisba költözött s ott is halt el.

Jánosnak négy gyermeke maradt: *Jozefa Gabriella* (szül. 1765-ben), mint hajadon halt el; *Mária Franciszka* (szül. 1770-ben), férje kéthelyi Hunyady János gróf (megh. 1821-ben), a jelenleg virágzó Hunyady grófok törzse; *János Gábor* (szül. 1775-ben, megh. 1821 márczius 15-én), cs. kir. kamarás, neje De Ligne Euphémia Krisztina hercegnő. Gyermekük nem maradtak.

Ferencz
Alajos.

Ferencz Alajos (szül. 1780 június 22-én, megh. 1852 november 14-én), Pozsony vármegye örökös főispánja, pozsonyi gróf és Pozsony várának kapitánya, es. kir. kamarás. Neje monyorokeréki Erdődy Natália grófnő (szül. 1808-ban, meghalt 1845 december 26-án), csillagkeresztes hölgy. Két gyermekük született: *János Ferencz* és *Gabriella* (szül. 1833 november 18-án), csillagkeresztes palotahölgy, 1855 január 29-én férjhez ment csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrássy Manó gróf val. belső utkos tanácsoshoz.

János
pro-senior.

Pálffy János (id.) 1829 augusztus 19-én született. Atyja: Ferencz halála óta, a királyfalvai ág egyedüli físarja. Tanulmányai végeztével hosszabb ideig külföldön tartózkodott, de a hatvanas évek végével már Pozsony vármegye társadalmi és közéletben mindegyre jelentékenyebb szerepet játszott. 1871-ben Pozsony vármegye főispánja lett, mely méltóságában 1874-ig működött. Már főispánsága alatt is nagy anyagi áldozatokat hozott a közjótékonyosság javára. Főispáni illetményeit Pozsony város szegényeinek engedte át s a vármegyei tisztii nyugdíjintézet alapítójának gyarapításához 20.000 frttal járult. Ő alapította a közmagtári alapot is. Nagyszombatban és Somorján polgári iskolát alkotott, a pozsonyi ág. ev. theologia részére 16.000 frtot adományozott, stb. Midőn főispánságának ideje alatt (1873-ban) országszerte s kivált Pozsonymegyében a kolera dühöngött, a saját költségén orvosokat hozatott a vármegyébe és a nép élelmezésére mintegy 60.000 forintot költött. Hasonló áldozatkészséggel karolta fel a szenvedők ügyét vármegyéje határain kívül is. A szegedi árvízkárosultaknak 50.000 forint segélyt küldött s folyton nagy összegeket áldoz jótékony czélokra. De a tudományok s főleg a művészetek is hatalmas pártfogót nyertek benne. Piloty nagy festményét: „Nero Róma égésénél”, ő ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Kiváló műbarát és műértő. Mű- és régiséggyűjteményei messze földön híresek. A bajmócezi vár, a bazini várkastély, a királyfai kastély, pozsonyi, bécsi és párisi palotái, valóságos tárházai a műkincseknek és gyűjteményeknek. Erdemei elismerésül a király 1884-ben a valóságos belső titkos tanácsosi méltóságot s 1896-ban az I. osztályú vaskorona-rendet adományozta neki.

De a nemzet halálját mégis leginkább az 1900. évi okt. 9-én tett ala-



vöröskő.

pitványával érdemelte ki, melynek czélját és rendeltetését leghívebben magyarázza meg a kormányelnökhöz intézett következő soraiban:

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Úgy voltam és vagyok mindenkoron meggyőződve, hogy a magyar államnak — mint ilyennek — feltétlenül szüksége van arra, miszerint a törzsét képező magyar középosztály fenntartassék s mindinkább gyarapítva erősbíttessék. — Minthogy azonban ezen cél elérésére vagyoni eszközökre is van szükség, — elhatároztam magamban, miszerint ezen vagyoni eszközök megteremtéséhez a magam részéről is hozzájárulok és pedig oly irányban, a melyet én a jelzett célra alkalmasnak tartok.

A magyar középosztály szolgáltatja ugyanis a szellemi tényezők legnagyobb részét — s azért is úgy vélem, hogy a legmegfelelőbb, ha én egy alapot létesítek, a melynek a jövedelmeiből kétharmadrészben 700 koronás, egyharmadrészben pedig 1000 koronás ösztöndíjak alkottatnak, a mely ösztöndíjak adományozása által azután a magyar középosztály több magyar családjának megadatik a mód, hogy tehetséges és törekvő magyar érzelmű gyermekeit közvetlenül a maga, közvetve pedig a magyar haza javára neveltetethi fel.

Ezen és ily alapítvány számára szántam én Pozsony vármegye területén fekvő Alsó-Diós, Ottóvölgy, Cseszte, Pila és Dubova községek határaitban létező összesen 5758 katastr. hold erdőt és 734 hold szántót kitevő s legalább 1.743.600 korona forgalmi értékkel bíró s korlátlan tulajdonomat képező tehermentes ingatlanaimat — azoknak összes járulékaival, jogaival, de dologi és az összes vöröskői uradalom patronátusi terheivel együtt is.

Emez alapítvány czéljaira szánt vagyonom ezen felajánlásom elfogadásával nyomban menne át az alapítvány tulajdonába és én csakis az életfogytiglani haszonélvezeti jogot tartanám fenn magamnak akkép, — hogy halálom bekövetkeztével nemcsak maga az ingatlan vagyon, hanem az azon levő s ahhoz tartozó összes holt és élő felszerelés — függő, úgy már leszedett termék és készlet is az alapítvány birtokába menne át. — Miatán pedig a vagyon legnagyobb része erdőbirtokokból áll — már eleve is kijelentem, hogy azt a kormány kiküldendő közegével egyetértően megállapított üzemterv szerint akarom haszonélvezni, s hogy azt tartozmányaival együtt, mint eddig, úgy ezentúl is használható karban fenntartom.

Alapítványom a többi hasonló alapítványok módjára a m. kir. kormány képviselete és fennhatósága alatt állana s általa kezeltetnék is oly módon, hogy annak jövedelmeiből mennél több ösztöndíj lehessen alkotható és kifizűzött czéлом ehhez képest mennél nagyobb mérvben lehessen elérhető.

Az alapítvány mindenkoron nevetem fogja viselni s az abból alkotott ösztöndíjak a magyar középosztály magyar érzelmű férfigyermekeinek lesznek minden valláskülönbség nélkül a m. kir. kormány által pályázat útján adományozandók, a kiket a tanári kar tehetségük s törekvésük folytán ösztöndíjra érdemeseknek fog kijelölni, és a kiknek szülői ezen mintegy neveltetési járulékra — nem megfelelő vagyoni erőik folytán — utalva lesznek, megjegyezvén, hogy ezen ingatlan alapítványom soha eladásnak vagy cserének tárgyát nem képezheti.

Az 1000 koronás ösztöndíjak csak a felsőbb iskolák, a 700 koronásak azonban úgy a közép-, mint pedig a felsőbb iskolák növendékeinek juttathatók, s ha valaki ez ösztöndíjak valamelyikét már elnyerte — úgy akkor az annak elnyeréséhez szükséges feltételek változatlan fennforgása esetén azt tanulmányainak teljes befejeztéig megtartja.

Cseszte község határában fekvő úgynevezett vöröskői várból engem illető ³/₄-részt, — nyári üdülő helyül óhajtanám felhasználtatni — erre érdemesült középiskolai tanárok, valamint ösztöndíjamat élvező s arra reá utalt tanulók által.

Alapítványalkotási szándékomat és annak főbb mozzanatait ekkép Nagyméltóságod tudomására hozva, — arra kérem:

Hogy ezen felajánlásomat tudomásúl venni, — azt a m. kir. magas kormány nevében elfogadni, — az alapítványi vagyon és tartozmányainak az összeírására és felbecslésére — úgy az üzemtervnek közös elkészítésére

hivatalos szakközeget kiküldeni s ezen szükségesek megtörténtével az elkészülendő alakszerű alapítóokmányt, a melynek alapján a vagyon tulajdonjoga — életfogytiglani haszonélvezeti jogom egyidejűleges biztosításával — az alapítvány javára tlkvileg átírható lesz — a maga idején velem együtt aláírni szíveskedjék.

Budapest, 1900-ik év október hó 9-én.

Nagyméltóságod tisztelő híve

id. gróf Pálffy János s. k.

E nagylelkű alapítvány a XIX. század alkonyán, méltóan sorakozik a a család hatszázados multja alatt szerzett nagy érdemekhez.

* * *

Seniorok.

Álljon itt még azoknak a családi-tagoknak a névsora, a kiket Pálffy Pál nádor ősi institutiója mint mindenkori seniort a családi tagok összeségének első helyére állított.

1. IV. Pál nádor, a seniorátus alapítója, senior volt 1653 nov. 5-től 1653 nov. 26-ig,
2. IV. Miklós 1653 decz. 23-tól 1679 aug. 12-ig,
3. III. János 1679 aug. 21-től 1694 nov. 29-ig,
4. V. Miklós nádor 1694 decz. 10-től 1732 febr. 20-ig,
5. V. János nádor 1732 márcz. 14-től 1751 márcz. 24-ig,
6. III. Károly Pál Engelbert 1751 márcz. 24-től 1774 szept. 14-ig,
7. VII. János 1774 szept. 14-től 1791 máj. 14-ig,
8. IV. Károly herczeg 1791 máj. 14-től 1816 máj. 28-ig,
9. IV. Lipót 1816 máj. 28-tól 1825 febr. 24-ig,
10. III. József herczeg 1825 aug. 16-től 1827 apr. 13-ig,
11. Ernő 1827 apr. 13-tól 1832 nov. 30-ig,
12. II. Nándor 1832 nov. 30-tól 1840 febr. 4-ig,
13. VI. Károly 1840 febr. 4-től 1858 jan. 21-ig,
14. Fidél 1858 jan. 21-től 1864 márcz. 12-ig,
15. Antal herczeg 1864 márcz. 12-től 1879 nov. 24-ig,
16. Pálffy-Daun Nándor Lipót teanoi herczeg 1879 nov. 24-től 1900 decz. 8-ig.
17. Pálffy István 1900 decz. 9-től.

* * *

Hatszázados mult dicsősége, öröme és gyásza áll előttünk.

Középkori okleveles emlékeink fogyatékosága ma még nem engedi ugyan, hogy ez ősi nemzetség származását, eredetét pontosan megállapíthassuk; de attól az időponttól kezdve, a mikor a család tagjai a közszereplés terén előtérbe lépnek, mindegyre jobban kidomborodik a család multja, melyhez számos családtag hervadhatatlan dicsősége fűződik. Az uralkodó házhoz való rendíthetetlen hűség és a hadi erények alkotják a család tagjainak legfőbb jellemvonását.

Es ha voltak a család tagjai között, a kik külföldön, idegen légkörben nevelkedve, ifjú korukban idegen eszméket szívtak magukba, melyektől többé szabadulni nem bírtak — s ha ezek között voltak egyesek, a kik, mikor férfikoruk delén a hazai földön állambivatalt vállaltak, gondolkozásuk és érzésük nem tudott alkotmányunk eszmekörébe és irányelveibe s a nemzet közérületébe beleilleszkedni, úgy ezt ne tekintsük a családi hagyomány fővonásának, hanem tulajdonítsuk ezt az egyes jellemek fejlődését befolyásoló sajátos körülményeknek.

De végeztünk. Örök nyugalmat a holtaknak! Hervadatlan dicsőséget a hősöknek! Údvót és virulást az élő nemzedéknek!

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal		Oldal
A Magyarország Vármegyéi és Városai állandó munkatársainak központi bizottsága	V	Törvénykezési viszonyok. Irta E. Nagy Olivér dr.	336—341
Pozsony vármegye kötetének munkatársai és revizorai	VI	Közüktatásügy. — A népoktatásügyi részt írta <i>Plachy Bertalan</i> , a középiskolákra vonatkozó részt <i>Pirchala Imre</i> dr.	342—371
Előszó. Irta gróf <i>Pálffy István</i>	VII—X	Egészségügy. Irta <i>Pávay Vajna Gábor</i> dr.	372—393
Pozsony vármegye természeti viszonyai. Irta <i>Ortvay Tivadar</i> dr.	1—22	Színészet. Irta E. Nagy Olivér dr.	394—401
Pozsony vármegye községei. Irta <i>Vende Aladár</i>	23—130	Irodalom, Tudomány, Művészet. Irta <i>Osváth Gyula</i> , a zeneművésztre vonatkozó részt <i>Batka János</i>	402—486
Pozsony. A bevezető és befejező rész kivételével írta <i>Vutkovich Ödön</i> dr.	131—172	Az egyházak Pozsony vármegyében. A róm kath. egyházra vonatkozó részt írta <i>Zanlt Ödön</i> , az ág. h. evangélikusra vonatkozó részt <i>Markusovszky Samu</i> dr. és az ev. ref. egyházra vonatkozót <i>Balogh Elemér</i>	487—496
Nagyszombat. Irta <i>Marton József</i> dr.	173—200	Pozsony vármegye őstörténete. Irta <i>Ortvay Tivadar</i> dr.	497—502
Modor. Irta <i>Vende Aladár</i>	201—208	Pozsony vármegye története. Irta <i>Dedek Crescens</i> Lajos dr.	503—637
Bazin. Irta <i>Vende Aladár</i>	209—217	A legujabb kor. Irta <i>Burián Pál</i>	638—668
<i>Szentgyörgy</i> . Irta <i>Vende Aladár</i>	218—228	Pozsony vármegye nemes családjai. Irta ifj. <i>Reiszig Ede</i> dr.	669—700
Pozsony vármegye népe. Irta <i>Pápay Samu</i>	229—249	A Pálffyak. Irta ifj. <i>Reiszig Ede</i> dr.	701—739
Mezőgazdaság és állattenyésztés. Irta <i>Füdeczky Arpád</i>	250—277	Tartalomjegyzék	739—742
Erdőgazdaság. Irta <i>Lászlóffy Gábor</i>	278—292	Betűsoros név- és tárgymutató	743—754
Vadászat. Irta <i>Bossányi István</i>	293—299		
Vízépítéset. Irta <i>Kelen József</i> , <i>Hegedeös Miklós</i> és <i>Remenyik Andor</i>	300—307		
Ipar, kereskedelem és közlekedés. Irta <i>Wolf Gerő</i> dr.	308—335		

KÉPEK ÉS MELLÉKLETEK

I. ÖNÁLLÓ KÉPEK, MŰMELLÉKLETEK ÉS TÉRKÉPEK.

	Lap között.		Lap között.
Pozsony vármegye térképe. Banwarth Th. rajza	X—1	Zichy József gróf kastélya Vedrődön. Saját felvételünk	128—129
Esterházy Károly gróf kastélya Ábrahamban. Esterházy Károly gróf felvétele	24—26	Pozsony. Heyer Arthur aquarelje	136—137
Esterházy Mihály gróf kastélya Cseklészen. Saját felvételünk	40—41	Pozsony sz. kir. város térképe. Banwarth Th. rajza	144—145
Csáky Jenő gróf kastélya Főréven. Körper K. felvétele	62—64	A Kossuth Lajos-ter Pozsonyban. Körper K. felvétele	160—161
Pálffy Miklós herceg kastélya Malackán. Saját felvételünk	88—90	Nagyszombat. Saját felvételünk	176—177
Wenckheim István gróf kastélya Nagylévárdon. Saját felvételünk	94—96	Modor. Saját felvételünk	200—101
Ifj. Pálffy János gróf kastélya Pudmericzen. Saját felvételünk	104—106	Bazin. Saját felvételünk	208—209
Károlyi Lajos gróf kastélya Stomfán. Saját felvételünk	112—113	Szentgyörgy. Saját felvételünk	224—226
		Cziffervidéki népviselet. Heyer Arthur guache-ja	240—241
		Stomfa vidéki népviselet. Heyer Arthur guache-ja	256—257

	Lap között		Lap között
Pozsonyi ezéhpécsetek. A pozsonyi muzeumban levő eredetiek után	308—310	Dévény. Heyer Arthur aquarelje	502—503
Vidéki ezéhek pecsétjei. Az illető községekben levő eredetiek után	310—312	Ferdinánd király új ezímeradományozó oklevele 1436-ból. Eredetije Pozsony város levéltárában	519—521
A pozsonyi dinamitgyár. Eredetije a gyár tulajdona	313—315	Pozsony a XVII. században. Az orsz. képtárból	600—602
A halotti beszéd és könyörgés. Eredetije a Magyar Nemzeti Muzeumban	402—404	A dévényi Árpád-szobor. Saját felvételünk	666—668

II. SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT KÉPEK.

	Oldal		Oldal
Csarnokrészlet Esterházy Károly gróf ábrahám kastélyában. <i>Esterházy</i> Károly gr. felvétele	27	Somorja régi pecsétje. Eredetije a község tulajdona	108
Alsókorompa. — A Brunswick-féle kastély. (Most Chotek Rezső grófé.) Saját felvételünk	29	Somorjai részlet. Saját felvételünk	109
Bácsfa. — A szentantali templom és kolostor. Saját felvételünk	31	Stomfa. — Károlyi Lajos gróf kastélya. Saját felvételünk	111
Bikszárd. — Zichy Pál Ferencz gróf vadász-kastélya. Saját felvételünk	35	Szempez. — Az u. n. törökház. Saját felvételünk	114
Bős. — Az Amade-féle kastély. (Most Üchtrictz-Amade Emil grófé.) Saját felvételünk	37	Szentjános. — A Zichy-féle kastély. (Most Hohenlohe hercege.) Saját felvételünk	116
Cseszte. Régi városi pecsét. Eredetije a község tulajdona	41	Szered. — Az Esterházy-féle kastély. (Most Alsasse d'Hamin hercegnőé.) Saját felvétele	117
A vöröskői várkapu. Saját felvételünk	42	Szomolány. Saját felvételünk	119
A vöröskői vár hűtőzöterme. Saját felvételünk	43	Tallós. — Esterházy Mihály gróf kastélya. Saját felvételünk	121
Cziffer. — A Schlossberg-féle kastély. (Most Zichy Pál Ferencz grófé.) Saját felvételünk	44	Vedrőd. — Terem Zichy József gróf kastélyában. Saját felvételünk	127
Részlet a czifferi parkból. Saját felvételünk	47	Zavar. — Majláth György gróf kastélya. Saját felvételünk	129
A deáki templom. A „Csallóközi műemlékek”-ből	48	Pozsony régi pecsétje. Ortva: Pozsony város történetéből	131
Detrekösesötörtök. — A róm. kath. templom. Saját felvételünk	49	Pozsony. — A Ferencz József-híd. <i>Körper K.</i> felvétele	136
A detrekővárjai cseppkőbarlang bejárata. Saját felvételünk	50	Pozsony a várral és a régi hajóhíddal. <i>Körper K.</i> felvétele	137
Detrekővár. Saját felvételünk	51	Pozsony. — A várkapu. <i>Körper K.</i> felvétele	138
Dévény. Saját felvételünk	52	Pozsony. — Folyosó a várban. <i>Körper K.</i> felvétele	139
Dévény régi városi pecsétje. Eredetije a község tulajdona	53	Pozsony. — A Szt. Márton-székesegyház. <i>Körper K.</i> felvétele	141
Dévény. — A káromkodók és rágalmazók pellengér-jelvénye. Eredetije a község tulajdona	54	Pozsony. — A Szt. Márton-szobor. <i>Körper K.</i> felvétele	142
Dunaszerdahely. — A Kondé-féle kastély. (Most Habermann Nándornéé)	56	Pozsony. — A dóm keresztelő-medenczéje. <i>Körper K.</i> felvétele	143
Éberhard. — A Szelepesényi-féle kastély. (Most Apponyi Albert grófé.) Saját felvételünk	57	Pozsony. — Renaissance-kori bronzgyertyatartó. <i>Körper K.</i> felvétele	144
Erdőhátadamazérkarca. — Bartal Aurél kastélya. Saját felvételünk	59	Pozsony. — A szentségház vertvasajtaja a domban. Ortva: Pozsony város történetéből	145
Galánta. — Esterházy Béla gróf kastélya. Saját felvételünk	65	Pozsony. — 1520-ból való szentségtartó a domban. Ortva történetéből	146
Gomba. — Az Udvarnoky-féle kastély. (Most Welteni Wiener Rezső lovagé.) Saját felvételünk	67	Pozsony. — A Klarissa-apácák templomának régi tornya. <i>Körper K.</i> felvétele	147
Ivánka. — A Grassalkovich-féle kastély. (Most Hunyady Károly gróf örököseié.) Saját felvételünk	74	Pozsony. — A Mihály-kapu-utca. <i>Körper K.</i> felvétele	148
Királyfa. — Id. Pálffy János gróf kastélya. Saját felvételünk	77	Pozsony. — A főtéri díszkút. <i>Körper K.</i> felvétele	149
Kismagyar. — Pálffy Béla gróf kastélya. Saját felvételünk	80	Pozsony. — A városháza. <i>Körper K.</i> felvétele	150
Magyarábél. — A gróf Csáky-féle kastély. (Most Xivkovich Emilnéé.) Saját felvételünk	85	Pozsony. — A városház portáléja. <i>Körper K.</i> felvétele	151
Magyardiószeg. — A Czukorgyár r.-t. kastélya. Saját felvételünk	86	Pozsony. — A városház kapualja. <i>Körper K.</i> felvétele	152
Malaczka. — A Ferencz-rendiek zárdája és temploma. Saját felvételünk	87	Pozsony. — A ferencziek templomának tornya. <i>Körper K.</i> felvétele	153
Máriavölgy. — A régi Páloskolostor. (Most Stockau Matild grófné kastélya.) Saját felvételünk	91	Pozsony. — A Szt. János-kápolna belseje. Ortva: Pozsony város történetéből	154
Nádas. — A Motesiczky-féle kastély. (Most Krischker Nándoré.) Saját felvételünk	93	Pozsony. — A vásártér. <i>Körper K.</i> felvétele	155
Nagyszarva. — Az Illésházy-féle kastély. (Most Pongrácz Frigyes grófé.) Saját felvételünk	97	Pozsony. — A Aprímás-palota. <i>Körper K.</i> felvétele	156
Nebojsza. — A Balogh-féle kastély. (Most Gülcher Ármíné.) Saját felvételünk	99	Pozsony. — A vártelek-utca. <i>Körper K.</i> felvétele	158
		Pozsony. — A koronázó dombtér. <i>Körper K.</i> felvétele	159
		Pozsony. — A Mária Terézia-szobor. <i>Körper K.</i> felvétele	160
		Pozsony. — A Ganymed-díszkút. <i>Körper K.</i> felvétele	161

	Oldal		Oldal
Pozsony. — A Hummel-émlék. Körper K. felvétele	162	Telivér-mének Pálffy József gróf méneséből	253
Pozsony. — A Szt. Háromság-templom. Körper K. felvétele	164	Ardennesi kanczák a kismagyarai uradalomban	255
Pozsony. — Frigyes kir. herceg palotája. Körper K. felvétele	168	Triar Lubin. Telivér-mén a beke-gombai uradalomban	259
Pozsony. — Broly Tivadar polgármester Nagyszombat a XVII. században. Eredetije	172	Gomba. — Telivér mén a béke-gombai uradalomban	263
Spitzer Mór széleskúti gyűjteményében	173	Matador simmenthali bika a szomolányi uradalomban	267
Nagyszombat régi pecsétje. Eredetije a város tulajdona	175	Ötéves pinzgau-i bika a béke-gombai uradalomban	269
Nagyszombat. — A hóhérpallos, bírói buzogány és városi hadnagy kard. Saját felvételünk	177	A malaczkai uradalom erdei vasútja	281
Nagyszombat az 1666-iki tűzvész alatt. Egykori festmény	179	A szomolányi uradalom erdei vasútja	285
Nagyszombat. — A városháza. Saját felvételünk	180	Szurok-kemenczék a malaczkai uradalomban	289
Nagyszombat. — A Ferencz József-tér. Saját felvételünk	181	Pálffy József gróf erdőházi vadászkastélya	293
Nagyszombat. — A város-torony. Saját felv.	183	Pálffy Miklós herceg vívrat-i vadászkastélya. Saját felvételünk	294
Nagyszombat. — A Szt. Miklós-templom. Saját felvételünk	185	„Mon repas“, vadászlak a malaczkai uradalomban. Saját felvételünk	295
Nagyszombat. — A Szt. Miklós-templom műkincsei. Saját felvételünk	187	Id. Pálffy János gróf solirovi vadászkastélya	297
Nagyszombat. — A régi egyetemi templom. Saját felvételünk	191	Ifj. Pálffy János gróf vadászlaka	299
Nagyszombat. — Az Orsolya-apácák temploma. Saját felvételünk	195	A pozsony-nagyszombati első vasút emlékérmé. A pozsonyi városi múzeumból	308
Nagyszombat. — A megyei közkórház. Saját felvételünk	197	A nagyszombati méhszáros-czéh vertezüst-serlege. Saját felvételünk	313
A nagyszombati honvédelem	199	A diószegi czukorgyár. Saját felvételünk	315
Modor czímeres pecsétje. Eredetije a város tulajdona	201	A nagyszombati czukorgyár. Saját felvételünk	316
Modor. — A városkapu. Saját felvételünk	203	A magyarfalvi czukorgyár. Saját felvételünk	317
Modor. — hajdani ev. imaház mennyezete. Saját felvételünk	204	Pozsony. — Az Apollo r. t. kőolajfinomító telepe. Eredeti rajz	318
Modor. — A plébánia-templom. Saját felv.	205	Pozsony. — A Klinger-féle gyár. Eredeti rajz	319
Modor. — A két ág. h. ev. templom. Saját felvételünk	206	Pozsony. — A csokoládé- és kakaogyár. Saját felvételünk	320
Modor. — Részlet a „Harmóniából“. Saját felv.	207	Pozsony. — A czérenagyár. Eredeti rajz	321
Modor. — A régi hóhérpallos és a mérték-hitelesítő pálcza. Saját felvételünk	208	Pozsony. — A kefégyár. Saját felvételünk	322
Bazin régi pecsétje. Eredetije a város tulajdona	209	Pozsony. — Durvay Antal ácsstelepe és téglagyára. Eredeti rajz	323
Bazin. — Illésházy István szobra. Saját felv.	210	Szentgyörgy. — Részlet a Drächsler-féle gyárból. Saját felvételünk	324
Bazin. — A plébánia-templom. Saját felvétel	211	Gróf Pálffy József szkalovai fűrésztelepe	325
Bazin. — A plébánia-templom belseje. Saját felvételünk	213	Gróf Pálffy József szomolányi vegyészeti gyára	326
Bazin. — Az ág. h. ev. templom. Saját felv.	214	A pozsonyi keresk. és iparkamara palotája	327
Bazin. — A Salvátor-templom és a városháza. Saját felvételünk	215	Pozsony. — A vörös híd Körper K. felvétele	331
Bazin. — Részlet a városi múzeumból. Saját felvételünk	216	Modor. — Az állami tanítóképző. Saját felvételünk	345
Szent-György a XIX. század elején. Spitzer Mór széleskúti gyűjteményéből	218	Modor. — A polgári leányiskola. Saját felvételünk	348
Szent-György régi pecsétje. Eredetije a város tulajdona	218	Nagyszombat. — Róm. kath. elemi és polgári leányiskola és tanítónőképző. Saját felvételünk	350
Szent-György. — A város falai. Saját felvételünk	219	Pozsony. — A Mária oltalmáról nevezett árva-ház. Saját felvételünk	352
Szent-György. — A piaristák temploma és algimnáziuma. Saját felvételünk	221	Pozsony. — Az ág. h. ev. liezeum. Körper K. felvétele	357
Szent-György. — A plébánia-templom. Saját felvételünk	222	Pozsony. — Az ág. h. ev. internátus. Körper K. felvétele	359
Szent-György. — A plébánia-templom főoltára. Saját felvételünk	223	Pozsony. — Az állami főreáliskola. Körper K. felvétele	361
Szent-György. — Régi himzett terítők az ág. h. ev. templomban. Saját felvételünk	225	Nagyszombat. — Az érseki főgimnázium. Saját felvételünk	363
Szent-György. — Ereklék a városi levéltárban. Saját felvételünk	227	Pozsony. — A kir. akadémia. Körper K. felvétele	368
Szent-György. — A Drechsler-féle paszománt-gyár. Saját felvételünk	228	Pozsony. — A régi városi színház. Körper K. felvétele	395
Nagylérvárdi Habánus-ház. Saját felvételünk	231	Pozsony. — A mostani színház. Körper K. felvétele	397
Czifferi himzsoleányok. Saját felvételünk	233	Pozsony. — A nyári színház. Körper K. felvétele	399
Szülősi népviselet. Saját felvételünk	235	Nagyszombat. — A színház. Saját felvételünk	401
Szentjános-vidéki népviselet. Saját felvételünk	237	Pázmány feleletének czímlapja. Az egyetemi könyvtár példányáról	404
Fejkötő-himzések a pozsonymegyei tótoknál. Spitzer Mór széleskúti gyűjteményéből	239	Amadé László báró. Az orsz. képtárból	406
Pozsonymegyei régi fazekasmunkák és himzések. Spitzer Mór széleskúti gyűjteményéből	249	Apponyi György gróf. Az orsz. képtárból	409
		Bél Mátyás. Az orsz. képtárból	412
		Bittó István. Az orsz. képtárból	413
		Esterházy Imre gróf. Az orsz. képtárból	417
		Esterházy Miklós nádor. Az orsz. képtárból	419
		Illésházy István. Az orsz. képtárból	430

	Oldal		Oldal
Káldy György. A Történelmi Életrajzokból	433	III. Károly. Az orsz. képtárból	613
Kolinovich Gábor. Az orsz. képtárból	438	Mária Terézia koronáztatása Pozsonyban. Az orsz. képtárból	614
Kovachich György. Az orsz. képtárból	439	Mária Terézia. Az orsz. képtárból	615
Mayláth György. Az orsz. képtárból	446	A hajdani koronázó-domb Pozsonyban. Körper felvétele	616
Szenci Molnár Albert. Az orsz. képtárból	451	Pázmány Péter palotája Nagyszombatban. A Tört. Életrajzokból	619
Romer Floris. Az orsz. képtárból	459	Pázmány Péter. Az orsz. képtárból	621
Zsámboki (Lambucus) János. Az orsz. képtárból	473	A pozsonyi dóm belseje. Körper felvétele	622
Hummel N. János.	481	Timpanon a pozsonyi dómban. Körper felv.	623
Lavotta János. Markó: Czigány-albumából	482	A nagyszombati egyetem pecsétje	627
Bihari János. Markó: Czigányalbumából	483	A régi országház. Körper felvétele	641
Köbuzogány és köcsákány töredéke. Ortway: Pozsony város történetéből	497	Bartal György	643
A kath. főgimnázium őskori gyűjteményéből	498	Somogyi Antal	644
Bronzvédek. Ortway: Pozsony város történetéből	499	Gr. Apponyi György	645
Öntvények a stomfai bronzöntő-műhelyből. Ortway: Pozsony város történetéből	499	Földes Gyula	647
Pozsony környékén talált barbár-érmek. Ortway: Pozsony város történetéből	500	Bittó Kálmán	651
Római és barbár-edények. Ortway: Pozsony város történetéből	500	A szeredi honvédelmek. Saját felvételünk	653
Római téglatöredék. Ortway: Pozsony város történetéből	501	Bacsák Pál	655
Bronzfibula. Ortway: Pozsony város történetéből	501	Gr. Apponyi Albert	657
Kigyófejes bronzfibula. Ortway: Pozsony város történetéből	502	Gr. Zichy József	660
Pozsony vára a bécsi képes krónikában	503	Klempa Bertalan	661
Pozsony város régi pecsétjei. Pozsony város levéltárból	516	Bartal Aurél	663
Részlet a pozsonyi várból. Körper felvétele	517	Majláth György	665
III. Endrének, a pozsonyi polgárok vámmenteségét megerősítő oklevele. Eredetije a pozsonyi városi levéltárban	518	Balassa Menyhért síremléke Széleskúton. Saját felvételünk	669
Pozsony helyrajzi vázlata a XV. században. Ortway: Pozsony város történetéből	522	A győri csata. Dombormű Pálffy Miklós síremlékén	701
A pozsonyi régi számadási könyv egyik lapja. Pozsony város levéltárból	524	Pálffy-féle építárium	704
Nagyszombat a VII. században. Az orsz. képtárból	525	Fugger-czímer a vöröskői várban	705
A Szentgyörgyi grófok pecsétje. A Magyar Nemzeti Múzeumból	527	Vöröskő vára a XVIII. sz. elején. Eredetije gr. Pálffy Istvánnál	706
A vöröskői vár középkori képe. Egy régi vöröskői számadási könyv címlapjáról	529	Pálffy Pál gróf. Az orsz. képtárból	707
Az éleskői vár régi képe. Az orsz. képtárból	530	Dévény vára. Eredetije gr. Pálffy Istváné	708
Borostyánkő vár romjai. Saját felvételünk	531	Detrekő vár romjai. Az orsz. képtárból	709
A pozsonyi káptalan régi pecsétje	540	Portále a vöröskői várban. Saját felvételünk	711
A máriavölgyi régi páloskolostor. Saját felv.	542	A bazini várkastély. Saját felvételünk	713
A deaki templom felső hajójának fülkéje. Ipolyi: „Csallóközi Műemlék”-ből	545	A szentgyörgyi kastély	715
Magyarországi Szt. Erzsébet. Ortway: Pozsony város történetéből	546	Pálffy Károly gr. Az orsz. képtárból	717
Róbert Károly pecsétje. A Magyar Nemzeti Múzeumból	553	Pálffy Miklós hg.	718
I. Lajos. Az orsz. képtárból	555	A stomfai várkastély. Egykorú eredeti után	719
Zsigmond király. Az orsz. képtárból	556	Pálffy Daun Nándor Lipót teanói hg.	721
Mátyás király. Az orsz. képtárból	557	A stübingi várkastély. Fénykép után	722
Az 1491-iki pozsonyi bekekötés utolsó lapja. Ortway: Pozsony város történetéből	558	Ifj. Pálffy Daun Lipót teanói hg.	723
Zsigmond és II. Ulászló találkozása a pozsonyi mezőn. Az orsz. képtárból	559	Pálffy Daun Vilmos teanói hg.	724
I Ferdinánd. Az orsz. képtárból	586	Pálffy József gr. Az orsz. képtárból	725
Pozsony a XVI. században. Az orsz. képtárból	587	Szomolány a XVIII. sz. elején. Az orsz. képtárból	726
Boeckay István. Az orsz. képtárból	588	Pálffy József gr.	727
A cseklési várhegy. Saját felvételünk	589	Szomolány vára a restaurálás után. Saját felvételünk	728
Bethlen Gábor. Az orsz. képtárból	591	Pálffy István gr.	729
I. Rákóczy György. Az orsz. képtárból	595	Pálffy János I. gr. Az orsz. képtárból	733
III. Ferdinánd. Az orsz. képtárból	596	Pálffy János II. gr. Piloty eredetije után	735
Lipót király. Az orsz. képtárból	597	Vöröskő. Ered. Pálffy István grófnál	736
Thököly Imre. Az orsz. képtárból	599		
II. Rákóczy Ferencz. Az orsz. képtárból	602		
Heister Hannibál. A Heldenbuchból	603		
Malaczka régi képe. Egykorú czellevélről	608		
Starhemberg Guido. A Heldenbuchból	610		
A galántai várkastély régi képe. Az orsz. képtárból	611		

Czímerek:

	Oldal		Oldal
Szentgyörgyi	673	Fekete	689
Abrahámffy	682	Földes	689
Amadé	682	Illésházy	690
Apponyi	683	Klempa	691
Bacsák	683	Kondé	692
Bartal	684	Majláth	692
Batthyány	684	Markovich	693
Benyovszky	685	Nagy	693
Bittó	685	Olgyay	694
Brunszwik	686	Petőcz	695
Burián	686	Samarjay	696
Chotek	687	Takáts	697
Dadányi	687	Vermes	698
Erdődy	688	Wenckheim	699
Esterházy	688	Zichy	700
		Pálffy	701

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Abafi Miklós** 33.
Aba család 129.
Aba nemzetség 672.
Abrahám 24.
Abrahamffy család 82, 88, 103, 682.
Ábrahánffy Gyula 66.
Ábrahámffy János 654.
Ácsipar 316.
Adózás 563, 570, 576, 659.
Aggbán család 61.
Ágh-család 29.
Ág. ev. egyház 493, 634.
Ág. ev. kórház 389.
Ágoston család 682.
Ágostonos remeték 544.
Alagovics Sándor 66.
Albar 24.
Albert család 104.
Albert herceg 134, 554.
Albert király 133.
A ispánok 666.
Alistal 26.
Alkoholizmus 376, 387.
Állami kórház 387.
Állattenyésztés 266—271, 560.
Állatvilág 19.
Almás 20.
Almás-patak 4.
Alsósőlle 26.
Alsó öpöny 26.
Alsódiós 26.
Alsódombó 26.
Alsójányok 27.
Alsókompá 28.
Alsólécz 28.
Alsónyárasd 29.
Alsószeli 30.
Alszezi család 79.
Alszezi János 406.
Alumneum (ág. h. ev.) 360.
Alzasse d'Hennin Angelika 19, 82, 94, 117, 120, 272.
Amadé Antal 406.
Amadé család 29, 38, 40, 46, 57, 58, 60, 72, 73, 92, 98, 99, 108, 123, 125, 682.
Amadé László 60, 406.
Amadé Tádé 483.
Ambró család 29, 32, 62, 103, 683.
Ambrovszky Mihály 66.
Andrássy család 683.
Andreánszky család 104, 683.
Angermayer Károly 478.
Angermayer Károly ifj. 479.
Angyal család 32, 112, 683.
Antolik Károly 406.
Apáczák 544.
Apaj 30.
Apolló kólaajfinomító 323.
Apponyi Albert 57, 407.
Apponyi Albert gr. uradalma 271, 664.
Apponyi Antal 91.
Apponyi család 32, 41, 46, 62, 70, 73, 90, 114, 122, 683.
Apponyi György 18, 31, 57, 407, 479, 646.
Apay család 30.
Aranyossy család 68, 94.
Ardényi Dezső 476.
Argay család 81, 98.
Armpruster család 69.
Árpa 258.
Árthándy család 44.
Artner Mária Terézia 409.
Áruforgalom 562.
Ásványok (megyeiek) 2.
Ásványvizek 6.
Asztalos ipar 316.
Avarok 503.
Bábaképző 388.
Babocsay Ferencz 129.
Babonák 244.
Bachó 483.
Bacsák család 56, 58, 93, 98, 100, 113, 129, 645, 684.
Bacsák Miklós 645.
Bacsák Móríc 56.
Bacsák Pál 58, 113, 662.
Bacsányi család 66.
Bácsfa 30.
Báhony 31.
Báhonyi család 32, 112.
Bajesy család 69.
Baka 32.
Bakith család 34, 35, 36, 38, 52, 58, 98.
Bakits Péter 52, 82.
Bakó család 684.
Balásfa 32.
Balásovich család 36.
Balassa család 46, 57, 62, 70, 71, 81, 88, 90, 113, 120, 684.
Balassa Menyhért 52, 113.
Balássy család 122.
Baldácsy család 120.
Ballus Pát 409.
Balogh család 28, 40, 51, 66, 80, 82, 83, 98, 103, 104, 106, 112, 115, 684.
Baltazzy család 80, 108.
Baltazzy Evelin 88.
Bánfi János 409.
Bangya József 478.
Bánhegyi István 410.
Bánkfalvi család 58.
Bányászat 563.
Barakony 32.
Baranyai család 122, 125.
Baranyay József 410, 476.
Baromfitenyésztés 270.
Bartal család 32, 51, 58, 92, 94, 684.
Bartal Kálmán 32.
Barthal Aurél 59, 658, 665, 666.
Barthall Ferencz 59.
Barthall György 59, 410, 643, 648.
Bartoniek Géza 410.
Barts Ferencz 411.
Batzafalvi Szabó Dávid 474.
Báthory András 24, 58, 60, 64, 70, 76, 88, 94, 97, 100, 104, 115, 117, 120, 128.
Báthori István 53.
Batka család 66.
Batka János 411, 480.
Batthyány család 35, 36, 38, 39, 48, 60, 72, 80, 82, 83, 96, 97, 108, 112, 113, 116, 120, 121, 122, 123, 130, 684.
Batthyány József 86, 108, 125.
Batthyány Lajos 411.
Bay család 35, 36.
Bazin 209—217, 527, 581, 607.
Bazini és Szentgyörgyi család 35, 43, 46, 47, 52, 53, 56, 58, 60, 98, 103, 114, 117, 118, 125, 128, 209, 224, 673.
Bazin egyházai 215.
Bazini fürdő 6, 216, 380.
Bazin intézete 217.
Bazin ipara 215.
Bazini régi iskola 366.
Bazini várkastélya 214.
Bazin nemesi birtokosai 214.
Bazin népmozgalmi statisztikája 217.
Bazin városi muzeum 215.
Bazin városi tisztikara 217.
Becker János 124.
Beély család 39, 68, 80.
Beethoven 483.
Bejczy család 120.
Beketfa 32.
Bencsics család 88.
Bencsik család 29, 62, 684.
Benczések 544.
Benefalvi család 93, 675.
Benkepatony 34.
Benyovszky család 58, 64, 94, 684.
Benyovszky Lajos 58, 93.
Benyovszky Péter 649.
Berchthold család 111.
Berchthold Ferencz 413.
Bertalanffy család 24, 68, 71.
Bertók család 46.
Bessenyei család 32, 66, 93, 101, 107.
Besztercze 34.
Beszterczei patak 4.

- Betegségéjyző pénztáarak 392.
 Bethlen Gábor 592.
 Betűszedők köre 483.
 Bezury család 66.
 Béke 32.
 Béla IV. 174, 184, 550.
 Bélaház 33.
 Bélkarsai család 39, 58.
 Bél Mátyás 412, 474, 637.
 Bélvatta 33.
 Bib család 61.
 Biermann Gottlieb 413.
 Biesiczky család 42.
 Bitter család 71.
 Bihary János 483.
 Bikszárd 34.
 Binócz 36.
 Bíró család 98.
 Biróczy család 111.
 Bittó Béni 107, 272, 645.
 Bittó család 37, 98, 107, 123, 645, 685.
 Bittó Dénes 107.
 Bittó István 107, 413.
 Bittó Kálmán 272, 662.
 Bittó Lajos 18.
 Bláva patak 4.
 Boboky család 60, 685.
 Bocskay István 211, 589.
 Bodics család 62.
 Bogdány 36.
 Boznár Gergely 343.
 Bohunicz 36.
 Bojok 499.
 Bokros család 685.
 Boldogfa 36.
 Boleszló 547.
 Bomb család 685.
 Bór család 685.
 Borló család 106.
 Bornemisza család 68.
 Bornemisza Péter 113.
 Borostyánkő vára 531, 676.
 Bozsá 36.
 Borsai család 36, 40, 80, 106, 675.
 Borsy család 66.
 Bory család 129.
 Bosnyák család 685.
 Botló család 78.
 Bozsaki család 26.
 Böck György 413.
 Bögellő 37.
 Bögölypatony 37.
 Bökény család 32, 88.
 Böles család 685.
 Böösi család 38.
 Bőrgyártás 317.
 Bős 38.
 Brandolini Aurél 565.
 Brogyányi család 26, 111, 685.
 Brolly Tivadar 171.
 Bronzkorszak 497.
 Brunswik család 28, 60, 111, 686.
 Brunswick Teréz 413.
 Bucsány család 36.
 Bucsuháza 38.
 Bucsuházy család 98.
 Bukovsky Jaromír 69.
 Burgonya 260.
 Burián család 82, 659, 686.
 Burián Pál 414, 664.
 Burián Pálné 124.
 Burszentgyörgy 38.
 Burszentmiklós 39.
 Burszentpéter 39.
 Bustelek 39.
 Butoripar 316.
 Buza 257.
 Buzinkay család 129.
 Bükköny 262.
 Bürger Lajos 482.
Chernel család 104, 686.
 Chotek család 60, 686.
 Chotek Rezső 28, 272.
 Christián János 379.
 Concilia Emil 414.
 Creneville Victoria 33.
 Csádépaták 4.
 Csáder Ernő 476.
 Csákány 39.
 Csák Máté 43, 48.
 Csák nemzetség 672.
 Csáky család 35, 49, 686.
 Csáky Imre 86.
 Csáky Jenő 65.
 Csalamádé 262.
 Csallóköz 5, 301.
 Csallóközi Lapok 476.
 Csallóköz-Nyék 40.
 Csaplár Benedek 414.
 Csarada család 26.
 Csataj 40.
 Csataj Gyula 108.
 Csécsénypatony 41.
 Cséfa 41.
 Cséffalvay család 41, 112, 687.
 Cseh család 60.
 Cseklész 41.
 Cseklész család 32, 675.
 Cselyei család 28.
 Csenke 41.
 Csenkeszfa 41.
 Csenkey család 41, 62, 686.
 Csentőfa 42.
 Cserey család 111.
 Csernevszky család 35.
 Cserny Károly 414.
 Cseszte 42.
 Csiba család 55, 92, 120, 687.
 Csiba Dávid 639.
 Csillagkereszties rend 628.
 Csillinyi család 62, 687.
 Csontlágnyulás 377, 378.
 Csontos család 55.
 Csorba család 32, 33, 37, 58, 62, 64, 68, 70, 71.
 Csór Tamás 672.
 Csölösztő 45.
 Csötörtök 46.
 Csuczy család 32, 79, 687.
 Csukár család 46, 47, 537, 671.
 Csukárd 46.
 Csukárpaka 47.
 Czajla 47.
 Czéhék 308—312.
 Czénagyár 317, 325.
 Czibulka Nándor 414.
 Cziffer 47.
 Czilchert Róbert 18, 26, 69, 415, 658.
 Czinár M. P. 415.
 Czingel család 687.
 Czintula család 687.
 Czipész-ipar 316.
 Cziráky Antal 415.
 Cziráky család 91.
 Czisztereziek 544.
 Czobor család 35, 36, 38, 39, 52, 82, 113, 118.
 Czukorgyártás 319.
 Czukorrépa 260.
Dadány család 687.
 Dadányi Sándor 86.
 Dámvad 296.
 Dankházi család 96.
 Dankó József 415.
 Das Recht 479.
 Daubner Alajos 480.
 Deák család 81.
 Deáki 48.
 Dejean János Antal 121.
 Dejte 49.
 Deli család 38.
 Dénesd 50.
 Dengelegi család 41.
 Dengler család 103.
 Der Conducteur 479.
 Dercsika 51.
 Dercsikai család 675.
 Der Friedensbote 480.
 Der Katholik 479.
 Dersffy család 28, 81, 112.
 Der Wanderer 479.
 Desasse család 687.
 Desasse Emil 19.
 Desasse Ferencz 36.
 Desseffy Sándor 415.
 Detrekőcsötörtök 52.
 Detrekőszentmiklós 52.
 Detrekőszentpéter 52.
 Detrekővára 53, 530.
 Detrekővárálja 52.
 Deutsch Ignác dr. 476, 479.
 Dévény 53, 531, 676.
 Dévényujfalu 54.
 Dimburg 54.
 Dinamit-gyártás 321.
 Dinamit Nobel részv. társ. 323.
 Diósförgepatony 55.
 Diószegi czukorgyár 66, 82, 87, 272, 319, 324.
 Dobóczky család 40.
 Doborgaz 55.
 Dobrovics Mátyás 388, 415.
 Dobrovics család 70.
 Dobsa család 28, 62, 111, 687.
 Dóczy család 45, 79, 687.
 Dohánygyár 321.
 Dohnányi Ernő 483.
 Dóhánányi Frigyes 415.

- Dóka család 39, 106, 646, 687.
Dóka László 49.
Doleschal S. E. 415.
Dombay család 688.
Domokosok 542, 630.
Donner Gy. R. 416.
Dömközy család 92.
Draskóczy család 62, 128.
Draskovich Györgyné 104.
Draveczy család 99.
Drechsler Károly 324.
Dubova 55.
Dubovai patak 4.
Duchon család 82.
Dudvág 5.
Dudvágszegi család 87, 101, 119.
Dujardin Károly 416.
Duna 5, 137, 303, 579.
Dunaujfalú 56.
Dunaszerdahely 55.
Durvay Antal 84, 323.
Dux Adolf 158, 416.
Dux Zsigmond 416.
Dvornikovich Miklós 129.
- E**bergényi család 57.
Eberhard 56, 532.
Eck v. Salm 210, 226.
Écsy család 687.
Egészségügy 372—393.
Egészs. közegek 373, 387.
Éghajlat 7, 251, 372.
Egry Antal 416.
Egyetem 555, 626.
Egyetemes papnevelő 629.
Egyházfa 58.
Egyházgelle 57.
Egyházi család 58.
Egyházi zeneegyesület 482.
Egyházkarcsa 58.
Ehrenreich Lajos 416.
Eiberg család 103.
Eimech Márton 43.
Eisvogel Ferencz 483.
Ejury Gyula 416.
Ejury Károly 416.
Ekstein János 398.
Elefánti család 30, 48, 60, 88, 675.
Éleskő 35, 530, 676.
Előpatony 58.
Emlősök 20.
Emericanum 629.
Emmer Kornél 416.
Endlicher István 417.
Engyeli Jenő 417, 479.
Entresz Ede 477.
Enyedy család 58.
Eperjes 58.
Eperjesi család 69.
Építőipar 321.
Erdélyi Ignác 417.
Erdőbirtokok 282.
Erdődy család 35, 38, 49, 61, 72, 74, 75, 87, 98, 100, 101, 104, 118.
Erdődy József 50.
- Erdőgazdaság 278—292.
Erdőhátdamazérkarcsa 58.
Erdőhegyi család 79.
Erdőség 17, 278, 560.
Ernyey család 30.
Eröss család 51.
Érseki főgimnázium 362.
Erzsébet apácák 628.
Erzsébet királyné 133, 557.
Esterházy Béla 66, 272.
Esterházy család 24, 27, 31, 33, 36, 41, 58, 60, 64, 66, 68, 70, 71, 72, 75, 76, 80, 82, 87, 88, 92, 94, 96, 97, 100, 101, 115, 117, 120, 122, 123, 124, 125, 128, 688.
Esterházy Ernő 272, 658.
Esterházy Ferencz 64, 65, 76, 117, 120.
Esterházy Imre 66, 130, 417.
Esterházy István 664.
Esterházy Istvánné 390.
Esterházy József 41.
Esterházy Károly 24, 60, 68, 88, 272, 641.
Esterházy Mihály 18, 19, 41, 70, 71, 92, 100, 115, 120, 128, 261, 273, 418.
Esterházy Miklós 418.
Esztergályosok 316.
Esztergomi érsekség 546, 620.
Etrekarcsa 59.
Etre nemzetség 670.
Ev. ref. egyház 494, 622, 635.
- F**abricius Ottó 479.
Fácán 297.
Fadrusz János 418.
Falesik Dezső 413.
Fallenbüchl Ferencz 419.
Famler G. A. 419.
Fándly György 419.
Faristári család 61.
Farkas család 26, 28, 36, 37, 48, 62, 66, 70, 75, 88, 90, 103, 104, 111, 116, 122, 123, 689.
Faskasdy család 110.
Farkashida 59.
Farkas Sándor 420.
Fasching Ferencz 420.
Fazekasipar 315.
Feéli család 62, 70.
Fehéregyháza 60.
Feja Dénes 39.
Fekete Aladár 62.
Fekete Aladárné br. 29.
Fekete család 51, 66, 82, 649, 675, 689.
Fekete Ferencz 18.
Fekete Gábor 398.
Fekete István 420.
Fekete János br. 82.
Fekete Mihály br. 82.
Feketevíz 5, 6.
Felbár 60.
Felistál 60.
Féil 62.
- Felsőbb leányiskola 367.
Felsősölle 60.
Felsősöpöny 61.
Felsődios 60.
Felsődombó 61.
Felsőjányok 61.
Felső keresk. iskola 366.
Felsőkorompa 62.
Felsőlőcz 62.
Felsőnyárasd 64.
Felsőszeli 64.
Fenyves 64.
Ferdinánd I. 586.
Ferenczesek 541, 628, 629.
Ferencz József kórház 390.
Ferencz József-híd 137.
Fertőző betegségek 376.
Fésűs család 689.
Fésűs György 420.
Fichtel E. J. 420.
Fischer J. dr. 376, 388, 389.
Fodor család 675.
Fodor István 420.
Fogoly 297.
Folyók 4, 300.
Forgách család 35, 68, 123.
Forgách Zsigmond 49.
Földes család 32, 47, 69, 80, 86, 93, 107, 122, 646, 689.
Földes Gyula 421, 477, 479, 658.
Földmívelés 576.
Földtani alakulás 1.
Főispánok 575, 666.
Főreáliskola 361.
Főrév 64.
Förster Károly 483.
Főügyészség 338.
Franciscy család 689.
Franciscy János 481.
Frankl fiai cég 83, 100.
Frankner család 62.
Freund és Neumann 324.
Freund Gyula 117.
Freund S. börgyára 324.
Frideczky Árpád 421.
Frideczky család 689.
Friedrich J. gyógyszerészeti telepe 324.
Frigyes császár 551.
Frigyes kir. hg. 167.
Fuchs Ignác dr. 476
Fugger család 34, 36, 42, 44, 52, 55, 69, 76, 81, 100.
Fürdők 380.
Fűrésztelepek 286.
Fűrj 298.
Füzesséry család 690.
- G**aál György 421.
Gaál János 422.
Gaibl Sándor 479.
Gajar 65.
Galánta 65.
Galánta és Vidéke 476.
Gaál-család 68, 80.
Gálffy család 55, 58, 79, 93, 108.

- Galgóczy Antal 18, 99, 104, 666.
 Galgóczy család 66, 79, 99, 101, 690.
 Galgóczy varispánság 510.
 Gamauf György 422.
 Ganes család 690.
 Gány 66.
 Garai Miklós 53.
 Gara Miklós 83.
 Garzó Aladár dr. 380.
 Gattus János 565.
 Gelich Richard 422.
 Genersich Antal 423.
 Georch Illés 423.
 Gerencsér 66.
 Gergetegi család 120.
 Gervay Mihály 423.
 Gesell Sándor 424.
 Geszt 67.
 Geszti család 67.
 Ghyllányi család 28, 690.
 Gidrapatak 4.
 Giskra 557.
 Glész Ernő 340.
 Goczud 68.
 Gólya család 62.
 Golyvások 377.
 Gomba 68.
 Gombai család 68.
 Gombák 14.
 Gond Ignác 112, 665, 425.
 Gottfried Ludvig 324.
 Gönczölkarsa 18.
 Gőzhajózási társaságok 334.
 Grailich V. J. 425.
 Grassalkovich Antal 74.
 Grassalkovich család 690.
 Greguss Janos 425.
 Greguss Mihály 425.
 Grinád 68.
 Grisza Ágost 425.
 Groidl Gyula 480.
 Grossner Samu 121.
 Gross Samu 96.
 Grüneberg Károly 324.
 Gubasóczy család 61.
 Gudics család 88.
 Gúnynevek 248.
 Gut-Keled nemzetség 672.
 Gutor 69.
 Gutori család 69, 113, 675.
 Gülcher Ármán 66, 98, 99, 273.
 Gülcher Jakab 37, 99.
 Gyárok és ipartelepek 323—328.
 Gyarmati család 124.
 Gyermekhalandóság 374.
 Gyermekvédelem 379.
 Gyioke Szilárd 19, 86, 658, 663.
 Gyógyforrások 380.
 Gyógynövények 12.
 Györgyi család 37, 40, 72.
 Gyórfy család 61.
 Győr nemzetség 672.
 Gyufagyártás 321.
 Gyulay család 28, 62.
 Gyűjtemények 485.
 Gyümölcs 18, 264, 561.
 Haase Gottlieb 121.
 Habanus-ok 231.
 Haberlandt Frigyes 425.
 Habermann Nándor 56, 98, 123, 273.
 Habsburgi Ferdinánd 134.
 Hadik család 86.
 Hager család 42.
 Hajoik Károly 426.
 Hajózás 560.
 Halácsy család 28, 111.
 Halak 22.
 Halálozás 375, 382.
 Halmos 69.
 Halottkémlés 374.
 Haltenyésztés 270, 307, 560.
 Haugácsy család 113.
 Harabol család 675.
 Harangfalva 69.
 Hara-zti család 69.
 Harasztok 12.
 Hiris 298.
 Harminczadok 562.
 Harmonia 208, 380.
 Harrach Eleonora 43.
 Harsch te-tvérek 84.
 Haulik György 426.
 Hauser I. T. 426.
 Hauser Miksa 483.
 Havas Miksa 426.
 Havass Rezső 426.
 Haydn 483.
 Házi ipar 322.
 Héder nemzetség 672.
 Héderváty család 34, 690.
 Hegedeős Miklós 426.
 Hegedüs család 37.
 Hegedüs színigazgató 399.
 Hegen család 39.
 Hegy 69.
 Hezybenéte 70.
 Hegyi család 37, 69, 75, 80, 82.
 Hegységek 1.
 Hegysúr 70.
 Heitler Mórincz 427.
 Helle Károly gyára 324.
 Helmár Ágost 427.
 Hemtner Florián 427.
 Henrik III. 548.
 Henrik V. 550.
 Herlich Ferencz 427.
 Hering László 53.
 Heuffel János 428.
 Hidas 70.
 Hidaskürt 70.
 Hideghéti 71.
 Hideghéthy család 31, 68, 71, 106, 690.
 Hidegkút 71.
 Hirlapirodaom 473—480.
 Hírnök 475.
 Hirschler Ignác 428.
 Hirsch Mór br. 35, 83, 116, 130.
 Hizlalás 271.
 Hodi 71.
 Hodi család 71, 85, 675.
 Hodos 71.
 Hodossy család 690.
 Hohenlohe Keresztély 39, 83, 113, 116, 30, 274.
 Hollósy Jusztinián 428.
 Hollósy Mária 48.
 Holly János 428.
 Homoró család 675.
 Honfoglalás 5 3—504.
 Hont-Pázmány nemzetség 673.
 Horányi család 61.
 Horeczky Ferencz 428.
 Horek család 48.
 Hortis család 129.
 Horváti család 72.
 Horváth család 84, 86, 99, 129.
 Horváth János 428.
 Horváth Jenő 428, 477, 658.
 Horváth-Kissevich család 690.
 Horvátok ruházata 234.
 Hosszúta 72.
 Hosztinszky János 429.
 Höck Ferencz 429.
 Höhnel Lajos 429.
 Hörandner Károly 71.
 Hörk József 429.
 Hrabovszky család 29, 48, 62, 129, 690.
 Hruszói család 91.
 Huber József 429.
 Hummel N. János 156, 483.
 Hunyady család 74, 690.
 Hurbán 652.
 Huszár István 430.
 Huszíták 556.
 Hübner János 430.
 Hütter család 98.
 Igrám 72.
 Ilkai család 70, 671.
 Illésháza 72.
 Illésházy család 29, 33, 38, 47, 57, 58, 60, 62, 64, 70, 71, 72, 80, 81, 96, 97, 99, 116, 118, 120, 121, 122, 690.
 Illésházy István 45, 97, 128, 210, 226, 430.
 Ilustr. Feuerwehr-Ztg 480.
 Illyés család 37, 40, 72, 104, 120, 121.
 Illyés György 33.
 Ilovay család 36.
 Imely család 106.
 Inkey Béla 430.
 Ipar 308—328, 561, 647.
 Iparoktatás 349.
 Ipartelepek 323—328.
 Irodalom, tudomány, művészet 402—486.
 Irgalmasok 628.
 Ismétlő-iskolák 349.
 István V. 552.
 Istvánfalva 73.
 Istvánffy család 60.
 Istvánffy Miklós 60.
 Istvánlak 73.
 Itéltőtábla 337.

- Ivánfi Ede 430.
 Ivánka 73.
 Izabella főhercegnő 322.
- Jablánecz család 691.
 Jablánecz Zsigmond 661.
 Jakabfalva 74.
 Jakusith család 36.
 Jankó család 32, 39, 691.
 Jánoki család 10, 41, 87, 675.
 Jánoki Jakab 27, 87, 122.
 Jánosháza 74.
 Jánoska család 29.
 Jánostelek 74.
 Járások 23.
 Járványos betegségek 375.
 Jaszlócz 75.
 Jazegh család 42.
 Jdlieska Pál 431.
- Jeszenák család 32, 38, 39, 57, 62, 68, 70, 71, 73, 78, 82, 83, 113, 116, 691.
 Je-zenák János 431.
 Jetting Károly 431.
 Jezerniczky család 31, 82, 691.
 Jezsuiták 354, 355, 626, 627, 650.
 Jiringér család 94.
 Joachim Vilmos 431.
 Jóka 75.
 Jókai Mór 164.
 Jónás János 432.
 Jó Pásztor 477.
 Jordán család 86.
 Joseffy Rafael 483.
 Józsa Menyhért 432.
 Jozsef II. 615.
 József főherceg 149, 432.
 Juhászok czéhe 577.
 Juhtenyésztés 265.
 Jurenák család 113.
 Jurovics család 128.
 Kábelgyár részv.-társ. 324.
 Kászonyi család 113.
 Kádárok 316.
 Kádas család 29, 62, 691.
 Kajal 5.
 Kajali család 71, 75, 691.
 Kakas család 73, 107.
 Kády György 433.
 Kalmár Henrik 400.
 Kamocsay család 75.
 Kanizsai János 71.
 Kanka Károly 433.
 Kánya Lajos 433.
 Kanyay Vilmos 476.
 Ká, olna 76.
 Kapróczy család 79.
 Kapuczinusok 628.
 Karácsony család 103.
 Karsai család 34, 75, 675.
 Karsu Antal 433.
 Karner család 26.
 Károlyi Alajos 19, 120.
 Károlyi család 73, 112, 691.
 Károlyi Lajos 34, 83, 84, 90, 103, 112, 274, 288, 289.
- Károlyi Tibor 434.
 Kassovitz Miksa 434.
 Katány 261.
 Kath. egyház 487—493, 533.
 Kátlóér 76.
 Katolické Noviny 480.
 Katona család 31.
 Katona Dénes 434.
 Katona Mór 116, 434.
 Kazinczy kódex 400.
 Kecskés István 434.
 Kecskés Sándor 434.
 Kefegyár 317.
 Keglevich család 35, 36, 53, 104, 116, 691.
 Keglevich Ferencz 639.
 Kelecsényi család 29.
 Kélió család 47.
 Kéler Gottfried 435.
 Kéler Zsigmond 435.
 Keleti Gusztáv 435.
 Keleti Károly 435.
 Kelták 499.
 Kémény család 28, 36, 62, 80, 107, 111, 116.
 Keményitőgyártás 321.
 Kempelen család 691.
 Kempelen Farkas 436.
 Kempelen J. A. 437.
 Kendy család 35.
 Kenguru 299.
 Kerekes család 48, 62, 69, 70, 82, 90, 114, 122, 691.
 Kereskedelem 328—332, 561 617.
 Keresk. szakoktatás 332.
 Keresk. és iparkamara 330.
 Keresk. és ipartestületek 332.
 Kereskedelmi növények 263.
 Keresztes család 70.
 Keresztúr 76.
 Kern Mihály 437.
 Kertészet 265.
 Késmárky család 69, 691.
 Keszölczés 76.
 Kétéltűek 21.
 Kéthegy család 120.
 Kéthelyi család 61.
 Kézműipar 563.
 Kélelyi szinigazgató 397.
 Királyfa 76.
 Királyfalvai patak 4.
 Királyfia 78.
 Királyfiakaresa 78.
 Király János 437.
 Királyrév 78.
 Kiripolecz 78.
 Kiripoleczky Károly 658.
 Kisbresztovány 78.
 Kisbudafa 79.
 Kisdana 5.
 Kisfalud 79.
 Kisfaludy család 36.
 Kisfaludy Károly 165.
 Kisfaludy Zsigmond 108, 437.
 Kisjánoki család 39.
 Kislég 79.
 Kisléghy család 79, 691.
- Kislévárd 79.
 Kislucs 79.
 Kismácséd 79.
 Kismagyar 80.
 Kismagyari család 80.
 Kispaka 81.
 Kiss család 82, 662.
 Kiss Imre 437.
 Kiss Mihály 658.
 Kissenkvicz 81.
 Kistoresi család 122.
 Kisudvarnok 81.
 Kitzinger Nándor 482.
 Klarisszák 628, 629.
 Klein Henrik 481.
 Klempa Bertalan 664.
 Klempa család 691.
 Klempa Simon 480.
 Klimó Mihály 437.
 Klínger Henrik gyára 325.
 Klobusiczky család 26.
 Klucsay család 111.
 Klug Bernát 117.
 Kmoskó család 129.
 Kóbor Tamás 437.
 Kocsigyártás 315.
 Kódexek 404, 405.
 Kolbenheyer Kolbai A. K. 437.
 Kohnovics Gábor 437.
 Kolisch Ignác 438.
 Kollár Márton 438, 480.
 Koller Károly 438, 479.
 Kollonich család 104, 692.
 Kollonich Nándor és Zsigmond 94.
 Kolmár József 438.
 Kománszky Kilián 438.
 Konyha 81.
 Kondé család 32, 55, 56, 58, 98, 123, 649, 692.
 Kondé J. B. 435.
 Kondé Miklós 438.
 Kondrosi család 94, 96, 675.
 Kongregatiók 628.
 Konzervgyár részv. társ. 323.
 Koppán-nemzettség 673.
 Koppel J. és A. 111.
 Kórházak 379.
 Korláth család 69.
 Korlátkő vára 530.
 Korabinszky J. M. 479.
 Kordisok 499.
 Korn F. A. 439.
 Korner János 26.
 Kornhuber G. A. 439.
 Korn Miksa 389.
 Korompai család 28.
 Kosolna 81.
 Kossovich család 692.
 Kossuth Lajos 161, 475.
 Kostyán család 66.
 Kosuth 81.
 Kovachich család 96.
 Kovachich Márton György 97, 439.
 Kovács Sándor 440, 477.
 Kovasóczy család 692.
 Kováts Ferencz 440, 483.

- Kováts György dr. 387, 390.
 Köhalmi József 440.
 Kőkorszak 497.
 Köles 259.
 Könyöki A. Gy. 440.
 Könyöki József 440.
 Könyvtárak 484.
 Közaljfinomítás 321.
 Körmendi család 38.
 Körtvélyesi család 106, 123.
 Középcsőpöny 82.
 Középpiskolák 354—371.
 Közmondások 246.
 Közoktatás 342—371, 625.
 Községek 23—130.
 Közteherviselés 647.
 Közutak 332.
 „Közvélemény“ 477.
 Kracszenics Ferencz 108.
 Kray István 338.
 Krecsányi színigazgató 400.
 Kretinizmus 377.
 Kreybig Lajos 441.
 Krishker Nándor 91.
 Kristóffy család 111.
 Krisztina főhercegasszony 134.
 Krizsány család 103.
 Kracszenics család 120.
 Krumpachi Lőrincz 565.
 Kruzics János 210, 226.
 Kubina András 480.
 Kudlik János 441.
 Kufler Victor 100.
 Kukló 82.
 Kulcsár család 32, 58, 82, 692.
 Kulesárkarsa 82.
 Kulturnövények 256.
 Kumlik József 482.
 Kun család 111.
 Kuncze Leo 441.
 Kupeczky János 216.
 Kusser J. Zs. 481.
 Kurez Antal 441.
 Kühmayer Ferencz és társa gyára 325.
 Kürt 82.
 Kürtessy család 28.
 Kürtössy András 441.
 Kvádok 499.
 Laád család 120.
 Laáky család 120.
 Láb 83.
 Lacsni Miklós 93.
 Lajos I. 132, 555.
 Lajos II. 134, 212, 559.
 Lakásviszonyok 383.
 Laksárujfalu 83.
 Lampatzer Lipót 94.
 Lamaes 83.
 Landerer J. M. 477.
 Lanfranconi Alajos 54.
 Láng Gyula 479.
 Lányi család 103.
 Lányi kodex 405.
 Lanzmár Ferencz 441.
 László V. 133.
 László család 26, 692.
 László Vincze id. 101.
 Latabár színigazgató 399.
 Latkóczy család 28, 111.
 Laurenty család 692.
 Lavotta Janos 483.
 Lázár Kálmán 664.
 Léghy család 58, 79.
 Lehoczky András 442.
 Lehoczky Kálmán 337.
 Lelovics család 82.
 Lenárd Fülöp 442.
 Leonhardy György 69.
 Lenhardt Károly 412.
 Lenhossék M. J. 442.
 Lenkersdorfer család 40.
 Leo IX., pápa 549.
 Leszkovszky család 40.
 Levánszky család 70.
 Lévy család 28, 69, 81, 112.
 Léwy James 84, 325.
 Libay Sámuel 442.
 Lichner Pál 442.
 Lichtenthal Péter 442.
 Liceum (ág. h. ev.) 358.
 Lidértejed 83.
 Lieszkovszky család 120, 692.
 Ligetfalu 84.
 Limbach 84.
 Limitációk 580.
 Linzboth család 74.
 Linzboth Mihály 274.
 Lindvai család 128.
 Lipsesey család 45.
 Lipsesey János 60.
 Lipót I. 597.
 Lipót II. 616.
 Lippay György 443.
 Lippay János 443.
 Lippay Sándor dr. 388.
 Liphay család 82, 692.
 Liskovics József 128.
 Literáty család 58, 86, 98.
 Localpresse 479.
 Lóczy család 28, 675.
 Lóczy Lajos 443.
 Loewy Móríc 444.
 Lóhere 262.
 Lortzing 483.
 Losonc 84.
 Losonczy Anna 84, 118.
 Losonczy István 49, 61, 66, 75, 76, 101.
 Lótegyésztés 266.
 Loveczky Ernő 444.
 Lozornó 84.
 Lőgérpatony 84.
 Lőrincz Gyula 444.
 Lőry Ede 444.
 Lővő Rezső 444, 479.
 Löw H. dr. 478.
 Lubinszky család 26.
 Luczerna 262.
 Lukachich család 111.
 Lukáts család 37, 40, 72.
 Lukátsy Tamás 444.
 Luzsénszky család 692.
 Lübeck János 444.
 Mack Lajos 444.
 Mácsédi család 79.
 Maczháza 84.
 Mad 85.
 Madarak
 Madarász 85.
 Mader Rezső 483.
 Madi család 26.
 Magasfalu 85.
 Magos Ernő 444.
 Magyarbél 86.
 Magyar család 692.
 Magyar ezernagyár r. t. 325.
 Magyardiószeg 87.
 Magyarfalu 87.
 Magyarfalvi cukorgyár 87, 319, 325.
 Magyar Hirmondó 474.
 Magyar nemzetség 671.
 Magyar népszokások 234.
 Magyarok építkezése 230.
 Magyarok ruházata 232.
 Magyarok ünnepi szokásai 241.
 Magyary Géza 444.
 Mahler Ede 445.
 Mahler Gyula 445.
 Maholányi család 31, 47, 49, 57, 58, 68, 71, 73, 90, 103, 111, 112, 693.
 Maholányi Tamásné 24, 32, 73, 94, 111, 112, 122.
 Mahota József 96.
 Mászt 88.
 Majba J. V. 445.
 Majláth család 113, 128, 129, 693.
 Majláth György 19, 129, 274, 445, 666.
 Majláth József 446.
 Majtény 88.
 Majthényi család 693.
 Majthényi Gergely 129.
 Mák 261.
 Makripodáry család 48, 693
 Malaczka 88.
 Malária 377.
 Malátagyártás 320.
 Malina 4.
 Ma'omipar 318.
 Mandeli Dávid 446.
 Mandello Gyula 447.
 Mandi Móríc 447.
 Mangold Károly 447.
 Marbach Ernő 479.
 Marczali család 103.
 Marczell Akos 447.
 Marczell János 447.
 Marczel család 103.
 Máriafürdő 6.
 Mária királynő 134.
 Mária Terézia 614.
 Máriaölgy 88.
 Markomannok 499.
 Markovich Antal 448.
 Markovich család 693.
 Márku család 106.
 Marschall Antal 326.

- Marscha I Lajos 448.
 Marschner Henrik 481.
 Marth János 448.
 Márton Jenő 448.
 Marton József 448.
 Martonfalvai család 58.
 Masznyik Endre 448.
 Maticz Kálmán 108.
 Matisz család 693.
 Matolay Etele 650.
 Mattern Gy. K. 448.
 Mátyus Péter 474.
 Mátyás király 133, 212, 558.
 Mauthner G. 479.
 Mayrberger Károly 482.
 Mednyánszky család 113.
 Megerle Terézia 448.
 Megyei tisztviselők 514, 650,
 658, 661, 662, 665, 666.
 Méhes család 40, 51, 83, 106,
 115.
 Méhészet 270.
 Meissl Ágoston 449
 Meissl Ferencz 449.
 Melisek Rudolf 480.
 Mende család 42.
 Menzel K. C. gyára 326.
 Mercurius Veridicus 473.
 Mérey család 35, 36, 57, 58,
 114.
 Mérey Mihály 29, 32, 46, 60,
 62, 70, 75, 82, 90, 114, 122,
 125.
 Mérgek növények 12.
 Mergl Ödön dr. 387, 390.
 Mészáros Ignác 449.
 Mezőgazdaság 250—266, 560.
 Miáva-folyó 4.
 Michaelis Vilmos 449.
 Michnay Endre 449.
 Miksicz család 103.
 Miklóstelek 90.
 Mikula Antal 449.
 Mindszenti Antal 449.
 Misérd 90.
 Misircz család 48.
 Mocsolán 33.
 Mocsoláni család 33.
 Moczkovcsák H. K. 449.
 Modor 201—208, 526, 582,
 607.
 Modor egyházai 205.
 Modor erdőgazdasága 292.
 Modori gimnázium 366.
 Modori Harmonia-telep 208,
 380.
 Modor intézményei 208.
 Modor ipara 207.
 Modor közoktatása 205.
 Modor népmozgalmi statisztika
 206.
 Modor város czimere 207.
 Modor város falai 204.
 Modor város tisztikara 208.
 Modorfalva 90.
 Modra-patak 4.
 Moenich Károly 449.
 Mohar 262.
 Molecz Dani 449, 479.
 Moller D. V. 450.
 Moller Ede 450.
 Moller K. O. 450.
 Molnár Albert 450.
 Molnár család 29, 68, 86,
 665, 693.
 Molnár József 451.
 Molnár László 18, 124, 451.
 Molnár Pál 29.
 Molnár szinigazgató 399.
 Molnár T. J. 451.
 Molnár Zsigmond 18.
 Molnári Kelemen 29, 75, 81,
 107, 114.
 Mondák, regék 245.
 Monostori Berzété család 675.
 Monostori Berzété Miklós 27.
 Montagszeitung 479.
 Móré László 44.
 Moriczky család 112.
 Mórocz család 32, 72, 129,
 693.
 Móroczkarcza 90.
 Morva-folyó 4, 304.
 Mosonyi várispánság 511.
 Mossóczi Zakariás 452.
 Moszatok 12.
 Motesiczky család 91, 693.
 Mráz család 113.
 Mruskó család 61.
 Mulyad család 42.
 Munkásviszonyok 265.
 Muraközy család 61.
 Murmann Ágost 452.
 Müller Béla 483.
 Müller Venczel 483.
 Nádas 91.
 Nádasd 92.
 Nádasdy család 35.
 Nádas János 452.
 Nádszeg 92.
 Nagyabony 92.
 Nagybadak 92.
 Nagybresztovány 92.
 Nagybudafa 93.
 Nagy család 42, 66, 79, 693, 694.
 Nagyfödémés 93.
 Nagyilkai család 40, 675.
 Nagy Lajos király 194, 202.
 Nagy László 661.
 Nagylég 93.
 Nagylévárd 94.
 Nagylucs 94.
 Nagymácséd 94.
 Nagymagyar 94.
 Nagymartoni család 40, 42,
 81, 113.
 Nagymihályi Ferencz 68, 90,
 107.
 Nagy Olivér 452.
 Nagypaka 96.
 Nagysenkviéz 96.
 Nagysúr 97.
 Nagyszarva 97.
 Nagyszombat 173—200, 525,
 526, 584, 619, 626, 629.
 Nagyszombat czimere 174.
 Nagyszombati cukorgyár
 326.
 Nagyszombati deficientia 188.
 Nagyszombati egyetem 189.
 Nagyszombati érseki árvaház
 196.
 Nagyszombati érseki fő-
 gimnázium 192, 362.
 Nagyszombat érseki palota
 185.
 Nagyszombat fekvése 173.
 Nagyszombati ferencziek
 temploma 182.
 Nagyszombati hatóságok 198.
 Nagyszombati Hetilap 477.
 Nagyszombati Hirlap 476.
 Nagyszombati intézetek,
 egyesületek 198.
 Nagyszombat ipara és keres-
 kedelme 199.
 Nagyszombati Izsák 452.
 Nagyszombati jezsuiták tem-
 ploma 182.
 Nagyszombati klarissza
 zárdá 184.
 Nagyszombat lakosai 174.
 Nagyszombati lövégegyesület
 197.
 Nagyszombati megyei köz-
 kórház 197, 379.
 Nagyszombati nemzeti con-
 victus 194.
 Nagyszombat népmozgalmi
 statisztikája 200.
 Nagyszombati Orsolya apá-
 czák 195.
 Nagyszombati pálosok tem-
 ploma 183.
 Nagyszombati régi városi
 kórház 180.
 Nagyszombati szegényház
 198.
 Nagyszombati Szt. Adalbert
 szeminarium 192.
 Nagyszombati Szent Miklós
 templom 186.
 Nagyszombati színház 181,
 394.
 Nagyszombati útközet 606,
 653.
 Nagyszombat város falai 196.
 Nagyszombati városháza 181.
 Nagyszombati várostorony
 181.
 Nagyszombat város vagyona
 200.
 Nagyudvarnok 98.
 Nagyváthy család 28, 36, 111.
 Nagyváthy Kálmán 452.
 Nahács 98.
 Namer Antal 452.
 Nánásúri család 675.
 Nankenreyter család 35.
 Napoleoni háboru 616.
 Naszvady család 69, 694.
 Nebojsza 98.
 Nedeczky család 28, 694.

- Nehéz család 28, 35, 110.
 Neiszidler János 452.
 Neiszider Károly 452.
 Nemesi családok 669—700.
 Nemesi felkelések 638.
 Nemessúr 99.
 Nemsovay család 73.
 Neuburg gróf 21, 226.
 Neustadt Adolf 478.
 Neustift 99.
 Németbél 99.
 Németdőlészeg 99.
 Németek építkezése 230.
 Németek ruházata 232.
 Németek ünnepiszokásai 242.
 Németgurab 99.
 Németh család 28, 32, 62, 645, 694.
 Németh Dezső 664.
 Németh György 453.
 Németh János 128.
 Németh János (nyéki) 40, 645.
 Németh Károly 453.
 Németh Lajos 453.
 Németh Rudolf 453.
 Német népszokások 236.
 Németujváriak 553.
 Népdalok 246.
 Népmozgalmi statisztika 23.
 Népoktatás 342—354.
 N prajz 229—249.
 Nirschy Ferencz 476.
 Nitsch K. D. 453.
 Nogely István 453.
 Noigel család 103.
 Nolesa nemzetség 671.
 Notre Dame 628.
 Nova Posoniensia 474.
 Novotha Józsefné 26.
 Növényzet 9.
 Nyáry család 29, 31, 91, 104.
 Nyáry Ferencz 48, 49, 50, 72.
 Nyék 100.
 Nyék család 40.
 Nyék-nemzetség 671.
 Nyomdászat 318.
 Nyuga magyarországi Híradó 476.
 Nyul 296.
 Nyűrő Zsigmond 453.
- O**berschall Pál 453.
 Obrenovich Mihály 74.
 Ochaba János 453.
 Ocska 608.
 Ocskay család 62.
 Ocsovszky János 454.
 Ocsovszky F. A. 454.
 Ocsovszky K. A. 454.
 Odörfer Kristof 454.
 Oeser Friyes 454.
 Oeser Keresztély 454.
 Ógelle 00.
 Okolcsányi család 129.
 Okolcsányi László 454.
 Okolyi család 47.
 Olgya 100.
 Olgya-nemzetség 671.
- Olgyay Boldizsár 638.
 Olgyay család 28, 33, 58, 62, 75, 79, 82, 92, 96, 100, 113, 120, 123, 638, 675, 694.
 Olgyay Gáspár 454.
 Olgyay Titus 454, 651, 660.
 Olgyay Zsigmond 663.
 Ollé család 694.
 Ollé Lajos 659.
 Olétejed 100.
 Ongai család 33.
 Orbán család 80, 111.
 Orbok Mór 476.
 Ordódy család 36, 92.
 Ormándy család 61.
 Ormódsy család 104.
 Orosz család 32.
 Oroszi család 36.
 Orosz József 475.
 Orros család 76, 87, 99, 116.
 Orsolya apáczák 630.
 Országgyűlési Tudósítások 475.
 Országgh család 36, 61, 118, 203.
 Ország Miksa 454.
 Orsh János 122.
 Ortway Tivadar 455.
 Orvos szövetség 380.
 Orvos-természettud. társulat 391.
 Osl-nemzetség 674.
 Osztrólczy Géza 665.
 Osztrósch család 36, 121.
 Otócska Károly 455, 479.
 Ottokár II. 551.
 Ottóvölgy 100.
 Óvintézkedések 319.
 Összeírások 575, 577, 579, 678, 679, 681, 689.
 Őstörténet 497—502.
 Ózvad 296.
- P**adány 101.
 Pagyerócz 101.
 Pajor család 103.
 Pakovics György 100.
 Paksy család 61, 111.
 Palabálya 315.
 Palásthy család 36.
 Páld 101.
 Pálffy Antal 53.
 Pálffy Béla 33, 72, 121, 124, 274.
 Pálffy Béláné 41, 96, 123, 274.
 Pálffy Daun család 26, 83, 84, 130.
 Pálffy-Daun Vilmos 26.
 Pálffy gr. család 26, 29, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 43, 44, 45, 47, 52, 54, 55, 56, 58, 65, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 84, 87, 90, 92, 93, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 112, 113, 118, 122, 125, 128, 129, 130, 203, 212, 226, 701—739.
- Pálffy Ferdinánd 64.
 Pálffy Ferdinánd Leopold 642.
 Pálffy Ferencz 76.
 Pálffy István 19, 128, 274, 658, 664.
 Pálffy István koronaőr 212.
 Pálffy János nádor 76, 118, 122.
 Pálffy János id. 26, 29, 30, 33, 36, 40, 46, 47, 55, 56, 58, 68, 69, 72, 74, 76, 82, 84, 99, 100, 101, 106, 108, 112, 125, 128, 129, 214, 226, 274, 290, 391, 658, 662.
 Pálffy János ifj. 101, 103, 275.
 Pálffy József 49, 61, 73, 84, 98, 118, 275, 290, 658.
 Pálffy József gr. vegyészeti gyára 326.
 Pálffy Lipót 130, 639.
 Pálffy Miklós 19, 42, 44, 47, 107, 110, 129, 212, 566.
 Pálffy Miklós hg. 52, 53, 54, 55, 65, 78, 79, 81, 87, 88, 90, 102, 104, 106, 113, 115, 276, 287, 288.
 Pálffy Mór 61, 118.
 Pálffy Pál 53, 88.
 Pálffy Péter 94.
 Pálffy Rudolf 44.
 Pálffy szenioratus 32, 34, 41, 42, 55, 58, 70, 79, 84, 85, 92, 103, 108, 128, 130.
 Palkovics György 455.
 Palocsay család 53.
 Pálosok 542, 630.
 Palugyay család 36.
 Pantocsek József dr. 388.
 Pápay Ignác 92.
 Pápa István 455.
 Pap család 66, 103.
 Papfa 101.
 Papirgyártás 318.
 Papkőrömsöd 101.
 „Paprika“ 479.
 Pápa-patak 4.
 Pataky Géza 477.
 Patzkó Ferencz Ágoston 474.
 Paulánusok 631.
 Pauli család 64.
 Pávay Vajna Gábor dr. 388, 455.
 Paxy család 62.
 Pázmány család 694.
 Pázmány Péter 177, 354, 619—622.
 Peczkó Antal 456.
 Peer-kodex 405.
 Pékipar 319.
 Pénteksúr 102.
 Pered 102, 656.
 Peredi csata 656.
 Perényi család 695.
 Perl és társa 117.
 Pernek 102.
 Petényi család 56.
 Péterfi Károly 456.

- Péter János 456.
 Pethé család 35.
 Pethő család 37, 40, 47, 98, 695.
 Petőfi család 675.
 Pe. őfi Sándor 166.
 Petőcz család 58, 113, 123, 654, 695.
 Petőcz Gábor 93, 338.
 Petőcz György 654.
 Petőcz Kálmán 58.
 Petrik Géza 456.
 Petrikovich család 113.
 Petrovits család 82, 695.
 Petrovits Ignác 665.
 Pexa család 62.
 Peczgyártás 320.
 Pleifer Mátvás 125, 276.
 Pichler H. Alajos 457.
 Pila 102.
 Pilita Erzsébet 86.
 Pinkekarsa 102.
 Pirchala Imre 457.
 Pizsk Samu 65.
 Pisztorý Mór dr. 476, 479.
 Plachy Bertalan 457.
 Plachy család 695.
 Pláten Miksáné 36.
 Plébániák 540.
 Pock Mátvás 457.
 Pócs család 41.
 Pódafa 102.
 Pogány család 28, 33, 39, 68, 85, 96.
 Pókafölde 32.
 Pókaföldiek 672.
 Pókateleki család 32, 56, 79, 108, 110, 676.
 Polána patak 4.
 Polikeit Károly 457.
 Pomsasapjai család 39.
 Pongrácz család 91, 695.
 Pongrácz Frigyes 97, 116, 120, 123, 276.
 Poór Vilmos 483.
 Popper Emil 125.
 Pór Antal 457.
 Posch Ágost 478.
 Pósa 102.
 Posol Božskéhó Jrdza Ježičovho 480.
 Pozsgay család 695.
 Pozsony 131—172, 585.
 Pozsonyi ág. ev. kórház 389.
 Pozsonyi ág. ev. temető 165.
 Pozsonyi béke 595.
 Pozsonyi „Bimbóházak“ 166.
 Pozsonyi boltív 147.
 Pozsony csatornázása 138, 385.
 Pozsonyi dalárda 482.
 Pozsonyi daleylet 482.
 Pozsonyi da'kedvelők 483.
 Pozsonyi dóm 143—145.
 Pozsonyi Duna-híd 333.
 Pozsony egészségügye 381—393.
 Pozsonyi egyetem 565.
 Pozsonyi Emericanum 146.
 Pozsony épületei 140—168.
 Pozsony erdőgazdasága 290—292.
 Pozsonyi evang. főisko'a es templom 166.
 Pozsonyi ev. liceum 167.
 Pozsony fekvése 136, 521.
 Pozsonyi föesperesség 624.
 Pozsonyi főreá iskola 165.
 Pozsonyi főtéri díszkút 150.
 „Pozsony“ fürdő 391.
 Pozsonyi Gazda 477.
 Pozsonyi gimnázium 355.
 Pozsonyi gyermekmenház 165.
 Pozsonyi hadjárat 506.
 Pozsonyi helyőrségi kórház 390.
 Pozsony intézményei 168—171.
 Pozsonyi irgalmas rend 156, 389.
 Pozsonyi izr. betegápoló intézet 389.
 Pozsonyi izr. kórház 389.
 Pozsonyi kapuczinusok 164.
 Pozsonyi katonai épületek 167.
 Pozsony keletkezése 518.
 Pozsonyi keresk. és iparkamara 162, 330.
 Pozsonyi kir. akadémia 145, 368.
 Pozsony kiváltságai 518.
 Pozsonyi Klarisszák 146.
 Pozsonyi kodex 405.
 Pozsonyi kórházak 387—391.
 Pozsony környéke 135.
 Pozsony köztisztasága 386.
 Pozsony lakossága 519.
 Pozsonyi Lapok 476.
 Pozsonyi Mária Terézia-szobor 159.
 Pozsonymegyei Közlöny 476.
 Pozsonyi Mihálykapu 148.
 Pozsonyi munkástelep 163.
 Pozsonyi múzeum 151.
 Pozsony népmozgalmi statisztikája 138.
 Pozsony népoktatásügye 349—354.
 Pozsonyi Notre Dame apácák 162.
 Pozsonyi Orsolya-szüzek 155.
 Pozsonyi ors. ággyűlések 555, 587, 597, 615, 616.
 Pozsonyi pénzügyigazgatóság 150.
 Pozsonyi pénzvörház 149.
 Pozsonyi piac 386.
 Pozsonyi polgári ápoló-intézet 389.
 Pozsonyi posta és táviró 156.
 Pozsonyi prépostság és káptalan 533, 538, 540, 547, 564, 621, 622, 633.
 Pozsonyi primáspalota 157.
 Pozsonyi régi országház 147.
 Pozsonyi régisé ek 498—502.
 Pozsonyi révkapitányság 137.
 Pozsonyi Stefánia-árvaház 390.
 Pozsonyi Szt. András-temető 162.
 Pozsonyi Szt. Erzsébet-kórház 389.
 Pozsonyi Szt. Ferencz-rend 153—155.
 Pozsonyi Szt. Háromság-templom 164.
 Pozsonyi Szt. Katalin-kápolna 148.
 Pozsonyi Szent Salvator-templom 152.
 Pozsonyi szövetség 591.
 Pozsonyi téli kikötő 304.
 Pozsonyi temetők 392.
 Pozsony tisztikara és önkormányzati szervezete 171, 524.
 Pozsonyi üdülőhelyek 391.
 Pozsonyi vágóhíd 386.
 Pozsony vára 140—143, 515—517.
 Pozsonyi várispánság 509.
 Pozsonyi vármegyeháza 164.
 Pozsonyi városháza 150.
 Pozsonyi városi színház 161, 395—401.
 Pozsony városrészei 136.
 Pozsony védőművei 523.
 Pozsonyi vértörvényszék 598.
 Pozsonyvidéki Lapok 476.
 Pozsony világitása 138.
 Pozsonyi virágvölgy 163.
 Pozsony vízvezetéke 138, 385.
 Pozsonyborostyánkő 103.
 Pöthe család 24.
 Prányik család 128.
 Pray György 458.
 Pray kodex 404.
 Prachtl Wolfgang 565.
 Preira család 71.
 Prenoszil család 615.
 Prépostság és káptalan 533, 538, 540, 547, 564, 621, 622, 633.
 Pressburger Presse 479.
 Pressburger Tagblatt 479.
 Pressburger Zeitung 477.
 Prikkel család 106, 665, 695.
 Prileszky család 29, 62, 129, 659, 695.
 Prostitució 386.
 Protestantizmus 633.
 Pudmericz 103.
 PudurésVaras nemzetség 671.
 Puhatestűek 22.
 Pulay család 695.
 Puskás család 695.
 Pusztafödemes 103.
 Pusztapát 104.
 Pusztay Sándor 478.
 Püspöki 104.
 Pyber család 695.

- Rabváltó szerzet** 632.
Ráday család 28.
Radnay Béla 458.
Radványi család 26.
Raffay Sándor 458, 477.
Raffelsperger Ferencz 458.
Raffy család 61.
Rajcsányi család 695.
Rákóczy Ferencz II. 602.
Rákóczy Ferenczné 608.
Rákóczy György I. 596.
Rákóczy Zsigmond 49.
Rakonczay Magdolna 44.
Ramocsaházy család 28, 111.
Bamocsay család 26.
Ráth Mátyás 459, 474.
Rátót nemzetség 674.
Ravasz család 29.
Rayger Károly 459.
Récese 104.
Récesei család 104.
Rédey család 62.
Reform 480.
Regék, mondák 245.
Regenche 32.
Regenhardt F. és tsa 326.
Regiomontanus 565.
Reidner család 14.
Reinhardt 483.
Reiszig Alajosné özv. 18.
Relle Iván 400.
Repce 261.
Resely Mihály 459.
Réte 114.
Réthey család 106, 676.
Révay család 28, 35, 36, 73, 107.
Révai Miklós 474.
Reviczky család 48, 86.
Rézhámor 315.
Ribány Olivér 459.
Richter A. F. 478.
Richter János 483.
Rigele Ágost 459.
Ritter Mátyás 19.
Robert Károly 132, 554.
Rochlitz Tódor 341.
Rohmann család 33.
Rohrbach 106.
Róka 298.
Rómaiak 500.
Rómer Flóris 459.
Roth György lészergyára 326.
Rovara Frigyes 62, 260.
Rozgonyi család 24, 41, 72, 76, 82, 88, 97, 120.
Rozs 253.
Rózsavölgy 106.
Rössler színigazgató 399.
Rucska István 460.
Rudava 4.
Rudnyánszky család 129.
Rudnyánszky József 460.
Ruzsicska Ignác 483.
Saághi család 33, 47, 58, 64, 70, 71, 80, 92, 96, 695.
Sadler József 460.
Sághy Gyula 460.
Sajtó 473—480.
Salamon király 549.
Salamon nemzetség 670.
Salgó (Weisz) Károly 477.
Salgovich Ádám 90.
Salm Kristóf 52.
Samarjay család 31, 696.
Samarjay Károly 659.
Samarjay M. J. 460.
Samothy család 27.
Sándor család 28, 106, 111, 696.
Sándorfy család 61, 91.
Sanka család 120.
Sántha család 106.
Sáp 106.
Sápi család 27, 106.
Sardpatak 5.
Sárfenek 677.
Sárfeneki család 676.
Sárfő 107.
Sárkány család 58, 93, 97, 98, 120, 123.
Sárközy család 92.
Sarlay család 696.
Sárosfa 107.
Sayllás család 40.
Schaiba Ignác 478.
Schafgottsche Frigyes 88.
Schiffbeck-féle cselédotthon 391.
Schtlésinger-féle vízgyógyintézet 392.
Schlossberg család 48, 57, 80, 98.
Schnierer Gyula 461.
Schmid Antal 478.
Schmidt Ferencz 483.
Schmidt Hugó dr. 388.
Schmidt K. J. 460, 480.
Schomberg György 565.
Schordam Zsigmond 461.
Schott József 664.
Schranz Károly gépgyár 327.
Schricker Miklós 565.
Schröer K. Gy. 461.
Schuckert-művek 326.
Schulpe György 163, 384.
Schwartzenberg Sándor 88.
Schwartz Mihály 101.
Schweinsbach 107.
Segner J. A. 461.
Sellyei család 94.
Selpőcz 107.
Semsey család 48, 73, 103, 696.
Semptei várispánság 511.
Serédy család 68, 114.
Serédy Gáspár 26, 29, 30, 32, 34, 40, 46, 47, 52, 60, 62, 65, 68, 70, 72, 73, 74, 76, 78, 82, 83, 85, 88, 90, 97, 99, 107, 112, 113, 114, 121, 122, 125, 130, 210, 226.
Serényi család 57, 696.
Sertéstenyésztes 269.
Sidó család 69, 696.
Sigray család 696.
Sikabony 608.
Simonics család 62.
Simonyi család 82.
Simonyi Iván 461, 479.
Sina család 29.
Sipeky család 29, 129.
Siposamadékarcsa 108.
Skuteczky Döme 462.
Soldos család 98.
Solymoskarcsa 108.
Somodi család 52.
Somogyi Antal 645.
Somogyi család 48, 58, 82, 108, 128, 645, 696.
Somorja 108, 527.
Soós család 75.
Söllinger Rezső és Miklós 50.
Sörgyártás 320.
Spácza 110.
Spáczy család 28, 62, 103, 110, 111, 112, 696.
Spáczy Pál 111.
Spaczinska-patak 4.
Spalovszky Gyula 462.
Spányik Kornéi 462.
Spitzer Mór 113, 462, 499, 500.
Sprinzler János 26.
Sprinzl Mór 119.
Springer Gusztáv 62.
Starhemberg Guidó 610.
Statutum, megyei 571.
Staub Móríc 462.
Stausz és Melde nádszövőgyár 327.
Stefft Henrik 463.
Steinhöfer Gyula 463.
Stein testvérek sörgyára 327.
Steiner cég 117.
Stermann M. gyufagyára 327.
Stibor vajda 35, 52, 61, 118, 202, 676.
Stockau Györgyné 88.
Stockerai mészgyár 327.
Stollwerk testvérek 327.
Stomfa 111, 612.
Stomfai patak 4.
Stomfai várispánság 511.
Strasser W. 483.
Strausz Lajos 483.
Strázsai család 35.
Strehlen Antal 482.
Streiz Marchard 27, 101.
Stromp László 463.
Styumb család 696.
Súr 6.
Süly 112.
Szabó család 39, 98, 696.
Szacsvay Sándor 474.
Szakáll család 86.
Szalavszky Gyula 665.
Szalay család 79, 130.
Szántó Károly 463.
Szapáry család 69.
Szapolyai János 44, 210, 226.
Szárzapatok 112.
Szarka József 463.
Szarvas 295.

- Szarvasmarhateyésztés 267.
 Szász 113.
 Szász Ambrus 649.
 Szász család 26, 28, 31, 113.
 676, 696.
 Szatmáry család 62.
 Széchy Miklós 35.
 Szecsey Ferencz 463.
 Szegedy család 24, 79, 88, 697.
 Szegedy F. L. 463.
 Székely család 128.
 Székelyfalu 113.
 Székely telepek 513.
 Szelepcsényi György 38, 39,
 57, 62, 68, 93.
 Széleskút 113.
 Szélessy János 483.
 Szeli család 64.
 Széljárás 7.
 Szelle család 103.
 Szemet 114.
 Szempcz 115.
 Szempczy Collegium Oeconomicum 366.
 Széna 262.
 Szeenci Molnár Albert 115,
 45.
 Szendrey Mihály 401.
 Szentandrásúr 58.
 Szentandrásúri család 58.
 Szent Antal 31.
 Szent Antal ferenczesek 631.
 Szent Erzsébet 546.
 Szentgyörgy 218—228, 527,
 584, 607.
 Szentgyörgy egyházai
 220—222.
 Szentgyörgy fekvése 218.
 Szentgyörgyi fürdő 6, 380.
 Szentgyörgy intézményei
 220.
 Szentgyörgyi kath. algimnázium
 220, 365.
 Szentgyörgy leírása 218.
 Szentgyörgy népmozgalmi
 statisztikája 228.
 Szentgyörgyúr 31.
 Szentgyörgy vára 224.
 Szentgyörgy város címere
 228.
 Szentgyörgy város levéltára
 222.
 Szentgyörgy város tisztikara
 228.
 Szentistván 115.
 Szentjános 115.
 Szentkereszt család 36.
 Szent László 549.
 Szentmihályfa 116.
 Szenvey József 463.
 Szered 116.
 Szveteny család 697.
 Szigeti színgazgató 399.
 Szigetség 5.
 Szilágyi család 61, 103.
 Szilincs 118.
 Szilva család 60.
 Színészet 394—401.
- Szitányi Adolf 60.
 Szlemenics Pál 464.
 Szlávok 503.
 Szluha Ferencz 98.
 Szmertnik Endre 664.
 Szmirtnik család 69, 697.
 Szobonya család 82.
 Szolgagyőri várispánság 511.
 Szomolány 118, 530, 604, 676.
 Szőlő 263, 560.
 Szőlős 118.
 Szövetkezetek 266.
 Szövőipar 317.
 Szuhai család 112.
 Szunyogdi 119.
 Szunyoghy család 107.
 Szülészeti poliklinika 389.
 Szülő család 37, 40, 55, 58,
 70, 79, 80, 86, 93, 106, 650, 697.
- Takács család 30, 643, 697.
 Takácsok 317.
 Takarmányrépa 261.
 Takáts Gáspár 643.
 Taksony 119.
 Taksonyi család 120.
 Talajjavítás 255.
 Talajviszonyok 8, 251.
 Tallós 120.
 Táallyay Dániel 475.
 Tamásházy család 62.
 Tamaskó István 464.
 Tanító-egyesületek 349.
 Tankházi család 121.
 Tanügyi statisztika 346.
 Táplálkozás 376.
 Tapolcsányi család 80.
 Tájszólások 249.
 Tarnóczy család 61.
 Tárnok 120.
 Tárnok János 26.
 Tarnovszky család 35, 697.
 Taund 483.
 Tauscher Béla dr. 387, 389.
 Tauscher Béláné 390.
 Tausig-Vrabélyi 483.
 Tavak 6.
 Téglagyártás 315.
 Tejgazdaság 271.
 Tejfalu 120.
 Tejfalussy család 120.
 Telekkönyvi hatóságok 339.
 Télfy Iván 464.
 Temesközy család 52, 56, 92,
 93, 112.
 Templomos vívőek 544.
 Tengeri 259.
 Terjék Kristóf 129.
 Terling 120.
 Természeti viszonyok 2.
 Termőtala 8, 252.
 Thaly Kálmán 464.
 Thédy család 82, 697.
 Theisz János 465.
 Theologiai Szaklap 477.
 Theszény család 697.
 Thewrewk Árpád 465.
 Thiard Laforest 482.
- Thinágl János 465, 477.
 Thököly család 35.
 Thököly Imre 212, 599.
 Thököly Sebestyén 44.
 Thrincka család 44.
 Thúróczy család 82, 698.
 Thurzó család 35, 44, 58, 97,
 120, 128.
 Tiburch Comes 43.
 Tilgner Victor 465.
 Tinamu 299.
 Tirnava-patak 4.
 Toldy család 38.
 Tolnai Vilmos 465.
 Tolvai család 697.
 Tomanóczy család 26.
 Tomka család 26.
 Tomka Nándorné 26.
 Tonkháza 121.
 Tores 121.
 Toresi család 121.
 Tornallyay Jakab 44.
 Torony 122.
 Tósnýarasd 122.
 Tóth család 47, 58, 98.
 Tóth Elemér 98.
 Tótujfalu 122.
 Tótgurab 122.
 Tótok építkezése 230.
 Tót nép-zokások 238.
 Tótok ruházata 232.
 Tótok ünnepi szokásai 243.
 Töböréte 123.
 Tökés 123.
 Tökölcsényi család 48.
 Tönye 123.
 Török Aurél 466.
 Török család 32, 69, 71, 82,
 100, 104, 698.
 Törvényhatósági Tudósítá-
 sok 475.
 Törvénykezés 336—341.
 Törvényszék 337.
 Törvényszék ügyforgalma
 339.
 Trágyázás 254.
 Traun család 78, 86.
 Troch Pál 477.
 Trsztyénszky Ferencz 466.
 Túróczy család 30.
 Túzok 298.
- Udvardy Ferencz 661.
 Udvarnok család 26, 68, 75,
 100, 698.
 Uhl Károly 389.
 Uj család 65, 698.
 Ujfalussy család 62, 68.
 Ujgyörgyi család 111.
 Ujhelyjóká 123.
 Ulászló I. 557.
 Ulászló II. 134, 559.
 Ulmann család 112.
 Ulmay család 36, 73, 107.
 Unger család 32.
 Unger Sámuel 94, 112.
 Ungnad Kristóf 61, 72, 118.
 Urbanek Ferencz 18.

- Űrbéri szabályzat 615.
 Úszor 123.
 Úszori család 123.
 Uzovich család 111.
 Uzuri Döme 26.
- Üchritz-Amade család 698.
 Üchtritz-Amade Emil 18, 38, 276.
 Üdülő-helyek 380.
 Ügyészség (kir.) 340.
 Ügyvédi kamara 341.
 Ürményi család 33.
- Vadak kimutatása 294.
 Vadaskertek 298.
 Vadászat 293—299.
 Vadászterületek 294.
 Vadsertés 296.
 Vág 304.
 Vága 124.
 Vágduna 5.
 Vágszerdahely 124.
 Vajasvatta 124.
 Vajka 124.
 Vajkai család 124.
 Vajkai szék 513.
 Vajna család 698.
 Valtasúr 124.
 Vámbéry Ármán 467.
 Vámok 330.
 Vámosfalu 125.
 Vámosy István dr. 387, 389, 468.
 Várady család 58, 80.
 Várkony 125.
 Vármegeyház 648.
 Varrasúr 125.
 Várszerkezet 508.
 Vásárfogalom 563.
 Vásárút 125.
 Vas család 32, 56, 93.
 Vasipar 313.
 Vaskút 6.
 Vasút 335.
 Vatai család 28.
 Vay család 70.
 Vay Dénes 665.
 Vay Dénes e 62.
 Vedród 125.
 Velits Dezső dr. 388.
 Venturini család 111.
 Verbőczy István 28, 33, 85, 96.
 Vecknye 127.
 Vercknyi család 127, 676.
 Vermes család 93, 159, 698.
 Vermes Péter 71, 103, 276.
 Vetter K. Pál 468, 480.
 Vezekény 127.
 Vezay család 57, 98.
 Vida család 51.
 Vidra 28.
- Viktorin József 468.
 Villamosági ipar 315.
 Visnyovszky család 36.
 Vistuk 128.
 Vitál Alajos 18.
 Vitális család 698.
 Vitéz János 565.
 Vízépítész 300—307.
 Vízhasználat 306.
 Vízi szárnyasok 298.
 Vízi utak 333, 579.
 Vízkelet 128.
 Vízkeleti család 52, 61, 82, 128, 699.
 Vízközy család 28, 33, 37, 39, 58, 68, 71, 80, 85, 96.
 Vízszabályozó társulatok 301, 302, 305.
 Vízvidékek 304.
 Vök 129.
 Völki család 129.
 Vörös Abrahám 41, 65, 66, 125.
 Vöröskő 42, 43, 44, 45, 528, 607, 676.
 Vöröss Ferencz 468, 477.
 Vrana család 26.
 Vukovich család 699.
 Vutkovich Ödön 469, 476.
 Vutkovich Sándor id. 468, 476.
 Vutkovich Sándor ifj. 469.
- W**acht an der Donau 479.
 Wagner Lajos 469.
 Wahlberg család 98.
 Wahlberg Miklós 56.
 Waldmann Dezső 477.
 Walterskirchen család 699.
 Wartusobicz család 61.
 Weber Bálint 204, 478.
 Weisz Tivadar 102.
 Welteni Wiener Rezső 31, 32, 46, 68, 277.
 Wenchei család 42, 94, 699.
 Wenckheim család 94, 699.
 Wenckheim István 94, 276.
 Wertner Mór 469.
 Westen P. társaság 84, 327.
 Westung. Grenzbote 479.
 Westung. Volksstimme 480.
 Westung. Weinbergsbote 480.
 Wettle család 42.
 Wienerbergi téglagyár 327.
 Wigand Károly 478.
 Windischgrätz Alfréd 91, 276.
 Windisch-Grätz család 699.
 Windisch K. G. 470, 477.
 Wolfarth Ulrik 43, 61, 209.
 Wolf Gerő 470.
 Wolkenstein Oswald 88.
- Wurmbraud-Vrabélyi grófné 483.
- X**ivkovich Emilué 86, 277.
- Zab 258.
 Zabafy család 29, 62.
 Záborszky József 657.
 Zach Ferencz 471.
 Zádory család 66.
 Zádory János 471.
 Zaka család 51.
 Zalai család 123.
 Zalkay Alajos 480.
 Zamoisky család 78.
 Zandt Ödön 471.
 Zavar 129.
 Zavari család 129.
 Závod 130.
 Závody család 699.
 Zelliger Alajos 471.
 Zelliger József 471.
 Zelliger Vilmos 471.
 Zemes család 51.
 Zeneművészet 480—483.
 Zerhas család (l. Esterházy).
 Zermeg család 42.
 Zichy család 27, 35, 36, 39, 41, 48, 60, 69, 80, 83, 96, 103, 104, 112, 113, 116, 120, 122, 123, 125, 130, 699.
 Zichy Ferencz 19, 87, 125, 472.
 Zichy József 35, 87, 88, 103, 125, 277, 472, 665.
 Zichy Károly 36, 40, 48, 641, 660.
 Zichy Nándor 472.
 Zichy Pál Ferencz 19, 35, 48, 104, 277.
 Zimmermann Antal 481.
 Zitkovszky család 57.
 Zmeskál család 700.
 Zohor 130.
 Zomás család 55.
 Zomor család 55, 68, 79, 93, 98, 110, 123.
 Zonc 130.
 Zrinyi család 96.
 Zuzmók 12.
 Zsámboki János 472.
 Zsidóüldözés 650.
 Zsigárd 130, 656.
 Zsigárdy Aladár dr. 373, 472.
 Zsigárdy család 130, 700.
 Zsigárdi csata 656.
 Zsigárdy Gyula 472, 665.
 Zsigárdy Imre 665.
 Zsigmond király 132, 555.
 Zsigmond Vilmos 473.
 Zsigray család 54.
 Zsinatok 620.

DB
904
M28
köt.14

Magyarország vármegyei és
városai, Magyarország
monografiája

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 08 04 09 07 010 6



UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY